

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Y Cenhadwr americanaidd

Celt 26.5

Harvard College Library

FROM

*The Family of
Robert Everett*

Celt 26.5

Harvard College Library

FROM

*The Family of
Robert Everett*

Y
CENHADWR AMERICANAIDD:

YN CYHWYS AMRYWIAETH O BETHAU O ANSAWDD

ANIANYDDOL, FOESOL, A CHREFYDDOL:

YN NGHYD A

HANESIAETH GARTREFOL A THRAMOR;

HEFYD CYFANSODDIADAU MEWN

Barddoniaeth a Phheroriaeth.

OLL A AMCENIR I FOD YN FUDDIOL A DYDDOROL I GYMRY AMERICA.

CYHOEDDEDIG GAN WEINIDOGION YR EGLWYSI CYNULLEIDFAOL

DAN OLYGIAD LEWIS EVERETT.

"Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda."

CYFROL XXXVI.

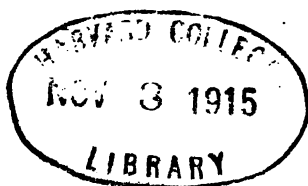
REMSSEN, N. Y.

ARGRAFFWYD A CHYHOEDDŴYD GAN MRS. ELIZABETH EVERETT.

1875.

Celt 26.5

*From the family of
Robert Emmet*

DANGOSEG.

ACHOS Beecher,.....	268
Adgof am y Parch. E. Salisbury,.....	161
Adgofon am wragedd duwlo,.....	205
Adolygiadau,.....	104, 179, 241
Agoriad addoldy ac urddiad yn Warren, O.,...	26
Am bechaduriaid,.....	116, 175, 234, 306
Am ostyngelddrwydd,.....	19
An interesting letter from Rev. D. F. Watkins,...	45
Anrhegiad,.....	121
Arian y casgliadau cenhadol,.....	89
Arwyddion crefyddol yr amserau,.....	63
Arwydd o alar ar ol Dr. Everett,.....	119
At ein cydgenedl yn America,.....	346
BANGOR, Wis.,.....	146
Beibl Gymdeithas Steuben, Remsen a'r cylchoedd, 59; Waukesha, 59; swydd Licking, 60; Palmyra, 60; Rome a'r cylchoedd, 64; Columbus, 64; swydd Lewis, 88; Jackson a Galla, 88; Dawn, 93; Racine, 94; Bridgewater, 94; Radnor &c., 120; Oshkosh a'r cylchoedd, 131, 280; Waterville, E. N., 131; Holland Patent a Marcy, 131; Fairhaven a'r cylchoedd, 126; Williamsburg, 156; Cambria a Bitternut Valley,.....	156
Bu farw,.....	26, 61, 91, 123, 157, 187, 217, 250, 283, 316, 348, 376
Byddoldyn cyfoethog,.....	233
Byr anrhegiad,.....	241
Bywyd a gwobr y Cristion,.....	204
Bywyd y Cristion,.....	359
CADWRAETH yr Iaith Gymreig,.....	14
Cadwyn aur i Iorthryn Gwynedd,.....	55
Cofant Robert E. Roberts, Deerfield, 14; Mrs. Margaret Evans, 27; Mrs. Evans, 27; John Humphreys, 56; y Parch. J. R. Jenkins, 65; Mrs. Sarah Thomas, 83; Mrs. Ann Hughes, 96; Henry D. Foulkes, 107; D. Reynolds, 109; John Jones, Grocer, 122; Miss Mary E. Jones, Oshkosh, 123; Mrs. Margaret Lewis, 126; Mrs. Mary H. Thomas, 141; Jane Davies, 143; Peter Prydderch a'l deulu, 143; Mrs. Gwen Hughes, Ebensburgh, 143, 163; Mrs. Mary S. Powell, 204; John Davies, 237; Samuel Jones, 238; Mrs. Sarah Williams, 238; Parch. W. J. Thomas, 255; Mrs. Margaret J. Powell, 256; John D. Jones, 269; J. P. Davies, 278; Mrs. Ann Parry, 302; William Davies, 303; Edward Morgan, 304; David Jones,.....	334
Colli gweinidog,.....	278
Crefydd yn ei gwaith,.....	296
Crist y Beibl a christian'r byd,.....	36, 197
Crynodeb o newyddion,.....	32, 63, 191, 222, 255, 281, 285, 316, 319, 379
Cwaceriaid Llanowddyn,.....	46

Cwmpedigion angau yn eglwys Ross St., yn Pittsburg,.....	13, 51, 79
Cydnabyddiaeth ddolchgar,.....	96, 378
Cyfarfod chwarterol Springbrook, 25; deheubarth Ohio, 26, 185, 346; Floyd, 57; canol-barth Pa., 87; E. N. a sefydliad gweinidog yn Nelson, 215; gogledd-ddwyreiniol Pa., 255; y dosparth gorllewinol Ohio,.....	374
Cyfarfod chwemisol dwyreiniol Ohio, 24; adroddiadol yn Wheatland Pa., 58; undebol efengylaidd,.....	256
Cyfarfodydd Cymru,.....	223
Cyfnwidiadau er gwell,.....	199
Cymanfa Orllewinol Pa., 23; dwyreiniol O., 248; Wis., ac Ill., 249; talaeth New York, 317, 342; deheubarth O., 341; Birmingham, Pa., 343; ddwyreiniol Pa., 352, 375; Iowa,.....	373
Cymeradwyaeth y Parch. Samuel Jones, 93; y Parch. D. Todd Jones, 820; y Parch. I. M. Jones, 375; y Parch. Wm. Powell,.....	338
Cynllaeth crefydd trwy foddion amhaus,....	300
DETHOLION Cenhadol,.....	110
Dilead y fasnach feddwol,.....	11
Dolchgarwch,.....	90, 120, 216, 281
Dirlgelwch y Cristion,.....	268
Donation, 89; yn Turin, 90; yn Cambria, 93; yn Old Man's Creek, 94; yn Oshkosh a Neenah, 155; yn New York Mills, 155; yn Bradford,.....	156
Dyben y Cristion,.....	233
Dydd Nadolig yn Waterville, N. Y.,.....	56
Dylanwad Cristionogaeth ar wleidiadaeth y byd,.....	308
Dymuniadau yr enaid,.....	175
Dymuniant yr holl genhedloedd,.....	293
EFENGYL yr hen oruchwyliath,.....	50
Eglwys Annibynol Efrog Newydd,.....	90
FFOI at y Ceidwad,.....	52
FY CHWAER,.....	239
Fy nhad,.....	129
GALWAD i weinidog,.....	93
Ganwyd,.....	23, 60, 90, 122, 187, 217, 282, 375
Glanlad y Parch. D. S. Davies yn E. N.,.....	184
Gochelwch lyfrau drwg,.....	79
Gofyniad,.....	83
Gomer a Red Oak,.....	156
Grym arferiad,.....	324
Gwasanaeth Judas Iscariot i efengyl Crist,...	336
Gwddi yn Pittsburg a'r atehiad yn Utica,...	184
Gwir ddoethineb Duw a choeg ddoethineb dynion,.....	261
Gwir gyfoeth yn nghanol tiodi,.....	117
Gwneuthur diun,.....	136
Gwnewch yn fawr o'r Beibl,.....	7
HANES dechreuad yr Ysgol Sabbathol,.....	55
I ADFERU rhai wedi darn fodd,.....	280
Iawn ymddygiad yn nhŷ Dduw,.....	263

Ioan yr Efyngylwr,.....	220
Isaac yn myfyrio yn y maes,.....	178
KATARINKA, darllenwraig Ieuanc y Beibl,.....	370
LLITH y lleuor,.....	148, 178
Llofhou Cenhadol,.....	246
Llyfrau newyddion,.....	361
Llythyr at eglwys Coalbourn, Ohio,.....	278
Llythyrau o gydymdeimlad,.....	153
Llythyr golljuddod y Parch. J. W. Pugh,.....	30
Llythyr ymadawlad y Parch. J. Jones o Racine,.....	320
MANION,.....	183, 232, 255
Marwolaeth alaethus,.....	210
Marwolaeth a chladdodigaeth y Parch. Philip L. Davies,.....	286
Marwolaethau yn Bradford,.....	202
Marwolaethau yn Ngaymuru,.....	283
Marwolaeth drailodus trwy fodd,.....	270
Marwolaeth fy ehwaer,.....	108
Marwolaeth y Parch. Dr. Everett,.....	96
Marwolaeth y Parch. E. Davies, Ty'n Rhos,.....	316
Marwolaeth y Parch. J. Thomas, Aberdâr,.....	315
Marwolaeth yr aunuwol,.....	365
Mexico Orllewinol,.....	231, 243
Mount Carmel, Pa.,.....	279
Myfyrdod a gweddi,.....	116
NATUR gwir grefydd,.....	297
Natur yr enaid,.....	175
Newydd da o wlad bell,.....	61
Nodwedd a chymeriad,.....	16
OEN Duw,.....	296
PABYDDIAETH,.....	101, 137, 175
Pa fodd i ddarllen y Beibl,.....	369
Pa fodd i ddwyn allan dalentau yr eglwys,.....	361
Pedwar gelyn mawr y weraolaeth,.....	345
Perthynas y Cristion a'r byd,.....	77
Pethau sydd yn gas gan Dduw,.....	199
Pregeth gan y Parch. T. Jones,.....	114
Prifodwyd,.....	28, 60, 90, 123, 156, 187, 217, 250, 282, 316, 347, 375
Pwy sydd i ddeall wrth y tad yn naimeg y mab afriadon,.....	368
RHAGFFYFRIAETH,.....	116
Roger Williams,.....	208
SEFYDLIAD gwelndog yn Waterville,.....	56
Sefylliad y Parch. R. D. Thomas,.....	350
Sefyllia arianol y Bwrdd Cenhadol,.....	279
Sefyllia bresenol yr eglwys,.....	9
Suddiad llong rtyel,.....	318
Sylwedd pregeth gan y Parch. J. W. Pugh,.....	6
Sylw parchus gan y T. C.,.....	120
Symudiad y Parch. Wm. Powell,.....	375
TEYNGED o barch,.....	378
Troedigaeth hynod,.....	231
Troion Rhaglunnaeth,.....	211
UNDEB yr Anulbynywyr Cymreig,.....	274
Urddiad yn Lacrosse, 127; D. D. Jones,.....	347
WAUKESHA a Bark River,.....	94
Y BEIBL ac auffyddiaeth yr oes,.....	5, 38, 71, 134, 172, 228, 266
Y daioni eysylltiedig a'r cyfarfod gweddi,.....	363
Y dinasoedd noddfa,.....	113
Y dull goreu i arolygu yr Ysgol Sul,.....	213
Y Genhadaeth yn Mexico,.....	81, 43, 314, 374
Y Genhadaeth yn Madagascar a'r India,.....	245
Y grefydd Gristionogol,.....	239
Y gwynnauaeth rhwng y cyflawn a'r drygonus,.....	233
Y Gymdeithas Ffeibig,.....	85, 111, 145
Y llychfaen a'i defnyddioldeb,.....	303, 333
Y Mab rhyfeddol,.....	229, 268
Y mudlad mawr crefyddol,.....	234
Y pugau a'r Beibl,.....	174
Y Parch. Joseph Nesima,.....	30, 126
Y Parch. R. Everett, D. D.,.....	167
Y pechod gwreiddiol,.....	39
Y rheol aurallid yn mywyd Iesu,.....	72
Y seiliau wedi eu hagoryd,.....	1, 33, 69, 97, 131, 164, 193, 225, 257, 289, 321, 353
Ymadawlad gwelndog, 93, 155, 186, 188, 216, 223	
Ymadroddion detholedig am bob dydd o'r mis, 19	
48, 83, 110, 150, 176, 201, 232, 271, 302, 339, 371	

Ymofyniad yn nghylch y Gymraeg,.....	63
Ymweliad â Kansas,.....	367
Yn y diwedd,.....	136
Yr adfywiad mawr,.....	28
Yr efyngyl fel yr unig foddion i adiwgyio y byd,.....	356
Yr eglwys Gristionogol,.....	48, 76
Yr hawl i ymgysguethogi,.....	305
Yr ōs a'r gweith,.....	327
Yr wythnos weddi,.....	25
Yr ymdeithlwr Cristionogol,.....	266
Ysgol Sabbothol Bradford, 60; Wilkes Barre,.....	320

BARDDDONOL.

ADGOFION am H. D. Foulkes,.....	158
Adgofion Nadolig,.....	53
Anerchiad byr ar ddechrau biwyddyn,.....	21
Anogaethau i geisio y pethau sydd well,.....	219
Anogaeth i redeg yr yrfa,.....	184
Ar farwolaeth Mrs. E. Jones,.....	340
Ar farwolaeth Mrs. Llewelyn,.....	117
Ar farwolaeth y Parch. D. Price,.....	150
Ar y don,.....	247
BEDDARGRAFF,.....	85
Beth yw y Sabboth,.....	373
CAN ar rai o deitlau Crist,.....	311
Christian Hymn of the 3rd Century,.....	272
Cof am Ellis Edwards,.....	59
Chwyldroad y flwyddyn,.....	54
DADGWYDDIAD o deimladau galarus,.....	247
Dafydd a Golieth,.....	26
Dau penill,.....	86
Diolebgarwch am ddarlun,.....	55
Dyn,.....	119
Dyrechad Crist,.....	373
'Dyw Rhys ond wedi blaenu,.....	54
ENGLYNION,.....	33
Englynion ar farwolaeth y Parch. H. Powell a'r Dr. Everett,.....	414
Englynion er cofiadwlaeth am E. A. ac I. M. Williams,.....	246
Er cof am dri bachgen bach,.....	153
Er cof am John H. Jones,.....	215
Er cof am Owen J. Jones,.....	189
Er cof am y Parch. R. Everett, D. D.,.....	117
Er cofiadwriaeth am William Lewis,.....	340
GABRIEL,.....	55
Galarab,.....	278
Galarab ar ol Miss E. Evans,.....	118
Galwad at Grist,.....	29
Gweddi Crist dros ei elynion,.....	341
Gwerthfawredd lechyd,.....	513
Gwrthrychau goballt y Cristion,.....	184
HIRAETH ar ol fy ehwaer,.....	163
Huno y maent,.....	247
IN MEMORY of little Mollie,.....	119
LIZZIE Jane,.....	119
Llinellau,.....	85, 246
Llinellau ar farwolaeth J. F. Davies,.....	273
Llinellau ar farwolaeth J. S. Williams,.....	340
Llinellau cofiadwriaethol,.....	313, 373
MAB y wedd o Nain,.....	183
Mae pobpeth yn bardd,.....	372
Marwolaeth y Parch. R. Everett, D. D.,.....	168
Marwad Mrs. Esther Leyson,.....	54
Marwolaeth y Parch. R. Everett, D. D.,.....	119
Myfyrdodau uwch bedd Mrs. M. A. Williams,.....	341
ODLAU cwynfanus R. C. Owen,.....	374
PA LE yr wyt ti?,.....	314
Pedwar penill i faban,.....	313
Penderfyniad y Cristion,.....	184
Penillion er cof am William Jones,.....	88
Penillion er cof am Miss M. A. Griffiths,.....	94
Penillion er cofiadwriaeth am Miss J. Evans,.....	314
Penillion er cofiadwriaeth am Mrs. M. Price,.....	313
Frydded ar ol y Parch. D. Price,.....	223
Y BEIBL,.....	23
Y ddau yn y nof,.....	153
Y ddinas nefol,.....	151
Y Parch. David Williams, Ylanwys,.....	118

Y CENHADWR AMERICANATOD.

Donat.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONIADOL.

Yscliau wedi eu hagoryd, ... 1

CREFYDDOL.

Y Beibl ac anffyddiaeth yr oes, ... 5
Sylwedd Pregeth, ... 6
Gwnewch yn fawr o'r Beibl, ... 7
Sefyllfa bresenol yr eglwys, ... 9

AMRYWIAETHOL.

Difend y fasnach feddwol, ... 11
"Waeth i mi'el setlo hi yn awr," 12
Cwynpedigion angra yn eglwys Ross St., yn
Pittsburgh, ... 13
Marw-gofiant, ... 14
Cadwraeth y lath Gymreig, ... 14
Nodwedd a Chymeriad, ... 16
Am Ostyngeddrwydd, ... 19
Ymadroddion detholedig am bob dydd o'r mis, ... 19

BARDDONOL.

Dafydd a Gollath, ... 20
Anercuad byr ar adechreu blwyddyn, ... 21

Y Beibl, ... 23
Galwed at Grist, ... 23
Englynion, ... 33

HANESIAETH.

Cymanfa'Orllewinol y Cyrculleidfawyr yn Penn-
sylvania, ... 23
Cyfarfod chwemisol Dwyrelnbarth Ohio, ... 24
Cyfarfod chwarterol Spring Brook, ... 25
Yr wythnos weddi, ... 25
Agoriad addoldy ac Urddlid yn Warren, Ohio, ... 26
Cyfarfod chwarterol Deheubarth Ohio, ... 26
Cofiant Mrs. Margaret Evans, ... 27
Cofiant Mrs. Evans, ... 27
Gauwyd, ... 28
Priodwyd, ... 28
Bu farw, ... 28
Yr Adfywiad mawr, ... 29
Llythyr Gollyngdod y Parch. J. W. Pugh o
Paris, Portage Co., Ohio, ... 30
Eto oddiwrth yr Eglwys, ... 30
Y Parch. Joseph Neesima, ... 30
Y Genhadaeth yn Mexico, ... 31
Marwolaethau yn Nghymru, ... 32
Chili,—Ysacen, ... 32

REMSEN, N. Y.:

ANGRAFI WYD GAN ROBERT EVERETT.

Ioan yr Efengylwr,.....	230	Ymofyniad yn nghylch y Gymraeg,.....	163
Issac yn myfyrio yn y mnes,.....	173	Ymweliad â Kansas,.....	307
KATARINKA, darlennwraig ienauc y Beibl,.....	370	Yn y diwedd,.....	156
LLITH y lleuor,.....	142, 178	Yr adfywiad mawr,.....	23
Llofion Cenhadol,.....	246	Yr efengyl fel yr unig foddion i adfywio y byd,.....	38
Llyfrau newyddion,.....	246	Yr egiwys Gristionogol,.....	48, 76
Llythyr at egiwys Coalburgn, Ohio,.....	278	Yr hawl i ymgysioethogl,.....	305
Llythyr i gydymdeimad,.....	153	Yr ds a'r gweith,.....	337
Llythyr gollguddod y Parch. J. W. Fugh,.....	30	Yr wythnos weddi,.....	25
Llythyr ymadawlad y Parch. J. Jones o Racine,.....	220	Yr ymdeitlwr Cristionogol,.....	256
MANION,.....	193, 223, 256	Ysgol Sabbathol Bradford, 60; Wilkes Barre,.....	320
Marwolaeth alaethus,.....	240		
Marwolaeth a chladdodigaeth y Parch. Philip L. Davies,.....	286		
Marwolaethau yn Bradford,.....	202		
Marwolaethau yn Ngwymru,.....	32		
Marwolaeth drallodus trwy fodd,.....	270		
Marwolaeth fy egiwys,.....	108		
Marwolaeth y Parch. Dr. Everett,.....	96		
Marwolaeth y Parch. E. Davies, Ty'n Rhos,.....	316		
Marwolaeth y Parch. J. Thomas, Aberdâr,.....	315		
Marwolaeth yr aunuwiol,.....	365		
Mexico Orllewinol,.....	221, 243		
Mount Carmel, Pa.,.....	379		
Myfyrdod a gweddi,.....	116		
NATUR gwir gryfadd,.....	297		
Natur yr enaid,.....	175		
Newydd da o wlad bell,.....	61		
Nodwedd a chymeriald,.....	16		
OEN Duw,.....	296		
PABYDDIAETH,.....	101, 137, 175		
Pa fodd i ddarlenn y Beibl,.....	369		
Pa fodd i ddwyn allan dalentau yr egiwys,.....	361		
Pedwar golyan mawr y weraeth,.....	845		
Perthynas y Cristion a'r byd,.....	77		
Pethau sydd yn gas gan Dduw,.....	199		
Pregeth gan y Parch. T. Jones,.....	114		
Priondyd,.....	23, 60, 90, 123, 156, 187, 317, 250, 282, 316, 347, 375		
Pwy sydd i ddeall wrth y tad yn nameg y mab afriadon,.....	368		
RHAGFFYFRIAETH,.....	116		
Roger Williams,.....	208		
SEFYDLIAD gwelidog yn Waterville,.....	56		
Sefydliad y Parch. R. D. Thomas,.....	360		
Sefyllia arianol y Bwrdd Cenhadol,.....	279		
Sefyllia bresenol yr egiwys,.....	9		
Suddiad llong rtyel,.....	318		
Sylwedd pregeth gan y Parch. J. W. Fugh,.....	6		
Sylw parchus gan y T. C.,.....	120		
Symudiad y Parch. Wm. Powell,.....	375		
TEYNGED o barch,.....	378		
Troedigaeth bynod,.....	231		
Troiau Rhagluniad,.....	211		
UNDEB yr Anibynnwyr Cymreig,.....	274		
Urddiad yn Lacrosse, 127; D. D. Jones,.....	347		
WAUKESHA a Bark River,.....	94		
Y BEIBL ac anfyddiaeth yr oes,.....	5, 38, 71, 134, 172, 223, 266		
Y daloni cysylltiedig a'r cyfarfod gweddi,.....	963		
Y ddisoedd noddfa,.....	118		
Y dull goren i arolygu yr Ysgol Sul,.....	213		
Y Genhadaeth yn Mexico,.....	31, 43, 314, 374		
Y Genhadaeth yn Madagascâr a'r India,.....	245		
Y grefydd Gristionogol,.....	239		
Y gwahaniaeth rhwng y cydawn a'r drygionus,.....	233		
Y Gynedlithas Feibig,.....	85, 111, 145		
Y llechenau a'r defnyddioldeb,.....	306, 333		
Y Mao rhyfedd,.....	229, 268		
Y mudiad mawr crefyddol,.....	234		
Y pagau a'r Beibl,.....	174		
Y Parch. Joseph Nesima,.....	30, 126		
Y Parch. R. Everett, D. D.,.....	167		
Y peciud gwreiddiol,.....	39		
Y rheol auraid yn mywyd Iesu,.....	72		
Y seiliau wedi eu hagoryd,.....	1, 33, 69, 97, 181, 164, 193, 225, 257, 289, 321, 353		
Ymadawlad gwelidog, 93, 155, 185, 186, 216, 223			
Ymadarddion detholedig am bob dydd o'r mis, 19			
43, 23, 110, 150, 178, 201, 223, 271, 302, 339, 371			

1873.

CYF. XXXVI.

Rhif 1.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

Donair.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONTADOL.

Y seiliau wedi eu hagoryd, ... 1

CREFYDDOL.

Y Beibl ac anffyddiaeth yr oes, ... 5
Sylwedd Progeth, ... 6
Gwnewch yn fawr o'r Beibl, ... 7
Sefyllfa bresenol yr eglwys, ... 9

AMRYWIAETHOL.

Dilend y fasnach feddwol, ... 11
"Waeth i mi'r setlo hi yn awr," 12
Cwynipediglon angau yn eglwys Ross St., yn
Pittsburgh, ... 13
Marw-gofiant, ... 14
Cadwraeth y lath Gymreig, ... 14
Nodwedd a Chymeriad, ... 16
Am Oatygelddrwydd, ... 19
Ymadroddion detholedig am bob dydd o'r mis, ... 19

BARDDONOL.

Dafydd a Gollmth, ... 20
Anerchiad byr ar ddechreu blwyddyn, ... 21

Y Beibl, ... 23
Galwad at Grist, ... 23
Englynion, ... 33

HANESIAETH.

Cymanfa Orllewinol y Cywulleidfawyr yn Penn-
sylvania, ... 23
Cyfarfod chwemisol Dwyreubarth Ohio, ... 24
Cyfarfod chwarterol Spring Brook, ... 25
Yr wythnos weddi, ... 25
Agoriad addoldy ac Urddlud yn Warren, Ohio, ... 26
Cyfarfod chwarterol Dehenbarth Ohio, ... 26
Cofiant Mrs. Margaret Evans, ... 27
Cofiant Mrs. Evans, ... 27
Gauwyd, ... 28
Priodwyd, ... 28
Bu farw, ... 28
Yr Adfywiad mawr, ... 29
Llythyr Gollyngdod y Parch. J. W. Pugh o
Paris, Portage Co., Ohio, ... 30
Eto oddiwrth yr Eglwys, ... 30
Y Parch. Joseph Neesima, ... 30
Y Genhadaeth yn Mexico, ... 31
Marwolaethau yn Nghymru, ... 32
Chill, —Yspain, ... 32

REMSSEN, N. Y.:

ANGRAFIWYD GAN ROBERT EVERETT.

AMRYWION.

Y CENHADWR AM 1875.

Yn ol deddf newydd y Bostswyddfa, bydd pob cyhoeddiad misol ac wythnosol yn rhydd (*free of postage*) yn y County lle y cyhoeddir hwy y flwyddyn nesaf. Ac i bob lle arall o fewn Talaethau Unedig America a'r Tiriogaethau bydd y cludiad i gael ei dalu yn mlaen llaw gan y cyhoeddwr. Gwna hyn ysgafhad ac esmwythad mawr ar y derbynwyr; ond bydd yn draul ychwanegol amlwg ar y cyhoeddwr.

Yn ngwyneb y costau mawrion ychwanegol y bydd yn rhaid i ai eu talu bob mis o ddiolch i holl rifynau y CENHADWR, caniatáu i ni yn gyntaf, erfyn yn daer, er yn diion, ar bawb o'i dderbynwyr i dalu i lyng yn gyflawn, hyd a ellir, yr OL DDYLEDION. Byddai llyng yn gymorth ac yn galondid mawr i ni. Mae llawer o'n derbynwyr yn talu yn brydlon ac yn gyson; ond y mae rhat yn ol, a rhat yn mhell iawn yn ol, yr hyn sydd yn peri llawer o ddryswch ac anghysur i ni. Ymdrechod y cyfryw i gyflawni yr hyn sydd arnynt heb oeddiad pellach.

Hefyd, mae hon yn adeg briodol i wasgu ar ein cyfeillion i wneud eu goreu i adnewyddu archladau yr hen dderbynwyr, ac i chwilio hefyd am dderbynwyr newyddion at y flwyddyn newydd. Anwyl fyodyd, rhwch gynorthwy i ni yn hyn.

Diolchwn yn fawr i'n gohebwyr ffyddlon am eu llafar o fis i fis y flwyddyn a aeth heibio. Diolchwn hefyd i'r rhai sydd wedi addaw gohebiaethu am y flwyddyn nesaf. Diolch i'r brawd D. Jones, Gomer, am ei addewid yn hyn.

Y toll gludiad i Gymru fydd 2 cent fel y flwyddyn ddiweddaf.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

W C C Utica 3, W M Harrisonville Mo 2, F J ysw Brown township 11, T P Mt Carmel 2, H J D Mt Carmel 2, Mrs A D Ninety-six 2, H M W Steuben 2, S J Ixonia Centre Wis 6, E L ysw Grand St New York 2, L J Prospect 5, J R M Emporia 4,25, W H W Rome 4, W L M Johns town dros D E D Hyde Park 2, a thros W G Hyde Park 2, D N E Parisville trwy y Parch J W P 2, R G Ebensburg 44, D P T Tamaqua 1, T H E Rockland Wis 2, R H Mifflin 14, H J R Cherokee Flats Cal 2, W W J Crabcreek 2, E D Chenoa 4, J M Plymouth Pa 4, W R J Dawn 1, J W D Pittston 13, Mrs W Brooklyn N Y i Gymru 4,50, E J O Willow Grove Trenton 2, J W Bangor Wis 7, Miss E R Portsmouth O 2, E R Big Rock Ill 2, D E Emmett 13, T T Dodgeville 2, T R E Brooklyn 2, Miss E O Bethel N

Y 11, G R Oxford Iowa 2, J H J Bangor Wis 2, W E Neenah 6, W B L Bethel y Coed Wis 19, J T W Minersville Pa 28, Parch R D T Knoxville Tenn 7, J B L Mineral Ridge, 13 W O W Arvon 4, J E L Danville Ill 2, D M Racine Wis 36, J J Enlli Remsen 2, T C W Thomas town 10, Parch D R D Brady's Bend 5,40, Parch M R Remsen 2, W A W Coal Valley Ill 5, R D R ysw Delaware O 10, D O J Iowa City 6, O D J Turin 2, T J Madison, N Y 2, J E ysw New York 5, D M Audenried 4, D F L Newburgh 3, H T Iowa City, (yn cynwys dau i Gymru) 22,25, T D W Granville 2, C J Attica 2, R T J New Cambria Mo 25, E P D Lake Crystal 2,50, J B Paddy's Run 8.

Mae y Parch. J. W. Pugh, Paris, Ohio, yn cychwyn i Gymru yr 20fed o'r mis hwn. Da gennym hybysu ei fod wedi addaw parhau ei ohebiaethau i'r CENHADWR o'r hen wlad.

CYFARFOD CHWARTEROL YN FLOYD.

Bydd y cyfarfod chwarterol nesaf perthynol i undeb Cynulleidfaol New York i gael ei gynnal yn Floyd ddyddiau Mercher a Lau y 13 a 14 o Ionawr, 1875. J. R. GRIFFITH.

Floyd. Rhag. 18, 1874.

TELERAU ARBENIG AM 1874 YN UNIG!!

SEFYDLIAD NEOSHO, COFFEY COUNTY, KANSAS.

Y mae pris y tiroedd a'r llôg wedi eu gostwng, o herwyd y *competition*, rhwng cwmnïoedd y ddwy ffordd haliarn, sef yr A. T. & S. Fe, a'r M. K. & T. Tiroedd amaethyddol rhagorol am \$4, \$4,50, \$5, \$5,50, a \$6. Os dew.s.r. gellir talu y llôg yn unig, yn ffynyddol, am bum mlynedd.—a arian y pryniad y pum mlynedd ar ol hyny. Neu, gellir talu y ddeddf ran wrth brynu—y llôg yn unig yr all flwyddyn, a'r ddeddf ran yn ffynyddol wedi hyny. Ffordd rhwydd iawn yw hon—lleithau y tallad yn ruddol bob blwyddyn. Teitl perffaith. Ac am

Y FLWYDDYN 1874 YN UNIG

Erthynir 33½ y cant, sef y drydedd ran, am arian parod! Goheber A

WM. B. JONES, (*Ap P. A. Mon*),

Emporia, Kansas.

E Offer anfon dan stamp, o leiaf, am *Fap &c.*

D. S. Y mae Llywydd y ffordd haliarn yn Lloegr yn gwerthu *Bonds* y ffordd, ac wedi lldo ddychwelyd, dywed y dechreu'r ei hadelladu ar unwaith.

Postswyddfa Remsen, N. Y.—Mae y swyddfa hon yn awr yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddiolchgar, gan hyny, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn Post Office Orders, am eu danfon ar Remsen P. O. Bydd hyn yn gyfleusdra mawr i ni.

Y CENHADWR AMERICANNAID.

Cyf. 36. RHIF. 1.

IONAWR, 1875.

RHIF. OLL, 421.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD. LLYFR Y DATGUDDIAD YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.

Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.

PENNOD I.

Y Datguddiad; pwy a'i ysgrifennodd, a pha bryd.

Nid oes un o'n llyfrau cysegredig wedi cyffroi cymaint o ofyniadau, ac wedi arwain i gynifer o amrywiol ddeongliadau, ag ydyw y Datguddiad. Nid fy amcan ydyw sylwi ar yr oll o'r rhai yma, nac ar unrhyw gyfran o honiyn, ond mi a ymfoddlonaf drwy ddangos yn ol fy amgylfredion i. beth ydyw ei wir hanes, ei amcan, a'i ddeongliad.

Dechreuwyf drwy ymofyn pwy oedd awdwr y llyfr, a pha bryd yr ysgrifennwyd ef.

Yn aml dywedir i'r Datguddiad gael ei ysgrifenu gan Ioan. Y mae yn dechreu gyda datguddiad i'r pwynt yma: "A chlan ddanfôn drwy ei angel, efe a'i hysbysodd i'w wasanaethwr Ioan." Hefyd, "Ioan at y saith eglwys sydd yn Asia,"—"A myfi Ioan a welais y ddinas sanctaidd, Jerusalem newydd, yn dyfod oddiwrth Dduw i waered o'r nef."

Ond pwy Ioan oedd hwn? Ai Ioan y dysgybl anwyl a'r apostol oedd, neu ryw ddyn arall? Y mae *Papius* yn siarad am henariad o'r enw Ioan, yr hwn oedd yn byw yn Asia Leiaf tua diwedd y ganrif gyntaf; ac y mae rhai beirniaid wedi priodoli y Datguddiad iddo ef. Ond am y Ioan yma nid ydym yn gwybod ond ychydig neu ddim oddieithr ei enw; ac am y dybiaeth mai efe a ysgrifennodd y Datguddiad, nid yw ond yn unig ddyfais a godwyd i fyny ddau cant o flynyddoedd wedi ei farwolaeth, gan y rhai a ddymunai ddinystrio awdurdod ganonaidd y llyfr. Am hyny yr ydym yn gollwng yr awgrymiad, fel un heb fod yn deilwng o ystyriaeth ddwys, ac yn mabwysiadu yn galonog y grad gyffredinol, mai awdwr y llyfr rhyfedd yma oedd neb aingen na Ioan yr Apostol.

Er prawf o hyn, yn y lle cyntaf, ni a ddyfynwn a nglychindaen yr ysgrifenydd, fel yr adroddas ef ei hun. Efe a ddywed, (pen. 1: 9), "Myfi

Ioan, yr hwn wyf hefyd eich brawd a'ch cydymaith mewn cystudd, ac yn nheyrnas ac amynedd Iesu Grist, oeddwn yn yr ynys a elwir Patmos, am air Duw, ac am dystiolaeth Iesu Grist." Mewn geiriau eraill, yr oedd yr ysgrifenydd, pwy bynag oedd, yr amser hwn, yn dioddef erledigaeth er mwyn y gwirionedd, ac yr oedd mewn alltudiaeth yn ynys Patmos. Ond, yn ol tystiolaeth unol y cyndadau, cafodd yr Apostol Ioan, mewn amser o erledigaeth chwerw ei alltudio i ynys Patmos. O'r braid y mae angen i ni ddyfynw eu hiaith ar y pwynt yma. Clement o Alexandria, Tertullian, Origen, Victorinus, Eusebius, Epiphanius, Sulpicius Severus, Jerome, a llawer eraill, sydd yn dywedyd wrthym (a defnyddio geiriau Origen ei hun) "fod Ymerawdwr Rhufain wedi alltudio Ioan yr Apostol i Ynys Patmos, am y dystiolaeth a ddygai i Air y Gwirionedd." Y mae hyn yn dangos mai Ioan yr Apostol, ac nid arall, a ysgrifennodd y llyfr o dan sylw.

Ac at y ffaith yma, y mae genym dystiolaeth uniongyrchol amryw o'r tadau boreuaf. Justin Martyr, yr hwn a flodeuodd rhwng deugain a thriugain mlynedd ar ol marwolaeth Ioan, a ddywed, "A rhyw ddyn o'r enw Ioan, yr hwn oedd un o apostolion Crist, a brophwyddodd," &c. Melito, esgob yn Sardis, a chydoeswr a Justin, a ysgrifennodd llyfr mewn cysylltiad a "Datguddiad Ioan." Apollonius, ysgrifenydd nodedig yn Asia Leiaf, yn ei lyfr yn erbyn y Montaniaid, a apelia yn yr un modd at "Ddatguddiad Ioan." Irenaeus, yn ei waith yn erbyn Gaugrefyddau, (llyfr 4, pen. xx.) sydd yn siarad yn aml am Ioan—"yr un a ysgrifennodd yr Efenigyl ydyw awdwr y Datguddiad." Clement o Alexandria a ddywed am y dyn cyflawn, "Efe a eistedd rhwng y pedair goredd ar hugain, yn barnu'r bobl, fel y dywed Ioan yn y Datguddiad."

Tertullian, y cyntaf o'r tadau Lladinaidd, a sieryd yn fynych am y Datguddiad fel gwaith Ioan yr Apostol. Yn ei lyfr yn erbyn Marcon, cyfeiria i Dat. 1: 16, a dywed, "Yn y Datguddiad, y mae'r Apostol Ioan yn deagrifio y cleddyf yn dyfod allan o enau Duw."

Hippolytus, esgob Ostia, a rydd dytliolaethau digonol o wreiddioldeb Datguddiad Ioan. Yn ei lyfr—"De Antichristo," dosran 9, efe a ddywed, "Wynfydedig Ioan, apostol a dysgybl yr Arglwydd, dywed wrthyf pu beth a welais ef."

a glywaist mewn cysylltiad a Babylon," ac yna efe a ddyfyna pen. xvii. a xviii. o'r Datguddiad fel tystiolaeth yr Apostol.

Origen, y gwybodusaf o'r tadan boreuol, yr hwn a anwyd ddim ond 78 nlynedd wedi marwolaeth Ioan, a sieryd yn barhaus am yr Apostol hwn fel awdwr y Datguddiad. O'r braidd y mae angen i mi ddyfynu adranau. Yn ei esboniad ar Matt., efe a ddywed, "Ioan a adawodd i ni un efengyl. Hefyd eto a ysgrifennodd y Datguddiad." Eto, efe a ddyfyna, "Dywed Ioan fab Zabedeus yn y Datguddiad," &c.

Ond os oedd y Datguddiad yn cael ei gyfrif yn gyffredinol, yn oesoedd boreuaf yr eglwys, fel gwaith Ioan, ac o awdurdod ganonaidd, pa fodd y daeth ef yn mhen amser wedi hyn y gael ei amheu? Pa beth a allasai fod wedi arwain rhai o'r tadan yn y drydedd a'r bedwaredd ganrif, megys Dionysius, a Nepos o Alexandria, a Caius o Rufain, ac hyd yn nod Eusebius yr hanesyddwr, i feithrin amheuaeth o barthed iddo? I hyn yr atebwyf: Fod yr amheuaeth yma wedi ei feithrin, nid ar seiliau hanesyddol o gwbl, ond am resymau hollol *athrawiaethol*. Yr oedd y prawf hanesyddol am yr awdurdod apostolaidd a chanonaidd o'r Datguddiad yn ddigonol; ond y miffwyddwyr a gymerasant afael mewn adran o'r xx. ben., yr hwn sydd yn siarad am rwymp Satan am fl o flynyddoedd—ac a'i cymhellasant ef fel prawf o'u tybiau neillduol hwynt. A'r tadan crybwyllledig a feddylasant, hwyrach, mai y ffordd oreu i osgoi yr adran dralludus oedd diarddelw i y llyfr a'i cynwysai. Fel yma y rhesymodd Luther, am amser, mewn cysylltiad ag epistol Iago, o herwydd na wyddai pa ffordd i'w ddeongli; yr oedd ar y dechreu yn tueddu i'w wrthod.

Gwedi y chwylldroad o dan Constantine, mil flwyddiant yr amser cyntefig a syrthiodd i anglod. Ac o'r cyfnod hwnw, awdurdod y Datguddiad a ddychwelwyd yn gyflawn, a chydag ond ychydig o eithriadau y mae wedi cael ei gynnal hyd ein hamser ni.

Yn y ganrif ddiweddaraf gwnaeth beirniaid Germany ymosodiad ar y Datguddiad, gan wadu yn y termau mwyaf pendant, nas gallasai fod wedi cael ei ysgrifenu gan yr Apostol Ioan. Dyma a ddywed De Wette; "Nid oes dim yn fyw cadarn na hyn—os mai Ioan yr Apostol yw ysgrifenydd yr Efengyl, a'r Epistol cyntaf—ni ysgrifennodd y Datguddiad;" a dywed Ewald: "Na chafodd y Datguddiad ei ysgrifenu gan yr un llaw a ysgrifennodd yr Efengyl a'r Epistol sydd mor amlwg a goleuni yr haul." Y gwrthwynebiad penaf yn erbyn gwreiddioldeb Ioan yn y Datguddiad, sydd yn tarddu allan o'i *ddurhuedd*—a'i *frawdddegnu hynod*; drwy y fath wlad i hyn y mae y dosbarth yma o feirniaid wedi dangos eu hunain yn alluog i brofi neu wrthbrofi unrhyw beth braidd; drwy hyn y profasant nad Moses a ysgrifennodd y Pentateuch,

na Daniel ei brophwyrdoliaethau, na'r efengylwyr yr efengylan, y rhai sydd yn dwyn eu hennwan; drwy yr hyn y profasant nad Homer a ysgrifeno id ei ganeuon, na Plato ei ddadleuon, na Cicero ond rhan o'i areithiau.

Nid yw arddull y Datguddiad yn fwy gwahaniaethol oddiwrth ysgrifeniadau eraill Ioan, nag ydyw y pwnc, y modd, ac amcan y cyfansoddiad. Sut y mae yn bosibl ysgrifenu y fath lyfr a hwn o'm blaen—yn cael ei wneud i fyny mewn rhan helaeth o weledigaethau, cysgodau ac arddangosiadau arwyddluniol—heb ei fod yn gwahaniaethu oddiwrth adroddiad hanesyddol syml, neu epistol hynaws a charnaidd? Unrhyw feirniad cymhwys a benderfynai yn mlaenllaw fod yn rhaid wrth ymadroddion hynod, ac arddull amrywiaethol iawn.

Ac eto y mae i'w gael lawer o deithi tebygol. Fe dynodd y Profeswr Stuart allan lechres hir o'r rhai yma, yn llaw amryw dudalenau yn ei esboniad dysgedig, yn dangos cynifer o hoff ymadroddion Ioan, yn dygwydd yn yr Efengyl a'r Epistolau, ac hefyd i'w cael yn y Datguddiad.

Ond os ysgrifennodd Ioan y Datguddiad, *pa bryd yr ysgrifennodd ef?* A beth yw dyddiad priodol y llyfr?

Cyflbedda Ioan ei hun ei fod wedi gweled y gweledigaethau pan oedd ya alltud erlidedig yn ynys Patmos. Efe a'i hysgrifennodd pan oedd ar yr ynys, neu yn fuan wedi dychwelyd.

Ond pa bryd yr alltudiwyd Ioan i ynys Patmos? O dan ba un o'r ymerawdwyr y cymerodd ei alltudiaeth le? Ar y cwestiwn yma y mae y deonglwyr diweddar yn ymrannu, rhai yn tybied ei fod wedi ei alltudio yn yr erlodieth o dan Nero yn nghylch y flwyddyn 66, tra y deil eraill iddo gael ei alltudio gan Domitian, mor ddiweddar a'r flwyddyn 96. Os y ffaenaf o'r tybiaethau hyn sydd iawn, yna Ioan a alltudiwyd ac a welodd ei weledigaethau cyn dinystr Jerusalem gan Titus. Y rhai a fabwysiadant yr olwg yma a fynant fod y rhan fwyaf o'r Datguddiad, yr oll rhwng y bedwaredd a'r ugeinfed bennod, yn perthyn i ddinystr agoshaol Jerusalem, a marwolaeth Nero, neu, o bellaf, at gwymp ymerodraeth Rhufain baganaidd.

Y cynllun yma o ddeongli a ddyfeisiwyd yn gyntaf gan y Jesuitiaid, gyda golwg ar achub Pabyddiaeth oddiwrth fygythiadau a gweledigaethau deifol y Datguddiad. Mabwysiadwyd ef o ddirif gan Resymolwyr Germany. Wedi hyn cafodd ffafir yn ngolwg dosbarth o ddeonglwyr yn Lloegr ac yn y wlad yma, yn mysg y rhai y mae yn ofid genym osod i fewn y diwedd ar Broffeswr Stuart o Andover, a Profeswr Cowles o Oberlin. Mi a wnat fras archwiliad ar y cynllun yma o ddeongli yn fy mhenod nesaf. Yn bresenol y mae a fynon yn unig a dyddiad y Datguddiad, neu yr amser yr ysgrifennwyd ef.

Meddyliwyd am ffafrio dyddiad boreuol y Datguddiad, a'r deongliad sydd yn tarddu allan

o hono, ar y gred fod y pethau sydd yn cael en rhagfynegu ynddo i gael eu cyflawni ar *fyrder*. "Datguddiad Iesu Grist, yr hwn a roddes Duw iddo ef, i ddangos i'w wasanaethwyr y pethau a'edd *raid eu dyfod i ben, ar fyrder*, (Dat. 1: 1.) Ond addeffir gan hawb fod yn mysg y pethau a ragfynegir yn y llyfr yma, yr adgyfodiad a'r farn gyffredinol, ac ystad ddiwedddol y cyflawn a'r drygionus, ac am y pethau yma dywedir drachefn a thrachefn yn y benod ddiwedddaf, fod yn "*rhaid iddynt fod ar frys*." "Y mae yr amser yn agos." "Ac wele, yr wyf yn dyfod ar frys; a'm gwobr gyda mi, i roddi i bob un fel y byddo ei waith." (Dat. xii. 6, 10, 12.)

Sut, ynta, y mae yr ymadrodddeg yma i gael ei deall? Sut yr oedd hi yn cael ei deall gan awdwr y llyfr, a chan yr Ysbryd yr hwn a'i cynorthwydd eff? Yn sicr, nid yn ol ein cyfrifiad ni o amser, ond yn hytrach fel y cyfrif Duw ef, i'r Hwn "y mae un dydd fel mil o flynyddoedd a mil o flynyddoedd fel un dydd."

Y mae rhai ysgrifenyddwyr yn cymeryd, am ddyfodiad Crist, a grybwyllir yn Dat. 1: 7, mai ei ddyfodiad i ddinystrio Jerusalem ydyw, o herwydd yr ynganiad, y byddai y rhai oedd yn y gorchwyl gweithredol o'i groeshoelio yn bresenol: "A phob llygad a'i gwel ef, ie, y rhai a'i gwanasant ef." Ond, yn yr ystyr ag y gwanodd yr Iuddewon llofrudding y Ceidwad, yr ydym ni oll wedi ei wau ef drwy ein pechodau. Ni chafodd ef ei wau yn llythrenol ond gan un dyn, ac efe oedd filwr Rufeinig, (Ioan xix. 34.) Yn yr un frawddeg a ddyfynwyd uchod, fe ddywedir, "a holl lwythau y ddaear a larent o'i blegid ef," (Dat. i. 7.) A oedd "holl lwythau y ddaear" yn bresenol, gyda eu wylofaen a'u galarnadau, pan ddinystriwyd Jerusalem? neu, a ydyw yr olygfa yma yn nghad hyd ddyfodiad diwedddol Crist i farnu'r byd?

Yn mhellach cymbellir fod y Datguddiad yn rhwym o fod wedi ei ysgrifenu mor foreu ag amser Nero, gan mai dim ond saith eglwys a grybwyllir ynddo, pa rai, tebygol, oedd y cyfarif mewn bodolaeth yr amser hwnw yn Asia Leiaf. Ond byddai yn hawdd dangos fod llawer o eglwysi yn Asia Leiaf cyn marwolaeth Petr a Phaul. Yn ychwanegol at yr eglwysi a anerchwyd yn y Datguddiad, yn sicr yr oedd eglwysi yn Icosium, yn Lystra, yn Derbe, yn Antioch Pisidia, yn Hierapolis, yn Pontus, yn Cappadocia, yn Bithynia, yn Cilicia, yn Galatia, yn Collosia, a thebygol mewn llawer o fanau eraill. Paham yr anfonwyd cenadwriaethau'rddim ond i saith o'r eglwysi yma, nid wyf yn amcanu dyweyd. Hwyrach mai y rhai yma yn unig oedd yn neillduol adnabyddus gan Ioan; neu gall y rhif saith fod wedi ei gymeryd, o herwydd ei fod yn rhif safonol a pherffaith yn mysg yr Iuddewon.

Ar y cyfan, nid ydym yn cael diu, yn y Datguddiad nac allan o hono, a wna'i ein harwain i feddwl ei fod wedi ei ysgrifenu yn amser yr er-

lellegaeth o dan Nero, ac fod y rhan fwyaf o hono yn perthyn i'w farwolaeth ac i ddinystrio Jerusalem, neu at gwmp Rhufain baganaidd. Yr ydym yn mabwysiadu y dybiaeth arall, ei fod wedi ei ysgrifenu yn amser yr erledigaeth o dan Domitian, yn agos i ddiwedd y ganrif gyntaf, a'i fod yn cymeryd arwyddocad lawer eangach na'r hwn y cyfeirwyd ato.

Nid yw yn ymddangos y gallasai Ioan ddyfod yn gartrefol yn mysg eglwysi Asia Leiaf hyd yn agos diwedd erledigaeth Nero. Planwyd yr eglwysi yma yn benaf gan Paul, ac yr oeddynt o dan ei ofal neillduol a'i arolygiaeth. Yn fynych ymwelodd a hwynt pan oedd yn cael ei ryddid; ac wedi ei garchariad, yn aml yr ysgrifennodd lythyrau atynt, ac a gadwodd i fyny gydymddyddan â hwynt yn barhaus; eto nid ydym yn cael yn un o'i lythyrau, hyd yn nod y diweddaf, yr un crybwylliad am Ioan, na'r un cyfeiriad ato fel yn byw yn y rhanbarth hwnw. Am hyn y Professwr Schaff a ddywed: "Tebygol yw mai merthyrdod yr apostol at y cenhedloedd a'r terfysgoedd a'r peryglon cydfynedol, a arweiniodd Ioan i gymeryd y cam pwysig yma, ac i adeiladu ei adail ar y sylfaen a osododd Paul." Neander hefyd a ddywed: "Gweili merthyrdod Paul, y mae yn debygol fod Ioan wedi cael ei alw gan yr eglwysi i drosglwyddo safde ei ddiwydrwydd i'r parth yma."

Rhoddodd Nero derfyn ar ei einloes, a darfyddodd yr erledigaeth yn y flwyddyn 68. Rhyw ddwy neu dair blynedd wedi marwolaeth Paul, o'r braidd y gwnai Ioan symud i Asia Leiaf yn amser yr erledigaeth greulawn yma; ac y mae yn rhaid ei fod wedi byw yno am gryn amser cyn dyfod mor gyfeillgar adnabyddus a'r eglwysi, ac ynill y fath ddylanwad ac awdurdod a wna'i ei gyflawnhau yn anfoniad y fath genadwriaethau atynt ag ydym yn gael yn y Datguddiad. Am hyn y tebygolrwydd yw, nad oedd Ioan yn Asia Leiaf, neu, os yno, nid oedd mewn amgylchiadau i gyflwyno iddynt y fath lyfr a hwn o'n blaen, am amser hir wedi marwolaeth Nero a'r erledigaeth chwerwar y Cristionogion ddarfod.

Gellir dwyn amryw broffon, o'r Datguddiad ei hun, i'n sicrhau nas gallasai gael ei ysgrifenu hyd yn agos diwedd y ganrif gyntaf.

Hyd yr amser hwn nid oedd y dydd cyntaf o'r wythnos yn cael ei alw yn "ddydd yr Arglwydd," eto ar "ddydd yr Arglwydd" yr oedd Ioan yn yr Ysbryd, ac y canfu welledigaeth agoriadol y Datguddiad, (Dat. i. 10.)

Nid oedd henuriad llywodraethol, angel, yn mhob un o'r eglwysi cyn yn agos i ddiwedd y ganrif gyntaf. Yn flaenorol i hyn yr oedd yr henuriaid yn cael eu rheu gyda eu gilydd, ond ymddengys fod gan bob un o'r saith Eglwys yn Asia swyddog llywodraethol, neu henadur, pan gafodd y Datguddiad ei ysgrifenu.

Yn amser yr apostol Paul y dechreuodd cyf-

elliornadau y Gnosticiaid ddangos eu hunain, ond ni chwasant eu perffeithion a'u sefydlu o dan flaenoriaid gaugredol hyd ddiwedd y ganrif gyntaf; eto yr ydym yn cyweld am y Nicolaiaid, seet o Gnosticiaid mewn dwy genedlwriaeth at Eglwys Asia, (Dat. ii 6, 15) Yn agos i ddiwedd y ganrif gyntaf, a dim cynt, y ddeirneuodd arweinwyr y Gnosticiaid lurganio llyfrau esgredig y Cristionigion. A thebygol mai yr arferiad yma a arweiniodd i ryfgythiadau terfynol y Datguddiad: "Osrhydd neb *ddim* at y pethau hyn, Daw a rydd ato ef y plauu seidd wedi eu hyagrifenu yn y llyfr hwn: ac o thyn neb ymaith *ddim* oddiwrth eiriau llyfr y brophwydoliaeth hon, Duw a dyn ei ran ef allan o lyfr y bywyd, ac allan o'r ddinas sanctaidd, ac oddiworth y pethau sydd wedi eu hyagrifenu yn y llyfr hwn." Ni fu un achlysur i iaith o'r fath yma hyd yn agos i ddiwedd y ganrif gyntaf.

Y mae yn amlwg fod saith Eglwys Asia mewn sefyllfa wahanol iawn, pan gafodd y Datguddiad ei ysgrifenu, i'r hyn oeddent yn amser Paul a Nero. Yr oedd Eglwys Ephesus wedi "colli ei chariad cyntaf." Yr oedd Eglwys Smyrna a rhai yn ei chymundeb ag oedd yn perthyn i "synagog Satan." Yr oedd Eglwys Pergamos yn lletya nid yn unig y Nicolaiaid, ond rhai hefyd "yn dal athrawiaeth Balaam, yr hwn a ddygodd i Balac fwrw rhwystr ger bron meibion Israhel." Yr oedd Eglwys Thyatira yn goddef "i'r wraig hono Jezabel" ddysgu, a thwylio ei haelodau i odinebu, ac i fwyta pethau wedi eu haborthu i eilunod. Yr oedd yn Eglwys Sardis "yehydig enwau" wedi eu gadael y rhai ni halogasant eu dillad; pan oedd Eglwys Laodicea wedi myned mor glaiar ac at gas gan Grist fel yr oedd yn barod i'w chwydu hwynt allan o'i enau.

Yn fyr, yr oedd yr oli o'r eglwys yma wedi dirywio—dirywio yn druenus, oddiwrth yr hyn oeddent pan ysgrifennodd Paul ei epistolau at rai o honynt; ac y mae yn *rhaid canolbau amser—ac amser hir*, er cyfrif am eu gwrthglhad yddo. Os tybiwn i'r Datguddiad gael ei ysgrifenu yn amser yr erledigaeth o dan Nero—yehydig o flynyddoedd yn ddilynol i ysgrifeniad epistolau Paul—nid yw yr amser gofynol yn cael ei gynygueddu. Ond os yn ddiweddarach o ddeng mlynedd ar hugain yr ysgrifenyd y llyfr, yn amser yr erledigaeth o dan Domitian, gellir cyfrif am y dirywiad, o leiaf yn ol cyfrifres amser.

Y mae tystiolaeth y tadau ar y pwynt o'n blaen, yr hyn a ddiagwyliasem yn ngwyneb y ffeithiau a nodwyd uchod. Gydag yehydig eithladau, yn unfrydol priodolir alltudiaeth Ioan, ac ysgrifeniad y Datguddiad, i amser Domitian. Dechreuwn gydag Irenaeus, esgob Lyons, yn Gaul. Efe a fu yn ddyegybl i Polycarp, yr hwn oedd ddyegybl i'r Apostol Ioan. Y mae yn rhaid ei fod ef yn eithaf adnabyddus ag amgylchiadau alltudiaeth Ioan, yn nghyd a'r amser, a'r person a orchymynodd hony. Nis gall

asai fod wedi camsyniel yn y pethau yma, ac nid oes yr un amheuaeth yn ei dystiolaeth. Dywed wrthym, "*Nid oes rhwng faith er pan oelwyd y Datguddiad, ond o'r brudd yn ein cmedlaeth ni, yn agos i ddiwedd teyrnasiad Domitian.*" Ni osodwyd y dystiolaeth yma o'r uelliduo erioed, ac nis gellir byth. Y mae yn ddigon o honi ei hun, ac ystyried yr amgylchiadau, i benderfynu y cwestiwn o'n blaen.

Ond nid yw y dystiolaeth yma yn soffyll wrthi ei hun. Cydsynir ynddi gan yn agos yr oll o'r tadau enwocaf. Victorinus a ddywed yn aml, fod Ioan wedi ei alltudio gan Domitian, ac mai yn ei amser ef y gwelodd y Datguddiad. Sieryd Hippolytus am Ioan fel wedi ei alltudio i Patmos o dan Domitian, lle y gwelodd y Datguddiad. Eusebius, pan yn siarad am yr erledigaeth, a ddywed: "Yn yr erledigaeth yma, Ioan yr apostol a'r efengylwr, eto yn fyw, a alltudiwyd i ynys Patmos." Jerome, yn ei lyfr am ddynion enwog, a ddywed: "Domitian yn y bedwaredd flywyddyn ar ddeg o'i deyrnasiad, a gododd yr erledigaeth gyntaf ar ol Nero, pryd yr alltudiwyd Ioan i ynys Patmos, lle yr ysgrifennodd y Datguddiad." Mewn gwaith arall efe a ddywed: "Yr oedd Ioan yn brophwyd. Efe a welodd y Datguddiad yn ynys Patmos, lle yr alltudiwyd ef gan Domitian." Sulpicius Severus a ddywed: fod "Ioan yr apostol a'r efengylwr, wedi ei alltudio gan Domitian i ynys Patmos, lle y cafodd weledigaethau, a lle yr ysgrifennodd y Datguddiad."

Byddai yn afreidiol ychwanegu dyfyniadau fel yma, a'u holrhain i gyfnod diweddarach. Y mae wedi cael ei ddweyd mai yehydig bwysigrwydd sydd yn y tystiolaethau yma, gan fod yr oll y naill yn ymddibynu ar y llall, ac yn ddiweddfaf oll ar eiddo Irenaeus. Ond nid yw hyn yn wirionedd; o leiaf nid oes gan neb hawl na rheswm i gadarnhau ei fod yn wirionedd. Gwna'r tystiolaethau yma ddangos beth oedd argyhoeddiad sefydlog yr Eglwys ar y pwynt o'n blaen, o'r ail ganrif hyd y chiwelfod—yr amser goreu y gallasai y cwestiwn gael ei benderfynu; ac yn y farn a ffurfiwyd y pryd hwnw, ac a ddatganwyd amorf unfrydol, y mae yn gweddu i ni yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg i ymfodloni. Nis gellir gwrthdroi y farn yma ond a rhesymau dirfawr bwysicach na'r un a gymhellwyd hyd eto.

Gwelir fod gwir ddeongliad y Datguddiad yn gorphwys ar y cwestiwn a ddadleuir yma. Os ysgrifenyd y llyfr yma yn agos i ddiwedd y ganrif gyntaf, bron deng mlynedd ar hugain wedi marwolaeth Nero a chwymp Jerusalem, yna osfer edrych am ei gyflawniad yn un o'r dygwyddiadau yma. Nid oes y cyfeiriad lleiaf at y naill na'r llall, o ddechreu y llyfr hyd ei ddiwedd.

Ond gan fod llawer o bersonau heddyw—yn dilyn Profeswr Stuart a'r Germaniaid—ac yn

tueddu i fabwysiadu cyllun hwy o ddeongli, purion tyddai ei archwilio yn fwy manwl.

(Diwedd y beuned gyntaf.)

ODDIWRTH Y CYFIEITHYDD.

BANGOR, MAIR: Rhag. 9^{ed}. 1874.

R. EVERETT, D. D. — *Annyl Syr*. — Gwedi darllun cryn lawer ar Esboniad Dr. Pond ar y Datguddiad, a chael y fath foddlonrwydd ynddo, cymhellai rhywbeth fi i'w droi i'r Gymraeg. a'i anfon i'w ghoeddi yn y CENHADWR, os byddai y Golygydd yn gwled hyn yn ddoeth. Nid amon gwageddas a'm hânogodd i ddechreu ar y gwaith, ond teimlad a bwriad i wneud daioni cyffredinol i'm cydgenedl, drwy roddi iddynt yn iaith Gwallia eglurhad ar un o'r llyfrau mwyaf dyrus a fedd y Beibl, mewn dull syml ac eglur; gan hyderu dan fendith Duw y gwna daioni i bell ac agos.

Cynwysa y llyfr 322 o dudalenau, a 21 o bennodau. Wele y bennod gyntaf at eich gwasanaeth. Dosberthwch hi yn ol y gwelwch oreu i ddyfod allan. Ymdrechaf anfon pob pennod fel Swyddfa yn brydlon hyd y diwedd, os cafi fywyd ac iechyd.

Cefais ganiatad gan yr awdwr i'w gyfieithu, gyda dymuniad am iddo wneud daioni.

Yr eiddoch yn rhwymau'r efengyl,

D. TALOG WILLIAMS,
Theo. Seminary, Bangor, Me.

Crefyddol.

I BEIBL AC ANFFYDDIAETH YR OES.

GAN Y PARCH. E. G. JONES, D. D., UTICA.

PEN. IV. AI FFUGCHWEDL NEU HANES YW Y BEIBL.

Nid yw y ffaith fod tebygrwydd rhwng rhai hanesion Beiblaidd a'r ffighchwedlau paganaidd yn profi mai ffighchwedl sydd yn y Beibl. Gall y ddau fod wedi tarddu o'r un ffynhonnell yn y dechreu, er fod y naill wedi ei lygru a'r llall yn bar; neu gall yr hanes baganaidd fod wedi hana o'r un Feiblaidd. Bu amryw o ysgrifenyddwr Germani yn edrych ar ranau o'r Beibl fel ffighchwedl; ond gweithiodd Strauss y dyb allan i'r fath eithafon fel y mae ei chofleidwyr cyntefig yn troi draw rhag ei harddel; ac y mae eraill wedi dangos trwy resymau teg nad oes y sail leiaf i'r fath dybiaeth. Ni fedr neb sydd yn credu mewn dadguddiad o gwbl golledu y fath dyb. Nis gall feiddwl am ddarostwng Moses a'r prophwydi i'r un tir a Homer, Hesiod a Heroditus neu Plato. Nid yw ei adroddiad o wyrthiau uwchlaw dirnadaeth ein meddwl ni ym ddiagon i beri i ni dafu yr holl hanes o'r neilldu fel peth amheus. Gwell gan y meddwl crediniol edrych ar bethau o'r fath fel arwydd o ymstyngiad y Duwod at ein

angenion ni. Mewn gair, pwy all ddychymygu am hanes creadigaeth heb wyrth? Os ydym gan hyn yn gwled yn yr hen deiml ardderchog yma sydd bron llwydo gan dreigladau oesau ryw bethau na fedrwn yn eglur ddirnad y diben o honynt, nis gallwn feddwl er hyn am eu tasu o'r neilldu.

Os canfyddwn ryw bethan allan o'u lle fel pe byddai llaw ddiweddarach wedi bod wrth y adeilad, nis gallwn feddwl am dynu y cyfan i lawr, pan ystyriom mai dyroa yr unig beth sydd wedi aros yn debyg i unfurf er pan dechreuodd dyn fodoli. Os ydym yn cael ein rhwymo i greu fod y greadigaeth ddefnyddiol neu gyfundrefn natur yn cynwys lle i wyrth, pa faint mwy y mae genym le i ddisgwyl hyn yn y gyfrol sydd yn ein hysbysu am gynllun neillduol o eiddo Duw er dyfod i gyffyrddiad ac undeb a dyn oedd wedi gwrthryfela yn ei erbyn. Peth ofer yw eiarad am ddeddfau sefydlog yn nghymydogrwydd trugaredd, oblegid nid yw trugaredd yn sylwi cymaint ar y ddeddf ag a wna ar y troseddwr.

Mae duwinyddion yn amrywio yn eu hamau am y modd y cyflawnwyd llawer o wyrthiau. Tybia rhai fod Duw wedi cyfaddau natur fel ag i ddod ar amser penodedig i gyflywni rhywbeth na wnaed erioed o'r blaen ei gyffelyb, tra mae eraill yn credu fod Duw â llaw uniongyrchol yn dwyn oddiamgylch yr hyn nid oes unrhyw ddarpariaeth mewn natur i'w cyflawni. Ond pa farn bynag a fabwysiedir am natur gwyrthiau mae y ffaith eu bod wedi eu cyflawni yn aros. Tuag at i ni allu credu y dystiolaeth am danynt ni raid i ni fedru esbonio yr holl ymddangosiad—digon yw i ni wylid y ffaith.

Ni ddylem er dim aberthu gwirionedd o herwydd ei fod yn taro yn erbyn ein mympwy ni, ac ni ddylem byth ganiatáu dim fyddo yn anghyson a'r gwirionedd, nad pa mor ddymunol y byddo yn ymddangos. Mae o bwy i ni sylwi, os bydd rhyw hanes yn cael ei chofnodi ac amlygrwydd nad oedd yr awdwr yn bwriadu dysgu fod yno wyrth, mae yn ddyledawydd ar yr esboniwr hysbysu hyn a rhoddi rhesymau dros ei farn, er mwyn symud rhwystr fyddo ambell un yn deimlo ar ei ffordd i greu y hanes yn gymaint a bod yr esboniad cyffredin rai prydlau yn gosod allan ambell hanes rhyfodd fel yn gwrthdaro yn erbyn rhyw wirioneddau ac egwyddorion naturiol neu foelol.

Wrth fyfyrion hanesyddiaeth ysgrythyrol, dylem geisio dirnad beth oedd aincan y gweithredwyr a'r haneswyr yn gystal ar hyn ddiagwylir i ni ddysgu oddiwrth yr hanes. Hefyd dylem geisio cael allan beth oedd diben Duw yn caeliatu neu ordeinio y fath amgylchiadau a arweiniasant y gweithredwyr neu y dioddefwyr i'r fath sefyllfa. Dylid chwilio yn fanwl i'r holl achosion a'r dylanwadau cydfynedol a'r amgylchiad pa rai allant fod mewn unrhyw

fodd a llaw yn ei ddryglad oddiamgyleb. Mae yr achosion a'r achlysurau yn codi o un o dri man—naill ai o Dduw, y greadigaeth ddireswm, neu fodau rheymol meidrol. Gan fod cysylltiad mor agos rhwng gwahanol ranau y Beibl dyld ymdrechau dilyn holl effeithiau gwahanol amgylchiadau hyd y gellir a cheisio dirnad pa ddefnydd a wnaeth yr Anfeidrol o wahanol amgylchiadau megis gweithredoedd neu ddiodeidiau y teulu dynol. Cyn belled ag y mae hanesiaeth Feiblaidd yn cyduno â hen hanesion eraill dyld ei farnu wrth yr un rheolau a hwy, a gellir yn aml ganfod cadarnhad neillduol i'w wirioneddau yn ychydig weddillion llenyddol yr oesau gynt ydynt ar gael yn bresenol.

SYLWEDD PREGETH.

GAN J. W. PUGH, PARIS, OHIO.

Numeri 14: 24.

Terfyniad o rifyn Rhagfyr t. d. 1862.

III. Yr ydych yn awr yn adnabyddus a gwahanol ysbryd, dau wahanol ddosbarthiadau o bersonau sydd i'w cael yn mhilitl Cristionogion ein dyddiau ni. Pa un o'r ddau ddosbarth hyn feddyliech chiwi sydd yn gywir? Pa un o hon-ynt debygech chiwi sydd ddoethaf? Gadewch i ni ymresymu a'n gilydd am ychydig ar y mater hwn. Yr oedd yr Israeliaid wedi cael gorchymyn i chwilio ansawdd gwlad Canaan trwy yr ysbwy, cyn y byddai iddynt wneud cynnygiad i'w darostwng a'i meddiannu,—yr un modd hefyd y mae Crist yn ein dysgu ninau os ydym yn awyddus i fod yn ddysgyblion iddo ef i "eistedd yn gyntaf a bwrw y draul." Nid oedd yr Israeliaid wedi eu gadael at eu rhyddid yn y pwynt o ddyledawydd, i ddewis a phenderfynu drostynt eu hunain pa un a sent yn y blaen i feddiannu y wlad a'i peidio. Felly nid ydym ninau wedi ein gadael at ein rhyddid ychwaith, yn y pwne o ddyledawydd, i benderfynu drosom ein hunain pa un a fyddwn fyw yn grefyddol a'i peidio. Yr oedd yr Israeliaid wedi eu gorchymyn i gymeryd gwlad Canaan—ac yr ydym ninau yn cael ein gorchymyn i fyw yn grefyddol, neu fod dan lid yr Hollalluog Dduw. Paham gan hyny y dywedir wrthym am eistedd a bwrw y draul o fyw yn dduwiol. Am yr un rheswm ag y gorchymynwyd yr Israeliaid i chwilio gwlad Canaan, sef mai trwy y cynorthwy addawedig gan yr Hwn y mae "Parotoad y galon mewn dyn," y byddai i chiwithau barotoi eich meddyliau yn mlaenllaw i'r gorchwyl pwysig o'ch blaen, ac y byddai i chiwi ddeall yn drwyadl fawredd y *wobr addawedig*. Na feddylid neb o honoch mai er eich deru i wasanaeth crefydd y bydd i mi arddangos y gwasanaeth hwnnw yn esmwyth a dilafur. O na, beth bynag yw y bendithion y mae hi yn ei dal allan yn y bywyd hwn neu yr hwn a ddaw; y mae yn sicr fod gwrthwyr-

ebiadau mawrion i'w cyfarfod, a bod gwaith llafurns ad egniol yn ofnuol er ei cyrhaedd. Ac yn wir pa alwedigaeth sydd yn dwyn elw heb ymlrech a llafur? Ac mewn perthynas i bob erlyniad o elw neu anrhydedd, nid y pwne i'w benderfynu yw pa un a raid gwneud aberth, a chyfarfod a chroesau a gwrthwynebiadau ddim, eithr a oes sail gref i obeithio y bydd i'r aberthau a wnawn, a'r gofid a'r trallod a gyfarfyddwn i gael ei wobrwyo yn llawn pan gyrhaeddem y gwrthrych neu y nod yrerlyniwn ar ei ol. Mae y llafurwr yn aberthu ei amser a'i esmwythder yn llawen, ac yn ymestwng i wyliadwriaeth a chaledi wrth ddiwyllio ei faesydd, canys y mae yn gobeithio y ca lawndal am ei holl drafferth pan ddol y cynhauaf. Mae y masnachydd yn ymddiried ei eiddo i drugaredd y gwynt a'r tonau, ac yn gwynebu ar bob hinsawdd a pheryglon, a phaham? Oherwydd y mae yn edrych yn mlaen i'r adeg y coronir ei gynlluniau a chyflawn wobwr.

Bydded i chiwithau ystyried pa un a yw y gwobrwyo y mae crefydd yn sicrhau i'w chanlynwyr yn gydwerth a'r gwasanaeth y mae yn ei hawlio oddiwrthym. Eithr ymogelwch rhag i chiwi rifo dyledswyddau neu orchymynion (pa rai ydynt fendithion) i mewn yn y rhes o galedwaid. Beth gan hyny yw yr anhawderau a'r aberthau y gelwir arnom i'w gwneud, os ydym am fod yn weision i grefydd? Yr ydych yn barod i ateb fod llawer o bethau y rhai sydd wedi gwreiddio yn ein natur, sydd yn anwyl i giga gwaed, y mae yn rhaid i ni ymwrthod a hwynt, rhaid i ni ymwrthod a'n nwydau llygredig;—megis balchder, digofaint, cenfigen, casineb &c., ac y mae hyn yn aberth mawr i'r dyn anianol. Wel, a ydyw aberthu y pethau hyn yn orthrymus? A fydd i falchder, cenfigen, neu ryw nwyd llygredig arall eich gwneud yn ddedwydd? Ar ol i chiwi fynwesu tymberau nwydwyllt, a ydyw adgofio hyny yn gwasgar *cysur* drwy eich mynwes? Y mae profiad pob dyn call a phrofiadol ar unwaith yn ein sicrhau, mai ymwrthod â'r nwydau llygredig hyn yn llwyr yw y ffordd ddiogelaf i gyrhaedd dedwyddwch a chysur. Pa wrthwynebiad eto sydd genych i ffyrdd crefydd? Gorchymynir ni i *gredu* pob athrawiaeth, ac *ymurfer* pob dyledswydd a gynwysir yn yr ysgrhythrau—a fydd i chiwi osod y rhwymedigaethau hyn yn rhestr y caledi? A ydyw yn galedwaid i gredu gair y digelwyddog Dduw? i ufuddhau gorchymyn *Tad* trugarog, santaidd a doeth, ar gyflawniad pa rai y mae ein dedwyddwch amserol a thragwyddol yn ymddibynu? Eithr meddai y drygionus, gofynir genym i roddi coel i athrawiaethau pa rai uas gallwn eu hamgyffred. A ellwch chiwi esbonio tyfiant un glawelltyn? Pa fodd gan hyny y gellwch ddir nad natur a chynghor y *Duodod*?

Eto, nid yw crefydd yn caniatáu dim, y mae yn gwarafu'n pechodau bychain pa rai sydd faddeuadwy. Pwy a'ch dysgodd fod unrhyw bechod yn fychau—fod unrhyw weithred o wrthryfel yn erbyn Duw yn faddeuadwy? A ydyw cyfreithiau dynol yn caniatáu lladradau b chain, a hoked, neu deits? Ond wyddoch fod lladradau bychain yn arwain i droseddau mawrion? twyll bychain yn arwain i ffugiad (*forgery*), a thrais bychain yn dibennu wrth ymarfer yn llotruddiaeth oni rwystrir ef mewn pryd a cherydd llym? Pa fodd gan hynny y bydd i grefydd eich cadw rhag y pechodau duaf, ond trwy *gahardd* egwyddorion cyntefig euogrwydd? Pa fodd y bydd i'r Duw santaidd i oddef y toriad lleiaf ar ei *ddeddf* gyfiawn? Ond meddai y drygionus y mae yr efengyl yn ein galw i wyladwriaeth parhaus a gweddi, ac o herwydd hynny y maent yn rheau yr unig foddion o ordeiniad Duw i achub y byd, yn sablith y caledi. A ddymunech gael eich cadw rhag maglau y diafol, ac oddiwrth gadwynau cryfion anwired? Y mae gwylio rhag profedigaethau yn hanfodol angenrheidiol. Mae gweddi hefyd yn neillduol yn un o'r *breintiau* gwerthfawrocaf. Canys er nad yw crefydd yn fywyd o galedi y mae weithiau yn dwyn anghwaderaau anorod heb i chi i sefain am gymhorth dwyfol i'w gwynebu. Bywyd o ymdrech ydyw yn erbyn pechod, ac awdwr pechod—marweiddiad parhaus ydyw ar dueddiadau llygredig, ac ymwadiad beunyddiol ar nwydau busanol a phechadurus. Mor fawr ynté y fuddith i ni, y gallwna mewn gweddi ofyn am gymhorth ein Gwardwr mawr, yr hwn sydd bob amser yn barod i wrandaw dymuniadau ei bobl. Eglur ynté yw mai tiriogaeth *euogrydd* yw y wlad sydd yn difa eu thrigolion. Fel hyn y mae yn awngwrth gyferbyniad teg, fod gan ddawioledeb addewid o'r bywyd sydd yr awrhon. Pa faint mwy gan hynny y mae ganddi hi yn unig sicrwydd am yr hwn a ddaw?

Yma y gwelwn fawr ragoriaeth gwir grefydd, a gorachafiaeth tragwyddol y cyfiawn. Er mor gyfyng yw ei amgylchiadau, ac er mor fawr yr aberth a wna, ac er cymaint o hunanymwadiad y mae crefydd yn ei ofyn ganddo yn y byd hwn, y mae yn ymorphwys ac yn ymddiried y cwblar ei Dduw, a thrwy ffydd edrycha tu draw i'r bedd, ac yn iaith yr apostol dywed—“Ein byr ysgafn gystudd ni sydd olidog ragorol, ac yn gweithredu tragwyddol bwys gogoniant i ni.”

Os ewyllsiecch gyrrhaedd yr etifeddiaeth yr hon sydd nawch law pechod a phoen, dilynwch yr Arglwydd yn gyfiawn.

Cofiwch esiampl yr Israeliaid y rhai a wrandawant ar y deirysbiwyr anffyddlon a'r ddau was ffyddlon a ddisgog i'r Arglwydd.

“Myni yr Arglwydd a leferais, diau y gwnaf hyn i'r holl gynulleidfa ddrygionus yma, sydd

wedi ymgynull i'm herbyn i, yn y diffaeithwch hwn y darfyddant, ac yno y byddant feirw.”

“Fel mai byw a medd yr Arglwydd, felly y gwnaf i chi, y rhai duchanasoch yn fy erbyn.”

Dyma eiriau Duw y gwirionedd. Os oes ysbryd arall yn eich meddiant, sef calon newydd, ac ysbryd santeiddiad, yr hwn a greir gan Ysbryd Duw yn yr enaid, os cyfiawn ddylynwch yr Arglwydd mewn dauioledeb, gostyng-eiddrwydd a gweddi, gan barhau hyd y diwedd; e ifaddiaeth y saint yn y goleuni, sef teyrnas nefoedd a fydd yn eiddo i chi y dragwydd trwy waed Crist. Amen.

GWNEWCH YN FAWR O'R BEIBL.

Nid wyf yn golygu dyweyd unrhyw beth ar y mater a fydd yn ddieithr a newydd, ond ymdrechaf osod ger bron ychydig o hen wirioneddau ag sydd a thuedd ynddynt fel y tybiwyf i greu awydd yn meddyliau yr oes sydd yn codi i barchu y Beibl os gwnant dalu sylw priodol iddynt.

Y mae y ffafth mai gair Duw yw y Beibl yn galw arnom i wneud yn fawr o hono. Y mae llawer o ymgais gan ein gwrthwynebwyr i geisio profi nad yw y Beibl yn rhagori ar ryw lyfr arall. Y maent yn cynllunio a dyfeisio, a gwnant ddefnydd o'u holl allu, eu doethineb a'u medd i'r dyben o ddiraddio yr ysgrhythrau. Y mae y dynion *guybod pob peth* yma yn son llawer am yr anghydgordiad sydd rhwng y greadigaeth a dadguddiad a hynny er ceisio gwneud y Beibl yn llai ei werth yn ngolwg y byd. Dywedant fod llawer o anghysonderaau wedi eu darganfod yn nghymorth goleuni llenyddiaeth a bod daiareg wedi rhoddi trefyn bythol ar y syniad mai dadguddiad oddiwrth Duw ydyw. Druain o'r cyfryw, byddai yn briodol iawn iddynt i ystyried fod yn bosibl i'r anghydgordiad a'r anghyffatebiaeth a ganfyddant mewn pethau eraill fodoli yn eu meddyliau cul a rhagfarnllyd eu hunain.

Ac nid digon gan y cyfryw ydyw gwneud ymgais i ddiraddio y Beibl, ond gwnant eu goreu i fychanu ei ddarlennwyr a'i edmygwyr, soniant lawer am ryddid barn, ac eto gosodant y cyfryw ag sydd yn credu yn nwyfoledeb y Beibl yn wrthrychau eu gwawd a'u dirmyg. Nid yw gywilyddus ganddynt i alw hyd yn nod yr apostol Paul, y dyn mawr a'r cristion gloew hwnw, yn “ynfyd” (*fool*). Yr enwan cyffredin a roddant ar gristionogion ydyw ffyliaid a phenboethiaid. Yn awr a ydyw yn bosibl fod y dosparth yna yn cydwybodol gredu yr hyn a broffesant ac a gyhoeddant? Ai dichonadwy eu bod yn credu am y “dyn sydd yn rhodio yn nghyfraith yr Arglwydd” ac yn cofseidio efengyl y tangnefedd, mai dyn fol ac ofergoelus ydyw? Prin y gallaf gredu eu bod yn meddwl yn ystyriol yr hyn a ddywedant, oblegid y mae ffethiau yn eu dysgu yn wahanol.

Gyfeillion ieuainc, na roddwch bwys ar yr hyn a lefarant oblegid dywedant yr hyn na chredant eu hunain mewn gwirionedd. "Deuwch allan o'u canol lwynt ac ynddodolwch, medd yr Arglwydd." Canys dynion a lywodraethir gan ragfarn a hunanolddeb ydynt, ac nid gan yr egwyddor hono sydd yn dymuno eich gwir lesiad chwi.

Y mae ffithian anwadadwy mewn cysylltiad a'r Beibl yn profi mai nid neb angen na Duw yw ei awdwr. Y mae gwirionedd a thwyll yn sicro amlygu eu hunain gydag amser. Siarada ein gwrthwynebyr lawer am wirionedd a dywedant yn fynych am reswm i ddarganfod y gwirionedd. Rhoddant bwys mawr ar RESWM. Wel yn awr a ydyw yn unol a rheswm mai rhyw ychydig o bersonau fel Hume, Voltaire, Reuan, Strauss &c., yw yr unig rai o filoedd dysgedigion a mawrion yddaiar sydd wedi bod mor ffodus a chael gafael ar y gwirionedd? Ond caniatawn eu bod wedi llwyddo ei gael. Eto y mae yn rhaid iddynt hwy a'u cefnugwyr addef mai rhyw wirionedd rhyfedd ydyw. Y mae yn wahanol o ran ei natur i bob gwirionedd arall. Natur a thuedd pob gwirionedd yw ddi-i'r golwg, ond am hwn y mae yn hollol i'r gwrthwyneb. Cloddwch chwi wirionedd y mae yn sicro o adgyfodi. Ceisiodd yr Iuddewon uwais ei gladdu a seiliaut ei fedd a maen mawr ac a gwyliadwriaeth ofalus. Ond er mor ddioel y gwnaethant y bedd yr oedd digon o alfu a grym yn y gwirionedd i adgyfodi yn "ogoneddus iawn." Fel yna mae gwirionedd yn sicro o ddod i'r golwg gan fyned rhagddo a ffynnu yn barhaus. Ond am y gwirionedd (pe yn briodol ei alw felly) y sonia y-boneddigion uchod gymaint am dano y mae mor aifodus yn lle myned rhagddo a ffynnu a yn ngwraig ei gefn a diflana o'r golwg.

Ond at y cwestiwn. A ydyw y gwirionedd a ddarganfyddodd ein gwrthwynebyr yn feddianol ar y gallu a'r cymiliwysder i'w gwneud hwy yn well dynion, yn rhagorach eu moesau ac yn burach eu cymeriadau na'r dynion hyn sydd yn cymeryd gair Duw yn rheol eu bywyd a'u hymarweddiad? Rhoddent atebiad cadarnhael i'r gofyniad yna cyu beiddio galw edmygyr y Beibl yn ffyliaid a phenboethiaid.

Ond a siarad yn eglur am danynt, gellir dyweyd mai hwy yw y dynion mwyaf annwylgar ar wyneb daear; wedi derbyn yn helaeth o'r goleuni sydd yn eu meddiant o air Duw eto gwnant ddefnydd o'u holl ddylanwad er ei wneud yn destun gwawd yn ngolwg y byd. Y mae amryw bethau yn profi mai i'r Beibl y maent yn ddyledus am y goleuni sydd ganddyn. Os ydym am gael rhyw-ddrych feddwi na mor berffaith y gall natur ein haddysgu, diogelir ni o'r wybodaeth bresenol ydym yn faddu a ydym yn ddyledus i air Duw am dani, yna cam mawr o'r hyn a seimlodd miloedd

o'n cyd-ddynion. Darfu i'r rhai mwyaf enwog o honynt alaru a chwyrfanu eu colled am rywbeth cyffelyb i'r hyn y mae dosparth y gwybod pob peth yna mor ffroen uchel yn ei wrthod a'i ddirmygu.

Gair Duw ydyw y Beibl. Yr oedd y byd yn sefyll mewn angen mawr am ddadguddiad oddiwrth Dduw, a hyny oherwydd y ddau reswm canlynol—auallu naturiol dyn—a'r dirywiad cysylltiedig a'r cwmp. Onid rhaid i'r baban wrth gymhorth a magwraeth? A ydyw yn rhesymol tybied ynte nad oedd yr aelodau cyntaf o'n teulu yn sefyll mewn angen am gymhorth? Ac os oeddent, pwy ond Duw a allasai eu cynorthwyo a'u haddysgu? Os y creaduriaid direswm oedd eu hunig athrawon pwy a'u dysgodd i ymadroddi? Pwy ai dysgodd pa fodd i ddadblygu eu galluoedd moesol ac ysbrydol? O ba le y daeth y drychfeddyliau pur hyny sydd yn dod i'r golwg mewn cysylltiad a rhanau o'r crefyddau paganaidd hynaf? Pa fodd y gellir rhoddi cyfrif am y pethau yna os na ddarfu i Dduw gyfyngu yn achos dyn? Nid oes neb ond yr hwn a wadu yr angenrheidrwydd am y wybodaeth grybwylliedig a all ar dir rheswm wadu yr angenrheidrwydd am ddadguddiad neillduol oddiwrth Dduw i ddyn. Na, mae rheswm yn ein dysgu fod yn rhaid i ddyn wrth gynorthwy un anfeidrol uwch nag ef ei hun.

Ond y mae a fynon yn bresenol, nid a ddadguddiad neillduol oddiwrth Dduw i ddyn fel creadur cyflawn a sanctaidd, ond y Beibl fel dadguddiad grasol oddiwrth Dduw i ddyn fel creadur euog a halogedig. Mor fuan ag y syrthiodd dyn yr oedd yn rhaid wrth ddatguddiad pellach er ei gyfodi a gwneud trefn arno. Yr oedd yn rhaid i Dduw amlygu rhyw nodwedd newydd o'i gymeriad mewn cysylltiad a threfn ogoneddus y prynedigaeith. Wedi i anghrediniaeth dyn ymddadblygu i amryw ffurfiau o ofergoelion paganaidd yr oedd yn anmhosibl iddo gael gafael ar y daioni a gollodd set y gwir a'i bywiol Dduw heb gymorth a chyfarwyddyd dadguddiad goruwch naturiol. O ganlyniad gellir dyweyd ei bod yr un mor resymol i ddyn wadu bodolaeth, gallu ac awdurdod pechod ag ydyw iddo wadu yr angenrheidrwydd am ddatguddiad dwyfol.

Sylwn yn mliellach ei bod yn ddyledawydd arnom wneud yn fawr o air yr Arglwydd am mai i wirioneddau'r Beibl yr ydym yn ddyledus am y safle anrhydeddus yn gymdeithasol a chrefyddol ydym ynddi. Mae yn berffaith resymol i ni feddwi mai y grefydd hono sydd yn dylanwadu er moesoli a rhinweddoli personau, teuluoedd a chymdeithasau ydyw y wir grefydd. "Wrth ei ffrwythau yr adnabyddwch hwynt." Troer tudalennau llanesiaeth ac yna ceir eglurhad pa un ai edmygwyr y Beibl neu ynte y canbelloedd sydd yn amddifad o hono ydyw

y paraf eu bucheddau a dyagleirias eu cymertadau. Edrycner yn ol i bellder y canrifoedd a aethant heilio, ceir gweled bodau rhesymol mor ddireswin a chylfawri y gweithredoedd mwyafranghydweddol a'r teimlad ac a'r beowm, yn aberthu eu plant bychain i'w duwiau er gwneud iawn dros eu pechodau. Dichon yr haera ein gwrthwynebwyr mai ffrwythau anwybodaeth cenhedlodd tywyll ac auwaraidd y ddiaer oedd y cyfryw. Caniatwr i hyny fod yn wionedd; ond edrycher i gysylltiadau hanesyddol y gwledydd a'r ddisoedd hyny ag y mae eu henwau yn uchel ar dudalenau hanesyddiaeth er gweled a ellir eu cyhoeddi yn a'g yngwyneb cyhuddiadau cyffelyb i'r rhai a enwyd.

Dywedir nad neb awgen na'r Babiloniaid gyfwynodd i'r byd y weithred annol ac amaturiol o aberthu bodau dynol yn iawn i'w duwiau. Dywedir hefyd am Carthago, un o brif ddinasoedd Affrica, fod ei pheudeffigion yn offrymu eu plant i'r ddawies Sadwrn. Cofnodir un amgylchiad pryd y credent fod eu duwies yn anlygu ei hantodloarwydd ar y ddinas, iddat aberthu tri chant o blant diniwed mewn anoffrymwr lleddfu ei digofaint. Dichon nas gellir cyhoeddi gwlad Groeg yn euog o offrymu ar ei hallorau fodau rheymol, eto gellir dywedyd fod taleithiau cyfain o honi ar wahanol amserau wedi eu darostwng i gaethwasiaeth, dywedir hefyd fod ei phreswylwyr mor greulawn fel ag y lloruddient mewn gwaed oer y rhai a orchfygent ac a garcharent yn eu brwydrau. Dywedir hefyd fod cyfraith un o'i phrif dalacthau yn caniatáu i'r tad ludd os ewyllyseiai y plentyn fyddai wna a nychlyd.

Y Rhufeiniaid er eu bod yn genedl gref, llwyddianus ac enwog, eto pell oeddynt o fod yn genedl einweddol. Yr oeddent yn nodedig a fedrus yn y prif gelfyddydau ond gellir dywedyd am danynt eu bod mor nodedig a hyny fel lloruddion ac ysbeilwyr y byd. Digon yw dywedyd fod yr enwog Julius Cesar yn ymfrosto iddo gymeryd wyth cant o drefydd, goregyn tri chant o dalacthau, a gorchfygu tair miliwn o ddynion, o ba rai y lloruddiodd neu y darostygodd i gaethiwyd un filiwn o'r cyfryw.

Hefyd yr oedd un o'i chyfreithiau yn caniatáu i'r gwr fod yn farwr ar y wraig a gallai ei chondemnio i farn marwolaeth am bechodau sydd yn cael eu cyflawni yn gyffredin y dyddiau presenol—condemnid i farwolaeth wraig gan ei phriod am yfed o'r diodydd meddwol.

Gvdag ystyried y ffeithiau yna darllener yn fanwl ac ystyriol y bemod gyntaf o'r apostol at y Rhufeiniaid ac yna gellir cael rhyw ddrychfeldwl am grefydd amoesau y byd paganaidd cyn ymddahosiad Crist.

Yn awr os oes gwahaniaeth i'w ganfod rhwngom ni a hwythau y mae i'w briodoli i dduafengyl Mab Duw.

Gwir fod y gwledydd a'r ddisoedd paganaidd a enwyd yn rhagorol yn eu celfyddydau a'u gwyddorau ac y maent wedi cynrychu cyfansoddiadau ardderchog a rhagorol mewn llenyddiaeth. Ond detholer y goreu o'u lysgrifeniadau nid ydynt yn deilwng i'w cydmaru i ysgrifeniadau gogoneddus a gynwysa llyfrau y Beibl. Nid oes yr un hanes mor gyflawn, addysgiadol ac adlonawl. Nid oes yr un farddoniaeth mor oruchel ac arddanol. Nid oes yr un hyawdled mor odidog a darbwyllol. Nid oes yr un diarbhebon mor tyr eiriog, mor ysbrydol ac mor ddefnyddiol—nid oes yr un moesoldeb mor berffaith a phur. Gallwn herio'r byd i ddod ymlaen gydag unrhyw ysgrifeniadau a ellir gydmaru mewn mawredd, symledd a phrydferthwch ag ysgrifeniadau yr hen Testament a'r newydd. Y mae yn ddigon mawr i gyfarfod a'r mwyafralentog a dygedig ac hefyd yn ddigon syn i gyfarfod a'r gwael a'r annysgedig. Y mae ynddo "fwyd cryf" i'r hwn a all gyfranogi o hono a "llaeth" i'r gwan. Er fod Mr. Paine wedi bod yn ddigon hyl i ddywedyd yr ysgrifeniad ef well llyfr na'r Beibl, caniatwr iddo bob haeddiant a deilynga. Y mae ef yn ei fedd, ond er hyny nis gallaf beidio cyflwyno i sylw ei edmygwyr gyaghor Solomon "A weli di ddyn prysur yn ei eiriau gwell yw gobaith am y ffol nag am dano ef." Pe na buasai Paine mor aml eiriog ni fuasai y byd heddyw yn gwybod cymaint am ei anwybodaeth yr hon a fradychodd mewn mwyafrwy na phymtheg ar hugain o haeriadau diail a ddygodd yn erbyn y Beibl Sanctaidd ya ei "Age of reason."

Nid oedd yn fy inwriad wrth ddechreu i sylwi cymaint ar y gwrthwynebwyr ond efallai mai nid anfuddiol oedd crybwyll am eu hystrywiad er anog yr Ieuencryd i fod ar eu gwyliadwriaeth rhag cael eu magu ganddynt.

Dywedaf unwaith eto cyn rhoi heibio fy ysgrifell, GWNEWCH YN FAWR O'R BEIBL. Amser a ballai i mi sylwi ar y prif reswm pahan y dylech ei barhau. Yr ydych yn clywed beunydd yn yr efbngyl mai yn lwn y gellir cael gusael ar y perl amhrisiadwy a gogoneddus. "Chwiliwch yr ysgrifthyrau, canys ynddynt hwy yr ydych ya meddwl cael bywyd tragwyddol a hwynt hwy yw y rhai sydd yn tystiolaethu am danaf fi." Dynia yr unig ffordd i wneud yn fawr o hono, ei chwilio, rhodio yn ei ddeddfau a chadw ei farnedigacthau a'u gwneuthur.

OWEN JENKINS.

Bangor, Wis., Tach. 11eg, 1874.

SEFYLLFA BRESENOL YR EGLWYS.

Mae ystadegwyr y blynyddau diweddafr wedi gwneud ymchwiliadau manylach i boblogaeth y byd: ac y maent wedi dangos fod y ddiair yn cynwys o leiaf gymaint arall o boblogaeth ag a ddywedai yr ystadegydd Ffrancaidd Balbi, na daiaregwr Maite Brun.

Mae y teithiau a'r darganfyddiadau African-aidd yn profi, tu hwnt i bob amheuaeth, fod llawer o ranbarthau y wlad hono yn dra phobl-og, a'i bod yn cynwys tri chymaint y boblog- aeth a roddid iddi. Mae Asia hefyd, yn cynwys dwbl yr hyn a gyfrifid iddi. Mae ystadegau India, China a Japan yn weddol gywir yn awr.

A thrwy yr hyn a ddarganfyddwyd yn Affrica, a'r hyn sydd yn wybyddus an Ewrop ac America, cynorthwyr ni i ddfydus yn nes o lawer at rifedi poblogaeth y byd. Mewn trefn i ni wybod am gyflwr yr Eglwys, a'i sefyllfa yn ei pherthynas a'r byd, rhaid i ni wybod poblog- aeth y byd, a'r modd y rheir y trigolion yn mhlith gwahanol grefyddau y byd.

Rheir y boblogaeth yn debyg i hyn:—

Ewrop,.....	280,000,000
Asia,.....	700,000,000
Affrica,.....	200,000,000
America,.....	80,000,000
Yr Ynysoedd,.....	80,000,000

Cyfanswm,.....1,290,000,000

Credir mai yr uchod yw y cyfrif cywiraf. Mae China, Hiudoostan a Japan yn cynwys 610,000,000; ac o ganlyniad nid yw yr hyn a gyfrifir i Asia yn ormod. Yn awr, y gofyniad sydd yn cynyg ei hun i'n sylw yw, pa fodd y rheir y boblogaeth gan y gwahanol grefyddau?

Rheir crefyddau y byd i dair, o dan ba rai y mae tair rhan o bedair o boblogaeth y byd. Eu henwau ydynt, Cristionogaeth, Budiaeth a Mahometaniaeth. Cafodd Budiaeth ei dechreu- ad yn mysg y Braminiaid, tua phum cant o flynyddau cyn Crist, ond aeth i China tua'r cyfnod Cristionogol. Dechreuodd Mahometan- iaeth tua chwe chant o flynyddau wedi Crist. Dengys yr ystadegau goreu fod y cyfnewid can- lynol yn mysg crefyddau'r byd yn lled gywir:

Cristionogaeth,.....	360,000,000
Budiaeth,.....	300,000,000
Mahometaniaeth,.....	100,000,000

Ond dylid ychwanegu at yr uchod y nifer sydd yn mysg Braminiaeth, y rhai a dybir sydd yn rhifo 110,000,000.

Felly mae genym 930,000,000 yn perthyn i hen grefyddau y byd, yn annibynol ar yr Iuddewon.

Mae genym drachefn ddyegyblion Confucius, neu baganiaid o ryw fath a'y'n rhifo 370,000,000. Yn awr mewn trefn i ni ddeall agwedd yr Eg- lws tuag at â'u grefyddau a phaganiaeth, yn nghyd a gweled lle mae eisiau gweithio er ad- fer a dychwelyd y byd, rhaid edrych ar y daflen ganlynol:

	Cristion- ogion.	Budiaid a Brahmins.	Mahomet- aniaid.	Paganiaid.
Ewrop,.....	250,000,000	.....	10,000,000	.....
America,.....	80,000,000	.....	.....	1,000,000
Affrica,.....	1,000,000	.....	100,000,000	100,000,000
Asia,.....	5,000,000	410,000,000	50,000,000	240,000,000
Yr ynysoedd,.....	2,000,000	.....	.....	20,000,000
Y Ddalar,....	865,000,000	410,000,000	160,000,000	371,000,000

Gwelir fod y daflen hon ychydig yn wahanol i'r llall, yn gymaint a bod mwy o rif o Cristion- ogion a phaganiaid, ond mae yn dra thebyg fod

y daflen hon yn sylweddol gywir. Mae yn In- dia ac ynysoedd y môr luaws mawr o Cristion- ogion heb eu rhifo yn y daflen arall. Mae bron holl Affrica Ogleddol yn Mahometaniaid; hon yw yr elfen lywyddol yno. Ac ond i ni edrych dros y taflenau uchod, cawn nad oes gan Grist- ionogaeth ond ychydig dros un rhan o bedair o'r boblogaeth ddynol, ac mai yn Ewrop ac America yn unig y mae yn brif. Mae rhan fawr o boblogaeth Asia yn cynwys Budiaid, Braminiaid a phaganiaid. Felly mae gwaith Cristionogaeth yn gynwysedig mewn mlyned allan yn erbyn y "masses" yn Asia ac Affrica.

Tybia yr eglwys mai gwaith y Genhadaeth Dramor ydyw. Ond dechreuwyd y gwaith hwn yn Asia, yn neillduol China, ganrhoedd yn ol, gan y Pabyddion, a bu yn llwyddianus am dymor. Ond ymddengys fod y gwaith hwnw yn syrthio yn ol, ac na ddarfu iddo gyn- yrchu ond ychydig neu ddim o ddylanwad par- haol ar y werin yn Asia.

Ac yn ngwyneb y ffaith hon a phrofiad di- weddar y Genhadaeth Brotestanaidd, y mae genym ddigon ag sydd yn arddangos diffyg neu fethiant yn sefyllfa ysbrydol, yn neillduol sef- yllfa ddeallol yr Eglwys. Ond nid oes a fynom a'r pwnc hwnw yn bresenol; rhaid i ni edrych yn awr ar allu a dylanwad gwarediddiad Crist- ionogol yn ngwaith y Genhadaeth Dramor. Yma yr ydym yn cael ein gadael mewn amheu- aeth, yr hyn sydd i raddau yn warth i'r gwar- eiddiad mae Ewrop ac America wedi ei godi.

Yr amheuaeth yw, pa un a yw y gwarediddiad hwn, wrth ei ystyried ar wahan i bregethiad o'r efengyl, yn gwneud llawer o dda neu lawer o ddrwg yn y dyddiau presenol. Ei fod yn rha- gorach gallu, ac yn tori i lawr farbareidd dra, yn nghyd a sefydlu cyndeithasau dynol, nid oes dim amheuedd. Ond a yw yn dyrchafu moesau, neu yn ysbrydoli cyflwr a meddyliau y bobl yr â i'w mysg? Hynny yw ar wahan i'r "Missionary Stations." Etallai na fwriadwyd erioed i wareiddiad yn unig wneud rhyw lawer mewn gwelliant ysbrydol, yn ngoruchwyliaeth yr efengyl. Modd bynag, nis gellir ystyried fod gwaith Lloegr yn gwtbio yr *opium trade* ar China, gan orfodi trwy arfau i ddrysau ei phorthladdoedd gael eu hagar, a'i gwaith yn dwyn yn mlaen yr holl ryfoledd yn yr India, ddim yn foddianau delnyddiol iawn i gynyg heddwch a chyfiawnder yr efengyl iddynt. Ond y mae un ffordd y gellir ystyried fod hyd yn nod y drygau hyn yn arddangos llwyddiant Crist- ionogaeth. A hono yw, eu bod yn foddion i'r efengyl gael ei throed i lawr yn y gwledydd hynny, ac felly yn hawlio gwrandaidd bonedd- igaidd i'w phregethwyd. Ond y mae ffordd ar- all y gellir ystyried fod y gwarediddiad Ewrope- aidd ac Americanaidd yn rhwystri, bron yn hollol, i'r Efengyl. Gwelir hyn wrth ei gyfer- bynu â Cristionogaeth gyntefig. Pan aeth

yr apostolion a'r dysgyblion allan fel pregeth-wyr yr efengyl i blith paganiaid, nid oedd yno wareiddiad Cristionogol, nid oedd yr un genedl yn Cristionogol. Gan hynys nis gallai yr Iuddew na'r cenedldd yn droi arnynt ffaoledau neu ddiwygiadau trefn y gymdeithas Cristionogol. Yr oedd uarihw un o ddisgyblion Crist y dyddiau hyn, pa mor anafherffraith bynag y byddai, yn anbell tu hwnt i Roegwr neu Rufainwr mewn mossaau. Felly nis gellid codi yr wrthddadl a godir yn y dyddiau hyn yn erbyn Cristionogaeth.

Y casgliad ymarferol oddiwrth y ffeithiau hyn yw, cynghor Paul, sef, "Na chydymffurfioch â'r byd hwn." Os mynwn i'r Efengyl gario ei dylanwad daionus ar y gwledydd tywyll, nes ymlid y tywyllwch ac adfer dynoliaeth i'w safle gyntefig ar lun a delw Duw, gwnawn y cynghor uchod.

L. C. HUGHES,
Columbus, Ohio.

Amrywiaethol.

DILEAD Y FASNACH FEDDWOL.

Dyma un o brif destynau y dydd yn bresenol.

Gwelir hyn yn eglur yn yr ymdrech mawr sydd yn cael ei wneud i'wnewn gwahanol wledydd i'w osod diwedd ar fasnach mewn diodydd meddwol, y rhai sydd yn achosi cynifer o ddryg-sau yn y byd pechadurus lle yr ydym yn byw. Sônir llawer yn y wlad hon am "y gwagedd dirwestol." Mae gwahanol farnau am y priodoldeb iddynt weithredu fel y gwnant. Y dull goreu i farnu yn gywir am danyat yw, sylwi ar eu gweithredoedd a'r effeithiau. Maent wedi cael ugeiniau o dafarnau yn Ohio yn barod, ac y maent yn gweithredu mewn talaeithau eraill a gwledydd tramor.

Mae y gwagedd dirwestol yn Mrydain Fawr wedi dechreu gweithredu o blaid dileu y fasnach alcoholaidd yn Scotland a Lloegr, ac mae y cychwyniad yn debyg o eangu trwy yr oil o Brydain Fawr. Maent yn Dundee, Edinburgh, Glasgow ac Aberdeen yn Scotland, ac yn Manchester, Lloegr. Mae cynhyrfaid yn yr Iwerddon o blaid dilead y fasnach dan sylw.

Mae cychwyniad yn Ceylon bell o blaid attal y fasnach niweidiol hon. Dywed yr *American Messenger* am Orphenaf 1874 fel yma:—"Mae hyd yn nod yn Ceylon symudiad o blaid yr achos dirwestol. Yn y flwyddyn ddiweddaraf fe gauwyd 273 o dafarnau yno." Peth bynag fod gweithrediadau yn yr un cyfeiriad mewn cynifer o wledydd!

Mae galwad am weithrediadau egniol, am fod y fasnach yn cynyddu. Dywed y *Times* o Lundain "fod y cyllid oddiwrth ddiodydd alcoholaidd i lywodraeth Prydain yn 1873 yn \$91,235,000, pan nad oedd y cyllid i'r llywodraeth uchod oddiwrth y fasnach feddwol ond

\$87,625,000 yn 1872. Gwelir fod y cynydd yn y flwyddyn 1873 ar y flwyddyn 1872 ychydig yn fwy na *thair milion a haner o ddoleri*." Gan fod cymaint yn fwy o arian yn dyfod i lywodraeth Prydain yn 1873 nag yn y flwyddyn cyn hyn, rhaid bod meddwod yno ar ei gynydd. Dichon y dywad rhai o'r darllenwyr, "Yn Lloegr mae meddwod yn blaguro." Dyma ddywedodd y Parch. Howell Powell, New York, yn ddiweddar yn y Gynanfa yn Treacastell. Mae yr hanes fel yma, fel y rhoddir ef yn un o bapysau Cymru:—"Am yr achos Dirwestol, dywedai fod anfoesoldeb Cymru yn ei ddychryn y tro hwn. Ni welodd yn ystod ei arosiad maith yn America y fath anfoesoldeb a meddwod ag a welodd y tair wythnos ddiweddar. Llofrudd argyhoeddiadau a thueddiadau crefyddol yw meddwod." Dyma dystiolaeth Mr. P. am yr hyn a welodd ef yn Hen Wlad ein tadau, ar ol i'r efengyl gael ei chyhoeddi yno am gynifer o flynyddau. Mae y dystiolaeth hon eto yn profi y dylid deffroi i attal meddwod o diota.

Mae y mater hwn yn tynnu sylw amryw o'n awyddogion gwladol yn y llywodraeth. Penderfynwyd ychydig yn ol yn y cwrn uchaf yn yr Unol Dalaethau, "Fod hawl gan bob Talaeith, trwy ei deddfwyr, i ffurfio ac i osod mewn grym gyfraith fyddo yn llywyddu ac yn attal gwerthiad diodydd meddwol, &c." Ystyrir y penderfyniad uchod yn un gwerthfawr, a'i fod yn tueddu i galonogi carwyr sobrwydd i attal ac i ddileu y fasnach niweidiol dan sylw.

Y Barnydd Brady yn ddiweddar yn New York, pan yn rhoddi dedryd ar garcharwr oedd wedi llofruddio, a ddywedodd, "Yr oeddwn yn gobeithio y buasai y siamplau oeddwn wedi rhoi wrth golffarnu troseddwr, a'r penderfyniad oeddwn wedi ddatgan na wnawn gymeryd i ystyriaeth fod meddwod wedi achosi i'r troseddwr gyflawni y weithred, y gwnelsai hynny beri i ddynion ymgadw rhag meddwod a throsedd. Ymddengys nad yw y penderfyniad wedi effeithio ond ychydig; ond yr ydwyf yn penderfynu dilyn y bwrriad hwn nes cyflawni diwygiad i ryw raddau yn y ddinas hon. Ni wnaif gymeryd i ystyriaeth fod y troseddwr yn feddw."

Mae yn rhesymol i ymdrechion gael eu gwneud er cael diwygiad yn y wlad hon a gwledydd eraill. Cyn terfynu, ni a osodwn ger bron rai cyfarwyddiadau pa todd i weithredu o blaid sobrwydd, sef,

1. Rhoddi ein pleidlais yn yr etholiadau o du y rhai sydd yn dangos awydd i attal masnach mewn diodydd meddwol. Os yw y crefyddwyr sydd yn gweiddio am i'r ddaear gael ei gwneud yn debyg i'r nefoedd yn dymuno hyn yn wirioneddol, hwy a ddylent beidio a phleidleisio dros ddewis meddwon i ffurfio ein cyfreithiau. "Nid gweddaiad i frenhiniaid, O Lemuel, nid

gweddaiidd i ffrwblnoedd yfed gwin; nac i bendurialiaid ddiol gadarn: rhug iddynt yfed, ac ebariaid y ddeddf; a newidio barn yr un o'r rhai gorthrymedig." *Diar. 31: 4, 5.*

2. Ymdrech i gael y plant i fod yn ddirwestwyr. Yr ydym yn credu pe gwnelai y "Gwagedd Dirwestol" gymaint o ymdrech i addysgu y meibion a'r merched sydd yn teulainc i wrthwynebu y fasnach mewn diodydd meddwol, ag a wnant o blaid cael gan y masnachwyr i roddi eu galwedigaethau annuwol i fyny, y gallent wneud daioni mawr. (Heilr galw cyfarfodydd i'r plant i ganu emynau dirwestol, ac i anog y plant i lwyr ymwrthod a diodydd meddwol, a chael eu henwau wedi arwyddo yr ardystiad dirwestol. Gellid cael miloedd ar filoedd o'r plant i wneud felly. Dywair ynig ffordd i fagu cenedl sofr yn y wlad. Cyn hir fe ddol y merched i fod yn famau yn y teuluoedd, pa rai wnaent ddysgu eu plant i lwyr ymwrthod a phob math o ddiodydd meddwol, ac fe fegid bechgyn dirwestol, o blith pa rai y codai swyddogion gwladol mewn amser dyfodol, pa rai fyddent o egwyddor i attal y dinystr a'r anghysur sydd yn ein gwlad yn deuluaidd ac yn eglwysig. Dywedir wrthym, "Hyfforddla blentyn yn mhen ei ffordd; a phan beneiddio nid ymedy â hi." *Diar. 22: 6.*

Gan fod rhieni yn dymuno llwyddiant eu plant, hwy a ddylent roddi siamplau da o'u blaenau, trwy beidio gadael i ddiodydd meddwol gael bod yn eu haneddu, ac i addysgu eu plant i ofalu cadw o gyfeillach y rhai sydd yn caru diota a segura.

Hawdd i'r gweinidogion a'r eglwys, a'r rhai a flaenorant yn yr Ysgolion Sabbothol i ffurfio y plant sydd dan eu gofal yn fyddinoedd dirwestol, ac felly i fod o les mawr. Mae rhai yn flyddlawn i wneud felly; ond mae eraill ar ol heb wneud eu goreu i godi y plant i fod o blaid sobrwydd.

Nid yn unig mae yr achos dirwestol yn llwyddo mewn llawer o wledydd, ond ceir hanes ei fod yn llwyddo ar y moroedd. Dywed yr *American Messenger* am Hydref 1874, "Fod tair-arddeg ar hugain o lestri rhyfel Prydain yn meddu cymdeithasau dirwestol yn mhllith y cydiorwyr." Mae'r hanesion a geir o wahanol gyfeiriadau am y deffroad sydd o blaid sobrwydd, yn profi fod gwir augen am ymdrechiau i lwyr ddilen y fasnach feddwol. Gwawried y dydd i hynw gael ei gyflawni.

Birmingham.

T. EDWARDS.

"WAETH I MI EI SETLO HI YN AWR."

Gorweddaid llong yn mhorthladd — yn aros am ei llwyth. Y capten, heb fod a nemawr ddim i ddwyn ei sylw, oedd yn edrych dros ei eiddo personol ei hun. Yn mysg pethau eraill yr oedd yw Feibl, rhodd oddiwrth ei fam

dduwiol. Wedi gorphen ei ymchwilliad presenol, cafodd fod ganddo hamdden eto ar ei ddwyllaw. Ni ddarfu iddo erioed eto gymaint ag agor y Beibl hwnw. Teimlodd awydd i'w gymeryd i fyny, ni wyddai paham. Ymagorodd yn ei ddwyllaw, a'i lygad ar unwaith a ddarllenodd, "Am hyny efe a ddichon hefyd yn gwbl iachau y rhai trwyddo ef sydd yn dyfod at Dduw, gan ei fod ef yn byw bob amser i eiriol drostynt hwy."

Cauodd y llyfr ar frys, a chychwynodd i fyned ar y dec. Ond y geiriau a ddarllenodd a aethant gydag ef. Cerddodd y dec yn ol ac yn mlaen. Yr oedd yn gablwr ofnadwy; ond anghofodd regu. Pa beth a wna? Aisferai benderfynu pob peth a ddenai o'i flaen yn ddioedi. Cynghorion a gweddian ei fam, ei oriau yntau yn yr ysgol Sabbothol, a'r cwbl o'r mynedol a ymrithient o'i ddeutu. Ar ol blynyddau o ruddiau aychion, daeth dagrau i'w lygaid, ac meddai wrtho ei hun, "Waeth i mi ei setlo hi yn awr."

I lawr yr aeth i geudod y llong, a syrthiodd ar ei liniau. Mor gynnesin ydoedd â thyngu a rhegu, fel yr oedd gweddio yn beth chwithig. Ond daeth y geiriau, oblegid yr oedd y galon yn llawn, a'i bechodau yn cyfodi fel mynyddau. Ni bu yr ymdrech yn-hir, canys yr oedd iddo gynorthwy na wyddai efe am dano. Enillwyd y fuddugoliaeth. Daeth i fyny gyda theimlad o orfoledd am bechodau wedi eu maddeu, a chydag ymddiried newydd ei eni ynddo yn y Gwaredwr.

Ar unwaith syrthiodd arno yr ymofyniad, "Arglwydd, beth a fyni di i mi ei wneuthur?" Dydd Sadwrn ydoedd. Rhaid oedd iddo gael gwasanaeth crefyddol y fory. Aeth a gyrodd air at yr holl lestri yn y porthladd y buasai gwasanaeth crefyddol wrth ystlys ei long ef y fory.

Y Sul a ddaeth, ac awr yr oedfa. Medrai ef ddarllen y Beibl, a medrai weddio; ond am bregetliu, ni wyddai efe ddim. Ond ni phetrusodd. Adroddodd ei brofiad. Rheddodd y dagrau i lawr ar ruddiau ei wrandawyr, ac ar ei ruddiau yntau. Rhoddodd yr oedfa nerth iddo.

Llwythodd ei long a hwyliodd ymaith. Cyn cyrrhaedd adref yr oedd holl ddwyllaw y llong wedi cael eu dychwelyd at yr Arglwydd.

Ar ol cyflawni y fordaith, brysiodd adref i wled ei fam, a dwyn iddi y newyddion da. Gwrandawodd hithau ar fanylion yr hanes, ond ar bob seibiant torai i mewn gan ddweyd, "Nid wyf yn rhyfeddu dim; yr oeddwn i yn gweddio drosoch chi y pryd hyny."

Mae y capten hwnw yn arfer adrodd ei brofiad eto gyda nerth, a geillw y nawfed o Actau yn eiddo iddo ei hun, gan mor debyg oedd ei droedigaeth ef i eiddo Saul o Tarsus. Yr oedd yntau, fel Saul, wedi bod yn anghredwr yn yr Iesu fel dwyfol Waredwr, yn gystal ag yn

gablwr ofnadwy. Gallai yn llythrenol fab-wysiadu iaith Paul wrth Timotheus, "Yr hwn oeddwn o'r blaen yn gablwr, ac yn erlidiwr, ac yn drahaus. Eithr mi a gefais drugaredd, am i mi yn ddiafrybod ei wneuthur trwy anghrediniaeth." Felly hysyd iaith Paul wrth y Galatiaid: "Ond yn unig hwy a glywsant, fod yr hwn oedd gynt yn ein herlid ni, yr awrhon yn pregethu y fydd yr hon unwaith a anrheithia ai."

CWYMPEDIGION ANGAU YN EGLWYS ROSS STREET, PITTSBURGH, PA., YN 1873-4.

GAN H. E. THOMAS.

Y gyntaf a gollasom yn 1873, oedd Mrs. ANN JAMES, Gazan Hill. "Nid wyf yn gwybod nemawr o fanylion yn ei chylech, ond ei bod yn enedigol o Lanelli, Brycheiniog, lle y bu ei mham yn aelod am flynyddoedd o dan weinidogaeth y Parch. J. Davies. Wrth ymwelod a'r Cymry yn nghymydogiaeth Solio, clywsais fod yno Gwmares, yn afiach ar ben y bryn, aethum yno, a chefais Mrs. James yn mheli yn nesaellon y darfoeddigiaeth. Gelwais yn fynych, a chynhyddai ei hawydd i gael gwella er mwyn ymuno a chrefydd. Er fod yr hen glefyd siomedig hwnw yn ymddangos ambell i wythnos yn tyneru ei afael arni, eto gwanhau yr oedd. Soniai lawer am ei mham a'r addysg a gafodd ganddi. Aeth dros dreilau cystuddiau teuluidd, a chladdu ei phriod wedi dod i'r wlad hon. Yr oedd wedi darfog yn hollol a'r byd, ac yn telmlo nad oedd fawr o debygrwydd y gallasai byth ddod i'r cwrdd, felly erfyniodd arnaf fyned a'i chais i'r eglwys i gael ei derbyn yn aelod, cydsyniodd yr eglwys, ac aethum yno gyda'r swyddogion i roddi Cymundeb iddi, a chwasm gyfarfog hynod o felus. Y mae yn ffl gwell genyf weled pobl yn dyfod at grefydd yn eu hiechyd, ond y mae yn rhyfysu imi oed "terfyn i Sanct yr Israel." Enillodd Mrs. James brofiad uchel. Bu farw yn dawel iawn ei mheddwl, Chwefror yr 28ain, yn 45 mlwydd oed, a chladdwyd hi yn Hill Dale Cemetery.

Y nesaf oedd WILLIAM B. JONES, Pipetown. Mab ydoedd i Mr. Stephen Jones, Birmingham, a brawd i'r Parch. T. R. Jones, Ebensburgh. Priododd a merch William Lewis, ein harweinydd canu, yr hon a adawodd yn weddw, gyda mab bach hawddgar a gobeithiol iawn. Cyd-dystia cyfoedon William B., a'r rhai a'i hadwaenent orcu, ei fod yn ddyn o dalentau hynod o gryffon. Nid oedd yn iach y ddwy flynedd diweddaf y bu byw, a dioddefodd lawer yn ei ysgwydd fel nad oedd ganddo fawr nerth yn ei frach y flwyddyn ddiweddaf. Bu am dymhor yn Ebensburgh, a chafodd bob gofal gan ei gyfeillion a'i berthynasau tra y bu yno, ond er iddo ddysfog gryn lawer yn well, ni chafodd byth gwbl iachad. Bu farw Mai y 3ydd, a chladdwyd ef prydawn Sabboth canlynol yn Hill Dale, cydweinyddwyd gyda mi gan y Parch. O. Owens, Birmingham. Daeth y *Knights of Pythias* yn llu mawr i ddangos eu parch olaf iddo, a chafodd angladd anrhydeddus. Nid oedd ond 27 mlwydd a 7 mis oed.

Boren Llun Mai 19eg, am llog o'r gloch, bu farw Mrs. JANE JONES, neu fel ei gelwid yn ol yr briod-ddull Cymraeg "yr hen Shan," yn 66 mlwydd

oed. Merch ydoedd i Lewis ac Ann Jones, a chafodd ei magu mewn lle bychan o'r enw Llanerchwen, yn mhwyf Llandeiniol, sir Aberteifi. Ymunodd a chrefydd yn ieuane gyda y Trefnyddion Catholidd. Yr oedd yn un o blant y Diwyg-lad, a mynych yr adroddai am y dyddiau bras hyny ar grefydd. Ceradai filldroedd ar ol pregethwyr tanllyd, ac i wahanol gyrddau crefyddol, a bu yn gorfoleddu mewn hwyl lawer gwaith. Daeth hi, a'i thad a'i mham, a'i brodyr, i'r wlad hon yn y flwyddyn 1838, a sefydlasant yn ardal Onkhill, Jackson Co., O. Symudodd i Pittsburgh yn Ebrill 1839, lle y treuliodd weddill ei hoer. Ymunodd mewn priodas ag Evan Jones, yn y flwyddyn 1841. Cawsant un mab, yr hwn a fu farw yn y rhyfel enbyd a fu yn y wlad hon. Gadawyd hi yn weddw, ond trwy yr ychydig arian a ddertynai oddiwrth y Llywodraeth ar ol ei mab, ymdopiad i fyw yn lled gysurus. Dioddefodd gryn gystudd dro ar ol tro, a chan ei bod yn bur unig yn ei chystudd olaf, symudwyd hi yn ol ei dymunlad i Ybytty Passavant. Byddwn yn galw i'm gwelod yn aml, ac yr oedd yn addfedu yn amlwg i fydd arall. Gwneddai ar ei mham yn fynych yr oriau olaf, a thystiai ei bod yn ei gwelod gerllaw iddi. Dygwyd ei choroph i eglwys Ross Street yn ol ei dymunlad, lle y cynhaliwyd y gwasanmeth claddu, a chydweinyddwyd gyda mi gan yr Hybarch William Owens. Traddodais bregeth angladdol iddi oddiar y testyn a ddewisodd hi imi, sef Es. 26: 3, 4. Yr oedd yr hen chwaer hon yn hyddysg nodedig yn yr Ysgriflyrau, a dywedai iai sylwadau minlog a gataelgar iawn weithiau. Tra thebyg fod ei mynych hoenau corphorol, yn effeithio ar ei thymor, nes ei gwneyd ychydig yn ddaogald ar adegau, eto creda pawb ei bod yn meddu "gwreiddyn y matter," ac y mae yn chwilt genym mewn llawer cyfarfog ar ei hol.

Collasom wedi hyn ein harweinydd canu, sef JOHN ABEL JONES. Ganwyd ef yn Nowlais, D. C. Mab ydoedd i Abel ac Ann Jones, ac yr oedd yn gefnder i'r Parch. D. Jones, B. A., Merthyr. Symudodd gyda ei rieni i Penycae pan yn 6 oed. Derbyniwyd ef yn aelod yn Sarou gan yr Hybarch T. Jeffreys. Ymbr odol d a Mary, merch Thomas a Hannah Jones, o Penycae, yn 1860, ac ni chafodd neb erioed ffyddlonach gwraig. Bu iddynt chwech o blant, ac y mae pump yn fyw. Daeth o Penycae i Pittsburgh yn 1863, a daeth ei deulu cyn hir ar ei ol. Bu yn nychu am lawer o flsodd, ond gwnaeth marwolaeth sydyn ei anwyf frawd Henry yn Newburgh, O., trwy ddamwain erehyll gytymu ei angau yntau. Yr oeddwn yn cael boddlondeb mawr yn fy ymweliadau diweddaf ag ef, gan ei fod yn addfedu yn amlwg fel Cristion. Cyfaddefai fod ganddo ei gollladau, ond tystiai fod Duw wedi maddeu iddo, a phwy a all blymio ar ol "anwreidd Israel" i ffr maddeuant Duw. Cyfeiriai yn fynych at Emynau a fu yn ganu mewn ieuchyd, oeddynt o gysur iddo yn ei gystudd. Dywedai am dano ei hun ei fod yn myned,—

"O gam i gam, o dail i dail,
Trwy ddryus ffyrdd yr anial maith."

Himothia i am ei lais i allu canu ei hen *favorite* "Ewing,"—

"O Arglwydd, dyro awel,
A hono'n awel gref," &c.

Canal y nos Fercher olaf y bu byw yn nysfader y nos, gyda'r peth pereiddiaf a glywyd erioed, nes codi y plant bach at ochr ei wely, yr hen Emyn bendigedig,—

"A raid i gystudd garw'r groes,
I ganlyn i' ysbyrd ddydd a nes?
Os rhaid gwna fi yn foddion iawn;
Tan ganu gwna hi' fynd yn iulaen,
Sef canu yn y dw'r a'r tan,
O foreu mywyd byd brydnawn."

Bu farw y dydd olaf o Awst, yn 35 mlwydd oed. Claddwyd ef yn Hill Dale, a daeth yr *Odd Fellows* a'r *Masons* allan yn llu mawr, fel y cefodd angladd anarferol o barchus a lluosog. Traddodais bregeth angladdol iddo i lund yr addoldy o wrandawyr astud a galarus, gan gyfeirio at ei frawd Henry hefyd, oldiar i Chiron. 25: 7. "Brodyr dysgedig yn nghanadau yr Arglwydd." Yr oedd ef a'i frawd yn gerddorion enwog, a chafodd Ohio a Phennsylvania golled ddirlawr ar eu holau. Gwnaethant eu rhan i ganu dyledion addoldai ac ysgollon o fodolaeth. Canodd John Abel "The sword of Bunker Hill," nes trywanu trwy galon dyled a thloddi. Y mae angen a symudiadau wedi gwneud rhwygliadau enbyd yn mysg ein cerddorion, ond ul a hyderwn y cwyd yr Arglwydd rywrai eto i lanw y bylchau, ac y cawn fyw i weled Dan bach dalentog, mab ieuengaf John Abel, yn llawn lle ei dad, am yr hwn a dywedwn eto,—

"Gwnaed Daw ei oes yn gân i gyd
Nes llifo i anthem bythol fyd."
I barhau.

MARW GOFIANT.

Mae lle llawer un yn wag yn Salem, Marcy, heddyw, oedd yma yn arfer addoli gyda ni ychydig yn ol; ond heddyw y maent yn addoli yn Salem uchod gyda chynulleidfia llawer purach: sef y Parch. Dafydd Hughes a'i wraig, Dafydd Williams, Ellis Roberts a'i wraig, Simon Thomas, Dafydd Davies a'i wraig, a'r brodyr ieuengaf John a Robert Richards, a'r hen mab oedranus, Mrs. Margaret Williams o'r Llwyn Mawr a'i merchlynghyfraith Mrs. Elizabeth Williams, ac eraill. Ac y mae llawer iawn eraill wedi ein gadael trwy symudiadau i leodd eraill i breswyllo; fel ag yr ydym wedi myned yn eglwys a chynulleidfia fechan iawn rhagor buom. Ond er hynny mae addewid yn y Beibl i wneud y fechan yn fili a'r wael yn genedl gref.

Eto, y mae genym y gwaith annymunol o gofnodi marwolaeth un brawd anwyl a ymadawodd a'r fuchedd hon.

Medi 25, 1874, yn mhlwyf Deerfield, swydd Onedda, N. Y., bu farw, yn 58 mlwydd oed, ROBERT E. ROBERTS, sef mab hynaf Mr. Ellis Roberts, diacon yn Salem, ac Elizabeth ei wraig. Ganwyd ef yn mhlwyf Llanuwchllyn, swydd Merionydd, a daeth i'r whd hon yn faban bach gyda ei rieni 56 o flynyddoedd yn ol, ac yn yr ardal hon y cafodd ei fagwrthieth gan ei dad a'i fam. Pan ddaeth yn ddyn iouanc aeth i New York, ac yno arosodd am flynyddoedd yn ngwasanaeth Lewis Thomas, esq., yr hwn sydd yn ruoddi iddo air da hyd heddyw, fel bachgen gonest a ffyddlon iawn; ac yno y priododd â Miss Ann Hughes, merch i Mr. Evan ac Ann Hughes o'r gymdogaeth hon: ac yno bu ei wraig i'w, gan ei adael ef a thri o blant yn amadfaidd—dwy ferch ac un mab, y rhai sydd eto yn

fyw i gyd-alaru ar ol eu banwyl dad. Mae y ddwy ferch wedi priodi ac yn ddedwydd iawn eu hamgylechladu a'u sefyllfa yn y byd hwn; a'r mab yn llanc ieuanc bardd ac o gymeriald parchus hwn yn gwneud ei gartref yn Lewis county.

Yn lled fuan ar ol iddo gladdu ef wrnig, darfu i Mr. Roberts adael New York a dyfod adref at ei dad a'i fam, a daeth yn berehenog ar y ffarw ar ol ei rieni, ac yno y bu ef hyd dydd ei farwolaeth.

Yn mhen blynyddau darfu iddo briodi drachefu ag un Mrs. Elinor Edwards yn Utica, a hi a fu yn ymgeledd gymwys iddo am lawer o flynyddau; ac y mae hi eto yn fyw i alaru ar ei ol, ond wedi ei gadael mewn sefyllfa gysurus ei hamgylechladu yn y byd hwn.

Gallir dweyd am ein banwyl a'n hoff gyfaill Mr. Roberts ei fod yn feddianol ar y cymeriald hwnw ag y mae ein Harglwydd Iesu yn son am dano yn ei Bregeth ar y Mynydd Matt. 5: 5; "Gwyn eu byd y rhai addiwyd"—felly yr oedd ef yn ei deulu, yn yr ardal ac yn yr eglwys—yr oedd fel Moses yn llariaidd, ac fel Demetrius, "a gair dda iddo gan bawb a chan y gwirionedd ei hun," 3 Ioan ad. 12. Yr oedd wedi ei fagu ar froua crefydd yn naenna ei dad a'i fam, ac yr oedd yn wrandawr efengyl yn gyson trwy ei oes; ond yr ag a ni madd diweddar bu yn gytawn aelod o'r eglwys. Yr ydaear, ac fel crefyddwr yr oedd yn un tawel, boddolou, heddychyl a distaw a "hawdd ei drin" fel y dywed Iago 3: 17, ac yn ffyddlon iawn gyda chrefydd yn ei holl ranau—ond yn y blynyddau diweddar darfu iddo ddyoddef llawer iawn o boen a chystudd a byny yn benaf yn ei wddfa eiddedig a mudi—ac o herwydd hynny yr oedd yn raid iddo gadw yn ei dŷ—ac yr oedd ei ryrsai o flynyddau yn analluog i wneud et ychydig o waith—ond byddai yn ymdrechgar i ddod i'r capel bob amser pan byddai yn alluog i ddod—ond dyoddefodd y cyfan yn aynod dawel heb gwyno, fel pleuyn dan law ei Dad nefol,—a bu farw yn y ddiwedd yn dra disymwtal. Cafodd ei enaid fnyed fry o'r bachen atafach i'r wiad lle nad oes neb o'r preswylwyr yn dyweyd claf ydwyf—ffarwel frawd anwyl.

Dydd ei gladdedigweth, fel y gallesid disgwyl ac fel mae arfer yr arddoedd hyn, ymgysglodd tyria fawr iawn i hebrwyn ei gorph gwael i dy ei hir gartref i hen fynwent gysegredig Salem i orwedd a huno hyd foreu caniad yr udgorn y dydd olaf, ac yn absenoldeb W. D. Williams, yr awn oedd ar yr addeg yn New York yn sylpo yr eglwys Gymreig yn y ddinas hono, gwelyddwyd mewn pethau crefyddol yn Gymraeg a Saesnaeg gan y Parchu. Mr. Jarrett, Utica, a Mr. T. M. Owen, New York Mills.

Mae yr hen ddiacon parchus Ellis Roberts a'i deulu oll wedi ein blaenu i'r byd mawr tragwyddol, ond ei ddau fab sef John R. ac Ellis R. Roberts. Dyma atwad arnom oll eto yn Salem, Deffrowch a byddwch barod canys yn yr awr ni thybloch y daw Mab y dyn. Amen.

Deerfield, Rhag. 9, 1874. W. D. WILLIAMS.

CADWRAETH Y IAITH GYMREIG.

(Parhad o rifyn Rhagtyr t. d. 870.)

Yn wir, credwn fod y iaith Gymreig yn rhy gysegredig yn nghyfrif y nef iddi tyned ar goll, gan fod yr efengyl weli gwneud cymaint o

ddefnydd o honi, ac wedi cyrhaedd y fath amcanion gogoneddus drwddi. Credwn bron fod Duw wedi amddiffyn y iaith hon drwy yr oesau, gan fod y fath gymhwysder ynddi i gyd-fynod â'r efengyl, ac na adawa efe iddi fyned ar goll mwyach drwy holl oesau'r ddaear, pe ond er mwyn yr amcanion mawrion a gyrhaeddwyd trwyddi yn ei law alluog hwn.

Hefyd, y mae genym weithiau *duwinyddol* o radd uchel yn y Gymraeg, megys eiddo Dr. Arthur Jones, Dr. Lewis, Dr. Jenkins, a lluaws mawr ereill nas gallwn eu henwi yn awr. Y mae y rhai hyn yn drysorau rhy werthfawr i'w colli genym, oblegyd y mae yn ddiau fod Cymru yn fwy enwog am ei duwinyddion nag un wlad dan haul. Carem gael aros ychydig gyda'r gangen yma, ond ni chaniata ein pwnc i ni wneud hyn.

Y mae genym luaws o drysorau *hynafiaethol* hefyd yn ein hiaith, megys gweithiau y diweddar Nefydd, Cefnhanawc a lluaws mawr ereill, yn nghyd â chynrychiol hynafiaethol gwerthfawr amryw ag ydynt yn fyw yn bresenol. Yn y Gymraeg hefyd yr ysgrifenyddwyd Cyfreithiau Hywel Dda, y Brutiau, Aelau a Bucheddau y Saint, y Mabinogion, y Trioedd Barddas, yn nghyd â'r amrywiol gyfansoddiadau a geir yn ysgriflyfrau Iolo Morganwg, a llawer gyda hwynt o drysorau gwerthfawr cysylltiedig â'n hiaith â'n henwogrwydd. Pa tîmro, atolwg, sydd yn foddolawn cael ei ddi-freiniaw o'r holl bethau hyn, er mwyn clytiaith estronol a bastardaidd? A ydyw cenedl y Cymry yn foddolawn colli ei hiaith a'i holl gyfoeth llenyddol, i.e. colli ei bodolaeth fel cenedl, er mwyn enill iaith estronol a gwael, ac ymgulli fel cenedl yn mysg ei gelynyion penaf?

Gan fod dynion mwyaf dysgedig a galluog ein cenedl wedi cysegru llawer o'u hanseir at ddwyn allan lyfrau ar wahanol gangenau gwybodaeth, a hyny yn y iaith Gymreig; a chan fod cymaint wedi ei wneuthur o bryd i'w gilydd mewn gwahanol ffordd at wella y Cymry mewn gwybodaeth, moesau, a chrefydd, mae'n drueni o'r mwyaf iddynt golli eu hiaith eto.

Ballach, o hyn i ddiwedd ein traethawd, ni a gyfygwn ein sylw at y *moddion goreu er sicrhau cadwraeth a lloegylliant y iaith Gymreig*. Mae yn eglur ddigon nad yw y Cymry yn haner ddigon ymdrechgar i gadw eu hiaith yn fyw. Nid yn unig y maent yn egeulus enill tir, ond nid ydynt ychwaith yn ymdrechu cymaint ag a ddylent i *gadu* y tir sydd ganddynt eisoes yn eu meddiant. Y mae yn sicr, pe buasai yr hen Gymry mor egeulus yn nghylch y pwnc o gadwraeth eu hiaith ag ydyw Cymry yr oes bresenol, y buasai y Gymraeg wedi ei rhifo yn mysg yr ieithoedd meirwon er ys oesoedd bellach. Awgrymai diweddar brif weinidog ein teyrnas, yr anrhydeddus W. E. Gladstone, mai p'wne i'w benderfynu gan amgylchiadau a

chwrs naturiol pethau, ydyw parhad neu farwolaeth y iaith Gymreig; ac yn wir, y mae lle i ofni mai yn anffafriol y try y pwnc, os na wneir ymdrechion mwy egniol i'w chadw yn fyw.

Dylai rhieni fod yn fwy gofalus i egwyddori eu plant yn y Gymraeg, eu gwneuthur yn gyfarwydd mewn gweithiau barddonol a rhyddieithol Cymreig, a'u harwain ambell dro i feusydd hynafiaethau Cymreig, can bellod ag y byddlo gwybodaeth a deall y rhieni yn cyrhaedd yn y cangenau hyn; ac yn wir, dylent efrydu graddau ar y cangenau hyn, er mwyn hyfforddi ac arwain eu plant drwyddynt. Dylent hefyd eu dysgu i siarad y Gymraeg mor *bur* ag y byddai modd, ac nid ei llurgylio yn y modd mwyaf gwallus ac anghoeth, fel y clywir y rhan luosocaf, yeywaeth, yn gwneud. Nid oes dim yn anurddo ac yn gwanychu iaith fwy na hyn.

Mae'n syn genym welod plant i Gymry yn dangos eu hunain mor ddyeithr i'r Gymraeg, hyd y nod mewn ymadroddion cyffredin, tra y gallant barablu iaith fain y Sais gyda llythrigrwydd a hwyluadod neillduol. Yr ydym ar adegau hefyd wedi dyfod i gyffwrddiad â phersonau ag ydynt yn cael eu hystyried yr awdurdodau pwysicaf ar bynciau Cymreig o bob math; ac yn wir, yr oeddyn yn synu fod y cyfryw yn troi y Gymraeg allan yn hollol o'r cylch teulunidd, fel pe buasai yn hen ysgerbwd rhy ffaidd a drowedig i'w lletya o fewn i fariau addurnedig eu palasau gwyehion hwynt. Yn sicr, nid dyma y ffordd i ddyogelu parhad yr hen Omeraeg rymusber ac enwog. Dylai y dosbarth yma, o bawb, wneuthur eu goreu dros lwyddiant eu hiaith.

Y mae llawer i'w wneuthur hefyd mewn cynulliadau crefyddol dros barhad y iaith. Yr ydym wedi gwelod dosbarthiadau Seisnig mewn Ysgolion Sabbothol Cymreig. Ni ddylai hyn fod. Dyledswydd arbennig hyrwyddwyr y cyfryw ysgolion ydyw ymdrechu dysgu Cymraeg i'r holl ddysgyblion fyddont dan eu gofal.

Peth arall ag sydd yn sicr o fod yn foddion i wanychu dylanwad y Gymraeg ydyw yr arferiad gyffredin o roddi pob swyddau o bwys yn Nghymru i ddynion cwbl estronol i'n hiaith a'n defodau, a diystyru personau galluog a chymhwys o'n mysg ein hunain. Nis gallwn lai na chanmol ac edmygu yr ymgais ddiweddar a fu i gael barnwyr yn deall y iaith i'r llysoedd sirol yn Nghymru. Hyderwa y llwyddir yn hyn cyn bo hir.

Y mae'r Cymry hefyd wedi bod yn rhy ddi-bri o gyfoeth eu gwlad, yn fwau, llechau, &c. ac wedi gadael i estroniaid fod yn feistri arnynt a'u rheoli fel y mynont bron; pryd, mewn gwirionedd, y gallasai yr adnoddau hyn fod yn eiddo y Cymry eu hunain pe buasent yn meddu ychydig o ddewrder ac yspryd anturiaeth. Yn ddiau, y mae hyn wedi gwneuthur niwed dirfawr i'r iaith, mewn ffordd na chawn fanylu.

arni yn awr. Er hynny, dylid gwneud y goren o'r gwaethaf eto, gan hyderu nad yw yn rhy ddiweddar.

Y mae yr eisteddfod hefyd, yr hon a ddylasod fod yn brif noddfa i'r iaith Gymraeg, wedi dirywio llawer yn ddiweddar, drwy roddi teytynau cystadleuol Seisnig, a rhoddi beneddigion Seisnig i lywyddu, y rhai sydd yn gwtb ddy-eithr i ansewdd a theithi yr hen sefydlied gwerthfawr. Os dymunir i'r eisteddfod fod yn foddion i wneuthur rhyw gymaint dros gadwraeth a meithriniaid y Gymraeg, dylid gofalu am gario yr holl weithrediadau yn mlaen mewn Cymraeg par, heb dderbyn wyneb neb pwy bynag.

Ys ydym hefyd e angenrheidiolrwydd yn canmol yr ymgeis sydd ar droed i sefydlu gwladychfa Gymraeg yn Patagonia. Hyderwn y llwyddir yn hyn mewn amser i ddyfod; ac felly, bydd rwy y Cymry eto wlad yn mha un y gallant gael trin eu holl faterion gwladol a chrefyddol yn eu hiaith eu hunain, heb un genedl estronol i dor ar eu heddweh.

Pa fodd bynag, ys ydym yn credu yn hollol na ddarfyddir parhau yr hen Omeraeg hyd ddiwedd amser; ac y mae genym seiliau go geilyrn i'n crediniaeth. Boed i ni fel cenedl, ynte, ymdrechu ein goren dros ei pharhad a'i llwyddiant. "Cymra, Cymro, a 'Chymraeg" am byth, ac "Oes y byd i'r iaith Gymraeg" yw ein dymuniad mwyaf gwresog a diffuant.

MYNENDD.

NODWEDD A CHYMERIAD.

(Character and Reputation.)

Phil. 4: 8. Yn ddiweddar, trodyr, pa bethau bynag sydd wir, pa bethau bynag sydd onest, pa bethau bynag sydd gryfiawn, pa bethau bynag sydd bwr, pa bethau bynag sydd hawddgar, pa bethau bynag sydd gannoladwy; od oes un rhinwedd, ac od oes dim elod, meddyllwch am y pethau hyn.

Y mae "y ffordd i lwyddo" yn un o'r pynciau mwyaf dyddorol i hen ac ieuanc. Y mae ieuencydd yr oes bresenol yn neillduol yn awyddus am wybod pa fodd i ffynnu. I'r dyben o gael allan y dirgelwch, ymholant a dynion yn barhaus, ac ymchwillant gynychion eu meddylfau. Y mae pob peth a deif oleuni ar y pwne hwn yn dderbyniol. Gwneir ymehwiliadau aml a meithion er darganfod y llwybr mewn uchafedd. Eto, ni ddysgir dim yn fwy eglur mewn hanesiaeth naturiol a chysegredig. Y mae yn amlwg i'r sylwgar yn hanes gorphenol dynolryw. "Llwyddiant, meddîr, sydd hollol ddibynol ar nodweddiad gwirioneddol. Egwyyddor a reola ar bob pryd. Gwir egwyddor mewn gwr neu fenyw a hawlia barch oddiwrth eraill: ceir engrifftiau o hyn yn mywydau personau o nod. A phan yn edrych i'r dadguddiad dwyfol, gwynebir ai yno gan yr un ffith. Pa athrawiaethau a gyhoeddwyd gan y Meistr mawr ei hun? Onid oeddent oll yn tueddu at rinwedd a gwir ddymuniath? Beth

oedd, ac ydyw, y dyben mewn golwg yn ehang y Crist; os nad derchafiad tymorol ac ysbrydd dynion? Ni ddeallodd neb elfennau bodolaeth llwyddianus yn well na Mab Duw: ni wnaeth neb hwynt yn eglurach nag ef mewn gair a gweithred. Cyfeiriwyd meddyliau y diabyllion ganddo yn wastadol at yr urddasol, ar dderchog a'r da. Ac y mae effaith ei esiampl a'i addvay i'w ganfod yn ysgrifeniadau yr apostolion.

Darfu iddynt hwy ar ei o'ef, ymdrech yw yr un cyfeiriad gan gadw yr un gwrnarych o'r blaen—llwyddiant presenol a dyfodol yn hif ddyndok. Nawseiddfwyd enaid Paul gan ysbryd Crist, Hafardodd yn ei holl waith i efelychu ei Arglwydd. Diansheu iddo gynyg llawer o wioneddau i sylw y rhai a wasanaethodd; crybwyllwyd golygiadau gwahanol; triniwyd egwyddorion amrywiol; a daliwyd hwynt allan ganddo er edmygedd y bobl; ond wedi cyfeirio mewn modd neillduol at gariad, gortyngelid-rwydd, undeb ysbryd, sancteiddrwydd a llawer o bethau eraill; cawn ef yn awr yn casglu y cyfan mewn un adnod, o dan un pen, sef, *diwredeb*, neu *gwymeriad diysgog*. Eglur yw, oddiwrth ei fynych gyfeiriadau at y mater hwn, fod yr angen am natur uniawn mewn dyn, wedi ei ddwy argraffu ar ei feddwl. Sylwch ar ei eiriau at Timotheus:—"Eithr bydd yn eampyl i'r ffyddloniaid, mewn gair, mewn ymrarweddiad, mewn cariad, mewn yspdyd, mewn ffydd, mewn pardeb."—"Qad chwanta ieuencytyd, ffyddiwrthynnt; a dilyn ghyfawnder, ffydd, cariad, tangnefedd, gyd a'r rhai sydd yn galw ar yr Arglwydd o galon bur."

Darbyniold Paul adlyys; gryfiawn; yr oedd ei brofiad yn eang iawn; daeth i gyfarfyddiad a phobl o bob gwadd yn ystod ei fywyd, tlawd a chyfoethog, dysgellig ac annysgellig, dwg a da; a'r un peth pwysig a welodd yn eisien yn ei gyd-dynion oedd—*diwredeb*, yn sylfaen i'w geiriau a'u gweithredoedd; ac honai mai hyn oedd *prif* angenrhaid yr oes. Dichen y gofynir, "Onid yw yr apostol yn yr almod hon yn eynghori y Philipppiaid i geisio *eu* yn ogyystal ag elfennau rhinwedd? Ydyw: ond rhydd y blaenoriaeth i nodwedd, (*true character*) ac am-lwg yw ei fod yn ei gyfrif yn *unheigorol* angenrheidiol er cyrhaedd enw da. Yr oedd yn ymwybodol o'r ffaith mai drwg mawr dynion gynt (*megys* yn awr) oedd dymuniad i fod yn llwyddianus drwy ymdangosiad allanol gwyb, a meddiant o air da. Nid oedd yn beio neb am enill clod, ond yr oedd am rybuddio pawb rhag gwneud ymdrechadau neillduol i gyrhaedd *brî* a hynny yn unig; o ganlyniad, dymunai arnynt gael *tymher* iawn yn gyntaf oll i reoli y bywyd. Er y gall yr oes hon ymffrostio ei bod yn mhell tu hwnt i'r rhai a ethiant heibio yn ei gwybod-aeth am y celfau a'r gwyddorau, y mae y natur ddynol yr un—y mae gwallau a gwenddau

heldyw yn nodweddu dyn. Y mae geiriau yr apostol yn llawn mor briodol yn awr, ag y bodd yn amser ysgrifeniad ein trwyd. Ang-hofir y prif angenrhaid gau lawer o'r ieuencyd tra yn ymgyng am ragoriaeth. Nid oes galw a'i am *lambelion*, eisiau rhagor o *ddynion* sydd ar y byd, fel y cafwyd yn leithas ei lleoli.

I ba ddyben y cedwir ein hysgolion a'n col-egau, os nad er hysborthu pobl ieuanc yn y fath fodd ag a wna *ddynion* o honny? Paham yr holl ysgrifenu, areithio, a phregethu ar foesoldeb a chyflawnder, os nad er mwyn dadhuddo y doniau da sydd yn perthyn i ddynoliaeth? Yr hwn sydd yn byw heb yn gyntaf seithrin ei natur uchelaf, i fod yn allu llywodraethol drwy ei fywyd, sydd gyffwrth i un yn adelladu ei dy ar y tywod: pan ddol y gwyntoedd, a'r llif-ddyfroedd, y ty a gwmp, a'r cwmp fydd mawr. O'r nifer mawr o'r dibrofiad, a syrthiant yn aberthau i hunan-dwyll, tra yn tyblo eu bod yn ddiogel; gadawant i awel poblogrwydd eu eludo am yspaid, a llawenychant yn eu hes-mwythdra, ond yn union deg yr awel a ostege, gollyngir hwy i lawr, nid ar yr uchel-locodd bob amser; eithr yn hytrach disgynant i byllau gwarth a dianrhydedd. Nis gall undyn lenwi unrhyw sefyllfa heb ddarpariaeth neillduol ar ei chyfer.

Os ewyllisia fod yn amaethwr, rhaiddd iddo ddeall amaethyddiaeth; os myn fod yn athraw, mae dyseiddiaeth yn angenrheidiol; os yn awyddus am fod yn gyfreithiwr, yna gwna y gyfraith yn destyn myfyrdod; ac felly yn y blaen. Yr un fath gyda y mater o dan ystyr-iaeth ar hyn o bryd, os myawn fod yn *dynion*, rhaid i ni ddadorchuddio pob nawd *dynol* o'n mewn. Parch o hono ei hun sydd annig-onol, rhaid i ni wrth nodwedd teillwng.

Y pwnc i fod o dan sylw yw;—"Nodwedd a Chymeriad."

Mynych gyfnewidir y geiriau uchod, eto gwahanlaethant lawer yn eu hystyr. Clywir yn aml y gofyniad;—"Beth ydyw ei gymeriad?" pan y golygir, "Pa mor uchel yw ei glod, beth yw meddwl pobl am dano?" Er mwyn egluro yr hyn a ganlyn, dichon y byddai yn fuddiol i amlygu y termau hyn. Cymeriad ynte, ydyw cymeriad *tybiedig* un, yr enw a fodd mewn cymdeithas; tra y mae y gair, Nodwedd yn golygu y *syllwedd*, a chyfeiria at yr elfennau a gyfansoddant y dyn.

Tuedda dynion y dydd presenol i ymdrechau am *enwogrwydd*, ymgniant i *ymddangos* yn dda: y canlyniad yw, methiantau lluosog yn mhob galwedigaeth. Personau wedi codi i anrhydedd; eu hymddangosiad yn onest a diwyd, a'u clodydd yn cael eu seinio gan yr holl gydnabyddion; sydd drwy un weithred, wedi syrthio i waradwydd a distryw.

Gwneidai ymchwilid i'r ffaithiau yn y dy-wyddiadau hyn arddangos braidd yn ddiwa-

haniaeth ymgais i enill *bri* yn hytrach na *chyn rind da*. Nid oes i ni lwedigaethara wni yn rhwyd o ddiweth y drwg mawr hwn, llawer a honant eu bod yn urddanol a gwirioneddol sydd yn eung o'r diffyg dybryd yma: canfydd-wch anturiaethau a fyddianus llawer o ddyn-ion a ymddangosasant yn ddefnyddiol, y mae ganddynt alluoedd yn wir, y maent yn ddengar iawn, meddiannant bob cymhwysder; a thrwy y moddion yma daethant yn boblogaidd; ond yn fuan canfydd y bobl natur ddryglonus yn gorwedd odditan y pethau hyn, yna derfydd eu dylanwad ar y bobl hyn, ac ni pherchir hwy mwy.

Yr unig foddion i wellhau y drygloni yw, llafur diffino i gyrlhaedd yspryd uniawn. Y mae yn wir y dywed Solomon, fod "Enw da yn well na chyfoeth lawer, a ffair yn well nag arian ac aur." Y *maent*, os yntillir hwynt mewn modd cyflawn, ond yn aml, gwiredid yr hen ddiharob Ysgotaidd;—"Meddianir elod lawer pryd heb deilyngdod, a cholli'r ef heb gamwedd." Yn gyffredin, gwna yr ymarwedd-lad allanol, gweddus er y gall fod, ddadguddio basder y sawl a geisiant enw a dim yn rhagor.

Ni ddylai neb am foment dybied y gellir cadw arwynebedd teg ar bob achlysur, canys; "Yr hyn sydd *mewn* dyn, yn sicr a *diaw* allan."

Mewn trefn i gael ffyniant parhaol, a chadw enw da, tu ol i bob peth arall, rhaid fod elfennau moesol yn sefydlog; rhaid cael ymdrech gwa-tadol i fod ac nid i *ymddangos*. Ni wna *ymddangosiad* byth lwyddo, ond *bod* a derfyna mewn llwyddiant ar bob adeg.

Y mae yn llawer gwell i'r dyn ei hun i fodd-ianu *nodweddiad*, yn hytrach na *bri*; canys teidw yr hyn sydd ardderchog o ffen y medd-wl. Cynhyrfa'r ef gan yr anrhydeddus; nid oes o'i fewn y dymuniad, llawer llai y penderfyniad i gyflawni unrhyw weithred a enyn ddir-myg yn ei gyd-greaduriaid. Yna hefyd, chwery ei ran unigol, nes gorfodir ef i wisgo gwedd an-naturiol: y mae uwchlaw gwylladwriaeth o hono, oblegyd y mae ei natur yn wylledydd digonol, ac arweinydd yn wastadol.

Ei ddirlgel fyfyrdodau ydynt heddychol a phur, gorlifant gan ddaioni. Gwerthfawroga yr hardd a'r prydferth; croesawa mewn sirol-deb bobpeth teillwng o le yn y galon. Nid oes gorphwysfa i feddyllau drwg mewn meddwl dyrchafedig; nid yw tymlherau drwg yn teyrnasu yn y galon bur; oherwydd y mae yna ymdrech barhaol i aros uwchben y pethau a haeddant fyfyrdod. Pery y nodwedd dda well-lant yn yr arwedd allanol, canys coetha yr ymadrodd, ac achosa i'r gweithrededd fod yn dda.

Mantais fawr arall ydyw, ei fod yn ffafriol i gynydi. Nid ydyw *gchydig* o feddyllau a dymuniadan rhinweddol, a gradd *gymedrol* o foneddigeiddrwydd yn foddhaol, oblegyd yn gymalntag fod eginyno perffethrwydd *addellw*.

y mae yna ymorchest ddyddiol i gyrhaedd safle uwch; er yn cael ei amgylchu gan dentasiynau, ni phetrusa; nis gail tonau galar, na gwyntoedd adfyd newid ei lwybr; na gwna ffaleddau eraill ei ddigalonu, yn hytrach gwasanaethant fel twrwyliadau i'w rybuddio oddiwrth y creigiau ar ba rai y mae durws wedi gwneud llongddyriiad. Y mae ei ffordd ef bytu yn *ddysgluer*, byth yn *anrhyd*, iddo, byth yn y *blaen*.

Ac y mae ganddo elw arall, sef,—hyder mewnol pan yn nyfnderoedd goidd a chyfyngder; pa wahaniaeth os y gwir arno gan ddynion; beth os yw triniaethau ffawd wauwl yn anffafriol; y mae ganddo gysur yn ei galon ei hun; dyddenir ef gan yr ymwybodaeth o'i unlondeb; llonir ef gan y meddwl fod y dyn perffaith Crist Iesu yn dyst o'i lafur; ei fod yn cydymddwyn ag ef, ac y caniatia iddo foddlonrwydd llawn o hiraeth angerddol ei ysbryd.

Nodweddiad da sydd hefyd o wasanaeth mawr i'w feddianydd yn ei berthynas ag eraill. Y mae gan yr enaid urddasol allu anneesgrifiadwy. Tardd dylanwad cyffredinol, diledrith a dyrchafol, oddiwrth galon bur a phwrpas uniawn. Cenydd cymydogion yn y dyn da rywbeth i alw allan edmygedd yn mhob ymgaïs o'i eiddo; deffroir oddifeuwn ddymuniadau i'w efelychu, ac yn aml rhoddant gyfodiad i benedfyniadap a dueddant i wellhan sefyllfa foesol y sawl a'u ffurfiant. "Nid oes neb yn byw iddo ei hun." Gwna y dyn godidog gynhyrfu ei gymdeithwyr i uchelgaïs a chaffaeliad mwy yn feunyddiol. Efe a bura yr awyrgylch lle yr anadla. Anaml y cyfarfyddwn a dynion sydd heb eu llesoli gan esiampl bod gonest, gweithgar a chydwybodol.

Y mae y ffaith ei fod yn llafurio er llwydd dynolryw, ac nid ymdrechu i elwa anrhydedd a mawrldo ei hun, yn hwylysu'r ffordd iddo enill ymddiriedaeth y rhai sydd agos iddo, o ganlyniad gall gyda rhwyddineb eu harwain i guru yr olrhainiadau sy'n hoff ganddo i hianan.

Gwna ymarweddiad person hybarch argraff dwfn ar y meddwl. Gellir dwyn i gof engreiffiau, lle y mae bywydau llawer wedi boi megis arogl peraidd i bawb o'u hamgylch; adgof am ba rai sydd eto yn fendigedig, gan eu bod yn awr yn foddion i arwain llawer a gyfeillornasant yn ol i lwybrau rhinwedd.

Nid yw eu ffiniant yn beth dyleithr. "Haedda llwydd, a thi a gei ei orchymyn." Fel ag y mae awelon tyner haf yn myned dros ffordau a phlanigion prydferth gan ddwyn gyda lwy bersawyr natur hardd i gysuro calonau prudd a llwythog; felly y gwna dylanwadau yr Yspryd Sanctaidd gludo perarogl bywyd pur i adfywio pawb o fewn cyrhaedd. Defnyddia Duw ddynion yn meddu meddylliau dyrchafedig, megis offerynnau i adeiladu y cyfryw o'i greaduriaid ag sydd yn isel yn ngradd gwir ddynoliaeth.

Efe a gynorthwya yr uniawn yn wastad, a gwena mewn cariad ar gymaint a ymdrechiant mewn ffyddlondeb i gael y byd yn nes i berffethrwydd, yn fwy tebyg i'w ddelw ef.

Byddel purleb ynte, a chalonn bael, yn nod ein bywyd; bob amser llafuriwn i dderchafu ein *cymeriad*. Ni raid i ni bryderu ynghylch enw, bydd llyny yn sicro ganlyn; os nad ar unwaith, eto ein Tad a bar i hyn fod. Mi a wn y dichen tafodau enllibas ddfrio enw da, ond beth am hyny? "Enw da a geidw ei ddysglaerder yn y tywyllwch." Nid yw y ffaith fod cymylau ar brydiau yn gorchuddio yr haul, yn ein blino yn y mesur lleiaf, canys ni a wyddom y bydd i "frenhin y dydd," eu gwasgaru, ac y'gwna siiriol wenu arnom yn ei yspander.

Y mae yn debyg gyda yr hwn a fedd gymertiad dysgog, gellir lleihau ei glod am beth amser yn herwydd hysbysiadau anwireddus a wneir gan fodau anafus, er llyny y cymylau a ant heibio, ac ymddeagys yr enw da mor loew ag erioed. Y mae yn wir i nifer o ddynion teilwng yn yr oesoedd gorphenol dreulio eu dyddiau a'u blynyddau mewn dinodedd, eto eu goleuni a *leuyrkodd*, ac heddyw anrhydeddir lwy gan bawb.

Ni pharchwyd Crist tra yn y byd, er hyny ni wnaeth ei holl brofedigaethau, ei boenau a'i ofidiau; ynghyd a gwardwydd y groes dynu oddiwrth ei ogoniant, ond yn hytrach ychwanegasant ef; canys y maent ya awr, a hwy a fyddant yn foddion i ddwyn lluoedd i addoli, a molï y Prynwyr bendigedig. Yn bresenol y mae ganddo "enw uwchlaw pob enw yn y nef a'r ddaear."

Y mae genym ni bob anogaeth i wneud daioni. Y mae yr iawn wedi bod yn llwyddianus hyd yn hyn. Hefyd y mae Crist yn benaeth y bydysawd, ac efe a gynorthwya bawb a'i canlynant. Ni raid ofni y byd; gorchfygwyd y byd gan y Gwardwr. Os y llafuriwn gyda diwydrwydd am galonau uniawn, nyni a lwyddir. Os na fyddwn yn llwyddianus yn ystyr bydol y gair, pa wahaniaeth a wna hyny? Meddyliwn am yr hedd, y llawenydd a'r cariad sydd yn y nef megys mor. Os yn *ddynion a menywod gwirioneddol*, nis gall yr un ystorneddymuchwelyd, na'r un dymhestrl ddiystrio ein gobaieth a'n dewdrd. Gall rhinwedd wrthsefyll cymgyhuddiadau gwael a phob drygair; a daw allan o'r profedigaethau clwerwaf yn bur a dilychwin. Cymeriad a gynal ei feddianydd yn holl adfydau bywyd; a cheidw ei hyder yn ddisigl yn angau. Paham y digalonwn ynte yn herwydd y drwg sydd yn y byd? Os y gweithredwn yn dda, Crist a ofala, (os o werth i ni) am i ni gael canmoliaeth dynion; yn sicr (fe a'n hanrhydedda gerbron Duw; ac a gyflwynna i ni yn y diwedd, yr "enw newydd," yr hwn a rydd i bob bod *gwirioneddol*.

Winthrop, Me.

B. W. JENNINGS.

AM OSTYNGEIDDRWYDD.

MR. GOL.—Caniatewch i mi trwy gyfrwng y CENHADWR i ddweyd ychydig o fy meddwl ar y tystyn uchod, sef gostyng-eiddrwydd.

Mae y frenines dyner Victoria, yr hon eydd a choron ar ei phen, ac yn eisteidd ar ei gorsedd i lywyddu Prydain Fawr, a chanddi weision a morwynion i'w gwasanaethu yn ei phalas, a milwyr yn ei gwylio nos a dydd, ac er maint ei hurddas, ei mawrhydi, ei mwyniant a'i chyfoeth yn y byd, eto i gyd gall hon fod yn ddiogel isel mewn gostyng-eiddrwydd i siarad, a'r weddw eydd yn byw mewn bwtlyn tlawd,—a dyma y bobl hawddaf byw gyda hwy, a hawddaf eu trin dan lywodraeth fawr y nef, a'r anwylaf gyda Duw, a mwyaf defnyddiol gyda gwaith ac achos y Gwaredwr yn y byd.

Gostyng-eiddrwydd yw y ffordd at Grist, ac efe a ddangosodd hyny, pan oedd ymryson y dysgyblion pwy fyddai fwyaf; a Christ yn dysgu gostyng-eiddrwydd iddynt drwy olchi eu traed. Ni byddai brenhinoedd yn golchi traed eu deiliaid, na meistriaid yn golchi traed eu gweision; ond yma y mae y Gwaredwr yn golchi traed eu ddysgyblion; y Creadwr yn golchi traed ei greaduriaid; Breniu y nef yn golchi traed ei ddeiliaid ar y dddear: felly dywedaf finau mai bod yn isel yw'r agwedd ddiogelaf a gweddusaf i greaduriaid pechadurus. Anrhyddedd y creadur yw ymestwng o flaen y Duw goruchaf.

Gwell gan Dduw weled ei blant yn isel o herwydd pechod nag yn falch o'u gras. Pe'r adnabyddai dynion eu hunain yn well, byddent yn fwy gostyngedig. Y mae y rhai gostyngedig yn foddion a diolchgar.

Yspryd gostyngedig eydd yspryd caruaid a digyfro. O benni dy hun a barn gywir, ti a fersi eraill a barn cariad.

Ymestyniad yw'r unig ffordd i ddychafiad. Dylai credinwyr ymestwng oblegid y pechodau sy wedi eu madden ac am eu bod wedi eu madden. Pan oedd Paul yn Pharisead, fe dybiai ei fod yn ddiargyhoedd; pan ddaeth yn gristion, "y penaf o bechaduriaid;" gynt, anobaith heb Grist: yn awr, heb ond Crist.

Oe ymestyn-godd Crist i anrhydeddu ein natur ni, dylem ninau ymestwng i anrhydeddu ei enw ef, ac i ddweyd fel Paul, Ie, yn ddiam-eu, yr wyf hefyd yn cyfrif pob peth yn gollod; o herwydd gwybodaeth Crist Iesu fy Arglwydd: er mwyn yr hwn y'm colledwyd yn mhob peth, ac yr wyf yn eu cyfrif yn dom, fel yr ynwylf Grist.

Nis gall holl gythreuliaid uffern, na holl demasiynau'r byd, niweidio'r dyn a ymgadwo yn y llwch, a'i bwys ar Grist.

Nid gostyng-eiddrwydd yw mwyhau pechod uwchlaw gallu achubol Crist. Llwg'r gostyng-eiddrwydd yw agobaith—ffug-ostyngiad yw, balchder sarg, lloches yspryd caled. Mae

gwi-ostyng-eiddrwydd, yn gwneud ei ffordd at Grist, ac yn talfu'r ennid wrth ei draed ef.

Yr oedd win llinchawdwr yn bregethwr gostyng-eiddrwydd, ac yn siampl o hono; efe a'i mawrygodd cynaint, ag y gosodes efe yn y lle uchaf, y rhai oedd ganddynt y galon isaf. Neb nid oes mor uchel a gogoneddus a Christ, eto mor llariaidd ac mor isel. Bydded i tithau, anwyl ddarlennydd, gofio hyn a chadw hyn ar dy gof.

Terfynaf gan obeithio y bydd yr hyn a ysgrifenydd uchod, dan fendith Duw i fod er lles i holl ddarllenwyr hynaws y CENHADWR, ac i'n cael ninau grefyddwyr i feddu mwy o yspryd Crist. Hyn yw dymuniad a gweddi,
Hughestown, Pa. JONATHAN R. JONES.

YMDRODDION DETHOLEDIG AM BOB DYDD O'R MIS.

1. Nid oes ond y gallu a wnaeth y byd, a all wneyd Cristion.—J. WESLEY.
2. Gall gweddi a phoenau, trwy ffydd yn Nghrist Iesu, wneyd unrhyw beth.—ELIOT.
3. Y mae pob temtasiwn yn cael eu cyfeirio at ryw chwant ynom ni, ac y maent mor gyfaddas i hyn y gofoeg i dān.—BOSTON.
4. Bywyd y cristion ydyw derbyn maddenant a phob trugaredd er mwyn Crist; a rhol pob uffudd-dod yn nerth Crist, ac o gariad ato.—DR. OWEN.
5. Pan y mae Duw yn gwobrwyo gweithred-oedd dynion, nid yw ond coron ei roddion ei hun.—AWSTIN.
6. Ni ddichon un cwmwl gysegodi y cristion, naall ffydd weled enfys ynddo.—ESOB HORNE.
7. Nid oes un araith mor rymus a bywyd santiaid a chyson.—JAY.
8. Y mae ffydd yn sugno ei holl gysuron o ffynon ddihyspydd.—HALLYB.
9. Gallwn fod yn aelodau o'r eglwys, ac heb fod yn wir aelodau o'r eglwys.—A. FULLER.
10. Nid oes neb yn lawn wyboi y gwir, ond eydd yn cydymffurfio a'r gwir.—MASON.
11. Y mae yn gymaint trugaredd i ddyn gael ei gadw mewn iechyd, a chael ei adferyd o glefyd.—MASON.
12. Mae gwir gyfeillgarwch fel iechyd da, ac anfynych y gwyddys ei werth cyn ei golli.—ANON.
13. Pan ddelo newydd da yn rhy ddiweddar i wneyd lles i dy gymydog, cadw ef i ti dy hun.—BOYLE.
14. Bydd fwy awyddus am fyw yn dda nag am fyw yn hir.—S. FULLER.
15. Gan nad wyt sicr o awr, gwylia golli munud.
16. Ystyria cyn siarad, ac yna ni chei achos i edifarhau.
17. Gwna a ddylet, doed a ddelo.
18. Na chei wair gyda'r gwir.

19. Edrych dros feian bychain ereill am dy fod yn euog o feiau mawrion dy hun.

20. Na wrthol gynyg da, rhag na chei ail-gynyg.

21. Na ddywed ddrwg am neb, os myni ym-gadw yn ddiogel.

22. Gwna waith Duw yn amser Duw, gwedd-ia tra mae Duw yn gwrandaw; gwrandaw pan y mae Duw yn llefaru; cred tra y mae Duw yn gorchymyn.—MASON

23. Diolch i Dduw am roi cyniaint yn dy gwpan, yn hytrach na grwgnach am na bae yn llawnach.—MORRIS.

24. Ddarlleneydd, os wyt yn caru dy gysuron, dy fydd, dy obuith, dy ddiogelwch, dy ddini-weldrwydd, dy enaid, dy Grist, a'th dragwydd-ol orphwysfa; câr, parcha, darllen, myfyria, ufuddha, a glyn wrth yr ysgrythyr.—BAXTER.

25. Y mae y clydd a'r bugail yn edrych ar y defaid, ond nid i'r un dyben.—CLEMENS ALEXAND.

26. Nid oes dim sicrach na marwolaeth, nac ansicrach nag amser marwolaeth, gan hyny ymbarotoaf bob amser am yr hyn a all fod unrhyw amser, ac a raid ddygwydd ryw amser neu gilydd. Ni fydd i mi farw yn gynt, ond ei felysu, wrth fod yn barod.—WARWICH.

27. Y mae yr hwn sydd yn gweddio fel y dylai, yn byw fel y mae yn gweddio.—OWEN.

28. Y mae enw Crist i'r credladyn, fel mel i'w enau, peroriaeth i'w glust, a Jubili i'w galon.—MASON.

29.—Edifeirwch gwely angau sydd aberth yn cael ei gynyg i Dduw o weddillion y cythraul.—DIACON SWIFT.

30. Fel nad oes ond un nefoedd, felly nid oes ond un ffordd i fyned iddi, sef y ffordd fywiol ag y mae y crïstion yn ei rhodio trwy fydd ac ufudd-dod.—ESQUB HALL.

31. Os dygwyliwn fyw gyda Christ yn y nefoedd, y mae yn rhaid i ni fyw iddo ar y ddacar.—MASON. D. W. R.

Barddonol.

DAFYDD A GOLIATH.

GAN TAL O EIFION.

RHAN III.

Tarfyniad o rifyn Ehasyr & A. 373.

"What will he be ere night? perchance a thing
On which the raven sleeps her fun-ral wing."

Byron's "Corralr."

Esgynai llais y cannoedd
Yn un ddig ffeinig ffoedd
I ginstiau'r cawr yr awr hon,
Di agwrdd Ri Iliu Dagon.
'Drychal o'i ol yn dra chwynn,
Codai drem at y cedryn,
Ac yn y glyn cain a glwys
Gwelai fachgenyn gwlwys
A gwialen bugelliwys
Yn gorphwys yn ei llywys law.
Ar eillad ei arw olwg

Ddual gan dd'rogan rhyw ddrwg,
A rhodni gret fonleff-fawr—
Dolef ysgydwai'r dulaw—
Rhegai'r bugelliw agwrdd,
Mys, digynyg ddaeth i'w gwrdd,
A llanwal'r dyffryn lonydd
A'i chwewon 'n droddion rhydd.

"Yn y glyn mae lleneyn llwyd
A'i hwn," meddai, "anfowyd
I gurnw myll gwron
Down! fodd Phillistia Ion?
Ow! fath drol 'n ddifeth droan
Wyf fel arwr, a gwr gwan!

Yn lle gwr neu arwr di-all
O hyf agwedd, daeth gwael fogall!
Yn lle Saul ban, daeth chwann—
Hogyn balch, egwan ei ben!
Yn lle cawr eu llu cywain
(Och! gwan yw myd!) bachgen mab!
Mab dilari! ac heb arfau
E ddaw hwn at'n ddi au!
Yn lle tarian eirianawl
A gwaywffon, cerig a phawll
Ond isel i d'wysog
O lin a gwael uchel Og
I ostwng yn mhob ystyr
I dori pen bachgen byr?
Er hyny gwaith rhy anbwdd
Yn enw fy Nuw, Dagon, ty Nawdd,
Yw guddet glas-lanc elldil
Herio mad goncwerwr mil;
Am hyny, codaf, Af helyd,
I bel y corach bach o'r byd!"

Rhedai, farlamai i lawr
I'w gwrdd yn y glyn gwyrdawwr,
Y cawr ban a'i darianwr
O'u dau ae'nt at lan y dwr;
Ar unwaith gwael chweww annerch
Defydd elau a geiriau dig, erch;—
"Y ffol! ffol! ai a p awl a ffol
Deul i wared dy wind dirion?
Dywed, ai heb gledd y deni?
A ph'le lanc glan mae'th darian di?
Ai ei ydwyf ae nid cadarn?
Ai di fudd wyf yn ôl dy farn?
Bugelliad Canan ben bwy gilydd,
Os myuwch, deuwch yr un dydd;
Dowch yr awrhon gelynon iu
Mawr o foliant i m' rhyfelu;
Gorthrechaf a mathraf ddeug mil
Yn lawdd o dy genedl eiddil!
Dithau i safn angau daethost—
Yn dy fedd terfyn na dy fodd:
Yr adar a'r llew rhud-dwy
Byd chweg ar dy gorph teg gant bwy.
Aua! fachgenyn hoywweidd
Hon yw y fan a gel 'n fedd!"

Dafydd: "Ti, gadarn, taegw ydwyf,
A gwr di enwadedig-wyt
Heriast, rhyfygus wron,
Ar gyhoedd, fyddinoedd Ion;
Ac herwydd dy ddig elriau—
Cobldraeth dy fin gethin, gau,
Tydi, wawrwach balch dy ben,
Ni well fachlud haulwen.
Adar y nefoedd beidiant,
Gan dd'ôd o'u nythod i'r nant,
A chiant wlôd ar gelaneddau
Oerwedd, anhardd dy fyrdilynau.
Cyn hir gwenir ugeinlau
O ganlynwyr dy gain linan.
A daw aeth i'th fynwes dithau,
Aeth ingol arteith angau.
Dygaf dy ben diagwrdd,
Anwar, ffol cyn hir i fwrdd
A phan huna cerddorion bosion anian,
A duo 'r awyr 'n ôl troligau yr huan,
A britho'r wybren ter gan ser llwys, eirian,
A'r loer o'i cheil yn rhoi llewyrch allan.
Y nen fydd yn defnydd
Ei naww ddeigr drwy y nos ddu
Ar dy gorph oer dy, O, gawr,
Nes enyo o'r iesinawwr.

A gwaelod nant dŵr Eib—ordo'r

A dŵrdd Philestia,
Ac uwch y glyn dy elyn a
Uchel, uchel lawenydd!

Yr adar arogl i'r dydnt
Eich gwaed yu anadl iach y gwynt,
A gwyllant gyda 'u gilydd
Yn heidiau ni gungau 'r gwydd.
O Gath, hen ddinas gethin,
E ddiw gwaed i'w wleddeodd gwin;
Dy raiod eirianwedd
I gyd bewidiant eu gwedd,
A uydd cwyn aulwyn, enfawr
Herwydd cwmp oerwedd y cawr."

Gyrodde ei finlog eirian
Y cawddyn fel gwylltyn gau,
A llamau, wron llym wedd,
I gwrdd y lleneyn tŷ wedd.
Liwon a bygythion gau
O'i anfoesol welusau
A ddiagynen' ar ben bach
Y deuaul lunc dianach.
Ni wna hagredd ei wedd, na' *g
Chwalth, na' ddialaidd olwg,
Na grym ei traich gadarn gro
Sydd Dafydd o'i safle;
Ond llyfudg gwareg o'i gôd
Dan nesu wina dyn osod
Yn ei daf-fion union-bôd.
Yn graff gyda llaw ddi grya
Annelai at ei elyn—
Yn syth gau chwyrn ymaethu
Ai'r belen i'w daleu du,
A'r campwr i'r llawr cwmpal
Dan frathu a llyfu 'r llaid!
Yn angau a'i cawerw lingoedd
Ymiliwio, ymwingo oedd!
Terfynodd ei oes mewn ing a gloean
Gawr gorenwog, a rheg ar ei enau!
A'i weision a folest— a gwy'r Judah
Drwy y wlad a'u herlidient.

Yn y llwyni a'r gerddi gwyrd,—
Yn y dolydd y flosydd a'r dydd
Syrthiai gelynyon mairwon myrdd;
Ac yu mhob gwaun, ac yu mhob gwlg
'Roedd tyrau o fodau cwylyedig.

Y bleiddiaid a chrenaduriaid dewrlon
Y wig deuant drwy'r coedwag adwyon—
Adar y nes, hef oodlad, yn hyllon
At eu nôd deuant yn heidiau duon,
A chlywydd bloedd y flosydd hon—mewn gwledd
Ar gelaedd prif gawr y gelynyon.

Ond, y nôd oedd yn dynesu
Troes i'rodd gŵn y Ganaan gu;—
Teyrn y cyd fel tariau o dân—ydoedd

Yn machludo weithlan,
Ac asur myg a'i ser man
A wena'i ar wedd aniau;
A siroli frathlues eirian—'r entrych
Y lloer gu, orwyh mewn llurig arian
Drychaf lawr ar dewrwyh lu
O siwyr fu'n rhyfelu
Troes en tud, eu trās, a'u Teyrn—
Odliaeth dyrfa o Godeyrn—
'Nawr o'r bêl yn dychwelyd
I'w clau gartreuoedd ei yd.
Canent a dynesent mewn hwyl
At y ddiuns sautaid, anwyl,
A chlywent gân y dympan yn dôd
A ban hoiau benywod
O wirfodd i'w cyfarfod.

Unai 'r llu yn bêr a llon
Eu hami teisiau mclusion
I foli Dewi mad, òn.

Sain soniarus, mwyn, a melus—
Lwyssau moliant
Peraldd odiau cân ugeiniau
Cwnai i'w ogontaut:—
"Mab Jesse yn mhob oes redd,
Hynodawl ei weithredoedd,
Ddyrchefir a godir ar g'oedd.

Diau Saul, ein dewisol lyw,
Un cadarn ac enwog ydyw;
Gorchfygodd ac fe laddodd lu,
Ie, ei floedd wrth rhyfelu,
A'i cew braidd sy'n ddychryn bron
I linau ei elynion;
Ond, heb glod, diau y lugal hwn,
Eirian fardd, drywau fyrdiwn!
Ie, Goliath y Gathiad—
Dewr ei lu—baledder ei wlad—
A syrthlodd, cwmpodd mewn cad.

Halelluia! buddugoliaeth—a gae
Ar gedwyr crediniaeth
Dagon: mewn somedigaeth
Eu byddin gref adref aeth.

Ahai Gath, aneuog weithlan!
Gwrandawr 'n haelidiwiau hon;
Hynodawl lanerch clyw gân d'elynon
Cain, hoywedd, ie, clyw gân eneuon—
Ein haelidiwiau a'n swynol alawon,
A'u melus eoliau 'n aml eu swynlon.
Ilym yw dy gwynion, lle mae dy gauld?
Lle mae dy sawrion? lle mae dy twriad?
Ow! lle mae'th gaeithio— a'r llymhaith Gathiad?
A rhwyg colnwych dydd y goresgyniad?
Darfa dy fioddest a'th wâg orheston—
Wyt glaf dan orchyllaf archollion.
Yn lle mawl gmau i'r tannau tydon—
Ddewisol gauld—prudd, iel gwynlon!
Yn lle bwrdd llawn gwir agwedd anrhegion
I'th fwynwedd, eirianwedd forwynion,
Dygwyd oergri a gweli i'r galon,
A thristle pob anneddle mwyneiddion!
O, dir annedwydd! sain dy oernadon
A glywir ar ôl d' enwog lyw òn.
Syrthlodd y cawr, y dewraf o'th sawrion,
Lluddiwyd dy orwau, laddwyd dy wron!

ANERCHIAD BYR AR DDECHREU BLWYDDYN.

Wela fwyddyn newydd arall
Wedi gwawrio arnom ni;
Ond nis gwyddom pwy o honom
A gail we'd ei diwedd hi,
Mae pob blwyddyn yn ein gwithio
'Nes i'r tragwyddoloff pell,
O! am deithio'r ffordd sy'n arwain
Tua gwlad sydd gau-mil gwell.

Gwylio wnelom yn ofalus,
Ar ein llywbrau'r fwyddyn hon,
A chyfeiriwn ein coddeddad,
Yn y blaen at Iesu hon:
Treulio wnelom ein blynyddoedd,
Er gogoniant Brenin nef,
A gweddiwn yn hyderus,
Am gael ei adnabod Ef.

Mae'r blynyddoedd a dreullasom,
Ar lyfrau'r nefoedd bob yn un,
A'u gweithredoedd wedi'u markio
Gyda Phwyntil Daw ei hun:
Pan fo'r llyfrau'n cael eu chwilio
Yn ngoleuni "dydd y farn,"
Fe ddarllenir yn kyhoeddus,
Ein holl ddrwg a'u da bob darn.

Mynwn grefydd ddell ei phwysau,
Yn ei glorian gywir Ef—
Crefydd daidryll heb ddin rhagrith—
Un a'i gwridd hi yn y nef;
Nid rhyw grefydd arwynebol;
Llawn o furdau, rithi, a llw—
Crefydd, nid mewn enw'n unig,
Ond un berffaith fel ein Daw.

Mynwn feddu ar egwyddor,
O-rywogaeth "y wlad well,"
Wedi'i phlanu yn y galon,
Eel y dygon ffurymu gwell;
Nid egwyddor phariseald,
Fel egwyddor hwn a'r llall;
Ond egwyddor lân a pherffaith,
Nes o'wlyddio plant y fall.

Gyda dechreu'r flwddyn yma,
Mynwn faddu sefian cry,
Fod ein bywyd wedi'i eniswrio
Yn Swyddfa fawr y nefoedd fry;
Mynwn gael y *passage* nefol,
O dan law ein neliol Dad,
I'forio'n llong yr addewidlon,
Tua chynau'r-nefol wlad.
Mynwn afiel ar dduwioldeb,
Llefwn beunydd am y gwir,
Canys dardod mae'n bynyddoedd—
Fe ddaw'r olaf cyn bo hir;
Teithio'n gyflym y mae amser,
A'n gweithredoedd yn ei gol,
Tua goron tragwyddoldeb—
Nibau'n bryso ar ei ol.
Llawer heddyw o ddynolryw
Sydd yn lach ac ysgafu fron,
Fyddant yn gwynebu anghu,
Cyn terfynol'r flwyddyn hon;
Boed y flwyddyn hon yn gyfrwng,
I ddifu pechod yn mhob lle—
Dibobloger teyrnas Satan,
Lluosoger teulu'r ne'.
"BLWYDDYN NEWYDD DDA" a dedwydd,
Fyddo'r flwyddyn newydd hon,
I waagaru pob daioni,
Trwy oronau'r byd o'r bron,
Gwario wneio'r mudi-bynyddoedd—
Doed yr adeg wliw i ben,
Fau fydd gwyneb yr holl ddacur,
Yn dwyn delw'r nefoedd wen.

JONAH G. THOMAS.

Fairview, Catt. Co., N. Y.

Y BEIBL.

Mae geiriau y Daw bendigedig,
Bob cyfran, yn gadarn tel craig;
Hen Llyr anwylaf y Cristion,
Yn sefyll cynllwyntol y ddraig;
Bu mloedd drwy'r oesau'n ymdrech—
Dymchwelyd sylfeini'r "hen ffydd,"
Ond eto mae dwysol Oraculau
R hen Feibl, yn enill y dydd.
Uwch ben Daearollon syrthiedig,
Dynoliaeth llygredig, di Dduw;
Bu natur, a'i chrefydd yn cynyg
Eu gwella,—a'u harwain at Dduw;
Ond methodd doethineb y Doethlon,
A'r Phillosophyddion bob un,
Gael allan yr un feddyg, ieth,
I wella archollion "y dyn."
Os methodd doethineb yr Aistiald,
Atheniald, a Groegiald ynghyd,
Mae cyllun yr Arfaeth dragwyddol
Yn ddigon, i achub y byd,
Trwy'r "Gair" fe ddatguddiodd Jerofah,
Y wir feddygoliaeth yn llawn,
Y Gwaeid a foddionodd Gylhawnder,
A bywyd trwy rinwedd yr lawn.
Fe chwellir banerau Calafia,
Gan rymus awelon y Nef,
"Y Gwas" a ddysrechadr yn uchel,
Enillir y byd iddo Ef;
Y Koran a chwellir yn chwil-frw,—
A chrefydd Confucius ddaw lawr,
A rhaidd i uffyddlaeth ddifianu
Mae'r Beibl a'i Awdwr mor fawr.
Mae'r nefoedd yn diagwyl i ninau,
Gyd-uno o galon ynglwyd;
I anfon efengyl a'i golau,
Drwy gonglau'r hen ddacur i gyd,
Mae'r pagan o flaen ei ben ddeiw
Yn plygu! A'i ddagrau yn lli,—
Yn galw yn uchel "Tosturwen—
Anfonwch efengyl i mi."
Millynau'r Chineidd sy'n galw—
A mloedd Japan yn gyntau,

A'r lluoedd Arabiald anghenus,
A'u cri at blant Seion bob un;
Gostyngwn y glust i *ymwando*—
Ar waedd y paganiald a'u cri—
Yn galw—"Anfonwch y Beibl,
Anfonwch y Beibl i ni."
Pa galon all beidio a themlol
Wrth godu,—mae'r pagan yn frawd,
Cyd deimlwn—cyfranwn i anfon
Y Beibl i'r truan tlawd!
Mae mynwes drugarog y Prynnwr,—
Lliferiant ei griad mor lawr!
A ffynon Calafia'n rhinweddol
I oloni paganiald y llawr.
Swm hyfryd efengyl ymlodo—
Drwy'r holl gyfandiroedd i gyd,
Fel clywo tylwythau y ddacur,
Am angau lachmawdwr y byd,
Oraculau'r hen Feibl yn llwyddo,
I ddaflu'r eulauod dan draed;
A'r llwythau'n dyllifo at Iesu,
Am fywyd, yn rhinwedd ei waed.
Udganer hen udgorn y Cymod—
Nes clywo'r holl ddacur y sain—
Hen greigiau mynyddau'r Gorllewin—
A'r Andes, yn ateb y rhai'n—
Dros uchel synyddau yr Iudia,—
Hen Affrica, eang a brua,
Cyhoedder y wir lachawdwriaeth—
Ehelaeth fendithion "rhaf ras."
Merch Seion, yndrwala, bydd barod,
Mae'r dyddiau ardderchog gerllaw,—
Hâd Abrah'm, a llwythau'r cenhedloedd,
At Silo yn lluoedd, a ddaw
A'r angel ter uchel yn "bloeddio,"
A'r nefoedd yn ateb ei lef,
"Teyrnasoedd y ddacur yn gryno
By'n eiddo Tywysog y Nef."

JOSIAH BRYNMAIR.

Allen, Ohio, Rhag. 14, 1874.

GALWAD AT GRIST.

Tyr'd y'mlaen, bechadur, bryala,
Faid ag oedi dim yn hwy;
Nid oes modd i't gael dy gadw,
Ond trwy rinwedd marwol glwy',
Heddyw y mae Duw yn cynyg,
Mewn modd grasol a digel;
Wir dderbyniad yn yr Iesu,
Ni wrthoda neb a ddel.
Clyw mae'r Yspryd Glân yn cymell,
Dwyed "tyred" i'n awr y'mlaen,
Ffo at Galdwad am dy fywyd,
Y mae'r byd i fyn'd ar dân;
Ac mae'r eglwys yn dy gynnell,
Ac mae'r gwelision ar y maes;
Y mae'r Swpper mawr yn barod.
Tyr'd ar frys i wleddeodd gras.
Mwy nag oedwn awn yn lluoedd,
At y llu sydd wrth y bwrdd,
Mae'r disgleidiau yno'n barod;
Ac mae'r plant yn caru cwrdd
Yma yn yr aul dyrus,
I gael syplau'r nefol wlad;
Ond mwy dedwydd fydd cael gwledda,
Wrth y bwrdd yn nhy ein Tad.
Mae ein heinioes yn anstcer,
Hi a chwellir megla tartu;
Os gwnwn wrthod Ceidwad grasol.
Fe fydd hyny i ni'n warth;
Heddyw ceislon o'lew nefol,
Ceir ei heddyw yn ddiau;
Dylem fod yn wyladwrus,
Y mae'r drws i gael ei gau.
Coflwn am y weddi ddyfal,
Gynt weddiwyd yn yr ardd;
Coflwn am y goron bigog,
Roddwyd gynt ar ben oedd hardd;
Coflwn am y Gwr fu farw,

Drosom ni ar aw bren;
Bydded i ni gredlu ynddo.
A'i gy h-abod byth yn ben.
Birmingham.

IORWERTH.

ENGLYNION

*Er coffadurfaeth Miss CLAUDIA EDWARDS, awyrl
farch John Edwards, Ysa, (Eion Glas Turch),
Roma, Umeida Co., N. Y.*

Cladwyd y fwyntlan *Claudia*—o'i hinguoedd
Gau engyl oddi ynu,
I fyth fyw gyda'i Duw da,
Fry' i eufawr iro y Wynia.

Dawiol serch y farch a fu—yn gryf lawa,
At grefydd yr Iesu;
O'i mebyd hi aduabu
Fawr gairiad y Celdwad eu.

Gwir addysg, a goreuddawn—hon ydoedd
Nodedig, a phuriawn
O rinweddau eriauddawn,
Llifefriol, o ddwyfol ddawn.

Ei ber oes oedd bur rasol;—r oedd arni
Addurnau gwyrreiniol;
Nid brychrau, na phethau ffol,
Fynasau yn lywceol.

Fw rhiaint, a'r ceratut eu—fa'n anwog!
Fu'n eneth anwygu;
A chledd oedd gwel'd ei chladdu
Mor gynar yn y ddacur ddu.

Gyda'r Oen, mewn hoen, a hedd—ei benaid
Sy'n enfyw* mewn pured; * hoesus.
Cyfyd ei chorff o'r ceutied,
Yn llaw Iŵn, yn llon ei wedd.

IORTHYRN GWYNEDD.

Knoxville, Tennessee, Rhwyfyr 17, 1874.

Hanesiaeth.

HANES CYMANFA ORLLEWINOL Y CY-
NULLEIDFAWYR YN PENNSYLVANIA
AM 1874.

BARCHUS OLYGYDD.—Mae yn ffin genyf na
fussawn wedi danfon hanes y Gymanfa uchod
i'r CENHADWR cyn hyn.

Cynaliwyd y Gymanfa eleni yn nhref Ebens-
burg, yr hon dref a saif yn uchel ar fynydd yr
Alleghany. Dechreuodd Medi y 4ydd, a phar-
ladd am y tri diwrnod canlynol. Yr oedd y
gweinidogion canlynol yn bresenol:—D. R. Da-
vies, Brady's Bend; H. E. Thomas D. D., Pitts-
burgh; Owen Owens, Birmingham; E. W.
Jones, Johnstown; T. R. Jones, Ebensburg;
Isaac Thomas, Frostburgh; J. G. Thomas, Gog-
ledd a De. Ebensburg.

Gan fod y gwasanaeth crefyddol yn cael i
ddwyn yn mlaen yn Ebensburg yn y Gymraeg a'r
Saesneg, yr oedd yn rhaid i'r Gymanfa gael ei
dwyn yn mlaen yn y ddwy iaith, a buom ya ofni
y buasai hyn yn rhwystr i'r gwaith gael ei
ddwyn yn mlaen yn hwyfus. Ond cawsom ein
sioni i'r ochr oren. Llwydodd y brodyr ag oedd
yn pregethau yn Saesneg i roddi tan Cymreig yn
eu pregethau, nes argyhoeddi llawer i Gymro
eolog dros ei iaith fod yn bosibl i addoi Duw
mewn modd cynnes ac effeithiol yn iaith y Sais
yn gystal ag yn iaith y Cymro. Yr amcan

mawr mewn golwg yn ein holl gynulladau
creffyddol ydyw addoli Duw a gwneuthur lles i
enidiau. Nid yw o gymaint pwys yn mha
iaith y gwneir hyn. Yr ydym yn credu na fu
y Gymanfa yn Ebensburg eleni yn fyr o gyr-
baedd yr amcan yma. Yr oedd y brodyr yn eu
hwyliau goreu, a'r gwrandawriad mwyaf astud
yn cael ei roddi.

Nos Sul gweinyddwyd yr ordinad o Swper
yr Arglwydd. Yr oedd yr olygfa, heb son am
y mwynhad, yn ardderchog. Yr oedd yno gan-
oedd yn meddu yr un teimlad a Dafydd gynt
pan y ilefarodd y geiriau, "Wele mor dcalonus
ac mor hyfryd yw trigo o frodyr yn nghyd."
Yn nghyd yr oeddyn wrth fwrdd yr Arglwydd,
yn cyflawni y gorchymyn hwnw o'i eiddo,
"Gwnewch hyn er coffa am danaf." Yr oedd
yn llon genym weled dau ddyn ieuanc goeith-
iol yn cael eu derbyn i'r eglwys gan weinidog
y lle, y rhai oedd yn dweyd trwy eu hymddyg-
lad, "Eich pobl chwif fydd ein pobl ni, a'ch Duw
chwif fydd yn Dduw i ninnau."

Yr oedd yn dda genym gael cyfarfod a'r
brawd J. M. Thomas o Summit Hill yno, a'r
hybarch T. Edwards o Birmingham, yr hwn a
edrychai mor hoew a phe yn nghanol ei ddydd-
iau. Pregethwyd yn Saesneg gan y brodyr J.
M. Thomas, Dr. Thomas, a Jones, Johnstown.

Ar y 8fed, cynaliwyd dau gyfarfod yn Ngog-
ledd Ebensburg. Cariwyd y gwaith yn mlaen
gan y brodyr Owens, Birmingham, a Davies,
Brady's Bend, ac erystal oedd yr hwyl yn y
dref, yr oedd yn llawn cystal yn y Gogledd.
Yr oedd y pregethau yn hynod effeithiol. Caf-
odd saith ar eu meddwl i droi i dy Dduw ar
ddiwedd yr oedfa hwyrol. Maent erbyn hyn
yn gyflawn aelodau. Nerth a gaffont i ddal yn
mlaen ac i barhau hyd y diwedd.

Pasiwyd y penderfyniadau canlynol gan y
gynadledd:

1. Fod y Parchn. T. Edwards, Birmingham,
a J. M. Thomas, Summit Hill, i gyd eistedd a
ni yn y gynadledd.
2. Fod adroddiad Cymanfa Pittsburgh yn cael
ei dderbyn yn foddhaol.
3. Fod y brodyr T. R. Jones, Isaac Thomas, a
D. T. Evans, i fod yn bwyllgor trefniadol.
4. Fod y Gymanfa uesaf i gael ei chynnal yn
Birmingham.
5. Derbyn adroddiadau yr eglwys.
6. Ein bod fel cynadledd yn dymuno ar y
cynrychiolwyr i wasgu ar feddyliau y gwahan-
ol aelodau y pwysigrwydd iddynt ofyn am lyth-
yr cymeradwyaeth cyn ymadael o'u heglwys,
a'u cyflwyno yn ddioeli i'r eglwys yn y manau
y byddant yn ymsefydlu.
7. Pwyllgor arianol.—D. D. Thomas, Evan
W. Jones, a D. E. Evans.
8. Fod y brawd D. D. Thomas yn cael llythyr
cymeradwyaeth i dalu ymweliad â'r Hen Wlad,

ac hefyd y brawd teuanac Evan R. Jones, pregethwr cynorthwyo yn eglwys Irwin Station.

9. Ein bod fel Cymantfa yn anog yr eglwys i anfon eu casgliadau i'r *Educational Society of Mass.* 15 Cornhill, Boston, er cynorthwyo y myfyrwyr Cymreig yn y Colegau.

10. Fod pwyllgor o dri, sef y Parchn. Jones, Johnstown, Owens, Birmingham, a Dr. Thomas, Pittsburgh, i ymgyddu llythyrau o gymeradwyaeth i'r brodyr Thomas, Ebenburg, ac Evan R. Jones, Irwin Station, ar eu hymwelid a Chymru, a'u bod i ddanfoni copi o honnynt i'r CENHADWR.

11. Ein bod yn dymuno anog ein myfyrwyr Cymreig i anfon eu henuwau i'w cyhoeddi yn rhestr reolaidd yn y *Blwyddlyfr*, a'n bod yn anog yr eglwys i gymeryd sylw caredig o honnynt.

12. Fod y brawd T. R. Jones i fyned i'r Cynghor Cynulleidfaoel yn New Haven, Conn., i gynrychioli y Gymanfa—ei deuliau i gael eu talu o drysorfa y Gymanfa.

13. Ein bod fel Cymantfa yn teimlo yn rhwymedig iawn i'r Bwrdd Cenhadol am gyflwyno y maes cenhadol yn Mexico yn arbenig i ofal ein cenedl, ac yn dymuno ar i'r eglwys bennodi rhyw Sabboth manteisiol i wneud casgliad o hyn i'r lsf o Ionawr at gynul y Genadaeth yno.

14. Ein bod i argraffa gweithrediadau y Gymanfa yn pamphletyn, i gael ei ladaenu yn mysg aelodau ein heglwys.

15. Fod y Llywydd i gyfansoddi annerchiad byr i'w roddi yn y pamphletyn, ac fad y brodyr Dr. Thomas, Pittsburgh, Owens, Birmingham, ac Ysgrifenydd y Gymanfa, i arolygu ei argraffiad.

16. Fod Dr. Thomas, Pittsburgh, Owens, Birmingham, a D. T. Evans, i fod yn bwyllgor gweithredol am y flwyddyn nesaf, ac i drefnu *programme* y Gymanfa.

17. Fod pwyllgor i gael ei bennodi i dderbyn hanesion dechrenad y gwahanol eglwys, ac i roddi adroddiad yn y gynadledd nesaf. Penodwyd y brodyr T. R. Jones a J. G. Thomas yn bwyllgor.

18. Fod un cyfarfod cynadleddol i gal ei gynul yn nhy y gweinidog lle y cynellir y Gymanfa, gan y gweinidogion a'r *delegates* yn unig.

19. Ein bod yn galw yn ol y mynyddau presanol, y rheolau hyn sydd yn galw am llythyrau cymeradwyo cyn dyfod yn aelod o'r Gymanfa.

20. Ein bod gyda y siroldeb mwyaf, yn rhoi y derbynriad mwyaf uchel i'r Hybarch T. Edwards, Birmingham, i fod yn aelod o'r Gymanfa, oddiwr eiddad nabyddiaeth o hono fel un o gymeriad pur, a llafurwr didor a hiraith yn holl gylehoedd y weinidogaeth.

21. Fod y Parch. T. Edwards i roddi annerchiad i aelodau y gynadledd yn y Gymanfa nesaf, ym trefnu i fod at ddewisiad Mr. Edwards.

J. G. THOMAS, Ysgrifenydd.

CYFARFOD CHWEMISOL DWYREIN-BARTH OHIO.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod yn Tallmadge a Thomastown, ar y dyddiau Gwener, Sadwrn, Sul a Llun, Tach. 20, 21, 22 a'r 23ain, 1874. Gweinidogion yn brwsenol:—Powell, Alliance; Davies, Brookfield; Edwards, Crabtree; Evans, Cleveland; Pugh, Paris; Jenkins, Palmyra; Lewis, Thomastown; Edwards, Ridge; Owens, Coalburgh. Pregethwyr:—Hughes, Paris; Hughes, Warren. Cynrychiolwyr yr Eglwys:—David Lewis, Coalburgh; D. D. Lewis, Newburgh; John Phillips, Palmyra; William Thomas a John Paul, Tallmadge; Philip Thomas ac Enoch Jones, Thomastown, yn nghyd a Lewis Nicholas, Warren.

Cynaliwyd y Gynadledd yn Thomastown, bore dydd Llun, pryd y penderfynwyd,

1. Fod gweithrediadau y gynadledd ddiweddaff yn cael eu cymeradwyo.

2. Fod Eglwys Gynulleidfaoel Warren yn cael ei derbyn i'r undeb.

3. Fod y Parch. J. W. Pugh, Paris, yn cael llythyr gollyngdod i'r Hen Wlad.

4. Fod llythyr gwerthfawr y Parch. D. F. Watkins, Guadalupe, Mexico, yn cael ei anfon i'w gyhoeddi yn y CENHADWR, a bod dymuniad ar i bob eglwys lle y derbynir y CENHADWR i ddarllen y cyfryw i'w cynulleidfaoedd, er enyn ynddynt zel a brwdfrydedd cenhadol.

5. Fod annerchiad awdurdodedig oddiwrth y cyfarfod hwn yn cael ei anfon i'r CENHADWR, o berthynas i'r Genhadaeth yn Mexico.

6. Fod y gynadledd hon yn cwbl anghymeradwyo Eglwys Annibynol Gynreig Wheatland yn ei hymddygiad anghristionogol, yn codi achos newydd yn Sharon, tra y mae yno achos yn perthyn i'r enwad eisoes yn y lle, yn y fath sefyllfa ag a wna achos newydd yn ddiangenrhaid, a'n bod yn anog pregethwyr a gweinidogion i beidio gwasanaethu Eglwys Wheatland hyd oni thorant eu cysylltiad â'r achos a godir ganddynt yn Sharon.

7. Fod pwyllgor o dri, sef Davies, Brookfield, Owens, Coalburgh, ac Edwards, Ridge, yn cael eu penodi i dynu allan gyfansoddiad a rheolau i Gymanfa Dwyreinarth Ohio, ac i'w cyflwyno i sylw y Gymanfa nesaf, yr hon a gynellir yn ol trefn y gylechrod yn Coalburgh. Amser—mis Mai.

8. Fod y cyfarfod hwn yn teimlo yn llawen i gael presenoldeb y Parch. W. Owen, Coalburgh, a'n bod yn hiraethu gweld y dydd y llwyr adferir ef i'w lechyd cyntefig, er cysur i'w eglwys a'r eglwys cychwynol.

Dymuna Eglwys Coalburgh ddatgan ei diolchgarwech diffuant i'r pregethwyr, y gweinidogion a'r eglwys sydd wedi dangos cymaint cydymdeimlad a Mr. Owens yn ei afiechyd, ac â hwythau yn eu hamddifadwydd o'i weinidogaeth.

Cafwyd cyfarfodydd da yn y ddau le, ac arwyddion arddeliad ar y gwirioneddau a draddodid. Bu y tywydd i raddau yn anffafriol o'r dechreu i'r diwedd; eto yr oedd y cynulliadau yn lluosog. Cafodd pawb o'r dfeithriaid y sylw dyladwy gan yr ardalwyr caredig. Bendithied Duw y cyfarfodydd er eu hadloniant crefyddol ac ysbrydol.

W. P. EDWARDS, *Ysgrifenydd*.

CYFARFOD CHWARTEROL SPRING BROOK.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod ar ddyddiau Gwener, Sadwrn a Sul, 13eg, 14eg, a'r 15fed o Tachwedd, 1874.

Cyfarfod nos Wener, y Parch. E. B. Evans, Hyde Park, yn dechreu y cyfarfod, a'r Parch. E. B. Lewis, Pottsville, yn pregethu.

Dydd Sadwrn, cychadlodd am ddeg o'r gloch. Cynrychiolwyd yr eglwysi gan y personau canlynol:—Y Parchn. R. S. Jones, Providence; E. B. Evans, Hyde Park; Thomas James a John Morris, Taylorville; John W. Davies, Pittston; Hugh Owens, Parsons; D. C. Jeremy, Wilkes-Barre; Wm. Edwards, Spring Brook; D. Daniels, Dundaff. Yn absenoldeb y Llywydd, cymerwyd y gadair gan yr Is-lywydd—y Parch. T. C. Edwards, Wilkes-Barre. Darllenwyd cerbydau y Cyfarfod Chwarterol diweddar, a chymeradwywyd hwynt.

Adroddiad Pwyllgorau.—Hysbysodd y Parch. T. C. Edwards, ar ran y Pwyllgor Cenhadol, ei fod wedi derbyn £1 oddiwrt h eglwys Spring Brook, a'u trosglwyddo i'r Pwyllgor Cyffredinol.

Methodd Pwyllgor yr Ysgol Sabbathol ddyfod i unrhyw gyd-ddedalltwriaeth, ac felly nid oedd adroddiad.

PENDERFYNIAIDU A GYNARLEDD.

1. Fod y brawd E. B. Lewis i gael caniatad i gyd-eistedd â ni, a mwynhau holl freintiau y gynadlodd.

2. Fod y Cyfarfod Chwarterol nesaf i gael ei gynnal yn Wilkes-Barre.

3. Fod Pwyllgor yr Ysgol Sabbathol i gael ei ryddhau, ac fod cyfarfod er ymdrin a'r pwne i gael ei gynnal yn y Cyfarfod Chwarterol nesaf yn Wilkes-Barre.

4. Pod y gynadlodd hon yn cymeradwgo i sylw y gynadlodd nesaf y pwne o dalu dyled capellau, ac yn dymuno ar y cynrychiolwyr ddwyn y mater i sylw yr eglwysi yn y cyfamser, er cael barnau y gwahanol eglwysi arbyn y gynadlodd nesaf.

Cafwyd byr grynodeb o hanes a sefyllfa y gwahanol eglwysi gan y cynrychiolwyr. Ar y crïau yroedd pob peth yn ffafriol, a llwyddiant a beddweh yn bodoli.

Darth calis oddiwrt h y blaid a addolant yn nghapel Taylorville, am ganiatad i anfon am bregethwr; y hyn a ganiatwyd. Gohiriwyd.

Cyfarfod haner awr wedi dau. Dechreuwyd gan y Parch. T. C. Edwards, a phregethwyd gan y Parch. R. S. Jones ar Adfywiad Crefyddol. Cafwyd cyfeillach gyffredinol ar ol y tyfarfod, yr hon oedd wir ddyddorol a llawn o deimlad da.

Cyfarfod am saith nos Sadwrn. Dechreuwyd drwy i'r Parch. T. C. Edwards ddarllen, a'r Parch. R. S. Jones, Providence, weddio. Pregethwyd gan y Parch. D. Daniels, Dundaff, ar y "Pwnc," sef y ddyledawydd sydd ar yr eglwys o ofyn am ddylanwad yr Ysbyrd Glân fel moddion achubol.

Penderfynwyd yn unfrydol ar ddiwedd yr oedfa fod y Cyfarfod Chwarterol yn dymuno ar y brawd Daniels i gyhoeddi ei bregeth yn y CENHADWR.

Boreu Sabbath, cyfarfod deg. Dechreuwyd gan y Parch. D. Daniels, Dundaff, a phregethwyd gan y Parch. T. C. Edwards.

Cyfarfod dau o'r gloch. Dechreuwyd gan W. Davies, Pittston, a phregethwyd gan y Parch. E. S. Jones, Providence.

Cyfarfod chwech o'r gloch. Dechreuwyd gan y Parch. Jones, Providence. Pregethwyd yn Saesneg gan y Parch. T. C. Edwards, ac yn Gymraeg gan y Parch. D. Daniels, Dundaff. Cafwyd cyfeillach gyffredinol ar y diwedd; ond er ein mawr obaith a'n taer ddysgwyliaid, ni ychwanegwyd at rifed yr eglwys.

Cawsom gyfarfodydd rhagorol dda—y gweinidogion yn eu hwyliau goreu—a phawb wrth eu bodd yn gwrando. Cydunai pawb i ddweyd fod Cyfarfod Chwarterol y Beach yn un o'r rhai goreu a fuont yaddo erioed. Cawsom dywydd rhagorol, yn nghyd a charedigrwydd dihafal. Dymunem lwyddiant mawr i bobl y Beach yn dymorol ac ysbrydol, a gobeithwn y ca y cyfarfodydd eu ddylanwad priodol ar bawb.

D. C. JEREMY, *Ysgrifenydd Achlysurol*.

YR WYTHNOS WEDDI.

Mae y Cynghairir Efengylaidd Americanaidd wedi rhoddi allan gyfarchiad byr at Gristionogion America, yn eu hanog i wneud yr wythnos a ddechreu a gyda'r Llun cyntaf yn lonawr yn adeg o weddi arbenig. Y materion a enwir fel pynciau gweddi ac anerchiadau ar y gwahanol ddyddiau ydynt fel y canlyn:

Llan, Ion. 4.—Diolchgarwch a chyfaddefiad—Adolygiad o'r flwyddyn a aeth heibio. Diolchgarwch am ei thrugareddau amrywiol. Ymstyngiad am bechodau personol a gwladwriaethol. Atolygiad am fendithion Duw ar y dyfodol.

Mawrth, Ion. 5.—Gurthrychau gwladwriaethol o weddi. Dros lywodraethau gwladol a phawb mewn awdurdod; am gynydd gwybodaeth, am bureiddiad y meddwl cyhoeddus, a lledaeniad sefydliadau rhyddfrydig trwy y byd.

Mercher, Ion. 6.—Gwrthrychau cartrefol o weddi—Dros rieni a phlant, athrawon a phawb fyddo a gofal plant arnynt; dros ysgolion a cholegau; dros y weinidogaeth Gristionogol; dros Gymdeithasau Cristionogol y Gwyr Ieuainc; a thros Ysgolion Sabbothol.

Iau, Ion. 7.—Gwrthrychau pellenig o weddi—Lledaeniad rhyddid crefyddol trwy y byd; ffyniant heddwch yn mysg y cenhedloedd; cynydd undeb yn mhilith Cristionogion pob gwlad; a darostyngiad trafniadaeth; masnach, a dysgeidiaeth, i fod yn iawanaethgar i ledaeniad teyrnas yr Immanuel.

Gwener, Ion. 8.—Gwrthrychau cenhadol o weddi—Dros ddychweliad yr Iuddewon; dros wardigaeth y cenhedloedd rhag ofergoeliaeth, a thros ddychweliad y byd at Grist.

Sadwrn, Ion. 9.—Gweddi am adfywiad crefyddol—Dros yr eglwys trwy y byd; am eu cynydd mewn zel, ysbrydolrwydd, ac ymroddgarwch, ac am dystiolaeth fwy clir dros y gwirionedd yn eu plith.

Sul, Ion. 10.—Cyfarfod cyffredinol yn yr hwyr. Anerchiadau gan weinidogion o wahanol enwadau.

Nis gellir cymhell yn rhy daer y pwysigrwydd o iawn gadwraeth yr wythnos weddi, Y mae mawr angen am ddefnod ar yr eglwys yn gyffredinol. Ac fe ddichon y bydd tywalltiad helaeth o'r Ysbryd a chasgliad eneidiau lawer at yr Arglwydd yn dilyn y penodiad hwn o faterion gweddi ac anerchiadau eleni.

AGORIAID ADDOLDY AC URDDIAD YN WARREN, OHIO.

Prif dref sir Trumbull ar yr *Western Reserve*, Ohio, yw Warren. Hen dref foneddigaidd ydyw, wedi arfer byw trwy faenachu a'r wlad oidd amgylch. Yr oedd camlas Ohio a Phennsylvania yn arfer dyfod trwyddi, ond y mae hwn yn awr yn un o'r pethau a fu. Ond yn ei le y mae ganddi bedair o reilffyrdd sef reilffordd Mahoning o Cleveland i Youngstown, reilffordd yr Atlantic and Great Western, o New York i Cincinnati, reilffordd Pittsburgh, Youngstown ac Astabula, a reilffordd Painesville a Youngstown.

Nid llawer o Gymry fyddai yn arfer preswylto yn Warren hyd yn ddiweddar, pan gyfodwyd yma waith halarn gan ein cydwladwr y boneddwr W. Richards a'i fab. Sefyllwyd yma eglwys Annibynol yr haf diweddf; a Rhag 5, 6, a'r 7 agorwyd addoldy perthynol iddi, ac urddwyd E. R. Hughes, diweddar o Church Hill, yn weinidog arni. Yr oedd yn wyddfodol y brodyr Ll. R. Powell, Alliance; J. W. Pugh, Paris; J. Edwards, Sharon; L. Lake, Youngstown, a'r ysgrifenydd. Y Sabboth am 10, pregethodd Powell, Alliance, ar natur eglwys. Dailenwyd yr alwad, a gofynwyd am gydsyn-

lad yr eglwys a'r gweinidog, gan yr ysgrifenydd. Holwyd y gweinidog gan Powell, Alliance. Offrymwyd yr uridweddi, gydag arddodiad dwylaw, gan yr ysgrifenydd. Rhoddwyd deulaw cymdeithas i'r urddedig gan Edwards, Sharon; a gollyngwyd y bobl trwy i'r gweinidog newydd-urddedig gyhoeddi y bendithiad. Yn y cwrld nesaf traithwyd ar ddyledawydd y gweinidog gan yr ysgrifenydd, ac ar ddyledswydd yr eglwys gan Edwards, Sharon. Pregethwyd hefyd mewn gwahanol gyrddau gan y brodyr Pugh a Luke, a gellid barnu wrth olwg y gynulleidfa ei bod yn teimlo yn foddhaus yn ystod y cyfarfodydd.

Brookfield,

D. DAVIES.

CYFARFOD CHWARTEROL DEHEU-BARTH OHIO.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod yn Carmel ar y 15fed, yr 16eg, a'r 17eg o Rhagfyr, 1874. Yr oedd y gweinidogion canlynol yn bresenol ao yn cymeryd rhan yn ngwaith y cyfarfod:—H. Parry, Centerville; J. A. Davies, Siloam; Evan Evans (Nantyglo); D. M. Evans, a J. E. Jones, Portland; J. Jenkins, Minnesota.

Pregethwyd gan Davies Saloam ac Evans (Nantyglo) nos Fawrth; y cyntaf ar, "Pa le bynag y syrth y pren yno ers efe," a'r diweddf ar, "Y pethau a ysgydwir a'r pethau nid ysgydwir."

Cafwyd Cynadledd am 10 boreu dydd Mercher, Davies, Siloam, yn Llywydd, a Jones, Portland, yn Ysgrifenydd. Penderfynwyd ar y pethau canlynol:—

1. Fod y Parch. J. Jenkins, Minnesota, i gyd-eistedd a ui, a chydyfranogi yn ngweithrediaidau y Gynadledd.
2. Fod y cyfarfod nesaf i gael ei gynnal yn Berea.
3. Fod crefydd ysbrydol i fod yn destyn ymddiddan yn y cyfarfod nesaf.
4. Fod y brawd E. Evans (Nantyglo) i bregethu ar "Grefydd Deuluaidd," yn y cyfarfod nesaf.

Pregethwyd prydawn dydd Mercher am 2 gan Evans, Portland, ar "y Ddaug gartref—yn y corph a chyda'r Arglwydd," a Jenkins, Minnesota, ar "Ragoriaeth cariad." Yn yr hwyr gan Jones, Portland, ar "Ddyn yn byw wedi iddo farw," ac Evans (Nantyglo) ar "Yngyfarfyddiad ac yngysoniad y priodoleddau dwyfol."

Am 10 boreu dydd Iau pregethodd Davies, Siloam ar "Adnabyddiaeth o Dduw yn Nghrist." Am 2 yn y prydawn pregethwyd gan Jones, Portland, a Jenkins, Minnesota; y naill ar "Eglwys weithgar," a'r llall ar "y Duw nid adweineir."

Nid oedd y cynulliaidau yn lluosog y dyddiau cyntaf, am fod yr hin yn anffafriol; ond gwell-

lodd yr hin y dydd diweddaf a chafwyd cynalliad lluosog. Yr oedd pobl Carmel yn garedig iel ar f. Cafwyd cyfarfoddydd dymunol, y bradur yn cael rhwyddineb i bregethau, Sienkia Idwywaith yn ei hwyliu goreu, a gallasid meddwl wrth agwedd y gwrandawr y teimlent mor dda oedd bod yno. J. E. JONES.

COFIAINT MRS. MARGARET EVANS,

Neenah, Wis., yr hon a fu farw Medi 10, '74, oed 40.

Gauwyd a dygwyd i fyny gwrthrych ein cofiaint yn Ninety-six, Remsen, Oneida Co., N. Y. Ew-an ei rhieni oedd Charles a Catharine Jones. Yr oedd yn un o bump o blant, ac hi ydoedd y diweddaf a gaiff angau y gorchwyl o'i trosglwyddo i'r tragwyddol tyd o'r holl blant. Ie nid oes o'r holl deulu yn aros ar elwaereiddiwyd amser, ond ei thad oedranus.

Dyweddodd ei thad wrthyf dydd ei chladdedig-aeth, "Mal megys ddoe, ydoedd yu cofio ei briod a'u pump plant yu ei amgylchynu, y naill ym ynddedwyddu yu y llall, ond dyma y diweddaf yu oael ei rhoddi yu ei bedd heddyw." O, pwy a all ddeugrifio amlader y teimladau goffus oedd y meddianu calu ei hen gyfaill pan yn dyweyd yr ymadroddion hyn—rheol y dagrau yu lli dros ei ruddiau, ac o'r braidd y gallodd iefaru.

Pau yu y gladdedig-aeth yr oedd ei feddwl, nid yu aul, yu gwledu un o'u plant yu cael ei ruoddi iorhwys, ond yr oedd yr amgylchiad, megys yu adgyfodi y lleill, ac yna eu claddu drachefu efo eu glydd.

Pau y byddom yn claddu un cyfaill, mae adgof-ion ein hen gyfeillion a gladdasau er ys blynyddau yn dyfod yn fyw drachetu i'n cof, ac yu all agoryd ein harenollion.

Yn 1852 ymunodd mewn priodas ag Evan Evans. Wedi byw am tua thair blynedd yu ei cysylltiad priodasol ymfudasant o Remsen, N. Y., ac ymsef-ydasant yu Neenah, Wis., lle y gorphenodd Mrs. Evans ei ddearol daith, dyma y lle y darfyddodd a puob peth gwledig. Mae Mrs. Evans yu y bedd o ran ei ddearol dy a'i hysbryd wedi ebedeg i'r tragwyddoltyd mawr.

Daeth i'w rhan bump o blant, y rhai sydd o'i yu fyw, a charref efo ei tad gwedd a galarus, ond nid oes yr un fam. Er fod y gair yn cael arferyd a'i swlio yu aml gan y plant (*mother*) nid yw eu *mother* yu ateb, nac yu eu clywed, mae tuhwnt cyraedd eu hieislau, ac y mae mewn byd nad oes neb o'r preswylwyr yu cydnabod perthynasau yu ei ycnawd. Na, mae euawdolrwydd a hwytnau wedi ei ddegrylltu, byd ysprydol yw eu byd hwynt.

Ni enafodd yr ymadawedig ond cystudd byr, a gwnaeth angau ei wair arui yu honoi anwybodus ac annysgwyladwy i'r noll berthynasau, cymydogion, ac i'r meddyg yr unu a weisai arui. "Yn yr awr ni thybloch y daw Mab y dyn." Daeth angau tua hanner nos lau, a daugysylltodd bob perthynas rhwng Mrs. Evans a'i theulu. Ac ebedodd i fydd na ddaw byth yu ol.

Dydd ei chladdedig-aeth, ymgasglodd tyrfu yu nglyd o Gynry ac Americanaid i dalu yr arwydd o barch olaf i'r marw, a'u cydymdeimlad a'r byw. Darliewyd a gweddwyd gan yr ysgilfynydd,

gwnawd ychydig nodladau yn Saesonaeg gan un o weisidogion y Bedyddwyr. Yna aethon ym ymdaith wedi trefnu gan y brawd John R. Davies, tua'r Neenah Cemetery, ac yno y gosodwyd ei gweddillion i orphwys yu dawel hyd foreu mawr yr Adgyfodiad. Traddodd yr ysgrifenydd bregeth angladdol un o'r Sabbothau canlynol, ar y gelrian hyn, Heb. 9: 27. Yr Argiwydd a fyddo yn dyner o'r teulu a'r perthynasau. Dyma un eto yu rhagor wedi diane o Neenah. Daw ein tro ninau yu luan. Oh am fod yu barod oll, mewn cyflwr a phroffand, erbyn y daw yr amgylchlad. Yr, eidd-och yu Nghrist. B. ISAAC, EVANS.

Oshkosh, Tach. 28, '74.

COFIAINT MRS. EVANS,

Yr hon a fu farw yn Webster Hill, nydd Oneida, Ebrill 23, '74, yu 81 oed, ar ol bod yn proffesu crefydd yn ddifwlch am 65 o flynyddu oedd.

"Cofadwriaeth y cyfawn sydd fuddiedig."

Gauwyd Mrs. Evans yu Llanuwchllyn, sir Feir-lonydd, G. C. Enw ei thad oedd Hugh Roberts, yr oedd ei rhieni yu aelodau eglwysig gyda'r An-nibynwyr. Bu farw ei mam pan oedd hi yu 6 oed —cwynt hyd ddiwedd ei hoos oherwydd y golled a galodd yu moreu eu hoos am addysg mam; ond gollodd i'w yu amddifaid am dani trwy ei mab-wysadu yu blentyn iddo ei hun yu 16 oed, a hyny mewn cymanda ar *green* y Bala, sef y ysmotyng fyth-wyrdd hwnw o ddaear Gynry ag y mae mil-oedd i'w hitiau erbyn heddyw yn edrych gyda hyfrydwech aruo o "fryniau Caersalem" wrth ad-gono'r gwleddeodd o rawnsypiau Canaan a rllwyswyd iddynt ar y "*Green*." Diau y bydd hen "*Green* y Bala" yu *evergreen* ar fryniau gwynafyd, "nol adeg nos Sadwrn y byd."

Ymunodd hi y pryd hwnw a'r eglwys gyda'r A. yn Llanuwchllyn yr hon oedd dan olaf y Dr. George Lewis, sef y Duwchydidd enwog a gylan-soddodd y "*Curt's Duwinyddiaeth*" a fydd mewn tri tra parhau'r athrawiaeth Galfnaidd i gael ei phregethu. Ar ol hyny ymadawodd y rhan Galf-naidd, ac ymunasant a'r T. C., ac yu eu plith yr oedd Mrs. Evans a'i thad, gan ddewis glynu wrth egwyddorion yu hytrach nac enwad.

Pau ydoedd yu 25 oed, ymbriododd a Mr. Wm. Evans, yr hwn pedd yu aelod parchus gyda'r Bedyddwyr, daliodd yr undeb hwnw am 50 o flynyddoedd. Cydsyniasant yu y cychwyn fod i bob un fyued i'w gapel ei hun, a bod i'r plant ddysod gyda'u mam, yr hyn oedd yu hyuod o ryddfrydig yndda.

Yn 1825 ymfudasant i'r America, arosasant am ychydig yu New York, yna symdasant i Remsen. Teimlai hi erbyn hyn ei bod wedi colli ei hen gyfeillion yu Llanuwchllyn ac yu aros yu mblith deithriad, a chuu yr ystyriaid fod aturawiaeth y B. yr un fath a'r hyn a arferai gredu, barnodd mai doethu oedd iddi edrych dros y gwahaniaeth llai pwsig, ac ymuno a'r un eglwys a'i pariod, ac ielly y parhodd yu dyddion gyda'r B. weddill ei hoos.

Ond rhaid terfynu—teimlai yu ddedwydd lawn yu ei chystudd diweddaf a dywedai "mae crefydd yu talu yu dda i mi heddyw, ac O dloch, digonir fi pan ddiunwyf a'th ddeiw di," ac yu y teimlad

hwnw yr ehedodd i ogoniant. Magodd 6 o blant,
4 o ba ralsydd eto yn fyw i staru ar ol mam
dduwiol. THOS. JENKINS, Utica.

GANWYD.

Hydref 10, 1864, yn ardal Gomer, O., merch i
Mr. Wm. W. Roberts a'i briod, gwlwir hi ELLEN.
Caed hon ei dwyn o dan yr lau,
Y more'i dyddiau dedwydd,
Ac na foed iddi drwy ei hoed,
Ddwyn croes ar achos crefydd.
Boed iddi oes heb loes na chlwy,
I'w blino mwy na mlynud,
A myn'd ar derfyn elioes frau
Uwch cyraedd gwae i'r gwynfyd.

Gomer, O

W. A. JONES.

Tach. 9, 1874, yn New Cambria, Mo., merch i'r
Parch. Enoch Jones a'i briod, a gwlwir hi MARG-
ARET ANNIE.

PRIODWYD.

Tach. 9, yn ardal Ty'n Rhos, sir Gallia, O., yn
nhy i briodasferch, gan y Parch. Evan Davies, yn
cael ei gynorthwyo gan y Parch. D. M. Evans,
Oak Hill, Mr. Thos. T. DAVIES, diweddor o Cal-
ifornia a Miss ANN JONES, merch i'r diweddor John
Jones, Ty'n Rhos, a chwaer i John J. Jones, ysw.,
Portland, Jackson Co., O. Dychwelodd Mr. Da-
vies o California yn mis Hydref diweddaf wedi
arosad yno o ddeunaw mlynedd. Bwriadodd ef a
Miss Jones i briodi cyn ei fynedlaid i "wlad yr
aur" ond lluddiwyd hwy y pryd hwnw gan am-
gylchiadau i gyflawni eu bwriad. Fodd bynnag
gwelir nad allasai na phleider nac amser wanhau
na diffodu eu serch. Profodd hi yn fyddlon lldo
ef a daeth yntau yn ol i'w gwchbrwyo hitbau a'i
gwmi ac a'i drysor. Benthith Duw a'i dangnef
arhysat yw dymuniad calon.

"CYFAILL DIDWYLL."

Nov. 5, 1874, at the residence of her mother,
Mrs. Thos. J. Jones, by the Rev. John R. Griffith,
Dr. R. KNILL JONES to Miss ELLEN T. JONES,
both of Manaw, Floyd, N. Y.

Dec. 1st, at Ebensburg, Pa., by the Rev. T. R.
Jones, at his residence, Mr. JOHN B. DAVIES to
Miss MAGDALINE EVANS

Tach. 25, yn Genesee, Waukesha, gan y Parch.
John Jones, Racine, EDWARD HOWELL, Esq.,
Bark River, a Miss ELIZABETH FELIX, diweddor
o Gymru.

Yn nhy tad y briodasferch, yn Llewelyn, Pa.,
Tach. 15, gan y Parch. R. R. Williams, Mr. WIL-
LIAM SHERMAN a Miss MARGARET HARRIS.

Yn Hyde Park, Pa., yn nhy tad y briodasferch,
gan y Parch. R. R. Williams, Tach. 17, Mr. DAVID
WILLIAMS o Mahanoy City, a Miss ELIZABETH J.
BEACH o Hyde Park.

Rhag. 8, gan y Parch. John Jones, Racine, yn
ei dy ei hun, Mr. THOS. JAMES, a Miss MARY
ANNE EYON, ill dau o'r Big Rock, Ill.

Rhag. 17, yn nhy Mr. John Roberts, Caledonia,
gan y Parch. J. Jones, Racine, Mr. OWEN JONES a
Miss CHARLOTTE ROBERTS, Tilen, ill dau o'r Pike
Grove.

Yn East Brady, Pa., Hyd. 27, 1874, yn nhy mam
y priodfab, gan y Parch. D. R. Davies, Mr. EVAN
WATKINS a Miss JENNIE N. McLAUGHLIN, y ddau
o Titusville, Pa.

Ger Brady's Bend, Tach. 18, 1874, yn nhy rhieni
y briodferch, gan yr un gweinidog, Mr. WILLIAM
GUTHRIE a Miss VINA CRAWFORD, y ddau o Perry
Township, Pa.

Dec. 1, at the residence of the bride's father, by
Rev. Thomas J. Brown, assisted by Rev. Robert
Everett, Dr D. CLARENCE E. WILLIAMS, of Utica,
to M. ELLA, eldest daughter of T. D. Lewis, Utica.

BU FARW.

Yn Saint Clair, Pa., Hyd. 19, WILLIAM HARRIS,
yn 60 mlwydd oed. Daeth o Bontypool i'r Amer-
ica yn 1830 ac ymsefydlodd yn ardal Pottsville a
threuliodd ei fywyd Americanaidd yn ei chymy-
ogaethau. Bu am flynyddoedd yn oruchwyliwr
ar weithfeydd glo Mines, Haywood & Snyder.
Treuliodd ran helaeth o'i dymnor yn aelod crei-
yddol gyda'r enwad Cynulleidfaol, bu am flynydd-
oedd yn ddiacon. Cafodd ei lino am hir dymnor
gan ddifffyg amad, ac yn y diwedd ymollyngodd ei
natur o dan y baid. Gadawodd weddw a thri o
blant mewn galar ar ei ol. Ar ddydd ygladdedig-
neth ymgasiodd torf barchus a chymerwyd rhan
yn y gwasanaeth gan y Parch. W. Morgan a chan
weinidog y Trefnyddion Esgobawl yn Saint Clair,
a chan yr ysgrifenydd a Mr. Haywood yr hwn a
dalodd deyrnged o barch i'r ymadawedig am ei
fyddlondeb a'i onestrwydd fel gorchwyliwr.
Heddwch i'w lweh a noduwyd y nef i'w weddw i'w
dymuniad. R. R. WILLIAMS.

Medi 14, yn sefydliad Cymreig Oshkosh, o'r
cholera infantum, ELMER, plentyn i John a Sarah
Phillips, un mlwydd ar ddeg oed. Plant dynt
etifeddiaeth yr Arglwydd. Claddwyd ef dydd
Mawrth canlynol yn nghladdfa Saur a gweinydd-
wyd gan y Parch. J. Jones (W.) a'r ysgrifenydd.
Dymunem estyn ein dyddindeimlad i'r teulu yn
ngwyneb eu daed a'u galar. Yr Arglwydd fyddo
yn nododd lldynt. J. VELINDRE JONES.

In the Welsh Settlement, Oshkosh, Wis., Dec.
5, 1874, NETTIE JONES, daughter of Robert and
Elizabeth Jones, formerly of Marcy, N. Y., after a
brief illness of two weeks, aged 11 years, 9 months
and 5 days. The disease which resulted in her
sudden and apparently cruel death was brain
fever. She slepteth. Her weary eyes are closed
and her weak body rests in the grave, dead to all
pain and sorrow, but her glad freed spirit ascended
to heaven. Her precious dust was interred at
Zoar Cemetery on the ensuing Monday. The
Revs. Haward (Eng. M. E.) of Utica Centre, Jones
(M. W.) of Nikini, and the writer took part in the
funeral service. Our earnest prayer is that God
will sustain the bereaved parents and brother in
this hour of trial, and give them strength to say;
"Thy will be done." J. VELINDRE JONES.

Yn Utica, Tach. yr 28, yn 25 mlwydd o'i hoed-
ran, Mrs. MARY JONES, priod Mr. Charles W. Jones
a merch i David a Rebecca T. Jones, Bridgewater,
N. Y., ac wyres i Philip Thomas, gynt o Steuben.
Y 30 hebryngwyd ei rhan farwol i dy ei hir gartref
hyd boreu pan gan yr Udgor.

"Pan bydd beddau'r byd,

Ar un gair yn agoryd

A phan gyfyd o fol ar

Gnwd tew o egin had daear."

W. O. W.

Yn Ebensburg, Pa., Gorff. 19, 1874, Mrs. GWEN
HUGHES, gwraig Mr. Evan Hughes. Yr oedd yr
ymadawedig yn fodryb i'r Parch. E. W. Jones,
Johnstown. Oedran y chwaer oedd 64 mlwydd.

Yn Ebensburg, Pa., Awst 31, 1874, Mrs. ELIZ-
ABETH TIBBOT, gwraig Mr. Richard Tibbot, ei
hoedryn oedd 81 mlwydd.

At Ebensburg, Pa., Sept. 8th, 1874, Mrs. ANN
JONES, wife of the late Thomas M. Jones (ma-
chinist), aged 54 years.

Yr oedd y chwilydd hyn oll yn aelodau parch-
us a fyddlon o eglwys Gynulleidfaol y lle. Y
mae lle i obeithio eu bod nawr yn gorhwyso yn yr
iesu. T. R. JONES.

Rhag. 2, yn Rome, N. Y., Miss CLAUDIA ED-
WARDS, merch i John Edwards, ysw., (Eos Glan
Twrch) yn 30 ml. a 9 mis oed.

Rhag. 2, yn Marcy, N. Y., WILLIAM MORRIS, yn
23 ml. a 9 mis oed.

Rhag. 4, yn Utica, N. Y., GEORGE L. HUGHES,
plentyn i Lewis Everett Hughes a'i briod, yn 9
mlwydd, 9 mis a 27 o ddyddiau oed. Daeth yr na

bach anwyl hwn i'w angau trwy lldo fyned i gelsio statio ar y ganlas, ac i'r lla dori dano fel y boddodd. Claddwyd ef yn mynwent New York Mills y Llan canlynol. Yr Arglwydd roddo gymorth i'r rhieni a'r perthynasau o'i i ymoestwng dano ei allnwg law yn y tro trallodus hwn.

Rhag. 9, yn ei haneidd yn Rome, N. Y., Mrs. MARY EDWARDS, anwyl briod John Edwards, ysw., (Eus Glan Twrch) o'r typhoid fever, tua 63 mlwydd oed.

Rhag. 10, yn Utica, JOHN T. PRYDDERCH, mab i'r diweddar Peter Prydderch, yn 17 ml., 5 mis a 7 d. oed.

Rhag. 21, ar ol ychydig ddyddiau o gystudd, JOHN MATHER JONES, ysw., Perchenog enwog y *Drych*, a sefydllydd y Drefedigaeth Arvonika, yn KANSAS.

YR ADIFYWIAD MAWR.

Er's talm, yr oedd yn Frydain ddymunladau gwresog mewn llu o gyfeiriadau am weled adfywiad mawr a grymus yn tori allan unwaith yn rhagur. Yn Lloegr, yr oedd llawas wedi myned i brophwydo braidd fod yn rhaid fod yr Arglwydd yn ymyl dyfod allan o'i fangre, a pheri tywallt cawodydd bendith ar ei etifedd-iaeth. Ond nid oedd yn proffesu dweyd pa fodd, na thrwy bwy y delai y cyfnewidiad hir-ddygwylledig oddiamgylch. Bellach, y mae yr adfywiad wedi dyfod yn ffaith fawr; i enw'r Goruchaf y byddo'r clod. Dichon fod ymweliad yr efenglydd doniol a pheraidd Mr. Moody, a'i gyfaill Sankey, a'r wlad hon wedi bod yn gryn achlysur i gynen y fflam nelolaidd mewn gwa-hanol leoedd; ond ni allasent, na neb arall, effithio y fath gynhwrf a deffroad mewn an-erif leoedd megys ar unwaith, oni ba'i fod y trefisoedd wedi ei ragbarotol yn helaeth ar eu cyfer gan Ysbyrd yr Arglwydd. Y maent hwy, pa fodd bynag, yn cael eu defnyddio i wneuthur daioni anuhraethol lle bynag y deuant lldo, ac y mae yr ymadroddion am eu hymroddiad a'u llwyddiant yn peri i floedd yn mhob rhan o'r deyrnas ddefnol, ac ymagnlo o'r ffordd gyffredin, er gwaredu eneidiau "rhag y lliid a fydd."

Ac onid fel hyn y mae wedi bod o'r dech-reusad? Pwy na chofia am Pedr ar ddydd y Pentecost yn Jerusalem; Paul ac Apolos ar ol hyny; Luther a Malancthon; Wickliffe a Knox; Whitfield a Wesley; Harris a Rowlands, yn nghydag eraill a allasem enwi? Yn mhob cyfnod y mae gan y Goruchaf ryw offer-nydd hynod fel hyn at ei law er dwyn ei am- canion gogoneddus i ben yn nglyn i fledaeniad ei deyrnas yn y byd. Ac fel yna, os yw efe yn ewyllysio gweithio yn fwy amwg drwy rai pobl dda na'u gilydd, pwy ydym ni fel y gwnaem eiddigeddu, neu farnu yn erbyn trefn- iadau ydynt yn rhy ddoeth a dwfn i ni allu gwybod nemawr am danynt? Os caiff eneidiau eu hachub rywsut, na feddylw'n y ddiastad o'r offerynnau a ddefnyddir i'r amcan; ac o galon gofialwn am roddi clod i ras ein Duw.

Da genym weled fod y gwaith da yn myned

rhagddo gyda mawr nerth yn Scotland wedi i'r enwogion a enwyd ymadael oddiyno i lafurio mewn manau eraill.

Yn Dublin lle y mae Moody a'i gyfaill wedi bod yn llafurio am y pump neu chwech wyth- nos diweddar, y mae cyffro a chlyfnewidiad anghyffredin wedi cymeryd lle. Y mae yn olygfa newydd yn Dublin, ond yn un foddheus- nodedig, gwelod o 2,000 i 3,000 o bersonau yn gadael cysuron a neillduaeith eu cartrefi i fwynhau yn nghyd "felusader yr awr weddi." Cyfllwyd gwirbryn yr Arglwydd ganoedd o ddeisytiadau am weddi dros bersonau neillduol yn y cyfarfodydd hyn. Ddoe yr oedd y nifer yn cyrrhaedd 500. Hyfryd hefyd yw crybwyll fod diolchiadau lawer am fendithion a dder- byniwyd mewn atebiad i weddi wedi eu cyf- lwyno ger bron yr Arglwydd.

Un noswaith cynelid yno wasanaeth yn arbenig ar gyfer y milwyr, pryd yr oedd yn bresenol 1,500. Mor fawr oedd y dyddordeb a deimlai y milwyr yn y cyfarfod fel y daeth cryn gant yno mewn *special train* o wersyllfa Carragh, ac yr oedd yno rai wedi teithio o le pellach o lawer er mwyn breintiau yr achlysur. Pan ofynid ar y diwedd, os oedd yno rywrai a garasent fod i weddi neillduol gael ei hoffrymu drostynt, am i'r cyfryw ddal eu deheulaw i fyny, ymddangosai y naill fel yn dygwyll wrth y llall, o'r diwedd codai un o'r dynion ei law yn uchel i'r lan, ac yn y fan dyna lu o ddwyllaw yn cael eu codi mewn cyffelyb fodd.

Ygrifenydd arall a ddywed, "Y mae Iesu o Nazareth wedi cyffroi y ddinas yn aruthrol, a chrybwylla fod y gwaith mawr yno fel yn dwyseiddio ac yn ymledu bob dydd a phob awr. Pwy all ddweyd pa mor fawr y daioni a effeithir i fyrdiynau drwy yr ymweliadau bendigaidd hyn? Eisoes deallwn fod rhai can- oedd o wyr ieuainc yma a thraw, mewn can- lyniad lldynt, wedi arwyddo penderfyniad, os gwel Duw yn dda, i adael pobpeth er ymgys- egru yn gyhoeddus i'w wasanaeth mewn gwa- lhanol ffyrdd. A'r hyn a ddygwyddodd yn yr Alban ac yn Iwerddon, a ddygwydda hefyd yn Lloegr a Chymru, nyni a gredwn; oblegid yn ddiu ni fyrrhawyd llaw yr Arglwydd fel nad allo achub yma hefyd.

Yn Llundain, mawr yw y siarad a'r pryderu yn nghylch ymweliad Mr. Moody a'i gyfaill. Y mae y neuadd fwyaf yno—yr Agricultural Hall—wedi ei chymeryd at eu gwasanaeth yn bar- od. Y mae rhai yn gwawdio y drychfeddwl, ond, o'r ochr arall, y mae miloedd yn gweddio am i'r Duw, a bu gyda hwynt mewn lleoedd eraill fod gyda hwynt yno hefyd. Pa le dan y nefo ddi y byddai adfywiad eangfawr ar grefydd yn fwy bendithiol na phrifddinas Prydain Fawr? Dechreuant ar eu gwaith yno ar y cyntaf o Fawrth nesaf. Pwy na ddymunai fdd- ynt llwyddiant Pentecostaidd! A chydag golwg ar Gyfra dywedwn, O anadl, tyrod.—*Y Dydd*

LLYTHYR GOLLYNGDOD Y PARCH. J. W. PUGH, PARIS, PORTAGE CO., OHIO.

At Eglwys Annibynol Cymreig Cymru:

Penderfynwyd yn Nghynadlled Cyfarfod Chwemiso Cynulleidfawr Dwyreinbarth Ohio, a gynaliwyd yn Thomastown, Summit County, Tach. 23, 1874, fod y Parch. J. W. Pugh yn cael, ar oi gais a'i ddymuniad ef ei hun, lythyr gollyngdod ar ei ymadawiad i'r Hen Wlad, fel gweinidog rheolaidd a chyflawn, ac fel brawd llafurus ac egniol: a'n bod yn ei gymeradwyo fel y cyfryw i sylw y frawdoliaeth yn Nghymru. Arwyddwyd dros y cyfarfod gan

JOHN EDWARDS, *Llywydd.*

W. P. EDWARDS, *Mineral Ridge, Ysg.*

Dyddiedig, Rhag. 2, 1874.

ETO ODDIWRTH EI EGLWYS.

Llythyr Gymeradwyaeth y Parch. J. W. Pugh.

PARIS, Portage Co., Ohio, U. S. A., Tach. 16, 1874.

Gan fod ein hauwyl weinidog, y Parch. J. W. Pugh, yn ymadael o'n plith i ddychlwelyd i Gymru, gwlad ei enediglaeth, dymunem hysbysu eglwysy Annibynol Cymru ein bod ni fel eglwys sydd yn ymgyll yn y lle uchod, yn cymeradwyo y brawd fel aelod hardd a difrych- eulyd, a gweinidog yr efengyl, gan ddymuno pob llwyddiant iddo, pa le bynag y byddo Duw yn ei arwain, fel un wedi bod yn ein gwasanaethu yn ffyddlon a diwyd fel gweinidog am o 9 i 10 mis. Dymunem hysbysu yn ngwyaeb ei fod yn ymadael mewn perffaith heddwch a chymeradwyaeth fel pregethwr o radd uchel, y llenwir ni fel eglwys a theimladau o dristwch, oblegid colli ei gymdeithas, yr hyn sydd wedi bod yn werthfawr yn ein golwg, yn nghyd a'r golled fawr a deimlwn yn ein hymddifadwydd o'i bregethau cynwysfawr a'i gynghorion pwrpasol. Yr ydym yn dymuno ei gyflwyno i'r Arglwydd. Boed ei dangnefedd yn orphwysedig arno, a'i aden amddiffynol a'i cysgodo rhag pob ysturm a'i cyferfydd, a'i ddehenlaw a'i cynallio yn mhob amgylchiad hyd yn nheyrnas nef. Arwyddwyd dros yr eglwys gan

W. PHILLIPS, *Ysgrifenydd.*

STEPHEN EVANS, }
DAVID WILLIAMS, } *Diaconiaid.*

Y PARCH. JOSEPH NEESIMA.

Teimlir llawer o ddyddordeb gan Gristionog- ion yn gyffredinol yn hanes y Japaniad ieuanc hwn, yr hwn a ordeiniwyd yn weinidog Cristion- ogol, yn Eglwys Mount Vernon, Boston. ar y 24ain o fis Medi diweddar, a'r hwn sydd ar ol hynny wedi gadael yr Unol Dalaethau ar ei ddychweliad i Japan, fel cenhadwr i'w wlad ei hun, mewn cysylltiad, yn braseinol, â chenhad- aeth y Bwrdd Americanaidd yno. Rhodfodd y Proff. J. H. Seelye, o Amherst, yr hwn a bre- gethodd ei bregeth uridiadol, frastrinelliad yn y *Congregationalist*, o hanes tra hynod y dyn

ieuane hwn; a bydd yn dda gan ddarllenwyr y CENHADWR ganfod yma dalffryd byr o'r han- es, wedi ei gyfieithu o'r *Missionary Herald*.

"Deng mlynedd yn ol, Japaniad ieuanc o Yeddo, yr hwn a fagwyd heb unrhyw wybod- aeth amgenach am grefydd na'r hyn a gywyg- aedd iddo gan ei dreiddgarwch cynhydd ei hun a chao y trefniantau paganaidd o'i amgyleh, oedd wedi cael ei argyhoeddi na fedrai y tref- niantau hyn roddi iddo y cymhorth neu y go- baith yr oedd arno ei angen. Ni welai Grist- ion erioed, ac ni chlywsai erioed am efengyl; ond yr oedd rhyw argyhoeddiad aneglar a chysegodol o braseinoldeb yr Hwn nad yw yn nebbell oddiwrth bob un o honom, ac na adaw- odd ei hun yn ddi-dyst yn mynawes pob bod rhesymol, wedi gwario arno, a rhoddi iddo ryw syniad mai oferedd oedd yr eilunod a addol- asai—gwaith dwylaw dynion. Tra yn y cyflwr meddwl yma, cyfaill iddo, o Japaniad, yr hwn oedd wedi dyfod ar draws llyfryn bychan o'r enw 'Hanes y Beibl', wedi ei ysgrieffu yn y Chineaeg, a ddaeth a'r llyfr at y dyn ieuanc hwn, fel chwedl ryfedd ag y dymunai arno ei darllen. Cymerodd y dyn ieuanc y llyfryn, a phan ddarllenodd ynddo mai yn y dechreuad y creodd Duw y nefoedd a'r ddauar, tywynodd arno ryw ddatguddiad newydd. 'Hwn yw y Duw yr ydwyf fi wedi bod yn chwilio am dano,' meddai; 'Hwn ydym y gwir Dduw'; ac yn ei ddull gwanaidd ei hun, unegys dan ymbalfalu ac heb iawn amgyffred pa beth yr oedd yn ei wneuthur, y dechreuodd y Japaniad ieuanc hwn addoli y Creadwr dwyfol.

Heblaw y syniad crefyddol newydd yma, caf- odd ei hunan yn berchen ar deimlad arall, newydd befyd; nef rhywawydd dyceitir a chryf am adael Japan a dyfod i America. Yr hyn a enynodd yr awydd hwn ynddo ar y cyntaf oedd darllen hanes am y wlad hon wedi ei ysgrieffu yn y Chineaeg gan y Parch. Dr. Bridgman, cenhadwr o America. Ei dad a waharddodd iddo fyned; ond, wedi ei alw gan Dduw, megys Abraham, efe a adawodd dy ei dad, ac heb feiddio ymgeisio dianc o Yokohama, y porth- ladd agosaf at Yeddo, lle yr oedd perygl iddo gael ei adnabod, aeth hyd y cwr arall i'r wlad, lle y cafodd, yn Hakodadi, long a'i dygai i China, os medrai fyned ar ei bwrdd. Buasai yn colli ei ben, pe darganfyddwid ef yn yr ym- gais; ond ryw noswaith medrodd osgoi pob sylw, a chafodd ei draed ar y llong. Cymerwyd ef i Shanghai, lle y cafodd ei arwain at long a berthynai i farslandwr Cristionogol o Boston, yn yr hon y dygwyd ef at ororau y wlad hon, trwy i'r capten ganiatau trwydded iddo am ei wasanaeth ar y fordaith. 'Beth ydych yn ef wneud yma, a phalam y daethoch chi?' ebai un o'r morwyr wrtho ar ol glania yn y porth ladd. 'Mys i ddaethum i gael addysg,' oedd yr ateb. 'Oud fe gostia addysg lawer iawn, a

phla le y cewch chwi yr arian? oedd yr holiad nesa. 'Nis gwn i ddim,' oedd yr atebiad syml. Ond mewn ffydd syml ymgyrmodd y dyn ieuanc yn y dirgel, a gweddiodd ar iddo beidio methu yn ei delymuniad mawr. Hyd yn hyn yroedd ei weddïau yn cael eu cyfarwyddo at Dduw fel ei Grouadwr. Ni feddai eto unrhyw ymwybyddiaeth glir am Dduw fel ei Brynwr a'i Waredwr personol. Ni alwai ei hun yn Gristion yr adeg yma; ni wyddai y pryd hyny beth oedd yn gynwysedig yn y fath enw.

"Trwy gynglorion doeth, haelionusrwydd synwrygall a helaeth, a chlydymdeimlad Cristionogol marsiandwr Cristionogol o Boston, a'i wraig Gristionogol, y mae y Japaniaid hwn, yr hwn a arweinwyd yn y môld rhyfedd yma o wlad ei dadau, wedi cael ei alluogi i gyflawni yn llwyddianus gylch o efrydiaeuh athrofaol, colegaid, a duwinyddol, yn Phillips Academy, Amherst College, ac Andover Seminary, gan enill edmygedd a pharch pawb a'i hadwaenant."

Hwylodd y Parch. Joseph Neesima o San Francisco i fyned i Japan, Hyd. 31, yn nghymdeithas y Parch. John H. De Forest a'i wraig o Mount Vernon, Conn., a Mr. Arthur H. Adams, M. D., a'i wraig, o Cleveland, Ohio. Y bwriad ydychi Mr. Neesima fyned yn genhadwr i Kobe, tref yn Japan tua thri chan milltir o Yeddo, ei ddinas enedigol.

Y GENHADAETH YN MEXICO.

Yn Nghyfarfod Chwemisol Dwyreinebarth Ohio paswyd penderfyniad i anfon llythyr Mr. Watkins, o'r Genhadaeth yn Mexico, i'w gyhoeddi yn y CENHADWR. Ni ddaeth y llythyr hwnw i'r swyddfa hon eto. Ond gan ein bod yn teimlo cymaint o ddyddordeb yn y Genhadaeth hon, yr hon a ymddiriedir megys i ofal y Cymry, ni a roddwn ychydig ddyfyniadau o'r hanes ddiddorol a rydd Mr. Morgan yn y *Missionary Herald* am Ragfyr, o helyntion y Genhadaeth yn Mexico.

Aeth Mr. Morgan o California i gynorthwyo Mr. Watkins yn Guadalajara, ar ol llofruddiad Mr. Stephens. Mewn llythyr dyddiedig Awst 24, efe a ddywed, fod llofruddiaeth Mr. Stephens wedi achosi ofn mawr ar y bobl i ddangos unrhyw bleidgarwch i'r Protestaniaid, rhag iddynt hwy gyfarfod â'r un dynged, a bod yr ofn yma wedi effeithio i'w hattal yn mron yn hollol i anfon eu plant i'r ysgolion cenhadol. Ond mae y cynulleidfaoedd ar y Sabbothau yn parhau yn bur dda.—o 75 i 90 ddwy waith bob Sul yn ymgynull i wrando y pregethau, y dynion gan mwyaf yn cyfansoddi cyfarfod y boreu, a mwy o wragedd, genethod a phlant ieuanc yn y prydawn. Un nodwedd tra gobeithiol yn perthyn i'r gwaith yma ydychi ariad at yr ysgrythyrau ag y mae Mr. Watkins wedi ei gyffwrdd yn meddyliau asedau y cynulladau hyn.

Yr oedd wedi sefydlu yr arferiad o adrodd rhanau o'r Ysgrythyr gan y bobl ar ol y bregeth cyn i'w gynulleidfau gael ei thori i fyny gan yr ofn cysylltiedig â laddiad Mr. Stephens. Y mae wedi ail ddechreu yr arferiad da hwn yn ddiweddar, er llawenydd amlwg i'r bobl. Mae un dyn ieuanc o 27 i 30 oed yn barod pa bryd bynag y gelwir arno gyda phenod gŵfan; a dewias y rhanau mwyaf dyrys i'w hadrodd, yn cynwys o 40 i 50 o adnodau ar y tro, y rhai a ddatgana gyda y fath rwyddineb ag sydd yn profi ei fod yn deall ei fater yn drwyadl.

"Y Sul diweddar dodwyd bachgen bychan pum mlwydd oed gan ei fam o flaen y gynulleidfau, i adrodd cyfran o'r benod gyntaf o Ioan, sef o 15 i 20 o adnodau, yr hyn a wnaeth yn rhyfeddol o glir a chywir.

"Y mae yma un bachgenyn a saif i fyny ac a adrodda hanner cant o adnodau o'r Ysgrythyr pan gaiff ganiatad. Pythefnos i ddos daeth dyn sydd wedi arfer dyfod yn achlysurol i'n cynulladau â'i fab at y brawd Watkins i ymddyddan ag ef—yn llencyn tua phymtheg oed. Dywedodd ei fod yn babydd trwyadl, ac yr oedd yn wir ofnus i fod yn y ty, neu i siarad ar y pwnc o grefydd. Yr oedd yr offeiriad wedi ei wahardd, ac yr oedd ofn yn ddarluniedig ar bob rhan o'i wyneb. Cynygiodd Mr. Watkins Testament iddo, ond gomeddodd yn bendant ei gyffwrdd. Yr oedd ei dad yn dangos tuedd i beru iddo ei gymeryd, ond gwrthdystiai Mr. W. yn erbyn hyny, gan ddweyd y byddai yn well iddo fod yn babydd, na chael ei orfodi i fod yn Brotestant neu yn Gristion mewn enw. Ar ol siarad yn dirion ychydig o eiriau wrtho, canodd Mr. W. yn iach i'r bachgen, y tad yn derbyn y Testament fel rhodd iddo ei hun. Mor fawr oedd ein ayndod a'n pleser y Sul nesaf i weled y bachgen hwn druan, ag yr oedd yr offeiriad wedi cael y fath ddylanwad arno, yn codi ei law i fyny yn unysg y rhai oedd ag adnodau ganddynt yn barol i'w hadrodd. Buasai yn uddu gan eich calon weled y llawenydd a dywynai yn llygaid ei dad a'i fam, fel yr adroddai ran o'r benod gyntaf o Ioan, ac y derbyniadd ychydig o draethodau fel gwobr am adrodd. Wrth odrych ar y llanc yma yn myned allan gyda ei dad a'i fam, nis gallwn lai na theimlo ei fod ef a hwythau wedi cael eu henill at Grist, a'u colli felly i Babyddiaeth. Weithiau mor fawr fydd yr awydd am adrodd rhanau o'r Ysgrythyr, fel y gorfydd i'r brawd Watkins eu cyfyngu i o 5 i 10 adnod bob un. Y Sul cyn y diweddar adroddwyd dros dri chant o adnodau ar gyhoedd. Y ddos 255, a llawer na ellid eu gwrandao o ddiffyg amser.

"Byddwn weithiau yn clywed o Ahualulco. Daeth cynrychiolwyr oddiwrth y bobl yno yn ddiweddar atom i ofyn am gael eu derbyn fel cangen o'r gynulleidfau neu yr eglwys yma. Yr oeddynt yn cynrychioli 75 o bersonau."

Ar y 10fed o fis Medi ysgrifenal Mr. Morgan drachefn:

"Credwyf nad oes genych y mympwy lleiaf am yr agwedd ar bethau a dd ym bodoli yma. Dim ond wythnos yn ol daeth newyddiadur Pabyddol allan gydag erthygl olygyddol yn cystal aganog ein murniad, os na ellid ein gyru ni ymaith. Ddoe aethum allan i rodio trwy y dref—y canolbarth. Pan ddychwelais, un o aelodau ein beglwys a geisiodd ddangos yr enbydrwydd dirfawr oedd i mi fyned allan fel yna fy hunan. 'Fe ddichon y gallech ym mhen blwyddyn wneud hyn yn ddiberygl.' Mae hyn, fel y gallwch feddwl, yn ein herbyn ni a'n gwaith, canys os na allwn fyned allan nemawr ddim, ond y bydd raid i ni aros i'r bobl ddyfod atom i'r ty, yr ydyw yn gweithio yn erbyn y llanw o hyd.

"Ond mae yr Arglwydd yn bendithio ac yn arddel ei waith mewn llawer flurid. Mae ein cyfarfolydd yn ddydderol: y gwyr, y gwragedd a'r plant yn frwdfrydig am ddyfod yr Ysgrhythrau. Adroddwyd dros 350 o adnoddau y Sul diweddaf. Fel prawf o'r gwir dehmad y mae y gwirionedd yn ei gyffwrth yma dywedaf ein bod yn aml yn cael disprwyaseth o ddau, weithiau dim ond un, o Ahualulco. Ond yn mhla le arall yn America na Lloegr y gwneid deuddeg o wragedd a thri o ddynion gerdded pedwar ugain milltir yn nhyrnor y gauaf er bod yn bresenol mewn cydgyfarfyddiad o Gristionogion i addoli Duw, ac i ffurfio eu hunain yn gymdeithas briodol er perffectio eu fydd a lledaenu achos y gwirionedd? Cymerodd hyn le yr 8fed o'r mis presenol. Yn flin a dolurus eu traed ar ol trafaelio deugain milltir y diwrnod hwnw, daeth y nifer hwn o bersonau i'n ty y noswaith hono ac a roddasant i ni gyfarfodiad y brodyr a'r chwiriwydd eraill yn Ahualulco, y rhai ni fyddant oll ym alluog i ddyfod, o herwydd amrywiol resymau.

"Prin y gellwch ddirnad yr ofn sydd ar y bobl yma rhag gwneud dim i amlygu eu bod yn Brotestaniaid. Gwyddant mor ddibris y cyfrifir bywyd y sawl a wna ddim yn erbyn 'Yr Eglwys,' o ganlyniad mae y rhan fwyaf o'r bobl yn awyddus i gadw ar delerau da gyda'r offeiriad. Ni feiddia fy ysgrifell draethu y pethau bryntion a ddysgais am yr offeiriad aeth er fy nyfodiad i'r wlad hon. Nid oes ond ychydig wythnosau er pan ddywedodd y Parch. — o athrofa dduwinyddol y Pabyddion ya y ddinas hon, wrth ei efrydwyr, fod gan 'yr eglwys' un gelyn yn llai a'r byd un lleidr yn llai pan laddwyd Stephens! 'a'i fod ef yn dymuno gan Dduw na byddai y llall (Watkins) yn cael ei ddinystrio.' Y fath gariad Crestionogol ardderchog! Ond beth arall ellid ddisgwyl oddi wrth y bywyd y mae yr offeiriad Pabyddol wedi arwain? Ond yr Arglwydd sydd yn

teyrnasu, a'r gwirionedd a lledaenir trwy lawer mawr o foddion.

MARWOLAETHAU YN NGHYMRU.

Tach. 19, William Roberts, Aberesch, yn 80 mlwydd oed. Tarawyd ef ag ergyd o'r parlyc pan yn y ty wrtho ei hunan. Ehedodd ei enaid ymaith heb neb yn dyst o'r ymdrechfa. Daeth at-grefydd yn ddiweddar; ac yr oedd ef enaid yn cyflym addfedu i'r wlad mae yaddi yn byw.

Tach. 12, yn 79 ml. oed, William Baxter, ysw., Bronfedw, gynt, ond yn awr o Fennarth farm, ger Llanfaircaereinion. Yr oedd yn wr parchus a chyfrifol fel gwladwr yn y gymydog-aeth, ac yn nodedig enwog ac adnabyddus am ei ddefnyddioldeb a'i werth fel crefyddwr. Bu am ddigaw o ffynnyddau yn gwasanaethu y swydd o ddiagon yn eglwys Canaan, an o'r eglwys dan ofal y Parch. M. Evans, Fennarth. Ystyrir Mr. Baxter fel aegwr cefo yr achos yn Canaan, o'i gychwyniad, hyd ddydd ei farwol-aeth ef. Croesawodd ef a'i bridl ugeiniau o weindogion yn eu cartref llawn a chlyd yn Bronfedw, a bydd yn chweth iawn gan lawer weled lle Mr. Baxter yn wag yn Canaan. Ond creda ei holl adnabyddion ei fod mewn Canaan well heddiw. Nododd y nef fyddo dros Mrs. Baxter, ei weddwalarus. Y mae hi yn chwael i'r ddiweddar anwyf Mrs. Evans, Tanyfridd, Meifod.

Tach. 6, yn 55 ml. oed, Mrs Ann Evans, Brown, Eryri, Moel Tryfan. Bu yn cadw Ty Capel yr Annibynwyr yn Moel Tryfan am ffynyddoedd.

Tach. 8, yn mhreswylfod Morgan Morgans, ysw., lle yr oedd er a' chwe' blynedd yn *governor*, Eilen, a'i farch y diweddar Barch. T. Edwards, Ebenezer, Llanckleiniolen, yn 29 ml. oed.

Tach. 18, yn 59 ml. oed, Benjamin Evans, Penalltyregob, ger Castellmwydd Emlyn, ar ol ychydig ddiwrnodau o gystudd.

Tach. 26, yn 99 ml. oed, Mr. Robert Owens, Tyllwyd, Trawsfynydd.

CHILI.—Yn fuan ar ol haner nos y 26ain o Fedi, dycheirwyd trigollion Chili gan ysgyd-wadau daeargrynfaoi. Teimlwyd y ddau ar-gryn dros ran helaeth o'r wlad yn mhob cyfeiriad. Yn Valparaiso a Santiago, gan gymaint eu braw, arosodd canodd o deuluoedd ar eu traed dros y gweddill o'r nos fel y gallent ddianc allan o'u tai os teimlent ysgydwad cyffelyb. Hwn ydoedd y cryfaf a deimlwyd yn y wlad hono er yr un y cofir am dano gan bawb a'i teimlasant ym mis Gorphenaf y flwydd-yn ddiweddar.

YSAEEN.—Colli thr y mae Don Carlos a'i wfr yn yr Ysbaen, fel y mae ei ragolygon yn bob-peth ond a ddymunai. Dyngwylir y bydd i Ewais yn fuan gydnabod y Weriniaeth

Y CENHADWR AMERICANAUDD.

G h u e t e r .

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONIADOL.		Diolchgarwch am ddarlun,.....	55
Y sellau wedi eu hagoryd, v.....	33	Gabriel,.....	55
CREFYDDOL.		HANESIAETH.	
Crist y Beibl a christiau'r byd,.....	36	Cadwyn aur i Iorthryn Gwynedd,.....	55
Y Beibl ac anfyddiaeth yr oes,.....	38	Hanes dechreuad yr Ysgol Sabbothol,.....	55
Y pechod gwreiddiol.....	39	Sefydliad gweinidog yn Waterville, N. Y.,....	56
Gweddi,.....	40	Dydd Nadolig yn Waterville, N. Y.,.....	56
Y GENHADAETH.		Cofiant Mr. John Humphreys,.....	56
Y Genhadaeth yn Mexico,.....	43	Cyfarfod chwarterol Floyd,.....	57
An interesting letter from Rev. D. F. Watkins, Mexican mission,.....	45	Cyfarfod adroddiadol yn Wheatland, Pa.,.....	58
AMRYWIAETHOL.		Beibl Gymdeithas Steuben, Remsen, a'r cylch- oedd,.....	59
Cwaceriaid Llanowddyn,.....	46	Beibl Gymdeithas Waukesha, Wis.,.....	59
Ymadroddion detholed'g am bob dydd o'r mls,.....	48	Beibl Gymdeithas swydd Licking, O.,.....	60
Yr Eglwys Gristlonogol,.....	48	Cymdeithas Feiblaidd Palmyra, O.,.....	60
Efengyl yr hen Oruchwyliaeth,.....	50	Ysgol Sabbothol Bradford, Pa.,.....	60
Cwynpedigion angau yn eglwys Ross St., yn Pittsburgh,.....	51	Ganwyd,.....	60
Ffoi at y Celdwad,.....	52	Priodwyd,.....	60
BARDDONOL.		Bu farw,.....	61
Adgofion Nadolig 1874,.....	53	Newydd dda o wlad bell,.....	61
Cof am Ellis Edwards,.....	53	Arwyddion crefyddol yr amserau,.....	62
Chwyldroad y flwyddyn,.....	54	Ymofyniad yn nghylch y Gymraeg,.....	63
'Dyw Rhys ond wedi blennu,.....	54	Tollgludlad Canada,.....	63
Marwnad Mrs. Esther Leyson,.....	54	Oerni yn Kausas,—Arian caledion,—Cyfryngiad y gallu milwrol yn Louisiana—Y Chwyldroad yn Spauln,.....	64
		Beibl Gymdeithas Rome, N. Y., a'r cylchoedd,.....	64
		Cymdeithas Beiblau, Columbus, Ohio,.....	64

RENSSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

Y CENHADWR AM 1876.

Yn ol deddf newydd y Bostawyddfa, bydd pob cyhoeddiad misol ac wythnosol yn rhydd (*free of postage*) yn y County lle y cyhoeddir hwy y flwyddyn hon. Ac i bob lle arall o fewn Talaethau Unedig America a'r Tiriogaethau bydd y cludiad i gael ei dalu yn mlaen llaw gan y cyhoeddwr. Gwna hyn ysgafnhad ac esmwythad mawr ar y derbynwyr; ond bydd yn draul ychwanegol amlwg ar y cyhoeddwr.

Yn agwyneb y costau mawrion ychwanegol y bydd yn rhaid i ni eu talu bob mis o ddiolchiad ar holl rifnau y CENHADWR, caniatâd i ni yn gyntaf, erfyn yn daer, er yn dirion, ar bawb o'i dderbynwyr i dalu i fyny yn gyflawn, hyd a ellir, yr OL DDYLEDION. Byddai hyn yn gymorth ac yn galonid mawr i ni. Mae llawer o'n derbynwyr yn talu yn brydlon ac yn gyson; ond y mae rhai yn ol, a rhai yn mhell iawn yn ol, yr hyn sydd yn peri llawer o ddryswch ac anghysur i ni. Ymdrechod y cyfryw i gyflawni yr hyn sydd arnynt heb oediad pellach.

Hefyd, mae hon yn adeg briodol i wasgu ar ein cyfeillion i wneud eu goreu i adnewyddu archiadau yr hen dderbynwyr, ac i chwilio hefyd am dderbynwyr newyddion at y flwyddyn newydd. Anwyl fyodyr, rhowch gynorthwy i ni yn hyn.

Diolchwn yn fawr i'n gohebwyr ffyddlon am eu llafur o fis i fis y flwyddyn a aeth heibio. Diolchwn hefyd i'r rhai sydd wedi addaw gohebiaethu am y flwyddyn nesaf. Diolch i'r brawd D. Jones, Gomer, am ei addewid yn hyn.

Y toll gludiad i Gymru fydd 2 cent fel y flwyddyn ddiweddaf.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

G R Floyd drwy J P S Remsen 8, Mrs H S J Portlandville Dekota 2, J H G Danielsville Pa 2, W R P So Bend 14, G M E Plain Pa 7, R T M Oshkosh 14, E M Ninetysix 2, Parch T J Dubuque 2, Mrs W T H Parisville 2, W G Kalida 2, R H Vaughansville 6, R J J Chenoa 2, D G G Cora 6, D J E Utica 2, D S Lacrosse Wis 8, R H West Salem 2, D W Windham 2, M H Holland Patent 2, R D T Emporia 6, T W Camptonville Cal 4, E O Ixonia Centre 6, Mrs J Granville O 2, D T E Pittsburgh 2, J T O Holland Patent trwy G J J 2, J M Burlington 4, Mrs M T Peoria 2, L J J Plain Wis 2, Parch L W Carbondale 150, R G Wilkesbarre 2, T J Big Rock 2, G S J Randolph neu Westford 2, J J J Coalburgh O 10, Parch T P Fairfield Neb 2, H J W Bome 6, D D Delaware 16, J G Ban-

gor Wis 2, F P H drosto ei hun a dau i Gymru 6,60, G T Chicago 2, O D T eto 50cta, J B J Austintown 8, Parch M E Dodgeville 2, E H Sullivan Wis 12, D C M Jennieton 18, Mrs E P Knoxville 2, Parch J G Utica 2, J D D Emporia 2, P R Steuben 2, O O W Penymynydd 2, J H D Mount Carmel drosto ei hun a W W 5, J R J Pittston 2, W H Neath Bradford Co 20, hefyd dros J R D Union College N Y 2, E G Sandusky N Y 14, ac o Fairview 6, Mrs A P M Spring Green Wis 2, E E Bay View near Milwaukee 2.

Ar rifyn Rhagfyr gosodwyd \$3 o Spring Point—dylasai fod Spring Green.

DIOLCH AM LYFR HYMNAU.

Telmlo 'rwyf fod arnaf ddyled
I'rh gydnabod am y rhodd,
Rhodd mor werthfawr a defnyddiol
Y mae'n hollol wrth fy modd,
Rhodd yn cynwys rhodd y rhoddion
A bendithion fwy na rhl
Rhodd sylweddol rhodd ragorol
Heb ei haeddu roddaist ll.

Blwch yw hwn yn llawn o berlan
Allan o'r Ysgrythyr Llan,
Perlan fydd yn adlewyrchu
Pan bydd Perlan'r India'n dân,
Mae yn llawn o dywysenau
Tywysenau addfed gawn
Lle i ber-rinion wleda
Ar ddanteithion melus iawn.

Tebyg yw i bren afalau
Fel ynghauol prenau'r ardd,
A lle i eistedd tan ei gysgod
A'i ffrwyth yn beraidd ac yn hardd,
Nid mauna gwael ond manna nefol
A dyfroedd bywiol gloyw eilir
I ddi-sycheda rhai lluddedig
Tra yn telbho'r aul dir.

Y mae'n hardd o fewn, o'ddi allan,
Yn gelfyddol ac yn burlan,
Wedi ei rwymo a l oreuro
Diolch i chwi'n fawr am dano.

Oddiwrth eich cyfallt diffuant,
Ebensburgh, Pa. RICHARD GITTINS.

 Postawyddfa Remsen, N. Y.—Mae y swyddfa hon yn awr yn "Money Order Office," —yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddiolchgar, gan hyn, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn Post Office Orders, am eu danfon ar Remsen P. O. Bydd hyn yn gyfleusdra mawr i ni.

Glowyr Cymru.—Ofnid y buasai y flwyddyn newydd yn dechreu gyda Strike na bu yn Nghymru erioed ei bath; ond erbyn hyn nid yw mor eang ei therfynau ag yr ofnid y buasai, ac y mae rhagolygon addawol y daw pethau i drefn, os na ddygwdd rhywbeth annymunol eto. Mae amryw weithfaoedd yn parhau i fyned yn mlaen ar y deallwriaeth fod y cyflogau i'w rheoleiddio gan y penderfyniad y deuir iddo gan y pleidiau yn y prif weithfaoedd.

Llosgiad Ulong fawr.—Llosgodd y llong ymfudol Gospatrick, yn hwylio o Loegr i New Zealand, ac o'r 465 o fodau dynol ar ei bwrdd ni achubwyd ond tri!—un o honant yn Gymro.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 36. RHIF. 2.

CHWEFROR, 1875.

RHIF. OLL, 423.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD. LLYFR Y DATGUDDIAD YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH FOND, D. D..

Athraw yn Ngholeg Dawnyddol Bangor, Maine.

PENNOD IL

Adolygind ar y Proffeswr Stuart ar y Datguddiad; gyda chyfeiriadau achlysurol at esboniad y Proffeswr Cowles.

Yn mysg fy nghyfeillion pregethwrol sydd wedi marw, ni safai neb yn uwch na'r Proffeswr Stuart o Andover. Cerais ac anrhyddedais ef tra fu byw, a pharchwyf ei goffiadwriaeth wedi iddo fyned. Efe oedd tad addysg Feblaidd yn y wlad yma. Efe a wnaeth fwy er llyrwyddo gwybodaeth am yr Ysgrifthyrau gwreiddiol, yn enwedig rhai yr Hen Destament, nag un person unigol arall. Ar y rhan fwyaf o'i weithiau eglurhaol gosodwyf werth mawr, a chyda guffid yr wyf yn teimlo fod yn rhaid i mi wahulaethu oddiwrtho o barched yr un o honynt. Ond ei waith dysgedig, gorchestol a dysbyddedig ar y Datguddiad a ystyriwyf yn llai gwerthfawr na'i holl esboniadau. Y mae cynllun yr esboniad yma wedi ei fenthylca gan mwyaf oddiwrth y Germaniaid, ac y mae wedi ei sylfaenu ar audybiaeth; ac y mae y ffaith yma yn llygru, dyrys, ac yn haner dinstrio yr oll.

Cymer y Proffeswr Stuart yn ganiataol fod y Datguddiad wedi ei ysgrifennu oddeutu y flwyddyn 68, ychydig cyn marwolaeth Nero, a dwy flynedd yn flaenorol i ddinystri Jerusalem gan Titus. Efe a ddywed, Yn y Datguddiad gosodir o'n blaen yn amlwg dri thrychineb:

1. Cwmp Jerusalem, yn mhennodau vi.—xi.
2. Cwmp Nero, a chwmp diweddol Rhufain Baganaid, yn mhennodau xii.—xix.
3. Dadymchwellad Gog a Magog, wedi diwedd y milfwyddiant.

Nid oes gyfeiriad at Rufain Babaid yn unman. Perthyna y cysgodau prophwydol, o ddechreu y chwechfed bennod hyd ddiwedd yr unfed ar ddeg, i ddinystri Jerusalem. Y rhai eraill o'r ddeuddegfed i'r bedwaredd ar bymtheg, i gwymp Nero a Rhufain Baganaid. Y prif

resymau a roddwyd dros gyfeirio yr holl ranau dadleuol o'r Datguddiad at y ddau drychineb blaenaf a nodasom, ydynt a ganlyn:

1. Ar unrhyw dybiaeth arall, ni fuasai cysgodau y Datguddiad yn ddealladwy i'r rhai y cyfeiriwyd y llyfr atynt, nac hyd yn nod i loan ei hun.

Ymddengys fod yr ystyriaeth yma wedi bod yn bwysig iawn yn meddwl y Proffeswr Stuart ac hwyd yn meddwl Proffeswr Cowles, oblegid cyfeiria y ddau ysgrifenydd ati yn fynych, ac mewn amryw gysylltiadau. Yn awr, gadewch i ni ymofyn am foment, pa faint yn debygol oedd loan yn ddeall o'r Datguddiad yn yr amser y derbyniodd ac yr ysgrifennodd ef?

Gwyddai loan beth a ganfu mewn gweledigaeth—y cysgodau, y darluniau, a'r delwau a arddangoswyd. Gwyddai yr hyn a glywodd ac a dlywedodd ac a ganodd yn mysg y nefolion. Gwyddai ddigon i gofnodi yr hyn a welodd ac a glywodd mewn ffaith ddeallgar ac eglur. Ond a wyddai efe at baddygwyddiadau neillduol yr oedd y cysgodau a ddefnyddiai—y marchogion, y locustiaid, yr anifeiliaid, yr udgyrn, y phiolau &c., yn cyfeirio? Beth oeddent wedi eu hamcanu i arddangos? A allasai loan ysgrifennu allan ddeongliad eglur a chyflawn arnynt? Yr wyf yn ei amheu. Nid yw yn debygol o gwbl fod ganddo y fath wybodaeth a hyn o barched yr hyn a ysgrifennai. Ac nid oedd y fath wybodaeth ar ei ran ef o gwbl yn angenrheidiol er cyflawni ei amcan mewn paratoi y gwaith, nac amcan yr Ysbyrd yn ei gynorthwyo i'w barotol. Hyn oedd, i gysuro pobl gystuddiol ac erledigol Duw gyda'r sicrwydd fod yr holl nefoedd mewn cydymdeimlad a hwynt yn eu profedigachau, a'u bod yn sicr o ddiweddau mewn buddugoliaeth a heddwech. Y fath oedd amcan uniongyrchol y Datguddiad; a galleid ateb y dyben yma heb wybodaeth neillduol o arwyddocad pob un o'r cysgodau, yn ogystal ag yn feddianol arni.

Yn y ffordd yma y mae y llyfr wedi bod yn oleuni ac yn gysur i'r eglwys yn yr holl oesoedd olynol. Ni wybu Cristionogion—ac yn gyffredinol ni chymerasant arnynt fod yn gwybod arwyddocad neillduol y cysgodau. Eto derbyniasant lawer o hyfforddiant a chysur o'r llyfr.

Yn wir nid oedd gwybodaeth y prophwydi Benafol, yn eu rhagfynegiad o'r Messiah a'r

lachawdwriaeth drwyddo, ddim ryw lawer yn helaethach nag ydym wedi arddangos yma; oblegid dywedir wrthy ym eu bod yn chwilio yn fawr i'r bryd, neu pa ryw amser, yr oedd Ys bryd Crist, yr hwn oedd ynddynt, yn ei hys-bysu, pan oelli efe yn rhagdyfodiolaethu dyo ddefaint Crist, a'r gogoniant ar ol hyny." (Petr i. 11)

Ac, mor bellled ag y deallai Ioan ei ygrifen iadau, tybiwyf mai can bellled a hyny, a dim yn mhellach, y deallai yr eglwys hwy at ba rai y cyfeiriwyd hwynt. Gwyddent beth oedd Ioan wedi ygrifenu, a phia bethau oedd ef wedi ddesgrifio, a meddwl ei eirian. Ond a oedd eu gwybodaeth yn ymestyn lawer yn mhellach na hyn? Meddyliwyf nad oedd. Nid oedd ychwaneg o wybodaeth yn angenrheidiol er eu cy-sur a'u hunogaeth; a barnu oddiwrth y rhagbrawfion sydd genym o ddaudblygion o deongliadau y Cristionogion boreuol, nis gallwn roddi llawer o gredyd iddynt am eu gwybodaeth o'r Datguddiad. Yn foreu dechreusant ei allegu yn ol dull yr amserau. Apellent ato am gefnogaeth dros eu golygiadau millfyddol, pa rai oedd wedi dechreu ffenu cyn i'r Datguddiad gael ei ygrifenu. O bob gwiib dybiau gwylltion a ygrifenuwyd erioed ar y llyfr yma, rhai o'u deongliadau hwy oeddent y gwaethaf. Cymeror, er engraifft, egluriau Hippolytus ar Dat. xii., "Y wraig yw yr Eglwys; yr haul sydd yn ei hamgylchynu a arwyddoca'r Air Duw; y hwaad o dan ei thraed a ddengys fod ei gwycheder yn nefolaidd. Y goron o ddeuddeg seren a arwyddoca'r ddeuddeg apostol; gwaethau yr esgoriad a ddangosant fod yr Eglwys bob amser yn dwyn rhagddi Air Duw, yr hon sydd yn dioddef erledigaeth gan y byd. Wrth y ddyw aden eryr a roddwyd i'r wraig, er cynorthwyo ei eheidiad, yr ydym i ddeall cred yn Nghrist, yr hwn, ar y groes, a estynodd allan ei ddwy-law fel dwy aden er amldiffyniad i'w ganlynwyr." Gwua hyn y tro fel rhagbrawf o ddeongliad un o'r tadau honafol.

2. Proffeswr Stuart, ac eraill a'i dilynant ef, a ymdrechiant gynul eu dancaniaeth drwy ryw rai o arddangosiadau y Datguddiad, y rhai y deilir fod yn rhaid eu deall yn llythyrenol, er eu bod i'w cael yn nghauol cysgodau y maent hwy eu hunain yn eu hesbonio yn gysegodol.

Fel hyn; y 144,000 seliedig yn Dat. vii., oblegid y dywedir eu bod yn cael eu cymeryd o ddeuddeg llwyth Israel, meddyllir nad ydynt yn cynwys neb ond Iuddewon credinol—yr un rhai a ymerasant rybudd ac a ffoisant o Jerusalem pan oedd y ddinas yn cael ei dinystrio. Ond ai nid yw y deonglwyr yma yn gwybod fod yr holl Eglwys Cristionogol yn cael ei galw yn yr Ysgrthyriau yn "Israel Duw?" er hyny mwyaf mawr ei haelodau nid ydynt Iuddewon dychweledig, ac oddiar y gamif gyntaf, ni fuont byth yn lluosocach. Yn ogystal gallent cas-

glu, gan fod enwau "deuddeg llwyth Israel" wedi eu hygrifenu uwchlen pyrrh y ddinas nefol, pen. xxi. 12, naa gall neb byth ond Iuddewon dychweledig fyned drwyddynt i'r nefoedd.

Os ydyw yr adran o'n blaen i gael ei deall yn llythyrenol, yna, nid yn unig yr oedd 144,000 o Iuddewon dychweledig wedi eu selio, ond yr oedd 12,000 wedi eu selio o bob un o'r deuddeg llwyth. Yn awr, a oes unrhyw un yn credu y fath adroddiad a hwn? Nid oedd Pr offeswr Stuart yn ei gredn. (Gwel ei Esboniad t. d. 178.) Y mae yn amlwg nad yw yr adran i'w deall yn llythyrenol, ond yn gysegodol; a thrwy ei deall felly y mae yn rhwydd i'w deongli.

Yn Dat. xi. 1, 2, Ioan a ddywed fod corsen wedi ei rhoddi iddo, a goreshymynwyd iddo gyfodi a mesur teml Duw, a'r allor, a'r rhai sy yn addoli ynddi. "Ond y cyntedd sydd o'r tu allan i'r deml, bwrw allan ac na fesura ef; oblegid efe a roddwyd i'r Cenhedloedd; a'r ddinas sanctaidd a fathraant hwy ddeusfa a deugain." Oddiwrth hyn, haerir yn hyderus fod teml Jerusalem yn aros pan lefarwyd yr adran hon.

Y mae yr holl gwestiwn yn egluro ei hun i hyn: A ydyw yr adran yma i gael ei deall yn llythyrenol, ynte yn gysegodol? Os yn llythyrenol, yna Ioan, yn ynys Patmos, yn y môr Aegeaidd, a orchymynwyd i gymeryd gwialen fesur a brysio i ffwrdd tua Jerusalem llythyrenol, a mesur y deml, a'r allor, a'r rhai sy yn addoli ynddi! Ac yn awr, gofynwyf, Pwy sydd yn credu hyn? Ond nid hyn yw'r oll. Pan yn mesur y deml a'r allor, yr oedd Ioan i adael allan gyntedd y deml, a phheidio ei fesur; oblegid yr oedd hwn wedi ei roddi i'r Cenhedloedd i'w fathra dan draed. Yn ol hyn, a'i ddeongli yn llythyrenol, nid oedd y Rhufeiniaid i ddinystrio y deml ei hun, ond yn unig y cyntedd; tra y mae yn sicr iddynt ddinystrio y deml yn gyfan gwbl, y cyntedd a'r oll, heb adael carreg argareg.

Beth gan hyn ydym i ddwyed am yr arddangosiad yn Dat. xi. 1, 2? A ydyw i'w deall yn llythyrenol neu gysegodol? Yn llythyrenol, nis gellir ei ddeall; felly y dywed y Proffeswr Stuart ei hun. Ond a'i ddeall yn gysegodol, y mae'r deongliad yn esmwyth. Y deml a'r ddinas sanctaidd a arwyddocant Eglwys Dduw, yr hon oedd i gael ei mathru i lawr gan y drygonus am ryw gymaint o amser, ond yn y diwedd yr oedd i fuddugoliaethu, a chael ei gwaredu.

Dywedir yn mhellach am y ddau dyst, y star-edir am danynt yn y benod yma, fod yn rhaid eu bod wedi eu hadd yn y Jerusalem llythyrenol, oblegid dywedir, "A'u cyrff hwy a orwedd ar heol ydd y ddinas fawr, yr hon yn ysbrydol a elwir Sodoma a'r Aift; lle hedyd y croeshodwyd ein Harglwydd ni." Ar hyn, nid oes gen- yf ond yn unig gofyn, A ydyw Sodoma a'r Aift i gael eu deall yn llythyrenol? Ac os nad ydynt, paham y mae Jerusalem i'w chymeryd gan

lythyrenol? Ac os yw yr holl adran i'w lloŷ yu gysgollol, fel yn sicr y mae yn rhaid iddi fod yna ni chynysgaellu fwy o brawf dros fod y Jerusalem lythyrenol yn arw, na thros y Sodoma lythyrenol, pan ysgrifennodd Ioan y Datguddiad.

8 Hawlir crelyd gan y Proffeswr Stuart am ei ddamcaniaeth ar y Datguddiad, ar gyfrif y deongliadau gwrthun a roddwyd yn y ddamcaniaeth a dderbyniwyd yn gyffredinol. Y mae dynion wedi ystyried y Datguddiad fel crynodeb prophwydol o holl hanesiaeth wladol ac eglwysig, oddiar amser yr awdwr hyd ddiwedd y byd."

Addefwn fod llawer iawn o bethan gwrthun a ffol wedi cael eu dweyd gan esbonwyr, er hyny amheurn a oes unrhyw un wedi myned mor bell, fel y dywed Proffeswr Stuart, ag i wneuthur y Datguddiad yn grynodeb o holl hanesiaeth wladol ac eglwysig. Ond oni fu deongliadau mor wrthun gan y Germaniaid a'r Pabyddion, y rhai yn gyffredin a fabwysladant ddamcaniaeth Proffeswr Stuart.

Mae Proffeswr Stuart a Cowles yn meddwl oegol y fath wrthuni, drwy ddwyd fod y rhan fwyaf o'r cysgodau heb un arwydd neillduol. Nid ydynt ond yn unig gwisg a defnyddiau y gân. Y seliau a'r udgryn ni arwyddant ddim, heb lawr fod Jerusalem i gael ei dinystrio, fel y mae dinasoedd gwarchenol yn gyffredin, drwy y cleddyf, a newyn a haint.

Mewn ychydig engreiffiau, er hyny, y mae y dynion yma yn anturio ar ddeongliad cysgodau, ac, amheurn a ynganwyd erioed ddeongliadau mwy gwrthun. Fel y sylwyd o'i blaen, y mae y Proffeswr Stuart yn gwnend yr anifail, pen yr hwn oedd megys wedi ei ladd yn farw, ac wedi hyny ei friw a lachawyd, i fod yn Nero; oherwydd fod gan rai o'r hen ddewiniaid iag anaidd ryw ragfynegiad disail am Nero, i'w fyddai farw, y cawsai efe ei adferu i fywyd. Deongla y Proffeswr Cowles y seithfed udgorn, a'r udganlad yn yr hwn y clywyd "llefau uchel yn y nef, yn dywedyd, Aeth teyrnasodd y Iyd yn eiddo ein Harglwydd ni, a'i Grist ef," fel yn dynodi dinystr Jerusalem!! "Udgorn y seithfed angel a gynnysa hyn: dim llai, dim mwy," t.d. 188. Ei unig reawm dros y deongliad yma yw, fod ei ddamcaniaeth yn ei hawlio. Rhaid i Jerusalem gael ei dinystrio bron at y pwynt yma, ac y mae yn rhaid fod y seithfed udgorn yn dynodi hyny.

Fy ngwrthwynebiadau i gynllun deongliad y Proffeswr Stuart—ac y mae Proffeswr Cowles bron yr un fath—yn fyr, ydynt a ganlyn:

1. Dengys ef ei drychineb cyntaf, dinystr Jerusalem, fel wedi ei ddegrifio yn Dat. pen. xi; pan mewn gwirionedd, ond i ni ei hyastyried yn briodol, nid oes un trychineb yno. Gadawer i arhwy ddarllenwyd edrych dros y bennod, a gwelod a graif of afael arno. Yn gyntaf y mae

no fesu'r y deul gyfrinol, yn arwyddocau yr hwn, a o'n hawlio allan y cventedd, yr hwn a roddir i'r Cenhedloedd, y rhai a'rdd i fathu i lawr y ddinas sanctaidd—arwydd arall o Eglwys fywlo Daw—deufia a dengain. Yna y mae yn canlyn dystiolaeth y ddau dyst mewn sachliu, eu marwolaeth, a'u hadgyfodiad. Yr adgyfodiad yma a gymerodd lo yn amser y diwygiad oddiwrth Babyddiaeth, pryd yr oedd cyfnewidiadau mawrion yn nhir Rhufain—a'r oll yn cael ei ragddangos gan ddneargryn, a chwyp y ddegfed ran o'r ddinas—y glwysben-aeth Pabaid. Y ddinas y siaredir am dani yma, degfed ran yr hon a syrthiodd, nis gall fod y Jerusalem lythyrenol, sydd yn eglur oddiwrth y ffaith fod Jerusalem wedi ei hollol ddinystrio gan y Rhufeiniaid. Yn fuan wedi daeargryn y Diwygiad, udgana y seithfed udgorn, a chyhoeddir y cyfnod milderwyddol. Y fath sydd ddeoraniad byr o'r bennod yma, ac yn niba lo ynddi yr ydym i edrych am y fath drychineb mawr a dinystr Jerusalem gan y Rhufeiniaid? Nis gallaf fi gael gafael arno; ac nid wyf yn credu y gall unrhyw ddeonglydd ddimol arall.

2. Ond os oes y fath drychineb yma ag y dengys y Proffeswr Stuart, dylaid ei alw yn ail, ac nid y cyntaf. Yr ail drychineb a lertihyna i Nero, sydd yn mhennod y xix. Ond laddwyd Nero o leiaf ddwy flynedd cyn i Jerusalem gael ei dinystrio—yn yr hwn amser y teyrnasodd o leiaf bedwar o ymerawdwyr. Meddylir i Nero farw yn y flwyddyn 68; ond Jerusalem a gafodd ei dinystrio o dan Vespasian, yn y flwyddyn 70. Pahan ynte, gofynwn, yr oedd y trychineb cyntaf yn cael ei wneud yn ail, a'r ail yn gyntaf? Pahan na ragfynegid y dygwyrddiaid yma mewn trefu amserol, os rhagfynegwyd hwy o gwbl?

3. Y cysgodau dinystriol yn y Datguddiad, y rhai y mae y Proffeswr Stuart yn gyfeirio at Jerusalem, a ddywedir gan yr ysgribenydd eu bod yn cael eu cyfeirio at yr *holl ddauar*—hyny yw, tir Rhufain. Fel hyn: gallu a roddwyd i'r hwn oedd yn eistedd ar y march coch i gymeryd heddwch oddiar y *ddauar*. Ac i'r hwn a eisteddai ar y march gwelwlas:—"A rhoddwyd iddynt awdurdod ar y bedwaredd ran o'r *ddauar*, i ladd â chleddyf, ac â newyn, ac â marwolaeth, ac â bwystfilod y *ddauar*," (pen. vi. 4, 8) A phan udganodd yr angel cyntaf, "bu ceulleyg a than wedi eu cymysgu â gwaed, a lwy a fwrwyd i'r *ddauar*," (pen. viii. 7.) Yn Asia Leiaf, yn yr haner d weddaf o'r ganrif gyntaf, nis gall-eisid deall y term *ddauar* fel yn cyfeirio at dalaeth fechan anghysbell Judea. Rhaid ei fod yn meddwl yr ymerodraeth Rufeinig.

4. Y rhai a darawyd â gwynt y chwechfed udgorn—rhaf o honynt a laddwyd, a rhaf a arbedwyd—nis gallasant fod yn Iuddeuon; oblegid dywedir yn eglur eu bod yn eilunaddolwyr. "A'r dynion eraill, y rhai ni laddwyd gan y

plâu hyn, nid edifarhasant oddiwrth weithred-
oedd eu dwylaw eu hun, fel nad addolent gyth-
reuliaid, a deirwau aur, ac arian, a phres, a maen,
a phrenan, y rhai ni allant na gwelol, na chlyw-
ol, na rhollol," (pen. ix. 20.) Sut y mae yn bos-
ibl cymhwyso yr adran yma at yr Iuddewon, y
rhai nid ooddynt eilunaddolwyr?

5. Yn yr un bennod (ix.) dywedir mai rhifedi
y llu o wyr meirch a dynwyd at eu gilydd i'r
frwydr o'r Dwyrain—o oror yr Euphrates—
oeddi ddwy fyrdiwn o fyrdiynau. A tu y fath
fyddlin, neu ryweth tebyg iddi, neu a dynwyd
uurhyw fyddia o gwbl, o ororau yr Euphrates i
ymhladd yn erbyn Jerusalem yn amser ei dad-
ymchweliad? Gadawer i'r rhai sydd wedi dar-
llon yr hanes benderfynu.

6. Y wraig a ddesgrifir yn mhennod y xii.,
Profeswyr Stuart a Cowles a'i cymerant am
Mair y forwyn, yn rhoddi genediggaeth i Iach-
awdwr y byd, ac yna yn ffoi i'w chuddfan yn
yr Aifft; ac fel yna yn edrych yn ol am gyfnod
o 70 o flynyddoedd, ac nid yn mlaen i'r dyfodol,
fel y dylasai prophwyd wneud. Pahan y tafi-
wyd y tameidyn bychan hwn o hanes—os yw
yn hanes—i fewn yma, mewn cysylltiad a di-
nystr Jerusalem?

7. Y cynllun yma o ddeongliad a rydd gam
hir oddiwrth gwmp Nero yn y ganrif gyntaf,
neu Rufain Baganaidd yn amser Constantine,
hyd ddyfodaidd i mewn y millwyddiant. O'r
holl ysbaidd adwyol yma—mor llawn o ddy-
gwyddiadau a dyddordeb i Eglwys Dduw—
meddylir na chymerodd ysgrifenydd y Dat-
guddiad y sylw lleiaf. Ar unrhyw ddamcan-
iaeth o ddeongliad, oni fuasai hyn yn cael ei
gyfrif yn ffaith ddyseithr, ac yn wrthwynebiad
cryf.

8. Ond fy mhrif wrthwynebiad yn erbyn de-
ongliad y Profeswr Stuart yw, ei fod wedi sef-
ydliu ar amser cyfeiliornus am ysgrifeniad y
llyfr, ac y mae hyn yn llygru ac yn diddymu ei
holl reawmau ar y pwne. Yr ydym wedi dan-
gos, foddylw'n, yn benderfynol, fod y llyfr yma
wedi ei ysgrifenu, nid yn amser yr erledigaeth
o das Nero, ond deng mlynedd ar hugain yn
ddiweddarech, yn amser Domitian—yn hir
gwedi marwolaeth Nero a dinystr Jerusalem.
Ac y mae hyn yn cyfnewid holl olygiad ac ar-
wyddocad y llyfr. Yn lle bod yn llawn o gye-
godau a rhagfyaegiadau gyda golwg ar y ddau
ddigwyddiad yma, nid oes y cyfeiriad lleiaf at
yr un o honynt, fel yr wyf wedi sylwi yn barod,
ys yr oll a ysgrifennodd yr Apostol.

(Diwedd yr ail bennod.)

"Chwiliwch yr ysgrifthyrau; caeys ynddynt
hwy yr ydych chiwi yn meddwl cael bywyd
tragywyddol; a hwynt-hwy yw y rhai sydd yn
tystiolaethu am danaf fi. Ond ni synwch chiwi
ddyfod ataf fi, fel y cafoch fywyd."

Crefyddol.

CRIST Y BEIBL A CHRISTIAU'R BYD.

LLYTHYR I.

Llawer ydynt yr atebion a roddwyd ac a
roddir i'r gofyniad pwysig, "Beth a debygwech
chiwi am Grist?" Ni foddlonwyd ar atebiad
Pedr gan lawer yn yr oes hono, ac ni foddlonir
arno gan lawer yn yr oes hon. Mynant ei
wneud yn wahanol i'r hyn a ddywedwyd ei fod
gan Pedr, er iddo ef ei hun gymeradwyo ateb
yr apostol.

Dewin Samaritanaidd ydoedd yn marn rhai
Iuddewon; a pherson dychymygol ydyw yn
nhyb rhai dysgedigion Eilmynaidd. O fewn y
ddwy dyb eithafol hyn y cynwysir gwrthwyn-
ebwyr Crist y Beibl. O'r holl dybiau cyfeil-
iornus am Grist, ymddengys i mi mai y mwyaf
poblogaidd ar hyn o bryd, ac hefyd y mwyaf
peryglus, yw yr hon a'i haddefa ef yn un o la-
wer o gristiau. Pa agosaf y byddo y cyfeil-
iornad i wirionedd, mwyaf cuddiedig yw ei
ddrwg, a chryfaf oll yw ei afael ar galonau
dynion. Yn raddol mae dynion yn ymbellâu
oddiwrth wirionedd. Nis gallant dreisio eu
natur trwy roddi llam ar unwaith o wirionedd
i gyfeiliornad eithafol. Mae gwirionedd a da-
ioni yn arian bathol y Llywodraeth Foesol; a
rhaid i'r gelyn wneud ei eiddo ef yn debyg, er
iddynt gael cylchrediad llwyddianus.

Dywedir wrthym fod Iesu o Nazareth yn
Grist, ond nid y Crist, am fod Duw, meddir,
wedi bendithio y byd â christiau eraill. Nid
haul yn mhlith y ser yw, ond seren yn mhlith
y ser, prophwyd yn mhlith prophwydi, a di-
wygiwr yn mhlith diwygwyr. Yr oedd Con-
fucius, Pythagoras, Socrates, Mani, Zoroaster,
Buddha, Apollonius, Mohamed, &c., yn gristiau
hefyd, yn eu dydd a'u cenhedlaeth. Ergwneud
yr athrawiaeth hon yn dderbyniol gan y rhai
ydynt wedi arfer meddwl yn uchel am Grist y
Beibl, dywedir gan rai o'r frawdoliaeth ei fod
yn fwy na'r cristiau uchod, ond mwy mewn
gradd yn unig y mae. Y mae yn amheus gen-
yf a ydynt mewn gwirionedd yn credu hyn;
oblegid ymdrechiant yn mhob modd i dynu pob
mawredd oddiwrtho a'i roddi iddynt hwy,
mynent enwi eu hunain ar enw Crist, ac ar yr
un pryd gwnant eu goreu i ddileu pob neilldu-
olrwydd perthynol iddo. Pe gwnelai rhyw wr
y uddwyn felly tuag at ei wraig, barnai'r cym-
ydogion fod ei serch wedi crwydro ar ol cariad-
au eraill.

Yn awr, os nad oes dim gwahanineth rhwng
Crist y Beibl a christiau'r byd, mae yn canlyn
fod crefyddau y byd o'r un natur a tharddiad a
chrefydd y Beibl. Y mae y caegliad yn anochel-
adwy, ac nid yw y frawdoliaeth dan sylw yn
ceisio ei oghel; ond dyma yr athrawiaeth.

geisiant gadarnhau, rhai yn agored, ac eraill yn fwy cuddiedig a gwagelog, eithr pob un yn ei drefn ei hun.

Bu yr elfen oruwchnaturiol yn cael ei chyd-nabod gan faenoraid y blaid hon yn y dyddiau gynt. Dywedent i Dduw roddi rhai gwirion-eldau cyffredinol, yn mabandod yr hill ddynol, trwy ddatguddid uniongyrchol, ac fod y gwirioneddau hyn wedi cael eu cario lawr trwy draddodiad, ac wedi eu corffori mewn gwahanol *systemau* crefyddol, yn neillduol mewn Cristionogaeth. Mae mwy o honynt yn gorfforedig yn ddi hi nag yn eraill. Ond mae y blaid wedi symud yn ulsaen erbyn heddiw. Gwrthoda yr elfen oruwchnaturiol yn llwyr, ac ni fyn gydnabod datguddiad oddiallan neu wrthrychol. I'r blaid hon yn awr nid yw y Beibl yn fwy ysbrydoledig na llyfrau crefyddol cyfundraethau eraill. Teflir gan hyn ebedigaeth oruwchnaturiol Crist, ei Dduwdod, ei wyrthiau a'i adgyfodiad dros y bwrdd fel chwedlau anwireddu. Natur foesol dyn yw'r unig feibl. Yma y mae Duw yn llefaru trwy ddeddfau naturiol y natur hon. Nid trwy brophwydoliaeth, nid trwy weledigaeth, ac nid trwy freuddwydion; ond trwy egwyddorion moesol—trwy reswm a chydwybod.

Pe gwir hyn byddai cyflwr y pagan gystal a chylwr y Cristion. Yr un beibl, yr un goleuni, a'r un arweinydd sydd iddynt. Mae eu llyfrau cysegredig yn gymaint o feiblau i'r paganiaid ag yw y Beibl i'r Cristion—lleferydd Duw yn natur foesol eu hysgrifenydd yw eu cynwysiad. Felly yn ol y ddydd hon, mae holl seremonïau ac arferion eilunaddolgar y byd paganaidd, o Frahminiaeth India i lawr at Fetliciaeth Isel Affrica, yn foddion gras ac yn cynhywso yr eilunaddolwyr "i gael rhan o etifeddiaeth y maint yn y goleuni." Yr un Bod mawr yw gwrthrych eu haddoliad, er yr addolant ef dan wahanol enwau, a thirwy wahanol ddefodau. Am hyn, gallant oll gyfarfod yn yr un lle, ac uno yn galonog i ganu emyn poblogaidd Pope,

"Father of all, in every age,
In every clime adored,
By sages, by savages, and by sage,
Jehovah, Jove or Lord."

Dysga y penill hwn fod yr anwar ar yr un tir a'r sant, fod gwasanaeth crefyddol yr eilunaddolwr mor dderbyniol ag addoliad credwr mewn un Duw, ac fod gwasanaeth y doeth a wrthoda groes Crist mor gymeradwy a gwasanaeth yr hwn sydd yn ymfrostio yn ei groes. Mae dyn yn y wlad hon wedi bod yn llafurio yn galed i ffurfio eglwys ar raddfa eang tebyg i'r uchod. Mae anturiaeth y boneddwr hwn wedi dwyn i'm cof ddyn yn yr Hen Wlad a aeth i gryn drafferth a chost i wneud arddangosfa a alwai y "Teulu Dedwydd." Yn yr arddangosfa yr oedd yn hyw yn heddychol fuddid ac oen, gath a llygoden, farcut a cholomen, ddra-nog a sarff, &c., &c., a dywedai y *Showman* yn gadarn

lawn mai felly y trefnwyd i bob creadur fod. Ond un noson, pan oedd ef mewn trwmgwag, aeth y teulu i ymrafaello â'u gilydd, gwnaeth y blaid swper o'r oen, llarpiodd y gath y llygoden, gwleddodd y barent ar y golomen, a rhoddodd y ddraenog derfyn ar fywyd y sarff; a gorfu iddo yntau, er ei alar a'i golled, deimlo mai ynfyrwydd oedd ceisio cysylltu y rhai na chysylltodd Duw, ac o hynny allan gynyg gwneud bywiolaeth mewn ffordd mwy rhesymol.

Deallwyf fod yr eglwys ryfedd hono wedi cyfarfod a chyffelyb ddiwedd—fod ei sylfaenydd wedi cael noddfa yn ngwersyll yr Universaliaid, a'i fod oddiyno yn gweled arwyddion gwannidd am ail gorffoliad yr "Happy Family" yn rhywle tua chymydogogaeth y Môr Taweleg. Wel, os digwydd i'r un ysbryd eu meddianu yno ag ar y lle arall, byddant yn gyfeus i ruthro dros y dilyn i'r môr.

Eto, mae y syniad dan sylw yn myned i symud y gwrthanieth rhwng da a drwg, rhwng gwirionedd a chyffellornad.

Os yw un grefydd yn dda, mae pob crefydd yn dda; ac os yw un yn ddrwg, mae y lleill yn ddrwg. Maent i sefyll neu syrthio gyda'u gilydd, yn ol y ddydd hon. Nid yw crefyddau amryfath y byd ond gwahanol weddau i'r un grefydd gyffredinol; a pheth sydd yn ymddangos yn gyffellornad i un, nid yw ond gwedd arall o'r un grefydd. Canys y peth sydd gyffellornad i'r Brahmin sydd wirionedd i'r Llwynwr, y peth sydd gyffellornad i'r Cristion sydd wirionedd i'r Mohametanaid, a'r peth sydd gyffellornad i'r Protestant sydd wirionedd i'r Pabydd, &c. Nid yw pechod, yn ahyb y blaid dan sylw, ond tipyn o gamswm, a dweyd y mwyaf, ac i lawer o honynt nid yw hyn; ac oferedd yn eu barn yw siarad am waed Crist i'w lanhau. Mae Llywodraeth Victoria, yn ngoleuni y blaid hon, yn gweithredu yn ddigon cyson, wrth waddoli Protestaniaeth yn Mhrydain, Pabyddiaeth yn yr Iwerddon, a Phaganiaeth yn India.

Pe cawsat y Seneddwyd hyn y fu flynyddau yn ol y condemnio ymddygiad anfoesol llywodraeth ei Mawrhydl yn cynyg tori lawr y mur rhwng gwir a chelwydd, ychydig o eli llygaid y crefyddwyr rhyddfrydig, arbedai lawer o boen a thrafferth iddynt; canys gwelent eu bod yn ymladd â chysgodol.

Yma y cymdeithasau Beiblaidd a Chenadol, yn ol y farn dan sylw, yn wneud na bod yn ddi-werth. Maent yn wstraff ar amser a meddianau. I ba ddyben yr anfonir Beiblau a chenadon i India, Persia, China, &c., os yw y Vedas, y Zendavesta, a'r Koran, yn feiblau cystal a Beibl y Cristion? Y mae'r haner cant o gymdeithasau Chenadol Protestanaidd yn sefydliadau ofer, mae y pum miliwn doleri a dreulir ganddynt yn flynyddol i esengyleiddio y byd, yn golled fawr, a gall y ddwy fil o genhadon sydd ar y maesydd paganaidd droi eu gallu a'u dysg at

waith mwy enillfawr i gymdeithas a diberygl iddynt eu hunain.

Dyma rai o ganlynoladur naturiol y gred nad yw Crist y Beibl ond Crist yn mhilith llawer o gristiau—fod sylfaenwyr crefyddau eraill yn gyfartal ag ef. Nodais y canlyniadau dan y grediniaeth y bydd hyn yn fanteisiol i rai weled natur a drygell y cyfeiliornad. Bwr-ladwyf, trwy ganiatad Mr. Gol., ddefnyddio colofnau y CENHADWR i gynyg dangos i'w ddarlennwyr ieuainc, fod Crist y Beibl yn ber-son ar ei ben ei hun mewn hanesyddiaeth—ei fod yn Alpha ac yn Omega yn lechydwrfaeth y byd—na fu ac nad oes ei gyffelyb. Bu amser pan nad oedd galwad am wneud hyn i'r Cymry, am nad oedd y cyfeiliornad y cyfeiriats ato yn nwydd marchnadol yn eu plith, na'r un misol yn na newyddjador yn agor ei golofnau i'w drosglwyddo i'w sylw. Cedwid ef o fewn ter-fynau cenhedloedd eraill hyd yn ddiweddar, ond yn awr cawn rai Cymry yn apostolion iddo, ac yn teimlo, feddylion, mai eu cenhadaeth fawr yw gwenwyno meddwl y genedl Gymreig ag ef yn America.

Da genyf wybod fod brodyr galluog o wa-hanol enwadau efengylaidd yn effio, a'u llygaid yn gwilio symudiadau y gelyn, ac yn barod i'w gyfarfod yn wrol, a'i wrthwynebu yn effeithiol.

Gan fod bywyd a llwyddiant ein newyddiad-uron yn ymddibyn ar gredwyr yn Nghrist y Beibl, allan o raswm y gwelaf fi iddynt agor eu colofnau i anffyddwyr wheud ymosodiad ar yr hyn sydd mor anwyl a chysegredig genym. Os ewyllysia un o honynt wasanaethu yr achos anffyddol, gwnaed fel y; ond na ddwywed yr un Cristion "Duw yn rhwydd" wrtho trwy gy-northwyo ei gylechrediad. Gadawer ef i sefyll neu sythio trwy nerth neu wenddi ei achos a'i blaidd. Diehon y dywedir ei fod mor barod i wasanaethu yr achos Cristionogol fel yr achos anffyddol, ac y rhydd yr un chwarae teg i'r Cristion a'r anffyddwr. Wel, mae hyn yn gyf-leus ddigon. Ond nid hoff genyf yr ysbryd Balaamidd. Os gwasanaethu Balac yn erbyn Israel, rheged ei oreu, ond os gwasanaethu Duw, ymwrthoded yn llwyr a Balac. Gwn y dywedir fod hyn yn myned yn erbyn rhyddid y wasg. Dim mewn mold yn y byd. Mae yn myned yn erbyn gwneud *beasts of burden* o gredwyr yn nysfoldeb y Beibl, i gario nwydd-au anffyddol i'w tai, i lygru eu plant a phobl ieuainc annhrifadol, a dim rhagor.

Mae y genedl, trwy lafar diffino ein tadau, wedi dyfod yn hoff o'r Beibl, yn hoff o'r capel, ac yn hoff o'r bregeth, ac hyderwyf na wawria y dydd byth arni pan weir ei serch wedi oeri tuag atynt.

DAVID JONES, *Gomer*.

"Yn ddiaa da yw Duw i Israel; sef i'r rhai glân o galon."

Y BEIBL AC ANFFYDDIAETH YR OES.

GAN Y PARCH. R. G. JONES, D. D., UTICA.

PEN. V. SUT I ESBONIO Y BEIBL.

Rhaid i ni beidio disgwyl mwy oddiwrth y Beibl nag mae wedi ei fwrriadu i'w ddyegu i ni. Mae rhai yn beio cyfandrefn seryddol y Beibl, eraill yn e' yn o' oblegil diffygion daearyddol, tra mae eraill yn cwyno na byddai yn fanylach a helaethach ei hanesyddiaeth. Ond rhaid i ni gofio wrth gynyg esbonio y Beibl mai nid er mwyn yr hanes yr ysgrifennai yr awdwyr—ys-grifenasant yr hanes er mwyn egluro pwnc ag sydd bob amser yn cael ei gadw mewn golwg gundlynt, sef y ffordd i uno dyn â Duw. Nid oes un gair o hanes wedi ei ysgrifennu yn y Beibl mwy nag sydd yn angenrheidiol i dafu golau ar y pwnc pwysig yma, sef "Fod Duw yn cymodi y byd ag ef ei hun yn ei Fab heb gyfrif iddynt eu pechodau.

Traethawd ar gymod rhwng Duw a dyn yw y Beibl, ac felly nid teg disgwyl llaes cyf-lawn, Seryddiaeth berffaith, Daeareg eglur, neu ddaearyddiaeth holl wyneb y byd ynddo.

Pan elrychom er enghraifft ar hanes Israel yr hon adroddir gyflawnaf ynddo, mae yn fwy ac yn llai, yn helaethach neu gyfyngach na hanes y genedl. Dechreuau yn niheil tu ol i Abraham eu tad cyntaf, a gorphena tua chwech cant o flynyddau cyn dyfodiad y Messia. Sonia ar rai adegau am yr holl genhedloedd cymylogaethol i Israel, megis Edom, Moab, meibion Ammon, y Philistiaid, yr Aipht, A-eyria a Babilon. Bryddiau eraill gad i ganrif neu ddwy lithro ymaith heb ddim ond gair neu ddiu am Israel. Treulia fwy yn aml o amser gyda hanes un dyn na chydau hanes y genedl yn yroes hono. Llyfr egwyddorion wedi eu hesbonio yn hanesyddol yw y Beibl, ac y mae yn wastad yn dewis yr hanesion hyn sydd fwyaf pwrpasol i egluro drwg y byd a daioni Duw.

I'r diben i ni ddeall natur y Cymod sydd i gymeryd lle rhwng Duw a dyn, mae deddfau y meddwl yn gosyn fod natur y cweryl yn cael ei egluro. Er mwyn i ni ddeall y cweryl rhaid cael eglurhad ar berthynas y gwahanol bleidiau a'r cysylltiad oedd rhyngddynt cyn y cweryl.

Drachefn mae o bwys i ni gael cydnabydd-iaeth o'r pleidiau bob un ar ei ben ei hun, meg-is ei gymieriad, ei sefyllfa a'i berthynas a bodau eraill o'i gwmpas. Canys y mae yn amlwg fod perthynas a bodau eraill yn effeithio ar berson-an, pethau ac amgylchiadau. Byddai gair a leferid yn erbyn dyn mewn swydd yn drosedd yn erbyn cymdeithas er ei fod yn bur ddiinied pan yn cael ei lefaru yn erbyn person unigol mewn sefyllfa gyffredin. Mae yn amlwg na byddai raid rhoddi hanes pawb a phobpeth er egluro cweryl rhwng dwy blaidd. Rhaid i'r ysgrifenydd arfer y dull mwyaf cydweddol ag

agwedd meddyllia ei ddarllenwyr ac nid y dull mwyaf buddhaol iddo ei hun os bydd am i'w ddarllenwyr ddarllen ei waith a'i ddeall cyn belled ag y byddo yn alluadwy iddo wneud hynny heb eu harwmin ar gyfeilliona neu gyduno a'u cyfeillionadau blaenorol.

Rhaid i'r iaith ffol yn ddealladwy i'r darllenwyr a'r cydmariaethau neu eglurhadau wedi eu tynu oddiwrth bethau y byddant hwy yn adnabyddus o honant; ac hefyd rhaid iddynt gael eu harfer yn gydweddol a dull cyffredin y darllenwyr o foddwl am danynt heb gyffwrdd eu meddylliau trwy roddi ystyr newydd i hen eiriau, neu agwedd newydd i hen syniadau neu ynta rhaid bod yn ofalus iawn i lysbysu y darlennydd o'r cyfryw gyfaewtliad.

Drachefn gallwn ddisgwyl i gyfeiriad gael ei wneud at bethau o fewn cylch posibilrwydd i'r darllenwyr wybod am danynt. Er enghraifft, gall ysgliffenydd yn yr oes bresenol, er egluro ei fater, gyfeirio at ffeithiau daearyddol, oerddol, ac amryw wyddorau eiddo i fusant ddau cant o flynyddau yn ol yn tywlltu yn bystrach nag egluro y pwnc, yn gymaint a bod dynion yr oes hono yn hollol anghyfarwydd a'r ffeithiau, lleoedd a phethau ydynt yn berffaith lysbys i ni yn bresenol.

Fel hyn gallwn ddisgwyl fod Awdwr Holl-ddoeth wrth ysgrifenu ar gyfer dynion yn gyffredinol wedi cyfyngu ei hua at eglurhadau a chydmariaethau oddiwrth ddeddfau a ffeithiau hollol adnabyddus i ddarllenwyr cyntaf dadguddiad, tra yr ysgrifennai ar yr un pryd yn y fath fodd ag i beidio gwrthdaro unrhyw ffeithiau neu ddeddfau ychwanegol a ddeuent i olwg dyaion mewn oesoedd mwy goleuedig. Er enghraifft, ni wyddai darllenwyr cyntaf y llyfr ddim ond am ran fechan o Asia ac Affrica; ofer gan hynny ffeisai i'r Awdwr gyfeirio at Ewrop ac America neu Australia, heb ar y: un pryd roddi cryn lawer o eglurhad ar sefyllfa y rhanau hynny o'r ddaear a dyweyd pethau fusant y hollol anamgyffredadwy, ac felly anghledadwy gan ddarllenwyr yr oes hono. Os oedd y darllenwyr yn barau mai y ddaear oedd canolbwynt y greadigaeth, nid oedd un angen am geisio cywiro eu golygiadau ar y pryd, gan mai unig amcan yr Awdwr oedd dangos mai eiddo yr Argywydd y ddaear a'i chyflawnder, mai Duw yw Creawdwr a Llywodraethwr yr holl fydaawd. Ac os oeddent hwy yn meddwl mai un deryn gwastrad ac nid pelen gryn oedd y ddaear, nid oes eisiau i'r Awdwr ddwyed yn angen, gan mai ei amcan oedd dangos fod holl drigolion y byd wedi myned yn llygreddig a gelynaol yn erbyn Duw a bod Duw yn barod i ddysod i gymod a phawb o honant.

Y PECHOD GWREIDDOL.

FRANK EVERETT.—Gyda eich hoddlenrwydd, os gwelwch deilyngdod ynddynt i ymddangos

yn y CENHADWR, welaisd ychydig sylwadau ar rai o'r adnodaau a fenthycir gan ategwyr y pechod gwreiddol i brofi eu huanwyl lwnc.

Gen. 6: 5. "A bod holl fferiad meddylfryd calon dya yn unig yn ddrygonus bob amser." Nid oes yma air o eglurhad ar wraidd y llygredd, ond cwyn am ei fodolaeth yn unig. "Edifarhaodd Daw am wneuthur o hono ddyn ar y ddaear," yr hyn sydd yn dangos nad oedd dim yn y natur a'r genl, yn peri iddo i ddysgwyl i'r oes drol allan mor ddrygonus. "Dileaf ddyn": a chan na ddiloedd yr hil fel y cyfryw, rhaid mai wrth yr oes a'r genheillaeth hono yr oedd yn ddig. Eu calonau hwy yn unig oedd yn ddrygonus bob amser. Nid oes yma eto yr un prawf o hollol lygrind pob dyn a baban ar wyneb y ddaear, ond prawf o lygredd yr oes a'r genheillaeth hono, y rhai a ddilewyd. Pechod gweithredol, ac nid dim gwreiddol a gredidol sydd yma. At *feriad* yn dyn y cyfeirir yma fel pethau drwg, ac nid at ei anian. Nid baban oedd y dyn oedd a'i ddrygoni yn anaf ar y ddaear. Ac nid angnydd bronau oedd a holl feddylfryd ei galon yn ddrygonus bob amser. Pechod gweithredol ac nid dim gredidol sydd yma.

Gen. 8: 21. "Ni chwanegaf feldithio y ddaear er mwyn dyn, o herwydd bod bryd calon dya yn ddrwg o'i ienectyd." Nid oes yma eto un cyfeiriad at lygredd gwreiddol. O'i ienectyd, ac nid o'i fabandod neu ei ddechreuad hollol a ddwyedir. A phwy a wad nad o ddgwyrr yr oes hono felly er pan yn ieuanc? A chaniatau i eithafon y testyn, ni thraetha fod bryd calon y dynion hynny yn ddrwg o'u ffurfiad cyntaf yn y groth. Ystyr y gair "bryd" yn y testyn yw, dychymyg neu benderfyniad meddwl, neu y ddyfais a greir ynddo. A chyhyd ag na byddo dyfais yr un peth a naws, neu ystad, neu anian, y galla yr adnod hon a phrofi y llygredd gwreiddol.

Diar. 20: 9. "Pwy a ddechra ddywedyd, Mi a lanheais fy nghalon, glân ydwyf oddiwrth fy mhechod." Glân ydwyf oddiwrth bechod Adda ydyw y prawf angearheidiol. "Oddiwrth fy mhechod ydyw y prawf sydd wedi ei gael hyd yn hyn.

O bosibl mai yr adnod hono yn y Salmau a fenthycir amaf gan ganlynywyr Awstin, o bob rhan o'r Ysgrhythyr: "Wele mewn anwiredd y'm llaniwyd," &c. Ond sylwer dipyn yn fanwl; ni gawn yr adnod hon eto yn methu profi y llygredd gwreiddol. Cyfeirio mae Dafydd at ei lantid yn y groth o ran ei gorff. Ai yr enaid yw yr anifail, ynter corff? Os y corff, rhaid mai yr enaid yw y pechadur cyffisol. Ond ar ba ran o'r dyn y beichiogodd y fam? Os ar y rhan anifeilaidd, yna ar y rhan anghyffisol, y rhan ddidwrg a didda. Os oes rhyw gyfran o'r baban yn bechadur o Adda, rhaid mai y rhan allo bechu yn weithredol ydyw, *ac*

yr ysbryd. Oddiwrth Dduw, a'nid y fam, y daw yr ysbryd, yr hyn a brawf nad oes dim a wnelo beichiogiad y fam a chreu ysbryd neu enaid. Onid ydyw profffeswyr y llygredd gwriddiol yn ystyried y Salm hon yn Salm edifeiriol Dafydd? A allant hwy alw y gyffes hono yn un gwir, ac yn gyffes dyn a fo yn cwympo am ei fal, ac ar yr un pryd yn tasu ar ei dad a'i fam y bai o'i holl bechodau? Oni wnaeth Dafydd y gyffes hon er mwys cyflawnhau Duw? Fel y'th gyflawnhaer pan lefarech, ac y byddit bur pan farnech." Dywed rhai gwyr dysgedig mai o achos ei bechod gyda Bathsheba y cyfansoddodd efe y Salm hon. Mae yn bur debyg mai yn mherson y baban y cyfansoddodd Dafydd y Salm. A chyfaddef y gwir, i'r baban y maent yn taro addasaf, canys y cyffryw oedd amgylchiad ei feichiogiad a'i enedigaelth ef. Canys creadur a aned trwy bechu yn erbyn Duw fel Brenin y wlad yw efe. Fel pe dywedasai—Er maddeu o Dduw yn y cymeriad o Dduw y fydd a'r rhad ras i'm tad ar ei edifeirwch, dan farn yr un Duw yr wyf fi i farw, dan y ddeddf sydd yn ymweled ag anwiredd y tad, au ar y plant. Canys mewn anwiredd y'm gwnawd, ac mewn pechod y beichiogodd fy mam arnaf. Gan nad beth am yr esboniad hwn, mae yn ymddangos o well tuedd na'r hwn a esyd yr hen sant edifeiriol yn lloffwr oegus odion o bob man, gan belled a'i darddiad oddiwrth ei fam, am ei anwiredd.

Cofied y darlennydd nad ydys yn gwadu llygreddigaeth cyffredinol, trwy wadu ei fod yn wreiddiol.

Rhuf. 5: 13—20. Mae yr adnodau hyn fel prif noddfa y llygredd gwreiddiol gan lawer. Cofied y darlennydd nad ydys yn gwadu fod pob dyn yn pechu, wrth ei attal i fwrw yr achos o'i bechod ar Adda a'i gyfamod. "Yn gymaint a phechu o bawb," ebai Paul. At bechod cyfrifol, neu gosb pechod, yr ystyrir fod y cyfeiriad yn fwyaf tebyg. Ac megys nad llygru natur y dyn Crist Iesu oedd ei "wneud yn bechod," (2 Cor. 5: 21,) felly hefyd nid llygru ein natur ninau oedd ein gosod yn bechaduriaid fel hyn trwy Adda. Cosbi Crist am bechod dynion eraill oedd mewn golwg wrth ddweyd ei fod ef well cael ei wneud yn bechod. A'r un fath i ninau. Cosb am bechod raid fod hon, a hono y peth a elwir marwolaeth, ac nid llygriad y natur. Adnod 19: 12 sydd gyffilyb. Nid yw yn eglurhau trwy ba fodd y gwnaeth camwedd un bawb yn bechaduriaid. Eto dywed mai yr un ffunud ydyw ag y gwnaed yr un pawb yn gyflawn, drwy ufuddod yr un arall. Gan mai cyflawnhau cymeriad ac nid anian sydd yma mewn golwg, pa fodd y gall pobl esbonio y gwneuthur yn bechaduriaid ond yn berthynasol â chymeriad, tra y dywed Paul mor eglur mai yr un modd ydyw y daua wneuthuriad? J. W. D., Pittston.

GWEDDI.

GAN Y FARCH. S. D. JONES, PENBRE.

O'r Dicygiwr.

"Na ofelwch am ddim, eithr yn mhob peth mewn gweddi ac ymoli gyda dlochgwrach, gwneir eich deisyfladau ehwil yn hyabys gerbron Duw.—PHIL. IV. 6.

Mae yr apostol yma yn anog y Philiplaid at wahanol ddyledawyddau crefyddol, sef i undeb a chydweithrediad, amynedd, llawenydd, ac yn eu plith i weddi ac ymbil, gyda dlochgwrach.

Yr ydym yn cyfarfod yn aml â'r gair gweddi ar dadalenau yr ysgrifthyrau santallod, a bod yr arferiad o alw ar enw'r Arglwydd mewn gweddi yn bodoli er yn foreu iawn. Cyfrwng masnach rhwng nefoedd a daear yw gweddi. Mae gweddi fel llong y marsiandwr yn trosglwyddo defnyddiau o'r naill wlad i'r llall. Mae y gweddiwr yn anfon llong gweddi ar hyd y môr o waed a darddodd ar Galfaria, i wlad yr heddi, yr hon a ddychwel yn llwythog o fendithion i'w gynnal yn yr anial dir. Gweddi yw anadl yr anian dduwiol sydd yn y Cristion, a thrwy weddi y mae yn cael ei chynnal. Allwedd trysorfa trugaredd yw gweddi. Y mae dyn mewn gweddi yn cael myned trwy yr ystorfia hon, ac yn cael dewis ei fendith. Mae yno lawer o fendithion wedi eu nodi gan y ddiwili; deuant yn feddiant iddo cyn hir. "Gweddi," meddai un, "yw yr ysbryd yn myned at Dduw i roi tro, ac mai dyma'r peth tebycaf o bob peth i farw; canys beth yw marwond yr ysbryd yn dychwelyd at Dduw yr hwn a'i rhoes ef?" "Gweddi," meddai un arall, "ydyw y fraich sydd yn ysgogi y fraich sydd yn ysgogi y bydysawd." Gweddi, yn ol tystiolaeth y Beibl, ydyw tywalltiad y galon gerbron Duw mewn deisyflad taer a gostyngedig am ryw fendith neu fendithion arbenig, yn ddigrl neu yn gyhoeddus, gan berson unigol neu bersonau yn gyndeithasol.

Dosserthir gweddi i bedair rhan—cydnabyddiaeth o fawredd Duw, cyfaddefiad o bechod, deisyflad am fendithion, a dlochgwrach am gynwynpasau derbyniedig. Sonir am amryw fathau o weddiau yn y Beibl, sef y saeth weddi, megys eiddo Moses ar lan y môr Coch. Yr oedd wedi myned yn gyfyngder arno, a dacw ef yn anadlu gweddi tua'r nef. "A'r Arglwydd a ddywedodd wrth Moses, paham y gwaeddi arnaf?" Nid oedd yr Israeliaid agoraf ato yn ei glywed, ond yr oedd ei ochenaidd yn waeddi cryf ac uchel yn y nef. Ac se ddywedodd un dyn fod y weddi hon yn myned i'r nefoedd heibio i drwyn yr ysbryd drwg heb yn wybod iddo.

Y fath arall ydyw y weddi ddigrl, "Ond tydi pan weddiech, dos i'th ystafell, ac wedi cau dy ddwr, gweddia ar dy Dad yr hwn sydd yn y digrl, a'th Dad, yr hwn a'th wel yn y digrl, a dal i ti yn yr awlwg." Byddai yr Arglwydd Iesu ei hua yn arfer y weddi hon—ja

ymneillduo oddiwrth ei ddyegyblion i'r mynydd, i ddal cymundeb â'i Dad mewn gweddi. Ac nid oes un Cristion diragrith heb fod yn mynych ymarfer â'r weddi hon. A'r hwn a fydd fod yn sawr mewn gweddi yn y cyhoedd, bydded sawr mewn gweddi gyda Duw yn y dirgel. "A'th Dad, yr hwn a wel yn y dirgel, a dal i ti yn yr amlwg."

Y fath arall ydyw y weddi deuluaidd. Er nad oes un gorchymyn pendant yn y Beibl am y weddi hon, eto gellir dangos ei bod yn ddyledawydd ar bob penteulu i'w harfer. Y mae gan ddynion bechodau teuluaidd i'w cyfaddef, bendithion teuluaidd i'w deisyf, profedigaethau teuluaidd i'w gochelyd, croeseau teuluaidd i'w dwyn, a bendithion teuluaidd i'w cydnabod; ac y mae rheswm yn dyegu nad yw yn ddichonadwy i gyflawni y pethau hyn ond mewn modd teuluaidd. Nid addas fyddai cyfaddef pechodau teuluaidd yn gyhoeddus ac eglwysig, gan hyny, y mae yn amlwg fod gweddi deuluaidd yn anhegborol.

Y fath arall ydyw y weddi gyhoeddus neu gymdeithasol. Mae genyn ddigon o broffion dros ysgrythyroldeb y weddi hon, ac amryw eanghreiffiaid o honi yn yr ysgrythrau. Nid yw pobpeth sydd briodol mewn gweddiau personol a theuluaidd, ddim yn briodol mewn gweddiau cymdeithasol a chyhoeddus, mwy nag y mae pobpeth sydd briodol mewn gweddiau cymdeithasol neu gyhoeddus yn briodol yn deuluaidd neu personol. Mae rhyw nodweddion gwahaniaethol i'n gweddiau yn ol yr amgylchiadau.

Mae rhyw fathau o ffurfiau corfforol wedi ac yn cael eu mabwysiadu gan wahanol genedloedd y byd trwy y gwahanol oesau, i'w hymarferyd wrth weddio; ond sefyll ar y traed, ac ymestwng ar y gliniau ydyw y ffurfiau mwyaf cyffredin a arferir yn ein gwlad ni, a'r cyfryw ydyw y mwyaf cydweddol ag arfer duwion yn Beibl. Yr ydym yn cael fod Abraham yn sefyll ger bron yr Arglwydd, ac yn gweddio. Yr ydym yn cael hefyd i holl Judah sefyll ger bron yr Arglwydd, a'u rhai bach, a'u gwragedd, a'u plant. "Y Publican, gan sefyll o hir-bell." Dywed yr Arglwydd Iesu wrth ei ddyegyblion, "A phan safoch i weddio." Yr ydym yn cael hefyd en bod yn ymestwng ar eu gliniau i weddio, megys Solomon ger bron holl gynulleidfa Israel. "Yna Daniel pan wybu selio yr ysgripen, a aeth i'w dy, a'i ffenestri yn agored tua Jerusalem; tair gwaith yn y dydd y gostyngai efe ar ei liniau, ac y gweddiai, ac y cyffmai efe o flaen ei Dduw, megys y gwnai efe cys hyny." Stephan yn ymestwng ar ei liniau, ac yn gweddio ar ran ei labyddwyr, "Ar glwydd, na ddod y pechod hwn yn eu herbyn." Pedr, pan yn codi Tabitha o'r ffwr. Paul yn plygu ei liniau at Dad ein Hayglwydd Iesu Crist. Dylid gochelyd pob ystumiau annatur-

ol pan yn gweddio yn gyhoeddus. megys trystio â'n traed, curo dwylaw, yr hyn ni chymerem lawer am ymddwyn felly yn ngwydd brenin, tywysog, neu bendefig daearol pan yn deisyf ei ffaf.

Dylid bod yn ofalus am eiriau cymhwys i siarad â Duw yn ngwydd cynulleidfa. Chwiltodd y pregethwr am eiriau cymeradwy. Dylai y gweddiwr hefyd chwilio am eiriau cymeradwy. Nid amcanu at gywreintwydd, er dangos gwybodaeth, megys rhyw weddiad esboniadol, athrawiaethol, pregethwrol, fel nas gallech ddyweyd mai gweddio y maent, oddieithr gweled eu llygaid yn nghau. Dylai pob peth yn yr iaith, yr ymadroddion, yr ystum, fod yn gyfryw ag a gynyrcho ddwyser yn mhob calon, ac a argraffo ar bob enaid yr ystyriaeth ei fod ger bron Duw.

Dylid gofalu rhag melthder gormodol yn ein gweddiau. Byrlon lawu ydyw holl weddiau y Beibl. Gweddi Solomon ar wyl cysegrlad y deml, feddyllwn, ydyw yr hwyaf o honny oil, a gellir darllen hono mewn ychydig synydau, yr hyn sydd brawf nad oes gwir angen am feithder yn ein gweddiau cyhoeddus a chymdeithasol. Ac nid annhebyg nad amcannai yr Arglwydd Iesu gondeinio gweddiau hirion, pan y dywedai yn ei bregeth ar y mynydd, "A phan weddioch, na fyddwch siaradus fel y cenedloedd, canys y maent hwy yn tybied y cant eu gwrundaw am eu haml eiriau. Canys gwyr eich Tad pa bethau sydd arnoch eu heislaol cyn gofyn o' lonoch ganddo." Yr oedd ei weddiau ef ei hun yn hynod o fyrion.

Cyaylltir yn aml yn y Beibl â'r gair gweddi, y geiriau *deisyf* ac *ymbil*. "Eithr yn mhob peth mewn gweddi ac ymbil." "A phob rhyw weddi a deisyfiad." Dywed un mai dwy law sydd gan weddi ydyw deisyf ac ymbil. Y llaw sydd ganddi i wthio peth draw ydyw ymbil, a'r llaw sydd ganddi i dynu peth at i'w deisyf. Pan yn gweddio am gael ein gwared rhag yr halut a phob drwg, ymbil yr ydym; pan yn gofyn am dywalltad yr Ysbryd Glau, deisyf yr ydym. Ac y mae yr un sylwi nad yw gweddi yn gyflawn heb ddiolegharweh, ei bod fel llong a ŵlech ynddi—yn aler o soddi cyn cyrhaedd y lan. "Eithr yn mhob peth, mewn gweddi ac ymbil, gyda diolegharweh, gwneler eich deisyfiadau elwli yn hysbys ger bron Duw."

Gweddio ydyw yr ymwneud mwyaf neillduol ddichon fod rhwng dyn a Duw. Mae ymwneud rhwng dyn a Duw trwy ddarllen, gwrando, ac ymddyddanion crefyddol; ond o bob ymwneud gweddio ydyw y mwyaf neillduol. Pan yn darllen y Beibl, darllen gair Duw ydym; pan yn pregethu, dynion yn siarad â'n gilydd ydym; ond pan yn gweddio, dyn yn siarad â'i Dduw, y creadur yr ymddyddan â'i Greadwr, y mieldrol yn cymdeithasu â'r Anfeldrol. Nis gall un creadur ond dyn weddio, ac nid yw Duw yn galw ar un creadur ond dyn i weddio. "Deuweb yr awrhon ac ymresymwn," meddai yr Arglwydd. Ond mi sylwaf yn mhellach ar y pethau canlynol:—

I. GWEDDI YN EI NATUR.

1. *Gwybodaeth o Dduw.* Gwybodaeth o Dduw yn ei natur a'i briodolaethau—ei briodolaethau

naturiol a moesol. Fel Duw hollkalluog, fel Duw hollwybodol, hollgyfoethog, a hollbresenol. Hefyd gwybodaeth am dano fel Duw cyflawn, Duw doeth, Duw santiaidd, trugarog, a Duw'r amynedd a'r cariad.

Y mae dwy fath p wybodaeth o Dduw, sef gwybodaeth llaesyddol a gwybodaeth gadwedigol. Y mae y flacnaf yn rhagdaenu yr olaf, ac yn anhebgorol er ei hanfodlad. Gall y flacnaf fod heb yr olaf, ond ni ddichon yr olaf fod heb y flacnaf. Gwybodaeth o Dduw ydyw sylfaen Cristionogaeth. Y diffyg o hyn ydyw paganiaeth ac eilunaddolaeth. Oni bai fod genym y wybodaeth hon ni fuasem angenach nag addolwyr duwiau o walth eu dwylaw eu hunain. Oni bai Cristionogaeth, ni buasai gwlad oleu yr efengyl yn angenach na magddu o dywyllwch, Canaan o eilunaddolaeth, Athen o baganiaeth, Sodom o afuedd, ac yn llawn o driglanau trawader.

Y mae yn ammosibl caru, gwasanaethu, nac addoli Duw heb wybodaeth am dano; ond mae ein llinynau ni wedi syrthio mewn lleoedd hyfryd, lle y mae gwybodaeth am Dduw—y gwir a'r bywiol Dduw—yn wrthddrych teilwng i'w garu, er wasanaethu, a'i addoli.

2. *Gwybodaeth am danom ein hunain.* Gwybodaeth am danom ein hunain fel bodau wedi ein creu ar y cyntaf ar lun a delw Duw, a'n bod wedi colli y ddelw hono trwy bechod, a hyny trwy anufuddod yn dlyn, a'u bod drwy hyny yn bechaduriaid wrth natur; ac nid hyny yn unig, ond ein bod yn bechaduriaid gweithredol, wedi ychwanegu pechod ar bechod, euogrwydd ar euogrwydd, yn droseddwy'r gyfraith Duw, ac o ddeddryd marwolaeth. Gwybodaeth am danom ein hunain fel bodau cyfrifol i Dduw, fel etifeddon anfarwoldeb, ac yn drugwyddol golledig tu yma i edifarhau, a chredau yn enw unigandeg Fab Duw. "A'r hwn sydd yu credau yu y Mab, y mae ganddo fywyd tragwyddol; ni ddaw i faru, eithr efe a aeth trwodd o farwolaeth i fywyd."

3. *Crediniaeth ddysgyg yn modolaeth Duw, yn nghyd a'i barodrydd i wrando ac ateb ein gweddau, yn unol a'r drefn y mae wedi ordeinio i hyny.* "Rhaid i'r neb sydd yn dyfod at Dduw, gredau ei fod, a'i fod yn wobrwyr i'r rhai sydd yn ei geisio." Yr ydym i greu yn modolaeth Duw, ac hefyd i greu y derbyniwn. Mae e'maint o bwys mewn credau y derbyniwn, ag sydd mewn credau yn modolaeth Duw. Dyna yr anogaeth i ddyfod at Dduw, credau y derbyniwn, "a'i fod yn wobrwyr i'r rhai sydd yn ei geisio."

Y drefn y mae Duw wedi ordeinio i ni i ddyfod ato i geisio, yw, yn a thrwy ei Fab, ac ar sail aberth ei Fab y mae Duw yn cyfrannu bendithlon i deulu dyn. "Nid oes neb yn dyfod at y Tad," meddai Iesu Grist, "ond trwy fi." "Myl (meddai) yw'r ffordd at y Tad." "Nid oes iachawdwr iaeth yn neb arall, nac enw arall wedi ei roddi dan y nef yn mhith dynion, trwy yr hwn y mae yn rhaid i ul fod yn gadwedig." Mae yr enw hwn yn awyrtu hwn gan y Tad. Mae wedi cael ynddo ei lwy'r foddolion; ac os byddwn yn gyfeillion i'w Fab, efe a wrendy ein ceislanau. "Fa beth bynng a otnwcn gan y Tad yu fy enw i, efe a'i rhydd i chwli." Mae yr Arglwydd yu dyweyd wrth y cyfryw sydd yu dou ato i geisio yu enw ei Fab, fel

y dywedol Abasferus wrth Eather, "Beth yw dy ddymunlad, ac fe a roddir i ti; a pha beth yw dy ddeisyflad, a te'i cwblheir."

4. *Crediniaeth o'r augenrheidrwydd o gynorthwyo yr Ysbyrd Glân.* Nis gellir cyllawnul un ddyledswydd grefyddol, dailen gair Duw, canu ei fawl, cynglori ein gilydd, na galw ar ei enw mewn gweddi, heb gymorth yr Ysbyrd Glân. Ni wyddom beth i weddio megys y dylem. Dywedir yn bendant wrthym, "Fod yr Ysbyrd yn cynorthwyo ein gwendid ni, ac yn erfyn drosom ag ocheneldiau anhraethadwy a gogoneddus." "Canys y mae efe, yn ol ewyllys Duw, yn erfyn dros y saint." Efe a dywys ein meddyllau at y cyfryw bethau ag yr ewyllyslo Duw eu rhoddi. Mae yr Ysbyrd wedi ei addaw. Addewid y Tad oedd anfon y Mab, ac addewid y Mab oedd anfon yr Ysbyrd Glân. Dyna addewid sydd yn cynwys pob addewid ynddi, sef addewid o'r Ysbyrd Glân. Y mae pob peth sydd arnom ei eisiau yn gynwysedig yn yr addewid hon, sef yr addewid o'r Ysbyrd Glân. Fe gyflawnna ein holl angenion. Gall ef ein goleno, er ein tywyllwch; a thoddi ein calonau, er eu caledwch; ein harwain trwy yr anialwch, a gweithio pob gras yno—ffydd, gobaiith, cariad, edifeirwch, ufudd-dod, er gwaethaf pob gwrthwynebiad, oddi fewn ac oddi allan. Gall ef roddi pob peth i ni, a gweithio pob peth arnom ac ynom, ag eydd neu a all fod yu eisiau arnom i drugwyddoldeb.

II. GWEDDI YN RI DTLANWAD.

1. *Ar y gweddiwr ei hunan.* Mae yn cynyrcu heddwch yn y gwydwyb tuag at Dduw, tangnefedd yn y synwes, gorfoledd yn y galon, teimlad o'r bapurwydd a'r pleser mwyaaf, sef fod creadur mor wael ac anheliwng yu cael arllwys ei gwyn wrth un mor fawr a goruchel, i'r hwn y mae angylion yu talu gwarogneth, gan ddywedyd, "Sanet, sanet, sanet, Arglwydd Dduw hollalluog."

Pe byddai i hen frawd neu hen chwaer dlawd, syndet at frenines Prydain Fawr, ac yno ddywedyd eu cwyn wrthi, a hitlau i wrando a chydymdeimlo, a chyfrannu lldynt, oni fyddai i hyny gynyrcu teimlad o lawenydd yn mynwes yr hen frawd neu yr hen chwaer dlawd. Ond fyddai hyny ddim mewn cymharlaeth at faint pechadur yn cael myned at Dduw i ddweyd ei holl gwynion. Nid yw brenhoedd na breninesau y byd ddim mewn mawredd ar gyfer Duw. Y ffordd i ddynion i ddyfod i sylw ydyw cymdeithasu a'u gwell, ac y mae dynion yu teimlo eu huddas (*dignity*) pan yu cymdeithasu a'u gwell. Cymdeithasu mewn gweddi i Duw ddaw a ni i anrhydedd, ac y teimlwn ni wir urddas. Y pleser mwyaaf o bob pleser ydyw y pleser y mae y pechadur edifeiriol yn ei fywbiau pan yu tywallt ei holl gwyntion ger bron Duw mewn gweddi, a'r pleser mwyaaf a fedd Duw ydyw ei wrando, a chyfrannu iddo yn ol ei angen.

2. *Ei dylanwedd ar eraill.* Ffancell yw i'r diabol, a dychryn i unniwionion. Arferai y frenines Mary waedlyd ddywedyd, yr ofnai weddillau John Knox yn fwy na holl fyddloedd Ewrop. Yr oedd yr apostol yn arfer gweddio llawer dros eraill. Yr oedd yu ymwybodol o'u hangen; ac yr oedd Duw yn beudthio ei weddillau er iachawdwr iaeth. Ac yr oedd yr eglwys i gwyddio drosto yntau, "Canys mi a wn," meddai, "y dygwedd hyn i m"

er lachawdwrïaeth, trwy elch gweddïau chwï, a chynorthwy yr Ysbryd Glân, trwy Iesu Grist." Er fod yr apostol y pryd hwn yn y carchar, yr oedd yn cael ei lanw â gobaith y byddai eu gweddïau yn offerynol yn llaw Duw i drefnu gwaredigaeth iddo o'r carchar. "Gweddïwch," meddal yr apostol Iago, "dros eich gilydd. Llhwera ddielion taer weddi y cyflawn." "O, frodyr, gweddïwch droëom," meddal Paul. Gweddï yr eglwys ydyw nerth y welnidogaeth.

3. *Ei dylanwad ar Dduw.* Er fod Duw yn eledd ar ei orsedd dragwyddol, yn gadarn lor, a'i wirionedd o'i amgylch, ac angelion serafïdd a cherubïd yn canu clydd iddo; eto y mae llef pechadur edifeiriol yn y llwch wrth ei draed yn gweddïo am drugaredd, yn swmlo'n uwch yn ngulastïau Duw na hyfryd lef serafïd. Dywed y Beibl fod llawenydd yn ngwydd angylion Duw am un pechadur a edifarhao. Wn i ddim falut o lawenydd oedd gan Heseia, pan y clybu fod Maussach ei fab yn y drysau yn ymyl Babylon yn gweddïo, er fod Heseia wedi myned i'r nefoedd un flynedd ar hugain cyn hynny; er fod y personau dwyfyl yn cydlaenwau—y Tad wrth weled ei arkaeth dragwyddol yn cael ei chyflawni; y Mab wrth weled llafur ei enaid yn llwyddo, a'r Ysbryd Glân wrth weled ei waith yn cael ei ddwyn yn mlaen yn y byd. "Does dim, feddyllwn, yn peri mwy o hyfrydweh i dad naturiol na chlywed ei blentyn yn parhau ei enw. Felly 'does dim a rydd fwy o hyfrydweh i Dduw na chlywed y pechadur yn y llwch yn llefain "Abba, Dad." Fe dry ei giust oddiwrth ganiadau angelion, er mwyn gwrandao ar ei blentyn yn llefain arno, yr hyn sydd yn dangos fod gan weddi ddylanwad cryf ar Dduw.

III. GWEDDI YN EI HANOGAETHAU.

1. *Mae audeidion y Beibl yn anogaethau i weddio.* "Celsiwech a chwï a gewch; goglywch, a rhoddir lehi; curwch, ac fe agorir i chwï." "Yr hwn sydd yn celsio, sydd yn cael; ac i'r hwn sydd yn curo, yr agorir iddo."

2. *Mae enghreifftiau o rat a lwyddasant mewn gweddï yn anogaethau i ninau i weddio.* Trwy weddio y gorchlygodd Jacob gyda Duw. Gweddïodd Moses ar Dduw, a rhanodd y môr. Gweddïodd Hannah, a ganwyd Samuel. Gweddïodd Joshua, a dallwyd Achan. Gweddïodd Dafydd, ac Allithophel a ymddyrsodd. Gweddïodd Aza, a clafwyd buddugoliaeth. Gweddïodd Jehosaphat, a throdd Duw ei clyuon o'r neilldu. Gweddïodd Esauab a Heseia, a bu farw 185,000 o'r Assyriaid mewn un noswaith. Gweddïodd Daniel, a dadguddiwyd y breuddwyd, cauwyd safnau y llewod, a dadguddiwyd y deng wylinos a thri ugain. Gweddïodd ac ymptydiodd Mordocai ac Esther, a chrogwyd Hamaan ar ei grogbren ei hun mewn tri diwrnod. Gweddïodd Elias, a ddisgynodd gwlaw. Gweddïodd yr eglwys, a gwaredwyd Pedr o'r carchar. Mae gan weddi ei chofglofïau i edrych arnynt, ac i gysio atynt. Rhannodd foroedd, parthodd afonedd, holltodd greigiau nes pistillo o'r dyfroedd, diffoddodd algerdd tân, caudd safnau llewod, dallodd yr haul, trodd y ser i ymladd yn erbyn y drygionus, galwodd eucidiau yn ol o drugwyddoldeb, a orodd byrth belyrn, dryllodd farau pres, maeddodd ddiatïdd, galwodd angelion o'r nef a gorchlygodd Dduw ei hun.

ADDYSGIADAU.

1. *Ei bod yn ddyledarydd orphwysedig ar baw i weddio.* Y mae Duw yn gorchymyn, "Deuwech yr awr hon, ac ymresymwn." Nid oes neb o'r duwïol heb weddio. Dywed hen lyfr wrthym mai gorchwyl anhawdd ydyw cael neldr heb wenwyn, creffwr heb dwyll, cybydd heb frys, meddwyn heb ayched, a dyn duwïol heb weddio, "Canys pob duwïol a weddia arnynt ti yn yr amser i'f geffir."

2. *Ei bod yn beth amhosibl myned i'r nefoedd heb weddio.* Mae yn y nefoedd heddyw lu dwyglaw, yn canu yr anthem dragwyddol, "Iddo Ef, yr hwn a'n canodd, ac a'n goleiodd oddiwrth ein pechodau yn ei waed ei hun." Teulu'r gweddïo ydynt i gyd. Dyged Duw ulnau oll i weddio, a pharhau mewn gweddï hyd nes try ein gweddïau yn ganiadau gyda thrigolion y nef. Amen.

Y Genhadaeth.

Y GENHADAETH YN MEXICO.

Tehydig dros ddwy flynedd yn ol, ar ol treulio tua thair blynedd yn derbyn addysg yn athrofa dduwinyddol Oakland, California, (Pacific Theological Seminary) yr ymadawodd dau o'n cydwladwyr, genedigol o Gywru a'r parth hwnw o'r wlad er myned i lafurio i facs Cenhadol yr Ngorllewinbarth Mexico. Enwau y ddau ydynt D. F. Watkins a J. L. Stephens. Cychwynodd y syniad o fyned i Mexico yn mhen a chalon y brawd Watkins. Pa fodd y cychwynodd sydd i raddau yn anhawdd ei ateb, er y gellir fe allai ddynodi rhai o'r pethau arweiniol yn naturiol i hyn. Yr oeddynt ill dau tra yn yr athrofa ac yn San Francisco yn weithwyr diwyd a difed yn mhlaidd egwyddorion Cristionogaeth ymhob cylch a allasant; ac yr oedd Watkins yn treulio llawer o'i amser yn llafurio yn mhlaith y dosbarth hynny o ddynion a adewyd yn ddisywl ac a edrychid arnynt gan eraill fel y rhai mwyaf amhosibl dylanwadu arnynt yn lleol. Treuliai llawer o'i amser yn cyfeillachu a'r Ysbaeniad Americanaid, a chafodd un bachgen o honnynt ei sylw arbenig yr hwn wedi ymddyddan olynol ag ef a chael ynddo arwyddion gobeithiol, a fu yn foddion i gynrychu yn mynwas Watkins gydymdeimlad neillduol, nid yn unig ag ef, ond hefyd a'i gydgenedl, yn enwedig y rhai hynny o honnynt a drigent yn Mexico.

Ar ol peth amser mynegodd wrth un o'i athrawon ei awydd i ffurfio Cenhadaeth Brotestanaidd yn Mexico, yr hwn a ddigwyddai fod o'r un deimlad yn gywir ag yntau: ac wedi i styrïaeth ddifrifol, ac ymgynghori llawer cyllunlwyd llwybr effeithiol i gychwyn y genhadaeth sydd erbyn heddyw wedi dyfod mor nodedig drwy y wlad. Enillodd Stephens ei zel genhadol a'i ymroddiad neillduol trwy ei gysylltiad cynes a chyfeillgarol a Watkins. Yr oedd llygaidd Eglwys Protestanaidd San Francisco,

yn enwedig yr Eglwys Cynulleidfao, yn sylwi yn fanwl ar ymadawiad y ddau trawd ynghyd a Mrs. Watkins priod y Parch. D. F. Watkins, ac nid heb lawer o gydymdeimlad a gweddïau dwys a difrifol eu cydnabod, y cychwynasant eu llafur.

I roedd hyn mewn rhan o herwydd yr edrychid ar y maes fel un o'r rhai mwyaf anobeithiol o herwydd y gwrthwynebiadau ffrnig a ofnid a fuasant yn codi oddiwrth y Pabyddion tan awdurdod a gormes y rhai yr oedd mwyafrif mawr y trigolion. Nid heb gyflawn ystyriaeth o natur y maes, o luosogrwyd a chreulondeb y rhwystrau, ac o unigrwydd eu sefyllfa yr aethant. Yr oeddent wedi ymarfogi a'r wlad filwrol efengylaidd am danynt, a'r zel ysbrydol gynnuedig gan Ysbyrd yr Angiwydd ynddynt, a phenderfynent tan arweiniad a thrwy gymorth eu Brenin nefol dynu cestyll pechod i'r llawr a chodi baner Tywysog heddwch ar adfeillion marwol llygredd ac annuwioldeb.

Ymgymherodd y Gymdeithas Americanaidd a elwir "*The American Board of Commissioners for Foreign Missions*" a chynaliacth y maes. Y mae hanes sylfaeniad a gweithrediadau y gymdeithas hon yn llysbys eisoes i luaws darllenywyr y CENHADWR. Yn mhilith ei chyfarwyddwyr, ei swyddogion a'i chefnogwyr y mae rhai o'r dynion mwyaf dysgedig a dylanwadol yn y wlad yn weinidogion a lleygwyr. Y mae yr hyn a wnaeth a'r hyn a wna yn bresenol yn brawf o hyny.

Cyfloga yn bresenol 1881 o weithwyr, cynwysgedig o wrywod a benywod, y rhai ydynt yn cyfranu addysg mewn ysgolion dyddiol, colegau, ac ysgolion duwinyddol, a llawer o honnynt yn pregethu yr efengyl a chyfarwyddo pechaduriaid y ffordd at y Ceidwad. Y mae nifer y gwahanol ysgolion crybwylledig yn 584, ac y mae o tan ddysgyblaeth ynddynt 21,831. Ei chostau blynyddol ydynt agos \$500,000. Cyhoeddent y bydd gwir angen y swm dirfawr hwn at dreulïau y flwyddyn hon. Pa faint fwrïada Eglwys Cynulleidfao Cymreig y Talaethau gyfranu o'r swm mawr hwn tuagat led-aedu yr achos da yn ngwledydd tramor y byd?

Hon fel y dywedwyd ydoedd y Gymdeithas gymerodd at gynali genhadaeth yn Mexico. Estynnodd law o gymorth i'r ddau oeddynt mewn ystyr yn ddiamddiffyn, a dinododd, ac yn niwedd y flwyddyn cyn y ddiweddaf wedi cael prawf digonol ar Missionary *qualities* y ddau trawd, ac arwyddion amlwg fod y maes yn obeithiol, danfonwyd cylch lythyr oddiwrth ysgrifenyddion y Gymdeithas hon at lawer o'r Eglwys Cynulleidfao Cymreig os nid yr oll trwy y Talaethau, yn gofyn ai ni allai ein heglwys ni fel Ewlad trwy y wlad ymgymeryd a chynali y genhadaeth yn Mexico. Cyhoeddwyd y llythyr yn Nyddiadur y flwyddyn ddiweddaf. Ynddo dangosai fod yr achos yn deilwng o'n

hystyriaeth fel cenedl, ac y llawenhaent yn y ffaith y derbyniant gasgliadau oddiwrth yr Eglwys Cymreig ar hyd y blynyddoedd tuagat dreulïau y gymdeithas, ond tybiant y byddai cynali y Genhadaeth yn Mexico, sydd wedi ei chychwyn mor llwyddianus gan genadon Cymreig yn foddion i symblu ein heglwys yn eu cyfraniadau, ac ar yr un pryd i hyrwyddo llwyddiant yr achos mawr.

Nid ydynt am i ni lwyrr anghosio maesydd Cenhadol eraill, ac yn ddiau ni byddai hyny ar un cyfrif yn briodol; arddangosai ysbyrd cul a thuodd eithafol i gefnogi dim ond y sydd o'n "cenedl ni," ond yn hytrach, fod i ni wneud y cyfryw faes yn nod penaf ein sylw, a chasglu ato yn gyfatebol.

Yn mhun rhai misoedd wedi derbyniad y llythyr uchod pasiwyd penderfyniad yn Nghymansa Dwyreinbarth Ohio a gynhaliwyd yn Paris, Portage Co., fod Cymanfa Dwyreinbarth Ohio yn penderfynu gwneud ei rhan at gynaliacth y Genhadaeth uchod ar yr ystyriaeth y cydweithreda holl gymanafoedd eraill y Talaethau; ac er hyrwyddo y mater ysgrifenydd at y cymanfafoedd eraill yn brydlawn, yn ceisio ganddynt gymeryd sylw o'r mater a chydweithredu os barnent hyny yn ddoeth. Erbyn hyn fel y gwyrr darllenywyr y CENHADWR y mae yr holl gymanafoedd wedi cymeradwyo y syniad ac yn addaw cydweithredu.

Treulïau blynyddol y genadaeth yn ol amcan gyfrif y Dr. Clark fyddant oddeutu tair mil o ddollars. Gwn y bydd llawer yn barod i ofyn "beth yw hyny rhwng cynifer?" eto y mae yn debygol yn ol dim a allwn ei ddeall ei fod yn llawer mwy nag a geuglir genym yn bresenol. Diau fod y diffyg hyn i'w briodoli yn fwy i ddiffyg cynllun a threfn, ac i ddiffyg ystyriaeth, nag i unrhyw duedd gybyddlyd yn ein heglwys.

Dichon fod peth diffyg arnom fel gweinidogion yn peidio dwyn achos y Gymdeithas yn ddigon eglur o flaen ein cynulleidfaoedd, a gwneud ei hawliau yn ddealladwy. Os felly, annheg fyddai dal yr eglwys yn gyfrifol. Braidd yr wyf yn credu ychwaith fod cymaint tloidi yn teyrnasu yn ein plith fel eglwys i nad allasai fod genym well record ar lyfrau cymdeithasau ein henwad; ond nid ein hamcan yw condemnio am a wnaed neu yn hytrach ni wnaed yn y gorphenol, ond symblu i welliant yn y dyfodol.

Wrth gyferbynu rhif yr aelodau eglwysig a berthynant i'n henwad trwy y wlad, fel y cyhoeddwyd hwynt yn Nyddiadur y llynedd a'r swm angenrheidiol er cynaliacth y genhadaeth, gwelwn mor hawdd a didrafferth y gellid ei chynali. Y mae agos wyth mil o aelodau eglwysig yn ol y cyfrif hyny yn y Talaethau, yr hyn sydd yn llai na'r gwirionedd oblegid ni olafwyd *reports* llawer o eglwys. Ac y mae

heblaw aelodau floedd o wrandawyr a roddant mor haelfrydig ac ewyllysgar ag aelodau, a llawer o honynt yn fwy felly. Tyblier modd bynag nad oes ond naw mil a allant gyfrannu neu o'r hyn lleiaf a gyfrannant, ni byddai hyn yn llawn 34 cents yr un rhyngddynt yn y flwyddyn neu lai na 3 cent yn y mis. Tybid ei bod yn bosibl nad oes naw mil o bobl yn holl gapeli yr enwad trwy y wlad a allant roddi tair cent y mis tuag at gynul Cenhadaeth mor obeithiol a'r eiddo Mexico. Gwir fod y gwrol Stephens wedi syrthio yn aberth i gynddaredd y Babaeth, wedi printio daear Mexico a'i waed ar allor Cristionogaeth dros ei Feistr mawr, yr hwn a garai yn fwy na'i einioes ei hun; eto, yn ol pob arwyddion ymlaen yr â y genhadaeth yno; yno y saif Watkins a'i anwyl briod, er iddynt gael ergyd trwm ac er fod eu galar a'u hiraeth bron yn anorchfygol wrth golli cyfaill mor egniol, eto y mae eu ffydd yn aros, a'u hymddiried ar Dduw heb lacio diu; heblaw hyn, y mae ganddynt, megis yn olynedd i Stephens y Parch. J. F. Morgans ar yr hwn yr ymddengys fod deuparth o ysbryd ei ragflaenydd wedi syrthio, yn gydweithiwr. Cyhoeddwyd hefyd yn nghofnodion y Gymdeithas y bwriadai y Parch. J. Edwards, gweinidog yr Annibynwyr yn Blaenafon, Mynwy, D. C., yn nghyd a'i wraig fyned yno atynt. Yr oeddynt i fynes i yno neu i gychwyn yno o leiaf yn Hydref diweddaf; nid wyf yn gwybod a aethant a'i peidio. Wrth hyn y mae yn amlwg y bwriedir i Gymry fod y cyfryngau yn llaw Ysbryd Duw i efengyleiddio y parthau hyn o Mexico Orllewinol.

Yn awr, wedi yr arwydd hyn o gymeradwyaeth yr holl Gymanfaod yn y rhai y cynrychiolid mwyafrif yr eglwysi, ac wedi profion o ddoethineb, rheymoldeb, a phosibilrwydd y peth, ai ni fyddai yn bosibl i'r holl eglwysi trwy y wlad ymgymeryd a'r cynllun dyblent hwy y mwyaf effeithiol i gyrhaedd yr amcan hwn, a hynny ddechreu y flwyddyn hon? Dichon mai anafosibl fyddai nodi un cynllun atebai yr holl eglwysi, er y tybiwn mai casgliad misol rheolaidd ar hyd y flwyddyn fyddai y mwyaf llwyddianus a ddirafferth, ond gadawn y cynllun o gasglu at ddoethineb a gwybodaeth yr eglwysi; cael casgliad da sydd eisiau deued yn ol y cynllun y delo. Os cymer yr eglwysi at yr achos, dychon mai nid amhriddol fyddai i bob eglwys hyshysu ysgrienydd y gynanfa i ba un y perthynna yr eglwys y swm a gasglwyd ac a gyflwynwyd at y genhadaeth yn Mexico, yn ystod y flwyddyn, fel y gallo yntau gyhoeddi y cyfryw yn drefnus wedi y derbynna gofnodion yr holl eglwysi yn nghylch y gymanfa. Ceid felly weled yn amlwg nid yn unig pa faint a gasglu pob eglwys ond pa faint a gesglir ynghylch pob cymanfa, a hawdd iawn i'r holl diarllenwyr fyddai gosod at eu gilydd wahanol

symiau y cymanfaod er gweled y cyfanswm. Gofaled yr eglwysi wrth ddanfôn eu casgliadan nodi pa faint o'r swm a gyflwynid a twriadant at y genhadaeth yn Mexico fel na byddo un camddeallidwriaeth o du swyddogion y gymdeithas gan y bydd pawb yn deall mai trwy ddwyllaw swyddogion yr A. B. C. F. M., y bwriedir i'r arian gael eu trosglwyddo i'r Cenhaden yn Mexico. Cofier na bydd y Gymdeithas yn teimlo yr un mymryn llai o ddyddordeb yn y genhadaeth yn Mexico oblegid ein bod ni fel enwad Cymreig yn ymgymeryd a'i chynnal os felly y gwel yr eglwysi yn dda wneud. Y cyfarwyddyd i ddanfôn yr arian yw Rev. N. G. CLARK, *Missionary Rooms, Congregational House, Boston.*

Credwn fod rhwymau cenhedlaethol, moesol ac eglwysig yn galw arnom i weithredu yn yr achos hwn, ac ai nid yw yn ymddangos fel pe byddai Duw wedi danfon y Cymry ymroddgar hyn i Mexico ersymbylu a chynryhu yn yr eglwysi fwy o haelfrydigrwydd a gwres Cenhadol; ac ni phetruswn os ceir hyn, na fydd hyn yn foddion adfywiol i'r eglwysi yn gartrefol, yn ogystal ag yn foddion hyrwyddo a lledaenu terfynau y deyrnas nad yw o'r llyd hwn. Tybiwn y bydd llwyddiant hyn yn dybynu yn flaenaf ac yn benaf ar weinidogion a diaconiaid yr eglwysi. Nac esgeulused neb o'r cyfryw ddwyn y peth yn llawen, calonogol, a brwdfrydig o flaen yr eglwys a'r cynulleidfaoedd, ac yna pur debyg yw y derbynna gefnog-aeth zelog ac y bydd y *result* yn glod i ni fel enwad, yn ogoniant i Dduw, yn ogystal ag yn galonidd a chefnogaeth i'n cydwiadwyr gwrol.

Yr eiddoch, W. P. EDWARDS.

Mineral Ridge.

O. Y. Ysgrienydd yr uchod yn unol a phenderyniad cyfarfod clwae misol Dwyrainbarth Ohio, a gynaliwyd yn Thomastown, Summi⁶ Co., Ohio. W. P. E.

AN INTERESTING LETTER FROM REV. D. F. WATKINS, MEXICAN MISSION.

Grandalfarra, Sept. 12, 1874.

To the Rev. W. P. Edwards, Mineral Ridge, Trumbull Co., Ohio.

MY DEAR SIR,—I was most pleasantly surprised, the other day, by a kind letter you sent me in the name of the ministers and delegates of the Congl. Churches met at Parisville, Portage Co., Ohio, in an Association (Cymanfa) expressing your sympathy with my wife and myself in our sore bereavement, for which we return many thanks.

The loss of my noble and beloved comrade has affected me very much. I write no letters at all scarcely that contain the remotest allusion to him when it is possible to avoid it. I am overcome by my feelings, my grief when I think of him, but, thank God, I am recovering

slowly from the terrible blow I received in the lamentable death of my dear Stephens.

Stephens was a most efficient soldier of the Cross: he had the whole armor on; he was bold, brave and prudent in the fight, and as a preacher he made the sinner (as an instrument) feel his sin and the true Christian his privilege and glory of being the son of God and an heir of an everlasting kingdom. He knew no fear, he was entirely consecrated to the cause of our great Captain. He loved sinners and had the fullest confidence in Christ as their only Savior, "mighty to save." That the Gospel was "good news" to sinners was realized by all that ever heard him pray or preach. But, he fell by cruel hands and yet he lives; and the Gospel he preached, the Captain he served live and will live and make alive thousands of souls that are now dead in trespasses and sins in this benighted land.

Often have I thought of my Welsh brethren since I came to Mexico. Many times have I asked myself, "Do they know anything of us here? Do they pray for us?" And to remove all doubt whether *my countrymen* think of us and pray for us or not, you write me these sweet words, "*Yet in us (Welshmen) you have friends and christian brothers, who will be always thinking of you, and be praying for you.*" Indeed these words are precious to us. Please "keep on praying, brethren." I would not say that God does not understand English prayers, especially the prayers of those missionary Americans that are destined to be among the leaders to carry the Gospel to heathen lands; but yet as you know there is something magical in a Welsh prayer; and above all when the old Welsh responses are freely used, the broad *Amen* or the glorious *gogoniant*. Yes pray on, my dear Welsh brethren, for poor Mexico, continue to plead *yr hen addewid* and sing often

"De'wch, addewidion, de'wch yn awr
Dyallidwch eich trysomau lawr;
M, roddlynau ar fyrdillynau eidd
Yn dysgwyl am eich borau ddydd."

You ask a few words relative to my wife and myself. I was born in Bridgend, South Wales, was converted under the preaching of Edwards Aberdare, lived years in the Dinas Pont-y-pridd and a member of the Congl. Church there. Lived some time in Providence, Pa., and am well known there. I am personally acquainted with the Rev. David Evans, Trelech, who I believe is now in the state of Ohio. I lived some years in California. Preached some among the Welsh in Nortonville and before I left was called to become the pastor of the Congl. Church in that place.

My wife is from Canada, the daughter of the Rev. H. J. Parker, Congl. Minister in Danville, Lower Canada. She also lived some years in

California as a teacher in private and public schools &c. &c. I will thank the dear brethren once more through you for the sympathetic letter before mentioned, in hopes to hear from you soon I remain yours in Christ.

D. F. W.

Amrywinethol.

CWACERIAID LLANOWDDYN, SIR DREFALDWIN.

O'r *Dygedydd* am Hydref, 1874.

Er fod y rhan hon o'r eglwys flwriaethus wedi colli gafael yn hollol ar Gymru, ac ar drigolion gwlad y brynian, er hyny, teimlir rhyw swyn a dyddordeb neillduol yn y traddodiadau a'r hanes a geir yma a thraw am ymdrechion a dyddlefiadau y bchl dda llyn. Ceir ar dafod-leferydd lawer hanes difyr am y Cwacers fel gwladyddwyr a chrefyddwyr—y mold y safasant yn ddewr dros y fydd drwy amseroedd enbydus cyfreithiau erledigaethus Siarls I. a Siarls II., a llawer hanes a geir am eu gonestrwydd a'u geirwiredd mewn ffair a marchnad, nes ydoedd yr ymddiriedaeth a roddid iddynt ar eu gair, wedi d'od yn ddiareb; ac hyd heddyw dywedir yn gyffredin am ddynion o gyffelyb bfal am eu gair:—"Y mae fel y Cwacer," "Nid oes ganddo ond uu pris fel y Cwacer," neu, "Y mae mor sicr a'r Cwacer am gytlawni ei addewid."

Sir Drefaldwyn o holt siroedd Cymru a dderbyniodd helaethaf o'u byndrechion, ac o ganlyniad y maes mwyaf llwyddianus ar eu llafur. Dangosir llawer amaethdy a llawer hen balaedy lle unwaith a breswylid gan denluedd yn dal golygiadau y Cyfeillion, ac nid oes o'r braidd gwin na bu rhai o'r Cyfeillion yn aredig ei feusydd, na ffridl neu libart nad oedd unwaith wedi cael ei gerdded gan Gyfeillion: ond erbyn heddyw ni cheir ôl eu traed ar y fydd na'r caesu, a thya y glaswellt ar y llwybrau a arweinai i'r "Ty Cwrdd," a'r hen adeilad lle yr addolent sydd weithian yn fuddyn, a'r lleoedd gynt lle bu y gân o fawl erbyn heddyw yn nythle'r ddylluan.

Y dydd o'r blaen gwelais Gyfeilles yn myned trwy dreflan yn ein sir. Mawr yr edrych a'r rhyfeddu oedd ar wisg blaen a dirodres y foneddiges, gan mor ddyeitlir erbyn hyn ydyw y wisg blaen a dirodres i drigolion cymydogiaeth Dolobran.

Un o'r cymydogiaethau mwyaf anghysbell a neillduedig yn y sir yw Llanowddyn. Hynodir y plwyf hwn gan y gors eang, a'r defaid Cymreig a borant ochrau y mynyddoedd. Ond, yn y gongl neillduedig yma, cawn fod y Cyfeillion yn foru wedi gosod eu pabell, ac amaethid y neuasydd, a'r ffrieddoedd, a'r defaid bach a fageitid ar y mynyddoedd gan y Gwacoriaid, gas

fod hufen y plwyf yn meddiant y Cyfeillion. Yr oelli gan Cwaceriaid Llanowddyn yddau dy cyfarfod yn gynar y canrif diweddaf, un yn Cynonisa, a'r llall yn y Caeaubychain. Perchenog y Caeaubychain,—neu fel y'i gelwir weithiau Bryn Cowni,—ydoedd Sion Thomas Morris. Hanai Sion o un o deuluoedd goreu y plwyf. Ceir fod ei dad, Thomas ab Morris ab John of Llanwothyn, ar y *grand jury*. Sesiwn fawr y sir a gynelid yn y Trallwm-gollen yn aheyrnasiad Elizabet. Cafodd Sion addysg o'r radd oreu yn ysgol ramadegol Amwythig, ac erbyn iddo "ddyfod i'w oed," yr oedd yn un o'r ysgolheigion goreu yn y sir. Fe ddywedir yn "Hanes Llanowddyn," gan fier y plwyf, fod traddodiad i Sion Thomas Morris gyfnewid ei tuedd yn fawr pan tua deg ar hugain oed, ac i'r bywyd anwastad ac ofer a ddilynai yn fuan ei ddwyn i helbulon. Wedi iddo roddi *mortgage* trwm ar ei ystad, ymadawodd i'r America. Ni fu yn hir cyn prynu ffarm yn Pennsylvania. Pan yn yr America, ysgrifionodd a chyhoeddodd hanes Cwaceriaid sir Dretaldwyn. Wedi bod yn absenol am tua deg ar hugain o flynyddoedd, daeth yn ol i'w ardal enedigol. Talodd y *mortgage* a'i ddyledion; ac yma y treuliodd y rhan olaf o'i oes mewn heddwch a dedwyddwch. Ni bu erioed yn briol; a thybir mai ato ef y cyfeiria y ddwy linell ganlynol:—

"Al Sion Thomas Morris hunanol ei hunan
Y'r garw fodd i'w gorauaf ei gyfran?"

Y mae yn ddigon amlwg ar yr olwg gyntaf mai cabledd ac enllib a godwyd gan elynion Sion Thomas Morris er mwyn gwag eagus dros yr erlidiau a ddyoddefodd am ei anghydfurfiaeth ydoedd chwedi y "cyfnewid buchedd" a'i afradlonedd, a'i ddyledion. Hen arferiad er idwyr erioed ydoedd "codi ystraeon" ar ddiwygwyr crefyddol. Cafodd Sion yr Hendy (Lord Cobham), Dr. Sion Cent, Twm y Celwydd Teg, ac eraill o'r Lolardiaid Cymreig eu diraddio gan Babyldion poethlyd eu hoed, a chredwyd y chwedlau disail gan y werin bobl. Mwy tebyg i wir ydyw i Sion Thomas Morris ymfudo i'r Amerig yn herwydd y cosbau, y costau, a'r dirwyon a ddyoddefodd yn herwydd cydwylod. Yr oedd yn ofynol i ddyn fod wedi "ei wneud o aur" i dalu y dirwyon a godai David Maurice, o Bias Penybont, yn enw y gyfraith; ac nid oedd maes bendithfawr y Scafell, gyda'i gnowd toreithiog ac anghyffredin, yn un rhan o fferm Caeaubychain, o ganlyniad nid oedd gan Sion Thomas Morris ddim i'w wneud ond myned ar ol y Cofeillion eraill—William Penn, a'r Llwydiaid o Dolobran i Pennsylvania, a chymerodd i'w ganlyn y gair da, y diwydrwydd, a'r cymedroldeb a nodweddiad y Cyfaill o Llanowddyn. Nid ydym yn rhyfeddu iddo, yn mhen tymor o ddeg ar hugain o flynyddoedd, droi yn ol i'w hen gartref wedi enill digon o arian i dalu ei ddyledion yn nghyda'r *mortgage* ar y Caeau-

bychain; a rheswm arall ellir roddi dros iddo dd'od yn ol ydoedd, fod "cyfraith y grddesaf" mewn grym, a William, ac nid Charles na James ar yr orsedd; felly i'r achosion hyn yn hytrach nag i'r newid yn ei ddull o fyw yr oedd i Sion Thomas Morris ddiolch am gael treulio y rhan olaf o'i oes mewn heddwch a dedwyddwch yn hen gartref ei dadau yn Llanowddyn.

Pan ddaeth yn adeg i'n cyfaill ymfudo i "wlad well," trefnodd ei dy, gan wneud ewyllys ar ei eiddo. Gorchlymynodd fod i barlwr Caeaubychain i fod yn agored i addoli dros byth, ac at wasanaeth y Quakers (Crynwyr). A'i ddodrefnu gyda bwrdd, cadair, a Beibl. Gadawodd y gladdfa yn eiddo parhaol i'r cyfundeb, a gorchlymynodd i'r wtra, neu y llwybr o'r Brynda a'r Cynonisa, i fod yn agored ac yn rhydd i'w thramwyo dros byth. Adnabyddir y ffordd hon hyd heddyw wrth yr enw "Stryt y Cwacers," a "Ffordd y Cwacers," ac fe ellir ei bolrhain hyd at y rhyd yn afon Lanowddyn, a elwir "Rhyd y Cwacers," ac yn agos i drofa'r hen felia y maes pont bren, a elwir "Pont y Cwacers." Ar hyd y llwybr yma y deuai Cyfeillion y plwyf i'r "ty cyfarfod" yn y Caeaubychain. Fe ddywedir fod deuddeg o deuluoedd yn arddel y ffydd yn y plwyf tua chanol y canrif diweddaf; ac o'r rhaif hyn yr oedd tenludoedd Cynonisa, Bryndu, Glyndu, a'r Brynamelyn.

Er nad ydyw y Cyfeillion yn arferol o addurno y beddau â meini, fel y mae yn arferiad gyffredin, yr oeddynt, ac y maent eto, o ran hyn, yn ofalus deiliduoel am gael claddfa iddynt eu hunain; ac fel y crybwyllwyd yn ewyllys Sion Thomas Morris, yr oedd ganddynt gladdfa yn Llanowddyn. Gorwedda y gladdfa yn union o'r tacefn i'r Caeaubychain, ac y mae yn mron yn ysgwar, gan y mesura 50 troedfedd wrth 48 troedfedd. Dywedir i driarddeg o'r Cyfeillion gael eu claddu yma, ac mai yr olaf a gafodd fedd yn y gladdfa fechan ydoedd perchenog y Caeaubychain, sef Sion Thomas Morris. Pan ar ymadael â'r byd yma, rhoddodd ein cyfaill Sion gyfarwyddyd i'w gyfaill mynwesol Cadwaladr Morgan o'r Glyndu, yr hwn oedd hefyd yn Gwacer, pa le, a pha fodd i'w gladdu, sef yn y gladdfa fechan yr oedd wedi ei gadael i'w frodyr crefyddol. Pa flyyddyn y bu farw Sion Thomas Morris, nid oes hybysiad; ond fe ddywedir mai pan yr ydoedd Sion Cadwaladr Morgan yn ddwyflydd oed; a bu farw Dafydd Morgan, o Pantyffynon, mab i Sion Cadwaladr, yehydig yn ol, pan yn 80 mlwydd oed.

Ychydig o barch a dalwyd i ewyllys Sion Thomas Morris; aeth yr ystad i berchenogaeth rhai na "adwaenent mo Joseph;" ac nid hir y bu Mr. Heyward yn feddiannydd cyn i'r capel fyned yn adfeilion, a'r dorefnu gael eu chwale i bob cwr; ac nid yw y ffunwnt fechan bellach

yn amgauedig, ac y mae y clawdd wedi ei chwalu yn gydwastad â'r wyneb. Tyfa tair o goed yn y man lle unwaith yr oedd y clawdd, a pharlant i ddangos terfynau y gladdfa.

Tua diwedd y canrif diweddaf, cludwyd yr 'ola' o'r Cwacers" i'w hir gartref yn mynwent plwyf Llanowddyn, ac fe'i dilynwyd fel tenant yn y Cynonisa' gan John Davies. Gwr o gymydogiaeth Llanuchillyn ydoedd John, ac yn aelod yn yr Hen Gapel esof Dr. Lewis. Felly nid hir y bu Cynonisa'—hen gartref Ynnelliduwyr—heb agoryd y drws i'r Annibynwyr; ac ar ei wahoddiad daeth Dr. Lewis a John Jones, Bodfawr, Llanuwchllyn, yma i bregethu; ac fel hyn ffurfiwyd yr eglwys Annibynol ar weddillion eglwys y Cyfeillion; a chynrychiolir hen Gwaceriaid Llanowddyn gan yr eglwys Gynulleidfaoel a gyferfydd yn Sardis dan weidogaeth Mr. B. Evans.

Y MADRODDION DETHOLEDIG AM BOB DYDD O'R MIS.

1. Bydd byw uwchlaw diglo, ac islaw gwenfaith.

2. Bydd serchog a sobr, llawen a doeth.

3. Y mae gan y cyflawn fwy o ras na geiriau i'w adrodd, a chan y rhagrithlwr fwy o eiriau na gras.—VENNING.

4. Nid oes un weithred gyhoeddus nad yw y byd yn barod i'w chwilio, nac un weithred mor ddirlgel nad yw yr ysbrydion drwg yn dystion iddi; gan hyny, mi a ymdrechaf fyw bob amser fel yn gwybod fy mod yn ngolwg fy ngelnyon.—ESGOB HALL.

5. Cymerwch air Duw yn rheol i'ch holl fywyd.—MASON.

6. Bydd fwy gofalus am dy gydwybod nag am dy etifeddiaeth.—A. FULLER.]

7. Ymofyn am ddedwyddwch yn fwy na golud.—ETO.

8. Na chynwys feddyliau a wna i ti wrïdo wrth eu hadrodd.—ETO.

9. Gan fod llawenydd mor ansicr, cymer ef pan ddelo.—ETO.

10. Ofna dy hun pan fyddo neb yn dy weled.—ETO.

11. Ein hunig ddyledswydd yn y byd hwn ydyw sicrhau ein hawl i fyw yn y nesaf.—MASON.

12. Na wna ddim heddyw y cyst i ti edifar hau am dano y fory.—ETO.

13. Na chynfigena wrth dalent neb arall, ond defnyddia yr eiddot dy hun.

14. Os heb elyn, heb fuddugoliaeth; os heb fuddugoliaeth, heb goron.—SAVANAR.

15. Fe dry angau eginyn gras i flodeuyn gogoniant.—BROOKS.

16. Mae yr yagrythyrau yn dysgu i ni y ffordd oren i fyw; y ffordd anrhydeddusaf i ddyodda; a'r ffordd esmwythaf i farw.

17. Os anghofi Dduw pan wyt ieuanc, gall yntau dy anghoffio dithau pan elot yn hen.—MASON.

18. Y bregeth oren ydyw yr hon a fyddo yn eglur, yn bur, yn nerthol, ac yn ymarferol.

19. Y mae crefydd yn dechreu yn y wybodaeth o'r dyn ei hun, ac yn diweddau yn y wybodaeth o Dduw.

20. Golwg ar Dduw sydd yn dechreu sant ar y ddaear, ac yn ei berffeithio yn y nefoedd.

21. Gall dyn fod yn addolwr y gwir Dduw, heb fod yn wir addolwr Duw.—MASON.

22. Gwnaeth Crist ei hun yn gyffelyb i ni, fel y gallai ein gwneyd ni yn gyffelyb iddo yntau.—ETO.

23. Gwylla gasâu addoliad cyhoeddus Duw, rhag i Dduw dy gasau di yn gyhoeddus ac yn ddirlgel.—CALAMY.

24. Bywyd dyn, pa beth ydyw ond rhoesyn,—glaswelltyn,—darlun,—chwareuyddiaeth,—cwag,—breuddwyd,—llun marwolaeth?—ISAAC AMBROS.

25. Mae yn haws ymgadw rhag gwneyd drwg, nag edifarhau am dano; paid a gwneyd heddyw y peth y cyst i ti edifarhau am dano y fory neu fod byth yn poeni o'i herwydd.

26. Pwy nad ymwadaid âg ef ei hun am amser, i fwynhau ei hun yn dragywydd.

27. Cofia dy fod yn byw wrth ddrws tragwyddoldeb, ac am hyny fod genyt waith mwy i'w wneyd na gwarlo amser.

28. Pa fodd yr wyt yn dysgwyl byw gyda Duw yn y nefoedd, os nad wyt yn caru byw gydag ef ar y ddaear.

D. W. R.

Turin.

YR EGLWYS GRISTIONOGOL—EI NERTH A'I GWENDID.

GAN JOHN EVANS, CARIBOO, DIWEDDAR O MANCHESTER, PRYDAIN FAWR.

"Gwlad dy nertth. Ston." Esay 53: 1.

Pob peth yr ymattia dyn ynddo, mae megys yn gadael ol ei law arno. Yn fwy felly mewn cysylltiad a phethau ysbrydol. Ei bethau goreu nid ydynt berffaith, am nad yw berffaith ef hunan; eto, ceir hyd yn oed yn ei bethau gwaelaf a mwyafr diffygiol ryw linellau a'n har-gymhellant. Nid oes yr un dyn mor dda nad oes ynddo waeleddau, yr un mor ddrwg nad e'llir canfod ynddo ryw ragoriaethau; yr un mor gywir nad oes ynddo golliadau; yr un mor druenus mewn llygredigaeth na welir ambell lecyngoleu arno. Mae i bob peth hefyd a ymgvnyg i'n sylw ei ddau ta, ei wyneb a chefn, pethau y gellir edrych arnynt o wahanol bwyntiau, pethau i'w cydmaru a'u harzymbhell i ni yn wyneb eu teilyngdod. Nid yw y grawn goreu heb ei wehillion—y gwenith puraf heb ei us.

Eglwys Dduw yw y gymdeithas buraf ar y ddaear; ar hyn y nid yw berffaith. Yr Yagryth

yras yw rheol ei bywyd, maent y rhai perffeith-
 iaf mewn bod. Dyma ddrych yr Eglwys, dyma
 ei maen prawf, dyma ei chlorian, dyma ei chlyf-
 raith. "Holl air Duw sydd bur, nid oes ynddo
 na gwyrni na thrawseidd," fel y mae yn ddat-
 guddiad oddiwrth Dduw at ddyn ac i ddyn,
 wedi ei roddi trwy ysbrydoliaeth. A siarad yn
 fanwl, nid yw yr oll yn *dditguddiad*, rhannau
 helaeth yn wreiddiol yn ddim amgen na chof
 nodiad gan ddynion aysbrydoledig o ffeithiau
 hanesyddol. Ynddo ei hun, heb ddim ynddo
 yn neillduol mwy na rhyw hanes arall, ac heb
 un lle i gasglu fod y neb a'u hyagrifenodd ar y
 cyntaf, ag un amcan uwch mewn golwg na
 chronicleo amgylchiadau perthynol i'r genedi
 a'r wlad yr oeddynt ynddi. Ond fel y mae yn
 ateb pwrpas neu ddyben neillduol yn y *cyseyllt-
 iad hanes*, mae yr hyn nad oedd ynddo ei hun-
 an yn bwysig, wedi dod felly. Yr hyn a gasgl-
 iwyd sydd wedi ei gasglu am fod y rhai a'i
 casglasant wedi eu cynhyrfu i wneud hynny dan
 ddylanwad Ysbryd Duw, a'r *ad ygrif* wedi der-
 byn y sef Frenhinol ac awdurdod gorsedd wrthi,
 yn gefn iddi. Y cyseylltiad y maent wedi dod
 iddo sydd wedi newid eu pwysigrwydd. Yr
 hyn hysyd a lefarwyd fel *datguddiad* a lefarwyd
 dan yr un cyfarwyddyd a dylanwad, a delw
 dwyfoldeb yn amlwg arno. "Dynion sanctaidd
 Duw a lefarasant megys y cynhyrfwyd hwy
 gan yr Ysbryd Glân." *Cenadwri Ddwylf* yd-
 yw, er mai meidrol ac annherfffaith oeddynt yr
 oforynau a ddefnyddid i'w trosglwyddo. Mae
 y *sgluedd* yn ddwyfol, ond fod pob un yn *tra-
 ddodi* y genadwri a ymddiriedid iddo yn ei
 ddullwedd ei hun: fel y dwfr wrth ei gludo yn
 cymeryd *ffurf* y llustr a'i dalio, ond heb newid
 dim ar ei ansawdd. Mae yr ygrifen yn ddwyf-
 ol, ond y sel sydd arni yn wahanol.

Cenadwri at ddyn, a thrwy ddyn. Mae yn
 berffaith fel rheol bywyd; Mae yn berffaith fel
 cenadwri o'r oraedd at y deiliad; mae mor ber-
 ffaith adlewyrchiad o'r meddwl dwyfol ag sydd
 ddihebonadwy ei drosglwyddo mewn iaith ddeall-
 adwy i ddyn. Yr annherfffaithrwydd, annher-
 ffithrwydd sydd yn anhebgorol gysylltiedig a'r
 cyfryngau trosglwyddiad ydyw. Ond nid yw
 yr annherfffaithrwydd hwn yn lleihau dim ar ei
 grym, ei hawdurdod, a'i phwysigrwydd.

Dyma real a chyfraith yr Eglwys Gristionog-
 ol—y gymdeithas buraf a fodd y byd, a'r gallu
 moesol cryfaf yn mhllith dynion.

Mae'r Eglwys Gristionogol wedi ymfurfio yn
 gymdeithas ar wahan yn y byd, i ddybenion
 neillduol, ac i gyflawni gwaith penodol. Mae
 iddi ei nodwedd arbenig, a'i gwaith priodol; a
 darlunir hi dan wahanol gydmariaethau, megys
 milwriaeth, rhedegfa, morio, teihilo, cloddio,
 amaethu, ymdrechfa er enill camp—yr oll yn
 dynodi llafar, nid bywyd o seگردad a hunan-
 foddhad, ond bywyd yn gofyn egni a dysfalwch
 yw ei holl gysylltiadau. Fel mewn pethau nat-

uriol neu gorrfforol, fod ymarferiad yn perffeith-
 iaf ac ychwanegu cymwys i'r ac effeithiolrwydd,
 felly mae yr Eglwys yn ei gwaith; wrth ymar-
 fer y chwanegir nerth i'r diffygol, a chryfder
 i'r dirym. Nid diffygio o herwydd trymder y
 gwaith; ond diffygio o herwydd bywyd dilafor.
 I ychydig ddybenion y mae ymarfer corfforol
 yn fuddiol; ond mae ymarfer duwioldeb yn
 fuddiol i bob peth, yn mhob man, ac ar bob ad-
 eg. Pa buraf y byddo y metel, gloewaf oll y
 bydd yn ei waith: felly yr eglwys. Ond pan
 yn 'segura, maga rŵd, a'i annherfffaithrwydd
 fydd fwyaf amlwg. Yr amhureded fydd ar y
 wyneb, ac yn gorchuddio pob peth arall. Os
 esgeulusa yr Eglwys gyflawni y gwaith per-
 thynol iddi, nid oes neb arall a'i gwna yn ei lle.
 Ni wna y nefoedd ef, ac nis gall y bod mo'i
 wneud.

Mae yr Eglwys i fod fel y lloer, i dafu adlew-
 yrchiad yr Haul ar y byd moesol; fel y lefain, i
 suro a chysnewid ansawdd foesol y byd; fel
 halen i attal ei lygredd; fel y tân i losgi ei
 sothach. Mae i fod yn y byd, ac heb fod yn-
 ddo: bod o ran y corff yn y byd, ond yr ymat-
 weddiad yn y nefoedd—rhodio yn rhydd fel y
 llanciau yn ffwrn Nebuchodonosor, ond heb
 sawr y tân arni! Y hi i ddylanwadu ar y byd,
 ac nid y byd arni hi. Ymdrechfu codi y byd i
 safle uwch nag y mae, ac nid darostwng ei hun-
 an i ddod i gyfathrach a'r byd. Gweithio allan
 mewn ymarferiad yr hyn a broffesant mewn
 enw. Dwyn tystiolaeth i'r gwirionedd—yn *be-
 ing specimen* o blant y deynras yn gweithio allan
 mewn ymarferiad egwyddorion teyrnas nefoedd.
 Os bydd yr eglwys yn ddi-waith, a fel yr halen
 diflas, heb fod yn dda nac i'r tir, nac i'r domen,
 —yn anghymeradwy gan y nefoedd, a dirmyg-
 edig gan y byd. Yr hyn sydd gymeradwy ac
 angenrheidiol i fod yn cael ei feddu gan yr Eg-
 lwys yn gymdeithasol, sydd hysyd mor angen-
 rheidiol o fod yn meddiant pob aelod o honi ar
 wahan.

Mae y ffaith fod ganddi waith i'w wneud, yn
 rhagdybied fod ganddi allu i'w gyflawni. Heb
 hynny, ofer fyddai ei chondemnio am esgeuluso.
 Eto gall ei nerth gael ei wahan. Pe gwellid
 y llaw yn wywedig, neu y troed yn grebachlyd,
 ac egwan, penderfynid fod rhywbeth o le yn y
 cyfansoddiad. Nis gellir hebgor gwasanaeth
 un aelod; nis gall y llygad hebgor gwasanaeth
 y glust heb deimlo anfantais; nid oes un aelod
 yn y gymdeithas grefyddol i fod yn ddi-ddes-
 nydd, pa mor ddistadl bynag y cyfrifir ef.

Mewn undeb mae nerth. Nid yw yn angen-
 rheidiol fod nnollaeth barn ar bob mater er cyf-
 ansoddi undeb. Mae un yn ymwrthod a chig
 ac yn dewis bwyta dail, un arall yn credu y
 gall fwyta pob peth trwy dalu diolch, heb
 bechu; un yn barnu diwrnod uwchlau diwr-
 nod, un arall yn barnu pob diwrnod yn gyff-
 uwch: pob un o'r ddau yn ateb cydwybod na-

yn ystyried eu hunain yn gyfrifol i Arglwydd cydwybod yn unig. Un yndal etholedigaeth. bersonal ac anamodol, a'r llall olwg wahanol: ond y ddau yn ymdrechgu gwneud eu hetholedigaeth yn sier trwy yr un llwybr. Gwahanlaeth barn am ddull gweinyddiad yr ordinhad: a; ond yn am yr angenrheidrwydd am olechiad yr adenedigaeth, a'r cadw trwy y gwaed, ac annigonolrwydd yr arwyddion allanol i gadw ynddynt eu hunain. Un yn credu am y dull yma mai y goreu ydyw fel trefn eglwys, a'r llall yn barnu dull arall yn fwy effeithiol, ac eto yn goddef eu gilydd mewn cariad. Nid yw fod gwahanol enwadau yn brawf o ddiffyg undeb, mwy nag y mae gwahanol gatrodau mewn byddin yn brawf o hyn. Nid yw chwaith yn brawf o wendid yr Eglwys. Mae yno er y gwahanlaeth barn ar wahanol faterion, *undeb amcan*. Yn y *diffyg goddefgarwch* mae'r gwendid. "Pwy wyt ti sydd yn barnu gwas un arall? Onid i'w Arglwydd ei hun y mae yn sefyll aen yn syrhio?" Yn yr haerlad "Sancteiddiaeth ydyw fi na thi," mae'r niwed, a honi hawl i farnu tros arall. Mae annibynlaeth meddwl yn gynysgaeth o'r nef; a dyledswydd pob dyn i arfer barn bersonol sydd yr un mor amlwg ag ydyw y gorfydd iddo roddi cyfrif personol. Nid derbyn credo wedi ei choginio gan arall, beth bynag all fod y cymwysder yn y cyfryw mewn ystyried eraill, nac wedi ei gwnio fel dilledyn parod yn y masnachdy. Dylid ystyried mai barn bersonol yn wyneb y gwirionedd a gynygir i sylw a ddylai fod, nid *dychymygion*. Mae pethan felly "i'w bwrw i lawr, a phob uchder sydd yn ymgodi yn erbyn y gwirionedd." Cael y gwirionedd mewn golwg, a chadw at y gwirionedd, a geidw yr Eglwys yn iachus a chref.

O'r tu arall, mae hunanymddibyniad yn nychdod iddi fel i'r gangen hono gynt a ddywedai, "Goludog wyf, ac nid oes arnaf eisiau dim." Rhaid iddi deithio pob cam o'r ffordd a'i phwys ar un arall. "Pan wyf *wan*, yna yr wyf gadarn." "Trwy yr hwn a'i carodd" y mae i fod yn fwy na choncwerydd. "O honof fi y mae dy gymorth." "Fel y byddai godidawgrwydd y gallu o Dduw, ac nid o honom ni." Os cyll y teimlad o ymddibyniad ar arall, cyll ysbryd gweddi, rhed i dir ymfrost. Y tri chan wr, ac nid y deng mil ar hugain dan Gibeon oedd i enill y fuddugoliaeth. Nid yn nifer na chyfoeth yr Eglwys mae ei nerth. "Os heb Dduw, heb ddim." Gall fod yn lluosog, a gwan—yn gyfoethog, a thruenus—mewn rhwyg a gorwychedd, megys yn Rhufain fisoedd a basiodd ar adeg Cymanfa yr Anfaledigrwydd—ond y goniant wedi ymadael. "Nid trwy nerth, ac nid trwy lu, ond trwy fy ysbryd i," dyna ddirgelwch ei chryfder. Pan gyfathrachodd yr Eglwys â'r byd—y dibynodd ar lywodraethau gwladol—y gwnaeth hongian ei hegwyddorion ag huanau byddinoedd, y dechreuodd wywo, y

lwydodd ei gwedd, y collodd ei chwaeth at ym-borth, y collodd wyneb ei Dduw, y peidiodd a bod yn anorchfygol. Ysbrydol yw ei harfa, ac nid cnawdol; mae yn gwisgo ei nerth pan yn ymwisgo yn ei harfa ei hunan, pan yn ymaffyd yn nghlleddyf yr Ysbryd, yn lle y cleddyf dur. Nis gellir trwy orfodaeth wneud dyn yn rhinweddol, a'i ddwyn i gasan pechod, mwy nag y gellir rhwymo cydwybod. Nid pan a'i sylfaen ar allu dynol ac awdurdod ddacrol y gellir dweyd am dani, "a phyrth uffern nis gorchfygant hi;" ond pan yn pwyso ar Grist, Craig yr oesoedd, a'i iawn digonol.

Pw barham

EFENGYL YR HEN ORUCHWYLIAETH.

"Canyis i ninau y praeithwyd yr efengyl megis iddynt hwythau?"—PAUL.

Byddwn yn teimlo yn fynych, wrth wrando a darllen esboniadau ar ymddygiadau ein Dduw da tuag at y byd o dan yr Hen Testament, go-odir ef allan yn gyffredin fel un nad oedd yn gofalu ond am ryw bersonau neillduol, megis Abraham, Eot, Noah, &c., ac mai iddynt hwy yn unig yr oedd trefniadau yr hen oruchwyliaeth wedi eu bwriadu er cadwedigaeth. Ymdrechwn ddangos fod Dduw wedi amlygu ei hun i bersonau neillduol, ac hefyd i genedl neillduol, er mwyn iddynt hwythau fynegu am dano i'r byd yn gyffredinol.

Dechreuwn gyda Noah, gelwir ef "Pregethwr cyfiawnder." Pregethodd am chiwech ngain mlynedd i drigolion llygreddig yr hen fyd; ang-rhedasant ei bregethau, diystyrasant ei gyng-horion, aethant yn mlaen yn eu hanghyfiawnderau, diystyrasant fuddion eu cadwedigaeth, ac mae Paul, Heb. 11: 7, yn dywedyd ei fod wedi "*condemnio y byd*." Nid ydym yn gwybod pa fodd y gallai gondeinio y byd, ond ar y tir fod y byd wedi cael cynyg ar eu cadwedigaeth, yn-gystal ag yntau. Eiddwyd gwrandawyr ei bregethau, ac maent heddyw tu draw i'r llen yn ddiestigus yn y carchar, a'u cydwybodau yn eu condemnio, am wrthod moddion eu cadwedigaeth.

Hefyd gweinidogaeth Lot. Mae yr apostol Pedr yn ei alw yn "Lot gyfiawn." Cadwodd ei hun yn bwr a dibalog yn nghanol dinas lygreddig. Yr oedd mewn gofid a thrallod o herwydd ymddygiadau annuwiol y trigolion, ac mae yn eglur, er mai byr ydyw ei hanes, ei fod wedi eu cyngori a'u rhybuddio ganoedd o weithiau, ac mae yr hanesydd ysbrydoledig yn codi rhan o un o'i gynghorion wrth ei feibion yn nghyfraith. O! mor bwysig a difrifol ydoedd ei gynghor, pan oedd y gawod danllyd yn crynhoi,—"Cyfodwch, deuwch allan o'r fan yma,—o herwydd y mae yr Arglwydd yn difetha y ddinas hon:—ac yn ngolwg ei ddawon yr oedd fel un yn oellwair." Llosgwyd eu dinas a hwythau yuddi. Mae gwrandawyr cyng-

horion a phregethau Lot yn yr un circhar, a gwrandawyr Nohu yn ddiesgus—am iddyn: wrthod moddion eu cadwedigaeth.

Fel yr oedd trigolion y byd yn lluosogi, darparasai Duw ar eu cyfer. Galwodd Abraham o Ur y Caldeaid, a rhoddodd addewid iddo ef a'i had o wlad Canaan. Dywedai am Abraham, "Canys Abraham yn ddiau a fydd yn genhedlaeth fawr a chref, ac ynddo ef y bendithir holl genhedloedd y dddear." Paham y rhoddodd yr Arglwydd wlad Canaan, mwy na rhyw wlad arall i Abraham? Yr ydym yn ateb, am ei bod yn nghanol y byd adnabyddus y pryd hyn, a dyfroedd y gwledydd adnabyddus y pryd hyn, bron oll, yn rhedeg i Fôr y Canoldir. Neillduodd Jerusalem yn Nghanaan i fod yn ganolbwynt,—lle byddai meddion moesol yn cael ei gwyg i'r byd yn gyffredinol. Rhoddodd bortread o'r *Demt*, yr hon oedd a'i phinaclau hyd y nefoedd, er tynu sylw trigolion y byd oddi-amgylch ato ei hun, a dywedai wrth y genedl Israel mai hwy oedd ei dystion. Darllener Eeay 44: 8. Yr oedd Duw am iddynt ddweyd am dano, wrth yr eilunaddolwyr oedd oddi-amgylch iddynt yn byw. Yr oedd am eu cael i Jerusalem, at yr Eglwys, ac yr oedd am iddynt hwythau sefyll drosto fel ei dystion, er profi mai Ef oedd y *gwir Dduw*, mynai iddynt ddweyd am ei *allu*, am ei drugaredd, &c., nid oeddynt yn sefyll drosto fel ei dystion. Dywedai yr anfarwol Dr. John Flavis "Mai dyledswydd y byd o dan yr Hen Destament, oedd dyfod at yr Eglwys, ond o dan y Testament Newydd, mai dyledswydd yr Eglwys ydyw myned at y byd; 'Ewch i'r holl fyd, a phregethwch yr efengyl i bob creadur.'"

Pa fodd y dysgir y byd am eu colledigaeth, a'u sefyllfa druenus drwy bechod? Pa fodd y dysgir y byd am Dduw a'i drugaredd &c.? Yr ydym wedi cyfeirio at *blan Duw* o ddyagu'r byd.

1. Dysgu Abraham. 2. Abraham i ddygu ei deula. 3. Y teulu hwn i ddygu eu holynwyr, nes byddai wedi dysgu cenedl, yna symud y genedl hon i ganol y byd er iddynt hwythau ddygu'r byd. Hefyd, yr un dull a gymerodd ein Gwaredwr mawr i ddygu'r byd, neillduodd ddeuddeg dyegybl, a dywedai, "I chiwi y rhoddwyd gwybod dirgellon teyrnas Nefoedd, ac nid i'r byd." Dyben ein Hiachawdwr mawr oedd dygu'r byd a dywedai mai goleuni y byd yd oedd; ei ddoethineb oedd dysgu deuddeg yn dda, a'u hanfon wedi hyn i ddygu'r byd, fel hyn y bu, dywedai "Ewch i'r holl fyd," &c.

Mae y byd yn gyffredinol, wedi cymeryd i syn a phlan Duw i ddygu; gwyn fyd, na byddai iddynt dderbyn ei addysg hefyd. Mae Duw wedi tynu y plan ac wedi gweithio wrtho er ys mlloedd o flwyddi, ac mae y byd yn ei ddilyn, ac maent yn methu gwella ei gynllun; a beth ydyw y gwahanol ashrofa sydd gan

wiahanol Enwadau crefyddol? beth ydyw y *National Schools*, a'r *Norman Schools*, &c.? Y byd yn cymeryd i syn y gynllun Duw i addysgu. Canfyddir oddiwrth y pethau uchod, fod Duw wedi darparu moddion yn mhob oes o'r byd er achubiaeth y byd; ac nid ydym yn gwybod am neb yn cael eu condemnio, ond y rhai sydd yn camddefnyddio moddion gwybodaeth. Mae yn wir nad ydyw y moddion sydd yn nhywyllleoedd y dddear mor eglur, ac O! mor bwysig i ni yn ngwlad efengyl, ydyw cyd-ymdrech i anfon yr efengyl i dywyllleoedd y dddear.

J. D., *Spring Green*.

CWYMPEDIGION ANGAU YN EGLWYS ROSS STREET, PITTSBURGH, PA., YN 1878—4.

GAN Y FARCH. H. E. THOMAS, D. D.

(Parhad.)

Y gyntaf a gladdasom yn 1874 oedd Mrs. RA-OHEL THOMAS, Birmingham, yr hon a fu farw Chwefror y 18fed yn 66 mlwydd oed. Gawnwyd hi yn Llanfihangel-yr-arth, sir Gaerfyrddin, yn 1808—merch ydoedd i Dafydd Jones, Ddolwen. Ymunodd mewn priodas a David D. Thomas, brodor o blwyf Llanllwnl, yn 1828, fel y buont yn briod am 46 mlynedd. Dderbynwyd hi yn aelod crefyddol yn Capel Nonl, yn 1880, o dan weinidogaeth y Farch. W. Jones, (yn awr o Abertawe,) lle yr oedd ei phriod yn aelod yn flaenorol.

Bu yn fam i 14 o blant—claddwyd un ohonynt yn Nghyrru, yn Eglwys Llanllwnl, a phump ohonynt yn y wlad hon, lle y gorwedda hi a hwythau; ac y mae saith o feiblon parchus yn fyw, ac yn eu mysg y meddyg rhagorol Dr. J. D. Thomas, ac un ferch, yn nghyd ag amryw wyrion, oeddynt yn anwyl iawn ohoni. Claddwyd hi yn Union Dale Cemetery, a chydwelnyddwyd a mil gan y brodyr O. Owens, (yn eglwys yr hwn y mae ei phriod yn awyddog,) — Maguire (M.) a G. H. Humphrey (P.)

Golwg effeithiol oedd gweled y meiblon yn caerio eu mhaen yn barchus a dwys i'w gosod yn ei gwely pridd. Cymerals y geiriau hyn fel sail i wneyd nodludau ar ei elmymeriad wrth draddodi ei phregeth angladdol—"A Rahel a fu farw, ac a gladdwyd yn y ffordd i Ephrath," &c. (Gen. 35: 19, 20.) Yr oedd y ddwy Rahel wedi marw o'u gwlad enedigol; yr oeddynt yn wragedd tra hoffus gan eu gwyr; yr oeddynt yn ymlyngar iawn wrth eu teuluoedd; buont farw o faen eu priod; a chafodd y ddwy gladdedigaeth barchus. Ond cafodd Rahel Thomas fyw i sagu ei phlant, a threulio blynyddoedd i wasanaethu crefydd yn ei gwlad iabwysledig. Gellir ychwanegu am dani ei bod yn wraig dda, ddarbodus, yn gymydogus ddistaw a diabean, yn grefydd-wraig dffwleth, hynod astud yn gwrandao yr efengyl, a fyddlon i'w byw, a chafodd ddiwedd da—tystial "wrth ymadael o'i henaid hi," mai "*Jesu Grist oedd ei Ffrind goren*." Bydded y Nefoedd yn dyner o'i phriod oedranus a'i holl anwyliaid.

Mawrth y 5ed, bu farw o'r *typhoid fever*, yn 37 mlwydd oed Mrs. CATHARINE JONES, anwyl briod y bardd rhagorol J. Gwynhaf Jones. Yr oeddwn yn ei hadnabod yn dda yn moren ei hoes. *Maf*

yddeud i hen deulu parchus amaethdy y Lamb, yn agos i Bwlchtyocyn, yn Lleyn, sir Gwynedd. Derbyniwyd hi at grefydd yn leuane gao y Pargh. Dr. Jones. Symudodd cyn hir ar ol hyny i gadw ty ei brawd i Porthmadoc, a bu am dymor o dan weindogaeth yr enwog Mr. Amfrose, am y hwn yr ymbleserai i son yn w stad y cwrddwn a hi. Befydodd wedi hyn gyda ei chwaer Mrs. O., yn Pwllheli, lle y bu yn aelod am wyth mlynedd, ac yn seilog gyda holi ranau crefydd. Ymbriododd a'r Bardd Gwynidif, brodor o'r Wau-fawr, lle y mae ei dad yn ddiacon ffyddlon eys amryw flynyddoedd, a chwasant un bichen, yr hwn sydd yn blentyn buwddgar, a themlir rhyw ymlynad mawr wrtho am ei fod yn amddifad o fam. Pan yr oedd Mrs. Jones a'i phriod yn Pwllheli, yr oeddynt ar yr adeg mewn amgylchiadau da, a thrwy eu cymhorth a'u dylanwad, y gwnaed y Setlawr i'r Pwlpud ysplenydd yn Nghapel Bwlchtyocyn. Cadwal dyagored i welsion yr Arglwydd yn Pwllheli, ac yn mysg y rhai a fynychai yno, yr oedd Ambrose, Porthmadoc; Jones, Tabor; Eyans, Caernafon; a Hwfa Mon, Llundain, yr hwn a daeth o'r Brifddinas i fedyddio ei baelgen bach.

Ymunodd a'r eglwys hon yn fuan wedi ei dyfodiad i'r wlad yma, ac er na chafodd ond treulio ychydig fisoedd gyda ni, enillodd serch a pharch i'n o Gymry caredig Pittsburgi. Cafodd gystudd trwm, ond adroddai y deg aduod cyntaf o Ps. 51, yn aml, a chafodd lawer o gysur oddiwrthynt. Dangoswyd parch mawr iddi diwrnod ei hanglad gan ei chydgenedi, er garwed y tywydd daeth hi i Gladdfa Union Dale i'w hebrwng i'r bedd, ac ymgyfarfyddodd torf fawr i wrando ar ei gweindog yn traddodi pregeth angladdol iddi y nos Sabboth canlynol, oddiar Ezeec. 24: 18, "A bu farw fy ngwraig yu yr hwyr." Yr oedd yn wraig dda — o deulu da, o dymher da, ac o naww grefyddol dda. Cymerwyd hi ymaith "a dymnod"—a dymnod trwm, a chafodd ei phriod gollod trwm am wraig dda. Aeth i le da, at lu o'i theulu oeddynt wedi blaenu. Cyfeiriai ei hanwyl briod ati yn ei Gan deimladwy, "ADGOFION NADOLIG 1874."

Nid yw mis Mawrth yn myned heibio heb i un arall o'n haetodau gael ei gwynio, sef Mr. BENJAMIN LEWIS, 86, Ross Street, yr hwn a fu farw ar yr 11eg o'r mis hwnw, yn 67 mlwydd oed. Daeth i'r wlad hon o Dowlais, ac adroddai am dano ei hun yn cario coed at hen addoldy Bethania. Yr oedd yn ddyn cryf, ysgwyddog, a chadarn y pryd hynny. Gwnaeth ei ran gyda changen o ysgol Sabbothol a gedwid gan eglwys weithgar Bethania, y pryd hynny. Wedi ymfudo i'r wlad hon bu am ral blynnyddoedd yu ffarmio yn Iowa, a dyna yr adeg galetaf a gafodd yn ei fywyd. Nid oedd y dalaeith hono ond teneu ei phoblogaeth yr adig hynny, a'r Gymry yn ychydig a gwasgarog, hi naed oedd yn cael dim moddion gras yn ei lath ei hun. Byddai yn myned allan ar y Sabboth i gysgod y coed wrtho ei hun, i adrodd adnodau a hymnau Cymraeg, a dyna yr unig fwynt a gafodd. Cwrddodd a llawer o offidiau, a thra theoyg iddo greu rhai o honynt. Daeth yn ol i Pittsburgh i fyw, ac all briododd a Mrs. Ruth Lewis, o Ramul, yu y fl. 1869. Yr oedd ef a'i briod yn edrych ar ol ein haddoldy y blynnyddoedd diweddaf. Cafodd gwestedd math a phoenus, ac o'r braidd y deallwyd

ei afiechyd, ond ei fod yn rhyw anhwylder ar y cylla. Bu farw yn dawel a hyderus lawm. Claddwyd yntau yn Union Dale Cemetery, a thraddodiwyd pregeth angladdol iddo oddiar Heb. 11: 13.

FFOI AT Y CEIDWAD.

Yn mhilith y rhai oedd dan fy mugeiliaeth, bnni mlynedd ar hugain yn ol, yn un o blwyfydd prydfertthaf swydd Otsego, N. Y., oedd llaneas ddeniadol yr hon yr oedd prydfertthiom lluosog ei nodwedd bersonol a chymdeithasol wedi eu dirfawr chwaneu a'u haddurno gan ei dauoldeb syml a diffuant. Arol ei phroffes o grefydd, bu ei rhodiad yn gyson yn mhob dyledswydd allanol a gweledig, ac yr oedd yn feddianol ar barch ac ymddiried pawb. Gan ei bod yn fereh i deulu cyfoethog, teidid hi i fseg llawer o gwmpeni bydol, a chafodd aml achlysur o ymweliadau oddicartref.

Pan yn abeol yn ninas New York ar un o'r ymweliadau hyn, tarawyd ein pentref gan glefyd ffyrnig, ac ysgubwyd ymaith ei dau frawd ieuengaf a'i chwaer oedd faban. Melitenwyd yr hyshysiad brawychus ati droe y gwyfraf pollebroi, a phrysurodd hitbau ei chamrau athrist tuag adref. Ar fy ngwaith yn galw yn y ty ychydig oriau ar ol ei dyfodiad, dywedodd wrthyf yn ddi-gei am ei gauaf o bleier yn y ddinas fawr, braidd yn rhy orwych, ofallai, maldai hi; ac yna mewn moment ychwanegai mewn llais o deimlad tyaer tra phrydferth "Oed pan glywais am y pethau yma gartref, mi a ffoais yn ol yn syth at fy Nghaidwad!"

Tarawyd hi yn fawr gan yr ymadrodd ar y pryd, a meddyliais am dano lawer gwaith wedi hynny, fel yn amlygu gwir ras Duw yn y galon, ac yn awgrymiadol befyd o'r effeithian gwaahanol y mae rhagluniatheu Duw yn gael ar wahanol bersonau. Cymhellir yr enaid dynol pan darewir ef gan wialen ei dostref, i ffoi, megys yn reddfol, i rywle, naill ai oddiwrth Dluw, neu ynte *tung ato*. Ac y mae cyfeiriad y ffuedigaeth yma yn penderfynu, ar unwaith, y meddiant neu yr ymddifadwydd o ras. Os bydd gras yn y galon, *tuag at Dduw* y byddia yn ffoi; ond os na bydd dim gras, *oddiwrtho* ef y ffoir. Pa weinidog sydd nad yw wedi gweled hyn yn cael ei arddangos lawer lawm o weithiau? Ac y mae y Beibl yn llawn o esiamplau cadarnhaol o hono.

Esiampl nodedig Dafydd sydd i'r pwynt. Dan wialenodiau llymion anoddionarwydd Duw tuag ato am ei bechod, welo ei enaid yn codi i fyny i ffoi; ond nid *oddiwrtho* yr Un Mawr a ddallai y wialen yn ei law, ond *tuag ato* ef. Darllenwch yr unfed Salm ar ddeg a deugain, yr hon sydd yn llawn o'r eyniad y cyfeirir ato yn awr. Edrychwch hefyd ar y ddunddegfed Salm ar hugain, yn yr hon y dywed: "Canys trymhaodd dy law arnaf ddydd a nos; fy trder a drowyd yn eychder haf. Addafu fy mhoch-

ei wrthyt, a'm hanwired nî chuddiate; dyweda! Cyfferaf yn fy erbyn fy hun fy anwired i'r Arglwydd, a thî a faddaust anwired fy mhochod."

Y prophwyd Hosea, hefyd, yn nghywir dafodlath gwir grefydd, a gynygia arwain y bobl yn yr iawn gyfeiriad, fel y dywed wrthynt, "Dewch a dychwelwn at yr Arglwydd: canys efe a'n drylliodd, ac efe a'n hîachâ ni; efe a darawodd, ac efe a'n meddyginaetha ni."

Pedr a Judas a gysygaeddant oetampïas tarawiol ar y pwynt yma. I'n y dyddiau tywyll hyny o'u cawraidd bechodau yn erbyn Mab y Dyn, fe fodd y ddau i rywle: Judas, oddiwrth y Ceidwad maddeugar; Pedr, tuag ato. Ac yr oedd hys yn amlygu *gras*, a'i absenoldeb. Fel y nodwydd at y pegwn, felly y trodd calon Pedr at y Dwyfol Un a dristaodd. Ond calon Judas, yn ymddifad o'r dylanwad atdyniadol hwn, a ymual-dodd yn fwy fwy, ac a ymdrodd at ddyfnderoedd anmhlwymadwy y dudew dywyllwch dros byth.

Ac os, pan wedi ein brathu gan ymwybodol bechod, neu ein trywanu gan unrhyw saeth o gystudd neu alar, y gallwn *dderis* ffîol yn yr iawn gyfeiriad, fel y mae yn ddiamkenol y gallwn, mor fawr uwchlaw pob dirnadaeth ddynol ydyw y frain! Oblegid mae llawer gwialen gan yr Arglwydd i'n cofnau ffîol, ac nis gallwn aïnu byth ddwydd pa bryd yr ydym i gael ein difetha gan ddymad ei law.

As yn mhellach eto, ffoedigaeth *tuag* at Dduw mewn cystudd neu edifeirwch, sydd ragarwydd lled sicr o ffoedigaeth *ato* ef yn angen. Ffîol *ya* o'f at ein Ceidwad oddiwrth ein crwydriadau, sydd yn ein harwain i ffîol i *fy* ato ef pan yn marw. Y fonoddiges ragorol a enwale aeth yn wraig ac yn fam ar ol hyny, ac ychydig ffynyddau yn ol galwyd hi ymaith o'r ddacae trwy sailwch sydyn. A phan glywais am y tro galarus, daeth ei geiriau a adroddais yn newydd i'm cof, a rhoddasant i mi y mawr gysur o grada gyda sicrwydd cryf fod ei ffoedigaeth ddiwedda! hi wedi bod i *fy* i bresenoldeb a chroesawiad y Dwyfol Waredwr y bu yn. trol gwyneb ei hysbryd ato mor aml yn ystod ei pherierindod daearol.—*Y Parch. John G. Hall.*

Barddonol.

ADGOFION NADOLIG 1874.

I Dydd Nadolig hwn adgofion fydd
Sydd yn ymrithio drwy fy meddwl i:
Mae rai o honynt fel ysbrydion coll,
Yn eangderau yr anfarwol fydd,
Yn ymgais am ddedwyddwch heb ei gael:—
Adgofion am bechodau duon, brwt,
Adgofion am ystarmydd trallod biln,—
Adgofion am weithredoedd angen du—
F'u'n cwalu fy ngoboithion fel mae'r gwynt
Yn chwlu niwl y boreu ar y bryn.
Ond eto 'nghanol yr adgofion hyn

Adgofion eraill fel angylion hedd
S'r'n arllwys olew carlad i fy mron.
Adgofion am yr adeg ddedwydd gynt
Pan oedd pelydron haul ringlunlaeth Duw
Yn tywallt ei fendithion ar fy mhen.—
Adgofion am fy anwyl, ffyddlon, wraig.
Adgofion am ei serchog, ddidwyll wen—
Adgofion am ei theulad tyner, mwyr—
Adgofion am ei chyfelligarwch pur—
Adgofion am ei gwir ffyddlondeb hi—
Adgofion am ei serch fel tyner fam—
Adgofion am ei rhagoriaethau oll
Sydd fel angylion yn fy ngwydd yn awr
Yn dystion dystaw o'r anfarwol fydd.
Cenhaden teimlad yw'r adgofion hyn
Maent yn llefaru'n ddytaw dan fy mron
Am fywyd pur anfarwol yn y nef.
Ac yn y bywyd pur anfarwol hwn
Mewn gwynfyd a thangnefedd gyda'r Saint
Fy anwyl briod sydd yn canu'n awr
Yn canu'r anthem, "Teltwng ydyw'r Oen."
Y mae yn awr a'i thelyn yn ei law
Uwchlaw goffidiau a thrallodion byd.
Pan oedd yn teithio yn yr Aul biln
Cyfarfu ag ystarmydd fwr na mwy
Yn ddigon i orlethu natur wan
Ond drwy ei holl drallodion yn y byd
Yr oedd ei ffydd yn gadarn yn ei Duw.
Pan oedd y *Typhoid* yn dirydu'i ebor
Ei henaidd oedd yn silwdd am y nef
A gortoloddai am y Dwyfol Iawn
Ac yn y teimlad hwnw bedeg wnaeth
O ganol dirydladus angau du—
I'r gwynfyd pur lle nad oes marw mwy.

J. GYNDAF JONES.

COF AM ELLIS EDWARDS, FENRHOG, BLAENAU FFESTINGOG, G. C.

* * * * *

Nid oedd haul gwybodaeth eto
Wedi cyrraedd baner dydd
Bridd nad "pechod anfaddeuol"
Ydoedd son am *addysg rydd*.
Yr oedd meddwl *annibynol*
Fel y *perl* yn nghwr y Hald;
Pan dywalltidd gwawd a dirmyg
Arno gan ysbrydion phaid.

Gwnaeth athrofa ar ei aelwyd
Er hwylyso cerbya dysg,
Ca'dd ei blant fanteslon helneith
Gau dad tirlon yn eu mysg;
Adnabyddai *kad athrylith*,
Triual'r trî i'w dderbyn ef—
Gwnal'r hyn allai gan ymddried
I ddylanwad gwlith y nef.

Hwn oedd "CROMWEL ANNISTMAETH"
Yn FFESTINGOG yn ei ddydd;
Mynodd dori llyffetheliriau
Er mwynhau cydwybod rydd,
Mynodd osod yn "Bethania"
Egwyddorion teyrnas Dduw—
I saluri'n *nich ddesodau*
Wnai y wiad a'i gwedd yn wyw.

Mae ei orchest flwrnaethus
Ydoedd yn yr "Ysgol Sul"—
Dyna'r fan y gwnal wrhydri
Er daeblygu'n meddwl eul;
Brenin ydoedd ar ei orsedd—
Yma'n anrhyddedu'r swydd—
Medral lywlo mewn doethineb
Nes cyrhaeddodd llawryf llwydd.

Gwelodd ddydd y "pethau bychain"
Yn gwneud dydd y *pethau mawr*,
Gwelodd lawer plentyn *eddil*
Drwy ei ddysg yn dod yn *gwas*:—
Cododd fuching yn "Bethania"
Sydd yn *heuliau* yn y wiad:—
De a Gogledd gafodd deimlo,
Nerth *athrylith* ein ben dad.

Mae'n ddyddorol lldo heddyw,
Dafn trem o'r oriel fry,
Ac i ollwng tannau'r delyn
I olygu'r wlad lle bu—
Yma gwel y "fechan cddill"
Wedi myn'd yn "fil" a mwy,
A BETHANIA yn genedlaeth—
"Gref," a'i changu dros y plwy'.

Os yw'n felus i ryfelwyr
Adolygu ysbuil cedd—
Mil melusach i'r hen GRISTION
Ydyw llwyddiant "teyrnus hedd"
Os bu magu meib i ryfel
Yn dedwyddu ambell dad—
Magu mab fu'i hoffder yntau
I bwlpuddau gwych ei wlad.

Os na chafodd ef enwogrwydd
Drwy olyniath brawd na châr;
Fel dyrchafwyd gyda'r enw,—
Tad i "EDWARDS ABERDAR,"
Dyma'r symlid n'i cysurid
Ar fachiudlad haul ei oes;
Gwel'd ei fab dan wir arddellad,
Cenadwri fawr y GROES.

Bendigedig ydyw cofiant
Y rhieni anwyl hyn
Gychwynasant eu hoff WILLIAM
Gyda gwaith "CALFARIA" fryn;
TAD a MAM o sel a gallu
Oddynt hwy tra ar eu talth,
Teiniwyd bwlch ar ol eu colli
Yn yr Eglwys flwyddau malth.

"Melus ydyw hun y gwelthlwr"
Yn nbawelwch nad y bedd,
Y mae goballth am y palmwydd
Yn y dwylaw yn lle'r cedd:
Adnewyddu'r hen berru
Pan y cana "UDGORN DUW;
ELLIS EDWARDS heb ei wendid
Gwyd o waelod bedd yn fyw.

GRIFFITHS GRIFFITHS

Ffestiniog, G. C. (Gutun Ebrill.)

O. Y. Dymunir i'r *Dysgedydd* godi yr uchod. J. G.

CYFLWYNEDIG I'R CENHADWR.

MR. GOL.—Dyma llinellau fu yn fy meddiant tua 7 mlynedd, a gyfansoddwyd gan "Gutun Ebrill" i Mr. Ellis Edwards, Diacon, gynt o'r Penrhos, Ffestiniog, G. C. Cyfansoddwyd hwy at gystadlenaueth "Undeb Ysgollon Sab." Ffestiniog, a gynhaliwyd yn Tanygrisiau; am yr hyn y derbyniodd yr awdwr y *brif wobr*. Credwyf mai hon ydyw yr unig adysgrif ohoni; a drwg genys fod rhan flaenaf o'r "Bryddest" wedi myned ar ddifancoll, yr hwn a roddai fanylion o fywyd y gwrthrych fel cerfwr cywraidd—cymydog dlaben—ac yn "dalach o'i ysgwyddau" i fyny mewn gwybodaeth na'i gydoeswyr gwledig. Un o adgoffon cyntaf yr ysgrifenydd doedd sylwi ar fawr eel Ellis Edwards gyda'r "Ysgol" a holl ranau yr *achos* yn Bethania. Llettydd ef a'i briod lawer ar genadon heddi; a disgynodd y fantell offeiriadol ar eu mhab William fel yn ad dallad iddynt. Efe erbyn heddyw sydd wedi bod yn un o oleuadau ddisglaeriaf Annibyniaeth yn Aberdâr am 80 mlynedd. Credwyf i Ellis Edwards drwy ei egnion gyda'r Ysgol Sab. nid yn unig fendithlo De a Gogledd Cymry ad hefyd ranau o America ag Awstralia. Bydded efe yn esiampl i ninnau i fyned a gwneuthur yr un modd. Yr elddoch

JOSEPH O'FEIRION.

Kootuk, Ia., Ebrill 20ed, 1874.

CHWYLDROAD Y FLWYDDYN.

Darfyddodd yr haf, nesodd y gau,
Y rhwynt sydd oer, yn gymysg â'r eira;
Fe syrthiodd y dall, a'u tegwch a wywodd,
A balender y flwyddyn i gyd a ddifiaodd.

I ba le yr aeth y blodau siriolaf?
A hullodd y coeddyd y gwanwyn diwedda?
Fe syrthiodd eu tegwch i ddwy law marwolaeth,
Collasant eu harddwch ar dir llygredigaeth.

Yn mhale mae'r haf oedd ddisglaer a balchald,
Ei rosyn yn goch, a'i arogl yn beraidd?
Fe'i ddiodd marwolaeth, a syrthiodd i ddifrod,
Ac felly mae'n gorwedd yn awr yn ei seddod.

Fel hyn y mae pobpeth yn prysur fyn'd heiblo,
Er bod dros ycyddig yn barddwych flodeuo;
Ond angau a'u tyr i dir llygredigaeth,
Gau's yuddynt yn awr mae badau marwolaeth.

Pan dderfydd y gauaf daw eilwath yn wanwyn,
Y llifnodd a red, a lleda'r blodeuyn:—
Y rhai sydd y feirw a ddeuant o'u beddau,
Ac na fyddwn brudd, daw haffydd i ninnau.

Cyfl. gau D. W. R.

'DYW RHYS OND WEDI BLAENU.

Sef RHYS HOWLAND mab i Daniel a Mary Rowland, Berier, Mo., yr hon a fu farw Hyd. 6ed, 1874, yn saith mlynedd oed.

Nac wylwch ei rieni cu
Fel rhai y sy heb gredu,
Ior a'i cymrudd fry i'w llys;
'*Dyw Rhys ond wedi blaenu.*

Ei le ar'n wag yn Nghor o Plant
Pan gwrddant i lon ganu,
Ond cysur yw i'ch clwyfus iron,
'*Dyw Rhys ond wedi blaenu.*

Yn mhlith y teulu ni cheir ef
Pan godant lefa gweddi,
Ond eilia gan mewn purach llys;
'*Dyw Rhys ond wedi blaenu.*

Adgoffon o'i fraeth eiriau llon,
A wnant i'ch bron hiraethu,
Ond ymgyrwrch gyda brys;
'*Dyw Rhys ond wedi blaenu.*

Fe ddaw y dydd cewch eto gwrdd,
O ddauu bwrdd yr Iesu,
Heb mado mwy, yn uwch eich gris,
'*Dyw Rhys ond wedi blaenu.*

GEORGE M. JONES.

MARWNAD.

Er coffaduriaeth am Mrs. ESTHER LETSON, gwerag John Letson, Ync., Blue Mounds, Wis., yr hon fu farw Ebrill 17, 1874.—Gwel CENHADWR Medd.

Dyma'r anwyl wraig wir enwog
Fu'n odidog yn ei dydd
A'i gwedd lawddgar yn y ddacar
Er em gular heddyw'n gudd;
Hon fu llynod addfryn briod
Nes ei gosod dan y gwyss;
Coffo'i didwyll welbrediadau
Sydd fel periau mawr ei pwys.

Gwraig gariadus dangnesfeddus,
Mam olafus yma fu,
'N gwneud cynllideb mewn ffyddlondeb
Trwy ddoethineb yn ei thly;
Hon fu gywraidd ar ei gorau
Er mwyn cadw'r drygau draw,
A'i gwir hanes fel cymdogaeth
Oedd gwneud lles i baw ger llaw.

Cyfoethogion a thylodion
Sydd yn dystion am ei da,
Bod ei h'wyllys nol ei gallu
Am ym'leddu rhai oedd gla'
Nid ymorol am wneud angh
Mewn un man oedd amcan hon

Ond ymgeledd i'ni gwanalidd
Fyddu'n bruddalidd ger ei bron.

'Roedd hi'n barchus fydwraig fedrus
'N un ddaculus weddus lawu,
Ymgeleddu pawb o'i deutu

A daloni oedd ei dawn;

Ond daeth angau torwr clyman

Ruodd a'i gleddau iddi glwy'

Er mor anwyl ydoedd i'ni

Byth ni chwano ni mawl mwy.

A'i hael ysbryd aeth i wynfyd

Tir y bywyd draw i'r bedd,

I fod yn wastad gyda'i Cheidwad

Yn y wlad a'r bythol wledd,

'R hwn fu'i "Thw" a'i Noddwr addas

'R hwn trwy ras a'i gwuaeth yn rhydd

'R hwn a'i nolodd o'r anialwch

I ddedyddwch wlad y dydd.

Draw yn Nghymru daeth i'w garu

Cadarn gredu—codi'r groes,

A'i ffyddlon ddilyn a'i addoll

Ddarfu'n hy' hyd derfyn oes,

Ieu'n 'n gwbl oedd ei gobalith,

Efa'i waith oedd fwy o werth

Na goludoedd byd gwledig,

Ef yn unig oedd ei nerth.

Gwir orfoledd a thangnefedd

Ydyw diwedd plentyn Duw

Ac er rhuddi'r corph i byddu

Daw'r holl deulu i lyu' a fyw,

Selina udgorn Duw gwybyddwch

Llu y llwch a glyw y llef,

A chyfodant oll mewn mynyd

I gael cwrdd Anwyllyd Nef.

Yno'r una'r corph a'r enaid—

Pawb a raid gwir gyfirol

Heddyw'n ufudd celsiwn grefydd,

Byr yw'n dydd i'n barotol,

Heddyw yw dydd yr iechuadwriaeth,

Dyma gref aturwriaeth gras,

Dewch yn brydlon i'r Iesu'n welion

Cyn myn'd tan gloion angu glas.

Y Gog.

DIOLCHGARWCH AM DDARLUN

Y PARCH. D. R. DAVIES, BRADY'S BEND, PA., ION-
AWN 11EG, 1875.

Ar dywydd oer, a'r eira wrth y drws,

Y caru'r ddaeth i ni a duriu tiws,

O'n hawyl trawd, a garwn hyd y bedd;

Ki ddariu sydd yn dangos lachus wedd.

El lun sydd bardd, yw wir a chywir hwn;

Casfyddwn yn ei lygaid lath y llawu:

El dalcen teg, ym ddiau uchel yw;

Gwua brofi paru i ddyn, a'r uchel Dduw.

Dymunwn lwydd i'n brawd am ffyddau malth,

A nawdd y nef nes gorphen'dyrus dalth,

A ddedydd fyw o fewn i'r Gannau draw,

Trwy lawu y grous lle nad oes loes na brow.

Birmingham.

IORWERTH.

GABRIEL.

O! geinfalch ros y Gwynfyd,—yn swynel

Dy lwyneb eurbryd;

Frydferthion gwythion i gyd,

Yn gwlwyn o'th fod gyfyd.

Prospect, N. Y.

ENLON MON.

Hanesiaeth.

CADWYN AUR I IORTHRYN GWYNEDD.

DR. EVERETT,—ANWYL FRAWD,—Cadwyd
cyfarfodydd llewyrchus a buddiol, er cefnogi

lleyddiaeth a cherddoriaeth Gymreig, ac eg-
wyddori plant yr ysgolion Sabbathol yn yr
Ysgrythrau, gan Gymry Tennessee, yn Knox-
ville, Rhag. 25, 1874, ac yn Coal Creek, Ander-
son Co., Tenn., Ionawr 1, 1875. Ni welais eu
hanes wedi eu cyhoeddi eto. Dichon y gwneir
hyny yn fuan.

Mae y Gweithfeydd Haiarn a Glo yn y dal-
aeth hon, fel mewn talaethau ereill, wedi bod
yn nodedig waelion ers dros flwyddyn bellach,
ac nid oes argoelion am eu hadfywiad eto. Er
hyny oll bu Cymry parches Knoxville yn dra
ffyddlon a haelionus er cynhaliacth y weinid-
ogaeth sefydlog yn eu plith, ac er llwyddiant
pob achos da.—crefyddol, Beiblaidd, cenhadol,
dirwestol, a dyngareol.

Yn eu cyfarfod cyhoeddus yn yr Addoldy
yma, y Nadolig diweddaf, cyflwynasant i mi
Rodd werthfawr o *Gadwyn Aur*, fel arwydd o'u
serch tuag ataf, a'u cymeradwyaeth o'm llafur
gweinidogaethol yn eu plith am dros ddwy
flwydd; o'u cydymdeimlad â mi yn fy mhroff-
edigaethau chwyrwion; ac o'u gwir ddymuniad
am fy llwyddiant yn y dyfodol. Teimlwyf yn
ddyledswydd arnaf i ddiolch iddynt, ac i roddi
cyhoedduerwydd i'w serch a'u haelioni fel hyn
trwy y CENHADWR. Yr wyf ym gwerthfawr-
ogi eu gweddian a'u teimladau da, eu cyd-
weithrediad egniol, a'u dyfalbarhad i wneuthur
daloni, er lles eneidiau a gogoniant Daw, yn
fwy na'r *gadwyn aur*, er mor werthfawr ydyw.
Anaml y gellir gweled eglwys a chynulleidf-
mor ffyddlon, unol, egniol, a haelionus er
llwyddiant achos y Gwaredw, a Chymry
Knoxville. Mae yma lawer o ddynion gwir
dduwiol a thalentog. Mae yr ysgol Sabbathol
yn llewyrchus—y cyfarfodydd canu yn fywiog
a'r cyfarfodydd *gweddio* yn nodedig deimladwy
ac effeithiol—yn enwedig cyfarfodydd gweddlo
y gwragedd duwiol, a'r hen bobl, a'r bobl ieu-
aine. Cawsom gyfarfodydd bendithiol yma, ac
yn Coal Creek, yn nechreu y flwyddyn hon.
Achubwyd llawer yma y flwyddyn ddiweddaf:
Gobeithlo yr adfywia y Gweithfeydd yn fuan,
er parhâd ac ychwanegiad sefydliadau ac Eg-
lwys y Cymry yn Tennessee. Parhaed yr
awelon nefol i chwythu arnynt. Dymunwyf
eu mawr llwyddiant.

IORTHRYN GWYNEDD.

Knoxville, Ion., 12, 1875.

HANES DECHREUAD YR YSGOL SABBOTHOL

Yn y pymthegfed cyfrol o'r "American Cy-
clopedia," a gyhoeddwyd gan Appleton, New
York, ceir hanes dechreuad y sefydliad daionus
achod, yr hyn sydd fel y canlyn:

"Dywedir bod hanesion yn profi bod yr
Ysgol Sabbathol wedi parhau o dyddian yr
apostolion. Gwaaeth Luther sefydlu amryw iol

ysgolion felly yn Germania, tua y fl. 1537. Yn 1781, fe sefydlwyd Y. S. yn Lloegr gan Robert Raikes, i blant Gloucester; ac fe gafodd y pleaser o weled cyn ei farwolaeth, yr Ysgol Sabbothol wedi cael ei sefydlu yn inhrif drefydd Lloegr. Yn 1783 gwnaeth William Fox ddwyn cynllun i sefydlu ysgolion Sabbothol yn y Trefedigaethau Brytainig. Yn 1783 yr oedd rhifed plant yr Ysgol Sabbothol yn Lloegr yn 250,000. Yn 1780 y sefydlwyd yr Ysgol Sabbothol flaenaf yn y Talaethau Unedig gan Esgob Asbury, sef yn Virginia. Yn 1791, fe wnaeth cyfeillion yr Ysgol Sabbothol sefydlu eu hunain yn Gymdeithas yn Philadelphia. Yr ysgol Sabbothol flaenaf a sefydlwyd yn yr Iwerddon oedd yn 1798, ac yn Scotland yn 1797. Gwnaeth Affricanes sefydlu ysgol Sabbothol i blant tlodion yn New York, sef yn y ddinas, yn 1793. Rhwng 1801 a 1804 fe sefydlwyd tair ysgol Sabbothol yn New York gan Mrs. Isabella Graham a Mrs. Joanna Bethune, ar eu traul eu hunain. Yr ysgol Sabbothol flaenaf a sefydlwyd mewn cysylltiad ag eglwys oedd yn Pittsburgh, Pa., yn 1809, sef yn yr eglwys Bresbyteriaidd y drydydd. Yn 1815, fe sefydlwyd ysgolion yn Caylon, Australia, &c.

"Yn 1809, y dechreuwyd cael ysgolion Sabbothol yn *rhad*, sef yn y Talaethau Unedig. Yr oedd Robert Raikes yn talu, fel y profa hanesyddiaeth."

Wrth feddlw am gynydd yr Ysgol Sabbothol, gellir dywedyd, fod y fechan wedi myned yn ffl, a'r wael yn genedl gref.

Birmingham. Cyf. gan IORWERTH.

SEFYDLIAD GWEINIDOG YN WATERVILLE, N. Y.

HYBARGH OLYGYDD.—Dichon fod yn hysbys i rai o'ch darllenwyr, fod eglwys Waterville wedi llwyddo i sicrhau gwasanaeth y Parch. B. H. Williams, diweddar o Olyphant, Pa., i ddyfod i'n bugaillo; dechreuodd Mr. Williams ar ei weinidogaeth yn ein mysg yr ail Sabboth yn Tachwedd diweddar, ac ar y 15ed a'r 16ed o Ragfyr cynaliwyd cwrdd pregethu mewn cysylltiad a'i sefydliad, pryd y gweinyddodd y Parch. Dr. R. Gwesyn Jones, H. R. Williams, Plainfield, a Griffith Jones, Middle Granville. Pregethodd Dr. Jones (yn absenoldeb y Parch. R. Trogwy Evans, yr hwn a addawodd ddyfod ond a luddiwyd gan amgylchiadau teuluaidd,) ar ddyledawyddau y gweinidog, a'r eglwys, mewn dull grymus ac eglur. Cafwyd pregethas gwir dda ac adeiladol gan y naill a'r llall o'r gweinidogion. Cafwyd cynulladau da, a gwrandawriad astud, a hyderwn y bydd ffrwyth ar y gwirionedd yn ol llaw.

Mae Mr. Williams yn ymddydd yn ei waith gyda bywiogrwydd a sef, a phawb yn teimlo ei fod yr iawn ddyn yn yr iawn le, hyderwn fod

yr amryw gyfeillion sydd wedi aros yn y gyfeillach yn barol yn earnest i'w yr dyfodl eto yn y dyfodol. CRONICLYDD.

DYDD NADOLIG YN WATERVILLE, N. Y.

Cynaliwyd cyfarfod cystadleuol mewn cysylltiad a'r ysgol Sabbothol pryd y gwobrwywyd y plant am eu ffyddlondeb yn dyfod i'r ysgol, yn nghyd a'u hailroddiadau ar y pryd. Gwobrwywyd hefyd y rhai buiddugol yn feibion a merched ar y testynan cystadleuol, a roddwyd i gyfansoddi arnynt. Cafwyd cyfarfod buddiol a brwdfrydig teilwng o dddeiliaid yr ysgol Sabbothol. Llywyddwyd gan ein parchus weinidog. Dynuna llawer gael ei gyffelyb yn fuan eto.

Y Sabboth olaf o'r flwyddyn rhoddes Ysgrifenydd yr ysgol y cyfrif a ganlyn am y flwyddyn. Cyfartaledd rhif yr ysgol 44, nifer yr athrawon 6. Y llafur, Salmau 11, adnodau 1972. Casgliwyd ar wahanol adegau er gwobrwy y plant y swm o \$13.04 a defnyddiwyd \$10.20 i'r perwyl hwnw, felly yr oedd \$2.84 yn ahrsoriaf yr ysgol ar ddechreu 1875. Hyderwn y bydd diwydrwydd a sel ychwanegol gyda y sefydliad gwerthfawr hwn y flwyddyn ddyfodol.

C—DD.

COFANT MR. JOHN HUMPHREYS,

RADNOR, OHIO.

Ganwyd y gwrthrych uchod Mawrth y 13eg, yn y flwyddyn 1797, mewn tyddyn o'r enw Maes-y-dyfrant, Llangedfan, Trefaldwyn, G. U. Mab ydoedd i Morris a Margaret Humphreys. Bu farw ei dad yn 1803. Alibridodd ei fam Thomas Jones, Llangynog, yn mhen blynyddoedd; ac yn 1818 ymfudodd y teulu i'r America; telly yr oedd Mr. Humphreys y pryd hwnw yn ddyn ienanc 21 oed.

Daethant o Philadelphia yn yr hon ddinas y tirlasant—gyda gweddoedd, i Radnor, Delaware Co., Ohio,—yn yr hwn le yr oedd nifer fechan o Gymry wedi sefydlu. Yr oedd gyda hwy amryw deuluoedd eraill, yr hyn oedd ychwanegiad pwysig at y nifer oeddi yma yn flaenorol, ac yn galondid mawr iddynt yn nghanol coedwiguoedd eang ac anghyfanodd, lle ni chlywid ond trwst a chwiban-lad yr awelon, ac udiadau bleiddlaidd. Bu cynydd y sefydliad wedi hyn yn gyflym a sier gan fod y tîr yn fras a chynrychfol.

Yr oedd gwrthrych y cofant yn ddyn ienanc sobr, cynil, a diwyd. Bu yn ngwasanaeth Mr. D. E. Jones am tua blwyddyn, dyn cyfrifol a pharchus—bu hefyd yn gweithio tua chymydogoeth Columbus, fel trwy ei ddiwydrwydd, a'i gynlled bu yn alluog i brynu 160 o erwau o dir y gdyngyborfa (*Congress land*) yn y plwyf nesaf at Radnor.

Yn y flwyddyn 1825 priododd Miss Elizabeth Chidlaw merch Benjamin a Mary Chidlaw, gynt o'r Bala, G. C., a chwaer i'r adnabyddus a'r enwog Parch. Benjamin W. Chidlaw. Cymerodd ofal am dyddyn Mrs. Chidlaw yr hon oedd weddw—a dywed Mr. Chidlaw iddo wneud rhann priod drwy ydym deimlad a gofal i'w fam—ac iddo yntau fel otad tyner yn mhob ystyr.

Yn y flwyddyn 1881 bu farw anwyl wraig Mr. Humphreys ac yn yr amgylchlad colodd tri o blant bychain eu mam yn ngofal tnd galarus a'u nain Mrs. Chidlau. Cafodd nerth i ymgynal yn y brofedigaeth—a llwyddiant a gwenau rhaglunlaeth i'w dwyn i fyny.

Dechreuodd ei yrfa grefyddol yn y flwyddyn 1888 trwy ymuno a'r eglwys Bresbyteriaidd (neu yn hytrach trwy gael ei dderbyn i undeb ag eglwys Crist) dan ofal y Parch. H. Vaudeman mewn capel log bedair milldir o'i gartref—yr un amser y derbynwyd y Parch. B. W. Chidlau, ac unodd 25 eraill o Gymry a'r eglwys grybwylledig am ei bod heb weinidog yn eu cartref. Ymddengys y buasai Mr. Humphreys wedi ymuno ag eglwys Crist yn hreyn hyn pe buasai cyfleusdra; ond gan nad oedd gan y Cymry weinidog yn y lle ni dderbynwyd ef yn furfol hyd yr amser a nodwyd—byddai yn myned i bob moddion o mas heb eithrio y cyf-ellachau y gynellid gan y Cymry yn ei gartref amser malth cyn ei dderbyniad.

Bu y Cymry mewn undeb a chapel Mr. Vandeman am flnyddoedd, ond ymadawsant gyda'u gilydd—a bu un o'r enw Mr. Peregrine yn weinidog lldynt, a thyetolaethir am dano fel dyn o alluoedd crysion—pregethwr doniol ac efengylaidd—a christion diledryw.

Ymddengys mai o dan weinidogaeth y Parch. Rees Powell y bu i'r achos Cynulleidfaoi ymgymeryd a gwedd sefydlog a pharol, ac adelladwyd capel a ystyrir yn yr amser hyn yn yr rhagorol.

Etholwyd Mr. Humphreys yn ddiacen, a dallodd y swydd yn ddidor am dros bymtheg ar hugain o flnyddoedd. Cristion didwyll a phur oedd, heb bocod na rhodres yn perthyn iddo—carwr heddwch oedd hefyd—byddai pob math o geirau, cynwrf a chwerwder yn bilno ei yspriyd—un o feibion tangoedd oedd—er ei fod yn meddu ar synladdau a barn, ond ni wna'i ymrachell, ac ymgynidynu a'i wrthwynebwyr—ymgiliai yn hytrach i loches dystawrydd. Nid ei wendid oedd dweyd gormod, yr hyn sydd ddifffyg mewn llawer, yn enwedig ar lawer o amgylchladau: ond er mai tueddai at ormod distawrydd byddai, er hyn yr oedd yn barod bob amser i ddweyd yn groyw dros Iesu—mawrygai guriad Gwaredwr tungat bechadur ac ymfrostatl yn y groes fel sail a gobaith ei gadwedigaeth. Byddai yn selog dros y pwne o lachawdwriaeth gyffredinol—ac ni wna'i dim ei gynyrfa gymaint a chyfyngiad ar ddarpariaeth gras Duw. Bu yn flyddlon i ddyfod i bob moddion tra y bu yn alluog; ond rhwystrid ef gan henafnt a phell-der flordd i ddyfod i'r moddion hwyrol. Cafodd yr eglwys hon gollod fawr trwy ei farwolaeth yn mhob ystyr, ond ni amheuw na fu y cyfnewidlad iddo ef yn ei w bythol.

Bu farw yn Cincinnati, Rhagfyr y 9ed 1873. Byddai yn arferiad ganddo i dreulio misoedd y ganaf er ya flnyddoedd gyda'i fereh a'i phriod ad John Griffiths, Esq., yn y ddinas grybwylledig, a phaa yno galwodd y Meistr am dano. Yn an-ghwyliadwy, a sydyn y daeth awr ei ymadawiad. Ni bu ond ychydig ddyddiau yn dhoeni, a thar-awyd ef mor drwm gan fath o lewyg fel na fu yn alluog i shardd dim o bwys wedi hynny. Cludwyd ei weddillion i fyny i Radnor i dy ei fab Mr. Morris Humphreys, gwr cyfrifol a pharchus y'nglyd a'i deulu—gyda yr hwn y gwna'i ei gartref, a chladd-

wyd ef dranoeth yn monwent y lle. Ymgasglodd tyrfu fawr i'w gynhebrwng yr hyn a amlygai y parch a feddant i'r marw. Safai yn uchel fel ardalwr yn mysg pob cenedl. Yr oedd yn hem driglanydd—yn mysg yr hynaf o'r Cymry yn y lle, ac o gymieriad da—yn gymydog hawddgar, a chymwynasgar. Cynorthwyodd amil un yn ei gyfyngder—ac mae llawer yn y lle a briodolant eu sefyllfa gysurus bresenol i'r help amserol a roddodd efe lldynt. Yr oedd hefyd wedi bod yn hynod o lwyddianus yn ei ymwneud a'r byd hwn—yr oedd yn berehen da lawer—hwyrach yn un o'r amaethwyr cyfoethocaf yn yr ardal—ac y mae cyfoeth mewn undeb a'r rinweddau eraill yn dyrchafu dyn i sylw ac anrhyddedd.

Pregethwyd ar ddydd y gladdediggaeth yn Radnor gan Thos. Jenkins ei weinidog—ac yn Cincinnati mewn amser priodol gan y Parch. G. Griffiths tuagat yr hwn y teimlai yr ymadawedig hoſlder neillduol, a safai yntau yn uchel yn synladdau Mr. Griffiths fel Cristion gloyw a ffyddlon.

THOS. JENKINS, *Radnor, Ohio.*

CYFARFOD CHWARTEROL FLOYD.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod ar y 18 a'r 14eg o Ionawr. Dechreuwyd y Gynadledd trwy ddarllen rhanau o'r Gair, canu, a gweddi. Cafwyd anerchiad tra buddiol a phriodol gan y Llywydd. Sylwal ar achos y Gwaredwr yn ein plith, a bod angen neillduol arnom am feddu mwy o ysbryd y Gwaredwr mawr, i'n dwyn yn fwy goetyngeidig a hunanymwadol, fel y byddo mwy o undeb a chariad yn cael ei ddangos yn ein bywyd crefyddol.

Am fod yr Ysgrifenydd yn absenol o herwydd fod ei briod yn hynod o wan, bron yn anobeith. Iol i fyw, dewiswyd gweinidog y lle yn Ysgrifenydd y cyfarfod. Yna aed yn mlaen i ddewis swyddogion am y flwyddyn, am fod y cyfarfod y cyntaf o'r flwyddyn.

All ddewiswyd yn Llywydd D. E. Prichard, Rome; yn Ysgrifenydd, y Parch. R. Evans, Reimsen; yn Drysorydd, Mr. William M. Owen, Utica.

Gwnaed sylwadau ar amseriad dewis swyddogion yr Undeb, y buasai yn fwy buddiol fod hyn yn cael ei wneud ddechren yr haf, yn y Cwrdd o flaen y Gymanfa. Gadawyd hyn dan ystyriaeth hyd amser dyfodol.

Penderfynwyd, Ein bod i gynal y cyfarfodydd chwarterol yn rheolaidd yn ol y cynllun a dynwyd amser yn ol, fel y byddo i bob eglwys gydweithredu i gynal yn y blaen achos y Gwaredwr; ac os bydd rhyw eglwys yn teimlo yn rhy wan i dalu traui y gweinidogion, ein bod yn barod i'w cynorthwyo, er mwyn cynal yn y blaen achos Iesu Crist yn ein plith.

Penderfynwyd, Ein bod yn cydymdeimlo a'n brodyr a'n chwiorydd yn New York; yn cydnabod eu ffyddlondeb, eu hysbryd penderfynol, a'u cariad at achos y Gwaredwr; a'n bod yn anog ein brodyr a'n chwiorydd a fyddo yn ymwelw a'r ddinas i roddi eu presenoldeb gyda

yr eglwys pan yn aros yno, er eu cofnogi a'u arioli gyda yr achos.

Penderfynwyd, Ein bod yn anog yr eglwys i wneud ymdrech neillduol gyda'r achos dirwestol, am fod ymosodiadau yn cael eu gwpeud i ddenu ieuencrtyd i yfed, a cholli eu cymertiadau.

Treuliwyd y gweddill o'r cyfarfod mewn sylwadau ac anogaethau buddiol ac adeiladol. Gwnaed sylwadau ar yr angen am ddiwygiad yn ein plith fel cenedl, a'r ffordd i'w gael. Adgofwyd blynyddoedd deheulaw y Goruchaf.

Cawsom adroddiad dymunol gan y brodyr o Utica, fod rhyw gynhesrwydd neillduol yn y cyfarfodydd gweddli a moddion eraill, a'u bod yn meddwl fod y wawr bron a thori. Felly y cafwyd gan y brodyr o Rome, a manau eraill, a gallem seddwl wrth adroddiadau y brodyr o Turin a manau eraill fod rhyw bethau neillduol i gael eu mwynhau.

Rhoddyd anogaethau i ymarfer yn ffyddlon gyda'r Ysgol Sabbothol a'r holl foddion, fel y byddwn ar dir y gallwn ddisgwyl dylanwadau yr Ysbryd Glân.

Gallwn ddweyd ein bod yn teimlo yn ddedwydd yn y cyfarfod, am fod arwyddion neillduol fod Duw gyda ni. Yr oedd y gweinidogion a chynrychiolwyr yr eglwys wedi eu llenwi â theimladau gwir grefyddol. Er fod yr hin wedi rhwystro rhai o gynrychiolwyr yr eglwys i ddod, ac afiechyd a bod oddicartref wedi bod yn rhwystr i rai o'r gweinidogion i fod yn bresenol, eto cawsom weision yr Arglwydd, ac arwyddion neillduol ei fod Ef yn eu cynorthwyo.

Cafwyd cynulliad lluosog, a gwrandawriad astud, a'r hen ddylanwadau dwyfol yn gweithlo nes twymno calon llawer un at Iesu a'i achos. Hyderwn y bydd effithiau dymunol yn dilyn, fel y byddo i Sion gael ei hadeiladu, a Duw ei ogoneddu.

J. R. GRIFFITH,

*Ysgrifenydd y cyfarfod
yn absenoldeb yr Ysgrifenydd.*

CYFARFOD ADRODDIADOL YN WHEATLAND, PA.

MR. GOL.—Byddwch mor hynaws a gadael y cofnodiad a ganlyn i ymddangos yn y CENHADWR.

Cynaliwyd cyfarfod adroddiadol gan ein Hysgol Sul ar ddydd Nadolig (fel arferol)—y goreu y buom ynddo erioed, er fod rhai yn dweyd, (fisoedd yn ol,) mai ynfydrwydd oedd y meddwl y gallem o dan y fath amgylchiadau gael ein meddwl at y fath beth. Ond prawf hyn nad os gan amgylchiadau bydol gymaint o ddylanwad arnom fel i'n rhwystro gyda'r achos goreu.

Cawsom dri chyfarfod, y brawd John Jarrett yn llywydd y dydd.

Cyfngwyd cyfarfod y bore yn benaf i'r plant. Adroddwyd a chlanwyd amryw o ddarnau ganddynt tu hwnt i'n diagwyliad. Cymerai ornod

gofod i osod i lawr yr oll o'r darnau—cawn enwi rhai o honynt. Dechreuwyd yr wyl drwy adrodd "Tipyn o hwy," gan Joseph Price. Ac adroddwyd y "Defnyd Dwfr," gan William J. Thomas. Cân. "Gwialen fedw fy Mam," gan Bernard Roberts. Adroddwyd "Yr Yswain a'r Llaethiferch," gan J. Price.

Yna awd at y gorchwyl o anrhegu'r plant yn nghyd a'r gwragedd â *chandy*. A dygwyd y cyfarfod i derfyn trwy dôn gan y côr, dan arweiniad y Llywydd.

Cyfarfod 2 o'r gloch. Dechreuwyd trwy ganu tŷn gynulleidfaol, "Gilead," o Lyfr Stephens a Jones. Yn nesaf, Anerchiadau gan y Beirdd.

Adroddiad "Y Fair Eglwys, Eglwys Rhufain, Eglwys Loegr, ac Eglwys Crist," gan William Thomas. Tŷn, gan y Côr. Adroddiad "Waiting for Jesus," gan Elinor Russell. Cân, "Mr. Llwyd," gan Bernard Roberts. Adroddiad—"Bod yn wylidwrus," gan J. Price. Cân, "Y Bwthyn y'ng hianol y wlad," gan David Evans.

Adroddiad, "The Workhouse Girl," gan Mary Phillips. Tŷn, gan y Côr. Adroddiad—"Gwibdaith o dragwyddoldeb i dragwyddoldeb," gan Wm. Thomas. Cân, "Jerusalem, fy nghartref gwiw," gan Roberts a'i deulu.

Ymddyddan, "Stitch in time will save nine," gan Richard Russell a Mary Phillips. Cân, "Clod i'r Iaith Gymraeg," gan Richard James. Ymddyddan rhwng Mair a Martha, yn nghylch myn'd i'r cwrdd bore dydd Sul, gan Mrs. Martha Thomas a Mrs. Margaret Jarrett. Tŷn, gan y Côr.

Adroddiad, "Y Clefyd Sabbothol," gan J. Price. Cystadleuaeth ar ganu tŷn gynulleidfaol, pob un i ddewis ei dŷn. Tynodd saith am y dorch. Goreu, Wm. Lewis.

Diweddwyd y cyfarfod trwy ganu "Hen Gymru hoff."

Cyfarfod hwyrol. Dechreuwyd trwy ganu "Mendleson," o lyfr Stephens a Jones.

Yn nesaf, anerchiadau gan y Beirdd. Adroddiad, "Eisteddfod fflasiwn newydd," gan J. Price. "Pat and the Frogs," R. R. "I am a pretty little man," gan James Jones. Cân, "Mi gollais y train," gan David Evans. Adroddiad, "Ysgol Jacob, gan Mrs. Catharine John. Cân, "Marrying," gan Mary Vaughan. Adroddiad, "Torlad y Wawr," gan Daniel John. Tŷn, gan y Côr. Adroddiad, "Mae'n wylo," gan Mrs. Thomas. "Cwmp Rhaiadr Ladore," gan Wm. Thomas. Cân, "Y nhwy," gan B. Roberts. Ymddyddan "Adda ac Efa," gan William a Martha Thomas. Cystadleuaeth, Darllen ar y pryd Luc 24: 25; Ioan 10: 85—saith yn ymgaisio—goreu, Edward Evans a Hannah Davey. Tŷn, gan y Côr. Cân, "Galar Gwraig y Meddwyn," gan T. M. Jones. Adroddiad, "Hanes Bywyd Dyn ar y Rhif 45," gan Isaac Davey. Cân, "Y Cymro Seisnig," gan Joseph Russell. Adroddiad, "Cân y Te," gan Joseph Price. "Pa

le mae Daw?" gan Mrs. Thomas. "Y Solfa Duet," gan B. Roberts a John Davies. Ad. "Heb ei fai, heb ei eni," gan Daniel John. "Y Rhif 7, o'r Beibl," gan Richard Russell. Dadl, "Dafydd Gybydd a Will Ofer," gan Wm. Thomas a J. Price. Anthem, "Haste, Happy Day," gan y Côr. Dadl, "The Cow," gan John a Jas. Jarrett. Ad., "Dysgwch y Plant," gan Mary Edmunds. Canu, "The Village Bells," ar "Rain on the Roof," gan y Côr. Yingom, "Gwyddor y Meddwyn," (o'r *Yegol*), gan John Jenkins a'i gyfeillion.

Am fod yr amser wedi myned yn bell (11: 20), canwyd "Cymru lân," i derfynu yr wyl. Awd dros 93 o ddarnau, ac 16 yn weddill. Ac er hysbysu fod y cyfarfod drosodd, eto eisteddai y gynulleidfa mor eamwyth a phe bai yn haner dydd, yr hyn sydd brawf diymwad eu bod wrth eu bodd; heb lew en bloeddadau am orphen yr Hysbyslen. Bwriadwn gynnal cyfarfod ar fyr i gael y gweddill. Dros yr *Yegol*,

WILLIAM J. THOMAS.

O. Y. Mae'n llon genyf eich hysbysu fod yr achos goreu yn llwyddianus iawn yn ein plith. Mae hwn a'r llall yn dod atom, gan ddweyd, Eiddo yr Arglwydd ydyf, nes braidd mae ein holl wrandawyr wedi dod yn wneuthurwyr y y gair; fel mae yn rhaid i ni fyn'd allan i'r prif ffordd a'r caeau, i edrych am ychwaneg. Ac er ein bod wedi cael ein hamddifadu o weinidogion, eto yr ydym yn cael gweinidogaeth (trwy ddarlloeu eu pregethau) neb llai na Thomas a'r ddau Rees o Le'r pwl, Gweesyn Jones a Thomas Pitts, &c. Ac yr ydym yn teimlo yr efengyl (ya y modd yma), nid mewn gair yn unig, ond hefyd mewn nerth, ac yn yr Ysbryd Glân, ac mewn sicrwydd mawr. Yr Arglwydd a arosu yn ein plith, yw ein gweddi yn barhaus.

W. J. T.

BEIBL GYMDEITHAS STEUBEN, REMSEN A'R CYLCHOEDD.

Cynaliwyd cwrdd blynyddol y Gymdeithas uchod yn Nghapel Ceryg Steuben, ar brydnawn Rhagfyr 25ain, 1874. Ac er fod y tywydd yn hynod o anffafriol, eto daeth yno luaws yn nghyd. Crynodeb o weithrediadau y cyfarfod sydd debyg i'r hyn a ganlyn;

Dechreuwyd y cwrdd gan y Parch. D. M. Jones. Y Llywydd, y Parch. Dr. Everett, yn y gadair, yn cael ei gynorthwyo gan y Parch. R. Evans, Remsen, un o'r Is-lywyddion.

Pasiwyd adroddiad yr Ysgrifenydd a'r Trysorydd, yr hwn oedd fel y canlyn:

Arian yn llaw y Trys. Rhag. 25, 1873, ...	\$63.52
Gwerth llyfrau ar law Rimg. 25, 1873, ...	40.65
Mawrth 1, 1874, gan gasglyddion y gwahanol gymydogiaethau, ...	368.94
Llyfrau a dderbyniwyd o New York, ...	72.58
Am y llyfrau a werthwyd, ...	57.07

\$602.76

Talwyd allan fel y canlyn:

Ebrill, rhodd i'r Fam Gymdeithas, ...	\$368.94
Am lyfrau, ...	68.95
Llyfrau yn rhodd, ...	8.83
Llyfrau a werthwyd, ...	57.07
Am gludlad llyfrau o New York, ...	4.70
Arian yn llaw y Trys, Rhag. 25, 1874, ...	44.03
Llyfrau ar law, ...	50.25

\$602.76

Penderfynwyd fod y cyfarfod nesaf i fod yn Peniel, Remsen, ar y 25ain o Ragfyr, 1875, am ddeg y boreu, a dau yn y prydawn.

Yna dewiswyd y swyddogion canlynol am y flwyddyn ddyfodol:

Penderfynwyd fod y Parch. Dr. Everett i aros yn ei swydd fel Llywydd, a'r Parchn. R. Evans a D. M. Jones i fod yn Is-lywyddion; Ysgrifenydd, Wm. J. Jones; a'r Trysorydd, William W. Thomas, i aros yn ei swydd. Pwyllgor, G. O. Griffiths a Wm. J. Owen, i aros yn eu swydd.

Penderfynwyd ar i'r holl gasglyddion ddyfod a'r arian i mewn erbyn diwedd mis Mawrth.

Penderfynwyd ar i'r 4ydd Sul yn Ionawr, 1875, fod yn Sabboth i bregethu ar y Gymdeithas yn y gwahanol gapelau.

Penderfynwyd fod yr oll a geaglir i fyned i'r Fam Gymdeithas.

Yna anerchwyd y cyfarfod gan y Parchn. D. M. Jones ac R. Evans, Remsen, a James Griffiths, Utica, yn dda ac adeiladol.

Wm. J. JONES, *Yeg.*

BEIBL GYMDEITHAS WAUKESHA, WIS.

Cynaliwyd y 27ain cyfarfod blynyddol, Ionawr 1af, 1875, yn nghapel Jerusalem. Am 10, llywyddwyd gan y Parch. John Williams. Dechreuwyd trwy ddarlloeu a gweddio gan Mr. C. R. Jones. Dewiswyd yn swyddogion am y flwyddyn hon:—Llywydd, Parch. Daniel Jenkins; Trysorydd, Thomas O. Jones; Ysgrifenydd, T. D. Jones; Orlheiwyr, Watkin J. Evans, W. D. Williams a D. Thomas; a deunaw o gasglyddion.

Penderfynwyd fod y casglyddion i ddod a'r arian i Jerusalem ar y 18eg o Chwefror.

Fod John Jones (Garth), W. W. Thomas a Robert Jones yn cael eu dewis yn *life members*.

Am 2, dechreuwyd y cyfarfod gan Joseph Jones. Yna cafwyd cyfrif y Trysorydd am y flwyddyn 1874:

Derbyniadau.

Arian ar law, ...	\$59.80
Arian a gasglwyd, ...	268.76
Am lyfrau, ...	87.44
Cyfanswm, ...	\$364.50

Taliadau.

I'r Fam Gymdeithas, ...	\$305.00
Cludlad llyfrau, ...	4.77
Argraffu Adroddiadau, ...	14.00
Llythyrdoll, ...	1.03
Arian ar law, ...	89.71
Cyfanswm, ...	\$364.50

Yna cyfarfodwyd y cyfarfod gan y personau canlynol:—R. T. Williams, Wm. Roberts, O. P. Jones, Wm. Evans, John Jones, W. J. Williams, R. Rice, a'r Parchn. H. Roberts a D. Jenkins.

Yna penderfynwyd fod y cyfarfod yn anfon anerch at Mri. T. O. Jones, Trysorydd, Mr. S. Howells, a'r Parch. Owen Hughes, gan obeithio yr adferir eu hiechyd, ac y cawn eto eu gwelod yn serchog yn ein mysg.

T. D. JONES, *Ysg.*

BEIBL GYMDEITHAS SWYDD LICKING, O.

Cynaliodd y gymdeithas hon ei 26ain cylch-wyl flynyddol, yn Newark, yn nghapel y T. C., Ionawr 1af, 1875.

Dechreuwyd y cyfarfod am 10 y boreu gan Thomas Morris, y Parch. John Cadwalader yn y gadair.

Darllenwyd gweithrediadau y cyfarfod blaenorol, a chymeradwywyd lwynt.

Darllenodd y Trysorydd ei adroddiad, a phenodwyd pwyllgor er edrych dros ei gyfrifon, sef Isaac Hughes, J. W. Jones, a G. D. Jones. Cawsant lwynt yn gywir. Y maent fel y canlyn:

Derbyniadau.

Gan gasglyddion Newark,.....	\$86.55
" " Granville,.....	19.10
" " Saron,.....	35.80
Llyfrau ar law,.....	48.15
Rhestrb llyfrau o N. Y., Mawrth 25,.....	26.75
Arian ar law,.....	23.27
Casgliad o Coshocton,.....	6.95
	\$251.61

Taliadau.

Ion. 15, I'r Fam Gymdeithas,.....	\$140.00
Cludo llyfrau o N. Y.,.....	56
Arian ar law,.....	70.25
Llyfrau ar law,.....	40.80
	\$251.61

Dewiswyd yn swyddogion am y flwyddyn ddyfodol:—Llywydd, y Parch. E. T. Evans; Is-lywyddion, gweinidogion Cymreig y swydd; Ysgrifenydd, Daniel Thomas; Trysorydd, David E. Owen.

Casglyddion:—Newark, E. T. Jones, Thomas Morris, David Evans, a G. D. Owens. Saron, Jenkin Hughes a David Jones. Granville, David Josiah Jones, David James, David Lewis a Robert J. Owen.

Penderfyniadau.

1. Fod y casglyddion i-gasglu yn dirlogaethol ac nid yn gynulleidfaol.

2. Fod swyddogion y gymdeithas i edrych allan pa nifer, a pha fath Feibla'u Thestamentau fydd arnom angen y flwyddyn hon. A bod y Trysorydd i anfon am y cyfryw a thalu am danynt, a chyflwyno y gweddill o'r arian i'r Fam Gymdeithas.

3. Fod yr Ysgrifenydd i ddarllen papyr, sef adolygiad o weithrediadau y gymdeithas er ei dechreuad, yn y cyfarfod flynyddol nesaf.

4. Fod haues y cyfarfod hwn i ymddangos yn y *Cyfaill*, a'r CENHADWR, y *Newark American*, a'r *Newark Advocate*.

DANIEL THOMAS, *Ysg.*

Newark, Ohio, Ion. 8, 1875.

CYMDEITHAS FEIBLAIDD PALMYRA, O.

Cynaliwyd cyfarfod yn nghapel yr Annibynwyr Rhag. 25, 1874, i ethol swyddogion am y flwyddyn ddyfodol ac i edrych dros y cyfrifon. Dewiswyd yn Llywydd John R. Davies; yn Ysgrifenydd Richard Hughes, ac yn Drysorydd John C. Davies. Saif y cyfrifon fel y canlyn:

Arian mewn llaw ddechreu y flwyddyn,....	.77
O lyfrau mewn llaw gwerth,.....	23.40
Casgliad,.....	40.20
Am lyfrau a werthwyd,.....	6.90

Cyfanswm,..... **\$70.37**

Talwyd am lyfrau,.....	15.85
Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	21.90
Talwyd am gludiad llyfrau,.....	1.60
Rhoddyd o lyfrau i'r ysgol Sabbthol,....	6.80
Gwerthwyd o lyfrau gwerth,.....	6.00
Llyfrau mewn llaw gwerth,.....	10.60
Arian mewn llaw,.....	7.74

Cyfanswm,..... **\$70.37**

RICHARD HUGHES, *Ysg.*

YSGOL SABBOTHOL BRADFORD, PA.

Mr. GOL.—Dymunol yn ddiau gan leuenctyd yr Ysgol Sabbathol a phawb sydd yn cara llwyddiant yr achos da hwn, yw gweled cofnodion o'n hysgolion yn nghyd a'u llafar yn cael ymddangos trwy gyfrwng ein cyhoeddadau.

Canolrif ein hysgol am y tymor yn diwedda y cyntaf o Ragfyr, 1874, oedd 92, yn cynwys 18 o athrawon a'r swyddogion arferol eraill. Y llafur ydoedd 95 o bennodau, 5790 o Salmau a 2655 o adnodau. Da genyf allu dweyd fod cymaint o ffyddlondeb gyda'r ysgol yn y lle yma ag a fu erioed, os nid mwy. Nid oes yma neb o'r cyfryw bersonau sydd yn diystyru y sefydliad da hwn, ond pawb yn ymdrechdu dyfod yn gyson i'r ysgol i chwilio yr ysgrythyrau.

Terfynaf yn awr gan dymuno llwyddiant i'r Ysgol Sabbathol trwy y byd i blannu egwyddorion efengylaidd yn meddyliau y dydd yn codi. Ydwyf dros yr ysgol, PHILIP DAVIS.

Neath, Bradford Co., Pa., Ion. 15, 1875.

GANWYD,

Ionawr 8, yn Remsen, E. N., mab i'r Parch. R. Evans a'i briod, gelwir ef FRANÇOIS.

PRIODWYD,

Rhag. 17, 1874, yn Cincinnati, O., gan y Parch. G. Griffiths, Mr. HUGH M. HUGHES, Leatherwood, Allen Co., O., a Miss ANNA HUGHES, Cincinnati. Ion. 1, 1875, yn Cincinnati, O., gan y Parch. G. Griffiths, Mr. R. ROBERTS, a Mrs. EMMA TEICHMAN—oil o Cincinnati.

Ion. 12, yn Remsen, N. Y., gan y Parch. MORRIS J. WILLIAMS, Mr. WILLIAM H. EVANS, Steuben, a Miss MARY A. HUGHES, Remsen.

Tach. 27, 1874, yn Bangor, Wis., gan y Parch. O. Jenkins, yn nhy H. B. Johns, Esq., ewythr y briodasferch, Mr. HUGH J. JONES a Miss JANE HUGHES, y ddau o Fish Creek, Wis. Yr oedd y briodferch yn chwarae i'r Parch. Mr. Hughes, gweinidog gyda'r Annibynwyr yn Blaenllechan, D. C.

Ar Jane a'i phriod Hugh
Teyrnased heddiu dilyth,
Ac na ddoed storinydd blin
I chwythu ar eu nyth;
Fel byddo iddynt gysur llawn
Tra pery yma'u byr bryduawn.

Boed iddynt yn gytun
Mewn undeb pur diball
I ddwyn yr lau ynghyd
A pharchu naill y llall,
Heb hyn eu heinioes iddynt fydd
Yn boen a blinder nos a dydd.

Boed iddynt ar eu talth
I geisio Bafu Duw
Mylyrio yn ei aif
A chadw ei reol wiw,
Ac yna ni rudd ofn'r bedd
Cant adgyfodi ar ei weidd.

Rhag. 23, 1874, yn Ixonia, Wis., gan y Parch. Tim. Jones, Watertown, Mr. DAVID R. JONES o Steuben, Onelda Co., N. Y., a Miss ELIZABETH HUMPHREYS, merch i Griffith Humphreys, ysw., a chyfaither i'r Parch. G. H. Humphreys, M. A.

Deudwyddwch heb ddin loes
A gafoch drwy eich oes
Yn hyn o fydd
Ac yna boed eich rhan
Byth mewn diogel fan
Gerllaw i fynyau ban
Y Gannau glyd.

Rhag. 29, 1874, yn Neath, Bradford Co., Pa., yn zhytad y briodasferch, a chlan ei thud y Parch. S. A. Williams, Mr. WILLIAM E. THOMAS o Hyde Park, Pa., a Miss SARAH M. WILLIAMS, o'r lle blaenaf.

"Boed iechyd a hawddfyd, a chariad diball,
Hyd angau yn meddiant y naill fel y llall;
A phan y gorphenont ei gyrfa la ser,
Boed iddynt deyrnasu byth fry gyda'u Ner."

BU FARW,

Yn ardal Delafield, Waukesha Co., Wis., Rhag. 14, 1874, yn 61 ml. oed, Mr. WILLIAM HUGHES. Y dydd Mercher canlynol, er fod yr hin yn arw lawn yngnallodd torf luosog er hebrwng ei weddill-lon marwol i gladdfa perthynol i eglwys Salem. Gwelnyddwyd y gwasaneth arferol yn y ty gan y Parch. John Jones, Racine, ac ar lin y bedd gan y Parch. Tim Jones, Watertown. Gadawodd wralg a 6 o blant i alaru ar ei ol, ac nid yn unig y perthynasau sydd yn galaru ond yr ardal yn gyffredinol. Teimlir colled fawr ar ei ol.

MARY ANN, merch John E. a Jennet Davies a fu farw yn Minersville, Pa., Ion. 4. Yr oedd yn ymyl 11 mlwydd oed. Svrthiodd rhyw chwecch mlynedd yn ol gan anafu ei chefn, ac ni ellir dywedyd lddi fod yn iach oddiar hynny. Cafodd hawer o gystuddiau yn ystod ei thailth fer, ei chystudd olit oedd dyfrglwyf (*dropsy*). Dioddefodd yn amyneddgar, —erfynial ar ei min beidio wylu. Yr oedd yn blentyn synwyrall—byddall gwen hawddgar ar ei lwyneb bob amser pan yn cyfarfod ei hadnabddiaeth. Gorwedda ei llwch yn nghladdfa yr eglwys Gynulleidfaoel yn y dref ond gorfolleda ei hennid gyda seintiau yn Salem fawr ei son. "Plant ydynt etifoddiaeth yr Arglwydd."

R. K. WILLIAMS.

Ionawr 3, yn Utica, Mrs. MARGARET M. WILLIAMS, yn 43 mlwydd oed.

Ionawr 5, yn Utica, Mrs. SARAH ROBERTS, gweddw y diweddar William Roberts, yn 72 oed.

Ionawr 4, yn Turin, Lewis Co., N. Y., Mrs. MARY JONES, priod Mr. John T. Jones, Post-wydwyr, yn 58 mlwydd oed.

Ionawr 6, yn Marcy, Onelda Co., N. Y., o'r scarlet fever, LOTTA, yn 7 ml. ac 8 mis oed,—ac yn yr un lle ac o'r un cystudd, yn 3 ml. ac 11 mis oed, WALTER L., plant i Mr. Hugh W. a Jane A. Davies.

Yn Ironton, Ohio, Rhagfyr 16, 1874, JOHN W. MERRILL, mab i Edwin a Rachel Merrill, o'r lle uchod. Yr oedd y bychain ychydig dros 2 flwydd oed. Claddwyd ef ar y 18ed o'r un mis yn Wheelersburgh—gweinnyddwyd gan weinidog y lle. Yr Arglwydd a lyddo yn dyner o rieni galarus yr un fach—mae Mrs. Merrill yn ferch i John Abrams, Dosbarthwr y CENHADWR yn y lle yma.

H. M. W.

Hyd. 14, 1874, yn y Bala, Kansas, Mrs. ANNA HUGHES, genedigol o Trelech, D. C.,—yn helaethach yn y nesaf.

Rhag. 31, 1874, ar ol byr gystudd, y Parch. JOHN R. JENKINS, Dover, Morr's Co., N. J.—Mae gennym Fywgraffiad mallaith o'r brawd anwyf hwn i ddod allan yn ralfyn Mawrth.

NEWYDD DA O WLAD BELL.

Yr hynafgwr Dr. Buckley, o Orissa, India, mewn llythyr at y Gymdeithas Draethodol Americanaidd, a rydd dystiolaeth gysurllawn am fynediad Cristionogaeth yn mlaen yn y wlad boblog hono, gan dafu cip-drem hefyd ar y noddion a ddefnyddir gan y cenhaden i gario yr efengyl at y bobl. Fel hyn yr ysgrifena:

"Mae yr efengyl wedi cael ei chlyhoeddi ar led yn mhell, ac y mae yn gysur genyf ychwanegu, ein bod wedi cael yn y lleoedd hynny a groesawent genhadon yr efengyl am y waith gyntaf, fod y traethawd a'r testament wedi rhagflaenu y cenhadwr a'r pregethwr brodorol. Yr un hefyd ydyw y dystiolaeth yn mhob man; gwrandewid yr efengyl gyda dyddordeb anarferol; gwneid llai o wrthddadleuon, oddiethr gan y rhai y mae eu crefft mewn perygl; a themlid yn fwy dwfn nag erioed na ddylid treulio yr amser i wrthbrofi cyfeillionnadau ac anghysonderau Hindwaeth; eithr i arddangos yn dyner ac anwylaid gariad a gras Crist. Y mae hefyd, ar ran y rhai sydd yn gwrando, ddymuniad cynyddol i wybod beth allwn ei ddwydd ar y mater gorbwysig hwn.

"Ychydig amser yn ol, pregethwr brodorol a estynodd draethawd iddyn oedd wedi gwrando yn ddyfal iawn ar genadwri yr efengyl; enw yr hwn, 'Jagnath wedi ei brofi,' sydd yn cymerid yn dda gyda y brodorion, ac y mae y traethodyn yn bur boblogaidd. Wrth ganfod beth oedd y traethodyn, dywedodd, "Jaganath we i ei brofi"—wel, nid wyf yn hidio dim llawer am hyna. Yr wyf i wedi profi Jaganath, a gwn yn burion beth yw ef—dim ond darn o bren; rhowch i mi un sydd yn esbonio am Iesu Grist."

"Doehreual ein gwaith bob dydd yn y boreu bach yn mysg y pentrefydd; a chedwid ef yn mlaen weithiau hyd ganol dydd. Ar ol aeliant o orphwysfa, ail ymadlid ynddo yn y pryd-hawn. Mewn rhai pentrefydd, yr oedd y bobl ar y cyntaf yn yswil ac ofnus, gan weled Ewropaid esallai am y tro cyntaf yn en mysg. Ond wrth glywed eu blaith eu hunain yn cael

ei siarad, a deall amcan ein hymwelliad, enill-ent fyw o hyder, ac fel rheol amgylchynid ni gan wyr, gwagedd a phlant, agwrandawent ar ein cenadwri gyda'r dyddordeb a'r difrifoldeb mwyaf. Cyfarfuom â llawer oeddynt wedi alaru ar eilunaddoliaeth, ac yn awyddu am yr orphwysfa na ddichon i neb ond Crist ei rhoddi. Ymddiddanent â llawer oeddynt yn hyddysg â theitlau ac â rhyw ranau o'r efengylau a thraethodau, y rhai a gawsant yn ngwledd Kopelas, yr hon a gynelir ar fryn uchel tuag ugain milltir o Cuttack, a'r hon a fynychir yn flynyddol gan y cenhadod a'r gweinidogion brodorol.

"Mater o syndod a chalondid mawr oedd fod cymaint o wybodaeth am Gristionogaeth wedi cael ei daenu yn y rhan hono o'r wlad trwy offerynoliaeth y llafur cenhadol ar adegau y wledd uchod. 'Gwyn eich byd y rhai a hauwch gerllaw pob dyfroedd.'

"Ar eu dyfodiad i un o'r pentrefydd, dywedai penaeith y dref wrth y pregethwyr, 'Mor ryfodd ydyw eich bod chwi wedi dyfod yma. Neithiwr yr oeddwn i a fy nghymydogion yn siarad mai celwydd oedd yr eilunod, ac mai twyllwyr oedd y Brahminiaid a'r Gooroos, ac nad oedd neb i ddangos i ni yr iawn ffordd. Mae yn dda genyn eich bod wedi dyfod, ac atolygwn arnoch ddweyd wrthym am y gwir Dduw, a pha fodd i enill ei ffafre ef.' Erbyn hyn yr oedd yr holl bentref, yn hen ac yn ieuainc, yn wyr ac yn wragedd, wedi ymgasglu, a pharhaent i wrando gyda rhyfeddod a llawenydd ar hanes y groes. Bu ymddyddan hir wedi hyny, rhai yn adrodd eu penderfyniad i ddal ar yr hyn a glywsant. Yr oedd y penaeith dan argraffiadau dwysion, a buasai yn syrthio wrth draed y pregethwyr onis attelid ef, am eu bod, meddai, 'yn weision Duw.' Yn y lle hwn, yn gystal a llawer o bentrefydd eraill yr ymwelid â hwy, yr oedd addoliad yr eilunod wedi cael ei roddi i fyny, a'r eilunod wedi cael eu talfu ymaith fel pethau diwerth."

ARWYDDION CYEFYDDOL YR AMSERAU.

O'r Tydd a'r Dydd.

Y MAE MWY O WEDDIO

ar y ddaear nag a fu erioed. Dywedir fod pump ar hugain o gyfarfodydd gweddio canoldydd bob dydd yn Llundain a'r cylchoedd. Y mae dynion wedi dyfod i greu fod rhywbeth i gael, ond galw ar Dduw. Ychydig ddyddiau yn ol, yr oedd dyn ieuanc, 25 oed, mewn cwrdd gweddio ganoldydd yn Moorgate street Hall, Llundain, ac yn fawr ei bryder am gael *rhywbeth*. Douai yno bob dydd, er's rhai wythnosau—methai gael dim i bwrpas. A rhyfedd y fath *distress* fyddai arno ambell noswaith—"diafol yn ymwithio iddo, yn gafael ynddo, yn ei luegu o'i wely, ac yn hygwth ei dalfu i uffern."

Ar Jdiwedd un cwrdd, tynodd ei ocheneidiau a'i ddagrau sylw amryw o'r brodyr—cymhellasant ef i aros yn ol. Atebodd yntau—"I come here for a blessing, and do not want to leave without it, if I can get it."

Darllenwyd darnau priodol o'r Ysgrhythyr iddo—aeth dau neu dri i weddio drosto—arweiniwyd yntau i oruwch-ystafell yno i weddio drosto ei hunan—a'r foment y cauwyd y ddôr, syrthiodd ar ei liniau gerbron Duw, taenodd ei gwynion yn chwewder ei enaid o'i blaen, a chafodd nerth i godi yn wr rhydd. "Now," ebe fe, "I must go home to my father and mother, and see, in my humble way, what I can do for them,"

Y MAE ENGHREIFFTIAU O LWYDDIANT GWEDDIAU

yn amlycach ac yn amlycach y dyddiau hyn nag y gwelwyd hwy er's llawer dydd. Gwyr yr eglwys, er yr hen oesoedd, mai "Llawer a ddichon taer weddi'r cyflawn"—a bod "gweddi'r ffydd yn iachau y claf." Yn Eyre Arus, gerllaw St. John's Wood, dechreuwyd cadw cyrddau gweddio ganoldydd, ryw gwpl o fis oedd yn ol. Daeth amryw weinidogion a ffyddloniaid yr achos o wahanol eglwysai yn nghyd yn ysbryd yr efengyl, a chaeid profion buan fod "Duw yn foddol iddynt." Yn mhen tridiau, ar ol cychwyn y cwrdd, anfonwyd *sovereign*, yn "off-rwm diolch," tuag at dalu am yr ystafell, gan berson oedd wedi derbyn bendith dragwyddol i'w enaid. Dranoeth, anfonwyd cais oddiwrth eneth ieuanc oedd ar wely anghu, "Am iddynt weddio drosti am i'r *glyn* fod yn oleu o'i blaen, ac i'r cymylau oedd uwch ei phen y pryd hyny glirio, a bod iddi gael golwg ar Iesu Grist y foment y dechreu a ddisgyn 'ar hyd grisiau brenin braw.'" Yn mhen deuddydd i'r awr hono, anfonwyd *slip* o bapyr yn llaw cyfaill i'r cwrdd yn hysebu fod "Pobpeth yn *all right*," ac iddi gael golwg ar y Gwardwr ddwy awr cyn marw "yn abl i *gadw* yr hyn a roddai ato i'w gadw erbyn y dydd hwnw."

Y MAE GWEDDIAU WEDI EU HATEB

dros filoedd Manchester. Dydd Sul Rhagfyr 13eg, 1874, oedd yn ddiwrnod mawr yno. Am 8 o'r gloch y boreu, traddodwyd *address* gan Mr. Moody yn y Free Trade Hall i'r *Christian workers*. Ar y diwedd, gwnaeth apeliad am 1000 o Gristionogion, i ymwled â phob fy yn y ddinas, a chafodd gryn nifer o enwau ar y foment; ac yr oedd pob un yn ymddangos yn barod i waith pan ddyferodd y cynllun fortuws dros wefusau ffrathbert y *Great American Organizer*. A dygwyddodd, yn rhaglunlaethol, fod Mr. R. Radcliffe yn bresenol, yr hwn a gynyglodd *plan*—"That an ordnance map of Manchester should be cut into small squares, each representing a district; and that two or three young persons should undertake to carry

the gospel in some shape to every house, great and small, within that district, so that no single dwelling should be omitted."

Ha! mae gobaith am Fanceinion. Pan ddechreu'r dychweledigion ieuaine ffaglu pob aneddy yn y dref â than Duw, n's gall beldio myned yn wenfiam. Pe gadawsai Mri. Moody a Radcliffe y dref ar ol lluchio gwreichion yr araeth a'r cynllun yna i fynwesau tanbaid y 5000 oeddynt yn bresenol, nid aethai eu coffa i ebarhofiant am oesau lawer.

Ond yn y prydawn, caed arwydd fod y dylanwad yn cerdded, cyn gosod y *missionary* i weithio. Ymgasglodd tua 15,000 neu 17,000 yn nghyd i dreio cael clywed gair Duw o enau yr *Herald of Peace*.

A ba yn rhaid cynnal cyfarfodydd mewn amryw fanau—yn y Free Trade Hall, Oxford Hall, a'r Cavendish Chapel. A galleisid llanwi llawer o *halls* ereill â'r gweddill oedd yn aros o'r tu fawr, a'r canodd aeth tua thref o herwydd ddiffyg lle. Ac heblaw hyny, cynaliwyd, tua 30 o gyfarfodydd yn heolydd y dref gan weinidogion a dynion cyffredin. A phob argoel arnynt fod "llaw yr Arglwydd gyda hwynt."

Y MAE OL GWEDDIAU

argynrch y diwygiad yma. Y mae un cyfarfod bob dydd yn cael ei neillduo at waddio yn unig, heblaw yr holl weddio sydd yn gymysg â chyflawniadau ereill—a'r gorchwyl cyntaf mae y dychweledigion ieuaine yn ei wneyd eu hunain, gan amlaf, ydyw treio yr orsedd fawr. Dywedai un o newyddiaduron Manchester ddoe, fod 150 wedi dychwelyd o'r newydd nos Wener, a bod y cwbl yn aeddfed i weddio. Safai 71 o ddynion ieuaine ar eu traed nos Sul, ar gais Mr. Moody, a thystiai pob un ei fod yn ewyllio cael ei achub, a bod yn eiddo Iesu Grist am byth bythol.

Y MAE LLAWER FFORDD

gan yr Arglwydd i lwyddo ei waith. "Neither," ebe un o weinidogion Ebensburgh, "fel y roeddwn yn dywedyd wrth dyfais o wyr ieuaine yn erbyn y gwastraff o ddefnyddio *tobacco*—eu bod yn gwario mwy am y ffieiddbeth hyny nag a elai i gadw cenadwr yn mysg y Paganïaid, neidiold un o honynt i'r lan gan ddywedyd—'here goes the pipe, and all for Jesus.' A phenderfynodd yr oll o honynt wneyd yr un peth. Yna, canwyd, 'Hold the fort,' ac yr oeddynt oll am yr uchaf eu llais, pan yn dywedyd, 'By thy grace we will.'"

Mewn cyfarfod gwragedd yn yr un dref yr wythnos o'r blaen, ymddangosai gwraig yno yn dra chynhyrfus ei hysbryd wrth wrando ar ddiwy ferch ieuane yn canu am Iesu Grist, ac yn dywedyd am dano. Erbyn deall achos y cynhwyl, yr oedd merch fechan iddi wedi marw er's tua deuddeis yn ol; a'r geiriau ganai y ddwy *lady* ieuane yn y cwrdd oedd hitban yn eu ganu

ar ei hymadawiad o freichian ei mam i fynwes Iesu—"Jesus loves me." Yr oedd hi yn clywed ei *hissing voice* yn ymgymysg â llais y *ladies*—"a mynodd wybod cyn ymadael fod Iesu Grist yn ei charu lithau!"

Y MAE GWAITH YR ARGWLWYDD

Yn myned rhagddo yn Canada. Mewn llythyr dilaeth i Ebensburgh bytheffnos yn ol, dywedai Mr. Varley, ymwelydd anfonwyd oddiyno i Western Canada, ei fod yn pregethu ddydd Sul yn yr eglwys fwyaf yu Toronto—a bod 3000 o wyr ieuaine yn ei wrinlo—a bod ei dys i laeth am Iesu Grist wedi cael ei haurhydeddu gan 200 o ddychweledigion i'r "ffydd a rodded unwaith i'r saint." Yr oedd yno lawer o Scotïaid a Saeson yn gymysg, heblaw *natives* y wlad. "Ac yr oedd llawenydd mawr yn y ddinas hono." Y mae'r "*peth yma*" yn cerdded rhagddo. Cerdded wnelo nes meddianu "y byd yn eiddo i'n Harglwydd ni."

ANOEL EGLWYS YN ASIA.

YMOFYNIAD YN NGHYLCH Y GYMRAEG.

DR. EVERETT, *Syr*,—Yn aml yr ydym yn gweled ysgrifau yn ein cyhoeddiadau, ar ein dyledswydd i gadw yn fyw yr hen iaith Gymreig: yn awr, tra yn cydweled a'r sawl sydd yn yrgrifenu felly, yr ydym hefyd yn credu fod peth clod yn ddyledus i'r to sydd yn codi yn ein gwlad, am eu hymdrech i ddysgu'r iaith. Y mae'n ffaith nad ellir ei wadu, fod gan ddynion ieuane yn Nghymru well mantelion i ddysgu'r iaith, nag sydd gan y sawl sydd yn cael eu codi a'u magu yn y wlad hon.

Yn ddiweddar, wrth ddarlhen eich cyhoeddiad clodwiw, gwelais ysgrif ar "Gadwraeth y Iaith Gymreig." Yn yr ysgrif y mae yr ysgrifenydd yn dyfynu o waith un arall fel hyn:—"Y Celtiaid ydyw yr ach henaf o bobl y byd. Y maent yn hanu o Gomer ab Japheth. Y Celtiaid a ddaeth gyntaf i orllewin Ewrop," &c. &c. Yn awr, yr ydym yn credu y byddai yn well, pe byddai yrgrifenwyr felly yn rhoddi enwan awdwyr galluog, yn lle dyfynu heb wneyd hyny.

Carwn ofyn er mwyn gwybodaeth i lawer heb fy hunan, iaf. Pa lyfrau ydynt y goreu i roddi hanes gwirioneddol y Cymry? 2il. Pa lyfr sydd a'r dyfyniad uchod ynddo? Diolchaf i chwi, neu rywun arall sydd yn gwybod, am atebion i'r gyfyniadau uchod. Yr eiddoch,

UN A GARAI WYBOD.

M——, O., Rhug. 7, '74.

Tollgludiad Canada.—Yn ol y cytundeb newydd sydd yn dyfod mewn grym y dydd cyntaf o Chwefror, gellir danfon *postal cards*, newyddiaduron rheolaidd ac achlysurol, a phob peth trosglwyddadwy trwy y post o'r all ddosbarth, o'r wlad hon i Canada ar yr un telerau ag y trosglwyddir hwy o un swyddfa i'r llall yn yr

Unol Dalaethau, ac i gael eu cyflwyno yn rhad yn y wlad hono—pethau cyffelyb o Canada i'w cyflwyno yn rhad yma. Y cludiad ar lythrau sengl i Canada fydd tair cent, i'w talu yn mlaen llaw, a llythrau o Canada a gyflwynir yn y wlad hon yn rhad. Mae yr Unol Dalaethau a Canada i fod fel un wlad yn yr ystyriaethau a enwyd.

Oerni yn Kansas.—Yn ystod y tywydd oer diwedd, dygwyd un ar hugain o ddynion i Dodge City, Kansas, y rhai a gafwyd wedi rhewi ac yn ddigymorth ar y *plains*. Mae rhai o honynt ar ol hyny wedi meirw, a'r rhai sydd yn fyw ydynt yn anafus iawn. Mr. Van Tress, aelod o'r Llywodraethfa, a rewodd ei ddwy goes tra yn ceisio cyrhaedd y brifddinas, ac ofgŵir y bydd raid eu tori ymaith. Y tywydd oer af ydoedd a wybuwyd erioed yn Kansas ac ar y *plains*.

Arian caledion.—Mae y Gydgynghorfa wedi sefydlu ar y dydd cyntaf o Ionawr, 1879, i adferu y taliad o ddyledion yr Unol Dalaethau mewn aur ac arian.

Cyfyngiad y gallu milwrol yn Louisiana.—Dyma y pwnc sydd yn cyffroi ac yn ysgwyd y wlad drwyddi yn awr. Mae y Llywydd yn cael ei gondemniq gan lawer o'r Gwerinwyr, yn gystal a chan y Democratiaid yn gyffredinol, am adael i'r milwyr gael eu defnyddio i ddylanwadu yn dreisiol ar gyfansoddiad y Llywodraethfa yn Louisiana. Credym ei fod wedi gwneud camgymeriad mawr. Ond mae perygl i farnu ei weithrediad yn rhy galed. Tueddir ni i feddwl ei fod wedi ymddwyn yn onest a chydwybodol yn y mater, a'i fod yn cydymdeimlo â'r gwan a'r gorthrymedig. Mae ei gyfarchiad arbenig ar y mater yn dangos fod yr ochr arall yn hollol anheilwng ogydymdeimlad y rhai a garant gyfiawnder ac unlondeb. A phia beth oedd i'w wneud yn wyneb yr amgylchiadau oedd efallai yn lled anhawdd ei benderfynu.

Y Chwyldroad yn Spain.—Mae yr Ysbaenfaid wedi dewis yn frenin arnynt Alfonso, mab teuanec yr hen frenhines Isabella. Gobeithid ar y cyntaf y buasai y dewislad hwn yn tawelu y wlad, ac yn terfynu y rhyfel cartrefol. Ond ymddengys fod anfoddionrwydd eisoes yn codi ei hen yn erbyn y brenin bachgenaidd—gan y Carlaid, ac hefyd gan y Gwerinwyr—ac os llwydda yr hogyn hwn i farchogaeth ei orsedd am flwyddyn gyfan, gall gyfrif ei hun yn fachgen fodus.

BEIBL GYMDEITHAS ROME, E. N., A'R CYLCHOEDD.

Dydd Nadolig 1874, cynallodd y Gymdeithas hon ei 20fed gylchwyli blynyddol. Am 2, y pryd-pawb cyfarfu awyddogion ac amryw o aelodau y gymdeithas yn Nghapel yr Aunllywyr, y Parch.

David E. Prichard yn llywyddu. Edrychwyd dros gyfrifon y Trysorydd gan Hugh J. Williams a William Evans, cafwyd pob peth yn foddhaol, a derbyniwyd hyn gan y cwrdd yn unfrydol, a phasiwyd vote o ddolchgarwch i'r Trysorydd am ei lafur.

Penderfynwyd argraffu 200 o Reports. Dewiswyd swyddogion am y flwyddyn ddyfoel, y Parch. David E. Prichard, Llywydd; John Edwards (Eos), Is-lywydd; y Parch. John H. Jones, Trysorydd; David Evans, Ysgrifenydd.

Hefyd dewiswyd 7 o gyd-drefnwyr, William Evans, Robert L. Roberts, William George, William Owens, Moses L. Jones, Richard H. Jones, a Hugh J. Williams.

Dewiswyd casgliyddion i'r gwahanol ddosparth-ladnu,—penderfynwyd fod yr arian i ddyfod i mewn yr all nos Fercher yn Chwefror at haner awr wedi chwech i gapel yr Annibynwyr.

Penderfynwyd fod cyfarfod undebol yn cael ei gynnal gan y ddan enwad yn nghapel y Methodistiaid i areithio ar y Cymdeithas Feiblaidd yr all nos Sabboth yn Ionawr, cyn i'r casgliyddion fyned allan i gaeleu.

Am 7 yn yr hwyr, yn yr un lle, cafwyd cyfarfod cyhoeddus, dechreuodd Thomas Evans trwy ddarllen rhan o'r Galr a gweddi, yna areithiodd William George a'r Parch. John H. Jones a'r Parch. David E. Prichard. Cafwyd cwrdd buddiol a dyddorol.

CYFRIFON Y TRYSORYDD.

Derbyniadau.

Llyfrau ar law ddechreu y flwyddyn,.....	88.08
Arian,.....	17.49
Gan y casgliyddion,.....	182.08
Ol-dyled,.....	1.00
Llyfrau a brynwyd,.....	23.87
Gwerth y discount,.....	1.06
Am lyfrau a werthwyd,.....	8.88

Cyfanswm,..... \$267.46

Talladau.

Am argraffu adroddladau,.....	7.00
Anrheg i'r Fam Gymdeithas,.....	170.00
Am lyfrau,.....	23.87
Cludid llyfrau,.....	.60
Cludid llyfrau i Webster Hill,.....	.10
Drift,.....	.45
Llythyr gludiaeth,.....	.15
Am lyfrau a werthwyd,.....	8.88
A roddwyd,.....	1.00
Llyfrau ar law,.....	48.08
Arian ar law,.....	7.88

Cyfanswm,..... \$267.46

JOHN H. JONES, Trysorydd.
DAVID EVANS, Ysgrifenydd.

CYMDEITHAS BEIBLAU COLUMBUS, OHIO,

Am y flwyddyn 1874.

Casglwyd,.....	\$186.00
Derbyniwyd am lyfrau,.....	18.65
Cyfanswm,.....	155.25
Rhoddyd o lyfrau gwerth,.....	20.00
Llyfrau ar law gwerth,.....	68.83
Anfonwyd i'r Fam Gymdeithas,.....	150.00

Swyddogion am y flwyddyn 1875:—Llywydd, E. R. Jones; Is-lywydd, D. N. Thomas (Nicholas Ddu); Trysorydd, L. D. Davies; Ysgrifenydd, D. J. Benbow. Ydwyl dros y Gymdeithas,

D. J. Benbow.

1875.

CYF. XXXVI.

Rhif 3.

Y CENHADWR AMERICANAIOD.

M a n u a l .

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

BYWGRAFFYDDOL.

Y Parch. J. R. Jenkins, Dover, N. J.,..... 65

ESBONIADOL.

Y seliau wedi eu hagoryd, ... 69

CREFYDDOL.

Y Beibl ac anffyddiaeth yr oes,..... 71
Y Rheol auraidd yn mywyd Iesu, ... 72
Yr Eglwys Gristionogol,..... 76
Perthynas y Cristion a'r byd,..... 77

AMRYWIAETHOL.

Gochelwch lyfrau drwg,..... 79
Cwmpedigion angau yn eglwys Ross St., yn
Pittsburgh,..... 79
Ymadroddion detholedig am bob dydd o'r mis, 82
Gofyniad, ... 82
Cofiant Mrs. Sarah Thomas, ... 83

BARDDONOL.

Penillion er cof am Wm. Jones,..... 83
Pennillion er cof am Miss M. A. Griffiths,..... 84
Llinellau, ... 85
Beddargraff,..... 85

Dau benill &c.,..... 85

HANESIAETH.

Y Gymdeithas Feiblig,..... 85
Cyfarfod Chwarterol Canolbarth Pennsylvania, 87
Beibl Gymdeithas swydd Lewis, N. Y.,..... 88
Beibl Gymdeithas Jackson a Gallia,..... 88
Donation,..... 89
Arian y Casgliadau Cenhadol,..... 89
Donation yn Turin,..... 90
Eglwys Arnbrynol Efrog Newydd,..... 90
Diolchgarwch, ... 90
Ganwyd, ... 90
Priodwyd,..... 90
Bu farw, ... 91
Cymdeithas Feiblaidd Dawn,..... 93
Cymeradwyaeth i weinldog,..... 93
Ymadawiad gwelnldog,..... 93
Galwad i weinldog,..... 93
Donation yn Cambria,..... 93
Waukesha a Bark River,..... 94
Beibl Gymdeithas Racine,..... 94
Beibl Gymdeithas Bridgewater,..... 94
Donation yn Old Man's Creek,..... 94
Marwolaeth Mrs. Ann Hughes, ... 95
Marwolaeth y Parch. Dr. Everett,..... 95
Cydnabyddiaeth ddioelchgar,..... 95

AMRYWION.

Y CENHADWR AM 1875.

Yn ol deddf newydd y Bostswyddfa, bydd pob cyhoeddiad misol ac wythnosol yn rhydd (*free of postage*) yn y County lle y cyhoeddir hwy y flwyddyn hon. Ac i bob lle arall o fewn Talaethau Unedig America a'r Tirkogaethau bydd y cludiad i gael ei dalu yn mlaen llaw gan y cyhoeddwy. Gwna hyn ysgafnhad ac esmwythiad mawr ar y derbynywyr; ond bydd yn draul ychwanegol amlwg ar y cyhoeddwy.

Yn agwyneb y costau mawrion ychwanegol y bydd yn rhaid i ni eu talu bob mis o ddi-gludiad ar holl rifynau y CENHADWR, caniatu i ni yn gyntaf, erfyn yn daer, er yn dirion, ar bawb o'i dderbynywyr i dalu i fyny yn gyflawn, hyd a ellir, yr OL DDYLEDION. Byddai hyn yn gymorth ac yn galondid mawr i ni. Mae llawer o'n dderbynywyr yn talu yn brydlon ac yn gyson; ond y mae rhai yn ol, a rhai yn mhell iawn yn ol, yr hyn sydd yn peri llawer o ddryswch ac anghysur i ni. Ymdrechod y cyfryw i gyflawni yr hyn sydd arnynt heb oeddiad pellach.

Hefyd, mae hon yn adeg briodol i wasgu ar ein cyfeillion i wneud eu goreu i adnewyddu archiadau yr hen dderbynywyr, ac i chwilio hefyd am dderbynywyr newyddion at y flwyddyn newydd. Anwyl fyodyr, rhowch gynorthwy i ni yn hyn.

Diolchwn yn fawr i'n gohebwyr ffyddlon am eu llafur o fis i fis y flwyddyn a aeth heibio. Diolchwn hefyd i'r rhai sydd wedi addaw gohebiaethu am y flwyddyn nesaf. Diolch i'r brawd D. Jones, Gomer, am ei adeddiad yn hyn.

Y toll gludiad i Gymru fydd 2 cent fel y flwyddyn ddiweddar.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

Parch W J Gibsonburg 2, Parch B W C Cleves 2, T A J Stellapolis 12, G S S Coal Creek, Tenn. 2, Parch M C Pike Grove 3, E A E Thurman 2, J L Youngstown 6, Parch W J T Sheandoah 9, E R R Clinton N Y 2, R E Vaughansville 2, J S Port Oran 2, Mrs J R J Dover 2, Mrs R J Pine St N Y 2, J R B Beaver Mo 20, Parch L W Lyons Falls 2, W T Tallmadge 2, T S E Red Oak 8, J J Gomer O 52, T H H Attica 2, D J Hyde Park 2, W R R Johnston 2, J R D eto 2, G G Yaw Granville 2, D O Middleport O 22, A A Greencastle Ind 2, S J T Pittsburgh 2, R W M Aurora 2, T J R Richville N Y 2, J G Columbus City Iowa 25, 10, Parch I C H Columbus Ohio 6, D M Sparta 2, J R Beaver Meadows 2, E P D Dawn Mo 2, E E J Delaware O 14, D G E Radnor O 16, W E R Birmingham 2, E J Coaldale Pa 4, E W Cambria Wis 2, B F J Georgetown Iowa 10, 05, N G West Scuyler 2, Parch W D W Deerfield 2, T T E Steuben 2, Mrs M E Big Rock 10, J S T Vaughansville O 2, W W Pleasant Grove Iowa 6, R G Chicago 2, E D J Detroit 2, E T J Oxford Iowa 2, Parch J A D Patriot 16, D A E Round Top Pa 6, Mrs M H R Nelson 2, J B D Delphos O 22, W R Nelson 2, M W Nelson, 2, Parch T J Watertown Wis 4, 50, E E H Saxville Wis 7, D J E Hyde Park 10, J M J Girard 2, Parch R P Braidwood 9, J M W Plymouth Pa 8, T L D N Y Mills 9, J P W Racine Wis 2, R R Stellapolis 14, D R L Minersville O 6, H. R W Holland Patent 2, D W E Remsen 2, J J R Thurman 2, D W J Remsen 2.

DIWEDDARWCH Y RHIFYN HWN.—(Dan fod y gwaith ar y CENHADWR yn cael ei ddwyn yn mlaen yn gyfan gan deulu yr hen Olygydd, gwyddom na fydd yn anhawdd gan ein darlennywyr faddu ei ddiweddarwch y tro hwn, yn agwyneb yr amgylchiadau galarus.

Dylai y Money Orders gael eu gwneud yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT o hyn allan.

Drwg genym orfod gadael allan amryw ysgrifau a friadwyd i'r Rhifyn hwn, megys, Cofiant Mrs. Margaret Lewis, Fish Creek, Wis.; Byr Gofiant am Mr. David Reynolds, gynt o Cattaraugus; Byr Gofiant John Jones, grocer, o ardal Bethel, Remsen; Mrs. Mary E. Jones, Oshkosh, Wis.; Beibl Gymdeithas Oshkosh a'r cylchoedd; Ar Farwolaeth Mrs. Llewelyn, anwyl briod Mr. John T. Llewelyn, Johnstown, Penna.; Cyfarfodydd mawr yn Georgetown, Iowa, &c. Bwriadwn eu rhoi yn y rhifyn nesaf.

Mae y Parch. E. R. Lewis wedi cymerid gofal eglwys Gynulleidfaol Gymreig Hyde Park, Pa. Dymunem iddo lwyddiant mawr yn y maes pwysig hwn.

Mae y Parch. D. Davies (Dewi Emlyn) wedi rhoddi gofal eglwys Brookfield i fyny, ac wedi ymgynryd â bugeiliaeth ei hen eglwys yn Parisville. Ei gyfeiriad o hyn allan fydd *Parisville, Portage Co., Ohio.*

AT EGLWYSI GYNULLEIDFAOL DEHEU-BARTH OHIO.

Cofus gan ddarlennwyr y CENHADWR yn ddiu am hanes cymanfa deheubarth talaeth Ohio ynghyd a'r penderfyniadau a basiwyd, ac yn eu plith,—Fod pwyllgor o dri i gael eu dewis i chwilio i mewn i achos eglwys Shawnee. A phenodwyd y Parchn. Jones Delaware, Jenkins Delhi, a Williams Sugar Creek i chwilio i mewn i'r achos a gwneud hyn yn hysbys trwy y CENHADWR. Yr hyn a wnaethant, a themlwn yn wir ddiolchgar i'r brodyr uchod ynghyd a'r gymanfa am wneud sylw o hono.

Nid awn i fanylu ar ein sefyllfa fel eglwys, am fod y pwyllgor wedi gwneud hyn trwy y CENHADWR am fis Hydref, 1874. Bu y brodyr a enwyd yn ymwled a ni fel eglwys o bryd i'w gilydd, felly yn eu gwneud yn addas i chwilio i mewn i'n sefyllfa, a daethant i'r dealltwriaeth ein bod yn sefyll mewn gwir angen am gynorthwy mewn cysylltiad a chiriodyd y capel, ac yn gymaint nad oedd genym yr un gweinidog mabwysiadwyd cynllus fod gweinidogion y gwahanol eglwysi ynghylch y gymanfa, i ymgynryd a chasgu yn eu gwahanol ardaloedd tuag at ein cynorthwyo, a bod y brodyr y Parch. J. H. Jones, Delaware, a Mr. John Davis, Jefferson, Portland, i fod yn Drysorwyr.

Wedi hyn yr ydym wedi bod yn ymgynghori ag amryw frodyr parchus yn y weinidogaeth parthed ein sefyllfa fel eglwys, a'u barn hwy oedd y buasai yn well i ni gael gan ryw fraidd heb fod gotal eglwys ganddo, i ffrned o amgylch y gwahanol eglwysi yn y gwahanol ardaloedd trwy y cylch i ofyn am eu hewyllys da.

Yr ydym ninau fel eglwys wedi cael gan y parchodig fraidd D. M. Evans, Oak Hill, i ymgynryd a'r gwaith, ac yr ydym am hysbysu trwy y CENHADWR y bydd yn ddyfod o amgylch tua mis Mai a diolchwn yn fawr i'r gwahanol eglwysi am eu cynorthwy. Gofidus genym ein bod yn gorffod troi am gynorthwy. Yr hyn nid oeddem wedi friadu wneud pan yn adeiladu'r capel. Ond y mae amgylchiadau wedi ein lluddio i gario allan ein bwriad. Go-beithiwn y ca y brawd dderbyniad gwresog yn yr ardaloedd yr ymwel a hwy.

Ydym dros yr eglwys,

JOHN JENKINS, *Diaconiaid.*
DAVID R. WILLIAMS, *Ysgafnydd.*
ROGER G. REES, *Ysgafnydd.*

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 36. RHIF. 3.

M A W R T H, 1875.

RHIF. OLL, 423.

Bywgraffyddol.

Y PARCH. J. R. JENKINS, DOVER, N. J.

Yr oeddwn wedi clywed lawer gwaith am enw y brawd anwyl hwn cyn ei weled. Ie, derbyniais amryw lythyrâu caredig iawn oddi-wrtho cyn i ni gyfarfod i ymddiddan wyneb yn wyneb. Yn ddiweddar yn Hydref, 1874, cychwynais o New York am Dover. Wedi teithio yn araf gyda'r train trwy wastadeddau gwlyb-ion New Jersey, cyrhaeddais Dover pan oedd yn agos iawn i'r nos. Gofynais i ryw German yn y train os oedd yn adnabod y Parch. J. R. Jenkins, dywedodd ei fod ac yr arweiniais fi i fan lle y gallwn gael gafael arno. Gyda ein bod o'r train dyma ef yn galw ar rywun ac yn dywedyd fy mod yn holi am Mr. Jenkins. Galwodd hwnw fi ato a dywedodd fod Mr. Jenkins yn holi am danaf finau.

Cyn pea myayd dyma ddyn byr corffol, wyneb crwn a llygaid siriol iawn ataf, gan fy nghyfarch yn hynod garedig a dyweyd ei fod yn diagwyl am danaf er y borau, a'i fod wedi cyfarfod tri thrain o'r blaen y diwrnod hwnw gan ddiagwyl am danaf. Ffwrdd a ni mewn cerbyd tua'i gartref cysurus ryw bedair milldir o'r dref.

Treuliais amryw ddyddiau yn ei gyfeillach, ac yr oeddwn yn teimlo yn llawen iawn fy mod wedi dyfod o hyd i gyfaill mor garedig a siriol. Yr oedd ef a minau yn meddwl cael aml awr ddyddan gyda'n gilydd, a gwneud llawer i lesoli y byd cyn gorphen ein dydd. Yr oedd ef mor fywiog a gweithgar, mor llawn o gyalluniau, ac yn un medrus iawn hefyd i'w gosod mewn gweithrediad, nes peri i mi syrthio mewn cariad mawr ag ef yn gynt nag y byddaf yn gallu ymddiried mewn dynion yn gyffredin.

Y tro diweddar y cyfarfuom a'n gilydd treuliasom ddiwrnod dedwyd i iawn yn nhy ei gefnder Mr. R. Jenkins. Ymadawsom yn siriol iawn gyda rhagolygon gobeithiol gan bob un o honom. Cyn hir wed'yn yrgrifennodd ei fod ef a'i gefnder yn bwriadu dyfod i eisteddfod Utica, anfonais air yn ol i'w hysbysu y byddai raid iddo bregethu Sabbath. Ond ni ddaeth i'r Eisteddfod na gair oddiwrtho yn hysbysu pa ham, ond y Llun ar ol hyny dyma lythyr yn

hysbysu fod y Parch. J. R. Jenkins wedi marw ac yn cael ei gladdu y diwrnod hwnw. Teimlwn am gryn amser fel wedi fy nharo a'r parlys. Methwn a chredu fy llygaid fy hun. Ond rhaid oedd credu, dyma bapur newydd yn cyd dystio, ac y mae y llythyr yn rhoddi cynifer o fanylion fel y mae yn amlwg ei fod yn wirionedd. Erbyn hyn mae amrywiol lythyrâu a phapurau wedi dyfod i'm llaw, ac yr wyf am gynyg gwneud monument bychan i'r cyfaill ymadawedig. Buasai yn dda pe syrthiasai y gorchwyl i ran rhywun oedd wedi cael mwy o fantais i'w adnabod a chyfeillachu ag ef na myfi.

Ganwyd Mr. Jenkins mewn lle a elwir Ras-fach ger Brynmawr, sir Frycheiniog, yn 1838. Enwau ei rieni oeddent Rees ac Ann Jenkins. Bu iddynt bedwar o blant, tair merch ac un mab. John oedd yr hynaf o'r plant. Nid oedd ei rieni yn grefyddol, ond yr oeddent yn deulu moesol a pharchus iawn mewn amgylchiadau pur gysurus. Yr oedd ei dad yn gwerthfawrogi addysg, am hyny rhoddodd ysgol dda i John a gwnaeth ystau y defnydd goreu o'i amser, fel y dysgodd lawer. Bu ei dad farw pan oedd efe tuag un ar bymtheg oed, yr hyn oedd yn rhwystr iddo ef yn ddiau ddilyn yn mlaen gyda'r ysgol. Pan yn ddwy ar bymtheg oed dechreuodd ddyysgu canu. Er nad oedd ei lais yn beraidd, eithr yn hytrach yn anystwyth, penderfynodd ddal ati, meistrolodd y gelfyddyd fel ag i allu darllen tonau yn rhwydd a chanu yn dda.

Wrth ysgrifenu at hon gyfaill iddo yn Brazil yn 1858, dywed fel hyn am y canu. "Nid wyf wedi cynyg at gynyddu gyda'r gangen hon o wybodaeth oddiar yr ymadawaist, ond rywfodd trwy ymarfer ychydig yn gyson yr wyf dipyn yn nes yn mlaen na phryd hyny yn y *practical part*, er nad mor bell ag yr oeddwn y pryd hyny yn y theory. Er lleied wn i, ni werthwn yr ychydig wybodaeth sydd genyf am goron brenhines Prydain Fawr. Y blynyddau diweddaaf yma mae fy sylw wedi ei dynu yn fwy gan bethau eraill, sef llenyddiaeth a duwinyddiaeth. Byddaf yn darllen, meddwl, myfyrio ac ysgrifenu bob hamdden a gaf. Ond i ddychwelyd, anfonaf dôn i ti yn y llythyr hwn, yr hon sydd mewn bri mawr y dyddiau hyn yn America a Chymru. Gallaf ddarllen cerddoriaeth debyg i hon yn lled rwydd. Enw y dôn yw Bryn Calfar-

la; ond meddylwyf mai Nefoedd y Cristion ddylai ei henw fod. Cofiwch ei dysgu ac yma yr wyf yn sicr y bydd i chiwi ei chanu gyda blaas. Y mae genyf un neu ddwy o *favorites* eto heb ei gopio a gei di. Dywedi nad wyt i ddim wedi cynyddu gyda'r canu, *too bad* yn wir—ymdrechla â'th holl egni."

Yr oedd Mr. Jenkins yn ddirwestwr selog iawn er yn ieuanc. Er fod ei rieni ar un adeg yn cadw tafarn, gwrthodai ef er pob cymhelliad yfed un diferyn, a chadwodd yn selog felly trwy ei oes. Mae yn cyfeirio at ddirwest yn y llythyrr, o'r hwn y dyfynais eisoes. Yr oedd newydd fod yn ol yn Nghymru ychydig cyn ysgrifenu y llythyr, a dywed, "Yr oedd ym ddiwygiad dirwestol mawr pan oeddwn ar y Brynmawr. Cedwid cyfarfodydd am bump o'r gloch bob prydawn Sabboth yn y Town Hall. Yr oedd hyd yn oed y Bedyddwyr yn cymeryd rhan ynddo. Dywed hyn wrth yr hen frawd Thomas Jones. Gwelais gynifer a 65 yn ar dystio yr un prydawn Sabboth—20 a 40 yn fynych iawn. Gelli wybod fy mod yn chwythu y tân hwnw gymaint fedrwn—yr oeddwn yn llawen iawn yno."

Er fod Mr. Jenkins yn wrandawr cyson er yn ieuanc, ni ymunodd ag eglwys Dduw nes oedd tuag un ar hugain oed. Ar ol iddo ddod at grefydd, yr oedd yn hynod gyson gyda phob moddion, ac yn neillduol dda fel athraw ym yr ysgol Sabbothol er yn ieuanc, a pharhaodd felly hyd y diwedd—mae ei ddoesbarth yn hynod alarus ar ei ol yn bresenol.

Ymfudodd i America a daeth mae yn debyg i gymydogaeith Pottsville. Yn y llythyr a ddyfynwyd eisoes rhydd hanes ei waith yn dechreu pregethu. "Anogwyd fi i ddechreu ar y gwaith o bregethu yr efengyl gan yr eglwys yn St. Clair, Pa. Nid oeddwn yn teimlo awydd ynof at y gorchwyl pwysig hwn y pryd hyny. Bu awydd ynwyf a theimlad dwys at hyny yn nechreu fy ngyrfa grefyddol; ond ni fynegais hyny i neb—felly gan na chymellwyd fi gartref, meddyliais nad oedd dim yn well nag i mi ymdrechlu lladd y teimlad hwn. Llwyddais i raddau helaeth i wneud hyny. Maddened yr Arglwydd i mi am bechu yn y dull rhyfygus yma. Pan gynygiwyd fy mod i gael cymelliad i ddechreu gan yr eglwys, nid oeddwn yno y noswaith hono, ac nis gwyddwn eu bod yn bwriadu gwneud cynnygiad o'r fath mor fuan. Wedi i mi dderbyn y newydd fod yr eglwys yn unfrydol heb un eithriad dros y cynnygiad, meddyliais os oedd yr eglwys yn ei lle priodol, mai llais Duw oedd llais yr eglwys—felly derbynais y cynnygiad ar y tir fod yr eglwys yn eiddymdeimlo llawer a mi ac yn gweddio llawer troswyf. Gwnaethant felly i raddau helaeth anghyffredin. Fy nhestun cyntaf oedd 'O frodyr gwe ldiwch trosom.' Bu ofn slafaid a'r gelyn diafol yn dywedyd wrthyf lawer gwaith am

roddi fyny, na ddeuai dim Nes i ddynion na gogoniant i Dduw oddiwrth fy llafur i gyd, ac fy mod yn poeni fy hunan i ddim Nes yn y byd. Bum inau agos a gwneud eu cais, ond er y cwbl daliodd yr Arglwydd fi gyda'r gwaith mawr hyd yn hyn, a rhoddodd ernis i mi o'i foddion—rwydd ar fy llafur—felly bydd rhaid i'r gelyn gymeryd rhyw ddol arall i weithredu y tro nesaf. Yr Arglwydd roddo gymorth i mi adnabod ei ddicheillion ef.

"Pan ddaethwn i lawr yma nid oeddyn ond chwech o seolodau—dim un eglwys. Cefais y fraint o bregethu i'r ychydig Gymry sydd yma y Sabboth cyntaf yn y flwyddyn '57. Ymfurfiassom yn eglwys fechan—dechreuodd tân distaw dori allan—ymddangosai fod yr Arglwydd yn bendithio. Dueth i'n cyfeillach ni un boren Sabboth bedwar o'r newydd, heb fod y naill yn gwybod dim am y Neill. Ac O'r fath society!—nid angostaf hi y tu yma i'r bedd—ac y mae genyf hyder cael cofio am dani gyda llawenydd yn y wlad well. Daeth dau atom wedyn, ac O'r fath odiaon! yn euwedig y society. Yr oedd yn eithaf rhywydd pregethu yr amser hwnw—yn rhywyddach dyweyd na pheidio.

"Yn mis Mai anfonasom am weinidog o Pennsylvania yma i'n corffoll yn eglwys reolaidd. Mae yn gysurus iawn arnom yma yn bresenol, ond nid mor wresog a'r amser a nodais. Ein gweddi yw mai i'r Arglwydd wneud ei hunan yn amlwg iawn trwy fod rhywrai eto yn gofyn pa beth i wneud i fod yn gadwedig."

Yn niwedd 1857 cychwynodd Mr. Jenkins tua'r hen wlad. Dywed fel hyn wrth ei gyfaill yn Brasil, "Mae yn well i mi dy hysbysu fy mod wedi bod yn yr hen wlad yn priodi yr hon oeddwn wedi garu cyhyd, sef Mary Griffiths chwarae Daniel Griffiths. Cychwynais oddiyma y 13eg o fis Hydref, '57—aethum yno mewn Steamer—mordaith gysurus—cyflawnwyd hi mewn deuddeg diwrnod. Aethum yn ol gyda'r bwriad o briodi ac aros yno dros ychydig. Mynai Mary i mi aros yn rhywle yn Nghymru, ond nis gallwn i feddwl am hyny. Tra bu yno bu yn amser tlotach nag wyf yn ei gofio yno erioed, ac eraill hefyd oeddent yn llawer henach na mi. Bu am tua chwech wythnos yno nad oedd dim modd cael gwaith ar un telerau a'r rhai hyny oeddent mewn gwaith ddim yn cael hauer gweithio. Tri diwrnod yn yr wythnos oedd Forgus Nantyglo yn weithio; ond gwellbaodd drachefn, a chyn i mi ddyfod oddi yno gellid cael gwaith faint a fynid ar y gostyngiad, sef 4s. y bunt. Bwm yno am 14 wythnos, ac nis gallwn ymostwng rywfodd i fyned at y dynion hyny a'r cwn a'r ffyn i ofyn am dalen mewn glo na mwn." Gwelwn uchod fod Mr. Jenkins eisoes wedi yfed graddau helaeth o yspryd Annibynol America, yr hwn oedd yn hollol naturiol iddo ef.

Darlunla amser ei arosiad yno fel y canlyn: "Cefais amser difyrus iawn o'r naill hen ffyrnd i'r llall. Bwm yn pregethu amryw weithiau yn yr hen gapel awyl (*Reheboth*) ond O'r cyfnewidiadau sydd yno! Llauer wedi meirw a llauer wedi myned yn oedranus, yn methu dyfod i'r capel. Y mae cyfnewidiadau mawrion wedi cymeryd lle ar y Brynmawr—yr heolodd wedi cael eu cywiro, a'r ochrau wedi eu pavio—Reheboth a'r pulpit yn

agos i'r canol ac oriel o'i gylch oll. Tabor wedi ei ailadeiladu a'i ffront lle yr oedd ei gefn yn arfer bod. Y mae y capel harddaf, er nad y mwyaſ yn y dref. Y mae y Parch. William Jenkins Rehoboth mor boblogaidd ag erioed—yn llosgi fel lamp fawr. Cefais hyfrydwech mawr wrth ei wrando. Adeiladodd yr eglwys dy mawr lldo yr ochr iaſt i'r capel newydd. Y mae hwnw yn yr undeb er y llawer dydd, ond dim llwyddiant, er fod yno bregethwr da iawn sef y Parch. W. Williams, Talgarth, Methodist gynt.

"Ond daeth yr adeg i mi adael Brynmawr eto. Oadeg ryfedd! Yr oeddwn yn ei gadael y tro hwn mewn rhyw deimladau gwahanol iawn i'r tro o'r blaen, ond ust, ust, yr adeg ryfedd hono oedd y Wod o Chwefror, 1858. Daethum i Liverpool y noson hono. Boreu dranoeth gadawsom Liverpool yn yr un agerlong ag yr aethym drosodd yndd—ei henw oedd City of Washington. Mordaith gysurus a chyfrif yr adeg o'r flwyddyn. Cyflawnwyd hi mewn pymtheg diwrnod. Dalodd Mary y ffordaith yn dda iawn er fod *fortune tellers* Brynmawr yn dywyed y buasal yn rhaid i mi ei thafu i'r môr. Y mae hyd yn hyn yn mwynhau lechyd rhagorol.

"Gofyni am y rheswm pahan y daethum o Pennsylvania i lawr yma i Jersey. Dyma yr unig rheswm sydd genyf i'w roddi yw, darfu i fy nghenfeinder Richard Jenkins ddyfod i lawr yma yn oruchwyliwr tros walth mwn halarn—anfododd ataf i ddywyed ansawdd y lle a'r gwaith—a chan ein bod ein dau wedi ymglymu a'n gilydd fel Dafydd a Jonathan yr ychydig amser y buom gyda'n gilydd yn Pottsville, Pa., penderfynais ddyfod i lawr yma, ac hyd yma nid wyf wedi cael achos edifarhau am symud. Y mae y gwaith hwn yn hollol wahanol i'n gwlad ni. Gwythienau pitech ydynt—y mae y mwn yn gwahanlaethu mewn truch o ddwy droedfedd hyd ddeunaw neu ugain o droedfedd. Ni weithir dim ond y mwn yn unig, ac y mae hwnw yn agos a bod yn halarn pur. Y mae cant tunell o fwn yn gwneud tua 80 tunell o halarn. Y mae yn fwy tebyg i Quarry genyf na gwaith mwn.

"Bum yn gweithio yn y gwaith mwn tua 7 mis, yna bum am ychydig gyda'r engine nes i'r amser tlawd a'r Stop yn mis Hydref diweddaſ ddyfod—yna aethom tua'r Hen wlad. Yn bresenol yr wyf yn gweithio yn y gwaith mwn eto. Yr hur yw prin dolar y dydd, a chanoedd allan o walth er ys pum mis—yn methu cael dim i'w wneud. Y mae yn amser tlawd truenus—nid yn unig yn yr Unol Dalaethau ond y byd masnachol i gyd. Y mae canoedd wedi dlodded newyn ac oerli y gauaf hwn. Torodd llawys a fanciau yn chwiffrw—mae masnachwyr ac anturiaethwyr yn tori hefyd, a masnach yn bendramwnwgl. Nid oes neb yn cofio y fath *grass* masnachol a hwn. Hyderir y daw yn well tua'r haf dyfodol."

Adeg ddigon digalon oedd hono i ddechreu cadw ty a magu teulu; er hyny daeth Mr. Jenkins drwydd i llwyddodd yn y byd gyda gwelliant yr amseroedd. Bydd yn dda gan y darlennydd eto gael y deryn canlynol o'i lythyr.

"Gofyni am ychydig o'm hanes yn ei gysylltiad a chrefydd a llenyddiaeth. Darfu i mi ddal fy ffordd trwy ras gyda chrefydd hyd yn hyn—ac er fy mod yn ami yn ddigon dibrofiad gyda ni yn ystod fy

oes fer grefyddol, eto i gyd teimlwyf mai hi yw'r peth penaf i mi. "Penaf peth yw doethineb." Yr wyf n teim'o fod yn well genyf am grefydd ac am Grist ein Cyfringwr y naill weithnos ar ol y llall. Pa fwyaf ddarlennaf ar y Beibl—pa fwyaf fyfyrfaſ ar drefn achub pechadur—am y drugaredd a'r gras ddangosir yma—y mae carlad a phoen Crist yn dyfod fwy i'r golwg—ie yn wir—'Felly carodd Duw y byd fel y rhoddodd ei unig anedig Fab, fel na cholier pwy bynag a gredo ynddo.' Meddwl am hyn weithian, fe gynasa dy galon hyd yn oed yn anlwlch Brazil. Un rhyfedd yw crefydd—y mae yu gwella o hyd wrth fyned yn mlaen. Nid rhyfedd i'r apostol ddweyd, Awn rhagom at berffeithrwydd—ac hefyd wedi i'w ddwlrnod gwaith ddarfod clywch ef yn dywedyd 'Y mae arnaf chwant ymddatod a bod gyda Christ.'

"Y mae diwygiadau mawrion mewn gwahanol ranau o'r wlad eang hon, yn neillduol yn mhlith y Cymry yn Pa. Mewn llythyr a dderbynais oddi wrth Thomas Walters, dywed fod llawer yn ymofyn y ffordd tua Selon yn Ashland, ac yn eu plith nodai Richard dyfrawd—y mae yn dda gan fy enaid am y newydd—gwn y byddi di yn llawenyachu. Yn Minersville a St. Clair a Pottsville y mae niferi mawrion yn dychwelyd. Gogoniant i Dduw. Nid oes dim neillduol o Gymru yn y cysylltiad hwn, ond dylwn ddywedyd fod y diwygiad yn nerthol iawn yn nhalaeth New York, yn enwedig yn ninas New York. Yr wyf wedi treulio cryn llawer o amser i ysgrifreſu am y pethau hyn, am dy fod yn ymofyn fy hanes yn y cysylltiad ac am y diwygiadau, am y gwn y rhont gysur mawr i chwli hyd yn oed yn Brazil.

"Mae y gwanwyn yn dechrau ymagor yma, ond nid yw masnach yn edrych mor ffafriol a'r tywydd—arnaf iawn y mae olwynion masnach yn ymsymud hyd yn hyn. *We live in hope the times will mend*; ond credwn yr effethia yr amser cyfyng sydd wedi bod y miloedd diweddaſ yn dda yn dymorol ac ysprydol. Meddylia dynion sydd yn aywli ar ddull y byd yma, y bydd lldo effethio er cael Banciau y wlad yma ar well safon. Hefyd dysga llawer y wers o gynllideb oddiwrth yr anserwydd masnachol. Y mae lle i ofni fod llawer wedi teimlo pangfeydd newyn yn yr amser sydd wedi myned heibio yn ystod y pum mis diweddaſ. Mewn llawer man yn y Talaethau dangoswyd cydymdeimlad neillduol a'r tiodion, trwy ffurfio cymdeithasau i gyflawni eu hangenion. Ymddenkys hefyd fod ein Duw ni yn meddwl goruwch-lywodraethu y cwbl er ei ogoniant ei hun a lleshad i filoedd. Yn Lloegr y mae yn galw miloedd at ei draed trwy weinidogaeth danbeldiol dau ddyn ienanc iawn sef Spurgeon a H. Grattan Guinness. Gweinidog gyda'r Bedyddwyr yw Spurgeon yn Llundain—a mae'r adellad mwyaſ yn Llundain yn rhy fach i gynwys y miloedd sydd yn cyrchu i'w wrando. Nid yw eto yn bamparhugain oed. Pregethwr gyda'r Annibynwyr yw Guinness—nid yw yn weinidog sefydlog yn unman ond yn teithio hyd a lled y byd—nid gwlad—y mae yn gwrthod bod yn weinidog sefydlog—ei arwyddair ydyw, *My parish is the world*. Y mae wedi bod drwy Gymru yr haf diweddaſ—bu yn pregethu yn Rehoboth—yr oedd y capel wedi ei orlenwi ar nos Sadwrn; ond dydd Sul aeth yn llawer rhy fach—gorfu arno fyned allan i'r neoli i anerch y awri iawn oedd

m ei wrandaw mor bryderus. Gwyddel yw o gonedl—ac y mae gan ei gydgenedl babyddol lid mawr yn ei erbyn. Dfiolech un efengyl yn wynebu ar bob cenedl yn ddiwahaniaeth. Nid yw ond dwy ar hugain oed eto. Y mae y ddau bregethwr yma yn cael eu galw yn Whitfield a Wesley.

“Yn America mae Daw yn mynu ei gael gan y werin, heb fod yr un dyn fel pregethwr yn cael rhan yn y gwaith. Yr wythnos ddiweddar argyhoeddwyd hanner can mil o bobl i alw ar Dduw yn brysar mewn cefarodydd diweddio yn unig. Fe fyn yr Arglwydd ei ogoulant, “Nid i ni, O Arglwydd.” Dyna anthem hyfryd—“nid i ni.” Mae chwarendai yn New York yn cael eu troi yn lle i weddio Daw, am nad oes yr un capel yn ddigou eang i gynwys y werin, y chwareuwr yn pregethu yr hyn a wnaeth yr Arglwydd ldynt—y *buties* mawr yn weddiwr mawr, Cynelis cyfarfodydd gweddli bob dydd, yn dechreu am ddeuddeg o'r gloch ac yn terfynu am un. Gogoniant i Dduw yn y gorchastion, ar y dddear tangnefedd. Deled dy deyrnas, meddaf o'm calon.”

Yr wyf wedi dyfynu deryn pur faith, nid yn unig ar gyfrif ei ddyddordeb, ond hefyd am ei fod yn dangos mor llawn o gydymdeimlad a llwyddiant teyrnas y Gwaredwr oedd ein hanwyl frawd par ysgrifennal bethau fel hyn mewn llythyr cyfrinachol, na feddyliodd yr argraffid galr o hono byth.

Yr oedd yn llawn awydd am i'r efengyl lwyddo yn mhob man. Dywed wrth ei gyfaill, “Nid wyf yn dy gymell i ddyfod oddiyna, ond ystyrlwyf y dylech ymdrechu i gynnal moddion crefyddol yna. Gwir eich bod yn ychydig o rifedi, ond cofia, y mae bendithlon yr efengyl mewn addewid i'r ychydig—yr un yw'r galr—a'r un yw'r Yspryd—a'r un yw Daw. Dylech fynd paradwys yna—eglwys i Daw, feddyliwyf,—dyna baradwys y cristion. Nid ydym ni yma nemawr fwy mewn rhifedi na chwi yna. Pan ddechreualls bregethu gyntaf nid oeddent ond pedwar—erbyn hyn yr ydym yn bedwararddeg—yr Arglwydd a wnaeth i ni bethau mawron. Mynwch drefn ar bethau, y mae yr Arglwydd yn sier o'ch bendithlo. Pan feddyliwyf am danoch yna, heb ddim gweindogaeth—y mae rhyw yspryd cenhadol yn cael ei gynhyrfu o'm mewn, ond y mae fy mod wedi gwario cymaint o arian yn ddiweddar yn gosod y p'nc yn ddigon rhy bell i mi wastraffu papur i slarad am dano yn bresenol. Nid oes dim awydd amaf i ddyfod yna ond ar y neges bwysig yma yn unig, er y meddyliwyf fod yna well lle na'r sydd yma i enlli arian. Meddyliwyf yn wir y gellwch chwi yn llaw yr Arglwydd fod yn foddion i wneud llawer yna dros deyrnas y Cyfryngwr.”

Yr oedd Mr. Jenkins yn awyddus iawn am i'r Cymry gael gwlad iddynt eu hunain—a'r adeg yr oedd yn ysgrifenu y llythyr o'r hwn yr wyf wedi dyfynu cymaint eisoes, credal fod gobalith y llwyddid i gael gwladychfa yn Brazil. Dywed, “A oes dim yn bosibl i chwi ddyfod yn mlaen mewn ystyr wleidiadol? A oes rhwystr i chwi fyned mor bell a'r Senedd a bod yn aelodau, heb law y rhwystr yn och eich hunan, sef ddiffyg ymgais at fyned ymlaen y ffordd hono? A oes yr un hawlfraint genych chwi a thrigollion y wlad yna? Beth am ei phrif egwyddorion gwleidiadol os gwydd-

ost? Os caif warlod da yn y pethau yna gaffaf felly anog yn galonog fy nghydwladydd i ymfudo atoch, yr hyn a fyddai yn gyssur mawr i chwi ac yn lleshad i gmoedd yma. Y mae yspryd gwladychfa Gymreig mor fyw yma ag erioed—nodir Patagonia fel y lle nesaf am wladychfa; rhoddais ar ddeall iddynt twry y papur Cymreig fod un yn barod yn Brazil. Byddai yn dda genyf ddeall anasawd y tir sydd yna. Pa fath liw ydyw? A oes llawer o gerig ynddo? Beth y mae yn ei gynhyrchu orau? Ai tir bryniog ydyw ynte gwastad-dir? Beth y mae yn ei gynhyrchu pan yn ei sefyllia wylt? Dyna ddigon o ofynladau. Y mae yn bwysig i lithau eu hateb yn llawn a chywir.”

Er i'r anturiaeth yn Brazil fyned yn fethiant, al cholodd Mr. Jenkins ei ddyddordeb mewn ymdrechlon i gael cartref i'r Cymry gerllaw eu gilydd. Diwedd yr haf diweddar aeth mor bell a'r Bala, Kansas. Hoffodd y lle yn anarferol. Edrychal ar y wlad fel un dda odiaeth, a dywedai fod tref y Bala ar un o'r manau prydferthaf a welodd erioed. Cymaint oedd ei hyder yn nyfodol y lle, fel y prynodd e'i a'i gefnder Richard Jenkins, ysw., werth pedair mil a hauer o ddoleri o dir yno. Yr oedd ganddo gynlluniau eang er llesoli y trigollion yno, ond mewn moment disgynodd i'w fedd—dychwelodd i'r llwch a darfu ei holl gynlluniau.

Yr oedd yn weithiwr diffino ac egniol iawn. Rhoddid y crynodeb a ganlyn o'i safur yn yr *Iron Era*, Ion. 2, 1875. Yn ystod yr holl amser y bu yn New Jersey yr oedd yn weithiwr diffino yn ngwasanaeth ei Feistr. Mewn cysylltiad a'i gefnder Richard cychwynwyd cyfarfodydd Cymreig yn union wedi ei ddyfodiad i'r lle, ac mewn lai na blwyddyn yr oeddent wedi llwyddo i ffurfio eglwys Gymreig ar Miners Hill. Cychwynodd hefyd cyfarfodydd ac ysgol Sabbathol yn hen bwysdy Port Oram. Bu yno yn arolygydd am flynyddau lawer a gwnaeth ddaionul mawr. Tua'r flwydd 1860 dechreuodd adeiladu capel Cymreig prydferth gerllaw Richard's Mine, lle y parhaodd trwy ei oes yn weinidog ac arolygydd yr ysgol Sabbathol. Dilynwyd ei safur a llwyddiant mawr. Byddai yn pregethu yno unwaith yn Gymraeg a'r tro arall yn Saesol aeg bob Sabbath. Yr oedd yn myned weithiau oddiartref i bregethu mewn cymydog-aethau oeddent yn amddifaid. Bu am un flwyddyn yn bugellio eglwys Selsanig Berkshire Valley. Heblaw ei safur crefyddol, bu am y deng mlynedd diweddar yn oruchwyliwr Cwmnïau balarn Carbon a Coleraine, a rhoddodd foddionrwydd, hollol i'r perchenogion.

Pa fodd y medrai wneud cymaint o waith a'i wneud mor dda mae yn anhawdd dyfalu. Llauer gwaith ar nos Sadwrn wedi dilyn gorchwyllion bydol drwy yr wythnos heb gael nemawr o amser i barotol pregethu, pan ofynid iddo, Pwy gewch i bregethu fory? atebai yn siroli iawn, Mae yn debyg y rhaid i mi alw ar J. R. Jenkins, a byddai dranoeth yn y pulpiti yn pregethu yn wreiddiol a bywiog, yr hyn a ddengys fod ganddo feddwl cynrychiol a ffurfi iawn.

Teimlai yr angen am addysgu yr oes sydd yn codi; am hynny llafuriodd yn galed iawn i gael tir at godi ysgoldy, ac ymdrechodd lawer i gael yr ysgoldy hardd a chyfeus sydd yn yr ardal yn bresenol wedi ei adeiladu. Mae yno yn bresenol tua dau gant o blant yn cael eu haddysgu, ac erys

yr aethall am flynyddau yn gogfodol o'i lasur a'i sel o blaid addysg.

Yr oedd ei sefyllfa yn y byd yn rhell islaw ei alluoedd—er hyn yr oedd yn dringo i fyny yn gyflym—a dian pe cawsai fyw am ychydig eto y tynasai lawer mwy o sylw. Yr oedd y gwaith a ddigysai yn atalfa iddo gyraedd rhyw enw mawr; ond rhoddai iddo gyfleusdra i wneud lles i luaws, yr hyn oedd prif hyfrydwch ei galon. Mae can-oedd a deimlant byth yn well drwy eu bod wedi eu dwyn i gysylltiad ag ef, ac y mae ei goffiadwr-iaeth yn aros ar eu calonau lle y bydd yn fwy parhaol na phe yn argraffedig ar falu mynor.

Fel dyn yn ofni Duw, yn celsio llesoll ei gyd-dyn, yn pleidlo addysg ac yn cynyg at wneud da yn mhob man, mae yr ardal wedi cael colled dir-fawr ar ei ol. Pregethodd y Sul olaf o'r flynyddyn 1874 gyda hwy i themlad anghyffredin. Cwynai ychydig o boen yn yu ei gefn dydd Llun—ond ni feddylwyd bod un perygl hyd dydd Mercher. Dydd Iau ehedodd ei enaid i'r wlad well. Ei elir-lau olaf oeddent ei fod yn cwbl gredn yr efengyl oedd wedi bregethu am gynifer o flynyddoedd. Yr oedd ei holl tywyd blaenorol yn ddigon o dystiolaeth i'w geraint a'i gyfeillion ei fod wedi ei dderbyn adref fel gwas da a ffyddlon.

Dywed cyfaiill mewn llythyr "Cafodd ei gladdu yn barchus iawn—daeth tyrfawr i'w angladd—llawer i lawr o Pa. Daeth blaenoriaid y ddau gwmi balarn i lawr, sef y cwmni mae Mr. Richard Jenkins yn eu gwasanaeth a'r un yr oedd J. R. Jenkins yn eu gwasanaethu. Yr oedd boneddwy'r yr ardaloedd hyn yn bresanol. Ni welais angladd o chynifer o bobl wedi yngasgu yn y wlad hon er i mi weled angladd fawr gyda'r Gwyddelod yma. Mae yr eglwys a'r ardalyr yn galu eu colled yn fawr iawn."

Heddwch iddo bellach ar ol lasur caled ei ddydd byr. Bydded Duw a dynion yn dyner wrth ei weddw a'i blant amddifaid. R. G. JONES.

Dymunwyf ddychwelyd fy niolchgarwch i Mr. James Sharples gynt o Brazil am anfon i mi gymaint o ddeunyddiau at godiant i Mr. Jenkins.

Teimlai ei berthynasau yma yn ddolchgar i'r *Diaffer* am godi y cofiant hwn er mwyn llawus cyfeillion a pherthynasau Mr. Jenkins yn Nghymru. R. G. J.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI KU HAGORYD.

LLYFR Y DATGUDDIAD

YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.

Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.

PENNOD III.

Y tair pennod gyntaf yn cael eu hystyried.

DATGUDDIAD PENNODAU I., II., III.

Patmos, lle alltudiaeth Ioan, sydd ynys anghyfanedd yn y Môr Aegeaidd, yn gorwedd rhwng Icaria a phlentir Miletus. Y mae yn rhyw chwech neu wyth milltir o hyd, ond nid yw ei lled ar gyfartaledd o'r braidd yn fwy na milltir. Nid oes ynddi afonydd na chroedydd, ac ond

ychydig iawn o dir ag sydd yn addas i ddiwylliant. O herwydd ei nodwedd anghyfaneddol ac unigol, defnyddid hi yn fynych gan y Rhufeiniaid fel lle o alltudiaeth i ddrwgweithredwyr.

Yn amser ei alltudiaeth ar y llecyn gresynol yma, nid oedd wedi ei adael yn gyfangwbl. Yn absenoldeb cyfeillion a chysuron daearol, ymddengys ei fod wedi mwynhau y cymundeb gwerthfawrocaf gyda Christ, a'r arddangosiadau neu weledigaethau mwya'f gogoneddus o'i bresenoldeb. Y mae genym hanes tanbaid am un o'r gweledigaethau yma—hwyrach y gyntaf o honant—yn y bennod gyntaf o'r Datguddiad. Digwyddodd, fel y Pentecost, ar y dydd cyntaf o'r wythnos—"Dydd yr Arglwydd"—gan osod anrhydedd newydd ar yr hyn oedd i fod yn Sabboth yr oruchwyliaeth Gristionogol. "Yr oeddwn i yn yspryd ar ddydd yr Arglwydd; ac a glywais o'r tu ol i mi lef fawr fel llais udgorn, yn dywedyd, Mi yw Alpha ac Omega, y cyntaf a'r diweddaf: a'r hyn yr wyt yn ei weled ysgrifena mewn llyfr, a danton i'r saith Eglwys y rhai sydd yn Asia. . . Ac mi a droais i weled y llef a lefarai wrthyf. Ac wedi i mi droi, mi a welais saith ganhwylbren aur; ac y'ngghanol y saith ganhwylbren un tebyg i Fab y dyn, wedi ymwisgo â gwisg laes hyd ei draed, ac wedi ymwregysu y'ngghylch ei lwyrau â gwregys aur. Ei ben ef a'i wallt oeddent wynlon fel gwlan, cyn wyned a'r eitra; a'i lygaid fel fflam dân; a'i draed yn debyg i bres coeth, megys yn llosgi mewn ffwrn; a'i lais fel swn llawer o ddyfroedd. Ac yr oedd ganddo yn ei law ddeheu saith seren; ac o'i enau yr oedd cleddyf llym dau-finiog yn dyfod allan; a'i wynebpryd fel yr haul yn diagleirio yn ei nerth." Y fath oedd ymddangosiad gogoneddedig Fab Duw, yn dangos ei hun i'w ddygyblyd dioddefol ar yr achlysur cofiadwy yma.

Wedi i'r syndod gyntaf o'i ymddangosiad fyned heibio, wele Crist yn myned rhagddo i roddi i Ioan ei awdurdod i ysgrifenu *llyfr y Datguddiad*, yr un llyfr ag ydym ni yn egluro. Ac yn yr awdurdod hono y mae rhaniaid triphlyg y llyfr yn cael ei hysbysu. Efe a ddywed: "Ysgrifena y pethau a welais, a'r pethau sydd, a'r pethau a fydd ar ol hyn."

Yn ol y rhaniaid a ddangosir yma, y mae y rhan gyntaf o'r llyfr yn gynwysedig yn y bennod gyntaf. Oblegid yma y mae y cofnodiaid a wnaeth Ioan o'r weledigaeth ysplenydd a gogoneddus a welodd. Nid oes angen i mi sylwi yn fanwl ar y rhan yma o'r llyfr.

Yr ail ran o'r llyfr—"y pethau sydd"—sydd yn gynwysedig yn yr ail a'r drydedd bennod. Yma yr ydym yn cael y cenadwriaethau o rybuddion a chyfarwyddiadau oeddent i gael eu hanfon i'r saith Eglwys yn Asia. Nid yw y rhan yma o'r llyfr yn brophwydol o gwbl. Cofnodiaid ydyw yn unig o'r "pethau sydd."

Nid yw fy nghynllun yn gofyn i mi wneuthur

egrlurhad manwl ar yr ail ran o'r llyfr. Ac eto, wrth ystyried pwysigrwydd a dyddordeb y cenadwriaethau yma o gariad—a anfonwyd yn gyntaf at eglwysi Asia, ond a gofnodwyd er budd i'r holl eglwysi—nis gallaf ganiatau baslo oddiwrthynt heb wneuthur ychydig sylwadau cyffredinol.

1. Er eu bod wedi eu bwriadu i'r *Eglwysi* at ba rai y cyfeiriwyd hwynt, y maent oll wedi eu cyfarwyddo at *angylion* yr Eglwysi hyny. Wrth yr angylion eglwysig yma, yr ydym i ddeall, feddylwyf, eu prif weinidogion. Yn yr oll o'r eglwysi yma, a blunwyd gan yr apostolion, yr oedd, ar y cyntaf, amryw ddysgawdwr neu henuriaid. Y fath oedd henuriaid Eglwys Jerusalema, ac Eglwys Ephesus. Pan ymgasglai yr henuriaid yma y'nglyd at orchwyl neu addoliad, yr oedd angen rhyw un arnynt i fod yn llywydd neu gymedrolwr. Erbyn diwedd y ganrif gyntaf yr oedd yr henadur llywyddol wedi dyfod i gael ei gyfrif fel swyddog arosol, ac fel yr oedd amser yn myned yn mlaen efe a briodolodd iddo ei hun yr enw esgob. Yn y ffordd yma yr ymlugodd y gwahaniaeth rhwng esgob ac henuriaid i fewn i'r eglwys—gwahaniaeth hollol andnabyddus yn nyddiau yr apostolion. Yr henuriaid llywyddol yma, feddylwyf, oeddent angylion eglwys Asia, at y rhai y cafodd cenadwriaethau yr Iachawdwr eu cyfeirio yn gyntaf.

2. Yr oedd yr oll o'r cenadwriaethau yma wedi eu rhagymadroddi drwy grybwyll rhai ymddangosiadau, gweithredoedd, neu briodoloddau yr Iachawdwr gogoneddus—pa rai, yn y bennod gyntaf, a briodolwyd iddo. Fel hyn: yn y llythyr at Eglwys Ephesus, dywedir ei fod yn dal "y ser yn ei law ddeheu," ac yn rhodlo "y'ngghanol y saith ganhwylbren aur." Yn y llythyr at Eglwys Smyrna, Efe yw "y cyntaf a'r diweddaf, yr hwn a fu farw, ac sydd fyw." Yn y llythyr at Eglwys Pergamos, y mae ganddo "y cleddyf llym dau-fnig." Yn y llythyr at Eglwys Thyatira, Efe "sydd a'i lygaid fel ffiam dân, a'i draed yn debyg i bres coeth." Yn y llythyr at Eglwys Sardis, Efe "sydd a saith Yspryd Duw a'r saith seren ganddo." Yn y llythyr at Eglwys Philadelphia, Efe yw "y Sanctaidd, y Cywir, yr hwn sydd ganddo agoriad Dafydd, yr hwn sydd yn agoryd, ac nid yw neb yn can, ac yn cau, ac nid yw neb yn agoryd." Yn y llythyr at Eglwys Laodicea, Efe yw "Amen, y Tyst fyddlawn a chywir, dechreuad creadigaeth Duw." Y mae yr holl ragymad roddion yma wedi eu mabwysiadu i ddal yr ystyriaeth, a gwneuthur argraffiad; a geill fod pob un wedi ei ddewis gyda chyfeiriad arbenigol at sefyllfa neillduol yr Eglwys.

3. Dilyniir y rhagarweiniadau hyn, yn mhob amgylchiad, gyda'r hysbysiad cyffrous, "*Mi a adwaen dy weithredoedd di.*" Ydyw! pa un bynag ai fyddlon neu anffyddlon, brwd neu glaiar, gauddyddiol neu fel arall, gwir neu gau,

y mae eich holl achos yn agored iddo ef i'r hwn y mae yn rhaid i chiwi roddi cyfrif: "*Mi a adwaen dy weithredoedd di.*"

4. Y llythyrau yma ydynt genadwriaethau cymysgedig o gymeradwyaeth a cherydd, yn ngweinyddiad y rhai y mae y llefarydd yn hyfod lym, unlongyrechol a ffyddlawn—fel un yn siarad gydag awdurdod o'r nefoedd. Yn Eglwys Sardis a Laodicea, nid yw yr Iachawdwr yn cael ond ychydig neu ddim i'w gymeradwyo. Yn Eglwys Smyrna a Philadelphia, y mae yn cael ychydig i'w geryddu; tra y mae yn y tair eraill, rai pethau i'w cymeradwyo, ac eraill i'w ceryddu.

5. Yn ngweinyddiad cerydd, y mae y llythyrau yma yn engreiffiau o ddoethineb, tynerwch, a ffyddlondeb nefol, y rhai nis gellir eu hastudio a'u befelychu yn rhy fanwl gan y rhai sydd wedi eu galw i gyflawni y ddyledswydd boenus yma. Cymerer, er engraifft, yr Eglwys yn Ephesus. Dechreuau yr Iachawdwr drwy ganmol yr eglwys yma; a pharha yn ei ganmolfaethau fel pe nas gallasai byth ymatal: "*Mi a adwaen dy weithredoedd di, a'th lasur, a'th amynedd, ac na elli oddef y rhai drwg; a phroff o honot y rhai sydd yn dywedyd eu bod yn apostolion, ac nid ydynt, a chael o honot hwynt yn gelwyddog; a thi a oddefaist, ac y mae amynedd genyt, ac a gymeraiست boen er mwyn fy enw i, ac ni ddifygiaist.*" Wedi dweyd cymaint a hynyna, geill y llefarydd fnyed rhagddo i ddweyd unrhyw beth. Nid yw yn bosibl y gall roddi tramgwydd drwy ddim a ddichon ganlyn. "Eithr y mae genyf beth yn dy erbyn, am i ti ymadael a'th gariad cyntaf." Pa bryd y dysg ceryddwyr a diwygwr ymddyn at droseddwr yn ol y dull yma? Pa faint o geryddon sydd yn waeth na gwastraff, drwy anwesau yspryd gwahanol, a thrwy ddilyn llwybr arall?

6. Y mae y llythyrau yma wedi eu llenwi i fyny â chynghorion difrifol i edifeitrwch a diwygiad, gyda'r adlewidion gwerthfawrocaf mewn achos o adgyweiriad, a chyda'r bygythladau mwyaf dychrynnyd ar y rhai sydd yn parhau mewn drygioni. "Cofia, gan hyny, o ba le y syrthiaist, ac edifarha, a gwna y gweithredoedd cyntaf." "Edifarha: ac os angen, yr wyf fi yn dyfod atat ar frys, ac a ryfelaf yn eu herbyn hwynt â chleddyf fy ngenau." "Bydd wylidwrsu, a sicrhau y pethau sydd yn ol, y rhai sydd yn barod i farw." "Yr hwn sydd yn gorchfygu, rhoddaf iddo eistedd gyda mi ar fy ngorseddfainc, megys y gorchfygais inau, ac yr eisteddais gyda'm Tad ar ei orseddfainc ef."

7. Wrth ystyried awdwr y rhybuddion, y cynghorion, a'r addewidion yma, a'r amgylchiadau o dan ba rai y llefarwyd hwynt, nid yw yn rhyfedd genym glywed pob cenadwr yn diweddau gyda'r datganiad: "Yr hwn sydd ganddo glust, gwrandawed pa beth y mae

yr Yspryd yn ei ddywedyd wrth yr Eglwysl." Bydded i bob un o honom ni gyfrif y datgan- iad difrifol yma fel wedi ei gyfeirio yn arbenig- el atom ein hunain. Y mae Duw nid yn unig wedi rhoddi elustiau i ni glywed, ond cyfryg- au a manteision er mwyn dealltwriaeth a gwelliant. Am hynny, gadewch i ni wrando ar y geiriau yma o eiddo yr Yspryd at yr Eglwysl, eu hystyried a'u hufaddhau, fel y gallon fod yn eiddeddion o'r addewidion gwerthfawr a gywys- ant, a bod yn barod i'r bendithion sydd gyda Christ yn nghadw i'w holl bobl.

(Diwedd y drydedd bennod.)

Grëfyddol.

Y BEIBL AC ANFFYDDIAETH YR OES.

GAN Y PARON. R. G. JONES, D. D., UTICA.

PEN. V.—RHAN II. SUT I ESBONIO Y BEIBL.

Yn unol a'r syniadau uchod cawn y Beibl yn dechreu gyda rhoddi darluniad o'r pleidiau bob un ar ei ben ei hun. Mae Duw yn cael ei osod allan fel cynhyrfaid, achos, neu Greadwr pob peth. Efe hefyd yw Llywydd y cyfan. Mae yn anfeidrol berffaith, santeidd a da. O'r ochr arall, darlunir dyn wedi ei greu yn santeidd ar ddelw Duw, yn rhydd oddiwrth bebanmher- fethrwydd moesol, ac yn cael ei amgylchu a phob daioni allai y Greadwr reddi iddo, a phob creadur arall ar y ddacwr wedi ei roddi at ei wasanaeth. Yr oedd pob peth a ofynid oddi- wrtho yn hollol resymol, cyflawn a chydweiddol a'i natur a'i sefyllfa.

Wedi hynny cawn ddarluniad o'r dyn yn cael ei demtio i amheu Duw a'i ddaioni tuag ato, ac i geisio ymgodi i sefyllfa uwch, ac felly mae yn cyfnewid, yn myned yn bechadar allan ac euog, tra mae Duw yn aros o hyd yr un yn santeidd- rwydd ei gymeriad yn gystal a helaethrwydd ei hawliau ar ddyw fel ei creadur a'r hwn sydd yn ymddibynu arno am bob peth. Yna ynte y mae yn dyfod i'r golwg yr angenrheidrwydd am gymod; canys, ar y naill law mae dyn wedi troeddu cyfreithiau Duw a myned yn haedd- ianell o goep, ac ar y llaw arall mae Duw yn cael ei osod allan fel yr hwn oedd wedi creu dyn i'r dyben o'i wneud yn ddedwydd, ac y mae yn parhau o'r un meddwl. Ond yn bresenol ymddengys fel pe byddai ei amcanion wedi eu dryddu trwy bechod ac euogrwydd dyn, per- fethrwydd ei gymeriad ei hun, a natur ei lywodraeth foesol. Rhaid i'r cynllun trwy yr hwn y bwriedir uno dyn a Duw gyawys ynddo ei hun gan hynny ryw foddion er boddioni llyw- odraeth ac anrhydeddu cymeriad Duw pan yn arbed y troeddwr heb ei goepi, yn gystal a moddion i wrthweithio dylanwad pechod ar feddwl dyn, lladd yr elyniaeth sydd yn ei galon at Dduw, dileu yr euogrwydd a chyf- newid ei feddwl.

Mae yr holl bethau hyn i'w cael yn athraw- iaeth yr lawn a dylanwad yr Yspryd Glân. Yn awr gan mai dyma y pethau mwyaf pwysig yn eu cysylltiad a'r cynllun o gymodi pechadur a Duw, gallasem ddisgwyl fod yr ysgrifenydd yn traethu yn helaeth arnynt.

Felly yn gywir y mae. Prif bwnc yr Ye- grythyrau yw rhoddi darluniad o Iesu Grist. Mae yn dyfod i'r golwg yn Eden cyn gynted ag y syrthiodd dyn. Wrth fyned yn mlaen cyfar- fyddwn a phrophwyddoliaeth Noah y taberna- clai yn mabebyll Sem. Wedi hynny mae Jacob yn rhagfynnu codiad teulu brenhinol o lwyth Juda i derfynu yn y Silo, yr hwn oedd i lyw- odraethu nid ty Israel yn unig ond i helaethu terfynau ei deyrnas dros yr holl bobloedd. Mo- ses hefyd a ragfynegodd am godiad Prophwyd o blith meibion Israel tebyg iddo ef i osod i fyny oruchwyliaeth fel y gwnaeth ef ei hun. Dywed y byddai raid i bawb ufuddhau i'r Prophwyd hwnw neu farw. Fel yr oedd y prophwydi yn nesu at amser ymddangosiad Crist yr oeddent yn rhoddi darluniad mwy cyflawn a manwl o hono ac yn cyfeirio yn aml- ach ato. Weithiau dangosent arwyddion ei ymddangosiad. Brydiau eraill dull ei ym- ddangosiad, neu yr angenrheidrwydd am ei ymddangosiad, ac yna aent yn mlaen at ddy- lanwad ei ymddangosiad a'r gwaith oedd gan- ddo i'w gyflawni yn y byd. Rhagfynegent lwyddiant cyffredinol ei deyrnas, a phriodol iawn y gellir dweyd mai iddo ef y mae yr holl brophwydi yn dwyn tystiolaeth, y rhai a lefar- asant o ddechreuad y byd. Nid yw ysgrifen- iadau y Testament Newydd yn eithriad—eu hamcan oll yw dangos Crist, naill ai yn hanes ei fywyd tra ar y ddacwr neu ei egwyddorion a'r gwresi a ddygaid ganddo yn gystal a llywyddiant yr egwyddorion hynny yn yr oes- oedd dyfodol a'r argyfaidd ddymunol a gal hynny ar y byd.

Hyd aros yr oedd yr lawn wedi ei rhoddi, a ffordd wedi ei chael er diogelu cymeriad Duw fel un cyflawn pan yn maddau i droseddwr, ychydig iawn ydym yn glywed am y moddion oedd gan Dduw mewn golwg er periâ'r cyf- llun fod yn effeithiol ar feddwl pechadur, sef dylanwad yr Yspryd Glân. Gwir fod ambell gyfeiriad ato yn mhrophwyddoliaethau Esay, ond ychydig iawn mewn cydmariaeth i'r hyn sydd yn cael ei ddywedd am Grist. Ond pan edrychom i'r Testament Newydd, yn neillduol yr Epiistolau, mae yr Yspryd Glân yn dded o'n blaen yn hysod aml fel un sydd yn cymeryd rhan bwysig iawn yn y gwaith o ddwyn pech- adur i gymod â Duw. Rhingodd bodd i'r Pen llywydd mawr ddadblygu trefn cadw dyn yn raddol iawn trwy wahanol arddangosiadau. Ac y mae yr arddangosiadau hynny wedi eu cydwau â llawer o bethau eraill a darddent o hanes ac amgylchiadau pobl neillduol. O'r

diwedd tyfodd y cyfan yn un gyfundrefn fawr, wedi ymledu trwy oruchwyliaethau gwahanol oesau, fel y dangosid mawr ddoethineb Duw. Mae hyn yn ei gwneud yn angenrheidiol i ni fod yn dra gofalus i wahaniaethu rhwng pethau hanfodol a phethau amgylchiadol. Gallwn sylwi yma gan i'r Dadguddiad dwyfol gael ei roddi yn raddol, ni ddylem ddisgwyl cyflawniad y rhanau prophwydoliaethol o hono ar unwaith.

Nid oes dim yn fwy amlwg nag fod y llyfrau ysgrifthyrol wedi eu bwriadu gan y gwahanol ysgrifenyddwyr i fod yn foddion cysur ac addysg i'w cydoeswyr yn benaf, y hyn ni fuasent pe cymerasent en cydmariaethau oddiwrth bethau na wyddai y darllenwyr ddim am danynt.

Credwyf fod esbonwyr wedi methu esbonio y Beibl, yn fwy oddi ar y ffaith eu bod yn disgwyl gormod oddiwrtho ac yn awyddu dysgu llawer o bethau trwyddo nad ydynt yn gynywysedig ynddo, nac oldiar unrhyw anhawder neillduol a berthyna iddo. Diau y gwel dynion y Beibl yn hawdd a naturiol iawn cyn gynted ag y delont i'w ddarllen fel ysgolheigion awyddus am ddygu, ac nid fel athrawon yn chwilio am gadarnhad i'w golygiadau blaenorol.

Ar y golygiad hwn canfyddwn yn eglur beth oedd amcan yr aberthau a'r seremonïau luddewig. Ar y naill law, dangosent y posibilrwydd o ddyfod i gymod, tra ar y llaw arall y dangosent yr amhosiblirwydd o effeithio hyn trwy ddim a feddai dyn, neu ynte allai wneud ar y ddaear. Nid oedd y cyfan ond adgoffa pechodau bob blwyddyn—y dyn yn cyfaddef ei fod yn bechadur a'r ddeddf hithau yn dywedyd heb ollwng gwaed nid oes maddeuant.

Yn mywyd Crist canfyddwn yr anhawddra dirfawr oedd ar y ffordd i ddwyn oddiamgylch gynllun iechydwrtaith, yn gystal a darlunad o'r effeithiau dymunol a'i canlyniant—ynddo ef gwelwn ddyn mewn perffaith gydgordiad a Duw. Nid oedd ganddo hyfrydwch mewn dim ond gwneuthur ewyllys Duw, ac ni allai tywysog y byd hwn gael dim ynddo ef a allai ei alw yn eiddo iddo ei hun, neu mewn cyd-darawiad ag ef. Nid oes dim yn amherthynasol yn cael ei adrodd yn lances Iesu, er hyny nid oes dim wedi ei adael allan ag oedd yn angenrheidiol i egluro prif amcan ei ddyfodiad i'r byd, a'r cynllun gogoneddus yr oedd wedi dyfod i'w weithio allan.

Mae y Beibl hefyd wedi ei ysgrifenu yn iaith dyn. Rhyngodd bodd i Dduw holl ddoeth lefaru am dano ei hun a'i fwradau a'i weithredoedd yn debyg fel pe byddai yn ddyn. Buasai yn amhosibl i ni ei ddeall yn un dull arall—mae ef ei hun yn ei hanfod a'i briodolledau yn mhell uwchlaw ein hamgyffredlon ni; ond y mae wedi egluro ei hun ar wedd ddynol yn ei air yn gystal ag yn ei Fab. Dylem bob amser gofio hyn pan yn darllen y Beibl, mai iaith

gydmariaethol ac nid llvthyrenol yw ei ddarluniau o Dduw a'r byd ysprydol.

Fel hyn ymddengys mai holl amcan y Beibl yw naill ai paratoi dynion i dderbyn cynllun iachawdwriaeth pan ei cyflawnid, neu ynte paratoi ein meddyllau a dangos i ni y pwys o'i dderbyn yn awr wedi ei baratoi. Mae yn cyfeirio at luaws o bethau y buasai angen traethodau meithion er eu hegluro, ond nid yw yn dywedyd ond megis gair am danynt, gan nad oedd ychwaneg yn angenrheidiol er cyraedd yr amcan mewn golwg. Mae Duw wedi trefnu y llyfr mwyaf pwrpasol i'n cael ni i undeb ag ef.

Y RHEOL AURAUDD YN MYWYD IESU.

GAN W. B. W., FREEDOM, WIS.

"Am hyny, pa bethau bynao o'i a ewyllystoch eu gwneuthar o ddynion i chwli, felly gwneuch chwlihan iddynt hwy: canys hyn yw y gyfraith a'r prophwyd." MATT. vii. 12.

"Canys rhoddale esiampli i chwli, fel y gwnelech chwlihan meys y gwneithum i chwli." LOAN xiii. 15.

Wrth deithio unwaith yn nghwmni boneddwr yr hwn oedd o ran ei gred yn Universalistad, a dwy foneddiges, un o'r rhai fel y cefais le i gasglu oddiwrth rai sylwadau a wnaeth oedd yn Formoniad, yr hon oedd er hyny yn ddyn-eas hynod oleuedig, a hyddysg yn yr Ysgrifthyrau, a ffraeth iawn ei thafod: troes yr ymddyddan ar faterion crefyddol; ac yn ystod yr ymddyddan gwnaeth y foneddiges ffraeth y cyfeiriais ati sylw amheuo i'r perwyl a ganlyn:—"Nad yw *bywyd* Iesu o un gwerth ymarferol i ni yn awr, na'i ddysegeidiaeth oddieithr y rheol auraudd efallai." Yr oedd yn barod i addef fod y rheol auraudd yn parhau mewn grym, ac nad ydyw yr oes oruchel hon sydd wedi ymddyrrchafu cymaint mewn gwaraiddiad a gwyddon-iaeth wedi myned tu hwnt i'r rheol auraudd. Am Grist ei hunan, nid yw efe yn ol y foneddiges hono, yn deilwng o'n hefelychiad ni yn yr oes lawreddog a dysgedig hon. a hyny, fel un rheswm, o herwydd na anrhydeddodd y cysylltiad priodasol (trwy gymeryd ato mae'n debyg ddwain neu rador o wragedd yn ol dull apostol mawr amlwreliciaeth yr oes hon—Brigham Young!)

Ein hamcan yn hyn o ysgrif, fydd ceisio dangos na buasai y rheol auraudd a'i chymeryd ar wahan oddiwrth fywyd Iesu yn medd yr un grym a dylanwad ar galonau plant dynion ag y mae yn feddu; mai ei gweithiad allan fel esiampli yn mywyd Iesu oedd yn gosod gwir werth a dylanwad arni ac iddi.

A ydyw yn wirionedd fod y rheol auraudd yn tra rhagori ar bob rheol foesol arall a gyngytiwyd i'r byd gan athronwyr moesol cyn neu ar ol Iesu? Honir gan rai fod Confucius, yr athronydd Chineaidd, wedi gosod i lawr reol gyffelyb iddi, a hyny oesau lawer cyn Crist, ac y rhaid mai ei benthyca oddiar Confucius a wnaeth Crist. Mae'n wir fod rhyw debygol-

rwydd rhyngddynt, ac eto mae gwahaniaeth dirfawr rhwng y naill a'r llall. *Nac*ol ydyw rheol Confucius; mae yr eiddo ein Hiachawdwr yn bendant. "*Na* wnewch i eraill yr hyn na ewyllysiech i eraill wneuthur i chiwi"—dyna ddyageidiaeth Confucius. Megs na'ewyllysiwn i arall gymeryd ymaith fy mywyd, ni ddylwn inau gymeryd ymaith ei fywyd ef. Megs na ddymunwn i fy nghynnyddog wneud un niwaid i mi, felly ni ddylwn inau wneud un niwaid iddo ef. Ond mae'n bosibl i ddyn *ymattal* rhag gwneuthur hyn oll heb *garu* ei gymydog—heb wneuthur llesad iddo—heb feddu hyd yn oed y parch lleiaf tuag ato. Nid yw rheol Confucius yn gofyn i ni wneud lles y naill i'r llall, dim ond ymattal rhag gwneud niwaid neu ddrwg y naill i'r llall. Y fath wahaniaeth anhraethol sydd rhwng hyn â'r egwyddor fawr ardderchog a oeddir i lawr gan ein Gwardwr! Mae ei reol ef yn bendant yn ei gofynion. "Pa bethau bynag oll a ewyllysioch eu gwneuthur o ddynion i chiwi, felly *gwnwch* chwithau iddynt hwy." Mae hyn yn cyraedd lawer yn mhellach na rheol Confucius. Mae'n golygu mwy nag ymattal rhag gwneuthur drwg i eraill; mae hefyd yn golygu ein bod i wneud cymaint o *ddaloni* i eraill ag a ddymunem iddynt hwy wneud i ni.

Ond sylwer nad yw Crist ei hun yn honi gwreiddiolder i'r rheol foëol gynwysfawr a ddry o'n blaen. Cydnebydd yn lytrach mai ei benthycia a wnaeth—nid oddiar Confucius fodd bynag, ond o'r gyfraith a'r prophwydi. "Cany's hyn," meddal, "yw y gyfraith a'r prophwydi"—dyma yn wir swm y cwbl a glybuwyd neu a ddysgwyd yn y gyfraith a'r prophwydi. Mewn gair, yr un yw yr egwyddor a gynwysir yma a'r egwyddor a ddygir gan gyfraith Moses yn Lefiticos 19: 18, "Câr dy gymydog fel ti dy hun," yr hyn y mae'r Iesu ar amgylchiad arall yn ei nodi a'i ddyfynu fel un o'r ddau orchymyn mawr ar ba rai y croga'r ddeddf yn gystal a'r prophwydi, gyda hyn o ychwanegiad fodd bynag, fod ein Gwardwr yn rhoddi ystyr tra eangach i'r gair cymydog na'r ystyr a roddid iddo gan yr Iuddew. Ni chyfrifai yr Iuddew neb yn gymydog iddo os na byddai wedi tarddu o'r un ach a chenedl ag ef; ond y mae Crist yn esbonio'r gair mor eang ei ystyr a'r gair dyn yn y rheol auraid—h. y., cyd dyn; nid yw o un pwys o bagenedi y byddo, na pha iaith fyddo yn lefaru, os yw yn *dâgn*, mae efe yn gymydog i ti.

Mae deddf foëol Moses a gynwysir yn y deg gorchymyn, fel rheol auraid Confucius, agos oll yn nacael yn ei gofynion. Nid ydyw ond yn gofyn i ni *beidio* gwneud hyn ac arall. "*Na* fyddai i ti dduwiau eraill ger fy mron i. *Na* wna i ti ddelfw gerfiedig. *Na* chlymer enw yr Arglwydd dy Dduw yn ofer. *Na* ladd. *Na* wna odineb. *Na* ladrata" &c. Yn mhllith y deg nid oes ond dau orchymyn pendant, un o barthed cadw y Sabboth, yr hwn sydd a'i haner yn nac-

aol, a'r llall o barth ufudd-dod i rieni. Felly, tra na fyddoch yn gwneud dim daloni i'ch cymydog, neu yn estyn unrhyw gynorth iddo pan fyddo achos yn galw, os nad ydych yn lladrata neu yn chwenych ei eiddo, yr ydych yn cydawni yr oll a ofynir genych yn eich hymddygiad at eich cymydog yn ol y ddeddf foëol. Ond y mae rheol auraid Iesu yn gofyn rhagor na hyn—mae yn gofyn i ni wneud pob daloni a allwn i eraill; ac o ganlyniad mae ei reol ef yn rhagori ar ddim sydd yn y deg gorchymyn. Eithr fel yr awgrymwyd yn barod, nis gellir dweyd fod hyd yn oed y rheol auraid ynddi ei hun yn tra rhagori ar ddim geir yn yr Hen Destament, canys o ran sylwedd y mae yr un a'r gorchymyn a ddyfynwyd yn barod—"Câr dy gymydog fel ti dy hun." Mae hwn yn orchymyn mor bendant a'r rheol auraid, ac yn sylfaenedig ar yr un egwyddor fawr ac eang. Pa le neu yn mha beth, gan hyn, y mae tra rhagoriaeth y rheol auraid, fel y mae yn cael ei gosod o'n blaen gan Grist, rhagor na Moses? Rhaid mai yn hyn y mae, fod Iesu nid yn unig yn gosod y rheol auraid i lawr mewn geiriau, ond yn ei gweithio allan—yn ei *hactio* yn ei fywyd ei hun a thrwy hyn yn rhoddi i ni esiampl fyw o honi; ac felly fod y rheol auraid yn awr, nid, yn unig yn llythyren fel yr oedd o'r blaen, ond yn yspryd byw yn meddu ar allu i drosglwyddo ei hyspyrd a'i bywyd ei hunan i galonau eraill. "Gorchymyn newydd yr wyf yn ei roddi t chiwi," ebai yr Athraw mawr, "ar garu o honoch eich gilydd; fel y cerais i chiwi, ar garu o honoch chwithau bawb eich gilydd." Yn mha beth y mae newydd-deb y gorchymyn hwn yn gynwysedig? Nis gall fod yn y rhan gyntaf o hono, "ar garu o honoch bawb eich gilydd;" oblegid yr un peth yw hyn a'r hen orchymyn, "Câr dy gymydog fel ti dy hun." Rhaid fod ei newydd-deb fel y rhoddir ef gan Iesu yn yr hyn sydd yn dilyn—"fel y cerais i chiwi, ar garu o honoch chwithau bawb eich gilydd." Mae ei newydd-deb yn gynwysedig yn y bywyd a'r grym adnewyddol sydd yn cael ei drosglwyddo iddo a thrwyddo gan esiampl fywiol Iesu o hono yn ei fywyd ei hun. Yr ydym yn rhy dueddol i ang-hoffio hyn. Yr ydym yn rhy dueddol i gymeryd yn ganiataol fod y gorchymyn i garu ein gilydd ynddo ei hun yn newydd, pan mewn gwirionedd nad ydyw. "*Fel* y cerais i chiwi"—dyna sydd yn gosod bywyd ac yni newydd yn y gorchymyn.

Eglur yw gan hyn, na ddylem byth wahanu y rheol auraid a dysgeidiaeth yr Arglwydd Iesu oddiwrth ei fywyd, oblegid y foment y gwnawn hyn, collwn eu gwir rym ac yni.

"For in his life the law appears drawn out in living characters."

Rhagoriaeth penaf y "gorchymyn newydd" ar yr hen yw, nid ei bendantwydd yn gymaint a'r gallu newydd sydd wedi ei drosglwyddo iddo gan fywyd Iesu i drosglwyddo ei hunan i fyw.

ydau dynion. Os gwahenir bywyd neu fuchedd yr Arglwydd Iesu oddiwrth ei wersi a'i orchymynion, pa ragoriaeth sydd i ni ar yr Iuddew, neu pa tudd sydd i ni o'r "gorchymyn newydd"? Yr oedd gan yr Iuddewon ddeddau nacael yn eu gofynion. Mae'n wir fod gorchymynion ac addysgiadau yr Arglwydd Iesu yn gofyn mwy nag a ofynai y ddeddf foeseinaidd yn ol fel yr eglurid hi gan yr Iuddewon; oblegid cymerodd yr Arglwydd Iesu olwg eangach o lawer ar egwyddorion sylfaenol yr hen ddeddf nag a ddaethai i feddwl yr Iuddew erioed; ond y mae yr olwg eangach a ddyr yr Arglwydd Iesu iddi yn gwneud ei addysgiadau yn llawer mwy annealladwy ac anymarferol i ni os edrychwn arnynt ar wahan oddiwrth ei fywyd. Mae cyfraith Crist yn gofyn i ni nid yn unig gillo oddiwrth ddrwg a gwneud da—nid yn unig i ni garu ein cymydog fel ni ein hunain, os digwydd hyn fod yn ein ffordd ac os yw y cymydog o'r un ach a chenedl a ni, ond ychwaneg, celsia genym fyned allan o'r ffordd mewn trefn i wneud daloni i'n cyd-ddynion—celsia genym wneud aberth, dyoddef colled, er mwyn ein brawd-ddyn o ba genedl bynag y byddo. Yn awr, pe na buasai hyn yn ddim ond deddf ysgri-fenedig ac nid yn "ddeddf yspryd y bywyd," buasai yn llawer mwy annirnadwy ac anymarferol i ni na'r hen ddeddf. Gall rheol mewn rhifydd, wrth iddi ddim ond cael ei hadrodd, ymddangos i feddwl yr ysgolor yn hollol annealladwy—gall hyd yn oed ameu y posibilrwydd o'i gweithiad allan; ond bydded i'r athraw ei gweithio allan ei hunan mewn esiampl ar y *black board*, yna dealla yr ysgolor hi yn llawer rhwyddach a chyflymach, a bydd pob amheuaeth parth y posibilrwydd o'i gweithiad allan wedi difannu. Mae yr Athraw mawr, nid yn unig wedi *cyhoeddi* gorchymynion, rheolau, ac egwyddorion mawrion ei deyrnas mewn geiriau, ond wedi eu gweithio allan mewn esiampl yn ei fywyd ei hun, a thrwy hyn wedi eu gwneuthur yn llawer mwy dealladwy ac ymarferol i ni. Y mae trwy hyn wedi anadlu anadl einioes i'w ddeddf. Bywyd yr Arglwydd Iesu mewn gwirionedd ydyw enaid ei ddysgeidiaeth; a phan fyddo deddf yspryd y bywyd yn Nghrist Iesu yn cymeryd meddiant o'r galon, cynrycha ynom ninau y cyffelyb fywyd a'i fywyd ef. Fel y sylwa un awdwr, nid oedd gan yr Iuddew ond gwerslyf yn unig, y mae genym ni twy—athraw byw. Dysgir ni yn awr trwy esiampl fyw, nid yn unig *pa beth* i'w wneuthur, ond hefyd *pa fodd* i'w wneuthur; dysgir ni nid yn unig *prwy* a ddylem garu, sef "caru o honoeh eich gilydd"—ond *pa fodd* yr ydym i wneud hyn, sef "*fel* y cerais i chiwi." "Gwnewch i eraill"—pa fodd? *fel* yr ewyllysioch wneuthur o ddynion i chwithau—"felly." Trefn yr Athraw Mawr o ddysgu ydyw trwy esiampl fyw—"felly gwnewch chwithau iddynt hwy."

Ond cymerwch bwyll! A ddarfu i'r Arglwydd Iesu weithio allan yr egwyddorion a ddysgai yn ei fywyd ei hunan? A ddarfu iddo Ef bob amser yn ei ywnneud â dynion, dalu uffuddod llwyr i'r rheol auraid? Os cymerwn y pedwar bywgraffiad a roddir o hono gan Matthew, Marc, Luc, ac Ioan yn awdurdod ar y pwnc, nis gallwn weled dim yn ei hanes i'r gwrthwyneb, ond ceir digon o brofion i ddangos ddarffod iddo wneud hyn. Gadewch i ni am fynyd ddal ei fywyd yn ngoleuni y rheol auraid, er mwyn cael gweled a ydynt yn cyddaro. Ond cyn dechreu gwneud yr ymchwil iad byddai yn burion i ni sylwi fod yn ymddangos mai dyma egwyddor fawr sylfaenol ei holl ddysgeidiaeth o barth ein dyledawydd y naill at y llall. Pan y mae yn ein hargymell i garu ein gelynyon, i fendithio y rhai a'n meiddithiant, i wneud da i'r sawl a'n casant, ac i weddio dros y rhai a wael niwed i ni, nid yw ond yn ein dysgu i gario allan yspryd ac egwyddor y rheol auraid. Dylem faddeu i eraill megys y dymuem i eraill faddeu i ninau. Megys yr ewyllysiem i eraill weddio trosom ni, felly hefyd y dylem ninau weddio trostyt hwy. Ac y mae yn dweyd na faddeu hyd yn oed Duw i ni os na faddeuwn ninau i'n gilydd, a hyn drachefn ar yr un egwyddor.

Yn awr, gadewch i ni weled a ddarfu iddo Ef *actio* allan yr egwyddor hon yn ei fywyd ei hun. Yr ydych yn cofio yr atebiad a roddodd i'r cwestiwn a ofynwyd iddo unwaith, "A phwy yw fy nghymydog?" Mae yn ei ateb trwy ddamag yn nghylch Iuddew a aethai o Jerusalem i Jericho, yr hwn ar y ffordd a gyfarfyddodd a chwmai o ladron pen ffordd, y rhai a ymosodasant arno gan ei yspeilio o'i ddillad a'r oll a feddai, a'i anafu yn dost, ac yna ei adael yn haner marw ar ochr y ffordd. Yn fuan dygwyddodd offeiriad Iuddewig, fyned y ffordd hono, ac er iddosylwi ar y truan anafus yn gorwedd yn haner marw yr ochr arall i'r ffordd, ac er iddo o bosibl glywed ei ruddifanau, efa a aeth heibio heb gymaint a gofyn i'r dyn beth oedd y mater arno. Yn fuan wedi hyn daeth rhyw Lefiad heibio, Iuddew fyth, ac aeth yntau yn ei flaen heb dalu un sylw i'r dyoddefydd. Cyn hir ar ei ol ef, daeth gwr o Samariad heibio—un a gaseid gan yr Iuddew ac a gyfrifid yn estron a gelyn, er hyn y aeth ef at yr Iuddew a welai yn dyoddef ar ochr yr heol, ac a gymerodd drugaredd arno, gan ei gymeryd i fyny a'i ymgeleddu, a'i gario i'r gwesty agosaf, gan orchymyn i'r perchenog i gymeryd gofal da o hono, ac y talai yntau yr holl gostau. Dyna'r cymydog yn ol yr Arglwydd Iesu—nid yr offeiriad na'r Lefiad, serch eu bod yn Iuddewon, ond y Samariad trugarog a chalon-dyner. Yn awr a ddarfu i'r Arglwydd Iesu fel Iuddew ymddwyn bob amser tuag at y Samariaid yn ol yr egwyddor a'r yspryd a ddysgir yn y ddamag

hon? A wnaeth efe erioed wahanlaeth rhyng-ddynt hwy a'r Iuddewon trwy ddangos mwy o ffaith i'r Iuddewon nag iddynt hwy? Gadewch i ni ei wyllo fel y mae yn teithio yn ol ac yn malen trwy Samaria ar ei ffordd o Jerusalem i Galilea. Dacw fe wrth ffynon Jacob. Gan ei fod yn ffinedig a sychedig gan Iudded y daith, elatedda ger llaw y ffynon tra mae'r dysgyblion yn myned i'r ddinas gyfagos i brynu ymborth. Tra yn gorphwys fel hyn wrth y ffynon, wele ddynes yn dyfod o'r ddinas i gyrchu dwfr o'r pydew, a chan nad oedd gan yr Iesu ddim i godi dwfr, gofynodd i'r ddynes a fyddai mor garedig a rhoddi iddo beth i'w yfed. Gan mai Samariad oedd y ddynes, rhyfeddai glywed Iuddew yn siarad â hi o gwbl, canys, meddai, nid yw yr Iuddewon yn ymgysfathrach â ni. Wedi iddi hi helpu'r Iesu â dwfr, talodd yr Iesu yn ol iddi am ei charedigrwydd trwy roddi iddi hithau ddwfr—dwfr y bywyd a fyddai ynddi yn ffynon o ddryfodd yn tarddu i fywyd tragwyddol. Pan ddychwelodd y dysgyblion rhyfeddent wel-ed eu Meistr yn ymddyddan â gwraig o Samaria. Yn awr, fe wyddai yr Arglwydd Iesu yn eithaf da rai Samariad ydoedd; a mwy, gwyddai ei bod o gymeriad amheus; ond nid oedd hyn o un pwys ganddo ef—yr oedd cystal ganddo ef achub Samariad ag Iuddew. Ymddygodd ati hi yn union fel yr ewyllysiai iddi hithau ymddyddyn ato ef.

A mynach y gwnai ddefnydd hyd yn oed o'i allu dwyfol dan gy nghyfrifad a than lywodraeth yr egwyddor hon. Mewn un lle tynodd y fath dorf ar ei ol i wrando ar ei eiriau ac i weled ei weithredoedd nerthol, y rhai oeddynt wedi eu sagn-dynu gymaint gan ei ddylanwad fel y dilynasant ef am ddyddiau heb gymaint a myned adref i'w prydiau bwyd, a thrwy hyn daethant o'r diwedd mor ffinedig a newynog fel y teimlodd Iesu gymaint drostynt nes en porthl yn y fan â bara gwythiol. Ar achlysur arall, cyfarfyddodd Iesu ag angladd yn araf symud ar hyd yr heol yn agos i borth dinas Nain tua'r gladdfa, ac wrth feddwl am golled ac am deimladau drylliedig y weddw alarus oedd yn dilyn corff ei hunig fab tua'r bedd, cyffrodd hyn ymrysgar-oedd ei gariad gymaint fel yr archodd i'r rhai oedd yn cario'r corff sefyll; aeth atynt, agorwyd yr arch, a galwodd yr Iesu y gwr ieuanc o farw yn fyw, gan ei gyswyno yn aroeg i'w fam drallodus i fynydd yn ol tua chartref! Gwnaeth â'r fam yn union fel yr ewyllysiai iddi hithau wneud iddo ef pe yn yr un amgylchiad, a phe buasai hithau yn meddu ar yr un gallu dwyfol ag ef. Gellid nodi llawys o engreiffitiau cyffelyb i brofi yr un peth. Fel hyn, cynhyrfid i dos-turi a'i gariad a'i gydymdeimlad at y trallodus a'r gofidus yn mhob man yr elai, a hyn i'r fath raddau nes defnyddio ei allu dwyfol er eu rhydd-hau o'u gofidiau. Yn ei holl hanes, nis gellir cyfeirio at un engrai ft o'i waith yn gwrthod hyd

yn oed cyflawni gwyrrthiau er mwyn rhyddhau plant gofidiau o'u trallodion. Mae'n wir iddo wrthod cyflawni gwyrrthiau rai gweithiau, am ei fod yn gwybod mai eu hamecan wrth ofyn iddo oedd cael rhywbeth i foddio chwillfrydedd pobl anghrediniol, neu pan ofynid iddo wneud hyn y oddi ar amcan drwg, a phan na byddai rhyddhad neb o'i ofid a'i wae mewn golwg, megys pan ofynodd y Phariseaid a'r Saduceaid iddo roddi iddynt arwydd o'r nef. Erioed ni wrthododd gydsynio ag unrhyw gais taer a ffyddiog am ryddhad personol o grafangau afiechyd neu ofid a phoen; o leiaf ni cheir yr awgrym lleiaf yn ei holl hanes yn dangos hyn.

Mewn gair, nid yw ei holl fywyd ond cyfres o ddadblygiadau ardderchog a gogoneddus o'r egwyddor fawr a osododd i lawr yn y rheol aur-aidd, yr hon egwyddor sydd fel haul tanbeidiol ei fywyd yn ymddyrchafu yn uwch uwch, ac yn myned ddyagleiriach ddyagleiriach o Myd nes iddo gyrhaedd ei nawnlun yn yr yspryd madd-enol digymar a ddangosodd ar y groes, ac yn ei gomisiwn olaf i'w ddysgyblion cyn ei ddyrchaf-lad i ogoniant. Ar ol son cymaint yn ei fywyd am faddeu i'n gilydd, am garu ein gelynyon, am wneud da i'r sawl a'n casant, mor ardderchog a gogoneddus yr amlygodd efe yr yspryd hwn ar y groes, pan allai efe weddio dros y rhai oeddynt greulonaftuag ato, "O! Dad madden iddynt;" ac mor fendigedig y mae'r weddi hon yn cael ei haddasu drachefn yn ei genadwri olaf i'w ddyg-yblion ar ol ei adgyfodiad, a chyn ei esgyniad i ogoniant, pan ddywedai, "A phregethu edi-feirwch a maddeuant pechodau yn ei enw ef yn mhlith yr holl genhedloedd, gan ddechreu yn Jerusalem." Gan ddechreu yn mha le? Yn Jerusalem! Jerusalem, lle y cafodd y driniaeth fwyaf creulawn ac anghyfiawn! Jerusalem, lle y dirmygwyd ef, y gwrthodwyd ef, y condemn-iwyd ef, y llabyddiwyd ef, y coronwyd ef â draln, y poerwyd yn ei wyneb, y croesoelliwyd ef! Ac eto, rhaid i fendithion anmhrisiadwy yr efengyl gael eu cynyg yn gyntaf i drigolion Jerusalem! O! ryfeddod y rhyfeddodau! Pe buasai yn dweyd, Byddwch sier o gynyg y beu-dithion gwerthfawr a darddant o fy angau drud i'r holl genhedloedd eraill, ond byth i'r Iuddew-on! pregethu yr efengyl am y groes yn mhob parth o'r byd, ond byth yn Jerusalem! ni bu-asai hyn yn swnio yn hynod i glustiau dynol-iaeth bechadurus. Ond dweyd, "gan ddechreu yn Jerusalem," wedi yr holl greulondeb, yr holl ddirmyg, yr holl dywallt gwaed gwirion, sydd y fath esiampl o faddeugarwch a chariad na welodd y byd ei chyffelyb na chynt na gwed'yn.

Ac eto, a fynech chiwi, neu yn wir a fedruch chiwi ddadgyssylltu y fath fywyd o hunanberth digyfelyb, o gariad anfeldrol, o esiampl mor berffaith, o gymeriad mor bur a difrycheulyd, oddiwrth ei eiriau a'i orchymynion a'i athraw-iaethau? Megys y mae'r haul yn rhoddi nerth

a threiddgarwch i'r pelydrau sydd yn llifo allan o hono yn ddiball, fel ag i'w galluogi i gyrhaedd parthau y ddaear i'n goleuo a'n bendithio, felly hefyd y mae Haul Cyfiawnder a chariad tragwyddol trwy fywyd a marwolaeth yr Iesu yn rhoddi awch a nerth i'r pelydrau dwyfol sydd yn llifo allan o'i eiriau a'i athrawiaethau nes eu galluogi i fendithio hyd o bechadurfaid; a byddai cystal i chwi geisio difodd yr haul ag ydyw i chwi geisio gwahana bywyd ac oesiampl yr Arglwydd Iesu oddiwrth ei eiriau a'i athrawiaethau.

Bydded i ni bob amser gan hyny, astudio y rheol auaidd yn gystal a'r holl egwyddorion a'r gwirioneddau a ddygodd yr Arglwydd Iesu, nid yn unig fel y ceir hwynt mewn argraff ar bapyr—nid yn unig fel y gosodir lwy o'n blaen mewn geiriau, ond fel y maent wedi eu cerfio dros byth â chunion cariad anfeidrol yn ei fywyd—fel y maent yn dysgleirio mewn llythrenau o aur yn llinellau annileadwy ei gymeriad pur a pherffaith—fel y maent mewn gwirionedd *ynddo* Ef. Eie *yw* y ffordd, y gwirionedd, a'r bywyd. Nis gall dygawdwy'r eraill wneud dim ond damcaniaethu yn nghylch gwirionedd, ond Crist ei hun *yw* y gwirionedd, ac felly nid yw pob gair a ddyferodd dros ei wefusau ef ond amlygiad gwan o'r hyn ydyw ef ei hun. Astudiwn hwynt fel y maent *YNDDO* Ef.

YR EGLWYS GRISTIONOGOL—EI NERTH A'I GWENDID.

GAN JOHN EVANS, CARIBOO, DIWEDDAR O MANCHESTER, PRYDAIN FAWR.

"Gwraig dy nerth. Ston." *ESAY* 52: 1.

(Terfyniad.)

Pan dan ei harfau priodol, mae yn ymwybodol mai y pryd hwnw y mae yn nerthol trwy Dduw i fwrw cestyll i'r llawr. Pan yn myned allan ar ei derbyn y *comission*, heb nac ygrepan, na chod, nac unrhyw ddarpariaeth ond ei chenadwri, yr oedd yn rhwymo ei miloedd mewn un dydd yn gaeth i ufudd-dod Crist; gwneud dynion yn garcharorion o'u bodd; i lawenhau am eu gorchfygu: a hyu oll trwy Grist yr hwn oedd yn eu nerthu; a'r ddau, y gorchfygw'r a'r garchfygedig, yn dod i lawenhau i'r un man, ac i ymfrostio yn yr un gallu—y naill am eu cyfrif yn deilwng i fod yn offerynol i orchfygu, a'r lleill am roddi iddynt allu i fod yn feibion i Dduw. Pan ffurfiwyd yr undeb anachaid rhwng yr Eglwys a llywodraethau gwladol, aeth yr olaf i honi cymwysder i ffurfio cyfreithiau iddi fyw wrthynt. Tra yn cadw ei golwg ar ei Blaenor, yr oedd yn llwyddianus. Ond pan lygad-dynwyd hi gan orwychedd allanol y berthynas newydd, gwanhaodd ei nerth ar y ffordd. Wrth fwrw o'i llaw elfenau ei llwyddiant, cofleidiai egwyddorion oedd yn difa ei nerth, yn cywylu ei gogoniant. Yr oedd ei

gwraig o amryw liwiau yn peri bod yn anhawdd ei hadnabod, sychodd ffynonau ei chysuron, difaodd y prif ei gwraidd, ac fel cicaion Jonah, hithau a wywodd.

Mae iddi ogoniant, ond nid yr hyn a elwir gan y byd yn ogoniant ydyw. Wrth ddod i gyfathrach a'r byd, daeth yn raddol i ddilyn arferion y byd. Ymostyngodd hi i ddod i lawr i goffeidio y tomenau, yn lle codi y rhai a orweddent yno. Aeth i wasgo lifrai y gelyn; yna ciliodd ei hamddiffyn, anadlodd awyr amhur, a thrwy hyny, "Aeth llawer yn llesg, ac aeth llawer i huno."

Mae'n gofyn ei holl egni i weithio ei ffordd; ond ca dristwch ar dristwch wrth weled llawer o'i phlant yn cael eu malu dros ddanedd y creigiau o herwydd rhyfgyg neu anwyliadwriaeth. Cafodd y gelyn fantais i ddod i mewn dros y cloddiau, ac nid trwy y drws, pan aeth y rhai y gallesid disgwyl pethau gwell oddiwrthynt yn ddifraw a dilafur, wedi myned rhwng y corlanau i wrando brefiadau y defaid, yn lle gwisgo eu nerth i fyned i faes y frwydr. Mae gormod o geisio "ychydig gyagu, ychydig heptan, ychydig blethu dwylaw i gyagu," yn lle rhedeg i gynorthwyo y miloedd a lusgir i angau. Mae ei hanwiliadwriaeth a'i chysgadurwydd wedi rhoi mantais i'r twyllwyr a'r ymhonwyr ddod i mewn, gan broffesu eu bod o nifer y teulu, ond wedi dwyn gyda hwynt arferion amhertffynasol, arwain y plant ar gyfeillorn oddiwrth symledd eu hunig reol i fyw, ar gyfeillorn oddiwrth y gwirionedd, at dwyll a hoded; agwnaethant fwy o niwed dan rith cyfeillion, nag a wnaeth neu a allasai gelynyon cyhoeddus a phroffesedig byth wneud. Pan aeth yn esmwyth arni yr hauwyd yr hadau gwenwynig, rhai wedi iddynt dyfu a barasant flinder.

Wrth beidio gwilio nid yw o un dyben gweddio, ac wrth beidio gweddio, nid yw o un pwrpas gwilio. Mae yr Eglwys wedi ei goeod fel gwillwr i roi rhybudd o berygl, a thrwy ei heageulusdra gofynir gwaed y rhai a syrthiant yn ebyrth i gynddaredd y gelyn oddiar ei llaw hi, a pheth ofnadwy ydyw fod i Seion orfod rhoi cyfrif am y dwylaw gwaedlyd.

Un o achosion gwendid yr Eglwys ydyw colli llywodraeth ar ei thy—pob un yn mynu ei ffordd ei hun. Mae anghydfodau wedi gwneud difrod annesgrifiadwy o'i mewn, ymraniadau mewn eglwysi, anhraethol fwy o niwed nag a wnaeth eu bod yn wahanol sectau erioed. Dyma y bleiddiaid mewn crwyn defaid; dyma y baeddod o'r coed, fel y crybwyllwyd. Nid ydyw bod yn wahanol sectau yn un achos gwendid, ond pan fo anoddefgarwch yn ffyni. Mae yn hytrach yn foddion i symbylu y naill y llall i fwy o weithgarwch. Nid yw y gwahaniaeth rhyngddynt ar y cyfan ond dibwys, oddiethr y rhai a ddygant heresiau dinystriol i mewn am sylfaen cadw pechadur, a'r rhai a wadant urdd-

asolrwydd ei Phen a'i Brenin. Mae y rhai hyn yn cloddio dan wraidd ei phrif egwyddorion, ac yn attal ei gwir lwyddiant. Heb gadw y llywodraeth, & y tylwyth yn anhrefnus; cyll ei dylanwad ar y rhai oddiallan; a phaid a bod y gallu hwnw y bwriadwyd iddi fod. Dylai holl gyfreithiau y ty gael eu gweinyddu mewn cariad—pan yn rhwymo yr ysga a meddyginiaethu archollion, neu yn adferu y cyfeiliornus, gwneud hyny nid â llaw drom. Arwydd anffatriol ar eglwys fyddai fod un aelod yn dioddef heb fod yr holl gorff yn teimlo. Pan yn arfer y wialen, gwneud hyny o gydwybod, nid o hyfrydwech, nac o ddial—cariad yn uchaf—gwneud tan weddio. Os oes dim a etyb y dyben i gadw y neb fo dan y cerydd heb gnoi y wialen, cael lle i greu mai cariad sydd wrth wraidd y gweinyddiadau a wna hyny, mai amcan i wneud lles ydyw y cymbellydd, ac mai gorchwyl anhyfryd i'w gwblhau ydyw. Gweinidogaeth i'w harfer wedi methu o bob moddion arall ydyw tori ym-aith aelod.

Mae yr Eglwys wedi gwanhau, o herwydd y clwyfau a gafodd oddiar law ei phlant. Wedi ei harcholli, aethant i'w difrio yn ngwydd ei gelynyon. Wedi gadael eu cartref, ac i ymuno â'i gelynyon, aethant i ryfela i'w herbyn. Dyna ei chŵyn, "Clwyfwyd fi yn nhy fy ngharedigion," y rhai a ddylasai fod yn gymorth iddi, wedi troi eu saethau ati. "Ephraim," y plentyn mabwysiedig i etifeddu yr enediggaeth fraint, pan "yn arfog" a pharod o ran darpariadau i fyned yn erbyn y gelyn, "a drodd ei gefn yn nydd y frwydr." Aeth eu gwisgoedd yn halogedig, ac ol y crochanau arnynt, bwytafant ymborth yr Aifft, yn lle y manna a ddaeth i waered o'r nef. Ac wrth glwyfo yr Eglwys, "Yn gymaint a'i wneuthur o honoch i un o'r rhai bychain hyn, i mi y gwnaethoch."

Ond mae arwyddion yr amserau yn paratoi y meddwl i ddisgwyl amser gwell, pryd y bydd ei phlant yn amlhau, ac nid amlhau i'r cloddyf, bydd yn *llawen sam plant*. Bydd ei genedigion fel y gwlith o groth y wawr, yn gystal o ran prydferthwch ymddangosiadol, ag o ran amledd rhif, er nad yw rhif yuddo ei hunan yn dynodi nerth. Byddant yn yr adeg sydd mewn addewid "yn bur fel yr haul, yn deg fel y lleuad, yn ofnadwy fel llu banerog." Ymleda y newyddion fod "y gwr a'r gwr wedi ei eni yno, a'r Goruchaf a'i sicrha hi." "Ni ddaw o'i mewn mwy ddiŵnwaeddig nac aflan"—bydd "oll yn ogoneddus, gemwaith aur ar ei gwial, ei gorthrymwyrr yn llyfu llwch ei thraed," a hithau yn cyfeirio ei rhodiad at lewyrch wynebpryd ei Brenin. "Daw y crwydrisid i dy," ac o bob arwydd, dyna un o'r arwyddion cryfaf fod yr adeg gerllaw, ydyw gweled y gaethglud yn dod adref,

"Rhai fu'n fudion yn clodfod!
Ddw am fechydwriaeth rad,"

y rhai fu yn crogi eu telynau yn dechreu par-

otol i ddychwelyd tua Sêlon, eu hen gartref, a hyny "mewn sain cân a moliant, fel tyrfia yn cadw gwyl." "Pan adeilado yr Arglwydd Sêlon, y gwelir ef yn ei ogoniont." Mae cysur y byd i raddau helaeth yn dibynu ar lwyddiant gwir grefydd. Nid yw yr Eglwys byth yn llwyddo ar draul cysuron y byd—bydd y rawr-gyleh yn clirio, a phawb yn mwynhau en hunan yn well. "Daw amgylchoedd y bryn" i dderbyn o'r fendith, "ie, cawodydd bendith a fydd." Fe ddatodir rhwymau y gwddf, fe ddryllir y llyffetheiriaid o ddychymygiôn dynol fu yn difa ei nerth am ganrifoedd; dileir effeithiau caethiwd oesoedd; fe gyfyd mewn ail nerth a bywiogrwydd; syrth ei gelynyon o flaen anadl genau ei Harweinydd a'i Blaenor, yr hwn a lwyrlanha ei lawr dyrnu. Fe wyntyllir yr ŵs, erys y grawn pur; ysgubir y sothach, erys yr aur; ymlidir y seremoniau Pabyddol a haner Pabyddol, ymddengys yr Eglwys yn ei symledd cyntefig; ymddisgleiria yn ei gogoniant cynhenid; cyfodir baner i'r cenhedloedd ar gopa pob clogwyn:

"Daw'r genedl adre i Ganaan,
Daw all adeilad cœd Liban,
Daw mil myrdd o denlau mân,
Oodre Horeb draw i Haran,
A'r byd cyfan a fyn Ef.

A bydd y cyfnewidiad mor fawr pryd y gellir gyda phriodoldeb ddweyd y gwna

"Glan goronl ac all greu Anian."

PERTHYNAS Y CRISTION A'R BYD.

Mae bod y byd yn un o'r tri gelyn i bobl Dduw y sonir am danynt yn y Beibl, yn rhoddi pwysigrwydd i'r gofyniad, Beth a feddyliwn wrth y byd? Mae yn amlwg nad y byd materol ar yr hwn yr ym yn byw, a'r hwn y mae harddwch natur wedi ei wisgo, a feddyliwr; ac nid y trigollon, â pha rai yr ym yn cymysgu, yr oll o ba rai sydd wedi eu gwneud gan Dduw, ac a geria ganddo; ond "yr yspryd sydd yn gweithio yn mhilant yr anufudd-dod," ac sydd yn cael ei bersonoli yn y rhai hyny sydd a'u chwaethiadau, dymuniadau, arferiadau, a'u cynulliadau yn ogystal a'u ffolinebau, drygau, plecerau a'u boddliadau yn groes i air Duw, ac i yspryd gwir grefydd.

Eu nodwediadau penaf ydynt casineb at Dduw, a gelyniaeth i fywyd duwiol, yn nghyd a thuodd i fyw i'r presenol, i fuddhan balchder, chwant, a hunan. Mae y byd, yn ol yr ystyr hwn, wedi bod erioed, a rhaid iddo fod felly yn ol natur pethau, yn elyn i Dduw ac yn llygrwr yr Eglwys. Gosodir y byd allan yn y Testament Newydd fel gwrthwynebydd i'n Harglwydd Iesu, yn ceisio serchiadau ei briodas-wraig—yr Eglwys—ac y mae pob ymgyfeillachiad diangenrhaid yn cael ei gyhoeddi fel godineb ysprydol. (Iago iv. 4.)

Mae Crist yn ei ddywediadau personol, a'r ysgrifauwyr sanctaidd yn gyffredinol, wedi

rhoddi rhybuddion mynych rhag dylanwadau twyllodrus a hudoliaethus y gelyn mawr hwn, ac o'r canlyniadau anfoesol o gymdeithasu ag ef. Dywed, "Na cherwch y byd na'r pethau sydd yn y byd. Os câr neb y byd, nid yw cariad y Tod ynddo ef." Yn mha flurf y mae y byd yn cynyg ei hun i'r Eglwys yn awr? Nid yn ngwisgoedd gwaedlyd erledigaeth, fel yn yr oesoedd gynt; ond mewn: gwisg mwy llwyddiaenus a pheryglus o eiddo cyfaill a châr. Pa mor bell mae priodas-wraig Crist wedi ei thwylio a'i denu oddiwrth ei dirgel-neilldud, yn absenoldeb ei Harglwydd, ac wedi ei harwain i gyf athrach euog a'i elyn gwrthysig!

Atebed ei hysbryd bydol a'r chariad at bleserau; ei diffyg cydymdeimlad â'i Phen, dros achubiaeth eneidiau colledig; ei derbynriad o fesurau er codi moddion i leihau costau ei llygredigaeth; megys ei ffeiriau, ei *festivals*, a'i rhedegfeydd dynol, wedi eu benthyca oddiwrth y byd, ac ydynt yn hollol anghyson ag annibyniaeth rhinweddol gwraig y Brenin.

Mae ei hymadawiad oddiwrth y syml a'r ysprydol, at y gorchestol a'i deniadol mewn addoliad, ei *decline* mewn ysprydolrwydd a gallu adfywiol, yn nghyd a gwir ddychweliad eneidiau. Mae y pethau hyn oll, yn nghyd a llinaws eraill ellid eu nodi, yn brofion o anfoesoldeb, ac yn dangos fod yr Eglwys heb gadw y gwahaniaeth priodol sydd rhyngddi a'r byd, a'i bod yn teimlo oddiwrth ei ffolineb. Ymddengys i mi fod priodoldeb a phwysigrwydd yn nghyngor yr apostol yn Rhuf. xii. 2, "Ac na chydymffurfiwch a'r byd hwn," &c.

Os ydyw yr ymadrodd hwn wedi ei amcanu i ddyagu rhyw un ffaith yn fwy na'r llall, mae yn rhaid mai hon ydyw, sef fod yna ymgyrhaeddiad mewn profiad Cristionogol, yr hwn a elwir "y daionus, y cymeradwy a pherfffaith ewyllys Duw," yr hwn nas gall neb ei gyrhaedd tra yn eydymffurfio a'r byd, a'r hwn a roddir yn unig i'r rhai hynsydd wedi eu newid ar lun a delw Duw, fel yr amlygir yn mherson Iesu Grist, ac yn y Gair sanctaidd, yr hwn gyfnewidlad sydd nid yn unig yn allanol a gweledig, ond yn fewnol trwy adnewyddiad y meddwl.

Beth yw cydymffurfio a'r byd? Mae yn cynwys dewis y byd yn gyfaill yn hytrach na chrefydd; hoffi cynulliadau bydol o flaen gwasanaeth ac addoli Duw; mae yn cynwys gwneud y byd a'i bethau yn wrthrychau penaf, gan ddarostwng pob peth arall iddo. Bod yn fwy awyddus am glod a gwen y byd, nag am ffafr a bendith Duw; bod yn poeni mwy am barch y byd, nag am dristau yr Yspryd Glân.

Mae yr ystyriaethau hyn yn dangos yn amlwg fod y gwir gredadyn wedi myned tan groeshoeliad a marwolaeth i'r byd, a bod rhyngddynt agendor yn yr hwn y mae croes Crist, a throso hono y mae yn rhaid iddo fyned mewn trefu i gymdeithasu a'r byd.

"Na ato Duw i mi ymfroestio ond yn nghroes ein Harglwydd Iesu Grist, trwy yr hwn y croeshoeliwyd y byd i mi, a minau i'r byd"—croeshoeliad dwbl, Paul i'r byd a'r byd i Paul. Wrth groes Crist y meddyllir yma, athrawiaethau ac yspryd yr efengyl. Mae y credadyn, pan tan ddylanwad cyflawn yr efengyl, yn colli blas a chwaeth at gymdeithasau a phleserau bydol, megys y mae y marw yn colli golwg a dymuniad am wrthrychau sydd o'i amgylch, ac y mae yn gwneud hynny trwy gyffelyb offeryniaeth ag y mae y byd yn myned yn farw iddo yntau.

Gan hyny, mae yn canlyn os na bydd y llinell gwahaniaethol rhwng y profeswr a'r byd wedi ei thynu yn amlwg, nid yw wedi myned tan y farwolaeth y cyfeiria Paul ati yn y geriau uchod. Mae y gwir gredadyn "yn farw i bechod" (ac i'r byd hefyd), "ac yn fyw i Dduw."

Marw i'r byd! Os felly mae y llygad yn nghau i'r byd, y glust yn fyddar iddo, ac nid oes chwaeth i'w bleserau, ond bydd yn ymgyrhaedd at y sefyllfa y cyfeirir ati yn Rhuf. xii. 2, yn mha un y bydd Iesu a'i wasanaeth a'i bobl yn hyfrydwch mwyaf. Ac fe ddeallir hefyd fod gagerod cydrhwng y byd a'r profeswr, a bod ganddo yspryd gwahanol i eiddo y byd.

Ac oddieithr i grefydd roddi pleser, rhaid bod hebddo byth, oblegyd mae y byd yma yn rhydlawd a diffwrwyth i ddigoni y mawr angen hwn o eiddo yr enaid. Mae y berthynas y dylai yr Eglwys ei dal i fyny byth tuag at y byd, wedi ei hegluro yn sefyllfa deithiol plant Israel, yn eu taith trwy yr anialwch i'r Ganaan ddaearol. Yr oeddynt mewn anialdir diffaeth, yn neillduedig oddiwrth y byd, wedi gadael cyfeilliadau yr Aift ar ol; ond yr oedd Duw gyda hwy i'w harwain, eu hamddiffyn, ac i ddarparu iddynt.

Ac fel pe byddai am ddangos eu sefyllfa deithiol yn fwy fyth, dewisodd Duw babell iddo ei hun i breswyllo ynddi gyda hwy, "Tabernacl Duw," neu babell y Jehofah. Ac yn nghanol pebyll Israel y safai y Tabernacl yn yr hwn y preswyliai yr angel oedd gyda'r eglwys yn yr anialwch. Ac y mae yr un angel hwn gyda'r Eglwys eto, ac y mae yn cynyg ei hun iddi, yn yr holl berthynas y safai ynddi i'r hen Israelaid, (2 Cor. vi. 14—18.) Ffydd yn yr Arglwydd Iesu Grist, ac undeb ag ef, yw yr amodau ar bari y mae ein gwir berthynas tuag at y byd i'w gyrhaeddyd a'i gadw, a'r hyn a'n galluoga i sylweddoli byth, mai dyethriaid a pherierion ydym yma, yn edrych am ddinas ag iddi sylfêni, Saer ac Adeiladydd yr hon yw Duw.

A yw yr Eglwys wedi ymddieithrio oddiwrth y byd, wedi ei gosod o'r neilldu i'w Harglwydd fel y mae yr Ysgrhythrau yn galw am hyn? A yw lleisiau y gwylwyr yn cael eu dyrchafu yn ddiifrifol, gan rybuddio yn erbyn cydymffurfiaid a'r byd, mor aml ac eglur ag y gallent?

Onid yw yr ienainc yn cael eu dylanwadu yn fwy yn ffafr hyn nac yn ei eibyn, gan y rhai

sydd i fod yn esiampl ac yn arweinydd mewn daloni? Oe onid yw gwendid, diffwrthlder a ehulder yr Eglwys, y canlyniadau barnol o'i ehydymffurfiad euog a gelyn ei Harglwydd?

Pa feddyginiaeth gawn i'r pechod cynyddol hwn o eiddo yr oes? Nis gwn am feddyginiaeth hollol a pharhaol, ond yr hon rydd yr apostol ym Rhuf. xii. 2. Adnewyddiad llwyr o'r meddwl, ail wneuthuriad o'r dym oddimewn, a'n geol o'r newydd trwy feddydd yr Ysopryd Glân.

ISAAC C. HUGHES.

Ionawr 15, 1875.

Amrywiaethol.

GOCHELWCH LYFRAU DRWG.

"Y neb a ddarllenio, ystyried."

Yr ydym yn gwybod bod gan yr argraffwaag ddylanwad mawr ar feldyliau dynolryw, naill ai idd eu gwneud yn waeth, neu yn well. Mae yr ymdrechadau sydd gan gymdeithasau crefyddol a gwlyddol i anfon ar led eu golygiadau a'u hegwyddorion yn profi hyn. Gwna y newyddion a ddarllenir yn y papyrâu ddylanwadu yn fawr ar y darllenwyr. Yr ydym yn brofiadol o ddylanwad yr hyn a ddarllenwn o ddydd i ddydd, am amgylchiadau ein gwlad a gwlydd eraill, fel y gallwn ddeall trwy brofiad am effaith ar ein meddyliau, oblegid yr hyn a ddarllenir.

Dyma sydd yn gosod pwys neillduol pa beth ydym yn ei ddarllen. Ceir hanes am rai wedi eu llygru yn fawr wrth ddarllen llyfrau drwg. Dydd y farn a ddengys pa nifer a lygrwyd o ran eu meddyliau wrth ddarllen cyfansoddiadau auffyddwyr, megis Thomas Paine, Voltaire, &c., a llyfrau cyfeillorion eraill pa rai a arddal-went eu bod yn wir grefyddol.

Ceir profiadau am fod coegchwedlau (*novels*) yn gadael dylanwad drwg ar y meddwl, y rhai a ddydd oehelyd er diin. Dywed Dr. Goldsmith, yr hwn oedd wedi ysgrifenu coegchwedl, pan yr anfonodd at ei frawd mewn perthynas i ddysgeidiaeth idd ei fab—efe a ddefnyddiodd y geiriau canlynol, "Uwchlaw pob peth, na chan-latewch i'ch mab un amser i gyffwrdd a *novel as romance*."

Gorchymynodd Mr. Nicholas Trerarr, dyn dragedig oedd yn byw yn y ddwyfod ganrif ar bynnes, ar y trydydd dydd cyn ei farwol-ath idd ei frawd i fynd i nodi allan le ei fodd, yn ol y cyfarwddyd oedd ef wedi roddi, a phan y dychwelodd, gorhymynodd i'r bobl gwyddifodol oedd yno i gymeryd tair bas-gaisid o'i lyfrau, pa rai oedd wedi eu cloi i fyny er s blynyddiau, sef coegchwedlau, a llyfr-au anffosol eraill oedd ef wedi eu darllen, a'u llwgi ar ei fald fel arwydd cyhoeddus ei fod ef yn eiddo. Aa ym mawr fel llyfrau drwg,

ac anaddas i neb idd eu darllen, am eu bod yn llygru y meddwl.

Ni fyddai yn rhyfeddod eto elywed am rai sydd yn cymeryd arnynt eu bod yn dduwiol eu bod yn gwneud yr un modd. Nis gall neb deimlo yn dda ar lan ason marwolaeth am ei fod wedi cyfansoddi coegchwedlau, neu wedi darllen llyfrau llygredig anwireddus o'r fath.

Ni ddydd darllen llyfrau drwg, oblegid bod yr amser a droilir wrth wneud yn cael ei gau-dreulio. Wrth eu dorllen fe roddir siampl ddrwg i eraill i wneud yr un modd. Mae llyfrau twyllodrus yn twyllu y meddwl. Ychydig ddarllenir ar y Beibl, gan y rhai a garant ddarllen coegchwedlau &c. Mae dydd y farn o'n blaenau, a thragywyddoldeb i ni fyned iddo i fyw, ac ni ellir diagwyl y cawn ein cymhwyso i'r nef wrth ddarllen twyll a dychymyglon diles; gwell yw i ni ddarllen llawer ar y Beibl, fel y gallom fyfyrlo mwy yn y gair dwyfol yr hwn sydd oll yn fuddiol, ac yn wirionedd safadwy.

Gellir adnabod egwyddorion dyn yn gyffred-in wrth y llyfrau wna ef garu ddarllen. Gwnaeth Thomas Paine, i anfon at Dr. Benjamin Franklin i ofyn ei farn am y golygiadau oedd T. Paine yn eu cyhoeddi, a'r ateb a gafodd gan Dr. Franklin oedd, "Gochelwch ollwng y dywalgi (*tiger*) o'i gatiwn," Bydded i'r Ar-glwydd yn ei ras i raglaenu alywydd y rhai sydd yn caru darllen llyfrau pechadurus a niweidiol.

T. EDWARDS.

Birmingham.

CWYMPEDIGION ANGAU YN EGLWYS ROSS STREET, PITTSBURGH, PA., YN 1873-4.

GAN Y PARCH. H. E. THOMAS, D. D.

(Terfyniad.)

Wedi hyn cymerwyd yr ben chwaer Mrs. MARGARET JONES, (yr hon a elwid o anwylddeb a pharch Auntie Peggy,) yn drydedd o'n baelodau y mis enbyd hwn, sef Mawrth y 23ain, yn 74 mlwydd oed. Yr oedd yn yr addoldy y diwrnod cyn hyn, ac yn ein galw y naill ar ol y llall i ysgwyd llaw yn siriol a hi. Cododd fel arfer boreu Llun, a bu allan oddeutu y ty, a pharotoal i fyned gydag un o'r chwilydd crefyddol ar neges i'r ddinas, a phan yn ymwisgo oddeutu deg o'r gloch y boreu, tarawyd hi gan y parlys mud—ni ddwywedodd air byth, a bu farw y noson hono oddeutu saith o'r gloch. Claddwyd hi yn yr hen gladdfa uwchlaw Birmingham. Traddodals bregeth anghuddol idd nos Sabboth, Ebrill y 5ed, oddiar Dat. 2: 20.

Ganwyd hi yn Llanelli, sir Gaerfyrddin, lle y mae ei mhab William yn troi mewn cylch pwysig, ac y mae chwaer idd Mrs. Williams, mewn sefyll-fa anrhydeddus yn New Orleans. Daeth i'r wlad hon oddeutu deunaw mlynedd yn ol. Bu ar ymwelad a'r Hen Wlad unwaith ar ol hyn. Aeth y Sabboth ar ol cyrudd i Llanelli, i'w hen Dy Cwrdd, lle y dorbyniwyd hi yn nelod, i glywed ei, "hen weinidog awn!" fel y galwai yr Hybarch David Rees, Capel Ais. Yr oedd ef wedi myned

I'r pwlpud cyn i Mrs. Jones fyned i mewn, ac wrth godi i roi Einyr i gannu, edrychall o'i ddeutu a gwelall yn hen chwaser, a gwaeddall yn ei ddull teuluaid ef, "Beggy Fach, y chwyl sy' yna?" Cododd hithau o'i heisteddle, ac aeth i fyny grisiau y pwlpud, yn y fan i ysgrwyd llaw ag ef, "a rhols gusan anw' lldo." meddall. Ni fu cusan mwy "sanctalldd" erioed gan ddau mwy didwyll, a thallodd yr ymwellad yna fywyd trwy y cwrdd, fel yr oedd y rhan fwyaf yn gwenu ac yn wylu bob yn all. Dychwelodd i'r wlad hon. Bu yn aelod ffyddlon o'n beglwys. Ni fyddall nemawr byth yn abenogol o un moddion, a gwual ei rhan i ddwyn yn mlaen achos y Gwardwr. Nid oedd un mymryn o gybydd-dod yn perthyn i'w natur. Cafodd fyned i'r bedd heb i'r ddech yma hagru ei chymeriad. Nid oedd ei gallu yn fawr, ond yr oedd yn hen wrailg hael.

Cwrddodd ag amryw offidlau. Bu iddi unarddeg o blant, o'r rhaal hyn y mae naw wedi marw, chwech yn Nghymru a thri yn y wlad hon—boddodd un o'r rhaal hyn ar un o'r afonydd mawrion. Cafodd drallod mawr gyda ei hunig ferch sydd yn fyw, trwy i'w synwyrall fyned o dan gwmwl. Llauer gwaith y clywsom hi yn gweddlo yn Nghwrrd y Chwilyrdd, "Cofia ein Tad tirion am fy merch anw' lldo." Y mae pawb a fu yn ei thy yn 338 Second Avenue, yn gwybod ei bod yn un o'r hen wragedd mwyaf syber a thwt yn y byd. Cof genyf iddi fy aros wrth ddrws yr addoldy lawer gwaith, a galw arnaf, "Dewch yma, siglwech law a mi—yn awr dewch gyda mi i ginlo, mae gen' i yr hwyaden fach nelsa a brofoech ch'i erioed." Er na fum yn rhyw edmygydd mawr o'r hwyald fel cig-fwyd, na nemawr o'r creaduriald adeiniog, eto yr oedd yn anhawdd gwrthsefyll gwahoddlad serchog fel hyn bob amser. Pan yr awn yno, byddall yn bleser mawr genyf weled y lllalln gwyn clauerwyn ar y ford, a'r dyglau a phob peth mor lan a threfnus. Cafodd ei hanwyl briod Mr. Richard Jones, golled drwyadl am wrailg ragorol a wnal gartref da iddo—aelwyd lan, bwyd blasus, a dillad cyffaddas i'r tynhor. Buont mewn undeb priodasol am dros haner can' mlynedd. Bydded rhagluniath y nef yn dyner o'r hen wr dillehell a dystaw. Y mae yn chwith genym oll am yr hen "auntie Peggy," yn enwedig yn y gyfeillach—yr oedd hi pan y byddall pawb heb hwyll, yn dyweyd yr hen brofiad yn ymyl bod yn adnod, "Trugarog a graslawn yw efe bob amser;" neu "Gwyn fydd y tlodion yn yr yspryd, canys *hueddiant* (eiddynt) lwy yw teyrnasodd nefodd." Prya arall dywedall, "Y mae gen' i hyn i'reyd, fod Duw yn dallo yn well a ni, nag yr ydym ni yn gwneyd a ni ein hunain;" a phan y byddall yn ei hwyll oren, dibenall gyda'r benill hono,

"Awel o Galfaria fryn."

Daeth yr ergyd nesaf yn agos lawr ataf—torwyd i lawr fy anwyl ferch a'm cyntafanedig MARY, am haner awr wedi wyth o'r gloch, nos Iau, Mai y 9fed, yn 18 mlwydd, 10 mis a 28 o ddyddiau oed. Gaiwyd hi yn Chapel Street, Birkenhead. Hi oedd yr unig un a gafodd weled ei thaid, y Parch. Thomas Pierce, a chan ei bod y cyntaf o'r wyrion, a'r un enw a'i nain Pierce, cafodd bob sylw a gofall. Rhoddodd ei thaid y wobr a dderbyniodd yn Eisteddfod Llundain i brynu cadair iddi, a daeth-

om a hono gyda ni i'r wlad hon, ond anafwyd hi yn doest ar y môr. Pan y dechreuodd alw ar ei thaid a'i nain, yr oedd yn *bet* ryfeddol ganddynt. Cymeral ei thaid hi ar ei llin, ac nid oedd can neb mor dderbyniol a chan "Dryw fach y teulu." Ychydig a feddyllodd ef a ninau mai yn nasar America y buasall yn gorwedd. Yr oedd yn fawr am weled y byd, ac yr oedd dyfod i'r America wrth ei bodd. Ymdoddodd i yspryd America yn union. Ffurfiodd gyfeillach ag amryw ferched cyfoed, ac yr oedd yn eithaf cartrefol yn Pittsburg.

Derbyniwyd hi a'i chwaser Catherine yn aelodau o Eglwys Ross Street, yn Ngwanwyn 1870. Yr oedd yn hoff iawn o ddyfod i bob moddion, ac ni chawsom un drafferth erioed i'w bunog i fyned i'r cwrdd—o'r braild nad oeddyn yn gorfod celsio ei hatal, gan gymalut ei sel am ddo, yn enwedig wedi iddi ddechreu myned yn gystuddiol. Gweithiodd yn galed—yn llawer rhy galed i ateb i'w nerth a'i hoedran, yn amser cystudd ei mham, ac ar ol hyny, pan y disgynodd gofall y ty, a magu Lincoln badl arni. Cafodd glefyd ddwy waith—y *pleuring*, a'r *typhoid-pneumonia*. Gwanychodd hyn hi yn fawr, a throdd yn ddarfodediguetl arul. Caed y meddyg goreu iddi, a bu yn Ebensburg, a Johnstown, &c., lle y cafodd groesaw mawr, ac adferiad rhanol; eto gafaelyd yn ddyfnach ynddi yr oedd yr hen elyn.

Symudasom i'r wlad i fyw, ac er fod Homestead Park, allan o Idelwood Station, yn lle dynunol ac iach, ni chafodd hi byth ddod o'i hystafell wely. Nid oedd yn grwgnach dim, ac ni ddisgwyllall am gael gwella. Yr oedd yn ei hiechyd mor hoff a ddifyrwch dlinwed a neb o'i chyfoedion, ond yr oedd y nefodd wedi carlo yn hollol ar y byd hwn yn ei meddwl y misoedd olaf.

Wrth weled ei hun yn rhy wan i ddringo grisiau yr addoldy, yr ymollyngodd i wylu fwyaf yn ystod ei chystudd. Yr oedd yn eneth onest gyda phob peth, ac felly gyda chrefydd. Cafodd y brodyr a'r chwilyrdd ynddi, a ddaethant i'w gweled bob boddionrwydd ynddi, ac felly ninau fel teulu. Daliodd i ddyweyd yr hen benill hwnw—

"Yn y dyfroedd mawr a'r tonau," &c.,

hyd nes yr oedd ei lllals wedi llwyrr ddarfod. "Take me, Jesus, do take me," oedd un o'i gweddiau diweddafl. Bu angyu yn bur galed wrthi, ond ymadawodd a'r byd a rhyw wen nefolaidd ar ei gwynebpryd, nad anghosiafl, na neb a'i gwelodd. Chuddwyd hi yn Chartiers Cemetery, a gweinyddwyd gan y Parchn. O. Owens, Birmingham; J. H. Crumb, Alleghany; W. Owens, G. H. Humphrey, Morddall Evans (B.), ac E. W. Jones, Johnstown,—traddododd y brawd olaf bregeth angladdol ragorol iddi yn Ross Street y Sabbath canlynol i gynulleidfa luosog iawn. Yr oedd yn ferch onest a phlaen, a hynod graff, fel yr oedd yn hawdd i bawb gredau a welodd ei llygaid treiddiol, a'i thrwyn bwaog haner Rhufeinig. Yr oedd yn ferch gall agofalus yn y teulu. Ynglymodd ar unwaith yn ei llysfam, a buont yn hynod anwyl o'u gilydd hyd y diwedd. Gobeithlo y bydd i'r plant eraill, ac i'w chyfoedion yn yr eglwys, efelychu ei holl rinweddau. Taled yr Arglwydd i bawb a fu yn dynier olonol trwy ei chystudd.

Hydref yr 11eg, collasom Mrs. MARGARET L.

EVANS, anwyl briod Mr. David L. Evans, 97 Preble Avenue, Alleghany, yn 39 mlwydd oed. chladdwyd hi y dydd Mawrth canlynol yn Hill Dale Cemetery, pryd y gweinyddwyd gyda mi gan yr Hybarch William Owens, a dyma y tro olaf i'r hen frawd parchus hwn weinyddu mewn angladd. Traddodais bregeth angladdol i Mrs. Evans oddi ar Ddar. 31: 30, "Ond benyw yn ofni yr Arglwydd hi a galiff glod." Yr oedd Mrs. Evans yn "ofni yr Arglwydd" er yn ieuane. Unwaith pan oedd ei mham, (at yr hon y gwnaed cyfeiriad yn y CENHADWR am 1873), yn ymollwng yn ei theimlad gan ei phoenau eorophorol, dywedai Mrs. E. wrthi, "Mam bach, cofiwch fod Duw mor dda fel y rhydd nerth i ni i ddioeddeff ein poen." Yr oedd hefyd yn un a'i bryd ar wneyd ei gwr yn ddedwydd, yn llawn gweithgarwch, yn ddarbodas iawn—nid ofnai hi "am ei thylwyth rhag yr eira," gan fod "y dillad daa-ddryblyg" yn barod erbyn y tywydd yn wastad. Yr oedd yn meddu calon hael at ddyssoria Ty yr Arglwydd, ac at y tlawd, ac yr oedd ei hymddiddanion bob amser yn ddoeth, dawloisfyd, tyner, a serchog. Trwy y rhinweddau hyn enillodd iddi ei hun "glod" gan ei phriod, ei phlant, ei thylwyth, a chan eglwys Dduw, a mwy na'r oll gan Dduw ei hun. Cafodd ei hanwyl briod golled fawr ar ei hol, gan ei bod yn "werthfawroecach" na'r "carbwnel," felly hefyd cafodd y plant, ac yr ydym ni'nau fel eglwys wedi cael colled ddirlawr. Aeth ymaith yn nghanol ei dyddiau:—

"She died lamented, in the strength of life,
A tender mother, and a faithful wife;
Called not away, when Time had loved's each hold
On the fond heart, and each desire grew cold,
But when to all that knit us to our kind
She felt us bound, as love alone can bind."

Onid "hyd angau" oedd yr amod ar ddydd y briodas, ar y cyntaf o Fai 1857. Os dilynwn ar hyd ffordd unlawn yr efengyl, ni a gawn gwrdd a hi eto. Bu farw "yn yr Arglwydd"—un o'r geiriau olaf a ddywedodd oedd, "Iesu anwyl."

Bydded yr Arglwydd yn dyner o'i phriod a'i phlant. Aeth DAVID JOHN, ei baban wyth mis oed, i orwedd i'w mynws ychydig wythnosau yn ol. Yr oedd argoellion cryfion y cawsal ei dad ei fagu, ond at ei fam yr aeth yn lled ddysymwrth.

Yr olaf a gollasom oedd yr hen chwaer Mrs. HANNAH JONES, Birmingham, yr hon a fu farw Tach. 6ed, yn 76 mlwydd oed. Adwaenid hi yn ein mysg fel mam-yn-nghyfraith y diweddar John Abel Jones. Cyflwynwyd i mi gan fy nghyfaill Mr. David E. Rees, Woodruff, ysylwadau canlynol gan "Eiddil Ebwy," ar banes a nodwyd yr hen chwaer ymadawedig:—"Yr oedd Mrs. Jones yn hanesig o deulu parchus a llosgod o'r enw Davis, perthynol i Lechryd, ger Aberteifi, D. C. Yr oedd ei thad a'i brodyr yn gweithio yn hen felin alcan Penygored, ar lan afon Teifi: ond wedi i'r gwaith sefyll, yr hyn a gymerodd le tua 70 o flynyddau yn ol, mudodd ei brodyr, yn nghyd a llawer o'i pherthynasau agosaf, y rhai a welthent yn yr un fellu, tua gweithfeydd hainn ac alcan Gwent a Morganwg. Haner can mlynedd yn ol yr oedd Enoch Davis, ei brawd hynaf, yn roller yn hen felin farau Abergwyddon, Mynyw.

Bu rhieni Mrs. Jones feirw pan oedd hi yn groten ieuane, ac wedi hyny gwnaeth ei chartref gyda theulu y diweddar Dr. Lewis, Castellnewydd

Emlyn, a bu gyda y teulu parchus hwn flynyddau meithlon. Cofus gan yr ysgrifenydd yr amser y daeth Hana Davis (v pryd hwnw) i flynyddau Gwent at ei pherthynasau. Yr oedd y pryd hwn tua 40 oed, yn bictiwr perffaith o iechyd, ac o ymddangosiad trwsiadus gweddus a phrydferth, a *good nature* yn amlwg yn ei gwynebpryd a'i llygaid. Yn mhen rhai flynyddau wedi hyn priododd a Thomas Jones, yr hwn sydd ddyn tawel, pwylllog a synwrol. Yr oedd Mrs. Jones yn hen wraig dirion a thra gofalus o'i theulu, bob amser yn ddiwyd a glanwaith; ac yr oedd yn hawdd canfod, dydd yr angladd, wrth ei phriod a'i mereh, gwaddw J. A. Jones, gyda ei phump bychain amddifaid, eu bod eto wedi colli un oedd yn anwyl iawn ganddynt oll. Yn y ty ac ar lan y bedd, dydd yr angladd, gweinyddwyd gan Mr. Owens, East Birmingham, a Mr. Thomas, Ross St., ac yr oedd yr ychydig sylwadau byrion wnaeth y boueddw'r olaf ar lan y bedd, yn ddechneig a phriodol i'r pen. Wel, heddwch i lweh yr hen wraig *noble*, galondyner a duwiol hon."

Ychwanega Mr. Rees—"Cyhyd ag y bu yr hen wraig yn Castellnewydd Emlyn, ac am rai flynyddoedd wedi hyny, gyda y T. C. yr oedd yn aelod, a chyfrifid hi yn aelod defnyddiol, hardd, a dichlynaidd. Cyseylliadau teluuaidd yn unig oedd yr achos iddi gymeryd aelodaeth gyda'r Annibynwyr, yn Savoy, Twyn Glypebwy, o dan weinidogaeth y Parch. Thomas Jeffreys. Nodwyddid ei theulu, yn neillduol ei brodyr hynaf, gan chwaeth dda at gerddoriaeth, wedi bod o dan addysg Dafydd Siencyn Morgan, yr hen Batriarch-gerddor o S'r Aberteifi, a llawer gwaith cefais hwy, ie hwy nes o'r braidd y gallasawn gynhwys y *rhywobeth byn* a ymchwylldal o fy mewn, wrth glywed y brodyr a'r chwilyrdd hyn yn canu gyda eu gilydd, a hwythau mewn gwith o oedran, yr hen enynau a'r alawon a ddysgasid lldynt pan yn ieuanc ar aelwyd eu rhieni, ac yn ysgol gan yr hen bererin a enwyd.

Pan oedd brawd hynaf yr hen wraig, at yr hwn y cyfeiria 'Eiddil Ebwy,' yn Abergwyddon, yr oedd yn aelod yn Ebenezer, Pontypool, a llawer gwaith y cerddais gydag ef pan yn hogyn dros y mynydd heibio i Bantygaseg, a thrwy Gwmynant-ddu, tua'r hen Gapel, i dreulio y Sabboth, ac yr wyf yn cofio yn dda os byddai cyfarfod yr hwy yn ffurfiol i'w deimlad, byddai yn canu llawer ar y ffordd gartref, a chredwch fi pan y byddai felly, byddai y daith yn fer a chysurus; ond os 'cwrdd ealed' a geld, yr oedd yr hwyf canu wedi darfod, a dywedai wrthyf, 'Dafydd, dere machgen i, dere, yr wyt ti yn *slow* iawn heno, 'rwy'n credu fod dy go's di yn myned yn ferach yn lle hirach.' Ni fu ei dynerach na'i garedigach erioed. Gorwedda yn dawel yn mynwent Ebenezer, erys pyntheg mlynedd ar hugain, ac yn ei ymyl, erys pum mlynedd ar hugain, y gorwedda ei frawd Samuel, yr hwn oedd yn un o gychwynwyr y Gymdeithas Iforaldd gyntaf yn Abersychan."

Fe wellir fod hynodrydd yn ei theulu. Yr oedd hithau yn hoff iawn o gannu, ond d'oddefodd yn dost er pan y daeth i'r wlad hon, oddiwrth ddiffyg anadl—y mae heddyw mewn awyr glir, yn canu yn soniarus gyda'r teulu gwaredigol. Traddodais ei phregeth angladdol oddiwrth Ps. 116: 15.

Dyma fi yn terfynu fy adgofion, ond y mae ang-

en yn gwneyd bylchau eilen eto. Ffarwel i'r rhai hoffsydd wedi cymeryd y Gerbydrus o'n blaen—awn ar eu holau cyn hir.

Y MADRODDION DETHOLEDIG AM BOB DYDD O'R MIS.

1. Ofna Dduw oblegid e' allu, ymddiried yn ddo oblegid ei ddoethineb, câr ef oblegid ei ddaioni, canmol ef oblegid ei fawredd, cred yn ddo oblegid ei ffyddlondeb, ac addola ef oblegid ei santeiddrwydd.—MASON.

2. Y mae yr holl efengyl yn guddiedig yn enw Iesu; y mae yr enw hwn yn oleuni, yn ymborth, ac yn feddyginiaeth i'r enaid.—GLASSIUS.

3. Y neb sydd yn treulio ei ddyddiau mewn ffydd a gweddi, a'u gorphen mewn cysur a heddwch.

4. Y gwirionedd yw deddf y celfyddydau.

5. Y gwirionedd sydd iechyd nad yw byth yn glaf, bywyd diddiwedd, meddyginiaeth yn iachau pob clwyf, haul nad yw byth yn machlud, lloer nad yw byth yn newid, llysiâu yn nad yw byth yn gwywo, porth nad oes byth glo arno, a thaith nad yw byth yn blino.

6. Y mae y gwirionedd yn fath rinwedd, fel hebddo nad yw ein cryfder ond gwendid, ein cyflawnder ond gormes, ein gostyngelddrwydd ond brad, ein hamynedd ond twyll, ein diweirdeb ond oferedd, ein rhyddid ond caethiwed, a'n duwioldeb ond rhagrith.

7. Gad i ufudd-dod fod yn sail dy holl weithrededd crefyddol. Gwna y weithred am y gorchymynir hi. Nid yw gwr ufudd-dod yn amau nac yn cwestiynna.—QUARLES.

8. Nid yw ef yn un math o Gristion, a'r nad yw ei ffydd yn achos cynhyrfiol ei holl ufudd-dod efengylaidd.—DR. OWEN.

9. Nid yw y gwrthgredadyn ag sydd yn gwadu bodolaeth Duw, yn ei anfoddioni yn gymaint a'r dyn ag sydd yn addef ei fod, ac eto yn rhodio fel pe na byddai Duw yn bod, neu fel pe na byddai Duw yn gyflawn ac yn uniawn.—CHARNOCK.

10. Paid byth âg anghoffio y caredigrwydd a ddangosodd eraill i ti, nac edliw y cymwynasau a wneist ti iddynt hwy.—BURKIT.

11. Nid oes neb a wyr y dirgelodd ag sydd yn meddwl dyn, ond Duw a'i gydwybod ei hun.—SOUTH.

12. Nid yw pob creadur ond megis dim mewn cydmariaeth i Dduw, a dim hollol heb Dduw.—MASON.

13. Y neb sydd yn ofni Duw leiaf sydd a'r rheswm cryfaf i'w ofni fwyaf.

14. Paid âg ymyraeth â pheth na phertlyn i ti.

15. Car dy gyfaill, ond edrych atat dy hun.

16. Arfer y moddion, disgwyl wrth Dduw am lwyddiant.

17. Ymdrecha i fyw mor dda ag y bydd i ereill genfigenu wrthyt am hyn.

18. Ymarfer â gwneuthur yn dda ar bob achos.

19. Bydd mor onest i ti dy ban fel ag i beidio bod yn anonest i ereill.

20. Paid â chwerwi y neb a allo dy ddrygu.

21. Naill ai bydd ddystaw, neu ynte dywed ryw beth a wneio eraill yn well.

22. Myfyria lawer ar y peth na's gelli ei wneyd ond enwaith.

23. Cadw dy dasod, os myni gadw dy gyfaill.

24. Bydd fyw fel pe byddai Duw ar un llaw i ti, a marwolaeth ar y llall.

25. Na ddog i'r cyngor heb dy atw.

26. Gad i'th ofdd dario hyd oni ddolo eiddydd.

27. Goddef gam yn hytrach na'i wneud ef.

28. Paid a gwario dy arian i brynu edifeirwch.

29. Paid â meddwl medi yn amser hau, na hau yn amser cynauaf.

30. Gwna yn gydwybodol o bechodau bychain, a thi a ymgedwi rhag rhai mawrion.

31. Myfyria pa fodd i farw, yn hytrach na pha fodd i fyw. D. W. R., Turin.

GOFYNIAD.

A ydyw yn briodol i ddiacnalid weinyddu'r ordinhad o Swper yr Arglwydd yn absenoldeb gwelidog?

DISYBIL.

COFIANT MRS. SARAH THOMAS,

Gwraig Mr. John Thomas, Portland, Me.

"Coffadwriaeth y cyflawn sydd fandeligig."

Ganwyd gwrthrych ein cofiant yn Talbach, Morganwg, D. C., yn 1837. Enw ei rhieul oedd Evan a Junnet Lewis. Colodd ei rhieni pan yn leuanc law. Dygwyd hi i fyn y gan ei brawd, Evan Lewis, yr hwn sydd yn byw yn Talbach yn bresenol, ac yn ddiacnal ffyddlon a defnyddiol gyda y Methodistiaid Califfnidd. Ymunodd â chrefydd yn leuanc. Priododd yn 1855 â Mr. Thomas. Ymfudasant i America yn 1857. Sefydlasant yn Danville, Pa. Aethant oddiyno i Columbia, Duncansville, Harrisburgh, ac yna i Portland, Me. Buont yma am tuag wyth mlynedd, mewn sefyllfa hynod hapus. Bu farw Gorph. 2, 1874, yn ddisymwth ac annysgwylladwy, yn ymyl cyrbaedd ei 37 miwydd oed. Nid oedd o gyfansoddiad cryf; eto yn anaml y cwynaf.

Yr oedd amgylchiadau ei marwolaeth yn eiddiolawn. Yr oeddynt yn golygu talu ymweliad â'r Hen Wlad, wedi gwneud pob paratondan i'r daith, wedi ffurwello a'r cyfeillion, a phan yn ymyl cychwyn sythlodd yn farw yn ngbanol iechyd. "Yn ngbanol ein bywyd yr ydym yn anghau." Yr oedd achos unlongrychol ei marwolaeth ddysymwth yn ddirlgelwch i'r meddygon. Claddwyd hi yn Westbrook Cemetery, Fourth of July. Yr oedd yn un o'r angladdau mwyaf a pharchusaf a fu yn Portland erioed. Gwelnyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. John P. Evans, B.D., yn Sacsonaeg. Traddodwyd ei phregeth angladdol yn Sacsonaeg y Sabboth canlynol. Ei destun oedd,

"Gwynfyd y melrw, y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd."

Gallu edrych ar fywyd Mrs. Thomas mewn tair perthynas; yn ei pherthynas a'r teulu, yn ei pherthynas a'r gymydogiaeth, ac yn ei pherthynas a chrefydd.

Yn ei pherthynas a'i theulu. Tlulai sylw neillduol i domestic science. Gwnai y cwbl yn systematic. Yr oedd pobpeth yn ei le ei hun, a phobpeth yn cael ei wneud yn ei amser ei hun. Yr oedd yn foddol fel housekeeper. Fel gwraig ni wnaeth neb erioed law ei chylch yn well; yn yr ystyr hwn oedd yn goron i'w gwr. Cadwal ei ddedyddwch personol a theuluidd mewn golwg bob amser, a defnyddiai bob moddion i gyrhaedd ei hamcan. Meddai ffigur mawr o ōnwr cyffredin, a gwnai y defnydd goreu o hono. Byddai rhagor o ddedyddwch teuluidd yn y byd, pe caem ragor o'i chymeriad. Fel mam yr oedd yn addurn i'r gymydogiaeth. Dangosodd y gofal mwyaf am iechyd ei phlant mewn gwsg, bwyd, cysgu, ymarferiad, &c. Yr oedd yn hynod o ofalus hefyd am eu haddysg, eu moesau, ac uwchlaw y cwbl am eu hegwyddorion mewn crefydd; ni adnabyddais fam erioed yn fwy llwyddianus i argraffu dyledawyddau bywyd ar feddylliau plant.

Byddai hefyd yn hynod roesawgar a charedig i ymwelwyr. Yr oedd ei drws yn agored bob amser i bregethwyr. Dangosodd garedigrwydd mawr o dro i dro i fyfyrwyr Cymreig. Cariol synludau uchel am y weinidogaeth, a meddai y cydymdeimlad dyfnaf a gweinidogion. Nid oedd yn gwybod dim am deimlad enwadol; yr oedd wedi ymgodi uwchlaw ysbryd seotol. Nid oedd yn adnabod neb yn ol y cnawd; dangosai gymaint o barch i weinidog Methodistiaidd neu Feddyddwr ag i weinidog Annibynol. Byddai yn fendith i'n heglwys i gael rhagor o'i chysfelyb.

Yn ei pherthynas a'r gymydogiaeth. Meddianai ysbryd caredig a thangneffodus. Gofalol am ei busnes ei hun. Nid oedd yn ymyrath a materion rhai eraill; yr oedd yn mynws y gymydogiaeth yn gyffredinol. Yr oedd yr Americaniaid, y Gwyddelod, yr Ysgotiaid, fel y Cymry, yn ei hedmygu a'i pharchu. Mewn amgylchiad o ddiol, cystudd, neu farwolaeth, yr oedd yn barod law a chalon, ganol nos fel canol dydd. Meddai lygad i weled yr angenog, calon i gydymdeimlo âg ef, a llaw i'w gynorthwyo. Byddai yn flaenllaw yn yr ardal gyda phob madlad dalonus a theilwng. Nid oedd dim yn aristocrataidd yn ei hysbryd na'i hymddygiad; cymdeithasai a'r tlawd fel y cyfoethog. Gwnai ei goreu i osod ei chymydogion i deimlo yn gysurus, a llawenhal yn llwyddiant pawb.

Yn ei pherthynas a chrefydd. Cafodd ei chodi dan ddylanwad addysg gryddol. Yr oedd mor naturiol iddi fyw bywyd crefyddol ag yw i'r afon redeg a'r haul oleuo. Yr hyn yw dwfr i'r pygodyn, ac awyr i'r aderyn, oedd crefydd iddi hithau; yma lle y mwynhâi ei rhyddid a'i naturioldeb a dedwyddwch uchaf ei bod. Nid oedd yn gweled amcan nac ystyr i fywyd ar wahan i wasanaethu a gogoneddu Duw. Bu fyw bywyd pur, diargyhoedd, drwy ei hoes. Meddai wybodaeth eang o'r Bibl. Yr oedd yn un o'r gwrandawr mwyaf astud a siriol. Gwerthfawrogiad weinidogaeth goeth a sylweddol. Yr oedd yn un o'r ffyddloniaid gyda gwahanol ddyledawyddau y bywyd crefyddol,

teimlai elldigedd sanctaidd dros ogonianta llwyddiant yr eglwys. Meddai brofiad crefyddol cyfoethog, a dygai dystiolaeth ddilymawd mai mewn crefydd yr oedd ei dedwyddwch uchaf. Yr oedd yn un o'r athrawesau mwyaf selog, ffyddlawn a defnyddiol yn yr ysgol Sabbothol. Credai fod yr ysgol Sabbothol yn un o'r prif gyfryngau i ddwyn dynion at Grist. Carai siarad am grefydd yn y teulu yn gystal ag yn yr addoldy. Yr oedd ei chynnydd moesol ac ysbrydol yn amlwg i bawb. Nid oedd un amser yn amhen ei chyfiwr moesol; yr oedd ganddi dystiolaeth ynddi ei hun. Hyderwn y bydd ei bywyd dysglaer yn gymhellid ac yn anogaeth i'w theulu a'i pherthynasau a'i hadnabyddion, i fyw bywyd addas i efengyl Crist, ac i addfedu eu hunain mewn cymeriad a phrofiad i gyfarfod yr un amgylchiad. Mae hi yn awr yn gwsgo y goron, yn elstedd ar ei gorsedd, yn mwynhau ei gwobr, ac yn myned i mewn i lawenydd ei Harglwydd. Y nefoedd fyddo yn ymgeledd i'r teulu, ac a'u cymhwysio i'w chanlyn i fewn i'r bywyd tragwyddol. "Byddwch chwithau barod, canys yn yr awr ni thybloch y daw Mab y dyn."

GALARUS.

Barddonol.

PENILLION

Er cof am WILLIAM JONES, (William Tawel'an.)

Ganwyd ef yn Tymawr, Llanbrynmair, Mehefin, 1788. Derbyniwyd ef i'r eglwys gan y diweddar J. Roberts, 1808. Neillduwyd ef yn ddiagon, 1830. Bu farw yn Tawel'an, Gomer, Ohio, Mai 25, 1878.

Mae cofio hen gyfalli Tawel'an,
Ei ddiddan gymdeithas a'i ddawn,
Yn llaw sy nghalon a hiraeth,
A'm llygaid o ddagrau yn llawn;
Anaml y bydd ei ffyddlonach,
Na'i burach fel cyfalli bob pryd,
Ei fynwes oedd lawn o dynerwch,
A'i galon yn gariad i gydr.

Pan ydoedd yn ieuanc a nwyfus,
A'i ysbryd yn yfed yn hael
O waellon ffynonau gorwagedd,
Heb feddwl fod gofid i'w gael;
Cyrrhaeddodd llym saethan cyflawnder
Ei dyner gydwybod i'r byw,
Nes plygu 'n grynedig i geisio
Trugaredd wrth brsedd ei Dduw.

Bu'n oedi rhwng awydd ac ofnau,
A'i galon yn giwytan bob dydd,
Y rhyfel yn flin am ffynyddau;
O'r diwedd diangodd yn rhyad,
Tawelodd y storm yn Nghalfaria,
Ca'dd noddia yn angu Mab Duw,
A heddwch i'w enaid crynedig,
A chroesaw i'r truan gael byw.

Ymroddodd i weithio 'n y wiellan,
A buan enwogodd ei hun,
Llafuriodd i fagu 'r planhigion,
A'i lygaid yn gwylio pob un.
Ymdrechodd gyflawni amodau
R cytundeb, tra cafodd e' fyw,
A gwresog ganmolai'r "Cyfamod
Tragwyddol" fu rhyngddo a Duw.

Egnoidd i "estyn cortynau,"
Eangu terfynau "rhod ras,"
Gan godi alloran i'r Arglwydd,
Dyrelafu enwogrwydd "y Gwas."
Yn siriol a gwresog llafuriodd,
I gasglu 'r hatlingoedd yn nghyd,
At harddu magwrydd "Morch Selon,"
Cynteddu lachawdwr y byd.

At anfon ceulhadon a bitlau,
Bu'n casglu flynyddau mewn llwydd,
A rhoddai 'r gwyf ienaine yn helaeth,
Gwyrffon gyfranent yn rhwydd.
El ddolau a dodde' galonau 'r
Cybyddion, a rhodent yn hael;
Am gasglu at achos y Pagan,
'D oedd un dyn fel William i'w gael.

Bydd ei enw 'n gysegredig
Yn hen cwmys Llanbrynmair,
Tra Ysgoldy 'r Bont yn para,
Ei ffyddiondeb a gofais;
Mai Tawel'au mwy yn enw,
Unwyd gyda'i enw ef,
Credu 'r wyf fod ganddo eto
El Dawel'au yn y nef.

Pan y daeth i eglwys Gomer,
Daeth a bywyd gydag ef,
Cododd hwyl yr hen Fforddollen,
Cafwyd pur awelon nef,
Y deheu-wynt mwyn yn chwythu,
I adfywio 'r llysiâu 'n lion,
A gwresogwyd holl deimladau
Sion wan, yr adeg hon.

Wrth weddio yr oedd yn hynod,
Yn dadlu am gymod gyda Daw,
Megys cyfaill gyda chyfaill,
Yn dweyd ei gwyn â chalon friw,
Heb gwmpasu âi yn union,
Heibio'r groes, at draed ei Dad,
A deisyfai am drugaredd,
Ar hyd *sianel** cariad rhad.

Pan y codai gwres ei gariad
At y Bibl, i'w ei nerth,
Fe'i cofeidiai yn ei fynwes,
Gan ddarlunio 'i ddirlawr werth;
D'wedai, "*Feehgyu, meindioch ath,*
Dyngech beth o hwn bob dydd,
Os na wneuch yn fawr o'r Bibl,
Gwae i chiwi y farn a fydd!"

Wrth weddio yn y teulu,
Hongia! 't enaid wrth y groes,
Y'ng hndwynau 'r hen gyfamod,
Gwerth a haeddiant angu loes;
O mor eon byddai yn eiriol,
Dros ei blant a'i briod gu,
A'r cyfeillion yn bersanol,—
Llawer nefoedd yno fu.

'R oedd ei enaid fel aderyn
Byw, yn chwarc' o gylch y groes,
Cariad Crist o dan yr hoellon,
A'r iawn a gaed o'i angu loes,
Yna esgynai uwch cysawdau
'R heyllau, at yr orsedd draw,
Lle mae'r lesu yn teyrnasu,
A'r deyrnwialen yn ei law.

Chwillodd lyfrau enwog Gurnal,
Bunyan, Baxter, gyda blas:
Ond y Bibl oedd y Brenin—
Hen oraclau Dwyfol ras;
Chwillo am yr aur a'r periau,
I addurno 'i enaid trist,
I fod yn gymwys "gyd-etifedd,"
• I deyrnasu gyda Christ.

Cafodd oes o hir flynyddau,
I was'naethu 'i Brynwr cu,
Ffyddlon, effro, a hafarus,
Yn yr eglwys yma bu;
Ond se gillodd megys seren,
Dros y gorwel draw y'mhell,
I lewyrchu 'n fl dygeleirach,
Mewn ffurfiolen lawer gwell.

Ymadawodd fel perprin,
Yn hiraethu am ei wlad,
Gan ymdrwio i fyn'd adrau,
I gyteddau tŷ ei Dad;
Boreu Sabbboth daeth y cerbyd,
I'w gymeryd i swynllau

Sabbboth holl y gwaredigion,
Yn Nghaersalem i burbau.

Y noswaith ddweddaif cyn lldo ffarwello,
Gofynodd i William, ei fab, ddyfod ato,
I gund "Cyfamod," cyn lldo fyn'd adrau,
Ond d'rysodd ei deyn a chwalodd ei thanau,
Daeth Mary—a chanodd yr odiau melysion,
I hebwrwg ei enaid i wlad y cerddorion,
I ganu 'r "Cyfamod" y'ngolwg yr Orsedd,
Yn fl-waith melusach mewn nefol gynghanedd.
Ehedodd ei ysbryd i'r dedwydd ororan,
A'r pligyn adawodd yn ysbail i angau,—
Er myn'd yn garchasor i'w gell dan gudwynau,
Fe chwelir y carchar ar wyl-nos yr angau,
Fe'n huanir drachefu, ddydd angladd y gelyn,
I ganu, "O angu! pa le mae dy gelyn?"

Mae rhyw wagle yn y teulu,

Na all neb ei lawr mwy;

Y "weddau anwyl" yn galara

A "Mary fath," o dan en clwy,

Riehard hofyd, a'i frawd William,—

Gellir darllen ar eu gwedd,

Ku bod heb fadden eto i angau,

Am roi 'u tad y'ngwely 'r bedd.

Yn yr eglwys mae y brodyr,

A'r gweinidog gyda hwy,

Uwch ei wag-le yn ymholi,

A geir neb i'w lawr mwy.

"Deifro, Sion, ymwrda,"

Paid a chysgu ganol dydd,

"Gwlad dy wisgoedd gogoneddus,"

O dy rwymau tyr'd yn rhydd.

D'wedaf iau, O! fy William!

Cu ac anwyl, gyfaill mad,

Mi a'i cerais er yb blentyn,

Ac a'i hoffais megys Tad,

Cyd-deithiasom lethrau brynlau,

• Ffydd a llywbrau Cymru draw,

Orian ganoedd a dreuliasom

Yn gariadus yma a thraw.

Ond os darfu 'r cymdeithasu,

A'r cyd-rodio yn y byd,

Mae fydd a gobalith yn cysuro,

Y cawn eto rodio 'nghyd

Heolydd aur Caersalem nefol;

Troi o gylch yr orsedd lân,

A ebanu am yr "Hen Gyfamod,"

Heb farw mwy, ond dyblu'r gâu.

JOSIAH BRYNMAIR.

Gomer, O., Ionawr 28, 1875.

PENILLION

Er cof am y diweddar Miss M. A. GRIFFITH, merch
hynaf Mr. a Mrs. G. T. Griffith, Steuben, yr hon
a hunodd Chwef. 6, 1875, yn 28 ml. oed.

Machlud wnaeth y lleud olen

I'r Gortlewin wrthi ei hun,

O ei hól mae ser y nefoedd

Oll yn myn'd o uu i an;

Tebyk iawn yw 'r teulu dynol

Pan yn myn'd i arall fyd;

Nid ar unwaith 'r fym yn myned,

Eto myn'd rald i ni gyd.

Ar ryw lanerch rhwng y ddeufyd

Elstedd wnaif mewn tawel fan,

I weld ymfadwyr trag'wyddoldeb—

Yn eu plith mae Mary Ann;

Mary Ann yn myned tybed?

A rald i mi greu hyn?

Rhaid im' greu, bum yn sychu

Olaf chwys ei gwyneb gwyn.

Dyma ddwthwn byth a gofais

Tra bydd cof i mi yn rhan,—

Sef yr adeg pan y gwelwn

Wely marw Mary Ann;

Yn ei thynr law y cydiwn,

Pan y rhoddai bythol gam,

D'wedwn yn ei chlust yn ddistaw,

Wela'th dad a dyma'th fam.

* Gair cyfredia ac anwyl ganddo.

† Un eto o'i ddewisol eiriau.

Ofer siarad i'ith ddacariol
 Gyda Mary Ann pryd hyn,
 I'ith y nefoedd a ddeallal
 Pan yn araf rodio'r glyn;
 Rhaid cymodi gyda'r syniad,
 Gwywo wnaeth y lili gluer,
 Gorwedd heddyw yn ei beddrod
 Ochr yn ochr a Kate ei chwaer.

Cyssegredig ydyw 'r beddrod
 Lle gorweddad'r ddwy yn nghyd
 Yn ei hirsfaith gartref tawel
 Hyd y farn a diwedd byd;
 Anweledig weis y nefoedd
 Wyllo 'r lle fel dwyfol fan,
 Chwithau lencyd teg yr ardal,
 Gofiwch Kate a Mary Ann.

Dyma ddwy ga'dd nefoedd, credaf—
 Gyda Christ yn nhŷ eu Tad;
 Pan yn meddwl am eu trigfa
 Y mae wyllo yn fwynhad;
 Yr oedd Kate yn hen gynfein
 Yn y nefoedd a diwyddau'n byw,
 Mary Ann yr hynaf yma,
 Kate yw'r hynaf n' nheyrnas Dduw.

Y mae telmlad heddyw'n siarad,
 Ac yn codi castell ffol,
 Klisia sycha afon angau,
 Er cael Mary Ann yn ol;
 Na, rhaid ymfoddioni bellach,
 Dim ond meddwl am a fu,
 Marw ein hanwyllaid, meddaf,
 Droes ein gwyn yn berffaith dda.

Yr oedd yn ein Mary rywbeth,
 Rhywbeth meddaf, am nas gwa
 Am y geiriau mwyaif cymwys
 I ddynodi'r syniad hwn;
 'R oedd yn unwyll gan y llawwa,
 Pawb edmygai'i siriol wedd;
 Gwelwyd plant mewn mayfyr dwyfol,
 Fel henafgwyrr wrth ei bedd.

Crist a'i groes ddewlsydw ganddi,
 Aeth yn foreu dan yr lau;
 Pan yn telmlu 'l hun yn marw
 'R oedd ei ffydd yn ymagryfau;
 Tystial wrthym nad oedd arni
 Oin y glyn a newid gwlad;
 D'wedai eilwaith, "Rwy'n gweddio,"
 Hyn a dd'wedai wrth ei thad.

Yr oedd nefoedd ar ei gwymbeth,
 Cyn machludo haul ei dydd,
 Bhdau gerddi byd ysbrydol
 Yn ymagor ar ei grudd;
 Rhyw ddyfodol gwyn addawem,
 A gobeithiem fyddai'r rhan;
 Ond fe dd'rysawd ein cynlluniau,
 Do, bu farw Mary Ann.

Nid oedd bywyd Mary ond cragen
 Ddwydd gan dragwyddol don
 Ar dywodlyd ynys amser,
 Am ryw enyd ger ein bron;
 Anhawdd dilyn cwrw y gragen
 Gan ei chanlyni i bob man;
 Wedi ei lluchlo gan y tonau,
 Cyga bellach wrth y lan.

Ransen.

RODRI ARFOX.

LLINELLAU

Ar farwolaeth fy anwyll briod SARAH, yr hon a fu
 farw Mai 20, 1874.

Fy Sarah hawddgar anwyll,
 Sydd heddyw yn y bedd,
 A gorphwys mae yn dawel,
 Yn awr yn wasel ei gwedd,
 Yr undeb hoff a dorwyd
 Gan gleddyf angedu du,
 Fy holl amcanion dd'rysawd,
 Wrth golli'r mudiad cu.

Rhyw adgof ar ol adgof
 Sydd 'n awr yn lleuaf 'm bron,

O'i throlon hynaws tyner
 Pan yn y fuchedd lon,
 Ac am ei gwenuau siriol,
 A'i geiriau llawn o swyn,
 Ond heddyw wyf amddifad
 O'm hanwyll briod mwyn.

'R wyf bellach am foddioni
 I drofen ddoeth fy Nuw,
 Gan ddiolch am y gobaiith
 El bod trwy ras yn fyw,
 Fy for! rho nerth i minas
 I ganlyn ar ei hol,
 Ac yn y diwedd cymer
 Ff hedyd yn dy gol.

Ac yna cawn gyfarfod
 Heb offn 'madael mwyl,
 Ond canu yn dragwyddol
 Am Grist a'i farwol glwy';
 Wel bellach sycha'm dagrau,
 Gan ddyagwyl am yr awr
 Y caf yn llon ei gweled,
 Yn hardd fel boreu 'r wawr.

Shenandoah, Pa.

DAVID B. THOMAS.

BEDDARGRAFF

I ABRAM JONES, BLOSSBURG, PA.

O draethell y byd dros drothwy—amser
 Yn ymasyth ar ofwy
 I wlad y mawr—golud mwyl,
 Abram aeth at ei wobrowyl!
 Ow! darfu ei grebwyll dirfawr!
 Ah! mewn oer fedd y mae 'n wir fawr.

Bangor, Me., Chwef. 3, 1875.

TALOS.

DAU BENILL

Ar farwolaeth anwyll briod Ben. Williams, Yn.,
 Fair Haven.

Mae dyn wedi 'l eni i boen,
 Yn debyg i'r afon a red,
 Pe byddai mor addfwyn a'r oen,
 A'i weithred mor unlaun a'i grêd;
 Nid ydyw dâ byd yn ei ddwyn
 I safel un sicrwydd o hedd;
 Ac nid yw llawenydd ond swyn
 F'w dywys yn mlaen tua'r bedd.

Un addfwyn oedd hon yn ei hoed,
 A byw yn rhinweddol a wnaeth,
 Ercael bilin aethlyd yn loes
 F'w chadw i'w gwely yn gaeth;
 Ond heddyw mae 'n nghwinnl yr Oen,
 Yn byw mewn digrŵch a hedd;
 Ac add oes na godd na phoen
 All ffino tawelwch y hedd.

IONORON GLAN DWYRYD.

Hanesiaeth.

Y GYMDEITHAS FEIBLIG.

Rhoddyd testyn i'r Parch. E. Evans (Nanty-
 glo), i anerech y gynulleidfa arno yn nghyfarfod
 blynyddol y Gymdeithas Feiblig yn Oak Hill, a
 gynaliwyd Ion. 1, 1875. Gan fod amryw eraill
 i anerech y cyfarfod, nid oedd yr amser yn can-
 iatau iddo yno ond yn unig roi braslun o'r hyn
 a twriadasai. Meddyli'r gall gosodiad mwyl
 cyflawn o'r ffeithiau trwy y mision fod o les
 i'r werin nad ydynt yn cael cyfle i waled adrodd-
 iadau (reports) a hanesion y Gymdeithas.

Y TESTYN. "Crynodeb o weithrediadau y Gym-
 deithas yn y flwyddyn aeth heibio."

Mae yn rhesymol meddwl mai'r Gymdeithas
 Americanig feddyli'r. Mae pen blwyddyn y

Gymdeithas yn dygwydd ar yr 31 o fis Mawrth. Gan hyn pan fyddwyf yn son am y flwyddyn ddiweddar, cofier mai hyd ddiwedd Mawrth diweddar fyddaf yn olygu.

Teimla'r Gymdeithas rywmau diolch i Dduw am ei nodedd hyd yma. Mae yr heddwch a'r cynydd gafodd er y dechreuad yn broffion o'i nodedd.

Yn y flwyddyn 1816 y dechreuwyd y Gymdeithas fel un Americanig. Yr oedd cangen o Gymdeithas Llundain yn Philadelphia er y fl. 1809, ond pan ddechreuwyd yr un Americanig, rhoddodd y Fam Gymdeithas yn Llundain £500 (sef \$3,500) iddi i ddechreu ei byd, a rhoddodd hefyd iddi amryw bladau ystrydebol at argraffu, ac wedi hyn ymunodd y Gymdeithas yn Philadelphia & hl.

Mae'r Gymdeithas hon yn ddangosiad mwy neillduol nag un sefydliad arall o undeb eglwys Crist trwy'r byd. Er fod yr eglwys yn amrywio mewn ffurfiau allanol, mae pob enwad yn ymgrymu ger bron Gair Duw ac yn cydweithredu i'w lledaenu.

Yn nghanol ei llwyddiant mae yn y flwyddyn ddiweddaraf yn ei galarwigoedd ar ol amryw o'i gweithwyr ffyddlonaf. Y mwyafr nodedig oedd y Parch. Gardiner Spring D. D., L. L. D., awdwr y llyfr "The Obligation of the World for the Bible," yr hwn oedd un o'i threfnwyr er pan ei sefydlwyd. Gellid enwi rhos o ffyddloniaid eraill, ond mae Duw wedi codi rhai yn eu lle.

Mae'r Gymdeithas Americanig er pan ei sefydlwyd wedi rhoi allan ddeg milfil ar hugain a naw cant trigain a deuddeg o filoedd a saith gant a phedwar ugain a chwech (30,972,786) o gyfrolau o air Duw. Pe rhoddid dyn i rifo y rhai hyn, a'u rhoi ar astell, ac iddo allu rhifo a gosod mil bob haner awr, a gweithio deg awr bob dydd (gan orphwys ar y Sabboth a chael pythefnos yn y flwyddyn o wyllau), a gweithio felly 300 o ddyddiau yn y flwyddyn, byddai tros bum mlynedd yn eu rhifo; ond y cyfrolau roddodd allan yn y flwyddyn ddiweddaraf oedd yn nghylch un milfil.

I wneud cynaint o waith mae wedi ffurfio amryw Bwyllgorau i drefnu gwahanol bethau a dynion cymwys ar bob pwyllgor, un i drefnu Beiblau yn mha ieithoedd argreffir gyntaf, a pha nifer ac yn mha blyg a pha fath lythyren &c.—un arall i edrych ar ol y cyfieithiadau newyddion, a pha fodd i'w trefnu—un arall i arolygu gweithredjadau'r Gymdeithas trwy'r byd &c., &c. Buont oll yn ddiwyd y flwyddyn ddiweddaraf. Mae ganddi hefyd lu mawr o weithwyr, rhai yn argraffu, eraill yn plygu'r lleni, eraill yn rhwymo, eraill yn pacio ac yn cario allan &c., a golygwyr cymwys ar bob cangen.

Mae'r Fam Gymdeithas yn New York a changenau ganddi trwy'r byd; a thrwy y rhai hyn mae yn gweithio yn benaf. Mae yn cael ei threfnu trwy'r wlad hon mewn dau fath o gang-

enau. Gelwir y rhai mwyafr yn "*Gymdeithasau Cynorthwylol*." Mae y rhai hyn yn anfon eu harian yn ddigyfrwng i'r Fam Gymdeithas. Gelwir y math arall yn "*Gangenau*." Mae y rhai hyn yn anfon eu harian ac yn cael eu Beiblau trwy ryw Gymdeithas Cynorthwylol.

Mae y wlad hefyd wedi ei rhannu yn Ddosparthiadau, a goruchwylwr ar bob Dosparth i ymweled a'r gymdeithasau ac i hwylysu'r gwaith. Un o'r Goruchwylwyr hyn yw Mr. Herr o Dayton sydd yn arfer dyfod i'n cyfarfod yn Moriah yn y gwanwyn. Mae tua haner Talaeth Ohio tan ei ofal ef. Pe buasai pawb mor ffyddlon a'r Gymdeithas Gymreig hon, ni buasai ei eisiau. O herwydd fod y gwaith yn helaethu, penododd y cyfarwyddwyr y flwyddyn ddiweddaraf Ysgrifenydd chwaegol i hwylysu gwaith y goruchwylwyr yn arolygiaeth eu Dosparthiadau. Penodwyd y Parch. Alexander McLean o Buffalo i hyn. Y canlyniad yw i fwy nag arfer o gymdeithasau newyddion gael eu sefydlu—dim llai na 54 trwy'r talaethau o rai ar raddeg fawr, ac 88 o gangenau a phwyllgorau lleol.

Gwnawd yn y flwyddyn ddiweddaraf 44 o gyfarwyddwyr tros eu hoed, a 1,440 o aelodau newyddion tros eu hoed—amryw o'r cyfryw o'r sefydliad hwn. Yr oedd gan y Gymdeithas y flwyddyn ddiweddaraf 10,286 o oruchwylwyr lleol yn gwneud eu gwaith yn rhad.

Gwaith pwysig tan ofal y Gymdeithas yw

CYFIEITHRU.

Trwy y cenadon yn mysg y paganiaid y gwneir hyn yn benaf, ond mae'r gofal am hyn ar y Gymdeithas. Nid oedd y Beibl i'w gael ond mewn tua haner cant o ieithoedd cyn y flwyddyn 1804; ond mae yn awr rhwng ieithoedd a changen-ieithoedd mewn tros 250, (ond fod rhyw ychydig o'r rhai hyn yn gynywys cyfieithiadau diwygiedig ar ol rhai blaenorol oedd yn annherffuith.) Mae Cymdeithas Llundain a'r Gymdeithas hon yn helpu eu gilydd yn hyn.

Gwnaed yn y flwyddyn ddiweddaraf amryw gyfieithiadau tan olygiaeth y Gymdeithas Americanig i ieithoedd nad oedd y Beibl ynddynt o'r blaen. Cyfieithiwyd rhannau o hono i bedair o ieithoedd yr Indiaid Americanig, sef eiddo y Choctaw, y Dakota, y Muskogee, a'r Seneca. Cyfieithiwyd hefyd ranau o hono i amryw o gangen-ieithoedd ynnysoedd Micronesia. Cyfieithiwyd y pedair esengyl i iaith Japan. Gorphenwyd cyfieithu yr holl Feibl i iaith chwedleuol y Mandariaid gan y Dr. Scherechwesky tan olygiaeth y cenadon yn China. Yr oedd hwn yn waith anhawdd, ac y mae ei gael yn gaffaeliad pwysig. Mae anhawder mawr i gyfieithu i ieithoedd anwariaid na bu gair o ysgrif en ynddynt erioed, na llythrenau wedi eu dyfeisio iddynt, na rheolau wedi eu trefnu i'r iaith; heblaw fod ieithoedd y cyfryw yn ddi-fygiol o eirian i osod allan y syniadau sydd yn y Beibl. Yn raddol mae ieithoedd o'r iath y n

cael eu cyflenwi a geiriau newyddion a phriodol, fel y mae gwareiddiad yn cynyddu. Heblaw hysp nid yw y cenadon yn gallu ar y cyntaf feistrol i cyfryw iethoedd, o'r fath ag ydynt, ac felly gall fod y cyfleihiad yn anmherffaith, ac yn peri ei bod yn angenrheidiol yn mhen amser i gael ail gyfleihiad. Gwnaed ail gyfleihiad felly y flwyddyn ddiweddar i'r Chinaeg a'r Dwraeg, ac mae ar waith yn awr (os nid wedi ei orphen cyn hyn) i'r Azerbijaeg, sef iaith gymysg o'r Dwraeg a'r Bersiaeg.

Gwaith pwysig arall wnaed y flwyddyn ddiweddar oedd

DARPAR FLADAU AT ARGRAFFU.

Mae y rhai hyn yn arosol, ac felly yn wahanol i'r llythyronau symudol. Mae medrus-rydd cywrair yn ofnol at hyn, yn enwedig at rai mewn iethoedd ag y mae eu llythyronau yn anhebyg ac yn llawer mwy dyrys na'n llythyronau ni, megys llythyronau y Bersiaeg, y Dwraeg a'r Arabaeg a'u cyffelyb. Gwnaeth y Gymdeithas y flwyddyn ddiweddar rhwng pob peth 1,387 o bladau newyddion i ateb gwahanol iethoedd a gwahanol faintioli o lythyronau. Yr oedd y Moslemiaid yn arfer dywedyd fod y Cristionogion wedi colli y gwir Feibl; a'u rhestrwm am hysp oedd, fod yr argraffiad Arabaeg mor afel. Ond gwnaed y pladau Arabaeg mor dda y flwyddyn ddiweddar fel mae yr argraffiad oddi aranynt yn peri i amryw o'r Moslemiaid addell fod y gwir Feibl genym. Mae y pladau hyn yn awr wedi eu hanfon i Beirut i argraffu y Beibl yn ngwlad y Moslemiaid.

Gwaith pwysig arall yw

ARGRAFFU.

Argraffwyd y flwyddyn ddiweddar yn nhy y Gymdeithas yn New York 841,862 o gyfrolau o Feibla a Thestamentau mewn gwahanol iethoedd. Yr oedd hyn yn bedair cyfrol bob mynydd o'r dydd a'r nos trwy'r flwyddyn, ond peidio gweithio ar y Sabboth. Heblaw yr uchod, argraffwyd mewn gwledydd eraill ag arian y Gymdeithas Americanaig 181,224, a phrynydd hefyd yn barod a'i harian hi 88,898, y cwbl yn 1,056,779 o gyfrolau. Mae y rhai hyn yn cael eu hanfon i'r holl fyd. Mae

RHWYMO

y rhai hyn yn waith pwysig. Gwnaed yn y flwyddyn ddiweddar rhwng pob peth agos i 800 o wahanol fathau o rwyndiadau, a miloedd ar filoedd yn mhob math.

Ond y gwaith mwyaf ac anhawddaf yw

DOSPARTHU I'R HOLL FYD.

Ni chaniata amser i ni sylwi nemawr ond ar gyfandir America, a dim ond bras olwg ar rywman o hwnnw. Mae yn yr Unol Dalaethau yn unig 2,100 o gymdeithasau cynorthwyol heblaw cangenau. Mae gan y rhai hyn ddau waith, sef casglu arian a dosparthu Beibla. Casglu

wyd yn yr Unol Dalaethau yn y flwyddyn ddiweddar rhwng rhoddion rhad ac am Feibla dros \$800,000.

"*Rhoi Beibl i bob o bob y byd*" yw nod mawr y Gymdeithas; gan hyn y beth mae'n wneud mewn dosparthu yw ein pwnc.

Un gwaith mawr mae yn wneud trwy yr Unol Dalaethau yw

YMWELD A'R TAI

i edrych pwy sydd heb Feibl yn eu tai. Tua haner y Gymdeithasau trwy'r wlad anfonodd ystadegau eu llafur ar y pen hwn yn y flwyddyn ddiweddar. Bu yr haner hono rhyngddynt oll mewn 424,126 o dai. Cawsant 41,503 o dai heb Feibl. Rhoddwyd Beibl yn rhad i 20,038 o'r rhai hyn, heblaw y rhai oedd yn cael Beibl trwy dalu. Pe cawsid y cyfrif yn llawn oddiwrth yr holl Gymdeithasau, tebygol y buasai cymaint arall. A thrachefu buasai llawer iawn o'r wlad heb ei chwilio. Gwaith arall oedd

RHOI BEIBLAU YN NGHEIR Y RHEILFFYRDD.

Nid ydys wedi cael cyfrif am hyn o bob rhan o'r wlad, ac ni chaniata ein gofod i ni fyned dros gymaint ag a gafwyd. Cymerwn Chicago fel engraifft. Mae amryw linellau hirion yn dyfod i mewn yno, a changenau drachefn yn perthyn i'r rhai hyn. Mae perchenogion y rheilffyrdd wedi myned i'r draul o wneud rhestrau (*racks*) mewn rhagor nag un lle amwg yn mhob oar, fel y gellid rhoi Beibl neu ranau o'r Beibl yn mhob rhestr, er cyfleusdra i'r teithwyr eu darllen. Darparwyd felly mewn mil o geir perthynol i linellau Chicago, a rhoddodd y Gymdeithas yn rhad ddwy fil o gyfrolau o'r Beibl ynddynt. Os gwnaed felly yn Chicago yn unig, pa faint roddwyd trwy yr holl Unol Dalaethau!

Achwyas rhai linellau yn Ohio fod y Beibla yn cael eu dwya ymaith o'r oear, a meddyllir mai Pabyddion sydd yn gwneud felly, er mwyn eu cael heb yn wybod i'r offeiriad, i'w darllen yn ddirgel. Os felly, rhwydd hysp iddynt.

(I'w barhau.)

CYFARFOD CHWARTEROL CANOLBARTH PENNSYLVANIA.

Cynhaliwyd y cyfarfod uchod yn Mount Carmel, ar y dyddiau Sadwrn a Sul, Rhag. 26ain a'r 27ain, 1874.

Cynhaliwyd y gynhadledd am ddau o'r gloch ddydd Sadwrn. Cynrychiolwyd yr eglwysau gan y personau canlynol:—Meant Carmel, Hopkin Davies; Beaver Meadows, Mr. Price; Coal Dale, William Hughes; Tamaqua, W. W. Davies; Jeansville, E. R. Lewis; Shamokin, John W. Thomas; Shenandoah, W. J. Thomas; Ashton, J. M. Thomas.

Pendertynwyd fod y cyfarfod nesaf i gael ei gynnal yn Shamokin. Cafwyd adroddiadau ffafriol gan y cynrychiolwyr am sefyllfa yr achos yn eu plith.

Am 7 o'r gloch yn yr hwyr, dechreuwyd trwy weddi gan Price, Meadows, a phregethodd Thomas, Shenandoah, a Thomas, Ashton.

Am 9 o'r gloch boreu Sabboth cafwyd cyfeillach grefyddol, pryd y sylwyd ar y breintiau a'r bendithion lluosog a gawsom yn y flwyddyn oedd ar derfynu. Cydnabyddwyd ein colliadau a'n beiau, yn nghyd a'r angenrheidrwydd a'n penderfyniad i fyned at yr Arglwydd i ofyn am ei faddeuant, ac am rās i fyw yn well, a'i wasanaeth yn fwy ffyddlon nag erioed yn y flwyddyn 1875. Sylwyd hefyd ar yr angenrheidrwydd sydd am ddiwygiad yn ein plith fel eglwys Cymreig. Gwnaed sylwadau ar rhagoriaeth ein cyfarfodydd crefyddol, ar yr holl gyfarfodydd eraill a gynhelir yn ein plith,—eu bod yn well i'r deall ac i'r teimlad, ac yn well yn eu dylanwad ar ein bywydau a'n holl gysylltiadau cymdeithasol. Cafwyd cynghorion pwrpasol ac angenrheidiol, a gobeithiwn y bydd i'r eglwys eu mabwysiadu. Yr oedd hwn yn gyfarfod gwerthfawr, a rhoddodd ffas ar y cyfarfodydd dilynol.

Ar ol pregethu yn y cyfarfod deg o'r gloch, hysbysodd y brawd E. R. Lewis, gweinidog yr eglwys, fod Capel Mount Carmel yn rhydd o ddyled, a bod gan Gymry Mount Carmel gapel da, cyfleus, chwaethus yn ei holl drefniadau ac yn ddiddyled; ac na raid iddynt ofni eirudd na cheisbwl. Yr oedd yno deimladau cyffrous a dagrau o lawenydd i'w canfod wrth wrando ar hyn. Cyflwynwyd diolchgarwch y Trustees a'r eglwys, i baw bag oedd wedi eu cynorthwyo i dalu am dano.

Am ddau o'r gloch cafwyd oedfa Seisnig i'r plant. Dechreuwyd gan Price, Meadows, a phregethodd Thomas, Ashton; a gwnaeth Price a Lewis sylwadau pwrpasol ar ei ol.

Am chwec'h o'r gloch yn yr hwyr, cafwyd pregethau da gan y brodyr Price, Meadows, a Thomas, Ashton. Cafwyd cyfarfodydd llewyrchus, a gobeithir y byddant dan fendith yr Arglwydd i fod yn llesol i eglwys Mt. Carmel, ac eglwys y cylch yn gyffredinol.

Y mae un peth arall yn deilwng o sylw mewn perthynas a'r cyfarfod hwn; sef hysbysiad fod y brawd E. R. Lewis wedi derbyn galwad unfrydol oddiwrth eglwys Hyde Park, i ddyfod yno i'w bugellio; ond nad oedd eto wedi ei bateg. Siaradwyd yn barchus am y brawd gan flaenoriaid ac aelodau eglwys Mt. Carmel,—ei lafur a'i lwyddiant yn eu mysg; eu cariad ato a'u hymlyniad wrtho; a'u gobaith na buasai yn derbyn yr alwad; ond y buasent yn cael ei gymdeithas am flwyddau eto; ond os myned a wnai, y buasent yn gweddio drosto; ac o dan yr amgylchiadau fod Mr. Lewis yn ymddwyn yn foneddigaidd, ac y byddai ei ymadawiad yn hollol dēg a boneddigaidd.

Siaradodd Mr. Thomas, Ashton, yn y modd mwyaf parchus am Mr. Lewis,—ei alluoedd,

a'r golled a fydd ei symudiad i'r cylch. Ei fod yn teimlo yn ddrwg o herwydd ei ymadawiad o'n mysg, ond fod yn rhaid cofio nad oedd ei faes yn gyfartal a'i alluoedd. Dymunai ar yr eglwys gofio dau beth. 1af. Nad er mwyn cyflog fawr yr oedd y brawd yn ymadael, &c. 2il. Ei fod wedi ymddwyn yn hynod foneddigaidd tuag atynt fel eglwys. Yr oedd sylwadau Mr. Thomas yn dangos y teimladau mwyaf parchus ac anwyl at Mr. Lewis.

Siaradodd Mr. Price, Meadows, am ei deimlad tuag at Mr. Lewis, ac am y syniadau uchel oedd ganddo am dano fel dyn, fel Cristion, ac fel gweinidog da i Iesu Grist; a'i fod yn teimlo gan nad faint oedd eglwys Hyde Park fod y brawd yn ddigon i'w llaw. Er fod yn anrhydded iddo gael galwad i eglwys Hyde Park, ei fod yn gymaint anrhydded i Hyde Park i gael Mr. Lewis.

Siaradodd y brawd Davies, Mt. Carmel, yn wresog iawn. Dywedodd fod y brawd Lewis wedi bod yno am flwyddyn, a'n bod ill dau yn gyfeillion mawr a phur. Yr oedd yn ei garu ac yr oedd yn gwybod am ei ysbyrd haelfrydig a pharod bob amser pan y teimlai fod achos teilwng yn galw am ei ddangos.

W. J. THOMAS, *Ysg.*

BEIBL GYMDEITHAS SWYDD LEWIS, N. Y.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y gymdeithas hon yn Constableville, Rhagfyr 25, 1874.

Dewlwyd y personau canlynol yn swyddogion am y flwyddyn ddyfodol:—Llywydd, Mr. David Roberts; Is-lywyddion, Thos. N. Williams, Hugh Roberts, John O. Jones; Trysorydd, John T. Jones; Ysgrifennydd, W. D. Lewis.

Fel y canlyn y cafwyd cyfrifon y Trysorydd am y flwyddyn ddiweddar:

Derbyniadau.

Arian ar law ddechreu y flwyddyn,.....	\$6.93
Llyfrau yr un amser,.....	25.28
Swm y casgladau,.....	85.24
Llyfrau o New York,.....	35.95
Derbyniwyd am lyfrau a werthwyd,.....	14.37

\$167.76

Tuliadau.

Anfonwyd i'r Fam Gymdeithas,.....	\$59.00
Talwyd am lyfrau i'r Fam Gym,.....	34.16
Cludiad llyfrau o N. Y. a postage &c.,.....	4.90
Gwerth llyfrau a werthwyd,.....	14.37
Llyfrau a roddwyd yn rhad,.....	1.40
Llyfrau ar law diwedd y flwyddyn,.....	45.46
Arian ar law,.....	8.47

\$167.76

Chap. 4, 1875.

W. D. LEWIS, *Ysg.*

BEIBL GYMDEITHAS GYMREIG SWYDDI JACKSON A GALLIA, OHIO.

Cynhaliwyd cyfarfod blynyddol Beibl Gymdeithas Gymreig swyddi Jackson a Gallia yn Moriah Mawrth 18fed, A. D. 1874. Yn bresenol, swyddogion y gymdeithas ynghyd a chyn-

ddrychlofwyr y gwahanol Ysgollion Sabbothol a berthynant iddi. Derbyniwyd y cyfraniadau o'r gwahanol ysgollion Sabbothol at y Feibl Gymdeithas am y flwyddyn a aeth heibio fel y canlyn:—

Moriab, ...	\$119.65
Sims Creek, ...	23.85
Horeb, ...	204.85
Jefferson Furnace, ...	73.75
Oak Hill, (T. C.), ...	274.20
Oak Hill, (A.), ...	95.00
Sardis, ...	38.87
Bethel, ...	176.10
Soar, ...	81.53
Peniel, ...	84.00
Nebos, ...	18.85
Bethania, ...	33.40
Centreville (A.), ...	46.83
Centreville, (T. C.), ...	94.00
Tyn'rhuos, ...	23.36
Silvam, ...	18.60
Salem, ...	17.50
Bethesda, ...	21.20
Carmel, ...	15.01
Hewit's Fork, ...	60.00

\$1473.25

Derbyniwyd gan J. J. Jones am lyfrau a werthwyd, ...

110.83

Cyfanswm, ...

\$1583.57

Talwyd ein dyled yn New York am lyfrau, Blaendalwyd am lyfrau i'r Fam Gym, ... Anfonwyd *Donation* i'r Fam Gymdeithas yn New York, ...

85.57

198.00

1300.00

\$1583.57

Llyfrau Sacanez ar law yn Oak Hill, ... Cymraeg, ... Credit yn New York, ...

96.25

165.02

198.00

Cyfanswm mewn llaw, ...

\$459.27

Gwnaed y personau canlynol yn Life Members gan yr ysgollion Sabbothol y perthynant iddynt o'u cyfraniadau: Sims Creek—Daniel Morgan, Horeb—David B. Evans, Margaret J. Evans, Morgan Morgans, John C. Davis, David Watkin Evans, a William Samuel; Hewit's Fork—D. Jewett Davis a D. Edmond Morgan; Oak Hill (T. C.)—John P. Lloyd a John J. Jones; Oak Hill (A.)—Parch. John E. Jones a'r Parch. Evan Evans; Sardis—Ann Jones; Peniel—Richard D. Evans; Bethel—Thomas E. Edwards; Soar—William Lewis a Evan D. Evans; Bethania—Richard T. Jones.

Pasiwyd y penderfyniadau canlynol:

1af. Fod John J. Jones, J. Edward Jones a D. L. Evans yn cael eu nodi yn bwyllgor i settio a'r Llyfrwerthwyr yn Centreville, O.

2il. Fod y gymdeithas hon yn cynorthwyo cymdeithasau bychain yn ei chylech i wneud Life members.

3ydd. Fod yr Eglwys i ddod a chyfrif i Ysgrifenydd y gymdeithas erbyn y dydd cyntaf o'r mis Mai nesaf pa nifer fydd am dderbyn o'r Bible record.

4ydd. Fod cyfraniadau y gymdeithas o hyn allan i gael ei hanfon trwy law ei swyddogion i'r Fam Gymdeithas yn New York yn uniongyrchol.

5ed. Fod y mater o gyfranu i gynorthwyo

Gallia Co. i dalu eu dyled yn cael ei chirlo hyd y flwyddyn nesaf.

Nodwyd y pwyllgor canlynol i edrych dros gyfrifon yr Ysgrifenydd, John A. Morgan, David A. Lloyd, ac Edward J. Jenkins, a gwnaethant yr adroddiad canlynol "Yr ydym yn cael y cyfrifon yn gywir."

Etholwyd y swyddogion canlynol am y flwyddyn ddyfodol: Llywydd, Parch. Robert Williams; Is Lywydd, Parch. John W. Evans; Ysgrifenydd, J. Edward Jones; Trysorydd, John J. Jones.

Penderfynwyd, Ein bod yn cyflwyno ein diolchgarwch i'r swyddogion am eu ffyddlondeb yn gwasanaethu y gymdeithas.

Penderfynwyd, Fod gweithrediadau y gymdeithas yn cael eu cyhoeddi yn y CENHADWR a'r *Cyfaill*.

ROBERT WILLIAMS, *Llywydd*.
J. EDWARD JONES, *Ysg.*

DONATION.

MR. GOL.—A welwch chlwi yn dda roddi congl fach o'r CENHADWR eto eleni, imi ddatgan fy niolchgarwch i'm cyfeillion sydd yn parhau i ddangos cymaint o garedigrwydd tuag ataf. Y maent yn garedig bob amser wrthyf, ond mae hi yn rhyw *spring tide* ar eu caredigrwydd unwaith yn y flwyddyn beth bynag.

Ion. 19. 1875, daethant ynghyd i dy y capel yn Plainfield Centre, a rhoddasant yn fy llaw \$168, nid yn gyflwg am fy llafur yn eu plith, ond yn anrheg wirioneddol.

Hefyd teg yw hysbysu ddarford i chwliorydd yr eglwys ychydig wythnosau yn ol anrhegu fy ngwraig a \$63, ar ei mynediad i New York, i geisio adferiad i'w hiechyd; fel y mae y ddwy rodd ynghyd yn gwneyd i fyny y swm hardd o \$231. Ac yn awr yr ydym i'w dau yn defnyddio y cyfleustra hwn i gyflwyno ein diolchgarwch gwresocaf iddynt oll.

HUGH R. WILLIAMS.

ARIAN Y CASGLIADAU CENHADOL.

MR. GOLYGYDD,—Gwelaf fod un camgymeriad bychan wedi dygwedd yn ysgrif ragorol fy anwyl frawd W. P. Edwards, Mineral Ridge, yn y CENHADWR diweddaff, lle mae yn cyfarwyddo i anfon yr arian i'r Parch. N. G. Clark. Un o'r ysgrifenyddion yw Mr. Clark. Er mwyn gochelyd anhrefn ac anhwylysdod anfoner y casgliadau i LANGDON S. WARD, Treasurer of the A. B. C. F. M., Congregational House, Corner Beacon and Somerset Streets, Boston, Mass.

Byddled i bawb sy'n ewyllysio cydweithio gyda phenderfyniadau ein cymanafoedd yr haf diweddaff hysbysu y Trysorydd eu bod yn cyflwyno eu cyfraniadau at y Genhadaeth yn Western Mexico.

DEWI EMLYN.

DONATION YN TURIN, LEWIS CO., N^o Y.

MR. GOL.—Ar yr 22ain o Ionawr, er mor ystormus yr hin ymgasglodd lluaaws o'n cyfeillion i dy Mr. J. Davis i ddangos eu caredigrwydd i mi, a gwnaethant yn ardderchog, ac ystyried y noson ystormus a gaed; daeth o arian a gwerth \$53. Ac yr wyf drwy y CENHADWR yn cyflwyno diolchgarwch gwresocaf fy nghalon i'r holl gyfeillion, yn hen ac ieuanc, yn llanciau a gwyrffon hefyd. T. M. GRIFFITHS.

EGLWYS ANNIBYNOL EFROG NEWYDD.

Yr ydym yn teimlo yn ddiolchgar i'r brodyr oedd yn nghyfarfod Chwarterol Floyd am eu cddymdeimlad â ni, ac am anog ymwelwyr â'r ddinas hon i roddi eu presenoldeb yn eglwys 11th St. Mae amryw sydd wedi bod yma yn ddiweddar wedi eu siomi yr ochr oreu—y gynulleidfa yn lluosocach nag oeddent yn disgwyl, ac yn llawer mwy gobeithiol am yr achos yma nag oeddent cyn hynny.

Mae rhai ag oeddynt yn aelodau mewn eglwys Annibynol wedi uno ag eglwys eraill, ar y dybiaeth, yn debyg, fod eglwys 11th St. ar ddarford am dani; ac yn teimlo yn edifar wedi deall fod pethau fel y maent; ac wedi codi eu llythyrau ar ol gweled eu caruynied, er mwyn uno a ni. Gwyddom am eraill yn teimlo yn annedwydd oherwydd eu bod wedi rhoddi eu llythyrau mewn eglwys eraill.

I arbed y drafferth a'r camsynied uchod, dymunir ar i'r holl eglwys Annibynol gyfarwyddo eu haelodau i ddyfod i eglwys 11th St. pan yn dyfod i aros yn y ddinas hon. Yr ydym yn teimlo yn ddiolchgar i'r eglwys a'r gweinidogion sydd eisoes wedi cyfarwyddo eu haelodau i ddyfod atom ni.

Mae y cyhoedd erbyn hyn yn hyabys fod y Parch. D. D. Davis, diweddar o Kingston, Pa., wedi dechreu ar ei waith gweinidogaethol yn ein plith y Sabboth cyntaf yn Chwefror diweddar. Derbyniodd un i'r eglwys y Sabboth cyntaf. Mae eraill yn y gyfeillach yn disgwyl am yr un fraint. Gobeithiwn nad yw hyn ond blaenffwrth o gynhauf mawr. Arwyddion bywyd ac nid marwolaeth sydd yma yn bresenol. Yr eiddoch dros yr eglwys,

EVAN WILLIAMS.

DIOLCHGARWCH.

Nos Wener y 29 o Ionawr, daeth torf luosog o'n cyfeillion o wahanol enwan ynghyd er amlygu eu serch a'u cariad tuag atom fel teulu drwy ein aurhegu a'r awn dymunol o \$100. Y mae yr ystyriaeth o farweidd-dra masnach a phrinder arian y dyddiau presenol yn peri i ni edrych ar y rhodd yn un fawr a theilwng o'n cyfeillion caredig yn Bangor a'r cylchoedd. Yn gymaint ag i'r rhan luosocaf o honnynt wasgaru

cyn y diwedd, yr ydym yn dymuno cyflwyno ein diolchgarwch diffuant iddynt oll, ac ym neillduol i'r rhai hynny a blaenorai yn y weithred. Dymunem hefyd gydnabod Proff. Wood am ei wasanaeth buddiol gyda'r organ.

Rhodddwr pob daioni a'ch ad-dalo yn dymhorol ac ysbrydol am eich ymddygladau haelionus a chariadlawn yw ein dymuniad a'n gweddi.

Bangor, Wis.

O. ac M. C. JENKINS.

GANWYD,

Medi 8, 1874, yn Aurora, Ill., merch i R. W. Mathews a'i briod. Mae y rhyfel er penderfynu beth fydd yr enw a roddir iddi heb ei derfynu eto.

Rhag. 14, 1874, yn Emporia, Kansas, mab i Mr. David F. Jones a'i briod Mrs. Ann Jones. Ei enw yw Charley Willie. Dymunir i'r bachgen hir oes a mawr lwydd.

Cysgoded y Jehofah mawr
Yr anwyl Charlie Willie,
Ac yntau pan gyrhaeddodd
O'i galon wnelo 'i garu.

LUTHER REES.

Yn Wheatland, Pa., Ion. 26, 1875, mab i Mr. John a Margaret Jarret. Gelwir ei enw ef John.

Penillion cyfhoenydd i'r baban a Mr. John a Margaret Jarrett gan D. S. Jones:—

Cadwed galar draw o'i lwybrau
Tra yn teithio anial dir;
Codi'r groes a chaniya Iesu—
Ei amcan mawr fo am y gwir;
Na orchoddied cwmwl dudew
Lwybr yr un bach dinam,
Daw y nef fo'n noddod lldo
A'i amddiffyn rhag cael cam.

Gwyneb sirol Duw rhaglunlaeth
A'i dilynno drwy ei oes,
Ac yn ngwynneb pob temtasiwn
Na ddiffigied dan y groes;
Caffed afel ar wir grefydd,
'R hon rydd lldo eiw mawr,
A chael Ffrynd a lŷn yn angau,
Pan y daw ei olaf awr.

Bydded Duw o hyd yn dirion,
A gwrandawed ar eich lef,
Rhodded ras i'ch fyw yn dduwiol,
Tra yn rhodio is y nef;
Pan ddaw egwyl yr Archangel,
Bydded i chiwi 'n felys lef;
Dedro'n hoff, wrth sain ei udgorn,
I gael gorphwys yn y nef.

PRIODWYD,

Chwef. 19, 1875, gan y Parch. Owen F. Parry, yn ei dŷ ei hun, Mr. WILLIAM W. GRIFFITHS a Miss ANNIE CHARLES, y ddau o Remsen, N. Y.

Chwefror 16, yn nhŷ Mr. John Williams, yn ardal Dawn, Mo., gan y Parch. T. W. Davies, Mr. WILLIAM M. JONES a Miss RACHEL WILLIAMS, oll o ardal Dawn, Mo.

Mai 27, 1874, gan y Parch. John A. Davies, yn nhŷ Mr. David Morgans, tad y briodasferch, o ardal Siloam, swydd Gallia, O., Mr. HENRY CLAY PRIESTLEY a Miss MAGDALEN MORGANS.

Rhag. 11, 1874, gan yr un, yn ei dŷ ei hun, Mr. ALEXANDER KELLER a Miss SOPHERNO HINDE, y ddau o ardal Pisgah, swydd Gallia, Ohio.

Chwef. 4, yn nhŷ rhieni y briodasferch, gan y Parch. John Lloyd, Mr. JOB BOWEN a Miss GWENI JAMES, oll o Minersville, Ohio.

Ion. 21, 1875, yn nhŷ rhieni y briodasferch, ger Centerville, Ohio, Mr. THOMAS DAVIS a MARY DAVIS, y blaenaf o Jackson County, a'r ddiweddaraf o Gallia County. H. PARRY.

Rhag. 24, 1874, ger Old Man's Creek, Iowa, yn

aby tad y briodasferch, (sef y Parch. Evan Roberts,) gan y Parch. W. Watkins, Mr. HENRY P. EDWARDS a Miss SARAH ANN ROBERTS.

Ion. 21, 1875, gan yr un, yn ei dŷ ei hun, yn Iowa City, Iowa, Mr. THOMAS D. ROBERTS a Miss MARTHA A. JONES, merch i'r diweddar Barch. M. M. JONES, oll o ardal Old Man's Creek.

Dec. 24, 1874, at the residence of the bride's parents, by Rev. Geo. M. Jones, Miss MARY ANN WILLIAMS to A. S. BAILEY ESQ.; all from the Valley, near New Cambria, Mo.

BU FARW,

Tach. 17, 1874, yn Iowa City, Iowa, o'r diphtheria, wedi cystudd caled o wythnos, ISRAEL WARD, mab i'r Parch. W. Watkins a'i briod, yn 6 mlynedd, 6 mis a 26 o ddyddiau oed. Claddwyd ef yn Nghladdfa Old Man's Creek, a gweinyddwyd gan y Parch. Evan Roberts. Yr oedd *Wardie* wedi ei enwi ar ol Dr. Israel Ward Andrews, Llywydd Coleg Marietta, Ohio, ac yr oedd yn blentyn mwy addawol na'r cyffredin.

Yn Irwin Station, Pa., Chwef. 14, yn 34 ml. oed, Mrs. JANE SHONE, priod Edward Shone. Yr oedd y chwarae hon yn enedigol o Laudegle, ger Rhuthyn, G. C.. Ymfudodd hi a'i phriod i'r wlad hon, yn y f. 1869. Ymunodd gyda'r Annibynwyr pan yn ieuanc, a daliodd yn ddifwlhyd ei bedd. Parhaodd hyd y diwedd, ac yr ydym yn credu ei bod wedi derbyn y wobr addawedig. Tua dau fis yn ol, claddodd ei dau blentyn, ond ni feddylodd neb y bunsai y fam yn eu dilyn mor gyflym. Gadawodd briod a maban pythefnos oed ar ei hol. Daw Israel a fyddo yn doesturiol wrth ei phriod, yr hwn sydd yn eigion dyfnaf adfyd ar ol ei anwyliad, ac a'i dyfyo i ymdawelu yn ngwyneb y troilon chwerson a'i cyfarfyddodd, gan gofio mai yr Arglydd sydd yn teyrnasu. Dydd Mawrth yr 16eg ymgasglodd lluas yn nghyd, i'w hebrwng i'w laedd unig, lle ni wyr mwy am draffertlun byd. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd.

I. M. JONES, (*Glan Dwynt*.)

Irwin Station, Chwef. 20.

Hyd. 7, 1874, yn Ironton, Ohio, ar ol ychydig ddyddiau o gystudd yn y *putrid sore throat*, MARY, priod Mr. John T. Lloyd. Yr oedd yn ferch i David a Rachel Jones o ardal Glynarthen, awydd Abercife, D. C. Ganwyd hi Ion 1, 1837. Ymunodd a'r eglwys Annibynol yn Glynarthen yn 14 oed, a pharhaodd yn aelod gyson gyda'r un enwad hyd y diwedd. Ymfudodd i'r wlad hon gyda ei thad a'i deulu yn 1851, o'r lle elwir Rhewynglas, ger Glynarthen. Daethant i Ironton yn 1853, a'r un fyddwyd ymunodd Mary mewn priodas a Mr. John T. Lloyd, yr hwn oedd wedi dyfod o'r un ardal yn Nghymru, a bu yn briod fyddlawn lldo. Ni bu llydnt blant, ond bu en ty yn noddfa i berthynasau amddifaid, ac ymddydd tungalnt gyda holl cerch a thynnerwch mam. Bu farw ei mihun cyn hir ar ol dyfod i'r wlad hon, ond y mae ei thad, a'i chwarae, a pherthynasau eraill yn byw o hyd yn Ironton.

Er pan yn ieuanc yn Nghymru yr oedd yn nodedig am ei diwydrwydd a'i glanweithdra. Canmolir hi fel yr *housekeeper* oren oedd wedi bod yn ngwasanaeth y diweddar Barch. W. Jones, Glynarthen. Yr oedd yn ddynes galedig a haellonus, a'i hymrwyladau yn ddichlynnid a dawliol; ac felly credir fod colled ei phriod a'i pherthynasau, a'r eglwys y perthynai iddi, yn enlli tragwyddol i'w lli.

Gweinyddwyd yn ei bangladd gan y brodyr James Thomas a H. G. Hopkins, ac ar yr 20fed o Ragyr pregethwyd pregeth angladdol iddi gan y Parch. J. E. Jones, Oak Hill, aelod o'r un eglwys a hitbau yn Nghymru. Dŵi BMLYN.

Ion. 21, 1875, ger Centreville, Ohio, Mr. HENRY DAVIS, yn ychydig dros bedwar ugeinu oed. Claddwyd ef y Sadwrn canlynol, pryd y daeth cynulliad lluosog yn nghyd i dalu y gynwynas olaf i'w ran farwol. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch-

edigion canlynol: Daniel S. Jones, (B.); J. A. Davies, Siloam; E. Davis, Ty'nrbos; a'r ysgrifenydd. Dysgwylir crybwyllad helaethach ar ol y brawd hwn. H. PARRY.

Chwef. 9, yn Remsen, o'r *pneumonia*, LENA, unig ferch i John a Mary Ann Jones, yn fwydd a phum mis oed.

Lonely is the quiet fireside,
Sad the days since she has gone;
Wonderingly her little brother
Asks for her, then plays alone.
Oh! her mother's arms are empty,
And her father's heart is sore,
For they know their darling Lena
Will come back to them no more.

She has crossed the dreaded river,
She has joined the ransomed throng;
She is safe, yes, safe forever.
In the land for which we long;
In the mansions of our Father,
In our own fair promised home,
With her little angel brother,—
Now she waits for us to come.

Blessed Jesus, pitying Savior,
Thou who knowest all our woe,
Make us ready, make us willing,
When our time shall come to go;
When our earthly life is ended,
And our pilgrimage is done,
In the glorious holy city,
Oh! receive us every one.

S. A. E. P.

Ion. 9, 1875, yn Jackson Co., ger Centreville, Ohio, yr hen frawd THOMAS LLOYD. Yr oedd Mr. Lloyd yn enedigol yn mhlwyf Trefeglwys, Mallowdwn. Ganwyd Mai 8, 1789. Ymfudodd i'r America yn y flwyddyn 1832. Arosodd am y 6 blynedd cyntaf yn Pittsburgh. Wedi hyn ymfudodd i'r ardal hon, lle y bu farw ar yr amser a nodwyd uchod, yn ychydig fisodd dros 85 ml. oed. Derbyniwyd ef yn aelod eglwysal yn Nghymru yn nghyfundeb y T. C. yn Llanidloes; ond pan ddaeth i'r ardal hon ymunodd a'r eglwys Annibynol, a bu yn ddiacon ffyddlon ynddi am flwyddau lawer; ac efe fu yn blaenori y canu hyd nes aeth i delnlo ei hun yn henoliddio a chael gan un arall i blaenori y canu yn ei le. Yr oedd Mr. Lloyd o herwydd anhwyledb corfforol wedi methu myned i blith ei frodyr fel y bu; a phan yr ymwelwn ag ef, dywedai wrthyf mai ei Dduw a'i Feibi oedd ganddo ef i ymgynuro ynddynt mewn henaint a methiant. Dydd ei gladdediogaeth daeth cynulliad lluosog yn nghyd i ddanfoni ei bawel bridd i dŷ ei blir gartref. Gweinyddwyd ar yr achlysur yn y tŷ, wrth y bedd, ac yn y capel gan y Parch. R. Williams (T. C.) a'r ysgrifenydd. H. PARRY.

Yn Portland, Me., Chwef. 21, 1875, JOHN THOMAS YEW., arolygydd melin balarn Portland. Bu yn gwanyachu am tua blwyddyn, ond dilynodd ei alwedigaeth hyd o fewn wythnos cyn ei farwolaeth. Ei glefyd oedd *cancerous tumor* ac yn stumog. Gadawodd ddwy enuth fechan i'w lallau ar ei ol; ond deallwyf fod llydnt ddarpariaeth i'w magu yn gystrus. Mehedn diweddar claddwyd ei wralg, cofiant yr hon sydd yn y CENHADWR am y mis hwn. Bydd yn gollod aghraethol i'r ardal ar ei ol, nid yn unig mewn ystyr gweithfisol a chymdeithfisol, ond hefyd mewn ystyr grefyddol. Bu yn golofn dan yr eglwys yma er pan gefydwyd hi. Yr oedd mor haellonus a'r haul yn cyfrannu ei eiddo i amcanion dalonus. Bu yn gefnogwr ac yn ddosbarthydd ffyddlawn i'r CENHADWR am flwyddau. Yr oedd rhywbeth rhyfedd yn ei brofiad crefyddol yn yr wythnosau diweddar. Dygodd y profion uchaf o werth crefydd. Cewch ei gofiant yn fuan.

GALARUS.

Chwef. 1, 1875, yn Cedar Vale, Howard Co., Kansas, JOHN L. PARRY, o'r *pneumonia*, ar ol 14 o ddyddiau o gystudd trwm. Mab ydoedd i Mr. John E. Parry, Columbus, Columbia Co., Wis., diweddar o'r Rhewl, ger Dinbych, G. C.—aelod gyda'r T. C. cyn symud i'r lle newydd uchod. Gan

fod i'r wraig (sydd yn cadw ei gwely er's 14 o wythnosau) berthynasau yn y wlad hon—er eu gwybodaeth dymuwn eu hysbysu mai merch ydychw'r Elizabeth Parry (gwrang y trancedig) i'r diweddar James Williams, Butcher, Bryn y Ffynon, Dinbych. Ymae iddynt ddau o blant baco gyda'u mam yn mhilith dycetrir, ac wedi cael colled-on fel eraill trwy ddynistr y cnydau.

R. W. M.

Dec. 18, 1874, in Brooklyn, N. Y., of disease of the bowels, BENJAMIN THOMAS, born in Tynymyrydd, Aberdaron, North Wales, aged 57 years.

Chwef. 6, yn 23 mlwydd oed, Miss M. A. Griffith, merch hynaf Mr. a Mrs. G. T. Griffith, Steuben, N. Y. Yr oedd yr ymadawedig yn aelod o'r eglwys Annibynol yn Reimsen. Dioddefodd gystudd trwm am ragor na thair wythnos, a dioddefodd yn y dawel. Hunodd yn yr lesu gan adael tystiolaeth ar ei bol fod "marw yn eiw lldi."

Ion. 23, yn 52 mlwydd oed, Mrs. ELIZABETH MORGAN, anwyl briod Mr. Daniel Morgan, Church Hill, O. Cafodd gustudd trwm am tua phedwar mis. Yr oedd yn Annibynwraig selog; gweddall lawer yn ei dyddiau olaf am i'r lesu i fod yn gymorth lldi yn y glyn. Yr oedd yn hoff neillduol o wylled gartref; yn ddiwyd a medrus yn ei holl orchwylion teuluaid; yn wir ofalus a thyner o'i phriod, yn gymydogus gareidig a thra haellous i'r tlawd. Merch ydoedd i John a Esther Miller, Tredegar, D. C. Ymfudodd hi a'i phriod i America yn y fl. 1852. Ymyseddiasant am dymor yn Johnstown, Pa. Aethant oddiyno i Brondtop, a thna chwe' blynedd yn ol, symudasant i'r lle uchod. Dydd Llun canlynol ymgasglodd torf auarferol o luosog o'u cyfeillion a'u cydnabod o ardaloedd Brookfield, Crabreeks, Youngstown, a manau eraill, i bebrwng ei gweddillion marwol i ddy ei hir gartref. Gan fod yr hin yn oer a garw, ni wnaud ond darllen a gweddio yn y ty. Hysbyswyd y byddai y bregeth angladdol yn cael ei thraddodi y nos Sul canlynol yn nghapel yr Annibynwyr, gan yr ysgrifenydd. Yna cychwynwyd yn orymdaith dreftus, yr hon oedd yn cyraedd dros filltir o hyd, tua cemetry newydd Youngstown, lle rhoddwyd ei chorff i orwedd hyd ganiad yr udgorn, pan y bydd

Dorau beddau y byd
Ar un galr yn agoryd.

Nos Sabbath canlynol traddodwyd pregeth angladdol oddiwrth y geiriau, "O na bant ddoethlon, na ddeallent hyn, nad ystyriant eu diwedd." Bydded i Ddau fendithu gweinidogaeth angau i fod yn lles ysbrydol, a'u parotol erbyn marw.

J. M. EVANS.

Chwef. 5, 1874, wedi byr gysuidd, yn Shawnee, swydd Perry, Ohio, Mr. DAVID D. REES, un o ddiaconiaid yr eglwys Gymraeg yn y lle hwn, yn 61 mlwydd oed. Yr ydoedd yn enedigol o Penygraig, ger Brynman, sir Gnerfyrddin. Derbyniwyd ef yn aelod eglwysig gan y Parch. John Davis, Cwmaman. Wedi bod amryw flynyddau yn aelod defnyddiol o eglwys Cwmaman, symudodd i Llangwng, ac aelododd ei hunan yn Carmel. Yn y fl. 1869 ymfudodd ef a'i deulu, gwraig ac 8 o blant, o'r ardal hono i'r America, ac ymysfydasant yn Minersville, Ohio. Yma trigasant am ychydig dros dair blynedd, pryd y symudasant i Shawnee, swydd Perry, yn yr un dalaeth. Mr. Rees a'i aculuoeddant yn mhilith y sefydlwyr cyntaf yn y gymydogeth lolaol hon. Gwnaeth ef ei ran yn fyddlon i sefydlu achos crefyddol Cymreig yn y lle. Gwasnaethodd fel diacon yn yr eglwys, ac yr oedd yn fuddiol fawr i'r frawdoliaeth leuaine ei gael, o herwydd yr ydoedd yn crefyddwr profiadol ac yn ddyn tyner, tawel a doeth. Yr ydoedd yn un o heodychol fyddoniaid Israel. Bydd colled fawr ar ei ol yn y teulu ac yn yr eglwys, ond mae iddo blant da yn aros yn y gymydogiaeth eto. Hyderyw y byddant yn dyner o'u mam, ac yn fyddlon iawn gyda'r achos goreu yn Shawnee. Gweinyddwyd ar achlysur ei gladdedigaeth, yn y ty yn Gymraeg a Sacsonaeg gan y Parch. John Cadwalader, Newark.

Mae dymuniad am i'r Diwygiwr yn yr Hen Wlad i godi yr uchod.

Gorph. 7, 1874, yn 85 mlwydd oed, Mrs. RACHEL EVANS, gweddwr y diweddar Mr. Lewis Evans. Yr oedd yn hen ddysgybil crefyddol, yn rocaawgar i weision Crist, yn yr hen wlad a'r wlad hon; yn wraig rinweddol, yn fawr dda i'w phlant. Claddwyd y dydd canlynol yn mynwent Troedrhwdalar.

Gweinyddwyd gan y Parch. Jones, Delaware; Jenkins, Delhi; a'r ysgrifenydd. Ganwyd hi mewn tyddyn o'r enw Penyrallt, ger Treacastell, swydd Llyweli, swydd Ffrycheiniog. Yn y flwyddyn 1806 symudodd at ei modryb o'r Fron, piwyr Abergweyn. Yn y flwyddyn 1809 priododd â Mr. Rees Jones o'r Fron. Yn fuan wedi priodi, derbyniwyd hi yn aelod gyda y Methodistiaid Calfinaidd yn Cefnogorwydd, gan y diweddar Barch. Evan Evans o'r Ffos. Yn y flwyddyn 1822 bu farw Mr. Jones, gan ei gadael hi ac 8 o blant yn amddiffud ar ei ol. Cyclynnodd ef ei dailth greifddol yn leuane; bu ffyddlon hyd anghau. Yn y flwyddyn 1827 priododd hi a Mr. Lewis Evans, ac yn 1843 ymfudasant o Gynrui i ardal Troedrhwdalar, Ohio; lle darfu iddynt oll tel teulu ymuno a'r eglwys uchod. Bu iddi 12 o blant, 6 o ba rai sydd yn fyw. Merch iddi yw gwraig y Parch. T. W. Davis, Dawn, Missouri; a mab iddi yw John L. Jones, Granville. Mae y 4 arall yn yr ardal hon, oll yn greffyddol. Mae chwaer iddi yn Kansas. Ymgysured y perthynasau oll mewn goballth cryf fod eu hun anwyl wedi uno a'r dorf heb na chystudd na thralodd i'w blino mwy. Heddych i'w llwch.

R. POWELL.

Chwef. 4, yn 53 ml. a saith mis oed, Mrs. M. JONES, anwyl briod Mr. J. T. Jones, postfeistr Turin, N. Y. Yr oedd yr ymadawedig yn un o'r fyddoniaid gydag achos y Gwardwr yn y lle hwn. Teimlir colled ar ei bol. Claddwyd hi y 9fed o'r un mis, pryd y gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan y Parch. L. Williams, Lyon's Falls, yn Sacsonaeg, a'r Parch. T. M. Griffiths yn Gymraeg.

Cwef. 19, yn New York Mills, WILLIAM J. ROBERTS, yn 11 ml. a naw mis oed; mab i John a Margaret Roberts.

Mawrth 2, yn Utica, Mrs. MARY A., priod Mr. David H. Williams, a merch i Mr. David J. Evans a'i briod, Utica, diweddar o Rome, N. Y., yn 30 ml. oed.

Chwef. 5, yn Rome, N. Y., o glesyd y galon, Mr. JOHN CLEMENT. Symudodd o Syracuse i Rome tua chwe blynedd yn ol. Heater ydoedd wrth ei walith, yn gweithio yn y *Rolling Mill*. Mab ydoedd i Mr. Charles ac Ann Clement, o Danville, Pa. Gadawodd wraig serchog a thyner, a thad a mam, a brodyr a chwiorydd, i alaru eu colled ar ei ol. Bu yn briod tyner a gohalus, ac yn ddyn ag yr oedd pawb a'i hadwneal yn ei hoffi yn iawr. Cafodd ei dori i lawr yn sydyn iawn. Yr oedd yn bwyta ei forehwyd gyda'r teulu, ac yn teimlo yn lled dda, a bu fawr naw o'r gloch y diwrnod hwnw. Teimlai ei briod yn offidus na buasai wedi rhoddi ei hun i'r Arglwydd ac i'w bobl. Y Sabbath canlynol ymgasglodd torf luosog o Gymry a Sacson i dalu y gymwynas olaf i'w ran farwol. Yr oedd yr ymadawedig yn perthyn i'r Odyddion. Dangosasant y cydymdeimlad a'r serchawgrwydd mwyaf. Yn gymaint a bod capel yr Annibynwyr yn rhy fach, cafwyd cauliat i fnyed i gapel y Sacson. Gweinyddwyd yn Gymraeg gan yr ysgrifenydd, ac yn Sacsonaeg gan y Parch. Mr. Flint. Claddwyd ef yn mynwent Wright's Settlement, rhwng Floyd a Rome. Amddiffyn Duw a tyddo dros ein hauwyl chwaer yn ei thralodd Gobcithio y bydd bendith yr Arglwydd ar yr amgylchiad i'r brodyr a'r cych eang o'i gyfeillion oedd yn cydweithio ag ef erbyn yr un amgylchiad. "Canys yn yr awr ni thbycioch y daw Mab dyn." Bychan oeddwn yn meddwl pan yn ymddyddan ag ef y dydd Llun diweddar y bu fyw, mai dyna y tro diweddar. "Nae ymfrostitia o'r dydd yfory." Dros y weddwr alarus, D. E. PRICHARD.

Chwef. 11, yn Williamsburg, Iowa, Mr. HENRY P. JONES, gynt o Reimsen, N. Y., yn y 64ain ml. o'i oedran.

CYMDEITHAS FEIBLAIDD DAWN A'I
HAMGYLCHOEDO.

Mewn cyfarfod a gynhaliwyd Hydref 13, 1874, yn nghapel y T. C. ffurfiwyd Beibl Gymdeithas yr hon a adnabyddir wrth yr enw Beibl Gymdeithas Gymreig Dawn a'i hamgylchoedd.

Wedi ffurfio dewiswyd John Francis yn Llywydd, J. J. James yn Ysgrifenydd ac E. R. Davies yn Drysorydd. Penodwyd pwyllgor gweinyddol a phenderfynwyd ein bod yn cynnal ein cyfarfod blynyddol cyntaf ar y Sabboth cyntaf yn y flwyddyn hon.

Cafwyd cyfarfod dyddorol iawn yr hwn a gynaliwyd trwy gannu, adrodd ac areithio. Yr ydym yn awr yn barod i weithio. Cewch wybod am ein llwyddiant eto. Yr eiddoch dros y gymdeithas.

J. J. JAMES, *Ysg.*

CYMERADWYAETH I WEINIDOG.

MR. GOL.—Gyda theimladau hiraethlawn o'n colled yr ydym ni, ychydig frodyr a chwior ydd yn yr Arglwydd a breswyllyn yn y lle hwn, sef Jeansville, swydd Carbon, Penna., yn eich hysbysu fod y brawd parchus E. R. Lewis wedi ymadael a ni i fyned i fugeilio yr eglwys Annibynol a ymgyferfydd yn Hyde Park, swydd Luzerne, Penna., ac mae Mr. Lewis yn bwriadu dechreu ar ei faes newydd y mis hwn (Chwef.)

Am gymwysderau a galluoedd Mr. Lewis fel pregethwr a'i fucheddiad fel Cristion, pawb a'i hadwaenent a gydnabyddant ei fod yn deilwng o'i efelychu; felly dymunem i i bobl dda Hyde Park a'r cylchoedd ei dderbyn fel brawd anwyl a ffyddlawn yn ngwir ystyr y gair. Er fod ein colled ni yn fawr yma, credwn y bydd yn fendith iddynt hwy, ac yn ogoniant i'r Arglwydd. Hyn ydyw ein gweddi ar ei ran. A dymuniad ein calon ydyw am i'r Hwn a'i cynallodd hyd yma ei gynnal a'i arddel hyd derfyn ei oes i gael lluwys o eneidiau at y Gwaredwr. Dros yr eglwys,

JOHN REES,
WILLIAM HUGHES, } *Diaconiaid.*
ENOCH THOMAS, *Ysg.*

Jeansville, Penna., Chwef. 12, 1875.

CYMERADWYAETH I WEINIDOG.

Eglwys Gynulleidfaoel yn cyfarfod i addoli Duw yn Kingston, Pa., at ei chwæwr eglwys yn ninas New York:

ANWYL FRODYR YN YR ARGWYDD.—Hyn ydd i hysbyau fod ein hanwyl frawd a'n parchus weinidog D. D. Davies wedi bod yn llafurio yn ei plith fel bugail yn ystod y ddwy flynedd a baner ddiweddar gyda graddau helaeth o lwyddiant.

Mae yn dda genym allu eich hysbysu gyda golwg ar Mr. Davies o ran ei gymeriad fel dyn, Cristion a phregethwr, ei fod wedi llanw ei

swydd yn ein plith yma fel gweinidog i Iesu Grist. Dymunem i chwi ei dderbyn fel y cyfryw yn yr Arglwydd. Nawdd Duw a'i dangnef a fyddo arno ef a chwithau oll fel brawdoliaeth. Arwyddwyd dros yr eglwys.

DANIEL R. DAVIS, *Ysg.*

JOHN MILLWARD,

DAVID C. DAVIES,

REEN JONES,

WILLIAM L. ROBERTS.

Diaconiaid.

Kingston, Pa., Ionawr, 27, 1875.

YMADAWIAD GWEINIDOG.

Dymuna eglwys Gynulleidfaoel Brookfield, O., wneud yn hysbys fod ein hanwyl weinidog y Parch. D. Davies (Dewi Emlyn,) ar ol ein gwasanaethu yn egniol a llafurus am yr ysbaid o bedair blynedd, wedi rhoddi ein gofal gweinidogaethol i fyny, ac wedi derbyn galwad oddiwrth yr eglwys yn Parisville, O., hen faes ei lafur. Ar ei ymadawiad yr ydym yn cyfiwyno ein tystiolaeth mwyaf eglur ac unol fod ei ymarweddiad yn ddiargyhoedd ac uwchlaw amheuaeth—yn heddychol, hynaws a boneddig—aid ei ysbryd tra yn ein plith, ac y mae yn amlwg fod y pethau gwerthfawr draddodai yn genadwri oddiwrth Dduw at bechaduriaid.

Y mae yn alar genym golli gweinidogaeth mor bur ac mor ddysegedig. Y mae yn ymadael yn hollol o hono ei hun. A'n dymuniad ydyw ar i'r eglwys yn Parisville fod yn dyner o hono pan ddaw i'w plith.

Bendithied yr Arglwydd ef a hwythau. Ffyned cariad a lieddwch yn eu mysg. A dymunwn nawdd y nef iddo a'i anwyl garedig deulu hyd nes gorphen dyrs daith yr anial.

Arwyddwyd dros yr eglwys gan
Chwef. 22, 1875. E. J. EYANS, *Ysg.*

GALWAD I WEINIDOG.

EWGLWYS GYNULLEIDFAOL GOMER, GER RED OAK,
IOWA.

Yr y'm am wneud yn hysbys i'r cyhoedd fod y Parch. Samuel Jones, Long Creek, Iowa, wedi derbyn galwad unfrydol, oddiwrth yr eglwys hon, yr hyn sydd yn gaffaeliad mawr i'r eglwys wan. Dymunem iddo ddod i'n plith yn ddiofn dan nawdd ei Gwaredwr, a'n dymuniad ni a'n gweddïau fyddo yn gymorth iddo yn ei lafur a'i ymdrech i wneud daioni. Dros yr eglwys.
Ion. 24, 1875. W. D. PRYCE, *Ysg.*

DONATION YN CAMBRIA.

Gwnaeth yr eglwys i gwasanaetha M. E. Davies hwynt, yn yr ardaloedd hyn, sef yr eglwys Gynulleidfaoel, ac eglwys y Presbyteriaid Seisneg, ac eglwys Penlan a'r Berw, ddonation iddo yn nechreu Rhagfyr diweddar. Cyrhaeddodd y swm (trwy bob peth) i ddau gant a phump ar hugain o ddoeri. Derbyniad y cyfeillion caredig fy nlochgarwch heb rodres na gwag foliant.

M. E. DAVIES.

WAUKESHA A BARK RIVER.

Mae yr eglwys Cymreig Cynulleidfaoel yn Waukesha a Bark River wedi rhoi galwad unol iawn i'r Parch. E. Jones, New Cambria, Mo., ac yntau wedi ei hateb yn gadarnhaol. Bwriada fod ar ei faes newydd yn Ebrill. Mae y brawd yn myned at bobl heddychlon a charedig. Ni bu un cyfnod ar eglwys Cynulleidfaoel Wisconsin a'i rhestr weinidogaethol mor gyfiawn, gan mwyaf o ddynion yn mlodau eu hoed. Mae yn arioli ein meddwl i weled y maes gweinidogaethol wedi ei feddianu mor llwyr o weinidogion cymwys y Testament Newydd. Caiff y brawd hwn dderbyniad caredig gan y frawdoliaeth. "*Parhaed brawdgaruech.*" O am y cawodydd nefol i ddiagyn ar etifeddiaeth yr Arglwydd.

JOHN JONES, *Racine.*

BEIBL GYMDEITHAS GYMREIG RACINE A'R CYFFINIAU.

Ion. 1, 1875, cynaliodd y gymdeithas hon ei chylchgwyl flynyddol. Y cyfarfod cyntaf am ddau yn y prydawn yn addoldy y T. C. Dechreuwyd gan Richard J. Owen. Cadarnhawyd y dewisiad a wnaed o swyddogion y gymdeithas am y flyddyn ddyfodol, mewn cyfarfod blaenorol, pa rai sydd fel y canlyn:—Llywydd, Richard J. Owen; Islywydd, Richard Pugh; Cyd-islywyddion, Joseph Breese, John D. Jones; Ysgrifenydd, Thos. Ll. Williams; Trysorydd, Wm. H. Williams; Golygwyr y cyfrifon, Wm. J. Williams, David J. Morgan.

Casglyddion.—Doe-parth cyntaf, John P. Williams, John H. Jones; ail, Owen Roberts, Robt. W. Rowlands; trydydd, Capt. Owen J. Davies, John Williams; pedwerydd, Hugh Griffith, Griffith Williams; pumed, John Parry, Joseph Breese; chweched, John Howells, John M. Roberts; seithfed, Capt. Owen D. Jones, Thos. Morgan.

Darlennodd y Trysorydd y cyfrifon am y flyddyn ddiweddar, pa rai sydd fel y canlyn:

Derbyniadau.

Arian ar law Rhagfyr 25ain, 1873,.....	2,21
Llyfrau ar law,.....	44,26
Casgliwyd yn y Dos. 1af,.....	39,45
Yn y Dos. 2,.....	23,00
Dos. 3,.....	75,15
Dos. 4,.....	24,33
Dos. 5,.....	27,29
Dos. 6,.....	8,10
Dos. 7,.....	7,82

\$251,61

Taliadau.

Am lyfran i'r Casglyddion,.....	75
Am Adroddiadau,.....	10,00
Anrheg i'r Fam Gymdeithas,.....	180,00
Llyfrau yn rhodd,.....	11,51
Lyfrau ar law Rhagfyr 31ain, 1874,.....	21,52
Arian ar law,.....	29,83

\$251,61

Dewiswyd y personau canlynol yn aelodau am eu hoed: Thos. Samuel, Griffith P. Jones,

Wm. L. Williams, a Capt. John W. Jones, yr oll o ddinas Racine, a'r Parch. Morris Cadwalader, Pike Grove, a David Jones, Skunk Grove.

Pasiwyd amryw benderfyniadau, o berthynas i hyrwyddo llwyddiant y gymdeithas, ond nid o ddyddordeb i'r cyhoedd.

Am saith yn yr hwyr, cynaliwyd cyfarfod i areithio ar achos y gymdeithas, pryd y cymerodd y brodyr canlynol ran yn y cyfarfodydd, sef Richard L. Jones a'r Parch. John Jones a'r Parch. Enoch Jones, New Cambria, Mo. Caed areithiau pwrpasol a gwresog iawn, a theimlad pawb ag oedd yn wyddfodol ydoedd ei fod yn gyfarfod tra rhagorol. Canwyd amryw donau priodol gan y Corunedig. Dros y gymdeithas.

THOS LL. WILLIAMS, *Ysg.*

BEIBL GYMDEITHAS BRIDGEWATER, PARIS, PLAINFIELD A'R AMGYLCHOEDD.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y gymdeithas hon yn nghapel Plainfield Centre (A.), Rhag. 25, 1874, yr Islywydd, Parch. H. R. Williams, yn y gadair.

Dewiswyd yn swyddogion am y flyddyn ddyfodol:—Llywydd, Parch. H. R. Williams; Islywyddion, Parch. E. T. Jones, a Mr. David L. Edwards; Trysorydd, Wm. L. Vincent; Ysgrifenydd, John Williams.

Hysbysodd y Pwyllgor a bennodasid i edrych dros gyfrifon y Trysorydd eu bod wedi eu cael yn gywir ac yn drefnus.

Fel y canlyn y mae y cyfanswm:

Derbyniadau am y flyddyn,.....	\$130,64
Taliadau,.....	130,64

Y cyfarfod nesaf i fod yn nghapel Bridgewater, (T. C.), Rhag. 25, 1875.

J. WILLIAMS, *Ysg.*

DONATION YN OLD MAN'S CREEK, IOWA.

MR. GOLYGYDD, *Anwyl Syr.*—Carwn gyflwyno ty niolchgarwch gwresocaf i gynulleidfao ac ardalyr Old Man's Creek am eu caredigrwydd parhaus tuag atom fel teulu ac yn enwedig am gynrych y *Donation* tua \$95, a dderbyniad o law y Pwyllgor.

Ar y 5ed cyfnod daeth yn nghyd luaws o wry, gwragedd a phlant i dy Mr. Edward Tudor yn y prydawn, ac yn yr hwyr daeth y bobl ieuainc yn dorf fawr hyd nes y llenwid pob cell a phob congl er fod y ty yn eang iawn.

Treuliwyd y prydawn mewn ymddiddan a chanu, ac adeiladu y naill y llall yn wir gymdeithasol. Yr oedd darpariadau'r boneddigesau mewn turkeys, chickens, pies, cakes, te a choffi o'r fath oraf, yn adlewyrchu eu gallu a'u medrusrwydd coginiawl y tu hwnt i'n gallu ni i ddesgrifio, wedi ei ledaenu ar fwrdd hir a gorwch yn yr ystafell gyfagos yr hon feddianir gan ein mam yn Seion, sef Mrs. Elizabeth, gweddwy ddiweddar Mr. Tudor.

Ymddygodd y bobl ieuainc yn foneddigaidd

ya yr hwyr—rhaf yn chwaraeu'r organ, eraill yn canu, rhaf yn ymddiddau ac eraill yn dad-leu ar bynciau buddiol. Felly y treuliwyd yr wyl flynyddol, yr hon fel y dywedir, sydd yn fwy poblogaidd bob blwyddyn.

Carem mewn modd neillduol gydnabod Mr. a Mrs. Tudor, ynghyd a'u mam yn Seion, a grybwyllasem, am wasanaeth euty a'r gwasanaeth a'r drafferth a fu arnynt hwythau ar yr achlysur. Diolchwn hefyd i'r Pwyllgor am eu fyddlondeb a'u gwasanaeth diflino. Hefyd cyn gorphen rhaid i mi i gael y fraint o gydnabod yn y modd caredicaf bawb a gyfranasant tuag at i mi i gael ceffyl.

Tua diwedd Awst diweddfaf bu farw i mi gaseg yn ddisymwrth yr hyn oedd yn golled fawr i mi. Ond cyn pen dwy wythnos deallais fod Mr. W. J. Davis wedi ymgymeryd a'r gwaith o gasglu i mi i gael un arall a chwyddwyd y swm i yn agos i \$100. Derbyniodd Mr. Davies a phawb a gyfranasant fy niolchgarwch diffuant. Diolchaf hefyd dros fy ngwraig i Mrs. Jones, gweddwy y diweddar Barch. M. M. Jones, a'i merched, am y gwrthban, quilt yblynydd, a dderbyniodd ganddynt.

W. WATKINS.

Iowa City, Iowa, Chwef. 10, 1875.

MARWOLAETH MRS. ANNA HUGHES.

Cymerodd yr amgylchiad gofidus le yn Bala, Kansas, oddentu deg o'r gloch nos Fercher, Hyd. 14, 1874. Yr oedd Mrs. HUGHES yn enedigol o Trelech, Sir Benfro, D. C. Enwau ei rhieni oedd-ynt John a Mary Phillips. Yr oedd yn un o bump o blant—tri o ba rai sydd eto yn fyw. Y mae Mr. William P. Griffiths ei brawd yn byw yn Youngstown, Ohio,—Rachel ei chwaer, yn briod gyda Mr. Thomas Charles, Saermaen, Heol-y-felin, Aberdare, D. C.,—ac Esther ei chwaer, yr hon sydd yn byw yn Rhydgoch, Sir Benfro.

Yr oedd ei rhieni yn aelodau crefyddol yn Llwynychwedd, Trelech; o dan weinidogaeth y diweddar Barchedig Jones Trelech. Yr oedd hyn yn fantais anarferol, ac yn fendith anmbrisladwy, sef cael ei dwyn i fyny mewn teulu crefyddol. Y mae yn wir fod ambell i Abiah i'w gael yn nhŷ Jeroboam yn yr hwn y celf peth daloni tung at Arglwydd Dduw Iseml; eto eithriad ydyw hyny. Y rheol gyffredin ydyw i Hannah dduwiol gael magu Samuel; ac i Secharia ac Elizabeth gael magu Ioan. Anmhosibl mynegu maint y fraint o gael magwraeth mewn teulu crefyddol. Erys cynghorion a rhybuddiadau rhieni duwiol yn annileidwyr trwy holl gylchdroadau bywyd; ac ni fedr dyfroedd yr Iorddonen eu golchi ymaith; ac ni wisga oesoedd diderfyn tragwyddoldeb mo honant ymaith, oddiar deimladau a meddyllau y plant. Os â y cyfryw i fyd arall yn anghymwys, bydd yn ofnadwy arnynt gyfarfod a'u rhieni yn y farn, yn mhresenoldeb y Barnwr cyflawn, am yr Hwn y clywsant gymaint o sôn. Cafodd Mrs. Hughes y fraint o gael ei magu gan rieni crefyddol, ac yr oedd ar hyd ei hoese yn cofio am gynghorion ei mam a'i thad. Collodd ei rhieni pan yn 10 oed,

yr hyn a fu yn golled fawr iddi. Yn yr adeg hono teimlai ei hun yn amddifad iawn, ac er mor leuanc ydoedd, teimlai awyddfryd mawr am gael yr Arglwydd yn Dduw iddi, wedi colli ei rhieni. Darfu i'r Arglwydd yr Hwn a addawodd fod yn "Dad i'r amddifad," ofalu am dan, gan ddarparu amddiffyn a nodedd iddi, yn nheulu Mr. John Jenkins, Hermon, Trelech. Cafodd gartref cynes a sirol yn nheulu Mr. Jenkins am 5 mlynedd; a byddai yn felus ganddi bob amser seddwl am y caredigrwydd a dderbynlasai yno. Tra yno, pan yn 14 oed, cafodd y fraint fawr o ymuno ag achos Mab Duw, a bu yn fyddlawn i'w phroffes hyd y diwedd. Yn mhen blwyddyn wedi hyny aeth i fyw at Mrs. Morgan, mam y Proff. Morgan, Athraw Coleg Caerfyrddin. Pan yn 20 oed symudodd i Aberdare i wasanaethu at Mr. Jones, yr "Hen Dy Cwrdd," (fel y gelwid yr addoldf y pryd hyny,) yn yr hwn le yr arosodd ddwy flynedd. Bu am y saith mlynedd dyfodol mewn amryw fanan yn gwasanaethu.

Ionawr 2, 1853, priododd gyda Mr. Wm. H. Hughes, Llifwr, Aberdare, mab i Edward ac Ann Hughes. Buont yn briod a'u gilydd am 21 mlynedd—tair blynedd yn Aberdare, a'r rhelyw yn America.

Daethant i'r wlad hon yn Mawrth, 1856. Sefydilasent yn gyntaf yn Spring Green, Wis., yn yr hwn le yr arosasant am 4 blynedd. Yn 1860, symdasant i Williamsburgh, Iowa; ac yn 1863 gadawasent Williamsburgh ac aethant i fyw i Little Blue, Neb. Yn 1870 daethant yma i fyw.

Yr oedd Mrs. Hughes yn fam i chwech o blant; 5 o fechgyn ac un eneth. Y mae tri o'r bechgyn wedi ei rhagflaenu i'r byd tragwyddol, a dau fachgen a geneth wedi ei gadael i deimlo eu colled ar ei hol.

Cafodd hi, fel eraill o blant Adda, wybod trwy brofiad chwerw, mai "yn y byd gorthrymder a geld." Yr oedd colli ei phlant yn ofid dwys iddi. Collodd ei bachgen bynaf yn Nghymru; yr ail yn Spring Green, a'r trydydd yn Williamsburgh. Anhawdd desgrifio teimladau mam pan wedi ei hamddifadu o'i rhai anwyl. Cafodd lawer o groesraglunietbau hefyd. Yn yr ystyr yma gellir dyweyd iddi gael "ymdrech bliu o helbulon." Rhag meithder, ni fanylwn ond yn unig crybwyll un amgylchiad. Pan yr oeddynt yn byw yn Nebraska, collasant y cyfan a feddent trwy dân. Yr oedd Mr. Hughes y diwrnod hwnw wedi myned oddicartref, a rhyw dro yn ystod y dydd daeth yr Indiaid anwaraidd a dialgar heibio, a rhoddasant dân yn y tŷ a'r adeiladau allan. a dinstriwyd y cyfan a feddent. Cafodd Mrs. Hughes y fath fraw a dychryn y pryd hyny fel na wellhaodd, yn holl-lach, ar ol hyny.

Nid oedd o gyfansoddiad corfforol cryf. Byddaf ar brydiau yn teimlo yn weddol gryf, dro arall yn wanaidd iawn. Bu yn wael iawn yn haf 1871, gwellodd ychydig y gausaf dylunol, ond gwaethygodd yn haf 1872. Bu yn dihoeni am amser hir, "misoedd o oferedd a nosweithiau bilion" a roddwyd iddi. Un Sabboth yn Hydref, 1873, pan yn parotol i fyned i'r moddion crefyddol, cymerwyd hi yn glaf gan wasgu yr hyn a'i hanalluogodd i fyned nemawr o'r tŷ wedi hyny. Yn Ebrill diweddfaf y bu allan y tro olaf. O hyny hyd Hydref bu yn disgyn yn raddol raddol at rydiau'r afon, ac

ar y 14 o Hydref, fel y nodwyd eisoes, cymerodd ei hennid ei hoda i'r byd mawr tragwyddol, yn 50 mlynedd, 6 mis a 2 diwrnod oed, gan iddi gael ei geni Mai 12, 1824.

O ran ei chymeriad crefyddol yr oedd yn un ffyddlon iawn yn ol ei mantelion. Tra y caulatai ei hlechydd, gellid yn sicr ei gweld hi yn nhŷ yr Arglwydd. O herwydd trymder ei chlyw byddai yn eistedd yn ymyl y pregethwr, a gall yr ysgrifenydd gofio yn aml oedfa ag y bu ei dagrau tryloewon a'i hocheneldiau dystaw yn adgyfuerthiad mawr i allu myned trwy ddyledswyddau y weinidogaeth. Ychydig o dystiolaeth a gaed ganddi am ei sefyllfa ysbrydol; aeth trwodd yn dawel, a gobelluwn ddarfol iddi gyrhaedd yn ddiogel i'r wlad hono lle ni ddwyed yr un o'r preswylwyr, "claf ydwyf,"—lle y "goddidweddwr llawenydd; cystudd a galar a ffy ymaith."

Cymerodd ei hangladd le dydd Gwener y 16eg, pryd y gwelnyddwyd gan Mr. Silver yn absenoldeb yr ysgrifenydd. Ein gweddi ydyw ar i'r Arglwydd fod yn Dduw i'r teulu amddifad. Tach. 8 pregethais ei phregeth angladd yn ein capel yma oddiar Philipipiad 3: 21, "Yr hwn a gyfnewidia ein corff gwael ni, fel y gwueler ef yr un ffurf a'i gorff gogoneddus Ef, yn ol y nerthol weithrediad trwy yr hwn y dychon Efe ddarostwng pob peth iddo Ei hun." HENRY DAVIES.

Bala, Kansas, Ionawr 1, 1875.

MARWOLAETH Y PARCH. DR. EVERETT,

HEN OLYGYDD Y CENHADWR.

Bu farw fy anwyl dad am haner awr wedi unarddeg, bore dydd Iau, Chwef. 25, o *pneumonia*. Yr oedd yn 84 mlwydd oed er Ionawr 2, 1875. Bu yn lled wael a gwanaidd er ys amryw wythnosau. Effeithiodd gerwinder anarferol y gauaf arno yn bur amlwg. Bore dydd Sadwrn, Chwef. 18, cyn codi, cymerwyd ef gan *chill* nes yr oedd y gwely yn ysgwyd odditano, a chwynai fod poen mawr yn ei ochr dde. Ni chododd ond am ychydig fynyddau y diwrnod hwnw; ond ni adawai i ni geisio meddyg. Dydd Sul daeth Dr. Williams i fyny o'r pentref ar ysgidiau eira i'w weled. Dydd Llun, hysbysodd y Doctor ni mai y *pneumonia* oedd ar fy nhad, ac o herwydd ei fawr henaint a'i wendid blaenorol, ei fod yn ofni na byddai byw ond ychydig ddyddiau. Pellebrwyd yr hysbysiad galarus at fy chwlydd yn New York a Michigan, ac at fy mrawd yn Kansas. Prysurasant oll adref i weled eu tad cyn ei farw, oddi-eithr fy anwyl chwaer Elizabeth, yr hon oedd wedi tori ei brach tua plythefnos cyn hyny, ac nid oedd yn alluog i drafaelio. Daeth hefyd fy modryb o New York Mills, ei unig chwaer yn y wlad hon, i weini iddo yn ei ddyddiau olaf. Cyn diwedd yr wythnos yn oedd fy nhad ryw faint yn well, a gobellhiem y cawsai ei adferyd. Ond buan y chwalodd ein hoff obeithion. Ail afaelodd ei wendid blaenorol ynddo yn dynach nag erioed, ac ymollyngodd yn raddol dano hyd fore y diwrnod y bu farw, pan

gymerwyd ef gan dri o *chills*, y naill ar ol y llall, ac felly ar yr awr a nodwyd, yn dawel a hollol ddi-yndrech y caiodd ei lygaid fel plentyn yn huno, ac y peidiodd ag anadlu.

Yr oedd fy nhad yn llawn o awydd am fyned adref i'r nefoedd drwy ei salwch byr diweddaff. Y gair cyntaf a ddywedodd wrthyf wedi i'r doctor ddwyed mai y *pneumonia* oedd arno, pan sathum at ochr ei wely, oedd "I am almost home!" Pan ofynai y doctor iddo dro arall sut yr oedd, atebai, "Very happy," ac wrth fy mrawd dywedai, ei fod yn hiraethu am fydd adref, ac yn dynuno i'w blant oll ei gyfarfod yn y nefoedd. Ni soniodd un gair am wella. Yr oedd ofn marw wedi cilio yn hollol. Nid oedd un petrusder ynddo pa le yr oedd yn myned. Ac nid rhyfedd genym hyny; canys nid oedd yn gymwys i unlle ond y nefoedd.

Teimlai yn ofddus fod y gwaith ar y CENHADWR yn cael ei attal yn ystod ei afiechyd. Holai a oedd hanes marwolaeth rhai personau a enwai yn cael eu rhoi i mewn, ac am ysgrifau eraill ag oedd newydd eu cael pan gymerwyd ef yn sal. Yr oedd ei feddwl a'i synwyrâu yn hollol glir a digwmwl hyd y diwedd. Rhyfeddai y doctor lawer am hyny, am fod *delirium* mor fynyach yn gydfynedol â'r *pneumonia*. Claddwyd ef yn barchus y dydd cyntaf o Fawrth.

Mae marwolaeth fy nhad yn ein gadael oll mewn dwfn alar ac yn liraethlon am fyned ar ei ol i'r nefol wlad. Ond ar fy anwyl fam y mae yr ergyd yn diagyn drymaff, yr hon oedd wedi ei gael yn briod tyner, caruaid ac anwyl am yn agos i driugain mlynedd. Yr oedd llwyddiant y CENHADWR yn agos iawn at feddwl fy nhad. Yr oeddwn wedi bod yn ei gynorthwyo yn ei olygiaeth er's rhai blyneddau. Bydd yn chwith iawn genyf i dreio myned yn mlaen hebdo. Disgwyliaf yr ymgymera rhyw frawd, nis gwn pwy, a'r gwaith o barotol Bywgraffiad i fy nhad. Dymunem oll fel teulu gytiwyo ein diolchgarwch gwresocaf i'r cymydogion a'r gweinidogion, am eu caredigrwydd a'u cydymdeimlad â ni yn ystod salwch fy nhad, ac ar adeg y gladdedigaeth.

LEWIS EVERETT.

CYDNABYDDIAETH DDIOLGAR.

MR. GOL.—A fyddwch mor garedig a chaniatu i mi trwy y CENHADWR gytiwyo fy niolchgarwch cynesaf i bobl fy ngofal yn Palmyra, Ohio, am y caredigrwydd a ddangoasant i mi mewn ffurf ddonation. Y mae wedi bod yn arferiad gan yr eglwys bob blwyddyn er pan wyf yn eu piith i roddi donation i mi yn ychwanegol at y gyflog addawedig. Ac fel arfer eleni eto yngasglasant i'n ty ar y 14eg o Ionawr ac a gyfranasant i ni y swm hardd o \$80. Derbyniad pawb a gyfranodd ein diolchgarwch gwresocaf a rhoddod Duw nerth i minau i fod yn ffyddlon i'w gwasanaethu yn yr Arglwydd.

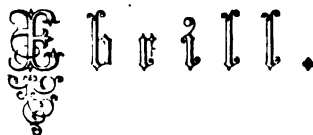
JOHN JANKINS.

1873.

CYF. XXXVI.

Rhif. 4.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONIADOL.

Y seliau wedi eu hagoryd, ... 97

AMRYWIAETHOL.

Pabyddiaeth, ... 101
Adolygiadau, ... 104
Henry D. Foulkes, ... 107
Marwolaeth fy chwaer, ... 108
Byr Gofiant am Mr. D. Reynolds, ... 109

CREFYDDOL.

Ymadroddion detholedig, ... 110
Detholion Cenhadol, ... 110
Y Gymdeithas Feiblig, ... 111
Y Dinasoedd Noddfa, ... 118
Pregeth, ... 114
Am Bechaduriald, ... 116
Myfyrdod a gweddi, ... 116
Rliagfyfyriaeth, ... 116
Gwir gyfoeth yn nghanol tlodi, ... 117

BARDDONOL.

Er cof am Parch. Robert Everett, D. D., ... 117
Ar farwolaeth Mrs. Llewelyn, ... 117

Galareb ar ol Miss Elizabeth Evans, ... 118
Y Parch. David Williams, Llanwrtyd, ... 118
Marwolaeth y Parch. R. Everett, D. D., ... 119
In memory of little Mollie, ... 119
Dyn, ... 119
Lizzie Jane, ... 119

HANESIAETH.

Arwyddoalar ar ol Dr. Everett, ... 119
Diolchgarwch, ... 120
Beibl Gymdeithas Radnor, &c., ... 120
Sylw parchus gan y T. C., ... 120
Beibl Gymdeithas Oshkosh a'r cylchoedd, ... 121
Beibl Gymdeithas Waterville, E. N., ... 121
Anrheglad, ... 121
Beibl Gymdeithas Holland Patent a Marcy, ... 121
Byr Gofiant John Jones, Grocer, ... 122
Miss Mary E. Jones, Oshkosh, ... 122
Ganwyd, ... 122
Priodwyd, ... 123
Bu farw, ... 123
Beibl Gymdeithas Fairhaven a'r cylchoedd, ... 126
Bangor, Wis., ... 126
Y Parch. Joseph Neeshima, ... 126
Urddiad yn Lacrosse, ... 127
Cofiant Mrs. Margaret Lewis, ... 128

AMRYWION.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

D G E Radnor O 6, J R Danville Pa 4, T J M Plain Wis 2, W J Hyde Park Ill 5, J W Ashland Pa 2, J R J Genesee Depot 6, O R Pike 4, T J W West Bangor 11, Mrs M D Remsen 2, R W J Penymynydd 2, Mrs E D Brooklyn 2, J J Gomer 4, R G R Shawnee 2, H J W dros R W P Rome 2, W R Pottsville Pa 2, W M W Newburgh O 2, Mrs M J Utica 1, 87, Mrs T H O Trenton 2, W C C Utica 40, eto dros R E New Hartford 4, O R Paris Hill 4, a O T Graffenberg 2, R R Coalburg O 4, 25, E G Sandusky dros B B L Franklinville 4, E. T J Rome 2, M J Tallmadge 5, E I Big Rock 2, J W Bangor 9, T E Gibson Pa 2, Parch D W H Parisville O 2, J R R Deerfield trwy law W H W Steuben 6, Parch J D Spring Green 2, Mrs E S York Centre Iowa 2.

Dylai y Money Orders gael eu gwneud yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT o hyn allan.

Gorfu arnom dalfyru ychydig ar rai o'r Cofiantau a gyhoeddwyd yn y rhifyn hwn. Er fynyir yn ostyngedig ar y rhai a ysgrifenant hanesion o'r fath i'r CENHADWR i wneud hynny mor fyr a chryno ag y gellir. Mewn llythyr cyfrinachol a gawsom yn ddiweddar oddiwrth hen frawd profiadol, dywedir, "Gochelwch y lliothodd meithion, mae y rhai gweddol hir yn llawer mwy cymeradwy." Yr ydym yn go-beithio y cymer ein gohebwyr yr awgrym uchod yn garedig.

Bwriedir cyhoeddi cofiant Dr. Everett yn fuan. Teimlir yn ddiolchgar i bawb sydd a rhyw adgofion am dano neu hen lythyrallant fod o gymorth i wneud ei hanes yn gyflawn—am anfon at Lewis Everett, Remsen, Oneida Co., N. Y.

Anogir ni gan rai i gyhoeddi piglon o ysgrifeniadau Dr. Everett yn nhlun â'r Cofiant a wneir iddo, yn llyfr tebyg i Gofiant Williams o'r Wern. Carem wneud hynny pe caem anogaeth i greu y byddai derbyniad da i'r llyfr. Addefir fod ysgrifell yr anwyl hen dad wedi dylanwadu yn ddaionus ar ei oes ei hun. Oni ddylid gwneud rhywbeth tuag at droglwyddo dylanwad yr ysgrifell hono yn mlaen i'r oesau dyfodol? Neu, a fyddai yn fwy dewisol gan ei gyfeillion i ni gyhoeddi ei Gofiant yn y CENHADWR?

Mae arnom rwymau mawr i ddiole'h i'n cyfeillion tirion sydd wedi ysgrifenu atom o lawer iawn o fanau, yn addaw parhad eu cynorthwy a'u cefnogaeth i'r CENHADWR yr un fath ag o'r blaen. Teimlwn ein hunain yn fwy ymddibynol nag erioed ar ffyddlondeb hen gyfeillion y cylchgrawn, mewn ymdrechion egniol i gadw i fyny a helaethu os yn bosibl restr ei dderbynwyr, mewn danfon talion yn brydlon, a chasglu yr ol-ddyledion. Ac hysyd teimlwn yn dra ymddibynol ar gynorthwy siriol a chyson ein gohebwyr hen a newydd mewn ysgrifenu erthyglau byrion a dyddorol, er cadw cymeriad a defnyddioldeb y cyhoeddiad, nid yn unig i beidio rhedeg i lawr, ond i gynyddu gyda chynydd yr oes.

EGLWYS WHEATLAND, PA.

Derbyniadom ysgrif oddiwrth Mr. Wm. J. Thomas, Wheatland, Ysgrifenydd yreglws, yn hysbysu penderfyniad yr eglwys i ymryddhau oddiwrth Undeb Dwyrainol Ohio, o achos y penderfyniad anghlymeradwyol a baswyd yn y Cyfarfod Chwemisol yn Tallmadge, rai misoedd yn ol.

Da genym ddeall am yr ysbryd i gynnal yr achos crefyddol ym mlaen yn Wheatland, a gobeithiwn na byddant yn hir yn cael eu hymddifadu o weinidogaeth y gair. Drwg genym eu bod yn tori eu perthynas â'r Undeb yn Ohio. Ond nid ydym yn barnu y gwnai agor y drws i ddadi faith ar eu hachos yn y CENHADWR nemawr o leshad iddynt yno, na dim daioni i achos crefydd yn gyffredinol.

EGLWYS CAPEL UCHAF, STEUBEN.

AT Y PARCH. E. R. HUGHES, WARREN, OHIO.

Anwyl Frawd,—Bore Sabboth yr 28ain cyfisol, wedi eich clywed yn pregethu gyda chynraddwyaeth ac arddeliad neillduol y tri Sabboth diweddaf, pasiwyd penderfyniad brwdfrydig a hollol unfrydol gan eglwys a chynulleidfau y Capel Uchaf, Steuben, i roddi galwad i chwi i fod yn weinidog iddynt, mewn cysylltiad ag eglwys a chynulleidfau Capel Penymynydd.

Gallwn eich sicrhau, anwyl frawd, fod dymuniad cryf iawn ynom fel dwy frawdoliaeth i'ch caffael i'n bugeilio a'n harwain i borfeydd gwellog a cherillaw dyfroedd tawel gair Duw. Ac nid ydym yn hysbys am gymaint ag un aelod o'r eglwys â'r cynulleidfaoedd uchod heb fod yn cydysnio o'r galon yn y dymuniad i'ch cael i'n mysg. Gan obeithio y rhoddwch ateb cadarnhaol i'r alwad hon, ac y coronir eich gweinidogaeth yn ein plith â sêl bendith Preswyllydd mawr y berth, mewn enill eneidiau lawer at y Gwaredwr, ac adeiladu Seion Duw yn y sancteiddiolaf fydd. Ydym gyda serch, yr eiddoch dros eglwys Capel Uchaf,

JOHN R. GRIFFITHS,
R. W. PRICHARD,
W. W. THOMAS,

Steuben, Mawrth 29, 1875.

YMOFYNIAD AM WEINIDOG.

{ Columbus City, Louisa Co., Iowa,
Mawrth 13, 1875.

Hyn sydd i hysbysu fod eglwys Gynulleidfaoel Long Creek, Iowa, wedi ei hamdditadu o weinidog ar ymadawiad y Parch. Samuel Jones. Carem os bydd rhyw frawd yn cael ar ei feddwl i dalu ymweliad â'r eglwys neu ohebu a Mr. George Lewis, Ainsworth, Washington Co., Iowa.

CYFARFOD CHWARTEROL CYNULLEIDFAWYR CANOLBARTH PENNA.

Cynhelir y cyfarfod uchod yn Shamokin, Ebrill 10 a'r 11, 1875. Y gynhadledd am 2 o'r gloch y dydd cyntaf, pryd y disgwyllir pregeth gweinidogion, pregethwyr a chynrychiolwyr eglwys i cylch. Dros yr eglwys,
Shenandoah. W. J. THOMAS.

F. Parsh. D. S. Davies.—Mae y Parch. D. S. Davies yn awr yn Nghymru yn areithio ar Patagonia. Bwriadau ddychwelyd i New York cyn diwedd mis Ebrill.

Br. FARW,—Mawrth 28, yn Vernon, JOHN J. LEWIS, o Utica, yn 31 ml. oed.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 36. RHIF. 4.

EBRILL, 1875.

RHIF. OLL, 424.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD.
LLYFR Y DATGUDDIAD
YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.

Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.

PENNOD IV.

Rhagarweiniad i'r rhan brophwydol o'r Datguddiad, pennodau iv. e.

Yn fy mhennod ddiweddar, mi a adolygais y tair pennod gyntaf o'r Datguddiad, yn cynwys hanes gweledigaeth gyntaf yr ygrifenydd yn Patmos—gweledigaeth o Fab gogoneddedig Duw, yn nghyd a'i genadwriaethau at saith eglwys Asia. Yn yr awdurdod i Ioan i ygrifenu y llyfr yma, mi a ddywedais am ei ran driphlyg a fynegwyd gan yr Iachawdwr. Yr oedd Ioan i ygrifenu y pethau a welodd, a'r pethau sydd, a'r pethau a fydd ar ol hyn. Y mae y ddau gyntaf o'r rhaniadau yma yn gynwysedig yn y pennodau a ystyriasom. Y mae y drydedd ran o'r llyfr—y rhan brophwydol—yn dechreu yn briodol gyda'r chwechfed bennod. Gellir ystyried pennodau y bedwaredd a'r bumod—yn y rhai y cyflwynir gweledigaeth danbaid o'r nefoedd—fel rhagymadrodd i'r drydedd ran neu y rhan brophwydol. At y ddwy bennod yma mi a alwaf sylw yn bresenol.

Yn nechreu y bedwaredd bennod, dywed Ioan wrthym iddo edrych "ac wele ddrws wedi ei agoryd yn y nef: a'r llais cyntaf a glywais oedd fel llais udgorn yn ymddyddan a mi, gan ddywedyd, Dring i fyny yma, a mi a ddangosaf i ti y pethau sydd raid eu bod ar ol hyn. Ac yn y man yr oeddwn yn yr yspryd: ac wele, yr oedd gorseddfainc wedi ei gosod yn y nef, ac un yn eistedd ar yr orseddfainc. A'r hwn oedd yn eistedd oedd yn debyg yr olwg arno i faen Jaepis a sardin; ac yr oedd enfys o amgylch yr orseddfainc, yn debyg yr olwg arno i smaragdus."

Y person enwog a welodd Ioan yn eistedd ar yr orseddfainc, oedd, yn ddiamau, y Tad trawyddol—Penllwydd mawreddog y gweinyddiad Dwyfol—swydd-waith yr hwn ydyw diogelu aarhydded yr orsedd dragwyddol. Yr enfys o

amgylch ogyrch yr orsedd oedd awgrymiad o addewid, yn dangos fod gorseddfainc y Trawyddol yn un, nid yn unig o farn, ond o ras. A Ioan a welodd "saith o lampau tân yn llosgi ger bron yr orseddfainc, y rhai yw saith yspryd Duw." Deallwyf hyn i fod yn arddangosiad cysgodol o'r Yspryd Glân. Ystyriai yr Hebraid saith fel rhif perffaith. Am hyny y saith lamp, neu'r saith yspryd, a arwyddant Yspryd Sanctaidd Duw.

Gwelodd Ioan hefyd "y'nghylch yr orseddfainc bedair gorseddfainc ar hugain; ac ar y gorseddfainciau bedwar henuriad ar hugain yn eistedd, wedi eu gwisgo mewn dillad gwynion; ac yr oedd ganddynt ar eu penau goronau aur." Efe a welodd hefyd bedwar o greaduriaid byw—wedi eu cyfieithu yn anmhrìodol yn ein Beiblau ni "anifeiliaid"—yn llawn o lygaid o'r tu blaen ac o'r tu ol (pen. iv. 4—9). (Y gair Groeg *zōon*, a gyfieithir "*anifail*" yn y Datguddiad, yn anmhrìodol iawn. Gwell o lawer fuaasai "*creadur byw*." Er hyny priodol cyfieithu y gair yn anifail, pan yn cyfeirio at aberth, fel y gwneir yn yr epistol at yr Hebraid. Ond gwrthun dweyd fod anifail yn molianu Duw, gan roddi gogoniant ac anrhyddedd iddo, a'i alw yn Sanct, Sanct, fel y gwneir yn y Datguddiad.—Y CYF.)

Deallir yn gyffredinol mai cyrychiolwyr yr Eglwys, waredigol yn y nef ydynt y pedwar henuriad ar hugain. Ond "y creaduriaid byw," pwy ydynt hwy, a pha beth a arddangosant? Mewn ymddangosiad y maent yr un fath a'r "creaduriaid byw" y rhai a welodd Ezeziel ac Ezeiah yn nechreuau eu gweledigaethau prophwydol, y rhai a elwir yn gerubiaid a seraffiaid. Nid oes genyf amheuaeth na fyddai yn briodol galw "creaduriaid byw" y Datguddiad yn gerubiaid. Ond cerubiaid, beth ydynt? Y mae genym grybwyllion mynych am danynt hwy a'u gweithrediadau yn yr Hen Destament. Ceir, pan yrwyd ein rhieni cyntaf allan o ardd Eden, fod "o'r tu dwyrain i ardd Eden, y cerubiaid, a chleddyf tanllyd yagwydedig wedi eu gosod i gadw ffordd pren y bywyd," (Gen. iii. 24.) Y cerubiaid a welodd Ezeziel a ddarlunir fel yn dal i fyny orsedd Duw, ac fel yn cytansoddi drwy eu hadenydd a'u holwynion gerbyd ei ogoniant Ef (Ezec. i. 26; x. 1). Dywedir am Dduw Israel

yn y ddeunawfed Salm, "Marchogodd hefyd ar y cerub, ac a eheddodd: ie, efe a eheddodd ar adenydd y gwynt."

Am arwyddocad cysgodol y cerubiad y mae amryw farnau wedi eu lletya. Cyfrifai Mr. Hutchinson a'i ganlynwyr hwynt fel yn arwyddlunio o'r Drindod. Ond y mae y drychfeddwl yna yn rhy wrthun i ofyn am ystyriaeth. Darlunir Duw Israel yn wastadol ar wahan oddi wrth y cerubiad. Y mae ef yn cael ei wasanaethu a'i addoli ganddynt. Efe a eisteddodd "rhwyng y cerubiad," ac nis gallasai fod yn cael ei arddangos drwy y cysgodau yma.

Meddyliodd rhai fod y cerubiad yn arddangosiadau cysgodol o *alluoedd a symudiadau natur*, y rhai y mae Duw yn dwyn i ben ei fwrladau rhagluniaethol drwyddynt. Ond nis gallaf fi fod o'r farn yma. Nid ydynt yn adsodiadau, ond bodau personol. Y mae swyddi a gweithredoedd personol yn cael eu priodoli iddynt. Unant gyda bodau personol eraill mewn canu mawl i Dduw a'r Oen, (Esa. vi. 3; Dat. v. 8—11.)

Ac nid yn unig y maent yn fodau personol, ond bodau *nefol*. Y mae eu cartref yn y nef. Y mae eu gwaith a'u haddoliad yn agos i'r orsedd tragwyddol.

A ydynt hwy gan hyny yn ddosparth neillduol o fodau nefol? neu a ydynt yn *urdd* ragorach o ddosparthiadau hanfodol—angylion sanctaidd ac eneidiau gwaredig? Yr wyf fi yn tueddu at y farn ddiweddfaf. Nid ydym ni yn gwybod ond am ddau o ddosbarthiadau gwahanol o fodau nefol—angylion a dynion gogonededig. Eto, yn mysg y rhai yma darllenwn am wahanol urddau—rhai yn uwch a rhai yn is; rhai yn agos i'r orseddfainc, ac eraill yn fwy o belllder oddiwrthi. Y mae "tywysogaethau ac awdurdodau yn y nefolion lleodd." Y mae angylion ac archangylion, cerubiad a seraffiaid. Ac o'r rhai hyny sydd wedi myned oddiar y ddaear i'r nefoedd, y mae rhai yn mhellach yn mlaen nag eraill; gan fod pob un i gael ei dalu yn ol ei weithredoedd.

Y cerubiad a'r seraffiaid, feddyliwyf, ydynt yn mysg yr urdd uchelaf o fodau nefol—hwyryach yr uchelaf oll—y rhai sydd yn sefyll yn nesaf at y Tragwyddol, ac yn weision neillduol ei orseddfainc Ef.

Yn wir, y mae yr holl angylion yn weision i Dduw. Ehedant ar ei negeseuau ef o drugaredd a barn. Y maent hwy "yn gwneuthur ei air ef, gan wrandawar leferydd ei air ef." Eto gall rhai fod yn fwy neillduol felly nag eraill, yn sefyll yn agosach at Dduw, ac yn ymrwymedig yn fwy uniongyrchol yn ei wasanaeth; ac y mae hyn yn ymddangos i mi yn wirionedd am y cerubiad. Y maent hwy yn arbenigol yn *weision gorseddfainc Duw*.

Ac y mae hyn yn cyduno a'r oll ydym yn glywed am danynt yn yr Ysgrhythrau. Yn y deml a'r babell Iuddewig, lle yr oedd ffurfiau

o'r cerubiad, yr oedd eu lle yn agos at y Sect-nah gogoneddus—yr amlygiad gweledig o bresenoldeb y Goruchaf. A phan welodd Esaiiah "yr Arglwydd yn eistedd ar orseddfa uchel a dyrchafedig, y seraffiaid oedd yn sefyll oddiar hyny; a llefodd y naill wrth y llall ac a ddywedodd, Sanct, Sanct, Sanct, yw Arglwydd y lluoedd." Er hyny, yr oedd y cerubiad a welodd Ezeziel mewn agwedd amlycach o wasanaeth. Fel y dywedais, arddangosir hwy fel yn dal i fynyr orseddfainc Duw, ac fel yn cyfansoddi cerbyd ei ogoniant Ef. Darlunia y Salmwydd yr Hollalluog fel yn marchog ar y cerub—

Marchogodd ar y cerub
Mewn mawredd a bri.

Hefyd, arddangosir yn y Datguddiad y creaduriaid byw, y cerubiad, a'u lleoedd fel "*y'nghanol* yr orseddfainc, ac y'nghylch yr orseddfainc."

Y mae yn ddiambheuol fod y lle yma o anrhyddedd yn cael ei feddiannu, ac wedi bod o'r dechrenad, gan urdd ragorach o angylion. Ond a feddienir ef gan yr angylion yn unig? Neu a oes cyfran o'r gwaredigion yn gydgyfranog a hwynt yn y gwasanaeth a'r anrhyddedd yma? Oddiethr am un adran, a hwnnw yn y pennodau a ystyrir genym, gallasem deimlo yn rhwymedig i ateb y gofyniad yn negyddol. Yn y weledigaeth o'n blaen, "*y creaduriaid byw, y cerubiad, y rhai sydd y'nghanol yr orseddfainc, ac y'nghylch yr orseddfainc,*" a unant gyda'r pedwar henuriad ar hugain i ganu caniad newydd y gras prynedigol (pen. iv. 10, 11). A phan gymerodd yr Oen y llyfr allan o ddwyllaw yr hwn oedd yn eistedd ar yr orseddfainc, "*y pedwar creadur byw a'r pedwar henuriad ar hugain a syrthiasant ger bron yr Oen, . . . a hwy a ganasant ganiad newydd, gan ddywedyd, Teilwag wyt ti i gymeryd y llyfr, ac i agoryd ei seliau ef; oblegyd ti a laddwyd, ac a'n prynaist ni i Dduw trwy dy waed, allan o bob llwyth, ac iaith, a phobl, a chenedi,*" (pen. v. 9.)

Nid oes modd gochelyd grym yr adran yma. Y creaduriaid byw, y cerubiad, ydynt yma yn uno gyda'r cynrychiolwyr eraill o'r Eglwys waredig, i ganu cân y gras prynedigol—cân yr hon nis gall neb ei dysgu ond y rhai a waredwyd o fysg dynion. (Gwel Dat. xiv. 3.) Am hyny, yr adran yma, yr hon sydd wedi bod yn hir yn ddyswch i esponwyr, a'r hon y mae llawer wedi ymdrechgu egluro ymaith, a ystyriwyf fi fel yn ddatguddiad gogoneddus. Sierha hyn ni o'r anrhyddedd uchel a osodir ar y seintiau, neu ar gyfran o honynt, yn y byd nefol. Dywed ein Hiachawdwr wrthym eu bod "*fel yr angylion sydd yn y nefoedd,*" ac "*yn gyd-~~sedd~~ a'r angylion,*" ond yr ydym ni yma yn cael ein hysbysu eu bod i gael eu cyfrif gyda'r cerubiad a'r seraffiaid—yn mysg yr urdd uchelaf o yspriedion nefol, y rhai a safant yn nesaf at y Tragwyddol, ac mewn modd arbenig yn weision ei orseddfainc Ef.

Y mae dullweddau a gwynebau y cerubiad yma wedi cael eu hystyried yn gyffredinol, gyda chymwysder, feddyllywyl, fel yn ddangosiadol o'u cymeriadau, a'u cyneddffau, a'u galluoedd. Yr oedd y cyntaf yn debyg i lew, i ddangos eu dewrder a'u gallu; yr oedd yr ail yn debyg i lo, neu ych ieuanc, i ddangos eu hamynedd at waith; yr oedd gan y trydydd wyneb dyn, i ddangos eu dealltwriaeth; yr oedd y pedwerydd yn debyg i eryr yn ehedeg, i ddangos cyflymder eu symudiadau yn nygiad i ben wasanaeth Duw. Yr oeddent hefyd wedi eu cynysgaethu ag adenydd, ac ya mhellach, yr oeddent "yn llawn o lygaid o'r ta blaen ac o'r tu ol," i ddangos y cyneddffau ydym wedi briodoli iddynt.

Ond heb aros ychwaneg ar y creaduriaid byw, y cerubiad, awn rhagom at ranau arosol y wel-edigaeth dan sylw.

A loan a welodd yn neheulaw yr hwn oedd yn eistedd ar yr orseddfainc, lyfr wedi ei ysgrifioedd oddifewn ac oddiallan, wedi ei selio a saith sel. Ac efe a welodd "angel cryf yn cyhoeddi â llef uchel, Pwy sydd deilwng i agoryd y llyfr, ac i ddattod ei seliau ef? Ac nid oedd neb yn y nef, nac yn y ddaear, na than y ddaear, yn gallu agoryd y llyfr, nac edrych arno," (pen. v. 1—3.)

Y llyfr hwn a welodd Ioan nid oedd wedi ei amgau a chloriau, fel ein llyfrau ni. Rhof fawr o femrwn ydoedd, wedi ei droi i fyny yn dyn, a'i selio â saith sel; fel pan yr agorid un sel, galleid ei ddattroi am ryw gymaint, i amlygu yr hwn oedd dani; a phan agorid sel arall, galleid ei ddattroi yn mhellach, i amlygu ychwaneg. Llyfr y brophwydoliaeth oedd hwn—llyfr bwriadu anolrheiniadwy Duw—i fewn i'r hwn nid oedd un bod creuedig yn y nef, nac ar y ddaear, nac unrhyw le arall, yn abl i edrych.

A loan a ddywed, "Ac mi a wylais lawer, o achos na chaed neb yn deilwng i agoryd ac i ddarllen y llyfr, nac i edrych arno. Ac un o'r henuriaid a ddywedodd wrthyf, Nac wyla: wele y Llew yr hwn sydd o lwyth Juda, Gwreiddyn Dafydd, a orchfygodd i agoryd y llyfr, ac i ddattod ei saith sel ef," (pen. v. 4, 5.)

Yma y mae yr Arglwydd Iesu Grist, "y Llew yr hwn sydd o lwyth Juda, Gwreiddyn Dafydd," yn cael ei ddwyn gyntaf i'r olygfwr nefol. Y mae ef yn dyfod rhagddo fel oen wedi ei ladd mewn ymddangosiad, ac yn cymeryd y llyfr o law yr hwn oedd yn eistedd ar yr orseddfainc. Tyr ef y seliau gwrthysig, dettrydd yr ysgrifol cyfrin, a dengys y cysgodau prophwydol ydynt guddiedig o'r tu ol iddi, (pen. v. 6, 7.)

Cawn yma, rhaid i mi ddweyd wrth fyned heibio, un o'r profion mwyaf diymwad yn y Beibl o ddwyfoldeb priodol ein Harglwydd Iesu Grist. Nid oedd bod creuedig yn y nef, nac ar y ddaear, nac yn unrhyw le arall, allasai dori y seliau yma, neu amlygu yr hwn oedd guddiedig o dan-ynt. Mewn geiriau eraill, nid oes bod creuedig ya y bydsawd a all edrych allan i bellder y

dyfodol dygwyddiadol, a dywedyd wrthym beth a fydd ar ol hyn. Ond gall Crist wneud hyn yn anfaeledig; ac fel hyn profa ei hawl o ddwyfoldeb priodol.

A phan gymerodd yr Oen y llyfr, "y pedwar creadur byw a'r pedwar henuriad ar hugain a syrthiasant ger bron yr Oen; a chan bob un o honynt yr oedd telynau, a phialau aur yn llawn o arogl-darth, y rhai ydyw gweddiau y saint," neu y rhai a arddangosant weddian y saint. "A hwy a ganasant ganiad newydd, Teilwng wyt ti i gymeryd y llyfr, ac i agoryd ei seliau ef: oblegid ti a laddwyd, ac a'n prynaisst ni i'r Duw trwy dy wad allan o bob llwyth, ac iaith, a phobl, a chenedl; ac a'n gwnaethost ni i'r Duw ni yn freninoedd, ac yn offeiriad; ac ni a deyrnaswn ar y ddaear," (pen. v. 8—10.)

Y gân yma, fel y dywedais yn flaenorol, a ganwyd gan gynrychiolwyr yr Eglwys waredig yn y nef. Nis gallai neb arall ei chanu. Yr oedd côr mawr yr angylion yn sefyll yn ddistant yn ymyl, pan oedd y rhan yma o'r gwasanaeth nefol yn cael ei gyflawni.

Ond pan ganwyd y gân newydd gyda'r rhai gwaredig, cyflwynwyd cydgan mawreddog, yn yr hwn y gallasai seintiau ac angylion, a holl lu'r nefoedd uno. A loan a ddywed, "Ac mi a edrychais, ac a glywais lais angylion lawer yn nghylch yr orseddfainc, a'r creaduriaid byw, a'r henuriaid: a'u rhifedi hwynt oedd fyrddiynau o fyrddiynau, a miloedd o filoedd; yn dywedyd a llef uchel, Teilwng yw yr Oen, yr hwn a laddwyd, i dderbyn gallu, a chyfoeth, a doethineb, a chadernid, ac anrhydedd, a gogoniant, a bendith. A phob creadur a'r sydd yn y nef, ac ar y ddaear, a than y ddaear, a'r pethau sydd yn y môr, ac oll a'r sydd ynddynt, a glywais i yn dywedyd, I'r hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfainc, ac i'r Oen, y byddo y fendith, a'r anrhydedd, a'r gogoniant, a'r gallu, yn oes oesoedd. A'r pedwar creadur byw a ddywedasant, Amen. A'r pedwar henuriad ar hugain a syrthiasant i lawr ac a addolasant yr hwn sydd yn byw yn oes oesoedd," (pen. v. 11—14.)

Gwelwn yma gyda'r fath addoliad a brwdfrydedd angerddol y mae yr Oen, yr Arglwydd Iesu Grist, yn cael ei addoli yn y nefoedd. A wna'i bodau nefol offrymu y fath addoliad—y fath a offrymir i'r hwn sydd ar yr orseddfainc—i ryw un heblaw dynsawd enwog Dwyfol? A fnaesent hwy yn euog o'r eilunaddoliaeth o addoli, yn ol y dull yma, greadur fel hwy eu hunain? Cyn gadael y ddwy bennod yma (iv., v.) a dechreu ar y rhan brophwydol o'r Datguddiad, dichon y byddai yn dda sylwi ar ychydig o adranau yn fwy neillduol:

1. Beth ydym i ddeall wrth y "môr o wydr yn debyg i grystal," yr hwn a welodd Ioan o flaen yr orseddfainc? (pen. iv. 6.) Y rhan luosocaf o esbonwyr a feddyliaent fod yma gyfeiriad at y "môr tawdd" yr hwn a osododd Solomon

yn y deml, wedi ei fwrladu er golchiadau a phuredigaethau, yr hwn oedd "ddeg eufydd o ymyl i ymyl." Ond amhenwyf y ffaith o'r fath gyfeiriad. Yr olygfa yn y weledigaeth yma yw, nid y deml luddewig, ond yn hytrach y nefoedd ei hun, lle yr oedd gorseddfaine Duw, a'r creaduriaid byw gyda'r henuriaid, a'r myrddiynuau dirifedi o adolwyr angylaidd. Meddyl-iwyf mai yr hyn a ymddangosodd i lygad yr Apostol yn debyg i fôr o grystal llyfn, oedd yn hytrach y *pulmant* oddiamgylch yr orseddfaine lle y presenolai yr addolwyr eu hunain. Ac y mae hyn yn cyduno a gweledigaeth arall yn y llyfr rhyfedd yma, pen. xv., "Ac mi a welais megys môr o wydr wedi ei gymysgu â thân; a'r rhai oedd yn cael y maes ar y bwystfil, ac ar ei ddolw ef, ac ar ei nôd ef, ac ar rifedi ei enw ef, yn sefyll ar y môr gwyr, a thelynnau Duw ganddynt." Nid ydynt yn ymdrochi yn y môr, na golchi na phuro eu hunain ynddo. Nid oes angen golchiadau arnynt yn y nefoedd. Ond hwy a safant arno, fel ar balmant llyfn a dysglauer.

2. Paham y mae cân y gras prynedigol, a genir gan y creaduriaid byw a'r henuriaid, yn cael ei galw yn *ganiad newydd*? (pen. v. 9.) O herwydd yn y lle cyntaf, ei bod mewn cydmariaeth yn gân newydd yn y nef. Ni fu yn cael ei channu yn wastadol, nac am gyfnod hir iawn. Cyfaneddwyd y nefoedd gan creaduriaid sanctaidd a dedwydd, oesoedd meithion cyn i'r gân newydd erioed gael ei dyganu yn y gororau gwynfydedig hynny. Yr oedd angylion dysglauer, o wahanol urddau, wedi dyrchafu eu calonau a'u lleisiau mewn mawl i'w Hollalluog Grawdwr, gan ddywedyd, Teilwng wyt, O Arglwydd, i dderbyn gogoniant, ac anrhydedd, a gallu: canys ti a greaist bob peth, ac o herwydd dy ewyllys di y maent, ac y crewyd lwynt. Ond ni chausant hwy erioed gân newydd y gras prynedigol. Nid oedd ganddynt ddrychfeddwl am y fath gân, nac amgyffrediad y gallesid byth neu y byddai yn cael ei hoffrymu. Canwyd y gân newydd ar y ddaear, cyn ei chlywed yn y nef. Cyn i eneidiau gwaredig i gael eu casglu oddiar y ddaear, a'u derbyn i syny i'r nef—ni ddechreuodd y creaduriaid byw a'r henuriaid addoli yr Oen, gan ddywedyd, Teilwng wyt ti i gymeryd y llyfr, ac i agoryd ei seliau ef: oblegid ti a laddwyd, ac a'u prydais ni i Dduw trwy dy waed, allan o bob llwyth, ac iaith, a phobl, a chenedl."

Ond gellir galw y gân yma yn newydd hefyd, ar gyfrif ei *dyddordeb goreuol*. Y mae o'r fath natur iel y bydd yn wastadol yn newydd. Nis gall byth fyned yn hen; neu (yr hyn sydd yr un peth) ddyfod yn annyddorol. O bob pwnc yn y nefoedd y mwyaf dyddorol ydyw y cafiad prynedigol. Wrth gwrs nis gall eneidiau gwaredig byth golli eu dyddordeb ynddo; gan mai o'r braidd y mae yr angylion yn llai ystyriol o

hono na hwy. "Ar yr hyn bethau y mae yr angylion yn chwenychu edrych." Yn mhau amser, geill gallu creadigol a doethineb oruchel a daioni cadwedigol, golli rhywbeth o'u newydddeb a'u dyddordeb; ond nid felly y gras prynedigol. Bydd y pwnc yma yn newydd yn wastadol, oblegid y mae cyfoeth Crist yn *anchwiliadwy*; a'r cariad a amlygwyd yn y waredigaeth sydd *uwchlaw grybodaeth*; a'r dathliad o hono yn nghanladau'r gwaredigion ni phaid byth.

3. Yn agos i ddiwedd y gân newydd, arddangosir y rhai gwaredig fel yn dywedyd, "Ac a'n gwnaethost ni i'n Duw ni yn freninoedd, ac yn offeiriad, ac ni a *deyrnasau ar y ddaear*," (pen. v. 10.) Beth a arwyddocâ hyn? A ydyw y gwaredigion yn y nef i ddyfod yn ol i'r ddaear, a theyrnasu yma yn llythyrenol gyda Christ? Meddylwn nad ydynt. Yr holl olygfa a ddangosir yn y weledigaeth sydd gysgodol. Y creaduriaid byw a'r henuriaid a gysgodant yr Eglwys waredig. Eu cân a arwyddocâ, nid eu bod i ddisgyn yn llythyrenol i'r ddaear, a chael coronau a theyrnasodau yma, ond fod Eglwys Dduw eto i lywodraethu ar y ddaear. Y mae hi i orchfygu pob buddianau eraill. Yn ngeiriau Daniel, "A'r freniniaeth a'r llywodraeth, a uwaredid y freniniaeth dan yr holl nefoedd, a roddir i bobl saint y Goruchaf," (Dan. vii. 27.)

4. Y gydgan fawreddog, yn yr hon yr una yr holl nefoedd, a arddangosir yn diwedd fel hyn: "A phob creadur a'r sydd yn y nef, ac ar y ddaear, a than y ddaear, a'r pethau sydd yn y môr, ac oll a'r sydd ynddynt, a glywais i yn dywedyd, "I'r hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfaine, ac i'r Oen, y byddo y fendith, a'r anrhydedd, a'r gogoniant, a'r gallu, yn oes oesoedd," (pen. v. 13.)

Y mae yr iaith yma wedi ei dyfynu yn aml, fel yn profi yr athrawiaeth o ddychweliad cyffredinol. "Pa gylyd bynag y dichon teyrnasiad pechod fod, daw yr amser pan fydd pob creadur yn y nef, ac ar y ddaear, a than y ddaear, ac yn mhob lle arall, yn cael eu dwyn at Grist, ac i uno mewn canu mawl i Dduw a'r Oen yn oes oesoedd." (Wrthbrawf digonol i'r twyll yma ydyw cofio mai *nid prophwydoliaeth* ydyw yr iaith a ddefnyddir yma. Nid yw yn perthyn i'r rhan brophwydol o'r Datguddiad. Dechreu hono fel y dywedais, ydag agoriad y chwechfed bennod. Nid yw loen yma yn rhagfynegu dychweliad cyffredinol i gael ei gyflawni yn mhell yn blaen yn nghylchroadau amser, ond cofnoda yr hyn a welodd ac a glywodd yn weithredol yn amser y weledigaeth. A beth a welodd ac a glywodd ef? Efe a glywodd bob creadur ag oedd y pryd hwpw yn y nef—angylion sanctaidd ac yspydion dynion sanctaidd—cyfrif rhai o'r cyfryw oeddent eto yn pydru ar y ddaear, neu dan y ddaear, neu yn y môr—efe a'u clywodd lwynt oll yn canu a llef uchel, "I'r hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfaine, ac i'r Oen, y byddo y fendith, a'r anrhydedd, a'r go-

goniant, a'r gallu, yn oes oesoedd." Dyma yr oil o Gyffrediniaeth (*Unicerealism*) y mae yr adran hon yn ddysgu; ac nid oes yma, fel y gwelir, Gyffrediniaeth o gwbl. Meddienid y nefoedd y pryd hwnw, a meddienid hi yn oes oesoedd, i ganu caniadau o fawr i Dduw a'r Oes; pan y gadewir y bwystfil a'r gau-brophwyd i gnoi a dargnoi eu tafodau gan boen, ac i gablu Duw'r nefoedd, ac eto heb edifarhau am eu gweithredoedd drwg.

(Diwedd y bedwaredd bennod.)

Amrywiaethol.

PABYDDIAETH.*

GAN Y PARCH. G. GRIFFITHS, CINCINNATI.

DANGOSG.

PEN. I. Wedi ychydig ragarweinlad yn yr hwn y sylwir ar bwysigrwydd y testyn, a'i deilyngdod o ystyriaeth, cymerir bras-olwg ar ddechreuad a chynydd Pabyddiaeth, a'r amgylchiadau a fuont iswasanaethol i hyn.

PEN. II. Rhai o brif erthyglau gwahanlaethol Pabyddiaeth: 1. Anffaelidigaeth yr Eglwys. 2. Goruchafiaeth y Pab. 3. Ei saith Sacrament. 4. Purdan. 5. Addoliad y seintiau.

PEN. III. Rhai o Ddefodau Pabyddiaeth. Wedi byr grybwylliad am amryw eraill nodir yn helaethach, Ddefodau y Dwfr Sanctaidd, Cysegriad y Clychau, yr Eglwysydd a'r Mynwentydd.

PEN. IV. Ffrwythau ymarferol Pabyddiaeth. 1. Traisarglwyddiaeth. *2. Anwybodaeth. 3. Ofergoelodd. 4. Llygredigaethau. 5. Amwariaeth a chrealondeb.

PENNOD I.

Yn ngoleuni dygwddiadau diweddar a gymerasant le yn y wlad hon yn gystal ag ar Gyfandir Ewrop, ymddengys y testyn yn un o bwys a dyddordeb neillduol. Hawlia sylw, ac y mae yn sicr o'i gael hefyd. Cymeraf yn ganiataol y dysgwylid i ni ei ddeall yn ei ystyr gyfyng—fel teitl yreglws hono a gydnabyddia ei Santeiddrwydd o Rufain fel ei hunig Lywodraethwr a Puen—ac nid fel ei defnyddir weithiau i oed allan yr arddangosion o'i hyspryd a'i harferiadau yn mysy enwadau eraill hefyd.

Nis gallaf lai na gwneyd rhywfaint o sylw o ddechreuad Pabyddiaeth, a chrybwyll am rai o'r amgylchiadau a fuont iswasanaethol iddi yn naddlygiadau boreuaf ei nodweddiad. Eto, rhag gormesu ar ofod a ddylid ei roddi i gyfmodau diweddarach, wedi iddi gyrhaeddyd

uchafradd ei rhwyg a'i hawdurdod, ni wnaeth fawr yn ychwaneg na chyffwrdd yn ysgrifau hwynt. Er bod Eglwys Rhufain er's llawer canrif bellach yn gyfoethlog, yn urddasol a helaeth iawn ei dylanwad, er bod brenhinoedd yn dadmaethod, a breninesau yn fam-maethod ynddi—er bod marslandwyr enwocaf y gwledydd yn bwrw eu miloedd o aur ac arian i'w thrysorfa, a thywyseigion yn ymostwng wrth wadnau ei thraed, hyspys i'r cyfarwydd mewn hanesiaeth mai bechan a gwael ydoedd yn ei chychwyniad—truan, digysur a helbulus gan dymhestloedd ysgythrog erledigaethau. Nid llawer o eglwysi a blaenwyd erioed tan amgylchiadau mwy anffafriol, neu a weithiasant eu ffordd yn mlaen trwy fwy o rwystrau. Paul fu yn offeryn ei sefydliad. Yr ydoedd yn garcharor ar y pryd yn Rufain wedi ei anfon ymo o Asia i gael ei brofi o flaen Cesar am achwyniad o fradwriaeth a therfysg, a wnaed gan ei gydgenedl yn ei erbyn. Mewn cadwya y pregethai ac a milwr yn ei wylled, ac yn ei ddilyn fel ei gysgod i bob-man, a'i ddiwedd a fu merthyrdod am air Duw a thystiolaeth Iesu Grist. Hawdd y gellir dirnadd am nerth y rhagfarnau a gynrychid yn meddyliau y werin, yn erbyn plaid a fuffrwyd gan berson yn sefyllfa ac o'r cymeriad a briodolid i'r Apostol. Nid gorchwyl hawdd oedd eu gorchfygu, ac nid ychydig o wroldeb moesol oedd o'tynol i broffesu eu hathrawiaethau wedi ei argyhoeddi o'u gwrlionedd, mewn dinas ag yr oedd eilunaddoliaeth mor frigog, a than deyrnasiad y mwyaf creulon o'i Hymerawdwr paganadd.

Eto, heb ei ddychrynu gan agwedd fygythiol pethau o'i amgylch, Paul a arhoes ddwy flynedd gyfan yn ei dy ardrethol ei hun, ac a dderbyniodd bawb a'r oedd yn dyfod i mewn ato, gan bregethu teyrnas Dduw, ac athrawiaethu y pethau am yr Arglwydd Iesu Grist, gyda phob hyfder yn ddiwahardd. A rhai a gredasant y pethau a ddywedodd. Ac yn ei lythyr at y Philipipiadau, a ysgrifennwyd o Rufain, llawen hyspysa ei frodyr ddarvoud i'w garchariad a'i alltudiad ddyfod yn hytrach er llwyddiant i'r efengyl. Yn gymaint a bod ei rwymau ef yn Nghrist yn eglur yn llys Nero, ac yn mhob lle arall: ac i lawer o'r brodyr yn yr Arglwydd fynyed yn hyfachu wrth ei rwymau ef, a bod yn hyfachu o lawer i draethu y gair yn ddiol. Ac yn anerchiad diweddgloawl yr epistol dywed fod y saint oll yn uno ag ef, ac yn benaf y rhai sydd o *denia Cesar*. Dyma yr eglwys wedi ei chorffori, ond nid oes yn ei chyfansoddiad ddim y gallai craffineb neu ddoethineb ddynol ddysfalu oddiwrtho am yr hyn y troes allan. Ac er hyn y'r oedd y lefain o'i mewn, a dirgelwch yr anwiredd eisoes ar waith ynddi—"Yn unig yr hwn sydd yr awrhon yn attal, a ettyl nes ei dynu ymaith. Ac yna y datguddir yr Anwir hwnw, yr hwn a ddifetha yr Arglwydd ag ya-

* Y traethawd gwobrweddig yn Eisteddfod Newark. Anfonir ef trwy ganiatad i'w gyhoeddi yn y *CENHADWR*. Mae y beirniad a minau yn gwahanlaethu yn nghylch cyfaddaer un can ynddo, ac iawn orgraff un erall. Dileals ei weilliau (?), ac addferais y geiriau i'w furi wreiddiol. Digon yma hysbysu y ffaith heb roddi fy rhestrm tros hyn.—G. G.

pryd ei enau, ac a ddileu â disgleirdeb ei ddyfodlad—sef yr hwn y mae ei ddyfodlad yn ol gweithrediad Satan, gyda phob nerth, ac arwyddion, a rhyfeddodau gau.

Pan ddechreuodd Cristionogaeth lwyddo ac ymledaennu yn y ddinas a'r amgylchoedd, ac ambell i uchel swyddwr, a gwragedd cyfrifol aïd ychydig ei derbyn a gwneyd arddellad cyhoeddus o honi, yr oedd dau beth arbenig yn perthyn i'r eglwys hon oedd yn tueddu i roddi iddi y flaenoriaeth ar ei chwiriwydd eglwys yn y parthau hynny, a pheri iddynt edrych i fyny ati—sef enwogrwydd Rhufain, lle yr ydoedd, fel arglwyddes holl ddinasoedd y byd, a'r ffaith iddi gael ei ffurfio gan y penaf, ar amryw ystyrion, o apostolion Crist, a mwynbau ei weinidogaeth tros gryn amser. Mae sylwadaeth fanwl yn ddigon i argyhoeddi un dyn, fod teimlad o ddibyniad yn y naill eglwys ar y llall yn arwain i brofedigaeth ddeublyg, sef i was-eidd-dra yn y wan, ac i draisarglwyddiaeth yn yr hon, mewn rhyw fodd, a'i cynorthwys. Tebyg mai mewn dacar o'r natur yna y disgynodd yr hedyn mwstad Pabyddol, ac y dechreuodd wreiddio. Mae yn amlwg oddiwrth y dyfyniad canlynol mai dyna farn yr hanesydd Daubigne: "Fe ymroddodd gweinidogion cyntaf Rhufain i efengyleiddio y dinasoedd a'r pentrefydd cymydogaeithol. Gan deimlad o orfod i apelio atynt mewn materion dyrys, fel at arweinwyr deallus, ac o ddiolchgarwch oedd ddyledus oddiwrthynt i eglwys y Brifddinas, cymhellwyd gweinidogion y Campagna i gynnal i fynu undeb agos â hwynt. Dirywiodd yr undeb rheymol hwn yn fuan nes y daeth yn ddibyniad. Daeth Eegobion Rhufain o dipyn i beth i ystyried y warogaeth, a delid iddynt felly yn wirfoddol a diwarafun, yn *deyrnged* ag yr oedd ganddynt hawl iddi. Os Rhufain ydyw brenines y dinasoedd, pahan na chaiff ei Gweinidog fod yn frenin yr Eegobion? Pahan na chaiff Eglwys Rhufain fod yn fam y byd crediniol? Pahan na chaiff yr holl genhedloedd fod yn blant iddi, a'i gair hi fod yn gyfraith iddynt? Yr oedd yn naturiol iawn i galon uchel-gelsiol dyn ymresymu fel yna. Dyna a wnaed gan Rufain falch."

PENNOD II.

Wedi cymeryd bras-olwg yn y bennod flaenorol ar Ddechreuad a Chynydd Pabyddiaeth nes y llawn ddatguddiwyd y dyn pechod ynddi, mab y gollledigaeth, yr hwn sydd yn gwrthwynebu ac yn ymddyrchafu goruwch pob peth a elwir yn Dduw, neu a addolir; hyd onid yw efe megis Daw, yn eistedd yn nheml Daw, ac yn dangos ei hun mai Duw ydyw, bwriadwyf yn hono wneuthur ychydig nodiadau ar rai o ertthyglau gwahaniaethol ei chred, a gyhoeddwyd ganddi yn nydd ei gogoniant penaf, yn enw a than nawdd Cyngor bythgofiadwy Trent.

1. ANFAELEDIGAETH YR EGLWYS. Myn-tynia fod yn rhaid wrth safon felly i apelio ati

mewn cwestiynau dyrys yn dal cysylltiad ag iachawdwriaeth ei deiliaid—i attal ymrsonau gofidus gydrhwng y ffyddloniaid a'u cadw yn undeb yr Yspryd a chlwlwm tangnefedd—bod y cyfryw wedi ei sefydlu: eto nad y Beibl ydyw, fel y credwn ni. Cydnabyddia yr Ysgrhythyr, beth bynag, fel *prif* ffynhonnell gwirioneddau yr efengyl. Ond gwâd yn bendant ei gyfaddaer i fod yn unig reol ffydd, bywyd, ac ymarwedd iad oherwydd y rheymau canlynol: (1.) Nad yw yn cynwys ond rhan o addysgiadau Crist, a bod yn yr hyn a gynnwysa bethau sydd ry uchel i amgyffredion llaweroedd. (2.) Tuag at fod yn sicr fod genym Gorff cyfan o Dduw-inyddiaeth Gristionogol, fod yn anheggorol ang-enrheidol i ni feddu yr hyn a *draddodwyd*, ac na *chronicwyd* gan y pedwar Efengylwr, yn gystal a'r hyn sydd ysgrifenedig yn y llyfrau sydd yn dwyn eu henbau. (3.) Mai trwy draddodiadau y Tadau Sanaidd o'i mewn hi yn unig y gellir dod i adnabyddiaeth o'r hyn sydd ddiffygiol, ac y maent yn cael eu troe-glwyddo o oes i oes. Hwynthwy yn unig sydd wedi eu hordeinio i ddsagu ei grefydd yn mysg yr holl genhedloedd, ac iddynt hwy y rhoes yr Iesu addewid o'i bresenoldeb i'w cadw rhag cyfelliorni bob amser hyd ddiwedd y byd. Mae gwrandaw arnynt hwy ynte yr un peth a gwrandaw ar yr Athraw mawr ei hunan.

Haera mai rhyfgy yn mhawb ond sydd trwy arddodiad dwylaw ei swyddogion hi, yn âch yr olyniaeth Apostolaidd, ydyw ymgymeryd ag esponio yr Ysgrhythrau, neu benderfynu beth sydd uniawngred. Qblegid (1.) Nad wyddant yn sicr a ydyw y *copy* sydd ganddynt yn ddilys ai nad ydyw, ac na feddant y fanteis sydd gan ei bysgolheigion hi i gael profion boddlonol o hyny. (2.) Er cael sicrwydd felly am ei ddwyfol awdurlaeth ni byddai gyfaddas a digonol hyffordwr ond yn unig i'r rhai a allent ei ddarllen yn yr iaith wreiddiol, a llawn feistrol i'r anhawderau hynny yn nghylch ei nodiant, ei lythyriaeth, ac ystyr y geiriau hynny ynddo sydd wedi peri cymaint o benbleth i ieithyddwyr dysgedigaf yr oesau. A chan fod hyny o gyraedd y lluaws, a'r wybodaeth y cyfeirir ati yn anheggorol, fod Duw o'i fawr gariad a'i ras wedi ei dwyn i oleuni, ac o fewn cyraedd pawb trwy yr *Eglwys Babaid*, a'i hapwyntio, fel y cynrychiolir hi gan Babau, Preladiaid, ac Offeiriaid urddedig, a *neb arall* i gadw allwedd y wybodaeth hon. Nid allaf wneyd allan oddiwrth eiriad penagored y testyn a fwriedid i'r ymgeiswyr ddynoethi trwy resymau dwyll ei hymhoniaidau. Os gwneid, digon o atebiad i haerllugrwydd ei hymffrost yn ei hanfaeledig-rwydd ydyw cyfeirio at ei gwrthddywediadau ei hun—ei gwrthodiad yn y canrifoedd cyntaf o rai o lyfrau y Testament Newydd, a gyfrifa yn ganonaidd yn awr—ac yn enwedig wrthodiad yr athrawiaeth o anfaeledigrwydd "Pio Nonno,"

wedi ei phasio gan yr Ecumenical Council diweddaf, gan nifer fawr o'i dynion dysgedigaf, dwiaiaf, a mwyaf dylanwadol.

2. GORUCHAFIAETH Y PAB. Dyma a ddyagrir yn Holwyddoreg yr Eglwys Babyddol ar y pen hwn: Fod yr Eglwys Lan Gatholig, trwy y nef a'r ddaear yn un—mai Crist yw ei Phen i gyd, ac ydyw *gweithredol* Ben y rhan fuddugoliaethus ohoni fry; ond am ei fod o angenrheidrwydd yn absenol o ran ei wedd ddynol oddiwrth y rhan filwriaethus ohoni yn y byd, er mai Efo ydyw ei *rhinweddol* Ben, ei fod wedi apwyntio y Tad Santaidd yn gyrrychlydd iddo, i lywio yn drefnus drosto ei holl achosion ar y ddaear—ei fod yntau ar gyfrif ei swydd fel y cyfryw goruwch holl arglwyddi, tywysogion, a brenhinoedd y ddaear; a bod hanesiaeth yn profi ei bod yn arferiad i ymherawdwr Cristionogol gynt fyned i Rufain i dderbyn yn oestyingedig, a thrwy seremoni ddwys-argraffiadol, eu coronau o'i law. Ac y mae wedi bod yn arferyd yr awdardod hon—yn rhanu y teyrmasoedd i'r neb y fynai—yn diorseddau ac yn codi i orseddau fel y byddai da yn ei olwg; ac er nad eill wneyd hyn y awr mor wyneb-agored a chydla llaw mor uchel ag y gwnai gynt—eto y mae ei ymyriadau presenol yn yr Almaen yn profi tu hwnt i bob dadl, er fod ewinedd y llewpard wedi eu tori, fod brychni ei groen yn aros.

3. Ei SACRAMENTAU. Deil allan eu bod yn saith o nifer—sef Bedydd, Arddodiad dwylaw yr Esgob, y Cymun, Penydiau, Priodas, Urddiad, a Goreniniad. Fod Bedydd yn allenedigaeth, y dwfr santaidd a gymwysir at y baban yn golchi ymaith ei halogfwydd, ac ym ei adferyd i ddolw yr hwn a'i hachubodd trwy ei farwolaeth. Pan y carir ef oddiwrth y bedyddfan fod y plentyn yn hollol santaidd, ac yn disgleirio mewn diniweidrwydd. Erbyn ei fod yn aeddfed i'r ail ordinhad y mae yr egwyddor rasol a blannwyd ynddo yn ei fedyddiad wedi dadblygu a myned ar gynydd, ac yn hono y cael ei llawn sefydlu. Dyna y *Confirmation*. Trwy gadw yn gaeth at lythyren yr hyn a lefarodd ein Hiachawdwr ar y Swper—"Cymerwch, bwyteu, hwn yw fy nghorff, yr hwn a dorir trosodd," tybiant fod y bara a'r gwin yn y Cymun yn cael ei droi i fod yn wir gnawd a gwaed yr Iesu. A ganlyn yw eu datganiad ar hyn: "We can never agree that those words should be received only in a figurative sense, because the Son of God, who was so careful to explain every thing to his Apostles which he taught them under parables and figures, said nothing of that kind to explain this matter; and it is thence evident that he left these words in their natural signification." Ni chrybwyllaf ond am un eto o'r saith, sef *penydiau*. Y rhai yn ol y Gyffes Ffydd Babyddol sydd wedi eu bwriadu er inaddeuant y pechodau a gyflawnir wedi bedyddiad—rhyw fath o fedydd tanllyd

puredigol ydynt i dyna oddiwrth y neb a ymgystuddia trwyddynt bob math o alcam a sothach llygredigaethau. Ond er effeithioled dwfr y Bedydd, bendithion dwylaw yr Esgob, Gwir waed y Sacrament, y Penydiau, a'r Eneiniad olaf, cred fod

4. PURDAN tu hwnt i derfynau y byd hwn, gydrhwng cartre truenus hereticaid anadferadwy a'r Baradwys ddedwydd lle y cartrefa y saint, i lawn barotoi ynddo y rhai y dedhreuwid y gwaith da arnynt yn y bywyd hwn, ac iddynt eu hunain, neu rywrai eraill trostynt, orphen talu yr hatling eithaf o'u dyled am eu troseddau ya ystod eu gyrfa yma. Os wyf wedi iawn-ddeall athrawiaeth Eglwys Rhufain ar hyn ni chredant fod pob pechod yn faddeuadwy yn Hades. Ond i'r gwrthwyneb na faddeuir y pechod yn erbyn yr Yspryd Glan yno mwy nae yma. Ac mai y pechodau a alwant yn ddistadl (*menial*) megis dweyd anwireddau, crib-ddeiliaeth, lladrata, meddwdod, a'u cyfelyb yn unig y gellir cael rhyddhad oddiwrthynt yn y Purdan. Ac mewn cysylltiad a chamweddau o'r dosparthiadau a enwyd, yn unol ag athrawiaeth trosglwyddiad rhlawedd, y gall gweddian, ac offrymau a gweithredoedd da y byw helpu i gymodi y Duw cyflawn a'r rhai sydd yn y Purdan, a byrhau eu poenau. Deallir oddiwrth hyn paham y mae cynifer o weddian tros y meirw yn ei gwasanaeth.

5. ADDOLIAID Y SEINTIAU. Teg yw cydnabod fod y rhai mwyaf deallus ohonynt yn gwadu yr haerlad eu bod yn talu yr *un fath* addoliad i Mair a seintiau eraill ag a dalant i'r Duwodd Santaidd, er fod yn sicr nad wyr y mwyafrif ohonynt y gwahaniaeth. Eto, fel na byddwyf yn agored i'r achwyniad o ddwyn camdystiolaeth yn eu herbyn, rheddaif iddynt y buddiant o'u heglurhad eu hunain o'r mater, ac yn eu geiriau eu hunain hefyd; "The catechism demonstrates the great difference there is between the manner of imploring God's aid and assistance, and that of the saints; for it expressly declares, that the Catholics pray to God either to bestow on them some blessing, or to deliver them from some misfortune: but since the saints are more acceptable in his sight than they are, they beg of them to be their advocates only, and to procure for them such things as they want. For which reason, the Catholics make use of two forms of prayer widely different from each other, for when they make their application to God himself, they say "HAVE MERCY ON US, HEAR US!" But when they address themselves to the saints, they only say "PRAY FOR US!" By which we are to understand, that in whatever terms these prayers which are directed to the saints are conceived, the intention of the Church and of her faithful servants always reduces them to that form." Nid ymgymeraf yn y fan yma a gwrthbrofi eu

tystiolaeth. Caf ddangos cyn y dybenaf mor llwyr y gwrth-brofir hi gan eu gweithredoedd eu hunain.

PENNOD III.

DEFODAU PABYDDIAETH. Amser a lle a ballai i mi sylwi arnynt bob yn un ac un. Chwyddid fy llith, a fwriedid ar y cyntaf ei chrynhoi i ychydig dudalenau, i gyfrol a fuasai yn geseiliad anhylaw, a baich rhy drwm i'w drafod. Mae rhyw ddefod yn perthyn braidd i bob rhan o'i gwasanaeth—seremoni wrth ethol y Tad Santaidd a chyflwyno iddo "Fodrwy y Pysgotwr"—seremoni wrth roddi y goron dair-onglog ar ei ben, i ddynodi ei fod yn Offeiriad, Ymherawdwr, a Brenin, ac wrth grogi yr agoriadau wrth ei wregys, fel arwydd fod awdurdod Ddwyfol ganddo i agoryd porth y ddinas nefol i'w ddysgyblion, a rhoddi iddynt fynyddiad hel-aeth i mewn i'w llawenydd diddarfod—seremoni wrth goroni y gwryfon, ac wrth gysegru y gwely priodasol.

Edrychwch, ebe Paul, na bo neb yn eich anrheithio trwy philosophi a gwag dwyll, yn ol traddodiad dynion, yn ol egwyddorion y byd, ac nid yn ol Crist. Eithr yn ofer, ebe Mab Duw, y maent yn fy addoli gan ddyegu yn lle dysgeidiaeth orchymynion dynion. Canys gan adael heibio orchymynion Duw, yr ydych yn dal traddodiad dynion: sef golchiadau ystenau a chwpanau—a llawer eraill o'r cyffelyb bethau yr ydych yn eu gwneuthur; gan ddiryimu gair Duw â'ch traddodiad eich hunain, yr hwn a draddodasoch chi. Yn ol barn gydwybodol pob darllenydd deallus a diragfarn, o'r tu allan i'w therfynau ei hun, y mae yr Eglwys Babyddol wedi syrthio i'r cyfeiliornad yna a gondemnr gan y Prophwyd mawr ei hunan, ac y rhybyddir ni hefyd gan y ffyddlonaf a'r galluocaf o'i apostolion i fod ar ein gwylladwriaeth rhagddo—wedi cyfnewid symledd yr efengyl am chwarcuaddiaeth llam-ddelwau (puppets) ac wedi llwyr-golli hyny o ysprydolrwydd crefydd a fu ganddi unwaith yn mhentyran anferth ei defodau disynwyr a gwageaw.

Ond dadleua y Pabydd mai ein hanwybodaeth ni o'u harwyddocad ydyw yr achos ein bod yn eu hanghymeradwyo a'u gwrthod, a phe byddai i ni gymeryd y drafferth i astudio addysgiadau pwysig eu harwyddluniau y llwyr argyhoeddid ni fod dyben da iddynt oll, a bod eu dylanwad o fawr gynorthwy i ddefosiwn ac ymarweddiad santaidd. Beth bynag, er mwyn cadw at fy mhenderfyniad i beidio a gwastrafu gofod gyda phethau a ystyriwn sydd blentynaidd ynddynt eu hunain, eto yn wrthun a niweidiol yn y defnydd a wneir ohonynt, gadawaf y gangen hon gyda chrybwylliad am un neu ddwy o'u seremoniau mwyaf cyffredin ac adnabyddus i'r llawys.

Meddyliar, er engraffit, am eu defodau gyda'r "Dwfr Santaidd." Y mae hwnw wedi ei gys-

egru trwy weddi ac mewn moddau eraill, ac yn cael ei ddodi mewn llestr wrth ddrws yr eglwys i'r gynulleidfa daenellu eu hunain ag ef ar eu mynediad i fewn. Credir fod rhinwedd ynddo i ddadswyno, ac i gadw ysprydion drwg ac anffodion draw. Cysegriad y Clychau hefyd sydd ddefod arall a gadwant i fynu yn ofalus. Gwneir hyn gan yr Esgob trwy eu golchi oddi-fewn ac oddiallan gyda dwfr a halen, ac wedi hyny eu heseinio ag olew. Ar ol hyny credir bod eu clychgynghaniadau, nid yn unig yn fwy soniarus i'r glust, ond o help mawr i'r offeiriad i fwrw cythreuliaid ymaith o'r gymydogaeith. I'r un rhywogaeth y perthyna cysegriad eu heglwys i a'i monwentydd—ei dyddiau gwyl, a'i hofferen uchel ac isel. Defodaeth ydynt o ben bwy gilydd—Lledrithiau mudion a dienaidd. Ffuriau yn unig a gynelir i fygydu yr ehud a'r anwybodus, eto mor amddifaid o elfenau bywyd ysprydol a'r cyrrff-pararogledig sydd er'a miloedd o flynyddau yn pharamidiau yr Aipht.

I barhan.

ADOLYGIADAU.

THE POLAR AND TROPICAL WORLDS. *A description of man and nature in the Polar and Equatorial Regions of the Globe*—p. p. 811. By Dr. G. Hartwig. Pub. by C. A. Nicholas & Co., Springfield, Mass. Hugh Heron, Chicago, Ill. 1874.

Dywedodd rhywun, na wyddai haner y byd sut y mae y rhan arall yn byw. Gallasai fyned yn mhellach a dyweyd nas gall un haner i'r byd ddychmygu chwaethach gwybod sut y mae y rhan arall yn byw. Os oes rhywun yn amheu hyn darlenned y llyfr a nodir uchod a chaiff weled fod rhai o drigolion y byd yma yn byw yn nghanol ia oesol ac eira parhaol, yn treulio tri chwarter o bob blwyddyn heb weled yr haul, yn gorfod ymwisgo o'u pen i'w traed mewn crwyn anifeiliaid er cadw eu hunain rhag rhewi, yn bwyta digon o gig a brasder ar unwaith i ddigoni deg o ddynion am wythnos mewn hinsawdd dymherus.

Mae eraill yn yr un byd heb wybod beth yw gauaf o gwbl, yn gallu myned heb wisg y rhan fwyaf o'r flwyddyn, yn byw yn hollol ar lysiau a ffrwythau y coedydd, heb fawr angen am dy na dim ond rhywbeth i'w cysgodi rhag tanbeidrwydd yr haul. Nis gwn am un llyfr arall lle ceir y fath gronfa o wybodaeth am y ddau eithafion hyn a'r llyfr sydd ger ein bron. Mae wedi ei ysgrifenu mewn dull bywiog a swynol iawn. Gorchwyl anhawdd iawn yw peidio ei ddarlenn wedi dechreu. Mae yn amhosibl cael un llyfr a rydd y fath bleser ac addysg ddacaryddol i blant a phobl ieuaic. Ymddengys fod yr awdwr, y golygydd a'r cyhoeddwyd wedi penderfynu rhoddi gwerth eu harian i'r prynwyr.

Ceir yma ddarluniad o'r holl wledydd o

gwmpas pegwn y Gogledd, amaer ac amgylch-
ladau eu darganfyddiad, y coedydd, llyslau,
adar, anifeiliaid, pysgod, a'r dynion sydd yn
byw ynddynt neu yn ymweled yn achlysurol a
hwyt. Yr un modd ceir pob gwybodaeth a
fedd dynion am foroedd a thiroedd y pegwn
deheuol.

Yn gyferbyniol i hyn darlunir yr hinsoddau
poethion ynghyd a'r gwahanol fathau o gread-
uriaid a dynion a'u preswylant. Ceir darlun-
iau prydforth iawn drwy yr holl lyfr pa rai
ydynt yn gynorthwy i'w ddeall ac yn foddion
neillduol i dynu sylw plant ato. Mae ei iaith
yn dda a'r arddull yn hwylus iawn. Gallwn
ei gymeradwyo yn galonog i bwy bynag sydd
am lyfrau fyddant yn sicr o wneud lles i'r rhai
a'u darllenant. Ymddengys yn rhyfedd iawn
fod dynion yn byw mewn lleoedd mor ang-
hyfeus pan y mae digon o le mewn hinsoddau
tymherus. Y mae rhai yn byw mewn lleoedd
felly am nas gwyddant ddim am leoedd gwell.
Mae lluwys eraill yn byw mewn lleoedd ang-
hybell ac anfanteisiol iawn oblegid eu bod yn
rhy ddiogion i symud a dechreu byw mewn
gwlad newydd. Ond heblaw hyn ymddengys
fel pe byddai yr Arglwydd wedi planu yn myn-
wesu lluwys mawr ryw gariad angerddol at y
lle eu ganed ac eu magwyd fel na allant deimlo
yn ddedwydd yn un man ond yno. Adroddir
yn y llyfr hwn am fyfyrwyr duwinyddol yn
myned o Iceland i Denmark i fyfyr. Er fod
yr hinsawdd yno yn llawer mwy dymunol, y
fywiolaeth yn fwy cysurus, a'r rhagolygon yn
llawer mwy gobeithiol, eto maent fel rheol yn
dyheu am eu hynys enedigol ac mor awyddus
am ddychwelyd yno ag yw caethion fyddant
wedi eu cymeryd urwy drais o'u gwlad. Nid
oes dim ond y tlodi dyfnaf yn eu haros yn
Iceland, er hyny yno y dychwelant cyf aros
ant. Rhywbeth tebyg yw hanes cyfangorff
pob cenedl. Mae Duw yn ei ddoethineb wedi
caniatu eithriadau er mwyn meddianu rhanau
o'r ddaear sydd eto heb eu preswyllo.

Mae darllen y llyfr yma dan yr ystyriaeth
mai Duwsydd yn trefnu terfynau preswylfeydd
dynion, yn rhwym o gynrychu yn ein calonau
ddiolchgarwch cyne iawn am fod ein llinynau
ni wedi syrthio mewn lleoedd mor hyfryd a
bod i ni etifeddiaeth mor deg. Mae preswyl-
wyr hinsoddau tymherus yn medru mwynhau
bwydd beth anrhaethol yn fwy na thrigolion yr
eithafion. Yr oll fedr dyn wneud mewn hin-
sawdd eithafol boeth neu oer yw rhwystru yr
hinsawdd i'w orchfygu yn lan. Nid oes gan-
ddo allu na thuedd i gynyddu mewn gwybod-
aeth, chwaeth na medrusrwydd celfyddydol
ond i raddau bach.

Nid yw y rhan foesol o ddyn mwy na'r rhan
ddeallol yn ymddadbygu ond ychydig iawn
mewn eithafion o oerni a gwres. Paganlaid
anwybodus yw y rhan fwyaf o drigolion y

gwledydd pegynawl ac felly y mae y rhai a
breswylant y crasdroedd. Ymddengys medd-
ylhau y rhai ydynt mewn hinsoddau cymedrol
yn addasach i dderbyn gwirioneddau etengyl
fel pob gwybodaeth fuddiol arall. Mae Iceland
braidd yn eithriad. Yno nae efengyl wedi
llwyddo a chario dylanwad neillduol ar y tri-
golion am ganoedd o flynyddoedd. Buasai yn
ddymunol dyfynu darnau o'r llyfr, ond mae yn
dda drwyddo.

R. GWESYN JONES.

THE GREAT CONFLICT, CHRIST AND ANTI-
CHRIST. By H. Loomis. New York. Nelson
& Phillips.

Un o'r ffeithiau rhyfeddaf yn hanes y byd
yw cyflawniad prophwydoliaeth Ioan yn llyfr
y Dadguddiad, sef y byddai i'r briodasferch,
gwraig yr Oen, gael ei gorfodi i ffoi i'r anialwch
ac y byddai i buteinwraig ddydd i fynd o'r
anialwch a thwylio y cenhedloedd a brenhin-
oedd y ddaear i greu mai hi mewn gwirionedd
oedd gwraig yr Oen. Neu a siarad heb gyd-
mariaeth y byddai i'r wir eglwys gael ei throï
o'r neilldu ac y byddai i ddynion fuffio eglwys
a'i dwyn allan ger bron y byd yn y fath fodd
ag i berswadio y cenhedloedd mai hi oedd eg-
lwys y Duw byw. O'r chwechfed ganrif hyd
ddyddiau Luther credai y byd yn gyffredin mai
eglwys Dduw oedd y Babaeth. Er fod ambeu-
aeth ar y pwnc wedi myned ar gynydd yn ystod
y tri chan mlynedd diweddaf, mae y lluwys
hyd yn ddiweddar iawn wedi bod yn credu yn
nwyfoldeb y Babaeth. Ond y mae Napoleon,
Bismark, ac yn ddiweddar oll Gladstone, wedi
argyhoeddi gwladweinwyr Europe yn gyffredin
nad yw ddim ond eglwys y dyn ac nid Duw.

Pwy bynag a fynd weled y Babaeth yn ei
lliw priodol cynghorwn ef ar beth cyfrif i ddar-
llen Christ and Antichrist Dr. Loomis. Mae
wedi ei ysgrifenu yn fyr a chynwysfawr. Dech-
reua gyda'r prophwydoliaethau am Anghrist.
Mae ei esboniad o'r cyfryw yn naturiol ac eglur
iawn. Yna a ymlaen i brofi Mai y Babaeth yw
yr Anghrist. Adrodda hanes y Babaeth yn ei
balchder, ei huchelgais, ei thwyll, ei herledig-
aethau, a'i llofruddiaethau. Wrth ddarllen y
pethau hyn ynghyd a gosodiad Gladstone nad
yw y Babaeth yn newid dim, mae yn ddigon i
beri arswyd arnom wrth ganfod ei chynydd yn
y wlad rydd hon.

Y mae Loomis yn profi mai lladd, llosgi, a
dinystrio saint y Goruchaf mae y Babaeth wedi
arfer wneud, a Gladstone yn profi mai yr un
peth yw y Babaeth o hyd, a bod yn amhosibl
i'r un dyn fod yn Babydd cywir ac yn fyddlon
i lywodraeth neb arall ond y Pab. Sut ynte y
mae rhyddid America i gael ei ddiogelu pan
roddir cymaint o lywodraeth i ddwyllaw dynion
ydynt eu hunain gyrrf ac eneidiau yn gaethion
i'r Pab?

Y mae un cysur neillduol yn cael ei roddi

gan Loomis, sef fod dnystr Anghrist yn y Beibl a bod y Beibl yn ei ladd. Mae yn gas gan y Babaeth y Beibl, amcangyfrifedig y pabyddion ei gadw rhag y plant a'r bobl gyffredin. Dylem ninaw ymdrechgu ei anfon i bawb. R. G. JONES.

Y Bedydd Cristionogol (CHRISTIC AND PATRISTIC BAPTISM. 8vo. p. p. 830. The Cup and the Cross or The baptism of Calvary. 8vo. p. p. 43. By Rev. J. W. Dale, D. D. Pub. W. Butler & Co, Philadelphia.

Dichon fod llawer un yn barod i ddweyd, Mae digon eisioes o lyfrau ar Fedydd. Ond rhaid cofio mai un peth yw cael llyfr yn dwyn enw y pwnc, peth arall yw cael llyfr yn trin y pwnc i bwrpas.

Un o hynodion llyfrau yr oes hon fel pob peth arall yw brya. Myn rhai mai dyna y fath lyfrau a thraethodau sydd eisiau, rhai y gallo dyn eu darllen ar redeg heb angen myfyrio er eu deall. Peidied y cyfryw a chynyg darllen gweithiau Dr. Dale ar Fedydd, oblegid nid oes arno ef ddim brys. Mae wedi cymeryd digon o bwyll i chwilio ei bwnc a thraethu ei farn.

Dechreuodd gyda darnodiad yr awdwr clasurol o Baptiso, daeth yn mlaen yn ei ail gyfrol at Fedyddiadau yr Iuddewon. Llanwodd dryddedd cyfrol ar Fedydd Ioan, ac yn awr dyma bampbled pur faith ar y cwpan a'r bedydd y sonia Crist am danynt wrth lingo a Ioan, Marc 10: 38, 39: ac yn ddiweddaraf oll cyfrol y bedwarydd yn chwech cant a deg ar hugain o dudalenau mewn llythyren bur fan ar y Bedydd Cristionogol fel ei darlunir yn y Testament Newydd ac yn ngweithiau tadau yr eglwys.

Cynwysa y pedair cyfrol a'r pamphled 1847 o dudalenau. Arddengys y gwaith ofal, gallu a gwybodaeth helaeth iawn. Nid oes un awdwr hen na diweddar o un pwys nad yw yn cael ei ddwyn dan dreth os bydd ynddo ryw beth ar fedydd. Mae y gyfrol olaf yn feithach, galluocach a phwysicach i'r cyffredin na'i rhagflaenorïad, oblegid ynddi hi yr ymdrinir mewn gwirionedd a phwnc Bedydd y Testament Newydd. Cymer Dr. Dale i fyny bob adnod yn y Testament Newydd sydd yn son rhywbeth am Fedydd a chwilia yn fanwl iawn beth mae yn ddyegu. Geillw ar ddynion galluog y Trochwyr i draethu eu barn, ac hefyd i rhydd gyfle i'r taenellwyr ddweyd eu hochr hwythau, yna dengys ddiffygion a rhagoriaethau y ddwyblaid. Mae yn addef unrhyw ragoriaethau yn ei wrthwynebwyr, ac nid yw yn arbed diffygion ei bleidwyr.

Profa Dale nad yw Baptizo yn golygu trochi, suddo, tansuddo, golchi, na thlaenellu. Nid yw yn cyfeirio at unrhyw ddull o gwbl. Ei ystyr yw dwyn un gwrthrych yn hollol dan ddylanwad peth arall nes cyfnewid ei gymeriad neu ei sefyllfa.

Gellir bedyddio dyn a gwin i feddwod.

Philo. Gellir bedyddio a lludwaner. Tirach 34. 30, a Jewish Antiq. 4. 4. Bedyddio a dagraen, Clem. Alex. 2. 649. Bedyddio a gwaed, Origen 2. 980. Bedyddio a gofid ac angu. Felly y bedyddiwyd Crist yn Gethsemane ac ar y groes. Edrycha Dr. Dale ar y Bedydd hwn fel safon yr holl fedyddiadau eraill ac y mae yn y "Cup and the Cross," yn chwilio i'r berthynas sydd rhyngddo a bedydd Ioan, ac hefyd a bedydd Crist ei hun gan Ioan, yn gystal a bedyddiadau yr Iuddewon, bedydd y Pentecost, a'r bedydd a bregethai Pedr ar ddydd y Pentecost. Hefyd y bedydd yn enw y Tad a'r Mab a'r Yspryd Glân.

Ymddengys y bedydd Cristionogol ger ein bron mewn dau gymeriad, y gwirioneddol sef bedydd yr Yspryd Glân yn cyfnewid cyflwr moesol yr enaid, yn ei uno a Christ trwy edifeirwch a fydd ac yn sefydlu perthynas dragywyddol a Duw fel Tad, Mab ac Yspryd Glân. A'r arwyddocaol neu seremonïol, yr hwn a weinyddir trwy gymwysiad o ddwfr glân at ddydd i arwyddo glanhad ei enaid trwy waed Crist gan yr Yspryd Glân. Nid yw y ddau ond un bedydd.

Wrth ymdrin a bedydd y disgyblion a'r dyohweledigion ar ddydd y Petecost, a Bedydd Saul o Tarsus yn Damascus, dengys Dr. Dale na fu yno drochi na suddo ac y mae yn amheus iawn a ddefnyddiwyd dwfr o gwbl yn y bedyddiadau hynny. Barna efe a dwg resymau cryfion dros y farn mai bedydd yr Yspryd yn unig a weinyddwyd.

Mae ei esboniad o fedydd yr Eunuch gan Phillip yn hynod dda ac yn dangos nad oedd yno ddim trochi na suddo.

Wrth son am fedyddio Lydia a'i theulu, Cornelius a'i dy, Ceidwad y carchar a'i eiddo, yn nghyd a'r Commisiwn i fedyddio yr holl genhedloedd, y mae yn profi nid yn unig hawl ond y ddyledswydd arbenig i fedyddio babanod. Rhydd y ffangell yn drom iawn ar warau y rhai sydd yn dyegu yn amgen. Dengys eu bod yn dal i fyny freichiau y rhai sydd yn gwa-hardd priodi, yn cynyg at ddinystrio y teulu, ac yn llygru y byd fel y Pabyddion, Mormoniaid, yr Oneida Community, &c. Fel hyn trwy ddyfaisiau dynol gosodant ordinadau Duw yn erbyn eu gilydd, dirymant air Duw trwy eu traddodiadau eu hunain.

Bydd yn rhaid i bleidwyr bedydd trwy drochiad chwyso cryn lawer cyn y medrant droi yn ol resymau Dr. Dale. Byddai yn werth i bwy bynag sydd mewn amheuaeth ar y pwnc ei ddarllen yn bwyllg a meddylgar, a chredwyf uad gormod yw dyweyd y caiff yr hwn sydd wedi darllen helaethaf ar y matter hwn lawer iawn o oleuni ar adnodau a leferir genym yn ddigon cyffredin.

I'r rhai sydd a'u horiau a'u hamser yn brin bydd y gyfrol olaf yn unig yn ddigon i dda

golau ar fedydd y Testament Newydd, oblegid y mae y Dr. yn ail ddyweyd pob peth fyddo yn wir angenrheidiol i dafu golau ar y pwnc, ac felly nid yw dan yr angenrheidrwydd o gyfeirio yn ol at gyfrolau blaenorol ond anaml iawn. Mae y pedair cyfrol yn angenrheidiol i'r cyfryw a fyddant am ysgrifenu neu siarad ar y pwnc. Eithaf cyllun fyddai i'r rhai sydd yn arfer arhegu eu gweinidogion roddi gweithiau Dr. Dale ar Fedydd iddynt cyn hir.

Yr oeddwn wedi nodi allan amryw ddarnau gyda'r bwriad o'u cyfieithu, ond gwelaf y llanw ran fawr o'r CENHADWR heb allu gwneud cyfiawnder a'r llyfr yn y diwedd.

Hwyrach y treiaf roddi detholion o hono ryw dro eto os na bydd rhyw frawd arall yn dewis gwneud. Yr wyf yn ystyried y cyfrolau hyn yn gaffaeliad gwerthfawr iawn ac yn teimlo yn hynod ddiolchgar i'r Dr. am danynt. Gobeithio y caiff oes hir eto i dafu golau ar air Duw, oblegid mae yn amlwg ei fod yn fyfyrwr diwyd a golau iawn.

Mae yr argraffydd a'r rhwymydd wedi gwneud eu gwaith yn gampus. Mae yn anhawdd gweled cyfrolau harddach mewn llyfrgell a byddent yn ateb yn eithaf i'r rhai ydynt yn arfer prynu llyfrau i addurno eu parlyrau. Cai dyn felly rywbeth gwerth ei ddarllen yn lle bod y gwerth i gyd yn y darluniau a'r rhwymiad.

Dyma lyfr a fydd byw yn llenyddiaeth y pwnc yma hyd oni ddelo gwylywyr Seion i wel-ed lygad yn llygad ac i gael eu dysgu gan yr Arglwydd. Nid oes ynddo ddim o'r yspryd ac a welir gan ddadleuwyr yn gyffredin. Er fod ymosodiadau bryntion iawn wedi eu wneud ar yr awdwr a'i waith nid yw yn cynyg talu yn ol, ond â rhagddo fel un yn chwilio am y gwirionedd ac yn benderfynol i beidio gadael dim i'w rwystro i fyned yn blaen.

R. GWESYN JONES.

HENRY D. FOULKES.

UN O DDIACONIAID EGLWYS ANNIBYNOL UTICA.

Pan wedi colli ein cyfeillion trwy angau llenwyr ni yn naturiol iawn ag awydd i wybod eu hanes, eu profiad, a llunau o bethau eraill. Mae pethau na feddyllasom ddigon am danynt i ofyn iddynt hwy en hulinai tra yn fyw yn dyfod mor bwysig yn ein golwg nes peri i ni chwilio llawer er eu gwybod. Yn y cyffredin nid oes genym ond megis casglu y briwfydd gweddill, gosod y darlun mewn lle mwy amlwg i gael ei welad yn fynych, adrodd ac ail adrodd rhyw ymadroddion o'u heiddo, ysgrifenu yn ofalus yr hyn oll a wyddom am danynt a phan yn dechreu gwneud hyn teimlwn ein bod yn dyfod yn rhy ddiweddar. Maent hwy wedi ein gadael ac nid oes neb yn medru ateb cwestiynau oeddent mor rhydd iddynt hwy; ac y buasent pe gyda ni yn rhoddi buddlonrwydd hollol yn eu cych. Dyma yw profiad ac mae yn debyg mai dyma fydd profiad y rhan fwyaf a gynygiant ysgrifenu cofiant.

Ganwyd HENRY DAVIES FOULKES Mawrth 17eg, 1801, yn Bryncaled, Llanuwchllyn, G. C. Enwau ei rieni oeddent David a Bettie Foulkes, ffermywr mewn amgylchiadau cysurus iawn. Yr oedd ei chwaer Margaret wedi dyfod i'r Bryncaled saith mlynedd o flaen Henry, priododd hi a Mr. Thomas Jones, Garth, Llanuwchllyn, a bu farw yn 1837. Daeth i'r Bryncaled hefyd fab arall yn mhen dwy flynedd ar ol Henry. Galwyd ei enw Dafydd. Aeth efe yn bregethwr ond bu yntau farw yn bur ieuanc sef tua phedair ar ddeg ar hugain oed.

Trigodd Henry yn y Bryncaled, trefstadeth ei benafaid, am flynyddoedd lawer, gan ddilyn yr alwedigaeth o dyddynwr gyda yr hyn yr oedd yn fedrus a llwyddiannus iawn.

Pan oedd tua phedair ar hugain oed, teimlodd fod arno eisiau ymgeledd gymwys, a chafodd un yn mherson Miss Elizabeth Jones, merch benaf John a Jane Jones, Llwyn-y-wrach, Llanuwchllyn. Priodwyd hwy yn eglwys plwyf Llanuwchllyn yr unig fan a gantlatai y gyfraith at weinyddu priodas y pryd hwnw. Byddai Henry yn myned rai prydiau eraill i eglwys y plwyf i ganu, a phan yn gwelnyddu ei swydd fel warden.

Tua'r flwyddyn 1838-40 aeth y Parch. B. W. Chidlaw o America ar ymweliad a Llanuwchllyn a chyda ef y diwygiad nerthol oedd wedi tori allan yn America. Enynodd y tân yn Llanuwchllyn. Yr oedd yno gyfarfod gweddil am bump o'r gloch ryw forau, aeth Mr. Foulkes iddo. Yr oedd yr Yspryd yn gweithio yn nerthol iawn. Er ei fod ef wedi ei fagu mewn teulu crefyddol ac wedi priodi nid oedd yn grefyddwr. Ond y boma hwnw yr oedd Mr. Parry, Machynlleth, wedi hynt o'r America yn bresenol. Daeth i ymyl y fan yr oedd Foulkes yn eistedd i ymddiddan a merch fechan. Cyfeiriodd ei sylw at y fferch fach yn nhy Naaman y Syriad. Gofynnodd i Foulkes sut yr oedd yn teimlo, atebodd yntau, y dymunai iddynt weddio drosto. Aeth adref o'r cyfarfod, darlennodd hanes y fferch fach yn nhy Naaman, diffoddodd y gan-wyll, aeth ar ei liniau a gweddiodd am y tro cyntaf. Tua'r un amser yr oedd Mrs. Foulkes yn un o'r cyfarfodydd diwygiadol. Eisteddodd Mr. Chidlaw yn y pulpud heb ddyweyd yr un gair ond ocheneidol yn drwm. Aeth yr holl gynulleidia i gydocheneidio ag ef nes oedd pawb wedi eu cyffroi i raddau mawr. Teimlai Mrs. Foulkes yn ddwys iawn a dyweddodd ynddi ei hun, Dyma fi yn y gyfeillach ac nid af byth o honi.

Yn fuan iawn wedi hyn aethant i'w dau yn aelodau i'r eglwys Annibynol yn Llanuwchllyn y pryd hwnw dan ofal y Parch. Michael Jones. Yr oedd gan yr eglwys y pryd hwnw ardstylad argraffedig fel y canlyn:

"Y dydd heddyw yr wyf yn ewyllysgar ac o'm bodd yn cymeryd arnaf lau Iesu Grist ac yn cyflwyno fy hun gorph ac enaid i'w wasanaeth, gan gyfannodi ger bron Duw a'r eglwys hon trwy gymorth ei ras i rodio mewn ufudd-dod i'w holl orchymynion holl ddyddiau fy mywyd. Amen.

"Efe a 'sgrifena a'i law. Eiddo'r Arglwydd ydwyf ac a ymgysfenna ar enw Israel.—HENRY DAVIES.—*Llanuwchllyn, Mawrth 8, 1840.*"

Fel esboniad ar yr enw dywed ei fab Henry, Gelwid fy nhad yn Nghymru ar ol enw ei dad yn Davies, ond wedi dyfod drosodd i'r America adwaenid ef wrth ei enw yn llawn Henry D. Foulkes. Ymdeugys fod ei gynydd fel crefyddwr yn amlwg

oblegid dewiswyd ef yn fuan iawn yn ysgrifenydd yr eglwys ac hefyd yn ddiacon.

Tua mis Mai, 1846, cychwynodd ef a'i deulu tuag America a chyrraeddasant New York yn mis Gorphenaf. Cawsant fordaith arw a maith iawn, tua dau fis o amser ar y mor. Wedi cyraedd Utica cawsant hyd i lawer o bobl Llanuwchllyn parat a'u derbyniasant yn siiriol ac a wnaethant bob ymgeledd iddynt. Treullasant tua phum wythnos yn Waterville ac yna ymsefydlasant yn New York Mills, lle y buant fel teulu yn llwyddiannus iawn. Cafodd Mr. Foulkes le fel gwylieddydd yn un o'r Factories Cotwm dan Meistri Walcott & Co. Ymunodd a'r eglwys Gynulleidfaoi ar Hotel St., Utica, dan ofal y Parch. W. Jones. Yn bur fuan darfu iddo ef ag eraill gyduno i ffurfio eglwys yn New York Mills yr hon sydd yn fywlog a blodenog hyd y dydd heddyw.

Yn ngwanwyn 1852 cymerodd ffarm gerllaw Waterville. Yr oedd yn ddiacon yn eglwys York Mills a bu hefyd yn ddiacon yn eglwys Waterville. Yn 1856 symudodd yn ol i Whitestown lle y cymerodd ffarm. Ymunodd ef a'i bur drachefn ag eglwys New York Mills dan ofal y Parch. Thomas Roberts ac wedi hyny Edw. W. Jones. Mae y ddau wedi gadael eu gwaith a myned at eu gwobr. Dewiswyd ef yn ddiacon yno yr ail waith yr hyn a brawf fod yr eglwys yn gwled cymwysder neillduol ynddo i'r swydd.

Yn 1865, symudodd i Utica ac ymunodd a'r eglwys Annibynol, dan ofal y Parch. Griffith Griffiths y pryd hwnw. Dewiswyd ef yn ddiacon yn Utica drachefn a pharhaodd yn ei swydd hyd ddydd ei farwolaeth. Magodd deulu lluosogdeg o blant, pump o feibion a phump o ferched. Claddwyd un bachgen yn blentyn, mae y lleill oll yn fyw, iach, ac mewn amgylchjadau cysurus. Mae rhai o honynt yn grefyddwyr selog a chysion. Gobeithio y deuant oll i ganlyn llwybrau eu tad a'u mam.

Treuliodd Mr. Foulkes y rhan fwyaf o'r amser y bu yn Utica fel night Watchman, yn gyntaf yn machine shop Hart a Munson, a'r pum mlynedd olaf yn yr Utica Steam Cotton Mills. Yr oedd hyn yn rhwystr mawr iddo fynychu moddion gras yn yr wythnos. Yr oedd yn gyson iawn ar y Sabboth, yn wrandawr siiriol, astud, deallus a chofus. Nid oedd un amser yn honi awdurdod swyddol nac yn cwyno bod rhywbeth yn cael ei wneud yn ei absenoldeb ef. Os na fedrai gynorthwyo ni wna'i byth dafu rhwystr ar ffordd unrhyw gyllun da. Anaml y byddai yn siarad yn gyhoeddus, ond pa bryd bynag y gwnai yr oedd yn sicr o wrandawriad. Yr oedd ei lais yn glir, ei iaith yn goeth, a'i frawddegau yn fyronia a phob peth a ddywedai yn hynod bwrpasol.

Cafodd anwyd yn mis Ionawr ac wedi deunaw diwrnod o gystudd trwm iawn ehedodd ei enaid at Dad yr yspryddodd am chwech o'r gloch pryd-mawn Chwef. 4ydd, 1875, yn bedair ar ddeg a thri-ugain oed. Yr oedd ei wraig yn glaf yn ei gwely drwy holl amser ei glefyd, ond yr oedd ei blant oll yn feibion a merched o'i gwmpas ddydd a nos. Cafodd bob ymgeledd a fedrai y ddacard roddi iddo, er hyny angau orchfygodd. Ychydig iawn fedrai slaniad yn ei glefyd ond yr oedd yn dyweyd digon i'n hysbysu fod ei fater yn dda rhyngddo a'r nefoedd.

Dydd Llun canlynol ymgasglodd tyrfu fawr yn nghyd i'w angladd. Aethpwyd a'r corff i Bethesda lle yr oedd wedi bod lawer tro yn addoli Daw. Gweddiodd y Parch. H. Humphreys a phregethodd R. G. Jones ar y geiriau "Yr Arglwydd a'm hanfonodd i'r Iorddonen." Ni agorwyd yr arch yn yr addoldy yn ol yr arferiad ffol, niweidiol, creulon, a Phabyddol sydd yn ffyni yn y parthau hyn. Da genyf allu dyweyd fy mod wedi llwyddo i gael gan bob teulu hyd yma fyddant yn dyfod a choeff i gapel Bethesda beldio agor yr arch a throi yr addoldy yn Exhibition, a gobeithio nad yw yr amser yn mbell pan ddileir yr arferiad yn mhob rhan o'r wlad. Mae Mrs. Foulkes yn gwellhau yn raddol. Bydded i'r Arglwydd roddi iddi lawer o gysuron ei iachawdwriaeth tra yn rhodio yn unig fel y rhaid iddi wneud o ran ei phriod tua'r Iorddonen. Bydd yn rhwym o deimlo hiraeth wedi cyd-deithio trwy bob tywydd mor unol am haner cant o flynyddoedd. Yr oedd undeb y tad a'r fam yn rhwymo yr holl blant wrth eu gilydd. Ymddangoseint oll yn hoff iawn y naill o'r llall. Gobeithio y cant oll ddod yn un yn Nghrist fel y gallo ein brawd ddyweyd yn y dydd diweddas, Wele fi a'r plant a roddes Duw i mi.

Nid oedd ein brawd yn segur pan wrth ei swydd yn gwiliad. Yr oedd bob amser yn cario ei Feibl, pencil a phapur gydag ef. Byddai yn ysgrifennu penau y bregeth bob amser yn y capel ac yna treulial ran fawr o'r nos yn ddifys i fyfyrion ar y bregeth, ysgrifennu nodiadau, darllen ei Feibl neu ynte weddio dros ei deulu, yr eglwys, a'r byd.

Mae dau draethawd byr o'i eiddo ar gael. Un ar y Pagan a'r llall ar y Beibl. Cant ymddangos o bosibl yn y CENHADWR. Yr oedd Mr. Foulkes yn hoff iawn o gau, ac y mae lyddau hon yn helaeth yn meddiant y plant gan mwyaf os nad bob un. Mae un o'r merched, Mrs. W. M. Owen, yn ol addfedd beirnlald craffus yn deall canu cystal a neb yn Utica. Mae hefyd yn gwneud aberth mawr o amser a llafur i wasanaethu yr Arglwydd a'r dalent hon.

R. G. JONES.

MARWOLAETH FY CHWAER.

Dyma lythyr o'r hen wlad oddiwrth eich chwaer, ebe y wraig un borau yn Mawrth, pan aeth i gyfarfod y Postman. Agorwyd ef gyda brys a disgwyllad awyddus am ryw newyddion cysurus fel arfer. Ond erbyn ei agor, nid llythyr oddiwrth fy chwaer ydoedd, ond oddiwrth ferch i chwaer arall yn hysbysu fod fy chwaer SARAH wedi marw er Chwefror 25ain, 1875, ar ol byr gystudd o tua phythefnos. Ei chystudd oedd clefyd y galon a'r dyfrglwyf. Tua deng mlynedd ar hugau yn ol cafodd typhoid fever ac wedi gwellhau blinid hi yn fawr gan gael gormodol y galon. Cafodd wellhad pur dda er nad hollol y pryd hwnw ond yn awr daeth y terfyn.

Ganwyd fy chwaer yn Penywern, Abergwesyn, tua'r flwyddyn 1821—2 yn yr un ty ag y ganwyd ffinau. Daeth i ganol tlodi a gofidiau daear bum mlynedd o'm blaen i. Gan mai hi oedd fy chwaer ieuangaf yr oeddwn yn teimlo mwy o anwyldeb at ein gilydd na'r merched eraill.

Yr oedd fy chwaer Sarah yn un hynod iawn. Ni wyddai ddim am hiraeth nac ofu. Yr oedd yn benderfynud tu hwnt i fesur. Enillodd ei bywiol-

beth trwy wasanaethu gan mwyaf er pan oedd tua naw oed.

Ni chafodd fawr mantelision addysg ac nid oedd ganddi ffas mawr at ysgol, er hynny ymarodd ati wedi tyfu i oedran fel y dysgodd ddarllen yn dda ac ysgrifennu yn weddol. Yr oedd ei chof trŵhwn i'r cyffredin. Medrai gofio hymnau a phenodau gyda'r rhwyddineb mwyaf pan na fedrai ddarllen un gair.

Yr oedd yn nodedig o haellionus. Rhanai y cyfan fyddai ganddi. Er ei bod yn enill arian mawr fel coggyddes yn Llundain yr oedd yn rhoddi braidd y cyfan at grefydd neu i'r tlodion.

Bu yn aelod am flynyddau yn Fetter Lane yn Llundain. Byddai yn teithio yn mhell lawr i'r cyfarfodydd yno ac yn cyfrannu yn helaeth tuag at gynul yr achos yn y lle. Yr oedd er ys rhai flynyddau bellach wedi myned i'r wlad yn Essex ac yn rhy bell i fod mewn cysylltiad a'r achos Cymreig yn Llundain. Cwynai yn ei llythyrau nad oedd yn hoffi dull y Saeson i gario crefydd yn mlaen, a phan oedd yn mron diweddu ei thaith ar y ddau canai yn Gymraeg yn nghanol Lloegr,

Dioch iddo byth am gofio llwch y llawr.

Rhyfedd fel y mae Rhagluniath ac angau yn gwasgaru teuluoedd. Dyma fy nbad ac un chwaer yn gorwedd yn Abergweyn, fy mam a'm chwaer henaf yn Dowlais. Mae dwy chwaer a minau o'r, tebyg y cawn feddau mewn gwahanol ranau o'r byd, ond dim pwys, treiddia sain yr udgorn i bob man a deffry bawb y borau hwnw. GWEAEN.

BYR GOFIANT AM MR. DAVID REYNOLDS,

GYNT O CATTARAUGUS.

Bydd yn chwith gan adnabyddion lloesog Mr. David Reynolds, gynt o Fairview, Cattaraugus Co., glywed am ei farwolaeth, yr hyn beth gofidus a gymerodd le yn Newark, Ohio, Rhag. 28ain, 1874, wedi dyoddef blwyddyn o gystudd dirdynol yn amyneddus a thawel lawn &c. Yr ydoedd wedi cyrnedd yr oedran o 64 blwydd, ac hyd y flwyddyn ddiweddaf mwyndbasai nerth a lechyd lled dda oddigerth poenasid ef ar adegau gan ddifffyg treulid ymborth.

Gwr genedigol o Lanwnog gerllaw Drefnewydd, sir Maldwyn, G. C., ydoedd Mr. Reynolds, a mab i un Dafydd Reynolds, Tan 'Rallt yn y plwyf hwnw. Yr alwedigaeth a ddilynai yn ngwlad ei enediglaeth, a'r wlad hon ydoedd dilledydd (*tailor*).

Yn fuan wedi ymgysylltu mewn glan briodas â Miss Anne Owens merch Mr. Lewis Owens, Llanerch, plwyf Carno, ymfudasant i America, a buont fwy amlwg flynyddau yn Remsen a Floyd, swydd Onelia, E. N. Oddiyma symudasant i Fairview, swydd Cattaraugus, yn yr un dalaeith. Trigasant yn yr ardal hon ar eu tyddyn hyd o fewn chwech blynedd yn ol pryd y symudasant fel teulu, tad a mam, tair merch a mab, i Columbus, Ohio, lle yr oedd amryw berthynasau iddynt wedi ymsefydlu.

Ymddangosai ffarfais teulu Mr. Reynolds yn ddigymylau iddynt y pryd hwn, ond nid hlr y bu yr ysturm heb ymgasglu a thywallt ei chynwysiad arnynt, canys yn mhen 4 mis y bu Mrs. Anne Reynolds ei anwyi briod farw. Gwyr pawb oedd yn ei hadnabod, mor gamnodadwy ydoedd hi fel pentculu—mor rinweddol ydoedd hi gwralg, mam

a Christion &c. Cymerodd Mr. Reynolds ei phriod galarus ei gweddillion marwol i swydd Cattaraugus i'w gosod yn barchus, yn mynwent y teulu wrth ochr Katie fach y ferech ienengaf, yr hon a fuasai farw oddeutu blwyddyn a baner cyn hyn.

Yn fuan ar ol hyn symudodd Mr. Reynolds ei deulu i Newark, Ohio, ond nid oedd angau yn gadael llonydd eto i'r teulu er iddo gael y fam oddiarnynt. Ymosododd y gelyn yn uniongyrchol ar unig fab y teulu, ac wedi dyoddef o David gystudd blin a maith, efe a hunodd yn yr Iesu, a chludwyd ei weddillion marwol yntau i fynwent y teulu yn Cattaraugus. Dlau i gorwyntoedd angau mor agos at eu gilydd fel hyn adael eu hol ar Mr. Reynolds a phrysuro oddiamgylch ei ymadawiaf yntau a'r fuchedd bresenol, canys cawn ei fod yn ddyn naturiol dyner, ac o serchiadau cryfion at ei deulu.

Fel y crybwyllasom yn barod cafodd Mr. David Reynolds oddeutu blwyddyn o gystudd blinderog lawn, ond ynddo yr ydoedd ei hyder yn dyfod yn gryfach, gryfach bob dydd yn ei hawl i fywyd trwyddol drwy Iesu Crist. Yn Nghrist yn unig yr ymddiriedai. Gweddai am gael ei ollwng, canys yr ydoedd wedi ymdaflwyd yn llwyr ar y drefn, ac felly bu yntau farw gan adael pedair merch i alaru yn ddwys ar ei ol; un yn briod yn Cattaraugus, a'r tair eraill yn Newark. Cyn symud ei weddillion marwol y rhai a gymerwyd i fynwent y teulu i swydd Cattaraugus, gwelynyddwyd gan y Parch. T. Roberts, Newark, a chaw yr ysgrifenydd, &c.

Gwyr pawb oedd yn adnabyddus â Mr. Reynolds mai dyn o synwyr cyffredin cryf, a manwl ei sylwadaeth, a choeth ei chwaeth, a difyrus ei gwmniath ydoedd. Yr oedd ei fywyd yn foesol o'i febydd, ac nid oedd heb dueddiadau crefyddol bob amser ar hyd ei oes er na fu yn aelod eglwysig hyd rhyw ddwy neu dair blynedd yn ol. Yr oedd yr oediad hwn a wnaethai i broffesu crefydd yn gyhoeddus, ac i ddyfod yn aelod eglwysig yn blino ei feddwl yn fawr ar adegau yn ystod ei flynyddau olaf, ond yr oedd ar yr un pryd yn credu fod yr Arglwydd wedi madau iddo.

Yr oedd yn Mr. Reynolds y fath rinweddau, a'r fath fanylwch coeth mewn moesau fel na fuasai neb bron ar unrhyw achlysur yn amhen nad oedd yn aelod eglwysig. Gwyddai pawb a'i hadwaenent y gallent ymddiried ynddo. Buasai yn well ganddo ddrygu ei hunan na gwro y gradd llaf oddiwrth unlondeb er mantais iddo ei hun. Ni wryai farn mewn unrhyw amgylchiad er boddio dyn. Dyn unwyneb oedd ar bob achlysur. Ni ddychmygai ddichell; nid oedd dim o'r cyffryw yn ei ysbryd. Yr oedd ei burdeb, ei unlondeb, a'i galon agored yn canmol eu hunain wrth bob cydwythod.

Yr oedd yn ddyn sefydlog ac yn ffyddlon i ddylyn argyhoeddiad ei gydwythod. Gwelodd mewn pryd nad digon oedd iddo ymddiried yn ei foesau prydferth, nad digon iddo fod yn bleidiwr i'r Ysgol Sabbathol, ac i foddion gras, ond befyd fod yn rhaid cael undeb gwirioneddol a Christ ac undeb a'i eglwys weledig ar y ddau. Felly bydd yn dda gan lawer o edinygwyr yr hen frawd Reynolds ddeall iddo farw yn ielod o eglwys y Methodistiaid Calfinaidd yn Newark. Gofud yr Arglwydd am ei blant tyner sydd yn galaru ar ei ol.

JOHN CADWALADER.

Crefyddol.

Y MADRODDION DETHOLEDIG AM BOB DYDD O'R MIS.

1. Nid yw ein golwg ond dallineb, ein deall ond anwybodaeth, ein doethineb ond ffolineb, a'n haddoliad ond twyll a rhagrith, os heb ddeall ewylls Duw yn ei air.

2. Y mae mawredd Duw i'w weled yn fwy mewn trugaredd nag mewn dial.

3. Y nef yw gorsedd y Barnwr, preswylfa yr Oen, trigfa y saint, etifeddiaeth y cyfiawn, a gwobr y ffyddloniaid.

4. Y mae pechod yn gwneyd dyn yn estron yn ei wlad ei hun, a rhinwedd yn gwneyd estron yn frodor mewn gwlad ddyeithr.

5. Rhinwedd sydd gastell nas gellir ei ddryllio, afon ddiyspydd, môr digyffro, trysor diddarfod, byddin anorchfygol, baich ysgafn, gwylieddyd beunyddiol, arwydd didwyll, arweinydd cywir, balm iachusol, ac anrhydedd tragwyddol.—MARC AYREL.

6. Y gwirionedd yw gorphwysle pob peth, y cwmmpawd wrth yr hwn yr ydym yn mordwyo, y ddoethineb sydd yn ein cyfarwyddo, sylfaen ein gobaith, llusern ein traed, a tharian ein hamddiffyniad.

7. Y gwirionedd yw clorian elusengarwch, cysgod tragwyddoldeb, a ffynon gras.

8. Cydwybod euog sydd bryf yn croi yn oestadol; ond cydwybod dda sydd heddwch parhaus.

9. Ni ddygwn ddim gyda ni o'r byd hwn, ond cydwybod dda neu ddrwg.

10. Bydd fyw yn y byd, fel pe baet ar feddwl ei adael heddyw.

11. Gwna dda, os wyt yn dysgwyl cael daioni.

12. Gwna crystal ag y medri, a thi a wnei yn dda.

13. Na thyn dy ofid o lwyddiant arall.

14. Na chwenych ddim ond y gelli ei gyrseidd yn onest, a'i wneyd yn dda.

15. Bydd fyw neu farw gydag anrhydedd.

16. Saf yn uniawn, pe bae y byd yn troi ar ei wyneb.

17. Cais nes cael, ac ni bydd dy lafur yn ofer.

18. Gwylia rhag llyncu gormod o eiriau melysion.

19. Ar ol cyraedd uwchlaw ofn angau yr wyt yn dechreu byw.

20. Bydd mor ofalus o'th air ag o'th oiddo.

21. Na dderbyn gyhuddiad am dy gyfaill, ac na ddywedd ddrwg am dy elyn.

22. Os byddi yn bwriadu rhoddi, na ofyn, A fywch chiwi hwn?

23. Bydd fyw fel y mynet fod wrth farw.

24. Cadw gwmini da, a thi a fyddi yn un o honynt.

25. Mawn llawer o bethau, gwranddo, gwel. ac attal dy dafod.

26. Bydd ddystaw lle ni wrandewir rheswm, ac ni dderbyniwr y gwir.

27. Os myni adnabod dyn, cydmara ei eiriau a'i weithredoedd a'u gilydd.

28. Jysg gadw dy dafod; fe gostiodd chwe gair ddeugain wythnos o ddystawrwydd i Zacharias.

29. Bydd barod i dderbyn y gwir, pe bai yn dyfod oddiwrth dad y celwydd.

80. Gwna i arall fel ag yr ewyllysiet iddo ef wnenthur i ti. D. W. R., Turin.

DETHOLION CENHADOL.

GAN HUGO.

Er dechreu y ganrif hon y mae 300 o ynys- oedd Polynesia ddwyreiniol a deheuol wedi ym- wrthod ag eilunod, ac wedi coffeiddio Cristionog- aeth; 400,000 o encidiau wedi cael eu dwyn dan ddylanwad yr efengyl—250,000 yn awr yn fyw, a 50,000 o honynt yn aslodau eglwysig.

Haner can mlynedd yn ol yr oedd trigolion y Sandwich Islands yn byw dan ddylanwad eith- afaon trueni, paganiaeth ac eilunaddoliaeth. Yr oedd y fath eiriau a mam a gwaig wedi di- fflau o'u hiaith. Yr oedd pechod yn agos a llwyr ddinystrio pob gwabaniaeth rhyngddynt a'r anifail. Tua dechreu y ganrif bresenol, daeth bachgenyn bychan drosodd i'r wlad hon. Rhoddwyd ef yn yr ysgol; cafodd addyg; urldwyd ef i'r weinidogaeth. Teimlodd gym- aint o ddyddordeb yn achos ei gydgenedl fel y penderfynwyd anfon cenhadon yno yn union- gychol. Pymtheg mlynedd a deugain i Hyd- ref diweddar, daew fintai fechan o genhadon yn edrych yn ol tua'n hen gartref oddiar fwrdd llong oedd yn hwylio yn araf allan o harbwr Boston. Edrychiad o ffarwel ydoedd i wlad ag oedd i gael ei chlyfnedid am lanau gwlad yr anwaraidd, sef Ynysoedd Sandwich. Hwyl a aethant allan a'r "had gwerthfawr," y gwir- ionedd. Y mae addewid i'r hwn sydd yn "my- ned allan ac yn wylo, gan ddwyn had gwerth- fawr."

Ionawr 1af, 1875, y mae yn sefyll i fyny yn un o barlyrau Boston bentwr o gyfeillion y Bwrdd Cenhadol, i gyduno mewn rhoddi derbyniad croesawus i'r Brenin Kalahama, o'r Ynysoedd Sandwich. Pa fodd oedd yn ymddangos? Yn y flwyddyn 1820, pan aeth y cenhadon allan yr oedd y trigolion yn y sefyllfa a nodwyd uchod. Yn y flwyddyn 1875, y mae eu Brenin yn ym- ddangos yn foneddwr trwyadl, wedi gwisgo yn dda, yn siarad yr iaith Saesoneg yn odidog. Diolchodd i gynrychiolwyr y Bwrdd Cenhadol am wareiddiad ac efengyleiddiad ei bobl. Aeth y Brenin oddiyno tua Westboro, Mass., i dalu ymweliad a Mrs. D. Chamberlain, un o'r fintal gyntaf o genhadon a aeth i Ynysoedd Sandwich. Y mae Mrs. Chamberlain yn awr yn 88 mlwydd oed, ac yn siarad yr iaith Hawaiiaidd yn ffrath.

Yn fuan wedi dyfodiad y cenhadon i'r Ynysoedd, rhoddwyd gorchymyn breiniol fod yr holl eilunod i ba rai y rhoddid aberthau dynol i gael eu dinystrio. Erbyn heddyw y mae y wlad yn mwynhau holl fendithion gwareiddiad a Christionogaeth; y mae mwy o'r bobl ar gyfartaledd yn gallu darllen, nag sydd yn Boston.

Y mae y Bwrdd Americanaidd wedi tynu yn ei eu cenhadon o Madagascar er ys rhai mieoedd, am y rheswm fod y trigolion wedi eu Cristionoeiddio. Holl draul y Bwrdd yn Madagascar ydoedd \$1,250,000. Mae masnach yr Ynys â gwledydd tramor yn \$4,000,000 yn y flwyddyn. Y mae Madagascar wedi derbyn Cristionogaeth yn grefydd sefydledig y wlad.

Ychydig flynyddau yn ol yr oedd erledigaeth mor greulawn ar y Cristionogion yno a'r un yn amser Saul o Tarsus, neu yr un dan Nero o Rufin. Cawsant eu gwenwyno, eu crogi, eu trywanu â phicellau, eu lloegi, eu croeshoellio, a'u bwrw i lawr oddiar greigiau. Dioddefodd dros ddwy fil farwolaeth drwy ferthyrdod. Yn awr y mae holl waith y llywodraeth yn cael ei attal ar y Sabboth; y mae pob ty addoli yn cael ei orlenwi â gwrandawyr astud a difrifol. Y mae yno dros 100 o eglwysi, tua 5,000 yn aelodau cyflawn, 20,000 yn galw eu hunain yn Grigionogion, y Beibl yn iaith y wlad, Esboniad Barnes yn gyflawn wedi ei gyfieithu yno, a Thaith y Pererin a llyfrau da eraill yn cael eu hargraffu yno yn iaith frodorol y wlad.

Edrychwn eto ar y gwaith mawr sydd wedi cael ei wneud yn yr India. Aeth y Parch. G. Pearse, cenhadwr gan y Bedyddwyr, i'r wlad hono bum mlynedd a deugain yn ol, a dywed ef fod eilunaddoliaeth yno y pryd hwnw mor rymus ag y bu erioed. Yr oedd hyd yn nod y Saeson yn ei gefnogi. Yr oedd yr *East India Company* yn talu treuliau prif wyliau yr eilunod. Yr oedd swyddogion y llywodraeth yn blaenori yn eu gorymdeithiau. Rhoddodd Arglwydd Clive \$1,200 at un deml. Yr oedd y Juggernaut yn cael ei addurno gan y llywodraeth â 3,000 o latheni o'r brethyn goreu. Yr oedd y Llywodraethwr Cyffredinol, Lord Auckland, brawd i Esgob yn Lloegr, yn rhoddi offrymau gyda Rajah Hindwaidd mewn teml neillduol. Yr oedd defod y *Suttee* yn cael ei harfer yn rheolaidd, a'r llywodraeth yn talu y *police* am ei amddiffyn. Llosgwyd dim llai na 1,200 o weddwon yn Bengal mewn un flwyddyn.

Yn awr y mae dylanwad yr Efengyl wedi eill cymaint o dir fel y mae yr holl ddefodau gwaellyd yna wedi eu dileu o gyfreithiau y wlad. Y mae gwawr goruchwyliaeth newydd wedi tori ar y wlad. Y mae 30 o Gymdeithasau Cenhadol Lloegr, Germani, a'r Unol Dalaethau, wedi ymosod ar y wlad, gyda rhyw 540 o genhadon gwynion, 225 o genhadon brodorol, 1800 o holwyr a chynghorwyr brodorol, 400 o gwradaethau, a 2300 o ganghenau, 80,000 o

fechgyn yn yr ysgolion, a 30,000 o ferched—y cwbl yn costio \$1,500,000. Y mae \$250,000 yn cael eu casglu yn India—\$100,000 gan y brodorion. Y mae y cenhadon yn dweyd fod yr hen furiau o ragfarn yn cyflym ddadfeilio dros yr holl India. Y mae y cenhadon yn enill mwy fwy o ymddiried y werin yno.

(I'w barhau.)

Y GYMDEITHAS FEIBLIG.

Y TESTYN. "*Crynodeb o weithrediadau y Gymdeithas yn y flwyddyn aeth heibio.*"

(Parhad o'r rhifyn diweddar.)

Peth arall a wnaed y flwyddyn ddiweddar, oedd

RHOI BEIBLAU YN YR HOTELS,

fel y gallai dyeithriad eu darllen yn eu hystafelloedd. Fel engreiffitiau, nodwn fod y Gymdeithas yn Chicago wedi rhoddi 1,200 o Feiblau yn Hotels y ddinas hono, a Chymdeithas New York wedi rhoddi 1,786 yn Hotels a lleoedd cyhoeddus y ddinas. Gwnawd y cyffelyb yn y trefi yn gyffredinol.

Peth arall wnaed oedd

RHOI BEIBLAU I'R MORWYR.

Darfu i'r Pwyllgor Morol yn New York yn unig ymwelod yn hyd y flwyddyn a 2,297 o longau yn y porthladd, a rhoddi i'r morwyr o bob parth o'r byd 28,786 o Feiblau neu ranau o hono yn eu hieithoedd eu hunain; a rhoddodd y Gymdeithas Gynorthwyol yn New York yn chwangel at hyn 10,528 o Feiblau yn eu hieithoedd eu hunain i forwyr o bob parth o'r byd. Ymwelodd goruchwylwyr y Gymdeithas yn Baltimore a 1,315 o longau yn y porthladd hwnw, a rhoddasant lawer iawn o Feiblau mewn gwahanol ieithoedd i'r morwyr. A pha faint, tebygid, roddwyd yn holl borthladdoedd yr Unol Dalaethau?

Heblaw hyn, rhoddwyd y flwyddyn ddiweddaraf Feiblau i *garcharorion* mewn carcharau, a rhai fyddent yn cael eu rhyddhau wedi gorphen amser eu cosb. Hefyd mewn *Tlottai*, *Elusendai*, Sefydliadau i'r *Gweddwon* a'r *Amulldfais*, *Hospitals*, *Asylums*, &c.

Peth arall wnaeth oedd

RHODDI BEIBLAU I YMFUDWYR.

Tiriodd y flwyddyn ddiweddar yn New York yn unig 270,000 o ymfudwyr. Yr oedd hyn yn llai o 30,000 na'r flwyddyn flaenorol. Anfonodd y Gymdeithas yn gyson rai i gyfarfod a hwy, i gynyg Beiblau yn rhad i'r rhai fyddent heb Feibl, os na byddent yn dewis talu heb ofyn ganddynt. Rhoddwyd iddynt 20,452 o Feiblau a Thestamentau. Yr oedd llawer o honynt heb weled Beibl, a llawer ag y bnasai yn beryglus iddynt ei feddu yn eu gwlad eu hunain. Wrth ei gael yn anrheg ar eu tiriad, yr oeddynt yn cael eu llanw a syndod a dioleth-

garwech wrth ganfod y fath arwydd o ryddid ar eu dyfodiad i dir.

Mae'r Gymdeithas yn y ddinas wedi rhoddi hefyd i *Ysgolion Sabbothol* tlodion perthynol i'r Genadaeth Ddinesig 2,960 o Feibiau, ac wedi anfon i'r *Milwyr* yn y *Medical Chest* 500 o Feibiau.

Wrth ystyried gymaint roddwyd yn rhad yn y cylchoedd a enwais yn unig, heblaw y *canoedd o filoedd* roddir yn rhad i dlodion yn y wlad hon a holl wledydd y byd, hyderaf nad oes yma neb yn *cydymdeimlo* a'r rhai ddywedant "y dylai y Gymdeithas Feiblig fel rhyw *corporation* arall fyw ar ei masnach, ac y dylid troi y casgliadau at y Gymdeithas Genadol:" gan olygu yn benaf yr un Gartrefol, yr un yr oeddynt hwy (er eu bod mewn sefyllfaoedd cysurus) yn gallu llwyddo i gael tipyn o honi.

Dylwn goffâu cyn myned yn mbellach fod Cymdeithas o foneddigesau yn New York yn casglu arian ac yn dosbarthu Beibiau, a'u bod y flwyddyn ddiweddaff wedi casglu \$10,505 ac uchod.

Byddai yn dda pe gallem fwrw golwg tros bob un o'r Talaethau; ond nis caniatea amser ragor na nodi rhai fel engreiffiau.

TALAETH NEW YORK.

Mae'r gwaith trwy'r Dalaeth wedi bod yn llwyddianus y flwyddyn ddiweddaff. Mae ynddi 25 o Gymdeithasau Cynorthwyol, a 145 o Gangenau. Mae'r fath ffynonellau o oleuni moesol wedi gwneud mwy o waith tros Grist nag a allwn ni ddirnad. Teithiodd un Goruchwiliwr 6,900 o filldroedd—996 o'r rhai hynny ar ei draed. Teithiodd eraill yn gyffelyb. Cafwyd miloedd o deuluoedd heb Feibiau. Cyfranyd Beibiau i deuluoedd tlodion, i'r tlottai, i'r carcharau, i Ysgolion Sabbothol tlodion, ac i geir y rheilffyrdd, a lleoedd eraill.

NEW ENGLAND.

Mae Talaethau Maine, Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island a Connecticut yn un maes llafur; ac ystyrir mai y parthau hyn yw y rhan fwyaf crefyddol o holl America. Er hyny cawyd hyd y nod yno ymddifadrwydd mawr o'r Beibl.

Penderfynodd y Gymdeithas wneud yn y flwyddyn ddiweddaff yndrech mwy nag arferol. Rhoddwyd 18 o Feibl-gludwyr ar waith (rhai o honynt tros amser byr). Ymwelwyd a 54,180 o deuluoedd. Cafwyd yn y wlad deulu o bob 24 heb Feibl, ac yn rhai o'r trefi deulu o bob 5 hebdo. Pabyddion oedd llawer o'r rhai hynny. Prynodd tros 100 o Babyddion yn ninas Boston yn unig Feibiau. Rhoddwyd ef i eraill. Yr oedd llawer eraill yn prynu Beibl wrth fyned ag ef at eu drysau na buasent yn meddiwl am dano heb hyny. Cynhyrfodd hyn y Pabyddion (pan y gwelent y mynai y bobl Feibl), a chyhoeddasant eu cyfieithiad eu hunain o'r Beibl

i'w pobl ei gael felly. Yr ydym yn llawenhan oblegid hyn; canys, er fod rhanau o'r cyfieithiad wedi ei lygru, mae ynddo ddigon o wirioneddau eglur i ddangos ffordd iachawdwriaeth, a digon hefyd i'r sawl a'u hastudio i ddangos llawer o dwyll Pabyddiaeth a'u paratoi hwythau i chwilio yn fanylach. Mae yr "Hen Gatholicald" hefyd yn y parthau hyn yn gwneud gwaith mawr. Er fod y sect hono yn profesu eu hunain yn Babyddion, maent yn cydnabod mai y Beibl yw yr unig safon *sicr* am bynciau ffydd; ac y maent yn anog eu pobl i'w chwilio.

Mae ffrwyth wedi ei gael eisoes oddiwrth yr ymweliadau hyn, ugeiniau wedi eu dychwelyd, a llawer o rai pell oddiwrth bob lle o addodiad wedi eu deffroi trwy ddarllen y Beibl ar ol ei gael i'w tal, ac yn ymofyn am rai i egluro iddynt ffordd iachawdwriaeth.

Nis gallaf fyned heibio heb sylwi ar agwedd

TALAETHAU Y DE

lle bu caethwasiaeth, a lle mae yn bresenol derfysgoedd, a Ku Klux, a White League, &c.; ac wrth sylwi yr ydym yn cael mai y rhanau mwyaf ymddifad o Feibl yn yr Unol Dalaethau ydynt: a hefyd fod y bobl dduon yn barotach i'w dderbyn na'r bobl wynion.

Nodwn rai o'r Talaethau.

VIRGINIA.

Dywed y Goruchwiliwr yn y maes hwnnw mai y "Dosparthwyr Teithiol" yw bywyd y gwaith yno. Maent yn gwneud gwaith *Missionaries*, yn ymweled â'r tai, yn darllen y Beibl ac yn ei esbonio, ac yn gweddio gyda'r bobl. Nid yw cael Beibiau mewn masnachdy yn ateb n-mawr ddyben yno: rhaid myned ag ef at y bobl, fel myned ag efengyl at baganiaid.

Teithiwyd yno y flwyddyn ddiweddaff 35,514 o filldroedd. Ymwelwyd a 19,000 o deuluoedd. Cafwyd teulu o bob 9 heb Feibl: ac er hyn oll yr oedd yn well yno nag mewn amryw o'r Talaethau eraill. Sefydlwyd 28 o Gymdeithasau newyddion.

WEST VIRGINIA.

Achwyna y Goruchwiliwr fod ymddifadrwydd mawr iawn o'r Beibl. Nad oes yn y Dalaeth nemawr Gymdeithasau effeithiol. Fod rhwystrau dirfawr ar ei ffordd: ac nad yw yn cael cydymdeimlad y weinidogaeth.

KENTUCKY.

Mae y gwaith yno yn raddol yn gwreiddio, ac yn debyg o ddwyn ffrwyth. Ymwelwyd yn y flwyddyn ddiweddaff mewn 11 o Siroedd, a 21,837 o deuluoedd. Cafwyd teulu o bob 4 heb Feibl. Diwallwyd 2,214 o honynt heblaw rhai Beibiau mewn sefydliadau cyhoeddus, megys tlottai, carcharau, rheilffyrdd &c.

TENNESSEE.

Mae yr holl Dalaeth yn ymddifad iawn o Feibiau: er hyny mae y gwaith yn myned

rhagddo yn raddol. Yn y parthau *Dwyreiniol* a *chanol* taffwyd rhwystrau dirfawr ar y ffordd trwy y colera a'r dyryswch arianol. Er hyny hauwyd y gair mor dew ag y galleid. Ymwelwyd a'r tai mewn rhanau o'r wlad, a chafwyd fod y rhan fwyaf o'r parthau mynyddig heb i un Beibl-gludydd erioed eu toithio. Mewn rhai Siroedd yr oedd haner y teuluoedd heb Feibl; mewn rhai eraill ddau o bob pump hebdo; mewn rhai eraill un o bob tri hebdo. Diwallwyd llawer.

GORLEWIN TENNESSEE A GOGLEDD MISSISSIPPI.

Dyoddefodd y parth hwn yn drwm y flwyddyn ddiweddar oddiwrth y frech wen, yn drymach nag y gwelwyd erioed o'r blaen. Hefyd oddiwrth y colera a'r dwymyn felen, y rhai a ysgubasant ymaith luoedd dirfawr, heblaw a dyoddefasant oddiwrth y *panic*. Yr oedd y Beibl-gludwyr yn anturio eu bywydau i fyned i'w mysg; ond castellodd angel Duw o'u hamgylch. Chwillwyd 13 o Siroedd; ymwelwyd a 18,600 o deuluoedd; cafwyd un teulu o bob tri heb Feibl; ac yr oedd dau o bob tri o'r teuluoedd hyn heb neb yn y teulu yn medru darllen. Ychydig iawn wnaed yn *Neheubarth Mississippi*.

NORTH CAROLINA.

Newidiwyd y Gornchwylwr yno yn y flwyddyn ddiweddar. Ymwelodd yr un newydd mewn 9 mis a 78 o Gymdeithasau; a chafwyd y rhan amlaf (er nad yr oll) yn ddiwaith iawn, ac yn egeulus o gadw cyfrif o'u llafur. Felly nis gellid cael ystadegau. Sefydloodd chwech o Gymdeithasau newyddion, tair o'r cyfryw yn mysg y bobl dduon.

Chwillwyd er hyny mewn rhai Siroedd, a chafwyd yn un Sir haner y teuluoedd heb Feibl; mewn Sir arall deulu o bob 3; mewn Sir arall deulu o bob 5 hebdo. Mae anwybodaeth, anffos a drygan yn ddyn iawn yma. Ond mae y bobl dduon yn dangos mwy o barodrwydd i dderbyn y Beibl na'r bobl wynion, ac y maent yn gwella yn gyflym, ac yn selog tros yr Ysgol Sabbathol.

(Fw barhau.)

Y DINASOEDD NODDFA.

"Ac o'r dinasoedd, y rhai a roddwch, chwech fydd i chwiri yn dinasoedd noddfa." NUMER 35: 18.

Gosododd y Crewr doeth a da duedd mewn dyn i amddiffyn llywodraeth, i gopsi y drwg, ac i ddiogelu y dienoeg. Ond trwy bechod gwnaeth plant dynion gam ddefnydd o'r duedd hono. Yn lle ei gosod i weithredu yn drefnus trwy offerynnoliaeth swyddogion gwladol, hwy a gymerasant yr hawl i'w dwylaw eu hunain i ddal ar y troeddwr heb un prawf. Yn bresenol ni sylwn ar

DDARPARIAD Y DINASOEDD NODDFA.

Dyben y dinasoedd noddfa ydoedd er i'r llofrudd ffoi i un o honynt, er mwyn ei ddiogelu

rhag cael ei osod i farwolaeth gan ddialydd y gwaed, os yn *anferiadol* y byddai wedi lladd ei gydgreadur. Yr oedd y barnwyr perthynol i'r ddinas noddfa i ganiatau iddo aros yn eu dinas hyd farwolaeth yr Arch-offeiriad; yna yr ydoedd at ei ryddid i ddychwelyd adref; os buasai y llofrudd yn marw yn y ddinas noddfa cyn farwolaeth yr Arch-offeiriad, yr oedd ei eogryn i gael eu rhoddi i'w bobl, fel y gallent ei gladdu yn meddrod y teulu, ar ol i'r Arch-offeiriad farw.

Gan fod yr awydd a'r arferiad o ddial mor gryf yn Israel, cyfarwyddodd Duw o'i ddaioni i Moses neillduo chwech o ddinasoedd noddfa yn Israel, fel y gallai y llofrudd ddianc i un o honynt. Yr oedd amryw bethau mewn cysylltiad a'r dinasoedd noddfa yn dangos daioni Duw yn fawr iawn.

1. Fe ddewiswyd y dinasoedd mwyaf cyfeus i'r trigolion o bob cwr o'r wlad i ffoi am ddiogelwch. Yr oedd tair dinas noddfa o du y dwyrain i'r Iorddonen, sef Bezer, Golan, a Ramoth-Gilead; a thair o du y gorllewin i'r Iorddonen, sef Cedes-Naphtali, Sichem, a Hebron. Ac yr oedd y chwech dinas uchod yn perthyn i'r Lefaid. Num. 35: 10—34; Deut. 4: 41—43; 19: 4—10; Jos. 20.

Yr oedd gwlad Canaan wedi ei dosbarthu yn dair rhan, a dinas noddfa yn mhob un o honynt, fel y gallai y llofrudd ddianc i ryw un o honynt o unrhyw gwr o'r wlad "mewn haner diwrnod." Yr oedd Cedes yn Naphtali, y llwyth mwyaf gogleddol; Hebron yn Judah, y llwyth mwyaf deheuol; a Sichem yn Ephraim, yn y canol, ac yn agos i'r un pellter oddiwrth y ddwy arall. Mae yma ddarluniad bywiog o'r noddfa ysprydol a drefnwyd gan Dduw o'i ras i bechadurlaid euog ac agored i farwolaeth i ffoi am fywyd. Mae yn hawdd o du yr Arglwydd i ni ffoi i Grist, yr hwn sydd yn ein hymyl. Nid Crist y mynyddoedd ydyw; ond yn mhob lle ag y cyhoeddir yr efsengyl. "Cred yn yr Arglwydd Iesu Grist, a chadwedid fyddi." "Ato y rhed y cyflawn, ac y mae yn ddiogel."

2. Yr oedd ffyrdd cyfeus wedi eu gwneud i fyned i'r ddinas noddfa o bob cwr o'r dosbarth, ac ymchwiliad gan swyddogion y ddinas yn cael ei wneud ar y 15fed o Chwefror o bob blwyddyn, er sicrhau gwnenturiad y ffyrdd yn wastad a diberygl i'r llofrudd wrth redeg i'r noddfa. Gwnelent bontydd dros yr afonydd a'r nentydd, a gofalent symud pob rhwystr allasai fod ar y dramwyfa, a phan fyddai ffordd arall yn croesi y ffordd i ddianc, gosodent fynegfys ar ymyl y ffordd a'r bys yn cyfeirio tua'r ddinas noddfa; ac yr oedd ar y mynegfys—"Noddfa! Noddfa!" wedi eu cerfio mewn llythyrenau breision. Mae eto ffyrdd cyfeus i fyned i'r noddfa ysprydol, megys ffordd fydd, a ffordd edifeirwch, ac y mae y Gair dwyfol yn cyfeirio yn eglur at y Gwaredwr. Mae trefn y cadw moreglur fel y gall yr hwn sydd yn rhedeg ei darllen.

Yr oedd y ffyrdd oedd yn myned i'r dinasoedd noddfa yn rhai *Uydaïn*, 32 o guffyddau neu 48 o droedfeddi o led. Ni allasai neb ddywedyd eu bod yn rhy lydan i fyned ar hyd-ddynt i'r ddinas; yr oedd eu lled yn profi dymuniad grasol Duw i ddyn. Ond mae ffordd y nef at y Gwaredwr yn lletach; oblegid trwy lawn anfeidrol y groes y mae i ni ddianc i'r noddfa. Bechadur mawr, tyred at Grist am ddiogelwch.

YMDYGIADAU Y BARNWYR AT Y LLOFRUDD.

Ar ol i'r llofrudd fyned at y ddinas noddfa, pa un bynag ai luddew neu estron fuasai, efe a gawasai dderbyniad i mewn. Ni wrthodid neb. Felly y mae eto. "Yr hwn a ddel ataf fi, nis bwriaf ef allan ddim," (neu mewn un modd.)

Yr oedd y barnwyr i wneud prawf ar achos y llofrudd, ac os ceid mai yn anfwriadol y buasai wedi achosol marwolaeth ei gymydog, yna yr oedd i gael aros yn y ddinas noddfa hyd farwolaeth yr Arch-offeiriad; ond os buasai wedi achosol marwolaeth ei gyd-ddyn yn fwriadol, neu yn wirfoddol, yr ydoedd i gael ei roddi i farwolaeth. Y rheol oedd, "Yr hwn a dywallto waed dyn (sef o'i fodd), trwy ddyn y tywelltir ei waed yntau." Gen. 9: 6.

Mae pawb wna ffoi i Grist yn ddiogel. Cafodd Saul ddiogelwch rhag cosp ddwyfol wedi iddo ffoi trwy ffydd i Grist. Bechadur, paid ofni y collir di ar ol adnabod y Gwaredwr. "Nid oes gan hyn yn awr ddim damnedigaeth i'r rhai sydd yn Nghrist Iesu." Rhuf. 8: 1. Dywed rhai bod yr Arglwydd wedi gorchymyn i Moses am i dair eraill o ddinasoedd noddfa gael eu hychwanegu ar ol i'r trigolion luosogi yn ngwlad Canaan; ond na wnaed hyn hyd y dydd hwn. Y Gwaredwr oedd i neillduo y tair dinas uchod, meddai rhai o'r Rabbiniaid Iuddewig.

MYNEDIAD Y LLOFRUDD I'R DDINAS NODDFA.

1. Yr oedd yn rhaid i'r llofrudd ar ol tywallt gwaed dynol i ffoi tua'r ddinas *heb oedi dim*. Nid oedd i ymgynghori a chig a gwaed; ond gadawai ei orchwyl, a'i deulu, a'r oll, a diangai yn ebrwydd er mwyn achub ei fywyd naturiol. Yr ydoedd yn hyn yn collfarnu miloedd gyda golwg ar ofalu am feddu diogelwch tragwyddol yn Iesu Grist. Sonia yr apostol am rai wedi dianc i gael diogelwch ysprydol. "Y rhai a ffoisom i gymeryd gafael yn y gobaieth a osodwyd o'n blaen," Heb. 6: 18. Oedi yw yr achos fod miloedd yn cael eu dal yn anmharod gan angau a chyflawnder dialedol Duw. Bechadur, brysia am dy einioes rhag dy ddyfetha yn dragwyddol. Paid oedi dim yn hwy.

2. Yr oedd yn rhaid i'r llofrudd wneud *ymdrech* i ffoi i'r noddfa. Nid rhedeg a gorphwys. Nid welthiau yn dangos awydd mawr am fod yn y noddfa, ac ar ol hyny esgenluso, a chwyno "ei fod yn bell iawn yn ol." Rhaid oedd iddo *reddeg* ei oreu rhag i ddialydd y gwaed ei ddal

a'i roddi i farwolaeth. Dyma fel y dylai pob troseddwr o ddeddf Duw wneud. Nid bod yn hanerog gyda golwg ar fod yn gadwedig. Ni wnai y llofrudd ymddwyn mor ddiofal am ei fywyd naturiol ag y gwna llawer gyda chrefydd.

GWAITH Y LLOFRUDD YN Y DDINAS NODDFA.

Yr oedd iddo gynaliaeth ddigonol o ymborth a diod, a phethau eraill at ei angenrheidiâu; ond nid ydoedd i fod yno yn *secur*. Yr oedd yn rhaid iddo weithio. Os na buasai wedi dysgu rhyw gelfyddyd o'r blaen, drwy yr hon y gallasai ennill ei fywiolaeth tra yr arosai yn y ddinas noddfa, rhaid oedd iddo ddysgu celfyddyd er mwyn cynnal ei hun. Nid pobl ddiog ddi-waith oedd i fod yn y cyfryw sefydliad.

Dyma fel mae eto yn y noddfa ysbrydol; nid rhai diog diddaioni a diles sydd yn ddiogel eu cyfiwr; ond rhai ffyddlawn a gweithgar. Gelwir pobl Dduw yn rhai "diwyd i wneuthur eu galwedigaeth a'u hetholedigaeth yn sicr." 2 Pedr 1: 10. Nod amlwg o ddiogelwch cyfiwr yw bod yn awyddus i wneuthur ewyllys Crist.

Caniateid i'r llofrudd fyned allan o'r ddinas noddfa i gylch y tir sanctaidd oedd yn cylchynu y ddinas, sef mil o guffyddau, Num. 35: 26. Ond os ai efe yn mhellach na hyn, yr ydoedd yn peryglu ei einioes. Nid oedd ganddo hawl i wneud fel y gwelai yn dda, a chael diogelwch yn y ddinas tra yn troseddu y rheolau a berthynent iddi. Nid yw diogelwch cyfiwr yn Nghrist, a bywyd penrydd yn cyfateb a'u gilydd. Gras i fyw yn dduwiol mae Duw yn ei roddi i'w bobl; nid gras a phenrhyddid i bechu ac i fyw yn ddilywodraeth.

Birmingham.

T. EDWARDS.

PREGETH.

(GAN Y PARCH. T. JONES, EISTEDDFA.)

"Arglwydd, beth a fyndi di i mi ei wneuthur?" Act. ix. 6.

Dyma ofyniad Saul (wedi hyny Paul) wrth roddi heibio ei hen waith, cyn dechreu ar ei waith newydd. Daeth Crist i'w gyfarfod pan oedd yn erlid ei eglwys, a gofynodd, "Paham yr wyt yn fy erlid i?" Nid oedd rheswm i'w roddi dros ei ymddygiad; ac ni chynygiodd esgus, ond gofynodd fel uchod. Nid adwaenai yr Iesu o'r blaen; yn awr y gwybu pwy ydoedd, a'i fod yn Fab Duw, a bod y rhai a erlidiai ef yn bobl Dduw. Yr oedd yn pechu yn ei anwybodaeth, er ei fod yn ysgolhaig mawr. Pan ddeallodd y drwg, dychrynodd gymaint fel y penderfynodd yn y fan roddi yr erlid heibio, a dyfod yn ddygybl i Grist. Wedi cael goleuni o'r nef, rhoddodd heibio waith y diâfol, a newidiodd ei feistr, a gofynodd am waith newydd. Oni wnaeth yn gall—gadael y drwg, pan ddeallodd ei fod yn ddrwg? Ddarllenwyd, a wnei dithau yr un peth? Os dygwdd i'r ychydig linellau hyn ddyfod i dy law, a thithau ar y ffordd nid yw dda, gwranddo arnynt fel llais Crist atat yn gofyn, Paham yr wyt yn fy erlid

1? Hwyrrach yr atebi, Nad wyt ti yn erlid, ac nad erlidiaist neb erioed: ond er hyny cyfaddedi na ofynaist erioed i Grist, Arglwydd, beth a fyni di i mi ei wneuthur? Ond pe cyfnewidiem y gair *erlid*, a gofyn, Paham yr wyt yn fy niystyru i? pa fodd y gelli ateb? Aci ti, y mae diystyru Crist yn dy wybodaeth mor beryglus ag ydoedd ei erlid i Paul yn ei anwybodaeth. Gellir diystyru Crist mewn pedair ffordd:—1. Diystyru ei air. 2. Ei ddydd. 3. Ei dy. 4. Ei Fab. Daw Duw ei hun yn fuan i'n holl bob un ar ei ben ei hun. A gofyna mor bersonol, fy narlennydd, i ti ag y gofynodd i Saul, Paham yr wyt yn fy niystyru i? Ond i aros i hyny gymeryd lle, ac i'n gwneud yn fwy parod erbyn y delo, holwn ychydig ar ein gilydd am y peth.

1. *Diystyru Gair Duw.* A ydyw yn dy dy? Os nad ydyw, cais ef yn ddioed.* A ydyw yn cael llefaru ynddo? Neu, a ydyw fel plentyn wedi gwneud drwg—heb gael ei gau i mewn, neu ei osod mewn cong! Pe deuai cymydog i'th dy, a thithau fyned heibio heb sylwi arno, na dywedyd dim wrtho, oni chyfrifai hyny yn ddiystyrwch? Ac oni all y Beibl wneuthur yr un peth, a hyny yn enwedig os byddai wedi dyfod i'th dy ar neges benodol i ymddyddan â thî yn bersonol, i'th ddyagu, dy rybuddio, a'th gynghori—oni fyddai gwrthod gwrandaw arno, a gwrandaw ar rai eraill gwaelach o'i flaen yn ddiystyrwch arno? A ydyw dy ymddygiad heb fod felly at air Duw—cenad Arglwydd y lluoedd, ac y gellid gofyn, Saul, Saul, paham yr wyt yn fy erlid i?

2. *Diystyru dydd Duw.* Diwrnod osodwyd gan Dduw i ddau ddyben—yn orphwysfa i'r corff, ac i santeiddio yr enaid. Nis gellir cadw ond y rhan sydd berthynol i'r corff, yn unig, trwy orwedd, diogi, a chysgu ar ddydd Duw. Pa le y mae'r santeiddio sydd ar gyfer yr enaid—y rhan werthfawrocaf o'r dyn? Gofyn, fy nghyfaill, i ti dy hun ar ddydd Duw; Am ba un y mae arnaf fwyaf o angen—gorphwysfa i'm corff, ynte santeiddrwydd i'm henaid? Y mae Duw am i mi gael y ddau; a'r peth a gysylltodd Duw, na wahaned dyn. Ni bydd y Sabbath yn orphwysfa i'r corff, nac yn foddion santeiddiad i'r enaid pan ddefnyddir ef i dalu ymweliadau, teithio, rhodiana, a chyflawni un gwaith y gellir ei ochelyd. Y mae ymddyddanion am y byd a gofalon bywyd yn dyfod yn mysg ein geiriau ein hunain, ac i'w gwahardd. Y mae diystyru dydd Duw yn wadiad o awdurdod yr Arglwydd i benodi dydd, ac o'n rhwymau ninau i ufuddhau iddo—yn gosod ein cyfleusdra ni o flaen gorchymyn Duw, a lles neu bleier personol o flaen gogoniant yr Arglwydd; ac os nad ydyw hyny yn diystyru Duw, pa beth sydd? A gellir gofyn, Saul, Saul, paham yr wyt yn fy erlid i?

* Rhoddir cyfarwyddyd lle y gwerthir Beibiau pa fodd i'w cael am bris leol iawn.

3. *Diystyru Ty Dduw.* A wyt ti yn arfer addoli Duw yn ei dy, yn enwedig y rhan foreuol o ddydd Duw? Credwn fod blaenffwrth ei ddydd fel blaenffwrth y cynhanaf—y rhan fwyaf derbyniol ganddo. "Cedwch fy Sabbathau, a pherchwch fy nghyseg," sydd ddwy ddyledswydd wedi eu priodi mewn un gorchymyn gan Dduw. Y mae trugareddau yr Arglwydd o dri dosbarth—personol, teuluol, a gwladol, neu gymdeithasol. Dylai y Rhoddwr mawr gael y diolch am y tri—y personol yn yr ystafell ddirgel rhwng Duw a ninau; 3il, wrth yr allor deulaidd gartref; 3ydd, yn gyhoeddus yn y gynulleidfa unedig yn ei dy ar ei ddydd penodedig. (1.) Y mae esgeuluso addoliad cyhoeddus yn niweidiol a darostyngedig i ti dy hunan; gweithwyr ac ereill a esgeulusant, buan y gwelir hwy yn dirywio yn eu gwisgoedd, ac mewn glanweithdra. (2.) Y mae yn niweidiol mewn rhoddi estiampl ddrwg i ereill. (3.) Y mae yn anghymhwys un i fod yn bentu—i gymeryd gofal plant ac ereill; yn gwanhau ei ddylanwad, yn peri i ereill ddiystyru llywodraeth ac awdurdod un fyddo ei hunan yn anufudd i Dduw. (4.) Y mae esgeuluso addoliad cyhoeddus Duw yn rhwymo pob dyn yn dynach yn nghadwynau ei bechodau ereill, ac yn fynych yn ei ddwyn i ymollwng ac anobeithio. (5.) Y mae esgeuluso addoliad cyhoeddus Duw yn wrthodiad i ddyfod i'w gyfarfod yn ei rodfeydd,—o'i lais pan yn galw—o amodau heddwch yr efengyl; ac felly yn ddiystyrwch ar holl ordinadau Duw; a gellir gofyn i bob un sydd yn gwneuthur, Saul, Saul, paham yr wyt yn fy erlid i?

4. *Diystyru Mab Duw.* Dyma'r mwyafrif eto. Tri grysion oedd—ei air, ei ddydd, a'i dy—i'w dringo er mwyn gweled ei Fab. Y mae'r tri pheth a enwyd, fel Ioan Fedyddiwr, yn genadau i ddangos Oen Duw sydd yn tynnu ymaith bechodau y byd. Gallwn ddarllen ei air, parchu ei ddydd, mynychu ei dy, ac eto yr enaid heb fywyd tragwyddol. Ond, "yr hwn y mae'r Mab ganddo, y mae ganddo fywyd." I ni fel pechaduriaid, y mae pob ffordd arall, ond un, wedi ei chau i fyny: "Myfi yw y ffordd. Y bywyd hwn sydd yn ei Fab ef." Wedi i ni golli ein bywyd yn Adda, "yn Nghrist y bywheir pawb." Os byddwn am etifeddu bendithion yn lle bygthion, yn Nghrist y mae Duw yn cymodi y byd âg ef ei hun heb gyfrif iddynt eu pechodau. Bu Crist farw a Galfaria dros ein pechodau ni; rhoddes yr Arglwydd arno, ef ein hanwiredd ni i gyd. Fel ein Melchïau, Cyfaill, bu farw drosom: am ufudd-dod yr oedd bywyd yn wobr; am anufudd-dod marwolaeth. Anufuddhasom ni; Crist fu farw. Ufuddhaodd Crist; ac os credwn ynddo, cawn fywyd yn wobr. Y mae addewid Duw mewn cyfamod yn cynyg—"Myfi a fyddaf yn Dduw i chi." Pa fodd? "Cred

yn yr Arglwydd Iesu Grist, a chadwedig fyddi. F'r rhai a'i derbyniasant ef, efe a roddes iddynt allu i fod yn feibion i Dduw, sef i'r sawl a gredant yn ei enw ef." Os gofyni fel Saul yn y dechreu, "Pa beth a fyndi di i mi ei wneuthur?" gallwn ateb i chwi mor sicr oddiwrth Dduw ag yr atebwyd Paul, "Dyma waith Duw, gredw o honoch yn yr hwn a anfonodd efe. Ilyn yw ei orchymyn ef, gredw o honoch yn ei Fab ef, Iesu Grist." Os gofyni, Derbyn Crist fel breid, i'n, a bod yn utuld iddo ef; derbyn Crist fel prophwyd, a dyegn gauldo; derbyn fel Crist offeiriad, i wneud heddwrth rhyngom ni a Duw. "Canys felly y carodd Duw y byd, fel y rhoddodd ei uniganedig Fab, fel na choller pwy bynag a gredo ynddo ef, ond caisael o hono fywyd tragwyddol. Eithr yr hwn nid yw yn credu a ddamiwyd eisoes; o herwydd na chredodd yn enw uniganedig Fab Duw:" ac y mae yn yr un cyfiwr a Saul cyn ei droedigaeth; a gellir gofyn, Saul, Saul, *paham yr wyt yn fy erlid i?* — *Y Dygedydd.*

AM BECHADURIAID.

Mae llawer wedi ei ddweyd o oes i oes am bechaduriaid, y rhai sydd mor luoog mewn tref a gwlad. Am bechaduriaid y dywed Crist yn ei bregeth ar y mynydd wrth ei ddiagyblion — "Hwy a erlidiasant y prophwydi a fu o'ch blaen chwi." Er mwyn pechaduriaid y gadawodd Iesu orsedd fawr ei Dad, i ddod o fyd glân i fyd aflan; gadael y gogoniant, dyfod i barthau isaf y ddacar, teithio dros glogwyni i chwilio am dano, cael ei glwyfo a'i ddryllio wrth deithio ar ei ol ef, pechadar. Y mae yn wir na bu efe ddim yn hir iawn ar ei daith—dim llawer i olwg Duw, yr hwn y mae mil o flynyddoedd iddo megys un dydd; ond y mae un dydd megys mil o flynyddoedd iddo ef hefyd. Yr oedd y dydd olaf y bu Iesu Grist yma, yn cael ei gerndio, ei watwar, a'i tllangellu, y bradychwyd ef, y rhwymwyd ef, y gwadwyd ef, y collfarnwyd ef, y poerwyd yn ei wyneb, y tarawyd ef, y coronwyd ef a drain—fel mil o flynyddoedd i Dduw.

Yn hyn yr eglurwyd cariad Duw, ddanfôn o hono ef ei Fab i fod yn iawn dros ein pechodau ni. Ystyriwn ei neges i'r byd. Nid dyfod yma ar ymweliad—ar visit—er mwyn mwynhau ei hun, fel y mae tywysogion yn gadael eu teyrnasoedd, neu yn ymweled â threfedigaethau tramor o'u llywodraeth. Pe buasai Mab Duw yn dyfod felly i'r byd, y fath oegorddlu a fuasai ganddoli y fath anrhydedd a dderbyniasai, a'r fath rwyg a fuasai yn ei ganlyn. Ond daeth yma yn ei ddillad gwaith, yn llwythog o arfau. I weithio y daeth yma. Dechreuodd weithio yn union ar ol dyfod yma, a daliodd i weithio tra y bu yma. Yn nghanol yr holl segurwyr, dyna ddywedai efe, "Rhaid yw i mi weithio."

Yn y byd yr oedd efe, a'r byd a wnaetupwyd

drwyddo ef, a'r byd nid adnabu ef. Nid i weithio yn unig, ond i ddyoddef. Teilwng i'r gweithiwr ei gyflwg; ie, a'i barch hefyd, gan bawb yn mhob lle, am ddyoddef a marw yn ein lle. Ae fel y dywed y bardd,

Yn mha le y ceir, er chwilio,
Neb yn caru fel efe?
Ple mae'r cyfaill, er ein hachub,
Ro'i ei fywyd yn ein lle?
Nid oes debyg iddo ef
Drwy y-ddacur faith na'r nef.
(I'w barhau.)

MYFYRDOD A GWEDDI.

Y mae myfyrdod a gweddi yn debyg i'r ystwyr a aethant i chwilio gwlad Canaan: y naill yn arsyllu, a'r llall yn tori i lawr; a phob un o honynt yn dwyn adref arehwaethiad o'r ffrwythau prydfferthaf a melusaf o'r nefoedd. Myfyrdod, fel y llygad, sydd yn olrhain ein trugareddau; a gweddi, fel y llaw, yn cydio gafael ynddynt. Neu, mae myfyrdod fel goruchwylt yr sydd yn myned ar led i bwrcasu yr hyn a fyddo arno ei eisiau; a gweddi fel llong, yn myned ac yn dwyn i mewn yr hyn a ddymunem. Arglwydd, fy nhrueni yw, nad allaf fod mor berffaith fel ag i fod yn ddi-eisiau; ond y mae yn mwynhau dy drugaredd na ddichon i mi fod mor druenus fel nad allwyf gael fy niwallu.

Ni fedr myfyrdod gael allan wir angen na bydd i weddi gael cysur priodol ar ei gyfer. Arglwydd, os yw trugaredd mor rad, llafuriaf i adnabod fy nhrueni, fel y'm cyfoethoger â dy ras; ac eto ni orphwysaf nes y bydd i ti wneuthur mwy i mi nag ydwyf alluog i ofyn genyt. Cyf. D. W. ROBERTS.

RHAGFYFYRIAETH.

St. Bernard a gydmara yn felussaid ragfysfyriaeth i'r eryr; canys fel y mae yr eryr yn ddiysgog yn sefydlu ei lygaid ar belydrau gogoneddus yr haul prydfferth, felly y mae rhagfysfyriaeth yn edrych yn ddiysgog ar belydrau gogoneddus Haul Cyfiawnder; y mae o hyd yn ymwneud a phethau uchel a buddiol iachawdwriaeth. Neu, gallaf ei gydmara i'r adar hyn y mae Dafydd yn crybwyll am danynt, y rhai a wnaent eu nythod wrth allorau Duw. Rhagfysfyriaeth ydyw yr aderyn nefol hwnnw ag sydd yn nythu yn ymyl gorsedd gogoniant. Rhagfysfyriaeth ydyw y wenynen hono ag sydd yn ehedeg i'r gerddi pereiddiaf, ac yn sugno mēl o holl fiodau Paradwys. Trwy fysfyrdod gallaf ymddyddan â Duw, ymlonyddu ar fynwes fy Anwyl, ymdrochi yn afonydd hyfrydwch, troedio ar hyd llwybrau fy ngorphwysfa, a sylu ar fy nhirigfa dragwyddol.

I a'm, gan hyn, O fy enaid, yr ymsegru i y dyffryn wylfodus hwn? Cyfod, esgyn i'r mynydd, a chymer olwg ar wlad yr addewid. Paham yr ymsegru i yr anialwch helbulus hwn? Cyfod ar adenydd, a chymer dy ehedfa i'r nefoedd. Bydded i'th feddwl fod lle y mae

dy ddedwyddwch, a' th galon lle y mae dy fedd.
wl. Felly, er i' th drigfan fod ar y ddacar, dy
ymarweddiad fydd yn y nefoedd.

Cyf. D. W. ROBERTS.

GWIR GYFOETH YN NGHANOL TLODI.

Gwr hen iawn a eisteddai o flaen tân isel o
farwor mewn clusendy. Yr oedd yn fyddar
iawn, a phob aelod yn ysgwyd gan barlys.
Yr oedd ya reynus o dlawd.

"Beth ydych yn ei wneud yn awr?" ebai cyf-
aill yr hwn a alwai i'w weled.

"Yn dygwyl, syr."

"Am ba beth?" gofynai ei gyfaill.

"Am ddyfodiad fy Arglwydd."

"Beth sydd yn peri i chwi ddymano am ei
ddyfodiad ef?"

"Oblegid, syr, yr wyf yn dygwyl pethau
mawrion y pryd hyny. Y mae wedi addaw
pan ymddangoso y rhydd efe goron cyflawnder
i bawb a'i carant ef."

"Ar ba sail yr ydych chwi yn gorphwys am
y fath o baith?" holai ei gyfaill drachef.

Ar ol rhwbio ei wydrau a'u gosod, darlenn-
odd, "Am hyny, gan ein bod wedi ein cyflawn-
hau trwy fydd, y mae genym heddwch tuag at
Ddau," &c., (Rhuf. v. 1, 2.) Mor hapus oedd
yr hen wr!—er yn eithaf tlawd mewn da dae-
arol, eto yn gyfoethog iawn mewn fydd.

Bardddonol.

ERCOFAM PARCH. ROBERT EVERETT, D. D.

Y mae yn ddu a thywyll iawn uwch ben,
Mae un oedd megis haulwen fawr
I Gymry, wedi myn'd i lawr
A'i guddio byth gan y dragwyddol len.

Bu Dr. Everett am ffynyddau maith
Yn estrych bri, anrhydedd clod
Ac aeth i'r bedd heb ddim yr bod
I guddio llewyrch ei neillidol daith.

Goleuai ef, a chyda goleu, gwres
A doddai ger ei fron, yr Ia
Atallai lwydd yr hyn oedd dda
A'r hyn a dybiai ef a fyddai'n llea.

Rhyw gyn o aur oedd Dr. Everett, trwy,
Ond meddai sorod, digon gwir,
Ond gwawriai'r aur mor gryf a chilir
Fel nad allasem ni eu gweled hwy.

Fel nodwydd ddur y cwmrawd pwyntial ef
At beipeth dybiai oedd yn lawn,
A safodd felly'n gryf hyd mawn
Y dydd ag y cymerwyd ef i'r nef.

Bu megis aradr cadarn iawn a llym
Yn cwyo tyndir chwyn y byd
A throi eu tewion wrallid o hyd
Ar fon ei gwys i grino er eu grym.

Ac wedi hyny byddai megis og
Yn llyfnu'r tir a'i ddwyn i naw
I dderbyn had y gwir yn haws
A dwyn rhagorol ffurwythau hardd y Grog.

Pan ydoedd erchyll chwyn caethwasiaeth ddreng
Yn tyfu gan ymledu'n gwrallid
Rhoes ef ei swch leni gyd ag aidd
O danynt, nes dadwreiddio deng ar leng.

A chafodd yr hyfrydwch a'r mwynhad
O weled y dymunol ddydd
I'r caethwas du i ddol yn rhydd
A rhyddid pur, nid ffug, ar sedd ei wlad.

A phan oedd medd-dod fel Goliau gawr
A phawb trwy'r wlad brallid dan ei balf
Daeth ef a chyda'i gares daf
Fel Datydd, hyrddiodd ef mewn gwarth i lawr.

A chafodd fyw i weled yn ei oes
Dro yn yr eglwys—yn y byd,
Y gwirod o dan warth i gyd
A sobrwydd yn teyrnasu yn ei moes.

Ac yntau y "CENHADWR" fyddlawn, hyf,
Fu'n gyflegu gadarn yn ei law
I fwrw tanbeleni braw
I amddiffynfa y gelynlion cryf.

A bu fel brenin am ffynyddau maith
Ar sedd llenyddiaeth yn ein plith
A'i eiriau fyddai megis gwlith
Hoff a dymunol; genym ni a'n lath.

Rhyw graig anwymudadwy oedd efe
Ac nid rhyw Reuben ystwyth, llwfr
A droml bob ffurf fel dwfr
Yn ol mympwyau yr un dyn, na lle.

Yr oedd yn ffynallid fel yr oen, er hyn
Meddianai ar wrodebb llew
A safai yn ei rych fel glew
A'i alon a wynebai yn ddigrym.

Corff gwan, a lleog, ond meddwl trolidol cryf
I blymio i ddyfuderoedd mor
Hen athrawiaethau mawr yr lor,
A'u traethu'n ddoniol gyda dewrder cryf.

Trwy oleu claeu ei weinidogaeth ef
Goleuwyd ar feddyllau fyrdd
I adael eu dryglonys ffyrdd
A theithio'n beuderfynol tua'r nef.

Maen tynu cryf y cynadleddau oedd
A sugnai frodyr ato'i huu,
A'u gwnaent bob amser megis un
Heb neb yn tynu'n groes, na chodi bloedd.

Dyn pur, gwr da, a thad gefalus, hoff,
Cymydog mwyn a Chrystion iawn,
Pregethwr cryf, gweinidog llawn
Heb yn ei ymarweddiad ddim yn gloff.

Ond och! mae heddyw yn ei fedd, yn fud,
Ond mae ei fuchedd eto'n fyw
Ac yn llefaru dros ei Ddau
Yn rymus ddyllanwadol wrth y byd.

Duw'r weddw unig a'r amaddfald, bydd
Yn dangos dy gnaredig wen
Er cysur mawr i'w weddw hen
Ac i'w luosog blaen amaddfald prudd.

TROGW.

AR FARWOLAETH MRS. LLEWELYN,

Anwyl bridd Mr. John T. Llewelyn, Johnstown, Pa.

Tra Mrs. Llewelyn ynghanel mwynhad
Perarogl llwydd-ffodau gobethlon,
Yn bridd mor anwyl ag oedd yn y wlad
A man mor dyner ei chalen,

Angyles gwarcholol pryderus oedd hon
Am drefu tygedlaw i'w theulu,
Ac angerdd ei theimlad enynai ei bren
A'i chariad fel haul yn pelydru,

Un addfryn a phwylllog—un dyner ddtm,
Addurnol gan fawrion riaweddan,
Glan-forwyn yn Seion—yn Israel yn fam
A'i chyngor yn i'r gan weddian,

Per ffurwythau yr Yabryd wna'i 'bonaid yn frae.
Sirioldeb wresogai ei haelwyd,
Ei geiriau nefolaidd dymeryd a grae,
Heidrychol yn wastad ei hysbryd.

Cartrefle'i myfyrddau oedd Belfi pur y Nef
A sugnai taeth a chryfder o'i ffodau bywiol ef,
Hyd lawer nos flinedig y prudd-der fel y bedd
Y "Gyrol lân" ddarlennai a phrofa'i rin ei hedd,
Ymsangal ffyrdd uplondeb, ni wyrat rhag y gwir,
Yn ddwys ei phlant gynghorai am lachawdriaeth gŵir
Ei duwioffrydig anian ddisgleiriol buchedd lân
Addfrynder, gras a chariad, helrdd dlysan engyl oha.

Chwær hoff, o bryd heddychol, letygar, ydoedd hon,
Croesaw'r salant dleithrol i'w haneidd lan yn llon,
Ei thf wna yn wastadol yn driglo, hapus, clyd,
Gorhwyssafan i bregethwyr tra'i heinioes yn y byd.

Ond angan lldiog ddaeth, a'i weis gwenwynnyld
A'i golyn—ingol aseth, i'w brathu'n enbyd.
Hen arfer ganddo fu, gwnaeth ymdyngedu,
Ysbeilio'r mwya'f cu, a'n hymddifadu.

Mae heddyw ffonau prudd, a heilidion ddagran
Yn truglo dros y rudd, a chur gofidiau
Am goll'r ffyddlawn fun, y chwær Llewelyn,
A chillo i' hoffer cun, mor chwyrn a sydyn.
Gwnaeth rodlo drwy y glyn, a chysgod angau
Heb ofni niwed syn, er goddef loessu.

Ni cheir mo'i dilya rudd,—a mud yw'r genau
Barabai gynt mor rhydd, am lawr y Melchias,
Fel hyn mae'r dewr a'r llon—y Por bendog,
A'r tlawd tan aml don, a'i oes luddelig—
Ni pherchir gradd na lle, Ow ddeifol nwyon!
Mae'r aswy fel y dde, yn brudd o'u hollon.

A'i diwyd law gwelyddai hon, i'r rheidus a'r cystuddiol,
A pheraogla'i henw llon, am hyn yn barch arool,
Oedd wendid blin a gwyddai am y nychedd gan afiechyd,
Ond cyn ca'r dlamddiffyn gam, ymdrechaf fel am fywyd,
Er hyn a'i holl wasanaeth cun, ac oes o lws rinweddau,
A byw i lan ddybenion hun, ysbeillwyd hon gan angau.
Ei phabell wan gan ddifawr boen falurwyd hyd y seillan,
Ond enaid pur i Nefaw! hoen olynwyd o'i gadwynau,
Ei cheirant oll a'i phiant i gyd a modol'i llwybrau unlon
A nerth i'w phriod trist bob pryd, i ddal y blin drallodion,
A'r Nefoedd wen sancteiddio'r tro i'r eglwys ac i'r teulu,
I ddal ar gŵf beth bynag fo bod barn ar oes yn nesu.

Johnstown, Pa.

EVAN W. JONES.

GALAREB.

Ar ol Miss ELIZABETH EVANS, *Frostburg, Md., yr*
hon a fu farw Choef. 14, 1875, yn 19 mlwydd a 4
mis oed.

Mor ddywyl a dyrus yw trofon rhaglunlaeth:—
Merch leuanc oedd iachus a sirol ei gwedd,
O ganol ei bywyd yn mrelchiau marwolaeth,
Yn gorwedd yn dawel ar waed y bedd!
Y ddoe fel y lili yn edrych yn hawddgar,
A'i llygaid yn lloni fel ser yn y nen;
Ond heddyw'n wywedig i lawr yn y ddaear!
Hi gillodd o'u golwg tu arall i'r llen.
Mor werthfawr ac anwyf yr oedd yn y teulu,
Ei Lizzie oedd pobpeth yn ngolwg y tad;
A hithau mor ufudd nes gwneyd lldo gredu,
Mae hi oedd y goreu o ierched y wlad;
A'i mam yn ei charu fel plentyn a Christion,
Gan ddangos yn amlwg mor fawr oedd ei serch;
Y ddwy kyda'u gilydd a fyddent yn gysou;
Ond O, hi a gollodd gymdeithas ei merch.
Fel Cristion yr ydoedd yn llawn o rinweddau,
Yn wylaid a distaw, a mwy yn mhob man;
Yn ufudd gyflawn ei holl ddyledsyddau,
Yn serchog, a diwyd yn gwneuthur ei rhan;
Nid oedd yn ei haufan i aros yn eegur,
Hi redai i'r cyrddau yn llawen ei bryd;
A'i llale gyda'r canu a glywid yn eglur,
Ond heddyw mae'n llonydd, a'r tawd yn fud.
Yn wag y mae heddyw y lle oedd hi'n lanw,
Er chwillo am dani nls gellir ei chwedd;
Yn wag yn y teulu, ni ddaw er ei galw,
Ei chudair sy'n segur yn ymyl y bwrdd;
Yn wag yn y Capel, lle'r ydoedd yn gyson,
Ein chwær hoff ac anwyf, nid yw yn ei sedd;
A themlu'n fod gwaethu'r fawr yn ein caloi,
Wrth feddwl fod Lizzie yn awr yn y bedd.
Ond, dlochl i'r nefoedd am goridall cysurus;
Hi gofodd ei Chwær yn moren ei hoer;
Bu'n ffyddlon hyd angen, bu farw'n hyderus,
Gan orphwys ei henaid ar Aberth y groes;
Yr Iesu gyflawnodd yn llawn ei addewid,—
Fe'i cododd o'r gwely i'w orsedd y nef;
Aeth adref yn ddiogel i ardai y bywyd;
A channu yn uwch nag erioed "Iddo Ef!"

Nid wedi ei chollt y mae yr un hawddgar,
Ond, synud a wnaeth y tu arall i'r llen;
Os ydyw ei chudair yn wag ar y ddaear,
Esgyuodd i'r orsedd yn untrych y nen;
Ei chorff a gyfodir i fyny o'r beaddod,
Pan byddo yr Udgorn yn rhoddol ei lef;
Cyaurwn ein gilydd, a byddwn yn barod,
I gelsio cyfarfod ein chwær yn y Nef.

Frostburg, Md.

ISAAC THOMAS.

Y PARCH. DAVID WILLIAMS, LLANWRTYD.

MR. GOL.—Er y credwyf y gwna rhyw un galluog gyf-
ansoddi Marwnad dellwng i'r Parch. Williams, Llanwrttyd,
eto gan yr adwaenw ef yn idda er ys yn aros i haner can
mlynedd yn ol pan oedd yn ei lawr nerth ac ar ei uchel
fanau, carwn i'r hatling fechan yma gael ymddangos yn
nhrysorfa ei gofawdriath barchus ef. Os bernwch radd o
dellwngdod ynddnt i gael ymddangos yn eich cyhoeddiad
tellwng, wele hwynt at eich gwasanaeth.

Beth yw'r gruddfan, beth yw'r cwyno?

Beth yw'r ocheneidio sydd?

Yn mhob eyleh trwy'r cym'dogaethau

Pawb o'r brudd a'u bronau'n brudd.

Pa'm y teimlir mor angherddol?

Galar cyffredinol sy,

Gwelaf trwy bob cwr o'r gwersyll

Israel dau eu mentyll du.

Diangenrhaidd yw'm gofynion,

Tybiaf ceir atebion dwys,

Dafydd Williams o Llanwrttyd,

Ei'n guddiwyd dan y gwys,

Profwyd mawr fel Moses ydoedd,

Antoueddig gan y nef,

Nerth a dawl er iachawdriath

Oedd ei weindogaeth ef.

Balch ei dirion geudwri,

Ydoedd aberth Iesu gwliw,

Dyna'i ble dros blant marwolaeth

Sail elu hlaclawdriath yw,

Drachdial ef o ffridiau gloewon,

Addewidion dwyfol ras,

Dyma brif ynguddfa'i gryfawr,

Megis mliwr ar y mas.

Gwnai ei sedd ar fynydd Sinal

Lle mae'r mellt a'r mwg ynghyd,

Sourwydd ar ei weud orphwysai,

Pan cyhoeddai ddwyfol lid,

Triunfal'r ddeddf yn ei melleidithion

A'r bygythion wrthi aglyn,

Megis ruy w fagnelau mawrion,

Ffionau duron at y dyn.

Ellwalth elai i Galfaria,

Codai yma faner gras,

A chyhoeddai fodd i fuddau,

I noll twythau ddaer las,

Sail ei ffydd oedd aberth Iesu,

Carlad rhad y Ceidwad eu,

Ffynon lawn ei wir lawenydd,

Gued ar fynydd Calfari.

Gwr a garai les ei gorlan,

Dyna oedd ei amau ef,

Didwyll borthal'r diadelloedd,

Ar rhandiroedd bras y nef,

Gwnal eu dwyn o'r dyrus lloedd,

At ffynonau'r dyfroedd byw,

Nawr a ffrydant trwy drugaredd,

At y dyn o orsedd Duw.

Pan yn cwrdd wrth fwrdd y cymun,

Yn ei hwyf nefolaidd e,

Gwnai ddarlunio locsion chwera,

Ithion fu farw yn ein lle,

Sylwl wna'r ol yr haelion

Erchyll frath y waew-fion,

Dygai ffrydwr pen Calfaria,

N un olygfa ger ein bron.

Safai'n ddewr ar furiau Seion,

Seinio'r Udgorn wna'r o hyd,

Taeal'r son am Grist a'i angau

Dwys, a'i boenau, dros y byd,

Pwysal ar ei aberth iawnol,
Sail ddigonol dynolryw,
Oeddem wedi barddu gymaint,
Suddo dan ddigofalut Duw.

Er ei ddawn a'i ddefnyddioldeb,
A'i ddoethlneb yr un wedd,
Trechodd angau bob cyffeiriau
Nes ei gael dan gloiau'r bedd,
Er ein gular dwys am dano,
Ni ddaw eto atom ni,
Aeth yn llwyr o fyd y llygredd,
Draw i'r fro nefolaidd fry.

Adrefaeth ynghol angellon
Boneddigion braf y nef,
Tanla'r teulu rhew gogoniant,
Nawr gan nerth ei fofiant ef,
Adrodd am rinweddau'l Geldwad,
Canmol cariad Tri yn un,
Drefnodd yn y cyngor boreu,
Fodd i faddeu i euog ddyn.

Blodau perarogledd tyner,
Huller ar ei wely bedd,
Rhoer, er cof am ei ragorion,
Ddali byth-wyrddion ar ei fedd,
Rhodder maen o farmor hefyd,
Gwaith celfyddyd gwycha'i rhyw,
Wedi cerddio'n argraffyddol
Arno, *Dyn anfarwol yw.*

NEWBURGH, OHIO. HEN WR GALARUS, sef
WILLIAM M. WATKINS.

MARWOLAETH Y PARCH. E. EVERETT, D. D.

Yr hys a gymerodd le Chwefror 23, 1875. Yr oedd ef
wedi cael ei 84 mlwydd oed lonawr diweddf. Bu yn
Olygydd y CENHADWR am fwy na 35 o flynyddau.

Fe wna enw Dr. EVERETT
Bara'n enwog oesau malth,
Enw anwyl iawn gan floedd
Am ei enwog wiwdeg walthe;
Bu'n wylledydd ar y muriau,
Muriau Selon dinas Duw;
A gwnaeth wyllo yn ofalus
Kbagg peryglon tra bu byw.

Fel Golygydd y CENHADWR,
Fe yndrechodd flyyddau malth,
Aeth yn mlaen trwy lu o rwystrau
Ilyd nes gorphen dyrus daith;
Gwnaeth ofalu i gyhoeddi
Gwrlioneddau mawr eu gwerth,
Gwna'r gwrlionedd byth i bara,
Heb wanychu yn ei north.

Fe wnaeth godi'n erbyn meddwod
Er's blynyddau malth yn ol,
Pan ystyrid ef gan floedd
Yn gweithredu'n hynod ffol;
Ond fel craig ni sylfodd fymryn;
'Nawr mae mloedd fel bu ef,
Yn ymdrechu i berswadio
Pawb i wrthod diod gref.

Megis Wilberforce, yn wrol
Codi'i lais yn uchel wnaeth;
Pan oedd mloedd yn caethlwo,
Yr oedd ef o blaid i'r caeth,
I gael dryllio ei gadwynau
Ac i ddod o'i rwymanu'n rhydd;
Jubill a ddaeth o'r diwedd,
Do fe wawriodd dedwydd ddydd.

Safai'n gadarn dros egwyddor
A ganfyddai ef yn wir,
Bu ei ymddygladau duwlol
'N ddiaebol amser hir;
Pan ofynwyd "sut yr ydoedd,"
Pan yn croesi'r afon gref,
Fe wnaeth dystio wrth ymado,
"Very happy," meddal ef.

Bydded bendith nef yn aros
Ar ei deulu tra bont byw,
Boed i'w weddw sy'n galaru,
I ymddiried yn ei Duw;

Boed i'w blant, a'i holl berth'nasan,
A'r eglwys lle bu ef,
Gael cyfarfod yn y diwedd
Mewn gorfoledd yn y nef.

Birmingham. T. EDWARDS.

IN MEMORY OF LITTLE MOLLIE.

Died June 14, 1874, aged 17 months and 1 day.

Weep not for me, my parents dear,
Nor heave a parting sigh;
The flower that faded here so soon,
Now blooms beyond the sky.
With Jesus and his holy saints
She sings her praise of love;
O list your child's last parting voice,
"Meet me in heaven above."

Bradenville, Pa. CHAS. MORGAN.

DYN.

Anadl Duw ydyw dyn,
Pridd coch yn y cychwyn,
Brenin daear llwgar lon,
Heb glwng yn ei galon;
'Roedd fel y wawr hyfrydwedd,
Mewn golwg heb ddol gwaeledd;
Mewn anrhydedd bu'n rhodio,
Telthial lle fynai y fo;
'Chydlig la wedi'i osod
Na'r angel glân, mawr ei glod;
Pen parawys lle glwys, glân,
Tlws Duw cu-pen y cyfan,
A rhodiai mewn anrhydedd
Heb lygredd na gwaeledd gwedd.

JOHN JONES (*Wesley Mawr.*)

LIZZIE JANE,

March Mr. a Mrs. James E. Hughes, Utica, ac wyres
i Mrs. Parry, Gwastradfae, Caernarfon, G. C.

LIZZIE JANE fach yw'r dyls'n fyw,
A hudo, hoff cwech ydyw,
Mae ei gwedd a'i hagwedd hi
Y wylalld dyner lili,
Yn anad i'n deus
Gan mor lon yw'r galon gu.
A llawnach mewn dillynion
Na rhoeyn gardd bardd yw hon.

Yn nghanol mawr anghealon,
Yr oes wtr fluderas hon;
Iddi rhoed lon ddigonedd
O dda'r byd, hyd ddyddiau'r bedd;
A'i bywyd hi'n fywyd fo
Trwy ras yn addas iddo.
Yn dlos i Dduw boed Lizzie,
"A'r nef fo'i haddef hi."

Utica, N. Y.

BARDD CUDD.

Manesiareth.

ARWYDD O ALAR AR OL DR. EVERETT.

TEIMLAD EGLWYS ANNIBYNOL JOHNSTOWN, PA.,
TUAG AT DEULU Y PARCH. DR. EVERETT.

Bore Sabboth y 14eg o'r mis hwn (Mawrth),
cafodd amryw eu synu ar ea dyfodiad i'r addol-
dy wrth weled y pwlpud a'r muriau wedi cael
eu harwisgo â galarwe (*crapse*), gan nad oedd
ond ychydig o'r gynulleidfa wedi clywed am
farwolaeth yr anwyl dad Dr. Everett.

Nos Sabboth, eglurodd y Parch. E. W. Jones
yr achos o arwisgiad y capel yn y fath fodd, a
phregethodd brogeth, neu yn hytrach rhoddodd
ddarlith ar fywyd y Parch. Dr. Everett, oddiar

y geiriau hyny, "Syrthlodd tywysog a gwr mawr heddyw yn Israel." Rhoddodd ddarlun go dda o fywyd y Doctor, ond ni fynegwyd dim o'r haner am dano ef. Gwr mawr oedd Mr. Everett, nid mawr mewn corff, ond mawr mewn meddwl a defnyddioldeb, mawr fel dirwestwr, mawr fel gwrthgaethiwr, mawr mewn ysbryd cenhadol, mawr fel dyngarwr, a mawr fel Cristion.

Cafodd yr enwad Annibynol golled fawr yn marwolaeth y Parch. Dr. Everett. Cymerodd yr Arglwydd ef ato ei hun, ar ol oes hir o ddefnyddioldeb. "Da, was da a ffyddlawn."

Pasiwyd y penderfyniadau canlynol gan y cyfarfod:

Yn gymaint a'n bod wedi clywed fod y Parch. Dr. Everett wedi gorphen ei yrfa flwriaethus yn y fuchedd bresenol, oddiar ystyriaeth o burdeb ei fywyd, a'i lafur cyson a diflino fel gweinidog da i Iesu Grist:

Penderfynwyd, Ein bod ni fel eglwys yn cydnabod daloni yr Arglwydd yn nghodiad y Parch. Dr. Everett i fywyd o lafur, defnyddioldeb, ac oes hir yn ngwinllan Crist. Gan fod y Llywydd doeth wedi gweled yn oren i gymeryd ymaith oddiar y ddaear y Parch. Dr. Everett, ein bod yn tawel ymostwng i ewyllys yr hwn y mae ei ffordd yn y môr, a'i lwybrau yn y dyfroedd dyfnion.

Penderfynwyd, Ein bod ni fel brawdoliaeth yn dwys deimlo ac yn unfrydol gymeradwyo gosod arwyddlun galar ar ein pwlpud ac ar y muriau yn ein haddoldy, a'i fod i aros arnynt am ddeng niwrnod ar hugain, yn arwydd gweliedig o'n teimlad yn herwydd colli un o rai rhagorol y ddaear yn marwolaeth Dr. Everett.

Penderfynwyd, Ein bod ni fel eglwys yn datgan ein mawr gydymdeimlad â theulu y Parch. Dr. Everett, yn neillduol ei weddwoedranus yn ei hymddiffiad o briod tyner a chyfaill cywir a ffyddlon, a'n bod yn dymuno iddynt fel teuluaran helaeth yn ngweddian yr eglwys trwy yr holl fyd Cymreig, a mesur mawr o ddyddanwch yr efengyl, tra byddant yn aros yn myd yr anial, a chyflawn fwynhad o'r llawenydd sydd frypan yn gadael y fuchedd hon.

Penderfynwyd, Ein bod yn danfon copi o'r uchod i deulu galarus y Parch. Dr. Everett, ac hefyd yn ei gyhoeddi yn y *Drych*, y *Waag*, a'r *Faner*.

Arwyddwyd dros yr eglwys,

E. W. JONES, *Gweinidog*.

EVAN W. JONES, }
JAMES R. DAVIES, } *Pwyllgor*.
R. R. EDWARDS, }

Pasiwyd penderfyniadau cyffelyb i'r rhai uchod gan eglwysi Hyde Park, Pa., a Mount Carmel, Pa., gwisgwyd eu pwlpudau ag arwyddluniau galar, a chyflawnwyd gwasanaeth coffadwriaethol o'r ymadawedig ynddynt. Hefyd pregethwyd pregethau angladdol yn eu capeli

eu hunain gan y Parchn. J. R. Griffith, Floyd, N. Y., J. Cadwalader, Newark, O., Wm. Powell, Picatonica, Wis., a Dr. R. G. Jones, Utica, N. Y. Yr oedd pwlpud Mr. Griffith o Floyd wedi ei arwigo mewn *mourning*.

Hefyd cydnabyddwn dderbyniad llawus mawr o lythyrau cyfrinachol, yn atlygu parch a charlad at yr ymadawedig, a chydymdeimlad â ni fel teulu yn ein colled a'n galar. Diolchwn yn wresog i'n cyfeillion oll am eu llythyrau tirion.

Mae yn hyfryd iawn gan bawb o deulu Mr. Everett i ideall fod coffadwriaeth yr un oedd mor anwyl a pharchus ganddynt lwy, mor barchus hefyd yn ngolwg eraill, yn mhell ac yn agos. Hyderwn y bydd ei ysbryd ef o zel tanllyd at ddaioni yn mhob ffurf, ac o atgasrwydd at bechod yn mhob rhith, yn gorphwys yn helaeth anrwm oll.

DIOLCHGARWCH.

Dymunaf ganiatad i gyflwyno trwy hyn fy niolchgarwch diffuant i'm cynulleidfâ a'm caredigion o gynulleidfâ y Trefnyddion Calfinaidd a'r Saeson, a gyfranasant eu harian a phethau gwerthfawr eraill at y Donation a gefais eleni, fel y blynnyddoedd o'r blaen. Mae yswm o \$150 yn fawr wrth ystyried yr amser caled, yn enwedig ar y cyfeillion sydd a'u gorchwylion ar y Lake. Hyderaf nad ydych chiwi nemawr gwaeth o'ch rhodd. Ond yr wyf fi yn llawer iawn gwell. Taled yr Arglwydd i chiwi yn ddau ddwbl.

JOHN JONES.

Racine, Wis., Mawrth 12, 1875.

BEIBL GYMDEITHAS RADNOR, TROED-RHIWDALAR A DELAWARE, OHIO.

Y casgliadau at y Gymdeithas ydynt fel y canlyn:

Radnor, ...	\$52.50
Troedrhwdalar, ...	31.85
Delaware, ...	44.25

\$128.60

Anfonwyd yn rhodd i'r Fam Gym. yn N. Y. \$125.00

Arian mewn llaw, ...

3.60

Swyddogion y Gymdeithas am 1875:—Llywydd, Rees T. Jones; Is-lywydd, David Lewis; Trys, R. Bumford; Ysgrifenydd, Jas. Bevan.

SYLW PARCHUS GAN Y T. C.

AT MRS. EVERETT.

ANWYL CHWAER,—Gwnaed sylw parchus yn Nghyfarfod Dosbarth y Trefnyddion Calfinaidd a gynaliwyd yn Utica y 4ydd a'r 5ed cyfisol (sef mis Mawrth), ar farwolaeth eich hanwyl briod y Parch. R. Everett D. D. Nis gellid lai nag ei ystyried fel y gweinidog hynaf a'r un a lafuriodd hwyaf dros ei Waredwr yn Sir Oneida, a hyny gyda yr yndrech mwyaf egniol ac yn yr ysbryd mwyaf efengylaidd a'r caredigrwydd mwyaf brawdol tuag at bob dyn; ac y mae yn rhaid y bydd ei goffiadwriaeth yn fendigedig gan bob cred enwadol yn America. Fel Cristion

a Gweinidog cymwys y Testament Newydd, ac fel Dyngarwr a Gwladgarwr goneat a dylmiongar, ystyrir ei volli yn golled genedlaethol.

Dymuna y Cyfarfod amlygu drwy hyn o linellau ei gydymdeimlad didwyl a chwi a'r oll o'r teulu yn eich galar dwys a'ch colled drom. Pwyfych ar y tystiolaethau. "Efe a sicrha derfyn y weddw." "Had y cyfiawn a waredir." Yr eiddoch dros y cwrdd,

J. EDWARDS (EOS GLAN TWRCH).

BEIBL GYMDEITHAS GYMREIG OSH. KOSH A'R CYLCHOEDD.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y Gymdeithas hon yn Soar, capel yr Annibynwyr, Ionawr 1, 1875. Dechreuwyd y cyfarfod yn y dull arferol. Darllenwyd gweithrediadau y Gymdeithas am y flwyddyn oedd yn torfynu, a derbyniwyd yr adroddiad yn foddhaol. Saif ein cyfrifon fel y canlyn am 1874:

Derbyniadau.

Arian ar law ddechreu y flwyddyn,.....	\$38.57
Llyfrau ar law eto,.....	69.40
Derbyniwyd gan y casgliyddion,.....	198.71
Derbyniwyd llyfrau o'r Fam Gymdeithas,...	39.23
Derbyniadau eraill,.....	1.56

Cyfanswm,.....\$347.46

Taliadau.

Donation i'r Fam Gymdeithas,.....	\$196.46
Am lyfrau,.....	39.23
Am fox a cartage y llyfrau o N. Y.,.....	1.00
Drafft, 60c.; cludiad y llyfrau, 2.00,.....	2.60
Llyfrau ar law,.....	79.10
Arian ar law,.....	29.08

Cyfanswm,.....\$347.46

Dewiswyd yn swyddogion am y flwyddyn ddyfodol fel y canlyn:—Llywydd, Parch. John K. Roberts; Is-lywyddion, John E. Davies, James R. Williams a David Price; Trysorydd, Joel W. Morgan; Ysgrifenydd, Evan Jones. Dewiswyd hefyd wyth o gyd-drefnwyr, a deuddeg o gasgliyddion.

EVAN JONES, Ysgrifenydd.

BEIBL GYMDEITHAS WATERVILLE, E. N.

Cynaliodd y Gymdeithas uchod ei chyfarfod blynyddol yn nghapel yr Annibynwyr, Rhag. 25, 1874, David Price yn llywyddu.

Darllenwyd a chymeradwywyd cyfrifon y Trysorydd, fel y canlyn:

Arian mewn llaw ddechreu y flwyddyn, ...	\$1.63
Casgliwyd,.....	37.57

Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....\$39.20

Arian mewn llaw Rhag. 25, 1874,.....	.20
Llyfrau mewn llaw, gwerth.....	8.37

Dewiswyd yn swyddogion am y flwyddyn ddyfodol:—Llywydd, y Parch. B. H. Williams; Is-lywydd, David Price; Trysorydd, Thomas Roberts; Ysgrifenydd, Wm. Price. Dewiswyd casgliyddion i'r gwahanol ddosbarthiadau.

Penderfynwyd, Ein bod yn gwerthu llyfrau am yr un bris ag y gwerthir hwynt yn N. Y.

Penderfynwyd, Ein bod yn defnyddio cymaint o'r casgliad dyfodol ag a fydd yn angenrheidiol er diwallu yr Ysgol Sabbothol â llyfrau, ac yn anfon y gweddill yn rhodd i'r Fam Gymdeithas.

Penderfynwyd, Bod cyfarfod nesaf y Gymdeithas i fod yn yr un lle, Rhag. 25, 1875.

WM. PRICE, Ysg.

ANRHEGIAD.

MR. GOL.—Dymunwn gydwyno ein diolchgarwch i'n cyfeillion yn Floyd am eu hymwelriad caredig a boneddigaidd â ni Ionawr yr 20fed o'r flwyddyn hon. Daethant a phob darpariadau o fwydydd blasus, ac er fod cynifer wedi dod yn nghyd, yr oedd llawer yn ormod o ddanteithion. Cyflwynasant \$187.85 yn anrheg i ni, er ein lloeni a'n cefnogi i fyned yn mlaen gyda ein gweinidogaeth. Yr ydym yn teimlo yn ddioleghar i'r cyfeillion o Rome a Marcy &c. am eu hymwelriad â ni ar y pryd. Ni chawsom erioed weled cynifer wedi ymweld a ni a'r tro hwn; a bu ffyddlondeb y chwiorydd dros ben pob disgwyliadau; a'r bobl ieuainc a ymddygasant yn foneddigaidd. Boed bendith y nef yn dilyn ein ffrydiau am amaer a thros byth, a niniau a gaffom fod yn fwy ffyddlon.

J. R. GRIFFITH.

BEIBL GYMDEITHAS HOLLAND PATENT A MARCY.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y Gymdeithas yn addoldy y Trefnyddion Calfinaidd yn Holland Patent, Rhag. 25, 1874.

Dewiswyd yn swyddogion am y flwyddyn ddyfodol:—Llywydd, Parch. John H. Griffiths; Is-lywyddion, William Phillips, Evan J. Jones; Trysorydd, M. J. Meredith; Ysgrifenydd, E. R. Lloyd. Casgliyddion,—Richard Evans, E. L. Jones, Evan D. Jones, Lewis Price, Griffith Davies, Humphrey Hughes, Hugh Evans, William Davies, J. H. Jones, Edward Edwards.

ADRODDIAD Y TRYSORYDD.

Derbyniadau.

Gwerth y llyfrau ar law,.....	\$20.02
Arian ar law,.....	2.80
Prynwyd llyfrau, gwerth.....	3.99
Derbyniwyd am lyfrau,.....	3.79
Casgliadau:—Rhif. 1, Marcy, 20.63; Rhif. 2, Marcy, 16.85; Rhif. 3, Marcy, 7.05; Rhif. 1, Holland Patent, 32.43; Rhif. 2, Holland Patent, 19.37,.....	96.33
	\$126.93

Taliadau.

Anfonwyd yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,...	\$89.01
Talwyd am lyfrau,.....	3.99
Drafft, 25c.; Express, 60c.,.....	.85
Aeth llyfrau o law, gwerth.....	3.79
Llyfrau yn rhodd,.....	.50
Llyfrau ar law yn bresenol,.....	10.73
Arian ar law,.....	9.07
	\$126.93

D. R. LLOYD, Ysg.

BYR GOFIANT JOHN JONES, GROCER,

O ARDAL BETHEL, REMSEN, N. Y.

Bu farw Awst 23, 1874, yn 67 mlwydd oed, a chladdwyd ef yn mynwent French Road, Steuben, wrth ochr ei ddwy fereh. Gwelnyddwyd yn y ty gan y Parch. David Williams, Penygralg. Yna awd a'r corff yn groes i'r ffordd i gapel Bethel, pryd y pregethodd David Williams yn Saesneg a R. Evans (Trogwy) yn Gymraeg. Yr oedd John Jones yn fab i John a Mary Griffiths, Penygralg, Llyn, sir Gaernarfon, G. C. Yr oedd John Griffiths yn hen flaenor gyda'r Methodistiaid Calfinaidd. Adwaenid ef gan yr enw John Griffiths, Bodychenan, ac wrth yr enw hwn y byddai John ei fab yn cael ei alw yn gyffredin.

Daeth i'r wlad hon yn y flwyddyn 1838. Bu yn tramwyro o Albany i New York, ar afon y gogledd am amryw o flynyddoedd, ac yn y flwyddyn 1837 ymunodd mewn priodas â Miss Rachel Thomas, merch i David a Hannah Thomas, Albany. Ac yn y flwyddyn 1839 symudasant i Steuben i ardal French Road. Bu iddynt 8 o blant. Y mae 6 yn fyw yn bresenol.

Yr oedd yn aelod gyda'r Methodistiaid Calfinaidd yn Penygralg, Remsen, er's tuag 16 o flynyddoedd. Aeth at grefydd yn amser y diwygiad pan oedd y Parch. Humphrey Jones y ffordd yma. Yr oedd rhywboth neillduol lawn ar ei feddwl pan arosodd ar ol yn y *society* bore Sabboth yn French Road. Fe drelodd fyned allan i gunlyn y dorf, ond ni feddodd symud oddi ar y falc ac ni welai un golwg am beth amser. Yr oedd wedi bod mewn trwl meddwl er's llawer bliwyddyn cyn hyn, ond methodd dori trwodd. Cychwynodd i'r gyfeillach un diwrnod, ac ar y ffordd dywedodd rhywbeth wrtho, paid a myned yn awr, a pherswadiodd ef i beidio; ond yr oedd yn dywydd garw arno, ac nis gwyddai braidd pa beth yr oedd yn ei wneuthur. Dywedodd ei drwbl wrth ryw gyfaill, ac yr oedd y cyfaill hwnw yn French Road y Sabboth crybwylliedig. Wel, John, ebal ef, pa faint o amser sydd er pan oedditi yn y trwl meddwl mawr hwnw? Dywedodd yntan, wyth mlynedd ar hugain i heddyw. Diolch i Dduw am ei gadw yn fyw yr holl amser hyn.

Ychydig cyn marw galwodd ei deulu ato a dywedodd wrthynt, Gweddidiu am wlr grefydd fy mhiant anwyl, i ni gael cyd gyfarfod yn y nefoedd. Yr oedd yn bwylllog yn cyfarwyddo ei deulu gyda golwg ar eu hamgylchiadau, a'r man a'r modd yr oeddynt i'w gladdu. Prydyddodd lawer o dro i dro, ond ni argraffwyd yr un o honynt. Heddwch i'w lwech, a Duw fendithio ei wraig a'r plant oll, yw gwir ddymuniad eu cyfaill, G. W. E.

MISS MARY E. JONES, OSHKOSH, WIS.

Yn Oshkosh, Medi 26, 1874, bu farw Miss MARY ELINOR JONES, yn 19 mlwydd oed. Gawnwyd hi yn Clark Mills, Oneida Co., N. Y. Merch ydoedd i David ac Elinor Jones. Cafodd ei chystuddio yn drwm lawn am yramser maith o chwe' mis. Yn ei chystudd blin hwnw, cafodd ei dwyn i geisio yr Arglwydd ac i'w adnabod yn Dduw mewn cymod a'i hennid, trwy Iesu Grist, ei Phrynwr, a pharhaodd i'w ffolianu a'i fendithio ef mewn symledd a didwylledd mawr nes iddo, ni a hyderwn, ei galw ato ei hun i'r nefoedd.

Dywedodd wrthyf ei bod yn teimlo ei rhwymedigaethau i ganmawli Duw yn fawr am ei fod wedi i Madden ei phechodau. Byddai yn siarad yn bur aml y carasai gael gwellhad, er mwyn gwneud rhywbeth dros achos ei Cheldwad anwyl. "O, mam, os cafi y fraind o wella, cewch weled y byddaf fyw bywyd hollol wabanol i'r hyn a fum fyw. Carwn yn fawr i gael fy ngalluogi i fyned i'r moddion crefyddol, ond yr wyf yn foddion i ewylllys fendigedig yr Arglwydd."

Byddai yn gweddio llawer, a hoffai glywed erall yn anereh gorsedd gras, ar ei rhan, ac yn enwedig ar ran ei thad dibroffes, a'i brodyr a'i chwilydd. Daeth un o'i chwilydd yno i weini arni am ddiwrnod, a phan ddechreuodd y chwaer siarad a hi am bethau crefyddol, gofnodd y cystuddiedig "A wneuch chiwi weddio gyda mi am i'r Arglwydd roddi i mi amlygiad helaethach o'i faddeuol ras, fel y gallwyf ddarllen fy hawl yn eglurach o'r etifeddiaeth fry." Aeth y chwaer ar ei gliniau yn ymyl ei gwely, a chawsant wledd i'w heneidiau. Yr oedd "duw y Pedwerydd yno." Diolch am yr addewid "Lle bynag y byddo dau neu dri wedi yngynull yn fy enw, yno y byddaf yn eu canol hwynt." Gweddiai y chwaer lawer dros ei thad a'i holl berthynasau. Ymbillodd yn daer arnynt oll i geisio iachawdwriaeth i'w heneidiau yn yr amser cymeradwy. Gobeithiwn y caiff ei gweddiau eu hateb yn fuan er gogoniant i Dduw a'u cadwedigaeth hwythau.

Nos Sadwrn, tuag 8 o'r gloch y dyddiad uchod, gofnodd i'w chwaer Nettle am gau.

"We shall meet on the beautiful shore."

Dywedodd hithau nas gallasai. "O," meddai, "gwnewch am y tro diweddaf i mi gael y fraind o'i glywed tu yma i'r bedd." Rhedai y dagrau yn lli dros ruddiau pawb oedd yn bresenol. Ymdrechwyd cyflawni ei dymuniad. Ni chawwyd y deryn uchod erioed a mwy o ddagrau, a theimladau drylliedig yr holl deulu yn yr ystafell. Hawddach i'r darlennydd ddychmygu nag i mi ddarlunio yr olygfa drallodus. Tua haner nos y noson hono "eludedd ei hyspyd at Dduw yr hwn a'i rhoes."

Dydd ei chladdedigaeith, ymgasglodd tyrfia yn nghyd o Gymry ac Americanaid i dalu arwydd o barch diweddaf i'r marw, ac arddangoseu cydymdeimlad a'r perthynasau galarus. Gwelnyddwyd, gwasanaeth arferedig yn y tŷ gan y Parch. Miners, D. D. (B.) Yna aethom yn orymdaith wedi ein trefnu gan y brawd R. T. Morgan, tua'r Soar Cemetery. Cymerodd y brodyr canlynol ran yn ngwasanaeth y capel ac ar lan y bedd, y Parchn. John P. Jones (A.), John Jones (M. W.), James V. Jones (A.) a'r gygrifenydd. Traddododd yr ygrifenydd bregeth angaddol un o'r Sabbothau canlynol. Yr Arglwydd fyddo yn dyner o'r teulu a'r perthynasau oll. B. ISAAC EVANS.

GANWYD,

Ionawr 16, 1875, yn Katroba, Pa. mab i David F. Jones a'i briod, gelwir ei enw ALBERT.

Dyddiau hawddgar boed i Albert,
Einioes hir heb groes na chur;
Treulied yn ngwasanaeth Iesu
Flwyddi maith o fywyd pur;
Duw bendithia'r bychan hawddgar,
Gwylia drosto hyd ei fedd,
A chynwysa ef i fyned
I ardaloedd gwlad yr hedd.

CHAS. MORGAN.

Yn Osage City, Kansas, merch I'r Parch. T. D. Phillips a'i briod, gelwir hi MARY CATHARINE.

Mae golwg hawddgar ar dy wedd,
O Mary Catharine fywn!
A'th wenau striol ar dy fam
Enilliant aereb fel swyn!
Mae diniweidrwydd dan dy fron,
A'th galon, didwyll yw.
Fel per hodeuyn yn yr ardd,
Wyt rosyn hardd i Dduw.
Fet'h blanwyd yma y'ngwinllan Duw,
Yn gangen iraid las,
Heb'nabod pechod o un rhyw,
Na gwybod am ei flas.
Nid oes pla calon dan dy fron,
Na thrwm ochernald gudd,
Na baich o bechod iti'n bwn,
Na deigrwn ar dy rudd.

CTFAILL.

PRIODWYD,

Rhag. 16, 1874, yn nhy rhieni y briodasferch, gan y Parch. Evan Davies, Ty'n Rhos, swydd Gallia, Ohio, Mr. STEPHEN DAVIES a Miss ELIZABETH C. REES, y ddau o ardal Ty'n Rhos.

Ion. 14, 1875, yn yr un ardal, gan yr un gweinldog, yn nhy Mrs. Jane I. Jones, chwarae y briodasferch, Mr. EVAN R. JONES o Vanwert Co., Ohio, a Miss ELLEN J. DAVIES, Gallia Co., Ohio.

Rhagfyr 31, 1874, yn Diamondtown, ger Mount Carmel, Pa., yn nhy tad y briodasferch, gan y Parch. W. W. Davies, Mr. ISAAC WATKINS a Miss MARY ANN PARRY, y ddau o'r lle uchod.

Chwef. 6, 1875, gan y Parch. D. A. Evans, Drifton, Pa., yn nhy rhieni y briodasferch, yn Frenchtown, ger Audenried, Mr. D. C. MORGAN a Miss M. J. MAXEY.

Chwef. 27, gan yr un, yn ei dy ei hun yn Drifton, Pa., Mr. THOMAS MAXEY a Mrs. S. A. ARTHUR o Audenried.

Mawrth 4, gan yr un, yn nhy y briodasferch yn Jansville, Pa., Mr. JAMES LEWIS a Mrs. AMELIA MORRIS.

Chwef. 24, yn nhy tad y briodasferch, gan y Parch. D. M. Thomas, Mr. JAMES EDWARDS a Miss MARGARET INGRAM, y ddau o Big Rock, Ill.

MARRIED, Feb. 24, 1875, at the residence of William Webster, the bride's father, by the Rev. H. L. Brown, Mr. M. D. MORRIS, son of the Rev. Richard Morris, Allen's Grove, and Miss DELLA WEBSTER of Omro, Wis. Mr. Morris is one of our most reliable young business men who has built up a character for honesty and industry while here, of which he may well be proud. Michael has taken unto himself one of Omro's fairest daughters, and their hosts of friends wish them a hearty God-speed in their journey of life.—*The Omro Weekly Journal*.

Mawrth 9, yn Rome, N. Y., gan y Parch. J. H. Jones, yn nhy tad y briodasferch, Mr. WILLIAM H. ROBERTS a Miss MIRIAM WILLIAMS, merch Mr. Evan Williams, oll o Rome.

Mawrth 11, yn nhy rhieni y briodasferch, yn Utica, N. Y., gan y Parch. Dr. Goodrich, Mr. EDWIN THOMAS o Remsen, a Miss MARY A. WILLIAMS o Utica.

Chwef. 17, 1875, gan y Parch. L. Williams, yn ei dy ei hun, yn Greenfield, Pa., Mr. WILLIAM G. REYNOLDS a Miss JENNIE E. ANTHONY, yr oll o Clifford, Pa.

Mawrth 12, gan yr un, yn ei dy ei hun yn Greenfield, Mr. ANDREW PATTEN, Jr., a Miss RACHEL E. WILLIAMS, oll o Olyphant.

Mawrth 11, 1875, gan y Parch. William Powell, gweinldog y Cynulleidfawyr, yn ei dy ei hun, Mr. DAVID OWENS a Miss M. I. THOMAS, yr oll o Pectonica, Wis.

Chwef. 18, yn Radnor, Ohio, yn nhy rhieni y briodasferch, gan y Parch. Thomas Jenkins, Mr. JOSEPH THOMAS a Miss CATHARINE PRICE.

BU FARW,

Chwef. 8, yn Floyd, Mrs. MARGARET JONES, priod y diweddar Emanuel Jones, yn 78 ml. oed. Ei chlefyd oedd *Pneumonia*. Yr oedd gyda ei merch Mrs. Daniel Griffiths er's rhai blyneddod. Daethant i'r wlad hon o Dy'n Ngelog, Aberdarou, G. C., tung 41 ml. yn ol, a buont byw flynyddau yn ardal y Nant, Steuben. Bu llydant 10 o blant, o ba rai y mae 4 yn fyw. Yr oedd yn aelod gyda y Bedyddwyr yn Remsen; ond o herwydd afeclyd a phelfler flodd nid oedd yn enai bod yn eu cyfeillachau. Claddwyd ei gweddillion marwol yn mynwent Steuben Flats, a gweinyddwyd gan y Parch. J. K. Griffiths, Floyd.

Chwef. 9, yn Nearth swydd Bradford, Pa., Mrs. ELIZABETH J. REGER, priod Mr. Harvey Reger, Whitehouse, N. J., a merch Mr. a Mrs. John S. Davies, Nearth. Dyddedodd gystudd hir yn amyneddgar; a thyetlwr wrth farw fod marw yn elw laddl.

Death into our home has entered,

Taken one beloved by all—

And her place with us is vacant,

She no more comes at our call.

But in vain do father, mother,

Husband, brothers, sisters, friend,

List to hear the voice of Libbie,

That we to her wants may 'tend.

She no more will need our watching,

But in sorrow and in gloom

We must lay the form we cherished

Low within the silent tomb.

Tell us not 'tis wrong to sorrow,

Wrong to mourn when dear ones leave

For humanity is weakness—

Human nature can but grieve.

Jesus wept—would he forbid

The tears of grief to flow

When one whom we have loved so well

Is in the grave laid low?

Jesus wept and he had power

To raise to life the dead,

While we can only stand and weep

Around her lowly bed.

The sorrow that doth fill our hearts

No words of ours can tell,

But yet we feel that God is good

And doeth all things well.

We feel that Jesus now is here,

As he is everywhere,

Saying unto our saddened hearts

O yield not to despair.

Nor grieve as those who have no hope,

But put your trust in God

And doubt him not—for those he loves

Must pass beneath his rod.

Your loved one has but gone before

The path you all shall tread—

The pure in heart shall meet again

Where tears are never shed.

Then bear like her most patiently

Your every grief and pain,

And live for Christ that you may say

As she—"To die is gain."

ANNIE J. DAVIES.

Chwef. 11, yn Floyd, Mr. WILLIAM WILLIAMS, yn 78 oed. Brodor oedd o'r Dyfyrn, sir Feirionydd, G. C. Nid oedd yn briod. Cartrefol gyda G. O. Jones, Esq., er's amryw flynyddau. Ni themlai yn ddedwydd mewn unman arall. Dywedai nad oedd neb wedi bod mor garedig iddo, a gofudai am dano a Mrs. Jones a'i theulu. Dywedai lawer gwallt yn ei gystudd y caent eu gwobrwyo am eu caredigrwydd iddo. Claddwyd ef yn mynwent Penycraau, Remsen a gweinyddwyd gan y Parch. Thos. T. Evans, Holland Patent, a J. K. Griffiths, Floyd.

Chwef. 12, yn Shenandoah, Pa., yn 76 ml. oed, Mr. WILLIAM PALMER, gyt o Cendl, D. C. Ymudodd ef a'i briod i'r wlad hon, Mai 12, 1874, ac ymysydlasant yn Shenandoah, Pa., gyda'u mab

Charles a'i briod. Er mor gysurus ydoedd amgylchiadau yr hen dad William Palmer, ui chafodd ond ychydig iawn o amser i fwyhau cymdeithas, gofal a charedigrwydd ei blant. Ar ol ychydig ddyddiau o gystudd trwm, ymadawodd a chymdeithas ei anwyf briod a'i blant yn y byd hwn, ac aeth i ffordd yr holl ddaear. Claddwyd ef ar y 15fed, yn y fynwent sydd gerllaw i'r dref (Odd Fellows Cemetery.) Gwelnyddwyd ar yr achlysur gan y Parchn. N. B. Durell a W. J. Thomas. Yr oedd y dorf luosog oedd wedi ymgasglu at y ty dydd ei gladdedigaeth, yn profi yn eglur fod yr ymadawedig yn ystod yr amser byr y bu yn ein plith, wedi enill llawer o gyfeillion mynnesol. Rhoddodd broffion cryfion ychydig cyn ei ymadawiad, ei fod wedi cael gafael ar Geldwad, ac fod marw yn eiw iddo. Yr Arglwydd a gysuro y weddwa'r plant galarus. W. J. THOMAS.

Chwef. 14, yn Frostburg, Md., Miss ELIZABETH EVANS, merch i Thomas a Hannah Evans, yn 19 ml. a 4 mis oed. Ni bu ond pythefnos yn glaf. Ei chlefyd ydoedd *Rheumatism*. Mae yn debyg iddo effeithio ar ei chalon, ac felly achosi ei marwolaeth yn sydyn. Yr oedd y chwaer ieuanc yn aelod o'r eglwys Annibynol; ac yn profesu crefydd er ys pedair neu bum' mlynedd. Ac yr oedd yn un o'r merched ieuanc myaf gostyngedig, gwyldaidd a rhinweddol yn y lle. Gwyddom ei bod yn beth cyffredin i ganmol dynion ar ol iddynt felw; ond anaml y clywsom ymatal o ganmolaeth, ac mor gyffredinol i un fereh ieuanc erioed ag i Lizzie Evans. Yr oedd hi yn debyg i Demetrius, a galr da iddi gan bawb, a chan y gwirionedd ei hun. Yr oedd y dyfira luosog a ddaeth i'w hangladd, a'r olwg alarus oedd arnynt, yn ddangosiad o'u parch i'r ymadawedig, a'u hiraeth ar ei hol. Cariwyd ei eborff i'r capel a gweinyddwyd yno gan y Parchn. M. Evans a'r ysgrifenydd. Claddwyd hi yn y fynwent sydd yn nhe y dref, mewn gwir ddogel obaith o adgyfodlad i wlad well. Cyn gadael y bedd, canasom mewn hyder diambenol, yr hen benill,

"Daw lldi dranoeth teg 'rol hyn,
Calf godi fry i Seion fryn;
Ei llwch ddaw'n llwy'r o bridd y llawr
Ar ddysglar wedd ei Ffrynwr mawr."

Ac felly gadawsom ein hanwyf chwaer i "huno yn yr Iesu," hyd y boreu pan brdd y rhai sydd yn cysgu yn llwch y ddaear yn deffroi.

"Not lost but gone before."

ISAAC THOMAS.

Chwef. 23, yn Collinsville, swydd Lewis, N. Y., yn 79 ml. oed, Mrs. SARAH PARRY. Ganwyd hi yn Tyddyn Adda, ac yr oedd yn byw cyn ymfudo i America yn Llanrug, sir Gaernarfon, G. C. Bu farw ei phriod yn 1841. Daeth drosodd i America ac i ardal Steuben yn 1842. Wedi treulio tair blynedd yn Steuben, swydd Onclia, N. Y., symodd yn Hydref, 1845 i swydd Lewis. Bu iddi wyth o blant—dau ydynt wedi marw. Dechreuodd ei gyrfa grefyddol yn Llanrug, a bu am 33 o flynyddau yn un o'r aelodau ffyddlonaf gyda y T. C. yn Collinsville. Tarawyd hi yn glaf iawn bore y 23ain o Chwefror, ac yr oedd wedi marw cyn canol dydd. Daeth y frawddeg hono i fy meddwl ar yr amgylchiad, "A phob llygad a'i gwel ef." Hyderwn ei bod yn un o'r cyffyrw a gant "ei welled of meigs ag y mac," ie, a bod yn "gyffelyb iddo." Claddwyd hi yn nghanladdfa Turin, pryd y gweinyddwyd gan y Parchn. L. Williams, Lyon's Falls, a'r ysgrifenydd.

THOS. M. GRIFFITH, Turin.

Chwef. 24, yn Paris, Ohio, yn nhy ei merch Sarah, priod Mr. John M. Thomas, Mrs. SARAH WILLIAMS, yn 86 ml. oed. Gweddi ydoedd i'r diweddar Mr. Robert Williams o'r lle hwn. Ymfudasant i'r wlad hon 43 o flynyddau yn ol o Llanrwst, sir Ddinbych, G. C. Buont yn trigianu ychydig yn nhalacth New York, ac ar ol hyny yn Palmyra, Ohio, am ychydig, ond er ys mwy na 40 mlynedd y maent yn preswyllo yn Paris. Yr oedd yn fun i i o blant, o ba rai y mae plump yn fyw, dau fab a thair merch, y meibion yn Michigan, un

ferch, fel y crybwyllwyd uchod, yn Paris, un yn Edinburg yn gyfagos i Paris, a'r drydedd yn briod y Parch. Geo. M. Jones, Callao, Mo. Unodd Mrs. Williams a chrefydd yn Palmyra er ys mwy na 40 mlynedd yn ol. Arferai ddweyd mai at y Parch. D. Jones, yn awr o Arena, Wis., yr aeth i'r gyfeillach gyntaf. Er ys llawer o flynyddau bellach yr oedd yn aelod yn eglwys Annibynol Paris, a pharhaodd yn fyddlawn hyd y diwedd. Yn mlyneddau cyntaf ei sefydliad yn Paris, cerddodd ar ei thraed lawer gwaith i'r cwrdd i Palmyra, wyth milltir o ffordd, a'i baban yn ei chol. Gwelsant gryn lawer o gyfyngder a thlod wrth dechreu yn nghanol y coed gyda theulu lluosog o blant; ond yr oedd hi bob amser yn llawen a dirwngnaeth. Gwepodd Rhagulanacth ar eu llafur a ddaethant i amgylchiadau cysurus. Gwelir hanes marwolaeth ei phriod, yr hwn oedd fel bithau yn Gristion da, yn y CENADWR am Ragfyr, 1868. Claddwyd hi ar y 26 yn mynwent biwyfoll Palmyra. Yr oedd pawb yn addef ei bod yn Gristion o gymeriad pur a dargyhoedd. DEWI EMLYN.

Yn Utica, N. Y., Mawrth 2, 1875, yn 80 ml. oed, ar ol cystudd malth, Mrs. MARY A. WILLIAMS, priod Mr. David H. Williams, o Williamsburgh, Iowa, a merch i Mr. David J. ac Elizabeth Evans, o Utica, gynt o Rome. Gadawodd un mab bychan, 17 mis oed, ar ei hol. Ymunodd y chwaer hon a phobl yr Arglwydd yn Westernville, pan ydoedd yn 19 ml. oed, a bu ei hymarweddall yn ddargyhoedd hyd y diwedd; a phan ydoedd angau yn agoshau, yr oedd y geiriau hyn yn cael eu gwirio yn yr amgylchiad: "Ni frysia yr hwn a gredo." Ar y 5ed, hebryngrwyd ei gweddillion i Forest Hill Cemetery, ger Utica, gan dyfira luosog—y Parchn. Dr. Stryker, o Rome, a Dr. R. G. Jones, o Utica, yn gweinyddu ar yr achlysur.

Mawrth 4, yn Big Rock, Ill., JOHN, mab hynaf Mr. Edward Pierce a'i briod, yn 6 ml. oed. Ei gystudd oedd y *brain fever*, yr hwn a ddyoddefodd gyda thawelwch, er ei fod mewn poenau llym. Yr oedd yn blentyn prydferth, synwrol a hynaws neillduol. Dwygwyd y teg flodeuyn hwn yn gynar oddiar y ddaear i ymagor ac addurno gardd y "Baradwys well." Daeth torf fawr yn nghyd i dalu y gymwynas olaf iddo ef, ac i anlygu eu cydymdeimlad a'r rhieni galarus. Duw a ddiddano y rhieni trallodus. Gweinyddwyd wrth y ty ac yn yr addoldy gan y Parch. D. M. Thomas.

Mawrth 14, yn Oak Hill, Ohio, o'r *tung fever*, yn 2 flydd, 4 mis a 14 diwrnod oed, LAURA CORA, merch Edward M. a Lizzie M. Davies. Claddwyd hi yn mynwent y Cynulleidfawr yn y lle uchod, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd.

JOHN E. JONES.

Chwef. 24, 1875, yn Neath, Bradford Co., Pa., Mr. EVAN HOWELL, yn 73 ml. 8 mis a 15 d. oed. Claddwyd ef y 26ain o'r un mis, a gweinyddwyd yn y capel ac ar lan y bedd gan y Parchn. E. J. Morris a S. A. Williams. Cewch hanes helaethach eto. WILLIAM HOWELL.

Chwef. 2, 1875, yn ardal Capel Panddy, ger Dolgellau, G. C., Mrs. GRIFFITHS, main y Parch. John H. Griffiths, Bethania, Marcy, N. Y.

Rhag. 24, 1874, yn ardal Bethania, swydd Onclia, N. Y., MARY HUGHES, unig ferch David ac Anne Hughes.

Chwef. 18, 1875, yn 27 ml. oed, JOHN A. DAVIS, Bevier, Mo.

Chwef. 15, 1875, Mrs. MARY H. THOMAS, Emporia, Kansas.

Medi 17, 1874, yn 50 ml. oed, Mrs. JANE DAVIES, Emmett, Wis.

Ion. 17, 1875, yn sefydliad Cymreig Oshkosh, Mr. EDWARD J. WILLIAMS, yn 89 ml. oed.

[Y mae genym grybwylliad helaethach am y chwech diweddar uchod i'w rhoi yn y CENADWR y mis nesaf.—GOL.]

SAMUEL JONES, WILKES BARRE.

Mawrth 5, yn 60 oed, bu farw SAMUEL JONES, Grant St., Wilkes Barre, Pa. Dyn pur anghyffredin

oedd Mr Jones, yn ddiarebol am ei burdeb a'i ddidweldrwydd. Yr oedd yn un o flaenorol yr eglwys Gynulleidaol yn W. Barre, neu yn fwy priodol yn flaenor y blaenorolaid yn yr eglwys hono. Nid ydym yn cofio i ni welgd neb yn deall trefn a ddisgblaeth eglwys Gynulleidaol yn well na'r brawd Sam. Jones. Yr oedd yn selog iawn gyda'r enwad y perthynai iddo; er hyny teimlai pawb o bob enwad ei fod yn frawd a chyfallil cywir.

Colodd yr ysgol Sul un o'i hathrawon fyddlonaf. Deallwyf fod ei ddosbarth yn bwriadu cael *memorial cards* o hono. Nid oedd wedi cael mantellion addysg, ond yr ysgol Sul, ac yr oedd yn ddarlennwr Cymraeg manwl, cywrair a naturiol. Yr oedd yn meddu synwyr naturiol cryf, a barn gwir iawn ar bob peth, yn neillduol y Beibl a chrefydd. Yr oedd yn gyfaill mawr i'r weluidog-aeth efengyladd. Credai yn ddysgog mal trwy bregethu yn benaf mae yn rhaid achub y byd, ond er hyny gwellthial ei hun a'i holl egni. Efe oedd *missionary* yr eglwys. Yr oedd yn elyn perffaith i bob peth meddwol. Cofia llawer am ei areithiau fraeth a minlog ar y pwnc hwn, nes gwefreiddio pawb a'i gwardawal. Gallm ysgrifenu llawer am y dyn da hwn a'i rinweddau, ond rhag mynd a gormod o ofod ymataliwn gyda dweyd mai ei glefyd oedd y *cancer* a ddiodefodd y poenau mwyaf areithiol am fisoedd mor dawel ac amyneddgar nes y credai llawer nad oedd mewn nurhyw boen o gwbl. Bu farw fel y bu fyw, yn hollol ddigryfio. "Ni frysia yr hwn a greddo." Cafodd gladdedig-aeth tywysog. Perthynai i ddau giwb; yr lforlaid a'r *Redmen* a ddaethant oll i'r angladd. Awd a'r corff i'r capel pryd y gweinyddwyd gan y Parchn. Theo. Jones (B.); D. E. Evans, Plymouth; E. B. Evans, Hyde Park. Pregethwyd y bregeth ang-laddol y Sul canlynol gan y Parch. T. C. Edwards, gweinidog y lle, ar y geiriau "Wele Israeliad yn wir, yn yr hwn nid oes dim twyll." Yr oedd y gynulleida fawr yn wylo fel plant tra yr oedd y gweinidog talentog yn traddodi; a bu yn agos iddo ef ei hun gael ei orchfygu amryw welthiau pan yn son am rai pethau yn mywyd y brawd ymadawedig.

Ganwyd ef yn Colty, Morganwg. Bu fyw flynyddau yn Maesteg, Bryn Mawr, Dowlais, a'r lle ddiddadaf y bu fyw yddo yn Nghymru oedd Aberdâr. Ymfudodd i'r wlad hon oddeutu deuddeg mlynedd yn ol. Gadawodd weddw a chwech o blant i alaru ar ei ol. Yr Arglwydd fyddo yn am-ddiffynta iddynt.

LEWIS ANTHONY.

MRS. MARTHA EVANS, TALLMADGE.

Mawrth 11, yn Tallmadge, O., yn 70 oed, bu farw Mrs. MARTHA EVANS, priod Mr. David T. Evans, ar ol wythnos o gystudd trwm dan gyd-dyrriad yr ysgrifant a'r afu. Yr oedd yn ferch i'r diweddar Mr. John Evans a Sarah ei wraig o Nantyrhelygen, sir Benfro. Ymunodd mewn priodas a Mr. David T. Evans, 45 o flynyddau yn ol. Yn 1840 ymfudasant gydag amryw o'u tylwyth a'u cydnabod i'r wlad hon, o'r Felinbach, plwyf Mellinau, sir Benfro. Yn Tallmadge y treuliasant y rhan fwyaf o'u hamser yn America.

Yr oedd Mrs. Evans yn berchen ar synwyr cryf, ac wedi cael gwell mantellion dysg na'r cyffredin o ferched Cymru yn ei hamser hi. Ymunodd a chrefydd yn iucaue. Gyda'r. Annibynwyr yn

Mhenygroes, dan fugeillaeth y diweddar Barch. John Evans, yr oedd yn aelod yn yr Ieu Wlad, a bu am flynyddau melliion gyda'r un enwad yn Tallmadge, a pharhaodd yn ffyddlon hyd y diwedd. Yr oedd yn un o'r aelodau henaf yn y lle, a chan ei bod yn byw yn gyfagos i'r addoldy, nid oedd ei lle un amser yn wag, oddiethr fod afiechyd yn ei rhwystro. Cafodd llawer cenad i Grist, heblaw yr ysgrifenydd, letyl clyd dan ei chronglwyd, a llawer yngom felus ynghylch pethau Duw. Yr oedd yn bur hyddysg yn y Beibl, ac egwyddorion crefydd, ac yn hoff o fwyd cryf yr efengyl. Ar ol gwardnau pregeth, arferai roddi enw y pregethwr a'r dyddiad ar ymyl y ddalen gogyfer a'r testyn. Y mae ei hon Feibl teuluadd wedi ei fritho a'r cofnodion hyny.

Yn ystod agos i ddwy flynedd ar bymtheg y bunm yn gosfau am eglwys Tallmadge, cefais hi bob amser yn gyfaill cywir, yn gynghorydd ffyddlawn, ac yn un o heddychol ffyddlonolaid Israel. Ni phwysai ar deimladau cyfnewidiol ac arwynebol, ond ar argyhoeddliad deullus yngwynob tystiolaeth gair Duw, a chydgorliad bywyd a'r gair hwnw. Ychydig oriau cyn ymadael, dywedodd wrth Mr. Wm. Thomas y diacon nad oedd yn ofni marw; iddi fod yn ei ofni, ond fod hyny wedi myned trosodd. Yna adroddodd y geiriau, "Un peth a ddeisyfais i gan yr Arglwydd, hyny a gelaif; sef caiffel trigo yn nhy yr Arglwydd holl ddyddiau fy mywyd, i edrych ar brydferthwech yr Arglwydd, ac i ymofyn yn ei deml. Canys yn y dydd bilu yn cuddia o fewn ei babell: yn nirelfa ei babell ym cuddia; ar gmaig ym cyfyd i." Ni alaradai nemawr ar ol hyny ond trwy arwyddion, eithr yr oedd yn ymwybodol hyd y diwedd.

Yr oedd yn fann i amryw o blant, o ba rai y mae pedwar yn ei goroesi, sef un mab a thair o ferched, yn aelodau parchus o gymdeithus. Trengodd un mab iddi, sef Thomas, yr hwn oedd yn flwr, ar y Mississippi, yn mysg canoedd lawer a gollwyd trwy ffrydriad agerlong, tnaeg addeg terfyniad y rhyfel.

Gladdwyd hi yn Tallmadge ar y 13, gweinyddwyd gan y Parch. W. P. Edwards, Mineral Ridge, a'r ysgrifenydd, yn absenoldeb Mr. Lewis oberwydd angladd arall. Dro yn ol wrth gelaio gan yr ysgrifenydd bregethu yn ei hangladd, dangosai ei gostyngelfddrwydd trwy orchymyn iddo baidio coffa am ddim rhinweddau na daloni berthynai iddi, ac adroddai ran o'r penill canlynol yn marwnad Gray, gan ddweyd ei bod yn edmygu y synladdau sydd yddo.

"Mwy na ddwygwech o'i rinweddau,

Na'i weddian i oleu'r dydd,
O'r tywyllwch a'r dirgelwch,
Lle gorweddant oll yn gudd,
Gan hyderu am lechydwrfaeth,
A thrugaredd ryfedd rad,
O fawr uacledw Duw'r ucuelder,
Sy fel mwynder tyner tad."

Purisville, O.

DEWI EMLYN.

WILLIAM WATKIN, UN O DDIACONIAID EGLWYS GYNULLEIDFAOL MOUNT CARMEL, PA.

Yr oedd WILLIAM WATKIN heb grefydd ac mewn gwith o odran pan adnabyddais ef gyntaf. Cymhellais ef i ddyfod at grefydd, a gweddilais lawer drosto. Dywedodd wrthyf ryw dro pan yn ei anog i roddi ei hunan i'r Arglwydd, "wel, William Davies, yr w'i yn myn'd i weyd wrtho chi'n awr

nag w'i byth yn myn'd i ngwely yn y nos heb fyn'd ar y ngylyne i ofyn i'r Arglwydd am iddo y nghadw i: na byth yn cwni yn y bore heb fyn'd ar y ngylyne wrth ochor y gwely i ddiolch i'r Arglwydd am i ofal am dano i yn y nghadw i yn y nos." Daeth y geiriau hyn i'm inceddwl ar y pryd, "Ond hwy a'u rhoddusant eu hunain yn gyntaf i'r Arglwydd, ac i ulnau trwy cwyllys Duw." Yna anogais ef i barhau i weddio hwyr, boreu a chanol dydd hefyd. Gwelais yn awr fod goballth am dano er cymaint y rhwystrau oedd ar ei ffordd. Aeth yn agos i dair blynedd heb bio wedi hyn cyn iddo gael y faint o ymuno ag eglwys Crist a'i wneuthur yn aelod gweledig o'r eglwys filwriaethus ar y dddear.

Yr oedd yn un o'r rhai oedd yn all gychwyn yr achos yn Mt. Carmel, a pharhaodd yn flyddlon hyd y diwedd. Yr oedd yn meddwl llawer am y nefoedd. Yr oedd hyn yn amlwg wrth ei ddull yn y gyfeillach yn anog yr eglwys i dynu yn mlaen er pob rhwystrau. Adroddodd a ganlyn lawer gwaith yn nghlyw ei frodyr a'i chwiorydd yn ystod y ddwy flynedd ddiweddaf y bu byw. Dywedai "gallwch chwí sentro mae y nefoedd yn lle sydd yn werth i fyned iddo, pe buasai dim ond cymaint a welais i yn y ngwely ysgetyn bach yn ol: wel, allai byth ddyweyd wrthych chwí pa mor hyfryd yr oeddwn yn teimlo," &c. Ond heb fyned i chwyddo yr ysgrif yn ormodol, yr oedd tri pheth ynddo fel plentyn Duw teilwng o'n sylw—yn

1. Fel gweddiwr cyhoeddus. Yr oedd yn wastad pan ar ei liniau yn teimlo fod Duw yn ei ymyl ac yntau yn ymyl ei Dduw. Duw o agos oedd y gwrthrych gogoneddus y plygal ger ei fron bob amser, ac nid Duw o bell. Tywalltai ei galon ger bron Duw yn ddiseremoni, fel gwr yn dweyd ei gwyn anghenus wrth ei gyfalli mynwesol. Teimlem ninau wrth ei wrando ei fod yn myned a ni i'r presencleib dwyfol, nes yr oeddem yn oful ae yn crynu yn y lle santallid hwnw.

2. Fel gweddiwr yn y dirgel—a than y dddear yn y gwaith glo. Yr oedd yn gweithio ar *repairs* y gwaith. Byddai yn neillduo i'r dirgel yn rheol-aidd bob dydd i weddio Duw. Tynodd ei swm sylw un o'r dynion oedd yn gweithio heb fod yn mhell o'r fan yn diwrnod. Gwrandawodd, a deallodd yn y fan mai yr hen frawd oedd ar ei ddeullin gerbron ei Dduw, a'i gwpan yn rhedeg drosodd. Yr oedd y cyfalli hwnw yn dywydd dydd ei angladd pan yn ymddiddan am dano. "I feel all right about the old man. I am satisfied that he has gone to a better place. Many times I did hide myself in the airhole to hear the old man praying."

3. Yr oedd yn un o ffyddlonaid yr ysgol Sabbothol. Er ei fod yn hen a methedig pan ddaeth at grefydd, le, er na fedrai air na llytheren ar lyfr, eto ai i'r ysgol yn ddidor—gwlaw neu min-dda, oerni neu wres, haf a gauaf, nid oedd diu gwahanlaeth, nid oedd ei le byth yn wag. Yr oedd ei hyfrydych yn nhy yr Arglwydd. Hunodd yn yr Icen Mai Iaf, 1874. W. W. DAVIES.

Mt. Carmel, Mawrth 8, 1875.

BEIBL GYMDEITHAS FAIRHAVEN, VT., A'R AMGYLCHOEDD.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y Gymdeithas hon yn nghapel y Methodistiaid, Mawrth 2, 1875.

Dewiswyd y personau canlynol yn swyddog-

ion am y flwyddyn ddyfodol:—Llywydd, Parch. R. J. Mathews; Is-lywydd, E. D. Humphreys; Trysorydd, Griffith O. Williams; Ysgrifenydd, Wm. R. Hughes. Pwyllgor gweithredol:—Robt. J. Evans, Richard O. Prichard, Morris O. Williams, Benjamin Williams, Richard R. Griffith, Richard J. Jones.

Cafwyd cyfrifon y Trysorydd fel y canlyn:

Derbynndau.

Arian ar law ddechreu y flwyddyn 1874,....	\$33.52
Llyfrau ar law, eto,.....	66.15
Derbyniwyd gan y casglyddion,.....	108.67
Derbyniwyd am lyfrau a werthwyd,.....	23.65

\$231.99

Taliadau.

Anfonwyd i'r Fam Gymdeithas,.....	\$150.00
Talwyd am argraffu Taffeni,.....	6.00
Gwerth llyfrau a werthwyd,.....	23.65
Arian ar law diwedd y flwyddyn,.....	9.84
Llyfrau ar law, eto,.....	42.50

\$231.99

Gwnaed y personau canlynol yn Life Members gan y Gymdeithas:—Richard O. Prichard a Pierce Roberts. W. R. HUGHES, Ysg.

Fair Haven, Vt., Mawrth 18, 1875.

BANGOR, WIS.

Cynaliwyd cyfarfod haner blynyddol Undeb Cynulleidfaol Wisconsin yn y lle hwn, yn niwedd y flwyddyn a aeth heibio, ond hyd yn hyn egeuluswyd anfon crybwylliad am dano i'r CENHADWR, a hynny am y rheswm fod y brodyr Davies, Cambria, a Jenkins, Bangor, yn dy-gwyl wrth eu gilydd. Deallwn fod afiechyd ei anwyl briod wedi lluddias Mr. Davies i gyflawni ei swydd fel Ysgrifenydd. Hyderwn ei bod wedi adferu yn hollol erbyn hyn.

Gwahoddwyd i gynal cyfarfod y Parchn. J. Jones, Racine; M. E. Davies, Cambria, a H. M. Pugh (M. C.), Bangor. Cafwyd cyfarfod gwlithog. Y tywydd yn ffafriol, y cynulliaidau yn lluosog a'r pregethau yn nerthol, a grymus ac arwyddion neillduol o ardellaid Duw ar y genadwri. Dechreuwyd y gwahanol oedfaon gan y Parchn. J. Vaughan (B.), D. Hughes a D. H. Jones (M. C.) Credwyf fod pawb ag oedd yn bresenol yn y cyfarfod wedi cael eu llwyr foddloni ae yn hiraethu am gael ei gyffelyb eto yn fuan. M. C. JENKINS.

Y PARCH. JOSEPH NEESHIMA.

Rai fisoedd yn ol rhoddwyd bras-linellid o hanes y Japaniad ieuan hynod hwn yn y CENHADWR. Ei fod wedi cael ei arwain gan ragluniaeth mewn modd rhyfedd i adael ei gartref yn Japan yn ddarwybod i'w rieni a gweithio ei *bassage* i Boston, a chael ei ymgeleddu a'i naldi gan foneddwr yno, yr hwn a roddodd iddo addysg athrofaol, colegaid a duwinyddol; ac yn mis Medi diweddaf iddo gael ei ordoinio i fynd yn genladwr i Japan, ei wlad frodorol.

Cyrhaeddodd Japan gyda'r fintai o genadon yn mis Tachwedd.

Yn y *Missionary Herald* am Mawrth, rhoddir dyfyniadau dyddorol o lythyr oddiwrtho a dderbyniwyd gan ei gyfeillion yn Boston; yn rhoi hanes ei ymweliad â chartref ei dad. Dyddiwyd y llythyr yn Annaka, Kotsuke, Japan, Rhag. 23. Dywed fel hyn:—

"Fy mwriad oedd i aros am dridiau yn Yokohama pan gyrhaeddais yno; ond wedi i mi unwaith roi fy nhraed ar dir sych gwlad anwyf fy ngenedigaeth, ni ellais aros cyhyd a thridiau. Felly prysurais tuag adref heb ymdroi yn Yedo. Pan gyrhaeddais yno yr oedd yn ganol nos yr 28ain o Dachwedd, a rhag tori ar gwsg fy rhieni, cysgais mewn gwesty. Yn y boreu anfonais air at fy nhad. Yna daethum adref, a cheffais fy ngroesawu gan fy hen rieni, fy chwiorydd, fy nghymydogion a'm hen gydnabod. Yr oedd fy nhad wedi bod yn wael er ys tri diwrnod ac yn analluog i symud gan y cryd cymalau; ond pan glywydd fy mod wedi dyfod adref yn ddiogel, cododd a derbyniodd fi gyda thiriondeb tadol. Yr oedd ei ddaagrau yn disgyn ar y llawr.

"Daeth fy hen gydnabyddion i glywed holl helyntion fy hanes yn yr Unol Dalaethau. Daeth rhai i'm gweled o'r trefydd a'r wlad o fewn wyth milltir oddiamgylch ein cartref. Maent yn fy nghadw yn brysur o hyd. Ymdangosant fel defaid heb arnynt fugail. Mae bron yn amhosibl i mi eu danfon yn ol heb ryw ymborth ysbrydol.

"Yn fuan wedi dod adref rhoddais eich llythyr caredig at fy nhad iddo, ond ni ellais ei gyfeithu am hir amser, oblegid pan geisiwn ei ddarllen, nis gallwn lai na meddwl am adeg fy ymadawiad diweddfaf â chwi, a'r meddwl am hynny a'm hantaliodd i lefaru yn rhwydd. Ar ddiwrnod arall ceuglais fy rhieni a'm chwiorydd, a llwyddais i ddarllen eich llythyr. Cyn haner ei orphen, yr oeddynt oll yn wlo wrth glywed am y tiriondeb tadol a ddangosasoch tuag ataf. Dywedodd fy nhad wrthyf mai chwi oedd ein ceidwaid a'n duwiau. Yna dywedais wrtho am beidio gwneud fy nghyfeillion Americanaidd yn dduwiau. Os oedd yn teimlo yn ddiolchgar iddynt am eu caredigrwydd, y dylai addoli y Duw hwnw, yr unig wir Dduw, Creawdwr y bydysawd, Gwaredwr dyn, yr hwn oedd Dduw ei gyfeillion Americanaidd. Dywedais yn mhellach fod y cyfeillion hynw wedi bod mor dda a thirion wrth grwydryn dyeithr, am eu bod yn ganlynwyr gostyngedig i Grist, yr hwn yn wir yw Gwaredwr dynoliaeth. Daeth i'r byd pechadurus yma i achub y tlawd a'r colledig. Y cyfeillion hyn oeddynt wedi fy achub o gyflwr truenns, a rhoddi dysgeidiaeth briodol i mi fel y gallwn ddyfod i hybysu y newyddion da am yr iachawdwriaeth i'n pobl dywyll ninau. Yr oeddynt yn caru ein pobl ni

yr un fath a'u pobl Americanaidd eu hunain; a rhoddasant i mi addysg dda, gan obeithio y gallwn i wneud rhyw wasanaeth i'n pobl ni, yn enwedig er eu harwain i ffordd bywyd.

"Er yr amser hwnw y mae fy nhad wedi peidio addoli y duwiau Japanaid, a'i hynafiaid. Gyda'i gydsyniad tynais i lawr yr holl dduwiau o bapyr, coed, pridd, a phres oddiar y sillffoedd lle y cedwid hwynt, ac a'u llosgais. Yr wyf yn anfon ychydig o dduwiau papyr i chwi, y rhai a dafodd fy mam i'r pentan. Nid oes dim duwiau na delwau yn y ty hwn yn awr. Hyderaf y byddant yn addolwyr y gwir Dduw o hyn allan.

"Mor ddiolchgar yr ydwyf fod fy mywyd i a'u bywydau hwythau wedi eu harbed am y deng mlynedd yma, a'n bod yn cael gweled ein gilydd cyn gadael y byd hwn. Gobeithio y bydd i chwi weddio drosof ar i mi ymgadw yn nes at fy Ngwaredwr, ac ymgyssegru yn llwyr i'w wasanaeth.

"Heblaw fy ngwaith cartrefol, mae fy llafur tlawd o fewn y tair wythnos yn y lle hwn wedi cael ei fendithio yn rhyfedd. Yr wyf wedi pregethu amryw weithiau yn yr ysgoldy yn y dref yma, ac hefyd i gynulleidfaoedd bychain mewn gwahanol deuluoedd. Wythnos i'r Sabboth diweddfaf pregethais i gynulleidfafa fawr mewn templ Buddhaidd. Yr oedd yr holl offeiriaid oddiamgylch wedi dyfod i wrando ar bregethiad y grefydd newydd.

"Wythnos i ddod daeth holl swyddogion Takasaki, dinas gyfagos o 15,000 o drigolion, yn un corff i'r ysgoldy i wrando arnaf yn pregethu. Daethant y diwrnod hwnw am mai dydd gwyl ydoedd, ac y gallent adael y ddinas heb rwystr.

"Yn fuan ar ol fy mhregeth yn y deml hono, aeth un o'r gwrandawyr adref a thynodd yr holl dduwiau a'r delwau i lawr o'r creirfa (*shrine*), ac nid yw yn eu haddoli mwy.

"Echdoe gwahoddwyd fi gan swyddog uchaf y pentref agosaf i dreulio y nos gydag ef. Wedi swper, galwodd yr holl deulu i'r parllwr, a deisyfodd arnaf i ddweyd wrthynt am Iesu Grist. Dechreuais lefaru am wyth, a deliais hyd haner awr wedi deg y noson hono.

"Mae tua deg ar hugain o ddynion y dref hon a'r amgylchoedd wedi cyfranu tua \$17,35 yn aur er i mi brynu llyfrau Cristionogol iddynt pan af i Tokio neu Yokohama. Y maent yn newynu ac yn sychedu am y wybodaeth Gristionogol. Yr ydwyf yn cael pobpeth yma yn barod i'r efengyl. Mae y maes yn wyn i'r cynhauf."

Yr oedd Mr. Neeshima yn awyddus am ymsefydlu fel cenhadwr yn y wlad o amgylch cartref ei rieni, gan ei ystyried yn lle addawol a rhydd oddiwrth ddrwg ddylanwad tramoriaid.

URDDIAD YN LACLEDE.

HYBARCH OLYGYDD.—Credwyf mai nid anrbyniol genych elwi a llosgu ddarllenwyr y CENHADWR gael gair am gysegriad pob dyn teuant o *Gymro* i waith y weinidogaeth efeng-

ylaidd, pa un bynag ai yn mhilith ei genedl ei hun, neu yn mhilith yr Americanaid y cymer hyny le. Y mae genyf i llysbyu fod y brawd ieuanc RICHARD R. DAVIES, gynt o Goleg Marietta, O., wedi ei urddo ar eglwys Cynulleidfaoel Laclede a St. Catharine, Mo. Daeth saith o weinidogion a'r un nifer o gynrychiolwyr yn nghyd. Bu yr arholiad yn brysus a manwl am yspaid dwy awr; ac y mae yn dda genyf allu llysbyu fod yr ymgeisydd wedi pasio ei brawf yn anrhyddeddus.

Y mae Mr. Davies yn dechreu ei weinidog-aeth gyda rhagolygon dymunol.

GEO. M. JONES.

COFIAINT MRS. MARGARET LEWIS,

FISH CREEK, WIS.

Ganwyd gwrthddrych ein cofiant yn Brynbach, plwyf Llanillwch, sir Gaerfyrddin, D. C., Awst 29, 1838. Enwau ei rhieni oeddynt Jonah ac Esther Davies. Bu iddynt amryw o blant yr ieuengaf o ba rai ydoedd ein hanwyl chwaer Mrs. Lewis. Pan nad oedd ond pedwar blwydd oed symudodd ei rhieni i fyw i Heol y felin, Aberdare, lle y treuliasant y gweddill o'u hoed.

Yn y flwyddyn 1849 derbyniwyd hi yn aelod rheolaidd yn eglwys Annibynol Ebenezer, Aberdare, gan y Parch. William Edwards ei gwelidog preseuol. Ymunodd mewn priodas a Mr. David Lewis o'r un lle, yn y flwyddyn 1853. Ymfudasant i'r wlad hon ac ymsefydlasant yn Fish Creek, La Crosse, Wis. Bu iddynt ddeg o blant, naw o ba rai sydd yn fyw yn bresenol, yr ieuengaf tua dwy flwydd a baner oed. Bu farw Ionawr 1, 1875, yn 42 mlwydd oed, ar ol dau ddiwrnod o gystudd trwm (clefyd y galon fel y tybir) yn hollol annisgwylhadwy. Yr oedd yn y moddion drwy y dydd Sabboth olaf yn y flwyddyn, yn edrych mor iach a siriol ac yn mwynhau ei hun cystal ag y gwelwom hi erioed, ond erbyn y Sabboth cyntaf yn y flwyddyn hon wele ein hanwyl chwaer wedi enol ei chymeryd i well lle, "i gymaafa a chynulleidfia y rhai cyntafanedig, ac at Dduw, Barnwr pawb, ac at ysbrydoedd y cyflawn y rhai a berffeithiwyd." Dygwyd hi i fynydd Seion, ac i undeb a'r gymdelthas fendigedig hon yn moren ei dyddiau ac felly y mae genym sail dda i gredul ei bod heddyw yn mwynhau y rhagorfeintliau hyny sydd yn aros pawb o garedigion Seion.

Yn ol hanes a gawsom am dani, yr oedd yn hynod grefyddol o'i mebyd, yn fereh ieuanc ffyddlon a gwellthgar gyda phob achos da. Cawn ei bod yn athrawes yn yr ysgol Sabbothol pan yn ieuanc. Yr oedd yn un o'r merched hyny a elai allan i gaeglu arlan er talu rhann o'r draul a aeth i adgyweirio y llong genhadol, John Williams. Anrhegwyd hi am ei byndrech a llyfr hymnau Anne Griffiths. Hefyd casglodd ei rhan i'r dyben o godi cofgolofin ar fedd Ieuann Gwynedd a cafodd fel cydnabyddiaeth am hyny gyfrol o'r Cronicle bach wedi ei rwymo yn ddestlus. Hefyd yr oedd yn un o'r dosbarth hynaf a aeth i'r draul o amn deuddeg dwiau o Destamentau i frodorion paganaidd China. Yr oedd yn ffyddlon-iawn gyda chyfarfod y boel ieuenc a gyuchid bob boreu Sabboth

am 7 o'r gloch—yn gydaelod a'r Parchn. Evan Bryant, Ceuhadwr yn China, ac Edward Griffiths, Australia.

Yr oedd ein hanwyl chwaer yn un o'r rhai hyny a gychwynodd yr achos Annibynol yn Fish Creek, a gwnaeth ei goreu drosti hyd ei bedd. Er ei bod yn byw dros 4 milled o'r capel, eto anaml iawn y gwelid ei lle hi yn wag yn wythnosol yn ogystal ag yn Sabbothol. Teimlir colled dwys yn yr eglwys ar ei hol fel aelod ffyddlon a defnyddiol. Nid yn suan yr ymgynedfa yf ysgol Sabbothol a'i lle gwng hi. Yr oedd ei pharodrwydd yn nghyd a'i hynychwiliad am wybodaeth yn dellwng i'w edmygu a'i efelychnu. Cefais y frain o fod yn yr un dosbarth a hi am tua blwyddyn o amser, ac felly gallaf oddiar deimlad argyhoeddedig ddwyn tystiolneth uchel iddi fel aelod ymdrechgar mewn cymdeithas. Yn y gyfeillach grefyddol yr oedd braidd yn rhagori ar y gwragedd yn gyffredin. Yr oedd wedi cyrrhaedd safle uchel mewn profiad crefyddol fel y gallai starad yn eglur ac i'r pwrpas; anaml y byddai heb rywbeth i ddwyed. Gwynfyd na wnelem yn hen ac ieuanc efelychnu ei hesiampl yn y peth hwn. Ychydig ddyddiau cyn ei marwol-aeth staradai yn ddifrifol ag un o chwlyorydd yr eglwys a dywedai fod yn rhaid i'r gwragedd a'r merched dyfodol yn fwy cyhoeddus yn y gyfeillach grefyddol a'r cyfarfodydd gweddi ac ychwanegai fod adfywiad a dlwygriad crefyddol i raddau helaeth yn ymddibynnu ar eu byndrechion hwy. Ac O na wnelem oll gymeryd yr awgrym. Hefyd gellir dweyd ei bod o gymorth neillidol i'r gwelidog yn ei gyflawnladdau cyhoeddus. Llauer gwaith y clywais fy mhriod yn dweyd fod ei hastudrwydd a'i sirioldeb wrth wrando yn galonidd mawr i'r pregethwr.

Ymadawodd a'r byd hwn yn hollol dawel a'i phwys ar yr hwn yr ymddiriedodd ynddo yn ei bywyd, a'r geiriau diweddaf a barablood wrth ei hanwyl briod ydoedd ei bod yn gryf o ran ei meiddwl, a'i bod yn teimlo yn berffaith ddaeddydd, ac ar ol enwi y plant bob yn un ac un erfynial arno eu dysgu oll i gofio a pharchu Duw eu mham. Cafodd y frain o weled tri o honnynt wedi rhoddi eu hunain i'r Arglwydd ni a obeithiwn. Nerth a gaffo ei hanwyl briod i ymdawelu ac i ddal ei feddwl i fyny yn ngwyneb y fath brofedigaeth ac i wneud ei oren i ddwyn ei anwyliad bychain i fyny yn ofn yr Arglwydd, ac na ddigaloned y plant sydd mewn oed, byddodd iddynt ymdrechgu coslo cynghor olaf eu hanwyl fam iddynt, sef coslo ei Duw hi.

Y mae i'n chwaer ymadawedig ddau frawd ac un chwaer eto'n fyw—William Davies, yn flaenor gyda'r Annibynwyr yn Cwmdare, D. C., James Davies, Hyde Park, Pa., a Mary Howells yr hon oedd yn byw yn ei hymyl ac a fu yn gwneid arall drwy ei chystudd hyd ei mynadau olaf.

Claddwyd ei chorff wrth gapel Annibynol Fish Creek a gwelnyddwyd ar yr achlysur gan y Parchn. H. M. Pugh, O. Jenkins a D. Hughes. Gallodd darllen ar wynebpryd y dorf alarus fod un oedd *annyl* ganddynt yn cael ei rhoddi yn ei bedd. Traddodwyd pregeth angiaddol iddi gan y Parch. O. Jenkins, "Gwyn eu byd y meirw y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd, o hyn allan, medd yr Ysbyrd, fel y gorphwysont oddiwrth eu llafur, a'u gweithredoedd sydd yn eu canlyn hwynt."

Dangor, Wis.

M. C. JENKINS.

1875.

CYF. XXXVI.

Rhif. 5.

Y CENHADWR AMERICANATOD.


~~~~~  
Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.  
~~~~~

CYNWYSIAD.

BYWGRAFFYDDOL.		BARDDONOL.	
Fy nhad,.....	129	Ar farwolaeth y Parch. David Price (Dewi Dinorwig,).....	150
ESBONIADOL.		Y Ddinas Nefol,.....	151
Y aelau wedi eu hagoryd,.....	181	Adgofion am Henry D. Foulkes,.....	152
CREFYDDOL.		Hiraeth ar ol fy chwaer,.....	152
Y Beibl ac anffyddiaeth yr oes,.....	184	Er cof am dri bachgen bach,.....	153
Yn y diwedd,.....	186		
Gwnenthur dlm,.....	186	HANESIAETH.	
AMRYWIAETHOL.		Llythyrau o gydymdeimlad,.....	153
Pabyddiaeth,.....	187	Donation yn Oshkosh a Neenah.....	155
Cofiant Mrs. Mary H. Thomas,.....	141	New York Mills,.....	155
Cofiadwrneth am Jane Davies,.....	142	Ymadawlad gweiniog,.....	155
Peter Prydderch a'i deulu,.....	142	Beibl Gymdeithas Williamsburg, Iowa,.....	156
Mrs. Gwen Hughes, Ebensburg,.....	143	Beibl Gymdeithas Cambria a Butternut Valley, Blue Earth Co., Minn.,.....	156
Y Gymdeithas Feiblig,.....	145	Donation yn Bradford,.....	156
Llith y llenor,.....	148	Gomer a Red Oak, Iowa,.....	156
Ymadroddion detholedig,.....	159	Priodwyd,.....	156
		Bu farw,.....	157

AMRYWION.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

J M Parisville O 2, J L A Ironton O 6, J T Randolph Wis 5, W W Brownville Me 22,50, T W B trwy law T S E Gomer Iowa 1, W D P Red Oak Iowa 1, T H L Beaver Meadow Pa 2, Mrs E S York Centre Iowa 1, Mrs C G Steuben 2, W J R Damascus Cal 1,50, J P D Dodgeville 19, Mrs J J J New York 2, Parch J J J Palmyra O 10, Mrs B J Blossburg trwy Parch F T E 2, T R T Brookfield O 6, J E L Danville Ill 3, D E T Columbus O 2, D R W Carbon Run Pa 2, Parch J C Newark O 2, Parch M E D Cambria Wis 8, D J Frostburg 4, T L D N Y Mills 8,

☞ Dylai y *Money Orders* gael eu gwneud yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT.

☞ Bwriedir cyhoeddi cofiant Dr. Everett yn fuan. Teimlir yn ddiolchgar i bawb sydd a rhyw adgoffon am dano neu hen lythrau allant fod o gymorth i wneud ei hanes yn gyflawn—am anfon at Lewis Everett, Remsen, Oneida Co., N. Y.

☞ Mae arnom rwyman mawr i ddiolch i'n cyfeillion tirion sydd wedi ysgrifennu atom o lawer iawn o fanau, yn addaw parhad eu cynorthwy a'u cefnogaeth i'r CENHADWR yr un fath ag o'r blaen. Teimlwn ein hunain yn fwy ymddibynol nag erioed ar ffyddlondeb hen gyfeillion y cylchgrawn, mewn ymdrechion egniol i gadw i fyny a helaethu os yn bosibl restr ei dderbynwyr, mewn danfon talion yn brydlon, a chaaglu yr ol-ddyledion. Ac hefyd teimlwn yn dra ymddibynol ar gynorthwy siriol a chyson ein gohebwyr hen a newydd mewn ysgrifennu erthyglau byrion a dyddorol, er cadw cymeriad a defnyddioldeb y cyhoeddiad, nid yn unig i beidio rhedeg i lawr, ond i gynyddu gyda chynydd yr oes.

☞ Maddeuir i ni eto y tro hwn am dalfyru rhai o'r hanesion. Gofu i ni wneud, neu adael allan bethau o bwys. Ac er i ni wneud hyn, eto ni chawsom le i amryw erthyglau a ddymunasem eu rhoi i mewn, megys ysgrif ar Swper yr Arglwydd o waith y Parch. T. Edwards, Birmingham: Pregeth Goffadwriaethol Dr. Everett, gan y Parch. S. Phillips, Dodgeville; Bywgraffiad y Parch. E. Salisbury, gan R. Isaac; Sylwadau coffadwriaethol am John James, Big Rock, gan y Parch. John Jones, Racine; Adolygiadau gan Gwesyn; Y Pagan a'r Beibl, gan y diweddar Henry D. Foulkes, &c. Mae marwolaeth cynifer o hen bobl rinweddol a duwiof yn ystod y gauaf oera aeth heibio, yn beichio ein colofnau i llawer mwy nag arferol o ysgrifau coffadwriaethol am y cyfryw. Ac yn wir tra difyr ac adeiladol yw eu hanes. Eto dydid ysgrifennu pob hanes yn fyr, eglur, a chryno, nid yn aml eiriog, gan adael allan bob peth ond sydd wir bwysig a dyddorol. A go-beithio o hyn allan y bydd genym le i fwy o amrywiaeth a mwy o fân hanesion cyffredinol.

Pregeth angladdol Dr. Everett.—Cymerir y dull yma i hysbysu y bydd y Parch. W. D. Williams, Deerfield, yn pregethu pregeth goffadwriaethol ar ol Dr. Everett ym y Capel Uchaf, Steuben, yr ail Sabboth yn Mai, am 10.

Diwygiad yn Utica.—Mae Diwygiad parnerthol yn Utica. Mae yr eglwys Annibynol Gymreig yn cynnal cyfarfodydd gweddi ym gyson, yn cael cynulliadau lluosog, teimladau cynnes, a rhai dychweledigion. Mae o gant a haner i ddau gant wedi ymuno a'r gwahanol eglwys i o fewn deufis. GWESYN.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL WISCONSIN.

Cynellir y Gymanfa hon eleni yn Oshkosh, Rosendale a Cambria. Dechreuir yn Oshkosh nos Sadwrn, Mehefin 5—a'r Sabboth dilynol trwy'r dydd.

Bydd cynhadledd yn Rosendale am ddau ddydd Llun, y 7ed, a phregethu y nos, a thrwy y dydd Mawrth canlynol.

Symudir i Cambria erbyn nos Fercher, y 9ed, a phregethir yno trwy y dydd Iau dilynol.

MORRIS E. DAVIES, *Ysg.*

CYFARFOD CHWARTEROL, E. N.

Mae cyfeillion Bethel wedi taffu y cyfarfod chwarterol i fis Mehefin nesaf oherwydd ansefydlawgrwydd yr hin, a'u bod yn ofni y byddai y ffordd yn anhygyrch y mis hwn (Ebrill). Ceir gwybod yr amser eto.

Remsen.

ROBERT EVANS.

DERBYN GALWAD.

Warren, Trumbull Co., Ohio.

AT EGLWYSI STEUBEN A PHENYMYNYDD.

Anwyl Frodyr a Chwiorydd.—Wedi dwys ystyriaeth, daethum i'r penderfyniad i ateb eich galwad yn gadarnhaol, gan obeithio y bydd fy nyfodiad i'ch plith o dan fendith Duw yn lles i chwi fel eglwys, ac yn foddion er troi llawer o bechaduriaid o gyfeillionni eu ffyrdd at Dduw. Dymunwn ran lawer yn eich gweddiau fel brodyr a chwiorydd. Yr eiddoch yn yr efengyl, Ebrill 5, 1875. EDWARD R. HUGHES.

BU FARW,

Mawrth 23, am 5 o'r gloch yn y boren, y Parch. HOWELL POWELL, New York, yn 55 ml. oed. Yr oedd wedi bod yn y weinidogaeth am ym agos i 32 o flynyddoedd, ac yn un o'r pregethwyr mwyaf galluog a feddai y Methodistiaid Calfinaidd yn y wlad hon. Ymfudodd gyda'i deulu i America o Dredegar, D. C., yn y flynyddyn 1842, ac ymsefydodd yn Sugar Creek, Pa., lle y cafodd ei ordeinio. Bu am hir amser yn Cincinnati, ac am y pum mlynedd diweddar bu yn weinidog ar Eglwys 13th St., New York. Claddwyd ef y 25ain yn Woodlawn Cemetery.

Mawrth 26, 1875, yn Cincinnati, O., Mrs. MARY S. POWELL, anwyl briod Mr. Thomas R. Powell, mab hynaf y Parch. Rees Powell, Troedrhidwladar, O., o'r darfededigwys, yn 36 ml. oed. Ddarwyd ei marwol ran dranoeth yn Spring Grove Cemetery, y Parch. G. Griffiths, gweinidog yr eglwys y bu hi yn aelod parchus a ffyddlon o honi am lawer o flynyddoedd, yn dilyn ym mhen y gwasanaeth. Ymddengys cofiant helaethach iddi eto.

Ebrill 3, yn Remsen, Mr. THOMAS ABRAMS, yn 68 ml. oed. Claddwyd ef yn mynwent Capel Isaf, Steuben.

Ebrill 3, yn Steuben, yn 84 ml. a rhai misoedd oed, Mr. GRIFFITH E. JONES, gerllaw Capel Nant.

Y CENIADWR AMERICANAIDD.

CYF. 36. RHIF. 5.

M A I, 1875.

RHIF. OLL, 425.

Bywgraffyddol.

FY NHAD,

SEF JOHN PRICHARD, LLANBERIS, G. C.

Mae yn agos i 22 o flynyddau er pan welais wyneb fy nhad. Ac yn awr gwn na chaf weled ei wyneb ar y ddaear, oblegyd y mae yntau, ar ol byw yn hir, wedi myned i "ffordd yr holl ddaear."

Ganwyd fy nhad yn Dolwyddelen, G. C., yn y flwyddyn 1772. Bu farw yn Llanberis, G. C., Ion. 16, 1875, wedi cyraedd yr oedran anghyffredin o 103 o flynyddau. Eawau ei rieni oedd ynt Richard ac Ann Griffiths. Bu iddynt, yr wyf yn meddwl, ddeg o blant, o ba rai fy nhad oedd yr henaf. Bu fy nhad farw (os wyf yn cofio yn iawn) pan yn 101 oed; fy nain pan yn 100, a fy nhad pan yn 103 oed: yr hyn a wna oed y tri yn un yn 813 o flynyddau!

Ymunodd fy nhad âg Eglwys y Trefnyddion Calfinaidd yn Dolwyddelen pan tua 25 oed. Nis gallai y pryd hyn ddarllen dim, am nad oedd ond ychydig (os dim) manteision dyddiol na Sabbothol i'w cael y pryd hwnw. Ond trwy ei ddiwydrwydd dysgodd mewn ychydig gyda blwyddyn i allu darllen yn weddol. Ni ddaeth o gwbl yn ddarllenwr da; ond yr oedd bob amser yn ddarllenwr diwyd.

Priododd fy nhad yn Dolwyddelen pan tua 33 oed gyda fy mam sef Margaret Roberts, yr hon oedd o'r un oedran ag yntau. Bu iddynt chwech o blant, sef pedwar o feibion a dwy ferch; o ba rai arosodd dau fab ac un ferch yn Nghymru, ac ymfudodd y ddau fab a'r ferch arall i America yn y flwyddyn 1853.

Pan oedd fy nhad tua 45 oed ymadawodd ar Trefnyddion Calfinaidd, nid am fod un anghydwlediad rhyngddo â'r brodyr, nac am fod un cyfnewidiad yn ei farn; ond ymadawodd yn unig am fod yn Dolwyddelen y pryd hwnw, ar adeg diwygiad nerthol, ychydig o wyr ieuainc wedi penderfynu sefydlu eglwys Gynulleidfaoel yn y lle; a dymunent am i fy nhad ddod gyda hwy, am y rheswm, meddent, ei fod ef yn hen grefyddwr: ac arosodd o hyn y hyd ei fedd, sef tua 58 mlynedd gyda yr Annibynwyr.

Pan oedd efe tua 57 oed anogwyd ef gan yr eglwys yn Dolwyddelen i ddechreu pregethu, a

pharhaodd i bregethu hyd o fewn ychydig i'w farwolaeth, sef am tua 48 blynedd. Bu tri o'i feibion yn pregethu. Dechreuodd ei fab henaf bregethu, sef y Parch. R. Jones, Llanidlos, G. C., tua thair blynedd o flaen fy nhad; y diweddar S. Jones, Maentwrog, tua deng mlynedd, a'r ygrifenydd tua phymtheg mlynedd ar ol fy nhad.

Yr oedd fy nhad o ran ei berson o daldra cyffredin, llydan o gorffolaeth, a hynod gryf o ran ei gyfansoddiad; ac er i'w gyfoedion ieuainc roddi prawf lawer gwaith ar ei nerth, anfynych y gwelsant ei eithaf yn ei orchestion corfforol. Yr oedd o ran ei dymherau yn fywiog ac yn hawdd ei gynhyrfu i eithafion, beth bynag fyddai ganddo mewn llaw. Yr oedd yn briod ffyddlon, yn dad tyner a gofalus, yn weithwr goest, ac yn gymydog ag y byddai yr ieuainc a'r hen yn ei hoffi.

Fel Cristion yr oedd fy nhad bob amser yn weithgar, diwyd a ffyddlon gyda gwahanol ranau y gwaith. Yn ei deulu ymdrechai bob amser i ddyagu ei blant, nid yn unig yn y llythyren, ond hefyd yn egwyddor ac ysbryd crefydd Iesu Grist, a chafodd weled yr oll o honyat yn aelodau yn yr eglwys. Rhoddai bwys rhyfeddol ar gadw i fyny y ddyledawydd deuluaidd yn ddifysichau, ac nid yn hawdd y gellid rhoddi dim ar ei ffordd i'w luddias i'w chyflawni yn gyson bob dydd.

Ymdrechodd lawer ac yr oedd ganddo sel fawr tros yr Ysgol Sabbothol, er nad oedd ef ei hun yn rhyw ddarllenwr da. Yr oedd yn ddirwestwr o'r radd flaenaf, ac yn wrthwynebwr i'r ymarferiad â'r mygliys i'r eithafion pellaf, fel nas gallai byth areithio ar ddirwest heb guro yn drwm ar yr ymarferiad â'r mygliys. Ei hoff waith oedd perswadio y *bechgyn* ieuainc i beidio ymarfer â'r mygliys, ac os gallai enill diagybl yn erbyn y mygliys, gwnai rigwm o ganu yn folawd iddo.

Yr oedd fy nhad yn ffyddlon gyda holl ranau achos crefydd, heb fod yn ynfyd mewn sel bartiol, ond yn wir awyddus am lwyddiant crefydd yn mhilith pob enwad; a bu yn foddion i gychwyn achos a sefydlu eglwys mewn llawer man. Byddai yn hoff iawn o ddilyn cymanfaoedd y Trefnyddion Calfinaidd a'r Annibynwyr; ac ymhoffai yn fawr gael adrodd y pregethau a glywodd yn y naill fan a'r llall. Mewn gair yr oedd fy nhad yn Gristion gloyw

yn ngolwg byd ac eglwys, a chredwn yn ngolwg Duw hefyd. Yr oedd ei ganwyll wedi ei goleuo ac yntau yn disgwyl am ei Arglwydd o'r llawer blwyddyn.

Fy nhad fel pregethwr. Nis gallaf ddweyd fod y dysgedig, y dwfn a'r beirniadaid i'w canfod yn fy nhad fel pregethwr—oblegid nid oedd wedi cael manteision i gyrhaedd y safleoedd hyny. Nid oedd yn deall ond y Gynraeg, ac nis gallai ysgrifennu dim. Er hyny yr oedd yn fy nhad amryw gymwysderau i bregethu. Yr oedd yn meddu ar gorff cadarn, llais cryf a soniarus, cof eang, a theimladau bywiog, yn ysgrythyrwr da, yn fyfyrwr diwyd, yn llawn mor wreiddiol a'r cyffredin. Yr oedd yn caru ei Feistr, ac yn ymhyfrydu yn y gwaith o bregethu.

Nid oedd dim yn ei ddigio yn fwy y blynyddau diweddaff na dweyd wrtho ei fod yn rhy hen i bregethu. Gofynai mewn llythyr ataf yn ddiweddar "A wyddost ti am rywun ag y dywed y Beibl ei fod yn rhy hen i bregethu? Yr wyf yn methu gweled ei fod yn dweyd hyny am neb. Ac eto mae rhyw *hogiau* ieuainc yn y lle hwn yn dweyd fy mod i yn rhy hen i bregethu." Anaml y clywais fy nhad yn pregethu heb fod yn sicr o fyned i'r *hwyl*, fel y dywedir. Defnyddiai frawddegau byrlon, cydmariaethau syml, iaith gyffredin a phersonol, h. y., siaradai â'r gynulleidfa fel pe yn siarad gydag un person, ac anerchai hwy tan yr enw "*chad*;" "*weli di*;" &c. &c., a gweithiai y cwbl gyda'r fath sel ac egni fel y tybiai rhai o'r ieuenctyd a'r hen bobl mai fy nhad oedd y pregethwr goraf yn y wlad. Pregethai fel rheol un Sabboth yn fisol gartref; ond ei feusydd cyffredin i bregethu oeddnt yr ardaloedd a'r cymoedd ag y byddai yn anhawdd cael gan y pregethwr mawr i fyned llydnt. Anfynych y byddai fy nhad gartref y Sabbothau ond ar ei Sabboth penodol. Teithiai tros y mynyddoedd a thrwy y cymoedd ar wlaw a hindda, ac nid hawdd oedd ei ddigalonï a chael ganddo beidio myned i'w gyhoeddiad.

Y testyn cyntaf wyf yn gofio gan fy nhad oedd "Y mae afon, a'i ffrydiau a lawenhant ddinas Duw" &c. Darluniai afon iachawdwr iaeth yn wahanol i bob afon arall. "Mae yr afon naturiol (meddai efe) yn dechreu yn ffrwd fechan ac yna cyferfydd amryw ffrydiau â'u gilydd, nes o'r diwedd myned o honynt yn gorff mawr o ddwfr. Ond afon iachawdwr iaeth yn cychwyn yn gorff mawr, yn dod allan o orseddfainc Duw a'r Oen, ac yna yn ymwahanu yn ffrydiau i bob heol, teulu a pherson yn ninas Duw."

Un o'i hoff bregethau oedd ar "*Dafydd yn lladd y cawr*." Actiai y frwydr rhwng y ddau; ac os na byddai pwlput yn y lle byddai yn debyg o roi tro o gyich yr ystafell cyn diwedd. Darluniai y gwahaniaeth oedd yn eu hoed, eu maint, eu harfau, eu medrusrwydd, â'r gwrth-

rych yr ymddiriedai y naill a'r llall ynddo. Yna dangosai fel y darfu Dafydd y bachgen gwridoch osod y gareg yn y ffon dafi, ac yn enw ei Dduw ei thafu nes suddo o honi i dalcen y cawr, nes cwympo o hono, ac yna rhedodd Dafydd ato a thorodd ei ben a'i gledddyf ef ei hun. Yna anogai bawb i fyned yn erbyn pob gelyn yn enw Duw ac mai felly yn unig y gellir cael buddugoliaeth. Yr oedd hon yn un o bigion pregethau fy nhad.

Pregethodd lawer ar y geisïau "Eithr y maent fel angylion Duw." Yr oedd unwaith yn myned i'r De i bregethu ac i werthu Cofiant ei fab Samuel gan y Parch. W. Ambrose; ac fel yr oeddwn yn trefnu ei gyhoeddiadau o le i le, dywedais wrtho, Wel fy nhad, byddwch yn Aberhonddu yr amser a'r amser, lle mae yr holl fyfyrwyr, gan enwi y rhai oedd ef yn ei adnabod o honynt; beth a bregethwch yno? Nis gwn, meddai efe. Ond ar ol ychydig ddi-tawrwydd dywedodd, "Gwn beth a wnaif yno, mi a bregethaf ar yr angylion, a dywedaf wrth-ynt, os ydynt hwy yn well ysgolheigion na mi, nad ydynt yn gwybod dim mwy na minau am yr angylion." Ar ol iddo ddod adref o'i daith, gofynais iddo pa fodd y daeth gydag ef yn Aberhonddu? Dywedodd ei fod wedi cael croesaw mawr gan y myfyrwyr, a'u bod oll (o 10 i 15) wedi dod gydag ef i'r Capel. Ar ol myned i'r Capel, meddai, gwelsom yno bwlput uchel iawn, a gwr corffol, boneddigaidd yn eistedd o tano (sef Mr. Griffith y gweinidog). Cododd a daeth ataf a dywedodd "Wr diethr y mae yn bryd dechreu." Aethum, meddai, i fyny i'r pwlput yn grynedig. Ond ar ol i mi gael gafael ar dipyn o hwy, nid oeddwn yn *meindio* mwy yn y *students* nac mewn coesau *cabbage*.

Rhy faith fyddai i mi ddilyn fy nhad fel hyn trwy ddiffyn darnau o'i bregethau; yr hyn a allwn ei wneud yn hawdd. Treuliodd oes faith a llafarus, a gorphennodd ei yrfa mewn llawenydd. Bu farw a'i arfau yn loyw, ac aeth adref i fyw heb farw mwy. Cafodd gladdedigaeth barchus fel honafgwr ac fel Cristion. Yr oedd 12 o bregethwyr yn ei gladdedigaeth, a chym-erwyd rhan yn y gwasanaeth gan y Parchn. J. E. Owen, gweinidog y lle, R. Griffith, Beth-el; O. Jones, Ebenezer; ac offeiriad y plwyf. Gwisgwyd aethifa yr hen gapel, lle y pregethodd ganoedd o weithiau, a brethyn du, yn arwydd o barch a galar yr eglwys am yr hen bregethwr ffyddlon. Rhoddwyd ei gorff i orwedd yn hen fynwent Llanberis, lle yr hunia fy nhad yn dawel hyd ganiad yr udgorn diweddaf. Heddwch i'w lwch.

Griffith Jones,
Nelson, Madison Co. N. Y.

• O! na fedrem, Ión anfedraw!—ganmol,
Yn ugein-mwy donlawl;
Dystawa—methu ein mawl,
Aethom yn sudion fythawl.—Hiraethnog.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD.

LLYFR Y DATGUDDIAD

YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARC'H. ENOCH POND, D. D.,

Athraw ya Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.

PENNOD V.

Agoryd y seliau. Datguddiad pennod ol.

Yr ydym yn awr yn dyfod at y drydedd ran, y rhan brophwydol o'r Datguddiad—yr hon a berthyna i'r "pethau a fydd ar ol hyn."

Yn sefydliad dyddiad y llyfr yma, ni a gau-
asom allan gynllun o ddeongliad yr hwn a gyf-
eirir gan mwyaf o'r prophwydoliaethau yma at
farwolaeth Nero, a dinystr Jerusalem. Cyfeir-
iant, yn ddiarnheul, at brif ddygwyddiadau
hanes Eglwys Dduw, o'r amser yr ysgrifenyddyd
hwynt hyd ddiwedd y byd. Nid eu bod yn
rhoddi crynodeb, mewn adroddiad manwl, o
hanes gwladol ac eglwysig y byd, ac nid yw yn
debygol, mewn deongliad o'r llyfr yma, ein bod
i ddilyn trefn amseryddol drwyddo.

Er hyn, y mae yn sicr y telir rhyw gymaint
o sylw i amseryddiaeth, oblegyd dechreuau y
llyfr gyda buddugoliaethau boreuol yr Efengyl,
derfudd gyda ei goruchafiaeth ddiweddol yn y
byd yma, a'i pherffeithiad gogoneddus yn y nef.
Ond nid ydym i edrych am drefn-ganlyniad o
amseryddiaeth reolaidd o bennod i bennod, na
dim yn debyg i hyn. Y mae y gweledigaeth-
au a'r datguddiadau gan mwyaf yn chwaredydd-
ol, ac arddangosir dygwyddiadau mawrion yn
aml mewn golygfeydd olynol, fel y gallasai go-
lwg gyflawnach a pherffeithiach o honynt fod
yn arddangosedig.

Y mae gyrfa yr Efengyl drwy yr oesoedd, fel
ei gosodir allan yn y gweledigaethau yma, yn
eu, nid o oruchafiaeth ddigynwrf, ond yn hytr-
ach o frwydr hirfaith a dychrynlyd. Y mae
daear ac uffern yn byddino yn ei herbyn, ac y
mae yr ymdrechfa yn oediedig ac ofnadwy.
Arddangosir yr Eglwys fel yn ymorchestu yn er-
byn ei gelynnion marwol—y ddraig, y bwystfil,
a'r gau-brophwyd—ac weithiau ymddengys fel
yn ymyl dinystr. Modd bynag cynellir hi yn
barhaus drwy weinyddiaeth angylion, a thrwy
amlygiadau aml o Fab Duw; ac yn y diwedd y
mae yr ymgyrch yn dyfod allan yn ogoneddus.
Y mae y Babilon gyfrin i gael ei "thaflu gyda
rhuthr, ac ni cheir hi mwyach." "Y butain
fawr, yr hon a lygrodd y ddaear a'i phuteindra,"
sydd yn cael ei dwyn i farn ac yn cael ei chon-
demnio. Y bwystfilod y rhai a fuont mor hir
yn anrheithio yr Eglwys, ydynt yn cael eu di-
astrio. Y ddraig, "yr hen sarff, yr hon yw
Diafol a Satan," sydd yn cael ei dal a'i char-
charu, i beidio dyfod allan mwyach am gyfnod
maith. Esgyn cân o oruchafiaeth oddiwrth

holl lu'r nefoedd, gan ddywedyd, "Alleluia;
iachawdwriaeth, a gogoniant, ac anrhydedd, a
gallu, i'r Arglwydd ein Duw ni; oblegid cywir
a chyfiawn yw ei farwau ef."

Yn fyr, y fath ydyw cynllun y Datguddiad;
a'r amcan o hono—ac amcan Crist yn ei ddat-
guddio—a loan yn ei ysgrifenu—sydd eglur
iawn. Yr oedd i'w hyfforddi a rhybuddio pobl
Dduw. Yr oedd i'w cryfhau a'u cysuro yn y-
tod eu hir ymdrech gyda daear ac uffern, gan
osod o'u blaen ei derfyniad gogoneddus, a'r
sierwydd o'u diogelwch a'u buddugoliaeth ddi-
weddol. A phwy a all ddweyd pa faint a gyn-
alliwyd ac a gysurwyd ar blant dioddefol Duw
drwy gadw golwg ar y pethau yma? Yn gau-
edig mewn daear-gelloedd tywyll, ac yn cael eu
poenydio yn mhob dull a allasai cywrelnrwydd
uffernol ddysfeisio; yn cael eu cadwyno wrth y
pawl llosgedig, neu eu darnio gan anifeiliaid
gwylltion, neu eu taflu oddiar benau creigiau,
neu eu boddi yn y môr; pwy a all ddweyd
faint a gysurwyd arnynt drwy adfyfrio ar
weledigaethau tanbaid y. llyfr rhyfodd yma?
Yma yr oeddynt yn casglu arfau erbyn yr ym-
laddfa farwol, a chryfder i orchfygu eu gelyn
olaf.

Cyfreir datguddiadau y Datguddiad gan
mwyaf drwy gyfrwng arwyddion. A beth yw
arwyddion? Nid ydynt yr un peth a chyagod-
au, neu ffigyrâu ymadrodd; ond yn hytrach
mynegiant ydynt o ddrychfeddylliau moesol
drwy ddarluniau neu wrthrychau naturiol.
Fel yma, y mae cylch yn arwydd o dragwydd-
oldeb, heb feddu na dechreuad na diwedd; y
mae llygad yn arwydd o ddoethineb; y llew o
ddewrder; ac oen o addfwynder a llarieidd-dra;
a'r golomen o ddiniweidrwydd. O'r arwyddion
a ddefnyddir yn y Datguddiad nid ychydig
a ddeonglir naill ai gan y llefarydd neu'r ysgrif-
enydd. Dywedir fel yma yn y bennod gyntaf:
"Y saith seren angylion y saith Eglwys ydynt,
a'r saith ganwyllbren a welaist, y saith Eglwys
ydynt." Ac yn y ddwyfed bennod ar bymtheg:
"Y saith ben, saith mynydd ydynt, lle mae y
wraig yn eistedd arnynt; a'r deg corn a wel-
aist, deg brenin ydynt," neu freniniaethau.
Felly yn Daniel, "Yr hwrdd deugorn a welaist
yw brenin Media a Persia; a'r bwch blewog
yw brenin Groeg," (Dan. viii. 20.) A lle y mae
yr arwydd heb ei egluro, nid yw yn gyffredin
yn anhawdd i'w ddeongli. Awgryma ei natur
ei gynwysiad, gyda digon o eglurder o leiaf i
ateb dyben yr ysgrifenydd. Nid yw amcan
prophwydoliaeth yn gofyn y dylasai fod hys-
bysiad eglur o'r hyn sydd i gymeryd lle, gyda
chrybwylliad manwl am enwau, amserau, ac
amgylchiadau; ond yn unig y fath adroddiad
a ddengys fod rhyw ddygwyddiad dyfodol
wedi ei fwriadu, ac a ddengys neu a ddegriffia
yr amgylchiad mor bell fel pan gymero lo, y
gellir gweled yn ddiau mai hwnw oedd y dy-

gwyddiad y cyfeiriwyd ato. Nid yw yn rhan o amcan yr Ysgrifysau prophwydol i gynorthwyo deonglwyr i brophwydo, ond yn hytrach i gadarnhau eu ffydd, yn nghyd a'r holl Eglwys, pan fyddo y dygwyddiad wedi dyfod i ben yn wirioneddol. A gellir gwneud hynny drwy arwyddion priodol, yn ogystal a rhyw ffordd arall.

Dylaisid ychwanegu, pa fodd bynag, fod gofal neillduol yn angenrheidiol yn neongliad arwyddion, rhag i'r dychymyg gael y trechaf ar farn sobr, ac i ddynion roddi, fel y gwnaethant yn aml, eu tybiau eu hunain yn lle gwirionedd Duw.

Ond heb ychwaneg o ragarweiniad, gadawer i ni anturio deongliad rhai o'r arwyddion yn y bennod o'n blaen.

"Ac mi a welais pan agorodd yr Oen un o'r sellau, ac mi a glywais un o'r pedwar creadur byw yn dywedyd, fel trwst taran, Tyred, a gwel. Ac mi a welais; ac wele farch gwyn: a'r hwn oedd yn eistedd arno, a bwa ganddo; a rhoddwyd iddo goron: ac efe a aeth allan yn gorchfygu, ac i orchfygu."

Yr arwydd a ddefnyddir yma—dyn, gorchfygwyr, a'r farch gwyn—a ddeonglir mewn rhan arall o'r Datguddiad, "Ac mi a welais y nef yn agored, ac wele farch gwyn; a'r hwn oedd yn eistedd arno a elwid Ffyddlawn a Chywir, ac mewn cyfiawnder y mae efe yn barnu ac yn rhyfela. A'i lygaid oedd fel ffiam dân, ac ar ei ben yr oedd coronau lawer; . . . ac yr oedd wedi ei wisgo â gwisg wedi ei throchi mewn gwaed; a gelwir ei enw ef Gair (Logos) Duw," Dat. xix. 11—13. Y mae yr arwydd yr un fath a'r un sydd yn y bennod o'n blaen—gorchfygwyr buddugoliaethus ar farch gwyn; ac yma yr ydym yn cael ei enw yn gyfiawn—Gair Duw—yr Arglwydd Iesu Grist. Am hynny Crist yw yr hwn a arddangosir yma fel yn myned allan "yn gorchfygu, ac i orchfygu."

Y dygwyddiad a ragfynegir ydyw, yn ddiamheuol, buddugoliaethau cyflym yr Efengyl yn yr ail a'r drydedd ganrif, yn canlyn yn uniongyrchol agoriad y Sel Gyntaf. Yn y ganrif gyntaf, lladaenodd yr Efengyl yn mhob cyfeiriad i leoedd pellenig ac anghysbell; er hynny, ni chyrhaeddodd y bobl yn gyffredinol. "Cyfgyrddodd a thremiodd ar bob gwlad," ond nid oedd y cyfryngau wedi eu llenwi; yr oedd llawer o leoedd wedi eu gadael mewn tywyllwch. Yn y ddwy ganrif nesaf cyflenwid yr angen yma mewn mesur helaeth. Ymledodd crefydd Crist nid yn unig i'r parthau oeddent heb eu meddfannu, ond treiddiodd yn ddyfnach mewn gwledydd lle yr oedd wedi gweithioai ffordd yn barod. O'r dwyrain pellenig hyd y gorllewin anghysbell, ac o eithafion gogleddol yr ymerodraeth Rufeinig, a thu draw iddynt yn rhaill i lawr yn Ethiopia ac Affrica, nis gallwn o'r braidd gael gwlad nad oedd crefydd Crist yn broffesedig ynddi—Porsia, yr India Bellaf, Mesopotamia,

Armenia, Arabia, Asia Leiaf, Groeg, yr Eidal, Germany, Spaen, Gâl, Prydain, yr Aifft, ac Affrig Ogleddol. Ar hyd rhai o'r gwledydd yma yr oedd eglwysai yn wasgaredig, ac yn llawn o Gristionogion: ac yr oedd yn y rhai eraill genhadwyr, personau neillduol, masnachwyr, teithwyr, ac mewn rhai amgylchiadau yr oedd y rhai caethglud, i.e. menywod caethglud, yn ddiwydwrthi, yn dweyd yr hanes am farwolaeth Ceidwad, ac yn ymdrechgu arwain pechaduriaid tloedion, deillion, palfaledig, a cholledig, i ffordd y bywyd. Yr oedd yn anmhosibl i Gristionogaeth, yn cael ei chymeradwyo a'i chymhell fel yma, beidio llwyddo; a hi a lwyddodd. Buddugoliaethodd ar eilun-addoliadau a'r coelgrefyddau hanfodedig, ac yn fuan cyrhaeddodd ymledaeniad dirfawr.

Y ffaith yma oedd yr hon a galonogodd Tertullian i ddweyd, yn ei Ddiheuraid: "Pobl ydym ni erdoe; ac eto yr ydym wedi llenwi pob lle yn perthyn i chwi—eich dinasoedd, ynysoedd, cestyll, trefydd, cynulldai, eich gwir wersyllfa, eich llwythau, eich cymdeithion, y palas, yr areithle, a'r senedd, yn gadael dim i chwi ond eich temlau. Gellwch chiwi gyfrif eich byddinoedd. Ond y mae ein rhifedi ni, mewn rhai talaethau unigol, yn lluosocach na hwynt."

Defnyddia Justin Martyr iaith gyffelyb: "Nid oes pobl, Groegiaid neu Farbariaid, neu o unrhyw lwyth arall, drwy ba enwau neu arferion bynag y diehon eu gwahaniaethu, pa mor anwybodus bynag am geiriau neu amaethiaeth, pa un bynag ai yn trigo mewn pebyll, ai yn crwydro oddiamgylch mewn pedrolfeni gorchuddiedig, yn mysg y rhai nad oes gweddiau a diolchgarwch yn cael eu hoffrymu yn enw yr Iesu croesoeliedig, at Dad a Chreawdwr pob peth."

Y mae genym brofion nad gormodiath yw yr adroddiadau hyn, oddiwrth ddygwyddiadau a gymerasant le yn yramser am yr hwn yr ydym yn siarad. Yn amser teyrnasiad Trajan, Pliny ieungaf oedd llywodraethwr Bythinia; ac mor lluosog oedd rhifedi y Cristionogion a ddygid o'i flaen ef am brawf a chospedigaeth, fel na wyddai pa beth i wneud o honynt, ac a ysgrifennodd at yr ymherawdwr am gynghor. Efe a roddodd lawer i farwolaeth ar broffes o'u ffydd; ond pa fwyaf gefnogid ar gyhuddwyr, mwyaf oedd ychwanegiad yr aberthau, hyd nes i rifedi y rhai a ddygid i fyny am brawf ei lwyrr ddigalonni. Fwddymuniad am gyfarwyddiadau, atebodd yr ymherawdwr, "Rhaid peidio chwilio am y Cristionogion, na derbyn cyhuddwyr dienw. Os cyffesa rhai eu hunain eu bod yn Cristionogion, a pharhau telly, cosper lwyd, ond os gwada rhai eu proffes, a phrofi eu didwylledd drwy offrymu deisyfiad i'n duwiau ni, maddeuer iddynt."

Yr un peth a weithredwyd drosodd yn amser Adrian, pan ysgrifennodd rhuglaw Asia ato am gynghor. Yr offiuriaid a gyffroisant y bobl yn yr arddangosiadau a'r campan cyhoeddus i erchi

gydag un llais, ddinystyr y Cristionogion; ac nis gallesid yn ddiogel ddystyrn y gwaeddiadau cyhoeddus yma. Ar hyn yagrifennodd y rhaglawat Adrian, fod yn ymddangos iddo ef yn annynol ac anghlyfiawn i aberthu y fath dyrfaodd oddynion a benywod, heb fod yn gondemnedig am un drwg, er mwyn boddloni gwerin gyn-ddeiriog. I hyn yr atebodd yr ymerawdwr, fel yr oedd Trajan wedi gwneud o'i flaen ef, "Ni chaff y Cristionogion eu hafonyddu heb achos, na gwenieithwyr eu cefnogi yn eu harferion atgas. Os ymddengys cyhuddwyr yn gyhoeddus, gan wneud cyhuddiadau yn eu herbyn, fel ag i roddi cyfeusdra iddynt i ateb drostynt eu hunain, gadawer iddynt fyned rhagddynt yn y dull hyn, ond nid drwy hawliau anfoesgar a gwaeddiadau gwerinol."

Y mae ffeithiau o'r fath yma yn fwy argyhoeddiadol nag unrhyw dystiolaeth gyfrinachol am y dyrfa o Gristionogion oedd yr amser hwn yn nhalaethau Rhufain, ac am ymledaeniad a buddugoliaeth gyffredinol yr Efyngyl. Dangosant fod yr Iachawdwr mawreddus wedi marchog rhagddo o fuddugoliaeth i fuddugoliaeth, ac fel yma wedi cyflawni yn hollol gynwysiad prophwydol y sel gyntaf yr hon a agorodd Efe.

Deuwn ynte, at yr Ail Sel.

"A phan agorodd efe yr ail sel, mi a glywais yr ail creadur byw yn dywedyd, Tyred, a gwel. Ac fe asth allan farch arall, un coch: a'r hwn oedd yn eistedd arno, y rhoddwyd iddo gymeryd heddwch oddiar y ddacae, fel y lladdent eu gilydd: a rhoddwyd iddo ef gleddyf mawr."—(Dat. vi. 3, 4.)

Yr arwydd a gyflwynir yma sydd yn amlwg yn un o ddinystrio drwy ryfel. Y mae y march yn waed-goch, ac i'r hwn oedd yn eistedd arno y rhoddwyd gallu i gymeryd heddwch oddiar y ddacae. A chleddyf mawr a roddwyd yd ei law, a'r rhai ag oedd wedi bod yn flaenorol yn unedig yn erlid pobl Dduw, oeddent yn awr i ladd a dinystrio y naill y llall.

Y fath yw yr arwydd: ac yr ydym yn cael ei gyflawniad wrth law. Hynodwyd teyrnasiad Trajan ac Adrian trwy ddinystrio dychrynlyd o bob ochr ar Iuddewon a Rhufeiniaid—gelyntion cyntaf a mwyafr y Cristionogion. Yn agos i ddiwedd teyrnasiad Trajan, yr Iuddewon yn yr Aifft a Cyprus a wrthryfelasant yn erbyn y llywodraeth Rufeinig, a chyhoeddodd iddynt osod i farwolaeth, gyda phob nod o greulondeb, bedwar cant a thri-ugeinmil o'u gelyntion. Darostyngwyd yr Iuddewon yn fuan gan y Rhufeiniaid, a thyrfaodd mawrion o honynt a laddwyd. Eusebius, yn siarad am y gwrthryfel, a ddywed: "Pan gynyddai yr athrawiaeth ac Eglwys ein Harglwydd yn ddyddiol, yr oedd adfyd yr Iuddewon yn mwyhau drwy drallodion newydd."

Yn fuan wedi hyn, yn nheyrnasiad Adrian, arweinwyd yr Iuddewon i wrthryfel newydd,

gydag un a gymerau arno fod y Messiah. Gelwid ef yn Barchochebas, neu *Phab y Sereu*; o herwydd cymerau arno fod y seren a ragfynegwyd gan Balaam, (Num. xxiv. 17.) Cyfododd yr holl genedl Iuddewig mewn arfau yn erbyn y llywodraeth Rufeinig, a llofruddiasant bawb a syrthiodd i'w dwylaw. Ond fel o'r blaen rhoddwyd terfyn ar y gwrthryfel, ac ymwelwyd a'r Iuddewon ag ad-daliad dychrynlyd. Collasant fil o ddinasoedd ac amddiffinydd, a threngodd 580,000 o'u pobl. Dinystriodd Adrian Jerusalem yr ail waith, ac adeiladodd ddinas newydd yn ei lle, i fewn i'r hon nid oedd caniatad i Iuddew fyned.

Fel yma lladdodd a dinystriodd erlidwyr dechreuol y Cristionogion 3 *naill y llall*, yn ol y rhagfynegiad. Y Rhufeiniaid, drwy eu heiluoaddoliadau a'u creulondebau, a gynhyrfasant y genedl Iuddewig i wrthryfel; a thrwy ganlyniad gan-Fessiah yn lle yr un gwirioneddol, dygwyd yr Iuddewon i ddirodiad, ac fel yma, yn eglur ac o'r braidd yn llythyrenol, y cyflawnwyd arddangosiadau yr ail sel.

Y drydedd sêl.

"A phan agorodd efe y drydedd sel, mi a glywais y trydydd creadur byw yn dywedyd, Tyred, a gwel. Ac mi a welais: ac wele farch du: a'r hwn oedd yn eistedd arno, a chlorian ganddo yn ei law. Ac mi a glywais lais yn nghanol y pedwar creadur byw, yn dywedyd, Mesur o wenith er ceinlog, a thri mesur o haid er ceinlog; a'r olew a'r gwin, na wna niwedd iddynt," (Dat. vi. 5, 6.)

Y mesur a grybwyllir yma oedd *chanix*—mesur Atticaidd, oddeutu cyfartal i'n chwarta ni. Y geiniog oedd *denarius*—pris llafurwaith diwrnod—gwerth yn agos pedair cent ar ddeg. Yn ol hyn, ni wna'i llafurwaith diwrnod ond yn unig brynu chwarta o wenith, neu dri chwarta o haid, yn dangos prinder mawr bara. Hefyd y gorchymyn i gymeryd gofal o'r olew a'r gwin, yr olewydd a'r gwinllanoedd, a ddengys ddynesiad prinder o'r cynrychiolion yma. Yn fyr, yr holl arwydd—y march du, pris yr ymborth, y dyn gyda'i glorïan i'w bwysio, gwisg ymddangosiadol bruddaidd pob peth—a ddengys brinder trallodus am angenrheidiâu bywyd.

Y fath yw yr arwydd a arddangosir yma; a phan edrychwn ar hanesiaeth Rhufain, cawn ef wedi ei gyflawni yn nodedig. Ffynodd prinder gresynol yn Itali a Rhufain yn ystod teyrnasiad yr Antoniaid a'u holynwyr, hyd amser Severus—cyfnod o yn agos i haner can mlynedd. Tertullian, yr hwn oedd yn byw yr amseroedd hyn, a siaradau am wlawogydd dylifol a chynhauafau dinystriol, yn dwyn trallodion eithaf ar y bobl; yr hyn bethau a ddeongla efe fel barnedigaethau arnynt am erlid y Cristionogion.

Yn nheyrnasiad Antonius Pius, dywed Aurelius Victor fod y fath brinder ymborth yn Rhufain fel ag i achosi terfysg, yn yr hwn yr oedd y

bobl yn barod i labyddio yr ymerawdwr. Siarada Julius Capitolinus am yr un peth, ac ychwanega: "Yr oedd yr ymerawdwr o dan orfodaeth i gyflenwi prinder yr yd, gwin, ac olew, allan o'i drysordy ei hun.

Yn nheyrnasiad ei olynydd, Marcus Antonius, cawn gyfrif am brinder cyffelyb, yn cyrhaedd o fewn ychydig i fod yn newyn. Dywed Mr. Echard am gyfodiad yr afon Tiber, hyd nes iddi gyrhaeddyd gorlifiad, yn gorchuddio rhan hel-aeth o Rufain. Dygodd y llifeiriant gydag ef dyrfa o bobl ac anifeiliaid, anrheithiodd y wlad, ac achosodd newyn. Canlynwyd y trychineb yma gan ddaeargryn, a llosgiad dinasoedd, a rhifedi aneirif o drychfilod rheibus, y rhai a dywyllent yr awyrgylch, a difrodasant yr hyn a adawyd gan y llifogydd.

Yn nheyrnasiad y nesaf, sef Commodus, dywed Dio wrthym, "Yr oedd y fath brinder ym-borth, fel y cyfododd y bobl a lladdasant Clean-der, dewis-ddyn yr ymerawdwr." Parhaodd a chynyddodd y prinder yma drwy y rhyfeloedd a'r chwyldroadau a ddilynasant hyd amser Sev-erus. I wellhau y drwg arosol yma, a darbod ar ei gyfer yn y dyfodol, a wnaed gan Severus yn amcan mawr ei deyrnasiad.

Y prinder hir-barhaol yma, am fwy na haner can mlynedd, oedd yn gyflawniad nodedig o ddatguddiadau y drydedd sêl.

(I barhau.)

Cerbyddol.

Y BEIBL AC ANFFYDDIAETH YR OES.

GAN Y PARCH. R. G. JONES, D. D., UTICA.

PEN. VI.—CADWRAETH A THROSGWLWYDDIAD YR YSGRYTHYRAU HYD EIN DYDDIAU NI.

Pa fodd y dygwyd gwybodaeth benafol ac yn neillduol yr ysgrythyrau hyd atom ni? Dyma gwestiwn pwysig. Gan ein bod yn dal fod yr holl ysgrythyr wedi ei orphen er ys mwy na deunaw cant o flynyddoedd, a pheth o hono wedi ei ysgrifenu er ys mwy na phedair mil o flynyddoedd, a bod y *Ugfr hen* hwn yn hawlio ein hufudd-dod i'w orchymynion a'n crediniaeth o'i hanesion, mae o bwys i ni geisio cael allan a oes sicrwydd ei fod wedi dyfod i ni fel ei ysgrifenu.

Yn oesoedd boreuaf y byd yr oedd hir hoed-ledd dynion yn peri nad oedd angen ysgrifenu. Yr oedd traddodiad yn ddigonol i drosglwyddo gyda chywirdeb y gwirioneddau a ddadguddid i'r teuluocdd Patriarchaidd. Cysylltid Adda a Noah gan Methusalem yr hwn a fu am flynyddau yn gydoeswr a'r ddau ac felly yn medru dysgu i'r olaf o drigolion y cynfyd yr hyn a glywsai gan y cyntaf. Dichon fod Sem yn gydoeswr ag Abraham yn gystal ag a Noah. Yr oedd Isaac yn cyraedd o Abraham at Joseph, ac Anram o Joseph hyd Moses. Ond wedi i ddyddiau dyn gael eu byrlau i'r pedwar ugain

neu driugain a deg, gwnaeth cyflym symudiad y naill genedlaeth ar ol y llall oddiar wyneb y ddaear ddull arall o addysg yn angenrheidiol. Er rhwyastro y dadguddiad dwyfol i gael ei lygru gan fynychdra ei drosglwyddiad ar dafod leferydd rhaid iddo gael ei ysgrifenu.

Ymostyngodd y Duw hollddoeth i roddi i ddyn ddadguddiad mewn ffur oedd yn taro byrdra ei oes. Yr enghraifft gyntaf o'r Dadguddiad yma oedd y llechau cerig ar ba rai yr oedd yn ysgrifenedig y deg gorchymyn.

Bu amryw ddysgedigion yn barnu mai y pryd hwnw y dechreuwyd ysgrifenu. Tybient i Mo-ses gael ei ddysgu y ysgrifenu trwy ddadguddiad dwyfol. Dywed Clement o Alexandria fod Eupolemus yn pleidio y dyb mai Moses oedd y doethddyn (*sophist*) cyntaf, ac mai efe ddysgodd Ramadeg neu lythyrenau i'r Iuddewon oddi-wrth ba rai y derbyniwyd hwy gan y Phoeniciaid ac oddiwrthynt hwy gan y Groegiaid. Mae Awstin hefyd yn haeru fod y llythyrenau Hebraeg wedi dechreu er amser rhoddiad y ddeddf gan Moses. Mae yr un farn wedi cael ei hamddiffyn gan amryw ysgrifenyddysgedig yn ddiweddar.

Ceisias roddi yn fyr resymau y ddwy ochr. Ymddengys fod dyfeisio llythyrenau a ffurfio eiriau uwchlaw gallu y meddwl dynol. Mae y rhai a dybiant yn wahanol yn ein cyfeirio at arwyddluniau yr Aipht fel tarddiad llythyrenau ac yn tybied fod angenrheidrwydd cyfnewidra neu ddigwyddiad wedi dwyn i ymarferiad y nodau talfyredig hyn yn lle lluniau creaduriaid. Ond nid ydynt mewn un amgylchiad yn dangos i ni un genedl yn gweithio yn mlaen eu harwyddluniau nes eu dwyn allan yn llythyrenau egwyddor drefnus. Ni ymddengys i'r Aiftiaid na'r Mexicanaid erioed dynu llythyrenau oddi-wrth eu lluniau arwyddol y rhai a arferid ganddynt, eithr darfu iddynt tyned yn mlaen gan ymarfer a hwy trwy holl ystod eu hanes. Hefyd nid oedd y Groegiaid a chlenhedloedd eraill a ddefnyddient llythyrenau byth yn siarad am danynt fel wedi deilliaw o'r arwyddluniau ond fel wedi eu dyfeisio gan ryw berson neillduol neu eu dadguddio gan y duwiau. Yr hanes boreuaf a gawn am ddefnyddio llythyrenau yw yn mhlith yr Israeliaid. Nid oes dim hanes am neb yn ysgrifenu cyn amser Moses ac nid oes gan y rhai a ddysgant yn wahanol ddiu ond cynyg dychymygon i ni. Nid anhebyg fod y gelfyddyd o ysgrifenu yn un o'r bendithion a roddwyd gan Ddau i Israel trwy Moses. Townley's Illustrations p. 1—5.

Mae gwaith Townley yn hen ac y mae dysgedigion wedi dyfod i wybod llawer am yr Aipht yn ddiweddar ac y mae y gwir Barchedig R. Payne Smith, D. D., Dean Canterbury yn ei Erthyglau ar y Pentateuch yn y Bible Educa-tor, cyhoeddedig gan Cassel & Co., o Llundain, yn dadlau yr ochr arall. Adeu! mytyrwy

mewn llenyddiaeth Aiphtaidd fod nid yn unig yr arwyddluniau ond hefyd yr ysgrifeniadau ar y papyrus geir yn ein Museums yn profi fod ysgrifenu yn beth cyffredin yn yr Aipht yn amser Moes, ac y mae y cyfeiriadau am a geir at ysgrifenu yn llyfrau Moes yn profi naill ai bod amryw o'r Israeliaid wedi dysgu ysgrifenu yn yr Aipht neu ynte iddynt ddygu yn gyflym iawn yn yr anialwch. Gwel Num. 5: 23; Deut. 6: 9; 11: 20; 24: 1, 3; Josh. 8: 32; 10: 13; 18: 9; 24: 26.

Drachefn ymddengys fod ysgrifenu yn hen arferiad yn mhilith y Semiaid, oblegid geiriau Semiaid ac nid Aiphtaidd a ddefnyddir i ddy-nodi taelau ysgrifenu, megis *sepher*, llyfr. Yn mhilith arwyddluniau yr Aipht ceir y Kheta (Hethiaid fel y tybir) yn cael eu darlunio fel cenedl o ysgrifenywyr. Yn gyson a hyn dywed Joshua iddo gymeryd tref Hethaidd o'r enw Ciriath-sepher (Tref y llyfr), neu yn o'r Septuagint, Tref yr ysgrifenywyr, Josh. 15: 15. Yn adn. 49 gelwir hi Ciriath-sannath yr hyn a gyf-iaitha Furst Dinas yr ysgrifenu. Enw arall am yw Debir sef Parchment fel y tybir, neu y lle gwnaid crwyn yn barod i ysgrifenu arnyat. Mae yn deilwng o sylw hefyd er mai y Phoeniciaid ddysgodd y llythyrenau i'r Groegiaid, mae yn amlwg nad hwy ddyfeisiodd eu henwan, oblegid mae y rhei'n'y wedi eu cymeryd oddi-wrth bethau ffermwrol ac nid pethau arforawl. Ystyr *Aleph*, Groeg *Alpha*, yw ych, *Gimel* yw camel, *Vau*, pin pabell, *Cheth*, clawdd neu fence, *Lamed*, swmbwl ychain. Gwir mai bach pys-gotta yw *Tau*, a physgodyn yw *Nun*, ond nid oes un o'r llythyrenau yn cyfeirio at unrhyw ran o long. Fel hyn tybia Dr. Smith fod y Canaanaid yn hen gyfarwydd ag ysgrifenu cyn amser Moes. Da genyf ddeall fod y llyfr gwerthfawr hwn sef y Bible Educator i'w gael yn bresenol yn America. Cynnygiat roddi ad-olygiad arno yn y CENHADWR nesaf.

Bu eglwysydd a thai crefyddol eraill yn fwy o ddiogelwch i lenyddiaeth na chestyll a phalasau brenhinoedd, pa rai yn y rhyfeloedd a ddygid yn aml oddiar y rhai a breswylent ynddynt, tra y roedd lleoedd cysegredig i grefydd yn cael llonydd yn gyffredin gan y dyhirod gwaethaf. Prwyliid hwy hefyd fynychaf gan bobl heddychol, pa rai a roddent eu bryd ar gasglu gwybodaeth a diogelu hen ysgrifen i'w treiglo i lawr i oesau dilynol. Yr oedd gan bob eglwys a mynachdy eu llyfrgell, llyfrgellydd, a swydd-wyr eraill at ddiogelu y llyfrau. Yn gysylltiedig a'r llyfrgell yr oedd yr ysgrifgell, lle yr oedd mynachod yn ysgrifenu y cyfryw llyfrau ag y byddai galwad am danynt, neu ynte yn copio y rhai fyddent yn treulio allan. Fel hyn cadwyd dyageidiaeth yr oesoedd mwyaf goleu-edig rhag myned ar ddifancoll, a phan adnewyddwyd yspryd ymchwil iad a dyageidiaeth tua'r bedwaredd ganrif ar ddeg a'r bymthegfed,

rhifedi mawr o'r llyfrau oeddent wedi eu cau am hir amser a ddylifasant i gasgliadau mawrion haelfrydig sylfaenywyr llyfrgelloedd, ac felly daethant yn adnabyddus i'r dysgedigion ac yn fuan i gadwraeth anfarwol yr argraffwaag. Gwel History of the Transmission of Ancient Books to Modern Times, gan Isaac Taylor, Tud. 16, 17.

Mae llyfrau yn ddyledus am eu cadwraeth nid i barhad y defnydd ar pa un eu hysgrifenid, ond i'w hynedrwydd, eu bod ar unwaith yn werthfawr, ac eto yn amseroedd anwybodaeth nad oeddent yn farchnataol, eithr o werth an-rhaethol yn ngolwg ychydig, a dim yn marn y llaw. Maent hefyd yn fynych yn ddyledus mewn amseroedd rhyfelgar ac anhrefnus i sant-eiddrwydd tybiedig y cronglwydydd dan ba rai y trigent. Taylor. Tud. 52.

Y defnydd cyntaf at wneud llyfrau oedd croen llo neu afr wedi ei droi yn lledr a'i baentio yn goch. Defnyddid y rhai hyn yn gyffredin yn Asia ond dim yn Europe. Cafodd parchment ei enw oddiwrth Pergamus lle y dygwyd ef i sefyllfa addas i ysgrifenu arno. Ysgrifenid pethau cyffredin ar ddail y Balmwydden.

Bu rhiaigl mewnol y Gwaglywfen (Teil-tree), a elwid gan y Groegiaid biblos a'r Rhufeiniaid liber, mor hir mewn ymarferiad fel y rhoddir hyn yn enw ar bob llyfr yn y ddwy iaith. Yr oedd estyll coed hefyd a elwid Codices, o'r hym y deilliodd Codex a ddefnyddir mor aml am hen lawysgrifau mewn arferiad cyffredin.

Sonir mewn hen ysgrifau am ddalenau o blwm neu lfori fel mewn arferiad i'r diben o ysgrifenu, ond ymddengys nad oedd un defnydd mor gyffredin a llechau wedi eu gorchuddio a chwyr lliwiedig, yr hwn a symudid yn hawdd a nodwydd haiarn a elwid styles.

Yr hyn a ddefnyddiwyd hwyaf a mwyaf cyffredin oedd Papyrus yr Aipht. Yr oedd hwn yn ddefnydd masnach fawr yn mor y Canoldir. Arno ef yr ysgrifenid y rhan fwyaf o lyfrau o'r amser boreuaf hyd y seithfed a'r wythfed ganrif. Y mae amryw ysgrifau ar y defnydd yma o'r chweched a rhai o'r bedwaredd ganrif yn awr ar gael.

Yr oedd y charta Bambycina neu y papyr cotwm yn cael ei weithio yn y Dwyrain tua'r nawfed ganrif neu yn foreuach. Daeth i arferiad cyffredinol yn Europe tua'r ddegfed ganrif. Daeth y ddyfais hon yn fwy gwerthfawr pan ddysgwyd troi hen gadachau, *rags*, yn bapyr, oblegid daeth felly yn rhad. Dichon y bydd ambell un yn methu deall cysylltiad y pethau hyn a'r Beibl. Drwy hyn yr ydys yn gallu barnu yn agos oed yr hen lawysgrifau a'u gwerth cymharol mewn beirniadaeth er pen-derfynu cywir ddarllenid unrhyw adnod.

Yr oedd yr offerynnau yn cael eu haddasu yn ddiau at y defnydd ar ba un yr ysgrifenid. Er ysgrifenu ar bren, plwm, neu lechau cwyredig,

arferid nodwydd haiarn a elwid styles. Gwneid hwynt weithiau o bres ac ifori, asgwrn neu bren. Gan i rai ladd eu gilydd a hwynt yn y llysoedd gwladol gwaharddwyd iddynt gael eu harfer.

Er ysgrifenu ag ink arferid calamus wedi ei ffurfio o gorsen y Nile ac weithiau o arian. Daeth plu o edyn gwydd i arferiad yn forau iawn. Yr oedd amryw liwiau ar yr ink.

Ysgrifenedd rhyw bethau pwysig mewn llythyren ysgwar bur fawr, ond pethau cyffredin mewn llythyren gron neu law redeg. Tua'r wythfed a'r nawfed ganrif darfu i adysgrifwyr yr hen lawysgrifau fabwysiadu y llythyren gron gan y gallent felly ysgrifenu yn llawer cyflymach. Yn y bedwaredd ganrif ar ddeg daeth yr argraffwasg i ryddhau yr ysgrifenydd a chynyddu rhif y llyfrau yn ddirfawr.

YN Y DIWEDD.

"Ac yn y diwedd cadw ni yn dy deyrnas, er mwyn Iesu, Amen." Yr oedd y weddi drosodd. Mynych y byddwn yn gwrando ar weddïau megys dan freuddwydio, mewn rhan yn clywed yr hyn a ddywedir, ac mewn rhan yn crwydro i faesydd eraill o fyfyrddod. Hyn sydd wir yn arbenig am y rhanau hyny a all-adroddir yn fynych, megys yr un sydd yn nechreu yr erthygl hon. Ac eto, o herwydd y ffaith ein bod wedi eu clywed yn fynych, bydd rhyw dôn o argraffiad yn myned dros ein meddwl bob tro yr adroddir hwynt.

"Yn y diwedd." Mor hirbell oddiwrthynt y swniai y geiriau hyny i'r gynulleidfa hono ar y prydawn Sabboth hwnw. Yr oedd yno bobl o bob oedran, o'r hen daid i'r hogyn bach anesmwyth oedd yn plethu y *fringe* ar *shawl* ei fam, ond y gair hwnw "yn y diwedd" a gynrychiolai adeg anghysbell iawn i feddwl pob un.

Trwy feddwl yr hynafgwyr ymrithiai gweledigaeth o amser draw yn y dyfodol pan yr agorai y pyrrh auraid mawrion iddo ac yr elai yntau i mewn. O flaen meddwl y masnachwr canol oed estynai golygfa hirfaith o flynyddoedd yn y rhai yr oedd cyfoeth i gael ei enill, rhyw sefydliad godidog ar ei enw ef i gael ei waddoli, a draw yn mheli ar ol hyny i gyd yr oedd "y diwedd" i fod. Nid ym yn meddwl fod y drychfeddyliau yma wedi cael eu ffurfio yn eglur yn meddwl y dyn. Fel tirwedd prydferth a welir trwy y niwl oddiar gerbydres yn symud yn gyflym, yr oedd y weledigaeth yno, ac yna wedi diflanu.

Y foneddiges ieuanc, yn hoyw a bywiog, a welai fywyd hir a llawen, yn ddysglaer a heulog o'i blaen. Gwir fod y dywedriad hwnw, "yn y diwedd," yn cyffroi rhyw syniad aneglur am fan yn rhywle y byddai raid i hyn derfynu; ond pwnc annymunol oedd hwnw, ac wrth gwrs nid oedd dim angenheidrwydd meddwl am bethau mor dra phellenig pan yr oedd cyni-

fer o rai hyfrytach yn y presenol difyrus. I'r hogyn bach, yn anesmwyth chwaraeu â *shawl* ei fam, yr oedd y gair "yn y diwedd" yn swn hyfryd; oblegid gwyddai fod yr oedfa yn mron drosodd, a drychiolaeth ciniaw a welai ef. Ac eto, ar draws ei feddwl yntau elai cysgod o addeg, pan, wedi tyfu yn ddyn, a byw am hir hir nes bod cyn hyned a thaid, y byddai hyn oll yn terfynu a bywyd newydd yn dechreu.

Onid i'r angylion y rhai a gyhwianent uwchben y gynulleidfa hono, yr oedd yr "yn y diwedd" yma yn cario meddwl gwahanol iawn. Gwyddent hwy pan ymgasglai cynulleidfa y Sabboth nesaf i'r fan hono, y byddai yno galonau yn gwaedu am yr "hogyn bach a fu farw." Byddai "y diwedd" eisoes wedi dod i'r hogyn bach. O dan ymddangosiad allanol iach y foneddiges ieuanc, gwyddent hwy fod hadau afiechyd eisoes wedi dechreu egino y rhai a'i dygent hithau i'w "diwedd" cyn pen blwyddyn. Gwelent, tra eto yn ei gryfder mwyaf, y cyfarfyddai y masnachwr, yn nrylliad cerbydres, â'r "diwedd" hwnw a ddarluniai mor bell draw. A gwelent fod "diwedd" yr hynafgwyr yn mhellach oddiwrtho nag eiddo llawer o rai ieuengach a chryfach nag ef.

Fel hyn ni a rodiwn yn y tywyllwch, gan dyna i ni ein hunain ddarlun o ddyfodol na ddaw byth i ben, yn cyflym nesu at y terfyn yn aml pan dybiwn ei fod yn mheli iawn oddiwrthym. Ond be' waeth gan y teithiwr fod y tywyllwch yn agos, os gwyr yn sicr fod ei arweinydd yn gwybod y ffordd? A phaham y rhaid i'r Cristion ofni'r tywyllwch sydd o'i flaen ac i'r hwn y mae bob amser yn ymruthro, tra mae ganddo Arweinydd mor berffaith gyfarwydd?

GWNEUTHUR DIM.

"Fe'm gwnaeth i allan yn bechadur trwy ddangos i mi fy mod heb wneuthur dim." Daeth y frawddeg yna o enau un oedd dan argyhoeddiad o bechod, i'r hwn y gofynais, "Pa fodd y deffrowyd chi?" Yr oedd wedi clywed pregeth oddiar y goiriau "Gwae y rhai esmwyth arnynt yn Seion." Yr oedd yn feddwl newydd i'r dyn, druan, yr hwn a arferai gysuro ei hun ar egsusiad nad oedd erioed wedi gwneuthur dim oedd yn ddrwg iawn. Ond gwelai yn awr mai ei bechod mwyaf oedd yr hyn yr ymgysurai ynddo—GWNEUTHUR DIM.

Daeth yr amgylchiad hwn i'm cof wrth wel-ed y gofyniadau cywrair canlynol ar y geiriau "MELLDIGWCH MEROZ." Foddydd yr ysgrifenydd *Melldigwch Meroz!* Ar awdurdod pwy?

Angel yr Arglwydd.

Beth wnaeth Meroz?

Dim.

Paham gan hyny y mae trigolion Meroz i gael eu melldithio?

Am na wnaethant ddim.

Beth a dylasai Meroz wneuthur?

Dyfod allan i gynorthwy yr Arglwydd.
Oni allai yr Arglwydd wneuthur heb Meroz?
Fe wnaeth yr Arglwydd heb Meroz.
A gafodd yr Arglwydd gan hyny ryw golled?
Naddo, ond fe gafodd Meroz.
A ydyw Meroz, gan hyny, i gael ei felldigo?
Ydyw.
A ydyw yn iawn i felldigo dyn am wneuthur dim?

Ydyw, pan y dylai wneuthur rhyw beth.
Pwy sydd yn dweyd felly?
Angel yr Arglwydd.
"A'r gwas hwnw yr hwn a wybu ewyllys ei Arglwydd, ac ni wnaeth yn ol ei ewyllys ef, a gurir a llawer ffionod."

R. WILLIAMS, *Utica.*

Amrywiaethol.

PABYDDIAETH.

GAN Y PARCH. G. GRIFFITHS, CINCINNATI.
(Parhad o t. d. 104.)

PENNOD IV.

FFRWYTHAU YMARFEROL PABYDDIAETH.

1. *Truwrghyddideth ar etifeddiaeth Dduw.*
Beth well a alleid ddyagwyl oddiwrth eglwys a wnai y fath ymhoniadau digywilydd? Diniwel ganiatawyd iddi ar y cyntaf barchedigaeth o gyfreithlondeb amheus—wedi ei dderbyn felly dros ychydig daeth hithau yn ddigon eon i'w *fyuu*. Rhoddwyd iddi megis fodfedd o awdurdod; dirgel ddirwynodd hithau iddi ei hun o leiaf lathen hir. Gofynwyd am *gyngor* iddi—cafwyd oddiwrthi *gyfraith* y Mediaid a'r Persiaid; ac oddiar ei gorseddfa uchel llywodraethodd y byd dros hir amser gyda theyrnwialen haiarnaidd, gan anfon allan ei gwrdd-dedrw gwyllt i rwygo y cenhedloedd hyny na fyent ymostwng iddi. Y mae yn rhywbeth y geill Cymry fod yn falch ohono mai ein cyndadau ni oedd y rhai mwyaf anhyblyg i'w gorthrwm, a ddaliasant allau hwyaf yn ei erbyn, ac a dallasant hefyd yr iau Babyddol gyntaf oddiar eu gwarau o un genedl a fu erioed tani.

Yn yr unfed ganrif ar dddeg fe anfonodd y Pab Gregory genadiaeth o ddeugain o fynachod tan Awstin i berswadio yr eglwys Frutanaidd i gydnabod Eglwys Rhufain fel "mam a meistr pob rhyw eglwys." "Dymunodd gael ymgyfarfod a'i chynrychiolwyr—yna archesgob Caerlleon-ar-Wyseg a etholodd Dunawd, penfynach Bangor-is-y-coed, ac esgobion Henffordd, Caerwrangon, Bangor, Llan-elwy, Llandaff, Llanbadarn, a Margam, i'w gyfarfod ef. Cynaliwyd dwy gynadledd dan nawdd Brochwel, tywysog Powys, tan dderwen Awstin ar lan yr Hafren. Parhaodd yr ail am saith niwrnod: a dywed Leland, fod Dunawd a'r esgobion Frutanaidd yn dadleu gyda dysgeldiaeth a

diffrifwch mawr yn erbyn yr awdurdod a fyn-tumid gan Awstin—amddiffyent awdurdodaeth Archesgobaeth Ty Ddewi, gan sicrhau na fyddai i'r hen Frutanaid fyth gydnabod na lawl-honiadau Rhufain nac unrhyw drawdeyrnedd Seisnig. Teryfnodd y cynadleddau drwy i esgobion Prydain gyflwyno, ar ran y bobl a'r eglwys Frutanaidd, y gwrthodiad canlynol—y gwrthdystiad hynaf a mwyaf urddasol a chenedlaethol ar gof: Bydded hysbys a diogel i chwi ein bod ni oll, un ac arall, yn ufudd ac yn ostyngedig i Eglwys Dduw, ac i'r Pab o Rufain, ac i bob gwir Gristion duwiol, i garu pawb yn ei radd mewn cariad perffaith, ac i helpio pawb ohonynt, ar air a gweithred i fod yn blant i Dduw. Ac amgenach ufudd-dod na hwn nid adwaen i fod i'r neb yr ydych chiwi yn henwi yn Bab, neu yn Dad o Dad, i'w gleimio ac i'w ofyn, a'r ufudd-dod hwn ydym ni yn barod i'w roddi ac i'w dalu iddo ef, ac i bob Cristion yn dragwyddol. Hefyd, yr ydym ni tan lywodraeth Esgob Caerlleon-ar-Wyseg; yr hwn sydd olygwr tan Dduw arnom ni, i wneuthur i ni gadw y ffordd ysprydol."

2. *Anwybodaeth.* Nid hawdd i ni yn nghanoldydd y bedwaredd ganrif ar bymtheg, ffurfio drychfeddwl priodol am iselder sefyllfa dynion mewn addysg, a mawredd yr anhawederau ar eu ffordd i'w gyraedd yn yr oesau a'r gwledydd hyny ag yr oedd Pabyddiaeth wedi cymeryd allwedd gwybodaeth o'u dwylaw. Clywsom gryn lawer gan ein tadau am dywyllwch Cymru yn flaenorol i sefydliad y Gymdeithas Feiblaidd, a chychwyniad yr Ysgol Sabbathol—pan oedd llyfrau yn anaml, ac ond nifer fechan a fedrent arnynt. Beibl yn costio agos i ddau gant o ddoleri, a chyflog llafurwr cyffredin ond saith cent y dydd. Ond er dued y cysgodion a arwisgant y Dywysogaeth y pryd hwnw â golwg mor bruddaidd, ni roddant i ni ond syniad annherffaith am gaddugdra teimladwy y nos a'u rhagflaenent. Oblegid yr oedd y seren ddydd eisoes wedi ymddangos yn y ffurfafen, gan uchel gyhoeddi yn ei hiaith fod Haul Diwylliant ar gyfodi ar y ddaear, gyda meddyg-inaeth yn ei esgyll, i dywynu i'r cenhedloedd oedd am fil o flynyddoedd wedi bod yn gorwedd yn mro tywyllwch a chysgod angau.

Os teg barnu y Babaeth yn ol ei hymarferiadau, nid anwireddus yr haerid ei bod yn credu "Mai mammaeth duwioldeb yw anwybodaeth." Ffaith nas gellir ei gwadu ydyw, na roddodd, ac nad ydyw yn rhoddi ei dylanwad o du addysgiad y werin, a lledaeniad gwybodaeth gyffredinol—a thyua'r palam y canfyddwn y byd wedi dirywio cymaint, ac mewn dyfnach a dygnach trueni yn yr ystyr yma yn y bymthegfed ganrif nac ydoedd yn y bumed. Llwybr cul, serth, ac anhawdd ei ddringo ydyw llwybr addysg tan unrhyw amgylchiad. Gofyna allu-oedd cryfion, meddwl gwrol, a mawr ymroed i

gyrhaeddyd graddfa anrhyddedus arno. Yr achos fod cynifer yn ymrabino i fyny ar hyddo yn ein dyddiau ni ydyw fod dysgeidiaeth yn profi yn enillfawr iawn mewn ystyr dymhorol a gwladwriaethol—yn gymeradwyaeth i'r cylchoedd parchusaf, a thrwydded i'r sefyllfaeodd mwyaf eu hymddiriedaeth. Digalonas-ai llawer gwr ieuanc yn yr ymdrech am dani oni bai yr argyhoeddiad ei bod yn cael ei hiawn-brisio, fod taledigaeth y gwobrwy yn weldadwy, a'i freichiau yn cael eu cryfhau gan wên a banlleuau cefnogol ei gyfeillion. Mae gwobrau bychain, ac ysnodenau amlwglog ein heisteddfodau, er lleied pethau ydynt, wedi tentio llawer i roddi heibio bwysau difaterwch i gychwyn tua chop a bryn lle y corona y gorehfygwr ac yr adlona hwynt a'i danteithion.

Onid pwy bynag, yn nhymor mwyaf blodeuog Pabyddiaeth, a enwogodd ei hun trwy ddiwylliant meddyliol, efe a wnaeth hynny trwy nerth cymeriad personol, yn hollol annibynol ar foddau cyffredin dadhuddiad talentau yr oes bres-enol. Yr oedd gwybodaeth yn *urthddrych* ei ymchwillad ac nid *cyfrung* i enill bywioliaeth, neu i ymddyrchafu i swyddau. Canys nid ystyrid ef yn mysg y cymhwysderau anheborol i'w llanw mewn gwlad nac eglwys. Peth eithaf cyffredin oedd fod penaethiaid y bobl mor anlythrennog a'r dosparthiau iselaf o honynt, a thrwy gyfreithiau a chospedigaethau trymion yn lladd yn lle amddiffyn a helpu, pob symudiad a olygai ei gynnyd o fewn eu tiriogaethau. Nis gallai Theodoric, yr enwocaf o'r brenhinoedd Ostrogothaidd yn yr Eldal, ysgrifenu ei enw, a dywedir iddo wahardd ei gydgenedl i fyned i'r ysgolion yn mha rai y ceisias ei brifweinigod adytwio efrydiaethau y dinasyddion brodorol. Beid ei ferech yn fawr hefyd am ei hymdrech i ddyegu ei mab Athalaric, yr hwn oedd yn fuan i esgyn yr orsedd, ac am dalu mwy o sylw i goethiad ei alluoedd eneidol nac i'w berffeithiad mewn ymarferiadau corfforol a milwrol. Fy rheawm tros ddal Pabyddiaeth yn gyfrifol am y pethau hyn ydyw fod ar ei llaw eu newid pe dewisiais—fod pob awdurdod trwy holl lywodraethau Ewrop ganddi trwy y cyfnod tan sylw, ac y buasai amnaid oddiwrthi yn ddigon i ddwyn oddiamgylch chwyldroad cyflawn yn eu sefyllfa yn yr ystyr yma.

3 *Ofergoledd*. Un o ffrwythau naturiol meddwl wedi ei adael yn yr agwedd ddioruchwyliaeth a dymgeledd a ddesgrifiwyd eisoes ydyw hwn. Os cymerir y drafferth i olrhain i'w dechreuad weddillion y grediniaeth sydd eto yn aros yn ymddangosiad ysprydion, canwyllau cyrff, rhagarwyddion naturiol o ddygwyddiadau teuluaid neu wleidiadol, rhagfynegiad marwolaeth personau gan udiad ci, caniad ceiliog cyn haner nos, ysgrechriad dallhuan yn agos i drigfa y claf, a thiciad ednogyn, a

gyfenwir yn orlawr angau, yn ei ystafell—canfyddir fod y rhif luosocaf ohonynt yn hiliogaeth dychymyglon Pabyddol. Gellir dyweyd fod ofergoeledd wedi cyraedd ei uchafnod yn y ddeuddegfed canrif. Erbyn hyn yr oedd y parch a delid i Mair, yr hwn oedd cyn hyny yn fawr iawn, wedi dod i fod o'r bron yn *addoliad*. Nid hawdd dychymygu am ymfydrwydd, anrasrwydd, a chabledd y chwedlan a ddyfeisid ac a fynegid gan y mynachod i'w hanrhydeddu. Cyflea yma ychydig samplau:

Yr oedd dyn, yr hwn oedd leidr pen ffordd wrth ei alwedigaeth; ond bob amser cyn troi allan i'w anturiaethau ysepilgar gofalai am weddio ar y Forwyn, a cheisio ei nawdd. Dalwyd ef o'r diwedd a dedfrydwyd ef i'w grogi. Pan roed y cortyn am ei wddf efe a offrymodd ei weddi arferol, ac ni bu aneffeithiol. Cynhaliodd Mair ei draed i fyny a'i *duylau grynion*, a chadwodd ef yn fyw felly am ddau ddiwrnod er dirfawr syndod i'r dienyddwr, yr hwn a gelsiodd ei orphen a'i glledyf. Ond trowyd dyrnodion hwnw heibio gan yr un llaw garedig, a gorfuwyd y dienyddwr i ollwng y carcharor yn rhydd, a chydnabod y wyrth.

Eto, yn monachlog Sant Pedr, ger Cologne, yr oedd mynach hollol anghrefyddol a diffaeth, ond yn dwyn mawr sel tros yr apostol. Yn anffodus efe a fu farw yn sydyn heb gyfie i gyffesu. Daeth yr ysprydion drwg i hawlio ei enaid. Mewn gofid oherwydd colli edmygydd mor wresog ohono, fe erfyniodd Pedr ar Ddau i ollwng y mynach i Baradwys. Dim dyben. Gwrthodwyd ei weddi er bod yr holl gyflawnion, a'r apostolion, a'r merthyron, a'r angylion yn rhoddi eu hamenau yn uchel trosti. Yn eithafedd yr anhawsder efe a apeliodd at "Fam Duw" gan ddywedyd: Bendefiges brydferth, fe ddemnir fy mynach anwyl os na chyfryngi di drosto; ond nid ydyw yr hyn sydd annhoseibl i ni ond megis chwareu i ti, os gweli yn dda ein cynorthwyo. Fe ganiatau de Fab ein cais, os dywedi air trosom, gan fod yn dy allu i'w orchymyn. Cydaeniodd y Fam frenhinol, ac yn cael ei dilyn gan yr holl wryfion nesaodd at ei Mab. Yna efe, yr hwn a orchymynasai anrhydeddu ein tad a'n mam, mor gynted ag y canfu hi yn dynesu a gyfododd i'w derbyn, a chan gymeryd gafael yn ei llaw a ofynodd beth a ewyllysai. Hawdd dychymygu y gweddill.

Gwir mai yn hanes cenhedloedd eraill y ceir y pethau yna; eto peidied y Cymry gwneisithio iddynt eu hunain, neu longyfarch eu gilydd gan feddwl ein bod yn lan oddiwrth y cyfryw. Os edrychir trwy "Ddrych y Prif Oesodd" gwelir fod mor hawdded hud-sioni cyndrigollion Gwylt Walia a neb gyda rhyf-oddodau gau Eglwys Rhufain. I brofi yr haeriad dodaf i mewn y chwedl ganlynol sydd yn dal cysylltiad a'n hen Sant Cenedlaethol: "Pan oedd yr holl dadau, cynulledig mewn

cynadledd yn Llanddewi-brefi, yn anog Dewi i bregethu, efe a archodd i blentyn oedd yn ei ganlyn, ac a gyfodasid ganddo o farw yn fyw, daenu napcyn tan ei draed; a chan sefyll ar hwnw efe a ddechreuodd agoryd yr efengyl a'r gytraith i'r gwrandawyr. Tra yr oedd yr araith hon yn parhau, yr oedd colomen, wen fel eira, a ddisgynasai o'r nef, yn eistedd ar ei ysgwydd. Heblaw hyny y llanerch a safai arno a gododd tan ei draed, nes y daeth yn fryn; ac oddiarno yr oedd ei lais fel udgorn i'w glywed yn eglur, a'i eiriau yn ddealladwy i'r pell fel yr agosaf ato. Ac ar ben y bryn hwnw yr adeiladwyd yr eglwys wedi hyny yn y lle, yr hon sydd yn aros hyd heddyw." Dyna ddigon i'wneyd yn dda fy addewid yn niwedd yr all benod, ac i ddangos eu bod yn rhoddi mwy o bwys ar addoliad seintiau nac a addefant.

4. *Llygredigaethau.* Aflendid moesol ydyw un o ddeilliadau naturiol addysgiadau Pabyddiaeth. Y mae y fath haerid yn hyll i'w ysgrifennu, ond un o'r rhai hawddaf ei brofi. Nid rhaid i mi ymoestwng i efelychu ystrywiau cyfreithwyr mewn llysoedd gwladol er cael allan ddigon o ffeithiau i'w ategu. Mae haneiaeth eglwysig ac arall wedi ei britho a hwynt, ac y maent yn cael en derbyn yn ddiwahaniaeth. Wrth gwrs ei Phabau, a'i holl awyddwyr, dynt y samplau rhagoraf o'i phurdeb a'i rhinwedd. Ac eto o'u bywgraffiadau hwy yn benaf y tyfaf fy nhyetiolaethau i sefydlu yr achwynlad trwm uchod yn ei herbyn.

Y Pab Alexander VI. tua diwedd y Bedwaredd ganrif ar ddeg ydoedd nid yn unig un o'r Pabau aflanaf, ond hefyd un o'r dynion mwyaf halogedig a diras y clybuwyd erioed son am dano. Fel hyn yr ysgrifena Waddington yn ei gylch: "Ni chanyddir yn nghofnodion yr Eglwys am bymtheg canrif enw mor ffaithd, na throeddau mor warthus a'r eiddo ef—a thra y mae llais pob ysgrifenydd diduedd yn ei gollfarnu yn uchel, y mae mewn un ystyr yn fwy nac un arall yn cael ei ddyfarnu i gywilydd, gan nad oes cymaint ag un o ysgrifenywyr yr Eglwys Babaid ei hun wedi erioed feiddio cymaint a *sisul* gair o ganmoliaeth iddo." A ganlyn sydd fras linellid o'i hanes. Ei enw cyn ei godi i gadair Sant Pedr oedd Roderic Borgia. Gwnaethid ef yn Gardinal yn flaenorol, yn amser Innocent VIII. Ar farwolaeth hwnw ymwithodd i'r olyniath trwy lgrwobryadau digel—llwyth pedwar o aynod o arian yn cael ei anfon ganddo i un swyddog am ei bleidlais drosto. Gonest yw dweyd na ragrithiai un math o barch i foesoldeb na chrefydd, fel rhagarotoad i enill y gamp, yr hon y dodasai ei fryd arni, neu gymhwysder angenrheidiol i wisgo meitr Cynrychiolydd Mab Duw ar y ddaear. Gwyddid yn eithaf ei fod wedi bod yn byw mewn godineb gyda gwraig uchelwaed o Rufain, ac wedi llyny gyda'i merch, ac yn

addafedig dad i bump o blant ohoni! Eto efe a ddewlwyd, gan yr eglwys hono nad all gyfeilliorni, fel y cyfaddasaf y pryd hwnw i ymddiried iddo agoriadau pyrrh y Jerusalem Nefol, am yr hon y dywedir: "Ac nid a i mewn iddi ddim aflan, nac yn gwnenthur ffeidd dra na chelwydd. Oddiallan y mae y cwn, a'r swyn-gyfareddwyr, a'r *puteinwyr*, a'r llofruddion, a'r eilunaddolwyr, a phob un ag sydd yn caru ac yn gwnenthur celwydd." Un o'i weithredoedd cyntaf wedi cymeryd meddiant o balas y Vatican, oedd datlilo ynddo briodas ei ferch Lucretia. Sylwer, merch i hen lanc diwair (?) nad adnabu wraig, ac nad oedd gyfreithlon iddo adnabod un! Ac ar achlysur arall efe a wnaeth wledd yn y Vatican i haner cant o buteiniaid ar unwaith, pryd y cyflawnwyd pethau rhy fryntion i'w hadrodd, ac y mae lledneisrwydd yn gwahardd i ni dynu y gorchudd oddiarnynt. Rhagwelodd loan yr holl ffeidderau hyn, tra yn alltudiedig yn Patmos agos i bedwar cant ar ddeg o flynyddau yn flaenorol. A ydyw yn rhyfedd ynte ei fod wedi enwi yr eglwys hono a gydnabyddai y fath ellyll mewn halogedigaethau yn ben arni, yn DDIRGELWCH BABILON FAWR—MAM PUTEINIAID, A FFEIDD-DRA Y DDAEAR.

Mab i'r Pab hwn hefyd oedd Cesar Borgia—enw sydd yn felldith a rhêg lle bynaŷ y mae yn hysepya, ac a ystyrir yn gyfystyr ag afradlonedd, creulondeb, a godineb. Gwnaeth ei dad ef yn un o'i Archesgobion. Eto ymladd teirw gwylltion oedd ei ddilyrwech, a dywedir iddo ladd chwech mewn un ymladdfa. Llofruddiodd ei frawd hynaf i gael meddiant o'i dduciaeth, a brawd-yn-nghyfraith i gyraedd rhyw ddrwgfwriad o'i eiddo. Gwanodd gyfaill i'w dad i'r galon, o flaen llygaidd ei dad, a phan oedd y dyn truan wedi rhedeg am amddiffyn ato, ac y ceisai ynguddio tan ei lae-fantell—brathodd ef i'w galon nes petri fod ei waed yn chwistrellu i wyneb y Pab!

Hwyrach y dywedir fy mod wedi pigo un o'r tu dalenau duaf yn holl hanes yr Eglwys Babaid, ac yn ol arferiad anffyddwyr gyda Christionogaeth yn tynu casgliadau rhy ysgubellog oddiwrth amgylchiadau a chymeriadau anghyffredin o'i mewn. Ond nis gallaf greda hyny. Yn wir y mae digon o ddefnyddiau wrth law i brofi y gwrthwyneb. Nid rhaid i'r hwn a amheuo hyn ond darllen yn ddiduedd fywgraffiadau pedwar neu bump o olynwyr yr Alexander hwn. Bu farw y cyntaf, sef Pius III. yn mhen chwe diwrnod ar hugain wedi ei gadeiriad, cyn iddo gael hamdden i ddangos beth oedd yn ei galon. Felly rhoddaf iddo y budd o'r ansicrwydd parthed yr hyn y troisai allan ped eestynasid ei *ddyddiau* ar y ddaear, fel Periglor Crist, i gynter a hyny o *flynyddoedd*. Mae yn eithaf naturiol i edmygwyr y sefydliad Pabyddol ddychymygu y goraf

am dano—y drylliasai y delwau—y torasai i lawr y llwyni, a'r prenau gwyddleision tan bari y puteiniau ei flaenafaid, ac yr adgyweiriasai allorau yr Arglwydd y rhai oedd wedi dafellio, a than ei weinyddiaeth ef y cymerasai diwygiad cyffredinol le—yr adferasid i'r offeiriad a'r preladiaid wesus bur, ac y taffesid hyd yn oed ragor-ogoniant *yr ail demt* yn Jerusalem i'r cysgodion yn hollol gan ysplander tywyladau y Secina yn Eglwys Sant Pedr. Ond er cystall genyf a fuasai anwesu eu dychymygion am yr hyn a gyflawnasai pe cawsai fyw, rhaid i mi ei llusgo i lawr o nefoedd eu breuddwydion, mewn llai na mis o amser, i gyfarfod â ffeithiau diledrith, ac o'r fath fwyaf anffafriol i'w hachos. Oddiwrth ddyfaliadau am yr hyn a *allasai* gymeryd lle tan oruchwyliaeth wahanol, at yr hyn a *gymerodd* le tan yr hon a fodolai—mewn gair, oddiwrth yr hyn *ni wnaeth* Pius III. at yr hyn a *wnaeth* Julius II. yr hwn a dweyd y lleiaf a ddaeth i fynu mor agosed i Alexander y VI. mewn gormes a drygioni fel nas gellir gyda sicrwydd benderfynu i ba un o honynt y perthyna y flaenoriaeth. Ar faes y gwaed y treuliodd ef ei holl amser o'r bron, a bernir i'yn agos gwarther miliwn o filwyr golli eu bywydau yn rhyfelgyrchoedd gwaedlyd y gweinidog hwn i Dywysog Tangnefedd!

Disgynodd ei fantell ef ar Leo X. yn nechreu yr unfed ganrif ar bymtheg, cyfnod y diwygiad mawr ar y Cyfandir. Hyspys i bawb cyfarwydd a bywyd Luther gymaint o ddylanwad a gafodd twyll ac annuwioldeb bywyd y mynachod a'r gwyrffon ar ei feddwl ef, ac yn ffurfiad ei benderfyniad i ddyfod allan o'u canol hwynt. Clywsai, mae'n wir, pan ond bachgen ieuanc yn yr ysgol yn Madgeburg y mynach hyawdl a duwli, Andrew Proles, yn pregethu yn llym yn erbyn llygredigaethau yr eglwys, a'r angenrheidrwydd am ddiwygiad. Ond tu ag at ei lawn gynhwysio i'r dasg bwysig oedd wedi ei thori allan iddo rhaid oedd iddo ymuno â'r frawloliaeth fynachaidd, a chael gweled a'i lygaid ddyfnderau eu hanwireddau. Cymerodd y cam hwnw yn hollol gydwybodol, ac er gwaethaf gwrthwynebiadau cyfeillion a pherthynasau. Diffuant ymostyngai i holl benydiau durfingol yr urdd, nid ar gyhoedd yn unig, neu gyda llygadwasanaeth fel boddlonwr dynion, ond fel gwasanaethwr Duw. A diniwed dybiai fod pawb o'i frodyr mor onest ag ydoedd ei hunan. Rhaid oedd agoryd ei lygaid. Gyda'i ragfarnau cryfion o blaid y Babaeth, a'i hybarchedd diderfyn tu ag at ei Phen, nid llawer llai na gwyrt a fyddai symud ymaith y cên. Eto fe wnaed hyny—ac i Eglwys Rhufain ei hun y mae y byd yn ddyledus am roddiad ei olwg iddo. Felly tra yn anghredu ac yn gwrthod yn bendant ei chwedlau am ei "rhyfeddodau gau" a'r bersonau eraill—nis gellir gwadu nad "clai a phoeryn" y trwyddedau i

bechu a werthid gan Tetzel tan sel Leo X. ac i lenwi coffrau ei Santeiddrwydd a fu yn foddion i symud y gorchudd oddiar lygaid mynach enwog Erfurt.

Nis gallaf wneyd yn well na rhoddi cyffeithlad o'r trwyddedau agraffedig i benrhyddid a werthid gan Tetzel tros ei feistr, a'r gwahanol symiau a delid am danynt: "Boed i'n Harglwydd Iesu Grist gymeryd trugaredd arnat a'th rhyddhau trwy rinwedd ei sautaidd ddi-oddefiadau; a minau John Tetzel, trwy ei awdurdod ef, a'i fendigedig apostolion Pedr a Paul, a'r Santeiddiaf Bab, a ymddiriedwyd i mi yn y pethau hyn, wyf yn dy ryddhau, yn gyntaf oddiwrth bob ceryddon eglwysig trwy ba fcdad bynag y tynaist hwynt arnat, ac yna oddiwrth dy holl bechodau, a rhyseddau, pa mor fawr bynag y gallant fod, hyd yn oed y rhai a gedwir i wybyddiaeth y Tad Santaidd, ac mor belled ag y cyraedd agoriadau yr Eglwys Lan Catholic. Yr wyf yn dy ryddhau oddiwrth beb cosp a haedditi yn y Purdan, ac yn dy adferyd i ordinhadau yr eglwys, i gymundeb y ffyddloniaid, i'r diniweidrwydd a'r purdeb a feddit yn amser dy fedyddiad, fel pan y byddi farw, y cauir drws uffern, ac yr agorir drws y nefoedd—ac os na byddi farw yn awr, fe bery y gras hwn mewn llawn rym, bryd bynag y cymer hyny le. Yn enw y Tad, y Mab, a'r Ysbryd Glan. Amen.

A ganlyn ydyw rhestr y gwahanol brisiau am fadden amrywial bechodau wedi ei chymeryd o lyfr a elwir "The tax book of the Roman Chancery." Am

Anudoniaeth, ...	\$2.16
Lladratia, ...	2.88
Ymlogach, ...	1.83
Godineb, ...	2.16
Rhyddhau benyw trwy ymysgarlad, ...	1.80
Am waredu o'r Purdan, ...	.24

Gwaith Tetzel ac eraill tebyg iddo oedd tramwy trwy y wlad i werthu y llythyrau maddeuant yna, a chyda hyny o ddylanwad a feddent, cymell y werin diawd ac anwybodus hyd yn oed i wystlo eu dillad i'w pwrcau os nad allant heb hyny. Hyny a gyffrodd eiddigedd Luther ac a barodd iddo ar un achlysur ddywedyd, Os caniatat yr Arglwydd y "*torai dioll yn eu taburdd.*" Fe gafodd ei ddymuniaid; gyda gordd y Gair efe a dorodd dwll ynddi, ac un mawr iawn hefyd. Er eu holl ymdrech at ei wno a'i gau i fyny y mae yn agored eto, a'r rhywy yn myned yn fwy a gwaeth yn barhaus. Nid ymhelaethaf ar hyn, ac nid oes angen i mi wneyd. Ni byddai hanes y tri Phab nesaf fawr amgen nac ailadroddiad o'r hyn a ysgrienenwyd am y tri diweddaf. Yn awr os ydyw hynyna yn wir am flaenoriaid y Babaeth, beth am eu dysgybllion? Gan fod maddeuant am bob brynti i'w gael am bris mor isel—yn sicr lle y llwyddai ei hegwyddorion gellir dysgwyl i droseddau o bob math ragor-amhlau.

I'w orphen yn y nesaf.

COFIANT MRS. MARY H. THOMAS,

EMPORIA, KANSAS.

Ganwyd Mrs. Thomas yn Llanelli, awydd Gaerfyrddin, D. C., Chwef. 16, 1834. Merch ydoedd i John a Hannah Maddock. Yr ydoedd yr hynaf o saith o blant, sef dau fab a phump merch. Yr oedd ei rhieni yn aelodau gyda yr Annibynwyr yn Capel Als, a dygent fawr zel dros hyfforddi eu plant yn mhen eu ffordd, a'u dysgu yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd. Bendith fawr i blant yw cael rhieni duwiol. Mwynhaodd Mrs. Thomas y fendith hon i raddau mwy na'r cyffredin; canys edrychid ar John Maddock yn mysg y canoedd, fel un o'r rhai ffyddlonaf a manylaf yn y cyflawriad o'i ddyledswyddau, ac megys yr oedd yn y dechreu yn Neheudir Cymru, felly y mae yr awr hon yn Ngorllewin America.

Pan yn 17 oed derbynwyd hi yn aelod eglwysig yn Capel Als, gan y Parch. David Rees, enw yr hwn oedd yn barchus a chofadwriaeth yr hwn oedd yn fendigedig ganddi hyd ei hanadliad olaf; yr oedd ganddi wir barch i bob pregethwr o gymieriad diargyhoedd, ond yr oedd ei plarch yn ddau-ddyblyg i Mr. Rees, Capel Als. Clywais hi lawer gwaith, a gwen siriol ar ei gwyneb pan yn slarad am Mr. Rees, yn dywedyd "Efe a'm bedyddiodd i, efe a'm derbyniodd i, efe a'm priododd i, ac fe ddarfu iddo hefyd fy mendithlo ar fy ymadawiad a'r hen wlad; ac felly onl ddylwn ei galmol, ac yn wir pwy a delmla ei belo am ei hedmygedd? canys dyn Duw ydoedd y dyn hwnw."

Pan yn 20 oed, ymunodd mewn priodas a Mr. Thomas H. Thomas, mab i Titus a Sarah Thomas, Llanelli—dau o hen ffyddloniaid Capel Als eto. Mae y blaenaf wedi myned oddiwrth ei walrh at ei wob, ond yr olaf yn aros hyd heddyw. Bu yn ffodus iawn yn ei phriodas. Cafodd wr ieuanc crefyddol, bywiog, gweithgar, gofalus am ddarbot dros ei elldo yn y byd hwn, a hyny heb anghofio fod ganddo ef a hwythau ddarbodaeth mwy pwysig i'w darbodi erbyn byd arall.

Dranoeth i ddydd eu priodas ymfusasant, hwy a theulu ei thad ynghyd ag amryw deuluoedd eraill, o Llanelli i'r wlad hon. Wedi naw wythnos o fordaith ystornus, dymhestlog, glanlasant yn New York yn fyw, lach, a diolchgar am draed ar dir. Oddiyno cychwynasant tua West Columbia yn Virginia, lle yr ymsefydlasant ac y treullasant wyth mlynedd yn dra dedwydd.

Yn y flwyddyn 1862, canasant yn lach i West Columbia a throisiant eu hwynebau tua y gorllewin ac ymsefydlasant yn y lle hwn, sef Emporia, Kansas. Mae yn iawn sylwi ei bod hi a'i phriod ynghyd a theulu ei thad yn cyd-ymasymud yn barhaus.

Mae Kansas ac yn neillduol Emporia, yn ddian yn un o'r lleoedd iachusaf yn y Gorllewin, a mwynhaodd Mrs. Thomas well iechyd nag arferol yma, hyd o fewn y ddwy flwyddedd ddiweddar, pryd y dechreuodd waelu, ond ni feddyliodd neb fod ei bywyd mewn perygl hyd o fewn y pedwar mis diweddar. Math o ddarfeddigaeth oedd ei chlefyd, ac er pob gofal personol, tynerwch teuluaidd, ac ymdrech meddrol, mynodd ei ffurdd. Boreu dydd Llun, Chwef. 15, 1875, bu farw yn 41 ml. oed namyn un dydd. Edrychal ar angau yn dyfod o draw, ac nid ofnal ei ganlyniadau mewn un modd,

ond ofnal ei loealon yn fawr a gweiddiau yn daer am ei gwaredu rhagddynt. Yn hyn cafodd ei gwrando, oblegid ymollyngodd i freichiau angau mor ddiglyfro ag y byddai yn arfer ymollwng i freichiau cwsg. Bu farw yn gryf; i'r graddau yr oedd ei llygaid yn tywyllu yr oedd ei ffydd yn geuo; i'r graddau yr oedd ei hanadl yn byrbau yr oedd ei gobaith yn cryfhau; i'r graddau yr oedd ei thracd yn oeri yr oedd ei chariad yn cynhesu, ac i'r graddau yr oedd yr anianol yn disgyn tua y ddaear yr oedd yr ysprydol yn esgyn tua'r nef.

Y dydd canlynol claddwyd hi yn anrhydeddus yn Maplewood Cemetery. Gweinyddwyd yn yr angladd gan y Parchu. John Jones ac S. G. Brown—y blaenaf yn Gyntaeg a'r olaf yn Saesneg. Wrth y bedd gan S. G. Brown yn Saesneg, yna ymwasgarodd y dyfa mewn teimladau birnethlon. Gadawodd dad a mam, brawd a chwiorydd, priod a phump o amddifaid mewn dagrau ar ei bol. Bu iddi wyth o blant, hebryngodd dri at yr Iorddonen o'i blaen, a gadawodd bump yn yr anial ar ei bol. Bellach mae tri gyda eu mham yn y nefoedd a phump gyda eu tad ar y ddaear. Cyngborodd lawer ar y pump sydd yn ol i fod yn blant da—ac meddaf i'au.

Da William ac Emma a Ruthie

A Freddie a Frankie mewn bedd;
Gwnewch gofio a chadw cyngborion,
Eich mam sydd yn awr yn y bedd;
Ac yna cewch eto gyfarfod,
Heb ofid na thristwch na phoen;
I ganu yr Anthem dragwyddol,
Sef moliant i Dduw ac i'r Oen.

Yr all Sabboth wedi y gladdedigaeth traddodwyd ei phregeth angladdol i gynulleidfa luosog yn nghapel yr Annibynwyr yn Emporia gan yr ysgrifenydd oddiwrth 2 Tim. 4: 7, 8. Teimlid fod yr ymadawedig chwaer yn ddiwng o'r testun.

Yr oedd yn Mrs. Thomas lawer o rinweddau tellwng i'w cofnodi a gwerth eu hesfelychu.

Fel merch.—Yr oedd yn ufudd iawn i'w rhieni, yn fwy felly na'r cyffredin; er ei bod mewn ystyr wedi eu gadael ac yn eiddo ei gwr er ys 21 o flynyddoedd, eto teimlai ei rhwymedigaeth i ymryng-hori a hwynt mor gryf yn ei dyddiau olaf a phan yn fereh 18 oed.

Fel gwrraig.—Yr oedd wedi dysgu i barchu ei gwr ac yn wir yr oedd ei gwr wedi dysgu ei charu hithau. Byddwn yn galw yn aml yn eu ty ac yn cael caredigrwydd mawr yno. ac ni welais wg ar wyneb, ac ni chlywais air sarug ar wefnau y naill tuag at y llall gynoifer ag unwaith. Teimlwn yn wastad fod eu cysylltiad a'u glydd yn un o'r cysylltiadau mwyafr hapus.

Fel mam.—Ar y naill law yr oedd yn dyner iawn, ar y llaw arall dygai fawr zel dros ddysgybl-aeth deuluaidd. Nid oedd heddwch, ond ar dir ufudd-dod. Yr oedd hyny yn gamoladwy ynddi, canys ni ofynai am ufudd-dod ond yn yr Arglwydd. Yr oedd yn hynod dda am lanweithdra. Mewn galr rheid hi fel teuluyddes yn y rhes flaenaf.

Fel cymydoges.—Nid oedd un anser mewn prinder am gyfeillau a chyfeillion; a'i chymydogion agosaf oedd ei chyfeillion penaf. Prawf hyn ei bod yn gymydoges garedig. Afreidiol yw i mi ddweyd dim ar hyn wrth ddinasyddion Emporia; mae nifer y cerbydau welant yn ei hangladd wedi

dweyd yn well mewn gwalthred, na dim fedraf i ar elriau.

Fel Critionoges.—Dechreuodd yn foreu, rhoddodd megys wrth llw dydd, a dalodd yn ddi-gwynp. Yndrechodd yndrech deg, cadwodd y ffydd, a chymeroedd afael yn y bywyd tragwyddol. Cysged Mary bellach mewn heddwch hyd foreu y farn ddiweddf, ac addurned anian ei bedd a blodau harddaf Kunsas.

Emporia, Muerth 4, 1875.

H. R.

Teimlir yn ddolchgar i Olygydd y *Dinwyllgar* am gyhoeddi yr uchod.

COFFADWRIAETH AM JANE DAVIES,

EMMETT, WIS.

Bu farw Medi 17, 1874, yn 50 mlwydd o'i hoedran.

"Coffadwriaeth y cyflawn sydd fendigedig."

Ganed gwrthrych ein cofant yn Llanawddyn, s'r Drefildwyn, G. C. Daeth hi, ei rhieni a'i thair chwaer i'r wlad hon yn y flwyddyn 1849, a sefydlasant yn Emmett, Wis. Aeth Jane yn fuan i Racine i weini, a bu yno am ral blynnyddau. Aeth oddiyno i Oshkosh, ac yno yr arosodd hyd nes yr ymmodd mewn glân briodas a Mr. John Davies, a sefydlasant yn Emmett, lle y buont byw yn ddedwydd a llwyddianus hyd adeg yr ymadawiad trwy angau. Ni bu iddynt blant eu hunain, ond magasant ddau i eraill, un o ba ral sydd ar ol yn ngofal Mr. Davies.

Y mae coffadwriaeth Jane Davies yn fendigedig gan bawb a'i hadwaenall yn ninasoedd Racine ac Oshkosh, pa leodd y bu yn gwneil ynddynt, a bu yn un o'r rhai mwyaf yndrechgar a ffyddlon gyda sefydlu yr eglwys Cynulleidfaoel Cymreig yn y naill le a'r llall. Y mae ei choffadwriaeth yn fendigedig yn ei chysylltiad a'i theulu, fel gwrailg dda, ofalus, glanwaith a chryno. Nid oedd neb a ragorol arni yn hyn. Byddai bob amser yn ddiwyd gyda ei gorchwyllion. Y mae ei choffadwriaeth yn fendigedig gan ei chymydogion. Yr oedd yn un o'r cymydogion a gerid gan bawb, nid wyf yn gwybod fod gunddi gynaint ag un gelyn yn y wlad. Yr oedd a chalon agored yn barod i roesawu pawb, ac ni byddai neb yn fwy parod i gynorthwyo y tlawd a'r anghenus na hi, ac ni wnaith byth ddaunod ei rhoddion a'i chymwynasau. Peth arall y rhagorol ar lawer, ni wnaith byth adrodd hanesion gwael am eraill, dywedai yn barchus am bawb, ac os digwyddai rhyw dro gwael ar ryw un ni wnaith byth ei gyhoeddi, ond cuddiai ef a mantell cariad, nes y cawsai gyffe i weled y person ei hun, yna argyhoeddai ef yn garedig. Un ydoedd a guir da iddi gan bawb, a chan y gwirionedd ei hun.

Gallwn ddweyd yn rhagor am Jane Davies fel un cyflawn, nid yn unig yn ei chysylltiad a dynion a dyledswyddau y byd hwn, ond hefyd yn ei chysylltiad a chrefydd yr Arglwydd Iesu Grist. Nid oedd arni gwyilydd o efengyl Crist, ond credodd ei bod hi yn allu Duw er lachawdwriaeth, i bob un a'r sydd yn credu trwy yr hon y dadguddir cyfiawnder Duw o ffydd i ffydd, "megis y mae yn ysgrifenedig, y cyflawn a fydd byw trwy ffydd," a gellir dyweyd fod y cyfiawnder hwn sydd yn deilliaw trwy ffydd yn Nghrist, gwedi ei nerthu a'i chyfarwyddo, er bod yn gyflawn i'w at bawb eraill. Iesu Grist a awn wedi ei groeshoeli,

ydoedd prif wrthrych ei sereb, a byw i Grist ydoedd prif amcan ei bywyd.

Fel prawf o hyn, arddelodd ef yn foreu, pan yn dair ar ddeg oed, a chredwn iddi dderbyn yr addewid mewn cysylltiad a hyn, sef "a'm cant." Pwy all brislo gwerth crefydd foreu? Gyda dechreu yn foreu parhaodd yn ffyddlawn trwy ei hoed. Ni adawai i amgylchiadau bywyd ei hysgaru oddiwrth ei chrefydd; a mwy, ni wnaethant iddi laesu ei dwylaw mewn cysylltiad â hi. Er ei bod mor ddiwyd a gofalus o'i gorchwyllion a'r cyffredin, eto ni chaent ei rhwystro i gyflawni ei dyledswyddau crefyddol. Ni byddai un amser yn absenol o gyfarfodydd yr eglwys oddieithr fod rhyw rwystr hynod o bwysig yn ei hattal. Bum yn synu lawer tro ei gweled yn y cyfarfod, pan y gwyddwn fod ei chystudd mor drwm.

Cafodd gystudd malth a phoenus, yn enwedig y mlsoedd diweddf, bu yn glaf mewn rhan am yspaid dwy flynedd, yr hwn glefyd a drodd yn *ganer* ar ei hymysgaroedd. Dioddefodd yn hynod o amyneddgar, a phob adeg o seibiant a gwasai ymddiddanai am Grist a'i ddioddefiadau. Ni esgulusai un cyde a gwasai i starad â'r rhal a ymwelent â hi am gariad Crist, enaid a byd tragwyddol, a chredwn y bydd ei chynghorion yn hir mewn cof gan bobl Emmett, a dymunwn ar Dduw eu bendithio er lles.

Prif gysur ein chwaer yn ei chystudd ydoedd Iesu Grist a'i groes. Llauer gwaith y clywsom hi yn canu y penill anwyl hwn,

"Gwaed y groes sy'n codi fyfyn,
'R ddiidli yn goncwerwr mawr."

Aeth i'r glyn a'i hymddiried yn gwbl yn y Crist a broffesodd trwy ei hoed. Bydded i ninau fel profesywyr crefydd Crist ei chymeryd yn esiampl, i fyw yn unol a'n profes, fel y caffom fywnebau cysur crefydd ynom ein hunain, er adeiladaeth Seion, ac er gogoniant ein Ceidwad. Ffarwel, chwaer, cwag yn dawel, deunw atat yn fuan i gydorphwyso hyd y dydd

"Y gullw Duw y meirw 'nol,
O garchar ingol angau."

Yna cawn fod yn wastadol gyda'r Arglwydd.

Watertown, Wis.

TIM. JONES.

PETER PRYDDERCH A'I DEULU.

Y mae ffeithiau ambell dro yn fwy hynod na dychymyglion y creuwyll mwyaf bywlog. Bliwyddyn yn ol ac yn hir wedi hyny yr oedd yn byw yn Utica deulu Cymreig o ymddiogslad gweddalsid lawn, y gwr yn welthgar a diwyd, y wraig yn gynil a gofalus. Yr oeddent wedi dyfod i America fel y rhai fwyaf o bawb eraill gyda'r amcan o wellhau eu hamgylchiadau, ac yn aros yn Utica hyd oni chasglent dilgion o arian i fyned tua'r West i ffarmio. Yr oedd y gwr yn aelod crefyddol pan daeth o Gymru ac wedi bod yn ddiacon am ral blynnyddau. Daeth y wraig yn aelod yn Utica tua mis Ebrill neu Mai diweddf.

Ganwyd Peter Prydderch yn Dinbych tua 1840, a ganwyd ei wraig Miriam yn Pentrefoclas. Wedi priodi aethant i fyw yn Trefnant. Ymunodd ef ac eglwys Annibynol y Green ger Dinbych. Pan yn fitchgen pur leuanu cafodd ei dad ddrafterth sawr i'w ddysgu i ddarllen, ond wedi iddo dyfu fyny deffrodd a daeth yn ddarllenwr mawr. Yr oedd

mwy o Feibl yu' ei weddian na neb a glywais erioed, a'r holl adnodau yn cael eu dwyn i mewn yn y modd mwyaf coeth a threfnus. Bu am ral blyneddau yn ddiagon yn y Green. Wedi dyfod i Ulca bu am dynor yn trin clai i wneud math o lestri pridd, wedi hyny aeth i weithio ar ffarm. Tystiai ei feistr Mr. Peter Davies, cyfreithiwr, mai efe oedd y gwas goreu fu ganddo erioed. Yr oedd mor addfwyn a thwefel fel yr hoffid ef yn fawr iawn gan ei gyd weithwyr, ac hyd yn oed gan yr anifeiliaid oeddent dan ei ofal. Dywedai Mr. D. fod ei anifeiliaid yn ymddangos yn well ar lai o fwyd dan ei ofal ef na neb arall fu ganddo. Yr oedd yn un o'r rhai hyny yr oedd iddo air da gan bawb a chan y gwirionedd ei hun.

Yr oedd yn dilyn ei waith ac yn mawynhan leehyd da trwy yr haf, ac felly yr oedd ei deulu. Ond tua diwedd mis Hydref anelodd angau ei saethau at y teulu. Ymgasglodd y cyrnylan, dechreuodd yr ystern, ond ni feddylodd neb y buasai yn diagyn mor drymed. Yr oedd ganddo ddau fab a dwy ferch. Yr oedd angau eisloes wedi dwyn un oddi arnynt yn Nghymru. Yn mis Hydref clafychodd Catharine, merch fach bum miwydd oed, o'r *typhoid fever*, a bu farw ar yr wythfed ar hugain. Yr oedd Mr. Prydderch er yn cwyno ychydig o anhwydeb yn trefnu ar gyfer yr angladd ac yn yr angladd dydd Gwener canlynol. Ond borau dydd Mercher ar ol hyny, sef Tach 4ydd, dyma y newydd fel tan gwyllt fod Mr. Prydderch wedi marw o'r *diphtheria* yn yr ymysgaroedd. Yr oedd pawb erbyn hyn yn dechreu teimlo dros y teulu yn wnech eu colled fawr, ond yn fuan wedyn dyma y newydd fod y ferch henaf Jane, wyth oed, wedi marw Tach. 10fed o'r *diphtheria*. Er fod y mab hynaf yn glaf o'r *diphtheria* gwellhaodd yn bur dda, gobeithid fod angau wedi cael ei ddigonl yn y teulu hwn am dymor maith, ond Rhag. 10fed yn ddiymrwth iawn bu farw John T. Prydderch, yn dwy flwydd ar bymtheg.

Nid oedd yn aros bellach i ddechrau y flwyddyn 1875 ond gwrailg weddw ac un mab. Fel y mae yn naturiol tybied, yr oedd Mrs. Prydderch yn teimlo yn ddwys iawn wedi gweled ei phriod a thri o blant yn myned i'r bedd mewn gwlad estronol o fewn rhyw ddeugain diwrnod. Methai ag wylo ond ychydig, aeth yn fuan iawn i gwyno poen o gwmpas ei chalon. Aeth am beth amser i'r Hospital yn y ddinas hon. Dangoswyd iddi bob caredigrwydd, a gobeithiai y meddyg ei bod yn gwella ac y buasai yn dod yn bur iach ond aros yno am dynor. Eithr yr oedd hi yn teimlo dros ei bachgen aunddifad ac yntau eisian cael ei chymdeithas. Aeth i'w thy ei hun tra yn wanaidd. Gwelodd yn bur fuan nes methu gadael ei gwely ac erbyn Mawrth y 6ed, 1875, yr oedd ei phabell bridd hithau wedi myned yn rhy wael i'r enaid breswyllo ynddi, bu farw yn ddengain miwydd oed. Felly mewn rhyw bedwar mis dyma angau wedi ysgubo ymalth deulu cyfan o dad a mam a thri o blant gan adael Peter bach yn hollol amddifad. Ond y mae tad yr aunddifad yn gofalu am dano a diau y caiff eto bob chwarae teg.

Mae marwolaeth teulu o bobl ieuanael fel hyn yn dyweyd wrth bawb nad oes ond cam rhyngom ac angau, a'i bod o'r pwys mwyaf i bawb fod yn bur oblegid yn yr awr ni thyblom y daw Mab y dyn.

R. G. JONES.

MRS. GWEN HUGHES, EBENSBURG, PA.

Mae llawer o leocdd dinod wedi cael eu gwneud yn enwog ar gyfrif y salnt sydd yn byw ynddynt—felly Ebensburg; ac at ei enwogrwydd blaenorol, y mae gwrthrych y nodion presenol wedi hel-aeth gyfrannu. Mynych yr ydyr yn clywed am eglwys yn colli eu haelodau fyddlonaf, a "llef i'w chlywed yn Rama, galar, wylolain, ac ochuin mawr." Peth trwm yw colli tad a mam, brodyr a chwiorydd, cyfeillion a pherthynasau; ond rhyfgyrnom fyddai trol at Dduw, a gofyn iddo "pabam y gwnaethost fel hyn?" Ei rodd ef ydyw ein perthynasau, a chanddo ef y mae yr hawl gryfaf ynddynt. Dywed wrth eu cymeryd ymait, "Onid oes genyf awdurdod i wneuthur a fynwyf a'r eidd-of fy hun?" "Caffed amynedd ei pherffailth walth" pan y bydd Duw yn cymeryd y *benthug* ato ei hun. Y mae ei geryddon yn llawn caredigrwydd. Y mae yn alluog i wneud pob peth i gydweithio er daloni i'r rhal sydd yn ei garu. Dylem dewi a bod yn ddistaw yn wyneb amgylchiadau bywyd—peldio dyweyd dim yn ysfyd yn erbyn Duw yn ein hamryw brofedigaethau, ond cosio ac ystyried nad oes dim heb i'r Arglwydd ei orchymyn. Gwir mai peth anhawdd ydyw tewi a bod yn ddistaw pan y bydd angau yn taflu ei saethau marwol i'r cylch teuluidd. Y mae yn rhaid i *deinlad* gael ei ffordd. Y mae yn gyfreithlon wylu ar ymnglychlad, "Yr Iesu a wylodd," ond bydd "ddystaw rhag pechu a'th dafod. Bys Duw yw hyn. Y peth y mae efe yn ei wneuthur ni wyddost ti yr awr hon, eithr ti a gel wybod ar ol hyn."

Ganwyd Mrs. Hughes yn Braichyawaen, swydd Drefaldwyn, yn y fl. 1810. Merch ydoedd i'r hen *fardd* enwog Thomas Williams (Eos Gwynfa.) Mrs. Hughes ydoedd ei ferch ieuengaf, a mam y Parch. E. W. Jones, Johnstown, ydoedd ei ferch hynaf. Bu i'r hen *fardd* amryw o feiblon a merch-ed. Y mae dau neu dri o'i feiblon yn sefyll yn lled uchel fel pregethwyr derbyniol, defnyddiol a chymradwy yn yr hen wlad. Ymddengys fod plant yr hen *fardd* yn gyffredinol wedi cyfrannogi yn lled helaeth o'i yspryd barddonol. Eu hoff waith ydyw barddonl. Yr oedd yr elfen farddonol yn gref yn Mrs. Hughes, a phrawf o hyn ydyw ei *marwad* effeithiol a theimladwy a ymddangosodd er's blyneddau yn ol yn y CENHADWR ar ol ei hanwyl fab Joseph.

Nid oes genyf ond ychydig o hanes bywyd boruol Mrs. Hughes, ond dywedwyd wrthyf gan ral oedd yn ei hadnabod yn dda, ei bod er yn ieuane yn blentyn ufudd, yn wylaidd ei hymddangoiad—yn ddifalch ei gwisgoedd—yn anaml ei gerau—yn synwryol ei hateblion—yn ynofyngar am wybodaeth, ac yn hoff iawn o ganu, darllen, a barddonl. Ymunodd a chrefydd pan ydoedd oddeutu 25 ml. oed. Dywedodd wrthyf ei bod o dan argraffadau crefyddol er yn ieuane iawn, ond eto heb "roddi ei hunan i Dduw," ond pan oddeutu 25 oed "rhoddodd ei hunan yn gyntaf i'r Arglwydd, ac wedi hyny i'w bobl yn ol ei ewyllys," a bu yn fyddlon hyd angau.

Yn y fl. 1840 ymunodd mewn glan briodas a Mr. Evan Hughes. Gwnaeth y ddau eu meddwl i fyny i ymfudo i America yn union ar ol y briodas. Ymfudasant yn Ebrill, 1840. Yr oedd y daith yn laith a bin iddynt. Nid oedd ganddynt lawr dros

dalw eu *passage* drosodd. Daethant i Ebensburg a llogellau lled ysgafn, ond nid oeddynt yn digalon. Penderfynasant i wneyd eu goreu o dan yr amgylchiadau. Yr oedd yr Arglwydd yn dda wrth-ynt trwy eu bendithlo ag lechyd a nerth, ac am yr llyn y teinlent yn dra diolchgar iddo. Yr oedd y ddau yn gwnued eu goreu i helpu y naill a'r llall, a thrwy ofal, diwydrwydd, dyfalbarhad, cynllideb, a bendith Duw gwelsant eu ffordd yn glir yn y fl. 1843 i dlechu ar eu *ffirm* eu hunain. Dyna ysbryd newydd wedi eu meddianu—cael gwellthio ar eu tir eu hunain, a bod yn feistriald arnynt eu hunain. Y maent yn teimlo mwy o'u hannibyniaeth yn awr nag erioed. Y mae pob gewyn bellach ar waith er trol pob careg yn arian i dalu am y tir. Nis gallant oddef y syuaid i fyw yn hir mewn dyled. Ond yr oedd pethau yn ymdangos yn lled dywyll ac anfanteislol. Nid oedd yr un tŷ ond *log cabin* ar y lle. Buont wrthi yn gwellthio yn ddiwyd am flynyddoedd i arloesi y tir—codi tŷ byw, ysguboriau, &c. Ond o'r diwedd trwy ymdrech galed a bendith Duw, cawsant eu dymuniad—ffarm wedi ei harloesi yn dda, a hono yn eu meddiant heb fod yr un *cent* o *dayled arni*. Ond ni ddarfu iddynt anghosio eu crefydd er maint eu traferthllon bydol—wrth gelsio sierhau cartref ac etifeddieth ddacaelrol am dymor, yr oeddynt yn hynod o ddiwyd i sierhau “cartref gwell” ac etifeddieth yn y nef.

Dywedais, nad oes genyf ond ychydig o hanes bywyd boreuol Mrs. Hughes; ond yn y blynyddoedd diweddaf o'i hoos, cawsom gyfe i ffurfio barn am dani:—

Fel guraig.—Yr oedd yn ymgeledd gymhwys i'w gwr yn mhob ystyr o'r guir, ac yn hynod ofalus am ei gysur a'i gartref. Yr oedd calon ei gwr yn gallu ymddiried pob peth perthynol i wraig yn dawel i'w dwylaw. Yr oedd yn ei garu yn fawr, yn cydyndeimlo ag ef yn ei brofedigaethau, yn bryderus yn ei gylch pan oddicartref, ac yn gweddio llawer drosto yn feunyddiol. “Hi a wnaeth iddo les, ac nid drwg, bodd dyddiau ei bywyd.” Yr oedd pawb yn ei chymydogiaeth yn dwyn tystiolaeth ei bod yn wraig grefyddol, weithgar, gofalus, dyner, gynll, a doeth. Nid gwraig anynad ydoedd, ac nid un a'i chalonn yn faglau ac yn rhwydau, ond un dirion, a phur o galon. Agorai ei genau yn ddoeth bob amser, a chyfralith trugaredd oedd ar ei thafod. Craffi ar ffyrdd tylwyth ei thy, ac ni fwyaodd fara segur-yd. Yr oedd yn agor ei llaw i'r tlawd, ac yn estyn ei dwylaw i'r anghenus. Nid oedd yn ofni am ei thylwyth rhag yr eira, canys yr oedd ganddi ddarpariaeth at y gauaf a'r oerfel. Yr oedd ei phlant yn codi, ac yn ei galw yn ddedwydd, ei gwr hefyd, ac a'i canmolai hi. Yr oedd yn “gwarchod gartref yn dda,” heb fod yn debyg i'r rhai hyny y sonia Paul am danynt “Yn dysgu bod yn segur, gan rodio o amgylch o dŷ i dŷ; ac nid yn segur yn unig, ond hefyd yn wag-siaradau, ac yn rhodresgar, gan adrodd pethau nad ydynt gymhwys.”

Yr oedd ei thy bob amser yn llan ac yn drefnus. Pan y byddai y gwr yn myned allan i'w waith ac i'w orchwyl hyd yr hwyr, yr oedd ei wraig yn brysur oddimewn gyda'i gorchwylion teuluaidd; a phan y dychwelai yr oedd “pob peth yn ei le, a'i le i bob peth.” Y mae cartref glan yn dueddol i greu heddwch, cysur, a dedwyddwch. Mae y

gwr yn edrych i'w gartref fel y man tebycaf am gysur ynddo, ond y mae llawer yn cael cysur yn mhob man o'r bron ond yn eu cartref. Yr oedd gwrthrych ein cofiant yn hynod am ei glanwellth-dra fel gwraig, a thrwy hyny yr oedd yn cadw cartref cysurus i'w phriod a'i phlant. Pan y byddai y gwr yn dychwelyd adref oddiwrth ei waith, neu o ryw le arall, yr oedd yn dychwelyd i le oedd yn deilwng o'r enw *cartref*. Derbynid ef gyda gwên, fel haulwen yn eistedd ar wynebpryd ei wraig, a chosoddid ef yn serchog gan ei blant awyl. Yr oedd ei wraig fel gwinwydden ffurthylawn ar hyd ystlysau ei dŷ, a'i blant fel planigion olewydd o amgylch ei fford.

Fel mam.—Pan yn 30 ml. oed, ymunodd mewn glan briodas a Mr. Evan Hughes. Yr oedd ei phriodas yn anrhyddedus, a dechreuasant eu bywyd priodasol trwy ffydd yn Nuw. Bu iddynt bump o blant, tri o ba rai sydd yn awr yn fyw, sef Mary, Thomas ac Edwin. Yr oedd yn hynod dyner o honnynt, ac yn uelliduoal ofalus am danynt. Yr oedd yn awyddus iawn am iddynt gael dysg naturiol ac yn ymdrechgar i'w hanfon i'r ysgol. Ac nid gofalu am eu cyrph, a dim am eu henfeddiau yr oedd; ond yr oedd yn eu cyflwyno i'r Arglwydd trwy feddyd yn eu babandod, yn gweddio llawer drostynt, ac yn myned a hwy i dŷ Duw. Yr oedd yr aelwyd fel athrofa ganddi, lle y byddai yn dysgu ei phlant yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd. Yr oedd yn dwyn ei phlant i syno o dan yr ystyriaeth bwysig fod blynyddoedd cyntaf eu hoos yn bur debyg o sylfaenu eu nodweddiad dyfodol. Yr oedd yn cadw mewn cof yn barhaus fod ei phlant i fyw byth, ac wedi eu hamcanu i fodolaeth dragwyddol. Yr oedd yn benderfynol na ofynai oddi wrthynt unrhyw weithred o fudd-dod, ond yr hyn fyddai iawn. Nid ydoedd yn gadael iddynt fyw bywyd penrhudd a didlywodraeth, a chael eu ffordd eu hunain drwy daernd nac wylw, ac yr oedd mor ofalus am danynt fel nad ydoedd byth yn eu twyllo, nac yn goddef iddynt gael eu twyllo. Yr oedd yn dysgu ei phlant i fyfyrlo ar brydferthwch anian, ac i dynu gwersi o lawenydd oddiwrth y cyfan, ac i gredu fod y Duw a wnaeth y mynyddoedd a'r brynau, y coed a'r blodau mor brydferth, yn gwneyd y cwbl yn iawn; ac y gallent hwythau ymddiried yddo. Yr oedd yn gofalu am gyfeirio ei phlant at bethau buddiol ac adduolol yn more eu hoos. Nid oes berygl dechreu yn rhy fuan ar hyn; ond y mae llawer mam wedi oedi yn rhy hir cyn dechreu. Y mae yn anghawdd canll dynion i wneuthur da, wedi iddynt ymgynessio a gwneuthur drwg. Y mae y baban wrth gychwynu i'w daith, fel y saeth ar y bwa—“canyf fel y maery saethau yn llaw y cadarn, felly y mae plant leuenctyd.” Y mae y saethau yn llaw y cadarn o dan ei lgwodraeth, gall eu trol ffordd y myno, ac y mae modfedd o wro yn y saeth, yn ei chychwyniad, yn effithio llatheni o wyrn yn ei thaith cyn iddi ddigysu ar y ddacur—“felly y mae plant leuenctyd.” Dyld bod yn ofalus iawn pa ffordd y cychwynir y plant, o herwydd y mae tynged yr oes yn debyg o droi ar y dyddiau boreuol. Yr oedd gwrthrych ein bysgirf yn hynod ofalus fel mam am gychwyn ei phlant ar hyd llwybrau rhinwedd, santiddrwydd, a chrefydd, a chredwn ni nid ofer fu eu gwaith. Dda genym y bydd argraff ei rhybuddion, ei gweddian, a'i chynghorion ar feddyllau ei phlant amddifaid tra y byddont byw.

(I'w barhau.)

**DARLITH Y PARCH. E. EVANS (NANTY-
GLO) YN NGHYFARFOD Y GYMDEITH-
AS FEIBLIG.**

(Tertyniad.)

SOUTH CAROLINA.

Gwnaed yn y Dalaeth hon y flwyddyn ddiweddar ymdrech neillduol yn wyneb anhawd-
derau mawrion. Cafwyd llawer o'r bobl dduon
yn medru darllen a rhoddwyd Beiblau iddynt;
ac y mae y Beibl-gladwyr yn ei ddarllen i'r rhai
nas medrant. Gosodwyd dwy foneddes yn
Feibl-gludesau. Mae hanes y rhai hyny yn
ymweled a'r tai ac yn darllen y Beibl, a hefyd
yn diwallu y rhai angenus, yn ddigon i lawr
cyfrol. Achwynir fod llawer o weinidogion a
swyddogion eglwysig yn groes i roi *an oedfa yn
y flwyddyn* i roi achos y Beiblau ger bron y gy-
nulleidfia—*yr hen egwyddor gaeithwasol yn er-
byn goleuni*—ond mae *Conference* y Methodist-
iaid Esgobol a *Synod* y Lutheriaid yn wahanol,
ac yn rhoi help. Bu rhai gweinidogion duon
yn ffyddlon iawn i ddosparthu y Beibl yn mŷg
eu pobl. Mae poblogaeth fawr iawn o bobl
dduon ar lan y Môr ag y mae yn rhaid rhoi
Beiblau iddynt mor gynted ag y gellir eu dysgu
i ddarllen.

FLORIDA A DEHEUBARTH GEORGIA.

Mae y bobl yno yn gyffredin oddiar amser y
rhyfel yn ddiolion iawn. Mae yno hefyd ym-
ddifadrwydd mawr o Feiblau a'r Cymdeithasau
yno yn rhy wan i'w diwallu. Yr ydys wedi
ymweled a'r tai mewn rhai parthau, a chael
teulu o bob tri o'r bobl wynion heb Feibl, a 4
teulu o bob 5 o'r bobl dduon hebdo, a llawer
iawn heb fedru darllen; ond mae'r bobl dduon
yn gyffredin yn awyddus iawn am ddysgu; ac
wrth gael Efengyl Ioan mewn llythyren fras
mae llawer o honynt yn dysgu darllen yn fuan.

GOGLEDDBARTH GEORGIA.

Mae ymddifadrwydd mawr iawn yn y rhanau
gwledig o'r dosparth hwn. Ymwelwyd a'r tai
mewn rhanau o'r wlad ac mewn rhai o'r trefi, a
chafwyd teulu o bob 3 heb Feibl, a llawer iawn
heb fedru darllen. Diwallwyd y rhai allent
ddarllen.

LOUISIANA.

Mae'r Dalaeth hon yn galw am sylw ac ym-
drech neillduol. Yr oedd yno enw o Gymdeith-
asau mewn rhai manau cyn y flwyddyn ddi-
weddar; ond yr oeddynt yn dra diwaith. Yr
oeddynt hefyd wedi rhedeg i ddyled y Fam
Gymdeithas yn New York o \$7000 yn fwy na
gwerth y Beiblau oedd ganddynt ar law, trwy
eu bod wedi eu dosbarthu ac heb gasglu ar gyf-
er hyny; ac heblaw canlyniadau y rhyfel yr
oedd yno ymddifadrwydd mawr iawn o Feiblau
ya mŷg y werin. Penderfynodd y Gymdeithas
y flwyddyn ddiweddar i wneud egni newydd.
I gasnogi yr egni hwnw rhoddodd y Fam Gym-
deithas hwy yn rhydd o'r \$7000, a rhoddodd

werth \$3000 eraill o Feiblau iddynt i anfon
Beibl gludwyr allan. Ymwelodd y rhai hyny
ag 8,857 o dai, a chafwyd teulu o bob 5 o'r bobl
wynion, a 3 theulu o bob 4 o'r bobl dduon heb
Feibl, a dygawdwyr y bobl a'r asolodau eglwys-
ig yn ddifater. Mae yr ofergoelliaeth a'r tywyll-
wech yno yn ddygn iawn. Er hyny dosparth-
wyd llawer o Feiblau.

ARKANSAS.

Achwyna pob un o'r goruchwylwyr fod yno
ymddifadrwydd mawr iawn o Feiblau, a'i bod
yn anhawdd iawn cael dynion cymwys i ymwel-
ed a'r tai a chludo Beiblau, heb yr hyn nis gall
o lelaf y bobl dduon eu cael fel y dylent. Hef-
yd dangosir mai ychydig iawn wnaed yn y Dal-
aeth i ddiwallu y rheilffyrdd, y carcharau, yr
hospitals, &c. Achwyna'r goruchwylwyr hefyd
fod y gweinidogion yn dra difater am roddi dim
cefnogaeth i'r gwaith; a'i bod o bwys i gael gor-
uchwylwyr teithiol bywiog i geisio diuno y
wlad.

TEXAS.

Mae hon yn Dalaeth fawr iawn, ac yn dra
amddifad o oleuni.

Y parth dwyreiniol. Ychydig hanes gafwyd.
Mae ymweliadau aml rhyw oruchwylwr yn ang-
earheidol yno er cadw bywyd yn y gwaith.

Y parth canol. Ymdrechwyd i raddau y
flwyddyn ddiweddar i dalu hen ddyled i'r Fam
Gymdeithas ac i ddosparthu yr hen ystôr o
Feiblau oedd ar law. Mae cyfyngder yr amser
wedi lleihau y gwerthiant a'r casgliadau, ac
mae diffyg o oruchwylwyr lleol ffyddlon. Mae
y rhan orllewinol o'r canolbarth yn arw a'r
trigolion yn anaml. Nis gellir eu diwallu heb
i'r Beibl-gludydd fyned a'r Beiblau mewn sach-
au ar geffylan i chwilio am y trigolion, llawer
o'r rhai sydd yn ddiolion iawn. Ond mae yno
beth ymdrech. Teithlodd y goruchwylwr si-
oedd o filltiroedd mewn gwlad arw heb ffyrdd.
Mae cisiau ffydd ac ymdrech yno.

Y parth gorllewinol. Ychydig iawn allwyd
wneud yno mewn na chasglu na dosparthu na
chwilio'r tai. Mae y gwaagfaon arianol yno y
cyfryw na wyddid am y fath yno o'r blaen, ac y
mae llawer o'r wlad yn cael ei blino gan fintel-
oedd o Indiaid gelymol, y rhai sydd wedi ei dif-
rodi yn erchyll. Mae dau oruchwylwr wedi eu
gosod ar waith yno yn ddiweddar, ond ychydig
yw eu llwyddiant hyd yn hyn. Mae yr ymddi-
fadrwydd yno yn fawr.

Mae Talaeithau y Gogledd lawer yn well ar y
pen hwn na Thalaethau y De. Rhoddaesom
hanes rhai o honynt eloses. Nis caniate amser
i ni roi engraffit neu ddwy. Digon yw dweyd
fod diffygion mawrion yno hefyd. Un o'r rhai
goren o honynt yw

OHIO.

Mae'r Dalaeth wedi ei rhanu yn ddau Ddos-
barth. Mae'r *Gogledd* tan olygiaeth y Parch.
C. B. Martindale, Oberlin. Ymwelodd ef y

Swyddyn ddiweddaf â 90 o Gymdeithasau. Bu mewn 48 o Gyrdlau Blyneddol cymdeithasau. Ffreghodd 187 o weithiau ar yr achos. Ysgrifnodd 2,246 o lythrau ar yr achos. Teithiodd 16,061 o filltiroedd ar yr achos. Bu amryw boruchwylwyr ran o'u hamser yn yr anghwaith. Teithiasant 20,000 o filltiroedd, sefydlasant 16 o Gangenau newyddion, ymwelasant â 18,896 o deuluoedd; ond ni chafwyd ond tunc un teulu o bob 43 heb Feibl. Tybiwyf mai hwn yw y Dosparth goreu yn holl America.

Goruchwylwr y Dosparth Deheuol ydyw y Parch. W. Herr o Dayton. Mae lleihad yn y casgliadau a chymeryd yr holl Ddosparth, yr hyn a achoswyd gan y *panic*; ond mae'r Gymdeithas yn yr ardal hon wedi dal ei thir. Cynwysa'r Dosparth Deheuol hwn 48 o Siroedd, yn y rhai y mae 81 o Gymdeithasau cynorthwyl, a 218 o Gangenau. Mae 612 o eglwys yn cydweithredu a'r Gymdeithas, a 204 heb fod yn cydweithredu. Chwiltodd 85 o'r Gymdeithasau y tai yn eu hardaloedd. Ymwelwyd a 23,941 o deuluoedd. Cafwyd 2,716 heb Feiblan. Yr oedd hyn yn agos i deulu o bob 9. Tebygol fod y fath ymddifadrwydd i'w briodoli i fod cynifer o Babyddion yn Cincinnati a threfi eraill. Derbyniwyd trwy y Dosparth rhwng pob peth \$26,353.60.

Cymerwn gip-olwg ar ororau y Môr Tawelog. CALIFORNIA, NEVADA, OREGON A WASHINGTON.

Mae'r maes hwn mor fawr fel y gwnelai 14 o Dalaethau cymaint ag Indiana; er hyn nid yw yr holl boblogaeth ond tua 1,000,000. Mae tua 80,000 o'r rhai hyn yn Chineaidd, a llawer o honynt yn Indiaid. Mae nifer fawr o honynt yn fwnwyr, yn wasgaredig rhwng y mysyddoedd, a llawer o'r rhai hyn yn ddiolion iawn. (Ychydig iawn mewn cydmariaeth o'r mwnwyr sydd yn fiodus.) Mae anhawoderau mawrion i fyned at y trigolion i'w tai: er hyn mae'r Gymdeithas yn llafurio yno. Ymwelwyd a'r tai mewn tua 30 o drefi ac mewn amryw o Siroedd yn California. Buwyd mewn tros 11,000 o dai. Ond i ni beidio cyfrif y Chineaidd, nid yw trigolion y parthau hyn agos mor amddifald o Feiblan ag yw pobl *wynion* y De, heb son am amddifadrwydd y bobl dduon. Derbyniodd 167 o Babyddion y Beibl, a gwrthododd 55 o Brotectaniaid oedd hebdo ef. Mae engreiffiau neillduol o'i ddylanwad ar Babyddion.

Mae Wong Chick Sing (Chinead Cristnogol) yn llafurio yn egniol yn mysg y Chineaidd, ac yn dyoddef llawer o ddirnag oddiwrth y rhai sydd yn dwyn sel tros yr eilunod ac na oddefant caw ei enw yr Iesu yn eu elyw. Darfu iddo y flwyddyn ddiweddaf deithio 1,729 o filltiroedd mewn gwlad heb ffyrdd. Ymwelodd, rhwng myned at deuluoedd ac i dai masnach ac at dyrau o ddynion fyddent gyda'u gilydd â 2,820 o fanau, a dosparthodd 799 o Feiblan. Mae, pan y gallu, yn cadw ysgol nos i ddysgu plant, ac er mai

ychydig sydd yn dyfod iddi, mae yr ychydig hyn yn awyddus i glywed am Iesu Grist, a chlywedd egluro y Beibl.

Cyn gadael y son am y Talaethau, dylwn nodi fod adroddiad (*report*) y Gymdeithas yn rhoi canmoliaeth bennodol ac uchel i'r Cymry yn Missouri a Wisconsin ac yn y sefydliad hwn am eu hymdrech neillduol o blaid y Beibl. Talodd ein Gymdeithas Gymreig ni y flwyddyn ddiweddaf i'r Fam Gymdeithas yn rhodd \$1,300 ac am Feiblan a Thestamentau \$283.57. Mae hyn yn fwy nag a wnaeth un Gymdeithas Gynorthwyl arall yn Ohio.

Mae dwy Dalaeth (a dim ond dwy) wedi tala mwy i'r Fam Gymdeithas y flwyddyn ddiweddaf nag a wnaeth Ohio, sef Illinois a New York.

YR INDIAID AMERICANALDD.

Y llwythau agosaf, a'r rhai y mae rhywfaint o drafodaeth a hwynt yw y rhai yr ydys yn benaf yn gallu llafurio yn eu mysg. Mae llawer o llwythau na wyddis nemawr yn eu cyleb.

Y DACOTIALD.

Mae y Testament Newydd wedi ei gyfieithu i'w hiaith er's amser, a rhannau o'r Hen yn awr yn barod, ac y mae llawer o'r Dacotiaid wedi dysgu darllen. Mae eu hawydd am y Beibl yn eynyddu, ac er eu bod yn ddiolion iawn, maent yn dechreu talu rhywfaint am eu Testamentau. Daeth oddiwrthynt y flwyddyn ddiweddaf, \$48.90. Mae gan y Genhadaeth yn en mysg \$30 o aelodau eglwysig. Mae llawer o'r rhai nas gallant ddarllen eu hunain yn anfon eu plant i ddysgu. Rhaid i'r rhan amlaf o honynt yn bresenol gael eu Testamentau yn rhad; ond mae'r gwelliad graddol sydd yn eu plith yn rhoi lle i feddwl y deuant yn mhen amser i dalu llawer shagor yn ol i'r Gymdeithas. Mae angen arall o'r un llwyth, y rhai a elwir Yang-ton, y rhai y mae tua 50 o honynt bob blwyddyn yn dyga darllen.

Y MUSKOGEEAID.

Mae rhannau o'r Testament Newydd wedi ei gyfieithu i'w hiaith, ac y mae amryw wedi dysgu ei ddarllen. Mae y cenadon yn ei ddarllen i eraill. Mae yn dechreu gwneud ei ol arnynt, a llawer o honynt yn ymgynull i addoli.

Y QUAPAWIAID.

Mae'r llwyth hwn yn meddu gwlad o tua 200 milltir o hyd ar derfyn Kansas, Missouri ac Arkansas, ac y mae gan y Cyfeillion (*Quakers*) Genadaeth ei ddarllen. Rhoddwyd rhai Beiblan iddynt y flwyddyn ddiweddaf, a dywed y cenadwr fod y goleuni crefyddol yn dechreu tynnu arnynt, a llawer o honynt wedi dysgu darllen, a bod Ysgol Sabbathol yn eu mysg.

Y NES PEREIAID.

Dim ond Efengyl Matthew sydd wedi ei gyfieithu i iaith y llwyth hwn, ac argraffwyd 1,000 o honynt, a rhoddwyd hwynt i ofal y Genhadaeth i fysg y llwyth. Maent yn ei dderbyn yn

awchus, a'r ieuencyd a phlant o wyth oed i fyny yn dysgu darllen.

AMERICA GANOL.

Mae meithder mawr iawn o wlad drigianol i raddau helaeth o ororau deheuol Texas ar derfyn yr Unol Dalacthau i Panama; ond nid oes nemawr ddim yn cael ei wneud yn y gwledydd hyn ond yn unig yn

MEXICO.

Mae'r wlad hono yn tynu sylw neillduol yn awr o herwydd merthyriad y Parch. J. L. Stephens (Cymro genedigol o Abertawe) yno. Mae y gwaith yn enill tir yn raddol yno, er fod anhawdoran mawrion ar y ffordd. Nodwn rai lleoedd.

Dinas Mexico. Bu dau Feibl-gludwr farw yn orfoleddus yno y flwyddyn ddiweddar. Ond mae'r Parch. Dr. Butler ei hun wedi dosparthu 6,814 o gyfrolau o'r gair yno y fl. ddiweddar.

Dinas Toluca. Bu Mr. Escobar, y Beibl-gludydd, yn dra llwyddiannus yno. Rhodd hanesion dyddorol am ei lwydd. Bu un Beibl werthwyd ganddo i greffwr yn ei sbectol waith yn foddion i sefydlu un o'r safleoedd (*stations*) cenadol mwyaf gobeithiol. Bu darllen y Beibl yn argyhoeddiad i'r holl deula. Llosgasant y lluniau Pabaid oedd yn eu meddiant, ac y mae yno yn awr Eglwys Brotestanaidd obeithiol.

Tref Pachuca. Mae'r Dr. Gerrero (meddyg) yn dosparthu yno ac yn y wlad oddiamgylch, ac y mae Eglwys Brotestanaidd wedi ei sefydlu yno, ac eraill ar gael eu sefydlu.

Yr ydys wedi dosparthu llawer hefyd yn nhref *Guadalajara*, ond gan mai tan olygiaeth Mr. Stephens yr hwn a fethyrwyd yn Ahualulco yr oedd, nid ydys wedi cael y manylion.

Dinas Matamoras. Gwerthwyd yno 810 cyfrol heblaw a ddefnyddir yn yr Ysgol Sul. Anfonwyd hefyd frodor Protestanaidd o'r enw Julian Mereles a Beiblau i'r tref yn y wlad, a bu yn llwyddiannus.

Montenery. Dosparthodd y Parch. J. Beveridge 488 yno. Dywed "Er nad yw y dosparthiad yn helaeth, ei fod yn gwneud daloni mawr yn ddystaw."

Zacatecas. Er nad yw y llwydd yn y dref hon cymaint ag y dymunasse, eto mae'r Parch. M. Phillips, y cenhadwr, wedi ymfaflyd o ddifrif yn y gwaith, ac mewn 4 mis wedi dosparthu 150. Mae hyn wedi cynhyrfu'r Pabyddion, fel y gwnaethant hwythau gyfieithiad gwael o Efrogyl Matthew gydag Esboniad arni, yr hwn maent yn werthu am ddolur. Maent felly heb yn wybod iddynt eu hunain yn gwneud daloni dirfawr trwy godi ysbryd chwilio yn y werin a rhoi y drws yn agored i ddarllen y Beibl. Ac er fod eu cyfieithiad yn anmherffaith, mae ynddo er hynny ddigon o wirioneddau eglur i ddangos ffordd iachawdwriaeth a myned tan wradded eu oed-grefydd hwy.

AMERICA DDEHEUOL.

Mae yn cynwys llawer o wledydd mawrion iawn, o Panama i Cape Horn. Mae yr holl wledydd hyn mewn dygyn dywyllwch. Rhyw fath o Babyddiaeth yw crefydd y rhan amlaf, oddigerth rhai o'r Indiaid. Ond nid yw y werin yn selog tros Babyddiaeth, er fod llawer o'r offeiriaid felly; ac nid yw y llywodraethau yn anoddefus i grefyddau eraill oddigerth yn Paraguay, sef gwlad fechan rhwng y ddwy afon fawr y Parana a'r Paraguay. Ond mae er hynny anhawdoran mawrion oddiwrth ymgynhyrfaidau gwladol a rhyfeloedd cartrefol, heblaw oddiwrth ragfarnau y bobl. Er hyn oll mae'r goleu yn myned rhagddo a'r gwaith yn llwyddo.

New Grenada. Gwlad dywyll iawn rhwng Panama a Brazil. Mae amryw frodyr mewn gwahanol drefi yn ceisio dosparthu yno, eto heb ryw lawer o lwyddiant; ond mae ambell un yma a thraw yn cymeryd Beibl ac yn ei ddarllen. Mae'r llywodraeth yno yn gosod treth ar y Beiblau.

Chile. Gwlad hir rhwng mynyddoedd yr Andes a'r Môr Tawelog. Mae'r Gymdeithas yn Valparaiso yn gweithio yn wyneb anhawdoran mawrion, ond yn llwyddo yn raddol. Dosparthwyd yno y flwyddyn ddiweddar tua dwy fl. Mae'r Fam Gymdeithas yn New York yn cynnal Beibl-gludydd yno. Mae hyn wedi cynhyrfu y Pabyddion i barotol cyfieithiad o'u heiddo hwy o'r Testament Newydd i'w pobl. Gwna hyn ddirfawr les heb yn wybod iddynt, er fod llygrladau Pabaid ynddo.

Brazil. Gwlad fawr iawn, agos cymaint a holl Ewrop; ond teneu o drigollion oddigerth y trefi ar lan y môr. Yr iaith Portugaeg arferir oddigerth gan y llwythau Indiaidd. Mae llawer o ryddid crefyddol yno, ac eglwys Protestanaidd mewn amryw fanau. Nid yw y Gymdeithas Americanaig wedi gwneud nemawr yno y flwyddyn ddiweddar; ond mae Cymdeithas Llundain wedi gwneud mwy.

Uruguay. Gwlad eang rhwng Brazil a'r Argentine Republic, yn yr hon mae llawer o lwythau cymyag. Gwlad dywell iawn; er hynny mae gwell llwyddiant yno. Dosparthwyd yno y flwyddyn ddiweddar tros 6,000 o Feiblau mewn 20 o wahanol ieithoedd, ac y mae hanesion dyddorol iawn yn dyfod oddiyno.

Yr Argentine. Gwlad fawr iawn i'r deor. llewin i'r afon fawr y La Plata, ond heb nemawr drigollion mewn cydmariaeth i faint y wlad. Ni wnaeth y Gymdeithas Americanaig ddim yno y flwyddyn ddiweddar, ond mae un Llundain wedi gwneud rhywfaint. Mae yn hynod nad oes neb wedi gwneud dim yn mysg yr holl lwythau Indiaidd haner gwarediedig oddiyno i Cape Horn, er fod rhai yn eu mysg yn medru darllen: oddigerth un ymgais wnaeth Eglwys Esgobol Lloegr er's amryw flwyddoedd yn ei, yr hwn a drodd yn fethliant. Ond mae y

Cymry sydd yn ymfudo i Patagonia yn parotol i lafurio yn mysg rhai o honynt. Pwy a wyr nad i efengyleiddio y llwythau yn y wlad fawr hono y gogwyddodd rhagluniaeth feddwl arweinyddion y symudiad i'w sefydlu yno, er fod rhyw rai ag y tybir eu bod yn haner anffyddwyr yn dangos y fath wrthwynebrwydd iddo.

Cyfandir America Ogleddol a Deheuol yn unig fu tan sylw. Fe balla amser i mi ddweyd am y gwaith a wnaed yn Japan a China, ac yn Affrica a gwledydd Pabaidd Ewrop, nac yn Asia yn gyffredinol. Ond nodaf Twrei yn unig. Dosparthwyd yno y flwyddyn ddiweddaraf gan y Gyndeithas Americanaig 27,322. Yr oedd hyn yn fwy o 8,753 na'r flwyddyn flaenorol. Dosparthodd Cymdeithas Llundain hefyd yno yn yr un amser tros 30,000. Felly mae Gair Duw yn rhedeg yn ffrwd gref i wlad Mahomet.

Nis gallaf gael gofod chwalth i ddweyd pa faint wnaeth yn India'r Dwyrain, nac yn Ynysoedd India'r Gorllewin, nac yn ynysoedd y Môr Tawellog. Rhaid tewi gyda dymuno ar Ddau roddi nerth iddi i barhau yn ei grymueder a'i chwanea.

LLITH Y LLENOR.

Goddefer i mi wneud ychydig o ragyrlwadu cyn dechreu ar fy Llith. Y mae amryw wedi anfon ataf o bryd i bryd i ddymuno arnaf barhau yr ysgrif a arferwn roddi yn *Y Wasg* o dan y penawd hwn yn y CENHADWR, a heno o dan anogaeth daerach na chyffredin yr wyf wedi penderfynu gwneud. Ni charwn i neb dybio fy mod i am fyned ar draws adolygiadau cyffredin ar Lyfrau—nis gellir edrych ar fy nodiadau i ar Lyfrau yn hollol fel sylwadau adolygiadol. Y mae arnaf eisiau teimlo yn rhydd i wneud ambell i "ddyeithr lam" fel y byddo yr ysprydiaeth ar y pryd.

Ychydig o amser yn ol dywedai Cymro mewn llythyr ataf o Canada, yr hwn sydd fab i bregethlwr, a pherthynas agos i amryw bregethwy, fod ei weinidog ef yn traddodi cyfres o bregethau ar wahanol bynciau Cred y Milflwyddwyr; ond nad oedd ef yn ol yr addysg a gafodd yn Nghymru yn gallu cydweled ag ef. Yn ddiweddarach drachefn adroddai Cymro arall yr hwn oedd ar ei ffordd i Virginia, lle y cartrefai er ys tro, ei fod wedi gwrandao dwy bregeth gan y Periglor (nad oedd ond Eglwys Esgobol yn y pentref) ar

YR ADGYFODIAD GYNTAF,

yn y rhai yr haerid yn gryf yr adgyfodid y saint i gyd-deyrnasu â Christ ar y ddaear, yn yr ystyr fwyaf llythrenol.

Gafaelaf yn y pwnc yma i wneud rhai nodiadau ar Lyfrau ac Ysgrifau a ddarllenais ar Bynciau Cred y Milflwyddwyr, a'r ochr wrthwynebol, sydd yn dal cysylltiad yn benaf â ni fel enwad ac fel ceneul. Gwyf rhai hyddysg

yn hanes yr Eglwys a Chredoau, fod amryw o ganol y bedwerydd ganrif hyd yn awr wedi bod yn dal allan Deyrnasiad Personol y Gwaredwr ar y ddaear. Yn y blynyddoedd diweddar, rhoddwyd lledaeniad grymus iawn i'r athrawiaethau hyn, gan yr hynod Edward Irving, (tad yr Irvingites), ac yn ddiweddarach gan y doniol Dr. Cumming. Coleddwyd y syniadau hyn gan y rhan fwyaf o'r blaidd Efengylaidd yn Eglwys Loegr. Yr oedd rhyw nifer fach yn mysg ein henwad ai yn Lloegr o'r daliadau yma. Yn y flwyddyn 1854, cyhoeddwyd cyfres o ysgrifau ar *Millenarianism* yn yr *Evangelical Magazine*, gan Dr. Morrison, y Golygydd, ac ni welais i hyd heddyw rai mwy darllenadwy. Nid wyf yn cofio am neb yn mysg yr enwogion Cymreig ym pleidio syniadau y Milflwyddwyr, oddiethr y diweddar Barch. J. Phillips, Bangor, gweinidog parchus gyda y Trefnyddion Calafinaidd, ac nid wyf yn sier iawn ei fod yntan yn amddiffyn holl adranau y gyfundrefn hon. Y mae yr Esbonwyr Cymreig gan mwyaf ym bleidlol i *Deyrnasiad Ysprydol* y Gwaredwr—yn enwedig Dr. George Lewis, Dr. T. Phillips, yr Hybarch D. Morgan—nid yw Esboniadau S. Lloyd, Dr. Gweym Jones, Darlithiau W. Morgans, Y Deonglydd Beirniadol gan Krisiyn, wrth law genyf—hyd yr wyf yn gallu cofio, y maent gan mwyaf, os nad oll, yn wrthwynebol i'r Milflwyddwyr. Y mae Dr. Lewis yn bur deg, yn rhoi y ddwy ochr, a chydla llaw yr wyf yn dyfod i farnu y gryfach o hyd mai hen Esboniwr campus oedd Dr. Lewis, os ystyriwn ei oes a'i fanteision. Pe y buasai wedi cyhoeddi ei Weithiau yn Seisoneg neu yn y Germanaeg, buasid yn rhoi pris mawr arnynt. Dywed Dr. Phillips yn bendant, nad ydym i ddeall adgyfodiad y corff o'r bedd wrth yr ymadrodd yn Datguddiad 20; 5, 6. Ond cydnabyddir yn gyffredin na thafodd Dr. Phillips ei alluoedd gorehestol i'w Esboniad. Un o brif Esbonwyr y byd ar y Datguddiad yn fy marn i oedd yr Hybarch David Morgan. Pe y cyhoeddi argraffiad newydd o hono, ganddynu rhai pethau allan, ac ychwanegu pethau eraill, yr wyf yn meddwl y byddai yn gafaeliad godidog i'n Llonyddiaeth.

A barnu oddiwrth yr Esboniadau Seisoneg sydd wedi eu cyhoeddi y blynyddoedd diweddaraf, y mae gan y Milflwyddwyr gryn asael ar yr oes. Dyna Esboniad Jamieson, Brown a Fausset, Nodiadau Arnold yn nglyn a'r Greek Testament, ac yn neillduol Esboniad Dr. Lange, oik yn cymeryd yr ochr yma i'r ddadl. Nid wyf wedi gweled Esboniad Dr. Pond, ond yr hyn a gyhoeddir yn y CENHADWR, ac yr wyf yn ddiolchgar i'r Efrdydd ymroddgar am ddwyn cynrych medlyliol ei athraw galluog i gyraedd y Cymry. Gwelais rai ysgrifau galluog iawn gan Dr. Harris, o Yale, yn y *Bibliotheca Sacra*, ar "The Kingdom of Christ on Earth," ac wedi cyfeirio i *Catalogue* wyf newydd dderbyn, gwelaf eu

bod wedi eu cyhoeddi yn Llyfr—y mae y Darlithiau hyn yn llwyr dymchwel damcaniaeth y Milfwyddwyr yn fy marn i.

Onid gadewch i ni fyned at yr adran y cyfeirwyd ati yn nghredo y Milfwyddwyr—*Yr Adgyfodiad Cyntaf*. Ystyrir hon yn un o'r *forte* cryfaf yn amddiffynfa y Milfwyddwyr. Dywed Arnold fod y rhai oeddynt yn byw agosaf at yr apostollon, a'r holl Eglwys am \$00 o flynyddoedd, yn cymeryd y geiriau hyn yn yr ystyr fwyaf llythyrenol; ac ychwanega ein bod yn cymeryd yr *ail* adgyfodiad yn llythyrenol, ac nad oes meddwl i eiriau, os na chymernw y *cyntaf* yn yr ystyr. Ond am y rhesymiad cyntaf, gwyddom nad diogel yw cymeryd barn yr Eglwys fel safon, oblegid yr oedd yr Eglwys Apostolaidd yn cyfeiliorni mewn llawer o bethau o dan arolygiaeth personol a maawl yrapostollon eu hunain. Ac am yr ail rhesymiad—fed y ddau adgyfodiad o'r un natur—Beth am yr ymadrodd "all farwolaeth" yn y *fed* admod? Os yw y farwolaeth gyntaf yn naturiol, yma rhaid er mwyn cadw cysondeb yn yr ymadredd, gydnabod fod yr "all farwolaeth" yn naturiol, ac felly dyna y corff yn marw ddwywaith! Os oedwir at fanylder y llythyren, y rhai a dorwyd eu penau, sydd i gael rhan o'r "adgyfodiad cyntaf." Felly rhaid i Pedr aros yn y bedd, os gwir y traddodiad ddarvoud iddo gael ei groeshoelio; ond caiff Paul ei adgyfodi, am mai cael *tori ei ben* a gafodd efi. Ychydig o'r merthyron a chadw at y llythyren a gant ran yn yr adgyfodiad cyntaf. Y rhesymiad mwyaf wynebdeg a welais i dros y ddau adgyfodiad llythyrenol—Fod yr Ysgrhythrau bob amser wrth gyfeirio at adgyfodiad Crist a'i bobl, yn defnyddio yr ymadrodd "adgyfodiad *oddiorth y meirw*," a phan y cyfeirir at yr un cyffredinol, dywedir "adgyfodiad *y meirw*." Yr wyf yn meddwl nad yw hys yn gywir bob amser, ac y gellir rhoddi rhesymau cryfion dros y gwahaniaeth yma pan eu defnyddir, yn hytrach na chyferbynu dau adgyfodiad llythyrenol. Defnyddia Paul yr ymadrodd yma yn Phil. 3: 11, "Os mewn un modd y gallwn gyrhaeddyd adgyfodiad y meirw"—h. y. yr hyn sydd yn rhoddi gwerth ac urddas ar yr adgyfodiad, bod ar idelw Crist, a chael myned i gymdeithas Crist byth. Yr oedd Paul yn ymestyn ac yn ymorcheustu at hyn, ac nid i gael cyfodi o flaen pobl eraill fil o flynyddoedd.

Y mae yr holl syniad am adgyfodiad llythyrenol yn y rhan o dan sylw, yn gwnaed teyrnas neofedd yn un hynod o ddacrol. Cyfeirio y mae ian at y *Gwronaeth* Cristionogol a fyddai yn hynodi crefyddwyr y cyfnod hwnw—dynaion yr un yspryd a'r merthyron—yn llyngar wrth y gwirionedd, a fyddlon drosto, "Dyma yr adgyfodiad cyntaf."

Y mae dosparth lluosog o feddylwyr yn ein mysg ni, yn gystal a chenhabedloedd eraill, nad

yw cwestiynau y Milfwyddwyr yn blino dim arnynt, ond y mae

DAMCANIAETH Y DEFNYDDOLWYR

yn peri cryn ddrysychwch iddynt. Gweithiau Huxley, Tyndall, Darwin, a Herbert Spencer, ac yn neillduol yr olaf, sydd yn achosi cyffro yn y byd llenyddol. Y mae llyfrau Hume, Tom Paine, a'r hen anffyddwyr, wedi myned *out of date*—llyfrau y *Materialists* yw *Armstrong Guns* y gelyn yn yr oes hon. Y mae Golygwyr a phlerchenogion y *New Englander* yn deall hys yn burdon, ac yn dwyn allan ysgrifau cryfion i gethra (*spike*) y gynau mawrion yma bob tra. Nid anghofir yn fuan mo erthyglau gwir alluog Mr. Bowma, dyn ieuanc oedd newydd orphen tymhor ei efrydiaeth yn y wlad hon, ond sydd yn awr yn un o Brifysgolion Germany. Yr oedd yn ddigon trech na Herbert Spencer, yn ol barn y dynion tecaf. Ymddangosodd rhai ysgrifau eraill gan wahanol awdwyr, ac yn y rhifyn am Ionawr, ceir un rymus iawn gan Professor S. Adams, Jacksonville, Ill.; ac yn y rhifyn am y mis hyn (Ebrill), cawn un arall ar *Modern Philosophy and the Theory of Evolution*, gan Mr. Lyell T. Adams, United States Consul at Malta. Y mae hon yn myned trwy ddamcaniaethau Herbert Spencer yn ei *First Principles* a'i *Principles of Biology*, a cheir ysgrif eto ar ei *Principles of Psychology*. Dechreu trwy ddangos mai chwyldroad mewn nodwedd, yn hytrach na chyfnewidiad mewn opiniwn, yw Athroniaeth Brofiadol a y dau cant neu dri diwedda. Addefa fod rhai cyfnewidiadau pwysig wedi cymeryd lle mewn opiniwnau, ond hynodir y cyfnewidiad yn benaf yn amrywiaeth nodwedd pynciau efrydiaeth. Addefa fod dwy ochr i bob gwrthrych mewn natur, yr adnabyddus, a'r anadnabyddus. Wedi gwneud llwyr agored i fyned at amddiffynafydd Herbert Spencer, dechreu dano arnynt yn ddiarbed, ac y mae i'm tyb i yn cethra y gynau yn mhob cyfeiriad. Y mae yn hynod o ddoniol pan yn dangos yr yspryd ymdreiddio sydd yn y meddwl dynol i'r ochr gudd i wrthrychau, ac yn neillduol i natur hanfodol ac achos cyntaf pob peth. Beth yw pob peth yn eu hanfod ddirgelaf, sydd ymholiad y celsir cael atebiad iddo o hyd; pa fodd y cyfodasant? o ba le y maent yn dyfod, ac i ba le y cyfeiriant? Gwelir hyn nid yn unig yn hanes cyfundrefnau arddansoddiaeth a bodyddiaeth am y ddwy fil a baner o flynyddoedd a aethant heibio, ond yn fwy helaeth ac yn fwy effeithiol fyth, yn hanes crefyddau y llwythau mawrion Affricanaidd, Arabiaidd, ac Aryaidd. Byddai yn rhyfaith i mi fyned trwy holl rhesymadau yr ysgrif orchestol hon, ond y mae yn arswydus o gryf pan y mae yn dyfod at *ymwybodolrwydd* (consciousness). Yr wyf yn meddwl mai dyma lle y mae prif wendid a thwyll y ddamcaniaeth ddefnyddol—nid yw yn gallu esponio y galla rhyfedd yma sydd yn per-

thyn i ddyn. Y mae profiad yn dyegu llawer i ddyn, ond pan y mae profiad yn methu, y mae ymwybodolrwydd yn dal i draethu. Galwyd hyn gan un athronydd yn "anfaledigrwydd gwreiddiol y meddwl ei hun."

Os oes rhai o'n llenorion ieuainc yn cael eu blino gan ruthriadau y *Materialists*, bydded iddynt hebgor 4 dolar a 12 cent y flwyddyn, i dalu am y *New Englander*, a'u hanfon at W. L. Kingsley, New Haven, Conn. Dyma Drimisol-yn sydd yn gwneud dyn yn falch o'i enwad, ac o'r America. Talai yn dda i ragor o Lenorion yr Hen Wlad anfon am y cyhoeddiad hwn, ac y mae yn llawen genym ddeall fod rhai yn gwneud yn barod. Y mae genym lawer o bobl garedig ac arian ganddynt, na wyddant yn iawn pa fodd i ddangos eu carêdigrwydd mewn ffurdd ychwanegol i'w gweinidogion—bydded iddynt roddi y *New Englander* yn anrheg flynyddol, yn enwedig i'w gweinidogion ieuainc, a diau y byddai yn dderbyniol iawn gan lawer o Efyd-wyr ein colegau.

Pittsburgh, Pa.

H. E. THOMAS.

YMDRODDION DETHOLEDIG AM BOB DYDD O'R MIS.

1. Os ewyllsyl gael dy alw yn rhinweddol, ymofyn am fyw yn dduwiol. Rhinwedd yw harddwch y dyn oddifewn.

2. Rhinwedd yw brenhines y llafurwyr; opin-iwn yw meistr ymfydion; gwagedd yw balchder natur; ac ymryson yw dinystr teuluoedd.

3. Y cam cyntaf at rinwedd yw caru rhinwedd mewn arall.

4. Y mae rhinwedd yn dwyn mwy o barch ac anrhydedd i ddyn na golud y byd.

5. Fel y mae undeb yn peri i bethau bychain gynyddu yn ddirfawr; felly y mae anghydfod yn peri i bethau mawrion ddadfeilio ar frya.

6. Y mae gan bedair mam dda bedair merch ddrwg;—y mae gan wrionedd ei gâs: llwyddiant, ei falchder; diogelwch, ei berygl; a chyfeillgarwch, ei ddirmyg.

7. Cydwybod dda yw yr unig ryddid. Nid yw cydwybod dda mewn angen am oegus, nac yn ofni cylhuddiad.

8. Os wyt yn bwriadu cyfrannu, paid âg aros nes i gyfleusdra gael ei dynu oddiwrthyt.

9. Na feddwl am y peth y dylesit ei wneyd gynt, ond am y peth y dylit ei wneud yn awr.

10. Bydd fyw gyda dynion, fel pe bae Duw â'i olwg arnat; a gweddia ar Dduw, fel pe bae dynion yn dy glywed.

11. Pa beth bynag y cymeri arnat ei wneuthur; gwna ef fel pe byddai i ddyfod i wydd pawb.

12. Gad i'th weddiau fod mor aml a'th anghenion, a'th ddiolchiadau mor aml a'th fendithion.

13. Cadw gwmni â'r rhai a ddichon dy wneuthur yn ddoethach ac yn well.

14. Gwell yw gelyn cyhoeddus na chyfalli siomedig.

15. Na ddywed yr hyn a allai ddrygu dyn, oddieithr ei fod yn fwy o ddrwg i ereill wrth ei gelu.

16. Gad i wers gyntaf dy blentyn fod yn ufudd-dod, ac yna gall yr ail fod y peth a fyni.

17. Gwrthwyneba bob temtasiwn ar ei hym-osodiad cyntaf, ac yna bydd y fuddugoliaeth yn hawdd ac yn sicr i ti.

18. Na phryn gyfeillion â'th roddion; canys pan fetho dy roddion, fe ddiffydd eu cariad.

19. Ffug santeiddrwydd sydd bechod deublyg.

20. Ffolineb ydyw i ti gasâu pechod mewn arall, ac ymdrechu i'w ddiwygio, a syrthio i fwy pechod dy hunan.

21. Y mae calon y ffol yn ei enau, a genau y doeth yn ei galon.

22. Y mae pob un a'r sydd yn credu, yn etholedig; a phob un etholedig, yn llestr trugaredd; a phob un a'r sydd wedi 'ei aileni, yn esiampl o drugaredd; a'r holl rai cadwedig, yn gofadaill trugaredd; a'u gwaith nefolaidd yw canu mawl i drugaredd.

23. Y mae camddefnyddio trugaredd, yn trysori digofaint.

24. Bendithia Dduw am Grist, Crist am yr Ysbryd, a'r Ysbryd am ras.

25. Y mae yr hwn nad yw yn gwneyd dim, ar y ffurdd i wneud peth gwaeth na dim.

26. Os cuddi dy dalent yn y ddaear, ti a golli dy drysor yn y nefoedd.

27. Ni ddylai Cristion un amser ddywedyd, nid oes genyf ddim i'w wneud.

28. Nid i ddim y galwyd dyn o ddim.

29. Y mae Duw yn dda mewn gwirionedd i ni, a dylem ninau fod felly iddo yntau.

30. Gwell yw bod yn dylawd mewn undeb â Christ, na bod yn gyfoethog mewn estroniaeth iddo.

31. Ni all ond marwolaeth Crist drosom, fod yn farwolaeth i bechod ynom.—DR. OWEN.

D. W. R., Turin.

Barddonol.

AR FARWOLAETH Y PARCH. DAVID PRICE (DEWI DINORWIG).

ANWYL FRAWB.—Anfodol y CENHADWR â hanes marwolaeth a chladdedig y Parch. D. Price, Williamsburg, Iowa, i Penybontfawr, G. C., lle yr yngogold i'r iath enwogrwydd pregethwrol, ac mae ei enw yn gysegredig iawn gan yr holl breawylwyr. Daeth yn ol ataf y llinellau barddonol a ganlyn, wedi eu cyfansoddi gan fab hynaf ei olynnydd, sef y Parch. W. Roberts, yr hwn sydd a'i glod ar led trwy yr holl eglwys. Os bernwch hwy yn ddiwng o'r CENHADWR, ac o'r gwrthrych, wele hwy at eich gwasanaeth, gan obethio mai nid dyma yr olaf o gynrychiol yr Awen er coffa am Dewi Dinorwig. Yr eiddoch yn wir.

JOHN JONES, Rector.

Ai gwirionedd yw y newydd
Ddygalst im', O erwiu don,
Farw Price yr efengilydd?
Trist o'r herwydd yw fy mron;

Llawer tramor newydd trymaldd
 Gludaist ti o dro i dro;
 Ateb rho i'm harchiad pruddaldd
 A'i gwiilonodd ddaeth i'n bro?
 Disgwyl wnaen am iddi ateb,
 Hithau gillai yn ei hól,
 Gorchudd claeirwyn ar ei gwynneb
 A'm hochenaid yn ei cból,
 A chan ruo mewn erchylltra
 Fel pe'n dyweddy wrthyf fi
 "Dos a'th gwyulion oddi yma
 Fald a gofyn byn i mi."
 Rhuwch donau'r mor cynhyrfus
 Wrth ymddryllio ar y traeth,
 Ni chn' ngialon brudd a chlyfufus
 Genych ond ei gwneud yn waeth;
 Nid yw amheu ond oferedd,
 Y mae'r newydd ddigon gwir
 Fod yr anwyl Price yn gorwedd
 O tan leni'r distaw dir.
 Y mae'r tafod fu'n cyhoeddi
 Anchwilladwy olud gras
 Yn y tywod wedi tewl,
 Mud yw tan y cwrild glas;
 Ni chawn byth ei glywed eto
 'N efengyla dros ei Ddaw,
 Tawel mwy i caiff orphawyo
 Yn y bedd o wydd y byw.
 Yno gorhaws y lluddedig
 Ar ol hafur mawr y dydd,
 Hun ddigylfro'r gulgeill unig
 Iddo yntau 'n felus fydd,
 Mwy ni chlyw y storm erwinol
 Wrth ymruthro trwy y nen,
 Nid a swm na thwrf elfenol
 At y llu o tan y llea.
 Fel comed ordanllyd, 'fs ddringodd i fyny
 Ffarfafen yr eglwys, yn uchel ei fri,
 El oleu tanbeiddol arweiniodd niferi
 At Iesu, y "Buchgen a aned i ni,"
 Yn araf o'r golwg ymgiliodd fel seren
 Gan adael rhifed i fritho y nen,
 Ond cilio a ddarfa i godi fel hauwen
 Mewn awyr ddigwawl y arall Fr Hen.
 Arallw'n ar ddullwedd y tanllyd genadwr
 Ar faes y gymansa. Mae pawb yn ei law,
 Wrth iddo gyhoeddi meiddithion uwch cyffwr
 Yr annw drygonus. Mae'r bobl mewn braw,
 Cylw'r dyrfa o Si' ai, daranau crochruol,
 Gwel teitl yn ymasethu, lle darsang ei draed,
 Daw beibio Caluria, darlunau'r ddedd foesol
 Yn gorwedd yn dauel rhwng torchau o waed.
 Sirlodeb yr awrhon, sydd eglur i'w ganfod
 Ar wyneb y dyrfa luosog i gyd,
 Ac yntau yn felus gyhoedda fod cymod
 Trwy rinwedd yr Aberth anfeldrol a drud;
 Yr euog ganfydda ei gyffwr colledig
 Trwy'r archoll a gafodd gan awchder y cledd,
 Tan delniad o'i angen dynasa'n grynedig
 At Iesu i gwisio trugaredd a hedd.
 Pan gyfyd yr heulwon dros gaerau y dwyrain
 Yr holl greadigneth adseinhai harwyrain,
 Mewn mawredd dihafal tramwya yr entrych
 A theilr gwarogaeth i'w oleu disgleirwch,
 Ond buan distawa y gyngan berseiniol
 Am ochain a chwyrfan y cyfnos caddugol,
 Mae yntau'n ymgilio drin dros y trferynglych
 Gan wigo y brynau ag eurlw o amgylchi,
 Mae'i oleu'n gwanychu, mae'n mynd i fachiudo
 Ac anian gau brudd-der olynaga i wylo,
 A'i dagrau tryloywon hi olcha ei gwyneb
 Mewn himeth a gollid ar ol ei ddagleidreb,
 Aeth megis boneddwr o'r golwg i gysgu,
 A'r lleuad oleuwen yn gwyllio ei wely,
 Os eillodd o'r golwg, caiff eto gyfodi,
 Ac anian adfywia gan rym ei oleuni.
 Cyffelyb yw'r Cristion ar drothwy yr eilfyd
 A gwenau nefolidd'n addurno'i wynebpryd
 Wrth syltu tros donau trochionug yr afon
 Ar frynnau heirdd Canaan, y palmwydd, a'r goron,
 I lawr i'r glyn tywyll a heb yn wybod
 Ac anghu i'w olwg nid yw ond fel cysgod,

El grefydd fydd iddo fel Husera grogedig
 Yn disglair belydru ar y tonau chwyddedig,
 Chwyrn ddrylliant ar-odrau y tywyll fynyddoedd
 Nes dirfawr ewyn holl wyneb y dyfroedd,
 Gwna'i ddyffryn marwolaeth ymddangos yn hysty.
 Pa beth ydyw anghu ond porth i wir fywyd?
 Yn gymhilia a rhuad gwyll donau yr afon
 Cylw adsalu telynau yn canu'n bereiddlon.
 Yr euaid ymwrendy mewn hwyll ar y ganlad,
 A'r corphi a ymddryllia gan rym y cyffroad,
 I'r beddrod caiff llyned, ac engyl a wylia
 Ei lwech tra yn huanu mewn tawel orweddffa.
 Mae diwrnod i wawrio, ac yntau adgyfyd
 Yn gorphi anlygredig ar ddeilw'i Anwylyd.
 Ymgilio fel heulwen wnaeth Dewi Dinorwig,
 Yn ddisglair odidog y'ngwlad yr Amerig,
 Gan ddechreu dau Subboth ar unwaith yn Medd
 Y seithfed ar hugain, cychwyna heb oedi,
 Pa le mae'r cyhoeddliad? Ai draw yn y Deau?
 Neu mewn rhyw gwr arall o'r Uoel Dalaethau?
 Neu yntau tros wyneb y dyfnor rhudawy
 I gynul cymanfa yn Nghymru glodadwy?
 Na, pellach yw'r daith, y mae'n falth anarferol
 Ta draw i derfynau y belen dddearol,
 Y wlad mae'n mynd iddi sydd hwnt i'r cymylau,
 Mewn tanllyd gerbydres rhaid teithio'r goronau;
 Cyhoeddliad sydd heddyw yn Ngwynfa buredig
 I loun cymanfa'r rhai cyntafanedig
 Yma cadd ddechreu y diwrnod sancteiddiol
 Cyn myn'd i bur fwyntall y Subboth trug' wyddol.
 Pan ydoedd niferi o'i frodyr anwylygu
 Mewn pryder yn aros i wyllo ei wely,
 Efe a ddywedai, yn llawn o sirlodeb,
 Yn rymus effeithiol ar fin tragwyddoldeb,
 "Mae ngwalth wedi'i orphen, 'rwy'n myned yr
 I lawr yn arafaldd i donau yr afon: lawrhon
 Na wylwch, berth'nasan, fel rhai anabethliol,
 O tabaf i'm cynul mae'r bruchiau tragwyddol:"
 Ac yna ei onaid antarlwr arweiniwyd
 Gan osgurd o engyl i ardal y bywyd.
 *Os na chafodd weled mynyddoedd gwyllt Walla,
 Cadd weled yspander gwyrded frynnau y Wynfa.
 Fe allai ei fod ei yr awrhon yn eyllu
 Tros euraidd gullawiau ar diroedd hen Gymru
 Gan ganfod dullweddliad ei yrfa yn dirwya,
 Wrth teithio i bregethu trwy stormydd a drych.
 Gwelediad ynddeitry mewn myrdd o adgonion
 Am lawer cyfeillach ag anwyl gyfeillion,
 Am lawer odfuon yn hwylys a dreuliodd,
 Am lawer pechadur at Ddaw a arweiniodd,
 Am lu o eglwys y ba'n eu bugellio,
 A'i bryder pan yuddyat yn diwyd hafurio.
 A thithau, hoff Gymru, yn ddixu gyseggrwyd
 A llawer o ddagrau o'i lygaid a gollwyd.
 Pob gofid a gollodd, pob storm ac anihunedd
 Sydd heddyw'n chwaneu ei felus orfoledd;
 Os rhaid oedd wynebu ar gryfder y gelyn,
 O'r herwydd mae'n dynach ber danau ei delyn.
 O ddaear Americ pell dir y gorllewin!
 Ai ti a gysogrwyd i lwech yr anwyldydd?
 Ce'at fawrfaint oruchel o dderbyn gweddillion
 Y Bardd, y Pregethwr, a'r Cymro twymgalon.
 Ei ddifyr fyfyrion mewn blas a ddarlennir
 A llawn o edmyggedd, tra'n iakth a accenir.
 Boed dawel ei hunell tan briddell y dyffryn,
 Boed araf y gwlithwlaw ar'i feddrod yn disgyn,
 Na fydded un cyffro uwch llanorch ei weryd,
 Nes clywer bloedd barn trwy yr udgorn taranillyd.
 Ei anwyl berthynasau er dyfied eu dolur
 O grefydd yr Iesu fo'n sagnu eu cysur.

WILLIAM LLOYD ROBERTS,
 Ion. 26, 1875. Penybontfawr, Maldwyn, G. C.

Y BDINAS NEFOL.

Mae dinas wych tu draw i'r bedd,
 Yn ymerodraeth Ior;
 Hi wna barhau, mae hyny'n wir,
 Yn hwy na'r tir a'r mor;

* Cyfeiriedig at y gân a gyfansoddodd pan ddychwelodd
 i America o'i yswellad a Chymru, yr hon a ymddangosodd
 yn y *Dysgedig* am y flwyddyn 1868, ac yn y *Canu* a
 tas'r un awdur.

Ei phyrth sydd ddiglaer beriau teg,
Aur par yw 'strydoedd hon;
Mae ei phreswylwyr oll yn lach,
Heb oâd dan eu bron.

Un gelyn iddi byth ni ddaw,
I wneuthur twyll na bnd;
Yn gwledda mae'r preswylwyr llon,
Yn nedwydd dy eu Tad;
Ni ddigyn arnynt hwy ddim gwres,
Maent oll mewn cysgod clyd;
Mae eu dedwyddwch i barhau,
Dros byth 'nol diwedd byd.

Ni wellir yno neb yn hen,
Ni wellir neb yn glaf,
Nid oes'r un gauaf yno'n bod,
"Mae yn dragwyddol haf;"
Nid oes marwolaeth yno'n bod,
Na chladdedigaeith ddu,
Califf y trigollion hapus fyw,
Trwy haeddiant leu cu.

Nid oes o fewn i'r ddinas fry,
'Ruu carchar o un rhyw;
Mae y trigollion oll i gyd,
Yn cadw deddfau Duw;
Rhoi'r mollant i'r Gwareddwr mawr,
Am farw ar y groes;
Er amled yw cantorion nef,
Ni thyna un yn groes.

Trwy'r ddinas llifa afon bur
O ddyfroedd diglaer byw;
Gwna hono darddu'n uchel lawn,
O dan orseddfaluc Duw;
Yr leu sydd yn eistedd fry,
Ar orsedd fawr y nef;
Mae pob llywodraeth yn ei law,
Mae ganddo deyrnas gref.

Trwy'r pyrth i'r ddinas fawr fe ddaw,
'R cydawnion heb ddim poen;
A'u gynau wedi eu glanhau,
Yn wyn trwy waed yr Oen;
Cyd-ganant fuddugolaeth lawn,
Heb ofni gelyn cas;
Rhont y gogoniant oll i Dduw,
Am ei anfeldrol ras.

Heb wir sanctelddrwydd ni cheir myn'd
I mewn i nef y nef;
Nis gellir myned yno i fyw
Heb gredn ynddo ef
Yr hwn fu farw un prydawn,
Gael rhoddi lawn i Dduw;
Trwy fydd yn y Gwareddwr hael,
Mae cael trag'wyddol fyw.

Birmingham.

T. EDWARDS.

ADGOFION AM HENRY D. FOULKES,

UN O DDIACONIAID BETHESDA, UTICA.

Llawer bron sydd yn glwyfedig,
Henry Foulkes, am danat ti,
Er pan gefnaist ar wywedig
Lwybrau oer ein daear ni,
I gymeryd fythol feddiant
O dy balas yn y Nef;
Ac i ganu uchel tollant,
Yno mewn soniarus lef.

Pwy all ddweyd teimladau'th briod
Ffyddlon, yn ei thrallod mawr,
Pan yn methu rhoddi cymorth,
I ti yn dy olaf awr?
Methu dyfod at dy wely
I ymalyd yn dy law,
Pan yr oeddyt yn wynebu
Peli ardaloedd byd a ddaw.

Hedd, a phwyll, oedd addurnladau
Prydferth, ar dy wisgoedd di;
A'th synwrol ddywedladau
Felus gof'r genym ni:
Mewn amynedd y meddlenalist
Ti dy yabryd, dan bob croes;
Ac amynedd befyd gefalist,
Pan yn teimlo'th farwol loes.

Melus fydd y gair diweddaf,
Dd'wedalist ti yn eglwys Dduw;
"Mai gogoniant dy Waredwr,
Oedd dy nod tra yma'n byw:"
A'th ddymunlad gmsol gefalist,
I'w fwynbau byd drothwyr'r bedd:
Tawel fel y wawr ebedalist
Ymaith, i'r drag'wyddol wledd.

Gwledd a gefais wrth dy wrando,
Yn darlunio im' eyn hyn,
Am ddyllanwad anorchfygol,
Dwyfol waed Calafia fryn,
I dawelu yr ystoriwydd
Gelrwon, gadd dy enaid gwan;
Ac i'th hwylio yn ddiogel,
At y dawel ddedwydd lan.

Er mor drymlon oedd arteithiau
'Th farwol dy, ni theimlaist fraw;
Gyda gwon gorchfygwr codalist
Tua'r nef, dy egwan law,
Lle'r oedd torf o'r llys genhadon,
Yno'n disgwyl am y fruint,
I dy ddwyn mewn rhwyg brenhlnol,
Fry i deg orphwysfa'r saint.

Farwel bellach, frawd bawddgaraf;
Huna yn dy dŷ mewn bedd;
Natur yn ei dillad bardaf,
Ddelo i addurno'th fedd;
Buan daw dy gorff gwywedig,
O gadwynau angau'n rhydd;
Ac mewn gwisgoedd anlygredig,
Y mwynhel ddderfyn ddydd.

Tlithau'i briod, yn dy ddagrau,
Tro dy olwg dyner fry;
Ffrwyth torellhlog o rawnsypiau
Yr efengyl yno sydd.
Chwiltiau i anwyl blant ymdrechweh
Am ddedwyddwch uwch y llawr;
Ac mewn bywiol fydd dilynweh,
Lwybrau ein Gwareddwr mawr.

Utica.

ELLIS THOMAS.

HIRAETH AR OL FY CHWAER,

MARGARET GRIFFITH, TY COCH, STEUBEN.

Y mae Margaret wedi'm blaenu
Draw i dragwyddoldeb maith;
Ar ei hol 'rwyf i'nau'u tynu
'N gyflym tua phen fy nhalit;
'N fuan byddaf fel mae hithau,
Wedi'm chuddu dan y gwys,
Ond pa le y bydd fy eraid?
Dyna'r peth sy fawr ei bwys.

Hiraeth trwm fydd arnaf welthiau,
Elsiau gwel'd ei sirol wedd;
Ond nis gallaf ddysegwyl hyny,
Mae hi'n gorwedd yn ei bedd
Yn ughongl monwent Penymynydd
Mae hi'n ymyl Johnnie bach,*
Credur ydwyf fod ei henaid
Yn y Nef yn berffaith lach.

Nid oes genym un addewid
Am ddim gwyusyfyd ar y llawr,
Poen a gofid sydd i'w dysgwyl
Tra yn uyd y cystudd mawr;
Eto'n llynych pan ddaw tristweh
I'n trwm twytho, byddwn ni
Fel yn dysegwyl ail gyfarfod
Lle nad oes na phoen na chri.

Nawr yr wyf yn bur hyderus
Y caf wybod ar ol hyn,
Beth yw dyben croesau chwervon
Wyl yn gwrdd tu yma'r glyn;
Ond pe galleu ond cael tremiad
Arul heddyw, rhoddem fawl
I Dduw Ner, am iddo'i galw
Adre' ato i wiad y gwawl.

Nelson.

ELLEN.

* Ei bachgen bach fu farw yn 2 ffwydd oed.

ER COF AM DRI BACHGEN BACH

*Mrs. a Mr. William R. Jones, Deheubarth Minneso-
ta,—bu'r tri feirw yn dra sydyn o'r scarlet fever,
yn mis Mawrth 1873.*

Gorchwyl caled ydoedd teithio
Glanau'r hen Iorddonen fawr,
Lle mae stormydd chwyrn yn caro
Ac yn taflu pawb i lawr;
Yma gwywa holl brydferthlon
A gobeithlon penau'r byd,
Dyma olwg rwygn'r galon,
Suguo dagrau mae o hyd.

Adrodd trallod fy nghymydog
Sydd yn orchwyl pruddaldd lawn,
Bu ei dy fel gurd ddenog
Dan belydau haul ei nawn,
Ond daeth stormydd oer marwolaeth
Curodd ar ei deulu llon,
Tri o'r bechgyn dorwyd ymalth
Yn yr ymdrech ddilfr' hon.

Pwy all blymio dyfnder trallod
Mam a thad ar gyfyng awr,
Pan oedd augau cas yn datod
En patellau bach i lawr,
Dwys och'neidiau dodcaf'r galon
Gwaeda hon hyd derfyn oes,
Gwywodd ymalth eu hanwyllon
Dan wasgfeun angau loe.

Delw Crist oedd yn dysglarie
Yn wynetau'r plant yn siwr,
Fel bydd delw'r haul pau dw'uo
Yn y dafnau dysglarie dwr;
Grymus gof a bywiog feddwl
A llynodai'r bechgyn mwyn,
Eu hufudd-dod oedd yn anwyl
Dyma'r man 'roedd nerth eu swyn.

Astud oeddynt yn y moddion
'N dawel iwyn fel blodau Mai;
'Roedd en moesau glan yn glyson,
'N swynol lawn iun' golwg i;
Prin cadd Wesley wlad y gwynfyd
Nes daeth Robert ato i fyw,
Buan lawn aeth Richard hefyd
Adre'n dawel gyda Duw.

Pan oedd gwanwyn wedi gwawrio
Blodau caln ar wisg o'r coed
Haul eu bywyd hwy'n maethludo
Cyn cyrhaeddwyd wyth mwydd oed;
Nid oedd g'adau mewn anwydeib
Yn y brodyr bychain llon,
Blodau'r neioedd yn eu purdeb
Oeddynt ar y ddacae hon.

Iesu ddaeth i'w ulol yn union
I drigfanau'r nefoedd wen,
Hist! O gwrando ar eu hymson
Yn y byd tu draw i'r llen;
"Pe cae'n hanwyl fam olygfa
Ar ein gwisgoedd dysglarie ni,
El holl ddagrau bi a sychal
A dystawai llef ei chri.

Mae ein cartref yma'n ddedwydd,
Wedi croesi'r afon gre'
Dyma'r goron aur a'r palmwydd
Byth i etifeddion ne,
Er mor ffyddlon fu'n rhieni
Ni ddymunem syn'd yn ol,
Yma 'rym mewn purach ewmni
Gyda'r Iesu yn ei gol."
Ffriadiâu anwyl, peidiwch wylo,
Ond tacluso pridd eu bedd,
Tra bo'r awel fwy yn slo
Hwy orphwysant byth mewn hedd,
Eto gwawria gwanwyn bywyd
Ar ol gauaf hir y glyn,
Cawn oleuol eiri mewn alfyd
Ar y troion drys hyn.

Yn gwyro mae pawb i'r gweryd—buan
Bydd i' enaid mewn alfyd
Dyrwyn i ben droion byd
Un ydwf a wel alfyd.

NOAH HUGHES.

Hanesiaeth.

LLYTHYRAU O GYDYMDEIMLAD.

Nis gallwn ddarllen llythyrau ein cyfeillion
yn dangos y fath gydymdeimlad agos â ni yn ein
galar dwys heb lawer o ddagrau: eto tueddant
i laesu ein gofid trwy ein harwain at ffynon pob
dyddanwch. Yr ydym yn ceisio ymgysuro yn
yr Arglwydd, ac yn yr hyder diamheuol sydd
genym fod ein colled ni yn eiw mawr i'r anwyl
un sydd wedi cyrhaedd y nefol gartref o'n blaen.
Teimlwn y nefoedd yn nes atom wedi myned
ein tad yno. Credwn y bydd y dyfyniadau a
roddwn isod yn ddyddorol i eraill heblaw teulu
yr ymadawedig. Mae genym lawer yn rhagor
o rai cyffelyb, ond nis gallwn gael lle iddynt oll.

Oddiwrth T. L. Davies, N. Y. Mills, Chwef. 27.

At Mr. Lewis Everett,—ANWYL FRAWD,—
Gyda galar dwys yr wyf yn gorfod newid yr
enw y tro hwn. Y mae eich anwyl dad yn rhy
bell i gyfeirio llythyr ato heddyw. Er ein bod
yn lled sicr o'r wlad y mae yn byw, ac yn gwy-
bod yr *address*, eto nid oes tramwyfa llythyrau
o natur ddacaeol i fod rhyngom mwy. Do, do,
daeth yr adeg i un o'r rhai goreu fu mewn *pul-
pit* i ddioes yr arfau a gwisgo'r palmwydd, ac,
ar ol ymdrechlu ymdrech deg, a gorphen ei yrfa,
a chadw'r ffydd, coron cyflawnder fydd ei ran o
hyn allan. Dechreu bod yn llawen fydd hi
byth mwy, heb ddim yn rhwystr i ganmol y
Ceidwad—y llais wedi ei adferu yn well nag
erioed, leuenctyd diddiwedd mwy.

Anwyl deulu, nis gellwch beidio galaru; ond
y mae eich galar yn felus iawn wrth feddwl
eich bod wedi cael un o ragorolion y ddacae
i'ch harwain am oes hir iawn ar hyd llwybrau
cyflawnder, a chael gweini i un o etifeddion y
nefoedd, nes ei golli yn yr *afon*. Megys doe
ydyw gan fy hen wraig a minau gosio am y *seiet*
gyntaf y daethom i Gapel Ceryg Steuben, 84 o
dynyddau i fis Awst nesaf, a'ch anwyl dad a'i
ymadroddion fel y dillau mel, yn ein croesawu
a'n cyngorori i llynu gydag achos Iesu (Irist ar
ol dyfod i wlad ddyeithr. Yr ydym yn siarad
am hyn heno drwy ein dagrau. Yr ydym yn
cyflwyno ein cofion gwresocaf i'ch hanwyl fam
yn ei galar, ond y mae yn gwybod pa le i drol
yn nydd y storom. O diolch am fod "noddfa
yn nydd trallod." Ni raid iddi hithau aros yn
hir cyn glanio yn yr un wlad ag ef eto, ac at ei
Phriod Iesu. Gwennau'r nefoedd fyddo arnoch
bob un.

*Oddiwrth Mrs. E. Salisbury, gweddo y diweddur
Burch. Ebenezer Salisbury.*

*Anwyl Chwefr Mrs. Everett,—*Wyf yn cyd-
ymdeimlo â chwi yn eich trallod presenol; ond
beth yw hyn? Credwyf eich bod yn gwybod
am un a fedr gydymdeimlo a chynorthwyo
hefyd. Na wylwch ar ol yr anwyl Dr. Everett.
Yr oedd yn

"Addfed i fyned i'r fedd,"

ie, i'r nefoedd hefyd, ac os yw y saint yn adnabod eu gilydd yn y nef, (yr hyn a feddylwyf sydd bur debyg,) yr ydoedd yno lawenydd pan gyfarfu fy anwyl briod â'r Dr. Everett ar drothwy y wlad nefol. Wedi i'm hanwyl briod fod yn ymweled â'r Dr. a chwithau y gauaf diweddaf, gofynais iddo, Sut mae y Dr.? Dywedai, "Mae yn amlwg addfedu i fyned i'r nef,"—heb fawr feddwl mai ef ei hun a fyddai y blaenaf—ond nid yw o fawr wahanlaeth pa bryd—y fraint a gaffom oll o fod a'n lampau wedi eu goleuo, ac yn dysgwyl ein Harglwydd.

"Henffych i'r dydd cawn eto gwrdd
Yn Salem lân oddeutu'r bwrdd."

Oddiworth y Parch. John Davies, Spring Green, Wis., Mawrth 23.

At Lewis Everett Yso.—ANWYL FRAWD,—Darllenais mewn teimladau galarus am farwol-aeth eich hanwyl dad. Pan yn darllen, meddyliais am sylw hen Olygydd y *Dysgedydd* yn Nghymru, "Pe buasai y *Dysgedydd* yn meddu teimladau dynol, y buasai dagrau ar bob tu dalen o hono" ar ol marw y Parch. J. R., Llanbrynmair, ac mae y geiriau yn briodol iawn i'r CENHADWR ar ol marw eich hanwyl dad.

Yr oedd awydd mawr wedi bod arnom am gael ei weled, ond o'r diwedd dyma ef a'r Parch. D. Price yn cael gwahoddiad genym i Gymanfa Wisconsin, (yn 1858.) yr hon y pryd hyny oedd i fod yn Racine a Pike Grove. Nid anghofiaf byth ei bregethan, yn enwedig ei bregeth ragorol ar y geiriau hyny, "Dos i'th ystafell." &c. Cefais y fath wledd i'm henaidd fel mai ofer i mi oedd ceisio pregethu dim fy hun. Ond cefais y fraint y Sabboth canlynol o bregethu gydag ef yn Milwaukee. Yr oeddym yn meddwl llawer o hono cyn erioed ei weled, ond ar ol y tro hwn yr oedd ei enw yn fwy cysegredig genym nag y bu erioed o'r blaen.

Terfynodd ei dalth—aeth adref i'r Ganaan fry, "at ei wobr." Mae wedi clywed y geiriau melus "Da, was da a ffyddlon, dos i mewn i lawenydd dy Arglwydd." A gaiff ei esiamplan ef eu dilyn genym ni?

Oddiworth y Parch. John A. Davies, Patriot, O.

Deallwyf fod ein hanwyl dad, y Parch. Dr. Everett, wedi gorphen ei dalth a myned adref, o wlad y gofid a'r gorthrymder, i dy ei Dad, y tragwyddol drigfan. Rhyfedd gymaint o hen bobl o bob gradd sydd yn marw y gauaf hwn. Wyf yn cofio Mr. Everett yn pregethu yn Ordination y Parch. James Davies, Llanfaircaereinion, Swydd Drefaldwyn, G. C., Awst 22 a'r 23, 1818. Yr oeddwn yn 13 oed ar y pryd o fewn 12 diwrnod. Cwrddais ag ef droion wedi hyny yn y wlad hon, a chefais ef bob amser yn siriol, cyfeillgar a gorlawn o yspryd ei Feistr. Safai yn ddewr o blaid pob rhinwedd a gwelliant mewn gwlad ac eglwys. Cafodd hir oes, a llanwodd hi â gweithgarwch. O'r diwedd ym-

gillodd o'r maes ar alwad ei Feistr, wedi gorphen ei waith. Pwy o honom nesaf? Yr Arglwydd a gynorthwyo y weddw, ac a'i nertho am y tipyn sydd yn ol o'i rhedfa. Mae efe wedi blaennu, ond nid hir y bydd hi cyn ei ganlyn, ie, cwrdd na bydd ymadael mwy.

Oddiworth y Parch. J. H. Jones, Delaware, O.

Mrs. Everett.—ANWYL CHWAER,—Llawer llythyr a anfonais at fy anwyl ie fy anwyl frawd, Dr. Everett. Yr oeddwn yn ei anwyllo yn fawr fel Cristion—fel dyn Duw. Yr oedd yn un o rai rhagorol y ddaear. Mae braidd yn anhawdd genyf roddi i fyny na chaf ei weled mwyach yn y cnawd, ac na chaf yr un llythyr oddiwortho byth mwy. Ond nid ydwyf wedi rhoddi i fyny na chaf ei weled eto. Mae teulu Duw i gyfarfod oll. Mae genyf obaith fy mod yn nn o'r teulu, ac os caf fyned i rodio ystrydd oedd aur y ddinas ardderchog a welodd Ioan, gwn y bydd yn dra hyfryd genyf gael golwg ar fy anwyl Dr. Everett. Yr oedd yn dda genyf weled yn y CENHADWR ei fod wedi cyfarfod ag angau mor ddi-ddychryn, a'i fod yn dywedyd pan ddeallodd pa beth oedd ei glefyd, ei fod yn ymyl ei gartref—cartrefu gyda'r Arglwydd. Rhyw deimlad dedwydd iawn yw myned gartref. Bum oddicartref lawer gwaith, ac yr oedd dyfod i olwg cartref i mi yn hyfryd iawn. Yr ydwyf yn osofio yn dda pan oeddwn yn dyfod dros y môr i America; aeth y swm trwy y llong gyda rhyw fywlogrwydd anarferol, "Mae y tir mewn gulwg! yr ydym yn ngolwg y wlad!" Nis gallaswn braidd gredu y newydd gan lawenydd; ond yr oedd yr olwg arni yn hyfryd annesgrifiadwy. Mae ei air "yn ymyl cartref" yn swnio yn dra hyfryd yn fy nghlustian braidd bob dydd oddiar pan welais ef yn y CENHADWR, ac yr ydwyf yn mynych ôdywedyd ynof fy hun, O na chawn farw mor ddedwydd a fy anwyl Doctor Everett. Anwyl chwaer Mrs. Everett, a'r teulu oll, yr ydwyf o'm calon yn dymuno i chwi nerth yn ol y dydd. Cawsoch y gymdeithas werthfawr am flynyddau maith. Nid yw yr amser yn hir i ni i fyw ar ol ein hanwyl gyfeillion sydd wedi marw yn yr Arglwydd.

Oddiworth y Parch. I. Thomas, Frostburgh, Md.

Mr. L. E.—Drwg iawn genyf weled fod eich hanwyl hen dad wedi cael ei symud oddiar y ddaear. Yr oedd yn un o'r dynion tebycaf i Grist a welais erioed. Yr oedd bob amser yn edrych mor symil, mor fwyn, ac mor garedig. Y tro cyntaf y gwelais ef erioed oedd yn Holland Patent, tua 7 mlynedd yn ol, mewn cwrdd Diwestol. Yr oedd yr amser hyny yn lled wael, ond wedi dod i'r cwrdd i ddangos fod ei ysbryd o blaid yr achos. Gofynwyd iddo am siarad ychydig; ac nid wyf yn meddwl yr anghofiaf byth yr olwg ar y gwrandawr pan oedd ef ar ei draed. Pob llygad yn syllu arno, y dagrau o gydymdeimlad ag ef yn rhedeg dros y gruddiaa, a gŵen o serch ato ar bob wyneb. A'r tro di-

weddaf y gwelaib ef oedd pan y bum yna yn casglu, ac yntau yn ei wendid a'i nychdod wedi dyfod gyda'r teulu trwy yr eira mawr i'r capel i wrando arnaf yn pregethu; ac yn cymeryd y fath ddyddordeb yn fy achos. Yr wyf wedi dweyd lawer gwaith wrth siarad a gwahanol bersonau am dano ei fod fel angel Duw. Yr Arglwydd a roddo nerth i'ch mam yn ei hen ddyddiau i ddal dan bwys yr ergyd trwm a gafodd, ac a gysuro y teulu oll. "*Not lost, but gone before.*"

Oddiwth y Parch. Dr. H. E. Thomas, Pittsburgh, Mawrth Sydd.

At Mrs. Dr. Everett a'r teulu.—ANWYL GYFELLION GALARUS.—Newydd glywed yr wyf am farwolaeth yr Hybarch Ddoctwr Everett. Diau eich bod chiwi mewn galar—cawsoch chiwi, yr eawad, a'r wlad gollod am "wr Duw." Y mae efe mewn llawenydd, yn ei gartref tragwyddol. Ymdrechweh ymwroli, ac yndawelu yn yr Arglwydd. Bydd y CENHADWR a'i ofalon yn gwbl arnoch chiwi yn awr. Gwn y cewch bob cymorth i'w ddwyn yn mlaen. Ymrwymaf i wneud fy rhan wedi clywed am eich trefniadau. Dyddenwch eich gilydd.

Oddiwth y Parch. D. Jones, Gomer, O.

L. Everett, Yaw.—ANWYL FRAWD.—Pan ddaeth y newydd galarus i'm clustiau am farwolaeth eich hybarch dad, teimlwn duodd i ygrifennu gair atoch ar y pryd i amlygu fy nghydymdeimlad dwys â chiwi fel teulu, ac yn neillduol a'ch mam oedranus. Ond gan fy mod yn gydmorol ddyethir i chiwi, tybiais mai doeth oedd i mi sefyll draw a gadael i'ch lluosog hen a phrofiadol gyfeillion nesu atoch yn mlaenaf.

Er fod eich hanwyl dad wedi marw o oedran teg, eto yr oeddych chiwi a minau am ei gadw rhyddig yn lwy. Nid ydym yn foddion collu ein blaenoriatd galluog a phrofiadol. Teimlir bwlch yn yr enwad yn America gan gwmp tywysog o enwogrwydd Dr. Everett. Mae ein colled ni wedi bod yn enill i'r nefoedd, a'n lle yw diolch am gael ei bresenoldeb a'i wasanaeth am gyhyd o amser.

Mae yn gysur mawr i chiwi fel teulu nad dydych yn y tywyllwch am y lle y mae. Gwyddoch ei fod gyda'r Iesu, i'r Hwn y rhoddodd ei han yn foreu, yn ngwasanaeth yr Hwn y llafuriodd yn galed ac ewyllsagar am faith flynyddau, a thros yr Hwn y dyoddefodd erlidiau a cholledion. Mae heddyw yn adnewyddu ei leuenctyd fel yr eryr, ac yn teyrnasu mewn gogoniant. Bydded Duw eich dad gyda chiwi fel plant, yn Ddyddanydd, yn Arweinydd, ac yn Amddiffynnydd, a chyda eich tyner a'ch galarus fam. Bydded yn gymorth hawdd ei gael iddi yn ei thrallod, a chadwed ei ffydd i edrych yn mlaen ar y dydd gogoneddus pan y ca gyfarfod a'ch dad mewn byd gwell, sefyllfa uwch, a themladau perffaith ddedwydd.

DONATION YN OSHKOSH A NEENAH.

Cafodd y brawd B. Isaac Evans ymwelliad caredig gan ei gyfeillion yn Oshkosh, Wis., ar yr 17eg o Chwefror, y rhael, wedi cydgyfrangol o'r wledd a ddarparasant eu hunain, a adawsant gydag ef a'i briod anrheg o \$100—swm hardd wrth ystyried caledi yr amseroedd, ac annymunoldeb yr hin ar y pryd.

Yn ardal Neenah ymgynullodd cyfeillion Mr. Evans i'r Capel ar y 12fed o Fawrth er dangos eu caredigrwydd a'u hewyllys da iddo. Treuliodd y cyfarfod yn benaf i areithio ar yr achos dirwestol, ac ar y diwedd cyflwynodd Mr. Thos. Jones y swm o \$21.85 i Mr. Evans. Wedi i Mr. E. ddychweyd ei ddiolchgarwch, cododd Mr. Robt. M. Davies, a dywedodd fod caledwch yr amserau wedi lluddias iddynt wneuthur amlygiad cywir a phriodol o'u parch a'u teimlad da tuag at eu gweinidog y tro hwn, ond ei fod yn gobeithio y byddai y rhod yn troi, ac y galluogid hwy i wneud yn well y tro nesaf. Dymuna Mr. Evans ddychweyd ei ddiolchgarwch mwyaf gwrth i'r eglwys a'r cyfeillion yn y ddau le uchod. Drwg genym nas gallwn gael lle i osod ei lythyr ei hun yn gyflawn.

NEW YORK MILLS.

Well done yn wir!

Dyma yn naturiol sydd yn dod dros wesusau pawb wedi clywed am y swm hardd a gyflwynodd Eglwys N. Y. Mills yn rhodd i'w gweinidog eto eleni. Nos Sadwrn, Mawrth 27, 1875, cafwyd cyfarfod yn y capel i'r dyben hwn, pryd y derbynias trwy law Mr. T. L. Davies, bwrs yn cynwys y swm hardd o \$246. Am y fath ddangosiad o ysbyrd haelfrydol, yr wyf yn dymuno cyflwyno fy niolchgarwch gwresocaf i bawb am eu caredigrwydd, ac yn neillduol i Mr. Rees Lloyd, yr hwn yn wir sydd yn haeddu pob canmoliaeth a diolchgarwch am ei ddiwydrwydd a'i ymdrech diffino fel casglydd. Llwyddodd Mr. Lloyd i gael \$10 yn rhagor yr wythnos ganlynol. Ilefyd dangosodd yr Eglwys ofal neillduol am danom trwy anfon i ni yn nechreu y gauaf farilaid o flawd da, le y goreu oedd bosibl ei gael. Mr. John Parry oedd ar y blaen gyda'r gymwynas hon. Diolch i chiwi, gyfeillion, am eich rhoddion, ac yn benaf oll am eich sirolddeb a'ch teimladau da.

THOMAS M. OWEN.

YMADAWIAD GWEINIDOG.

Dymuna eglwys Gynulleidfaoel Columbus, O., wneud yn hysbys fod ein gweinidog, y Parch. Isaac C. Hughes, ar ol ein gwasanaethu yn egniol a llafurus am yr yspaid o ddeunaw mis, wedi rhoddi i fyny ein gofal gweinidogaethol, a hyn yn hollol o hono ei hun. Ar ei ymadawiad yr ydym yn cyflwyno ein tyatiolaeth mwyaf eglur fod ei ymarweddian yn ddiargyhoedd, ac y mae yn amlwg fod y pethau gwerthfawr a draddodai yn genadwri oddiwth Dduw, yn gymaint a bod ei lafur wedi cael ei fendithio i raddau helaeth iawn; oblegid fe chwanegwyd yn ystod y tymor byr hwn 42 o aelodau at rif yr eglwys. Ein dymuniad fel eglwys yw ar i'r Arglwydd barhau i'w fendithio a'i wneud yn fendith, lle bynag yr arweinir rhagluniath Duw ef. Arwyddwyd dros yr eglwys gan

E. D. EVANS, Ysg.

BEIBL GYMDEITHAS WILLIAMSBURG, IA.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y Gymdeithas uchod Rhag. 25, 1874, yn aghapel y T. C., am 2 o'r gloch prydnewa. Dewiswyd y personau canlynol yn swyddogion am y flwyddyn 1875: Llywydd, y Parch. T. E. Hughes; Is-lywydd, y Parch. E. J. Evans; Trysorydd, Thos. J. Jones; Ysgrifenydd, R. W. Roberts. Dewiswyd hefyd bedwar o gyd-drefnwyr ac wyth o gasgilyddion. Cyfrifon y gymdeithas sydd fel y canlyn:

Derbyniadau.

Llyfrau ar law gwerth,.....	22,75
Arian ar law,.....	11,74
Casgliadau, Dosbarth 1,.....	11,80
" 2,.....	12,25
" 3,.....	9,80
" 4,.....	24,50
	58,45
	\$92,84

Taliadau.

At wneud Roger —, a Hugh Evans yn life members o'r Fam Gymdeithas,.....	60,00
Am lyfrau o'r Fam Gymdeithas,.....	7,15
Am anfon arian i New York,.....	75
Am gludiad llyfrau o New York,.....	1,40
Arian ar law,.....	79
Llyfrau ar law,.....	22,75
	\$92,84

R. W. ROBERTS, Ysg.

BEIBL GYMDEITHAS CAMBRIA A BUTTERNUT VALLEY, BLUE EARTH CO., MINN.

Adroddiad y Trysorydd am 1874.

Yn y drysorfa oddiar y flwyddyn o'r blaen,.....	5,71
Gan y casgilyddion, Dos. 1,.....	9,65
" 2,.....	14,30
" 3,.....	11,95
" 4,.....	14,28
" 5,.....	4,60
	54,76
Am lyfrau a werthwyd,.....	53,74
Cyfanswm,.....	\$114,21
Talwyd am lyfrau i'r Fam Gym,.....	32,66
Am gludiad llyfrau,.....	11,35
Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	47,34
Yn rhodd i Miss Harriet Griffiths, Beihl,.....	1,00
Gostyngiad yn mhiriad y llyfrau,.....	14,39
Am Post Office Order,.....	35
Am 5 llythyr,.....	25
Yn y drysorfa yn bresenol,.....	16,97

Cyfanswm,.....	\$114,21
----------------	----------

Cyflwynwyd y rhoddion canlynol oddiwrth y Fam Gymdeithas trwy Drysorydd y gymdeithas hon pa rai a gafwyd ar ei guis, Dau Feibl i eglwys Horeb,..... 9,75
Dau i eglwys Bethel,..... 9,75
Un at wasanaeth capel Gosen,..... 2,50
Un i School District No. 11,..... 1,50
Un i " " " 10,..... 1,50
Un i " " " 78,..... 1,50
Un i " " " 114,..... 1,50
Cyfanswm,..... \$28,00
Y gymdeithas hon yn talu'r cludiad.

Cyfrifon llyfrau.

Llyfrau ar law Rhag. 25, 1873, gwerth,.....	57,33
Derbynwyd oddiwrth y Fam Gym,.....	22,66
Cyfanswm,.....	\$79,99
Llyfrau werthwyd, rhoddwyd y'ngbyd a'u gostyngiad, gwerth,.....	53,74
Yn y drysorfa yn bresenol,.....	26,25

Cyfanswm,.....	\$79,99
----------------	---------

HENRY HUGHES, Trysorydd.
E. J. EVANS, Ysgrifenydd.

DONATION YN BRADFORD.

Mae genyf i hysbysu i'n cyfeillion yn gyffredinol i ni gael ymweliad caredig gan ein cyfeillion, yn Gymry a Saeson, mewn Donation, fel y blynyddoedd sydd wedi myned heibio; mae caredigrwydd yr ardal yn ddiarebol mewn coal tan a llawer o fan roddion heblaw y Donation. Swm y Donation rhwng arian a'i gwerth oedd \$114,91. Nis medr fy nheiniad ddal i amlygu fy niolchgarwch am eu caredigrwydd yn mhob modd. Yr wyf yn dymuno fy nghofio at fy nghyfeillion yn gyffredinol trwy'r wlad. Yr wyf yn cael lechyd da a chwsg esmwyth. Nid oes llawer o gyfnewidiad yn fy wyneb, er fy mod yn 85 mlwydd oed, ond bod y gwallt yn gwynu a'r anadl yn byrlau. Mae fy mhiriad yn cael lechyd pur dda. Yr wyf yn cofio yn garedig at Mrs. Everett a'r plant; mae eu colled hwy yn dragwyddol enill i'r Dr. Everett. Yr oeddwn yn meddwl mai fi gwsai fyn'd ahref gynaf i raesawu fy anwyl trawd. Cafodd fyned o ganol ei walth at ei wob. Byddwn ninau barod i dderbyn yr alwad. Yr eiddoch,

S. A. WILLIAMS.

GOMER A RED OAK, IOWA.

Bum mlynedd yn ol nid oedd y lle hwn ond prairie noethlwm, heb un Cymro wedi sefydlu yma. Eithr yn awr y mae yn gartref i tua 40 o deuluoedd Cymreig, a dwy eglwys ganddynt, un gan y M. C., a'r llall gan yr Annibynwyr—y ddwy yn cynnal cyfarfodydd, y Parch. S. Jones yn weinidog i'r Annibynwyr, a'r eglwys arall heb weinidog. Bu yma amryw o weinidogion yn pregethu yn ddiweddar, sef Jenkins, diweddar o Lundatu; O. Owens, Birmingham, Pa.; Davies, Pittsburgh; Hughes, Long Creek; ac er dechreu Mawrth y mae y Parch. S. Jones, Long Creek, wedi derhreu gweinidogaethu yn ein plith dan amgylchiadau cysurus iawn. Mae tua 80 o Gymry wedi dod yma y Gwanwyn hwn. Mae yma le manteisiol i laweroedd o Gymry eto. Pris y tir ydyw o \$7 i \$15 yr erw am batrias, ac o \$15 i \$25 am ffernydd wedi eu trin. Red Oak ydyw y prif dref yma. Mae rhai Cymry yn byw yn y dref—dan yn cadw Store o'r eiddynt eu hunain. W. H. JONES.

PRIODWYD,

Mawrth 1, gan y Parch. R. Evans, yn ei dyd hun, yn Remsen, RICHARD PRICE JONES gyda MARGARET OWENS, y ddau o sir Drefaldwyn, G. C.
Mawrth 6, 1875, gan y Parch. M. Cadwalader, yn nhy brawd yn nghyfraith y briodasferch, Mr. JONATHAN W. EDWARDS, a Miss SARAH BOWEN, y bluenaf o Bay View, Milwaukee Co., Wis., a'r oia o Ridgeway, Iowa Co., Wis.

How blest the sacred tie that binds
In union sweet accordant minds,
How swift the heavenly course they run
Whose hearts, whose faith, whose hopes are one.

Mawrth 20, yn nhy mam y briodasferch, ger Reading, Kan., gan y Parch. T. D. Phillips. Osage City, Mr. W. R. HUMPHREYS a Miss JENNETT JONES, y ddau o Osage City, Kan.

Ebrill 6, yn Merchant's Hotel, Burlingame, Kan., gan yr un, Mr. WILLIAM WILLIAMS o Arvonia, a Miss CATHERINE EVANS o Osage City.

Mawrth 23, gan y Parch. B. Isaac EVANS, yn ei dyd hun, Mr. JOHN LEE a Miss MARGARET E. HUGHES, y ddau o ddinas Oshkosh, Wis.

Mawrth 2, yn Remsen, gan y Parch. Morris J. Williams, Mr. WILLIAM M. JONES, Remsen, a Miss JENNIE M. JONES, Steuben.

Mawrth 31, yn Remsen, gan yr un, Mr. JOHN L. JONES, Trenton, a Miss CATHARINE L. JONES, Steuben.

Mawrth 24, gan y Parch. Evan Owen, yn rhy Thos. Williams, Ridgeway, Wis., Mr. DAVID D. REESE a Miss MARY E. WILLIAMS, ill dau o Ridgeway.

Mawrth 17, yn Remsen, yn ei dŷ ei hun, gan y Parch. James Coote, Mr. BION H. KENT, a Miss CELIA CHARLES, y ddau o Remsen, N. Y.

Ebrill 15, yn Utica, gan y Parch. R. G. JONES, D. D., Mr. THOMAS G. JONES a Mrs. ELIZABETH RICHARDS, y ddau o Utica.

BU FARW,

Rhagfyr '24, 1874, Miss MARY HUGHES, o ardal Bethania, plwyf Marcy, swydd Onelda, N. Y., yn 46 ml. oed. Merch ydoedd i David ac Ann Hughes. Ymudodd ei rhieni o Leyn, swydd Garmon, yn 1838, a ganwyd Mary cyn diwedd y flwyddyn hono. Yr oedd ei thad yn ddyn hynod grefyddol, a dygwyl hithau i arddel crefydd pan yn leuane. Derbyniwyd hi yn Bethania gan y Parch. W. D. Williams. Yr oedd llwyddiant crefydd yn agos at ei meddwl, a bu yn dra ffyddlon ac ymddrechgar i fod yn bresenol yn moddion gras. Bu farw yn annigwyladwy ar ol bod ond 13 o ddyddiau ar ei chlawr wey. Credaf yn gadarn fod marw yn eiw liddi. Claddwyd hi y 24ml. Gwelnyddwyd gan y Parch. R. G. Jones, D. D., Utica, a'r ysgrifenydd.

JOHN H. GRIFFITHS.

Rhag. 20, Mrs. CATHARINE WATKINS, priod Mr. Trehan Watkins, Blue Mounds, Wis. Ganwyd y wraig dda hon yn y flwyddyn 1804, mewn tyddyn o'r enw Hafod-ganol, yn mhlwyf Llanuwgon, swydd Forganwg. Merch ydoedd i George Bassett, Esq., a'i briod. Ymunodd mewn priodas a Mr. Watkins yn y flwyddyn 1822. Buont fyw ar dyddyn o'r enw Liwyn Celyn, hyd y flwyddyn 1838, pryd y smudodd yr holl deulu i'r wlad hon. Gwmaethant en haresfa am bethi anser yn Carbondale, Pa., ac oddiyno aethant i Spring Brook neu Drinkers Beach, fel y galwyd ef y pryd hwnnw. Yn y flwyddyn 1845 symudodd y teulu i'r Gorllewin, a sefydlasant yn ardal Blue Mounds, Wis. lle y terfnyddodd ei gyrfa ddneafrol mewn cyfwr diogel, amgylchiadau cysurus ac oedran teg. Ynglwgloedd tyfa anarferol o fawr i heurwng ei rhau farwol i dŷ ei hir gartref. Gwelnyddwyd ar yr amgylchiad gan y brodyr F. Theobald, J. D. Davis, & Phillips, Dodgeville, a Mr. James (B.) Ymunodd y chwae'r chrefydd pan yn 24 oed, a chladdodd y frutol o ddal ei thir hyd y diwedd. Yr oedd ynddi llawer o ragoriethu. Yr oedd yn nodedig o bwyllwg ac yn bar ddallus. Yr oedd yn ofni Duw yn fwy na llawer. Yr oedd ei siampl yn deillwng o efelych-had. Sanged ei phlant yn ol ei thraed mor bellad ag oedd hi yn sangu yn ol traed yr hwn a roddodd i hi siampl fel y canlynem ei ol, a bydded i'w phriododd wedi cael ei adael yn aunddifad o honi gael y frant o barhau i rodio yn llwybrau crefydd hyd ei fedd.

JOHN D. DAVIES.

Ion. 11, 1875, ar ol tua 12 mis o gystudd, yn 39 mlwydd oed, yn sefydliad Cymreig Oshkosh, Mr. EDWARD J. WILLIAMS, mab i Evan a Magdalen Williams, gynt o Cattaraugus, N. Y. Bu farw ei brod tua 4 blynedd yn ol gan ei adael ef a'i eneth fechan i alaru ar ei hol. Effeithiodd hyn yn ddyw arno. Ond erbyn hyn y mae yntau wedi mwyd gan adael ei eneth fechan yn unig i wlo am danynt. Credwyf na cha bi ddini cam tra fydd ei bewythr Robert yn fyw. Y dydd Mercher canlynol, er fod y flurdd yn ddrwg a'r tywydd yn arw, daeth tyrfi fawr i'w angladd. Yn y ty gweinyddwyd gan y Parch. T. Foulkes (T. C.), yn y capel, gan Mr. Hayward a'r ysgrifenydd, ac ar lan y bedd, gan swyddogion y *Grange Lodge*, i ba un y perthynai. Claddwyd ei gorff yn inayntem Utica yn mysl ei briod. Yr Arglwydd a gysuro ei rieni, ei frodyr a'i chworiydd yn yr amgylchiad, ac a fyddo yn dyner iawn o'i eneth fechan amddifad.

J. VELINDRE JONES.

Ion. 29, yn 20 ml. oed, Mr. JAMES J. JONES, mab Evan J. Jones o Ardaky-Coed, trwy syrthio mewn pwll mwa yn Golden Hills, Nevada. Dygwyl ei gorff adref i dŷ ei rieni a chladdwyd ef yn mynwent Bethel-y-Coed dydd Llun, Chwef. 8. Gwelnyddwyd yn ei gladdiedgneath gan y Parch. John Price Jones, Thos. Holland, Evan Owen, Wm. Owens, J. D. Davies a'r ysgrifenydd. Dywed Mr. Wm. B. Lewis, un o ddiacoulid Bethel-y-Coed, am y gwr leuane ymadawedig hwn, fel y canlyn: "Yr oeddwn yn adnabyddus iawn a James J. Jones er pan oedd yn blientyn. Cafodd ei figu yn yr ardal hon. Yr oedd yn fachgen leuane llon a serchus bob amser, ac yn hynod mewn ddiweldrwydd, fel yr oedd pawb a'i hadwaenol yn hoff o hono. Yr oedd yn un o ffyddlonid yr ysgol Sul er yn blientyn, ac yr oedd wedi dyfod yn ddarlennwr rhwydd a chraffus, ac yn hoff iawn o ddarlennu y Beibl a'r CENHADWY a llyfrau da ereill. Yr oedd yn ddilwrwestwr trwyadl. Pan oedd yn 15 oed enffodd ef ac amryw o rai leuane ereill eu derbyn yn aelodau eglwysig yn Bethel-y-Coed gan y Parch. Benjamin Jones o Jeansville, Ohio, ond y pryd hyn yn gwasanaethu yr eglwys sydd yn bresenol o dan ofal y Parch. S. Phillips; ac wedi iddo ddechreu yn foreu cafodd y frant o bara yn ffyddlon i'w broffus yn mhob man. Yr oedd yn hoff iawn o gyfarfod gweddol y bobl leuane ac yn hynod o ufudd i wneud pob peth yn mhob cylech yn ol ei allu, hyd nes yr aeth at ei frawd i wlad yr aur, ac er iddo gollu llawer o'r moddion crefyddol tra yr ydoedd yno, yr oedd ei lythrau yn profi nad oedd wedi colli ei chwae'th grefyddol. Yr oedd yn ysgrifennu llawer iawn at ei rieni anwyl ac at ei berthynasau a'i gyfoedion yn yr ardal hon, a'r rhai hyn yn rhoddi lle cryf i greu mal bywyd rhinweddol a chrefyddol oedd ei fwyd a'i ddol. Gwyn fydd na welem fwy yn rhoddi yn yr un llwybrau. O, pwy all ddwyed yn wyn-eb yr amgylchiad a'i cyfarfyddodd mor annigwyladwy, y gwerth a'r cysur i'w anwyl rieni a'i berthynasau, ac yn wir i nlan ei gymydogion, ei fod ef yr hyn ydoedd, heb son am y gwerth iddo ef ei hun." Teimlir galar a thristwch mawr gan ei rieni a'i berthynasau a chan yr ardalyddion oll.

SEM PHILLIPS.

Chwef. 2, yn Dolgellau, swydd Felrion, G. C., yn agos i 33 mlwydd oed, Mrs. GRIFFITHS, mam y Parch. John H. Griffiths, Bethania, swydd Onelda, N. Y. Ganwyd hi Ebrill 5, 1792. Priododd tua'r flwyddyn 1824. Bu iddi bedwar o feibion. Bu farw ei gwr Mawrth 25, 1865. Ymunodd y ddau gyda'r Trefnyddion Calfnialdd yn mhen tua blwyddyn ar ol iddynt briodi, a buont yn dra gofalus i ddysgu eu plant i gwidw y Sabboth, ac i barchu ordinhadua ty Dduw. Yr oedd Mrs. Griffiths yn huan o deulu Annibynol, a'i gwr o deulu Methodistiaid. Arferent weithlau fyned i Gapel y Pandyr, yr hwn oedd gerllaw eu cartref, lle y pregethai y Parch. Cadwalader Jones, Dolgellau. Bu hi yn selog a ffyddlon o blaid yr ysgol Sabbothol, ac yr oedd yn hynod o fedrus mewn esboullo gair Duw yn ei dosbarth i'r plant.

Mawrth 1, yn Palmyra, Ohio, THOMAS HERBERT, yn 72 ml. oed. Ganwyd ef mewn flarmdy o'r enw Cwmnant y Moel, yn agos i'r Gwter Fawr, sir Gaerfyrddin. Daeth ef a'i deulu i'r wlad hon yn y flwyddyn 1831. Buont yn arw ychydig fisoedd yn Pittsburgh, Pa., ac yna symndasant i'r lle hwn. Er mai Teulwr oedd wrth ei alwedigaeth prynodd ddarn o dir yma yn nghanol y coed ac ymroddodd o ddiar i'w glirio fel y mae erbyn heddyf yn un o'r flarmydd barddall yn y sefydliad. Ymunodd a chrefydd tua 40 mlynedd yn ol yn yr eglwys Gynulleidaol yn y lle hwn o dan weithdogaeth y Parch. D. Jones, yn awr a Arcm, Wis., a dallodd trwy bob tywydd yn ffyddlon hyd y diwedd. Cafodd wyth o blant o ba rai y mae saith yn fyw. Cafodd fyw i'w gwelod oll mewn amgylchiadau cysurus yn y byd, a mwy na hynny en gwelod oll ond yn aelodau ddefnyddiol yn eglwys Dduw. Dyoddefodd lawer gair yr *anthelm*, fel nad oedd yn gallu gorwedd yn y gwely er ys mwy nag 20 mlynedd, ond cysgol mewn cadarn treulid yn ynyl y tan. Tua dwy flwyddyn ol farwyd ei gair y par-

lys yn y nos fel pan gododd ei briod yn y borau nis gallasai deall yr un gair a ddywedai. Daeth i allu hwaru yenydig yn well ar ol hwy; ond o'r pryd hwnw allan gwanychodd yn raddol nes yr ebedodd ei enaid i'w gartref trugwyddol y cyntaf o Fawrth diweddaf. Claddwyd ef y dydd iau canlynol yn mynwent y capel. Pregetuwyd ar yr achlysur gan y Parch. A. Tuttle (W.) a'r ysgirfeydd.

J. JENKINS.

Dymunir i baprau Cymru godi yr uchod.
Mawrth 3, yn Palmyra, Ohio, yn 6 mis oed, ELIZABETH THOMAS, merch feulan Timothy a Rachel Thomas. Claddwyd hi Mawrth 5, pan y pregetuwyd gan yr ysgirfeydd.

J. JENKINS.

Mawrth 7, yn nhy Mr. John Owens, Marcy, yn dra disymwyth, Miss MARGARET MORGAN, yn 29 ml. oed. Tua chunol yr haf diweddaf y daeth yr ymadawedig i'r wlad hon o Gymru. Merch ydoda i Mr. William a Margaret Morgan, Melfod, swydd Drefaldwyn, G. C. a nith i Mr. Peter a Thomas Griffiths, Plainfield. Yr oedd yn ferch leuanu hawddgar, sirol a distaw, ac wedi amlygu dymuniad yn ddiweddar i wneyd profies gyhoeddus o'r Gwardrwr. Y mae ei dau swythr yn deilwag o glod a chymerau dyneith am ei chladdu mor barchus pan na allasant ddisgwyl fod din ar ei hol tuag at dalu y draul. Claddwyd hi yn ugwladfa Smith, Plainfield. Gweinyddwyd gan

H. R. WILLIAMS.

Dymunir ar i'r *Dyngedydd* gyhoeddi yr uchod er mwyn y perthyngasau yn Ngyrnur.

Chwef. 9, yn Mankato, Minn., o'r pneumonia, SARAH HUGHES, merch feulan i Hugu a Sarah Hughes, yn 2 dydd, 7 mis a 5 diwrnod oed. Gwnaeth angau ei orchwyl yn tuan ar ei chylau-soddliad tyner, nes y gwybodd yr un fach bardd a serchog dau ei oer law yn mhen dau ddiwrnod, pryd yr elledodd ei benaid bach i llynwes yr Iesu. Gobeithio bydd y brofediguedd uchod fod yn foddion i ddyrcnafa meddwl ei rhieuu oddiar betanau darlodedig y ddaear ac i enya ei serchiadau yn iwyrlwy ar y peihau hyny, pa rai mae Sarah fach yn feddianol arnynt, a hyny am drugwyddoldeb. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. D. Rowlands ac R. T. Jones. Daeth amlwg o'r cymydogion yn nghyd ar ddiwrnod oer lawu i helwng ei gweddillion i llynwent South Bend sydd gerllaw Minneapolis Falls.

W. R. D.

Bore Sabboth, Ebrill 11, yn Arena, Wis., Mr. DAVID MORRIS, yn 78 ml. a 9 mis oed. Claddwyd ef y dydd Mawrth canlynol yn Ridgeway. Gweinyddwyd gan y Parch. D. Jones, Arena. Testyn "Mae ein cyfali Lazarus yn huno." Cafodd y brawd Morris godwau yn yr ysgubor dydd Mercurer blaenorol, yr hyn o bosibl fu'n achlysur ei angau. Y peth diweddaf o'i enau oedd adrodd yr hen benid hwnw a gauwyd mor felus yn Nghyrru,

"Yn Eden cofiai hyny byth," &c.

Yr oedd Mr. Morris yn enedigol o Capel Ifan, plwyf Llancelli, sir Gaerfyrddin. Tua 23 ml. ynedd yn ol daeth i Ridgeway lle y bu ar flaram tua 12 ml. ynedd, a lle y bu farw ei briod. Wedi gorphen gyda llawio gwnaeth ei artref am weddion ei oes gyda ei tau a'i fab yn nghyfraith, masnachwyr yn arena, a elwir Morris & Jones. Cafodd bob tynerwau ar law y teuluodd hyn hyd y diwedd: yr hyn beth yn wir oedd yn imeddau a hawlio; oblegid yr oedd yn un o'r hen bobl niwyat hynaws a serchog a adnabwys erioed, a chanddo dagon o dda y byd hwn i'w amddiffyn ei hun. I'r wyf yn deall mai un o beddyceuo dyddioniaid Seion gyda y M. C. ydoedd yn Nghyrru, ac felly yn hollol gyuar Annibwywr yn y wlad hon. Fel un serchog a cwareddig i bawb a phareus gan lawb, heb eyn yn unig, yr oedd yn ddiarbol. Yr oedd nefyd yn fuanllaw mewn luctoni a pharodrwydd i gynortu-wo y tylawd. Bydded i'w blant a'i wrylon ddilyn ei gamrau yn yr eidd ydd dda. Yr oedd Mr. Morris yn gefnder i'r Parch. William Morris, gynt o Llanyfyllin.

EVAN OWEN.

Bydded y *Dieggyr* gystal a chodi yr uchod er mwyn y perthyngasau yn Ngyrnur.

Ebrill 12, yn Bradford, Pa., yn 75 ml. oed, Dr.

CLARK, wedi bod am lawer o flynyddoedd yn y weinidogaeth. Yr oedd yn dad yn nghyfraith i'r diweddar Broff. Evan W. Evans o Cornell University, Ithaca. Claddwyd yn Franklin, N. Y.

S. A. WILLIAMS.

Ebrill 19, yn Utica, yn ei anedd, No. 25 Mary street, ROBERT P. EVANS, yn y 71 d. o'i oedrau.

Ebrill 19, yn Utica, Mrs. CATHERINE RICHARDS, gweddw y diweddar John Richards, a mam y brodyr Richards, yn 70 ml. oed.

Mawrth 25, yn Vernon, Mr. JOHN J. LEWIS, o Utica, yn 31 ml. oed.

MRS. JONES, MANAW; FLOID.

Mawrth 27, yn Floyd, bu farw Mrs. ELEANOR JONES, gweddw y diweddar Thos. Jones, Manaw Farm, yn 85 ml. oed. Yr oedd Mrs. Jones yn un o fyddloniaid Seion, ac yn un o'r hen sefydlyddion yn Floyd—yn un o'r rhai henaf. Yr oedd yma yn sefydliad yr eglwys Gynulleidfaol, a pharhaodd yn fyddlon hyd angau. Yr oedd yn un hynd mewn amryw bethau, darlennai lawer ai y Babil, myfyr-lai arno yn ngwyladwriaethau y nos, a chnai lawer iddi ei hun o hen beillion gwerthfawr Williams, Pant y Celyn. Yr oedd yn hoff o orsedd grae, ac o dy a phobl yr Arglwydd. Yr oedd yn hynd o barchus o genhadau Duw, sirolodd feddwl am un o honynt trwy ei baelioni. Yr oedd yn hynd am helpu lle y byddai atfelyd. Mae rhai ag y mae ei henw yn anwyl ganddynt am y gofai a fu ganddi am danynt am isodd, pan y buont yn deith yn ddileithr, newydd ddod o Gymru; gwnaeth y cyfan o'i bodd, ni fynai dal. Yr oedd yn hynd dda wrth y tlawd. Yr oedd yn ymofyn lle i docturio. Yr hyn a allodd hon hi a'i gwnaeth. Bu yn ddiwyd gydag amgylchiadau y byd fel yr oedd ganddi beth i'w roddi, a chyfrannu. Gofalodd am ddyddu ei phlant mewn crefydd a diwydrwydd, fel y maent o'i aelodau defnyddiol yn Eglwys Crist. Llauer o bethau eraill yr oedd yn fanoi gyda hwy, y Sabboth, ei hymyddiddanion, a'i hymddygladau fel gwrail grefyddol. Yn ei chystudd diweddaf yr oedd yn hoff o'r hen adnodaau a ddygodd gynt; soniai am Iesu fel ei Gwardrwr, adroddai am i emyn—nodwn ranau o'r rai, megis

"Mewn cyfynger eliaid caded,
Gwaeddi i' enaid tua'r nef."

"Yn y dyfroedd mawr a'r tonau
Nid oes neb a ddiel fy mhen," &c.

Cynghoral ei phlant i beldio wlyto am fod pob peth wedi ei wneud i fyny; ac am iddynt fod yn barod —felly aeth yn araf trwy y glyu gan dwyso ar ei Choldwad. Dydd ei hangladd daeth tyrfafwr i ddangos eu parch iddi hi a'i theulu. Gweinyddwyd yn Saxoneg gan y Parch. E. Davies, Waterville, a chuan yr ygrifenydd yn Gymraeg. Claddwyd hi yn mounwent Wright Settlement, a'r Sabboth traddodwyd pregeth ar ei marwolaeth oddiwrth y geiriau "Am hyny byddwch chwistau barod," &c., pa rai ydoedd ei geiriau olaf wrthym pan yn ei gwled y tro diweddaf. "Ystyr y perffith ac edrych ar yr unlawn cnyys diwedd y gwt hwnw fydd tangnefedd."

J. R. GRIFFITH.

BYR GOFIANT AM MRS. ELIZABETH P. JONES.

Hydref 26, yn mhlwyf Genesee, Waukesha, ar ol hir gystudd, bu farw Mrs. ELIZABETH P. JONES, Grove, priod Mr. Thomas P. Jones, yn 54 ml. oed. Yr oedd Mrs. Jones yn ferch i Howell a Margaret Davies, Cornele, Merthyr Cynog, sir Frycheiniog, D. C. Cafodd ei dwy i fyny dan

aden crefydd, yr oedd ei thad a'i mhawr yn seolodau gyda'r Wesleyaid ac yr oedd ei mhawr yn hynod mewn gras a duwioldeb, a chafodd hyny argraff dwfn ar ei meddwl hithau. Pan yn 26 oed ymunoedd mewn glan briodas a Thomas P. Jones, yr hwn oedd yn ddiacon gyda'r Cynulleidfawyr yn Bethania o'r plwyf uchod. Yr oeddynt yn byw ar dyddyn yn agos i'r ennel, a bu eu drws yn agored i genadon hedd am dros ugain o flynyddau. O'r lle hwn yr ymfudodd y teulu i'r America er's tuag wyth mlynedd yn ol, daethant yn mlaen, a phrynasant le i wneud eu cartref yn ardal Waukesha, lle y treuliodd weddill ei thymor ar y ddaear. Derbyniwyd hi a'i phriod y pryd hyny, ar eu llythyr o gymeradwyaith o Gapel Bethania, yn seolodau o eglwys Gynulleidfaoi y Tabernacl, Delafield, Wis., dau weinidogaeth y Parch. Robert Evans, a glynodd yn ei phroffes yn fyddlon a digwmi hyd angun, ac y mae ynom hyder heb un amheuaeth ei bod yn awr wedi cyraedd yn ddlogel i'rwy ei anfeldrol ras ef, i undeb trugwyddol a'r eglwys orffodddas fry. Yr oedd Mrs. Jones yn un dra anwyl yn ei theulu. Aratweh ei thymor, pardeb ei hegwyddor, a'i gofal mawr dros ei phriod a'r teulu, a hysodent ei chymeriad, ac a barai i'r golled fod lldynt yn golled fawr pan symudwyd hi ymaith. Yr oedd yn gymydoges ddilaw, ddilawen, dirion a chymwynasgar, ac yn un a hoffid ac a bereidd yn fawr yn ei chymydogeth. Gyda golwg ar ei chymeriad crefyddol, yr oedd yn wysiadd a fyddlon. Byddai yn fyddlon i ddyfod i foddion gras hyd a allodd, a hyny yn ngwyneb llawer o waelled corfforol yn fyueh. Yr oedd yn gwrando yn astud a sym, gan ddal ar yr hyn a glywai. Yr oedd yn un dra heddychol yn yr eglwys—gellir dweyd am dani ei bod yn un o heddychol fyddlon-iaid Israel. Yr oedd yn dra anhyderus yn ei rhinweddau ei hun. Cwynai yn aml na buasai yn dwyn ffrwyth cyfatebol i'w breintiau. Nid oedd yn gweled yddi ei han ddim ffrwyth na thelyngdod, ond pob gwaelled. Eto, er yn ddilhyder ynddi ei hun, yr oedd ei fyddi a'i hyder yn yr Arglwydd a'i drefn a helaethrwydd a chyfoethogrwydd ei ras yn gadarn a dysgug bob amser. Edrychall gyda hyfrydweh a chysur ar anchwyladwy oiaid Crist, er mor ofnus ydoedd rhag twyllu ei hunan yn ei mater mawr trugwyddol.

Daeth yr hen dad S. Howells, Bark River, a'r Parch. Tim. Jones, Watertown, i ymweld a hi ychydig ddyddiau cyn ei marwolaeth a gofynasant kidi pa fodd oedd hi yn teimlo, a oedd hi yn meddwl fod ganddi ddigon i wynebu'r glyn? O! oes, meddai hithau yn eithaf tawel, ac yn ychwanegu gan ddweyd yr hen benill anwyl hwnw er mor wan ydoedd,

Iesu, Iesu, 'rwyf ti'n ddigon
I syn'd trwy ddwr a than, &c.

Hunodd yn dawel yn yr Iesu ar y dydd a enwyd uchod. Gadawodd briod, ac amryw berthynasau, a llawr o gyfeillion tirion yn alarus ar ei hol. Claddwyd hi yn anrhydeddus yn y fynwent ger llaw Waukesha ar y 26ain, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. C. W. Camp, Waukesha.

Efelychwn ei rhinweddau ac ymorthwyswn fel y gwnaeth hithau ar haeddiant Aberth mawr Calfaria, fel y byddo ein diwedd ni fel ei diwedd hithau, yw dymuniad ysgrifenydd hyn o linellau.

DAVID WILLIAMS, Waukesha.

JANE RICHARDS.

Adwaenid hi yn gyffredin yn Utica fel Nain Richards. Yr oedd yn un o ral rhagorol y ddaear. Ganwyd hi yn y Velindre, plwyf Llanguower, swydd Feirionydd, G. C., Awst 15, 1792. Arferai synychu moddion gras pan yn ieuanc iawn, a derbyniwyd hi yn seolod gan Dr. George Lewis pan yn bynthege oed. Pan yn unarhngulin priododd a Hugh Jones, Caerhys, yr hwn oedd hefyd yn seolod yn Llanuwchllyn. Bu lldynt dri o blant, o ba rai y mae un yn fyw yn Remsen, Mrs. Thomas, gyda'r hon y treuliodd Mrs. Richards ddiwedd ei hoed, ac o law yr hon ynghyda'i theulu oll y derbyniodd guredigrwydd mawr. Claddwyd un mab lldi yn Nghymra a'r lall yn Detroit, Michigan.

Yn 1831 symudodd hi a'i phriod i America, ond bu Hugh Jones farw tua phen bliwyddyn wedi cyraedd y wlad hon. Bu hi yn weddau am wyth mlynedd. Yn 1844 priododd drachefn a Cadwaladr Richards o'r Gulf, Deerfield. Bu yntan farw yn mhen tair blyneddarddeg. Treuliodd hithau y gweddill o'i hoed os nad fel Anna yn y deml, eto mewn gweddian ac ymbillau ddydd a nos.

Yr oedd Mrs. Richards yn gymeriad pur hynod. Yr oedd ei deall yn fywlog iawn yn ofn yr Arglwydd. Gwyddai yr ysgrhyth lan o'i bleuenctyd. Yr oedd ganddi farn glir am foddwl Daw yn ei air. Yr oedd yn addysgladol iawn yn ei chyfeillach, o herwydd ei bod yn siarad crefydd mor naturiol ag yr ymddiddana dynion yn gyffredin am bethau y bywyd hwn. Nid oedd dim traferth arni dynu siarad am bethau y Beibl oblegid ynddynt hwy yr oedd ei holl hyfrydweh.

Hefyd yr oedd ei chof yn hynod afaelgar. Cefais bleser mawr lawer gwaith wrth ei chlywed yn adrodd pregethau a dywediadau Dr. George Lewis a'r Parch. Michael Jones, Llanuwchllyn, y rhai yn naturiol iawn, fel gwelndogion borau ei hoed, a ystyriai y dynion gorau adnabu erioed. Yr oedd eu delw hwy ar ei meddwl a'u haddysg wedi gwreiddio yn ddwfn yn ei chalon. Yr oedd llawer mwy o'r deall na'r theimlad yn ei chrefydd. Rhoddai fwy o bwys ar aduod na hymn, a boddlonid hi yn lawddach gan sylwedd na awn.

Und nid oedd hi yn un o'r rhai sydd yn coslo pob peth hen ac yn methu coslo dim diweddar, yn molli y pregethwy sydd wedi marw a suethu y rhai byw. Yr oedd Dr. Everett yn un o'r tri chedym cyntaf ganddi, yn uesaf am Dr. Lewis a Michael Jones. Ond yr oedd hi hefyd yn seolog iawn dros ei gwelndog pwy bynag fyddai. Ymbleserai mewn all adrodd y pregethau a glywai o Sabboth i Sabboth ac anogai bawb i gofio y pregethau a thrysori yr ysgrhythrau yn eu cof. Yr oedd yn enel pleser bob amser wrth wraudo pregethau, ac nid rhyfedd, oblegid yr oedd yn gwrando a'i holl egnl gan ymdrechus coslo a deall. Medrai pan dros bedwarugain oed adrodd mwy o'r bregeth na nemawr iawn o beth ieuanc. Gwyddai yn dda hefyd pa un a fyddai y bregeth yn gyson a'r hen athrawiaeth a ddisgid gan y tadau, ac a'r ysgrhythrau. Yr oedd yn onest a ddirlybryn wyneb ac er hyny yn dynur iawn. Yr oedd yn holl iawn o gyngbori a chyfarwyddo y bobi ieuaipe. Bu am flynyddau lawer yn athrawes lwyddianus iawn yn yr ysgol Sabbothol.

Yr oedd hi yn enwog mewn gweddil. Cymeraid ran yu y cyfarfod yn gynhoedus os ceisid ganddi,

ond yr oedd yn treulio llawer iawn o amser mewn gwedd ddirgel. Dywedaf wrthyf y tro diweddar y gwelais hi, nad oedd diwrnod yn myned heblio heb iddi weddio dros yr eglwys y perthynaf iddi a'r gweinidog, a'i bod hefyd yn cryn bob dydd ar Dduw am iddo fendithio ei holl weision oeddeut o'i wir auonind. Bu fyw i'r oedran teg o bedwar ugain a phedair, a disgynodd i'r bedd fel ysgafu o yd yn ei amser. Mae colled fawr am ei gweddian. Disgynodd mwy o yspryd gweddi ar erall.

Cwyual yn bur am i gau boen yn ei hochr, er ei bod yn mwynhan iechyd da yn gyffredin ac yn hynod fywiog o'i hoed. Yr oedd o ran corff a moddwl a'i dull o siarad y debycaf a welais erioed i'r Hybarch Williams o Lanwrtyd, yn hoeyw ar ei thraed, corff byr, crwn, meddwl cyflym a siarad yn bleser iddi.

Cafodd anwyd trwm tua dechreu y gauaf, yr hwn a lynnodd wrthi, ond gan ei bod o gyfansoddad cryf a meddwl penderfynol, bu angau yn hir cyn dwyn ei orchwyl i ben, ond o'r diwedd chwaledd y babell bridd dan arteilthau a leolion trymion, ac aeth bithau adref at y teulu am y rhai y siaradal mor fynyf ac mor anwyf. Bu farw dydd Sadwrn, Mawrth 20fed. Dydd Llun canlynol ymgasglodd tyfa luoosog ynghyd i'w hebrwng i'w chartref newydd yn mynwent Steuben. Gweinyddwyd yn yr angladd gan y Parchn Jas. Griffiths, R. G. Jones, Ulica, R. T. Evans, Remsen, ac E. R. Hughes, Warren, Ohio. Mae y bedd yn dyfod yn fwy naturiol a'r nefoedd yn fwy agos i'n teimlad pan mae y rhai a hoffem ar y ddaear yn myned yno. Cyullun da yw cael mynwent wrth gapel yn y wlad, mae yn help i rwymp yr ardal wrtho. Mae meddwl fod Dr. Everett a Jane Richards yn mynwent Steuben yn peri i mi deimlo yn gynnesach at y lle.

GWESYN.
HENRY P. JONES, WILLIAMSBURG, IOWA.

Ganwyd Mr. Jones yn 1812, yn ardal Penmyn-ydd, plwyf Steuben, Oneida Co., N. Y. Mab ydoedd i William ac Elizabeth P. Jones o'r lle uchod. Treuliodd y rhai forecaf o'i oes yn ardal ei enedig-igaeth. Yn y flwyddyn 1837 ymunodd mewn priodus a Miss Elizabeth Jones, merch ieuane grof-yddol; a sefydlasant yn y gynnyddogaeth i ddilyn amaethyddiaeth. Yn fuan wedi iddo briodi daeth ei fater trigwyddol i bwyso yn ddwy ar ei feddwl, ac yn amser diwygiad crefyddol nerthol a gogonedus oedd yn y cychhoedd y pryd hyny, cafodd yntau nerth i roddi ei hunan i Iesu Grist, ac ymunodd gyda'r Cynulleidfaoion, a bu ffyddlon hyd angau. Cafodd y frain fawr (fel y dywedaf) o elistedd tan weinidogaeth felus ac adeiladol y Parch. R. Everett, D. D., am flwyddau lawer. A'r athrawiaeth am y groes a glywodd ganddo ef oedd yn fwyd a diod iddo tra bu byw, ac y maent i'w dau heddyw yn eidd wleda ar y pethau o'r newydd yn nhf eu Tad.

Yn y flwyddyn 1853, aymudodd ef a'i deulu i Remsen, a cheir yno dystiolaeth o'i ffyddlondeb i'w broffes hyd y flwyddyn 1871; pryd y symudodd ef a'i deulu i Williamsburg, Iowa, ac yma bu yn seolog a defnyddiol fel aelod a swyddog yn yr eglwys hyd Chwef. 11, 1875; pryd y bu farw mewn llawn sierwydd gobalith am gael myned i mewn i lawenydd ei Arglwydd. Cafodd Mr. Jones gludd-edigaeth barchus, a chlyda yr lluosocaf yn yr ardal.

Gweinyddwyd gan y Parchn. E. J. Evans, R. T. Evans, J. R. Williams a T. Hughes (M. C.), a phregethodd y Parch. E. J. Evans y Sabboth canlynol ar yr achlysur i gynulleidfa luosog, y testyn 2 Tim. 4: 7, 8. Gadawodd Mr. Jones ar ei ol ei wrig ac wyth o blant mewn biraetha galar mawr. Barnwr y gwoddwon a Thad yr amddifaid fyddo yn nerth ac yn ymgeledd iddynt. "Coflidwrlaeth y cyflawn sydd fendigedig."

JOHN A. DAVIES, BEVIER, MO.

Ganwyd Mr. Davies yn Gwynfe, plwyf Llangadog, D. C. Enwau ei rieni oeddant David a Margaret Davies. Bu ei fam farw pan oedd efe yn ieuane iawn, ond y mae ei dad wedi ei croesi. A phan glywo am farwolaeth ei fab hwn dymunwn iddo allu dywed yd yn ngeliriau Eli, "Yr Arglwydd yw efe; gwnaed a fyddo da yn ei olwg." Daeth John A. Davies i'r wlad hon yn nghwmul ei chwaer a'i frawd yn nghyfraith a'u teulu sef David a Mary Watkins, a sefydlasant oll yn Bevier, Mo., tua chwe mlynedd yn ol. Tua dwy flynedd yn ol, aymudodd John i Braidwood, Ill., ac oddiyno i Frostburgh, Md., ond wedi blwyddyn ac wyth mla, gorffwyd ef oherwydd afiechyd i droi yn ol i'r lle hwn at ei berthynasau. Cafodd gau deulu ei chwaer bob ymgeledd yn eu gallu; ond er en holl gymorth hwy, a gallu meddygol, gwanhaw yr oedd bob dydd hyd Chwef. 18 pan bu farw yn 27 ml. oed.

Cafodd y frain o gymeryd lau yr addfwyn Iesu yn morau ei oes. Derbyniwyd ef gan y Parch. D. Jones, Hermon, (Gomer, Ohio, yn bresenol) a bu oddiar hyny hyd ei fedd yn flwr da i Iesu Grist.

Yr oedd yn tellyngu elu hedmygodd ar gyfrif amryw o rinweddau. Er mai corff eiddid oedd ganddo, yr oedd o dymor ariol a'i fwyneidd-dra well tynu sylw neillduol ei gydnyddion. Fel cyfaiil yr oedd yn gywir a charedig, ac iddo barchu gŵirioneddol gan ei luosog gyfeillion. Er gerwindeb yr hin ar ddydd ei gynhebrwng, daeth tyfa luosog i dalu y parch olaf i'w weddillion. Gweinyddwyd yn y tŷ gan y Parchn. Rees M. Evans a John Thomas; yna awd tua'r gladdfa yn cael eu blaenori gan yr Odyddion, o'r hon gyndelithas yr oedd ef yn aelod. Wrth y bedd gweinyddwyd yn ol dull cyffredin yr Odyddion, gan y Parch. John T. Evans. Nos Sabboth, Chwef. 28, traddodwyd ei bregeth angladdol gan yr ysgrifenydd, oddiwrth Heb. 2: 14, 15. Heddwch i'w lloch hyd ganlad yr udgorn mawr.

GEO. M. JONES.

OWEN OWENS.

Ebrill 4, yn 71 ml. oed, bu farw OWEN OWENS, Remsen, brawd i Mr. Morgan Owens. Ei afiechyd oedd diffyg treullid. Fe ddioddefodd ei gystudd yn bwyllig a dirwguch. Bu yn aelod yn eglwys y T. C. am dros ugain mlynedd. Yr oedd yn hynod o ffyddlon, ac uffudd i wneud a allai o blaid teyrnas y Gwaredwr, a byddai yn hyndod o ddlaesen am bawb. Yn y benill ganlynol y cyddial yn ei oriau olaf:

"O Iachawdwr pechaduriaid,
Sydd a'r gallu yn dy law,
Rho oleuni, hwyliam henaid
Dros y cefnfor garw draw,
Gad i'r wawr fod o fy wyneb,
Rho fy enaid llesg yn rhydd
Nos i'r henlwen ddisglaer godi,
Tywys i wrth y seren ddydd."

Daeth tyfa fawr i'w angludd, hebyrwydd ei weddillion i synwent Pencaeu. Pregethwyd gan y Parchn. D. M. Jones a Trogwy.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

BYWGRAFFYDDOL.

Adgof am y Parch. Ebenezer Salisbury,.....	161
Mrs. Gwen Hughes, Ebensburg, ...	163

ESBONIADOL.

Y seliau wedi eu hagoryd, ...	164
---------------------------------	-----

CREFYDDOL.

Y Parch. Robert Everett, D. D., ...	167
Swper yr Arglwydd, ...	171
Y Beibl ac anffyddiaeth yr oes, ...	172
Isaac yn myfyrto yn y maes, ...	173
Y pagan a'r Beibl, ...	174
Natur yr enaid, ...	175
Dymuniadau yr enaid, ...	175
Am bechaduriaid, ...	175

AMRYWIAETHOL.

Pabyddiaeth, ...	175
Ymadroddion detholedig, ...	178
Llith y llenor, ...	178
Adolygiadau, ...	179

BARDDONOL.

Marwgoffa y Parch. R. Everett, D. D., ...	183
---	-----

Mab y weddw o Nain, ...	182
Er cof am Owen J. Jones, ...	183
Y ddau yn y nef, ...	183
Anogaeth i redeg yr yrfa, ...	184
Penderfyniad y Cristion, ...	184
Gwrthrychau gobaith y Cristion, ...	184

HANESIAETH.

Glanlad y Parch. D. S. Davies yn Efrog New-ydd, ...	184
Gweddi yn Pittsburgh a'r atebiad yn Utica, ..	184
Cyfarfod chwarterol dehenbarth Ohio, ...	185
Ymadawlad ein gweinidog, ...	185
Ymadawlad gweinidog, ...	186
Ymadawlad gweinidog, ...	186
Ymadawlad gweinidog o Dawn, Mo., ...	186
Ganwyd, ...	187
Priodwyd, ...	187
Bu farw, ...	187
Tanau dlynystriol yn y coedwigoedd,—Y Black Hills,—Y Whiskey Ring,—Tan yn Oshkosh,—Ticonderoga, ...	191
Chwildroad yn Hayti,—Ffrainc a Germany,—Spain,—Colliad yr ager-long Schiller,—Y Canmlwyddiant,—Osceola,—H. W. Beecher, 192	
Manion, ...	192

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

R G Columbus Wis 2, a thros Dr W R H 2, T M Trenton N Y 2, W P T Penymynydd Steuben 2, H P J Remsen 2, W C C Utica 10, Mrs F Utica 4, Miss E O Bethel Remsen 12, J K R Deerfield trwy Parch W D W 9, Mrs J W J Camroden 6, W J New Cambria 10, O D G Steuben 4, D F J Emporia 1, J R O Randolph Wis 6, J C Waterloo N Y 2, Mrs D I Utica 6, R W P Steuben 4, Mrs R L Granville O 2, D E Newport 2.

[35] Diolchwn yn fawr i'n gohebwyr tirion am ysgrifenu mor ffyddlon i'r CENHADWR—yn enwedig y rhai a gyfansoddant y darnau byrion, bywiog. Os bydd yn fwy cyfeus, er mwyn atbed *postage*, i ysgrifenu ar ddau du y lleni, nid yw hyn o nemawr o wahaniaeth yn y swyddfa hon.

[36] *Postwyddfa Remsen, N. Y.*—Mae y swyddfa hon yn awr yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "*Post Office Orders*." Byddwn ddiolchgar, gan hyny, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn *Post Office Orders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyfleusdra mawr i ni.

[37] Bwriedir cyhoeddi cofiant Dr. Everett yn fuan. Teimlir yn ddiolchgar i bawb sydd a rhyw adgoñon am dano neu hen lythrau allant fod o gymorth i wneud ei hanes yn gyflawn—am anfon at Lewis Everett, Remsen, Oneida Co., N. Y.

CYFARFOD CHWARTEROL E. N.

Ar daer ddymuniad eglwys Nelson canlataodd eglwys Bethel iddynt gael y cyfarfod chwarterol mesaf, yr hwn a gynhelir ddyddiau Mercher ac Iau, Meh. 16, a 17. Bwriedir iddi fod yn gyfarfod hefyd i sefydlu y Parch. G. Jones yn weinidog iddynt; a chofied yr eglwys ei fod yn gyfarfod o flaen y Gymanfa.

ROBERT EVANS Ysg.

AT WEINIDOGION AC EGLWYSI CYMANFA GYNULLEIDFAOL DWYREINBARTH OHIO.

Bydded hysbys i chwi y cynelir y Gymanfa eleni yn Mineral Ridge, Trumbull Co., Ohio, Mehefin y 18, 19, 20, a'r 21ain, 1875, pryd y dysgwylir holl weinidogion y cylch yn nghyd a chrynrychiolwyr yr eglwys, i fod yn bresenol.

W. P. EDWARDS,

Mai 10fed, 1875.

Mineral Ridge.

AT EGLWYSI CYNULLEIDFAOL DEHEUBARTH OHIO.

Dymunwyf eich hysbysu fel eglwys i fod eglwys Pomeroy a Minersville yn barod i dderbyn y Gymanfa eleni, yn ol penderfyniad a wnaed yn y Gymanfa ddiweddar. Byddont hwy yn penodi yr amser i hyny ac yn gwneud hyny yn hysbys trwy y cyhoeddiadau yn brydlon. Wyf yr eiddoch dros y Gymanfa.

ISAAC C. HUGHES, Ysg.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL WISCONSIN.

Cynelir y Gymanfa hon eleni yn Oshkosh, Rosendale a Cambria. Dechreuir yn Oshkosh nos Sadwrn, Mehefin 5—a'r Sabboth dilynol trwy'r dydd.

Bydd cynhadledd yn Rosendale am ddau ddydd Llun, y 7ed, a phregethu y nos, a thrwy y dydd Mawrth canlynol.

Symudir i Cambria erbyn nos Fercher, y 9ed, a phregethis yno trwy y dydd Iau dilynol.

MORRIS E. DAVIES, Ysg.

TEIMLAD O ALAR AR OL Y DIWEDDAR BARCH. DR. EVERETT.

Mai 9fed traddodwyd pregeth goffadwriaethol ar ol y diweddar Barchedig Robert Everett, D. D., gan y Parch. W. D. Williams, Deerfield, yn nghapel Uchaf, Steuben, yn mhau un y bu y Dr. yn gweinidogaethu am ysbaid o 36 o flynyddau. Tynodd ei destyn oddiar Job 1 a rhan o'r 8 ad. "Nad oes gyffelyb iddo ar y ddaear." Rhoddodd Mr. Williams ddarluniad cywir iawn o'r Dr. fel dyn haelionus, tawel, addfwyn, gostyngedig, ac fel Cristion diddwyll, yn meddu ar rym duwioldeb,—dirwestwr trwyadl—golgydd craffus—ysgolhaig gwyech—a phregethwr nerthol, gafaalgwr ac efengylaidd.

Yn gymaint a bod yr Arglwydd wedi cymerid yr hynaws a'r anwyl Dr. Everett oddiwrth ei waith at ei wobwr—Pasiwyd y Penderfyniadau canlynol gan yr eglwys a'r gynulleidfa:

I. Ein bod yn teimlo ein bod wedi cael colled fawr yn marwolaeth ein parchus hen weinidog Dr. Everett yr hwn a'n gwasanaethodd mor ffyddlon am 36 o flynyddoedd. Ond yr ydym yn credu y fod ein colled ni yn enill mawr i'r nefoedd, oblegid yr oedd yn addfed iawn i fyned yno o'r llawer blwyddyn.

II. Ein bod mewn modd neillduol yn cydymdeimlo yn ddwys a theulu yr ymadawedig, yn enwedig a'r hen fam oedranus Mrs. Everett yn ei thralod a'i galar ar ol un a fu yn gydymaith mor ffyddlon iddi am cyhyd o amser. Gobeithio y caiff nerth i ymdawelu ac i sychu ymaith ei dagrau wrth gofio ei fod ef wedi myned i well gwlad, ac at gyfeillion mwy anwyl, ac i fwynhau o'r digonolrwydd llawenydd.

III. Ein bod i anfon copi o'r penderfyniadau uchod i'r tri newyddiadur Cymreig ynghyd a theulu yr ymadawedig.

Ydym ar ran yr eglwys,

E. R. HUGHES, *Gweinidog*.

RICH. W. PRICHARD,

JOHN R. GRIFFITHS,

W. W. THOMAS,

} *Diaconiaid*.

PRIODWYD,

Mai 10, 1875, yn Newark, Ohio, gan y Parch. John Cadwalader, Mr. JOHN C. JONES a Miss MARY E. REYNOLDS—y ddau yn drigianwyr y ddinas uchod.

Boed gwyneb Duw a'i gynnydd
Efo'r ddau drwy ddifyr ddydd.

J. CADWALADER.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 36. RHIF. 6.

MEHEFIN, 1875.

RHIF. OLL, 426.

Bywgraffyddol.

ADGOF AM Y PARCH. EBENEZER SALISBURY.

Cyfeiriwn sylw y darlennydd at wrthrych ein hadgof fel dyn, fel Cristion, ac fel pregethwr a gweludog yr efengyl.

1. Fel dyn. Nid ydym yn sicr am le ei enedig-aeth; ond yn y Bryndu, plwyf Gwyddelwern, swydd Feirionydd, G. C., y treuliodd fore ei oes. Enwan ei rieni oeddynt John a Mary Salisbury. Bu iddynt naw o blant. Nid ydym yn sicr pa un ai y trydydd ai y pedwerydd bleutyn ydoedd Ebenezer. Nid oedd ei rieni yn profesu crefydd y pryd hwn, er eu bod yn wrandawyr cyson. Felly ni chafodd ei ddwyn i fyny yn grefyddol, hyny yw ni chafodd ei fagu yn yr eglwys, fel y byddwn yn arfer dweyd. Nid ydym yn gwybod faint o addysg gyffredinol a gafodd; ond gwyddom ei fod wedi cael rhyw gymaint, o'r fath ag oedd i'w chael y pryd hwnw. Ond yr Ysgol Sabbathol oedd ei fam yn yr ystyr yma. Ar ei gliniau hi y magwyd ef. Yn yr athrofa hon y casglodd ei wybodaeth ysgryth-yrol a duwinyddol, heblaw trwy ei lafur personol. Nid ydym chwaith yn alluog i ddweyd pa fodd y treuliodd foreu ei oes. Ond ysgrifena ei chwaer, ei fod yn ofni yr Arglwydd o'i febyd, a'i fod yn hoff o ddarllen pan yn ieuanc, ac y byddai yn myned allan i weithio ar adegau er mwyn ennill arian i brynu llyfrau. Ar y ffarm gyda'i rieni y bu yn gweithio gan mwyaf, hyd ei fyuediad i'r ystad bri-odasol. Yr oedd o ran ffurf ei gorff yn lled dal ac esgŷrnog, gwallt coch cyrliog, gwynebpryd yn tu-eddu i fod yn hir; llygald gleision llawn siroldeb, yn cael eu cysgodi gan aellau ychydig yn drymion; trwyn dipyn yn hir, a genau digon o faint i ollwng allan gyflawnder o lals yn y modd mwyaf peraldd a soniarus. Yr oedd ganddo lals rhagorol, ac yr oedd wedi dysgu yr hen dôn Fethodistaidd i drwch y blewyn. Yr oedd o dymmer naturiol hynaws a sirol, a chyn belled ag yr oeddwn yn ei adnabod yn ddyn didwyll a diragrith, yr un fath y tu fewn a'r tu allan, ac yn ddyn a berchid fel y cyfryw gan bawb a'i hadwaenai.

Ymbriododd a'i wraig gyntaf yn y fl. 1837. Bu y wraig hon farw yn mhen tua dwy flynedd. Symdodd i America yn y fl. 1846, a chartrefodd yn Utica. Ar y 30ain o Awst, 1847, ail briododd gyda Miss Elizabeth Jones, merch i Mr. David Jones a'i briod o Smith Hill, Deerfield, y pryd hwnw, ond yn awr o Utica. Bu iddynt bedwar o blant, ond nid oes ond dau yn fyw, sef mab a merch, i gyd-alaru a'u hanwyl fau ar ei ol. Symdodd ar ol priodi i Waterville i fyw, a symudodd amryw weithiau yn

nghorff y 23ain mlynedd y bu yn byw yn sir Onet-da. Ond y symudlad diweddaf ydoedd i York Center, swydd Iowa, talaeth Iowa.

Gweithiodd yn galed fel amaethwr ar hyd ei oes, yn neillduol ar adegau, er enill bywiolaeth gysur-us iddo ei hun a'i deulu, a hyny yn ngwyneb llawer o anfantelion. Bendithiodd yr Arglwydd ei lafur er cyraedd yr amcan yna; ond nid oedd ganddo ryw lawer wrth gefn erbyn y dydd drwg, ond yr oedd ganddo ychydig: a'i amcan yn symud i'r Gorllewin ydoedd cael cartref iddo ei hun a'i deulu erbyn henalnt a phenllwydni. A llwyddodd yn ei amcan yn hyn, ac y mae yn fendith fawr i'w deulu, yn neillduol ei wraig, fod ganddi gartref a gobalith am ei chynhallaeth yn y dyfodol. Ond gadawn ef fel dyn, a'i amgylchiadau tymorol, yn y fan yna, ac edrychwn arno.

2. Fel Cristion. Ymunodd a chrefydd gyda'r Trefnyddion Calfnaidd yn Gwyddelwern, sir Feirionydd, pan tua 18 oed. Nis gallwn ddweyd ond ychydig am amgylchiadau ei argyhoeddiad a'i ddy-chweliad at Dduw. Ond y mae ei fywyd am 46 mlynedd yn brawf dlamheuol o wirionedd ei gref-ydd i bob dyn oedd yn ei adnabod ef. Yr oedd yn Israellad yn wir, yn yr hwn nid oedd twyll. Y mae yn ymddangos ei fod yn teimlo ar ddechreu ei yrfa grefyddol, fod ganddo rywbeth i'w wneud gyda chrefydd a thros ei Dduw. Ar ei fynedlad i winllan ei Arglwydd, teimlodd mael ei ddyledswydd a'i fraint ydoedd gweithio yn y winllan, ac nid segura, ac oddiar y teimlad yna ymgylfwynodd yn was i Dduw, ac ymaffodd yn ei waith fel y cyfryw yn ddioedi. Gallwn feddwl nad oes dim byd yn rhyfedd ac annaturiol yn hyny, er o bosibl y gall dynlon pengam, phariseaidd a gorhunanol, gymer-yd mantais ar hyn i amheu cywirdeb amcan dyn-ion ieuaine, ac i'w condemnio fel dynlon balch a hunangelsiol. Nid ydym am haeru nad oes perygl i ddynion ieuaine fyned i winllan Crist oddiar gau ddybenion, ac nad oes llawer yn ymaffyd yn nyled-awyddau crefydd oddlar falcder a hunangals. Ond hyn ydym yn ei honi, fod rhyddhad pechadur oddiwrth bechod, a'i wneud yn was i Dduw, yn ddau wirionedd sydd yn dal cysylltind unwahanol a'u gilydd: nis gellir bod yn feddianol ar y nall, heb dderbyn y llall hefyd. Y mae pob pechadur sydd yn cael ei ryddhau oddiwrth bechod, yn cael ei wneud yn was i Dduw, ac un o'r elfennau sydd yn cyfansoddi y gwneud yna ydyw hunan-ymgyf-lwyniad y person a ryddheir i wasanaeth ei Ar-glwydd. Ni fyddai yn anfuddiol i grefyddwyr di-odol a phenydd yr oes hon roddi mwy o sylw i'r gwirionedd yna. Ond modd bynag, fel hyn y bu gyda'n brawd ymadawedig, rhoddodd ei hun yn was i Dduw, ac ymaffodd yn ei waith ar unwaith.

Ymaffodd yn ei ddyledswyddau personol, a bu yn ffyddlawn yn y cyflawniad o honiyn ar hyd ei oes. Efe oedd y cyntaf o'r teulu a ymunodd a chrefydd, a chododd y ddyledswydd denlunidd i fyny yn un-fongyrcchol, a pharhaodd yn y teulu tra bu y teulu gyda'u gilydd. Yr un modd gyda'i ddyledswyddau cymdeithasol. Gwelthiodd yn egniol o blaidd llywyddiant teyrnas Crist gyda'r cyfarfodydd gwaelto, yr Ysgol Sabbothol, a'r Gymdeithas Ddirwestol, ac nid am dymor, ond parhaodd felly ar hyd ei oes yn ol y gallu a roddes yr Arglwydd iddo. Yr oedd cariad Duw wedi ei dywallt ar led yn ei galon. Y cariad hwn oedd yn egwyddor gymhelladl yn nghyflawniad ei holl ddyledswyddau. Oddiar yr egwyddor hon yr oedd ei fanlyrwydd gyda chrefydd yn tarddu, a'i ffyddlondeb gyda holl ddyledswyddau crefydd, a'i ofal am burdeb crefydd, a'i frwdfrydedd dros lwyddiant yr efengyl ac achublaeth y byd. O bosibl na allasai fod yn fwy doeth yn ngweithiad allan yr egwyddor yna, ar rai adegau; ond yr oedd yn Gristion cywir a diragrith. Nid ydoedd yn berffaith. Yr oedd gwendldau yn perthyn iddo yntau, fel pawb eraill. Ond yr ydym yn credu ei fod yn berffaith heddyw.

8. Fel pregethwr agweindog yrefengyl. Yr oedd ysbryd pregethu wedi ei feddiannu, gorff ac enaid, ar ei gychwyniad gyda chrefydd. Yr adgof cyntaf bron sydd genym am dano, ydyw yn pregethu. Yr oedd hyn flynyddoedd cyn ei alw yn ol trefn y Trefnyddion Calfnaidd i'r awydd. Ac nid oedd dim yn afreolaidd yn hyn; canys trwy gymhelladl ei frodyr a chanlatiad yr eglwys yr oedd yn gwneud hyn, a gallwn ni feddwl nad oedd eisiau gwell na chryfach awdurdod na hyn. Canys pa llys uwch a mwy ei awdurdod sydd yn y byd crefyddol na'r eglwys? Ond yn y wlad hon y galwyd ef ac y gwnaed ef yn bregethwr rheolaidd yn ol trefn yr Hen Gorff, a hyn yn y fl. 1852. Yr oedd yn byw ar y pryd yn Paris Hill, ac yn aelod yn Eglwys y T. C. yn Utica. Am y 6 blynedd cyntaf ar ol dechreu pregethu, yr oedd yn gorffod gweithio ar hyd yr wythnos, naill ai ar ei ffarm ei hun neu wrth y dydd, er cynnal ei deulu, a'r Sabbothau yn myned o amgylch y gwahanol ardaloedd i gyhoeddi Crist yn Geidwad i bechaduriaid. Bu yn ffyddlawn am y tymor hwn i lanw ei gyhoeddhdan, yn ngwyneb llawer iawn o anfanteision.

Yn y fl. 1858, cafodd alwad gan Eglwys Pen-y-gralg a French Road i gymeryd eu gofal fel bugail, a'r hyn y cydsyniodd. Ac yn y Gymanfa yn Utica yn mis Medi o'r un flwyddyn, ordelniwyd ef i gyflawn walch y weinidogaeth. Parhaodd ei gysylltiad a'r eglwys uchod am 6 blynedd. Bu yn ffyddlawn ac ymdrechgar, ac yr oedd ei lafur yn hynod gymeradwy gan yr eglwys a'r ardaloedd yn gyffredinol. Bu yn byw yn Mhen-y-gralg am 4 blynedd drachefn, gan bregethu a gwneud ei oreu gyda'r achos yn yr eglwys uchod a manau eraill.

Ond yn mis Mawrth, 1869, symudodd i York Center, Iowa Co., Iowa, fel y crybwyllwyd. Parhaodd yn ei ffyddlondeb gyda'r achos crefyddol yn ei gartref newydd, a bu, mewn cysylltiad a'i frodyr, yn llwyddianus i sefydlu eglwys yn y lle, i adailad capel, a thaliu am dano. A bu yn ffyddlon er holl anfanteision cartref newydd, mewn gwlad newydd, i bregethu yr efengyl iddynt a'r ardaloedd cychynol, bob Sabboth, gyda chymeraidwyaeth mawr gan y cyffredinolrwydd. Fel hyn y treuliodd

y 6 blynedd olaf o'i oes. Cafodd nerth i fod yn ffyddlawn hyd angau, ac yn awr y mae wedi myned i mewn i lawenydd ei Arglwydd i orphwys oddiwrth ei lafur.

Ni byddai o unrhyw fudd, pe baem yn gallu, i dynu darlun o hono fel pregethwr. Ond gallwn ddweyd hyn, nad ydoedd yn bregethwr mawr. Nid oedd yn ddigon dwn ei syniadau, a gwreiddiol ei ddrychfeddyliau, i fod yn bregethwr mawr, yn ol y syniad cyffredin am bregethwr mawr. Ond yr oedd yn bregethwr cymeradwy iawn yn ngolwg ei wrandawr. O bosibl nad oedd ei syniadau bob amser mor gywir ag y buasai yn ddymunol, ac nad oedd cyfansoddiad ei bregethau a'r traddodiad o honiyn mor drefnus a rheolaidd ag y buasai yn dda eu bod, ond er y cwbl efe oedd pregethwr y bobl. Yr oedd ei amcan bob amser yn gywir, ac yntau a'i holl nerth yn ceisio cyraedd yr amcan hwnnw. Ac yr oedd y bobl yn deall hyn, ac efe oedd eu dyn. Nid oedd ond ychydig o weinidogion yn perthyn i Gymanfa Efrog Newydd a gasglai fwy o bobl i wrando nag ef. Yr oedd y derbyniad croesawgar, a'r caredigrwydd a dderbyniodd ar ei ymweliad a'i hen gyfeillion yn sir Oneida yn egluro ei safle fel weinidog yr Efengyl yn ngolwg y wlad yn llawer cryfach na dim a allwn ni ddweyd, ac y mae yn ddiamau genym fod yr Arglwydd wedi bendithio ei lafur i fod yn adelladeth i'r eglwys ac yn achublaeth i lawer o bechaduriaid.

Yn mis Ionawr, 1874, cafodd ef a'i anwyl briod ar eu meddyliau i roddi ymweliad a'u perthynasau a'u cyfeillion yn sir Oneida a'r amgylchoedd, ac felly y bu, a chafodd y derbyniad mwyaf cynes a charadig, fel y crybwyllwyd. Yr oedd yn edrych yn llawer gwell a chryfach nag yr oeddym yn dysgwyl. Nid oedd neb yn meddwl mai dyfod yno i farw yr ydoedd. Ond felly y bu. Pregethodd 30 o weithiau, ac yn Holland Patent, Chwefror 15, y pregethodd ei bregeth olaf. Yr oedd wedi addaw pregethu yno y Sabboth canlynol, ond yr oedd ei gyhoeddhdad mewn gwlad arall y Sabboth hwnnw. Dydd Llun, yr 16, daeth i Utica i dy ei dad-ynghyfraith, lle yr oedd ei anwyl wrail, i barotol i ddychwelyd adref i Iowa. Yr oedd yn teimlo yn wan a blinedig; ond nid oedd ef ei hun na neb arall yn meddwl fod ei amser mor agos i'r terfyn. Bu fel hyn hyd ddydd Iau, pryd y galwyd am feddyg, a dywedodd y meddyg nad oedd perygl, y byddai yn well yn mhen diwrnod neu ddau—ac felly y bu! Rhwng 4 a 5 o'r gloch, bore Sadwrn, hunodd yn yr Iesu. Bu farw y gwas hwn i Grist mewn tangnefedd heb yn wybod i neb. *Stipiodd* trwy afon angau heb gynhyrfu dim ar ei dwr, na dweyd gair wrth neb. Rhoddes lam o'r dddear i'r nefoedd mor ddletaw a thawel fel na wyddai ei wrail oedd yn gorwedd wrth ei ochr ddim am yr amgylchiad nes yr oedd wedi myned. Efe a aeth mewn tangnefedd i dangnefedd tragwyddol.

Yr oedd rhyw gysylltiad neillduol rhwng ein brawd ag Utica. Pan ymfudodd i'r wlad hon, yn Utica y gwnaeth ei gartref. Yn Utica y priododd, yn Utica y galwyd ef i bregethu, yn Utica yr ordelniwyd ef i gyflawn walch y weinidogaeth, a daeth o'r Gorllewin i Utica i farw! ac yn *Forest Hill Cemetery*, ger Utica, y dodwyd ei gorff i orphwys hyd y bore y bydd yr adgorn yn canu, pryd y daw i fyny o'r bedd yn gyffelyb i gorff gogoneddus ei Waradwr. Cafodd gladdedigaeth anrhy-

deddus. Daeth amryw o'i ben, frodyr yn y weln-
ldogaeth o bob enwad, a llawys o fluenoriaid o
wahanol eglwys, i gymeryd rhan yn ngweinydd-
lad y gymwynas olaf iddo. Cymerwyd rhan yn
y gwasanaeth crefyddol gan yr ysgrifenydd a'r
Parchn. Thomas Jenkins a James Jarrett.

Nid oes genym wrth derfynu ond cyflwyno ei
weddwa'i blant i ofal Duw, Tad yr amddifald a
Barnwr y gweddwon, gan ddymunio i'w lwch gael
heddwch

"I gysgu hun yn dawel
Dros enyd yn y grafel,
Nes dattod trefn y rhod."

R. ISAAC.

MRS. GWEN HUGHES, EBENSBURG, PA.

(Terfyniad.)

FEL CYMYDGOES.

Nid ydoedd yn hoff o rodio o amgylch o dŷ i dŷ.
Yr ydoedd yn ystyried mai ei dyledswydd ydoedd
"gwarchod gartref yn dda." Ond pan y byddai
amgylchiadau yn galw arni i ymweld a'i chym-
ydogion, byddai yn ufuddhan, ac nid oedd berygl
yn amser iddi drugwyddo y naill, na chlwyfo
teimlad y llall. I'r lle y derbynid hi *unwaith*,
byddai pawb yno yn barod i'w derbyn hi drachefu.
Yr oedd yn feddianol ar ddigon o ras a doethlueb
i wybod "pa le i lefaru, pa fodd i lefaru, pa bryd i
lefaru, a pha beth i lefaru." Yr oedd yn gymydog-
es hynod o heddychol. Gellir dweyd ei bod yn
hynod o siriol a charedig i bawb, ac yn barchus o
bawb, a phawb yn hynod barchus o honi hithau.
Ni chlywais am neb erioed yn gallu ei chyhuddo o
"enllib," "athrod," na "gwrachlaidd chwedlau."
Buom yn siarad a'i chymydogion am dani, ac y
mae iddi air da ganddynt. Buom yn gofyn medd-
wl profesywyr am dani, ac y mae iddi "air da"
ganddynt. Buom yn gofyn barn y byd am dani, ac
y mae iddi "air da" ganddynt. "Benyw yn ofni
yr Arglwydd, hi a gaiff glod." Hi a gaiff glod wrth
fyw, a chlod mewn cofadwriaeth barchus wedi
marw. Felly yr oedd y chwaer hon. Yr oedd iddi
"air da gan bawb, a chan y gwirionedd ei hun."
Nid ydym yn ei hystyried yn *berffaith*. "Canys
mewn llawer o bethau yr ydym ni bawb yn llithro."
Ond os barnwn hi wrth ei gweithredoedd, y mae yn
haeddu clod. Yr oedd ei gweithredoedd yn ei chan-
mol. Y ffrwyth sydd yn dangos pa beth yw y pren,
a gweithredoedd a esbonia efwyddorion y galon.

FEL AELOD EGLWYSIG.

Ymunodd i chrefydd fel y nodasom o'r blaen,
pan ydoedd oddeutu 25 mlwydd oed, a chafodd y
faint o fyned i'r bedd heb roddi clwyf i achos Duw
erioed. Yr oedd yn ystyried mai ei dyledswydd fel
aelod o eglwys Dduw oedd cymeryd y Beibl fel
rheol i fyw wrtho. Byddai yn dwyn ei hymddyg-
lad "at y gyfraith, ac at y dystiolaeth," ac yn ym-
drechu dweyd a gwned yn ol y gair hwn. Bydd-
ai yn hoff lawn o ddarlenn. Mynych y gwelwyd y
Beibl yn agored o'i blaen ar y bwrdd, tra y cyf-
lawnai aml i orchwyl yn y teulu; ac nid y Beibl
yn unig a ddarlennai, ond yr oedd yn darllen llawer
ar amryw o lyfrau da eraill; ond y Beibl ydoedd
ei phrif lyfr. Yr oedd y Gair ganddi yn *fyneffys* i
ochei fyrrd pechod ac annuwioldod. Yr oedd yn
cymeryd y Gair yn llusern i'w thraed, ac yn llew-
yrrh i'w llywbrau—yn eifl at ei llygaid, a mneddyg-
lithaeth at ei chlwyf—ac fel dail pren y bywyd yn

luchan ei hysb yd cystuddiedig yn aml. Ac nid yn
nnig yr oedd yn darllen y Gair, ond byddai yn my-
fyrio llawer ar y Gair. Ar ol darllen byddai yn
ymdrechu "cadw y pethau hyn oll, gan eu hystyr-
ied yn ei chalon." Yr oedd myfyrdod yn fegin i'w
serechladau. "Tra yn myfyrio enynodd tân" lawer
pryd nes iddi "lefaru a'i thafod" yn gynhes am
garlad Duw. Byw yn ol y Gair oedd dymuniad ei
benald, ac ymdrech ei bywyd.

Yr oedd hwyf yn haelionus at grefydd. Byddai
yn cyfrannu bob amser o gydwybod at achosion
crefyddol. Yr oedd ganddi ddigon o ras ac anrhyd-
edd i adael achos y Gwarddwri i deimlo yn *ola* oddi-
wrth bob amgylchiad. Y mae rhai i'w cael a ad-
awant grefydd i deimlo yn *mlaenaf*. Poerant am
ei phen a'u cyfraniadau bach ar hyd eu hoed, a
phan ddel awr o gyfyngder arnynt, dodant hi i
fyny i'w chroesoello. Ond rid felly hon. Yr
oedd achos crefydd yn cael lle agos at ei chalon.
Yr oedd yn ystyried crefydd fel baban yn ei theulu,
a bod elisiau gofal mewn trefn i'w chadw yn fyw.
Nid yn unig yr oedd yn barod i gyfrannu yn ol ei
gallu at gynnal crefydd yn y gymdeithas y perthynai
iddi, ond hefyd yr oedd ei llaw a'i chalon yn agor-
ed at bob cymdeithas a sefydlid dalonius. Ni
byddai byth yn dweyd wrth yr achos crefyddol,
"Dos mewn heddwch, ymdwymna, ac ymddigona;
eto heb roddi iddi" yn ol ei gallu yr hyn fyddai
yn angenrheidiol. Nid ydoedd dim yn ormod gan-
ddi ei wneud dros Grist a'i achos. "Yr hyn a all-
odd hon hi a'i gwneuth."

Yr oedd yn un ffyddlon i foddion gras. Anfynych
y gwelid ei lle yn wag yn nhŷ Dduw ar *foreu* Sab-
both. Byddai yn gwneud ymdrech i beidio "es-
geuluso ei chydgyfnallid ei hunan." Nid ydym
yn gwybod iddi erioed esgeuluso yn wirfoddol,
"megys y mae arfer rhai." Nid oedd ei chrefydd
yn ddarostyngedig i amgylchiadau, ond amgylchi-
ladau i'w chrefydd. Ni fyddai byth yn gofyn cen-
ad y byd i fyned i dy yr Arglwydd. Gwir bod yn
anhawdd iddi fyned i'r moddion yn aml, am ei bod
yn byw dros dair milldir o Ebsenburg, Ond or
maint yr anfantelion, a gerwindeb y ffordd, gwel-
wyd ei phriod a hithau lawer gwaith yn myned a'r
plant bach ar eu cefnau, a byddent yn sier o fod
yno mewn pryd. Ond wedi dyfod yn alluog, a
thalu i bawb eu dyledion, prynasant gerbyd o bwr-
pas er hwyllusod iddynt hwy a'r plant i fyned i
foddion gras. Byddai yn aberthu llawer er mwyn
myned i foddion gras. Yr oedd yn ystyried mai
ei dyledswydd fel aelod eglwysig ydoedd bod yn
mhob cyfarfod crefyddol os byddai modd iddi. Yr
oedd yn cydnabod hefyd nad oedd bod yn y modd-
ion yn ddigon. Gwyddai mai un peth oedd myned
i gysegr Duw, ac mai peth arall ydoedd myned at
Dduw yn ei gysegr. Byddai yn ymarfer a moddion
gras mewn trefn i gyrhaedd y dyben gogoneddus
mewn golwg, sef cael gafael ar "Dduw pob gras"
yuddynt. Ac wrth ymarfer a moddion gras, caf-
odd "ras yn gymhorth cyfamserol" trwyddynt.

Yr oedd yn barochus iawn o weinidogion yr efigyl.
Nid ydoedd yn un o'r rhai hyn fyddai yn arfer
bwrw llysnafedd dirmygus ar gymoriadau gweision
y Duw Goruchaf, ac yn eu gosod yn nód i dafodau
colynog, dwylaw gwaedlyd, a thraed budron gwe-
hillion dynoliaeth. Y mae aml i "weinidog da i
Iesu Grist" wedi cyfarfod i llawer o'r dosbarth
yma yn yr yrfa weinidogaethol, a chafodd rhai fwy

o offdlau oddiwrthyt nag a gafodd Moses oddiwrth awynwyr yr Aifft, ac na Paul oddiwrth y llances yr oedd gauddi ysbyrd dewiniaeth. Yr oedd gwrthrych ein cofant yn un o gyfeillion caion y weinidogaeth a gweinidogion yr efigyl. Yr oedd yn holl iawn o'r weinidogaeth sefydlog, ac yn barchus iawn o'i gweinidog. Os dygwyddu rhywun fod yn yr eglwys am dangos ei hun, trwy feio y weinidogaeth a'r gweinidog, byddai yn sicr o wrthwynebu hwnw, ac amdaiffyn y gweinidog. Yr oedd yn credu mai y weinidogaeth sefydlog, fel yr arferir hi gan yr Annibynwyr, oedd yr agosaf at reol fawr y Testament Newydd. Nid ydoedd ei chlustiau yn merwino am glywed y dyn hwn a'r pregethwr arall, ond medrai ymborthi ar ddidwyl laeth y gair o enau y rhai mwyaf cartrefol, yn llawn cystal a neb dyeithrol. Yr oedd yn mwynhau pregeth Gynraeg a digou o Grist yuddi fel un "yn cael ysglyfieth lawer." Yr oedd ei dull wrth wrando yr efigyl yn siirioli calon y pregethwr, ac yn rhoddi cymorth iddo lefaru. Nid peth anghyffredin fyddai ei gweld hi a'i "phen yn ddyfroedd a'i llygaid yn ffynonau o ddagrau," pan y byddai eraill yn ymddangos yn ddigon dideimlad yn ei hynyl. Ddau genyf fod llawer a goffant am ei dull o symud ac ysgwyd ei gwefusau wrth wrando yr efigyl. Buom yn meddwl am Hannah, gwraig Eleanah, wrth edrych arni yn y moddion, ac ni all- em lai na "dal sylw ar ei genau hi," o herwydd byddwn yn credu ei bod "yn llefaru yn ei chalon, yn unig ei gwefusau a symudent, a'i llais ni chlywid." Ond bellach nis gwelwn hi mwy mewn unrhyw gyfarfod ar y ddaear, i siirioli ein calon a chynnal ein breichiau. Cyfoded yr Arglwydd lawer tebyg iddi eto, i fod yn ogoniant i'w enw, ac yn aurtyddedd i grefydd. Yr hyn a allodd hon hi a'i gwnaeth. Mae ei "henw da yn well na'r enaib gwerthfawr, a dydd ei marwolaeth yn well na dydd ei gonedigaeth. Fel y bu y wraig rinweddol hon fyw, felly y bu farw. Yr oedd yn gref pan yn rhywau i symud—yn wresog yn yr ysbyrd pan oedd ei gwaed yn fferu yn ei gwythlenau—ac yn buddugoliaethu pan yn cael ei gorchfygu gan angau, yr hwn a ymaffodd ynddi o ddifrif yn ei dyddian diweddaf. Ac er ymdrech cyfeillion a pherthynasau, a dyfais y meddyg, ei benaid a ymadawodd a hi boreu Sabbath, Gorphenaf 19, 1874, pan yn 64 ml. oed. Ni chafodd fawr o hamdden gan ei phoen i ddweyd ond ychydig o'i themlad wrth wynebu "glyn cysgod angau," ac nid oedd angen am hyn, o herwydd yr oedd wedi dweyd digou yn ei bywyd i argyhoeddi pawb a'i hadwaenai fod marw yn sicr o droi yn eiw iddi. Y mae yn wir fod colled ei phriod a'i phlant yn fawr drwy ei marwolaeth, ond y mae y sail gadarn sydd ganddynt i gred ei bod wedi "huno yn yr Iesu" yn foddion i gymedroli llawer ar eu tristwch a'u galar. Y dydd Llun canlynol i'w marwolaeth, nid oedd ond ychydig o fewn cylech ei chydabyddiaeth na ddaethant yn nghyd i weini y gymwynas olaf iddi trwy hebrwng ei gwydddillion marwol i'r bedd, lle "nad oes na gwaith, na dychymyg, na gwybodaeth, na doethineb." Gweinyddwyd yn y ty, ac wrth y bedd, gan y Parchn. J. G. Thomas, North Ebensburgh, yn Sacsoneg, a J. Hughes (T. C.) a D. D. Thomas, Ebensburgh, yn Gymraeg. Yr oedd yr orymdaith yn anafarol o fawr o'r ty i'r gladdfa. Rhoddwyd ei chorff i orpwys yn dawel yn mynwent Ebens-

burgh, mewn gwir ddiogel obaith am adgyfodiad gwell y bore mawr a ddaw. Da oedd genym wel- ed wrth basio y fynwent y dydd o'r blaen BED- PAEN mor ardderchog ar fan ei gorphwysfa. Boed beddweh i lweh ein chwaer; a chyflawned yr Ar- glwydd ei addewid i'r teulu yn eu tristwch a'u galar ar ol y priod a'r fam. Hyn ydyw gwir ddy- muniad yr ysgrifenydd. E. W. JONES.

Gabonniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD,

LLYFR Y DATGUDDIAD

YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.,

Athraw yn Ngholog Duwinyddol Bangor, Maine.

PARHAD O BENNOB V.

Agoryd y Seliau. Datguddiad penmod vi.

Y Bedwaredd Sêl.

"A phan agorodd efe y bedwaredd sêl, mi a glywais lais y pedwerydd creadur byw yn dy- wedyd, Tyred ag gwel. Ac mi a edrychais ac wele farch gwelw-las: ac enw yr hwn oedd yn eistedd arno oedd Marwolaeth; ac yr oedd Uffern yn canlyn gydag ef. A rhoddwyd iddynt awdur- dod ar y bedwaredd ran o'r ddaear, i ladd & chleddyf, ac â newyn, ac â marwolaeth, ac â bwystfilod y ddaear." (Dat. vi. 7, 8.)

Y mae yn anhawdd camsynied cynwysiad yr arwydd arwydus yma. Yma yr oedd "march gwelw-las" gydag eilun Marwolaeth yn eistedd- edig arno. Gwelw-las yw addasair cyffredin marwolaeth—*pallidam mortem* a ddywed y beirdd. Ac yr oedd Uffern (*hades*) yn canlyn gydag ef. Hades, yn y Beibl, a arwydda naill ai y bedd, neu le cospedigaeth ddyfodol yr an- nuwio. Nid yw byth yn cael ei ddefnyddio yn yr Ysgrhythrau i arwyddo gorphwysfan y meir- won sanctaidd. Yr annuwiolion, ac nid y cyf- iawnion, yw y rhai sydd i gael eu troi i *shad* (*hades*), (Salu ix. 17.) "A rhoddwyd iddynt (marwolaeth a *hades*) awdurdod ar y bedwerydd ran o'r ddaear"—daear Rhufain—"i ladd & chleddyf, ac â newyn, ac â marwolaeth," h. y. & haint, yr hwn a ddefnyddir yn fynych yn yr Ysgrhythr yn gyfystyr â marwolaeth—"ac â bwystfilod y ddaear." Yr y prophwydi Hebre- aidd gelwir y rhai yma yn ddrygfarn Duw. "Canys fel hyn y dywed yr Arglwydd Dduw: Pa faint mwy pan anfonwyf fy *mhednir drygffarn*, cleddyf, a newyn, a bwystfil niweidiol, a haint, ar Jerusalem, i dori ymaith o honi ddyn ac au- ifail?" (Ezec. xiv. 21.) Yr holl arddangosiad yma sydd yn un o ddinystr a marwolaeth, yn dyfod, nid yn unig (fel yn y seliau blaenorol) drwy newyn a rhyfel, ond hefyd drwy haint, a bwystfilod y ddaear. Ni a gawn weled sut y cyflawnwyd y rhagfynegiad.

Yr oedd Septimus Severus ar yr oredd yn nechreu y drydedd gaariff, ac a deyrnasodd hyd

y flwyddyn 211. Tra parhaodd y triugain mlynedd nesaf, yr oedd yr ymherodraeth mewn cynhwrf a chwyldroad parhaus. Nid oedd llai na thiugain gorfnwr am yr orsedd, ac esgynodd mwy nag ugain hi yn weithredol—amryw o'r rhai, megys Caracalla, Macrinus, Heliogabalus, a Maximin, oeddent yn mysig y drygionusaf o ddynoliaeth. Rhoddodd yr ymranladau mewnol ymaddewrder i elynion Rhufain, yn neillduol i'r Persiaid a'r barbariaid gogleddol, oblegid yn y cyfnod yma yr ydym yn clywed gyntaf am y Gothiaid, fel yn tori i fewn i diriogaethau Rhufain. Valerian, hefyd, erlidiwr y Cristionogion, a gymerwyd yn garcharor gan Sapor, brenin Persia, ac efe a ymddygodd ato gyda chrenlondeb mawr hyd ei farwolaeth.

Flynodd prinder ymborth a newyn, canlyniadau cyffredin rhyfeloedd, a mwy neillduol rhyfeloedd cartrefol, hyd nes cyrhaedd helaethder peryglus. Crybwyllir y pethau yma gan Dionysius o Alexandria, a chan Cyprian esgob Carthage. Dywed Dionysius, pan yn siarad am eriedigaeth Decian, "Wedi y pethau hyn daeth newyn a rhyfeloedd arnom." Sylwa Cyprian, yn ei Ddiheuraid dros y Cristionogion, ar ryfeloedd a newyn parhaus yr amseroedd yma. Fel arferol cyhuddid y Cristionogion o achosi y pethau yma. Llefai yr offeiriad, "Y mae'r duwiau yn eiddigedus o herwydd fod eu halloran yn cael eu gadael; am hyn daeth arnom y caledi yma." Deil Cyprian i'r gwrthwyneb, fod y trallodion yma, y rhai a ragfynegydd yn flaenorol, wedi dyfod ar y byd, nid o herwydd fod y Cristionogion yn gwrthod eilunaddoliaeth Rhufain, ond o herwydd fod y Rhufeiniaid yn gwrthod addoliad y gwir Dduw ac yn erlid ei bobl.

Y farn neillduol a ddangosir yn y rhagfyneglad o'n blaen ydyw *haint*—cydymaith arferol newyn a rhyfel. A chrybwyllir hyn yn neillduol gan haneswyr henafol. Dywed Zonaras, "yn rheyrnasiad Gallus a Volusian, aflonyddwyd y tiriogaethau â phla, yn dechreu yn Ethiopia, yn ymledu drwy yr holl ddwyrain a'r gorllewin, yn diaystrio cyfaneddwy'r llawer dinas, ac yn parhau am bymtheg mlynedd." Cymer Zosimus sylw o'r un adfyd: "Pan derfysgai rhyfel yn mhob parth, ymledodd haint drwy y trefydd a'r pentrefydd, gan ddinystrio y gweddill o ddynoliaeth. Galanastra mor fawr ni ddigwyddodd erioed o'r blaen." Hefyd dywed Eutropius, "nad oedd teyrnasiad Gallus a Volusian ond cofadwriaeth am haint a chlefydau blinion."

Am yr haint anghydnarol yma, rhydd Gibbon y cyfrif a ganlyn: "Canlynir newyn fynychaf gan glefydau heintus; effaith prinder a bwyd afachus. Modd bynag, rhaid fod achosion eraill wedi cyfranu at y pla ffyrnig, yr llyn o'r flwyddyn 250 hyd y flwyddyn 265, a derfygodd heb aflonyddiad yn mhob tiriogaeth, pob dinas, ac o'r braidd pob teulu yn yr ymherodraeth

Rufeinig. Yn ystod rhaean e'r amser yma bu farw pum mil o bersonau yn ddyddiol yn Rhufain; a llawer o drefydd ag oeddnt wedi osgoi dwylaw y barbariaid a ddiblogwyd yn hollol."

Am ddifrodiadau bwystfilod yn ystod yr amser pruddaidd yma gwneir sylw neillduol gan Arnobius. O fewn blwyddyn wedi marwolaeth Gallienus gwnaethant eu hymddangosiad mewn llawer talaeth, ac fel drygau eraill, cyhuddid y Cristionogion o honynt, o herwydd eu bod wedi cyffroi eiddigedd y duwiau. Ymddiffyna Arnobius y Cristionogion yn erbyn y cyhuddiad yma, drwy ddangos fod bwystfilod rheibus wedi ffyn mewn oesoedd blaenorol, yn mhell cyn amser Cristionogaeth.

Yn y rhagfynegiad o'n blaen, awdurdod a roddwyd i'r amryfal blaau ar y bedwaredd ran o dir Rhufain. Pa un a gyrhaeddasant yn weithredol i'r helaethder yma, y mae yn amhosibl dywedyd. Gwna Mr. Gibbon gyfartalodd y rhai a ddinystriwyd yn llawer mwy na hyn. Aif ef i gyfrifiad i ddangos fod drwy y trallodion a grybwyllwyd ddim llai na haner trigolion ymherodraeth enfawr Rhufain wedi trengu—digon yn sicr i ateb i'r arwydd, "Marwolaeth ar y march gwelw-las."

Y bumed Sêl.

"A phan agorodd efe y bumed sêl, mi a welais dan yr allor eneidiau y rhai a laddesid am air Duw, ac am y dystiolaeth oedd ganddynt: A hwy a lefasant â llef uchel gan ddywedyd, Pa hyd, Arglwydd, sanctaidd a chywir, nad ydwynt yn barnu ac yn dial ein gwaed ni ar y rhai sydd yn trigo ar y ddaear? A gynau gwynion a roed i bob un o honynt; a dywedwyd wrthynt, ar iddynt orphwys eto ychydig amser, hyd oni chyflawnid rhif eu cyd-weision a'u brodyr, y rhai oedd i gael eu lladd, megys ag y cawsant hwythau." (Dat. vi. 9—11.)

Y mae ychydig o gyfnewidiad golygfa yn arddangosedig yn yr arwydd yma. Yn flaenorol yr oedd gorsedd yn bod, a'r hwn a eisteddai arni a amgylchynid gan yr henuriaid a'r creadur-taid byw. Ond yn awr y mae gwledigaeth o'r deml yn y nef, yn nghyd a'i hallorau a pherthynolion eraill. A gall y cyfnewidiad yma gyfrif am hyn, nad yw Ioan mwyach yn clywed llais oddiwrth y pedwar creadur byw, yn ei wahodd ef i ddyfod a gwled. Wrth droed un o'r allorau*—y lle gweddi—gwelodd Ioan eneidiau y merthyron, y rhai a laddwyd am air Duw, ac am y dystiolaeth oedd ganddynt: ac yr oeddent yn ymrwymedig mewn deisyddiaid: "Pa hyd, Arglwydd, sanctaidd a chywir, nad ydwynt yn barnu ac yn dial ein gwaed ni ar y rhai sydd yn trigo ar y ddaear?"

Nid yw hyn yn cynwys fod gan y merthyron yn y nef unrhyw falais at eu herlidwyr blaen-

* Yr oedd dwy allor yn y deml—allor y poeth-offrymau, lle y cyflwynid yr aberth boreuol a phrydnawnol, ac allor yr argluthar. Y mae'n debygol mai at allor yr argluthar y cyfeirir yma.

orol; ond atolygant am derfyniad ar y golygfeydd dychrynlyd o boenydio a lladd ar y ddaear, ac am i Dduw fawrygu ei gyflawnder gogoneddus, drwy ymweld a dinystrwyr gwaradwyddus ei bobl â chospedigaeth, yr hon a haeddant. Atolygant am gyflawniad buan o hyn. Yr atebiad i'w gweddi ydyw, fod yn rhaid iddynt gydymddwyn eto am ychydig. Y mae eraill yn aros am goron merthyrdod, ac y mae yn rhaid i'w bwriadau gael eu cyflawni. Yn y cyfameer, y mae y deisyfwyr yn cael eu gwisgo ag anrhydedd neillduol. Gynau gwynion a roddir i bob un o honynt; yn dynodi eu bod o rifedi y rhai "a olchasant eu gynau, ac a'u canasant hwy yn ngwaed yr Oen."

Nis gellir camsynied arwyddocad yr arwydd addysgiadol yma. Cyfeiria at erledigaethau y drydedd a'r bedwaredd ganrif, ac yn fwy neillduol at y ddiweddaff a'r fwyaf dychrynlyd o honynt—yr un o dan Diocletian.

Yn nechreu y bedwaredd ganrif, llywodraethid ymherodraeth enfawr Rhufain gan bedwar llywodraethlwr—Diocletian a Maximian, gyda'r urddenw Augustus; a Galerius a Constantius, gyda'r urddenw Caesar. Yr oedd sefyllfa yr Eglwys yn heddychol a dedwydd. Cydnabyddid y Cristionogion gyda pharch, a chaniateid iddynt y swyddi gwladol mwyaf pwysig; codid addoldai eang er mwyn addoliad cyhoeddus, i'r rhai yr ymgynullai y bobl heb ofn, ac ychydig yn ychwaneg oedd ganddynt i obeithio, oddieithr iddynt obeithio am i un neu ddau o'r ymherawdwrwyr gofleidio eu crefydd. O dan yr amgylchiadau yma, dechreuodd yr offeiriad paganau a'r werin ofni, rhag iddynt golli yr awdurdod o'u dwylaw, yr hon oeddent wedi reoleiddio cyhy. Dechreusant yn gyntaf weithredu ar ofnau a rhagfarnau Diocletian—yr hwn oedd yn hen ddyn, a'r hwn y gwyddent ei fod yn ofnus a choelgar—i'w dueddu ef i erlid y Cristionogion. Ond yn methu yma, yn nesaf defnyddiasant eu medrusrwydd ar Galerius, yr hwn oedd fab yn-nghyfraith i Diocletian, a chydag ef buont yn fwy llwyddianus. A chan ei fod yn bagan penboeth a chireulon, perswadiodd Diocletian i gyhoeddi archiadeb yn gorchymyn dadymchwelyd temlau y Cristionogion, llosgi eu llyfrau cysegredig, a'u difuddio hwythau o bob hawliau ac anrhydedd gwladol. Nid oedd y gorchymyn yma yn amcanu yn uniongyrchol at *fyrgydau* y Cristionogion; ac eto llawer, o herwydd gwrthod rhoddi i fyny eu llyfrau cysegredig, a roddwyd i farwolaeth.

Nid hir wedi cyhoeddiad yr archiadeb gyntaf yma, bu dau oddeithiad yn y palas yn Nicomedia, am y rhai y cyhuddwyd y Cristionogion, a llawer o honynt, drwy archiadeb ymherodrol, a osodwyd i gael eu poenydio, gyda'r amcan o edwica cyffesiadau. Yn agos i'r un ameer yr oedd terfysgiadau yn Armenia a Syria, yr hyn a anogodd yr ymherawdwr i roi allan y drydedd

archiadeb, yn traddodi yr holl Cristionogion, yr esgobion a'r gweinidogion, i garchar, fel y gall- esid eu gorfodi drwy gospedigaethau ac arteithiau i offrymu aberth i'r duwiau. Mewn canlyn- iad i'r gorchymyn yma, y carcharau, bwriadedig i'r drwgweithredwyr gwaethaf, a lanwyd ag esgobion, henuriaid, diaconiaid a swyddwyr eglwysig eraill, llawer o'r rhai a osodwyd i farwolaeth, eraill a allwladwyd neu a ddedfrydwyd i'r mwngloddiau.

Ond nid oedd malais Galerius eto wedi ei foddioni. Yn y tŷwyddyn ganlynol efe a duedd- odd Diocletian i basio ei bedwerydd a'i ddiwedda- af archiadeb, yn gorfodi yr holl Cristionogion i offrymu aberth i'r duwiau dan boen marwolaeth.

Nis gallasai malais yr erlidwyr fyned yn mhellach, ac ymddangosai sefyllfa yr Eglwys, yn fwyaf neillduol yn y talaethau dwyreiniol, yn anobeithiol. A'r hyn a'i gwnelai yn fwyfelly oedd, fod Galerius wedi llwyddo, bron ym yr ameer yma, i ddiwyddo Diocletian a Maximian, ac fel hyn daeth yn unig ymherawdwr y Dwyrafn. Ei fwriad addefedig oedd rhoddi terfyn ar y Grefydd Cristionogol; ac ymosod- odd ar hyn gyda ffyrnigrwydd a chywreina- rwydd cythraul.

Nid marwolaeth oedd yr hyn a ofnai y Cristionogion yn gymaint a'r amryfal arteithiau dychrynlyd gan y rhai fe'i rhagflaenid. Dywed Mr. Gibbon: "Byddai yn hawdd llenwi llawer o dudalenau â lhanesion ffaith am arteithgiwyddi a fflangellau, am fachau haiarn, gwelyau gwynias ac arteithiau eraill, beth bynag a allasai. tân a dur, a bwystfilod, ie a dynion bwystfil- aidd, boenydio ar y cyrff dynol." Dywed Mil- ner: "Yr oedd y carchardai yn llawn, a dyfeis- iwyd arteithiau newyddion. Holldid rhai â bwystfil; llurgynid a thorid rhai yn ddarnau; arllwysid plwm toddedig i gyrff eraill; rhai a lifid yn ddarnau; tra y crogid eraill a'r pen i lawr uwchben tân araf, hyd nes y byddai iddynt fogn a llosgi.

Gallaswn ddilyn yr adroddiadau echryslawn yma i unrhyw feithder o'r braidd, ond nid oes angen. Nid rhyfedd i eneidiau'r merthyron, o dan yr allor nefol, oford llefain allan "Pa hyd?" ac ymbil ar gyflawnder ymddangosiadol hwyrfrydig yr Hollalluog i roddi terfyn ar y fath weithredoedd atgas. Yn dychrynlyd fel yma, y cyflawnwyd argoelion y bumed sêl.

Y chweched Sêl.

"Ac mi a edrychais pan agorodd efe y chweched sêl; ac wele bu daeargryn mawr; a'r haul a aeth yn ddu fel sachlen flew, a'r lleuad a aeth fel gwaed; a ser y nef a syrthiasant ar y ddaear, fel y mae y ffygysbren yn bwrw ei ffygys gleis- ion, pan ei hysgydwer gan wynt mawr. A'r nef a aeth heibio fel llyfr wedi ei blygu y'ngbyd; a phob mynydd ac ymys a symudwyd allan o'u lleoedd. A breninoedd y ddaear, a'r gwyr mawr, a'r cyfoethogion, a'r pen-capteniaid, a'r gwyr

cedyn, a phob gwr caeth, a phob gwr rhydd, a ymgyddiasant yn yrogfeydd, ac y'nghreigiau y mynyddoedd; ac a ddywedasant wrth y mynyddoedd a'r creigiau, Syrthiwech arnom ni, a chuddiwech ni o wydd yr hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfainc, ac oddiwrth lid yr Oen; canys daeth dydd mawr ei ddigter; a phwy a ddichon sefyll?" (Dat. vi. 12—17.)

Y dygwyddiadau a ddesgrifir yma a welwyd oll mewn gwledigaeth gylcharluniadol. Yr oeddent wedi eu hardebu ar y rhollyfr yr hwn a gymerodd yr Oen o law yr hwn oedd yn eistedd ar yr orseddfainc, ac yr oeddynt yn arddangosedig fel y gallasant fod ar doriad y chweched sêl. Y mae yr oll o honnynt yn arwyddocaol; ac nid ydynt yn anhawdd o dddeangliad. Y ddasaargryn a ddynoda ysgydwad mawr ar y byd crefyddol a gwleidyddol—cyfnewidiad nerthol—chwyldroad aruthrol. Tywylliad yr haul a'r lleuad, a syrthiad y ser, a oedant allan ddadymchweliad gorseddau ac urddasogion. Ymadawiad y nefoedd weledig, fel rholeb o ysgrif-groen wedi ei blygu y'nglyd, a symudiad mynyddoedd ac ynysoedd allan o'u lleoedd, ydynt oll yn rhan o'r un cyfnewidiad nerthol. Y goleuadau ag oeddynt yn flaenorol yn bogleynu y nefoedd wleidyddol nid ydynt mwyach yno. Rhohir hwy y'nglyd, a gosodir o'r golwg, a phenaduriaid a galluoedd, y rhai a ymddangosent fel sadrwydd y ddaear, a aethant heibio.

Geill yr ymadroddog a ddefnyddir yma swnio yn ddyeithr i glustiau yr oes hon, ond y mae mewn cydweddiad manwl a iaith brophwydol yr hen Destament. Eisaiah a ddywed, pan yn rhagfynegi cwmp teyrnasodd eilunaddolgar: "Canys ser y nefoedd, a'u planedau, ni roddant eu llwyrych: yr haul a dywyllir yn ei godiad, a'r loer ni oleua a'i llwyrych. A mi a ymwelaf a'r byd am ei ddrygion, ac a'r annuwlion am eu hanwiredd." (Esa. xiii. 10.) "Holl lu y nefoedd hefyd a ddattodir, a'r nefoedd a blygir fel llyfr: a'u holl lu a syrth, fel y syrthiai deilen o'r winwydden, ac fel ffygsen yn syrthio oddiar y pren." (Esa. xxxiv. 4.)

Defnyddia ein Hiachawdwr iaith gyffelyb yn rhagfynegiad dinystr Jerusalem: "A thywyllir yr haul, a'r lleuad ni rydd ei goleuni, a'r ser a syrth o'r nef, a nerthoedd y nefoedd a ysgyd-wir." (Matt. xxiv. 29.)

Yr adnoddau diweddaif o dan y chweched sêl a oedant allan y brow a'r dychryn a achlysurir gan y chwyldroad rhagfynegedig. A gwyr mawr y ddaear y'nglyd a'i holl drigolion euog, a ffoant ac a guddiant eu hunain mewn ffauau, ac yn nghreigiau'r mynyddoedd, ac a ddywedant wrth y mynyddoedd, "Syrthiwech arnom ni, a chuddiwech ni o wydd yr hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfainc, ac oddiwrth lid yr Oen."

Y chwyldroad nerthol a bortreadir yma ydyw, heb amheuaeth, y chwyldroad o dan Constan-

tine, yr hwn a gymerodd le yn uniongyrhol ar ddiwedd erledigaeth Diocletian. Ar farwolaeth Constantius Chlorus, yr hwn, gyda'r urddenw Caesar, a lywodraethai y talaethau gorllewinol o'r ymherodraeth, a'r hwn, er yn bagan, ni chyfranogodd yn yr erledigaethau diweddar, ei fab Constantine a gyhoeddwyd yn olynedd iddo gam y fyddin. Yr oedd ganddo ef lawer o gydsawddwyr a chyderlynwyr, yr oll o'r rhai a geisiasant ei fywyd; ond y naill ar ol y llall o honnynt a gymerwyd ymaith o'r ffordd. Efe a orchfygodd Maxentius a Licinius mewn brwydr; a chyflawnodd Maximin hunanladdiad; tra y tarawyd Galerius, prif anogwr yr erledigaeth ddiweddar, a chlefyd anwelladwy, yn gydfynedol a phoenau anoddefol, fel yr ymgeisiai yn fynych ddinystrio ei hun, ond a rwystrid. Fel hyn y tywyllwyd haul a lleuad wleidyddol Rhufain, a'r ser a syrthiasant i'r ddaear.

Daeth Constantine yn unig ymherawdwr Rhufain yn y flwyddyn 323. Yn flaenorol i hyn yr oedd wedi dyfod yn grediniwr diysgug yn y grefydd Gristionogol. Yn fuan efe a effeithiodd chwyldroad hollol yn sefyllfa wladol a chrefyddol yr ymherodraeth. Yn lle yr eryr Rhufeinig, efe a gariol o flaen ei fyddinoedd arddangosiad o'r Groes. Efe a symudodd eisteddle yr ymherodraeth o Rufain i Constantinople, ac a fabwysiodd ddull newydd o lywodraeth, yn rheddi y gweinyddiad o honi i bedwar o brif swyddwyr, a elwid y Prætorian Prefects. Goleuadau mawrion y byd Paganaid—y galluoedd gwladol a chrefyddol, oeddynt oll yn gymylog ac aneglur; ednddewiniaid a chwiliogion paganaid a ddiddymwyd; offeiriaid ac ynadon paganaid a symudwyd; temlau paganaid a ddinystriwyd, a'u cyllid a neillduwyd at well gwasanaeth. Yn fyr, sefydlwyd crefydd newydd, a chyfododd trefn newydd ar bethau yn hanesiaeth y byd. Yr oedd Paganiaeth wedi ei dadymchwelyd yn effeithiol, ei haddolwyr gyd a'u delwan a dafwyd i'r wadd a'r ystlumod; ac wedi llercian am ychydig amser, pasiodd ymaith yn derfynol. Yr oedd yma, yn sicr, gyfnewidiad digonol yn gyflawnedig, i fod yn arddangosedig drwy arluniaeth aruchel ac ofnadwy y chweched sêl.

(Diwedd y bumed bennod.)

Crefyddol.

Y PARCH. ROBERT EVERETT, D. D.

PREGETH ANGLADDOL GAN PARCH. S. PHILLIPS.

JOSHUA 1: 2, "Moses fy ngwas a fu farw."

Crybwylliad sydd yma am farwolaeth Moses, yr hwn oedd yn rhagori ar ei gydoeswyr, ac hefyd ar ei oloeswyr. Y mae ei hanes yn orlawn o'r hynodion rhyfeddaf. Gaiwyd ef mewn cyfnod hynod. Yr oedd yn meddu ar dlysi corfforol hynod. Cadwyd ef yn fyw ar adeg hy-

mod mewn dull hynod. Defnyddiwyd ef gan Dduw i ddybenion hynod. Yr oedd ei gladded-igaeth yn hynod. Dyn neillduol ydoedd a godwyd mewn oes neillduol i gyflawni gwaith neillduol. Ymddyddanai y Jehofa ag ef wyneb yn wyneb, fel y llefara gwr wrth ei gyfaill. Dywedodd mab Sirach am dano ei fod yn hoff gan Dduw a dynion. Anrhydeddwyd ef â golygfeydd neillduol o'r gogoniant dwyfol yn mynydd Horeb. Anfonwyd ef a chenadwri i lys Pharaoh. Yr oedd yn llywio megys a'i wialen y plaastrymlon a dywalltwyd ar yr Aifft. Arweiniodd Israel allan oddiyno â llaw gref ac â braich estynedig, a bu yn arweinydd iddynt yn yr anialwech am 40 mlynedd. Y mae Duw yn arfer codi dynion arbenig mewn adegau arbenig i gyflawni gorchwylion arbenig. Dynion a godwyd felly gan Dduw oedd Elias, Ioan Fedyddiwr, Paul apostol y cenhedloedd, Martin Luther, John Calvin, John Knox, Dr. Owen, Stephen Hughes, John Howe, Richard Baxter, Jonathan Edwards, Ralph ac Ebenezer Erskine, John Wesley, Geo. Whitfield, Davies Abertawe, Lewis Rees Mynyddbach, Rowlands Llangeithio, Howel Harris, Peter Williams, Williams Pantycelyn, Charles o'r Bala, Dr. Edwards, Williams Rotherham, Roger Williams, Joseph Harris, Christmas Evans, John Elias, Williams o'r Wern, Jones Llanllyfni, Henry Rees Liverpool, D. Rees Llanelli, Dr. Rowlands, ac felly hefyd y diweddar Dr. Everett. Nid oedd yn y Dr. yr hynodion y mae hanes Moses yn llawn o honnynt; er hyny yr oedd i'w weled ynddo broffon eglur mai yr Arglwydd oedd wedi ei godi, a hyny er cyflawni gorchwylion arbenig. Sylwn

AR YR ELFENAU HYN YR OEDD YN NODDIG O EGLUR YN NODWEDDIAD MOSES, AC OEDDENT HEFYD I'W GWELLED YN NODWEDDIAD DR. EVERETT.

Llarieidd-dra, neu addfwynder. "A'r gwr Moses ydoedd llarieiddiaf o'r holl ddynion oedd ar wyneb y ddaear." Pe na buasai genym y dystiolaeth bendant yma am dano, y mae hanes ei weithrediadau mewn amgylchiadau cynhyrfus o'i fywyd yn ffeithiau cedyrn er dangos mai un felly ydoedd mewn gwirionedd. Yr oedd Dr. Everett hefyd yn nodedig o addfwyn. Mewn gair, yr oedd yn ddarlun mewn addfwynder o'r hwn a ddywedodd, "Addfwyn ydwyf a gosyngedig o galon."

Teimlad ddaifn arran y trallodedig, y gorthrymedig, a'r truenus. Ymddangosodd y teimlad hwn yn Moses pan oedd yn bur ieuanc, ac yr oedd y teimlad yma oedd ynddo yn gymorth iddo i weinyddu gwaredigaeth i'w genedl oedd yn cael eu gorthrymu yn yr Aifft. Yr oedd y teimlad hwn hefyd yn ddwfn iawn yn Dr. Everett, ac amlygwyd y cyfryw deimlad ganddo yn ei waith yn siarad ac ysgrifenu mor rymus o blaid y gorthrymedig, ac hefyd yn ei ymdrech i gael gan ddynion i ymwrthod a'r hyn oedd yn achosi llawer o'u trallodion a'u trueni. Wylai

fel plentyn pan yn gwrando neu yn darllen am rai yn cael eu gorthrymu neu am rai mewn trallodion arbenig. Yr oedd y teimlad dwfn oedd yn ei fynwes yn y cyfeiriad yma yn gosod ei feddwl a'i law i weithredu yn egniol, er aymud ymaith yr hyn oedd yn peri y cyfryw drueni a blinderau i ddynion.

Gwroldeb. Er fod Moses y llarieiddiaf o bawb, yr oedd hefyd y dewraf o bawb. Y mae llarieidd-dra a gwroldeb yn gymdeithlon, ac y mae ar y naill a'r llall angen am gymorth eu gilydd. Y mae ar larieidd-dra eisiau cymorth gwroldeb i'w effeithiol ac i'w gadw rhag myned yn llwfrdra; ac y mae ar wroldeb eisiau cymorth llarieidd-dra i'w dymheru ac i'w attal rhag myned yn rhyfyg. Y mae yr hanes sydd genym o ymddygiadau Moses yn nhir Midian, o'i waith ar archiad Praewlydd y berth yn gadael y praid, ac yn ymaflyd yn y gorchwyl o weinyddu gwaredigaeth i'w genedl, a'i waith yn anturio i bresenoldeb Pharaoh, a'i ddywediadau grymus a dlofn wrth y Teyrn hwnnw, yn nghyd a'i waith yn dringo i fynydd Sinai pan oedd y mynydd yn mygu fel fwrn, a Duw yno yn taranu a'i lais nes oedd y mynydd yn crynu, yn profi yn eglur ei fod yn nodedig o wrol. Yr oedd Dr. Everett hefyd yn fawr ei wroldeb, ac yr oedd ei wroldeb yn cael ei ategu gan wirionedd, a'i nodweddau gan ras. Nid brwynen oedd a blyg ei phen o dan bwys pob awel, ond y dderwen yr hon a ddeil i gynddaredd yr ysturm ei hysgwyd hyd ei gwraidd, ac a fydd yn gadarnach wedi yr ysturm na chyn hyny. Taffai ei hun yn y modd llwyrfa a mwyaf egniol a pharhaol i'r hyn a gredai yn gydwybodol oedd yr ochr iawn. Nid oedd na gweniaith nac ofn gwg dynion a wnaiddo droi oddiar yr hyn a ymddangosai iddo fel llwybr ei ddyledswydd. Nid oedd yn cymeryd ei lywodraethu gan gyfralith cyfeusdra; ond dilynai yn ddewr a di-droi-yn-ol yr hyn a ystyriai yn uniawn. Dyn a argraffodd ei ddelw ar ei oes oedd. Dosberthir dynion da pob oes i ddau ddsbarth, sef y rhai y mae eu hoed yn argraffu ei delw arnynt, a'r rhai sydd yn argraffu eu delw ar eu hoed. Y mae dynion gwir dda a gwir fawr yn perthyn i'r ddau ddsbarth yma. Yr ydym yn beiddio hawlio lle amlwg i'r Dr. yn mysg y dosbarth olaf. Yr oedd ganddo lygad cyflym i weled y gwrthdarawiad oedd rhwng arferion gwag a niweidiol dynion ac ysbryd Cristionogaeth a gwir les dynoliaeth, a meddianai ar allu i dynu allan gynnlluniau er diwygio dynion a'u cael oddiwrth eu harferion, ac yr oedd ynddo ddigon o wroldeb i weithio allan y cyfryw gynnlluniau nes effeithio chwyldroad moesol yn eu mysg. Yr oedd gelyniaeth ddwfn ynddo yn erbyn arferiadau ofer, llygreddig, gwag a diles, ac yr oedd ynddo galon ddigon dda i lefaru yn eglur a grymus yn erbyn yr arferiad o gnoi ac ysmygu myglys, ac hefyd yn erbyn yr arferiad o yfel diodydd a gwirodydd meddwol. Yr

oedd cryn lawer o wroldeb yn ofynol mewn gwelidog oddeutu 45 o flynyddoedd yn ol er ei alluogi i dafu ei ddylanwad o blaid y mudiad dirwestol; ond gwnaeth y Dr. hyny. Yr oedd y mudiad y pryd hynny ac am lawer o flynyddoedd wedi hynny yn hollol anmhoblogaidd. Ymunodd ef a'r mudiad yn y fl. 1827, a thafodd ei holl ensid iddo. Yn y fl. 1830 ffurfiodd Gymdeithas Ddirwestol yn Utica, yr hon o'r natur yma oedd y gymdeithas gyntaf a ffurfiwyd y mae yn ymddangos gan Gymro yn mysg y Cymry. Traddododd bregethau grymus ac areithiau eglur a chryf o blaid y mudiad. Y mae yr anerchiad a draddodwyd ganddo yn Utica ar y mater hwr. Rhag. 25, 1833, yr hwn a argraffwyd yr amser hyny ar ddymuniaid cyfeillion y Gymdeithas, er budd i'r Cymry yn yr Unol Dalaethau, yn un o'r anerchiadau grymusaf a ddarllenasant erioed ar Ddirwest. Dangosir ganddo ynddi fod y Gymdeithas yn golygu dwyn yn mlaen ddiwygiad oddiwrth feddwod mewn dwy ffordd, sef drwy anog y meddwyn yn dirion ac yn dyner ond yn daer ac yn gadarn i beidio byth ychwaneg a defnyddio yr hyn sydd yn arwain gyda'r fath gyflymder i'r fath ddinystyr; a thrwy anog pawb sydd yn sobri i beidio defnyddio diod y meddwyn, ac i beidio gosod y brofedigaeth ger ei fron, na eber bron neb byth mwy. Ymresyma ynddi yn oleu a nerthol ar y mater yma: nad yw diod y meddwyn ddim yn rheidiol i ddyn, ond yn hollol afreidiol; fod y ddiod hon yn gwneud gwir niwed i bawb a'i defnyddiant; fod yr yfwr cymedrol yn cynnal yn mlaen y brofedigaeth sydd yn arwain i'r drygau a'r truoni mwyaf yr arweinwyd dyn iddynt erioed; fod y rhai sydd yn defnyddio diod y meddwyn, er heb yfed i feddwod, yn wir rwystr i gynydd y diwygiad, ac fod yr yfwr cymedrol yn rhodio, a hyny yn ymwybodol, ar lwybr peryglus iawn, yr hyn sydd bechadurus. Y mae yn aros i dragwyddoldeb i ddatguddio y daloni a gynrchwyd gan yr anerchiad yma o'i eiddo. Daliodd hyd y diwedd i bleidio dirwest.

Dangosodd y Dr. wroldeb mawr hefyd yn ei ymdrechion clodwiw yn erbyn caethwasiaeth, yr hyn a ystyriai y caethiwed ffeiddiaf yn ei lygredigaethau moesol ac yn ei anghyfiawnder cywilyddus o ddim caethiwed a fodolodd erioed. Dioddefodd lawer yn mhob ystyr o herwydd ei ymdrechion o blaid rhyddhad y caethion; ond cafodd rai blynyddau cyn marw weled pob caeth yn y Talaethau yma yn rhydd.

Ffyddlondeb. Dyma elfen amlwg arall oedd yn nodweddiad Moses, ac oedd hefyd yn nodweddiad Dr. Everett. "Moses yn wir a fu ffyddlon yn ei holl dy." Ymddiriedodd Duw fwy i ofal Moses nag a ymddiriedodd i ofal neb o blant Adda. Ond er cymaint a ymddiriedwyd i'w ofal, bu ffyddlon yn y cwbl. Yr oedd Dr. Everett hefyd yn nodedig o ffyddlon. Yr oedd yn ffyddlon personol. Un o heddychol ffyddlon-iaid Israel ydoedd. Yr oedd yn ffyddlon ymar-

ferol—ffyddlawn mewn ymarweddiad, mewn ufudd-dod i Air yr Arglwydd, trwy gyflawniad cydwytbodol o ddyledswyddau personol, teuluol, gwladol ac eglwysig. Yr oedd yn byw yr oraulau dwyfol. Nid yn unig; yr oedd yn gwneud profesi o honiyn fel unig reol ffydd ac ymarweddiad; ond yr oedd 'ei' fywyd yn ateb i'w broffes. Yr oedd ei dafod a'i draed yn cydgyrdio. Yr oedd fel dinas ar fryn yr hon ni ellid ei chuddio. Nis gallasai neb ddangos un brycheuyn ar ei fywyd. Yr oedd iodd air da gan bawb, a chan y gwirionedd ei hun.

FOD GWEISION DUW, IE GWEISION ARBENIG EI DY, YN MEIRW. "Moses fy ngwas a fu farw." Er fod Moses yn was Duw, yn was yn ei dy, yn was yn ei holl dy, ac yn was ffyddlon yn ei holl dy, y mae wedi marw. Er enwocedd oedd, ac er cymaint oedd ei wasanaeth i'w genedl, y mae wedi marw. Er ei fod yn ganwyll fawr, oleu, y mae wedi diffoddi, neu o leiaf wedi cael ei symud o'n byd ni. Nid yw safle uchel enwog-rwydd a gwasanaethgarwch mawr yn medru cadw marw draw. Yr hyn a ddywedir yn y testyn am Moses sydd yn awr yn wirionedd am Dr. Everett. Y mae yr enwogddyn yma wedi marw. Bu y Dr. yn ganwyll oleu iawn am dros 60 mlynedd, yn gwasgar goleuni o'i safle uchel yn nengylch yr eglwys. Bu, miloedd o'n cenedl yn llawenyachu yn ei goleuni, ond y mae wedi cael ei symud. Er anwyled, er enwocedd, ac er mor wasanaethgar oedd y Dr., y mae wedi marw. Yr enw sydd ar lawer o weision ffyddlonaf Duw yn awr yw "y meirw." Y mae genym achosion i ofyn, "Ein tadan, pa le y maent hwy? a'r prophwyd, ydynt hwy yn fyw byth?" O, gynifer o weision ffyddlon i'r Duw byw er cof genym sydd wedi marw! Ie ac amryw o honiyn yn gyfeillion anwyll iawn genym—yn rhai ag oeddym yn eucaru fel ein heneidiau ein hunain, rhai y clywsom hwy yn traethu geiriau y bywyd tragwyddol, ac y teimlasom ein calonau o dan eu hyawdled yn llosgi ynom. Bu Moses farw yn y 40fed flwyddyn ar ol gadael yr Aifft. Blwyddyn bwysig iawn oedd hono yn hanes Israel. Yn y flwyddyn hono y bu farw Miriam chwaer Moses ac Aaron, yn 180 mlwydd oed, yr hon oedd yn wraig nodedig ar gyfrif ei challineb a'i duwioldeb. Yn y flwyddyn yma hefyd y bu farw Aaron, yn 123 mlwydd oed, yr hwn a anrhyddedwyd gan Dduw a lle pwysig yn ei dy. Y mae y flwyddyn 1875 yn flwyddyn lled bwysig eisoes i'n cenedl ni yn y Talaethau Unedig yma. Hynodir hi gan farwolaethau dau o dywysogion yn Israel, sef y Parch. Robert Everett a'r Parch. Howell Powell.

Y mae yr Arglwydd yn talu sylw mawr i farwolaeth ei weision. Mae haneswyr cyffredin yn cofnodi bywydau a marwolaethau gwladweinwyr, rhyfelwyr, athronwyr, beirdd, a'r cyffelyb; ond yn gadael gweision y Duw Goruchaf a'u cofadwriaethau i soddi i ebargofiant. Ond nid

felly y mae Duw yn wneud. "Moses fy ngwas a fu farw."

Bu y gweision Moses a Dr. Everett feirio mewn oed teg. Yr oedd Moses yn hen wr—120 mlwydd oed—yn marw, yr hwn oedran a ddosberthir yn dair rhan—40 mlynedd yn llys Pharaoh, 40 ml. yn bugeilio yn nhir Midian, a 40 ml. yn arwain Israel yn yr anialwch. Er mai o 70 i 80 mlynedd oedd oedran cyffredin dynion yn ei amser ef, Ps. 90: 10, eto cafodd ef fyw 120 o flynyddoedd. Yr oedd yn hen grefyddwr, wedi bod dros 80 ml. gyda chrefydd. Braint fawr yw cael marw pan ddelo henaint i weision gweithgar a ffyddlon lor. Bu Dr. Everett farw mewn oed teg—yn hen ac yn gyflawn o ddyddiau—yn 84 mlwydd oed. Ganwyd ef mewn pentref bychan o'r enw Gronant, ger Newmarket, swydd Fflint, G. C., Ion. 2, 1791. Cofleiddodd grefydd yn morenddydd ei oes, a derbyniwyd ef yn aelod crefyddol yn y fl. 1808, yn eglwys Gynulleidfaol Newmarket, gan y Parch. Thomas Jones. Yr oedd felly yn hen grefyddwr pan yn marw—wedi bod dros 67 o flynyddoedd gyda chrefydd.

Bu Moses a Dr. Everett feirio a'u cystyfrau uwchlaw amheuaeth. "Casglwyd Moses at ei bobl." Dywediad cyffredin yn y Gair Sanctaidd yw hwn am fynediad ysbrydoedd y cyfiawnlion i ogoniant. Casglwyd ef at ei hynafiaid duwiol, o Abraham, Isaac a Jacob, hyd Aaron ei frawd a Miriam ei chwaer, yn nghyd a'r holl dduwiolion oedd wedi myned i'r nefoedd y pryd hwnw. Casglu dymunol oedd hwn i Moses, llawer gwell na phe cawsai fyned i'r Ganaan ddaearol. Bu Dr. Everett farw a'i gyfiwr uwchlaw amheuaeth. Ysbrydoedd y cyfiawn oedd ei bobl ef, ac at gynulleidfa y rhai cyntafanedig y casglwyd ef i'r nefoedd. Yno yn unig yr oedd yn gymwys i fyned, ac yno yn ddiau y mae wedi myned. Byw a wnelom o fywyd yr uniawn hwn, fel y byddo ein diwedd megys yr eiddo yntau.

Bu Moses a Dr. Everett feirio ar ol byro oes nodedig o ddefnyddiol. Bu Moses yn ddeddf-rodwr, yn arweinydd a phrophwyd i Israel. Gwnaeth Duw fwy o ddefnydd o hono nag a wnaeth o neb oedd yn yr hen oesoedd. Bu o ddefnyddioldeb rhagorol i'w genedl yn y 40 mlynedd diweddfaf o'i oes, ac ni chyfyngwyd ei ddefnyddioldeb i blant Israel, nac ychwaith i'r oes yr oedd yn byw ynddi; ond y mae ei ddefnyddioldeb yn parhau yn y byd, ac i barhau ynddo drwy yr oesoedd a'r cenedlaethau hyd ddiwedd amser. Bu Dr. Everett farw wedi byw oes ryfedd o ddefnyddiol. Dywedwn heb ofni cyfeiriorni fod Duw wedi gwneud defnydd mawr o hono, ac na fu yn y Talaethau Unedig yma ddim un Cymro o fwy o wasanaeth i'w genedl nag y mae y Dr. wedi bod. Yr oedd yn meddu ar alluoedd cryfion a chymwysderau arbenig, a chysegrodd ei hun gorff ac enaid i fod yn ddefnyddiol i'w genedl, ac i fod o wasanaeth i ddynoliaeth a chrefydd. Dechreuodd ar y gwaith

pwysig o bregethu yr efengyl tua Nadolig 1809. Urddwyd ef i gyflawn waith y weinidogaeth Mehefin 1, 1816, yn yr Eglwys Gynulleidfaol yn Ninbych, G. C., lle y bu yn offeryn i ychwanegu y gynulleidfa a chynyddu rhif yr eglwys yn fawr. Ymfudodd i'r wlad hon mewn canlyniad i alwad reolaidd a dderbyniodd gan Eglwys Gynulleidfaol Utica, a dechreuodd ei fugeiliaeth ar y cyfryw eglwys Gor. 21, 1823, lle y bu yn llafurus a defnyddiol am agos i 10 mlynedd o amser. Symudodd o Utica i fugeilo Eglwys Gynulleidfaol East Winfield, ac oddiyno symudodd i fugeilio Eglwys Westernville. Ymgymrodd a bugelliaeth Eglwys Steuben tua diwedd Ebrill 1838. Yn y 35 mlynedd diweddfaf o'i oes, y mae heblaw bugellio eglwysi Steuben a Phenymaydd, wedi gwasanaethu ei genedl fel Golygydd y CERNHADWR, yr hwn fel cyhoeddiad misol na fu ei well erioed yn cael ei gyhoeddi yn yr iaith Gymreig, a'r hwn sydd wedi bod ac yn bod yn allu mawr yn mysg ein cenedl yn y wlad hon. Bu y Dr. hefyd am rai blynyddau yn cyhoeddi a golygu y *Detholydd* a'r *Dyngarwr*, y rhai a wnaethant wasanaeth gwerthfawr i achos rhyddid a sobrwydd, dyngarwch a chrefydd. Os mynnwn farw fel Moses a Dr. Everett, wedi byw oes o ddefnyddioldeb mawr yn y byd, rhaid i ni feddu ar dduwioldeb mawr. Y duwiolaf yw y defnyddiolaf. Yn y duwioldeb dyfnaf y mae addasder a defnyddiau at y defnyddioldeb mwyaf. Amcanwn at dduwioldeb mawr.

Bu Moses a Dr. Everett farw yn yr harnais. Y mae ambell un o weision Duw a fu yn ffyddlon am lawer o flynyddoedd yn ngwasanaeth Duw, yn gadael y gwaith bron yn hollol am rai blynyddau cyn marw i'r rhai fyddo ieuengach i'w gyflawni; ond nid felly y gwnaeth Moses na Dr. Everett. Nid oeddynt hwy i noswyllo cyn angau, ac mae yn debyg nad yw yr Arglwydd yn caniatáu i neb o'i weision i gadw noswyl cyn marw. Golygfa hardd yw gweled gweision oedranus o enwogrwydd mawr yn parhau yn ddiwyd a gweithgar yn ngwasanaethu eu Duw hyd eu marwolaeth. Aeth Dr. Everett yn ei wisg olygyddol i wely angau, fel yr aeth Aaron gynt yn ei wisg swyddol i fynydd Hor i farw. Ni thynwyd y wisg hon oddiam dano hyd onid oedd yn y cerbyd yn myned adref fel Elias gynt. "Da, was da a ffyddlon."

Bu Moses a Dr. Everett feirio yn ddeddfydd. Bu Moses farw ar ben Pisgah, yn ngolwg gwlad hyfryd yr addewid. Bu Dr. Everett farw a'r awyr rhyngddo a thy ei Dad yn glir. Ei ymadroddion yn ei gystudd diweddfaf, "*I am almost home!*" "*very happy!*" a brofant fod bywyd rhinweddol wedi troi allan yn farwolaeth ddeddfydd.

"O faint y gwr sy'n duwiol fyw,
Caiff gyda Duw ymdeithio,
A phan i ben ei ddaith yr A,
Y diwedd da fydd iddo."

Y GWERSI A DDYSGIR NEU O LEIAF A AW-

GRYMR I NI PAN Y MAE DYNION O ENWOG-
EWDYD A DEFNYDDIOLDEB MAWR AR FAES
CREFYDD YN MEIRW.

*Fod y teimlad galarus a gynrychir yn wyneb
eu marw i'w gadau o fewn terfynau neillduol.*

Cynrychodd maiwolaeth Moses deimlad o alar
dwfn yn mynwesau meibion Israel. Wylasant
am eu henwog Moses yn rhoeydd Moab 80 o
ddyddiau. Pan oedd person cyhoeddus yn eu
mysg yn marw yr oeddynt yn arfer galaru am
dano. Faint bynag fu eu grwgnach a'u gwrth-
ryfel yn erbyn Moses pan oedd yn fyw, y maent
yn awr yn cofio ei rinweddau a'i ddaioni mawr
iddynt, yn nghyd a'u mynych ymddygiadau an-
mharchus eu hunain tuag ato, ac yn wylo, a di-
au eu bod gan mawraf oll yn ddiragrith yn eu
galar: ac yn wylo yn chwewr, fel plant am eu
tad. Ond yr oedd eu galar i fod o fewn terfyn-
au neillduol—30 o ddyddiau. Y mae yn addas
iawn i'r eglwys Cynulleidfaoel Cymreig yn y
wlad yma, ac yn wir i'r genedl Gymreig yma
hefyd, i alaru yn wyneb marwolaeth Dr. Ever-
ett; ond cadw'r y galar o fewn terfynau, gan
ystyried mai Arglwydd y gweision alwodd y
gwaa anwyli hwn o'i eiddo adref, i orphwys
oddiwrth ei lafar, a'i fod wedi gorphen y gwaith
a ymddiriedwyd iddo i'w wneuthur cyn iddo
fyned i huno yn yr Iesu.

*Er fod gwerision nodedig o ffyddlon a defnydd-
iol i Dduw yn meirw, y mae gwaith Duw er hyn
i fyned rhagddo.* Er marw Moses, rhaid myn-
ed ag Israel yn mlaen i Ganaan. Ar ol i feibion
Israel wylo 30 o ddyddiau am eu henwog Moses,
yna dechreuasant ddarpar i'w taith dros yr Ior-
ddonen dan arweiniad eu tywysog newydd,
Joshua. Rhaid i'r gwaith fyned rhagddo; er
marw o'r tadau enwog, cyfodir y meibion yn lle
y tadau, yn dywysogion yn yr holl dir. Os di-
osg Aaron, gwisgo Eleazar ei fab. Os symud
yr arweinnydd ffyddlon Moses, codi Joshua i ar-
wain Israel yn ei le; a rhoddir yr ysbyrd oedd
ar Elias i Eliseus. Er fod y gweithwyr enwoc-
af yn y winllan yn meirw, nid yw y gwaith
wedi ei orphen: rhaid cael gweithwyr eraill i
fyned a'r gwaith yn mlaen. Er fod rhai o'r
swyddogion milwraidd medrusaf a dewraf yn
meirw, rhaid gorchfygu y gelynyon a meddianu
y wlad. Y mae wedi gosod i'w eglwys nid yn
unig i beidio colli tir, ond hefyd i enill ychwan-
eg, nes meddianu yr holl wlad. Ymwroler i
fyned a'r gwaith yn mlaen. Y mae symudiad
gweision ffyddlon Duw yn galw am adnewydd-
iad ael ac ymdrech gyda'r gwaith yn y rhai byw.

*Fod gweision ffyddlon Duw a'u coffadwriaeth-
au yn fendigedig ar ol eu marwolaeth.* Anrhy-
deddwyd Moses yn fawr ar ol iddo farw, trwy
i'r Jehofab ei hun ddweyd yn y modd anwyli a
pharchus hwn, "Moses fy ngwas." Y mae
ffyddlondeb ar faes crefydd yn enill coffadwr-
iaeth barchus. Er fod Dr. Everett wedi marw
bydd ei goffadwriaeth yn fendigedig am oesau

i ddyfod, ac ni bydd marw byth ei ddyllanwad.
Adeiladodd golofn anrhydeddus yn ei fywyd na-
wna falurio byth. Meddyliwn am dano a bydd-
ed ei enw a'i goffadwriaeth yn werth fawr ac
anwyli yn ein golwg. Gobeithiwn y bydd ei
hiliogaeth o ach i ach am oesoedd iatwer yn cael
eu gwneud yn dduwiol iawn, ac yn nodedig o
ddefnyddiol ar faes crefydd.

SWPER YR ARGLWYDD.

"Phiol y fendith, yr hon a fendigwn, onid cymun gwaed
Crist ydyw? y bara yr ydym yn ei dori, onid cymun corff
Crist yw'r?" 1 Cor. 10: 16.

Yr oedd rhai o'r Corinthiaid profsedig yn
ymddwyn yn afreolaidd trwy fyned i'r addol-
ladau eilunaddolgar, ar ol profseu eu hunain
yn ganlynwyr i Grist. Mae yr apostol yn coff-
au iddynt ymddygiadau Duw at y genedl Israel
am eu pechodau, gan ddangos nas gallasant
hwy yn fwy na'r cyfryw ddianc rhag cael cer-
ydd, heb iddynt ddiwygio, adn. 1—12. Yna
mae yn eu hanerch, "O herwydd paham, fy an-
wilyd, ffowch oddiwrth eilunaddoliaeth," adn.
14. Mae geiriau ein testyn a'r adnodau cysyllt-
ledig yn anogaethau i'r Corinthiaid i lwy: ym-
roddi i waith yr Arglwydd, ac i ochelyd ymg-
mysgu a'r eilun-addolwyr. Cymundeb â Christ-
ddylasant ymgnio am ei feddu, ac nid dangos-
parch i eilun mewn un modd. Mae ein testyn
yn cynwys y pethau canlynol:

1. Yr elfenau sydd i gael eu defnyddio pan
yn cynal yn mlaen Swper yr Arglwydd, "Phiol
y fendith," a'r "Bara yr ydym yn ei dori."
Gelwir y phiol yn gwpan yn Matt. 26: 27. Nid
y phiol na'r cwpan sydd i sylwi arno; ond y
gwin yn y cwpan, yr hwn a arwydda waed
neu iawn Crist. Dengys Matthew mai y bara
gymerwyd yn flaenaf gan Crist pan yn sefydlu
y Swper Efynglaidd. "Ac fel yr oeddynt yn
bwyta, yr Iesu a gymerth y bara, ac wedi iddo
fendithio, efe a'i torodd." Dywed Paul, "Y
bara yr ydym yn ei dori."

1. *Mae bara wedi ei ddarparu gan Dduw i
gynnal ein bywyd.* Rhodd Duw ydyw—rhaid
cyfranogi o hono cyn derbyn llesad. Gelwir
Crist "bara'r bywyd." Rhaid i ni gyfranogi o'r
fendithion grasol ac ysprydol cyn cael bywyd
tragywyddol. Nid peth i edrych arno yw bara,
ond dylem ei dderbyn. Felly yr Arglwydd Iesu
Grist, dylem ymborthi arno mewn modd ys-
prydol trwy ffydd er iachawdwriaeth.

2. *Mae bara yn hysoddi ei gael yn mhob gwlad.*
Mae iau Crist yn esmwyth, a'i falch yn ysgafn.
Ni orchymynod i'w ganlynwyr roddi cofadail
costus a mawreddog er cadw coffadwriaeth am
dano yn y byd: dim ond bara a gwin sydd wedi
eu henwi ganddo fel arwyddion o hono yn ei
ddydddefadau.

3. *Mae y bara i gael ei dori.* "Yr hwn a dorir
trosoch." Hyn yw, mae toriad y bara yn ar-
wydd o gorff Crist, yr hwn a ddydddefodd yn

da lle. "Y bara yr ydym yn ei dori," nid corff Crist, fel y barua y Pabyddion; ni all neb gyfnewid y bara i fod yn gorff Crist; mae oes y gwyrthiau wedi terfynu. Iesu Grist oedd yn tori y bara, a'i genhadau sydd i wneud hyn yn weledig yn ei egiwys ar y ddacar. Dywed Paul, "Y bara yr ydym yn ei dori."

Mae yn eglur mai bara dilefeini'llyd a ddefnyddiwyd gan Grist yn sefydliad y Swper Sanctaidd, yr hwn a arferai yr Iuddewon yn eu gwyliau arbenig. Bara a ddefnyddiwyd gan y Cristionogion boreuol mewn modd syml a dirodres, hyd y nawfed canrif, pryd y gwnaeth un Pascacius Radbert, penfynach yn Corbey yn Ffrainc, ddwyn i fewn y cyfeiliornad o ddefnyddio arladenau (*wafers*). Cafodd y cyfeiliornad hwn ei wrthwynebu yn gadarn gan amryw wyr urddasol; ond fe'i cefnogwyd gan genhedloedd y gorllewin, a sefydlwyd ef yn bwnc yn Nghyffes Ffydd Eglwys Rhufain, dan yr enw Trawsylvweddiad. Sefydli'r y gred hon o eiddo y Pabyddion ar y geiriau "Hwn yw fy nghorff." Mae y rhan yma o'r ysgrhythyr, fel rhanau eraill, wedi eu llefaru yn ffigyrol. Gwelodd Joseph yr haul a'r lleuad a'r un seer ar ddeg yn ymgyrnu iddo. Gen. 37: 9. Ffolineb fuasai i'w frodyr genfigenu wrtho pe haul naturiol, &c., fuasai yn cael ei olygu. Mae holl ddamegion Crist yn ffigyrol, ac felly y geiriau "Hwn yw fy nghorff." Y meddwl yw, Hwn yw yr arwydd o fy nyoddefiadau corfforol, y rhai oeddynt ar gymeryd lle. Mae y fath olygiad a thrawsylvweddiad yn groes i Air Duw.

Yr elfen arall sydd i gael ei defnyddio yn Swper yr Arglwydd ydyw gwin, neu ffrwyth y winwydden. Geilw Paul hyn yn "phiol y fendith." Y mae cwpan neu phiol, gan yr Hebrewyr, (medd A. Clarke,) yn arwyddo cyflawnder.

1. Ni sylwn yn eglurhaol ar "Phiol y fendith, yr hon a fendigwn."

(1.) Yr oedd yn arferiad gan yr Hebreaid crefyddol wrth gymeryd lluniaeth, fod y penteulu yn cymeryd phiol ac yn yfed o honi gyda diolchgarwch, a'r lleill o'r gwleddwyr gwyddfodol yr un modd. Yr oeddynt yn cydnabod Duw am ei fawr ddaioni iddynt, a thalent ddiolch am hyn.

(2.) Arferid yn y Dwyrain, pan ymwelai dy-eithr a'r teulu, lle y byddai iddo dderbyniad cariadus, roddi cwpan neu phiol yn ei law, i'r hon y tywelltid gwin nes y llifai drosodd. Mae hyn yn arwyddo dau beth, sef, "Fod yn hyfrydwch gan y penteulu ei dderbyn idd ei anedd, ac fod yno gyflawnder iddo i gael tra yr arosai yno." Gwel Paxton, Roberts, a Burdick ar Salm 23: 5. Yr oedd Iesu Grist yn cymeryd y cwpan ac yn diolch yn unol a'r dull oedd yn arferedig yn mysg yr Iuddewon crefyddol.

(3.) Arferid cymeryd cwpan a diolch yn mysg yr Iuddewon wrth gynnal gwyl y Pasg. Yr oedd gwin gan Grist a'i ddysgybion pan yn

cadw y Pasg, oblegid y gwin oedd yn weddill a gymerwyd gan Grist wrth sefydlu y Swper Efyngylaidd. Pan y buasai yr Iuddewon yn cymeryd yn eu llaw gwpan iachawdwriaeth, arferent weddio fel hyn, "Bendigedig fyddo yr Arglwydd, Gwneuthurwr y byd, yr hwn a groedd ffrwyth y winwydden."

Gyda golwg ar y gwin a arferwyd gan Grist yn sefydliad Swper yr Arglwydd, yr ydoedd yn ffrwyth pur y winwydden, ac yn anfeddwol. Pe buasai wedi myned yn goch ac ymgynhyrfu yn iawn, buasai yn waharddedig i edrych arno, ac felly yn anaddas yn y Swper Sanctaidd.

Peth rheymol oedd i benau teuluoedd Hebreaid gymeryd y cwpan a diolch am y daioni oeddynt wedi fwynhau: ond peth hynod oedd gweled Crist yn cymeryd y cwpan oedd yn gosod allan dywalltad ei waed, ac yn diolch am ddaioni ei Dad. Gallir gweled yn Nghrist wir a llwyr ymroddiad i farw yn aberth dros bechod; yr hyn a wnaeth yn ngyrm ei anfeidrol gariad at golledigion Eden. Ein dyledswydd yw ei garu, ei broffesu, a byw ei glod.

Gweddiwn lawer, pan yn cymeryd yr arwyddion o'i gorff drylliedig a'i waed gwerthfawr, am i ni gael gwneud hyn mewn modd cywir.

Birmingham.

IORWERTH.

Y BEIBL AC ANFFYDDIAETH YR OES.

GAN Y PAROH. R. G. JONES, D. D., UTICA.

PEN. VII. Moddion gwybodaeth am y Beibl.

Mae fy nhestyn yn helaeth a chan mai fy unig amcan wrth ysgrifenu yw dysgu ieuencyd Cymreig America i ddeall a gwerthfawrogi y Beibl, diau fod yn hollol briodol i mi eu hysbysu am lyfrau lle y gallant mewn amser byr gael mwy o wybodaeth nag allaf fi roddi iddynt byth. Mae gofod y CENHADWR, a'm gwybodaeth i'w rhy gytyng i allu ysgrifenu ond ychydig am y Beibl. Er hyn gall fy ngwaith yn cyfeirio at lyfrau a dybiwyf yn rhai da fod yn foddion i agor meysydd newydd o flaen rhywrai. Buasai yn hawdd iawn rhoddi rhestr hirfaith o enwau llyfrau gwir dda, ond cyfyngaf at un y tro hwn, Addysgydd Beiblaidd. Cassel, "The Bible Educator." Edited by the Rev. E. H. Plumtree, M. A., Vicar of Bickley Prebendary of St. Paul and Professor of Exegesis of the New Testament, Kings College, London. Cyhoeddedig yn Llundain a New York. Ar werth gan A. L. Coburn, 90 Washington St., Chicago.

Dyma lyfr ar gynllun hollol newydd, rhywbeth rhwng llyfr a Cyclopaedia. Cyflogodd Cassel a'i Gyf. nifer o ysgolheigion Prydain i ysgrifenu ar faterion perthynol i'r Beibl, a gosodasant bob un i ysgrifenu ar y rhan hono o wybodaeth feiblaidd ag yr oedd yn ymhyfrdy fwyaf ynddi ac wedi enwogi ei hun drwyddi.

Er enghraifft, mae Dr. Hanna o Edinburgh yn ysgrifenu bywgraffiadau y Patriarchiaid a'r Prophwydi. Diau y buasai yn amhosibl cael

neb oedd yn fwy medrus, gan ei fod wedi myfyrio hanes yr hen deulu nes teimlo bron fel un yn cydfyw a hwy. Mae Ceridoriaeth y Beibl wedi ei ymhiried i Dr. John Stainer, Organydd St. Paul: Llysieuath y Beibl i W. Caruthers, F. R. S. Llysieuydd y British Museum.

Ofer fyddai nodi pob un o'r ysgrifenywyr, digon yw dyweyd eu bod oll wedi cael mantais neillduol i ysgrifenu yn dda, ac y mae y rhan fwyaf wedi gwneud yn ardderchog. Mae y gwaith yn bedair cyfrol hir lydan, ond nid trwchus iawn. Cynwysa draethodau galluog iawn ar ben ysgrifau Aiphtiaidd ac Assyriaidd, pa rai ydynt wedi eu darganfod yn ddiweddar ac yn taflu goleuni a chadarnhad neillduol ar rannau o'r Beibl. Ymdrinir hefyd ar hynafiaethau a daearyddiaeth y Beibl. Dygir yn mlaen brofion dros ysbrydoliaeth y Beibl a sylwir ar hysodion pob llyfr ar ei ben ei hun. Mae yn crynhoi ynghyd bob peth sydd yn hysbys am bob anifail, llysieuyn, peraroglan, mwneu a meini gwerthfawr a nodir yn y Beibl. Yr wyf yn meddwl ei fod yn anhawdd os nad yn amhosibl meddwl am unrhyw beth yn dal cy-sylltiad uniongyrchol a'r Beibl nad yw yn cael sylw—tra y ceir yma lawer iawn o bethau na feddylia darllenwr cyffredin ddim am danynt.

Adran bwysig iawn yn y llyfr yw hanes y genedl Iuddewig o amser Malachi hyd amser Crist. Tymor cynhyrfus iawn fu hwnw ar y genedl pan ddygid hwy i gysylltiad agos a'r Aiphtiaid, y Groegiaid, a'r Rhufeiniaid. Gadawodd pob un o'r cenhedloedd hyny eu hol arnynt hwy a gwnaethant hwythau argraff annleddwyar bob un o'r cenhedloedd hyny. Mae yn amhosibl yn bresenol i neb wybod pa mor bell yr oedd doethion Groeg a Rhufain yn y canfod hyny yn ddyledus am eu gwybod- aeth i lenyddiaeth Iuddewig.

Mae un neu ddau o'r ysgrifenywyr wedi ymgymeryd ag esbonio adnoddau anhawdd, y rhai hyn sydd yn rhoddi leiaf o foddlonrwydd i fy meddwl, er y dichon mai hwy sydd iawn, ond yn eiddid nid ydynt yn glir na therfynol iawn yn eu hymresymadau. Yr wyf yn nodi yr eithriad hwn rhag i neb gael ei siomi wrth ddisgwyl perffithrwydd mewn llyfrsydd yn walith dyn- loia yn unig, er yn ddynion dysgedig.

Yr wyf yn ddibetrus yn dyweyd na wn am na llyfr lle ceir y fath groufa o wybodaeth am y Beibl wedi ei ysgrifenu mewn iaith mor syml a darllenadwy. Buasai yn werth amrhisiadwy i mi pe cawswn ei fath ugain mlynedd yn ol, ond y mae yn wir dda genyf ei feddu yn bresenol. Byddai yn werth i bob dyn ieuanc darllengar, pob athraw ysgol Sabbathol sydd am wneud gwir les i'w ddosbarth, a phob gweinidog ieuanc sydd yn dechreu casglu llyfrgell, ei feddu. Nid yn aml y gallai eglwys roddi gwell rhodd i'w gweinidog na'r Bible Educator. Ryw llyfr rhyfedd iawn yw y Beibl, pa lwy-

af ysgrifenis am dano mwyaf ardderchog yn ymddengys yn barhaus. Mae ei ragoriaeth yndyod yn fwy i'r golwg pa fwyaf ymosodir arno.

ISAAC YN MYFYRIO YN Y MAES.

"Ac Isaac a aeth allan i fyfyrlo yn y maes, yn min yr hwy." GEN. 24: 63.

Y mae yr haul yn dynesu at deryn ei daith; cysgodau'r hwy'r a ymestynant fwy-fwy; a distawrwydd a deyrnasa trwy yr holl fro, lle y preswyliai y patriarch Isaac. Dychymygaf ei welod ef y pryd hyn, ar deryn lludded a thrafferthion y dydd yn rhodio ar ei ben ei hun yn y maes: y mae yn ddyn yn ei gyflawn nerth a'i faintioli; y mae ei wynebpryd braidd yn syllu tua'r dddear, ac y mae ei feddwl yn ymdrin â gwahanol fyfyrddau. Rhesymol yw casglu mai nid dyma yr unig dro yr aeth Isaac "allan i fyfyrlo;" ond yn bytrach mai hon oedd ei arferiad gyffredin. O leiaf cymerir hyny yn ganlataol ar hyn o bryd.

Nid oes unrhyw amgylchiadau yn fwy addas i feithrin tuedd fyfyrgar na bod yn fynych mewn unigrwydd, ac yn y mwynhad o dawelwch; ac feily rhesymol iawn ydoedd gwaith y patriarch yn myned "allan i fyfyrlo yn y maes yn min yr hwy." Pa le bynag y ceir llonyddwch a thawelwch, y mae yno le da i fyfyrlo. Geill y Salmydd arnom i ystyried ein fyfyrdd ar ein *gwelyau*. "Ymddyddenwch a'ch calon ar eich gwely, a thewch."

Pa beth neu bethau a gawn ni ddweyd oedd testyn neu destynau ei fyfyrdd y pryd hwn? Ai'r greadigaeth oedd yn dwyn ei sylw? Ai myfyrlo yr oedd ar yr arwyddion o doethineb a gallu Duw—ar yr arwyddion o'i diriondeb a'i ddaioni ag sydd i'w canfod yno? Neu ynte a fyfyrlo efe ar helyntion ei fywyd ei hun—ar ei ddiffygiadau, ar ei bechodau boreuol, ar y gwar- edigaethau a'r trugareddau a dderbyniasai oddi- ar law dyner rhiagluniaeth? Neu, a ydoedd taith gwas ei dad, a'r dull a'r modd goreu iddo fyw am y rhan olynol o'i fywyd, yn dyfod o dan ei sylw? Ond ofer yw ymfyn yn nghylch pa beth y myfyrlo y patriarch a tro hwn; oblegid y mae gair Duw yn ddystaw gyda golwg ar hyny. Sut bynag, meddyllir mai nid gormod yw dweyd fod ei fyfyrddau y pryd hwn, yn gystal ag ar amserau eraill, yn fuddiol o ran eu natur, yn cael eu dwyn yn mlaen mewn ysbryd gweddi, ac yn dda yn eu heffeithian ar ei fuchedd. Ac os gellir dweyd hyn am fyfyrddau y patriarch Isaac, dymunol iawn fyddai i ninnau ymdebygoli iddo yn ein myfyrddau.

Dylai ein myfyrddau fod yn fuddiol o ran eu natur. Arferiad barhaus dynion da yw myfyrlo ar destynau buddiol, a thrwy brofiad hwy a deimlant mai bod yn berchenogion ar destynau o'r fath hyny i feddwl am danynt ydyw y ffordd oreu a mwyaf effeithiol i gau allan *feddyliau drwg*, ac o ganlyniad i lethu gweithredoedd

pechadurus yn eu *cyhoeddiad*—dal a difa y lwynogod. BYCHAIN—*ludd y cyo yn yr wy.* Dyna yw eu harferiad gyffredin, a dyna DDYLAI fod eu harferiad. "Meddylliau ofer a gaseais," meddai y Salmydd; a phan yn darlunio myfyrdodau y dyn "gwynfydedig," efe a ddywed am dano ei fod "a'i ewyllys yn nghyfraith yr Arglwydd; ac yn *myfyrio* yn ei gyfraith ef ddydd a nos." Gochelwn rhag mynwsu meddylliau ofer; oblegid y maent yn sicr o gael yr effeithiau mwyaf niweidiol ar ein bucheddau. Dyna yw teimlad a phrofiad pob dyn ystyriol. Gall fod perygl hyd yn nod yn yr llyn a elwir yn "adeiladu cestyll yn yr awyr." Gofalwn am fod myfyrdodau y galon yn fuddiol; oblegid eu ffirwyth a fydd bucheddau addas, rhinweddol, ac unol a rhoelau auraid y efengyl.

Ond ar ba beth y dylem fyfyrio? Dyna'r greadigaeth yn ei holl ranau; y mae hi yn deilwng iawn o'n sylw. Dyna ddyn hefyd, yr hwn sydd yn "ofnadwy a rhyfedd" yn ei wneuthurriad o ran corff ac enaid; dylem fyfyrio llawer arno yntau. Dyna'r datguddiad dwyfol o ewyllys Duw, sef yr Ysgrhythr Lân, yr hon a ddengys pa fodd y gall dyn syrthiedig adenill ffafr y nef; dyna destyn hefyd ag sydd yn galw am ein darlenniad a'n myfyrdod mwyaf pwylllog ac ystyriol.

Drachefn, dylai ein myfyrdodau gael eu dwyn yn mlaen mewn *ysbryd gweddî*. Dygwyd fi i wneuthur y sylw hwn trwy ganfod mai y gair ar ymyl y ddalen am fyfyrio yw *gweddî*. Rheymol iawn yw *gweddî* am gymorth Duw i fyfyrio yn gystal ag ar bob achlysur arall. Heb ei gymorth ef, nis gallwn ddysgwyl llwyddo yn ein myfyrdodau, mwy nag mewn unrhyw orchwyl arall. Y mae llawer un heblaw *Luther* wedi profi mai *gweddî* ydyw'r cydymaith goreu i fyfyrdod. Gellir sylwi nas gall myfyrdodau buddiol fel hyn lai na chael effaith dda ar y fuchedd a'r ymarweddaiad. Os edrychwn i hanes Isaac, ni a welwn fod ei fuchedd ef yn un o'r rhai glanaf a phrydferthaf y sonir am danynt yn Ngair Duw. Pa faint o effaith a gafodd ei fyfyrdodau er ei ddwyn i fyw yn ddichlynaidd, nis gwyddom; ond y mae yn wirionedd eglur fod ein myfyrdodau yn cael llawer oddylanwad ar ein bucheddau er da neu ddrwg. Dwys fyfyrdod—edrych ar un drychfeddwl mewn llawer dull a modd—wyneb a chefn—sydd yn benaf yn gwneuthur i'r naill ddyn ragori ar y llall. Gellid dangos effaith myfyrdod yn dra eglur mewn pethau naturiol yn ngwaith Columbus yn dyfod o hyd i gyfandir America. Ond gadewir hyn o'r neilldu, er mwyn tynu sylw y darllenydd at Moses i'nab Amrain, i weled pa effaith a gafodd myfyrdod ar fuchedd Moses. "Ar ol myned yn fawr," sef wedi cyraedd addfdrwydd oedran a barn, y mae yn ymgyng i'w sylw, ar un llaw, wrthrychau dymunol iawn, sef cyfoeth, anrhydedd a mwynianau daearol; ac ar y llaw

arall adfyd, dirmyg, a thlodi yn y byd hwn. Y mae efe, ar ol ystyried a chlydmaru mantelion ac anafanteision y ddwy ochr, yn dewis adfyd, dirmyg, a thlodi "yn y byd sydd yr awr hon;" oblegid y mae fydd yn ei ddysgu "i ddewis yn hytrach oddef adfyd gyda phebb Dduw na chael mwyniant pechod dros amsor, gan farnu yn fwy golud dirmyg Crist na thrysorau yr Aifft; canys edrych yr oedd efe ar dal-edigaeth y gwobrw." Ni a derbynwn hyn o ysgrif am Isaac yn ngeiriau Dr. W. Davies (Hen Wylledydd):

"Yr oedd Isaac yn wr da. Adwaenai, carai, ac ufuddhâi i'r gwirionedd. Yr oedd ei feddwl yn ymenciliol, a charai fwynianau myfyrdod unig a thawel. Yr oedd o duedd hynaws a charuaid; ac ymddengys fod ei holl arferion yn gwbl gyson a symledd gwladaidd, ac a dymuniadau cyfyngedig y bywyd bugeilaidd. Yr oedd uchelgais yn anhybys i'r bugain gostyngedig; ac ynddo ef y gweilwn yn dra phenigol y teithi mwynaf a mwyaf boddhaol o addfwynder, ymostyngiad, a gwir ymroddiad."

Utica, N. Y.

RICHARD WILLIAMS.

Y PAGAN A'R BEIBL,

GAN Y DIWEDDAR HENRY D. FOULKES.

Traddodwyd yr arneith hon flnyddau lawer yn ol yn Waterville. Gan ei bod yn dangos cydnabyddiaeth fawr Mr. Foulkes a'r Beibl, a'i farn uchel am y Beibl, dymuniad lle kidi yn y CENHADWA, fel y byddo iddo ef, er wedi marw, sefaru eto.

Llawer sydd wedi ei ddweyd am y Pagan,—ei ddull creulawn, anwar a barbaraidd. Gofynaf yn awr, Beth ydyw Pagan? Dyn yn ynddwyn fel anifail. Gallwn ddweyd am dano yn ngeiriau Paul, Nid oes neb cyfiawn, nac oes un; neb yn deall, neb yn ceisio Duw. Nid oes ofn Duw ger bron eu llygaid. Mae Paganiaid wrth y miloedd yn dyliso tua'r byd tragwyddol, heb obaith ganddynt ac heb Dduw yn y byd. A oes dim addewid ar eu cyfer? Oes. Eangir llywodraeth Jehofa o fôr i fôr, ac o'r afon hyd derfynau eithaf y ddaear. Llenwir yr holl ddaear a'i ogoniant ef, a bydd mynydd ty yr Arglwydd yn mhen y mynyddoedd, a'r holl genhedloedd a ddyllfant ato. Hwy a ddywedant, Deuwch ac esgynwn i fynydd yr Arglwydd, i dy Duw Jacob, ac efe a'n dysg ni yn ei ffydd, a ni a rodiwn yn ei lwybrau ef. Canys y gyfraith a fâ allan o Seion, a gair yr Arglwydd o Jerusalelem. Dengys hyn yn amlwg mai trwy ledaniaid cyffredinol Gair Duw y mae y Pagan i gael ei wella.

Gadewch i ni gan hyn edrych ar y Gair yma sydd yn cynwye y fath addewidion, ac i fod yn foddion i'w gwirio. Wrth gymeryd y Beibl mewn llaw, dylem ei drin gyda gwylder a pharchedig ofn, gan ystyried pwy yw ei awdwr a pheth yw ei gynwysiad. Mae yn tra rhagori ar holl lyfrau y byd. Ei Awdwr yw y Daw

Unig Ddoeth. Yma y clywir ei lais ac y darllenir ei ewyllys. Yma y gwelwn ei gariad at y byd. Ceir ynddo hanesion hynach a mwy cywir nag a geir mewn un llyfr arall. Beth bynag a ddysgir yn y Beibl, mae yn sicr o fod yn wir. Mae gallu a doethineb Duw yn amlwg yn ei holl weithredoedd; ond yn fwy yn ei Air. Geiriau yr Arglwydd ydynt eiriau purion. Purwyd dy ymadrodd yn ddifawr; am hyn mae dy was yn ei hoffi. Holl Air Duw sydd bur; tarian yw efe i'r rhai a ymddiriedant ynddo. Mae y Beibl yn dal mewn newydd-deb parhaus. Mae pob llyfr arall yn heneiddio; ond mae y Beibl yn para yn ei flas. Caiff y gwir Gristion bethau newydd a hen ynddo yn wastadol, y rhai ydynt yn felusach na mel, ac na diferiad y diliau mel i'w enaid. Mae ganddo ddylanwad rhyfedd ar yr enaid. Cyfraith yr Arglwydd sydd berffaith, yn troi yr enaid. Mae tywyll leodedd y ddaear yn llawn o drigfanau trawder, ac nid oes dim yn ddigon effeithiol i yru y trawder i ffordd ond y Beibl. Anfonwn ef gan hyn i bob dyn ar wyneb y ddaear.

NATUR YR ENAID.

O fy enaid, pa beth ydwyf? Hanfod ysbrydol, sylwedd anghorffoedig, anadl Duw, a chrynoedd o'r nefoedd. Pa beth, O fy anfarwol enaid, a ddichon dy ddiwallu? Dim ond yr anfarwol Dduw: yn yr hwn y mae pob cyflawnder yn preswyllo. Efe, yr hwn sydd yn llenwi nefoedd a daear, yn unig a fedr lenwi yr enaid. Fe all y creadur annigonol lenwi yr enaid â gofid. Neb ond yr holl-ddigonol Dduw a fedr lenwi yr enaid â boddlonrwydd. O Arglwydd, fel na wna yr un weithred o'm heiddo i dy foddloni di, heb fy hunan; felly ni wna yr un o'th grenduriaid di fy moddloni i hebot tithau. Am hyn, O Arglwydd, cymer di fy nghalon, a dyro i mi dy hunan. Cyf. D. W. ROBERTS.

DYMU NIADAU YR ENAID.

O fy enaid, pa beth ydwyf yn ei ddymuno? Gyda pha ardderchawgrwydd dychymygol yr ynwiesit? Pa wrthrych dymunol yr ymsefydlit arno? Ai prydferthwch yw? Y cyflawn a lewyrcha fel yr haul yn nheyrnaseu Tad; felly y byddant yn wastadol gyda'r Arglwydd. Ai cyfoeth yw? Y mae yn nhy Dduw gyfoeth a thyroraun: bydd i bob un o'i deulu gael etifedd iaeth gyfoethog, ogoneddus, anlygredig a thragwyddol yn mhllith y saint. Ai anrhydedd yw? Pa anrhydedd mor fawr a hyn, bod yn gyfaill ac anwylyd i Dduw, ac yn briod i Grist; cael coron o gyflawnder, o fywyd, ac o ogoniant? Ie mwy, godidog ragorol a thragwyddol bwys o ogoniant a osodir ar dy ben.

Ai hyfrydwch yw? Bydd i'r cyflawn gael helaeth fynedfa i mewn i lawenydd ei Arglwydd, ac y mae afonyddi o hyfrydwch ar ddeheuulaw Duw yn oes oesoedd.

Mewn gair, O fy enaid, pa beth a ddymunit gael? Ai cyflawnder o'r holl bethau gogoneddus, yn gystal xyn y nef ag ar y ddaear? Wela, y mae duwioldeb yn meddu ar addewid o'r bywyd sydd yr awr hon, ac o'r hwn a fydd. Os y nefoedd a'i chyflawnder a geisi, nef a daear a'u holl ardderchawgrwydd a roddir i ti. Arglwydd, gwna fi yn sanctaidd, yna myfi a fyddaf yn ddedydd. Cyf. D. W. ROBERTS.

AM BECHADURIAID.

(Parhad.)

Daeth y Gwaredwr i'w wlad a'i ddinas ei hun i geisio gwneud daioni. Megys na ddaeth Mab y dyn i'w wasanaethu ond i wasanaethu, ac i roddi ei einioes yn bridwerth dros lawer. Daeth Mab y dyn i geisio ac i gadw yr hyn a gollasid. A Mab y dyn a draddodwyd i ddwy-law pechaduriaid, i gael ei groeshoelio a'i watwar; a hwy a boerasant arno ac a gymerasant y gorsen ac a'i tarawsant ar ei ben. Ac er mwyn pechaduriaid y bu Iesu farw ar Galfaria, wedi ei hoelio wrth y groes, yn archolledig, a sychedig, wedi ei goroni â drain, bustl ar ei wefusau, ac eto yn dweyd, "O Dad, maddeu iddynt," maddeu i fy nienyddwyr, maddeu i fy erlidwyr; "maddeu iddynt, canys ni wyddant beth y maent yn ei wneuthur." Ac fel y dywed y prophwyd Esay am dano, "Efe a archolledwyd am ein camweddau ni, efe a ddrylliwyd am ein hanwiredau ni: cospedigaeth ein heddwch ni oedd arno ef; a thrwy ei gleisiau ef yr iachawyd ni."

Ond ystyria di, ddarllenydd, mai'r Iesu hwn a ddyoddefodd "gyfryw ddywedyd yn ei erbyn gan bechaduriaid." Y rhai hyn y daeth yma i'w gwasanaethu oeddynt yn ei gablu fwyaf o bawb. Gweddus fuasai i bob dyn wasanaethu arno, a gwneud eu goreu i ddangos eu parch iddo; ie, a dyrchafu ei enw goruwch pob enw is y rhod, am iddo ddod o'r nef ac i ymddarostwng i fod yn dlawd, fel y'n cyfoethogid ni trwy ei dylodi ef. Bu farw ar bren garw y groes, er mwyn i bechaduriaid gael maddeuant a glanhad trwy ei waed ef. Teilwng ydyw o'r moliant byth am hyn, a dylai pawb ei garu a'i ganmol yn mhob man. "Cariad mwy na hwn nid oes gan neb, sef bod i un farw dros ei gyfeillion." "Eithr y mae Duw yn canmol ei gariad tuag atom; oblegid â nynt eto yn bechaduriaid, y bu farw Crist trosom ni."

Amrywiaethol.

PABYDDIAETH.

GAN Y PARCH. G. GRIFFITHS, CINCINNATI.

(Parhad o t. d. 140.)

5. *Anwariaeth a chreulondeb.* Saif hyn allan yn amlwg fel un o nodweddion arbenig y cenedlaethau fu yn gorwedd tan iau caethiwed

Pabyddiaeth. Tynir sylw y craffus yn uniongyrchol gan absenoldeb pob peth yn ymylu ar ledneisrwydd moes, a chysur a diogelwch cymdeithasol yddynt. Ymddengys y *trait* hwn yn eu gwisgoedd a'u hymborth, eu tai a'u tiroedd, eu hiaith a'u cerddoriaeth, ac hyd yn oed eu chwareuyddiaethau. Mae y son am eu chwareuyddiaeth yn dwyn i'm cof eiriau Abner wrth Joab ar lan llyn Gibeon: "Cyfoded yn awr y llanciau, a chwareuant ger ein bronau ni. A dywedodd Joab, Cyfodant. Yna y cyfodasant, ac yr aethant trosodd tan rif, deuddeg o Benjamin, sef oddiwrth Iaboseth, fab Saul, a deuddeg o weision Dafydd. A phob un a ymaslodd yn mhen eu gilydd, ac a *yrododd ei gleddyf yn ystlys ei gyfaill*; felly y cydsyrthiasant hwy." Pethau o'r natur hyny oedd gwrthgampau marchogwyr (*knights*) yr oesau Pabaldd. Nodweddid hwynt gan gigydd-dra digymysg; ac fel cefnogaeth i hyny diogeliid yr yndrechwyr llwyddianus rhag cospedigaeth os lladdent eu gwrthwynebwyr yn yr ymbrawf. Meddylid y darllenydd am dorf o ugain i ddeg-ar-hugain o filoedd o bobl anrhyddedusaf gwlad wedi ymgasglu at eu gilydd ar ddydd pennodedig i edrych ar bedwar ar hugain o feirch-filwyr, wedi eu gwisgo mewn dur, yn rhedeg bob yn ddau a dau â holl nerth a chyflymder eu hanifeiliaid yn erbyn eu gilydd, gan geisio tafu y naill y llall i lawr, neu wthio picell cydrhwng cysylltiadau y llurig i galonau eu gilydd—a boneddig-esaau yn eu harwisgo i'r gad, yn addurno eu tarianau, ac â'u gwenau a chlyhwfaniad eu nappynau yn eu hanog yn mlaen, a bydd ganddo amcan gweddol am natur *diffyrion* y cyfnod eidd yn briodol ei ddynodi fel Oes Enraidd Eglwys Rhufain. Beth debygid ynta am eu rhyfeloedd *digogio*? Beth am "Ryfeloedd y Groes" a gychwynwyd tua diwedd yr unfed ganrif ar ddeg?

Drychfeddwl hollol Babyddol oedd hwnw, a ddyfeisiwyd gan Pedr y Meudwy, ac a gefnogwyd yn wresog gan y Pab Martin II. Lledaenid Pabyddiaeth oedd ei amcan, a gwaredu y Ddinas Sanctaidd o feddiant yr anffyddiaid oedd eu harwyddair wrth guro i fyny am filwyr i'r ymgyrch. Gwnaed, o fewn y ddau can mlynedd dilynol, o chwech i ddeg o gynygriadau i gyraedd y bwriad hwnw. Anfonodd Ewrop drachefn a thrachefn fyddinoedd lluosog o bigion y gwledydd i gymeryd rhan yn yr anturiaethau peryglus a gwaeth na diles hyny. Yn un o honyat y troes Rhisiart Galon Llew allan, ac y cyflawnodd y gwrhydri hwnw sydd yn taich ysgrifau a byrdwn cerddi llawer o'n beirdd a'n hynafiaethwyr. Er eu glewddid a'u lluosgrwydd sionwyd eu gobeithion. Cymerasant, mae'n wir, rai o'r dinasoedd cychlynol, ac ar un achlysur gweithiasant eu ffordd i ben bryn Calafaria. Ond curwyd hwynt yn ol yn fuan. Canfuant yn Saladin a'i gynorthwywyr elynion teilwng o'u harfau goraf. Bernir na chwymp-

odd dim llai na phum miliwn o honyat yn Palestina, yn aberth i'r yspryd Pabaid a gwyllt-grefyddol hwnw.

Ychwaneger at hyn eu herledigaethau didro-garedd o'r Waldensiaid a'r Albigeniaid—y moddau mileinig y dirdynid y rhai a grifafai yn gyfeiliornwyr yn ei Chwillysoedd—y cyfreithiau barbaraid a busiwyd yn Ffrainc i foddio y Pab, ac a gariwyd allan hefyd, pryd y rhoddwyd uwchlaw deng mil o Brotestaniaid o wahanol raddau i farwolaeth yn ninas Paris mewn tridiau, y llusgid eu cyrrif ar hyd yr heol-ydd, ac y llifai eu gwaed yn ffoeydd i'r afon gerllaw, ac y clywid yr adeiladau yn diaspedain gan swm y celanedd, ochain y rhai oedd ar drengu, a dolefau torcalonus y rhai a ddedfrydwyd i farwolaeth. Nid gwaith hyfryd ydyw cofnodi y fath ysgelerderau, na dymunol syllm ar y fath ddarluniau elyllaidd o Fyrnigrwydd a arferid trwy arehiad ei Santeiddrwydd o Rufain, ac y gwarantai wobr ogoneddus iddo yn y Nefoedd. Ond er mor glafychs yr olygfa, cyflawnder a'm gorfydda i arddangos rhai o honyat i'r darllenydd, fel yr adnabyddo wir gymeriald y Babaeth. Mewn pentref o'r enw Negueplisse yn Ffrainc, yn nheyrnasiad Louis XIV., crogwyd dinesydd Protestanaidd gerfydd ei freichiau, a phoenwyd ef trwy y nos trwy rwygoel gnaud yn dameidiau oddiar ei esgyrn. Mewn llawer o fanau gwthiai y milwyr wiail haiarn poethion i draed a dwylaw y gwyr, ac hyd yn oed i fronau y gwragedd. Rhwymasant famau, a roddent sugn, wrth bolion, a gadawasant eu babanod i orwedd am ddyddiau ar y ddacser i nadu a marw yn eu golwg. Crogasant laweroedd gerfydd eu traed mewn simddeiau, a chlyda thuswau o wair gwlyb mygasant hwynt. Diosgasant eraill o bob dilledyn, ac wedi pob aumharach a allent wneud â hwynt gwrthiasant binau a nodwyddau i'w cyrrif o'u penau i'w traed. Ac nid llawer gwell yr olygfa yn Lloegr, yr Alban a'r Iwerddon yn amser Harri VIII., a Mari Waedlyd, a Charles y I. Dyma y cyfnod y cyneuwyt tanau Maes-y-gofaint, colofnau mwg erch y rhai a dduent holl ffurfafen y Deyrnas gyfunol nes peri ei bod yn edrych fel gweddwd digysur mewn gwisgoedd galar. Llosgwyd Rogers, dirdynwyd Saunders, dodwyd Taylor mewn casgen o byg ac yna taniwyd hono, llosgwyd Esobg Ty Ddewi. Crybwylla haneswyr am snith a thiugain a ferthyrwyd yn y flwyddyn 1555, trwy orchlymyn yr anghenfil Bonner, ac yn eu myeg Bradford, Ridley a Latimer. Llosgid gwragedd Protestanaidd hefyd. Sonir am yn neillduol a ddiodesfodd felly yr hon y mae ei haues yn anhraethadwy frawychus. Yr ydodded yn agos i'w thlymp, a phan yn nghanol y flamau ymrwygodd ei chroth, cipiwyd y baban gan un o'r edrychwyr o ganol y flagodan, ond arehodd y swyddog iddo ei dafu yn ol a llosgwyd y bychan gyda'i fam! Yn yr Iwerdd-

on bernir i o ddeugain i haner can mil o Brotestaniaid gael eu lladd mewn gwahanol foddau tua'r flwyddyn 1641.

Ond hwyrach y dywed rhai fod Pabyddiaeth wedi newid erbyn hyn, ac o herwydd hyn na ddylid ei barnu wrth yr hyn a wnaeth ganoedd o flynyddau yn ol. Fy ateb i'r dybiaeth ydyw gwadiad hollol fod un sail iddi. Ymfrost Eglwys Rhufain yw ei bod "yn mhob man a phob amser yr un," (*idem semper ubique*), yr un o ran ei chred, yr un o ran ei hyspryd, yr un o ran ei dysgyblaeth a'i hymarferiadau lle y caniateir hwynt. Ac y mae hyn yn wir. Fel prawf, darlener yr hysbysiad canlynol, a oodwyd i ffrang y Jesuitiaid ond ychydig fisoedd yn ol ar y parwydd yn Toluca yn Mexico:

"DINYSTR I BROTESTANIAID.

AT DDINASTYDDION TOLUCA: Yr ydych yn Babyddion mewn enw, neu mewn gwirionedd. Os ydych Catholiciaid o ran ffydd, rhoddwch ddyrnod ofnadwy i'r anwariad (y cenhaden Protestanaidd) sydd wedi ymlusgo i'n mysg, ac i ymddangos yn ddoeth, a sierhau iddynt eu hunain fywiolaeth heb lafurio, a gymerant arnynt gyflawni yr hyn nad wyddant ddim am dano—mintel o chwiwgn budron—twyllodig feibion y diafol. Boed i ni gydgodi fel un gwr i ddifodi ar unwaith yr hillogaeth felldigedig, cartref priodol y rhai sydd o fewn cyffiniau llawnion Gehenna. Gydag un yagubelliaid sierhaer eu marwolaeth, a marwolaeth eu teulu-oedd hefyd. Dedfryder hwynt i angau, angau yn ei wedd erchyllaf, megys gan fwystilod gwyllt-ion, i'r dyhirod sydd yn ceisio dymchwelyd Eglwys Apostolaidd Rhufain, tros yr hon y dylem fod yn barod i aberthu ein bywyd. Cyhwfan-wch, wyr uchel-waed a dewrion, faner y ffydd, a bloeddiwch, Byw fyddo crefydd (*Viva la religion*), a marwolaeth i blant y fall."

Er pan ysgrifenyd yr uchod merthyrwyd ein cydwaladr Stephens, un o genhadon yr American Board yn Mexico, gan y Pabyddion; yr hyn sydd brawf diymwad fod eu heglwys heb gyfnewid ei hyspryd erlidgar a gwaedlyd.

Nid ydwyf frawychwr, nac yn hawdd fy nychrynu gan fwganod. Eto pan yn gwelod Pabyddion mor gyffredin yn ymwithio i'n pywllgorau addysgol, tra yn wybyddus elynol i bob addysg ond a roddir tan arolygiad eu hofferiaid eu hunain, ac yn llwyddo hefyd i fyned i mewn rhan fyngachaf; pan gofiwyf gyhyd y maent wedi bod yn gwaeddi am drol y Beibl o'n Hyegolion Cyhoeddus—mor unol ydynt ar y pwnc—mor barod a thaelus yr ymfyddinant yn yr etholiadau i gyraedd eu hamcan, a'r fuddugoliaeth hanerog yn Ohio, o leiaf, y maent wedi enill; a phan gofiwyf mai yr un egwyddorion a broffesa, mai yr un ysgymundod melldigol a gyhoedda uwchben anghydymffurfwr, ac mai yr un wgfygthiol a wiaga, tan ei mwgwd, yn America, ag yn Mexico neu Awstria: nis gallaf gydwelod

a'r rhai a haerant mai "breuddwydion" ymennyddiau ddyrnedig ydynt y datganiadau fod Pabyddiaeth yn enill i'r rym, ac yn dirgel gloddio tan sail ein sefddlindangwladwriaethol. Eithaf cynagor i ni, beth bynag, a fyddai. Na fyddwch uchelfryd, eithr ofnwch, a choffwch mai tragwyddol wyliadwriaeth yw pwrcas eich rhyddid.

Fel Cymry, yn ein cyasfin fro, ni themllem bryder yn nghylch, nac arswyd rhag ystrywiau cêl-genhadau Eglwys Rhufain. Wedi ein hamgaeru â rhyddid crefyddol—gyda chleddyf yr Yspryd, yr hwn yw Gair Duw, yn ein dwylaw, ac wedi ein dysgu o'n mebyd i'w ddefnyddio o blaid y gwirionedd—gyda llu mawr o athrawon ymroddol yn ein Hyegolion Sabbathol ac o Weinidogion galluog a dylanwadol yn ein har-eithfau cysegredig, fel gwylwyr dewrion ar furiau Selon, yr oeddyr mor ddiogeled yn ein mynydd rhag ei hymoediadau ag oedd ein tadau yn y cymoedd amgylchynedig gan greigiau yr Eryri rhag rhuithrgychoedd y Saeson. Ond nid ydym felly yn ngwlad ein mabwysiad. Mae ymfudiaeth wedi ein cario a'n gosod i lawr yn mhlith ei haelodau, ac nid anaml mewn lleoedd ag y mae mwyafrif o'r boblogaeth grefyddol yn Babyddol, a'r gallu lleol gweiddiadol yn eu dwylaw. Trwy gymdeithasid a hwynt y mae llawer o Gymry wedi llithro yn ddiamrw-bod tan eu dylanwad, a'u barnau a'u bywydau wedi eu sefeinio i raddau lled helaeth gan eu surdoes. Mae cyffredinedd eu cerddelwau a'u harfoniau arbenig yn eu parlyrau—y croesau wrth gadwyni aur am yddau y gwragedd a'r plant—eu cynulliadau awyddus i'w heglwysdal ar eu uchel-wyllau—y ffaith fod cynifer o'n cydgenedl yn eu Hysbyttai, eu Helusendai, eu Hyegolion, ac yn enwedig fod merchaid ieuasus Cymreig yn myned i'w Gwryfddai i ddyagu chware y Bêrdoneg, yn brofion diymwad o hyn. Gwn yn eithaf beth ydynt i rhesymau a roddir i eeguodi y pethau y cyfeiriais atynt. Ond nid ydynt yn ddigon i'm hargyhoeddi fod y fath ieuad yn gymarus, na'r gyfathrach yn ddi-berygl. Cyfrwyadra sydd yn cymell Pabyddiaeth i ddenu lle nas gall orfodi—I brynu y tylawd er arian, a'r anghenus er pâr o eogidiau lle na oddeir iddi adeiladu arteithgiwydi a ffwrneisiau i ferthyrn.

Dywedir i Gaerdrola, ar ol sefyll am ddeng mlynedd i waethaf picellau a hwrddbeiriauau y Groegiaid, gwympo o ffian eu ffag-anrhegion. Tybed, gyda'r fath sampl o ffian ein llygaid, fod disgyniedyddion Priam, Hector, ac Eneas, yn y byd newydd, ac megys yn llewyrch brawychus y ffiamau a droisiant y ddinas hono yn lludw, ar syrthio i'r fath amryfusedd ag a'r weiniodd i'r trychineb ofnadwy hwnw? Na ato Duw!

O ddau ddrwg peldiwech a dewis y naill na'r llall.

Y MADRODDION DETHOLEDIG AM BOB DYDD O'R MIS.

1. Na fela dy well, na ddiystyrna dy waeth, ac na chanmol dy hun.—BURK.

2. Trueni mawr ydyw bod ar ffordd ddrwg ar hyd y dydd, ac heb un gobaith am lety yn y nos.—RUTHERFORD.

3. Na wna ond cyn lloied a fedri o gyfeillach â thei math o bobl; yr anniolchgar, y siaradus, a'r digalon. Ni all y cyntaf werthfawrogi dy gymwynasau, na'r ail gadw dy gyngor, na'r trydydd amddiffyn dy anrhydedd.

4. Nid yw y neb nad yw ei bechod yn falch, yn boen, ac yn ofid iddo, yn gwir greda yn Nghrist.—Dr. OWEN.

5. Ni all enaid crediniol lai na bod yn enaid elodforus.—SIBBES.

6. Y mae yr hwn sydd yn byw mewn pechod ac yn disgwyl am ddedwyddwch ar ol marw, fel yr hwn sydd yn hau bulwg, ac yn meddwl llenwi ei ysgubor â gwenith.—BUNYAN.

7. Rhaid i'r hwn na allo edrych yn mlaen gyda chysur, gymeryd y cysur a gaffo wrth edrych yn ol.—COWPER.

8. Gwell i ddyn ffoi o faes y rhyfel na sefyll ei dir, pan y mae y golled yn fwy na'r elw wrth enill y fuddugoliaeth.—FELTHAM.

9. Na ddiystyra ddim am ei fod yn ymddangos yn wael; fe wnaeth y gwybedyn a'r locust fwy o niwaid nag a wnaeth llewod nac eirth erioed.

10. Ymwrthoda â'th chwantau a'th ddymuniadau dy hun, ac yna bydd y cerbyd buddugawl yn eiddo i ti yn fwy nag y bu i Cesar erioed.

11. Na oddef i'th falais a'th wylltineb ddatguddio y peth yr oedd cariad a chyfeillgarwch yn dy rwyngu i'w cadw yn ddirgel.

12. Cerydda dy gyfaill yn ddirgel, a gwna iddo ystyried dy fod yn gwneuthur hyny; ond canmola ef yn gyhoeddus.

13. Gwna waith da a rhinweddol, er dy fod yn sicr na ddaw ef byth i olwg y byd.

14. Paid âg ymarfer â chwillo am wallau ar weithredoedd dynion ereill; nid oes rwyman arnat i chwynu eu gerddi hwynt.

15. Os goleuodd y farn gyffredin lusern dy enw, portha hi â'th olew dy hun, rhag iddi ddiffodd ac aroglu yn ddrwg.

16. Pryn y peth nad rhaid i ti wrtho; ac yna eel achos ar fyr i werthu y peth nas gelli wneyd hebdo.

17. Gad i'th gymdeithion beunyddiol fod, ychydig gyfeillion a llyfrau, calon lawen, a chydwybod dda.

18. Ti a ddylet arferyd seremoniau gyda dweithriad, ond bwrw hwynt ymaith o blith cyfeillion.

19. Os myni gelu cyfrinach rhag dy elyn, na ddatguddia ef i'th gyfaill.

20. Ymdrecha i fyw fel na byddo i'th ia-

raddolion dy ofni; na'th uwch raddolion dy ddiystyrn.

21. Na ddywel ddrwg am dy gymydog; rhag i ti glywed y peth na all beidio dy ffino.

22. Yngadw rhag cyfreithiau; tanae ydyna nas gall dynion yn hawdd eu diffudd ar ol eu hemyn.

23. Nac ymrwson a'th rieni, nac â gwyb mawr, na mor union bynag fyddi.

24. Paid âg addaw dim i'r byd, ond yna ol amserwydd a bydra dy oes.

25. Casâ y byd cyn iddo ef dy gasâu â; a gwna bob peth yn gymeradwy gan Dduw, cyn dy ddyfod ger ei fron ef.

26. Pa bryd bynag y cei genad i fyned at wr mawr, gad i'th gyfarchiad fod yn fyr, dy eiriau yn ychydig, a'th fynediad yn fuan ymaith.

27. Bydd bob amser yn amheus o'r cyngor a fyddo yn ol dy ddymuniad, ac ystyria y rheswm am hyny.

28. Bydd mor ofalus yn mhob peth fyddi yn ei ddweyd neu yn ei wneyd, a phe bae dy elyn wrth dy benelin yn gwylio arnat.

29. Bydd yn foddolion ar ychydig, ac yna y mae genyt ddigon; os wyt yn grwgnach, y mae genyt ormod.

30. Na fydded arnat gywilydd newid dy farn am ei gwell, ond bydd sicr o'i bod yn well cym ei newid.

D. W. R. Turin.

LLITH Y LLENOR.

Y mae yna y *Congregationalist* am Mai y 6ed.

YSGRIF HYNOD AR ROGER WILLIAMS,

y Cymro enwog a gyrhaeddodd i Nantucket yn y llong Lyon, Chwefror 1630-1. Yr wyf yn teimlo dyddordeb neillduol yn hanes y gwron hwn, a hen sefydlywr Cymreig America, a byddaf yn gofidio yn aml na byddai mwy o ymros yn ein mysg fel cenedl i gael hanes cywir o'n tadan. Dylai y CANMLWYDDIANT ddeffro a chynhyrfu yr awyddfryd hwn yn ein mysg fel Cymry trwy y wlad yn gyffredinol.

Ysgrif gan Dr. DEXTER yw yr un y cyfeirias ati, ac y mae ef yn cael ei gydnabod yn ein mysg ni fel Cynulleidfawyr yn awdurdod uchel, os nad yr uchaf yn yr America ar bynciau hanesyddol eglwysig. Y mae yn dechreu gyda rhyw gyfeiriad awgrymiadol at waith y Bedyddwyr yn canonu Roger Williams, er na fa erioed yn Fedyddiwr yr un fath a hwy, nac yn Fedyddiwr o gwbl ond am dymhor byr. Nid yw yn ymgymeryd a dwyn prawfion dros hyn, na inyned yn fanwl i'w hanes, ond yn unig ymchwilio mewn cylch cyfyng i'r rheswm yr alltudiwyd ef o drefedigaeth Britanaudd Massachusetts. Y syniad cyffredin yw iddo gael ei yru oddiyno o herwydd ei waith yn amddiffyn yr athrawiaeth o "ryddid enaid," a goddefiad mewn materion crefyddol. Dyga Dr. DEXTER amryw brofion ei fod er yn ddyn o dalent a brwd-

frydded crefyddol, yn hynod o frysiog, arodd i fyned i eithafion mewn opiniynau, ac yn bur sawdal yn y rhai hyn. Nid oedd ond ieuanc iawn pan y daeth i'r wlad hon—31 mlwydd yn ol yr hen gyfrif, a 25 yn ol ymchwiliad PROFRYSWA ELTON yn Nghyfnu, ac felly yr oedd hebeiddof yn ei sel, a'i dori i lawr yn ei gredo. Tra yn Plymouth, cyfansoddodd draethawd i brofi dirymedd breintlen y drefedigaeth, ac y mae ya llym iawn wrth y brenin IAGO, gan ei wneud y gabiwr a chelwyddwr. Gwrthwyn-ebai tra yn Salem i weinidogion y cylch gwrrd a'u gilydd unwaith y pymthegnos, rhag i hyny droi gydag amser yn henaduriaeth. Wedi hyn dadleuai fod yn amweddaiidd i fenywed ymddangos yn y cyhoedd heb orchudd, ac y dyleid tynu llan y groes oddiar y ffaer freahinol, gan fod hyn yn arwydd o ofergoeliaeth. Honai na ddylasai yr ynadon adael i ddyn diallunedig gymeryd ei lw, gan eu bod trwy hyn yn ymgymuno â dyn drwg yn addoliad yr Arglwydd, ac yn peri i'r dyn hwnw gymeryd enw Daw yn ofer; honai hefyd na ddylasai dyn ddim gweddio gydag un diallunedig, pe y byddai yr ua hwnw yn wraig neu blentyn iddo. Yn awr yr oedd y pethau hyn a'u cyffelyb, dipyn yn aahawdd gan rai oeddynt a'u gwallt wedi dechreu britho yn eu hymdrech dros anghydfurfaeth cyn ei eni ef, i'w ddirodded oddiwrth ddyn ieuanc nawr hugain oed. Galwyd ef gerbron y Llys, a rhoed amser iddo alw ei eiriau yn ol, a chymedrol ei syniadau, ond ofer a fu yr oll. Felly gorfu iddo gael ei yru o'r drefedigaeth, am ledasau opiniynau newyddion a pheryglus yn erbyn awdurdod yr ynadon, ac ygrifenu llythyrâu diffrol ar yr ynadon a'r eglwys, a pharhau i lynu wrth y rhai hyn er pob rhybudd—am y rhai hyn yr alltudiwyd ef, ac nid am ei ymdrech dros oddeffiad. Galwa yr ygrifenydd bump o dystion er cadarnhau hyn, 1 Roger Williams ei hun, 2 John Colton, 3 John Winthrop, 4 Edward Winslow, ac yn 5 Joshua Scottow. Ymddengys ei fod mor gaeth i ymneillduath, fel y mynai ddyegyblu y rhai ar eu hymwelliad a'r Hen Wlad a elent i Eglwys Loegr, wedi eu dychwelliad i'r wlad hon at eu hagiwys cartrefol.

Buasai yn dda iawn genyf weled Dr. DEXTER neu ryw un cyffelyb yn ymgymeryd ag ygrifenu hanes cyflawn a theg o'r Cymro enwog hwn. Rhaid i mi gyfaddef fod cryn awyn yn ei enw i mi, ac er ei fod ar adegau yn ymddangos yn frysiog, a braidd yn gecrus, eto gwnaeth ei oreu dros ryddid crefyddol, ac y mae ei ol ar y wlad hon hyd heddyw.

Y mae y *Congregational Quarterly* yn odidog am

YSTADEGAETH ENWADOL.

Ceir yn y rhifyn am Ionawr gyfrif manwl o eglwys a gweinidogion yr enwad trwy yr holl Dalaethau; ac yn un Ebrill ceir rhestr o athro-

fydd dawinyddol yr enwad, ac enwau y myfyrwyr—gwelaf yn eu mysg lawer o rai Cymreig, a charwn yn fawr weled rhestr gryno o'r myfyrwyr Cymreig yn "Y Blwydd-lyfr" y flwyddyn nesaf. Y mae y trimsolyn hwn yn rhoi golwg glir i ni ar sefyllfa ein henwad trwy y wlad fawr hon. Ni ddylai na gweinidog na swyddog, nac yn wir yr un aelod sydd yn meddu dim chwaeth at ystadegaeth, fod heb y *Congregational Quarterly*. Y mae gwybodaeth enwadol yn angenrheidiol er bod yn ddefnyddiol i'r enwad, ac i'r byd trwy yr enwad. Nid oes genyf fymryn o gydymdeimlad â rhagfarn enwadol, y mae ysbryd cul felly yn anheilwng o'r dyn a'r Cristion; ond y mae sel a pharch enwadol, yn angenrheidiol er tynu allan ein holl ymadferthoedd dros y blaid yr ydym wedi ein gosod i weithio ynddi.

Y mae amryw bethau eraill wedi tynu fy sylw yn y byd llenyddol, yn enwedig y "Vatican Decrees," gan GLADSTONE, a'r ddadi frwd a phwysig y mae y pamphletyn hwnw wedi ei achosi; ond gadawaf ar hyn y tro hwn.

Pittsburgh, Pa.

H. E. THOMAS.

ADOLYGIADAU.

THE GENESIS OF THE NEW ENGLAND CHURCHES. By Leonard Bacon. New York. Harper & Brothers Publishers. 1874.

Llytr genedigaeth neu haniad eglwys Annibynol Lloegr Newydd mae yn debyg fyddai yr enw Cymreig. Nid oes un dyn ar gyfandir America yn gymwysach yn ddiau i ygrifenu y fath lyfr na Dr. L. Bacon o New Haven. Mae yn awr yn hen, wedi treulio haner can mlynedd yn weinidog Annibynol. Mae wedi cysegru ei oes hirfaith i ymchwiliadau mewn hanesyddiaeth eglwysig. Mae llyfrgell Yale wedi bod yn wastad wrth law ganddo. Yr oedd yntau yn ddarlennwr mawr ac yn gofus anghyffredin. Cefais y fraint o dreulio prydawn yn ei gyfeillach ef a chwech eraill o athrawon Yale, a sylwais y pryd hwnw ar ei allu i gofio. Yr oedd enwau personau, dates, a llyfrau wrth law ganddo mewn eiliad pan yr oedd cof eraill oedd lawer ieuengach yn pallu.

Peth arall, y mae Dr. Bacon yn deg iawn fel hanesydd, ac yn deall beth yw natur eglwys Annibynol neu Gynulleidfaoi. Mae yn medra gwahaniaethu rhwng yr hen Britaniaid Esgobol neu Henadurol a'r Annibynwyr, pa rai a eilw yn gyffredin Separatists (Anghydfurfwr.)

Wrth chwilio am ffinbonell darddiol Annibyniaeth, nid yw Dr. Bacon yn petruso myned yn ol i'r Testament Newydd, ac y mae yn dangos mai eglwys Cynulleidfaoi Annibynol oedd yr eglwys Apostolaidd. A yn mlaen i ddangos sut yr ymadawodd yr eglwys oddiwrth symledd yr efengyl nes llithro i dywyllwch Pabyddiaeth. Ar ol hyn daw yr egwydd-

or Annibynol i'r golwg yn raddol fel yr oedd goleuni diwygiad yn gwawrio ar y byd.

Nid oedd y Diwygwyr mawr y mae eu henwau ar adfodau pawb megis Luther, Swinli a Chalfin yn foddhaol ar eu trefniant eglwysig, ond aethant cyn belled ag y medrent gan obeithio y buasai oes-odd eraill yn gwella wrth gael goleuni ychwanegol. Tua naw mlynedd wedi dechreu y diwygiad Protestanaidd, darfu i Francis Lambert, Ffrancwr, dynu allan gynllun eglwys ar gais Phillip, Llywydd Hws. yr hwn sydd yn gwbl gynulleidfaol ac unol a chynllun y Testament Newydd. Yr oedd ei gynllun ef, medd Dr. Bacon, yn dilyn y drych-feddwl o awdardod offeiriadol. Gwir fod Presbyteriaeth yn gwada gallu aberthol y weinidogaeth, ond daliant ei gallu pregethwrol, gan ddyegu fod urddiad yn rhoddi hawl i ddyn bregethu yn annibynol ar alwad oddiwrth eglwys. Ond ni wyddai cynllun Lambert ddim am ordeiniad annileadwy, eithr dygai fod dyn yn weinidog yn unig dros yr amser y byddai unrhyw gynulleidfa yn ceisio ganddo eu gwasanaethu. Caniatâi efe i unrhyw ddyn fyddai medr a thuedd at hyn bregethu, er na byddai yn swyddog eglwysig o gwbl. Pan ddangoswyd y cynllun i Luther, atebodd, nad oedd yn meddwl fod yr amser wedi dod i adeiladu yr eglwys yn ol patrwn yr ysgrythrau, ac felly taffwyd y cynllun o'r neilldu a chadwyd yr anrhydedd i Barrowe, Greenwood, a John Penry o gynyg adeiladu eglwys yn ol cynllun y Testament Newydd.

Dywed Dr. Bacon fod y Diwygiad yn Lloegr yn ddeublyg. Un yn canlyn ymdrechion Wiceliff a'r Lolaridiaid yn mhllith y bobl gyffredin; a'r llall yn tarddu olygredigaethau ac ystyfnigrwydd Harry yr wythfed. Mae yn debyg i Dduw oruwchlywodraethu taeddiadau yr anifail hwnw i ryddhau llywodraeth Lloegr oddi dan ormes y Pab, ond mae yn anhawdd iawn barnu pa un fwy o ddrwg neu o les wnaeth ef a'i ferch Bess i wir ffyniant y diwygiad yn Lloegr. Yr oedd y bobl yn rhell o flaen y swyddogion gwladol ac yn deall crefydd yn well na'r offeiriad, ac yr oedd llawer o honynt yn dyhen am fwy o ddiwygiad nag a ganiatai y llywodraeth. Yr oedd y Puritaniaid yn y canol rhwng y llywodraeth a'r rhai oeddent am gymeryd y Testament Newydd fel rheol eglwys. Dymunai y Puritaniaid ddiwygio yr eglwys sefydledig; ond ni fyneent er dim ei rhyddhau oddiwrth y llywodraeth, ac nid oeddent yn amau ysgrythyrolddeb y cysylltiad, am hyn yr oeddent hwy yn cael eu herlid gan y blaidd Babyddol, ac yn eu tro yn erlid y rhai oeddent yn dal mai Crist yw unig ben yr eglwys, ac mai y Testament Newydd yw ei hunig reol. Ymddengys nad oedd y rhai hyn wedi eu porffoli yn un gyndeithas neu eglwys hyd nes i

Francis Johnson ddyfod i Lundain tua'r fl. 1592. Y flwyddyn hono, hefyd y daeth John Penry i Lundain. Mae Dr. Bacon yn rhoddi pennod gyfan i adrodd hanes y Cymro rhyfedd ac enwog hwn. Dylem fel Cymry fod yn falch o John Penry; rhoddodd ei fywyd yn aberth er mwyn cael pregethu yr efengyl yn Nghymru. Mae cysylltiad uniogyrehol iawn rhyngddo ac efengyleiddiad Cymru, ac y mae cysylltiad rhyngddo hefyd ag efengyleiddiad America. Hyd y gwyddia yn bresenol efe oedd y cyntaf i gychwyn y drychfeddwl o sefydlu trefedigaeth o Anghydffurfwyr. Yn ei lythyr at yr eglwys o'r carchar ychydig cyn ei roddi i farwolaeth, dywed am iddynt ymgynghori pa fodd i gadw yr holl eglwys ynghyd, ac anfon at y cyfeillion yn y Gogledd a'r Gorllewin fel y gallent oll fyned i'r un man pan fyddai iddynt gael eu halltudio. Cymerwyd y syniad i fyni gan eraill wedi iddo farw, a'r canlyniad fu wedi llawer o siarad, pryders a chynllunio i nifer fechan gychwyn yn y Mayflower a chyraedd Cape Cod ar adeg a than amgylchiadau anymunol iawn. Nid oedd llawer o Newspaper reporters y dyddiau hynny, oride buasai llawer o felo, pardduo a phrophwydo dinystr y fintai fach heno. Yr oedd pob tebygolrwydd mai methu a wnaethent. Nid oedd eu llong ond bechan, y daith yn mhell a'r wlad yn ddiethr. Yr oeddynt yn dionion, a rhwystr ar ol rhwystr yn codi nes eu cadw yn Lloegr ac ar y mor, fel yr oeddent yn eyraedd traethau Lloegr Newydd yn nghanol y gauaf. Y ty cyntaf ddarfu iddynt adeiladu aeth ar dan. Ond yr oedd y peth o Dduw, llwyddasant, a'u holynwyr heddyw yw llywodraeth yr Unol Daleithau, ac yn neillduol yr eglwys Cynulleidfaol.

Nid rhyfedd i'r Tadau Pererinol lwyddo wedi'r cyfan, oblegid yr oedd crefydd yn bob peth ganddynt. Er mwyn cael rhyddid i grefyddu yn ol goleuni eu eiddwibodau, yr oeddynt yn cychwyn yr anturiaeth fawr. Yr oedd cwmniau cyfoethog wedi ffurfio trefedigaethau o'r blaen yn America ond yr oeddent oll wedi methu er dan amgylchiadau manteisiol, ond dyma y rhai hyn yn llwyddo er pob anfantaision. Pa fodd y medr y rhai sydd yn gwada rheolaeth Duw yn amgylchiadau dyn gyfrifam y peth. Dyma brawf fod crefydd yn ddigon trech na gwyddor i sefydlu trefedigaeth lwyddiannus a chynyddol. Dan gant a phymtheg a deugain o flynyddoedd i heddyw sef Ion. 31, 1620, y dododd yr eglwys Ymneillduol gyntaf ei hun i lawr ar dir America. Cofnodir y digwyddiad trwy y dywediad syml, "Cadwasom ein cyfarfod ar y tir." Yn y llong yr oeddent wedi addoli bob Sabboth hyd hynny. Wrth gydmaru yr hyn oedd yr eglwys yn America y Sabboth hwnw a'r hyn yw heddyw, rhaid i hawb addef fod efengyl wedi llwyddo yn rhyfedd mewn dau gant a haner o flynyddoedd

hebson am yr hys mae wedi wneud yn Europe a gwledydd eraill.

Er mai yngwasanaeth crefydd yr oedd yr hen dadau wedi dyfod drosodd i America ynddangosai eu hawyrgylich yn gymylog ar y cyntaf. Yr oedd y tywydd yn oer iawn a'u hymborth hwythau yn brin. Hefyd yr oedd y scuroy wedi ymaffyd yn nghyfansoddiadau llawer o honnynt. Bu tua'r haner farw mewn ychydig o fisoddd wedi glanio, a buont ar un adeg nad oedd ond chwech neu saith yn hollol iach, pa rai trwy ymdrech a gofal mawr a lwyddasant i gadw tua haner cant yn fyw o'r cant a dau oeddent wedi cychwyn ar fwrdd y Mayflower tua chwech mis cyn hysy. Beth pe buasai tywydd fel hyn wedi digwydd i'r oesfyllwyr cyntaf yn Patagonia, tebyg y buasant wedi llwyr roddi fyny yr anturiaeth, a sicr yw y buasai gelynlion y mudlad wedi cael llawer mwy o destyn gwawd.

Yr oedd y dynion hyn wedi myned trwy dywydd garw ac yn meddu ffydd yn Nuw, am hysy er eu bod yn ychydig a gweiniad, mewn gwlad wyllt yn cael eu cylchynu gan lwythau lluosog a bygythiol o Indiaid anwar, penderfynasant ddal eu tir a gollwng y Mayflower yn ol tua Phrydain. Yr oeddent yn nodedig am gadw y Sabbath, ond ni wyddent ddim am ddirwest nar gymdeithas heddwch. Yr oedd ganddynt ffydd mewn cwrw a licer a hyder pur fawr mewn dryll a phawdwr. Dysgasant yr Indiaid i ymarfer a'r ddau beth dinystr- iol hyn er gofid i'w holynwyr a llwyr ddinystr y dynion cochion.

Y briodas gyntaf a welnyddwyd yn eu plith oedd rhwng gwr a gwraig weddw, Edward Winslow a Susana White, y naill wedi claddu ei wraig a'r llall wedi claddu ei gwr ar ol tirio yn America. Priodwyd hwy gan y Llywydd Bradford yn ofn Daw er heb wasanaeth offeiriad.

Yr oedd eu dall o gospi yn hynod a phur greulon. Rhwym y pen a'r traed wrth eu gilydd am bedair awr ar hugain, ond cymaint oedd cri y dloddfwyr cyntaf fel y gollyngwyd hwy yn rhydd yn mhen awr. Yr oedd gyda y cwmni bach yma bobl gymysg tebyg i'r rhai a ddaethant gydag Israel o'r Aipht. Yr oeddent wedi dyfod er mwyn elw bydol ac wrth gael eu siomi yn ysgrifenu celwyddau i Loegr at y rhai oeddent wedi rhoddid arian yn yr aaturiaeth, gyda goballt am elw mawr yn hytrach na gwasanaethu crefydd. Dywed Bradford, Ni ddaethant hwy o Leyden, ond gwtiwyd hwy ar y cwmni yn Lloegr. Gwyr eu calonau fod eu tafodau yn dyweyd celwydd er clirio eu hdnain heb ofalu pwy a glwyfant. Trueni oedd ein ieno a'r fath ddynion na wnant byth ddim da ond llygru eraill.

Nid oedd y llongaid nesaf ddac'h atynt fawr gwell. Caledi welsant yn y dechreu, ond yr oedd Duw gyda hwynt. GWESYN.

GWEDDI A GWYDDOR—Prayer and its relation to modern thought and criticism. By Isaac S. Hartley, D. D., pastor of the Reformed Church, Utica, N. Y. New York: Board of Pub. of the R. C. A.

Yr wyf yn teimlo mwy o ddyddordeb na'r cyffredin yn y llyfr hwn, am ei fod wedi ei ysgrifennu yn Utica gan gyfodi personol, yr hwn a roddodd i mi gopi a'i law ei hun. Ond yn fwy o lawer am ei fod yn traethau ar un o brif bynciau y dydd, ie ar yr hyn fydd yn un o brif bynciau pob cenedlaeth hyd ddiwedd y byd, sef gweddi. Ac hefyd yn ol fy maru i yn trin y pwnc yn alluog a deheuig iawn. Dyn hynod yw Dr. Hartley, darllenwr mawr, meddyllwr eiddo a chrustus, slaradwr rhydd, a pharod iawn i wneud cymwynas. Nid oes dim *starch* e'i gwmpas, ond dengys yr ystywydher a'r hynawedd hwnw sydd yn hynodi gwir fawredd, ac nid oes dim trafferth i ddyn teimlo yn gartrefol ac yn well yn ei gymdeithas.

Nid yw wedi ysgrifenu gair o ragymadrodd i'w llyfr ond y mae hysbyswydd o'i faen yn egluro achlysur ei gyfansoddiad. Ymdengys i Mr. Nicholas F. Vedder, Utica, adael deng mil o ddoleri i Synod y Reformed Church ar yr amod lddynt gael rhywun bob blwyddyn i draddodi cyfres o ddarlithiau mewn cysylltiad ar anffyddiaeth, o faen myfyrwyr y ddau goleg sydd gan yr enwad hwnw, yn New Brunswick, N. J. Eithaf cynllun fyddai i un neu ddau o Gymry cyfoethog y wlad yma wneud rhywbeth yn debyg er cael cyfres o ddarlithiau Cymreig bob blwyddyn.

Dewiswyd Dr. Hartley i draddodi y gyfres gyntaf. Cymerodd yntau Weddi yn destun, a thraddododd bump o ddarlithiau ar y pwnc, pa rai ydynt wedi eu cyhoeddi yn un gyfrol ddestlus.

Mae y ddarlith gyntaf yn ymdrin a gweddi a'r modd y mae yn cael ei gwneud yn effeithiol. Sylwa yr awdwr fod gweddi mor hen a dyddiau Enos, yn gyffredinol trwy yr holl fyd, yn egwyddor blaenidig yn yr enaid, yn rheiddiol yn amgylchiadau presenol dyn. Diwedda gyda dau ofyniad, Sut y gallwn ddyysgu gweddi a Sut y mae llwyddo mewn gweddi.

Mae yr ail ddarlith yn dwyn ymlaen y gwahanol broffon dros fodolaeth a phersonoliaeth Duw. Dengys yr awdwr ei fod yn gyfarwydd iawn a'r dadleuon rhwng athronwyr ar y materion hyn ac ystyria y cwestiwn o bersonoliaeth Duw fel y perh pwyyscaf mewn perthynas i weddi oblegid rhydd hyny sail i'r grediniaeth mai ei ewylllys ef yw y gallu cryfaf i'r unig allu gwreiddiol mewn bodolaeth, ac yn dangos y medr wneud fel y myno mewn atebiad i weddi.

Gofyna y drydedd ddarlith, A fedr Duw ateb gweddi. Yma cyfarfyddir a fmg resymau y rhai a haerent byth a hefyd fod deddfau natur ar ffordd Duw i ateb gweddi. Na fedr ateb gweddi heb ddrysu ei gynllun o lywodraethu y byd trwy ddeddfau sefydlog. Hawlia yr awdwr fod y deddfau oll yn ddarostyngedig i ewylllys yr hwn a'u galwodd i fodolaeth, ac felly nis gall deddf na dim arall fod yn rhwystr lldo ef ateb gweddi os yw yn ewylllysio. Mae y ddwy ddarlith yma yn profi fod yr awdwr wedi darllen llawer, meddwl yn ghr, ac y mae yn ymresymu yn perthol a theg iawn.

Cymer darlith y bedwaredd i fyny yr heriad a

roddwyd er ys tro yn ol gan Prof. Tyndal i brofi gwerth gweddi trwy ddewia nifer benodol o gleifion mewn hospital fel gwrthrychau i weddio drostynt gan bobl dduwiol, tra mae yr un nifer i gael eu trin gan feddygon, ac os gwellhaai y rhai y byddai gweddio drostynt byddai hyn yn brawf fod gweddi yn llwyddiannus.

Dengys yr awdwr fod y fath gynnygiad yn anheg oblegid ei fod yn cynnyg tynn gweddi i faes nad yw' yn perthyn lldo, ac i gael ei phrofi trwy foddion anghydweddiol a'i natur, fel pe cynnygiad rhyw brofi gwirionedd seryddiaeth trwy fferylliaeth (Chemistry). Hefyd dengys fod gweddi bob amser yn ddarostyngedig i ewyllys Duw a chyn y gallwn fod yn sicr y llwyddwn mewn gweddi rhaid i ni fod yn sicr ein bod yn gofyn yr hyn sydd yn unol a'i ewyllys ef, yr hyn a fyddai yn amhosibl pan yn dymuno iechyd ac estyniad oes i ryw nifer benodol o ddynion mewn clafdy. Drachefn pa le y celd nifer o ddynion y gallwn fod yn sicr na byddai neb yn gweddio drostynt, ac o'r tu arall pa bryd y ceir holl dduwionion y byd i gyduno i weddio dros ryw nifer benodol a dim ond hwy? Fel hyn folineb yw slarad am y fath brawf o nerth gweddi.

Ymddrinia y ddarlith olaf a gweddi a gwyrtbiau. Cynnygia yr awdwr ateb y gofyniad, A yw Duw yn ateb gweddi? Dwg ymlaen amryw resymau i brofi y gall ateb gweddi heb gymylu ei ogoniant, ond yn hytrach dyrchafu ei hun yn ngolwg ei greaduriald. Hefyd y mae Duw wedi plannu o'n mewn duedd i weddio, sicr yw ynte ei fod wedi parotol i ateb gweddi, ac y mae wedi addaw ateb gweddi: rhaid i ni ei gredu neu ei wneud ef yn gelwyddog. Heblaw hyn mae y Beibl yn cofnodi llawys o engrheifftiau lle mae Duw wedi ateb gweddiau. Dengys fod yn bosibl fod Duw wedi trefnu o'r dechreu fel ag i beri i'r hyn a alwn deddfau sefydlog roddi ffordd i weddi y ffydd. Nid yw yn cansol un anhawsdra i gredu fod Duw yn ateb gweddi. Mae y llyfr yn fyr, cryno a chlir. Gall pwy bynag sydd mewn amheuaeth ar y mater gael cymorth mawr i ddyfod i oleuni, a chadarnha ffydd y rhai sydd yn credu eisioes.

R. GWESYN JONES.

Barddonol.

MARWGOFFA Y PARC. R. EVERETT, D. D.

Gorchwyl anhawdd ydyw canu,
Ar farwolaeth "ceusad heddi;"
Un o'r cyfryw ydoedd Everett,
'Rhwn sydd heddyw yn ei fedd!
Anfarwoldeb sy'n yr enw,
Fel y grwydd garial ef,
Un o blant yr Arglwydd ydoedd,
Ac etifedd nef y nef.

Cangen oedd o'r wir winwydden,
Ddygodd ffurwthau gorau'n rhyw;
Gwlu puredig ymarweddliad,
Roddodd ef i ddynol-ryw;
Gwralidd ei rinwedd ledodd allan,
Trwy yr eglwys ar y llawr,
A chyrrhaeddodd ei ganghenau
Hyd ororan'r nefoedd fawr.

Bu'n ymosod yn egniol
Ar yr hen Gneithianach ddu,
Sef, "cath uffern a'i naw cynffon,"
Nes y llwyr lindagwyd hi;

Selwig iawn oedd fel dirwestwr—
Gelyn oedd i fedd' d'od cas;
Llwyd anogol bawb i rodio
Ar hyd llwybran euralld gras.

Bu'n Olygydd y CENHADWR,
Dros 35 o ffyddi llawn—
Llanwyd ganddo ei golofnau
Oll, a phethau buddiol iawn;
Bu ei hunan yn Genladwr
Dros ei Dduw am dymor maith,
Y mae pethau heddyw'n tystio,
Fod ei galon yn y gwaith.

Gellir d'weyd am Dr. Everett,
Heb gamllwio dim o'r gwir,
Fod pob rinwedd yn cyfarfod,
Ynddo megis Cristion pur;
Er fod sorod ynddo'n trigo,
Fel sy'n aur perffectbla'r byd,
Yr oedd cangau ei rinweddau
Yn gorchuddio rha'n i gyd.

Pan yn erceol "cefnfor marw,"
Teimlai 'i hun yn ddyogel iawn;
Morlo wnaeth yn nghwch y bywyd,
Tua gwlad o wynfyd llawn;
Pan 'roedd oerllyd chwys marwolaeth,
Yn amdol ei wyneb ef,
Rhoddodd broffion anwadadwy,
Fod ei drysor yn y nef.

Pan ofynai ei berth'nasau
Sut yr oedd yn teimlo'i hun,
"Bron myn'd adre" oedd yr ateb—
Dyna broffiad dawliol ddyn:
Pan ofynai'r meddyg lldo,
Sut y teimlai "erbyn hyn,"
"Dedwydd iawn," oedd yr atebiad,
Dyna'i broffiad yn y glyn.

Barnwr mawr y gweddwon fyddo,
I weddw Everett mwy yn dwr,
Mae ei huchedd dda yn d'weddyd,
"Bydd ei dlwedd fel ei gwr;"
Boed i'w feithion, boed i'w ferched,
Wynebu'r tywydd heb nacâd,
Mae eu bywyd hwythan'n tystio,
Y cant farw fel eu tad.

Boed i'w gerald a'i berth'nasau,
Holl ddynolryw yr un wedd,
I gael dauparth ysbryd Everett,
Cyn eu cuddio yn y heddi;
Dyma batrwn i ddynolryw,
Er mai patrwn mieldrol yw,
Bydd pob gwisg a lunier wrtho'n
Gymenadwy gyda Duw.

JONAH C. THOMAS.

Fairview, N. Y., Ebrill 18, '75.

MAB Y WEDDW O NAIN.

Mewn dinas lled fychan, wrth Tabor y mynydd,
'Roedd mam a'i hoff fachgen yn byw gyda'u gilydd;
Y wraig oedd yn weddw, ei gwr yn y ddacar,
A'r mab oedd holl gysur y fam yn ei galar.

Yn ngwyneb y bachgen y fam oedd yn edrych,
A delw ei phriod a welai yn fynych;
A d'wedai yn llawen wrthol rai o'r cym'dogion,
'Mae'r bachgen' run ddelw a'i dad brou yn union.

A'r bachgen, debygwyf, ar ol iddo dyfu,
Yn dechreu i weithio i'w cynnal fel teulu;
A'i fam a'i phwys arno, fel ffon ei chynaliaeth;
Ei mab ydoedd gwrthrych ei sylw a'i gobalith.

Ond oeh! ryw ddydd, daeth anghen brenin braw,
A chyddio wnaeth yn ffon y fam o'i llaw;
Do, laddodd ef y bachgen mwyn dinam,
Nes oedd yn farw unig fab ei fam.

Y weddw druan oedd yn drist ei gwedd,
Yn dweyd, 'Fy mab fydd fory yn ei fedd,
Lle mae ei dad, ni chaf eu gweld mwy
Ac O, ml garwn orwedd gyda hwy.'

Pan daeth dydd yr angladd, daeth amraif o'r ddinas
I gladdu y bachgen, yr olaf gymwynas;
Ac felly cychwynent yu araf eu canrau,
A'r weddau yn gwlychu y ddacur a'i dagrau.

Pan oethant tu allan i borth Nain, y ddinas,
Wela'r Iesu yn dyfod mewn mawredd ac urddas;
Efe a'i ddisgybion, a thyrff yn canlyn,
Fel byddai y bobl yn arfer ei ddilyn.

Yr angladd a'r dyfod gyfarfa a'u gilydd,
Un blaid oedd yn wyllo, y llall mewn llawenydd.
Y'r Iesu a'r marw, O gwrdydd melliadu!
Wela fywyd ac anghen yn cwrdd ar yr heol!

Pan welodd yr Iesu y weddau yn wyllo,
'Cymerodd drugaredd,' nis gallai ef beidio,
'Tredd ati'n garedig a d'wedodd, 'Nac wyla,'
Fel meddyg y galon yn myned i'w gwela.

Cyfriddodd a'r elor fel arwydd gorch'mynydd
I'r dynion a'i carient i aros yn llynydd;
Ac felly asafant, a llygaid y dyfod
Yn sylu ar Iesu i weld yr olygfa.

Y corff oedd heb goffyn 'nol arfer y Dwyrain,
Ond wedi ei rhwymo i fywyd mewn llinain;
Gorwedda'i y marw o'u blaen fel rhyw ddolw,
A'i fam yn ei ymyl a'i gwynob yn welw.

Dywedodd yr Iesu, 'Y MAB IEUANG CYFOD,'
A chyd a'r gair, wela, mae bywyd yn dyfod,
A'r bachgen yn ebrwydd gyfododd i fyny,
Gan agor ei lygaid, a dechreu llefaru.

Yr Iesu da a'i rheddodd ef i'w fam,
Diochodd hithau'n fawr cyn symud cam:
Ac yna aeth y ddau i dref y lach,
A'r fam yn dweyd, 'O f' aawyl bachgen bach.'

Y dyfod fawr oedd 'nawr yn ofni Duw,
Wrth welod Crist yn codi'r marw'n fyw;
Aeth son am hyn trwy'r wlad ar led y fawr,
Ac felly mae o hyny hyd yn awr.

Aed trwy y byd i gyd yn nerthol saln
Y son am godi mab y weddau o Nain,
Mae credo pawb bydd adgyfodiad mawr,
Baw dynolryw yn fyw o lwch y llawr.

Frostburg, Md.

ISAAC THOMAS.

ER COF AM OWEN J. JONES,

Pengwynydd, Steuben. (Gwel CENHADWA Hyd. '74.)

Newydd marw! newydd marw!
Newydd marw sy o hyd;
Dyna'r newydd wyf yn glywed
Er pan ydwyf yn y byd;
Clywais eto newydd marw,
Newydd marw Owen Jones,
A phan glywais mi a gofais
Lawer cyngor i'm a rofa.

Priod tyner, tad gofalus,
Lawn i'w deulu a fu ef;
D'wedai yn ei fywyd iddynt
Sut i roddio llwybrau nef;
Cyd ymdeimlai a'r trallodus,
'Doedd neb gydyndeimlai'n fwy
Dros y weddau a'r amddifad,
Teimlodd lawer drostynt hwy.

Owen Jones, fel blaenor eglwys,
Oedd yn gymwys lawa i'r gwaith,
'Roedd yn un i'w efelychu
Hyd nes cyrraedd pen ei dailth,
Hen ddiacon gonest, fyddlon,
Ydoedd Owen yn ei ddwydd,
D'wedai lawer am weithredoedd,
Nid gweithredoedd chwaith heb fydd.

Gwir ddysgybelaeth efengylhudd
Garai ei yn eglwys Dduw,
Nid gwamairwydd, anweddeidd-dra,
Nac ysgafder o un rhyw;
Bu yn fyddlon i'r gyfeillach,
Ac i gyrdau gweddli'r nos,
Yn y rheiny cafodd blesur—
Dallodd ati hyd ei oes.

Gwir ddrwestlaeth garaf hefyd,
Mynych lawa y clywais ef
Yn cwyno ar y rhai a hoffent
Fynych arfer diod gref;
Ond ni roddai giust wraddawlad
I gyhuaddau gwag disall—
Mynai'r gwir i adelladu—
Dyna ddiacon heb ei all.

Goetyngeiddrwydd, nid 'styfnigrwydd,
Ddangosai ef yn eglwys Dduw;
At gyflawuder yr anelai,
Eslamp auridd werthfawr yw.
O mor duer pan ar ei hulan,
Byddai ef wrth orsedd gras,
Am ledacniad yr efengyl,
A chonhadon ar y maes.

Cofio'r ydwyf yr hen amser,
Pan oedd ef yn ledlo'r cor,.
Gwedd y nef oedd ar ei wyneb,
Pan yn canu mawi i'r cor;
'Roedd rhyw deimlad yn ei ganu
Pan y byddai ef mewn hwyl,
Nes eis denu niau i uno,
Mae Dafydd ar yr wyl.

Nelson.

ELLEN.

Y DDAAU YN Y NEF.

Penillion cyfrywedig i Mr. a Mrs. R. Thomas,
Steuben, ar farwolaeth eu plant.

Wedi cael eich Fredie adref
Daeth rhyw hiraeth yn y nef'
Am i Elmar hefyd groesi
I drigfannau'r nefol le;
Engyl welodd Fredie yno
Wedi dlosg mantell gnawd
Am y cynta'n gofyn lldo
Tybed a oedd ganddo frawd.

Oes, mae gonyf, meddai Fredie,
Frawd a garaf fel fy hen,
Ar y ddacur pan yr oeddwn
Nid yn ddau ond fel rhyw un;
Pan ddeallodd Fredie'r newydd
I fod Elmar ar ei hant
Hoffai i awrials tragwyddoldeb
Drol a myn'd yn llawer cynt.

Nid oedd cofeodd yn y nefoedd
Nes cael yne'r ddau yn nghyd,
Methwyd aros, naddo wythnos,
Mab i Elmar newid byd;
Tebyg lawa fod Fredie yno
Fel ar drasth byd-arall-draw
Aros Elmar groesi'r afon,
Myned wedi'n law yn law.

Ar eu taith wrth fyn'd yn anholiach
I baradwys Adda'r ail,
Dwyfol taith slaradant yno
Gan ymgomio bob yn ail,
Elmar holai Fredie anwyl,
'Wyt ti'n hoffi'r nefol wlad,
Wyt ti'n hoffi'r cwmni yma,
Heb ein amau a'n hanwyl dad?'

"Ydwyf," meddai Fredie wrtho,
"Rwyf yn hoffi'r nef i fyw,
Tyr'd yn mlaen i well'd fy ngorsedd,
Gwel y fan yn ymyl Duw."
Y mae'r ddau 'run oed a'u gilydd
Bren o fewn i deyrnas llo,
Cusglant yno gregyn bywyd
Draw ar lanau'r nefol fôr.

Dyna ddau gadd goron euraidd,
Cyn adnabod hyd na chnawd,
Cael y nefoedd cyn ei henill,
Duw yn Dad a'r Iesu'n Frawd;
Mae teimladau tyner rbiaint
Am eu cael i'r byd-yn ol,
Ond mae'r nefoedd yn eu gwasgu
Dynach, dynach yn ei chol.

Haws gan lesu droi angylion
O baradwys, na'r rhal llyn,
Gwisgodd hwy yn ngwisgoedd nefoedd
Ac mae'r rheini oll yn wyn.
Ymddifysa Duw ei hunan
Wrth eu gwel'd eu dan mor hardd,
Denent sylw teulu'r nefoedd,
Gabriel ar y ddau a chwadd.
Chwi rleni hoff, nac wylwch,
Sychwch ddagrau, gwisgwch wen,
Bydd eich plant yn leuainc bythol,
Yn y nef does neb yn hen;
Cetsiwch sylweddoll'r nefoedd
Lle mae'ch plant mewn nefol em,
Dyma chwala hiraeth calon
Dan y brofedigaeth lem.

Remsen.

RODRI ARFON.

ANOGAETH I REDEG YR YRFA.

Ymdrechwn i redeg yr yrfa
Yr hon a osodwyd o'n blaen,
Gan edrych yn ffyddiog ar Iesu
Nes cyrhaedd y nefoedd yn lan;
Nid oes ond efe all berffethlo
Rhai sydd mor anmherffaith a ni,
A'n gwneuthur yn gymwys i fyned
I mewn i'r orphwysfa sydd fry.

DYFRI.

PENDERYNIAD Y CRISTION.

Rwy'n edrych 'nawr trwy ffydd
Tu draw i'r fedd,
Wrth feddwl am y gwynfyd sydd
Ar frynlau heddi;
Mi af ymlaen yn hy'
Er gwaetha'r byd a'i boen
Nes myned trwy'r lforddowen ddu
I ffol'r Oen.

DYFRI.

GWRTHRYCHAU GOBAITH Y CRISTION.

Trysornu gogonawl o flychau y nefoedd,
Hardd berlau o eiddo ineddianydd y bydoedd,
Goludoedd diderfyn y curlad trugwyddol,
Grawnsypiau y bywyd i enaid anfarwol,
Cyflawnder i noethlon a bywyd i feirwon,
Y sydd yn wrthrychau i obaith y Cristion.

Rhyddhad o garcharau tywyllion marwolaeth,
Esgynfa uwch cyrhaedd pob gofid ac alaeth,
Prawysfa dedwyddawl o nael pob gelyn,
Cysuron anhraethol am oesoedd diderfyn,
Cydwleda mewn undeb a'r teulu clierwynion,
Y sydd yn wrthrychau i obaith y Cristion.

New York.

DYFRI.

Hanesiaeth.

GLANIAD Y PARCH. D. S. DAVIES YN
EFROG NEWYDD.

MR. GOL.—Diau y bydd yn dda gan bob Cymro cenedigarol yn yr Unol Dalaethau, yr Hen Wlad, Patagonia, a thrwy y byd, wybod i'r Parch. D. S. Davies gyrrhaedd y ddinas hon yn ddiogel bore Sabbath, Mai 16, yn y *City of Richmond*. Y mae Mr. Davies, er wedi marw yn y newyddiaduron unwaith, mor fyw, mor iach, mor wrol, ac mor ffræth ag y bu erioed. Nid yw yn debyg i ddyn wedi bod yn nhiriogaeth marwolaeth nac yn agos iddo trwy longdrylliad—nid ydyw yn edrych yn debyg i un wedi dioddef caledi ar draethau Brazil, ac un mewn

angen yn y wlad estronol hono; ond ymddengys fel un o gewri y dyddiau gynt.

Y mae y daith arw oddiyma i Patagonia, ei arosiad yno, ei fynediad oddiyno i Gymru, ei arosiad yno a'i daith oddiyno yma, allem feddwl wedi gwella ymddangosiad y dyn oddi allan, beth bynig am y dyn oddimewn: ac yn wir credwyf rhyngoch chwi a minau yn awr, fod y dyn oddimewn yn llawn cystal ag y bu erioed.

Gorfoledd a llawenydd mawr oedd gan y Cymry yma yn gyffredinol ei weled, ei lon-gyfarach a'i roesawu ar ei ddyfodiad yn ol. Yr oedd siglo llaw allan o'r cwestiwn a'r cyfeillion anwylaf. Dim llai wnaï y tro na chofleidio a chusanu.

Yr oedd dyagwyliad cryf i Mr. Davies bregethu ddwywaith yn ei hen esgobaeth y Sabbath wedi iddo lantio; ond yr oedd ei deimladau o lawenydd wrth weled ei gyfeillion wedi ei orchfygu i gynaint graddau fel ag yr oedd y galon yn rhy lawn i'w dafod lefaru. Cawsom anerchiad byr ganddo ar ddiwedd y gwasanaeth prydawnol, ac addewid am bregeth yn yr hwyr. Pragethodd i ni yn yr hwyr yn ddylanwadol iawn, ar weithrediadau yr Yspryd Glân. Y nos Lun canlynol cynaliwyd cyfarfod cyffredinol yn Nghapel 11th St., i'r dyben i roesawu Mr. Davies. Daeth cynulliad lluosog o Gymry yn nghyd. Wedi ethol cadeirydd a chael anerchiad ganddo, galwyd ar y Parch. D. S. Davies i anerch y cyfarfod. Rhoddodd hanes eu taith o Efrog Newydd i Patagonia yn fanwl, yn ddyddorol, ac yn hyawdl dros ben. Yr oedd ganddo wenth, mwngau, plu estrysod, croen guanco, croen ysgyfarnog, &c., o Patagonia, idd eu harddangos. Ni wrandawsom ddarlith mwy difyr, ac ni fuom mewn cyfarfod mwy bywiog erioed, yn Nghymru na'r wlad hon.

Ar ddiwedd y cwrdd pasiwyd penderfyniad o ddolochgarwch i'r Portugeaid am eu caredigrwydd i fintai yr *Electric Spark*. Wedi myned trwy y defodau arferol, ymadawyd trwy ganu "Hen Wlad fy Nhadau."

Yr elldoch,

D. DYFRI DAVIES.

GWEDDI YN PITTSBURGH A'R ATEBIAD
YN UTICA.

Amryw wythnosau yn ol derbyniais lythyr oddiwrth fy anwyl frawd Dr. H. E. Thomas, Pittsburgh, yn hysbysu fod diwygiad yn ei eglwys ef a'i fod yn cael mwy o bleser nag erioed gyda'i waith fel gweinidog yr efengyl. Ysgrif enais yn ol yn bur ddigalon, yn hysbysu fod pethau yn hollol wahanol yn Utica ac yn dymuno rhan yn ei weddïau ef a'i eglwys am i ninau gael ein cynhesu.

Cyn clywed gair yn ol, ysgrif enais drachefn i'w hysbysu fod yr Arglwydd wedi ein cosio ninau mewn trugaredd a thywallt ei yspryd arnom. Yn ei lythyr dyddiedig Ebrill 27, 1875, dywed Mr. Thomas, Ar dderbyniad eich llythyr

blasenrol cofiasom am danoch wrth yr orsedd. Gweddiodd amryw yn daer iawn am i Yspryd Duw ymweled a chwi. Nis gwn pa ddylanwad a gafodd hyny, ond mae yn wir dda genyf glywed am yr adfywiad yna.

Yr wyf yn teimlo yn wir ddiolchgar i'm hanwyl frawd a'i eglwys am ein cofio ger bron Duw. Pwy all wadu nad atebodd Duw eu gweddian? Yr wyf yn tystio yn ddibetrus ei fod wedi atebgweddian rhyw ar ei ein rhan, a gwneuthur i ni bethau mawrion, am yr hyn yr ydym yn llawen.

Yr wyf yn anfon hyn i'r wasg am fod gwaddi yn destyn ymchwilid yr oes hon, a thuedda pob feithiau o'r fath hyn i dafu ychydig oleu ar y modd y mae Duw yn ateb gwaddi. Dichon hefyd y bydd yn foddion i gryfhau ffydd rhywrai sydd yn gweddio, oblegid os na rydd Daw fendith i ni yn bersonol ac amlwg ar unwaith, dichon y rhydd fendith mewn atebiad i'n gweddian i rywrai eraill mewn mwy o angan ganoedd o fildiroedd oddiwrthym. O ran hyny gall ein gweddian ddwyn bendith i ni ac i eraill yn mhell ar yr un pryd. Hyderaf fod y dydd gerllaw pan dywelltir yspryd gras a gwaddi ar holl deuluoedd y ddacsar. Y fath fydd dedwydd fydd hwn pan fyddo pawb yn gweddio dros eu gilydd, a Duw yn tywallt bendithion fel na byddo digon o le i'w derbyn.

GWESYN.

CYFARFOD CHWARTEROL DEHEU- BARTH OHIO.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod yn Centerville, ar y 27, yr 28, a'r 29 o Ebrill. Pregethwyd nos y dydd cyntaf gan y Parch. Mr. Hughes, Columbus, gynt. Boreu yr ail ddydd am 10, cafwyd Cynadledd, pryd yr oedd y gweinidogion canlynol yn bresenol:—J. A. Davies, Siloam; E. Davies, Ty'nrhos; H. Parry, Centerville; E. Evans, (Nantyglo); D. M. Evans, Oak Hill. J. E. Jones, Portland; I. C. Hughes, Columbus, a Mr. John S. Davies o Lane Seminary, (mab y Parch. E. Davies, Ty'nrhos.)

Cynrychiolwyd yr eglwys gan Mri. E. A. Edwards ac E. Lewis, Centerville; T. Richards ac E. E. Evans, Carmel; J. D. Davies, Portland; T. H. Davies, Siloam; J. A. Rees a J. C. Evans, Ty'nrhos.

Wedi i'r Parch. J. A. Davies, Siloam, gymer-yd y gadair, penderfynwyd ar y pethau canlynol.

1. Fod y cyfarfod chwarterol nesaf i fod yn Bera, os derbynir ef gan y cyfeillion yno, neu yntw bydd yn Portland.

2. Fod y brawd Davies, Siloam, i bregethu yn y cyfarfod nesaf ar "Ymdrech a chysondeb gyda'r Ysgol Sabbothol."

3. Mai y pwnc i starad arno yn y gynadledd nesaf fydd "Crefydd Gymdeithasol yn ei holl ganghenau."

4. Fod y brawd Perry, Centerville, i gael

llythyr gollyngdod o'r Cyfarfod Chwarterol hwn, wedi ei lawnoddi gan y llywydd a'r ysgrifenydd.

5. Fod y brawd ieuanc gobethiol John S. Davies, i gael llythyr oddiwrth y cyfarfod hwn er dangos ei fod yn rheolaidd i bregethu yn un rhyw le y gelwir am dano.

6. Yn unol a phenderfyniad y Gymanfa i gasglu at gapel Shawnee, a bod yr eglwys yno wedi pennodi y Parch. D. M. Evans, Oak Hill, i wneud hyny, yr ydym yn cymeradwyo y brawd Evans i sylw yr eglwys, ac yn eu hanog i roddi pob cymorth dichonadwy iddo.

Staradwyd yn ddyddorol ac adelladol yn y gynadledd ar "Crefydd Ysbydol," y pwnc oedd idd wedi ei bennodi i hyny yn y cyfarfod o'r blaen yn Carmel.

Cafwyd dwy bregeth yn y prydawn am 2, gan y brodyr J. S. Davies a D. M. Evans. Yn yr hwyr, am 7, gan yr ysgrifenydd a'r Parch. J. A. Davies, Siloam. Am 10, bore dranoeth, pregethodd y brawd E. Davies, Ty'nrhos, a'r brawd E. Evans (Nantyglo) ar y pwnc a roddwyd iddo gan y cyfarfod o'r blaen, sef "Crefydd Deulu-aidd," a buasai yn dda i bob teulu glywed y bregeth werthfawr hon. Pregethwyd yn y prydawn am 2 gan yr ysgrifenydd, ac yr oedd Davies Siloam i bregethu ar ei ol; ond gorfu i ni dori y cwrdd i fyny o herwydd tân mawr yn y gymydogiaeth.

Hyderwn y bydd y cyfarfod o les i'r ardal yn gyffredinol.

Drwg iawn genym fod y brawd Parry yn ymadael o'n mysg. Y mae yr ymadawiad o'i dde-wisiad ef yn hollol. Yr achos ei fod yn dewis ymadael yw afiechyd ei anwyl briod. Yr oedd yn dra chlymeradwy gan bawb yn y cylch hwn, yn weinidogion ac eglwys, a bydd ein dymun-iadau goreu ni ganddo pa le bynag yr elo.

JOHN E. JONES.

"YMADAWIAD EIN GWEINIDOG."

WARREN, O., Mai 2, 1875.

Dymunem fel Eglwys Gynulleidfaoel yn War-ren, O., wneud yn hysbys fod ein hanwyl wein-idog, y Parch. E. R. Hughes, ar ol ein gwasan-aethu yn egniol a ffyddlon am yspaid blwyddyn a haner, wedi rhoddi ein gofal gweinidogaethol i fyny, yn hollol o hono ei hun; ac wedi derbyn galwad oddiwrth eglwys Steuben a Pheny-mynydd, Swydd Onelda, N. Y. Ar ei ymad-awiad o'n plith, yr ydym yn galonog yn ei gy-meradwyo fel cyfai ll didwyll, Cristion gloyw, a phregethwr da. Y mae pob peth yn cydgyfar-fod ynddo er ei wneud yn weinidog da i Iesu Grist. Llafariodd yn galed tra y bu yma i gael Capel Newydd i addoli, yr hwn sydd yn un o'r rhai harddaf yn y Dalaeth o'i faintioli.

Teimlwn golled fawr ar ei ol, fel un a hoffir ac a edmygir genym: ac os na fydd yn hoffi ei gartref newydd, deued yn ol, caiff dderbyniad

croesawgar yma, a bydd yn dda gan lawbwl weled ef. Ein gweddi a'n dymuniad yw am i'r Pen Bugail mawr ei fendithio ef a'i dealu, a'u gwneud yn fendith, i ba le bynag y byddo rhagluniaeth yn eu harwain.

Arwyddwyd dros yr Eglwys,

LEWIS NICHOLAS, } *Diaconiaid.*
DANIEL JONES, }
OWEN H. EVANS, *Ysg.*

YMADAWIAD GWEINIDOG.

Mae yn hysbys i'r Cymry fod y Parch. E. R. Lewis wedi cydsynio â galwad Eglwys Gynulleidfaol Hyde Park. Mae Cymry y cych hwn yn teimlo yn ofidus fod Mr. Lewis wedi eu gadael; ond nid oes neb yn teimlo yn fwy gofidus oblegid ei ymadawiad nag y mae Eglwys Rehoboth, Pottsville. Y mae wedi bod gyda ni er's blyneddau lawer, ac wedi profi ei hun yn ddyn trwyadl. Gellid bob amser ymddiried yn ei air a'i onestrydd, heb deimlo pryder am ei ffyddlondeb. Mae yn ddyn sydd wedi ymdrechu at ac wedi cyrrhaedd cymeriad da yn mysg y rhai sydd yn ei adnabod oren, ac yn teilyngu sylw cyhoeddus er mwyn i'r byd wybod ei safle gartref.

Nos Sabboth, Mawrth 28, 1875, traddododd Mr. Lewis bregeth ymadawol yn Rehoboth, Pottsville. Rhoddodd y Methodistiaid eu cyfarfod i fyny er mwyn bod yn bresenol, a llanwyd y ty â chynulleidfia barchus. Ar ol y bregeth, dywedodd Thos. Price fod ei deimladau yn rhy ddrylliedig i dlawed llawer yn nghylch ymadawiad Mr. Lewis; ei fod yn gydnabyddus ag ef er's 20 mlynedd, ac fod teimladau anwyl, parchus a gwresog ynddo tuag ato. Dywedodd yr hen ddiakon parchus Wm. Rees fod yn ddrwg iawn ganddo fod Mr. Lewis yn ymadael a Pottsville; eu bod yn gyfeillion mawr, a'i fod yntau yn awyddus i'r eglwys ddangos parch iddo fel dyn da a chymydog caredig a pharchus.

Sylwodd John Lucas, blaenor gyda'r Methodistiaid, fod yn dda ganddo fod yr Eglwys yn cymeryd sylw o ymadawiad y brawd Mr. Lewis. Ei fod yn teimlo yn fwy rhydd i siarad ar hyn am nad oedd Mr. Lewis yn ddyn sect yn unig, ond yn ddyn y genedl Gymreig; a theimlai yn ofidus am ei golli o'r gymydogiaeth.

Siaradodd eraill am eu parch iddo, eu hiraeth ar ei ymadawiad, a'u dymuniadau da iddo.

Sylwodd Henry M. Jones ei fod yn awyddus i ddwyn y sylwadau i ffurf penderfyniad, i gael ei fabwysiadu gan yr Eglwys, a'i gyhoeddi yn y papyrâu Cymreig—yr hyn a fabwysiadwyd yn unfrydol fel y canlyn:

Yn gymaint a bod ein hanwyl frawd y Parch. E. R. Lewis wedi penderfynu ymadael o Pottsville i weinidogaethu yn Hyde Park, Penderfynwyd, Ein bod ni, Eglwys Gynulleidfaol Pottsville, yn datgan ein parch a'n hymddiried ynddo fel dyn da, cyfaill ffyddlon, cymydog caredig, a Christian diargyhoedd: ac y bydd i ni ei ddilyn a'n dymuniadau da, a'i gofio

yn ein gweddiau, a dymunwn iddo lwyddiant a dffyddioldeb mawr yn ngwinllan ei Arglwydd.

Arwyddwyd dros yr Eglwys,

J. BEACH, *Ysg.*

Pottsville, Pa., Mawrth 28, 1875.

YMADAWIAD GWEINIDOG.

Dymuna Eglwys Gynulleidfaol Columbus, O., wneud yn hysbys fod ein gweinidog, y Parch. Isaac C. Hughes, ar ol ein gwasanaethu yn egniol a llafurus am yr yspaid o ddeunaw mis, wedi rhoddi i fyny ein gofal gweinidogaethol, a hynny yn hollol o hono ei hun. Ar ei ymadawiad yr ydym yn cyflwyno ein tystiolaeth mwyaf eglur fod ei ymarweddiad yn ddiargyhoedd, ac y mae yn amlwg fod y pethau gwerthfawr a draddododd yn genadwri oddiwrth Dduw.

Yn gymaint a bod ei lafur wedi cael ei fendithio i raddau helaeth iawn: oblegid fe chwangegwyd yn ystod y tymor byr hwn 42 o aelodau at rif yr Eglwys.—Ein dymuniad fel Eglwys yw ar i'r Arglwydd barhau i'w fendithio a'i wneud yn fendith, lle bynag yr arweinia rhagluniaeth Duw ef.

Arwyddwyd dros yr Eglwys gan

E. D. EVANS, *Ysg.*

CADARNHAD I GWIRDEB AC ANRHYDEDD LLYTHYR CYMERADWYAETH Y PARCH. ISAAC C. HUGHES, COLUMBUS, OHIO.

Yn gymaint a bod rhyw ohebydd ymyrgar wedi cyhoeddi sylwadau bryntion yn y newyddiaduron Cymreig, i dafu amheuaeth parthed cywirdeb ac anrhydedd y llythyr uchod, darfu i ni fel gweinidogion sydd a'n henwau isod, ar ddymuniad Mr. Hughes, gyfarfod yn ninas Columbus ar y 12fed o Fai, 1875, i wrando ei dystiolaeth ef ac amrai o'r aelodau, a chawsom ein boddioni fod y llythyr uchod wedi ei roddi yn rheolaidd ac anrhydeddus.

J. H. JONES, Delaware, *Cadeirydd.*

THOMAS JENKINS, Radnor.

JOHN CADWALADER, Newark, *Ysg.*

Mai 12ed, 1875.

YMADAWIAD GWEINIDOG O DAWN, MO.

Bu y Parch. J. M. Jones yn llafurio yn galed yn mysg ein cenedl yn yr ardal hon am y tri neu bedwar mis diweddar. Mae Mr. Jones yn ddyn ieuanc galluog, ac yn bregethwr doniol gyda y Bedyddwyr. Yr oedd mor ddoniol fel pregethwr, ac mor hynaws a boneddigaidd fel dyn, nes yr oedd wedi enill pawb i'w barchu a'i garu yn ystod y tymor byr y bu yma.

Nos Wener, Ebrill 2, 1875, traddododd araeth i ni ar y testyn, "Amryw fathau o bobl." Yr oedd yr ystafell yn orlawn, a phawb wrth ei bodd yn myned oddiyno. Na fydded i neb adael i'r adeg fyned heibio heb ei glywed, os daw heibio iddynt ar ei daith, ar yr hon y mae newydd gychwyn, sef drwy Nebraska, Iowa, Illinois, Ohio, Pennsylvania a New York.

Noe iau, yr 8fed, ymgasglodd tyrfa fawr o bobl yn nghyd er dangos eu parch iddo ar ei ymadawiad, a chafwyd cyfarfod dyddorol iawn i ganu, areithio ac adrodd. Yna wedi ysgwyd llaw a ffarwelio, aeth pawb i'w cartref-leoedd gan ddymuno pob llwyddiant iddo ar ei daith, ac am iddo ddod i'n mysg eto heb fod yn hir.

J. J. JAMES.

Dusen, Mo., Ebrill 11, 1875.

GANWYD,

Mawrth 8, yn North Lawrence, Stark Co., Ohio, merch i Thomas Stanford a'i briod, gwlwir hi ALICE JANE.

PRIODWYD,

Ion. 1, 1874, yn nhŷ Mr. Evan Jones, tad y briodasferch, gan y Parch J. A. Davies, Siloam, Mr. JOHN C. MAQUETT a Miss MARGARET JONES.

Ebrill 5, 1875, gan y Parch. R. Powell, yn ei dŷ ei hun, Mr. GEORGE B. ROWLANDS a Miss ELIZABETH E. POWELL, y ddau o Troedrihwdalar.

Ebrill 24, gan yr un, yn nhŷ Mr. James James, tad y briodasferch, Mr. JOSEPH PERRY a Miss HANNAH J. JAMES, y ddau o Radnor.

Ebrill 15, 1875, ger Old Man's Creek, Iowa, yn nhŷ tad y briodasferch, y Parch. Evan Roberts, gan y Parch. W. Watkins, Mr. JOHN R. ROBERTS a Mrs. MARY ROBERTS.

Mai 5, yn mhariwr y Bible Chapel, ar heol Longworth, yn Cincinnati, O., gan y Parch. E. C. Abbott, Mr. EVAN D. DAVIES, o ardal Carmel, sir Jackson, O., a Miss LIZZIE PHILLIPS, o'r ddinas uchod.

Mai 8, 1875, yn nhŷ Mr. Cadwalader Williams, tad y briodasferch, gan y Parch. W. D. Williams, y Parch. JOHN H. GRIFFITHS, Bethania, a Miss MARGARET WILLIAMS, o'i o plwyf Marcy, Oneida Co., N. Y.

Mai 18, yn Kittanning, Pa., gan y Parch. T. D. Ewing (P.), yn nhŷ tad y briodasferch, yr Anrhyd. P. K. Bowman, y Parch. R. R. DAVIES o Laclede, Mo., a Miss L. R. BOWMAN.

Mai 5, yn nhŷ Mr. John M. Jones, New York, gan y Parch. D. Dyfri Davies, Mr. WILLIAM M. KELLYS, Sandwich Islands, a Miss MARIA INGRAM, gynt o Merthyr Tydvil.

Mai 19, yn nhŷ tad y briodasferch, gan yr un, Mr. THOMAS L. THOMAS, mah yradnabyddus Lewis Thomas, Ysw., a Miss NANCY SMITH, y ddau o Jersey City.

Mae Tommy a Nancy
Mewn undeb urddasol
Tan arallid arwyddlun
Y cylch priodasol;
Y nefoedd ddysgleirio
A'r ddacur fo'u gwenu
Bob amser mewn bywyd
Ar Tommy a Nancy.
En cyfoeth barhao,
Eu bywyd fo'n llwyddiant,
Eu llwybrau ddyferont
Bob amser o fywiant;
En caurau yn heddwch,
Eu ffydd fyddo'n gariad
A'u golwg yn wnatad
Ar Iesu ein Ceidwad.

BU FARW,

Mawrth 23, am 5 o'r gloch yn y boren, y Parch. HOWELL POWELL, New York, yn 55 ml. oed. Yr oedd wedi bod yn y weinidogaeth am yn agos i 32 o flynyddoedd, ac yn un o'r pregethwyr mwyaf galluog a feddai y Methodistiaid Calfinaidd yn y

wlad hon. Ymfudodd gyda'i deulu i America o Dredegar, D. C., yn y flwyddyn 1842, ac ymsefydlodd yn Sugar Creek, Pa., lle y cafodd ei ordeiniad. Bu am hir amser yn Cincinnati, ac am y pum mlynedd diweddaf bu yn weinidog ar Eglwys 13th St., New York. Claddwyd ef y 25ain yn Woodlawn Cemetery.

Mawrth 26, 1875, yn Cincinnati, O., Mrs. MARY S. POWELL, anwyl briod Mr. Thomas R. Powell, mab hynaf y Parch. Rees Powell, Troedrihwdalar, O., o'r darfodedigaeth, yn 36 ml. oed. Daiarwyd ei marwol ran dranoeth yn Spring Grove Cemetery, y Parch. G. Griffiths, gweinidog yr eglwys y bu hi yn aelod parchus a ffyddlon o bori am lawer o flynyddoedd, yn dwyn yn mlaen y gwasanaeth. Ymddengys colant helaethach iddi eto.

Ebrill 3, yn Remsen, Mr. THOMAS ABRAMS, yn 68 ml. oed. Claddwyd ef yn mynwent Capel Isaf, Steuben.

Ebrill 3, yn Steuben, yn 84 ml. a rha! misoedd oed, Mr. GRIFFITH E. JONES, gerllaw Capel Nant.

Chwefror 19, 1875, geneth fechan Mr. a Mrs. Shaw, New Cambria, Mo., yn flwydd a baner oed. Claddwyd hi y dydd canlynol a gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parchu. Morgan Williams ac Enoch Jones.

Chwef. 24, bachgen bychan Mr. a Mrs. Nichols, o'r un lle, yn flwydd a phum mis oed. Claddwyd ef y dydd canlynol, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd a'r Parch. M. Williams.

Chwef. 25, Mrs. GRIFFITHS, priod Mr. Phillip Griffiths, Moberly, Mo., a merch i Mr. John ac Anne Rees, New Cambria, Mo. Dygwyd ei chorff y dydd canlynol gyda y cars i New Cambria, ac ymgasglodd tyrfa fawr yn nghyd i gapel yr Annibynwyr i dalu iddi y gymwynas olaf, a dangos eu cydymdeimlad a'i phriod galarus a'i phlant bach amddiffid o fam, yn nghyd a'i rhieni hofi, a'i brodyr a'i chwiorydd anwyl. Dygwyd yn mlaen y gwasanaeth arferol gan yr ysgrifenydd, trwy ddarllen a gweddio, a gwneud ychydig sylwadau priodol i'r amgylchlad oddiwrth y geiriau "Wele fab dyn, fi yn cymeryd oddiwrthyt ddymuniant dy lygaid a dyrnod," &c. Wedi hyn symudwyd i'r gladdfa yr hon sydd ger y dref, a gosodwyd ei gweddillion yn y ddair hyd y dydd y gwelir

"Dorau beddau'r byd,
Ar un galr yn agoryd."

Cafodd y fraind o "goffio ei Chreawdwr yn nyddiau ei h'encytid." Derbyniwyd hi ynaelod o'r eglwys Gynulleidaol yn Cwmbrwria, Pa., pan oedd yn 17 oed, ac ymunodd mewn priodas a Mr. P. Griffiths yn 18 oed, a bu yn cyd-gario yr iau a'i hanwyl briod hyd nes oedd yn 27, pan ryddhawyd hi, ac y caniatwyd iddi gael myned oddiwrth ei gwaith at ei gwobr. Yr oedd yn enedigol o'r Alltnew, Cwmtawe, D. C. Ymfudodd i'r wlad hon gyda ei rhieul yn y flwyddyn 1854. Bu ei phriod a lithau yn byw yn Cwmbrwria, Pa., am tua blwyddyn ar ol priod. Yna symudasant i Plymouth, Pa., ac oddi yno i New Cambria, Mo., oddi yma drachefn i Bevier, lle oeddeut un militir ar ddeg i'r dwyrain oddi yma, a buont yno am tua dwy flynedd yn aelodau ffyddlon a dlwyd yn yr eglwys Gynulleidaol Gymreig, yr hon oedd ar y pryd o dan ofal gweinidogaethol y Parch G. M. Jones, yn awr o Callao, ac oddi yma symudasant i Moberly. Bydded i'r hwn a oleuodd ar ei benaid hi yn y glyn, ac a'i nerthodd i wenu yn ngwynneb angau, oleuo hefyd ar lwybrau ei phriod galarus, a'i hanwyliad bychain, yn nhaith yr anaf.

Mawrth 9, Miss GWEN PRICE, merch Mr. Benjamin Price, New Cambria, Mo., yn 21 ml. oed. Claddwyd hi yn y gladdfa ger y dref, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd. Gwnaed ganddo hefyd ychydig nodiadau y Sabboth canlynol cyfeiriedig at ei chymerial ddechlynnaidd, diargyhoedd a channmoladwy. Nid yn am y gwelwyd ei gouestach, ei elywirach, a'i ffyddlonach yn y moddion crefyddol, yn enwedig yn yr ysgol Sul. Yn hyn yn ddiau, "Er wedi marw y mae yn llefaru eto." Nid oedd ddim a roddai gysaint cysur

lddi yn ei chystudd, ac a'i calonogal yn agwmb gweled ei hun yn gwywo gan y dardodedigaeth, a'r ffaith ei bod wedi cymeryd iau Crist arni yn moreu ei dyddiau, pan oedd yn ei nherth a'i hiechyd. Yr oedd yn gweled iwy yn yr hea benill anwyl yma nag crïoed o'r blaen, pan gawyd ef yn ymyl ei chaf wely mewn eylarod gweddil ychydig ddyddiau cyn iddi farwello a'r byd a'i hanwylaid:

"Caol bod yn foreu dan yr lau,

Sydd gan mi! gwell na phleser gau," &c.

Derbynwyd hi yz aelod eglwysig yn New Cambria, gan y Parch. James Rees, Dawn, Mo. Gweinidog y Beddyddwyr oedd Mr. Rees, ond yn niffyg cyfleustra i gael cartref yn mhilith yr enwad hwn yn New Cambria, bu iddi hi, yn nghyd a'i hanwyl dad, dafn eu coelbrannau i blith yr Annibynwyr, a buont o wasanaeth dirfawr i'r eglwys yn gystal a'r ysgol Sabbothol. Yr ydydd yn ddyledus i Gwmtawe befyd am y teulu ffyddlon a charedig yma yn gystal a'r teulu parchus fu dan ein sylw yn barod. Ymddengys fod gofal yn cael ei gymeryd yn Gwmtawe i ddwyn plant i fyw yn "addysg ac athrawlaeth yr Arglwydd." Ac y mae mwy o barde crefydd Cymru o bosibl wedi dyfod i New Cambria o'r dyffryn hwn nag o newmar o fannau eraill. Tawel huned ein chwaer anwyl yn yr Iesu hyd y dydd y ca godi ar ei ddolw, ac ymddiried ei thad a'i braidd yn nghyd a'r gweddill o'r teulu, yn yr Arglwydd, a bydded iddynt eto roddio yn ei lwybrau.

ENOCH JONES.

Ebrill 7, o'r *scarlet rash*, yn ardal Oak Hill, Ohio, yn 6 mls a 9 diwrnod oed, mab i Howell J. Thomas a'i briod. Claddwyd ef yn mynwent y Cynulleidfawr yn y lle uchod, pryd y gweinidwyd gan yr ysgrifenydd.

J. E. JONES.

Ebrill 18, yn Paris, Portage Co., Ohio, Mr. David N. Evans, o'r tan lldwf (*erysipelas*), ar ol ychydig ddyddiau o gystudd trwm. Yr oedd yn 78 oed yr y 18 o Ionawr diweddar. Mab ydoedd i David ac Elinor Evans, oeddent yn byw pan anwyd ef mewn lle o'r enw Penrallit, Capel Colman, sir Benfro; ac ar ol hyny mewn lle o'r enw Ffynonau Gleision yn yr un ardal. Wedi priodi bu'n byw mewn lle o'r enw Trewaddon, plwyf Penrhudd, sir Benfro; ac oddi yno yr ymfudodd i'r wlad hon yn 1840; ac oddi ar hyny hyd yn awr bu yn preswyllo yn yr ardal lle bu farw. Unodd a'r Annibynwyr oddeutu 30 mlynedd yn ol yn Palmyra; ond yn ol corphol eglwys Paris unodd a hono; ac yr oedd ei aelodaeth ynddi yn parhau pan ddaeth angau i'w alw gartref. Yr oedd yn nodedig o dawl a didramgydd; ac ymddygal yn hynod foddlongar a dirgwnech, yngwneb pob amgylchlad ddeuent i'w gwrd. Yr oedd yn fyddar iawn er ys llawer iawn o flynyddau, yr hyn a fu yn rhwystr mawr i'w ddefnyddioledd crefyddol. Un o'r pethau olaf fu ef yn alluog i'w ddwedyd oedd fod Iesu Grist yn anwyl ganddo. Yr oedd yn mhell o fod yn surillyd a phruddgyfuss eithr yr oedd yn wastad yn llawen, difyr a ffructh. Claddwyd ef ar y 18eg yn Palmyra. Y mae gwraig alarus a safth o blant yn fyw ar ei ol.

DEWI EMLYN.

Ebrill 21, yn Remeen, ar ol yr gystudd, MARY PRICHARD, priod Thomas Prichard, Enlli, a merch Mr. William H. Thomas, Ninety-six. Y gwener canlynol yngvnullodd torf hynod o fawr ac ystyrled fod y ffyrdd mor ddrwg, i dalu y gymwynas olaf iddi. Gweinidwyd yn nhabel Fairchild gan y Parch. Robert Evans yn Saesneg a'r ysgrifenydd yn Gymraeg.

OWEN F. PARRY.

Mai 6, yn Whitesboro, REBECCA JONES, yn 12 ml a 5 diwrnod oed. Merch ydoedd i Mrs. Ann Jones a'r diweddar John A. Jones, New York Mills. Yr oedd amryw o hynodion gobelthiol yn perthyn i Rebecca. Yr oedd o dymer naturiol serchog a charedig. Yr oedd yn un hynaws ac anwyl gan bawb a'i hadwaelu. Yr oedd yn awyddus iawn i fynydd i foddion gras, ac nid oedd dim braidd a'i cadwael o'r ysgol Sabbothol. Yr oedd Iesu Grist yn anwyl ganddi; hoffai siarad a channu dan. Yn ei chystudd diweddar teimlai yn barod i farw. Dywedai wrth ei mam "poidi wch

wylo ar fy ol i." O Bocce bach, meddal ei mham, pa fodd y gallwn ddyfod yn mlaen hebot ti. "O mam, (meddal hitbau) meddyllwch pa fodd y daethoch yn mlaen heb fy nhad." Felly wedi byr gystudd bu farw yn dawl a gwen telolidd ar ei genau. "Gwyn fydd y meirw y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd." Mai 9 daeth tyrra luosog i hebrwng ei rhan farwol i'r bedd. Gweinidwyd ar yr achlysur gan y Parchn. H. O. Rowlands, Mr. Morse a'r ysgrifenydd.

THOMAS M. OWEN.

Mawrth 7, 1875, yn Neath, Bradford Co., VIOLIN JONES, merch Henry B. a Delliab Jones, yn flwydd a naw mis oed, o'r croup. Gweinidwyd yn y capel ac ar lan y bedd gan y Parch. E. J. Morris. Yr oedd yn wyr i Daniel P. a Jane Jones.

WILLIAM HOWELL.

Ebrill 19, yn Neath, swydd Bradford, Mr. PHILIP WILLIAMS, yn 73 oed. Cewch chwaneb o hanes am dano eto i'r rhifyn nesaf.

W. HOWELL.

Ebrill 24, yn New York Mills, JOHN, mab i John W. Roberts a'i briod, ac wyr i Mr. Thomas L. Davies, yn 1 flwydd a 18 diwrnod oed.

Daeth Iesu anwyl, do i'w ardd i gasglu lili gwyn a hardd, Wrth fyned helio gwela un A hoffai gael i'w law ei hun; Yn dyner iawn cymerrodd ef, I'w blaen fry yn ngardd y nef, Lle mae yr hlin o hyd yn braf, Heb aua ond tragwyddol haf.

THOMAS M. OWEN.

JOHN JAMES, BIG ROCK, ILL.

Tystiolaeth yr hen Lyfr cysegredig yw, mai "coffadwriaeth y cyflawn sydd fendigedig." Un o'r cymeriad hwn oedd gwrthrych ein sylw yn ol barn byd ac eglwys, canys yr oedd ei yspryd a'i ymarweddliad yn ein rhwymo i greu ei fod wedi ei "gyflawnhau trwy ffydd." Ni chyfarfuasom a neb yn Nghymru nac America a'i hadwaelu nad oedd ganddynt slyndau uchel am dano. Dywedwyd wrthyf gan y gorfanylaid Thomas Hughes, Dolanog, "Os oedd dyn goneat tuag at Dduw a dynion yn bod, mai John James oedd, er ei fod yn Ddissentar." Gwasanaethodd yn y swydd o ddiacon am lawer o flynyddoedd yn Nghymru ac America, ac enillodd "Radd dda a bysder mawr yn y ffydd sydd yn Nghrist Iesu," er ei fod tan lawer o anfantelion, megis ei sefyllfa fel gweithlwr cyffredlu a diffyg addysg foreuol, yr hyn a ddimid yn fawr ganddo, eto yr oedd yn uwch o'i ysgwyddau i fyny na llawer a gwasant well maelstion. Yr oedd ei yspryd "addfwyn a llonydd, yr hwn sydd ger bron Duw yn werthfawr," a'i synwyr cyffredin cryf, yn rhod eneinlad ar y cwbl a wneid ac a ddywedai. Yr oedd Dolanog wedi ei gysylltu a'i enw yn annatodadwy yn Nghymru ac America, ac mi dybiaf yn y "wlad well," canys fel y cyfryw y disgwyllwn ei adnabod yno; a chaff llawer o'r hali fu yn felus gydaddoli ag ef, ac yn dwyn y "groes trwy orthymderu," eu croesawu ganddo ar eu mynediad i "mewn i lawenydd eu Harglwydd."

Yn Dolanog, Maldwyn, G. C., daethom yn adnabyddus o hono 34 o flynyddoedd yn ol, pan y daethom yn weinidog y lle, mewn cysylltiad a Penllys a Pontrobert, ac yntau yno yn ddiacon, ie, ac yn ddiacon yr amcannal fod, ac nid llywodraethwr nac arglwydd, oud yn gynorthwy i'r gweinidog yn ei walth pwysig. Bydd yn gof genym byth am ei ffyddlondeb a'i dynerwch yn cyfeirio at ryw wellant i gyrnodd ato yn y weinidogaeth, a gwneid hyn heb roi ei fys yn llygaid teimlai y

gweindog leuanc a dibrofiad fel yr oeddem y pryd hwy. Bu i mi fel tad tyber, am yspald maith o amser. Ac O na byddai i bob gweindog leuanc yn mhob man, un o'r "cyffelyb feddwl iddo." Yr oedd teimlad, cymeriad, a defnyddioldeb ei weindog yn bwysig ar ei feddwl, ac yn gysegredig gan ei galon, a'i weddlau megis castell o'i aingylch. Cof genyf glywed fod un o'r brodyr yn cwyno nad oedd ef yn cael fawr tan y weindogaeth, pryd yr oedd llestri y frawdoliaeth yn rhedeg trosodd o fwyniad, cyfarfai John James ef yn ddirifol a thyner, Robin, a wyt ti yn gweddio tros y gweindog. Os nad wyt ti, na ryfedda dy fod yn myned ymaith yn waglaw o'r oedfa. A wna di drio am ffa weddio tros y gweindog wrth yr allor deulnadd, ac yn y dirgel hefyd. Betti, meddal wrth ei wraig, a wna di gofio iddo wneud, a gadewch i mi gael gwybod a fydd hyn yn eich dwyn i gael mwy o gysur ac adaeladaeth yn yr oedfaon." Ar hyn dyma Betti ar ei thraed a'i dau lygaid yn llawn dagrau, "John bach, yr ydwyf fi yn cael pleser mawr yn yr oedfaon." Daeth cyfnewidiad mawr yn agwedd Robin, yn yr oedfa; yn lle bod a'i lygaid yn hauer agored, ac yn bowlio mewn hauer cwsg i'r pregethwr, daeth yn wrandawr astud, a theimladwy.

Un o hynodion yr hen frawd James oedd ei fedrusrwydd i roddi ysgrythyr i lewyrchu ar ysgrythyr arall, fel y canfydddech oleuni mawr ar yr hyn fyddai i fesur yn dywyll o'r blaen. Mae yr ysgryfnydd yn ddyledus iddo am lawer syniad gwerthfawr, a gael ganddo fel hyn. Nid oedd yn perchen llawer o lyfrau ond y Beibl, ac yr oedd megis wedi bwyta hwn, fel yr oedd yn hynod gyfarwydd yn ei lythren a'i yspryd, yr hyn oedd fanteleiol iawn iddo i gynnal cyfeillachau crefyddol, yr hyn a wnelai gyda dheurwydd mawr. Galwaf ef yma yn barchus yn un o dduwinyddion mawrion y brethyn cartref; canys cribai, nyddai, gwaual a phunai ei ddillad crefyddol ei hun. Yr oedd yn hardd a chlyd ynddnt. Darllenai yn fanwl y *Dynegyddi* a'r *Cronicle* bach tra yn Nghymru a'r CENHADWR yn America, a llawer gwledd ffas a gafodd i'w enaid cyflawn yn y misollion hyn, pan byddai y dysgleidiau o'r fath a garai efe. Nid darllen i basio yr amser hebio, ond i ddeall a mwynhau yr oedd efe, ac yr oedd yn fedrus i ddethol y gwael oddiwrth y gwych; nid oedd fel yr yspwng yn cymeryd i fyny y dwir glân ac arian yr un mor barod ai gilydd, ond fel y gwr a'r gogr yn peri'r llwch a'r manion ddyfod trwyddo, a'u cibau i'r wyneb, fel y caffai ronyddau iach a glân i wneud bara o hono. Bara iach yr hen wirionedd fel mae yn yr Iesu oedd ymborth ei enaid ef.

Cymro uniaith o'r bron oedd efe, fel y dengys yr engraffft hon: Tua 4 blynedd yn ol aethum ar ymweliad i'r Big Rock; pregethale y bore am 10 yn y capel newydd yn Gymraeg, ond am 2 yn yr hen gapel. Am 2 byddid yn arfer yn fynych roddi rhan o'r oedfa yn Saisneg, ac felly yr oedd rhai am iddi fod y pryd hwn. Ond daeth yr hen frawd yn mlaen a dywedodd fod yno lawer o hen bobl a rhai wedi dyfod o bell i ddigswyl cael oedfa Gymraeg, "a gadewch i ni gael oedfa Gymraeg yr hen ffasiwn;" cytanwyd, ac at hyn yr amcanwyd, a'r testyn oedd "Ac a ymaffo yn fy nghyfamed." Cafwyd oedfa rwyddach a thynierich na'r cyffredin, a thua y diwedd cyfeiriwyd fod deiliad y cyf-

amod yn eithaf diogel gan fod llaw ei Awdwr am danynt, ac odditanynt a throstynt, ac fod un pen iddo yn yr oedd ddwyfol a'r llall yn nghyrraedd y rhai oedd "sinderog a thrwmlythog." Ar hyn torodd argae ei deimlad a dywedodd "Dyna fo, diolch yr wyf wedi ymglymu ynddo e'r talm." Yr oedd yr oedfaon 10 a 2 wedi codi yr hen frawd ar uchel fanau y maes, ac arosodd yr oedfa 6, er y gwyddai mai oedfa Saisneg fyddai. Eisteddai yn yr un man, ond nid yn yr un agwedd, canys *no go*, oedd hi i gyd ar yr hen frawd. Wedi myned allan, ac wrth ffarwello, dywedodd, "Dwyf fi ddim yn hoffi clywed y Saision yn canmol eich pregeth chwli. Pa'm hyny, John James bach? "Cymeryd bara y plant a'i roddi i'r cwn" oedd yr ateb. "Jones bach, meddai, calon Cymro, ceg Cymro, a chenadwri i Gymro sydd genych chwli, da fachgen, gadewch yna yr hen iaith ffin, lom ynaiddynt hwy; 'does yna ddim lle i ddioleu nac amen roddi ei big i mewn ynddi; rhoddwn ni ddim diolch am eich pregeth Saisneg." Gwyddwn ei fod yn dweyd gwirionedd ei galon ef a llawer eraill, yn gystal a syniad y pregethwr. Maddened y darlennydd am yr adroddiad nehod er dangos chwaeth a barn yr hen frawd ag oedd mor hoff o'r Gymraeg.

Mewn ardal hollol Gymreigald y ganwyd ac y magwyd ef, yn ardal y Foel, Maldwyn, G. C. Ni chafodd ddiwrnod o ysgol ddyddiol erioed; ond trwy yr ysgol Sula charedigrwydd cyfeillion daeth yn ddarlennwr Cymraeg rhagorol; a thrwy ddwydrwydd ac ymrodd daeth yn ysgriennwr gwych, fel mae ei lythrenau crefyddol ataf yn dangos. Nid oedd ei gysylltiadau boreuol yn fanteleiol iddo ddyfod yn Gynulleidfawr. Yr oedd iddo gefnder yn weindog gyda'r Bedyddwyr yn Pontllogell, plwyf Llanfihangel-yngwynfa, Maldwyn, sef y Parch. Morris James, a'r hwn yr oedd yn gyfaill mawr er pan daeth i'r plwyf nehod i wasanaethu at ffarmwyr. Yma hefyd y priododd a Miss Elizabeth Davies o blwyf Llanfair. Ond pa fodd y daeth yn Annibynwr sydd ofyniad naturiol. Cofied y darlennydd mai dyddian hynod oedd y rhai hyn, pan yr oedd gwawr gwirionedd efengylaidd yn dechreu llewyrchu ar y rhan hono o'r wlad. Tua y cyfnod hwn daeth gwr grisol o'r enw Mr. Morton, i ffarm fawr yn y plwyf o'r enw Llwyddiant Hall, a throdd rhan o'r hen balas yn gapel, ac yma y corfforwyd eglwys Gynulleidfawr; yma yr ymunodd fy rhieni a chrefydd, ac yma y'm bedyddliwyd ffinau, mewn oedfa gyhoeddus gan y Parch. Dr. George Lewis, ac edrychid arnaf fel peth o'r braid yn ysgymunedig gan rai am nad oeddwn wedi fy medyddio yn yr Eglwys Lan Gatholig. Ond ni themlais fy mod wedi cael un golled i'm pen na'm calon, am na basawn wedi derbyn arwydd y groes ar fy nhalcen a dwir oddi ar law yr olynydd honiedig. Ond cyfrifaf hi yn urddasol fruint im' gael fy nghyflwyno i'r Arglwydd trwy fedydd yn faban, gan y fath un, ac yn y fath fodd dirifol a chyssegredig. O bosibl fod y darlennydd yn foddol i uno gyd a mi yn iaith y bardd,

"O na threulasom yn ddigoll
O dan lau Crist fy mebyd oll."

Ie, anwyl ddarlennydd, o'r eglwys "hon oedd yn ei dy ef" yr hanodd yr eglwys canlynol: Saisia, Dolanog, Penllys, a Braichywen. Ymunodd Mr. James a'r acenys yn Dolanog pan yr oedd pethau

yn anffafriol oherwydd ymrsonau yn yr eglwys yno. Cawn fod ei briod ac yntau wedi cyduno ar yr un pryd. Mantais fawr yw hyn. Byddai yr olwg ar y teulu hyn yn dyfod i'r oedfa yn swynol iawn i mi—y rhieni a 6 o blant gwallt golau; eisteddai y fam a'r plant yn rhes ar faic ar ganol y capel mewn dillad yn aml wedi eu clytio yn drefnus; ond bob amser mor laned ag y gallai dwfr eu gwneud. Ond Ow, yu y flwyddyn 1843 bu farw y wraig a'r fam ragorol hon, gan adael fy nghyfaill yn *derer'n wrtho ei hun*, gyd a'i 6 plant yn amddifald. Yn awr dyma gyfwng tywyll, cyfflog bach, rhyw 10 oenlog yn y dydd a'lfwyd. Yr oedd yn cael cymaint a neb yn y fro hono; ond beth oedd hyn at gynol y teulu, yn enwedig heb fam? beth oedd hyn ond megis "rhol angen un rhwng naw?" Blinodd fy hen gyfaill, a phenderfynodd ymfudo i'r America. Gwerthodd y luech a'r heifer a'r ceili o bob gradd gorau y gallai, a chafodd fodd i ymfudo i'r America yn 1857. Arosodd am rai blynyddoedd yn Bridge-water, N. Y., yma yr ymunodd yu aelod achlysurol gyda'r brodyr y Trefnyddion Califfaidd, lle y cafodd groesaw a chariedigrwydd Cristionogol.

Yr oedd gan fy hen gyfaill dri gles yn ei grefydd: 1. Bod yn ddauwlol, yn "Israeliad yn wir," yn blentyn Duw. Yr oedd hyn yn nodedig bwysig ar ei feddwl. Yn 2. Bod yn efengylaidd ei yspryd a'i olygladaw. Cymeral drafferth fawr iddo fod yn sicr o'u cael yn y Beibl—nid ffurfio ei faru a throsglwyddo y Beibl ati wneid ef; ond dwyn ei aynliadau at y safon dwyfol. 3. Bod yn Gynulleidfawr mewn cysondeb ymarferol. Nid oedd efe wedi rhoddi y car o flaen y celfy, sef enwad yn benaf a chrefydd yn ail. Gwaroded Duw fy nghydegenid yn y wlad fawr wasgarol hon rhag y pla marwol hwn.

Friododd yma a gweddwn adnabyddus ludo pan yn Nghymru o'r enw Mrs. Jane Evans, yn 1863. Daethant at rai o'r plant i ardal Big Rock, Ill., yma buont fyw yn hapus a defnyddiol hyd 1872, pan daeth angau yr ail waith i'w wneud yn weddw, trwy gymeryd ei wraig oddiarno. Ymdawelodd yu yr Arglwydd, gan ddywedyd yn herfuddiol wrth angau "wel mae yma briodas yn ol na fedri di mo'i thori er dy waethaf, 'Cyfamod tragwyddol a wnaeth efe a mi:'" ac ar Ebrill y 3, 1874, bu farw y caredig a'r ffyddlon gyfaill John James, Dolanog, yn nhy ei fab hynaf, wedi ychydig ddyddiau o gystudd, mewn llai nac wythnos o amser ar ol ei gyd ddiakon D. J. Evans. Y weithred swyddol diweddaf gyflawnwyd ganddynt oedd pasio penderfyniad, nud doeth nac angenrheidiol oedd purhau i gynol pregethu Cymraeg yn y ddau gapel oedd mewn ychydig gyda milledir i'w gilydd, a hwn oedd un o'r penderfyniadau doethaf ac mwyafrangenrheidiol a baswyd erioed yn y fro; canys ni bu angen am ddau addoldy Cymraeg yno erioed, a byddai un yu Gymraeg a'r llall yn Saesneg yn fendith i'r fro sydd a'r prwsylwyr mor gymysgld gan y ddwy iaith. Ar ddydd ei farwolaeth antonydd *wygladur* ataf am ddyfod i'w giaddu, cydlyniodd eglwys Racine i mi gael aros yno tros y Sul canlynuol er traddodi ei bregeth angladdol, hawdd oedd gweld ar ddydd yr angladd, ac adar y bregeth angladdol fod gan y prwsylwyr syniadau uchel am y Diacon John James, Dolanog. Mae colofn hardd wedi ei caodi ar ei fedd wrth yr hen

gapel gan ei blant. Arosed "dan barth o'i yspryd" ar ei blant a'i hiliogaeth.

JOHN JONES, *Racine.*

WILLIAM LEWIS, AUDENRIED, CARBON CO., PA.

"Coiffadwriaeth y cyflawn sydd fendigedig, ond enw y drygonus a byra."

O bob gwybodaeth, y werthfawrocaf ydyw'r un a'n dysga i fyw fel y penaroglu'n henw ar ol ymddael a'r fuchedd hon, ac fel yn raddol yr addaser ninau i fwynhau canlyniadau'r bywyd yma, mewn llawenydd ac hapusrwydd yn y byd ysprydol. Ceir mloedd o ddynion yn treulio eu bywyd heb feddwl am yr hyn sydd a chysylltidd moesol ac ysprydol a hwy fel creaduriaid rhesymol, cyffroil ac anfarwol; ymseerchiant ac ymglymant am y byd hwn, ymgysgraint i bethau darlodedig y ddalar, fel pe na bai ganddynt encidlau i fyw yn dragywydd. Nid un felly oedd gwrthrych yr ychydig sylwadau cofnodol hyn. Cafodd o'r ddysgeldiaeth sydd oddi uchod, fel y dysgwyd ef i fyw yma fel y byddai marw yn elw iddo. Brodor ydoedd o sir Benfro, D. C. Ganwyd ef mewn lle o'r enw Yetsala, ar y 26ain o Ebrill, 1795. Ymunodd a chrefydd yn ieuanc. Derbyniwyd ef yn aelod yn eglwys Annibynol Brynberlan, yr hon ar y pryd oedd dan ofal yr Hybarch H. George. Yn 1837, ymfudodd i Benycae, sir Fynwy, bu yno am tua 18 mlynedd; oddiyno yr ymfudodd i'r America; glaniodd yn Efrog Newydd Gor. 10, 1855. Ymsefydlodd yn Llywelyn, ger Minersville, Pa. Gwasanethodd yn Minersville yn y swydd ddiagonaidd, ac y mae iddo air da yno hyd heddyw. Tua'r flwyddyn 1860, symudodd i Branchdale ac oddiyno i Swatara, lle y triglanodd nes y symudodd i Audenried yn 1869, a'r lle y bu farw ar y 12 Hyd. 1874, yn 79 ml. oed. Claddwyd ef yn Jeanesville ar y 15 o Hyd. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan D. A. Evans, Drifton. Gaduwodd wraig a 5 o blant i alaru ar ei ol.

Ychydig mewn cydmariaeth y bu'n byw yn Audenried, ac yr oedd henaint a methiant wedi ei ddol, ond cafwyd digon o broffion ei fod unwaith wedi bod yn aelod diwyd a ffyddlon yn ngwiltlan ei Arglwydd. Cafodd ei ymddifadu yn y ddwy flynedd ddiweddar o'i olygon, a byddai yn fynych yn dweyd fod ei olwg ysprydol wedi cryfhau. Cofiai yr ysgrythyr yn hynod, ac yr oedd yn wastad yn diolch ei fod wedi cael y fraint o drysor llawer o'r guir i'w gof pan yn ieuanc. Profodd hyn yn ffynonell cysur iddo yn ei henaint. Yr oedd hyd ei allu yn ffyddlawn ac yn ddiwyd gyda'r achos. Ymdrechai gyda phob rhan o foddion *gras* fel en gilydd. Nid oedd yn ffyddlawn gyda'r cyfarfod canu ac yn esgeulus o'r cyfarfod gweddi. Cyfeiriai yn fynych at y rheidrwydd o gael crefydd *round*. Yr hyn mewn rhan yn ei olwg ef oedd peidio gwneud mwy o un rhan o grefydd na'r llall. Gofalai am ei kydgynonliad, a byddai gan fynychaf yn brydlawn yn y moddion. Dywedai wrth yr ysgryfennydd yn fynych, fod yr amser oedd y bobl yn myned i'r cwrdd, yn dangos faint o syched oedd arnynt am bethau crefydd. Yr oedd llawer o wir yn hyn; ond mae amgylchiadau yn digwydd weithiau sydd yn rhwysr. Peth arall a hoffwn yu fawr yn ido, oedd, nad oedd byth yn digio wrth grefydd a'i breintiaid, pe digwyddid ei groesi. Mdanrwydd sydd yn cymeryd gafael mewn pobl yn gyffredin pan na wneir yu ol eu meddwl a'u teimlad, ond

gweddial a shiradai W. Lewis ei brofiad, yr un fath a phe na buasai diin wedi digwydd. Yr oedd yn egrwydrol; mynegi yn onest ei feddwl, a digial llawer wrtho am hynny. Yr oedd yn ddyn i'w efielychu mewn llawer o bethau, fel y mae pob Cristion. Yn ei gystud, dioddefai yn dawel a dirwg-mach, yn wastad yn dweyd ei fod yn cael yn well a'i haeddiant, a'i fol yn diolch yn rhy fach o lawer. Teimlai ei hun yn raddol ymbarotol o ran ei gorff i'r bedd, ac o ran ei yspaid i'r nef. Nid oedd yn cael ei ffinio gan amheusoth. Canol lawer ar yr hen benillion,

Ni threfnwyd amser malth
I neb i gario groes, Etc.

Ni phery ddim yn hir,
Y ddu dymhestlog nos, Etc.

Os gwelir fi, bechadur,
Ryw ddydd ar ben fy nhaith, Etc.

Ymado wnaft a'r babel
'Rwy'n trigo ynddi'n awr, Etc.

Bu farw gan adael profion ei fod yn myned i swyn-hau gorphwysfa gyda phob Dduw.

Drifton, Pa.

D. A. EVANS.

MRS. ELIZABETH STEPHENS, GEORGETOWN, IOWA.

Ganwyd Mrs. Stephens, Gor., 1849, yn swydd Drefaldwyn, G. C., yn agos i'r Adfa. Merch ydoedd i Evan a Mary Davies. Dygwyd hi i fyfyn yn rhy yr Arglwydd pan yn blentyn; cafodd rheol crefyddol y rhai sydd yn fyw yn Delaware, Ohio, yn aelodau hardd, lwy-a'u plant, o'r eglwys Gynallidfaol dan ofal y Parch. J. H. Jones. Cael rhieni duwiol gartref, a fydion yn rhy Dduw, yw un o'r benthithion penaf i blentyn. Gellir dweyd ei bod o'i babandod yn aelod yn nghymdeithas y saint. Gwyn fyf na bai rhieni crefyddol y byd, hyd y mae ynddynt yn magu eu plant i Dduw.

Derbyniwyd hi yn gyflawn aelod pan tua 18 oed, a bu yn harddu ffyrdd yr Arglwydd hyd ei bedd. Priododd a Thomas Stephen Rhagfyr 19, 1867. Symudasant o Oblio i Georgetown, Iowa. Cawsant bump o blant, pedwar yn fyw, y rhai sydd gyda'u taid a'u nain; ac un, yr hynaf, bron yn ddall—felly y mae y plant yn cael eu dwyn i fyfyn yn yr un ysgol dda a'u mham.

Fel gwraig yr oedd Mrs. Stephens yn un o'r gwragedd goraf. Yn dawel a didwrwus yn mhilith ei chymddogion—yn garedig iawn i bawb, yn wastad yn siriol a llawen ei thymor. Gellir dweyd mai colled anadferadwy i Mr. Stephens oedd colli gwraig mor dda, a hynny pan oedd eu hamgylchadau yn gwella yn gyflym; buasant yn fuan uwchlaw y byd, ac yn annibynol—"Ond nid fy ffyrdd i yw elch ffyrdd chwli." Er mor anhawdd ei hebgor, hi a aeth i ffordd yr holl ddacur.

Fel aelod crefyddol yr oedd yn un dldwyll; yn wastad yn meddu profiad gwerth ei wrando, yn meddu teimladau toddedig. Yr oedd ei ffyddlondeb yn amlyg i bawb. Yr oedd fel chwaer yn uchel ei pharch gan y chwiriwydd a'i brodyr yn eglwys Georgetown. Y mae ei chofnodwriaeth yn yr ardal yn fuddugedig, a bydd felly tra byddo ei ehynabyddion yn fyw. Ond ar y nawfed o Awst 1874 rhoddodd angau ei ergyd olaf iddi yn 25 oed. Bu farw wedi cystudd o ddwy wythnos, ac ar yr 11 daeth tyrfia fawr i dalu y gynwyras olaf i'w rhan farwol. Pregethodd yr ysgrifenydd oddiar

Matt. 24: 44, yn y capel. Ein dymuniad yw ari Dduw Israel fod yn elddo bythol i'r amddiffaid a'i phriod galarnas.

C. D. JONES.

MRS. ESTHER DAVIES NELSON, E. N.

Mat 6, yn Nelson, E. N., bu farw, yn 28 ml. oed. Mrs. Esther Davies, priod Thomas M. Davies, o'r ardal hon. Yr oedd Mrs. Davies yn ferch i Mr. O. Owens, o'r gymydogasth. Cafodd ei magu yn grefyddol a pharhmodd hyd y diwedd felly. Ni bu ei thymor priodaeol ond tua 4 mis. Cymerwyd hi yn glaf gan *granip* yn y *stymag* a bu farw yn mhen ychydig oriau; yr hyn a aethoswyd draw a syndod i'r ardalwyr. Ymgaiglodd llawr mawr i'r ang-ladd. Gwelnyddwyd yn y tŷ ac yn y capel gan yr ysgrifenydd. Yr Arglwydd a gysuro y teulu.

G. JONES.

Tinaw dinstriol yn y coedwigoedd.—Mae tanaw dinstriol iawn wedi bod ac yn parhau eto yn nghoedwigoedd mynyddig Pennsylvania. Mae y golled eisoes rhwng dwy a thair miliwn o ddoleri. Llosgwyd dau cant o dai yn nhref Oseola, gwnaed deuddeg cant o bobl yn ddigartref, a llawer ydynt mewn angen. Llosgwyd llawer o felinau llifo a millynau o droedfeddi o fyrdau. Yr oedd y rheilffordd o Oseola i Powelton yn un fflam o dân o bob tu. Coedwigoedd Houtzdale, rhwng Phillipsburg a Tyrone ydynt ar dân, a thua 75 tr. o *treasle-work* y rheilffordd wedi ei losgi. Y mynyddoedd oddeutu Mauch Chunk oeddynt ar dân, ac yr oedd tanaw oddeutu Manhanoy a Maisville, yn gorfodi y dinasyddion i fyned i'w hynladd er eu cadw rhag nesu i'r trefydd hynny. Canfyddwn hefyd fod tanaw mawrion wedi bod yn nghoedwigoedd New York a New Hampshire.

Y Black Hills.—Mae Red Cloud, Spotted Tail, a dau ar bymtheg o benaethiaid Indiaidd eraill o lwyth y Sioux wedi myned i Washington i geisio sefydlu telerau o werthiant y Black Hills.

Y Whiskey Ring.—Ar ol gweithio yn dystaw a dirgelaid am naw wythnos, mae swyddogion y Trysorlys wedi llwyddo i daraw yr ergyd trymaf a roddwyd erioed eto ar ben y "Whiskey Ring." Atafaelwyd uwchlaw 30 o ddiystyll-dai a phrawff-dai yn St. Louis, Chicago a Milwaukee, a diogelwyd tystiolaeth sydd yn sicrhau dymchweliad y Ring mewn amryw fanau eraill. Bydd yr atafaeliad a wnaed eisoes yn dwyn tua miliwn o ddoleri i fewn i'r drysorfa.

Tan yn Oshkosh.—Llosgwyd rhan fawr o ddinas Oshkosh ychydig wythnosau yn ol, yn cynwys rhanau masnachol goreu y ddinas a rhai o'r aneddau godidocaf. Lladdwyd dau ddyn trwy gwynpiad y gwaliau dadfeiliedig. Mae y rhanbarth a llosgwyd tua milldir o led, a chyfrifd y golled yn \$750,000.

Ticonderoga.—Dathlwyd canmlwyddiant cymeriad amddiffynfa Ticonderoga gan y Milwr-iaid Ethan Allen ddydd Llun, Mai 10. Ar godiad yr haul deffrowyd y bobl gan rudd magnelau yr hen Fort, er dwyn ar gollddynt y golyg-

feydd a gymerasant le yno gan mlynedd yn ol. Yr oedd yno 6000 o ddyeithriaid o Vermont, New York a manau eraill.

Chwyldroad yn Hnyti.—Hysbysiad o Kingston, Jamaica, dyddiedig Mai 5, a ddywed: "Torodd chwyldroad allan yn Port au Prince ddydd Sul. Llwgwyd y Cadfridog Brice o'r eglwys a saethwyd ef. Mae dougain o dramoriaid wedi cael eu lladd. Yn eu plith y mae gwas i'r *consul general* Prydeinig. Gosodid tai ar dân a phob afreolaeth oedd yn ffynnu. Cyhoeddwyd y dref mewn sefyllfa o warchae. Mae gwn-fad Prydeinig yno, a bydd un arall yn cael ei anfon y fory. Ni adewid i'r agerlongau lano, ac felly maent wedi dadlwytho yn Kingston."

Ffrainc a Germany.—Mae son er's cryn amser wedi cael ei ledaenu fod argoellion tebygol am ryfel yn Ewrop. Achoswyd y teimlad anesmwyth yma mewn rhan yn ddiau gan y byddinod mawrion a chynyddol a gedwir a'r darparladau rhyfelgar a wneir gan y llywodraethau Ewropaidd, ac yn enwedig Ffrainc a Germany, y flaenaf yn sychedu am ddial a'r ddiweddaf yn benderfynol i enill a chadw yr oruchafiaeth yn Ewrop. Ond y mae yn bur amlwg oddiwrth hysbysiaid diweddar o Berlin nad yw Germany yn hoffi cyfleu y drychfeddwl ei bod yn awyddus i fyned i ryfel. Mae ei gohebiaeth â llys Belgium yn fwy heddychol nag y bu; ac y mae ymweliad ymerawdwr Rwsia â Berlin, gyda'r hysbysiad a amlygwyd yno ei fod ef yn ffafriol i gadw heddwch, yn arwyddo nad oes tebygolrwydd am ryfel, Ewropaidd yn fuan iawn.

Spain.—Mae cyfiwr araniol Spain yn myned yn waeth bob dydd: ei chyllid, yr hyn yn 1871 oedd \$115,000,000, nid yw yn awr ond \$80,000,000; ac y mae ei dyled yn llawn \$265,000,000, fel yn ol *three per cent* y cymerai y cyllid yn mron i gyd i dalu llor y dyled gyhoeddus, pe bai y llog yn cael ei thalu, ond wrth gwrs, nid ydyw. Mae treuliau y rhyfel yn myned a \$75,000,000 yn ffynydol, neu o fewn \$5,000,000 i holl gyllid y wlad, y gweddill yn myned tuag at gynnal yr Eglwys, y gwasanaeth gwladol, yr ynadaeth, a'r gwaith cyhoeddus.

Colliad yr agerllong Schiller.—Tua dechreu mis Mai aeth y llong uchod yn ddrylliau yn y nos ar greiglau un o'r Selly Islands, a buddodd tua 300 o fodau dynol. Tua 40 yn unig a achubwyd. Teithio yn rhy gyflwm yn nghaddug y nos a'r niwl fu yr achos o'r trychineb hwn.

Y Canmlwyddiant.—Mae y gwledydd canlynol wedi amlygu i'r Llywydd eu bod yn bwriadu cydeynio a'i wahoddiad i gymeryd rhan yn yr Arddangosfa yn Philadelphia y flwyddyn nesaf, sef: Argentine Confederation, Awstralia, Belgium, Bolivia, Brazil, Canada, Chilli, China, Denmark, Ecuador, Ffrainc, Germany, Guatemala, Hawaii, Honduras, Japan, Liberia, Mex-

ico, Nicaragua, Norway, Persia, Peru, Portugal, Prydain Fawr, Spain, Sweden, Talaethau Rhyddion Orange, Tunis, Turkey, Unol Dalaethau Columbia, Venezuela, Yr Aifft, a Yr Iseldiroedd.

Oscoola.—Hysbysiad diweddarach am y tân yn Oscoola a ddywed fod 250 o dai wedi eu llosgi, a 400 o deuluoedd heb gartref ac wedi cael colledion trymion mewn meddianau.

H. W. Beecher.—Mae prawf hirfaith gweinidog Eglwys Plymouth am odineb yn mron a therffynnu. Mae y "gwarthudd mawr" wedi beichio y newyddiaduron a duo awyrgylch moesol y wlad er's misoedd lawer, nes y mae pawb wedi llwyr alaru arno. Diau fod Mr. Beecher wedi bod yn euog o ffollieab anfad yn yr achos hwn; ond am y cyhuaddiad mawr mae y farn gyhoeddus mor ranedig ag erioed.

MANION.

Mae cnwd gwenith Texas yn debyg o fod yn drwm.

Y mae gan John Sutliff o Bristol, Conn., fawch Jersey o'r hon, yn 1871, y gwnaed, medd ef, 574 pwys a 5 owns o ymenyn.

Unarbymtheg o goed orange yn sefyll ar unfed ran ar bymtheg o erw o dir, yn Florida, a gynyrhasant, yn 1874, 40,000 o oranges.

Dywedir fod gwerth \$200,000 o ddefaid wedi cael eu lladd gan gwn yn Kentucky o fewn y ddwy flynedd diweddaf.

Mae llywodraeth Spain wedi talu i fyny yn gyflawn yr iawn i'r wlad hon yn achos y "Virginia," sef \$80,000.

Mae boneddwr yn San Joaquin Co., Cal., yn berchen ar ddiadell o 20,000 o ddefaid, a chafodd 13,000 o honynt 24,000 o wyn eleni, yn mwyhau y ddiadell fel hyn 120 y cant. Cafodd y defaid efeilliaid yn mron bob un, a chafodd ugain o honynt dri oen pob un.

Mae un rhan o bump o arwynebedd Illinois dan Indrawn.

Mae yn yr Unol Dalaethau 20,000,000 o goed ffwrwythedd, yn gorchuddio 500,000 o erwau o dir.

Adam Grimm, o Jefferson, Wis., ydyw un o'r mêl-gynyrchwyr helaethaf yn y byd. Ei gynyrch o fêl y llynedd oedd 25,919 o bwysau, ac y mae ei wenyfna yn cynwys 1,158 o gychod.

Mae y Pab wedi gwneud yr Archesgob McCloskey yn Gardinal. Dyma y tro cyntaf erioed y gwnaed Cardinal yn yr Unol Dalaethau.

Gan fod pla y locustiaid yn bygwrth Missouri, mae llywodraethwr y Dalaeth hono wedi puna y dydd o Fehefnu yn ddydd o ympryd a gweddil.

Mae Grant wedi penodi y Barnydd Pierrepont o New York, yn Gyfreithiwr Cyffredinol yr Unol Dalaethau, yr hyn a ystyrir yn benodiad rhagorol.

Mae gweddwr Abraham Lincoln wedi dyrysu yn ei swyryrau, ac wedi cael ei symud i asylum.

1873.

CYF. XXXVI.

Rhif. 7.

Y CENHADWR AMERICANAID.

G o r p h e n a t .

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONIADOL.

Y seliau wedi eu hagoryd, ... 193

CREFYDDOL.

Crist y Belbi a christiau'r byd, ... 197
Cyfnewidiadau er gwell, ... 199
Pethau sydd yn gas gan Dduw, ... 199
Ymadroddion detholedig, ... 201

AMRYWIAETHOL.

Marwolaethau yn Bradford, ... 202
Gofiant Mrs. Mary S. Powell, Cincinnati, ... 204
Adgoffon am wragedd duwiol, ... 205
Roger Williams, ... 208
Troion Rhagluniaeth, ... 211
Y dull goreu i arolygu yr Ysgol Sul, ... 213

BARDDONOL.

Euglynyon ar farwolaeth y Parchn. H. Powell
a'r Dr. Everett, ... 214
Pa le yr wyt ti? 214
Penillion er cofiadwriaeth am Miss J. Evans, ... 214
Anogaethau i geisio y pethau sydd well, ... 215
Er cof am John H. Jones, ... 215

HANESIAETH.

Cyfarfod chwarterol E. N., a sefydliad gwein-
idog yn Nelson, ... 215
Diolchgarwch, ... 216
Ymadawiad gweinldog, ... 216
Diolchgar gydnabyddiaeth, ... 216
Ganwyd, ... 217
Priodwyd, ... 217
Bu farw, ... 217
Troedigaeth hynod, ... 221
Mexico Orllewinol, ... 221
Manion, ... 222
Rhyfel sonledig rhwng Prydain a Burmah,—
Marw hynod,—Diwedd ffrac y Rhellffyrdd,—
Terfyniad y "strike" yn Pennsylvania, ... 222
Y Bryniau Duon, a rhyfel Indiaidd,—Y cwch
gwenyn mwyaf yn y byd, ... 223
Ymadawiad y Parch. J. M. Thomas, ... 223

CYFARFODYDD CYMRU.

Pisgah, Ceredigion,—Galwad,—Cyfarfod
Chwarterol Lleyn ac Eifionydd, ... 223
Trerhondda, Ferndale,—Maesteg, galwad,—
Carmel, Maesteg,—Cymanfa Annibynwyr
Merthyr,—Berea a Rehoboth, Penfro,—
Glyncorwg,—Cymanfa Morganwg,—Rhos-
tryfan, ... 224

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

J M Hunnewell Ky 2, Parch E D Ty'n Rhos Thurman O 8, R J West Schuyler 2, a thros L T 4, J E 2, a J S D 2, R H Penymynydd Steuben 2, O H W Penymynydd 2, R P R Trenton N Y 2, Mrs M W Sixty Steuben 2, W C J Rome N Y 4, S J Ixonia Centre 2, R O P Fairhaven Vt 2, R J H Prospect 4, R F Nelson trwy Parch R E Remsen 2, E D C Morrisville, 2, Parch R P Braidwood 7, T P T Remsen 2.

Diolchwn yn fawr i'n gohebwy'r tirlon am ysgrifenu mor ffyddlon i'r CENHADWR—yn enwedig y rhai a gyfansoddaat y darnau byrion, bywiog. Os bydd yn fwy cyfeus, er mwyn arbed *postage*, i ysgrifenu ar ddau du y lleni, nid yw hyny o nemawr o wahaniaeth yn y awyddfa hon.

Postwyddfa Remsen, N. Y.—Mae y awyddfa hon yn awr yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "*Post Office Orders*." Byddwn ddiolchgar, gan hyny, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn *Post Office Orders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyfleusdra mawr i ni.

Bwriedir cyhoeddi cofiant Dr. Everett yn fuan. Teimlir yn ddiolchgar i bawb sydd a rhyw adgofion am dano neu hen lythyrâu allant fod o gymorth i wneud ei hanes yn gyflawn—am anfon at Lewis Everett, Remsen, Oneida Co., N. Y.

Cymanfa Duwreinbarth Ohio.—Daeth hanes y Gymanfa uchod i'n llaw pan ar y gwaith o argraffu y *form* olaf o'r CENHADWR. Felly gorfu i ni ei adael hyd y mis nesaf.

AT BAWB Y PERTHYN IDDYNT WYBOD.

Bydded i bawb a ewyllysiant ohebu a'r Parch. D. D. Davies, New York, gyfeirio eu llythyrâu fel y canlyn:—Rev. D. D. DAVIES, 114 *East 10th St., New York*.

Y cyfarwyddyd at y Parch. E. R. Hughes, diweddar o Warren, Ohio, sydd fel hyn;—Rev. E. R. HUGHES, *Remsen, Oneida Co., N. Y.*

AMSER A LLEOEDD CYMANFA E. N.

Medi 14, 15,	Remsen,
15, 16,	Penymynydd,
16, 17,	Turin,
20, 21,	Floyd,
22, 23,	Utica,
23, 24,	Waterville.

Y Gynadledd yn Remsen am ddau y 14eg, ac yn Utica am ddau yr 22ain.

R. EVANS *Ysg.*

Corwynt yn Detroit.—Mehefin 27, aeth corwynt dinystriol dros ran ogledd orllewinol dinas Detroit, o Twenty-first St., hyd gyffiniau y Grand River a Twelfth St. Chwalwyd tua deg ar hugain o dai, heblaw tai allan. Lladdwyd pedwar o bersonau, ac anafwyd llawer eraill, rhai o honynt yn bur ddrwg.

CYMANFA DEHEUBARTH OHIO.

Oak Hill, Mai 26, 1875.

MR. LEWIS EVERETT.—*Anwyl Frawd.*—Dymunir arnoch wneud yn hysbys trwy gyfrwng y CENHADWR, y cynelir Cymanfa Deheubarth Ohio. eleni yn Pomeroy a Minersville, i ddechreu yn Pomeroy Medi, nos y 17eg, y gynadledd am 10 y 18ed.

Mae'r eglwys uchod wedi penderfynu derbyn y Gymanfa ar y cynygad haelfrydig a basiwyd yn y Gymanfa ddiweddar, sef eu bod i wneud *cymaint* ag a allont er talu treuliau y gweindogion ddaw yno. Dymunir ar y gweindogion sydd yn perthyn i'r Gymanfa uchod i fod yn bresenol.

JOHN E. JONES.

Gocheliad.—Peidier ysgrifenu dim ar bapyr au newyddion a anfonir trwy y Llythyrfa. Mae gwneud felly yn drosedd o'r gyfraith, yn darostwng y troseddwr i ddirwy o bum bolar, ac yn gwneud y papyr a ysgrifeni'r arno yn agored i lythyrdoll—sef tair sent yr lianer wns.

Daeargryn arwrydus yn America Ddeheuol.—Bu daeargryn ofnadwy o ddinystriol yn America Ddeheuol tua mis yn ol. Dinystriwyd tref Cucuta ac un ar bymtheg o bentrefydd cylch-ydol yn mron yn llwyr. Cafodd o 10,000 i 15,000 o bersonau eu lladd. Dywedir fod y rhai a adawyd yn fyw yn analluog i gladdu y meirw, a bod arogl y cyrrf braenedig yn peryglu dwyn haint ar y wlad.

Gorliffadau yn Neheudir Ffrainc.—Mae gwlaw trwm a hir-barhaol yn neheudir Ffrainc wedi chwyddo i faintioli dinystriol yr afon Garonne, neu Gironde, fel y gelwir y rhan fordwyol o honi. Mae yr afon yn arferol o lifo dros ei glenydd bob blwyddyn, ond ni bu gorliffad arni erioed tebyg i hwn. Rhed yr afon hon drwy un o ranau ffrwythlonaf Ffrainc, ac ar ei glenydd y mae llawer o drefydd enwog mewn hanesiaeth. Mae y rhanau hyn yn awr wedi eu diffeithio, y cnydau wedi eu dinystrio, y trefydd, llawer o honynt, mewn adfeilion, a miloedd o'r bobl yn ddigartrof a digynaliaeth. Mae y llywodraeth wedi cymeryd i'w dwylaw ei hun y gorchwyl o ymgeleddu a chynorthwyo y rhai angeus. Cyfrifir fod dros ddwy fil o bobl wedi eu lladd.

Prwsia.—Mae llywodraeth Prwsia yn myned rhagddi yn benderfynol a diofn yn ei deddfwriaeth o ddiwaddoliad eglwysig, a dydd Sadwrn, Mehefin 12fed, pasiwyd mesur i dynu oddiwrth yr Esgobaethau Pabaidd waddolion y llywodraeth.

Icebergs.—Ni welwyd yn nghof neb sydd yn fyw gymaint o rewfryniau (*icebergs*) yn mis Mehefin ag a welir y dyddiau hyn ar lwybrau y llongau ager i America. Ar y 5ed o Mehefin, pasiodd y Wyoming chwech o honynt o wahanol faintioli, rhai yn dri chant o droedfeddi uwchlaw gwynneb y môr, ac yn gymaint arall o hyd. Yn fuan ar ol hyny, gwelodd un yn bum' cant o droedfeddi uwchlaw y dwfr, ac yn erw o arwynebedd. Mewn rhai parthau gwneir mordeithio yn beryglus gan yr ynysodd o iâ a noliant o dyfader.

Y CENIADWR AMERICANNAIDD.

CYF. 36, RHIF. 7.

GORPHENAF, 1875.

RHIF. OLL, 427.

Gaboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD.

LLYFR Y DATGUDDIAD

YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.,

Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.

PENNOD VI.

Y pedwar udgorn cyntaf. Datguddiad vii., viii.

"Ac ar ol y pethau hyn, mi a welais bedwar angel yn sefyll ar bedair congl y ddaear, yn dal pedwar gwynt y ddaear, fel na chwythai y gwynt ar y ddaear, nac ar y môr nac ar un pren. Ac mi a welais angel arall yn dyfod i syny oddi-wrth godiad haul, a sêl y Duw byw ganddo. Ac efe a lefodd â llef uchel ar y pedwar angel, i'r rhai y rhoddasid gallu i ddrygu y ddaear a'r môr, gan ddywedyd, Na ddrygwch y ddaear, na'r môr, na'r prenau, nes darfod i ni selio gwasanaethwyr ein Duw ni yn eu talcenau. Ac mi a glywais nifer y rhai a seliwyd: cant a phedair a deugain o filoedd o holl lwythau meibion Israel"—(h. y., deuddeg mil o bob un o'r deuddeg llwyth.) (Dat. vii. 1—8.)

Y seithfed bennod o'r Datguddiad a ellir gyfrif fel terfyniad priodol o'r dygwyddiadau a ragfynegwyd o dan y chweched sêl. "Ar ol y pethau hyn," (h. y., y chwyldroad yr hwn a ddesgrifwyd,) y gwel loan bedwar angel yn sefyll ar bedair congl y ddaear, yn dal pedwar gwynt y nefoedd, fel, am amser, nad allent chwythu ar y ddaear, nac ar y môr, nac ar un pren. Gwyntoedd, yn iaith y prophwyd, ydynt arwyddion priodol terfysgoedd a rhyfeloedd. Jeremiah a ddywed, pan yn siarad am dymchweliad y Persiaid: "A mi a ddygaf ar Elam bedwar gwynt o bedwar eithaf y nefoedd, a mi a'u gwasgaraf hwynt tua'r holl wyntoedd hyn; ac ni bydd cenedl at yr hon ni ddaw rhai o grwydriad Elam," (Jer. xlix. 38.) Am hyn, attaliad y pedwar gwynt a ddengys y byddai i derfysgoedd a rhyfeloedd gael eu rliwystro am dymor yn nhir Rhufain, ac y byddai i'r chwyldroad a ragfynegwyd yn flaenorol gael ei ganlyn a chynfod o heddwch.

Ac mae'n ffaith mai felly bu. Pan orchfygodd Constantine ei holl elynion, a phan sierhaodd ei

hun ar yr orsedd, bu tymor o dawelwch anghyffredin. Nifu ond ychydig neu ddim terfysgoedd a rhyfeloedd hyd ddiwedd ei deyrnasiad. Ar y pwnc yma sieryd Eusebius yn ddiifrifol a neillduol, gan gymhwyso iaith y Salmydd at ei amseroedd ef ei hun: "Deuwch, gwelwch weithredoedd yr Arglwydd; pa rhyfeddodau a wnaeth efe ar y ddaear. Gwna i rhyfeloedd beidio hyd eithaf y ddaear; efe a ddryllia y bwa, ac a dyr y waywffon, efe a lyag y cerbydau â than." (Salm xlii. 8, 9, yn ol y Septuagint.

Dywed Lactantius wrthym hefyd, yn yr un dull gorfoleddus, fod "tawelwch wedi ei ddychwelyd drwy yr holl ddaear, a'r Eglwys, yr hon yn ddiweddar a ddinystirid, sydd eto yn cyfodi. Yn awr, wedi cynhyrfaeau tymhestl mor fawr, daeth yr avel dyner a'r goleuni dymunol yn ysplenydd. Yn awr y rhyddhaodd Duw y cystuddol, ac a sychodd i ffwrdd ddagrau y galarus." Y rhai yma ydynt dystiolaethau ysgrifenyddys Cristionogol cydoesol. Y mae rhai o fathodynau Constantine eto ar gael, gyda phen yr ymherawdwr ar un ochr, ac ar y llall yr aryagrifen, *Beata Tranquillitas*—Wynfydedeg dawelwch.

Yn ystod y tawelwch yma yr oedd gweision Duw i gael eu selio yn eu talcenau—cyfeiriad at yr hen arferiad o nodi gweision yn eu talcenau, i ddangos pwy oeddent, ac i bwy y perthynent.

Nid ydym i ddeall fod unrhyw nod gweledig yn cael ei roddi ar dalcenau y Cristionogion yr amser yma. Ond y mae Duw yn myned rhagddo, drwy ei ragluniaeth a'i ras, i chwilio allan ei bobl, i'w sancteiddio a'u selio iddo ef ei hun. Cynwysa yr ymadroddog fod *deutsiaid* i gael ei wneud. Nid yw yr oll wedi eu selio ag sydd yn dwyn enw Cristion, ac yn abl i wneud ymddangosiad teg yn y cnawd; ond chwilia Duw allan ei eiddo, a geisyd nod arnynt, fel y geill ef rhagllaw wybod, ac y geill y byd wybod, i bwy y perthynant. Dygant yn ddigamayntol "nôd ei blant ef."

Yr oedd y gwaith yma o selio yn briodol iawn yn yr amser am yr hwn yr ydym yn siarad. Yr oedd Cristionogaeth yn myned o dan brawf newydd. Yr oedd hi wedi dioddef rhuthr orledigaeth greulawn a hir-barhaol. A eill hi ddal yn ogystal y prawf o lwyddiant mawr? Yr oedd Cristionogaeth yn awr yn grefydd y llys a'r dalaeth. Yr oedd yn boblogaidd iawn; ac yr oedd tyrfaoedd yn awyddus i wneud pro-

fies o honi. Miloedd ar filoedd a dyrasant i'r eglwysi, gan ddeisyf eu bedyddio. Dywedir fod deuddeg mil o ddynion wedi i'u bedyddio yn Rhufain mewn un ddyddyn, heblaw nifer gyfartal o fenywod a phlant.

Nid oedd gwylwyr yr eglwysi mor fanwl ag y dylasant fod o barthod i gymeriad y rhai a dderbynient. A'r canlyniad fu i'r eglwysi gael eu llenwi gan aelodau b. dol yn unig—uchelfrydig, hunanol, rhodresgar, twch—y rhai a geisient ei chymdeithas yn unig, er mwyn sicrhau elw hydol. Mewn llawer o amgylchiadau, y fath oedd cymeriad yr esgobion a'r gweinidogion. Am hynny, y mae yn eglur fod angen nthiad ar yr Eglwys. Rhaid i genad trugaredd basio drwyddi, a didoli, mor bell ag sydd yn bosibl, y cywir oddiwrth y gau. Rhaid iddo chwilio allan a selio y rhai a berthynant i Crist. Rhaid iddo barotol y gwenith i'r ydgell nefol, a gadael yr us i'r gwynt. Mewn ffordd arall nis gall Eglwys Dduw gael ei pharotol erbyn yr oesoedd tywyll hynny a'r ymdrechfa drwy yr hon y mae yn rhaid iddi fyned eto, ac erbyn yr anrhydedd a'r buddugoliaethau sydd yn ei haros yn y dyfodol pell, ar y ddaear ac yn y nef.

Yr oedd y gwaith o selio yn bwysig iawn yr amser yma. A dywed loan wrthym rifedi y rhai a seliwyd—nifer fechan, ymddengys, mewn cydmariaeth i'r oll—nifer bennodol am un anmhen-nodol. Yr oedd wedi eu selio gant a phedair a deugain o filoedd allan o bob llwyth yn Israel.

Defnyddir y gair Israel yma, fel y gwneir yn aml yn yr Ysgrhythrau, mewn ystyr arwyddocaol. Saif am yr Eglwys yn gyffredinol—holl Israel Duw, yn cael ei gwneud i fyny o Iuddewon a Chenhedloedd. Dyma yr Israel y siaredir am dani yma, o fyseg y rhai y dewisir ac y cymerir y rhai seliedig.

Pan oedd y gwaith o selio drosodd, cyflwynodd gwledigaeth newydd ei hun i olwg yr Apostol: "Wedi hyn mi a edrychais; ac wele dyrfa fawr, yr hon ni allai neb ei rhifo, o bob cenedl, a llwythau, a phobloedd, ac ieithoedd, yn sefyll ger bron yr orsedd-fainc, a cher bron yr Oen, wedi eu gwisgo mewn gynau gwynion, a phalmwydd yn eu dwylaw; ac yn llefala'n llef uchel, gan ddywedyd, Iachawdwriaeth i'n Duw ni, yr hwn sydd yn eistedd ar yr orsedd-fainc, ac i'r Oen." (Dat. vii. 9, 10.)

Perthyna y rhan yma o'r gwasanaeth yn hollol i'r rhai gwaredig—y rhai hynny a waredwyd oddiar y ddaear. Caniatawyd i'r rhai yma, fel yn meddu ar ddyddordeb mwy neillduol, i arwain yn y fawlgan nefol. Ond pan gyflawnasent hwy eu rhan, "yr holl angylion a safasant o amgylch yr orsedd-fainc, a'r henuriaid, a'r pedwar creadur byw, a syrthiasant ger bron yr orsedd-fainc ar eu lwynebau, ac a addolasant Dduw, gan ddywedyd, Amen: y fendith, a'r gogoniant, a'r doethineb, a'r diolch, a'r anrhyd-

edd, a'r gallu, a'r nerth, a fyddo i'n Duw ni yn oes oesoedd. Amen. (Dat. vii. 11, 12.)

Yr oedd y weledigaeth yn un nefol, a dyma un o gamauau'r fuddugoliaeth—o'r rhai y mae amryw yn llyfr y Datguddiad—y rhai a genis gan y côr nefol, mewn golwg ar fuddugoliaethan achos Crist ar y ddaear, ac fel yma dangosir cydymdeimlad y netoedd at y ddaear, a'r dyddordeb mawr a deimlir uchod yn holl drafod-aeth yr Eglwys fiwriaethus isod.

Yn mysg y dyrfa o addolwyr gwaredig o amgylch yr orsedd-fainc, gwelodd loan rai a'u gynau yn wynion iawn, a'r rhai a ymddangosent wedi eu gwisgo ag anrhydedd neillduol; ac yr oedd ef yn awyddus am wybod pwy oeddent, ac o ba le y daethant. Ac un o'r henuriaid a atebodd ac a ddywedodd, "Y rhai hyn yw y rhai a ddaethant allan o'r cystudd mawr, ac a olchasant eu gynau yn ngwaed yr Oen." (Dat. vii. 14.) Cyfeiriad sydd yma heb amheuaeth, yn ddechreuol, at y merthyron a ddaethant allan o'r erlidaeth ddiweddar; ond, yn ddiwedddol, at bawb ag sydd wedi eu galw i ddiodeffiaidau mawrion yn achos Crist, y rhai a'u dygant yn ostyngedig, ac a fuddugoliaethant arnynt. At yr oll o'r fath, gellir cyfrif yr addewid a'r geiriau diweddaraf cysurllawn yma yn gyfeiriedig: "Ni fydd arnynt na newyn unwyach, na syched mwyach; ac ni ddisgyn arnynt na'r haul, na dim gwres. Oblegid yr Oen, yr hwn sydd yn nghanol yr orsedd-fainc, a'u bugeillia hwynt, ac a'u harwain hwynt at ffynonau bywiol o ddyfodol; a Duw a sych ymaith bob deigr oddiwrth eu llygaid hwynt." (Dat. vii. 16, 17.)

Yn awr, y mae y ffordd yn barod i agoriad y Seithfed Sêl, dadguddiadau yr hon ydynt yn helaeth iawn, yn cynwys y saith udgorn olynol, ac yn cyrhaeddyd i lawr hyd y miffwyddiant.

"A phan agorodd efe y seithfed sêl, yr ydoedd gosteg yn y nef megys dros haner awr. Ac mi a welais y saith angel y rhai oedd yn sefyll ger bron Duw, a rhoddwyd iddynt saith o udgorn. Ac angel arall a ddaeth, ac a safodd ger bron yr allor, a thuser aur ganddo; a rhoddwyd iddo arogldarth lawer, fel yr offrymai ef gyda gweddïau yr holl saint ar yr allor aur, yr hon oedd ger bron yr orsedd-fainc. Ac fe aeth mwg yr arogldarth gyda gweddïau y saint, o law yr angel i fyny ger bron Duw. A'r angel a gymwerth y thuser, ac a'i llanwodd hi o dân yr allor, ac a'i bwriodd i'r ddaear: a bu lleisiau, a tharanau, a melti, a daeargryn." (Dat. viii. 1—5.)

Ar agoriad y sêl, gwelir saith angel yn sefyll o flaen yr orsedd-fainc, i'r rhai y rhoddir saith udgorn—arwyddion dychryn a rhyfel. Ond cyn myned rhagddynt ar y genadwri waedlyd yma, y mae haner awr o osteg yn y nef, a thymhor o addoliad crefyddol, arddulliaeth yr hwn a gymemerir oddiwrth y deml Iuddewig. Yn nghyflawniad gwasanaeth y deml, yr oedd un o'r offeiriaid yn myned i fewn yn ddyddiol i'r lle

sanctaidd, a chyda'i thuser yn llawn marwor oddiar allor y poetho: ffrwm dynesai at allor yr arogl-darth, ac arogl-darthai ger bron yr Ar-gwydd. Yr oedd yr arogl-darth yn arwyid o weldi; a thra yr oedd yn llosgi, yr oedd y bobl mewn gosteg yn offrymu eu gweddian. Yr oeddynt "allan yn gweddio ar awr yr arogl-darthiad. Dyma yr hyn oedd Zecharias yn wnead pan ymddangosodd Gabriel iddo, gan addaw iddo fab. (Luc i. 9, 10.)

Ymddengys fod gwasanaeth cyffelyb yn awr yn cael ei gyflawni yn y nef. "Ac angel arall a ddaeth, ac a safodd ger bron yr allor, a thuser aur ganddo, a rhoddwyd iddo arogl-darth lawer, fel yr offrymai ef gyda gweddian yr holl saint ar yr allor aur, yr hon oedd ger bron yr orsedd-fainc." Pan oedd y gwasanaeth yma yn myned yn blaen, wrth gwrs, yr oedd gosteg yn y nef am ysbaid hauer awr. Hwyrach fod yr olygfa yma wedi ei bwriadu i ddynodi y drygan mawrion oeddent yn crogi uwchben, ac y byddai i'r nef a'r ddaear uno mewn deisyfiadau am iddynt, os yn bosibl, gael eu troi heibio neu eu lleddfu. Ond nid yw'r eiriolaethau a offrymir yn tyclo. Y mae achosion y cosbedigaethau agosol yn rhyddwfa i gael eu symud gan weddi. Ac felly telfi yr angel eiriolawl ei thuser i'r ddaear, "a bu lleisiau, a tharanau, a mellti, a daeargryn" — yn arddangos terfyngosodd newyddion ac adfydan mawrion i fod yn fuan yn gofpawl.

"A'r saith angel, y rhai oedd a'r saith udgorn ganddynt, a ymbarotoisant i udganu." (Dat. viii. 6.)

Yr Udgorn Cyntaf.

"A'r angel cyntaf a udganodd; a bu cenillysg a than wedi eu cymysgu â gwaed, a hwy a fwrwyd i'r ddaear: a thraian y prenau a losgwyd, a'r holl llawswelt a losgwyd." (Dat. viii. 7.)

Yr wyf yn cyduno a'r deonglwr hyn, y rhai a ystyriant wynt y cyntaf o'r pedwar udgorn fel yn dangos yr adfydan a syrtiasant ar orllewin-dir yr ymerodraeth Rufeinig, ac a effeithiasant ei dymchweliad yn y rhan ddiweddaraf o'r bumed ganrif. Noda hanesiaeth bedwar o'r ymgyrchiadau yma—ysgubiadau yr ystormydd taillid—y rhai a ganiynasant y naill ar ol y llall mewn olyniad chwyrnredol, a'r rhai ni adawsant ddim ar ol o'r gallu mawr yr hwn oedd wedi rheoli Rhufain cyhyd, oddietir yr enw.

Yr arwyddion a ddefnyddir o dan yr udgorn cyntaf—"cenillysg a than wedi eu cymysgu â gwaed"—a ddangosant ddinystr mawr ac ysgubawl, yr hwn a ymddengys a gyflawnwyd yn nghadgyrch Alaric, brenin y Gothiaid, yn y flwyddyn 410.

Bu Alaric yn gwasanaethu o dan Theodosius, ac yn ei fyddinoedd ef caelodd wybodaeth am y gelfyddyd ryfelgar. Ar farwolaeth Theodosius, cafodd ei siomi am na roddwyd ef yn ben ar y byddinoedd Rhufeinig, ac felly efe a wrthgillodd, ac a aeth yn arweinydd i'r Gothiaid.

Yn gyntaf efe a ruthrgyrcodd ac a orchfygodd (troeg, gan ddinvestrio y gwrywod y rhai oeddent mewn oedran i ddwyn arfae, a gyru allan y benywod, gydag yspail ac anifeiliaid y pentrefydd fflamawg. Yn nesaf efe a benderfynodd fyned i mewn i Itali, a phlanu, os yn bosibl, safle'r Gothiaid ar furiau Rhufain. Yn ei ymdrechfa gyntaf attaliwyd ef gan fyddin Stilicho; ond yn fuan efe a ddychwelodd, gan ysgubo'r wlad, a mwy nag unwaith gwarchaeodd ac anrheithiodd y ddinas ymerodrol. Yr oedd dioddefiadau Rhufain yn amser y gwarchae yn annesgrifladwy. Mewn amgylchiadau mynychol gorfodwyd mamau i goginio a bwyta eu plant eu hunain. Yn y cyfameer, yr oedd yr ymerawdwr egwan Honorius a'i lys wedi cuddio eu hunain yn amddiffynfeydd Ravenna.

O Itali, aeth Alaric rhagddo i ruthrgyrchu dinasoedd a thalaethau frwythlawn Gâl. Dinystriwyd dinas flodeuog Metz yn ddirybudd, a miloedd lawer o Gristionogion a gigyddiwyd yn yr Eglwys. Cymerwyd Worms ar ol gwarchaead hir a gwrthynsig. Strasburg, Spirens, Rheims, Tournay, Arras, ac Amiens, a brofasant wasgfa greulawn yr iau Gothiaid, a fflathiau y rhyfel a ymledasant o lanau y Rhine dros y rhan fwyaf o ddwy dalaeth ar bymtheg Gâl. Y wlad fras ac eang hono, o'r môr i'r Pyrenees a'r Alpau, a roddwyd i fyny i'r barbariaid, y rhai a yrasant o'u blaen, yn dyrfa gymysgedig, bobloedd o bob dosbarth, gydag yspail eu tai, eu maesydd, a'u hallorau.

Byddai yn ansic i ddweyd fod y drydedd ran yn gywir o orllewin-dir yr ymerodraeth Rufeinig wedi ei anrheithio a'i ysbellio gan Alaric; ond syrtiodd digon o hono o dan ei law ddinystriol i gyflawnhau mynegiadau yr udgorn cyntaf.

Yr Ail Udgorn.

"A'r ail angel a udganodd; a megys mynydd mawr yn llosgi gan dan a brwmstan a fwrwyd i'r môr; a thraian y môr a aeth yn waed. A bu farw traian y creaduriaid y rhai oedd yn y môr, ac a byw ynddynt; a thraian y llongau a ddinystriwyd." (Dat. viii. 8, 9.)

Dengys yr arwyddion yma ryw allu mawr a digofas, fel mynydd llosgadwy, yn chwyrn-daffedig ar ranau arforawl yr ymerodraeth Rufeinig, drwy yr hwn y byddai i'w dinasoedd gael eu difrodi, a'i masnach ei dinystrio. Os oeddent yn gywir yn ein deongliad o'r udgorn cyntaf rhaid fod hwn yn cyfeirio at Genserig a'i Vandaliaid annhosturiol. Yn fuan canlynodd y rhuthrgyrciad yma eiddo Alaric, yn dechreu oddeutu y flwyddyn 428, ac yn parhau am y deugain mlynedd nesaf. Crybwyllir y Gothiaid a'r Vandaliaid yn gyffredin gyda'u gilydd, ac ymddengys eu bod yn wreiddiol yr un pobl. Rhuthrgyrcasant yr ymerodraeth Rufeinig gyda'u gilydd yn amser Theodosius. Mewn cyfnod diweddarach, y Vandaliaid o dan Genserig, a aethant drwy yr oll o'r hyn sydd yn awr yn

Ffrainc a Spain, ac a groesasant i Affrig. Gorchfygasant Carthage, a sefydlasant lywodraeth annibynol, ac yua am gyfuod maith arheithiasant yr ynysodd a'r cyffiliau cymydogaeithol, dinystrasant longau a thrafnidiaeth Rhufain, ac yn y ffordd yma prysurasant gwymyp yr ym erodraeth. Yr oedd uchelgaïs (Genserik heb bet rusder ac heb derfynau. Mewn amser byr, yr holl dalaethau ffrwyd lawm a orweddent rhwng Tangier a Tripoli a orchfygwyd. Lle cytar fyddai yr yspailfêl r yma a gwrthwynebiad, anfynech y rhoddent drugaredd, a marwolaeth eu milwyr a ddielid trwy ddinystrio'r dinasoedd o dan furiau y rhai y syrthient. Y canlyniad o'r rhuthrgyrciad yma fu gorchfygiad yr oll o Affrig Ogleddol, a sefydliad gallu yr hwn a wnaeth ryfel parhaus a Rhufain.

Genserik yn awr a benderfynodd sefydlu gallu llyngesawli; a phenderfynu a chwblhau oeddent gydag ef o'r braidd yr un peth. Yn fuan hawliodd ei lyngesau ymerodraeth y Canoldir, a chyhyrfodd ei fuddugoliaethau ef yr ymerawdwr masgroll i'w wrthwynebu. Yntau, hefyd, a barotodd lynges; ond yn yr ymosodiad cyntaf syrthiasant i ddwyllaw y Vandaliaid, ac yn fuan hwy a dafasant angor yn ngenau y Tiber. Ni allasai Rhufain fawr gynyg gwrthwynebiad effeithiol. Y ddinas a gymerwyd ac a roddwyd i fyny i'w hysbeilio a'i llaid am bedwar ar ddeg o ddyddiau a nosweithiau olynol.

Genserik a barhaodd ei ddifrodoladau llyngesawli hyd gyfnod bywyd oedranus. Ymwelodd yn fynychol a thueddau Spain, Liguria, Tuscany, Campania, Apulia, Calabria, Dalmatia, Venice, Epirus, Sicily, a Groeg, gan daenu braw a dinystr o golofnau yr Hercules hyd y Nile. Fel yr oedd yn fwy dymunol gan yr arheithwyr yma ysbail na gogoniant, anaml yr ymosodasant ar ddinasoedd angaeol, neu ymladd a chatrodau rheolaidd ar y maes agored, ond ar rheithient ynysodd a chyffiniau diamddiffyn, gan ddwyn dychryn a difrod lle bynag yr ym ddangosent.

Pa mor bell y mae y disgrifiad yma yn cyduno a'r arwyddion yn yr adran o'n blaen—"mynydd mawr yn llosgi gan dân a fwrwyd i'r môr," drwy yr hwn y dinystriwyd y drydedd ran o'r llongau a'r creaduriaid yn y môr, rhaid i mi adael i fy narllenwyr farnu. Os oedd gyrfa Genserik a'i Vandaliaid i gael ei phortreadu o gwbl gan arwyddion, o'r braidd y gallwyf feddlwl am unrhyw arwyddion yn fwy priodol na'r rhai a ddangosir o dan yr ail udgorn.

Y Trydedd Udgorn.

"A'r trydydd angel a udganodd; a syrthiodd o'r nef seren fawr yn llosgi fel lamp, a hi a syrthiodd ar draian yr afonydd, ac ar ffynonau y dyfroedd, ac enw y seren a elwir Wermod: ac aeth traian y dyfroedd yn wermod, a llawer o ddynion a fuant feirw gan y dyfroedd, oblegid eu myned yn chwewon." (Dat. viii. 10, 11.)

Seren yn iaith y prophwyd i ddynoda ryw ddynsawd unwog, godidog—weithiau ddysgawdwr crefyddol, ond fnyachaf frenin, neu ryw arweinydd gwladol neu filwrol nodedig. Fel hyn y gelwir brenin cwympedig Babilon Lusifier, neu seren y boreu "Pa fodd y syrthiaist o'r nefodd, Lusifier, niab y wawrddydd! Pa fodd y'th dorwyd ti i lawr, yr hwn a wanbemat y conhedoedd!" (Esa. xiv. 12.) Y seren yn syrthio o'r nef, neu awyrdân fflamawg yn pelydru drwy'r wybren, yn yr adran o'n blaen, a eill yn dda ddynodi rhyw benaeth milwrol mawr; a'r canlyniad o'i gwymyp, yn troi pob peth a gyffyrddai yn wermod, a ddengys ei fod ef y gelyn chweraf.

A dilyn cwns y meddwl yr hwn a ddilynwyd can belled, ac ystyried gwyntoedd yr udgyrn yma fel yn rhagddangos y personau a'r dygwyddiadau a barotoisiant y ffordd i ddymchwelliad ymerodraeth orllewinol Rhufain, nis gallwn fod yn camgymeryd wrth dybio Attila, arweinnydd minteloedd dychrynlyd yr Huniaid, (yr hwn a gyfenwodd ei hun ac a gyfenwyd gan eraill "Fflangell Duw,") fel yn cael ei ddynodi gan y seren syrthiedig.

Ar ol Alarie a Genserik, Attila sydd yn meddianu y lle nesaf yn mysg dinystrwyr Rhufain henafol. Y mae yn wir ei fod ef yn gydoeswr a Genserik, a bu farw o'i flaen ef; ond efe a ddechreuodd ei ddifrodoladau mewn cyfnod diweddarach, ac ar gyfrif hyn gellir ei ystyried fel yn dyfod ar ei ol ef. Efe a ddaeth yn ddisymwth o'r Dwyrain, fel awyrdân fflamawg, yn casglu i fyny yn ei fynediad rhagddo fyddin o Huniaid, a'u harllwys hwynt i sawr ar ranau mwyaf di-amddiffyn yr ymerodraeth Rufeinig. Rhannau yr ymerodraeth a ddrygwyd fwyaf gan ddifrodoladau yr Huniaid oeddent yn gywir y rhai a dilynwyd gan wynt y trydydd udgorn, "yr afonydd, a ffynonau dyfroedd." Yr oedd ei ysbellidau ef yn benaf yn gyfyngedig i ymylau yr Alban, y manau hyny o'r lle y llifa yr afonydd i lawr i Itali.

Attila a faeddwyd yn mwrwdr Chalons; ond yn fuan efe a adnewyddodd ei nerth, ymgaagiodd ei alluoedd, ac ymbarotodd am ddisgyniad arall ar Itali. Dinystriodd Aquileia, ac yn ei dalith oddiyno, dinasoedd Altinum, Concordia, a Padua, a wnaed yn lludw. Yn nesaf efe a ymledodd ei hun dros wastadeddau ffrwythlawn Lombardy—gwlad afonydd a ffrydiau, yn cael ei rhannu gan y Po, ac yn gorwedd rhwng yr Alban a'r Apennines. Yr oedd yn ddywedied teilwng o falchder gorwyllt Attila, "na thyfai byth laswellt lle troediodd ei farch." Rhuthrgyrcwyd ac anghyfaneddwyd o leiaf y drydedd ran o'r ymerodraeth yn ei ymdeithiau ffyrnig: ac yr oedd canlyniad ei ruthrgyrciad mor drychinebus a phe buasai seren chweraf wedi syrthio i'r holl afonydd a'r ffynonau, a'u troi yn fustl a wermod.

Y Pedwerydd Udgorn.

"A'r pedwerydd angel a udganodd; a tharawyd traian yr haul, a thraian y lleuad, a thraian y ser, fel y tywyllwyd eu traian hwynt, ac ni lewyrchodd y dydd ei draian, a'r nos yr un ffunud." (Dat. viii. 12.)

Ar udganiad y pedwerydd udgorn, goleuadau mawrion yr ymerodraeth Rufeinig a gymylwyd ac a dywyllwyd, fel na lewyrchent yn eglur, ac ond am gyfran o'r amser. Gadawodd Genserich ac Attila yr ymerodraeth mewn cyflwr diobaith, gwan, a thlawd. Beth bynag, daliodd yn mlaen drwy wyth teyrnasiad byr a therfysgelyd, am ysbaidd o agos ugain mlynedd, pryd y daeth i derfyniad yn y flwyddyn 476. Yr ymerawdwr llywodraethol diweddaf oedd Momyllus—a elwid yn ddiystyrllyd Augustulus, neu Augustus fechan. Y cyfnwidiad yma a effeithiwyd gan Odoacer, blaenor Gothaid, yr hwn a ddaeth i Rufain a byddin, ac a ddadwisgodd Momyllus ei ddillad ymerodrol, ac a osododd derfyn ar ei lywodraeth, ac a achosodd iddo ef ei hun gael ei gyhoeddi yn frenin Itali. Beth bynag, ni ddarfu iddo ef gyfnwidiad yn gyfan gwbl y ffurf henafol o lywodraeth. Os oedd yr haul wedi ei gymylu, caniatawyd i oleuadau llai gael aros. Caniatodd ef eto i'r Rhufeiniaid gael eu senedd, a'u trafnoddwyr, a swyddogion eraill, a materion cyhoeddus a gerid yn mlaen bron yr un fath ag yn y dyddiau gynt.

Teyrnasodd Odoacer un mlynedd ar bymtheg, pryd y dymchwelwyd ei deyrnas gan Theodoric, brenin yr Ostrogothiaid. Bu'r llywodraeth yn ei ddwyllaw ef ac eiddo ei olynwyr am y triugain mlynedd nesaf.

(Diwedd y chweched bennod.)

Crefyddol.

CRIST Y BIBL A CHRISTIAU'R BYD—
EU DYSG AM DDUW.

LLYTHYR II.

Aml y dywedir gan ddysgybllion awdwyr crefyddau paganaidd y byd nad yw Crist y Bibl wedi dywedyd dim am hanfod, natur a phriodolddau Duw, nad oedd wedi cael ei fynegu gan eu cristiau hwy. Nid wyf mewn un modd am dynu oddiwrthynt un anrhydedd a berthyn iddynt. Ni charwn fod yn euog o gynyg bychannu eu galluoedd, diystyru eu rhinweddau, na chwyddo eu diffygion a'u pechodau o'u maint-oli naturiol, ar mwyn gwneud Crist y Bibl yn fwy disglair a gogoneddus ei ymddangosiad.

Nid oes eisiau diffodd y ser er dangos gogoniant yr haul. Mae yn yr haul ddigon o ddisgleirdeb i beri i bob seren fyned o'r golwg. Mae yn ddigon posibl y gall rhai dysgybllion i Iesu Grist, yn eu sel dros ei ogoniant, fod yn euog o dafu diystyrwch gormodol ar sylfaenwyr a diwygwyr y crefyddau paganaidd, oddiar

deimlad ofnus iddynt wrth gydnabod eu gallu, leihau ei fawredd ef. Ond ni rydd efe ddiolch i neb am ymladd drosto ag arfau anghyflawn-der, nac am ysbellio eraill o'u trysorau er mwyn ei gyfoethogi ef. Gadawer i Malchus ei glust, a rhodder i Cesar ei geiniog, yw ei orchymyn.

Gwir fod ei elynion yn arfer moddion annheg i'w dynu lawr i lefel eu cristiau hwy, ac yn is, ond ni ddylem eu heseilychu yn hyn. Mae yn naturiol i edmygwyr twmpath gwadd wneud a allant i symud y mynydd, ond gall edmygwyr y mynydd fforddio i adael bryn bach y wadd yn ei gyflawn faint, a gosod bryn ato os mynir. Cri cyffredin dysgybllion cristiau'r byd yw nad oes dim yn *oreiddiol* yn nysgeidiaeth y Gwar-edwr am Dduw—fod yr hyn a ddywedwyd ganddo wedi ei ddywedyd gan hwn neu arall o'u cristiau hwy ganoedd i'w filoedd o flynyddau cyn geni Crist y Bibl. Nid yw Crist yn honi ei fod yn cyhoeddi gwirionedd newydd pan yn mynegu am fodolaeth a phersonoliaeth Duw. Hen wirionedd sylfaenol crefydd yw bodolaeth Duw—yr oedd yn adnabyddus i Adda yn Mharadwys, yn anwyl gan Noah yn yr arch, ac yn gysur i Abraham yn ei deithiau. Argraffwyd y gwirionedd hwn ar leni y nefoedd, ysgrifenyddwyd ef ar ddalenau y ffurfafen, a cherfiwyd ef ar bob defnydd gweledig, fel y gallai yr holl genhedloedd ei ddarllen. "Canys ei anweledeg bethau ef er creadigaeth y byd, wrth eu hystyried yn y pethau a wnaed, a welir yn eglur, sef ei dragywyddol allu a'i Dduwdod." Gwyddom nad oedd y cenhedloedd wedi colli golwg yn llwyr arno yn nyddiau Abraham. Yr oedd Melchisedec brenin Salem yn offeiriadu iddo. Yr oedd Pharaoh brenin yr Aifft yn cydnabod ei arglwyddiaeth dros ei amgylchiadau, ac Abimelec brenin Gerar yn ei ofni. Nid rhyfedd gan hyny fod ysgrythrau henaf Persia, India a China yn cynwys rhai dywediadau aneglur am dano. Nid na lefarodd neb o fawrion y byd paganaidd am dano yw ein dadl, ond na lefarodd neb erioed am dano fel Iesu Grist. Credwyf yr argyhoeddiad pob dyn a ddarllenno ffrwyth meddwl athronwyr galluog y byd paganaidd am hanfod, natur a llywodraeth Duw, eu bod yn anhraethol islaw ffrwyth meddwl Crist, os na fydd wedi ei ddallu â rhagfarn.

Yn ei ddysgidiaeth ef gwir i gyd a ddywedir am Dduw. Nid felly y ceir yn nysgeidiaeth cristiau'r byd. Megys blodeuyn mewn anialwch, perl mewn llwch, a seren fach yn wanaidd ymddangos yn nghanol tywyllwch, yw y gwir a ddysgir am Dduw yn eu cyfundraethau hwy. Mae eu duwinyddiaeth yn gymysgfa o wir a chelwydd, ychydig o'r cyntaf a llawer o'r olaf. Yn awr hoff waith gelymion Crist yw blewyna ar hyd yr anialwch hyn, a chasglu yn ofalus bob gwir a gant yn deneu yma a thraw (heb ofyn dim wrth reswm er mwyn cydwybod o bae y daeth yno), a gofyn gyda gwedd fuddugol,

Pa bethau gwell a ddywedwyd am Dduw gan Iesu o Nazareth. Mewn breuddwyd, neu pan allan o'i ben mewn twymyn, dywed dyn ambell air call yn nghanol cruglwyth o eiriau ffol, ac adrodda rai fleithiau syml yn gymysg a lluaaws o bethau disail a dychymygol. Tebyg i hyn yw cynrychion sylfaenwyr a diwygwyr crefyddau paganaudd y byd. Pan ydynt gyda ni yn y fan hon yn adrodd ffaith werthfawr am Dduw, yr ydym ar unwaith yn eu colli—rhoddant lam i ganol tywyllwch dansoddiadau fry yn y cymylau, neu disgynant obry i ddyfnderoedd defnyddiodraeth, a dwyfolant ddyn, bedwar carnol, ac ymlusgiad y ddaear. Nid felly Crist. Mae'r hyn oll a lefara efe mor fawr, mor bur, mor gyson, mor sobr, mor ogoneddus ac mor resymol, nes cario argyhoeddiad o wiredd ei ddyg i bob meddwl diragfarn. Bu doctoriaid Iuddewig a doethion cenhedlig, o Annas hyd Ananias, ac o Celus hyd Strauss a'i frodyr, yn chwilio gwirionedd ei ddyg gyda chalonn gelyn, cyfrwysdra sarff a llygad eryr, ond trodd eu hymdrech yn fethiant cywilyddus. Mae ei ofyniad heriadol i'w elynion Iuddewig gynt, yn aros heb ei ateb o flaen ei elynion cenhedlig hyd heddyw. Pwy o honoch chwi a'm hargyhoedda i o bechod neu o gyfeillornad? Nid oes neb wedi llwyddo i ddangos nad gwir i gyd a lefarodd efe am Dduw.

Dywedodd ein Harglwydd Iesu Grist y gwir yn oleu, syml a chyflawn am Dduw, yr hyn beth ni wnaeth cristiau'r byd. Un o gristiau penaf y byd yw Confucius, a hoff waith rhai yn Ewrop ac America yw ei foli a thaeu, ei fod yn gymaint os nad mwy na'r prophwyd o Nazareth, Yr oedd yn ddiau yn ddyn mawr, ac yn ddiwygiwr enwog yn ei ddydd. Casglodd ac adolygodd lyfrau cysegregedig China a elwir *Kings* (y llyfrau); ond er y dywedir fod yn yr henaf o'r llyfrau hyn arwyddion o ffydd foreuol yn modolaeth un Duw, eto yn ol tystiolaeth Dr. James Freeman Clarke, yr hwn na chyhuddir gan neb cytarwydd a'i waith o fod yn euog o fychanpwybodaeth dduwinyddol cristiau'r byd, yr oedd Duw personol yn anadnabyddus iddo. Er fod ei alluoedd meddyliol tu hwnt i'r cyffredin, er fod y *Kings* yn ei feddiant, ac er ei fod yn feddianol ar elfen addolgar gref, ni welodd Dduw personol. Gwnaeth loi o henafiaeth a henafiaid, o'r llywodraeth ac o'r llywydd, a dywedodd wrth fillynau China, "Wele eich duwiau," a syrthiodd ger eu bron ac a'u haddolodd.

Mae cristiau India fel eiddo China yn tra niwlog eu syniadau am Dduw. Er na lwyrr alltudiwyd yr athrawiaeth o Achos Cyntaf allan o feddwl awdwyr y *Vedas*, mae yn amlwg na fu bodolaeth un Duw personol ac ysbrydol yn brif erthygl yn eu credo. Rhywbeth agos a bod yn guddiedig yn ol yn y cefn ydoedd. I'r Brahminiaid a'u dysgyblion, ebe Hardwick, mae Duw yn bob peth, ac i Sankya-muni a'r Buddhaidd nid yw yn ddim. Nid yw'r *Avesta* yn ein

gwneud rhyw lawer yn gallach, nac yn rhoddi fawr yn rhagor o oleu ar natur a chymeriad Duw. Yn nghyfundraeth dduwinyddol Zoroaster yr ydym yn cyfarfod â dau dduw, yn ogyf uwch mewn gallu, yn berffaith elynol i'w gilydd, a'r naill yn benderfynol i orchfygu'r llall, *Ormazd* yn dduw da, yn awdwr pob trugaredd, ac yn ffynonell cysur; ac *Ahriman* yn Dduw drwg, ac yn dad pob melltith, poen a thrueni, Haerir yn gryf gan edmygwyr Zoroaster nad yw ei gyfundraeth yn cynwys dim ond un Duw anfeidrol ddoeth a da; ond mae y gweddiau llyuosog a gynywysir yn y rhan henaf o'r *Avesta* ac a anfonwyd at wahanol bethau creedig yn gwrthbrofi hyn. Yn sicr, mae *Kings* China, *Vedas* India, a *Zend-Avesta* Persia, yn nghyd ag athroniaeth Groeg, yn profi "nad adnabu y byd trwy ddoethineb mo Dduw." Ond yn nysgeidiaeth Iesu Grist mae Duw yn cael ei weled mor eglur fel nad yw yn bosibl ei gamsynied am ei waith. Mae ei holl berffeithderau yn cael eu dangos yma mewn cydgordiad perffaith a'u gilydd. Mae'r olwg a rydd arno yn lladd rhyfeg ac yn creu hyder, yn dychrynu yr aflan ac yn lloni y pur. Mae ei Santeiddrwydd yn ein gwneud i ddiog ein heagidiau yn ei bres, eploded, ac y mae ei gariad yn ein henill i ddywedyd, Abba Dad. Mae yn dilladu'r lili, yn pori'r adar, ac yn cadw cyfrif o wallt ein pen, Nid yw ein Harglwydd pan yn siarad am Dduw fel Crewr, fel Cynaliwr ac fel Barnwr pawb, yn gwneud un honiad i ddysegeidiaeth, yn cynyg claddu ei feddyliau mewn pentwr o eiriau, yn ymgolli yn nhywyllwch dansoddiadau, nac ychwaith yn teimlo un drafferth i roddi bodolaeth i'r drefncheddyliau mwyaf gogoneddus, a'u dwyn o fewn cwmpas meddwl y bobl gyffredin. Yr oeddynt yn difaru dros ei wefusau mor naturiol a didrafferth a diawn â dwfr o ffynon, neu oleuni o'r haul. Yr oedd Iesu Grist yn *ddadguddiad* o'r Tad, yn gorfodiad gweledig o'r Anwelodig, a'r neb a'i gwelodd a welodd y Tad.

Mae ei ddysegeidiaeth am Dduw yn enill dynion yn barhaus at Dduw, ac yn eu gwneud yn greaduriaid newydd. Y test goreu o pa un ai ein Harglwydd neu enwogion y byd paganaidd sydd wedi llefaru ragoraf am Dduw, yw eu dyllanawd ar galon a bywyd dynion. Beth yw cyfiwr moesol y gwledydd dwyreiniol heddyw, ar ol derbyn ffrwyth doethineb eu doethion? A ydynt yn sefyll mor uchel mewn gwareiddiad moesol ac ysbrydol a'r gwledydd hyny sydd yn derbyn ac yn mwynhau dysegeidiaeth Crist? Maent yn mheli iawn ar eu hol. Gwnaeth ein Harglwydd y wybodaeth am Dduw yn allu byw yn mhlith dynion. "Fy ngeiriau i ysbryd a bywyd ydynt." Maent yn creu bywyd newydd yn mhob man y gwneir hwynt yn hysbys. Maent fel dyfroedd Ezeziel yn gwneud i fywyd ymddangos ar diroedi marwoldeb. Sonia anffyddwyr lawer am ddiffyg gwreiddioldeb yn

ysgeidiaeth Crist—fod yr holl bethau a odywedodd wedi eu dywedyd gan ryw Rabbi neu ryw athronydd o'i flaen, fel pe byddai hyny yn lleihau ei fawredd. Yr oedd y dyn coch yn gwybod am Unol Dalaethau America o flaen y dŷ, yn gwyn: ond pwy a'u cododd i res flaenaf teyrnasoedd y ddaear? I hwnw y perthyn mawredd. *Nid zo goroeddiddoldeb yn ddim, ebe Dr. Farar, ond gallu i wneud i wirionedd ddwyn ffwrth.* Ie, ddarlennydd, gallu i wneud i wirionedd ddwyn ffwrth. Os hauwyd peth gwirionedd gan gristiau'r byd, ni ffwrthlonodd. Ond yn llaw ein Harglwydd Iesu Grist mae yn dwyn ffwrth, peth ar ei ganfed, peth ar ei dri-ugainfed, a pheth ar ei ddegfed-ar-hugain. Mae wedi ffwrthloni yn rhagorol ac yn parhau i ffwrthloni yn ngwledydd y Gorllewin, ac yn dechreu ffwrtho yn ynysoedd y môr a'r gwledydd dwyreiniol. Ac mae'r dydd yn agosau gan fyddo'r gwirionedd fel y mae yn yr Iesu yn llaw'r ddaear. Yn ddiau ni lefarodd neb erioed am Dduw fel y Dyn hwn. Mae yn llefaru fel un agawdurdod ganddo i ddeffrol cydwibod, i enill calon, i blygu ewyllys, ac i alleni'r byd, ac felly i effeithio diwygiad trwyadl, ysbrydol a pharhaus, yr hyn na wnaeth neb arall. Mae ar ei ben ei hun fel dysgawdwr am Dduw.

DAVID JONES, *Gomer.*

CYFNEWIDIADAU ER GWELL.

"A'r manna a beiddodd dranoeth wedi iddynt fwyta o hen fyd y wlad; a manna ni chafodd melbion Israel mwyach, eithir bwyasant o gynrych gwlad Canaan y ffwyddyn hono."—Jos. 5: 12.

Pan gymerodd hyn le yr oedd melbion Israel yn Gilgal, yn ngwastadedd Jericho. Dywedir mai yn y ffwyddyn 2533 o oed y byd y bu hyn, sef attaliad y manna gan Dduw. Pam fu y genedl yn yr anialwch, ni ddarfu iddynt enwaed ar y bobl ieuainc, na chynnal gwyl y Pasg ond dwy waith, sef ym yr Aifft, ac wrth fynydd Sinai. Ar ol eu dyfodiad i wlad yr addewid hwy a sefydlasant yr enwaediad, a gwyl y pasg, sef yn Gilgal.

Yr oeddynt yno yn amser y cynhauf haidd, sef yn mis Nisan neu Mawrth, ac ar ol iddynt offrymu i'r Arglwydd ysgub y blaen ffwrth, hwy a fwytasant o yd y wlad, sef ar yr 16eg o fis Mawrth, ac ar yr 17eg fe beiddodd y manna yr hwn a roddwyd iddynt yn yr anialwch am ddeugain mlynedd. Ni ddarfu i Dduw attal y manna nes iddynt gael yd y wlad yn flaenaf. Dengys hyn fawr ofal Duw am ei bobl; nid yw yn cymeryd ei fendithion oddiwrthyt tra fydd galwad ar ei bobl am danynt. Cawsant y manna, er eu holl rwnachrwydd, nes iddynt gael bara, yr hyn oedd yn gyfnewidiad dymunol iddynt.

Fel engreiffiau o waith Duw yn dwyn oddi-amgylch gyfnewidiadau er gwell i'w bobl, ni a osodwn i lawr y pethau canlynol:

1. *Y ddwy oruchwyliath.* Er mai Duw rodd-

odd yr oruchwyliath gysegodol, er hyny mae yr un efengylaidd yn tra rhagori arni. Yn awr mae y sylwedd wedi ei gael.

2. Yr oedd Crist yn dywedyd mai buddiol i'w bobl oedd ei fyned ef ymaith, fel yr anfonid yr Ysbryd Glân atynt. Nid oedd Iesu Grist, pam yn ei sefyllfa o ddarostyngiad, ddim yn brosemei mewn mwy nag un lle ar yr un pryd; ond mae yr Ysbryd Glân gyda yr holl saint ar yr un amser. Yr oedd i Grist ei waith neillduol, ac yr oedd yn anfeidrol deilwng i'w gwblhau. Mae Duw yn gwneud yr oll er lles ei bobl.

3. Pam y cymer Duw ein cyfeillion oddiarnom, efe a rydd bethau gwell yn eu lle. Eri Job gael ei amddifadu o'i gyfoeth a'i blant, cafodd hyny yn ddwbl gan Dduw drachefn; ac mae yr Arglwydd yn rhoddi ei addewidion i'r gwedd-won a'r amddifaid. Pam gollir tad naturiol, efe a rydd ei hun yn Dad i'r cyfryw; ac mae ef yn rhagori ar bawb. Nid yw yr addewidion y bydd efe felly, cya y dygir rhai i'r cyfryw sefyllfa.

4. Pam gymer Duw iechyd ei bobl ymaith, efe a rydd iddynt bethau gwell yn lle hyny. Trwy gael ei gystuddio y dysgodd Dafydd i beidio cyfeillorni. Mae cystuddiau y saint yn dwyn iddynt heddychol ffwrth cyflawnder a thragywyddol bwys gogoniant.

5. Pam y cymer Duw ein heinioes oddiarnom, os ydym yn blant iddo fe fydd hyny er gwell. Mae rhagorach cyfeillion ym y nefoedd nag sydd ar y ddaear, er fod yma rai da; ceir gwell pleserau ym y nef ar ol ymadael na ellir fwyhau mewn sefyllfa ddaearol. Mae dyfroedd chwervon yma yn y wledd felusaf. Teimlir y groes ar yr yrfa yn drom; oad yno mae y goron yn ysafn. Blinder, gofid, siomedigaethau a thematasiynau sydd ar y ddaear; ond mae y nef yn rhydd oddiwrthyt oll. Mae yma ofnau; ond sicrwydd sydd yno. Ceir y palmwydd yn lle y cledd—gorphwysio ar ol y daith flinderus; ceir canu ar ol sychu y dagrau ymaith. Bydd symudiad y saint er gwell iddynt, ac am hyny na ddigalonwn, gwawria boreu llawn o hedd ac o bleserau nefol i holl feibion Duw. Buddugoliaethant ddydd a ddaw ar angau a'r bedd; a chant fyned i mewn i lawenydd eu Harglwydd, ac ni ofdiant mwyach. "O ddedwydd ddydd, pa bryd y daw?"

Birmingham.

T. EDWARDS.

PETHAU SYDD YN GAS GAN DDUW.

Mat. vi. 16-18.

Mae Duw yn anfeidrol ddoeth ac yn anfeidrol dda; yn berffaith yn ei natur. Nid yw ef ym caru dim sydd yn ddrwg, nac yn casau dim ag sydd yn dda. Ac mae ef wedi rhoddi ei Air i'm dysgu ni beth i wneyd i ryngu ei fodd. Yn yr adnodau y cyfeirir atynt yma, mae y gwr doeth yn enwi saith o bethau sydd yn gas gan Dduw. Dylem ni fel creadurïaid rheymol, a chyfrifol

i'r Arglwydd am ein hymddygiadau, geisio gwybod ei ewyllys, ac ymdrechgu i ufuddhau i'w orchymynion; a pha bethau bynag sydd yn gas gan Dduw, dylent hefyd fod yn gas genym ni. Sylwn ar y saith peth a nodir yma.

I. "Llygaid beilchion."

Balchder ydyw fod dyn yn meddwl yn rhy uchel, yn rhy sawr, ac yn rhy dda am dano ei hun. "Yn uchel-synied yn amgen nag y dyfnd synied." Mae dynion yn ymfalchio o herwydd llawer o wahanol bethau; megis harddwch, dillad, nerth, cyfoeth, anrhydedd, a gwybodaeth.

1. Mae balchder yn beth ffol iawn. Beth bynag sydd gan y dyn gellir gofyn iddo, "Beth sydd genyt ag nas derbynialist?" Nid yw y lliw sydd ar y wyneb, yr hwn mae y ferch ieuanc mor falch o hono, ond "lliw gosod" yn aml. A'r dillad sydd gan y bachgen ieuanc balch "dillad ail-law" yw llawer o henynt. Hen ddillad a fu yn wisgoedd anifeiliaid yw llawer o'n dillad ni. A'r arian sydd genym, "arian benthg" ydynt. Ac os ydym wedi cael ychydig o ddysg, a dyrchafiad, trwy gymhorth ereill yr ydym wedi gallu dringo i fyny. Peth arall, byddwn wedi colli yr oll sydd genym yn fuan iawn. Bydd y gwyneb wedi gwywo, y dillad wedi myned yn garpiau, yr arian yn llogellau rhywrai eraill, y nerth wedi darfod, a'r corff gwael hwn yn gorwedd yn dawel yn y pridd. Nid yw ond peth ffol i ddyn i fod yn falch.

2. Mae balchder hefyd yn ddrwg. Y mae yn tueddu dyn i ddirmygu ei gymydog. Mae y dyn balch am fod yn uwch na phawb. Ac yn fynych iawn y mae yn ceisio tynu ereill i lawr a gosod ei draed arnynt, er mwyn iddo ef i fod yn uwch na hwy. Mae hyny yn beth hollol annheg. Mae balchder hefyd yn tueddu dyn i gymeryd pob anrhydedd iddo ei hun, yn lle rhoddi y gogoniant i Dduw. Ac felly mae balchder yn un o'r pethau mae Duw yn eu casau. Mae ef yn ffeiddio y balch o hirbell. Dangosodd ei gasineb at Nebuchodonosor a Herod ac eraill am eu balchder. Ac felly y bydd eto, "Yr hwn a ddyrchafu ei hun, a ddarostyngir."

II. "Tafod celwyddog."

Celwydd, ydyw *celu o mydd*, neu guddio y gwirionedd, neu ddweyd rhywbeth i dwyllo eraill. Mae ddweyd y gwir o bwys mawr. Aelod defnyddiol iawn ydyw y tafod. Ond os na bydd yn ddweyd yr hyn sydd wirionedd, nis gellir ymddiried arno, a bydd yn well fod y dyn yn fod na'i fod yn llefaru.

Mae gan ddynion lawer o wahanol amcanion pan yn ddweyd celwydd. Megis yn (1.) Dweyd rhywbeth yn gellwneur. Dichon nad oedd y dyn yn amcanu gwneyd dim drwg. Ond dywelodd gelwydd. Credodd un arall ef ac aeth yr hyn a ddechreuwyd mewn cellwair yn beth difrifol iawn yn y diwedd. (2.) Gwneyd drwg

rhwyng dynion a'u gilydd. Dweyd celwydd am un er mwyn ei wneyd yn elyn i un arall. Dyn peryglus mewn cymdeithas ydyw y dyn a all wneyd peth fel yna. (3.) Dirmygu eraill. Mae gan y dyn balch yn gyffredin "dafod celwyddog;" y mae yn ddweyd celwydd i geisio darostwng eraill, ac i ddyrchafu ei hun. (4.) Ceisio llwyddo mewn masnach. Mae yn debyg fod rhai masnachwyr wedi ymarferyd cymaint i ddweyd celwydd wrth werthu eu nwyddau, hyd nes y credant ei fod yn rhan o'u swydd. Ond y mae celwydd yn bechod yn y *store* fel yn mhob man arall. (5.) Dweyd celwydd i geisio cuddio pechod. Ar ol i'r plentyn wneyd drwg, y mae yn ceisio ei guddio trwy ddweyd celwydd. A dyma y fantell sydd gan ddynion yn gyffredin i geisio cuddio eu pechodau. Ond "yr hwn a guddio ei bechod ni lwydda." Nid yw hyn ond ychwanegu un pechod at y llall.

Mae celwydd yn beth niweidiol iawn; y mae wedi gwneyd llawer oddrwyg yn y byd. Gelwir y diafol yn "dad y' celwydd;" ac mae dynion sydd yn euog o'r pechod hwn yn blant iddo.

Cafodd Gehazi y gwahanglwyf, ac Ananias a'i wrnig eu lladd am y pechod hwn. Ac mae pob celwyddwr eto yn gas gan Dduw.

III. "Y dwylaw a dywalltant waed gwirion."

Mae y gair "gwirion" yn cael ei ddefnyddio yma, yn yr un ystyr ag y defnyddir ef yn Neheudir Cymru, i olygu diniwed (*innocent*). Yr oedd cyfraith Moses yn gorchymyn fod i rai troseddwyrgael eu cospi a marwolaeth. Ac yr oedd rhyfel yn oddefol, mewn rhai amgylchiadau. Y mae yn bwnc dadl gan ddynion, pa un a ydyw yn briodol i ladd dynion am droseddau, neu mewn rhyfeloedd, yn bresenol, ai peidio. Beth bynag yr hyn sydd yn cael ei feio yma ydyw—"tywallt gwaed gwirion." Dyma un o'r pechodau mwyaf milleinig—un dyn yn lladd y llall; ie lladd y *diniwaid*. Dyma bechod Cain. Un o orchymynion y ddeddf foael ydyw "NA LADD." Ac mae lle i ofni fod mwy o ddynion yn euog o hyn nag a feddylir yn gyffredin. Mae yn beth cyffredin gan lawer yn y wlad hon i gario y llaw-ddryll yn y llogell, ac i saethu at eu gilydd. Mae llofruddiadau yn aml iawn. Ond mae yn bosibl lladd dyn heb ei saethu, na'i drywanu a chylllell. Dywedir fod haner cant neu dri-ugain mil o feddwon yn meirw yn y wlad hon bob blwyddyn; ac oni ellir ddweyd am lawer o'r rhai hyny eu bod yn cael eu gwenwyno yn raddol i farwolaeth gan dafarnwyr. Ac mae yn debyg fod canoedd o feddygon, a miloedd o famau yn America yn euog o lofruddio miloedd o fabanod bychain cyn eu geni. Mae hwn yn fater cynil i ddweyd llawer arno; ond y mae yn rhy amlwg i'w adael yn ddisylw, ac yn bechod rhy ysgeler i fod yn ddistaw yn ei gylch. Mae lle i ofni fod llawer o wragedd ag sydd yn ystyried eu hunain yn foneddigaidd, a pharchus, yn euog o

"dywallt gwaed gwirion," eu babanod bychain, ac felly yn *llufruddion* yn ngolwg Duw. Mae hyn yn cael ei wneyd mor *ddirgelaid* yn bresenol, fel nad oes ond ychydig o famau yn cael eu coepi; ond pan ddaw "pobpeth dirgel i'r amlwg," yn y farn fawr, ceir gweled dwylaw prydd wedi eu trochi gan waed, a'u gwyn-ebau yn gwelw gerbron Duw.

IV. "Y galon a ddychymygo feddylliau drwg."

Byd rhyfedd ydyw y byd o feddylliau, neu ddychymygon sydd yn nghalonau dynion, na ddaethant erioed i olwg llygad neb, ond Duw yn unig. Mae rhai yn dychymygu drygioni,— yn myfyrio er mwyn dyfeisio ffordd i dwyllo dynion trwy ddweyd celwydd; ac i odinebu, a lladd, a lladrate. Dyn ofnadwy ydyw y dyn sydd yn rhagfeddwl, ac yn dychymygu, mewn modd pwylllog, yn ei dy, neu ar ei wely, pa fodd i gyflawni ei ddrygioni. Mae y dyn a fyddo yn dychymygu drygioni fel hyn, yn waeth o'r haner na'r dyn a fyddo yn cael ei demtio i'w gyflawni, yn fyrbwyll. Dyna y gwahaniaeth rhwng-*pechod* Pedr a *phechod* Judas. Dyn byrbwyll oedd Pedr; tynodd ei gleddyf yn yr ardd, torodd glust gwas yr arch-offeiriad, a phan oedd yn ei lys ychydig oriau ar ol hyny, ac un yn dweyd wrtho ei fod yn ddiagyl i'r Iesu, efe a ofnodd, ac a wadodd ei Arglwydd. Ond aeth Judas mewn modd pwylllog at yr arch-offeiriad ac erail i ofyn iddynt pa beth a roddent iddo am fradychu yr Iesu; ac arweiniodd fyddin o filwyr o Jerusaleim i ardd Gethsemane i'w ddal. Byddai yn dda i ni gosio fod Duw yn gweled ein *meddylliau* drwg. "Nid fel yr edrych dyn yr edrych Duw; dyn a edrych ar y golygiad oddiallan; ond Duw a edrych ar y *galon*."

V. "Traed yn rhedeg yn fuan i ddrygioni."

Yn y *meddwl* mae y drwg yn dechreu: ac ar ol dychymygu y drygioni, y mae yn dyfod allan yn y *gairiau*, neu yr *ymddygiadau*. "Y dyn drwg o drysor drwg y galon a ddwg allan bethau drwg." Mae y dyn yn meddwl am fyned i'r tafarn, neu y chwaraudy, neu rywle arall; ac ar ol hyny mae y traed yn cerdded yno: neu fel y dywedir yma "yn *rhedeg* yn fuan i ddrygioni." Mae y dywediad fod y dyn "yn *rhedeg*" i ddrygioni, yn dangos ei fod yn awyddus iawn am ei gyflawni. Mae Duw yn sylwi pa fodd y mae dynion yn cerdded, ac i ba leoedd y maent yn myned: ac mae y *traed* sydd yn myned i leoedd drwg yn gas ganddo.

VI. "Tyst celwyddog."

Mae y "*tyfod* celwyddog" yn golygu pob math o gelwydd: ond mae "*tyst* celwyddog" yn golygu un sydd ar ei lw ar achos neillduol yn dweyd anwired. Yn debyg i'r gau-dystion a ddaethant i'r llys i ddweyd celwydd, i geisio condemnio Iesu Grist. Mae pob math o gelwydd yn ddrwg, ond dynia y gwaethaf. Gall yr achos fod yn bwysig; dichon fod carchariad neu fywyd y dyn yn ymddibynu ar yr hyn a

ddywed y tyst; ac yntau yn dweyd *celwydd*. Dyn rhyfgyus ofnadwy ydyw y dyn hwnw, a all gymeryd Gair Duw yn ei law, a'i gusanu, fel arwydd ei fod yn ei barchu; ac yna yn ngwydd Duw, a cherbron dynion, yn tystio celwydd!

Mae dynion yn gwneyd hyn weithiau am wobr: neu er mwyn boddioni eu cyfeillion. Ond os ydynt yn boddioni *dynion* maent yn digio *Duw*; ac os yw eu cyfeillion yn eu caru am hyn, byddant yn gas gan Dduw. Mae Duw wedi gorchymyn mewn modd eglur, "NA DDWG GAMDYSTOLAETH YN ERBYN DY GYMYD-OG." Byddai yn dda pe buasai y gorchymyn yna mewn llythrenau mawrion, ac mewn lle amlwg, yn mhob llys barn; neu yn argraffedig ar gof a chalon pob tyst; er ei atal i ddweyd celwydd.

VII. "Cyfodi cynen rhwng brodyr."

Mae "cynen" yn beth drwg iawn rhwng dynion o bob math; ond yn waeth "rhwng brodyr." Mae dynion yn frodyr mewn llawer ystyr; yn deuluol, cenedlaethol, cymdeithasol, ac eglwysig; ac mae cynen wedi gwneyd drwg mawr rhwng brodyr o bob math. Dywed Solomon "Pen y gynen sydd megis yr agorid argae." Mae llawer o bechod yn y byd: ac y mae yn cronni, ac yn Hanw yn mhob cym'ddogaeth. Ond mae y berthynas frawdol fel argae i'w gadw allan o wahanol gymdeithasau. Eithir pan mae "pen y gynen," yn dod i fewn, mae yr argae yn cael ei agor, a'r drwg yn dyfod i fewn fel llifeiriant. Daeth cynen i rai teuluoedd, a bu yn achos i'w dryllio, a'u chwalu. Cynen rhwng yr hen Gymry a agorodd yr argae i'w gelynyddion i ddryd i'w gwlad, ac a roddodd fantais iddynt i'w gorchfygu.

Ond o bob man, y lle gwaethaf i gynen fod rhwng brodyr, ydyw yn eglwys Dduw. Gwnaeth hyn lawer o ddrwg mewn gwahanol eglwys i yn yr oes apostolaidd; ac y mae yn gwneyd llawer o ddrwg eto. Ac mae ambell ddyn mor llawn o ddrwg, ac mor gythreulig ei amcanion, nes bod yn euog o "gyfodi cynen rhwng brodyr." Dywed un peth wrth hwn, a pheth arall wrth y llall, er mwyn codi cynen rhyngddynt. Mae dyn felly yn felldith mewn cymdeithas, ac yn gas gan Dduw.

Dyna saith o bethau sydd yn ffaidd gan yr Arglwydd; ac os ydym ni am gael ffafr Duw, ymdrechwn i beidio bod yn euog o'u cyflawni.

Frostburg, Md.

ISAAC THOMAS.

Y MADRODDION DETHOLEDIG AM BOB DYDD O'R MIS.

1. Y mae rhinwedd yn gwneud dynion yn oddidog ar y ddaear, yn ogoneddus yn eu beddau, ac yn anfarwol yn y nefoedd.—CHILLO.

2. Nid trwy chwilio am wledydd dyeithr, ond trwy ddiwygio hen gyfeillornadau, y mae dyfod o hyd i rinwedd sylweddol.

8. Y mae rhinwedd yn gorchfygu wrth ddioddef.

4. Yr hwn sydd yn coffâu ei rinwedd, nid oes ganddo rinwedd i'w goffâu: gan ei fod mewn angen am ostyngaidrwydd, yr hon yw mam pob rhinwedd.

5. Nid oes dim mor ddirgel na ddaw amser a'r gwir hyd iddo.

6. Gellir beio y gwir yn fynych, ond ni ellir ei gywilyddio; pa fwyaf ei baeddir gan gabl-wyr, mwyaf difal ei gwelir yn y diwedd.

7. Na thraetha am bethau uwchlaw amgyffred dy wrandawyr: gall yr annoeth dy ryfeddu, ond bydd i'r doeth dy ddiystyru.

8. Fe ddylai y gwir gael ei barchu er mwyn ei Feistr, oblegid cenad Duw ydyw.

9. Y gwirionedd sydd rinwedd yn cyrhaeddyd y nefoedd, yn goleuo y ddaear, yn amddiffyn cyflawnder, yn llywodraethu y byd, yn lladd casineb, yn porthi cariad, ac yn dadlenu dir-gelidigaethau.

10. Y gwirionedd sydd wystl digoll, tarian na ellir treiddio trwyddi, blodeuyn na wywa, cyflwr diofn niwaid, a chilfach ddiogel.—CICERO.

11. Dedwydd yw y neb na fedr difyrwch cnawdol fodd ei feddyliau am Dduw, ac y mae ei fywyd yn weddi barhaus.

12. Gweddia yn dy galon ar Dduw wrth ddechreu pob gorchwyl, fel y gallot ei ddiweddu yn dda.

13. Anfon weddi i fyny, fel y delo gras i waered.

14. Y mae gweddi yn cenedlu hyder yn yr enaid, a hyder yn cenhedlu heddwech a thawelwch yn y gydwybod.

15. Gweddi yw yr aden sydd yn cario yr enaid i'r nefoedd, a myfyrdod yw y llygaid sydd yn gweled Duw.

16. Ni ddichon un weddi rwymo ewyllys Duw wrthym ni, oddieithr i ni yn gyntaf ymwrthod â'n hewyllysiau ein hunain a'u gorchfygu.

17. Y mae yn naturiol i ddyn ddymuno bod yn ddedwydd, ond yn oruwghnaturiol iddo ddymuno bod yn santaidd.

18. Ymgadw nid yn unig rhag gwneud drwg, ond rhag y meddwl lleiaf am ddrwg.

19. Ymgadw rhag pechod nid yn unig fel peth gwaharddedig, ond ffeiddia ef fel peth gwael ag y dylid ei wahardd.

20. Ateb ddadleuon â rheswm; ac os na wrandawir rheswm, ateb hwynt â dystawrwydd.

21. Cymer ofal pa fodd y siaredi am y neb na eili ei ganmol heb genfigenu, na lladd arno heb berygl.

22. Cymer y gofal mwyaf am dy feddyliau a'th weithredoedd. Cofia yn wastad fod Duw yn dy weled yn awr, ac y dwg dy gydwybod dystiolaeth yn dy erbyn ar ol hyn.

23. Na ddyro heibio weddio ar Dduw; canys

naill ai fe bair gweddio i ti roi heibio bechu, neu fe bair glynu mewn pechod i ti roi heibio weddio.

24. Ymdebygola i'r peth a welli ei fod yn dda, er i do fod yn dy elyn; a ffeiddia bechod yn dy berthynas agoſaf.

25. Gwyllia rhag ceisio difyru y cwmni â geiriau na gweithredoedd ag y cei reawm i edifarhau am danynt ar ol hyny ar dy ben dy lun.

26. Gwyllia rhag bod yn uchel-feddwl; ymdroha i fod yn foddion yn mhob cyflwr; yw wyt yn ddigon uchel, os gelli sefyll yn syth.

27. Gwyllia rhag cellwair brathlyd: pa fwyaf o wir a fyddo ynddo, dyfnaf y mae yn clwyfo, trynaf y mae yn taraw, a mwyaf ydyw y cripladau y mae yn eu gadael ar ei ol.

28. Na wna groes i ti dy hun, ymgadw rhag croesau ereill, a dwg y lleill mewn ysbryd Cristionogol.

29. Paid â phwyso yn galed ar neb i gadw yn ddirgel y peth a fyddi wedi ei ddywedyd wrtho; canys y mae hyny yn cynwys dy fod yn edifeiriol am ei ddywedyd, neu dy fod yn amau gonestrwydd a challiubb dy gyfaill i'w gadw.

30. Gwna dy gyfrif yn wastad â'r nefoedd bob dydd trwy edifeirwch, ac felly ni fydd genyt ond un dydd i edifarhau am dano cyn dy farw.

31. Os myni farw yn ddedwydd, bydd fyw yn uffudd.

D. W. R. Turin.

Amrywiaethol.

MARWOLAETHAU YN BRADFORD, PA.

Yn y misoedd diweddaf colodd Bradford amryw o hen frodyr a fuont yn fyddlon iawn gyda chrefydd yn eu tymbor. Bydd yn dda gan lawer o ddarlennwyr y CENHADWR weled ychydig o'u hanes—ac os bydd Cyhoeddiadau yr hen wlad cystal a gwneuthur rhyw grybwyllad o'r isod bydd hyny yn foddionrwydd i lawer yn Nghymru.

1874. Awst 2, bu farw WILLIAM EVANS, yn 78 ml. oed. Mab ydoedd i Wm. Evans, Bugail Ekel, plwyf Llangiwe, sir Forgawwg, D. C. Enw morwynol ei fam oedd Catharine Rees, Ty'n y Waun, Llangeselech. Yr oedd ei dad-cu Wm. Evans yn weinidog eglwys Cwmlllynfell cyn dyfodiad Mr. Davies (Alltwn) yno. Derbyniwyd gwrthrych y sylw presenol a'i briod yn aelodau eglwysig ya Baran ar yr un pryd tua 51 ml. yn ol dan weinidogaeth Roger Howells. Cadwasant eu lle yno yn hardd hyd eu synudiad i America yr hyn a gymerodd le yn 1881.

Daeth llawer o'u cymydogion drosodd gyda hwy. Ymsefydlodd Wm. Evans gydag amryw eraill yn y lle a elwir yn awr Neath, Bradford Co., Pa., lle y bu fyw hyd y diwedd. Chaddwyd ei wraig saith mlynedd o'i flaen ef. Gawnwyd llydnt wyth o blant y rhai dydynt oll yn fyw ond un sef y diweddar Prof. E. W. Evans, Cornell University, N. Y. Merch henaf Wm. Evans yw priod y Parch. Thomas Thomas, Stevensville, Pa., a mam Mrs.

Arthur H. Adams yr hon sydd newydd ymsefydlu gyda'i phriod yn y maes cenbadol yn Japan. Mae'r gweddill o'r plant yn byw yn swydd Bradford ond dau, sef John yr hwn sydd yn New Cambria, Mo., a Roger yr hwn sydd yn Kansas. Maent i gyd mewn anglychiadau cysurus.

Gyda golwg ar fywyd crefyddol ein brawd gellir dweyd ei fod yn ffyddlawn iawn gyda phob moddion crefyddol, wythnosol a Sabbothol. Nid yn am y byddai yn eisiau mewn cwrdd gweddli na chyfeillach, a byddai gyda'r cyntaf yn dweyd ei brofiad yr hyn yn gyffredin a wna mewn modd toddedig iawn. Tystiai y Parch. S. A. Williams ei fod wedi bod yn gynborth mawr iddo ef yn y gyfeillach am ffynydau lawer. Pan y dywedai ef ei brofiad teimlid yn wastad mai ei brofiad syml, gonest ei hun oedd yn ddweyd. Yr oedd yn ewyllagar iawn i gyfrannu yn ol ei allu i gynnal yr achos. Yr oedd yn gwella gyda'i grefydd hyd y diwedd. Yn ei ddyddiau diweddar nid oedd yn gofalu am ddiun ond am bethau crefyddol. Treuliodd y saith mlynedd diweddar o'i oes gyda'i ferch Harriet a'i phriod Philip Williams. Nis gallai gamol digon ar ffyddlondeb y teulu iddo. Yr oedd yn cael pob peth a ddymunai ond un peth; atellid ef i fyn'd i'r cwrdd nos Sabboth wedi i'w lechyd fflacul ac yr oedd hyn yn un o'i groesau trymaf. Pregethwyd yn ei angladd gan weinidog y lle oddiwrth Ioan 11: 12.

1875. Ion. 1, bu farw REES GRIFFITHS, yn 85 ml. oed. Yr oedd yn frawd i'r Parch. Mr. Griffiths, Ty'n y Gwundun, ac yn ewythr i'r Parch. R. P. Griffiths, Pwllheli, (wedi hyn, Joppa, Caernarvon). Derbyniwyd ef yn aelod eglwysig yn y Mynydd Bach, Abertawe, dan weinidogwrth Daniel Evans, tua 53 neu 54 ml. yn ol. Ymfudodd i'r wlad hon yn 1824, arosodd clwne rals yn New York a daeth yn mlaen i Bradford yn 1825. Yr oedd yn un o'r rhai cyntaf yn codi yr achos Cymreig yn Bradford. Yr oedd ef a theulu ei frawd-yn-anghyf-raith David Thomas yn gwneud i'fyny y trydydd ymfudiad Cymreig i Bradford. Dechreuasant grefyddu drwy syn'd i gyfarfodydd yr Americaniaid yn y gymydoegaeth a chynnal cyfarfod gweddli Cymreig. Yn iuan wedi hynny furtiaasant achos Cymreig cyflawn. Bu Rees Griffiths ar hyd ei oes yn ffyddlon iawn gyda phob moddion crefyddol. Yn 1838 ymbriododd a Mary Jones, yr hon sydd eto'n fyw yn nghyd a'u hunig blant yn Elizabeth, priod Mr. E. H. Davies. Cafodd Mr. Griffiths gystudd hir a blin iawn. Pregethwyd yn ei angladd gan y gweinidog oddiwrth Ps. 71: 9.

Gwelir yn y CENHADWR am Ebrill grybwylliad am farwolaeth EVAN HOWELL. Ganwyd ef yn 1801 mewn lle o'r enw Penlan, plwyf Llangiwc, air Forganwg, D. C. Mab ydoedd i John a Mary Howell, Pylfa Watkin, plwyf Llangefelech, Morganwg. Ymbriododd a Jane Howell, merch Howell a Mary Howell, Gelli-lwca,—marwolaeth yr hon a gofnodwyd yn y CENHADWR tua dwy flynydd yn ol. Derbyniwyd ef yn aelod eglwysig yn un o ddeg ar hugain yn Baran dan weinidogaeth y Parch. Roger Howells yn y flwyddyn 1829.

Ymfudodd ef a'i wraig i America o Dy'r Cwm, gerllaw Gelli-lwca yn 1833. Sefydiasant yn Bradford, Pa., ac yma yr arosasant hyd eu bedd. Mae dau o'u plant y rhai a anwyd yn Nghymru yn fyw

ac mewn sefyllfa gysurus yn Bradford. Bu Evan Howell yn un o'r colofnau dan yr achos yma er pan y tiriodd yn y wlad. Bu yn ffyddlon iawn yn mhob modd. Yr oedd yn wrandawr cofas a themladwy dan y weinidogaeth. Yr oedd yn wastad yn sirol ac adeiladol yn ei gyfeillach ac nid oedd elyn ganddo yn yr holl wlad. Yr oedd drwy ei oes yn hoff iawn o ddarlennu y Beibl a llyfrau da, ercill ac ymhyfrydal yn fawr mewn siarad am bethau crefyddol. Yn y blynyddoedd diweddar yr oedd wedi myn'd yn lled wael ei iechydd ac yn analluog i ddod i'r moddion fel yr arferai.

Ar ei gais ef ei hun pregethodd y gweinidog yn ei angladd oddiwrth 1 Cor. 15: 57. Mae ei frawd Wm. Howell eto'n aros gyda ni—yr unig un o chwech o blant. Ysgrifnodd Mrs. Annie J. Davies y llinellau canlynol ar farwolaeth Evan Howell:

Another soldier is discharged.
His weapons casting down.
An earthly cross he has exchanged
For an immortal crown.
In early life he entered in
The army of the Lord,
And he was faithful through the strife
To his Commander's word.
When at the first he volunteered
He counted well the cost,
Saw in the race he was to run
What might be gained or lost.
Now when at last the time has come
When he should enter in
The joy of Him who shed his blood
To cleanse from every sin.
It is not meet that we should grieve
That he has been set free.
But strive that we, like him, through Christ
May gain the victory.

Yn mhilith marwolaethau Bradford, priodol cyfeirio'n fyr at y Parch. T. S. CLARKE, D. D. Daeth ef i'r lle yma yn Hydref, 1874, gyda'i ferch Mrs. H. C. Evans (gweddw y diweddar Prof. E. W. Evans, Cornell University)—a threuliodd y gausaf gyda ni. Yr oedd ei iechydd wedi ei amharu yn fawr, ac nid oedd ef mewn corph na meddwl yr hyn ydoedd pan yn gweinidogaethu yn hen eglwys urddasol Stockbridge, Mass., ac wedi hyn yn Franklin, N. Y. Eto pregethodd a gweddliodd lawer iawn yn ein mysg ac enillodd seren a pharch yr holl gynydogaeth. Boreu Sabboth, Ebrill 11, teimlai yn lled anhwyliu; ond gan ei bod yn Sabboth cymundeb, peuderfuodd fyn'd i'r cwrdd, a gweinyddodd mewn modd difrifol iawn yn y cymundeb. Bu farw'n sydyn yn nhy Mr. David Thomas, nos Lun, Ebrill 12. Claddwyd ef yn Franklin, Ebrill 18, pryd y pregethodd y Parch. Wm. Dunning, gweinidog y lle, yn lwyrpasol iawn.

Ebrill 19, bu farw PHILIP WILLIAMS, o'r pneumonia, yn 78 ml. oed. Mab ydoedd i Jenkin a Margaret Williams. Ganwyd ef yn y Gelli Oleua, Llangefelech, Morganwg, D. C. Colodd ei dad pan yn 8 ml. oed—ac felly amddifadwyd ef i raddau o fantelsion addysg. Ond cafodd garedigrwydd mawr yn hyn gan ei ewythr, y Parch. Roger Howells; a thrwy hynny a'i ddwydrwydd ei hun cyrhaeddodd wybodaeth lled eang, yn enwedig yn yr Ysgrhythrau. Yr oedd yn hynod yn eglwys Baran am ei allu i adrodd pennodau o'r Beibl ac o'r Holwyddoregau crefyddol. Daeth drosodd i America yn 1831. Sefydliodd yn Bradford, Pa. Tua 35 ml. yn ol ymbriododd a Harriet, merch Wm. Evans, a thrwy ei lasur a'i ofal ef a hitiau cyrhaeddasant sefyllfa gysurus a chodasant deulu lliosog o blant

yn anrhyddodus lawn. Merch lldynt hwy yw Mrs. Kate Parry, gweddwy y diweddwr Dewi Moelwynu. Mae pump ereill o'u plant yn fyw—dau yn Wilkes Barre a'r gweddill gartref.

Ymunodd Mr. Williams ag eglwys Bradford yn un o 15 neu 16 tua 31 ml. yn ol dan weindogaeth y Parch. Daniel Jones—a pharhaodd yn fyddlon hyd y diwedd. Yr oedd yn wastad yn barod i gymeryd rhau yn fyr ac yn fiasus yn nghyfarfod-ydd yr eglwys—a deual lldynt yn fyddlon lawn er ei fod er's blynyddau yn lled gloff. Gwnal ei oreu hefyd i gyant yr achos mawr a phob achos da arall. Ond ei brif hynodwydd oedd ei ffyddlondeb yn byw crefydd bob dydd yn mhob mau. Yr oedd yn ddjarhebol o siriol a chyfeillgar yn ei gartref—ac fel cymydog nis gellid cael ei well. Dywed y rhai a'i hadwaenent ar hyd ei oes ei fod yn nodedig fel un o'r tangnefeddwyr yn yr ardal. Gwyn ei fydd!

Cymerwyd ef yn glaf mewn cyfarfod gweddli (wynnos y Parch. Dr. Clark) yn nhy Mr. David Thomas. Cafodd gystuddi trwm lawn. Yn ei angladd pregethwyd gan y gwelndog oddiwrth Ioan 17: 24.

COFIANT MRS. MARY S. POWELL, CINCINNATI, O.

Merch ydoedd y chwaer hon i Mr. a Mrs. Thomas Morgans, Centerville, Gallia Co., O. Ymfudodd ei rhieni o swydd Frycheinlog, D. C., i'r wlad hon pan oedd hi tua dwyflydd oed. Cafodd ei thueddu i geisio crefydd yn fore, a chredir gan bawb a'i hadwaenent iddi ei chael hefyd, a bod gwreiddyn y mater ganddi. Derbyniwyd hi yn gyflawn aelod yn Carmel pan yn bedair-ar-ddug oed. Yn y flwyddyn 1857 daeth i arw i'r ddinas hon ac ymgysylltodd trwy lythyr a'r eglwys sydd yn awr tan ofal yr ysgrifenydd, a pharhaodd yn aelod parchus a ffyddlon ohoi hyd derfyn ei gyrfa. Yn y flwyddyn 1860 ymunodd mewn glan briodas â Mr. Thomas R. Powell, mab y Parch. R. Powell, Troedrihwadlar. Ac nid gormod dywedyd fod arwyddlon amlwg o wenaau Duw ar yr undeb yn eu serchawgrwydd y nall tuag at y llall—eu cydgoriad wrth gario yr lau, a'u hyndrech i gynnal breichiau eu gilydd yn llywodraethiad eu teulu, ac yn nyglad eu plant i fyny yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd. Ychwanega yr adgof am llynâ at lymder y golled y mae ein brawd wedi ei gael yn ei symudiad; er, ar yr un pryd, ei fod yn gordial sier rhag galar diobaith.

Bu Mrs. Powell yn hir nyheu, ac yr oedd ei chys-tudd, a'i mynych wendid, yn gyfryw hefyd ag a'i llethasent lwyr yn gynt oni ba'i fod ei thymer dawl a dirwgnach, a'i hysbryd gobelthlawn yn cynal ei chlefyd. Tua dan fis cyn ei marwolaeth methodd yn llwyr a dyfod i foddion cyhoeddus y capel. Gwyddem erbyn hyn fod ei chlefyd yn beryglus: oblegid nid ysgafn gystudd i'w cadwai o'r addoliad. Yr oedd yn un o'r rhai a hiraethant ac a fflysiant am gytudeddau yr Arglwydd. Ac wedi ei chyfyngu i'w chlaf ystafell cysurid llawer arni gan ymweliadau cyfeillion crefyddol i ymddiddan am bethau yn nglŷn wrth iachawdwriaeth, ac i weddio gyda hi. Er fod ei gafael yn gryf mewn bywyd, ac y chwenychasai weled hir ddyddiau i fagu ei phlant, a gwneud mwy tros y Gwaredwr

—eto teimlal fod awr ei hymddattodlad gerllaw, ac ymroes ati i barotol ei thy erbyn yr amgylchiad. A da llyn, oherwydd fe'i cymerwyd yn gynt a mwy sydyn wedi'r cwbl nag y meddyllent. Yn blygeiniol lawn ar y 26ain o Mawrth, anfonodd Iesu i'w chymeryd i'r ty nid o waith llaw—a hi a acth i dangnefedd, gan adael priod, a thri o blant an-wyl mewn dwys alar ar ei hol, a chylech helaeth o berthynasau a chyfeillion a gydymdeimlant a hwynt yn eu tristwch a'u colled. Daiarwyd ei marwol ran dranoeth yn mynwent brydferth Spring Grove. Yn y capel cyn cychwyn tu a'r gladdfa anerchwyd torf luosog gan yr ysgrifenydd oddiwrth y geiriau "A thrwyddi hi y mae efe, wedi marw, yn llefaru eto."

Dymunol ar y gwrandawyr ystyried mai y marw ger eu bron oedd yn siarad â hwythau. A chan belled ag y dywedai ef ddim cyfaddas i'r amgylch-lad galarus oedd wedi eu galw yno, na ddylid ed-rych arno ef ond fel cyfrwng i gyfiwyno i'w sylw wersi amlwg ac ymarferol bywyd a marwolaethyr ymadawedig. Nodwyd y pethau canlynol fel mat-erion neillduol y credai fod y chwaer yn ei harch yn llefaru yn ddwys effeithiol arnynt.

1. *Byddra ac ansicrwydd ein bywyd yma.* Yn nyddiau ein blynyddoedd y mae deug mlwydd a thri-ugain. Ac eto bu hi farw yn mhun ychydig fiaoedd wedi cyneud hauer hynp. Ei hant a fach-ludodd tra yr oedd hi yn ddydd.

2. *Yr angenrheidiwydd i geisio, a'r faint i gael crefydd yn more yr oes.* Dysgwyd hi i gofio ei Chreawdwr yn nyddiau ei hleuenctyd. Ac felly nid yn unig fe'i endwyd rhag llychwino ei nod-weddlat trwy gydymffurfiad a'r byd hwn, a rhag gwarth a gofid, trwy syrthio i brofedigaethau; ond cyneddiwyd hi yn gynar a lau Crist. Arweiniwyd hi i ffurio ymarferiadau rhuweddol yn agorlad ffordd ei bywyd a ddaethant i fod yn berffuith naturiol iddi, ac a brydferth dorent allan yn ei bymarweddlat yn y cylechoedd y troai yn-ddynt. Teimlal yn awyddus iawn am gael gweled ei phlant wedi eu rhifo ryda dysgyblion yr Iesu, ac yn llawen pan dderbyniwyd eu dwy fereh hynaf gydag eraill, i gymundeb a phobl yr Arglwydd, ryw fis cyn iddi gael ei chymeryd. Ac nid anghofiaf yn iuan ei dirffwrth ychydig o ddyddiau wedi hynp wrth geisio argraffu ar eu meddylliau eu dyledswydd i ymddwyn yn addas i efengyl Crist. Gobeithiaf nad anghofiant hwythau mo'i chyngor, ond y gwirioneddolir ynddynt hwy yr addewid: "Eu had hwynt a adwaenir yn mysy y Ceuhedloedd, a'u hillogaeth hwynt yn nghanol y bobl; y rhai a'u gwelant a'u hadwaenant, mai hwyntwy yw yr had a fendithiodd yr Arglwydd."

3. *Y pwy o weithio yn egniol tra ymae yn ddydd.* Hyspys i'w chydaloedau mor wastad oedd rhodlad y chwaer Mrs. Powell—mor barod ydoedd i bob gweithred dda—mor gyson ei chynulliad i foddion yr eglwys, ac mor fawr y mwyntal yr ordinbad-au. Yn y pethau hyn yr oedd yn deilwng i'w hefelychu. Eto ni feiddiaf gelu y ffaith ei fod yn ofid mawr iddi, pan ddeallodd fod angau wrth y drws, na buasai wedi llafurio mwy yn y winifan. Dyna ei chyffes wrthyl yn wythnos olaf ei chys-tudd. A'i chenadwri atom, wedi marw, yw "Gan brynu yr amser, oblegid y dyddiau sydd ddrwg. Bydd barod i gyfarfod a'th Dduw."

4. *Dywed yn hyglyw a diamsys fod ddiwloeb yn*

tan ei ffordd—yn cynnal a chysuro mewn gorthrymderau—fod Iesu yn ffyddlon i'w addewidion, na wad ei huan, ac na thyr ei ymrwymadau i'w salnt, ac y gallwn sentro ein hunain i'w gadwraeth byth. Nid wyf yn seilïo hyn yn gymaint ar ei *ffyddiol-aelhau geiriol* yn ei dyddiau olaf, ag ar fy adnabyddiaeth o'i bywyd ac ar ei hymddygiad tawel yn y bwch cyfyng. Ni frysiai yn y glyn, ac nid ymhyllai yn ymchwyyd yr Iorddonen! Pa fodd y gallai gwraig wyl, wau, ôfnog yn naturiol, fod mor hunauleddianol yn ngwyneb yr amgylchlad, pan y mae y cryfaf ei galon o'r cedyrn yn aml yn methu? Dyma yr ateb. Ymddiried yn Nuw yr ydoedd. Gwybod fod y Brawd a anwyd erbyn calodl gyda hi yr oedd. Credai ei bod yn ei glywed yn ei chyfarch, a rhyfeddai nad oedd y rhai oedd oddentu ei gwely yn ei glywed. A chelsai, ond ychydig cyu huno, ddatganu ei glod yn y geiriau hyn:

"Dechreu canu, dechreu canmol," &c.

fel pe heb wybod pa un ai yn y corph yr oedd ai mewn gwirionedd "gartref gyda'r Arglwydd."

Gwelir, yute, er cymaint colled ei phriod a'i phlant ar ei hol, fod ganddynt hefyd wir ddlogel obaith fod marw yn elw iddi hi. Mae yn hyn ddefnydd cysur anhraethadwy iddynt. Gobeithluf y gallant ei dderbyn, a thryw eu dagrau follanu yr Arglwydd am dano. Diolch am iddi gael lle yn nhf, ac euw gyda phobl Dduw ar y ddaear—ac yn enwedig am iddo ei chynnal a dheulaw ei gyflawn-der nes ei dwyn i'w deyrnas nosol.

Cincinnati.

G. GRIFFITHS.

ADGOFION AM WRAGEDD DUWIOL.

GAN Y PARCH. R. D. THOMAS (IORTHRYN GWYNEDD).

Ceir hanes yn yr Ysgrhythrau Sanctaidd am amrl o wragedd duwiol, y rhai fu yn nodedig yn eu fydd yn y Gwaredwr, yn eu duwioldeb gartref, yn eu gofal am feithrinuad eu plant yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd, ac yn eu ffyddlondeb dros lwyddiant yr efengyl, lles eneidiau, a gogoniant Duw. Cofnodwyd eu hanesion *hwy* gan ysbyddoliaeth Duw; certidwyd hwynt ar gofgoiolfau tragwyddol yr ysgrhythrau, darllenwyd, a darllenir hwynt gan y miloedd, a bydd eu dylanwad yn fendithiol i holl oesau y ddaear. O ddyddiau Sarah gwraig Abraham hyd ddyddiau yr "Etholedig arglwyddes," ceir rhestr ardderchog o wragedd rhinweddol. Disgleirlant fel goleuadau yn y Llyfr Dwyfol.

Mae gwagedd duwiol a ffyddlon yn anwyl iawn gan Iesu, a chan ei genhadon ef, ac o ddirlfawr les i'r eglwys cristionogol; ac y maent yn dellwng o gofawriaeth barchus. Gall hyn fod yn fendithiol i'w plant a'u perthynasau, ac i luoedd erall, yn yr oesau dyfodol.

MRS. ANN RICHARDS, KNOXVILLE, TENN.

Hen fam ddwiol yn Ismael oedd hon. Ganwyd hi yn y fl. 1804, yn Cae'r Drws, plwyf Llanarthre, sir Gaerfyrddin, D. C. David ac Ann Evans, o'r lle uchod, oedd enwau ei rhieni. Ni chafodd ond ychydig o fantelsion addysg a chrefydd yn moreu ei boes. Priododd â John Richards, o Dyddyn-y-Gareg, plwyf Cydwely, sir Gaerfyrddin, yn Llanelli, Rhagfyr 18, 1824. Yr oedd ei phriod yn berthynas agos i'r enwogion Richards o Dregaron. Nid oedd hi na'i phriod yn aelodau crefyddol y

pryd hyn, ond arferent wrando yr efengyl dan weinidogaeth y Parch. David Rees (A.), Capel Ala, Llanelli. Yn fuan wedi priodi, symudasant i Hirwaun, Morganwg, lle y derbyniwyd hi yn aelod crefyddol gan y Parch. Joseph Harris (A.)

Wedi hyn buont yn byw mewn amryw leoedd ereill yn Neheudir Cymru—megys Merthyr Tydfil, Tyddyn y Gareg, Varteg, Blaenau Gwent, Rymney, Cwmavon; a chawsant fwynbau rhagorffuriantiaid crefyddol dan weinidogaeth David Rees, Joseph Harris, Methusalem Jones, David Jones, William Watkins, Morris Jones, David Stephenson, Wm. Jenkins, ac Edward Roberts.

Ganwyd iddynt amrl o blant, sef, David, Joseph, Elizabeth, Ann, William, Mary, a Margaret; oll eto yn fyw (ond y ddwy olaf) ac yn aelodau gwir grefyddol a ffyddlon gyda'r Annibynwyr Cymreig. Claddwyd Margaret yn Merthyr, Cymru, a Mary yn Danville, Pa., America.

Yn y flwyddyn 1848, ymfudodd John Richards a'i deulu i'r Unol Dalaethau Amerigol, a buont fyw yn gysurus yn Danville, Pa., am tua 15 mlynedd. Yno y derbyniwyd John Richards, a'i blant, Joseph, Ann, a William, yn aelodau crefyddol, gan y Parch. John Cook (A.) Yr oedd David ac Elizabeth wedi eu derbyn yn aelodau crefyddol gan y Parch. William Jenkins, Rymney. Priododd eu merch Elizabeth â Dr. Joseph Levi, yn Danville, Pa. Bu Mr. Richards a'i briod a'i blant, byw wedi hyn, am beth amser, yn Blossburgh, a Duncansville, a Lochiel ger Harrisburgh, a Columbia, taiaeth Pennsylvania; ac yr oedd ei feibion wedi cyrrhaedd safle barchus fel *Arolygywyr* y Rolling Mills, ac yn nodedig ffyddlon gydag achos yr Arglwydd yn mhob man lle buont.

Tua naw mlynedd yn ol (1866) symudodd Joseph Richards, David Richards, a William J. Richards, i gymeryd arolygiaeth y Rolling Mill yn Knoxville, Tenn.; a dilynwyd hwy yno gan eu rhieni, a lluoedd o'u perthynasau. Ffurfiasant *Stock Company*, dan yr enw, "The Knoxville Iron and Coal Company," rhoddasant filoedd o ddoleri, bob un, i mewn ynddo, prynasant dai a thiroedd, Gweithfeydd Glô yn Coal Creek, &c.,—a buont yn dra llwyddianus am flyndodau. Ond ni buont yn ddigon ffyddlon i gydweithredu a'u gilydd—dygasant yr Americanaid Deheuol i mewn i'r *Company*, ac ymddiriedasant ormod ynddynt, ac o'r diwedd, yn 1875, gwelsant eu gwaethaf!

Ar eu dyfodlad cyntaf i Knoxville a Coal Creek nid oedd eglwys Cymreig wedi eu sefydlu ynddynt, am hyn ymunasant â'r Presbyteriaid Saes-nig, lle y buont yn ffyddlon a pharchus. Cawsant ffafrau ac uchel gymeradwyaeth, yn fuan, gan yr eglwys hono a'i gweinidog Mr. Bachman, a chan fuanachwyr parchus y ddinas.

Ond, oblegyd fod y Cymry yn lluosogi yn y lle, ac am nad allent fwynbau muddlon crefyddol mor gysurus yn yr luth Saesoneg, penderfynasant sefydlu *Eglwys Annibynol Unol Gymreig*, yn Knoxville, ac un arall yn Coal Creek, Anderson Co., Tenn. Adelladasant gapelau bychain hefyd, a thalasant am danynt, drwy gynorthwy eu cyfeillion. Bu y Parch. Thomas Thomas yn gweinidogaethu iddynt am ychydig amser, ac wedi hyn ysgrifenydd y llinellau hyn. Liwyddodd yreiglws yn Knoxville; a bu, o Medi 1872 hyd Ionawr 1875, yn un o'r eglwys Cymreig mwyaf uol, ffyddlon,

a haellonus yn y wlad hon. Yr oedd golwg obeithiol helyd ar yr eglwys Gymreig yn Coal Creek. Ond effeithlodd y *Panic a'r strikes* yn dra niweidiol iddynt, ac dirwasgu a gwasgaru y raelodau auwyi a ffyddlon.

Saif diinas Knoxville, ar fryn bychan, ac y mae yrafon fawr Tennessee yn rhedeg heibio iddi, o du y dwyrain; ac ar ol y rhyfel adeiladwyd canoeedd o dai ar fryniau ereill bychain o amgylch iddi. Yn Mechanicsville, ger McGhee St., o fewn hauer milldir i ganol hen ddinas Knoxville, y saif y Capel Cymreig, yn "Dreadrick's Addition to Knoxville." Oddeutu yr oedd lluoedd o Gymry crefyddol a pharchus yn byw yn eu hancdd-dai heirded eu hunain ers blyneddau, yn dra chysurus; a cherllaw iddo yn Rhif 84, Clark St. y saif trigfan y gweinldog, lle bu farw *Sarah Maldwyn*! O'r lle hwn y gweir palasdal yr Anrb. David Richards a Dr. Joseph Levi, ar y bryn cyferbyniol yn yr hen ddinas, o'd yn mhell o'r Rolling Mill; a chartref Joseph Richards, ysw., (yn awr o Portland, Me.) a William J. Richards, ysw., a lluoedd o Gymry parchus ereill. Ceir y golygyfeydd mwyaf prydferth oddityma am fildiroedd, o amgylch y ddinas, hyd fryniau uchel North Carolina a'r Cumberland Mountains!

Bu farw ei phriod Mr. John Richards, yn Knoxville, Tenn., Ion. 14, 1871, yn 74 ml. oed, a bu farw Mr. Daniel Thomas (priod ei ferch Ann) Rhug. 23, 1870, a bu hithau (Ann) farw Mawrth 3, 1871, gan adael chwech neu saith o blant amddifald i alaru ar eu hol. Claddwyd hwynt yn Gray's Cemetery, gerllaw Knoxville. Gadawyd tŷau un fil ar bymtheg o ddoleri gan y diweddar Daniel Thomas i'w rhanu rhwng ei blant amddifaid. Gofelir am danynt gan eu perthynasau David a Joseph Richards, a Thomas Lewis. Y mae y rhan fwyaf o'r plant yn grefyddol.

Yn nhy Dr. Joseph Levi, yr oedd ein hanwyl chwae'r Mrs. Ann Richards yn cael cartref cysurus pan welais hi gyntaf yn Medi 1872. Yr oedd y pryd hyn yn weddw, ac yn teimlo yn alarus ar ol ei hanwyl briod; ond yn edrych yn lled lachus a chref, ac yr oedd ei sirolddeh, ei hyspyrd crefyddol, a'i tyddlondeb yn mhob moddion o ras yn yr addwyl, yn bodedig. Ceria a pherchld hi gan bawb a'i hadwaent. Llwyd gwaith y gwelsum hi yn cerdded, a'i ffon seehan yn ei llaw, tua'r capel, ac yn gwrando yn siroli a theiniadwy ar ein cyngorion a'n pregethau. Tywaltodd lawer o ddagrau yn yr oedau. Ond am chwe' mis cyn ei marwolaeth analluogwyd hi i ddyfod allan o'r ty ac o'i hystafell; a bu yn orweddiog am y misoedd olaf o'i hoas. Cafodd bob ymgeidd gan Dr. Levi, a'i merched a'i meibion, a chan Mrs. Elizabeth Parry, chwae'r ei phriod John Richards, a mam "*Pencerdd America*." Telais ymweliadau aml a hi yn ei chystudd, a chefnais brofion dlymwd ei bod yn Gristionoges ddiadwyll, a bod ei phroffadau crefyddol yn mynd yn well well fel yr oedd yn nesáu at yr Iorddonen. Yr oedd yn hoffi darllen yr ysgrythrau. Ymddiddamni yn siroli am Iesu ac am y nef; gweddial a chnauai yn hyfryd yn ymyl angau. Nid oedd yn oini marw; ond dymunai gael marw, a "bod gyda Christ." a'i pherthynasau a'i chyfeillion yn y nef. Am 3 o'r gloch boreu dydd Llun, Chwef. 1, 1875, bu farw yn dawel yn yr Arglwydd, ac ebeoda ei hennid dedwydd i'w

gorphwysfa nefol a thragywyddol. Yr oedd yn 73 ml. oed. Dydd Mawrth canlynol, Chwef. 2, claddwyd hi yn barchus gan ei lluosog blant, a'i pherthynasau, a'i chyfeillion, yn Gray's Cemetery, gerllaw Knoxville. Y mae ei rhan farwol hi a'i phriod, a Daniel Thomas a'i wraig, yn gorwedd yno yn agos iawn at feddrod "*Sarah Maldwyn*." Gweiniddwyd yn ei chladdediogaeth yn y tŷ, ac wrth y bedd, gan ei gweinldog, a chan Mr. Bachman (P.), a Dr. Teedsdale (B.), a pharegethwyd ei pharegeth angladdol gan yr ysgrifenydd, yn yr addoldy Cymreig yn Knoxville, Sabbath, Chwef. 14, oddiar y geiriau yn Salm 48: 14, "Canys y Duw hwn yw ein Duw ni byth ac yn dragywydd; efe a'n tywys ni hyd angau."

Cafodd y fraint o weled ei *holl blant*, a llawer o'i *hwyron*, yn aelodau ffyddlon yn Eglwys Crist, *cyn* ei marw; a gobethio y ceiff eto gyfarfod llawen a *hwy all* yn nef y nef. Bu hi yn ffyddlon hyd angau; ac yn awr y mae yn gwisgo "coron y bywyd." Mor fawr yw dylanwad *rhieni duwiol*? Credwyf y bydd disgynyddion Mr. a Mrs. Richards yn enwog ar y ddau, ac y ceidw y Duw ffyddlon "Gyfmod a thrugaredd a'r rhal a'i carant ef, hyd all o genedlaethau." Deut. 7: 9: Exod. 34: 6, 7. Cyfansoddodd y brawd William Miles *Alargan* i Mrs. Richards, yr hwn a ddarllenwyd yn yr addoldy Sabbath, Chwef. 14, 1875.

MRS. JANE ROBERTS, PENARTH, MALDWIN, G. C.

Dyma wraig nodedig grefyddol eto; ac y mae yn deilwng o goffadwriaeth, *man fy anwyl* briod "*Sarah Maldwyn*" oedd. Yr oedd ei rhieni yn byw mewn tyddyn bychan o'r enw Maes-y-Croesa, gerllaw Capel Penarth, yn mblwyf Llanfair Caereinion, eir Drefaldwyn, G. C., ac yn aelodau crefyddol gyda'r Annibynwyr yn y capel hwnw. Yn y tyddyn hwnw y ganwyd hi tua'r flwyddyn 1784. Magwyd hi yn wir grefyddol, a chafodd ei derbyn yn aelod o hen eglwys ffyddlon Penarth, yn dra leuanc, gan y Parch. James Davies, (Aberhaves). Yr oedd Mr. Joseph Thomas, tyddynwr, o'r Graig, ac un o ddiseonaid ffyddlonaf eglwys Penarth, a Mr. David Thomas, Rhosfawr Ffarm, yn frodyr iddi; ac ymludodd ei dwy chwae'r i America, sef gwraig Mr. Morris Evans, Reynoldsburgh, ger Columbus, Ohio, lle mae llawer o'u plant yn byw yn gysurus eto. Nid wyf yn cofio enw ei chwae'r arall, yr hwn a sefydlodd gyda'i priod yn Radnor, Ohio, ac a gladdwyd yno; ac y mae rhal o'u plant yn fyw eto yn St. Louis, Mo.

Priododd Jane Roberts a Mr. David Roberts, a buont byw fwyaf o'u hoas mewn tyddyn o'r enw *Penybelan*, plwyf Manaron, Maldwyn, G. C. Dyna lle ganwyd ac y magwyd eu holl blant, sef Evan, Ann, Jane, Elizabeth, David, a Sarah. Mae Evan Roberts, yn byw eto gyda'i deulu yn Brynhdwog; a Jane, priod Mr. Evan Evans, yn yr Hlryd; Ann, gyda'i phriod Thomas Baxter, yn Reynoldsburgh, Ohio; David Roberts, gyda'i priod a'i blant, yn Penybelan (hen gartref ei rieni). Priododd Elizabeth Mr. Nathaniel Watkins, o'r Moat Farm, Manaron, a pharegethwr parchus gyda'r Annibynwyr; ac wedi geni dau o fechgyn prydferth iddi, a magu ychydig arnynt, bu hi farw, a chladdwyd hi yn Mynwent capel Penarth, ers dros ugain mlynedd yn ol. U: o'r gwagedd leuanc mwyaf crefyddol oedd. A bu ei chwae'r ieuengaf "*Sarah Maldwyn*"

farw yn sydyn Gor. 18, 1873, a chladdwyd hi yn Gray's Cemetery, ger Knoxville, Tenn. (Gwel ei chofant a'i marwnad yn y CENHADWYR am fis Ionawr 1874.) Bu eu tad Mr. David Roberts yn ddiacon ffyddlon yn eglwys Penarth, am flyneddau lawer, hyd ei farwolaeth, Ebrill, 1831, a chladdwyd ef yn mynwent Penarth. Pan oeddwn yn gweinidogaethu yn Penarth a Jerusalem, Maidwyn, o'r f. 1842 hyd y f. 1854, yr oedd ef a John Pryce, a Joseph Thomas, o'r Graig, a John Jones, Penarth Farm, yn ddiaconiaid heddychol a ffyddlon yn hen eglwys Penarth. Buont yn garedig lawn i mi, a gwnaethant eu goreu dros lwyddiant achos Iesu. Mae y pedwar yn eu beddau erys blyneddau! A chredwyf eu bod o ran eu heneidiau yn ddedwydd a gogoneddus yn y nef.

Yr oedd teulu crefyddol Penybela yn nodedig ddedwydd a pharchus. Derbyniwyd y rhan fwyaf o'r plant gan y Parch. James Davies, Llanfâl Caerinion, wedi hyny Radnor, Ohio. Magwyd hwynt oll yn grefyddol—priodasant oll—a chafodd eu rhieni y fraint o'u gweled yn byw yn gysurus gyda'u teuluoedd lluosog ar eu tyddynau, ac yn ffyddlon gydag achos y Gwaredwr.

Tyddynwr gonest, a gofalus—dyn sobr, call, a chymwynasgar—a Christian didwyll, egwyddorol a ffyddlon oedd ei phriod David Roberts, ac yr oedd Jane Roberts, hithau, yn wraig synwyrall, nodedig lauwaith, gweithgar, a chymhedrol—yn fam dyner ond penderfynol yn erbyn drwg ac o blaid rhinwedd—ac yn Gristionoges ddarlengar, ffyddlon, haellonus, a gwir ofalus am les ysbrydol ei theulu, a llwyddiant achos Iesu. Prif lyfr eu tŷ hwy oedd y BEIBL—gwasanaethent yr Arglydd yn gyson bob dydd ar eu heulwyd gartref; ac yr oeddynt y rhai mwyaf ffyddlon yn y moddion cyhoeddus; ie ar amser prysuraf y cynhauf.

Bu pregethu achlysurol yn eu tŷ am flyneddau, ac wedi hyny yn Brynhdog. Bu Penybela yn llety cyssurus i weision Iesu am flyneddau. Cofia lluoedd am siroldde y rhieni a'r plant. Buant hwy a'u plant yn brif gynorthwy i gynnal ysgol Babbthol, a phregethu yr efengyl, a chyfarfodydd gweddio yn ardal dywyll ac angrhefyddol y Brynhdog; ac yn y f. 1851 gwelant gapel da wedi ei adeiladu yno, ac eglwys ffyddlon ynddo.

Bu Mrs. Roberts fyw am lawer o flyneddau ar ol marwolaeth ei phriod—am beth amser yn ymyl capel Penarth, ac wedi hyny yn nhŷ capel Byrwydd, lle y gwelais hi ddiweddar, yn Mai a Gorphenaf, 1873, yn iach a chysurus, yn 89 ml. oed! Yr oedd yn bresenol yn y cyfarfod ymadawol yn Penarth, Gor. 16, 1873. Ni welais hi byth wedi hyny, ond clywais oddiwrthi hi a'i phlant amrai weithiau. Yr oedd hi a hwythau mewn amgylcheddau cyssurus. Iddi hi yr wyf yn rhwymedig am fy hoffusaf *Sarah Maldwyn*. Ei dylanwad crefyddol hi a'i phriod, dan fendith yr Arglydd, a'i gwnaeth mor gymwys a gwerthfawr i mi, fel gwaig anwyl, a mam dyner a gofalus, am dros un ar hugain o flyneddau.

Yr oedd yn nodedig hofi o'm hanwyl briod, yr hon oedd eu merch ieuengaf, ac a fu yn blentyn ufudd a ffyddlon iddynt:—ac wedi iddi glywed am ei marwolaeth sydyn yn Knoxville, yn fy absenoldeb yn Nghymru, clywais fod hyny wedi effeithio yn ddifawr ar ei meddwl yn ei hensiint, ac na themlodd byta wedi hyny fel arferol. Ond mwyn-

haodd iechyd da, ac arferai fyned i bob moddion yn nghapel y Byrwydd, hyd o fewn ychydig ddyddiau i'w marwolaeth. Yr oedd ei merch Mrs. Evans o'r Hiryd, yn gofalu am dani—a chafodd bob ymgeledd ganddi hi a'r plant ereill, y rhai oedd yn byw yn gysurus ar eu tyddynau gerllaw iddi. Yr oedd yn un "gadarn yn yr ysgrythrau;" yn credu addowidion Duw yn ddiysag; yn pwyso ar Iesu a'i Aberth am fywyd trugwyddol, ac wedi ei chymhwyso gan foddion gras ac Yspryd Duw, i fwynhau cyndeithnas y saint yn y goleuni. Hiraethai am y nef. Gadawodd dystiolaeth dda ar ei hol. Bydd dylanwad ei chynghorion, a'i hymarweddad duwiol, a'i sef dros achos Iesu, yn parhau yn hir ar ei phlant, a'i hwyron, a'i pherthynasau a'i lluosog gyfeillion. Bu farw yn nhŷ capel y Byrwydd, Ionawr 31, 1875, yn 91 ml. oed. Cyrhaeddodd oedran teg. Treuliodd dros 70 ml. o'i boes yn ffyddlon yn ngwasanaeth ei Harglwydd! Claddwyd hi yn barchus yn meddrod ei phriod yn hen fynwent Penarth, lle mae lluoedd o'i pherthynasau yn gorwedd. Mae pedwar o denlu crefyddol dedwydd Penybela, sef y tad a'r fam, a'r ddwy ferch ieuengaf, wedi cyfarfod a'u gilydd, ac a lluoedd o'u perthynasau a'u cyfeillion duwiol yn y nef—eu cartref nefol a thrugwyddol. Yr wyf ffinau yn hiraethu am yr amser dedwydd y caf trwy ras Duw, a gwaed yr Oen, gyfarfod a hwynt yno, lle na bydd rai ymadael mwy. Diolch am y fath oibaith gwynfyddedig. Mor werthfawr a gogoneddus yw trefn gras!

MRS. MARY JONES, HENRY ST., NEW YORK.

Nid wyf yn gwybod y manylion o banes boreuol a theuluaid hou. Clywais mai *Saesonias* oedd, genedigol o Loegr;—ei bod wedi ymfudo i'r America erys blyneddau lawer, ac wedi priodi Cymro o'r enw Mr. Jones, a thrwy hyny wedi dysgu *Cymraeg yn dda*. Mae ganddi fab o'r enw Mr. Jones, yn cadw *bookstore* ar y Sixth avenue yn ninas New York—dyn parchus a chrefyddol. Bu ei gwr farw erys blyneddau lawer. Ni welais ef erioed. Ond parhaodd Mrs. Jones i gadw ei *rooms* mewn tŷ yn Henry St., ar ol ei farwolaeth, a chlywais mai yn y ty hwnw y bu farw. Yr oedd yn un o aelodau hyuaf a mwyaf sefydlog, heddychol a ffyddlon yr Eglwys Annibynol (Gymreig) yn Broom St., ac wedi hyny yn 11th Street, dinas New York. Dynes fechan a ebref o ran corffolaeth oedd, a llais cryf ganddi, a pharabiai y Gymraeg yn hollol *groyu*, heb braidd ddim o'r ledialth Saesonig. Nid wyf yn sicr o'i hoedran—dichon ei bod dros 70 ml. oed. Arferai fyned allan i ddi y Cymry parchus yn New York, i olchi dillad, ac i fagu plant, a gwneyd bywyd, a thrwy hyny cadw ei hunan yn gysurus, a chyfrannu yn haellonus at achos y Gwaredwr. Yr oedd yn barchus gan bawb a'i hudaenent. Yr oedd yn hen wraig nodedig gall, pwyllog a charedig; ond nid arferai gludo chwedlau, ac nis gallasai dderbyn wyneb neb, na chefnogi drwg nac anwreidd—siaradai ei meddwl yn eglur a dios, pan fyddai achos yn galw am hyny. Yr oedd yn un o'r rhai ffyddlonaf gyda'r achos yn eglwys 11th St., drwy holl yspald fy ngweinidogaeth; a safodd hi, ac ereill o'r rhai mwyaf egwyddorol a duwiol, yn ffyddlon i'r eglwys fechan ffyddlon hono, yn ei phroffedigaethau tanlyd. Bydd genyf barch byth iddynt. Yr oedd

yn gyfeillais neillduol i Mrs. Thomas, Catharine St., (gwraig ein cyfalli anwyl Mr. David Thomas) yr hon oedd nodedig am ei gofai am achos yr Arglwydd. Yr oedd Mrs. Jones yn dra hoff o'r chwlyrydd *ieuane* niwyaf crefyddol a fyddlon yn eglwys 11th St., sef, Catharine Roberts, Jane Williams, Miss Hughes, ac amrai ereill. Cyfranal lawer o'i harian ei hunan at achos yr Arglwydd, a chasglodd lawer hefyd o roddion gwirfoddol cyfeillion haellonus at yr un achos. Ynhyfrydai mewn gwneuthur *datout*; gweddial yn daer am lwyddiant yr efengyl; bu yn gynorthwy ac yn gysur i weision Crist; enillodd y cymeriad uchel o fod yn "wraig rinweddol," ac yn "*fiam fyddlon yn Israel*." Parhaodd yn fyddlon hyd angau; bu farw tua dwy flynedd yn ol (1873) a diau iddi gael ei chladdu yn barchus yn un o'r mynwentau mawrion gerllaw New York. Ni chefais manyllion o hanes ei marwolaeth a'i chladdedigaeith. Mae yn awr yn berthlith ddedwydd yn y Jerusalem nefol.

MRS. JANE PUGH, O DDINAS NEW YORK.

Merch hynaf Lewis Thomas, ysw., New York oedd y fenyw hawddgar a rhuweddol hon. Ar fy mynediad cyntaf i weinidogaethu yn 11th Street, New York, yr oedd y teulu parchus a lloosog hwn yn byw yn W. 17th St., ac wedi hyn symudasant i 38th St., cor. of 10th avenue. Cymro parchus o ardal Penal, yn sir Feirionydd, G. C., yw ei thad Mr. Thomas. Ymfudodd ef a'i frawd Thomas Thomas, a'i chwaer Mrs. Mary Kay, i'r wlad hon ers agos i ddeugain mlynedd yn ol; a thrwy ddiwyddyd ac ymdrech am flyneddau yn *maenach y llath*, llwyddasant yn ddifawr, fel y maent yn awr yn bobl gyfoethug. Bu y teulu oedd caredig a haellonus hyn o gynorthwy mawr i'r Eglwys Annibynol Gymreig yn 11th St., New York, am flyneddau lawer; ac y maent felly eto.

Yn fuan ar ol fy sefydliad yn New York, yn Hydref 1857 dechreuodd yr "Adfywiad crefyddol" nodedig yn y ddinas hono, a lloedd o fanau ereill; a chafodd yr Eglwys Annibynol Gymreig yn 11th St., brofi bendithion y dylanwadau dwyfol—derbyniats ddegau o aelodau yno yn yspald yr Adfywiad bendigedig hwnw. JANE PUGH, oedd yn o'r rha *cyntaf* a gyflwynodd ei hunan i'r Gwaredwr; hi oedd blaenffwrth crefyddol y teulu a nodais, a dylanwaddod yn dda arnynt oll;—ymunodd ei brawd ac amrai o'i chwlyrydd a'r eglwys yn fuan wedi hyny; a buont yn fyddlon. Yr oedd hi y pryd hyny yn ferch ieuane lundeg tua deunaw mlwydd oed; wedi cael addysg dda; yn egwyddorol yn yr ysgrythyrau; yn fwynaldd o ran ei thymor; yn foneddigaldd ei moes; ac yn dra charedig i'w pherthynasau a'i chyfeillion, ac yn dosturiol wrth yr anghenus. Ymddygiad yn mloeb man yn deilwng o'r efengyl;—yr oedd yn nodedig fyddlon yn moddion gras yn yr addoldy, ac yn heddychol a fyddlon fel aelod crefyddol. Ni chafodd ei rhieni na'r eglwys erioed achos i ofidie o'i phlegyd hi. Ac wedi iddi ymuno mewn priodas â Mr. John Pugh, o Feirionydd, yr hwn a fu yn briod anwyl a thyner iddi hyd ei fedd, parhaodd hi yn fyddlon a sefydlog gydag achos yr Arglwydd. Oblegyd gwaeldd ei hiechyd ei hunan, a marwolaeth ei phlant a'i phriod, cafodd brofedigaethau tanlyd. Gwelodd heft gladdu ei hanwyl fam a'i chwaer. Wedi hyny bu yn weddw ieuane nodedig

crefyddol, yn gofais am dŷ ei thad yn 38th St., a bu farw mewn tangnefedd rywbyrd yn nechreu y fl. 1873, a chladdwyd hi yn meddrol teulu ei thad a'i pherthynasau yn Greenwood Cemetery, gerllaw Brooklyn, ar y Long Island, N. Y. Daw a noddo ac a fendithio ei holl berthynasau.

Gallaswn ysgrifenu ADGOFION am lawer creill o wragedd dauwlol yn Nghymru ac yn America, megys Mrs. D. Lewis, o'r Tallowen, Mrs. D. Davies, o Moedog, a Mrs. R. Davies, o'r Gaer, Castellcaereinion, G. C., a Mrs. Thos. Jones, Floyd, N. Y., y rha oeddynt yn enwog mewn dauwlodeb yn eu teuluoedd a'u hardaloedd. Ond ni chanlataf amser ar hyn o bryd. Dichon y gwnaf rywbyrd eto. Yr wyf yr gofddio hefyd am na byddai rhywun cymhwys yn ysgrifenu ac yn cyhoeddi CORIANTAU tellwng o gymeriadau, talentau, a defnyddioldeb fy hen gyfeillion—y gwelndogion Annibynol Cymreig enwog, sef y Parch. James Davies, Radnor, Ohio, gynt Llanfair Caereinion, a'r Parch. David Price (Dewl Dinorwig). Mae genyf lawer o ddefnyddiau at hyny. Gwnawn fy ngoreu i gynorthwyo y neb a ymgymero a'r gorchwyl; a dylai eu perthynasau fyned yn gyfrifol am y draul o argraffu &c. Gellid cyhoeddi cofiantau tellwng o'r ddau uchod, yn nghyd a'r Dr. Everett mewn un llyfr, wedi ei rhwymo yn hardd, am \$1.50, a phe byddai yr Annibynwyr Cymreig yn America yn fyddlon gallent yn hawdd sicrhau gwerthlath pum' mil o gopïau o hono mewn byr amser. Carwn weled y fath gyfrol wedi ei chyhoeddi yn fuan.

ROGER WILLIAMS.

MR. GOL.—Mae ysgrif o eiddo y Parch. H. M. Dexter, D. D., Boston, Mass., wedi ymddangos yn ddiweddar yn y *Congregationalist*, ag sydd yn taslu goleuni gwahanol ar gymeriad a symudiadau y dyn hynod a ddygai yr enw Roger Williams, ac yr wyf wedi meddwl nad annerbiniol gan ddarllenwyr y CENHADWR fyddai cael rhyw fras-linellid o'r hyn a gynawysa yr ysgrif hono.

Tua mis Mawrth diweddar, teimlodd amryw o'r Bedyddwyr yn nghymydogaeith Sturbridge, Mass., i dynu allan deiseib er erfyn ar y Llys i alw yn ol y ddedfryd a roddwyd ar R. Williams dros ddau can mlynedd yn ol. Gosodid allan yn y ddeiseib, mai o herwydd ei syniadau parth dadgysylltiad yr eglwys oddiwrth y wladwriaeth y cafodd ei alltudio, ac yn gymaint a bod y syniadau hyny yn awr yn cael eu hystyried yn gywir, apeliwyd at yr awdurdodau yn Mass., i oed mewn goleu iawn y dyn, yn nabyb y deisebwyr, oedd awdwr y syniad am dadgysylltiad yr eglwys oddiwrth y wladwriaeth. Gwrthbroir hyn oll gan Dexter. Mewn erthygl olygyddol yn y *Congregationalist* am Mawrth y 25, rhoiridir dyfyniad o *Utopia* Syr Thos. Moore, yr hwn a esyd allan mewn modd eglur ryddid cydwybod yn ei berthynas a chrefydd. (*Utopia*, ail lyfr, t. d. 147, argraffiad Arber.) Yn awr, yr oed i *Utopia* allan o'r wasg bedwar ngain a deg o flynyddoedd cyn geni R. Williams: felly

y ceir fod un, beth bynag, yn mhell cyn ei ddydd ef yn dadleu ac yn ymdrechau am oddefiad crefyddol.

Yn yr ysgrif dan sylw gwedir yn bendant mai yn herwydd ei syniadau crefyddol, nac am ei olygiadau am gysylltiad crefydd a'r llywodraeth y dedfrydwyd R. Williams, ond mai yn herwydd ei syniadau gwleidyddol y cafodd ei alltudio. Efallai y bydd yn dderbiniol gael y ddedfryd fel y mae ar y Records; darlennu fel y canlyn:

"Whereas Mr. Roger Williams, one of the Elders of the Church of Salem, hath preached and dyvulged dyvers newe and dangerous opinions, against the auctoritie of magistrates, as also writt letters of defamacion both of the magistrates and churches here, and that before any conviction, and yet maintaineth the same without retraction, it is, therefore, ordered, that the said Mr. Williams shall depart out of this jurisdiction within sixe weekes nowe nexte ensuing, wick if hee neglect to perform, it shal be lawfull for the governour and two of the magistrates to send him to some place out of this jurisdiction, not to return any more without licence from the court." (Mass. Col. Rec. 1, 160.)

Dyna'r ddedfryd, ac mae'n eglur i weled mai nid o herwydd ei fod yn dadleu dros ryddid cydwobod y cafodd ei ddedfrydu, ond am ei fod yn dal ac yn dysgu opiniynau oeddynt yn niw-idiol i'r ffurf o lywodraeth wladol, a'i fod yn parhau i wneud, er pob ymdrech i'w attal. Yr oedd R. Williams yn un o'r sefydliad y Mass. Bay. Yn 1633 talodd ymweliad a sefydliad Plymouth. Bu yn gynorthwyr i un Ralph Smith, am dair blynedd, pryd y dymunodd am lythyr o oilyngdod, er iddo allu myned yn ol at Eglwys Salem. Teimlid yn y sefydliad ei fod wedi cymeryd i fyny syniadau dieithr a chyfeillionus, a bu dipyn o amheuaeth pa un a gantaleid ei gais neu beidio. Teimlid Brewster o ddau ddrwg bod yn well dewis y lleiaf, hyny oedd, rhoddi llythyr i R. Williams i'w gyflwyno i'r Eglwys yn Salem. Yn ystod ei arosiad yn Plymouth, dadleuodd fod y sefydlwyr yn ddi-ffygiol mewn hawl briodol i'r tir. Ysgrifenodd ar y mater. Cynwysai'r ysgrif dri o faterion gwrthwynebus, sef, (1) Cyhuddai y Brenin Iago o fod wedi dweyd celwydd cyhoeddus yn ei waith yn cymeryd arno mai efe oedd y Tywysog Cristionogol cyntaf oedd wedi darganfod y wlad. (2) Cyhuddai'r Brenin o gabledd, "am iddo alw Ewrop yn Christendom. (3) Cynwysai mewn mod personol at y Brenin Siarl Iaf dri o ymadroddion gwrthwynebus o'r Datguddiad. (Winthrop's Journal 1, 145.)

Yn fuan wedi iddo ddychwelyd i Salem ceir ef yn gwrthwynebu cyfarfod pymthengnosol a gynelid gan weinidogion y sefydliad. 'Mhen ychydig wedi'n ceir ef yn dysgu fod yn bechod i wragedd ymddangos yn y eilhoedd; ac yn neillduol i fod yn bresenol yn yr eglwys heb fod a gorchudd drostynt. (2) Y dylai'r groes

gael ei thynu allan o Fauer y Brenin, am ei bod yn arwydd o ofergoeliaeth. (Hubbard Hist. New Eng. 204.) Ailymgymerodd a'i hoff bwnc, yn nghylch yr hawl, ac ar ddymuniad, anfonodd gopi o'r Traethawd a ysgrifenodd yn Plymouth i Lywodraethlwr Massachusetts a'i gynghrcwyr. Cafodd ei osodiadau a'i ymresymiad argraff arnynt ei fod yn gyfeillionus ac yn falch. Teimlwyd ei fod yn fater o'r pwys mwyaf; felly penderfynwyd cael R. W. ger bron. Ymresymwyd a chynghorwyd ef; ymddangosai yntau mewn canlyniad yn edifeiriol, gan roddi boddlonrwydd yn ei berthynas a'i amcan a'i wladgarwch; hefyd cynygiodd ei Draethawd, neu unrhyw ran o hono, i'w loegi. (Winthrop 1, 145.) Felly boddlonodd y Llys i beidio son dim yn ei glych, ond iddo ef gymeryd llw o ffyddlondeb i'r Brenin.

'Mhen ychydig amser hysbyswyd y Llys fod R. W. wedi iachau oddiwrth effeithiau ei edifeirwch, a'i fod wedi anghoffio yr addewid a wnaeth, trwy ei fod yn gyhoeddus yn dysgu yn erbyn Breintlythyr y Brenin, (yr hwn lythyr a roddai i'r sefydlwyr hawl yn y tir), a'i fod yn bechod yn y sefydlwyr hawlio'r wlad o gwbl &c., ac hefyd, arferai alw eglwysi Lloegr yn anghristionogol. (Winthrop 180.) Cymerodd hynyna le yn Tach. 1634. Yn Ebrill dilynol gwysaiwyd ef ger bron y Llys, am ei fod yn dysgu na ddylai Barnwr weinyddu llw i ddyn diallenedig, am ein bod trwy hyny yn dal cymundeb a dyn drwg yn ngwasanaeth Duw, ac yn achosi iddo ef gymeryd enw Duw yn ofer. (Winthrop 188.) Fel yn Ngorphenaf 1635 galwyd ef i ymddangos ger bron y Llys i ateb am bedwar o gyhuddiadau, sef (1) Cyhuddid ef o ddysgu na ddylai Barnwr weinyddu cosp am droseddiad o'r llech 'gyntaf, ond mewn achosion o aflonyddiad ar yr heddwch gwladol. (2) Na ddylid gweinyddu llw i ddyn diallenedig. (3) Na ddylid gwddio gyda dyn annychwiledig, ddim hyd yn nod gyda'i wraig na'i blentyn ei hunan. (4) Na ddylai dyn roddi diolch ar ol y sacrament nac ar ol bwyd. Daethpwyd i'r penderfyniad fod y syniadau yn gyfeillionus ac yn beryglus, a gorchymynwyd iddo ef a'i eglwys i ystyried y mater erbyn cyfarfyddiad y llys, gyda'r dealltwriaeth, os na roddid boddlonrwydd y pryd hyny, na fuaasai dim iddynt ddisgwyl ond dedfryd. Mewn canlyniad i hyn ysgrifenodd R. W. yn enw eglwys Salem at eglwysi eraill y Mass. Bay, yn eu ceryddu am eu pechod yn peidio ymwahanu oddiwrth Eglwys Loegr, ac am gefnogi y llys yn ei wrthwynebiad i syniadau Mr. Williams. Yn union ar ol hyny ysgrifenodd at ei eglwys ei hun yn ei hysbysu nad allasai yn hwy ddal cymundeb gydag eglwysi y Bay, na chydahwynt (hyny yw ei eglwys ei hun) oddieithr iddynt ymddadgysylltu oddiwrth yr eglwys eraill, y rhai a fynai o oeddynt yn anghristionogol, am nad oeddynt erioed yn furiol wedi tori pob perthynas ag Eglwys Loegr, gan gan-

latau i'w haelodau pan yn ymwelod a Lloegr gymuno yn yr Eglwys. Yn Hydref, galwyd ef i ymddangos ger bron y Llys, i ateb dros ei syniadau yn y llythyrâu crybwylledig.

Amddiffynodd a chyfiawnhaodd yntau y syniadau oedd yn y llythyrâu. Pennodwyd un Mr. Hooker i ymwelod ag ef er cisio ei ddarbwylllo a'i berswadio i dnu ei eirian yn ol, a pheidio dysgu y fath athrawiaethau mwyacl. Bu pob llafur a chynnygiad yn aneffeithiol. Felly y canlyniad fu i'r llys ar yr 8fed o Hydref, 1635, gyhoeddi deddfyd arno, yr hon oedd ei fod o fewn chwech wythnos o amser i ymadael allan o gylch llywodraeth y Mass. Bay. Estynwyd yr amser wedi hyn i ganol y gwanwyn dilynol. Rywbryd yn Ionawr, hysbyswyd yr awdurdodau fod R. W. yn parhau i ddysgu ac i berswadio eraill i dderbyn ei egwyddorion. (Winthrop 1, 204, 209, 210.) Yn ddilynol i hyn, ymgymeryd a'i ddanfôn yn ol i'r Hen Wlad, ond wedi sicrhau llong, a gyru ar ei ol ef, caed allan ei fod wedi ymadael na wyddai neb i ba le. Pan y cymerir y cwbl i ystyriaeth, y cwestiwn yw, am ba un neu ba rai o'i opiniynau y cafodd ei ddeddfryd? Darllener y ddeddfryd, ac mor bell ag y mae a fydd hono a phroff'r mater, nid oes yr un prawf fod goddefiad neu ryddid cydwybod yn y cwestiwn o gwbl; yn ei brawf o flaen y llys yn Ngorphenaf, cyhuddid ef o ddysgu nad oedd gan Farnwyr allu i ymyraeth mewn pethau crefyddol: eto, yn ei dreial diweddfaf yn Hydref, ni ddaeth hyn y fyny. Mae Dexter yn dal y dyld rhoddi mwy o bwys ar dystiolaeth ei gydoeswyr, na'r rhai sy yn ffrifio barn ar y mater dros ddwy ganrif o amser ar ol y dygwyllyadau. Gwna ef ddefnydd o'r awdurdodau canlynol: Roger Williams yn ei lythyrâu. Un at Gov. Endecott, Awst 1651. Un arall, ei atebiad i Mr. Cotton, 1644. Yn ei lythyr (The Bloody Tenet yet more Bloody &c., 365), dywed, Y mae genyf i ddweyd mewn lle arall am achosion fy alltudiaeth; yn nghylch galw dynion anianol i gyflawniad o'r ordinhadau sanctaidd, gweddi, llw, &c., o barth mynychiad eglwys plwyfol, o dan y ffug esgus o wrando rhai gweinidogion, mewn perthynas i'r Breint-lythyr, a'r Brenin Iago a'i Gristionogaeth, a'i bawl i'r rhanau hyn, a'u cyflwyniad i'w ddeiliaid yn rhinwedd ei fod yn Dywysog Cristionogol, &c. Yn bresenol, na fydded yn wrthwynebol yn eich golwg i mi nodi allan un eto, y pedwerydd peth, yn achos fy alltudiaeth hefyd &c. Yr achos yw, ymyriad gwladwriaethol mewn pethau a berthyn i gydwybod a chrefydd, ac hefyd am chwilio ac erlid pawb am faterion crefyddol ac ysbrydol."

Mewn lle arall dywed, "Ar ol fy mhrawf cyhoeddus a'm hatebion yn y Llys cyffredinol, un o'r Barnwyr enwocaf a safodd i fyny ac a lefarodd, Mr. Williams (moddai) sy yn dal pedwar o bethau yn neillduol. (1) Nad oes genym hawl

yn y tir trwy freint-lythyr y Brenin, ond y brodorion ydynt y gwir berchenogion, ac y dylem edifarhau am y derbynriad trwy y Breint-lythyr.

(2) Nad yw yn gyfreithlawn galw ar ddyn anuwiol i gymeryd llw, i weddio, yn gymaint a'u bod yn weithredoedd o addoliad i Dduw. (3) Nâd ydyw yn gyfreithlawn i wrando ar weinidogion cynulleidfaoedd plwyfol yn Lloegr. (4) Bod gallu swyddogion gwladol yn cyrhaedd ond y corff a phethau allanol i ddyn.—Wyf yn cydnabod fod y neillduolion wedi eu symio i fyny ym gywir." (Mr. Cotton's letter examined.)

Mae hyd yn nod R. W. ei hun yn cydnabod mai nid ei ddaliadau am ryddid cydwybod oedd yr achos o'i alltudiaeth, ond un o'r achosion, a lefara am hwnw fel achos anuniongyrchol. Rhoddwyd atebiad gan Mr. Cotton i lythyr R. Williams, yn yr hwn y dywed, Mae yn amlwg (yn cyfeirio at y neillduolion yn lythyr R. W.) nad yw y ddau achos diweddfaf a nodir ganddo fel achosion o'i alltudiaeth, yn achosion o gwbl fel y mae ef yn eu mynegu. Mae yn wybyddus fod llawer yn dal yr un syniadau mewn perthynas i ryddid cydwybod; ac eto goddefir hwy nid yn unig i fyw yn y wladwriaeth, ond yn nghyfeillach yr eglwys. I ddyfod at neillduolion, yr oedd dau beth, y rhai a achosasant ei alltudiaeth, a syrthiodd dan rai all i fewn, y rhai a frysiasant gyflawniad y ddeddfryd. Noda fel achosion o'i alltudiaeth;—

(1) Ei wrthwynebiad i'r Breint-lythyr. (2) Yr oedd cyfiwr a sefyllfa pethau yn gyfryw, fel y bernald yn angenrheidiol i wneud prawf o ffyddlondeb y bobl, nid trwy osod arnynt, ond trwy gynyg iddynt lw o ffyddlondeb; fel os buasai i rywrai ei wrthod, y gallasant beidio eu gosod mewn lleoedd o ymddiried ac awdurdod. Y llw hwn, pan ddaeth yn gyhoeddus, a wrthwyneboedd Williams, a pherswadiodd llawer i beidio ei gymeryd, am (meddai ef) mai rhagorffaint yn perthyn i Grist yn nghadarnhad ei swydd ydyw; yn rhanol, am fod llw yn rhan o addoliad Duw, ac nad oedd addoliad Duw i gael ei osod ar bersonau anianol, fel yr oedd llawer o'r bobl yn ei dyb ef. Cydnabyddas Mr. Cotton mai achosion anuniongyrchol oedd y lleill. (Reply to Mr. Williams, tu d. 26.) Yr hyn a hynoda dystiolaeth Mr. Cotton ydyw, ei fod yn gwadau yn y modd mwyafr pendant, mai nid daliadau Williams am ryddid cydwybod oedd yr achos o'i alltudiaeth; yn gymaint a bod llawer o'r un syniadau ag ef yn y mater o ryddid crefyddol yn byw yn ddigon tawel a dlofn (yn y sefydliad) gan fwynhau yn gyflawn holl ragorffaintiau yr eglwys.

Tyst arall a gymerir i fyny gan Mr. Dexter ydyw John Winthrop. Yr ydys wedi dyfynau llawer eisoes; am hyn ni wneir fan yma.

Tyst arall ydyw Edward Winslow, yr hwn a gyfenwir gan Williams, "my ancient friend, and a great and pious soul." (Letter Mass.

Hist. Coll. 1, 275.) Ac mae'n brawf o gyfeillgarwch Mr. Winslow tuag at yr alltud, trwy iddo deithio trwy'r anialwch i Providence er cael gweled sut yr oedd arno, gan ddodi darn o aur yn llaw Mrs. Williams yn eu sefyllfa fwyaf anghenus. Yn 1648 argraffodd Winslow ei "Hypocrisie Unmasked," yn yr hwn y gwna nodiadau mewn atebiad i'r cybuddiadau a wnaed gau Samuel Gorton yn ei "Simplicities, Defence," &c., fod R. W. wedi cael ei alltudio am wahaniaethu oddiwrth y sefydliwr, dywed Winslow, mewn atebiad, (1) Dalier sylw, gwn fod Williams (er yn ddyn anwyl yn ei rodiad, a hyderwff y bydd i'r Arglwydd eto ei alw yn ol) yn dal allan yn yr amseroedd hynychyfreithlondeb ein Breintlythyrau oddiwrth y Brenin, &c. na chaniatâi lumanau ein teyrnas; gwadodd gyfreithlondeb llw cyhoeddus, fel peth diangenrhaid i saint, a chabedd o enw Duw trwy ei weinyddu i'r annuwiol, &c. Ac mewn gwirionedd, ni chlywais eu bod wedi ymwneud 'ag ef, ond am y pethau hyn a'u cyffelyb; beth bynag mae yn ofidus genyf, o herwydd y cariad sydd ynof tuag ato ef a'i eiddo, gorfodir fi i'w grybwyll, ac mae Duw yn galw arnaf yr amser hwn i gymeryd ynaith yr enllib." (tu. 66.) Mae tystiolaeth Winslow o'r pwyms mwyaf ar gyfrif ei gyfeillgarwch a R. W., ac hefyd nad oedd yn dal cysylltiad a'r sefydliad yn Mass. Bay.

Tyst arall ydyw un Joshua Scottow, yr hwn a wnaed yn Brif Farnwr. Noda ef yr athrawiaeth a ddysgai R. W. o barth mynychu addoliad yn Eglwys Loegr; nad oedd cymdeithas i'w ddal a'r dialledig; na ddylasent weddio am fendith na chyfiwyo diolch o flaen nac ar ol prydian bwyd yn nghymdeithas gwraig neu blant digrefydd; na ddylid cymeryd llw; anglyfreithlondeb y Breintlythyr. (4 Mass. Hist. Coll. iv. 295.) Nid yw yntau fwy na'r lleill yn crybwyll goddefiad crefyddol fel yn achos o alltudiad Roger Williams.

Yn edrych ac yn dal y tystiolaethau hyn mewn cof, gwelir mai achosion eraill heblaw rhai crefyddol, oeddynt yr achosion uniongyrchol o alltudiad R. Williams. Mae'r ffeithiau crybwylledig yn sicro greu ymchwilliad pellach i hanes R. W. Mae'r Bedyddiwr wedi ymfrostoio ynddo, ac yn wir yn ei haner addoli, trwy'r blynyddoedd, fel gwron rhyddid, ac un a ddoddefai yn achos crefydd a'i syniadau am fedydd. Mynegwyd ar air ac ygrifren ei fod wedi ei alltudio o Mass. am ei fod yn Fedyddiwr, a dyma H. M. Dexter yn cyhoeddi nad oedd yn Fedyddiwr ar y pryd. Alltudiwyd ef yn 1635, ac yr oedd yn 1636 yn weinidog "in good and regular standing" gyda'r Cynulleidfaoiwr, ac a fu felly am beth amser ar ol hyny. Felly, os oedd erledigaeth yn bod, fel Cynulleidfaoiwr yr erlidiwyd ef, ac nid fel Bedyddiwr.

Mynegai y ddeiseb grybwylledig mai R. Williams oedd sylfaenydd sefydliad Rhode Island,

ac iddo fod yn offeryn i osod i fewn yn ei Breinlen ddarpariaeth ar gyfer dadgysylltiad yr Eglwys oddiwrth y Wladwriaeth, &c. Y ffaith, beth bynag, yw, nad yw y Breinlen Barlament-aidd a gafodd Williams, yn son dim am hyny, ond yn unig gofyn am gydymffurfiaid a deddfau Lloegr. Cafodd Williams y Freinlen yn 1643. Yr ail, y "Royal Charter," yr hon a gafodd un John Clarke oddiwrth Siarl yr ail, sydd yn sicrhau rhyddid cydwybod. Cafwyd hon yn 1663. Darllena fel y canlyn:—"Noe person within the sayd colony, at any time hereafter, shall bee anywise molested, punished, disquieted or called in question for any difference in matters of religion."

Mae'r cwestiwn yn codi yn naturiol yn awr; Sut mae cyfrif am y camsyniadau yn hanes bywyd R. W.? Cyfrifir am danynt fel y canlyn. Y prif awdurdod oddiwrth ba un mae'r Bedyddiwr, ac eraill yn wir, wedi tynnu eu casgliadau am R. W. ydyw yr enwog Dr. Backus. Dywed Macan am Voltaire, nad oedd yn gwel'd dim ond diffygion, felly i raddau yn ddiamben, o herwydd amgylchiadau a digwyddiadau'r amseroedd, y digwyddodd gyda Dr. Backus. Dyddedodd y Dr. yn fawr oddiwrth y sefydliad yn Mass. Bay, fel yr oedd ei deimlad wedi chwerwl. O dan ddylanwad y teimladau hyn nid aeth i'r drafferth o chwilio ryw lawer. Cymerodd yn ganiataol ei bod rhywbeth yn debyg gyda Roger i'r hyn oedd gydag ef.

Dywedai un gwr enwog unwaith fod y byd yma yn ciclo pobl i'w synwyrâu. Felly, ni bu'r tywydd yr aeth R. W. trwyddynt yn aneffeithiol yn ei gysylltiad ag ef. Gwahaniaethai yn fawr yn ei henaint oddiwrth yr hyn oedd yn ei leuenetyd. Ymddychafodd i enwogrwydd. Er y cwbl i gyd, mewn hanesyddiaeth, y gwir ddylasai gael ei ddweyd.

Cyn rhoddi'r pin o'r neilldu, byddai yn burion fe allai ddweyd wrth y darlennydd, fod iddo gadw mewn cof, mai sefydliad y Mass. Bay oedd a fynai ag R. W., yr hwn oedd yn cael ei wneud i fyny gan y Puritaniaid, ac nid sefydliad Plymouth, yn yr hwn yr oedd y Tadau Pererinol. Crybwyllir hyn am fod y naill yn cael ei gymeryd yn lle'r llall yn barhaus.

Mat, 1875.

AUGUSTUS.

TROION RHAGLUNIAETH.

GAN Y PARCH. S. H. TYNG, D. D.

Yn mys y lluosog engreifftiau nodedig o droion rhagluniaeth sydd wedi myned dan fy sylw, mae yr un canlynol wedi argraffu ei hun yn ddwfn ar fy nghof:

W. C.—oedd ddyn ieuanc defodfalc ac uchelwyrch yn Philadelphia o dalentau da ac yn llwyddo yn y byd. Ond yr oedd yn hollol ddifeddwl am ei fater tragwyddol, ac heb ymdrafferthu namawr am ddim ond pleser ac elw.

Yn ystod tymor o ddiwygiad nodedig yn Philadelphia, yn 1831, yn un o'm cyfeillachau i'r ymofynwyr newyddion, yr oedd nifer lled fawr wedi casglu i'r ystafell o bobl ieuanc gan mwyaf, tua thriugain efallai. Tra yr oedd y cyfarfod yn myned yn mlaen, a ninau ar y foment hono yn canu, daeth gwr ieuanc i mewn o ymddangosiad gwag-drwsiadus, ac yn bur wahanol yr olwg arno i'r rhai oeddynt wedi ymgasglu yno.

Gan amheu ei amcan yn dyfod i'r fath gyfarfod, cyfeiriais ef at gadair yn y cwr pellaf o'r ystafell oddiwrth y drws, a cherddodd yntau yn ddystaw drosodd ac a'i cymerodd. Aethpwyd trwy res hir o ymddiddanion personol yn gymysg â gweddiau a chanu, a'r rhai oedd yn bresenol a ymadawsant y naill ar ol y llall, nes y gadawyd fi fy hunan yn yr ystafell gyda'r gwr ieuanc. Yr oedd yn bur hwyr, pan aethum i fyny ato ac y dywedais, "I ba beth y daethoch chi yma?" Atebodd, "Myfi a ddaethum i edrych a fedrwn gael gafael ar iachawdwriaeth i fy enaid." "A ydych o ddi-frif yn y mater yma?" meddwn i. "Yn berffaiith felly," oedd ei ateb yntau. "Y mae yn rhy hwyr i ymddiddan â chi yn awr," atebais inau; "a wnewch chi ddyfod i fy nhŷ i nos y fory am wyth o'r gloch?" "Gwnaf," ebe yntau, ac aethom allan gyda'n gilydd, ac ymwahanasom wrth lidiart y capel.

Nos dranoeth, yn gywir am wyth, efe a ddaeth. Gwr priod ydoedd, mewn amgylchiadau cysurus; ond wedi bod yn byw yn lled wyllt ac afradlon yn ei gysylltiadau allanol. Eithr ei wraig oedd yn ddynes dda a chrefyddol.

Dygwyddiad hollol iddo ef oedd ei fod yn pasio y capel y noswaith o'r blaen. Ond teimlodd ryw ddymuniad i fyned trwy y lliidiart agored, wrth weled eraill yn myned, ac felly efe a'u canlynodd hwynt i mewn. A chafodd ei hun yn anysgwyllydd yn y cyfarfod a ddesgrifiais. Cafodd y gwasanaeth blaenorol effaith ddwys arno, a phan ddaethum i siarad ag ef wrtho ei hun, ei atebiad i mi oedd ddangosiad cywir o deimlad ei galon. Gwir ddymuniad am gael gafael ar yr iachawdwriaeth hono ag yr oedd cynifer o rai eraill yn ymddangos yn ei chelsio, ond am yr hon nid oedd efe wedi gwybod dim. Nid oedd wedi arfer mynychu addoliad cyhoeddus y Sabboth; ac ni wyddai ddim am grefydd, ond parchai hi yn ei wraig dduwiol.

Ar ol ei adroddiad rhydd o'i hanes ei hun, dywedais wrtho, "A ydych chi yn barod i ddwyn y mater yma i benderfyniad? A wnewch chi fyned adref yn awr, a dywedyd wrth eich gwraig eich bod wedi penderfynu dechreu byw bywyd newydd, a myned ar eich gliniau a gweddio gyda hi?" Atebodd, "Na, nis gallaf." "Yua," meddwn inau, "nid oes genyf ddim yn ychwaneg i'w ddywedyd. Chi ellwch fyned

adref a byw bywyd annuwiol, a chyda chymdeithion tebyg i chi eich hunan. Chiwi ellwch ofyn i'ch wraig ddarparu ar eich cyfer chiwi a hwythau: ond nis gellwch fyned ac uno gyda hi i ymofyn am gariad Duw a gwasanaeth Crist." Ni ddywedais ychwaneg.

Eisteddodd mewn dystawrwydd am beth amser, a gofynais yr un peth iddo eilwaith, ac yntau a roddodd yr un ateb negyddol. Cymerais lyfr a darllenais yn ddystaw. Clywais ef yn ocheneidio. Gofynais drachefn, ond gyda yr un atebiad nacael. Pasiodd rhai mynyddau, a chlywais ef yn ocheneidio yn ddwys. Edrychais i fyny. Yr oedd ei lygaid yn dyagleinio gan ddagrau. Gofynais wedy'n, "A wnewch chi fyned yn awr?" Neldiodd ar ei draed, a gwaeddodd, "Gwnaf!" ac aeth ymaith yn gyflym.

Nos dranoeth oedd noson ein pregeth wythnosol. Fel yr oeddwn yn eistedd yn yr areithfa cyn dechreu y gwasanaeth, gwelais y gwr ieuanc hwn yn dyfod i mewn trwy y drws gyda dynes ieuanc yn pwyso ar ei fraich yr hon a welwn yn aml ei hunan ac yn wyllo. Nid oedd neb o'r gwrandawyr arferol yn ymddangos yn ei hadwaen. Fel y dilynais hwynt gyda fy llygad, daethant gyda'u gilydd i'r eisteddile yr arferai hi ei gymeryd, a phenliniasant ar y llawr gyda'u gilydd. Yr oedd fy nghalon yn cael ei dyrchafu mewn diolchgarwch a llawenydd. Wedi darfod gwasanaeth yr hwyr, ac i ereill gan mwyaf fyned allan, aethum atynt a siaradais â hwynt. "Ai hon ydyw eich gwraig?" meddwn wrtho ef. "Ie, syr," atebodd yntau. Meddwn wrthi hi, "Addawodd y gwr ieuanc yma wrthyf neithiwr yr ai efe adref, ac y dywedai wrthyf chiwi ei fod wedi penderfynu byw bywyd newydd, ac yr ai ei liniau ac y gweddai gyda chiwi. A ddarfa iddo ef wneud hyn?" "Do, syr," ebai hithau. "A pha fodd yr ydych chiwi yn teimlo heno?" meddwn wrtho yntau. "Myfi yw y dyn dedwyddaf, syr, yn ninas Philadelphia."

Nid aeth ond ychydig o flynyddoedd o ddedwyddwch a chysur heibio cyn y tarawyd ef gan y darfodedigaeth nychlyd. Yn y cyfamser yr oeddwn i wedi symud i eglwys arall, a brawd anwyl iawn genyf wedi cymeryd fy lle yno. Ymwelodd ef â'r gwr ieuanc hwn gyda dyddordeb, fel Cristion deallus, heb wybod dim am hanes ei fywyd blaenorol a'i droedigaeth. Trwyddo ef y derbynais air oddiwrth y gwr ieuanc y buasai yn caru fy ngweled unwaith eto. Cefais ef yn ei wely, yn denu ac isel iawn. Yr oedd ei wynebpryd yn dawel a charuaid.

Cefais ymddyddan tra siriol a gweddiais gydag ef. Yn yr ymddyddan dywedais wrtho, "William, a ydych yn cofio y noswaith hono yn fy ystafell fyfyrto i?" "Ei chofio syr! nis anghosiaf hi am dragwyddeldeb. Dydd gened-

lgaeth fy enaid oedd hi!" Wrth siarad, cododd ei freichiau a'i ddwyllaw teneuon i fyny, a dywedodd eilwaith, "O, syr, dydd genedigaeth fy enaid oedd y noson hono!"

Yn fuan wedi hyn symudwyd y gwr ieuanc at yr Arglwydd, yr hwn oedd wedi ei ddewis a'i ddysgu i'w garu. Ac nid hir ar ol hynny ei wraig anwyf a'i canlynodd ef mewn llawenydd a diolchgarwch.

Fel hyn trwy Ragluniaeth rasol, mewn modd hollol ddamweiniol yn ymddangosiadol, yr arweiniwyd y gwr ieuanc truan, pechadurus a chrwydredig hwn i afael gwybodaeth am y Celdwad hwnw a'i dewisodd mewn cariad, ac a'i parotodd i dderbyn etifeddiaeth o fywyd anniflanedig.—*American Messenger.*

Y DULL GOREU I AROLYGU YR YSGOL SUL.

Awgryma geiriau ein testyn fod diffygion yn perthyn i'r Ysgol Sabbothol yn y dyddiau presenol; cadarnheir hynny gan ffeithiau. Ni bu yr un sefydliad dynol erioed heb ei ddiffygion. Y mae amser ac amgylchiadau yn effeithio cyfnewidiadau mawrion mewn sefydliadau gwladol a chrefyddol, ac er yr holl dywydd ag y mae yr Ysgol Sabbothol wedi ei gyfarfod er adeg ei sefydliad, credwn ei bod yn tynnu yn nes at berffeithrwydd o flwyddyn i flwyddyn.

Cyn y gellir iawn arolygu yr Ysgol Sul dylai fod dosbarth athrawol da yn mhob ysgol. Y mae athraw da o werth annrhaethol, ond nis gellir ei gael heb ei ddysgu i'w swydd. Tuag at ei gael dylid cymeryd gofal a phwyll i ddethol personau talentog a gobeithiol o blith yr ysgolorion, a'u neillduo yn ddosbarth ar eu penau eu hunain o dan arweiniad un neu ddau o athrawon rhagoraf yr ysgol. A dylai fod llyfrgell dda gan yr ysgol at wasanaeth y dosbarth hwn yn benaf, cynwysedig o'r llyfrau mwyaf priodol er eu hyfforddi mewn Duwinyddiaeth, geiryyddiaeth, bywgraffiaeth, daearyddiaeth ysgrythyrol, &c.

Hefyd dylai fod dosbarth prawf yn mhob ysgol, er profi dyethriaid. Y mae yr angen am hwn yn fwy yn ardaloedd y gweithiau a'r trefydd nag yn y wlad; rhyw unwaith neu ddwy yn y flwyddyn y mae cyfnewidiadau yn cymeryd lle yn y wlad; ond yn y gweithiau y maent bob wythnos bron. Pe buasai yno ddosbarth prawf, buasai yn gymorth i'r athrawon, yn galondid i'r dyfodiaid, ac yn atdyniad newydd yn yr ysgol.

Ac er iawn arolygu yr ysgol, dylid cael arolygwyr da. Mewn llawer o'n bysgollion dewisir yr arolygwyr yn ei dro. Oblegid byddir yn gwasanaethu y swydd hon ar gylich. Yr hwyaf heb fod ynddi yw y cyntaf i fyned iddi, ac odid lawr na chant eu newid bob chwarter, neu bob flwyddyn o bellaf; ac y mae llawer yn ystyr-

led y ffordd yma yn un deg a chyfiawn, oblegid fod pob un yn cael gwasanaethu y swydd yn ei ddydd gylich ei hun. Mewn ysgollion eraill yr un arolygwyr sydd ynddynt yn awr ag oedd ddeng mlynedd yn ol, ond nid oblegid eu tellyngdod, ond weithiau oblegid eu bod yn swyddogion yn yr eglwys, neu yn feddianol ar grym dipyn o bethau y byd, fel y dywedir. Nid yw yr ieuanc yn chwenych tramgywyddo yr hen, yr aelod cyffredin y swyddog, na'r tlawd y cyfoethog, a'r canlyniad yw y mae yr ysgol yn ddilewyrch a therfysgelyd, ac yn mhell iawn oddiwrth y peth a ddylai fod, a hynny yn benaf oblegid anghymwysderau ei harolygwyr, a'r rhai hynny yn cael eu goddef pan y bydd degau o ddynion mwy cymwys wrth law yn canfod y gwaliau ac yn teimlo dros sefyllfa ddirywiedig a marwaidd yr achos, yr hwn yn lle gwella sydd yn gwaethygu.

I oegol hyn dylid bod yn ofalus a manwl i ganfod y cymwysderau gofynol er llenwi y swydd yn anrhydeddus: megys dymuniad da am lwyddiant yr ysgol mewn rhif a rhinwedd, ymroddiad trwyadl ac ymdrech diildio, a chyd hynny synwyr cyffredin da, cyfrwysdra boneddigaidd yn nghyda dull awdurdodol a dengar i lywodraethu, fel y gallo gael gwrandawriad i'w gais ac ufudd-dod i'w orchymyn pa bryd bynag y gwna eu rhoddi. Pe allai mai anhawdd iawn cael yr holl bethau yna yn yr un person, a'i fod hefyd yn ysgolhaig da. Ond chwiliwr, y mae rhai yn mhob ysgol gan mwyaf yn bur agos i'r nod, o'r hyn lleiaf, dewiser y cymwysaf, ac nid rhai y gwyr pawb nad yw y cymwysderau ynddynt, ac wedi eu gosod yn y swydd cadw'r hwynt yno nes ceir eu gwell, a cheir gweled yr effeithiau yn bur fuan—bydd trefn yn disodli anrhefa, ewyllysagarwch yn ymlid cyndynrwydd, gweithgarwch a zêl yn gyru diogi a marweidd-dra ar ffo, a'r ysgol yn blodeuo fel gardd o bêr rosynau dan dywyniadau heulwen haf.

Cyn y gellir arolygu yr ysgol Sul yn dda, mae yn rhaid i aelodau yr eglwys deimlo a gweithredu. Chwithau weinidogion y cysegr, codwch eich llef o blaid y mudiad hwn, ac nid oes dadl yn fy meddwl na chawn wenaau Duw ar ein hymdrech. Y mae y llwon a'r cableddau a glywir, hyd yn nod yn ymyl ein temlau addoli, yn galw am hyn, y mae y rhodianwyr a welir ar lethrau ein dyffrnoedd a chopïau ein mynyddoedd ar ddydd Duw yn galw am hyn, ydyw, y mae moesoldeb a chrefydd, nef-oedd a daear, amser a thragwyddoldeb, yn galw am hyn.

Athrawon, cofiwch eich bod yn ddynion dylanwadol, pa un bynag ai er da ai er drwg. Y mae yr annuwiol fel y duwiol yn tatlu ei ddylanwad yn mlaen i'r oes nesaf, ac i dragwyddoldeb, ac y mae er ei farw, yn llefaru eto. Ac yn awr, arolygwyr ac athrawon, bydded eich

ymdrech yn fwy am ddiwygiad na chyfnewid-
lad, peidiwch cynllunio llawer heb wneyd dim,
rhoddwch y flaenoriaeth i ddynion talentog a
duwiol, o flaen cyfoethogion balch a hunanol,
cydweddiwch a chydymdrechwch am achub-
iaeth eneidiau yn fwy na dim arall; ac yna
daw yr Ysgol Sabbathol yn rhydd oddiwrth
rwymanau ei gwddf, a bydd yr olwg arni yn hardd
fel y wawr, yn deg fel y lleusad, ac yn ofnadwy
fel llu banerog.

ROSENMULLER,

Sef J. W. DAVIES, *Foster's Shaft.*

Barddonol.

ENGLYNION AR FARWOLAETH Y PARCHN.
H. POWELL A'R DR. EVERETT.

Llwyddodd y briddell heddyw—i wywo
Grudd POWELL ddledryw;
Ac EVERETT oedd heb gyfryw
Ddyn o'i fath, o'r braidd, yn fyw.

Dau enwog yn dwyn daloni—i bawb
Mewn byd o drueni;
Dau frawd gyfodwyd i fri
Y genedl wrth ei gwneid.

Dau dawel, a diduedd,—a roddwyd
I'r briddell i orwedd;
Er hyn, Tad eu rhinwodd,
Daw'r byw, a bla dy'r bedd.

IONORON GLAN DWYRD.

PA LE YR WYT TI?

Gen. 3: 9.

Un bore wrth lechu dan gysgod y gwydd
Mi delmlwn belydrau tég brenhin y dydd;
A chyda'r pelydrau, mi delmlwn ryw si,
Fel adsain peroriaeth,

Pa le yr wyt ti?

Ymdreiglwn yn mhellaeth i gysgod y llwyn,
A'r llais a'm canlynnai—O hynod mor fwyn!
Ymdrechwn i lechu, a chysgu bob'n ail
Ond gwres yr haul dreiddiai, a gwywal y dall
A hefyd crôch-rual ere'duriaid diri!
Ac ynd y seiniai—

Pa le yr wyt ti?

Ymgasglai cymylau llwyd-dduon uwch ben,
Tywyllai yr heulwen, a dual y nen,
Yr haul a'r lloer hefyd ymguddient yn llwyr,
O'm hamgylch ymgasglai cysgodau yr hwyr,
A swn y gwylltiled yn rhuo mor gry'
Nes boddent yr adsain

Pa le yr wyt ti?

Dychrynwn, brawychwn, a synwn wrth swn
Y llewod, yr arthod, y bleiddiaid a'r cwn,
Nes gwaeddais gan arswyd—O'ch! marw wyf si!
Yna y'm atebai

Pa le yr wyt ti?

Yn mhellder diffaethwch, anghysbell a chra's,
Rw'n gorwedd fy hunan—O gwna si ond gwas!
Neu trengu wna't yma, gan newyn ac ofn,
Ac uffern yn fy ynyl agorodd ei safn
Yn anferth i'm llyncu, mae'n mygu! mae'n ddofn!
O dychwel fi'th hunan, 'does neb fel tydi
Mi'th glywaf yn galw—

Pa le yr wyt ti?

Fe'm blinwyd yn hollol gan gyfarth y cwn
A sionis fel dafad o gyrhaedd eu swn
Ymgasglodd y bleiddiaid i'm herlid o'u bla'n,
A danedd ysgleithu, a'u gwisgoedd o wân,
Addefant fi'n ddafad, chwencychant fy ngwaed,
Mor erchyll eu danedd, a gorgam eu traed,
Tydi bla'r defaid, ond pwy bla'r rhain!
O gwahardd eu traba, o thyn fi o'r drain!

O cyfod fy enaid o gyrhaedd y cll!
Ar uchder dy 'sgwyddau, uwch tonau y lll!
A dychwel fi'r gorlan—

Pa le yr wyt ti?

'Does genyf un gallu o honof fy hun
I welthio cyflawnder, wyf druan o ddyn,
A chorff i farwolaeth, sef llygredd, dydd drwm;
Wyt noeth, ar newynu, llewysu, yn llwim
Os nad wyt am i' achub, beth wna'i a myfi?
Dy lla holl a glywaf—

Pa le yr wyt ti?

O gosod fi' orwedd dan gysgod y Graig
Lle tyfa brâs boria, ni sychu fy sulg,
Gâd imi gael gorphwys rhag gorwres y dydd,
Dan gysgod y Dalgrai, wrth fynon ddigudd,
Lle llafa dwir bywiol, tragwyddol, didrai,
I dori fy syched a gwella fy mai,
Ac aros dy hunan, i'm gwilio, gerllaw.
Ond im' gael dy gwmi, nid ofnaf un braw.
Rw'i'n synu it' ddyfod i'm ceisio mor bell!
Am hyny rw'i'n dy garu, O dysg fi yn well!
'Does neb mor 'wyllysgar a thyner a thi,
O dwg fi i drigo

Pa le byddot Ti.

Oshkosh, Wis., Ion. 1, 1875.

OMICRON.

PENILLION.

*Er coffadwriaeth am Miss JENNIE EVANS, merch
David a Mary Evans, Rose, Wauwasha Co., Wis.,
yr hon a fu farw Rhag., 1874, o'r darjodedigweth,
yn 24. ml. oed.*

Ganys cyfododd yr haul gyd a gwres a gwywodd y glas-
welltyn a'i hodieun a gwynpodd a thegwch ei bryd ef a
gollodd.—Bawl.

Hen ac ieuane orfu delmllo,
Angau a'i ddinystriol gicdd;
Y macut erbyn heddyw'n gorwedd,
Yn mhriddellau oer y bedd.
Yn eu plith hwy, er mor anhawdd,
JENNIE EVANS twyn a roed;
Gorphen wnaeth ei thaith ddacarol,
Pan ond pedair ar ugain oed.

El chofio 'rwyf yn llon a bywiog,
Iechyd ddawuslai ar ei grudd;
Nid oedd unrhyw groes, na tirallod,
Na golidiau i'w gwneud yn brudd.
Ond daeth yr archelcyn heibio
Iddi lithau ar ei hyn;
Gwywo a wnaeth mai y blodau,
O flaen nerth hydretol wynt.

Fe fu wrthi'n prysur ddirwyn,
Edau fran ei hoed i ben;
Hedeg wnaeth ei hysbryd dedwydd,
I drigfau heird y nen,
Ni ddaw trallod na golidiau,
Na chystuddiau mwy i'w chwedd;
Ond calif wleda yn dragwyddol,
Gyda'r Oen o kylych y byrdd.

Yr oedd colli un mor dirion,
I'w rhieni'n ergyd drom;
Trol a wnaeth eu cân yn alar,
A'u gobeithion oll yn siom.
Adgot am ei mwyn gymdeithus,
A'i holl ragoriaethau hi,
A wna iddynt 'nol ei cholli,
Wylo dagrau fel y lli.

Un o dymer addfwyn ydoedd,
Dawel, sirol, hawddgar, lon;
Ac ni thrigai brad na diehell
Dan ei hyuaws dyner fron.
Nid oedd un yn fwy ddiacen,
Na mwy didwyll na hi'n bod;
Ac nis cwrddir a'i gonestach,
Na'i llyddonach ni y rhod.

Mynodd grefydd pan yn ieuane,
Nid un sotnach, ond un bur,
Un ag oedd yn abi i'w chynail
Pan na byddo mor na thir,

Un a roddal gymorth iddi
Ddal yn angau yn ddigryn,
Ac a'i dygal yn ddiogel
I d'iglanau Seion fryn.

Rhodol crefydd lawer cysur
Iddi yn ei chystudd maith,
A chyahallai'i llysbyrd egwan,
Nes cyrhaeddodd pen y daith,
Rhodol nertu i ymfoddloni
A ysgys Bronin nef,
Gan ymestwng yn ddirwgnach
Dan ei law alluog ef.

Profi wnaeth o rin y goncwest,
Ar Galfaria, gynt a gued,
Telmio'r ydoedd Graig yr oesoedd,
'N gadarn sylfaen dan ei phraed;
Telmio wnaeth y fraich dragwyddol,
Yno'n cynnal pwys ei phen;
Trwy ei chymorth, aeth yn ddiogel,
Mewn i'r wlad tu draw i'r llen.

Y mae heddyw'n canu'n beraidd,
Gyda'r hardd aneirif lu,
Sydd yn uchel seinio rhinwedd,
Gwerthfawr aberth Calfari,
Y mae yno yn cydbletu,
Yr anthemau per o fawl,
Gyda'r seintiau a'r angelion,
Gwych gantorion gwlad y gwawl.

Farwel, Jennie fwyn, ehedaist
Uwch golldiau byd a'i boen,
I swynbau tragwyddol wynfyd,
Draw yn nghwmni Duw a'r Oen.
Ni chawn mwy dy lon gymdeithas,
Ni chawn wel'd dy siriol wedd,
Nes y cawn ni all gyfarfod
Yn y wlad tu draw i'r bedd.

UN OEDD YN EI HADNABOD.

ANOGAETHAU I GEISIO Y PETHAU SYDD UCHOD.

Dorchafweh eich llefan
At orseddfaine Ior
Anrhaethol yw'r cyfoeth
Sydd ganddo yn stor
Ar gyfer tylodion
Ysbrydol fel ni,
I'n gwneud yn oruchel
Mewn mawredd a bri.

Yn uwch mewn anrhydedd
Na mawron y byd,
Yn feddianol ar gyfoeth
A golud mwy drud
Nas gellir eu cael
Yn mawngloddiau y llawr;
Clodforer, molianer,
Am byth y Duw inawr.

Ni welodd un llygad
A fu is y rhod,
Ni chlywodd clust dynol
Un amser crïoed,
Ac ni ddaeth i galon
Neb o ddynolryw,
Y pethau rhagorol
Ddarparodd cin Duw,

I'r rhai a gysegrant
Eu hunain i gyd
I'w garu a'i barchu
Tra yma'n y byd,
Ca'r cyfryw baradwys
Ar ddiwedd eu taith,
A gorphwys i wleda
'Nol gorphen eu gwaith.

Bydd melus 'nol gadael
Yr anial yn lan,
Yn nefoedd y nefoedd
I edrych ymla'n
Ar oes o ddedwyddwch
Heb ddiwedd i fod,
I fult yr Iesu
A dyrchu ei glod,

Am iddo ein prynu
A'n golchi a'i waed,
A'n breintio a rhyddid
Tragwyddol yn rhad,
A'n gwneuthur yn freiniol
Offeiriad mewn bri,
Yn gydetfeddion
A'n hoff Iesu cu.

New York.

DYFRI DAVIES.

ER COF AM JOHN H. JONES,

*Mad Mr. William L. a Mrs. Jane F. Jones, Van
Wert, Ohio. Bu farw o'r typhoid fever, Hyd. 1,
1874, yn 18 mlynedd ac 8 mis oed.*

Frawd anwyliaf! i b'le'r aethost?
Collais dy gyfeillach lon;
Ni'th ganfyddaf mwy yn rhodio
Geirwon lwybrau'r ddaear hon:
A phe bawn yn chwilio am danat
Methwn wel'd dy siriol wedd;
Gwag yw'th le'n y ty a'r capel,
Gwag yw pobman ond y bedd.

Do, bu farw'n cyfaill tirion,
Herwydd hyn mae'n bronau'n brudd,
Fe fuchludodd haul ei fywyd
Cyn cyrhaeddodd haner dydd;
Nid oedd neb yn gwel'd arwyddion
Ynddo na chaf yfa hir,
Ond yn sydyn ca'dd ei dori
'Lawr i'r bedd—y distaw dir.

Ca'dd y fraint o uno'n foreu
A chymdeithas teulu Duw,
Ac ni thynodd warth na chwmmwl
Ar yr achos tra fu byw;
Addfwyn, hynaws, diymhongar,
A charedig oedd bob pryd;
Ymddangosai yn ddifrifol
Tra bu yma yn y byd.

Pan yu ymyl afon angen,
Codai lef i fynny at Dduw,
Dros yr eglwys a'r gweinidog
A'i gyfoedion o bob rhyw:
Yna cefnodd ar y ddaear
A gadawodd bethau'r llawr,
Dechreu wnaeth yr oes ddiddiwedd
Yn y tragwyddolrwyd mawr.

Duw fo'n nawdd i'w berthynasau
A'i gyfeillion oll bob pryd,
Ac a fo'n Arweinydd lldynt
Tra yn teithio'r anial fyd;
Ac a'n gwneio ninau'n barod
I gyfarfod brenia braw,
Fel y bo'm yn pwyso digon
Yn nghlorianau'r farn a ddaw.

Bachgen ieuanc wedi marw!
Dyma wers i ni bob un;
Gwnawn ein goreu i fod yn barod
Pan ddal galwad Mab y dyn;
Os caf Iesu yn Arweinydd,
Gallaf ganu yn y lli';
Gallaf weau y'ngwynneb angen
Os gwena Duw 'n fy ngwynneb i!

Mat 10, 1875.

T. A. HUMPHREYS.

Hanesiaeth.

CYFARFOD CHWARTEROL E. N., A SEF- YDLIAD GWEINIDOG YN NELSON.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod yn Nelson,
swydd Madison, E. N., yr 18eg a'r 17eg o Me-
hefin, pryd yr oedd yn brwsenol y brodyr can-
lynol:—Morris Roberts, D. E. Prichard, R. G.
Jones D. D., T. M. Griffiths, T. M. Owens, J. H.
Griffiths, Griffith Jones, J. H. Griffiths, James

Griffiths, B. H. Williams, H. R. Williams, a R. Evans.

Daeth cenhadau o Floyd, Utica, Trenton, Rome, Plainfield, Waterville a Nelson.

Penderfynwyd,—

1. Fod swyddogion yr Undeb i gael eu dewis o hyn allan yn nghynadledd y Gymanfa, i ddechreu y Gymanfa nesaf.

2. Fod y brawd B. H. Williams, Waterville, i gael cydeistedd gyda ni yn y gynadledd.

3. Ein bod i gael Cymanfa eleni, ac i'w chynnal yn y lleoedd a'r amserau canlynol:—Medi 14 a 15, Remsen; 15, 16, Penmynydd; 16, 17, Turin; 20, 21, Floyd; 22, 23, Utica; 23, 24, Waterville.

4. Ein bod yn mawr deimlo ein colled am gynghor a chymdeithas y Parch. Robert Everett D. D. yn ein cyfarfodydd: er hyn yn diolch i Ben mawr yr eglwys am ei adael cyhyd gyda ni, ac am y gras mawr a roddwyd iddo yn ystod ei oes hirfaith; a'n bod yn tawel ymostwng i'w ewyllys Ef.

5. Ein bod yn cydymdeimlo yn ddwys a'i weddw ac aelodau eraill y teulu yn wyneb y gellid fawr a gawsant yn marwolaeth Dr. Everett.

Cawsom anerchiad cyneis iawn gan ein hanwyl frawd James Griffiths, yn cynwys hanes yr achos yn Cattaraugus, a'i benderfyniad o ymsefydlu yn eu plith i'w gwasanaethu yn yr Arglwydd. Yr oeddym oll yn teimlo yn ddwys fod Mr. Griffiths, yr hwn sydd wedi bod trwy y blynyddau yn ffyddlon iawn yn y cylchoedd hyn, yn myned mor bell oddiwrthym, er nad allan o'r Dalaeth.

Cawsom hefyd sylwadau dyddorol am y diwygiadau grymus yn yr Hen Wlad, pan y taffwyd awgrymiadau nad oedd papyrâu newyddion Cymreig y wlad hon yn gwneud braidd ddim sylw o honynt; a phenderfynwyd,

Fod Dr. Jones, Utica, naill ai i barotol papyr i'w ddarllen yn nghynadledd y Gymanfa, neu ynte i bregethu ar y pwnc yn un o gyfarfodydd y Gymanfa.

Yr oedd y cyfarfod hwn yn gyfarfod i sefydlu ein brawd hoff y Parch. Griffith Jones yn weinidog ar yr Eglwys yn Nelson. Ac yn oedfa'r bore, wedi i'r ygrifenydd ofyn arwydd gan yr eglwys a'r gynulleidfa o'u derbyniad o'r brawd trwy godi ar eu traed, yr hyn a wnaed gyda brwdfrydedd ac unolrwydd; ac iddo yntau arwyddo yn yr un modd ei fod yn derbyn eu gwahoddiad cyneis, gweddiodd yr ygrifenydd am fendith ar yr undeb, a thraddododd Dr. Jones anerchiad i'r gweinidog, a'r Hybarch. M. Roberts i'r eglwys. Mae golwg lewyrchus ar yr achos, a'n brawd yn dechreu ar ei weinidogaeth dan arwyddion o wenau Duw.

Llawen iawn genym hefyd weled y fath benderfyniad yn yr eglwys a'r gynulleidfa i gael

capel newydd, yr hyn sydd fawr eisiau. Yn awr, Nelsoniaid, bob un at ei ddyledswydd.

Cafwyd cyfarfodydd da iawn.

Remsen.

ROBERT EVANS, Ysg.

DIOLCHGARWCH.

Anwyl gyfeillion yn Remsen a Bethel,

Mae genyf yr hyfrydwch mawr eleni eto i dalu fy niolchgarwch gwresocaf i chwi am eich cyfraniad haellonus iawn i ni o dros \$202, Mai yr 20fed. Gwn y buasech wedi gwneud y Donation yn llawer cynt oni buasai yr afiechyd mawr a hirfaith yn fy nheulu. Rhaid i mi ddweyd fod eich caredigrwydd mawr tuag ataf yn ystod yr afiechyd, a'ch haelfrydedd yn y Donation hwn wedi rhoddi i mi gordial o lawenydd, ag sydd wedi iachau archollion a wnaed arnaf gan fisoedd o afiechyd y ganaf mawr diweddf. Diolch i chwi, gan hynny, o waselodion calon. Hyderaf allu ymgysgru yn llwyrach i'ch gwasanaethu yn yr Arglwydd yn y dyfodol. Duw a'n bendithio a chymorth i fod o fwy o fendith i'n gilydd ac i'r byd.

ROBERT EVANS.

YMADAWIAD GWEINIDOG.

CONFER, LYNN CO., MINN., Mai 29, 1875.

Dymunaf hysbysu fy mod i wedi rhoddi gofal yr eglwys oedd dan fy ngofal, sef Butternut Valley, Blue Earth Co., Minn., a'r ddwy eglwys Seisnig yn Nicollett Co., Minn., i fyny, a fy mod wedi aymud i Shetack Station, a chymydogiaeth Coburg, i weinidogaethu yn y lleoedd hyn i'r Saeson a'r Cymry. Yr oedd fy ymadawiad a'r eglwys blaenorol, wedi eu gwasanaethu am saith mlynedd, yn heddychol a thangufeddus.

Yr elldoch yn barchus,

P. PEREGRINE.

DIOLCHGAR GYDNABYDDIAETH.

Nid ydym yn meddu ar eirian digon cryfion i ddatgan ein teimladau o ddiolchgarwch tuag at ein lluosog ac anwyl gyfeillion sydd yn Columbus, Ohio, oblegid y rhoddion lluosog a thra gwerthfawr a roddasant, yn nghyd a'r parch a'r caredigrwydd parhaol a digyfelyb a ddangosasant tuag atom. A deallid y cyhoedd nad rhyw roddion i wneud i fyny y gyflog oeddynt, ond *extra*, yn tarddu allan o'u haelfrydedd fel cyfeillion. Ychydig yn ol cawsom rodd werthfawr gan yr eglwys mewn ffurf o *gloc* prydferth, a phin a holder aur, yn werth \$30. Yna rhoddodd E. D. Evans *breast o book-case*, yn costio \$27. Ac yn ddiweddf oll, er nad y lleiaf oll, aeth Mrs. E. Davies oddi-amgylch ein haml gyfeillion, er gwneud rhywbeth i ddangos eu parch tuag atom pan ar ymadael o'u plith i faes newydd ein llafur. Ac er gwaethaf yr *hard times*, llwyddodd i gael pwrs prydferth, a llanwodd ef a *greenbacks*, ac yn 22-

ysgwyliadwy wele hi yn cyflwyno i ni y swm gwerthfawr o \$40.

Gellir bod yn sicr nad allwn anghofio y car-edigrwydd mawr hwn a ddangoswyd tuag at-om, ac y bydd pobl dda Columbus yn anwyl byth genym. A'n dymuniad yw ar i bawb a gyfranasant at y rhoddion hyn gael eu bendith-io yn ehlweth yn dymorol ac ysbrydol. Tang-nesfodd Daw arnoch oll yw dymuniad ein calon. Ym yr eiddoch yn gywir,

ISAAC C. HUGHES.
KATE L. HUGHES.

GANWYD.

Ebrill 23, 1875, merch i Mr. D. W. Howell a'i brïod Mary, gelwir hi MARY ANNE.

Ni bu'r un baban bach
Anwylach yn y wlad,
Pe cae yr enyl iach
Yn awr ond caniatad
Cymerent hon o'ch mynwes chwî,
Yn berî i goron fân cu.

Na foed i fwyntiant byd,
Na'i ynyf wagodd ffol,
Byth lygru serch a bryd,
'R anwylid sy'n eich côi,
Pan ddaw y dydd, a mwynaid dôn,
Boed Mary Anne yn molî'r Oen.

Gomer, Allen, Ohio. W. A. JONES.
Rienl,—

Gofalwch fagu'r bardd flodëuyn,
O gyrlaedd chwyr, yngardd y Brenin.—J.

PRIODWYD.

Ion. 20, 1875, yn Williamsburg, Iowa Co., Iowa, gan y Parch. E. J. Evans, JOSEPH E. JONES, M. D., a Miss JENNIE E. EVANS, y ddau o'r lle uchod.

"Hir oes, heirdd ddwyoes i'r ddau,
Ne' wed' yn i'w heneidiau."

Mai 4, 1875, yn Bangor, Wis., yn nhŷ Mr. Daniel Morris, gan y Parch. O. Jenkins, Mr. JENKIN EVANS a Miss MARY MORGANS, y ddau o'r ardal uchod.

Mai 10, 1875, yn Newark, Ohio, gan y Parch. John Cadwalader, Mr. JOHN C. JONES a Miss MARY E. REYNOLDS—y ddau yn drigianwyr y ddinas uchod.

Boed gwyneb Duw a'i gynydd
Efo'r ddau drwy ddfyr ddydd.

J. CADWALADER.

Meh. 16, yn Nelson, N. Y., yn nhŷ Morgan Edwards, tad y briodasferch, gan y Parch. G. W. Reynolds, Morrisville, Mr. EVAN D. JONES a Miss MARY D. EDWARDS, y ddau o Nelson.

Jones a Mary a unwyd,
Mewn glân briodas fe'u clymwyd;
Angel hedd a'u gwytho hwy
Nes cyraedd nefol wynfyd.—ELLEN.

BU FARW.

Ebrill 7, 1875, yn Granville, Ohio, Mrs. SARAH EVANS, yn 68 ml. oed. Ganydd a drygwyd hi i fyny yn ardal Penrhigwaled, swydd Aberteifi, D. C. Bu ei phriod Mr. Evan T. Evans, un o ddiacnolaid Granville, farw er's llawer bliwyddyn yn ol. Daethant i'r wlad hon yn y flwyddyn 1842 ac ymsefydlasant ar y Welsh Hills yn nghymydogrfaeth Granville. Yr ydoedd yn ddynes synwryol, ac o gyr-auddladdau aughyffredin—yn gadarn yn yr ysgryth-yrâu, ac o brofi id helueth. Bu yn fyddlon a dich-lynnidd fel aelod eglwysig. Prif destun ei hymn-ddiddaenion bob amser fyddai pethau crefydd, ac nid am i cyfarfyddid ag un lawnach o'r Ysgryth-

yrâu Sanctalidd. Yr oedd yn fam dyner, gofalus a darbodus. Wedi bod yn wanaidd ei hiechyd am lawer bliwyddyn goddiweddyd hi gan yr aflechydd dinstyriol a elwir *pneumonia* a bu farw ynddo. Gadawodd fereh, gyda'r hon y gwmi ei chartref, i alaru yn ddwy ar ei hol. Chladdwyd hi yn barch-us yn mynwent y Cymry ar y Welsh Hills. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd. Bydded i'r *Dwyygier* godi yr hysbysiad uchod.

JOHN CADWALADER.

Ebrill 7, o'r *scarlet rash*, yn ardal Oak Hill, Ohio, yn 6 mis a 9 diwrnod oed, merch i Howell J. Thomas a'i brïod. Chladdwyd hi yn mynwent y Cynulleidfawyr yn y lle uchod, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. Wrth roddi yr uchod yn y rhifyn dlweddf dywedwyd *mab yn lle merch* mewn camgymeriad JOHN E. JONES.

Ebrill 21, yn West Bangor, Pa., Mrs. MARGARET WILLIAMS, priod Mr. Griffith Williams, o'r lle uchod, yn 58 miwydd oed. Borau Sabboth blaenorol yr oedd yr ymadawedig yn y capel yn ei hlochydd arferol. Rhwng 5 a 6 o'r gloch prydawn y dydd hwnw aeth i'r beudy i odro, ond pan oedd ei phriod a'i mab yn cychwyn i'r capel canfyddent hi ar ei gwyneb ar y dddear yn ymyl drws y beudy yn hollol ddielmlad wedi ei tharaw gan y parly fel na ddywedodd air byth, bu farw tua 7 o'r gloch prydawn ddydd Mercher. "Yn nghanol ein bywyd yr ydym yn angau." Cafodd yr ymadaw-edig ei dwyn i fyny mewn ffarm o'r enw Hafod-y-llyn, ger Maentwrog, Meirion. Ymfudodd i'r wlad hon yn y flwyddyn 1845, a bu yn aros yn New York am tua 5 mlynedd. Priododd gyda Mr. G. Williams, a buont yn byw yn yr un ty yn West Bangor o hyny hyd y 12 o Ebrill, pryd y symudasant i ffarm a bryndwyd ganddynt yn ddweddar lle yr oeddynt yn bwriadu gwneyd cartref cysurus lldynt eu hunain yn eu hen ddyddiau, ond daeth angau yn ddysymwth a dyrysodd eu holl amcan-ion. Yr oedd y chwaer ymadawedig yn aelod fyddlon gyda y T. C. Perthynall lldi lawer o rinweddau. Byddai yn hoff iawn o ddarliten y Beibi a llyfrau da eraill, a chan fod ei phriod yn dderbynwr cyson o'r CENHADWR er's llawer o flynyddoedd, byddai bithau yn ei ddarliten yn ofalus drwyddo bob amser. Er mai un a'r gair gwaraf yn mlaen oedd, byddai bob amser yn well na'i gair. Dydd Gwener 23, ymgnglodd tyrfu luosog o Gymry a Saeson i dalu y gynwynas olaf iddi, a dangoswyd llawer o gydymdeimlad a'r hen fraidd G. Williams, a'r mab, yn eu trallod blin. Gweinyddwyd yn ei bangludd gan y Parchu. Mr. Evans o Goler Princeton, yn Gymraeg, a Mr. Crawford yn Saesonaeg.

Mai 16, yn 75 ml. oed, JOHN J. THOMAS, Carog, Bethel, E. N. Daeth ei a'i fradryd a'i chwilydd i'r wlad hon flynyddau lawer yn ol o Carog, ar Gnar-narfon, G. C., ond y maent wedi marw oll. Ein brwdd oedd y diweddf. Yr oedd yn wael trwy y gauaf diweddf; er hyny nid oedd neb yn meddwl ei fod mor agos i'w ddiweddf. Yr oedd yr ysgrif-enydd yn cysgu yn y ty nos Sadwrn, a sluradai yn siriol, a chododd yn fore bore Sul, ond haner nos yr un dydd ebedodd ei ysbryd at Ddaw yr hwn a'i rhoes. Yr oedd ein brwdd yn hen grefyddwr, a bu yn fyddlon iawn gydag achos Duw hyd y di-wedd. Duw a ofalo am ei weddw a'i blant sydd yn galaru ar ei ol. Chladdwyd ef dydd Mercher canlynol yn monwent Bethel, pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parchu. Morris Roberts, D. Williams (T. C.) a chan ROBERT EVANS.

Remen.

BYR GOFION AM Y DDWY CHWAER,

Sef ELLA A. ac IDA M. WILLIAMS, dwy fereh *Ilugh* ac Elizabeth J. Williams, Rome, N. Y.

Dwy chwaer anwyl oedd y rhai hyn, anwyl gan eu gilydd, ac anwyl gan eu cydnabod. Yr oeddynt fel Saul a Jonathan, "yn gariadus ac anwyl yn eu bywyd," a gellir yn briodol ddweyd, "ac yn eu marwolaeth, ni's gwahanwyd hwynt;" oblegid aethant i lawr i rydiau yr afon, megys law yn llaw;

a llawer Dafydd sydd a'u gruddiau yn wlyblon yn galaru am danynt. Buont yn cyd-wywo am lawer o wythnosau, o dan effeithiau diryduol y darfedigaeth; ac ymddiddanent yn aml yn eu baflech-yd, am gael croesi yr afon gyda'u gilydd. Nid oedd y naill am adeal y llall ar ol, ac nid oedd y llall am l'r naill gael blaenu; ond yr oeddynt fel pe y buasant yn helpu eu gilydd i lan y dwr. Siaradent am y wlad yr oeddynt yn prysur dynu iddi, ac yr oeddynt yn cael eu dyrchafu uwch law tywyll-wch y glyn, a thonau oerion yr afon, gan y drych-feddwl am gael cydetiffeddu tangnefedd a hyf-rydych yn y breswylfa lonydd, yn nghwmni y Celdwad yr oeddynt wedi ymddiried eu heneidiau iddo. Teimlem yn eu presenoldeb, pan ar ymwel-lad a hwy yn eu bwythnosau diweddar, ein bod yn cael rhyw ddrychfeddwl am gymdeithas angelion, a saint perffethledig, yn ngwlad y gogoniant; ac er fod awelon oerion dyffryn marwolaeth, yn cyflym wywo eu tegwch rhoesynallid l'r bedd, eto teimlem fod awelon tyner, yn chwythu oddiar y lan draw; nes gwneuthur eu heneidiau yn dirf ac yn irallid, ac i aroglu yn fyrrdd mwy hyfryd na'r *nardus a'r casia*.

Bu Ella farw ar y 26ain o Ebrill 1875, yn 18 ml., 2 mis a 5 diwrnod oed; a bu Ida farw Mai 3ydd, yn mhén yr wythnos ar ol ei chwaer, yn 16 ml., 5 mis a 12 diwrnod oed,

"Gwywo megys cyn ymagor,
Ar y dddear hon."

Yr oeddynt yn meddu ar lawer o rinweddau nad oes ond ychydig o farched ieuainc o'u hoedran yn feddianol arnynt. Yr oedd Ella wedi ei gwsgo ag addfywyder a gwyleidd-dra, tu hwnt i'w chyf-oedion; ac eto nid oedd y rhaith hyn, fel y mae yn digwydd welthian, yn cymyldu dim ar ei phender-fynolrwydd, nac yn taffu yr un gorchudd dros ei serloideb cariadlawn. Bu yn ymdrechgar a phender-fynol, er pan oedd yn blentyn, yr hyn a'i cyn-orthwyodd i gyrbaedd gradd uchel meyn dysg a gwybodaeth, fel ag yr oedd pan yn 15 ml. oed, yn alluog i gymeryd gofai ysgol ddyddiol ei hunan.

Yr oedd yn llynod o ddi-droes a di-ymhougar, yr hyn a barai ei bod yn cael ei hedmygu yn fawr, gan y gymdeithas yr oedd yn trol ynddi. Ond o bob rhinwedd a berthynall iddi, *tangnefedd* oedd y cryfaf; yr oedd yn un o blant tangnefedd yn nghyf-lawn ystyr y gair; ni fynai er dim wneud na dweyd dim a ddoluriai deimladau neb. Nis gallasai ar un cyfrif feddwl am wneud dim yn groes i ddymun-ladau ei rhieni a'i chyfeillion, ond yn hytrach aberthai bob teimlad o'i heiddo ei hun, er cyd-ym-furfiad a dymuniadau eraill, os na byddai hyn yn tueddu i niweidio ei chymieriad pur a dilychwiu hi.

Yr oedd ganddi wybodaeth ysgrythyrol eang, ac yr oedd wedi trysori llawer o air Duw yn ei chof. Hi fyddai y llacnaf bob amser, ar ystadogaethi llafur yr ysgol Sul. Wedi iddi fynydd yn rhy wau i ger-dded o amgylch, bu yn ddiwyd yn gweithio ag edeu a nodwydd, mewn rhwydwaith o sidan pleth-edig, ar gynfas wen, y geiriau anwyl hynny, "NEAR-ER, MY GOD, TO THEE," a "THY WILL BE DONE," pa rai a crys yn hir, yn goffadwriaeth i'w rhieni a'i chyfeillion o'i pharodrwydd i gyfarfod a'i Duw a'i hymddiried diysgog ynddo.

Yr oedd Ida yn cael ei nodweddu yn fwy gan barodrwydd i ddweyd ei meddwl, a hyny yn onest a di-ragrith. Nis gallasai feddwl am dderbyn

wyneb dyn, ar draul mathru unlondeb; dywedall y gwir yn ddi-gel, a gadawai l'r canlynad fod y peth y bo. Yr oedd bob amser yn addgar dros yr hyn oedd yn lawn, yn mhob cyleb a chysylltiad. Tystiolaeth ei mam wrthyf oedd, "Na byddai yn rhaid iddi betruso nemawr yn ei chylech, nad oedd berygl y byddai dim yn mhoballian o le gydag Ida."

Fel y nodasom o'r blaen, bu farw yn mhén yr wythnos ar ol ei chwaer Ella. Nis gallasai feddwl am aros yma ar ei hol; ond yr oedd yn ymawyddu am i awr ei hymddatodiad i neaau. Un boreu pan y ceisai ei mam ganddi gymeryd lluniaeth, dywedodd, "Nid oes ar Ella eisla dim heddyw, ai oes?" "Nac oes, nac oes," ebai ei mam. "Wel, buaswn yn hoffi bod gyda hi," ebe hithau. Gof-yuwyd iddi y diwrnod cyn iddi farw, pa fodd yr oedd yn teimlo; ei hateb oedd, "*It is all right*." Yn mhén ychydig o oriau wed'yn yr oedd wedi goddiweddyd Ella ar frynlau anfarwoldeb.

Yr oedd gan y ddwy leislau mwyn i ganu, ac yr oeddynt yn deall elfennau cerddoriaeth yn dda. Canasant lawer yn eu bywyd, efallai ormod ar eu lles. Teimlodd yr ysgrifenydd, a llawer eraill, lawer gwaith, mai melus oedd cael treulio ambell awr gyda hwy gartref; i wrando arnynt yn pynio eu hodlau mollanus, ac Ida fach yn chwerau ar y bér-doneg. Ac er eu lluddio i ganu yma, y maent wedi myned i ganu yn llawer mwy peraudd yr ochr draw i ddonau adfyd. Pa faint mwy melus fydd cael myned i'w cwmni l'r nefoedd, i gael cyd-uno gyda hwy yn yr Anthem dragwyddol i Dduw a'r Oen.

Dodwn i mewn yma yr hyn a gyhoeddodd un o bapyrn* yddinas hon, fel teyrnged y barch i'w cofadwriaeth.

"Standing with reluctant feet,
Where the brook and river meet,
Womanhood and childhood feet."

Looking out bravely, cheerily to the coming years for the realization of childish dreams and womanly longing. Taking up life's tasks willingly, and with sweet voices pouring forth songs of joy and peace even through weariness and pain. Entering with ready zest into the harmless pursuits and pleasures of their young associates, but always glad and grateful to return to the home shelter and the home love. So Ella and Ida Williams have lived in our midst, until now, in the springtime of their lives they have been called away. Ella possessing a character of unusual sweetness and patience, a veritable peacemaker and comforter at home and abroad. Ida less demonstrative and less understood, but possessed of a strong nature, and loved best by those who were permitted to know her most intimately. Both demonstrating, especially in their latest and most trying days, that the love of Christ was present in their hearts, a constant support and a hope of glory. Through many months these sisters have been side by side, each noting the other's falling strength, and latterly listening to groans wrung by fierce pain from the unwilling lips; until a few days ago Ella's spirit, longing to be free, passed to its Saviour, and Ida, witnessing its flight, said wonderingly, "How easily she went." Then, but a few days later, after saying faintly to the sorrowing ones about her, "It is all right," she too entered into the rest which God giveth his beloved. And what shall we say of the home left desolate? Of the parents who have had six children taken from them, whose only surviving daughter finds a home in a distant state, and who are now left with no child to comfort and smooth the way for them in their declining years? We can only pray that the dear Father may lead them tenderly until they find their dear ones at his own right hand.

* Once a Month for May.

Bydded i Dad y trugareddau, ddi-ddanu y rhienl galarus yn eu cyfyngder preswyl, a bydded i'r brofedigaeth lein hon, yn nghyd a holl brofedigaethau eu bywyd, eu gweithio i bwyso yn fwy llwyr ar eu Duw, yn yr hwn fel y credym y maent yn ymddiried er's llawer blwyddyn.

WM. CEMLYN JONES.

DAVID A MARY GRIFFITHS, RADNOR, OHIO.

Yn fuan bydd angau wedi symud o'n mysg yr olaf o driglanwyr cyntefig Cymreig yr ardal hon. Cymry a gyfausoddent y boblogaeth yn y sefydliad hwn yn beuaif gynt, ond erbyn heddiw nid felly y mae—y mae y genedl trwy wahanol ddylanwadau a chysylltiadau i raddau pell, yn ymarferol, crefyddol, a chymdeithasol, wedi mawr gyfnewid; a sler yw y bydd llai nag oes eto yn ddigon i gwbl drawsnewid pethau o'n fuffr gyntefig, ac mai an-bawdd fydd cael gafael ar hen Gymro nodweddol a diroddes y pryd hwnw. Ond er hynny gobeithiwn y cedwir mewn bod elfenan a chymeriad meddylfol a chrefyddol y Cymry, ac y byddant yn nerth-oedd arosol, ac amlyguant eu hunain yn hanes y breswylfa hon tra y byddo.

Daeth y gwrthrychau crybwylliedig i'r lle hwn yn y flwyddyn 1820. O Langadfan, Maldwyn, G. C., y daethant allan. Ymddengys mai wedi eu dyfodiad yma yr ymneut a phobl Dduw, ond gwnaethant yn yr un flwyddyn, a dalasant eu ffordd yn ddigwymp hyd y diwedd.

Bu farw Mr. D. Griffiths yn Tachwedd yn y flwyddyn 1870, a dylasai gair o goffadwriaeth am dano ymddangos ar y pryd, ond trwy amryfusedd ni wnaed. Nid oeddem yn meddu cydnabyddiaeth bersonol a'r ymadawedig, ac felly nid oes genym ond cofnodi tystiolaeth eraill a gafodd gyfeusderau i ffordd baru am dano.

Yr oedd yn ddyu cynil, gofalus, trefnus, a diwyd gyda galwadau y byd hwn—a bu yn llwyddianus i ddyfod yn feddianol ar dyddyn gwerthfawr, ond yn niwedd ei ddyddiau yr oedd wedi ymddiddoli o'r ffarm, ac yn byw yn y pentref mewn ty ag oedd wedi barotol ganddo liddo ei hun erbyn dyddiau benaint a methiant. Felly yr oedd eu sefyllfa yn gyrsurus—amgylchid hwy gan ddigonedd o bethau y byd.

Fel crefyddwr yr oedd yn gyson, sefydlog, a chydwybodol, ac o dymher heddychol a thawel. Yr oedd yn golofus-arosol yn y ty—a phan ddaeth adag ei ymadawiad teimlai yn hyderus a digyffro, er yn hollol ymwybodol fod awr ei farwolaeth yn ymyl. Pan gollwyd ef teimlai yr eglwys fod ynddi wagder trwy yr amgylchiad—yr hyn nid yw yn bod bob amser.

Yn Ionawr y 18fed o'r flwyddyn hon bu farw ei weddwr. Yn sydyn ac annisgwyladwy y daeth angau i'w chysiarfod hi; bu yn cwyno am tuag wythnos neu naw diwrnod, ond ni thwyd fod angau i orphen ei waith mor fuan. Nid oedd yn alluog i ddyfod i'r capel yn gyson gan benaint a uchodod, ond teimlai yn gynes a diolchgar pan ddeuai i gyfeillach pobl yr Arglwydd. Ymollyngai yn gwol i freichiau trugaredd, a thystiai yn y modd symlaf ei hymddiried a'i gobaiith yn Iesu Crist. Yr oedd yn hollol ymwrthod a hi ei hun, ymheiliogant o lawb yr ystyriai ei hun, a phwyso ar Crist oedd ei hunig sail am ddoed i'r lan. Pregethasom ar yr amgylchiad—"Y cyflawn a obeith-

la pan fyddo yn marw." Credwn eu bod ill dau o ran eu benaid yn ymyl eu gilydd yn y wlad well—ac y bydd i'r rhanau ddaerol a orphwysant yn yr un lle cyn godi yn ogoneddus y diwrnod hwnw.

Buont farw yn gyflawn o ddyddiau. Y gwr yn ei 76 mlwydd, a'r wraig yn ei 85.

THOS. JENKINS.

Y PARCH. W. OWENS.

Meh. 14, yn Coalburgh, Ohio, bu farw y Parch. WILLIAM OWENS, gweinidog yr eglwys Gynulleidfaol, o'r ddarfodedigaeth, yn 31 oed. Bu yn athrofa Aberhonddu, ond methodd dreulio ei amser i ben o herwydd afiechyd. Yr Abercwmboy, sir Forganwg, y preswyllai cyn dyfod i'r wlad hon. Cydnabyddid ef fel pregethwr da a chymeradwy yn Nghymru, ond nad oedd ei ieuchyd yn gryf. Yn 1871 daeth drosoedd i'r wlad hon, gyda gobaiith y buasai y cyfnewidid yn lleol i'w ieuchyd, ond slomwyd ef yn y gobaiith hwnw. Ordleiniwyd ef yn fuan yn Coalburgh, ac ymroddodd a'i holl nerth i gyflawni gwaith ei weinidogaeth. Yr oedd y pryd hwnw yn un o'r gweinidogion leuol mwyaf addawol a derbyniod yn y wlad, ac nid oedd nob yn amheu ei dduwlodeb. Liwyddodd yr eglwys gryn lawer dan ei ofal; adallodd addoldy newydd hardd, yn lle yr ysgoldy anghyfleus lle yr arferai addoli; ac y mae erbyn hyn wedi enill iddi ei hun safle uchel yn mhilth eglwysai Ohio. Ond gwanychodd nerth y brawd anwyl. Owens, ac am fwy na dwy flynedd bu yn analluog i wneuthur nemawr yn gyhoeddus; ond yr oedd yr eglwys yn parhau i ddal ei gafael ynddo yn anwylaidd hyd y diwedd; a'r eglwysai cymydogoethol a'u gweinidogion yn dangos cydymdeimlad mawr ag ef a'i eglwys, gan eu cynorthwyo yn ewyllysgar. Yr oedd yn ymwybodol er ys misoedd fod awr ei ymddatodid yn agosbau, ac yr oedd wedi rhoddi ei hunan i fyny yn dawel i ewyllys ei Arglwydd. Nid oedd yn pryderu dim gyda golwg ar ddolgelwch ei gyflwr. Yr hyn a'i gofidial oedd meddwl gadael ei briod yn unig. Gwaethygodd gryn lawer ryw ddau neu dri diwrnod cyn ei ymadawiad, ond yr oedd yn alluog i gerdded ar hyd y ty y diwrnod y bu farw. Pan yn y wasgfa olaf, adroddai ran o'i hoff emyn fel hyn,

"A'm carodd oyn fy mod,
Af trwyddi yn ddigon tawel."

Nis gallodd ddweyd ychwaneg, ond anadlodd un-waith neu ddwy yn galed, ac yn y fan ebedodd ei ysbryd at yr Hwn a'i carodd. Ymgymerodd yr eglwys mewn modd anrhydeddus a dwyn holl draul ei gladdedigaeth; myrsant liddo yr arch oreu yn y masnachdy, a phob peth arall yn gyfatebol. Gellir dweyd fod eglwys Coalburgh wedi anrhydeddu ei hunan yn fawr trwy ei hymddygiad parchus at ei gweinidog yn fyw ac yn farw.

Ar yr 16 cafodd gladdedigaeth anrhydeddus; dilynwyd ei gorph i fynwent tref Youngstown gan orymdalth luosog a pharchus; ac no gosodwyd ef i orwedd mewn lle cyn hyfryd yn ymyl ti fuchgen bychan. Gweinidwyd yn yr angladd gan Edwards, Crabreeck; Edwards, Mineral Ridge; Job (B.), Cleveland; Jenkins, Palmyra; Evans, Cleveland; a'r ysgrifenydd. Nawdd Duw fo ar ei weddwr dyner sydd mewn dwn dristwch ar ei ol, ac ar ei eglwys amddifad. Ymddengys cofiant helaethach am dano cyn hir. DEWI EMLYN.

MRS. MARY KAY, NEW YORK.

Mehefin 4, 1875, yn 72 mlwydd oed, bu farw Mrs. MARY KAY. Dydd Llun, y chweched o'r un mis, ymgasglodd llwau o Gymry ac Americanaid yn nghyd i'w hebrwng i dy ei hir gartref yn Greenwood Cemetery, ac i gydymdeimlo a'i pherthynasau galarus. Gwelnyddwyd yn yr angladd gan yr ysgrifenydd a Mr. Mathews, gwelndog y Presbyteriaid yn 22nd St., yn y ddinas hon. Prydnawn dydd Sabboth 20fed pregethodd yr ysgrifenydd ei phregeth angladdol oddiwrth Phil. 1: 21.

Bu yr ymadawedig yn wanaidd yn ei hiechyd trwy y rhan fwyaf o'r flwyddyn ddiweddaraf o'i hoes, treuliodd allan yn gyflym y rhan ddiweddaraf o'i bywyd; a naddal cystudd a henaid ei chyfansoddlad ymaith, fel ag yr oedd yn amlwg i'r rhai a'i hadwaenent gynt, fod cyfnewidlad mawr yn ymddangosiad Mrs. Kay; a bod ei phabell yn dadfeilio, yn datod ac yn agos i gael ei thynu lawr gan ewynedd angau, brenin braw.

Dymunai hyd y dyddiau diweddaraf o'i hoes, fel Hezekiah, i gael arwydd o estyniad i'w hoes; i gael ychwaneg o amser; a blynyddau eto yn y byd, er mwyn mwynhau bywyd gyda'i phlant anwyl a'i pherthynasau hoff; a chymundeb a'i brodyr a'i chwlyrodd yn Nghrist. Amlygodd i'w rhai o'i chyfeillion a'i pherthynasau, oddentu deg diwrnod cyn marw, y caraf fyned ar ymweliad ag Onelda County, i fwynhau cymdeithas rhai o'i hen gyfeillion; i yfed awelon lachusol y wlad, i arogl perarogl y coedydd, y llysiau a'r blodau per. Ond ni chafodd ei dymunlad. Bu farw yn dawel fel pe yn cael ei derbyn i freichiau cwsig. A chredir iddi huno yn yr Iesu. Ac yn lle cael ei dymunlad cafodd fwy—yn lle mwynhau cymdeithas y rhai ag oedd yn anwyl gunddi ar y ddalar, cafodd fyned i gymdeithas y rhai yr ysgrifenydd eu henwau yn y nefoedd—yn lle mwynhau golygfeydd y byd hwn, cafodd fyned i syltu ar brydferthion y byd a ddaw, i yfed awelon balmaidd y wlad well, i arogl ffrwythau Paradws, i rodio aurallid heolydd y Jerusalem fry, i ymborthi ar ffrwythau pren y bywyd, a drachtio dyfroedd lachusol y nef yn nghwmni y saint a'r Oen.

Ganwyd Mrs. Kay yn Gwennli, plwyf Towyn, sir Feirionydd, yn y flwyddyn 1803. Merch ydoedd i Thomas Thomas, yr hwn a adnabyddir wrth yr enw Thomas Simon. Enw ei mam oedd Jane, yr hon a adnabyddir wrth yr enw Jane Pugh. Daeth Mrs. Kay i'r wlad hon yn y flwyddyn 1831.

Bu yn cadw ty i John ei brawd yn y ddinas hon hyd nes iddi briodi a *Scotchman* o'r enw David Kay. Ymunodd Mrs. Kay â chrefydd yn y flwyddyn 1849. Derbyniwyd hi yn aelod gan y Parch. J. Morgan Thomas, yn awr Summit Hill, Pa., i'r eglwys Annibynol a gyfarfyddai yn Broom St. y pryd hwnw, yr hon sydd yn parhau i ymgynull yn 11th St. Parhaodd yn aelod ffyddlon o'r un eglwys hyd ddiwedd ei hoes. Dywedir gan y frawdoliaeth ei bod yn enwog am ei ffyddlondeb yn y moddion cyhoeddus, ar y Sabboth ac yn yr wythnos. Nid oedd y gwliaw a'r eira, yr oerni a'r gwres, yn ei rhwystro i fynyachu ty Dduw, ac ni chymeraid ei rhwystro gan negesau y byd hwn. Ond y mae ei lle bellach yn wag yn y teulu, yn nghlaphel 11th St., ac nid yw i'w chael mwyach yn niur y rhai byw; canys y mae ei rhan farwol yn y ddalar, a'i henaid

wedi dlanc i'w elfen ei hun, at Dduw yr hwn a'i rhues ef. Y mae iddi ddau o blant yn fyw, a dau wedi marw. Y mae y rhai sydd yn fyw yn y ddinas hon mewn amgylchiadau cysurus. Hefyd y mae iddi ddau o frodyr yn trigo yn y ddinas hon. Adnabyddir hwy wrth yr enwau Mr. Thomas Thomas, 38th St., a Mr. Lewis Thomas, Jersey City.

Bydded i'r amgylchlad hwn ddylanwadu ar ei brawd ac ar yr holl berthynasau sydd heb goffedio yr Iesu fel eu Gwaredwr, i dyfod i'w goffedio yn awr, tra y mae yn sefyll wrth y drws ac yn curo; fel ag y byddont oll yn fendigedig gan yr Arglwydd mewn amser, ac yn cael mynediad helaeth i'r trigfanau dedwydd pan yn gadael y ddalar hon.

New York.

D. DYFRI DAVIES.

MISS HANNAH M. PRICHARD, HOME, N. Y.

Bu farw Mehefin 5, 1875, yn 30 mlwydd oed. Yr oedd y drancedig yn ferch i'r Parch. David E. Prichard a'i briod, o'r lle uchod. Mae darllenwyr y cyhoeddiadau cofnodol yn achwyn yn fynyach rhag y cofiantau. Ond mae Duw wedi meddwl i farwolaeth yn kystal a bywyd y saint ateb dyben dalonus—"Gwerthfawr yn ngolwg yr Arglwydd yw marwolaeth ei saint ef."

Yr oedd y chwaer hon fel llawer erall wedi ei magu yn grefyddol, ac yn well na llawer cadwodd ei choron heb ei llychwyno. Rhodiodd yn dellwng o'r grefydd a broffesal, a hyny hyd y diwedd. Nid yn aml y gwelwyd ei ffyddlonach yn moddion gras, yn enwedig yr ysgol Sabbothol. Yn hyn yn ddau, "Er wedi marw y mae yn llefaru eto." Byddai yn gwasanaethu fel athrawes mewn tair o ysgolion bob Sabboth—eiddo y Presbyteriaid Seisneg, a'r Annibynwyr Cymreig, a'r un i blant tlodion y Mission School. Mae yn ddilmau ei bod wedi llafurio gormod er lles ei hiechyd, ond "yr hyn a allodd hon hi a'i gwneuth."

Yr oedd y chwaer hon yn feddianol ar ddawn a chynwysderau neillduol i addysgu plant, a gwnaeth gyfeillion lawer trwy hyn o'r teuluoedd mwyaf parchus a chrefyddol yn y dref. Yr oedd-ynt yn dangos hyny yn eu gofal a'u caredigrwydd mawr tuag ati pan yn ei chystudd: ni fyddai diwrnod yn myned hebio na fyddai rhai o honynt yn ymweld â hi, ac yn gwneud yr hyn a allent iddi. Ni chafodd neb erioed ei dendio yn fwy gofalus nag y cafodd hi. Yr oedd y chwaer hon yn medru dweyd llawer am werth crefydd. Yr oedd ei bywyd hefyd yn "berarogl Crist." Yr oedd ei chrefydd yn dyfod i'r golwg mewn bywyd ac mewn siarad. Yr oedd hefyd o "yspryd addfwyn a llynydd yr hwn sydd ger bron Duw yn werthfawr," ac yn feddianol ar synwyr cyffredin cryf, yr hwn a roddai encinlad ar y cwbl a wnelad ac a ddwyedai.

Cafodd gystudd malth a thrwm o'r dardediglaeth, ond dangosodd ynddo yr anynodd mwyaf a'r ymostynglad llwyr i'w ewylllys yr Arglwydd. Wythnosau cyu ei marwolaeth yr oedd ofn anghu wedi ei llywrsymud. Hunodd yn dawel yn yr Iesu.

Dydd Llun canlynol ymgasglodd tyfa luosog iawn o Gymry a Saeson i addoldy y Presbyteriaid er ei hebrwng i'w gwely pridd. Gosodwyd ei gweddillion marwol i orphwys yn nghladdfa y dref, mewn llawn sierwydd: gobath o adgyfodiad gwell yn y boreu mawr. Gadawodd dad a mam mewn dwys alar ar ei hol. Gwelnyddwyd ar ddydd ei

chladdegigaeth gan y Parchn. John H. Jones, H. Humphreys, Utica; John R. Griffith, Floyd; a Dr. Striker. Nos Sabboth canlynol traddodd yr olaf bregeth angladdol lddi, talfyriad o'r hon sydd wedi ymddangos yn y *Rome Sentinel*.

Rome, Mch. 23, 1875.

R. H. JONES.

DR. THOMAS G. WILLIAMS.

Bu farw Dr. THOMAS G. WILLIAMS, diweddar o Watertown, Wis., o'r darfodedigaeth, yn Santa Barbara, California, Ionawr 18, 1875, yn yr 31ain ml. o'i oedran. Yr afiechyd a'i bygythiodd yn Watertown, ac a'i gorfododd i chwilio am ororan tynerach y Môr Tawelog, o'r diwedd a derfynodd yn ei farwolaeth. Yn yr ychydig ddyddiau olaf o'i afiechyd suddodd yn gyflym iawn, ond ni chythryblwyd ar dawelwch ei ysbryd, a bu farw yn daugnefeddus.

Ganwyd Dr. Williams yn swydd Waukesha, Wis., yn mis Awst, 1844. Pan oedd ef yn blientyn symudodd ei rieni i blwyf Ixonia, swydd Jefferson. lle y treuliodd ei ieuentyd, a lle y mae ei rieni yn byw eto. Ar ol gorphen ei flyddiaeth feddygol yn Philadelphia, daeth yn 1869 i Watertown i ddwyn ym mlaen ei alwedigaeth. O feddyg ieuenc enillodd lwyddiant hynodol mewn byr amser. Ei ofal a'i ddysgwylwch a barent hyder cyffredinol yn ei fedrusrwydd, a pharhaodd i ffynh yd tua dwy flynedd yn ol, pan gafodd ei hun wedi ei darw yn sydyn ac yn beryglus gan y darfodedigaeth adwythlig. Ymdrechodd yn ddewr yn erbyn difrod ei anhwylder cyhyd ag yr oedd nerth ganddo, ac o'r diwedd aeth i California mewn gobath y gallaet o bosibl gael lles trwy fyw mewn hinsawdd llai cyfnewidiol a gerwin. Dichon fod y symudiad yma wedi tueddu i hwybau yr ymdrech am fodolaeth, ond er hyn y diwedd anocheladwy a gyrhaeddwyd, ac y mae efe wedi myned ymalaith yn nechreuad gobethol canolddydd cynar ei oes.

Ar yr 28au o Fai, 1872, ymbriododd yn ddedwydd gyda Miss Adella P. Coe, merch i Mr. O. R. Coe, yn awr o Indianapolis, Ind., yr hon, gyda baban bychan, sydd wedi ei gadael i alaru ar ei ol. Yr oedd Dr. Williams yn aelod gweithgar o'r Eglwys Gynulleidfaoi yn Watertown, a gellir dweyd am dano yn gywir fod ei fywyd a'i ymarweddliad yn eiddo Cristion boneddigaidd a meddyg hael-frydol. Yr oedd yn un ag yr oedd ei gyrhaeddliadau uchel mewn gwybodaeth a dysg yn unig yn ei wneud yn fwy elir a dlysgog yn ei olygiadau crefyddol, ac yn ei gynysgaeddu a sylfeini cryfach a dyfnach i bwys ei ffydd a'i grediniaeth arnynt, ac i goiwig fwy cyrhaeddgar i edrych o'r ddaear i'r nef gyda sicrwydd mwy grymus am fywyd tragwyddol tu draw i'r bedd a guddlodd yn rhy fuan ei weddillion marwol, mewn gwlad bell, yn mhilit dieithriaid, heb yr un perthynas ond ei gydmar ieuenc ac unig yn awr i sirioli a chysuro diwedd trist ei yrfa addawol o ddefnyddioldeb, yr hon sydd wedi gadael cymaint heb ei wneud ac yn anorphenol o'r hyn oll a allasai ac a fwriladasai ei gwftawni.

TROEDIGAETH HYNOD.

Yn y *Missionary Herald* am Mehefin, adroddir hanes dyddorol am droedigaeth Pundit, neu Frahmin dysgedig, yn rhaglawiaeth Maharashtra, gorllewinbarth India, yr hwn a fedyddiwyd yn

ddiweddar yn Nasik. "Ei enw ydyw Govind Shastri. Y mae yn un o'r ysgolorion Sanskrit-aidd goren yn y rhan hyn y India, a dichon ei fod wedi darllen mwy ar y Veda na neb arall. Y mae er's deg ar hugain o flynyddoedd wedi bod am lawer o'r amser yn gysylltiedig â rhyw rai o'n cenhadon. Mr. French, Dr. Allen, Mr. Ballantine, a Mri. Hazen, Fairbank, a'r ysgrifenydd [Mr. Harding], ydynt oll wedi derbyn cynorthwy mawr oddiwrtho fel addysgydd y Marathi ac fel cyfseithydd. Y mae yn hen gynefin a'r Beibl, ond wedi ceisio perswadio ei hunan er's llawer bliwyddyn fod prif wirioneddau y Beibl i'w cael hefyd yn y Veda. Bu yn edrych ar un adran o'r Veda fel cyfeiriad uniongyrchol at Grist; a bu yn ystyried Crist fel ymgnauldollad o Vishnu; ac felly ofnid y buasai Govind Shastri yn debyg o lynn wrth y cyfeillornadau hyn hyd ei farw.

Yr oedd ei droedigaeth yn un hynod, a buasem yn amhen ei wirioneddolrwydd mewn unrhyw berson arall o'r bron. Dyoddefai yn ddirfawr gan y cryd cymalau. Mor fawr oedd ei boenau fel y cynlluniodd hunan-laddiad, ac yr oedd ar ddringo i drydded lofft rhyw dy er bwrw ei hun i lawr, pan y tarawyd ef gan y meddylddrych, 'Ai tybed y bydd i mi ddynwared *Judas* trwy fy lladd fy hun?' Ac yna yn union deg meddylliodd, 'Oddiwrth Grist y daeth y meddylddrych yma, am ei fod yn ewyllysio fy achub i,' a gwnaeth adduned os buasai Crist yn ei esmwythau o'i fawr boenau, y buasai yntau yn ei gyffeisio ef o flaen dynion fel ei lachawdwr. Yn mron yn uniongyrchol dechreuodd ei offid iaesu, a thranoeth, yn ol ei adduned, aeth at y cenhadwr agosaf, ac yn fuan wedi'n efe a fedyddiwyd. Ymddengys yr amgylchiad hwn i mi fel engrafft o allu Duw i gymwysio ei offeryniolaeth at y ffydd wanaf a'r meddwl mwyaf rhagfarnlyd."—*Mr. Harding.*

MEXICO ORLEWINOL.

Y DAEARGRYNFAAU A'R ERLEDIGAETH.

Ysgrifena Mr. Watkins o Guadalajara ar yr 2il o Fawrth, fel y canlyn:—

"Er yr 1leg o'r mis diweddaf yr ydym wedi cael ergydion ysefin o ddaeargrynfaau yn mron yn ddibaid. Yn y cwbl cawsom bedwar ysgyd-wad trwm iawn; y cyntaf ar noson yr 1leg, a dau ar y 18fed. Y ddau ddirgryniad cyntaf fu yn foddion yn llaw rhagluniaeth i ddiddymu cynlluniau y Catholliciaid i ymosod ar ein ty.

"Mae y rhan fwyaf o'r eglwysdai yn Guadalajara wedi eu niweidio yn fawr gan y daeargrynfaau. Yn San Cristobal, pentref bychan tua phedair milltir ar hugain o'r ddinas hon, y mae o 85 i 40 o fywydau wedi eu colli, ac yn mron yr holl dai wedi eu gwneud yn adeilion. Taenwyd gair yma fod dau *volcano* yn cael eu ffurfio yn y mynyddoedd tua phum milltir ar hugain i'r gorllewin o'r ddinas hon. Dychryn-

wyd y bobl yn ddirfawr. Er mewn ofn, ac mewn perygl mawr fel y tybient, ni thorwyd eu syched am ein gwaed eto, ond y maent wedi oael eu gwyllo yn rhy fanwl gan y milwyr. Mae yr offeiriad wedi bendithio pob cloch yn y ddinas, ac hyd yn nod glychau priddfeini a wnaed i'r perwyl, fel yr unig foddion, meddant, i dawelu digofaint Duw.

"Mae un o'r offeiriad, yr hwn a gynygiodd ei hun i'n gwasanaeth beth amser yn ol, yn pregethu yr efengyl oreu y gallo, i gapelaid llawn o bobl bob nos. Dywedodd wrth y bobl 'fod goleuni yr efengyl wedi dyfod o'r diwedd.' Caiff ei wahardd yn fuan gan yr uwch-offeiriad-aeth, ac yn dra thebyg efe a rydd i synyddynt."

Yn ysgrifenu drachefu ar y 10fed o Fawrth, Mr. Watkins a ddywed:

"Mae y daeargrynfaau yn parhau. Cawsom un y ddoe a barhaodd dri mynyd. Nid oedd yn un trwm. Cawsom un yn fwy llym heddyw am 1:20 P. M., ond ni pharhaodd ond ychydig eiliadau. Mae yn mron yr holl eglwysdai wedi eu hamharu mor fawr fel nad yw yn ddiberygl myned iddynt. Mae tai wedi eu *propio* yn mhob heol yn y ddinas. Mae teuluoedd y cyfoethogion wedi ymadael. Dychryni'r y bobl yn ddirfawr, a dywedant mai y Protestaniaid, y Masoniaid, &c., yw yr achos o'r holl grynu yma a'r offeiriad, wrth gwrs, a arferant bob cyfle i fagu rhagfarn yn y bobl yn ein herbyn. Ond bydd pob peth sydd yn awr yn cymeryd lle, yn gweithio o'n tu cyn hir.

"Erlidir y Protestaniaid yn fwy nag erioed. Yr ydych chiwl, efallai, yn gwybod yn well na ni yn Guadalajara am yr helyntion yn Acapulco. Ysgrifennodd y Parch. Dr. Butler ataf ddwy neu dair wythnos yn ol, fod ei fab, tra yn arwain y canu mewn cyfarfod hwyrol, wedi dianc yn brin rhag cael ei ladd gan gareg a dafwyd at ei ben gan Babydd da. Ar yr 20fed o'r mis diweddaf, tafiwyd dwy gareg at weinidog oedd yn pregethu mewn eglwys Brotestanaidd yn Mexico. Un o'r ceryg a darawodd y Beibl ar y desc o'i flaen; a'r llall a glwyfodd yn anghwyl un o aelodau ei gynulleidfa. Ar yr un dydd y Pabyddion a aumharchasant y Protestaniaid yn gywilyddus yn Culhuacan. Y Llun a'r Mawrth canlynu clwyfasant yn ddrwg bedwar o Brotestaniaid, a llosgasant un o'u tai yn yr un lle.

"Yn Zamora, fel y gwelwyf yn y papyrau heddyw, llusgodd y Pabyddion Brotestant drwy yr heolgydd gyda rhaff hir. Mewn lle a elwir Dolores, yn gystal ag mewn dau neu dri o leuoedd eraill, y mae Protestaniaid wedi cael eu lladd."—*Missionary Herald*.

MANION.

Mae y diweddar John C. Green o New York wedi gadael yn ei ewyllys werth \$7,000,000 o gymun-rodion.

Yr oedd John Harper, un o'r cyhoeddwyd tra

adnabyddus, sef y Brodyr Harper, yn werth \$1,000,000 pan fu farw.

Dathlwyd canmlwyddiant Brwydr Bunker Hill gyda rhywsgfawredd neillduol ar yr 17eg o Fehefin, ar Fryn Bunker, ger Boston.

Mae California yn bwriadu gwerthu i fyned allan o'r dalaeth dros 300,000 o dunelli o wenith eleni.

Mae cynrych y cynhauf gwin diweddaf yn Ffrainc yn cael ei gyfrif yn werth \$400,000,000.

Planwyd tair ar ddeg o filiynau o goed at berllanau a choedwigoedd yn Nebraska y flwyddyn ddiweddaf.

Mae pobl Ffrainc yn pwrcau gwerth \$15,000,000 o fustych a gwartheg tewion o wledydd eraill bob blwyddyn.

Mae Louisiana am godi 200,000 o farileidiau o reis eleni, neu gymaint ddwywaith a'r llynedd.

Mae Barwn Rothschild newydd roi \$30,000 am redfarch Ffrengig.

Rhoddir yn y papyrau restr lled faith o fethdalwyr diweddar yn mysg masnachwyr Llundain.

Mae Mr. Thomas Holloway wedi rhoddi \$250,000 ersefydlu Prifysgol yn Egham, Lloegr, i addysgu merched yn nghanghenau uchaf y gwybodaethau.

Mae dyled Ffrainc yn awr yn \$4,500,000,000, a'r llog blyneddol a delir ar hynny sydd dros \$165,000,000—mwy o gryn lawer nag a delir ar unrhyw ddyled arall yn y byd.

Rhyfel soniedig rhwng Prydain a Burmah.—Mae Prydain am achosion a jastyri yn lled ddibwys yn bygwth myned i ryfel yn erbyn Burmah, gyda'r amcan amlwg o eangu ei therfynau yn yr India trwy orthrech. Dywedir fod brenin Burmah yn debyg o ildio i holl ofynion Prydain, er mwyn attal rhyfel aflwyddianus a'r gallu hwnnw.

Marwolaeth llynod.—Miss Mary Dady, o Winoski, Vt., merch ieuanc tua dwy ar bymtheg oed, a losgwyd yn anghwyl ar ddydd Sul tra yn *reidio* gyda dyn o Burlington, trwy i'w dillad gymeryd tân, fel y tybir, oddiwrth *cigar* a fu ef yn smocio, ond a dybiai iddo ei thafu allan o'r cerbyd.

Diwedd ffras y Rheilffyrdd.—Ychydig amser yn ol ymgylfarfu cyfarwyddwyr cwmni Rheilffordd canolbarth Pennsylvania ac eiddo y Baltimore & Ohio R. R., a deallir eu bod wedi cytuno ar delerau o ymheddychiad, ond ni roddir hwynt i'r cyhoedd eto, y rhai a derfynant y hir gweryl sydd wedi bod rhwng y ddwy ffordd yma. Bu eu rhyfel a'u gilydd yn fudd ac enill i deithwyr a chludwyr, a bydd eu heddychiad yn ddiau er colled ac anfantais i'r cyhoedd.

Terfyniad y "strike" yn Pennsylvania.—Da genym weled fod y sefyll allan hirfaith yn nglofeydd Pennsylvania o'r diwedd wedi terfynu; er y mae yn ddrwg genym fod y glawyr yn

gorfod derbyn rhywfaint o ostyngiad yn eu cyflogau.

Y Bryniau Duon a Rhyfel Indiaidd.—Gan na lwyddodd y penaethiaid Indiaid hyny fu yn Washington yn eu hyngais i werthu y Black Hills i'r Llywodraeth, dywedir eu bod yn benderfynol o ddwyn yn nulaen ryfel yn erbyn y wlad hon ar gynllun eangach nag a welwyd er's amser maith. I ragflaenu hyny, os yn bosibl, mae dirprwywyr sydd yn meddu ymddiried yr Indiaid wedi cael eu pennodi a'u danfon i'w gwlad er ceisio dyfod i delerau heddychol am bwrcas y wlad fynyddig hono a elwir Black Hills, yr hon a gynwysa fwngloddiau cyfoethog o aur.

Y Cuch Gwenyn mwyaf yn y byd.—Dywedir mai yn Swydd Los Angeles, California, ar lechwedd dwyreiniol un o fynyddoedd San Fernando, y mae y casgliad mwyaf rhyfeddol o fêl gwyllt yn y byd. Y mae mewn agen neu hollt yn y graig, yr hon fel y tybir sydd gand a thriugain troedfedd o ddyfnder, deg troedfedd ar hugain o hyd, a dwy droedfedd ar bymtheg o led, gyda phedair mynedfa i mewn ac allan. Dargauddyddwyd rai blynyddau yn ol fod yr hollt yma yn gartref i haid o wenyn, y rhai a welir yn dyfod allan yn golofn gron tua throedfedd o dryfesur. Ceisiwyd yn ofer amryw weithiau yspeilio y drefedigaeth hon o'u trysor chweg, a cholodd un dyn ei fywyd yn yr ymga. O fewn pedair blynedd ychwanegwyd bymtheg troedfedd at ddyfnder y trysor, a bernir nas gall fod yno yn awr lai nag o wyth i ddeg tunell o fêl yn y graig.

YMADAWIAD Y PARCH. J. M. THOMAS, ASHTON, PA.

Dymuna Eglwys Gynulleidfaoel Ashton, Pa., wneyd yn hybys trwy gyfrwng y CENHADWR, fod ein hanwyl weinidog y Parch. J. M. Thomas, yn ein gadael gyda'r teimladau mwyaf heddychol ac efengylaidd. Bu yn llafurio yn ein plith am dair blynedd, gyda dylanwad a llwyddiant gogoneddus. Bu ei fuchedd efengylaidd a'i ymarweddiad diargylhoedd tra yn ein mysg, yn mhell uwchlaw amheuaeth y mwyaf rhagfarnlyd. Yr oedd yn llaw flaenaf ac yn arweinydd bob amser yn mhob symudiad gwelliantol, yn foedal a chrefyddol, yn ein mysg fel Cymry ac Americanaid.

Y mae yn alarus genym fel eglwys Gymreig a Saesneg, orfod ymadael a gweinidog mor llafurus gyda'r ysgolion Sul, y Band of Hope poblogaidd, a'r canu yn gyffredinol. Y ffaith yw, gadawodd faes eang a chyseylltiadau lluosog i deimlo'n ddwys ei golled yn y dyfodol, nid yn unig yn ei weinidogaeth effeithiol a goleuedig, ond yn mhob symudiad daionus yn mysg y Cymry a'r Saeson. Eiddonwn ei lwydd, a bendith y nef i'w ddilyn, yn ei artref newydd

yn Alliance, Ohio. A bydded ef a Mrs. Thomas a'r plant yn wrthrychau gofal a noddod ein Tad nefol byth ac yn dragywydd, yw ein dymuniadau diffuant. Dros yr eglwys,

THOMAS JAMES,
JENKIN RICHARDS,
DAVID W. GRIFFITHS, } *Diaconiaid.*
REES MORGANS,
DAVID E. JONES, } *Ysg. yr eglwys.*

SYLW O BARTH YR UCHOD.

Y mae tystiolaeth y brodyr uchod yn hollol wirionedd o berthynas i fy ymadawiad. Treuliais dair blynedd yma yn dra chysurus ar y cyfan. Cefais y fraint o dderbyn 128, trwy adferiad, llythrau, a phroffes, yn y ddwy eglwys, a bedyddio 127. Cefais iechyd yn well na dim a fwynheals am flynyddau cyn dyfod yma. Talodd yr eglwys fy nghyflog yn llawn i ddwedd mis Mai, a chefais y fraint i wasanaethu am y mis diweddaf hwn yn rhad iddynt: Nid oes yma ddim gweithio er ys chwech mis, ac y mae yn dda genyf fod yn alluog i ddangos fy nghydymdeimlad a'r cyfeillion yn y lle.

Y mae gan yr eglwys Gymreig dy helaeth a chyfeus i'r gweinidog. Yr wyf yn ymadael yn hollol o honof fy hun, ac yn groes i deimladau pawb.

Yr oedd fy hen gyfeillion yn credu fy mod wedi dyfod atynt i aros a marw yn eu mysg y tro hwn. Ac y mae yn bur debyg y buaswn, pe buasai yma fanteision addysg cyfatebol i ofynion fy nheulu mawr. Y mae Alliance yn tra rhagori yn hyn ar yr amser presenol, ac am hyny yn benaf yr wyf yn myned yno. Ond am gael gwell cyfeillion, na gwell maes i lafurio yn y ddwy iaith nag Ashton, nid wyf byth yn diagwyl gael. Bydded amddiffyn yr Anfeidrol dros yr eglwys, a chysur a llwyddiant yn eu plith yw'm dymuniad.

JOHN M. THOMAS.

CYFARFODYDD CYMRU.

O'r Tyf a'r Dydd.

PISGAH, CEREDIGION.—Cynaliwyd Cyfarfod Chwarterol y Cytundeb mewn cysylltiad â goriad y capel newydd yn y lle uchod, ar y Mercher a'r Iau, yr 2il a'r 3ydd o Fehefin.

GALWAD.—Rhoddodd eglwys Annibynol Criccieth, Rhoslan, a Llanystumdwy, alwad i'r Parch. W. B. Marks, Salem, Aberystwyth, i ddod i'w bugellio yn yr Arglwydd. Wedi iddo roddi ystyriaeth ddyladwy iddi, ac ymgynghori â chyfeillion, a gweddi gerbron Duw, atebodd yr alwad yn gadarnhaol. Mae i ddechren ar ei weinidogaeth yu Awst. Duw a fendithio yr undeb yw gwir ddymuniad fy nghalol.—*Samuel Roberts.*

CYFARFOD CHWARTEROL LLEYN AC EIFIONYDD.—Cynaliwyd ef y tro hwn yn Drwsycod, Mai 25ain a'r 26ain. Llywydd, y Parch. D. Davies, Hebron.

Pregethwyd am haner awr wedi chwech nos Fawrth, ac am ddeg, dau, a chwech, ddydd Mercher, gan y Parchn. D. G. Evans, Penrhyn-deudraeth; T. Jones, Tabor; D. Davies, Hebron; Ll. B. Roberts, Borth; L. Probert, Porthmadog; E. Jones, Llanbedrog; W. Roberts, Penbont-fawr; ac E. James, Nefyn.

Dechreuwyd y gwahanol oedfaon trwy ddarllen a gweddio gan y Parchn. E. Jones, Llanbedrog; W. W. Jones, Pisgah; a Ll. B. Roberts, Borth.—E. JONES, *Ysg.*

TRERHONDDA, FERNDAL.—Cynaliodd yr eglwys uchod ei chyfarfod blyneddol ar y dyddiau Sul a Llun, Mai 30ain a'r 31ain, pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parchn. D. Roberts, Gwrecsam; T. P. Phillips, Horeb, Abertelfi; ac H. Davies, Cwmaman, Aberdâr. Cafwyd pregethau efengylaidd, a chynulleidfaoedd gwresog.—J. E. J.

MAESTEG.—*Galwad.*—Da genym allu hysbyu fod eglwysi Silo a Dyffryn, Maesteg wedi rhoddi galwad unfrydol i'r Parch. D. Prosser, Aber a Talybont, Brycheiniog, a deallwn ei fod yntau wedi eu hateb yn gadarnhaol.

CARMEL, MAESTEG.—Cynaliodd yr eglwys hon ei chyfarfod blyneddol ar y Sabboth a'r Llun, Mai 30ain a'r 31ain. Pregethwyd gan y Parchn. R. Morgan, Aberafon; F. Samuel, Abertawy; B. Williams, Canaan; a W. Jenkins, Pentre Estyll. Cafwyd cyfarfodydd hyfryd o'r dechrau i'r diwedd, ac arwyddion amlwg fod yr Arglwydd yn bendithio. Mae yr hybarch Mr. Morgan, er yn ymyl pedwar ugain oed, mor hoyw, iachus, a siroli, a llanc ugain oed, a'i lais mor beraidd ag udgorn arian. Caffed oes hir iawn i lafurio yn yr eglwysi parchus sydd dan ei ofal, ac yn y diwedd fynediad helaeth i mewn i lawenydd ei Arglwydd.—T.

CYMANFA ANNIBYNWYR MERTHYR.—Cynaliwyd y Gymanfa bregethu hon eleni Sadwrn, Sul a Llun, y 5ed, 6ed, a'r 7fed o Fehefin. Yr oedd y saith eglwys ganlynol o fewn y cylch, sef Horeb (Pendarren), Bethesda, Soar, Ynysgau, Abercanaid, Troedryhiw, a Heolgeryg. Gwasanaethwyd ar yr achlysur gan y gweinidogion canlynol:—J. Evans, Caerfyrddin; Prof. Jones, M. A., Caerfyrddin; O. R. Owens, Glandwr; F. Samuel, Abertawy; E. James, Nefyn; W. Thomas, Gwynfe; T. Johns, Llabelli; W. A. Griffiths, Narberth; W. Richards, Penywern, (yn absenoldeb I. Williams, Panteg, o herwydd afiechyd); J. Thomas, Bryn, Llabelli; H. Jones, Faldybrenin; R. Morgans, St. Clears; J. H. Jones, Ystalyfera; E. Hughes, Penmain. Yr oedd arddeliad neillduol ar y weinidogaeth, a chafwyd cymanfa ragorol. Hyderwn y bydd ei hôl ar y lle.

Am 2, dydd Llun, cynaliwyd cyfeillach gyffredinol yn Soar, dan lywyddiaeth y Parch. W. Morgan, Troedryhiw. Yr oedd capel eang

Soar yn orlawn o frodyr a chwiorydd crefyddol, a naws hyfryd ar yr llyn oll a ddywedwyd.

BEREA A REHOBOTH, PENFRO.—Cynaliwyd yma Mehefin 2il a'r 3ydd, gyfarfodydd mewn cysylltiad â sefydliad y Parch. W. Lewis, Newburgh, Ohio, yr hwn ddechreuodd ei weinidogaeth yn ein mysg Ionawr diweddaff. Pregethwyd gan Davies, Siloah, a Thomas, Bryn, Llabelli; Jones, Trewyddel; Morris, Trefdraeth; Davies, Tyrhos; James, Carfan; Thomas, Whitland; a Perkins, Maenclochog. Gweinidogion yn bresenol heblaw yr uchod:—Jones, Ford; Foulkes, a Dr. Jones (W.), Tyddewi; Thomas Solon Howells, Trefgarn; Lewis (T. C.), Tyllwyd; Reynolds, Ynys Barry; a Phillips, (B.) Groesgoch. Cafwyd hin o'r fath fwyaf dymunol, cynulliaidau mwy na llon'd y capeli, a phregethau godidog, pawb yn myned adref yn llawen, a gobeithio wedi eu bendithio.

GLYNCORWG.—Cynaliodd yr eglwys Annibynol sydd, yn arferol o addoli yn Nebo, y lle uchod, ei chyfarfod blyneddol ar y Sul a'r Llun, Mai 30ain a'r 31ain. Pregethwyd yn rymus a dylanwadol i gynulleidfaoedd lluosog gan y Parchn. J. Rogers, Penbre, a W. B. Morgan, Saron, Maesteg. Ni a hyderwn y bydd i effeithiau daionus ddilyn y cyfarfodydd.—W. HOPKIN.

CYMANFA MORGANWG.—Cynaliwyd y gymanfa eleni yn Tongwynlais ar y dyddiau Mercher a Iau, Mehefin 2il a'r 3ydd.

Am 7, nos Fercher, pregethwyd mewn llawus o gapeli ar hyd y gymydogaeith. Er fod nifer fawr o weinidogion a myfyrwyr yn bresenol, eto yr oeddynt yn lled bryn i gyflenwi y dysgwyliad mawr oedd am danynt. Dechreuwyd yn y Tongwynlais gan Mr. John Williams, o Athrofa y Bala, a phregethodd y Parchn. R. Morgan, Aberafon, a J. Thomas, Aberdâr.

Dranoeth am 7, dechreuodd y Parch. D. Richards, Caerphili, a phregethodd y Parchn. J. Jones, Carmel, a T. Davies, Treforris. Am 10, ar y maes, dechreuodd y Parch. R. Griffiths, Cefn, a phregethodd y Parchn. D. M. Jenkins, Treforris; B. Williams, Canaan; a W. Edwards, Aberdâr. Am 2, dechreuodd y Parch. D. Evans, Cymer, a phregethodd y Parchn. R. Rowlands, Llansamlet; J. Jones, Maesteg; a W. Thomas, Cwmafon. Am 6, dechreuodd y Parch. W. J. Richards, Penywern, a phregethodd y Parchn. T. Evans, Amlwch; D. G. Davies, Glynnedd; a J. Morgan, Cwmbach.

RHOSTRYFAN.—Cynaliodd yr eglwys Annibynol yn y lle uchod ei chyfarfod blyneddol ar y dyddiau Mai 31ain, a Mehefin 1af. Gwasanaethwyd gan y Parchn. J. A. Roberts, B. D., Rhiw, Ffestiniog; Roberts, Chwillog; a Hughes, Abersoch. Cafwyd cynulleidfaoedd lluosog, a phregethau grymus a dylanwadol. Gobeithio y bydd ôl y cyfariod ar y gynydogaeth yn y dyfodol.

1875.

CYF. XXXVI.

Rhif. 8.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

A **W** **E** **.**

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONTIADOL.		Lloffion cenhadol. 240	
Y sellau wedi eu hagoryd, ...	225	BARDDONOL.	
CREFYDDOL.		Llinellau, ... 246	
Y Beibi ac anfyddiaeth yr oes, ...	228	Englynion er cofiadwriaeth am Misses Ella A.	
Y Mab rhyfeddol, ...	229	ac Ida M. Williams,..... 246	
Iolan yr Efengylwr, ...	230	Huno y maent, ... 247	
Ymadroddion detholedig, ...	232	Dadguddiad o deimladau galarus, ... 247	
Bydolddyn cyfoethog, ...	233	Ar y don, ... 247	
Y gwahaniaeth rhwng y cyfiawn a'r drygionus, ...	233	Cysur i ymfudwyr i America bell, ... 247	
Dyben y Cristion, ...	233	HANESIAETH.	
Am bechaduriaid, ...	234	Cymanfa Gynulleidfaol Dwyreinbarth Ohio, ... 248	
Y mudiad mawr crefyddol, ...	234	Cymanfa Gynulleidfaol Wisconsin ac Illinois, 249	
AMRYWIAETHOL.		Priodwyd, ... 250	
Byr gofiant am Mr. John Davies, ...	237	Bu farw, ... 250	
Byr gofiant am y brawd Samuel Jones, ...	238	Achos Beecher, ... 253	
Mrs. Sarah Williams, Taylorville, ...	238	Cynyg hael,—Dim ond gwelltglas,—Glo yn	
Fy chwæer, ...	239	Maine,—Ei effaith naturiol,—Cynghor y	
Y grefydd Gristionogol, ...	239	Vatican,—Ffarwel Moody a Sankey,—Tab-	
Adolygiad, ...	241	ernacl, Efall isaf,—Llanell, Brycheiniog,—	
Byr anerchiad, ...	241	Pembre,..... 255	
Y GENHADAETH.		Manion, ... 255	
Y genhadaeth yn Mexico Orllewinol, ...	243	Cyfarfod Chwarterol Gogledd-ddwyreiniol	
Y genhadaeth yn Madagascâr a'r India, ...	245	Pennsylvania,..... 255	
		Cyfarfod undebol efengylaidd, ... 256	

REMSSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

AMRYWION.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

J D E Audenried Pa 5, H H Butternut Valley Minn dros R J 6, Parch R W Big Rock Ill 2, E W Nikama Wis 2, Mrs C O Delta N Y 2, D J Given Station Iowa 2, a thros W W 2.

Postswyddfa Remsen, N. Y.—Mae y swyddfa hon yn awr yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddiolechgar, gan hyny, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn *Post Office Orders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyfleusdra mawr i ni.

Bwriedir cyhoeddi cofiant Dr. Everett yn fuan. Teimlir yn ddiolechgar i bawb sydd a rhyw adgofion am dano neu hen lythyrau allant fod o gymorth i wneud ei hanes yn gyflawn—am anfon at Lewis Everett, Remsen, Oneida Co., N. Y.

Diolechw'n yn fawr i'r rhai sydd wedi talu eu hol-ddyledion. Mae amryw eto heb orphen. Bydd yn gymorth mawr i ni eu cael mor fuan ag y byddo modd.

Drwg genym fod rhai yn Williamsburg, Iowa, yn teimlo yn ddrwg yn nghylch y gwall bychan yn hanes Beibl Gymdeithas Williamsburg yn ein rhifyn am Mai, sef gadael allan ran o enw Mr. Roger Jones, un o'r rhai a wnaed yn aelodau am eu hoes o'r Fam Gymdeithas. Gwall hollol anfwriadol a hawdd ei wneud o eiddo yr ysgrifenydd oedd, a chan nad yw yn honi anffaeledigrwydd, maddeuer iddo yn dirion y tro hwn.

Toll isel ar ysgrifau.—Gellir anfon ysgrifau a fwriedir i'w cyhoeddi yn y CENHADWR trwy y post yn awr am y doll isel o 2ct. am 4 owns; ond gofalu i beldio ysgrifenu dim yn gyfrinachol yn y sypyn, a'i wneud i fyny fel y gwneir papyrâu newyddion—â'r ddau ben yn agored, ac ysgrifenu ar y *wrapper* "M. S. for publication." Mae ysgrifau yn dyfod atom bob mis gyda 6ct. 9ct. a 12ct o stampiau arnynt, ac weithiau heb ddigon yn y diwedd. Gellir arbed llawer o'r draul hyny i'n gohebwyr ac i'n ninau trwy ddilyn y cyfarwyddiadau uchod.

Mellt ofnadwy yn Hungary.—Ymwelwyd â dinas Pesth, Hungary, ag ystorm ddychrynlyd o daranau a chenillysg tua thair wythnos yn ol. Lladdwyd 100 o bersonau, ac y mae 500 ar goll.

Gleu mawr yn Ohio.—Ar hyd ddyffryn yr Ohio bu gwllaw anarferol o drwn tua phythefnos yn ol. Cyfrifir fod dros 10,000 o erwau o indrawn dan ddwfr. Trwy ddeheubarth Ohio a gogledd Kentucky cododd yr aberoedd yn dra chytlym. Yr afon Kanawha yn Charleston, West Va., a gododd 15 troedfedd mewn pedair awr ar hugain. Cyfrifir y colledion yn \$20,000.

Greenith.—Mae cytllwr y gwenith gwanwyn a gauaf trwy y wlad, fel y dangosir drwy hysbysiadau i'r adrau amaethyddol, yn argeoli y bydd y cawd eleni tua 82 y cant o un cyfartaliol.

Llythyrdoll i'r hen wledydd.—Yn ol y gyfraith newydd a ddaeth i weithrediad ddechreu y mis diweddaf, 5ct. ydyw y doll ar lythyrau haner owns i Brydain Fawr, Spain, Italy, Germany, Russia, Switzerland, Turkey, yr Aifft, a gwledydd eraill yn Ewrop a'i chyffiniau.

Iceland.—Colodd deng mil o bobl yr oll a feddent drwy orlifad y llosgfynydd Hecla yn Iceland yn ddiweddar. Sonir fod trigolion yr ynys oll yn ddigalon iawn, ac yn meddwl yn ddifrifol am ymfudo i ryw wlad arall.

Y gorliffadau yn Ffrainc.—Cyfrifir yr eiddo a ddinystriwyd yn y gorliffadau digyfelyb diweddar yn Ffrainc yn werth tua \$60,000,000. Nifer y personau a gollasant eu bywydau drwy yr unrhyw oedd tua 3000.

Cynydd Chicago.—Dywed pobl Chicago y byddant yn gwario deng miliwn o ddoleri ar adeiladaeth 300 o dai eleni.

Ffrydiariad.—Lladdwyd pump o ddynion trwy ffrydiariad berweddydd mewn melin bapryr yn Iowa City ychydig amser yn ol.

CYMANFA YR ANNIBYNWYR YN NHALAETH IOWA.

Cynelir y gymanfa uchod yn y lleoedd ac ar yr amserau canlynol:

Coal Valley,	Hydref 2, 2, 4,
Flint Creek,	" 5, 6, 7,
Long Creek,	" 8, 9, 10,
Old man's Creek,	" 12, 13, 14,
Williamsburg,	" 15, 16, 17.

Y cynadleddau, yn Coal Valley am 2 o'r gloch dydd Sadwrn, sef yr ail ddydd o Hydref, ac yn Old man's Creek, dydd Mawrth, y 12.

SAMUEL JONES, *Ysg.*

AMSER A LLEOEDD CYMANFA E. N.

Medi 14, 15,	Remsen,
15, 16,	Penymynydd,
16, 17,	Turin,
20, 21,	Floyd,
22, 23,	Utica,
23, 24,	Waterville.

Gynallell yn Remsen am ddau y 14eg, ac yn Utica am ddau yr 22ain.

R. EVANS *Ysg.*

CYMANFA DEHEUBARTH OHIO.

Oak Hill, Mai 26, 1875.

MR. LEWIS EVERETT, *Amygl Ffraced*,—Dymunir arnoch wneud yn hysbys trwy gyfrwng y CENHADWR, y cynelir Cymanfa Deheubarth Ohio eleni yn Pomeroy a Minersville, i ddechreu yn Pomeroy Medi, nos y 17eg, y gynadledd am 10 y 18ed.

Mae'r egliwys uchod wedi penderfynu derbyn y Gymanfa ar y cynnygiad haelfrydig a basiwyd yn y Gymanfa ddiweddaf, sef eu bod i wneud *cymaint* ag a *allont* er talu treuliau y gweinidogion ddaw yno. Dymunir ar y gweinidogion sydd yn perthyn i'r Gymanfa uchod i fod yn bresenol.

JOHN E. JONES.

Y CENIADWR AMERICANAIDD.

CYF. 86. RHIF. 8.

A W S T, 1875.

RHIF. OLL, 428.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD.

LLYFR Y DATGUDDIAD

YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH FOND, D. D.,

Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.

PENNOD VII.

Y Pumed a'r Chwched Udgorn.

DATGUDDIAD PENNOD IX.

Ymdrechais hyd yn hyn roddi arwyddocad y pedwar udgorn cyntaf, yn cynwys y pedair dynnod a darawyd ar Rufain Orllewinol gan Alaric, Genserik, Attila, ac Odoacer, hyd nes y syrthiodd yr ymerodraeth i beidio cyfodi mwyach.

Ac yn awr y mae gorphwysiad rhwng udganiad y pedwerydd udgorn a'r pumed; a llais difrifol, ofnadwy o rybuddiol, a glywir o'r nesoedd.

"Ac mi a edrychais, ac a glywais angel yn ebedeg yn nghanol y nef, gan ddywedyd & llef uchel, Gwae, gwae, gwae, i'r rhai sydd yn trigo ar y ddacar, rhag lleisiau eraill udgorn y tri angel, y rhai sydd eto i udganu." (Dat. viii. 12.)

All adroddir y wae deirgwaith, er dangos ei sicrwydd a'i hangerddolder; ac i alw sylw at yr hyn sydd yn weddill o'r brophwydoliaeth odidog hon.

Y Pumed Udgorn.

"A'r pumed angel a udganodd; ac mi a welais seren yn syrthio o'r nef i'r ddacar; a rhoddwyd iddo ef agoriad y pydew heb waelod. Ac efe a agorodd y pydew heb waelod; a chododd mwg o'r pydew, fel mwg fwrn fawr; a thywyllwyd yr haal a'r awyr gan fwg y pydew. Ac o'r mwg y daeth allan locustiaid, ar y ddacar; a rhoddwyd awdurdod iddynt, fel y mae gan ysgorpionau'r ddacar awdurdod. A dywedwyd wrthynt, na wnaent niwed i laswellt y ddacar, nac i ddim gwyrrddias, nac i un pren; ond yn unig i'r dynion oedd heb sel Duw yn eu talcenau. A rhoddwyd iddynt na laddent hwynt, ond bod iddynt eu blino hwy bum mis; ac y byddai eu gofid hwy fel gofid oddiwrth ysgorpion, pan ddarfyddai iddi frathu dyn. Ac yn y dyddiau hyn y cais dynion farwolaeth, ac nis cânt; ac a chwenychant farw, a marwolaeth a gilia oddiwrthynt. A dull y locustiaid oedd debyg i feirch

wedi eu paratoi i ryfel; ac yr oedd ar eu penau megis coronau yn debyg i aur, a'u hwynebau fel wynebau dynion. A gwallt oedd ganddynt fel gwallt gwragedd, a'u danedd oedd fel danelld llewod. Ac yr oedd ganddynt lurigau fel llurigau haiarn; a llais eu hadenydd oedd fel llais cerbydau llawer o feirch yn rhedeg i ryfel. Ac yr oedd ganddynt gynffonau tebyg i scorpionau, ac yr oedd colynau yn eu cynffonau hwy; a'u gallu hwy oedd i ddrygu dynion bum mis. Ac yr oedd ganddynt frenin arnynt, sef angel y pydew diwaelod: a'i enw ef yn Hebraeg ydyw Abaddon, ac yn Roeg y mae iddo enw Apollyon." (Dat. ix. 1—11.)

Yr wyf wedi dweyd yn barod fod y pedwar udgorn cyntaf yn rhagddangos y digwyddiadau a arweiniasant i ddymchweliad yr Ymerodraeth Rufeinig Orllewinol, yr hyn a gymerodd le yn y flwyddyn 476. Cytunwyf a'r deonglwyr Protestanaidd mwyaf nodedig, fod y pumed a'r chwched udgorn yn perthyn i'r Ymerodraeth Ddwyreiniol, ac i'r digwyddiadau a derfynasant yn ei dymchweliad.

Y seren a welodd Ioan yn syrthio o'r nef ar udganiad y pumed udgorn, a ddynoda, fel arferol, arwelydd—gall fod yn ddysegawdwr nodedig, neu bennaeth milwrol, neu bob un o'r ddau. Arddengys yn yr achos yma, nid amheuwyf, Mohammed. Y mae ganddo agoriad y pydew diwaelod, ac egyr ef, ac o hono dyrcha mwg, yr hwn a dywylla yr holl awyrgylech. Gyda'r mwg daeth allan hefyd fyddin aruthrol o locustiaid. A rhoddir disgrifiad cyflawn o honynt, yr hyn a ddengys nad oeddent locustiaid llythyrenol, ond arddangosiad o fyddin alluog—byddin Mohammed—o ryfelwyr Saracenaidd. Y ffaith mai locustiaid oeddent yr arwyddion dewiedig yma a ddengys fod i'r brophwydoliaeth gymwysiad dwyreiniol. Locustiaid ydynt ffangellau cyfnodol y Dwyrain.

Swyddir y fyddin yma, i beidio a drygu y ddacar, na dim gwyrrddias, ond yn unig y dynion oeddent heb sêl Duw yn eu talcenau; yn cyfeirio yn ol at y selio y siaredir am dano yn y seithfed bennod. Mewn geiriau eraill, eu swyddogaeth sydd nid yn erbyn rhat sanctaidd, seliedig Duw, ond rhai drygionus y ddacar—eilaiddolwyr, cablwyr, a Christionogion gwrthgilliedig. Ac nid oeddent i amcanu dinystrio

bywydau hyd yn nod y rhai hyn, ond i'w poeni am ysbaid o bum mis.

Onid beth ydym i ddeall wrth y pum mis yma? Ai misoedd llythyrenol ydynt, neu a ydynt y dynodi cyfnod llawer hirach? Y mae rhai deonglwyr a ddaliant fod yn rhaid eu bod yn fisoedd llythyrenol, am fod difrodhau y locustiaid yn gyffredin yn gyfyngedig i'r pum mis poethaf o'r flwyddyn. Ond yn awr nid locustiaid llythyrenol yw y rhai yma—wrth y deagrifiad o bonynt nis gellir fod—ac am hyny anmhrifodol yw cyfyngu eu difrodiadau a'u harthithia i'r cyfnod byr o bum mis llythyrenol.

Dosbarth arall o ddeonglwyr a ddaliant fod diwrnod mewn iaith brophwydol yn sefyll yn fynych am flwyddyn, ac os deonglir felly yn y lle yma, difrodiadau y fyddin a ddynodir gan y locustiaid a barhant am gant a hanner o flynyddoedd.

O barthed y cwestiwn yma am amser, sylwyf fod diwrnod yn aml, nid ya wastad, mewn iaith brophwydol, yn cael ei gyfrif am flwyddyn. Felly y bu mewn oesoedd eraill; felly y gall fod yma. Pan ragfyngwyd am yr Israeliaid y byddai iddynt grwydro yn yr anialwch ddeugain mlynedd, ychwanegwyd: "Yn ol rhifedi'r dyddiau y chwiliasoeh y tir, sef deugain niwrnod, pob diwrnod am flwyddyn, y dygwch eich anwireddau, sef deugain mlynedd." (Num. xiv. 34.) Y prophwyd Ezeziel hefyd, pan yn rhagfyngu gwarchae a chlymeriad Jerusalem, a gyfarwyddwyd i "orwedd ar ei ystlys ddeau, a dwyn anwiredd ty Judah ddeugain niwrnod: pob diwrnod am flwyddyn a roddais i ti." (Ezec. iv. 6.)

Yn mhrophwydoliaeth Daniel, y mae yn ddiamheuol mai y dull yma o ymadrodd brophwydol a gyrcir ato: "Deng wythnos a thri ugain a derfynwyd ar dy bobl, ac ar dy ddinas sanctaidd, i ddybenu camwedd, ac i selio pechodau, ac i wneuthur cymod dros anwiredd, ac i ddwyn cyfiawnder tragwyddol, ac i selio'r weledigaeth a'r brophwydoliaeth, ac i eneinio'r Sancteiddiolaf." (Dan. ix. 24.)

Cyfeiria y rhagfyngiad yma, ya ddiamheu, at y Messiah, ac at yr amser yr ymdangosai i wneud iawn dros bechod. Y mae dechreu y deng wythnos a thri ugain yn cael ei sefydlu gan Daniel, neu yn hytrach gan yr angel datguddiol. Yr oedd "o fynediad y gorchymyn allan am adferu ac am adeiladu Jerusalem." (Dan. ix. 25.) Y gorchymyn i adferu ac i adeiladu Jerusalem a roddwyd i Nehemiah gan Artaxerxes Longimanus yn yr ugeinfed flwyddyn o'i deyrnasiad. (Neh. ii. 1.) Ac o'r amser yma hyd farwolaeth Crist, yn ol yr amseryddwyr goraf, y mae pedwar cant a naw deg o flynyddoedd—deg a thri ugain wythnos, a chyfrif diwrnod am flwyddyn.

I'w rhwynebir y deongliad yma, drwy ddwyed fod yr hyn a rydd ein cyfieithwyr yn "ddeng wythnos a thri ugain," yn y gwreiddiol o eiddo Daniel yn "saith deg saith," yr hyu a all ar-

wyddocau saith deg o seithiau o flynyddoedd, hyny yw, pedwar cant a naw deg o flynyddoedd; ac fel hyn yn ein dwyn i'r un terfyniad, heb dybied fod diwrnod yn sefyll am flwyddyn.

Yr unig gwestiwn yma ydyw, a feddyliai Daniel neu yr angel datguddiol wrth y saith deg o seithiau, seithiau o ddiwrnodau, ynte seithnos o flynyddoedd? Meddyliawn fod yn rhaid mai seithiau o flynyddoedd a feddyliai, oblegid oddi ar y greadigaeth yr oedd amser wedi ei ddosbarthu i wythnosau o saith o ddiwrnodau; fel ag yr oedd saith neu seithiau yn naturiol yn ddealladwy yn arwyddo-saith diwrnod, pa un a fyddai y gair dyddiau yn adroddedig neu beidio. Ac nid oes gan feirniaid reawm nac awdurdod am gyfnewid y meddwl i seithiau o flynyddoedd, mwy na'i gyfnewid i seithiau o fisoedd, neu seithiau o oriau. Y mae saith yn naturiol yn ddealladwy i fod yn wythnos (hebdomas), wythnos o saith o ddiwrnodau. Ac felly y mae y gair wedi bod yn cael ei ddeall a'i gyfieithu yn wastadol. (Gweler nid yn unig yr adranau yn Dan. ix. 24—26, ond hefyd Dan. x. 2, 3; Ex. xxiv. 22; Num. xxviii. 26; Deut. xii. 9—16; 2 Cron. viii. 13; Jer. v. 24; Ezech. xiv. 21, &c. Am hyny, y cyfieithiad priodol o'r adran o'n blaen yw yr un a gynwyd ein Beibl: "Deng wythnos a thri ugain a derfynwyd ar dy bobl, ac ar dy ddinas sanctaidd," hyny yw saith deg o seithiau o ddyddiau—pedwar cant a naw deg o ddyddiau; a dengys cyfawniad y brophwydoliaeth yma fod yn rhaid fod pob diwrnod yn sefyll am flwyddyn.

Y mae adranau eraill yn Daniel yn y rhai y mae yr un dull o gyfrifiad yn cymeryd lle, at y rhai y cyfeirir mewn cyseylltiad arall. Y mae engreiffitiau hefyd yn digwydd yn y Datguddiad. Dywedir wrth yr eglwys yn Smyrna, "Wele, y cythraul a fwrw rhai o honoch chwi i garchar, fel y'ch profer; a chwi a gewch gystudd ddeng niwrnod." (Dat. ii. 10.) Nid oes neb a all dybio y byddai yr erledigaeth y cyfeirir ati yma yn gyfyngedig i ddeng niwrnod llythyrenol. Yn ddiamheu, cyfeiriad sydd at erledigaeth Dialectian, yr hon a barhaodd ddeng mlynedd.

Y mae engreiffitiau eraill yn y Datguddiad yn y rhai y defnyddir yr un nodiad o amser prophwydol, yn neillduol y rhai hyny lle "y mae y ddinas sanctaidd i gael ei mathru ddeufis a deugain," ac y mae y ddau dyst i "brophwydoliaeth a deucant a thri ugain o ddyddiau," a'r wraig gyfrin sydd i gael ei mathru yn y diffaethwch "dros amser, ac amseroedd, a haner amser," ac y "rhoddwyd awdurdod i'r bwystfil i weithio deufis a deugain." Y mae y nodiadau amseryddol yma, fel y caf ddangos, oll yn cyfeirio at yr un cyfnod. Peuddeg cant a chwe deg o ddyddiau a safant am ddeuddeg cant a chwe deg o flynyddoedd, diwrnod yn cael ei gyfrif am flwyddyn.

Oe gofynir, sut yr ydym i benderfynu, mewn

unrhyw achos rhoddedig, pa un a yw'r dyddian i'w deall yn llythyrenol, neu fel arall, atebwyf, ein bod i gael ein harwain yn benaf, fel mewn achosion eraill, gan y cysylltiad a'r synwyr. Fel hyn, pan ddywedir yn Jeremiah: "A'r cenedloedd hyn a wasanaethant frenin Babilon ddeng mlynedd a thri ugain, dengys y cysylltiad mai blynnyddoedd llythyrenol a feddylir. Ond yn yr adran o eiddo Daniel, yr hon ydym wedi ystyried yn barod, lle y rhagfynegea am farwolaeth y Messiah ar derfyniad saith deg o wythnosau, dengys y cysylltiad a'r cyflawniad fod cyfnod llawer hirach yn cael ei ddangos.

Ond i ddychwelyd oddiwrth y crwydriad angenrheidiol yma at achos y rhyfelwyr Saracenaidd, difrodiadau y rhai oeddent i barhau am bum mis, rhaid i bob un weled nad pum mis llythyrenol a olygir yma. Rhaid fod cyfnod llawer hirach yn ddangosedig. Mewn iaith brophwydol—y fath a ddefnyddir, fel yr ydym wedi gweld—y pum mis yma, neu gant a haner o ddyddiau, a allant sefyll am gant a haner o flynyddoedd. Am hyny, gadawer i ni ymofyn, a barhaodd difrodiadau a buddugoliaethau y Saraceniaid cyhyd a hyn?

Y Saraceniaid a ddaethant yn gyntaf o'r anialwch i Syria, ac a ddechreuasant eu rhyfeloedd ar genedloedd Cristionogol oddeutu y flwyddyn 639. O'r amser hwn, am gant a haner o flynyddoedd, yr oeddent y rhyfelwyr mwyaf llwyddianus ar y ddaear. Cariasant eu buddugoliaethau drwy yr Aifft a holl ogleddbarth Affrig, ac yna drwy y rhan fwyaf o Spaen ac i Ffrainc. Yn yr un amser gwarchaasant Constantinople ddwywaith, &c a dalfasant y rhan fwyaf o'r Ymerodraeth Rufeinig Dwyreiniol. Aethant i fewn i Ewrop o'r Dwyrain, gan fwrïadu a disgwyl uno eu buddugoliaethau dwyreiniol a gorllewinol yn rhywle yn Italy, a chael yr holl fyd Cristionogol wrth eu traed. Ond maeddwyd a gyrwyd hwy yn ol yn Ffrainc gan Charles Martel, yn y flwyddyn 732. Yn fuan wedi hyn, ataliwyd eu buddugoliaethau yn y Dwyrain; ac erbyn y flwyddyn 779—cant a haner o flynyddoedd oddiar y dechreuasant eu difrodiadau—eu gallu i niweidio mewn mesur helaeth a beiddodd. Daeth olynwyr Mohammed yn gyfoethog, yn wtreagar a mwythus; adeiladent ddinasoedd, palasau a chastelloedd; cysegrent lawer o amser i olrhain gwyddorau a chelfau heddwch. Ni pheidiasant a bodoli fel pobl, ond eu gallu i niweidio a gymerwyd ymaith. Nid oeddent mwyach yn ddychryn i'w cymydogion Cristionogol ac i genedloedd y ddaear.

"Un wae a aeth heibio; wele, y mae yn dyfod eto ddwy wae ar ol hyn." (Dat. ix. 12.)

Y Chweched Udgorn.

"A'r chweched angel a udganodd; ac mi a glywais lef allan o bedwar corn yr allor aur, yr hon sydd gerbron Duw, yn dywedyd wrth y chweched angel, yr hwn oedd a'r udgorn gan

ddo, Gollwng yn rhydd y pedwar angel sydd yn rhwym vn yr afon fawr Euphrates. A gollyngwyd y pedwar angel, y rhai oedd wedi eu parotol erbyn awr, a diwrnod, a mis, a blwyddyn, fel y lladdent y traian o'r dynion. A rhifedi y llu o wyr meirch oedd ddwy fyrddiwn o fyrddiynau; ac mi a glywais eu rhifedi hwynt. Ac fel hyn y gwelais i y meirch yn y weledigaeth, a'r rhai oedd yn eistedd arnynt, â chanddynt lurigau tanllyd, ac o liw hyacinth a brwmstan: a phenau'r meirch oedd fel penau llewod; ac yr oedd yn myned allan o'u safnau dŵn, a mwg, a brwmstan. Gan y tri hyn y llâs traian y dynion, gan y tân, a chan y mwg, a chan y brwmstan, oedd yn dyfod allan o'u safnau hwynt: cānys eu gallu hwy sydd yn eu safn, ac yn eu cynffonau: cānys y cynffonau oedd debyg i seirff, a phenau ganddynt; ac â'r rhai hyny y maent yn drygu." (Dat. ix. 13—19.)

Oddiwrth yr arwyddion a ddefnyddid o dan y pumed udgorn, casglasom fod y rhagfynegiad yn cyfeirio at amgylchiadau yn y Dwyrain. Y mae genym brawf amlycach o gymwysiad dwyreiniol y rhagfynegiad o dan y chweched udgorn; oblegid rhoddir yr olygfa yn benodol ar lanau yr Euphrates. Fel ag yr oedd yr udgorn blaenorol yn gosod allan ddifrodiadau y rhyfelwyr Saracenaidd, felly y mae yr un o'n blaen yn cyfeirio, yn ddiamheu, at fuddugoliaethau diweddarach y Tyrciaid; yn cyrhaedd i lawr hyd ddymchweliad yr Ymerodraeth Rufeinig ddwyreiniol, a chymeriad Constantinople.

Y Tyrciaid, neu'r Tyrcomaniaid oeddent fin tai o Dartariaid yn wreiddiol, yn cartrefu yn y Dwyrain pell, ac yn mharthau y Môr Caspiaidd. Yn gyntaf, cadgyrchasant a gorchfygasant Persia a rhan o'r India, ac yna daethant i gyffyrddiad a'r Caliphaidd o Bagdad a Bassora. Oddeutu yr amser yma ymwrthodasant a'u crefydd baganaidd, a choffeidasant y Fohammedanaidd. Am amser buont yn analluog i groesi yr Euphrates a chadgyrchu gwledydd gorllewinol Asia. Gallu y Caliphaidd a'u rhwystrodd. Ond yn y flwyddyn 1055, cymerwyd Bagdad gan y Tyrcomaniaid, ac yr oedd y ffordd yn agored iddynt i ymledu yn eu buddugoliaethau yn orllewinol. Cymeriad Bagdad oedd y digwyddiad a ryddhaodd y pedwar angel niweidiol, y rhai a ddelid yn ol ar lan ddwyreiniol yr Euphrates, gan eu gadael at eu rhyddid i ganlyn eu buddugoliaethau. Croesasant yr afon yn uniongyrchol gyda byddin aruthrol, o farchogion yn benaf, rhifedi y rhai a esyd loan i lawr yn "ddwy fyrddiwn o fyrddiynau."

Y rhai yma a welodd loan mewn gwledigaeth—byddin aruthrol, yn bob peth ond yn ddirifedi. Ni ruthasant ar unwaith i gymeryd Constantinople, ond treuliasant lawer o flynyddoedd mewn cwrs o frwyd crwydrol ac ysbeilgar—weithiau yn orchfygwyr, bryd arall yn orchfygedig—ond yn y cyfameer yn enill safle

yn ngorllewinbarth Asia, ac yn casglu nerth am weithrediadau mwy terfynol. O'r diwedd, wedi hir barotol ac ymladd, ymosodasant ar Constantinople. Rhann o honi a gymerwyd drwy nerth arfau, a rhan a roddwyd i fyny ar amodau. Yn y rhan gyntaf, orlinhadau ac addoliad Cristionogol a ddiddynwyd ar unwaith; yn y ddiweddaf, yr oeddent yn oddefol i gael eu parhau am ychydig. Ond cyn hir hwy a ddileuwyd yn hollol, a phrifddinas barchus yr ymerodraeth ddwyreiniol a ddaeth yn ddinas Fohammedanaidd.

Y dygwyddiad yma a gymerodd le yn y fl. 1453; ac yr ydym yn awr i ymofyn a oedd yr amser yn ddynodedig yn y rhagfynegiad. Wedi i'r fyddin Dwrciaidd gael ei gollwng yn rhydd ar orllewinbarth Asia, yr oedd i barhau "am awr, a diwrnod, a mis, a blwyddyn." Mewn amser prophwydol, cyrhaedda hyn ychydig yn fwy na thri chant naw deg ac un o ffynyddoedd. Dechreuodd y Twrciaid eu gyrfu fuddugoliaethus yn y flwyddyn 1062. At y rhifedi yma ychwaneger tri chant naw deg ac un, a cheir 1453—y flwyddyn bennodol yn yr hon y syrthiodd Constantinople. Amrywia yr adroddiadau ychydig o barthed y flwyddyn y dechreuodd y Twrciaid eu rhyfeloedd yn Nwyrain Asia; ond y casgliad, yn ulhob achos, sydd yn dyfod yn agos iawn i'r un a nodir uchod. Ac yn siwr y mae hwn y casgliad nodedigaf, i'n sierhau o gywirdeb y brophwydoliaeth a'i cynwysa, ac o'r dull i ddeongli y rhagfynegiad.

Y meirch yn yr ymdrechlfu ddychrynnyd yma a ddesgrifir yn y brophwydoliaeth, gyda'u "llurigau tanllyd, a'u penau fel penau llewod, a tŷan a mwg a brwmstan yn myned allan o'u safnau," wrth gwrs nid meirch llythyrenol ydynt, ond arwyddion oddigwyddiadau yn cymeryd lle yn ystod y rhyfel. Y mae yn nodedig mai yn y rhuthrgyrcar ar Constantinople y defnyddiwyd gyntaf arfau tŷan a chyffegr; a hyn a dybir sydd yn ddangosedig wrth y "tŷan a'r mwg a'r brwmstan yn dyfod allan o safnau'r meirch."

Amcan y gosbedigaeth ddychrynnyd yma ar yr ethnig a phobl Cristionogol mewn enw yn Ngorllewin Asia, oedd i'w darostwng hwynt, a'u dwyn i ystyriaeth ac edifeirwch. Ond ni ddeilliodd y fath ganlyniad gwyach oddiwrthi; ac felly yr oeddid wedi rhagfynegu yn yr adnodau canlynol; "A'r dynion eraill y rhai ni laddwyd gan y plasu hyn, nid edifarhasant oddiwrth weithredoedd eu dwylaw eu hun, fel nad addolant gythreuliaid, a delwau aur, ac arfan, a phres, a main, a phrenau, y rhai ni allant na gweled, na chlywed, na rhodio; ac nid edifarhasant oddiwrth eu llofruddiaeth, nac oddiwrth eu cyfareddion, nac oddiwrth eu godineb, nac oddiwrth eu lladrdd." (Dat. ix, 20, 21.)

(Diwedd y seithfed bennod.)

Crefyddol.

Y BEIBL AC ANFFYDDIAETH YR OES.

GAD Y PARCH. E. G. JONES, D. D.

PEN. VIII. HEN LAWYSGRIFAU.

Mae tri man o ba rai y mae Beirniaid ac Ebonwyr yr Ysgrhythrau i edrych am gymorth er cael sicrywdd am burdeb neu amherffeith. rwydd presenol yr ysgrhythrau sydd yn ein meddiant,—hen lawysgrifau, hen gyfieithiadau a dyfyniadau o'r ysgrhythr a geir yn ngweithiau hen ysgrifenwyr Hebraidd a Groegaidd.

Y cyntaf i ddod dan sylw yw yr hen lawysgrifau. Yr henaf y mae genym hanes am danynt yw y rhai Iuddewig. Rhenid y rhai hyn i blyglyffrau y Synagog neu gopiau sanctaidd a'r rhai cyffredia. Cynwysa rhai y Synagog bum llyfr Moses, rhanau o'r prophwydi a ordeiniesid i'w darllen yn y Synagog neu lyfr Esther. Ni arferid yr olaf ond ar wyl Purim. Ni ddodid y tri byth ynghyd, ond ar nola gwahanol. Ysgrifenwyd hwy yn y Caldaeg neu lythyrenau Hebraeg ysgwar. Darperid y memrw mewn modd neillduol gan Iuddewon yn unig o grwyn creaduriaid glân, a ehylymdd hwy ynghyd a charciau o'r un defnydd. Rhydd y Talmud lawer iawn o reolau gyda golwg ar y defnydd, y lliw, yr ink, y llythyrenau, y rhaniadau, a'r offerynnau ysgrifenu pa rai a ddilynid yn fanwl yn neillduol wrth ysgrifenu pum llyfr Moes. Nid yw yr ysgrifau hyn braid byth yn dyfod i ddwyllaw Cristionoglon, oblegid mor fuan ag y peidiant eu defnyddio yn y synagogau maent naill ai yn eu claddu neu eu gosod heibio yn ofalus rhag iddynt gael eu halogi trwy fyned i ddwyllaw y seahedioedd.

Ysgrifent y rhai cyffredia yn y Caldaeg neu'r llythyrenau Rabiniaidd. Dangosir llawer llai o barch i'r rhai'n na'r lleill. Nid oedd un reol neillduol er eu gwneud ond chwaeth yr ysgrifenydd neu yr hwn y byddai yn ysgrifenu iddo. Mae yn bur anhawdd penderfynu oed y llawysgrifau Iuddewig. Nid oes un yn adnabyddus yn presenol yn henach na'r ddeuddegfed ganrif. Yr henaf yw O. C. 1106. Mae yn Spain. Dim ond pump neu chwech sydd ar gael o'r ddeuddegfed ganrif, haner cant o'r drydedd ganrif ar ddeg, pedwar ugain o'r bedwaredd ganrif ar ddeg, a chant a deg o'r hymthegfed ganrif. Sonia yr Iuddewon am wyth o gopiau hynod gywir ydynt wedi cario dylanwad mawr ar ysgrifau eraill, maent yn awr wedi eu colli oddigerth rhyw ddarnau. Gallir barnu oddiwrth ysgrifeniadau yr Iuddewon a nodiadau ar ymyl rhai llawysgrifau, fod y rhei'n yn werthfawr iawn am eu manylrydd a'u cywirdeb, ac mai hwy oedd y llawysgrifau o ba rai y copwyd llawer sydd ar gael yn presenol.

Enwir yr wyth ysgrif fel y canlyn: 1. Llawysgrif Hillel. 2. Y Codex Babylonaid a wnaed

fel y tybir gan Rabbi Ben Naphtali. 3. Llawysgrif Israel, gwaith R. Ben Asker a'r un a Llawysgrif Jerusalem. 4. Y Codex Alptiaidd. 5. Sinai Llawysgrif o'r Pentateuch. 6. Pentateuch Jeriche. 7. Codex Sانبوكي. 8. Llyfr Taggin am yr hwn y sonia R. Jacob Ben Chaiym yn ei ragymadrodd i'r Beibl.

Y rhai sydd yn cael fwyaf o sylw yw ysgrifau o'r Testament Newydd. Ysgrifonai y Cristionogion cyntefig ar papyrus yr Alpht neu ar groen. Gosodir y gwerth mwyaf ar y rhai olaf. Arferent ysgrifenu mewn llythyren fras hyd tua'r ddegfed ganrif. O'r amser hwnw defnyddiwyd llythyren fanach, mwy hawdd i'w ysgrifenu. Nid oeddent yn attalmodi na rhanu y geiriau. Ychydig iawn o ysgrifau sydd ar gael yn cynwys yr oll o'r Testament Newydd. Ceir amryw ysgrifau o'r pedair efengyl, am eu bod yn debyg yn cael eu darllen yn amlach yn yr eglwysydd. Ychydig iawn hefyd o'r llawysgrifau sydd yn gyfain yn bresenol ac yn cynwys pob adnod a gair fel yr ysgrifau newid hwynt ar y cyntaf. Mae darnau o benodau neu lyfrau cyfain, brydiau eraill dim ond adnod neu ddwy wedi eu tori ymalth trwy ddamwain neu egeulnedra. Mae hyn yn galw am gryn fanyl-wch a gofal rhag dwyn rhyw lawysgrif yn mlaen fel tyst dros unrhyw ddarlleniad pryd na byddo yn ei gynwys o gwbl. Weithiau ceir cyfieithiad Lladin gyda'r Groeg ar yr un mewnwn.

I ddangos fod y Testament Newydd genym ni yn bresenol yn agos iawn fel yr ysgrifenydd ef ar y cyntaf dywed Parton fod dysgedigion wedi cydmaru tua chwech cant a deg a thriugain o lawysgrifau o'r efengylau, rhai wedi eu ysgrifenu yn y bumed ganrif neu yn gynt, ac i lawr hyd y drydedd ar ddeg, mewn gwahanol wledydd hefyd, pell oddiwrth eu gilydd, megis Asia, Affrica ac Ewrop. Hefyd yr ydys wedi cydmaru llawys o hen gyfieithiadau i wahanol leithoedd, ynghyd a dyfyniadau o weithiau llawys o'r hen dadau eglwysig. Er hyn cydunant i roddi i ni yr un text gydag ychydig iawn o eithriadau y gellid yn hawdd gyfrif am danynt trwy gamsyniadau adysgrifwyr. Mae yn hawdd iawn canfod eu bod oll wedi eu gwneuthur oddiwrth yr un copi yn wreiddiol. Mae llawys mawr o ddynion dysgedig wedi treulio blynyddoedd lawer i chwilio a chydmaru llawysgrifau, ac y mae cyfrolau helaeth iawn wedi eu ysgrifenu ganddynt.

Felly wrth weled mor lleied a dibwys yw y gwahaniaethau, yr ydym yn teimlo yn sicr fod y Testament Newydd genym yn agos iawn fel yr ysgrifenydd ef ar y cyntaf. Bydd y gwahaniaeth yn aml mewn un neu ddwy lythyren, weithiau gair, ac ambell dro darn o adnod, ond anaml iawn y mae yn newid meddwl neu ystyr y frawddeg yn mhilith hen gyfieithiadau.

Mae y Pentateuch Samaritanaidd yn teilyngu

sylw neillduol ar gyfrif neillduolion ei gadwr. aeth. Mae yn ffaith digon hysbys fod yr llyddewon a'r Samariaid mor elynol i'w gilydd er amser Ezra a Nehemiah fel nad oeddent hyd yn oed yn masnachu a'u gilydd, er hyn dyma gan y ddwy genedl gopïau cyflawn o bum llyfr Moses yn cyduno a'u gilydd o fewn ychydig iawn. Yr hyn sydd brawf amlwg eu bod genym ni yn y cyflwr yr oeddent gan yr Iddewon yn amser y dychweliad o'r caethiwd yn Babilon, oblegid ni bu y ddwy genedl byth wedyn ar delerau digon cyfeillgar i gynyg twyll y byd trwy fabwysiadu yr un ysgrhythr. Nid yw y Samariaid yn derbyn un gwaith arall yn y Beibl ond pum llyfr Moses.

Bu dysgedigion yn hir iawn cyn llwyddo i gael un llawysgrif o'r Pentateuch Samaritanaidd ond o'r diwedd llwyddodd Usher ac eraill i gael rhai, ac erbyn hyn mae tuag un ar bymtheg neu ychwaneg yn Ewrop. Bu dadl fawr yn nghylch cywirdeb cymharol y copi Hebraidd a'r Samaritanaidd, ond y mae Gesenius wedi profi fod mwy o wallau a chyfnwidiadau yn y Samaritanaidd, er hyn mae yn werthfawr fel prawf o henafiaeth a geirwired y Beibl Hebraeg.

Penderfynir oed llawysgrifau drwy y defnydd ar ba un maent wedi eu ysgrifenu, dull y llythyrenau, y lleoedd maent wedi eu cadw, nodiadau achlysurol neu enwau personau ar ymyl y ddalen, ac weithiau ceir darnau wedi eu rhwbio ymalth mewn rhan a rhywbeth arall wedi ei ysgrifenu yn ei le neu drosto. Pan fyddo y cyfryw ail ysgrifun yn hen mae yn sicr fod yr hon a rwbwyd allan er gwneud lle iddi yn henach, felly mae yn dyt pwysig pan ellir ei hadferu fel ag i'w gwneyd yn ddarllenedwy. Mae lliw yr ink a dull yr addurniadau hefyd yn dangos oed llyfr yn bur eglur.

Trwy y pethau hyn mae dysgedigion yn barnu fod genym rai ysgrifau o'r Testament Groeg mor hen a'r bedwaredd ganrif. Ceisir dangos fod un neu ddwy wedi eu gwneud yn y drydedd neu yr ail ganrif, ond nid oes sawr sicrwydd am hyn.

Nid yw henafiaeth llawysgrif o angenrheidrwydd yn ei gwneud yn fwy o awdurdod nag un ddiweddarach, oblegid gall hono fod wedi ei chopio o un henach a chan ysgrifennwr mwy medrus a gofalus.

Diau fod y byr nodion hyn yn ddigon i ddangos nad chwarae plant yw Beirniadaeth ysgrhythrol. Gofyna sylw manwl.

Y MAB RHYFEDDOL.

Essay 9: 6.

At Grist mae yr adnod hon yn cyfeirio yn neillduol. Yr oedd y prophwyd yn llefaru am ymddangosiad y Messiah, fel pe buasai hyn y wedi cael ei gyflawnu yn barod, dywed:

1. "Cams Bachgen a aned i ni." Mae yma

gyfeiriad at ymgnewdoliad Crist. Efe a ddaeth yn ol y brophwydoliaeth am dano. Cadd ei eni o forwyn, ac yr oedd ei weled yn faban bychan yn destyn syndod angylion a dynion. Dywedai yr angel, "Ganwyd i chwi heddyw Geidwad yn ninas Dafydd, yr hwn yw Crist yr Arglwydd." Luc 2: 11. Gwnaeth y bugeiliad frysio i'r lle y ganed Crist, ac ni allent dewi heb adrodd fel y dywedodd yr angel wrthynt, "A phan welsant, hwy a gyhoeddasant y gair a ddywedais wrthynt am y bachgen hwn." Luc 2: 17.

2. "Mab a roddwyd i ni." Mab Duw ydoedd, a gelwir ef yn Fab y dyn. Gellir canfod bod y gair Mab Duw yn arwyddo, (1.) Ei fod o'r un natur a'r Tad. (2.) Ei fod yn anwyl gan ei Dad, sef gan Dduw. "Hwn yw fy anwyl Fab." Matt. 3: 17. Deallai yr Iuddewon bod yr enw Mab Duw yn arwyddo un yn gystal a Duw, ac yr oedd Crist yn dywedyd ei fod ef felly, "Myfi a'r Tad un ydym." "Y neb a'm gwelodd i, a welodd y Tad." Ioan 14: 9.

Yr oedd cymaint o angen am i Grist fod yn ddyn, ag oedd iddo fod yn Dduw, er cwblhau iachawdwriaeth i'r byd. Gan ei fod ef yn meddu dwy natur, sef dwyfol a dynol, yr ydoedd yn addas Gyfryngwr rhwng Duw a dynion. Yr oedd ef yn gyflawn, ac yn "Oll yn oll."

3. "A bydd y llywodraeth ar ei ysgwydd ef." Ar ol ei farwolaeth efe a dystiai wrth ei ganlynwyr, "Rhoddwyd i mi bob awdurdod yn y nef ac ar y ddaear." Matt. 28: 18. Mae ef fel Brenin yn ben ar yr holl nefolion, ac mae yn meddu awdurdod ar holl drigolion y ddaear. "Iddo ef y plyga pob glin." Efe sydd yn llywyddu pob peth fel y byddo da yn ei olwg, er gogoniant ei oredd, a lles ei bobl. Efe a wna llywodraethu yn dragywydd, ac ar ei frenhiniaeth ni bydd diwedd." Easay 9: 7. Efe a lywodraetha ar bob peth fel Cyfryngwr, a gwna llywodraethu yn rasol yn ei bobl.

4. "A gelwir ei enw ef Rhyfeddol." Un rhyfedd ydyw yn yr oll. Cafodd ei eneinio i'w swydd gyfryngol er tragwyddoldeb. Efe a genhedlwyd yn wyrthiol gan yr Yspryd Glân. Ganwyd ef mewn modd hynod. Pan oedd babanod brenhinoedd y ddaear yn eu palasau, wele ef yn y preseb, yn llety yr anifeiliaid. O ddarostyngiad digyfelybl! Yr oedd ei holl fywyd yn gadwyn o ryfeddodau, megis iachâu y cleision, llywodraethu deddfau anian, gwneud y dwfr yn win, tawelu y môr ag un gorchymyn, codi y meirw yn fyw â'i air, marw yn aberth boddhaol i Dduw dros bechod. Efe a enillodd fuddugoliaeth ar angau pan ydoedd yn y bedd, daeth oddiyno a'r agoriadau wrth ei wregys. Efe a esgynodd goruwch yr holl nefoedd, ac a eisteddodd ar ddeheulaw ei Dad, ac mae yr holl nefolion a'i bobl ar y ddaear yn cyduno i ddywedyd,

"Coroner ef yn ben."

Ni fu neb erioed fel efe yn mhob peth, mewn un swydd ar y ddaear, er ei fod wedi ei gysgodi fel Prophwyd, Offeiriad, a Brenin. Efe oedd sylwedd mawr yr oll o'r cysgodau Iuddewig. Dylem ryfeddu mawredd Crist fel Duw, a mawredd ei gariad yn gwisgo cnawd, ac iddo farw o'i fodd er ein mwyn ni. Fe ganodd y prydydd Cymreig yn enwog am dano gan ddywedyd,

"Mab unig-anedig, un odlaeth,
'R un faint o naturiaeth a'r Tad,
'R un oedran, 'r un anian, 'r un enw,
'R un ddelfw bardd loyw, 'r un wlad,
'R un gwaith, a'r un iuth, a'r un ethol,
'R un ewyllys i'w bobl gael byw,
'R un gwerth, a'r un nerth, a'r un gwyrtian,
'R un geiriau, 'r un deddfau, 'r un Duw.

(I'w barhau.)

Birmingham.

T. EDWARDS.

IOAN YR EFENGYLWR.

GAN Y PARCH. ISAAC THOMAS, FROSTBURGH, MD.

Yr oedd yr Ioan hwn yn fab i Zebedeus a Salome. Nid oes genym le i farnu fod dim yn hynod yn nghymeriad ei dad, yn wahanol i ddynion yn gyffredin. Ond y mae yn amlwg fod ei fam yn ddisgybl i Iesu Grist, ac yn wraig selog a fyddollon o'i blaid. Yr oedd hi yn un o'r gwragedd a ganlynodd yr Iesu o Galilea i Jerusalem; tua phedwar ugain, neu gant o fill-diroedd, gan weini iddo, sef cyfranu a gwasan-aethu ar gyfer ei angenion. Ac yr oedd yn un yn sefyll wrth groes yr Iesu pan fu farw; ac yn dyfod at ei fedd, i eneinio ei gorff, ar foren y trydydd dydd.

Meddylir fod rhieni Ioan mewn amgylchiadau gweddol gysurus. Y rhesymau dros y dyb hon ydyn, yn 1. Am y dywedir fod "cyflog-ddynion" gyda ei dad yn pysgota; yn 2. Am fod Salome, ei fam, yn gallu "gweini" i Grist; ac yn 3. Am fod Ioan mor "adnabyddus i'r Archoffeiriad" yn Jerusalem, nes myned i mewn i'w dy pan oedd Crist yn cael ei brofi; a digon o ddylanwad ganddo ar eraill, i gael Pedr i mewn.

Mae yn debyg mai yn Bethsaida yr oedd Zebedeus yn byw; ac mai dyna'r lle y cafodd Ioan ei eni a'i fagu. Pysgotwr ydoedd wrth ei gelfyddyd; ac yn y llong, neu y cwch, gyda'i dad ac iago, ei frawd, yr oedd pan galwyd ef gan Iesu i'w ganlyn ef, ac i fod yn ddisgybl iddo. Mae yn debyg nad oedd efe y pryd hwnw ond dyn ieuanc, tua 25 oed; a meddylir mai efe oedd yr ieuengaf o'r holl apostolion.

Mae rhai yn barnu fod Ioan yn perthyn yn lled agos i Iesu Grist. Dywed hen draddodiad fod Joseph, gwr Mair, mam yr Iesu, wedi bod yn briod a gwraig arall yn flaenorol, a bod ganddo saith o blant, a bod Salome, mam Ioan yn un o honynt; ac felly ei fod ef yn cael ei gyfrif yn nai, fab chwaer, i Iesu Grist. Barna eraill mai chwaer i Mair oedd Salome. A gellir meddwl fod rhyw sail yn yr Efengyllau i'r dyb hon. Wrth enwi y gwragedd oedd yn sefyll wrth

groes yr Iesu pan oedd yn marw, mae Matthew yn nodi Mair Magdalen, Mair mam Iago, a mam meibion Zebedeus. Marc yn enwi Mair Magdalen, Mair mam Iago a Salome. Dyna lle celf yr hysbysiad mai Salome oedd enw gwraig Zebedeus. Ac mae Ioan wrth eu enwi yn dweyd Mair Magdalen, Mair gwraig Cleophaa, (sef mam Iago,) mam yr Iesu a "chwaer ei fam." Gan nad yw Ioan yn enwi Salome, beratr mai hi oedd y chwaer i fam yr Iesu. Os felly, yr oedd Ioan yn *gefnder* i Iesu Grist.

Yr oedd Ioan yn un o gyfeillion anwyliaf Iesu Grist. Mae'n ymddangos fod tri o'r apostolion yn gyfeillion neillduol iddo, sef "Pedr, Iago, ac Ioan;" ac o'r tri hyn, yr agosaf, a'r anwyliaf oedd Ioan. Efe oedd yn eistedd yr agosaf ato, ac yn pwysu ar ei fynwes ar y Swper, a gelwid ef "y disgybl yr oedd yr Iesu yn ei garu." Ac nis gallwn weled fod un o'r apostolion wedi canlyn yr Iesu mor agos, ac mor fyddlon ag Ioan. Pan ddaliwyd yr Iesu yn yr ardd, gwnaeth yr holl ddisgyblion ei adael; ond aeth Ioan gydag ef i Jerusalem, ac i mewn i lys yr archoffeiriad; ac yr oedd ef yn sefyll yn ei ymyl, gyda'r gwagedd pan oedd yn marw; ac yn un o'r rhai cynthiaf, ar ol y gwagedd, at ei fedd y trydydd dydd.

Wrth sylwi yn fanwl ar hanes Ioan, gellir smeddl fod tri neu bedwar o bethau, mewn smedd arbenig yn nodweddu ei gymeriad.

1. Mae'n ymddangos ei fod yn ddyn *alog*, a *chanbaid* iawn o blaid Iesu Grist, a'i grefydd. Cawn hanes ei fod ef a'i frawd un tro, am gael tŷn i lawr o'r nefoedd i losgi y Samariaid, am iddynt wrthed gadael i Iesu fynydd trwy eu tref. Nis gallwn eu canmol am y cais hwn; a dangosodd Iesu nad oedd yn eu cymradwyo, pan yn dweyd wrthynt nas gwyddent o ba ysbryd yr oeddent, na ddaeth ef i ddinystrio dynion, ond i'w cadw. Ond, mae ya debyg mai eu sel boeth o blaid yr Iesu, a'u cynryfodd i feddwl am hyn. Tro arall gwelodd Ioan rywan yn bwrw allan gythreuliaid yn enw Iesu, a dywedodd wrtho am beldio gwneyd hyn, am nad oedd yn eu dilyn hwy. Nid oedd hyn ychwaith yn iawn ynddo; gan fod y dya yn arddel enw Iesu, ac yn bwrw allan gythreuliaid, yr oedd yn gwneyd yn dda, ac ni ddylid ei atal. Ond yr oedd y sel sector mor fawr ya Ioan ar y pryd, fel nad oedd yn foddlon i'r dyn i wneyd defnydd o enw Iesu heb iddo ei *ganlyf* ef.

2. Mae yn debygol hefyd fod Ioan yn ddyn *nerthol*, neu daranlyd. Rhoddodd Crist yr enw "*Boanerges*, yr hyn yw meibion y daran," iddo ef a'i frawd. Meddylia rhai iddynt gael yr enw hwn, o herwydd eu cais, am gael taranu a meltt i ddinystrio y Samariaid. Ond gellir meddwl eu bod wedi cael yr enw cyn hyn. Ac nid yw yn debyg y rhoddai yr Iesu enw fel hyn arnynt o ddirmyg, i adgoffa ysbryd dialgar. Mwy tebygol ydyw, eu bod yn ddynion tanbaid

a nerthol, ac yn daradwyr hyawdl; ac felly o gymeriad daranlyd.

3. Gellir meddwl fod Ioan yn ddyn *uchelgeisiol*. Mae genym hanes iddo ef ac Iago ofyn i Iesu unwaith, am gael eistedd, un ar ei law ddeheu, a'r llall ar ei aswy yn ei freniniaeth. Dywed yr efengylwr arall, mai eu mam a ofynodd am hyn. Dichon eu bod hwy a'u mam wedi gwneyd hyn; neu bod eu mam wedi gofyn trwy eu cymhelhad hwy.

Digon tebyg eu bod hwy yn credu, y pryd hwn, y byddai Iesu yn frenin ddaearol; a'u dymuniad oedd cael bod y nesaf ato, ar ei law ddeheu a'i law aswy. Ac felly ni a welwn fod Ioan, fel dynion yn gyffredin, yn awyddus am ddychafad ac anrhydedd.

4. Ond y prif beth yn nghymeriad Ioan oedd *cariad*. Ac mae'n debyg mai hyn oedd yr achos fod Iesu yn ei gara ef yn fwy nag eraill. Mae rhai wedi meddwl fod Iesu yn dangos gleidgarwch iddo am eu bod yn berthynasau. Ond nid ydym yn credu fod Mab Duw yn gosod cymaint o bwys a hyn ar y berthynas gnawdol. Pan ddywedwyd wrth Iesu fod ei fam a'i brodyr yn ei geisio, efe a edrychodd ar ei ddisgyblion gan ddywedyd, "Wele fy mam i, a'm brodyr i." Canys pwy bynag a wna ewyllys fy Nhaf yr hwn sydd yn y nefoedd, efe yw fy mrawd i, a'm chwaer, a'm mam." Faint bynag o barch a reddir i Mair, mam yr Iesu, y mae yn fwy o beth yn ei olwg ef, ei bod yn gwneyd ewyllys ei Dad, na'i bod yn fam iddo ef mewn ystyr naturiol. Beth bynag, mae yn amlwg fod cariad ya fawr iawn yn Ioan; mae hanes ei fywyd, a'i ysgrieniadau yn dangos hyn mewn modd amlwg. A chan fod cariad mor fawr yn Ioan, yr oedd Iesu yn ei gara ef yn fwy nag eraill.

I Ioan y rhoddodd Iesu Grist ofal ei fam pan oedd ya marw. Efe a ddywedodd wrth Ioan "Wele dy fam. Ac o'r awr hono allau y cymerodd y disgybl hi i'w gartref." A dywed hanesiaeth iddo aros yn Jerusalem hyd farwol-aeth Mair; yr hyn a gymerodd le yn mhen pymtheg mlynedd ar ol marwolaeth y Ceidwad.

Mae yn ymddangos fod Pedr a'r ddau frawd, Iago ac Ioan, yn ffryndiau neillduol. Mae y tri yn cael eu henwi gyda'u gilydd yn fynych yn yr Efengylau. Ac ar ol i Iago gael ei ladd gan Herod, mae yn debyg i Pedr aros yn Jerusalem, yn gydymaith i Ioan. Yr ydym yn darllen yn llyfr yr Actau eu bod eu dau yn myned i'r Deml i addoli, pan yn iachau y dyn cloff; ac yn pregethu Crist yn Geidwad i'r bobl. Gorchymynwyd iddynt i beidio; ond dywedasant fed yn rhaid iddynt ddweyd y pethau a welasant ac a glywsant; ac ufuddhau i Dduw yn fwy nag i ddynion. Ac ar ol hyn, mae y ddau yn myned ar daith i bregethu i'r Samariaid. Dyma gyfnewidiad yn Ioan! Ychydig flynyddau yn ol yr oedd am losgi rhai o hon-

ynt; ond yn awr yn pregethu iddynt, ac yn gweddio drostynt, am iddynt gael derbyn yr Yspryd Glân. Pan ddaeth Paul am dro i Jerusaleml, yn mhen tuag 20 mlynedd ar ol croeshoeliad Crist, efe a ddywed fod Iago, brawd yr Arglwydd, a Cephas sef Pedr, ac Ioan yno y pryd hwnw; a'u bod yn cael eu hystyried yn golofnau, ac iddynt roddi dehenlaw cymdeithas iddo ef a Barnabas.

Bernir i Ioan adael Jerusaleml cyn ei dnystrio gan y Rhufeiniaid, a myned i Asia Lelaf; gan wneyd ei gartref yn Ephesus. Dywed hen draddodiad i Ioan gael llawer o'i erlid, a bod llawer ymgais wedi cael ei wneyd i fyned a'i fywyd; ond fod Duw yn gofalu am dano, ac yn ei ddiogelu mewn modd neillduol. Gwelsom ddarluniau o'r pedwar Efengylwr. Y mae Ioan wedi cael ei arlunio yn dal cwpan yn ei law, a sarff yn dyfod allan o hono. Dywedai un oedd yn profesu bod yn ddisgybl i Ioan, fod ei elynion un tro wedi gosod gwenwyn yn ddirgelaid mewn diod yn ei gwpan er mwyn ei ladd; ac iddo ef, yn ol ei arfer, ofyn bendith Duw arno, a gwneyd arwydd y groes uwch ei ben, ac i'r gwenwyn ddyfod allan ar ddull sarff! Ac ar sail y chwedl hono y mae yn cael ei arlunio felly. Dywedir hefyd i Domitian ei alltudio o Ephesus i Rufain, a'i osod yno mewn pair o olew berwedig, ac iddo gael ei gadw ynddo am bedair awr; ond iddo ddyfod allan o hono, yn debyg i'r tri llanc o'r ffwrn dân, heb dderbyn dim niwaid! Beth bynag am y chwedl yna, y mae genym hanes yn llyfr y Datguddiad iddo gael ei alltudio, am air Duw a thystiolaeth Iesu Grist, i Ynyr Patmos. Bernir i hyn gymeryd lle, o dan lywodraeth Domitian, tua'r flwyddyn 95. Yn mhen tua blwyddyn wedi hyn, bu yr erlidiwr hwnw farw; a rhyddhawyd ei garcharorion, a chafodd Ioan ddychwelyd i Ephesus. Dywed Jerome ei fod yr amser hyn yn hen a methedig; ei fod yn rhy egwan i allu cerdded i'r cyfarfodydd, a phregethu; ond fod y brodyr mor awyddus am ei bresenoldeb gyda hwy, nes yr oeddent yn ei gario i'r cyrddau, ac yntau yn traddodi rhyw frawddegau byrion iddynt: megis, "*Duw cariad yw,*" "*Fy mhunt bychain, cerwch eich gilydd.*"

Pan oedd Iesu yn rhagfynegu i Pedr am ei ferthyrddod, ac yntau yn edrych ar Ioan gan ofyn "Beth a wna hwn?" yr Iesu a ddywedodd "Os mynaf iddo aros hyd oni ddolwyf, beth yw hynny i ti, canlyn di fyf." Gwnaeth hynny i rai o'r brodyr, yr amser hwnw, i gredu na fuasai Ioan farw. Ac mae yn debyg fod llawer ar eu hol hwy, a rhai yn ddiweddar wedi credu yr un fath; tybiant fod Ioan yn byw yn rhywle ar y ddacar yn bresenol! Rhyfedd mor ofergoelus y mae rhai pobl. Ond, y dyb gyffredin ydyw i Ioan farw yn Ephesus, pan oedd tua 100 mlwydd oed, ac mai yno y cafodd ei gladdu. A dywedir mai Ioan oedd yr unig un o'r apos-

tolion a fu farw o farwolaeth naturiol; cafodd y lleill oll eu merthyr.

Ysgrifennodd Ioan yr Efengyl sydd ar ei enw, tri Epistol, a llyfr y Datguddiad; ac felly yr oedd yn *efengylwr*, yn *apostol*, ac yn *brophwyd*. A barna rhai fod ei ysgrifau ef yn cynwys y darnau mwyaf teimiadwy, nerthol a gogoneddus a ysgrifennwyd erioed.

Dywed Dr. Edwards, Bala: "Os gofynir yn mha gyfansoddiad er dechreu y byd y ceir y darnau mwyaf arddunol a mawreddog, atebwn mai yn ysgrifeniadau Ioan. Os gofynir, pa le y ceir enghreifftiau o'r deagrifiadau mwyaf toddedig a chalon dreiddiol, atebwn mai yn ysgrifeniadau Ioan. Os gofynir am y meddyliau mwyaf cynwysafwr, y llewyrchiadau tambeidiaf o wirionedd pur yn agor o'n blaen olygfeydd sydd yn cyrhaedd i bellteroedd nas gall y meddwl ei hun ganfod terfyn iddynt, a'r cwbl yn yr iaith fwyaf diroddres a lefarwyd ganddyn erioed, y mae yn rhaid ateb eto fod hyn oll i'w gael yn ysgrifeniadau Ioan."

Y MADRODDION DETHOLEDIG AM BOB DYDD O'R MIS.

1. Dysgwn ddwyn ein holl bethau i oleu y farn ddiweddar, a pheidiwn ymddiried mewn dim ond a ddeil i bwysio arno yn y goleu hwnw.—W. W., *Wern*.

2. Rhesymydd da yw yr hwn sydd yn rhoddi rhesymol wasanaeth i Dduw; rhifyddwr da yw yr hwn sydd wedi dysgu cyfrif ei ddyddiau, ac areithiwr da yw yr hwn sydd wedi perawdio ei hun i fod yn Gristion.

3. Mae llawer o bethau a allant orlwytho y meddwl: nid oes ond gwybodaeth a chariad Duw a all ei foddioni.—ARROWSMITH.

4. Mae lle i ofni fod rhai dynion yn dilyn yr efengyl fel y mae y morgi yn dilyn y llong—er mwyn ciniaw.—DYER.

5. O'r holl bethau a'r a ymwisgant â phrydfert hwch, nid oes dim i ddyn mor brydfert h rhyddid.—MILTON.

6. Paid âg ymddiried hyd yn nod i achos da, fel ag i esgeuluso y moddion; rhyfyg, ac nid duwioldeb, fyddai hynny.

7. Os myni i erall beidio dywedyd yn ddrwg am danat ti, dysg y gelfyddyd o ddywedyd yn dda am danynt hwy, neu o leiaf beidio dywedyd yn ddrwg am neb.

8. Darpara i ti dy hun olud a nosia gyda thi i dir pan elo dy long yn ddrylliau.

9. Rhaid i ti foddioni clywed peth na ddymunet, os gwnei beth na ddylt.

10. Na wna gyfaiill o'r neb a wyddost a wnaeth yn anfyddlon âg arall.

11. Dywed dda, a gwna dda; y mae y naill yn dangos pen da, a'r llall galon dda, a'r ddau yn tarddu o feddwl rhagorol.

12. Paid âg ymddangos yn fwy nag yr wyt; rhag i ti godi dysgwyliad nas gelli ateb iddo,

a thrwy hyny golli dy glod mor gynted ag y cefaist ef.

13. Os nad wyt berffaith ddedwydd ymgysura am nad wyt berffaith annedwydd.

14. Os wyt yn cyffesu dy bechodau ac heb eu gadael, yr wyt yn gwawdio Duw.

15. Paid â bilno am beth na's gelli ei wella; os dy fai dy hun ydyw, na wna ef mwyach. Diwygiad yw edifeirwch.

16. Na chyhoedda feiau rhai eraill, er eu bod yn wir, oddieithr i hyny ateb gwell dyben na'u cein.

17. Os myni enill enw anfarwol, naill ai gwna beth yn werth ei ysgrifenu, neu ysgrifena beth yn werth ei ddarllen.

18. Na oddef i'th feddwl ymborthu ar ddychymyg gwag, diles, ac anhhosibl.

19. Mewn dadleuaeth, cyfeiria at y gwir yn fwy nag at fuddugoliaeth; ac ymdrech i enill dy wrthwynebwyr yn hytrach na'i ddynoethi.

20. Na wna i ti dy hun elynion, os gelli beidio: gall un gelyn wneyd mwy o niwaid i ti, nag a fedr deg o gyfeillion wneuthur i ti o ddalon.

21. Yn niha gyfiwr bynag yr ydwyf, gofyn yn barhaus i ti dy hun, Pa beth a fuasai fy lachawdwr bendigedig yn ei feddwl, yn ei ddywedyd, ac yn ei wneud, pe buasai ef yn y cyfiwr hwn?

22. Y mae gan dy gyfaill ei gyfaill, a chan gyfaill dy gyfaill ei gyfaill; gan hyny na ddywed i'th gyfaill y peth y byddi am ei gadw yn ddirgel.

23. Os oes genyt gyfaill yn tramgywddo wrth bethau bychain, ymâd yn llwyr âg ef, oblegid nid yw y cyfryw i ymddiried ynddo.

24. Gall digofaint fflachlo i fynwes y doeth, ond nid ydyw ynaros ond yn mynws y ffyllaid.

25. Bydd ddioleghar i gyfaill a ddywed i ti dy feiau yn ddirgel; y mae hyny yn dangos ei fod am i ti ddiwygio cyn i'r byd wybod am dy wendid.

26. Na ofyn ormod gan gyfaill parod i roddi: er y gelli gael dy ddymuniad yn bresenol, eto gall droi yn fwy o golled i ti yn y diwedd.

27. Y neb a gollo ei gyfoeth, a gyll lawer; y neb a gollo gyfaill, a gyll fwy; ond y neb a gollo ei enaid, a gyll y cwbl.

28. Cynllun Duw yw gwneyd dyn yn debyg i Dduw; cynllun y diafol yw gwneyd dyn yn debyg i ddiafol.

29. Mae pob da sydd mewn dyn yn efelychiad o Dduw, a phob drwg sydd mewn dyn yn efelychiad o ddiafol.

30. Mae y da yn berffaith yn Nuw, a'r drwg yn berffaith yn y diafol, a phob dyn yn nesau at un o'r berffeithiau yma.

31. Dysg fyw trwy holl ystod dy fywyd, a dyg farw bob mynyd o'th fywyd.

D. W. R. *Turin.*

BYDOLDDYN CYFOETHOG.

Mor barod yw llawer wrth edrych ar fyddolddyn cyfoethog i genfigenu wrtho o herwydd yr hyn sydd ganddo: Ond, o'm rhan fy hun, gwell genyt dosturiu wrtho o herwydd yr hyn sydd arno eisiau. Y mae ganddo dalent, ond y mae arno eisiau ei defnyddio; y mae ganddo lamp, ond y mae arno eisiau olew; y mae ganddo y seren, ond y mae arno eisiau yr haul; y mae ganddo enaid, ond y mae arno eisiau gras; y mae ganddo y creadur, ond y mae arno eisiau y Creawdwr. Yn ei fywyd, ymnoffai ar ffrwd o wagedd, yr hwn a ymarllwysa i fôr o ofid. Ac ar ol marwolaeth, dywedir, "Cymerwch y gwas anfuiddiol hwn, a rhwymwch ef draed a dwylaw, a thefiwch ef i'r tywyllwch eithaf;" troglwyddir ei enaid i lyn o dân a brwmstan.

Pa le yn awr y mae gwrthrych eich cenfigen? Nid ei arian, y pryd hyny, a fedr ei waredu, na'i aur ei godi i'r lan, ac ni ddichon ei gyfeillion ei ddyddanu. Gan hyny, os yw efe yn wrthrych priodol cenfigen, pwy sydd yn deilwng o dosturi? Os hynyna yw gwynfydedig-rwydd, yno moeswch i mi drueni. Arglywydd, yn hytrach gwna fi yn dylawd gyda chalon dda, nag yn gyfoethog gyda chydwybod ddrwg.

Y GWAHANIAETH RHWNG Y CYFLAWN A'R DRYGIONUS.

Yr wyf yn canfod fod y drygionus yn cael ei nesoedd yma, a'i uffern ar ol hyn; ond y cyflawn, i'r gwrthwyneb, yn cael ei uffern yma, a'i nesoedd eto yn ol. Fe gafodd Deifas ei wynfyd yn y byd hwn, a Lazarus ei adfyd; ond yn bresenol y mae Lazarus yn cael ei ddyddanu a Deifas ei boeni. Ni chenfigenaf, o ganlyniad, wrth lwyddiant yr annuwiol, ac ni thramgywddaf wrth ofidiau y cyflawn: canys yr wyf yn gweled fod un yn cael ei gludo mewn gorychedd i uffern, tra y mae y llall yn nosio mewn dagrau i'r nesoedd. D. W. R.

DYBEN Y CRISTION.

Goruchwylwyr doeth bob amser a sefydlant eu dyben cyo dechreu eu gwaith; ac yna cyfeiriant eu gweithrediadau tuag at y dyben hyny a sefydlasant. Os gwrthia morwr ei long i'r môr, efe a wna hyny fel y byddo iddo gyrhaedd rhyw borthladd bennodol. Felly y mae yn hwylio wrth gwmpawd, fel y cyrhaeddo afael ar yr hyn y mae yn hwylio am dano. Dylai y Cristion bob amser gadw un llygad ar ei ddyben, a'r llall ar ei ffordd. Byw bywyd anifeilaidd y mae y dyn hwnw nad yw yn gwybod i ba ddyben y mae yn byw. Gweithredu rhan ynfydddyn y mae yr hwn sydd yn cyfeirio at y nesoedd, ac yn byw ar antur.

Y dyben y mae y Cristion doeth yn amcanu ato wrth fyw yma yw, fel y byddo iddo gael byw byth. Ac am hyny, ei ffordd o fyw sydd

fel y gallo dreallio ei fywyd yn barhaus yn llwybrau bywyd tragywyddol. Y mae efe yn rhodio yn wastadol yn y llwybrau hyn y gallo weled y nefoedd o'i flaen. O fy enaid, pa beth yr ydwyd ti yn cyfeirio ato? Ai mwynhad llawn o dy Dduw? Gan hynny, ynte, tra yn gartrefol yn y corff, ymnessa at yr Arglwydd: fel pan y byddi oddicartref o'r corff, y byddi i ti gartrefu yn wastadol gyda'r Arglwydd.

D. W. R.

AM BECHADURIAID.

PENNOD III.

Y mae pob peth ar dir a môr yn dangos cariad Crist at bechadur gwael y llawr. Y mae yn anhawdd i ni fyned i unman, nac edrych ar un gwrthrych, nad ydynt yn pregethu rhywbeth am gariad Crist. A ewch chiwi allan i'ch taith? Ai y dydd a ddewiswch i fyned? Dacw yr haul guddiodd ei wyneb pan fu Crist farw. Ai yn y nos yr ewch chiwi? A ydyw y lloer yn llewyrchu? Wrth ei goleu pruddaidd hi yr arweiniodd Judas y fintau â lanternau a gwaywffyn i ardd Gethsemane, lle bu ein Ceidwad mawr yn gweddio yn ddyfalach ddyfalach, ac yn chwysu'r dafnau gwaed, er dangos ei gariad at y byd. Fel y dywed y bardd,

"Dyma gariad, pwy a'i traetha?
Anchwilladwy ydyw ef;
Dyma gariad byth nad ellir
Treiddio i'w ddyfnderoedd ef;
Dyma gariad gwyd fy enaid
Uwch holl bethau gwael y llawr;
Dyma gariad wna im i'w gannu
Yn y bythol wynfyd mawr."

Mae yn medru maddeu a chuddio bai, ac o'i wirfodd yn trugrhau wrth bechaduriaid gwael eu rhyw. Nid oes dim yn tristau Crist yn fwy na dirmygu ei gariad; na dim yn ei foddio yn fwy na derbyn ei gariad. Mae cariad Crist yn gryfach nag angau, yn felusach nag einioes, ac yn well na gwin. Mae pob teimlad newydd o gariad Crist, yn chwaneu graddau newydd ar yr eiddom ni. Mae i gariad Crist uchder heb ben, dyfnder heb waelod, hyd heb ddiwedd, a lled heb derfyn. Eph. iii. 18, 19. Nid oes dim yn gyfartal a thristwch, gofid, a dyoddefaint Crist, ond ei gariad. Anfeidrol oedd ei gariad yn y tragwyddoldeb mawr, pan y cymerodd achos pechadur yn ei law. Yr oedd y Tad yn caru, a'r Mab yn rhoi ei hun o gariad at bechaduriaid—a'r naill a'r llall yn gwenu yn nghadwedigaeth dyn. Beth allasai Iesu wneud yn fwy na rhoddi ei fywyd a marw er ein mwyn ar Galfaria?

JONATHAN R. JONES.

(I'w barhau.)

Y MUDIAD MAWR CREFYDDOL.

"Ai tydl yw yr hwn sydd yn dyfod, at un amll yr ydym yn ei ddysgwyl?"

Y geiriau hyn osododd Ioan Fedyddiwr yn angenau ei ddysgyblion pan eu haafonodd at Grist i ofyn pwy ydoedd. Clywsai efe yn y

oarchar son am ei weithredoedd nerthol; ac nid oedd yn rhyfedd iddo glywed, oblegid yr oedd y swm am danynt yn llanw y wlad. Dichon fod rhywbeth yn null y Gwardwr yn myned yn mlaen yn wahanol i'r hyn oedd Ioan wedi ragfeddwl—rhywbeth yn ei weiaidogaeth neu yn ei weithredoedd ag y chweyachai gael eglurhad arnynt; neu dichon mai ei amcan oedd cael sicrwydd o enau Crist ei hun am wirionedd yr hanes a glywsai. Goreu pa gadarnaf y byddo seiliau ein ffydd, a goreu pa sicraf y byddom am wirionedd yr hyn a broffeswn.

Cymerwn y geiriau uchod i'w cymhwyso at fater arall, sef y *mudiad mawr crefyddol* sydd yn y byd y dyddiau hyn. Mae y cyffroad hwn yn tynu sylw mawr, a llawer o siarad ac ysgrifenu arno. Dywedir petiau cas a chwerwon yn ei erbyn gan ei elynion. Amheuir ei werth a'i ddifffuantwydd gan rai Cristionogion. Ond teimlad lluaws mawr o'r bobl oren, a rhai ydynt wedi cael y manteision helaethaf i farau yw, fod *Duw yn wir yn y peth hon*. Nid oedd barn dynion yn unol am Grist ar ei ymddangosiad, ac nid ellir dysgwyl llai nag amrywiaeth barn am waith ei Ysbryd yn dwyn ei achos yn mlaen yn y byd. "Mab y dyn pan ddel, a gaiff efe ffydd ar y ddaear?" Nid gan bawb, nid gan y rhai y dysgwylid iddynt ei dderbyn yn ffyddiog. Ni chroesawyd ef gan flaenoriaid crefyddol ei oes, y rhai a ddylasant ei adnabod ar ei ymddangosiad. Mae dysgwyliadau yn yr amseroedd presenol am rywbeth mawr i gymeryd lle—ymweliadau dwyfol â'r byd—adfywiadau nerthol a chynhyrfol. A ydyw y peth mawr a ddysgwylir ddim wedi dyfod eisoes? A oes dim tebygolrwydd fod Ysbryd Duw yn gweithio yn nerthol yn y dyddiau hyn? Nis gellir amheu nad oes llawer iawn o eglwysi yn ddiweddar yn mhob parth o'r deyrnas wedi derbyn bywyd newydd, ac adnewyddiad nerth na phroffasant ei gyffelyb o'r blaen, a lluaws mawr o bechaduriaid wedi eu dychwelyd oddiwrth gyfeillornt eu ffyrdd at Dduw. A phwy bynag a all fod yn amheus, gwnaed fel dysgyblion Ioan—mynedd wybod y gwirionedd drosto ei hun. "Ai tydi yw yr hwn sydd yn dyfod, ai un arall yr ydym yn ei ddysgwyl?" Mae atebiad ein Harglwydd i genadon Ioan yn gymhwysiadol i'r ymofynwyr yn nghylch gwirionedd yr hanes am yr adfywiad crefyddol hwn: "Mae y deillion yn gweled eilwaith, y cloffion yn rhodio, y byddariaid yn clywed, a'r cleifion gwahanol wedi eu glanhau, a'r meirw yn cyfodi, a'r tlodion yn cael pregethu yr efengyl iddynt. A dedwydd yw yr hwn ni rwystrir yno fi." Cyfeirir yn y nodiadau canlynol at yr effeithiau rhyfeddol sydd yn cydfyned â llafur yr efengylwyr Mri. Moody a Sankey. Nid oes dim newydd i'w ddweyd am danynt hwy na'u llafur, gan fod cymaint wedi ei ysgrifenu yn barod yn y cyfeiriad hwn. Ni amcenir yn y llinellau hyn ond yn unig galw

syllw at nodweddion y cyffroad hwn fel prawf fod llaw Duw ynddo.

1. *Mae y dinasoedd a'r trefydd mawrion a phoblog wedi eu cyffroi gan yr adfyndiaid presenol.* Mae gwallth mawr wedi ei wneud, ac yn parhau i fynydd rhag ei flaen ynddynt. Dim llai na gallu uwch-ddynol a allai gynhyrfu yn grefyddol ac ysbrydol leodd o boblogrwydd mawr, yn llawn bywyd masnachol, a llawn o bob difyrwch gwageddus, a lleodd y mae pob dyfais ar waith i dynu dynion oddiwrth grefydd a phethau byd arall. Nid peth bychan, nid peth cyffredin, nid ffug, ac nid ffurfiau, ac nid ymgeis ddynol, a allasai effeithio yr hyn a effeithiwyd yn y misoedd a basiodd yn y trefydd mawrion. Felengrafft, gellid enwi Newcastle, Edinburgh, Glasgow, Belfast, Dublin, Manchester, Leeds, Sheffield, Birmingham, Liverpool, a Llundain. Mae yr hyn a wnaed ac a wneir yn y manau enwog hyn yn ddigon o lythyrâu canmoliaeth i'r mudiad crefyddol presenol. Mae sel Duw yn amlwg wrtho. Dywedodd Mr. Morley yn ddiweddar mewn cyfarfod cyhoeddus, na chynhyrfwyd Llundain erioed o'r blaen mewn modd crefyddol ac ysbrydol fel y mae wedi ei chynhyrfu y dyddiau hyn. Mae tystiolaeth Mr. Morley ar achos fel hwn, yn sicr, o werth mawr. Yr un cyffelyb dystiolaethau a geir o'r manau eraill a enwyd gan bersonau y gellid rhoddi pob ymddiried yn eu barn a'u gonestrwydd. Nis gallwn osod gormod pwys ar y ffaith hon, sef fod y dinasoedd a'r trefydd mawrion wedi teimlo mor helaeth ddylanwad gwirioneddau syml yr efengyl, a gallu Ysbryd Duw, yn hytrach nag y buasai yr oll yn gyfyngedig i leodd di-nod ac annhoblog. Bendithiwyd Cymru o bryd i bryd ag adfywiadau cyffrous ac effeithiol, a buont yn fywyd o feirw i lawer o eglwysau oeddynt mewn nychod a gwendid; ond yr oedd eu lleoldeb mor neillduedig a chyfyngedig, fel mai ychydig o sylw a gaent tu allan i'w cychloedd eu hunain. Ond mae yr adfywiad presenol o nodwedd wahanol, a dylem ddiolch o galon i'r Arglwydd am hyn. Nid oes un cwr o'r deyrnas na neb o'i mewn heb glywed am y pethau rhyfeidd mae yr Arglwydd yn wneud yn y dyddiau hyn. Mae y cyhoeddusrwydd a roddir i'r pethau hyn, drwy eu bod yn cymeryd lle yn y lleoedd mwyaf poblog a dylanwauol, o'r fath bwysigrwydd a mantais i achos yr efengyl fel nas gallwn ddwyed yn rhy gryf am dano. "Yr Arglwydd a wnaeth i ni bethau mawrion, ac am hyny yr ydym yn llawn."

Ni threuliai yr apostolion eu hamser mewn lleoedd bychain annhoblog, ond aent i'r dinasoedd enwocaf, ac yno yr arosent, fel os gweithiai yr efengyl ei ffordd yn y manau hyny, cariai hyny ddylanwad ar leodd llai, a seiniai gair yr Arglwydd allan gyda buandira ar hyd y gwledydd cylchynol. Yn Jerusalem y torodd y diwyg- iad mawr Cristionogol allan gyntaf, ac ar un o'r

prif wyllau y cymerodd le. Yno y gorchymyn- odd Crist i ddechreu pregethu yr efengyl. Oddi- yno aeth yr efengyl i Antiochia. Treuliodd yr apostol Paul amser mawr yn Ephesus a Corinth, a chymerodd pethau mawrion le ynddynt drwy ei lafur. Yn Philippi, Thessalonica a Rhufain y bu gweinidogaeth yr apostolion yn nerthol trwy Dduw i fwrw ceatyl i'r llawr. Dywed yr apostol Paul yn ei lythyr at yr eglwys yn Rhufain, ei fod yn barod i bregethu yr efengyl yn y ddinas fawr hono, ac nad oedd arno gywil- ydd o efengyl Crist, oblegid mai gallu Duw yw hi er lachawdwriaeth i bob un sydd yn credu. Yr oedd ganddo ffydd yn nwyfoldeb ei genad- wri, a theimlai yn sicr os at yno, y byddai iddi brofi ei hun yn allu dwyfol i laweroedd. Yr hyn oedd Rhufain y pryd hwnw yw Llundain yn awr. Nid anhebyg i hyn oedd yr efengyl- wryr Moody a Sankey ar eu dyfodiad yno. Teim- lent fod ganddynt waith mawr o'u blaen, ac an- hawoderau i'w gorchfygu. Yr oedd meddwl gwneud argraff sylweddol ar le mor fawr a gwasgaredig yn gofyn ffydd o radd uchel. Er hyny, y fath oedd eu hyder yn eu cenadwri, ac yn eu Duw, fel mai y peth cyntaf a wnaeth Mr. Moody ar gychwyniad ei waith yn yr *Agricul- tural Hall*, oedd ceisio gan y gynulleidfa i uno â hwy i ddiolch am y llwyddiant yr oedd yr Arglwydd yn myned i'w roddi ar eu llafur yno. A ddiarhebu y teimlant erbyn hyn fod eu llwydd- iant yn llawer tu hwnt i'w dysgwiliad.

2. *Mae y dylanwad mawr sydd gyda phregethu yr efengyl o'r iaen nodweddidiad.* Mae yn iach- usol, achubol, a sancteiddiol. Mae y gwirion- eddau mawrion sydd am fywyd y byd yn cael eu traddodi gyda'r symledd a'r eglurder mwyaf, a miloedd yn teimlo eu nerth, ac yn cael eu dwyn at draed yr Iesu. Nid oes modd i ddim fod yn fwy dealladwy na gweinidogaeth Mr. Moody. Mae yn hawdd i blant ei hamgyffred. Nid yw efe yn amcanu at gynryhoi unrhyw gy- ffroad, ond y cyfryw a gynrychir yn naturiol gan y gwirionedd, yn cael ei lesaru gyda dwy- der, difrifoldeb, tynerwch, nerth, a chariad at Grist ac eneidiau dynion, yn nghyd ag ymddi- byniad llwyr ar fendith Duw am lwyddiant. Dywed Paul wrth eglwys Corinth, nad oedd wedi dyfod atynt gyda geiriau o ddoethineb ddynol, a geiriau denu, na chyda godidawg- rwydd ymadrodd, fel na wnelid croes Crist yn ofer; ac hefyd na farnodd wybod dim yn eu plith ond Iesu Grist, a hwnw wedi ei groeshoelio. Yn ngolwg yr apostol yr oedd o'r pwys mwyaf er sicrhau llwyddiant yr efengyl i'r pregethiad o honi fod yn syml ac eglur, fel y byddai y go- goniant yn gwbl i Dduw drwy ei arddeliad o'r gwirionedd. "Mae genym y trysor hwn mewn llestri pridd, fel y byddai godidawgrwydd y gallu o Dduw, ac nid o honom ni."

Dywed llawer eu bod wedi cael goleuni new- ydd ar wirioneddau yr efengyl ac ar drefn iach-

awdwriaeth drwy weinidogaeth Mr. Moody. Pa fodd mae cyfrif am hyn? Nid yw efe yn amcanu at ddwyn dim newydd i'r golwg—hen wirioneddau adnabyddus i'r bobl a arferant wrando efengyl, yw swm ei weinidogaeth. Mae efe yn gwneud defnydd mawr o'r ysgrythrau, ac y mae ei esboniadau yn naturiol, a'r cymwys- iadau yn darawidiol ac effeithiol iawn. Mae ganddo lawer o fân hanesion wrth ei law, a gwna ddefnydd da o honynt yn ei apeliadau at ei wrandawyr. Ond ymddengys fod y defnydd a wna o'r gair ymddiried (*trust*) yn lle y gair credu, yn gymorth i lawer i amgyffred yr hyn a olygir wrth ffydd yn Iesu Grist. Mae y gair yn sicr yn fwy dealladwy, ac yn trosglwyddo i feddwl dyn ar unwaith yr hyn yw crediniaeth i gadwedigaeth yr enaid. Mae y gair *credu*, pan y cymwysir ef at hanes neu wirionedd, yn ddi- gon dealladwy i bawb, ond nid yw hyn yn go- sod allan iawn ystyr ffydd gadwedigol. Mae credu i fywyd yn golygu ymddiried mewn per- son, neu *drustio* ein hunain i Grist fel ein hunig Waredwr. Peth annedwydd yw defnyddio gair wrth bregetha y bydd yn ofynol ei esbonio fel y gall y gwrandawr ddeall ei iawn feddwl. Mae y gair *ymddiried* yn dangos ar unwaith yr hyn yw Crist i bechadur, a'r modd y mae pech- adur yn cael ei gadw drwyddo.

Gyda hyn, mae gweinidogaeth Mr. Moody, a'r emynau a genir mor effeithiol gan Mr. Sankey, yn arwain meddyliau y bobl o hyd at Grist *byu*, *personol* a *phreseinol*—Crist nid yn unig yn y nef- oedd yn eiriol, ond yn y *cyfarfod* yn barod i dderbyn pechadur yn y fan—yn un y gall pwy bynag a ewyllysio gael ymddyddan ag ef, a rhoi ei hun iddo ar unwaith, a chael ei achub yn un- iongyrchol. Delir hyn yn barhaus gerbron y bobl, a diamheu fod gwasgiad yr un gwirionedd yn aml at feddyliau dynion, yn yr iaith fwyaf aymyl a dealladwy, yn gymorth i'r llawys i wel- ed yn glir yr hyn sydd raid iddynt hwy ei wneud fel y byddont gadwedig. A phan ystyriom y pwys anhraethol sydd i ddynion feddu golwg iawn ar ffordd bywyd, a'r perygl i lawer gael eu colli o ddiffyg hyny, nis gallwn gymeryd gor- mod o lafur tuag at osod trefn cadwedigaeth yn oleu o flaen dynion.

3. *Mae y gweithgarwch crefyddol sydd yn nglyn a'r mudiad hwn, ac yn turddu allan o hono, yn brawf cadarn dros ei ddilysrwydd—* gweithgarwch hunanymwadol. Fel y mae Mri. Moody a Sankey yn weithwyr mawr eu hunain, mae ysbryd gweithio yn disgyn ar bawb sydd o dan eu dylanwad. Mae byddin luosog o wir- foddolwyr yn dyfod yn mlaen i gynorthwyo yn nygiad yn mlaen yr adfywiad crefyddol yn mhob man lle mae wedi dechreu. Cynellir cyf- arfodydd am 8 o'r gloch boreu Sabbothau yn unig i weithwyr crefyddol, ac y mae y rhai hyn yn luosog iawn, yn cynwys rhai miloedd o ew- yllsaryddion. Mae y bobl ieuainc, yn feib-

ion a merched, yn gystal a gwyr a gwragedd luaws mawr o honynt, yn cysegru eu hunain a'u hamser i wasanaeth ac eneidiau dynion. A sicr yw fod gwaith mawr yn cael ei wneud ganddynt. Maent yn gweithio yn ddystaw, eto yn effeithiol, yn chwilio am yr afradloniaid a'r cyfrgollodig, a dygir llawer drwy eu hymdrech- ion at Iesu Grist. Gwasgerir miloedd o draeth- odau yn feunyddiol, ymwelir a miloedd o deu- luoedd, a chymhellir hwynt i ddyfod i wrando gair Duw. Mae haelioni mawr yn cael ei ddan- gos yn nglyn a'r cyffroad hwn. Traul nid bycl- an sydd at barotol lleoedd cymwys i gynal y cyfarfodydd mawrion, a phethau eraill cysyllt- iedig; a theimla y rhai ydynt a'u hysegryddau dan y beichiau hyn yn llawen i wneud eu rhan i hyrwyddo gwaith yr Arglwydd yn mlaen. Pan y mae Crist yn cymeryd meddiant o'r galon, teimla dyn yn y fan awydd gwneud rhywbeth drosto.

4. *Mae yr ysbryd addoliadol a deimlir yn y cyfarfodydd yn brawf o bresenoldeb Duw.* Y gweddïau yn ddwysion, y canu yn ddefosiynol ac efengyllaidd, a gwedd ddirifddwys ar y gyn- ulleidda. Teimla un ei fod yn sefyll ar le cye- egredig, ac nad oes yno ond "ty i Dduw a phorth i'r nefoedd." Teimla pob Cristion yn well o fod yno, a chryfha ei awydd i fyned i'r un lle dra- chefn, a thrachefn, a pha amlaf yr â goreu oll y teimla. Nid yw yn rhyfedd fod y fath dyrfa- oedd yn cyrchu i'r cyfarfodydd, a bod eu pobl- ogrwydd yn cynyddu. A yw hyn ddim yn dweyd digon am ysbrydolrwydd a gwirionedd y cyffroad hwn? Golwg ardderchog yw gweled mewn cynulleidfawr ganodd lawer â'r Beibl yn eu dwylaw, yn troi at yr adnodau y cyfeiriai y pregethwr atynt. Mor hyfryd yw gweled y fath anrhydedd yn cael ei dalu i air Duw!

Mae yr emynau a genir yn cynwys efengyl bur. Ac nid yw eu cynwysiad yn cael ei gollu yn y swm. Mae y geiriau i'w clywed yn eglur drwy y canu. Mae hyn yn ei wneud yn llawn mwy effeithiol. Mae Mr. Sankey yn meddu teimlad tyner, gwir grefyddol, a sicr yw nas gallasai y llais ardderchog sydd ganddo fod mor effeithiol heb ei fod ef ei hun yn llawn o ysbryd yr hyn y mae yn ganu. Byddai yn dda i'f flaen- oriaid neu arweinyddion canu yn gyffredinol i gymeryd at ystyriaeth, fod eisiau eneidiaid *y- bryddol* ar y galon, yn gystal a gwybodaeth gerddorol, a lleisiau peraid, i wneud ein canu cynulleidfaol yn *wir ddylanwadol ac yn fawr i Dduw*.

5. *Mae llawer o eneidiau wedi eu henill i Grist drwy yr adfywiad presenol.* Fel amcangyfrif o nifer y dychweledigion yn y brifddinas gellir cyfeirio at y cyfarfod yn yr *Opera House* nos Wener, Mai 28ain. Yr oedd hwn yn unig i'r cyfryw ag oeddynt wedi eu hargyhoeddi a'u dychwelyd drwy weinidogaeth Mr. Moody, ac yr oedd gofal mai hwy yn unig a oillyngid i

mewn. Dywed y gohebydd fod y lle ar y cyfarfod hwn yn gysurus o lawr. Gall y lle hwnw gynwys o 5 i 6 mil. Mae eglwys Llundain yn ddiau ar eu henill yn fawr drwy y fath dorf o ddychweledigion. Bydd teuluoedd ar eu henill, a'r byd ar ei enill yn fawr o'r adfywiad hwn. Mae pob dyn grasol yn fendith i eraill. Bydd y byd paganaidd ar ei enill o'r mudiad crefyddol lawr. Mae ysbryd cenadol wedi'i enyn mewn llawer mynwes yn y misoedd a basiodd. Bydd gan yr oes nesaf a'r oesoedd dilynol achos i ganmol Duw am ragorol fawredd ei ras yn ei ymweliadau gogoneddus a'r deyrnas hon y fwyddyn hon a'r un flaenorol. Ein gweddi ydyw ar fod y gwaith mawr yn myned rhagddo yn mhob cyfeiriad, a chaffed Cymru oll deimlo "nerthoedd y byd a ddaw."—*Dwygyfior am Orphenaf.*

W. EVANS, *Aberayron.*

Amrywiaethol.

BYR GOFIANT AM MR. JOHN DAVIES, GRANVILLE, OHIO.

Wrth ddarllen y llinellau hyn, bydd i lawer yn y wlad hon, ac hefyd yn ngwlad ein genedigaeith, i adroffio am hen gyfaill adnabyddus lawr llydant sef John Davies, yr *hatior*, gynt o Nebo, swydd Aberteifi, D. C., ond er's llawer bliwyddyn welthian a drigal yn Granville, Ohio. Bu farw Mawrth 24ain, 1875, yn ei gartref, wedi cyraedd yr oedran o 70ain mwydd oddigerth ychydig fisioedd. Yr afiechyd a derbynodd ei lywyd ydoedd *pneumonia*. Gwnaeth yr afiechyd peryglus hwn ymosodiad dair gwaith arno yn ystod y 3 mis blaenorol. Meddylid unwaith y buasai yn gallu dal yr ymosodiadau hyn canys yr ydoedd yn naturiol yn wr cryf, ac iach, ond angau ni ioddai ei wrthrych i fyny nes ei gwympo.

Ni wyddom nemawr o hanes dyddiau boreuol John Davies heblaw mai ei fro enedigol ydoedd Llanon, swydd Aberteifi. Trigasai ei rieni yn ninas Llundain, ond dygwyd ef i fyny gan ei ewythr sef James Morris, yaw., Cyfreithiwr, yr hwn a drigasai yn ardal Nebo. Pan oedd yn llencyn lled ieuanc antonwyd ef i Dre'r Ddôl i ddysgu y gelfyddyd o wneuthur *hellau*. Wedi myned drwy ei brentismeth yn y lle hwn aeth i ddilyn yr un alwedigaeth i Llundain, a Llundain, a manau eraill. Yr ydoedd yn deall y gelfyddyd hon yn drwyadl, ac yn welthiwr ymarferol cywrair ynddi medd ei adnabyddion.

Yn fuan wedi iddo ymuno mewn priodas gydag un Mary Jones o'i ardal enedigol ymsefydlodd yn Rhyd-galed a chododd iddo ei hunan welthia hetau yno, ond gan nad oedd y busnes yn talu fel ag y dylasai, gwnaeth ei feddwl i fyny i ymfudo i America—yr hyn a gymerodd le yn Mai 1837. Yr oedd llydant erbyn hyn dri o blant sef Daniel, James a John. Ar ol lawer o drallodion a siomedigaethau, yr hyn a nodweddant fordeithlau yr amseroedd hyn cyraeddasant Utica, ben ddinas noddfa gynt y Cymry yn Efrog Newydd. Arosasant oddeutu tair blynedd yn Utica, ac yna synudasant i Granville, Ohio, ac yn y lle hwn y gwnaeth-

ant eu cartref byth er hyny oddigerth ychydig amser y buont gyda rhai o'u meibion yn Iowa.

Yn Granville y ganwyd llydant y plant a ddygant yr enwau caolynol, Mary Anne, Benjamin M., William Isaac, Elizabeth Jane, ac Azariah Shadrach. O'u blant y mae Daniel, Elizabeth, William a Mary wedi meirw, a James, John, Benjamin ac Azariah yn fyw, ac yn dywysogion mewn masnach a chyfoeth yn mblith anturiaethwyr masnachol Illinois ac Iowa. Erloed ni fu gweli plant gan neb am edrych ar eu holau eu hunain ac ar ol eu rhieni. Dylal eu llwyddiant yn mbethau y byd hwn, a'u hymddygiadau caredig tngat eu gilydd fel brodyr—ac yn neillduol y tynerwech, a'r gofal diffuant a ddangosant hyd yma at eu rhieni oedranus fod yn wers awgrymiadol i bob plant sydd yn eu hadnabod.

Amser digon caled a welodd John Davies a'i briod wrth fagu eu plant yn Granville, ond wedi gorphen eu magu daeth i'w rhan amser esmwyth a dyddiau llawnder. Gofalal y plant am danynt gyda'r manylwch mwya. Er's blynyddoedd nid oedd gan Mr. Davies a'i briod ddini i'w wneud mewn ystyr ond cymaint ag oedd yn angenrheidiol llydant er mwynhan y bendithion a bentylal eu plant arnynt, a gellir dywedyd ddarfod i'r ddau hen bererin fyw yn dda—fyw yn ddifyr—fyw yn ddirwgnach, a byw yn grefyddol yn ughanol ffafrau eu plant yn eu hen dyddiau.

Croes drom oedd i'r hen chwaer Mrs. Davies i golli hen gydymaith ei bywyd wedi bod cyhyd gyda'u gilydd a phan yr oedd tipyn o egwyl ddifyr ar eu bywyd wedi dyfod i'w rhan. Chwith lawr oedd lldi chwlan ei nyth bychan clyd yn Granville, a cholli cymdeithas John ei phriod, a cholli cymdeithas ei hen gymydogion Cymreig, a cholli y frant o addoli gyda ei chenedi ei hunan. Er y bydd lldi gael byw gyda ei phlant mewn palasau gwychion, a chael pob peth fyddo yn eu gallu i roddi lldi, eto hi a deimla yn dra chwith, ond nid yw ei thailth ddacaeol i barhau yn hir eto yn ol trefn natur, felly mae gobalith y calif hithau ei gollwng cyu hir ar ol ei phriod hoff i wlad lle nad oes neb o'r preswylwyr yn marw.

Yr oedd Mr. John Davies yn wra deimlal ddydd-ordeb mawr yn wastadol mewn crefydd. Yr ydoedd yn Gynulleidfaolwr trwyadl, ac yn dwyn ael fawr dros lwyddiant ei enwad yn gartrefol a thramorol. Yn ei dŷ ef y cawn fod y bregeth Gymraeg gyntaf yn Granville wedi ei phregethu gan y diweddar Barch. John Powell, brawd y Parch. Rhys Powell, Radnor, yn y fwyddyn 1843. Yn y fwyddyn hon hefyd y ffurfiwyd eglwys Gynulleidfaol Gymreig Granville, ac y gwnaed John Davies yn un o'r diaconaid. Ni wyddom dros ba hyd y parhaodd i weinyddu yn y swydd hon, na pha mor hen fel crefyddwr ydoedd cyn hyn. Tebygol mai lled ieuanc ydoedd eto fel aelod eglwysig, ond er hyny barnasai y frawdoliaeth ieuanc yn Granville ar y pryd hwnw mai efe ydoedd un o'r rhai cymwysaf i'r swydd o ddiacon ar yr eglwys newydd.

Wrth ysgrifenu ychydig o adgofion fel hyn am yr hen frawd John Davies ni fynem er dim berli i neb dybied ein bod yn credu ei fod yn ddifal, ac wedi bod ar hyd ei oes yn loew fel aelod eglwysig. Na, yr oedd iddo fel llawer, ac yn wir fel pawb o honom, ei ddifygion pwysig. Ac yn ankortunna

lawn lldo ef yr oedd ei brif wendid yn ei dyuol i waradwydd a helbul yn lled aml ar dymorau, pan y buasai eraill ydoedd yn euog efallai o bechodau gwaeth yn gallu eadw o afael gwaradwydd. Ond na feddylid neb ein bod am ganlatu gweudid yr hen frawd John Davies fel nu dibwys, wrth slarad fel yna. Pechod parod yr hen bererin hwn yd oedd cellwair a'r diodydd meddwol. Yr oeddynt yn brofedigaeth gref iddo am lawer o flynyddoedd. Ond cofier eto yr ydoedd hyn yn effaith ei ddygiad i fyny i raddau pell. Dygwyd ef i fyny mewn tafarny. Yr oedd pawb yn amser ei fachgendorod yn cael eu gwala o ddiod frag, ac yntau yn eu plith a arferodd yfed tipyn o gwrw yn wastad.

Onid fel dyn yr oedd John Davies yn ddyn caredig, siriol a chymdeithasgar. Yr ydoedd wedi ei dori allan i fod yn foneddwr. Meddai ymddangosiad personol hynod o urddasol. Gallai slarad yn foegar a chall, a meddai ddawn i ddweyd ei feddwl mewn dull arabald hynod ar adegau. Pe buasai wedi cael manteision dysg gallasai fod yn ddyn gwir enwog. Mae'n dda genym allu dywedyd fod John Davies fel aelod eglwys a chrefyddwr wedi bod ar adegau yn hynod ddefnyddiol ac hyd yn oed yn ei gwympiadau yr ydoedd yn codi yn fryslog ac yn cyddied yn y cerbyd, ac fe ddallai ei afael drwy'r holl ystormydd i gyd. Er's blynyddau weithian yr oedd ei fwyd crefyddol yn fwy llwyddianus ac yn fwy dysglar. Ymddangosai fel wedi cael llynydd gan yr hen elyn, a rhodai yn eon ar lwybrau duwioledeb, a chawsai fwynhad mawr wrth ddarllen y Beibl, a llyfrau crefyddol. Yr oedd yn fyddlon iawn i'r Beibl, ac i athrawiaethau y Beibl. Arswydai rhag golygiadau rhydd-dybiol, a rhag ysbyrd iufidellaeth yr oes.

Onid bu yr hen frawd John Davies farw. Ni chafodd lawer o gystudd. Caethiwyd ef i'w dy am agos i dri mis. Ymosodwyd arno dalr gwaith yn olynol gan y *pneumonia*. Buom yn slarad ag ef pan oedd yn dechreu gwella o'r ymosodiad cyntaf. Yn Nghrist yn unig yr oedd ei ymddiried. Slaradai yn hyderus am ei farwolaeth, "Yr wyf yn agos i 70 ml. oed," meddai "'does dlm dysgwyl i mi fod yn hir yma bellach. Mae ein Tad nefol wedi bod yn dda iawn i mi a'm teulu, a chredaf fod y nefoedd i ni eto. Mae trefu iachawdwr iaeth yn ogoneddusach i mi nag erioed yn y dyddiau hyn," &c.

Diwrnod y claddwyd ef aethpwyd a'i weddillion marwol i'r capel, i'r lle teithlodd filoedd o weithiau, a phregethwyd ei bregeth angladdol gan yr ysgrifenydd. Yna aethpwyd ag ef i fynwent y Cymry ar Welsh Hills. Yr oedd ei blant oll yn nghyd, a gwnaethant gladdedigaeth tywysog i'w hanwyl dad, a chymersaant eu hanwyl fam weddw gyda hwynt. Eu Tad nefol fo yn dŵr cadarn iddynt, ac a amddiffynodd feddwl a theimladau Mrs. Davies yn ei phrofedigaeth ac a roddo nerth iddi bwyso ar y drefn.

JOHN CADWALADER,

Newark.

BYR GOFIANT AM Y BRAWD SAMUEL JONES, CARBONDALE, PA.

Yr oedd gwrthrych y cofiant hwn yn enedigol o elr Frecheiniog yu agos i Acherhonddu, D. C. Ymfudodd i'r wlad hon yn y flwyddyn 1830. Ac ymsefydlodd yn Carbondale, ac yno yr arosodd

trwy y blynyddoedd oddlethr ryw ychydig amser y bu yn aros yn Wilkes Barre ac ardal Dundaff. Efe oedd un o'r Cymry cyntaf a ymsefydlodd yn y lle. Nid wyf yn meddwl fod un Cymro yn y lle yn awr a ymsefydlodd yno mor foreu. Nid oedd Carbondale y pryd hwnw ond enw ar bentref bychan yn nghanol yr anialwech, heb un adeilad ynddo y gellid yn briodol ei alw yn dy.

Ymunodd mewn priodas a Miss Elinor Prichard o Caergybi, G. C., yn y flwyddyn 1833. Bu iddynt 14 o blant, o ba rai y mae 6 yn awr yn fyw. Yn y flwyddyn 1851 drwy oruchwyliaeth angau colodd ei anwyl briod, a mam ei blant, o'i fynwes. Colled fawr oedd colli priod mor fyddlon, a mam mor dynner.

Yn y flwyddyn 1854, ymbriododd yr all waith, gyda Mrs. Jennett Williams o Carbondale, yr hon a fu iddo yn ymgeledd gymwys nes ei chymeryd ymaith gan angau, yn y flwyddyn 1866. Fe welir i'r brawd Samuel Jones orfod yfed peth o ddyfr-oedd Mara, a bwyta aml ddeilen sur.

Ymunodd a'r achos crefyddol gyda yr Annibynwyr yn Carbondale yn y flwyddyn 1833, o dan weinidogaeth y Parch. L. Williams. Gallen ysgrifennu cofiant maith i'r brawd Jones oddiar adnabyddiaeth bersonol ohono am fwy na deugain mlynedd. Gorfodir ni i fod yn fyr, oherwydd nad derbyniol yn swyddfa y CENHADWR ysgrifau hiron.

O ran corffolaeth, dyn gweddol fyr, llawn, a chryno oedd. Yr oedd ei wisg hefyd yn gryno a threfnus, bob amser. Cadwal ei dy a chylech ei dy bob amser mewn trefn dda. Gofallai am ei ardd yn well na'r cyffredin. Nid garrd yn tyfu chwyn oedd yr eiddo ef. Yr oedd yn briod fyddlon, yn dad tyner, gofalus a da.

Fel crefyddwr yr oedd yn gyson, bob amser yn debyg yr un fath, yn brin yn ei slarad, ond pan yn slarad slaradai yn bwrpasol, at y pwnc. Bu yn gwasanaethu swydd diacon am o byntheig i ugaln o flynyddau diweddu ei oes. Ei synwyr cyffredin da, ei duddiadau gofalus, trefnus a chysou yn nghyd a'i letygarwch gyda theimladau cynef ei galon at achos Iesu a barent iddo fod yn swyddog gwir dda. Ei anglychiadau hefyd a'i golluogent i gyfrannu at bob achos tellwng. Yr oedd ei golli yn golled fawr i eglwys wan Carbondale. Ymadawodd gan adael tystiolaeth dda ar ei ol. Nid yn unig arweliodd fywyd crefyddol difwleth hyd y diwedd, ond parhaodd i wellhau fel y tynai at derfyn ei oes. Cynyddai ei archwaeth at air Duw, darllenai gyda mwy o bleser yr hen Lyfr Dwyfol, a theimlai fwy o agosrwydd meddwl at achos bendigedig Iesu fel yr oedd ei ddyddiau yn darfod. Credwn iddo ddybennu ei yrfa mewn tangnefedd.

Bu farw Ebrill 14, 1875, yn 68 ml. oed. Claddwyd ef yn barchus yn monwent Carbondale. Gwelnyddwyd ar anglychiad y claddedigaeth gan y Parchn. L. Williams, E. D. Bryan a'r ysgrifenydd. Dydd gŵlar oedd dydd anglad y diacon Samuel Jones yn Carbondale, nid yn unig idd ei anwyl blant a'i berthynasau, ond i lawer eraill hefyd. Heddwch i'w lwch.

D. DANIELA.

MRS. SARAH WILLIAMS, TAYLORVILLE.

Mehefin 16, 1875, yn Taylorville, Luzerne Co., Pa., bu farw Mrs. SARAH WILLIAMS, yn 28 ml. a 3 mls oed. Yr oedd yn aelod fyddlawn o'r eglwys

Gynalleldaol yn y lle, yn enedigol o Cendl, D. C., a merch i Benjamin ac Elizabeth Jones. Ymunodd y chwaer hon â chrefydd cyn ei bod yn 11 oed. Derbyniwyd hi yn aelod eglwysig gan Dr. Rees, Carmel, Cendl, yn awr Abertawe. Symudodd gyda'i rhieni i Aberdare yn y flwyddyn 1866. Ymfudasant i'r America yn 1870, ac ymsefydlasant yn Taylorville.

Ymunodd y chwaer mewn priodas â John D. Williams. Bu iddynt 3 o blant. Mae dau wedi marw un fereh tair oed yn fyw. Mehefin 12, gawyd merch i Mrs. Williams. Prydawn Sul canlynol cymerodd *inflammation* le, ac er pob tynerwch cyfeillion a *skill* meddygon, angau oedd y trechaf. Bum yn ymweled â hi droion; dywedodd wrthyf bod yr Iesu yn gyfall mawr iddi; cefais brawf o'i hamynedd, a'i dioddefgarwch, a'i boddlonrwydd i ewyllys yr Arglwydd. Ni chefais y faint erioed o'r blaen i weled geiriau y prophwyd Esalah yn cael eu gwirio "Ni frysia yr hwn a gredo." Oddeutu haner nos cyn ei marwolaeth anfonodd am danaf; aethum ati; dywedodd wrthyf ei bod yn ymadael, a dymunodd arnaf weddio unwaith eto gyda hi; "ond mae pob peth yn dda," meddal. Nid oedd yn brysio dim. Wedi gweddio anfonodd am ei thad a'i brawd Wm. P. Jones, yr hwn sydd ddiacon o'm heglwys. Wedi ei ddyfodiad yno, dywedodd wrtho, "William, yr wyf yn ymadael â thi." "F'u fodd yr wyt yn ymdaro yn wyneb yr amgylchlad?" "Pob peth yn dda," meddal. Nid oedd yn brysio. Galwood am ei brodyr a'i chwiorydd oll i'f farwello a hwy, an ac uu, heb ddina brys, ac wedi galw am ei merch fach Lizzie, a'i chusanu, ymollyngodd. Yn mhen tuag haner awr, gofynais iddi a oedd: rhywbeth ar ei meddwl garaf i mi ddweyd wrth ei phorthynasau, ar ol iddi ymadael a ni? "Oes," meddal, "dywedwch wrthynt am ymarotoi i'r Nefoedd, yr wyf i'n myned yno." Ymollyngodd fel i gws melus, ac yn mhen tuag awr agorodd ei llygaid ac edrychodd arnaf a dywedodd, "I have seen it." "Have you?" meddwn inau. "Yes," meddal, "a beautiful city, God is there."

Gwanychodd o hyny hyd 15 mynyd wedi 5 o'r gloch, pan hunodd yn yr Iesu. Cafodd ddwrs y Nef yn agored i'f yned i mewn i blith y rhai cyntaf anedig, y rhai a oichwyd yn ngwaed yr Oen. Gadawodd briod a dau blentyn i alaru ar ei hol, a thad a mam, a brodyr a chwiorydd, a llunws o gyfeillion. Mae ei baban, pan yn 11 diwrnod oed, wedi ei chanlyu. Yr oedd wedi ei rhoi i ofal modryb i'w phriod, sef Mrs. Langley, ac y maent yn galaru yn fawr ar ei hol, gelwid hi Sarah Jane.

Yr oedd marwolaeth Mrs. Williams yn ergyd trwm i'r hen bobl, ei thad a'i mam. Bydd yn foddion i'w tynu yn gyllymach i'r bedd; ond mae yn gysur iddynt ei bod wedi gadael tystiolaeth dda ar ei hol, ei bod yn myned i'wlad well i fyw. Gobeithio nad â'r cynkor a roddodd i'w cherallt o ymyl byd arall byth yn anghof, am iddynt ymarotoi i'f yned i'r nefoedd. Nawdd y nefoedd fyddo drostynt fel perthynasau. Dyma gysur i'r frawdoliaeth yn ngwyneb yr holl dywydd garw y mae yr eglwys wedi myned trwyddo, bod gras y nef yn medru ein dal a'n cymhwyso i farw.

Ymgwylodd llunws o wahanol genhedloedd ar ddydd ei hangladd i dalu eu cymwynas olaf i'w

gweddillion, a chydsymdehmo a'r perthynasau. Gweinyddwyd gan D. R. Davies (B.) a'r ysgrifenydd. D. T. DAVIES.

FY CHWAER.

Ar y 5ed o Fawrth, 1875, yn Ballarat, Awstralia, bu farw, yn 31 ml. oed, o'r *diarrhea*, MARY ANN MORRIS, merch i Isaac Hughes, gynt Prestatyn, swydd Flint, G. C.

Dioddefodd fy chwaer lawer am y pum mlynedd o gystudd a gafodd, ac yn neillduol felly am y flwyddyn olaf o'i hoed, ond er ei bod dan boenau trymlon, eto yr oedd yn ymorhwyse yn dawel ar ei Phrynwr. Y fath oedd ei phrofiad pan yn gwyn-ebn aton angau nes yr oedd yn gallu datgan yn gryf fod ei henaid yn ddiogel yn Nghrist, ac nad efnai ddim niwed. A'i dymuniad oedd cael ei datod fel y gallai fod gyda Crist.

Er fod ein chwaer wedi bod dan anfantais fawr yn moreu ei hoed i gael ei hyfforddi yn mhen y ffordd a'i dysgu yn yr Arglwydd, oblegid iddi golli ei mham a'i chartref pan yn ddwy flwydd oed, eto i gyd nid anghofiodd grefydd a Duw ei mham; na, cafodd ei harwain i gofio ei Chreawdwr yn moreu ei hoed, a bu fyw iddo mor ddichlynalidd, fel yr oedd ei bywyd yn profi, nes yr oedd yn teimlo yn barod pan ddaeth yr awr i'f yned i fyw ato ef.

Gan ei bod yn aelod gyda'r Wesleyaid, ac nad oedd Wesleyaid Cymreig yn y lle, ymunodd a'r eglwys Seisnig. Ac y mae y caredigrwydd mawr a ddangosodd ei chydadelodau Seisnig tuag ati yn ystod ei chystudd blin ac ar ei chladdedigiaeth yn brawf ei bod wedi ennill iddi ei hun air da a chymradwyaeth uchel ganddynt oll.

Diwydrwydd a gofal oeddant elfennau naturiol ac amlwg ei chymeriad. Ni charaf wenaeth, ac nls dywedol elriau teg i dwyllo. Yr oedd yn nodedig am ei ffyddlondeb i'f yued i foddion gras. Yn ei chystudd yr oedd yn amyneddgar, yn addfwyn, ac yn hollol ymostyngol i drefn Duw—er fod amgylchiadau tymorol yn lled ddwrg—ac fel y dywedassom, nid oedd un ambeuath ar ei meddwl am ei chymradwyaeth yn Nghrist Iesu. Machludodd haul ei bywyd heb un cwmwl rhyngddi a'i hanwyl Waredwr, a hyderwn iddi gael mynediad, nid sier yn unig, ond helaeth hefyd, i mewn i dragwyddol deyrnas ein Harglwydd a'n Hachubwr Iesu Crist.

Claddwyd hi yn barchus, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan ei gweinidog. Yr Arglwydd a ofalo am ei phlentyn bach amddifad, ac a ddiddano ei pherthynasau galarus â'r ymadroddion hyn, sef ei bod mewn gwlad well. Ac a'n cynorthwyo ni oll i fyw yma fel y byddo genym oibath am gael byw byth mewn gwlad o hedd.

EI BRAWD, I. C. HUGHES.

Long Creek, Iowa.

*** Dymunir i baprau Cymru godi yr uchod.

Y GREFYDD GRISTIONOGOL.

Mae anffyddwyr yn yr amser presenol yn planu eu magnelau ar wahanol fryniau ac yn anelu eu hergydion at gaerau Seion, gan fygwth arllwys y fath gawodydd o danbelenau ar ben y Grefydd Cristionogol, nes ei liwyr ddyfetha

oddiair wyneb y ddaiar. Mae Tyndall yn planu ei hen fagnel ddychymygol ar gopa bryn Gwyddoniaeth, ac yn ei llwytho yn llawn o bylor—a diin plwm—ac yn tanio â'i holl egni, gan waeddi a nadu fel anwar pan yn rhedeg i frwydr, "*I discern in matter * * * the promise and potency of every form and variety of life.*" Dyna Greaawdwr y bydysawd wedi ei ddiorseddu a'i ddiddymu gan Proff. Tyndall, a "*natural laics*" yn cymeryd ei le! Nid ydyw y Cristion pan yn gweddio yn anerch ond yn unig ddeddfau ystyfnig a dideimlad natur! Nid oes yna neb yn awr i wrandaw "cwyn y gwan."

Dacw Huxley hefyd yn rhuthro i'r maes gan ysgwyd ei gleddyf athronyddol (?) yn yr awyr. "*Force is the sticking point*" of this ambitious philosopher. Mae Huxley yn canfod digon o allu mewn gwres i gynyrchu naill ai *oyster*, *monet*, *dyn*, *enaid*, *Proff. Hurley*, neu *felin gotiom*, a hyny heb yr un ewylllys nac amcan o'i eiddo ei hun!! Mae Herbert Spencer hefyd yn dyfod allan yn ddigon bygythiol, gan dafu ei belenau pluaidd "*Knowable and Unknowable*," i rengau y Cristionogion. Mae Emerson wedi cyhoeddi dedfryd marwolaeth uwch ei phen, ac y mae pob bwbach o hwnw i lawr yn ceisio einioes yr "hen grefydd."

Nid rhyfedd pan ystyriom yr holl *swm* sydd yn cael ei gadw yn mhob cyfeiriad, fod ambell Gristion ieuanc sydd newydd ymuno â'r fyddin, neu ambell frawd gwan ei ffydd yn teimlo dipyn yn ddychrynedig, ac yn ofni ei fod wedi cofseiddio gwagedd pan ymunodd â chrefydd Mab Duw. Ond mae y Cristion sydd wedi profi blas madd-euant, a "nerthoedd y byd a ddaw," yn ymorphwys yn ddigon tawel ar yr hen addewidion; ac er nad ydyw yn ddigon dysgedig i ddadleu a Tyndall a Huxley, eto y mae yn llawer gwell ganddo greu ei Feibl ar "ddechreuad pethau" na *dameiniaeth* unrhyw *ddyn* dysgwelig. Nid ydyw y Cristion yn canfod dim byd yn *annaturiol* yn yr adnod gyntaf yn Genesis, "Yn y dechreuad y creodd Duw y nefoedd a'r ddaiar," nac ychwaith yn "Ac efe a anadlodd yn ei ffroenau anadl einioes, a dyn a wnaed yn enaid byw." Nid oes perygl yr â y gwir Gristion ar ol yr un grefydd newydd, ac ni chofseiddia yr un syniad gwrthwynebus i athrawiaeth Iachus y Beibl.

Nis gall yr un grefydd newydd ddadymchwelyd Cristionogaeth yn nghalonau yr hil ddynol. Gall personau unigol wadu eu hymlyniad wrthi, a chanfod yn eu ddychymygiou a'u gweledigaethau fod cyfnod newydd ar wawrio. Gall, o bosibl, fod elfenau aruchel yn y fath ddychymygiou, o gariad at ddynoliaeth—amcanion rhinweddol—ac hyd yn nod ryw fath o ffydd. Ni allwn lai nag edmygu a charu pob amcanion rhinweddol mor bellad ag y maent yn myned. Ond eto, y mae crefydd sydd wedi ei hadeiladu ar sylfaen arall heblaw Crist yn cynwys dinystr o'r go-beithion a'r dyddauwau mwyaf gwerthfawr

sydd yn meddiant dynoliaeth. Mae yn yr enaid ddymuniadau angerddol—angenion ag sydd yn gorwedd yn ngwaelodion ei fodolaeth, na all dim ond Cristionogaeth eu diwalla. Coron dyn ydyw ei gyneddfau naturiol. Cariad yn ei wahanol ffurfiau ydyw ei gyneddf uchaf, ac y mae y cariad hwn yn cael ei ypellio o'i unig wrthrych holl-ddigonol pan y cymerwch oddiwrtho y Duw personol mae Cristionogaeth yn ei ddatguddio. Nid ydyw serch naturiol yn ddigon i ddyspyddu cynwysiad y galon. Pan y mae fwyaf melus ac ardderchog, y mae yn sisial fod ffynonell anfeldrol o gariad i'w chael, o lawnder yr hon y diwellir y llestri pridd gwerthfawr yma. Mae cariad plentyn tuag at ei rieni yn tueddu, fel y mae yn cynyddu mewn nerth a phurdeb, nid i wneud i'r enaid ymorphwys ynddi ei hun, ond teimla ar unwaith ei fod yn rhan o berthynas uwch—perthynas â'r Duwdd ei hun! Mae rhai personau yn ceisio dal dyngarwch (*philanthropy*) i fyny fel gwrthrych teilwng o'n serchiadau uchaf; ond yr ydym yn cael nad ydyw y teimladau hyn yn blodeuo lle y safant ar eu teilyngddod eu hunain. Gall dyngarwyr mewn neilldusedd mendwyaidd siarad am y fath garwedigrwydd; ond nid ydyw eu dyngarwch yn eu symud i ddangos eu cariad tuag at ddynion drwy fyned i'w plith a chyfranogi o'u beichiâu. Ni chanfyddir cariad pur a dilwgr yn nghalonau neb ond y rhai sydd yn rhoddi y gorchymyn "Câr yr Arglwydd dy Dduw" hyd yn nod o flaen "Câr dy gymydog." Yr unig wrthrych a fedr gynhyrfu symudiadau allanol yr enaid i berfffaith foddlonrwydd ydyw Duw ei hun. Ni wna yr enaid ymfoddioni ar ddim llai na chariad y Bod anfeldrol, natur yr hwn a eglurwyd yn mywyd pur a thosturiol Iesu Grist. Cymerwch y Duw personol hwn oddiwrth ddyn, ac o wagder ei galon y gwaedda allan, "Y maent wedi cyueryd ymaith fy Arglwydd."

Y mae prawf arall o flaen pa un mae pob crefydd ond gwir Gristionogaeth yn rhoddi ffordd, a hyny yw *dioddefudau*. Dyma lle y gorwedd angenrheidiâu mwyaf dyn, ac yma mae pob cynorthwy ond un yn pallu. Gall damcaniaeth o berffeithrwydd ei hil foddloni y dyn sydd yn eistedd yn nghadair cwmwythder, ond pe byddai cymaint a'r ddanodd yn ei oddiweddu, o ba lesâd yw ei ffydd yn ngallu dyn? Pe byddai i eichyd ymadael, pe byddai i berthynas neu gyfaill iddo farw, â pha beth y dyddanai ei galon ac yr adfywiai ei enaid? Gall ddwyn ei ddiodeffadau drwy rym ewylllys, ond y mae y fath ddiodeffadau—heb ffydd—braidd yn anoddefol. Pan y mae y rhan oren o'n bywyd wedi ei llethu, pan mae ein defnyddioldeb mewn cymdeithas wedi pallu, pan mae rhai anwyl genym wedi ein gadael, y mae gwroldeb ei hun yn crebychu ac yn gwywo, os na bydd genym ryw beth heblaw ein hewylllys i'n cynnal. Yn y fan hon—yn y fan lle y mae poen o un

rhyw fath yn ein goddiweddu—y gall dyr ddyagu beth all Cristionogaeth wneud iddo. Y mae y fath nerth yn y teimlad mai “Ewyllys fy Nhad ydyw,” fel y gall ddal dyn i fyny yn orfoleddus yn ei holl ddiodeffadau. Fel y sudda y teimlad hwn yn ddyfnach i'r galon, mae holl amgylchiadau dyrus bywyd tra y maent yn ein curo yn ein bendithio hefyd. Mewn cyfyngder, afiechyd a cholledion, mae yr enaid yn ymorthwysar y sicrwydd fod pob peth yn “gweithio er daioni.” Mae yr holl amgylchiadau yn cyfeirio yn blaen: mae y dedwyddwch presenol yn arwydd o lawenydd mwy i ddyfod, ac y mae ffydd y ngosod ei llygad ar lawenydd diddarfod tu draw i'r poen presenol.

Yn ei *wendid moesol* hefyd y mae dyn yn teimlo angen am gynorthwy na all dim ond Cristionogaeth ei ddiwallu. Mae holl amcanion dyn at wneuthur daioni heb gynorthwy ysbrydol yn sicr o droi yn ol mewn digalondid eithafol. Nis gall dyn ddefnyddio y nerth sydd yn perthyn iddo ond fel y teimla y nerth hwnw yn cael ei adgyflenwi oddiuchod. Mae dylanwad cariad Duw yn tynnu yr enaid ato ei hun yr un y ddyn ag ydyw atdyniad i'r planedau. Heb ddylanwad y cariad dwyfol mae elfenau mwyafr ardderchog yr enaid yn gorwedd yn farw. Mae y meddyliau mwyafr godidog sydd yn ceisio derchafiad yn annibynol ar gynorthwy ysbrydol yn bradychu sychlder gwrthol a dideimlad. Nid ydyw yn arddangos yr ewyllysgarwch a'r sylmrydd sydd mor naturiol i'r Cristion.

Y mae Cristionogaeth yn ei datguddiad o *anfarwoldeb* yr enaid, yn dysgleirio yn llawer mwy tanbaid na'r un wyddoniaeth ddynol. Y datguddiad hwn ydyw trysor anmhrisiadwy dyn. Mae y sicrwydd o'i anfarwoldeb yn ddiagon i foddioni ei uchelgaais mwyafr; mae yn eglurhad cyflawn ar y dirgelwch sydd yn perthyn i amcan ei greadigaeth. Dyma yr addewid a all ein siriolu yn y cyfyngder mwyafr. Mae yn werthfawr i'r tylawd yn ei angenion beunyddiol yn gystal ag i'r pendefig. Mae yn peri i ryfeddodau wibio drwy feddwl y plentyn, mae yn melltenu yn nychymyg y llanc; ond fel y mae dyn yn cyfarfod a throion siomedigaethus bywyd, pan y mae wedi dysgu ansicrwydd pob peth daiarol, y mae yn gwasgu yr addewid gwerthfawr yn nes i'w galon. Yn absenoldeb yr addewid felus hon, pa beth a all ein siriolu? Oni fyddai bywyd yn anoddefol i'r rhai sydd yn cwrdd â stormydd blinïon a siomedigaethus y byd hwn? Dywedwch wrthym, chwi wyddonwyr, y rhai ydych yn gwneud dyn fel yr anifall a drenga, a wnaech chwi ei ysbeillio o'i obeithion gwerthfawrocaf? A pha drychiolaeth oer-aidd a gynygwch yn ei le? A wna dyn ar ol iddo deimlo sicrwydd diamheuol nad ydyw marwolaeth ddim amgen na'r “porth i fywyd”—a wna efe droi ei gefn ar yr “hen grefydd” Gristionogol a choffeidio rhyw grefydd estronol? O

nn, cynt yr â yser yn ol! Hyd nes y boddlonir dymuniadau uchaf dyn a phethau darfodedig a disylwedd y ddaiar, hyd nes y gall yr enaid orphwys arni ei hun, hyd nes y gall dyn heb gynorthwy ymddyrchafu uwchlaw gafael pechod, a derbyn marwolaeth yn ddigyffro fel terfyn ei fodolaeth—hyd hyn y gwna crefydd Iesu Grist fyw a llwyddo, “a phlyth uffern nis gorchfygant hi.”

T. W. THOMAS.

Vaughansville, O.

ADOLYGIAD.

HOLWYDDOREG I BLANT BYCHAIN AR HANES JOSEPH. GAN T. JENKINS, UTICA, N. Y.

Mae fod y llyfr bychan hwn wedi cyrhaedd y seithfed argraffiad yn dangos fod ynddo ryw deilyngdod mwy na'r cyffredin. Mae wedi ei gyfansoddi braidd yn hynod,—y gofyniadau mewn rhyddiaith a'r atebion mewn barddoniaeth. Dywedir fod y plant yn ei fawr hoffi ac yn ymroi i'w ddyagu. Mae yn ddigon rhad fel y gall pob ysgol wneud prawf o hono, a chan ei fod yn ymdrin ag un o gymeriadau hynaf yr Hen Destament gall ei ddyagu wneud llawer iawn o les i blant.

GWESYN.

BYR ANERCHIAD.

A draddodwyd yn Nghyngherdd Ysgol Sabbathol Bethesda, Utica, nos Ffercher, Gorff. 7, 1875, gan R. T. DANIELS, ac a ddanfonwyd i'r CERHADWR ar gais unfrydol y cyfarfod.

MR. LLYWYDD, BONEDDIGION A BONEDDIGESAU:—Yn gymaint ag i'n purchus Arolygydd ddymuno arnaf wneud ychydig sylwadau yma heno, ar unrhyw destyn o'm dewisiad, meddyliais y buaswn yn cydsynio â'i gais trwy draethu ychydig eiriau ar

GERDDORIAETH YR YSGOL SABBOTHOL
A'R CYSEGR.

Y mae pob dyn sydd yn darllen cynrychion yr argraffwasg yn y dyddiau presenol, neu sydd yn cadw ei lygaid a'i glustiau yn agored i wel-ed a chlywed yr hyn sydd yn myned yn blaen o'i amgylch, yn rhwym o dystio mai oes y diwygiadau ydyw yr oes hon—oes y diwylliant a'r gwelliantau. Y mae braidd pob darganfyddiad blaenorol yn derbyn rhyw gymaint o gyfnewidiadau gwelliantol, a phob angen e wybodaeth yn myned dan lawer o ddiwygiadau. Mewn gwirionedd, y mae y Celfau a'r Gwyddorau fel pe yn symud yn blaen yn gyflym at berffeithrwydd. Felly y mae gyda golwg ar gerddoriaeth, yn neillduo cerddoriaeth yr Ysgol Sabbathol a'r Cysegr. Ond os ymgymmerir a chymharu *choruses* ac *oratorios*, ofnwn y bydd yn rhaid i awdwyr y dyddiau presenol ymostwng yn wylaidd wrth draed yr anfarwolion Mendelssohn, Haydn, Mozart, Beethoven a Handel. Eithr am gerddoriaeth yr Ysgol Sabbathol a'r Cysegr, y mae yn rhagorach ac yn burach nag

y bu erioed. Y mae pob gwlad Brotestanaidd yn llwythog o ddarnau teilwng ac addas i'w canu ar ddydd yr Arglwydd, yn yr Ysgol ac yn y gwasanaeth dwyfol. Y mae diwygiad *amlwg iawn* i'w ganfod yn yr Ysgol Sul yn neillduol. Y mae y ganiadaeth yno yn dra gwahanol yn awr i'r hyn ydoed i flynyddau yn ol. Cymrwu Gymru er engraifft. Nid oedd ond ychydig iawn o ddonau teilwng a chyfaddas i'r Ysgol Sabbothol wedi eu cymwysu i blant, i'w clywed hyd yn nod yn "Nghymru lân, gwlad y gân," ychydig amser yn ol. Dechreuad a diwedd y cyfarfodydd hyn gyda thônau cynulleidfao, a'r rhai hyn yn cael eu canu mewn amser mor araf fel yr oedd agos yn ddigon i roddi yr *asthma* i leuenctyd wrth geisio eu dysgu a'u canu. Nid amddifadrwydd o dalent gerddorol yn ngwlad ein genedigfaeth oedd yr achos o hyn, ond diffyg ystyriaeth. Defnyddiai awduron Cymreig, a hefyd awduron Seisnig, eu hamser a'u talent i gyfansoddi tōnau cynulleidfao, anthemau, *wadrigals*, *glees*, a *choruses*, gan lwyg esgeuluso cerddoriaeth syml, hawdd, a phlentynnaidd, er bodd i ddeiliaid yr Ysgol. Erbyn hyn y maent wedi diwygio i raddau, a chanfyddant yr angenrheidiolrwydd o ddiwallu y tō ieuanc â cherddoriaeth a barddoniaeth syml ac effeithiol, o nodwedd grefyddol. Eto i gyd, rhaid i ni gyfaddef fod Cymru, Lloegr ac Ysgotland yn mhell ar ol mewn caniadaeth i blant—ond fel y maent yn cyfieithu a defnyddio cyfansoddiadau Americanaidd. Nid wyf am ddwyed nad oes rhai darnau ardderchog wedi eu cynrchu gan awduron Cymreig, oblegid cawn y cyfansoddwyr medrus Ieuan Gwylt, J. D. Jones, Gwilym Gwent, Eliezer Roberts, ac amryw eraill, wedi ymaffyd ychydig yn y gwaith. Ac yn wir y mae Wm. Aubrey Powell ac eraill o'r wlad yma yn tellyngu clod am gyfiwyno i ni gynrychiol gwerthfawr "*Côr y Plant*;" a chloffa da i enw y diweddar Hugh J. Hughes, o New York, am y "*Delyn Aur*." Ond chwareu teg i'r *Yankees*, cerddorion a chyfansoddwyr ein gwlad fabwysiedig—dyma yr awduron sydd wedi cymeryd y flaenoriaeth yn y cyfeiriad hwn; dyma y rhai a deimlasant y pwysigrwydd o ddiwallu yr ieuencyd â cherddoriaeth; a dyma'r dosbarth a gysegrasant ran helaethaf o'u hoes i gyrhaedd yr amcan clodadwy.

"Wel," meddwch chiwi, "beth ydyw y byd yn well o hyny?" Ydyw y mae; y maent hwy wedi creu cyfnod newydd yn hanes cerddoriaeth. Y mae y cyfansoddwyr Seisnig a Chymreig coethaf a galluocaf yn gorfod cydnabod fod cynrychiol Americanaidd yn meddu pob swyn yn alluadwy i gerddoriaeth a barddoniaeth feddiannu, ac yn orlawn o ryw ysbryd anesboniadwy sydd yn toddi calonau wrth eu gwranddo. Y mae y plant yn teimlo boddhad neillduol pan yn adleisio y swynol "*Jesus loves me*;" y mae y credadwy yn cael adgyfnerthiad gwerthfawr

i'w ffydd wrth ganu "*O think of the home over there*;" y mae y gwrthegiliwr edifeiriol yn ymseachu yn fwyfwy yn "*Tell me the old, old story*;" y mae y pechiadur dychweledig yn derbyn hyfrydwch i'w enaid oddiwrth symudiadau erfyniadol y dōn fuchan, "*Pass me not, O gentle Saviour*;" ac y mae cynulleidfaoedd Lloegr a Scotland y dydd heddyw yn cael eu hadfywio, eu cynhyrfu, a'u hysbrydoli gan Ira D. Sankey, trwy offerynnoliaeth y tōnau effeithiol, "*Jesus of Nazareth passeth by*," "*Safe in the arms of Jesus*," "*Sweet by and by*," a lluwau o dōnau o gyffelyb nodwedd. Ac y mae yn dda genym ddeall fod Cymru wedi teimlo nerth, dylanwad ac ysbrydolrwydd y cyfryw gyfansoddiadau, fel y mae hithau wedi eu cyfieithu i'w hiaith ei hun, ac yn gwneud defnydd helaeth o honynt yn yr addoldy. Nid oes eisiau i ni fel cenedl fod a rhagfarn yn erbyn y darnau am mai Americanaidd neu Seisnig ydynt—yr yn ydyw cerddoriaeth yn mhob iaith; ond dylem yn hytrach ddymuno ar ein beirdd i gyfieithu neu gyfansoddi geiriau tarawiadol iddynt, fel ag i'n galluogi ninau i dynu allan yr holl felusder a hyfrydwch sydd yn gorrwedd ynddynt.

Dymunwn hysbysu mai awdwyr y darnau crybwylledig ydynt ddeiliaid ffyddlon yr Ysgol Sabbothol. Ac ond i ninau barhau i feithrin chwaeth ein hie'nctyd at gerddoriaeth goeth a phur, gan ofalu eu hyfforddi yn egwyddorion y gelfyddyd, pwy a wyr na fydd enwau rhai o'r plant sydd yma heno, yn cael eu rhestru mewn amser dyfodol gyda I. D. Sankey, P. P. Bliss, W. H. Doane, George F. Root, Wm. B. Bradbury, Phillip Phillips, R. Lowry, T. E. Perkins, ac eraill, sydd wedi enwogi eu hunain.

Hefyd, y mae yn ddyledswydd arnom i gadw y canu yn fywiog yn yr Ysgol Sul, am mai aelodau hon fyddant yn fuan yn dwyn yn mlaen y rhan ganiadol yn yr addoliad cyhoeddus, a pho swyaf yr ymarferont yn awr tra yn blant, myyaf cyfaddas fyddant i gyflawni y gwaith wedi iddynt ddyfod mewn oed.

Terfynaf yr adran hon trwy roddi cyngor bychan i gerddorion diwylliedig a dysgedig:—"Nac esgeuluswch y plant;" a chofied pawb yn gyffredinol y gorchymyn: "Na ddystyrwch ddydd y pethau bychain."

Yn awr, dywedaf ychydig eiriau ar

GANU Y CYSEGR.

Y mae caniadaeth y cysegr yn cael ei ddwyn yn mlaen mewn tri modd.

Yn 1. Y QUARTETTE; sef 4 neu 8 o bersonau mewn rhyw fan amlwg yn y capel, yn canu pan fyddo galwad, a phawb eraill fel mudaniaid yn gorfod gwranddo. I gyfansoddi y dosbarth hwn, y mae yn rhaid i'r aelodau fod yn ddadganwyr gwybodus—yn medru darllen cerddoriaeth gyda rhwyddineb; ac, oblegid hyny, gwelir yn aml yn eu plith bersonau o gymeriad isel ac anheilwng. Gwelir y *tenor*, weithiau, ar ol dadganu

y darn cyntaf, ar gareg drws y capel yn ymuno i *Havann*; tra bydd y *bassor* yn myned i waered y stryd i chwilio am ryw beth "cryfach na dwfr" i dori ei syched, ac yn mhên ychydig amser bydd yn dychwelyd ar dori ei wddf, rhag ofn fod y cantorion a'r gweinidog yn dygwyl wrtho i gymeryd rhan yn y gân. Ni arddangosir y berthynas leiaf rhwng y dadganwyr hyn â'r gynulleidfa; na rhyngddynt â'r gweinidog; ond cyflawnant eu gwaith fel y cyflawnant unrhyw orchwyl arall am dâl, gan ddywedyd wrthynt eu hunain, "Meindied pawb ei fusnes ei hun." Yr wyf yn teimlo yn llawen nad oes gan y Cymry y fath gynllun yn eu heglwys, a chredwyf nad yw i barhau yn hir yn mhlith unrhyw genedl arall. Ymddengys mai cynllun Pabyddol ydoedd hwn yn y dechreu, a daeth i fri ac ymarferiad cyffredinol trwy Loegr am lawer o flynyddoedd; ond derbyniodd ergyd mor niweidiol gan yr enwog John Knox a'i ganlynwyr yn amser y Diwygiad Protestanaidd, fel y mae yn parhau i araf leihau hyd y dydd presenol. Buan yr eled i ebargofiant. Y mae y syniad fod pedwar neu wyth o bersonau yn gallu cyflwyno *maiol* i Dduw dros gynulleidfa luosog, tra y mae y Beibl yn dywedyd, "Pob perchen anadl molianed yr Arglwydd," yn dra gwrthodedig gan Gymry Protestanaidd.

2. Y COR. Cydnabyddwyf fod y côr yn fwy cymeradwy fel cyfrwng i ofalu am ddadganiaeth yr eglwys. Y mae yn sefydliad eithaf priodol i gymeryd y flaenoriaeth ac i ddethol darnau cyfaddas i'w canu, gan eestyn gwahoddiad i'r gynulleidfa i gyduno yn y gwaith. "Ond os ydynt i gymeryd y cyfrifoldeb o dalu y mawl dyladwy i Greawdwr ac Iachawdwr y byd, credwyf fyd yr arferiad yn gyfeillornus. Y mae y gwaith yn waith i bawb. Gorchymyn yr Arglwydd i'r eglwys ydyw:—"Jerusalem, mola di yr Arglwydd; Seion, moliana dy Dduw."

3. CANU CYNULLEIDFAOL. Pawb yn codi ar eu traed i ganu. Pawb yn ceisio deall natur y farddoniaeth, a dylanwad y gerddoriaeth y *maent* yn eu canu; a phawb yn teimlo eu bod yn gwneud y cwbl er elod i'r Arglwydd—eu Gwneuthurwr a'u Cynaliwr. Dyma y dull rhagoraf o'r oill; a chredwyf fod hanesiaeth, heb son am orchymynion Beiblaidd, yn profi mai dyma yr unig ddull i ganiadaeth ddylanwadu ar galonau pechaduriaid, ac i roddi *guir* fawr i'r Duw byw. Y mae cerddorion oeddynt gynt yn bleidiol i *Quartette*, a chanu corawl, yn awr yn argyhoeddig mai canu cynulleidfaol ydyw canu effeithiolaf y cysegr. Y mae o tua dwy i dair mil o gynulleidfa yn nghapel Dr: Talmadge, Brooklyn, yn uno eu lleisiau bob Sabboth i folianu Duw ar gân; a cheir ugeiniau o eglwys eraill yn gwneud yr un peth. Y mae yr enwog Zundel, pianydd eglwys Henry Ward Beecher, yn rhagfynegu mai felly y bydd yn *gyffredinol* drwy yr holl fyd, yn fuan iawn.

Dwyed fod yn rhaid i'r pedwarawd a'r côr roddi ffordd i'r gynulleidfa; ac hyd nes y gwneir hyny, na bydd y llewyrch dyladwy ar achos crefydd. Gan hyny, gadawer i ni apelio at y rhai hyny oaelodau Bethesda nad ydynt erioed wedi teimlo y ddyledawydd o godi ar eu traed ac i agor eu geneuau i geisio canu, am iddynt wneud hyny yn y dyfodol, er mantais iddynt hwy eu hunain, er elw i'r gynulleidfa yn gyffredinol, ac er cynorthwy anhraethol i'n parchus weinidog. Y mae cysylltiad anesboniadwy rhwng y cantorion a'r pwlpud—rhwyng y canu a'r pregethu. Ar ol canu da a nerthol, gellir dygwyl pregeth wllthog a dylanwadol.

Cynterfynu, carwn wneud sylw bychan mewn perthynas i'r *amser* y dadgenir tonau cynulleidfaol. Fel rheol, yn mhob eglwys Gymreig, maent yn cael eu canu'n rhy araf allusgedig. Os dalia y cantorion sylw, y mae y Saeson a'r Americanaid yn ysgrifenu eu tonau mewn *crotchets* a *quavers*, tra yr ydym ni yn argraffu yr oll o'n heiddo mewn *semibreves* a *minims*. Credwyf fod hyny er arafu y dadganiad o'n tonau. Ond dylent gael eu canu dipyn yn fywiog a chyflym. Hen syniad cyfeillornus ydyw credu y dylent gael eu canu yn araf a llusgedig. Anaml iawn, yn wir, y cyfarfyddir â thônau hyd yn nod yn y cywair lleddf, na oddefant i'w canu gydag effaith briodol, mewn amser ac ysgogiad bywiog. Cyfaddefaf fod *rhaf* i'w cael, pan fyddo y farddoniaeth o nodwedd hynod *hiraethus* a *galarus*.

Yn awr, byddaf yn dra diolchgar i chwi, os ymestfych yn y llyfrau tŷonau sydd yn eich ymyl, gan droi i Rhif 114—*Mount of Olives*. Caned pob perchen anadl, ac na fydded yr un genau yn nghauedig. Y geiriau ydynt, "*O na byddai cariad Iesu*" &c.—penillion dymuniadol neu erfyniadol; a dylem eu canu fel pe yn deisyf am ryw beth gwerthfawr—rhagorach nag aur.

Y Genhadaeth.

Y GENHADAETH YN MEXICO ORLLEWINOL.

Yn y *Missionary Herald* am Awst rhoddir dyfyniadau o lythyr oddiwrth y Parch. Wm. Edwards, cenhadwr o Gymro o'r Hen Wlad, yr hwn a hwyliodd gyda'i wraig o New York yn niwedd Ionawr diweddaf, i uno â'r Genhadaeth yn Guadalajara. Buont yn aros yn ninas Mexico am beth amser, hyd ond elai y llid presenol heibio. Gadawsant Mexico Ebrill 17, ac ar ol taith galed a lled beryglus o chwe diwrnod cyrhaeddasant Guadalajara yn ddiogel. Tran-oeth wedi iddynt fyned trwy "le nid anenwog ar gyfrif llofruddiaethau a gyflawnid o'r blaen yno," attaliodd terfysgwyr chwyldroadol gerbyd y *diligence*, mynasant enwau yr holl deithwyr a saethasant dri yn farw." Ysgrifennodd Mr. Edwards ei lythyr Meh. 1af, a derbyniwyd ef

Meh. 28. Ar ol rhoddi hanes y daith, dywed fel hyn am y gwaith cenhadol:—

"Treuliasom fis yn y genhadaeth, ond cyfyng yw fy mhrofiad yn y gwaith hyd yn hyn, n's gall fod yn wahanol; eto, oddiwrth eglwadaeth dyddiol, a'r hyn wyf yn glywed gan eraill, argyhoeddir fi o'i fawr lwyddiant. Yr ychydig Sabbothau a dreuliasom yma a roddasant i ni lawer o hyfrydwch. Nid celdm yn dysgwyl gweled y genhadaeth mor lewyrchus yn ei gwasanaeth cyhoeddus. Mae yr ystafell bob amser yn llawn, oll yn gwrando y Gair yn lled astud a llawer o ymofynwyr pryderus. Daw llawer atom yn yr wythnos i wybod ya mhellach am yr iachawdwriaeth a bregethir iddynt ar y Suliau ac mae y newyddion da yma yn llawn eu calonau o laweaydd. Ac nid yn unig yn mysg y rhai a fynychant y moddion y Sabboth ac yn yr wythnos y mae gallu yr efengyl yn cael ei deimlo, ond y mae wedi cyrhaedd y rhai nad ydynt braidd byth yn dyfod iddynt, o herwydd pellder neu amgylchiadau eraill yn eu lluddias. Mae rhai yn y carchar ag y mae eu beneidiau yn llawenhau yn rhyddid y gwirionedd, ac yn yr ystybty y mae rhai nad oes arnynt ofn marw. Adwaenent y gwir Dduw, a'r Hwn a anfonodd efe i achub y byd, ac felly y mae ganddynt fywyd tragwyddol. Mae'nachwyr a gollant eu cwsmeriaid o herwydd eu bod yn ufuddhau i'r ffydd. Am yr un rheswm dynion ieuainc a gollant sefyllfaoedd da, fel athrawon &c.; a phlant ydynt yn gadael eu cartref yn hytrach na gwadu eu Ceidwad.

"Mae y gwaith wedi ei ddechreu yn llawer o'r pentrefydd oddiamgylch. Mae y rhai sydd yn medru darllen, ac yn meddu y Gair, yn ei ddarllen i dorffeydd o wrandawyr synedig. Ac nid gyda'r Beibl yn unig y gwneir hyn; pan â y "*Lunzu*" (ein papyr bychan) a thraethodau crefyddol i'r lleoedd hyn, bydd y bobl yn bur fuan yn casglu yn dyrau o ddeg ar hugain neu ragor yma ac acw i wrando ar eu darlleniad. Yn rhai o'r pentrefydd hyn y mae dychweledigion gweithgar a deallus. Mae yr offeiriad yn fuan yn cael hyd iddynt, ac nid ydynt yn fyr o dalu iddynt eu dogn cyflawn o erledigaeth. Dilynwyd un o honynt yn ddiweddar o un pentref i'r llall gan y penboethiaid, y rhai a geistent ei ladd, ond methasant gael hyd iddo. Felly y mae yn ffyw, a chaffed fywyd hir i weithio dros ei Feistr. Gallaswn lanw tudalennau lawer ag engreifftiau cyffelyb o ddychweledigion yn llafurio dan erledigaeth; ond chlwi welwch oddiwrth yr hyn a ysgrifennai eisoes, fod yma rai yn gysylltiedig â'r genhadaeth hon a fedrant weithio a dioddef er mwyn eu llargwydd."

DRWS YN AGORED YN LEON.

"Ac nid i'r pentrefydd oddiamgylch yn unig y mae llais yr efengyl wedi cyrhaedd, ond hefyd i ddinasoedd pell, yn enwedig Leon, 225 milltir

o Guadalajara. Mae'r gwaith wedi myned yn mlaen yno i'r fath raddau nes y maent yn awyddus am gael anfon cenhadwr atynt. Danfonodd loneddwr air os gellid anfon un y rhoddai efe ei air dros nid llai na chant o deuluoedd uchaf y dref fel gwrandawyr. Bwriwch fod y rhif yn haner cant, mwr bell yr âi eu dylanwad hwy yn mhlith eu cyd-ddinasyddion! Ond nid y rhai y cyfeiriais atynt yw yr unig rai sydd yn sychedu am efengyl bur. Nis gwn pa gyntfer o ugeiniau o'r bobl gyffredin a wrandawent yn llawn am y Messia, pe caent ddyn cymwys i esbonio y gwirionedd iddynt.

Yr hyn a grybwyllais am Leon sydd effaith llafur un dyn. Dygwyd ef i wybodaeth o Grist yn y genhadaeth hon, ac adrodda yr hyn a wyr am y gwirionedd gydag hyfrydwch wrth ei deulu a'i gyfeillion gartref. Gellw yma yn achlysurol am gyflenwad newydd o Feiblaau, llyfrau, &c., i'w dosbarthu a'u gwerthu ya mhlith ei gydnabyddion yn Leon, a bendithir ei ymddrechadau â llwyddiant rhyfeddol. A ni yn gwybod y pethau hyn, yr ydym yn awyddus iawn fod cenhadwr yn cael ei anfon i'r ddinas fawr hono. Mewn poblogaeth, yr ail yn yr Undeb ydyw. Ychydig flynyddau yn ol nid oedd ond tref fechan, ond yn awr mae y poblogaeth yn rhifo 100,000. Os bu Macedonia erioed yn gwaeddi am gymorth, mae Leon yn gwneud hyny. Os gwelwch yn dda cofiwch Leon."

DYNION IEUAINC ADDAWOL.

"Mae tri dyn ieuanc cysylltiedig â'r gwaith hwn, y rhai a gredwn a ddylent gael eu parotol i'r weinidogaeth. Mae dau o honynt, y rhai sydd o deuluoedd uchel a parchus, yn cael eu herlid yn barhaus o herwydd eu ffydd yn Nghrist. Ymddengys y llall yn ddyn ieuanc duwiol ac ofrydgar, yr hwn sydd yn caru y Beibl, a dywed Mr. a Mrs. Watkins fod gweddiau y tri dyn ieuanc yma yn ddigon o ddadl o'u plaid. Maent wedi teimlo eu hangen am Geldwad, ac wedi profi ei gariad.

"Nid yw yr amser yn mhell pan y cawn achos i offdio os na ddiwellir ni â dynion cymwys i'w danfon allan ar negeseuau o drugaredd at y bobl oddiamgylch. Mae y wlad ar hyn o bryd mewn cyflwr o chwyldroad, y blaid ryddfrydol yn rhanedig, a'r blaid eglwysig yn gwneud eu goren o'r adeg i godi eu hachos eu hunain. Ond hyderwn yn y pen draw y ca y wlad lonyddwch, ac y ca yr efengyl fwy o rydd rediad. Erbyn yr amser y bydd y gwyr ieuainc yma yn barod i gyhoeddi y Ceidwad, hyderwn y bydd yr adeg hono wedi dod. Oni ddylem fod wedi ymrwsgio ac ymbarotol? Bydded i'r Arglwydd wella amgylchiadau y bobl gartref, a rhoddi iddynt galon i gyfranu a gweddio."

GWEITHIWR SEILO.

"Cafodd dyn ieuanc ei ddychwelyd yn y genhadaeth hon bell amser yn ol—pa mor bell yn ol nid wyf yn abl i ddwyd,—yr hwn y mae

ei sel dros Grist yn hynod. Y mae er's misoedd wedi bod yn ymdeithio trwy y wlad, gan lefaru yn nghylich iac iawdwriaeth, a dangos i'r bobl oferedd eu delwau, a llawer o bethau eraill sydd yn eglwys Rhufain, ac mai trwy Grist yn unig y gallwn fod yn gadwedig. Pan ddarfyddai ei foddion arianol, byddai yn myned i weithio ac yn enill ychydig, ac yna yn ail gychwyn ar ei neges syml a ffiniantus. Er wedi cael ei erlid yn fawr, y mae wedi teithio fel hyn bum cant o filltiroedd, gan ddatgan mai lesu yw yr unig Waredwr, a'i lyfr yn unig reol ffydd. Llauer ydynt wedi rhoddi iddo eu heilunod a'u llyfrau Pabyddol, ond eraill a'u gyrent allan o'u cymydogaeith. Cyrhaeddodd yma ychydig ddyddiau yn ol gyda chydai o lyfrau, papyrau a phethau eraill o eiddo y Pabyddion. Yr ydym wedi bod yn caisio ei addysgu yn fanylach yn egwyddorion symlaf Cristionogaeth a'i wneod yn fwy byddysg â Gair Duw. Pan welwyf ef yn darllen ei Feibl o'r boreu hyd yr hwyr gyda'r fath orawydd a hyfrydwch, byddaf yn meddwl yn aml am eiriau'r Iachawdwr,— 'Gwyn eu byd y rhai sydd arnynt newyn a syched am gyflawnder; canys hwy a ddiwellir.' Bydd yn cychwyn eto yn fuan i bregethu Crist ar hyd a lled y wlad.

"Da genyf ddeall fod eilunod a delwau yn myned yn fwy fwy dibris a dirmygus. Dichon na wna llawer mo'u dinystrio ar unwaith, ond gwnant hyn y y pen draw. Aeth Mr. Watkins a minau y dydd o'r blaen i San Pedro, ychydig filltiroedd oddiyma, i fedyddio plentyn. Dygwyddodd i mi sylwi fod rhai delwau ar iy pared wrth i ni fyned i mewn, ond wrth edrych drachefn yn mhen ychydig, bu dipyn yn ddiryf genyf weled eu bod wedi cael eu rhwygo ymaith. Gallaswn enwi llawys o engreiffiau cyfelyb, ond ysgrifenasid ddigon i ddangos fod yr efengyl yn enill tir yn y dref hon a'i hamgylchoedd. 'Mae Gair Duw yn cynyddu a rhifedi' ysgybylion yn amlhau yn ddirfawr,' eithr 'tyrfa fawr o'r offeiriaid' nid 'ufuddhasant i'r ffydd.'"

Y GENHADAETH YN MADAGASCAR A'R INDIA.

Yn nghyfarfod blynyddol Cymdeithas Genhadol Llundain yr oedd yn bresenol genhadwr o Madagascar, sef y Parch. George Cousins, yr awn a roddodd yr lhanes dyddorol a ganlyn am lwyddiant y Genhadaeth yn Madagascar:

"Y mae dau both yn ymddangos i mi fel wedi cynyrchu yr effeithiau rhyfeddol a welwyd yn Madagascar pan oedd rhwng 200,000 i 300,000 o'r bobl yn ymwrthod â'u duwiau, yn taffa ymaith eu paganiaeth, ac yn gosod eu hunain dan addysg Cristionogol. Beth oedd ein nerth? A oedd rhywbeth yn y genadaeth i gynyrchu y fath gyfnewidiad? Dim o gwbl. Nid oeddem ead ychydig o ddynion—dim ond chwech oedd

ar y maes ar yr adeg gyffrous hon. Pa fodd ynte? Ymddengys i mi fod dau both yn cyfrif am hyny. Un peth oedd yr *afael ddwfn gafodd y Beibl ar eu calenau yn nyddiau a blynyddoedd yr erledigaeth*. Nid oedd gan y bobl ddim arall—yr oedd y Beibl yn bob peth iddynt. Teimlai y Cristionogion fod eu bywyd yn ngair Duw, gwerthfawroget ef, a glynent wrtho. Dysgodd y paganiaid wers hefyd. Gwelent fod y Beibl yn gwneuthur y Cristionogion yn gryfion, a'u bod yn methu gorchfygu a lladd y grefydd newydd hon. Ydyw, mae y wers bwysig hon wedi ei dysgu yn drwyadl gan Madagascar, sef fod Cristionogaeth yn anwahanol glymedig wrth y Beibl. Peth arall sydd wedi dylanwadu yn rymus iawn yw, mai y brodorion eu hunain yw y prif offerynnau yn lledaeniat yr efengyl. Pan aethym yno yn 1864, nid oedd neb yn gwybed yn gywir beth oedd nifer y cynulleidfaoedd Cristionogol. Yr oedd genyf ar y cyntaf chwech neu saith o eglwysi i fwrw golwg drostynt, ond yn fuan cefais fod haner cant o ddosbarthiadau allanol wedi eu penodi i mi, ac yn dysgwyl wrthyf am eu harwain a'u dysgu. Dengys hyn pa mor annigonol oedd y moddion er cyrhaedd yr amlcan gogoneddus hwn. 'Brodorion Madagascar eu hunain sydd yn cyflawni y gwaith; anaml iawn y mae cenhadwr yn myned i faes yn nghyntaf oll. Mae y Malagasiad yn arloesi y ffordd, gan ddwyn yr efengyl o flaen pawb ereill i ryw ranau o'r wlad. Mae y milwyr yn gwneuthur hyn. Pan ya cael eu hanfon ar wasanaeth gan y llywodraeth i ryw ran bellnig, os yn Cristionogion, dygant eu Testamentau ganddynt, a phan yn cael eu cylchynu gan baganiaid, pan ddel y Sabbath oddiaingylch, cadwnt wasanaeth crefyddol yn eu pebyll, ac unid â hwy gan y paganiaid. Cyn pen blwyddyn neu ddwy byddwn ni yn y brif-ddinas yn derbyn llythyr yn ein hysbysu fod cynulleidfaoedd wedi ei chasglu yn y lle hwn, ac yn dymuno arnom am anfon Beiblan, llyfrau hymnau, llyfrau sillebu, &c., a dyna'r wybodaeth gyntaf ydym yn gael am yr eglwys. Mae caethion yn gwneuthur yr un fath, ac ya y dull hwn y mae nifer fawr o eglwysi Madagascar wedi eu ffurfio. 'O'r Arglwydd y daeth hyn, a rhyfedd yw yn ein golwg ni.'"

Hefyd, siaradodd y Parch. W. J. Wilkins, cenhadwr o Bengal, yn hyawdl ac effeithiol am sefyllfa bresenol, yn nghyd â rhagolygon y genhadaeth yn India. Dywedodd, "Am y pedair blynedd a haner diweddaf, nid wyf wedi bod yn weinidog ar eglwys, ond yr wyf wedi bod fel yr holl genadau yn Bengal yn dwyn yr efengyl yn uniongyrchol i'r pagan. Mae yr amser wedi myned heibio pan y mae angen i genhadau Ewropeaidd fod yn weinidogion ar eglwysi yma, oblegid y mae genym dlynion galluog a duwiol i gymeryd gofai yr adran hon o'r gwaith, fel y gallwn ni ymyrddhau oddiwrth

ofalon gweinidogaeth sefydlog, ac ymroddi yn gyfangwbl i bregethu yr efengyl i'r paganïaid. Fel canlyniad deg mlynedd o lafur cenhadol yn India, mae nifer y bedyddiedigion a'r cymunwyr wedi dyblu. Cyfeiriwyd yn yr Adroddiad at ddiwygiad crefyddol mawr yn India. Dechreuodd yn mysg Cristionogion Ewropaidd Calcutta, ond diolch i Dduw ni arosodd yno. Yn mis Tachwedd diweddaſ, yr oedd yn hawdd canfod fod adfywiad yn cymeryd lle yn mysg y brodorion Cristionogol, nid yn perthyn i eglwys i genhadaeth hon yn unig, ond trwy holl eglwys Calcutta. Wedi i mi gyraedd Lloegr, yr wyf wedi derbyn tystiolaethau amryw fod yr adfywiad yn lledu ac yn dwfnhau. Derbynir newyddion cyffelyb oddiwrth orsafoedd ereill, ac y mae arwyddion lled eglur fod amser hynod a gwerthfawr ar wawrio ar India."

LLOFFION CENHADOL.

Yn Mawrth, 1867, Patriarch yr Eglwys Goptaidd a wnaeth goelcerth o Feiblau a llyfrau eraill yn Osiot, Aifft Uchaf, gan feddwl drwy hynny attal cylchrediad yr Ysgrhythrau a'r gwaith efengylaidd. Y goelcerth hono a gyffrodd chwllfrydedd y bobl ac a fu yn hysbysiad i'r llyfrau; ac er yr amser hynny y mae 16,781 o gyffrolau o'r Ysgrhythrau a llyfrau crefyddol ac addysgol wedi cael eu gwerthu yn y rhan hono o'r Aifft, am y rhai y derbyniwyd \$2,282 yn aur.

Mae y grefydd babaid wedi cael y maes iddi ei hun yn mron yn hollol yn Brazil er's tair canrif; ond yn y ganrif hon a'r dyddiau presenol mae teimlad dwfn yn erbyn y grefydd hono wedi meddianu y boblogaeth yn lled gyffredin, a'r llywodraeth ymerodrol yn ochri yn gryf iawn o blaid ei dadgysylltu a'i dadwaddoli oddiwrth nawdd a chynaliaeth y llywodraeth.

Y mae 22 o demlau Mahometanaidd (*mosques*) yn Pekin, China. Mae dyn ieuanc o ysgol Brotestanaidd Mr. Blodget wedi ymweled a'r rhai hyn yn mron i gyd, gan gynyg ar werth y Testament Newydd yn Arabaeg, ac y mae wedi gwerthu amryw gopïau.

Urddwyd pymtheg o Gristionogion brodorol y llynedd yn nghanadaethau Cymdeithas Genhadol Eglwys Loegr—pedwar ar y Niger, un yn Palestina, dau yn India Ogleddol, chwech yn India Ddeheuol, a dau yn New Zealand.

Mae y Gyndeithas Genhadol Wesleyaidd yn canfod fel ffrwyth eu deugain mlynedd o lafur yn yr Ynysoedd Fiji, eu bod wedi gwareiddio cenedl o bobl fuont yn ddynfwytafwr, wedi darostwng eu hiaith i ysrifen, wedi creu llenyddiaeth Gristionogol iddynt, wedi sefydlu 1,414 o ysgolion gyda 46,732 o ysgolheigion, ac agor tua 1000 o addoldai, gyda 109,250 o wrandawyr yr efengyl, o'r rhai y mae 24,413 yn aelodau eglwysig cyson.

Mae Mr. David Dudley Field, cyfreithiwr enwog o New York, newydd ddychweyd o

wibdaith o amgylch y byd. Efe a ddywed: "Nid oedd genyf un dychymyg am werth y cenhadon cyn i mi fyned. Yr wyf yn meddwl yn awr pe warieim arnynt hwy ran o'r arian a warlwn yn awr ar ein negeswyr i lysoedd tramor, y derbyniem fwy o elw o lawer oddiwrth yr arian a werid."

Barddonol.

LLINELLAU

A gysfannoddwyd ar forenddydd o Fehefn diweddaſ pan yn syltu ar brydferthwch natur.

Yn nghanol Mehefn a'r hyn yn deg iawn
I rodio drwy'r meusydd un boreu yr awn,
Fy enaid gynhyrdd, a'm calon oedd lon
Wrth weled fod anian yn fyw ger fy mron.

Yr huan gwrbydras—mawreddog ei bryd,
A'i wres a'i oleuni wna'i'r dolydd i gyd
I edrych yn ieuanc a gwisgo rhyw wen
Ddynodol na fynent hwy fyned yn hen.

O amgylch fy llwybr dan berlan o wllth,
Fy nghyfarach yn wengar a wna'i'r blodan brith,
Eu gwylder a'u mwynier ar fryn ac ar ddol,
A chwyddent fy mynues—a gwenwn yn ol.

Eu harddwch dibafal diledrith, ddnam,
Oedd lawn o swyn i mi wrth roddi bob cam,
A hithian yr awel dyneraidd oedd lawn
O'u harogl esmwyth—a'i hyfed a wnawn.

Y prenau glas-ddellioſ a ddyrchent eu pen
Yn uchel, uniongyth, yn dalgrŷf i'r nen,
Fel pe i'm cyfeirio at gartref fy lor,
Ffynonell pob bywyd ar dir ac ar for.

Coedwigoedd a llwyni a welwn o draw,
Ac yno yr adar a ganent heb fraw
Eu hodiau boreuol i Gwewr y byd
Yr hwn a rydd iddynt eu bwyd yn ei bryd.

Y ffrydiau man gloewon a redent mor rydd,
Mor dawel, mor esmwyth ag awel y dydd,
A minau yn ddillun ddifryn fy hun
Yn nrych eu glan ddyfroedd wrth weled fy llun.

Wrth i mi graff syltu fel hyn yn ddiball,
A chwilio yn ddyfal nall wrthddrych a'r llall,
Gan falut eu prydferthwch fy meddwl oedd syn,
Ac ynddo cyfododd dymuniad fel hyn:

O Arglwydd y lluoedd, fy moesau heb rith
Hyd derfyn fy ngyrfa fo'n ddiaghaer fel gwlith,
A'u sawr yn hyfryd fel teg fodau'r glyn,
Neu'r lili brydweddol a dyf yn y llyn.

Gollyngi dy ysbryd ar ddalar a chwardd
O honi hardd egin fyrddynau a dardd
O gollwng dy ysbryd i'm benaid oer claf
Nes enyn all fywyd yn ngwres nesol haf.

Fel glas-bren a'i frigau yn yr awyr y sy',
Cyfeirnod fy nghynydd o hyd a fo fry,
Neu fel i'w ffrwd fecbau am for sydd a'i llef,
Fy awydd mawr iau a fo am y nef.

Pike Grove.

M. CADWALADER.

ENGLYNION

Er cofiaduriaeth am Misses ELIA A. ac IDA M. WILLIAMS, anwyf ferched Hugh ac Elizabeth J. Williams, Ranc, N. Y.

Ella fud rhinweddol fu,—mor ifanc,
Mawr offid ei chladdu;
A ctaled oedd ei chelu,
Yn ubalar y dddear ddu.

Un odlaeth o dyner ydoedd,—gonest
Ac anwyf gan luoedd;
Och! oer ffin,—chwerw floedd:
Am Ella cwyna mloedd.

Ida fach hawddgar wed' yn,—a roddwyd
I briddell y dyffryn;
Oer dywydd uherwydd hyn,
A du alar sy'n dilyn.

Rhyw dynu ar eu rhawd unlon—law-law
Wna'r ddwy lili dirion,
I lan y dŵr,—oerflin dôn,
Du ryfedd, rydau'r afon.

Sengu ar orddrws angau,—a wnaethant,
Yn eithaf di-ofnau;
Caent yn nglyn y gelyn gau,
Olen swrn o lusernau.

Eupur ran oedd eu Frynwr—eu mwyniant
Oedd monwes Gwaredwr;
Nes'odd eu Cymwynaswr,
I'w cynai, a'u dâl, uwch y dŵr.

Iesu gwyn, Tywysog hedd,—a'u harwain
Trwy orwyth anrhydedd,
I'w hystad, i wlad y wledd,
Ar ei lun,—o'r wael anedd.

Melus yr awgrym ola'—a roisant,
"Brysiwch chwithau adra,
Ein tad, a'n mam, ddi-nam dda,
I wych ran,—a'n chwaer hyna."

WM. CEMLYN JONES.

HUNO Y MAENT.

Yn eu beddan 'n tawel huno,
Y mae myrdd o'n brodyr eu;
Ninaw ydym ar ein gyrfa,
Tua'r beddrod tywyll du;
Ond daw boreu i alw adref,
Fe ddaw'r teulu at y bwrdd.
Melus fydd gan frodyr Iesu,
Y pryd hyny o'i i gwrdd.

Ni fydd un o'r teulu'n eisiau,
Deuant o'i i dy eu Tad;
Y mae Iesu megis Joseph,
Yno yn llywyddu'r wlad;
Ar ol concour'r gelyn olaf,
Byth i rydu rhoi'r ei glodd;
O mor ddedwydd bydd y teulu
Wedi llwyr orchfygu'r bedd.

Birmingham.

IORWERTH.

DADGUDDIAD O DEIMLADAU GALARUS

Mrs. Catharine Davies, Prospect, E. N., ar ol ei han-
wyf serch a fu farw Tach. 1, 1870, a'i chwaer Mrs.
FRISCILLA THOMAS a fu farw Awst 5, 1874.

MR. GOL.—Y penillion canlynol a gyfansoddwyd gan un
gyfeillion dyddiau fy lenuectyd. Er's blynyddan bellach
y mae hi wedi ei chyfyngu i'w hanedd trwy afrechyd. Mae
ei hyder yn Naw a'i ohyndelthas a Christ yn ddiylagoc a
pharhaas. Nid yw yn alluog i ymalyd mewn ysgrifell; o
ganlynal trysorwyd y penillion, y naill ar ol y llall, yn ei
chof. Cyfaddefir ar unwaith eu bod yn hynod berffulth ag
jutyried yr amgylchiadau. Rhydd eu cyhoeddiad yn y
CENHADWR foddionrwydd mawr i nifer eang.

Yr eiddoch ERASMUS W. JONES.

Lee Centre, Shydd Omeida, Mex. 26, 1875.

Mae fy nghalon yr ofidus
A thrallodus lawer tro,
Am fy anwyl berthynasau
A orweddant yn y gru,
Y mae dagrau heillt yn treiglo
Tros fy ngruddiau lawer gwaith,
Yfed chwercwon ddyfroedd Mara
Yr wyf beunydd ar fy nbaith.

Teimlo 'rwyf yn llesg ac egwan—
Hiraeth dwys o ddydd i ddydd,
Am gael myn'd i dawel orphwys
At y rhai sydd yn y pridd;
Yno mae fy anwyl JENNIE,
Yn mhridellau oer y bedd,
Ond mae'r enaid rwy'n hyderu
Wedi cyrraedd gwlad yr hedd.

Ni ddaw yno boen na goffd
Byth i fiao'r nefol lu,
Ac er cymaint yw ein colled,
Elw mawr yw iddi hi.
Myned wnaeth y'mlodau'i dyddiau
Pan ond dwyarbymtheg oed,
Diane wnaeth o'i holl ofdlau
Pan y syrthiai dail y coed.

Bu yn dawel a dirwgnach
Yn ei chystudd blin a malth,
A dywedai wrth ymadael
"Nid oes arnaf ofn y daith."
Y mae'n anhawdd peidio grwgnach
Wrth wel'd dyrys drolon Duw,
Myn'd a rhai oedd iach a heini'
A'm gadael i ar dir y byw.

Myn'd a chwaer oedd anwyl genyf,
Mwy hawddgar un ni fu erioed.
Myn'd a bloddia'r ei theulu
Pan ond un a deugain oed,
Hi oedd briod hoff ac anwyl,
Mam fwy tyner nis gall fod,
Un fu'n fyddlawn ac ymdrechgar
Tra yn telthio is y rhod.

Colled fawr i'w phlant a'i phriod,
Colled fawr i'w hanwyl dad,
Sydd yn fethiant ac oedranus
Ar ei daith i'r nefol wlad;
Myn'd oedd raid pan daedth yr alwad,
Ni wna'i angau oedi awr,
Gorfod gadael plant a phriod—
Myn'd i'r tragwyddolwyd mawr!

"Gwraig rinweddol" oedd FRISCILLA.
Coron hardd i'w hanwyl wr,
Rhodd ymgelodd gymwys iddo
Hyd nes cyrraedd glan y dŵr.
Fe gyflawnodd hi y contract
A fu rhyngddynt is y rhod,
Ni addawodd ond "byd angau,"
Ac fe'i cadwodd er ei chlod.

Mae hi heddyw rwy'n hyderu
Yn iach o'i chur a hardd ei gwedd,
Wedi newid byd o drallod
Am dragwyddol fyd o hedd.
Nerth a gaffont o'i fel teulu
I ymddiried yn ein Duw,
Yna o'i cawn gyddyfarfod
Yn y fro sydd well i fyw.

AR Y DON.

Pan ar y môr yn mhell o dre',
Ar daith uwch law y dôn;
Y dynion o'i yn hoew, iach,
Pob un a chalon lon,
Chwareuall'r plant, a chanall'r hen;
Pob peth a wellid, wisgal wen.

Ar hyny y tonau brig wynlon
Ymrallent gan ddipter i gyd,
A llengau o honynt ddyneuent,
Ac fel pe am fodd i byd!
Tyrfaoedd yn awr a lewygent,
A rhai a weddiant am hedd—
Tra'r gwyntoedd yn ddiwyd wnaent gloddio,
Mewn dyfnof i bob un ei fedd!

Ond edrych wnaeth Daw Ior
Ar dwyll y garw for;
Cudd gerydd hir—
Tawelu wnaeth y dôn,
A llawen daeth pob bron;
Ac ar yr adeg hon
Fe welwyd tir!

Plymouth, Pa.

D. E. EVANS.

CYSUR I YMFUDWYR I AMERICA BELL.

Ceir yr un Ion, tlirion Dad—er morlo
I'r 'Marie' ddiethr-wlad;
Yr un hanl, araul ei rad,
A llewyrch yr un lleuad.

Hanesiaeth.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL DWYREIN-BARTH OHIO.

Cynaliwyd y Gymanfa uchod eleni yn Mineral Ridge Mehefin 18, 19, 20, a'r 21ain, 1875.

Gweinidogion yn bresenol:—Davies, Parisville; Edwards, Crabcreek; J. P. Thomas, Irondale; Jenkins, Palmyra; Evans, Cleveland; Lewis, Thomastown; Williams, Sugar Creek; Edwards, Mineral Ridge. Pregethwyr:—D. Hughes, Parisville; J. M. Williams, Crabcreek; yn nghyd a W. J. Evans, Church Hill.

Cynrychiolwyr:—Thos. E. Thomas a T. R. Thomas, Brookfield; T. Aubrey a W. Phillips, Coalburgh; J. G. Williams, Church Hill; D. L. Williams, Crabcreek; J. Phillips a D. Hughes, Palmyra; W. R. Jones a W. Morgans, Tallmadge; W. W. Thomas, Thomastown; J. McDonald, West Austintown; W. T. Hughes ac Evan Parker, Youngstown.

Cynaliwyd y Gynadledd am 2 o'r gloch prydnewn Sadwrn, pryd y penderfynwyd y pethau canlynol:

1. Fod y Parch. J. T. Lewis, Thomastown, i fod yn Llywydd, a W. P. Edwards, Mineral Ridge, yn Ysgrifenydd.
2. Fod gweithrediadau y Gynadledd flaenorol yn cael eu cymeradwyo.
3. Fod y Parch. J. P. Williams, Sugar Creek, cynrychiolydd Cymanfa Deheubarth Ohio, yn cael cydelstedd a chydweithredu â ni trwy y Gymanfa.
4. Fod y llythyr cariadlawna a gyflwynodd Mr. Williams oddiwrth lywydd y Gymanfa isaf yn cael ei dderbyn gyda chymeradwyaeth. Traddododd Mr. Williams anerchiad bywiog a chynwysfawr, yn fynegiad mewn rhan o hanes crefydd yn eglwysi y Gymanfa isaf, yn nghyd a'u dymuniad am barhad y cariad a'r undeb presenol sydd rhyngom fel dwy Gymanfa.
5. Fod y Parch. J. M. Evans, Cleveland, i'n cynrychioli yn Nghymanfa nesaf y Deheubarth, y Parch. J. J. Jenkins, Palmyra, yn *alternate*.
6. Fod y brodyr Phillips, gynt o Alliance, a Hughes, gynt o Warren, yn cael llythyrau cymeradwyaeth ar eu hymadawiad o'r cylch yma, y naill i Kansas, y llall i New York.
7. Fod y cyfarfod hwn yn llwyr anghymeradwyo Mr. J. M. Williams, Crabcreek, yn ei waith yn myned i wasanaethu Eglwys Wheatland yn erbyn ac mewn diystyrwch o benderfyniad y Gynadledd flaenorol yn Thomastown.
8. Fod y Parch. J. T. Lewis, Thomastown, yn cael ei bennodi yn lle Mr. Owens, Coalburgh, ar bwyllgor Rheolau a Chyfansoddiad y Gymanfa.
9. Fod y Gynadledd hon yn dwys ofidio yn herwydd marwolaeth ein hanwyl frawd, y Parch. William Owens, Coalburgh, wedi cys-

tudd maith, yn yr hwn y dioddefodd fel Cristion, ac o'r hwn y bu farw fel Cristion; a'n bod hefyd yn dymuno datgan ein cydymdeimlad â'i weddw alarus ac amddifad, yn ei thrallod a'i hadfyd presenol, yn nghyd a'n dymuniad ar fod i Dad yr amddifaid a Barnwr y gweddwon ofalu am dani yn y dyfodol.

Cyflwynodd y Parch. D. Davies, Parisville, yn y Gynadledd ar gais a thros Mrs. Owens, ei diolchgarwch gwresocaf i'r gweinidogion a'r pregethwyr a fuont bob amser yn barod i wasanaethu yr eglwys yn Coalburgh; ac hefyd i'r eglwysi, y rhai a fuont ewyllysagar, yn ddieithriad, i ganiatau rhyddid i'w gweinidogion i fyned yno pa bryd bynag y ceisai Mr. Owens gandynt; ond yn benaf, dymuna gydnabod yr Eglwys yn Coalburgh am y caredigrwydd, y tynerwch a'r cydymdeimlad mawr a diflino a ddangosasant tuag ati hi, a'i phriod, trwy yr oll o'i gystudd hirfaith. Tystia Mrs. Owens na welant wg ar wyneb neb, ac na ddyferodd gair angharedig tros wefusau yr un o honnynt yn ystod agos tair blynedd o gystudd â ffaeledd ei phriod hoff. Derbyniad, gan hynny, yr eglwysi, y gweinidogion, y pregethwyr, a phawb, yn ddieithriad, ddiochgarwch cynesaf Mrs. Owens am eu caredigrwydd a'u parodrwydd diflino.

Bydd y cyfarfod chwe-misol nesaf i'w gynnal, yn ol y gylchres, yn Brookfield—amser, diwedd Hydref. Y Gymanfa nesaf yn Sharon, ac nid yn Newburgh, fel yr hysbyswyd yn y gynadledd. Camayniad yr ysgrifenydd ydoedd hynny.

Yr oedd yn llawen neillduol genym weled cynifer o gynrychiolwyr yr eglwysi yn bresenol. Dengys hyn fod yr eglwysi yn teimlo y perthyn y Gymanfa iddynt hwy, ac y dylent hwy gymeryd rhan flaenllaw yn ei gweithrediadau. Hyderwn y parha yr eglwysi i ddanfoni cynrychiolwyr. Ofnwn fod gormod o duedd mewn llawer o eglwysi i dybied mai rhywbeth i'r gweinidogion a'r eglwys lle y cynelir y Gymanfa yn unig yw y Gymanfa, ac mai pregethu yw prif os nad unig amcan ein cymanfaeodd. Y canlyniad o hyn yw fod yr eglwysi yn esgeuluso y Gymanfa, ac yn aml yn edrych yn ddiystyrllyd arni, ac weithiau yn condemnio ei gweithrediadau; ond tybiwn pe y gofalai yr eglwysi ddanfoni cynrychiolwyr i'r Gymanfa, dynion a deimlant awydd i ledaenu a llesoli achos crefydd—awydd i gydweithredu yn nygiad yn mlaen bob sefydliad daionus sydd eisoes, ac a allo eto fod tan nawdd yr eglwysi, y deuai y Gymanfa yn sefydliad yn allu yn ein plith y byddai yr holl eglwysi yn teimlo dyddordeb neillduol ynddi, ac nas gallent ar un cyfrif ddwygymod a'r syniad o'i rhoddi heibio.

Digon posibl nad ydyw ein cymanfaeodd mewn un ystyr eto yn berffaith, ac na ddygir pethau yn mlaen mor reolaidd ac efengylaidd ag y dymunid; ond teimlwn yn bur sicr pe

gwelaf yr ychydig sydd yn bresenol, ac wedi arfer bod yn ffyddlawn gyda'r Gymanfa, yr holl eglwysi yn dyfod i edrych ar y Gymanfa fel *society* yr eglwysi, y byddai ein cymianfaeodd yn fwy dylanwadol a llesol o lawer nag ydynt yn bresenol.

Cafwyd cyfarfodydd da, a chynulleidfaoedd lluosog; cymerwyd rhan yn y cyfarfodydd gan yr holl weinidogion a phregethwyr oeddynt yn bresenol. Hyderwn nad yw y dydd yn mhell pan bydd y cylch yn llawnach o weinidogion nag ydyw ar hyn o bryd. Gofidiwn fod cynifer wedi ymadael yn ystod y ddwy flynedd ddiweddaf—rhaf i Gymru, a rhaf i Dalaethau eraill, a rhaf hefyd i'r byd ysbrydol.

Tybiwn fod pawb o'r dyeithriad wedi cael pob croesaw a allasai caredigrwydd y trigolion yma ei gyflwyno iddynt, a hyderwn y bydd effeithiau daionus yn aros ar galonau y llaws oeddynt yn gwrando. Dros y Gymanfa,

W. P. EDWARDS, *Yeg.*

Mineral Ridge, Meh. 24, 1875.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL WISCONSIN AC ILLINOIS,

A GYNALIWD YN OSHKOSH, ROSENDALE A
CAMBRIA.

Dechreuodd Mehefin 5ed, a pharhaodd hyd y 10fed. Yn Rosendale a Cambria cafwyd cynadledd a chyfeillach gyffredinol. Traddodwyd anarchiadau buddiol, ymarferol a gwresog ar wahanol faterion pwysig. A rhoddwyd adroddiadau byrion a thra ffafriol am sefyllfa amryw o'r eglwysi gan y dirprwywyr.

A ganlyn sydd restr o'r gweinidogion a'r cenhadau oeddynt yn bresenol:

Gweinidogion:—J. Jones, Racine; M. Cadwalader, Pike Grove; Enoch Jones, Waukesha; Samuel Howells, Bark River; Tim. Jones, Watertown; M. E. Davies, Cambria; H. W. Jones, Penlan; O. Jenkins, Bangor; S. Phillips, Dodgeville; J. D. Davies, Blue Mounds; Wm. Powell, Picatonica; W. G. Harrison, Spring Green; J. V. Jones, Rosendale; a B. I. Evans, Oshkosh.

Cenhadau:—J. Pierce, Big Rock; J. T. Roberts ac O. Roberts, Racine; John M. Jones, Milwaukee; L. Lewis a J. Lewis, Emmett; L. Richards a R. Rogers, Cambria; Griffith Jones, Penlan; W. B. Lewis, Bethel y Coed; J. Roberts a J. Davies, Rosendale; W. Edwards, Berlin; R. Humphreys, Pine River; R. J. Morgan a D. Williams, Oshkosh.

Etholwyd y Parch. Sem Phillips, Dodgeville, yn Llywydd, ac M. E. Davies, Cambria, yn Ysgrifynydd. Pennodwyd yn bwyllgor trefniadol y Parch. B. I. Evans a D. Williams, Oshkosh; T. Roberts, Rosendale; L. Lewis, Emmett, a John M. Jones, Milwaukee.

Gwahoddwyd y Parchn. H. Parry, D. S. Davies, ac E. Evans (Nantyglo), i gydeistedd yn y gynadledd.

PENDERFYNIADAU.

Fod yr adroddiad am y Gymanfa y llynedd yn cael ei dderbyn.

Fod Eglwys Elizabeth, Ill., yn cael ei derbyn i'r undeb.

Fod y Parch. E. Jones, Waukesha, yn cael ei dderbyn i'r undeb.

Fod y brodyr Henry Davies, Bala, Kansas, a Robert Pierce, Braidwood, Ill., i gael llythyrau gollyngdod o'r undeb.

Fod llythyr o *introduction* i gael ei roddi i'r Parch. J. P. Jones, yn ol ei gais, i'w gyflwyno i sylw y Saeson yn Chicago.

Fod y Gymanfa hon yn barod i gydweithredu a Chymanfaeodd y Talaethau eraill i godi cofgolofn i'r Parch. D. Price (Dewi Dinorwig).

Ein bod yn taer anog yr eglwysi i wneud un casgliad o leiaf yn y flwyddyn at yr AMERICAN HOME MISSIONARY SOCIETY.

Ein bod yn datgan ein telmlad dwys o'r gollod a gafodd yr enwad yn marwolaeth Dr. Everett, yr hwn a'n gwasanaethodd mor egniol a ffyddlawn am gynifer o flynyddoedd. A dymunwn gyflwyno ein cydymdeimlad i'r teulu galarus; ac yn addaw gwneud a allom er lledaeniad y CENHADWR, gan hyderu y bydd ei ddyfodol yn deilwng o'i gychwynydd enwog.

Ein bod yn cymell yr eglwysi i dderbyn y *Dyddiadur*, gan ei fod yn gaffaeliad gwerthfawr i'r enwad, ac yn llawenhau fod yr un diweddaf yn rhagori ar yr un blaenorol. "Aed rhagddo at berffeithrwydd." A hyderwn na bydd ei olygwyr a'r cyhoeddwr ar eu colled.

Ein bod yn dymuno ar bwy bynag a ewyllsiant bregethu yn eglwysi yr undeb, heb fod yn aelodau o hono, i gyhoeddi eu llythyrau cymeradwyaeth yn y CENHADWR, ac anfon eu cyhoeddiadau trwy un o weinidogion yr undeb, ac iddo yntau beidio anfon cyhoeddiadau neb i'r eglwysi ond y gall sicrhau fyddo yn deilwng o'r areithfa.

Ein bod yn llawenhan fod cymanfaeodd Cynulleidfaol Cymreig wedi ymgymeryd a chlyfenwi y Gymdeithas yn Boston â dynion ac arian er cynnal y Genhadaeth yn Mexico, ac yn dymuno yn daer ar eglwysi y dalaeth hon i barhau yn ffyddlawn ar ran y cyfryw Genhadaeth.

Fod y Gymanfa nesaf i gael ei chynnal yn Milwaukee, Racine a Pike Grove.

Ein bod yn llawenhau yn llwyddiant yr egwyddor ddirwestol, ac yn anog yr eglwysi i ddyblu eu diwydrwydd gyda'r achos da hwn yn mhob llwybr cyfreithlon, fel y byddo eu synwyr a'u profiad yn eu cyfarwyddo.

Fod y cyfarfodydd haner-blynnyddol i gael eu cynnal ar yr un egwyddor a'r Gynanfa.

Fod y Dalaeth yn cael ei rhanu yn dri dosbarth, a phob un o'r dosbarthiadau i gynnal un cyfarfod o leiaf bob blwyddyn. Nodwyd y Parch. J. Jones, Racine, J. D. Davies, Blue Mounds, a Mr. R. T. Morgan, Oshkosh, i drefnu

y dosbarthiadau—y rha! sydd fel y canlyn:—
Dosbarth Racine, Pike Grove, Milwaukee, Bay View, Waukesha, Bark River, Chicago, Big Rock, Braidwood, Braceville. *Dosbarth Dodgeville*, Bethel-y-coed, Caergybi, Picatonica, Elizabeth, Ill., Blue Mounds, Ridgeway, a Spring Green. *Dosbarth Watertown*, Emmett, Ixonia, Oshkosh, Neenah, Rosendale, Berlin, Pine River, Cambria, Penlan, Berw, Bangor, a Fish Creek.

Ein bod, wrth ddeall fod y Parch. D. S. Davies yn debyg o symud i weinidogaethu i Eglwys barchus Bangor, G. C., yn dwyn ein tystiolaeth i'w burdeb buchedd, a'i weithgarwch. Er y carasem iddo aros gyda ni, eto dywedwn o galon "Duw yn rhwydd iddo," a dymunwn ei lwyddiant yn ei faes newydd.

Cafwyd tywydd ffariol ar y cyfan trwy amser y Gymanfa, y cynulliadau yn lluosog, y gwrandawriad yn astud a difrifol, a'r weinidogaeth yn ffinog a nerthol, ac arwyddion lled amlyg eu bod o dan arddeliad Ysbrýd Duw. Cy-northwywyd gweinidogion y Dalaeth eleni gan y patriarch lybarch a chadarn yn yr Ysgryth-yrau, E. Evans (Nantyglo), a'r gwresog a'r hy-awdl D. S. Davies.

Yr oedd y Gymanfa yn wledd i'r eglwys i'r cynulleidfaoedd, a gobeithio y bydd i fendith Duw beri i lwyddiant mawr ei dilyn. Gwnaed darpariadau rhagorol yn y gwahanol ardaloedd—nid oedd terfyn ar garedigrwydd a chroesaw i ddyeithriaid.

Cambria.

M. E. DAVIES, Ysg.

PRIODWYD,

Meh. 18, 1875, yn Dodgeville, Wis., yn nhŷ y priodfab, gan y Parch. John D. Davies, Mr. DANIEL LEWIS a Miss MARGARET THOMAS, y ddau o blwyf Dodgeville.

Gor. 1, 1875, gan yr un, yn ardal Caergybi, ger Dodgeville, Mr. THOMAS EVANS, mab henaf y Parch. Meredith Evans, a Miss MARGARET DAVIS, y ddau o blwyf Dodgeville.

Mewn iau y rhoed dan o ral ter—yn un

Mewn anian a hyder,

I'w huadeb mewn purdeb per,

Duw yn Llyw i'w dwyn llawer.

Braint mewn benaint yw hon—y per adeg,

Priodi ein melbion;

'Nol cael plant a llwyddiant llon,

O aros e ddaw wyrion. EI DAD.

Gorph. 7, 1875, yn Oshkosh, Wis., gan y Parch. B. Isaac Evans, yn ei dy ei hun, Mr. WILLIAM LEWIS a Miss IDA WILLIAMS, y ddau o Nekini.

Gor. 20, gan y Parch. R. Evans, Mr. HUGH W. HUGHES gyda Mrs. ANN EDWARDS, y ddau o ardal Bethel, Rensen, E. N.

Thursday evening, July 8, 1875, at the residence of the bride's father, by Rev. J. Volindre Jones, SAMUEL MCLWAIN, Oshkosh, and Miss LETITIA ROBERTS, Utica, Wis.

BU FARW,

Ion. 3, 1875, yn Neath, Bradford Co., Pa., o ddyfgrlwyf ar y galon, Mrs. CATHARINE HUMPHREY, gwraig Mr. Newton Humphrey, yn 53 ml. oed. Bu yn dioddef yn hir yn amyneddgar. Cladd-

wyd hi dydd Mawrth y 5ed, wrth gapel y Cymry, a gweinyddwyd gan y Parchn. E. J. Morris, ei gweinidog, a Mr. Elwell, gweinidog y Methodist-iaid Esgobaethol, yn Le Raysville. Yr oedd yn ferch i David a Margt. Davies, Ty'nnyberth, sir Abertfeld, D. C. Derbynlwyd hi yn aelod yn New York gan y Parch. J. J. Jones er's tua 33 o flynyddoedd yn ol. Bu yn grefyddwraig selog, a ba yn fyddlon gydag achos Duw hyd y diwedd, yn New York ac yma. Y mae tri o blant, un mab a dwy ferch, wedi eu gadael i alaru ar ei hol.

Dearest mother, thou hast left us,
 Here thy loss we deeply feel;
 But 'tis God that hath bereft us,
 He can all our sorrows heal.

Long she suffered pain and anguish,
 Not a murmur did we hear,
 Upward looked she in all trouble,
 And to help her, God was near.

Near to comfort and console her,
 Near to still her aching heart,
 When all earthly comfort failed her,
 He did never from her part.

Her kind husband, anxious wistful,
 Night and day beside her stood,
 And would fain have had her linger
 Ever with him, if he could.

Ah her children, how they loved her!
 But her Savior loved her more,
 And her happy soul he summoned
 Home, to worship and adore.

One loved son did weep in anguish
 For his mother dear he grieved;
 Oh what sorrow filled his bosom
 When the tidings he received.

Now when weeping, sadly weeping,
 O'er the loved one, cold and dead,
 Sure there comes to us the promise,
 God will keep you, fear no dread.

Look above this world of sorrow,
 Lay your all at Jesus' feet,
 He is gracious, when he calls you
 Then your mother you shall greet.

Sleep on, mother, we are coming
 With clasped hands and lifted eye,
 Only waiting till he calls us,
 To his home, our home on high.

Cyfl. gan EI CHWAER, ESTHER JAMES.

Mal 19, ar ol dioddef cystudd hir a phoenus, Miss ANN DAVIES, o'r darfodedigaeth, pan yn gyflawn ddwyarhugain ml. oed. Merch oedd i Ishmael Davies a'i briod, o ym agos i Fairview, Cattaraugus. Cyflawnwyd y gwasanaeth crefyddol yn y ty ac yn addoldy Siloam, gan yr ysgrifenydd. Cymerwyd yn destun "Na thristewch fel eraill y rhai nid oes garddynt obaith." Dechreuodd yfferch Ifanc hon ei gyrfa grefyddol yn foren, aeth drwy ei diwrnod gwaith yn ddigwmwl. Cafodd oleu yn y glyn, ac yr oedd arwyddion amlyg ei bod yn marw yn yr Arglwydd.

JAMES GRIFFITHS.

Meh. 14, 1875, yn Floyd, Miss MARY JANE EVANS, yn 21 ml., 8 mis a 4 dydd oed. Cafodd gystudd trwm lawn. Cafodd ei tharo fel na allai ddweyd ond ychydig wrth ei main na neb. Ond aeth trwodd i fydd sydd well i fyw. Merch ydoedd i'r diweddar Owen Evans a'i briod Roxey Evans yr hon sydd mewn galar dwys ar ei hol. Derbyniwyd hi yn aelod gyda y Cynulleidfaoion yn Floyd flynyddau yn ol. Yr oedd yn un siroli, grefyddol a fyddlon gyda chrefydd hyd angen. Dydd ei hargladd gweinyddwyd gan y Parch. Thomas T. Evans a'r ysgrifenydd, a rhoddwyd y rhan farwol gyda y rha! o'r teulu oedd wedi ei blaenau yn mynwent Wrights Settlement. Yr Arglwydd fyddo yn gymorth i'w hanwyl fam yn ei thrallod ac a ddygo ei brodyr i ddewis Iesu yn rhan fel hithau.

J. R. GRIFFITHS.

Meh. 22, 1875, yn Shenandoah, Pa., y Parch. W. J. THOMAS. Anfonaf y manyllion erbyn CENHADWR Medd.

D. A. EVANS, Drifon.

Gorph. 3, Mrs. W. J. ROBERTS, *Builder*, Racine, Wis. Buont yn hyw am 15 mlynedd yn Utica, N. Y. Yr oedd yn wrraig fedrus yn holl gylchoedd bywyd a thra rhinweddol fel mam a phriod. Cafodd gystudd blin a chwervu law, fel ac i'w hanalluogi i ddyfod o'i thŷ am 2 flynedd a 4 mis. *Rheumatism* oedd ei dolur dechreuol; yn y misoedd diweddar daeth y *dropsy* ac anhwylderau eraill i helpu tynu ei "daeraol dy o'r babell hon" i lawr, ac wrth i hwn gael ei ddatod gwyddai fod lldd "adellad gan Duw sef tŷ nid o waith llaw tragwyddol yn y nesoedd." Cafodd yn ei chystudd ei dwyn i gymdeithas agos a Duw fel ag ei gaelu gwyd i adael tystiolaeth gref fod marw yn elw lldd. Yr oedd yn hyfryd dal cymdeithas grefyddol a hi yn ei chystudd, a mawr y mwynhad a gafwyd wrth weddio gan y nall a'r llall yn ei hystafell. Rhoddodd gynghorion lawer a gwerthfawr i'w phriod, yr hwn nad arbedodd drul na thmff rih er ei gwella. Gobeithio y dygant ffwrth lawer er cyssur a defnyddioldeb crefyddol. Gadawodd 3 merch ar ei hol, y rhai ffont hynod o diron a gofalus o'u mam—y ddwy hynaf yn briod a'r lenengaf gartref, yr hon a ragorodd yn ei hymdrech ar neb a adwaerasom i "dalu y pwyth i'w rhieni," yn ei thynwch a'i baddfwyder i'w mam gyeiuddiol. Cynullodd tyrfu fawr o Gymry a Saeson i'w chladdedigath boren y 5ed o'r mis, a gweinyddwyd yn y ddwy lath gan y Parch. J. Roberts (M. C.) a'r ysgrifenydd. Pregethwyd ei phregeth angladdol nos Sul gan ei gweinidog.

JOHN JONES.

Gor. 9, yn Nelson, N. Y., ar ol wyth mis o gystudd, Mrs. JONES, priod y Parch. Griffith Jones, diweddar o Middle Granville, yn 54 mlwydd oed. Ar yr llog daeth cynulleidfia luosog iawn ynghyd o Gymry a Saeson, i ddangos eu caredig gydynddelmad a'r galawwr, ac i hehruw yr hwn oedd farwol o Mrs. Jones i dy ei hir gartref. Claddwyd hi yn marnwent y Cymry gerllaw i gapel y Cynulleidfawr yn y lle. Gweinidogwyd ar yr amgylchiad gan y Parch. E. Davies, Waterville. Gellir disgwyl hanes helaethach am y chwaer hon mewn rhifyn dyfodol o'r CENHADWR.

Gorph. 17, 1875, yn ninas Utica, DAVID T. ELLIS, mab hynaf Evan a Margaret Ellis, yn 24 ml. oed.

Meh. 29, yn Utica, Mrs. ANN HUGHES, gweddw y diweddar Joseph Hughes, yn 81 ml. oed.

Gorph. 23, yn Iillion, N. Y., JOHN F. JONES, yn 41 ml. oed.

MRS. ESTHER ROBERTS, BROWNTOWNSHIP, O.

Bu farw Mrs. ESTHER ROBERTS yn Browntownship, swydd Franklin, Ohio, yn 68 ml. oed, ar y 18fed o fis Mai diweddar. Ganwyd hi yn ninas New York yn mis Mai, 1807. Symudodd i Utica, lls yr ymunodd mewn priodas yn y flwyddyn 1833 a Mr. Rees Roberts. Buont o'r pryd hwnw hyd y flwyddyn 1849 yn cadw Store tinware yn mhentref Remsen, Oneida Co., N. Y. Symuasant oddiyno yn 1849 i Browntownship; yn 1853 ymunasant i swydd Cattaraugus, N. Y.; ac yn 1857 daethant yn ol i Browntownship. Yr oedd Mrs. Roberts erbyn hyn yn cael ei blino gan y *rheumatism*. Bu yn anallnog ac yn orweddog am yn agos i ugain mlynedd. Defnyddiodd ei phriod bob moddion a allai er ei gwella; ond y cwbl yn annigonol. Bu iddynt 8 o blant; 5 sydd yn awr yn fyw, sef tri o feibion, a dwy ferch, un yn byw yn Kansas, a'r llall, sef yr hynaf, yn byw yn ynyl ei hanwyl dad. Y maent oll yn briod, ac yn gysurus eu hamgylchiadau, ond yr oeddynt yn rhw bell, oddieithr y ferch hynaf. I ddyfod i angladd eu hanwyl fam.

Yr oedd Mrs. Roberts yn wrraig garedig, hynaws, ddystaw a thawel. Ni siaradai yn wael am neb, ac ni dderbynai enllib nac atfrod. Yr oedd yn wir barchus gan y gwragedd a phawb o'i chymyd-

oglon yn gyffredinol. Darllenai lawer yn ei hesttedd yn ei gwely. Yr oedd yn meddwl llawer iawn o'r CENHADWR, a'i hen Olygydd, y Parch. R. Everett, D. D. Ni fynai fod neb yn debyz iddo. Yr oedd hi a'i phriod yn wrandawr cyson ar weinidogaeth Mr. Everett pan oeddynt yn byw yn Remsen, ac yr oedd hi yn aelod o'i eglwys.

Cafodd Mrs. Roberts gladdedigath barchus. Daeth amryw allan o'r ddinas, sef Columbus. Gweinyddwyd wrth y tŷ ac ar lan y bedd gan y Parch. J. Jones, Racine, yr hwn oedd ar y pryd ar ymwelad a'i blant sydd yn aros yn Columbus. Mae Mr. Rees Roberts yn awr wedi ei adael yn amddifad o'i briod a'i blant; ond er i'n perthynasau agosaf a'n cyfeillion anwyfal ein gadael, mae addewid y Duw digyfnewid yn aros, y bydd yn Dad yr amddifad ac yn Farnwr i'r gweddwon. Bydded i'r brawd Roberts bwyo ar ei addewid, yw gwir ddymunlad,

FRANCIS JONES.

Browntownship, Gor. 8, 1876.

MRS. ELIZABETH EDWARDS, BRACEVILLE, ILL.

Mawrth 27, 1875, yn Braceville, Ill., bu farw Mrs. ELIZABETH EDWARDS, priod Joseph Edwards. Yr ydoedd yn ferch i William a Margaret Williams, Llwyn-y-Cyll, swydd Flint, G. C. Symudodd yn y flwyddyn 1870 i Ixonia, Wis., ac yn yr hydref yr un flwyddyn symudodd drachefn i Braceville, Ill., lle yr arosodd hyd ei marwolaeth.

Cafodd Mrs. Edwards ei dwyn i fyfny yn grefyddol o'i mebyd. Yr oedd yn hawdd canfod wrth fod yn ei chymdeithas ei bod wedi cael dygliad da i fyfny, a bod ymdrech ei rhieni wedi llwyddo i blanu egwyddorion gwir grefydd yn ei meddwl pan yn blentyn, a bod yr egwyddorion hyn yn ei llywodraethu hyd ddydd ei marwolaeth.

Yr oedd ein hanwyl chwaer yn meddu ar synwyr cyffredin cryf, fel y dywedodd un brawd ag oedd yn ei hadnabod er yn blentyn, nas gellid prynu Mrs. Edwards a chwpanad o dŷ; pwyasai bob peth yn nghlorian synwyr; nid *party* a theimlad oedd ei rheol i weithredu. Peth arall hefyd, anaaml y gwelid ei lle yn wag yn y capel; bu yn ffyddlon iawn gyda'r ysgol Sabbathol, y cyfarfod gweddi, y bregeth, a'r Society, ac ar lyfr yr eglwys nid oes fis yn eisiau heb ei gyflawni ganddi tuag at gysul y weinidogaeth. Gellir dweyd am dani heb ragrithio, "yr hyn a allodd hon hi a'i gwnaeth."

Cafodd gystudd trwm am bythefnos, ac yr oedd yn deall fod awr ei hymddatodiad yn ucsau. Yr oedd yn bwriadu myned i edrych am ei pherthynasau i'r Hen Wlad, ac yn ei chystudd dywedai, "Yr wyf yn myned adref." Ie, meddwn i'nau, byddwch wedi gwella yn fuan yn ddigon da i gychwyn. "Na," meddai hithau, "rhaid i mi farw i syn'd adref—Ty fy Nhaid lle mae llawer o drigfannau, dyna lle yr wyf fi yn myned." Rhoddodd dystiolaeth eglur fod "ei chalon wedi ei chryfhau a gras."

Bu farw mewn tangnefedd. Cafodd gladdedigath anrhydeddus. Gweinyddwyd yn y capel gan J. L. Richards, Chicago, a'r ysgrifenydd, ac wrth y bedd gan y brawd Robt. Pierce, Braidwood. Heddwch Duw syddo ar ei phriod a'i hanwyl blentyn amddifad, ac a roddo fodd iddynt rodio gyda Duw, fel y gallont gwrdd a'u gilydd edo, i roddi coron ar ben eu Gwaredwr mawr, yn nhŷ eu Tad.

G. R. EVANS.

BYR GOFIANT AM MR. ROBERT RICHARDS.

Mab ydoedd yr ymadawedig i Mr. Cadwalader Richards o'r Gulf yn mhlwyf Deerfield, yn agos i Utica. Ond yr oedd Robert er ys amryw flynydd-oedd yn cartrefu yn benaf yn nhy ei frawd, Dafydd Richards, yn mhlwyf Freedom, swydd Cattaraugus, N. Y. El gystudd diweddfaf oedd y *dropsy*, o ba un y bu yn glaf agos i ddeuddeg wythnos, a bu farw y 9fed o fis Gorffennaf, pan yn 65 mlwydd oed. Claddwyd ef brydnawn dranoeth, a gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan y Parchn. Wm. D. Williams, Cook, Coal Settlement, a'r ysgrifenydd.

Dechreuodd y brawd ymadawedig ei dalith grefyddol yn amser y diwygiad a'r ychwanegiad mawr a gawsom yn hen addoldy y County line, Fairview a Siloam, yn y flwyddyn 1858, ac felly efe a fu yn gyflawn aelod am ddwyflynedd ar bymtheg ac un mis, yna ar y dydd rhagddywededig fe'i cymerwyd ef oddiwrth ei walith at ei wobr. Ac er nad oes gan y brawd hwn un wraig gwedi ei gadael yn weddwr ar ei ol, na phlant bach gwedi eu gadael yn amddifaid, eto collwyd llawer iawn o ddagrau gan wahanol bersonau, a gwelir ei le yn wag iawn yn y teulu lle yr oedd yn trighnu. Yr oedd yn gwneud pawb yn ddyledus iddo o'r henaf i'r leuengaf, am ei fod mor barod i gynorthwyo pob un a fyddai ag angen cymorth arno. Teimlir ei eisiau yn y gymydogueth a bwlech mawr sydd ar ei ol yn yr eglwys yn Siloam. Ac er ein bod yn ddiweddar gwedi cael amryw flwyf newydd ac ifaine i'r fyddin, a'n bod mewn gobaith o gael rhagor, eto yr ym yn ei theimlo yn golled arbenig i gollir ben flwr da a phrofedig. Y mae yr holl frawdoliaeth yn teimlo cael fawr ar ol Robert Richards; caaws yr oedd ef yn un ffyddlon neillduol mewn pethau crefyddol, yn un gwresog iawn mewn gwedd, yn llawn zel a chariad, yn un diabens a thangnefeddus o galon, yn un ag oedd yn llawn tosturi ac haelloni; mewn gair yr oedd yn un o'r rhagorol y ddacar.

Buom gydag ef yn ei gystudd olaf, ddegau o weithiau, a dywedol yn groyw nad oedd arno ddim ofn marw, am y gwyddai fod marw yn elw. Ddarllenwyd hawddgar, onid gwynfydedig yw y meirw y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd? o hyu allan y gorphwysant oddiwrth eu llafur, a'u gweithredoedd sydd yn eu canlyn hwynt.

JAMES GRIFFITHS.

MRS. ELIZABETH THOMAS, EMPORIA, KANSAS,
Gynt Llwynadu, D. C.

Ganwyd Mrs. THOMAS yn y flwyddyn 1800 mewn lle o'r enw Plas-newydd, ger Llangadock, sir Gaerfyrddin, D. C. Merch ydoedd i Mr. David ac Elizabeth Jones, Glantewi. Ymddengys mai ei thad a'i mam, yn nghyd a'i thaden a'i mamgu, oedd y rhai blaenaf i sefydlu a chorffoli yr achos Aunibynol yn Bethlehem, ger Llangadock. Syrthiodd coelbren Mrs. Thomas mewn lle hyffryd a chafodd etifeddiath deg, taden a mamgu, a thad a mam crefyddol i'w hyfforddi, yn nghyd ag ardal grefyddol i gychwyn ei gyrfa ynddi. Achan diolonus a adawant etifeddiath i ferched eu merched.

Yn y flwyddyn 1821, ymunodd mewn priodas a Mr. William Thomas, mab i Mr. Daniel a Rachel Thomas, Ty-isaf, ger Hermon, Llangadock. Yn fuan wedi priodi aethant i fyw i dyddyn adnabyddus iawn yn yr ardal hono o'r enw Llwynadu.

Yn y flwyddyn 1823 hwy a aethant dan gyfamod i gelsio Arglwydd Dduw eu tadau a'u holl galon ac a'u holl enaid,—ac ymlwybrasant ill dau yn nghyd ac yn gytun tua Bethlehem i'r gyfseillach. "A hwy a'i cawsant ef." Wedi ychydig brawf o'u didwylledd, yr un boreu Sabboth derbyniwyd hwy yn gyflawn aelodau gan yr enwog a'r anfarwol Mr. Davies, Sardis, enw yr hwn sydd yn anwyl ac yn gysegredig gan y teulu hyd y dydd hwn. Nid wyf yn cofio i mi erloed weled Mr. Thomas; ond clywais lawer o siarad am dano a hyny gyda chymalut o barch, fel y teimlwyf mai anhegwch fyddai myned yn mbellach heb grybwyll gair neu ddau am ei enw. Wedi ei dderbynolad yn aelod—nid hir y bu cyn cael ei ethol yn un o'r diaconaid, yr hon swydd a lanwodd yn dda, ac "enillodd iddo ei hun radd dda a bydder mawr yn y ffordd sydd yn Nghrist Iesu." Ond er ei holl ymdrech i wneuthur daion, yn nghyd a gafael yr eglwys ac yn neillduol ei deulu ynddo, deuddeg mlynedd i mis Mai diweddfaf hunodd mewn heddwch yn yr Arglwydd. Claddwyd ef yn anrhyddedd gan dyrfa luosog o'i gyfeillion yn monwent Bethlehem lle y gorphwys yr hyn sydd farwol o ein brawd ymadawedig hyd ddydd yr ymweliad. Pregethwyd yn ei angladd yn delliwg a thoddedig gan y Parch. David Jones, Gomer. Gadawodd Mrs. Thomas yn weddwr ac 8 o blant, sef mab a 7 merch, yn amddifaid ac mewn dagrau ar ei ol.

Yr oedd 3 o'u plant, sef mab a merch, yn y wlad hon rai blynyddau cyn marwolaeth eu tad, a themlai hithau wedi colli eu tad awydd mawr am eu gweled, yn neillduol ei mab. O'r diwedd cyrhaeddodd yr awydd addfedrwydd a mynodd ei ffordd. Yn y flwyddyn 1860, daeth hi yn nghyd a 3 o'i merched drosodd i'r wlad hon. Wedi ymweliad byr a'i mab yn Chicago, aethant i Racine, Wis., lle yr oedd ei merch yn aros, ac arosasant yno flwyddyn. Yna dychwelasant yn ol i Chicago, lle yr arosodd hi ac un o'r merched 3 blynedd,—ac oddiyno yn y flwyddyn 1873, daeth i Emporia, Ka. Yr oedd 2 o'r merched yma o'i blaen. Daeth hithau ag un arall gyda hi, ac yn fuan ar eu hol daeth ei mab hefyd. Teimlent yn llon iawn wedi cyrraedd Emporia, ac edrychai eu lawryrgylech yn ddigwmwl, a rhagolygon eu sefyllfaoedd yn addawol dros ben. A theimlenn ninnau yn falch o'r fraint i roesawi teuluodd mor barchus i ein plith. Parhaodd pethau felly hyd o fewn tua 7 mis yn ol, pan y dechreuodd lechyd Mrs. Thomas waethygu, a gwaethygu waeth waeth a wnaeth. Byddwn yn aml yn ymweled â hi, ond ni chlywais hi gynifer ag unwaith yn achwyn ar ryw lawer o boen, ac ni ddeallais fod unrhyw glefyd neillduol yn ngafael a hi ament gwendid., Ond er pob tnyerwch teuluaid, yn nghyd a phob ymledd meddygol, ei nerth a ballodd, ac ar y 4 o Mehefin, 1875, hunodd yn dawel yn yr Iesu yn 75 ml. oed, 52 o ba nifer a dreuliodd yn ddiargyhoedd gyda chrefydd. Daeth mewn henaint i'r bedd fel y "cysyd ysgafu o yd yn ei amser." Bu farw yn gref. Yr oedd yn rhannu oddiwrth y profiad, "paid a mi fel y cryfhawyf," ac yn agos at y profiad "Chwant i'm datod, ac i fod gyda Christ." Teimlent ei bod yn ymyl gofyn—

Bryd caf wel'd y tir dymunol,
Hyffryd baradwysaidd wlad?
Lle mae brodyr i mi filiwn,
Lle mae 'Muriad a fy Nhad;

Lle caif orphwys o fy llafur,
Lle caif wella'm dwfn ffrw;
A chael gwledd dragwyddol gyson,
Fry yn nghwmini'm Tad a'm Duw,

Yr ail ddydd wedi ei marwolaeth claddwyd hi yn anrhydeddus gan dyrfa luosog o'i chyfeillion yn Free Hill Cemetery, man prydferth ar ucheldir yn ymyl capel newydd Annibynol Dry Creek, 4 milldir i'r deheu-orllewin o ddinas Emporia. Gweinyddwyd yn yr angladd, yn y ty gan Prof. Norton, ac wrth y bedd gan y Parch. John Jones a'r ysgrifenydd. Deuddeg mlynedd yn ol gwelwyd y tad yn gadael y plant mewn degran. Yn awr wele y fam eto yn eu gadael yn yr un cywalr—mae pellter mawr rhwng gorphwysleoedd yr hyn sydd farwol o'r tad a'r fam, ond dlan bod yr hyn sydd anfarwol o honant wedi cyfarfod yn yr un lle a hwn yn un nefol.

Traddodwyd pregeth angladdol iddi gan yr ysgrifenydd i gynulleidfa luosog yn nghapel yr Annibynwyr, Emporia, oddiwrth Salm 91: 16.

Nid wyf yn meddwl fod yr un fam er y cread wedi gweled mwy o dnynerwch oddiar ddwyllaw ei phlant na Mrs. Thomas. Crybwyllais eisoes fod 3 o'r merched, sef Elizabeth, Hannah, a Margaret, a'i mab yn arosol yma, a gweini arni fu eu gwaith agos oll dros yr amser y bu yn glaf. Marslandwr cyfrifol yn y dref yw ei mab sef Mr. David Thomas, ond er fod ei alwedigaeth yn galw am ei bres-enoldeb parhaus, pan ddeallodd fod ei fam mewn perygl, cyflogodd ddyn yn ei le yn y store, a daeth ati ac ni symudodd o'i chlyw nes i'r llais crynedig ddlistewi yn yr angau. Yn y dref yr oedd hi yn cartrefi, a'r mab ac un o'r merched gyda hi, sef Miss Margaret Thomas. Cartrefa y ddwy arall sydd yma ar eu tyddynau yn y wlad. "Coffadwr-iaeth y cyflawn sydd fendigedig."

Yr oedd yn ein hymadawedig fam yn Israel amryw bethau teillwng i'w cofnodi.

Ffyddlondeb.—Ymddengys fod y Bethlehemlaid yn yr amser gynt yn cynnal cyfeillach unwaith bob mis am 10 o'r gloch boreu dydd Mercher, dywedai ei merched hynaf wrthyf mai un o'i chofion cyntaf yw cofio ei thad a'i nam yn myned i'r gyfeillach hono a hyny gyda y cysondeb mwyaf. Credent mai yr Arglwydd oedd yn teyrnasu, ymddiriedent yaddo ac aent i Bethlehem. Teimlent mai llwybr dyledswydd oedd y cyfreithlonaf, diogelaf a dedwyddaf. Barnwyf na sloinwyd hwynt, canys cawsant eu gwalu a'u gweddill o'r byd hwn—a dlan yn yr hwn a ddaw wobwr lawer, "Canys yr Arglwydd a geidw y ffyddloniaid."

Lletygarwch.—Yr oedd dan le yn ardal Bethlehem yr edrychid arnynt gan baw yn hynod am eu lletygarwch a'u caredigrwydd, sef *Llwyndu a Glantewi*. Mr. a Mrs. Roberts oedd yn byw yn Glantewi. Mae Mrs. Roberts yn chwera i Mrs. Thomas ac yn famyngyfraith i Mr. Jones, Gomer. Bum yn Glantewi unwaith a hyny ar nos-waith ystornus iawn—ac nid anghosaf byth y tynerwch a'r caredigrwydd a dderbynais oddiar law y teulu a Mr. Jones. Nid wyf yn cofio i ml erioed fod yn Llwyndu; ond clywais lawcroedd o weinidogion a phregethwyr yn siarad am dano a hyny gyda theimladau gwir barchus. Rhesent y teulu, yn rhieni a phlant, yn nosparth y mwyaf caredig o lewn cylich eu hadnabyddiaeth. Clywais hithau, Mrs. T., lawer gwaith yn siarad am wein-

idogion mor artrefol a phe busaf yn siarad am ei brodyr a'i phlant, yn neillduol y Parchu. Williams Bethlehem, Williams Llandilo, a Jones, Pentretygwyn. Yr oedd Llwyndu a Glantewi yn nyffryn Tawi i'r gweision yn debyg i'r hyn oedd ty Mair, Martha a Lazarus, yn Bethania i'r Melstr—drws a chalon agored bob amser.

Hael-frydedd.—Yr oedd yn wrthwynebol lawn i wastrad yn ei holl ddulliweddau. Gofynai yn aml, "Palham y gwariwch arian am yr hyn nid yw fara?"—yr oedd "fel na cholier dim" yn eiriau poblogaidd ganddi. O'r tu arall yr oedd yn haellionus lawn at grefydd, ac yn dda lawn i'r tlodion. Nid yn aml y gwelid dyn na dynes dlawd yn ymadael o'r Llwyndu yn wag-law. Mae hyn yn cyfrif am y llawys cyfeillion oedd ganddi—canys yr "hael ei lygad a fendithir," a phawb sydd gyfallt i'r hael.

Duwioledeb.—Os yw gwybodaeth am Dduw, adnabyddiaeth o Dduw, cariad at Dduw, ac nfuddod i Dduw yn profi duwioledeb, yr oedd Mrs. Thomas yn dduwiol. "Wrth eu ffurwythau yr adnabyddwch hwynt." Dangosodd ei ffydd drwy ei gwaithredoedd. Yn y boreu ymgylfmododd a Duw, drwy y dydd rhodiodd gyda Duw—pan ddaeth yr hwyr aeth at Dduw.

Nid oes genym bellach ond ffurwello a gadael ein hanwyl fam yn nhy ei hir gartref, lle y gorphwys y rhai lluddiedig hyd foren caniad corn y farn. A dywed y mab a'r merched sydd mewn galar "Bys Duw yw hyn"—"a'r Duw hwn yw ein Duw ni byth ac yn dragwydd."

Emporia, Gorph. 16, 1875. HENRY REES.

Teimla y perthynasau yn ddolchgar os gwel y *Diwygiwr* yn dda gyboeddi yr uchod.

ACHOS BEECHER.

Wedi rhoddiaid y rhifyn diweddar o'r CENHADWR allan y terfynwyd achos Tilton yn erbyn Beecher, fel y mae ein holl ddarllenwyr yn gwybod cyn hyn, trwy fethu o'r rheithwyr i gytuno yn eu dyfarniad—naw o honant yn barnu Beecher yn ddieug, a thri am ei gondeinio. Rhoddir isod sylwadau golygydd y *Tyst a'r Dydd* ar yr achos hwn. Etallai fod yn haws cael barn ddiduedd gan sylwedydd o bellder, heb gael ei wyro gan gyfeillgarwch na gelyniaeth bersonol. Mae papyrâu crefyddol goreu y wlad hon, o bob enwad, yn ffafrio golygiad tebyg i eiddo y *Tyst a'r Dydd*; tra mae y dosbarth arall o newyddiaduron—yr un haneraffyddol—y rhai sydd yn mawrhau pob cyfie i warthraddo crefydd a chrefyddwyr, yn parhau i gondeinio Beecher i'r eithafion.

"Mae yr achos poenus yma wedi bod yn hir gerbron y wlad, ac er nad yw wedi terfynu yn hollol foddhaol, eto y mae ei gael i ryw deryniad yn ynwared mawr. Am ddwy flynedd lawn y mae cwmwl du wedi bod yn hongian uwelben pregethwr mwyaf poblogaidd yr oes hon; ac am y misoedd diweddar y mae wedi bod gerbron llys barn ei wlad dan gyhuddiad o'r fath fwyaf gwarthus a alliedd ddwyn yn erbyn gweinidog yr eifengyl. Wedi bod am wythnos yn

ystyried y mater methodd y rheithwyr a chytuno ar eu dedfryd, a'r canlyniad fu i'r barnwr eu gollwng yn rhydd, ac felly y mae yr achos wedi syrthio i'r llawr, yn gyfreithiol heb ei benderfynu; ond y mae y ffaith fod *naw* o'r rheithwyr yn ei ffafr, a *thri* yn ei erbyn, yn peri i holl gyfeillion Beecher deimlo fod yr achros yn *rhinweddol* wedi ei benderfynu o'i blaid, ac y mae llawenydd mawr o'r herwydd, ac y mae ei elynion yn teimlo eu bod yn foesol wedi eu gorchfygu. Dichon fod hyn, o dan yr amgylchiadau, yn llawn cymaint ag a allesid ddysgwyl; ond daeth pethau i'r golwg wedi y prawf, y rhai, y mae yn bur debyg, pe buasent yn wybyddus yn gynt, a ddylanwadasai i gael yr holl reithwyr yn unol yn ei ffafr. Yn niwedd y prawf, ar ol darfod holi y tystion, daeth dau dyst yn mlaen, Loader a Price, y rhai dystient iddynt weled pethau anwedus rhwng Beecher a Mrs. Tilton pan oeddnt yn nhy yr olaf yn gosod carpedau. Parodd eu tystiolaeth hwy gyffroad mawr, am y tybid eu bod yn ddynion hollol annhleidiol, a diau iddi ddylanwadu yn anffafriol ar feddwl y rheithwyr. Ond yn ystod yr wythnos yr oedd y rheithwyr yn ymgynghori, cyfaddefodd Price mai camdystiolaeth hollol a draethasant, a'u bod wedi derbyn arian am dyngu celwydd, a bod llaw gan Moulton yn y drasodaeth waradwyddus hon eto. Mae yn ddiau na bu erioed ddyn mwy dieffig na Moulton. Mae yn gorfolliad byw o'r hyn a eilw yr apostol Iago yn "ddaeareol, anianol, a chythreulig;" ac y mae y fath bersonau a Moulton, a Tilton, a Woodhull, yn warth i unrhyw genedl. Ond yr hyn sydd yn peri syndod i bawb ydyw, pa fodd y'goddffodd Beecher i'r fath gymeriadau ysgeler gael y fath ddylanwad arno. Pa fodd erioed y rhoddodd ei hun yn eu dwylaw? Yr ydym o'r dechreuad yn credu yn ei ddiniweidrwydd o'r cyhuddiad a ddygid yn ei erbyn; ond byddai yn ddallbleidiaeth hollol ygom i beidio cydnabod ei fod wedi bod yn dra anwyliadwrus ac anochelgar, ac yn ol ei addefriadan ei hun, ei fod wedi goddef i ddynion ystrywgar a merched gweinlaid wneyd yn llawer rhy hyf arno. Gwyddom ei fod yn ddyn bywiog, cyffrous, caredig, calon agored, a'i holl natur yn farddonol a rhamantus, ac nad ydyw i'w farnu wrth yr un reol a dynion yn gyffredinol; ond, wedi y cwbl, ar ol estyn ein rhyddfrydedd i'r terfynau eithaf, nis gallwn, ac nid ydym yn meddwl y gall neb o'i edmygwyr mwyaf selog, yn eu horiau mwyaf pwylllog ac ystyriol, osgusodi, llawer llai gyfiawnhau llawer o bethau yn ei ymddygiadau; a diau genym ei fod ei hun erbyn hyn, trwy brofiad clwerv, yn argyhoeddedig y buasai yn well iddo fod yn fwy gwyliadwrus mewn pethau sydd yn agored i gael eu camddeongli gan bobl o dymheredd wahanol i'r eiddo ef. Da genym ddeall, pa fodd bynag, fod ei bobl yn ymlwyn ym ffydd-

lon wrtho yn ei dywydd garw; ac fel prawf o'u serch ato, a'u hymddiried ynddo, y maent wedi codi ei gyflog i *gan mil o ddoleri*, ac y mae hynny agos yn gymaint â £25,000 y flwyddyn o arian y wlad hon; ac y mae yn gysur iddo, yn nydd ei drallod, fod pobl fwyaf crefyddol ei wlad yn cydymdeimlo yn drwyadl ag ef, ac yn credu yn ddiysroeg yn ei ddieuogrwydd. Maent hwy yn deall neillduollon ei gynmeriad yn well na ni yn y wlad hon, ac er nad yn cymeradwyo, eto yn gallu esbonio rhyw afradedd yn ei ymddygiadau, na oddeid mewn dynion ereill.

Ond y mae iddo elynion ffyrnig sydd ar eu heithaf yn ei barddilo, ac yn gwneud y goreu o bob amgylchiad i ladd hyder y wlad ynddo. Nid oedd neb yn fwy amlwg nag ef o blaid y Gogledd yn adeg y Rhyfel Cartrefol, ac y mae efe a'i deulu o'r dechreuad wedi bod yn elynion anghymodlawn i gaethwasiaeth; ac y mae y gwyr hyny wedi gwneyd eu heithaf i gael ei ben i lawr. Yr oedd *rum sellers* ei wlad yn edrych arno fel un o'u gelynion penaf, ac y mae eu holl ddylanwad hwy—ac yn New York y mae hwnw yn sawr—wedi bod yn ei erbyn. Mae trwy y blynyddau yn y pwlpud, a thrwy y wasg, wedi bod yn gollwng ei ergydion trymion at farsiadwyr hocedus a thwyllodrus y ddinas, ac y mae yn hawdd credu fod y rhai hyny yn llawenhau yn ei aflwydd, ac yn arfer eu holl ddylanwad er sicrhau ei gwymp. Yr oedd gwasg ddigrefydd ei wlad ar ei goreu yn dywedyd pobpeth a allasai yn anffafriol iddo, ac yr oedd yn eithaf amlwg fod cael pen y weinidogaeth i lawr yn amcan uniongyrchol ganddynt.

Cwestiwn sydd wedi ei ofyn fwy nag unwaith ydyw, pa fodd y goddefodd yr Arglywydd i ddyn o fath Beecher gael ei roddi yn nwyllaw "gwyr gwaedldd a thwyllodrus" fel Moulton a Tilton? Yr oedd gan y Duw roddodd Job yn llaw Satan i'w brofi amcan wrth roddi Beecher i ddwyllaw ei elynion. Nid ydym am gynyg ateb y cwestiwn, ond byddai yn dda genym weled ar ol hyn fod y pregethwr poblognidd, am weddill ei oes, yn glynu yn dynach wrth hen wirioneddau yr efengyl, fel y dygid hwy gan y Pererindadau, yn siarad yn fwy parchus am hen olygiadau mae dynion dysgedigaf a'duwioliaf yr eglwys Gristionogol wedi eu coleddu am fwy na dau can' mlynedd, yn rhoddi llai o bwys ar gyffroad tymerau a thielmladau, y rhai, bob amser, ydynt yn arweinyddion peryglus mewn crefydd, ac yn meithrin yn fwy y symledd a'r disffrifwch sydd bob amser yn gweddu i'r pwlpud wrth 'draethu geiriau gwirionedd a sobrwydd.' Mae wedi myned trwy prawf clwerv, ond hyderwn ei fod wedi ei buro a'i ddrychafu trwyddo, yr estvnir ei ddyddiau nes y byddo wedi gorfyw y gwaradwydd a datwydd arno, ac y bydd blynyddoedd olaf ei oes y rhai mwyaf dedwydd a defnyddiol yn ei fywyd."

Cynyg hacl.—Mae y Diacon John L. Bush, o Spencer, Mass., yn cynyg i hogiau yr Ysgol Sabbathol Gynulleidfao, rhwng 14 a 19 oed, y rhydd efe oriadur i bob un o honynt os deuant ato pan fyddant yn 21 oed, ac os gallant ddywedyd y pryd hyn eu bod wedi ymgadw rhag tyngu a rhegu, defnyddio tobacco, ac yfed gwirod.

Dim ond guelltglas.—Holl werth ein cynrychion amaethyddol y llynedd ydoedd \$2,447-538,659. Cyfrifir fod ei haner yn dyfod o gnwd y glaswellt, yn y ffurf o wair, da byw, anifeiliaid at ladd, llaeth, ymenyn, caws, a gwlan.

Glo yn Maine.—Dywedir fod cloddfa o byglo da wedi ei gael yn Perry, Me.

Ei effaith naturiol.—Ar bryd o giniaw yn ngharchar talaethol Connecticut yn Wethersfield, gofynwyd pa nifer o'r carcharorion yno a allent olrhain yr achos o'u carchariad, yn uniongyrchol neu yn anuniongyrchol, i'r arferiad o ddiod feddwol, a chododd tri o bob pedwar eu ddwyllaw fel arwydd mai dyna yr achos o'u trallodion.

Cynghor y Vatican.—Mae papyr babyddol sydd yn deilwng o ymddiried yn dweyd fod y Pab Pius wedi penderfynu galw Cynghor y Vatican yn nghyd er ymdraffod ar y pwnc o welliant eglwysig. Os yw y Pab yn anffaelidig, pahan nad yw yn gwneuthur y gwelliantau ei hunan, heb aros am y cynghor?

Ffarwel Moody a Sankey.—Dydd Llun, Gor. 14, cynaliwyd cynadled i ffarwelio â Meistri Moody a Sankey gan weinidogion a chlerigwyr yn y Conference Hall, Mildway Park, Llundain. Yr oedd 700 o weinidogion o bob enwad yn bresenol. Dygodd y siaradwyr dystiolaeth uchel i lasur y gwyr da, tra ar yr un pryd y mynegent nad oedd y gwaith adfywiol ond priu ddechreu yn Llundain, ac fod yn rhaid ei ddwyn yn ulaen eto. Yr oedd bronau y diwygywyr yn "rhy lawn i'w tafod lefaru," ac felly ni allent ddywedyd ond pur ychydig. Yr oedd y gweinidogion oll mewn dagrau wrth feddwl ymadael â'u gilydd.

Tabernacl, Efail Isaf.—Cynallodd yr eglwys hon ei chyfarfod blynyddol ar y Sul a'r Llun, y 4ydd a'r 5ed o Orphenaf. Pregethwyd ar yr achlysur gan y Parchn. W. I. Morris, Pontypridd; M. C. Morris, Pontyreh; J. M. Evans a D. L. Jenkins, Caerdydd; D. Evans, Cymer; J. Evans, Maendu; W. Rees, Glandwr; T. Williams, Treoes; a J. Jones, Rhosllanerchrugog. Dechreuwyd y gwahanol odfenon gan y Parchn. T. Williams, Treoes; J. Evans, Maendu; J. Rees; M. Morgan, Pontypridd; a D. T. Davies, Treforris. Cafwyd cynulladau lluosog, pregethau grymus a dylanwadol, a dangoswyd haelioni mawr, fel y gwnaed bwlch effeithiol yn y ddyddod.

Llanelli, Brychuiniog.—Sabbath, Mehefin 27,

yn nghyd â nos Lun a'r dydd Mawrth canlynol, cynallodd yr Annibynwyr yn y lle uchod gyfarfod agoriadol eu capel, yr hwn sydd wedi myned drwy gyfnewidiad pwysig er's blwyddyn. Cymerwyd rhan yn y gwahanol gyfarfoddydd gan y gweinidogion canlynol:—y Parchn. H. Davies, Cwmaman, Aberdâr; E. Watkins, Llangatwg; J. Davies, Taihirion; L. Probert, Porthmadog; a W. I. Morris, Pontypridd.

Pembre.—Cynaliwyd cyfarfod blynyddol yn Jerusalem, capel yr Annibynwyr yn y lle uchod, dydd Sul, Gorph. 8 a'r Llun canlynol, pryd y pregethwyd gan y Parchn. R. L. Thomas, Llanon; a R. Morgans, St. Clears.

MANION.

Mae Delaware yn parotol i anfon i'r farchnad chwe mil o fwseli o *peaches* eleni.

Y cyllid oddiwrth dobaco y llynedd a gyrhaeddodd y swm anferthol o \$39,392,963.

Daliwyd morgranc (*crab*) 11 troedfedd a 6 modfedd o hyd ar ynys yn mhorthladd Yeddo, Japan, a chafodd ei arddangos yn gyhoeddus yn Yokohama.

Hysbysladau o wahanol barthau o Nebraska a ddangosant fod rhagolygon cnwd y gwenith, y ceirch, a'r ffrwythydd, eleni, yn fwy godidog nag a wybuwyd yno erioed o'r blaen.

Dywedir y bydd cnwd gwair Connecticut yn ysgafnach nag a gofir gan yr amaethwyr hynaf.

Mae melin *corn-starch* yn Indianapolis yn defnyddio mil o fwseli o indrawn bob dydd, ac yn troi allan wyth llwyth car o *starch* bob wythnos.

Torwyd aethnen fawr yn swydd Monroe, West Virginia, yn ddiweddar, yr hon a drodd allan 9,500 o droedfeddi o blanciau.

Archwiliwyd 48,986,534 o droedfeddi o goed defnyddiau yn Bangor, Me., eleni, o Ionawr 1 hyd Gorphenaf 1; ac am yr un tymor y llynedd 63,000,631—lleihad er y llynedd o 13,034,097.

Mae y pysgodfeydd gwangod (*shad*) ar yr afon Hudson, yn troi allan yn llwyddiant digyffelyb eleni. Mewn un lle, y dydd o'r blaen, daliodd y pysgotwyr 6000 mewn 12 awr, lle yr ystyriesid 600 yn ddalfa fawr ychydig flynyddau yn ol.

Mae dyn yn Ffrainc wedi cael ei garcharu am flwyddyn am fod ei iddo wedi lladd bachgen bychan.

Mae Lady Franklyn wedi marw yn ddiweddar yn Llundain.

CYFARFOD CHWARTEROL GOGLEDD—DDWYREINIOL PENNSYLVANIA.

Cynaliwyd hwn ar ddyddiau Gorph. y 10fed a'r 11eg, yn Olyphant. Yn absenoldeb y swyddogion priodol, etholwyd y Parchedigion canlynol:—L. Williams yn Llywydd, W. Jenkins yn Is-lywydd, a R. S. Jones yn Ysgrifenydd.

Cynrychiolwyr yr eglwysi yn bresenol oedd-

ynt, J. W. Davies dros Pittston, Geo. D. Price dros Parson, John D. Edwards dros Providence, Rees M. Davies dros Olyphant, D. Lloyd dros Taylorville, L. Williams dros Carbondale, Wm. Jenkins dros Gibsonburgh, Thos. J. Thomas dros Hyde Park, yn nghyd a D. Jeremy dros Wilkes Barre.

1. Pen. Fod y Cyfarfod Chwarterol nesaf i fod yn Providence.

2. Fod y penderfyniadau i gael eu cyhoeddi mewn un neu ddau o'r newyddiaduron, yn nghyd a'r CENHADWR.

8. Fod hanes yr eglwys yn hynod o galonogol—yr achos yn Hyde Park yn llewyrchus iawn, yr Y. S. yn rhifo 425; yn Pittston ac ystyried yr amgylchiadau a'r ychydig nifer, yn obeithiol; Parson, yr eglwys yn fewnol a'r chynnydd, ond o herwydd amgylchiadau annymunol, ei chapel mewn *dyled drom!* Providence, pob peth yn ardderchog; Olyphant, yr eglwys yn hynod o wan mewn rhif, yr ysgol yn llewyrchus; Taylorville, pethau yn gwisgo agwedd dda; Gibsonburgh, ychydig o Gymry yn y lle, eto, *tri achos Cymreig!* *Dyma y nodwedd fwyaf anffurfiol sydd yn perthyn i'n cenedl yn y wlad—* ond y mae tangnefedd. Carbondale, nid oedd y patriarch Williams wedi ei awdurdodi i gynrychioli, ond dywedodd yn helaeth. Y gwaith da yno yw y gwaith Cymreig hynaf yn y cwm—46 mlwydd oed!—yn gryf iawn y pryd hwnw, ond y Cymry erbyn hyn wedi symud ymaith i bob man. Gwan yw pethau yno—Mr. Williams yn gweinyddu iddynt bob mis. Yr eglwys na chwasant eu cynrychioli—y maent yn llewyrchus iawn.

Y moddion cyhoeddus: Dechreuwyd nos Sadwrn gan Jenkins, Gibsonburgh, a phregethwyd gan Jones, Providence. Cyfarfod gweddi am 9 boreu y Sabboth. Am 10, dechreuwyd gan Jones, a phregethwyd gan Edwards a Jenkins. Am 2, dechreuwyd gan Bowen, Olyphant (B.), a phregethwyd yn Gymraeg gan E. B. Evans, Hyde Park, a chan Edwards yn Seisonaeg. Am 6, dechreuwyd gan J. Davies (M.), a phregethwyd gan Jones ac Edwards.

Ac ystyried mor ychydig yw poblogrwydd Cymreig y lle, yr oedd y cynulliadau yn dda. Yr oedd y gwrandawriad yn astud a pharchus. Gobeithir y teimla yr Olyphantiaid yn gryfach i deithio llwybrau eu dyledswyddau ysbrydol.

Trwy gymorth Jones,

Gorph. 14, 1875.

D. E. EVANS.

CYFARFOD UNDEBOL EFENGYLAIDD

Y CYNULLEIDFAOLWYR A'R PRESBYTERIAID YN BUTTERNUT VALLEY, MINN.

Ar y 7fed a'r 8fed o'r mis hwn (Gorphenaf) cynaliwyd y cyfarfod uchod mewn hwylusod a llwyddiant. Boreu dydd Mercher am 10, cynaliwyd cyfarfod gweddi, yn yr hwn y cymer-

odd amrai o'r dyeithriaid ran yn wrosog. Ar ddiwedd y cyfarfod hwn pennodwyd pwyllgor trefniadol.

Penderfynodd y pwyllgor fod y Parch. R. W. Jones, Judson; i fod yn llywydd ar y dydd cyntaf. Hefyd fod y cyfarfod dau o'r gloch i'w dreulio mewn yndrin a buddioldeb yr Undeb Efengylaidd.

Yn gyntaf galwodd y Llywydd ar Hugh Hughes. Dywedai Mr. Hughes fod plant y byd hwn yn gallach na phlant y goleuni, ac ei bod yn bryd bellach i ni ymysgwyd er buddioldeb yr undeb ysbrydol. Tynodd hyn awydd cryf yn y lleill o honom i siarad ar y testyn.

Yn ail, D. P. Davies, South Bend. Dywedai fod y bys bach ar y llaw yn gysylltiedig a'r corff, a'i fod yn wasanaethgar. Felly, meddai, dylai yr holl enwadau crefyddol fod yn wasanaethgar i'r un corff mawr ysbrydol.

Yn drydydd, D. Davies, Big Rock. Dywedai fod yr enwadau crefyddol fel un llu yn erbyn y gelynion. Cymerai lwythau Israel i ddangos grymusder undeb.

Yn bedwerydd, J. Walters. Dywedai fod rhy fach o halen ynion i halltu y byd.

Yn bumed, Henry Hughes. Dywedai mai nid difodi yr enwadau crefyddol ydyw dyben yr undeb hwn, ond yn hytrach grymuso yr elfenau sydd ynddynt trwy eu huno. Cyfieithodd ddarn o waith J. Hall,

"Ael enwan'r byd i gyd ar goll,
Ac enw Crist fo oll yn oill."

Yn chweched, J. J. Jones. Dywedai fod ein tadau yn amddifaid o'r elfen undebol, ac y dyl- em ni ymdrechu i'w meddianu.

Yn seithfed, Dywedodd yr Ysgrifenydd fod Crist wedi dyfod i'r byd i wneud undeb ysbrydol.

Yn wythfed, R. L. Jones. Dywedai fod profiad yn dysgu mai peth da ydyw undeb crefyddol. Meddai, mae yr efengyl fel un llestr fawr yn carjo yr holl enwau crefyddol tua'r nef.

Yn nawfed, Joseph Rees. Dywedai fod yr undeb hwn o'r Arglwydd, a'i fod yn sicr o enill tir.

Yn ddegfed, S. Jones. Dywedai nad oes enwaediad na dienwaediad, ond mai undeb ysbrydol yw yr oll a gydnabyddir yn Nghrist.

Yn unfed ardddeg, y Parch. Rowlands o Judson. Dywedai mai "un Duw sydd a Thad oll, yr hwn sydd goruwch oll, a thrwy oll, ac ynnoch oll."

Yn ddiweddaf, Jenkin Jenkins. Dywedai fod yn rhaid cael undeb dywediad a gweithrediad cyn y buasai peth yn cael ei gyflawni.

Pregethwyd yn yr hwyr a'r dydd canlynol gan y gweinidogion a'r pregethwyr hyn: Jenkin Jenkins, Joseph Rees, Samuel Jones, R. L. Jones, D. D. Jones, Rowlands o Judson, a R. W. Jones.

Credwn fod yr Arglwydd yn gweithio yn rymus yn ein cyfarfodydd. Yr oeddem yn teimlo yn ofidus na fuasai y brawd P. Peregrine yn gallu bod gyda ni yn y cyfarfod.

DAVID D. JONES, Fag.

1875.

CYF. XXXVI.

Rhif. 9.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

BYWGRAFFYDDOL.

Byr nodion mewn cofia am y diweddar Barch. W. J. Thomas.....	255
Byr gofiant Mrs. Margaret J. Powell,.....	256

ESBONIADOL.

Y sellau wedi eu hagoryd, ...	257
---------------------------------	-----

CREFYDDOL.

Gwir ddoethineb Duw a choeg ddoethineb dyn- ion mewn cyferbyniad,.....	261
Iawn ymddyglad yn nhy Dduw,.....	263
Yr ymdeithiwr Cristionogol,.....	266
Y Beibl ac aussyddiaeth yr oes,.....	266
Y Mab rhyfeddol,.....	268
Dirgelwch y Cristion,.....	268

AMRYWIAETHOL.

John D. Jones, New Hartford,.....	269
Marwolaeth alaethus,.....	270
Marwolaeth drallodus trwy foddol,.....	270
Ymadroddion detholedig,.....	271

BARDDONOL.

Pryddest'ar ol y Parch. David Price (Dewi Dinorwig),.....	272
Christian Hymn of the 3rd century,.....	273
Llinellau ar farwolaeth J. P. Davies,.....	273
Galareb,.....	273
Odlau cwynfanus R. C. Owen,.....	274

HANESIAETH.

Undeb yr Annibynwyr Cymreig,.....	274
Llythyr at eglwys Coalburgh, O.,.....	278
Colli gweindog,.....	278
Bywgraffiad byr Mr. J. P. Davies, Dodgeville, 278	
Mount Carmel, Pa., ...	279
Sefyllfa arianol y Bwrdd Cenhadol, ...	279
I adferu rhal wedi darn foddol,.....	280
Beibl Gymdeithas Oshkosh,.....	280
Diolchgarwch,.....	281
Llofruddiaeth Arlywydd Ecuador,—Yr ymgod- lad negroidd bygythledig yn Georgia,— Byddin fawr y Weriniaeth,—Marwolaeth y Cyn-lywydd Johnson,—Rhyfyg angenol,— Gwrthryfel Herzegovina,.....	281
Y Parch. Charles G. Finney, D. D., wedi marw, —Parch i hen Brotestant mewn gwlad Bab- yddol,—Herzegovina.....	282
Ganwyd,.....	282
Priodwyd,.....	282
Bu farw,.....	283
Mri. Moody a Sankey,—R. L. Herbert,—Cym- delthas bellebrol newydd,—Baloon wedi ei gollu,—Y cnwd gwenith yn Minnesota,— Etholladau,—Strike yn Fall River,—Y Parch. Wm. Powell, Picatonica,.....	285
Marwolaeth a chladdedigwaeth y Parch. Philip L. Davies, A. M., Efrog Newydd,.....	286

REMSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

Digitized by Google

AMRYWION.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

T J E Brownville Minn 2, F J Hilliard Ohio 12, W O W Utica 2, T R Ring Wis 10, M B Flandreau Dakota Ter 2, W H Neath Pa 85c., R H J Hydeville Vt 10, W E Delta trwy H J W Rome 2, J D T Frostburg Md 2.

Postswyddfa Remsen, N. Y.—Mae y swyddfa hon yn awr yn "Money Order Office," —yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddiolchgar, gan hyny, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn *Post Office Orders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyfleusdra mawr i ni.

Bwriedir cyhoeddi cofiant Dr. Everett yn fuan. Teimlir yn ddiolchgar i bawb sydd a rhyw adgofion am dano neu hen lythyrau allant fod o gymorth i wneud ei hanes yn gyflawn —am anfon at Lewis Everett, Remsen, Oneida Co., N. Y.

Toll ar ohebiaethau.—Mae ein Postfeistr yn Remsen yn ein hysbysu mai camgymeriad hollol ydoedd y cyfarwyddyd a roisom ar glawr ein rhifyn diweddfaf yn nghylch y doll ar ohebiaethau i'r CENHADWR. Dywed mai *Book Manuscripts* yn unig sydd i gael eu cludo am y doll isel a grybwyllwyd, ac fod yn rhaid rhoddi llythyrdoll ar ohebiaethau i'r CENHADWR. Y pwnc ydyw pa un a ydyw ein cyhoeddiad misol i gael ei ystyried fel llyfr mewn materion postswyddfaol, ynte fel newyddiadur. Gan fod yr awdurdodau yn gwahaniaethu ar hyn, nid oes genym ond ysgrifenu at y Postfeistr Cyffredinol yn Washington. Yn y cyfarnser rhaid gosod llythyrdoll ar ohebiaethau a anfonir i'r swyddfa hon.

Y BLWYDDLYFR.

Byddem ddiolchgar iawn i'r cyfeillion sydd heb anfon eu taliadau am y Blwyddlyfr i wneud hyny yn ddioed i un o honom.

E. DAVIES, Waterville,
R. EVANS, Remsen,
Oneida Co., N. Y.

CYMANFA DWYREINBARTH PA.

Bydded hysbys y cynelir y Gymanfa uchod eleni yn Mahanoy City, Pa., Medi 24, 25, 26 a'r 27. Pregethlir y nos gyntaf am 7. Cynadled dtranoeth am 10. Taer erfynir presenoldeb holl weinidogion y cylch. Tros yr eglwys.

L. LAKE.

CYMANFA ORLLEWINOL PA.

MR. EVERETT,—ANWYL FRAWD,—Dymunir arnoch wneyd yn hyspys trwy gyfrwng y CENHADWR y bydd i Gymanfa yr Annibynnwyr yn y rhan orllewinol o dalaeth Pennsylvania i gael ei chynnal eleni yn Eglwys Birmingham, Pittsburgh, Pa. Bydd yn dechreu nos Wener, Hydref yr 8fed ac yn parhau hyd ddiwedd y 10fed. Disgwyliar i'r Gweinidogion a'r Cynrychiolwyr fod yno yn brydlon.

J. G. THOMAS, Scribe.

CYMANFA YR ANNIBYNNWYR YN NHALAETH IOWA.

Cynelir y gymanfa uchod yn y lleoedd ac ar yr amserau canlynol:

Coal Valley,	Hydref 2, 3, 4,
Flint Creek,	" 5, 6, 7,
Long Creek,	" 8, 9, 10,
Old Man's Creek,	" 12, 13, 14,
Williamsburg,	" 15, 16, 17.

Y cynadledau, yn Coal Valley am 2 o'r gloch dydd Sadwrn, sef yr ail ddydd o Hydref, ac yn Old Man's Creek, dydd Mawrth, y 12.
SAMUEL JONES, Ysg.

AMSER A LLEOEDD CYMANFA E. N.

Medi 14, 15,	Remsen,
15, 16,	Penymynydd,
16, 17,	Turin,
20, 21,	Floyd,
22, 23,	Utica,
23, 24,	Waterville.

Y Gynadled yn Remsen am ddau y 14eg, ac yn Utica am ddau yr 22ain.

R. EVANS, Ysg.

CYMANFA DEHEUBARTH OHIO.

Oak Hill, Mai 26, 1875.

MR. LEWIS EVERETT,—*Anwyl Frawd*,—Dymunir arnoch wneud yn hysbys trwy gyfrwng y CENHADWR, y cynelir Cymanfa Deheubarth Ohio eleni yn Pomeroy a Minersville, i ddechreu yn Pomeroy Medi, nos yr 17eg, y gynadled am 10 y 18ed.

Mae'r eglwys uchod wedi penderfynu derbyn y Gymanfa ar y cynygriad haelfrydig a basiwyd yn y Gymanfa ddiweddfaf, sef eu bod i wneud *cymaint* ag a allont er talu treuliau y gweinidogion ddau yno. Dymunir ar y gweinidogion sydd yn perthyn i'r Gymanfa uchod i fod yn bresenol.
JOHN E. JONES.

Diwygiad yn Utica a N. Y. Mills—Da iawn genym ddeall fod y diwygiad yn parhau yn eglwys y Parch. R. G. Jones, D. D., Utica, ac hefyd fod defnyddau gwerthfawr o'r gawod nesol yn cael eu mwynhau yn N. Y. Mills. Byddai yn dda iawn gan ein darllenwyr pe byddai mwy o hanesion ymweliad Duw â'r eglwys mewn diwygiadau yn cael eu hysgrifenu i'r CENHADWR, a diau genym y gwnai eu cyhoeddiad felly lawer o les.

Rhyddhad annisgwyladry.—Tra yr oedd cynrychiolwyr y Wesleyaid yn eistedd mewn cynghor yn Sheffield, ac wedi penderfynu rhyddhau y Parch. W. Davies, D. D., Bangor, o ofal gweinidogaethol, a'i osod ar restr y goruchrifaid, galwyd ef gan ei Arglwydd oddiwrth ei waith at ei wobr. Yr oedd Dr. Davies yn wr cadarn yn inysg ei frodyr, a theimlir colled dirfawr ar ei ol yn llenyddiaeth ac yn ngweinidogaeth yr enwad y perthynai iddo.

Rehoboth, Llancistyn, Llyn.—Cynaliodd yr Annibynnwyr yn y capel uchod eu cyfarfod pregethu Sabboth, yr 8fed o Awst. Y gweinidog a ddewiswyd i weinidogaeth oedd y Parch. L. Probert, Porthmadog, a chafwyd odfuon hwyfus trwy y dodd.

Page 255
150 repeated

Y CENHADWR AMERICANNAID.

CYF. 36. RHIF. 9.

MEDI, 1875.

RHIF. OLL, 429.

Bywgraffyddol.

BYR NODION MEWN COFFA AM Y DIWEDD-
AR BARCH. W. J. THOMAS,

SHENANDOAH, PENNA.

Mae yn rheol yn ein byd ni fod y rha! a droant mewn cylchoedd o bwys yn cael sylw wedi ei wneud o honynt, ar ol eu hymadawlad o'r byd presenol. Ca'r milwr a'r gwladyddwr eu molawd, ac os yn mhlith dynion y ceir galwedigaeth yn bwysicach na'i gilydd, y weinidogaeth yw'r bwysicaf, a thellynga y rha! a lasuriant yn y weinidogaeth ryw sylw amgen na chareg fedd, er trosglwyddo eu henwau i'r oesau a ddol. Mae'n wir fod gwahanlaeth mewn doniau a'r llwyddiant a ddilyna rha! yn fwy na'i gilydd, yn gwneud graddau mewn tellyngdod, eto lle y dangosir difrifoldeb ac ymdrech gydag achos y Gwaredwr, credwn fod y gwrthrych yn deilwng o wneud coffa o hono. Ni chafodd gwrthrych y sylwadau cofnodol hyn ond oes fer yn y weinidogaeth, eto llafur-lodd yn y fath fodd fel y gadawodd argraff ar y rha! a'u hadwaenant fod lechydwrhaeth encidiau yn gorwedd yn agos at ei feddwl.

Brodor ydoedd o Gwmafon, D. C. Ganwyd ef Gorphenaf yr 11eg, 1839. Mab ydoedd i Edmund a Mary Thomas. Yr oedd ei fam yn serch i'r Parch. Dafydd Jones, Clydach a Chadle, kynt. Derbyniwyd ef yn aelod o eglwys Annibynol Seion, Gwmafon, o dan weinidogaeth y Parch. E. Roberts, pan nad oedd ef ond pymtheg mlwydd oed. Bu yn aelod o'r eglwys hono nes yr ymfudodd i'r America yn 1866. Pan ddaeth i Shenandoah yr oedd ar ffurfio yno eglwys, felly gellid dweyd ei fod yn un o sylfaenwyr yr eglwys yn Shenandoah. Nid hir y bu cyn i'r eglwys weled ynddo gymhwysderau i lanw cylech uwch nag aelod cyffredin, felly cymhellwyd ef a dyn leuanc arall o'r enw J. P. Jones (yr hwn sy'n awr yn yr athrofa) i arfer ei ddawn er pregethu efengyl Crist. Cydsyniodd yntau. Yr oedd eglwys Shenandoah a Mt. Carmel ar y pryd dan ofal y Parch. R. D. Thomas (Iorthryn Gwynedd). Ymunodd y ddwy eglwys uchod yn Ionawr, 1872, i rhoddi galwad i W. J. Thomas, i gydweinidogaethu a'r Parch. R. D. Thomas, atebodd yntau yr alwad, ac ordeiniwyd ef yn Chwef. 1872. Yn mhen ychydig fisoedd ar ol hyn, cymerodd R. D. Thomas ofal eglwys Gynulleidfaol Knoxville, Tenn., a rhoddwyd galwad unfrydion gan yr eglwys yn Shenandoah i W. J. Thomas gymeryd ei gofal bugeiliol. Cydsyniodd yntau a'u cais a llafuriodd yn flyddlawn ac egniol nes y galwyd ef oddiwrth ei lasur at ei wobr.

Fel dyn yr oedd gyda'r mwyaf dliniwd a didd! cheill ddrwg a ddaethom i gyffyrddlad ag ef erioed. Nid oedd cynllwynion i ddrygu ereill yn cael cartref yn ei synwca. Ni wna! gam a neb hyd y gwyddai. Oherwydd hyn yr oedd fel cyfaill yn bur, flyddlawn a didwyll.

Fel Cristion yr oedd yn syml, yn ddirdres ac hunanymwadol. Cyd-dystiai pawb a'i hadwaenai ei fod yn ddyn oedd yn ofni Duw. Pregethai Grist trwy ei fywyd, yn ogystal ag mewn geiriau o'r pulpiti.

Fel pregethwr, yr oedd yn fwy difrifol na hyawdl, yn fwy ymarferol na dwnddyseg. Ni chafodd lawer o fantelsion addysgawli, er hyny i gyd pregethai'r gair yn onest, eglur a plwmpasol. Cwynai yn fynych am nad oedd wedi cael mantelsion athrofaol, ac odrychall arno ei hun fel y llai na'r lleiaf. Bunsal yn fantelsiol lldo pe gallasai feddwl mwy o hono ei hun, oblegyd pan y gadawai dyn i synladdau rhy isel am dano ei hun ei lywodraethu, gwna gynaint o niwed, ag y gwna uchel synied mewn cyfeiriad arall. Nid oedd o nifer y rha! a ymwithiant am y blaen, ac am gael pregethu yn mhrif oedfaon cymafoedd a chyfarfodydd ereill. Yn hytrach nag ymwithio ei hun, yr oedd yn rhaid ei gymell.

Fel gweinidog, yr oedd yn ofalus ac yn meddu ar allu i enill serch ei bobl. Yr oedd ganddo garlad at bobl ei ofal a slaradai am danynt yn y modd mwyaf tyner. Yr oedd hufyd yn anwyl iawn gan frodyr perthynol i enwadau ereill, fel y dengys y llythyr a ganlyn, a ysgrifeniwyd at yr eglwys gan y Parch. P. V. Griffith, gweinidog y Methodistiaid Calfinaidd yn Shenandoah.

AT EGLWYS YS ANNIBYNWYR YN SHENANDOAH, PENNA.

Anwyl Frodyr a Oherwydd,—Caniatwch i mi yn y ffordd hon ddatgan fy nghydynddeliad llwyrfa a chwi yn eich profedigaeth fawr oherwydd colli eich gweinidog. Nid yn ami y mae eysylltiad cyffelyb rhwng eglwys a gweinidog ag oedd rhyngoch chi a'r brawd anwyl W. Thomas. Yna y dechreuodd bregethu, yna yr ordeiniwyd ef, ac oddi yna y symerwyd ef i ogoniant. Un o honoch chi ydoedd. A diau fod eich galar o herwydd ei gollu yn fawr a sylweddol. * * * Yr oedd genyf fuddwl uchel am dano fel Cristion. Ni chafais erioed gyfleustra i'w glywed yn pregethu; ond deallwyf ei fod yn ymraddedig a flyddion gyda hyay, yn ol y dawn a roddwyd iddo gan Dduw ac yn ol y mantelsion a gafodd. Dywedodd un o'ch gweinidogion wrthyf ei fod yn bregethwr buddiol iawn. Yr wyf yn cwbl greda ei fod erbyn hyn yn mwynhau gwobr gwrs flyddion. Cafodd ei dderbyn i lawenydd ei Arglwydd. Gadawodd yr analloch am Gansan, newidiodd y cleddyf am balmwydd buddugoliaeth. Y mae colli ei ofal bugeiliol, colli ei weddian a'i bregethu yn gulleid fawr yn wir. Ond na fyddid i chi i'w rhannu a dilynioni—y mae "Arglwydd y cyfnau" eto'n fyw. Mae efe yn stor o ofalu am ei achos yn eich plith. Pwnc mawr yw gallu ymddiried ynddo.

His gadawaf chwyt yn ymildfod. Wedi cael llewyrch seren y mae yr haul mawr el hun yn fwy na gwneud y diffyg i fyny. "Hanka tharian yw'r Arglwydd Dduw."

R. V. GRIFITH.

Derbyniwyd llythyr hefyd oddiwrth y Parch. R. D. Thomas, Lorthryn Gwynedd yn amlygu ei farn am W. J. Thomas fel dyu, fel Crïstion a gweinidog, gan roddi lldo y gannolliaeth uchaf.

Byr ond chwerau fu ei gystudd. Cymerwyd ef yn glaf gan y *bilious fever* yr 28 Mai, 1875, a bu farw yr 22ain, Mehefin. Claddwyd y 29ain yn mynwent yr Odyddion ger Schemandoah. Daeth tyrfu llosg yn nghyd i dalu lldo y gymwynas olaf, a gweinyddwyd ar yr achlysur yn y tŷ gan D. A. Evans, Drifton; yn y capel dechreuwyd trwy weddi gan L. Lake, Mahanoy, ac anerchwyd y gynulleidfa gan D. E. Evans, Plymouth, a gweinyddwyd ar law y bedd gan T. C. Edwards, Wilkes Barre. Yn yr hwyr, cynallwyd cyfarfod cyhoeddus yn y capel, pryd y dechreuwyd gan y Parch. Mr. Jones (B.), ac yr anerchwyd y gynulleidfa gan y gweinidogion crybwylledig ac hefyd gan aelodau o'r eglwys. Traddodwyd pregeth awguddol yn yr un lle, ar yr llog o Orphenaf, gan D. A. Evans, Drifton.

Dyddedfodd ei gystudd yn dawel ac amyneddgar. Bu am ychydig amser cyn ei farwolaeth mewn sefyllfa anymwybodol, ond yn ystod yr amser hwnw, yr hyn a wna oedd gweddio, canu, a phregethu. Ond ni ddaeth i feddwl neb fod ei ymddatodlad mor agos, hyd y dydd y cymerwyd ei yspryd at Dduw yr hwn a'i rhobas. Bu farw mewn llawn sicrwydd gobalrh, a theinlall pawb fod Israeliad yn wir wedi cael ei symud o'n plith.

Bu W. J. Thomas yn briod ddwywaith, bu farw ei wraig gyntaf yn yr Hen Wlad, gan adael dau o blant ar ei hol, un o ba rai sydd yn Nghymru a'r llall yn y wlad hon. Priododd yr ail waith yn y wlad hon, a bu lldynt ddau o blant, y rhai a adawyd ar ol i alaru eu colled. Bydded lldynt gael yr addewidion wedi eu sylweddoli trwy gael Duw yn Dad ac yn Amddiffynwr.

Am W. J. Thomas gellir dweyd fel y dywedwyd am un arall; "Yr oedd yn ddyn fyddlawn, yn Gristion cywir, yn meddu ar galon mor gynnes a'r un a garodd erioed mewn mynws ddynol. Yr oedd yn ei fywyd yn ostyngedig, difrifol ac ymroddol, a'i weithredoedd sydd yn ei ganlyn. Ei wobwr a fwynha yn mhith y prynedigion yn y nef oedd, mewn undeb trugwyddol a'r Gwaredwr a garodd."

D. A. EVANS,

Awst, 1875.

Drifton, Penna.

BYR GOFIANT MRS. MARGARET J. POWELL, PROVIDENCE, PA.

Ganwyd Mrs. POWELL yn Tredegar, D. C., Meh. 23, 1837. Enwau ei rhieni oeddynt William ac Elizabeth Edwards. Ymfudodd teulu llosgog ei thad a'i mam i America yn Awst 1841, a sefydlaasant yn Beaver Meadow, Pa. Y pryd hwnw gall esid gweled tad a mam a 12 o blant yn cychwynu yr un bwrdd; ond mae yn wahanol erbyn heddyw. Bu y tad farw Mehefin, 1850, yn Beaver Meadow; a'r fam, Hyd. 7, 1874, yn Harleigh, gerllaw Hazleton, ac mae pump o'u merched erbyn hyn wedi eu symud o un i un, i ffordd yr holl ddacwr.

Dechreuodd ein chwaer ei gyrfa grefyddol gyda

y Saeson, a chafodd y faint o gychwyn yn barforen, cyn i Satan gael llawer o fantais i hau ei hadau gwenwynig yn y tir da.

Ymunodd mewn glân briodas â Thomas J. Powell, genedigol o ardal Llanydddyfri, D. C., Tach. 23, 1854. Ganwyd lldynt ddeg o blant; ond ni chawsant ffigi nemawr ond ar un o honynt, sef William Joseph Powell, yr hwn sydd erbyn hyn yn 16 ml. oed. Symudasant i'r lle hwn, o gylch y flwyddyn 1856.

Yn mhên peth amser ar ol hyn, ymunodd Mrs. Powell a'r Eglwys Annibynnol Gymreig, a pharhaodd yn aelod byw a fyddion hyd ei marwolaeth. Yr oedd yn teimlo dyddordeb neillduol yn moddion gras bob amser. Anfynych lawn y gwelid et lle yn wag yn y cyfarfodydd wythnosol na Sabbathol, os byddai ei hiechyd yn caniatu.

Yr oedd yn fyddion iawn yn yr ysgol Sabbathol, yn ddarllenwraig graffus a manwl, ac yn un barod i wneud yr hyn a allai bob amser, mewn dysgu y plant, neu unrhyw beth pan byddai galwad am hyny.

Mae rhinweddau bob amser ac yn mhawb yn werth eu cofnodi, ac yn werth eu hefelychu. Nid wyf am ddweyd bod Mrs. Powell yn berffaith a digoll; O na, dim o'r fath beth. Ond ar yr un pryd yr oedd yn feddionel ar rinweddau a rhagorlaethau bendigedig. Gellir dweyd am dani, ei bod yn un o'r "ychydig" hyny sydd yn y byd, yn chwillo am le i wneyd dalont; ac yr oedd wedi ei donlo yn helaeth a chymwysderau i ddyddanu a chysuro y trallodedig a'r heibulus. Os clywai am ryw un neu denlu mewn unrhyw fan, yn wael eu hiechyd, neu yn isel eu hamgylchiadau, byddai hi, a rhyw ychydig o'r cyffelyb ysbryd, yn sicr o ddyfod o hyd i ryw gyullun i symud yr adwydd ymwith; a chysuro a dyddanu y cyfryw rai. Ni ddmethym erioed i gysylltiad a neb tebycach na Mrs. Powell, i'r cymeriadau hyny a gannollir gan yr Arglwydd Iesu, yn Matt. 25: 34-40. Carem yn fawr weled llawer o'r cyffelyb ysbryd yn codi eto yn ein plith, fel y byddo i'r rhengau a fynych fylechir gael eu cyfannu eto yn y gwaith da.

Ni wellr hi mwy yn nghyfarfod gweddi y chwilydd, dros yr hwn y dygai gymaint o zel. O na, ni wellr hi, "a'i lle nid edwyn ddim o honi hi mwy." Ond yr ydym yn hyderus greda bod y newidlad wedi bod er gwell iddi hi, os oedd yn golled i'r eglwys, yr ardal, a'r teulu. Mae colli aelod fyddion o'r eglwys yn golled fawr; colli un oedd yn gweddio llawer dros y gweinidog, a'r weinidogaeth; colli un cymwys a pharod i weithredu mewn pwyllgorau i gario allan unrhyw fesur o eiddo yr eglwys, neu yr ysgol Sabbathol. Mae yn golled fawr i'r teulu hwn yn ddolau, oblegyd braidd na ddywedwn mai hi oedd "brenin, offeiriad, a phrophwyd" y teulu.

Yr oedd o feddwl craffus, synwyr cyffredin cryf a bywiog, yr ysbryd a'r meddwl yn gryfach o lawer na'r corff lle yr oeddynt yn cartrefu. Tua chwe mis cyn ei marwolaeth, ganwyd lldi fferch, yr hon ni bu ei harosiad yn y byd hwn ond byr iawn, dim ond ychydig oriau. Yn ystod ei maith gystudd (tuag wyth mis o amser) se fu llawer o feddygon yn gweini arni, ond gwanach wanach yr oedd yn myned yn barhaus. Y dirgelwch mwyaf yw, ei bod wedi byw cyhyd. Yr oedd hyn yn dyrsu y meddygon, a phawb oedd yn ymweld â

hi. Yr oedd yn ymwybodol bod amser ei hym-ddatodiad yn agosbau; ac wrth feddwl am hyn, teimlai yn berffailth dawel a hapus. "Ni frysia yr hwn (na yr hon) a gredo;" ac mae y geiriau yna yn cael eu gwireddu yn aml, yn y prawfadau a'r cystuddiau y mae y gwir Gristion yn eu cyfarfod yn y byd hwn.

Fa fu y chwilydd yn cynal eu cyfarfod gweddi wythnosol yn y ty gyda y chwaer am gryn amser, wedi iddi fyued yn analluog i fyned i'r capel, ac yr oeddynt yn cael cyfarfodydd hwylys a gwlithog bob amser. Anogodd lawer arnynt i fod yn ffyddlon yn y cyfarfod hwn, oblegyd bod bendithion neillduol i gael ynddo. Yr oedd yn caru yn fawr weled y brodyr a'r chwilydd yn ymweled â hi, wedi iddi gael ei chyfyngu i'w gwely. Yr oedd dau neu dri o'r brodyr yn arfer mynychu eu cyfarfod, er mwyn eu cynorthwyo i ganu, yn benaf; ac os byddent yn hir heb ymweled â hi, yr oedd yn cwyno, ac yn holi am danynt yn aml. Y diwrnod olaf y bu hi byw, yr oedd yn holi am un o honynt, ac anfonwyd am dano; ond nid oedd gartref ar hyn o bryd. Pan ddychwelodd aeth yn union i ymweled a hi. Yr oedd hyn ychydig oriau cyn ei marwolaeth. Ni allasai siarad fawr erbyn hyn. Sylwodd ar y brawd yn dyfod i mewn, a dywedodd yn groyw, "wel Capten, ble buo ti cyd?" Ond yr oedd yno lawer mwy o deimlad nag o siarad erbyn hyn. Y perthynasan a'r ymwelwyr yn wlo wrth feddwl a gweled yn eglur fod y ty o bridd ar ymollwg. Ond yr oedd hi yn dawel, ac yn eu cynghori i beidio bod mor ffol ag wlo: ei bod hi ar fnyed i lawer gwell lle. Yna canai ddarn o'r hen benill hwnw:

"O fryniau Caersalem ceir gweled
Holl dailth yr anialwch i gyd," &c.

Yr oedd yn gwanhau yn gyflym lawn erbyn hyn; ond yr oedd ei hiraeth yn cryfhau lawn mor gyflym am yr amser dedwydd iddi gael ei gollwng yn rhydd, "o'r blin gauhiwed hyn,"—y gwendid, y cystudd a'r poen. Teimlai ei bod wedi rhodio glannau yr afon yn ddigon hir, ac hiraethall am i'r Archoffeiriad ddyfod i dori grym y dw'r, a'i chyrchu adref i'w gynnes gôl.

Yr oedd yn gweled dydd Sadwrn, Meh. y 19eg, yn hir iawn; hollai lawer am yr amser, ac a oedd y cloc wedi sefyll. Yr oedd fel pe yn gweled yr adeg, yr awr, a'r fynydd; ond ar yr un pryd, teimlai ei fod yn mhell, gan yr awydd oedd ynddi am ymdattod a bod gyda Christ; "canyis llawer lawn gwell ydyw." Tua chwech o'r gloch y prydawn, cafodd ei dymuniad, ac yr ydym yn hyderus gredau ei bod yn huno yn yr Ieuan.

Prydnawn dydd Mawrth, Meh. yr 22ain, ymgasglodd tyrfia luosog yn nghyd, i dalu y gymwynas olaf i'r ty o glai. Carlwyd y corff o'r ty i'r capel, gan y diaconiaid. Yna cawsom ychydig sylwadau pwrpasol iawn, gan ein gweinidog y Parch. R. S. Jones, oddiwrth y geiriau hyn, "Yr hyn a allodd hon, hi a'i gwnaeth." Ar ol hyn y gweddiodd y Parch. L. Rhys (B.) yn Saesneg a Chymraeg. (Yr oedd ef wedi bod yn gwelw arul yn ei chystudd fel meddyg, a gwneyd lle iddi am beth amser.) Ar ol i bawb ag oedd yn dewls gael cyffe i weled y corff am y tro olaf, cychwynwyd tua chladdfa Hyde Park, lle y gosodwyd y rhan dddearol o'n chwaer i gydorwedd â llu mawr o'n cydgenedi,

hyd y boreu hwnw pan bydd yr angel yn gorchymyn i bawb ddeffrol o gwsgr y bedd.

Yr oedd cymdeithas "Rebecca" wedi dangos eu parch i'w chwaer ymadawedig, drwy drol allan yn orymdaith anrhydeddus, a cherdded drwy y dref.

Yr Argliwydd a ofalo am y perthynasau galarus sydd ar ol, ac a roddo iddynt oll grefydd a ffyddlondeb ein chwaer ymadawedig, yw dymuniad ei heu athraw,

T. R. WILLIAMS,
Providence, Pa.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD.

LLYFR Y DATGUDDIAD

YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.,

Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.

PENNOD VIII.

Orist yn ymddangos fel Angel Galluog: Nid yno y dywedodd &c.

DATGUDDIAD PENNOD X.

"Ac mi a welais angel cryf arall yn diagyn o'r nef wedi ei wisgo â chwmwl: ac enfys oedd ar ei ben, a'i wyneb ydoedd fel yr haul, a'i draed fel colofnau o dân: Ac yr oedd ganldo yn ei law lyfr bychan wedi ei agoryd. Ac efe a osododd ei droed deheu ar y môr, a'i aswy ar y tir; ac a lefodd â llef uchel, fel y rhua llew! ac wedi iddo lefain, y saith daran a lefarasant eu llefau hwythau. Ac wedi darfod i'r saith daran lefaru eu llefau, yr oeddwn ar fedr yagrifennu: ac mi a glywais lef o'r nef yn dywedyd wrthyf, Selia y pethau a lefarodd y saith daran, ac na ysgrifena hwynt. A'r angel yr hwn a welais yn sefyll ar y môr, ac ar y tir, a gododd ei law i'r nef, ac a dyngodd i'r hwn sydd yn byw yn oes oesoedd, yr hwn a greodd y nef a'r pethau sydd ynddi, a'r dddear a'r pethau sydd ynddi, a'r môr a'r pethau sydd ynddo, na byddai amser mwyach: ond ynnyddiau llef y seithfed angel, pan ddechreu oefe udganu, gorphenir dirgelwch Daw, fel y mynegodd efe i'w wasanaethwyr y prophwyd. A'r llef a glywais o'r nef, a lefarodd drachefn wrthyf ac a ddywedodd, Dos, cymer y llyfr bychan sydd wedi ei agoryd yn llaw'r angel yr hwn sydd yn sefyll ar y môr ac ar y tir. Ac mi a aethum at yr angel, gan ddywedyd wrtho, Moes i mi y llyfr bychan. Ac efe a ddywedodd wrthyf, Cymer, a bwyta ef yn llwyr: ac efe a chwerwa dy fol di, eithr yn dy enau y bydd yn felus fel mel. Ac mi a gymerais y llyfr bychan o law'r angel, ac a'i bwytais ef; ac yr oedd efe yn fy ngenau megys mel yn felus; ac wedi i mi ei fwyta ef, fymol a aeth yn chwerw. Ac efe a ddywedodd wrthyf, Rhaid i ti drachefn brophwydo i bobloedd, a chenedloedd, ac ieithoedd, a breninoedd lawer." (Dat. x.)

Adgan ydyw y weledigaeth ogoneddus yma, wedi ei thafu i mewn i gwrs parhaen y brophwydoliaeth. Nid oedd gwynt y chweched angel wedi darfog gyda chwymp Constantinople a'r Ymerodraeth Ddwyrainiol. Tebygol nad yw wedi darfog eto. Nid yw llwyodraeth y Tyrciaid — prif bwnce yr ymdraffodaeth — yn ddyrchweledig eto, er hyn ymddengys yn dyheu at ei diwedd. Yn mysg dygwyddiadau rhagarwyddedig y chweched udgorn, cyfynga golygfa aruchel y ddegfed bennod.

Y mae angel cryf yn disgyn o'r nef, "wedi ei wisgoedd a chwynwl, ac enfys ar ei ben, a'i wyneb sydd fel yr haul, a'i draed fel colofnau o dân." Pwy ydyw yr angel cryf yma? Wedi ystyried yr amryfal dybiau y rhai a gyngytiwyd fel atebion i'r gofyniad yma, cytunwyf i Hengstenberg mai yr Arglwydd Iesu Grist yw yr angel yma, a neb arall. Ac i'r casgliad yma, nid yw y gwrthwynebiad, ei fod ef yma yn cael ei alw yn angel, yn safadwy. Y gair angel a arwydda *genhadur*, ac yn nghyflawniad ei waith cyfryngol, ymddengys a gweithreda Crist yn aml fel cenladwr i Dduw, ac nid yn antynych y gelwir ef yn angel. (Gwel Gen. xvi. 7—18; xxi. 7—22.) Ac ymddengys i mi ei fod yn cael ei alw felly yma.

Fy mhrawf cyntaf o gymenied Dwyfol yr angel yma a geir yn ngogoniant goruchel ei ymddangosiad—mor debyg i'r hyn ymddangosodd i Ioan, fel y mae yn ysgrifenedig yn y bennod gyntaf o'r Datguddiad,—ac mewn rhyw neillduolion yn rhagori hyd yn nod az ogoniant yr ymddangosiad hyn. Yna y mae gosodiad ei droed deheu ar y môr, a'r aswy ar y tir, yn datguddio ei fod ef yn feddianydd a phenadur cyfreithlawn y byd. A dengys y llw difrifol y hwn a gymerth, ei fod ef yn un sydd yn meddu awdurdod ar yr amserau a'r tymhorau, i eostyn, bwrhau, a phenderfynu, yn ol ei ewyllys.

A'r llyfr bychan yr hwn a ddaliai efe yn ei law, beth ydym i feddwl wrth hwn? Deallwyf hwn i fod yn weddill, neu ran heb ei chyflawni o lyfr y brophwydoliaeth a gymerodd efe o law yr hwn oedd ya eistedd ar yr orseddfainc, yn y rhan gyntaf o'r Datguddiad, (pen. v. 7.) Yr oedd holl seliau y llyfr yma wedi eu hagoryd, ond nid oedd daroganau y seithfed fel, yr hon a gynwysai y seithfed udgorn, wedi eu cyflawni yn hollol. Nid oedd y seithfed udgorn wedi udganu eto, ac nid oedd gwynt y chweched udgorn wedi darfog. Yr oedd cynwysiad y llyfr a dderbyniodd efe o law y Trefnwr Dwyfol wedi ei ddadlennu gan mwyaf, ond yr oedd adran fechan eto heb ei chyflawni, a hyn a gyfansoddai y llyfr bychan a ddaliai efe yn ei law.

A chyfrifa hyn am yr effaith a gynyrchwyd ar yr apostol drwy fwyta'r llyfr. Yn ei enau yr oedd yn felus, ond yn ei fol yn chwew. Cyhoeddiad cyntaf y seithfed udgorn, fod holl

deyrnasoedd y byd wedi myned yn eiddo i Grist, a fyddai yn felus yn wir. Ond pan ddaeth y bwyntwr i ddeall pa sawl oes o ymdrechfa ac erledigaeth oedd i ragflaenu ulganiad y seithfed udgorn, a'r fath derfysg oedd a chwyldroadu a'i canlynai, y melus a drowyd yn chwewrder.

Ond pahan y rhoddwyd hyn i fewn yn y weledigaeth ogoneddus yma? Pahan ymddangosodd Mab Duw i ymddangos eto fel Angel y Cyfamod, a thyngu y llw difrifol a gynwysa'r bennod yma? Nis gallwyf feddwl ond am un rheswm, ac y mae hwnw yn nodedig o anrhydeddus i'r lachawdwr, yn dangos ei dosturi at ei bobl, a'i ofal am danynt.

Mor foreu a diwedd y ganrif gyntaf, yr oedd Hawer o Gristionogion ardderchog yn boddhau eu hunain ar y drychfeddwl o ddyfodiad buan Crist. Yr oedd efe i ddyfod ar frys, a gosod i fyny ei deyrnes yn y byd, a theyrnasu mewn gogoniant gyda'i saint. Ac adfywiwyd y twyll yma mewn gwahanol gyfnodau o amser Ioan hyd yn bresenol. Yn amser gwynt y chweched udgorn, rhai o'r dynion goreu ar y ddaear a dwyllent eu hunain y ffurdd yma. Dyna oedd cyflwr John Wickliffe a'i ganlynwyr—y Lollardiaid, a'r Hussiaid, a llawer eraill. Tybiai Wickliffe fod y milfwyddiant wedi dechreu yn amser Constantine, a'r mil blynyddoedd wedi eu cyflawni, a'r Cythraul (fel y galwai efe ef) wedi ei ryddhau am dymor bychan, ac fod dyfodiad Crist i ffaen bron wrth law. Mewn un dull neu y llall parhaodd yr Adfentiaid yma i lawr hyd amser y Diwygiad. Yr oeddent i'w cael mewn llawer o'r Eglwysi diwygiedig, ac hyd yn nod yn mysg ein tadau yn Lloegr Newydd, ac y maent i'w cael braidd yn mhob gwlad Brotestanaidd heddyw. Bu rhai o honnynt yn benboeth a gwyllt-gyfeilloriau, ond llawer o honnynt a fuaat dduwiol, yn bobl ragorol, yn caru yr Arglwydd Iesu, ac yn glynu wrth y gobaith o'i ymddangosiad buan. Eraill nad oeddent wedi myned mor bell a hyn a gawsant brofi eu hamynedd drwy eodi. Buont yn barod i ddweyd gyda'r eneidiau dan yr allor, Pa hyd, Arglwydd Sanctaidd a Chywir, nad ydwynt yn barnu ac yn dial dioddefiadau dy bobl? Pa mor hir y bydd hyd derfyn y rhyfeddodau yma?

Mewn tosturi at y ddaur ddosbarth o bersonau a ddesgrifiwyd, ac i'w hadfex, os yn bosibl, o'u hanoddegarwch a'u twyll, cyflwyna ein Harglwydd ei hun yn y weledigaeth nodedig yma. Yn sefyll mewn gogoniant ar y môr ac ar y tir, cyfyd ei law i'r nef oedd a thynga i'r Hwn sydd yn byw yn oes oesoedd, nad yw amser y diwedd eto. Ond yn nyddiau llef y seithfed angel, pan ddechreu efe udganu, gorphenir dirgelwch Duw, fel y mynegodd efe i'w waanaethwyr y prophwydi. Yr hwn a ddarlennu (neu a glywo) deallodd!

(Diwedd yr wythfed bennod.)

PENNOD IX.

Tystiolaeth y Tystion—y Seithfed Udgorn.

DATGUDOLIAD PEN. XI.

"A rhoddwyd i mi gorsen debyg i wialen. A'r angel a safodd, gan ddywedyd, Cyfod, a mesura deml Dduw, a'r allor, a'r rhai sydd yn addoli ynddi. Ond y cyntedd sydd o'r tu allan i'r deml, bwrw allan, ac na fesura ef; oblegid efe a roddwyd i'r Cenhedloedd: a'r ddinas sanctaidd a fathrant hwy ddeufis a deugain. Ac mi a roddaf allu i'm dau dyst; a hwy a brophwydant fil a deucant a thringain o ddyddiau, wedi ymwigo â sachlian. Y rhai hyn yw y ddwy olewydden, a'r ddau ganwyllbren sydd yn sefyll ger bron Duw'r ddaear. Ac os ewyllysia neb wneuthur niweid iddynt, y mae tŷn yn amynedd allan o'u genau hwy, ac yn dyfetha eu gelynyddion: ac os ewyllysia neb eu drygu hwynt, fel hyn y mae'n rhaid ei hedd ef. Y mae gan y rhai hyn awdurdod i gau y nef, fel na wlawio hi yn nyddiau eu prophwydoliaeth hwynt; ac awdurdod sydd ganddynt ar y dyfroedd, i'w troi hwynt yn waed, ac i daro'r ddaear â phob pla, cyn fynyched ag y mynont. A phan ddarfyddo iddynt orphen eu tystiolaeth, y bysaffil, yr hwn sydd yn dyfod allan o'r pwll diwaelod, a ryfela â hwynt, ac a'u gorchfyga hwynt, ac a'u lladd hwynt. A'u cyrff hwynt a orwedd ar heolddy y ddinas fawr, yr hon yn ysbrydol a elwir Sodoma a'r Aifft; lle hefyd y croeshelliwyd ein Harglwydd ni. A'r rhai o'r bobloedd, a'r llwythau, a'r ieithoedd, a'r cenedloedd, a welant eu cyrff hwynt dridiau a haner, ac ni oddefant roddi eu cyrff hwy mewn beddau. A'r rhai sydd yn trigo ar y ddaear a lawenychant o'u plegid, ac a ymfyrydant, ac a anfonant roddion i'w gilydd; oblegid y ddau brophwyd hyn oedd yn poeni y rhai oedd yn trigo ar y ddaear. Ac ar ol tridiau a haner, ysbryd bywyd oddiwrth Dduw a aeth i mewn iddynt hwy; a hwy a safasant ar eu traed: ac ofn mawr a syrthiodd ar y rhai a'u gwelodd hwynt. A hwy a glywsant lef uchel o'r nef yn dywedyd wrthynt, Deuwch i fyny yma. A hwy a aethant i fyny i'r nef mewn cwmwl; a'u gelynyddion a edrychasant arnynt. Ac yn yr awr hono y bu daeargryn mawr, a degfed ran y ddinas a syrthiodd; a lladdwyd yn y ddaeargryn saith mil o wyr; a'r lleill a ddychrynasant, ac a roddasant ogoniaint i Dduw'r nef." (Dat. xi. 1—13.)

Drwy ddeongli rhanau o'r bennod yma yn llythrenol, rhai awdwyr a gasglasant fod Jerusalem a'r deml luddewig yn aros hyd eto, ac o ganlyniad fod yn rhaid fod y Datguddiad wedi ei ysgrifenu mewn cyfnod boreuech nag ydym ni wedi tybied. Ond nid oes sail wirioneddol i'r fath ddamcaniaeth. Y mae iaith y bennod o'u blaen yn arwyddocaol—llawer o honi yn sicr, a thebygol yr oll. Y deml a'r allor y siaredir am danynt yn yr adnod gyntaf nis gall fod y deml llythrenol yn Jerusalem. Pwy a all dybied

fod neb yn gofyn i Joab yn ynys Patmos am gymeryd corsen, a'myned i fesur teml lythrenol Jerusalem. Sut y gallasai wneud hyn? A phaham y gofynid iddo wneud, gan fod mesur cywir y deml yn wybyddus eisoes? Na; y deml y siaredir am dani yma sydd deml arwyddocaol—arwydd o Eglwys Dduw; a'r gorchymyn i'w mesur sydd orchymyn i'w harolygu a'i chyfrif—i gael gweled faint o nifer a berthynent i Eglwys wirioneddol Duw, a pha sawl un oedd raid basio heibio a'i gau allan.

Y gorchymyn i adael allan o'i gyfrifiadaeth y cyntedd o'r tu allan i'r deml, a ddengys fod rhan fawr o'r hyn a ystyrid fel yn perthyn i'r Eglwys Gristionogol ddim i gael ei gyfrif yn y goleu hyn ymyach. Y maent yn adawedig a gwrthodedig. Yn lle perthyn i Grist aethant yn anghrist. A chyfrifwyf hyn yn bwynt pwysig iawn yn hanesiaeth Eglwys Rhufain. Am ganrifoedd bu yn Eglwys Gristionogol, mor sanctaidd ag unrhyw un arall yn yr oesoedd cyntefig; ond yn awr aeth mor llygredd fel ag i fforddau ei sefyllfa yn Eglwys Dduw, a gadewir hi allan. Pa bryd y gwnaed y trosiad di-mystriol yma? Pa bryd y dygwyddodd?

Nid yngymeraf ag ateb y gofyniadau yma yn awr. Deuant i fyny eto yn ystod yr ymchwiliad yma. Ond o gyfnod y dygwyddiad yma, pa bryd bynag y cymerodd le, yr oedd achos y gwirionedd a sancteiddrwydd i gael ei faeddu dan draed yn yr Eglwys wrthgilledig, ac yr oedd tystion ffyddlon Duw i brophwydo mewn sachlian am yr ysbaid o ddau fis a deugain, neu ddeuddeg cant a chwe deg o ddyddiau. Y mae yr iaith yma yn ddiamau yn brophwydol, a'r cyfnod a ddynodir, yr hwn sydd yr un peth yn y ddau achos, yw deuddeg cant a chwe deg o flwyddi.

Bydd tystion i Dduw a'r gwirionedd drwy yr oll o'r cyfnod tywyll yma, ond byddant yn ychydig. Hwyr ydynt yr olewydd a'r canwyllbrenau i oleuo'r byd; a'u goleuni a barha, er y dichon fod ym wan a sigledig ar gyfnodau. Awdardded mawr a roddir i'r tystion dirmygedig yma—tebyg i'r hyn a ddefnyddiwyd gan Moses a'r hen brophwydi—nid yn llythrenol wrthol fel hwynt—ond mor gyfaddas ac effeithiol i'r rhai hwy a garant y gwirionedd, ac mor waradwyddas a dinystriol i'r rhai a'i gwrthodant. Yr oedd tystion i Dduw i'w cael yn eu swyddi drwy yr oll o'r canol oesau—y Paulicianiaid, y Cathariaid, y Culdeesiaid, y Lollardiaid, yr Albigenesiaid, a'r Waldensiaid—yn dal i fyny oleuni'r gwirionedd, ac yn beiddio casinob ac eriedigaeth y byd.

A phan ddarfyddo iddynt orphen eu tystiolaeth mewn sachlian; wedi iddynt ei pharhau hyd nes i'r amcan o honi gael ei gyflawni, ac i'r amser ddyfod am gyfnewidiad,* yna y bysaffil

* Nid yw yr iaith yma yn cynnwys fod y tystion i barha eu tystiolaeth mewn sachlian hyd ddiwedd y deuddeg cant a chwe deg mlynedd, neu hyd udguddiad y seithfed udgorn.

o'r pwll diwaelod—yr hwn yr ydym yn clywed am dano yma am y tro cyntaf yn y Datguddiad, ond am yr hwn y clywn lawer yn y pennodau canlynol—a ryfela â hwynt, ac a'u lladd, a hwy a orweddant heb eu claddu "ar heol y ddinas fawr, yr hôn yn ysbrydol a elwir Sodom a'r Aift, lle hefyd y croeshoeliwyd ein Harglwydd ni,"†—yn cyfeirio, hwyrach, nid at unrhyw ddinas neillduol, ond at y rhanau hyny o lywodraeth Rhufain y rhai a fuont fynychaf yn gochlon gan waed merthyron. A bydd llawenydd mawr yn mysg rhai drygionus y ddacar o'u plegid hwynt, o herwydd nas gallant mwyaich eu dychrynu a'u blino hwy gyda'u tystiolaeth.

Ond yn nghanol y llawenydd yma, y tystion a gaseid a gyfodir i fywyd. Ac nid hyny yn unig, ond dyrcheffr hwy i sefyllfa na feddianasant o'r blaen—lle nis gall eu gelynion eu cytuddio a'u dinystrio mwyaich.

Yr wyf wedi dweyd yn barod mai y ffyddloniaid oedd y tystion yma, y rhai, drwy holl flynyddoedd y tywyllwch Pabaidd, ni pheldiasant ag ardistio yn erbyn y drygau a fodolent, a chyfodi eu llais fel udgorn i'w condemnio. Ac fel y daeth eu tystiolaeth mewn sachllan i derfyniad, ymosodwyd arnynt gyda chirelondeb anarferol. Yr oedd eu gelynion wedi penderfynu eu dystewi, neu eu dinystrio. Eynwyd rhyfeloedd yn eu herbyn; a ffurfiwyd crwsgadau er mwyn eu dinystrio; y Chwil-llys oedd hefyd wrth ei waith yn barhaus, ac yn y cyfnod byr o bedair blynedd dywedir fod wedi eu dinystrio gant a haner o filoedd o bersonau.

O'r diwedd, fel yr ydym yn dyneus at y Diwygiad Protestanaidd, anturiodd Rhufain gyhoeddi fod ei gwaith o ddinystrio wedi ei gwblhau. Yn nawfed eisteddiad cyngor y Lateran, a gynaliwyd yn Rhufain yn y flwyddyn 1513, gwnawd datganiad nodedig, yn cadarnhau fod pob gwrthwynebiad i'r gallu Pabaidd yn awr wedi darfod. Esgynodd areithiwr yr eisteddiad i'r areithle, a chadarnhaodd: "Y mae diwedd i'r gwrthwynebiad yn erbyn y llywodraeth a'r grefydd Babaidd! Ni fodola gwrthwynebwyr mwyaich! Ymddengys fod yr holl gorff Cristionogol yn awr yn ddarostyngedig i'w chyfreithlawn Ben"—y Pab.

Y mae yn debygol mai o'r amser yma y cyfrifir y tridiau a haner, neu'r tair blynedd a haner, yn ystod y rhai y bu cyrff y tystion heb eu claddu, ac yn agored i sylliad a gwawd y cyhoedd. Ac y mae yn rhyfeddol i'w goffau, mai mewn tair blynedd a haner o ddyddiad y dadganiad a nodasom—sef yn 1517, y dechreuodd Luther ei ymosodiad ar Faddauant-lythyrâu Rhufain, a bywyd a aeth drachefn i gyrff y

tystion meirwon, a'r Diwygiad Protestanaidd a ddechreuodd.

Canlynwyd hyn gan "ddacargryn mawr,"—sef chwyldroad mawr moesol ac ysbrydol—yr hwn a yegydodd y gallu Pabaidd i'w ganolbwynt, ac a ryddhaodd haner Ewrop. Hyn hefyd, a gyfododd y tystion meirwon uwchlaw cynddaredd a gallu eu gelynion. Ni thystiol-aethasant ychwaneg, fel o'r blaen, mewn sachllan ac mewn ofn am eu bywydau, ond hwy a gyfodasant eu lleisiau yn mhrif leoedd y ddacar, ac yn mhalasau breninoedd. "A llawer a ddychrynasant, ac a roddasant ogoniant i Dduw." Ie, llawer a ddychwelwyd oddiwrth gyfeiliornïon eu ffyrdd, ac o fod yn elynion i Grist a'i bobl, a ddaethant yn gyfeillion iddo.

"Yr ail wae a aeth heibio: welo, y mae y drydded wae yn dyfod ar frya. (Dat. xi. 14.)

Y Seithfed Udgorn.

"A'r seithfed angel a udganodd; a bu llefau uchel yn y nef, yn dywedyd, Aeth teyrnasoedd y byd yn eiddo ein Harglwydd ni, a'i Grist ef; ac efe a deyrnasa yn oes oesoedd. A'r pedwar henuriad ar hugain, y rhai oedd ger bron Duw, yn eistedd ar eu gorseddfeinciau, a syrthiasant ar eu hwynebau, ac a addolasant Dduw, gan ddywedyd, Yr ydym yn diolch i ti, O Arglwydd Dduw Hollalluog, yr hwn wyt, a'r hwn oeddit, a'r hwn wyt i ddyfod; oblegid ti a gymeraiat dy allu mawr, ac a deyrnasaist. A'r cenedloedd a ddigiasant: a daeth dy ddig di, a'r amser i farnu'r meirw, ac i roi gwobr i'th wasanaethwyr y prophwydi, ac i'r saint, ac i'r rhai sydd yn ofni dy enw, fychain a mawrion; ac i ddyfetha y rhai sydd yn dyfetha'r ddacar. Ac agorwyd teml Dduw yn y nef; a gwelwyd arch ei gyfamod ef yn ei deml ef: a bu mell, a llefau, a tharanau, a dacargryn, a chenillyg mawr." (Dat. xi. 15—19.)

Yr ydym yn cael yma ddirwyniad i ben o'r gyfres gyntaf o weledigaethau y Datguddiad—y rhai hyny a gynwysai y llyfr yr hwn a gymerodd yr Oen o law yr hwn oedd yn eistedd ar yr orseddfainc, fel y crybwyllir yn y bumed benod. Y mae yr oll o'r saith sel wedi eu hagoryd, a'r diweddaf o'r saith udgorn a gynwysid o dan y seithfed sel wedi ei udganu.

Cyfiwyna hyn ni i olygfeydd ydynt eto yn y dyfodol. Terfynir tystiolaeth y tystion, yn synwyr y weledigaeth flaenorol. Cawsant hwy eu lladd, a'u hadgyfodi o feirw, a'u dyrchafu i sefyllfa o ddilogelwch cydmarol yn amser y Diwygiad; ond yn awr y mae eu milwriaeth wedi darfod, a'u buddugoliaeth yn orphenedig. Y deuddeg cant a'r chwe deg mlynedd, y siaredir a'u danynt mor aml yn y Datguddiad, a derfynasant, a chyfnod milffwyddiant yr Eglwys a arweinwyd i fewn, pan y rhoddid "y freniniaeth a'r llywodraeth, a mawredd y freniniaeth o dan yr holl nefoedd, i bobl saint y Goruchaf.

Y seithfed udgorn, er yn un gorfoleddus i

Rhaid rhoddi amser iddynt tua diwedd eu tystiolaeth gyntaf yn yr hwn y maent i gael eu lladd, a'u cyfodi i fywyd, a'u dyrchafu uwchlaw gallu eu gelynion, ac i ganiatáu eu gorchwyl mewn ffordd fwy heddychol.

† Dengys y Deon Alford a Hengstenberg yn benderfynol nad y Jerusalem lythrenol a feddyllir yma.

Want Duw, a elwir yn *was-udgorn*, ar gyfrif ei gysylltiad â gelyntion Duw, yn darogan dinystr eu gallu, a dymchweliad eu holl gynlluniau, a'u darostyngiad, am gyfnod maith, i lywodraeth Crist a'i bobl. "A'r amser i farnu'r meirw"—y meirwon ysbrydol—"a ddaeth, fel y bernid hwynt. . . . Ac y dyfethid y rhai sydd ym dyfetha'r ddaear."

Canlyniir hyn gan am o'r ymffrwydriadau crochlefol o ddiolchgarwch a mawl, y rhai a udgenir mor aml yn y nef, yn mathliad buddugoliaethau Duw a'r Oen. "Yr ydym ym diolch i ti, O Arglwydd Dduw Hollalluog, yr hwn wyt, a'r hwn oeddit, a'r hwn wyt yn dyfod; obhegid ti a gymeraist dy allu mawr, ac a deyrnasaist," ac a roddaiat "wobr i'th wasanaethwyr y prophwydi, ac i'r saint, ac i'r rhai sydd ym ofai dy enw, fychais a mawrio."

Mewn atebiad i'r gân deyrngarol a diolchgar yma, agorwyd teml Dduw yn y nef—yn agored hyd yn nod i'r sancteiddiolaf, fel ag yr oedd arch y cyfamod i'w gweled. "A ba mellt, a llefa, a tharannau, a daeargryn, a chenillysg mawr." Darogana yr arwyddion yma y cyfnewidiadau a'r chwyldroadau mawrion raid gymeryd lle ar y ddaear, pan y dychwelir neu y dinystirir yr holl rai drygionus, ac y rhoddir y deyrnas a'r frenhiniaeth i'r saint.

(Diwedd y nawfed bennod)

Crefyddol.

GWIR DDOETHINEB DUW A CHOEG DDOETHINEB DYNION Mewn Cyferbyniad.

"Pa fodd y dywedwch, Doethion ydym ni, a chyfraith yr Arglwydd sydd gyda ni? welo, yn ddiau ofer y gwnaeth hi; ofer yw plan yr ygrifonyddiaid."

"Y doethion a waradwyddwyd, a dychrynwyd, ac a ddaliwyd; welo, gwrthodasant air yr Arglwydd: a pha ddoethineb sydd ynddynt?"—Jez. 8: 8, 9.

Pan fwrion olwg gyffredinol ar beryglon dinystriol ac angeuol yr oes, yn enwedig ar gyfer ieuentyd, pa Gristion o galon effro na theimla yn dra phryderus o'u plegid? Gwir yw na bu eto un oes o'r byd a gafodd well manteision o ran addysg gyffredinol, gyrhaeddadwy i bawb, y tlaf fel y cyfoethocaf, na'r oes hon. Ond gwaethaf i gyd yw hyn, os na ddefnyddir hwy yn briodol, neu os na bydd y wybodaeth o'r iawn ryw.

Calwyd digen o brawf am hir amser ya Ffrainc, mai mawr pwysig yw i'r galon fod yna wir oleuedig na'r pen. Galluodd moesol dyn yna fwy na'r rhai deallawli yw y pegwn ar yr hwn y try y trosol (*loer*) sydd i roddi gwir godiad a dychafiad iddo, yn gystal a'i arwain at iawn wybodaeth o'r gwirionedd. Onid gresynus yw gweled y miloedd o fiodau prydfarth ein boes, er maint eu manteision, mewn perygl o gael eu cymeryd ar gefn tonau cynddeiriog y lliforiant ofnadwy o wenywn marwol sydd yn nglyn ag anffyddiaeth haerllug y dydd heddyw,

yr hon a lueg ar ei hol y fath gabledl rhyfygus y fath anfoesgarwch, anlladrwydd ac anniweirdeb hywynebol a digwyilydd, y rhai a orlifant dros barthau prydfarthaf a ffrwythlonaf o'u gwlad, lle y cromant i'w gwneud yn gorsydd lleidiog a dentiant Dduw i'w rhoi i syn i halen y feldith megys yn anwelladwy. Oni welir rhyw gyfnewidiad buan arnynt, byddant fel Sodom gynt, ac fel Ffrainc anffodus a'i hamffyddiaeth eto.

Onid hon, a meddwod—sydd yn wastad yna nglyn a'u gilydd—ydynt yr ysmetiau duaf ar fanerau a nodwisgoedd unrhyw gonedd ar wyneb y ddaear? Da oedd genyf weled y brodyr galuog, y Parchn. R. G. Jones, o Utica, ac O. Jenkins, Bangor, Wis., yna dyfod i'r maes mor nerthol yna erbyna anffyddiaeth, a thros Air y gwirionedd, ar deatynau a deilyngant gael eu hargraffu mewn llythrennau o aur, sef "Gwnewch yn fawr o'r Beibl," a "Y Beibl ac anffyddiaeth yr oes." (Gwel CENHADWR Ionawr 1875, a chyn hyny.)

Y tro cyntaf y gwelais y ddwy ysgrif allan, daeth y ddwy adnod yn Jer. 8: 8, 9, i'm cof, a thyma barodd i mi roi lawr yr ychydig nodiadau gwasgarol hyn oddiwrthynt. Gwelais ar y tarawiad fod yn y ddwy adnod ddwy farn ar gyfer eu gilydd, ac eto mor wahanol—barn hunanol a chyfeiliornus dyaon am danynt eu hunain, a gam ddywudent "Doethion ydym ni," a barn anffaeledig yr Unig Ddoeth Dduw am danynt oll, a'u holl *ddoethineb*. Doethineb, dam yr enw Gwyddoniaeth, yw cri mawr llusaws o ddyniaid y dydd heddyw eto. Blys anorod am ryw wyddoniaeth fel doethineb, meddynt hwy, neu wybodaeth megys duwiau, swynodd ac a dwyllodd ein rhieni cyntaf yn ngardd Eden, Gen. 3: 6. Dyna wag ymffrost hil syrthiedig Adda hyd heddyw, mewn rhyw ffordd.

Barn Duw am ddoethineb ymffrosgar dyn yw mai "ofer" yw hi—mai *gwag* yw hi, am nad oes "yn ei gnawd ef wrth naturiaeth ddim da yn trigo;" a gwaeth eto, dywed ei air mai gwagedd ei hunan yw pob dyn, a chwbl wagedd "pan f'o ar y goreu." Ymddengys yn of Jeb 11: 12, fod Sophar yn moreu y byd wedi ei adnabed o'r drwyddo, lawer gwell na Darwin, Tyndall, Spinoza a'u dilynwyr—"Dyn gwag er hyn a gymer arno fod yn *ddoeth*; et geni dyna fel llyda asen wyllt." Felly y cawn ni ef o'i ddechreuad, o'i enedigael. Gelwir ef "o'r groth yna droseddwr." "O'r groth yr ymddiethrodd y rhai annuwiol, ac o'r brw y cyfeiliornasant, gan ddywedyd celwydd." "Nid dyna yw Duw i ddywedyd celwydd." Beth ynte yw dyn? Rhywbeth ffugiol yw e, i ddywedyd celwydd—a'u tad hwy yw tad y celwydd. Y meddwl yw nad oes dim gwell i'w ddisgwyl oddiwrtho o'i ran ei hun fel dyn syrthiedig o'r groth. Twyll pechod a'i dalodd i weniethis iddo ei hun, ac i'w gydwybod ei hun, a hone

yw y galon ddrwg o anghrediniaeth, yr hon gan ymado oddiwrth Dduw sydd wedi ei chaledu i fod yn fwy ei thwyll na dim, drwg diobaith ydyw—pwy a'i hedwyn?

Y doethion y cyfeirir atynt yn fwyaf uniongyrchol yn Jeremiah, ydynt athrawon y genedl Iuddewig—yr offeiriad, yr ysgrifenyddion, a'r gau brophwyd, i'r rhai y rhoddwyd gofal y gyfraith, i'w hallscriffo a'i hesbonio i'r bobl. Dyna y rhai mai'r prophwyd ysbrydoledig mor ddiddderbyn wyneb yn trin eu cyfiwr—a phwy a ddylasai fod yn fanylach na hwy i gadw y gyfraith? Ac eto, darlun cywir yw hwn o dwyll calon pob dyn anianol. Onid oes lle mawr i ofni y gall fod cynw cyffelyb gan Dduw yn ein herbyn ninau yn yr oes hon. Duw ei hun sydd Farnwr cyfiawn. Dylem oll chwilio wrth oleuni ei air ef at wreiddyn y ffughonlad hwn. Ymfodynwn—

1. Onid hunandwyll yw ei wreiddyn? Pwy all farnu dyn drwyddo fel Chwillwr y galon?—"oni chwilia Duw hyn allan?" Gweddiwn yn daer fel Dafydd, Ps. 139: 23, 24; Job 22: 12—14; Ps. 94: 7—11. Ni chondemniodd Duw neb erioed am eu doethineb, os gwir fyddai. Pwy gâr ddoethineb fel efe, ac a'i cymeradwya hi i bawb i'w chelsio hi fel y penaf peth? Diar. 4: 7. Onid yw yn ei haddaw i bawb a'i ceisiant hi yn ffyddiog? Iago 1: 5. Pwy all ddysgu doethineb fel efe—dysgu dyn beth sydd dda iddo—ei ddysgu i wellhau? Esa. 48: 17.

2. Gwneir camddefnydd o'i gyfraith ef. Eto nid ydym i feddwl fod yn odifar ganddo roddi'r gyfraith i ddynion, canys o'i wir ewyllys y rhoddodd efe hi, er ei bod y trysor goreu yn ei olwg ef, oblegid ef a fawrhaodd ei air uwchlaw ei enw oll. Cynwysa ei gyfraith ef i ni bob datguddiad o'i feddwl—yn enwedig ei air datguddiedig, yr efengyl a'i gweinidogaeth, yr hon yw gair ei ras ef, gair yr iachawdwr iaeth hon.

3. Dengys ei farn ef yn yr adnodau a nodwyd, yr hyn sydd eto yn hawdd i'w weled, mai aml y ceir y rhai a gafodd y manteision goreu y pellaf oddiwrth eu defnyddio, fel yr ysgrifenyddion, &c., dysgawdwy'r y genedl. Mor ddi-leddrith a ffyddlon y cymerai y "Tyst ffyddlon" yr holl athrawon uchelfrydig hyn i syny am eu traddodiadau dynol a'u hunanoldeb. Cawn ef yn eu dynoethl yn gyhoeddus, gan wrthod eu gwasanaeth, am iddynt hwy wrthod ei air ef. Matt. 15: 9, "Eithr yn ofer y'm hanrhydeddant i, gan ddysgu gorchymynion dynion yn ddysgeidiaeth." Felly yn Marc 7: 8, ac yn Matt. 23: 24, mae'n eu hanerch fel "Tywysogion deillion, y rhai ydych yn hidlo gwibedyn ac yn llyncu camel." Dywed eu bod yn rhwymo beichiau trymion ac anhawdd eu dwyn, ac yn eu gosod ar ysgwyddau dynion; ond nid ewyllsient hwy eu syfild ag un o'u bysedd."

4. Dengys y perygl o hunan dwyll.

(1.) Trwy gyfrif eu hunain yn *ddoethion*, pan

oeddent yn ffolach na'r adar ymfudol, a adwaen-ant eu hamserau a'u tymorau—y ciconia, y durtur, a'r aran, a'r wenol, adn. 7, (fel y gwydd- au gwylltion a adwaenon ni,) "ond fy mhobl i, medd y prophwyd, ni wyddant farn yr Arglwydd." Felly yn Esa. 1: 8, "Yr ych a edwya ei feddlanydd," &c. Gelwir dynion (Diar. 6: 6—8) i ddysgu doethineb y morgrug, yn hytrach na'u doethineb eu hunain. "Cerdde at y morgrugyn" &c.

(2.) Trwy gymeryd yn ganiataol eu bod yn ddoethlon, trwy fod cyfraith yr Arglwydd gyda hwy, a hwyrach trwy wyro barn y tybiant ei bod hi yn caniatáu os nid yn cymeradwyo eu gweithredoedd hwy. Ie trwy dwyll Satan a phechod, oni thwyllir miloedd eto yn ngwledydd cred i dybied, gan fod Daw wedi rhoi y fath ddyg a dawn uwchlaw y cyffredin iddynt, fod yn rhaid eu bod hwy yn rhai o anwylliaid y nefoedd; a chan eu bod wedi cael eu gosod yn ngwlad y breintiau mawron, ac wedi hanu o rieni duwiol, fod ganddynt Abraham yn dad a Sarah yn fam dduwiol, eu bod megys wrth gwrs o'r iawn had oll, fel plant etholedig Duw? Oni feddylia llawer, fel Micah, y gwr o fynydd Ephraim gynt, gan fod cynifer o Feiblau a Thestamentau yn yr un ty a hwy (fel y teraphim a'r ephod a'r caplan yn nhf Micah), fod ganddynt grefydd ysplenydd, nes collant y moddion allanol hyn: yna cant weled fod eu holl grefydd wedi eu gadael i wylofaen a dolefaen, "Beth sydd genyf fi mwyach?"

(3.) Cymeryd barn dynion yn lle barn Duw yn safon eu hyder, heb ystyried fod yn fynych wahanlaeth hanfodol rhwng cymeriad dyn ger bron dynion a'i wir nodwedd ger bron Duw. Ac eto ni welai Jeremiah fod y naill na'r llall (*neither character nor reputation*) ganddynt hwy, canys gan synu gofynodd iddynt, "Pa fodd y dywedwch, Doethion ydym ni?" Dysgwylir fod gan bob dyn a broffesa fod yn ddyn doeth ryw rewm paham a pha fodd mae'n arddel yr enw. Tebyg nad oedd ganddynt hwy mwy na llawer eto ddim dros hyny ond eu barn eu hunain.

Onid yn ol barn Duw, yr oedd eu camdriniaeth o "air yr Arglwydd," trwy iddynt ei "*wrthod*" ef, yn brawf diamheuol o'u ffolineb yn lle doethineb. Ond y cwestiwn pwysig sydd a fynom ni ag ef yw, *Pa fodd y gwrthwynebir ei air ef?* neu, Beth yw nodwedd priodol pawb a wrthodant air yr Arglwydd?

Gwrthwynebir ei air mewn dwy ffordd arbenig—yn *synidol*, neu yn *ymarferol*.

1. Yn synidol neu olygiadol (*mentally and speculatively*),—mewn barn yn gystal ag mewn bywyd, lle dylid ystyried fod cyfeiliornad mewn barn yn arwain i gyfeiliornad mewn bywyd. Ni chaniateir i ni y tro hwn i olrhain ar y peia hwn un o fil o gyfeiliornadau anffyddwyr na choelgrefyddwyr y byd; ond yn unig

dynodi enwau rhai o'r mwyaſ darnodol o hon-
ynt, y rhai ydynt oll mewn *rhata* neu yn *gubli*
yn gwrthod Gair yr Arglwydd, sef Iuddewon,
Pabyddion, Mahometaniaid, Paganïaid ac An-
ffyddwyr—y rhai a adwaenir fel cynifer o resi
a chatrodau o'r un fyddin Satanaidd a ymosod-
ant yn arfog â'u holl alluoedd yn erbyn Gair y
gwirionedd.

2. Y rhai a wrthodant air yr Arglwydd yn
ymarferol. Dosbarth y gwrthodwyr ymarferol
yw yr un lluosocaf o lawer yn ngwlydd cred,
y rhai nid ydynt nemawr gwell na'r un syniad-
ol, ond mewn rhyw ystyriaeth gwaelach ydynt,
o gymaint a'u hanghysondeb â'u profesa. Y
rhai hyn a addefant wirionedd ac awdurdod y
gair, gan "broffesu yr adwaeniant Dduw; eithr
ar weithredoedd ei wadu y maent, gan fod yn
ffiaidd, ac yn anufudd, ac at bob gweithred dda
yn anghymeradwy," Titus 1: 16. Ac am y rhai
hyn, mor briodol y gellir gofyn, "A pha ddoeth-
ineb sydd ynddynt hwythau," i ateb unrhyw
ddyben daionus?

(1.) Yn nacael, gwnant wrthod y gair trwy
beidio ei ddarllen, ei chwilio, na'i wrando, er
agued atynt—"gyda hwy"—er hawdded ei
gael, a'i *ddeall*, can belled o leiaf â'r hyn sy'n
nglyn â'u biechydwrïaeth.

(2.) Yn gadarnhaol, yn ol profion eglur y
brawd Jones o Utica, trwy ddangos llai o barch
i'r Beibl nag a ddangosant i lyfrau eraill. Gad-
awant ef yn llonydd, megys wedi ei droi o'r
neilldu, gan roi eu holl amser i ddarllen new-
yddiaduron o bcb math, a llyfrau rhamantol a
gwag-chwedeulol, a ddeuant allan o'r waag o
hyd, cymwys at archwaeth ac i greu a chefnogi
archwaeth lygrellig yr oes! Dan ryw rith o
foesoldeb os nid crefyddoldeb, onid oes llu o'r
Jesuitiaid Satanaidd hyn a law-weithiant yn
ddirgel y pelenau gwenwynig hyn? Y ddyfais
yw, fel eiddo T. Paine ar Long Island gynt, i
dywallt allan filoedd ar filoedd o'r dail gwen-
wynig er cadw yr ieuentyd a'r newyddiaid
aneefydlog a dibrofiad oddiwrth ddail y Pren
sydd i iachau y cenhedloedd.

(3.) Trwy wadu awdurdod y gair i lywodraethu
ar eu meddyliau hwy yn mhellach nag y *tybiant*
y cânt ef yn cydweddu â'u tueddiadau anianol
hwy. Gwydroant yr Ysgrythrau i foddio eu
hunanoldeb, neu mewn rhith-ffraethlneb er en-
ill dadl, hyd yn nod yn groes i'w profiad a'u
hymwybodolrwydd personol, a phechu felly yn
erbyn goleuni. Llauer hefyd a glabant urddas
trwy arfer rhyw frawddegau tlyson o'r Beibl,
fel y gwelir ar lawer o newyddiaduron y wlad
hon, mewn ffordd ysgafn a chellweirus, yr hyn
a duedda yn fawr i dori awch y gair a'r wein-
idogaeth ar eu meddyliau hwy ac eraill. Pech-
od yw hwn yn erbyn gweinidogaeth yr Ysbryd
Glan sydd fil gwaeth na phechu yn erbyn gwein-
idogaeth yr Iesu yn nyddiau ei egwan gnawd.

(4.) Yr un dosbarth a geir yn Jer. 8: 8, 9, ag y

cyfeiriodd y brawd Jenkins o Wisconsin atynt
dan yr enw priodol, "Gwyr yn gwybod pob
peth," y rhai a fawrhant os nid a addolant eu
doethineb, fel y gwna y Pab—antfaledig, medd
ef—"gan ymddyrchafu goruwch pob peth a el-
wir yn Dduw, neu a addolir," 2 Thess. 2: 4.
Amiwg yw fodd bynag fod eu hymddygiad yn
daugos eu bod yn gwneud mwy o gyfrif o'u
doethineb eu hunain nag o ddoethineb y gwir
Dduw, trwy wrthod derbyn pob cyngor, addysg
a hyfforddod a geir yn ngair Duw, Diar. 1: 28.
Gellir rhoi i'r gair gwreiddiol am *wrthod*, y dar-
lleniaid grymus hwnw, "Behold they have
spurned against the word of Jehovah!"—h. y.,
Wele, rhoisant gic sawdl iddo—cic o lid a dir-
myg yn erbyn y gair, a pha beth yw hyn oll
ond gwrthryfel yn erbyn y Gair a wnaethpwyd
yn gnawd, o'r un ysbryd a'r rhai a ddywedent,
"Ni fyfawn hwn i deyrnasu arnom ni." Felly
yn erbyn yr Ysbryd Glân, yr hwn a wrthwyn-
ebant dros eu holl fywyd, fel y tystiodd Steph-
an i'r Iuddewon wneud, Act. 7: 51. Gwrthod-
ant bob dylanwad croes i'w teimladau a'u
chwantau pechadurus. Wele, dyma eu doeth-
ineb hwy—yr hen gast o fgu argyhoeddiadau.
Felly hefyd y rhont eiamplau drwg i'r byd, a
dueddant i dafu dylanwad croes i air Duw
ar feddyliau eraill o'u cwnpas. Onid prin y
gallwn farnu wrth yr oiwg hon a rydd y Gair
ar ddynolryw, fod Dafydd yn ormod ei ffrwyd
pan ddywedodd, Ps. 116: 11, "Pob dyn sydd
gelwyddog"? A phan wel beilchion hunanol
ac ymfrostgar y byd y fath ddarluniad diledrith
mae'n roi o honynt—ai rhyfedd yw iddynt ddy-
chrynu a cheisio ysgoi pob cyfrifoldeb, a chy-
meryd eu penrhyddid rhyfygus o ddewis a
rhodio eu ffyrdd eu hunain, nes o'r diwedd y
cant hwy yn atgâs, pan waradwyddir hwynt ac
y gwisgir hwynt â chywilydd, Ps. 132: 18, ac â
siomedigaeth dragwyddol, trwy gael eu dal
yn eu rhywydau eu hunain? Ps. 10: 4, a 14: 1, a
9: 15. O na ddysgent oll yn nydd gras mai
ofer yw eu holl wag ymfrost. Hunanffieiddiad
ac ymwadiad sy'n gweddu i ddyn—i bob dyn,
fel nas condemnier ef gyda'r byd.

Os dywedodd y penaf o'r dysgedigion pagan-
aidd mai'r cwbl a ddysgodd ef oedd—"Nad
oedd e'n gwybod dim," oni all pob Cristion, yn
sicer, ddweyd o brofiad teg—"Cyn y gall neb
fod yn *ddoeth* yn ngolwg Duw, fod yn rhaid
iddo fod yn *ffol* yn ei oiwg ei hun?" 1 Cor. 8:
18, "Na thwyllid neb ei hunan. Od oes neb
yn eich inysg yn tybied ei fod ei hun yn ddoeth
yn y byd hwn, bydded ffol fel y byddo doeth."

LL. R. POWELL.

IAWN YMDDYGIAD YN NHY DDUW.

"Gwyllt ar dy droed pan fydddech yn myned i dŷ Dduw,
a bydd barotach i wrando nag i roddi aberth ffylid." SOLONON.

Y mae wedi bod yn arferiad gan ddynion yn
mliob oes o'r byd, i gyfarfod a'u gilydd mewn

rhyw fan neillduol i addoli Dew. Yr oedd y Patriarchiaid yn yr oesau cyntaf, yn codi allorau, a gwahanol bersonau yn dod a'u habertbau yno i'w cyflwyno i'r Arglwydd, ac yntau trwy ryw arwydd yn amlygu iddynt ei bresenoldeb gyda hwy. Yn amser Moses codwyd y Tabernacl i fod yn "Babell y Cyfarfod." Ac yn amser Solomon adeiladwyd y Deml, i fod yn "Dy cwrdd" i'r genedl Iuddewig. Gyda hyny gwnaed llawer o Synagogau, mewn gwahanol fanau, er mantais i'r bobl i gyfarfod a'u gilydd, i gael eu dysgu yn y Gyfraith, ac i addoli yr Arglwydd. A gelwid yr addoldy yn "Dy Dduw."

Y mae yn amlwg hefyd, fod yr hen dduwiolion yn ystyried fod rhyw gysegrwydd yn perthyn i'r fangre, neu y ty, lle-yr oeddent yn cyd-gwrdd i addoli, a Duw yn amlygu ei bresenoldeb. Pan gysgodd Jacob yn agos i Luz, a breuddwydio ei fod yn gweled ysgol ag un pen iddi ar y ddaear, a'r pen arall yn cyrhaeddyd i'r nefoedd, ac angylion Duw yn esgyn ac yn disgyn ar hyd-ddi; a'r Arglwydd yn sefyll arni, yn siarad ag ef; efe a ddywedodd, "Mor ofnadwy yw y lle hwn! nid oes yma onid ty i Dduw, a dyma borth i'r nefoedd;" ac efe a alwodd enw y lle hwnw BETHEL. Yr oedd yn credu fod rhyw gysegrwydd neillduol yn perthyn i'r lle hwnw, am fod Duw wedi amlygu ei bresenoldeb yno mewn modd arbenig. Yr oedd y Deml yn cael yr enw "Cysegr;" a'r rhan lle yr oedd y gogoniant Dwylfol yn ymddangos, yn cael ei alw "y Cysegr Sancteiddiolaf:" er dangos fod y lle y mae Duw ynddo, yn lle cysegredig. Pan welodd Mab Duw y prynwyr a'r gwerthwyr yn y Deml, a thy yr Arglwydd wedi ei droi i fod yn dy marchnad; efe a deimlodd i'r fath raddau, nes y dywedodd, fod sel ty Dduw yn ei ysu; ac efe a gymerodd fllangell i'w gyru allan. Mae hyny yn dangos ei fod yn credu, ac yn teimlo fod y ty hwnw yn wahanol i dai cyffredin: ei fod yn "Dy Dduw," ac felly yn fan cysegredig. Pan ymddangosodd Duw i Moses yn y berth, efe a ddywedodd wrtho am ddattod ei eegidiau oddiam ei draed, am fod y lle yr oedd yn sefyll yn ddaear sanctaidd. A phan ymddangosodd i Josuah wrth Jericho, dywedodd yr un fath. Mae y fangre, neu y ty, lle mae Duw yn cwrdd a dynion yn lle cysegredig a sanctaidd.

Mae genym ninnau addoldai yn yr oes bresenol. Y Capel ydyw "Pabell ein cyfarfod" ni. Mae dynion duwiol yn gweddio yn yr ystafell ddirgel, ac yn y teulu; ond y Capel ydyw "Ty gweddi yr holl bobl;" dyma fan i wahanol bersonau, a gwahanol deuluoedd i gyd-gwrdd i addoli yr Arglwydd. Yr addoldy ydyw "Ty Dduw:" a chredwn fod rhyw gysegrwydd neillduol yn perthyn i'r ty hwn yn wahanol i bob ty arall ar wyneb y ddaear. Nid ydym yn credu fod unrhyw ddefodaeth—megys darllen

ffurf o weddi, a thaenelli dwfr ar lawr y ty; yn gwneyd yr adeilad yn ddim gwahanol i'r peth oedd o'r blaen. Ond, credwn fod yr enw sydd ar y ty, y gwasanaeth crefyddol a gyflawnir ynddo, a'r amlygrwydd o bresenoldeb Duw a deimlir yn y lle; yn gwneyd y ty yn lle cysegredig. Mae y sylwadau, blaenorol yn dangos y dylem ystyried pa fodd yr ydym yn ymddwyn yn Nhy Dduw.

Credwn fod math o gyfarfodydd, yn cael eu cynnal weithiau mewn addoldai ag sydd yn hollol anaddas i'r fath le cysegredig. Mae Cyngherddau, Cyfarfodydd Llenyddol, ac Eisteddfodau, yn ddifyrus, yn fuddiol, ac yn lleol; ond yr ydym yn teimlo weithiau, fod rhai pethau yn cael eu hadrodd, a'u canu, a'u cyflawni yn y cyfarfodydd hyn, nad ydynt yn gweddu i dy yr Arglwydd. Gwyddom y gwna rhai ddadlau "nad oes dim gwahaniaeth yn y coed a'r cerig sydd yn y Capel i'r rhai sydd mewn adeiladau eraill; a bod pob ty yr un mor santaidd." Gallasai y prynwyr a'r gwerthwyr ddweyd yr un fath wrth Iesu Grist, gyda golwg ar y Deml: ond, dywedodd ef fod y ty hwnw yn Dy Dduw: ac nid yn dy marchnad; ac mai lle i weddio ydoedd, ac nid lle i brynu a gwerthu. Felly am y Capel, lle ydyw i bregethu, a gweddio, a chanu mawl i Dduw; ac nid lle i adrodd a chanu rhyw ddarnau dichwaeth, difoes, a diles. Er ys deg-ar-ugain o flynyddau yn ol, yn y tafarn dai y cynelid yr Eisteddfodau yn gyffredin, a'r beirdd ar ol cael eu gwobrwyon, oeddynt yn yfed a meddwi.

Gwnaed ymdrech gan "Gymreigyddion Dirwestol" Merthyr, i godi yr hen Sefydliad Llenyddol, o'r tafarn dai i ryw leuedd eraill. Nid oedd un adeilad yn Merthyr y pryd hwnw yn ddigon mawr i gynnal Eisteddfod oddieithr y Capel: ac felly codwyd yr Eisteddfod o'r tafarn dy i'r Addoldy. Ond ar ol cael y Neuadd Ddirwestol aethpwyd a'r Eisteddfod yno. Credwn fod yr Eisteddfod yn hen Sefydliad da, ac wedi gwneud lles mawr: ac y mae yn well genyf fi ei bod yn cael ei chynnal yn yr addoldy, nac yn y tafarn dy. A phan na ellir cael un adeilad arall yn ddigon mawr i gynnal ein gwyl genedlaethol, gwell genym ei bod yn y Capel, na bod hebddi o gwbl. Ond, dylem gofio pan yn y Capel, ein bod yn nhy Dduw; a dylem adael allan o'n Cyngherddau, a'n Cyfarfodydd Llenyddol, a'n Heisteddfodau bobpeth sydd yn anweddu, anfoesol ac annuwiol.

Sylwn ar y modd y mae i ni "Iawn ymddwyn yn Nhy Dduw." Nis gallwn mewn Traethawd byr fel hwn, wneud sylwadau helaeth ar y mater; ond gwnawn nodi gwahanol bethau er mwyn i ni feddwl am danynt.

1. Dylid ystyried pan yn myned i'r Capel, ein bod yn myned i dy Dduw.

Dywed Solomon, "Gwylia ar dy droed pan fydddech yn myned i dy Dduw." Mae llawer

yn edrych ar *ben a gwynob* dyn, i geisio gwybod beth ydyw natur a thueddiad ei feddwl. Ond, mae yn ymddangos fod y "gwr doeth" yn sylwi hefyd ar *draed* dynion. Nid yr un fath y mae dynion yn cerdded mewn angladd ag mewn priodas. Nid yr un fath y mae dyn yn symud ei draed, pan mae ei galon yn llawn tristwch, a phan byddo ei feddwl yn yagafn. Mae cerddediad pwylllog, yn arwydd o deimlad difrifol. Pan yn myned i balas rhyw foneddwr urddasol, byddwn yn gyffredin yn teimlo yn wylaid, ac yn cerdded yn araf. Pa faint mwy dwys y dylem deimlo pan yn myned i dy *Dduw*. Yn lle bod yn yagafn a gwamal, dylem fod yn ystyriol a difrifol.

A phan yn myned i mewn i'r Capel, dylid dangos cymaint o barch i'r lle, nes tynu yr het. Yr ydym yn gwnend hyn pan yn myned i dai eimglydd; ac oni ddylid gwneud yr un fath pan yn myned i dy yr Arglwydd. Os oedd Moses a Josuah yn dattod eu heagidiau oddiam eu traed pan oeddent yn mhreseinoldeb Duw, nid ydyw yn ormod i ninau dynu yr het oddiar y pen pan yn myned i dy yr Arglwydd.

3. Pan yn myned i dy Dduw, dylid troi ato mewn gweddi, i ofyn am ei fendith ar y gwasanaeth. Pan yn eistedd wrth y bwrdd i ymborthi, yr ydym yn gofyn "bendith;" ac onid ydyw yr un mor resymol i ni ofyn bendith gan Dduw ar y gwasanaeth, pan y byddom yn myned at fwrdd yr Efengyl. "Parotoad y galon mewn dyn, ac ymadroddion y tafod, oddi wrth yr Arglwydd y mae." Ac o ganlyniad, dylai y pregethwr, a'r gwrandaawyr, weddio am i Dduw ddyllanwadu arnynt. Y mae yn arferiad gan rai i weddio yn fyr, mewn mod distaw, y peth cyntaf ar ol dod i mewn i le addoli. Byddai yn dda i bawb wneyd hyn; ac nid fel rhyw arferiad yn usig, ond oddiar ystyriaeth ddifrifol a chydag amcan cywir—i gael bendith i'r enaid.

3. Dylid eistedd yn dawel yn yr addoldy.

Mae yn arferiad gan rai i gerdded i mewn ac allan, yn ol ac yn mlaen, yn amser y gwasanaeth grefyddol. Nid oes llawer yn euog o hyn mewn dinasoedd a threfydd; ond mewn rhai lleoedd gwledig, y mae llawer iawn yn gwneyd hyn. Dichon mai yr achos dechreuol o'r drwg hwn ydoedd fod rhai yn dyfod ar eu cefylau, neu yn eu wageni i'r addoliad, ac yn rhwymo eu hanifeiliaid y tuallan i'r Capel; ac yn teimlo yn anesmwyth yn eu cych, ac am hyn yn myned allan i edrych a oeddynt yn ddiogel. Ond, erbyn hyn, y mae wedi dod yn arferiad gan rai i ddyfod a myned i mewn ac allan lawer gwaith yn ystod y gwasanaeth. Ac nid myned yn ddistaw a dirgelaid a wneir; ond cerdded yn ben uchel a thyrystiog. Mae yr ymddyddiad hwn yn afonyddu yr addolwyr, yu dyrfa y gwasanaeth, ac yn beth hollol anweddus yn nh y Dduw.

Mae rhai hefyd yn eistedd mewn ystum anweddus yn nh y'r Arglwydd. Mae yn arferiad gan yr Americanaid i fod yn anesmwyth pan yn eistedd, i led-orwedd, neu godi eu traed i ben rhywbeth. Ac mae rhai yn gwneud felly pan yn y Capel. Mae ymddygiad o'r fath yn anweddus.

4. Dylid bod yn lân ac ymddwyn yn wedd-aidd yn nh y Dduw.

Mae yr arferiad sydd gan rai o gnoi myglys, a phoeri ei sudd ar lawr y Capel, yn beth hollol anweddus yn nh y'r Arglwydd. Credwn fod cnoi tobacco, a phoeri ei sudd allan, yn ffol ac yn fflaid yn mhob lle. Mae yn gas genym weled dyn, hyd y nod yn ei dy ei hun, yn llenwi ei safn a thobaco, yn cnoi ei gil fel bustach, ac yn taflu ei boerdd atgas ar hyd y llawr. Y mae hyn yn waeth pan yn cael ei wneud yn nh y rhywun arall; y mae yn arwydd amlwg o ddiffig boneddigeldrwydd, a gweddeidd-dra; os nad hefyd o ddiffig synwyr. Ni wna yn dyn o foesa da gnoi myglys mewn ty boneddwr, a phoeri ar draws ei garped. Wel, pa faint mwy afreymol, anfoneddigaidd, ac anfoesol ydyw gwneud hyn yn nh y Dduw. Mae cymaint o boerdd tobacco, weithiau, ar lawr y Capel, fel nas gall gwragedd symud, na-neb ymoestwng i addoli, heb ddiwyno eu dillad ynddo. Mae hyn yn rhy ddrwg. Y mae wedi dod yn beth cyffredin yn ddiweddar, i osod cerdyn mawr tufewn y Capel, a llythyrenau bras arno, yn anog dynion i beidio cnoi tobacco yno. Ond, dylai fod digon o synwyr ac o foneddigeldrwydd yn mhob dyn i beidio gwneud hyn, heb i neb ddweyd gair wrtho. Sancteldrwydd a weddai i dy yr Arglwydd, ac nid rhyw lysnafedd brwnt, a phoerdd fflaid.

5. Dylid gwrando yn astud.

Ar ol i Solomon roi cynghor i fod yn wyllad-wrus pan yn dod i dy Dduw, efe a ddywed, "A bydd barottach i wrando, nag i roi aberth fflylaid." Mae lle i ofni fod rhai yn dod i'r Capel i gyfarfod a'u gilydd, yn lle dod yno i gyfarfod a Duw; ac yn dyfod i weled eu gilydd, yn lle dod i wrando beth a ddywed yr Arglwydd. A bydd rhai o ddechreu hyd ddiwedd yr oedfa, yn edrych o gwmpas yr addoldy i gael gweled pwy sydd yno, a pha fath ddillad sydd am danynt; yn lle edrych ar brydferthwch yr Arglwydd, ac ymoyn am dano yn ei deml. Nid yw peth fel yna ond "aberth fflylaid."

Mae yn arferiad gan eraill i *gyegu* yn y cwrdd. Mae hwn yn hen bechod ag y mae llawer wedi bod yn euog o hono. Cygodd y dysgyblion gynt yn y cwrdd gweddi yn ngardd Gethsemane, a chwasant eu ceryddu am hyny gan Iesu Grist. Y mae llawer eto yn cyegu yn y Capel. Nid wyf am gondemnio pawb sydd yn gwneud hyn. Y mae rhai yn arfer codi yn foreu, a gweithio yn galed, nes y mae y corff yn gofyn am gael gorphwys. Y maent yn

awyddus am gael bendith i'r enaid, yn gwneud i'r corff ddod i'r capel, ac mae yr ysbryd yn barod i wrando y bregeth; ond mae y cnawd yn wan. Mae ambell un yn ymladd ei oreu yn erbyn cws; ond yn cael eu orchfygu. Byddai yn greulondeb ynom i geryddu y cyfryw yn rhy lym. Ond, rhaid i ni ddweyd mai nid lle i gyegu ydyw ty yr Arglwydd, a bod yn hollol anweddus i wneud hyn pan byddom wedi cyd-gwrdd i addoli Duw. Nid yw y dyn pan yn cyegu yn y cwrdd, yn cael dim lles iddo ei hun oddiwrth y bregeth; ac y mae yn gwneud llawer iawn o ddrwg i eraill. Mae gweled llygaid y gwrandawyr yn nerth mawr i bregethwr. Ond pan wel ef haner dwsin neu ychwaneg wedi can eu llygaid; neu wedi plygu eu penau, ac yntau yn meddwl eu bod yn cyegu; y mae hyny yn ei ddigalon i siarad, nes y mae yn methu cael "hwy!" i bregethu. Fel yna, y mae cysgwyr yn y cwrdd, nid yn unig yn ddifudd iddynt eu hunain, ond hefyd yn dylanwadu yn niweidiol ar y pregethwr, a thrwy hyny yn colledu y gynulleidfa yn gyffredinol.

"Bydded pob dyn esgud i wrando." Y mae gwahanlaeth rhwng *clwyed* a *gurando*. Mae yn bcsibl i ni glywed dyn yn siarad heb wybod dim pa beth y mae yn ei ddywedyd. Ac yr ydym yn ofni fod rhai felly yn y Capel—yn clywed swm y pregethwr, heb *wrando* arno. Pan y mae dyn claf yn cael cynghorion a chyfarwyddiadau gan y meddyg, er arbed ei fywyd, y mae yn *gurando*. A phan mae y pechadur yn cael ei ddyegu gan y pregethwr, "Beth i wneud i fod yn gadwedig," dylai *wrando* fel y bydd byw yr enaid.

8. Dylem fod yn sobr a difrifol yn nhy Dduw.

Dylem gofio mai "Ty yr Arglwydd" ydyw. "Na fydd ry brysur a'th enau, ac na frysied dy galon i draethu dim gerbron Duw: canys Duw sydd yn y nefoedd, a thithau ar y ddaear; am hyny bydded dy eiriau yn anaml." Nid lle i fod yn ddigrif; ac i gellwair a chwerthin ydyw ty Dduw. Yr ydym yn ofni fod gormod o ysgafnder weithiau yn y Pwlpwt. Mae ambell i bregethwr yn dweyd rhywbeth digrif, er mwyn gwneud y bobl i chwerthin. A dichon fod gormod o ysgafnder yn fynych yn mhlith y cantorion. Y maent yn gyffiedin yn bobl leuainc; ac y mae yn naturiol iddynt fod yn wresog, ac yn fywiog; ond ni ddylent fod yn ysgafn, ac yn anystyriol.

Ni oddef ein gofod i ni ymhelaethu. Bydded i ni feddwl am y pethau a nodwyd; a chosio y dylai fod bob amser "LAWN YMDDYGIAD YN NHY DDUW." ISAAC THOMAS.

Frostburg, Md.

YR YMDEITHIWR CRISTIONOGOL.

Cwinwl du a wna i'r teithiwr gyflymu ei gerddediad, a phrysuro tua chartref; pryd y mae dydd hafaid yn ei hudo i ymdroi a cholli

ei amser: a ffordd ddymunol yn tueddu i ddwya ymaith ei serchiadau tra yn edrych ar y wlad oddiamgylch. Pa fodd bynag y tybia eraill, yr wyf fi yn ei hystyried yn drugaredd fod ambell i gwmwl yn myned rhyguwyf a'r haul, ac i'm cysuron yn fynych gael eu cuddio gan drallodion; canys yr wyf yn canfod pe byddai i mi gael gormod o diriondeb yn fy ngweaty, neu ar fy nhaith, buan yr anghosiwn dy fy nhad, a fy eifeddiaeth. D. W. R.

Y BEIBL AC ANFFYDDIAETH YR OES.

GAN Y PARCH. E. G. JONES, D. D.

Y PENTATEUCH.

Y mae llawer o faterion eto y buasai yn hawdd ysgrifenu arnynt mewn cysylltiad a'r Beibl, ond y mae yn bryd myned heibio iddynt at y Beibl ei hun. Deillia yr enw hwn ar bum llyfr cyntaf y Beibl o'r Groeg, ac arwydda y llyfr pum plyg, neu llyfr o bum cyfrol, am ei fod yn cynwys Pum llyfr Moses. Rhenid y Beibl gan yr Iuddewon yn dair rhan, y Gyfraith, Prophwydi, a'r Ysgrifeniadau. Cynwysal y Gyfraith bum llyfr Moses yn unig. Gelwid y rhai hyn *Torah* y Gyfraith.

Mae dadl bwysig yn mhlith Beirniaid diweddar am awduriaeth y Pum llyfr. A ysgrif-enwyd hwynt gan Moses, neu ynte gan rywun ar ol ei amser. Pan yn ceisio profi mai Moses yw yr awdwr, ni raid i ni brofi na ddarfu iddo wneud defnydd o traddodiadau neu ysgrifan a fodolent cyn ei amser ef, ac ni raid i ni ychwaith brofi nad oes dim wedi ei ychwanegu at y gwaith er pan orphenodd Moses ef. Ni raid profi ychwaith i Moses ysgrifenu pob gair a llythyren a'i law ei hun, oblegid cawn fod Jeremiah wedi rhoddi Baruch ar waith i ysgrifenu llawer os nad yr oll o'i brophwyddoliaethau, er hyny ei waith ef yw y llyfr. Mae traddodiad yn y Syriac Peshito fod Joshua wedi gwneud yr unghwasanaeth i Moses, ac mae traddodiad arall yn llyfr Esdrae fod Ezra ac eraill wedi ysgrifenu neu arolygu y Pum llyfr ar ol y caethiwod. Nis gwn faint o wirionedd sydd yn y naill na'r llall o'r traddodiadau, ac nid yw o un pwys, oblegid yr oedd presenoldeb Moses yn ddigon i sicrhau fod Joshua yn ysgrifenu ei feddwl a'i eiriau ef, ac y mae bodolaeth y Pentateuch Samaritanaidd, am yr hwn sonials eisloes, yn ddigon o brawf na wnaeth Ezra a'i gydoeswyr na'i olynwyr unrhyw gyfnwidiad o bwys yn y copï Hebraeg os darfu iddynt ei adyagrifo. Dywed y Talmud i Joshua ysgrifenu rhanau diweddaf Deuteronomy. Mae yn sicr i rywun ysgrifenu hanes marwolaeth Moses; ond nid yw hyny yn cyffwrdd ag awduriaeth y llyfr. Mae Exod. 17: 14; 24: 4; 34: 27, a Num. 33: 2, yn dangos yn bur eglur mai Moses ei hun ysgrif-enodd y rhan fwyaf o'r llyfrau. Yn Deut. 31: 9—11 dywedir i Moses roddi y gyfraith wedi iddo ei hysgrifenu at yr offeiriad meibion Levi

gyda gorchymyn iddynt ei darllen gerbron ac ynghylw yr holl bobl ar ben pob saith mlynedd.

Ond gwrthddadleuir fod hyn yn arwyddo fod y geisfydd o ysgrifenu mewn arferiad cyffredin yn yr oes foreu hono. Gellir ateb fod gan offeiriad yr Aipht ddull o ysgrifenu yn hir cyn amser Moses, a chan ei fod yn ddysgedig yn holl ddysgeidiaeth yr Aipht diau iddo ddysgu ysgrifenu. Pe golygem nad oedd neb ond efe o holl Israel yn medru pan aethant allan o'r Aipht, gwyf pawb fod deugain mlynedd yn llawn digon i rai gweddol graff ddysgu, ac yr oedd gan Moses ddigon o amser ar law i roddi gwersi iddynt. Mae yn amlwg oddiwrth Num. 5: 23; Dent. 6: 9, 11; 20, a 24: 1, 3, fod y genedl yn gyffredin yn medru ysgrifenu cyn cyraedd Canaan. Heblaw hyn mae hen enwau amryw leodd yn Nghanaan yn amser yr Amoraiad yn dangos fod llyfrau ac ysgrifenu yn beth adnabyddus yn mhlith yr hen Ganaanaid. Arddangosir yr Hethiaid gan Arwyddluniau yr Aipht fel cenedl o ysgrifenyddion. Gelwid un o'u trefydd a gymerth Joshua Kiriath sepher, Dinas y llyfr. Weithiau gelwid hi Kiriath munnah Dinas yr ysgrifennu. Fel hyn ymddengys fod ysgrifenu yn beth pur gyffredin yn hir cyn dyddiau Moses.

Fel prawf fod llyfrau Moses wedi eu hyysgrifenu yn ei amser ef, gallwn nodi y ffaith fod llyfrau Joshua a Barnwyr yn cyfeirio atynt neu oleiaf yn cydnabod yn eglur iawn eu bodolaeth. Sonir am yr Arch, yr offeiriad, a'r Lefiaid. Wrth fyned yn mlawn tua dyddiau Samuel a Dafydd cawn bob peth yn cael ei wneud mewn cydgoriad a sefydliadau Moses fel y mae yn rhaid dywyd i Samuel gyfansoddi y llyfrau a elwir ar enw Moses i'w amcanio ei hun, neu ynte iddo gael hyd iddynt yn Silo. Mae yn amlwg na allasai Samuel eu cyfansoddi na dwyn y bobl i'w mabwysiadu, oni buasai fod rhywbeth wedi dylanwadu arnynt o'i faen ef, heb son am y serch dwfn oedd yn mynwes y genedl at Silo fel hen le cysegredig er ys oesoedd. Mae yn amlwg na allasai ffagiwr yn ysgrifenu mewn adeg mor drafferthus a'r eiddo Samuel gadw mor rhydd oddiwrth gyfeiriadau at ei oes a'i amser ei hun, nac ychwaith roddi darluniad mor gywir o'r hen amser gynt. Heblaw hyn nid yw yn debyg y buasai un ffagiwr yn ysgrifenu llyfr y Barnwyr yn y fath fodd ag i oedd Israel allan mewn golwg mor anffafriol.

Eto, mae ymchwiliadau diweddar i hanes yr Aipht wedi symud llawer iawn o'r anhawederau mewn perthynas i awduriaeth y Pum llyfr, ac y mae ynddynt lawer iawn o eiriau na fuaasai neb ond un fu yn yr Aipht yn eu defnyddio. Mae llawer iawn o eiriau hollol Aiphtiaidd yn y llyfrau, a dywed teithwyr diweddar fod daearyddiaeth yr anialwch trwy ba un y teithiodd plant Israel yn cael ei roddi mor gywir fel na

allasai neb ond un fu yn y profiad ysgrifenu yr hanes.

Haera beirniaid diweddar fod y llyfrau yn dwyn profion fod amryw bersonau wedi bod a llaw yn eu cyfansoddiad. Tybir yn ddiamheuol fod dau, un yn arfer enw Elohim a'r llall Jehova fel enw ar Dduw. Ond y mae yn hawdd cyfrif am hyn ar y dybiaeth fod Moses yn arfer y gair Elohim pan yn llefaru yn mherson hen bobl oeddent yn byw cyn bod yr enw Jehovah yn gyffredin, ac yna yn dwyn yr enw Jehovah i mewn pan fyddai yn llefaru yn ei berson ei hun. Mae yn amlwg oddiwrth Exod. 6: 2, i Moses gael rhyw ddadguddiad newydd mewn perthynas i'r enw Jehovah yr amser hwnw, gan y dywedir, Mi a ymddangosais i Abraham, Isaac, a Jacob dan yr enw Duw Hollalluog, ond erbyn fy enw Jehovah ni bum adnabyddus iddynt. Gwir nad yw y geiriau hyn o angenrheidrwydd yn profi na wyddai y Patriarchiaid fod y fath enw a Jehovah ar Dduw, ond dengys nad oeddent yn ei arfer mor gyffredin a'r enwau Elohim ac Elshaddai.

Yn awr rhaid i ni gofio mai ar ol cael yr enw yma gan Dduw yr ysgrifennodd Moses, a chan ei fod wedi rhoddi y fath adgyfnerthiad i'w fydd ef ei hun gwithai ef i mewn i'w ysgrifeniadau bob cyflwr y gallai er mwyn gwneud eraill yn gydnabyddus ag ef. Yn ddiau ystyr yr enw Elohim yw *galluoedd*. Pan yn siarad am Dduw yn creu, defnyddia Moses yr enw Elohim yn unig, gan nad oedd lle i ddangos dim ond *gallu* yno. Ond pan yn dyfod at ddyn a'i gwmp, y mae Moses yn dwyn yr enw Jehovah i mewn, oblegid yr oedd yno le i amryw bethau heblaw gallu ddangos eu hunain. Fel yr wyf i ym deall, ystyr y gair Jehovah yw Yn ddigon ar gyfer holl angen dyn. Fy rheswm dros y dyb yma yw i Dduw mewn atebiad i Moses yn gofyn am ei enw fel yr hysbysai feibion Israel ddwyf Ydwyf yr hwn ydwyf. Fel hyn yr adroddi wrth feibion Israel, Ydwyf (Jehovah) a'm hamfonodd atoch. Exod. 3: 14. Fel pe dywedasai, Ydwyf gryfi iorchfygu Pharaoh. Ydwyf ddoeth i'ch arwain i Ganaan. Ydwyf gyfoethog i'ch cynnal ar y daith. Ydwyf yn bob peth fydd arnynt angen. Felly wrth dyfod i ddarlunio angen dyn yn adeg y cwmp, naturiol iawn i Moses ddefnyddio yr enw oedd yn dangos fod Duw yn ddigon ar gyfer angen pechadur. Nid anhebyg fod Duw wedi hysbysu yr enw yma hefyd i Adda wedi ei gwmp er ei gysuro.

Mae yn deilwng iawn o'n sylw mai Elohim yn unig yw yr enw rydd y Sarph ar Dduw pan yn ymddiddan ag Efa, ac Elohim oedd hithau yn ddefnyddio wrth ateb yn ol. Felly gallwn feddwl mai dyna yr unig enw wrth ba un yr adnabyddid ef ganddi cyn y cwmp. Gall y rhai na fedrant Hebraeg farnu i raddau am gywirdeb y syniadau hyn ond iddynt gofio

fod Elohim wedi ei gyfeithu Duw a Jehova yn Arglwydd. Mae yn amlwg fod yr awdwr wedi defnyddio y gwahanol enwau gyda gofal ac i ryw bwrpas neillduol. Wrth siarad am Cain ac Abel yn Pen. 4 defnyddia Jehova, ond wrth siarad am greu dyn Pen. 5: 1, cawn Elohim. Buasai yn dda genyf allu rhoddi mwy o oleu ar y pwnc neu weled rhywun arall yn gwneud.

Y MAB RHYFEDDOL

Essay 9: 6

(Parhad o t. d. 220.)

Gwna y prophwyd fyned rhagddo gan roddi darluniad o Grist gan ddywedyd:—

5. "Cynghorwr." Yr oedd angen ei gynghorion ef ar y byd. Anwybodaeth, ac anystyrfaeth oedd yn bodoli pan yr ymddangosodd. Ymfoddlonai miloedd ar fufffau crefyddol yn unig, gan gollfarnu pawb na wnaent grefyddda fel hwy, pan oeddynt yn cyfeiliorni eu hunain am y pethau mwyaf pwysig. Gwnaeth Iesu Grist gynghori llawer ar y Saduceaid, y Phariseaid, &c., i ochelyd eu ffyrdd drygionus, ac i wneud yr hyn oedd uniawn at Dduw a dynion; ond ychydig o honynt a wrandawodd arno.

Mae eto yn ein cynghori trwy ei air, a'i genhadau duwiol. Yr oedd Paul ac eraill yn arferol o gynghori y gwrandawyr dros Grist. "Cynoder chwi a Duw," &c. Gwynfyd y rhai sydd yn credu, ac yn ufuddhau i Grist fel Cynghorwr yn yr efengyl. "Ni lefarodd dyn erioed fel y dyn hwn." "Pwy sydd yn dysgu fel ef?" Mae ef yn gwybod meddwl ei Dad yn well na neb arall, a dywed Duw "Gwrandawch arno ef." "A bydd pob enaid ni wrandawo ar y prophwyd hwnw a lwyr ddifethir o blith y bobl."

Mae Crist yn Gynghorwr teimladwy, cywir, a didwyll. Mae ef am i ni wraiddaw ar ei gynghorion, gan olygu ein lleihad amserol a thragwyddol. O mor ddedydd fyddai y rhai a broffesant grefydd, pe ufuddhaent i'r Cynghorwr dan sylw. "Dyma fy ngorchymyn i; ar i chwi garu eich gilydd, fel y cerais i chwi." Ioan 15: 12.

6. "Y Duw cadarn." Dyma y Bachgen a aned i ni, o ran ei Dduwdod. Gelwir Crist yn y Beibl yn Arglwydd, Matt. 22: 41—46; y Duw mawr, Tit. 2: 14; y Duw cadarn, Es. 9: 6; y gwir Dduw, 1 Ioan 5: 20; a'r hwn sydd uwchlaw pawb yn Dduw bendigedig yn oes oesoedd, Amen. Rhuf. 9: 5. Mae y r oll a grewyd wedi eu creu trwyddo ef, Ioan 1: 3. Trwyddo ef y mae pob peth yn cael eu cynal. Heb. 1: 3, 10.

Mae y rhanau a nodwyd o'r ysgrythyrau yn profi yn eglur fod Iesu Grist yn wir Dduw, ac mae yn briodol iddo gael ei alw "y Duw cadarn." Mae yn Hollalluog. Gwna adgyfodi y meirw â'i air yn y dydd olaf; ac ni all neb ei atal i gyflawni ei holl friadau daionus. Mae

ei fod ef felly yn deun cysur idd ei bobl; ond yn peri arawyd idd ei olynion colledig. Gwell yw plygu iddo na'i wrthwynebu a'i gasau.

7. "Tad tragwyddoldeb." Mae yr enw hwn yn dangos bod Crist yn dragwyddol ddi-ddechreu a diddiwedd. Dywedai, "Cyn bod Abraham yr wyf fi." Mae ef yn cael ei nodi "Iesu Grist y ddoe, a heddyw yr un, ac yn dragwydd." Mae y ddoe yn dangos yr hyn a fu, a heddyw, yr amser presenol, ac y mae ei fod i barhau yr un yn dragwydd, yn profi ei fod i barhau yn anghyfnawidiol. Ei dystiolaeth ef wrth Ioan ydoedd, "A'r hwn wyf fyw, ac a fûm farw; ac wele byw ydyf yn oes oesoedd. Amen. Ac y mae genyf agoriadau uffern a marwolaeth." Dat. 2: 18. Y fath gysur a ddeilia i blant Duw, am fod eu Cyfaill goreu yn un tragwyddol, ac yn Dduw cadarn, galluog idd eu diogelu rhag pob perygl.

8. "Tywysog tangnefedd." Ystyr yr enw Tywysog yw brenin, neu briflaenor byddin, neu genedl. Mae Crist yn cael ei alw yn "Tywysog y bywyd," a "Tywysog brenhinoedd y ddaear." Dat. 1: 5. Gelwir ef yn Tywysog tangnefedd. Efe fel Cyfryngwr gwblhaodd y drefn trwy yr hon mae modd heddychu gelynlion â Duw. Gwna ddylanwadu ar ei bobl idd eu gwneud yn rhai heddychol a'u gilydd, ac ag eraill. Byddant yn berffaith heddychol a'u gilydd byth yn y nesoedd, a bydd Crist yn Tywysog iddynt yn dragwydd. Trwyddo ef mae cael tangnefedd yn y fynwes yma ar y ddaear. Gan mai Tywysog tangnefedd yw Blaenor pobl Dduw, dylent hwy fod yn gariadus a'u gilydd, ac ni ddylent gollfarnu a chilgwhio naill y llall. A ellir credu bod llawer sydd yn cerio cenfigen yn eu mynwesau yn wir bobl i Grist? Maent yn anhebyg iawn iddo ef. Gwawried y dydd pan y teyrnasa y Tywysog grasol hwn dros yr holl ddaear, a bydded idd eu holl ddysgybllion i fod yn debyg iddo.

Birmingham.

T. EDWARDS.

DIRGELWCH Y CRISTION.

MR. GOL.—Goddefwch i mi trwy gyfrwng y CENHADWR clodwio ddweyd ychydig ar y testyn uchod.

Mae'r Cristion yn byw mewn un arall. Gal. 2: 20; yn ddoeth mewn un arall, 1 Cor. 1: 30; yn gyflawn mewn un arall, Rhuf. 10: 4; ac yn nerthol mewn un arall, Esa. 45: 24. Mae efe yn isel iawn mewn gostyngieddrwydd, ac yn uchel iawn mewn gobaith. Mae yn gwybod nad yw yn haeddu y drugaredd leiaf, eto mae'n disgwyl y fwyaf, Gen. 32: 10, 12. Mae efe yn y byd, ond nid o'r byd, Ioan 15: 19; yn y byd fel pererin, ac nid fel dinasydd; ei drigfan isod, ond ei ymarweddiad uchod. Y mae'n llariaidd ac eto yn angerddol—llariaidd yn ei achos ei hun, angerddol yn achos Duw, (megis Moses, yr hwn oedd farw i sen, byddar i waradwydd, a

dall i gamwri.) Efe a gyd-ddwyn ag unrhyw beth gweddus, ond nid â dim pechadurus. Efe a ymlyga at angenoctid y lleiaf, ond nid ymollwg efe i anwydau pechadurus y mwyaf. Mae efe yn gweithio allan ei iechydwrtaeth ei hunan trwy ofn a dychryn, eto yn credu yn Nghrist heb ofn a dychryn, Phil. 2: 12, 13. Mae efe yn gwneuthur llawer dros Dduw, eto yn ei gyfrif ei hun yn was anfuddiol. Mae efe yn gweithio fel pe bai efe i fyw yma o hyd, eto yn addoli fel pe bai efe i farw y fory. Pan y mae'n wan, yna mae yn gadarn, 2 Cor. 12: 10. Pan fo'n fwyaf ystyriol o'i weidd ei hun, ac yn fwyaf dibynol ar north Crist, dyna'r pryd y mae efe ddiogelaf. Pan fyddo efe aflanaf yn ei olwg ei hun, gogoneddusaf fydd yn ngolwg Duw. Pan feiddiodd Job ei hun, fe'i dyrchafodd Duw ef. Pan feddylodd y canwrtaid mai efe oedd yr anheiliygaf, y dywedodd Crist, "Ni chefais gymaint ffydd, naddo yn yr Israel," Matt. 8: 8, 10. Mae efe yn foddlen i'w sefyllfa, eto yn hiraethu ac yn gweddio am un well, 2 Cor. 5: 4. Ei golled sydd iddo yn enill, megys Job. Ei gystudd sydd iddo yn godiad.

Ni ellwch fod yn ddiogel yn rhy fuan. Ystyriwch y plant a gaeolir yn yr Ysgrhythyr am eu dwioldeb boreuol. Samuel oedd yn gweinyddu i Dduw yn ieuanc, 1 Sam. 2: 18. Josiah oedd galon feddal at achos ac enw Duw yn ei febyd, 2 Bren. 22: 19. Plant a ganasant Hosanna i Grist, Matt. 21: 15. Timotheus oedd sant o'i ieuencid, 2 Tim. 3: 15. Bydded y rhai hyn yn siampl i chwi. Y dyagybl ieuengaf oedd y dyagybl yr oedd yr Iesu yn ei garu. Mae Duw yn ymhyfydu mewn crefyddwr ieuanc. Mae eich holl fywyd yn ddyledus i Dduw. Rhoddwch iddo yr hyn sydd yn ngweddill heb ei dreulio, ac erfyniwch am faddenant am oedd dim o'ch bywyd iddo. Mae edifeirwch yn cwmwythach i rai ieuanc. Mae pechod heb wreiddio cymaint. Satan heb ymgadarnhau cymaint, gras heb ei ddibrisio cymaint, yr Ysbyrd heb ei dristâu cymaint, a'r gydwybod heb gal-edu cymaint. Byddwch sicr gan hynt o roddi eich ieuencid i Dduw. Ymroddwch yn awr i fod o galon yn grefyddol. Yn awr ymbiliwch am faddenant o'ch pechodau, ac am ysbyrd sancteiddiad. Ac er fod y rhan fwyaf o ieuencid yn cymeryd llwybr arall, eto na'ch arweiner chwi gan y dorf i'ch dwyn i waered gyda'r ffrwd tuag uffern. Aent hwy! cewch chwi gyfeillion gwell, saint Duw a'ch carant, angylion Duw a'ch gwarchodant, a Duw ei hun a fydd gyda chwi.

Os teimlwch eich hunain yn dueddol i ymdebygoli i'r rhan fwyaf o ieuencid yr oes; gwybyddwch na ellwch gael mo'r hyfrydwch mewn pechod ag a fedr eraill gael. Cawsoch chwi feithriniaid da, ac addysg dda; mae eich cydwybod chwi wedi ei deffroi yn fwy na llawer, ac ni oddef hi i chwi fwynhau hyfrydwch

pechod fel eraill, y rhai sydd fwy anwybodus ac wedi eu dwyn i fyny yn waeth na chwi, fe allai. Cydwybod a gymysga fustl gyda'ch mel, pan ar eich gliniau yn yr hwyr, neu pan yn myfyrio ar eich pen eich hun yn y dydd neu yn y tywyll. Hi dderllyn i chwi wersi trymion, ac a wna i chwi ail fwrw golwg ar eich difyrwch a aeth heibio gyda chwerwder. Llafur-iwch a gweddiwch ar i Dduw eich profi a'ch tywys i'r lawn ffordd ym eich ieuencid. Er y gall eraill eich barnu, er hyny Duw, trwy enau yr hwn yn unig y mae i chwi fyw neu farw, a'ch cyfiawntia ac a'ch rhyddha.

Ac fel diweddglo i'r cyngor hwn, mi'ch anogaf i adael pechod mewn boreuaddyd bywyd, —yr amser y bo'ch gymwysaf i gael difyrwch Duw. Clyw (os gelli heb lesmeirio) yr hyfryd lais. "Myfi wyf eiddot ti, a thithau yn eiddof finau." O gwybydd guriadau ei galon, a chlyw ruadau ei ymysgaroedd. A fynet ti gael cyfaill i agor dy fynwes iddo? O pwy mor addas a Duw? Efe a ddwg dy faich os wyt yn llwythog, neu a chwanega dy rym i'w gynal. Ei gariad, ei ymadroddion, a'i gymdeithas, ydynt fywyd ei hun, a'r fath fywyd nad oes dim ynddo ond mwynder a hyfrydwch. Duw a fenthio yr ychydig gynghorion hyn i fod yn foddion i gael holl ddarlennwyr y CENHADWR i wasanaethu Duw, ac i garu Iesu Grist. Hyn yw dymuniad a gweddi

JONATHAN R. JONES, *Hughestown, Pa.*

Amrywiaethol.

JOHN D. JONES, NEW HARTFORD.

"Fel blodeuyn y daw allan, ac y torrir ef ymalth, ac efe a gilia fel cyasod ac ni saif."—Jon.

Mor aml y mae y geiriau hyn yn cael eu gwirio yn y byd. Torir ymalth y rhan fwyaf o lawer o'r teulu dynol gan augau pan yn dechreu ymagor ac enill serch y rhai sydd o'u cwmmpas.

Yn mhllith y cyfryw rhaid i ni restru y cyfaill ieuanc JOHN D. JONES. Ymagorodd fel un wedi ei fwrtaadu i ragori yn mhllith ei gyfoedion. Yr oedd ganddo wyneb agored, talcen uchel, llygaid siriol a chorff cryf a llniaidd o ymddangosiad. Yr oedd ganddo hefyd feddwl cryf a deall da, ac yr oedd yn hoff lawu o ddarlennu a myfyrio. Mynych y gwnal sylwadau tarawladol lawu wrth ei fam, a ddangosent fod ei fryd ar geisio yr Arglwydd, a bod ynddo lawer o ddaioni tuag at Arglwydd Dduw Israel.

Mab ydoedd i David ac Ann Jones. Aeth ei dad i'r rhyfel fel lluwrs crnill y pryd hwnw, gyda'r 117th a'r Fourth Oneida. Bu farw yn Charleston pan nad oedd ei fab ond blwydd oed. Yn mhen amryw flynyddoedd ail briododd ei fam a Mr. Cadwaladr Williams, ac felly cafodd hi wr da ac yntau dad tyner a gofalus. Ymddangosai ei ragolygon yn ardderchog. Digon o arllan digon o gariad i roddi ysgol iddo, ac yntau a digon o feddwl i wneud dehydd o honi, yn gystal a digon o natur

dda a serch i gael ei hoffi gan bawb a'i hadwaenent, yn gystal a mwyrhau cymdeithas eraill.

Yr oedd ei iechyd hefyd yn well a'i yspryd yn fwy bywiog ddechreu'r fywyddyn hon nag arfer. Pa fodd bynag, wedi bod yn Utica un diwrnod gyda'i rieni, achwynai gan boen mawr yn ei ben. Gwaethygodd yu gylfin, ac er pob gofal a medrusrwydd meddygol, torwyd ef ymaith gan angau ar ryw bytheffnos o gystudd, pan nad oedd ond ychydig dros ddeuddeg mwydd oed, gan adael Mr. a Mrs. Williams mewn gular trwm ar ei ol, gan mai efe oedd yr unig blentyn, a'i fod yn un mor hawddgar.

Pan wedi bod gyda'i fam yn addurno beddau y mliwyr yn Cemetery Utica, gofynodd iddi y noson hono, Pa le yr hoffech gael eich claddu, yu y Cemetery neu No. 4? Nis gwn, ebe lithau. Wel, ebe fe, hoffwn i No. 4. Mae yn hawddach cael hyd i'r bedd yno. Felly claddwyd ef yn No. 4.

MARWOLAETH ALAETHUS JOHN GRIFFITHS.

Dydd Mercher, Gorph. 7, 1875, oddeutu 6 o'r gloch yn y prydawn, cyfarfyddodd JOHN GRIFFITHS, mab i Samuel a Sarah Griffiths o ardal y Coed, ger Dodgeville, Wis., â damwain echrhydus ac angeuol; tra a'r cae, yn tori gwair gyda y *mauer* tybir iddo ddigwyrn oddiar yr elistedfan er tynu ymaith y llusgwair ydoedd wedi amdrol am y cyllill, a thra yn gwneud hyn, ddarfedd i'r ceffylau symud ryw ymalt yn y blaen, nes brawychwyd ef, ac iddo yn y fan grochlefin nes dychrynodd y ceffylau, ac iddynt redeg am bellder o ffordd, gan ei lusgo yntau o flaen y cyllill, nes y torwyd ol fraich ymaith, ac y cigyddwyd ei gorph mor erchyll, fel y bu farw yn ddiatreg yn 16 ml. oed. Nid oedd un bod dynol yn agos ato, er eafyn ymward iddo yn ei gyfyngder arteithiol. Claddwyd ei gorff briwiedig y dydd canlynol am 4 o'r gloch prydawn; 22ain o oriau oedd wedi myned heibio er pan oedd Johnie yn iach, a Johnie yn ei fedd!

Lledaenwyd y newydd galarn i bob cyfeiriad drwy y cym'dognethan oddiangylen, fel ag y daeth cannoedd yu nglud i dalu y warogaeth olaf i'w weddillion marwol. Gweinyddwyd yn grefyddol yu y ty, ac ar lan y bedd gan yr "Henur-fald" T. Holland (B.), S. Phillips (A.), J. Davies (A.), a Wm. Owen (W.) Heddwch i'w lwch.

Addesir fod yr Iuddewon bob amser yn cadw distawrwydd am sefyllfa eu meirw, o angau byd yr adgyfodiad, am fod y cyfnod yma o ran ei ddelweddau a'i symudiadau yn dywyll ac aneglur i neb o blant y byd hwn; a digon rhesymol ac ysgrythyrol fyddai i bawb eraill eu heseilychu yu hyn o ran, gan na ddadguddwyd yn amgen, na bod y corff yn dychwelyd i bridd y ddacur fel y bu, a'r ysbryd at Dduw yr hwn a'i rhoes, *Prog.* xii. 7.

Pan mae angau yu myned i sefyllid neu ardal, ac yn hawlio bywyd yr afiach, y llesg, y methedig a'r oedranus, daw gorbrudd-der am beth amser dros feddylliau yr oll o'r ardalyddion; ond, pan y daw gyda throeddiad distaw, heb un llais i gyhoeddi ei ddynesiad gan hawlio yn ddiesymwth fywyd yr leuanne, yr iach, yr helynf, a'r diuinald, y mae y gor-brudd-der yu ddwysach a mwy parhaol, am ei fod wedi achosi braw a synedigaeth drwy yr oll o'r gymydogath; yu enwedig felly, os bydd y gwrth-

rych a gymer ymaith, yn barchus, yn ddidwyll, ac yn hollf gan bawb a'i hadwaenai. Y cyfryw un ydoedd Johnie Griffiths, diarheblir am dano, gan yr oll ac oedd yn ei adnabod, "mai bachgen da yw Johnie." Ni chaced diehell yn ei ysbryd; yr oedd o'dymer addfwyn a dhoed; yu fab taugnefedd; bob amser yu uffudd i'w rieni, yn hollf o ddarllen llyfrau da, yu anwylo yr ysgol Sabbathol, a'r cyfarfodydd canu, ac yu gwrandeo yr efengyl mewn arddull efengylaidd. Yr oedd ei ymarweddiad leuengalud yu addawol y deul yn ddefnyddiol iawn yn y dyfodol; fel mai tellwng i'w goffadwr-laeth yw dywedyd, fod blodau persawrus Cristionogaeth yn arogl yu berallid ei ei fywyd ymarferol; am ba herwydd yr oedd Johnie Griffiths yu hollf gan ddynlon, ac yn ddiddadl yu gymeradwy gyda Duw.

Ond, och, pan ydoedd y bachgen addawol hwn, fel megis rhosyn ar ymagor i hufddydd ei ogoniant, daethawel wenwynig oddi ffyrn marwolaeth heibio iddo, newythodd arno, ac megis ar darawiad amant, newidiodd ei wadd, syrthiodd ei degweh, a gwywodd ei holl brydfertliwch yn y fan; le, bu farw i'w ddefnyddioldeb yn y byd hwn, fel ac y mae holl obeithlon dyfodol ei anwyli rieni am dano weid troi yu gwbl fheiant, a holl gysuron addawol ei frodyr a'i chwiorydd wedi troi yu siomiant. "Ei le, (yn mhob cysylltiad teuluol, a chymdeithasol) nid edwyn ddim o hono ef mwy." Oh y fath gyfnewidid! Bydded i'w rieni torcalonus, yu ugwyd a'i frodyr a'i chwiorydd wylofus, ymdrechu yndawelu yu y brofedigaeth daullid a'u cyfariyddodd, a bydded iddynt oll gael y fralnt o ymlaoyddu mewn teimlad a phroffad yn nghanol yr ystori a'u goddiweddodd, gan faddu ar y slerwydd gogoneddus hwnw, am eu hanwyli Johnie, "Mai elldo yr Arglwydd ydyw." "wele plant ydynt etifeddiath yr Arglwydd, ei wob'r ef yw ffwrth y groth." Psalm cxxvii. 3. "Efe a hauwyd mewn llygredigaeth, a gyfodir mewn auillygredigaeth." Diddaner meddylliau ei rieni ag ymairoddlon yr adgyfodiad, yw dymuniad **Ei Daid.**

MARWOLAETH DRALLODUS TRWY FODDI, YN BRADFORD, PA.

Dydd Gwener, Gorph. 16, 1875, digwyddodd damwain alarus iawn yu y lle hwn ychydig wedi hauer dydd, sef boddiad Willie H. Davies, mab i John D. Davies. Y maunilon sydd fel y canlyn:

Y boreu hwnw gofynodd Willie ganlatad i'fyned i'r ysgol am ddiwrnod. Gan ei fod wedi bod yn fachgen da iawn, wedi gweithio yn ffyddlon drwy y tymor, canlatawyd iddo gael myned. Amser ciniaw aeth ef ac amryw eraill o blant yr ysgol i Lyn Warren, yr hwn oedd gerllaw, i ymdrochl. Ar y llyn hwn y mae bad yr hwn ydoedd y pryd hwnw; yu nofio gryn bellder oddiwrth y lan. Ymdrechodd Willie gael gafael ynddo trwy nofio, ond fel yr oedd yn nesau ato, gyrn y tonau ef yn mneillach oddiwrtho. Wedi ymdrechu yn galed i gael gafael ynddo, yn afwyddianus, rhoddodd ef i'fyny a throdd yn ei ol; ond cyn cyrhaedd y lan, pallodd ei nerth a dechreuodd suddo. Galwodd am gymorth, ond gan fod ei gymdeithlon oll yu leuangaeth nag ef cawsant osn, ac nid oedd neb a allai ei helpu. Yn swan suddodd ac ni chododd mwy.

Taenwyd y newydd yn ddioed trwy yr ardal, ac mewn ychydig iawn o amser daeth yr holl gymydgion yn nghyd, a dangoswyd y parodrwydd mwyaf gan Gymry ac Americanaid i wneud a allent i gael gafael yn y corff. Chwiliwyd yn ddyfal am dano o tua 2 o'r gloch y prydnewn hyd 10 yn yr hwyr, pryd y cafwyd ef mewn twll 15 troedfedd o ddyfoder. Claddwyd ef yn barchus y Sabboth canlynol yn mynwent y lle. Er fod yr hin yn wlawog iawn eto daeth torf fawr yn nghyd i ddangos eu parch i ran farwol Willie, a'u cydymdeimlad a'r teulu trallodus. Pregethodd y Parch. Mr. Morris, ein gweinidog, yn bwrpasol iawn oddiwrth Gen. 28: 9 lle y mae yr Arglwydd yn gorchymyn i Abraham aberthu ei fab Isaac.

Yr oedd Willie agos 13 ml. oed, yn fachgen go-bethiol iawn, o feddwl cryf, yn ddarlennwr manwl a chraffus. Y mae'r teulu oll yn y galar mwyaf ar ei ol, a themlir ei golli yn fawr gan bawb a'i hadwaenai, yn enwedig ei gymdeithion, y rhai oeddynt yn hoff o hono, ond heddyw rhaid dywedyd am dano fel am lawer bachgen gobethiol o'i faen, "Bu farw yn mlodau ei ddyddiau, le cyn i'r blod-eyn ddyfod allan yn llawn." Anhwedd eabouio a chymodi a goruchwyliaeth fel hon, gwir a ddywedwyd fod "fydd ein Duw yn y mor, a'i lwybrau yn y dyfroedd dynion," ond er chwerwedd y tro, y mae genym gobaith fod Willie wedi newid er ei well, wedi gadael cartref da ar y ddalar, a myned i un well yn y nef, wedi gadael perthynasau a chyfeillion lawer yma, ond wedi cael un rhagorach yno, fel dywedodd y bardd, mor werthfawr yw fod genym mewn amgylchiad fel hwn, "Luseru Crist-ionogaeth i dafu goleuni ar lenyrch marwolaeth." Ein gweddi yw i'r teulu trallodus gael fydd Abraham i ddal yr ergyd, a gras i'w cynal hyd oni chyrrhaeddont hwythau ben eu taith, pryd y cant all gyfarfod a'u Willie anwyl heb byth ymadael mwy.

DANIEL DAVIS.

Neath, Bradford Co., Pa., Gorff. 23.

Y MADRODDION DETHOLEDIG AM BOB DYDD O'R MIS.

1. Ni ddylai dyn byth gywilyddio addef ei fod ar fai; nid yw ond hysbysiad, mewn geiriau eraill, ei fod yn ddoethach heddyw nag ydoedd ddoe.—POPE.

2. Nid yw tybiaeth mewn dynion da ond gwybodaeth mewn ymarferiad.—MILTON.

3. Nid yw daloni yn sicrach o wneuthur dynion da yn ddedwydd, nag ydyw dedwyddwch o'u gwneuthur yn dda.—W. S. LANDOR.

4. Yr hwn sydd yn gorchfygu trwy draia, ni orchfygodd ond haner ei elyn.—MILTON.

5. Y sawl a feddianant unrhyw wir ragoriaeth, a feddylant ac a soniant leiaf yn ei gylch.—HAZLITT.

6. Marsandiaeth ydyw amser, gwerth yr hwn sydd yn parhaus godi cyhyd ag y byddom byw.

7. Etifeddiaeth yw amser na chynryroha ddim heb wrteithiad.—JOHNSON.

8. Nac edrych yn bruddaidd i'r amser mynedol, ni ddaw yn ol drachefn; defnyddia yn

ddoeth y presenol, oblegid dy eiddo ydyw: dos rhngol i gyfarfod a'r dyfodiant cysegodol yn ddiogel, a chyda chalonn ddewr.

9. Diogi yw y môr marw, yr hwn sydd yn llyncu pob rhinwedd, a hunan-wneuthuror feddrod dyn byw.

10. Doethineb heb olud sydd annhraethol ragorach na golud heb ddoethineb.

11. Mae mwyneidd-dra ac ymddygiad didwyll yn anrhydded i natur dyn.

12. Twylla y meddyg trwy ymarfer cymedroldeb; twylla y cyfreithiwr trwy gadw allan o ddyled; a thwylla y gwerin-faenor (*dماغوغه*), o ba blaid bynag, trwy bleidleisio am ddynion gonest.

13. Mae gan y dyn doeth fwy o falasarn nag o hwyllau.

14. Ymranlad a chynhen a feithrinir gan falchder.

15. Y rhodd fawr gyntaf a allwn gyfranu i ereill ydyw, siampl dda.—CHARLES MORELL.

16. Hunanles yw beddrod cyfeillgarwch.

17. Aunghrediniaeth ydyw synwryeb ffylaid.—W. RALEIGH.

18. Yr hwn a fedd bobpeth sydd arno eisiau, sydd yn oludog heb arian.—TRUSLER.

19. Ni ddylid disgwyl i farnau dynion fod yn gyffelyb i'w gilydd, mwy na'u gwynebau a'u lliwiau.—Dr. COWLEY.

20. Daeth crefydd oddiwrth Dduw; ond dynion a ddyfeisiaant dduwinyddiaeth.

21. Mid oes neb yn mwynhau bywyd cyn lleied, ac yn gymaint o orthrymfaich iddynt eu hunain, a'r rhai hyn yn feddion ddim i'w wneuthur.—Parch. W. JAY.

22. Mae meddwod yn troi dyn allan o honol hunan, ac yn gadael bwystfil yn ei le.—W. TEMPLE.

23. Ni bydd dychryn yn ein marwolaeth, oddieithr i ni yn ein bywyd wneud achos o hono.

24. Fe fydd marw yn ddychrynlyd i'r neb nid yw yn marw beunydd yn ei feddwl.

25. Yn angau mae'r byd yma yn myned o'r golwg, a'r byd tragwyddol yn dyfod i'r golwg.

26. Marw sydd sicr, a'r amser yn sicr o ddyfod, ond ansicr pa bryd.

27. Marw sydd beth cyffredin ac anghyffredin; cyffredin mewn gwlad ac anghyffredin mewn cred.

28. Fel y bydd brenia braw yn ein gadael, felly y bydd barn yn ein cael.

29. Parod neu annharod, pan ddaw angau, rhaid ufuddhau iddo.

30. Gofynir enaid yr annuwiol, a thynir enaid y rhagritiwr; ond y duwiolion a roddant eu haneidiau i fyny, ac a ogwyddant eu penau megis i gyfarfod angau. D. W. R. Turin.

Barddonol.

PRYDDEST AR OL Y PARCH. DAVID PRICE
(DEWI DINORWIG.)

O tyred, fy Awen bruddglwyfus, dadebra,
A rhodder am danit alarwieg yn awr;
Mae Dewi Dinorwig, dy bletyn anwyla,
Yn dawol orphawso yn oergerd y llawr:
Eucenia fy ysbyrd a'tu fywioi belydrau,
Nes enyn fy nghalon ar unwaith yn dan,
Fel gallwyf fynegu'n hiraethus deimladau, [gan.
Mewn prydfierth ddadluniau, mae'n deilwng o.

Bu ef yn anadlu awelon Pharnaeus,
Ac ar ei boff lethrau cynwydd ei ddawn;
Ac addfed gynrychion barddonol a melus,
Ar ol ei gytfeillion lluosog a gawn:
Darluniodd greulondeb han. Deyrn dychryniadau,
Yn dwyn ei anwyliaid hawddgaraf yn gaeth;
Ond heddyw, er galar i erall, mae yntau
Yn gorwedd dan effith gwenwynig y saeth.

Fa fodd y darlunfaid deimladau fy nghalon
Glwyfedig ar adeg dymbhestlog fel bonf
Dawgheus ystornymdd o foroedd trallodion,
Sy'n caru'n ddarbed yn erbyn fy mron:
Ar ol i un cwmwl bygythiol fyn'd heibio,
O'r dywyllthurfafen un arail a ddaw,
A'i lydlu adenydd yn cyflawn oreluddio
Pob gobauith, a lleuwl fy mguwes a brow.

Wrth son am ei enw mae anwyl adgofion
Am dano, yn dilyn eu gilydd yn llw
O'r fynwes bruddglwyfus, a'm gwythaf obeithlon
Ddifiannant, a'm can yn wylfalu a dry:
Wyl debyg i alltud o'i wlad euedigol,
Heb deimlo yn unian dawelwch a heddi;
A'm calon wywedig mewn poen yn wastadol,
Ar ol i Dinorwig fyn'd ymaith i'r bedd.

Oe geillw'r didolmied fy ngalar a'm trallod
Yn wendid plentynaudd, anheilwng o ddyn,
Nid ydyw gan uchder ei froen yn adnabod
Llunclau prydfierthaf ei natur ei hun:
Hybydder i'r gwaelod fynonell fy nagrau,
Ac aed yr ochenaid ddirwasgol yn rhydd;
A chlywed yr uchel fynyddodd deimladau
Hiraethus fy nghalon glwyfedig bob dydd.
Nis gallaf wrthecyflil y chwervon deimladau
Sy'n dyfod fel nothol lifseiriant yn awr,
Mor fyrrig i'm herbyn, gan ddryllo gwarclogdd-
Fy rheuwl, a'i dalu o'i oerodd i lawr. [lan
Fau byddwy'n dynesau i'r lan yn luddedig,
Tôn arall a'm tery i'r dyfnder dmechaf;
Gan hyny, ddarlennydd, na ddisgwyl bledhadig
Alarud wrth reol celfyddyd a threfo.

Dymnaf ar brydau, gan odd a galan,
I'm henaid lluddedig gwel gwled y dydd
Iadael hen lwybrau carregog y dalas,
A rhodio heirid fryslau Chersaleu yn rhydd:
Bydd melus gyfarfod a'm hanwyl gyfeillion,
Llansant i'r bywyd to arall i'r deu;
A chanu'n dragwyddol berseiniol alawon,
O lawl i'n Gwardwr heb flinder i'n bron.

Fa beth yw gogoniant brasdroedd Amerig,
A'i chyfoeth diderfyn i'm golwg yn awr?
Ei thegwech gwyrtyl i mi sydd wywedig,
A'i holl odidwgrwydd a dafwyd i lawr:
Nid ydyw melusaf heroriacth cyngerddau
Cerdlorion y goedwig yn gwella fy nglywy';
Mae goild diddarion hiraethus deimladau
Bron gwneuthur fy nghalon drallodus yn ddwy.

Ni rodiodd ar lenyreh Amerig anwylach
Cydmalith, na chyfalli a chalon fwy rhydd;
Adgofion dymunol o'i ddisfyr gyfeillion,
Ar fyrrd o aelwyddyd a glywir bob dydd:
Fe maldwn adenydd yr awron ehedwn,
I'r fynewent lle gorwedd ei bacell mewn heddi;
Ac yno mewn hiraeth a galar tywalltwn,
Gawodyddu o ddagrau ar llawell ei fedd.

Blincian! i'w ynchpnyd a roddant amlyglad,
O serch a thymenwch naturiol ei fron;
S rhoddeu deyrnasol ar emynt ei llyglad,
Nes gawed ei gytfeillion bob amser yn llon:
Ni oeddai Dinorwig am fynydd dderbyniad
I'w fynwes gadwllau i'w lenth a brad,
Ond frwythau dymunol tangnefedd a chariad,
Wasgarni o'i amgylch yn ddedwydd fel tad.

Pan oeddwn yn blentyn cellwerau, ddifodad,
Yn rhedlo heirid fynyau boll Walia, fy ngwlad,
Y newydd dymunol o dderbyn cyhoeddaiad,
Dinorwig, gynrychaf ryddolol fywriad;
Ac wedi ymfudo i'r byd gorllewinol,
Tros ddau y Werydd fôrphen fy nydd,
Aalonawl ddylanwad ei delyu berseiniol,
Yn aros ar lecches fy nghalon a fydd.

Mi ddawm a'i nathryllach odidog gynyddodd,
Fel disglaes oleuni yr haul yn y nef;
A'i glod ar adenydd y wawr a ymdenodd:
A mloedd hiraethent am glywed ei lef:
Ei weled mewn cyflawn arfogaeith flwrol,
Yn mysg y prophwyd ar ddilwrn yr wyl,
Tau rymus ddylanwad eneinid ysbrydol,
Gyfofai'r tyraoedd i fywyd a hwy.

Eagynai'r Arethfa mewn fydd a gwroideb,
I ymiadd yn erbyn arehelyn y byd—
Mewn teimlad am welod achubiaeth pob wynob,
O'i mawrlon dyfiaoedi ymgasglent yn nghyd:
Edrychau o'i amgylch, a gwela sefyllfa
Druenas llaweroedd elstedent gerllaw,
Yn ngalon peryglon, heb feddwl am noddfa,
I ochel y gerwin ystornymdd a ddaw.

Rhydd Emyn i gann, "O Arglywydd y lluoedd,
Disgynedd pelydrau o'th gariad i lawr:
Ymvel yn dy ddolau trugarog a'r bobloedd,
Eisteddant dan ddedfryd marwolaeth yn awr.
O'i collu rinweddau yr Aberth aufeidrol,
A roddwyd ar fynydd Calafia dros ddyn;
A dangos yr awron dy nerthoedd achubol;
A chlyner y ciod a'r gogoniant dy hun."

Darlunol ei destyn dewisol mewn pwyslais
Priodol, gan osod y synwyr yn llawn,
Ac yna darnodiad o'i adran, heb ymgais
Chwyddedig i dangos doethineb a gawn:
Goleuni lewyrchaf drwy'i ddestlus frawddegau,
I ddwyn y gwrandawr i olwg y Groes;
A llawer cysgadur yn ngwres ei ffrithellau,
I ystyr ei gyflwr colledig a droes.

Ei eiriau gusfeigar cyn hir a dyfflent,
Yn gyflwm gan deimlad amcuddol ei fron;
A ffrydiau dilysbydd cyhyrfus lifseiriant
Ei ddonlau, a ddeuent fel tŷn ar ol tŷn:
Pob gosef, a phwyslais, yn seintiaen cddorod
Ei lais anghydmarol, a syneant bob dyn,
Fau byddai'n cyhoeddi amodau'r Antefrol,
I gadw'r annuwlol drwy'i haddiant ei hun.

Llawenydd, gynrychaf ei siriol ddyfodiad,
Pan roddai ymweliad "bugellol" i'r saint;
A'i glywed yn rhoddol barddonol ddarluniad,
O lawer "cymeriad" ystyriau yn frain;
Os byddai rhyw gyfalli yn rhodio'n alarus,
Dan orthwrm y gelyu, yn isel ei ben,
Dinorwig hawddgarol a'i eiriau difyrus,
A'i codai ar unwaith i entrych y nen.

Er maint oedd ymroddiad y doniol ghenadwr,
Wrth felus gyhoeddol efengyl y Groes,
Ymddyddodd bob amser yn deilwng wladgarwr,
O ddiddad, ei sefyd, hyd deryn ei oes:
Pan ydoedd sylfeini'r llywodrath yn crynu,
Tan effith andwyol cactiwlwyd a baid,
Ac yntau gan bwysau blynyddoedd yn crynu
F'r boddrod, ei galon oedd barod i'r gad.

Bu'n prylferth addurno furlafen llenyddiaeth,
Fel seron ddisglawerwch yn entrych y nen;
Ac uchel gannollol ei wllthog farddoniaeth,
Tra'r awdwr twymgaton yn isel ei ben:
"Pregethau," a "llorion," ei ddeu Adeliadydd
Teuluaudd, syngant addfedrwydd ei ddau;
A'i felus ganhau o gylich ein haelwrydd,
Ar hirlon nosweithiau y gauaf fwyhawn.

Yn nysg y darlithwyr bydglodus en henwan,
Ni safodd un Cymro mwy enwog nag ef;
Ei wreiddiol arbudd, a ffrydlif ei ddoniau
Dihysbydd, a lifest yn afon mor gref,
Gan ymild golliau ac oer drafferthion,
A flincant lawer oedd o'r fynwes yn llau;
Ac esmwyth gyfod i drwy'i ffracthlym ddyddanlon,
Yr ysg ei frou i lawenydd a chân.

Bwriadodd gyhoeddi detholiad o'i weithiau
Dewisol i'r Cymry, cyn terfyn ei ddydd;
Ond cennad anfonwyd o'r nefol drigianau,
Ac archiad oddiwrth ein Gwardwr a rydd,
I Price i ymddiog o'i ddiadad dalariol;
A'i wisgo mewn dillad newyddlon a glân,
I delliwng ymddangos yn mhallas breninol
Yr Iesu, ac uno'n dragwydd mewn cân.

Hoff Price! rhaid ffarfello, dy gwag fyddo'n dawel
Yn nalar Milwaukee drwy'th dymor mewn bedd;
Ac wrth ddyfod heibio bob dydd boed i'r awel
Fwyn ganu galarnad uwch llanerch dy fedd:
Ac er bod dy babell yn awr yn wywedig,
A'r genau lefarol mor felus yn fud;
Ceir eto dy weled mewn gwsg anlygredig,
Ar ddelw dy Brynwr ddydd olaf y byd.

Utica, N. Y.

ELLIS THOMAS.

CHRISTIAN HYMN OF THE 3RD CENTURY.

Translated from the Greek for *Ones a Week*.

O blessed God! to thee I bring
My humble voice thy praise to sing;
And when my voice I cease to raise,
I will thy name in silence praise.

For voice and silence both are heard
Alike by thee, thou sovereign Word;
Father divine, ineffable
Almighty God, unsearchable.

Translated to the Welsh by Cefai for the *CHEMADWR*.

Fendigaidd Dduw! dy ffoliant glân
Ag isel lef a rof ar gân;
Pan bulio'r llaia roi sain i mi,
Dy enw'n ddistaw folaf fi.

Llais a distawrwydd sydd yr un
I'w gwrandio genyt, Arglwydd cun;
Y dwyfol Dad anhydraeth yw,
Dirgelaid, hollalluog Dduw.

LLINELLAU,

Ar achlysur marwolaeth JOHN P. DAVIES, Dodgeville.

Wedi marw! dyna'r newydd
Dreiddia trwy ein pentref bach,
John P. Davies wedi marw!
Yn wastad oedd mor gryf ac iach;
Er mor anhawdd ydoedd coellio,
Diamheuol ydyw'r ffaith,
Do, gorphenodd ein brawd anwyl
Yma ei ddacserol daith.

Rhagaddaw! i babell gadarn
Iddo yma amser hir,
Ac y cawael weled cludo
Lluoedd i'r anghofus dir,
Cwbl slomiant! nid yw cryfder
Ddim, gan angau, brenin braw,
Ar fyr rybydd fe'i cymerwyd
Ag un ddyrnod o'i oer law.

Trwy ei goll, collwyd priod
Serchog, ffyddlon ar bob pryd,
A chymydog a dinasydd,
Dyma golled fawr i'r byd;
Ond i'r eglwys y mae'r golled
Yn anhraethol fwy ei swm,
Collt aelod, collt swyddog,
Ceir o'r colled alar trwm.

Er nad oedd yn Paul mewn donian
A'i dalentau'n fawr en rhi,
Eto meddal ragoriaethau
A gydbwyent yn eu bri;

Ei dawelwch a'i ffyddlondeb
Oedd rinweddau eglur iawn,
A'i haellon mewn cyfrinu
Hon oedd ffynon ynddo'n llawn.

Er mor anhawdd ydyw sychu
Dagrau hiraeth y waith hon,
Mor naturiol mae'r oeli'neidiau
'N tarddu o'n trallodion fron;
Eto melus ydyw coellio,
Er mor drist a dwfu ein clwy',
Fod ein colled ni sydd yma
Iddo ef yn enill niwy.

Chwi sydd weddw, sychwch ddagrau,
Tithau Selon, yr un wedd,
Trowch eich wyneb at eich Prynwr,
Ganddo mae allweddau'r bedd;
Os na chawn ei gwmi eto
A'i well d yma ar y llawr,
Mae ein hyder y cawn gwrdydyd
Eto'n nhragwyddoldeb mawr.

WILLIAM J. HUGHES.

GALAREB,

*Mrs. Ellen Davies, Dodgeville, Wis., ar ol ei hannerf
briod Mr. JOHN P. DAVIES, yr hwn a fu farw yn
ddisgymeth Mai 13, 1875.*

Gwael sorod a dall surion,
'Ynt ddarian unrhyw bryd
O gilwg ddrych y galon,
Ar droion yn y byd;
Er 'nabod dewr wynebau,
O'ent mewn mwynianau bedd;
Yn rhodio'n gryf a hoyw,
Maent heddyw yn y bedd.

Pwy draetha 'nawr fy hiraeth,
Pwy rydd im' gysur llon?
'Does dim yn ngwedd naturiaeth,
Rydd heddwch dan fy maron,
Ba farw f' anwyl briod,
Wylofus yw fy llef;
Tu yma i dragwyddoldeb,
Ni chaf ei weled ef.

Pan wrth y ffyn gweithio,
Yn eilrio lle i roi'r gwair;
Gafaelodd angau ynddo,
Heb iddo yngan galr;
Anelodd ef ei fwa,
A'r saeth aeth tan ei fron,
A chwypodd f' anwyl briod,
Bu farw f' anwyl John.

Fy meddwl sydd yn erwydro,
Bob mynydd a phob awr,
Yn disgwyl am ei gwmi,
I'm lloni ar y llawr;
Ond slomir fy nisgwyllad
Mewn eiddad ar fy hynt,
Ni chaf ei gwmi eto,
I gofio'r amser gynt.

Fy enwog briod anwyl,
Ei gorff sydd yn y bedd;
Mae'n archoll ddoftu i'm calon,
I'm mynwes megis cledd;
Mae'i ddelw'n argraffedig
Ar wraidd fy nheimlad gwan,
Ni welais un anwylach,
Na mwynach mewn un man.

O Angau, pa'm trywenalet,
Fy mhriod teg ei wedd?
Yn wir paham y cwympaist,
Ei gorff i waslod bedd?
Pan yn fy ngwely'n huno,
Breuddwydio' fod yn fyw,
Yn eistedd yn ei gadair,
Yn darllen geiriau Daw.

'Roedd John yn wir ddilogel,
Tra yma ar y llawr;
Dilogel ydyw befyd,
Yn nhragwyddoldeb mawr;

Fe roes ei hun yn gwbl,
Heb ofni briw na braw;
I ofal ei Waredwr,
Hyd fore'r larn a ddaw.
Ni wylaf, sychaf ddagrau,
Sy'n lifio dros fy n-rudd;
Bu'n ddigon cryf i farw,
Ca'dd nerth yn ol y dydd;
Angylion fyddo'n gwyllo,
Ei lwech sydd yn y bedd;
Caiff adgyfodi'n ddolwydd,
Oll ar ei newydd wedd.

EL WEDDW ALARUS.

ODLAU CWFNFANUS R. C. OWEN,

*Ar ol un o'i wprion anwyf, sef JOHNNIE GRIF-
FITHS, yr hwn a fu farw yn ddwygymoth troi
ddunrair, (Gorph: 7, 1875, Gofian yr hwn a welir
ar y tu dolen 270 o'r Rhifyn hwn.*

Goruchwyliaeth chwervw chwervw
Ydyw'r oruchwyliaeth hon;
Claddu John oedd ddos mor hoyw,
Heddyw'n farw ger ein bron;
O mor anwyl o'i rieni
Ydoedd Johnnie ddos ar dalkh,
Ond mae heddyw 'ran ei ysbryd,
Yn y tawgwyddolrwyd mualth.
Oh! 'r yui, sy'n yr anedd—hir-wylo
Ar aelwyd anhuuedd;
Ow'r llusg-gwyn, beth yw'r lleagedd?
Johnnie bach sydd yn y bedd!

Cymydogath anhrefnus yw'r synwent,
Yn nheyrnas marwoldeb mae hon;
A'r brenin yw Angau erch ereulon,
At yn ei afaelion mae John?
O nage, echedodd ei ysbryd,
At Dduw 'rhwn helyd a'i rhoes;
Nid oes yn y bedd ond ei babell,
Yn brawf o derfynall oes.

Al byth y teyrnasu Marwolaeth?
A oes unrhyw obnith y daw
Fy enwog a'u hanwyl fywn Johnnie,
I fyny o'r bedd yn ddifraw?
Oes, oes, medd Gwrlionedd ei hunan,
Y marwol gyfodir yn fyw!
Fe'i gwelir mewn anillygredigaeth,
Yn berffaith ar ddol Mab Daw!

Ac yna caiff fyd i lawenydd,
A bery'n drugwydd 'run wedd;
Goreldygodd, ca'dd lwyf fuddugoliaeth,
Ar Angau ac allenn a'r bedd;
Caiff ganu'r corddoriaeth anfeidrol,
Ton newydd yr *Luan* ydyw hon;
Bydd Johnnie yn deall holl nodau,
'R *"erdigyan"* yn *"lleddf"* ac yn *llom."*

Mae galar yn awr yn teyrnasu,
Yn mynnes rhieni fu'n llon;
Chwiorydd, a brodyr 'run ffynnod,
Mewn tristyd o farw eu John;
O Dduw, dyro nerth iddynt godi
O ddyfnder y tristwch a'r cri;
A chymorth lwyd oll i ymddiried
Yn *Aberth* ac *Lawn* Calafar!

Treberville, Awst 6, 1875. MEDD TREBOR.

Hanesiaeth.

UNDEB YR ANNIBYNWYR CYMREIG.

Rhoddir dyfyniadau o hanes y cyfarfod dyddor-
ol lwn yn benaf o'r *Tyt a'r Dydd* am Awst 18.
Cynaliwyd cyfarfodydd yr Undeb eleni yn
Nhreffynon, Awst 3, 4, a'r 5. Edrychid yn
mlaen er ys wythnosau am y cyfarfod gyda
dyddordeb, canys yr oedd y Pwyllgor wedi ar-

lwyo bwrdd llawn a deniadol dros ben. Daeth
torf fawr o weinidogion a lleygwyr yn nghyd,
ac yr oedd y dref a'r cymydogathau oll wedi
darparu yn helaeth at roesawu y dyethriaid
gyda brwdfrydedd neillduol. Wels restr o'r
gweinidogion:—

Parchn. Dr. Rees, Abertawy; W. Rees, D. D.,
Caerlleon; W. Griffith, Caerdybi; E. Thomas,
Bala; D. Roberts, Gwrecsam; W. Morgan,
Caerlyrddin; Prof. Morris, Aberhonddu; E. T.
Davies, Abergole; Simon Evans, Hebron; J. M.
Hughes (Lewan e Llyn); J. Roberts, Conwy; J.
R. Owen, Llanberis; O. Jones, Ebenezer; R.
Lumley, Aberhafesp; T. L. Jones, Machen; D.
Roberts, Rhyll; S. Evans, Llandegla; J. Rob-
erts, Llanelltyd; W. Emlyn Jones, Treforris;
J. M. Evans, Caerdydd; H. Jones, Birkenhead;
R. L. Thomas, Bethania; M. Jones, Tynewydd;
W. W. Thomas, Maesglas; A. Francis, Rhyll;
J. Roberts, Brymbo; R. Thomas, Ffestiniog;
J. Davies, Talybont; D. S. Davies, Llanfyllin;
Owen Evans, Llanbrynmair; John Peter, Bala;
David Oliver, Treffynon; B. Williams, Aber-
tawy; D. Williams, Bangor; R. Thomas, Fflint;
D. Evans, Cymmer; T. Evans, Amlwch; R. Rob-
erts, Manceinion; W. Griffiths, Amana; J. C.
Galloway, Llundain; E. R. Jones, Ph. D., Mos-
tyn; J. Jones, Machyalleth; T. Jones, Tabor;
T. Williams, Treoes; E. Morris, Llanrhaiadr;
David Evans, Porthcawl; D. Williams, Sefon;
I. Jones, Rhos; W. Williams, Borth; B. Jones,
Trawsfynydd; Job Miles, Aberystwyth; L.
Jones, Ty'ncoed; R. Rowlands, Llamsamlet;
J. A. Roberts, Rhiwbryddir; J. Lewis, Birming-
ham; R. E. Jones, Cana, Môn; W. Nicholson,
Groeswen; J. Foulkes, Tyddewi; H. Davies,
Moriah, Aman; P. W. Hough, Llanarmon; J. C.
Evans, Gilfach Goch; R. S. Williams, Bethes-
da; Prof. Oliver, M. A., Aberhonddu; J. C.
Jones, Penygroes; T. Roberts, Wyddgrug; L.
Roberts, Tanygrisiau; J. Rowlands, Beaumaris;
J. Davies, Amwythig; J. Jones, Llaniwac; W.
Griffiths, New Market; J. Thomas, Liverpool;
W. Lloyd, Caerdybi; W. I. Morris, Pontypridd;
W. Roberts, Liverpool; J. Morris, Llangollen;
P. Howells, Ffestiniog; W. Thomas, Whitland;
T. Johns, Llanelli; Prof. Rowlands, B. A., Aber-
honddu; E. Roberts, Coedpoeth; D. G. Evans,
Penrhyndeudraeth; E. Hughes, Blaenllechau;
Z. Mathew, Ffestiniog; J. Jones, Abermaw; E.
Williams, Dinas; R. T. Williams, Gwaun Ye-
gol; W. Griffiths, Trefriw; L. Probert, Porth-
madog; D. Johns, Pwllheli; D. John, Man-
ceinion; B. Jones (M. C.), Bagillt; J. Pugh, B.
A., (M. C.), Treffynon; Roger Edwards (M. C.),
Wyddgrug; Griffith Thomas, Llanrug; R. M.
Thomas, Rhegycae.

Nos Fawrth yn nghapel Mr. Oliver pregeth-
odd y Parch. J. M. Evans, Caerdydd, oddiar
Gen. 3: 22—24.

Boreu Mercher, am 7, cyfarfyddwyd mewn

tyrnadlled yn nghapel yr Annibynwyr Seisnig. Cymerwyd y gadair gan y Parch. E. Lewis, Brynberian.

Darlennodd y Parch. T. Johns, Llanelli, bap-yr ar "Y diwygiad presenol yn ei berthynas â Chymru." Papyr rhagorol, ac yr oedd enebiad amlwg ar yr awdwr a'r cyfarfod. Cyn symud yu mlaen, galwodd y Cadeirydd ar y Parch. D. Roberts, Gwrecsam, i weddio. Dygodd ei ym-agos iawn at yr orsedd; a themlai pawb fod yr awyr yn myned yn fwy cysegredig. Rhoddodd y Cadeirydd yr hen benill:—

"Ble mae'r cariad gynt a broffes,
Yn fy enaid at dy wialth."

ac yr oedd rhyw awn bendigedig a nefolaidd yu y cana hwn.

Galwyd ar y Parch. D. Richards, Caerfili, a siaradodd yn rhagorol ar "Y moddion i'w har-fer o'r cyrhaedd adfywiad crefyddol."

D. Davies, yw., Liverpool, a ddywedodd:—Nid oes genyf yr un araeth wedi ei pharotol ond yr wyf wedi teimlo yn ddwys er pan wyf yma. Clywais lawer am ddiwygiadau 1828—9, ac o hyn y mlaen hyd y presenol. Bum yn eyn ac yn methu deall paham yr ydym wedi arfer cael diwygiad grymus beb deng mlynedd. Os felly, mae diwygiad mawr ya duc yn bres-enol. Paham na fyddem yn ei gael ya awr? Rhaid i ni deimlo tristwch am hyn, a myned at Ddaw i ddyweyd ein cwyn. Carwn ei brofi fy hun, ac ym enwedig carwn gael diwygiad grymus er mwyn yr isenectyd yma. Methais a myned i gyfarfodydd nos Mri. Moody a Sankey—efallai mai hyn yw y rheswm, ond ryw-fodd nid wyf wedi teimlo fy hun yn myned o'r cnawd eto. Peth gwerthfawr yw dya o ddiifrif. Cof genyf fod hen ddiakon gyda Mr. Griffith, Bethel, yn dyweyd fod rhywbeth mawr mewn crefydd cyn y buasai y diweddar Mr. Griffith, Caernarfon, y gwr boneddig felly yn dyfod at ychydigo dlonion i Landdeiniolen mor ffyddlon a rheolaidd. Yr oedd efe o ddiifrif, ac felly yn gadael argraff dda. Dynion felly yw Moody a Sankey, ac y mae yn rhaid i ninau, os am wneuthur da, fod o ddiifrif. Bendithier ni oll âg ysbryd diifrifol.

Dywedodd Mr. Thomas, Whitland:—Diau, da yw i ni fod yma. Os alltudiwyd yr hwyliau i'r India, yn ol fel y dywedodd Mr. Johns yn ei Bapyr, y maent wedi dychwelyd yn ol yma heddyw. Er fy mod ym hoff iawn o ganu, yr oeddwn yn analluog i wneyd hynny heddyw, oherwydd teimladau cyffrous. Gallaf ddyweyd fy mod yn byw mewn llwyddiant er ys amser. Os yw derbyn gwrthgilwyr a gwranda-wyr, a thywallt llawer o ddagrau, yn profi llwyddiant, y mae gyda ni. Yr ydwyf yn dyweyd hyn gyda diolchgarwch calon, ac nid mewn ym-ffroet. Gellir dyweyd fod Diwygiad yn cymeryd lle pan y mae Duw yn ymwneyd mwy nag arferol â dynion, trwy ei Ysbryd a'r gwirionedd

—oddhar bonarglwyddiaeth a gras—pan y mae dynion yn ymwneyd mwy nag arferol â Duw mewn gweddïau, myfyrdedau, addoliadau, ac ymgyngoriadau—pan y mae dynion yn ymwneyd yn fwy crefyddol â'u gilydd nag arferol, yn fwy brawdol a maddeugar, yn siarad mwy nag arfer am bethau crefydd. Gadawodd siarad crefyddol ychydig wragedd yn Bedford ar-graff ffatriel iawn ar feddwl John Bunyan ar-ghoeddodig. Effeithiodd eu siarad am allen-edigaeth a gras y Duw anfeldrol ar ei galon. Y mae Diwygiad yn cymeryd lle eto, pan y mae mwy o amcwmtyldder nag arferol ym nghylch gwella yn nodweddu byd ac eglwys. "Ha, wyr frodyr, beth a wnawn?" "Awa rhagom at berffeithrwydd." Ond cael Diwygiad felly, fe fydd mwy o ymdrech i gadw y plant rhag myned i wasanaeth y diafol. Hoffwn gadw plant rhag meddwl mai rhai o'r byd ydynt, na chael eu hystyried felly gan ereill. Gwynn cadw a gwaeyd yr ymdrech fwyaf can-moladwy i gadw plant rhag tânau, afonydd, cerbydau, a bwystfilod y ddaear, heb wneyd dim er eu cadw rhag tân uffern, afonydd llyg-redigaeth, olwynion cyfiawnder, a bwystfilod trueni. Cyahyrâr rhieni gan natur i ofalu am fywyd naturiol plant. Yn y llyfogydd diweddar yn Ffrainc, yr ydym yn cael i fam lwyddo i ddiogelu bywydau ei gefeilliaid, serch iddi goll ei bywyd ei hun. Yn ymelwyrdd y Garonne, fe'u dododd mewn casn (*trough*), gan obeithio y buasent yn ddiogel; ond aeth hwn yn ddarnau. Ar ei hynt, eugynodd i ben pren; ond buan y gwelodd eu bod yn rhy drwm yno. Fel yr ymdrech olaf penderfynodd gyllynu y ddau blentyn wrth y ganghen. Gadawodd hwynt yno, a boddodd ei hun. Cafwyd y ddau blentyn yn fyw; ond y fam nid oedd i'w chael yn mysg y byw. O'i na chaeu deimlad crefyddol ddigon grymus i wneyd ymdrech fawr i "gadw eneidiau plant rhag anghydwylth," a chael "niwed gan yr ail-farwolaeth." Eto, fe fyddai mwy o ymdrech i gael dynion mawr oedran o wasanaeth y diafol pe caem Ddiwygiad felly. Ofinwn nad yw ambell eglwys a chrefyddwr yn gwneyd digon i argyhoeddi y byd eu bod yn ddiifrifol am achub. Nid yw y bobl sydd yn cyngu ym yr eglwys yn sefyll yn segur yn nghanol gwaith, ac ym ymyron yn nghylch pethau bychain, yn alluog i roddi un cymorth i'r rhai sydd ar ddar-fod am daant. Nid ydynt yn gweled gwerth enaid, neu fe fyddent â'u holl egni am eu cael i'r ddinas noddfa. Y mae dynion sydd â thâm Diwygiad yn eu calonau am wneyd eu goreu i gael pob dyn sydd mewn perygl i ddyogelwch. Eto, pe caem Ddiwygiad felly, fe wleim broffes crefyddol a gweithgarwch crefyddol wedi eu hano â mosesoldeb cymdeithasol yn yr un personau. Yn aml fe geir gan ddynion broffesau heb weithio, ac i weithio cryn lawer heb fyw yn deilwng o'r efengyl. Yn sicr, fe ddylai y

cymeriad crefyddol fod yn sicrwydd am fesoleddeb. Dylai crefyddwr fod yn ormod o ddynd i arfer twyll na hocoed. Dylai fod yn sobr, yn eirwir, a gonest. "Llewyrched felly elch golennl gerbron dynion, fel y gwelont eich gweithredoedd da chwli." Eled ysbryd Diwygiad crefyddol ar gynydd, a meddianed holl eglwysi crêd.

Dywedodd Mr. Thomas, Lerpwl: Rhag fod camargraff, dymunwn ddyweyd un gair. Cyfeiriodd y Cadeirydd, ac ereill, at y ddau efengylwr Americanaidd sydd wedi gwneuthur y fath wrhydri dros Dduw yn y wlad. Na feddylled neb mai dyn cyffredin yw Mr. Moody. Nid dyweyd *common place things* mewn feelings mae efe. Clywais ef yn pregethu 81 o weithiau. Gwelais ef yn mhob man, ac ar bob amgylchlad, ac nid oes neb er dyddiau Williams o'r Wern yn dyfod i fyny â fy ideal i o bregethu, yn debyg iddo ef. Yr wyf yn cosio pregethu yn dda er ya pum' mlynedd a deugain, ond yr wyf wedi teimlo mwy dan bregethuau Mr. Moody nag eiddo neb ereill. Pregethu yn hollol syml, a chamup ydychydig yw bod yn syml. Na feddylled neb mai dyweyd rhywbeth wna'r tro—mae yn rhaid llafurio yn galed. Dywedodd Mr. Moody wrthyf ei fod yn aml yn treulio pedwar mis i wneuthur un bregeth. Rhaid i ninaw lafurio a gweddio am dywalltad o'r Ysbryd o'r uchelder arnom oll.

Y "Gohebydd" a ddywedodd: Yr wyf yr un deimlad â Mr. Thomas, Lerpwl, yn gywir. Dynion aughyffredin yw Moody a Sankey. Mae yn eithaf amlwg eu bod dan ddylanwad yr *Holy Ghost Power*. Teimlid fod hwn ganddynt yn mhob cyfarfod, a bod ganddynt *fresh supply* yn barhaus. Clywais ereill yn gallu siarad llawn cystal a Mr. Moody; ond yr oedd dirgelwch mawr ei lwyddiant yn y ffaith ei fod yn dyfod i bob oedfa gyda *fresh supply* o'r *Holy Ghost Power*. Gwnawn yma gyfeiriad at y canu. Mae genym gantorion luaws—beth pe byddai un o'n cantorion goreu, ac un o'n pregethwyr goreu yn myned am daith, y naill yn canu a'r llall yn pregethu, a'r ddau dan ddylanwad yr *Holy Ghost Power*? Gosodent Gymru ar dan yn fuan. Bwm mewn Eisteddfod yr wythnos ddiweddar yn sir Aberteifi, ac yr oedd yno ganu ardderchog—ni chlywais well canu yn fy mywyd. Daeth dau German yno yn bwrpasol er clywed y canu, ac yr oeddent mid yn unig yn ei hoffi yn fawr, ond yn ei ysstyried yn wir ragorol. Y Sappoth canlynol yr oeddwn mewn tref nid anenwog yn yr un sir, ac aeth un o'r Germans a minan i gapel Ymneillduol i addoli; yr oeddwn yn awyddus iddo gael clywed y canu yno drachefn, ond, er fy ngoffid nid oedd y canu yno yn debyg i'r hyn glywyd yn yr Eisteddfod. Rhyw ganu araf, marwadd, di-ddim-yn-y byd oedd hwnw. Yr oedd canu y capel—yr addoliad ysbrydol—cyn oered a'r iâ. Difrifol o beth yw fod canu rhag-

orol mewn Eisteddfod, a chanu truenus o wael yn yr addoliad. Mae genym gyflawnder o *solo singers* ardderchog, a gwahoddir rhai o honynt yn fynych i ganu mewn cyngherddau yn Llun-dain. Pe byddai y cyfryw yn cael eu bdyddio â'r *Holy Ghost Power*, gallent wneyd daioni anhraethol. Yr wyf yn hoffi y *term* newydd *Christian Workers*. Mae cymdeithas yn Llun-dain yn chwilio am ferched ieuainc crefyddol i ymgyswyo i ddarllen y Beibl yn nlaai pobl dloedion ein dinasoedd a'n trefydd. Rhoddant addyg briodol i gynhywso y cyfryw i'w gwaith. Anfonwyd ataf yn ddiweddar i ofyn genyf gymeradwyo merch ieuanc iddynt i gael ei hanfon i ddarllen y Beibl i dloedion Cymreig mewn tref heb fod yn mhell iawn o Drefffynon yma. Mae yn y dref hono eglwysi amryw, ac yr oeddwn yn teimlo yn ddwys fod angen anfon un yn *special* i ddarllen y Beibl yno, pan y dylasai aelodau yr eglwysi wneyd y gwaith. Pe disgynai yr *Holy Ghost Power* arnom, byddem oll yn *Christian Workers*.

Parch. W. Griffith, Caergybi.—Dylai fod genyf lawer i'w ddyweyd, ond gwell genyf wrandocans y mae arogl nefol ar y gwaith heddyw. Yr wyf yn cosio y diwygiad yn 1822. Cawsom gawodydd y pryd hwnw ydynt wedi gadael eu hól arnom hyd y dydd heddyw, ac yr ydym yn dysgwyl am un cyffelyb eto. Nis gallwn byth anghosio yr ymweliad bendigedig a gawsom yn 1859. Yr oedd brodyr o'r Deheudir wedi eu hanfon i'r Iwerddon i gael gweld y diwygiad rhyf-eddol oedd yno. Pan oeddynt yn dychwelyd penderfynodd y cyfeillion yn Nghaergybi ddâl ar y cyfleusdra i gynnal cyfarfodydd i roddi mantais i'r brodyr i draethu yr hyn a welasant ac a glywsant am y diwygiad. Ond yn anffodus yr oedd y Great Eastern newydd ddyfod yno, a'r milloedd yn tyru o bob cwr i'w gweld, ac yr oeddym yn ofni mai ychydig bobl a gawsem ni i'r cyfarfod. Ond daeth cynulleidfada dda yn y boreu, ac arwyddion eglur fod Duw yn agosatom. Am ddau o'r gloch esgynodd Mr. Price, Aberdâr, i'r pwlpud i ddyweyd tipyn o hanes y diwygiad, a phan yn mynegu ei deimladau mewn dull hollol syml a diaddurn torodd y cwmwl, disgynodd yr Ysbryd Glân ariom, ac yr oedd y lle yn ofnadwy. Methwn a chael neb i ganlyn Mr. Price, ond o'r diwedd llwyddais i gael fy hen frawd anwyl Dr. Rees, Aber-tawy, i fyned i fyny. Teimlai yn bur wan, ac ni fu fawr mynyddau cyn llwyr dori lawr. Dywedai un hen Gristion fod yr Arglwydd wedi peri i'w welsion dewi, er mwyn iddo Ef gael llefaru. Mewn canlyniad i'r ymweliad hwn adfywiodd yr eglwys, lledodd y tân, a dyblwyd nifer yr aelodau. Yr ydym yn dysgwyl am ymweliad felly eto. Dygwylwn fel mae y gwylwyr yn dysgwyl am y boreu.

Terfynwyd y cyfarfod trwy weddi gan Mr. Jones, Brachysaint. Teimlai pawb fod yr

Arglwydd yn y lla. Yr oedd y cyfarfod hwn ynddo ei hun yn daliad llawen am bob trafferth i ddyfod i'r Undeb. Credwn y parha ei effeithtâu yn hir.

Yn y cyfarfod deg o'r gloch pwnc yr ymadiaeth ydoedd "Swper yr Arglwydd, yn ei natur a'i gweinyddiad." Darllenodd y Parch. W. Edwards, Aberdâr, bapwr galluog ac *exhaustive* ar y mater. Dilynwyd ef mewn anerkchiadau ar yr un pwnc gan y Parchn. W. Lloyd, Caergybi; Prof. Morris, Aberhonddu; W. Griffith, Caergybi; R. Thomas, Bala; W. Roberts, Lerpwl; a Dr. Wm. Rees.

"Llenyddiaeth yr Enwad" oedd mater y cyfarfod dau o'r gloch. Darllenwyd papwr ar y pwnc gan y Parch. B. Williams, Canaan, Abertawy.

Etholwyd swyddogion am y flwyddyn ddyfodol, yn cael eu blaenori gan enw y Parch. R. Thomas, Bala, fel Llywydd.

Hefyd derbyniwyd dirprwyath oddiwrth y brodyr y Methodistiaid, sef y Parchn. Roger Edwards, Wyddgrug; J. Pugh, B. A., Treffynon, a Mr. P. M. Evans, Treffynon,—y rhai a anerkasant y cyfarfod yn fawddol ac effeithlawn.

Atebwyd hwynt yn enw yr Undeb gan y Parchn. W. Griffith, Caergybi, a W. Rees, D. D., Lerpwl gynt.

Y Parch. W. Griffith, Caergybi, a ddywedodd:—"Ni raid i mi ddywedyd dim ar ol yr hyn a ddywedwyd gan ein parchedig Lywydd; ond yr wyf yn teimlo yn ddedwydd i gael eich cyfarach ar yr achlysur presenol. "Dedwydd yw rhoddi yn hytrach na derbyn." Dim amheuaeth am hyny. Genau y gwirionedd a'i dywedodd. Ond prin y gallaf i ddywedyd hyny yma heddyw. Yr ydych chi wedi rhoddi a minau wedi derbyn yr anerkchiadau brawdol a chynnes yna. Gwn eich bod chi yn ddedwydd wrth eu rhoddi, a gwn ein bod einne yn ddedwydd wrth eu derbyn; a phwy o honom yw'r dedwyddaf nid oes neb a wyr. Ond mi wn i hyny, mai dyma y pryd y teimlwn ddedwyddaf, pan y byddom agosaf at eia gilydd. Ac yr ydym yn agos—yn agosach o lawer nag y buom erioed. A 'does dim dionch i oi. Felly y dylem fod. Y mae pob peth yn galw am i ni fod felly. Nid yw y pethau yr ydym yn gwahaniaethu ynddynt ddian at y pethau yr ydym yn cytuno arnynt. Yr wythnos ddiweddar yr oedd Cymanfa Môn yn cael ei chynnal gyda ni yn Nghaergybi, ac yr oedd un o honoch chi—un o nai rhagorol y dddear—y Parchedig (galwaf ef felly er gwaethaf y Dean of Arches a'i fab) y Parchedig David Charles Davies o Llundain, yno yn pregethu wrth ein bodd. A Chadeirydd eich Cymanfa gyffredinol, onide? a ddywedodd mewn cynadledd yn Llundain y dydd o'r blaen, mai rywle yn y canol rhwng Henaduriaeth ac Annibyniaeth y mae eich safle chi fel enwad.

Oe felly, beth fyddai i ni symud tipyn eto—chwï dipyn pellach oddiwrth y canol hwnaw, a minau dipyn agosach ato? Ni gyfarfyddwn â'n gilydd felly, a fydd hyny ddim colled i un o honom, ond fe fydd yn enill i bob un, ac i'r byd hefyd. Ni a wnaem hyny pe byddai i ystern godi—ar ystern y mae y defaid yn ymwasgu yn un swp at eu gilydd. Yr ydych chi, Mr. Edwards, yn cofio yr ystern hono a gododd Syr James Graham yn y Senedd i geisio ein drygu ei fel Ymseildduwyr. Yr oeddych chiw a minau yn dygwydd bod ya y Brifddinas ar y pryd, a darfu i ni fedru cyduno i gynhyrfu ein cynulleidfaoedd yn Nghymru i wrthwynebu y mesur drygionus hwnaw. A rhwng pawb, fe lwyddwyd, ac fe orchfygwyd. Byddai nesu at ein gilydd ar dywydd tât fel hyn yn fwy rhinweddol a chammodadwy nag ar dywydd garw. Awa rhagom yn hyn fel pob peth arall, hyd oni ymgyfarfyddom oll yn undeb fydd a gwybodaeth Mab Duw, yn wr perffaith at feusr eodra cyflawnder Crist. Ni bydd neb yn holi na neb yn gwybod wedi'n i ba enwad yr oeddym yn perthlyn. Wrth duthio tuag yma ddos, yr oeddwn yn pasio caeau gwenith, a ffiniau rhwng y naill gae a'r llall, er eu bod yn eiddo yr un perchenog. Bydd y gwenith hwnaw yn union wedi aeddfedu, wedi ei fedi a'i gwaflu i'r yagubor; ac ni bydd neb yn gwybod, erbyn hyn, ar ba faes y bu y naill a'r llall yn tyfu. Felly minau, ar ol mwyed adref. Bydd y ffiniau, y cloddiau, y gwahaniaethau sydd rhyngom ya awr, i gyd wedi diflanu.

"A phawb o'r brodyr yno'n un,
Heb neb yn tynnu'n groes;
Yn molli'r Duedd yn y dyn,
A chofio angen loes."

Yn yr hwyr traddodwyd areithiau ar wahanol faberion pwysig, y rhai efallai y gallwn roddi piglon o homynt mewn rhifynau dyfodol o'r CENHADWR.

Boren ddydd Iau am 7 cynaliwyd cynadledd yn y Tabernacl dan lywyddiaeth C. R. Jones, Yaw., Llanfyllin.

Cafwyd ymddyddan pwylllog ar Genhadaeth Llydaw, a chymerydd rhan ynddo gan y Parchn. J. Thomas, Lerpwl; Griffith, Caergybi; Gohebydd; Evans, Hebron; Jones, Abermaw; Dr. Pan Jones; Roberts, Gwrecsam; Roberts, Lerpwl; E. Davis, Dolcaradog; Johns, Llanelli; ac Edwards, Aberdar.

Cydnwyd ar benderfyniad a gynigiwyd gan Dr. Rees, Abertawy, ac a eiliwyd gan y Parch. R. Thomas, Bala,—

"Fod Pwyllgor yr Undeb i chwilio allan am ddyn cymhwys i'w anfon allan i Lydaw, ac i fynu dealltwriaeth eglur â Mr. Ashton o berthynas i gysifrolddeb ei gynaliaeth."

Hefyd cafwyd ymdriniaeth am y Britysgol a Thrysorfa yr Hen Weinidogion.

CYFARFODYDD PREGETHU.

Boren ddydd Iau, yn Heol y Capel, gweddli-

wyd gan y Parch. W. Williams, Borth, Aberystwyth; a phregethwyd gan y Parchn. T. L. Jones, Machen, a J. Thomas, Lerpwl. Am 2, gweddwyd gan y Parch. E. Hughes, Ferndale; a phregethwyd gan y Parchn. L. James, Carfan, a J. B. Jones, B. A., Aberhonddu.

Am 2, yn Pendre (W.), gweddwyd gan y Parch. J. Lewis, Birmingham; a phregethwyd gan y Parchn. J. Foulkes, Tyddewi, a I. Jones, Ty'ncoed.

Am 6, yn Heol y Capel, gweddwyd gan y Parch. H. Jones, Birkenhead; a phregethwyd gan y Parchn. J. Miles, Aberystwyth, a Dr. Rees, Abertawy.

Yn Rehoboth (M. C.), gweddwyd gan y Parch. J. Davies, Talybont; a phregethwyd gan y Parchn. Proff. Rowlands, B. A., Aberhonddu, a Dr. Rees, Caer.

Pregethwyd, y Sabboth o faen yr Undeb, gan y Parchn. J. E. Owen, Llanberis, ac R. Rowlands, Llansamlet. Nos Lun, pregethodd y Parchn. W. I. Morris, Pontypridd, a W. Edwards, Aberdâr. Nos Ffercher, pregethodd y Parch. Proff. Morris, yn Sassoheg, yn y Tabernacl.

Sabboth ar ol yr Undeb, pregethwyd gan y Parch. D. Richards, Caerphili, trwy'r dydd, yn Heol y Capel.

LLYTHYR AT EGLWYS COALBURGH, O.
O Gymru, oddiwrth dad ei diweddar weinidog, y Parch. W. Owen.

Anwyl Ffrodyr a Chwibrydd yn yr Arghwydd,
—Y rhai nis gwelais, eto yr wyf yn eich caru, ac yr wyf yn teimlo mai fy nyledswydd yw gwnead fy nghariad yn hysbys i chiw yr addeg bresenol, oblegid eich caredigrwydd a'ch gofal am fy anwyl fab yn ei wendid a'i gystudd hir, a'i anallu gan gystudd a gwendid i gyfrannu i chiw mewn ystyr ysprydol; eto darfu i chiw ei gadw ef yn ddiostion mewn ystyr natariol. Nis gallaf fi dalu i chiw am etch dafoni kdo, ond taled yr Argiwydd i chiw yn *helaeth*: ac os oedd fy anwyl fab yn genad i Crist yr ydych yn sicr o'ch tal bob un; canys y mae gwobr yn addawedig i'r hwn a roddo ddafn o ddwfr i ddygybl; ond nid dwfr yn unig a roddasoch chiw, ond bwyd a dillad hefyd: ac erbyn hyn y mae clod eich cariad mawr yn hysbys trwy'r eglwys; ac yr wyf ffrwn yn anfon i chiw fel eglwys ddiolchgarwch gwresocaf fy nghalon hiraethlawn; gan ddymuno i chiw oll bob dafoni tymhorol ac ysbrydol: a phe bai genyf fab arall a'i wyneb ar y weinidogaeth, nid oes un eglwys dan haul ag y carwn ei weled yn weinidog iddi yn fwy na Coalburgh. Yr wyf yn gobeithio y ca eglwys Coalburgh ei bendithio a gweinidogion da y Testament Newydd. Y mae rhai eglwys wedi bod yn foddion i yru eu gweinidogion i gael beddan yn anamserol,

trwy fod yn gas iddynt; ond yr wyf yn creda fod eich caredigrwydd chiw tuedd at fy mab, wedi ei gadw yn fwy yn llawer hwy nag y buasai dan amgylchiadau gwahanol.

Maddeuwch i mi am anfon fel hyn atoch, ond gwir deimlad fy nghalon sydd yn pery. Terfynaf yn awr gan fy nghosio atoch; er nad wyf wedi eich gweled; ond gobeithiaf y caf eich gweled oll yn ngwlad y dydd, y wlad lle mae William heddyw yn byw. Derbyniwch fy nloch a'm serch. Ydwyf mewn dagrau biraeth,

STEPHEN OWEN.

Abercumbay, Aberdâr.

COLLI GWEINIDOG.

Y mae eglwys yr Annibynwyl yn Coalburgh, Ohio, ar ol colli eu hanwyl weinidog, wedi dwyn allan y penderfyniadau canlynol:—

1. Ein bod yn teimlo galar nid bychan ar ol ein hanwyl weinidog, yr hwn trwy lawer o rwystrau, afiechyd, &c., a'n gwasanaethodd yn fyddlon i godi capel hardd yn y lle. A thrwy fendith Duw a fu yn foddion i ychwanegu yr eglwys yn alfer ei harlodau.

2. Ein bod yn teimlo i ni golli gweinidog cyflawn, Criston cywir, yr hwn a garem fel ein calonau ein hunain.

3. Ein bod mewn modd trylwyr yn cydymdeimlo a'i weddiw hoff, sef ein hanwyl chwarae Mrs. Owena, yn ei ehyf-yngder, gan ddymuno ar i'n Tad nefol ei chysuro a'i ddi-ddanu o dan yr amgylchiad chwerau presenol.

4. Ein bod yn eiddwyno ein diolchgarwch gwresocaf i weinidogion y cylech am ein gwasanaethu mor fyddlon yn ystad ei afiechyd. Hefyd dymunwn yr un peth i'r eglwys am ganiatau iddynt ddydd.

Dros yr eglwys, PHILIP PHILLIPS, *Ysg.*

BYWGRAFFIAD BYR MR. JOHN P. DAVIES, DODGEVILLE, WIS.

Yr oedd rhieni gwrthrych ein bywgraffiad byr yn enedigol o gymydogneith Llanwrtyd, swydd Frycheiniog. Symudasant oddiyno i Rymney. Enw ei dad oedd John Davies. Claddwyd ei fam yn Nghymru. Symudodd ei dad o Gymru i Scranton, Pa. Y mae wedi unarwr e's amryw o flynyddoedd bellach. Yr oedd ei dad a'i fam yn seolau crefyddol gyda y Cynulleidfawyr, a dywedir fod rhai o'u hynafiaid yn ddynion o gryn hyndodwydd yn eu dydd gyda chrefydd.

Treuliodd John P. Davies pan fawr o'i oes cyn dyfod i ymofya am grefydd, a gwariodd lawer o'i enillion ar fyglys a diodydd meddwol, y rhai yr ymwrthododd yn llwyr â hwy e's blynydd-oedd. Ymunodd â dirwest er ys 17 ml. i'r Hydref diweddaf, a bu yn ddirwestwr didwyll, cadarn a diysgog. Credai yn yr egwyddor ddirwestol, a phleidiodd hi yn egniol. Ymwrthododd â myglys e's oddeutu pedair blynedd yn ol, ac nid aeth i ddefnyddio myglys drachefn. Nid cymeriad arwynebol ydoedd, hawdd ei enill; a hawdd ei golli, un y galleid ei wneud yn bob peth yn aheimlad y fynydd, ond nas galleid ymddiried yn ei barhad. Ond yr oedd yn un ag oedd ya meddu ar ddigon o benderfynod-rwydd a north i gario allan ei argyhoeddiadau

ae i wneud yr hyn a ystyriai yn ddyledswydd aino. Wedi ei enill unwaith o blaid unrhyw rinwedd, ac yn erbyn unrhyw ddrwg, nid oedd raid petruso yn nghylch ei barhad. Y mae yn iechyd i ben a chalon dyn i edrych ar ddynion o benderfyniad dlymdro, a sefydlogrwydd diygog gyda gwelliantau moesol yr oes.

Caaglod John P. Davies gryn lawer o gyfoeth. Cymerodd ofal i drysori iddo ei hun drysorau ar y ddaear, a gofalodd hefyd i fod yn gyfoethog tuag at Dduw—i drysori iddo ei hun drysorau yn y nef. Ymunodd â chrefydd yn Eglwys Gynulleidfaoel Dodgeville, tua dechreu Mawrth yn y fl. 1867. Yr oedd yn Gynulleidfawr trwyadl. Barnai mai Cynulleidfaoiaeth oedd y drefn eglwysig fwyaf cyfeus, Beiblaidd, ac effeithiol er lledaenol Cristionogaeth bar. Ond yroedd yn earu dynion da o bob enwad, ac yn hosi cydweddio â hwy, ac hefyd yr oedd yn barod bob amser i gydweithredu â hwy gydag unrhyw budiad daionus. Yr oedd yn wrosg iawn gyda y cyfarfog gweddi undebol a gynelir gan yr Eglwys Cymreig yma. Yr oedd yn grefyddwr go dda. Presenolai ei hun yn gyson yn y cynulladau crefyddol. Yr oedd yn ofalus am gadw yn sanctaidd y dydd Sabboth, ac yr oedd yn cyfrannu yn lled haellonus at wahanol achosion crefyddol a dyngarol, ac yr oedd yn gwella o hyd fel cyfranwr. Cyfranodd y flwyddyn ddiweddaraf y bu fyw o \$80 i \$100. Dygai ei rodd i'r allor gyda chysondeb. Yr oedd ganddo nid yn unig allu cyfoeth i roddi, ond yr oedd ganddo hefyd ewyllys cristen i lywodraethu y gallu hwnw. Yr oedd yn ddiacn da. Dewisodd yr eglwys ef i'r cyfryw awydd Gor. 7, 1870. Yr oedd yn hynod ofalus am achosion amgylchladol ac arianol yr eglwys. Parch i'w goffadwriaeth.

Priododd ac Ellen R. Williams Mawrth 22, 1867, yr hon a fu iddo yn ymgeledd gymwys, a'r hon sydd mewn galar dwys ar ei ol. Bu farw yn sydyn Mai 13, 1875, yn 54 ml. oed. Claddwyd ef y Sadwrn canlynol y yn gladdfa ger tref Dodgeville. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parchn. John D. Davies, Meredith Evans, Ravid Rosser, John Evans, a William Owen. Pregethodd yr ysgrifenydd ei bregeth angladdol Mai 23, oddiar Actau 11: 24, "Yr oedd efe yn wr da." Sylwyd ar nodweddion arbenigol dyn da, ac nad oes un cymeriad mor barchus ag ef. Os da a wnawn daw i'r golwg a chawn ein talu yn ol ein gwaith.

SEN PHILLIPS.

MOUNT CARMEL, PA.

Pasiwyd y penderfyniadau a ganlyn gan Eglwys Gynulleidfaoel Mt. Carmel, Pa., ar nos Sul, y 27ain o fis Mehefin, 1875:

Yn gymaint a'n bod wedi clywed gyda galar fod y Parch. William J. Thomas, Shenandoah, wedi gorphen ei flwriaeth yn y fuchedd hon,

ac oddiar ystyriaeth o'r budd a'r lles a dderbyniodd yr Eglwys hon trwy ei lafur yn ein plith yr amser a aeth heibio,

Penderfynwyd, Ein bod ni fel Eglwys yn diolch i'r Arglwydd am oed Mr. Thomas yn y weinidogaeth efengylaidd; a chan fod yr *Hwn* sydd yn rhy ddoeth i gyfeiliorni wedi gweled yn oren ei gymeryd ato ei hun, ein bod yn ymestwng i ewyllys yr hwn sydd a'i orseddfaine yn y nefoedd a'i lywodraeth ar bob peth.

Penderfynwyd, Ein bod ni fel Eglwys yn dwys deimlo yn herwydd colled y teulu a'r perthynasau yn marwolaeth Mr. Thomas. Colled y teulu briod cariadas a serchog, yn nghyd a thad gofalus, a cholodd y perthynasau gyfaill cywir a fyddlawn; a'n bod fel Eglwys yn rhoddi lle helaeth iddynt oll fel galarwyr yn ein gweddian, ac yn dymuno iddynt fesu di-gonol o'r dyddawech sydd yn Nghrist Iesu tra byddont yn nhalu yr anialwch, a mwyniad o'r llawenydd sydd fry wedi gadael y byd hwn.

Penderfynwyd, Ein bod ni fel brawdoliaeth yn mawr gydymdeimlo â'r weddw a'r plant amddifaid, ac yn eu hanog yn nghanol y storon ddu yma eto i ymddiried yn yr Arglwydd eich Duw. Anwyl chwaer, yr ydym am alw eich sylw chwi at addewidion mawr iawn a gwerthfawr sydd genych eto i bwysio arnynt fel colofnau i'ch cynal yn y dydd presenol. Os ydych wedi myned yn weddw unig, mae Duw wedi dyfod yn Farnwr i chwi yn awr, mewn ystyr nad oedd o'r blaen. Os yw y plant yn amddifaid, mae Llywydd nef a daear yn Dad iddynt mewn modd mwy neillduol na phan oedd eu tad naturiol yn fyw. Ymgysurwch yn y meddwl fod sylw y nefoedd yn fwy arbenig arnoch yn awr. "A galwarnaf fi yn nydd trallod; mi a'th waredaf, a thi a'm gogoneddi." Dyna i chwi addewid yn fwy o werth na'r holl fyd. Mae mesusydd yr Ysgrifthyrau yn llawn o ffynonau bywiol yr iachawdwriaeth. Deuwch chwisthau iddynt yn aml i dynu dyfroedd eich cysuron a'ch gorfoledd.

Penderfynwyd, Ein bod yn anfon copi o'r uchod i deulu trallodus y Parch. William J. Thomas, ac hefyd i eu cyhoeddi yn y papyrau wythnosol a misol.

Arwyddwyd dros yr Eglwys,

PARCH. WILLIAM W. DAVIES,
THOMAS T. WILLIAMS, } *Pwyllgor.*
JOHN H. DAVIES,

SEFYLLFA ARIANOL Y BWRDD CENHADOL.

Gan fod y Bwrdd Cenhadol Americanaidd yn perthyn i'r Cynulleidfawyr, dylem deimlo awydd mawr i wybod am ei sefyllfa arianol a'i angenion ar gyfer y gwaith mawr sydd o'i flaen yn y dyfodol. Mewn llythyr oddiwrth Mr. S. B. Treat, yr Ysgrifenydd Cartrefol dyddiedig "Missionary Rooms, Congregational

House, Boston, Gorph. 10, 1875," rhoddir go-lwg gwyno ar sefyllfa arianol y Bwrdd. Mae bliwyddyn arianol y Bwrdd yn terfynu Medi 1, 1875. Y ddyled a hybyswyd flwyddyn yn ol yn Rutland (\$30,441.07,) sydd yn debyg o fyned yn llawer mwy eleni. Yn unol â'r hyn a ymddangosodd fel dymuniad yr eglwys y pryd hynny, neilldoluodd y Pwyllgor Ymgynghorol \$195,000 at yr hen waith a'r newydd. Eithr ni dderbyniasant yn ystod y deng mis cyntaf o'r flwyddyn gydredol ond \$309,714.95 ar gyfer yr hen waith, a dim ond \$19,338.59 ar gyfer y gwaith newydd. Yn wir, syrthiodd derbyniadau pob mis dilynol ond un, yn fyr o'r taliadau misol cyfartaliol, a derbyniadau y ddau fis diweddaf (Mai a Mehefin), ni fuont prin haner cymaint a'r taliadau cyfartaliol. Mae yn am-lwg, gan hynny, os na anfonid swm mawr iawn i law y trysorydd cyn Medi 1, y bydd yn rhaid i'r Pwyllgor hybysu dyled drom a chythruddol yn nghyfarfyddiad blyneddol y Bwrdd yn Chicago ar yr 8fed o Hydref nesaf; ac os felly y bydd, tebygol yw y byddant yn teimlo dan orfod i gwtogi y symiau a neillduolant at wahanol achosion am y flwyddyn ddyfodol, er siomedigaeth a galar i'r cenhadon, ac er dir-fawr niwed i'w gwaith.

I arbed y perygl yma, gwnelr apeliad taer fod pob eglwys Gynulleidfaoel drwy y wlad yn rhoddi cymaint at y Genhadaeth eleni ag y rhoisat y flwyddyn o'r blaen, ac erfynir fod gweinidogion a phawb yn yr eglwys sydd o galon haellonus yn talu sylw uniongyrchol i'r apeliad hwn. Er mwyn y brodyr-sydd yn ein cynrychioli yn y gwledydd poll; er mwyn y rhai sydd mewn tywyllwch yn mhob parth o'r byd; ac, yn fwy eto, er mwyn yr hwn sydd yn disgwyl am weled o lafur ei enaid, erfynir fod ymdrech egniol ac unol yn cael ei wneud i ddiwedd y flwyddyn heb osod baich ychwan-egol ar sefyllfa arianol y Bwrdd.

I ADFERU RHAI WEDI DARN FODDI.

Mae Cymdeithas Ddyngarol talaeth New Hampshire wedi cyhoeddi y cyfarwyddiadau canlynol er adfywiau personau pan yn ymddangos wedi marw trwy foddol, y rhai y byddai yn dda i bawb sylwi arnynt:

I. Na chollier dim amser. Dilyner y cyfarwyddiadau hyn yn y fan.

II. Symuder yr ewyn a'r llysenafedd o'r genau a'r ffroenau.

III. Dalier y corff am ychydig eilladau yn unig a'r pen yn hongiau i lawr, fel y rhedo y dwfr o'r ysgyfaint a'r bibell wynt.

IV. Llacier pob dilledyn tyn oddiam y gwddf a'r ddwyfron.

V. Edrycher fod y tafod yn cael ei dynu yn mlaen os bydd yn syrthio i'r gwddf. Ni lithra-ond gafaelyd ynddo â chadechyn.

VI. Os bydd yr anadliad wedi peidio, neu ya agos felly, rhaid ei fywiogi trwy weithiad y ddwyfron gyda dwylaw, mewn efelychiad o anadliad naturiol, gan yru yr awyr allan o'r ysgyfaint trwy wasgiad grynnus, ac yna ei adael i ddyfod i fewn eilwaith trwy ystwythder yr asenau. Cofier mai hyn ydyw y peth pwysicaf o'r cwbl.

Er ei wneud yn rhwydd, dodder y person ar ei gefn, gyda chlustog, gobenydd, neu ryw sylwedd ead, dan ei ysgwyddau; yna gwaesger â chledr y llaw ar gyfran isaf asgwrn y ddwyfron a chyfran uchaf y bol, gan gadw i fyny olynad rheolaidd o ymwasgiadau ac ymattaliadau ugain neu ddeg ar hugain o weithiau mewn mynyd.

VII. Rhwbler yr aelodau â dwylaw neu â chadachau sychlon, yn barhaus, er cynorthwye yr amliad a chadw y corff yn gynnes.

VIII. Mor fuan ag y medr y person lyncu, rhodder iddo lonaid llwy fwrdd o wirol mewa dwfr poeth neu ychydig o dê neu goffi cynhes.

Gweithier yn bwylllog. Na rodder i fyny na rhy fuan. Gwobrwywyd cyn hyn oriau o ymdrech â llwyddiant.

BEIBL GYMDEITHAS OSHKOSH.

OSHKOSH, Wis., Awst 4, 1875.

At Olygydd y Cenhadwr:

Cynaliwyd cytarfod blyneddol y Beibl Gymdeithas yma Sabbath y 27ain o Mehefin, a dewiswyd y swyddogion canlynol am y flwyddyn ddyfodol:—Llywydd, R. T. Morgan; Is-lwydd, E. D. Evans; Trysorydd, Jno. Gittins; Ysgrifenydd, Evan E. Watts; Llyfrgellydd, Jno. E. Jenkins.

Cafwyd cyfarfod llewyrchus ac ystyried yr hlin. Cafwyd areithiau da gan David Davies a Robert Roberts, Ripon College; a'r Parch. B. I. Evans o'r dref hon, ac ychydig sylwadau gan y Parch. H. Parry, Ohio.

Derbyniadau.

Arian ar law,.....	\$1.33
Casgliwyd,.....	114.77
Oddiwrth lyfrau a werthwyd, ...	13.70
Cyfanswm, ...	\$129.80

Taliadau.

Anfonwyd yn rhodd i'r Fam Gymdeithas, ..\$129.80

Dewiswyd yn *Life Members*, Richard Reos, Robert Richards, Evan Watts ac Owen Hughes.

Pennodwyd R. T. Morgan, E. D. Evans, a John E. Jenkins i dynu allan benderfyniadau mewn perthynas a'r brawd ymadawedig Thos. J. Davies. Maent fel y canlyu:

Yn gymaint ag y Dduw yn ei ragluniaeth ddoeth a da gymeryd o'a mysg ein cyfaill anwyl a'n cydweithiwr ffyddlon, y brawd Thomas J. Davies, penderfynwyd,

1. Ein bod fel cangen o'r Feibl Gymdeithas yn y dref hon, yn teimlo galar dwys o herwydd

colli gweithiwr diwyd a difino mewn cysylltiad a'r Feibl Gymdeithas (ygrifenydd yr hon oedd y brawd pan gymierwyd ef ymaith). Diau mai ei gariad at y gwaith o anfon gair yr Arglwydd i bawb o bobl y byd oedd ysgogydd ei weithrediadau yn y cyfeiriad hwn.

2. Ein bod yn cydymdeimlo a'i weddw a'i rhai bach, ac yn dymuno nawdd ac amddiffyniad Tad yr amddifad a Barnwr y gweddwon iddynt yn ol ei addewid, ac ar i'r hwn y mae ei ffyrdd yn y môr a'i lwybrau yn y dyfroedd dyfalon amlygu iddynt bto ei ffordd yn y cysegr, fel y gallont fynegu mai uniawn yw ffyrdd yr Arglwydd, ac yn arwain i ddinas gyfanneddol.

3. Ein bod i anfon copi o'r penderfyniadau hyn i weddw yr ymadawedig, ac hefyd yn cyfarwyddo eu bod i gael eu hygrifenu ar lyfr y Gymdeithas.

Penderfynwyd fod y gweithrediadau hyn i ymddangos yn y *Cyfaill* a'r CENHADWR.

EVAN E. WATTS, *Ysg.*

DIOLCHGARWCH.

Nos Iau, Gorph. 14, 1875, traddododd y Parch. Sam Phillips, Dodgeville, ddarlith ar y Parch. George Whitefield a'i amserau, yn Bryn Sion, Pictonica, yr hon oedd yn rymus a dylanwadol—cynrych yr hon, yn nghyd ag anrheglon o eiddo cyfeillion caredig o Dodgeville yn gystal ag o'r ardal hon, oeddi deugala dolar; am y rhai yr wyf yn cyflwyno fy niochgarwch gwrescaf.

WILLIAM POWELL.

Hefyd, traddododd y Parch. Evan Evans, gynt o Nantyglo, ddarlith yn yr un lle, Awst 3ydd, ar ddyfodiad crefydd i blith y Cymry. Digon yw dywedyd fod y ddarlith a'r ddarlithydd uwchlaw canmoliaeth.

W. P.

Llofruddineth Arlynydd Ecuador.—Llofruddiwyd tancia Moreno, Arlywydd Ecuador, yn ei balas yn Quito, Awst 6ed. Nid oes sicrwydd eto pa fodd y bu, gan fod gwahanol hanesion a gwrthddywediadau yn nghylch y manylion. Trwy chwyldroad a enynodd yn 1869 y cododd ei hun i brif swydd ei wlad. Un o'i weithred oedd swyddogol cyntaf oedd diddymu yr holl ysgolion yn y wlad oddieithr eiddo y Jesuitiaid. Yn 1870, etholwyd ef i'r un swydd am chwe mlynedd, er fod cyfansoddiad ei wlad yn cyfyngu y tymor arlywyddol i bedair blynedd. Gobeithir y bydd ei olynydd yn fwy rhyddfrydig nag y bu ef.

Yr ymgodiad negronidd bygythiedig yn Georgia.—Mae hanesion cynhyrfus wedi cael eu taenu trwy y papyrau yn ddiweddar yn nghylch cydfwriad y negronaid yn swyddi Burke, Jefferson, a Washington, yn nhalaeth Georgia, i ymgodi a lladd y bobl wynion. Mae dros gant o'r negronaid wedi cael eu carcharu i aros eu prawf, a dywedir fod rhai o honynt wedi cyffesu pethau

dychrynlyd iawn. Ond gan fod etholiad pwyslg wrth y drws, fe ddiehon fod yr hanesion wedi cael eu chwyddo a'u gwaethygu er mwyn dylanwadu ar yr etholiad.

Byddin fawr y Weriniaeth.—Bydd y "*Grand Army of the Republic*" yn cael ei chynrychioli yn yr Arddangosfa Gannlwyddol yn Philadelphia gan hen aelodau o'r fyddin o bob talaeth yn yr Undeb, a byddant yn ymgorffoli dan yr enw Y Wersyllfa Wladwriaethol. Y Llywodraethwr Hartranst, o Pennsylvania, yw Cadlywydd presenol y Fyddin Fawr. Trwy orchymyn swyddogol y mae efe yn bysbysu ysgorddawd (*stuff*) o filwyr enwog o orsafau milwrol y wlad yn gyffredinol. Yn mhlith cadweinwyr y Cadf. Hartranst canfyddwn enwau H. F. Fisher o Jackson, Mississippi, a William G. James o New Orleans.—*N. O. Republican.*

Marwolaeth y Cynlywydd Johnson.—Bu farw Andrew Johnson, olynydd Lincoln yn nghadair arlywyddol ein gwlad, ddydd Sadwrn, Gor. 31, o'r parlys. Ganwyd ef yn Raleigh, N. C., Rhag. 29, 1808. Yr oedd o darddiad isel, a phan yn leuanc gweithiai yn galed fel teiliwr cyffredin. Cafodd ei ethol yn aelod o'r Gydgynghorfa yn 1843, a pharhaodd yn y swydd hono ddeng mlynedd. Bu yn Llywodraethwr ar Dalaeth Tennessee o 1853 hyd 1857, pan yr anfonwyd ef i Senedd yr Unol Dalaethau, lle yr arosodd am bum mlynedd. Yna gwnaeth Lincoln ef yn Llywodraethwr milwrol Tennessee. Yn 1864 etholwyd ef yn Is-lywydd yr Unol Dalaethau, ar yr un tugel â Lincoln, a phan lofruddiwyd Lincoln, disgynodd yr arlywyddiaeth i'w ddwyllaw ef. Yn ngweinyddiaid y swydd hon, colodd ymddiried y blaid a'i hetholodd, ac yn niwedd ei dymor, methodd am flynyddau lawer a chael yr un swydd yn rhagor. Ond ar farwolaeth y Seneddwr Brownlow, etholwyd ef i gymeryd ei le. Ond bu farw cyn cael ond ychydig o amser yn y swydd hono, pan yn agos i 67 ml. oed. Yr oedd yn ddyn o gyneddfau cryffion anghyffredin, a'r benderfynolrwydd a ddirywiodd yn aml i ystyfnigrwydd a haerllugrwydd hunanol.

Rhyfug angwel.—Victoria Anderson, rhaffddawnsraig o Sheffield, yr hon a ymgampiai ar dyn-raffau yn Hippodrome Barnum y llynedd, a syrthiodd ddydd Llun, Awst 9, yn Berlin, Prwsia, oddiar *velocipede* ar raff pedwar ugain troedfedd o uchder, ar yr hon yr oedd yn chwarae campiau. Anafwyd hi yn ddychrynlyd, a bu farw yn fuan wed'yn. Yr oedd yn 28 oed.

Gwrthryfel Herzegovina.—Talaeth yn Ewrop dan lywodraeth Twrci ydyw Herzegovina. Mae y trigolion Cristionogol yno wedi ymgodi yn erbyn y Tyrciaid, ac y mae cydymdeimlad holl wledydd cred o'u tu. Ond attellir llywodraethau y gwledydd cylchynol rhag eu cynorthwyo

gan ofn yr arweiniol hyn i ddryswch yn y *balance of power*, ac efallai i ryfel mawr cyffredinol yn Ewrop. Mae Rwsia, Awstria a Germany wedi uno mewn ymrwymiad i beldio cy-northwyo y gwrthryfelwyr, ac i geisio eu perswadio i roddi eu harfau i lawr. Ond er gwaethaf holl gynlluniau yr ymerawdwyr, pan ddelo yr amser prophwydol i ben, califf awdurdod orthrymus y Twrc ei ysgubo ymaith nid yn unig o Ewrop ond o'r byd yn llwyr. A chredym nad yw yr amser hwnw ddim yn neb-pell iawn oddiwrth gyflawniad yn awr.

Y Parch. Charles G. Finney D. D. wedi marw.—Un o ddynion mawr a hynod yr oes a aeth heibio oedd y Parch. Charles G. Finney, yr hwn a fu farw yn Oberlin, Awst 16, 1875, yn 83 ml. oed. Enwogodd ei hun yn moreu ei oes fel efenglydd, a dychwelwyd canoedd os nid mil-oedd at yr Arglwydd dan ei weinidogaeth finlog a grymus mewn gwahanol fanau. Tua deugain mlynedd yn ol sefydlodd Goleg Oberlin, mewn lle oedd y pryd hyn yn nghanol yr anialwch yn Ohio, ond sydd yn awr wedi dyfod fel gardd yr Arglwydd yn grefyddol a thymhorol. Bu yn Llywydd y Coleg hwnw hyd nes yr aeth yn rhy hen, a daeth dan ei gyfarwyddiadau a thrwy ei gynorthwy yn un o'r colegau mwyaf llwyddianus a dylanwadol er daioni yn y wlad. Fel hyn y mae yr hen dadau enwog a'r hen flaenoriaid mewn pethau da yn droipio ymaith y naill ar ol y llall. Ond mae y Blaenor mawr yn aros—ac fe ofala ef na chaiff y gweryll ddim sefyll o eisiau rhai i'w blaenori eto.

Parch i hen Protestant mewn gwlad Babyddol.—Y Parch. N. P. Gilbert, yr hwn fu am lawer o flynyddau yn genhadwr yn Peru a Chili, a'r hwn a sefydlodd yr Eglwys Brotestanaidd gyn-taf yn Santiago, sydd yn rhoi yn y *Vermont Chronicle*, yr hanes awgrymiadol a ganlyn am yr anrhydedd a dalwyd i un o yagolorion a gwladgarwyr mwyaf enwog Peru, sef y Tad Vigil, yr hwn a fu farw yn ddiweddar yn dair a phedwar ugain oed. Pan yn ieuanc, urddwyd ef yn offeiriad, ond unwaith yn unig y darllenodd yr offeren. Ysgymunwyd ef gan y Pab amser maith yn ol am gyhoeddi llyfrau, yn y rhai y mhlith pethau gwaharddedig eraill, y gwrthwynebodd awdurdod dymhorol y Pab. Ond er hynny, y fath oedd y dylanwad a enillas-at yno fel yr oedd yn wyddfodol yn ei gladded-igaeth tuag ugain mil o bobl, ac yn eu plith gynrychiolwyr o bob sefyllfa a chredo yn y wlad. Yr oedd nid yn unig wedi gwneud llawer o wasanaeth pwysig i'w wlad ei hun, ond wedi datgan rhyddhad y gydwybod mewn materion crefyddol. Yr oedd yn ddyn da, nod pen-af yr hwn oedd lleoli ei gyd-dynion.

Herzegovina—y terfysg yn ymledu.—Mae y gwrthryfel yn Herzegovina yn ymdaenu fel tân gwyllt. Datguddir y ffaith eisoes fod anffodlonrwydd dyfnach yn bodoli yno m'a'r un sydd

yn tyfu allan o drethi gordrymion: Gomedd talu treth orthrymus ydyw y weithred allanol gyntaf, fel yr oedd yn achos y Trefedigaethau Americanaidd. Ond mae gorthrwm, anoddef-garwch a chamreolaeth cyffredinol Twrci wedi hir fagu ysbryd anffoddog a gwrthryfelgar. Ae ar ol iddo unwaith dori allan mewn rhyfel cyhoeddus, mae y gwahaniaeth mewn crefydd a hillogaeth yn gwasanaethu i ddwyseiddio a grymuso y telmlad hwn, tra y mae hefyd yn uno y Talaethau Selavonaidd yn erbyn y Tyre-iaid. Poblogaeth o 200,000 yn unig sydd gan Herzegovina, ond y mae Croatia a Bosnia eisoes wedi ymuno yn y ffras, ac maent hwy rhyngddynt yn rhifo rhyw 3,000,000, tra y mae Serbia, gyda phoblogaeth o 1,200,000, yn cydymdeimlo â hwy i'r byw. Yn wir, mae yr holl dalaethan gogleddol i fynyddoedd Balkan, gyda phoblogaeth o tuag 11,000,000, yn hollol gydrywiol mewn hillogaeth a chrefydd, a chanddynt eithaf achos i gasâu yr arglwyddiaeth Dyrcaidd. Bydd cydymdeimlad y byd Cristionogol yn naturiol gyda hwy, os byddant yn ymrol yn benderfynol a diildio i wneud ymdrech o blaid rhyddid gwladol a chrefyddol. A dylai fod yn rhy ddiweddar yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg i Awstria na Rwsia gyfryngu i ddybenion hunanol. Efallai fod yr awyr mynyddig a hynny o bur egwyddorion Cristionogaeth ag y mae Eglwys Roeg wedi ei adael iddynt, wedi cymwysu pobl yn Ngogledd Twrci i annibyniaeth a hunan-lywodraeth tebyg i eiddo Switzerland. Os felly, bydd hyn yn ddechreu y diwedd i'r ymerodraeth Dyrcaidd yn Ewrop.—*Advance.*

GANWYD,

Meh. 20, 1875, yn Chicago, Ill., mab i Margaret a Richard W. Evans, a gelwir ef RICHIE T. EVANS.

PRIODWYD,

Gorph. 31, 1875, yn nhŷ Mr. Robt. Davies, tad y briodasferch, yn Bevier, Mo., gan y Parch. R. M. Evans, Mr. WILLIAM EVANS a Miss ANNE DAVIES, y ddau o'r lle uchod.

Awst 7, 1875, yn nhŷ John Lloyd, gan y Parch. John Lloyd, Pomeroy, Mr. REES D. REES a Miss MARY ANN STIFF, y ddau o Shawnee.

At Ebensburg, Dec. 7, 1874, at the Parsonage, by Rev. T. R. JONES, Mr. ANDREW ENGLEHART and Miss LUCINDA CLAZCOMBE, both of Wilmore, Pa.

Ebensburg, Jan. 28, 1875, at the Parsonage, by Rev. T. R. Jones, Mr. JOHN J. EVANS and Miss MARY M. DAVIES, all of Ebensburg.

Ebensburg, March 25, at the Parsonage, by Rev. T. R. Jones, Mr. JOHN T. GRIFFITH and Miss MATTIE J. JONES, all of Ebensburg.

Ebensburg, Apr. 24, at Foster's Hotel, by Rev. T. R. Jones, Mr. GRIFFITH BONAR of Bennington Furnace and Mrs. LUCY A. WATTS of Altoona, Pa.

Ebensburg, June 3, at the Parsonage, by Rev. T. R. Jones, Mr. J. GOULD and Mrs. E. ANNIS GRISWOLD, all of Ebensburg.

June 20, at the Merchant's Hotel, Johnstown, Pa., by Rev. T. R. Jones, Mr. EDWIN THOMAS o Ebensburg and Miss HANNAH ELLIS of Wilmore,

BU FARW,

Gorph. 13, 1875, yn Palmyra, Ohio, Mrs. MARGARET JONES, anwyl briod John E. Jones, yn 49 ml., ac 8 mis oed. Ei chlefyd oedd y cancer yn y gwddf. Merch ydoedd i Thomas a Mary Herbert o'r lle hwn. Hi oedd y Gymraes gyntaf a anwyd yn Palmyra. Derbyniwyd hi yn aelod o'r eglwys Gynulleidfao yma pan yn 11eg ml. oed a pharhaodd yn fyddlon yn yr eglwys hyd y diwedd. Er mai gwanaidd iawn oedd ei blechyd er ys blynyddoedd bu yn fyddlon yn moddion gras ac yn neidduol ymdrechgar gyda'r Ysgol Sabbathol. Gwyddai er ys misoedd fod amser ei hymddatodiad yn agos ac eto siaradai am farw mor dawel a diglyffro nes ayn pawb a'i clywal. Tua mis cyu lddi farw dywedai wrthyf nad oedd ganddi ond ychydig wythnosau o bellaf i fyw; dywedais wrthi, os felly, fy mod yn rhyfeddu ei bod yn ymddangos mor ddedwydd, ac fel rheswm am ei thawelwch dywedodd "Os ein daearol dy o'r babbell hona ddatodir mae i ni adeilad gan Dduw sef ty nid o waith llaw tragywyddol yn y nefoedd." Gadawodd ddau o blant merch a bachgen, a phriod hoff, i alaru ar ei hol. Claddwyd hi dydd Iau y 15 yn mynwent y capel. Gweinyddwyd yn y ty gan y Parch. S. Thomas (B.) ac yn y capel gan y Parch. A. Tuttle (M. E.) a'r ysgrifenydd. J. JENKINS.

Gorph. 29, 1875, yn 27 ml. oed, yn dra sydyn ac amlsgwylladwy, Mrs. ELIZABETH WILLIAMS, gwraig Mr. Owen Williams, Philadelphia, a merch Mr. Thomas Hughes o'r un lle. Gadawodd briod tyner, a dau o blant bychain yn amddiffid, yr leuangaif ddim ond tair wythnos oed. Yr oedd y chwerau anwyl hon wedi ymwasgu a'r dysgwyllon, a gweinydd profies gyboeddus o'r Gwaredwr er's llawer o flynyddoedd, ac mae hyn yn gysur i'w pherthynasau yn eu galar o herwydd ei cholli. Dydd Sadwrn 31ain hebyrwyd yr hyn oedd farwol o honi gan dyrfa auarferol luosog i gladdfa Unadilla Forks. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd. H. B. WILLIAMS.

Awst 11, 1875, yn Floyd, Mr. ROBERT JONES, yn 78 ml. a 9 mis oed. Daeth i'r wlad hon 26 mlynedd yn ol o Pendre, Maelog, sir Fôn, G. C. Yr oedd yn aelod gyda y Trefnyddion Calfanidd er's 54 mlynedd, o ba rai troulodd amryw gyda hwy yn Floyd. Hiraethai am farw a myned adref, ac felly cadd olynngodol. Dydd ei angladd gweinyddwyd gan Parchu. Thomas T. Evans a'r ysgrifenydd. Claddwyd yn mynwent Wright Settlement. Barnwr y gweddawon a fyddo yn dirfon wrth ei briod yn ei hen ddyddiau. J. R. GRIFFITH.

JANE GRIFFITH, daughter of Griffith and Margaret Griffith, was born in Clyman, Dodge Co., Wis., and died in Watertown, Wis., May 8, 1875, aged 30 yrs., 1 month and 19 days. The child of Christian parents, she was early taught to pray and attend the house of worship. She loved the Sabbath School and during the last 8 years of her life was a constant attendant of the Methodist Sabbath School of this city. Naturally amiable, gentle and loving, she was a fond sister, an affectionate daughter, a true and ardent friend, and in trouble a comforter and peace-maker at home and abroad. Her sickness was brief but severe. Sliced with pneumonia the struggle lasted but three weeks. As life trembled in the balance, friends hoping against hope, she, unwilling to crush the rising hopes of her doting parents, would express a slight expectation of recovery, when really she felt no better. Her lips were often seen to move, and when asked what she said, replied "I am praying." A short time before her death, her eyes moving with strange luster, she was asked "what do you see, do you see Jesus?" She said "No, but some one is here helping me to cough," and calling her friends around she gave to each a word of counsel, and sent a message of love to those distant, and for a little while seemed to slink away; but reviving, faintly whispered, "Ma," and a friend bending down heard the last word from her lips on earth, "I have found peace."

Thus a young lady of great promise was early called from this "vale of tears," to that bright land where the inhabitants never say "I am sick." Watertown, Wis. W. H. WINDOW.

At Ebersburg, Pa., July 6, 1875, Mrs. JANE EVANS, wife of Mr. Daniel O. Evans, aged 51 years. The departed was a consistent member of the Congregational church of this place for many years, and she loved the work of the spiritual vineyard and its Master.

Nos Sabbath, Awst 15, yn nhŷ y Parch. J. V. Jones, Rosendale, Wis., Mrs. PARRY, priod y Parch. Humphrey Parry, Bangor, LaCrosse, gynn, yn 63 ml. oed. Y dydd Mawrth canlynol gosodwyd yr hyn oedd farwol o honi yn mynwent Capel Zoor. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parchu. Evans, Oshkosh; Jones, Bethel; Foulkes, Bethesda, a D. S. Davies. Hawdd oedd deall wrth deimladau dwyslon a chyffredinol y gynulleidfao fod yno un oedd yn hoff a chu ganddynt yn cael ei gosod mewn bedd. Y mae Mr. Parry wedi collu trysor gwerthfawr iawn. Ymddengys hanes manylach mewn rhifyn dyfodol. J. V. JONES.

Awst 22, 1875, yn Remsen, o'r darforddigræth, JAMES W. PRICE, M. D., yn y 69fed fl. o'i oedran.

MRS. MARGARET PRICHARD.

Gorph. 28, 1875, yn ardal Pike Grove, gor Racine, Wis., bu farw Mrs. MARGARET PRICHARD, priod Robert Pritchard, o fewn ychydig fisoedd yn 75 ml. oed. Yr ydoedd yn ferch henaf i William a Mary Jones, Tyddingwan Isaf, ger Glyn Lliffon, sir Gaernarvon, G. C. Ei haffechyd oedd gwendid, a henaint yn cydwethlo a hyny. Ar y 1af o Chwefror, 1822, pan yn 21 ml. oed ymunodd ein chwerau ymadawedig mewn priodas a'i gwr amddiffid presenol, yr hwn y pryd hynaf a adnabyddid fel Robert Pritchard, Garthdorwen, Llandwrog, G. C. Priodwyd hwynt yn hen eglwys Llandwrog gan y Parch. David Williams, yr offeiriad. Ganwyd 12 o blant iddynt yn yr Hen Wlad. Yn y flwyddyn 1842 gwerthasant eu holl eiddo mewn trefn i ymfudo i America. Ond ar adeg eu cychwyniad daeth y typhoid fever i fewn i'r teulu, oddiwrth yr hwn y dyoddefodd Mrs. Pritchard yn fawr ac y gorfu lldi aros yn ol gyda'i rhieni nos y delai yn ddigon cryf i groesi y Werydd, dan ofal dau o'i melltion, a adawsid gyda hi i'r amcan hyn. Wedi gwella, cychwynodd tu a'r Gorllewin, ar ol y rhai a'i blaenasant. Ar y 6fed o Orphenaf, 1843, cyfarfyddodd hi a'i gwr eu gilydd yn gysurus yn Racine, Wis. Yna dygwyd hi i'w chartref darparedig—Garthdorwen (enw cartref Mr. Pritchard yn yr Hen Wlad.) Ac yno y diweddodd ei gyrrfa.

Ymddengys mai i'r Eglwys Wladol yr elai Mrs. Pritchard ym moren ei bocas. Ond yn y flwyddyn 1838 aeth at yr Annibynwyr, ac yn fuan wedi ymunoedd a hwynt. Derbyniwyd hi yn gyflawn aelod i eglwys Pen y Groes, Llanllanllan gan y Parch. Owen Thomas eu gwelidog ar y pryd. Bu yn aelod flyddlon o ddechreuad ei gyrrfa crefyddol yn ngwlad ei genedigraeth hyd ei langladd yn y wlad hon. Teimlir colled nid bychan ar ei hol yn eglwys Pike Grove, lle yr oedd yn aelod, bron er dechreuad yr achos Annibynol yma.

Cafodd ein chwerau ymadawedig ei chystuddlo gryn dipyn yn ystod ei hoed, yn neidduol ar derfyn eitha'r daith, ond yr oedd wedi dysgu dweyd "Gwneir dy ewylllys." Yn ei dyddiau olaf adroddai yn fynych gyda themlad drylllog yr hen bennill hwn—

O na allwn roddi mhwys
Ar dy ardderchog law,
A gado i gystudd ddod
Oddiyma ac oddidrw,
A byw dan nwyd y Dwyfol waed
Yn ngolwg hytryd dŷ fy Nhad.

Bu farw o farwolaeth yr unlaun. Yr oedd ei hangladd yn un o'r rhai mwyaf a welwyd yma yn mlith y Cymry er ya blynyddia. Yn y tŷ cyn eychwyn darllenodd yr ysgrifenydd rhannau o'r Ysgrhythyr cysylltiedig a'r awgylchiad, a gweddiwyd gan y Parch. John Jones, Racine. Wrth y bedd rhoddwyd einyn i'w ganu gan y Parch. Joseph Roberts (M. C.), Racine, a gweddiwyd gan y Parch. M. Hughes (M. C.), o'r un ddinas. Rhaid wedi'n oedd trol adref a'i gadael yn "y hedd byd ddiwedd byd." Cysured Duw ei pherthynasau gofidus, a'i amddiffyn a fo dros ei phriod ainddriad, oedraus a duwiol, yr hwn a delmia y gorffydd iddo yntau ar frys roddi ei daberuac dalarol heibio, a hyuy credwn am un gweli a pherffaiith, lach.

M. CADWALADER.

*. Dymunir ar i'r *Dysgedydd* godi yr uchod er mwyn cyfeillio a pherthynasau yr ymadawedig yu yr Hen Wlad.

MRS. SOPHIA WILLIAMS, NEWARK, OHIO.

Mai 19, 1875, bu farw Mrs. SOPHIA WILLIAMS, Newark, Ohio, yn 80 ml., 5 mis ac 8 diwrnod oed. Yr ydoedd yn enedigol o Llanboidy, sir Gaerfyrddin, D. C. Wedi ymuno mewn priodas gyda Job Williams o'r un ardal, symudasant gan sefydlu yn Blaen y Cwm gerllaw Trelech. Trigasant yn yr ardal hono hyd nes yr ymfudasant i America yu ngwanwyn y flwyddyn 1840. Buont yn byw am lawer o flynyddoedd yn ardal y Welsh Hills, ac yna symudasant i Newark yn ol, yr hwn le a ddewisasant gyntaf i gartrefu ar ol dyfod i America.

Cawsal Mrs. Williams ei dwyn i fyny yn greffyddol. Ymunodd a chrefydd yn nghyfundeb y Bedyddwyr pan ydoedd oddeutu 17eg ml. oed. Bu gyda'r Bedyddwyr am lawer o flynyddoedd yn y wlad hon, ond oherwydd ua chwasaal gyfeustria i addoli yn Gymnag gyda'i henwad ei hunan, hi a ddaeth i benderlynad o ymuno a'r eglwys Gynulleidfaoi Gymreig yn Newark. Gwnaeth ei chartruf yn dawel a didraugwydd yn yr eglwys hon am yn agos i 10 mlynedd.

Yr oedd yr hen chwaer Mrs. Williams welthian yn weddw er' llawer blydyddyn, ac wedi myned yn lled analluog i weled, ond gofald am dani, ac ymgeleddid hi yn dyner a gofalus iawn gan ei mab James a'i briod. Ni chatodd ond ychydig gystudd. Aeth i orphwys yn esmwyth a thawel. Yr oedd ei cholli yn gwneud bwlch mawr yn lleulu ei mab James Williams, canys yr ydoedd bob amser mwr ddiŷyr ac adelladod gyda'r plant.

Yr ydoedd yr ymadawedig yn hen chwaer hawddgar, a gostyngedig—yn ddynes unplyg, ac yn nodedig am onestrwydd a diniweldrwydd. Hoffai ei Beibl, a dysgodd lawer iawn ohono allan at ei chof, yr hyn fu yn gysur mawr iddi yn ei blynyddoedd olaf. Gellir dywedyd fod ei bywyd wedi bod bob amser yr addurn i'w phroffes yn ol tystiolaeth ei hadnabyddion. Y mae yn a'r wedi gorphen ei gyfa, a hyderwau ei bod wedi derbyn coron cyflawnder.

Claddwyd ei gweddlion marwol yu mynwent y

Cymry ar y Welsh Hills, wedi ei hebrwng gan dyfais fawr o berthynasau ac adnabyddion. Gwein-yddwyd gan yr ysgrifenydd.

JOHN CADWALADER, Newark.

MR. WILLIAM GRIFFITHS, NEWARK, OHIO.

Pob cristion yn ei dro, ar ol bod yn llafurio yn y wilian, a gwelid llawer o anghnodd, sydd yn cael myned i orphwys oddiwrth ei lafur—sydd yn cael cadw noswyl—sydd yn cael caniatad i huno yn duwelach na Dives ar ei wely iswyl yn ei bala marmor—le sydd yn cael ei roddi i huno er ei haratol i gyfodi drachefu yn gorff ysbrydol. Mae amryw o hen sefydlwyr Cymreig Newark, Ohio, wedi marw yn ddiweddard ac wedi myned i huno, ac wrth huno yn gorphwys oddiwrth drallodion y byd hebulous hwn.

Un o'r rhai diweddafa hunodd yn ein plith yd-oedd yr hen frawd hoff WILLIAM GRIFFITHS; un o'r rhai henaf, a mwyaf adnabyddus yn yr eglwys Gynulleidfaoi yn y ddinas hon ydoedd; un o'r hen golofnau. Mae'n chwth genym ei golli o'n plith fel un o'r hen sefydlwyr Cymreig yn y gymydog-aeth, ond chwthbach lawer fel un o'r aelodau henaf, a fydionaf yn yr eglwys.

Ni allwn ddywedyd nemawr am foren oes y brawd W. Griffiths. Hyabysir ni mai gwr genedigol o gymydog-aeth Aberteifi ydoedd. Dygwdd ef i fyny yn rhyw le cydrhwng Llechryd ac Aberteifi. Ymdeugys ef fod wedi cael addysg greffyddol lled dda yn ei leuencyd. Enwau ei rieni a'i hen gartref yn Nghymru oeddynt Thomas ac Elizabeth Griffiths, Derwen-las. Ni wyddom pa bryd y derbyniwyd ef gyntaf yn aelod eglwysig, ond gallwn gasglu oddiwrth ymddyddan a fu rhyngom ag ef ryw dro ei fod yn arfer mynychu moddion gras gyda'i rieni o'i febyd, a'i fod yn cymeryd dyddordeb mawr yn eglwys Gynu lleidfaoi henafol Llechryd. Ymdlengys iddo pan yn llanc leuane symud o'r gymydog-aeth hwn i Dregarou, ac iddo yu suan ar ol hyuy ymuno mewn priodas a Miss Charlotte Jones, Pistyll Gwyn, Llanddewibref, wyres i'r enwog Williams Lledrod, un o ddau y Methodistiaid Caiffnaidd yn Nghymru. Pa un bynag a oedd Mr. Griffiths yn aelod crefyddol o gwbl cyn ei symud o ardal ei enedigolrth yr ydym yn ei gael wedi aelodi ei hunan yn suan wedi ei symud i Dregarou yn yr Eglwys Sefydledig, neu "Eglwys y plwyf."

Ymfudodd i'r wlad hon yu 1841, felly treuliodd 34 o flynyddoedd yn America. Cododd i fyny ar ei aelwyd 10 o blant, ac ar ol treulio oes iafurua llwyddianus yu farwdd yn yr oedrau teg o 74 fl. oddigerth ychydig isroedd. Bu yu aelod fydion o'r eglwys Gynulleidfaoi yn Newark o'i chychwyniad byd nes y gollyngwyd ef i fnyed yn aelod o'r Eglwys fuddugoliaethus yn y nef.

Fel dyn yr oedd yn rymus ei gorff, yn benderfynol ei foddwl, ac yn lled araf ei dymer, ac yu wr a dogm lled helaeth o synwyr cyffredin, a gwybod-aeth gyffredinol fel y cyffredlu o'i fanteision. Fel tad yr ydoedd bob amser yn ofalus, darbodua, a diwyd yu ymddangos i ni yn esiampli neilliduo o reoleidd-dm, cynlildeb, a gofal am ei eiddo. Magodd fel y crybwyllwyd yn barod 10 o blant, a gwnaeth bob yndrech galluadwy iddo i'w eychwyu yn y ffordd oru i gael cynballaeth a chysur yn y byd hwn, a dysgodd lwynt i foddwl am y byd

a ddaw. Yn gymorth i hyn cafodd gydmarcos byw o'r fath oren, a bu ei dylanwad arno ef a'r teulu er daioni yn dra helaeth hyd oni chafodd hithau ei chymeryd ynaith i orphwys rhyw ddwy flynedd yn flaenorol i Mr. Griffiths. Fel cymydog yr oedd yn cyfeillgar, yn garedig, ac yn dangnefeddus; yn wr diablen, anymyrgar, ac heb hollider mewn aflwyddiant i orall. Fel aelod eglwysig a chrofyddwr gellir dywedyd ei fod yn ddargyhoedd, cyson, a ffyddlon. Nid oedd yn esboniwr medrus, nac yn siaradwr hyawdl, nac yn rhyw weddiwr doniol, ond yr oedd bob amser yn fyr, ac i bwrpas, ac yn ddyn ffyddlon. Yr oedd efe yn un o heddychol ffyddloniaid Israel; yn mhob ystyr yn fab tangnefedd, yn hawdd byw gydag ef. Ni roddai flodd amser i rhyw uchelgaelsia ac ystyfnig. Nid oedd neb yn ofni cweyli yn yr eglwys oddiwrth yr hen frawd Wm. Griffiths. Cydymffurfiai a phenderfyniadau corff yr eglwys bob amser, ac ym-gadwai rhag sori a digio pan fusasai ei ddymuniad ef yn cael ei wrthod. Weithiau byddai ei deimladau crefyddol yn dra drylllog, a'i brofiad yn ddwfn argriffiadol, a'i gynghorion yn hynod bwrpasol. Ni allodd siarad sawr am grefydd yn ei afiechyd oherwydd y gwendid a'r lleogeidd a'i goddiweddasal.

Blwyddyn i ddechreu yr haf hwn yr aethasai efe a diacon Th. Jones i Gymru i weled eu perthynasau, a'u cyfeillion, a daethasant yn ei wedi cael mynihad dros fesur. Mawr oedd llawenydd y frawdoliaeth wrth dderbyn y ddau bereria yn ol o'r daith beryglus dros y Werydd. Ond erbyn heddyw mae yr hen frawd Wm. Griffiths wedi myned i ddaith na welwn mo hono byth yn dyfod yn ol. Bydd colled ar ei ol yn yr eglwys hon yn ei brwsenoldeb, yn ei gynghorion, ac yn ei gyfranladdau, ond diau y gwna ein Tad nefol y golled i fyny rhyw ffordd neu gilydd.

Wrth y plant a'r perthynasau galarns dywedwn mynwech grefydd, mynwech farw yn ddauwlol. Cofiwch am bryder eich rhieni yn eich cych; cofiwch eu gweddiau a'u cynghorion; cofiwch y fath foddad iddynt oedd eich gweled yn aelodi eich hunau yn Eglwys Dduw ac yn dyfod i gymeryd dyddordeb mewn crefydd. Bydd iddynt gymeryd dyddordeb mwy angerddol nag erioed rhaglawn yn eich haehos, a dysgwyllant yn fwy pryderus nag erioed i'ch gweled yn teithio tua'r nefoedd. Byddwch byth yn barchus o goffidwrth eich rhieni ymadawedig, a chydunwch i ddywedyd bellach "Cysgwel yn dawel ein tad a'u mam, yr ydym yn eithaf boddion i chwli gael gorphwys oddiwrth eich llafar. Ni oallwn mo honoch byth mwy. Eich plant gwasgareddig a ddaw atoch cyn hir, ac os na chwam ni orwedd a'u penau ar yr un gobenydd a chwli yn mynwent Newark yr ydym yn hyderu y cawn gwredd yn y nef."

JOHN CADWALADER, Newark.

Mri. Moody a Sankey.—Mae y diwygwyr enwog hyn wedi dychwelyd gyda'u teuluoedd i'r wlad hogg, a bwriadant fynydd i fyw i Chicago, hen gartref Mr. Moody, lle y mae ganddo eglwys yn disgwyl am ei ddychweiliad i'w gwasaanaethu fel ei bngail.

R. L. Herbert.—Mae yn dda genym weled i fod Herbert wedi dyfod yn ddigon o ddyn i ym-

uno â'r Undodiaid yn Wisconsin, yn hytrach na cheisto llechu dan fantell lawngrediniaeth fel y bu. Yn awr deallir yn iawn ei ysgrifau ar yr Ysgrhythrau, Iawn Crist, &c. Drwg genym ei fod wedi myned i'r gred hon, ond nid yw iwny dan *silus calura*.

Cymleithas bellebrol newydd.—Mae cymdeithas newydd gael ei ffurfio gan rai o ddynion cyfoethocaf California dan yr enw y "National Telegraph Company," gyda'r amcan hysbysedig o leihau yn sawr gostau pellebriad yn y wlad hon. Credant y gellir trosglwyddo cenadwri o ddeg o eirlau, tu fewn i 250 o filltiroedd am o 10 i 25cets.; dros 250 ac yn llai na 500 milltir am o 15 i 50cets.; dros 500 ac o dan 1000 o filltiroedd am o 25 i 75cets.; a thros fil o filltiroedd am o 40cets. i ddolar. Os profa y cwmni yma yn ddigon rhinweddol i heidio gwerthu allan i'r gorsaelwyr, dian y llwyddant i ddarostwag y telerau am bellebru. Mae holl fuddianau masnachol a chymdeithasol y wlad yn *demandio* y fath ostyagiad.

Balloon wedi ei gollu.—Esgynodd *balloon* o Chicago ar y 15fed o Orphenaf, ac aeth o'r golwg o flaen ysturm uwchben Llyn Michigan. Cynwysai y Proff. Donaldson, a Mr. Newton S. Grimwood, reporter y Chicago *Evening Journal*. Golchwyr corff Mr. Grimwood i'r lau ar oehr ddwyreiniol Llyn Michigan, ger Montague, ar yr 17eg o Awst. Ond nid oes dim hysbysrwydd wedi ei gael eto beth ddaeth o Donaldson a'i *balloon*.

Y Cnwd Gwenith yn Minnesota.—Mae y St. Paul *Pioneer Press* yn rhoedi darluniad calonogol iawn o argoelion y cnwd gwenith yn Minnesota. Cyfrifa y bydd y cyfanswm yn 32,000,000 o fwseli, o'r hyn bydd o leiaf 25,000,000 o fwseli ar werth, yr hyn a ddywed fydd yn werth mewn arian \$23,000,000, sef \$13,000,000 yn fwy nag a dderbyniwyd am gnwd 1874.

Etholiadau.—Bu etholiadau mewn dwy o'r Talaethau Deheuol yn ystod y mis diweddaf (Awst), sef Kentucky a North Carolina. Yn y flaenaf bu y Democratiaid yn llwyddianus i ethol McCreary yn Llywodrnewthwr trwy fwyaf-rif o 36,139 dros Harlan. Yn North Carolina bu y blaid Werinol yn y mwyafrif.

"Strike" yn Fall River.—Mae y gweithwyr yn melinau cotwm Fall River, Mass., wedi gomeidd gweithilo er dechreu mis Awst, o herwydd gostyngiad yn eu cyflogau. Cauwyd yr holl felinau ond un neu ddwy. Yr oedd llawer o'r gweithwyr yn foddion gweithilo ar delerau y gostyngiad, ond gorfodwyd pawb i uno y *strike*. Dywedir fod tua phymtheg mil o barsonau yn myned allan o waith yn y canlyniaid.

Y Parch. Wm. Powell, Pictonica.—Deallym fod y brawd hwn wedi cychwyn ar daith bregethwrol i ranau Deheuol Ohio, ac efallai yr a ym unbellach na hynyn cyn troi adref.

**MARWOLAETH A CHLADDEDIGAETH Y
PARCH. PHILIP L. DAVIES, A. M., EFROG
NEWYDD.**

O'r Baner America.

Ydyw, y mae y Parch. PHILIP L. DAVIES wedi marw, ac wedi ei gladdu! Yr ydym yn rhoddol rhyfeddod ar ol y mynegiad uedod, er ein bod yn cael myuegliadau o'r fath am ereill o ddydd i ddydd, ac nad yw y ddeddfryd "gan farw ti a fyddi farw," ychwaith wedi ei symud; ond y mae y ffaith yn ei chysylltidd a'r cyfallll dldwyll, y brawd anwyll, y tad tyner, y priod ymgeleddol, y llenor darllengar, y meddyliwr treiddlym, y pregethwr nerthol a'r gweiniidog diwyd a gofalus y Parch. Philip Lewis Davies, yn ddyeithr iawn i'n golwg ni ac felly yn rhyfedd.

Y mae yn rhyfedd o herwydd ein hanmharod-rwydd i'w ollwng i'r priddellau, gan mor gyllawn oedd ef yn llauw yr oll o'r cymeriadau a nodwyd. Y mae yn rhyfedd genym a nllauw mor awyddus am estyniad oes iddo, a mlloedd o weddian yn bersonol a chynulleidfaoi, yn aelodol ac yn weinidogaethol, yn dyrchafu i fyny i'r un pŵpas, ac y mae yn rhyfedd genym i'r Arglwydd ei gymeryd adref o'i willan o ganol ei ddiwrnod gwaith. Eithr y mae yr hwn sydd a'i ffyrdd yn y mor a'i lwybrau yn y dyfroedd cryfion yn rhy ddoeth i gyfeillorol os ydym ni yn rhyfeddu.

Er hyny tra anhawdd oedd genym gredu y newydd am ei farwolaeth, o'r braidd y credem nes gweled, ac er gweled yr hyn oedd farwol, gan naturolrwydd y wynebpryd er yn welw, braidd na atwein ar y gweddillion, ond yn gorfod trol ym-alith a dweyd:—

"Neud dwfn yw fy neigr, nid dafud—fy llef
Am fy llyw cadarnddrud,
Nid diboen na'm bategud,
Nid hawdd ymadrawd a inud!

D. AP GWILIM.

Er nas gallwn gynyg at ddim tebyg i fywgraffiad o hono wrth hysbysu ei farwolaeth a'i gladdedig-aeth, y mae ei enw ef yn telyngu mwy o sylw na'r crybwylliad am y ffaith yn unig.

Brodor ydoedd o Nantyglo a'r Blaenau, swydd Fydw, D. C. Fe'i ganed Hydref 8fed, 1834, a bu farw Gorphenaf 30, 1876, yn 41 ml. oed. Yr oedd yn gwybod yr Ysgrhythyr Lau er yn fachgen, a bedyddiwyd ef yn fachgen ar broffes ei fydd gan y diweddar Barch. William Roberts, Nefydd, Blaenau Gwent. Diddadl ydyw mai Un yn unig, sef testyn myfyrdod ei oes, a bywyd ei weinidogaeth, oedd yn well guddo weled pan gyrhaeddodd y ddinas sanctaidd, na'i hen weinidog, "William Roberts, Blaenau."

Yn fudodd i America yn leuanec; ymsefydlodd tua Phottsville, lle y dechreuodd bregethu, a chafodd agoriad i athrofa Lewisburg, lle y daeth i sylw yn fuan, fel un o feddwl treiddlym a chwnpasog, yn ol tystiolaeth ei gydfyfiwr, y Parch. J. C. Wynn, gweinidog prseuol Camden, ddydd ei angladd. Graddiodd yn M. A. yn anrhydeddus, yn ei ddosparth yn Lewisburgh, a bu yn gweiniidogaethu am ychydig wedi gadael yr athrofa yn Blakeley, swydd Luzerne, Pa. Eithr nid hir y bu eyn i'w ddawn ei ddwyu i sylw, a chafodd alwad i eglwys Camden, N. J., gogyfer a dinas Philadelphia. Ffurthodd gymeriad gweinidogaethol o enwogrwydd yn ystod y chwe' mlynedd y buodd yno. Cafodd alwad gan y Berean Baptist Church, New

York, yr hon a dderbyniodd, a dechreuodd ar ei weinidogaeth yno yn Mawrth, 1870, lle y gweinidogaethodd gydag ymroddiad cyllawn a llywyddkian yn ngwyneb anhawderna mawrion, y rhai a aeth trwyddynt oll yn dra anrhydeddus, a'i eglwys ag yntau mewn undeb trwydd.

Rhoddodd ddechulaw cymdeithas yn Camden, N. J., i 24, o ba rai y bedyddiodd 150.

Rhoddodd ddechulaw cymdeithas yn y Berean Church, New York, i 173 o ba rai y bedyddiodd 98.

Ni fu erioed o gyfansoddiad corfforol cryf, ac y mae yn debyg i'r anhwydeh, pa un a gynyddodd, ac a fu o'r diwedd yn angu iddo, ddechreu arno tua'r amser yr aeth i athrofa Lewisburg, ddeunaw mlynedd yn ol. Ar walldreuliad y byddai ef yn arferol o achwyn; ond nid oedd dau feddyg o'r holl rai a fu yn ymwneyd ag ef yn cytuno a'u gilydd yn nghylch ei glefyd. Y mae yn debyg fod y busti, wedi colli ei holl ddefnydd peirianol, ac nad oedd yn bosibl cyflawni un meddygwalth (*operation*) arno, heh beryglu y bywyd. Gyda meddyg yn Philadelphia y cafodd fwyaf o les. Caniatodd ei eglwys yn New York unrhyw amser gofynol iddo i geisio cael gwellhad; gan gadw i fyny ei gyflog. Rhoddodd ei dŷ i fyny yn New York, cafodd gyfalli a brawd yn ol gwir ystyr y geiriau, yn mherson y Parch. B. D. Thomas, Philadelphia, yn nhy yr hwn yjletai, ond ardrethodd dy ei hun, ac yn mben deuddydd wedi symud i'w dy newydd yn Philadelphia, datododd ei dy o'r tabell hon a symudodd i'r ty nid o waith llaw tragwyddol yn y nefoedd.

Dyma y newydd olaf am y Parch. Philip L. Davies. Gadawodd wedi'u alarus, yr hon a brofodd iddo ef yn ymgeledd o'r gymhwysaf yn mhob cyfwng o'u hoer briodasol, yn nghyd a phedwar o blant yn nyffryn y gorthrynderau.

Y mae Mrs. Davies yn ferch i chwener William Davies, ac Evan Davies, gynt o'r Ty'nnycoed, Bedwas, a merch cyfultir i'r Dr. Davies, Ty Isaf, Bedwas, Mywys. Symudodd ei rhieni i America o Fleurdelia, o gylch deugain mlynedd yn ol. Yr oedd yr ymadawedig wedi claddu plant a pherthynau yn nghladdfa Camden, N. J., ac yno y claddwyd yntau. Yr oedd o gylch ngain yn cynrychioli ei eglwys yn ei angladd, a buasai llawer yn ychwaneg yno oni buasai y fath wlybaniath ag ydoedd y diwrnod hwnw.

Gweinyddwyd y gwasanaeth angladdol yn y ty cyn cychwyn, gan y Parchn. Dr. Benson ac Alfred Harries. Yr oedd cynulleidfia luosog a pharchus yn yr addoldy yn Camden, yn aros y cynhebrwng, ac yr oedd yr agwedd ar bawb yn dwyn tystiolaeth amlwg i gymeriad dysglair yr ymadawedig. Dechreuwyd trwy ddarlenn rhannau o'r ysgrhythyr gan y Parch. J. C. Hughes, Cape May, brodor o Llangollen, G. C., a gweddiodd y Parch. Mr. Moses, Camden, yna traddododd y Parch. Dr. Cathcart ddarlith hynod gymeriadol a phwrpasol o nod-weddliad y brawd ymadawedig. Gorphenw: gwasanaeth gan y Parch. J. C. Winn, ei oly yn Camden, yr hwn a dystiolaethodd i'w eriad fel cydfyfiwr ag ef a chydafurwr weinidogaeth.

Y mae yn ddau y bydd i ryw un ysgrifenu laut teiliwng o'r Parch. P. L. Davies, gan nas gwyneid cyflawnder a'i gymeriad yn y nod' hyn.

ANSURIN FAR

1873.

CYF. XXXVI.

Rhif. 10.

Y CENHADWR AMERICANAIOD.

Hydref.

Bed yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONIADOL.		Pedwar penill i faban,.....	313
Y seliau wedi eu hagoryd,.....	289	Llinellau coffadwriaethol,.....	313
CREFYDDOL.		Gwerthfawredd iechyd,.....	313
Dymuniant yr holl genhedloedd,.....	292	HANESIAETH.	
Bywyd a gwobr y Cristion,.....	294	Y Genhadaeth yn Mexico,.....	314
Oen Duw,.....	296	Marwolaeth y Parch. Joshua Thomas, Aderdar,.....	315
Natur gwir grefydd,.....	297	Priodwyd,.....	316
AMRYWIAETHOL.		Bu farw,.....	316
Crefydd yn ei gwaith,.....	298	Y Parch. Evan Davies, Ty'n Rhos, Ohio,.....	316
Cynaliacth crefydd trwy foddion amheus,.....	300	Marwolaeth Dr. Prichard, Llangollen,.....	316
Ymadroddion detholedig,.....	302	Atebiad i weddi,—Cynonfardd yn Gadeirfardd,	
Cofiant Mrs. Ann Parry,.....	302	Mri. Moody a Sankey,—Y Ku Kluxiaid eto	
Marwolaeth William Davies,.....	303	yn fyw,.....	317
Cofiant Mr. Edward Morgan,.....	304	Cymanfa talaeth New York,.....	317
Am bechaduriaid,.....	305	Suddiad llong ryfel Prydeinig,.....	318
Yr hawl i ymgyfoethogi,.....	305	Nis gallaf weled,—Mississippi,—Gwerinwyr	
Y llechfaen a'i defnyddioldeb,.....	306	New York,—Galwad i weinidog,—Herzigo-	
Dylanwad Cristionogaeth ar wleidiadaeth y		vina,—Spaen,—Abercwmboy,.....	319
byd,.....	308	Gwahoddiad Moody a Sankey i Chicago,.....	320
BARDDDONOL.		Ysgol Snd Wilkes Barre,.....	320
Can ar rai o deitlau Crist,.....	311	Llythyr ymadawiad y Parch. John Jones o	
Penillion er coffadwriaeth am Mrs. M. Price,.....	312	Racine,.....	320
		Cymeradwyaeth y Parch. D. Todd Jones (gynt	
		o Mahanoy),.....	320

REMSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

Digitized by Google

AMRYWION.

AT EIN CYFEILLION.

Y flwyddyn nesaf bydd Gweriniaeth America yn gan' mlwydd oed. Am fwy na'r drydedd rau o'r cyfnod hirfaith hwn mae y CENHADWR AMERICANAIDD wedi bod mewn bodolaeth, ac wedi gwneud ei ran o blaid crefydd, addysg ac egwyddorion cyfiawnder a rhinwedd yn mysg y Cymry yn y wlad hon. Cychwynwyd ef yn 1840, yn agos i un mlynedd ar bymtheg ar hugain yn ol. Bu ei gyhoeddiad yn golled arianol i'w gyhoeddwr am lawer o flynyddoedd, ond parhawyd i'w ddwyn allan trwy anfaetis-ion lawer, er mwyn yr amcan mawr oedd mewn golwg, sef gwneuthur daioni, dyrchafu chwaeth y genedl, a magnu yddynt duedd at lenyddiaeth goeth, bur a chrefyddol. Ac yn enwedig i bleidio y ffurf hono o drefn eglwysig a elwir yr Annibynol neu y Gynulleidfaol. Safodd y CENHADWR hefyd yn ddiysgog o blaid dirwest a rhyddhad y caethion, pan oedd yr egwyddorion hyn yn anmhoblogaidd, a phan yr oedd eu traethu yn costio yn ddrud iddo mewn colli derbynwyr—a phan yr oedd fel cyhoeddiad Cymreig yn y wlad hon yn sefyll ei hunan ar y pwnc olaf. Daliodd ei dir yn ffyddlon ac yn ffyddiog nes y gwelodd gyfnewidiad mawr yn y meddwl cyhoeddus, ac nid oes neb a wada heddyw na bu y CENHADWR o ryw gymorth tuag at ddwyn oddiamgylch y cyfnewidiad hwn.

Mae yr enwad y perthynwn iddo wedi cynyddu yn ddirlawr yn y wlad hon er pan sefydlwyd y CENHADWR. Mae llauws o eglwysi Annibynol Cymreig er yr adeg hono wedi cael eu sefydlu drwy y wlad fawr hon. Nid yw yn perthyn i ni i ddweyd, pa faint y mae yr hen CENHADWR wedi wneud tuag at gynydd a llwydd ein henwad anrhyddedus. Na pha faint y mae wedi wneud mewn magu tuedd at lenyddiaeth Gymreig yn y wlad hon, ac felly barotol y ffordd i'r cyhoeddiadau Cymreig lluosog sydd yn ffynnu yn ein mysg yn bresenol.

Y pwnc y mae arnom eisiasu ymgomio ychydig am dano gyda'n cyfeillion ydyw hyn: A ydych yn meddwl yr oreu i'r CENHADWR fyned yn mlaen neu beidio? Os ydyw ei gyfeillion yn barnu yn oreu i derfynu ei gyhoeddiad, carom yn fawr iddynt hysbysu eu meddwl i ni yn fuan. Neu a fyddai yn well ganddynt ei drosglwyddo i ddwyllaw eraill. Os ydynt am i ni fyned yn mlaen i'w gyhoeddi eto yn y dyfodol, carom wybod eu meddwl ar hyn. Ond credwn yn sicr y dylai llenorion ac ysgrifennwyr ein cyfundeib deimlo mwy o ddyddordeb ynddo. Gellid ei wneud yn llawer mwy buddiol pe byddai awdwyr goreu ein henwad yn ysgrifennu yn amlach ac yn fwy rheolaidd i'w dudalenau—erthyglau blasus heb fod yn rhyfaith ar bynciau y dydd, materion ein henwad ein hunain, a gwahanol agweddau gwaith ein Meistr mawr. Ac nis gallwn fyned yn mlaen heb ffyddlondeb arbenig i ychwanegu derbynwyr y CENHADWR. Credym ond i'r gweinidogion gymeryd mwy o ddyddordeb personol ynddo,

ysgrifennu i'w dudalenau eu hunain, a chymell eu cynulleidfaoedd yn garedig i'w gefnogi, y gellid helaethu ei gylchrediad yn fawr. Mae y golygydd presenol yn nglyn â'r CENHADWR er pan yn fachgen pymtheg oed, ac y mae yn teimlo yn anwyl o hono yn mron fel o'i einioes ei hun, nid yn unig nac yn gymaint o herwydd ei gysylltiad personol â'r gwaith, ag fel gwrthrych pryder a llafur ei seintiedig dad, ac nis gall beidio teimlo yn anghymodlawn a'r drychfeddwl o'i roddi i'f fyny. Creda fod ei angen eto ar ein henwad ac ar ein cenedl. Nid yw ei waith wedi ei orphen. Mae meddwdod heb ei orchfygu eto. Mae hen ysbyrd caethwasiaeth eto yn fyw, er fod y gyfundrefn a'i magodd wedi ei ladd. Mae y bwytsfîl Pabyddol yn ymegoio o'r newydd am fod ei amser yn fyr, ac y mae angen llenyddiaeth fuddiol ac adeiladol y CENHADWR ar lawer teulu ac ar lawer enaid ar ei daith tua'r nef. Erfyniwn ar ein cyfeillion am ran yn eu cydymdeimlad a'u gweddian.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

J L H Steffapolis 2, W C C Utica 25, W H Remsen 2, S J D Washington 2, a thros D D Sweetland Cal 1,35, L J Newark 25,90 W T Cannelton W Va 2, H G J Steuben 4, T D H Holland Patent 2, G J J dros D H W Holland Patent 5, W W J Floyd 2, Parch D E P Rome 2, L R Rome 5, A G Boonville 2, Parch J G J Coldwater Mich 2, D F L Newburgh O dros T E 2, a thros T T 2, Parch J L Shawnee O 4, Parch T C E Wilkes Barre dros D W 2, R L E Harrisburg Lewis Co N Y 2.

☞ Erfynir yn ostyngedig fod ymdrech yn cael ei wneud i anfon i mewn yr ol-ddyledion. Mae arnom wir angen am danynt.

Diweddardrech y rhifyn hwn—Drwg genym fod y rhifyn hwn mor ddiweddar yn gwneud ei ymddangosiad. Yr ydym yn gobeithio na bydd raid i ni ofyn maddenant ein derbynwyr am y bai hwn eto.

☞ *Postwyddfa Remsen, N. Y.*—Mae y swyddfa hon yn awr yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddiolchgar, gan hyn, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn *Post Office Orders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyfeusdra mawr i ni.

☞ Bwriedir cyhoeddi cofiant Dr. Everett yn fuan. Teimlir yn ddiolchgar i bawb sydd a rhyw adgoffon am dano neu hen lythrau allant fod o gymorth i wneud ei hanes yn gyflawn—am anfon at Lewis Everett, Remsen, Oneida Co., N. Y.

Y cyfarwyddyd at y Parch. John Lloyd, yn awr yw: *Shawnee, Perry Co., Ohio.*

CYMANFA ORLLEWINOL PA.

MR. EVERETT.—ANWYL FRAWD.—Dymunir arnoch wneud yn hysepia trwy gyfrwng y CENHADWR y bydd i Gymanfa yr Annibynwyr yn y rhan orllewinol o dalaeth Pennsylvania i gael ei chynnal eleni yn Eglwys Birmingham, Pittsburgh, Pa. Bydd yn dechreu nos Wener, Hydref yr 8fed ac yn parhau hyd ddiwedd y 10fed. Disgwylir i'r Gweinidogion a'r Cynrychiolwyr fod yno yn brydlon.

J. G. THOMAS, *Scribe.*

Y CENIADWR AMERICANAIDD.

CYF. 36. RHIF. 10.

HYDREF, 1875.

RHIF. OLL, 430.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD.

LLYFR Y DATGUDDIAD

YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.,

Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.

PENNOD X.

Y wraig gyfrin a'i hiliogaeth.

DATGUDDIAD PENNOD XII.

"A rhyfeddod mawr a welwyd yn y nef: gwraig wedi ei gwisgo a'r haul, a'r lleuad dan ei thraed, ac ar ei phen goron o ddenddeg seren: a hi yn feichlog, a lefodd, gan fod mewn gwewyr, a goffd i esgor. A gweilyd rhyfeddod arall yn y nef: ac welo, ddraig goch lawr, a saith ben iddi, a deg corn: ac ar ei phenau saith goron. A'i chynffon hi a dynodd drat-an ser y nef, ac a'u bwrlodd hwynt i'r ddaear. A'r ddraig a safodd ger bron y wraig yr hon ydoedd yn barod i esgor, i ddifa ei phlentyn hi, pan esgorai hi arno. A hi a esgorodd ar fab gwrryw, yr hwn oedd i fugeilio yr holl genhedloedd a gwialen basaru: a'i phlentyn hi a gymerwyd i syny at Dduw, ac at ei orseddfaine ef. A'r wraig a fodd i'r diffaeth-wch, lle mae ganddi le wedi ei barotol gan Dduw, fel y porthent hi yno i'i deuant a thriugain o ddyddiau. A bu rhyfel yn y nef: Michael a'i angellon a ryfelaant yn erbyn y ddraig, a'r ddraig a ryfellodd a'i hangellon hithau, ac ni orfuant: a'u lle hwynt nis cafwyd mwych yn y nef. A bwriwyd allan y ddraig fawr, yr hen sarff, yr hon a elwir Diabol a Satan, yr hwn sydd yn twyllu yr holl fydd: efe a fwrwyd allan i'r ddaear, a'i angellon a fwrwyd allan gydag ef. Ac ni a glywais lef nehel yn dywedyd yn y nef. Yr awrhon y dieth lachawdwriaeth, a nerth, a theyrnas ein Duw ni, a gallu ei Grist ef: canys cyhuddwr ein brodyr ni a fwrwyd i'r llawr, yr hwn oedd yn eu cyhuddo hwy ger bron ein Duw ni ddydd a nos. A hwy a'i gorchfygasant ef trwy waet yr Oen, a thrwy air eu tystiolaeth hwynt: ac ni charasant eu heinioes hyd angau. O herwydd hyn llawen-hewch, y nefoedd, a'r rhai ydych yn trigo ynddynt.

"Gwae y rhai sydd yn trigo ar y ddaear, a'r mór; canys y diabol a ddigynodd atoch chwî, a chanddo lld mawr, o herwydd ei fod yn gwybod nad oes iddo ond ychydig amser.

"A phan welodd y ddraig ei bwrrw i'r ddaear, hi a erlid-fodd y wraig a esgorasai ar y mab. A rhoiwyd i'r wraig ddwy o adenydd eryr mawr, fel yr echedai hi i'r diffaethwch, i'w lle ei hun; lle yr ydys yn ei maethu hi yno dros amser, ac amseroedd, a haner amser"—tair blynedd a haner, neu ddeuddeg cant a chwe deg o ddyddiau—"oddiwrth wyneb y sarff. A'r sarff a fwriddo allan o'i safn, ar ol y wraig, ddwr megis afon, fel y gwnai ei dwyn hi ymaith gyda'r afon. A'r ddaear a gynorthwyodd y wraig: a'i ddraig a agorodd ei genau, ac a lyncodd yr afon, yr hon a fwriddo y ddraig allan o'i safn. A lliodd y ddraig wrth y wraig, ac a seth i wneuthur rhyfel a'r Heili o'i had hi, y rhai sydd yn esdw gorchymynlon Duw, ac sydd a thystiolaeth Iesu Grist ganddynt." Dat. xii.

Wedi diwedd y gyfres gyntaf o weledigaeth-y Datguddiad—y rhai hyny oeddent gysyllt-ig a'r saith sel—yr ydym yn awr yn myned i tyried gweledigaethau eraill, rhai o honynt ymestyn yn ol ac yn myned dros ran o'r tir yr aethom drosto yn barod.

Yn y ddeuddegfed bennod y mae Ioan yn cael eledigaeth, golygfa yr hon a osodir yn y nef ledig—yn ngoror yr haul, y lleuad, a'r ser—

ac nid fel o'r blaen yn nef y nefoedd. Efe a wel wraig mewn gwisg freninol, ac fel pe byddai yn drochedig yn ngoleuni yr haul, gyda'r lleuad o dan ei thraed, a deuddeg seren, fel coronbleth, yn amgylchynu ei phen. Y mae hi mewn gwewyr, ac yn esgor ar fab.

Y wraig a'i had, yn ddiameu, a arddangosant Eglwys Crist, yn edrych yn ol i'w chychwyniad yn yr oesoedd cyntaf. Y mae ei hil mewn per-ygl cyn ei eni; oblegid y mae yn llechu yn ei hymyl "ddraig goch fawr, a saith ben iddi, a deg corn." Y mae hon yn anghenfil ofnadwy, yn gorwedd ar y ffurfafen, ac yn ymddangos fel yn taro i lawr, a dynnod ei chynffon, draian o ser y nefoedd. Y mae hi yn gwyllid y wraig mewn gwewyr, ac yn cynllwyn i ddinystrio ei phlentyn mor fuan ag y genir ef.

Dengys hyn beryglon Eglwys Crist yn ei han-esaeth foreuol, a bwriad gwyliadwrs gallu y tywyllwch i'w dinystrio; oblegid deonglir yn bendant am y ddraig goch fawr yma, mai hi yw yr "hen sarff, yr hon a elwir Diabol a Satan." Ond maeddir hi yn ei hymdrech i gipio a dinya- trio y plentyn. Y baban a gymerir yn union-gyrchol i le o ddiogelwch, a'r wraig a ffr i'r diffaethwch, i'r lle a barotowyd iddi, a lle y mae i gael ei hamddiffyn a'i maethu am ddeuddeg cant a chwe deg o ddyddiau, neu flynyddoedd, yr un faint o amser ag y dywedir i'r tystion ddwyn eu tystiolaeth.

Satan, wedi ei faeddu yn ei fwriad yn nghylch yr Eglwys foreuol, a ymwregysa yn awr yn nghyd a'i lengoedd, mewn ymdrechfa agored yn erbyn yr Archangel Michael a'i lengoedd yntau. Canfu Ioan yr ymdrechfa yma yn y nef weledig—yr hon oedd yn debyg i'r un y dywed-ir a welwyd uwchben Jerusalem, ychydig cyn ei dymchweliad gan Titus. Wrth gwrs, yr oedd yr holl olygfa yn arwyddluniol a gweled-igaethol, yn dangos y sel dwfn a deimla bodau anweledig, da a drwg, yn nhynged dynion; rhai yn ymdrechfa am eu hiachawdwriaeth, ac eraill yr un mor ddyfal am eu dinystr.

Yn yr ymdrechfa yma, y ddraig a faeddir, gyrrir hi allan o'r nef weledig, a theffir hi i lawr i'r ddaear. Er hyny, nid yw ei lliad at y wraig gyfrin, yr Eglwys, wedi lleihau. Erlyna y wraig hyd le ei hymneillduath, ac o herwydd nas gall ei gorddiwes hi, tywallta ar ei hol ddy- lif o ddyfroedd i'w dinystrio. Ond y mae ei

Hamddiffynwr Hollalluog yn barod erbyn yr ymdrech. Efo a egyr agennau yn y ddacwr ddychrynedig, y rhai a lyncant ruther y dyfroedd, a'r Eglwys sydd ddiogel. Ili a amddiffynir ac a faethir am y cyfnod hir a nodwyd—deuddeg cant a chwe deg mlynedd.

Ac yn awr, pa ddamwg a alleid ddyfaisio yn fwy addysgiadol i osod allan gasineb bodau drygionus, dynol a satanaidd, at Eglwys Crist, a'u hymdrech parhau i'w dinystrio; ac ar yr un pryd i ddangos ei diogelwch yn awylaw ei Gwardwr bendigedig? Efo a wrthwynela bob ymgaïs, a maedda bob amcan i'w dinystrio, hyd nes, yn nghyfiawnder yr amser, yn niwedd y rhyfeddodau yma, y dygir hi allan i le helaeth, a'i buddugoliaeth ddiwedddol a sicrheir.

Dywedir yn y rhugfynegiad, y bydd i'r Eglwys ryw ddydd lywodraethu'r cenedloedd "a gwialen baiarn," neu deyrnwialen baiarn. Nid yw yr ymadrodddeg yma, fel y cawn hi yn yr Ysgrhythrau, yn cynwys creulondeb neu anghyfiawnder, ond yn unig gadernid, anorchfygrwydd, ac uniondeb. Cymhwysir hi fwy nag unwaith, at lywodraeth y Messia. (Dat. xix. 15; Salm ii. 9.)

Yr ydym yn cael, yn gymysgedig â buddugoliaethau y weledigiaeth yma, fel y ddiweddaf, lesau uchel yn y nef, yn dywedyd, "Yr awr hon y daeth iachawdwriaeth a nerth a theyrnas ein Duw ni, a gallu ei Grist ef; canys cyhuddwr ein brodyr ni a fwrwyd i'r llawr. . . . A hwy a'i gorchfygasant ef trwy waed yr Oen, a thrwy air eu tystiolaeth lwynt; ac ni charasant eu heinioes hyd angau." (Dat. xii. 10, 11.)

(Diwedd y ddegfed bennod.).

PENNOD XI.

Cyfodiad a Desgrifiad o'r Bwystfil Pabol.

DATGUDDIAD PEN. XIII.

"Ac mi a sefais ar dywod y môr, ac a welais fwystfil yn codi o'r môr, a chanddo saith ben, a deg corn; ac ar ei gyrn ddeg corn, ac ar ei benau enw cabledd. A'r bwystfil a welais i oedd debyg i lowpard, a'i draed fel traed arth, a'i safn fel safn llew; a'r ddraig a roddodd kido ef ei gallu, a'i gorsedd-faine, ac awdurdod mawr. Ac mi a welais un o'i benau ef megis wedi ei ladd yn farw; a'i friw marwol ef a facuawyd; a'r holl ddacwr a ryfeddodd ar ol y bwystfil. A hwy a ddolasant y ddraig yr hon a roes allu i'r bwystfil; ac a ddolasant y bwystfil, a'u ddywedyd, Pwy sydd debyg i'r bwystfil? Pwy a ddichon ryfela ag ef? A rhoddwyd iddo ef enau yn llorau pethau mawrion, a chabledd; a rhoddwyd iddo awdurdod i weithio dan fis a dengain. Ac efo a gorodd ei enau mewn cabledd yn erbyn Duw, i gablu ei enw ef, a'i dabanact, a'r rhai sydd yn trigo yn y nof. A rhoddwyd iddo wneuthur rhyfel ar bob llywyth, ac iuth, a chenedl. A holl drigolion y ddacwr a'i haddolant ef, y rhai nid yw eu henwau yn ysseilenodig yn llyfr bywyd yr Oen yr hwn a laddwyd, yr dechreuad y bydd. Od oes gan neb glust gwrandawed. Os yw neb yn tywys i gaeithwed, efo a'i gwrthlawed. Os yw neb yn lladd a chleddyf, rhaid yw ei ladd ynan a chleddyf. Dyma amynedd a fydd y saint." (Dat. xlii. 1—10.)

Crybwyllwyd am fwystfil y Datguddiad yn ddygwyddiadol yn mhen. ix. 7; ond yma rhoddir desgrifiad ac arddangosiad cyflawn o hono. Bwystfil, mewn iaith brophwydol, a arddengys deyrnas neu allu eilunaddolgar a gormesol. Y lath oedd yr amryfiad fwystfilod a welodd Dan-

iel yn cyfodi o'r môr. Nid yw teyrnas Ddow a Christ byth yn cael eu gosod allan o'n blaen o dan yr arwydd bwystfil.

Fel yr oedd loan yn sefyll ar dywod môr Patmos, efo "a welodd fwystfil yn codi o'r môr, a chanddo saith ben, a deg corn; ac ar ei gyrn ddeg corn, ac ar ei benau enw cabledd," neu enwau cableddus.

Y saith ben a'r deg corn yma, a noda y bwystfil, fel yn golygu Rhufain yn ei *gallu bydol gyluddol*. Y saith ben a ddynoda y saith fryn ar y rhai yr adeiladwyd Rhufain, a'r saith furllywodraeth a ganlynasant eu gilydd yno. Y chwech cyntaf o'r rhai yma, yn ol Tacitus, oeddent Freninoedd, Uchelfaerwyr, Penreolwyr, Dengwriaethwyr, Brawdlysoedd Milwrol, ac Ymerawdwyr; pump o'r rhai oeddent wedi myned heibio cyn amser y brophwydoliaeth yma, a'r chweched furllywodraeth, yr Ymerodrol, oedd y pryd hwn yn ei gogoniant. Ond hon, cyn cyflawniad y brophwydoliaeth, a glwyfwyd yn farwol, a'i briw marwol a iachawyd.

Ei chlwyf a'i wellhad a osodir allan mewn hanesiaeth fel y canlyn:—Bu Rhufain yn Ymerodraeth cyn y flwyddyn 476, pan orchfygwyd Augustulus, y diweddaf o'r ymerawdwyr, gan Odoacer, brenin y Gothiaid. O'r cyfnod yma, parhaodd Rhufain i fod yn ddarostyngedig i dywysogion estronol am oddeutu tri chant o flynyddoedd. Yn ystod cyfran o'r amser yma, lleihawyd hi fel nad oedd ond dugiaeth (*dukedom*), agwnawd hi yn ddarostyngedig i Exarch o Ravenna. Yr oedd hyn, yn sicr, yn friw marwol i chweched ben neu ben ymerodrol Rhufain.

Yn rhan ddiweddaf y chweched ganrif, y Lombardiaid a dorasant i fewn i Itali, ac a feddianasant gyfran helaeth o honi, ac a sefyd-lasant deyrnas yn Pavia. Fel y cynyddasant mewn uchelgaïs a nerth, ymdrechasant ddyfod yn feistriad ar Ravenna a Rhufain. Yn yr amgylchiadau yma, Pabau Rhufain a apeliasant yn gyntaf at Pepin, brenin y Ffrancwyr, ac wedi hynny at ei fab, Charlemagne, am gynorthwy. Y Ffrancwyr a ddaethant i Itali ddwy waith ar wahanol amserau, gyasant allan y Lombardiaid, a rhoddasant eu tiriogaethau i'r Pab. Fel hynny gwnaethant esgob Rhufain yn archdeyrn. Efo oedd penadur Rhufain a chyfran helaeth o Itali; ac yma oedd dechreuad tiriogaethau tymhorol y Pab (o'r rhai y difeddianwyd ef yn ddiweddar). Dyma lle yr oedd iachad y pen briw ymerodrol; y pen a adferwyd mewn dull arall, ac a barhaodd i fod yn alla llywodraethol am y mil blynnyddoedd nesaf.

Ond yr oedd gan y bwystfil a welodd loan nid yn unig saith ben, ond deg o gyrn coronedig. Arwydda y rhai hyn y deg teyrnas, i'r rhai y rhanwyd yr ymerodraeth Rufeinig orllewinol, pan dorwyd hi i fyny.

Canlyna mai nid Rhufain Baganaid, na Rhufain Ymerodrol, ond mai Rhufain Babel,

oedd y bwystfil a welodd loan yn cyfodi o'r mŵr. Y bwystfil oedd Rhufain, wedi i'w phen ymerodrol gael briw marwol gan ymgyrchiaid a'u Gothiaid—wedi iddi gael ei dosbarthu i ddeor o wahanol lywodraethau neu ddrwsaedd—ac wedi i'w briw marwol gael ei iachau drwy garoni Pontiff, a'i wneud yn benadur ar gyfran helaeth o Itali. Y bwystfil oedd yr ymerodraeth Rufeinig *Babul*, yr hon wedi hynny a "agorodd ei genau mewn cabledd yn erbyn Duw, i gablu ei enw ef, a'i daberuac, a'r rhai sy'n trigo yu y nef." Y gallu yma oedd yr un a wnaeth "ryfel â'r saint, ac a'u gorchfygodd hwynt," yr hwn y tuoddwyd holl rai drygionus y dddear i ganlyn ar ei ol a'i addoli. A'r un gallu oedd i barhau yn ei gwrs cableddus a'i yrfa waedlyd am ddeufts a deugain, neu ddeuddeg cant a chwe deg o ddyddiau, neu hyd ddiwedd y deuddeg cant a'r chwe deg mlynedd. Ac yna ei wobroedd i ddyfod; yr hwn a dywysodd y fath nifer i gaethiwed, a â i gaethiwed; a'r hwn a laddodd y fath nifer â'r cleddyf, a leddir â chleddyf.

"Ar ni a welais fwystfil arall yn codi o'r dddear; ac yr oedd ganddo ddau gorn tebyc i oen, a llefaru yr oedd fel draig. A holl allu y bwystfil cyntaf y mae efe yn ei wneuthur ger ei fron ef, ac yn peri i'r dddear, ac i'r rhai sydd yn trigo ynddi addoli y bwystfil cyntaf, yr hwn yr iachawyd ei glwyf marwol. Ac y mae efe yn gwneuthur rhyddedd i mawrion, hyd onid yw yn peri i dda ddiagyn o'r nef i'r dddear yn ngolwg dynion; ac y mae efe yn twyllo y rhai sy'n trigo ar y dddear, trwy y rhyddeddau y rhai a roddwyd iddo ef eu gwneuthur ger bron y bwystfil; gan ddywedyd wrth ddiogellon y dddear, am iddynt wneuthur delw i'r bwystfil yr hwn a gafodd felw gan gleddyf, ac a fu fyw. A chaistaidd iddo ef roddi anall i ddiwedd y bwystfil, fel y llefarai delw y bwystfil hefyd, ac y parai gael o'r sawl nid addolent delw y bwystfil, eu lladd. Ac y mae yn peri i bawb, fychal a mawrion, cyfethorion a thioellon, rhyddion a chaethion, dderbyn nod ar eu llaw ddeheu, neu ar eu taenau; ac na allai neb na phrynu na gwerthu, ond yr hwn a fyddai ganddo nod neu enw y bwystfil, neu rifedi ei enw ef. Yma y mae doethineb. Yr hwn sydd ganddo ddeall, bwried rifedi y bwystfil: canys rifedi dyn ydyw; a'r rifedi ef yw, Chwe chant a thriugain a chwech." Dat. xiii. 11—18.

Os llwyddasom i roddi yr arwyddocad gwirioneddol o'r bwystfil cyntaf, nis gall fod camgymeriad o barthod yr ail: oblegid y mae yn amlyg fod y ddau mewn cyngair dwys, yn gyd-gynorthwyyr, ac yn cydweithio am yr un gwrthrychau ac amcanion. Y mae yr ail fwystfil "yn defnyddio holl allu y bwystfil cyntaf, ac yn peri i'r dddear ac i'r rhai sy'n trigo ynddi addoli y bwystfil cyntaf, yr hwn yr iachawyd ei glwyf marwol. Ar yr un pryd nid oes ganddo edrychiad mor ffyrnig a'r bwystfil cyntaf. Y mae ganddo gyrn fel oen, er hynny llefarai fel draig. Yn fyr, os Rhufain Babol yn ei hawdurdod *fydol freninol* oedd y bwystfil cyntaf, yr ail ydyw yr un Rhufain Babol yn ei honiedig awdurdod *gwyddol eglwysig*. Y mae y ddau beth yn wahanol, fel eu harddangosir yma, ac eto nis gellir eu gwahanu. Rhedant yn mlaen gyda'u gilydd, a chwareuant o'r naill law i'r llall, gan gyd nodd i chyd-gynorthwyo, hyd nes y deuant i ddiwedd eu gyrfa, yr hon yw, diwedd y deuddeg cant a'r chwe deg mlynedd.

Yr ail fwystfil a hawlia, fel y mae Eglwys Rhufain wedi gwneud erioed, y gallu o gyflawni

gwyrthiau. "Y mae efe yn gwneuthur rhyddedd i mawrion, hyd onid yw yn peri i dda ddiagyn o'r nef i'r dddear, yn ngolwg dynion, ac y mae efe yn twyllo y rhai sy'n trigo ar y dddear, trwy y rhyddeddau y rhai a roddwyd iddo ef eu gwneuthur ger bron y bwystfil." Y rhai hyn ydynt wyrthiau gau wrth gwrs, onide ni *thwyllid* dynion drwyddynt.

Yr ail fwystfil, fel y cyntaf, sydd erlidiwr. Y mae efe "yn peri i'r sawl nid addolo ddelw y bwystfil cyntaf, gael eu lladd." Efe a esyd ei nod ar ei ganlynwyr, ac ni oddefa iddynt fasnachu â'r rhai heb y nod arnynt, neu enw y bwystfil, neu rifedi ei enw ef.

Gan nad yw y ddyfais yma o eiddo Pabyddiaeth, yn ddealladwy mor gyffredinol a rhai o'i dyfeisiadau eraill, dygaf yr awdurdodau a ganlyn er prawf o honi. Y mae gan Gynghor y Lateran o dan y Pab Alexander III., reol lem yn erbyn yr Albigeniaid a'r Waldensiaid. Melldithia unrhyw un "a wna ei derbyn neu eu-hymgeleddu yn ei dy, neu fasnachu â hwynt." Cymanfa Tours, o dan yr un Pab, a orchymyna nad oedd un "i dderbyn neu gynorthwyo y cyfeiliornwyr yma, na dal unrhyw gymundeb â hwynt mewn prynu neu werthu; os amgen, diffuddir o gysuron bywyd, a gellir eu gorfodi i edifarhau am gyfeiliorni eu ffyrdd." Hefyd Pab Martin V., yn ei archiad, a gyhoeddwyd ar ol Cynghor Constance, a orchymyna i'w bobl beidio a goddef "i'r cyfeiliornwyr gael tai yn eu tiriogaethau, na myned i unrhyw ymrwymiadau, neu ddwyn masnach yn mlaen, na mwynhau unrhyw gysuron dynoliaeth gyda'r Cristionogion.

Yn fyr, nid oes yr un anhawser i weled pwy allu a arddangosir gan yr ail fwystfil, hyd yn nod pe na chymwysid y prawf diweddaf a gynnygir gan yr apostol. Y prawf diweddaf yma yw, rhifedi ei enw ef; yr hyn fel y dywed loan sydd chwe chant a thriugain a chwech.

Amryfal ddeongliadau a roddwyd o'r rhifedi yma, ond terfyna yn agos yr oll o honnynt yn Rhufain. Yr un a roddwyd gan Irenæus, yr hwn oedd yn byw yn agos i amser loan, sydd mor debyg o fod yn gywir ag unrhyw un arall. Efe a ddengys y llythyrenau Groeg y rhai a ddefnyddid fel rhifnodau, i gyrrhaedd y swm o 666, fel hefyd yn ffurfio y gair *LATINUS* (*Latine*), yr hwn sydd ond enw arall am Rufain.

Dettyd eraill ddigelwch y rhifedi hwn mewn ffordd arall. Dangosant fod yr amser sydd rhwng y weledigaeth yn y bennod o'n blaen a dechreuad awdurdod freninol y Pab, yn 666 o flynyddoedd.

Yn ein hymchwiliad blaenorol cawsom grybwyliad mynych am y deufs a deugain, a'r deuddeg cant a thriugain o ddyddiau—y rhai a ddeallwn a ddynodant ddeuddeg cant a chwe deg o flynyddoedd—yn y rhai y mae yr Eglwys i gael ei herlid ac agos ei dinystrio gan ei gel

ynion. Fel hyn y mae y ddinas sanctaidd i'gael ei mathru ddeufis a deugain; a'r ddau dyst i brophwydo mewn sachlian ddeuddeg cant a chwe deg o ddyddiau, (pen. xi. 2, 3) A'r wraig gyfrin sydd i ffoi i'r diffaethwch a chael ei maethu yno ddeuddeg cant a chwe deg o ddyddiau, (pen. xii. 6, 14) A'r bwystfil a gyfododd o'r môr sydd i barhau ei lywodraeth hyspennid am ddeufis a deugain, (pen. xiii. 5) Hefyd yn Daniel, saint y Goruchaf a roddir i ddwyllaw y gallu a arddangosir gan y corn bychan, "hyd amser ac amseroedd a rhan amser," h. y., tair blynedd a haner—yr un faint o amser ag a ddy-nodir yn y Datguddiad, (Dan. vii. 25.)

Cyfoda y gofyniad yna awr, Pa bryd y dechreuodd y cyfnod hir, gorthrymus, ac orledigaethol yma? A pha bryd y terfyna?

Diwedd, yn mhob achos, yn yr hyn a elwir yn gelfyddydol y milflwyddiant. A phlegwydd-om gyda chywirdeb pa bryd y dechreuodd, gath-om benderfynu dyddiad y milflwyddiant. Ond hyn nis gwyddom. Pa bryd y mesurwyd y deml gyfrinol, ac y gadawyd cyntedd y cenedloedd allan, ac y rhoddwyd y ddinas sanctaidd i'gael ei mathru dan draed? Pa bryd y dechreuodd y ddau dyst roddi eu tystiolaeth mewn sachlian? Pa bryd y fodd y wraig i'r diffaethwch, i'gael ei hamddiffyn a'i maethu yno? Pa bryd y rhoddwyd saint y Goruchaf i ddwyllaw corn bychan Daniel? Nid oes genym gyfryngau i ateb un o'r gofyniadau yma yn bendant. Hwyrach na ddechreuodd yr holl gyfnodau a ddynodir ganddynt ddim yn hollol gyda'u gilydd, ond ar wahanol amserau, ym nghwrs canrif neu ychwaneg. Ni chyfododd Rhufain Babol i uchder ei goruchafiaeth ar unwaith. Yn raddol y cymerodd ei thrawsfeddiantau, ac yn raddol yr ymgasglodd ei ffaidd bethau; ac felly ei darostyngiad a'i thoxiad i fyny a eill fod yn raddol. Efallai na ddrygir y milflwyddiant i mewn yn gyflawn ar unwaith. Geill ddyfod yn mlaen yn raddol, a'r symudiad o'r naill deithrau i'r llall yn anweladwy. Ie geill fod ei oleuni eisoes yn dechreu llinellu terfyngylch y dwyrain, ac yr ymddingieiria fwy-fwy hyd ganol dydd!

Ond fodd bynag, y mae un o arwyddion y Datguddiad yn dynodi dechreuad y deuddeg cant a'r chwe deg mlynedd, yr hwn fel yr ymddengys i mi, sydd wedi ei benderfynu yn lled bendant—sef cyfodiad y bwystfil o'r môr, yn y drydedd bennod ar ddeg. Y bwystfil yma, fel y gwelom, a arwyddia Rhufain Babol, yn ei chymeriad gwleidiadol bydol; a hi a gyfododd pan dderbyniodd y Pab ei diriogaethau tymhorol, a phan ddaeth yn frenin. Cymerodd hyn le oddeutu y flwyddyn 756; ac ond ychwanegu y deuddeg cant a'r chwe deg mlynedd at hyn, gwia i'r milflwyddiant ddechren oddeutu A. D. 2000, neu yn y chwemilfed flwyddyn o oedran y byd. Yn y cyfamser, bydd y ffordd yn cael

ei pharatoi iddo yn barhau, elwykdroddau a gymierant le, y naill ar ol y llall; a gallu Rhufain a leihau yn feunyddiol. Ond yn yr amsera grybwyllwyd uchod, gobeithiwyd y bydd y milflwyddiant wedi ei gyflwyno yn gyflawn, ac y bydd y seithfed fil o flynyddoedd y byd ei gyfnod mawr Sabbothol.

Dywedate fod y cyfnod yma—y deuddeg cant a'r chwe deg mlynedd—yn mhob crybwylliad o hono, yn terfynu yn y milflwyddiant. Felly hefyd y mae y gyfres hir o brophwydoliaethau a gynawysa y llyfr seliedig. Mae holl brophwydoliaethau y saith udgorn yn gynwysedig o dan y seithfed sel; a phan udganwyd y seithfed udgorn, llefau uchel a glywyd yn y nef, yn dywedyd, "Aeth teyrnasoedd y byd yn eiddo ein Harglwydd mi, a'i Grist ef; ac efo a deyrnasoedd yn oes oesoedd." Pryd hyn bydd cyfnod y milflwyddiant wedi dyfod yn gyflawn.

Yn mhellach, gallwyf ychwanegu fod yr oll o ragfynegiadau y Datguddiad a raglloeanant yr aeginfed bennod yn terfynu yn y milflwyddiant. Nid oes yr un edrych na hwnt iddo, a gall yr ystyriaeth yma fod yn gynorthwy i egluro i foddlonrwydd rai o'r arwyddion yn y pennodau dilynol.

(Diwedd yr unafed bennod ar ddeg.)

Crefyddol.

DYMUNIAN YR HOLL GENHEDLOEDD.

"Ysgydwa' hefyd yr holl genhedloedd, a dymuniant yr holl genhedloedd a ddaw: llanwaf hefyd i'f hwn a' goguanant, medd Arglwydd y lluoedd." HAGGAI ii. 7.

Y mae'r natur ddynol yn barod iawn i dybied fod Duw yn ymhyfyddu mewn prydferthwch celfyddyd. Profir hys yn awlwg oddiwrth y dull a'r draul y mae dynion yn arferyd wrth adeiladu temlau i'r Arglwydd yn y dyddiau presenol. Ond ni wna prydferthwch yr addoldy byth i fyny am ddiffyg prydferthwch sant-eiddrwydd yn nghalonau a bucheddau yr addolwyr. Y mae Duw yn hoffi prydferthwch natur, oblegid mai efe ydyw ei Awdwr—a cheisio efelychu natur y mae celfyddyd fel rheol. Ond er eymaint y mai efe yn hoffi ar brydferthwch natur, y mae prydferthwch ag y mae yn ei hoffi yn fwy na hynys, —yn ei garu —ie yn ei edmygu! sef prydferthwch moesol—prydferthwch cymeriad. "Ar hwn yr edrychaf sef ar y truan a'r cystuddiedig o ysbryd." Yr hwn ag sydd a'i ysbryd wedi ei ddryllio gan wir edifeirwch, ac mewn galar dwys am ei bechodau; agos yw yr Arglwydd at y cyfryw, i'w gwaredu nid yn unig oddiwrth bechod, ond oddiwrth ei ganlyniadau mewn corff ac enaid. *Pan* Duw yr angelion i edrych ar hwn, ac anfon Crist hwy i fod yn WAITERS iddo. "Onid ysbrydion gwasanaethgar ydynt hwy oll, wedi eu danfon i wasanaethu er mwyn y rhai a gant etifeddu iachawdwriaeth?" Gwir fod Duw ya

preswyllo yn Nheml brydferth Solomon yn ei ogeuiant gweledig, ond y mae yn preswyllo mewn modi *achubol* yn y galon ddrylliog.

Colodd Israel eu Teml, tra y buont yn Babilon—dinystriwyd hi gan y Mediaid a'r Babiloniaid, a dygwyd llestri yr Arglwydd gyda'i bobl i gaethiwed—ond wedi iddynt ddyfod yn ol y maent yn myned i ailadeiladu y Deul—a'r Arglwydd yn dyweyd wrthynt "*Eiddaf fi grorian, ac eiddaf fi yr awr.*" Ewch chiwi yn mlaen, se ofalaf fi i chiwi gael digon i *fuillid*, ac i dalu am bob peth, ond bydd yn rhaid i chiwi gofio hyn, sef nad ydyw hyn i fod mor brydferth a theml Solomon, oblegid ni bydd ei heisiau ond am 521 o flynyddau. Ac ymae'r prophwyd yn cael ei anfon atynt i ddyweyd wrthynt am beidio gwangeloni a llwfrhau a gwrthod adeiladu am nad oedd hi i fod mor hardd a'r teml gyntaf; oblegid y byddai iddi harddwch arall ar fyr—ac os nad oedd hi i fod yn orlawn o aur, arian, a phethau gwerthfawr eraill—ei bod i fod yn llawn o ogeuiant mwy rhagorol a sylweddol na'r un a lawwodd y gyntaf ar ei chysegriad, sef y byddai i'r Messiah mawr ei hunan ddyfod i'w chyateddau i'w hanrhydeddu a'i bresenoldeb dwyfol, yn yr hwa "yr oedd holl gyflawnder y Dawded yn preswyllo yn gorfforol."

I Dysgir ni fod disgwyliad mawr a phryderus a chyffredinol am ymddangosiad y Messiah mewn cnawd.

Y brif ffaiith, se y ffaiith fwyaf gogoneddus yn holl hanes yr Iuddewon yw i Iesu Grist ddyfod o had Abraham yn ol y cnawd—a ffaiith ffieithiau'r byd yw iddo ymddangos yn eia byd ni,—a ffaiith ffieithiau yn hanes y natur ddynol yw iddo ymddangos yn ein byd ni yn y natur ddynol, er o linach Dafydd ac o had Abraham, eto yn y natur ddynol.

"A dymuniant yr holl genhedloedd a ddaw." Yr oedd yr holl genhedloedd ag oedd yn y byd yn gwybod am ddisgwyliad yr Iuddew am dano—ac yr oeddynt hwy mor barod i'w dderbyn ef, se yn y fwy pared na'r Iuddewon eu hunain.

Yr oedd yr Iuddewon dan orledigaethau, ac wedi cael eu gwagaru trwy Assyria, Caldea, a Phersia &c.,—ac i gyd yn dyweyd am y Messiah addawedig.

Hefyd yr oedd rhyw deimlad yn y natur ddynol wedi cael ei weithio gan Dduw oedd yn dymuno Athraw a Gwaredwr. Dyma yw ystyr "Cyflawnder yr amser," yr amser y daeth y teimlad yn gyffredinol trwy'r byd.

1. *Y mae'r byd yn dymuno am Athraw.* Y mae Iesu yn Athraw perffaith. Bu'r byd yn eisiau ymddyrchafu trwy ei ddoethineb ei hun, ond yn methu. Yr oedd y syniad am yr ymgawdoliad rywfodd trwy'r byd. Dywedai'r byd paganaidd fod eu dauiau hwy wedi ymgawdoli filoedd o flynyddoedd cyn i Ddaw'r

nefoedd ymgawdoli. Gredai'r byd yn gyffredinol fod *crisis* o'i flaen, ac fod hwnw yn agos. Y mae ymwybyddiaeth o'i hanwybodaeth yn y natur ddynol, ac y mae'n dygu wrth ei bodolaeth ei hun, a'r llywodraeth a wela hi ar bob peth, fod yn rhaid fod rhywun yn Awdwr y dyn, ac yn Awdwr pob peth, ac os yn Awdwr pob peth yn gwybod pob peth. Y mae syched am wybodaeth yn yr enaid, a disgwyliad y byd am wybodaeth o rywle, a disgwyliad pawb oedd yn gwybod am gymeriad Daw, ac am ei addewid i anfon ei Fab i'r byd, wrth Dduw am gael gwybodaeth berffaith.

Fan ddaeth Iesu Grist, un o'r pethau cyntaf mae yn ei wneyd ydyw profi ei hun yn Athraw i'r byd—dygu y dysgedigion—y Doctoriaid yn yr Hen Destament, ac yntau yn ddim ond plant yn 12 mlwydd oed.

Yr enw oedd gan yr Iuddewon arno oedd "yr Athraw." "Daeth yr Athraw, ac y mae'n galw am dasat ti," meddai Mair. "Digon i'r disgwyliad yw bod fel ei Athraw." "Un yw eich Athraw chiwl." "I ba beth yr afonyddi'r Athraw?" Gelwir ef yn Athraw da dair gwaith, a dywed Paul fod Iesu wedi ei roddi yn "Athraw i'r anghall." Daeth Crist i ddygu'r byd am Dduw, am beched, uffern, a'r nefoedd.

2. *Y mae'r byd yn dymuno am esiampl berffaith o gariad.* Euogwydd a digofaint ydynt i'wrychau cyntaf a chwerwaf pechod. Y mae Cain yn lladd ei frawd yn engraifft o hyn. Ond y mae eisiau *counteraction* o'r fact yna yn hanes y teulu dynol, y mae eisiau cael rhywun a digon o gariad ynddo i gymeryd ei ladd, nid yn lle ei frawd, ond yn lle ei *dyn*. Yr oedd y byd yn dyheu, se yn ocheneidio ac yn dymuno am i Gartad ddyfod i'r byd o rywle—a disgwyliad pawb a wyddent am Dduw a'i addewidion wrth ef, i anfon Cariad wedi ei bersonoli i'r dddear.

3. Hefyd yr oedd y byd yn dymuno am rywun a allai gydymdeimlo a'r trallodus. Eglurhad ar y syniad yna, ydyw hanes pob un yn myned at Iesu am gydymwngas ganddo. Un diwrnod gwelaf y torfeydd yn ei ddilyn er cael eu portio a bara ganddo—y cloff yn ymofyn gallu i reidlo, y dall yn dymuno cael ei olwg, &c. A phan gafodd y byd Iesu, se gafodd ddigon—cafodd y peth goreu allasai Duw roddi iddol! Er cael Iesu i allu cydymdeimlo yn berffaith a'r saint, yr oedd yn rhaid iddo gael ei deimtio yn mhob peth yr un ffunud a ninaw. Yr oedd efe fel dyn perffaith yn unig, yn gallu cydymdeimlo neu deimlo dros y cloff, y dall, y byddar, y gwahanglwyfus, a'r cythreulig; ond cyn y gallai gydymdeimlo a'r saint, fel eu Gwaredwr a'u Barnwr, yr oedd yn rhaid ei deimtio yn mhob peth yr un ffunud a ninaw.

II. *Ei fod i ddyfod i dy ei Dad, i'r lle'r oedd mwyaf o'i eisiau.* Er gadael palas y Brenin mawr yn y nefoedd, ac er cael ei eni yn y pres-

eb, y mae y Deml yn barod iddo ddyfod iddi, yr unig fan *santaid* ar y ddaear, a'r unig fan tebyg i'r nefoedd, lle y celai lonydd a heddwch.

Pan y dygwyd Iesu i'r Deml, dygwyd Simeon trwy hyny i'r nefoedd. Mae'n debyg pe buasai Iesu heb ei eni hyd heddyw na buasai Simeon yn cael marw oblegid addawyd hyny iddo. Yr oedd am aros heb fyned i orphwys nes y delai "Dyddanwch yr Israel," ac mor fuan ag y cafodd ef y Dyn bach yn ei freichiau "yr awrhon" meddai "y gollyngi dy was mewn tangnefedd yn ol dy air." Yr oedd wedi byw yn ddigon hir i gyflawni dyben mawr bywyd. Yr Arglwydd Iesu yn dod i wisgo cnawd a Simeon yn ymddiog i fyned at ysbrydion digyrff i'r gwynfyd pur.

Aeth yr Iesu i'r Deml ar ol hyn i ddangos ei hawl iddi: ac wedi iddo ddechreu ar ei weinidogaeth gyhoeddus y mae yn treulio llawer o'i amser yno, i addysgu'r bobl. Dywedir "A'r Iesu yn ol ei arfer a aeth i fyny i'r Deml." Dilysai yn rheolaidd addoliad cyhoeddus Duw yn y synagogau, oblegid yno yr oeddynt yn darllen yr ysgrifthyrau.

Dywedasom iddo ddyfod i'r lle yr oedd mwyaf o'i eisiau

1. *Am fod prif addurnant moesol y Deml ar goll.* Er i Cyrus fawr adferyd, a dychwelyd llawer o lestri y Deml yn ol i'r Iuddewon, eto yr oedd llawer o honynt, fe, a'r rhai mwyaf gogoneddus, ar goll, a'r pethau oeddynt yn gysgodau neillduol o'r Arglwydd Iesu Grist. Yr oedd Duw wedi cymeryd y *Shechina*, arwydd y presenoldeb dwyfol ymaith o'r Deml. Yr oedd yr Arch, a'i chynwysiad, sef copi o'r gyfraith, y crochan aur a'r manna, a gwialen Aaron yr hon a flagurasai, wedi cael eu cymeryd ymaith gan y gelynion, ac wedi myned ar goll—yr oedd yr *Urim* a'r *Thummim*, sef y *Breast plate* trwy'r hon yr oedd yr archoffeiriad yn deall meddwl Duw, wedi myned ar goll—yr oedd y tân a ddisgynodd o'r nefoedd i losgi yno wedi diffodd am byth, a'r swydd archoffeiriadol wedi ei llygru, ac yn cael ei gwerthu i'r uwchaf ei bris. Ond os collwyd y presenoldeb dwyfol o'r Deml, yn mherson Iesu y mae'r Duwddod ei hunan yuddi, ac yn ei llenwi a'i ogoniant nefol—os oedd yr arch wedi ymadael a'i chynwysiad wedi myned ar goll, y mae Iesu yn Arch ag sydd yn cynwys y ddeddf yn ysgrifenedig yn ei galon yn y Deml; ac os yw gwialen Aaron yr hon a flagurasai wedi gwywo, ac feallai wedi ei losgi, y mae Blaguryn o gyff Jesse, yn aros yn y Deml, yn flaguryn byw o hyd a'i ddail yn dwyn delw y nefoedd ac yn iachau y cenhedloedd.

2. *Er mwyn diddysu y meddwol oedd yn yr Iuddewon fod y Ty yn rhagorach na'i Brestwlydd.* Yr oedd yr Iuddew yn fwy parod ar lawer adeg i addoli'r Deml na'r Duw yr hwn oedd perchenog y Deml. Yr oeddynt yn tybied na allent

addoli yn un man ond yn y Deml yn Jerusalem—ond y mae'r amser wedi dod i droi'r ddaear oll yn un deml fawr gyffredinol i addoli Duw'r nefoedd. Nid oes yr un man yn fwy cysegredig na'i gilydd heddyw, ond y mae'r ddaear oll wedi ei chysegru gan Fab Duw, er i wir addolwyr addoli'r Tad mewn ysbryd a gwirionedd, trwy deilyngdod Crist ei hun.

Nid yn unig caiff y Deml lonydd, ond yr ab-erthau oll, yr wyn a'r eidionau, yr durtarod a'r colomenod,

Yn lle eidionau'n llu dtherth—ac wyn
Yn ganoeedd anghydweth;
Dyma ben ar bob aberth
A dyna waed mwy ei werth.

Ond er cael gan yr Iuddew beidio edrych tua'r Deml yr oedd yn rhaid i Dduw ei dinystrio hi. Dywedir pan bydd yr eryr am i'w chywion ehedeg a byw arnynt eu hunain mae'r hyn y mae yn ei wneyd ydyw chwalo ei nyth—ac er gwasgaru yr Iuddewon fel barn am wrthod y Messiah ac er eu dysgu mai nid yn Jerusalem, yn y Deml, yr oedd Duw yn preswyllo, y mae'n rhaid llosgi Jerusalem & thân, a dinystrio y Deml yn llwyr ac am byth. Daeth Crist i'r Deml i gau ei gwasanaeth i fyny, ac i ddechreu gwasanaeth yr efengyl.

Yn y Deml yr oedd Iesu yn madden i'r wraig a ddaliwyd mewn godineb, gan ddyweyd, "dos ac na phecha mwyach." Dyna ydyw iaith Iesu at bob pechadur edifeiriol heddyw, mae yn rhoddi maddeuant a gollyngdod, ac ar yr un amser yn eu hachub oddiwrth eu pechodau, ac yn rhoddi iddynt anian newydd a santaid.

Wel, y mae dymuniant yr holl genhedloedd wedi dod i deml o gnawd, i deml yr oruchwyliaeth efengylaidd. Y cwestiwn ydyw, a ddaeth ef i dy galon di, ddarllenwyd? os na ddaeth, gobellthio y bydd y tirondeb sydd yn cael ei ddangos tngat at yr awrhon, yn foddion i dy ddwyn i edifeirwch rhug os bydd i ti fucheddu yn annwyl o hyn allan i drymach cosbedigaeth dy orddiwas nag eiddo yr un frawdle ddaearol.

E. R. HUGHES.

BYWYD A GWOBR Y CRISTION.

SYLWEDD PREGETH a druddodwyd yn angladd
Mrs. JANE DAVIES, *Emmett, Medi 20, 1874.*

(Gwal ei Chofant yn y CENHADWR yn 66 Ml diweddaf, t. d. 162.)

"Mi a ymdrechais ymdrech deg, mi a orphenais fy agryfa, mi a godwais y fydd. O hyn allan rhodwyd eurus cyflawnder i'w chadw i mi, yr hon a rydd yr Arglwydd, y Barnwr cyflawn, i mi yn y dydd hwnw; ac nid yn unig i mi, ond hefyd i bawb a garant ei ymddangosiad ef." 3 TIM. iv. 7, 8.

Paul sydd yma ar derfyn ei oes yn adrodd ei brofiad mewn cyylltiad a'i ymdrechion, fel apostol Iesu Grist, wrth Timotheus ieuanc, ei fab yn y fydd. Meddylw'n mai yr *yrfu* ydyw y peth pwysicaf yn y testun. Mewn cyylltiad a hon y mae cadw'r fydd, ac mewn cyylltiad a hon y mae coron cyflawnder yn y diwedd. Nid ydym yn ystyried mai yr oes yn y byd ydyw yr

yrfa. Pe felly gallai pawb ddweyd yr un geir-
au a Paul—y llofrudd, y lleidr, y meddw, a
phob pechadur cyhoeddus arall—yr hyn a ym-
ddengys i mi yn afresymol. Wrth yr yrfa y
golygwa fywyd o ganlyn Crist a'i wasanaethu.

Ymdrech deg, ydyw ymdrechlu yn rheolaidd,
yn uniawn. Cawn fod gan yr ymdrechlwyr
gynt, yn y rhedegfeydd, llinell wedi ei thynu,
ac yr ydoedd yn rhaid i bob un redeg yn ol y
llinell i'r dim. Y mae llinell wedi ei thynu all-
an mewn cysylltiad a'r yrfa hon, gan Crist ei
hun, yr hwa a roddodd ei hun yn esiampl, fel y
canlynem ei ol. Nis gellir ymdrechlu yn deg
heb ganlyn hon.

Yn nesaf, ffydd. Ffydd yn un peth ydyw
crediniaeth, creda tystiolaeth, un yn credu
tystiolaeth arall yn ol y wybodaeth a fydd gen-
ym am dano a'i gysylltiadau. Hefyd credina-
leath am gyfreithlondeb peth, Rhuf. 14: 22, 23.
Cawn Crist yn athrawiaeth yr efengyl yn myn-
ed dan yr enw ffydd. "Eithr eua dyfod ffydd
y'n cadwdd dan y ddeddf, wedi ein cydgau i'r
ffydd yr hon oedd i'w datguddio." Gal. 3: 23.
Hefyd, cred a phroffes o'r efengyl. Rhuf. 1: 8.
"Oblegid bod eich ffydd chw'i yn gyhoeddus
trwy yr holl fyd." Sonir hefyd am ffydd farw,
a ffydd hanesiol, "dros amser, ond yn amser
profedigaeth yn cilio." Matt. 13: 24; Marc 4:
16, 17, sef dameg yr hauwr. Cawn yr had yn
egino ar y graig, ac yn mhllith y drain, a thyna
yr esboniad gan Crist ei hun: y rhai oedd yn
derbyn y gair, ond yn amser profedigaeth yn
cilio. Ond heblaw hynny, cawn fod ffydd yn
rhodd arbenig Duw yn nghalonau ei blant.
"Caays trwy fas yr ydych yn gadwedig, trwy
ffydd, a hyn nid o honoch eich hunain, rhodd
Duw ydyw," Eph. 2: 8. Gelwir hi ffydd a
rodded unwaith i'r saint. Tebyg mai y ffydd
yua y sonia yr apostol am dani, Mi a gedwais
y ffydd.

Yn nesaf, coron cyflawnder, yr hon a roddwyd
i gadw i ni. Mae coron yn arwyddo anrhydedd
a gogoniant, a chyflawnder yn gosod allan gyf-
reithlonedd y goron. Cyflawn i'r Cristion ei
chael, yn unol a'i ymdrech crefyddol, cyflawn
yn Nuw ei rhoddi, yn unol a'i addewidion i'w
bobl. Er fod cadwedigaeth pechadur o ras, y
mae y wobr yn gyflawnder, ac ni wna coron
cyflawnder lychwino dim ar iachawdwriaeth
gras.

1. Sylwn yn gyntaf oddiwrth y testun ar fyw-
yd y Cristion.

1. Un byr ydyw; gyrfa, "Mi a orphanais
fyngyrfa." Nid oedd y gyrfa oedd gynt ond
byr, dim ond un diwrnod, neu ran o ddiwr-
nod. Dim ond un oes, ie a rhan fechan o'r oes,
y mae llawer un yn gael i redeg yr yrfa Crist-
ionogol. Mae miloedd nad ydynt wedi dechreu
gyda dechreu yr oes, a miloedd yn gorphen eu
gwaith cyhoeddus cyn gorphen eu hoee. Cred-
wn fod Paul yn teimlo felly. Cafodd Jane Da-

vies ei chyfyngu oddiwrth ei gwaith amser
maith cyn ei hymddatodiad. Ond a chaniatua
yr oes i gyd, nid ydyw ond byr. Trwy y peth-
au byraf a chyflymaf y caiff ei deagrifo. Cys-
god yn cilio, llongau buaia, eryr yn ehedeg at
ymborth, gwemol gwahydd, dyrnfedd neu led
llaw.

2. Y mae yn fywyd ymdrechgar. Gwna yr
un cydmariaeth egluro hyu eto; gyrfa ydyw:
nid oes amser i hepiant wrth redeg gyrfa, ond
yn hollol i'r gwrthwyneb. Cawn yr apostol yn
egluo hyn yn dra manwl wrth ysgrifenu at yr
Hebreaid, pen. 12: 1. "Gan roddi heibio bob
pwys, a'r pechod sydd barod i'n hamgylchu,"
&c. Dylai yr ystyriaeth o hyn ein gwneud yn
fwy ymdrechgar a llafurus gyda gwaith yr Ar-
glwydd, gan adael heibio bob pechod ac ymar-
feriad a fyddo fel pwysau wrthym, yn ein
rhwystro i redeg yr yrfa grefyddol.

3. Y mae i fod yn fywyd o ymdrech reolaidd
a thellwag. "Mi a ymdrechais ymdrech deg,"
Ymdrechais yn ol y rheol. Mae ymdrechlu yn
deg yn cynwys ymdrechlu yn gyson; nid ym-
drechu am un dydd a phheidio y dydd nesaf;
nid cyflawni un weithred dda a rhoddi i fyny
gyflawni yr un ar ei hol, gan dybied fod y
weithred hono yn ddigon i'w dwyn i ogoniait.
Cyfranau at un achos da, a gadael i bob achos
da arall farw o'u rhan lwy. Nid felly y mae
ymdrechu yn deg. Nid felly yr ymdrechais
Paul, ond yn gyson, mewn amser ac allan o
amser, gyda'r cohedloedd a'r luddewon, fel y
gallai yn hollol gadw rhai. Rhaid i ninau, os
ydym am ymdrechlu yn gyson, edrych ar ein
blaenoriaid, a dilyn eu ffydd lwy, gan ofalu
cadw at y llinell berffaith a dynwyd gan ein
Ceidwad, "fel y canlynem ei ol." Dylem fod
yn ofalus rhag myned y tu allan i'r llinell hon.
Nis gallwn weled fod y chwareudai, y *balls*, a'r
saloon, ond lleoedd ag eydd y tu allan iddi hi,
ac nis gallwn yn ein byw weled fod y *ddawns*
a'r *parties* haner nos o'r tu fewn iddi hi. Ni
chawn Paul na'r un o'r apostolion eraill yn
presenoli eu hunain yn y fath leoedd, ac y mae
yn dda genym, wrth bregethu pregeth angladd
ein clwaer Jane Davies, mai nid un o ferched
y *ddawns* a'r chwareudai ydoedd. Na, edrych-
ai arnynt gyda dirmyg, fel lleoedd yn mheli y
tu allan i llinell yr yrfa Cristionogol. Omed
ieuenctyd ein gwlad rhag cellwair ag arferiad-
au a fyddo yn y diwedd yn eu hysgaru oddi-
wrth goron y bywyd.

4. Cadw y ffydd. "Mi a gedwais y ffydd."
Y mae Duw yn disgwyl i ni gadw hon. Rhodd-
odd hi er mwyn i ni ei chadw. Ni roddodd bob
peth i ni i'w cadw. Cawsom ddyddiau lawer i
fyw yn y byd; ond ni chwasm un diwrnod i'w
gadw i ni ein hunain, na ddo yr un awr. Caw-
som dadau a mamau, ond nid ydynt i'w cadw
yn hir. Cyfeillion a ant i golli, golod a chysar-
on y byd yn dra mynych a giliant, ac nid rhyf-

edd, am eu bod yn wrthrychau na feddylodd Duw eu rhoddi i ni i'w cadw yn hir. Ond y mae wedi rhoddi i ni bethau i'w cadw, rhoddodd enaid i'w gadw, rhoddodd ei Fab i ni i'w gadw, a rhoddodd y ffydd i'w chadw; a'r pethau a roddodd Duw i ni i'w cadw, disgwyllia arnom wneud. Disgwyllia i ni gadw yr enaid; disgwyllia i ni gadw y Mab a'i barchu; a disgwyllia i ni gadw y ffydd, a chawn ein galw i gyfrif am beidio.

Y rheswm ein bod yn myned oddiwrth ffydd at yr enaid a Christ yn y fan yma ydyw, am fod y fath gysylltiad rhyngddynt. Ffydd yn Nghrist ydyw'r ffydd, a Christ yn Geidwad i'r enaid, a thrwy ffydd yn Nghrist y mae yr enaid yn cael ei guddio gyda Christ yn Nuw. Y mae y fath gwlwm anwahanol rhwng y rhai yma, yn eu cysylltiad a threfn y cadw, fel nas gellir eu dadgysylltu. Ond dyna ddywed Paul, "Mi a gedwais y ffydd." Collais fy nghysyllllon boreuol, ond cedwais y ffydd; collais bleserau enawdol, collais fy nghysuron cartrefol, collais fy rhyddid gwladol, ond cedwais y ffydd; cefais fy erlid a'm gwawdio, cefais fy nai a'm ffrangellu a deugain gwalenod ond un, cefais fy rhwymo a'm rhoi yn y carehar, ond mewn meddiant o'r ffydd; cafodd Silas a minau ein galluogi i ganu, a hyny gyda'r fath beroriaeth, nes yr aeth yr hen garchar ei hun i ddawnsio ar ei wadnan, a thyma fi yn awr ar derfyn fy nhalth, wedi gorphen fy ngyrfa, wedi ymdrech ymdrech deg, ac wedi cadw y ffydd, yn disgwyl am goron cyflawnder o hyn allan.

II. Gwobr y Cristion, "Coron cyflawnder i'w chadw i mi."

1. Y mae yn wobwr bersonol, "i mi." Ca pob un ei wobwr ei hun. Y mae Abraham yn y nef er ys oesau, ond nid oes ganddo ond ei goron ei hun. Moses ei goron ei hun, Dafydd ei goron ei hun, y patriarchiaid oll eu coronau eu hunain, Pedr ei goron ei hun, Paul ei goron ei hun, a Jane Davies ei choron ei hun. Ni chafodd Abraham mo goron Moses, na Moses mo goron Dafydd, na Dafydd mo goron Pedr, na Paul mo goron Ioan, na neb mo goron Jane Davies; pob un ei goron ei hun. Coron cyflawnder ydyw; ni byddai yn gyflawnder i'r naill i gael coron y llall; ni byddai yn gyflawnder i angel gael coron un o'r saint; ni ffitia coron sant i angel, na choron angel i sant, ac ni rydd y Duw cyflawn mo goron y naill i'r llall. "Yr Arglwydd cyflawn a gâr cyflawnder, a'i lygaid a edrych ar yr uniawn." "Coron cyflawnder i'w chadw i mi."

2. Y mae yn wobwr gyffredinol. Nid yn unig i mi, ond i bawb a garant ei ymddangosiad ef. Nid coron i Paul fel apostol mawr y cenbedioedd, yn unig, ond i bawb. Nid i'r apostollon a'r patriarchiaid yn unig chwaith. O na, mae mwy o gyffredinolrwydd yn y wobwr na hyndda. Bydd yno dyrfaf sawr nas dichen neb ei rhifo, o bob llwyth, iaith a chenedl, a phob un a'i goron.

Gwahanol lawn ydoedd yn y rhedegffeydd daearol: er fod llawer yn rhedeg, dim ond un oedd yn cael y goron; ond pob un a garant ei ymddangosiad ef, ydyw yma. Bydd nawredd gogoniant y Gwaredwr i'w ganfod yn lluosawgrwydd y gwaredigion, yn gymaint ag yn eu gwychder, ac ni bydd gogoniant y nef yn gyflawn nes y daw y gwanaaf yn mhiliyth y llwythau adref i wisgo ei goron, ac yna gallwn ddywydd, y gwelir ef yn ei ogoniant.

8. Y wobwr yn ei pharhad—"o hyn allan." Pa hyd, Paul? Dyna ef i chwi i'w fesor, os medrweh, ni fedraf fi. Gofynwch i Enoch ac Elias, pa hyd y mae y saint i wisgo eu coronau: atebant, "o hyn allan." Abraham, Dafydd, a Samuel, a'r prophwydi, a oes genych chwi ryw olwg wahanol am barhad y dedwyddwch? "O hyn allan." Paul, beth ddywedi di heddyw? Yr ydwyf wedi gwisgo dy goron er's yn agos i ddennau cant o flynyddoedd bellach. A ydwyf ddim wedi newid dy feddwl erbyn hyn? Na, dim yn debyg, "O hyn allan." Beth pe gofynwem i'r chwaer sydd yn awr newydd gyrrhaedd adref, Jane Davies, pa beth ydyw dy farn di am barhad y dedwyddwch? Cefais lawer ewpanaid chwerw, a llawer ysturm arw yr ochr hyn? Tybiwn ei bod yn barod i ateb, Do, do; ond y mae yr olaf drosodd, "O hyn allan y rhoddwyd coron cyflawnder i'w chadw i mi," a dywedaf ragor er calondid i blant y tonau, nid yn unig i mi, ond i bawb a garant ei ymddangosiad ef.

"Mhen oesoedd rhif y tywod man
Ni bydd y gân ond dechreu;
Rhyw newydd wyrth o'i angau drud
A ddaw o hyd i'r goleu."

Watertown, Wis.

TIMOTHY JONES.

OEN DUW.

Wela Oen Duw, yr hwn sydd yn tynnu ymalth bechodau y byd.—IOAN 1 : 29.

Gelwir Crist yn Oen, ac y mae yr enw yn briodol iddo ar ainrai ystyriaethau, am mai efe yw sylwedd oen y Pasg, yr hwn a sefydlwyd gan Dduw y'ngwlad yr Aiphit; pan oedd lor mewn modd barnol yn taro pob cyntafanedig yno â marwolaeth, ond eiddo meibion y Hebreaid, Exod. 12: 13. Lle y rhoddwyd arwydd, sef gwaed oen y Pasg, ni wnaeth yr angel dilynystriol i daro yr un cyntafanedig â marwolaeth. Felly mae eto, mae yr oll sydd dan arwydd gwaed "Oen Duw," sef Iesu Grist, yn ddiogel rhag yr ail-farwolaeth. Gwnaeth yr Arglwydd sefydlu gwyl y Pasg, er cadw mewn cofiadwriaeth gof am y waredigaeth yn mysg yr Iuddewon, sef, y diogeliad yn yr Aifft.

Yr oedd oen y Pasg yn gysgod o Oen Duw, oblegid dywed yr apostol, "Canys Crist ein Pasg ni a aberthwyd drosom ni." 1 Cor. 5: 7. Hefyd, Crist oedd sylwedd yr wyn a aberthid y ddyddiol yn y deml yn Jerusalem. "A dyma yr hyn a offryml ar yr allor. Dau cen blwydd

kaid, bob dydd yn wastadol. Yr oen cyntaf a offrymi di y bore; a'r ail oen a offrymi di yn y cyfnoa." Exod. 29: 38, 39. Crist oedd sylwedd yr holl wyn a offrymwyd yn ddyddiol, a blynyddol, am ddwy fil o flynyddoedd o dan y ddeddf seremonïol. Fel Oen Duw efe a offrymodd ei hun ar y groes, dyma yr aberth mawr oeddodd derfyn ar yr holl aberthau am byth, fel nad oes galwad am aberth mwyach. Gellir ei olygu ef yn Oen Duw.

1. Oblegid iddo gael ei ddewis gan Duw, i fod yn Aberth iawnoel, er mwyn achub y dyfira a godwir.

2. Am mai fel oen y prophwydwyd am dano, i fynd yn addfwyn i'r laddfa yn ein lle ni; ac iddo yn ei farwolaeth i gwbilau trefn i Dduw ei ras i gyfranu ei fendithion i ddynolryw.

Dywed Ioan am ddylanwad ei aberth iawnoel, sef, "Tynu ymaith bechodau y byd." Y meddwl yw, fod modd yn haeddiant Crist i faddau i'r canhedloedd fel i'r Iuddewon. Y gorchymyn yw, "Ewch i'r holl fyd, a phregethewch yr efigyl i bob creadur. Y neb a gredo ac a fedyddir a fydd cadwedig; eithr y neb ni chredo a gondemnrir." Matt. 16: 16. Pan fu Crist farw, fe rwygwyd llen y deul, i brofi bod pob gwahaniaeth rhwng Iuddewon a chenhedloedd wedi cael ei ddileu. "Canyse efe yw ein tangnefedd ni, yr hwn a wnaeth y ddau yn un, ac a ddatododd ganol fur y gwahaniaeth rhyngom ni." Eph. 3: 14. Mae modd yn aberth Crist, i faddau beiau holl drigolion y byd; ond nid yw hyn yn profi y cedwir pawb i fyfyrwyd tragwyddol. Mae gan Dduw ei drefn i achub, rhaid i'r euog gydnabod ei feiau, a chredu yn Iesu Grist, heb hyn, nis gull yr un troseddwr gael ei arbed rhag cael ei gospi am ei holl bechodau, oblegid dywedir "Onid edifarhowch, chw! a ddifethirol yn yr un modd." Luc 13: 5. Ni wna Duw gadw neb i fyfyrwyd tragwyddol yn ei bechodau, oblegid dywedir, "Yr hwn sydd yn tynu ymaith bechodau y byd." Rhaid i'r aflan gael ei sancteiddio cyn y derbynir ef i'r nef. Nid oes neb yno yn ei atfendid.

Gatwai Ioan ar y bobl i sylwi ar Grist mewn modd taer, a rhyfeddol, "Wele Oen Duw." Dyma y Gair wedi ei wneuthur yn goawd, Ioan 1: 14. Dyma Emmanuel, sef Duw gyda ni. Wele, un ag y mae holl gyflawnder y Duwdod yn trigo yddo yn gorfforol. Gofynai y prophwyd gyda syndod, "Pwy yw hwn yn dyfod i fyny o Edom, yn goch ei ddillad o Bosrah? hwn sydd hardd yn ei wisg, yn ymdaith yn amllder ei rym?" Yr oedd ef yn cael ei ddarlunio yn ei ddioldefiadau gwaedlyd cyn iddo wisgoenawd." "Wele Oen Duw." "Am yr hwn yr ymofynnodd, ac y manol chwiliodd y prophwyd." Gallasai Ioan ddywedyd, hwn yw efe. Mae ef yn hysod. Mab Duw greodd yr oll, yn ein maysg ni heb le i roddi ei ben i lawr. Dyma eafedd y nefoedd, wedi dyfod i'r ddaear i ddiol,

gwawd, a dirmyg, ac i farw yn aberth ar y groes rhwng lladron, o'i gariad er ein bachub ni. Nid dyfod wnaeth ef er mwyn cael taith bleerus, a gweled rhyfeddodau, ond efe a ddaeth er dedwyddu eraill—fe, torf nas gall neb eu rhifo. Yr ydoedd yn llynod yn ei berseon fel Duw a dyn; yr ydoedd yn rhyfeddol yn ei waith ar y ddaear; a bydd yn un rhyfeddol byth yn y nefoedd, pan fydd anrser wedi darfod.

Gellir dywedyd am dano, a galw sylw ato fel y canlyn:—

Rhyfedd nef, oblegid cariad Crist,
Rhyfedd pawb, bu ef mewn ing yn drist;
Rhyfedd wnawn, wrth we'd ei wedd yn wir;
Rhyfedd wneir 'nol teryn mor a thir.

Bu ef ar groes, mewn loes o'i ben i'w draed,
Gael gulchi'n wyn fyrdilynau yn ei wned;
Boed iddo'r clod, y mawr, y parch a'r bri
Heb ddiwedd mwy am tarw droosom ni.

Mae gobaith oael rhyddhad trwy waed yr "Oen,"
A bythol fyw heb deimlo briw na phoen;
'Nol dod i'r nef i blith y dyfira faith,
Ni feli wneir 'nol gorphen dyrus daith.

O Arglywydd oedd ni'n ddogel yn dy law;
Dwg ni o'th ras, i ddir y Ganaan draw;
Fel caffom heid, tu draw i'r bodd o hyd,
Yn mhell o swa terfyguedd gwael y byd.

Birmingham.

T. EDWARDS.

NATUR GWIR GREFYDD.

Wrth ddarllen yr Ygrythyrau y canfyddwn nad gwir grefydd yw llawer iawn o bethau ag y gall dynion ymbwyso arnynt fel y cyfryw. Nid profes noeth ydyw; nid tyb gywir; nid cyflawni seremonïau, na dyfod i'r addoliad dwyfol; nid gweddio na phregethu, na derbyn Swper yr Arglywydd; ond "rhodio gyda Duw" ydyw.

Dyma yr hyn a orchymynodd y Duw hunan-ymddibynol i Abraham, "Myfi yw Duw Hollalluog, rhodia ger fy mron i, a bydd berffaith." Gen. 17: 1. Bydd fyw a rhodia yn mysg dynion megys ger fy mron i. Bydded i bob anadliad gael ei dynu, bydded i bob cam gael ei roddi, a bydded i bob gwaith gael ei wneud, mewn ymddibyniad ar fy ngallu, a chyda chyfeiriad i'm gogoniant. "Bydd berffaith," bydd yn ddiargyhoedd yn dy ymddygiad. Dos yn un-iawn yn mlaen yn llwybr ufudd-dod. Nac ofna wynebau dynion; canys fy mraich a'th gynal di, a'm gwyneb a gaiff dywynu arnat; ac a fyddaf dy dariab, a'th wobwr mawr iawn.

Ond y mae yr ymarferiad hwn o bob duwioldeb, y rhodio hwn gyda Duw, yn cynwys egwyddor, rheol, ffordd, cydymaith, a dyben. Yr egwyddor yw ffydd; y rheol yw datguddiad; y ffordd yw santeiddrwydd; y cydymaith yw Duw; a'r dyben, neu y diwedd, yw gogoniant. Ac a all unrhyw egwyddor fod yn burach na ffydd, unrhyw reol fod yn sicrach na'r datguddiad, unrhyw ffordd fod yn hyfrytach na santeiddrwydd, unrhyw gydymaith fod yn deilysgach na Duw, neu unrhyw ddiwedd fod yn anrhydeddusach na gogoniant? Y mae ffydd yn Nghrist yn egwyddor o'r tarddiad dwyfolaf, o'r natur godidocaf, ac o'r gweithrediadau cryfaf. Y mae dat-

guddiad yn rheol gywiraf, berffeithiaf, a sicraf. Y mae santeiddrwydd yn ffordd unionaf, heddychlonaf, a hyfrytaf. Pan yn cael ei weithredu gan y fath reol, ac yn rhodio y fath ffordd, y mae y Cristion yn rhodio gyda Duw i ogoniant tragwyddol.

D. W. R.

Aurymaethol.

CREFYDD YN EI GWAITH,

NEU FYWYD Y DIWEDDAR BARCHEDIG CHARLES G. FINNEY O OBERLIN.

Mae pob peth i'w adnabod wrth neu yn ei waith. Yn eu gwaith yr adnabyddir egwyddorion. Yn ei waith mae drwg yn ddrwg, a da yn dda. Yn ei gwaith yr adnabyddir crefydd; gweithwyr mae Duw yn gyflogi. Yn ei waith y mae un wedi marw yn llefaru eto. Mae y Parch. C. G. Finney wedi marw, ond y mae ei waith yn llefaru eto. Llefarodd ei waith lawer am dano cyn ei farw, nes yr oedd y sawl a'i darllenasant yn teimlo yn orawyddus am gael golwg ar yrawdwr â llygaid o gnawd, yn nghyd a gwrando arno yn llefaru geiriau Duw o'r areithfa.

Gwr dieageulus ei orchwyl oedd Mr. Finney, a pha beth bynag yr ymaith ei law yaddo, efe a'i gwnai a'i holl egni. Ni anwyd ef i ddiogi, ac ni chafodd ei fagu mewn seگردod, er ei fod tan anfantais sawl i gael ei fagu yn grefyddol.

Ganwyd ef yn Warren, Conn., Awst 29, 1792, a bu fyw ar y ddaear tua 83 o flynyddoedd, a therfynodd ei oes ar foreu dydd Llun, Awst 16 1875, yn ei dy ei hun; a thraethu ychydig ar ei oes yw ein gorchwyl ar hyn o bryd.

Ychydig o fywydau yn yr ôl-olwg sydd yn dangos cofnodiad mor llawn a chrwn o weithrediadau effeithiol a pharhaol er dedwyddwch mwyaf dynolryw, a'i eiddo ef. Wedi iddo enill manteision y brifysgol, meddyllodd y buasai yn cymeryd cwrs rheolaidd yr athrofa, ond cafodd ei wrthgyngori i hynny, ac felly aeth i ddechreu astudio y gyfraith. A thua'r amser hyn cyffyrddwyd a'i galon gan y gwirionedd dwyfol, ac un boreu, pan oedd ei enaid yn gyffrous trwyddo, aeth allan o'i swyddfa a chlodd y drws, ac aeth i'r goedwig i weddio ar ei Ddow, ac yna yn ddioedi rhoddodd i fyny ei astudiaeth a'i ymarferiad o'r gyfraith, a dechreuodd gwrs cyfrinachol o hyfforddiant i'r weinidogaeth. Ac ar yr adeg yma byddai yn myned o dy i dy i gyhoeddi y gwirionedd yr oedd ei enaid mor lawn o hono. A daeth yn fuan dan sylw y Presbytery, pryd y cafodd ganiatad i bregethu. A byddai yn myned i'r ysgoldai a'r manau hyny a egeulusid yn gyffredin i bregethu Crist i'r bobl.

Ac o'r dechreuad fel efenglydd, a thrwy ei holl yrfa fel pregethwr, yr oedd yn dyfod o flaen ei gynulleidiaedd fel y mae y cyfreithiwr yn

dyfod o flaen y llys a'r rheithwyr, heb yegrif na dim i rwystro y cydnwidiad uniongyrchol o gydymdeimlad. Yr oedd ei apeliadau yn cael eu teimlo fel yn dyfod yn syth o'r galon. Ymroddodd Mr. Finney yn llwyr i'w waith fel efenglydd am 11 o flynyddoedd. Ac yn 1835 daeth yn broffeswr yn Oberlin, ac yn mhendwy flynedd wedi'n aeth yn weinidog ar yr Eglwys Gynulleidfaol Gyntaf yno. Ac yn yr Eglwys uchod, yn nghanol cynulleidia o tua 2000, y cefais y fraint o'i weled a'i glywed gyntaf. Pregethodd y tro hwnw ar ryddid yr ewyllys, a'r cariad gwirfoddol a ddylid amlygu tuag at Ddow a dyn, oblegid nas gellir gwasanaethu Duw a mammon. Dadleuai nad oedd genym y cariad ddylasai fod genym, a bod yn rhaid i'n cariad gael ei amlygu, oblegid fod Crist wedi rhoi ei hun droosom a'n nas gallai beidio, o herwydd y cariad a chwyddai yn ei fynwes: yr oedd rhaid cariad yn ei oes i farwolaeth. Dywedai y gallem fyned i wledydd paganaidd i ddygu a phregethu heb y cyfryw gariad, ond ni byddai ein gwaith ond cellwair.

O mor ddifrifol a nerthol yr oedd efe yn llefaru. Er fod Mr. F. i'r eithaf yn erbyn y bregeth bapwr, eto byddai yn defnyddio *skeleton* o bregeth bapwr. Ni byddai ei bregeth yn ddylifiad parhaol. Ei ddull wrth bregethu oedd debyg i hyn:—Edrychai ar ei bapwr a chymera i fyny un pwynt o'i bwnc, ac yna gweithiai yn rymus ar hwnw hyd nes y byddai wedi ei gwbl egluro; deuai drachefn at ei bapwr a chymera i'r ail fater, a'r trydydd hyd yr olaf, nes y byddai wedi gweithio ei holl bwnc yn glir a goleu. Tra yn talfu ei saethau symudai yn ol ac yn mlaen ar hyd yr eegynlawr, a llefarai fel un ag awdurdod ganddo. Nid oedd un ymgais ynddo at yr ymddangosiadol a'r coegwylch. Byddai ei bregeth yn syml, eto yn nerthol; rheymai yn gadarn, a chymellai yn daer, er y byddai ar brydiau yn neilliduo o areithyddol a difrifol. Yr oedd ei argyhoeddiad o yagelerder natur pechod mor glir a dwfn, a'i enaid fel wedi ei uno â Duw yn y fath fodd fel nas gallai lai na bod yn ddifrifol. Eiddo y galon oedd ei hyawdled ef. Yr oedd yr olwg arno pan yn dyfod i'r addoliad, fel pe buasai ei feddwl wedi ei orlwytho, a chanddo genadwri i'w thraethu, a'i thraethu a wnai nes byddai pawb yn y lle yn teimlo grym y gwirionedd. Pregethai yn fywlog a gwresog. A pha fwyaf adnabyddus y deuai dynion o hono, mwyaf oll o'i fawredd a'i ragoriaethau a welent; oblegid nad oeddynt yn diflannu wrth nesa'u ato, yn enwedig pan y creffid arno fel y dyn yr oedd mwy wedi eu hargyhoeddi dano nag un dyn arall yn ei oes, efallai.

Nis gwyddom pa fodd i gyfrif am hyn; ond gellid yn briodol ei alw yn Whitfield America. Dywedodd anfyddiwr wrtho unwaith, mai efe oedd y pregethwr difrifol cyntaf a welodd. Pan oedd yn New York, daeth cyfreithwyr ato;

er eu bod yn amheuwyr, i ofyn iddo bregethu iddynt ar y ddeddf toesol. Gan fod rhai o hon-
ynt yn gyfeillion iddo, cydsyniodd a'u cais, ac
ete a eglurodd iddynt awdurdod ac ysbrydol-
rwydd y ddeddf, gan ddangos eu bod oll yn eu-
og yn ei gwyneb. Parhaodd i bregethu y
ddeddf iddynt nes y dygwyd hwy i deimlo eu
sefyllfa druenus. Wedi iddo eu cael i'r sefyllfa
hon, newidiodd ei destun, a phregethodd oddi ar
y geiriau, "Heb ollwng gwaed nid oes maddeu-
ant.—Gwaed Iesu Grist, ei Fab ef, sydd yn ein
glanhau ni oddiwrth bob pechod." A thra yr
oedd yn dadlennu gwaed Crist fel yn cynwys rhin-
wedd i'w glanhau, ac yn eu cymell at ffynon
Calafia, dechreuasant ffoi i'r noddfa am ym-
wared wrth y dwseinau.

Wedi gwneud rhai sylwadau ar Mr. F. fel
dyn a phregethwr, ceisiwn yn nesaf oed ger
bron y darlennydd ddirgelwch ei nerth a'i
lwyddiant. Ac mewn trefn i wneud hyny, dos-
barthwn ein sylwadau am dano fel y canlyn:

1. Yr oedd yn un oedd wedi ei lwyr ddych-
welyd at Dduw, ac felly gwyddai trwy brofiad
am gariad Duw yn ei galon. Yr oedd wedi ei
enill a'i orchfygu gan air y gwirionedd, ac yn
meddu yn ei fynwes ei hun brofiad grymus o
ddylanwad achubol yr efengyl.

2. Nid yn unig yr oedd wedi cyflwyno ei hun
i Dduw ar ddechreu ei daith grefyddol, ond yr
oedd yn barhaus wrth y gwaith, fel y dylai pob
gweinidog i Grist fod.

3. Yr oedd ganddo amgyffred clir am y ddeddf
foesol, am y priodoldeb a'r pwysigrwydd o roddi
ufudd-dod iddi; ac yr oedd yn caru y ddeddf
gymaint, fel yr oedd yn fwy awyddus am dro-
edigaeth dynion oblegid fod hyny yn ogoniant i
Dduw, nag ar gyfrif eu mantais hwy, er y bydd-
ai yn edrych ar hyny fel daioni ynddo ei hun.

4. Gan ei fod yn meddu y cyfryw amgyffred
am ysbrydolrwydd a manylirwydd y ddeddf, yr
oedd ganddo allu neilliduo i gylchynu dynion,
fel nad oedd ganddynt un ffordd i ddianc, a
gwnai iddynt deimlo eu bod yn hollol ddiesgus
dros fyw yn annuwiol. Yr oedd hwn yn un o'r
moddion mwyaf effeithiol a ddefnyddiai i droi
pechaduriaid, a gwnai ddefnydd meistrolgar o
hono.

5. Sylwai yn fawr ar yr holl lochesau yn y
rhai y gwneir noddfeidd gan bechaduriaid, ac
yna yr oedd trwy y gwirionedd yn eu hysgubo
ymaith, gan eu llusgo hwythau allan, yn debyg
fel y gwnaeth Duw ag Adda ac Efa yn Eden,
trwy eu galw o fyrg prenau yr ardd, a gwnai
iddynt ymddangos o'i flaen yn eu holl hagwrch
a'u gwrthuni moesol.

6. Llwyddai mewn modd nodedig i gael dyn-
ion i wneud penderfyniad dioedi i geisio iach-
awdwriaeth. Dywedai wrthynt, mewn modd
awdurdodol, "Os yr Arglydd sydd Dduw, ewch
areiol ef" &c. Ac yn y cyffredin gwnai iddynt

dori y ddadl trwy ofyn iddynt arwydd o du
pwyr oeddynt.

Tybiwyd fod y pethau uchod yn rhai o'i rag-
oriaethau fel pregethwr, ac yn rhesymau dros
ei lwyddiant fel diwygiwr crefyddol; o leiaf
ymddangasant fel y moddion a ddefnyddiodd
Duw ac a fendithiwyd ganddo er dychweliad
miloedd mewn gwahanol fanau.

I egluro hyn, rhoddaf ger bron yr hyn a ddy-
wedodd ef ei hun am ei deimladau yn union-
gyrchol wedi ei droedigaeth. Dywedai fod y
goleuni oedd yn llewyrchu arno mor ddyglaer,
a'i ddylanwad mor danbeidiol, nes y penderfyn-
odd yn ddioedi fyned allan i'r prifffyrdd a'r
caeau i gymell pechaduriaid i edifarhau a dych-
welyd. Rhoddodd y penderfyniad mewn
grym, ac aeth ar hyd heolydd New York i ryb-
uddio y bobl o'r perygl, gan erfyn yn daer ar-
nynt i ffoi i'r noddfa am eu bywyd.

Yn fuan wedi iddo ddechreu pregethu, cawn
iddo symud i ardal bennodol i'r dyben o breg-
ethu Crist iddynt yn y lle hwnw, ac yr oeddynt
yn canmol ei bregethau yn fawr, ac yn fwy felly
y naill dro ar ol y llall. Nid oedd efe yn fodd-
lawn iawn i hyny, oblegid nad eu canmoliaeth
oedd efe yn ei geisio, ac felly cymerodd hyny yn
brawf o ddiffyg yn eu crefydd hwynt, neu yn ei
bregethau ef. Tybiai nad oedd wedi pregethu
y gwir i gyd, neu na' fuaesent yn ei ganmol.

Ar un noson wedi iddo orphen pregethu, dy-
wedodd wrthynt ei fod yn deall eu bod yn ei
hoffi fel pregethwr, ond dymunai wybod gan-
ddynt beth oeddynt yn feddwl wneud. Gofyn-
ai, a oeddynt yn bwriadu ymddwyn yn garedig,
tiron a chywir tuag at ei Feistr. Yr oedd am
iddynt ateb, fel y gallai wybod beth i'w wneud;
ac er mwyn cael prawf ar hyny, gofnodd i
bawb oedd am gyflwyno eu hunain i'r Arglydd,
arwydd hyny trwy godi ar eu traed, ond ni
chododd un o'honynt. Yna gofnodd i'r rhai
oedd yn penderfynu gwasanaethu Baal i gadw
eu heisteddleoedd. Parodd llyn i'r holl gynull-
eidfa dramgwyddo, a dyna oedd Mr. Finney yn
ei ddiagwyl. Yna dechreuai dywallt y gwir-
ionedd arnynt yn y modd mwyaf gwresog, nes
aeth y rhan fwyaf o'r gynulleidfa allan o'r add-
oldy, wedi eu tramgwyddo ganddo. Ond ni
ddigalonodd hyn ef. Felly efe a gyhoeddodd y
byddai yn pregethu yno y noson ganlynol, ond
yr oedd yr holl Eglwys wedi tramgwyddo
wrtho, ac yn penderfynu rhoi diattalfa arno.

Bygythient ef, ac ar yr un pryd galarent wrth
feddwl ei fod yn dinstrio pob gobaith am gyf-
arfod da. Ond dranoeth, aeth ef ac un o ddiac-
oniaid Eglwys y Bedyddiwr i'r goedwig i weddio,
a chyn bod y nos wedi taffu ei lleni dros y golyg-
feydd, dywedai Mr. F. wrth y diacon, "Yr wyf
wedi ei chael o'r diwedd, cawn gyfarfod heno
na fu erioed ei fath." Yna aethant i'r capel,
ac er ei syndod yr oedd yn orlawn, a chyffro
mawr trwy yr holl le. A'r canlyniad fu, di-

wygiad mawr trwy yr holl ardal. Sefydwyd dwy eglwys o'r newydd, ac adeiladwyd dau gapel newydd o feini hardd, yn fuan wedi'n, i gynnal addoliad ynddynt.

Dywedai Mr. F., os byddai ar Eglwys eisiau diwygiad, fod yn rhaid iddi fyw uwchlaw yr ymwybodolrwydd o'r pechodau presenol. Os na theimlir dros ogoniant Duw, na wna Duw wrando gweddïau, na gwneud dim erddynt. Dywedai nad oes eisiau ond gwrandao ar weddïau yr Eglwys am ychydig, i gael gwybod a oes yno wir weddïo ai peidio. Dywedai iddo fyned unwaith i aros at hen weinidog, yr hwn oedd yn hen athraw iddo, ac iddo fyned gydag ef unwaith i gyfarfod gweddïo. Celsiodd yr hen athraw iddo arwain y cyfarfod, ond ni wnai, am nad oedd yn gwybod dim am y cyfarfod. Yna daeth un o'r diaconiaid yn mlaen, a darllenodd beuned faith, yna emyn faith a gweddï faith, yn yr hon y dywedai wrth Dduw am yr oll a ddygwyddodd yn y lle yn ystod yr ugain mlynedd diweddaf. Dilynwyd ef gan ddiacôn arall yn yr un dull ffurfiol a marwaid. Yna gofynwyd i Mr. F. ddweyd gair, â'r hyn y cydsyniodd. Dywedodd y carai wybod dyben cyhoeddiad y cyfarfod, ai i watwar Duw ynddo? Ai dyna oedd eu dealltwriaeth am y cyfarfod? Yna aeth yn mlaen i ddweyd ei fod wedi gwrandao ar eu gweddïau gwrthgilliedig, ac efallai, meddai, eich bod yn galw hwn yn gyfarfod i foli a gweddïo Duw ynddo! 'Tra yn dangos iddynt eu gwir sefyllfa, torodd un o'r diaconiaid allan i lefain, gan syrthio ar ei liniau i addef mai gwir oedd yr oll a ddwyedai Mr. F. wrthynt ac am danynt. Yna gofynwyd iddo aros gyda hwynt dros y Sabboth canlynol, a chyd-syniodd â'u cais, a choronwyd ei lafur â llwyddiant mawr; daeth 500 o'r newydd i'r Eglwys. Cymerodd hyn le yn Swydd Oneida, N. Y.

Ni byddai Mr. F. yn ofni defnyddio cynlluniau newyddion, er iddo gael llawer iawn o wrthwynebiadau. A bendithid ei ddull syml bob amser, er lles llaweroedd.

Aeth i Loegr yn 1848, a bu yno hyd 1851, lle y dilynodd ei waith diwygiadol, ac y bu llwyddiant mawr ar ei ymdrechion. Rhoddwn un engraifft o'i ymroddiad a'i benderfyniad pan yn Llundain yn pregeth yn nghapel Dr. Campbell.

Cynygiodd i sylw y Dr. fod iddo ef weinyddu y cymundeb y prydawn, tra y cymellai yntau (Finney) y gwrandawyr i fyned yn ddifrifol gydag ef o'r neilldu i ystafell arall, os oedd un i'w chael. Atebodd Dr. C. ef fod yno ystafell fechan a ddaliai tua 40 o nifer, ond ar yr un pryd dywedai nad oedd ef yn meddwl fod ar neb eisiau y cyfryw beth ond efe ei hunan. Dywedodd Mr. F., "Gwn i fwy am amgylchiadau eglwys na chwi, ac y mae arnaf eisiau ystafell lawer mwy na hono." Dr. C. "Ond ni chwech haner llon'd hono, os cewch chwi rywun o gwbl. Cofwch mai nid yn America yr ydych yn awr."

Mr. F. "Ond rhaid i mi gael nn fwy na hono, a eilwch ei chael i mi?" Dr. C. "Wel, dyna yr hen ysgoldy Brutanaidd, ac y mae un fwy na hwnw i fyny yr heol, heb fod yn mhell iawn oddiyma." Mr. F. "O'r goreu, cymellaf hwy i ddyfod yno." Dr. C. "Os gwnewch, cofwch nad wyf fi yn gyfrifol am hyny." Mr. F. "Nid wyf yn ewyllysio i chwi fod, syr. Cymeraf yr holl gyfrifoldeb fy hunan."

Wedi i Mr. F. orphen pregeth, cyhoeddwyd y byddai yn siarad drachefn yn y lle a'r lle, tra y byddai Dr. C. yn gweinyddu Swper yr Arglwydd i'r Eglwys. A gwaoddwyd pawb eraill i fyned yno gydag ef, os oeddynt yn dymuno. Yna mae yn cychwyn, ac ar hyn cyfodai torf fawr o bobl ar eu traed a dilynasant ef. Parodd hyn i'r Dr. wylliwio yn ei wyneb. Ac aeth trwy y gwasanaeth mor fuan ag y gallai a dilynodd hwynt; ac er ei syndod yr oedd yr ystafell fawr yn orlawn, a Mr. F. yn orddifrifol yn anerch y dorf. A chyn terfynu, gofynodd i bawb oedd am wasanaethu yr Arglwydd i gyfodi ar eu traed; ac wele yr holl dorf i fyny—tua 1,600 o nifer.

Dyn didderbyn wyneb oedd Mr. F., ac yn meddu symledd agored yn ei holl fywyd. Yr oedd ganddo ar rai adegau ddull tarawiadol e gyrhaedd pechodau ffasiynol, a goddefid iddo ef ddweyd pethau yn y cyfeiriad hwn na feiddiai neb arall.

Wedi ei ddychweliad yn ol o Loegr, dewiswyd ef yn Llywydd Coleg Oberlin. Yr oedd hyn yn y flwyddyn 1852, a daliodd y swydd hon hyd 1866. Ond parhaodd hyd ddiwedd ei oes i areithio ac ysgrifenu yn ol fel yr oedd amgylchiadau yn rhoddi iddo y faint, a bydd y miloedd a addysgwyd ganddo ac a adeiladwyd yn y bywyd ysbyrdol trwy ei gyflwyniad eglur o wirioneddau yr efengyl, yn achlesu yn ddiolchgar ei goffadwriaeth.

Credwn iddo fyned o ganol gwaith y ddaear i ganol gwaith y nef. Nis gallai nefoedd segur fod yn orphwysfa iddo, oblegid gweithiwr ydoedd. A byddai yn arfer ddweyd wrth y myfyrwyr fod newid gwaith yn well na pheiddio gweithio o gwbl. Califf ei gorff orphwys hyd foreu caniad yr udgorn diweddaf, ac y mae ei enaid yn gorphwys mewn gwasanaethu Duw ddydd a nos, mewn gwlad lle nad oes nos, ond dydd tragwyddol. Cynorthwyd yr Arglwydd ni sydd ar y maes i efelychu y gweinidog fyddlon hwn, a bydded efni diwedd ni fel yr iddo yntau. I. C. HUGHES, *Long Creek, Iowa.*

CYNALIAETH CREFYDD TRWY FODDION AMHEUS.

Traddodwyd yr araeth ganlynol yn nghyfarfod diweddar yr Undeb Cynulleidfaoel yn Nhreffynon, gan y Parch. S. Evans, Hebron.

Yn ychwanegol at y penawd sydd yn y rhag-

len, cefais oddiwrth Mr. Morris, Pontypridd, yr awgrymiadau, hyn, "megys Cyngherddau, *Tea parties, Buzurs, Exhibitions, Darlithiau,*" &c., a hysbysiad nad oedd y Pwyllgor yn golygu i mi ymdrin â'r *egwyddor orfodol*. Yr oedd genyf beth profiad, gan fod cyngherddau, darlithiau, a thê parties wedi bod yn yr addoldai lle y pregethaf. Yr ydym hefyd wedi cymeryd rhan mewn Bazaar, a dichon, ar ol cael y rheilffordd drwy ein cwm anghysbell, y trefnwn wibdaith *gyda'r train* i ryw le.

Tybir yma fod crefydd yn cael ei chynnal trwy arian. Y mae arian yn ateb i bob peth; ond ni feddienir dawn Duw trwy arian. Yr hyn a elygir yw, fod eglwysi Christianogol yn defnyddio "moddion amheus" i gyfarfod â'u hymrwymiadau arianol, i godi addoldai, i gynnal athrawon crefydd, a dwyn yn mlaen wasanaeth Duw mewn gwahanol ffyrdd. Edrychiwn ar y moddion a enwyd, ac er nas gallwn honi eu bod yn hollol anghyfreithlawn a plechadurus, eto yr wyf yn meddwl yn gryf mai goren pa lelaf o'r llwybrau anuniongyrehol hyn a ddefnyddir i gynnal achos Crist.

1. Twylla ddynion i feddwl eu bod yn eysranu yn grefyddol pan yn portih i eu cywreinarwydd neu eu rhodresgarwch. Prynir tocynau trwy gymhell. Teululir awydd i gael gwerth am dano. Ceir arian o ddarlith, a geoyd eglwysi y fath gynrychiol i lawr fel pe yn gynrych casgliad crefyddol. Ni edrychir ar y peth fel y mae. Cymdeithas grefyddol yn agor siop i fasnachu mewn nwyfau, llyfrau, cerddoriaeth, ac yn rhoi elw y fasnach at ddybenion crefyddol. Ni amheua neb y priodoldeb i gerddwr, darlithiwr, neu lyfrwerthwr roi o gynrych ei farchnad i'r Arglwydd. Profwydir am Tyrus, "Y bydd ei marchnad a'i helw yn sancteiddrwydd i'r Arglwydd; ni thrysorir ac nis cedwir, canys eiddo y rhai a drigant o thaeu yr Arglwydd fydd ei marstandiaeth, i fwya yn ddiogol ac yn ddilad parhaus," *Essay* xxiii. 18. Ni byddwn yn meddwl fy mod yn offrymu aborth i ryngu bodd Duw wrth brynu yn siop dyn a fyddai yn gwneyd defnydd crefyddol o elw ei fasnach. Felly, pan fyddo cymdeithas grefyddol yn cynyg i mi y pleser neu yr adeiladaeth o wrando darlith neu glywed canu am &c., 1a, neu 2a &c., ni ddylwn dybied fod dim yn grefyddol yn fy ngwaith yn prynu y tocyn, mwy na plie buasai yr elw yn cael ei ddefnyddio at ryw amcan bydol teilwng. Cymhellir yr *Evangelical Magazine*, er enhraifft, am fod yr elw i wragedd gweinidogion. Tor hyn ar reolau cydymgais teg—derbynler llyfr neu ffaiolyn oherwydd ei deilyngdod, a chyfraner yn union gyrciol at achos fyddo yn deilwng. A dyn i'r *Buzur*, a phrynna nwyfau diangenrhaid; meddylia, gan fod yr amcan yn grefyddol, ei fod yn gwneud gwasanaeth i Dduw wrth borthi ei ffys, gan gyfrif moethau yn hyfrydwch. Ddr.

wasgira nom i brynu tocyn pan na cheisid rhodd. Teulmwn rwymanu i'w brynu fel cydnabyddiaeth o gymwynas; ond na fydded i ni ddoddi prynu tocyn darlith, &c., ar yr un tir a chyfranu ceniog neu swllt. Ymresymwn eto yn ei herbyn.

2. Tuedda i iselu cymeriad darlithiau a chania laeth grefyddol. Y mae darlithiau yn werthfawr, ac ni byddai genyf ddim yn erbyn, ond llawer dros roddi benthyg yr addoldy i gael darlith addysgiaddol ar faterion na thrinir gystal mewn pregeth—materion gwleidyddol, celfyddol, cerddorol, a hanesyddol. Pe delai darlithiwr da ar faterion felly trwy y wlad, ychydig byddai y gwrandawyr pe delai yn rhad, a llai trwy dalu; ond atebai y cyfarfod ddyben da i'r ychydig a sychedent am y fath wybodaeth. Ond wedi gwneyd ymdrech i werthu tocynau, ceir campeli gorlawn—temtir y darlithiwr i ddifysu ac nid i addysgu, a bydd yn haws gwerthu tocynau i ddarlith y gwr fedro roddi fwyaf o ddifyswch, a'r canlyniad yw, cael gwaelach darlithiau, a throi y ddarlith yn *entertainment*, ac nid yn addysg. Yr un fath am y gyngherdd. Bydd canu tónau cynulleidfaoi ac anthemau cysegredig yn rhy farwaidd. Gwaeddir *encore* ar ol y *glee* maswedol a digrif; ac er boddioni pawb, cenir y naill ar ol y llall—eirian crefyddol a maswedol—heb wneyd rhagor rhwng cysegredig a digyssegredig, a rhwng adan a glân; a goddeffir yn yr addoldai, oherwydd crefyddolder yr amcan, bethau a feid mewn *picnic* neu gyfarfod gwladol. Dechreuir yn ofalus, ond y mae cymaint a wn am eu cynydd yn profi i mi briodoldeb cyngor yr apostol Paul, "Halogedig ofer sain gochell, canys cynyddu a wnant i fwy o annuwioldeb."

3. Defnyddir moddion amheus i gyrhaedd amcanion amheus. Bydd awydd am *harmonium, organ, &c.* Methir cael unfrydded yn yr eglwysi. Bydd yno rai o'r hen ysbyrd Puritanaid; ond dywedir, na ofaler, mynwn ddarlith, &c., a chyfarfyddir â'r draul. Gwneir treuliau yn enw crefydd na chymradwyr, ac er boddioni celfyddydol chwaeth yr oes, mynir "moddion amheus at eu cynnal." Felly dywedaf

4. Ac yn olaf, nid oes eu heisieu, ni raid wrthynt. Y mae rheol fawr haelioni eglwysig yn ddigon i gyfarfod â holl dreuliau cyfreithlon cynaliaeth crefydd. Y mae y gras o haelioni yn un y dylid cymhell ato, trwy gyhoeddi rhoddion pob un, fel y gwnaeth Moses wrth godi y babbell. Cyfeirir Paul y Corinthiaid at ddiwydrwydd rhai ereill. Cryhyllai am y peth hyderus a wnaethai. Dangosai fod gwaer i'w gwaith, a chyrrhaeddai ei *dimaz*, trwy ddywedyd, "Chwi a adwaenoch ras ein Harglwydd Iesu Crist," &c. Os na all y moddion yna ddwyn allan roddion yr eglwysi, prawf un o ddau beth, fod yr eglwysi mewn sefyllfa ddiwywedig, neu fod yr achos, at yr hwn y ceisir

eu cymhorth, yn methu cymeradwyo ei hunan i'w cydwybodau. Goreu pa leiaf o'r moddion amheus, anuniongyrchol hyn, ddefnyddir. Arferer pob un i roddi heibio fel y llwyddodd Duw ef, bob dydd cyntaf o'r wythnos. Nid oes genym reol bendant, ond tybiaf na ddylai fod dan y ddogfel. Os byddi un fel Zacheus, yn rhoi haner ei dda: i.e., os bydd un fel y weddw dlawd yn rhoi ei holl fywyd, bydd y Gwr a fu gynt yn sylwi ar bobl yn cyfrannu, a'r Hwn sydd eto, yn cymeradwyo yn ol yr ysbryd mewnol. Dysger crefyddolrwydd cyfrannu. Cydnabydder yr aberth fel canu mawr, yna, heb ddynol ddyfeisiau, ond yn ol yr hen ffordd, nis anghosier wneuthur daioni a chyfrannu, gan wybod mai â chyfryw ebyrth y rhyngir bodd Duw.

YMADRODDION DETHOLEDIG AM BOB DYDD O'R MIS.

1. Byw i eraill yw y ffordd sicraf i fyw i ni ein hunain.—J. R.

2. Byw i bawb yw yr egwyddor ddaw a phawb i fyw i ninau.—J. R.

3. Yr hyn fo arnom ofn ei gyflawni ger bron dynion, ddylai fod arnom ofn ei feddwl ger bron Duw.

4. Nid oes neb mor dda ag y dylai fod yn nghyfrif dynion da eraill, a'r nad yw yn ymdrechchu bod yn well nag ydyw.

5. Er nad yw Duw yn goddef i'w bobl bechu trwy ddial ar eu gelynyddion, eto ni oddef bob amser i'r gelynyddion fyned yn ddi-gosb.

6. Yr hwn sydd wael yn ei olwg ei hun, nid yw drallodus iawn pan ddygwyddo i eraill ei gyfrif yn wael.

7. Nid oes neb yn barotach i suddo yn nydd cyfyngder na'r hwn sydd yn ymfrostitio mewn eondra pan fyddo perygl yn uhall.

8. Rhyfela yn dy erbyn dy hunan, ac felly ti a gei wir dangosfedd o'th fewn.

9. Yr hwn sydd ddiwyliadwrus o berthynas i ddrwg bychan, a gyflawnai, o ran dim egwyddor sydd ynddo, ddrwg mawr.

10. Nid oes gan bethau y bywyd hwn addewid o dduwioledeb, eto mae gan dduwioledeb addewid o'r bywyd sydd yr awrhon ac o'r hwn a fydd.

11. Mae yn fwy diogel fod yn ostyngedig gydag un dalent, nag yn falch gyda deg.

12. Mae plant Duw fel lili'r dyffrynnoedd, yn cynyddu oreu mewn sefyllfaoedd isel.—Parch. R. HILL.

13. Nid ydym byth yn darllen gair Duw yn fuddiol, os nad yw yn ein dysgu i weddio.—R. HILL.

14. Mae profedigaeth yn fendith i blentyn Duw os yw yn ei yru yn nes ato.—R. HILL.

15. Y rhai hyn sydd yn addurno crefydd fwyaf, sydd yn gwneuthur y daioni mwyaf.—R. HILL.

16. Nid ydwyf byth yn ddiogel ond tra yr ydwyf mewn yspryd gweddi.—R. HILL.

17. Yr hwn sydd ganddo galon Duw, ni chaiff fod eisiau ei fraich; y rhai y mae Duw yn eu caru, y mae yn eu diogelu, eu cynal, a'u harwain.—J. HUGHES.

18. Crist a glyw y galon heb eiriau, ond nid yw byth yn gwrando geiriau heb y galon.

19. Pa uchaf yr elied yr aderyn, pellaf ydyw o berygl; a pha uchaf yr esgyn y Cristion uwchlaw y byd, diogelaf yw ei ddyddanwch, ei brofiad, a'i grefydd.

20. Y mae perygl i ni dybio fod pob gofid am bechod yn wir edifeirwch am dano.

21. Mae edifeirwch yn dechreu mewn gostyngeddrwydd calon, ac yn diweddu mewn diwigiad bywyd.

22. Os gadewch edifarhau hyd ddiwrnod arall, fe fydd ganddoch ddiwrnod yn fwy i edifarhau o'i blegid; a diwrnod yn llai o amser i edifarhau.

23. Pechadur edifeiriol yw yr unig ddyn gwir ddedwydd ar y ddaear.

24. Mae ffydd sefydlog yn cenhedlu heddwch; a pha fwyaf o ffydd, mwyaf o gysur fydd genym.

25. Fel ag y mae'r credadyn yn byw ar Grist trwy ffydd; felly mae'n byw i Grist trwy ufudd-dod.

26. Nid yn nifer y talentau a ymddiriedir i ni y mae sicrhad o gymeradwyaeth y Barnwr, ond yn y defnydd priodol a wneir o honymt.

27. Os ewyllyei gael gan Dduw a dynion dygaru, rhaid i ti ymgadw rhag balchder; canys bydd Duw a dyn yn dy gasâu di, os na bydd i titlau gasâu balchder.

28. Y mae ffordd dyn yn dangos ei ddiwedd ef.—CECIL.

29. Teithwyr yw y credinwyr, a theithwyr mewn gwlad ddrwg yn myned i wlad dda.

30. Gan y credinwyr mae y rhan oreu wrth fyw, y Cyfaill goreu wrth farw, a'r gwynfyd mwyaf yn y byd arall.

31. Credn, er ei fod yn waith dyn, sydd yn effaith o waith Duw. D. W. R. Turin.

COFIAINT MRS. ANN PARRY,

Priod y Parch. H. Parry, diweddar o Centerville, Ohio, yr hon fu farw ar y 16 o Awst, 1875.

Ganwyd hi yn Nhalywaun, ger Dolgellau, yn Meirionnydd, G. C., ar yr 20fed o Fedi, 1812, ac felly yroedd yn ymyl ei 63 mlwydd oed pan ymadawodd a'r fuchedd hon. Enwau ei rhieni oeddent John ac Eleonor Evans. Yr oedd ei thad John Evans yn un o hen swyddogion egiwys Dolgellau. Felly cafodd Ann ei magu ar uelwyd grefyddol, ac yn nghanol breintiau crefyddol. Yr oedd ganddi feddylliau uchel iawn am ei hen weinidog, y diweddar C. Jones, Dolgellau. Cofiodd ganwaith ei bod yn un o'r rhai cyntaf a feddyddiwyd gan Mr. Jones, yn fuan wedi cael ei ordeinio. Gweinyddodd Mr. Jones mewn tri chyfnod pwysig yn ei

bywyd—efe a'i bedyddlodd hi, a'i derbyniodd hi i'r eglwys, ac a'i rhwymodd mewn glan brlodus gyda Mr. H. Parry—yr hyn olaf a gymerodd le yn 1840.

Yn mhen blwyddyn a haner ar ol hyny ymfudodd hi a'i phriod i'r Unol Dalacthau, ac ymsefydlasant yn Reimsen, N. Y. Wedi hyny buont yn ninas New York, ac wedi hyn yn Pennsylvania, yna yn Cattaraugus, N. Y., ac oddiyno i Wisconsin, ac yn olaf yn Centerville, Ohio. Yno colodd ei hiechyd. Er inwyn ceisio ei hadfer i'w hiechyd ymwelasant a'u hen gyfeillion yn Oshkosh. Ar y cyntaf credid ei bod yn gwellhau, ond yn fuan dechreuodd waelu; a myn'd yn wanach wanach hyd ei marwolaeth, yn fuan wedi haner nos, nos Sul, y 15 o Awst, yn nhy y Parch. J. V. Jones, gweinldog Soar, Oshkosh. Ar yr 17 claddwyd ei gweddillion marwol yn mynwent Soar. Daeth tyrfa barchus ynghyd i dalu y gymwynas olaf iddi. Gweinyddwyd ar yr amgylchiad yn y ty, ac yn y capel ac ar lan y bedd gan y Parchediglon Thomas Foulkes (T. C.), John Jones (T. W.), B. I. Evans (A.) a D. S. Davies (A.)

Yr oedd yn achos o lawenydd i'w phriod galarus, a phawb glywed y fath dystiolaethau uchel a roddid i'w chrefydd. A rhyfedd mor ddedwydd unfrydol yr oedd y llefarwyr a'r gynulleidfa fod yr hen chwaer Mrs. Parry wedi cael mynediad gorfoeddus i mewn i lawenydd ei Harglwydd. Ar ddiwedd y gwasanaeth cyhoeddwyd y byddai y bregeth angladdol yn cael ei thraddodi gan y Parch. J. V. Jones ar y Sab. olaf o'r un mis yn nghapel yr Annibynwyr yn Oshkosh. Dat. 14: 13.

Mr. Gol., gwn eich bod yn erbyn y "coffantau hirion," ac ymdrechaf gan hyny grynhof y sylwadau am y fam dda hon yn Israel i ychydig o le.

Yr oedd yn lled hyddysg yn y Beibl. Darllenai lyfrau da eraiill, ond ei phrif lyfr oedd y Beibl. Yr oedd ganddi barch mawr i'w hen afurawon y rhai a'i cyfarwyddent hi pan yn leuanc yn yr ysgol Sabbathol; a siaradai yn barchus am danynt hyd y diwedd.

Yr oedd yn addas neillduol i fod yn wraig i bregethwr, ar gyfrif ei *dystawrogydd*. Ni chafodd ei phriod hoff erioed waith unfoni ar ol ei thafod hi. Mae ambell weinldog mewn trafferth beunydd yn mhlith pobl ei ofal oherwydd aflonyddwch tafod ei wraig. Ond ni chafodd neb erioed fwy o gysur ar y pen hwn na Mr. Parry.

Yr oedd yn wraig serchog, flyddlon ac yn gymdoges garedig. Gonestrwydd minlog llym oedd ei geiriau. Medrai anelu mor unfoni a neb a welais erioed. Yr oedd yn wir hyawdl yn yr ystyr hono, ond hyawdledd gonestrwydd pur ydoedd. Er hyny enill tir yr oedd yn serch ac ymddiried pawb a'i hadwaenai. Yr oedd yn gywir, unlaun o gnlon. Mae eglwys Crist ar y dddear wedi cael colled fawr yn ei marwolaeth. Ac y mae ei phriod galarus wedi colli cydmar hoff iawn, un o'r gwragedd rhagoraf yn mhlith merched dynion. Ond y mae ei hymadawiad yn elw i'r nefoedd; a rhoddod yr Arglwydd gymorth amserol i'r brawd Parry i gynnal ei feddwl yn y brofedigaeth lem hon, a'i amddisgrwydd presenol yn ei hen ddyddiau.

Yr oedd yn dda genyf weled ymdrech y Parch. R. D. Thomas (Iorthryn Gwynedd) mewn rhisyn diweddar o'r Cennadwyr i wneyd cyhawnder a

choffadwriaeth gwragedd rhinweddol fel y rhai rhagorol a enwodd yn ei ysgrif. Dylai ddal ati am dipyn ar y llinell hon—y mae Rhaglanlaeth wedi ei gymhwyso yn neillduol at hyny drwy gymeryd ymalieth ei hoff "*Sarah Midgeyn*." Fel hwythau, rhaid aros am ddadguddlaidau y Farn ddiweddaraf cyn y gwelir yn deg pa faint o ddaloni a gyflawnwyd yn ei bywyd gan yr hen fam Ann Parry. Yr elldoch, D. S. DAVIES.

MARWOLAETH WILLIAM DAVIES,

WATERVILLE, N. Y.

Ar y 4ydd o Medi, bu farw yr henafgwr William Davies, o Waterville, tad y Parch. Edward Davies, o'r lle hwnw, wedi cyraedd y 87 mwydd o'i oedran. Claddwyd ef ar y 5ed o'r un mis, pryd y daeth tyrfa luosog o'i ffryndiau a'i gydnabod i dalu iddo yr olaf gymwynas. Gweinyddwyd gan y Parch. B. H. Williams, gweinldog y lle, ar yr achos. Gadawodd ddau fab ac amryw wyrion i alaru ar ei ol.

Genedigol ydoedd o Lanuwchllyn, sir Feirion-ydd, G. C. Nis gwyddis fawr o'i hanes yn nyddiau ei leuenctyd, ond ei fod yn gyffelyb i'w gyfoedlon yn y dyddiau hyny, yn wyllt ac anystyriol. Ond ymunodd â chrefydd tua y flwyddyn 1808 neu 1809, ym amsel deffroad a diwygiad mawr ar grefydd o dan weinldogaeth y Dr. Lewis. Calodd ei dderbyn yn aelod eglwysig yn hen gapel y lle hwnw. Symudodd i America o ddeutu y flwyddyn 1824 neu '25, ac arosodd yn New York neu Brooklyn am rai blynnyddau i enill ychydig at gadw ei deulu, ac yno ganwyd y Parch. E. Davies.

Ar ol hyny symudodd i blwyf Reimsen, a sefydlodd mewn lle a elwid Whitmore Lot, tir coed, ac yno y buodd yn byw yn hir. Aeth yno drwy fywyd y cyn-sefydlwyr amaethyddol Americanaidd, gan dori y coed a chlirio y tir, codi ty loglau, a byw ynddo am hir flynyddau, yn awn crochruadan creaduriaid gwylltion, heb fawr o gymydogion yn agos, ac yn yr ymddifadrwydd mwyaf o foddion gras. Nid oedd un lle yn gylleus iddo yn nes na'r Capel Uchaf, Steuben, tua 7 neu 8 milltir o ffordd: a rhwng trafferth a llafur, nid yn synen y cyrchai i foddion gras, fel y byddai Wm. D. Williams yn gwneud cytundeb ag ef i ddyfod fel a'r fel, ac y deuai yntau i'w ardal ef i bregethau, a thrwy hyny yr oedd chwangriad mantais i'r ddau.

Yn mhen llawer blwyddyn daeth pregetha a moddion eraill i'w ymyl i Bethel, pryd yr ymunodd â'r achos ac yr ymroddodd i gyorthwyo yn y sefydliad. A da lawn oedd ei gael. Ac yr oedd yntau yn helpu ac yn cynghori rhai leuaine yn dynyr a thaer iawn i gychwyn gyda chrefydd. Buodd yn gymorth mawr i lawer un ar ei ffordd grefyddol yr amsel isel hwnw.

Ond yn mhen blynnyddoedd symudodd i Waterville. Ar ol hyny nid cymaint a wyddom o'i hanes, ond iddo fod yr un modd yuo, ac iddo fod yn ddiakon yn yr eglwys, ac yn dra flyddlon hyd ddiwedd ei oes. Helpiodd lawer ar ei fab Edward i gael addysg ar gyfer gwaith y weinldogaeth, a llawer a helpiodd arno pan yn gweinldogaethu a chynbalieth bywyd iddo ef a'i deulu. A mawr y gwerthfawrogi y weinldogaeth gan ei anwyl fachgen, fel y dywedai yn rhai o'i ddyddiau olaf wrth un oedd yn gweini iddo, "Mae arnaf hiraeth eisieu

clwyd llael Edward yn pregethu, ond mae yn debyg na chaf ei glywed byth mwy," a'r dagrau gloywon yn treiglo i lawr ei ruddlau. Yroedd yn weddwr er's llawer bliwyddyn, ac yn byw gyda'i fab Edward er's rhai blynyddau, ac yno y bu farw. Bu ei ddilwedd yn debyg i hyn. Rhyw dro wrth ddyfod adrefar yr heol, cwympodd heb neb yn ei weled, o ben-syfrdodod, ac ni wellhodd o hyny yn gwbl; a rhyw foren syrthiodd wrth gelsio codi o'i wely, ar lawr y gell lle y cysgai, a thorodd aegru ei glun yn ymyl y cymal uchaf, lle nas gellid ei helpio; a threuliodd yr ychydig ddyddiau y bu fyw wedi hyny mewn cwsa a chwbl lonyddwch a distawrwydd, nes lldo huno yn yr angau y dydd a nodwyd uchod.

ET HEN GYFAILL, MORRIS ROBERTS.

COFIANT MR. EDWARD MORGAN.

Yr oedd Edward Morgan yn fab i William ac Elizabeth Morgan. Ganwyd ef ym Merthyr Tydfil, D. C., Mai 5, 1821. Daeth ei dad i'r wlad hon flynyddoedd o'i flaen ef. Gan mal efe oedd y mab henaf oedd gartref, syrthiodd gofal y teulu arno ef, i ddarparu ar gyfer eu hangenion. Tystiolaeth unol y plant, (amryw o bonynt oedd yn leuau y pryd hwnw,) yw ei fod wedi bod fel tad lldynt. Daeth i'r wlad hon o'r lle a enwyd uchod yn y flwyddyn 1849. Gwnaeth ei drigfa yn Brady's Bend, Pa., hyd ddydd ei farwolaeth.

Prifododd a Miss Mary Ann Thomas, Medi 8, 1854. Bu lldynt chwech o blant, pump o ba rai sydd yn fyw, ac un wedi marw. Yr oedd ef yn briod hawddgar a gofalus, ac yn dad tyner, ymdrechgar iawn i ddarparu ar gyfer angenion ei deulu. Yr oedd o dymer naturiol hawddgar, boneddigaldd ei fymddygiad, yn barchus gan bawb yn mhob cych y byddai yn troi ynddo, parod iawn i gyfranu at bob achos da.

Gan fod y gwaith yn y lle hwn yn sefyll er ys dwy flynedd, yr oedd wedi myned i weithio i Catfish, tua phedair milltir o'i gartref. Yr oedd wedi gymeryd ty yn Catfish, yn agos i'w waith, lldo ef a'i ddau fab, a'r ferch henaf yn cadw ei dy; tra yr oedd ei wraig ac eraill o'r teulu yn aros yn Brady's Bend; a byddai yn dyfod adref bob nos Sadwrn, ac âi at ei waith borau Llun. Aeth i'w waith borau Llun fel arferol, sef Awst 2, 1875, a'r nos hono cymerwyd ef yn rlaf o'r *cholera*. Yn fuan iawn cymerodd y cramp ef, ac er i'r meddygon wneud eu gorau, ac arfer pob moddion cyrhaeddadwy, waeth, waeth yr oedd yn myned yn barhaus, a'r dydd llun canlynol ehedodd y wreichionen fywiol at Ddau yr hwn a'i rhoes ef. Yr oedd yn 54 ml. a 8 mis oed i'r diwrnod.

Y borau hwnw am 14 o'r gloch daeth ei frawd Jeunangaf, David W. Morgan, ysw., yr hwn sydd fasnachydd cryfisol yn Franklin, Pa., at crehlyn ei wely, ac yn ol ei dystiolaeth ef, yr oedd cyfnwiddid mawr a phwysig wedi cymeryd lle yn ei feddwl, mewn ystyr gretyddol. Yn oedd yn Nghymru yr oedd yn aelod gyda'r Undodiaid, ac fel un oedd wedi arfer meddwl yn y ffordd hono, yr oedd yn dal at yr un golyghadau hyd o fewn ychydig i'w farwolaeth, pan amlygodd i'w frawd fod cyfnwiddid yn ei feddwl gyda golwg ar rinwedd yr iawn, a hyny trwy goffau amryw adnoddau, megis y rhai canlynol: Ioan 14: 19, "Eto enyd

back a'r byd ni'm gwel mwy; eithr chwif a'm gwelwch: canys byw wyf fi, a byw fyddwch chwiflau hefyd." Meddal ef, Crist sydd yn dywedyd, Ioan 6: 40, "A hyn yw ewylllys yr hwn a'm hysfonodd i; cael o bob un a'r sydd yn gwled y Mab, ac yn credu ynddo ef, fywyd tragwyddol; a myfi a'i hndgyfodaf ef yn y dydd diweddaf." Ac amryw adnoddau cyffelyb a goffodd; yr hyn a roddodd foddionrwydd i feddwl pryderus ei frawd ei fod wedi newid yn ei farn. Pwy a wyr, os oedd wedi dyfod i weled gwerth yn yr iawn, ac wedi dyfod i bwysio ei enaid ar haedhlant y Gwaredwr, nad yw wedi ei gadw? Yr oedd ei ymarweddian allanol yn ddargyhoedd, ac yr oedd yn llynod ofalus i anfon ei blant i'r ysgol Sabbathol, &c.

Dydd yr angladd cymerwyd ei gorff i gapel y Cynulleidfaoiwr. Trodd ei frodyr Olyddol allan yn barchus. Dechreuwyd y cyfarfod gan yr ysgrifenydd trwy ddarlun pennod a gweddio. A thraddodwyd darlith briodol iawn ar yr achlysur gan y Past Noble Grand Master y brawd Mr. Coliver yr hwn sydd bregethwr cymorthwyl gyda'r Methodistiaid Esgobaethol. Yna fflurwyd gorymdaith drefnus wrth y capel i fyned i'r gladdfa; ac wedi cyrrhaedd yno, aed trwy holl ddefodau yr Urdd barchus hono ar lan y bedd. Un o'r Sabbathau canlynol pregethodd yr ysgrifenydd ei bregeth angladdol oddiwrth Job 17: 13. Bydded i'r Arglwydd fod yn Nodded i eln hauwyl chwaer yn ei galar, ac hefyd yn Dad i'r adgalfaid. Hyn yw dymuniad eu hewyllyswr da.

DAVID R. DAVIES.

Brady's Bend, Medi 7, 1875.

BYR GOFIANT AM MRS. PRICE,

Gwraig John R. Price, yno., Beacon, Mahaska Co., Iowa.

Ganwyd Mrs. Price yn Derlwyn, Cwm Nedd, yn agos i Bont Walbi, sir Forganwg, D. C. Euwaa ei rhieni oeddynt Jenkin a Jane Jones, Derlwyn. Bu farw ei mawr pan oedd hi yn bedair oed; y mae ei thad yn fyw eto i alaru ar ol ei anwyl ferch, ac yn ddiacon parchus a dylanwadol yn Eglwys Gynulleidfaoi Glyn Nedd. Felly caisodd hi ei dwyn i fyny mewn teulu gwir grefyddol, a'i chynghori, a'i chyfarwyddo yn ffordd yr Arglwydd gan ei hanwyl dad wedi colli ei inham dyuer. Yr oedd ganddi hefyd adwy o chwiriwydd y rhai a'i blaenasant hi at yr lesu i deyrnasu gydag ef. Hefyd y mae iddi frawd yn fyw i alaru ar ol ei anwyl Margaret yr hon a lawr hoffai.

Prifododd hi a John R. Price Hydref 18, 1856. Yna aethant i fyw i Gwm Seibren, ac ar y pryd dechreuwyd Eglwys Gynulleidfaoi yno. Ymunodd y ddau a'r eglwys ar yr un pryd a derbyniwyd hwy yr un Sabbath gan y Parch. W. Williams, Hlirwaun; a hwy oedd y ddau aelod cyntaf a dderbyniwyd i'r eglwys fechan hono; pa un heddyw sydd yn rhifo eu cnaeoedd. Buont yn aelodau am bump o flynyddoedd yn yr eglwys yn Seibren, (a Price yn ddiacon). Symudasant i eglwys Aberdare ac ymunasant trwy lythyron ag eglwys Siloam o dan ofal y Parch. D. Price.

Aeth y brawd Price a'i frawd Joshua Price i British Columbia, a buont yno am chwech mlynedd; ond yr oedd Mrs. Price yn Aberdare. Daeth y brodyr yno o'i buont yno am flwyddyn a haner.

Yna penderfynasant i ymfudo i America, er goffid mawr eu bod i ymadael ag eglwys dda Siloam, ac er eu galar lwythau yno eu colli. Ac yn rhaglunlaethol, trwy fod yma frawd i'r brawd Price yn byw gerllaw Beacon, daethant ac ymsefydlasant yn bedwar teulu yma, ac ymunasant â'r eglwys Gynulleidfaoel Gymreig yma trwy lythyrau cymeridwyaeth o eglwys Siloam. Felly y bu y chwær yn yr eglwys hon ari chwech mlynedd yn aelod hardd a diddolar llygaid na themlad i neb, ond er cysur a chariad i'r frawdoliaeth. Felly bu y chwær yn aelod fyddlon a bardd yn eglwys Crist ar y ddaear am bedair blynedd ar bymtheg, a'i hymadaelad cyntaf oedd i'r bedd.

Fel gwraig yr oedd hi yn un ddiwyd, welthgar, gnyll a threfnus, er cysur ei theulu; hyny oedd ei nod ac amcan ei chalon yn wastad. Felly mewn gair yr oedd pob peth gwraig dda yn cydgyfarfod yddi; fel yr oedd yn golled ddirlfawr ei cholli.

O ran ei thymor, yr oedd yn wastad yn hynod o dawel, sirol a charedig. Mewn distawrwydd a thanghedd pwy a ragorai arni? ni wyddai neb ei bod yn byw yn y lle o ran un cysylltiad rhyngddi a stori fach na stori fawr. Yr oedd hi yn gwylio dros ei hachosion ei hun, ac nid eiddo pobl eraill. Felly o angenurheldrwydd perchid hi gan bawb.

Fel aelod eglwysig yr oedd ei fyddlondeb yn amlwg i bawb er fod ei hiechyd yn wanaidd er ys amser. Os na fyddai hi yn nhŷ yr Arglwydd, gwyddem ei bod hi neu ryw un yn y teulu yn afiach, neu fod rhyw achos cyfreithlon yn achosol ei habesoldeb. Gellir dweyd am dani mai un o ragorollon y ddaear oedd hi. Gadawodd enw de gan bawb a chan y gwrlionedd ei hun yn goffadwriaeth am dani, yn nheimplid ei chyduabyddlon a'i brodyr a'i chwlyrdd yn eglwys Beacon.

Ei hafsechyd olaf. Cafodd gystudd am o chwech i saith mis; wedi i un amgylchlad ei chyfarfod bu yn bur wael, a chyn cyraedd ei nerth arferol daeth y newydd trwm fod ei hanwyl chwær wedi marw. Gafaelodd y newydd mor ddwfn yn ei chalon fel y profodd yn angau lldi, neu y prysurodd ei bangau. Cafodd bob cymorth meddygol o eiddo y madd-ygon gorau yn mhell ac yn agos; ond y cwbl yn ofer. Daeth adref oddiwrth y meddyg o Ottumwa a tharawyd hi y noson hono fel y bu farw yn mhen dau ddiwrnod. Canodd yn flocg ychydig cyn marw.

"Yn y dyfroedd mawr a'r tonau" &c.

Bu farw Awst 16, 1875, a gadawodd briod, dwy ferch a mab i alaru ar ei hol. Y 18fed, claddwyd hi yn Oaklloosa Cemetery yn y modd mwyaf parchus. Yr oedd yn un o'r claddedigasthae mwyaf a aeth d Beacon trwy Oaklloosa erloed. Fregethodd yr ysgrifenydd y bregeth angladdol lldi ar yr un testyn ag ypregethwyd yn angladd ei mham. Yr Arglwydd a tendithio ei phlud a'i phlant.

C. D. JONES, *Gweinidog*.

AM BECHADURIAID.

PENNOD IV.

Anwyl ddarlennydd, dywedais yn fy llith ddiweddar fod Iesu wedi marw ar y groes er mwyn pechadur. Do, fe ddibrisiodd ei hun; gan gymeryd arno agwedd gwas, ac a wnaed mewn arffo lybiaeth dynion: a'i gael mewn dull fel

dyn. Efe a'i darostyngodd ei hun, gan fod yn ufudd hyd angau, le angau y groes. A dyma y rhyfeddod mwyaf a welwyd mewn unrhyw oes, oedd gweled Iesu rhwng y lladron ar y groes, yn dyoddef chwærw angau loes, ac yn gweddio ar ei Dad am faddauant i'r llofruddion a dywalltent ei waed. Ac fel y dywed y bardd,

Iesu cyfalll pechaduriaid
Wela'n honglan ar y pren;
Dyn a'r Duwloel ynddo'n trigo,
Draŵ yn crymu lawr ei ben.
Gwelaf eto fwy rhyfeddod:
Yn nheillyngdod angau loes,
Hedd yn rhedeg megys afon
Dan ei ddwyfryn ar y groes.

Dyma Frenia, dyma Brophwyd,
Dyma Archoffeiriad mawr;
Brawd a Phriod i bechadur,
Cwladwad hon i lwech y llawr;
Cyfoeth nef yn dod i'r golwg
Rhwyg y lladron ar y pren,
Angau! hun yn cwrdd a'i angau
Trwy farwolaeth Crist ein Pen.

Fe wnaeth Crist ei hun yn gyffelyb i ni, fel y gallai efe ein gwneuthur ni yn gyffelyb iddo ei hun. Rhaid oedd i Grist farw. Heb hyny nis gallasai fod cymod tros gamwedd, boddlonrwydd i'r ddeddf, concwest ar ddiafol, nac achubiaeth i ddyn. Y rhai a ymwadant a hwy eu hunain er mwyn Crist, a'u nwynhant eu hunain yn Nghrist. Gwell gan ddynion glywed i Grist gael ei groeshoelio drostynt hwy, nag iddynt hwy gael eu croeshoelio drosto eif. Os ymwadodd Crist â natur ddiniwed o gariad atom ni, oni ymwadwn ni â natur lygredig o gariad ato eif? Ymddangosodd Crist yn ei angau yn Fab dyn, ac yn ei adgyfodiad yn Fab Duw. Crist oedd addewid fawr yr Hen Destament, yr Ysbryd yw addewid fawr y Testament Newydd. Nerth Crist yw nerth y Cristion. Os mynwn sefyll, Crist raid fod ein sylfaen; os mynwn fod yn ddiogel, Crist raid fod ein hamddiffynfa, a bydded i ti, anwyl ddarlennydd, gofio hyn yn wastad, a'i gadw yn dygof. Mewn perthynas i fywyd naturiol yr ydym ni yn byw ar Dduw; mewn perthynas i fywyd ysbrydol yr ydym ni yn byw yn Nuw, ond yn ei wyddfod gogoneddus mae cyflawnder o ddigrifwch. Mae hyfrydwch mewn dynesu at Dduw yma, ond ar ei ddeheulaw y mae hyfrydwch yn oes oesoedd.

Pa agosaf fyddwn ni at Grist, agosaf fydd Duw atom ninau. Gwyddfod gogoniant Duw sydd yn y nefoedd; gwyddfod ei allu ef ar y ddaear; gwyddfod ei gyflawnder ef yn uffern; a gwyddfod ei ras gyda'i bobl. Pe pallai efe roi i ni ei wyddfod graalawn, syrthiem i bechod. Pe pallai efe roi i ni ei wyddfod trugarog, syrthiem fel pechaduriaid i uffern.

(I barhau.)

YR HAWL I YMGYFOETHOGL.

Nid llawer o bobl sydd yn myned yn gyfoethog ar yr ameer presenol. Pe buasant felly, buasai hon yn adag dlawd i son am eu hawl i ymgyfoethogl. Ni wna y diotwr lawnodl yr ad-dystiad pan fyddo ei nerth yn dechreu marwino

gan y gwydraid y mae newydd lyncu, a chanddo lon'd costrel o'i flaen. Mae mwy o obaith o hono pan fyddo ei spri drowodd a'i ddolur pen wedi dyfod arno.

Mae yr amser dwl yma yn adeg dda i bobl grefyddol ymboli pa un a ydyw yr ymdrechlu yma, yr ymgodynnu yma, y brwydro yma i fyned yn gyfoethog, yn werth y drafferth. Mae y tebygofrwydd, ar y goreu, yn hollol yn erbyn llwyddiant. Ond pa buasai llwyddiant yn sier, a fuasai yn werth ei gael? Gwyddom beth y mae y byd yn ei feddwl, ac yr ydym ninau yn aghanol ffrydlif chwyro y byd. Yr ydym yn dweyd, er dan ameu, pe gwyddem yn union beth mae yr Arglwydd yn feddwl ar y mater, y terfynai hyny y ddadl i ni—ni Gristionogion.

Mae un peth yn ymddangos yn eglur. Yn y byd a wnaeth yr Arglwydd, nis gall yr hyn na fedr ond ychydig o bobl ar y mwyaflwyddo i'w enill fod yn rhyw orbwysig iawn. Ac y mae yn werth i ni nodi beth ydynt y pethau hyny yn anad pob peth arall y mae y Gwaredwr yn galw dynion yn wynfydedig am eu meddu. Maent oll mor gyrhaeddadwy i'r tlawd ag i'r cyfoethog—yn fwy felly, efallai. Nid oes dim "Gwyn eu byd y rhai a ymgyfoethogant." Buasai y byd yn sier o flaenori y rhestr gyda'r gwynfyd hwn. Ni cheir hyd yn nod "Gwyn ei fydd y gwr a bentyro hyd a allo o olud er ei adael i'r gymdeithas genhadol pan fyddo yn marw."

Yn wir, mae rhai gocheliadau go lymion i'w cael yn erbyn caru arian a phentyru golud, ac nis gall dyn ddarllen y bumed bennod ar hugain o Lefiticus dipyn yn fanwl heb synu at y cloddiau terfyn a osododd yr Arglwydd i'w bobl ddewisedig gyda golwg ar bentyru cyfoeth. Yr oeddynt i beidio â'u galwedigaethau a'u masnach nid yn unig un dydd o saith, ond un flwyddyn o bob saith hefyd; gyda blwyddyn o orphwys yn *extra* bob haner canrif. Nid oeddynt i dderbyn dim llog ar yr arian a fenthycient i'w gilydd. Bob haner can mlynedd adferid pob caethwas o Hebrewr i'w ryddid, a phob dernyn tir a werthasid a ddychwelai i'w berchenog gwreiddiol neu ei aerod. Y fath hafog a wnelai cyfreithiau fel hyn gyda chynysgaeth pobl yn y dyddiau hyn!

Y gwir yn ddiambheu ydyw fod y dyn sydd yn myned yn gyfoethog yn cael mwy na'i gyfran teg—pa sut bynag y byddo yn ei gael. Obligid mae y byd hwn trwy felddith pechod wedi myned yn benbleth i gyd. Mae pobl er aill mewn eisiau o achos fod eu cyfran hwy ganddo ef. Ei ddyledswydd ef ydyw unioni pethau hyd a allo trwy ddoesbarthiad doeth a hael o'i olud gormodol. Nid ydym yn dweyd pa faint syddi gynysgaeth briodol. Bydded pob dyn yn ngoleuni rheswm a thrwy gymorth gweddi yn sier yn ei feddwl ei hun. Parlon peth yw doddi heibio rywbeth erbyn dydd gwlawog. Ac eto mae y dull mae yr Arglwydd

mor fynych yn chwalo y cyfrw ddarparion—trwy lif, a thân, a gwaegfeun arianol, heb son am dorwyr tai a thirdeitlau diffygiol—yn dangos nad ydyw y nyth wna yma o gymaint pwys ag y byddwn weithiau yn tybied eu bod.

Ymddengys, yn wir, ein bod yn nesu at gyfnod o roddi yn haelionusach at achosion da. Ond nid digon ydyw fod dyn da yn rhoddi canail ac yn cadw miliwn. Nae ychwaith fod pobl gyda llai o gyfoeth yn ei haneru ar ol eu marw rhwng elusenau a pherthynasau. Mae arnom angen mwy o duedd i roi arian mor gyflym ag y byddwn yn eu henall; i'w rhol yn ystod ein bywyd, ac nid fel y rhoddwn ddillad wedi eu treulio allan nad oes arnom eu heisiau mwyach; gan gymeryd cyrnaint o drafferth i'w doddi yn y lle goreu pan yn eu rhoi fel rhodd ag a gymerwn pan yn eu gosod allan er elw i ni ein hunain. Dylai dynion a roddant arian i golegau fyned ar y tir yn mlaenllaw, os yn bosibl, a boddloni eu hunain mai dyna y lle yr "a" eu harian bellaf—mai dyma y dynion a'u defnyddiant i'r fantasiau oes. Gwnai y fath arolygiaeth answyddogol les dirfawr i'n colegau, ac fe gai y rhai mwyafl teiliwng fwy o arian o'r herwydd.

Apeliwn atoch ehwi frodyr sydd a chynysgaethau gweddol dda genych, peidiwch a bod yn rhy ofnus i ymddiried eich teulu i ofal yr Arglwydd, ie pe byddech farw heb adael iddynt \$25,000. Mae llawer o honoch y mis hwn wedi rhoddi pum dolar i'r *American Board* pan y dylasech roi deg a deugain. Mae rhai o honoch wedi rhoddi deg a deugain pan y dylasech roi pum cant. Frodyr yn y weinidogaeth, oni wna! pregethau cenhadol rhai o honoch chwithau "afaelyd" yn well oni b'ai eich ymwybyddiaeth am y *government bonds* hyny y rhai yranfonwch eu *coupons* i dref arall i'w troi yn arian? Frodyr a chwiorydd y rhai ydych dldion, y rhai ydych yn cael y gwaith caletaf i gael y ddeupen yn nghyd, y rhai ydych yn byw megys o law i safn, ac na roddwch ddim at elusen, a oes an o honoch na all edrych yn ol ar y flwyddyn a aeth heibio a dywalyd, "Gallaswn fyw heb y peth a'r peth a rhai yr arian at waith yr Arglwydd, a buasai yn dda genyf pe buaswn wedi gwneud hyn!" Dechreuwn oll ar unwaith wneud yn well.—*Advance, Medi 22.*

"Y LLECHFAEN A'I DEFNYDDIOLDEB."

TRAITHAWD BUDDUGOL

Yr ydym ni y chwarelwyr wedi ymarfer yn *syllu*, ac yn trin y llechfaen ar hyd ein boes, ond pur ychydig o honom sydd wedi deall fawr am y llechfaen yn athronyddol. Yr ydym yn hysbys o'r ffeithiau, ond paham y maent fel hyn, ac fel arall, sydd dywyll i'r mwyafrif o honom, sef beth yw yr achos fod y llechfaen yn gwahaniaethu yn ei lliw yn y nall fan, rhagor y fan arall, a phaham y mae lliw un yn goch,

a'r llall yn llwydus, ac un yn ddu, a'r llall yn rhuddgoch.

A beth yw yr achos fod gwythienau caledion yn rhedeg trwy y llechfaen yn fynych, yn nghyd a'r toriadau sydd ar ei hyd, ac ar ei lled.

PENNOD I.

Ychydig ar athroniaeth y llechfaen.

Dywed anianyddion mai y wenithfaen yw y plyg isaf yn *nghraewen* y ddaiar, yn amgylchu ffwrnes fawr o dân sydd yn nghlronbil y ddaiar, ac fod amryw greigiau ereill yn grawenau iddi, cyn dyfod at grawen y llechfaen.

Dywed rhai anianyddion, mai clai a defnyddiau ystwyth eraill wedi ymgreigio yn nghyd yw defnyddiau y llechfaen. A'r modd y mae hyn yn cael ei weithredu ydyw, fod dyfroedd yr afonydd yn cludo y defnyddiau hyn i waelodion y moroedd, ac yno yn cael eu gwasgu gan y dyfroedd o un tu, a'u crasu gan y gwres tanddaiarol o'r tu arall nes eu creigeiddio, ac yn mhen amseroedd meithion, bydd gwaelodion y moroedd hyn trwy ryw allu yn dyfod yn sychdir, a'r moroedd yn gorchuddio rhyw gyfran arall o'r sychdir yn eu lle.

Os bydd cyfran lled helaeth o arwynebedd wedi cael ei weithredu ar y pryd, yna bydd yr haenau yn lled wastad a rheolaidd. Bydd y llechfaen dan yr amgylchiad hwnw, ar ei lled orwedd braidd yn wastad. Bryd arall bydd rhyw allu tanddaiarol yn gwrthio yr haenau yn sythion braidd, felly bydd y llechfaen i'w chanfod yn rhedeg yn syth i'r ddaiar. Mae y llechfaen o dan bob amgylchiad yn dilyn osgo y tir o'i hamgylch, hyn yw, os esgyn y bydd arwyn-ebedd y tir, esgyn y bydd hithau, neu os disgyn, disgyn y bydd hithau. Mae y llechfaen yn ymddangos mewn amryw fanau fel pe buasai rhyw allu wedi pwyso arni i'w soddi i lawr.

Mae rhedfa y llechfaen yn ddiethriad o'r de ddwyrain i'r gorllewin ogledd. Y rheswm o hyn, nid wyf yn deall. Bydd y llechfaen yn cael ei hatal ar ei llywyr rheolaidd yn fynych. Bydd yn cael ei lluchio o'i rhedfa gan gorff o wenithfaen, neu ryw doriadau, ond daw yn ei chwrs pan dderfydd yr achos. Gwelais rai llechfeini wedi eu trol yn hollol o'u cwrs rheolaidd, gan gyfeirio o'r dwyrain i'r gorllewin am bellter ffordd, na dim ymddangosiadol i'w hatal, ond toriad yn y bryn.

Defnyddiwn un engrafft er dangos y modd y mae yr haenau yn cael effeithio arnynt. Cymrerer lwmp o does ystwyth, a doder rhyw beth o dan ei ganol i'w wrthio i fyny, yna ymddyrchafa arwyneb y lwmp toes i fyny, a bydd gwagle o dano, a'i ochrau mewn trwch cyfartal, a safai yn yr agwedd hono, hyd nes y caledai ac y sychai.

Ac o'r tu arall, doder lwmp toes uwch ben gwagle o dan ei ganol, a chymwyser rhywbeth arno i bwysio ei ganol i lawr, a bydd yn hollol

yr un dull a'r cyntaf, ond yn wahanol o ran ei gyfead.

Tebyg i hynyna y mae haenau crawn y ddaiar yn cael gweithredu arnynt pan yn ystwyth a gwydn, cyn eu dyrchafu i'r arwyneb i sychu a chaledu.

Yn nesaf y *guythienau*, fel eu gelwir. Y mae rhain fel llinellau yn rhedeg yn rheolaidd gyda y llechfaen, y maent yn amrywio o ran eu trwch, eu maintioli, eu lliw, a'u caledwch.

Y maent yn amrywio yn fawr o ran y trwch fydd rhyngddynt; sef o tua throedfedd i bymtheg troedfedd, ond cadwant at yr un trwch oddiwrth eu gilydd ar hyd y llechfaen. Pan fyddo yr haenau wedi eu hamharu, bydd y llinellau yn derbyn yr un canlyniad.

Weithiau bydd y llinellau i'w canfod yn haner crynol, fel bwa pont. Brydiau eraill yn gogwyddo ychydig. Os bydd y llechfaen yn gorwedd yn lled wastad, bydd y llinellau hyn yn rhedeg yn gymwys yr un ffordd a'r llechfaen, megis ar ei hwyneb, ond os bydd y llechfaen wedi ei gwrthio i fyny yn syth, bydd y llinellau hyn yn gymwys ar draws y llechfaen.

Yn awr celsiwn ddangos beth yw defnyddiau y llinellau hyn, a'r modd y maent yn cael eu ffurfio. Ymddengys mai y wenithfaen yw eu defnydd, wedi ei chwyrnellu i fyny pan yn ufel toddedig trwy agenau yr haenau islaw, ac yna rhedeg yn haen deneu dros holl arwyneb y defnydd caegledig o'r llechfaen ar y pryd, ac yna plyg arall o ddefnyddiau y llechfaen yn cael eu casglu ac yn gorwedd ar yr haen deneu o'r wenithfaen oedd rhyngddynt, ac felly yn mlaen yn barhaus hyd nes gorphenen haen y llechfaen. Y rheswm dros fod y trwch rhwng y llinellau hyn yn gwahaniaethu cymaint ydyw, afreoleidd-dra y gweithrediadau tanddaiarol, hyn yw, ni fyddai cymaint o amser yn digwydd bod cyd-rhwng y digwyddiadau hyn a'u gilydd, ac o ganlyniad, ni fyddai yr afonydd wedi cludo cymaint o ddefnyddiau y llechfaen cyd-rhwng y naill linell ag a fyddai rhwng y llall.

Weithiau y mae y llechfaen yn glymedig annatodol a'r llinellau hyn, brydiau eraill byddant yn hollol ar wahan a'u gilydd.

Yr unig reswm sydd genym dros fod y llechfeini yn amrywio yn eu lliwiau ydyw, mai yn y defnyddiau y mae yr achos gwreiddiol o hyn.

Yn ganlynol, y toriadau hydol a lledol sydd yn y llechfaen.

Y toriadau hyn ydynt fath o agorfeydd, neu dramwyfeydd rhwng canol-bwnc y ddaiar a'i harwyneb, sef lle i'r gwylybaniaeth a'r lleithder ddiagyn i lawr o un tu, a'r nwyon o'r agenau esgyn i fyny o'r tu arall. Mewn rhai manau ar y llechfaen, bydd ochrau y toriadau hyn wedi eu cydgydio a math o *sulphur*, ac o'u deuta bydd y faen megis wedi ei chrasu i fyny a lleibio ei holl nodd, fel y mae yn aamhoseibl braidd ei hollti yn ddigon teneu i wneud llechau tdi.

Mae y llechfaen yn gyffwrdd yn llawn o nodd dyfraid, a rhaid gosod ei gweithio, cyn i'r haul a'r gwynt leibio i ffordd y lleithder o hea-
ynt. Mae y nodd hwn hefyd, yn achos i'r llech-
faen rewi yn y gauaf oer, nes ei gwneud yn an-
weithiadwy. Mae graen y llechfaen yn hydol,
sef oddi fyny i waered.

PENNOD II.

Defnyddioldeb y llechfaen.

Mae y llwch fydd yn dyfod oddi wrthi yn
melinau llifo y llechfaen, yn un o'r pethau
goraf i'w taenu ar hyd wyneb y tir a'r gerddi, i
ddifa y pryd gwenwynig fydd yn difa y lly-
chau a'r planigion ieuaine ar eu tarddiad allan,
ac i gadw y pridd yn llaith o'u hamgylch. Mae
yr ysbwrial fyddia yn ei roddi o'r neilldu yn y
cloddffydd, yn ddefnyddiol iawn i wneud clodd-
iau, ac i adeiladu seleriodydd, ac adeiladau eraill
o bob math a maintioli.

Byddai y darnau bychain hyn fyddia yn eu
lluchio heibio, oherwydd eu bychander i wneud
llechau toi, yn suddiol ryfeddol, (wedi eu llifo
i'r un llun a maintioli a phridd feini) i wneud ad-
eiladau, trwy eu cydresi a phridd feini, gwnant
adeiladau heirdd a chedryn.

Mae y llechau wedi eu llyfnhau a'u cymwys-
o yn briodol, yn ddefnyddiol neillduol i ysgrifennu
arnynt, er arbed y papyr, ac ar barwydydd yr
ysgoldai.

Y mae y llechfaen yn ddefnyddiol i wneud
addurniadau o gylch y sinneiau yn mbalasan
y boneddigion, a gwahanol addurniadau cyw-
rain eraill. Mae y celfyddydwr cywrain yn
gallu gweithio y llechfaen i bob dullwedd ac
addurniant.

Hefyd, y mae y llechfaen yn ddefnyddiol
nodedig i wneud dwfr gistiau mawrion i dder-
byn a chadw dwfr gwlaw, y maent yn tra rag-
ori ar unrhyw ddefnyddiau eraill at hyn, er
cadw y dwfr yn lan a phur.

Y mae y llechfaen yn ddefnyddiol i lorio y
rhodffydd o bob tu yr heolydd.

Y mae y llechfaen wedi eu gwneud yn wyn-
ion, yn wasanaethgar odiaethol gan y merched
i orchuddio y llestri laeth, ac amryw bethau
eraill, er eu diogelu rhag y llwch a'r llygod.

Hefyd, y mae y llechau yn wasanaethgar
hynod gan yr amaethwr, i wneud cwterydd i
sychu ei weigloddiau lleidiog.

Mae y llechfaen fu yn y felin yn ei llifo i'r
maintioli o yn agos i chwech troedfedd o hyd,
wrth ddwy a haner o led, ac yna ei llyfnhau yn
briodol, a gosod pedair o honynt ar ffram gref
i wneuthur un bwrdd mawr (*billiard table*) a'i
orchuddio gyda gwlanen, er gwneud y chwarae-
eufan yn esmwythach, yna y mae yn hynod
ddefnyddiol gan y segurwyr, i guro y peli ar
hyd ddynt, gan wario eu harian am oferedd, a
gwastraffu eu hamser gwerthfawr yn ofer, am
yr bys ni chant 'run lleiant bydol, dim ych-
wanegiad deallol, na mwyniant moesol, na

dim adeiladaeth ysbrydol oddi wrth y fath
ynfydiwydd! Y mae yn aahawdd genyl gredw
i'r Creawdwr mawr, yn surfnad a rheoliad y
llechfaen, swiadau iddi fod at y fath wasana-
eth. Ond fel y mae yn hybys i bawb, fod
dynion yn gwydroi y trugareddau a'r bendant-
ion gwerthfawraef er eu dinystr eu hunain.

Ond ar ol y fath drawddodiad amherthya-
nsol ar y llechfaen, y mae yn an o'r pethau mwy-
af defnyddiol i wneud eirch. Pe cymerer coeli y
derw pumaf a chaletaf i wneud arch, neu unrhyw
goedyn arall y mwyaf parhaol eilir gael, pyd-
rent yn y ddaiar yn lled fuan, ond am y llech-
faen, y ddaiar yw ei lle naturiol hi: y mae hi
wedi bod yno am oesau affried heb yr un ar-
wydd o adfehiad arni eto. Nen cymer ddalen o
haiarn neu *steel* modfedd o drwch i ymgystadiu
i wneud arch a'r llechfaen, yn mhen ychydig
oesau, bydd rhwd y pridd wedi llwyr yu y
arch haiarn neu y *steel*, ond am arch y llechfaen
bydd ei y pryd hwnw mor gadarn ag erioed, ni
wna amser ond ychydig o olion arno ef. Felly
y mae y llechfaen yn tra rhagori ar unrhyw
ddefnyddiau adnabyddus eraill i wneud eirch.
Nid wyf yn gwybod eu bod yn cael eu gwneud
mewn un lle ond yn Middle Granville. Yr oedd
gan ar anrhydeddus Eleazer Jones freinteb ar-
nynt. Y mae golwg mor ardderhug o hardd
arnynt, hyd nes creu chwant yn y byw braidd
gael bod yn drigianydd ynddyst.

Nid yn unig yn anweledig yn y ddaiar y mae
rhagoriaeth defnyddioldeb y llechfaen ar ddef-
nyddiau eraill, ond hefyd ar wyneb y ddaiar.
Nid yn unig yn ddefnyddiol yn arch gadarn o
amgylch y marw yn y ddaiar yn anweledig, ond
yn un o'r pethau goraf yn goflech, er dangos y
fan i'r byw, lle yr hun a marw. Y mae yn
rhagori am ei pharhad, hyd yn nod i'r mar-
mor, y mae y marmor yn dueddol iawn i ddi-
ar ei draws yn y tywydd, yn enwedig os ca-
ychydig grae gan ryw beth, ond deil y llechfaen
grac llawer trymach nag ef heb dderbyn yr un
niwed, ac nid yw y tywydd yn effeithio i'w
niweidio hi, ond ychydig ar ei lliw, felly y mae
yn tra rhagori ar y defnyddi eraill at y perwyl
crybwylledig.

(I'w barhau.)

DYLANWAD CRISTIONOGAETH AR
WLEIDIADAETH Y BYD.

*A draiddodwyd gan y Parch. R. Rowlands, Llan-
samlet, yn Nghyfarfod yr Undeb Cynullid-
fuol yn Nhreffynon.*

Mae geiriad ein testyn ar unwaith yn aw-
grymu fod Cristionogaeth a gwleidiadaeth yn
ddau beth gwahanol. Nad Cristionogaeth yw
Gwleidiadaeth, ac nad Gwleidiadaeth ychwaith
yw Cristionogaeth. Ond eto, er eu bod yn
gwahaniaethu, nid yw y gwahaniaeth sydd
rhyngddynt yn atal y naill i ddylanwadu ar y
naill. Fretmiant tymhorol i ddwyn yn mhen

achosion ac amgylchiadau gwahanol wledydd y byd yw Gwleidiadaeth. Cyfundrefn o grefydd ysbrydol yw Cristionogaeth, a'i phrif amcan yn y byd yw achub eneidiau—ac wrth gyflawni ei hamcan mawr yn gwasgaru dylanwad daionus ar bob peth, ac i bob cyfeiriad. Mae yn bosibl nad oes dim wedi bod yn fwy o rwystr ar ei ffordd i gyrhaedd ei hamcan mawr gendidog, nac ychwaith yn fwy niweidiol i'w dylanwad yn mhob modd, na'r awydd a'r ymdrech i'w gwneud hi yn rhan o Wleidiadaeth. Mae y cysylltiad anachaid sydd yn bodoli rhwng y crefniant gwladol a Cristionogaeth yn Mrydain, a gwledydd ereill, wedi bod yn rhwystr anferth ar ei ffordd i gario y dylanwad a berthyn iddi ar Wleidiadaeth, ac hefyd wedi bod yn un o'r prif atalfeydd ar ei ffordd i achub eneidiau. Yr oll a geisio Cristionogaeth gan Wleidiadaeth yw rhyddid, ffordd rydd, a drysau agored, i gyflawni ei chenhadaeth bwysig yn y byd, ac am y rhyddid hwa y mae yn talu yn ddauddyblwg trwy y dylanwad daionus a wasgara i bob cyfeiriad.

Pan y mae breinia neu ymerawdwr, cenedl neu ymerodraeth, yn dwyn ei rhyddid oddiarni, yn ei chadwyno, a'i defnyddio i'w hamcanion hwy eu hunain, teimla hyn yn eiddad a darostyngiad arni, nes o'r braidd y mae yn foddion gwiago yr enw dwyfol a gegoneddus *Cristionogaeth*.

Mae yn ffaith gyffredinol i ba le bynag y mae Cristionogaeth yn myned, ei bod yn cael y trigolion mewn sefyllfa foel isel, ac o dan ddylanwad yr egwydderion mwyaf hunanol a chul, a'r deddfau mwyaf gormesol ac anghyflawn, y rhai a dueddant i osod gwlad yn erbyn gwlad, cenedl yn erbyn cenedl, teulu yn erbyn teulu, a dyn yn erbyn dyn. Ond pa le bynag y cafodd hi le i roddi ei throed i lawr, rhyddid i aros, ac amser i ddylanwadu ar galonau y trigolion, mae nid yn unig amldduwiaeth ac eilunaddoliaeth yn diflanu, a moesoldeb yn ymgodi, ond y mae ysbryd gwladgarol hefyd yn cael ei feithrin, a dynion yn cael eu huno yn un frawdoliaeth bur a chariadus. *Yr ydym yn doni hyn heb un petrudder yn ein meddwl.* Mae hon yn ffaith nas gall un dyn a fwr rywbeth am hanesyddiaeth ei hanheol am foment. Y mae genym brofiad elynol deunaw can' mlynedd i apelio ato ar y mater. Am yr ysbaid malth hwa y mae Cristionogaeth wedi bod yn gwaethio yn mhllith y gwahanol genedloedd, a'i Llyfr Dwyfol yn ei llaw. Mae hi wedi dyfod i gyfarfyddiad â dynion o bob gradd a sefyllfa, o'r anwariaid isaf i fynyat y meddyllau mwyaf coeth—wedi dyfod i gyffyrddiad â rhai nad oeddynt nemawr uwchlaw yr anifail; ac hefyd, rhai o dalentau a dawn wedi ymgodi i binacław uchaf gwybodaeth a diwylliant. Mae hi wedi bod wyneb yn wyneb â phob math o grefydd, o Fetidiaeth isel y negro du, ac eilunaddoliad

millynau India, at Ffagchwedlaeth goeth a thref aus Groeg a Rhufeina. Y mae ei phrofiad, gan hyn, yn ddigonol, fel y gellir ymddiried i'r ffeithiau a ddygir yn ei hanes. Gellir gofyn yn eiddad, a ydyw Cristionogaeth wedi cwrrd â rhyw genedl yn meddu ar ragorach cyfundrefn o grefydd na hi? Gyda syniadau mwy pur ac ysbrydol am Dduw na'r eiddo hi? Gydag uwch a gwell moesoldeb nag a gymhellir ganddi hi? A chyd a gwladgarwch mwy brawdol a charedig nag a ddygir ganddi hi? Y gwir yw, nid oes yn hanes y gwledydd ond ychydig arwyddion eu bod yn feddianol ar serchiadau naturiol teilwng o ddynion. Fel y dywedai un awdwr unwaith:—"The Greek mother drew around her little of filial reverence or love. The Roman matron was rather a dignified officer in the house than a mild and loving centre, round which the home affections of the household clustered." Ond am wladgarwch cyn profi o ddylanwad Cristionogaeth, nid yw eiddo un wlad yn deilwng o'r enw. Yn mhllith holl adeiladau gorwych Athen, nid oedd yno yr un sefydliad er budd a lles cyffredinol yr amgylchylus a'r annedwydd, nid oedd yno yr un clafdy i'r afiach, yr un tlody i'r anghonau, nac yr un cartref i'r amddiffad diamddiffyn. Nid oedd gan Rufain, er ei holl ymfroest am ei gwleidiadaeth, yr un ddarpariaeth ar gyfer y truenus, yr un yegol rydd, yr un *asylum*, na'r un *infirmary*, trwy yr holl wlad.

Mae yr egwydderion a'r teimladau a arweiniant i welliantau cyhoeddus, i wladgarwch cyffredinol, ac i wladweiniaeth rydd, gyflawn, a theg, yn effeithiau dylanwad crefydd Crist yn mhob oes a gwlad. Golygfa druenus mae Cristionogaeth yn gael ar bob gwlad mewn ystyr wladwriaethol, yn gystal ag ysbrydol, ar ei mynediad yno. Deddfau gormesol, treisiol, anghyflawn, ac anahug yw y deddfau, a'r gweinyddiad o honyat yn fwy anghyflawn a gormesol fyth. Mae egwydderion y byd wedi dryllio, ysgaru, a desbarthu cymdeithas, a'r naill ddosbarth â'i droed ar wddf y llall, nes y gellir dyweyd mai arwyddair gwlad lle nad yw dylanwad Cristionogaeth wedi cyrhaedd, yw "Trechaf treisied, a gwanaf gwaedded." Ond beth waeth heb na gwaeddi pan na fydd na llais na neb yn ateb ac i gynorthwyo.

Felly y cafodd hi Brydain Fawr, â'i dwylaw yn gochion gan waed. Ie, felly cafodd hi hen Gymru anwyl, â'i dwylaw hi wedi eu halogi â gwaed; ac nid gwaed estroniaid yn unig, nac yn benaf, ond gwaed calon ei phlant ei hun—*meibion anwyl Gwalla wen!* Tywysog yn ymarfogi yn erbyn tywysog, ac yn arwain eu milmyr i'r gâd, gan ddinystrio ac anrheithio eu cenedl eu hunain. Ond, diolch! mae yr ysbryd uffernol yna wedi ei ymlid o'r wlad gan ysbryd rhydd a thangnefeddus crefydd Mab Duw, a'r genedl yn ymffurfio yn fydduocedd undebol i

ymhladd yn erbyn pechod. Felly y cafodd hi holl wledydd Ewrop a'r byd. Yn y sefyllfa ddyrylliedig, ranol, a thruenus hon y mae hi wedi cael yr India fawr a'u dan can' miliwn trigolion, yn cael eu llywodraethu gan ryw bedwar ngain a deg o freninoedd, neu bennaethiaid, a'r gormes a'r creulondeb mwyaf ofnadwy yn teyrnasu yn eu plith, yn cael eu gwasgu gan hen ddeddfau ac arferion gorthrymus, a'r rhai hyn yn cael eu cymeradwyo a'u sancteiddio gan *goelgrefydd* y wlad. Ni feiddia y naill na'r llall geisio ymgodi ac esgyn i fyny o'r dosbarth y mae yn perthyn iddo mewn cymdeithas. Rhaid i bob un aros yn y fan y mae ffawd wedi ei osod, ac ni faidd, gan hen ddeddf *hairnnaidd* y *caste*, geisio ymgodi. Rhaid i'r gweithiwr barhau felly yn yr un dosbarth, efo a'i blant, am byth; nid yn unig yn nosbarth y gweithiwr, ond yn yr un alwedigaeth. Os crydd unwaith, crydd am ei oes; a rhaid i'w blant fod yn gryddion o genedlaeth i genedlaeth. Os teiliwr unwaith, teiliwr eto; ei hil, ei ach, a'i epil ar ei ol; ac felly am bob dosbarth yn yr holl wlad. Gellir dweyd am danynt, "Megys yr oedd yn y dechren y mae yr awrhon, ac y bydd yn wastad yn oes oesoedd," oni ddaw rhyw ymwared o rywle; ac y mae yn eithaf amlwg mai dylanwad y grefydd sydd yn dyegu "Mai o'r un gwaed y gwnaeth Duw bob cenedl o ddynion tan y nef" ddaw a'r ymwared yma iddynt.

Nid ydym yn amheu nad oes gan drefnidaeth a masnach lawer i'w wneyd i dychafu cymdeithas, ac er dileu hen ddeddfau trais a gormes. Dichon y gall ymwelliadau tywysogion a breninoedd wneud peth daioni i'r gwledydd yr ymwelant i hwynt. Ychydig wythnosau yn ol, traddododd Prifweinidog Prydain Fawr araeth ddionol yn y Senedd, ar ymweliad bwriadedig Tywysog Cymru â'r India; ac, yn mhilith pethau ereill, nodai y swm o arian gofynol tuag at ddwyn costau yr ymweliad—dim llai na £142,000, o'r hyn y byddai £80,000 yn ofynol at dreulian personol y Tywysog, mewn trefn iddo allu cyfrannu anrhegion, yr hyn sydd yn arferiad gyffredin yn y Dwyrain. Cyfodai Arglwydd Hartington, arweinydd y blaidd Ryddfrydig, ar ei ol, ac yr oedd yntau o'r un farn a'r Prifweinidog am y £80,000 tuag at ranu anrhegion, &c.—fod yn rhaid i Etifedd Coron Prydain Fawr allu rhoddi anrhegion teilwng o hono ei hun, ac o'i wlad; a'i fod ef yn ystyried y dylai yr anrhegion fod yn gynwysedig o brif gynrychion y wlad, a llaw weithiadau y wlad. Ond yr oeddwn i yn teimlo y dylasai yr hen Feibl fod yn mhilith yr anrhegion. Ac os na fydd y *Beibl*, na dylanwad ei *egwyddorion*, yn cael ei adael ar ol gan Dywysog Cymru yn, yr India, credwn y bydd yr ymweliad wedi costio yn rhy ddrud, ac y buasai yn well cael *un bachgen flawd*—UN WILLIAM JONES O LANWRIN—eto i

fynd yno â Beibl yn ei law, ac egwyddorion Cristionogol yn berwi yn ei galon, a rhoi rhan o'r £60,000 tuag at draul hwnw. Dyma y dynion sydd yn cario dylanwad a ddyryllia y *caste*, a una gymdeithas yn un teulu tangnefeddus, a bair fod cyfawnder yn cael ei godi oddiar yr heol, ac uniondeb a barn ei sefydlu ar yr oesedd. Mae gelynlion crefydd Crist am ddwyn oddiarni bob clod ac anrhydedd, a phriodoli pob daioni, rhyddid, a gwelliantau i ryw ail achosion. Mae hi yn bryd, bellach, i garedigion y Gwaredwr godi eu llef o blaid ei grefydd ef. 'Rwyf yn foddolawn i Wilberforce gael pob clod ac anrhydedd sydd yn deilwng iddo, fel dyn talentog, fel areithiwr hyawdl, ac fel gweithiwr difeff o blaid cyfawnder gwladol a rhyddid cymdeithasol; ond oddiar *allor Cristionogaeth* y cafodd Wilberforce y *MARWORTH* barhaol i longi yn ei galon, nes myned yn ffwrnes digon poeth i doddli hen gadwynau caethwasiaeth, a gollwng y trueniaid yn rhydd. 'Rwyf fi yn foddolawn i Abraham Lincoln, i Cobden a Bright, i Miall a Richard, a Gladstone, a holl ddiwygwyr gwleidyddol pob gwlad, gael y clod am y deddfau a'r gwelliantau y buont yn dadleu gyda sêl ac ymdrech o'u plaid; ond y mae rhaid cyfrif am y sêl a'r ymdrech o rywle. Mae Gibbon, yn rhai o'i ysgrifeniadau, yn priodoli llwyddiant Cristionogaeth i sêl, ymdrech, a bywyd pur ei phleidiwyr. Eithaf da; ond o ba le y daeth y sêl, yr ymdrech a'r purdeb, atolwg? Mae Cristionogaeth yn foddol i'r gweithwyr da gael clod am y gwaith, ond y mae hi yn *demandio y clod* am y gweithiwr. Cyn cael ei goleu hi, yr oedd adar y nos yn nythu yn seneddau a chynghorau pob gwlad, ac yn deor ar wiberod o ddeddfau gwenwynig. Nid oedd holl gynghorau y byd amgen ffauau i droi allan lewod, dywalgwn, a bwystfilod o gyfreithiau, y rhai aent allan i'r byd i larpio, i ladd, i ddinystrio, ac yfed gward cymdeithas.

Ond erbyn hyn mae y wawr wedi codi, mae adar y nos yn cilio, a'r ddurtur a'r golomen—adar dŵf y dydd—yn d'od yn eu lle. Mae yr haul yn codi, a'r llewod gwancus yn ymgaegu ac yn gorwedd yn eu llochesau, ac yn eu lle anifeiliaid doſon a defnyddiol yn d'od allan.

Wn i ddim a fu adeg pryd nad oedd y *Gulf Stream*—y ffrwd anferth o ddyfroedd poeth yna sydd yn rhedeg trwy ganol y *North Atlantic*. Os bu, rhaid fod yr holl *Atlantic* yn un darn o iâ oesol; pob porthladd wedi ei gloi gan gadwynau y rhew tragwyddol, a'r awelon oerion a chwythent drosto yn cario *blast* diffol a marwol ar eu hadenydd. Ond y mae y ffrwd sawreddog yna yn cadw llwybrau y dyfoder mawr yn rhydd, drysan porthladdoedd y gwledydd yn agored, ac yn tymeru yr awelon a chwythant drosti, nes y maent yn dwyn bywyd, iechyd, a hoes i ddynion, anifeiliaid, a llydian

y gwahanol wledydd. *Gulf Stream* y byd cymdeithasol yw Cristionogaeth. Fe gafodd hi holl wyneb cymdeithas yn *blank* o iâ gerthrymder—pob porthladd wedi ei gloi yn nghadwynau caethiwed, ac awelon difol, fel plâu yn Aipht, yn arbeithio ac yn andwyo pob gwlad. Ond y mae yr iâ yn toddi, y cadwynau yn cael eu dryllio, a'r pyrrh yn agored lëd y penu, ac awelon balmaidd rhyddid a chariad yn chwythu dros lawer gwlad. Mae y march coch porthianusaf yn carlarnu fel bwystfil adywodraethus, gan fathru dan ei garnau gwaedlyd feibion glanaf pob cenedl a gwlad, gan wneyd miliynau o blant bach yn amddifaid, a miloedd o wragedd fyddion yn weddwon, a gyrn penllwydni llawer tad a mam mewa gofid i fedd. Mae o wedi ei ddal, ac mae yn dda gen i feddwl mai un o'r rhai cyntaf i afaelyd yn *swung* yr anifail didorlad oedd un o feibion cedyrn Cymru—un o blant ysgol Sabbathol sir Aberteifi. Efe hefyd barotodd y ffirwya i'w rhoddi yn mhen yr anghefnil—ffirwyn ddwy awen dda—a *churb* arian i'w roddi dan ei ên ef. Henry Richard bla y *patent*: a pha le bynaag y pareblir eaw y gwr anrhydeddas hwn, bydd perarogl crefydd Crist yn ei ddilyn.

Dywedasom ar y dechreu nad Cristionogaeth yw Gwleidiadaeth, ac nad Gwleidiadaeth ychwaith yw Cristionogaeth, ac er nad ymostynga Cristionogaeth byth i fod yn Wleidiadaeth, eto mae meddwl am yr hyn mae hi wedi wneyd, edrych ar yr hyn mae hi yn ei wneyd yn y blynyddau hyn trwy Ewrop a'r byd, a darllen ei haddewidion am yr hyn a wneir yn y dyfodol, yn sicrhau fod cyfnod i ddod pan fydd Gwleidiadaeth y byd wedi dod yn Gristionogol. Mae yr "hedyn wedi ei blannu" ac yn tyfu. Mae y "sardoes" yn y blawd ac yn gweithio. Mae y "gareg a dorwyd nid â llaw" yn treiglo ac yn cynyddu, a hi a leinw y byd yn y man. Bydd iau ddiweddfaf gorthrwm wedi ei thori, cadwyn olaf caethiwed wedi ei dryllio, a baner wen rhyddid yn cael ei chwifio dros y byd. Mae arwyddion amlwg y dyddiau hyn nad yw y dydd yn mhell pan y gelwir ar bleidwyr Cristionogaeth bur i ddod allan o blaid ei hegwyddorion tēg hi, ac aed llais o'r Undeb yma eleni i glastiau pob un sydd yn profesu Cristionogaeth. Byddwch wyr, sefwech yn wrol yn nydd y prawf, yn deilwng o'ch crefydd, eich tadau, a'ch gwlad, ac yna ni allwn edrych yn mlaen at y dydd y bydd y march coch nid yn unig wedi ei ddal a'i ffirwyno, ond befyd wedi ei ddoei, a'i fathu wrth aradr ac ôg yr amaethwr, trol a wagen y marsiandwr, a cherbyd y bomeddwr, a'r byd yn mwynhau heddwch fel yr afon, a chyflawnder fel tonau y môr, i.e. gallwn edrych yn mlaen at y dydd pan fydd y seithfed angel yn udganu, a llefain uchel yn y Nef (a minau oll, gobelthio, yn mhilith y llw) yn dywedyd, "Aeth teyrnasoedd y byd yn eiddo ein Harglwydd hi a'i Grist ef, ac Efe a deyrnasa yna oes oesoedd."

Barddonol.

CAN AR RAI O DEITLAU CRIST.

Hwn yw Hwn y wraig yn Eden,
Sylwedd hen arch Noa yw,
Ddueth i'r byd i gadw dynion,
Mae'n wir ddyn ac yn wir Dduw;
Hwn yw Sylwedd ysgol Jacob
Welodd ef yn Fcudiel draw,
Ac angylion lawer arni
Yn dod ato heb ddin braw.

Hwn yw Ffrwywr byw Job gyflawn,
Welodd ef yn dod trwy fydd,
Lawr o entrych y gogoniant
Idd ei roddi ef yn rhydd;
Hwn yw'r Adgyfodiad hefyd
Bywyd pur ei bobl yw,
O am fydd i greu yndde
Fel y dyger ni at Dduw.

Hwn yw Crist y Salmydd dauwl,
'N elistedd ar ei orsedd fawr,
A'r breninoedd yn cynghori
Am ei dynu ef i lawr;
Ond efe a edrych arnynt,
Ac a chwadda am eu pen,
Heb ddim offn yn ei fywnef,
Elistedd wna ar orsedd wen.

Hwn yw Sylwedd wyn a defald,
Ac anekri cochion mwyn,
Rhaf aberthwyd am hir oesau
Gan blant Israel yn ddigwyn;
Ychafn llaialdd saith mlywydd oedran
Rhyfedd dirlon oeddynt hwy,
Marw'n dawel mewn mawr poenau
'N dangos Crist a'i farwol glwy.

Hwn yw Sylwedd y dinasoedd
Noddfa gynt yn Israel Duw,
Lle i'r enog ddiogel ddianc,
Fel cal yno'n dawel fyw;
Ond mae Iesu'n nes na'r Noddfa
I bechadur 'nawr i'w gaul,
Tyred ato'r enog afan,
Mae yn hynod law'n o hacl.

Hwn yw Pren afalau enwog
Yn Canladdau Eglwys Dduw,
Cysgod dano i'r ddyweddol,
Ffrwythau er ei chadw'n fyw,
'Fe yw'r harddaf yn ei golwg
O holl fodau nef a llawr;
Nid yw hyn ddim rhyfeddod,
'Fe yw tegwch nefoedd fawr.

O gyff Jesse y daw allan
Y Wnlan hardda' erioed,
A Blaguryr ddaw o'r gwreiddyn
I ni yma le y rhod;
A'r dydd hwnw Gwreiddyn Jesse,
Arwydd fydd i bobloedd byd;
A'i orphwysaf yn ogoniant
Sef Eglwys Dduw o bryd i bryd.

Dyma'r Bachgen wedi'i eni,
Mab a roddwyd gan y Tad,
Yn ngyflawnder yr amseroedd
Daeth i ni Waredwr rhad;
Mae'r llywodraeth ar ei ysgwydd
Ar y ddaear fawr a'r nef;
Y Cynghorwr a'r Duw cadarn,
Tad tragwyddol gelwir ef.

Hwn yw Brenin y cyflawnder
Welodd Jeremiab'n dod
I deyrnasu ar y ddaear
Er cael seiluo maes ei glod;
Hwn yw Brenin heddwch Seion
Wedi'i osod arni hi,
Yn yr auferth fawr dragwyddol
Cyn creu din o'n bydoedd ni.

Planigyn enwog'r hen Ezeiel,
Wedi'i godi 'n uchel lawr,

Nes i leidr gael ei weled
Ar Galfaria un prydawn;
Dyma Fugall corlan Israel
Geldw byth y defaid mwyn,
Ymgeidda y mamogiald
Yn ei fynwes dwg yr wyn.

Hwn yw gwir Fesela Daniel,
A Michael y Tywysog mawr;
Dros ei bobl mae yn sefyll
Sydd yn diodlon ar y llawr;
Draw yn Bethle'm wedi'i eul,
Yn y preseb gyda Mair,
Baban gwanaldd yno'n gorwedd,
Gwelwn y tragwyddol Air.

Dyma Fugall Zecharia,
Gwr sydd Gyfally y Duw mawr,
Ar y groes yn dal y ddyrnod
Gan ei Dad yr olaf awr;
Ar ol taro'r addfwyn Fugall,
Y defaid aethant ar y wahan;
Ond y trydydd dydd fe gododd
Ac aeth ar ol y defaid man.

Dyma'r Ffynon wedi ei hagar,
Oedd dan gudd gan dywyll len,
Wedi ei hagar i dy Dafydd,
A phob tylwyth is y nen;
Ffynon heb ei bath yw hono,
Hi olcha bechod o bob rhyw,
Ac a wna'r pechadur duaf
Yn wir bardd ar ddelw Duw.

Wrth derfynu yr hen gyfrol,
Mae fel Haul yn dod i ma's,
Meddyginiaeth sy'n ei esgyll
I celfeddion nefol ras;
Mae'r prophwyd wedi tewi,
Tawel ddlegwyl maent trwy fydd
Am y Sylwedd i ymddangos,
I'w cael i gyd yn bobl rhydd.

Yn nghyflawnder yr amseroedd,
Yn eflugyl Matthew cawn,
Y Gwaredwr wedi dyfod,
Ac y mae yn addfwyn lawm,
A'r enw arno ydyw Iean,
Meddal Angel mawr ei fri,
Sef Gwaredwr pechaduriaid
Yma ar ein dal ar ni.

Mae gan Marc a Luc fath enwan
Gogoneddus arno ef,
Y Dyn bach, medd un o'honynt,
D'wed y llall, Mab Duw o'r nef;
Oen Duw Iean; nid w'n Moses,
Mae'n rhagori arnynt oll;
Dewch trwy fydd i edrych arno
Fel na byddo neb ar goll.

Maen yn Selon yw medd Pedr,
Ac y mae yn gadarn lawm
I bechadur bwyso arno
Am dragaredd rhad a llawn;
Ef yw Sylfaen fawr yr Eglwys,
Welodd neb erioed mo'i all
I blant Adda gael eu cadw,
Ef yn wir yw Adda'r all.

'Nawr yn llyfr y Dadguddlad
Ol gwrandawn ei eiriau ef
Yn dywedyd, Mi yw Alpha
Ac Omega mawr y nef;
Mi yw gwreiddyn Dafydd frenin
A'i hillogaeth anwyi ef;
Myf yw'r Seren foran eglur
Sy'n goleuo teyrnas nef.

'Nawr mae yn y nef yn eiriol
'Nghanol y gogoniant mawr,
Ar ei Dad mae'n gwaeddi madden
Er mwyn f'aberth ar y llawr;
Cofia Ingoedd Gethsemane,
Cofia hefyd ben y Bryn,
Lle bu'th anwyi Fab yn marw,
Edrych ar y dwylaw hyn.

Hwn yw Sylwedd yr eflugyl,
Hafyd ei Gogoniant hi,

A thrwy hwn y gellw'r Tsbryd
Bechaduriaid yn ddiri;
Dewch, medd hon, yn awr dewch ato,
Peidiwch oedi dim yn hwy,
Mae yn barod 'nawr i'ch derbyn,
A'ch cuddio yn ei farwol giwy.

Mae ganddo dy a bwrdd rhagorol
O basgedigion breislion iawn,
A'r gwin gorau i'r sychedig,
O foreuddydd byd brydnawn;
Dewch gan hyny, blant afradlon
O'r wlad bell a'r ciban gwael,
Y mae'r swper mawr yn barod
Ac mae Iesu am eich cael.

Gwelthiwech yn ei dy a'i wiullan
Tra f'och yn y byd yn byw,
Wedi hyny chwlgewch orplwys
'N dawe iawn yn heddwch Duw;
Mae'r cybnana'n lawr a helath,
'Chydyd iawn o weithwyr sydd,
Dewch gan hyny, oll i'r wiullan,
Cyn yr eio'n ganol dydd.

Ar ol gweithio eich diwrnod,
Nid yw hwnw ond byr iawn,
Gellw'r Meistr ar y gweithwyr,
Hwy gant ganddo gyflog llawn,
Cant ddo ato ef ei hunan
I ogoniant nefoedd wen:
Minau dd'wedaf nawr o'm calon,
Felly bo. Amen. Amen.

Dunfield.

W. D. WILLIAMS.

PENILLION,

*Er cofiaduriaeth am Mrs. MARGARET PRICE, gwraig
John R. Price, Ysw., Beacon, Muhaska Co., Iowa,
yr hon a fu farw Awst 16, 1876.*

"Friend after friend departs,
Who hath not lost a friend?
There is no union here of hearts
Which never hath an end."—MOORE.

Pan yn eistedd wrth fy hunan,
Hiraeth a'm meddiana i;
Mrs. Price y chwaer anwygu,
Heddyw sy'n y ddaiar ddu;
Tyblaf weithiau ei gwel'd yn dyfod,
'N fân ei channau tu a'm ty;
Minau'n gofyn sut y byddai,
'Rwi heddyw'n well, atebal hi.

O mor felus ei chymdelthas,
Ac mor addfwyn oedd ei gwedd;
Ni ddiferal dros ei gwelus,
Ond yr hyn oedd lawn o hedd;
Nid oedd athrod yn ei geiriau,
Nid oedd balchder yuddi'n byw;
Boueddigridd yn ei hagwedd,
Ac yn un o deulu Duw.

Yn Oskaloosa y gwelais gyntaf,
Gyda Mrs. Watkin Price,
Dywedai wrthyf, dewch im' gwled,
Dewch yn fuan ar fy ngwais;
Gwelwn yn ei llygaid treiddgar,
Gyfelligarwch yu ei rym;
Nid am fod yn bob petu heddyw,
Ond y fory bod yn ddin.

'Roedd ei chorff yn wanaldd wanaldd,
Dartod 'roedd ei thy o glai,
Er ei holl uchelgaith hynod,
'Roedd ei beimoes yn byrhan,
Er ymofyn â meddygon
Fob rhyw foddion ofer fu;
Nid oedd awyr lachus Clear Lake
Ddim yn tyco iddi hi.

Cyga'n dawe i mae hi heddyw,
Dartu'i llesgudd, dartu'i phoen;
Wedi adeg tra ystormus,
Hun-dda byth galf gyda'r Oen;
Daw ei chorff o'r bedd i syny,
Bore'r codi'n berffailth rydd;
Oddiwrth ofnau a chystuddiau,
Dim ol angau ar ei grudd.

Weithlau tua'i thy rw'i'n myned,
Gau ddynesu ar fy hynt;
Diagwyl cael ei gwelw yuo,
Yn ei theulu megis cynt;
Gwel'd ei phriod anwyl yuo,
Jennie a Cora yn y ty;
Ond eu golwg athrist ddwyed,
Gyda ni nid ydyw hi.

Cafodd enw yn uhy'r Arglywydd,
Yn ei lan tagwrydd le;
Ond symudwyd hi ar unwaith
At ei theulu sy'n y ue';
Yr oedd gobaith, ffydd a chariad,
Yn ei holl weithredoedd hi;
Man ei holl ymddiried ydoedd,
Yn y Gwr fu ar Galfari.

Canodd yn ei horian olaf,
"Nid oes neb a ddeil fy mhen,
Ond y ffyddlon Archoffeiriad,
'R hwn fu farw ar y preu';
Heddyw'u gweled y Gwr hwnw,
Yn ei rwyg, ei barch a'i fri;
O na chawu i glywed ganddi,
Sut yn awr y teimla hi.

Cynes oedd yn nghol yr eglwys,
Gau y byd yr oedd mewn parch;
Arddel wnaeth yr Iesu'n foreu
A'i hysgwyddau dau yr areu:
Ni lychwinodd 'run o'i' gwiagoedd
Ira bu yna gyda ni,
Ac mae'i gwia, yn wyn a chanald
Yn ei chartref nesol fry.

Dacw 'Imham a'i hoff chwiorrydd,
Yn ei clwrdd yr ochr draw;
Yn ei chyfarf a'i chroesawu,
Ac yn cyne ysgwyd llaw,
Wedd dod o fyd yr anial,
Gau bwysu'n gadarn ar y Gwr,
'Rhwn a'i dalodd yn yr afon
Rhag ei myned gyda'r dwr.

Daw ei chorff ryw forau i fyng,
Byth i uno a'i leusid mwy;
Y' mro hyfryd Beulah ddeuwydd,
Uwchlaw goff, haint a chiwy';
Mae hi'u llawer gwell bod yno,
Nac yn teithio estron wlad;
Nid oes yno ddim ond brodyr,
Wrtu y bwrdd yn nhy ein Tad.

Ei phriod unig a'i phlant anwyl,
Sychwch chiwi eich dagrau llaith,
Ymofynwch am barodrwydd
I wynchu'r unrhwy daitu,
Cofwch ei gweddiau taerion,
Cofwch ei chyngorion hi,
'Roedd ei gofal mawr a'i phryder,
Ddydd a nos am danoch chiwi.

Newydd trist guiff ei chyfeillion,
Ei thad a'i brawd y' Ngwalla draw;
Dad rhuo nerth i'r hen bererlu,
Daw yntau stat maes o law,
Gau ddweyd a'i wêu, Wel, dyna fi,
A'r plant a roist o'th ras i mi.

Mrs. C. D. Jones.

PEDWAR PENILL,

I fedan Mr. a Mrs. Dewi Davies, Bark River, Wis.

Dau lygad Dewi ydyw
John Lewis bach dnam,
Ac hefyd gysur calou
Ei dirion fwyntion fam,
Meddylliant fwy o hono
Nag unrhyw fabau bach,
A beunydd y clodforant
Ei wridog ruddlau lach.

Rho'wn chwarae tog i Dewi
A'i fwynt bawddgarol fun
I foddwl fel ymynont
Am fabau bach eu hun,

Yr hwn yn wir sydd brydferth
Fel rhoesyn gan mor hardd,
Neu bost buch amryllw
O dylsion fiodau'r ardd.

Boed lldo'n helaeth yfed
O dynier fwyn ei sam,
Rhoedd uet ei mhoddod drosto
Fel ua chu unrhyw gnost;
A chaffed ddoniau canu
Yn helaeth fel ei dad,
A'i ddyegu i ddod yn gerddor
Euwocaf yn y wlad.

Yn un a fyddo'n wastad
"Fel olewydden werdd
Yn nhy ei Dduw'n blodeuo"
Ar wyrddion feusydd cerdd,
Nes deio'n ddigon addfed
I fyned mewn i'r nef,
I uno gyda'r dyrra
Sy'u canu "lddo ef."

Waukesha, Medi 7, 1875. Enoch Emlin.

LLINELLAU COFFADWRIAETHOL,

*Am JOHNNIE, mab William a Ruth Owens, yr hwn
a laddwyd wrth geisio achub ei gydweithwyr yn
"Mount Pleasant Mine," Hyde Park, Pa., Mawrth
16, 1875.*

Trwm genym yw gweled blodeuyn yn gwywo,
Oedd gynuyn yn edrych mor striol ei wedd;
Ond trymach i'n teimlad wel'd angau yn cwmpo
Yn sydyn o'n golwg yr leuane i'r bedd.
Y bore aeth Johnnie fel cynt at ei orchwyl,
Yn fuchgen addawol mewn rhinwedd a moes,
Heb feddwl am foment fod angau yn disgwyl
I dori mor gyuar hardd "fodyn yr oes."

Pan ydoedd gwaeddiadau cydweithiwr yn esgyn,
Mewn ymdrech ag angau er danc o'i law,
Nes clywed yr adsalu trwy waelod y dyffryn
Yn lleuwi pob calon gau syndod a braw;
Cyhyrwyd ei enaid gau deimlad dyngarol
A rheddodd mewn mynyd er celalo'n ddiau,
Ei achub o afael y gelyn annynol,
Ond Ow! er ein galar gorchfygodd y ddau.

Ond dyma wir arwr, ei fywyd aberthodd,
Ar allor dyngarwch yn morcu ei ddydd;
Cof-golofn yn llechres gwroniaid gyfododd,
A'i euw yn anwyl trwy'r oesau a fydd.
Yn dawel gorphwysed ei barchus weddillion
Hyd foreu y dyrr' archangel ei lef,
Ac yntau gyfodi er gwisgo'r burdd goron
Ddarparwyd gan Iesu i'w rhol lldo ef.

Utica, N. Y. BARDD CUDD.

GWERTHFAWREDD IECHYD.

Mae lechyd yn sylfaen dedwyddwch i ddyn,
Nid oes lldo'n gyfwerth gymharol.
Mae holl ragorffreintiau'r byd hwn lldo ef,
Yn ddifudd heb fwyntiant lechydol.
Pe ffrydial ffyniantau i'w feddiant bob dydd,
Neu ffawd fod o deulu breninol,
Nid angen na gwel y byddent hwy oll,
Heb lechyd i'w sail gyfansoddol.

Mwy gwerthfawr yw lechyd i ddyn ar bob awr,
Na myrdd o bleierau bob natur,
Er cymaint aduodd i'n swynfol pob un,
Ni wnaent ond mwynbau ei anghysur;
Heb lechyd yn drysor 'd yw pleier ond balch,
A balch o feddyllol boenyddiau,
Llon nodau'r bydysawd sy'n lleddf lldo ef
A marw yw bywyd pleierau.

Mae cyfoeth yn gyfrwng tra bddiol i ddyn,
Gwna'i freintio a llu o fauteision,
Rhydd hwn lldo allu i leuwi pob chwant,
Dwg bob peth i'w law fel ei weision,
Ond och--os yn druan heb lechyd i'w gnawd,
Rhyw gronfa flinderus yw'r cyfan:
Mae lechyd yn cynwys uwch cyfoeth all mwy,
Na chryswth yn hollfyd ei hunan.

Mae meddu gwybodaeth yn elddo gwir lawr,
Hanesiaeth a phob rhyw wyddorau,
Diwylliant dysgeliol ddyg ddyn i fawr fri,
Ac uwch fel bod rheswm mewn graddau;
Ond dyn yn amddifad o lechyd i'w gorff,
A bar werth ddysgeldiau ddifianu,
Ac herwydd ei anffawd o fethu'u mwynhau
Gwell ganddo ei farw a'i gladdu.

Anrhydedd daearol sydd raddeb o fri,
Yn cynwys mwynianau amrywiol;
Rhydd orffant i dderbyn gwarogaeth a pharch,
(O safle urddaswyl uwelraddol,
Ymroi mewn swyddogaeth masnachol a gwlad,
Ac mewn cylchoedd uchaf cyndeithas;
Ond eto mae lechyd yn elw mil mwy,
Na phob rhyw fwynderau ac urddas.

Pe unal holl anian a chylchoedd y byd,
I ddibaid gyfranau eu mwyniant,—
I ddyn yn amddifad o lechyd i'w gorff,
Nid amgen na gwagi y byddant.
Mae'n ddeddf tra hanfodol yn natur pob dyn,
I yfed i'w fron daear wynfyd;
Ond llawn mor hanfodol er iddo'u mwynhau,
Yw meddu ar wir werthfawr lechyd.

Heb lechyd ni lwydda cymdeithas na gwlad,
Celfyddyd a masnach ddirywiant,
Holl fawredd a gwybodaeth dynolryw o'r bron,
Yn fuan darfyddal'u gogoniant;
Ond Cristion ni welaf a'i hyder yn Naw,
Er gwaethaf y byd a'i afiechyd,
A'i elerwydd mewn bywyd o hoenodd pur fyth,
A pherffaiith fwyntianau'r nefolfyd.

D. F. LEWIS, *Newburgh, O.*

Hanesiaeth.

Y GENHADAETH YN MEXICO.

Mae llythyr dyddorol iawn eto yn y *Missionary Herald* am Hydref oddiwrth y cenhaden Cymreig yn Guadalajara, dyddiedig Gorff. 21, 1875, yr hwn sydd yn dangos y peryglon a'r calondid sydd yn nglyn a'r gwaith, ac hefyd yn rhoddi un engraffft nodedig o wrodeba a fydd:

"Gallaf eich siorhau fod helyntion Mexico yn bob peth ond dymunol. Ceir minteloedd o chwyldrowyr creulon dros holl Dalaeth Jalisco a Thalaeth gyffiniol Michoacan, yn yspello ac yn lladd dynion rhyddfrydol, ac yn cyflawni pob ysgelerder. Ychydig wythnosau yn ol torodd y 'ffyddloniaid' Rhufeinig hyn blentyn marw, mab bychan i Ryddfrydwr, yn bedwar darn, a chariasant y darnau ar eu bidogau, mewn gorfoledd, trwy yr ystrydoedd! Dioddefodd gwragedd parchus a diamddiffyn, a'u merched bychain, y driniaeth fwyaf annynol gan y dyhirod yma, neu fel y galwant eu hunain, 'Diffynwyr y grefydd sanctaidd.' Rhyfel-gri y carnladron crefyddol hyn yw, 'Byw fyddo crefydd, ac angau i'r Protestaniaid.' Llywodraethir hwy gan ddylanwad yr offeiriad, a blaenorir hwy yn fynych gan ryw 'Dad Sanctaidd.' A'r hyn a wna bethau dipyn yn ddigalon yw, fod gan yr awdurdodau ryw barchedig-aeth ofergoelus tuag at yr offeiriad digyfraith yma (er y gwyddant yn dda eu bod, fel dosbarth, y bobl anfoesolaf yn Mexico), ac anhawdd iawn cael ganddynt eu coepi, yn enwedig os bydd y

troseddiadau yn erbyn y Protestaniaid. Nis gall neb sydd yn hyddysg ag amgylchiadau yr ysgelerwaith a wnaed ar yr 2il o Fawrth, 1874, yn Ahualulco, amheu nad oedd y *Cura* yn llawer mwy euog na'r llofruddion gweithredol; er hyn ar ol ffug o brawf fe'i cliriwyd ef. Ac ni chospyd yr offeiriad na neb o'u hofferynnau deillion, am gigyddio Protestaniaid Acapulco, Cuernavaca, Tetelco, a lleoedd eraill. Mae yr esgeulusdra yma i gopsi offeiriad euog, a'r minteloedd penboeth sydd wrth eu gorchymyn, yn eu calonogi yn eu gelyniaeth yn erbyn y Protestaniaid. Mae yn ddigon hysbys yn awr fod yr llog o Chweffor diweddfaf yn ddyd a benodwyd gan y Pabyddion i wneud ymosodiad cyffredinol ar y Protestaniaid yn Guadalajara; ond y ddaeargryn annisgwyladwy a brawychus a gymerodd le ar y diwrnod hwnw a ddyrysodd eu hancanon creulawn.

GWEITHIWR DIFEFL—EI FFYDD.

"Mae yr agwedd yma ar bethau yn anffafriol iawn i'r gwaith cenhadol, a phair iddo fod yn beryglus iawn i'r rhai a lafuriant yn y trefydd bychain. Ond y mae genym ddynion da sydd yn gwynebu y peryglon yn ddiofn er mwyn achub eneidiau. Ymddengys un o'r dynion y cyfeiriwyf ato, fel dyn wedi 'ei anfon oddiwrth Dduw at yr Indiaid: yn offeryn yn llaw Daw i enill eneidiau at y Ceidwad. Y mae wedi bod yn llafurio yn galed yn y Pueblos er's dros flwyddyn, gyda llwydd rhyfeddol.

"Y tro diweddfaf y talodd ymweliad a ni, gofynais iddo, yn un o'n cyrddau gweddli, beth a'i harweiniodd ef i ddyfod yn ganlynwr i'r Arglwydd Iesu Grist. Atebodd, mor agos ag y gallaf ei roi, 'Pan oeddwn yn blentyn yn myned i'r ysgol yn Guadalajara, dywedodd yr ysgolfeistr wrthyf nad oedd y dydd yn mhell pan y deul rhywrun yma i bregethu y gwir ag oedd i gymeryd lle Pabyddiaeth. Tua blwyddyn yn ol yr oeddwn yn Talpa (tref yn agos i gan milltir o Guadalajara), ac ymgynygiodd y gofyniad i mi. Ai tybed fod y Protestant sydd yn Guadalajara wedi dyfod i bregethu y 'gwir' y soniaf fy hen ysgolfeistr am dano? Gwnes fy meddwl i fyn y ar unwaith i ymweld â chwi. Daethum yma a phrynais Testament Newydd bychan. Clywais chwi yn pregethu amryw weithiau. Yn fuan daeth traferth mawr arnaf. Amheuais wirionedd y Testament Newydd—yr oedd yn cynwys cynifer o bethau na feddytais am danynt erioed, cynifer o bethau da. Yr oedd yn anghredadwy genyf y gallai yr holl bethau da a gafwyd ynddo fod ar gyfer pechaduriaid tlodion. Yn y cyflwr meddwl yma yr oeddwn yn pasio masnachdy bychan; pan welwn wr hen iawn yn darllen y Testament Newydd. Es i fyn ym ato a dangosais iddo fy Nhestatment fy hun, a gofynais iddo a allwn i gredu yr oll a gynwysai. Mewn atebiad, gofynodd yr hen wr i minau, a ellid credu yr oll a ddywed-

odd *Duw*? Aethum adref a darllenais Air yr Arglwydd. Pan yn darllen ain St. Paul rhyf-eddais at ei sel. Meddyliais ei fod ef yn ddyn da iawn, yn gwneud ei ddyledswydd trwy bregethu yr efengyl yn selog yn mhob man, ac o dan cynifer o anhawderau. Meddwn wrthyf fy hunan, Buasai yn both da pe buasai y fath ddynion a Paul i'w cael yn awr i fyned i bregethu i'm cydwladwyr inau. Yna gofynodd rhywbeth wrthyf, Paha'm na wnaet ti fyned a dweyd wrth dy gydwladwyr yr oll a wyddost am Grist? Atebais, mi a âf, ac a wnaif yr hyn a allaf. Felly mi a ddeuais yma i'r ty hwn, gyda chymaint o arian ag oedd genyf, a phrynais lyfrau a thraethodau bychain, a chychwynais yn union ar fy hynt cenbadol cyntaf.

"Gofynais iddo a oedd arno ddiu ofn cael ei ladd gan y Pabyddion, yn teithio ei hunan fel y byddai yn mysg y puebls penboeth? Atebodd, 'wel, syr, os oedd arnaf dipyn o ofn yn Santa Cruz (lle y torodd *moh*, yn cael eu blaenori gan offeiriad, i fewn i'r ty lle yr oedd yn gorphwys dros y nos ac y ceisiasant ei ladd), mi a adewais fy ofn y tu cefn i'r drws, fel y dywedwn yma, ac ymadewais o'r lle ar ganol y nos am puebls arall. A chwi welwch, syr, wrth yr eiliad y byddaf yn byw, a chyda Christ y byddaf yn byw bob eiliad. Tra byddaf yn rhodio ar hyd y ffordd unig byddaf yn dweyd wrthyf fy hun, Deued a ddelo mae Iesu Grist gyda mi bob amser—yn bresenol i dderbyn fy enaid. Bydd ef bob amser yn cerdded ychydig o droed-feddi o fy mlaen ar y ffordd, a phaham yr ofnwn? Mae y dyn hwn yn gwneud llawer o ddaloni yn y plwyfydd bychain i'r dwyrain o Ahualuco."

OHWANEGLADAU AT YR EGLWYS.

"O dan luaws o anhawderau mae y gwaith yn myned yn mlaen yn raddol yn y ddinas hon. Mae yr Arglwydd yn achub eneidiau. Yr wythnos ddiweddar bedyddiais 86—o'r rhai yr oedd 20 mewn oed, a'r 16 eraill yn blant bach. Yr oedd un o'r dynion. yn 113 oed—yn hynach nag annibyniaeth yr Unol Dalaethau. Pan aeth yr hen ddyn yma ar ei liniau i dderbyn yr ordinhad o feddydd, yr oedd llawer o ddagrau yn colli. Teimlai pawb oedd yn bresenol fod *Duw* gyda ni. Gweddiwch drosom."

MARWOLAETH Y PARCH. JOSHUA THOMAS, ABERDAR.

Tarawyd ni â syndod pan glywsom am farwolaeth sydyn ac annysgwyladwy y Parch. Joshua Thomas, Aberdar. Mab dyoedd y Parch. Joshua Thomas i'r diweddar Barch. D. Thomas, Penmain. Mae ffrasthebau y gwr hwnw yn fyw trwy y wlad, erei fod wedi huno yn yr angen er ys blynyddoedd. Yr oedd llawer o'i barodrwydd yn ei fab, a dichen, yn mhen blynyddoedd eto, y dywedir ei fod yn llawn mor ffrasth ag yntau.

Bu Mr. Joshua Thomas yn fyfyrwr yn Athrofa Drefnewydd; urddwyd ef yn weinidog ar eglwys Adulam, Merthyr, Ebrill 12fed, 1833. Bu yn gofalu yr amser hwnw am Horeb, Pen-y-darren, ac mae yn wir hefyd mai efe ddechreuodd yr achos hwnw. Mae symudiadau gweinidogion yn beth tra anhawdd rai gweithiau i roddi esboniad arnynt, fel troadau holl olwynion Rhagluniaeth *Duw*. (Gallaseu ni feddwl y dylasai aros dros ei oos yn Merthyr, ond daeth llais i alw arno i ddyfod i Bethlehem a Chapel Isaac, gerllaw Llandilo, sir Gaerfyrddin. Gwran dawodd ar y llais hwnw, gan gredu ei fod yn llais y Pen Bugail mawr. Symudodd yno yn y flwyddyn 1843. Bu yn hynod lwyddianus a pharchus yn y ddwy eglwys. Pregethodd lawer ar hyd a lled sir Gaerfyrddin yn y dyddiau hyny. A barn yr ardaloedd hyny a'r sir oedd mai dyna lle dylasai dreulio ei oes i ben. Ond symud a wnaeth yn y flwyddyn 1849 i gymeryd gofal yr eglwys yn Saron, Aberaman, a Libanus, Llanfabon. Yn mhen ychydig flwyddoedd newidiodd Aberaman am Tresaem, ac yr oedd yn gofalu am Salem a Libanus hyd ei ddydd olaf, ac fel yn cynyddu yn ei barch yn mhllith ei bobl o fis i fis. Yr oedd un o aelodau Salem yn dywedyd wrthym ei fod ef wedi bod yn siarad âgun arall o'r aelodau ar o'y Sabbath diweddar y bu byw, a'u bod o'r farn na chlywsant ef erioed o'r blaen mor nefolaidd, eu bod o'r farn fod yr Arglwydd ar ei gymeryd adref i'r nefoedd.

Cafodd dysteb gan ei eglwysi a'i luosog gyfeillion o yn agos i £150 er ys llai na blwyddyn yn ol, ond ni bydd eisien y rhai hyny arno ef mwyach; dichen y byddant o les am ychydig i'w anwyl weddw, yr hon sydd yn hynod wanaidd o ran ei hiechyd. Nid ein ffyrdd ni ydyw ffyrdd *Duw*. Yr oeddynt hwy ill dau yn prydernu pa fodd y gwneuthaf ef ar ol colli ei dirion wraig, ond yn lle hyny dyma hi yn fyw, ac yntau wedi ei alw oddiwrth ei waith at ei wobr. Yr oedd newydd gael ei ethol genym yn gad-eirydd Cysfundeib Gogleddol Morgannwg am y flwyddyn, ond yr oedd y Tad nefol wedi meddwl am gadair uwch a gwell iddo.

Yr oedd yn cerdded gyda yr ysgolion Sabbathol trwy heolydd y dref dydd Llun yn iach a chryf. Bu yn Libanus nos Fawrth, a daeth adref yn iach i Aberdâr gyda y trên olaf am fod ei anwyl briod mor wan. Boreu dydd Mercher, Medi 1af, tarawyd ef yn glaf, ac yn agos i bedwar o'r gloch tranoeth gadawodd ei dy o glaf ar ol, ac eheddodd ei enaid anfarwol i fydd gwell, i foli *Duw* yn fwy cynhes nag y bu ar y ddacar hon erioed, er ei fod yn pregethu a gweddio yn frwd, a chyda rhyw wres angerddol fynychaf. Yr oedd wedi cyrhaedd y 72 mwydd o'i oedran, ac yn gryf a nerthol, ond ychydig oriau fu angen yn datod ei babell.—*Tyst a'r Dydd, Medi 10.*

PRIODWYD,

Medi 8, 1875, yn ei dy el hun, gan y Parch. Rees Powell, Troedruilwddalar, Mr. JOSEPH THOMAS a Miss NELLIE JONES, y ddau o Radnor, Ohio.

Medi 9, gan y Parch. John Lloyd, yn nhŷ rhieni y briodasferch yn Syracuse, Mr. DAVID LAWRENCE, mab y Parch. W. Lawrence, a Miss VETURIA C. DAVIS, merch W. Davis, y ddau o Syracuse, O.

Mehefin 15, yn Rome, gan y Parch. D. E. Prichard, y Parch. JAMES GRIFFITHS a Mrs. JANE JONES, y ddau o Utica, N. Y.

Awst 25, yn nhŷ rhieni y briodasferch, gan y Parch. G. W. Barnes, yn cael ei gynorthwyo gan Proff. J. J. Lewis o Madison University, y Parch. ROBERT T. JONES o Balston Springs, a MARY P. LUCAS, merch J. S. Lucas, o Madison, N. Y.

Medi 1, yn New York Mills, N. Y., gan y Parch. W. H. Annable, o Auburn, y Anrh. JAMES ROBERTS o gydfasnachaeth Griffiths, Roberts & Butler, Utica, a DELIA, merch leuengaf yr Anrh. Samuel Campbell o'r lle blaenaf.

Medi 23, gan y Parch. Humphrey Humphreys, yn nhŷ ei thad (Mr. Humphrey Williams, New Hartford), Miss ELIZA M. WILLIAMS i Mr. RICHARD LLOYD o Utica.

Medi 27, gan y Parch. James Jarrett, Utica, yn anedd Mr. Hezekiah Owen, tad y briodasferch, y Parch. DAVID M. JONES a Miss JEMIMA OWEN, y ddau o Remsen.

BU FARW,

Medi 5, yn Minersville, Ohio, ar ol pedwar diwrnod o gystudd caled, o'r *pleuro pneumonia*, JANE LLOYD, merch i'r Parch. John Lloyd, yn 32 ml. oed. Claddwyd hi y Sabboth canlynol yn ymyl capel yr Annibynwyr, pryd yr oedd yn bresenol un o'r torfeydd mwya'r lluosog a welwyd yn y lle. Gwelwyddwyd ar yr amgylchiad gan y brodyr parhaus William Rees (T. C.), William Lawrence (B.), William Edwards (A.), a Thomas T. Williams (B.) Yn lle symud yn ol ei bwrdd gyda'i thad i barth arall o'r dalneth i fyw, symudodd i'r byd mawr ysbrydol; mae angen yn ddyrsu pob cynlluniau. "Mae oes bwrw arfaen yn y rhyfel hwnw." Ei thad GALARUS.

Yn ardal Trenton, N. Y., Medi 13, o'r *cholera infantum*, ADA B., merch Owen ac Elinor E. Owen, yn 16 mis a 26 diwrnod oed.

Yn Deerfield, Awst 6, 1875, yn 70 mlwydd a 7 mis oed, Mrs. ELINOR THOMAS, gwraig i'r diweddar Mr. Simon Thomas. Yr ydoedd yn ferch i'r diweddar William Vincent. Cafodd addysg grefyddol gan ei rhieni, a'r canlynol i hynt oedd iddi ymuno yn weledig ag eglwys Dduw pan yn bleuntyn yn morau ei hoed; a chladdodd aros yn y tŷ hyd ei diwedd, a'n gobaith yw ei bod yn gadwedig. Cafodd gladdedig barchus lawn gan ei pherthynasau. Claddwyd ei rhan farwol yn mynwent Salem. Pregethwyd gan y Parch. Hugh R. Williams, Plainfield, a'r ysgrifenydd.

W. D. WILLIAMS.

Medi 1, 1875, o'r *cholera infantum*, yn 2 fl. a 4 mis oed, EDWIN, baban anwyi Mr. Wm. Jones a'i briod o gymydogiaeth Bangor, Wis.

Byd yw hwn sy'n llawn gofidlan

A thrallodau o bob rhyw,

Cystuddi, marw a galarru,

Anymunol iawn i'r byw;

Cyn o'r braidd in' sychu dagrau

Ar ol cyhilli anwyi iawn,

Angau ddaeth a chipiodd ymwaith

Faban oedd o serch yn llawn.

Heddyw gwag yw'r anedd hebddo,

Gwag yw'r gadair wrth y bwrdd,

Gwag yw nynnwos ei rieni,

Hiraeth yno sy'n cydgrwdd;

Ond os yw ei le'n wag yma,

Yn y nef mae un yn fwy

'N sefילו can y'mhiliad y dyrra

Wedi diane uwch pob clwy'.

El rieni, ymdawelwch,

Ac na wylwch mwy yn ffol,

Duw a roddodd ac a ddygodd

Edwin eilwaith i'dd ei gôl;

Gollwg ar ei harddwch heddyw

Yn addurno'r nefoedd wiw

A gynrychali yn elch mynws

Awydd myned ato i fyw.

M. CLAUDIA JENKINS.

Medi 8, yn ddwy flwydd a thri mis oed, o'r *diphtheria croup*, MINNIE MAT, merch fechan i Edward a Mary Roberts, Passaic, New Jersey, ac wyres i'r Parch. Morris Roberts o Remsen.

Medi 24, o'r darfodedigaeth, yn 21 ml. a 9 mis oed, JOHN CHARLES, mab i Evan a Lydia Charles o Remsen. Gellwch ddigwyl rhagor am y dyn ieuanc hwn.

Medi 25, o'r darfodedigaeth, yn 31 ml. oed, MILO WITHEREL o Remsen.

Medi 1, yn Utica, N. Y., EUNICE C., merch i Humphrey a Jane Evans, yn 18 ml. oed.

Medi 1, yn New Hartford, swydd Oneida, N. Y., THOMAS WILLIAMS, yn 83 ml. oed.

Medi 1, yn Saengerfield Centre, N. Y., JANE PRICHARD, gwraig John E. Prichard, a merch y diweddar Barch. Edward Humphreys o Remsen.

Medi 13, yn Gaug Mills, N. Y., RICHARD E. JONES, yn 34 ml. oed.

Medi 17, yn Whitesboro, Dr. EDWARD C. BRAYTON, mab leuengaf y diweddar Harvey ac Ann Brayton o Rome.

Medi 21, yn Little Falls, swydd Herkimer, N. Y., Mr. WILLIAM EVANS, yn 59 ml., 2 fls, a 4 diwrnod oed. Yr oedd Mr. Evans yn frodor o Landlloes, swydd Drefaldwyn, G. C., daeth i'r wlad hon yn 1848, bu yn byw am beth amser yn Oriskany, ond am y ddwy flynedd ar bymtheg diweddar yr oedd yn cartrefu yn Little Falls. Gadawodd wrag ac un mab i alaru ar ei ol.

Medi 23, yn Utica, ANN J., gwraig Wm. M. Davies, yn 35 ml. oed.

Medi 25, yn uddas New York, Mr. ROLAND D. PERRY, argaffwyd, gynt o Utica, a brawd Mr. David Perry o Utica.

Y PARCH. EVAN DAVIES, TY'N RHOS, OHIO.

Ymdawodd y brawd llafurus a defnyddiol a enwir uchod a'r fuchedd hon Medi 3ydd, yn y 67fed flwydd o'i oedran, yn nhŷ Mr. Morgan Evans, Granville, Ohio, lle yr oedd wedi myned i gaelio meddyginiaeth. Dygwyd ei gorff adref gyda'r train tranoeth a chladdwyd ef yn barchus y dydd canlynol. Yr oedd ei lechyd wedi gwaelu e'r amswr; ond yr oedd wedi gwellau llawer yn y gwauwyn diweddar, ac yn gallu gwelynyddu ei swydd gartref ac oddi cartref, yr byn fu yn fethu wneud tros dymor yn y gauaf. Gwr cryf lach yr arferai fod cyn y cyfnod hwnw. Bu yn weinidog parhaus yn yr Aber, ac yn Onllwyn, Deheudir Cymru, trws lawer o flynyddoedd, a bu uwchlaw 17 mlynedd yn bugellio eglwys Ty'n Rhos a Nebo, Ohio, yn y wlad hon. Bydd ei farwolaeth yn gollied ddirlawr nid yn unig i Ty'n Rhos a Nebo, ond hefyd i holl kylich y dosparth. Yr oedd ei synwyr cyffredin cryf y cyfryw ag oedd yn hwylysu pob peth dyrys y byddai raid ymdrin ag ef. Dysgwylir cofiant helaethach iddo yn fuan.

E. EVANS (*Nantyglo*).

Marwolaeth Dr. Prichard, Llanguollen.—Wela un arall o'n gwyr mawr yn Israel wedi syrthio yn fab pedwar ugain mlwydd oed. Derbyniodd ei addysg Athrofaol yn Abergafeni, ac urddwyd

ef yn Llangollen yn y flwyddyn 1838. Arweiniodd fywyd llafurns a defnyddiol, a chyrhaeddodd safle uchel a dylanwad mawr yn mysg y Bedyddwyr. Pleidiai yn gryf a gwresog bob symudiad daionus—dirwest, addysg, Dadgysylltind, &c. Efe oedd sylfaenydd y Coleg yn Llangollen, ac am flynyddoedd yn Athraw Duwinyddol ynddo. Ychydig yw nifer y rhai a dreuliasant ddwy a dengain o flynyddoedd yn y weinidogaeth yn yr un man, ac nis gall neb dreulio cymaint o amser yn yr un lle heb enill llawer o ddylanwad a pharch yn y lle hwnw.

Atebiad i weddi.—Ychydig o ddyinion a roddent fwy o hyder ar effeithiolrwydd "gweddi y ffydd" nag y gwnai y Parch. Charles G. Finney. Adrodda cyfaill iddo un adgof am dano ag sydd yn awgrymu y gellir ystyried hyd yn nod ddull ei farwolaeth fel atebiad i'w weddi ef ei hun. "Mae marwolaeth sylyn President Finney, heb un cymylliad na dadfeiliad o'i alluoedd meddyliol rhyfeddol, yn galw i'm cof eiriau a wrandewais oddiar ei wefusau ugain mlynedd yn ol. Cyfeirio yr oedd at yr addewid y byddai i'r rhai a ddisgwylliant wrth yr Arglwydd adnewyddu eu nerth, a dywedai, gyda dwysder a wefreiddiaid bob calon, 'Droswyf fy hun yr wyf yn gweddio Duw dori o'r bwa yn llaw yr hwn a'i dalio, yn hytrach na'i ddadlinynu a'i roi o'r neilldu fel peth diwerth.' Gelwir rhai o anwylliaid yr Arglwydd i'w ogoneddu trwy flynyddau o ddisgwyll amyneddgar a blinedig, ond i'r gwas anwyl hwn y dywedwyd, 'Bydded i ti fel yr euryllsi.'"

Cynonfardd yn Gadeirfardd.—Llon genym hysbysu mai y Parch. T. C. Edwards (Cynonfardd), Wilkes Barre, a enillodd y Gadair-gwerth \$30—yn nghyd a gwobr o \$40, yn Eisteddfod Hyde Park, Pa., Medi 15 a'r 16, am ysgrifennu y Bryddest oreu ar y "Mayflower." Mae yr enwadau eraill yn arfer llawenhau yn llwyddiant eu gwroniaid mewn cystadlennau lenyddol. Wele ninau yn awr yn cael cyfle i fod yn llawen yn nerchafiad ein brawd athrylithgar a thwym-galon i'r anrhydedd uwchaf a fedrai yr Eisteddfod Genedlaethol roi iddo.

Mri. Moody a Sankey.—Cynaliodd Mri. Moody a Sankey wasanaeth crefyddol ar ddydd Sul, Medi 13, yn Northfield, Conn. Yr oedd tua 1000 o bersonau yn bresennol yn oedfa y boreu, ond yn y prydawn yr oedd yno tua 2000. Cynaliwyd y gwasanaeth allan yn yr awyr agored—Mr. Moody yn pregethu oddiar risiau o flaen y capel.

Y Ku Kluxinid eto yn fym.—Mae golygydd yr *Advance* yn tyystio ei fod yn gwybod fod ysgrifenydd yr hanes canlynol yn deilwng o ymddiried. Mynych iawn yr adroddir cyffelyb hanesion y dyddiau hyn, ac maent yn dangos fael raddfa gwarediddiad llawer o bobl wynlon y

De: "Ar y 10fed o Orphenaf diweddaf, bu cyfarfod Gwerinol yn Swydd Washington, Texas, er ymgynghori am y priodoldeb o bleidleisio dros neu yn erbyn ffurfiad cyfansoddiad newydd i'r dalaeth. Yr oedd y llefaru i fod yn Independence, ond trwy fod si allan y gwnai y Democratiaid eu haflonyddu yno, ymgysaruant yn Rocky Creek, ryw bedair milltir o'r dref, lle yr oedd yr ymgeiswyr Radicaidd i siarad. Wedi i'r llefarwyr ddechreu areithio, daeth mintai o tua chwech o bobl wynlon ar feirch o'r dref i fyny, a dechreuasant aflonyddu y cyfarfod. Yr oedd rhai o'r Democratiaid wedi bod yn y cyfarfod, ac wedi clywed rhai o'r areithiau, a dychwelyd i'r dref, ac yn awr wele lwy wedi dod yn ol gyda Capt. Clay, Bill Dever, Bush Randall, Geo. Lee, Att. Clay (brawd Capt. Clay), ac eraill, wedi eu harfogi gyda "*six shooters*," ac yn tyngu y torent y *nigger meeting* i fyny. Dechreuodd un o honynt, Capt. Clay, heb yngan gair, ddefnyddio ei wialen drom ar Tom Lockett (dyn gwyn o Werinwr), gan ei guro dros ei ben a'i wyneb yn erwin. Rhedodd y ddau ymgeisydd gwynlon eraill ymaith—gan nad oeddynt yn arfog—a dilynwyd hwy gan yr ymosodwyr ar eu meirch, y rhai a'u curent gyda gwiall. Yna rhuthrodd rhai o'r bobl ryddedig i geisio amddiffyn Tom Lockett, ac un o'r "Rebs"—Capt. Clay—a saethodd un o'r bobl ryddedig o'r enw Dave Williams i lawr, gan ei ladd yn y fan! a chlwyfodd un arall o'r enw Wm. Ware—gan dori ei goes, fel na ddigwylir iddo fyw. Yr oedd y bobl ryddedig wedi ymgynull i ddyben cyfreithlawn, ac yn ymddwyn yn heddychlawn, ac heb wneuthur dim i gyffroi teimlad drwg yn mynwes neb. Yr hen stori, rhagfarn yn erbyn y dyn da, oedd y cwbl."

CYMANFA TALAETH NEW YORK.

Ni ddaeth hanes y Gymanfa gan yr Ysgrifenydd i'n llaw eto. Disgwyllwn ei roi yn y rhifyn nesaf. Yn y cyfamser dyfynwn yr hanes byr a rydd yr *Utica Herald* o'n Cymanfa, yn nghyd a llythyr dyddorol y Parch. Erasmus W. Jones yn darlunio y cyfarfodydd yn Floyd.

Dechreuodd Cymanfa flynyddol Eglwys Cynulleidfaoel Cynreig New York yn Remsen, ddydd Mawrth, Medi 14, a pharhaodd yn Penymynydd, Turin, Floyd, Utica, a Waterville. Yn y cynadleddau cafwyd adroddiadau calonogol oddiwrth yr eglwysi, ac yn mysg pethau ersill pasiwyd y penderfyniadau canlynol.

1. Ein bod yn gwresog gymeradwyo yr amcan o godi cofgolofn i'r diweddar Dr. Everett, a bod y Parchn. W. D. Williams, Edward Davies, a J. R. Griffith i weithredu fel pwyllgor i ddwyn y mater o flaen yr eglwysi.

2. Ein bod yn llawenhau fod y Parch Griffiths wedi cynhodd "Cofian," mor alluog a thellwng o'r diweddar Barch. James Davies,

Radnor, Ohio, a'n bod yn cymeradwyo y gyfrol i nawdd yr eglwysi.

3. Ein bod yn dwys gydymdeimlo â'r Parch. H. W. Beecher yn wyneb yr ymosodiadau a wnael arno, ac yn mawr lawenhau o herwydd fod y prawf wedi terfynu o'i du; ac yn neillduol o herwydd fod ei eglwys wedi gwneithreda mor wrol yn y mater, ac wedi bod mor ffyddlon i'w bugail enwog.

4. Ein bod yn llawenhau fod Eglwys Plymouth wedi arddangos y fath ysbryd tirion a thymor Gristionogol; ac hefyd, fod Mrs. Beecher wedi amlygu y fath ffydd ansigledig yn ei gwr, a gobeithiwn y caiff efe a hithau fwynhau llawer o flynyddoedd o ddedwyddwch eto.

Dechreuwyd yr oedfa gyntaf yn Utica gan y Parch. J. R. Griffith, a thraddodwyd dwy bregeth tra galluog i gynulleidfa fawr iawn gan y Parchn. B. H. Williams o Waterville, ac Edward R. Hughes o Steuben. Mae yn arferiad gan yr eglwysi anfon am weinidogion poblogaidd o dalaethau eraill i'w cynorthwyo yn y cyfarfodyd hyn; ac yr oedd y Parch. G. Griffiths o Cincinnati, a'r Parch. John Jones o Racine, yn bresenol yn y cymeriad hwnw. Yn mysg dyethriaid oeddnyd yn bresenol yr oedd y Parch. John P. Davies o Danville, Pa., a'r Parch. D. D. Davies o ddinas New York. Mae y Parch. Griffith Jones o Nelson, a'r Parch. E. R. Hughes, Steuben, olynnydd Dr. Everett, wedi ymuno a'r Gymanfa yn y cyfarfod hwn. Bu y cyfarfodydd o ddyddordeb a buddioldeb anarferol. Cynaliwyd tri o gyfarfodydd dydd iau, a chafwyd dwy bregeth yn mhob oedfa—gan y Parchn. G. Jones o Nelson, G. Griffiths o Cincinnati, J. P. Davies o Danville, D. D. Davies o New York, a John Jones o Racine. Yr oedd cynulleidfa oedd mawrion yn yr holl gyfarfodydd, ac yr oedd y pregethau yn alluog, gafaelgar a dyddorol, yn dangos cryn amrywiaeth o dalent pulpidaidd, ac arbenigrwydd nodedig yn y llefarwyr.

Dewiswyd y swyddogion canlynol am y flwyddyn ddyfodol: Llywydd—Parch. W. D. Williams, Deerfield; Is-lywyddion—Parch. J. R. Griffith, Floyd, a G. O. Griffith, Remsen; Ysgrifenydd—Parch. Robert Evans, Remsen; Trysorydd—G. T. Jones, Rome.

At Olygydd yr *Utica Morning Herald*:

Cafodd eich gohebydd y pleser tra mawr o fod yn bresenol yn nghyfarfod y Gymanfa flynyddol yn Floyd nos Lun, Medi 20, a thrwy y dydd canlynol. Yr oedd yr ymgynulliad yn bur lusog, a'r cyfarfod yn ddwys ddyddorol yn ei holl nodweddion.

Mae y capel yn gynllun perffaith o ddestlusrwydd a deldra, ac yn hyny na ragorir arno fawr byth mewn plwyfdd gwledig. Ni welais erioed well goleu mewn capel. Yr oedd y canu

yn dda a bywiog, ac o dan arweiniad blaenor da.

Nos Lun pregethwyd gan y Parch. Mr. Hughes o Steuben, a'r Parch. R. G. Jones, D. D., o Utica. Mae Mr. Hughes yn weinidog ieuanc o gryn fedrusrwydd ac yni. Medda barabliad parod, a galluodd areithyddol uchelaidd. Yr oeddwn wedi gwrandao ar Dr. Jones o'r blaen, ond nid erioed gyda mwy o bleser nag yn awr. Yr oedd ei bregeth yn orlawn o wirioneddau cedyrn, wedi eu gosod allan yn y ffull mwyaf deniadol.

Boreu dydd Mawrth, cyfranwyd gair y bywyd gan y Parch. G. Jones, o Nelson, a'r Parch. John Jones, o Racine, Wisconsin. Traethodd y llefarwr cyntaf yn ddirifol a dwys deimladwy am Dduw fel noddfa gadarn yr eglwys. Rhoddodd y llefarwr diweddfaf i ai bregeth nodweddiadol a thra gwefreiddiol, yn sylfaenedig ar y tri Hebrewr godidog, y rhai yn ddlofn a omeddasant blygu i'r ddelw aur ar wastadedd Dura. Mae arddull Mr. Jones yn wreiddiol ac yn dra chwaraëddol (*dramatic*). Rhoddodd ei fater ddigon o faes iddo i amlygu ei alluoedd rhyfeddol, a thrydanwyd y gynulleidfa yn deg o dan ei areithyddiaeth tra neillduol.

Yn y prydnewn anerchwyd y gynulleidfa fawr ac astud gan y Parch. Mr. Davies, o ddinas New York, a'r Parch. Mr. Griffiths, o Cincinnati. Mae Mr. Davies yn siaradwr llithrig a pharod, a rhoddodd i ni bregeth ragorol ar un o'r gwynfydau, "Gwyn eu byd y rhai par o galon, canys hwy a welant Dduw." Bu Mr. Griffiths yn byw gynt yn sir Oneida, ac y mae yn adnabyddus er's llawer blwyddyn bellach fel un o weinidogion mwyaf talentog yr enwad Cynulleidfaol Cymreig. Y mae wedi bod yn efrdydd trwyadl o'i ieuentyd, ac y mae eto yn para yn nghyflawn nerth ei alluoedd. Yr oedd ei bregeth yn gyfansoddiad meistrolgar, a thraethwyd hi "yn eglurhad yr Ysbryd a chyda nerth."

Cyn yr hwyr gorfu i mi ymadael. Ond clywais fod y Gymanfa wedi dybennu yn ogoneddus iawn. Traddodwyd tair o bregethau yn yr oedfa hono, a chofir yn hir am "gwrdd mawr" Floyd. Mae Mr. Griffith, y gweinidog, yn anwyl iawn gan ei bobl, ac yn llwyddianus yn ei weinidogaeth. Mae Cymry Floyd yn nodedig am eu cyfeillgarwch a'u lletygarwch. O hyn gallaf yn rhwydd ddwyn tystiolaeth.

ERASMUS W. JONES.

Lee Center, Medi 22, 1875.

SUDDIAD LLONG RYFEL PRYDEINIG.

Er pan suddodd y "Captain" allan o Cape Finisterre, ni ddygwyddodd y fath drychineb i Lynges Prydain Fawr ag a gymerodd le dydd iau, Medi 3, yn yr Irish Channel. Ymddengys ddarford i'r clwch' llong ryfel a ymwelodd yn

ddiweddar a Kingston gychwyn tuag unarddeg o'r gloch y boren am Queenstown. Wth fyned i fyny y Sianel, dallwyd hwy gan niwl tew, fel na allai y naill long weled y llall. Yr oedd ar y pryd yn rhedeg yn ol deuddeg neu bedair milldir ar ddeg yn yr awr. Tuag un o'r gloch, canfyddodd gwyliwry "Vanguard" long fawr ar eu llwybr, ac yn ymddangos yn dyfod arnynt. Rhoddodd y swyddog urchymyn mewn moment i droi cwsr yr agerlong, ond yr oedd yn rhy hwy, a dyna yr "Iron Duke"—an o'r chwe llong ryfel—yn dyfod ar ei thraws, gan wneud y fath agen yn y "Vanguard" fel y dechreuodd suddo yn y fan: a chyn pen awr a deg mynyd, yr oedd wedi suddo. Cafodd un o'r dynion ddigon o hunanfeddiant i foned lawr i ystafell y peirianau i ollwng yr ager allan, onide, gallasai y berwyddion ffrwydro, a lladd llawer o'r rhai oedd ar ei bwrdd.

Er i'r "Iron Duke" fyned ymaith o olwg y llong anffodus daeth yn ol, a gwnaed pob ymdrech i achub pum' cant oedd ar fwrdd y "Vanguard," yr hyn a wnaed, fel na chollwyd cymaint ag un bywyd. Ond ni chafwyd amser i ddyfod a dim allan o honi heblaw y dillad oedd ganddynt am danynt. Yr oedd pob un o'r ddwy long ryfel yn neillduol o gryffion; ond yr "Iron Duke" oedd y gryfaf, a derbyniodd hithau hefyd gryn niwaidd trwy y gwrthdarawiad. Yr oedd yn y "Vanguard" bobpeth ag sydd yn angenrheidiol er gwneud llestr yn llong ryfel o'r doebarth blaenaf; ac y mae gwneud llong felly i fyny, yn costio haner miliwn o bunau. Talwyd am yllong yn unig, £252,000 i Mr. Laird, chwe' blynedd yn ol. Gwneir ymchwillad manwl gan yr awdurdodau i'r trychineb hwn, ac ymddengys fod diffyg mawr wedi bod o du rhywrai.—*Y Dydd.*

Nis gallaf weled.—Gwisga cardotyn dall yr arysgrifen hon am ei wddf, "Peidiwch bod a chywyliedd genych roi dim ond dimai. Nis gallaf weled."

Mississippi.—Mae Mr. Pierrepont, Cyfreithiwr Cyffredinol yr Unol Dalaethau, wedi ysgrifenu llythyr at y Llywodraethwr Ames o Mississippi, yn ei anog i ddefnyddio pob moddion yn ei allu er darostwng anhrefn ac er amddiffyn y dinasyddion yn y dalaeth hono, ac yn ei hysbysu, os methai efe, yna y cyfryngai Llywodraeth yr Unol Dalaethau.

Gwerinwyr New York.—Mae Gwerinwyr Talaeth New York wedi enwi *ticket* poblogaidd iawn: am Ysgrifenydd Talaethol, Fred. W. Seward; am Drysorydd, y Cadf. E. A. Merritt; am Archwiliwr Cyfrifon (*Comptroller*), Francis E. Spinner, diweddar Drysorydd yr Unol Dalaethau, &c. Mae Fred. W. Seward yn fab i'r diweddar Anrh. Wm. H. Seward, yr hwn oedd

yn Secretary of State o dan Lincoln, a'r hwn yr ymoedwyd yn llofruddiog arno yntau, ac y cwyfwyd ef yn beryglus, pan laddwyd Liucola.

Gulwad i weinidog.—Y mae yn ddywyenydd genym hysbryau fod y Parch. W. B. Roberts, brodor o Bethesda, Arfon, yr hwn a fu yn gweinidogaethu yn New York, ac hefyd yn Sandusky, Cattaraugus Co., America, wedi derbyn galwad unfrydol oddiwrth eglwys Nazareth a Pantglas, Eifionydd, ac y mae yntau wedi cydaynio â'u cais. Yr ydym yn deall fod Mr. Roberts wedi cael gwahoddiadau gan eglwys ereill. Da genym glywed am ei lwyddiant, gan ei fod ef a'i briod yn dewis yn hytrach wlad eu genedigaeith.—*Tyst a'r Dydd.*

Herzegovina.—Yn herwydd gwrthodlad gwrthryfelwyr Herzegovina i anfon cynrychiolwyr i gyfarfod â chynrychiolwyr y Galluoedd Ewropaidd yn Mortar, ymrannodd y boneddigion hyn yn ddwy blaid, gan fyned ar hyd ffordd gwahanol i gael gafael yn y blaenoriaid—Germani, Awstria, ac Itali un ffordd, a Phrydain, Ffrainc a Rwsia, ffordd arall, ac i gyfarfod â'u gilydd yn Stolatz. Mynegent i'r gwrthryfelwyr mai yn ofer y dysgwylant am gymhorth oddiwrth y Galluoedd a gynrychiolant hwy, a chynghorent hwynt i fynegu eu cwyntion i Ddirprwywr llywodraeth Twrci, yr hwn sydd wedi ei anfon allan i'r perwyl. Os na lwyddant yn eu hamcan, bydd i'r Pasha gyhoeddi ei barodrwydd i gyfarfod â'u holl gwynion, ar yr amod iddynt derfynu y gwrthryfel erbyn dyddiad neillduol. Hyd yn hyn y mae y gwrthryfelwyr wedi llwyddo yn erbyn byddin y llywodraeth. Bu llawer o ymladd yr wythnos ddiweddar, a gorchfygodd y gwrthryfelwyr bob tro.

Spaen.—Yn ol yr adroddiadau o Spaen, y mae y Carlistaidd yn colli tir yn ddyohrynllyd, ac y mae y boblogaeth yn dechreu dyfod i deimlo yr amhosiblirwydd i achos Don Carlos lwyddo; a dechreuasant ddymunio am heddwch. Y mae yr offeiriaid Pabaidd hefyd, wedi gweled aflwyddiant y gwrthryfelwyr, yn dechreu dyfod i bleidio ac i bregethu yr angenrheidrwydd am fod yn deyrngarol i Lywodraeth Madrid. Y mae y Cadfridogion Carlistaidd wedi eu gadael heb ond ychydig ganoedd o ddilynwyr digalon ac annwraidd; ac y mae an o honynt, Saballa, wedi gorfod dianc rhag cael ei saethu gan ei ddynion ei hun.

Abercromby.—Nos Lun, Medi 13, traddoddodd y Parch. D. Jones, B. A. Merthyr, ei ddarlith odidog ar Madagascar, yn nghapel y Bedyddwyr yn y lle hwn, am fod capel yr Annibynwyr yn myned dan helaethiad. Cymerwyd y gadair gan Mr. Adams, goruchwyliwr. Y cynrych at gynorthwyo brawd ieuanc i gael addyg Athrofaol.

Gwahoddiant Moody a Sankey i Chicago.—Mae agos holl weinidogion Chicago wedi arwyddo gwahoddiant serchog a thaer i'r diwygwyr enwog hyn i ymweled â'u dinas er cynal cyfres o gyfarfodlydd yno yn eu dull eu hunain. Bu cyfarfod yno ddwydd Llun, Medi 20, er hwyddo yr amcan hwn, lle y cynrychiolid dros 70 o eglwys i dref a'i chlyfianau. Yr oedd yr awydd fryd a amlygwyd yn angerddol, a'r gweithrediad yn gwbl unol. Ar ol gweddi daer am gyf arwyddyd dwyfol, penodwyd Mri. J. V. Farwell, B. F. Jacobs, H. G. Spafford, T. M. Avery, a'r Parch. Dr. Parkhurst, i fyned â'r llythyr, ac, os yn bosibl, i berswadio Mri. Moody a Sankey fod Duw yn eu galw hwy i Chicago. Dywedant yn y llythyr eu bod yn barod i'w derbyn. Fel sylw ar yr hyn gofyna yr *Advance*, "Ond a ydym yn barod—yn barod nid yn unig i groesawu yr efengylwyr a darparu lle o gyfarfod i'r torfeydd a fyddant yn sicr o'u canlyn, ond yn barod i'w groesawu a'i ganlyn ef yr hwn a ddaw mewn awr nis tybiwn? Dyma ofyniad i bob un ei ofyn iddo ei hunan. Dylai gael lle yn yr ystafell ddirlgel."

YSGOL SUL WILKES BARRE, PA.

Penderfyniadau Medi 19, 1875.

YN GYMAINT ag mai heddyw yw y Sul olaf i'r brawd Lewis J. Thomas yn ein plith cyn ei fynediad i Goleg Duwinyddol Bangor, Me., lle y bwrlada dreulio y tair blynedd nesaf, ac

YN GYMAINT a'i fod yn un o ffyddloniaid ac anwyliaid Ysgol Sul Gynulleidfaoi Wilkes Barre, lle yr ymdrechodd yn llwyddianus fel athraw yn ei ddosbarth, ac yn nghyfarfod y plant,—

PENDERFYNWYD—

1. Ein bod yn cydnabod colli athraw llafurus a ffyddlon, yn a garal ei waith, ac a gerid gan yr holl Ysgol.

2. Ein bod yn dymuno ei lwyddiant yn y Coleg, ei gynydd mewn gwybodaeth, a hir oes iddo i fod yn ddefnyddiol dros Iesu Grist yn mha le bynag y byddo.

3. Ein bod yn cyhoeddi hyn yn y CENHADWR, yn eu cofnodi ar lyfr yr Eglwys, ac yn cyflwyno adysgrif i Mr. Thomas.

Arwyddwyd gan

SHADRACH ROBERTS, *Llywydd.*

THOS. M. DAVIES, *Ysgrifenydd.*

T. C. EDWARDS, *Gweinidog.*

LLYTHYR YMADAWIAD Y PARCH. JOHN JONES O RACINE.

At y sawl y perthyn iddynt wybod:

Boed hysbys trwy y llythyr hwn fod yr Eglwys Gynulleidfaoi Gymreig yn Racine, Wis., yn rhoddi ei thystiolaeth trwy y llythyr hwn, fod y Parch. John Jones yn ymadael oddi wrth ym a'i gymeriad crefyddol heb ei lychwino, a'i

nodwedd weinidogaethol yn ddisgleirio yn nglw yr Eglwys a'r eglwys efengylaidd o bob enwad yn y ddinas hon, fel ag y mae y llythyr a lawno'iwyd gan wyth o weinidogion y ddinas, gyda pha rai y mae wedi cydlofaru gyda Diswest ac achosion cyhoeddus eraill, yn tystio.

Hefyd, teillwng yw crybwyll iddodol yn neillduol o ymroddgar yn synudiad y ddyled oedd ar ein capel pan ddaeth atom, sef \$3000, yr hyn oedd yn falch trwm; ond yn awr mae y cwbl wedi ei dalu, yn benaf trwy ei offeryniolaeth ef.

Bu yn hynod fanwl a llafurus fel bugail, a gofalus a thirion mewn ymweled â'r cleifion. Afraid yw i ni ddwyed wrth y rhai a'i hadwaenant, ei fod yn un o gedym yr areithfa. Mae yn chwisth genym fel Eglwys ei golli o'n plith: er hyn nid aiff o'n serchiadau parhauaf. Dymunem iddo ef a'i briod a'i blant arweinid a nododd Rhagluniaeth Ddwyfol drwy eu hoes, a'r Nef yn gartref byth.

Arwyddwyd dros yr Eglwys gan

EVAN P. THOMAS,

EDWARD D. DAVIES,

JOHN T. WILLIAMS,

JOHN R. THOMAS,

Diaconiaid.

CYMERADWYAETH Y PARCH. D. TODD JONES (JYNT O MAHANAY).

Hyn sydd i hysbysu fod ein hanwyl Frawd a'n Chwaer—y Parch. D. Todd Jones a Mrs. Jones ei briod—wedi bod yn seilodau cyson a rheolaidd yn ystod eu harosiad yn yr Hen Wlad yn yr Eglwys Gynulleidfaoi sydd yn ymgynoi i addoli yn Nghapel Maesyrhaf, Castellnodd, ac fel y cyfryw cyflwynir hwy i sylw caredig unrhyw Eglwys fyddo yn gyfeus iddynt yn America. Gan fod Mr. Jones a'i briod wedi bod yn America o'r blaen, ac yn adnabyddus i lawer o honoch, ni raid i ni ddwyed dim er ei gyflwyno i'ch sylw, ond ei fod tra yn ymdaith yn ein mysg ni wedi ymddwyn yn mhob peth yn deilwng o weinidog yr efengyl. Gan ei fod ef a'i anwyl briod yn penderfynu dychwelyd yn ol i America, nid oes genym ond eu cyflwyno fel teulu—yn rhieni a phlant—i ofal Duw, megis i Greadwr ffyddlawn, gan wneuthur yn dda, gan obelithio y gwna yr hwn sydd yn penodi terfynau preswylfod plant dynion arwain ein hanwyl frawd yn fuan i ryw gylch y bydd yn ddefnyddiol dros enw ei Geldwad.

Arwyddwyd dros yr Eglwys gan

J. ROBERTS, *Gweinidog.*

PETER DAVIS,

DAVID DAVIES,

MATTHEW ARNOLDS,

JOHN LEWIS,

WILLIAM REES,

JAMES DAVIES,

WM. THOS. LEWIS,

Diaconiaid.

Canellnodd, Awst 16, 1875.

13* Mae Mr. Jones yn awr yn byw yn Shenandoah. Os awlyysia rhywun ohebu ag ef, cyfeiriant yno.

1875.

CYF. XXXVI.

Rhif 11.

Y CENHADWR AMERICANAID.

Carhws.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONIADOL.

Y seiliau wedi eu hagoryd, ... 321

CREFYDDOL.

Grym arferiad, ... 324
Yr ŷs a'r gwenith, ... 327

AMRYWIAETHOL.

Y llechfaen a'l defnyddioldeb, ... 333
Cofiant Mr. David Jones, ... 334
Gwasanaeth Judas Iscariot i efengyl Crist, ... 336
Ymadroddion detholedig, ... 339

BARDDONOL.

Er coffadwriaeth am Wm. Lewis, ... 340
Llinellau ar farwolaeth J. S. Williams, ... 340

Ar farwolaeth Mrs. E. Jones, ... 340
Gweddî Crist dros ei elynion, ... 341
Myfyrdodau uwch hedd Mrs. M. A. Williams, 341

HANESIAETH.

Cymanfa y Cyn. yn neheubarth Ohio, ... 341
Cymanfa Gyn. New York, ... 342
Cymanfa Birmingham, Pa., ... 343
Pedwar gelyn mawr y Weriniaeth, ... 345
At ein cydgenedl yn America, ... 346
Cyfarfod Chwarterol Deheubarth Ohio, ... 346
Urddiad D. D. Jones, ... 347
Priodwyd, ... 347
Bu farw, ... 348
Sefydliad y Parch. R. D. Thomas, ... 350
Llyfrau newyddion, ... 351
Cymanfa Ddwyreiniol Penna. 352

REMPSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

AMRYWION.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDFA.

T J W West Bangor Pa 10, J J H Hyde Park Pa 52.06, J R G Steuben 8, R P J Mahaney City 2, a thros J M 2, W J Portsmouth 4, J T T Shenandoah City 5, J W W Granville 7, Parch R S J dros R L E Hazleton Pa 2, O J Arvonja trwy law Mrs D 2, Parch J J Newburgh 2, J J P Pittston 10, Mrs L D H Utica 2.

[F] Mae amryw o'n derbynwyr wedi gofyn am eu biliau yn ddiweddar. Caiff y cyfryw ac efallai ychydig eraill filiau yn dangos eu cyfrif ar ein llyfrau wedi eu doddi i mewn yn y rhifyn hwn. Cymerasom gryn drafferth i'w cael yn gywir. Gobeithiwn y cymer ein cyfeillion y dull hwn o hysbysu iddynt eu cyfrifon yn garedig, ac yr ymdrechant dalu yn ddioedi, os gallant. Os bydd camgymeriad mewn unrhyw achos, cywirwn ef gyda phob sirioldeb.

Y RHIFYN HWN.—Fel yr oeddyn yn dechreu argraffu y *form* olaf o'r rhifyn hwn, torodd y *press*, yr hyn a achosodd i'r rhifyn fod ddiwrnod neu ddau yn ddiweddarach yn dyfod allan nag y dylasai fod.

Yr atebion i'n hanerchiad.—Llon iawn genym dderbyn y fath nifer o lythyrâu anogaethol oddiwrth ein cyfeillion mewn atebiad i'n hanerchiad atynt ar amlen y rhifyn diweddar. Maent oll yn unllais yn ein hanog i beidio meddwl am roddi yr hen GENHADWR i fyny. Buasai yn dda genym allu dyfynu ambell i frawddeg ac anogaeth sydd ynddynt, ond nid oes genym le i hyn y tro hwn. Ac y mae y sylw anogaethol a charedig a wneud o'r CENHADWR yn y Cymanfaeodd mewn gwahanol Dalaethau yn ein siriol a'n calonogi yn fawr, fel prawf fod yr enwad yn gyffredinol yn teimlo rhyw ddyddordeb yn ei barhad a'i lwydd. Gobeithiwn y bydd y gweinidogion yn cymell eu pobl yn siriol a thaer i gefnogi y CENHADWR fel yr unig gyhoeddiad Cymreig a feddwn fel enwad yn y wlad. Dechreuwr ar unwaith yn mhob ardal i wneud i fyny restr da o dderbynwyr i'r CENHADWR am y flwyddyn nesaf.

[F] *Postwyddfa Remsen, N. Y.*—Mae y swyddfa hon yn awr yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "*Post Office Orders*." Byddwn ddiolchgar, gan hyn, i bawb a fyddont yn dauon arian i ni mewn *Post Office Orders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyfleusdra iawr i ni.

Y Parchu. Dr. Rees, Abertawe, a John Thomas, Liverpool.—Gwelir yn y llythyr oddiwrth y brodyr hyn, a gyhoeddir yn y rhifyn hwn, eu bod yn bwriadu cychwyn o Liverpool yn niwedd Ebrill ar eu hymwelid â sefydliadau Cymreig y wlad hon. Diau fod croesawiad cynes yn eu haros yn mhob man, a gobeithiwn y bydd eu hymwelid o les a bendith i lawer oedd. Gellir anfon i'r swyddfa hon pa nifer o *Hanes Eglwys Annibynol Cymru* fydd yn eisiau yn mhob ardal, fel y gallwn ninau hysbysu i Mr. Thomas mewn pryd, amcan pa nifer i gymeryd gydag ef.

Eglwys Newburgh, Ohio.—Mae yr eglwys luosog a gweithgar hon wedi sicrhau gwasanaeth y Parch. John Jones, Racine, yn weinidog iddi, trwy roddi galwad unfrydol heb eithriad iddo. Bwriada Mr. Jones ddechrau ar ei weinidogaeth y Sul cyntaf yn Tachwedd, 1875.

Y cyfarwyddyd at y Parch. P. Peregrine yn awr yw: *Shetek Station, Lyon Co., Minn.*

At y Parch. John Jones, *Newburgh, Cuyahoga Co., Ohio.*

At y Parch. R. D. Thomas (Iorthryn Gwynedd,) 219 North Water St., *Columbus, Ohio.*

At y Parch. D. Todd Jones: *Shenandoah, Schuylkill Co., Pa.*

CYFARFOD CHWARTEROL GOGLEDD DDWYRAIN PENNSYLVANIA.

Bydded hysbys i'r holl Gyfundeb y cynelir y cyfarfod uchod yn Providence, Pa., i ddechreu nos Wener am 7 yn yr hwyr.—Y Gynadledd am 10 y boreu a 2 y prydawn Sadwrn, a chyfarfodydd pregethu nos Sadwrn a thrwy y dydd y Sabboth, Tach. 12, 13, a'r 14. Taer erfymis ar holl weinidogion y cyfundeb a allant fod yn bresenol. R. S. JONES, *Gweinidog.*

GET THE BEST.

Webster's Unabridged Dictionary.

10,000 Words and Meanings not in other Dictionaries, 3000 Engravings; 1840 Pages Quarto. Price \$12.

Webster now is glorious.—It leaves nothing to be desired. [*Pres. Raymond, Vassar College.*]

Every scholar knows the value of the work. [*W. H. Prescott, the Historian.*]

Believe it to be the most perfect dictionary of the language. [*Dr. J. G. Holland.*]

Superior in most respects to any other known to me. [*George P. Marsh.*]

The standard authority for printing in this office. [*A. H. Church, Government Printer.*]

Excels all others in giving and defining scientific terms. [*President Hitchcock.*]

Remarkable compendium of human knowledge. [*W. S. Clark, Pres't, Agricultural College.*]

"THE BEST PRACTICAL ENGLISH DICTIONARY EXTANT."—*London Quarterly Review*, October, 1873.

A NEW FEATURE.

To the 8000 ILLUSTRATIONS heretofore in Webster's Unabridged we have recently added four pages of

COLORED ILLUSTRATIONS.

engraved expressly for the work at large expense.

ALSO

Webster's National Pictorial Dictionary.

1040 Pages Octavo. 600 Engravings. Price \$5.

The National Standard.

PROOF.—20 TO 1.

The sales of Webster's Dictionaries throughout the country in 1878 were 20 times as large as the sales of any other Dictionaries. In proof, we will send to any person, on application, the statements of more than 100 Booksellers, from every section of the country.

Published by G. & C. Merriam, Springfield, Mass.

Sold by all Booksellers

Y CENIADWR AMERICANAIDD.

CYF. 36, RHIF. 11.

TACHWEDD, 1875.

RHIF. OLL, 481.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD.

LLYFR Y DATGUDDIAD

YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.,

Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.

PENNOD XIL.

Gweledigaeth Daniel o'r Pedwar Bwystfil.

DANIEL PEN. VII.

Y mae y tebygolrwydd sydd rhwng rhai rhan-
as o weledigaeth Daniel o'r pedwar bwystfil, a
gofnodd yn Daniel, pennod vii, a gweledigaeth
loa o'r bwystfil Pabol, am yr hon y siaradas-
om, mor nodedig ac addysgiadol, fel y bodd-
hawn ein hunain drwy alw sylw ati yn y ben-
nod attodigol yma.

Gweledigaeth y pedwar bwystfil, hwyrach,
ydyw y fwyaf nodedig o weledigaethau Daniel.
Ffariwyd ef â hi yn mlwyddyn gyntaf Belsas-
sar, brenin Babilon. A Daniel a ddywedodd:

"Mi a welwn yn fy ngweledigaeth y nos, ac wele bedwar
gwynt y nefoddd yn ymyron ar y môr mawr. A phedwar
bwystfil mawr a ddaethant i fyny o'r môr, yn amryw y
nail oddiwrth y llall: Y cyntaf oedd fel llew, ac lldo ad-
cnydd erry: edrychais hyd oni thynwyd of adenydd, a'i
gyfodi oddiwrth y ddacur, a sefyll o hono ar ei draed fel
dyn, a rhoddi lldo galon dyn. Ac wele anifail arall, yr ail,
yn debyg i arth: ac efe a ymygododd ar y nail ystia, ac
yr oedd tair asen yn ei safn ef rhwng ei ddanoddd: ac fel hyn
y dywedent wrtho, Cyfod, bwyta gig lawer. Wedi hyn yr
edrychais, ac wrle un arall meir llew, ac lldo bedair
adern yn ei gefn: a phedwar pen oedd i'r bwystfil; a
rhoddwyd llywodraeth lldo. Wedi hyn y gwelwn mewn
gweledigaethau nos, ac wele bedwerydd bwystfil, ofnadwy,
ac erchyll, a chryf ragorol; ac lldo yr oedd daned mawr-
ion o halarn: yr oedd yn bwyta, ac yn dryllu, ac yn sathru y
gweddill dan ei draed: hefyd yr ydoedd efe yn amryw oddi-
wrth y bwystfilod oll y rhai a fusai o'i flaen ef; ac yr oedd
lldo ddeg o gyrn. Yr oeddwn yn ystyried y cyrn; ac wele
cyfododd corn bychan arall yn eu mysg hwy, a thynwyd o'r
gwraidd dri o'r cyrn cyntaf o'i flaen ef; ac wele lygaid fel
fygaid dyn yn y corn hwnw, a genau yn traethu mawr-
hydi." (Dan. vii. 2-8.)

A Daniel a edrychodd ar y bwystfil dychryn-
llyd yma hyd oni ddygwyd ef i farn, a'i ladd, a
rhoddi ei gorff i'w loegi yn tân. Yn canlyn hyn
y llwyddiant cyffredinol teyrnas Crist,
hyn a alwn ni yn siŵwyddiant.

a roddes lldo llywodraeth, a gogoniant, a brenin-
lyd y ddail i'r holl bobloedd, cenedloedd, a leithoedd
nethu ef: el llywodraeth sydd llywodraeth drugy-
rhwn nid â ymait, a'i freniniaeth ni ddifethir."
(14)

ymwelydd nefol yn mlaen yn awr, ac a
la y weledigaeth i Daniel. Y tri bwyst-
fil arddangosant dair teyrnas fawr yr

hen fyd, y Fabilonaid, y Medo Persiaid, a'r
Roegaidd. Y pedwerydd bwystfil, nid amhen-
wyf, a arddengys ymerodraeth aruthrol Rhufain.
A dywed yr angel,

"Hon a fydd amryw oddiwrth yr holl freniniaethau, ac a
ddifar holl ddacur, ac a'i sathr hi ac a'i dryllia. A'r deg
corn o'r freniniaeth hon fydd deg brenin, y rhai a gyfodant:
ac un arall a gyfyd ar eu hol hwynt, ac efe a smrywia oddi-
wrth y rhai cyntaf, ac a ddarostwng dri brenin. Ac efe a
draethia eiriau yn erbyn y Gornuchaf, ac a ddifa saint y Gor-
uchaf, ac a loddwl newldio amseroedd a chyfreithiau; a
hwy"—y saint—"a roddir yn ei law ef, hyd amser ac am-
seroedd a rhan amser. Yna yr elistedd y farn; a'i llywod-
raeth a ddygant, i'w difetha ac i'w distrywio hyd y diwedd.
A'r freniniaeth a'r llywodraeth, a mawredd y freniniaeth
daa yr holl nefoddd, a roddir i bobl saint y Gornuchaf, yr
hwn y mae ei freniniaeth yn freniniaeth dragwyddol, a
phob llywodraeth a wassanethant ac a ufuddhant lldo."
(Dan. vii. 22-27.)

Gwybyddwyf fod rhai deonglwyr yn gwneud
i bedwerydd bwystfil Daniel ddynodi y pedair
teyrnas a dyfasant allan o ymerodraeth Alex-
ander Fawr, a'r corn bychan i arddangos gor-
meswr mawr yr Iuddewon, Antiochus Epipha-
nes. Ond i'r dybiaeth yma y mae gwrthwyn-
ebiadau anorchfygol. Yn y lle cyntaf gorfoda
ni i wahanu y pedair teyrnas yma oddiwrth
ymerodraeth Alexander; pan yr arddengys
Daniel hwynt fel rhan a chyfran o hono, ac yn
gyfaniol gysylltiedig a hi. "Am hyny y bwch
geifr (Alexander) a aeth yn fawr; ac wedi ei
gryfhau torodd y corn mawr, a chododd pedwar
o rai hynod yn ei le ef," yn codi wrth gwr all-
an o ben yr un *bwystfil*. (Dan. viii. 8.) Am
hyny, sut y gellir eu gwneud i gyfansoddi
bwystfil arall?

Yna y mae gan bedwerydd bwystfil Daniel
ddeg corn, y rhai ni cheir yn ol y ddamcaniaeth
Antiochaid. Tybia amddiffynwyr y ddamcan-
iaeth yma y meddyllir wrthynt freninoedd Syr-
ia a'r Aifft, y rhai a deyrnasasant yn flaenorol i
Antiochus; ond o'r rhai hyny yr oedd tri ar
ddeg, ac nid deg. Heblaw hyny arddangosir
corn bychan y pedwerydd bwystfil fel yn tyfu i
fyny pan oedd y cyrn eraill yn aros; pan mewn
gwirionedd yr oedd holl ragflaenwyr Antiochus
ar orseddau Syria a'r Aifft wedi meirw cyn i'r
corn i ymddangos. Yna Daniel a arddengys
dri o'r cyrn oedd mewn bod fel wedi eu tygu
gan y corn bychan—sefyllfa yr hon sydd yn an-
mhosibl i'w chymwysu at Antiochus.

Y rhesymau dros dybied fod pedwerydd
bwystfil Daniel yn arddangos ymerodraeth
Rhufain ydynt a ganlyn:—

1. Y bwystfil, yn ei ddullwedd dychrynlyd,

ac yn neillduol yn rhifedi ei gyrn, sydd debyg iawn i'r bwystfil a welodd loan yn cyfodi o'r môr, yr hwn fel y gwelwom a arddengys Rufain Babel. (Dat. xiii. 1.)

2. Ypa gwneir llawer iawn o *gyfllter mawr* pedwerydd bwystfil Daniel. "Y mae ef yn ofnadwy, ac eschyll, a chryf nagerol." Y mae yn "bwyst, ac yn dryllig, ac yn sathru y gweddill dan ei draed." Dywed yr angel deugliadol, "Efe a ddifa'r holl ddacwr, ac a'i sathr hysg a'i dryllia." (Dan. vii. 7, 23.) Mewn adran gyf-ochrog, Daniel a ddywed: "Bydd hefyd y bedwredd freniniaeth yn gref fel hafarn: canys ys hafarn a ddryllia ac a ddofa bob peth." (Dan. ix. 40.) Yn awr, y mae yr holl bethau yma yn gymwysedig i'r ymerodraeth fawr Rufainig, end nid o gwbl at deyrnasodd olynwyr Alexander, nac at un o honynt.

3. Ag ystyried y teyrnasodd yma fel yn gyfluniol gysylltiedig â'r ymerodraeth Roegaidd, fel yn ddiamheu y gwelir Daniel, yna yr ymerodraeth Rufainig sydd yn canlyna yn uniongyrchol ar gwymp yr ymerodraeth fawr Roegaidd; fel y gwnaeth eiddo Alexander ar gwymp yr ymerodraeth Medo-Persiaidd, a'r Medo-Persiaidd ar gwymp y Fabilonaidd. Yn wir, Rhufain oedd yr hon a sugnodd ac a lyneodd i fyny weddillion tlodion yr ymerodraeth Roegaidd. Yn yr olwg yma canlyna y pedair ymerodraeth fawr eu gilydd yn olynol a chyffelybol.

4. Bu'gan ymerodraeth Rhufain lawer a wnelai ag *Eglwys Dduw*, cyn ac wedi dyfodiad Crist. Am hyny y mae yr un rhestrwch paham y dyliad nodi Rhufain yn y brophwydoliaeth nodedig yma, ag a fyddai dros nodi Babilon, neu Persia, neu Alexander a'i olynwyr.

5. Ond y prif reswm paham ys ystyriwa bedwerydd bwystfil Daniel fel yn gosod allan yr ymerodraeth Rufainig ydyw, fod ei dymchweliad diweddol, yn Rhufain Babel, yn cael ei ganlyn, fel y dywedais o'r blaen, gan y deyrnas filfwyddol. Nid cynt y "dygir x llywodraeth, i'w difetha ac i'w distrywio hyd y diwedd," nag y rhoddir "y freniniaeth a's llywodraeth, a mawredd y freniniaeth o dan y holl nefoedd i bobl saint y Goruchaf." (Dan. vii. 27.) Ymddengys hyn i mi yn derfynol gyda golwg ar deugliad y pedwerydd bwystfil. Bu fawr Antiochus Epiphanes gant a chwe deg a phedair o flnyddoedd cyn dyfodiad Crist. Ond y mae pedwerydd bwystfil Daniel i gadw a defnyddio ei allu dychrynllyd am oesau meithlon ar ol i'r cyfnod Cristionogol dechreu; ac os ei ddynystro diweddol gogoniant, melfwyddol yr Eglwys sydd i gael ei arwain i fewn.

Dylid cadw yn y meddwl fod dau gorn bychan yn cael eu dwyn o'n blaen yn rhagfynegiadau Daniel. Cwyd un oddiwrth wreiddiau brenia (Ar.eg. a dynoda yn ddiarnhenol y creulawn a'r cabledus Antiochus Epiphanes. (Gweler Dan. viii. 9—13.) Cwyd y llall o ben pedwar

ydd bwystfil Daniel. Daw i fyny mewn cysylltiad a Rhufain, ac yn athrawiaeth llywodraeth enfawr Rhufain. Arddengys y Babaeth, yn amlyg, yn ei *gallu tynhurod*. Cyfodiad y corn yma, a chyfodiad bwystfil cyntaf loan o'r môr, yn y Dat. xiii. 1, a gyfiriad at yr un dygwybudiad—cyfodiad y deyrnas Babel.

Cyflwyno Daniel i ni am ffaith o barth y deyrnas Babel yma, yr hon ni chrybwyllir gan loan, sef fod tair o'r deg teyrnas fodolledig wedi eu dymchwelyd mewn trefa i waend lle f'r un Babel. Syr Isaac Newton a ddywed, a chydnewysf a'i farn ef, mai y tair yma oeddynt, llywodraeth Rhufain ei hun, teyrnas y Lombardiaid, ac Exarchate o Ravenna. Dymchwelyd y tair llywodraeth yma gan Popia a Charlemagne, a'u tiriogaeth a roddwyd i'r Pontiff, i gyfansoddi ei deyrnas dymhwol.

Dywedir fod gan y corn bychan yma, neu Rufain Babel, "lysgaid fel llysgaid dyn, a genau yn traethu mawrhydri;" "ac efe a draetha ciriau yn erbyn y Goruchaf, ac a ddifa saint y Goruchaf," rhyfel â hwynt, a llwydda yn eu herbyn. "Efe a fuddwl newidion ameroedd a chyfrathiau,"—dilen ordinaidau bodolledig a sefyllu rhai newyddion, yn ol ei ewyllia. Y mae efe i barhau am "amser ac amseroedd a rhannau amser"—tais blynnedd a haer—mewn iaith brophwydol deuddeg cant a chwe deg a flnyddoedd—ys un faint o gyfnod a bwystfil loan. Ac yna y farn a cistodd, "a'i llywodraeth a ddygamt, i'w difetha ac i'w dinystrio hyd y diwedd." Ar hyn canlyna yn uniongyrchol, fel yn y Datguddiad, y deyrnas filfwyddol. "A's freniniaeth a'r llywodraeth a mawredd y freniniaeth dan yr holl nefoedd, a roddir i bobl saint y Goruchaf."

Y mae fydd y fath gyd-darawiadau yn rhagfynegiadau y ddau brophwyd mawr yma—yn hyw o dan wahanol oruchwyliadau ac mor boll y na'll oddiwrth y llall—yn ddiau yn nodedig ac addysgiadol iawn. Gwasanaethant i gadarnhau ein ffydd yn ysbrydoliaeth y ddau, a's hysgddiried yn nghywirdeb y deugliadau a roddwyd o honynt.

(Diwedd y deuddegfed bennod.)

PENNOD XIII.

Amrygl Welodigethau — Parotod i'r Sgîth Bla Diweddaf.

NATYRDEAD RHYNODD IFF. XV.

Y mae gwledigaethau y bennod yma a gymeriad amryfath, ac y mae rhai o honynt heb arwyddocad prophwydol. Oddiwrth anrheolaethau hirfalta y bwystfilod yn y bennod Spencerol, y mae llygad y gwledydd yma a'u yn gyfluniedig tua'r nef.

"Ac mi a edrychais, ac wela Oen yn sefyll ar fynydd Ston, a chying of bedair mill a mait-ugent mill,"—rhaf penodol a'u un anghennodol,—a chandlynent enw ei Dad of yn ystyrfennedig yn eu talcennau. Ac mi a gylwais i'r nef fel llef dyfroedd lawer, ac i'w llef tawel fawr: ac mae gylwais i'w telynnod yn caun ar eu telynnau: a hwy a gan-

asat ieris ganaf newydd ger bron yr eistedd fainc, a cher bron y pedwar oroadur byw, a'r henuriaid: ac ni allid neb ddysgu y gân, ond y pedair mil a'r saith-ugainmili, y rhai a brwydd o'ddill y ddacur. Y rhai hyn yw y rhai sy'n dilyn yr Oen pa le bynyg yr elo. Ac yn eu genau ni chad twyl: canys diffal ydynt ger bron gorsedd-fainc Daw." (Dat. xiv. 1-5.)

Yn nesaf, y prophwyd a wel

"angel arall yn ebedeg yn aghanol y nef, a'r efengyl dra-gwyd llo gaudlo, i efengylu i'r rhai sydd yn trigo ar y ddacur, ac i bob cenedl, a llwyrth, ac i ffaith, a phobl; gan ddywedyd â llef uchel, Ofaenau Ddau, a rhodwch ogoniant lldo; oblegid daeth awr ei fara ef: ac addolwch yr hwn a wnaeth y nef, a'r ddacur, a'r môr, a'r ffynonau dyfudd." (xiv. 6, 7.)

Yn mysg pafotoadau anhebgortol y gogoniant milfwyddol, y mae lledaeniad cyffredinol yr efengyl. Rhaid i'r efengyl gael ei phregethu yn gyntaf yn mysg yr holl genedloedd. Y mae y gwaith mawr pafotawli yma yn tael ei ragfynegi yn y weledigaeth o'n blaen. Dechreuwyd cyflawni y rhagfynegiad yma yn amser y Diwygiad, pan gyhoeddwyd ac y boffeid-iwyd yr efengyl yn ebleaeth. Y mae y gweithrediad o'i gyflawniad yn myned yn y blaen heddyw, ac fe gaiff ei gwblhau yn fwy gogon-eiddus pan y byddo y milfwyddiant yn dyneuo.

Angel arall sydd yn canlyn yn uniongyrchol, gan gyhoeddi drwy ragwelediad fod yr ymdrech ofnadwy drosodd. "Syrthiodd, syrthiodd Babilon, y ddinas fawr hono, oblegid hi a ddiododd yr holl genedloedd â gwin lliid ei godineb." (Dat. xiv. 8.)

Nid yw yn beth anghyffredin i'r prophwyd i siarad am ddigwyddiadau dyfodol fel yn pasio, neu wedi pasio, oblegid sicr ydyw y cwblheir hwynt yn eu hamser. Eisiau a ddywed fel yma pan yn rhagfynegi dinystr y Fablon lythyrenol, yr hyn yn ei ddydd ef oedd yn y dyfodol pell: "Crymodd Bel, plygodd Nebor; eu deitwau oedd ar fwystrfiod, ac ar anifeiliaid: aethant i gaeithiwyd eu hunain." (Esa. xlv. 1.)

Yn nesaf canlyna angel gyda ebonedwri ddi-frifol, ofnadwy o rybuddiol.

"Os addola neb y bwystfil a'i ddelw ef, a derbyn ei nod ef yn ei dalen, neu yn ei law, hwnw hefyd a yf o win dig-ofiad Daw, yr hwn yn ddygmysg a dywalltwyd yn phifol ei lid ef; ac efo a beudir mewn tân a brwistau yn ngolwg yr angylion sanctaidd, ac yn ngolwg yr Oen: a mwg eu pobedigaeth hwy sydd yn myned i ffrwy yn oes oesoedd: ac nid ydynt hwy yn cael gorphwysdra dydd na nos, y rhai sydd yn addoli y bwystfil a'i ddelw ef, ac os yw neb yn derbyn nod ei enw ef." (Dat. xiv. 9-11.)

Cynwysa y rhybudd yma, yr hyn sydd wis-ionedd, a'r hyn a welir yn cymeryd lle yn mhob cyfstrin o'n hamgylch,—y bydd, yn yr ymdrechfa fawr a raglunoa y milfwyddiant, yr ymgeisiadau mwyaf egniol yn cael eu gwneud gan gôlgenadwyr Bhuafain, i dynu personau a phobloedd i'w phleiddio—i argraffu arnynt nod y bwystfil, yn nghyd a'i ddelw, a'i enw ef. Yr angel a eoyd o'u blaen y canlyniadau ofnadwy o ymoestwng i'r fath ddarbwylliadau, ac a'u hanoga hwynt i wrthsefyll drwy bob cymelliad o fraw ac o ddychryn. Ar yr un pryd, yr angel a â rhagddo i osod allan ddiogelwch y rhai a ymddiriedant yn Nghrist, ac a ddigwylliant yn amyneddgar am dano. "Yma y mae amynedd y saint: yma y mae y rhai sydd yn cadw gor-

chymynion Daw, a ffydd Iesu." (Dat. xiv. 12.)

Y mae y weledigaeth nesaf yn y bennod yma un o ddod llorel rhagorol.

"Ac mi a edrychais, ac welo gwml gwyn: ac ar y cwmwl un yn eistedd tebyg i Fab y dyn."—yr Arglwydd Iesu Crist—"a chanddo ar ei ben goron o aur, ac yn ei law gryman llym. Ac angel arall a dineth allan o'r deml, gan befnid â llef uchel wrth yr hwn oedd yn eistedd ar y cwmwl, llwyr y gryman i mewn, a medd: canys daeth yr amser i ti fedl: oblegid addolwch dynauaf y ddacur. A'r hwn oedd yn eistedd ar y cwmwl a fwrddol ei gryman ar y ddacur, a'r ddacur a fwrddol." (Dat. xiv. 14-16.)

Yma y gwelwn Fab y dyn yn medl ac yn yd-gellu ei bobl ddewisedig ei hun, ac fel yma yn eu diogelu rhag y dinystr yr hwn sydd i gael ei dywallt ar fyrdar ar rai drygionus y ddacur. Ac yn y golygiad hwn ymddengys yr adnodaeth yma yn gysylltiedig a'r hyn a'u blaenorâ: "Gwyn eu byd y melwr y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd, o hyn allan." Y rhai hyn a fydd marw yn yr Arglwydd yn yr amser ter-fsyglyd hwnw ydynt yn neillduol wynfyddedig: oblegid nis gall un drwg eu goddiweddyd, am mai yr Arglwydd ei hun sydd yn eu casglu a'u hydgelu. "Gorphwysant oddiwrth eu llafur (chopon, trallodau, gofidiau), a'u gweithredoedd sydd yn eu canlyn hwynt." (Dat. xiv. 17-21.)

Ac yn awr canlyna gweledigaeth ddiwedddol y bennod—un o gynwysiad dychrynlyd i rai drygionus y ddacur. Y mae yn eglur ei bod yn rhedeg i lawr hyd derfyn yr ymdrechfa cyn y milfwyddiant, a chyfetyb i'r pum adnod olaf yn y bedwaredd bennod ar bymtheg o'r Dat-guddiad.

"Ac angel arall a ddaeth allan o'r deml sydd yn y nef, a chanddo yntau hefyd gryman llym. Ac angel arall a ddaeth allan oddiwrth yr allor, yr hwn oedd a gallu gaudlo ar y tân, ac a lefodd â bloedd uchel ar yr hwn oedd a'r gryman llym gaudlo, gan ddywedyd, Bwrw i mewn dy gryman llym, a chasglu angbenau gwinyddion y ddacur: oblegid adledodd ei grawn hi. A'r angel a fwrddol ei gryman ar y ddacur, ac a gasglodd winwydden y ddacur, ac a'i bwrddol i gerwyn fawr digofaint Daw. A'r gerwyn a sathwyd o'r tu allan i'r ddinas, a gwad a ddaeth allan o'r gerwyn, hyd at ffwrwnau y meirch, ar hyd mil a chwe chant o ystadeg," (neu ddan gan milltir.) (Dat. xiv. 17-21.)

Cyflwynir yma llyn o waed, i fyny hyd at ffwrwnau'r meirch, ac yn ddau gan milltir ysawar. Heb dybied unrhyw beth fel cyflawniad llythyrenol, yr arwyddion a ddangosant yn ddigamafnol ddiinystr gelyniau Daw, i gael ei gwblhau pan fydd cynauaf y byd yn addfed, yn rhaglaenu yn uniongyrchol deysnas filfwyddol Crist.

Y Saith Bla Diwedda.

"Ac mi a welais arwydd arall yn y nef, mawr a rhyfoddol: saith angel a chanddynt y saith bla diwedda: oblegid ymddynt hwy y cyflawnwyd lliid Daw." (Dat. xv. 1.)

Rhaid fod pob darlennydd o'r Datguddiad wedi sylwi amlid y digwyddia y rhif saith yno. Ystyrid ef gan yr Hebraid fel yn arwyddocaol, yn dynodi cyflawnwydd neu berffeithrwydd. Fel yma, "saith Ysbryd Daw ger bron yr ostedd-fainc" (pan. iv. 5) a ddynodant Ysbryd Sanct aidd perffaith Daw. Y saith sef a gynwysiant drefniant cyflawn o brophwydoliaeth, yn ffrwyntyn o amser yr ysgrifenydd hyd y milfwyddiant. Y saith udgorn a oeddant allan gyfnewberfaith o farnedigathau, drwy y rhai y dyfychwelyd holl ymherchedd Orlawm a Dwyf.

ephol Rhufain. A'r saith bla diweddaf, ya yr adnod o'n blaen, a arwyddant gyfres atall o farnedigaethau, drwy y rhai y bydd i Rufain Babol gael ei gorthrech yn hollol, a theyrnas Crist a adeiledir, ac a ddaw yn gyffredinol. Siaredir am danyat fel "y saith bla diweddaf," oblegid ynddynt hwy y *cyflwynwyd llyd Duw* Dengys hyn en bod yn cyrhaedd i lawr hyd derfyniad yr ymdrech ddiweddol, ac nad oes dim mewn ffordd o farnedigaeth i ddyfod ar en hol.

"Ac mi a welais megys aior o wyda, wedi ei gymysgu a than: a'r rhai oedd yn cael y maes ar y bw, still, ac ar ef ddelw ef, ac ar ei nod ef, ac ar rifiedi ei ew ef, yn sefyll ar y môr gwydr, a thelynau Duw ganddynt. A chanu y maent gan Moses gwasanawther Daw, a chan yr Oen; gan ddywedyd, Mawr a rhyfedd yw dy weithredoedd, O Arglwydd Dduw Hollalluog; cyflawn a chywir yw dy ffordd di, Brein y saint. Pwy nith ofna di, O Arglwydd, ac ni ogonedda dy enw? oblegid tyll yn unig wyt sanctaidd; oblegid yr holl genedloedd a ddeuant, ac a addolant ger dy fron di; oblegid dy farau di a eglurwyd." (Dat. xv. 2-4)

Nid yw y môr gwydr yma, fel y dywedais o'r blaen, (pen. iv. 6.) yn arddangos casgliad o ddwfr, ond yn hytrach balmant elserlyfa, disgieirwyth, mor llyfn ag arwynebedd llyna, yn ymestyn oddiamgylch yr orsedd-faine, ar yr hwn y safai y rhai hyny gyda thelynau, y rhai a gawsant y fuddugoliaeth ar y bwystfil. Ac yma yr unant, fel uchod, mewn canu cân Moses a chan yr Oen.

"Ac ar ol hyn mi a edrychais, ac welo, yr ydoedd teiml pabell y dystiolaeth yn y nef yn agored." Y deml nefol a agorwyd hyd yn nod i'r sancteiddiaeth, lle yr oedd arch y dystiolaeth a'r drugareddfa. "A daeth y saith angel, y rhai yr oedd y saith bla ganddynt, allan o'r deml,"—o gilfachau tutewnol y deml, oddiwrth bresenoldeb uniougyrchol Duw,—“wedi eu gwisgo mewn llian pur a diaglaer, a gwregysau eu dwyfronau â gwregysau aur. Ac un o'r pedwar creadur byw a roddodd i'r saith angel saith phiol aur, yn llawn o ddigofaint Duw, yr hwn sydd yn byw yn oes oesoedd.” Y gair a gyfieithir phiol yma a arwydda *gawg* neu gwp-an. A'r phiolau oeddynt wedi eu llenwi ag offerynnau neu arfau y digofaint dwyfol. "A lhanwyd y deml o fwg oddiwrth ogoniant Duw, ac oddiwrth ei nerth ef: ac ni allai neb fyned i mewn i'r deml,"—i wneud eiriolaeth dros yr euog,—“nes darfod cyflawni saith bla y saith angel.” (Dat. xv. 5-8.)

(Diwedd y drydedd bennod ar ddeg.)

Crefyddol.

GRYM ARFERIAD.

GAN JOHN EVANS, CARIBOO, GYNT O MANCHESTER.

"Adnabydd dy hun" sydd ddyledswydd orphwysedig ar bob dyn; o herwydd fod hunan-adrwyddiaeth yn fanteisiol i ni ddeall natur y gwahanol alluoedd y rhai ydym yn gyfryngau i'w defnyddio, eu harfer neu eu gosod mewn gweithrecau: yn nghyd a'r rhai sydd tualian i

ni a'u dylanwad arnom. Mae yn aml yn bodfod eraill yn ein hadnabod yn well nag yr ydym yn hadnabod ein hunain. Ni eis hunain sydd yn maeldu y manteision goreu i hadnabod ein hunain, ac eto, rywffodd, mae yr hyn ydym yn dyfod yn fwy i'r amlwg drwy *allwyrchriad i erudd*, nag i ni ein hunain trwy y goleuni *meisnik*. I'r graddau y deunw i hadnabod ein hunain, y'n eir yn barod i gydnabod rhagor-iaethau a ddichen fod mewn eraill: y gwyliwn rhag y peryglon yr ydym fwyaf parod i syrthio iddyn; yr ymestynwn at gyradded yr hyn a rydd wir hapuarwydd a dedwyddwch i ni; y gosodwn ar waith y galluoedd a'r cymwysderau a pha rai y'n cynysgaeddwyd gan ein Crewr.

Mae dwy linell amlwg iawn i'w canfod mewn cysylltiad â'r ddynoliaeth: sef y duedd i *esfelychu*, a'r *cynydd* a wneir trwy *ymarferiad*. Maent yn gywmp ac yn gyfodiad yn ol fel y'n cyfarwyddir. Mewn cymwysder i dderbyn add-yg, mae *dyn* yn tra rhagori ar y greadigaeth islaw iddo: ac nid yw y cymwysder hwn yn cael ei awlygu yn fwy mewn dim nag yn y cynydd a wneir trwy *ymarferiad*. Gallwn fod yn deall yn berffaith pa *fodd* i wneud gorchwyl, wrth edrych ar eraill yn ei wneud. Ond nid hir y byddwn heb gael ein hargyhoeddi fod elaiau ymarferiad i fod yn alluog i'w gyflawni ein hunain. Rhaid *arfer* y llaw i drin yr arfau, a hwylio y pin ysgriennu.

Yr ydym yn feddianol ar alluoedd a ddaethant gyda ni i'r byd; mae eraill yn *gyraoddiadau* y cafwyd ymdrech i gael gafael arnynt. Suganai y baban y fron yn naturiol, ond ffrwyth *add-yg* yw *llafar*. Mae seiniau yn feddiant cynaidd i ddyn; ond ffrwyth ymarferiad a chyfarwyddwyd yw trefnau y seiniau i ffurf o ymadroddion. Nid oes nag *ll* nac *eh* yn boenus ar ol ymarfer. Trwy ymarferiad tan reolaeth dysgyblaeth y daeth y cerddor medrus i ystywtho ei lais i feistrolu gwahanol seiniau, a darllen eu nodau. Gwir fod Awdwr natur wedi gwneuthur rhagor rhwng y naill a'r llall o ran cymwysder; ond mae ymarferiad yn perffeithio y cwbl.

Nis gallaf gydolygu â Dewi Wyn pan yn cyfeirio at awen, mai

"Dawn natur pob dyn ydyw."

Ond lle y byddo y ddawn, er yn orchuddiedig,

"Arfer a'l haddfer hi."

Mae arfer yn perffeithio, bydded y weithred o ba natur bynag y bo; gloewi, nid creu; magu yr hyn ond ei feithrin a fydd yn anocheladwy o ddwyn y dyn ei hun, o dan ei lywodraeth; gosod cyfeiriad sefydlog i dueddfryd y dyn, nes y bydd mewn ystyr yn ail natur iddo, ac wedi dod yn allu iddo, yn talfu ei aden tros bob ysgogiad a gweithred o'i eiddo.

Mae y serch yn allu mewn dyn, perthynol iddo fel creadur, ond yr hyn yr ydym yn gyfrifol am dano ydyw y cyfeiriad a roddwn i'r gallu hwn. Y mae iddo hysyd ei wrthweithydd

(antidote), y teimlad o gasinach. Bydd north y blaenaf yn cyayddu trwy barhaus arno o am y myfyrdodau ar ragoriaethau tybiedig neu wirioneddol ei wethrych, a'r olaf trwy arno ar y gwrthgyferbyniol.

Grymasic y cof trwy ymarferiad, ond nid ffurth ymarferiad yw fod y gallu hwn yn llawer cryfach mewn un nac arall. Mae pob dyn yn moddwl a myfyrio i raddau mwy neu lai, oad gwyllt a gwiwing fydd yn ei ymdriniaeth a gwahanol wrthrychau heb ddygyblaeth ac ymarfer.

Mae y corff a'i beiriau yn berffaith fel y daeth o law ei Grewr; ond rhaid arfer moddion turg at gynydd. Felly hofyd yr enaid a'i gymeddfau. Rhaid ymarfer y rhai hyn i'w cryfhau. Lluchia y galon y gwaed gyda grym a rheoleidd-dra trwy yr holl redwellau i gynnal bywyd yn naturiol, heb ddim ymdrech o eiddo y dyn. Ond rhaid arfer y traed i gordded. Mae ymarferiad priodol o'r ddoethineb a roddod i ddyn yn ei gymwysio i wneud pethau nas gallasai byth eu cyflawni trwy rym corfforol yn aig. Mae yr "Hwn eydd yn ein gwnouthur yn ddoethach nag anifeiliaid y maes" wedi bwriadu i'r *cymmysdora rhagorach* gael eu harfer a'u defnyddio i *ddybenion* work. Mae creaduriaid eraill yn cynyddu yn gyflymach i falioli naturiol na dyn; yn gryfach eu galluoedd corfforol; yn gyflymach eu symudiadau, yn fwy treiddgar eu golygon; a dysgant ychydig trwy gyfrwng yr addysg a gant gan ddyn. Ond mae amled cyraeddiadau dyn yn annegridfawr luosocach. Tyr allan i bob cyfeiriad. Y mae y cangenau gwybodaeth y mae yn ymallyd ynddyn mor amrywiol nad oes deryn ar eu rhif, a chynyddu yn yr oll yr ymafael ynddo, a pharha i gynyddu tra parhau y galluoedd i beldio amhara.

Mae y cynydd a gyrhaeddir trwy ymarferiad yn y pethau a ystyria y dyn yn bethau buddiol iiddo, yn cynyddu yr awydd ynddo am gyraeddiadau perffeithiach, a safon uwch. Moistroll mewn rhan sydd yn symbylu yr egni i ymarfer f'r moddion er cyraedd y gweddill. Y bachgenau yn yr ysgol ar ol dysgu y llythyrenau a ymawyddu i sillaba a darllen, a chyrrhaedda trwy ymaroad ymarferol yr hyn nas gall cyfoeth y pendeig ei brynu, na holl ddengarwch mabod ei sugno. Rhaid cyrrhaedd y cwbl trwy ymarferiad. Rhaid i bob un yfed o'r ason ei hunan, dringo yr ysgol ei hunan. Trwy ymarferiad personol mae y cynydd.

Gwir yr hen air fod "Dyeg o febyd i fedd," ond ni chyraeddir ef trwy ddirprwyaeth. Gall fod y dyn yn berchen cyfoeth heb lafurio am dano, wedi ei droglwyddo iddo gan arall; ond gweithia gymeriad iddo ei hun, a hyn yn raddol trwy ymarferiad personol. Gall fod yn alluog o gorff a moddwl, wedi ei gynysgaeddu a hwynt gan Awdwr natur; ond efe ei hun

eydd radd eu cario i'r farchnad. Gall fod digonedd o ddwfr yn y berweddydd, a glo yn y tender, ond ni chrofur yr ager heb eu dwyn i gysylltiad priodol; yna deuant yn allu er budd neu niwed. Bydd y pylor yn y fagnet yn ddiagon ddiwed er ei gneod i gyfeirio at gastell y gelyn heb ddoed a'r tân i gyffyrddiad ag ef.

Mae pob medruserwydd i'w gyraedd trwy ymarfer. "Meistr pob gwaith yw ymarfer." Mae'n dwyn y carbwl yn ddeheuig. Ni chyrrhaedda y llaw-welthydd radd helaeth o fedruserwydd heb lawer o ymarferiad. Y peirianwyr goreu ydyw y rhai sawaf ymarferol. Mae fod "Fy Nhad wrth y llyw" yn sicrwydd i'r plentyn na bydd difyg gofal. Ond rhaid fod yno brofiad ymarferol i sicrhau medruserwydd. Gwelir gwerth ymarferiad ond troi yr aradwr i'r *shop*, a'r nasnachwr i gloddio. Mae'r llen cyn profiadol yn well na'r cawr dibrofiad. Mae yr anifail yn hwylyd gario ei bwn ar ol ymarfer. Mae arferiad yn byrhau y daith, yn cennwythau y gwaith, yn cyflymu ei gyflawniad, ac yn ychwanegu y boddhad wedi ei orphen. Arfer rhai godi gyda'r ebedydd, a gwnant hyn yn hawdd wedi ymarfer, a byddai yn gospedigaeth ar eu natur iddynt aros yn hwy na'u harferiad. Gorwedda eraill mewn syrthni gan gysgu oriau goreu y dydd, a pheodent am dro yn gynt na'u haileg, cwyment o herwydd poen yn y pen a natur mewn drwg hwyli trwy y dydd.

Boddllona rhai wedi ymarfer ar ddau bryd o ymborth yn ddyddiol, pryd na bydd hwyli ar eraill heb bedwar, a daw natur i alw am dano yn yr adeg yr arferir ei diwallu. Rhynai un heb fwy o ddillad nag a barai i un arall deimlo fel pe bai mewn cyfflon—pob un yn ol ei arfer. Rhai wedi arfer ymgyrwydro yn rhydd trwy yr anialwch, a fyddent allan o'u helpen pe yn gorfod ymostwng i reolau gwaredidd-dra. Rhai wedi eu magu ar lechweddau y mynyddoedd ac wedi arfer yfed awelon iachus y wlad a fyddant bron mygu gan fwg trefydd; ond wedi ymarfer, mae y cynesindra yn peri iddynt golli golwg ar lawer o'r pethau annymunol.

Bu un o ysgrifenyddion y *Bank of England* am an ar bymtheg ar hugain o flynyddoedd heb gymeryd seibiant gymaint ag unwaith i roi tro trwy y wlad: a phan aeth, yr oedd dylanwad ei hir arosiad uweliben ei ffigyrau wedi ei gwneud yn amhosibl iddo allu mwynhau ei hunan trwy jectid yr adeg a ganiateid iddo, a dychwelodd yn ol at ei lyfrau a'i gyfrifon cyn yr amser. Ychydig o ddarllenwyr y Beibl sydd heb fod yn gydnabyddus ag enw a gwaith yr esboniwr Americanaidd Albert Barnes, a chydmebydd pob un sydd wedi darllen ei waith ei bod yn ffurth llafur mawr: eto efe a gyflawnodd y ddwy gyfrol ar bymtheg gyntaf trwy gyflwyno tair awr bob dydd a hyn cyn bwrwfyd at y gorchwyl o'u hastudio a'u hysgrifenu yn ystod yr ugain mlynedd oedd wedi myned

heilio: tebyg iddo bethau felly hyd y diwedd. Mae yr Arglwydd megia yn gwasgaru gwerau o'r cwmnau ar bob llaw mewn natur. "Amlygrdd a dyr y gareg." "A'r dyfroedd a dreuliant y cerig" wrth bethau fyned trostynt, ar caletod ydynt. Y ffynon yn parhau i ymawlywys yn ddidor o'i chynwysiad. Cawod ar ol cawod yn diogyn ac wrth hys barhau yn nawydo y dddear. Gorchwylion amaethyddol yn dod yn rheolaidd yn eu tymorau, ac nid digon o gnawd ar yr tymor i barhau am ffynyddoedd, i roi seibiant at orchwylion eraill. Amcysai y dyw yn y ddaugeg ymestyn ar ei lwith a gorphwys am ffynyddoedd i fwyhau a cawd mawr, heb ystyried fod Ddu yn casbau segurdd, heb law ei fod yn amcysu camddeffnyddio y rhoddion ar hysai yr oedd yn orchwylwys.

Mae gweithgarwch yn eifennu mor hanfodol i'r natur ag xdyw anadlu wedi ei hysriadu felly gan Dduw er iechyd i'r corff a bodddad i'r meddwl. Rhoddodd yr o ymestynwyr Tweri uwawith waharddiad nad oedd neb o'i ddeiliad i gadw eiddo ychafn. Ac yn dyweda y cyfnewt a'r eiddog Hiraethog: "Ei fod tan ei ddwylo wedi tango ar un o brif egwyddorion llywodraeth fawr y nef."

Nid oes dim yn fwy amlyg nag mai yr arferion a fabwysiedir yn foren yw y rhai a wreiddiant ddyfnaf. Y prophwyd Jeremiah wrth edrych ar yr amaethydd yn cyflwyn yr ychafn yn leuanc, yn hytrach na'u gadael i fyned yn hen yn eu cynefino a'r iau, sy'n cyfnewt benthyg y ffynon i roi gwera i'w wrandawyr. "Da yw i'w ddwylo yr iau yn ei leuancu," am fod yr arferiad yn ei gwyneud yn fwy eiddo, a'r gwaith yn rhyddeddi i'w gylhawni. Pan geir llydd Dafydd gerdded yn rhyfelwng Saul, nid gallasai am na phroffasai; ond yr oedd wedi cynefino er yn foren a'r ffynon ddi: ac wrth chwyrn dafn x gareg i dalen y cawr, yr oedd yn cario argyhoeddiad i synwsgau, y gelynyon fod yr Arglwydd yn ymladd droes ei bobl.

Mae dynion wrth ffurfio neu fabwysiadu, arferion iddynt eu hunain, fel rhai yn teithio ffordd yn ffurhugi, y naill ar y dde a'r llall ar yr aery: pob un yn dewis ei ffordd ei hun; arferion dajonau a chanmoladwy, neu arferion niweidiol, a gwaharddedig; arferion, y dylid ymestyn at, gydfurfio â hwynt, neu arferion y dylid eu gochelyd; arferion sydd yn dymchwylu, y naill i barchu, neu arferion sydd yn darostwng yneb a'u cyflawno. Gall mai, eiddychiad o arall oedd y cychwyniad; ond y mae cynefintra wedi dwyn y dyn yn gwbl dan lywodraeth ei arferion, fel megia, yn briodolodd iddo, fel cadwng wedi ymplethu am dano, a'i ddwyn dan ei hawdurdod. Ar y cyntaf, y mae yn ymholi beth fydd y canlyniadau neu y dydded, o unrhyw ymddygiadau o'i eiddo. Mae dyn wrth barhau i gylhawni yr hyn, a gydbwydd, nad yw rydd o fod yn feinau yn graddol gulli y golwg ar y niw-

ed, ac o'r diwedd yn ceisio parwadio ei hawd nad oes niwed ynddo, pethau ys oedd cydwybod oleuedig yn eu gwahardd, pethau y teimlai gywilydd ar y dechreu i ambell un ei weld yn eu cyflawni, ond wedi myned o radd i radd tan eu dylanwad, nes byddant wedi gweithio gorchudd digon tew i guddio y bai o'i olwg ei hawd. Mae yr arferiad felly o'r diwedd yn ddigon grymus i ddybuddio y gydwylbod, ac atal ei thafod, a herio cyngor cyfaiil. Nid yw yr arferiad chwath yn blisio wrth deithio yn mlaen, ond yn hytrach yn enill nerth a dylanwad po hwyaf y deith.

Dwyed y Gair Dwyfol fod rhyw bethau yn "Llygredigaeth wrth eu hawd." Pethau hysbelaidd ddywys ynddynt eu hunain agdd yn mwyed trwy gaeithio y dyn a'i ddwyn dan eu llywodraeth yn bethau niweidiol. Mae pethau ag y byddio y dyn mewn amheuaeth am eu ymddeddeb yn bethadurau. "Doubtful actions are sinful."

Mae cyngu yn un mor angenrheidiol ag yw ymorthio: ond mae yn wrthun a phochadurys yn y rhai a arferant ymollwng iddo pan yn gwando ar genadwri oddiwrt, Dduw. Cyd nebydd y llawr—hyd yn nod y rhai sydd yn euog—fod yr arferiad o'r Hymettian, a'r yfed aidd at ddi arychet, yw niweidiol; rhod olew i ddiwedd, iau; ond er cydnabod, pethau mae'n dyn gyda'r arferiad, ys hon sydd wedi ei ddwyn yn maeidd dan ei thraed. Fe allai, ar yw olwg nad oes llawer i'w ddwydd yn erbyn ymddiffyn yn achlysurol gyda'r cardiau; ond beth yw canlyniadau, yn arferiad? Arweinia y dyn i drobwll, dymstr, nes ymrowlia mewn rhyw gwaith, dymstr dymstr, bob dydd. Mae yn llawr ffrwyd i'r gwyboda a'r yfed dymstriol, ac arweinia ddyd, hanghofo mai dyn ydyw, drwy fod gy maint dan ddylanwad yr arferiad fel naa gall ymadael â hi—y cymelliad lleiaf yn ei ddenu, yr awch yn cynddu—nes y mae miledod wedi eu haryain, i ddinystr anocheladwy trwy ddi, llyd yr arferiad.

Hefyd, yr arferiad ffaidd a dilea o gnoi a mygu—arferiad nad yw natur yn ei chyfreithloni, mewn un achos o bob deg cant, arferiad y rhaid wrth ymdrech i'w mabwysiadu yn y cychwyn, am fod natur yn ei gwrthod—pe faint mwy y rhaid, fod yr ymdrech i'w gorchfygu wedi y cawd y dyn, dan ei hawdurdod! Gall ymdrech i arfer coethi y meddwl ac eangu gwybodaeth trwy gyfrwng llyfr neu newyddiadun wrthweithio a gorchfygu yr arferion llygredig uchod. Os oes nerth mewn arferiad mewn un cyfeiriad, mae nerth ynddi hefyd yn y cyfeiriad cyferbyniol. Wrth ddeffnyddio yr un galluoedd a newid yr arferion, fe ddilyna canlyniadau, gwahapol yr un mor naturiol. Fe wreiddia cyfarfodydd llenyddol a chrefyddol ar yr un tir ag a feiddiennid gynt gan y delyn a'r ddawns, yn a nosweithiau llawn fel eu gelwid; ac mae yn

hai addodiad yn cael eu llawer yn lle y chwaf-
eiddai. Fe deimlir yn y llyfrgell wrth ymattfwr
yn llawr mor gysurus ag yn y safon, a llawer
mwy buddiol.

Arfer rhai cegeuluso eu cydgyalltad eu huan-
cia yn awr fel yn yr oes apocataidd; mae hynny
yn lladd eu nerth a difa eu defnyddioldeb.
Boddolona thal i arfer llaeth; eraill wrth ymatt-
fwr sydd yn dod yn ddigon perffaith i fwyta
bwyd-cryf. "I ychydig mae ymattfwr ddrfforol
yn faddiol." Mae yn fuddiol i lechyd a chryf-
had; ond ychydig yw nifer y buddion. Ond
mae ddiwledd yn faddiol i bob peth. Mae yn
hauio y dedwyddwch penaf perthynol i'r byd
hwn a'r hwa a ddaw. Pan oedd Dafydd yn
ei drallodion, ei ollydion yn tawu eu rhwydau
am dano, gan ei gably a chwilio am gyda i'w
ddisodli, ei benderfyniad oedd, "Miaau a arfer-
af weddi." Cai nerth yno. Cai gysur yno.
"Ymattfwr atolwg ag ef a bydd heddychol, o
hyn y daw i ti ddadion." Rhed y moddwl
mae'n myfyrdodau a y pethau y bydd yn arfer
cymdeithasu â hwy megis heb y wybod i'r
dyn. Os arfer ymdrin a phethau y byd y bydd,
yno yf a yw naturiol pan na byddo yn cael ei
ffwrdd. Os arfer cymdeithasu â Duw, dyna'i
garotaf, ac yno y bydd wrth ei fodd. Os arfer
cegeuluso dyddedwyddau y bydd, dyna berffaith
stereydd ei fod wedi ei ddwyn i llyr yr odrycha
arnynt yn berthau dibwys. Os arfer cabla,
gwna hynny heb y wybod iddo ei hun. Os at-
fer gweiddio, gwna hynny mor ffwyddag anadlu.
Mor gweithus ydyw! dyna'i arfer. Mor hof
ydyw o ddiwedd tan cymen! dyna'i arfer. Mor
hof yw o ddarllen! daeth felly trwy ymattfwr,
ac anhawdd cadw ei lyfrau ac yntau oddiwrth
ei gilydd.

Fel ag y mae ymddiddanion drwg yn llygru
tawau da, felly hefyd mae arferion drwg. Pa
on bysag ei mewn gair ei gweithred, byddant
yn sic o gloi safod cydwybod, a'r gosod i gyegu.
Ystyriwn bech yw tuedd a dylanwad ei ha-
ferion. Mae o bwys i ni bech ydynt. Mae o
bwys i'r byd bech ydynt. Byddant fyw at eith
holau; ygriffonant lawer eith bywyd. Cymelli-
ant eraill i'r dilyn, ac fel afon wrth ymattfwr
yn cryfhau mewn nerth yn ei fynyddiaid yn mhla
trwy ymarllwysiad o'r ffyrddau iddi, felly hefyd
y bydd eith harferion. Nid gweithred achly-
sant sydd esbontiad goreu o'r hyn ydynt; ond
eith bywyd cyffredin. Mae'r ymattfwr arferion a
ddiannu eu chwilio, ac y gallwn nianu ddal heb
gywilyddio yn eu hwyneb, ac ymattfwrddwn â'r
rhaf sydd yn cryfhau ar draul bwyta eith nerth.

Fel y gosodd Duw gleddyf tanllyd i gadw ffordd
pren y bywyd, felly gosoda o hyd ei air tanllyd,
eith ei fygythion, i gadw ffordd pren marwolaeth,
y hwn yw pechod. Felly y mae bob amser yn
cyfarfod pechadur a chleddyf noeth, fel y cyfarydd-
odd Balaam i'w rwystro ar ei ffordd ddyrgionus.

YR US A'R GWENITH.

GÂN E. PARM. J. THOMAS, LIVERPOOL.

(O'r *Bypedydd* am Medd.)

[Darparwyd y bregeth uchod ar gais Pwyllogor "Undeb yr
Annibynwyr Cyfarleig," ond o herwydd diffyg amser, id
phregethwyd hi ar yr adar apwyntedig; ond traddodwyd
hi ar ffordd dydd diweddaf y cyfarleig.]

"Y prophwyd sydd a breuddwyd ganddo, myneged
breuddwyd; a'r hwn y mae ganddo fy ngair, llefared fy
ngair mewn gwirionedd; beth yw yr ōs wrth y gwenith?
Medd yr Arglwydd. Gled yw fy ngair i megys ian? medd
yr Arglwydd; ac fel gordd yn dryllio y graig."—JER. XXIII.
22, 23.

Mae cyffelybrydd mawr yn amgylchiadu
Eglwys Dduw yn mhob oes. Nid yn unig y
mae ganddi yr un gelynydd allanol i ryfela â
hwy, ond y mae ganddi hefyd yr un rhwystrau
mewnol i ymladd yn eu herbyn. Nid oes dim
wedi peri mwy o finder i'r eglwys o'r dechreu-
ed na'r gau-athrawon sydd wedi ymlusgo iddi,
y rhai a ddywedant, "Yr Arglwydd a'n hanfon-
odd," "a'r Arglwydd heb eu hanfon lwynt."
Maent fel bleiddiaid bliniau heb arbed y praid.
Mae y bennod hon yn cywys cwyn difrifol yr
Arglwydd yn erbyn gaa brophwydi Israel, "y
rhaf a lefared weledigaeth eu calon eu hun, ac
nid o enau yr Arglwydd." Parent i bobl yr
Arglwydd gyfseilorni, tristiant galon y cyflawn
trwy gelwydd, a chryffiant ddwyllaw y rhaf
annwyl fel na ddychwelent o'u ffordd ddyrg-
ionus. Bu agos iddynt dori calon Jeremiah a'r
rhagrith a'u celwydd. Ond y mae yr Arglwydd
yma, er calonogi Jeremiah, yn eu cymeryd yn
ei law ei hun. Yr oeddynt wedi myned mor
bell yn eu rhyfeg, nes addaf mai breuddwydion
eu calon eu hun a draethant; ac ymfrostient
yn hynny, gan ddyweddy, "Breuddwydiau,
breuddwydiau;" ond y mae yr Arglwydd gyd-
ag eiddigedd santaidd, yn troi arnynt, gan ofyn,
"Pa hyd y bydd hyn yn nghalon y prophwydi
sydd yn prophwydo celwydd? Ie, prophwydi
hudoliaeth eu calon eu hun ydynt. Y rhaf
sydd yn meddwl peri i'm pobl anghofio fy enw
trwy eu breuddwydion, a fyneuant bob un
i'w gymydog, fel yr anghofiodd eu tadau fy
enw er mwyn Baal." "Y prophwyd sydd a
breuddwyd ganddo, myneged freuddwyd"—
myneged ef fel breuddwyd, ac na hōned fwy o
awdurdod a phwysigrwydd iddo nag a berthya
i freuddwyd, "A'r hwn y mae ganddo fy
ngair; llefared fy ngair mewn gwirionedd."
Yr hwn sydd wedi derbyn cenadwri oddiwrthlyf
fi, llefared hi fel y dylai fy ngair i gael ei lefaru
—"Beth yw yr ōs wrth y gwenith?" Beth yw
ōs breuddwydion y prophwydi hyn wrth wenith
pur, pwsig, a sylwedol fy ngair? "Onid yw
fy ngair fel tŷn," ym ei allu a'i dylanwad, "ac
fel gordd yn dryllio y graig," yn ei nerth a'i
awdurdod?

YR US A'R GWENITH, NEU BREUDDWYDION
DYNOL A GWIRIONEDDAU DWYFOL YN Y
WEINIDOGAETH.

I. BREUDDWYDION DYNOL YN Y WEINIDOG-

AEETH. "Y prophwyd sydd a breuddwyd ganddo, myneged freuddwyd." Mae breuddwydion yn naturiol yn codi oddiar fod y corff neu y meddwl, ac yn aml bob un o'r ddau, mewn sefyllfa afiachus ac afreolaidd. Mae breuddwydion yn codi o ryw stad gythryblus ar yr ymennydd, ac y maent yn aml yn annaturiol ac afreymol iawn; ac nid oes ond dynion gwan a hygoelus yn talu nwmawr sylw iddynt. Breuddwydion y geillw yr Arglwydd yma ddysgaidd i'w gaw-brophwydi gynt. Mae rhyw bethau eto yn ymwthio i'r pulpud sydd yn dwyn tebygolrwydd mawr i freuddwydion y gaw-brophwydi yma. Gallwn enwi pedwar o bethau y gellid yn briodol iawn edrych arnynt fel breuddwydion yn y weinidogaeth.

1. *Chwedlau amheus a chyffroadol.* Nid wyf yn hyn yn cynwys hanesion cywir a chredadwy. Nid wyf yn myned mor bell a rhai o'm brodyr mewn condemnio hanesion mewn pregethau. Maent yn help mawr yn aml i egluro y gwirionedd, ac yn fantais i'w gofio a'i argraffu yn ddyfnach ar y meddwl. Mae meddu cyflawnder o hanesion bywiog, a medd i wneud defnydd priodol o honynt, yn gaffaeliad gwerthfawr i bregethwr. Maent yn tori ar unfurfiath y cyfansoddiad, ac undonaeth y traddodiad. Ond ar yr un pryd, nid oes dim mewn mwy o berygl i fyned yn llygredigaeth wrth eu harfer; ac oblegid hyn, dylid eu defnyddio gyda'r gofal manylaf. Nid yw fod rhai yn gallu gwneud defnydd da o honynt yn profi y gall pawb wneud hyn; ac mewn dwylaw anghelydd, y maent yn aml yn ddiogyn yn wrthun iawn. Ond y mae dwy amod ar y rhai y dylai hanesion gael eu gollwng i'r pulpud. Yn gyntaf oll, eu bod yn wirionedd; ac yn ail, eu bod yn cael eu dweyd i egluro neu ddwyshau y gwirionedd yr amcenir ei ddygu, ac nid er peri cyffroad anianol, afiachus yn ei ddylanwad. Nid yw yr Arglwydd yn bendithio celwydd, "Santeiddia hwynt yn dywirionedd;" ac y mae rhai chwedlau o natur mor amheus, ar y goreu, ac yn cael eu dweyd mewn cynifer o wahanol ffurfiau, nes peri i ni golli ein hyder yddynt yn llwyr. "Heb ddal ar chwedlau luddewaidd, a gorchymynion dynion yn troi ymaith oddiwrth y gwirionedd." Nid peth newydd yn y byd ydyw fod dynion yn "dilyn chwedlau cyfrwys." "Dal ar chwedlau," i.e., a "gwrachfaidd chwedlau" hedyd. Mae Paul yn ei siars ddifrifol i Timotheus, yn ei rybuddio rhag y pethau hyn. "Cansy daw yr amser pryd na ddyoddefont athrawiaeth iachus, eithr yn ol eu chwantau eu hunain y pentyrant iddynt eu hunain athrawon, gan fod eu clustiau yn merwino; ac oddiwrth y gwirionedd y troant ymaith eu clustiau, ac at chwedlau y troant." Breuddwydion dynol y weinidogaeth ydyw chwedlau o nodwedd amheus yn cael eu dweyd yn unig i beri cyffroad.

2. *Dychymygion afradus a gamemwir yn*

farddoniaeth. Mae barddoniaeth fyw, sydd yn amlygu cydymdeimlad llawn y dyn oddifeu âg anian oddiallan yn un o nodweddion amlycaf gwir athrylith; ac nid oes dim yn well *index* o safle cenedl mewn gwareiddiad na'i barddoniaeth. Mae ffurf farddonol i lawer iawn o ranau o'r ysgrythyrau, yn enwedig y prophwyd, a llyfr y Dadguddiad; ac y mae y darnau hysy yn mysg y pethau mwyaf aruchel yn y Beibl. Nid yw barddoniaeth i'w gau allan o'r pulpud ychwaith, oblegid y mae y cyffyrddiadau barddonol tyner ac effeithiol yn mysg addurniadau penaf araethyddiaeth, ac y mae rhai yn nodedig o fedrus yn hyny. Rhoddant dafod ac laith i bob peth trwy y greadigaeth; personolant y cwbl mewn natur, crwydrant trwy y cyfaelyd yn ol ac yn mlaen, gan ffirwyno y gwynt, a marchogaeth y cwmwl. Nid oes dim yn rhy fach ganddynt i sylwi arno, na dim yn rhy fawr i wneud defnydd o hono. Telyn yw holl natur iddynt hwy, ac y mae eu bysodd yn wastad ar ei thânanu hi, nes gwneud y beroriaeth felusaf. Ond, fel mai nid aur yw pob peth sydd yn dysgleirio, felly hedyd nid barddoniaeth ydyw pob peth a elwir felly. Mae y dychymygion mwyaf afradus, y rhai nad ydynt ond cynrychiol nosawli ymenyddiau cythryblus, yn aml yn myned o dan yr enw barddoniaeth; ac i bob dyn o chiwaeth a barn, nid oes dim yn fwy syfrdedus na'r cyfryw, pa un bynag ai mewn rhyddiaeth ai mewn cynghanedd y byddont; ac yn enwedig felly pan y gwtir hwy i'r pulpud yn lle "geiriau gwirionedd a sobrwydd." "Chwyddedig eiriau gorwagedd," y geillw yr apostol y fath bethau, ac er y gallant beri chwerthiniaid a difyrwch i ieuentyd anystyriol, a phobl ddifeddwl; eto, y maent yn peri i bob dyn difrifol a meddylgar wrido a gwlad-eiddio. Us a fymaith gyda'r gwynt ddiwrnod y nithio yw y fath dychymygion afradus.

3. *Damcaniaethau a thyb oodiadau ddaingyddol.* Mae yn ddigon priodol i'r efrydydd i chwilio allan y rheawm am bobpeth. Er fod cyllymau nas gellir eu datod, ac anhawderna nas gellir eu deongli, eto, yr wyf yn meddwl fod yn well gan Dduw weled dynion yn ceisio, serch methu, na'u gweled yn pydru mewn dlogi meddylol. Mae yn well gan y fam weled y plentyn yn syrthio wrth geisio cerdded, na'i weled yn tyfu yn ddwy flwydd oed, erioed heb gynyg rhoddi y naill droed hebio y llall: felly hedyd y mae yn well gan Dduw ein gwelod yn ymbalfalu i ddyfod i'r goleuni, na boddioni i aros i farw yn y tywyllwch. Ond nid yw y *speculations* hyn yn ddiberygl, hyd yn nod i'r efrydydd, pan y deuant i derfynau gwirioneddau dwyfol, oni feithrinir ymostyngiad hollol i awdurdad gair yr Arglwydd. Mae perygl hyd yn nod i'r efrydydd anturio yn rhy bell i anialwch damcaniaethau, gan adael ar ol y gair sydd yn "lluseu i'w draed, ac yn llewyrch i'w

lwybr." Ond ar nn cyfrif, nid yw y damcaniaethau llyn i'w dwyn i'r pulpud. Mae yn haws codi ysbrydion na'u rhoddi i lawr. Mae yn hawdd iawn terfysgu ac anesmwythio meddwl cynulleidfia, ond nid mor hawdd ydyw ei thawelu a'i llonyddu. "Ac na ddallont ar chwedlau, ac achau anorphen, y rhai sydd yn peri cwestiynau, yn hytrach nag adeiladaeth." "Ond halogedig ofer-sain gochel." "Eithr gochel ynyfyd ac annysgedig gwestiynau, gan wybod eu bod yn magu ymrysonau." "Eithr gochel gwestiynau ffol, ac achau, a chynhenau, ac ymrysonau yn nghylch y ddeddf, canys anuddiol ydynt, ac ofer." Dyna y pethau sydd yn nghyfeirid y damcaniaethau ar bethau dwyfol. Gwell genyf gymeryd mynegiadau y Beibl yn aym fel y naent na myned i ddamcanu am y sarp y'n Eden; am asen Balaam, am yr "Haul yn aros yn Gibeon," am demtad Crist gan ddiabol, a llawer o gwestiynau cyffelyb yr ymrwystir ynddynt. Nis gwn pa le yr ydym i esyll os dechreuwn gilio oddiwrth fynegiadau aym i gwirionedd. Mae gan rai dynion res o gwestiynau dawinyddol yn barod wrth law i'w taffu i'r bwrdd. A oedd eisiau Cyfryngwr i grŵ? A fuasai raid wrth yr ymgnawddoliad oni buasai trefn iachawdwriaeth? Pa un ai creedig a'i cenedledig ydyw enaid? Pa fodd y symudaid ni o'r byd yma i dragwyddoldeb, oni buasai i bechod ddyfod a marwolaeth i'r byd? A oedd yn bosibl i Iesu Grist bechu? Pa fodd y daeth pechod i'r byd? Paham y carodd Duw ddynion mwy nag angylion? Dyna rai o lawer o'r cwestiynau ar y rhai y mae dynion yn tynnu eu damcaniaeth, ac yn sellio eu tyb- osodiadau. Yn awr, nid wyf yn dyweyd dim yn erbyn i ddynion fyfyrlo yr holl bethau yna, a ffurfio barn arnynt, ond llddynt beidio ceisio myned yn ddoeth uwchlaw yr hyn a ysgrifenyddyd; ond yr wyf yn teimlo yn bur gryf na ddylai ein damcaniaethau ni ar y pethau yna gael eu dwyn i'r pulpud i derfysgu ac anesfydlogi meddylliau dynion. "Credais, am hyn y lleferais." Nid ein hamheuron, nid ein damcaniaethau, ac nid ein theories sydd i'w pregethu, ond "y pethau a gredir yn ddiarnheu yn ein plith." Mae gormod o lawer o amser, a thalent, a nerth yr eglwys wedi eu gwastraffu gyda phethau nas gellir dyfod i sicrwydd arnynt. Dywedai Dr. Lewis wrth Robert Roberts, Tyddynnyfelin, ei fod yn myned i gyhoeddi llyfr gwerth chwe' cheiniog, ar ddyfodiad pechod i'r byd. "Felly," meddai Robert Roberts yn bur ddigynhwrff, "yr wyf yn meddwl yn eiwr y byddai yn well i chwi, Mr. Lewis, ei wneud yn llyfr swlt, a dweyd sut i'w gael o'r byd." Ac yn sicr, os oedd yn werth talu chwech am wybod sut y daeth yma, y mae yn werth talu swlt am wybod sut i'w gael oddiyma. Nid yw yr holl ddamcaniaethau am y pethau nad yw y Beibl yn bendant arnynt yn ddim ond breudd-

wydion pan ddygir hwy i'r pulpud yn lle gwirioneddau pendant yr efengyl.

4. *Syniadau croes i ddadganiadau pendant y Beibl.* Dyma y breuddwydwy mewn gwirionedd. Y rhai hyn sydd yn diystyru llywodraeth y Goruchaf, ac yn cablu awdurdod ei air Ef. Y mae pedwar gwirionedd, y rhai yr ymdeingys i mi fod y Beibl yn eu dysgu yn bendant, yn cael eu hamheu a'u gwadu.—Marwolaeth Crist yn foddlonrwydd uniongyrchol i Dduw dros ein pechodau ni, Ailenedigaeth yn gyfnewidiad mewnol ac ysbrydol—"yn crŵ o newydd yn Nghrist Iesu," Dylanwad gweddi gyda Duw am y bendithlon a geisir, a Pharhad diddiwedd cosbedigaeth yr annuwiol. Dyna bedwar gwirionedd y byddai yn hawdd iawn i mi ddwyn llawer o adnoddau i ddangos fod y Beibl yn bendant yn eu dysgu: ond y mae y gwirioneddau mawrion yna yn cael eu gwadu yn wynneb y dadganiadau egluraf. Tynir yr elfen ddilprwyol allan o farwolaeth Crist, ac ni adewir ar ol ond yr argraff foelol sydd yn codi o hono. Gwneir ailenedigaeth yn ddim ond ddblygiad o rywbeth sydd yn y dyn yn wreiddiol, ond yn unig fod eisiau amgylchiadau ffafriol i'w dynu allan. Yseillir gweddi o bob gallu gyda Duw, ond ei bod yn ymarferiad iachusol i gario dylanwad da ar y gweddiwr ei hun; ac am gosbedigaeth ddyfodol yr annuwiol, y mae y naill yn ei ddifodi yn llywr, ac y mae y llall yn ei adfer wedi iddo ddwyn ei benyd dros dymor, ac y mae y trydydd yn estyn terfynau ei brawf yn olynol yn y byd arall, cyhyd ag yr erys ewyllys y creadur; a dyna y breuddwydiwr mwyaf o'r cwbl. I ddal i fyny syniadau fel yna, rhaid taffu adnoddau egluraf y Beibl dros y bwrdd, a gosod ein rheswm a'n teimladau ar y faine i farnu y gweddi, a chymeryd yr hyu a dyblir ganddynt yn ysbryd y gwirionedd, gan fod yn hollol ddiystyr o'i eiriau. Dyma yr hyfira a'r beiddgarwch mwyaf digywilydd. Dylai yr arweinwyr crefyddol hyn droi y Beibl oddiar estyll eu pulpudau, a bod yn ddigon gonest i ddweyd fel y gau-athrawon llyn,— "Breuddwydiadau! breuddwydiadau." "Y prophwyd sydd a breuddwyd ganddo, myneged freuddwyd." Dyna rai o lawer o'r breuddwydion dynol yn y weinidogaeth—o'r ŷs a osodir gerbron cynulleidfaoedd, gan ddysegwyl i eneidiau anfarwol ymborthi arno.

II. *GWIRIONEDDAU DWYFOL YN Y WEINIDOGAETH.* "A'r hwn sydd ganddo fy ngair, llefared fy ngair mewn gwirionedd. Beth yw yr ŷs wrth y gwenith? medd yr Arglwydd. Onid yw fy ngair fel tŷn, medd yr Arglwydd, ac fel gordd yn dryllio y graig?"

1. *Mai y gwirionedd datguddiedig gan Dduw sydd i'w bregethu.* "A'r hwn sydd ganddo fy ngair, llefared fy ngair mewn gwirionedd." Gair Duw sydd i'w bregethu. Yr oedd y prophwyd yn derbyn eu cenadwri yn union-

gyrchol oddiwrth Dduw. Yr hyn a orchymynai Efe iddynt, hyny a lefarent; ac yr oedd ystyr y genadwri yn aml yn guddiedig oddiwrth y prophwydi eu hunain. Derbyniodd Paul ei weinidogaeth oddiwrth Dduw fel y prophwydi: "Canys nid gan ddyn y derbyniais i hi, nac y'm dysgwyd; eithr trwy ddatguddiad Iesu Grist." Neillduwyd ef o groth ei fam, galwyd ef trwy ras, a rhoddwyd iddo weinidogaeth y cymod. Beth bynag ydyw yr alwad i'r weinidogaeth—ac y mae yn rhywbeth ar wahan a galw i fod yn saint;—ond beth bynag ydyw, nid yw yn cynwys fod neb yn awr yn derbyn eu gweinidogaeth fel y derbynai y prophwydi hi, ac fel y derbyniodd Paul hi; ond y mae defnydd a thestun ein gweinidogaeth ni yn y llyfr hwn, a'r gwirioneddau datguddiedig yaddo sydd i'w pregethu. Mae "gair Duw" genym, nid ar lasar gwlad, nid trwy draddodiad, ond mewn llyfr; ac y mae yr holl wirionedd datguddiedig yn hwn i'w lefaru, ac nid oes dim i'w lefaru ond a ddatguddir ynddo. Mae "holl gynghor Duw i'w draethu," "heb atal dim o'r pethau baidiol." "Yr holl ysgrhythyr sydd wedi ei rhoddi trwy ysbrydoliaeth Duw, ac sydd fuddiol i athrawiaethu, i argyhoeddi, i geryddu, i hyfforddi mewn cyfiawnder; fel y byddo dyn Duw yn berffaith, wedi ei berffeithio i bob gweithred dda." Mae y cwbl a ddatguddir ynddo i'w pregethu heb gelu na darnguddio dim; ac y mae y lle a roddir i bob gwirionedd yn y weinidogaeth i'w benderfynu wrth y lle a roddir iddo yn y Beibl. Nid yw yn briodol i ni ddweyd llawer ar y pethau nad yw y Beibl yn dweyd ond ychydig; ac yn sicr, nid yw yn briodol i ni ddweyd ond ychydig ar y pethau y mae y Beibl yn dweyd llawer. Mae gan ddynion eu hoff bynciau, eu *hobbies*, ac y maent yn eu marchogaeth yn wastad, ac nid bob ameer y maent yn bwysig iawn, nac yn adeiladu iawn. Mae yn bosibl i ni aros cyhyd gyda'n hoff bynciau, nes taffu gwirioneddau ereill llawn mor bwysig i anfantais. Mewn Cymdeithasfa yn y Bala unwaith, yr oedd Etholedigaeth yn destun ymddyddan. Yr oedd yr hen John Evans yn bresenol—gwr craff a deallgar;—ond gan ei fod yn drwm ei glyw, nid oedd yn deall am ba beth yr oedd yr ymddyddan. "Am beth yr ydych chi'n siarad?" meddai o'r diwedd. "Am etholedigaeth graa," ebal rhywun. "O, felly," ebal yntau. "A oes yma rai o honoch yn ei gwadu? os na i oes, mae pethau eraill llawn mor fuddiol i siarad arnynt." Ar hyny, cododd John Jones, Edeyrn—gwr ffraeth, hyf—ar ei draed; ac meddai,—"John Jones, ffariwr ydw i; a phe gwelech chi fi mewn un cae, fyddai hyny ddim yn profi nad oes genyf gaeau eraill." "Eithaf gwir, Syr," meddai John Evans; "ond pe gwelwn i chi yn yr un cae o hyd, ni gredwn nad oes genych ond yr un hwnw." Rhoddodd yr hen trawd daw ar y

gwr ffraeth yn bur twn. Nid yw yn deg i aros ar un cwr o'r maes, tra y mae holl gyfandir y gwirionedd dwyfol yn agored o'n blaen. Yr wyf yn credu etholedigaeth gras mor ddiysgog a neb, ond nid wyf yn credu yn ei gwlthio i'r ffrynt ar bob achlysur; ac yn enwedig, nid wyf yn credu mewn pregethu etholedigaeth fel rhywbeth yn nhragwyddoldeb i greu eu harswyd ar bechadur; ond de'wch a hi i ganol y capel, i ymyl y pechadur, fel y gallo gydio ynddi, ei ei lachawdwriaeth. Y gwirionedd mawr sydd lon'd y Beibl, ac a ddylai fod yna ffaith y weinidogaeth ydyw prynedig aeth y byd trwy gnawdoliaeth a marwolaeth yr Arglwydd Iesu Grist. Dyma oedd *hobby* Paul, ac i wneud *hobby* o rywbeth, un ardderchog ydyw. "Canys ni fernais i mi wybod dim yn eich plith ond Iesu Grist, a hwnw wedi ei groeshoelio." Yr oedd yn ngardd Eden bob pren dymunol i'r golwg, a phob pren daionus yn fwyd, ond pren y bywyd oedd yn nghanol yr ardd; felly hefyd yn ngardd y weinidogaeth,—y mae prenau dymunol yr athrawiaethau, a phreiau daionus y dyledswyddau; ond Iesu Grist ei hun wedi ei groeshoelio ydyw pren y bywyd yn nghanol yr ardd. "A'r hwn sydd ganddo fy ngair, llefarodd fy ngair mewn gwirionedd."

2. Mae yr holl wirionedd datguddiedig i'w lefaru gyda hyder disgyl yn ei awdurdod dwyfol. "Llefarodd fy ngair mewn gwirionedd," hyny ydyw, yn ddioga, fel rhai yn credu yn ddiysgog mai gwirionedd ydyw. Mae Paul yn cyseylltu pwys mawr â hyn. "Fel y rhodder i mi ymadrodd trwy agoryd fy ngennau yn hyf, i hysbysu dirgelwch yr efengyl, fel y traethaf yn hyf am dani, fel y perthyn i mi draethu." "Am hyny, gan fod genym gyfryw obaith, yr ydym yn arfer hyfder mawr." "Ac yn awr, Arglwydd, caniatia i'th weision draethu dy air di gyda phob hyfder," meddai Pedr gerbron y cynglor. "A phan weisiant hyfdra Pedr ac Iwan, lwy a ryfeddasant." Yr oedd y fath wroldeb santiaidd yn Stephan, fel na "allent wrthwynebu y dethineb a'r Ysbryd, trwy yr hwn yr oedd efe yn llefaru." Yr oedd hyn yn nodedig yn yr apostolion, ac yn un o elfennau eu nerth, y gwroldeb diofn gyda pha un y llefarent. Nid haerllingrwydd yn codi oddiar anystyriaeth, ond gwroldeb santiaidd yn codi oddiar argyhoeddiad cydwylbodol mai geiriau Duw a leferid ganddynt; ac ni wnaeth neb erioed waith mawr dros Dduw heb fesur o'r un ysbryd. Nid oes dim yn fwy andwyol i effeithiolaeth y genadwri na rhyw ofnusrwydd yn y traddodiad sydd yn bradychu amheuaeth o'r gwirionedd. Dywedir fod rhai chwaraeuwr mor fedrus, nes gallu actio ffug fel gwirionedd: ond yn anffodus, mae llawer pregethwr yn traethu y gwirionedd mor amheus, nes tantio rhywrai i greu mai ffug ydyw. Gwelir rhai yn naddu conglau y gwirionedd, ac yn ceisio myned heibio i bob

anhawader mor oemwyth, fel y mae pob dyn craff yn gweled fod achub eu penau eu hunain yn llawer aros at eu meddyliau nag achub eneidiau eu gwrandawyr. Mae Paul pan yn ysgrienu at y Thessalonïaid, yn galw Duw yn dyt iddo ef a'i frodyr "fod yn hyf yn eu Duw i lefaru wrthynt efengyl Duw trwy fawr ymdrech; nid megys i ryngu bodd dynion, nac ua amser mewn ymadrodd gwenieithus, nac mewn rhith cyhydd-dor. Os llefaru a wna neb, llefared megys geiriau Duw;" yn hyderus, yn deifon, fel ua yn teimlo ei fod yn llefaru yn eaw yr Arglwydd. "Llefared fy ngair mewn gwirionedd." Byddaf yn teimlo fy mod yn amsafledig wrth ddweyd geiriau Duw, ac aad oes raid i mi eu hasbonio, na'u trawanyddu, rhag i rywun deimlo eu bod yn diagyn yn llym ac yn arw. Gadewch i eiriau aroeth y Beibl ddiagyn yn eu pwyau, ac fe all y pregethwyr mwya' ofus deimlo yn gyff pan y mae "Fel llyn y dywed yr Arglwydd" wrth ei gefn. Mae hysidra dda wabardd yn nharustiad y gwirionedd yn elfen hanfodol mewn gweinidogaeth lwyddiannus eiddo. Dygwyrddais ofyn flyneddodd yn ol i hen weinidog poblogaidd a thalantog yn ei ddgdd, a'r hwn oedd wedi gwneud pregethu yn *lubby* ei oes,—beth oedd ei farn am bregethwyr yr oes hon, o'u cymharu â phregethwyr yr oes o'r blaen, ac yr oedd yn eithaf cymhwys i roddi ei farn. Gwyddwn ei fod wedi gwneud pregethwyr y ddwy oes, ac yr oedd ar y pryd yn ddygwdd bod mewn tŷmer dda iawn. "Mi ddigwch, os deuda i," meddai. "O na wna, yr wyf yn gofyn er mwyn cael eich barn." "Wel, mi ddeudaf i chi," meddai, "*coazio* y bobl yr ydych chi y pregethwyr sydd 'rwan—edrych beth sy'n cym'ryd hefo'r bobl, a threlo'u pleio nhw: ond fe fyddai yr hen pregethwyr, fel hen brophwydi Duw, yn d'od o'r fynydd, se yn edrych yn myw llygad y bobl, ac yn deyd, Fel llyn y dywed yr Arglwydd; a 'doedd ofn na dyn na chlythraul arwyn nhw." Teimlwn yn y fan wrth ei glywed yn dweyd am danynt hwy, beth bynag am danom ni, "Y dystiolaeth hon sydd wir;" ac O! diagned deupasth o'u hysbryd hwy arnom ni'nau yn y dyddiau hyn. "A'r hwn sydd ganddo fy ngair, llefared fy ngair mewn gwirionedd."

3. *Mae holl wirioneddau yr efengyl i gael eu lefaru yn ddifrifol a chyfoiradol.* "A'r hwn sydd ganddo fy ngair, llefared fy ngair mewn gwirionedd." Llefared gyda'r difrifoldeb sydd yn gweddu i wirioneddau dwyfol. Dyna allu *egwaf* y pulpud; ni wna athrawiaeth iach, gwybodaeth helaeth, dysgeidiaeth ddofn, na hyawledd grymus y tro hebdo; ond y mae difrifoldeb yn gwneud pan na byddo y wybodaeth ond cyfyng, y ddysgeldiaeth ond arwynebol, a'r arwithyddiaeth ond digon cyffredin. Nid oedd Fedra ac Ioan ond "dynion annysgedig a anghythyngog;" ond yr oedd eu difrifoldeb

yn peri i'r cyngorffryddoedd; a'r unig esboniad a allent hwy roddi ar y peth oedd "eu bod hwy gyda'r Iesu." Dyna oedd neillduolrwydd mawr Jeremiah—ei ddifrifoldeb; yr oedd wedi "sefyll yn nghyfrinach yr Anfeidrol," ac wedi derbyn ei genadwri oddiwrtho. Cafwyd traff erth fawr i gael gan Jeremiah fyned i bregethu. Ymagesodai nad oedd ond bachgen, ac nid oedd ganddo ddawn at bregethu, ond dangosodd Duw iddo ei fod wedi ei neillduo o'r groth i'r gwaith, ac wedi rhoddi cenadwri iddo. Ond wedi pregethu yn hir, mae yn tori ei galon wrth weled aflwyddiant ei lasur, a gwawd ei wrandawyr. "Yna y dywedais, Ni soniaf am dda, ac ni lefaraf yn ei eaw ef mwyach." Ni phregethaf eto, rhoddaf fy ngweinidogaeth i fyny am byth. A! nid Jeremiah yw yr elaf fu yn teimlo fel yna, ar ol misoeddi o lasur aflwyddianus. "Ond ei air ef oedd yn fy nghabon, yn llosgi fel tân, wedi ei gau o fewn ffegyra, a mi a ffinais yn ymatal, ac ni allwn beidio." Yr oedd ar dori eisieu pregethu—"yr oedd ei air ef yn fy nghabon yn llosgi fel tân." Nid oes dim atal ar bregethwyr sydd yn llawn o ysbryd y weinidogaeth. Mae rhaf yn dweyd y caem ni ddoddearth uwch o ddynion i grynnyng am y weinidogaeth pe byddai y tâl gadael yn well. Wel, mawr dda i'r cyfryw godi y tâl i'r weinidogaeth, mae digon o oisian hynny; ond roddwn i ddim dielch am lonaid gwlad o bregethwyr, os nad oes digon o angerddoldeb ymddynt, fel y talent am gael pregethu cymwys. "Canys ni allwn ni na ddywedom y pethiau a welom ac a glywsom. Angenrhaid a gawdyd annaf, a gwae fydd i mi oni phregethaf yr efengyl." Dyna yr ysbryd oedd yn Paul, ac y mae dynion yn llawn o'r ysbryd yna yn rhwyngu o fod yn ddifrifol. "Am arian yr ydych chi yn pregethu," meddai rhywun wrth yr Hybarch Dr. Phillips, Neuadlwydd. "Am arian, ai ef pe baem ni yn pregethu am arian, aem i rywle o sir Aberteifi; ond treiwch chi ni—does dim digon o arian yn sir Aberteifi i dalu i ni am ddi." Dynion o ddifrifol sydd yn gwneud eu hól ar y byd. Dyna lle mae mawr grydder Mr. Moody. Dyna yr elen aurlycaf yn ei gynneriad. Mae yn ddyn o ffydd gref, o argyhoeddiadau dynion, ond ei ddifrifoldeb sydd fwyaf yn y golwg yn mhob peth a wna. Nid oes dim *cant* o'i gwmpas; ni bu neb erioed yn rhyddach oddiwrth goegedd a rhodres, ac nid oes dim o'r ffug-santeiddrwydd hwnw yn agos ato na all oddef gweu iachus, ond yn nghanol y symledd mwya' dirores, y mae didwylledig gonest yn d'od i'r golwg sydd yn argyhoeddi y mwya' rhagfarnllyd mai "gwr Duw" ydyw. Mae yn dyfod yn uniongyrchol at bechadur fel cenad Arglwydd y lluoedd, gan gyfeirio ei weinidogaeth at ei gyflwr all galon, nes y mae milededd o'r rhai mwya' anystyriol wedi eu gorfodi i aros gyda'u hachos

tragwyddol eu hunain. Nid wyf yn dal Mr Moody i fyny fel *model* i bregethwyr i'w efelychu; oblegid y mae ynddo lawer o bethau priodol hollol iddo ei hun, yn ei arddull o bregethu, yn gystal ac yn ei gynlluniau i weithredu; ac er eu bod yn igwedu yn berffaith iddo ef, eto camgymeriad dirfawr fyddai i orail i geisio ei ddilyn; ond yn nifrifwch a *directness* ei weinidogaeth y mae yn anghymharol; ac yn hyny gallem oll fel pregethwyr gael addysg oddiwrtho. Pe meddianid y pulpud yn y dyddiau hyn â difrifoldeb teilwng o'r genadwri a draddodir, diau genyf y gwelid diwygiad na welwyd yn hanes ein gwlad erioed ei gyffelyb. "A'r hwn sydd ganddo fy ngair, llefared fy ngair mewn gwirionedd."

4. *Mae yr holl wirioneddau dwyfol i gael eu llefaru gyda dysgwyliad hyderus am i amcan yr efengyl gael ei gyrrhuedd.* "Onid yw fy ngair i fel tân, medd yr Arglwydd, ac fel gordd yn dryllio y graig?" Mae dylanwad o'r nerth yn perthyn i air Duw pan y lleferir ef yn yr ysbryd priodol. Gellid yn rheymol ddysgwyl ffrwyth ar ol pob pregeth; ac oni b'at ein hanghredinaeth, teimlem yn anesmwyth a gofidus, fod yr un Sabboth yn myned heibio heb fod "ffrwyth i fywyd tragwyddol yn cael ei gasglu." Mae gwirioneddau yr efengyl yn gymhwys i wneud eu gwaith. Os yw calon pechadur yn oer, "onid yw fy ngair fel tân? medd yr Arglwydd." Os yw calon pechadur yn galed, "onid yw fy ngair i fel gordd yn dryllio y graig?" Cyfraith yr Arglwydd sydd berffaith, yn troi yr enaid." Y pregethiad syml o'r "gwirionedd fel y mae yn yr Iesu," mynegiad cryw a diflusegni o ffeithiau mawrion y Beibl sydd o'r dechreuad wedi profi yn "allu Duw er iachawdwriaeth." "Yr ymadrodd am y groes nerth Duw ydyw." Myn rhai fod y byd wedi tyfu allan o'r hen wirionedd a bregethid gan ein tadau—fod yr hen athrawiaethau hyny yn anghydweddol â gysbryd rhyddfrydol "yr oes oleu hon." Ond y ffaith yw, lle y mae yr hen wirioneddau hyn yn cael eu pregethu, yno y mae y bobl yn ym-ganglu, ac ar y pregethiad syml a gonest o honi-ynt y mae yr Arglwydd yn rhoddi ei fendith. Dywed ambell un na wnaethai Whitfield, a Howel Harris, a Daniel Rowlands ddim o honi pe buasant yn y byd yn awr; mai yn anwybod-aeth y bobl yr oedd dirgelwch eu poblogrwydd; ond y mae Whitfield, a Harris, a Rowlands, wedi dyfod; o leiaf, y mae Mr. Moody wedi dyfod yn eu hysbryd a'u nerth hwy, ac yn pregethu yn hollol yr un gwirioneddau ac a bregethid ganddynt; ac y mae y deyrnas wedi ei hysgwyd, fel gau ddaeargryn, a deffroad crefyddol wedi cymeryd lle na bu ei gyffelyb, yn ol barn llawer o'r dynion craffaf, er dyddiau y Diwygiad Protestanaidd; ac y mae pob dosbarth wedi teimlo nerthoedd y weinidogaeth, o'r llys breahinol hyd at wehilion cymdeithas

yn nghyrau leaf ein trefydd a'n dinasoedd; a diau fod mwy o eneidiau wedi eu hychwanegu at yr Arglwydd yn y ddwy flynedd ddiweddaf nag a ychwanegwyd gan weinidogaeth yr uaf dyn, yn yr un yspaid o amser, er dyddiau yr apostollon. Mae urddas arbenig wedi ei roddi ar hen wirioneddau yr efengyl; a Duw mewn modd amlwg yn dwyn tystiolaeth fod "ei air ef fel tân, ac fel gordd yn dryllio y graig."

Ac y mae yr efengyl i'w phregethu gyda dysgwyliad hyderus am lwyddiant. Yr oedd Mr. Moody wrth ddechreu ei weinidogaeth yn Liverpool yn ddech i'r Arglwydd am y gwaith a fwrriadai ei wneud yma, fel un cwbl hyderus nad oedd ei lafur i fyned yn ofer. Pregethal fel un yn dysgwyl ffrwyth amlwg ac unlongrychol. O! maddeued Duw i ni ein bod wedi pregethu gynifer o weithiau heb ddygwyl i eneidiau gael eu hachub. Dywedai pregethwyr sydd yn awr yn fyw, a'r hwn flynyddoedd yn ol a ddefnyddiwyd gan yr Arglwydd i wneud gwaith mawr drosto,— "Byddwn yn teimlo yn sicr," meddai, "wrth fyned i fyny i'r pulpud—wel, fe wnaiff yr Arglwydd rywbeth drosof i heddyw; ac fe fyddai yn gwneud. Ond yw—ywaeth, yr wyf yn awr wedi diagyn yn is nag un o fy mrodyr. Nid yw yr Arglwydd yn gwneud dim drwof; ac y mae yn gywilydd i mi ei ddweyd, nid wyf yn dysgwyl iddo wneud." Os mynir llwyddo, rhaid dysgwyl am dano. Rhaid i'r pregethu fod yn bregethu i achub, ein gweddïau yn weddïau am achub, a'n haeldïau ninau mewn anesmwythder, os na bydd achub yn cymeryd lle. Mae tân y gwirionedd i dodd i galon oer, a llosgi daearoldeb, a chnawdolrwydd, a llygredigaeth. Mae gordd y gwirionedd i ddryllio, a malurio, a chwala calonau creiglyd. "O! na rwygyl y nefuedd a diagyn, fel y toddo y mynyddoedd o'th faen."

Mae y gwirionedd genym—yr hen wirionedd—ein perygl mawr ydyw colli blas arno. Mae perygl i ni fel pregethwyr, ac i chwithau fel gwrandawyr golli blas ar wirioneddau achubol y Beibl; ac nis gallaf feddwl am gyfiwr is ar wlad na bod ei phregethwyr a'i gwrandawyr wedi colli blas ar hen wirioneddau yr efengyl. Cadwed Duw ein gwlad ni rhag myned i'r agwedd yna. Pulpud wedi myned i goginio ym-borth at archwaeth lygredig y bobl ydyw y farn drymaf a'i ddiagyn byth ar wlad. Unwaith yrelo felly, gellir ygrifenu Ichabod arno—"Y gogoniant a ymadawodd." Mae y mae nachwyr yn cymeryd eu rheoli gan chwaeth y prynwyr; darparant y peiliau y mae galw am danynt; ac nid yw o bwys ganddynt pa beth, ond rhywbeth a myn'd ynddo. O! fy mrodyr, mae perygl i ninau fyned yn *set o ddrapers* gweinidogaethol i astudio archwaeth y gwrandawyr, yn lle dwyn hen wirioneddau yr efengyl at galonau a chydwybodau dynion. Eia hangen mawr ydyw tywalltiad helaeth o'r Ye-

bryd Glan i roddi hyder ynom yn hen wirioneddau yr efengyl.

"Beth yw yr fis wrth y gwenith?" Daw yn brawf arnom ni ac ar ein gweinidogaeth. Mae y "coed, gwair, a'r soff" a ddygir i'r adeiladaeth yn rhwym o fyned ar dân pan y daw "y dydd a'u dengys," er y gallwn ni ein hucain "foi yn gadwellig, eto felly megys trwy dân!" Gwirionedd yn unig ddeil y prawf. Dyma yn unig saif heb fyned o flaen y wyntyll ar ddiwrnod y nithio.

Amrywiathol.

Y LLECHFAEN A'I DEFNYDDIOLDEB.

TRAITHAWD BUDDUGOL.

Terfyniad o t. d. 808.

PENNOD III.

Defnyddioldeb a rhagoroldeb y llechfaen, i doi adeiladau o bob math.

Y defnydd penaf a wneir o'r llechfaen, wedi ei hollti yn deneu a'i naddu yn gymwys, ydyw i doi adeiladau. Defnyddir amryw ddefnyddiau eraill i'r gorchwyl hwnw, megys ystyllenod coed (*shingles*) wedi eu hollti a'u naddu yn gymwys, ond sylwer am y rhai hyny, ar ol bod ychydig o dan belydrau gwresog yr haul, a dylanwad grymus y gwynt a'r gwlaw arnynt, byddant wedi eu hystumio yn mhob dull braidd, bydd eu hymylau, a'u canolau wedi esgyn y naill oddiwrth y llall, nes gwneud agoriadau llydain rhyngddynt, yna bydd y gwynt yn rhuthro i mewn i'r adeilad, ac weithiau yn ymlid y llwch a'r gwlaw i mewn trwy yr unrhyw agoriadau, gan anurddo a lleitho yr adeilad yn fawr, ac nid byny yn unig, ond mae y tywydd yn effeithio arnynt er eu hysgaru yn gareiau oddiwrth eu gilydd. Ond cymarar y llechau a y rhai hyn, fel defnyddiau toawl.

Mae y llechau yn gorwedd mor agos at eu gilydd, fel nas gall yr elfen deneu y gwynt ymwithio rhyngddynt, chwaithach y llwch a'r gwlaw. A hefyd, ni wna pelydrau tanbaid yr haul, na dylanwad grymus y gwynt a'r gwlaw, eu hystumio hwy, na'u gwasgaru yn gareiau oddiwrth eu gilydd.

Yn ol y ffeithiau uchod, amlwg yw fod y llechau yn tra rhagori ar y defnyddiau eraill i'r perwyl crybwylliedig, yn eu harddwch, eu defnyddioldeb, ac yn eu parhad.

Peth arall y maent yn ddefnyddio i doi adeiladau ydyw *tin* neu *sink*. Gosodir hwn i orchuddio yr adeilad yn un cyfan ddarn mawr. Y mae yn rhagori ar y llechau yn hyny, trwy atal awyr oer ddyfod i mewn i'r adeilad, yn enwedig yn y gausaf oer, ond y mae hwn eto yn bar dueddol i wyro os byddi ychydig wendid o dân, ac i'r gwlybanaeth aros yn y pant-le oedd hyny; ond bydd y gwlaw yn rhedeg oddiar y llechau fel oddiar gefn gwydd.

Y mae y llechau yn tra rhagori ar y defnydd hwn eto yn ei barhad, nid rhyw oes hir sydd i hwn heb i'r rhwd yru tyllau yno, ac yna diagynai y gwlaw i lawr i'r anedd yn uniongyrchol.

Ond gwyddis am adeiladau wedi eu toi a llechau er cyn cof neb dynion byw yn bresenol, heb fawr o arwydd henaint ac adfeiliant arnynt eto.

Dadleua rhai dros ragoroldeb y *shingles* ar y llechau, trwy y gellir prynu y *shingles* am ychydig bach llai o arian, gan haeru mai hwy yw y rhataf, ond y mae y cyfryw yn camgynied yn fawr yn hyny. Defnyddiwn engraffit er profi ein gosodiad. Golyger fod dau ddyn yn myned gyda eu gilydd i weithdy y crydd, i brynu par o esgidiau bob un, wele y crydd yn dodi engraffitau o'u blaenau, gan ddweyd mai chwech dolar y par yw pris y dosbarth hwn, a phum dolar y par yw pris y dosbarth arall, a gofynodd un o honynt, pa ham yr oedd yn gwahaniaethu dolar yn eu prisiau? Atebodd y crydd, mai am eu hod yn rhagori yn eu defnyddiau a'u parhad. Sierhaodd y crydd y parhai esgidiau y dosbarth cyntaf i'w gwisgo yn gyson am chwech mis, a'r lleill am dri mis. A hwy a bwrcasasant bob un bar o'r dosbeirith crybwylliedig, ac a roddasant brawf arnynt, a chawsant y crydd yn eirwir o tro hwnw, beth bynag am droion eraill. Yn awr pa un o'r dosbarthiadau yna oedd y rhataf? Amlwg yw i bob perchen synwyr cyffredin, mai esgidiau y dosbarth cyntaf oedd y rhataf o lawer, o herwydd yr oedd yn rhaid i'r un a ddewisodd yr ail ddosbarth gael dau bar i gydwisgo ag un o'r cyntaf, felly yr oedd yn rhaid i'r ail dalu deg dolar am chwech i'r cyntaf, neu ngain dolar y flwyddyn am ddeuddeg dolar i'r llall.

Pe buasai y *shingles* yn parhau haner cyhyd a'r llechau, buasent yn sefyll yn gymwys fel ag y darluniwyd yn yr engraffit flaenorol, ond ni wnant mo'r chwarter. Pe rhoddid pedwar o doau o'r *shingles* i gyfateb i un to o'r llechau, dyblai y gwahaniaeth fel hyn, un to o'r llechau am chwech dolar, pedwar to cyfatebol o'r *shingles*, ugain dolar, felly buasai yn rhatach talu chwech dolar yr ysgwar am y llechau i wneud to buddiol a pharhaol, na phe ceid y *shingles* am ddim, wrth ystyried y draul a'r draffwrth i'w hadgyweirio yn barhaus.

Mae y llechau wedi eu profi yn rhagorach na yr un o'r defnyddiau toawl darganfyddedig eto, yn eu rhadlonrwydd, eu buddioldeb, eu harddwch, ac yn eu parhad.

PENNOD IV.

Cynwys y bennod hon fydd ychydig o hanes y cloddfeydd hynaf, yn nghyd ag amcan gyfrif o'r holl chwarelwyr a'u llafur. Mae defnyddioldeb y llechfaen yn ganfyddadwy er's miloedd o flynyddoedd. Y mae y llechau yn cael eu defnyddio i ysgrifennu arnynt mor fore a rhoddid y ddeddf ar Sinai.

Cloddfa y Cilgwyn yn nant Nantlle, awydd Gaernarfon, yw yr hynaf y gwyddys am dani, a gloddwyd er defnyddio y llechfaen i doi ad-eiladau. Nid yw yn hawdd cael sicrwydd bodddhaol pa amser y dechreuwyd y gloddfa hon. Y mae hunesiaeth yn sierhau eu bod er amser Iorwerth y Cynaf, sef tua'r 12ed ganrif, o herwydd dywedir fod ei dy wedi eu doi a llechau o'r gloddfa hon.

Y nesaf ydyw, Aberllefeni, yn swydd Meirionydd. Mae y gloddfa hon tua 800 mlwydd oed o'rbyn lleiaf. Y mae hon balaedy yn y gymydogaeith wedi ei doi a llechau er amser y frenhines Elizabeth, tua'r flwyddyn 1608.

Gadawer ar hyn yna gyda henafiaeth cloddfeidd Cymru. Ieuaie mewn cymariaeth yw chwarelau America.

Yr hynaf yn state Vermont yw chwarel Whitlock, yr hon a ddechreuwyd tua'r flwyddyn 1847. Nid yw y chwarelau hynaf yn Pennsylvania yn llawer hynach.

Ameaen-gyffris o'r holl chwarelwyr yn ngwahandol gy nyd i gwaithau chwaredyddol.

Pfrestniog,.....	3793	Ysgotland,.....	275
Dolyddelen &c.,....	130	Vermont,.....	700
Coris &c.,.....	1050	New York,.....	800
Nantlle,.....	1596	Maine,.....	200
Llanberis,.....	3135	Pennsylvania,....	1000
Llanfihangel,.....	250	Maryland,.....	300
Bethesda,.....	3793	Virginia,.....	200
Llangollen,.....	200	North Carolina,...	50
Trefn,.....	300	Georgia,.....	51
Isle of Man,.....	250	Michigan,.....	50
Gwlad yr haf,.....	150	New Foundland,..	50
Lloegr,.....	500	Canada,.....	800
Iwerddon,.....	800		
France,.....	325	Cyfaurif,.....	20248

Golyger eto eu bod yn gwneud tuag un ysgwar (sef $\frac{1}{4}$ tunell) y dydd ar gyfer pob dyn, byddall hyny yn 5062 o dunellau o lechau yn cael eu gwneud bob dydd, 30372, yr wythnos, 121488, y mis, a 1457856, y flwyddyn. Gwerth y llechau yn ol ugain dolar y dunell, \$39157120 mewn blwyddyn.

Nid yw y fflygrau uchod yn dynodi, ond nifer gweithwyr y llechfaen er ei chymwysu yn ddiddoson; ond pan ystyrir y nifer sydd yn gweithio ar y llechfaen y y melinau, yn nglyd a'r llechdorwyr (*stone cutters*) sydd yn ei chersio i bob dull ac addurniant,—a nifer ei chludwyr, ei llwythwyr, a'i dadlwythwyr, a'r llechdowyr, dyblat eu rhif. Hefyd y mae nifer ei phrynwyr yn dra lluosog.

Y Cymry fel cenedl oedd y darganfyddwyr cynaf o ddefnyddioledeb y llechfaen fel defnydd tonawl, a hwy ydyw y chwarelwyr goraf, a'r celfyddydwyr cywreiniol arni.

Notiadau terfynol.

1. Gwelwn ddaioni a darbodaeth y Bod mawr yn ffurfiad y llechfaen.

2. Ei ddadblygiad o honi, megys yn agor cildor ei ystora y gwerthfawr er cynaliaeth i gynifer o filoedd o'i weithwyr tlodion, megys "troi cerig yn fara" yn agos i'r Wyddfa.

3. Mor raddol y mae yn dadblygu ei drysorau gwerthfawr, megys pan fo cynrych arwyneb y dalaer yn rhy fychan i gynnal ei thrigolion, y mae yn tueddu y trigolion i gloddio i grobbil y ddaiar, fel y mae y glo a'r haiarn yn Neheudir Cymru, a'r llechau yn y Gog'edd.

[Cyflwynedig i Eisteddfod Middle Granville, Nadolig, 1874, gan Gloddiwr.]

Sef R. O. PRICHARD, *Niir Haven*.

COFIANT MR. DAVID JONES,

PRAIRIE, BANGOR, WIS.

"Oblegid yr oedd efe yn ddyn da."

Y mae cymaint o fawredd ac urddas yn perthyn i safon dynoliaeth, fel nad yw y cymeriad uchel o ddyn yn gyrrhaeddadwy i neb ond i'r gwir gredadyn. Delw Daw yn yr enaid sydd yn cyfansoddi dyn. Y fynydd y colodd y creadur y ddelw hono yngolodd y dyn yn y pechadur. Ac yn awr mewn trefn i'r creadur ddyfod yn feddianol ar ei gymeriad cynhenid, rhaid iddo adfeddianu delw ei Grewr. Dywedir fod yr enw *dyn* yn yr iaith Roeg yn golygu yr un syniad.

Dywed dysgeiglun fod y gair *dyn* yn cynwys y meddylddrych oedrych tuag i fyny. Rhyw oedrych i lawr y mae milloedd dynoliaeth, nid ydynt yn gallu codi en cyfeiriad uwchlaw terfynau y byd hwn; ond am y dyn newydd y mae eie yn arwain bywyd sydd a'i edrychiad parhaus tuag i fyny. Fel y biodeuyn pryderth yn y ffenestr sydd bob amser a'i ogwyddiad at yr hau.; felly y credadyn,

"Mi edrychaf at i fyny

Deued tywyllwch, deued nos,"

yw ei arwyddair gwaistadol yntau.

"Canys y mae y rhai sydd yn dywedyd y cyfryw bethau, yn dangos yn eglur eu bod yn cefnogi gwlad." Y mae maws y nef ar eu cymdeithas—arogl y nef ar eu buchedd. "Y mae eu hymrweddian yn y nef oeddi." Yn awr i'r graddau y cymdeithasir a'r nef oedd ac yredrychir ar leu, yr adnewyddir plant yr Arglwydd ar ddolw yr hwn a'i creodd. "Eithr nyslollag wynob agored, yn edrych ar ogoniant y'r Arglwydd megys mewn drych, a newidur i'r unrhwy ddelw o ogoniant i ogoniant, megys gan Ysbryd yr Arglwydd."

Nid yu aml y gellir dyfod i gyffyrddiad a neb yn dwyn mwy o arwyddion a nodau y *dyn* na gwrth-ddrych y llinellau hyn. Yr oedd yu amlwg i bawb eifod o dan oruchwyliaeth sauteiddiol Ysbryd Daw.

Ganwyd Mr. Jones mewn lle o'r enw Bally, plwyf Llangranog, sir Abertelf, D. C. Ewan o rieni oeddynt Jenkin a Rachel Lewis. Bu iddynt 6 o blant, 4 o ba rai sydd yn fyw yu braseuol yn Nghymru. Bu farw ei fam pan nad oedd eia brawd ond ieuaie. Cafodd ei dad hir oes, yr hon a derfynodd er's ychydig filoedd yn ol yn yr oedran teg o 95. Ymfudodd Mr. Jones i'r wlad hon er's 27 mlynedd yn ol, ac ymsefydlodd yn Waukesha, Wis. Yn 1854 ymunodd mewn prydus yno a Miss Mary Howells, merch i'r parhaus dad Mr. Howells brogethwr kyda'r Annibynwyr yn Bark River, Wis. Symudasant i Bangor yn y flwyddyn 1854 a gwnaethant eu cartref ar y Prairie rhwng Bangor a Fish Creek. Bu iddynt 8 o blant, 4 o ba rai sydd yn fyw yu braseuol, yr ieuaigaf yu 16eg oed, yr oll o bouynt yn aelodau o'r eglwys hon. Awst y 18ed

yn 51 mlynedd oed, ar ol 7 wythnos o gystudd trwm a phoenus, sef yr *inflammatory rheumatism*, hynodd ein brawd anwyl Jones yn yr angau, yn cael ei amgylchu gan ei briod hoff a'i blant anwyl yn nghyd ag amryw o'i gyfeillion y rhai oedd a'u gafael yn dy ynddo hyd y mynydan olaf: ond nis gallai brich o gnawd estyn un cymorth iddo—felly rhaid oedd efnu arno yn ymchwydd yr ason. Bu farw yn dawel a digyffro, a'r gair diweddaraf a ddysferodd dros ei wesusau ydoedd "O Arglwydd, gollwng fi."

Yr oedd yr hen wirionedd melus hwnw yn cael ei wirio yn fy uheimplad pan yn gwylio ei symudladau olaf, "Ni frysia yr hwn a gredo." Bu yn ddiwyd a gwellthgar yn ei amser, llwyddodd i gael cryn lawer o gyfoeth, fel y gadawodd ei deulu mewn amgylchiadau cysurus ar ei ol. Chaddwyd ei weddillion yn mynwent Bangor. Er cymaint prysurdeb y cynhauf daeth torf luosog, yn rhifo 45 o gorbysau, yn ughyd i dalu y gymwynas olaf iddo. Gwelwyddwyd ar yr achlysur gan y Parchu. David Hughes, D. H. Jones, J. Vaughan, H. M. Pugh, ac O. Jenkins. Trefnwyd y giadd-edigaeth gan Mri. J. H. Parry ac R. J. Bryan yn fedrus a dehenig. Gellid darllen ar wynebau y dorf alarus wrth ddychwelyd o'r giaddfa fod un oedd yn gu ac anwyl ganddynt wedi ei roddi yn ei fedd.

Mr. Gol., nid wyf yn boff o gofiantau meithlon; ond gau fod y brawd Jones wedi dringo i safle mor uchel fel dyu, Cristion a blaenor yn eglwys Dduw, credwyf na fydd y llinellau hyn yn drethiad ar eich hynawsedd chwi, nac ar amynedd darllenwyr y CENHADWR. Mewn trefn i roddi brasluniad o gymeriad ein brawd ymadawedig sylwn arno yu y pethau canlynol:

Fel dyn. Cafodd ei gynysgaeddu a galluoedd cryfion, a chymesurail y naill y llall yn y modd goreu. Cydgordiai ei foddysillau, ei deimladau, a'i weithrediadau a'u gilydd, fel yr oedd ei fywyd yn un cytanwaith ardderchog, a nodweddiad ei fywyd gan bwyllled ac arafwech arbenig.

Fel pen teulu. Yr oedd yn un y gellid dwyn tystiolaeth iddo ei fod i fyny a safon y gwr da, a'r tyst tyner a gofalus. Yn ei deulu y mae adnabod dyu yn ei wir gymeriad. Beth bynag ydyw ymddangosiad cyhoeddus dyn, hyd yn nod pe byddai ei ddiifrifoldeb o'r nodwedd oreu, os nad ydychyd yn dda yn ei berthynas a'i deulu, nid yw yn dod i fyny a safon y moddyldrych o ddyn. Y mae y cymeriad dwaf yn cael ei roddi uwchben yr hwn nad yw yn gofalu am ei deulu. Dywedir am dano ei fod yn "naeth na'r difydd." Ond am ein brawd gwnaeth ei ofeu er darbod drostynt mewn ystyr dymhorol, a'i hyfrydwaith ydoedd en haddysgu yn egwyddorion crefydd. "Rhodiai yn mberfethrwydd ei gnolou o fewn ei dy, a gorchymynai i'w blant a'i dylwyth ar ei ol roddio yn ffordd yr Arglwydd, gan wneuthur cyflawnder a barn," ac felly gadawodd argraff annileadwy ar feddysillau ei briod hoff a'i blant anwyl, ei fod yn "wr Duw."

Fel cymydog. Yr oedd yn un o'r dynion hyn a ymddygai tuag at bawb fel yr ewyllysai i bawb ymddywn tuag ato ef. Y mae yn wir mai plant yr Arglwydd oeddnt ei brif gyfeillion; ond oto ni chafynai ei ddaioni yn unig llddynt hwy; yr oedd yn hoffi gwnentaur da i bawb. Yr oedd fel "cawgill yn ei osgi ac yn goleuo," nid yn unig yu

y teulu a'r eglwys ond hefyd yn yr ardal a'r gymydogiaeth lle yr ydoedd yn byw. Teimlad a phroffiad hyd yn nod "blant y byd hwn" ar ddydd ei angladd ydoedd y buasai yn well ganddynt goili haner dwsin o rai dynion o'r gymydogiaeth hon na cholli y cyfnull anwyl hwn. Yr oedd yn un a sawr gerid gan ei gymydogion.

Fel crefyddor. Yr oedd ein brawd yn un o ffyddlon-iaid Israel. Y mae yn debygol iddo gael ei ddwyu i fyny mewn teulu crefyddol, ond nid ydym yn deall iddo ei phroffesu yn gyhoeddus hyd nes y daeth i ardal Waukesha, ac o'r adeg hono hyd ei fedd bu yn addurn i grefydd. Yr oedd ein brawd yn un o'r cyfryw nad ystyriant eu hunain yn gymwys i flaenori gyda'r achos goreu; nid oedd yn meddu digon o hunan ymddiried, ac felly ystyriai ei hun yn llai na'i frodyr; ond coleddai yr eglwys syniad hollol wahanol am dano. Dewiswyd ef i'r awydd o ddiacu, ond bu yn hir eyn caulatau i'w alw yn un o'r awyddogion; ond eto gwasanaethodd yn ffyddlawn fel y cyfryw hyd derfyn ei oes. Ystyriai pawb ef yn un o'r rhai mwyaf addas a chymwys. Cyfrifid ef yn un o golofnau cedyrn a defnyddiol eglwys Dduw.

Dywedir fod yn Eglwys Gadeiriol Sant Mark yn Venice golofnau ardderchog wedi eu cael meddir o deml Solomon. Eu defnydd ydyw *alabaster* gwerthlawn, yr hwn sydd sylwedd caled a pharhaol, ond mor dryloew fel y mae pelydrua y goleuni i'w gweld yn amlwg drwyddynt. Y mae yn arwyddlun neillduol o'r hyn ddylai holl wir golofnau yr eglwys fod—yn gadarn yn y ffydd a dysglauer eu cymeriadau. Yr oedd ein brawd hoff yn golofn gadarn a pharhaol yn nheini ei Dduw. Ei brofiad a'i ddymuniad gwastadol ydoedd "Un peth a ddeleysiaid gan yr Arglwydd, llyny hefyd a geisai, sef caiffai trigo yn uhy yr Arglwydd holl ddyddiau fy mywyd." Hefyd yr oedd bob amser yn arwain bywyd pur a rhinweddol. Fel yr oedd colofnau eglwys St. Mark yn adlewyrchu golygfeydd prydferth o'u hauglych felly gwai cymeriad dysglauer ein brawd adlewyrchu golygfeydd hyfryd a gogoneddus crefydd. Colled sawr i'r eglwys oedd cael ei hymddifadu o hono, oblegid yr oedd yn un o'r rhai mwyaf defnyddiol gyda'r achos. Y mae yn wir ei fod yn fwy bywiog a chynnes ar rai adegau na'u gilydd; eto yr oedd yn wastadol yu glynau yn ngwasanaeth ei Arglwydd. Anaml y gwelid ei le yn wag yn Sabbothol nac yn wythnosol, er ei fod yb byw agos i dair millid o'r capel. Yr oedd yn un o'r rhai a gadwai "y tŷ y nos." Yr oedd yn galondd mawr i'r gweliudog, oblegid yr oedd yn dal bob amser ar yr hyn a glywai; ac yn y gyfeillach grefyddol yr oedd ei faru mor addfed fel yr oedd ei gynghorion gwerthfawr a'i ymddiddamion buddiol yn deilwng i'w hedmygu a'u gweithio allan. Hyderwn y gwna yr addysg a roddodd a'r esiampl a adawodd ateb y dyben gogoneddus o adelladu Seion a chael eraill hefyd i adnabod a charu yr Arglwydd.

Cafodd yr ysgol Sabbothol goileid nid bychan ar ol ein hawyni frawd. Ei brif ymgais ydoedd maethu ac addysgu yr ieuenctyd yn egwyddorion crefydd Iesu Crist. Nid yn bawdd y gellir llanw ei le fel athraw. Yr oedd wedi ei gynysgaeddu a'r cymydogiaeth hyn ydyd yn cyfansoddi atunw da. Yr oedd ganddo wybodaeth gyffredinol helaeth, gwybodaeth ysgrythurol dda, ac hefyd yr oedd yn

foddianol ar reawm cryf a goleuedig. Nid yn fuan y cymodir a'r golled sydd ar ei ol yn yr ysgol a'r eglwys.

Wrth roddi beiblo, erfyniaf am fendith y nef ar ei weddw alarus, yr hon fu yn gydnabwys iddo am dros 21 o flynyddau. Nerth a gaffo hi yn nghyd a'i blant anwyl i dynu cyssur a dedwyddwch i'w henaid o hen addewidion gwerthfawr y Beibl yn ngwyneb eu profedigieith ciwerw, a phrif ymgais y mabion a'r maredydd fyddo efelychu eu tad yn ei rinweddau, fel y byddo iddynt arwain bywyd cyffelyb i'r eiddo yntau; ac yna ni fydd gweiniadogaeth angau iddynt ond cyffwrng i'w dwyn i adfeddianu cymdeithas eu hanwyl dad eto yn y byd ysbrydol. A bydded i'r amgylchiad fod yn foddion yn llaw Ysbryd Duw er ein deffroli unau fel eglwys i fod yn fwy ffyddlon, bywlog a chynes gydag achos y Gwardwr mawr nag erioed. A bydded i'w esiampli a'r gweithredoedd sydd yn ei ganlyn fod yn foddion effeithiol i ddwyn eraill "o dywyllwch i oleuni, ac o feddiant Satan at Dduw."

OWEN JENKINS, *Bungor, Wis.*

GWASANAETH JUDAS ISCARIOT I EFENGYL CRIST.

Ystyr y gair efengyl yw newyddion da. Yn gyson a'r ystyr yna defnyddir y gair mewn ystyrion eraill. Golyga weithiau hanes Crist, megys yr efengyl yn ol Matthew, neu Marc, &c. Pryd arall y dadguddiad o räs a thrugaredd Duw i bechaduriaid trwy Iesu Crist, megys, "Canys nid oes arnaf gwylydd o efengyl Crist" &c. Pryd arall golygir wrth yr efengyl y Grefydd Gristionogol, neu y gyfundraith o athrawiaethau, ordiudau, a deddfau mae Crist wedi roddi i'r byd. Yn yr ystyr yna y defnyddiad ef ei hun ef, pan yn gorchymyn, "Ewch i'r holl fyd, a phregethwch yr efengyl i bob creadur." Danfonwyd yr apostollon nid yn unig i gyhoeddi iachawdriaeth trwy Crist, eithr hefyd i addysgu dynion yn holl fanlyon ei grefydd, fel mae yn amlwg oddiwrth Matt. 28: 19, 20. "Ewch gan hynny a dysgwch," neu yn fwy cywir, "Ewch gan hynny a gnewech ddysgyblion neu Gristionogion o'r holl genhedloedd, gan eu bedyddio hwy, yn enw y Tad, a'r Mab, a'r Ysbryd Glan, gan ddysgu iddynt gadw pob peth ar a orchymynais i chi." Ac yn yr ystyr ddiweddar y defnyddir y gair efengyl yn y traethawd hwn.

Y mae gwahanol ystyrion i'r gair gwasanaeth hefyd, ond yr hyn a olygir wrtho yn fwyaf cyffredin yw y lles a wneir, neu y cymorth a roddir i arall. Bod o wasanaeth i un yw ei gynorthwyo i gyrnodd ei amcanion; gwasanaethu unrhyw beth yw bod yn foddion neu offeryn er ei gynnal a'i ddwyn yn mlaen, ac yn yr ystyr hyn, debygid, y mae Judas Iscariot yn wasanaethgar i efengyl Crist. Y mae dynion drwg o wasanaeth i'r efengyl yn gystal a dynion da; y cyntaf yn amswriadol, ond y diweddar yn fwrriadol. I ba un o'r dosbarthiadau hyn y perthynai Judas nid yw *paob* yn cydweled. Y mae ychydig wedi tybled ei fod yn ddyn da, a'i fod yn gadwedig. Nis gwn pa fodd maent wedi ffurfio y dyb hon, mae yn eglur mai nid wrth ddarllen a chwilio yr Ysgrifthyrau pa fodd bynnag, oblegyd dysgu y rhai hyn yn y modd mwyaf amlwg na fu erioed yn ddim ond dyn drwg, a'i fod yn y diwedd wedi myned i'w le ei hun—y lle tru-

enas ag oedd yn gymwys i'w dderbyn, a'r lle oedd yntau wedi cynwysio ei hun iddo. Mae'n wir y dywedir ar ol iddo dderbyn y "tamaid," wrth fwyt y pasg, fod Satan wedi myned i mewn iddo, ond nid am y tro cyntaf, oblegyd ni gawn Iesu yn dweyd yn Ioan 6: 70, "Oni ddewisais i chwybwl y deuddeg, ac o honoch y mae un yn ddiafol." Ac yn y bannod lle y dywedir fod Satan wedi myned i mewn iddo, ni gawn cyn hynny fod Satan wedi rhoi elias yn ngidlon Judas fradychu ei Arglwydd. Meddwl y geiriau "myned i mewn iddo" yw, fod yr un drwg wedi llenwi ei galon, wedi ei lwyrffeddiannu, wedi ei wneyd yn hollol benderfynol i gyflawni yr hyn oedd yn petruso yn ei gylch o'r blaen. Ac er y dywedir iddo edifarhau, nid oedd ei edifeiriau yn efengylaidd, tristwch y byd ydoedd, yn gweithio angau, yr hyn a wnaeth yn Judas yn y modd mwyaf truenus ac ofnadwy. Y mae'r geiriau hyn o eiddo'r Gwardwr yn ddigon i symud pob ambuenaeth o foddwl pawb parth cadwedigaeth yr Iscariot—"Eithr gwae y dyn hwnw trwy yr hwn y bradychir Mab y dyn, da fusai i'r dyn hwnw pe nas ganesid ef." Gwelir gan hynny, mai gan apostol oedd Judas Iscariot, rhagritliwr, dyn drwg. Yr wyf fuan o'r un farn. A'm gorchwyl o hyn allan fydd dangos yn mla ddulliau yr oedd Judas Iscariot yn wasanaethgar i'r efengyl.

1. *Trwy ei phregethu a chyflawni geirithiau ei eiddadarnhau.* Gwnaeth Judas bob peth yn allanol fel yr apostollon eraill. Yr oedd mor debyg i wir apostol fel na wyddai neb ond yr Hollwybodol lai nad un felly ydoedd, hyd y nos y bradychodd ei Arglwydd. Pan ragddywedodd Crist y bradychal un o honnynt ef, aethant yn drist law, a dechreuasant ddywedyd wrtho bob un o honnynt, "Ai myfi yw, Arglwydd?" Pe busai rhyw wahanlaeth allanol rhwng Judas a'r unarddeg, gallaisid meddwl na fusai y gwybodaeth uchod yn cael ei ofyn, canys buasant yn gwybod mai Judas ydoedd. Amlwg yw nad oedd yr apostollon eraill wedi drwgdybio'r bradychiwr, o gwbl, hyd nes darfu i Iesu Crist ddyweyd yn eglur pwy oedd ef. A phie na busai Judas yn cyflawni dyledswyddau y swydd apostolaidd fel apostollon eraill, busai yn ddigon naturiol i'r diweddar ymboli beth allasai fod yr achos, a dechreu drwgdybio y cyntaf. O ran hynny y mae'r Ysgrifthyrr yn eglur ar y pwnc hwn. Wedi i Crist enwi y *deuddeg* apostol, a Judas Iscariot yn olaf, y mae yn eu hanfon, ac yn gorchymyn iddynt bregethu fod teyrnas nefoedd yn nesáu. Ac y mae yn ychwanegu gan ddyweyd,—*"Iachewch y cleffion, glanhewch y rhai gwahanglwyfus, cyfodwch y melwr, bwrlwch allan gythrenllaid"* &c. Matt. 10: 4—8. A gellid meddwl fod gweiniadogaeth Judas yn llywyddianus, yn gymaint felly, pa fodd bynnag, ag eiddo eraill o'r apostollon. Gofynwyd weithiau, a ydyw Duw yn arddel gweiniadogaeth gweiniadogiaeth a phregethwy'r annwyl? A oes daloni yn cael ei wneud trwy y fath weiniadogaeth? A ydyw pechaduriaid yn cael eu hachub a'r salus yn cael eu hudeilladu trwyddi? Y mae'r Beibl, dyhygid yn ateb y cwestiwn yna yn gadarnhaol. Y mae Paul yn ei lythyr at y Philippiaid yn crybwyll am ryw rai yn pregethu Crist o gonfagen, ac ymryson, yn gystal ag eraill o ewyllys da; ac yr oedd yn llawenhu am ei fod yn cael ei bregethu gan y naill ddosbarth neu y llall. Rhy hira y busai yn gallu llawenbau am ei fod yn cael ei bre-

gethu gan ddynion cennigennydd a therfysgryd, onl bai ei fod yn credu y gallai y pregethiad o honi weyd *daloni*, hyd yn nod o enau y *rhai hyny*. Ac ymae ger yn le i gasglu yr un peth am weindogaeth Judas. Ac nid yn unig fe bregethodd yr efengyl, eithr hwyfod fe gadarnhaodd wrionedd ei luthraiaeth hi trwy wyrthlau. Ymae dynion *drug* wedi cyflawni gwyrtthlau yn gystal a pregethu. Yr oedd Paul yn tybied y gellid meddu yr holl ffydd fel y gellid symudo mynyddoedd, ac eto heb gariad—heb un gronyn o werth mwsol. Ac ymae'r Athraw mawr yn dyegu fod *llawer* yn gwneyd hyny, —“*Llawer* a ddywedant wrthyf yn dydd hwnw, Arglydd, Arglydd, oni phrophwydasom yn dy caw di, ac oni fwriasom allan gythreuliaid yn dy caw di, ac oni wnaethom wyrthlau lawer yn dy caw di?” Ac eto nid oedd wedi en hadnabod dy ei oiddo erioed. Yr oedd Judas yn un o'r rhai hyn; pregethai i eraill, ond yr oedd ei hun yn anghymeradwy; cadarnhâi, trwy wyrthlau, mai gwir oedd y gair ddyfod Crist i'r byd i gadw phecchaduriaid, ond gwrthodai ef ei hun; torai fara'r bywyd i'w gyddechaduriaid, ond newynai ei enaid ei hun; gwasanaethai fel *scaffold* i adelladu Selon, ond yr oedd ef ei hun yn addfedu i'r tân aniffoddadwy.

2. *Gwasanaethodd Judas efengyl Crist trwy ryddio pawb rhag bod yn debyg iddo.* Y pethau a ysgrifenydd o'r blaen er addysg i ni yr ysgrifenydd hwynt. Ymae hanes dynion da wedi ei gofnodi er bod yn anogaethol i ni ddilyn eu hôl, tra mae bywyd a marwolaeth dynion *drug* wedi eu rhoddi i ni i'w gochelyd. Ymae y naill fel y goleudai yn y porthladdoedd, yn gwaedd atynt, ond y lleill fel y goleudai ar greigiau yn nghanol y môr, yn rhybuddio pawb rhag dyfod yn agos. Ymae ambell un wedi myned o'r byd yma mor ddedwydd nes codi awydd yn y rhai oedd yn bresanol i fabwysladu geiriau Thomas gynt,—“*Awn niheu, fel y byddom feirw gydag ef.*” Ymae eraill wedi marw mor druenus nes mae rhyw rai wedi dymuno gyda'r Salmiyyd,—“*Na chasglu fy enaid gyda phechaduriaid, na'm bywyd gyda gwyrgwaedi.*” O bob marwolaeth ymae gyda ni hanes am dani, elldo Judas Iscariot yw y truenusaf. Ni fu erioed yn ddedwydd, oblegyd aumhosibl yw bod yn wir ddedwydd heb fod yn wir grefyddol, ond eynyddodd ei drueni, yn enwedig tua'r diwedd. Yn hytrach na bod arian y bradychiad wedi gweini un cyuar iddo, fel y tybiai, llosgi fel tân yn ei fynw wnaethant. Aeth at yr archoffeiriad a'r henariaid i gael cwmwythad; pe buasai yn myned at yr Hwn oedd wedi fradychu fe'i cawsai; yr oedd y gwaed gwirion a fradychodd yn ddigon rhinweddol i seichi ymaith hyd yn nod y pechod o'r fradychu. A phan omeddodd y rhai a roddodd yf arian iddo eu derbyn drachefn, taffodd Judas hwy ar lawr y ddaul, fel pe buasai yn dweyd,—“*Ni fedraf eu cndw yn hwy, a gwae fi i mi erioed eu derbyn.* Ymaent yn ymdangos fel pe byddent wedi en llwio & gwaed, a'u poethi & than, ymaent wedi myned yn ennysoddefol; mi fynaf lonydd ganddynt, pechais gan fradychu gwaed gwirion.” Cynyddu wnaeth ei boenan eto yn hytrach na lleihau. Yr oedd bywyd wedi myned yn falch rhy drwm i'w ddwyn, ceisiodd cwmwythadu mewn hunanladdiad; eto aeth ac a ymgrogodd. Ac yr oedd uffern a marwolaeth fel pe byddent am wrthod yr ady

hwn, ysgydwyd ef ymalth megys mewn dychrysgan y goeden oedd wedi ynglymyu wrthi ar draws craig ddaneddog, nes torodd yn ei ganol, a'i ymgyrrodd yn wasgaredig a' hyd y lle. Ac ymae estiampl ofandwy y dyn euog hwn wedi ei chronlele er rhybudd i bawb rhag arwain ei ffwyd, ac ymae wedi bod yn effeithiol yn ddiau mewn miffioedd o engreiffiaid. Ymae marwolaeth Judas yn yr efengylau ac yn y weindogaeth wedi bod yn foddion i rwystro lluoedd i farw yn gyffelyb iddo, trwy oehel ei ffwyd—bywyd rhagrithiol a thwythodrus. Ymae yn well i ddyn fod yn onest beth bynag fo'i sefyllfa; os yn amddifad o grefydd, gwell peidio profseu meddu arni, tebycaf i gyd ydys o'i chael. Clywais rai pregethwyr yn dweyd o'r pulpadau fod profes yn well na dim, ond yr oeddynt yn dyegu yn groes i Iesu Crist. Ymae rhai wedi tybied fod y Gwardwr wedi ethol Judas i'r swydd apostolaidd er mwyn cael gwell cyfensura i'w achab, ond pell lawn ydwyf si o grodu y fath beth; yr oedd ef yn deall athroniaeth pwnc yr achub yn amgencach na hyna. Ni chefnogaf ef neb i fod yn dwyllwr—i broffseu yr hyn na feddai. Gwyddai a dygal ef fod pechadar mewn sefyllfa fwy gobeithiol i gael ei gyfnewid cyn profseu na chweddi hyny. Dywedai wrth egiwys Laodicea y mynai iddi fod yn oer yn hytrach nag yn glauar, yr hyu ydd yn dangos fod clauar heb yn waeth nag oerfelgarwch, ac yn waeth am fod y clauar yn fwy anobeithiol a man ei gyflwr ei hun yn gystal ag yn fwy niwddiol i eraill. Yr oer ydyw un heb ei gyffwrdd gan nerthoedd gras, un hollol ddifater yn nghylch pethau crefyddol, un nad yw yn profseu narhyw ddaioni; y clauar yw un wedi teimlo yn gymaint nes gwneud profes o grefydd, ac yn ymfoddioni ar hyny. Yr oedd y publicanod a'r puteiniaid yn oer, yr apostolion yn frwd, ond yr ysgrifenyddion a'r phariseaid yn glauar, ac o blith y cyntaf oedd Crist yn cael ei ddysgybilion yn benaf.—“*Yn wir yn wir,*” meddai wrth y diweddaid, “*yr a'r publicanod a'r puteiniaid i mewn i deyrnas neofedd o'ch blaen chwi.*” Perthyn i'r doebarth clauar, anobeithiol yma oedd Judas. Ac os mynir ysgol ei dynged truenns, gocheter ei ffwyd twyllodrus. Oddiyma yr helgiodd ei holl drueni. Dan gysgod rhagrith y daddblygwyd ei arfangarwch, a hwnw arweliodd i'r bradychiad. Pena buasai yn profseu yr hyn na feddai, ni fuasai wedi cael mantais i gyflawni y pechodas y bu yn euog o honynt; a phe buasai yn llon'd ei broffes, ni fuasai yn ewyllysio eu cyflawni, mwy na'r apostolion eraill. Ymae ei drueni *neillduol* ef i'w briodoli i dwyll a rhagrith ei ffwyd.

3. *Yr oedd Judas yn wasanaethgar i'r efengyl trwy yr hyn a wnaeth i'r Arglydd Iesu Crist.* Dywedir fod Crist wedi ei berffethio trwy ddyoddefladdau, wrth yr hyn ymae i ni ddeall nid iddo gael ei lathau oddiwrth bechod, yr hyn oedd yn amhosibl, gan ei fod yn lân bob amser, ond iddo gael ei gymhwysio i fod y fath Waredwr ag oedd yn eisieu ar bechaduriaid. Fe ddaeth rhau o'r dyoddefladdau trwy y rhai y perffethiwyd Tywysog ein hiachawdwriaeth ni oddiwrth Judas Iscariot, Temliwyd Iesu yn mhob peth yr un flyndu a ni, nan, fel y gallai gyd-ddyoddef gyda'n gwendid ni—gydymdeimio a ni. Yn mhilith amgylchladu eraill, ymae angen cydymdeimlad neillduol arson yf wyneb ymmoddadau oddiwrth fodyr gau.

Dyma'r brofedigaeth grefaf a all gyfarfod dynion da. Wedi nodi cyfres o brofedigaethau llymion, y mae Paul yn crybwyll hon yn ddiweddaf, fel y mwyaf poenus a pheryglus o honnynt o'n. "Mewn peryglon oddiwrth frodyr-gau." Ond gall y Cristion ymgysaro yn yr ystyriaeth fod lldo Archoffeliad sydd yn mædru cydymdeimio ag ef yn y brofedigaeth daillyd hon, canys dyoddeffodd ef oddiwrth un fel hyn ei hun,—"Ond fel y cyflawnid yr Ysgrhythyr, Yr hwn sydd yn bwyta bara gycmil, a gododd ei sawdi yn fy ebynn."

Ond gwasanaethodd Judas er perffellthio Tywysog iachawdwriaeth yn benaf trwy ei fradychu i ddwyllaw ei elynion i gael ei roddi i farwolaeth. Yr oedd yn rhaid i Grist farw. Nid oedd yn bosibl i'r cwpan clwewr hwn fyned oddiwrtho os oedd e'n ni i'w gael dianc gyda'u Barnwr. Nid oedd yn ddigon lldo ymgawdoli, na dyoddef, eithr yr oedd yn angenrheidiol lldo farw. Yr oedd y gyflaith yn gofyn marwolaeth ei throeddwyrr, ac os oedd Crist i ddoddef cospedigaeth ein heddwch ni, yr oedd yn rhaid lldo ef farw. Megys mae yn rhaid i'r gronyn gwenith syrthio i'r ddacar a marw er dwyn ffrwyth lawer, felly, mewn trefn i waredu tyfua na ddichon neb ei rifo o hil syrthiedig Adda, yr oedd yn rhaid i Fab Duw farw. Ond pwy gair i'w roddi i farwolaeth? Pa le y gellir dyfod o hyd i berson neu bersonau yn ddigon calongaled a ebreulon i gymeryd ymaith fywyd y fath un, un mor hawddgar, un mor fynediwed, y fath gymwynasawr, person mor ogoneddus? Tebyg nad oes neb ardd yn ei adnabod a wna hyn. Y mae yn rhaid myned i blith y rhai na wyddant am ei gymeriad, ac na dderbyniasant unrhyw gymwynas oddiar ei law, cyn cael neb yn ddigon gwaeddyd i ladd Tywysog y bywyd. Gwrdded y nefoedd, a synded y ddacar, un o'r "denddeg" symudodd gyntaf yn y weithred anfad. Judas Iscariot, yr hwn oedd wedi cael canlatiad i fyned i mewn i gylch ei fywyd cymdeithusol, y'i hwn oedd wedi derbyn ffafraen neilliduoel ganddo, yr hwn oedd y Gwaredwr newydd olechi ei draed, hwn gyflawnodd un o'r pechodau duaf y gallasai dyn fod yn euog o hono, am hwn y dywedir y geliriau mwyaf brawychus trwy yr holl Feibl.—"Mab y dyn yn ddiau sydd yn myned, fel mae yn ysgrifenedig am dano, eithr gwae y dyn hwnw trwy yr hwn y bradychir Mab y dyn, da fusasai i'r dyn hwnw pe nas gwnesid ef." Nid ydym yn myntumio bod yn alluog i gysoni y bwriad dwyfol i Grist farw fel hyn, ag euogrwydd Judas. Digon yw i ni wybod fod y ffaith wedi ei bwriadu, a bod Judas yn euog o'i chyflawni—mor euog a phe na fusasai wedi ei bwriadu, ac fel hyn, er yn anfwriadol, ei fod wedi gwnedyd y gwasanaeth mwyaf i'r efengyl, trwy gynorthwyo i ddwyn oddiamgylch un o'i pluri ffleithiau, sef marwolaeth Crist.

Heblaw hyna, dygodd Judas un o'r tystiolaethau cadarnaf i burdeb cymeriad y Gwaredwr. Gofynwyd lawer gwaith paham yr etholodd Crist Judas i'r wydd apostolaidd, ac yntau yn gwybod mai dyn drwg ydoedd. Cynygiwyd ateb y gofyniad yna trwy ddweyd mai am ei fod yn meddu ar dalent a chymwysder naturiol i'r swydd, a bod Iesu Grist, fel hyn, wedi dysgu ei ganlynwyr i edrych am gymwysder naturiol yn gystal a moesol mewn dynion cyu eu dewis yn swyddogion eglwysig. A hwyraethu y byddai mwy o lywya wedi ei wneyd

y byddai mwy o lewyrch a llwyddiant wedi bod ar ei achos, ond creda yf mai atebiad mwy boddhaol i'r cwestiwn fyddai dweyd, ei fod wedi dewis Judas er mwyn cael y tyst cryfaf i ddiniweidrwydd ei gymeriad. Yr oedd yn hanfodol i Grist fod yn berthfath ddibechod mewn trefn i fod yn Waredwr addaf i bechodachid, ac yr oedd yn angenrheidiol i ni gael eierwydd o hysu, eyn creda ynddo, a'i dderbyn fel y cryw. Ac y mae genym dystiolaethau anwrthymebol i'r gwirionedd hwn. Y mae genym dystiolaeth ei gyleillion. Y mae genym dystiolaeth i'w ddiater, nad oeddynt na chyleillion na gelymion lldo, ac y mae genym dystiolaeth ei elynion. A dyma'r un gadarnaf, efallai, a ddaur mai eiddo Judas oedd yr un grefaf o'r holl elynion. Tyst rhyfedd oedd hwn. Yr oedd wedi cael mantala cyfali i adnabod yr Iesu, ac yr oedd yn meddu ar guloa geilyn i'w ddynodethi pe busasai yn gwybod am ryw ddwrwg ynddo, ond er yr holl fantasus gafodd i'w adnabod, ac er teystal fusasai ganddo gael rhywbeth yn ei ebynn, yn enwedig wedi iddi fymed yn gysyng lawa arno, ni allai gofio am ddim oedd wedi wneud allan o le. Gallai ei fradychu i'w elynion, ond ni fedrai gael unrhyw achos na bai ynddo yn galw am y fath driniaeth, eithr gyda chwnderwder angau yn ei enaid, dywedai,— "Pechais, yau fradychu gwaed gwirion;" ac fel hyn dygodd y dystiolaeth gadarnaf i'r byd fod ein lliachawder yn ddifefus a difrycheulyd.

4. Yr oedd Judas yn wasanaethgar i'r efengyl trwy fod y prophwydoliaethau a gyflawnwyd ynddo yn profi ei dwyfoldeb hi. Y mae prophwydoliaeth yn un o brif broffion allanol Cristionogaeth. Gwyrth gwybodaeth, fel y dywedodd y Parch. John Hughes, Liverpool, ydyw prophwydoliaeth—rhagfynegiad o amgylchiadau dyfodol ydyw nad all neb eu gwybod ond yr Hollwybodol. "Does neb ond Duw yn gwybod y diwedd o'r dechreu. Efe, gan hyn, yn unig all ragfynegi pethau dyfodol, neu y rhai yr ewyllysia en dagguddio lldynt. A gwybodaeth ddwyfol o bethau dyfodol yw prophwydoliaeth, a gyfrenir yn wyrthiol i'r prophwyd. Y mae cyflawniad y prophwydoliaeth yn profi y wyrth, ac mewn canlyniad, ddwyfol anfoniad y prophwyd, a gwirionedd ei genadwri. Yn mhellach, tystiolaeth Iesu yw ysbyrd prophwydoliaeth. Hyn yw, prif amcan prophwydoliaeth yw dwyn tystiolaeth lldo ef. Ildo ef y mae'r holl prophwydi yn dwyn tystiolaeth. Y mae'r prophwydoliaethau yn llawn o Grist. Y mae pob peth perthynol lldo, bron, wedi ei ragddywedyd—amser a lle ei enediggaeth, y teulu yr hant o hono, ei fywyd a'i gymeriad, ei ddoddeffadau a'i farwolaeth. Ac yn mhilith amgylchiadau ei ddoddeffadau, rhagddywedyd y byddai lldo gael ei fradychu gan gyfali professedig.—"Hefyd y gwr oedd anwyi genyf, yr hwn yr ymddiriedais lldo, ac a swytaodd fy mara, a ddychasodd ei sawdi i'm herbyn." Fe gyflawnwyd y prophwydoliaeth yna yn Judas i'r llythyren; efe oedd y gwra wnaeth hyna. Wel, yr oedd cyflawniad y prophwydoliaeth yna, yn gystal ag erall mewn perthynas i Grist, yn profi mai efe oedd y Messiah, ac felly, wrth gwrs, fod yr efengyl a bregethodd, ac a awdarddodd erall i'w phregethu yn ddwyfol.

Ond heblaw hyna, fe brophwydodd Crist ei hun. Yr oedd ef yn Awdwr yn gystal a Gwrtbrych prophwydoliaethau, ac yr oedd cyflawniad y rimi

hyn yn gymwys, ac wedi ei fwrladu, i ddwyn tystiolaeth i ddwyoldeb ei genadaeth a gwirionedd ei ddysegeldiaeth. Fe ragddywedodd, yn unllith petbau eraill, y bradychid ei gau un o'r deuddeg, pryd nad oedd dim yn debyg i hynny. "Ac fe dlad-guddiodd yn nglyn a'i ragddywedid ei amcan wrth ragddywedyd—" Yn awr yr wyf yn dywedyd wrthyh cyn ei ddyfod, fel pan ddel, y credoch mai mayf yw efo—" mai myf yw yr hwn y dygodd yr holl brophwydi dystiolaeth iddo. Mai myf yw Silon Jacob, Prophwyd Moses, Gwreiddyn a Hillegaeth Dafydd, Bachgen Isaiab, Blaguryn Jeremiab, Haul Cyflawnder Malachi. Mai myf yw y Mesia. Fel hyn yr oedd Crist yn anturio ei gymeriad ar gyflawniad ei ragddywedid. Fe gyflawnwyd yr hyn a ragddywedodd, ac felly fe brofwyd eifod yr hyn oll a broffesai fod—bod y cwbl a ddywedodd yn wirionedd, a bod y grefydd a ddysegodd ac a sylfaenodd o Dduw. Y mae yr ysgrifenydd, erbyn hyn, yn hyderus ei fod wedi llwyddo i ddangos fod Judas Iscariot wedi gwneyd gwasanaeth nid ychydig i esengyl Crist mewn gwahanol ffyrdd. Ond nid i Judas, ond i Dduw y bo'r diolch, yr hwn sydd yn gwneud i gynddaredd dyn ei folaenn, ac yn peri i bob peth gydweithlo er dwyn yn mlaen ei achos. Pe meddal yr esengyl ar dafod, gallasai gyfarach Judas yn ngeiriau Joseph wrth ei frodyr,—"Tydi a fwrladaist ddrwg i'm herbyn, ond Duw a'i bwriadodd i ddaloni, i ddwyn i ben, fel y gwelir heddyw, i gadw yn fyw bobl lawer." Yn awr, hwyrach mai nid anfuddiol i ni wrth derfynau hyn o draethawd fyddai dysgu rhai gwersl pwysig oddi wrtho, ond gan ein bod wedi myned yn lled ffaith yn barod, ni wnawn ond eu crybwyll.

Yn gyntaf, gwelir y gall dyn wneud ymholiadau mawrion fel profeswr crefydd, a bod yn golledig yn y diwedd. Gwnaeth Judas Iscariot hyn, ac aeth i'w le ei hun.

Yn ail, fod y gronyn lleiaf o ras yn well na'r talentau mwyaf dysglair. Yr oedd Judas yn dalentog, ond i usfarn yr aeth ef. Pe buasai yn meddu ar ras y gwanaf yn y ffydd, cymerais ef i'r nesfodd.

Yn drydydd, nad yw fod y goren o'n cyd-ddynion yn meddwl yn uchel am danom ddim yn ddigon o brawf ein bod yn gymeradwy gyda Duw. Yr oedd ei gyda postollon yn meddwl felly am Judas, ond yr oedd yr hwn oedd yn gwybod ei galon yn ei alw yn lleiaf.

Yn bedwerydd, nad yw'r moddion rhagoraf yn ddigonol i gyfnewid pechadur heb yr Ysbryd Glan. Fe gafodd Judas y rhai hyn, ond fe barhaodd o hyd yn annychweledig.

JOHN E. JONES.

Y MADRODDION DETHOLEDIG AM BOB DYDD O'R MIS.

1. Ofer yw meddwl y gallwn gael un difyrwch gyda Christ wedi marw, os na waeth genym pa gyn lleied a fyddwn yn ei gyfeillach ar y ddaear.

2. Yr hwn na fedr gael amser i ymgynghori â'i Feibl, a gaiff weled ryw ddydd fod ganddo amser i fyned yn sâl; rhaid i'r hwn nad oes ganddo amser i weddïo, gael amser i farw; y mae yn ddigon tebyg fod yr hwn na fedr gael amser i fyfyrlo, yn cymeryd amser i bechu; ac

fe gaiff yr hwn na fedr gymeryd amser i edifarhau, dragwyddoldeb yn yr hwn na bydd edifeirwch o ddim gwerth iddo.—H. MOORE.

3. Gwna ddefnydd da o amser, os wyt yn caru dragwyddoldeb: ni ellir galw doe yn ol, ni ellir diogelu y foyr, heddyw yn unig yw dy eiddo di, yr hwn, os collir ef unwaith, fe'i collir am byth.

4. Pan y mae y gweddïau gryfaf, y mae y trugareddau agosaf.—REYNOLDS.

5. Bydded i'th holl weithredoedd fod oddi wrth Dduw, yn Nuw, ac at Dduw. Paid â dechreu ar un weithred byth, oni eelli ddwyn Duw ati; na bod yn foddion arni, oni eelli garu Duw oddi wrthi. Bydd yn ofn Duw bob dydd, ac ar hyd y dydd.

6. Ymgadw rhag cyfeillgarwch yr ynyf; pan fyddo yn bwriadu gwneud i ti ddaloni, efo a wna i ti niwald.

7. Cadw dragwyddoldeb yn dy feddwl, ac yna ni chaiff gwagedd gwywedig y byd fawr o dderbynïad genyt.

8. Paid â chondemnio yn fyrbwyll y neb y buost yn bwyllg yn ei gymeradwyo; gall mai ynot ti y mae y cyfnewidiad.

9. Pan fyddot yn twyllo arall, meddwl fod cyflawnder dynol a dwyfol ar y llinyn.

10. Paid â gofidio wrth gyfarfod, a siomedigaethau: os gelli eu gwneud i fyny, gwna; ac os na eelli, bydd dy ofd yn ofer.

11. Paid â cheryddu y bai yr wyt yn dueddol i'w gyflawni dy hun.

12. Pan welli ddyn a'i natur yn cynhyrfu, paid a'i wrthwynebu; canys ni eelli ei oed mewn iawn drefn; ac wrth ymyraeth âg ef, gelli fyned i'r un natur ag yntau.

13. Y peth goreu a eelli ei wneud ydyw goeod yn sail i dy fyfyrdd a'th gyflawniadau dy ymadawiad dedwydd allan o'r byd hwn.

14. Os myni fod yn ddedwydd, dwg dy feddwl at dy gyflwr; a bydd ddidaraw am fwy nag sydd angenrheidiol.

15. Os bydd cyfaill yn dy argyhoeddi o dy fal, meddwl nad ydyw ef yn dywedyd y cwbl; canys y mae yn ewyllysio dy wellhâd, ac eto yn ofni dy ddigio.

16. Na ddywed ddim yn ddiystyrlyd am yr hwn nad ydyw cyfaill i ti: gall gyfnewid, a bod yn gyfaill i ti mewn amser i ddyfod; ac yna byddi yn edifar am a ddywedaist yn ei erbyn.

17. Paid a gomedd i eraill y peth y byddi, fe allai, dan orfod i'w ofyn ganddynt hwy; ac os wyt ddoeth, na ofyn ganddynt y peth a omeddaist iddynt.

18. Meddwl pa sawl gwaith y camgymerais yn dy farw; a dysg trwy hyn i beidio bod yn gyndyn ac yn rhy benderfynol.

19. Paid â gaddaw dim yn benderfynol, oni byddi yn sicr o allu ei gyflawni; onid byddi mewn gofod parhaus.

20. Y mae yn fwy diogel i ti ymgymodi â'th elyn, na'i orchfygu. Gall buddugoliaeth ei amddiffadu o'i allu am yr amser presenol, ond mae cymod yn diarlogi ei ewyllys ef.

21. Ymgyfeillacha â dynion o farn iachua: canys yr ydym yn gwneuthur bara arall yn eiddom ni, wrth ymgyfeillachu âg ef.

22. Gallwn obediho am le yn y nef, os yw ein calonau wedi eu cymhwysu i'r nef.

23. Y neb na ofna y goep yn y bygythiad, a gaiff deimlo y byg; shiad yn y goep.

24. Pa fwyaf a wneluch dros Dduw yn y byd hwn, mwyaf a wnaiff Duw trosoch chwithau yn y byd a ddaw.

25. Y nefsydd ddydd heb gwmwl i'w dgywylle, na nos i'w ddiwedd.

26. Edrych yn ol, fe fu amser pan nad oedd epaid; edrych yn mlaen, fe fydd eaid pan na fydd amser.

27. Fe gostia bod yn grefyddol ryw beth, ond fe gostia bod heb grefydd fwy.

28. Ni wnaed dyn er mwyn x hyd, ond y byd er mwyn dyn.

29. Nid yw y rhagrithiwr yr hyn y mae yn ymddangos, nac yn ymddangos yr hyn ydyw.

30. Mae y rhagrithiwr yn cael ei gasbau gan y byd am ei fod yn ymddangos yn Gristion, a'i gasbau gan Dduw am na byddai yr hyn y mae yn ymddangos.

D. W. R. Turin.

Barddonol.

ER COFFADWRIAETH AM WILLIAM LEWIS,

Andoveried, yr hun fu farw Hyd. 13, 1874.

Galar sydd ar ol y duwiol,
Croes i natur dynolryw;
Tad a phriod gynt oedd ariol,
Wedi cefol ar y byw,
Gweithiwr ffyddlon yn y winllan,
Er mor agwan oedd ei wedd,
Gulwdd Duw ei mwn anfarwol,
I fwynbau trag'wyddol head.

Bu ei roddad yn anrhydedd,
A dychynuldd drwy ei oes,
Mthwr dewr, yn nghad yr leu,
Wedi ei oleu i'w gwaed y croes,
Ffydd a'i daliodd yn ei adfyd,
Gweled tegwech brynau hedd,
Teithlodd tua'r Gansau hyfryd,
Aeth o'r byd i borth y bedd.

Treuliodd oes hirfaith ryfeddot,
Pedwar ugain mlwydd ond am;
Bu yn addurn coeth rhinweddol
Ond ei fywyd aeth yn flin,
Pan yn methu darlben penod,
Pallu wnaeth y llygaid eidd,
Trwy y cof oedd ei yn canfod
Gwersi gwlw-glod Mab y dyn.

Aelwyd unig wellr heno
Gan y wedd druan dlawd,
Hob ei chydmar 'does ond galar,
Ond mae Duw yn Dad a Brawd.
Torodd angau eu cysylltiad,
Mwy ni fyddant wr a gwraig,
Gant gyfarlod yn y nefoedd,
Mae ei sylfaen ar y graig.

Rhoddwch fien uwelhen ef feddred,
Coffadwriaeth yno bydd;
Gwelir hefyd y diwrnod
Pryd ei rhoddwyd yn y pridd;
William Lewis nis anghoŵr
Gan ei hen gyfeillion fu
Nes daw angau swrth yn brysur
I'n dwyn trwy'r Iorddonen ddu.

LEWIS THOMAS, (*Brynlog*.)

LLINELLAU,

Ar farwolaeth JOHN STEPHEN WILLIAMS, anwyf ac unig blantyn William S. a Jane Williams, New York Mills, N. Y., yr hun a fu farw Medi 29, 1873, yn 6 ml., i mis ac 8 uwrnod oed. Yn oedd Johnnie yn fachgen bach anwyf ac addawol iawn. Ac ergyd drom i'w anwyf riant oedd ei goŵl mawr ddwygwrth. Ond rhaid cofio,

Dan ddwyfel orebrymfa mae angau yn dyfed,
I symod rhai anwyf o'n mynwe'r beddred;
Ein blodau tyneraf, anwyfai sy'n gwyw,
Hwy wellr rhan amlaf o lawer yn syrthio.
Bu Johnnie am enyd yn awyno ein calon,
A'i wneau sielolffwyn, a'i ddifyr chwaraeuon;
Ond buan y darfa ei deith ar y dddean,
Aeth adre i wynfyd o'i adfyd yn gynat.
Mae heddyw yn llawen yn mysg y llu nefol,
Yn ddech a moli am drofn waredigol.
Ni ebymar y bydoedd byth mwy am edrych welyd
Yn ol i'r hen dddean, o ganol y gwysfyd;
Mae ganddo yn gwmni holl saint ac angylion.
Mae heddyw fel breiniu yn gwlgo ei goron.
Chw! tad a'r fam tyner, gwneuch sychu eich dda;
Mae Johnnie yr ddogel a dedwydd uwch drydan.
Os bydd eich calonau chw! bellach yn drymion,
Eich pryder am dano fydd mwy yn ysgafion.
Dychmygaf ei weled yn awr yn y wydd,
A'i law bach i'fny yn gwaeddi Doueh yma,
'Rwy'n a dygwylf am danoch, gwa beth am eich
blinfyd.

O bryslwch i'r nefoedd, cewch yma le hyfryd.

New York Mills.

THOMAS M. OWEN.

AR FARWOLAETH MRS. ELIZABETH JONES,

Priod y Parch. Griffith Jones, Nelson, N. Y.

Beth yw'r aches o'r galarn
A'r gruddfau yma sydd?
Fawb a dagrau ar eu gruddiau,
Calon drom a gwyneb prudd,
Beth, a'ngau gym'rodd ymaith
Mrs. Jones o dir y byw?
Do fe'i cym'rodd, 'nawr mae'n canu
Draw yn mhresenoldeb Duw.

Angau creulawn, ti gymaest
Wraig o gôl ei phriod mwyn,
Gan ei adael yn amddifad,
Neb i wrando ar ei gwyn,
Pump o blant sydd yn galarn,
'Fua'r gladdfa ant bob eam,
Yno'r dagrau belltition ddiagyn
Ar oer fedd eu hanwyl fam.

Er ei bod hi 'nawr yn huno
Yn y bedd o awn y byd,
Ni chysgorthion sydd yn dros,
Persidd swynol ynt o hyd;
Gyda chrefydd bu'n ymdrechgar,
'Treulio wnaeth ei hoes i ben,
Dan ymorphism ar yr leu,
'Rhwn fu farw ar y pren.

Treulio'i hoes i gyd yn gyfan
Wnaeth yn ngwinllan Brenin ne'
Neb a garai fel yr leu
'Rhwn fu farw yn ei lle;
Pan yn adrodd gair o'i phroffad
Yn y "arid" lawer tro
Rhoda'i'x angau dros ei gruddiau
Fai y gwlaw oddiar y tro.

O mor byfryd byddal'i gweled
Yn ymadlyd gyda bla
Yn hen Felbi mawr y teulu,
Ac yn anorch gorsedd gras;
Ar y lôr y gwnal ymorphwys,
Wrtho'n dawel d'wedat'i chwya,
Ac erfynial trwy yr Iesu
Am faddeuant er ei fywa.

Ardal Nelson gafodd golled,
'Coffed sydd yn Eglwys Dduw,
Colled colli un mor anwyl,
Colli plentyn anwyl Duw,
Ond yn beaf yn y teulu
Y cefr gwel'd y gollod hon;
Anglydd lôr, bydd di yn gymorth
Ac yn nerth i'r ysig fron.

Ond, gyfeillion, peidiwch wyle,
Nac ar angau sylu'n syn!
'Bodd ei gylu wedi' dynu
Daw ar ben "Cafaria fryn."
Hithau gredodd yn yr Iesu
Cyhall penaf dynolryw,
Ac oherdeg wnaeth ei henaid
Draw i'r nefoedd ato i fyw.

Arglydd lôr, gwna wrando'n gwedd,
Arwain ninau yn dy law,
Fel y gallwn ddod yn ddiogel
At-oln chwara i'r ochr draw;
Xao cawn gydgannu'r anthem
Nes adaeilia'r nefoedd wen,
"Ido ef" yr hwn a'n prynodd
Paeu farw ar y pren.

Morrisville, N. Y.

Llew o'n Llaur.

GWEDDI CRIST DROS EI ELYNION.

Dacth Iesu Grist mewn cariad mawr
I lawr i'r ddalar ddu;
Bu ef yn addiwyn a dinam,
Bu'n lles yn mysg y llu,
Gwnaeth i rai llesig fod yn llon,
Trwy roddi i'nt iachad;
Ei fathai welwyd yma'n bod
Erioedd yn unrhyw wlad.

Yn lle ei garu am ei dda,
A'i barchu is y nef,
Hwy wnaent ei erlid a'i gashan,
A gwaedent "Niddwch ef,"
Fe'i dallwyd, fe'i mangellwyd, do,
Hob ynddo ef un bai,
Er ei addiwynder ef ar g'oedd,
Nid oedd eu lild yn llai.

Ca'dd ef ei wawdio yn y byd,
Ac hefyd gario'r groes,
Er mor ddiniwed oedd fel "oen,"
Ca'dd ddiodesd poen a loes;
Fe'i hoellwyd, do, ar arw bren,
Yn ddiau un prydnewn;
Ond er eu holl greulondeb-cao,
O ras bu farw'n "Iawn."

Pan lefal ef mewn syched mawr,
Ni cha'dd ond diod sur;
Pan mewn cyfyngder is y ne'
Ca'dd ddiodesd'r bieell ddur;
Pan yn hoelliedig ar y groes,
Mewn poenau fwy na mwy,
O'i gulon llefal ar ei Dad,
"O madden iddant lwy."

Birmingham.

IORWERTH.

MYFYRDOBAU.

Wedi dadd Mrs. MARY A. WILLIAMS, priod Mr. David H. Williams, a merch i Mr. David J. Evans, Utica.

Ni bu dy elwrnai yma'n hir
Yn teithio drwy yr auial ddr;
Dienglaet o'th odidiau'n rhydd
Cyn d'gyrhaeddwyd haner dydd.

Nid a'n'ael dagrau chwervon M
Dygeidw mwpach gyda ni;
Wynebu wnaethost yn ddi-ola
I groeal'r hen Iorddonen ddofn.

Ond cysur cryf i ni yw hyn,
Ce'st gwanu'r Iesu yn y glyn;
A chaw ymadlyd yn dy law,
Arweiniodd di i'r ochr draw.

'Rwyf fry yn awr—dy enaid sydd
Yn byfryd wlad tragwyddol ddydd,
Lle nad oes galar, poen, na chlyw',
Ond gwynfyd pur fydd i'tl mwy.

Ond dyma'th fedd—y tawel fan
Lle gorphwys mwy dy farwol ran,
Nes gogonoddus wawria'r dydd
Daw carcharodion angau'n rhydd.

Paeu ddaw y gauaf i'r fan hyn
Gorchuddia'th fedd a chwllid gwyg;
Ac yma'r gwanwya ddaw, gan ddwyn
Tr ardal hon awelon uwyn.

Yr haf a ddaw a'i fiodau brith,
Ei dyner wlaw a'i ddysglaer wllth
O glych dy fedd, a'r adar mân
Gydunant mewn poredidial fan.

Cyfeillion ddaw, yn drist en gwedd,
Am dro i wylu uwch dy fedd;
Ond Duw a wylia'th lwch o hyd,
O'r amser hwn hyd ddiwedd byd.

Utica, Hyd. 1875.

J. D. Morgan.

Manesiaeth.

CYMANFA Y CYNULLEIDFAOLION YN NEHEUBARTH OHIO.

Cynaliwyd y Gymanfa hon eleni, yn Pomeroy, Minersville, a Syracuse, Medi 17, 18, 19, a'r 20, pryd yr oedd yn bresenol y gweinidogion, y pregethwyr, a'r cynrychiolwyr canlynol:—Parcha. J. Davies, Siloam; D. M. Evans, Portland; Wm. Edwards, Syracuse; J. H. Jones, Delaware; R. Powell, Troedrihwadlar; T. Jenkins, Delhi; D. Jones, Gomer; J. P. Williams, Sugar Creek; J. Cadwalader, Newark; B. Jones, Granville; Wm. Powell, Picatonica, Wis.; J. M. Evans, Cleveland; R. G. Beynon, diweddar o Kansas, a J. L. Davies, o Lane Seminary. Cynrychiolwyr yr eglwys oeddynt Mri. D. Edwards a D. Owens, Pomeroy; David D. Richards, Minersville; D. J. W. Davies a Thos. Owens, Centerville, yn aghyd ag amrai o'r pregethwyr cynorthwyl a enwyd, y rhai a benodwyd gan yr eglwys i perthynant iddant i'w cynrychioli.

Cynaliwyd y gynadlledd boreu dydd Sadwrn, y 18fed. Etholwyd y Parch. J. P. Williams, Sugar Creek, yn llywydd, a'r Parch. J. Cadwalader, Newark, yn yagrifenydd.

Cydnwyd yn unfrydol ar y penderfyniadan canlynol:—

1. Ein bod yn gwahodd y brodyr dyaithr sydd yn bresenol—Parch. J. M. Evans, Cleveland; Wm. Powell, Picatonica, Wis.; a Mr. R. G. Beynon, diweddar o Kansas, i gydeistedd a'r Gymanfa hon.

2. Fod y brodyr Davies, Siloam; Jones, Delaware, a Davies, o Lane Seminary, i fod yn bwyllgor treiniadol i'r Gymanfa.

8. Fod y Gymanfa am y flwyddyn nesaf, i gael ei chynnal yn Gomer, swydd Allen.

4. Fod y Parch. J. M. Evans, Cleveland, i gael ei dderbyn yn groesawgar fel cenad oddiwrth Gymanfa Ddwyrainiol Ohio.

5. Fod y Parchn. I. C. Hughes, Long Creek, ac H. Parry, diweddar o Centreville, i gael llythrau gollyngdod oddiwrth y Gymanfa.

6. Fod i'r Parch. Benjamin Jones, Granville, i gael nawdd y Gymanfa i fyned ar daith bregethwrol yn y misoedd dyfodol, drwy sefydliaidau dwyreiniol y Talaethau.

7. Ein bod fel Cymanfa yn llawenhau fod y gwaith o ddwyn allan gofiant y diweddar Barch. James Davies, Delhi, yr hwn waith a ymddiriedwyd i'r Parch. G. Griffiths, Cincinnati, wedi ei orphen, a'i fod yn awr allan o'r waag, a thaer erfynir am ledaenlad helaeth i Fywgraffiad ein hanwyl frawd a thad yn Nghrist, yr hwn a gofwr drwy oes hir, ac a fu o gymaint bendith yn llaw Duw i'n cenedl, a'r eglwys Cymreig yn y wlad hon yn gystal ag yn Nghymru.

8. Ein bod yn dymuno datgan ein barn uchel am rinweddau personol, a rhagoriaethau gweinidogaethol a golygyddol y diweddar Barch. Dr. Everett, Steuben, gyda'n cydymdeimlad dwys a'i weddw oedranus a galarus, a'i blant, a'n gubaith y caiff y CENHADWR ei gario yn mlaen gyda'r un gofal, manylwch, doethrdeb a nawsgrefyddol gan y mab, ag y cariwyd ef am yr holl flynyddoedd gan y tad, a'n bod yn anog yr eglwys i gefnogi y CENHADWR fel cynt.

9. Ein bod fel Cymanfa yn datgan ein teimladau galarus o herwydd coll o'n mysg y brawd anwyl, y Parch. E. Davies, Ty'nrhos, ac yn ystyried fod achos yr efengyl yn gyffredinol wedi cael colled fawr, ac mewn modd neillduol yr eglwys oedd o dan ei ofal. Eto, ymgysurwn trwy gredu fod y symudiad wedi bod iddo ef yn eiwragwyddol fel gwas ffyddlon i Iesu Grist. Hefyd, ein bod yn amlygu ein cydymdeimlad a'i weddw alarus, ac â'r teulu, yn nghyd a'r eglwys oedd o dan ei ofal, yn eu profedigaeth chwerau, gan ddymuno iddynt gysuron addewidion gwerthfawr gair Duw yn eu trallod, a chyfranogiad helaeth o ras Duw er cynnal eu meddwl o dan yr oruchwyliaeth dywyll hon, a rhoddi iddynt ysbryd ymstyngar o dan law eu Tad Nefol, gan gredu y gwna efe bob peth i gydweithio er eu daloni.

10. Ein bod yn derbyn cais y Parch. T. H. Hanks, ysgrifenydd yr A. B. C. F. M. yn y Dalaeth hon, sef am i'r eglwys Cynulleidfaoel Cymreig i ychwanegu yn eu cyfraniadau at y Gymdeithas Genhadol Dramorol yn y flwyddyn dyfodol, yn garedig, ac yn addaw ymdrechu i gael ein pobl i roddi yn helaethach o'u meddianau, er hyrwyddo gwaith y gymdeithas deilwng hon, ac i'r dyben hwn ymrwymwn i bregethu ar hawliau yr achos, ac mewn cysylltiad a hyn i wneud casgliad ar y pryd at y genhadaeth.

11. Ein bod yn cymeradwyo y brawd R. G. Beynon i'r eglwys yn y Dalaeth hon fel pregethwr ieuanc gobeithiol, a'n bod yn rhoddi llythyr cymeradwyaeth iddo fel y cyfryw.

12. Ein bod fel Cymanfa yn cymeradwyo dewisiad eglwys Shawnee, y Parch. D. M. Evans, Oak Hill, fel un cymwys i alw heibio yr eglwys am gasgliadau er eu cynorthwyo i dalu am eu haddoldy newydd.

13. Ein bod yn penodi Parch. D. Jones, Gomer, i fyned i Gymanfa Dwyrainbarth Ohio y flwyddyn nesaf fel cenad oddiwrth y Gymanfa hon.

Yr oedd yn llawen genym fel Cymanfa i gael presenoldeb y cenad a anfonwyd gan ein brodyr o'r dwyrain, yn mherson y Parch. J. M. Evans, Cleveland. Yr oedd ei anerchiad yn y gynulledd yn werthfawr, a'i bregethau drwy y Gymanfa yn boblogaidd. Hefyd yr en modd, gwasanaeth y brawd Wm. Powell, Piconica, Wis., dawn ac arabedd yr hwn aydd yn hysbys weithian i lawer.

Cafodd y tri lle hwn ddau ddiwrnod bob un o bregethu efengyl Iesu Grist. Yr oedd y pregethu yn rymus, ac o'naws mwy nefolaidd nag arfer, y gwrandawriad yn astud a difrifddwys, y cynulleidfaoedd yn lluosog, a gweddadaid eu hymddygiadau, a'r tywydd yn lled ddymunol tua'r dyddiau olaf. Dangosodd pobl dda Pomeroy, Minersville a Syracuse, haelioni, caredigrwydd a lletygargwch neillduol mewn cysylltiad a'r Gymanfa. JOHN CADWALADER, *Ysg.*

Newark, O.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL NEW YORK.

Cynaliwyd y Gymanfa hon eleni o Medi 14 hyd Medi 24—yn Remsen, Penymynydd, Turin, Floyd, Utica a Waterville. Cynaliwyd y gynulledd yn Remsen ac Utica, pryd yr oedd yn bresenol y gweinidogion canlynol:—M. Roberts, W. D. Williams, E. Davies, J. R. Griffiths, R. G. Jones, D. D., D. E. Prichard, J. H. Griffith, Thos. M. Owens, Thos. M. Griffiths, H. R. Williams, E. R. Hughes, R. Evans, J. P. Davies, Danville, Pa.; G. Griffiths, Cincinnati, O.; J. Jones, Racine, Wis.; a D. D. Davies, New York.

Yr oedd cenadon o'r eglwys canlynol:—Bethania, Bethel, Deerfield, Floyd, Holland Patent, Nelson, New York Mills, Penymynydd, Plainfield, Remsen, Rome, Steuben, Ninety Six, Utica, Waterville a Trenton.

Penderfynwyd—

1. Ein bod yn gwresog gymeradwyo yr amcan o godi cofgolofn i'r diweddar Dr. Everett, a bod y Parchn. W. D. Williams, Edward Davies, a J. R. Griffith i weithredu fel pwyllgor i ddwyn y mater o flaen yr eglwys.

2. Ein bod yn llawenhau fod y Parch. Griffith Griffiths wedi cyhoeddi "Cofiant" mor alluog a theilwng o'r diweddar Barch. James Davies, Radnor, Ohio, a'n bod yn cymeradwyo y gyfrol i nawdd yr eglwys.

3. Ein bod yn dwys gydymdeimlo â'r Parch. H. W. Beecher, yn wyneb yr ymosodiadau a wneud arno, ac yn mawr llawenhau o herwydd fod y prawf wedi terfynu o'i du: ac yn neilliduo o herwydd fod ei eglwys wedi gweithredu mor wrol yn y mater, ac wedi bod mor ffyddlon i'w bugall' enwog.

4. Ein bod yn llawenhau fod Eglwys Plymouth wedi arddangos y fath ysbryd trwm a thymher Gristionogol; ac hefyd, fod Mrs. Beecher wedi amlygu y fath ffydd amwgledig yn ei gwr, a gobeithiwa y caiff effe a hitbau fwynebau llawer o ffydddoedd o ddedyddwch eto.

5. Ein bod yn croesawu y brodyr E. R. Hughes, Steuben, a B. H. Williams, Waterville, yn aelodau o'r cyfundeb hwn, ar sail y llythyrau cymeradwyol o'r eiddynt o Penna. ac Ohio.

6. Fod Dr. Jones a'r Anrh. G. O. Jones, Floyd, i'w cyarychioli yn Nghynadledd Seisnig y Dalneth, yn Norwich.

7. Fod Edward Davies, Dr. Jones, a'r yagriffenydd, i fod yn bwyllgor y Gymdeithas Genadol Gartrefol am y flwyddyn.

8. Ein bod yn rheddi deheulau cymdeithas i'r brawd Davies o New York, ac yn dymuno ar i'w eglwys ymuno â ni fel y byddai arferol.

9. Ein bod yn dymuno datgan ein llawenydd fod y brawd, y Parch. J. E. Griffiths, Floyd, yn bwriadu talu ymweliad a Kansas, oddiar y gwahoddiad a gafodd oddiyno, ac yn dymuno lldo fyned yno gyda bendantion efengyl y tangnefedd.

Cafwyd ymddyddan maith am y "Gymdeithas Addysegwyl Gynulleidfaoel Gymreig," yr hon eidd yn cynorthwyo pregethwr leuanc Cymreig i gael addysg er eu cymwys o'i'r weinidogaeth efengylaidd. Rhoddodd y trysorydd, W. W. Thomas, Remsen, adroddiad o'r gwyrleuanc a gynorthwydd, a'r swm a roddwyd i bob un; ac yr oedd pawb yn llawenhau fod y gymdeithas wedi gallu cyfrannu y fath swm anrhydeddus ar gyfer y galw yn y dyfodol. Yr oedd y swm blyneddol a gyfranwyd ganddi er pan y mae mewn bodolaeth, yn cyraedd ar gyfartaledd yn agos i \$250. Ceir hanes manylach yn fuan am ei chychwyniad a'i sylfaenlaid.

Treuliwyd rhan helaeth o'r Gynadledd yn Utica i draethu ar Ddiwygiad Crefyddol, a chafwyd anerchiadau tarawladol gan y brodyr Griffiths, Cincinnati, Jones, Racine, Davies, Danville, a Davies, New York, a chan amryw o'r brodyr cartrefol.

Remsen.

ROBERT EVANS, *Fog.*

CYMANFA BIRMINGHAM, PA.

Cynaliwyd Cymanfa Orllewinol yr Annibynwyr y flwyddyn hon yn Birmingham, Hydref 8-11, pryd yr oedd yn bresenol y gweinidogion a'r cynrychiolwyr canlynol:—Parchn. H. E. Thomas, D. D., Pittsburg; E. W. Jones, Johns-

town; O. Owens, Birmingham; T. R. Jones, Ebensburg; J. G. Thomas, Gogledd Ebensburg; D. R. Davies, Brady's Bend; I. M. Jones, Irwin Station; T. Edwards, Birmingham; a D. W. Morgan, Johnstown. Cynrychiolwyr yr eglwysi oeddylt:—Mri. Evan Davies, Pittsburgh; David W. Morgan, Johnstown; D. T. Evans, Birmingham; John Gittins, Ebensburg; T. W. George, Brady's Bend; a Morris Jones, Gogledd Ebensburg.

Boreu Sadwrn, am 10, cyfarfod y gweinidogion a'r cynrychiolwyr yn addokdy yr Annibynwyr. Dechreuwyd y Gynadledd trwy ddarlennu a gweddio gan y Parch. E. W. Jones, Johnstown. Darllenwyd cofnodion o weithrediadau y Gymanfa flaenorol, pa rat a gadarnhawyd. Yna dewiswyd y brodyr canlynol yn swyddogion am y flwyddyn ddyfodol:—Llywydd, Parch. O. Owens, Birmingham; Yagriffenydd, Parch. E. W. Jones, Johnstown; Trysorydd, Mr. Evan Davies, Pittsburgh.

Darllenwyd llythyr cymeradwyaeth y brawd David W. Morgan, pregethwr leuanc yn eglwys Gynulleidfaoel Johnstown, Pa., a derbyniwyd ef yn wresog a sirol yn aelod o'r Gymanfa.

Darllenwyd hefyd bapyr ardderchogar "GALLAD BRAWDOL," gan y Parch. T. Edwards, Birmingham, a dymunwyd arno ei anfon gyda gweithrediadau y Gymanfa i'w gyhoeddi yn y CENHADWR.

PENDERFYNWYD—

1. Ein bod yn caniatáu i'r Parch. I. M. Jones, Irwin Station, gydeistodd gyda ni yn y Gymanfa, ac yn pennodi pwyllgor o dri o bersonau i dderbyn ei lythyr oddiwrth Gymanfa Ddwyreiniol Pa., ac os ya gymeradwy yn eu golwg, i gyhoeddi hyn dros y Gymanfa hon yn y CENHADWR.

2. Fod y Gymanfa nesaf i fod yn North a South Ebensburg. Yr amser i'w nodi ganddynt hwy eto.

3. Fod adroddiad o weithrediadau y Gymanfa i'w hanfon gan yr Yagriffenydd i'r CENHADWR.

4. Fod y Gymanfa hon yn dal gafael cynhes yn y brawd, y Parch. Isaac Thomas, Frostburg, gynt, ond yn awr o Cumberland, ac yn ei ystyried ef yn aelod o'n Gymanfa, ac yn mawr dymuno ei lwydd yn ei faes cenhadol newydd.

5. Ein bod yn llawenhau wrth glywed am ddychweliad diogel y Parch. Daniel D. Thomas o'r Hen Wlad.

6. Fod y Gymanfa hon yn mawr gymeradwyo Mr. David W. Morgan, pregethwr leuanc o eglwys Johnstown, fel ymgelwydd tellwng am addysg athrofaol.

7. Fod y Gymanfa hon yn anog ac yn dymuno i bob cynrychiolydd i ddyfod a'i *audurdodiad myddol* fel cynrychiolydd dros yr eglwys gydag ef.

8. Ein bod fel cynadledd yn cydymdeimlo yn sawr â'r brawd, y Parch. Henry Ward Beecher

yn agwynob yr ymosodiadau bryntien ar ei gymeriad, ac yn teimlo yn wir ddiolchgar i'r Arglwydd am ei gynul yn nghanol ei offidiau.

9. Ein bod fel cynadledd yn cydymdeimlo o galon â gweddwy y Parch. R. Everett, D. D., yn agwynob bod yr Arglwydd wedi galw ei hanwyl briod i le gwell, ac yn dymuno bendith y nefoedd arni hi a'i phlant.

10. Fod y gynadledd hon yn dymuno ar y gweinidogion a'r cynrychiolwyr i ddwyn achos y Gymdeithas Genhadol Gartrefol i sylw eu beglwys, ac yn taer ddymuno am i ryw gymaist o gaugliad blynyddol am dymor beth bynag gael ei wneud, fel y byddo genym wynab i ofyn am gymorth gan y Gymdeithas uchod.

11. Fod y gynadledd hon wedi cymeryd o dan gystyriaeth yr *anorchiad* toddedig sydd yn y CENHADWEN am y mis hwn, oddiwrth y Gol., ac yn addaw gwneud yr oll a allwn fel brawdolaeth dros yr hen gylchgrawn defnyddiol hwn, tra fyddo gweddwy y Dr. Everett yn fyw.

12. Fod y gynadledd yn rhoddi *anogaeth* taer i eglwysai y Dosbarth yn gyffredinol i gael *Cymeriad* yn nglyn â'r Gymanfa os bydd modd.

13. Fod y Parch. H. E. Thomas, D. D., Pittsburgh, i barotol yagrif ar ryw bwnn o'r eiddo ei hun erbyn y Gymanfa nesaf.

TREFN Y MODDION CYHOEDDUA.

Nos Wener, dechreuwyd y cwrdd gan y brawd teuanic Mr. David W. Morgan, a phregethodd y brodyr L. M. Jones, Irwin Station, a D. R. Davies, Brady's Bend. Nos Sadwrn, dechreuwyd gan y Parch. I. M. Jones, Irwin Station, a phregethodd y brodyr J. G. Thomas, Gogledd Ebensburg, ac E. W. Jones, Johnstown. Boreu Sabboth, am 10, aethpwyd i gapel eang y Presbyteriaid Seisnig, am fod capel yr Annibynwyr yn rhy fach. Dechreuwyd y cyfarfod gan y Parch. T. Edwards, Birmingham, a phregethodd y Parchn. E. W. Jones, Johnstown, a Dr. Thomas, Pittsburgh. Am 2, dechreuwyd gan y Parch. J. G. Thomas, Gogledd Ebensburg, a phregethodd y Parchn. D. R. Davies, Brady's Bend, a T. R. Jones, Ebensburg, (yr elaf yn Saesoneg.) Am 6, dechreuwyd gan y Parch. H. E. Thomas, D. D., Pittsburgh, a phregethodd y Parchn. I. M. Jones, Irwin Station, a G. H. Humphrey, gweinidog y lle. Er fod y tywydd yn hynod anffafriol, eto cawwyd cynulleidfaoedd mawrion trwy y dydd, ac arwyddion neillduol o bresenoldeb Duw. Yr oeddyn yn ymadael o'r addoldy nos Sabboth gan ddywedyd mai da oedd i ni fod yno. Nos Lun, cynaliwyd cyfarfod effeithiol iawn yn nghapel yr Annibynwyr. Dyma gyfarfod olaf y Gymanfa, a thybiwn mai dyma y cyfarfod mwyaf dymunol. Dechreuwyd gan y brawd T. Thomas, a phregethwyd gan y Parch. E. W. Jones, Johnstown; yna galwyd ar yr holl weinidogion oedd yn bresenol i anorch y dorf cyn ymadael. Yr oedd hwn yn gyfarfod effeithiol

iawn yn wir, ac hyderwn yr erys ei effeithiant dymunol ar feddylliau pawb oedd yn bresenol.

Teimla gweinidog ac eglwys yr Annibynwyr Cymreig yn Birmingham yn ddiolchgar iawn i weinidog ac eglwys y Presbyteriaid Seisnig am fenthyg eu capel, ac yn neillduol i'r Parch. Mr. Humphrey am gymeryd rhan gyhoeddus yn y Gymanfa.

Da oedd genym weled y brawd Mr. Owens a'i bobl yn odrych mor ddedwydd a chysarua. Boed bendith y nefoedd arnynt fel gweinidog ac eglwys. Yr oedd yn sirolddeb i ni gael clywed canu mor dda yn y Gymanfa o'r dechreu i'r diwedd. Diolch i'r cantorion am eu hymdrech a'u ffyddlondeb. Yr ydym yn credu na fuasai ein Cymanfa mor lwyddianus oni buasai y canu da. Yr oedd y canu bywiog, medrus a threfnus yn taflu bywyd ac ysbryd i'r pregethwyr i ddyweyd, a'r gynulleidfia i wrando.

Yr oedd rhyw eneiniaid dwyfol ar y cyfarfod ydd o'r dechreu i'r diwedd. Bydded i fendith yr Arglwydd ddilyn ymdrechadau ei weision a'i bobl i wneud daioni. Diolch i bobl dda Birmingham a Pittsburgh am eu sirolddeb, eu caredigrwydd, a'u lletygarwch tuag atom fel dieithriaid.

Johnstown, Pa.

Ysg. y Gymanfa.

GARIAD BRAWDOL.

"Mewn cariad brawdol byddwch garedig i'ch gilydd; yn rhoddi parch yn blaenori eich gilydd." *Mat. 22: 37.*

Y modd y mae aelodau eglwysig i ddeall athgariad brawdol oren yw, myfyrio am gariad mewn modd teuluaidd, sef am frodyr yn ol y cnawd yn caru eu gilydd. Mae cariad brawdol yn cynwys y pethau canlynol:—

1. Teimlad caredig y naill at y llall. Mae yn rhesymol i frodyr naturiol i fod felly, ac mae dysegwyliad i frodyr crefyddol i wneud felly hefyd. Plant yr un tad, fagwyd yn yr un teulu, sydd yn meddu yr un manteision, ac yn gwneud yr un gwaith, ac yn profesu eu bod yn caru eu gilydd, ac yn meddwl byw byth gyda'u gilydd yn y nefoedd; mae yn afresymol i'r cyfryw beidio a theimlo yn dda y naill at y llall.

2. Mae y rhai sydd yn caru eu gilydd, yn siarad yn dda a pharchus y naill am y llall. Dylent wneud felly yn absenoldeb eu gilydd, nid pan y byddont yn wyddfodol. Dylai cariad fod yn "ddi-ragrith." Yr oedd Judas yn dangos cariad ac i frodyr ac i Grist pan oeddynt yn cynnal gwyl y Pasg; ond bradychai a gwerthai Grist yn ei absenoldeb.

3. Mae cariad brawdol yn cael ei amlygu, pan wna brodyr crefyddol amddiffyn y naill y llall. Barn dynion uchel mewn gwybodaeth yn Lloegr ac America yw, fod amserau blinion yn nesau, pan y caiff Protestaniaid eu profi a ydynt o'r iawn ryw ai nad ydynt. Ofnir ymosodiadau Pabyddiaeth ac Anfyddiaeth yn Lloegr, Ewrop, ac America. Dywed Gladstone ac eraill y

gwna y Pabyddion ryfela cyn hir o blaid eu crefydd trwy Loegr, Ewrop, ac fe allai trwy y byd. Maeat yn ymdrechu gorchfygu yn y wlad hon yn barod. Dichen y gwna rhyw fath o Protestaniaid roddi eu dylanwad o'u plaid. Mae yn llawn bryd i'r Protestaniaid i ddeffro, ac i fod yn barod i amddiffyn eu gilydd ar dir efengylaidd, hyd eithaf eu gallu, a bod yn ocheigar i beidio codi arfau y naill yn erbyn y llall. Galwad sydd am i egwyddortion rhyddid a chyfiawnder i gael eu hamddiffyn; a lle mae cariad cywir mewn modd brawdol rhwng canlynwyr Crist, hwy a ymdrechant fel milwyr dan fasur y groes i wneud hyn.

4. Lle mae brodyr yn caru y naill y llall, hwy a lawenychant yn llwyddiant eu gilydd. Dywed yr enwog Barchedig Jones o Ddybont yn y Goriadur, am y rhai sydd yn amddiffed o'r gras o gariad, fel y canlyn, "Y mae rhai dynion mor hunanol a chensigonus, fel nad yw yn dda ganddynt fod neb yn llwyddo ond eu hamaia. Pe gallent, ni chaf'r haul dywynu ar babell neb ond eu pabell hwy, na gwlith na gwlaw ddiogyn ar faes neb ond eu maes hwy. Byddai da iaww ganddynt hwy pe byddai gwartheg neb yn opilio ac yn ffyrtho—maes neb yn cnydio—gardd neb yn egine—perllan neb yn blodous, na galwedigaeth neb yn ffynu, ond yr eiddynt hwy." Dyna fel yr oedd Cain yn teimlo at Abel ei frawd; efa'i laddodd aia ei fod yn llwyddo wrth addoli Duw, tra yr oedd yntau yn aflwyddianus. "A phaham y laddodd efe ef? am fod ei wreithredoedd ef yn ddwrwg, a'r eiddo ei frawd yn dda."

5. Lle mae cariad brawdol, mae yno gydweithrediad i wneud daioni. Mae hyn yn hyfryd mewn modd tenusaidd ac eglwysig. Nis gellir disgwyl llwyddiant ar sail dda heb fod cydweithrediad yn bodoli; a lle nad oes gariad brawdol, ni eilir cael ond ychydig o gyntur mewn teulu nac mewn eglwys.

Gellir cyn terfynu nodi rhai cyfarwyddiadau i feithrin cariad brawdol.

1. Bod yn ofalus rhag peri anghariad.
2. Ymdrechu i ymddwyn fel ag y byddo cariad yn cael ei feithrin.
3. Ymdrechu i symud tramgwyddiadau allant fodoli.
4. Madden i'n gilydd, fel y madduodd Duw er mwyn Crist i ni.
5. Myfrio am ymddygiadau Crist at ei ganlynwyr ar ol ei adgyfodiad. Ei ddull ef o'u cyfarch oedd, "Tanguefedi i chwi."
6. Gofio bod teulu y nef mewn heddwch, anwydeh a chydweithrediad parhaus; ac y dylai pob eglwys, a phub aelod eglwysig, fod felly yn wastadol. Mae crefydd heb gariad at y brodyr, heb gariad at Dduw. Gwawried y boren pan fydd cariad brawdol yn gyffredinol dros y byd.

T. EDWARDS.

PEDWARGELYN MAWR Y WERINIAETH.

A ydyw ein darllenwyr yn tybied ein bod yn myned i roi traethawd iddynt ar y locustiaid, y *chinch-bugs*, a gwaith y rhew a'r llifogydd, am ddirodd y rhai y clywsom gymaint o son yn ddiweddar? Dim o'r fath. O law Duw y mae y rhai hyn, ac y mae genym awdurdod uchel dros ddywedyd, "Syrthiwyf yn llaw yr Arglwydd, ac na syrthiwyf yn llaw dyn."

Y blaenaf o'r gelynyon mewn pwsygrwydd ydyw meddwod, i greu a meithrin a chynul yr hwn y mae cynghrair yn bodoli rhwng galla arianol asferth a lloengoedd o ddynion diegwyddor a dibetrusgar, yn cael eu cynorthwyo gan arferion diodgar y bobl. Mae hwn yn allu ag y mae yn rhaid i gymdeithas yn mhob man, yr uchel a'r isel, y tlawd a'r cyfoethog, da a gwyn, ei orchfygu, neu yntesea orchfyga gymdeithas.

Yr all elyn mawr ydyw llygredigaeth yn yr holl bleidiau gwladol, gwall ymddiriedaeth dynion cyhoeddus, cytundeb dirgelaid i dwyllo, ysbeiliaeth y trysor cyffredin—gelyn mor rymus fel y mae y Llywodraeth Gyffredinol a'r Dalaethol mewn perygl o gael eu hysbeilio ar y dde a'r aswy, yn mhob gwaith a ymgwymeront ag ef. Yr awydd mewn gweision y cyhoedd i wneud yr oll a allant, trwy unrhyw foddion yn unron, pan gant gyffe, sydd yn ofnadwy ymlygrol. Lefain ydyw, sydd yn prysur sefeinio drwy holl gyfanwaith cymdeithas, gan wenwyno lle bynag yr elo. Yn ffodus, y mae gweision gonest i'r cyhoedd, a phie mynai y bobl i hyn fod, ni ddodid neb byth mewn unrhyw swydd gyhoeddus ond dynion o egwyddorion pur ac o uniondeb difrychlan—yn ddeddfwriaethol, gweinyddol, na brawdlysol, talaethol na dinasol.

Y trydydd gelyn mawr ag y mae genym ar hyn o bryd yn arbenig i ymdrechu yn ei erbyn ydyw Pabyddiaeth—y gyfundraeth hono, gyda ei honiad cableddus i ben daeol anffaeledig, ag sydd yn gosod ei hun goruwch pob cyfraith agos yn mhob parth o'r byd. Yn Mexico mae yn magu chwyldroadau, terfysgoedd a chyflafanau. Yn Canada gwrthwyneta gyda thrais a therfysg ddyfarniad uchaflys yr ymerodraeth, a Habyddia a cheryg swyddogion dinas pan wedi ymgysarfod i sefydlu deddfau techydol. Yn Ohio a Connecticut gwna ymgeis i gipio awenau y llywodraeth trwy gynorthwy y blaid Ddemocratiaidd. Yn New York, Brooklyn, Jersey City, &c., gwna fel y myno, gan nad oes unrhyw erllynydd cyhoeddus, barnydd, rheithwyr, maer, na neb, yn meiddio myned yn groes i'w hewylllys. Y gallu hwn, fel caethiwd gynt, a'r fasnach seddwol, a raid gael ei ddarostwng gan rym y llywodraeth, neu gwna ef ei threchu hi, yr hyn sydd wrthrych hir-geisiedig ganddo trwy yr ystrywiau mwyaf cyfrwys a dylalbarhaol.

Y pedwerydd gelyn mawr ydyw yr ysbryd trahaus a gormesol sydd yn weddill o'r hen allu

caethiwol. Mae hwn eto yn ceisio llywyddn, nid yn unig yn y De, ond yn y wladwriaeth, fel cynt, a thrwy yr un moddion, sef ymgynghreirio gyda'r blaidd Ddemocrataidd.

Beth yw ein hamddiffynfeydd yn erbyn y pedwar gallu yma? Yn laf, yr efengyl a'i phregethiad; 2il, yr ysgolion a'r goleuni addysgol a gynyrchant; Sydd, y rhyddid a'r cydraddoldeb a ddiogelir gan y cyfansoddiad a chan ein sefydliadau; 4ydd ac yn olaf, er nad y lleiaf, yr argraff waag, yn cynwys yr Yegrythyrau, a'i holl gynyrchion eraill ag sydd o natur addysgiadol, dyddanol, dyrchafol a pluredigol.

Pan edrychom ar y rhestr yma, mae tuedd ynom i lefain, "Mwy yw y rhai sydd drosom na'r rhai oll sydd yn ein herbryn." Ond och! mae y diafol, y byd, a'r cnawd, yn gryfion iawn, a chynorthwyant ein pedwar gelyn yn egniol. —*N. Y. Witness.*

AT EIN CYDGENEDL YN AMERICA.

ANWYL GYFELLION,—Fel y mae yn hybys i lawer o honoch y mae yn ein bryd i ymweled ag America yr haf nesaf. Cafodd un o honom yr hyfrydwch o dalu ymweliad bryslog a'ch gwlad ddeng mlynedd yn ol, ac nid anghofia byth y caredigrwydd a dderbyniodd, ac y mae adgofion am hyn yn codi awydd cryf ynddo am eich gweled eto. Mae yna filoedd o honoch yn wasgaredig trwy y wlad eang yna a adwaenom yn dda; cawsom y freint o dderbyn rhai o honoch yn aelodau, a bu yn felus genym gydaddoli gynt a llawer eraill; ac y mae yna nifer o frodyr yn y weinidogaeth at y rhai oddi ar hen gydnabyddiaeth y teimlwn serch ac anwyldeb mawr, a bydd yn dda genym os canlata Duw, gael eto unwaith weled eu gwyneb a mwynhau eu cyfeillach.

Mae llawer o honoch yn gwybod ein bod am y pum mlynedd diweddaf wedi bod yn ddiwyd iawn yn dwyn allan *Hanes Eglwysi Annibynol Cymru*. Costiodd i ni bryder difawr i'w ddwyn allan, heblaw blynyddoedd o lasur cyson yn flaenorol i gasglu y defnyddiau. Dygwyd ef allan yn Rhannau—*wyth Rhan ar hugain*—ac y maent gyda'u gilydd yn gwneyd *pedair cyfrol hardd*, y rhai wedi eu rhwymo yn ddestlus a werthir yn y wlad hon am £1 14s. 6d. Yr ydym wedi gwneyd cyfrif mor gywir ag y medrwn, ac erbyn talu traul y cludiad, a thalu y doll i'r llywodraeth, nid ydym yn gweled y bydd yn bosibl i ni ei werthu yn y wlad yna am lai na DEU DOLAR.

Mae yn cynwys hanes cyflawn a manwl o holl Eglwysi Annibynol Cymru, a'r Eglwysi Cymreig yn nhrefi Lloegr. Ceir hanes eu ffurfiad—y personau fu a'r llaw flaenaf yn hyny—y cymariadau mwyaf nodedig fu yn perthyn iddynt—y pregethwyr gododd o honynt—a'r gweinidogion fu yn llafurio ynddynt. Mae yn y gwaith Fywgtraffadau—a rhai o honynt yn

helaeth iawn—I ganoedd o weinidogion; heblaw crybwylladau am ganoedd eraill o bregethwyr cymeradwy, diaconiaid gofalus, ac aelodau defnyddiol; ac y mae y gwaith drwyddo yn llawn o'r hanesion mwyaf dyddorol ac adeiladol. Mae rhai copiau o'r Hanes wedi dyfod i'r wlad yna, ac y mae amryw eraill wedi amlygu eu dymuniad i'w cael. Bwriadwn ddyfod ag ychydig gopiau gyda ni er mwyn y rhai a ewyllysient eu cael. Wrth reswm nid ydym yn diagwyl y gwerthir llawer o lyfr o'r fath faintioli, ac eto hwyrach fod yn y rhan fwyaf o'r sefydliadau ychydig personau yn teimlo y fath ddyddordeb yn Hanes Eglwysi Annibynol Cymru, fel na bydd yn ormod ganddynt dalu DEU DOLAR am dano.

Byddai yna dda iawn genym ped ymgymeral rhyw un yn mhob eglwys i geisioderbynwyriddo fel y gwyddem amcan pa nifer i'w dwyn gyda ni. Mae y doll mor uchel arnynt fel na byddai y ddoeth i ni ddyfod a llawer mwy droedd gyda ni nag y byddai genym olwg am dderbyniad iddynt. Erfyniwn yn garedig am help ein brodyr yn y weinidogaeth i sicrhau hyny.

Yr ydym hefyd yn ystod ein hymwelid yn bwriadu casglu Hanes Eglwysi Cymreig America, ac os arbedir ein heinioes cyhoeddwn y cwbl yn y wlad hon, fel Attodiad i'r holl waith. Anfonwn ychydig ofyniadau i bob eglwys, y rhai y gobethiwn y bydd i'r Eglwysi eu hateb erbyn ein dyfodiad, fel y caffom y wybodaeth helaethaf a chywiraf a ellir gael am holl Eglwysi Cynulleidfaoel Cymreig y wlad fawr yna.

Bwriadwn gychwyn oddiyma yn niwedd Ebrill fel y cyrhaeddwn yna yn gynar yn Mai, ac ymddiriedwn i frodyr cyfarwydd yn mhob talaeth i drefnu ein cyhoeddiadau. Yr ydym am ymweled a chlyner o fanau ag y byddo yn bosibl i ni yn yr ychydig fisoedd y gallwdd fod oddicartref. Awn gyda'u gilydd i'r rhan fwyaf o fanau, ond fel y gallu y naill neu y llall o honom ymweled a phob sefydliad Cymreig agos, ni ymwahanwn yn achlysurol.

Bydd yn dda iawn genym gael bod yna yn NGWYL FAWR CANMLWYDDIANT AMERICA, i gyd lawenhau a chwi fod llywodraeth eich gwlad yn gyfan er yr holl ymgais a wnaed i'w dryllio, a'r gwarthnod du o gaethwasiaeth wedi ei ddileu oddiar ei gwyneb. Gyda'n cofio cynesaf atoch oll, yr eiddoch yn gywir,

THOMAS REES, *Abertawe.*

JOHN THOMAS, *Liverpool.*

11 *The Willows, Liverpool, Medi 18, 1875.*

CYFARFOD CHWARTEROL DEHEU—BARTH OHIO.

Cynallwyd y cyfarfod uchod yn Oak Hill, ar yr 22 a'r 23ain o Fedl. Yr oedd y gweinidogion canlynol yn bresenol, ac yn cymeryd rhan yn y gwasanaeth:—y Parchn. Davies, Siloam; Evans (Nantyglo); Evans, Oak Hill; Jones, Go-

mer; Cadwalader, Newark; Jones, Granville; Powell, Picatonica, Wis.; Mr. John L. Davis, Ty'n Rhos, a'r ysgrifenydd. Pregethwyd am 2 prydawn y dydd cyntaf gan Powell, Picatonica, a Jones Gomer; ac am 7 yn yr hwyr, gan Jones, Granville, a Cadwalader, Newark. Cafwyd Cynadledd am 8 boreu y dydd diweddaf. Wedi i'r brawd Davies, Siloam, gymeryd y gadair, penderfynwyd ar y pethau canlynol:

1. Fod y Cyfarfod Chwarterol nesaf i'w gynnal yn Ty'n Rhos.

2. Fod Mr. Davies, Siloam, i bregethu yn y Cyfarfod Chwarterol nesaf ar "Y pwysigrwydd o fod ieuentyd ein heglwys yn ymgysraedd at fwy o wybodaeth grefyddol."

3. Ein bod i siarad yn y Gynadledd nesaf ar "Yr angenrheidrwydd o fwy o gydymdrech yn yr eglwys gyda golwg ar ei holl weithrediadau."

Treuliwyd rhan helaeth o'r Gynadledd i siarad am y brawd ymadawedig Davies, Ty'n Rhos, yr hwn oedd wedi bod am gynifer o flynyddau mor gymeradwy yn nghylch y Cwrdd Cwarter hwn, a phasiwyd gyda golwg arno yr hyn a ganlyn:—

Yn wyneb fod yr Arglwydd yn ei ddoeth ragluniaeth wedi symud at ei wobwr ein hanwyl frawd y Parch. E. Davies, Ty'n Rhos, penderfynwyd,

1. Ein bod trwy holl gylch y Cwrdd Cwarter yn teimlo mawr alar a cholled o herwydd ei golli o'n plith; tra ar yr un pryd yr ydym yn ymestwng i drefn Duw.

2. Ein bod yn ymanog, ac yn anog ein gilydd i'w wneyd yn fater gweddi ar Dduw am iddo lanw'r bwch, trwy godi eraill a fyddont wedi eu donio a'r cyffelyb ddoethineb a phwyll i arwain y werin yn gyffredinol.

3. Ein bod yn cydymdeimol a'i weddw ac a'i deulu, yn nghyd a'r eglwys oedd dan ei ofal, y rhai ydynt oll yn eu galar, gan ddymuno ar Dduw am iddo eu nerthu a'u cysuro.

Y teimlad oedd fod hwn yn un o'r cyfarfod-ydd chwarterol goreu a gafwyd yn y sefydliad: yr oedd y weinidogaeth yn oleu a grymus, y gwrandawriad yn astud a difrifol, ac arwyddion fod Duw gyda'i bobl. Gobeithio y bydd yn fendith i'r ardaloedd yn gyffredinol. Teimlwn yn ddiolchgar i'r Trefnyddion Calfnaidd am eu caredigrwydd yn rhoddi benthyg eu capel newydd, hardd, a chlydeus, i gynnal y cyfarfod, a chydweithredu a ni yn mhob modd.

JOHN E. JONES.

URDDIAD Y PARCH. D. D. JONES.

Derbyniasom gofnodion yn yr iaith Saisoneg o urddiad y brawd anwyl y Parch. David D. Jones, diweddar fyfyrwr yn Athrofa Dduwin-yddol Chicago, i gyflawn waith y weinidogaeth, ar gais a galwad yr Eglwys Gymreig yn Butternut Valley, Minn., gan Gynghor o weinidog-

ion Cynulleidfaol Americanaidd, wedi ymgyf-arfod i'r perwyl yn Mankato, Minn., Medi 30, 1875,—y Parch. Charles Shedd yn Gymedrolwr, a'r Parch. L. H. Cobb yn Ysgrifenydd. Dechreuwyd y gwaraenaeth trwy ddarllen a gweddio gan y Parch. N. A. Hunt, pregethwyd gan y Parch. L. H. Cobb, dyrchafwyd yr urdd-weddi gan y Parch. C. Shedd, rhoddwyd siars i'r gweinidog gan y Parch. L. W. Chaney, pregethwyd ar gymdeithas yr eglwys gan y Parch. L. Loring, a diweddiwyd trwy weddi gan y Parch. N. A. Hunt.

PRIODWYD,

Medi 17eg, yn nhŷ tad y briodasferch, gan y Parch. J. Jenkins, Mr. BENJAMIN JONES a Miss SUSAN PHILLIPS, o Palmyra, Ohio.

Hyd. 7, 1875, yn nhŷ mam y briodasferch, gan y Parch. D. E. Hughes, Conlale, Mr. ZEPHANIAH WATKINS a Miss ANNE EDWARDS, y ddau o Ashton, swydd Carbon, Pa.

Hyd. 18, yn Williamsburgh, Ynys Hir, gan y Parch. Mr. Folwell, yn anedd Mr. George Rome, tad y briodasferch, Mr. JAMES A. JONES, mab y diweddar Parch. Jonathan J. Jones, Efrog Newydd, a Miss LUCY A. ROME, o'r lle blaenaf.

Elnloes hir, a bywyd pur:

Iechyd da, gwaith a ha,

Gwyfud byth, yw'm cri dilyn.

M. H. E.

Medi 23, yn nhŷ rhieni y briodasferch, gan y Parch. William Williams, R. H. Hews, M. D., o North Western, a Miss MATTIE A., merch ieuengaf yr Anrh. William Lewis, o Steuben, swydd Onel-da, N. Y.

Medi 30, gan y Parch. R. G. Jones, D. D., Mr. THOMAS W. EVANS, New Milford, Ill., a Miss LAURA L., merch yr Anrh. William Lewis, Steuben, N. Y.

Hyd. 12, gan y Parch. R. G. Jones, D. D., Mr. DAVID E. WILLIAMS a Miss LIZZIE JONES, y ddau o Utica.

Hyd. 13, yn nhŷ William W. Jones, tad y briodasferch, gan y Parch. D. T. Davies, y Parch. HUMPHREY HUMPHREYS a Miss RHODA JONES, y ddau o Utica, N. Y.

Hyd. 21, yn New York Mills, yn nhŷ rhieni y briodasferch, gan y Parch. R. O. Rowlands, Mr. EDWARD C. JONES, o New Britain, Conn., a Miss EMMA LOUISE GRIFFITH, merch Lewis Griffith o N. Y. Mills.

Hyd. 7, yn Utica, N. Y., gan y Parch. R. G. Jones, D. D., yn cael ei gynorthwyo gan y Parch. James Jarrett, y Parch. THOMAS M. GRIFFITHS a Miss MARY ROBERTS, y ddau o Turin, swydd Lewis, N. Y.

"Llwyddiant a mwyniant dymunol—iddynt

Byd addas gwastrdol,

Heb air croes—dim anfoesol,

Tra is nef, a nef yn ol.

Hlllogeith o dduwiol agwedd—bânant

O honoch byd ddiwedd

Ein byd:—pan fo'ch chw'n y ladd,

Rhai'ny fo'n mlodau rhinwedd.

RODRICK.

Hyd. 18, yn Beloit, Wis., gan y Parch. John Jones, Racine, yn nhŷ tad y briodasferch, Mr. JOHN SOLEY, masnachydd yn Milwaukee, Wis., a Miss ELLEN ROBERTS o'r lle uchod.

Hyd. 20, 1875, yn Capel Bethel-y-Coed, gan y Parch. Sam Phillips, yn cael ei gynorthwyo gan y Parchn. Robert Evans, Remsen, a John D. Davies, Blue Mounds, Mr. DANIEL J. GRIFFITHS a Miss JENNIE A. WICKAM, y ddau o biwyf Dodgeville, Iowa Co., Wis.

Medi 1, yn Trenton, gan y Parch. Chas. E. Babcock, Mr. THOMAS JAMES, Penymynydd, swydd Onida, N. Y., a Miss LOTTIE BOWIE o South Trenton, N. Y.

"Dau beddyw'n codi oeddych;—yn hurach

Run boreu mwynelddwych,

Dau wedi eu gwau'n un gwyth

Hynodol gan Ion ydych."—E.

BU FARW,

Awst 16, 1875, yn 64 mlwydd oed, Mr. WILLIAM JONES, Cider Mill, Granville, Ohio. Yr oedd y traucedig yn enedigol o Abertrenant, plwyf Ystrad, sir Aberteifi. Adnabyddid ei rieni wrth yr enwau Stephen a Catharine Jones, Temple Bar. Daeth i'r wlad hon yn y f. 1838. Wedi tros oddeutu dwy flynedd yn Philadelphia, daeth ef a'i deulu i dalnoeth Ohio, ac ymsefydlasant ar y Welsh Hills, gerllaw Granville, ac yn y gymydogiaeth hon y bu yn byw hyd ei farwolaeth. Gadawodd weddw a dau fab i alaru ar ei ol, ond nid heb adael iddynt obalith cryf ei fod wedi mayned i dangnefedd. Bu William Jones yn aelod fyddion o'r eglwys Gynaliadau yn Granville am lawer iawn o flynyddoedd, a chafodd y fraint o huno yn dawel yn angamtra yn aelod defnyddiol o'r eglwys hon, a'r gymdeithas yn teimlo colled fawr ar ei ol. Yr ydoedd yn ddyn cryf o gorff yn naturiol, ond cafodd anwyd, a dechreuodd i'w babell ddadfeilio yn raddol. Bu yn ychydig am oddeutu blwyddyn a haner. Ni welwyd erioed ddyn claf mwy boddion i farw na William Jones. Yr ydoedd er's dros flyddyn wedi colli pob dyddordeb yn mhethau y bywyd hwn. Geillir dywedyd ei fod "yn dysgwyl, ac yn bryso at ddyfodiad dydd yr Arglwydd." Yr oedd ei brothad yn felus, a'i obalith yn ddislgi. Bu fyw yn weddus megis wrth law dydd. Dyrchafodd grefydd yn ei lywyd, a dyrchafodd hitiau yntau pan oedd enwad a chalun yn pallu. Ni allasai ddarllen llawer er budd iddo ei hunan, ond gwai y defnydd goren o'i gôf. Gallai adrodd lliu mawr o adnoddau, hymanau, a phregethau. Yr oedd yn hynod o eyllwgar ac yndrechgar i lenwi ei feddwl a defnyddiau myfyrodau. Yr ydoedd bob amser yn gwneud i'w gredu fod ei dddeistyladau iacwn gweddol a'i brothad crefyddol yn tarddu o ddirlgel ddyn y galon. Cyfranal at achosion crefyddol yn haelionus, a chydysbodol, ac nid ydoedd unrhyw gymrynasu mewn cysylltiad a'r capel yn ormod ganddo gyflawni. Ystyriai pawb William Jones yn gyfallya ehyndyg teiliwng i'w garu a'i barchu fel y profa y dorf luosog a ddaeth yn nghyd ddydd ei gaddiddiaeth. Aethpwyd a'i weddillion i'w arddol i'r addoldy lle yr arferasai wasanaethu ei Dduw, a phregethwyd ei bregeth angladdol gan yr ysgrifenydd, ac yna cymerwyd ef i'w ymwent dawel Welsh Hills. Bydded uawdd y nef dros ei weddw oedranus, a llwydded ei blant yn dymorol ac ysbrydol.

Newark.

J. CADWALADER.

Medi 15, yn Paris, Ohio, yn 5 ml. oed, o'r *diphtheria*, ar ol mwy nag wythnos o gystudd caled, FANNIE, merch Evan Jenkins a'i broed. Yr oedd yn olentyn nodedig o fraeth, ac yn meddu ar ddoethineb a chrafferd tu hwnt i'w hoedran. Addfedodd yn fuan i'w ymwent. Os oedd yn rhy dda i'r ddaiar nid oedd yn rhy dda i'r nef. Claddwyd hi ar y 17 yn mynwent yr Annibynwyr yn Palmyra, a gweinyddwyd gan

DEWI EMLYN.

Medi 18, yn Nelson, N. Y., yn 29 ml. oed, GRIFITH MORRIS, mab i Evan a Jane Morris, o'r gymydogiaeth hon. Ymunodd a'r fyddin yn y f. 1862. Ar ol ei dilyn am fwy na blwyddyn elwyswyd ef, safodd ollfyngdod a daeth adref. Ar ol iddo wella ymunodd drachefn a bu yno hyd nes i'r rhyfel derfynu. Ar derfyniad y rhyfel ymestylodd yn Missouri, lle yr ymunodd gyda chrefydd. Bu yno hyd y f. 1872 pryd y daeth i'r ardal hon i weled ei berthynasau, ac nid aeth yn ol mwy. Ni bu yn iach ar ol cael ei glwyfo. Cafodd gystudd maith ond yr oedd yn hynod dawel ynddo. Dangosodd yn eglur ei fod wedi cwel gaisul ar y graig i'w ysgo

ei enaid arni ac nid ofnai farw, gofidial na buasai wedi gwneud mwy tros Iesu Grist. Bu farw yn yr Iesu. Dydd Llun yr 20fed claddwyd ef wrth gapel yr Annibynwyr yn Nelson, pryd yr ymgynullodd un o'r tyrfaoedd mwyaf a welwyd yn y gymydogiaeth ar y fath achos. Yn abeodoldeb y gweindog gweinyddwyd gan y Parch. J. P. Davies, Danville, Pa. G. J.

Medi 23, 1875, ger Oldman's Creek, Iowa, o'r *croup*, wedi cystudd 3 diwrnod, ELLA JANE, merch Thomas D. a Margaret Davies, yn 2 flydd, 5 mls a 9 diwrnod oed. W. WATKINS.

Medi 24, yn 45 ml. oed, Mr. JOHN EVANS, Collinsville. Mab ydoedd i Mr. Isaac a Jane Evans, o'r lle uchod. Ganwyd ef yn yr Erw-wen, plwyf Penrhos, swydd Garuafon. Ymfudodd i'r wlad hon gyda ei rieni pan yn lled ieuanc. Ni bu erioed o gyfansoddiad cryf, ond yr oedd fel Timotheus yn nglyn a'i gorff "fynych wendid." Tua pythefnos cyn ei farw aeth i New Bedford, Mass., gan ddigwyl y rhoddol awelon y môr adferiad techyd iddo: ond yn wahanol iawn y bu. Teryn eithaf ei dalith a fu New Bedford iddo yn y diwedd. "Nid fy meddylliau i yw eich meddylliau chwyl, medd yr Arglwydd." Yr oedd yr ymadawedig trwy ddilwyrddwyd ac yndroch wedi cyrraedd cefyllfa gysurus yn y byd, ac yn un o'r dynion mwyaf cysylltgar a siroli a gyfarfyddais erioed. Er nad oedd wedi gwneud profies ghyoeddus o grefydd, eto yr oedd ganddo barch mawr iddi, yn dda i'r achos yn y lle, a'i fywyd yn esampol i'w oedd o broffeswr crefydd. Pherchid ef yn fawr yn yr ardal; a bu yn wr o gyngbor yn mysg ei gymydogion. Gadawodd dad oedranus, brawd a dwy chwaer mewn galar dwfn ar ei ol. Claddwyd ef yn barchus yn mynwent Collinsville yn ngwydd i'w anarferol luosog. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. Lewis Williams, Lyon's Falls, a'r ysgrifenydd. H. R. WILLIAMS, Plainfield.

Hyd. 1, yn Utica, N. Y. Mrs. GRACE WILLIAMS, gweddw y diweddar John R. Hughes, yn 87 ml. a 6 mls oed—gueddigol o Sir Fon, G. C.

Hyd. 1, yn Remsen, N. Y., GRIFFITH JONES, mab Capt. Jones, o Green Point, Long Island, N. Y., yn 46 ml. a 9 mls oed.

Hyd. 8, yn Rome, N. Y., DAVID PUGH, yn 88 ml. a 2 ffs oed.

Hyd. 4, yn Frankfort Hill, ger Utica, Mrs. EMILY JONES, yn 71 ml. oed.

Medi 29, yn dra disymwrth o *neuralgia* y galon, Miss MAMIE PERRY, merch Robert a Margaret Perry, o blwyf Ixonia, Wis., gynt o Steuben, N. Y., yn 18 ml. a 9 mls oed.

Hyd. 9, yn Utica, o'r *dysentery*, yn 1 ml., 7 mls ac 11 d. oed, WILLIE J., mab Owen T. a Kate Jones, ac wyr i Hugh a Grace Roberts.

Er huno mewn oer anedd,—am enyd

Mae yno yn gorwedd;

Ouid wedi hŷn daw adwedd

I'ch Willie bach o wely bedd?

Utica, N. Y.

BARDE(CUDD.

Medi 17, 1875, yn ardal Sixty, Steuben, N. Y., o'r *cholera infantum*, yn 19 diwrnod oed, COLLEBUS J., mab mabwysiedig i Robert L. a Jane A. Pritchard. Gweinyddwyd ar yr achlysur yn y tŷ, gan y Parch. John S. Jones (B.), diweddar o Danville, Pa. Claddwyd ef yn monwent Capel Isaf.

Gorph. 4, 1875, yn Holland Patent, EDWARD DELOS WILLIAMS, mab i Hugh R. ac Elizabeth E. Williams, yn 8 mls, a 17 diwrnod oed. Claddwyd yr un barch anwyf yn monwent Holland Patent. Gweinyddwyd ar yr achlysur yn y tŷ ac ar lan y bedd gan y Parch. Thomas T. Evans.

ROBERT JONES, FLINT CREEK, IOWA.

Medi 19, 1875, yr hen wr parchus Robert Jones, yn ei dŷ ei hun, yn sefydliad Cymreig Flint Creek, Iowa, wedi hŷn nychdod, yn 78 ml. oed. Ganwyd a magwyd ef (hyd yr ydyd yn deall,) ar dyddyn a elwid y Cae Glas, yn mhlwyf Bodeceyrn, Mân.

Ond wedi priodi, aeth i fyw i le a elwid Cae'r Ceiliog; ac oddiyno i le a elwid Cerig y Baban, oll yn yr au plwyf. Ac yn y fl. 1845, ymfudodd ef a'i deul i'r wlad hon, ac ymsefydlasant yn nghymydogaeith Flint Creek, Iowa. Yr oedd yn un o'r rhai cyntaf i furtio y sefydlid Cymreig yn y lle cryo wylledig.

Er nad oedd gwrthrych ein cofiant yn ddyn cyhoeddus, yn yr ystyr gyffredinol o'r gair, eto yr oedd ynddo bethau (ie rhinweddau) tellwng o effeithiad; a bydd yn dda gan lawer o'i gyduabod, heblaw ei berthynasau, a weddillwyd gan angau hyd yn hyn, weled crybwylliad am danynt; gan eu bod yn "llefaru eto" yn eu cof a'u cydwybodau, er ei fod ef wedi tewi. Nid ydym am honi nad oedd ef fel eraill yn ddarostyngedig i fiaeledau a belau; ond dylem bob amser gladdu y rhai hyn gyda'r marw, gan obeithio na bydd llydnt adgyfodi gydag ef. Rhag goroesu yn ormodol ar eich gofod, ni bydd i ni oud crybwyll yn fyr am ddau o arbenigion ei gymeriad; a gall pob dyn synwryol ddall na ali y rhai hyn fyw a bodoli, ond mewn cywylliad a rhinweddau eraill.

Yn gyntaf, yr oedd rhyw annibyniaeth unoehrog ond anrhydeddus ynddo. Nid oedd neb yn y gymydogaeith yn fwy, ie mor gymwynasgar ag ef, yn enwedig lle y gwelai wir angen am hyny; a gwnai hyny gyda phleser, er mwyn y gymwynas ei hun, ac nid gyda golwg ar ei chael yn ol. Ond, da beth oedd ganddo ef ofyn cynwynas gan neb; ac yn wir nid oedd llawer o achos am hyny, oblegid yr oedd ei feibion yn agos ato, ac yn alluog ac omyllygar i helpu eu gilydd ac yntau, pan fyddai angylechadau yn galw.

Peth arall hynod ynddo ef a'i anwyl wrail ydoedd, na oddefent f'w tŷ fod yn lle i dderbyn ac adrodd chwedlau. A chan na oddefent eu huan, pa rhyfedd nad oedd yr un byth yn tyfu yno? Yr oedd hefyd mor rydd ag y galleid dysgwyl i ddyn llygredig fod, oddiwrth hunanoldeb chwyddedig ac ymfrosgar. Er ein bod yn ei adnabod er ys chwa blynnod ar hugain, nid ydym yn cofio i ni glywed erioed oiriau cennigennas ac ymfrosgar yn llithro dros ei wefusau. Anaml y byddai yn myned yn mhell oddicartref, ond pan gymeral hyny le, byddai yn hawdd i'r rhai a'i hadwaenent gartref, wybod mai yr un oedd ef oddicartref. Gwir, byddai weithiau yn myned dros ugain milltir o ffordd i Long Creek i ymweled a'i unig ferch, hofus briod y Parch. Thomas W. Evans, o'r lle hwnw. Mae sefydlid Cymreig Long Creek yn boblog iawn; a llawer o honynt yn gyfoethog, ac oll yn garedig i ddileithriaid o'u cydgenedl; a gwyddom am rai o honynt a fwyasant ei gymdelthas yntau yn ystod ei arosiad byr yn eu plith; y rhai a dystiolaethant na chlywsant ef erioed yn celsio ieuu cymerlad ei gymydogion yn eu hab-senoldeb (fel y gwnai rhai), er mwyn ei ddychafu ei hun. Yr oedd yn rhy synwryol a gonest i gelsio asfarwoli ei enw trwy roi "Dinas ar dân." Ni allasai neb ei ddilyn ef wrth y llysuafedd maiwod-ald a ffaidd a ganfyddir yn fynech i nodi llywbr-an rhai o honom. Pe gallasem gredu fod yn bosibl i un o hil Adda ddian heb gyfranogt o'r gwenwyn hwnw, "Cwari a fyddwch megis duwiau," gallasem foddwl mai Robert Jones ydoedd yr eithriad.

Ond er ei fod ef wedi marw, da gwyf allu hysbysu, bod anrhydeddus anrhydeddus y tŷ yn fyw,

ac mor nodedig yn y plant: o ba rai y bu lldo ef a'i briod saith, chwech o feibion ac un ferch. Bu farw dau o'r meibion rai blynyddoedd yn ol, ac y mae pedwar yn fyw, ac mewn angylechadau mwy na chyffredinol o lwyddiant a chysurus. Yr oedd Mr. Jones wedi trefnu ei angylechadau bydol cyn ei farwolacth; a dlmaw lldo adael ei hoff briod alarus, yn gysurus gyda golwg ar y pethau hyny, gan ei fod mor hoff o honi, a chanddo ddigon o foddion. Tebygol ydyw, mai gyda'i merch y bydd yn gwneyd ei chartref; o leiaf am ryw gymaint o amser. Bu agos i mi anghosho dweyd, heblaw ei haelioni cyffredinol at achosion da, mai ei rôdd ef ydyw mynwent y Cymry yn y lle, ac ar yr un tir y saif en ty addoliad; ac yno y claddwyd yntau, a'i ddau fab a fwasant fuirw yn ffaenorol. Talwyd y gymwynas olaf i'w weddillion gan gynulleidfa luosog iawn o'i gymydogion ac eraill, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch Mr. Penny (B.)

Mewn marwol afrinol fro—y gorphwya
 Ei gorph yn ddwyffro,
 Dalar dy a dalar do
 Llaur di-nod—lle oer dano.

E. P. HUGHES.

BYR GOFIANT MRS. SARAH D. A MARY ENID,
 Priod a phlentyn W. W. George, Utica, N. Y.

Medi 24, bu farw MARY ENID, unig ferch William W. a Sarah D. George, yn 1 flwydd, 5 mis a 14 diwrnod oed. Hefyd, Medi 27, bu farw SARAH DAVIES GEORGE, anwyl briod William W. George, yn 38 mlwydd, 3 mis a 19 diwrnod oed. Dechreuodd clefyd y ferch gyda'r frech goch ychydig flaoedd yn ol, a dihoenodd o hyny i'r diwedd. Clefyd y fam oedd y darfeddigaeth, yr hwn er pob gobeithion ac ymdrechion a'i torodd hitau i'r bedd yn mlodau ei dyddiau. Merch ydoedd Mrs. George i'r diweddar Hophni a Frances Davies. Mae ei mam, yn nghyd a brawd a chwaer, eto yn fyw. Bu Mr. Hophni Davies am flnyddau yn ddiacon a thrysorydd yr eglwys Annibynol yn Utica. Yr ydoedd hefyd yn bleidlwr gwreog i'r Ysgol Sabbothol. Ymfudodd y teulu o ardal Llanboidy, sir Gaerfyrddin, D. C., i America yn 1852. Derbyniwyd Sarah yn aelod o eglwys Llanboidy gan y Parch. Joshua Lewis, pan oddutu tair ar ddeg oed, a pharhaodd yn ddigwmp hyd y diwedd. Yn mis Mawrth, 1867, priododd a W. W. George, yr hwn er ys amryw flnyddau sydd yn ddiacon yn eglwys Annibynol Utica. Bu lldo yn ymgeledd gymwys. Yr oedd yn hynod lanwaith a diwyd, yn siroli a charedig, ac yn hynod gartref-ol. Yr oedd yn hyddysg iawn yn yr Ysgrityrau, ac yn gwrando yrefengyl gydag astudrwydd ac arwyddion ei bod yn mwynhau y gwrlonedd. Pan yn ieuanc ac iach yr oedd yn mhob moddion o rus; ond daeth gafalon teuluaidd a gwendid iechyd yn rhwystr ar y ffordd i ddyfod mor aml ag y dymunai. Yngynghorodd lawer a meddygon, cymerodd llawer o fuddyginaeth, ac ymwrodd yn ei hysbryd yn erbyn ei chlefyd twyllodrus. Gobeithiai a siaradai am wella pan oedd ei chyfeillion yn caisod, neu o leiaf yn ofni, fod angau wedi cael y trechaf arni. Daliodd yr ergyd a farwolacth ei phlentyn yn hynod dawel; ond cyn gweled claddu ei merch sechan, hunodd hitau yn dawel yn yr leu, a'r dydd Mawrth canlyniol ymgasgodd tyfa luosog i weled yr olygh alarus—

dwyr arch, sef mewn a phlentyn, yn myned allan o'r tu tŷ ac yn cael eu claddu yn yr un bedd. Mae y brawd George wedi ei adael yn wedd gydag un bachgen bychan i'w adgofio o'r auwylaid ydynt wedi blaenw i'r wlad well. Duw a'i ras fyddo yn bobpeth angenrheidiol i'r ddau. Gweinyddwyd yn yr angludd gan yr ysgrifenydd a'r Parch. Mr. Lyle, gweinidog y Presbyteriaid Seisnig yn West Utica. R. G. JONES.

JOHN R. GRIFFITHS, LLANLLAWEN.

Awst 11, 1875, bu farw yn Fairview, swydd Cattaraugus, pan o fewn ychydig o fod yn bedwarug-ain ml. oed, yr henafgwr JOHN R. GRIFFITHS, yr hwn a. adnabyddid yn mysg Cymry Onelda wrth yr enw John Griffiths, Llanllawen. Daeth i'r wlad hon yn y fl. 1818 o swydd Gaernarfon, a threuliodd lawer o'i oes yn swydd Onelda, yno yr ymbriododd a Margery ac y magasant eu plant, yno hefyd yr ymunasant a chrefydd, ac yna yn mhrydnawn eu bywyd daethant yma i Cattaraugus lle y buont hwy ac eraill yn cydgarlo yr achos mawr yn mlaen yn ol eu gallu. Un o ragoriaethau y brawd hwn oedd ei hyawdledd mewn gweddli, yr hyn oedd o fawr les ar adegau y byddai y frawdoliaeth heb un gweinidog a'r achos yn ei weudid.

Ychydig ddyddiau cyn diwedd ei dailth pan oeddwn i yn Kansas, yr oedd yr eglwys yn cadw cwrdd gweddli ar y Sabboth, cododd yr hen frawd i fyny a dywedodd ychydig yn wllthog. Dywedai ei fod yn canfod amryw o'i ddeutu mewn gwisgoedd duon ar ol rhai oedd gwedi ymadael ac oedd yn bracenol yn gwisgo gwisgoedd gwynion. Cawn ninnau, ebe fe, yn bur iuan, rol heibio ein gwisgoedd duon, a gwisgo ein gwisgoedd gwynion, a chyduno mewn addoliad a'r dyrfa fawr sydd ar fynydd Seion.

Y borau y bu ef farw cododd yn forau ac aeth allan, a daeth yn ei ol yn fuan a galwodd ar ei anwyl briod i godi, a chelsiodd ganddi barotol rhywbeth cynes iddo, nad oedd yn teimlo mor dda ag arferol. Aeth yntau i'r gwely a phan yn parotol iddo, a th i ddwrw y bedroom i edrychian dano; gwelai ei wodd wedi cyfnwidd. Galwodd gynyddog oedd yn myned heibio i ddysod ati, ac erbyn lldynt fyned i mewn yr oedd yr hen frawd yn gorwedd ar ei gefu yn ddigon tawel, a'i ddwyllaw yn mhleth, a'i enaid wedi ymadael heb ddweyd gair wrth neb na chawn ffarwel. Gadawodd ar ei ol briod oedranus a 5 o blant mewn oed ac amgylchldau da. Dydd ei gladdedigaeth daeth nifer luosog yn nghyd o Gymry ac Americanaid a phregethodd yr ysgrifenydd yn y ddwy laith yn addoldy Fairview, a rhoddwyd ei weddillion i orphwys hyd foreu yr adgyfodiad. JAMES GRIFFITHS.

SEFYDLIAD Y PARCH. R. D. THOMAS

(IORTHRYN GWYNEDD), YN COLUMBUS, O.

Ymadauodd ef a'i blant o Knoxville, Tenn., Hydref 6, a chyrrhaeddasant Columbus, Ohio, yn ddyogel, Hydref 8, 1875. Cawsant dderbyn- iad croesawgar gan eu cyfelliion. Dechreuodd ar ei weinidogaeth yma gydag arwyddion go-beithiol. Dyma dalfyriad o'r *Gymeradwyaeth* a gafodd gan ei eglwys fyddlon yn Knoxville:

"Dechreuodd y Parch. R. D. Thomas, (*Iorthryn Gwynedd*), ar ei weinidogaeth sefydlog yn ein plith, Medi 8, 1872. O'r pryd hwnaf hyd yn awr llafuriodd yn ddiwyd i gyflawni ei weinidogaeth yn fyddlon yn ein plith; a bendithiodd Duw ei lafar mewn modd anilwg, i droi aneithia, hen ac ieuaine, at y Gwaredwr, ac i adail- a lu, gwreiddio, a chysuro, yr aelodgu, yn eg- wddorion yr Efenigyl. Pan ddaeth yma gyt- afnid oedd rhifedi na dylanwad yr eglwys ond ychydig mewn cymhariaeth i'r hyn fu wedi hyn, yn Ionawr, 1875. Rhifai y pryd hwy 120 o aelodau. Yn 1874 cyfrnodd \$852.00. Yr oedd ei hundeb yn anwyl a northol, a gobaith cryf am barhad ei llwyddiant. Ond yn fuan wedi hyav cymerodd cyfnwidiadau pwyysig le yn y Gwaith Haiarn yn y *Rolling Mill* yma, fel y gorfu i lawer o'r Cymry crefyddol ymadael oddiyma i leodd ereill, ac y gwanychwyd yr eglwys yn ddirfawr. Mae llawer eto yn debyg o ymadael, nes peri i ni ofni am "aith Duw" yn mhilith y Cymry yn Knoxville, Tennessee. Dymunem i'r Arglwydd oruchel-lywodraethu pethau, er peri adfywiad buan a'r y Gweithfeydd Glo a Haiarn yn Knoxville, a Coal Creek, ac er sefydliad a chynydd y genedl Gymreig yn y ddau le, fel y gallu ein gweinidog fyddlon bar- han ei weinidogaeth yn ein plith hyd ddiwedd ei os. Credwn na fu yn eglwys a gweinidog eriodd yn caru eu gilydd mor anwyl, ac yn cydweithredu mor egniol. Amgylchiadau isel ac ansefydlog y Gweithfeydd yn unig sydd yn gwanhau yr eglwys, ac yn digalonu ein gweinidog. Ar ei ddymuniaid, penderfynodd yr eglwys roddi iddo y Gymeradwyaeth gryfaf, yn ol ei wir deilyngdod. Wedi cael prawf o hono am yn agos i dair blynedd, yr ydym yma yn tystiolaethu i'r holl eglwysai Cymreig, ein bod wedi ei gael yn ddyn diymhongar a ciddenbyr- wyneb, eto yn foneddwr dirodres, ac yn gyfaill fyddlon y gellid ymddiried ynddo. Credwn ei fod yn Gristion diragrith; yn filwr da i Iesu Grist; yn fugal gofalus am braidd Duw; yn weinidog doeth a phwylllog; yn bregethwr ef- engylaidd a northol; yn llenor coethedig; ac yn Gymro conedlgarol. Bu yn nodedig fyddlon yma gyda chyfarfodydd llenyddol y bobl ieuaine; yn aelod dros lwyddiant y Gymdeithas Ddirwestol; ac yn gefnogydd i bob achos da. Perchir ef yn fawr gan holl Gymry Knoxville; a chan yr Americanaid crefyddol. Cofia lla- oedd dros byth yn y nef, am y cyfarfodydd gwlithog a bendithiol a gawsant dan ei weinidogaeth yn Knoxville; ac am ddylanwadau Ysbyrd Duw ar eu calonau, trwy ei bregethau, ei weddian, ei gynghorion, a'i ddagrau. Go- beithio na bydd raid iddo ymadael oddiyma. Gwnawn ein goreu dros barhad ei weinidogaeth yn ein plith. Ond os bydd amgylchiadau a symudiadau pellach yn ei orfodi i ymadael, yn groes i'n dymuniadau ni ac yntau, dymunem ei gysur a'i lwyddiant yn y dyfodol; a'n gweddli daer yw ar fod Duw pob gras yn ei wneud yn seren ddiaglaer yn ffurfafen ei Eglwys yn y dy- fodol fel y bu yn yr aeth heibio; a bod Rhag- luniaeth dyner y nef yn gofalu am dano ef a'i blant bychain amddifaid. Arwyddwyd dros yr eglwys yn Knoxville, Tenn., Mai 30, 1875.

ISAAC LEWIS, *Ysgrifenydd*.

DAVID RICHARDS,

WM. O. LEWIS, } *Diaconiaid*.

MOSES P. JONES, }

WM. J. RICHARDS, *Trysorydd*.

Ysgrifenydd ar Gofnodyr Eg. Knoxville, a. d. 1875.

PENDERFYNIADAU YCHWANEGOL YR EGLWYS
YN KNOXVILLE.

Mewn cyfarfod a gynhaliwyd gan yr Eglwys Gynulleidfaoel Gynreig yn Knoxville, Tenn., nos Sabbath, Hydref 3, 1875, ar yr achlysur pwysig o ymadawiad ein parchus weinidog R. D. Thomas (*Iorthryn Gwynedd*) oddiyma i Columbus, Ohio, darllenwyd a chymeradwywyd y penderfyniadau canlynol:—

1. Ein bod yn cadarnhau y Gymeradwyaeth uchel a roddodd yr eglwys hon iddo Mai 30, 1875, gan farnu ei fod yn deilwng o honi.

2. Ein bod yn ei ryddhau yn anrhydeddus oddiwrth ei addewid i aros yn ein plith am beth amser yn ychwaneg.

3. Ein bod yn gwir alaru fod *ymudadau parhaus* yr aelodau yn yr eglwys Cynulleidfaoel Cymreig dan ei ofal yn Knoxville a Coal Creek, a dim gobaith am welliant buan ar y Gweithfeydd, na chynydd yr eglwys, wedi digalonl ein gweinidog ffyddlon i'r fath raddau, nes peri iddo, o'r diwedd, i benderfynu mai ei ddyledswydd yw ymadael yn ddioed oddiyma, gan obeithio y bydd yn fwy cyssurus a defnyddiol yn Columbus, Ohio. Bydd ein colled yn i'w ddirfawr, oblegyd bu yn weinidog cymhwys, llafurus, a llwyddianus yma am dros dair blynedd. Bydd ei goffawriaeth yn anwyl iawn genym; a charwm roddi iddo yr anrhydedd mwyaf ar ei ymadawiad. Gwnaeth ddirfawr les yma. Dymunem nawdd Duw a phob daioni iddo ef a'i blant amddifaid hyd derfyn eu hoës. Arwyddwyd dros yr eglwys Hydref 3, 1875.

EVAN JONES, *Ysgrifenydd*.

Mae gan Mr. Thomas hefyd, Gymeradwyaeth barchus wedi ei harwyddo dros Eglwys Gynulleidfaoel Gymreig Coal Creek, Anderson Co., Tenn., gan ei swyddogion priodol. Saif y lle hwn 30 milldir i'r gogledd o Knoxville. Bu yr eglwys fechan ffyddlon hono hefyd dan ei ofal am dros dair blynedd.

CYMERADWYAETH IORTHRYN GWYNEDD I'W
EGLWYSI YN TENNESSEE.

Credwyf y dylai *Ymadawiad Gweinidogion* a'u heglwys fod mor dangneffeddus ac anrhydeddus a'u hundeb cyntaf a'u gilydd. Er fy holl brofedigaethau teuluaid chwerwon yn Knoxville, cefais y fraint o fod yno am dros dair blynedd yn dra chysurus a llwyddianus yn fy nghysylltiad a'u heglwys, yn enwedig yn Knoxville. Ni welais yn un man arall erioed bobl mor unol, crefyddol, ymdrechgar, a haellonus. Blaenoriad hwy gan Ddiaconiaid nodedig ddoeth, haellonus, a ffyddlon; ac yr oedd yr holl aelodau yn cydweithredu yn barodol ac ymdrechgar. Yr oedd eu holl gyfarfodydd yn llwyrchus, eef yr Ysgol Sabbathol, y canu, Dirwest, y Band of Hope, cyfarfodydd gweddio y gwagedd, y cyfeillachau, a'r rhai llenyddol. Trwy eu cydweithrediad egniol, a bendith yr Arglwydd, derbyniais ugeiniau o aelodau yno, ieuainc a hen—a pharhausant yn ffyddlon. Yr oedd eu ffyddlondeb yn y cyfarfodydd yn nodedig—ac nid oedd yno neb byth yn bilno arnynt; er fod ganddynt bedwar o gyfarfodydd ar y Sabbathau, a chyfarfod braidd bob nos o'r wythnos. Cydeimlasant a fi a'm plant yn ein brofedigaethau, a gwir ofalasant am danom trwy weddio drosom, a chyfranu yn helaeth at ein cyswllt, a hynt yn brydlon bob mis.

Bydd genyf barch byth iddynt. Un o'r pethau anhawddaf a wnaethum erioed oedd *ymadael oddiwrthynt*, dan y fath amgylchiadau goffiôs, yn amddifad o fugal cymwys i ofalu am danynt. Tru-i fod yr anghydwelediad yn y *Rolling Mill* yn Knoxville wedi achosi y fath wasgariad o'r eglwys oedd mor anwyl o'u gilydd, ac mor nodedig yn eu hymdrechion crefyddol. Mae bai mawr yn gorwedd wrth ddrws rhywrai. Ofnais y buasai yr eglwys yn cael eu *llwyr-eymod* oddiyno. Gobeithio y try pethau allan yn llawn gwel na'm hofnau i. Dymunaf i'r Penbugail mawr i ofalu am danynt, a'u llwyddo yn y dyfodol.

Cyfeirir yn y dyfodol fel hyn—Rev. R. D. THOMAS (*Iorthryn Gwynedd*), No. 219 North Water Street, Columbus, Ohio.

LLYFRAU NEWYDDION.

COFiant y diweddgar BARCH. JAMES DAVIES, RADNOR, O., gan y Parch. G. Griffiths, Cincinnati. Utica, N. Y., T. J. Griffiths, Argraffydd. 1875.

Da genym weled y llyfryn gwerthfawr hwn. Mae yn grynllun o grynoedd, destlusrwydd a rhadlonrwydd. Yr oedd y gwrthrych yn gymeriad gwreiddiol, athrylithgar, a galluog, ac yn ddyn anwyl, poblogaidd, a defnyddiol yn ei oes, a theilwng iawn yn ddiau i'w gofio a'i barchu yn hir gan ei gydgenedl. Mae yr awdwr yn un o'r ysgrifenydd mwyaf coethus a feddwn yn ein iaith, ac y mae wedi gwneud y llyfryn tlws hwn yn un dyddorol a difyr, ac yn llawn o beriau ysbyrdol, ac o arabedd a fraethineb dihafal Mr. Davies. Digon yw dywedyd ei fod yn deilwng o'r gwrthrych, ac yn deilwng o'r awdwr. Cynwysa 222 o dudalenau, mewn argraff hardd. Ei bris mewn amlen bapyr yw 60 cents. Mewn llian 80 cents.

COR Y PLANT, sef Hymnau a Thonau gwreiddiol a detholedig at wasanaeth yr Ysgolion Sabbathol a'r Band of Hope, gan Wm. Aubrey Powell, (Pencerdd.) Cyhoeddwyd gan J. W. Taylor, 15 Vandewater St., New York. Pris 50 cents yr un. \$5.25 y dwain.

Mae copi o'r llyfr bychan hwn ger ein bron. Cynwysa 96 o dudalenau. Nid ydym yn petruso ei gymeradwyo yn wresog i'n Hysgolion Sabbathol. Mae ynddo rai gemau tlysen iawn, a gallem feddwl wrth edrych drosto yn lled frytlog fod y gerddoriaeth yn gyffredin yn chwasthous, deniadol a hawdd i blant a phobl ieuainc ei chanu. Gwel yr hysbysiad ar amlen y rhifyn hwn o'r CENHADWR.

WEBSTER'S UNABRIDGED DICTIONARY. G. & C. Merriam, Springfield, Mass.

Yr ydym yn galw sylw at yr hysbysiad o'r llyfr hwn ar yr amlen. Mae Geiriadur Webster yn cael ei ystyried fel safon yr iaith Seisnig fel y lleiferir hi yn yr Unol Daleithau; ac nis gall un efrdydd ieuanc na hen a ddymunaf ei deall a'i llefaru, ei sillebu, ei awnlo, a'i phwystelsio yn briodol, fforddio ei hebgor. Ceisier y goreu.

CYMANFA DDWYREINIOI, PENNA.

Cynaliwyd yn Mahanoy City, Medi 24—27, 1875.

Llywydd:—Parch. D. E. Evans, Plymouth.
Islywydd:—Mr. Evan P. Davies, Hyde Park.
Trysorydd:—Mr. John W. Davies, Pittston.
Ysgrifenydd:—Parch. T. C. Edwards, Wilkes Barre.
Ysg. Cyn.:—Parch. E. J. Morris, Bradford.

Cynrychiolwyd yr eglwysi canlynol:—Providence, Pottsville, Mt. Carmel, Shenandoah, Pittston, Wilkes Barre, Hyde Park, Audenried, Plymouth, Blossburgh, Morris Run, Springbrook, Bradford, Minersville, Ashton, Mahanoy, Ashland, Oliphant, Taylorville, Shamokin, Bangor, Kingston, Carbon Run, Gibsonburg a Nanticoke.

Yr oedd yn bresenol y gweinidogion a'r cynrychiolwyr canlynol:—Parchn. R. S. Jones, E. B. Lewis, F. T. Evans, B. R. Williams, D. T. Davies, J. G. Evans, W. Jenkins, G. Hill, a J. Williams; a Mri. Wm. Rees, Hopkin Davies, John T. Thomas, J. W. Davies, J. N. Watkins, Thos. P. Jenkins, G. L. Roberts, W. Davies, H. Hughes, W. W. Williams a Jonah Reese.

Derbyn aelodau.

1. Y Parch. J. Gwawrtrryn Evans, Kingston, a dderbyniwyd i undeb y Gymanfa.
2. Parch. Lot Lake a wahoddwyd i gydeistedd, tra heb gael ei lythyr o Ohio.
3. Parch. D. Todd Jones a roesawyd yn galonog i'r Undeb ar ei ddychweliad o Gymru.
4. Eglwys Nanticoke a dderbyniwyd i gyflawn freintiau yr Urdd Cymanfaol.
5. Griffith Roberts, Ashton, a gyflwynwyd i sylw fel un wedi dechreu pregethu yr efengyl.

Lle y Gymanfa newf.

Bradford a Hyde Park yn cystadlu—Hyde Park yn colli, a'r Gymanfa i fod yn Bradford.

Ceryddon.

Wedi gwrando ar adroddiad y pwyllgor fu yn Taylorville yn Rhagfyr 1874, er ceisio heddychu y pleidiau yno, a deall nad oedd yr eglwysydd dan ofal Mr. Davies wedi pennodi neb i gyfarfod y pwyllgor, ac felly ddiystyru penderfyniad y Gymanfa,—

Penderfynwyd, Ein bod yn y dull hwn yn anghymeradwyo eu hymddygiad ac yn gweinyddu arnynt gerydd am eu dirmyg o Benderfyniad y Gymanfa.

Penderfynwyd yn mhellaach fod y cerydd hwn i gael ei anfon i'r gyfryw eglwys, gan ysgrifenydd y Gymanfa, wedi ei arwyddo gan y llywydd.

Penderfynwyd fod mis o amser yn cael ei roddi i bleidiau Taylorville i ymheddychu yn ol y telerau a anfonwyd iddynt gyda eu cynrychiolwyr, a bod llywydd, islywydd ac Ysgrifenydd y Gymanfa i ymweled â hwynt yn yr wythnos gynaf yn Tachwedd i gydnabod safle yr Eglwys fydd wedi cydfurfio â'r amodau heddweb.

Cyfrif arianol.

Derbyniadau,	\$191.94
Mewn llaw oddiwrth y cyn Drysorydd, W. Howell,	57.50
Taliadau,	\$122.59
Yn llaw y Trysorydd,	127.65

Adroddiad Pwyllgorau.

1. Cydymdeimlad â gweddwyd y diweddar Barch. W. J. Thomas, Shenandoah; ynghyda chyflwyno ugain dolar tuag at gynorthwyo i gael maen i ddangos

"Man fechan ei fodd."

2. Y Genhadaeth. Fod y caagliadau llynedd yn fychan, ac erfyniad taer am gofio Mexico, a'r gwahanol gymdeithasau yn ystod y flwyddyn hon.

3. *Llyfr Bmyrau a Thonau.* Penderfynodd y Gymanfa ymdrechu dwyn Llyfr Newydd allan at wasanaeth yr eglwys a'r allor deulnaidd &c. Etholwyd pwyllgor at y gwaith—sef R. R. Williams, Minersville; D. E. Evans, Plymouth, a T. C. Edwards, Wilkes Barre.

4. *Sefyllfa yr achos.* Cyflwynodd y pwyllgor hwn i ystyriaeth yr angenrheidrwydd am fwy o sylw i ddirwest yn yr eglwys—a mwy o ymdrech gyda yr Ysgol Sul—a mwy o andeb mewn gweddi a mawl.

Llenyddiaeth.

1. Llongyferchir Golygwyr "*Blodau yr Oes o'r Ysgol*" am eu llwyddiant i allu dwyn i sylw teuenctyd yr Ysgol Sul y fath gyhoeddus chwaehtus.

2. *Pend.* Ein bod yn cyflwyno ein cydymdeimlad dwysaf i deulu y diweddar Dr. Everett, yr hwn dreuliodd oes faith i wasanaethu ei genedl, ei enwad, a'i Geldwad; ac yn datgan ein hymlyniad a'n cefnogaeth i'r CENHADWA dan olygfaeth anwyl fab y Dr.—sef L. Everett, gan ddymuno iddo feddu oes rinweddol ei dad yn winllan ei Arglwydd.

Cynaliwyd y moddion cyhoeddus nos Wener, dydd Sadwrn am 2 a 7, y Sabboth am 8:30, 10, 2, a 6; ac yn Nghapel y Bedyddwyr nos Sul. Pregothodd y Parchedigion a nodwyd oll odd-eithr un neu ddau.

Traddododd y Parch. R. R. Williams bregeth ar "Y WEINIDOGAETH," a phenderfynodd y Gynadledd ddymuno arno ei hargraffu a'i gwasgaru drwy yr eglwys.

Temlem y gollod o absenoldeb yr anwyl ddau yn yr Efengyl—Parchn. S. A. Williams, Bradford; D. Daniels, Dundaff; a L. Willi Carbondale; ynghydag ychydig o'n brleuainc. Er hyny cawsom ddylanwad y euloldeb Dwyfol, oedfaon hwylus, caredigr helaeth, a threfn odiaeth yn y cynadleddau.

Bydded y brawd Lake, a'r eglwys, yn byth o'r Gymanfa—ac i Dduw bo'r diolch ei radau.

T. C.

1875.

CYF. XXXVI.

Rhif. 12.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

R h a g f y r .

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONIADOL.

Y seiliau wedi eu hagoryd, ... 353

CREFYDDOL.

Yrefengyl fel yr unig foddion i ddiwyglo y byd, 356
Bywyd y Cristion, ... 359
Pa fodd i ddwyn allan dalentau yr eglwys, ... 361
Y daloni cysylltiedig a'r cyfarfod gweddi, ... 363
Marwolaeth yr annuwyl, ... 365

AMRYWIAETHOL.

Ymweliad â Kansas, ... 367
Pwy sydd i ni i'w ddeall wrth y tad yn nameg
y mab afradlon? 368
Pa fodd i ddarllen y Beibl, ... 369
Kutarinka, darllenwraig ieuaneg y Beibl, ... 370
Ymadroddion detholedig, ... 371

BARDDONOL.

Beth yw y Sabbath? 372
Mae pobpeth yn hardd, ... 372
Llinellau coffadwriaethol, ... 373
Dyrchafiad Crist, ... 373

HANESIAETH.

Cymanfa y Cyn. Cymreig yn nhalaeth Iowa, .. 373
Cyfarfod Chwarterol y dos. gorllewinol Ohio, 374
Y Genhadaeth yn Mexico, ... 374
Cymeradwyaeth y Parch. I. M. Jones, ... 375
Hanes Cymanfa Pa., yn Mahanoy, ... 375
Symudiad y Parch. William Powell, ... 375
Ganwyd, ... 375
Priodwyd, ... 375
Bu farw, ... 376
Cydnabyddiaeth ddololchgar, ... 378
Teyrnged o barch, ... 378
Llythyr cymeradwyaeth y Parch. Wm. Powell, 378
Moody a Sankey yn Brooklyn,—Moody a San-
key yn Philadelphia,—Delsyffon am wedd-
lau,—Marwolaeth Henry Wilson,—Marwol-
aeth enwoglon,—Tarddiad yr afon Nile,—
Yr etholiadau yn mis Tachwedd,—Spain a'r
Unol Dalaethau, ... 379
Herzegovina, — Llanidloes, — Marwolaeth y
Parch. D. Thomas, B. A., Bristol,—Bangor,
Nazareth, Llanllyfni,—Cyfarfod Chwarterol
Maldwyn,—Dienyddiad llofruddion y cen-
hadwr Stephens, ... 380

REMSSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

AMRYWION.

Y CENHADWR AM 1876.

Mae y rhifyn hwn yn terfynu yr unfed Gyfrol ar bymtheg ar hugain o'r CENHADWR AMERICANAIDD. Dylem gydnabod tiriondeb a gofal yr Arglwydd yn ei gynaliath ar y maes am gyhyd o amser. Mae yn debyg nad oes un cyhoeddiad Cymreig arall yn bod yn America na Chymru ag sydd wedi parhau mor hir o dan ofal yr un golygydd. Ac er fod yr hen olygydd o'r diwedd wedi myned i orphwys oddiwrth lafur mawr ei oes, mae yr hen GENHADWR yn aros yn ei deul, ac yn ngofal y rhai a hyfforddwyd ganddo i'w ddwyn yn mlaen ar ei ol.

Bydd y CENHADWR am 1876 yn cael ei gyhoeddi gan Mrs. Elizabeth Everett, gweddw y diweddar olygydd, yn yr un dull ac am yr un pris ag o'r blaen. Buasai yn dda genym pe buasai nifer y derbynwyr yn caniatáu i ni oetwng y pris i ddolar a haner. Pe caem bum cant yn rhagor o dderbynwyr iddo, ni a'i rhoddem allan am y pris hwnw. Mae yn debyg fod hyn yn ormod o ychwanegiad i'w ddisgwyll yn yr amser caled hwn. Ond nid yw ei dderbynwyr tirion yn cwyno ei fod yn rhy ddrud fel y mae. Ei bris yw \$2 y flwyddyn yn mlaenllaw.

Llon genym hysbysu y bydd nifer fawr o yagrifenwyr galluocaf ein henwad a'n cenedl ar restr ein gohebwyrr rheolaidd neu achlysurol am y flwyddyn 1876. Cynwysa y rhestr yr enwogion canlynol heblaw llawer eraill ni a ddysgwyllwn, nad ydym eto wedi cael eu haddewid i hyn, sef Dewi Emlyn, Iorthryn Gwynedd, Griffiths o Cincinnati, David Jones o Gomer, (i barhau ei erthyglau rhagorol ar Grist y Beibl a christau'r byd), J. P. Williams o Sugar Creek, John Cadwalader o Newark, Dr. H. E. Thomas o Pittsburgh, Iorwerth o Birmingham, E. R. Lewis o Hyde Park, R. S. Jones o Providence, T. C. Edwards o Wilkes Barre, D. A. Evans o Drifton, D. Dyfri Davies o New York, Trogwy o Remsen, E. R. Hughes o Steuben, Owen Jenkins o Bangor ac eraill. Nid ydym yn enwi neb ond y rhai sydd newydd ein hysbysu o'u bwriad i ohebu i'r CENHADWR am y flwyddyn nesaf. Disgwyllwn y bydd llawer eraill yn ysgrifennu erthyglau iddo heblaw y rhai uchod. Yn wir y mae genym amryw o rai rhagorol iawn ar law yn awr o waith awd-wyr eraill. Trwy gymorth a chefnogaeth y brodyr uchod ac eraill, yr ydym yn teimlo yn galedonog i fyned yn mlaen. Credwn y bydd yr hen gyhoeddiad yn well ac yn fwy darllenadwy y flwyddyn nesaf nag erioed.

Bydd y Parch. R. Evans yn parhau i olygu y Farddoniaeth. A disgwyllir y bydd Cynonfardd, Dewi Emlyn, a Iorthryn Gwynedd yn gwneud eu rhan gydag eraill er cyfoethogi ein colofnau barddonol a chynrychiolion eu hawen o bryd i bryd.

Tra y bydd y CENHADWR yn bleidiwr selog i bob mudiad da yn ein mysg, ac y cyfyd ei lais yn uchel yn erbyn drygau yr oes, bydd

yn awyddus i fod yn genad hedd at yr eglwys, ac i feithrin cydweithrediad, brawdgarwch a chariad rhwng y brodyr. Nid oedd dim a ddoluriai deimladau yr hen olygydd yn fwy nag anghariad ac cersefgarwch rhwng cyfeillion professedig yr Iesu. Ymaith a'r fath deimladau o'n mysg am byth. Bydded y CENHADWR yn gwlwm undeb rhyngom drwy y wlad, ac anadled ei ohebwyrr anwydeba a lledneirwydd ysbryd yr addfwyn Iesu yn eu holl ohebiaethau.

Disgwyllwn y bydd genym hanes Taltih y Parch. Robert Evans trwy y Gorllewin i'w roi yn ein rhifyn nesaf.

Anfoner yn fuan pa nifer o rifynau y bydd eisiau yn mhob ardal. Lle na byddom yn clywed yn wahanol, ni a anturiwn anfon yr un nifer ag o'r blaen.

Ein rheol gyda'r rhifynau a anfonir i'r Hen Wlad ydyw eu hattal yn niwedd y flwyddyn, os na adnewyddir yr archiad.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

J T Chicago trwy law Parch R E 2, H T Hydeville Wis trwy law Parch R E 2, D O Ashland 2, W B L Dodgeville 6, Mrs T H O Trenton 2, T D D Mineral Ridge 2, R V R Cincinnati 25.05, W W Steuben Corners 2, Mrs J J New York 15, G J J Holland Patent dros E L J 2, R R Kittanning 2, J J E Nelson trwy law Parch G J 4, W H W Rome 2, D T Nelson trwy law Parch E R H 4, Mrs J B B Scio 2, H W J Cambria 2, D T Tamaqua 1, H R W Holland Patent trwy law T L M 6.

Postwyddfa Remsen, N. Y.—Mae"y swyddfa hon yn awr yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddiolchgar, gan hyn, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn Post Office Orders am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyfeusdra mawr i ni.

Y BLWYDDLYFR.

Ni chyhoeddir Blwyddlyfr am 1876, oherwydd sefyllfa isel masnach. Paratolir am ei gael allan yn brydlon yn y flwyddyn 1877.

Y CYHOEDDWYR.

CYMDEITHAS FEIBLAIDD STEUBEN, REMSEN A'R CYLCHOEDD.

Cyfarfod blynyddol y Gymdeithas hon a gynelir yn Nghapel Peniel, Remsen,—am 10 yn y boreu, ac am 2 yn y prydawn, Rhag 25. Disgwyllir cynulliad helaeth ynghyd ar yr achos gwerthfawr hwn, ac amryw frodyr yn areithio.

CYFARFOD CHWARTEROL E. N.

Cynhelir y cyfarfod chwarterol nesaf yn Beth-el ar y dyddiaid Mercher ac Iau, Rhag. 15, 16.

Bydd y gynadledd am ddau o'r gloch y diwrnod cyntaf.

Bydded i'r rhai fydd yn dyfod o'r de godi eu tocyn i East Steuben, a'r rhai o'r gogledd, i Alder Creek.

ROBERT EVANS, Ysg.

Remsen.

Y CENHADWR AMERICANNAID.

CYF. 36. RHIF. 12.

RHAGFYR, 1875.

RHIF. OLL, 482.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD.

LLYFR Y DATGUDDIAD

YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.,

Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.

PENNOD XIV.

Tywlltiad Allan y Smith Phiol.

DATGUDDIAD PENNOD XVI.

"Ac mi a giywaist ief uchel allan o'r deml, yn dywedyd wrth y Smith aangel, Ewch ymaith a thywelltwch phiolau digofaint Duw ar y ddaear." (Dat. xvi. 1.)

Sylwyd yn aml fod cyfatebiad nodedig rhwng yr ymadroddog a ddefnyddir yma o barthed tywalltiad allan y phiolau, a'r hon a ddefnyddir mewn cysylltiad ag udganiad yr udgyrn yn yr wythfed a'r sawfed bennodau. Ar udganiad yr udgorn cyntaf syrth y gospedigaeth ar y ddaear; ac felly y gwna ar dywalltiad allan y phiol gyntaf. Effeithia gwynt yr ail udgorn ar y mor; ac felly y gwna arllwysiad yr ail phiol. Pan udganodd y trydydd angel, syrthiodd seren fawr ar yr afoenydd ac ar ffynonau y dyfroedd. Felly ar yr afonydd a ffynonau y dyfroedd y tywelltir y drydedd phiol. Pan udganodd y pedwerydd angel, tarawyd yr haul; ac ar yr haul y tywalltwyd y bedwaredd phiol. Udgaaiad y chweched udgorn a syrthiodd ar yr afon fawr Euphrates; a'r chweched angel a dywalltodd allan ei phiol ar yr un afon.

Y mae y cyfatebion yma yn ddiau yn nodedig, ac ymddangosant fel wedi eu bwriadu. Y rheuwm am danynt a all fod a ganlyn:—Yr oedd gwyntoedd yr amryfal udgyrn yn edrych, fel yr ydym wedi dangos, at ddymchweliad ymerodraeth enfawr Rhufain, pan y mae plau y phiolau yn fwrlededig er dinstrio *Rhufain Babol*—y bwystfil y Babilon, yr anghrist yn y Testament Newydd. Hwy ydynt yr ergydion olaf o dan y rhai y mae'r Babaeth, yn ei llwbraeth fydol ac ysbrydol, i ddyfod i derfydd. Y mae cyfran o'r cosbedigaethau yma yn fodol eto, ac eraill o honynt yn pasio, mae i pasio, ac hwyrach y gellir cael hyd i'r esiad o honynt.

Yn y llawer o ddeonglwyr nodedig, y feirio amryw o'r phiolau at ddygwydd—llitedig a'r chwyldroad Ffrengig cyntaf.

af. Nid yw hyn i'w ryfeddu ato, pan ystyriom y cysylltiad cyfeillgar bywiol sydd wedi bodoli rhwng Ffrainc a'r Babaeth am y mil blynedd-oedd diwedda. Brenin o Ffrainc oedd y cyntaf a roddodd lywodraethau tymorol i'r Pab, ac a'i gwnaeth yn frenin. Ac y mae y breninoedd Ffrengig syth wedi dal cyfeillgarwch neillduol a'r Pabau—ambell waith yn attal, a phryd arall yn amddiffyn, fel y byddai yr achos. Ar y llaw arall, cyfenwyd monarch Ffrainc gan y Pab amser maith yn ol "El Anrhydedd Goruchel Cristionogol," a "Mab hynaf yr Eglwys." Am hyn gadawer i ni edrych at ddygwyddiadau yn rhagflaenu ac yn canlyn y chwyldroad yn Frainc, fel yn cyflawni rhagargoelion rhai o'r phiolau yma.

Y Phiol Gyntaf.

"A'r angel cyntaf a seith, ach dywalltodd ei phiol ar y ddaear; a bu cornwyd drwg a blin ar y dynion oedd a nod y bwystfil arnynt, a'r rhai a addolasant ei ddelfw ef." (Dat. xvi. 2.)

Fel ag y mae briwiau ffaithd a goffus ar gyrf dynion yn dangos llygredigaeth mewnol—amynfa, chwydd, ac amhuredd gwael; felly y mae briwiau a doluriau moesol, a gwleidiadol, yn profi yr un peth o berthynas i bobl. Rhaid fod parotoad wedi bod i'r fath adfydau yn meddylliau a chalonnau y bobl—yn yr hyffordd o egwyddorion gau, cyfeillornadau niweidiol, ac yn y deffroad o ragfarnau dinstyriol a nwydau, drwy y cyfryngau yma. A dyma yn gywir yr hyn a fu yn myned yn blaen yn Ffrainc am lawer o flynyddoedd yn flaenorol i'r chwyldroad. Bu anffyddiaeth ac annuwieth yn cael eu dirgymell yn gyhoeddus, hyd nes y dysgodd dynion i watwar pob peth anrhydeddus mewn moesau a chrefydd. Taffwyd y Beibl naill ochr fel twyll dinstyriol, a Duw'r Beibl a wrthodwyd, a marwolaieth a gyhoeddwyd yn gswg tragwyddol. Yn yr un amser, bu yn cael eu dysgu, o dan yr enwau gwynebdog rhyddid a chyd-raddoldeb, yr egwyddorion mwyaf eithafol a drygwyllt am fywyd cymdeithasol a gwladol: "Ymaith a phob gwahaniaeth rhwng yr uchel a'r isel, y cyfoethog a'r tylawd, y rhinweddol a'r difraddiedig, yr anrhydeddus a'r dirmygedig. Rhaid i bob twyllhoniadau o'r fath yma ymoe-twng o flaen hawliau rheuwm a goleuni cyfod-edig yr athroniaeth newydd."

Nis gall un ag sydd yn gyfarwydd ag hanesiaeth yr amseroedd ameu nad felly yr oedd barn

a themlad Ffrainc yn y rhan ddiweddaraf o'r ganrif ddiweddar. Llygrwyd ffrydiau bywyd cymdeithasol a gwladol, a gwaegarwyd amshuredd moseol drwy yr holl gyfnewidiad, ac nid yw yn rhyfedd i'r haint wneud ymddangosiad buan drwy ffrisiau a doluriau blinion a gollidur. Beth arall oedd i ddigwyl oddiwrth y fath barotoad? Cyfarfu arwyddion atgas a phoenus y phiol gyntaf a chyflawniad cyflawn yma.

Yr Ail Phiol.

"A'r ail angel a dywalltodd ei phiol ar y môr, ac efe a aeth fel gwael dyn marw : a phoeniad byw a fu marw yn y môr." (Dat. xvi. 8.)

Am fod y phiol yma wedi ei thywallt ar y môr, taedda rhai deonlgyr i edrych am ei chyflawniad i orchfygladas a cholledion y Ffrancwyr yn ystod eu hymdrechfa chwyldroawl. Ac yroedd y rhai yma yn ddiaa yn lluosog a dinystriol. Cyfrifid fod y Francwyr wedi colli, yn ystod y cyfnod gwaellyd yma, ddau gant o longau'r llinell, rhwng tri a phedwar cant o gad-longau, a rhifedi anghyfrifadwy o longau llai.

Ond tueddir fi i edrych am ystyr yr ail phiol yn y chwyldroad ei hun. Gwelom y fath barotoad fu yn cael ei wneud iddo am dymor hir, ac yn nghyflawnder yr amser daeth phiol y digofaint. Yn gyntaf, o dan y Gymanfa Genedlaethol, yr ymosodiad fu yn benaf ar feddianau y dinasyddion; ond wedi sefydlid y *Convention*,—pan ynfydai y genedl gan ddychryn cadgyrhiad dramorawl, yr hon a dybid a ffeirid gan y brenin a'r offeiriad,—yr ystern a gyfododd ac a ddarostyngodd bob peth. Aeth yr Eglwys a'r Orsedd i lawr gyda'u gilydd. O'r amser yma, y cabledau, y gwaed, a galanastira y chwyldroad a ddechreuasant yn fuan; a'r adfyddau a ddiroddwyd gan y genedl hono yn unig, mewn cwrs ychydig nifer o flynyddoedd, ydynt tu hwnt i bob disgrifiad. Ymddangosai yr holl wlad fel wedi ei throli yn un carchardy mawr, y trigolion fel wedi eu troli yn ddrwg-welthredwyr, a thynged arferol dyn fel wedi ei chyfnawid am gigyddfa y cleddyf a'r dorben (*guillotine*). Ymddangosai am amser fel pe byddai cnul yr holl genedl wedi cnulio, a'r byd wedi ei wysio i'w dienyddiad a'i chynhebrwng. O fewn y cyfnod o ddeng mlynedd, tybir na fu llai na thair miliwn o fodau dynol farw yn y wlad hono yn unig. Yn tda y gall y fath aberthlad gael ei arddangos gan fôr o waed, yn yr hwn y mae yn marw bob creadur byw.

Y Drydedd Phiol.

"A'r trydydd angel a dywalltodd ei phiol ar yr afonydd ac ar y ffynonau dyfroedd; a hwy a aethant yn waed. Ac mi a gylwais angel y dyfroedd yn dywedyd, Cyflawn, (1) Arglywydd, ydwyt ti, yr hwn wyt, a'r hwn oeddit, a'r hwn a fyddi; oblegid barnu o honot y pethau hyn. Oblegid gwael saint a phrophwyd a dywalltasant hwy, a gwaed a roddaiist iddynt i'w yfed: canys y maent yn ei haeddu. Ac mi a gylwais un arall allan o'r allor yn dywedyd, Iâ, Arglywydd Ddaew Hollalluog, cywir a chyflawn yw dy farnau di." (Dat. xvi. 4-7.)

Nis gallwn gamgymeryd wrth gymwysio y rhagfynegiad yma at ryw wlad Babol a chyflawnder o ffrydiau a ffynonau ynddi, a lle y bu

llawer o erledigaeth. "Hwy a dywalltasant waed saint a phrophwyd, a gwael a roddaiist iddynt i'w yfed; canys y maent yn ei haeddu."

Y digwyddiad pwysig nesaf, ar ol y chwyldroad yn Ffrainc, oedd cadgyrhiad Itali, lle yr enillodd Napoleon ei fuddugoliaethas cyntaf, ac y cyflawndodd ei sawngrwydd bennodol. Yma y cymerodd brwydrau Montenotte, Millesimo, a Dego; y mwyddia pont y Lodi, a chwymp Milan; gwarchaead Mantua, a brwydr Castiglione; brwydrau Caldero, Arcola, a Rivoli, a chwymp Venice. Yr oedd y rhan luosocaf o'r brwydrau yma ar geinciau y Po—gwlad a chyflawnder o afonydd a ffrydiau ynddi; hefyd gwlad wedi ei hir gochi gan waed merthyron. Yma y cyflawnwyd yr erledigaethau ar yr Albigenaidd a'r Waldensiaidd, hyd nes y rhedai dyffrnoedd yr Alpen yn llythyrenol gan waed. Y gwaed yr hwn a roddwyd iddynt i'w yfed yn awr nid oedd fwy na chyflawn daledigaeth; ac oddiwrth yr ergyd a syrthiodd yma ar y gallu Pabol, nid yw Rhufain erledigaethus fyth wedi adferyd.

Y Bedwaredd Phiol.

"A'r bedwerydd angel a dywalltodd ei phiol ar yr haul; a gallu a roddi iddo i boethi dynion a thán. A phoethwyd y dynion a gwres mawr; a hwy a gablasant caw Duw, yr hwn sydd ag awdurdad ganddo ar y plan hyn; ac nid edifarhasant, i'w llosgi i'w gogoniant iddo ef." (Dat. xvi. 8, 9.)

A dilyn rhediad y nodiadau a erlynwyd yn barod, nis gallwyf wrthwynebu y casgliad fod y bedwaredd phiol yn rhagarwyddo rhyfeloedd Napoleon yn Germani ac Awstria. Canlynodd y rhai yma yn uniongyrchol ei rhyfeloedd yn Itali. Yn wir, un o'i amcanion yn cadgyrchu Itali oedd, eierhau y meddianau Awstriaidd oedd yno, a thrwy y rhai hynny gyrhaeddwyd Awstria ei hun. Yroedd y rhyfeloedd yma yn ddiaystriol a gwaedlyd dros ben. Tueddent oll i wahanu y gallu Pabol, ac yn ddiweddol i'w ddinystrio. Yn eu mynediad yn mlaen, fel y dywed un yn ardderchog, "Ymddangosai Ewrop fel pe byddai oll ar dân, yn arddangosiad y fflam o faes brwydr aruthrol." I'r trigolion adfyddus yr oedd fel pe buasai yr haul ei hun wedi ei swyddogi i'w llosgi a'u dinystrio. Eto hwy a gablasant enw Duw, ac nid edifarhasant i roddi iddo ef y gogoniant.

Y Bumad Phiol.

"A'r pumed angel a dywalltodd ei phiol ar orseddfaine y bywstfil; a'i deyrnas efa aeth yn dywyl. A hwy a gnosant eu tafodau gan offid, ac a gablasant Ddaew y sef, o herwydd eu poenau, ac o herwydd eu cornwyddyd; ac nid edifarhasant oddiwrth ei gwelthredodd." (Dat. xvi. 10, 11.)

Er fod yr holl farnau blaenorol wedi bod yn rhagbarotoawl i'r un a gyflwynir yma, nid yw prif wrthrych y chwyldroadwyr wedi cael ei gyflawni eto. Nid oedd eisteddle sef gorsedd y bywstfil wedi ei chyrhaeddyd eto. Ond yn awr y mae phiol digofaint yn cael ei thywallt yn uniongyrchol arni. Yr oedd ymosodiad i'w wneud ar dalaeithau eglwysig Itali a'r briff ddiinas. Yn yr anturiaeth fanwl ac atebol yma y cyfarwyddwyd Ffrengig a aethant rhagddynt yn fwy gofalus, a chyda mwy o ymddangosiad

o gymedroldeb nag yr arferent gymeryd; eto, yr oedd y bwriad wedi ei sefydlu, a chadwasan ato yn ddiysgog. Yn gynar yn y flwyddyn 1799 Rhufain a gymerwyd, a'r faner drilliw a gyhwasaodd ar nen y Cabidwl (*Capitol*). Y pab a luegwyd o'i balas, ei holl ystorffodd a chwillotwyd ac a ysbeiliwyd; a thorwyd hyd yn nod y modrwyau oddiar ei fysedd oedranus. Efe a ddelayfodd oddef iddo farw lle yr oedd; ond dywedwyd wrtho y gallasai farw yn rhywle arall yn ogystal. Efe a anfonwyd yn gyniat i Tuscany, yna i Leghorn, ac oddiyno gorfodwyd ef i deithio yr Alpau a'r Apennines ar ei ffordd i Ffrainc. Ond ni fu efe byw i orphen y daith. Ar ol salwch o ddeg diwrnod, Gregory xvi. a fu farw yn Valence, yn ddwy a phedwar ugain mlwydd oed, ac yn y bedwaredd flwyddyn ar hugain o'i babaeth.

Yn y cyfameer yr oedd y catrodau Ffrengig wedi dechreu ar gyfundrefn reolaidd a pharhaus i ysebellu Rhufain. Nid yn unig yr eglwysi a'r mynachlogydd, ond palasau y bonedd a'r cardinaliaid a anrheithiwyd. Y milwyr a archwiliasant bob rhan o'r ddinas, meddianasant y gweithiau celfyddydol goreu, a dygasant swm arathrol o drysorau, y rhai oedd wedi eu harded gan goncwerwyr blaenorol.

Gellid meddwl yn awr fod y gallu Pabol wedi ei lethu am byth. Ac ymddengys nad edrychai gelyniaeth ddefn y chwyldroadwyr, a'u llwyddiant parhaus at un canlyniad arall, modd bynag cymerodd digwyddiadau le yn fuan i siomi y fath ddisgwyliadau; ac y mae cymaint a hyn yn arwyddedig yn y rhagfynegiad o'n blaen. Nid oedd addolwyr y bwystfil i gael eu dinystrio yn uniongyrchol, ond i'w harded i adnewyddu eu ffeidd-dra. "A hwy a gnoisant eu tafodau gan ofid, ac a gablasant Dduw y nef, ac nid edifarhasant oddiwrth eu gweithredoedd.

Heb fod yn hir ar ol marwolaeth Gregory, ac anrheithiad Rhufain, enillwyd rhai manteision ar y chwyldroadwyr, a'r cardinaliaid a galonogwyd i ddyfod at eu gilydd ac i ethol Pab newydd. Pius vii. a ddewiswyd ar y 18eg o Fawrth 1800. Gwnaeth Napoleon ddefnydd o hono ef am amser i hyrwyddo ei fwrliadau uchelgeisiol, a'r Babaeth a sicrhodd seibiant ychwanegol.

Y Chweched Phiol.

"A'r chweched angel a dywalltodd ei phiol ar yr afon fawr Euphrates; a sychodd ei dwfr hi, fel y parotold ffordd breninoedd y dwyrain. Ac mi a welais dri yspryd aflan tebyg i lyfaint yn dyfod allan o safn y ddraig, ac allan o safn y bwystfil, ac allan o safn y gau-brophwyd. Canys ysbrydion cythraulaid, yn gweuthur gwrthiliau, ydynt, y rhai sydd yn myned allan at freninoedd, y ddaear, a'r holl fyd, i'w casgu hwy i ryfel y dydd hwnw, dydd mawr Duw Hollalluog. Wele, yr wyf i'n dyfod fel lleidr. Gwyn ei fyd yr hwn sydd yn gwylio, ac yn cadw ei ddillad, fel na rddio yn noeth, ac iddynt weled ei anharddwch ef. Ac efe a'u casglodd hwynt ynghyd i le a elwir yn Hebraeg, Armagdon." (Dat. xvi. 12-16.)

Deonglasom y chweched udgorn o'r blaen, fel yn agoryd y ffordd i'r Tyrciaid i gadgyrchu yr Ymerodraeth Rufeinig Ddwyrain, ac effeithio ei dymchweliad. Y chweched phiol, yn ddiama-

eu, a gysfeiria at yr un pobl; ond ymddengys ei bod yn lled hybysu, nid eu goruchafiaeth, ond eu armdiad, "fel y parotold ffordd breninoedd y Dwyrain." Pwy ydyw "breninoedd y Dwyrain" yma, nis gwyddom. Elin gobaith yw yr a ygwaieth o enfengyleiddio yn y blaen yn y Dwyrain—yn Persia, China, India, Burmah—fel pan y symudir y rhwystr Tyrciaidd, y byddo pobl Gristionogol yn barod i ddyfod rhagddynt ac ymgyfeillachu â'u brodyr yn y Gorllewin. Y fath ddygwyddiad a gyflawnai ragaryddion y phiol yma, a gobeithiwn y sylweddolir ef cyn hir.

Y mae yr Ymerodraeth Dyrcaidd, oedd unwaith mor arswydus i'r Cristionogion, wedi pasio ei huchelder mwyafer ys talm, ac yn ymddangos yn ymylu at ei diwedd. Yn lle bod yn ddychryn i Ewrop Gristionogol, delir hi i fyny yn awr gan alluoedd Ewrop, yn eu heiddigedd y naill at y llall. Am ganrifoedd bu y gallu Tyrciaidd yn cael ei wanhau. Talaeth ar ol talaeth a syrtiai ymaith, gan adael y llywodraeth yn gwtoglyd a gwan. Moldavia, Wallachia, Groeg, Algiers, Morocco, a thalaethau gogleddol eraill Affrig, a wrthryfelasant; ac nid yw yn dal ond llywodraeth mewn enw yn unig dros yr Aifft; ac nid yw Rwsia, ond gwyllid ei chyfeudra i dero ergyd terfynol, a rhoddi diwedd bythol ar y llywodraeth Dyrcaidd. A phan gymer hyn le gellir disgwyl Dwyrain Cristionogol i ddyfod yn mlaen, fel yr awgrymwyd uchod, ac i uno dwylaw a chalonau gyda'u brodyr yn y Gorllewin.

A phan ddaw gweision Crist, yn ngwahanol barthau y byd, i gysylltiad ac yn barod i sefyll gyda'u gilydd, gallwn ddisgwyl dylanwadau nerthol i weithio yn eu herbyn. Beth ydyw yr ysbrydion aflan yma, yn null llyfaint, y rhai aydd i ddyfod allan o safn y ddraig, y bwystfil, a'r gau-brophwyd, ni chymerwyf arnaf ddweyd. Gall mai elfodau (*genii*) darfodedig Paganiaeth, Mohammantaniaeth a Phabyddiaeth ydynt, yn gweithio gyda'u gilydd, fel y maent wedi gwneud erioed, mewn gwrthwynebiad i achos Crist a'i deyrnas. Neu, gallant fod y mintel-oedd o ysbwyr Jesuitaidd, y rhai sydd yn awr yn parotol at yr amcan hwn yn unig, yn myned rhagddynt i gasglu eu byddinoedd at yr ymdrechfa ddiweddol. Beth bynag, y mae y fath frwydr i fod, a phan fydd y ffordd wedi ei pharotol yn gyflawn iddi, tywelltir y seithfed phiol allan.

Y Seithfed Phiol.

"A'r seithfed angel a dywalltodd ei phiol i'r awyr; a daeth llef uchel allan o deml y nef, oddiwrth yr orseddfain, yn dywedyd, *Darfia*. Ac yr oedd lleisiau, a tharonau, a mellti; ac yr oedd daear-gryn mawr, y fath ni bu o'r pan yw dynion ar y ddaear, cymaint daear-gryn, ac mor fawr. A gwnaethpwyd y ddinas fawr yn dair rhan, a ddinasodd y cenedloedd a syrtiasant: a Babilon fawr a ddaeth mewn cof ger bron Duw, i ruddi iddi gwan gwin digofaint ei lid ef. A phob ynys a ffordd ymaith, ac ni chafwyd y mynyddoedd. A chonillys mawr, fel talentau, a syrtiasant o'r nef ar ddynion: a dynion a gablasant Dduw am bla y conillys; oblegid mawr iawn ydoedd eu pla hwynt." Dat. xvi. 17-21.

Yn niwedd y chweched phiol yr oedl y frwydr fawr wedi ei chyflwyno yn gyflawn; ac yr oedd pob peth yn barol i'r engyd terfynol. Ac yn awr y mae yn syrthio. "Y sanctifed angel a dywalltodd ei phiol i'r awyr; a daeth llef uchel allan o deml y nef—oddiwrth hyd yn nod gor-sedd Duw—yn dywedyd, *Darfa*." Y mae yr hir ymdrech drowedd. Y ddraig, y bwystfil, y gau-brophwyd, a'r oll o'r rhai sydd yn dwyn eu nod, neu yn addoli eu delw, ydynt oresgynedig, ac y mae y ffordd yn agored i lwyddiant a gorchfygiad cyffredinol teyrnas Crist.

Y lleisiau, y taranau, y meill a'r ddacaeu gryn a ddynodant y cyfnewidiadau a'r chwyldroadau cysylltiedig a chyda y dygwyddiad gogoneddus yma. Yn rhwydd y gallwn amgysfired eu bod yn fawrion iawn—y fath fel nad yw yr arwyddion dychrynlyd a ddefnyddir yma ond arddangosiad gwanaidd o hoernt.

Y ddinas fawr y siaredir am dani yma, heb amheuaeth, yw y Fabilon gyfrin—y Babaeth, gyda'i holl ganlynwyr a'i hymddibynawyr. Siaredir mae'n debygol am raniad y ddinas i dair rhan fel un o gyfryngau ei dinystr; oblegid dywedir wrthynt yn unlongyrehol fod "Babilon fawr wedi dyfod mewn cof ger bron Daw, i roddi llddi gwpan gwin digofaint ei lid ef."

Dynoda rhai o'r arwyddion a ddefnyddir yma, yn neillduol y cenillys, nid chwyldroad, ond dinystr. Fe fydd dinystr dychrynlyd ar fywyd dynol, rhaid y bydd, yn yr argyfwng y siaredir am dano yma. Er hynny, gwelwn yn yr amgylchled yma, fel mewn amryw a gyflwynwyd ym flaenorol, nad yw barnau dwyfol, oddieithr eu bod yn gydfynodol a'r Ysbryd Sancteiddiol, yn cynrychu dim effeithiau daionus. Ni wasanaethant ond i galedu. "A dynion a gablasant Ddau am bla y cenillys; oblegid mawr iawn ydoedd eu pla hwynt."

(Diweddi y bedwareddi bennod ar ddeg.)

Crefyddol.

YR EFENGYL FEL YR UNIG FODDION I DDIWYGIO Y BYD.

Wrth y gair "byd" yn y testyn y meddylir ei *breswylwyr*. Nid y byd materol na'r *gworthrychau* bydol, ar ba rai y mae dynolryw yn dueddol ac yn agored i roddi eu serch, ond y rhai sydd yn ei breswyllo. Defnyddir y gair yn yr ystyr yna yn fynych yn yr Yegrythyrau Santaidd. Nodwn ychydig engreiffiau. "Yn y byd yr oedd efe, a'r byd a wnaethpwyd trwyddo ef; a'r byd nid adnabu ef. Ni ddanfonodd Duw ei Fab i ddamnio y byd, ond fel yr achubid ef trwyddo. Pe byddech o'r byd, y byd a garal yr eiddo; ond oblegid nad ydych o'r byd, eithr i mi eich dewis allan o'r byd, am hynny y mae y byd yn eich casau chwi." Y mae y gair "byd" yn yr engreiffiau uchod, yn gosod allan

ei breswylwyr. Wrth edrych arno yn y goleuni yma, y mae yn cyflwyno ei hun i'n sylw mewn agwedd driph'yg:—Y byd mewn ystyr *foeol*, y byd mewn ystyr *teleidyddol*, a'r byd mewn ystyr *grefyddol*. Mewn trefn i ni gael golwg gyflawn ar y pwnc y mae yn angenrheidiol i ni gadw ein golwg yn *foeol*, gwladol a chrefyddol.

Y mae y pwnc dda sylw yn tybied,

Fod dirgyforydd yn angenrheidiol. Mae ymddian yr addeir gan haws nad yw fel y dylai fod mewn un o'r ystyrion uchod. Y mae wedi myned o'i le. Y mae diwygiad yn angenrheidiol.

Nid yw yn ei le mewn ystyr *foeol*. I ddangos hyn, nid oes eisiau i ni ond edrych ar gyflwr dirywiedig dynoliaeth wrth natur. Dyn yw y creadur gogonedduaf a luniwyd gan y Creadwr; y mwyaf gogoneddus o ran ei gyfansoddiad, o ran ei alluoedd, ac o ran ei ddybenion. Cnewyd ef ar lun a delw Duw, cynysgaethwyd ef a galluoedd uwch nag un creadur arall a berthyn i'r byd hwn, a dyben mawr a gogoneddus ei fodolaeth yw gwasanaethu ei Creadwr. Ond pa beth yw ei sefyllfa yn awr? Gadawer i Paul lefaru. "Megys y mae yn yagrifenedig, nid oes neb cyflawn, nac oes un. . . . Gwyrasant oll, aethant i gyd yn anfuddiol; nid oes un yn gwneuthur daioni, nac oes un."

Nid yw pethau yn eu lle mewn ystyr *teleidyddol*. Y mae y cynhyrffadau a'r chwyldroadau a gymerant le mewn gwahanol wledydd yn dangos yn eglur fod rhyw ddrwg yn bodoli ynddynt mewn ystyr wladol. Fel ag y mae *convulsions* yn brawf o ddrwg yn y corff dynol, felly y mae yr ysgwyddfau, y cynhyrffadau a'r chwyldroadau a gymerant le mewn gwledydd yn brawf fod pethau allan o'u lle mewn ystyr *teleidyddol*. Fel engraffst o wledydd sydd yn dioddef oddiwrth effeithiau y pethau hyn gellir nodi Ffrainc, Ysopaen &c.

Nid yw pethau yn eu lle mewn ystyr *grefyddol*. Y mae bodolaeth pleidiau gau, yr egwyddorion cyfeillornus a goleddant, ac a broffesant, yn nghyd a'r ffrwythau anaddas a ddygant yn brawf o hyn, ac yn dangos yn eglur fod diwygiad yn angenrheidiol.

Yn mha beth y mae diwygiad yn gyawysedig? Y mae y gofyniad yn ddyddorol; ond nid yn hawdd cael cydwelediad gyda galwg arno. Pe gofynid y cwestiwn i Mahomet, mae yn debyg mai ei atebiad fyddai; "Ei fod yn gynywysedig mewn cael y llyd i gydymffurfiaid a'r Koran." Pe gofynid i'r Pab yn mha beth y mae yn gynywysedig, ei ateb fyddai, "Mewn derbyn Paludyddiaeth a chydymffurfio â'i threfsiadau." Pe gofynid i Archeagob Canterbury yn mha beth y mae yn gynywysedig, ei ateb fyddai, "Crediniaeth yn, a chydymffurfiaid ag egwyddorion yr Eglwys Sefydledig." Gellid chwyddo niferi y golygiadau i nifer y pleidiau sydd yn y byd. Ond nid yw diwygiad y byd yn

gynwysedig mewn dwyn dynion i gydymffurfiaid ag ogwyddorion unrhyw blaid.

Mewn trefn i gael *gwir ddiwygiad*, y mae yn angenrheidiol cael y byd i gydymffurfiaid â'r gwirionedd,—oredu yn Nghrist, derbyn ei ogwyddorion, parchu ei orchymynion, ac ymostwng iddo fel ein Blaenor a'n Pen.

Yn nesaf, y mae yn tybied

Fod moddion yn angenrheidiol er effeithio diwygiad. Y mae diwygiad yn wladol, yn fesoel, ac yn grefyddol yn amhosibl heb gymwysio melliad at gyfiwr pethau. Y mae moddion yn angenrheidiol. Fel ag y mae cyffetau meddygol yn angenrheidiol i symud asiechyd o'r cyfansoddiad dynol ac i adferyd y claf i'w iechyd a'i nerth cyntefig, felly y mae moddion yn angenrheidiol tuag at ddwyn y byd i'w le. Pa beth yw y moddion ddylid ddefnyddio? Y mae y mater dan sylw yn cynwys atebiad—yr efengyl. Yr efengyl yw y moddion a ordeiniwyd gan Grist. Nid oes eisiau i ni ond cyfeirio ein meddyliau at gomisiwn yr Arglwydd Iesu i'w ddygybllion, mewn trefn i ni gael gweled hyny, "Rhoddwyd i mi bob awdurdod yn y nef ac ar y dddear." "Ewch gan hynny a dysgwch yr holl genedloedd &c." Ewch i'r holl fyd a phregethwch yr efengyl &c. Yr efengyl ydyw y moddion a ddefnyddiwyd gan yr apostolion, a chae ganlynwyr *fyddlon* Iesu yn mhob oes, tuag at ddwyn y byd yn rhydd o lyffetheiriau pechod, ac i fwynhau rhyddid gogoneddus meibion Duw. "Ni feneais" meddai yr apostol, "i mi wybod dim yn eich plith, ond Iesu Grist, a hwn wedi ei groeshoello." Crist croeshoeliedig ydoedd pwnc mawr y weinfidogaeth apostolaidd. Er fod Iesu Grist yn *drangwydd* i'r fuddewon, ac yn *ffolineb* i'r Groegiaid; eto i gyd, pregethent Grist croeshoeliedig, adgyfodedig, a dychafedig yn mhob man yr elent. Nid oedd arnynt gywilydd o efengyl Crist; oblegid yr oedd yn allu Duw er iachawdwriaeth i bob un oedd yn credu. Dyma y moddion oedd ganddynt i *dros y byd a'i wyneb i waered*. Yr un moddion ddefnyddid gan ganlynwyr *fyddlon* Iesu yn mhob oes. Pa beth oedd y moddion a ddefnyddid gan Luther a Chalfn ar y Cyfandir? Pa beth oedd y moddion a ddefnyddid gan Whitfield a Wesley yn Lloegr? Pa beth oedd y moddion a ddefnyddiwyd gan Christmas Evans, Williams o'r Wern a John Elias rhwng brynau Cymru? Crist croeshoeliedig. Dyma y moddion oedd ganddynt yn ysgwyd cyfuaethau i'w gwaelodion, yn cynhyrfu cymdeithas i'w sylfeini, ac yn creu y byd o newydd i weithredoedd da. Yr efengyl yw y moddion a ddefnyddir yn awr gan bawb sydd yn parchu Brenin Seion. Bydded i'r efengyl gael derbyn iad yn mhlith dynolryw, a dylanwad arosol ar feddyliau pawb sydd yn ei gwrando.

Yn nesaf y mae y pwnc dan sylw yn tybied

Mae yr efengyl yw yr unig foddion tuag at

d diwygio y byd. Y mae y syniad hwn yn cael ei awgrymu yn fnyach yn yr ysgrythyrau. Y mae Crist yn hwni mai "efe yw y ffordd, y gwirionedd, a'r bywyd," &c. Dywed Pedr "nad oes iachawdwriaeth yn neb arall, ac nad oes enw arall dan y nef, wedi ei roddi yn mhlith dynion, trwy yr hwn y mae yn rhaid i ni fod yn gadwedig." Pe buasai diwygio y byd heb yr efengyl yn bosibl, buasai bywyd a marwolaeth Crist yn hollol afreidiol; danfontad yr apostolion allan i'r byd i bregethu yr efengyl yn ffolineb digyfelyb; a'u hymalyniad wrth eu hegwyddorion yn nghanol y fath beryglon, yn anesboniadwy ac yn rhyfgy o'r fath waethaf. Ond y mae y ffaith i Ddau ddaifon ei Fab i'r byd i fyw a marw yn neddfie pechaduriaid—y ffaith i Fab Duw ddaifon yr apostolion i'r holl fyd i bregethu yr efengyl i bob creadur, ac i roddi eu bywyd i lawr dros eu hegwyddorion, os byddai hynny yn angenrheidiol—a'r ffaith i'r apostolion a'r merthyron fod yn ffyddlon hyd angau yn mhlaid y ffydd a roddwyd unwaith i'r saint; yn profi tu hwat i bob dadl, mai yr efengyl yw yr unig foddion i ddiwygio y byd.

Y mae yn deilwng o'n sylw fod llawer o ffeurau eraill yn cael eu ddefnyddio tuag at fesoeli a chrefyddoli dynolryw, ac i'w dwyn i ymddwyn yn deilwng o'u sefyllfa fel bodau cyfrifol yn llywodraeth Duw.

Mae yn debyg mai dyna yw un o brif ddybenion y *costau* a ddefnyddir tuag at ddrwgweithredwyr. Dyben y goeb yw diwygio y troseddwr, a rhybuddio eraill i ochelyd eu llwybrau. Y mae ymdrech mawr yn cael ei wneud y dyddiau hyn i *addysgu* y genedl sydd yn codi. Tybir pe byddai yr anwybodus yn cael addysg ddiagonol, y gwnai hynny ragflaenu y trueni a'r dinystr i ba rat y mae meibion a merched dynion yn ddarostyngedig. Y mae ymdrechion canmoladwy yn cael eu gwneud tuag at *sobri* meddwon ein gwlad a gwledydd eraill. Y mae pleidwyr *dirwedd* yn tybied pe gellid *sobri* y byd gwareiddiedig a Christionogol a'i ddwyn i lwyrl ymwrthod a'r pethau meddwol, y dilynid hynny gan ddiwygiad cyffredinol. Ond pe byddai hynny yn ddichonadwy ni fyddai ond diwygiad rhanol. Gyda phob parch dyladwy y dymunem sylwi ar bob sefydliad datosus, eto dymunem ddweyd yn y modd mwyaf difloesgni, nad oes un moddion *effeithiol* i lwyrl ddiwygio y byd ond yr efengyl.

Pa faint bynag o les a ddeillia i ni oddiwrth gyfreithiau *costau* ein gwlad, nid ydynt yn alluog i gyfnewid *egwyddor* neb. Pa faint bynag o ddaioni a ddeillia o roddi addysg *fyddol* a chrefyddol i'r genedl sydd yn codi, ni wnaiff addysg gyfnewid *calon* pechadur. Pa faint bynag o ddaioni a ddichon gyfodi o'r ymdrechion a wneir er *sobri meddwon* ein gwlad, &c, nid yw gwir ddiwygiad mewn *byw yn sobri* yn unig. Y mae yn bosibl i ddyn gydymffurfio a

deddfau y wlad, meddu gwybodaeth eang, mewn ystyr fyddol a chrefyddol, ac arwain bywyd sobr ar hyd ei oes, ac ymddangos i ddynion yn dda, eto fod oddimewn yn llawn twyll, rhagrith, ac afiendid.

Cofier nad ydym yn amcanu taffu anfri ar y sefydliadau uchod a'u cyffelyb. Yr ydym o'n calon yn dymuno llwyddiant i bob sefydliad sydd o duedd i lesoli dynolryw; ond tra yn dymuno eu llwyddiant, yr ydym yn dal allan mai yr *efengyl* yw yr *unig* foddion *effeithiol* i ddwyn y byd i'w le.

I. *Yr efengyl yw yr unig foddion i ddwyn y byd i'w le mewn ystyr ffoesol.* Diwygio y byd mewn ystyr ffoesol sydd yn cynwys cyfnewidiad calonau dynion. Y mae pob moddion yn aneffeithiol i gyfnewid y galon ond yr efengyl. Byddai yr un mor hawdd i'r Ethiop newid ei groen, neu i'r lleopard ddileu ei frychni; ag i'r pechadur gyfnewid ei galon. Nis gall gyfnewid ei galon ei hun; nis gall neb arall ei chywnewid, ond "yr hwn a ddichon yn gwbl iachau y rhai trwyddo ef sydd yn dyfod at Dduw." Y mae yn bosibl gwyngalachu beddau y meirw; ond y mae rhoddi bywyd yn y cyrrf marwol a orweddant ynddynt yn amhosibl, heb gael yr Adgyfodiad a'r Bywyd at y gorchwyl. Y mae yn bosibl i ddyn llygreddig arwain bywyd a ymddengys i ni yn ffoesol, ac yn ddichlynaldd; ond mewn trefn i ddefro y gydwybod, cyfnewid yr egwyddor, puro y galon, &c., y mae yn rhaid cael yr efengyl yn llaw Ysbryd Duw i weithredu ar ei gyflwr. "O'i wir ewyllys yr enillodd efe nyni. trwy air y gwirionedd."

Yr efengyl yw yr *unig* foddion i ddiwygio y byd mewn ystyr ffoesol, nid penydiau, ymryddiau, pererindodau, &c. Y mae y Pabyddion a'r Mahometaniaid yn rhoddi pwys mawr ar y pethau hyn a'u cyffelyb: ond nid oes dim yn alluog i gyfnewid, neu i ddiwygio y galon ond yr efengyl yn llaw Ysbryd Duw. Y mae yr efengyl yn effeithiol. Y mae yn allu Duw "er iachawdwriaeth i bob un sydd yn credu."

II. *Yr efengyl yw yr unig foddion i ddiwygio y byd mewn ystyr wladol.* Y mae y testyn yn tybied fod yr efengyl yn effeithiol i ddiwygio gwleidyddiaeth (*politics*) y byd. Y mae rhai yn dweyd na ddylid dwyn yr efengyl o gwbl i gyffyrddiad a *pholitics*. Y mae y Ceidwadwyr (*Tories*) yn Mrydain yn gwawdio yr Anghydfurfwr a'r Ymnoilliduwyr oblegid eu bod yn amddiffyn eu hawliau fel dinasyddion. Cybuddir y gweinldogion efengylaldd o bregethu *politics* i'r bobl yn lle yr efengyl; a gellwir hwynt mewn gwawd yn *Political Dissenters*. Addeffr gyda y rhwyddineb mwyaf na ddylid cysylltu crefydd a llywodraeth a'u gilydd fel ag y gwneir yn yr Eglwys Sefydledig yn Lloegr &c. Y mae cysylltu *politics* a'r efengyl yn beth nad oes iddo ystyriaeth i'fai yn nysgeldiaeth Crist a'r apostollon. Ond fe ddylid dwyn yr efengyl i *ddyfanwadu* ar *politics* y wlad hon, a phob gwlad lle y cyhoedd-ir hi. Yr efengyl yw unig reol fydd ac ymar-

weddliad y byd mewn ystyr *wleidyddol*. "Elddo Cesar i Cesar, ac ellddo Duw i Dduw," yw yr arwyddair *ddylai* fod ar faner pob gwlad. Hyd nes y daw pethau i'w lle, mae yn ddyledswydd ar bob gwleudog, diacon, athraw, ac aelod, a phob *canlynwr* *proffesedig* i'r Arglwydd Iesu i godi ei lef yn erbyn *gorthrum*, a *thrais*, ac i ymeginio o *blaid* *rhyddid* *cydwobod*, *cydraddoldeb* *crefyddol*, yn nghyd a *hawliau* y *deiliaid* yn mhob ystyr. Ond pa fodd y mae gwneud hyn? Trwy bregethu efengyl Crist yn ei phurdeb, dal Cristionogaeth bur ger bron y byd, bod yn fyddlon i'w hegwyddorion, dangos i'r byd eu gogoniant, dweyd yn dda am danynt, a'u gweithio allan yn ymarferol yn ein bywyd. Dyna y ffordd i gael trefn ar bethau.

Y mae yr efengyl yn effeithiol i ddiwygio gwleidyddiaeth y byd. I weled ei heffeithiolrwydd, nid oes eisiau i ni oud taffu ein golwg dros y dau can' mlynedd diweddaf. Beth oedd cyflwr ein gwlad—gwlad ein tadau a Phrydain Fawr mewn modd cyffredinol? Tywyllwch yn gorchuddio y ddalar, a'r fagddu y bobloedd, trais a gormes yn teyrnas yn mhob cyfeiriad, y preswylwr yn ymddisod o ryddid gwladol a chrefyddol, &c. Beth yw ei chyflwr yn awr? Y tywyllwch wedi cilio, yr haul wedi codi, rhyddid yn cael ei fwyhau i raddau helaeth gan y deiliaid, yn wladol a chrefyddol, a dedwyddwch yn cael ei fwyhau yn mhob man i ryw fesur. Pa beth ddychafodd ein gwlad a gwledydd eraill mor uchel yn mhilith gwledydd y ddalar? Yr efengyl. Can gynted ag y daeth gair Duw i ddwyllaw y bobl, lefelniwyd hwynt ag egwyddorion Cristionogaeth; ac erbyn hyn, y mae y tywyllwch wedi cilio, caethiwed wedi ei ddi-ddym, gormes wedi ffol, a hawliau y deiliaid yn cael eu cydubod yn fwy fwy o fwyddyn i fwyddyn.

III. *Yr efengyl yw yr unig foddion effeithiol i ddiwygio y byd mewn ystyr grefyddol.* Fel y sylwyd, nid yw y byd yn ei le mewn ystyr *grefyddol*. Y mae un rhan o hono wedi gwyro yn y cyfeiriad hwn, a rhan arall wedi gwyro yn y cyfeiriad yna, &c. Rhai wedi myned yn ellddo y Pab, ac eraill yn ellddo Mahomet, &c. Gellir dweyd am yr holl bleidiau cyfeillornus sydd ar y maes, "gwyraasant oll!" Pa fodd mae cael y byd crefyddol i'w le? Pa fodd mae adferdy y rhai a broffesant Cristionogaeth yn ol i'w purdeb apostolalidd? Trwy dderbyn y Testament Newydd fel unig reol fydd ac ymarweddliad. Nid trwy fyned yn ol i'r Hen Destament i chwilio am seiliau i gyfansoddiad, ffurfiwodraeth, a gweinyddiad ordiuhadau eglwysig. Nid trwy dderbyn traddodiadau dynol yn ategion i gredoau eglwysig. Nid trwy ddefnyddio mesurau gorfodol i ddwyn dynion i gydymffurfio â chrefydd y wlad, bydded y grefydd hono mor berthfalth ag y byddo. Wel, pa fodd ynte? Pa fodd y mae cael y byd crefyddol i gydsynio o ran barn, ac i gydymffurfiaid o ran buchedd ag ewylllys Crist. Trwy dderbyn y gwirionedd fel y mae yn yr Iesu. Y mae pob moddion arall wedi methu. Yn hytrach na dwyn proffeswyr Cristionogaeth i undeb fydd, &c., gyrwyd hwynt yn mbeliach oddiwrth eu gilydd, a chrewyd ymbleidiau ac ymaruladau diderfyn yn eu plith. Os mynir adfer crefydd bur, ac undeb fydd yn mhilith Cristionogion,—os mynir cael y byd crefyddol i'w le, y mae yn rhaid i ddysgeldiaeth Crist a'r apostollon gael

ei derbyn fel unig reel fydd ac ymarweddolad profesywyr Cristionogaeth.

Bydd yn rhaid i'r byd ddyfod at y gwirionedd. Y mae yr Iesu wedi myned i'r nef; pob llywodraeth yn y not ac ar y ddaiar yn ei law, ac y mae yn rhaid iddo deyrnasu hyd o'i osoder ei holl clyniou yn droedfaine i'w draed. Y mae i deyrnasu *hyd amseroedd aiferiad pob peth*. Nid yw i roddi ei swydd i fyny nes y byddo y byd yn fuesol, yn wladol, ac yn grefyddol wrth ei draed; pob glln yn plygu, a phob tafod yn cyfesu fod Iesu Crist yn Arglwydd o'r gogoniant Duw Dad.

Y mae ei weisid ar y maes yn dwyn ei waith ymlaen. "Efe a roddes rhai yn apostollon, a rhai yn brophwyd, a rhai yn efengylwyr, a rhai yn fugeiliaid," &c. Y mae yr apostollon wedi marw er's canoedd o flynyddoedd; ond er eu bod wedi marw, y maent yn fwy ac yn llafarw eto. Y maent yn elated ar ddeuddeg gorsedd, yn barnu deuddeg llwyth Israel. Y maent i aros mewn awdurdod nes gorphen eu gwaith. Nid ydynt i symud o'n lle nes derbynio pawb eu dysgoidlaeth. Y maent i aros "hyd oni ymgwyfarfyddom oill mewn undeb fydd, a gwybodaeth Mab Duw, yn wr perffailth at fesur oedran cyflawnder Crist. Bydd Paul, Pedr, Iago, ac Iesu yn fwy, ac mewn awdurdod, pan fyddo awdwy'r cyfundaethau dalarol wedi myned i ebarogiant tragwyddol.

Pan dderbynlir yr efengyl yn y purdeb o honi, yna y sylweddolir yr ymadrodd a ysgrifenyddwyd, "Un corph ydd ac un Ysbryd, megys ag y'ch galwyd yn un gobaith eich galwedigaeth; un Arglwydd, un fydd, un bedydd, un Duw a Thad oill, yr hwn sydd goruwch oill, a thrwy oill, ac ynnoch oill." Fe gyfarfyddo holl blant Duw mewn "undeb fydd, a gwybodaeth Mab Duw, yn wr perffailth, at fesur oedran cyflawnder Crist."

Pedwar sylw cyn terfynu. Yn

1. Fod rhwymedigaeth neillduol arnom i ddoloch i Dduw am yr efengyl. Ymdrechwn i weithio ein hunain i ysbryd i'w gydnebod am dani, ac i'w glodfori yn y mwynhad o'i rhagorfreintiau.

2. Fod rhwymedigaeth neillduol arnom i llynw wrth yr efengyl yn ei phurdeb.

"Am wirionedd boed ein llafar
Am wirionedd boed ein llef,
Dim ni thygia ond gwirionedd
O faen gorsedd bur y nef."

"Glynnw yn ein profes," "Dallwn gyffes ein gobaith yn sicr hyd y diwedd."

3. Fod rhwymedigaeth neillduol arnom i ddwyn y byd yn fuesol, gwladol, a chrefyddol o dan ei dylanwad. Mae Crist wedi ymddried ei achos i'w bobl. Trwy eu hofferyniolaeth hwy y mae yn dwys ei waith yn ymlaen. Byddwn yn fyddlon i'r ymddriedaeth bwysig sydd wedi ei hymddried i ni, fel y byddom yn cael ein cymeradwyo gan ein Meistr yn y dydd a ddaw.

4. Fod rhwymedigaeth neillduol arnom i ddigwyl wrth yr Arglwydd am lwyddiant. Y mae ein llywyddiant yn llaw yr Arglwydd.

"Ni thyf yr had er hau
Ond trwy dy silu mawr."

Trefn y nef yw i Paul blannu, i Apolos ddyfrhau, ac i Dduw roddi y cynydd. Gan hynt gwnawn ein gwaith a digwyllwn wrth yr Arglwydd am ei fendith. D. DIFRI DAVIES.

New York.

BYWYD Y CRISTION.

Bywyd o fydd ydyw bywyd y Cristion bob cam. Wrth fydd y mae yn rhodio, ac nid wrth olwg. Nid yn unig y mae yn seho ei gredoliaeth o'r efengyl, am fywyd tragwyddol—nid yn unig y mae yn gweddio, trwy fydd; ond y mae yn byw ei holl fachedd drwy fydd. Nid gwrthrychau a phethau gweledig ydynt bethau fydd y Cristion. Fel dyn y mae yn byw wrth olwg. Y mae ei berson yn y golwg. Y mae yn bwyta ac yn yfed; yn gwisgo a dloeg; yn llafurio a gorphwys; yn caeglu a gwaegaru yn y golwg—gwna bob peth wrth olwg, ac ya y golwg; pethau y golwg ydynt ei bethau fel dyn—"y ddacae a'i chyflawnder"—yr oill a fodd yn y golwg. Fel dyn yn unig, nis gall fyw drwy fydd, hyd ya oed am bethau gweledig y bywyd hwn. Fel dyn yn unig, nid oes sail ganddo i obeithio y cymrych a ddacae ffirwyth—y caegla efe olud, ac y bydd fyw i weled hir ddyddiau. Er fod y pethau hyn yn perthyn i'r bywyd sydd yr awrhon, eto, fel dyn yn unig, nis gall weithredu fydd a digwyllad *cyffreithlawn* am danynt—cyn y gall wneud llyny—cyn y gall weithredu fydd a gobaith uniawn, rhaid iddo fod ya fwy na dyn—rhaid iddo fod yn *Cristion*; oblegyd ei waith neillduol ef ydyw byw drwy fydd, hyd yn oed mewn digwyllad am fendithlon tymorol. Y mae yr amaethydd yn llafurio y ddacae fel dyn; ond fel Cristion y gall ddigwyl weled y ffirwyth "yn mhen llawer o ddyddiau." Byddai yn dda i ddynion di-Dduw gofio nad oes ganddynt un sail i ddigwyl hyd yn oed am ddaioni tymhorol tra ya gwrthod a dirmygu yr Hwn sydd yn addaw pob daioni; oblegyd yagrifenedig yw—"Y cyflawn a fydd byw drwy fydd."

Mae yn ffaith eglur-fod y Cristion yn byw—yn rhodio; ond yn rhodio o'r golwg y mae. Mae yn telthio tua'r Jerusaleim nefol; ond telthio o'r golwg y mae; ychydig sydd yn ei weled. Mae teml ysbrydol yn cael ei hadeiladu gan Dduw yn ei galon—teml nad oes ei chyffelyb o ran cadernid a harddwch y tu yma i deml y Duw a'r Oen yn y nefoedd; ond teml o'r golwg ydyw. Y mae ei holl waith yn myned yn ymlaen o'r golwg—ni chlywir twrf morthwyl na bwyell ynddi. Y mae y dyn dwiwl yn caeglu cyfoeth; ond cyfoeth o'r golwg ydyw; mae yn darganfod trysorau amhrisiadwy yn "Ngair y gwirionedd," yn "efengyl yr iachawdwriaeth;" ond y mae y cyfan o'r golwg i bawb ond iddo ef, a llygad ei fydd ef sydd yn eu canfod. Mae yn mwynhau llawenydd ac yn derbyn "cysur cryf" wrth ddal cymdeithas wastadol â Duw; ond mwynhad anweledig ydyw—nid ydyw y dyn sydd yn cydweithio ag ef yn gwybod dim am y fath fwynhad, a phriu y cred y fath beth am nad yw yn ei weled. Mae yn wir fod y byd annuwlol yn gwybod fod rhyw waunniact... unionus rhwng y dwiwl a'r dryg.

lonus, wrth edrych ar "dduwlol ymarweddiad" y blaenaf; ond y mae y "tra rhagorol wahanlaeth" sydd rhyngo a'r annuwlol, oddimewn iddo—o'r golwg. Ar gyfrif hyn, y dywed yr apostol fod "y dyn ysbrydol" yn ddirgelwch i'r byd anianol ac annuwlol.

Pethau o'r golwg, dywedwn eto, ydyw gwrthrychau fydd a gobaith y credadyn. Pe byddent yn bethau y golwg, ni byddent yn bethau ffydd; a pho y byddent yn bethau presenol, ni byddent yn wrthrychau gobaith. Mae y Duw-dod ei hun—canolbwynt tragwyddol ffydd—o'r golwg. Mae y trueni sydd genym i'w ochelyd, a'r nefoedd sydd genym i'w chyrhaeddyd o'r golwg. Mae yr iachawdwriaeth sydd genym i'w chyflawn feddu, y santeiddrwydd sydd genym i'w berffeithio, y cyflawnder yr ydym i gael ein gwisgo ynddo—y mae y pethau hyn oll o'r golwg. Ac fel y maent yn bethau o'r golwg y maent yn bethau sicr. Tra na byddom yn edrych ar y pethau a welir, ebe yr apostol, ond ar y pethau ni welir: canys y pethau a welir sydd dros amser; ond y pethau ni welir sydd dragwyddol. Diflana pethau y golwg i gyd. Mae y corff gweledig a gwael hwn i "falurio yn y pridd;" ond y mae yr enaid—y sylwedd anweledig sydd oddimewn iddo—i fyw ac aros byth. Y pethau cadarnaf a welwn ni ydyw y nefoedd uchod a'r dddear isod; ond y mae y zhai hyn i "gyd-ymollwng." "Dyrcheffwch eich llygaid tua'r nefoedd, ac edrychwch ar y dddear isod; canys y nefoedd a ddarfylidant fel mwg, a'r dddear a henelddia fel dilledyn; a'i phreswylwyr yr un modd a fyddant meirw." Dyna wrthrychau y golwg i gyd i ddiflana. Ond sylwer fel y dywedir am bethau ffydd—"ond fy iachawdwriaeth i a fydd byth, a'm cyflawnder ni dderfydd." (Gan hyn, fel y mae pethau ffydd yn fwy sicr na phethau y golwg; felly y mae byw drwy ffydd yn well na rhodio wrth olwg.

Ond er fod "rhodio wrth ffydd" yn fwy sicr ac yn well na rhodio wrth olwg, nid yw y naill efallai yn waith mor hawdd a'r llall. Ar un olwg, y mae credu yn orchwyl hawdd—yn orchwyl nad oes eisiau gallu ato—yn orchwyl y mae eisiau gallu yn hytrach i beidio ei gyflawni, nac i'w gyflawni yn sefyllfa y pechador sy'n methu canfod diogelwch yn un man ond yn Nghrist. I ddyn, yn y sefyllfa gythryblus hono, nid oes eisiau gallu i greu mwy nag sydd ar y dyn sydd ar goll ei fywyd mewn llestr sudded-ig, eisiau gallu i dafu ei hun i'r bywyd sydd yn ei ymyl. Ond nid yn sefyllfa derfysgld yr argyhoeddiad y mae dyn byth. Cyferfydd â llawer adeg yn ei fywyd y teimla ei ffydd yn wan a lleog—adegan y bydd *actio* ffydd y gorchwyl anhawddaf all dybied am dano. Ac y mae yn amlwg oddiwrth lawer o ymadroddion bydd yn y Beibl fod gweithredu ffydd yn Nuw yn orchwyl mawr. Mae yr Epistol at yr Heb-

reaid fel pe byddai yn dangos mai yr orchest fwyaf ydyw "byw drwy ffydd." Gwrandawna fel y dywed am y tad Abraham—"Trwy ffydd Abraham, pan ei galwyd, a ufuddhaodd, gan fyned i'r man yr oedd efe i'w dderbyn yn etifeddi-iaeth; ac a seith allan heb wybod i ba le yr oedd yn myned (hefyd adn. 9—21.) Mae yr apostol yn dangos campwaith cyffelyb ffydd yn y patrleirch ereuill. Yn awr, beth ydoedd yn peri fod arddangos ffydd yn y fath fodd ag y dywedir am y patrleirch yn *orchestwaith*? Wel, hyn, yr oeddynt yn *actio* ffydd yn groes i bob tebygolrwydd y deuai yr hyn y credent ynddo i ben—hwylio eu llestri yn erbyn y gwynt yr oeddynt—teithio yn ulawen drwy y niwl tewaf yr oeddynt. Credent dystiolaeth Duw tra na welai eu rheswm un tebygolrwydd y caent weled yr hyn y gobeithient ynddo.

Mae llawer ar eu hol, yn ddiau wedi dangos "cyffelyb werthfawr ffydd" a hwythau. Profodd y Ddwy Fil Anghydffurfwyr fod ganddynt ffydd gadarnach na'r mynyddoedd. Aethant allan fel Abraham, heb wybod i ba le yr oedd- ynt yn myned, na pha beth a'u cyfarfyddent. Yn ddi-ddadl yr oedd cewri o'r fath yn "byw drwy ffydd," a rhaid fod y ffydd hono yn fwy nerthol na'r un elfen mewn natur cyn y buasai yn eu dal i weithredu fel y darfu iddynt. Mor anorchfygadwy oedd ffydd y gwron hwnw a ddywedai pan amddifadwyd ef o ddefnyddiau ei gysurou tymorol, am beidio ymoestwng i Ddeddf Unffurfaeth, nad oedd ganddo ef a'i wraig a deg o blant anwyf ddim mewn golwg at eu cynhallaeth ond y chweched bennod o Efsengyl Matthew. A oes genyt ti, ddarlennydd, y cyffelyb ffydd?—ffydd yn difa pob oſn—yn lladd yr anobaith mwyaf, gan ei ddwyn dan deyrnged i'r "gobaith da drwy ras"—ffydd yn gorchfygu pob tuedd ryfgyus yn erbyn trefn Duw gan roddi lle i'r hyder mwyaf calonog—ffydd yn bwrw ymaith y llwfrdra a'r gwaseidd-da mwyaf, i roddi lle i'r gwroldeb uwchaf—: wroldeb a nodweddai Moses, yr hwn a "ymwrolodd, fel un yn gweled yr Anweledig."

Rhywbeth tebyg i hyn ydyw "byw trwy ffydd." Gallu yn hwylio ar for tymestlog y byd tua'r porthladd dymunol yn erbyn y corwynt- oedd cryfaf—yn teithio ar lwybr y bywyd drwy y niwl tywyllaf heb droi yn ol, na cholli y ffordd—yn gallu gweled Duw drwy bob peth— yn edrych yn sefydlog ar Haul y Cyflawnder, fel pe byddai yn ei weled—gallu yn gorchfygu teyrnasocedd o elynion—yn cau safnau llewod—yn diffodd angerdd tân—yn dianc rhag min y cloddyf—yn gyru byddinoedd estronol i gilio; ac yn y diwedd yn cael mynedfa helaeth i mewn i'r dragwyddol deyrnas. Dyna y ffydd y bydd yn werth gan Dduw ei chaamol fel ei allu ei hun; oblegdyd mae yn eglur mai ei allu ef wedi ei berffeithio yn y Cristion ydyw y ffydd sy'n gorchfygu y byd, ac yn dwyn y enaid i sefyllfa ddiogel.

Yn awr, y cwestiwn sydd yn dyfod adref gyda phwys a grym adnewyddol ydyw—"a oes fydd gonyt tit?" Yr ydych wedi gweled fod pwys uwawr—y pwys mwyaf yn cael ei roddi ar y gras a'r rhinwedd hwn yn ngair y gwirionedd. "Y cyfiawn a fydd byw drwy fydd." Y rhai hyn oll wedi derbyn tystiolaeth drwy fydd; ac mewn fydd y bu feirw y rhai hyn oll &c. Mewn gair, rhyw ddyn o fydd, yn benaf ydyw y Cristion—synwyr fydd—llygaid fydd—clustiau fydd—dwylaw fydd, a chalon fydd; oblegyd fel mai y galon ydyw eisteddle y bywyd naturiol, felly fydd ydyw eisteddle y bywyd ysbrydol.

Na thybier chwaith ein bod yn meddwl nad oes lle i rassau a rhinweddau ereill mewn crefydd. Rhinwedd tra angenrheidiol ydyw cariad—rhinwedd na ellir rhoddi gormod o bwys ar ei feddu—cariad at Iduw a dynaion. Ond rhaid cael fydd cyn y gellir caru. Gwaith cyntaf dyn fel pechadur argyhoeddedig ydyw credu; yna ei waith fel Cristion ydyw caru; ac fel na all efe mwyach weithredu fydd yn Nuw heb ei garu hefyd; felly, ni all chwaith ei garu heb gredu yn barhaus ynddo—y mae y ddau ras fel dwy ddolen na ellir eu gwahanu mwyach.

J. P. WILLIAMS.

PA FODD I DDWYN ALLAN DALENTAU CUDDIEDIG YR EGLWYSI.

Traddodwyd y sylwadau canlynol yn nghyfarfod haner-blyneddol Missouri, yr hwn a gynallwyd yn Bevier, Chwef, 24 a'r 25, 1872, ar gas yr eglwys, ac a anfonir i'r CENHAD-wn mewn dymuniad iddynt fod o wasanaeth cyffredinol er anog eglwys ei gwlad i ddwyn allan eu talentau cuddiedig. *Waukegan, Hyd. 22, 1875.* Enoch JONES.

Y mae ein penawd yn golygu neu yn rhoddi ar ddeall i ni, fod yn yr eglwys dalentau, ond eu bod yn guddiedig ynddynt; a bod eisiau eu dadguddio, a'u dwyn allan i'r amlwg, fel y gellir gwneud defnydd o honynt, a chael budd a lleshad oddiwrthynt: yn hytrach na'u gadael i bydru a malurio nes yr ânt yn fuan yn ddiwerth at bob peth, ac yn ddifudd i bawb.

Y mae yn golled gyffredinol i bawb fod pethau mor werthfawr a thalentau yn cael eu cuddio, a phethau mor ddefnyddiol a gwasanaethgar ag arian yn cael eu cadw o'r golwg ac yn cael llonydd i orwedd yn segur; pan y maent wedi eu bwriadu at ddefnyddioldeb, a gwir angen hefyd am eu gwasanaeth.

Ymddengys i ni fod amcan neillduol gan yr Arglwydd Iesu yn nagem y talentau wrth ddefnyddio y ffugurau gwerthfawr hyn yn hytrach na phethau llai eu gwerth a mwy dibwys. Ni allasai gael dim arall i fyned mor belled mewn cydnariaeth i ddangos anhraethol werth y galluoedd moesol a meddyliol y mae ein Creawdwr doeth a'n Cynhaliwr daionus wedi ein cynysgaeddu a hwy er bod yn ddefnyddiol a gwasanaethgar yn ein hoed a'n conhedlaeth,

gydag achos ein Harglwydd, ac yn nglyn a'r pethau a berthynant i'n heddwch tragwyddol; y rhai nas gellir mewn gwirionedd gael cydnariaeth briodol o honynt, trwy unrhyw wrthrychau gweledig a theinladwy. Am y rhai y gellir dyweyd yn briodol yn iaith yr ysgryth. yrau; "mai gwerthfawrocach ydynt na'r aur, a'r holl bethau dymunol nid ydynt gyffelyb iddynt." Y mae yn drueni, heblaw yn golled, ynte, fod y fath berlau drud a'r fath drysorau gwerthfawr yn cael llonydd i fod yn guddiedig a diwerth, pan y mae cymaint o angen am eu dwyn allan, a gweauthur defnydd priodol o honynt at wasanaeth yr eglwys.

Ymddengys i ni hefyd fod y Meistr yn y ddameg yn edrych ar dalentau yn drysorau rhy werthfawr i'w rhoddi i neb, ond fel y byddent yn cael eu defnyddio: "I un y rhoddodd efe bum talent, i arall dwy, ac i arall un; ond i bob na yn ol ei allu ei hun." Cafodd yr hwn dderbyn-kodd leiaf ddigon i wneud ei hun yn gysurus, pe bai ddim ond myned a'i drysor a'i ddefnyddio, yn lle cloddio yn y ddaiar a'i guddio; yr hyn sydd yn rhoddi lle i ni feddwl a dyweyd nad oes un bod rheymol mewn bodolaeth, chwaethach yn eglwys Dduw, nad ydyw wedi ei gynysgaeddu a rhyw gymaint o allu a chymwyder i fod o ddefnydd a gwasanaeth yn y cylch y byddo wedi ei osod i droi ynddo.

Gallwn weled yma hefyd fod ein Hathraw mawr yn y ddameg y cyfeiriasom ati yn cefnogi yr hyn ddarfu i ni ddyweyd ar y dechreu, fod yn yr eglwys dalentau; ond eu bod yn guddiedig ynddynt.

Yn awr, gallwn symud cam yn mbellach i ddyweyd ar yr un sail, ac o dan yr un gefnogaeth, fod nid yn unig gan rai dalentau ynddynt, ond fod gan bawb dalentau, yn ol eu cymwysder i'w derbyn a'u fyddlondeb i'w defnyddio. Er mai gan nifer fechan iawn yn ein heglwys y gellir eu gweled; eto y maent wedi eu hymiddiried i bawb; ond fod llawer mwy yn eu cuddio nag sydd yn eu defnyddio. Y mae yn deillwng o'n sylw yma mai nid anlder rhif na phrinder y talentau chwaith sydd yn rhoddi cyrhoeddusrwydd i un, a dinodedd i'r llall; neu yn gwneud un yn amlwg a chadw y llall yn guddiedig. Y mae yr un yn llawn mor ddefnyddiol a'r pump, mor belled ag y mae yn myned, a llawn mor amlwg hefyd yn ei gwasanaeth. Y mae mor hawdd hefyd i guddio y pum talent ag ydyw i guddio yr un. Ac y mae lle i ofni fod llawn cymaint o'r pumpau yn cael eu cuddio yn feunyddiol yn ein heglwys ag sydd o'r unau, os nad mwy.

Ein pwnc niaau yn awr ynte ydyw chwilio goreu y medrom pa fodd y gellir dwyn allan y talentau cuddiedig yma sydd yn yr eglwys.

Dichon ei bod yn briodol i ni hefyd yn y fan hon i amlygu beth fyddwn yn feddwl wrth dalentau cuddiedig yr eglwys, pan yn celsio

cael gafael ar y modd goreu trwy yr hwn y gellir cael allan o'u dirgelwch a'u hymguddfa. Wrth siarad am dalentau mewn ystyr fasnachol meddyllir wrthynt ddarnau aur, a darnau arian, trwy ba rai yr oedd yr Israeliaid a'r rhan fwyaf o'r dwyreiniawyr gynt yn cario masnach yn y blaen. Yn yr ystyr hon y cymerodd yr Arglwydd Iesu eu benthyg, i ddyegu gwera i'r byd trwydynt mewn ystyr arall, at yr hon y cyfeiriasom eisioes; sef yr ystyr lenyddol.

Yn yr ystyr hon, meddyllir wrthynt yn gyffredin, pan siaredir am danynt, y galluoedd moesol a meddyllol yr ydym wedi ein cynygaeddu a hwy i ddeall ein gwaith a chyflawni ein dyledawyddau. Neu yn ol iaith yr ysgrythyr "ofni Duw a chadw ei orchymynion ef." Ond yn fwyaf cyffredin er hynny pan y siaredir am dalentau yn eu perthynas a dynion dygedig ac annysgedig hefyd y meddyllir galluoedd y meddwl yn unig. Ac yn yr ystyr yma y gelwir athronwyr a rhai o gyffelyb alluoedd meddyllol yn ddynion talentog.

Ond yr ydym yn cael ein tueddu i gredu mai y meddwl yr amcanol yr Athraw mawr yn y ddameg ei gyfleu i ni trwyddynt, ydyw galluoedd moesol yr enaid mewn ymarferiad priodol â dyledawyddau crefydd. A dyna y syniad yr ydym ninau yn awr wedi fwrriadu gyfleu trwyddynt i chwithau, wrth geisio chwilio am y modd goreu trwy yr hwn y gellir dwyn allan dalentau cuddiedig yr eglwysi. Y modd cyntaf a nodwn ydyw

I. Trwy wneuthur manwl ymchwilliad am danynt hyd nes eu cael. Gan eu bod yn guddiedig, dychon mai nid gwaith hawdd bob amser fydd dyfod o hyd iddynt. Ond y mae y gwerth eidd ynddynt hwy, yn nghyd a'r angen mawr sydd am eu gwasanaeth, yn rhoi ar ddeall yn bur eglur i ni, y talai yn ddigon da i ni am fyned i gryn draul a thrifferth er mwyn mynu cael gafael ynddynt, a'u dwyn allan. Y maent yn werth goleuo y ganwyll, ysgubo'r ty, a chwilio yn fanwl bob cngl o hono er mwyn dyfod o hyd iddynt.

Y maent yn bethau hawdd iawn eu hadnabod ar ol dyfod o hyd iddynt. Ymddangosant mewn gwahanol ffurfiau, ac ymddadbylgant mewn gwahanol foddau, ac y maent bob amser fel y nodwydd yn nglwmpawd y morwr a'u cyfeiriad i'r un man, yn amcanu at ddefnyddioldeb yn wastadol. Y mae ei gogwyddiad naturiol at hyn, hyd yn nod pan fyddant yn guddiedig o olwg yr eglwysi. Y maent yn dangos eu penau yn yr eglwysi fel yr egin gwan tua mis Mai; ond ni sylwir fawr arnynt yn y sefyllfa wanaidd ac eiddil yma; eithr mathrir lwy o dan draed a diysyrir er gwerth. Y maent i'w gweld yn aml yn ymddadbygu yn y canu, y darllen, y'gweddio, a'r cyngori, mewn cyfranu, hefyd, a chydweithredu a'r frawdoliaeth yn mhob mudiad teilwng a daionus.

Ond fe'u camgymerir am bethau eraill yn aml yn yr eglwysi, hyd yn nod pan fyddont i'w gweld yn y dyledawyddau anhebgorol angenrheidiol yma. Meddyllir mai balchder, hunan-oldeb, uchelgaia, a mympwy ydynt, ac ymddygir atynt o ganlyniad fel y cyfryw. Ac oni chwillir am dalentau cuddiedig yr eglwysi yn fanylach nag a wneir ganddynt yn bresenol, gyda mwy o bwyll ac amynedd ac awydd priodol am gael gafael ynddynt, ofer disgwyl am eu dwyn allan.

II. Gofalu eu dwyn i ymarferiad uniongyrchol ar ol dyfod o hyd iddynt. Y mae llawer o dalentau dysglaer, nid yn unig wedi eu cuddio yn yr eglwysi oherwydd y diffyg hwn, ond hefyd wedi eu claddu yn hollol megis yn nyfaderoeidd dalar. Fel rheol y mae pob peth da yn gwella wrth wneud ymarferiad o hono, tra y mae pob peth drwg yn gwaelu. Po fwyaf drafodir a'r aur a'r arian mwyaf dysglaer y deuant o hyd; ond po fwyaf o ymarferiad wneir o arian drwg cyntaf oll y daw eu twyll i'r golwg ac y rhwystrir eu cylchrediad.

Y mae talentau yr eglwysi o'r iawn ddefnydd, a goreu oll fyddant yn ymddangos po fwyaf o ymarferiad wneir o honynt. A goreu oll hefyd po gyntaf y dechreuir eu hymarfer. Ni enillir dim wrth oedi gwneud prawf o werth eu gwasanaeth; ond fe gollir llawer wrth eu gadael yn guddiedig yn hir, ac fe fyddir mewn perygl o'u colli yn hollol heb fdi yn iaith.

Fe ddylai yr eglwysi fod yn fwy gofalus o lawer am eu pobl ieuainc, i fynu gweld eu talentau hwy yn aned neb yn cael eu dwyn i ymarferiad yn uniongyrchol ar eu cychwyniad gyda chrefydd. Oblegyd os na ofelir eu dwyn i ymarferiad y pryd hwn, bydd hyd yn nod y talentau dysgleiriaf yn tueddu i rydu a malurio a myned yn fwy tywyll ac anhawdd eu canfod, a'r adeg oreu i ddwyn allan eu holl werth at wasanaeth yr eglwysi yn cael ei cholli. Yr ydym yn gweld yn eglur ynte mai un o'r pethau cyntaf y dylai yr eglwysi wneud, er cael allan eu talentau cuddiedig, ydyw gofalu mynu ymarferiad prydawn o honynt yn y bobl ieuainc.

Nid ydym wrth ddweyd hyn am awgrymau na ddylid ar yr un pryd fynu gweld ymarferiad o honynt yn eraill hefyd yn yr eglwysi; ond yr ydym yn beiddio dyweyd fod mwy o golled i'r eglwysi wrth egeuloso eu hymarferyd yn y bobl ieuainc na heb eraill o holl ddoe-barthiadau yr eglwysi, yn gymaint ag y bydd farw crefydd ymarferol yr eglwysi ar farwol-aeth y rhai sydd yn eu dwyn yn mlaen yn bresenol, os na fynir ymarferiad uniongyrchol o dalentau y tô ieuanc yn mhob cylch.

Tyatiolaeth bendant yr ysgrythyr ydyw, mai "da yw i wr ddwyn yr iau yn ei ieuencyd." A goreu i gyd iddo er mwyn ei les ei hun a lles llaweroedd hefyd, po gyntaf y dechreu a efe

ymarfer ei hun i dduwioldeb. Ac wrth barhau mewn ymarferiad o hono trwy ei oes fe ddaw cyn ei therfyn yn gawr mawr mewn duwioldeb, ac yn weithiwr difed yn ngwinllan ei Arglwydd.

III. Trwy fwy o gydweithrediad yn mhllith y frawdoliaeth yn gyffredinol yn nghyflawniad holl ddyledswyddau yr eglwysi. Ar ryw ychydig bersonau yn yr eglwysi yn bresenol, y mae yr holl ddyledswyddau yn orphwysedig. Ac os na chyflawna y rhai hynny lwy, byddant yn lled debyg o gael eu gadael heb eu cyflawni o gwbl. Ond nid ydym yn credu y dylai y pethau hyn fod felly, eithr yn hytrach dylai pob un o fewn yr eglwys deimlo yr un dyddordeb yn ei llwyddiant, a theimlo rhwymedigaeth arbenigol i wneud pob peth yn ol ei allu yn y cylch y byddo yn troi, er rhwyddhaa a hwylys ei llwyddiant. Nid ydym yn credu ei bod yn iawn i un aelod beldio gwneuthur unrhyw ddyledswydd y bydd yn alluog i'w gwneud, ac mewn cyfleustra i'w chyflawni, am yr ystyria ei mai gwaith y gweinidog neu un o'r diaconiaid fydd. Braid nad ydyw yn dybiaeth gyffredinol yn yr Eglwysi Cynulleidfaoel Cymreig yn America y blynyddoedd hyn nad oes gan yr aelod cyffredin ddim i wneud yn yr eglwysi, ond osse gweinidogion a diaconiaid i fewn ac allan ar ben pob blwyddyn. O leiaf ni wellir eu presenoldeb, ac ni chlywir eu llais, lawer o honnynt, ond ar dymorau ac achlysuron o'r fath yna.

Nid ydym wrth ddyweyd fel hyn yn meddwl y dylai pawb fod yn bregethwyr a diaconiaid yn yr eglwysi; ond eto dylai y ddyledswyddau a ystyrir yn ddyledswyddau gweinidogion a diaconiaid gael edrych arnynt mewn perthynas mwy agos gan bob aelod, fel y teimlall pob un rwymedigaeth bersonol i'w cyflawni, hyd yn nod pan fydd tu allan i'r hyn a ystyrir yn perthyn i'w gylch priodol ef ei hun, a'r rhwymedigaeth hono yr cyfodi oddiar ein cysylltiad perthynasol, a'r lles cyffredinol a effeithir trwy hyn, yn nghyd a'r dyddordeb neillduol a gynrychali hyn yn mhob meddwl a mynweo trwy'r frawdoliaeth oll.

Ystyriem hi yn bechadurus ac yn anhrugarog yn ddiau yn unrhyw aelod adroal y glust fyddar at lefau yr hwn fyddai yn gruddfanu dan wasgfa a chaledi mewn dwys ystyriaeth o'i gyflwr truenus, am yr ystyria mai gwaith y gweinidog oedd cyuro y trallodedig ac arwain maddwl yr ymofynydd prderus am ffordd y bywyd, at y man y mae noddfa a diogelwch, a gorphwysfa dragwyddol i enaid anfarwol i'w chael. Ac oni ystyriem yr aelod hwnw hefyd yn ddi-ddedfnydd a diles dros ben i'r frawdoliaeth, yr hwn a wrthodai dderbyn pum dolar gan ryw un at ddileu dyled y capel neu ryw achos tellwng arall, am yr ystyria mai gwaith y diaconiaid ydyw gofalu am achosion arianol

yr eglwysi, ac am nad ydoedd yr eglwys wedi ei ethol ef i dderbyn arian.

Fe barodd y pwnc hwn dipyn o'gyffroad yn mhllith henuriaid Israel gynt yn amser Moses. Fe ddarfu i ddau berson o'r enwau Eldad a Medad brophwydo yn y gwersyll yn lle myned i'r babell at y gwyr urddedig ac etholedig eraill. Tybiodd y rhai oedd yn y babell fod y rhai oedd yn prophwydo yn y gwersyll yn troseddu y seremonian a chyfreithiau y cysegr, ac aeth cenad a'r gwyn i Moses a dywedodd fod Eldad a Medad yn prophwydo yn y gwersyll. Yr oedd Joshua mab Nun hefyd, gweinidog Moses, a'i gydieuencyd yn teimlo yn anffodlawn iawn i'w gwaith, a dymunodd ar Moses wahardd iddynt. Ond yn lle gwahardd iddynt, Moses a ddywedodd, "O! na byddai holl bobl yr Arglwydd yn brophwydi, a rhoddi o'r Arglwydd ei ysbryd arnynt." Felly O! na byddai holl ganlynwyr Iesu y dyddiau hyn hefyd yn brophwydi, a phob un sydd ar enw yr Arglwydd yn troi allan i brophwydo ya y man y mae, a bod o ryw wasanaeth yn Selon yn mhla gylch bynag y mae yn troi.

A phie galleim argraffu yn fwy dwfn ar feddyliau pawb yn ein heglwys, y pwys mawr o gael cydweithrediad mwy cyffredinol yn mhllith pawb o'r frawdoliaeth, yn nghyflawniad holl ddyledswyddau crefydd; ac yn fwy rhydd oddiwrth y awydd, y tybir eu bod yn perthyn i ryw rai eraill, yna ni byddem yn hir cyn cael allan holl dalentau cuddiedig yr eglwysi. A chaem eu gweled yn cael eu defnyddio yn briodol at les a gwasanaeth cyffredinol crefydd, ac at yr amcan yr oedd eu Rhoddwr haellonus wedi bwriadu iddynt gael eu defnyddio.

Y DAIONI CYSYLLTIEDIG A'R CYFARFOD GWEDDI.

Y mae yn naturiol i ddyn pan mewn cyfyngder i chwilio am gymhorth, ac erfyn am war-edigaeth. Os ydyw felly yn ein cysylltiad a'r presenol, dylai fod ynom deimlad cyffelyb, le dyfnach, yn ein perthynas a'r dyfodol, am mai angen ysbrydol dyn ddylai gael y sylw blaenaf ganddo. Chwilia dyn am gymhorth lle y mae i'w gael. Yn awr, os Duw yn unig a fedr waredu, dylai yr ystyriaeth o hyn ynghyd a'r ymwybodolrwydd o'n sefyllfa ein hunain, ein cymhell i droi at Dduw ac i dywallt ein calonau ger ei fron.

Y mae genym ein gweddiau dirgelaid, a'n gweddiau teuluaidd, ond yn bresenol y mae a fynom yn fwyaf neillduol a'r weddi gymdeithasol. Y mae dyn wedi ei fwriadu ar y dechreu i fod yn greadur gymdeithasgar, ac fel y cyfryw teimla awydd i gyflwyno addoliad i'w Dduw mewn ffurf gymdeithasol. Teimla nad yw y weddi ddiregel yn ddigonol i foddhau y teimlad crefyddol ac addolgar sydd yn ei galon. Ac

ymddengys mai i'r graddau yr â y byd rhagddo at berffeithrwydd y cyaydda yr awyddfryd hwn, nes yr â yn deimlad cyffredinol. "Fel hyn y dywed Arglwydd y lluoedd, Bydd eto y daw pobloedd a phreawylwyr y naill ddinas i'r llall, gam ddywedyd, awn gan fyned i weddio ger bron yr Arglwydd ac i geisio Arglwydd y lluoedd. Minau a âf hefyd."

Nid ydym yn gwybod pa fodd y cychwynwyd y cyfarfod gweddi, pa un ai tarddu oddiar angenion naturiol y ddyndoliaeth a wnaeth, ynte ffirwyth dadguddiad dwyfol ydyw yr arferiad, wedi ei chadw yn gysegredig trwy draddodiad hyd yr amser presenol. Ond hyn sydd sicr, fod yr arferiad mewn gweithrediad gan dduwiollion y Hen Destament yn ogystal a'r Newydd. Ac hefyd y mae y ffaith fod Iesu Grist trwy ei bresenoldeb wedi gosod ei sel arno, yn nghyd a'r daioni a'r lles sydd yn gysylltiedig ag ef, yn brawf digonol ei fod yn gydweiddol ag ewyllys Duw. Arweinia hyn ni i ystyried—

Y daioni personol deilliadig treyddo. Daw dyn wrth ymwneud â Duw trwy gyfryngau a moddion priodol i enwogrwydd a defnyddioldeb, oblegid i'r graddau y cymdeithasau y credadyn â Mab Duw yr â rhagddo at berffeithrwydd. Ao yn awr mae y cyfarfod gweddi yn un o'r moddion mwyaf pwrpasol, trwy ba un y gellir cymdeithasau ag ef, oherwydd dywedodd yr hwn ni chadw twyll erioed yn ei enau, "Lie mae dau neu dri wedi ymgynull yn fy enw i, yno yr ydwyf yn eu canol hwynt." Camgymeriad yw tmeddwl dyfod yn fawr yn annibynol ar y moddion apwyntiedig. Nid yw pob mawredd ar wahan oddiwrth Grist a'i achos ond ansicr a byr eu parhad. Byddai chwilio am ddyw mawr yn holl ystyr y gair yn mhilith y dosparth diweddi yn wastraff ar amser ac yn waith ofer a difudd. Ddarllenwyd anwyl, os ydwyf am ddyfod i safle uchel o enwogrwydd a defnyddioldeb, gwylia rhag esgeuluso y weddi gymdeithasol, oblegid y mae hon yn un o'r grisiau sydd raid eu dringo er dyfod yn ddyw mawr gyda Duw ac yn ngolwg dynion. Darllenaia am ddyw yr hwn oedd wedi dringo i safle uchel mewn cyfoeth, eaw ac anrhydedd—pan ryw ddiwrnod yn edrych ar amryw ddarluniau prydfwrth dywedai ei fod yntau yn bwriadu cael ei ddarlun wedi ei dynu ond yn wahanol i'r rhai oedd ger ei fron. Yr oeddent hwy wedi eu tynu yn sefyll; "ond (meddai) mynaf fi gael fy narlun wedi ei dynu pan ar fy ngliniau; oblegid felly y daethym i enwogrwydd."

Os ydym ninau yn awyddus am ddyfod i enwogrwydd; os ydym am feddianu yr "enw da sydd yn well nag enwint gwerthfawr;" os ydym am yr enw fydd yn perarogli yn ddymunol yn y teulu, yr eglwys a'r byd, ie yr enw fydd a'i herarogl yn hyfryd pan bydd enw y drygonus wedi pydru, rhaid mynychu mynydd Ty yr Arglwydd—rhaid anadlu awelon peraid

mynydd Seion; oblegid "oddiyno gorchymyn odd yr Arglwydd y fendith."

"Awelon mynydd Seion
S'y'n enyn nefol dan,
Awelon mynydd Seion
A nerthia aghamrau 'mlaen."

Os ydym yn awyddus i gyrhaedd safle uchel mewn defnyddioldeb, dyrchafwn y cyfarfod gweddi. Os ydym am gael ein gwobrwyo ag annifanedig goron y bywyd, byddwn fyddlawn ac ymdrechgar i anrhydeddu achos ein Gwaredwr mawr. "Bydd ffyddlon hyd angau a mi a roddaf i ti goron y bywyd."

Ystyriwn yn mhellach:—Fuddioldeb y cyfarfod gweddi er adeiladaeth a chynnydd yr Eglwys.

Y mae ffurf crefydd yn hanfodol i'w bywyd. Y mae yn wir y gellir cyflawni y ffurf ac eto fod yn berffaith aumddiad o ysbryd crefydd. Ond mor wir a hynys nis gellir bod yn feddianol ar ysbryd crefydd heb y ffurf o honi. Tybier am genedl o ddyndion y rhai y mae crefydd o ran ei ffurf yn ddiethr iddynt: y mae crefydd o ran ei hysbryd hefyd yn hollol anadnabyddus i'r cyfryw. Neu meddyliar am eglwys yr hon sydd yn ddiystyr o'r cyfarfod gweddi, eto yn ei gynnal mewn enw, ond nid oes un o bedwar o aelodau yr eglwys yn ei fynychu. Ni raid dweyd beth ydyw agwedd grefyddol neu ragolygon ysbrydol yr eglwys hono. "Wrth eu ffirwythau yr adnabyddwch hwynt." Nid oes eisiau gofyn beth ydyw ansawdd iechyd dyn os yn ymwybodol fod ei waedguriad (*pulse*) lawer yn rhy araf neu yn rhy gyflym. Ni raid mynegi yr hinsawdd pan mae yr hin-fesurydd yn isel iawn. Felly os bydd y cyfarfod gweddi yn isel, mae yr achos mewn sefyllfa oer a difwyd. Fel mae y ffurf yn hanfodol i fywyd crefydd, felly hefyd y mae mynych ymwneud a Duw drwy y moddion yn hanfodol angenrheidiol i lwyddiant a chynnydd crefydd. Lle bynnag y mae eglwys sydd yn gwneud ymdrech i ddal i fyny ogoniant Duw trwy gyflawni ei dyledswydd yn ei pherthynas a'r moddion, y mae achos y Gwaredwr yn fudeuog yno.

Yn awr os ydym yn hiraethu am adfywiad crefyddol gwnawn yn fawr o'r weddi gymdeithasol. Os ydym yn ewyllysio cael diwygiad nerthol yn ein plith fel cenedl, llanwer ein haddoldai ar noson y cyfarfod gweddi, a bydded i aelodau Eglwys Dduw ddelsyf yn daer a dyheuig am y dylanwadau dwyfol, yna caiff Seion ei hadeiladu—eneidiau eu hachub, ac enw yr Arglwydd ei ogoneddu. Y mae llwyddiant crefydd i raddau helaeth yn ymddibynau ar agwedd deimladol yr eglwys.

Pan y bydd sychder mawr yn nhymor haf, dywedir fod y gwlaw yn cadw ymaith am fod y ddaear mewn sefyllfa anghymwys i'w dderbyn. Felly eglwys Dduw: y mae yn aml mewn agwedd anghymwys i dderbyn y dylanwadau nefol. "Pan glafychodd Seion yr esgorodd

hefyd ar ei meibion." Darllonais am eglwys yn yr Ysgotland ag oedd wedi myned i sefyllfa isel o ran teimlad a gweithgarwch crefyddol. Ond pan yn yr ystyr hono meddylfodd y gweinidog yn nghyd ag amryw o'r aelodau i gynnal cyfarfod gweddi i erfyn am adfywiad. Daeth y noson benodedig—dechreuwyd y cyfarfod—meddianwyd yr oll o honnynt ag ysbryd gweddi—dyfnhaodd y teimlad—clafychodd Seion. Treuliiwyd y nos mewn gweddi—disgynodd y cawodwyd maethlawn ar y cyfarfod nes y teimlai pawb mai "da oedd bod yno," ac ar y Sabboth canlynol dychwelwyd pum cant o eneidiau. Y mae Duw yr un eto. "Ni fyrlhawyd braich yr Arglwydd fel na allo achub;" o ganlyniad y rhwystr mwyaf ar ffordd adfywiad crefyddol ydyw teimlad oer ac agwedd gynglyd yr eglwys. Rhaid cael Seion at ei gwaith, oblegid i'r graddau y bydd yn fyddlon i gyflawni ei dyledswydd y cynyddu mewn gras a rhinwedd.

Y mae y cyfarfod gweddi yn sugniedydd nerthol at wasanaeth yr eglwys, a llwyddir hi i'r graddau y gwna ddefnydd o hono. Meddyllyer am sugniedydd mewn ffynon, os esgeulusir ef am dymhor â y dwfr yn isel a chyda chryn anhawder y gellir ei all gychwyn. Ond os mewn arferiad parhaus a chyson ni raid ond wrth ychydig o ymdrech cyn cael cyflawnder o ddwfr. Felly y cyfarfod gweddi: os esgeulusir ef cilia y dylanwadau dwyfol, ond os arferir ef yn rheolaidd a phriodol gwna y weddi ffydding atdynu y bendithion nefol yn ffrydiau iachusol a bywiol ar etifeddiaeth yr Arglwydd, nes bydd Seion Duw yn ardd ffirwythlawn ac yn baradwys ogoneddus.

Yn awr os oes gwirionedd yn y pethau crybwylledig, pahan y mae cynifer yn esgeuluso y cyfarfod gweddi? Bydded i bawb ateb y gofyniad i Dduw ac i'w gydwybod ei hun. Pe byddai i'r eglwys gyflawni ei dyledswydd, byddai ei chynydd yn amlwg i'r byd—byddai i swy o'r gwrandawyr gael eu hachub,—ie byddai diwygiadau crefyddol yn amlach. Ddarllenwyr hoff, a fedrwech chwi ddwyn cymaint cyfrifoldeb—rhwystru cynifer o fendithion? Pe ymddygai pawb fel y rhan luosocaf o grefyddwyr yr oes bresenol, beth ddeuai o grefydd Iesu Grist?

Beth pe byddai i Dduw yn ei ragluniaseth weled yn ddoeth i gymeryd ato ei hun yr ychydig bersonau sydd yn cynnal y cyfarfod gweddi? gofynaf eto, beth a ddeuai o grefydd yn ein plith? Na ato y nefoedd i'r ychydig sydd yn cadw y ty y nos gael eu cymeryd ymaith a chrefydd yn ein mysg mewn agwedd mor isel a difywyd. Byddwn ffyddlon ac ymdrechgar i gyfarfod a phlant yr Arglwydd trwy fynychu y fan lle mae Iesu Grist wedi addaw rhoddi ei bresenoldeb hyfyd. "Deffro, deffro, gwisg dy nerth, Seion, gwisg wisgoedd dy ogoniant, maintaidd ddinas Jerusalem.

Bangor, Wis.

OWEN JENKINS.

MARWOLAETH YR ANNUWIOL.

"Dywed wrthynt, Fel mai byw fi, medd yr Arglwydd Idduw, ni ymhoffaf yn marwolaeth yr annuwiol; ond trod o'r annuwiol oddiwrth ei ffordd a byw: dychwelwch, dychwelwch oddiwrth eich ffydd drygonus; canys i'f Israel, pahan y byddwch feirw?" Eze. 38: 11.

Mae yn dda i ni nad ydyw yr Arglwydd yn hoffi ein colledigaeth drögywyddol; ond ei fod yn caru ein dedwyddwch. Nid oes dim yn amlycach yn y gair na'r gwirionedd hwn, sef bod colledigaeth dyn yn hollol o'i achos ei hun, ac nad yw yr Arglwydd yn achosi hynny mewn un modd. Mae Duw trwy'r efengyl yn galw ar bechaduriaid i droi ato, i adael eu ffyrdd drygionus a byw—ei fod yn barod i fadden iddynt, a'i fod yn arbed yn helaeth. Nid yw efe "ya ymhoffi yn marwolaeth yr annuwiol" un amser; ond ei ewyllys ydyw i'r pechadur ddychwelyd i fyw fel ag y dylai. Er mwyn sylwi yn mhellach ar y mater hwn, ni a nodwn:

I. Pahan y dylid gochelyd marwolaeth yr annuwiol.

II. Cyfarwyddiadau pa fodd y gellir gochelyd marwolaeth felly. Hyderwn y bydd ychydig ystyriaethau ar y pwnc yma yn lles i'r darllenwyr.

1. Mae marwolaeth yr annuwiol idd ei gochelyd, am nad yw yr annuwiol yn teimlo yn ddedwydd yn mhresenoldeb yr Arglwydd. Ffoi wnaeth Adda ar ol iddo droseddu i ymguddio rhag ei Grewr; felly Cain, yntau a grwydrodd ar ol rhoddi ei frwad cyflawn i farwolaeth. Dyma fel y byddai yr annuwiol yn y nefoedd, pe gallai fyned yno; byddai am ffoi i ymguddio i rywle rhag yr hwn a fyddai yno yn "ogoneddus mewn sancteiddrwydd." Ni fyddai y pechadur ansactaidd yn ddedwydd yn y nef ar ol ei farwolaeth, pe symudid ef yno i fynwes Abraham. Nid oes yr un lle yn y byd trögywyddol i'r annuwiol i fod yn ddedwydd; rhaid i'r rhai a fwyntiant ogoniant y nefoedd fod yn sanctaidd, a chael pleseir yn y gwaith a wneir yn y nefoedd, ac yn mhresenoldeb Duw, "heb yr hwn (sef sancteiddrwydd) ni chaiff neb weled yr Arglwydd." Gofynai y Salmydd, "I ba le yr af oddiwrth dy Ysbryd? ac i ba le y ffoaf o'th wydd?" Ps. 139: 7—12. Priodol i'r annuwiol i feddwl ac ystyried nad oes un lle yn ymerodraeth Duw ag y gall ef fod yn ddedwydd ar ol ei farwolaeth. Dylai pawb ochelyd marwolaeth annedwydd yr annuwiol.

2. Ni wna Duw orchymyn i'r angylion da i ddwyn enaid yr annuwiol i'r nef yn ei farwolaeth. Mae dameg Lazarus a'r goludog yn profi hyn. Y cardotyn duwiol ddygwyd gan y cenhadau nefol i fynwes Abraham. Luc 16: 22. Ni all neb o'n perthynasau ein tywys i'r nef pan y byddwn farw, ac nid ydym yn alluog i fyned yno ein hunain. Yr angylion sanctaidd sydd yn gweithredu i drosglwyddo eneidiau y saint i'r wynfa nefol pan y byddant yn ymadael a'r byd yma; ond ni wna y Duw sanctaidd

orchymyn i'w weision ffyddlawn i ddwyn i'r nef enaid yr un annuwiol; ac felly mae yn anmhosibl i neb a fydd farw yn ei bechod fod yn ddedwydd ar ol ymadael a'r byd yma.

3. *Gwna yr Arglwydd oddef i'r angylion coll-edig gymeryd enaid yr annuwiol i wlad y gwaeau pan fydd ef farw.* "A'r goludog hefyd a fu farw, ac a gladdwyd. Ac yn uffern efe a gododd ei olwg, ac efe mewn poenau." Luc 16: 22, 28. Y modd y'i cymerwyd i uffern a amlygir yn Luc 12: 20. "Y nos hon y gofynant dy enaid oddi-wrthyt, ac eiddo pwy fydd y pethau a barotolast?" Dyma brawf mai yr angylion syrthiedig sydd yn cymeryd enaid yr annuwiol i drueni tragywyddol ar ol iddo farw.

4. *Am na chaniata y Duw sanctaidd i'r annuwiol i fyned i'r nef ar ol ei farwolaeth.* Cafodd yr angylion drwg eu bwrw oddiyno oblegid eu haffendid, ac y mae y diafol mor addas i'r nefoddd ag yw pechadur ansactaidd. Pechod yw pechod yn y naill a'r llall; ac fe fydd y rhai colledig o wlad efengyl wedi gwrthod Ceidwad, yr hyn ni chafodd y gelyn gynyg arno erioed. Mae yn anmhosibl i'r annuwiol fyned i ddedwyddwch yn ei farwolaeth. Dylai pawb ochelyd marwolaeth mor ddychrynlyd.

5. *Dylid gofalu rhag marw yn annuwiol, am fod colli enaid yn anadferadwy.* Nid oes yr un lota yn y Beibl yn profi fod neb yn cael ei gymhwyso i'r nef yn y trueni tragywyddol. Ni ddwyd y Gair am "burdan" i buro neb i ogoniant; y Pabyddion sydd wedi dychymygu am lo felly, er mwyn twyllu y bobl, a chael eu hargian am weddio dros eu cyfeillion ymadawedig. Moddion efengylaidd a gweithrediaidau yr Ysbryd Glân sydd yn sancteiddio pechaduriaid. "Yr hwn sydd sanctaidd bydded sanctaidd eto," yw hi yn y byd tragywyddol. "Lle y syrthio y pren, yno y bydd efe." Preg. 11: 3. Mae colledigaeth enaid yn arwain i dragywyddol ddio-ddediaidau, a dylid ochelyd marw felly.

II. *Cyfarwyddiaidau i ochelyd marw yn annuwiol.*

1. *Dianc at Grist am ddingeloch.* Mae cymaint o angen gwneud brys i ddianc i'r noddfa yn awrag oedd yn amser Joshua. "Y rhai a ffoisom i gymeryd gafael yn y gobaith a osodwyd o'n blaen." Heb. 6: 18. Yr unig drefn sydd i droseiddwyr ochelyd marwolaeth annedwydd yw wynebu at Grist am eu bywyd i geisio achubiaeth. A ydwyt ti, ddarlhenydd, wedi gwneud hyn?

2. *Dewis pobl Dduw yn bobl i ni.* Mae gwneud hyn yn wir angenrheidiol er cyrhaedd bywyd gwell. Mae profes gyhoeddus o Grist ger bron y byd yn wir bywsig gan Dduw, a ninaw a ddyl-em gredu hyn. Gwrandawch beth a ddywed y Barnwr am y mater hwn. "Canys pwy bynag a fyddo cywilydd ganddo fi a'm geiriau yn yr odinebus a'r bechadurus genhedlaeth hon, bydd cywilydd gan Fab y dyn yntau hefyd, pan

ddel yn ngogoniant ei Dad, gyda'r angylion sanctaidd." Marc 8: 38. Ni fydd Crist wrth wneud felly, ond ymddwyn at eraill fel ag y gwnaethant hwy at ef. Mae hon yn rheol sefydlog, a dylem ei chredu ac arddel Crist yn gyhoeddus, fel y byddo ei bobl ef yn bobl i ni.

3. *Ymwrthod a phob pechod.* Mae bywi bechu yn erbyn Duw yn sicr o arwain i golledigaeth. Ni all neb ochelyd uffern a choleidau pechod dirgelaidd. Mae llawer, fel y gollid ofni, yn meddwl y cwyd enw o broffes hwy rhag dialodd Duw; ond mae enw yn unig yn llawer rhy fach i wneud hyn. Nid yw Duw wedi trefnu profes o grefydd i fod fel mantell i guddio twyll, fel y byddom cadwedig. Rhaid i ni fyw yn dduwiol cyn marw felly. Mae Iesu yn gwaredu ei bobl "oddiwrth eu pechodau." Os ydym am ochelyd marwolaeth yr annuwiol, bydded i ni ymwrthod a'u pechodau; dyma yr unig lwybr sydd yn arwain i ddedwyddwch y nef.

4. *Glynu gyda phethau crefyddol.* Mae yn rhaid i ni wneud yr hyn a drefnwyd gan Dduw i ni ei gyflawni, cyn y gallwn ddianc rhag dig-ofaint Duw. Iawn Crist yn unig yw eall ein cymeradwyaeth gyda Duw, ac nid dim a wnelom ni; ond mae dyledyddau araom i arddel Crist a glynu gyda'i achos, fel pe byddai ein holl iachawdwriaeth yn ymddibynu ar hyn. Ni all neb gefnu ar achos y Gwaredwr, a dianc rhag barn Duw. Mae y Gair yn eglur am hyn, fel nad oes achos i neb gyfeillorni am y mater dan sylw. "Eithr o thyn neb yn ol, nid yw fy enaid yn ymfoddioni yddo. Eithr nid ydym ni o'r rhai sydd yn tyn yn ol i golledigaeth; namyn o fydd i gadwedigaeth yr enaid." Heb. 10: 38, 39. Mae y gwirioneddau hyn, a llawer o ranau eraill yn y gwirionedd, yn profi mai yr unig ffordd i ochelyd bod yn golledig yw glynu gyda chrefydd Crist hyd y diwedd. "Eithr y neb a barhaa hyd y diwedd, hwnw fydd cadwedig." Marc 13: 13.

5. *Ymdrech i ddefnyddio ein talentau.* Nid wrth guddio y talent mae modd dianc rhag cosb am bechod mewn byd a ddaw. Dylem wneud iawn ddefnydd o'n cyneddau enaidiol i ogoneddu Duw, a'n cyfnewiderau i fod o les. Mae dydd y cyfrif i ddyfod, ac fe'n bernir yn ol ein gweithredoedd. Nid yn ol ein barn a'n penderfyniadau; ond yn unol a'r hyn a wnaethom yn y corff, pa un bynag fyddo ai da ai drwg." Preg. 12: 14. Y mae Iesu Grist wedi rhoddi datguddiad pa fodd yr ymddygir yn y farn at y rhai a guddiant eu talentau yn y ddaear. "Ond plant y deyrnas a deffir i'r tywyllwch eithaf: yno y bydd wylofaen a rhincian danedd," Matt. 8: 12. Dylai pawb ochelyd y fath ganlyniad dychrynlyd. Bydded i ni ymdrech dros achos y Gwaredwr.

6. *Llywyr ymorphwys ar Grist am iachawdwriaeth.* Efe yw yr unig sylfaen a ddarparwyd gan Dduw i ni adeiladu ein gobaith am fywyd

gwell. Rhaid i ni roddi ein hunain i Grist, fel rhai anhaoddianol, i gael ein cadw trwy ras, heb ddim o'n cyflawnderau ein hunain, a dyma yr unig ffordd i ddianc rhag yr all farwolaeth. Nid mawredd ein pechodau fydd yn achos o'n colledigaeth; ond ein gwrthodiad o Geidwad, os yn ol y byddom yn y diwedd. Wynebwn at y Geidwad graeol am fywyd; mae ef yn barod i dderbyn pwy bynag a ddol; ac mae yn abl i gadw yr hyn a roddir ato erbyn y dydd hwnw. *Birmingham.* T. EDWARDS.

Amrywiaethol.

YMWELIAD A KANSAS.

MR. GOL.—Dichon mai nid amhriodol fyddai gosod i lawr yn y CENHADWR ychydig o hanes ein hymwelid a Kansas. Cefais wahoddiad i'r Cyfarfod Undebol a gynaliwyd yn Arvonla, a'r hyn y cydsyniais i fyned yno. Cychwynais o Utica y dydd o Hydref. Pan yn Cleveland bore dranoeth cefais gwmi y Parchn. Foulks, Oshkosh, a Davies, Columbus, Wis., a Jones, Minnesota, a Mr. Vaughan a Roberts, Racine, Wis., yn dychwelyd o Gymanfa Hyde Park, Pa. Daethant gyda mi i Chicago, ac yno ymadawsom a'n gilydd er mor ddymunol y gyfeillach.

Aethum yn mlaen heb aros hyd Bevier, Missouri. Pregethais yno nos Fercher i gynulleidfa barchus, a chefais garedigrwydd a sirolddeb mawr. Arosais ychydig oriau yn nhy Mr. Richards: mae ei wrail yn ferch i'r Parch. G. Jones, Nelson, N. Y., a chefais le cysurus yno. Yna aethum yn mlaen yr holl ffordd i Reading, Kan., lle yr oedd y brawd anwyl a siroli y Parch. Thos. D. Phillips yn fy nghyfarfod gyda ei gerbyd. Oddiyno i Arvonla a ni ac i dy Phillips, lle y daethom i gydnyddiaeth a'i wrail a'i ferch. Mae yr Arglwydd wedi ei fendithio i gwrail rinweddol. Iechyd a gras lldynt. Dechrenodd y Gymanfa ddydd Sadwrn a pharhaodd dros y Sabboth yno. Yr oedd yno amryw frodyr nas gwelawn erioed; Parchn. Rees Emporia, Davies a Bala, Jones Arvonla, O. Griffiths (Giraldu) o Utica, N. Y., Hughes Coal Creek, a Lewis Arvonla; brodyr eraill oeddwn wedi eu gweled o'r blaen—Mr. Jones Emporia, a Phillips, a'r brawd Wm. Thomas Arvonla. Wel, cawsom gymanfa dda a chynulliad mawr tu hwnt i ddim a feddyllais erioed a gawswn weled yn Kansas.

Nos Lun aethum i Oaage City i bregethu gyda Davies y Bala, a chawsom gwrdd rhagorol. Yno y daethum i gyfeillach Dewi Glan Peryddon y tro cyntaf erioed. Llwyddiant i Dewi! Cyfall rhagorol ydyw e'. Noswaith arall bum yn pregethu yn Coal Creek lle y mae y Parch. Hugh X. Hughes yn gwelidogaethu. Llwyddiant iddo i wneud llawer o lea.

Wedi hyn symudasom ein camrau tuag Emporia at y Sabboth, y brawd Phillips a'i wrail a Mrs. Morris a'r plant a mlau—ffwrdd a ni dros y prairie mawr ac i dy y brawd Lewis Williams, a gwelais ei dad, sef Henry Williams, yr hen bererin fyddon sydd bron ar ben ei daith. Yr oedd yn dda genyf eu gweled oll. Yna aethom yn mlaen

i Emporia i dy y Parch. H. Rees, lle y cawsom dderbyniad llawen, ac i dy Mr. Madox, gwr da yn ofni Duw yn nghyd a'i holl dy. Dydd Sadwrn aethom i weled y dref a'r Normal College, &c., a'r Sabboth aethom i'r wlad i gapel y brawd Rees y bore, ac i gapel y brawd Jones (T. C.), gynt o Middle Granville, N. Y., y prydawn. Oddiyno i'r dref at yr hwyr i gapel y Methodistiaid dan ofal Mr. Jones. Cawsom gynulliad mawrion ac arwyddion fod yr Arglwydd yn y lle. Yr oedd y brawd Phillips gyda mi y prydawn a'r hwyr. Yr oedd yn dda genyf ei glywed yn pregethu mor hwylus a gwlithog. Cefais gyfeillach lawer a Joseph Jones o Alliance gynt, a Thomas Store, a Mr. Jones (yr hen Salmidd fel ei galwant), hen buererin duwiol, a John Morris a'i briod, a Mrs. Roberts o Remsen (gynt o Llandre Velwa, sir Gaernarvon). Yr oedd yn dda genyf ei gweld hi am ei bod o ymyl fy nghartref gynt. Buasai yn dda genyf pe gallaswn enwi llawer eraill; ond bydd fy epietol yn rhy falth.

Aethum oddiyno tuag Iowa City. Yno gwelais Mrs. Lewis o Remsen gynt, a'i mabion George a Charles, y rhai sydd yn cadw store ac yn gwneud yn dda. Gwelais hefyd Gen. Joseph Griffith, mab i'r diweddar Barch. Evan Griffith. Mae ef yn Gymro noble, ac mae ef a Charles Lewis mewn busnes mawr fel marchnadyddion gweith &c.

Aethum i dy y Parch. Wm. Watkins, gwelidog Old man's Creek. Mae ef yn byw yn Iowa City. Mae ganddo deulu lluosog, a bendith y nef yn gorphwys ar ei wrail a'i blant. Aethum ydag ef i Old man's Creek; pegethais yno nos Fercher, a buont mor daer fel yr arosais yno y Sabboth. Yr oeddwn wedi arfaethu myned i Williamsburg i weled y Parch. E. J. Evans ac eraill; ond methais yn fy amcan. Cefais Sabboth wrth fy modd yn Old man's Creek, a chefais gyfeillion caredig; bum yn aros yn nhy Mr. John E. Roberts, yr oedd ef a'i serchus briod yn garedig dros ben. Bum yn gweled y Parch. Ev. Roberts. Y mae ef yn gysurus lawn ei angylchiadau. Bum yn nhy David L. Jones a J. Baxter, a Mr. Edwards, a Wm. T. Roberts a'i briod, yr hon sydd llynod mewn llenyddiaeth.

Daethum oddiyno i Alliance, Ohio, i dy tad a mam Mrs. Phillips, Arvonla, sef Mr. John L. Thomas. Da oedd genyf gyfarfod a chyfeillion mor garedig a chrefyddol. Yno cwrddais a'r Parchn. J. M. Thomas a Ll. R. Powell. Da genyf weled Mr. Powell yn edrych mor dda, a dywedwyd wrthyf ei fod yn pregethu mor fywlog ag erioed. Bu y Brawd Thomas gyda mi trwy y dref yn dangos y gwahanol fanau. Bum yn ei dy, lle y mae pob peth mor drefnus a chysurus, a'i blant yn derbyn addysg yn y college. Mae Mr. Thomas yn llafurio gyda y Saeson yn bresenol, ac yn fendithio lawn ac yn ymroddgar i waith ei Arglwydd. Bum yn pregethu yno unwaith.

Yna aethum i Newburgh. Pregethais yno—dyna yr unig le nad oeddwn yn adnabod neb yn y gynulleidfa. Cefais yno wrandawriad da, a chyfeillion, a brodyr yn yr Arglwydd. Da oedd genyf ddaell fod y brawd Jones, Racine, yn myned yno yn weidog. Aethum oddiyno i Attica at y Sabboth olaf o'r mis ac o'r daith. Aethum i dy y cyfall anwyl Mr. Theodore Ellison. Cefais bob caredigrwydd gau ei briod a'i blant; y naent yn

deulu caredig droe ben i weision Iesu Grist. Yno cwrddais a'r ffyddlon frawd Mr. Evan Davies o Rome, ac yr oedd yn iechyd i mi gwrdd ag ef a chael y fath gyfeillach felus am bethau crefydd gydag ef a Mr. Ellison, hyd i o'r bore bob nos. Pigeuthais yn Attica Centre y Sabboth, a gallwn ddweyd fod "Duw yn ddiau yn y lle hwn." Af yno eto os byw a gaf. Cefais yno sirioldeb neillduol, a dychwelais ddydd Llun i Rome, ac arosais yno droe nos, ac aethum i roddi fy vote, ac yna daethum adref, a chefais y teulu yn iach a chysurus. "Beth a dalaf i'r Arglwydd am ei holl ddoniau i mi."

Buasal yn dda genyf pe gallaswn euwllawer o gyfeillion anwyl a welais heblaw a enwais; ond derbynied pawb fy nlochgarwch am eu sirioldeb. Nis gallaf edrych yn ol ar y daith i Gyfarfod Kansas ond gyda hyfrydwech. Ni chefais baner digou o amser i weled llawer a garaswn eu gwled; ond dichon cyn hir y caf eu gwled eto, ar ryw ymweliad, ac os i a chawn, disgwyhwn gyfarfod yn y nef. Yr eiddoch, J. R. GRIFFITH, *Floyd*.

PWY SYDD I NI I'W DDEALL WRTH Y TAD YN NAMEG Y MAB AFRADLON?

Wrth ffyrio yn ddiweddar ar y ddameg grybwyllledig, gwelwn fod pob deonglwr braidd, yn defnyddio rhesymau i brofi ac i gadarnhau golygiadau ar y cwestiwn, pwy a olygir wrth y ddau fab; ond llithrai pob un a welson heibio'r tad, gan gymeryd y peth yn ganiataol, mae yn debyg; ond nid oedd fy meddwl yn cael ei foddloni, ac felly daliai'r ymfyniad o hyd, pwy a arddangosir yn y tad? Gofynais y gofyniad i amryw, ac yn ddiethriad yr un atebiad oeddwn yn gael, sef mai Duw a olygir. Yn hyn o lythyr ceisair dangos mai Iesu Grist a olygir.

Gallwn feddwl fod y ddameg yn nghyd a'r hyn a alwodd am ei llefariad, yn gofyn y deongliad yma. Cydnabyddir yn gyffredin mai mewn hunanamdifffyniad yn ngwyneb crin-tachrwydd a gwrthwynebiad y Phariseaid y llefarodd Crist y tair dameg sydd wedi eu cofnodu yn y xv. o' Luc. Tra bu'n byw ar y ddaiar, troai yn mhlith publicanod a phechaduriaid, dosbarthiadau a edrychid arnynt gyda dirmyg gan yr Ysgrifenyddion a'r Phariseaid. Yn gymaint a bod Crist yn croesawu y fath ddynion ac yn rhoddi iddynt o'i gymdeithas, a hyny yn ewyllysgar, ac yn wir yn dangos llawenydd yn eu dyfodiad ato, edrychid arno gan y Phariseaid a'u cymdeithion ddim amgen na phechadur. Gallwn feddwl eu bod yn credu yr hen ddiareb, "Adar yr un lliw yn tynu i'r un lle." Gwelwch chwi, mae hwn yn derbyn publicanod a phechaduriaid, ac yn bwyta gyda hwynt. Nid yw ddim gwell na hwythau. Un o honynt yw e'. Mewn hunanamdifffyniad i'r cyhuddiad o'i fod yn cyfeillachu gyda phublicanod a phechaduriaid y llefarwyd y ddameg dan sylw, yn nghyd a'r ddwy flaenorol. Nid yw yn gwadu, ond mae yn cyflawnhau ei hun, yn ngwyneb yr hyn oedd yn ei wneud. Os mai hyn oedd gan-

ddo mewn golwg yn llefariad dameg y bugall yn myned ar ol y ddafad golledig, ac hefyd yn nameg y wraig yn chwilio am y dryll a gollasid, nid ydym yn gallu caufod yr un rheawm droe ddweyd ei fod wedi newid ei amcan yn y drydedd.

Cydnabyddia esbonwyr yn gyffredin fod ei atebiad yn dair rhan. Mae efe yn y naill yn ogystai a'r llall yn starad mewn hunanamdifffyniad i'r cyhuddiad, "Mae hwn yn derbyn phechaduriaid." Efe yw'r gwrthrych. Ni chyhuddai'r Phariseaid Dduw Dad o fod yn derbyn phechaduriaid. O ganlyniad nid oedd rheid-rwydd am i Grist ei amddiffyn, pan na ddygid yr un cyhuddiad yn ei erbyn. Efe ei hun a gyhuddid, ac efe ei hun sydd i ni i'w weled yn cael ei amddiffyn.

Heblaw hynyna, gellir edrych ar y pleidiau eraill a arddangosir, ac oddiwrth hyn dynna'r casgliad mai Crist a olygir wrth y tad. Y pleidiau eraill, yn ol y farn fwyaf gyffredin, ydynt y Phariseaid a'r Ysgrifenyddion, neu "y mab hynaf," a'r publicanod a phechaduriaid, neu "y mab leuengaf." Dyma'r dosbarthiadau oedd a fynai efe â hwynt. Yn awr, yn gymaint a bod y pleidiau oedd a fynai a hwynt yn cael eu cynrychioli, yn mha le neu drwy bwy y cynrychiolir y Gwaredwr? Nid oes neb ond y tad o'r ffigyrau ar ol, ac os Duw Dad a olygir wrth y tad, nid yw prif wrthrych yr amddifffyniad idd ei weled o gwbl. Os gosodir y naill o'r pleidiau i fewn, rhaid yw gosod yr oll a fu yn achos o lefariad y tair dameg, neu ynte, gadael bwlch heb ei lanw yhddynt. Yr unig ffordd a welwn i wneud y ddameg yn gyflawn, ydyw trwy fod y tad yn llanw lle yn ei berthynas a'r ddau fab, ag oedd Crist yn ei wneud yn ei berthynas a'r Phariseaid a'r phechaduriaid.

Beth bynag, ni ystyrid y cae yn gyflawn o flaen unrhyw lys, heb fod y cyhuddwr a'r cyhuddedig i'w gweld naill ai yn bersonol neu drwy gynrychiolaeth. Hefyd, y gwrthuni mwyaf o bob gwrthuni mewn llys, fyddai i fab gael ei gyhuddo, ac yntau yn codi i fyny i amddiffyn ei dad. I'n goiwig ni, mae llawn cymaint o wrthuni, pan y dywedir mai Duw a arddangosir yn y tad, pryd mewn gwirionedd mai Crist yw'r cyhuddedig. Crybwyllai Crist am y llawenydd sydd yn y nef ar ddychweliad phechadur, fel yn cadarnhau yr hyn oedd wedi ei ddweyd. Nid yn unig yr oedd y gwaith a wnaed ganddo yn un o angenrheidrwydd, ond yr oedd yn waith oedd yn cael ei gymeradwyo, oblegid ni phallai hyd yn nod yr angylion a dangos eu llawenydd, pan y deuai'r cyfryw gymeriadau a phechaduriaid ato. Yr oedd hyn yr un lath a phe dywedasai, Ydych yn credu am Dduw a'i angylion eu bod yn bur ac yn sanctaidd, ac nas gallant ymlawenhau mewn anwired: wel, mae dyfodiad ataf fi y dosbarthiadau a rwgnechwech yn eu herbyn, yn destun

llawenydd yn y nef: rhaid gan hynny nad oes dim anghymoradwy yn yr hyn ydwyf yn e-wneud, trwy dderbyn pechaduriaid a bwyta gyda hwyat. Dangosai trwy hyn fod yma gydgfarfyddiad rhwng ei waith a'i lawenydd ef, a'r llawenydd sydd yn y nef am ddychweliad pechadar. Y crybwylliad yma o'i eiddo oedd diweddlo ei amddiffyniad.

Yn y bugail, mae i'dd ei wel'd yn welthredol yn myned ar ei yr hyn a gollasid, trwy ei ddyfodiad i'r byd. Nid y perchenog sydd yma i'w weled, ond y bugail ei hun sydd yma yn myned i'r awslawch; felly, ydym yn gweled Crist fel anfonedig y Tad, yn dyfod i'r byd i chwilio, i geisio, ac i gadw yr hyn a gollasid.

Yn namog y wraig a'r dryll arisa, mae i'w weled yn ei ddiwydrwydd a'i ddyfal barhad yn myned oddiamgylch, i chwilio.

Yn y tad gwelir ef yn ei gariad yn derbyn yn roesawgar y neb a ddeuai ato. Dywedir yn gyffredin fod y tair damag yn rhoddi golwg i ni ar bechadar, yn ei ddychweliad at Dduw. Maeat hefyd fel tair dolen mewn cadwyn, er dangos i ni Iesu Crist y Gwardrwr.

Nid oes un rhwystr i'r tad yn y ddameg arddangos Crist, yn y ffaith nad yw yn gyffredin yn dwyn yr eaw Tad. Nid yw y ddameg wedi ei llefara i'r perwyl i'w osod allan fel Tad, ond cymeriad sydd yma yn cael ei ddefnyddio i'w osod allan mewn goleu iawn yn ngwynneb yr achwyniad a ddygid yn ei erbyn. Dau fab oedd gan y tad: felly hefyd dau ddoesbarth o bobl, neu mewn geiriau eraill, dau fab oedd gan Crist, oblegid ni ddanfonwyd ef ond at gyfrgollodig ddefaid ty Israel; a'r ddau hynny oedd yst y Phariseaid a'r Ysgrifenyddion, yn nghyd a'r publicanod a'r pechaduriaid. Yn wir o ran hynny nid rhyw lawer o anmhriddoldeb sydd mewn rhoddi iddo yr enw Tad, er mai'r enw Mab a ddygai yn gyffredin; oblegid mae efe ei hun yn hawlio'r cymeriad o "wr y ty." Gwel Luc xiii. 25. A dywed awdwr y llythyr at yr Hebreaid, "Eithr Crist, megis Mab ar ei dy ei hun, ty yr hwn ydym ni." Heb. iii. 6. Os gellir edrych arno fel gwr a Meistr y ty, yn sicr nid oes un anhawder i ni edrych arno yn cael ei arddangos yn y tad yn y ddameg dan sylw.

Wrth osod y tad i arddangos Crist, mae'r ddameg ei hun yn wrthglawdd yn erbyn gwrthddadlunon Undodaidd. Mae'r Undodwyr ac eraill yn cymeryd y ddameg hon yn destun ymfroest, ac yn gwneud allan fod y dyn yn cael ei dderbyn yn ddigyfrwng. Tynwch Grist allan o'r ddameg, ac mae iddynt reawm dros eu gorfoledd. Yr hyn sydd yn cael ei wneud wrth osod y tad i arddangos Duw, yn lle Crist. Ydym yn ymwybodol fod yr ysgolheigion a'r esbonwyr galluocaf wedi gwneud ymdrech clodwri i ateb gwrthddadlunon gwrthwynebwyr iawn Crist; ond atebion wedi eu tynu a'u casglu y tu allan i'r ddameg yw'r cwbl. Gosodwch y

tad i arddangos Crist, yna ni bydd eisiau dweyd nad yw'r ddameg wedi ei bwriadu i ddysgu yr holl wir ayid mewn Cristionogaeth; ac ni bydd raid chwaith i dynn caerliad oddiwrth ddys-tawrwydd Crist, oblegid bydd ynddi ei hun ddigon o nerth i ddistewi ac i wneud yn ddirym yr holl wrthddadlunon Undodaidd sylfaenedig ar y ddameg. Cedwch Grist yn y ddameg, yna bydd geuylch Gyfryngwr yr hwn a wnaeth y darpariadau angenrheidiol er i'r pechadur gael ei dderbyn yn gymodlawn gan Dduw Dad. Cedwch Grist yn y ddameg, a bydd i chwi wir-oddad o'r geiriau hynny, "Ni ddaw neb at y Tad ond trwof fi." Trwy wneud y tad i arddangos Duw, mae'r ddameg i'n golwg yn cael ei hyspeilio o'i gogoniant mwyaf.

Yn ngwalth y tad yn coffeidio ac yn cusanu y mab, gwelir Crist fel Cyfryngwr yn derbyn y pechadur, yr hwn y mae Duw ei hun wedi perli i'r pechadur ei gusanu. "Cusanwch y Mab, rhag iddo ddigio." A chymeryd y cwbl gyda'u gilydd, nid ydym yn gweled un rhwystr, nac yn gallu meddwl am un rheswm chwaith, pam nad ellir edrych ar y tad yn arddangos Crist.

Gan hyderu y bydd i hyn o lythyr greu ysbryd ymchwiliad i'r gwirionedd yn narllenwyr y CENHADWR, y gorhwys yr eiddoch &c.,

Drifton, Penna.

D. A. EVANS.

PA FODD I DDARLLEN Y BEIBL.

Mr. Moody a ddywed:—"Er's amryw flynyddau yr wyf wedi gwneud rheol i beidio darllen unrhyw lyfr na byddo yn fy nghynorthwyo i ddeall y Beibl. Yr ydwyf yn fwy o gaethwas i'r llyfr hwnw nag y mae un dyn i'r ddiol gadarn, ac yr ydwyf yn sicr ei fod yn gwneud llawer iawn mwy o les i mi. Dylai pob Cristion feddu Beibl da—ond nid mor dda fel yr ofnwch ei fercio—a mynegair. Yr wyf yn meddwl fy mod wedi cael hyd i allwedd yr astudiaeth o'r Beibl. Cymerwch ef i fyny yn bynciol. Cym-erwch 'Gariad' er engraiſt, a threuliwch fis i chwilio beth ddywed y Beibl am gariad, o Gen-esis i'r Datguddiad. Fel hyn chwi ddygwch i gara pawb, pa un bynag a garant hwy chwy-chwi ai peidio. Yn yr un dull, cymewch 'Ras,' 'Ffydd,' 'Sicrwydd,' 'Nefoedd,' ac felly yn y blaen. Pan y byddwch yn darllen y Beibl, byddwch sicr eich bod yn chwilio am rywbeth. Darllenwch y bennod drosodd drachefn, nes y byddoch yn ei deall. Dymunwn ychwanegu, Ymgynesu'nwch yn drwyadi gydag Epistolau St. Paul. Hwynthwy yw yr allwedd i'r holl Ys-grythyrau Sanctaidd. Ceisiwch Feibl gyda chyfeiriadau, a chwi gewch yr eglurhad goren ar ymyl y ddalen.

"Cymerwch i fyny un gair mewn llyfr, megis y gair 'credu' yn St. Ioan. Mae pob pennod ond dwy yn siarad am greu. Chwiliwch allan y pedair ar bymtheg o gyfrinachau personol

Crist. Cymerwch droedigaethau y Beibl; saith 'wynfyd' a 'gorehfygu' y Datgoddiaid. Edrychwch beth ddywed i Iona hi. am sicrwydd, a'i chwe pheth sydd yn werth eu gwybod. Cymmerwch i syny bamp gwerthfawr bethau Pedr, yr 'yn wir, yn wir' o eiddo Iona, y saith 'rodin' yn yr Ephesiaid, y pedwar 'mwy o lawer' yn Rhuf. iv., y ddau 'dderbyn' yn Iona i., y saith 'galon' yn Djar. xxiif., ac yn enwedig yr wythfed; yr 'edrychwch,' a'r 'edrychwch yn ol,' a'r aml 'wele' a geir yu y Beibl."

KATARINKA, DARLLENWRAIG IEUANC Y BEIBL.

Cymerir yr hanesyn esmlygol o'r *Bible Record* am Hydref.

Yr eglwys luosocaf a mwyaf gweithgar a ffurfiwyd hyd yn hyn gan y cenhadon yn mhlith y Bulgariaid, sydd yn Bausko, tref yn y mynyddoedd tua 850 o filliroedd i'r gogledd-orllewin o Constantinople. Un o'i haelodau ydyw Katarinka, yr hon sydd Gristionoges ddawiofrdyg ac yn Feibl-wraig ymroddol a llwyddianus iawn. Mae ei hanes yn an o ddyddordeb nid bychan, ac yn deilwng o le yn y *Record*. Yr oedd ei rhieni yn rhai ymdrechgar ac awyddus i'w plant gael addysg dda, er yn lled isel eu hamgylchiadau ac yn bur anwybodus eu hunain. Nid oedd dim ysgol i ferched yn mhlith eu pobl eu hunain; ond yr oedd clod yr athrofa a agorwyd gan y pabyddion yn Salonica flynyddau lawer yn ol, wedi cyrhaedd hyd i'r cartref tawel hwnw yn mynyddoedd Bulgaria.

Wedi hir betruso, penderfynasant fyned ar y daith hir o chwe diwrnod i Salonica, gan gymeryd eu dwy ferch gyda hwy, er ceisio sicrhau iddynt fanteision yr ysgol y clywsant gymaint o son am dani. Nid oedd Katarinka y pryd hyn ond wyth mlwydd oed, a'i chwaer ddwy flywyd yn ieuengach. Pan welodd yr athrawon y genethod, derbyniasant hwy gyda llawenydd mawr, ac a'u dygasant yn drwyadl yn y Ffrancaeg, Groeg, arluniaeth a changhenau eraill. Cafodd tirlondeb y rhai a ofalent am yr ysgol argraff ddwfn ar feddwl Katarinka. Gan ei bod yn naturiol o duedd grefyddol, enillwyd hi yn hawdd i dderbyn eu golygiadau hwy am athrawiaeth a bywyd Cristionogol: a chan ymaflyd o lwyrfryd calon yn yr holl ddyledswyddau a osodwyd arni gan ei hathrawes, daeth yn babyddes ymroddol. Arosodd yn yr ysgol am chwe mlynedd, ac ymwelid â hi yn achlysurol gan un o'i rhieni, y rhai oeddynt yn gwbl ddiarwybod am y dylanwadau yr oedd eu merched wedi myned i'w gafael.

Tua'r adeg yma cafodd y tad ei dueddu i droi ei feddwl at ddyseidiaeth y Testament Newydd, ac wedi dyfod o hono yn Protestant, teimlodd awydd i drosglwyddo ei ferched o Salonica i'r ysgol genhadol i fenywod yn Eski Zaghara. Gwrthdystiodd Katarinka yn gryf, gan ei bod erbyn hyn wedi penderfynu myned yn

Heianes (*nau*). Ond pa fodd bynag dychwelodd i'w chartref yn Bausko, gan ddwyn gyda hi gyflawnder o ddarluniau a delwau, y rhai a losgwyd yn ddiseremoni gan ei mam. Yn mhnen ychydig amser gosodwyd Katarinka yn yr ysgol gentladol, er ei bod yn para i lyau wrth y defodan pabyddol. Pa fodd bynag, pr-swadiwyd hi i ddarllen y Testament Newydd, ac yn ebrwydd daeth i deimlo dyddordeb yn ei addysgiadau. Cyn i amser ei hysegi ddyfod i ben, gwrandawodd ar alwad yr Athraw mawr, a daeth yn wr ddysgybleu iddo.

Ychydig a feddyllient ar adeg ei graddiad fod yr addfwyn a'r ofnus Katarinka yn ddewisiedig gan yr Arglwydd i wasanaeth ardderehog, sef i hybysu ei wirionedd ef i'w chwiriwydd anwybodus yn mhentrefydd y mynyddoedd. Ar ei dychwelid i dy ei thad, agorodd ysgol fechan, ac ymwelid hefyd, fel y caffai gyffe, o dy i dy, gan gymeryd ei Testament Newydd gyda hi a'i ddarllen i bawb a wrandawent ar ei wirioneddau gwerthfawr. Carai y Beibl mor wresog ei hunan, nes yr oedd ei darlleniad o hono yn gwneud argraff ddwfn arnynt hwythau.

Ymledodd ei dylanwad yn gyflym, a'r gauaf diweddar gosodwyd hi i ddwyn gwasanaeth rheolaidd yn mlaen fel *Bible woman*.

Ar bellder awr o'i chartref, yr oedd pentref mawr, lle yr ymwelodd yn gynar yn y tymor, gan fwrhada treulio y Sabboth yno a chan obeithio gwneud gwaith da yn mhlith y merched a'r gwragedd. Aeth gweinidog yr eglwys yn Bausko, a Mrs. Mumford, un o'i hathrawesau, gyda hi. Llidiwyd y pentrefwyr yn fawr wrth eu presenoldeb. Ymosododd dysion difoes a gwragedd ffrowyllt ar y gweinidog ac a'i curasant yn dost. Rhuthrwyd hefyd at y *Bible woman* a'i hathrawes, a chydag anlawder nid bychan y diangasant heb niwald o ddwyllaw y terfysgwyr. Profodd tarian eu fydd yn ddech na chynddaredd y gelynyon. Ac atebwyd eu gweddian, hefyd; oblegid, er mor fawr y gwrthwynebiad a gawsant, daliodd rhai gwragedd i ddyfod atynt a gwrandaw ar ddyseidiaeth yr Iesu yn ei efengyl.

Rai misoedd yn ol ymwelodd Katarinka â Nevroscope, tref fawr nid pell iawn o'i chartref. Cafodd yno foneddigues ieuanc, Groeges o Athen, yr hon oedd â gogaf ysgol ganddi. Gwahoddwyd hi gan yr athrawes hon i wneud ei thy hi yn gartref tra yr arosai yn y dref, a chydayniodd hithau â'r gwahoddiad. Er na wyddai ddim am olygiadau Katarinka gyda golwg ar fywyd Cristionogol, ac nad oedd yn bersonol yn gofalu nemawr am efrydiaeth y Beibl, eto yr oedd ei hybryd dewrfrydig a llwyr ymroddol yn ymaflyd yn ei gwaith o ddarllen y Beibl o dy i dy yn cael argraff ddwys ar feddwl yr athrawes hon. Ond nid oedd yn gwybod am yr ys'torm oedd yn ymgasglu, nac am gasineb eithafol yr eglwyswyr yn erbyn y Protestaniaid

Pan alwodd prif ddynton y lle yn ei thy ac y buont daer arni i droi Katarinka allan, gomeddodd wneud hynny. Ond yn boethach boethach yr aeth yr orlodigaeth. Rhybuddiwyd Katarinka gan swyddogion y llywodraeth i ymadael o'r lle. Noddwyr yr ysgol a geryddasant yr athrawes yn uchel ac yn chwerau am rot lloches ac amddiffyn i Protestant. Ond gomeddodd dynu yn ol ei lletygarwch oddiwrth yr un oedd heb un cyfaill; canys ei hunan y gwrthafodd Katarinka ruthrgyrch ei gelysion, heb neb i sefyll ym wrol o'i phlaidd, gan ddweyd wrthynt yn dawel, ond yn benderfynol, na allai hi adael y lle, am nad oedd ganddi neb i'w hebrwag a'i hamddiffyn.

Yna penaethiaid y lle a gausant ysgol yr athrawes Roegaidd, gan gyhoeddi na agorid hi mwy nes yr ymadawai Katarinka o'r dref. Gosodwyd llu o filwyr i wylid y ty, a rhybuddiwyd hwy na adawent neb o'r bobl i ddal cymdeithas gyda hi, ar y tir, er ei bod mor leuanc, "fod ganddi ryw allu dirgelaidd sydd yn effeithio ar bawb a ddeuant i'w phresenoldeb, ac a'i gwnant yn hollol wahanol i'r hyn oeddynt o'r blaen." Fel yr oedd y baich yn trymhas, bwriodd ein chwerau ef yn fwy llwyr ar yr Arglwydd, a chynatiwyd hi mewn modd cyflawn. Yn agwyneb y gwrthwynebiad iddi ac er gwaethaf y gwarchodlu, yr oedd merched ie a dynion hefyd yn medru dyfeisio ffordd i fyned i'r ty, lle y gwrandawent arni am oriau yn darllen yr efengyl. Ar y Sabboth tybir fod cynifer a thriugain o beronau yn braseuol ac yn rhoddi gwrandawriad ar ei darlleniad o'r Ysgrhythrau, a hynny yn y ty oedd dan warchodaeth, llawer o honynt yn aros yno am hir amser. Aeth y gelysion yn fwy penderfynol. Cynhyrfasant y bobl; gweithiasant ar eu hofergoelion; bargeiniaasant gyda dewinawyr i draethu cyfaredd o flaen drws y ty; cyflogasant ddynion i'w melldithio ac erfyn yr aŵydd gwaethaf ar ei phen. Trwy fod yn hael o'u harian, ceisiafant a disgwylasant gael gan y dewiniaid hyn ddwyn arni ryw gystudd blin, i'w marwolaeth sydyn ac ofnadwy. Ond yn ofer y bu eu swygyfaredigion, ac yn ddieffaith y melldithid hi. Yn lle lleihau ei dylanwad gyda'r bobl, parent iddo fyned yn fwy fyth. Arosodd yn y lle, heb ei niweidio, hyd nes y daeth ei thad ac a'i dygodd ya ol i'w chartref, yn nghyflawnder bendith efengyl y tangnefedd.

Ei hathrawon a ddywedaat fel hyn am dani, "Mae canodd am y waith gyntaf orloed wedi clywed oddiar ei gwefusan am gariad y Gwaredwr. Weithiau ymdyrar dros drjugain o wragedd o'i hamgylech yn yr heolgydd, yn newynu am gael clywed am ffordd y bywyd, ac mor siddgar fyddai eu holiadau fel yr ymddifadai ei hun o ymborth a gorphwysdra angenrheidiol yn aml, fel y rhoddai iddynt o fara y bywyd."

Na anghoſer y Katarinka anwyl hon gan y rhai sydd yn meddu dylanwad gyda Duw, ac a wyddant am werth gweddi lwyddianus.

Y MADRODDION DETHOLEDIG AM BOB DYDD O'R MIS.

1. Fe wna dydd y farn ddiddymu disgwyladau llawer o ddynion, gyda golwg ar eraill, ac mewn perthynas iddynt eu hunain.

2. Mae yn anhwadd i ddyn goludog ddyfod yn ddedwydd, hyd yn nod gyda Duw, oherwydd ei fod yn tybied ei hun yn ddedwydd heb Dduw.

3. Nid oes dim yn gofidio Crist yn fwy na diystyru ei gariad; na dim yn ei foddiau yn fwy na'i dderbyn.

4. Y mae pob telmiad newydd o gariad Crist, yn ychwanegu at raddau ein cariad ni.

5. Ymarfer y bregeth a glywom, yw y ffordd oreu i'w hadrodd.

6. Crefydd sydd beth eiriol a dedwydd i'w hymarfer: ond peth mwyaf trist a phruddgiwlyfus i'w hegeuluso.

7. Llywodraeth Duw yn yr enaid sydd lywodraeth yn rheoleiddio, ond nid yn caethiwo.

8. Anfynych y bydd calon y dyn hwn yn bur, tafod yr hwn sydd yn fynych yn samhur; canys allan o helaethrwydd y galon y llefara y genau.

9. Mae addyg bywyd yn perffieithio y bryd meddylgar, ond yn llygru y gorwag.

10. Nid oes braidd unrhyw beth ag y mae y meddwl mor dueddol i gangymeryd ei wir les ag yn y dychymygion am ddedwyddwch dyfodol.

11. I'r neb a esyd yn fynych dragwyddoldeb a'r byd hwn o'i flaen, ac a faidd edrych yn ddiysgog ar y ddau, mwyhâ y cyntaf, a lleihâ yr olaf, yn ei wydd.

12. Math o arian drwg yw gweniaith i'r rhai y dyry ein gwegi gylchrediad.

13. Nid yw masnachwr byth yn rhy uchel i syrthio, nac yn rhy isel i godi.

14. Ymddirieda i ychydig, car bawb, na ddryga neb.—SHAKESPEARE.

15. Y diwyd ya unig sydd yn mwynhau gwir archwaeth bywyd.—W. JAY.

16. Gwell yw myned gydag ychydig i'r nef-oedd, na chyda thorfeydd i uffern, a bod ym ddamniol er mwyn cwmpeini.

17. Mwyaf yr ofnwn Dduw, lleiaf yr ofnwn ddyn.

18. Cyn cael mynediad i wynfyd, rhaid cael dyfodiad at Grist.

19. Mae'r gwir Gristion yn byw fel sant, ond yn ymbil fel pechadur.

20. Rhaid i'n gweithredoedd darddu o ffydd, a'n ffydd gael ei hamlygu trwy weithredoedd.

21. Fe gaiff y duwiol adael yr hyn a'i blinodd, a chael mwy nag a ddisgwylodd.

22. Bywyd o gystudd ydyw purdan y saint.

23. Bywyd o ffydd a ysgafnha fywyd o gystudd.

24. Cystudd sydd yn cael ei anfon gan Dduw,
ond ei haeddu gan bechod.

25. Yr hwn sydd yn anghofio ei enaid sydd
yn anghofio ei werth fel creadur.

26. Ynfydion a borthiant eu cyrff ac a newyn-
ant eu heneidiau. Y peth sydd yn codi dyn
uwchlaw anifail yw fod ganddo enaid; ond yr
hwn sydd yn dibrisio ei enaid, sydd yn ei
wneuthur ei hun yn is nag anifail.

27. Nid yw y rhagrithiwr yn byw i'w Gre-
awdwr, ond i'w gydgreadduriaid.

28. Er mai Crist ydyw'r mwya, eto efe yw'r
gostyngeiddiaf.

29. Isafiaeth ydyw'r llwybr i uwchafiaeth.

30. Os na chlyfnewidir meddyliau pechadar-
laid trwy ras, fe'u cyfnewidir trwy brofiad.

31. Mae y grefydd Gristionogol yn dy ddygu
i faddau i dy elynion; ond y mae callineb Crist-
ionogol yn peri i ti fod yn ofalus pa fodd i ym-
ddiried iddynt. D. W. R. Turin.

Barddonol.

BETH YW Y SABBATH?

O'r Ddawioleg.

Beth yw y Sabbath? Dydd a roed
Gan Dduw er mwyn i ddyn
Gael cyfleu arno yn ei dy
I'w ffol'n Dri yn un.

Beth yw y Sabbath? Brenin gwyh
Holl ddyddiau'r wythnos gron,
I'r hwn y maent yn ufuddhau
A gostwng ger ei fron.

Beth yw y Sabbath? Haulwen hardd
O gylch pa un y try
Pob diwrnod arall er mwynhad
Ei wres a'i oleu cry'.

Beth yw y Sabbath? Topas caer
Nad eilir dweyd ei bris,
Y dyddiau erall sydd o'i flaen
Yn llai eu gwerth nag ôs.

Beth yw y Sabbath? Trai ar for
Gofalon am y byd
I ddyn i chwilio ar ei draeth
Am berl i'w enaid drud.

Beth yw y Sabbath? Hafan deg
I deulu Salem fad
I droi am seiblant hyd nesjddod
I hafan hofi eu gwlad.

Beth yw y Sabbath? Tân y nef
Ar aelwyd daear oer,
I gyfaddau'r salut i hin
Eu gwlad sydd uwch y lloer.

Beth yw y Sabbath? Cangen wiw
Ar amser is y ser,
Pe bai pob dydd a'i ffrwyth yn sur
Mae hwn a'i ffrwyth yn ber.

Beth yw y Sabbath? Seren glir
Fry yn ffrinfen gras,
I gyfarwyddo traed y saint
Trwy'r dyrus anial cras.

Beth yw y Sabbath? Caer sy'n can
O'n golwg fyd a'i chwneth,
I'n hatal rhag ei garu ef
Yn fwy na'r Duw a'i gwnaeth.

Beth yw y Sabbath? Telyn aur,
Pa un a'i thanau mwyn
Sydd yn dystewi twrf y byd
I ffridd gan faint eu swyn.

Beth yw y Sabbath? Sasse sawr
I deithwyr nefoedd lan
I uros ac ymborthi'n iach
Er nerth i fyn'd yn mlaen.

Beth yw y Sabbath? Ffon y saint
I gynorthwyo'u nerth
Rhag iddynt flino a llosgau
Wrth ddringo cregliau serth.

Beth yw y Sabbath? Gorphwys llwyr
Oddiwrth bob pleaser byd,
Er mwyn ymroddi'n llwyr at waith
Yr Arglydd ar ei hyd.

Beth yw y Sabbath? Arlun gwir
O'r wlad sydd uwch y nen,
Yn gwasanaethu a mwynhau
Y Gwr fu ar y pren.

TROSW.

MAE POBPETH YN HARDD.

Hardd yw'r huan pan y dringo,
Y glas gaernu'n araf fry,
I wasgaru'i bur belydram
I oleuo'n daear ni;
Hardd i'hyffeddol pan yn suddo,
I'r pellafodd dros ei ben;
Ei adlewyrch yn argraffu
Heirdlion llwiau ar y nen.

O mor hardd yw'r don ewynawg,
Mal byw synydd yn yr aig!
A gwir hardd yw'r donen secham,
Boera draws y gadarn graig;
Frydferth yw y ser rhamantus
Fhamiol fiodau'n addurno'r nen!
Rhyngddynt hwy a'r harddwch leud,
Gwnant fiodenas* hardd dros ben.

O mor hardd yw gwel'd gwenynen,
Sua gylch y blodyn ca,
A pha chwerwed bynag fyddo
Mêl yn unig eugna hi;
Y mae harddwch yn y gwlithyn,
Pan ar fynwes blodyn chwadd,
Traethu gwerth y nefol ddeigrin
Hyn ni fedra crebwyll bardd.

O mor hardd yw gwel'd aderyn,
Gyda deilen yn ei big,
Pan yn llawen yr ymbranch
N' ysgafn droed ar gangau'r wig;
Hardd yw gwel'd y glaswydd ddellem,
Fel yn dawnsio ar gopa'r pren,
Hardd eu gwel'd mewn gwedd wywedig
Fel yn 'hedeg fry i'r nen.

Frydferth yw y banawg synydd,
Wedl ei wigo yn ei wyn,
Harddwch yn y llydan ddyffryn,
Hetid yn y gloew llyn;
Hardd yw'r blodau chweg amryliw
Wasgar eu barogledd per,
Harddwch ddawnsio yn holl natur,
Traetha hyn mai da yw Nor.

Yn mhob man canfyddwn harddwch,
Adnewyddol llawn o fri,
Anfonedig gan Dduw ydynt,
Harddu maent ein daear ni,
Amgylchynir ni gan harddwch,
Lle bynag byddom is y nen,
Gwiw ddysgieria yn y gwlithyn,
A blodeus ar y pren.

Ond nid oes dim trwy'r grandigaeth,
Mor hardd a dyn llawr earlad byw,
Yn mhob man yn gwneyd daloni
Trwy was'neuthu ei Arglydd Ddaew;
Dylem fod yn wir ddiolchgar,
Am bob harddwch iddo Ef
'Rhwn a'i law a blana fiodau
Ar eia llwybran tua'r nef.

JONA. EDWARDS (NATHAN.)

Bangor Theo. Sem., Me.

* Bouquet.

LLINELLAU COFFADWRIAETHOL,

Am JOHN D., mab Ann Jones, priod Cadwaladr Williams, New Hartford. (Gwel CENHADWR Medd.)

Wedi marw! dyna'r newydd
Sydd i'w glywed yn mhob bro;
Cwmpedigion angau beunydd
Genym ro'i'r yu ngwely'r kro.
Hoff ieuentyd welwyd unwaith
Yn blannigion helldd yr oes
Gan law a' gau dorwyd ymaith
Yn eu plith mae John D. Jones.

Dechreu agor ydoedd Johnnie
Fel blodeuyn hardd ei bryd,
Ac yu hyfryd bernagll
Yn anlaiwch gwag y byd;
Ond dan awel oer marwolaeth
Gwywo wnaeth ei siriol wedd,
Ac yu ngafael llygrediguet
Heddyw mae yn ngwely'r bedd.

Galar mawr i'r teulu siriol
Ydoedd colli'r rhoayn cŵn
Pan yn agor mŵr ddymunol
Yn eu plith—a'r anig un.
Ond rhy dda oedd ef i'r ddaear
I gael aros yma'n hwy,
Cafodd ardal fŵ mwy hawddgar
Nag oedd hon i drigo mwy.

Sychwch ddaग्रu, hoff rieni,
Mwy na wylwch ar ei ol,
I Baradwys neth elch Johnnie
At yr Iesu idd ei gŵl;
Ni ddaw 'stormydd cystudd yno
I anurddo byth ei wedd
Ond bydd bellach yn blodeuo
Yn awyrgylch gwlad yr hedd.

Utica, N. Y.

BARDD CUDD.

DYRCHAFIAD CRIST.

"Dyrrhefaist i'r uchelder," &c. Ps. 68: 18.

O'r nef fe ddaeth yr Iesu mawr,
I barthau'r ddaear ddu;
Bo fyw a marw er ein mwyn,
Gan rym ei gariad cu;
O'r bedd i'r lau fe ddaeth yn gryf,
Ar forau'r trydydd dydd;
Blacffwrth yr adgyfodiad mawr;
Efe yw sail ein ffydd.

Yn orfoleddus eogyn wnaeth,
I orsedd hardd y nef;
Gwneir yr angelion oll i gyd
I blygu iddo ef;
Y seintiau'n orfoleddus lawn
Wnaent ei folianu'n wir,
Cyddu'r dorf i ganu mawl,
'Nol terfyn môr a thir.

Dyrchafwyd ef yn uwch na'r oll,
Do yn ein natur ni,
Ca'dd eistedd ar ddebenlaw'r Tad,
Mewn parch ac uchel fri,
Ca'dd bob awdurdod yn y nef
Ac ar y ddaear lawr,
Efe sydd yn teyrnau fry;
Mae'n rhaid ei fod e'n lawr.

Mae'n awr yn eiriol drosom ni,
Fel Archoffeiriad da;
Ein cwyn a wrendy'n barod lawn,
Er cymaint yw ein pia;
Ac er ei ffwyn y saif y byd,
Heb fyn'd yn chwllfrw mâr;
Pan dderfydd eiriol dros y byd,
Eifennau ant yn dda.

Sail ei eiriolaeth ef yw'r lawn
A roddodd ar y bryn;
Trwy'r lawn a roddwyd drosom ni,
Fe wellir myrdd yn wyu;
O'r pecha neb, Eiriolwr sydd
Bob amser gyda'r Tad;
Gwna'r saint yn edifeiriol lawn
I blygu wrth ei draed.

Daw adref dyrfa fawr ddrlrif,
O'u holl gystuddiau blin,
"Cant balmwydd gwyrddion yn eu llaw,"
Cant yfed nefol win,
Cant gyd-deyrnau gyda Christ,
Heb deimlo gofid mwy,
A'u gynau wedi'u canu'n wyn,
Trwy rinwedd lawnoel glwy'.

Birmingham.

T. EDWARDS.

Ynnesiaeth.

CYMANFA Y CYNULLEIDFAWYR CYM-REIG YN NHALAETH IOWA.

Cynaliwyd y Gymanfa uchod yn Coal Valley, Flint Creek, Long Creek, Old Man's Creek, a Williamsburg, ar yr 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16 a'r 17 o fis Hydref.

Y gwelndogion gwyddfodol oeddynt Evan Owens, Ridgeway, Wis.; F. Tello Evans, Blossburg, Pa. (brodyr gwahoddedig i'r Gymanfa); C. D. Jones, Beacon; W. Watkins, Old Man's Creek; S. Jones, Gomer; ac I. C. Hughes, Long Creek.

Yn ychwanegol at y brodyr uchod, yr oedd yn bresenol yn y cynadleddau, fel cynrychiolwyr yr eglwys, y brodyr D. A. Jones, a J. E. Roberts, Old Man's Creek, a T. A. Jones, Williamsburg.

FENDERFYNIADAU.

1. Fod y Parch. I. C. Hughes, Long Creek, yn cael ei dderbyn i'r undeb ar sail y llythyr cymeradwyaeth o Gymanfa Deheubarth Ohio.

2. Fod W. Watkins, Old Man's Creek, i fod yn Llywydd y Gymanfa am y flwyddyn ddyfodol.

3. Fod I. C. Hughes, Long Creek, i fod yn ysgrifenydd y Gymanfa am y flwyddyn ddyfodol.

4. Fod y brodyr Jenkins, Evans ac E. Owens i gydeistedd a ni yn y gynadledd.

5. Fod y brodyr C. D. Jones, Beacon; S. Jones, Gomer, a T. A. Jones, Williamsburg, i welthredu fel pwylgor trefniadol.

6. Fod y brodyr C. D. Jones, S. Jones, T. A. Jones, D. A. Jones ac I. C. Hughes, i eistedd yn bwyllgor i ystyried a phenderfynu ar y dull goreu i gario yn mlaen y Gymanfa.

7. Ein bod fel cynadledd yn teimlo yn wir o'dus yn herwydd fod angau wedi symud o'n plith y brawd anwy! a serchus, yn nghyd a'r pregethwr a'r bardd athrylithgar, y Parch. D. Price (Dewi Dinorwig), a'n bod yn y modd mwyaf trylwyr yn cydymdeimlo â'i briod a'i blant galarus, gan ddymunio i Ddaw y gwedd-won a Thad yr amddifaid felysu eu profedigaeth chwervu â gwin ei gariad.

8. Fod llythyrâu cymeradwyaeth i gael eu rhoddi i'r brodyr C. D. Jones a S. Jones, er eu cymeradwyo i'r undeb Seisnig, sef y Council Bluff Association.

9. Ein bod yn cymeradwyo i sylw ffafriol yr Undeb y mater o gaagliadau gwirfoddol, er cy-

northwyo yr aturlaeth o godi *cof golofn* dellwng i'r diweddard Dr. Everett.

10. Ein bod yn addaw rhoddi pob cefnogaeth i'r CENHADWR, ac yn taer gymell eraill o'n gweinidogion a'n heglwys i wneud a allont er eangu ei gylchrediad, ac er ei wneud yn gyhoeddiad teilwng o'r enwad a'r oes tra y bydd gweddwr yr hybarch Dr. Everett yn fyw.

11. Fod yn ofynol i bregethwyr dyleith a ymwelant a'n heglwys roddi llythyr o gymeradwyaeth eu bod yn bregethwyr rheolaidd cyn y caniateir iddynt bregethu.

12. Ein bod yn cymeradwyo i'r eglwys wneud eu casgliad at y Genhadaeth yn Mexico yn y mis cyntaf o bob blwyddyn, a'n bod i anfon y cyfryw gasgliad i'r trysorydd cyffredinol, Mr. James M. Gordon, gan nodi mai at gynol y genhadaeth yn Mexico Orllewinol y mae y cyfryw gasgliad.

13. Ein bod yn teimlo fod arnom fel enwad Cymreig wir angen am Lyfr Emynau a Thonau Cynulleidfaoel at wasanaeth yr eglwys a'r cynulleidfaoedd, a'n bod yn dymuno galw ystyriaeth ein beirdd a'n cerddorion a phawb at hyn, a deisyf arnynt ddatgan eu barn am y cynllun goreu er cyrhaedd yr amcan o gael llyfr fyddo yn ateb i angen yr enwad yn gyffredinol, ac yn taro at chwaeth y mwyafrif coethedig.

Y mae yn dda genym allu hysbysu y cyhoedd fod ein Cymanfa yn y gwahanol fanau ag y cynaliwyd hi wedi bod o les mawr i'r eglwys, ac y mae ainryw ag oedd yn wyr cedyrn yn myddlin y gelyn wedi rhoi arfau i lawr. A diamben genym y cofir yn hir am y dweyd goleu a nerthol fu trwy y Gymanfa. Diolch i'r Arglwydd am gysgodl ei weision, ac am y godidawgrwydd a'r gallu a welwyd ac a deimlwyd trwy yr holl gyfarfodydd. "Iddo ef y byddo y gogoniant, yn yr eglwys, trwy Iesu Grist, dros yr holl genedlaethau, hyd yn oes oesoedd. Amen."

ISAAC C. HUGHES, *Ysgrifenydd*.

CYFARFOD CHWARTEROL Y DOSPARTH GORLLEWINOL, OHIO.

Cynhaliwyd y Cyfarfod diweddaf yn Newark a Granville Tachwedd 12, 13, 14, 15. Daeth yn nghyd y Parchn. J. H. Jones, Delaware; R. Powell, Troedrhiwdalar; D. Jones, Gomer; R. D. Thomas, Columbus; J. Cadwalader, Newark; J. P. Williams, Sugar Creek; B. Jones, Granville; J. Lloyd a J. L. Richards, Shawnee: yn nghyda lluwys o frodyr fel cenhadau o'r gwahanol eglwys. Cynhaliwyd y Gynadledd bore ddydd Sadwrn yn Newark. Etholwyd y Parch. J. Cadwalader yn Llywydd a J. P. Williams yn Ysgrifenydd. Cydunwyd;—

1. Fod y Parchn. R. D. Thomas, (Iorthryn Gwynedd,) Columbus, a J. L. Richards, Shawnee, ar sail eu llythyrâu cymeradwyo yn cael

eu derbyn yn siriol i undeb y Cwrdd Chwarter.

2. Fod y Cyfarfod nesaf yn disgyn i ran yr eglwys yn Columbus; ond os na fydd yn gyfleus i'r eglwys yno i roi derbyniad iddo fod iddynt ohebu a'r cyfeillion yn Delaware a Troedrhiwdalar.

3. Fod y Parch. D. Jones, Gomer, i barotol "Ysgrif" ar "*Grefydd Ysbrydol*" i'w darllen yn y cyfarfod nesaf.

4. Fod y Parchn. R. D. Thomas a J. Cadwalader i dynu allan y "Rheolau" i'r Cyfarfod Chwarterol hwn, i'w cyflwyno i ystyriaeth y Gynadledd yn Columbus.

Nodweddid y Gynadledd gan yr ysbryd mwyaf unol a chariadlawn. Cyfeiriwyd at rai o'r pechodau yr ofnid eu bod yn codi eu penau yn ein gwlad—megys cyfeddach a diots &c. Cwynid hefyd fod yr arferiad niweidiol o arfer mygllys a darllen nofelau yageisfa a llygredig yn llawer rhy gyffredin yn mysg ein hieuenctyd. Cafwyd cyfeillach gyffredinol ragorol yn Newark prydawn ddydd Sadwrn; ac yr oedd yr holl ymddyddan ar y mater a oeswyd i lawr—sef "Rhwymedigaethau aelodau eglwysig a'r eglwys y perthynent iddi," yn hynod fuddiol. Mwynhawyd cyfarfod cyfelyb ddydd Llun yn Granville ar "*Ddiwygiad crefyddol*." Yr oedd mwy o arddeliad dwyfol ar yr holl gyfarfodyd nag a deimlwyd er's llawer o flynyddoedd. Hyderwn y bydd effeithiau daionus yn dilyn. Cafwyd prawf o hyn i raddau helaeth nos Lun yn Granville. Teimlid yn hynod ddiolchgar i'n hanwyl frawd Mr. Cadwalader a'r eglwys yn Newark a Granville am "adgyfodi" y Cwrdd Chwarter yn y dosparth; yr hwn a fu yn gorwedd yn farw er's dwy flynedd weithian. Gobeithiwn na ddaw yr unrhyw orchwyl i ran yr un eglwys yn y cych byth niwy.

Gomer, Tach. 18.

J. P. WILLIAMS.

Y GENHADAETH YN MEXICO.

Yn nghyfarfod mawr Cymdeithas Genhadol y Cynulleidfawyr yn Chicago yn mis Hydref, ymdriniwyd yn helaeth ar y cwestiwn pa un a fydd y cenadaethau mewn gwledydd pabyddol, megys Mexico, Awstria a Spain, yn cael eu parhau neu eu rhoi i fyny. Mae y cenadaethau hyn wedi bod yn cael eu cynnal gan fund neillduol, gydag ysgrifenydd arbenig i drefnu ei daliad allan ac i arolygu y gwaith. Penderfynwyd yn y cyfarfod uchod i barhau y gwaith cenhadol mewn gwledydd pabyddol, ond i beidio ei ddwyn yn mlaen fel dosbarth ar ei ben ei hun. Bydd o hyn allan o dan reolaeth yr un ysgrifenyddion a'r gwaith cenhadol mewn gwledydd paganaidd, ac yn cael ei gynnal o drysor cyffredin y gymdeithas. Dangoswyd nad oes dim arwyddion amlycach o ffafrau yr Arglwydd ar unrhyw faesydd cenhadol nag sydd ar y cenadaethau yn mysg y pabyddion

yn Mexico, Awstria a Spain, ac nad oes yr un o honynt ag yr edrychir arnynt gyda mwy o ddyddordeb gan yr eglwys yn gyffredinol drwy y wlad na'r rhai hyn. Mae mwy o gasgliadau arbenig yn cael eu cyfarwyddo i gael eu defnyddio at y maesydd hyn nag at unrhyw faes-ydd eraill.

Yr ydym yn ofni nad ydym ni fel Annibyn-wyr Cymreig yn y wlad hon yn teimlo digon o ddyddordeb yn y genhadaeth yn Mexico Orllewinol, lle y mae ein brodyr Morgans ac Edwards yn llafurio, a lle y colodd yr anwyl Stephens ei fywyd. Nid yw pasio penderfyniadau ffafriol mewn rhai o'r cymanfaoedd ddim yn ddigon. Dylai pob eglwys ddefroli at y gwaith cenhadol. Dylem wneud casgliad da yn mhob eglwys unwaith bob blwyddyn o leiaf, os nad unwaith bob mis, at gynul y cenhadon Cymreig yn Mexico Orllewinol. Ac ond i bob eglwys wneud ei goren, ni bydd yn anhawdd nac yn ormod i ni fel Cymry i gynul y Genhadaeth yno yn anrhydeddus. Bydd yn anrhydedd i ni i wneud hynny. Paham na ddangoswn gymaint o fyddlondeb a haelfrydedd gyda'r achos cenhadol ag a ddangoswn mewn casgliad at achos y Beiblau? Bydd yn dda genym gyhoeddi o bryd i bryd swm y casgliadau at yr achos hwn yn y gwahanol fanau.

CYDNABYDDIAETH Y PARCH. I. M. JONES.

Hyn sydd i hysbysu Cymanfa Orllewinol Penna. fod y Parch. Ivan M. Jones, (Glan De-yni) mewn safle reolaidd a chymeradwy yn Eglwys Pittston ac yn Nghymanfa Ddwyrain-ol Penna. pan ymadawodd. Dymunir ei gyflwyno felly i sylw y Gymanfa Orllewinol—gan hyderu y bydd yno mor dderbyniol a chym-eradwy ag ydoedd yma. Derbyniwch ef fel brawd anwyl. Ydym dros y Gymanfa,

D. E. EVANS, *Llywydd.*

T. C. EDWARDS, *Ysgrifenydd.*

Wilkes Barre, Pa., Hydref 16, 1875.

Hysbysa y Parch. T. C. Edwards yn gyfrinachol na ddaeth nodyn cyntaf y Parch. I. M. Jones yn gofyn am lythyr cymeradwyaeth i'w law o gwbl; yr llyn fu yr achos o ddiweddar- wch anfoniad y llythyr.

HANES CYMANFA PA. YN MAHANOEY.

SYR, — Byddwch crystal a chofnodi fod y brawd selog a pharchus James Howard yn cynrychioli Eglwys Taylorville yn y Gymanfa. Slipiodd allan yn ddiarwybod hollol i'r Ysgrifenydd a dymuna i'r brawd Howard edrych arno felly. Gyda llaw dywedaf fod y cymylau wedi ffai a'r haul yn tywynu eto. Yr eiddoch,

T. C. E., *Ysg. y Gymanfa.*

SYMUDIAD Y PARCH. WM. POWELL.

Deallwn fod y Parch. Wm. Powell, gweinidog yr Annibyn-wyr yn Picatonica, swydd Iowa,

Wis., wedi derbyn galwad oddiwrth yr eglwys canlynol, sef Centerville, a Carmel, Ohio.—ac hefyd oddiwrth eglwys Annibynol Ironton, Lawrence Co., Ohio, ag y mae wedi ateb y ddiweddar yn gadarnhaol, dechreuodd ar ei weinidogaeth yno yr ail Sabboth yn Tachwedd. Llwyddiant iddo yn ei faes newydd.

GANWYD,

Ebrill 7, 1874, priod Mr. John Watkins, Milwaukee, Wis., ar fab. Gelwir ei enw yn DAVID PRICE. Wyr ydyw i'r diweddar Barch. David Price (Dewi Dinorwig).

Dyma wyr i'r Dewi Dinorwig—yn ddrych

Byw o'i dald parchedig,

Fel ei dald diflana dig

Yn ei ddwyddan wen ddiddig.—TROGWY.

Awst 30, 1875, yn Tamaqua, Schuylkill Co., Pa., merch i David Thomas a'i briod, gelwir hi HANNAH.

Hyd. 1, 1875, yn Tamaqua, Schuylkill Co., mab i John Williams a'i briod, gelwir ef JOHN.

Hyd. 7, 1875, yn Tamaqua, Schuylkill Co., merch i David Williams a'i briod, gelwir hi HANNAH.

PRIODWYD,

Awst 12, 1875, yn Cincinnati, O., gan y Parch. G. Griffiths, Mr. SYLVANUS HOWELL a Mrs. ANN JAMES—y ddau o Cincinnati.

Hyd. 21, 1875, gan y Parch. Enoch Jones, yn ei dy ei hun ger Tabernacl Delafield, Wis., Mr. DAVID HUGHES a Mrs. JENNIE E. REES, y ddau o Genesee Depot.

Dyddiau elir ac oes ddigwinwl

Gaffo'r ddau tra yn y byd;

Heddwch hael a gweiau'r nefoedd

Fyddo ar eu cartref clyd;

A phan ddaw y gelyn olaf

I ddinystrio'u cartref gwiw,

Bydded lldynt wedi byny

Gael cartrefu gyda Duw.

Waukena, Tach., 1875.

ENOCH EMLYN.

MARRIED,—Sept. 9, 1875, in Ebensburg, Pa., at the residence of the bride's parents, by Rev. T. R. Jones, Mr. JOHN LEWIS to Miss AMELIA EVANS, all of Ebensburg, Pa.

Tach. 15, yn Paris, Ohio, gan y Parch. D. Davies (Dewi Emllyn) yn ei dy ei hun, Mr. WILLIAM J. EVANS, a Mrs. CHARLOTTE REESE, y ddau o Paris.

Anwylaidd gydoddio wneloch—dalth oes,

A bendith i'w arnoch;

Duw o'i ras wyllo drosoch;

Yn ei wydd byth mewn hedd b'och.

Tach. 10, 1875, gan y Parch. E. R. Hughes, yn ei dy ei hun yn Steuben, Mr. RICHARD K. DAVIES Remsen, a Miss ELLEN D. GRIFFITHS, Steuben, swydd Oneida, N. Y.

Tach. 16, yn nhy Mr. Griffith T. Griffiths, tad y briodasferch, gan y Parch. E. R. Hughes, yn mhresenoldeb oddeutu 60 o wahoddedigion, Mr. FRANK R. EVERETT, wyr i'r diweddar Hybarch Robert Everett, D. D., a Miss JANE ESTHER GRIFFITHS, y ddau o Steuben, swydd Oneida, N. Y.

Together they started today

To journey in life's changeful way:—

Together in pleasure and pain,

Together in sunshine and rain,

Together in heart and in love,

With God watching o'er from above.

And when their life's work is all done,

The race and the crown fairly won,

Together with joy may they stand

Accepted at Jesus' right hand.—S. A. E. P.

Tach. 10, yn nhy Mr. Griffith T. Griffiths, tad y briodasferch, gan y Parch. L. D. White, Utica, Mr. THOMAS D. PRICHARD, Trenton, a Miss MAGGIE A. OWEN, Utica.

BU FARW,

Gorph. 19, 1875. Mr. JOHN THOMAS o ardal Ty'n Rhos, Ohio, yn 59 ml. oed. Mab ydoedd i Daniel ac Elizabeth Thomas, Ystrad Moerig, Drefsis, plwyf Ffynon, sir Aberteifi, D. C. Yr oedd yn un o bedwar o blant. Ymfudodd John Thomas i'r wlad hon yn y flwyddyn 1942. Priododd ar y 3ydd o Awst yn y flwyddyn 1846, ag Ann Dudley, merch i David a Margaret Dudley, Dref-fach, Llanwrog. Bu iddynt wyth o blant, pump o ba rai sydd yn fyw yn bresenol, sef dau fab a thair merch, y rhai sydd wedi eu gadael gyda eu mam i alaru ar ei ol. Ei giesyd oedd y *palsy*. Bu yn affach am bythefnos. Dioddefodd gystudd trwm yn dawel ac amgueddgar. Ni rwngachodd yn yr lingoedd lluosog yr aeth trwyddynt. Yr oedd yn wrandawr cyson o'r efengyl, a chyfaill twym-galon a charnedig ydoedd, ac yn un a bereidd gan bawb a'i hadwaenent. Claddwyd ef ar yr 2lain yn mynwent Ty'n Rhos, pryd yr ymgasglodd tyrfia luosog i weini i gymwynas olaf i'w weddillion marwol. Gweinyddwyd ar yr achlysur wrth y ty gan y diweddar Barch. Evan Davies, Ty'n Rhos, ac yn y capel gan D. M. Evans, Oak Hill; a phregethodd y brawd E. Davies y bregeth angladdol ar y Sabboth cyntaf o Awst, yr hon oedd ei bregeth olaf yn ngwlad y dddear cyn iddo fyned adref i'r nefoedd. Bydded i Dduw fod yn Noddwr i'r weddw ac i'r teulu galarus yn eu hymddifdrwydd o'r priod serchus a'r tad tyner hwn, yw dymuniad

DAVID M. EVANS.

Oak Hill, Jackson Co., Ohio, Tach. 10, 1875.

Medi 26, ARTHUR CARADOG, anwyl faban Joseph Griffiths (Jos. o Felriod) a'i briod, Keokuk, Iowa, yn 8 mis ac 8 diwrnod oed. Cymerwyd yr un bychan yn glaf o'r *cholera infantum* ac ar ol 9 diwrnod o, gystudd poenus ehedodd ei ysbryd am 15 mynad i 10 y nos Sabboth i fwynhau tragwydd-dol Sabboth y nef.

"Asleep in Jesus! far from thee
Thy kindred and their graves may be;
But thine is still a blessed sleep
From which none ever wake to weep."

DIED—At Newburg, O., Sept. 22, and buried at Ebensburg, Pa., Sept. 25, Miss HATTIE THOMAS. The deceased was a lovely young Christian, respected by all who knew her. Age 19 years.

At Ebensburg, Pa., Nov. 11, Miss HATTIE HUMPHREYS, aged 18 years. "She too had early given her heart to Jesus." * * * The death of these two sisters leave a large circle of friends to mourn. But we hope to meet in a far better land.

T. R. JONES.

Hyd. 21, 1875, ger Cassville, swydd Oneida, N. Y., ar ol hir nychdod o anhwyled y spine a'r darfodedig-iaeth, yn 10 mlwydd, 2 fls a 7 diwrnod oed, WILLIAM MORRIS, mab i David J. Davies a'i briod. Dydd Sadwrn canlynol daeth tyrfia luosog i'w hebrwng i dy ei hir gartref i fynwent Bridge-water Centre, lle mae gweddillion ei frawd a'i chwaer fach yn gorphwys hyd fore yr adgyfodiad mawr. Gweinyddwyd yn y ty ac ar lan y bedd gan y Parch. Ebenezer Jones, Plainfield.

Er i Willie yn alarus
Dreulio'n boenus tra'n y byd
Ran o'i ddyddiau mewn cystuddiau,
Cadd y trysor goren i gyd;
Er i'w gorff llygreddig orphwys
Dros ychydig yn y bedd,
Aeth efe mewn perffaith lachyd
Mewn i fro o fythol hedd.

Hyd. 20, 1875, yn Brookfield, Ohio, o'r *diphtheria* a'r *croup*, ELIZABETH, merch i'n cyfaill Thomas Roderick (Hedd ymad) a'i briod, yn agos 5 ml. oed. Pan anwyd y sechan hon carodd "Dewi Emlyn" iddi fel y canlyn—

I Eliza fach hwylus fydd—fo'n dod,
Y fwynd deg anwylyd;
Calfed decaf haf o hyd,
Heb naaf yn ei bywyd.

Ac y mae ei bywyd hi yn y byd yn profi i ni fod yr hen *Awenydd* yn canu negis tan ddawn prophwyd.

ollaeth. Plentyn bardd yr olwg, tyner ei chalon, ac anwyl gan bawb a'i hadwaenol oedd "Lizzie fach." "Teeaf haf heb un gawf," fu ei bywyd byr hi yn y byd. Yr oedd hobb amsar yn lach a siriol hyd y diwrnod y bu farw. Yr oedd calon ei rhieni wedi ymglymu yn gryf am dani, a disgwyllent bethau mawr oddiwrti. Ond daeth angau heilio yn ddysymwth (y hori am naw o'r gloch yn *shello corn* i'w *chickens* ac wedi marw am ddaddeg o'r gloch yr un noson.) Yr ydym yn cydyndeimlo yn fawr a'n cyfeillion yn en galar presenol. Gellir dweyd am Lizzie yn ngeirian "Hirneithog."

"Buasai'n deilwng ferch i Moses
Yn llaieidd-dra'i thymor fwyn
Minda'i gwedd a'i llygaid serchus
Bawb i'w charu gan ei awyn;
Oedd yr dyner i anialwch
Oer a garw'n dalar ni,
Ac i wlad o ddiogelwch
Angel ddaeth a chipiodd hi."

JOHN D. JONES.

Medi 20, 1875, yn Rome, N. Y., yn 15 mis oed, JOHN, plentyn i Mr. Elias ac Ann Jones. Claddwyd ef yn mynwent Floyd a Rome. Ni bu y bychan hwn ond ychydig iawn yn sal. "Fel y blodeu yn y daw allan ac y torir ef ymaith, ac efe a gilia fel cysgod ac ni saif." Bendith i'r teulu ar y tro—mewn gwlad dddeithr. Gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan yr ysgrifenydd. Dros y teulu.

D. E. PRICHARD.

Hyd. 29, CHARLES J., bachgen bychan John ac Ellen Williams, Bardwell, Remsen, yn 1 ml. a 7 mis o oedran. Claddwyd ef y Sabboth canlynol, pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. M. Roberts a

ROBERT EVANS.

Hyd. 30, yn Deerfield, MAGGIE A., merch ieuengaf David Richards, yn 10 mlwydd oed.

Tach. 2, yn Holland Patent, ar ol afiechyd birlfalth a phoenus, Mrs. ANN EDWARDS, yn 50 ml. oed.

Tach. 19, yn Remsen, swydd Oneida, N. Y., yn 85 ml. oed, Mrs. ANN OWENS, gweddw y diweddar Mr. William E. Owens, o'r lle uchod. Bu yr hen chwaer hon yn profus crefydd am dros 60 mlynedd, dalodd yn ddifwlch hyd y diwedd. Yr oedd yn un o'r aelodau hynaf perthynol i Gapel Uchaf, Steuben. Bu farw fel y bu fyw, yn berrhaith dawel. Hebryngwyd ei rhan farwol gan dorf fawr o gyfeillion a pherthynasau i lynwent Capel Uchaf. Cofodd gladdedigueti anrhydeddus. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd.

EDWARD R. HUGHES.

Tach. 29, yn ardal Tan yr Hill, Stenben, yn dra ddisymwth, Mrs. JANE EVANS, gwraig John T. Evans, gan adael priod a phump o blant mewn dwfa dristwch ar ei hol. Yr oedd yn aelod o Gapel y Nant.

MR. JOHN. E. HUMPHREYS.

Boren dydd Mawrth Gorph. 27, 1875, aeth eis cyfaill JOHN E. HUMPHREYS i'w waith fel arfer yn Irwin Station, Pa., ond cyn haner dydd cafodd ei ddwyn i'w dŷ yn gorff marw! Cymerodd firwyddiad le yn y gwaith, yr hyn a achosodd ei farwol-iaeth ddysymwth. Ychydig dros ddeunaw mis ydoedd er pan oedd ein cyfaill wedi ymadael o Johnstown, ac yn wir ychydig yr oeddym yn meddwl wrth ei welod yn cychwyn y buasai yn ein gadael am byth mor fuan. Mor siomedig ydyw bywyd, ac mor dywyll ydyw y dyfodol i hawb o honom—"y rhai ni wyddoch beth a fydd y fory."

Yr oedd yr ymadawedig yn fab hynaf i Mr. a Mrs. John Humphreys, Johnstown, Pa., gyt o Lanbrynmair, swydd Drefaldwyn, G. C. Yr ydoedd John yn ganwyll llygad ei dad a'i fam, ac am dano yr oedd mawr ofal calon, a mawr ydyw ei tristwch a'u gofid ar ei ol. Bu farw ein cyfaill yn nghauol ei nerth a'i ddyddiau—yn 37 ml., 8 mis a

23 diwrnod oed. Gadawodd weddŵ lenane aharus ac un fereh fach amddifad, yn nghyda thad a mam, brawd a thair chwaer, a llu mawr o gyfeillion i goilli dagrau hiraeth ar ei eu oedd yn anwyl iawn gan eu calon am dano. Yr Arglwydd yn ei drugareidd a gysuro y perthynasau galarus, ac a fyddo yn llon'd ei addewid i'r naill a'r llall o honynt.

Yr oedd ein cyfalll wedi ei fagu mewn teulu crefyddol er yn blentyn. Bu o dam argraffadau dwys cyn rhoddi ei hunan yn gyntaf i'r Arglwydd, ac wedi hyny i'w bobl yn ol ei ewyllys. Derbyniwyd ef yn gyflawn aelod o Eglwys Annibynol Johnstown, Pa., Rhag. 20, 1872, a bu yn addurn i'w broffes hyd y diwedd. Gwelsom rai wrth newid eu gwlad yn newid eu crefydd, ond er i'n cyfalll aymud o Johnstown i Irwin Station, "glynodd yn ei broffes," ac yr oedd yn gwella fel crefyddwr yn barhaus. Yr oedd ei fyddlondeb i wneyd yr hyn a allai gyda gwaith yr Arglwydd yn gadael argraff ar ein meddwl ei fod yn Gristion da, ac y mae nid yn unig ei deulu, ond Eglwys Dduw wedi cael colled ar ei ol. Dydd Mercher, Gorff. 28, dygwyd yr hyn oedd farwol o'n cyfalll i Johnstown. Cafodd gladdediogaeth barchus. Yr oedd y dorf yn lluosog. Daeth y "Brodyr Ifor-ald" yn lla i'r angladd, o herwydd yr oedd ein cyfalll John yn Ifor gwasog. Gwelnyddwyd yn y ty ac wrth y bedd gan y Parch. E. W. Jones. Boed heddych i lwch ein brawd. CYFALLL.

MRS. CAROLINE WILLIAMS.

Hyd. 7, 1875, yn Newport, Ky., bu farw Mrs. CAROLINE WILLIAMS, anwyl briod Mr. W. D. Williams, yn y 45 flwydd o'i hoesafan, gan adael priod a chwech o blant mewn dwfn ahar ar ei hol. Ganwyd y chwaer hon yn Merthyr, D. C. Ymunodd mewn priodas a Mr. Williams yn Tredegar yn y fl. 1851, a'r flwyddyn ganlynol ymfudasant i America. Perthynai i'r eglwys sydd tan ofal yr ysgrifennydd. Gu dywyll oedd ar ei phroffad yn ystod yr rhan fwyaf o'i chystudd. Gofidai yn fawr na bensi wedi bod yn fwy ffyddlon, a chydabyddai fod y cerydd a dderbyniai, yn niffyg cysuron cryfion crefydd yn angau, yn gyflawn—ac anogai lawer ar ei pherthynasau ac eraill oddentu ei gorweddle yn ei dyddias olaf i gymeryd rhybudd i brynu yr amser oddiwrthi hi. Torodd y wawr arni beth bynag wedi hir ymdrech a Dduw mewn gweddi, a chafodd, credwn, y sicrwydd a ddymunai. Hebryngwyd ei gweddillion marwol i Ironton i'w daear—gwelnyddwyd yn y ty cyn cychwyn at yr agerddiad gan yr ysgrifenydd—a deallwn yn Ironton Hyd. 10, gan y brodyr Jeffreys a Ware.

Cincinnati.

G. GRIFFITHS.

* * * Coded papyrâu D. C. yr uchod.

MR. ROBERT GRIFFITH, NEW HARTFORD, N. Y.

Awst 6, 1874, bu farw ROBERT GRIFFITH, yn 69 mlwydd oed. Brodor ydoedd yr ymadawedig o Llanymawddwy, sir Feirionydd, G. C. Yn y fl. 1835, priododd gyda Mary Hughes, Rhiw Gam. Bu iddynt 8 o blant, dau o ba rai sydd yn awr yn fyw. Daeth awydd arnynt ymfudo i America a glanisiant yma yn mis Ebrill 1849. Ychydig wyddom o hanes Mr. Griffith, ond ymddengys ei fod pan yn ieuanc, yn ddichynallid ei roddai, ac yn arwain bywyd moesol; ond wedi priodi, ac ymsef-

ydli yn y byd, dechreuodd deimlo yn nghyleb ei fater tragwyddol, "A rhoddodd ei hunan yn gyntaf i'r Arglwydd, ac wedi hyny i'w bobl yn ol ei ewyllys ef." Credwn ei fod wedi byw yn addas i'r alwedigaeth y galwyd ef iddi trwy yr esengyl, ar hyd ei yrfa grelyddol yn y byd. Bu yn aelod ffyddlon, tra bu yn y wlad o'r Eglwys Gynulleidfaoel yn Utica. Er fod ganddo tua dwy flidid a haner o dail i'r addoldy, byddai ef yno yn wastad, oddicithr i afiechyd ei luddias, a chyfranal ym helaeth at gynnal yr achos da yn y lle, o gydwybod bur, a chalon agored. Credwn fod Mr. Griffith heddyw wedi myned oddiwrth ei waith at ei wobur, a'i fod wedi derbyn annifanedig goron y gogoniant. Gwelnyddwyd yn ei angladd gan y Parch. Rhys Gwesyn Jones, D. D., ac H. Humphreys (W.) yn effeithiol lawa, a chladdwyd ef yn mynwent y No. 4. WILLIAM C. CUDW, Utica, N. Y.

MRS. ELIZABETH ASHTON, ROME, N. Y.

Hyd. 17, 1876, yn Rome, N. Y., o'r cancer ar y coluddion, yn 57 ml. oed, Mrs. ELIZABETH ASHTON, anwyl briod Mr. Edward Ashton. Gadawodd briod tyner a phump o blant i alaru ar ei hol. Yr oeddynt wedi claddu dau o'n plant, ac y mae un fereh iddynt, o'r pump sydd yn fyw, yn aros eto yn yr hen wlad. Symudasant i'r wlad hon naw mlynedd yn ol o'r Whilton Park, ger Bishop, Auckland, sir Durham, Lloegr, Ymsefydasant yn Rome tuag wyth mlynedd yn ôl, ac yr oedd iddynt gartref cysurus. Cafodd y chwaer hon ei bilno er's rhai blynyddau gan yr afiechyd fu yn angau iddi; ond ni feddyliodd hi na neb arall fod y bywyd mewn perygl. Cafodd bob ymgeledd a chymorth meddygol oedd yn bosibl.

Yr oedd y chwaer hon yn aelod ffyddlon gyda yr Annibynwyr er's ugaln mlynedd. Teimlir colled fawr ar ei bol yn y teulu, yn euwedig gan ei phriod yn ei hen ddyddiau. Yr oedd ei meddwl yn agos iawn at ei dau farchen oedd gartref. Ydyf fel eglwys yn Rome yn teimlo ein colled ar ol un oedd mor egwyddorol a ffyddlon a'r chwaer hon.

Yn ei theulu yr oedd yn llefnu ac yn gwellthredu fel un ag awdurdod ganddi. Arweiniodd ei phlant i roddi ufudd-dod i'w gorehymynion, a'i pharchu fel eu hanwyl fam. Ac yr oedd ei hysbryd ymlyniol wrth achos Crist yn ysbaid ei gyrfa grelyddol yn deilwng o adgoffad ac efelybiad. Gwelodd lawer o gyfnawidiadau a symudiadau. Er hyny glynodd yn ei phroffes a dalodd yn ffyddlon hyd angau. Nid oedd un amser yn cael ei llywodraethu gan nwydau na thymherau drylliog. Yr oedd gwastadrwydd yn perthyn i'w bywyd crefyddol, a dlysgogrwydd yn ganfyddadwy ar ei phroffes, yn neillduol yn ei chystudd diweddaf. Cafodd olwg ar Grist yn ngogoniant ei berson, cyflawnder ei rus, a pherffithrwydd ei aberth. Golwg ar y pethau hyn oedd yn dwyn cysur i'w henaidd mewn gofid a phoeu, ac yn tawelu ei meddwl mewn trallod.

"Gall hon ein dal a'n llonl
Pan fo'm ar wely'n wael."

Byddai yn dda ganddi gael cyfarfodydd gweddi ac adegau i gofio am farwolaeth ei hanwyl War-edwr. Rhoddodd dystiolaeth eglur fod marw yn eiw iddi. Dywedodd wrthyf lawer gwaith pan yn

ymweled a hi bod arni elisau myned at yr Iesu. Erystal oedd ei echartref, eto yr oedd bod gyda'r Iesu yn llawer gwell. Gweddiodd lawer dros ei phriod a'i phlant. Gobeithio y bydd Duw eu mam yn Dduw i'r teulu.

Dydd Mawrth canlynol i'w marwolaeth ymgasglodd torf o Gymry a Sae-on i'r angladd, pryd y gweinyddwyd yn Saesoneg gan y Parch. J. H. Jones (M. C.) a chanu yr ysgrifenydd yn Gymraeg. Claddwyd yr hyn oedd farwol yn mynwent Floyd a Rome. Dros y teulu gularus,

D. E. PRICHARD.

Y PARCH. JOSEPH OWENS, EMPORIA.

Yn Emporia, Kansas, yn 54 mlwydd oed, bu farw y Parch. JOSEPH OWENS. Ganwyd Mr. Owens mewn lle o'r enw Coed Howell, yn mhiliwyf Llangan, yn swydd Gaerfyrddin, D. C., Mawrth 19, 1821. Neillidwyd ef i waith y weinidogaeth yn Nazareth, swydd Gaernarvon, G. C., Mch. 26, 1851. Yn mhen ychydig amser wedi ei urddiad, ymunodd mewn priodas a Miss Sarah Lewis, Meltylsaf ger Treacastell, swydd Frycheulog. Gorph. 27, 1863, ymfudodd i New Zealand, gan fwrïadu cael ei deulu yn fuan ar ei ol, ond wedi cael prawf o'r wlad, yn hytrach na chychu ei deulu yno dychwelodd efe yn ei ol at ei deulu. Awst 1870, daeth efe ac un o'i ferched drosodd i'r lle hwn; yn mhen dwy flynedd daeth dwy arall o'i ferched atynt yma.

Prynodd Mr. Owens farm yma ar y Dry Creek, chwech milldir i'r deheu o Emporia. Ar ei farm yr oedd yn cartrefu mewn sefyllfa gysurus: pregethai yn achlysurol bob amser pan fyddai galwad am hyny. Yr oedd Mr. Owens o gyfansoddiad cryf ac wedi cael lechyd da hyd o fewn tua phythefnos i'w farwolaeth, pan y cymerwyd ef yn glaf gan y *dysentery*, ac wedi cystudd byr, ond trwm, dydd Sadwrn, Medi 18, 1875, hunodd mewn heddwch yn yr Iesu. Y dydd canlynol, claddwyd ef yn anrhydeddus gan dyfa luosog lawn yn Green Hill Cemetery. Gweinyddwyd yn yr angladd wrth y ty ac ar lan y bedd gan yr ysgrifenydd. Y Saboth canlynol, yn nghapel Anulbrynol Dry Creek, traddodwyd pregeth angladdol lldo, gan yr un, i dyfa fawr, oddiwrth Philippllad 1: 23.

Yr oedd Mr. Owens yn ddyn o feddwl galluog, yn feddianol ar wybodaeth gyffredinol eang, ac yn bregethlwr derbynol lawn, ond bellach y mae wedi tewi yma a diau wedi myned i orphwys i baradwys at ei Dduw. Gadawodd weddw ynghyd a phedair o ferched mewn galar mawr ar ei ol. Mae Mrs. Owens, ynghyd ag un o'r merched sef Miss Rachel Owens, yn yr hen wlad, a'r tair arall sef Misses Elinor, Ann, a Dorothy Owens, yma yn Emporia, a'r tair y naill fel y llall, yn ol y farn gyffredinol, yn glod i'r Cymry, ac yn anrhydedd i grefydd. Byddyd yr Arglwydd yn noddfa, yn nerth, ac yn gymorth hawdd ei gael iddynt yn eu cyfyngder, a'u penderfyniad lwythau fyddo myned a meddianu y wlad lle na bydd ymaduwl mwy.

Mae manyllion bywyd fy mrawd ymadawedig yn anhybysu i mi, dichon y cymer rhyw un mwy adnabyddus o hono at y gorchwyl o'u cofnodi, canys "Coffiadwriaeth y cyflawn sydd fendigedig."

HENRY REES, Emporia.

Ugain ml. yn ol yr oedd y Beibl yn argraffedig mewn 50 o iethheedd—yn awr mewn 210.

CYDNABYDDIAETH DDIOLECHGAR.

MR. GOL.—Teimlwyf yn ddyledswydd arnaf gydnabod yn gyhoeddus trwy gyfrwng y CENHADWR yr amlwg o *shawl* ynghyd ag amryw nwyddau gwerthfawr eraill a roddwyd i mi a'm teulu gan chworiydd anwyl perthynol i'm heglwys a'm cynulleidfia yn Capel Uchaf Steuben. Am y cyfan dymunwn yn y modd mwyaf gostyngedig gyflwyno fy niolchgarwch gwroccaf i bawb ohonynt yn ddieithriad am eu caradigrwydd, a'u gofal a'u serch a ddangoasant tuag atom, nid yu unig mewn gair, ond mewn gweithred befyd. Yr Arglwydd a dalu yn ol iddynt gan cymaint yn y byd hwn, ac yn y byd a ddaw fywyd tragwyddol, ac a'm gwneio inau yn fwy ymdrechgar i'w gwasanaethu yn yr Arglwydd rhagllaw. Yr eiddoch yn ddifuant Steuben, Tach. 28, 1875. E. R. HUGHES.

TEYRNGED O BARCH.

Penderfyniadau a basiwyd gan Feibl Gymdeithas Dodgeville, ar yr achlysur o farwolaeth y diweddar frawd John P. Davies.

Gan i'r Hollalluog Dduw weled yn dda yn ei ddoeth ragluniaeth trwy weinidogaeth angau, eymud o'n plith ein hanwyl frawd JOHN P. DAVIES, yr ydym fel Cymdeithas Feiblaidd yn Dodgeville, yn bwriadu i'r hyn a ganlyn fod yn amlygiad o'n parch tuag at yr ymadawedig.

Yn 1af. Ein bod yn teimlo galar dwys oherwydd colli brawd seilog, ymdrechgar a llafurus o'n plith, yr hwn fu yn Drysorydd ffyddlawn i'r Feibl Gymdeithas hyd anghau.

Yn 3il. Ein bod yn dymuno amlygu ein cydymdeimlad a'i briod alarus yn ei dwfn brofedigaeth, a bydded iddi gael y fraint o ymgyaro yn addewidion yr hwn sydd Farnwr y gweddwon.

Yn 8ydd. Ein bod i anfon taffien o'r penderfyniadau i weddw yr ymadawedig, ac hefyd eu hysgrifenu ar lyfr y gymdeithas, a'u hanfon i'r *Cyfaill* a'r CENHADWR i'w cyhoeddi.

R. T. PARRY, Ysg.

LLYTHYR CYMERADWYAETH Y PARCH. WM. POWELL.

Dymuna Eglwys Gynulleidfaoel Picatonica, Wis., wneud yn hysbys fod ein hanwyl weinidog, y Parch. Wm. Powell, ar ol ein gwasanaethu yn egniol a llafurus am yr ysbaidd o ddenaw mis, wedi rhoddi i fyny ein gofal gweinidogaethol, a hyny yn hollol o hono ei hun. Ar ei ymadawiad yr ydym yn cyflwyno ein tystiolaeth mwyaf eglur fod ei ymarwedd iad yn ddiafyg hoedd; ac y mae yn amlwg fod y pethau gwerthfawr a draddodai yn genadwri oddiwrth Dduw at bechaduriaid. Y mae yn alar genym golli ein gweinidog. Yr ydym yn gystio fod ei rodiad wedi bod yn efengylaidd tra bu yma efo ni; a'n dymuniad ydyw i'r eglwys yn Ironton fod yn dyner o hono pan y daw i'w plith. Benbichied yr Arglwydd ef a hwythau, a bydded

Cariad a heddwech yn ffynnu yn eu mysg; a dymanon nawdd y nef iddo ef a'i anawyl garedig deulu hyd nes gorphen y dyrnus daith.

BENJAMIN GIBBON, } *Diaconiaid.*
 RICHD. HUMPHREYS, }

Tachwedd 22, 1875.

Moody a Sankey yn Brooklyn.—Yr wythnos yn terfynu Tachwedd 20 oedd yr wythnos ddiweddaraf i'r efengylwyr hyn yn Brooklyn. Yn ystod eu mis o weinidogaeth yn y ddinas hono, yr oedd yr ystafell fawr lle y cynelid eu cyfarfodydd yn cael ei llenwi yn dyn yn mron yn mhob cyfarfod, ac elai miloedd ymalth yn aml yn analluog i fyned i mewn. Weithiau cynelid llawer o gyfarfodydd yr un oriau mewn gwahanol fanau, cynifer a saith ar un adeg, ac elai Moody a Sankey o'r naill gyfarfod i'r llall, gan gymeryd rhan yn olynol ynddynt oll. Yn yr wythnos ddiweddaraf o'u harosiad elid i'r prif gyfarfod yn y *Rink* trwy docynau, y rhai ni roddid i neb ond ymofynwyr am iachawdwrfaeth a phob heb arfer mynychu moddion gras, a llenwid y lle hyd eithaf ei gynwys yn y dull hynny. Rhifir yr ymofynwyr wrth y miloedd a'r dycheledigion wrth y canoedd. Parheir y cyfarfodydd ar ol eu hymadawiad.

Moody a Sankey yn Philadelphia.—Dechreuasant ar eu gwaith yno ddydd Sul, Tach. 21. Dywedir fod tair mil ar ddeg yn bresenol yn y cyfarfodydd agoriadol, tra yr oedd llawr cynifer yn methu cael lle i fyned i mewn. Cynelir y cyfarfodydd yn yr hen *Depot* ar Market Street. Mae côr Mr. Sankey yn cynwys chwe chant o gantorion. Ar yr eogynlawr yr oedd yn agos i dri chant o weinidogion. Pwnc pregeth Mr. Moody oedd "Gwroldeb Cristionogol." "Nid oes y fath beth yn bod," ebai Mr. Moody, "a Christion penboeth. Nis gall Cristion fod yn rhyddrifol, yn rhy selog. Haner yr ymdrech a wneir gan y gwleidiadwr i sicrhau llwyddiant ei blaid a enillai filoedd o eneidiau at Grist." Dywedir fod y gynulleidfa yn cael eu gwefreiddio a'u swyno gan y canu. Bwriadant dreulio tua dau fis yn Philadelphia, ac yna tua diwedd Ionawr neu ddechreu Chwefror, dechreuant ar eu cyfarfodydd hir-ddisgwylledig yn Hippodrome Barnum yn ninas New York.

Deisyfion gweddiau.—Y rhai canlynol ydynt engreifftiau o'r deisyfion am weddiau yn y cyfarfodydd yn Brooklyn:—Un ar hugain o drefydd a ddinasoedd a anfonant ddeisyfion am weddiau; hefyd pedair ar ddeg o eglwys; deg a thriugain o famau a ddeisyfant weddi ar ran eu plant, meibion yn benaf, afradloniaid; deg ar hugain o chwiriorydd ar ran brodyr a chwiriorydd; nifer fawr ar ran gwrthgilwyr; llawer iawn o ddeisyfion am gael eu donio i wasanaeth Duw; dros Gristionogion sydd yn teimlo eu bod wedi arwain bywyd segrur; llawer a geisiant sicrhwydd

fel y gwyppont eu bod wedi eu symud o farwol-aeth i fywyd. Y deisyfion ar ran meibion ang-hymedrol sydd yn lluosog ac yn gyffyrddiadol iawn.

Marwolaeth Henry Wilson.—Dydd Llun, Tach. 22, am ugain mynydd wedi saith yn y boreu, bu farw yr llywydd Wilson yn ei ystafell yn y Capitol yn Washington. Deffrodd ychydig fynydau cyn hynny o gwsg trwm, yn ymddangos fel wedi adloni yn fawr. Tua phymtheg mynydd wedi saith sylwodd yr hwn oedd yn ei wyllo ei fod yn anadlu yn swrth a thrwm, a gyrodd am ei feddyg, ond cyn iddo allu cyrhaedd, yr oedd Henry Wilson wedi peidio anadlu. Yr ydoedd yn ddyu da yn mhob ystyr o'r gair, yn Gristion diffuant, yn ddirwestwr cyson ac ymdrechgar, yn wleidiadwr doeth, ddiwgr a llwyddianus, ac yn wladgarwr pur. Nid yn aml y gwelir cymeriald cywirach a chyflawnach.

Marwolaeth enuogion.—Yr Anrh. O. S. Ferry, Seneddwr yr U. D. o Connecticut, a fu farw o'r parlys yn ei gartref yn Norwalk, ddydd Sul, Tach. 21. Yr oedd yn 42 mlwydd oed. Yr un dydd y bu farw y Cadf. E. B. Harlan yn ei gartref yn Springfield, Ill. Hefyd ychydig ddyddiau yn ol bu farw y Parch. Dr. J. B. Miles, Yagrifenydd y Gymdeithas Heddwch Americanaid, ac Yagrifenydd Gyffredinol y Gymdeithas rhyng-wladwriaethol er cydgauglu a threfnu y cyfreithiau sydd yn rheoleiddio cyfathrach gwahanol wledydd a'u gilydd.

Tarddiad yr afon Nile.—Mewn cyfarfod o eiddo y Gymdeithas Ddaearyddol yn New York, traethodd y Prif Farnydd Daly ei farn fod Stanley wedi darganfod tarddle yr afon Nile.

Yr Etholiadau yn mis Tachwedd.—Cymerodd etholiadau le dydd Mawrth, Tach. 2, yn New York, New Jersey, Pennsylvania, Wisconsin, Virginia, Kansas, Maryland, Massachusetts, Minnesota, a Missouri. Bu y Gwerinwyr yn llwyddianus yn Massachusetts, Minnesota, Kansas, Wisconsin, Pennsylvania, a New Jersey. Yn New York bu y suddugoliaeth yn rhanol i bob ochr. Etholodd y Democratiaid y tugel Talaethol, ond y Gwerinwyr a gawsant y mwyafrif yn nau dy y llywodraethfa—yr hyn a ystyrir yn beth pwysig iawn eleni, gan eu bod i all rannu y rhandiroedd yn y Dalaeth yn ol y cyfrifiad diweddar. Mae y Gwerinwyr yn teimlo yn galonog iawn drwy y wlad ar ol yr etholiadau, wrth weled y llanw yn dechreu troi mor gryf o'u tu.

Spain a'r Unol Dalaethau.—Ofnid ychydig ddyddiau yn ol fod perygl yn bod am dori i fyny y cysylltiadau cyffelligar rhwng ein gwlad a Spain. Yr achos o'r pethi oedd fod awdurdodau Cuba wedi cymeryd i fyny rai o ddinasyddion y wlad hon a dybid eu bod yn droseddwyr o'u cyfreithiau, ac na roddent hwy i fyny ar archiad ein swyddogion i gael eu profi yn ol

y cyfreithiau yn y cyfryw achosion. Ond y mae y cwmwl rhyfel hwn wedi cael ei chwalu trwy fod llywodraeth Spain yn cyfaddef y bai, ac yn addaw na chaiff gymeryd lle eto.

Herzegovina.—Nid oes nemawr o ymddiried i'w roi i'r hanesion o'r wlad hon, ond ymddengys nad yw y gwrthryfel yno ddim wedi ei ddarostwng. Tebygol yn awr fod galluedd mawrion Ewrop yn ffafrio trosglwyddiad Herzegovina i fod dan nawdd Awstria, neu i fod yn wlad annibynol.

Llanidloes.—Cynaliwyd cyfarfod pregethu gan yr Annibynwyr yn y lle uchod, nos Sadwrn a dydd Sul, Tach. 6ed a'r 7fed, pryd y gweinyddwyd gan y Parchn. W. Rees, D. D. Caer, a G. Williams, Abercanaid. Yr oedd y capel yn orlawn o wrandawyr astud, a'r pregethwyr yn eu hwyllau goreu yn traddodi y gwirionedd gyda nerth ac arddeliad mawr, a dysgwylir i'rwyth toreithiog yn y dyfodol. "O tyred yn nes, fendigedig yr Arglwydd."—IDRIS.

Marwolaeth y Parch. D. Thomas, B. A., Bristol.—Drwg genym gofnodi marwolaeth y Parch. David Thomas, B. A., Bristol, Llywydd yr Undeb Cynulleidfaoi yn 1865, a gweinidog yr Eglwys Gynulleidfaoi yn nghapel Highbury, Bristol, yr hyn a gymerodd le boreu dydd Sul, Tach. 7fed. Cymerwyd ef yn glaf yn hynod o sydyn pan newydd orphen parotol ei bregeth at y Sabbath.—*Y Dydd am Tach. 12fed.*

Bangor.—Cynaliodd yr Annibynwyr eu cyfarfod llenyddol blynyddol, nos Fawrth, Tach. 9, yn Ebenezer, o dan lywyddiaeth eu gweinidog, y Parch. D. S. Davies. Gwasanaethodd côr y lle o dan arweiniad Mr. Thomas Thomas, a chwareuwyd y cyfeiliant gan Misses Sauvage ac Evans. Y Beirniaid oeddynt y Parchn. E. Stephen, Tanymarian; R. S. Williams, Bethesda, a D. Williams, Garth; a Mri. Jones, Edwards a Griffiths.

Nazareth, Llanllŷfni.—Nos Lun a dydd Mawrth, Hydref 18fed a'r 19eg, cynaliwyd cyfarfod sefydliad y Parch. W. B. Roberts (gynt o America, yn nghapel Nazareth.

Cyfarfod Chwarterol Maldwyn.—Cynaliwyd y diweddaf yn Llanbryn-mair, ar y dyddiau Mercher a Iau, Hydref 13 a 14. Daeth gweinidogion y Cyfundeb agos o'i yn nghyd erbyn Cyfeillach Grefyddol y Pregethwyr am 10 o'r gloch boreu ddydd Mercher. Testyn y seiat hon oedd, "Rhanau Arweiniol yr Addoliad Cyhoeddus," sef y canu, y darllen, a'r gweddio, a'r ddechreu y cyfarolydd. Agorwyd y mater mewn anerchiad byr a phwrpasol gan Mr. C. R. Jones, Llanfyllin, a gwnaed sylwadau rhagorol arno gan y naill a'r llall o'r gweinidogion oeddynt yn bresenol. Sylwyd nad oeddid yn gyffredin yn ein plith ni y Cymry, yn rhoddi y pwys dyladwy ar y rhan-

au cysegredig yma o'r gwasanaeth. Crybwyllwyd fod mwy o bwys yn cael ei ddodi ar y bregeth genym nag ar y darllen a'r gweddio: ac felly meddyllir y gwna rhyw bregethlwr pur gyffredin y tro yn burion i ddechreu yr oedfa, ond y dylid gofalu am roddi y rhai goreu i bregethu, yr hyn sydd bron yr un peth a dweyd fod siarad â dynion yn a' bwysicach na siarad â Duw; ac y mae llawer gwrandawr yn tybied, os bydd efe yn yr addoldy cyn i'r testyn gael ei roi allan, ei fod yno yn ddigon prydlon. Profwyd yn eglur fod taffu y fath anfri a dibriadod a hyn ar y rhan yma o'r addoliad yn tueddu i ddigio yr Arglwydd yn ddirfawr, ac i beri iddo attal ei wyneb oddiwrthym yn ein cyfarfodydd. Dangoswyd y dylem ni fel pregethwyr, ddewis penodau priodol, yn dal rhyw gysylltiad a'r bregeth, edrych deostynt y'mlaen llaw. ac ymdrech bod yn ddarllenwyr da; ac awgrymwyd y byddai yn fuddiol rhag feddwl am faterion y weddi, ac yn enwedig dwyn y meddwl i ysbryd defosiynol. Sylwyd hefyd ei fod o bwys mawr i bawb ddyfod i'r addoliad yn brydlawn, er mwyn iddynt allu gwrandao yn astud a difrifol beth sydd gan yr Arglwydd ei hun i'w ddweyd wrthynt yn ei Air, ac fel y gallont uno yn y mawl a'r weddi, ac fel na byddont yn aflonyddu ac yn tynu sylw trwy ddyfod i mewn wedi i'r gwasanaeth ddechreu. Ar y diwedd dewiswyd "Pregethau a Phregethu," yn destyn y tro nesaf, a phennodwyd y Parch. D. S. Thomas, Llanfair, i agor y mater.

Gwasanaethwyd yn oedfeun cyhoeddus y cyfarfod gan y brodyr Roberts, Aberhosan; Thomas, Llanfair; Morris, Llanrhaidr; Lumley, Bwlchylfridd; Davies, Llanfyllin; Jones, Machynlleth; Evans, Meifod; Morgan, Samah Evans, Sardis; Lewis, Birmingham; Davies, Amwythig; W. Owen o Goleg y Bala; a C. R. Jones, Llanfyllin.

Diennyddiad Llofruddion y Cenhadwr Stephen.—Ar yr 16eg o Hydref, cafodd pump o ddynion eu diennyddio mewn ufudd-dod i'r ddedryd a'u condemniodd i farwolaeth am lofruddio y Parch. John. L. Stephens, y merthyr Cymreig yn Mexico. Cynwysir yr hysbysiad hwn mewn llythyr oddiwrth yr Anrhi. Hamilton Fish at Ysgrifenydd yr American Board, ac yr oedd yntau wedi cael yr hysbysrwydd oddiwrth Mr. Foster, Negesydd yr Unol Dalaethau yn Mexico, yr hwn a ddywedai hefyd ei fod yn deall fod eraill a gybuddio o fod a llaw yn y terfysg eto yn y carchar yn aros eu prawf. Gobeithio y bydd y weithred hon o gyfiawnder, er mor hwyrfrydig fu, yn tueddu i leihau y peryglon y mae y cenhadon eraill a'u cynorthwyyr wedi bod yn agored iddynt byth wedi llofruddiad Mr. Stephens.

0

Y

CENHADWR AMERICANAIDD:

YN CYNWYS AMRTWIAETH O BETHAU O ANSAWDD

ANIANYDDOL, FOESOL, A CHREFYDDOL:

YN NGHYD A

HANESIAETH GARTREFOL A THRAMOR;

HEFYD CYFANSODDIADAU MEWN

Barddoniaeth a Pheroriaeth.

OLL A AMCENIR I FOD YN FUDDIOL A DYDDOROL I GYMRY AMERICA.

CYHOEDDEDIG GAN WEINIDOGION YR EGLWYSI CYNULLEIDFAOL.

DAN OLYGIAD LEWIS EVERETT.

"Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda."

CYFROL XXXVII.

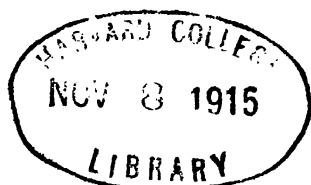

REMSSEN, N. Y.

ARGRAFFWYD A CHYHOEDDWDYD GAN MRS. ELIZABETH EVERETT.

1876.

Celt 26.5

*From the family of
Robert Everett.*

DANGOSEG.

ADDA	363
Addfaidd Pabaidd hyf	242
Adlywiad crefyddol	313
Adlywiad gwerthfawr yn Racine	63
Adgyfodiad Crist yn bortread o wirionedd yn adgyfodi	105
Adolygiad	323
Adolygiad o'r flwyddyn a aeth heibio	10
Agwedd pethau yn Twrci	184
Ai diangol y llanc Absalom?	304
All gysegriad capel	250
Am edifeirwch	206
Amserlad genediglaeth Crist	15
Amerchiad i Gynadledd Cymanfa Gogleddwino	
Pennsylvania	841
Anerchiad i'r Feibl Gynddelthas	332
Apellad at ddynion leuainc	261
Araethau y nefoedd	7
"A romance in missionary life"	145
Arwyddion o gywirdeb	171
Atebiad yn nghylch ysgrifaeith	331
Athrofa dduwinyddol Bangor, Me.	247
At Olygydd y CENHADWR	153, 203
"At weinidogion yr Annibynwyr"	336
At y Parch. H. E. Thomas, D. D.	63
BALA, Kansas	118
Bilalam	16, 47, 238
Beibl Gynddelthas Bridgewater, Paris, Plainfield, N. Y., a'r cylchoedd, 57; Waukesha, 57; Swydd Jackson a Gallia, 57; Rome a'r cylchoedd, 61; Dodgeville, 63; Steuben, Remsen &c., 64; Oshkosh a'r cylchoedd, 64; Judson a'r cylchoedd, 95; Waterville, N. Y., 95; Swydd Lewis, 95; Dawn, Mo., 126; Minersville, O., 126; Racine a'r cyfiliad, 130; Fish Creek, Bangor &c., 127; Millin, Wis., 127; Holland Patent a Marey, 158; Swydd Licking, O., 158; Milwaukee, 159; Poincroy, O., 159; Blue Earth Co., Minn., 159; Swydd Van Wert, O., 230; Radnor, Ohio, 378	
Boldiad dau fraud yn Emporia	13
Bodolae i Daw	203
Briallu	364
Buddioldeb duwioldeb	4, 73
Bu farw	23, 53, 92, 123, 153, 186, 218, 253, 285, 311, 341, 376
CARIBOO	111, 144
Cenedlaeth a chenedlaethau	361
Cincinnati, O.	30
Colant D. Jones, Blossburg, 13; Jenkin Morgan, Hunnewell, 14; Mrs. Elizabeth T. Jones, 27; John Balues, ysw., 31; Mrs. Elizabeth Jones, 33; Mrs. Mary Jones, Tawell-fan, 43; David Davies, Welshpool, 45; Thos. R. Thomas, Brookfield, 46; Mrs. Jones, Nelson, 65; D. M. Jones, Providence, 88; Mrs. Elinor Williams, Rome, 81; Parch. Wm. Owen, Coalburgh, 97; John W. Charles, Remsen, 100; Mrs. Ann Powell, Providence, 141; Mrs. Martha Jones, gynt o New York Mills, 142; Evan R. Davies, Rome, 143; John D. Jones, Gomer, 156; Griffith Rees, 173; Rachel James, 174; Isaac Cunney, 180; Mary Ann Williams, 190; Frank R. Everett, 190; Tydfilyn, sef y Parch. D. T. Williams, 191; Mrs. Gweny T. Davies, 204; G. J. Roberts, Providence, 205; J. L. Rees, Providence, 207; Sarah Ann Thomas, Newburgh, 219; D. E. Evans, Pittsburgh, 220; Mrs. Catharine Griffith, Steuben, 221; Henry L. Williams, 235; Mrs. Mary Richards, 237; Parch. John Evans, o'r Maendy, 249; Thos. Roberts, Rosendale 251; Mrs. Laura Humphreys, 252; Wm. James, y Dyffryn, 253; Wm. Morgan, 269; David Richards, 269; Ann Hughes, Racine, 286; John Rowlands, 286; David Jones, 287; Mrs. Ann Griffith, 287; Mrs. Mary Lewis, 304; Miss Cynthia H. Everett, 313;	

Daniel Davies, 344; John L. Roberts, 366; Mrs. Ann J. Evans, 361; Humphrey Pugh, 376; Mrs. Ann Jenkins, Brady's Bend, 377; Mrs. Mary Hughes, 377; Mrs. Mary Jones, Bay View, 377; Wm. G. Powell, Granville, 378	
Crynoded o newyddion	192, 231, 233, 250, 254, 255, 288, 310, 379
Crynoded y genhadaeth	16, 380
Cwmpedigion augau yn eglwys Ross St.	184, 217
Cydnabyddiaeth ddolchgar	91, 217
Cyfarfod brwdfrydig	87
Cyfarfod chwarterol deheubarth O., 22, 152, 278; Efrog Newydd, 23, 217; Providence, Pa., 31; canolbarth Pa., 93, 182; canolbarth O., 153, 246	
Cyfarfod dos. gogledd-orllewinol Wis.	118, 375
Cyfarfod sefydliad y Parch. R. D. Thomas, 56; Undebol yn Blue Earth, Minn., 366; ysgol yn Cincinnati	307
Cyfarfodydd adroddiadol yn Wheatland, Pa.	96
Cymanfa Gynulleidfaoel dwyreinbarth Ohio, 214; Wisconsin, 215; Efrog Newydd, 278; Undebol Gym. Kansas, 279; ddwyreiniol Penna., 334; yn Neheubarth Ohio, 339; Ebensburg, Pa., 341; talaeth Iowa	372
Cymru	190, 255, 343
Cynadledd Cincinnati	223
Cyghor mawr Plymouth	149
DARLUN y Parch. S. Griffiths, Horeb	223
Dedwyddwch byd arall	134
Disconiald da	73
Diarnhebon y Testament Newydd	167, 202, 233, 267, 296, 316
Digwyddiad cynhyrfol	170
Diolchad	91
Diwygiad	75
Diwygiad crefyddol yn Roxbury, Ct.	115
Diwygiad crefyddol yn Delphos, O.	120
Donation yn Turin, 64; ar Long Creek, 91; yn Nelson, 96; yn Spring Green	96
Dr. Rees, Abertawy, a'r Parch. J. Thomas, Liverpool, yn Brookfield a Sharon	216
Dr. Thomas yn California	281
Duwioldeb gwir wladgarwyr	224
Dychwelid y Parch. Dr. Thomas, Liverpool	310
Dyffryn Sichem	355
Dyledswydd aelodau eglwysig i fynychu yr Ysgol Sabbathol	178
Dyledswydd yr athraw at ei ddosbarth	177
Dyddedfadiad Crist	8
Dysgu bod yn foddolawn	357
EGLWYS Gynulleidfaoel Plainfield	127
Ellenau dadleueth deg	79
Ellenau gweinidogaeth lwyddianus	38, 70
Enill brawd at Grist	347
Etnaville, Ohio	121
FFUG annibyniaeth	82
Fish Creek	128
Fy nbaith yn Wisconsin	23, 54
GALWAD i weinidog	32
Gauwyd	58, 92, 122, 186, 218, 253, 311, 341, 375
Glanlad y Parchn. Dr. Rees a J. Thomas	182
Gofyniad	309
Gobeibiaeth o Ewrop	135
Gorsedd Solomon	209
Gwedd	351
Gweddwlch, nhad	191
Gwibdaith i'r Arddangosfa	870
Gwisgoedd cysegredig yr Archoffeiriad	179
"Gwneuthurid Cydwylbod"	302, 325, 359
Gwrthwnebu y dialol	35
Gwyl Dewi yn Cincinnati	121
HAELIONI yn Bradford	184
Hanes Eglwysi Annibynol Cymru	83
Hanes prawf Iesu Grist	289
Haul Cyflawnder	225
Hen Feibl Cymreig	36

Hen gyfreithiau priodasol Canada,.....	827
Henry Wilson fel gweithiwr,.....	30
Hyfrydych crefydd,.....	184
IESU yn ceisio y golledig,.....	349
JAPAN,.....	201
Johnstown, Pa.,.....	308
LLYTHYR cymeradwyaeth y Parch. George Hill, 94; Parch. T. W. Davies, 94; Parch. J. L. Richards, 154; Parch. T. Rees a J. Thomas, 160; Mr. Rosser Morgan, 250; Parch. J. W. Williams, 310; Parch. D. A. Evans,.....	310
Llythyr e gydymdeimlad,.....	240
MARWOLAETH Mrs. Dr. Rees, Abertawy,.....	267
Mi a wneuthum fel y gwnaethu craill,.....	135
Moses a'r sefyllfa ddyddiol,.....	27
Mr. Neesima yn Japan,.....	185
NELSON a'i helyntion,.....	374
Newburgh, Ohio,.....	96, 215
ODDIWRTH y Parch. B. W. Chidlaw,.....	224
PAID!.....	329
Pechod gwreiddiol,.....	365
Pedair marwolaeth yn Delaware, O.,.....	287
Penderfyniad eglwysig,.....	309
Pethiau angenrheidiol er bod yn ddefnyddiol,.....	238
Pike Grove, ger Racine,.....	154
Pregeth angladdol Ann Parry,.....	168
Pregeth angladdol Mrs. Levi,.....	199
Presenoldeb parhaol yr Arglwydd yn ei eglwys ar y ddaear,.....	317
Priodwyd,.....	28, 58, 92, 123, 155, 186, 218, 253, 285, 311, 341, 375
Purdeb yn y galon,.....	346
RHAI o ffynonellau cyfeillornadau y byd, 107, 139	
Rhanau arweiniol yr addollad,.....	318
Rhodd i'r Parch. R. D. Thomas,.....	160
Rhyfel a heddwch,.....	297, 321
SWEDEN a'i brenin,.....	242
Sylwadau ar H. Wilson, Islywydd yr U. D.,.....	11
Symudiad gweinidog,.....	152, 183
TAITH,.....	27
Taith i Ohio 38 mlynedd yn ol,.....	113, 146
Tangneffed i'r fy nwn,.....	131
Traillod Dr. Rees, Abertawy,.....	256
Trysorfa yr Ysgol Sabbathol,.....	96
Tysteb y Gohelydd,.....	183
"UNDEB crefyddol" ar droed,.....	319
Undeb rhwng yr Annibynwyr a'r Methodistiaid,.....	210
Undeb yr Annibynwyr Cymreig,.....	283
Urddo a sefydlu gweinidog,.....	119
WOOD'S Run ger Pittsburgh,.....	160
Wythnos gyda Powell o Troedrhwdalar, O.,.....	300
Y BEDIYDD Cristionogol,.....	270
Y Beibl a Natur,.....	233
Y Beibl a'r ysgol ddyddiol,.....	50, 112, 147, 171, 308, 236
Y Beibl yn yr hen amser gynt,.....	111
Y Bulgariaid,.....	284
Y Convention yn Philadelphia,.....	85
Y cysylltiad rhwng marwolaeth Crist ac all-enedigaeth,.....	230, 264
Y dalaeth auraldd,.....	114
Y diweddar Barch. Williams, Wern,.....	7
Y dyn dedwydd,.....	79
Y ffordd i foddlourwydd,.....	364
Y Genhadaeth Gartreiol,.....	18
Y genhadaeth yn Mexico,.....	247
Y Parch. B. W. Chidlaw,.....	1
Y Parch. J. Thomas a Dr. Rees yn Wisconsin,.....	248
Y seiliau wedi eu hagoryd,.....	3, 33, 68, 103, 120, 161, 193
Y trysorau goren,.....	134
Y Wawr,.....	173
Y weiddogaeth,.....	345
Ychydig o wythnosau yn Chicago,.....	237
Ychydig sylwadau ar weddi,.....	41, 77
Ymadawiad y Parch. J. Thomas, D. D.,.....	280
Ymadawiad y Parch. M. E. Davies,.....	120
Ymddiddanion rhwng disgybl ac aturaw,.....	109, 176, 321
Ymddygiad a phroffidigaeth Pedr,.....	195
Ymweliad ag ardal Vanwert, O.,.....	372
Ymweliad Dr. Rees a'r Parch. J. Thomas,.....	191
Yr aclus yn Dawn, Mo.,.....	310

Yr anghredwr dychwelledig,.....	364
Yr atebiad i weddi o uffern,.....	170
Yr enlliwiwr—neu Gasmu a'i chwedl,.....	163
Yr hen wr o Dartmoor,.....	9
Ysbeilwyr Northfield, Minn.,.....	340

BARDDONOL

ABERTH Crist,.....	274
Anerchiad ar ddechreu blwyddyn,.....	20
Anerchiad brawd at ei chwaer,.....	21
Anerchiad i Lewis D. Jones,.....	150
Anerchiad y Bardd Cudd,.....	307
Ar briodas W. C. Jones (<i>Cynwal</i>),.....	334
Ar enedigaeth John Gershom Williams,.....	23
Ar farwolaeth Mr. D. D. Rees,.....	276
Argraffadau y flwyddyn 1875,.....	181
Atebiad i Mrs. Ellen Charles,.....	85
CERBYD trugaredd,.....	149
Chwe penill i'r diweddar R. Everett, D. D.,.....	306
Cwmpiad y dall,.....	306
Cyfarfriad i Dr. Rees, Abertawy,.....	213
Cyfarfriad i Mr. D. Rowland,.....	150
Cysur y Cristion yn ngwyneb marw,.....	21
DAU beilli wrth esgyn i'r arellthfa,.....	150
Dau englyn yn atebiad i L. Llansamlet,.....	150
Diwedd a dechreu blwyddyn,.....	53
Donation y Tabernacl a Bark River,.....	54
Dr. Everett resting from his labor,.....	116
Dyffodlad y gauaf,.....	54
ENGLYN buddugol,.....	21
Englynlon,.....	150, 333
Englynlon i Elateddod,.....	83
Er cof am fy mam, Avarinah Davies,.....	213
Er cof am Isaac Cunney,.....	151
FY NHAD,.....	212
GALAREB ar ol Mrs. Elizabeth Williams,.....	367
Gatargan ar ol y diweddar Barch. D. Price,.....	115
Gobaith all gyfarfod,.....	244
Gweddwy,.....	306
Gwlaw,.....	306
HIRAETH,.....	23
IN MEMORY of Dr. Everett,.....	51
J. VICTOR Jones,.....	213
LLINELLAU,.....	333
Llinellau ar farwolaeth Elvira Harries,.....	51
Llinellau ar farwolaeth E. R. Davies,.....	181
Llinellau ar farwolaeth Frances Ella,.....	307
Lloffyn o beillion,.....	306
MACHLUDIAD yr haul,.....	367
Marwgoffa J. R. Griffiths, Fairview,.....	21
Marwolaeth fy mam, Mrs. Margaret Davies,.....	213
Marwolaeth Joseph Edmunds,.....	88
Mary Elizabeth Jones,.....	398
Methiant cynlluniau dynol,.....	21
Myfanwy,.....	53
Mytyrdd yn mynwent Nelson,.....	151
"NID yn y boreu mae canmol diwrnod teg,".....	333
ON THE death of Mrs. Rachel James,.....	245
PA BETH yw dyn?,.....	366
Paid a gorthrym y gweithiwr,.....	244
Penderfyniad y Cristion,.....	20
Penill i Daniel,.....	333
Penillion ar briodas E. Jenkins a M. Phillips,.....	117
Penillion i'r Gyn. Feiblaidd Americanaidd,.....	84
Penillion i'r Ysgol Sabbathol,.....	116
Penillion priodasol,.....	151
Priodasgerdd,.....	84
Pruddgan i'r diweddar J. C. Williams,.....	368
SAFE in heaven,.....	370
Satan,.....	84
TAN a brwstan,.....	56
Teimlad y cystuddiedig,.....	54
The writer's soliloquy,.....	81
Tri-ugain oed,.....	17
Trugaredd,.....	98
Y BOSS crefyddol,.....	43
Ychydig beillion i'r CENHADWR, &c.,.....	68
Y dymestl,.....	68
Y Gwanwyn,.....	81
Y mab afriadol,.....	17

1876.

CYF. XXXVII.

Rhif. 1.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

Y **o** **n** **a** **w** **r** .

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

Y Parch. B. W. Chidlaw, ...	1	Anerchiad ar ddechreu blwyddyn, ...	20
ESBONIADOL.		Methiant cynlluniau dynol, ...	21
Y seiliau wedi eu hagoryd, ...	3	Englyn buddugol, ...	21
CREFYDDOL.		Cysur y Cristion yn ngwyneb marw, ...	21
Buddioldeb duwioledeb, ...	4	Marwgoffa J. R. Griffiths, Fairview, ...	21
Arfaethau y nefoedd, ...	7	Anerchiad brawd at ei chwaer, ...	24
Y diweddar Barch. Wm. Williams, Wern, ...	7	Hiraeth, ...	22
Dyddedfadau Crist, ...	8	Ar enedigaeith John Gershom Williams, ...	22
Yr hen wr o Dartmoor, ...	9	HANESIAETH.	
Adolygiad o'r flwyddyn a aeth heibio, ...	10	Cyfarfod Chwarterol Dehenbarth Ohio, ...	23
AMRYWIAETHOL.		Cyfarfod Chwarterol E. N., ...	23
Sylwadau ar H. Wilson, Is-arlywydd yr U. D., ...	11	Fy nbaith yn Wisconsin, ...	23
Boddiad dau frawd yn Emporia, Kansas, ...	12	Crynodeb y genhadaeth, ...	26
David Jones, Blossburg, ...	13	Taith, ...	27
Coffadwriaeth am Jenkin Morgan, Hunnewell, ...	14	Byr gofiant Mrs. Elizabeth T. Jones, ...	27
Amseriad genedigaeth Crist, ...	15	Priodwyd, ...	28
Balsam, ...	16	Bu farw, ...	28
Y Genhadaeth Gartrefol, ...	18	Cincinnati, O., ...	30
BARDDONOL.		Henry Wilson fel gwelthiwr, ...	30
Penderfyniad y Cristion, ...	20	Cyfarfod dos. gogledd orllewinol Wisconsin, ...	31
		Cyfarfod Chwarterol Providence, Pa., ...	31
		Byr gofiant am John Baines, ysw., ...	31
		Marwolaeth Mrs. Elizabeth Jones, ...	32
		Galwad i weinidog, ...	32

REMSSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

Y CENHADWR AM 1876.

Mae y rhifyn hwn yn dechreu yr eilfed Gyfrol ar bymtheg ar hugain o'r CENHADWR AMER-ICANAIDD. Dylem gydnabod tiriondeb a gofal yr Arglwydd yn ei gynaliaeth ar y maes am gyhyd o amser. Mae yn debyg nad oes un cyhoeddiad Cymreig arall yn bod yn America na Chymru ag sydd wedi parhau mor hir o dan ofal yr un golygydd. Ac er fod yr hen olygydd o'r diwedd wedi myned i orphwys oddiwrth lafur mawr ei oes, mae yr hen CENHADWR yn aros yn ei deulu, ac yn ngofal y rhai a hyfforddwyd ganddo i'w ddwyn yn mlaen ar ei ol.

Bydd y CENHADWR am 1876 yn cael ei gyhoeddi gan Mrs. Elizabeth Everett, gweddw y diweddar olygydd, yn yr un dull ac ar yr un pris ag o'r blaen. Buasai yn dda genym pe buasai nifer y derbynwyr yn caniatáu i ni ostwng y pris i ddolar a haner. Pe caem bum cant yn rhagor o dderbynwyr iddo, ni a'i rhoddem allan am y pris hwnnw. Mae yn debyg fod hyn yn ormod o ychwanegiad i'w ddisgwyl yn yr amser caled hwn. Ond nid yw ei dderbynwyr tirion yn cwyno ei fod yn rhy ddrud fel y mae. Ei bris yw \$2 y flwyddyn yn mlaenllaw.

Llon genym hysbysu y bydd nifer fawr o ysgrifenywyr galluocaf ein henwad a'n cenedl ar restr ein gohebwyr rheolaidd neu achysurol am y flwyddyn 1876. Cynawysa y rhestr yr enwogion canlynol heblaw llawer eraill ni a ddysgwyliwn, nad ydym eto wedi cael ue haddewid i hyn, sef Dewi Emlyn, Iorthryn Gwynedd, Griffiths o Cincinnati, David Jones o Gomer, (i barhau ei erthyglau rhagorol ar Grist y Beibl a christau'r byd), J. P. Williams o Sugar Creek, John Cadwalader o Newark, Dr. H. E. Thomas o Pittsburgh, Iorwerth o Birmingham, E. R. Lewis o Hyde Park, R. S. Jones o Providence, T. C. Edwards o Wilkes Barre, D. A. Evans o Drifton, D. Dyfri Davies o New York, Trogwy o Remsen, E. R. Hughes o Steuben, Owen Jenkins o Bangor ac eraill. Nid ydym yn enwi neb ond y rhai sydd newydd ein hysbysu o'u bwriad i ohebu i'r CENHADWR am y flwyddyn nesaf. Disgwylwn y bydd llawer eraill yn ysgrifennu erthyglau iddo heblaw y rhai uchod. Yn wir y mae genym amryw o ral rhagorol iawn ar law yn awr o waith awd-wyr eraill. Trwy gymorth a chefnogaeth y brodyr uchod ac eraill, yr ydym yn teimlo yn galonog i fyned yn mlaen. Credwn y bydd yr hen gyhoeddiad yn well ac yn fwy darllenadwy y flwyddyn nesaf nag erioed.

Bydd y Parch. R. Evans yn parhau i olygu y Farddoniaeth. A disgwyliwr y bydd Cynonfardd, Dewi Emlyn, a Iorthryn Gwynedd yn gwneud eu rhan gydag eraill er cyfoethogi ein colofnau barddonol â chynrychiol eu hawen o bryd i bryd.

Tra y bydd y CENHADWR yn bleidiwr selog i bob mudiad da yn ein mysg, ac y cyfyd ei lais yn uchel yn erbyn drygau yr oes, bydd yn awyddus i fod yn genad hedd at yr egiwys, ac i feithrin cydweithrediad, brawdgarwch a chariad rhwng y brodyr. Nid oedd dim a ddoluriai deimladau yr hen olygydd yn fwy nag anghariad ac oerfelgarwch rhwng cyfeillion professedig yr Iesu. Ymaith a'r fath deimladau o'n mysg am byth. Bydded y CENHADWR yn gwlwm undeb rhyngom drwy y wlad, ac anadled ei ohebwyr anwylded a lledneis-rwydd yabryd yr addfwyn Iesu yn eu holl ohebiaethau.

Yn ychwanegol at y rhestr uchod o ohebwyr i'r CENHADWR, y mae amryw eraill wedi anfon eu henwau atom, megys B. F. Lewis, Utica; y Parch J. L. Davies, Paddy's Run; J. Davies,

Spring Green, &c. Ond nid gwiw eu henwi oll. Diolch yn fawr iddynt oll am eu haddewidion. **A**nfoner yn fuan pa nifer o risynau a fydd yn eisiau yn mhob ardal. Lle na byddom yn clywed yn wahanol, ni a anturiwn anfon yr un nifer ag o'r blaen.

Ein rheol gyda'r rhifynau a anfonir i'r Hen Wlad ydyw eu hantall yn niwedd y flwyddyn, os na adnewyddir yr archiad.

Postwyddfa Remsen, N. Y.—Mae y swyddfa hon yn awr yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddioleghgar, gan hyn, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn Post Office Orders am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyfeusdra mawr i ni.

Gwelliant gwall.—Yn mhriodas Dr. T. James Owens yn y rhifyn hwn, dylesid dweyd mai yn Holland Patent ac nid yn State Bridge yr oedd cartrefle y briodasferch.

GWOBR

I DDERBYNWYR Y CENHADWR.

Fel anogaeth i geisio helaethu ein cylchrediad, yr ydym yn cynyg "*Caban F' Euythr Tum*" (mewn amlen) i bob tanscrifwr newydd a dalu yn mlaenllaw am y CENHADWR am y flwyddyn 1876, gyda 10 cent i dalu cludiad y llyfr.

HEFYD, os ewyllysia yr hen dderbynwyr gael y llyfr difyrus a rhagorol hwn, rhoddir ef i bwy bynag fyddo wedi talu yr ol-ddyledion, ac a dalu am y CENHADWR am y flwyddyn 1876 cyn y dydd cyntaf o Mawrth nesaf; ond iddynt hysbysu i ni eu dymuniad i'w gael, a danfon 10 cent at y cludiad. Pris y llyfr yw pum swllt. NEU,

Rhoddir copi o "*Ganiadau y Cysegr*" (rhwym-ladlaen), am ddau enw newydd gyda'r blaendal, ac am dri enw gyda'r blaendal, rhoddir ef gydag eurymlau. Danfoner 10 cent at y cludiad.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

T B Reynoldsburg O 5, E M Ninetysix 2, D W Windham 2, Mrs D Ninetysix 2, J T Boston 2, D B D Milwaukee, 5, C J Attica 2, R J West Schuyler 6, a thros J S D West Schuyler 2, D R Cedar Valley Iowa 3, E D Gomer O 2, R G Ebensburg 20, R H Springwater Wis 4, a thros E W 5, J R Danville Pa 8.25, J J H Hyde Park Pa 8.36, D E Emmett 12, Parch J G J Coldwater Mich 1.10, D R Holland Patent trwy law y Parch E R H 4, G R S O Bend Minn 4, Parch L W Carbondale, 1.50, a thros G W Oliphant 4, R H Miffin 14, W G L Catasaqua 2, J L Youngstown 6, D N W Beaver Mo 5, G J J dros J T O Holland Patent 2, P R Utica 2, J B D Paddy's Run 6, Parch M E Dodgeville 2, Mrs J J J New York dros Mrs T 2, R T J Hydeville Vt 15, D J E Utica 2, H F J Auglaise 1, a thros J G 4, R A Columbus O trwy law y Parch R D T 1, S R J New Cambria 8, J R R Deerfield Corners 10, C M T Ninetysix 2, H M W Steuben 2, G D P Plains Pa trwy law G M E 2, J R M Emporia 2, J E D Ring Wistrwy law T R 2, W R J Dawn 5, T D Green Point 2, D M Racine 30, R P Chicago 4, D J E Arena 5, W R J Nelson 4, a thros M W Morrisville 4, Parch L W Lyon's Falls 2.25, M P Fairhaven 19.50, W B L Bethel y Coed 22, D M Shenandoah 2, T D W Granville O 2.

CYFARFOD DOSBARTH GOGLEDD ORLLEWINOL WISCONSIN.

Cynelir y cyfarfod DosbARTH nesaf yn Neenah ar y dyddiau Gwener, Sadwrn a Sul, Chwefror 25, 26, 27. Bydd y gynadled am 10 a 2 o'r gloch dyd Sadwrn.—J. VELINDRE JONES, Ysg.

Y CENIADWR AMERICANNAID.

CYF. 87, RHIF. 1.

IONAWR, 1876.

RHIF. OLL, 438.

Y PARCH. B. W. CHIDLAW.

Mae yn llawen genym allu anrbegu ein darllenwyr ar ddechrau y flwyddyn newydd hon â darlun hardd o an sydd yn barchus ac anwyl iawn genym fel cenedl yn gyffredinol. Diolch yn fawr i berchenogion y *S. S. Times*, yn yr hwa bapwr yr ymddangosodd y darlun gyntaf, am roi benthyg eu *plate* i ni, ar ein dymuniad a thrwy gydsyniad caredig Mr. C. (Gwel hysbyriad y *Times* ar yr amlen.) Er mor falch ydym ni o'n sydwladwr enwog Mr. Chidlau, y mae ei glod yn llawna mor uchel yn mysg yr Americanaid hefyd, yn enwedig y rhai hyny a garant lwyddiant yr Ysgolion Sabbothol. Fel hyn y dywedir am dano yn y *S. S. Times*:

Bydd pob un sydd erioed wedi adnabod yr hen filwr hwn ar ffas cenhadaeth yr Ysgolion Sabbothol yn adwaen y darlun uchod ar yr olwg gyntaf. Eiddo un o'r *pioneers* yn y gwaith o efengyleiddio America trwy ddylanwad yr Ysgol Sul ydyw. Yr eneidiau ymroddol hyny, y rhai yn mlynnyddoedd boreuol rhyw fudiad mawr a dallasant eu holl egnion iddo, ac a lwyr ymgyfwynant i'w wasanaethu o hyny allan, ydynt y dynion y mae yn chwenych eu hanrhydeddu yn awr ei fuddugoliaeth. Fel hyn y mae achos yr Ysgol Sul yn edrych heddyw ar y cenadon Chidlau a Paxson a McCallagh a Corey ac Upson ac eraill, y rhai a dreuliasant eu hoes am y rhan fwyaf o'r hauer canrif di-

weddaſ mewn ſefydliu a meithrin Ysgollon Sabbathol.

Yn mysg cenhadon yr Ysgollon Sul Americanaidd nid oes un wedi gwneud ardderchocach gwaith na gwrthrych ein darlun. Er wedi ei llygr drwytho â drychfoddylliaſ Americanaidd ac ag ysbryd ſefydliadau Americanaidd, y rhai drwy ei apeliadau nerthol a'i lafurion personol mwy effeithiol fyth y gwnaeth gynaint dan Dduw i'w hagweddu trwy addysgiadau a dylanwadau y Beibl, er hyny nid Americanaid brodorol ydyw. Yr ydym yn ddyledus i Dywysogaeth fechan Cymru am y rhodd o Chidlaw i America. Ganwyd ef yn y Bala, G. C., yn Ngorphenaf 1811. Amaethwyr duwiol oedd ei rieni, a chyda hwynt elai i'r Ysgol Sul, lle yr addysgwyd ef i ddarllen y Beibl Cymraeg. Yn 1821 ymfudodd ei rieni i'r wlad hon, ac ymsefydlasant yn swydd Delaware, Ohio, lle yn 1828 y ffurfiodd y gyntaf o'r canoedd lawer o Ysgollon Sabbathol hyny â pha rai y mae ei lafurion dilynol wedi britho a bendithio holl wlad y Gorllewin.

Yn 1833 graddiodd Mr. Chidlaw yn Miami University, yn Oxford, Ohio, ac yn 1836 ordeinwyd ef yn weinidog ar Eglwys Bresbyteriaidd, lle y pregethai ac y dysgai yn Gymraeg ac yn Saesneg, gan ddechreu ar unwaith gyda'r plant, a sefydlu ysgollon Sabbathol yn yr holl gymydogaeithau o'i amgylch. Nis gallasai cymdeithas genedlaethol fel yr American Sunday School Union aros yn hir mewn anwybodaeth am y fath weithiwr, a chafodd ei alw a'i genhadu ganddynt hwy, Chwefror 26, 1836, i lafurio fel cenhadwr yr ysgollon Sabbathol. Yn 1842 rhoddodd i fyny ei ofal eglwysig, a chysegrodd ei holl amser i'r gwaith hwn o fod yn genhadwr yr Ysgollon Sabbathol yn Ohio ac Indiana. O hyny hyd yn awr nid yw wedi bod allan o arfogaeith yr Ysgol Sul. Er ei fod yn gaplan ac yn *Christian Commission worker* drwy y rhyfel, ni roddodd i fyny ei genhadaeth yn achos yr Ysgollon Sabbathol, ond gweinyddai i fechgyn yr Ysgol Sul yn y fyddin, a ffurfiodd "frawdolaeth," a dosbarthiadau Beiblaidd, ac Ysgollon Sabbathol yn y gwernylloedd, yn yr ysbyttai, ac yn mhob man y gallai grynhoi dynion at eu gilydd i wrando ac i astudic y llyfr bendigedig.

Mae Mr. Chidlaw yn para yn y gwaith. Am y deng mlynedd diweddaſ y mae wedi bod yn Arolygwr cenadaethau Undeb yr Ysgollon Sabbathol Americanaidd yn Ohio ac Indiana.

"A'u gweithredoedd sydd yn eu canlyn hwynt," h. y., byddant yn cael eu gwobrwyo am eu ffyddlondeb gydag achos yr Arglwydd ar y ddaear. Nid ydym i feddwl y bydd gweithrediadau y saint yn teilyngu y dedwyddwch &c. Nid y ffyddlondeb yn y byd yma a fydd y llinyn mesur i fesur maint y dedwyddwch. Fe fydd y dedwyddwch yn ol mawredd cariad a haclfyredd Duw.—ROBERT EVERETT.

Gsboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD.

LLYFR Y DATGUDDIAD

YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH FOND, D. D.,

Athraw yn Ngholeg Dawinyddol Bangor, Maine.

PENNOD XV.

Barn Duw ar y Butain Fawr.

DATGUDDIAD PENNOD XVII.

Er fod ysgrifenydd y Datguddiad, neu yn hytrach yr Ysbryd a'i hysbrydolai, wedi ein harwain yn mlaen yn niwedd y bennod ddiweddaſ—fel y gwnaeth lawer gwaith o'r blaen—at derfyniad yr ymdrech fawr a ragflaena yn uniongyrchol y milfwyddiant, ymddengys nad oedd yn foddhaol i adael y mater fel hyn, ond fod yn rhaid rhoddi eglurhad newydd o'r gelyn mawreddog gyda'r hwn y galwyd yr Eglwys i ymdrech cyhyd, ac o'i orchfygiad a'i ddyrchweliad diweddol. "Ac felly," medd yr ysgrifenydd, "daeth un o'r saith angel oedd a'r saith phiol ganddynt, ac a ymddyddanodd a mi, gan ddywedyd wrthyf, Tyred, mi a ddangosaf i ti farnedigaeith y butain fawr sydd yn eistedd ar ddyfroedd lawer; gyda'r hon y puteiniodd breninoedd y ddaear, ac y meddwyd y rhai sydd yn trigo ar y ddaear gan win ei phuteindra hi." Dat. xvii. 1, 2.

Desgrifiad yr angel o'r butain ydyw hwn; oblegid nid oedd loan wedi ei gweld eto. Arddangosir hi gan yr angel a'i sedd fel ar ddyfroedd lawer, fel ag yr oedd y Fabilon lythyrenol yn seddodig ar yr Euphrates, a'r Rufain lythyrenol ar y Tiber. O ganlyniad, deongliir y dyfroedd yma fel yn arwyddocau y bobloedd, a'r tyrfodedd, a'r cenedloedd, a'r ieithoedd, ar y rhai y cymhellodd y wraig ei dylanwad hudolaethus, meddwol.

"Ac eſe a'm dygodd i'r diffaeithwch yn yr ysbryd: ac mi a welais wraig yn eistedd ar fwystril o litw ysgraliad, ac wedi ei gwychu â gaur, ac â main gwerthfawr, a pherlau, a chanddi gwyn aur yn ei llaw, yn llawn o ffield-dra ac afledid ei phuteindra. Ac ar ei thaleuon yr oedd wedi ei ysgrifenu, DIRGELWCH, BABILON FAWR, MAM PUTEINIAID A FFIEIDD-DRA Y DDAEAR. Ac mi a welais y wraig yn feddwr gan waed y saint, a chan waed morthyron Iesu: a phan ei gwelais, mi a ryfeddais â rhyfeddod mawr. A'r angel a ddywedodd wrthyf, Paham y rhyfeddaiſt? myfi a ddywedaf i ti ddirgelwch y wraig, a'r bwystril sydd yn ei dwyn hi, yr hwn sydd a'r saith ben ganddo, a'r deg corn." (Dat. xvii. 8-7.)

Ac felly â yr angel rhagddo i ddeongli y weledigaeth i'r prophwyd, ac i egluro ei harwyddocad.

"Y bwystril a welais, a fu, ac nid yw; a bydd iddo ddyfod i fyny o'r pydew heb waelod, a myned i ddistryw; a rhyfeddu a wna y rhai sydd yn trigo ar y ddaear (y rhai ni ysgrifenydd eu henwau yn llyfr y bywyd er seiliad y byd) pan welont y bwystril, yr hwn a fu, ac nid yw, er ei fod." (Dat. xvii. 8.)

Yr un bwystril ydyw hwn ag a welodd loan yn codi o'r môr yn nechreu y drydedd bennod ar ddeg, a'r hwn a ddeonglasom fel yn arwyddo Rhufain Babel yn ei hawdurdod freninol, fydol a gwladol. Ac os oedd unrhyw anheuaeth o borthlud cywirdeb y deongliad yma o'r blaen,

cadarnbeir ni ynddo yma drwy ddeongliad yr angel.

"Dyma y meddwl sydd a doethineb ganddo. Y saith ben, saith fynydd ydynt, lle y mae y wraig yn eistedd arnynt,—yn cyfeirio at y saith fryn ar y rhai yr addelladwyd Rhufain. "Ac y mae saith frenin: pump a gympasant, ac un sydd, a'r llall ni ddaeth eto; a phan ddol, rhaid iddo aros ychydig. A'r bwystfil, yr hwn oedd, ac nid ydyw, yntau yw yr wythfed, ac o'r saith y mae, ac i ddistryw y mae yu mayned. A'r deg corn a welais, deg brenin ydynt, y rhai ni dderbyniasant freninaeth eto; othir awdurdod fel brennoedd, un awr, y maent yn ei dderbyn gyda'r bwystfil. Yr un meddwl sydd i'r rhai hyn, a hwy a roddant eu nerth a'u hawdurdod i'r bwystfil. Y rhai hyn a ryfelaant â'r Oen, a'r Oen a'u gorchfyga hwynt: oblegid Arglwydd arglwyddi ydyw, a Brenin brennoedd; a'r rhai sydd gydag ef, sydd alwedig, ac etholedig, a fyddiawn." (Dat. xvii. 9—14.)

Y saith frenin y siaredir am danynt yma, fel yr eglurwyd mewn pennod flaenorol, ydynt y saith ffurfiwodraetha a ffynasant yn Rhufain, sef brennoedd, uchel-faerwyr, penrheolwyr, dengwriaethwyr, swyddgwyr millrol, ac ymerawdwyr,—y diweddaf o'r rhai a lywodraethent Rhufain pan ysgrifenydd y Datguddiad. Yn canlyn cwmp y ymerawdwyr a'r brennoedd Gochaidd, Rhufain a'i hamgylchoedd a leihawyd i ddugiaeth, yn ddarostyngedig i raglaw Bavena. Hon oedd y seithfed ffurfiwodraeth, ac mewn cydmariaeth â'r rhai a'i blaenorodd ac a'i holynodd, ni pharhaodd ond "ychydig." O barthed i'r "bwystfil yr hwn oedd, ac nid ydyw, yntau yw'r wythfed, ac o'r saith y mae," nis gall fod un anhawser mewn cymhwyso hwn at y Babaeth, yn ei hawdurdod freninol. Yr oedd hon, mewn rhyw ystyr, yn ffurf newydd o lywodraeth, yr wythfed, ac eto o'r saith y mae,—o'r braidd yr oedd yr un peth a dwy o honnynt, sef y freninol, a'r ymerodrol. Yr oedd ganddi yr un sodd ganolbarthol a'r llywodraethau a'i blaenorodd, sef Rhufain; ymestynai dros yr un diriogaeth, a mynwesodd, yn ei chyngedd, yr un cenedloedd. Deg corn y bwystfil ydynt ddeg teyrnas, y rhai ni fodolent yn amser ysgrifeniad y brophwyddoliaeth yma, eithr a gyfodasant ar ddydd hyspwrdd a rhanai yr Ymerodraeth Orllewinol. Daethant i awdurdod, nid un awr gyda'r bwystfil, ond yr un awr gydag ef—yr hyn sydd well cyfieithiad na'r eiddom ni. Bodolai y llywodraethau yma yr un amser a'r bwystfil, ac yr oeddent o'r un meddwl ag ef, a hwy a roddasant eu nerth a'u hawdurdod iddo: o dan ddylanwad yr hwn y gwnant "ryfel â'r Oen, a'r Oen a'u gorchfyga hwynt: oblegid Arglwydd arglwyddi ydyw, a Brenin brennoedd."

Y fath oedd y bwystfil ar yr hwn yr eisteddai y butain—Rhufain Babol—yn ei hawdurdod deyrnol freninol. Ond am beth y mae y butain yn sefyll? Pwy y mae hi yn arddangos? Gall fod mor lleied o amheusach yn yr achos hwn ag yn y llall. Hi a arddengys y Babaeth yn ei hawdurdod *ystrydod*. Y mae hi yr un a'r ail ffurfiad yn y drydedd bennod ar ddeg; ac hefyd a'r "gau brophwyd" yr hwn a gyplisr mor aml gyda'r bwystfil, ac y dywedir ei fod wedi "gwneud gywrtthiau ger ei fron ef, drwy y rhai

y mae yn twyllo y rhai a dderbyniasant nód y bwystfil, a'r rhai a addolasant ei ddol ef," (pen. xix 20) Amcan yr arwydd echryslawn ac atgas yma—y wraig—ydyw dangos Rhufain Babol yn fwy cyflawn nag y gwnaed eto, mewn dau olygiad, sef yn ei *heillunaddoliadau* a'i *chreuolnderau*. Siaredir yn fynych am eillunaddoliaeth yn yr llen Destament o dan y gyffelybiaeth o buteindra, godineb. (Gwel Jer. iii. 6—9, a xiii. 27; Ezech. xvi. 31—34.) Y mae delwaddoliaethau Eglwys Rhufain yn ddirifedi. Y maent yn ddigywilyddus agored, ac o hir barhad. Yn nadi yr *Iconoclasts* yn yr wythfed a'r nawfed ganrif, esgobion Rhufain a safasant yn ddiysgog fel dadleuwyr dros ac amddiffynwyr addoliad delwau. Ac o'r amseroedd hyn ydychydig yn bresenol, y maent wedi parhau yn eu heillunaddoliaethau—er gwaradwydd i'r enw Cristion gyda rhai crefyddau eraill—ac ni roddant hwynt i fyny. Yn yr ystyr yma, y mae hi wedi llawn gyfiawnhau yr arwydd o'n blaen. Y mae wedi profi ei hunan y butain fawr yr hon a lygrodd y cenedloedd.

Y mae hi hefyd yn cyfateb i'r darluniad yn y bennod o'n blaen o barthed i'r creuolnderau. Y mae hi "yn feddw gan waed y saint, a chan waed merthyrion Iesu." Nid oes gyfrif ar lofruddiaethau tystion ffyddlon Duw, am y rhai y mae y butain Babol yn gyfrifol. Y maent, bum agos a dweyd, yn ddirifedi. Os amheus neb wirionedd yr arddangosiad yma, gadawer iddo ymgynghori ag hanesyddiaeth yr Albigeniaid a'r Waldensiaid, Protestaniaid Ffrainc, a merthyrion yr Iseldiroedd. Gadawer iddo fyned at gyfrifon y Chwyllys yn Spaen ac Itali, ac ym mhob gwlad arall lle y sefydlwyd y llys dychrynnyd yma. Gall Rhufain geisio celtu yr echrys-waith ofnadwy yma, ond nis gall ei guddio o'r golwg. Y mae gwaed deng mil o ferthyrion y foment hon yn llefain yn ei herbyn am ddialodd. *Yn feddw gan waed y saint a merthyrion Iesu*—hwn ydyw y cyhuddgwyn dychrynnyd sydd yn sefyll yn ei herbyn yn llys y nef.

Gwelsom yn barod mai deg teyrnas ydyw deg corn y bwystfil, i'r rhai y rhanwyd yr Ymerodraeth Orllewinol, y rhai am amser a roddasant eu nerth a'u gallu i'r bwystfil, a chlydag ef gwnaethant ryfel yn erbyn yr Oen. Ond ni fydd felly o hyd. Daw yr amser pan "gasao y deg corn y butain, ac a'i gwnant hi yn unig ac yn noeth, a'i chnawd hi a fwynt hwy, ac a'i llosgant hi â thân." I fesu helath y mae y cyfnod hwn wedi dyfod hyd yn nod yn awr. Bu amser, pan oedd Germani, a Lloegr, a Scotland, a Holland, a Switzerland Brotestanaidd, yn rhoddi eu nerth i'r bwystfil a'i gariad-ferch, ac yn uno gyda hwynt i wneud rhyfel â'r Oen. Ond nid yw felly yn awr. Y mae y cenedloedd yma er ys amser hir wedi ymrwthod â'r ymosyngiad Iselwael yma, ac ymrwymo ar yr ochr arall. Ac y mae cenedloedd eraill yn parotol

I'w canlyn hwynt. Oldiwrth argoelion presen ol, nid oes dim yn fwy tebyg, nag y gall Spaen, a Ffrainc, ac Awstria, ac Itali, ddyfod cyn hir i gasâu y butain mor selog ag y carasant hi erioed, ac i uno gyda theyrnasoedd Ewropaidd eraill i'w gwneud hi yn unig a'i llosgi â than. Yr ydym yn diagwyl canlyniadau y digwyddiadau mawrion yma gydag ymddiriedaeth a gweddi.

(Diwedd y bymthegfed bennod.)

PENNOD XVI.

Gwynp y Fabilon Gyfrin—Galar Mawr ar y Ddaear, a Llawenydd Mawr yn y Nef o'i phlegid hi.

DATGODDIAD PENNOD XVII.

Yn y bennod yma cawn hysbysiad mwy cyflawn a ffurfiol am gwynp y Fabilon gyfrin—y Babaeth fawr, y gallu eriedigol—nag mewn un amgylchiad blaenorol. Yn y bedwaredd bennod ar ddeg, clywsom angel yn llefain: "Syrthiodd, syrthiodd Babilon, y ddinas fawr hwn; oblegid hi a ddiododd yr holl genedloedd â gwin lliid ei godineb." Ond yma all leir yn uwch a mwy ffurfiol, a deagrifir mewn modd neillduol deimladau gwahanol gymeriadau, ar y ddaear ac yn y nef.

"Ac ar ol y pethau hyn mi a welais angel arall yn dyfod i waered o'r nef, ag awdurdod mawr ganddi; a'r ddaear a oleuwyd gan ei osoniant ef. Ac o'fio a lefodd yn groch â llef uchel, gan ddywedyd, Syrthiodd, syrthiodd Babilon fawr hwn, ac aeth yn drigla cythreuliaid, ac yn gadwriaeth pob ysbryd allan, ac yn gadwriaeth pob aderyn allan ac atgas. Oblegid yr holl genedloedd a yfasant o win digofaint ei godineb hi, a breninoedd y ddaear a buteinasant gyda hi, a marchnatawyr y ddaear a gyfoethogwyd gan amllder ei moethau hi."

Y cyhuaddiad sydd yma yw, fod yr holl ddaear, daear Rhufain, wedi ei llygru, yn fwy neu lai, drwy ei chyfeillach, ei thrafnidiaeth, a'i heilunaddoliaethau hi.

"Ac mi a glywais lef arall o'r nef yn dywedyd, Denweh allan o honi, fy mhobi i, fel na byddoch gyd-gyfranogion o'i phechodau hi, ac na dderbynydd o'i phlaau hi. Oblegid ei phechodau hi a gyrhaeddasant hyd y nef, a Duw a gofodd ei hanwreiddau hi."

"Telwch iddi fel y talodd hitheu i chwi, a dyblwch iddi y dau cymaint yn ol ei gweithredoedd: yn y cwpan a lanwodd hi, llonwch iddi yn ddan-ddyblyg."

Cyfeirir y gorchymyn hwn at y bobloedd a'r cenedloedd hyn y rhai a ddrygwyd ac a erlidwyd ganddi. A gelwir arnynt i'w had-dalu yn ddwbl am ei phechodau; nid dwbl yr hyn y mae yn haeddu oddiar law Duw, ond dwbl yr hyn a gasp cenedloedd niweidiedig yn gyffredin ar eu gormeswyr.

"Cymaint ag yr ymgoneddodd hi, ac y bu mewn moethau, y cymaint arall rhoddwch iddi o ofid a galar: oblegid y mae hi yn dywedyd yn ei chalon, Yr wyf yn cistied yn frenhinia; a gwoddw nid ydyf, a galar nis gwela ddim. Am hyn yn un dydd y daw ei phlaau hi, sef marwolaeth, a galar, a newyn; a hi a lwyir losgri â than: oblegid cryf yw yr Arglwydd Dduw, yr hwn sydd yn ei barnu hi." (Dat. xviii. 1—8.)

Yn nesaf daw galar breninoedd y ddaear, a'r marchnatawyr, a'r llong-lywyddion—ei chydbleidwyr a'i thrafnidwyr euog—dros gwynp ac adfeiliad y ddinas nerthol yma.

"Ac wylo am dani, a galarn drosti, a wna breninoedd y ddaear, y rhai a buteinasant, ac a fuan fyw yn foethus

gyda hi, pan welont ferg ei llosgiad, gan sefyll o hirbell, gan ofn ei gelfid hi, a dywedyd, Gwae, gwae, y ddinas fawr hono. Babilon, y ddinas gadarn! oblegid mewn un awr y daeth dy farn di."

"A marchnatawyr y ddaear a wylant ac a alarant drosti: oblegid nid oes neb mwyach yn prynu en marwolaeth hwynt. . . . Hwy a santant o hirbell oddiwrthi, gan ofn ei gelfid hi, gan wylo a galarn, a dywedyd, Gwae, gwae, y ddinas fawr hono, yr hon oedd wedi ei gwisgo â llian mawr, a phorphor, ac ysgariad, ac wedi ei gwycho ag aur a meini gwerthfawr, a pherlan! Oblegid mewn un awr yr anrheithwyd cymaint cyfoeth. A phob llong-lywydd i, a phob cymaint mewn llongau, a llongwyr, a chyntier ag ardd a'u gwallt ar y môr, a safasant o hirbell, ac a lefiant, pan welant ferg ei llosgiad hi, gan ddywedyd, I'a ddinas debyg i'r ddinas fawr hono! A hwy a fwrasant lwch ar en penau, ac a lefiant, gan wylo a galarn, a dywedyd, Gwae, gwae, y ddinas fawr hono, yn yr hon y cyfoethogodd yr holl rai oedd ganddynt longau ar y môr, trwy ei chost hi! oblegid mewn un awr yr anrheithwyd hi." (Dat. xviii. 9—19.)

Pan y mae rhai drygionus y ddaear fel yma yn wylo a galarn am gwynp y ddinas gadarn a llygredig yma, gelwir ar y nefoedd i godi ei llais mewn tŷn wahanol lawn: "Llawenbâ o'i phlegid hi, y nef, a chwi apostolion sanctaidd a phrophwydi; oblegid dialodd Duw arni drosoch chwi." (Dat. xviii. 20.)

Y mae diwedd y bennod yn cofnodi dinystr hollol ac anocheladwy y ddinas ddedfrydol yma—enw arall am Rufain Babil—gyda'r achosion y rhai a'i cynrychodd.

"Ac angel cadarn a gododd faen megis maen melyn mawr, ac a'i bwriad i'r môr, gan ddywedyd, Fel hyn gyda rhuthr y tdir Babilon y ddinas fawr, ac ni cheir hi mwyach, a llais telynnorion, a cherddorion, a philyddion, ac udganwyr, ni chlywir ynot mwyach; ac un creffwr, o ba greffid bynag y bo, ni cheir ynot mwyach; a thwrt maen melyn ni chlywir ynot mwyach; a llewyrch canwyll ni weller ynot mwyach; a llais priddasaf a phriodasferch ni chlywir ynot mwyach; oblegid dy farnehatwyr di oeddent wyr mawr y ddaear; oblegid trwy dy swyngyfaredid di y twyllwyd yr holl genedloedd. Ac ynidid y cued gwaed prophwydi a salnt, a phawb a'r laddwyd ar y ddaear." (Dat. xviii. 21—24.)

(Diwedd yr unfed bennod ar bymtheg.)

Crefyddol.

BUDDIOLDEB DUWIOLEDB.

GAN JONATHAN EDWARDS, BANGOR, ME.

Canyis i ychydig y mae ymarfer corfforol yn fuddiol, eithr duwioledeb sydd fuddiol i bob peth, a chanddi addewid o'r bywyd y sydd yr awr hon, ac o'r hwn a fydd. i Tim. iv. 8.

Yr ydym yn barod i amheu y gosodiad mai i ychydig y mae ymarferiad corfforol yn fuddiol, oblegid hob ymarferiad corfforol nis gallwn fwynhau iechyd. Mae yn un o hanfodion iechyd. Peidder ag ymarferyd y fraich, ni fydd yn hir cyn myned yn ddirym. Felly y goes, a'r un modd holl aelodau y corff. Felly hefyd y synwrau allanol, y llygaid, y clustiau, y ffroenau &c. Y mae yn beth pwysig iawn ynte i ni fod yn fyddlon mewn ymarferiadau corfforol. Mae yn effeithio nid yn unig ar y corff, ond ar y meddwl hefyd. Mae cysylltiad y corff a'r meddwl y fath, fel y mae yn angenrheidiol i'r corff fod yn iachus cyn gall y meddwl fod yn fywiog; y rhai mwyaf gofalus mewn ymarferiadau corfforol, sydd yn gallu treiddio ddyfnaf i ddirgelion egwyddorion; hwy ydynt y rhai mwyaf llwyddianus yn holl gangenau gwybod-aeth. Mae ganddynt fwy o adlynlwad ar y bobl hefyd, mae yr attyniad (*attractum*) lawer yn gryfach ynddynt.

Effeithia ar ein natur focsol hefyd. Fel mae eysylltiad agos rhwng y corff a'r meddwl, felly y mae rhwng y meddwl a ein natur focsol. Mae y dyn iachus, o feddwl bywiog, yn mwynhau pethau crefyddol lawer yn well na'r asach a marwaidd. Mwynha ei hun yn well pan yn astudio a myfyrio ar bethau Duw. Gall gyswgru mwy o amser i feddwl ar bynciau crefyddol, a'u hamgylfred yn well: felly o angenrheidiol derbynna lawer mwy o fendithion.

Gwelir ynte fod ymarferiad corfforol yn fuddiol iawn pan y sylwn arno yn annibynol; ond pan y cydmarwn ei fuddioldeb i annergrifiadwy fuddioldeb dauwoldeb, nid yw yn wir ond ychydig. "Eithr dauwoldeb sydd fuddiol i bob peth." Y mae "ymarfer corfforol," sef diaglybiaeth y corff trwy ymryd, fel gwasanaeth crefyddol, ynghyd ag ymarferiadau corfforol eraill angenrheidiol mewn trefn i fwynhau iechyd, yn burion yn eu lle, ac yn fuddiol iawn o dan lawer o amgylchiadau, ac mewn gwahanol ystyriaethau, ond y mae y buddioldeb yn gryfyredig, pan nad oes terfyn i fuddioldeb dauwoldeb "*Buddiol i bob peth.*"

Y mae newyddiaduron ein gwlad, y rhai sydd dra aml mewn nifer, yn cael eu britho gan hybysiadau am gyflyriau sydd yn tynu sylw miloedd lawer, ac y mae talent, yspird-hunanaelwgar—a beiddgarwch ar flaenau eu traed yn datgan eu buddioldeb. Y mae y clefydau yr ymhoiant yn foddion sicr er eu gwellhad yn lluosog iawn—y gweithredoedd cyflawnedig yn rhyfeddol, a'r tystiolaethau yn 'eu flafr braidd yn ddirif. Ant ar hyd maesydd eang llenyddiaeth hen a diweddar, chwiliant holl erddi ieithyddiaeth yn fanwl, er mwyn cael ffigyrau mawreddog, a geiriau blodeuog i fynegu eu rhinweddau anhraethadwy. Gwnant stôr ofnadwy mewn gwahanol fanau, arllwysant gawodau o eiriau hyawdl ar benau y bobl yn mhob tref a phentref, pan yn datgan clodydd ue dyfeisiadau cyferol. Ond er cymaint eu hymdroch—eu tuedd grafangawl, a'u beiddgarwch, ac er amled yr ânt yn estroniaid i wirionedd, gan grwydro yn mhell i ddifiaethwch eithafol, er hyny i gyd ni feiddiant ddweyd yn ngeiriau y testyn "*Buddiol i bob peth.*" Na, er cymaint o bethau dymunol sydd yn y byd—am y rhai yr awchus awyddir yn gyffredinol, nes abertliu cysuron bydol, a dibrisio pobpeth er eu meddianu; er mor ddymunol ydyw meddianu cyfoeth, doethineb, bri ac anrhydedd; ac er cymaint o ymgnio y sydd er eu sicrhau, dyma yr unig beth y gellir dweyd am dano ei fod yn "*fuddiol i bob peth.*" O! drysor ancelwiliadwy! a chanddi addewid o'r bywyd y SYDD YR AWR HON.

Pan yn sylwi o'n hamgylech ar ddull y byd, gallem feddwl mai ychydig iawn sydd yn credu hyn. Pa faint bynag y fantais a briodolir i feddianu dauwoldeb er paratoi dyn i fydd arall,

y syniad cyffredin yw nad yw o un gwerth yn y byd yma; ond yn hytrach yn anfantais, yn rhwystr ar ffordd ein llwyddiant tymorol, yn ein anghymwyso i lawr swydd gyfrifol, ac i rostru yn mhlith masnachwyr llwyddianus. Ystyrir mai bywyd o gwmwl—o wylofain annedwydd iawn yw bywyd y duwol, ei fod yn alltud i gysuron y byd, yn rhwym yn nghadwynau dyledswydd ac yn gaethwas i Dduw.

Dauwoldeb yn gwneyd dyn yn annedwydd! Na: eithr hwylusa'n cwrau ar hyd llwybr llwyddiant, a melysa y cwpan chwerau. Awa at y carcharell yn Philipipi a gofynwn i Paul a Silas, beth wnaeth iddynt ganu yn nghanol y nos pan oedd eu cefnau yn ddolurus gan effeithian fhangellau yr erlidwyr, a'u traed yn rhwymedig? Awn at standau y merthyron; gwrandawr arnynt yn canu hymnau a Psalmiau, gan ogoneddu Duw pan y mae y fflamau eirias yn amgylchu eu cyrff. Awn i dy galat, lle mae y plentyn bach newydd huno yn yr angau—a'r fam dyner, er yn teimlo mawr hir-aeth ar ol ei bychan, yn gallu ogoneddu Duw a dywedyd o eigion ei chalon, "Dy ewyllys di a wneler;" a gofynwn, Beth sydd yn ei galluogi i deimlo fel hyn? Dauwoldeb. Nid bywyd e wylofain annedwydd yw bywyd y Cristion neu y duwol, ynte, fel mae llawer yn meddwl. Ni raid farwello â phleuserau bydol pan yn rhestru o dan faner y groes. Mae yr angylion yn ddedwydd; felly y duwol. Camsyniad pwysig a difrifol yw tybied yn wahanol. A yw yn debygol, a yw yn bosibl, y gwna awydd ddirifol i wasanaethu ein Crowr, gyda'r cyneddau a roddodd efe i ni, yn y sefyllfa y mae wedi gweled yn dda ein gosod, ac yn y byd sydd dan ei arolygiad ef, effeithio er cynrychu annedwyddwch, a dyrsu ein mwyniantau bydol? Na. Nid yw gadael y byd a dyfod at Dduw yn adael llawenydd am bruddder—pleserau am groesau—canu am alaru—goleuni am dywyllwch &c.; ond i'r gwrthwyneb. Os llawenydd sydd yn y byd, mil mwy gyda Duw; wedi cofeiddio yr efengyl trwy ffydd, arweinir ni i orfoledd annergrifiadwy, lle mae llawenhan a phleuserau perffaith a digymysg, heb byth boen yn briwio'r fron.

Arweinir ni yn naturiol i ofyn BETH SYDD WEDI CYNRYCHU Y FATH RAGFARN CYFEILLIORNUS O BERTHYNAS I DDUWIOLDEB. Atebwn mai

1. Syniadau cyfeillkornus dynion o natur neu duedd dauwoldeb sydd wedi bod yn foddion i gynrychu y syniad yma. Y dyb gyffredin ydyw fod dauwoldeb yn gynwysedig mewn gweddio a gwasanaethu yn unig, mai bywyd parhaol o weddio a gwasanaethu yw bywyd y duwol, ac mae syniad o'r fath i'r dibrosiad yn annymunol iawn. Gwell gan y pechadur bobpeth na gwasanaethu arall, yn neillduol os bydd yn rhaid iddo ymostwng ac ymgryma

ger ei fron. Felly sefyllfa annymunol iawn yw sefyllfa y duwliol yn ol barn yr hwn sydd yn amddifad o ysbryd Crist. Mae y duwliol i wasanaethu. Ond nid gwasanaethu yw duwlioldeb, ond moddion er cynyrehu duwlioldeb. Nid ymborth yw ein bywyd, ond moddion er ein cynhaliath. Mae duwlioldeb yn sier o gynyrchu tuedd ynom i wasanaethu. Bydd y gwaith yn naturiol felly yn ddymunol. Gwasanaetha y duwliol Dduw am nad all ymattal. Nid yw y gwaith yn tueddu i'w wneud yn felancolaid a marwaid, fel y tybir gan lawer. Creiwn fod dull cynwrfanus crefyddwyr wedi dylanwadu yn anffafriol yn y cyfeiriad yma, y tuchan a'r grwgnach yma sydd yn nodweddu llawer, nid yw yn cael dylanwad ffafriol ar y byd. Diagwylliant i'r duwliol fod yn llawen, ac os dylai rhywrai fod yn llawen a bywlog, dylai crefyddwyr fod. Os gwlychir ein gruddiau a dagrau dysglær pan yn myfyrio uwchben sefyllfa druenus y byd, a'n hanheilyngdod ein hunain, y mae edrych i fyny fel y caffo dysglærdeb gogoniant Crist fantais i belydru arnom, yn ddigon effeithiol i sychu y dagrau oll. Mae edrych ar Grist Pentywysog a Pherffeithydd ein ffydd yn ddigon i'n codi uwchlaw pob teimlad pruddaidd.

2. Mae y syniad cyffredin mewn cysylltiad ag amcan priodol bywyd dyn yn gyfeiliornus hefyd. Os mai amcan bywyd dyn ydyw ymwithio trwy bob rhwystrau i fri a chlod bydol—bierhau elw darfodedig y llawr ar draulaberthu egwyddorion euraidd Cristionogaeth—mynu llwyddo er gorthrymu pawb arall; os mai amcan bywyd ydyw gloddesta a myned gyda thuoddiaidau gwallgofus y natur lygredig, heb dalu un sylw i ddeddf a rheswm; os mai amcan ein creadigaeth ydyw cael byd helaethwch beunydd tra ar y llawr a'i fod i'w dreulio yn hollol ddisylw o'n cyfrifoldeb i Fod uwch, o bwysigrwydd ein tynged dragwyddol—rhwydd gyfaddefwn fod duwlioldeb yn anfantais yn y byd. Ond o'r ochr arall: os mai amcan bywyd ydyw dabblygu y cyneddau deallol, a'u cymhwyso er cyrhaedd amcan ein bodolaeth fel creaduriaid rhesymol, cyflawni ein dyledswyddau tuag at Dduw fel ein Crewr, byw bywyd unfawn, ac ymdrechu ei wasanaethu fel cydnabyddiaeth am ei aml ddoniau tuag atom, a pharatoi ein hunain i drigo gydag ef am oes tragwyddoldeb y tudraw i'r llen; os ydym wedi ein creu er gogoniant Duw, y mae duwlioldeb yn fantais i ni, "Yn fuddiol i bob peth, a chanddi addewid o'r bywyd y sydd yr awr hon, ac v'r hun a fydd.

Y MAE DUWOLDEB YN FUDDIOL YN Y BYD YMA. 1. *Yn fuddiol i'r ymarferydd ei hun, II. ac i gymdeithas yn gyffredinol.* Effeithia mewn dau fodd.

1. Galluoga ni i lywodraethu ein tymerau.
2. Cynyrcha heddwch mewnol.

1. Mae duwlioldeb yn galluoga dyn i lywodraethu ei dymherau. Edrychwn ar ddylanwad dinystriol y tymherau ar y rhai hyn sydd yn amddifad o grefydd Crist. Miloedd a adewir yn gaethweision i'w chwantau oherwydd diffyg llywodraeth ar eu tymherau. Mae wedi bod yn ddinystyr i'r rhai galluocaf cyn yma. Y byd enwog Alexander Fawr, er ei wroldeb a'i allu fel arweinydd mliwrol, a fu farw mewn gwarth, aeth yn ysglyfaeth i'w chwantau afreolus. Nid peth bach, dibwys ydyw rheoli y tymherau i lawer; yn neillduol, rhai o duedd fywiog, uchelgeisiol a brwdfrydig. Dyna Cesar eto, un o'r cymeriadau rhyfeddaf a droediodd daear, wedi ei gynysgaeddu ag athrylith rhyfeddol, fel gwladweinydd a chadfridog—ymffrost ei genedl. Gwnaeth Rufain yn feistr y byd, canodd beirdd o fri ei glodydd. Perchir ei goffadwriaeth ar gyfrif ei alluoedd meddyliol gan enwogion pob gwlad. Nid oedd yntau yn alluog i lywodraethu ei dymherau. Gallam ddweyd yr un peth am ei fab mabwysiedig Augustus, a llawer o enwogion hen a diweddar. Mae y diffyg hwn wedi bod yn foddion i fyrhau einioes miloedd—i ladrata eu cysuron—i'w llethu gan dylodi; diffyg llywodraeth ar y tymherau a amddifada ddyn o amynedd, a'i ceidw beunydd mewn brwydrau yn y rhai mae bob amser yn cael ei orchfygu, ei orthrymu a'i lethu i lawr. Felly y mae yn mhilith holl genedloedd y byd sydd heb eu breintio a'i sŵn efengyl Crist. Maent yn amddifad o gysuron tymorol, ymdreigiant mewn aildendid, mewn sefyllfa druenus a chywilyddus. Duwlioldeb a ddyrchafa ddyn uwchlaw y pethau yma. Ei thuedd yw cynyrchu ynom hunanadnabyddiaeth, ysbryd ymwadol, i wyllo a gwrthwynebu ein tuoddiaidau llygredig, i'n hattal rhag gosod ein meddwl yn eithafol ar bethau y byd, i feddwl a disgwyl am gyfoeth gwell na chyfoeth y llawr—i gilio oddiwrth falchder, ac i ofni malais a chenfigen.

2. Mae duwlioldeb yn cynyrchu heddwch mewnol, trwy roddi i ni gydwybod esmwyth. Dysg i ni ein dyledswyddau tuag at Dduw a dyn. Hyffordda a chalonnoga ni i rodio ffyrdd rhinwedd. Cyfeiria ni ar hyd y ffordd iawn er cyrhaedd gwynfyd tragwyddol. Gosoda o'n blaen gymhelliadau ac addewidion a'n symbyla i redeg yr yrfa yn wrol gan edrych ar Iesu Pentywysog a Pherffeithydd ein ffydd. Mae gan y duwliol yn ngwyneb y profedigaethau chwerwaf destyn llawenhau; yn nghanol y cwmwl tywyllaf mae pelydrau gobaith gwell yn ymddangos. Mae y cyfyngderau mwyaf yn rhoddi iddo olwg eang o ddaioni Duw. Pan yr ydym am weled yn amlwg am ffordd bell, yr ydym am gael rhywbeth cyfyng i edrych drwyddo, er caaglu galluoedd y llygaid ynghyd, felly y mae cyfyngder yn dylanwadu ar y Cristion yn aml megys pull-ddrych. Y mae galluoedd ei ffydd

yn cael eu caeglu ynghyd, nes mae golwg fwy clir ar Dduw nac ar amser. Mae y duwiol yn mwynhau bywyd dedwydd er gwaethaf pob peth, ac yn byw mewn gobaith am ddedwyddwch tragwyddol yn nghwmni Duw a'r Oen yr ochr draw i'r llen. Y mae y breintiau crybwylledig yn eiddo'r duwiol a'r duwiol yn unig—yr hwn sydd yn hoff o fyfrio cyfraith Duw, a galw arno yn aml mewn gweddi,—yn treulio llawer o amser mewn dedwydd fyfrododau ar bethau nefol a thragwyddol. Nid yw yn eiddo i bawb sydd ar enw crefydd; nid yw yn eiddo i'r rhai hyn yn feddant oad gwybodaeth arwynebel o Dduw; nid yw yn eiddo ond i'r cyfryw ag y mae egwyddorion yr efengyl wedi gwneud eu delw yn ei galon,—gobaith gogoniant wedi ei sylweddoli yn y meddwl—a merthoedd y Pryawr yn ei wahanol swyddau yn cael eu cydnabod a'u teimlo yn feunyddiol, ac heddwch Duw wedi ei wasgar yn y galon.

Gweddiwn am feddu y cyfryw ddawloideh.

Bangor Theo. Semy., Tich., 1875.

(I'w barhau.)

ARFAETHAU Y NEFOEDD.

Gallai nad oes dim ag y mae cymaint o wahanol farnau yn eu cylch a'r *Arfaethau Dwyfel*. Mae un blaid a elwir yr "*Angenrheidwyr*" yn golygu fod y *drwg* a'r *da* wedi ei arfaethu. Mae yn rhaid i mi ddweyd nas gallwn gyduno & hwynt. Yr ydym yn credu yr hwn ddywedodd Cymreig, "*Pob da oddiwrth y Creawdwr, pob drwg oddiwrth y Creadur.*" Yr ydym yn credu ei fod yn arfaethu pethau da, ac yn rhagweled ac yn goruwchlywodraethu pethau drwg hefyd. Credwn nad allasai ein Duw da rwystru drygion, heb ddaiystrio rhyddid bodau rheolmol (*free agents*).

Nid ydym yn golygu fod pob peth sydd wedi cymeryd lle mewn amgylchiadau, wedi eu harfaethu, i.e., pethau a ragddywedwyd, lawer o honynt, gan y prophwydi. Rhagfynegwyd y byddai i Judas fradychu y Gwardwr; ond teimlem yn ofidus i wrando ar neb yn dweyd fod Duw wedi arfaethu iddo wneud hyn. Yr ydym wedi teimlo yn ofidus lawer gwaith gyda phethau o'r un natur. Os na osodir y bai yn eglur ar ein Duw da, gadewir y gwrandawr i dynu y casgliad mai Efe ydyw awdwr y drwg rywfodd. Dylem fod yn ofalus i wahaniaethu rhwng *Arfaethau* y *Nefoedd* a'i Hollwybodaeth. Yr oedd Duw yn gwybod am Judas cyn iddo gael ei eni—i.e., cofer fod pob peth a gymerodd le, ac a gymer le, yn hysbys iddo ef er y dechreuad, cyn bod amser. Yr ydym yn credu fod prophwydoliaethau y Beibl yn cynwys *cyngor* neu *arfaethau* y *nefoedd*; hefyd, mynegiadau o bethau a gymerant le, drwy ragwelediad, o weithrediadau drygionus bodau rheolmol—felly yr ydym yn golygu am JUDAS, fod ei ymddyddiad wedi ei ragweled, ond nid ei arfaethu.

Defnyddiwn un neu ddwy o adnodau sydd wedi eu cynhyrdd er ategu y golygiad fod y drygioni mwyaf erchyll wedi ei arfaethu. Act. 2: 23, "Hwn wedi ei roddi trwy derfynedig gyngor a rhagwybodaeth Duw, a gymerasoch chiwi, a thrwy ddwyllaw anwir a groeshoelliasoch, ac a laddasoch." Yr ydym yn ystyried fod dau o bethau yn yr adnod hon yn deillwng o sylw, 1. "*Cyngor.*" 2. "*Rhagwybodaeth.*" Yr oedd yn y "*cyngor*" i Iesu farw dros bechodau, y byd. Yr oedd yn y "*cyngor*" iddo ddiodef. "Onid oedd raid i Grist ddiodef y pethau hyn, a myned i mewn i'w ogoniant?" Luc 24: 25. Yr oedd yn rhagwybod y byddai i'r Iuddewon ei *orthod*; yr oedd wedi rhagweled y *falais*, a'r camdystiolaethau fyddai yn ei erbyn; ond nis gallwn gredu fod y pethau hyn yn un rhan o'r "*cyngor.*" Pe buasai y falais a'r camdystiolaethu yn rhan o'r "*cyngor*," nis gallasant *help*, ac yr oedd Pedr yn betas ddanod iddynt eu hymddygiadau.

Eto, cawn yr Apostol (Act. 27: 28) yn dweyd, "Canyis mewn gwirionedd yn y ddinas hon yr ymgynulodd Herod a Phontius Pilat, gyda'r cenedloedd a phobl Israel" "i wneuthur pa bethau bynag a ragluniodd dy law a'th gyngor di eu gwneuthur." *Gofyniad*.—A allasai y "*cyngor*" gael ei gyflawni gan y pleidiau a nodwyd uchod, heb i *un pechod* gael ei roddi yn eu herbyn? Atebwn y gallasai. Golyger fod yr *Iuddewon* yn ei dderbyn fel eu hunig *Waredwr*. Dywedodd Caiaphas eu Harchoffeiriad, "mai buddiol oedd i un farw dros y bobl." Dywedodd ein hanwyl Iesu "fod ganddo awdurdod ar ei einiees i'w rhoddi i lawr o hono ei hun." Gallasai roddi gorchymyn iddynt, fel y gorchymyn a roddodd Duw i Abraham am aberthu Isaac.

Gwelwn er mai drwy falais a "dwyllaw anwir" y bu Iesu farw, cyflawnwyd cyngor a bwriadau y Nefoedd, ac er fod cyfrif y llofruddion yn ofnadwy, eto goruwchlywodraethodd Duw i'w elynion gyflawni ei bwriadau.

J. DAVIES, *Spring Green, Wis.*

Y DIWEDDAR BARCH. WM. WILLIAMS O'R WERN.

Dyn hynod oedd hwn. Meddai ef ei ddull ei hun yn hollol. Yr ydoedd yn wahanol i bawb eraill yn ei ddull o feddwl, a'i ddull o draddodi ei faterion; ond nid ydoedd yn groes yn ei faru idd ei frodyr gwelnidogaethol mewn llawer o faterion, yn enwedig yn mhynciau sylfaenol y grefydd Gristionogol. Yr ydoedd yn cyfeirio ei saeth fyrychaf at y gydwybod. Anogai yn daer ei wrandawr at eu dyledswyddau, a chymhellai hwynt i'r Wledd efengylaidd, neu i'r "Swper mawr."

O ran ei ddull corfforol, canol faintliol ydoedd; yr oedd ei ymddangosiad yn sobr, ond

yn siŋiol. Ni wnai siarad llawer heb fod angen am hyny. Yr ydoedd o wneuthuriad cryf. Ei ben a'i dafod oeddynt yn ateb yn rhagorol y naill i'r llall.

Yr ydym yn cofio am dano ar daith yn Neheudir Cymru, yn achos symud dyled addoldai yr Annibynwyr yn y De a'r Gogledd. Daeth ef a'r Parch. Michael Jones i le yn ymyl y mynydd i bregethu ganol dydd. Efe oedd yn pregethu yr olaf yn mhob oedfa; ond dechreuai yr oedfaon bob yn ail a'i gydymaith. Tro Williams oedd i ddechreu y waith hono. Am fod torf o wrandawyr wedi ymgasglu, ni ellid tael lle i eistedd i'r oll oedd yn y capel. Cyn haner gorphen ei weddi saethai y dagrau o lygaid y gwrandawyr. Tarewid hwy a syndod gan ei ddrychfoddyllau a'i sobrwydd a'i daerni.

Pregethai cyfaill Mr. Williams yn gall ac ymresymgar ar "allu, ac anallu y pechadur." Testun Williams oedd, "Gwybydded, y bydd i'r hwn a drodd bechadur oddiwrth gyfeiliorni ei ffordd, gadw enaid rhag angau, a chuddio llawr o bechodau." Iago 5; 20. Dangosai—tmai gorchwyl mawr oedd troi pechadur "oddwrth gyfeiliorni ei ffordd."

1. Am fod son am hyny pan y cymer le yn y nefoedd. "Rhaidd" meddai "i chwi wneud gwellthred neillidol o bwysig cyn y bydd son am hyny yn ninas Llundain. Pa faint mwy yw i drigolion y nefoedd gymeryd sylw o'r hyn a wneir? Mae llawenydd yno yn ngwydd angelion Duw, am un pechadur a edifarhao." Yr oedd pob un oedd yn yr oedfa yn gwrandaw fel am ei fywyd. Nid oedd gan neb amser i edrych o'i gwmpas, na rhoddi ei hun i freichiau cwag fel y gwneid ar amseroedd eraill yn y capel hwnw, a llefydd eraill.

2. "Mae troi pechadur yn orchwyl pwysig, am fod enaid yn nhragwyddoldeb yn agored i ddal llawer o wynfyd, neu wae. Bydd pob enaid yno yn cynyddu byth, ac felly yn cynwys naill ai mwy o wynfyd, neu o ddigofaint Duw. Bydd un enaid yn y nefoedd yn mhen rhyw oesau yn gallu dal mwy o wynfyd nag mae yr holl nefolion yn allu ddal yn awr, a'r un modd, bydd un enaid dan lid Duw yn uffern, yn mhen rhyw oesau yn dal mwy o lid y Duwdod, nag mae yr holl golledigion sydd yno yn allu ddal yn bresenol." Erbyn hyn, yr oedd y dynion wedi eu taro a syndod, a'r effeithiau yn hynod o ddylanwadol, a llenwid llygaid aml un gan y dagrau, a lifent yn ffyrddau dros y gruddiau.

Ei ail oesodiad ydoedd:—*Pwy oedd i droi y pechadur oedd yn cyfeiliorni?* "I'r hwn."

1. Fod dyn fel moddion yn addas i droi pechadur o gyfeiliorni ei ffordd. Dywedai, fod llawer mam wedi bod yn foddion i ddychwelyd ei mab, ac i hwnw godi i fod yn genad dros Crist, ac iddo ddychwelyd llaweroedd, ac i'r cyfryw droi eraill, ac felly ei bod yn myned ymlaen o oes i oes oddiwrth ddylanwad y fam

dduwiol—fel y bydd yn y fam dyrfa fawr yn gadwedig am i'r fam ddychwelyd ei mab. Mae dyn wedi ei alluogi i siarad, a phe y gwnaf ddefnyddio ei dalent i ddychwelyd pechaduriaid sydd yn myned tua cholledigaeth dragwyddol, pwy wyr pa faint o les ellid wneud? Gall Duw fendithio y cyngor rydd y bach ei ddawn, yn gystal a chynghor y mwyaf doniol. Anogai y mamau a'r tadau &c., i ofalu am droi eu plant o gyfeiliorni eu ffyrdd. Fel anogaeth i ymdrech dywed y testun am y daloni mawr a wneir wrth droi pechadur, sef, "cadw enaid rhag angen, a chuddio llawr o bechodau."

Yr oedd yr effeithiau yn ddwys, a dylanwadol iawn. Ni welodd yr ysgrifenydd fwy o ddagrau yn cael eu colli mewn un oedfa erioed, mae yn debyg, nag yn hono. Cerfiodd ddylanwadol tragwyddol ar galonau llaweroedd.

Yr oedd un dirgelwch yn perthyn i bregethu Mr. Williams, na ddarfu i ni ei weled yn dal perthynas a phregethu neb arall. Y dirgelwch oedd, gallu effeithio ar y gwrandawyr wrth siarad yn rhwydd heb wneud un ymdrech ymddangosiadol i hyny.

Am fod Mr. Williams yn pregethu "dyledswydd dyn" yn ei ddull priodol ei human, meddyliodd rhai ei fod yn ymylu i dir Arminiaeth; ond yr oedd hyny yn gamgyniol. Mae ei olygiadau ar Lawr Crist, yn y llyfr a elwir "Galwad ddirifol," yn profi yn wahanol. Dywed tu dalen 85 fel hyn, "Ni buasai yn gyson ag anfeidrol ddoethineb, i Crist roi ei hun yn aberth dros bechaduriaid, ar antur, heb fod ganddo olwg ar neb yn fwy na'u gilydd i gyfranogi o'r iechydwriaeth, ond gadael ar ddamwain ddall, ewylllys rydd am y cwbl. Yr oedd gan Crist yn ei holl ddyoddefiadau, olwg neillidol ar yr etholedigion; ac yn yr ystyr yma, yn ol amcan arfaethol Duw (ond nid felly yn ol ei amcan llywyddol,) yr oedd marwolaeth Iesu yn neillidol dros ei aglyws, dros ei ddefaid, dros y rhai a roddwyd iddo gan y Tad," &c.—W. W., Wern.

Mae ei hanes wedi ei roddi i ni gan y Parch. Wm. Rees, Lerpools gynt; ac mae dylanwad ei bregethau yn aros ar laweroedd ag sydd yn fyw; ac fe erys ei enw yn barchus o genhedlaeth i genhedlaeth am oesoedd maith. Claddwyd ef wrth y Wern, yn 59 mlwydd oed, y 23 o fis Mawrth, yn y fl. 1840. Pregethwyd yno y Sabbath canlynol gan y Parch. Wm. Rees, oddiwrth 2 Samuel 1: 19, "O ardderchawgrwydd Israel," &c. Gorphenodd ei yrfa ar ei dydd o ddefnyddioldeb mawr.

T. EDWARDS.

DYODDEFIADAU CRIST.

Pe byddai i ni droi dalenau yr Hen Testament, gwelwn yn awr ac eilwaith brophwydoliaeth am ddyoddefiadau Mab Duw. Ond pan drowa eilwaith ddalenau y Testament Newydd,

gwelwn fod yr amser penodedig wedi dyfod i be'n pryd y mae Crist Mab Duw, iachawdwr y byd yn myned i ddyoddef a marw o farwolaeth fellldigedig y groes dros ein pechodau ni fel y gallom fyw yn dragwyddol ar ddeheulaw y Tad.

Ar ol cyhoeddi y ddeddfryd fellldigedig uwch ben ein Iesu bendigedig, gorchymynwyd i'r milwyr drefnu eu hunain i fyned tua'r dienyddle, i'r hwn orchymyn yr ufuddhasant yn union. Ar ol iddynt wiego Iesu a'i ddillad ei hun, arweiniasant ef ymaith i'w groeshoello. Wedi cyrhaedd y dienyddle rhoddodd un o honynt iddo win myrllid i'w yfed er mwyn niarweiddio ei deimladau ac felly ysgrifhau ei boenau; eithr wedi iddo ei brofi ni fynai ei yfed, yr oedd yn foddolawn i ddiodeff yr holl boenau heb arfer yr un ddyfais i'w lleihau. Wedi i'r Iesu wrthod y ddiod yma, dechreuodd y milwyr ddiog ei ddillad oddiam dano ac yna dechreuasant ei hoellio ar y groes. Ond pan oeddynt yn trywanu ei draed a'r hoellion, efe a weddiodd yn dawel, fe, yn ddiifrifol drostynt a thros bawb ag oedd a rhyw law yn ei achos, "Fy Nhad," meddal ein Iesu bendigedig, "madden iddynt, canys ni wyddant pa beth y maent yn ei wneuthur." Dyma anteidrol diriondeb ac addfwynder Unig-anedig Fab Duw.

Yr oedd yn arferiad gan y Rhufeiniwyr i ysgrifenu y drwg a gyflawnid gan y drwg-weithredwyr a'r ystyllen wen, mewn llythyrenau duon, a'i rhoddi uwch ben y drwg-weithredwr ar y groes. Er cyflawni y ddefod hon ysgrifennodd Pilat *dille* yn Hebraeg, Groeg a Lladin, fel y gallai pawb dweithr yn gystal a'r brodorion ei ddarlennu o bell. Y tittle oedd, "*Hun yw Iesu o Nasareth, Brenin yr Iuddewon.*" Ysgrifenydd ef yn Lladin, neu iaith y Rhufeiniaid, er anrhydedd i ymerodraeth Rhufain; yn Groeg, er hysbysrwydd i'r Iuddewon Groegaidd; ac yn Hebraeg, am mai hono oedd iaith gyffredinol Jerusalem. Felly rhoddasant yr Iesu i farwolaeth rhag i'r Rhufeiniaid eu difetha hwy a'u dinas. Iaith y bobl yn gyffredinol oedd, "Croeshoellier ef." "Bydded ei waed ef arnom ni ac ar ein plant." Cyflawnwyd y fellldith hon arnynt yn ofnadwy yn ninystr Jerusalem, canys croeshoelliwyd y fath nifer aneirif o hon-ynth lwythlau—fe, y fath luaws, medd Josephus, fel nad oedd dim coed i'w cael i wneuthur croesau, na lle i osod croesau i fyny; ac er fod canoedd o flynyddoedd wedi myned heibio er pan ddywedasant, "Bydded ei waed ef arnom ni ac ar ein plant," mae y farn yn aros yn drom ar yr holl genedl Iuddewig hyd heddyw.

Yn awr, ddarlennydd, cymer un olwg ar dy Brynwr ar Galfaria—edrych ar y milwyr yn tori lle i'r groes i gael ei phlanu—dacw y groes yn cael ei chodi ac yn cael ei *jerktio* i'r twll a'r Iesu bendigedig yn hongian ar yr hoellion creulon yn eiddwylaw a'i draed; y gŵiau (*neroes*) yn tori, ei waed yn ffyrddio, a Mab Duw yn wrth-

ddrveh i'r nesoedd a'r ddaiar i edrych arno, ac er mwyn iselhau ei gymeriad yn cael ei osod rhwng dau leidr. Dyma unig-anedig Fab Duw, yr hwn a ddaeth i waered o'r nesoedd i achub y byd, yn cael ei groeshoellio gan ei genedl ei hun. Gwrandaw! O nesoedd! O ddaiar, ddaiar, clyw! Yr Arglwydd a fagodd ac a feithrinodd blant iddo ei hun; ond hwy a wrthryfelasant i'w erbyn, (Esa. i. 2.)

Cymer eto, ddarlennydd, un olwg arno yn marw! yn anadlu allan ei anadliad olaf ar y groes! Edrych ar ei gnawd yn ddrylliedig!—gwel ei ddwyllaw yn cael eu hestyn, ac yn cael eu hoellio ar y groes! y dwyllaw haelionus yma fu yn wastad yn cael eu hestyn allan i ysgrifhau y beichiau trymion! Edrych ar ei draed santafdd yn cael eu hoellio wrth bren garw y groes! y traed yma oeddynt bob amser yn teithio yn mhell ac yn agos i gyhoeddi newyddion da yr iachawdwriaeth—edrych ar ei arleisiau tyner yn cael ei cychwyn gan goron o ddrain!—edrych arno yn llafurio yn loesion angau, yn anadlu ei enaid i ddwyllaw ei Dad, yn gweddio dros ei elynion creulawn, yn gwaeddi â llef uchel, "*Gorphenwyd!*" A fu y fath garedigrwydd ardderchog a hwn erioed? Edrych eto ar yr haul yn tywyllu, y Tad yn cuddio ei wyneb, teimlad ofnadwy o'i wg a'i soriant am bechodau yr hil ddynol nes rhoddi ei Unig-anedig i ddwyllaw ei elynion, dynion a chythreuliaid Gehena! Heb hyn ni buasai ei ddiodeff iadau yn gyflawn, ac heb hyn ni buasai y Tad yn dangos ei anfoddlonrwydd a'i soriant at bechod. Ar yr un pryd, fe rwygodd llen y deiml oddi fyny hyd i waered—yr hen oruchwyliaeth ar ben—yr holl gysegolau wedi eu cyflawni—y ffordd i'r santelddiolaf wedi ei hagogyd, a'r gwahaniaeth rhwng Iuddew a Chenedlddynt wedi ei ddiddymu trwy aberth yr Iesu!

Yn nyfnderoedd grym ei boenau,
Dan eryddion angau loes;
Fe weddiodd am fuddieuant
I fy enaid ar y groes:
Fe ngolleddiodd ar y croesbren,
Rhwyg y ddaiar fawr a'r nen!
Do, fe ngharodd, ac fe nghoffodd
Dan yr hoellion ar y pren.

Ring, Wis.

A. THOMAS.

YR HEN WR O DARTMOOR.

Yr oedd hen wr yn Dartmoor, yr hwn am lawer blwyddyn a enillai ei fywiolaeth trwy ofalu am y gwartheg oeddynt yn wasgaredig ar hyd y brynau yn y wlad fynyddig hono. O'r diwedd, trwy nychdod a henaint, a dynoethiad parhaus a gormodol i bob math o dywydd, pallodd ei olwg yn hollol, fel y gorfu iddo chwilio am loches yn un o'r ysbtytai i gleifion yn ngorllewinbarth Lloegr i ddilweddu ei fyrion ddyddiau olaf. Tra y bu yno ymwelid ag ef yn fynych gan un o'i wyresau, yr hon yn achlysurol a ddarlennai iddo ranau o air Duw.

Un diwrnod, fel yr oedd yr eneth fach hon yn darllen iddo y beuned gyntaf o Epistol cyn-

taf Ioan, pan ddaeth hi at y seithfed adnod, "A gwaed Iesu Grist, ei Fab ef, sydd yn ein glanhau ni oddiwrth bob pechod," cododd yr hen wr ei hun i fyru, ac attaliodd yr eneth fach, gan ddywedyd gyda difrifoldeb mawr:

"A ydyw hynyna yna, fy nghariad i?"

"Ydyw, taid."

"Darllen hi eto, ynte; ni chlywais ei bath erioed o'r blaen."

Darllenodd yr eneth fach drachefn:

"A gwaed Iesu Grist ei Fab ef sydd yn ein glanhau ni oddiwrth bob pechod."

"Wyt ti yn sicr ei bod hi yna?"

"Ydw", yn hollol sicr."

"Cymer fy llaw ynte, a dod fy mys ar yr adnod, canys mi hoffwn ei theimlo."

Cymerodd hithau law yr hen wr dall, a dododd ei fys eegyrnog ar yr adnod, pan y dywedodd:

"Yn awr darllen hi i mi eto."

"Yr eneth fach a ddarllenodd, & llais tyner, melusber:

"A gwaed Iesu Grist ei Fab ef sydd yn ein glanhau ni oddiwrth bob pechod."

"Wyt ti yn hollol sicr ei bod hi yna?"

"Ydw", yn hollol sicr."

"Yna os gofyna neb i ti pa fodd y bum i farw, dywed wrthynt mai trwy ffydd yn y geiriau hyn y bum i farw: 'A gwaed Iesu Grist ei Fab ef sydd yn ein glanhau ni oddiwrth bob pechod.'"

A chyda hyny tynodd yr hen wr ei law ato, syrthiodd ei ben yn ol yn eismwyth ar y glustog, ac aeth yn dawel i bresenoldeb yr Hwn y mae ei "waed yn ein glanhau ni oddiwrth bob pechod."

ADOLYGIAD O'R FLWYDDYN A AETH HEIBIO.

Dysg i ni felly gyfrif ein dyddiau, fel y dygom ein calonau i ddoethineb.—BAGM.

Effeithir llawer ar y meddwl dynol trwy atchweliad tymorau neillduol. Diwrnod ein genodigaeth—yr amser o'n dychweliad at Dduw—y tymor (cynylog a phoenus i'r eithaf) pan yn wylo wrth ochr gwely cyfall yn marw, ac yn meddwl am oerni y bedd, a'r cariad, y cyfrinach, a'r dedwyddwch ag yr oeddym yr amser hwnw yn nghylch eu colli; y mae yr holl rai hyn, a llawer o dymorau cyffelyl, yn creu rhestr o gynhyrfaeau, ag sy'n tynnu y galon, ac yn ein gwneuthur yn feddylgar.

Y mae dechrenad blwyddyn newydd yn cael effaith arnom mewn modd rhyw beth yn gyffelyb. Gorphwysle yw yn nhaith bywyd, lle mae yr ymdeithydd dynol yn aros am foment, ac yn adolygu yr hyn aeth heibio, ac yn blaenbrofi y dyfodol. Sefyllfa ddyrchafedig yw, o ba le y mae golwg helaeth i'w gael, o'r ffordd ar hyd pa un y darfu i ni deithio; ac y mae y rhan ystyriol o ddynolryw i'w gweld yn cof-

leiddio y fath fanteision. Y mae'r anystyriol yn myned heibio yn ddisylw, ond y meddylgar a'r dauwl a eisteddant i lawr mewn myfyrdod difrifol i olrhain eu llwybrau, ac i werthfawrogi eu cynydd moesol. A ydym wedi cael ein dwyn yn nes at Grist oddi ar ddechreuad y flwyddyn 1875, neu a ydym yn bellach yn awr na'r amser hwnw?

Ddarllenwyd, beth oedd dy gyflwr moesol yn nechreuad y flwyddyn? Ydyw dy gydwybod yn dywedyd wrthynt, dy fod yn anedifeiriol, ac anghrediniol; un o estroniaeth oddiwrth Dduw, a gwrthryfelgarwch yn ei erbyn? O! fy enaid, mor annioleghar ydwynt i dy Noddwr; paham yr wyt yn elyn i'w Gyfaill goraf? yn dweithio dy eorchladau oddiwrth yr hwn a'u rhoddodd hwynt i ti, ac yn aberthu dy hun i bechod? heb ystyried fod daioni Duw yn dy dywys i edifeirwch. Edrych yn ol ar ddygwyddiadau y flwyddyn aeth heibio. Pa effaith y maent wedi gael arnat? Neu a ydyw y rhan yma o'th fywyd yn cael ei derfynu yn yr un ysbryd ag ei dechreuwyd? neu a ydwynt yn gydwybodol am y traws-symudiad hwnw o dywyllwch i oleuni, o elyniaeth i gariad, ac o anghrediniaeth i ffydd, am ba un y mae yr ysgrythrau yn dywedyd mewn iaith ddyaglaer ac eglur? Cofia fod bywyd ac angen, ie, nes oedd ac uffern, yn gydgyssylltiedig â'r atebion i'r gofyniadau hyn.

Dyma ni wedi myned dros derfyn blwyddyn arall. Y mae milloedd o rai ag oedd mor iach a ninau yn uchreu y flwyddyn ddiweddar, rhai mor ieuanc a ninau; ond pa le y maent wedi myned? I fyd o dragwyddol barhâd. Beth pe yn eu lle hwy y buasai i ni gael ein cymeryd ymaith, beth fuasai ein rhan ni yn y byd tragwyddol yr amser presenol? Trwy fafr Duw, wele ni wedi cael ein gadael i ddechreu blwyddyn arall. A oes gyda ni ddim amheuaeth oddi-fewn? a ydym yn teimlo fel pe meddyllem fod y cyfan yn dda? a ydym yn gydwybodol i ni ein hunain, ein bod wedi sefyll yn barod bob amser, ac yn mhob amgylchiad, yn y fath gyflwr o edifeirwch a ffydd, a fuasai yn peri i'n symudiad oddiyma fod yn groesawus ac yn llwyddianus? os nad felly, a ddylem ni oedi am foment i wneuthur y fath ddarpariadau, ac i fod yn y fath gyflwr? O bydded i ni ymarferyd gweddi Moses, gwr Duw, i'r dyben i ni ddwyn ein calonau i ddoethineb; felly "dysg i ni gyfrif ein dyddiau, fel y dygom ein calonau i ddoethineb." Yr oedd efe yn golygu, pe buasai ei feddyliau ei hun ac eraill yn cael dwfn ystyriaeth o fyddra eu bywyd ac anamltra eu dyddiau, y buasant yn troi oddiwrth wagedd a ffolineb, ac yn ymofyn gwir ddoethineb.

"Dysg i ni gyfrif ein dyddiau"—dysg i ni ystyried, ein bod ond dros amser bychan; bod bodolaeth diderfyn o'n blaen; a rhaid i ni yn fuan roddi ffarwel i bob peth yn y byd yma.

Dyag i ni ystyried ein bywyd fel tarth, yn ymddangos am ychydig amser, ac wedi hyny yn diffanu! Am ddyd, ei ddyddiau sydd megys glaswelltyn, neu fodeuyn y maes; felly mae yn blodeno; y gwynt a â trosto, ac y mae yn gwywo! Pwy sydd heb golli rhyw berthynas neu gyfaill yn y flwyddyn ddiweddar? a phwy fydd y nesa a galiff ei alw? Pwy all ddywedyd pa mor agos yw ei ddiwedd? A fydd i ni gan hyny ddim ceisio cyfrif ein dyddiau, ac ystyried eu hanamlra a'u terfyniad boreuol?

Gadewch i ni gynyg i fyny weddi y Salmydd—ei chynwag yn un ac oll; yr ydym oll mewn angen am ei harferyd. O! bydded i Dduw roddi i ni ras “felly i gyfrif ein dyddiau, fel y dygom ein calonau i ddoethineb.” Bydded i ni gosio yn wastadol fod genym enaid i'w achub, uffern i'w gochelyd, a nefoedd i'w henill.

D. W. R.

Amrywiaethol.

SYLWADAU AR HENRY WILSON, IS-ARLYWYDD YR UNOL DALAETHAU.

(Bu farw Tach. 22, 1875.)

Darlener: 2 Bron xxii. 1, 2.

Dechreuodd Josiah deyrnast yn 8 oed. Gall plentyn da ddysgu a llywyddu henafgwyr diddau.

1. *Dadbygodd Henry Wilson awydd am ddiwyllio ei feddwel pan oedd yn ieuanc iawn.* “Y plentyn yw tad y dyn.”—Rhoddwch help i'r plant. Darllenai yn ei oriau hanuddennol. Mae llawer o wybodaeth wedi ei dasu i ddiwedd drwy esgeuluso yr oriau hamddenol. Mae ambell feddyg wedi dysgu iaith wrth astudio rhwng tai ei wahanol gleffon. Treuliai Henry Wilson ei “amser segur” yn ddiwyd mewn llyfrau. Tynodd sylw pan yn ieuanc.

2. *Gweithiodd gydag amcan uwch nag enill arian a bod yn gyfoethog.* Pan yn 21 oed aeth i ddysgu crefft, er mwyn enill arian i dalu am ysgol—dechreuodd wrth y llawr—gwneud esgidiau i draed, er mwyn cyrrhaedd modd i fyned at ben a chalon ei oes.

“A fydd fod yn fawr
Dechreuod wrth y llawr.”

Pan mae dyn yn gwneud yn deg ag ef ei hun ac a'r byd a'r pethau mae Duw wedi roddi iddo—mae yn gweithio, ac yn defnyddio y byd a'r amgylchiadau i amcanion dyrchafedig. *Diwylliant* ddylai fod yn amcan i weithio ac yn amcan wrth gasglu arian. Fel mae perllanwaith yr ysgyfaint yn trol yr oll sydd yn dygymod a'r natur yn waed—ac yn gwrthod y gweddill, y dylai dyn yn foesol droi yr oll a allo yn faeth i'w feddwl a'i galon &c.

3. *Gwelodd ei gymydogion fod ynddo elfenau dyn mawr.* Ni raid i athrylith wrth gloch llwgrwobrwy—mae ynddi ei hun ddigon o swm i

ddeffrol pawb. Nid oedd angen am i Henry Wilson gymell ei gymydogion i sylwi arno. Mae gwir sawredd athrylith fel prydferthwch y rhesyn neu wres yr haul. Pan oedd tua 28 oed dyrchafwyd ef i Gynullidy Massachusetts, a phan oedd tua 32 i Senedd y Dalaeth. Gwawd-iwyd ef a'r rhai a'i hetholodd pan anfonwyd ef yn 1835 i Senedd yr Unol Dalaethau, oherwydd anfon gweithiwr tlawd i lanw sedd Edward Everett, un o gawri coethder yr oes. Ond mab athrylith oedd ef—a phan gododd ddwrn ei hywawdled i daro caethwasiaeth, crynodd seiliau yr hen gastell, a theimlodd pleidwyr caethiwd fod ganddynt un Gollath i ymladd ag ef o Massachusetts—un fagodd nerth yn mysg ei gydweithwyr dianrhydeddus.

Os ydym am fod yn amlwg, mynwn rywbeth ynom all dynu sylw. Mae pob lamp a chanwyll yn ddiaylw yn y nos dywell hyd nes y goleuant, yna pawb a'u gwel. Rhaid cael y *peth ynom* cyn y gwel y byd ni.

4. *Ni anghafodd ei sefyllfa gyniesig pan ddyrchafwyd ef i swydd uchel iawn.* Pan oedd ar y maes yn ymgelysiddam fod yn Is-arlywydd gofynodd cyfaill iddo sut oedd yn teimlo gyda golwg ar y swydd. Ebai ef “Os collaf y dydd, ymdrechaf yn deilwng o ddyd, ac os etholir fi ymdrechaf welnyddu gydag amcan i lwyddo ein gwlad a chodi sefyllfa isel y gweithwyr—o blith y rai y daethum.” Tra bu yn alluog i fod yn y Senedd pleidlodd bob mesur a dueddai at godi sefyllfa y gweithiwr. Cyfarchai bob gweithiwr fel ei frawd, a phob gweithiwr a'i cyfarchai yntau fel ei amddiffynydd. Mae y dyn gwir sawr yn cosio ei fod wedi bod yn wir fychan.

5. *Llwyd ymroddiad at ei amcan oedd nodwedd mawr ei holl gamrau.* Cynlluniai bob amser y ffordd oreu i gyrhaedd yr hyn a amcanai, a chyflwynai ei hun at yr hyn farnai oedd yn oreu iddo. Pan dorodd rhyfel allan, cenhadwyd ef i fod yn Gadfridog—ond gwaith naill ochr oedd hyny, pan gafodd gyfle trodd hyny o'r neilldu ac ymgysgrod i'w brif waith, sef codi sefyllfa y caeth a'r tlawd. Pa fwyaf y rhwystrau osodir o flaen un dewr—gwir wrol, cryfaf oll y tyfa efe—ac yr oedd pob araeth a wnaed yn y Senedd yn erbyn rhyddhad y caethion yn rhoi nerth a bywyd newydd yn Wilson o blaid rhyddhad pob dyn. Gweithiodd drwy dlodi, a cholliadau. Torodd y dyn a gadwal ei arian a cholodd y cwbl—ond yn mlaen yr al efel! Gwelodd y byd yn fuan fod Henry Wilson yn ponderfynu myn'd yn mlaen, ac yna gwaeddodd pawb Hwre, i fyny ag ef. Argraffwch unwaith ar galon y gred gyhoeddus eich bod yn benderfynol i gyrhaedd eich amcan er pob rhwystr a chewch bob help—mae y *public opinion* yn myn'd gyda'r lli.

6. *Gweithiodd i fyny trwy yr holl rwystrau gan gadw ei gymerial yn lan.* Yr oedd yn

Hwyrwmwrthodwr a phob diod feddwol—ac yr oedd yn priodoli ei lwyddiant a'i gysur i'w ofal am ei iechyd trwy ymwrthod a'r ddiol ac a'i ehyndeithion. Yr oedd yn ddigon o ddyn i wrthod diod feddwol yn mhobman. Mae llawer wrth ddringo i fyny mewn un cyfeiriad yn myned i lawr yn nghyfeiriad eu cymeriad. Adwaenwn ambell ddyn da pan oedd yn gweithio, ond pan godwyd ef i swydd aeth yn gythraul. Cadwodd Henry Wilson ei gymeriad yn lan, fel y brenin Josiah, er ei wneud yn frenin pan yn ieuanc, ni ddallwyd ef gan y dysgleirdeb fel na welai yr angenrheidrwydd am gymoriad. Pe buasai Wilson yn cael oes i weled Etholiad Arlywyddol '76, diau y gwelsai ei enw yn cael ei godi ar faner clod a'i seinio gan dafodau y dynion puraf a berthynant i bob plaid boliticaidd a phob enwad crefyddol yn America.

7. *Er ei godi, teimlai yn foddol i fod yn ddiaggybl gostyngedig i Iesu Crist.* Nid oedd arno gywilydd o efengyl Crist. Perthynai, drwy broffes, i'r Eglwys Gynulleidfaol. Nid aelod mewn enw a ffurf yn unig ydoedd ef, eithr mewn gweithred ac mewn gwirionedd. Carai ef yr eglwys, carai yr eglwys yntau. Diolch i Dduw am fod mawrion, ie doethion, a'r coethaf o'r doethion yn teimlo Iesu yn fwy na hwynt. Nid yw yn ddianrhydedd heddyw i arddel yr hwn a groeshoeliwyd. Mae y dianrhydedd o'r ochr arall.

Pan dynesai Wilson at ochr afon angau, pan o fewn taith 4 neu 5 awr iddi—gofynnodd am ei Feibl, ac am ei lyfr o Emynau, neu benillion cysegredig yn yr hwn oedd darlun ei wraig, yr hon oedd yn y nef. Darlennai ychydig, yna gorphwysai, gan deimlo yn dawel a dedwydd, ac yn ddisymwth a didwrf collwyd ef o'r byd. Collodd y wlad ddyn dda, yr eglwys aelod ffyddlon a gwerthfawr, ac enillodd y nefoedd un i ychwanegu gogoniant yr hwn fu farw dros ddynion.

GWERSI.

(a.) *Nad yw tlodi yn ddigon o royst ar ffordd dyn i gyrrhaedd sefyllfa anrhydeddus a duwioldeb.* Dyn tlawd oedd Lincoln, a Grant, a Wilson hefyd. Duw a ddyrchafodd rai o iselradd: Luc 1: 52. Mab i Lefiad tlawd oedd Moses—dyrnwr oedd Gideon—bngail bychan oedd Dafydd—gofalu am anifeiliaid oedd Amos. Yr oedd yr apostolion yn rhai anillythrenog a thlawd. Mewn gweithdy arfau y codwyd Melancton. Mab i fwnwr tlawd iawn oedd Martin Luther. Crydd yn Northampton oedd Carey, yr hwn ddyfeisiodd gynllun i gyfieithu y Beibl i iaith miloedd Hindustan—a thebyg ei alwedigaeth oedd Morrison, a gyfieithodd y Beibl i iaith y Chineaidd. Mab tyddynwr tlawd oedd Adam Clark. Gwehydd oedd John Foster. Gwas ffarm oedd Andrew Fuller, a phorthmon oedd William Jay o Bath. Amser a balla i nodi yr oll a godasant i urddas o iselder tlodi a

dinodedd. Mor darawiadol yw geiriau Deon Prideaux, "Nid oes genyf etifeddiaeth i'w gadael i fy mhiant, ond tylodi duwiol, bendith Duw, a gweddiau tad." Fy anwyl gyd-dlodi, onid yw yn fil myrrd gwell cardot bara ar y ddaear na chardota dwfyr yn uffern. Er yn dlawd byddwn dduwiol. Nid yw ein tlodi yn rhwystr i ni ymddyrchafu a *chael ein dyrchafu* gan ddynion a Duw yn y byd hwn, ac yn y diwedd i orsedd yn y nefoedd.

(b.) *Nid yw angau yn fwy tirion wrth y naill ddyn na'r llall.* Mae symudiadau parhaus dynion yn profi fod "rhaid i ddyn ymddangos gerbron brawdle Crist." Y tywysog a'r cardot yn a syrthiant i'r bedd. Nid yw neb yn ddigon cyfoethog i lwgr wobrwyo angau, na neb yn rhy dlawd i gael ei sylw. Un ffordd sydd i gyfarfod ag angau yn ddiogel a chadarn—sef, trwy fod mewn undeb cyfamod â'r hwn y mae ganddo "agoriadau uffern a marwolaeth wrth ei wregys." Beth bynag oedd fawr yn Henry Wilson, hyn oedd fwyaf o anrhydedd a chysur iddo, sef fod ganddo adnabyddiaeth o "Gyfaill a lyn yn well na brawd." Gadawodd ei sedd yn y Senedd, a chadair yr Is Arlywydd; gadawodd ei gyfoeth yn Natick, Mass., a'i gyfeillion filoedd ar hyd y Talaethau Unedig, ac aeth yn dawel i oror byd arall, yn nghwmni yr Hwn a'i prynodd drwy ei waed.

Newydd cyffredin i wrandawyr pregethiad yr efengyl yw, Y daw angau fel cenad dros Dduw i'n galw i fyd tragwyddol, er hyny mae yn newydd pwysig a difrifol iawn. Ni ellir ymguddio rhagddo. O newydd da! Mae Iesu yn agor ei freichiau i dderbyn pwy bynag a ddel ato. Ffowch i'r noddfa cyn y drycin a'r dymestl. Ffowch heddyw—yn awr. Nid oes eisiau i neb fyned allan o'r cyfarfod hwn heb sicrhau dyogelwch tragwyddol i'w enaid. Ffowch at Iesu.

MR. EVERETT.—Darperais y sylwadau ar Henry Wilson erbyn nos Sul, Rhagfyr 5, a thraddodais hwynt i'm cynulleidfa—ac yn awr wle y *manuscript* i chwli at wasanacth y CERNHADWR. Gyda dymuniadau da &c. Yr eiddoch,
Wilkes Barre, Pa. T. C. EDWARDS.

EMPORIA, KANSAS.

BODDIAD DAU FRAWD.

Sef dau fab i Mr. John W. Morgans a Mrs. Hannah Morgans ei briod, gynt Providence, Pa. Bu Mr. Morgans yn Arolygydd ar y Legret Creek Shaft yn y lle uchod am flynyddoedd. Daethant yma fel teulu er ys tua 4 blynedd yn ol ac ymsefydlasant ar eu farm ar Dowe Creek 4 milldir i'r gogledd o Emporia. Ymddangosai eu rhagolygon yn addawol dros ben fel amathwyr—a gorphwysai llawer o'u gobeithion yn eu plant yn neillduol eu dau fab. Oud prydawn dydd Mawrth, Tach. 23, 1875, fel yr oedd y ddau, sef Johnny Franklin a Walter Ellsworth, ynghyd a Sarah eu chwaer yn dychwelyd o'r ysgol a elwir *Central School House*, pan o fewn ychydig gyda chwarter milldir o gyrhaedd cartref dywedodd Johnny a Walter, y blaen-

af yn 12 oed a'r olaf yn 9 oed, wrth eu chwaer am llddi hi fyned adref rhag ei blaen, eu bod hwy yn trol i'r creek i gelsio dal pysgod ac y buasent yn ei chanlyn yn union. Yr oedd y creek wedi rhewi ar y pryd ond ymddengys nad oedd yr iâ yn ddigon cryf i gymeryd yn eon iawn aruo. Yr oedd Mr. Morgans ar y pryd wedi myned ar neges i Arvonla. Gwnai hyny ofn Mrs. Morgans am y plant yn fwy. Wedi i Sarah gyraedd adref gofyniad cyntaf ei mam llddi oedd prle y mae Johnny a Walter—atebodd lithau eu bod wedi trol i'r creek, ond y buasent adref yn union. Ond wrth weled yr amaer yn myned, ac yn neillduol y nos yn dynesu dechreuodd y fam bryderu ac afonyddu, ac yn ddloedi parodd i Katy ei merch fyned i edrych ac ymboli i dai y cymydogion, yn neillduol i dŷ Mr. Herbert Davies, tŷ yr hwn oedd yn agos i'r fan lle yr ymadawsant hwy a'u chwaer—ac yn agos i'r llyn lle yr arferent ddal pysgod,—ond erbyn cyraedd yno nid oedd Davies na neb o'r tenlun yn gwybod dim am danynt. Cyn i Katy gael amser i ddychwelyd, yn eu pryder yr oedd y fam a Mrs. Hughes wedi cychwyn tuag yno. Yn awr ofnwyd y gwaethaf, ac nad oedd dim i'w wneud ond myned i chwilio y creek—wedi goleuo y lamp dechreuwyd ar y gorchwyl peryglus—ac nid hir y buant yn cyraedd man lle y gwelasant fod yr iâ wedi tori—ar yr olygfa dywedodd y fam; Davies, dyma y man lle mae Johnny a Walter, atebodd Davies, Yn wir yr wyf yn ofn, Mrs. Morgans; ac erbyn gwneyd ymchwiliad, yno yr oeddynt wedi oeri yn yr angau. Gwnaed pob ymdrech a alledid er eu hadferu ond buan y deallwyd ei bod yn rhy ddiweddar,—pa fodd y bu arnynt nid oes neb yn gwybod dim, y tebygolrwydd yw i'r iâ dori dan un o honynt ac i'r lllall yn ei garedigrwydd wrth gelsio achub ei frawd gyfarfod a'r un dynged.

Fel y nodais fod y tad ar y pryd yn Arvonla, ond yr oedd y fam yno yn llygad dyst o'r cwbl. Dlan mai hawddach dychymygu na darlunio ei teimladan ar y pryd. Gwnaed pob ymdrech a alledid er ei chadw yn ol ond mynodd fod yn mlaen—teimlai os oedd rhyw beth i'w wneyd dros ei rhal anwyl mai hono oedd yr adeg. Dynes o deimladau tyner iawn yw Mrs. Morgans, ond y noson hono ar lan Dowe Creek dangosodd ei bod yn wrones mewn ystorm.

Anfonwyd cenad ar ol Mr. Morgans yn union, a dlan mai hawddach dychymygu na darlunio ei deimladau yntau pan dderbyniodd yr hysbysiad. Cyrhaeddodd adref cyn dydd.

Y dydd canlynol, sef y 25, claddwyd hwynt yn anrhyddedus ochr yn ochr yn yr un hedd, yn Maple-wood Cemetery ger Emporia. Yr oedd lluosawgrwydd, ynghyd a difrifoldeb yr angladd yn brawf o wir barch iddynt yn yr ardal fel teulu—ac o gydynddeliad diragrith a hwynt yn eu profedigaeth. Gwelinyddwyd yn yr angladd gan y Parch. Ebenezer Jones a'r ysgrifenydd—y Sabboth canlynol traddodwyd pregeth angladdol iddynt i gynulleidfala luosog yn nghapel yr Annibynwyr, Emporia, gan yr ysgrifenydd, oddiwrth 2 Samuel 1: 23, "Saul a Jonathan oedd gariadus ac anwyl yn eu bywyd ac yn eu marwolaeth ni wahanwyd hwynt." Burnwyf eu bod mor deilwng o'r cymeriadau cariadus ac anwyl a'r un bechgyn bach a adnabyddais erioed. Ac "yn eu marwolaeth ni wahanwyd hwynt." Buant feirw yn yr un man, o'r un farw-

olaeth, yr un pryd, a dlan iddynt fyned adref yn yr un cerbyd, i'r un nefoedd, i ganu, yr un anthem yn ddidaw.

Bydded Duw tragwyddoldeb yn Noddfa, yn Nerth ac yn Gymhorth hawdd ei gael mewn cyfyngder i'r tad a'r fam ynghyd a'r chworiydd sydd mewn dagrau ar ol, a chaffer hwynt yn y diwedd oll fel teulu yn uno yn yr un gân a'r bychain sydd wedi blaenu. HENRY REES.

Emporia, Rhag. 7, 1875.

DAVID JONES, BLOSSBURG.

Hunodd y brawd hwn yn yr angau nos Lun, Medi 20, 1875. Claddwyd ef yr 22ain yn mynwent yr Odyddion, gan yr Urdd, yn drefnus a pharchus iawn.

Ganwyd ef ar y 27ain o fis Ebrill, yn y fl. 1816, yn mhlwyf Llandysilio, sir Aberteffi. Bedyddiwyd ef, sef trwy gymhwysu yr elfen at y gwrthrych, ac nid y gwrthrych at yr elfen, yn Capel Cynon Drefwen. Ymunodd mewn glan briodas a'r hon sydd yn weddw yn awr, yn Rhagfyr 18, 1841. Yngymherodd a chrefydd Mab Duw pan yn 21 ml. oed, yn Seion, Rhymney. Symudodd ef a'i briod, a dau o'r plant, (yr oll ag oedd wedi eu geni y pryd hwnw), i'r wlad hon yn y fl. 1845, rhyw 30 ml. yn ol. Arosasant yn Danville, Montour Co., Pa., am ysbaid o dair blynedd. Symudasant oddiyno i'r lle hwn, sef Blossburg, rhyw 27ain ml. yn ol.

Yr oedd yn dad i ddeg o blant; mae un wedi marw, rhyw fl. a saith mis o flaen ei dad; naw yn fyw, pump yn briod, a phedwar yn weddw, a chafodd y faint o weled pedwar o'i blant yn arddel Crist cyn iddo farw. Yr oedd yn 59 ml. a 5 mis oed pan buodd farw. Buodd yn arddel crefydd am 38ain o fl., yn briod 34 o fl. Heddyw y mae wedi ymddiel i beidio dychwelyd mwy at ei deulu, yr eglwys, a'r ardal, a'r wlad. "Ei le nid edwyn ddim o hono ef mwy."

Fel tad yr oedd yn dyner, tawel a gofalus, os nad yn ymylu ar fod yn ormodol felly. Mae yn bosibl fod ein serch a'n cariad at ein plant a'n teuluoedd yn aml yn brofedigaeth fawr i ni i ang-hoffio ac osgelusio ein dyledswyddau tuag atynt.

Fel diuaydd yr oedd yn ufudd, ac yn un parchus o'r awdurdodau ac o'r cyfreithiau, trwy ei fod ar ei oreu i'w cadw a'u hattegu, mor belled ag oedd yn ei allu; a phe buasai pob diuaydd yn yr Unol Dalaethau mor ofalus o'i ddyledswyddau ag oedd ef ni fuasai cymaint o anghydfod, cweryla a gormes a thloddi ag sydd. Yr oedd yn ymostwng i'r awdurdodau, nid yn gynaint am eu bod o ddynion, ond am eu bod o Dduw; "A'r awdurdodau sydd, gan Dduw y maent wedi eu hordeinio."

Fel cymydog yr oedd yn un distaw, heddychlon a digynhwrf, cas beth ganddo oedd ymryson ac ymrfaellon rhwng cymydogion; dyma un o nodweddion neillduol y grefydd a broffesai, ac nis gallaf ef wneud dim yn erbyn egwyddorion ef Feistr.

Fel dyn meddal ar alluoedd meddyllol cryf, a phe buasent wedi cael gwrthethiad priodol yu moreu oes, mae yn sicr y cyrhaeddasai satle uchel yn y byd. Yr oedd ganddo ddeall a barn glir am wahanol bynciau gwladol, moesol, a chrefyddol. Yr oedd ganddo gof nerthol; dysgodd yn ei oes lawer iawn o'r Beibl, ac adnoddodd i'f yn cyhoedd-

us yn y capel yn amser y gwasanaeth crefyddol, y Beibl oedd ei hoff lyfr.

Fel Cristion yr oedd yn llawn iawn. Yr oedd wedi gwisgo am dano yr holl arfogaeib, ac yn flwr ffyddlon, diwyd ac ymroddgar i waith ei Feistr. Yr oedd yn hyddysg iawn yn rheolau a deddfau y fyddin. Yr oedd yn ddarllenwr iawn o'r Beibl, cofial yr hyn a ddarllenai. Yr oedd yn weddiwr synwrol a phwrpasol, byddai yn wastad mewn gweddli yn gryno, trefnus ac ysgrythyrol. Yr oedd gwasanaethu Duw yn alwedigaeth ganddo, yn hyfrydwch lldo trwy ei oes. Buodd fyw gyda Duw, bu farw yn Nuw, ac aeth ato i fyw byth. Mae yr eglwys flwrfaethus wedi ei gollu, ond mae yr un orfoleddus wedi ei gael. Ni chlywir mwy ei lais yn yr eglwys o'r hon yr oedd yn aelod ffyddlon, yn cyngori a dysgu, ni chlywir ei ddymuniadau taerion mewn gweddli dros ei blant a'lgymydogion yn yr ardal. Cefais i nerth mawr lawer gwaith trwy ei weddian drosaf a thros yr achos yn gyffredinol. Mae ei gollu yn golled fawr i'r praidl bychan yn Blossburg. Ond pan oedd y tad yn gndael, dacw y mab yn uno â'r eglwys; Duw a'i dalio hyd ei fedd yn addurn i grefydd fel ag y bu ei dad. Duw ofalo am ei woddw a'i blant, yr hyn a wna os ymddiriedant eu haehos lldo.

Bydded hyn hefyd yn rhybudd i eraill. Yr ydym yn cael prawfflon ychwanegol bob dydd mai nid y byd hwn yw ein cartref; ond am ddydd ein marwolaeth nis gwyddom, na pha fodd neu ddull y daw angau i'n cymeryd oddlyma; ond gwyddom y daw fel lleidr yn y nos, mewn awr, ac ar adeg na byddom yn meddwl fawr am dano; ac y mae yn sicr "nad oes bwrw arfau yn y rhyfel hwnw." Cafodd y brawd ei ymddisadu o foddion cyhoeddus crefydd am dros flwyddyn, oblegid afiechyd a gwendid corff; ond ymwelid ag ef yn aml gan y frawdolaeth, a mwynbal ei hun yn ddedwydd yn eu cyfeillach.

Mae yn debyg mai rhyw fath o ddarfedoligaeib oedd achlysur o'i farwolaeth. Ar adegau byddai yn ofni yn fawr wrth foddwl am y poenau, a'r gwaagfeon sydd yn gysylltiedig a marw; ond ei gyfiwr ysprydol, rhoddai ofal hwn. I'r hwn a allai gadw yr hyn a roddir ato. Yr oedd ganddo adnodau wedi eu dewis i wneyd ychydig o nodlatau oddiwrth ynt y dydd y buasai ef yn cael ei hebrwng i dy ei hir gartref; yr hyn a wnaidd gan yr ysgrifenydd yn mben ychydig o Sabbothau ar ol hyny (Salm 66: 18-20.) Bu y brawd yn dderbynydd cyson o'r CENHADWR am 20 ml., ac i goroni y cwbl nid oedd arno fawr o ol-ddyled pan buodd farw. Crefaf am ofod yn y CENHADWR i hyn o warogaeth i gael ei dalu i un o'i hen gefnogwyr ffyddlon tra bu.

SYLWEDYDD.

COFFADWRIAETH AM JENKIN MORGAN, HUNNEWELL, KY.

Ganwyd gwrthddrych ein cofant yn mla Mai, 1837, mewn amaethdy o'r enw Egerwen, yn mhlwyf Cilcenin, awydd Caredigion, D. C. Enwau ei rieni oeddent David ac Elizabeth Morgan. Dichon mai nid amurliodol fyddai crybwyll gair am y ty a'r teulu o ba rai yr hanodd. Yr Egerwen ydoedd gartref gweludogion yr eifengyl yn ardal Cilcenin, cyn amser ei dadd a'i nain, fel yr oedd agos bob progetiwr Cymreig yn gwybod yn

dda am dano. Megis y ceir yn mhob ardal ryw deuluocdd fel pe wedi eu cyfodi gan raglunlaeth er noddai achos y Gwaredwr, felly yr oedd teulu yr Egerwen yn Cilcenin wedi eu cyuawysu o ran eu hanigylechiadau tymorol, ac hefyd a enalonau duwlofrdyg a haelfrydig. Yr oedd duwioledeb yn nodweddi amlwg yn y teulu. Am fod Elizabeth, mam Jenkin Morgan, yr unig ferch oedd heu briodi, a'i mam yn weddw, yn hytrach na gollwng Elizabeth ymaith, cafodd David Morgan ddyfod i'r Egerwen at ei briod a'i famynglyfrath: felly cafodd Jenkin Morgan, megis Timotheus, gyda ei fam a'i nain, ei addysgu yn yr ysgrhythrau o'i febyd, a diau lldi fod yn abl ei wneuthur yn ddoeth i iachawdwriaeth.

Gan ei fod wedi ei fagu mewn teulu crefyddol cafodd hefyd ei ddwyn i synu yn yr eglwys, ac nis gwyddom a fu erioed o honi. Nid ydym yn meddwl nad oedd ynddo gollladau fel eraill o blant dynion, er nad yw belau pawb yr unrhyw feiau; ond pwy sydd heb ei fai? Beth bynag oedd beiau ein cyfaiil credwn fod yr Arglwydd wedi eu maddeu oll, ac os gwnaeth Duw faddeu pwy ydym ni i gondeimnio? Hyfryd yw ceilio y geiriau anwyl hyn "A gwaed Iesu Crist ei Fab ef sydd yn ein glanhau ni oddiwrth bob pechod." Heblaw cael addysg crefyddol dda, cafodd hefyd ei ddwyn i synu mewn ysgolion da yn Nghymru ac am rai blynyddau yn Lloegr, a gwnaeth y defnydd gorau o'i amser tra yn yr ysgol, yr hyn a'i galluogodd i sefyll i synu yn unrhyw gymdeithas.

Pan yn ei 21ain oed, yn y flwyddyn 1858, ymunodd mewn priodas â merch ieuanc rinweddol o'r enw Mary Ann Lewis a sefydlasant ar ffarm o'r enw Hendraws, yr hon a feddianai ef ei hun. Bu iddynt bump o blant, tri o ba rai sydd yn fyw.

Daeth i'r wlad hon oddeutu deg mlynedd yn ol, a sefydlodd yn Minersville, Ohio. Ni bu yn hir cyn lldo enill cyfeillion a chlymeradwriaeth fel masnachwr a chrefyddwr. Dringodd yn gyflym ristan dyrchafiad, nes y tynodd sylw rhai o brif fasnachwyr y wlad. Oddeutu 6 mlynedd yn ol symudodd i Boone, ac wedi hyny i Hunnewell, Ky., er bod yn gofiadur ar waith halarn a ddygwyd yn mlaen yuo, ac nid hir y bu heb enill ymddiried y cwmni i'r fath raddau nes ei wneyd yn oruchwyliwr ar yr holl waith, pa swydd a lanwodd yn aurhydeddus er boddhad nid bychan i'r cwmni. A chydai ei fod yn dyrchafu yn y byd mewn edmygedd a dylanwad, ymddyrchafal hefyd fel Cristion, er na bu erioed yn ddibroffes, fel yr awgrymwyd yn barod. Ond credwn ei fod yn myned rhagddo i raddau lled amlwg ar dir crefydd. Yr oedd yn fwy duwiol yn America nag ydoedd yn Nghymru, ac fel yr oedd yn nesu at doriyn ei daith, a'r corff yn nesu i'r bedd, addfedal yr enaid i'r nef. Byddai bob amser yn haellonus, diwyd ac ymdrechgar gyda phob rhan o foddion crefyddol. Yr oedd ei galon yn y gwaith, ond at y diwedd yr oedd fel pe bai awyr y wlad fry yn gryfach ar ei enaid. Hir gofr y cyfarfod gweddli hwnw yn Minersville, Ohio, ychydig wythnosau cyn ei ymddatodiad, a'r tro olaf y bu yno, a'i enaid yn gystal a'i dasod yn rhoddi yr emyn anwyl hono allan,

O iachawdwriaeth gadarn!

O iachawdwriaeth glir! &c.

Ac wrth fyned i lawr y glyu teulau y graig o dan ei draed, a chnail

Iesu, Iesu, 'rwyf yn ddigon,
'Rwyf yn llawer mwy na'r byd, &c.

El glesyd oedd y darfodedigaeth, yn erbyn pa un y brwydrodd am ddwy flynedd, ac er pob atlegion dynol mynau i gelyu orclfygu; ac ar forsau dydd Gwener, yr 11eg o Fehefin, 1875, yn 38 ml. oed, darfu'r frwydr. Augur orchfygodd, a'r anwyl Jenkin Morgan nid yw mwy. Y dydd Sadwrn canlynol, daethpwyd a'i weddillion marwol o Hunnewell, Ky., i Jackson, Ohio, a'r Sul caulynol claddwyd ef yn mynwent y teulu rhwng Centreville a Portland, prydly cynullodd torf luosog er gwneud y gymwynas olaf iddo. Yn y tyger y fynwent, pregethodd y Parch. J. E. Jones, Portland, oddiwrth Dat. 1: 18. Ar lan y bedd cafwyd anerehiad a gweddï gan y Parch. D. M. Evans.

Rhaid i ni yn awr adael ein cyfalll yn ei fedd, ac ymadael am ychydig, ie, rhaid ydyw; oni bai y rhaid ni chwael yr anwyl Jenkin Morgan aros yno. Teimlwn yn debyg i'r bardd Hirnethog ar ol yr Hybarch Williams o'r Wern, os wyf yn cosio yn iawn:

"Pe bae tywallt dagrau'n tyclo
Er cael eilwaith we'd dy wedd
Ni chaet aros, gallaf dystio,
Haner mynyd yn dy fedd."

Ond yno y rhaid iddo aros hyd ganiad yr Udgorn, pan y gellw Duw y meirw yn ol o garchar ingol angau.

Wrth roddi ein hysgrifell heblio, dywedwn air wrth ei weddw a'i amddifaid. Er y diehon bod ein cyfalll wedi darpar yn dda er eich cysur yn y dyfodol, yr ydych wedi dyfod i gyfoeth mwy yn ol ymadaewiad. Mae addewidion Duw yn gyfoeth i chwi yn awr. Ond megys nad yw trysorau *gwerthfawr* y byd hwn i'w cael yn mhob man, felly nid ydyw cymeriad Duw fel Tad amddifaid a Barnwr gweddwon, i'w gael yn un man ond yn ei bresawylfa. Na ddigswyllwch ei gael yn un man arall. El ddwy chwaer yn Nghymru,—"Dallwch gyffes eich gobaith yn ddialgl hyd y diwedd." El dad oedranus,—os ydych ar dir y byw, a digwydd o'r llinellau hyn ddyfod i'ch llaw, dywedwn, Gwrandedwch ar lals eich mab. Posibl iddo dd'weyd yn ei fywyd, Byddwch barod, ond dyma lals eich anwyl Jenkin o'r bedd, wrth dad sydd yn sefyll ar drothwy'r bedd, O! byddwch barod, nid oes newid yma. Er maint y galar wrth roddi ein cyfeillion yn y bedd, mae'n hyfryd meddwl y cawn gyfarfod eto borau y codl, trwy haeddiant yr hwn fu farw drusem, ac a gyfododd i'n cyflawnhau, a bod yn wastadol gyda'r Arglywydd. TIM. JONES.

Watertown.

AMSERIAD GENEDIGAETH GRIST.

"Y trethiad yma a wnaethpwyd yn gyntaf pan oedd Cyrenius yn rhaglaw ar Syria."—LUC II. 2.

Cyrenius oedd enw Groegaidd y dyn hwn; ei enw Rhufeinaidd oedd Publius Sulpicius Quirinus. Dywed un o'r haneswyr Groegaidd am dano mai dyn o dueddiadau isel ydoedd, uchelgeisiol, a ehybyddlyd, ond fyddlon i Augustus Caesar. Yr anhawader yn yr adnod hon yw, amseriad y trethiad a nodir yma. Y mae yr anhawsdra yn cael ei achosi oblegid mai Leutius Saturninus oedd yn llywodraethwr ar Syria pan anwyd yr Iesu. Helyd nid oes genym

hanes eglur am y Cyrenius hwn yn llywodraethwr ar Syria hyd o wyth i ddeg mlynedd ar ol genedigaeth yr Iesu. Efe oedd yn llywodraethwr yn amser y terfysg y sonir am dano yn Act. v. 37, ac eglur yw mai o achos y dreth y cododd y terfysg hwnnw.

Mae rhai yn barnu mai fel yma y dylid darllen yr adnod, "Y trethiad yma a wnaethpwyd yn *flaenur*ol i Cyrenius fol yn rhaglaw ar Syria." Y mae hyn yn sier, fod yr un gair ag a gyfieithir "gyntaf" yma yn cael ei gyfieithu "o'm blaen" ac "o'ch blaen" yn Ioan i. 15; xv. 18. Y mae llawer o bethau yn ffaf yr esboniad hwn. Yn gyntaf, os ydyn yn deall wrth y trethiad hwn ddim ond cofrestriad, yr oedd hyn yn beth cyffredin gan y Rhufeinwyr; ond mai y tro hwn y cafodd ei estyn gyntaf can bellod a Judea. Yn ail, fel rheswm paliam y mae Luc yn gosod yr adnod mewn cromfachau, i'w wahaniaethu oddiwrth y trethiad yn nyddiau Cyrenius. Fe basiodd hwn yn dawl a digwyfio a heddychol, ond nid felly y trethiad dan Cyrenius. Yn ol hyn, y mae'r adnod yn cynwys y meddylddrych hwn, "Y trethiad yma a wnaethpwyd yn *flaenur*ol i'r trethiad o dan Cyrenius, yr hwn barodd gymaint terfysg yn y wlad."

Y mae yn ffaith mai Saturninus oedd yn llywydd ar Syria yn amser genedigaeth yr Iesu. Yn y fan yma y mae anhawader yn cyfodi. Dywed Tertullian mai Saturninus wnaeth y trethiad hwn. Ac yn ol gramadegiaeth yr adnod y mae yn gadarn "*pan oedd* Cyrenius" &c. Y meddylddrych yw, *fod* Cyrenius yn rhaglaw ar Syria yr adeg hono. Bernir mai Saturninus oedd y rhaglaw a bod Cyrenius yn ddirprwywr iddo yn y talaethau. Ar *fedd* gafwyd yn Antiochia cafwyd yr argraff "Saturninus a Voluminus," fel prif swyddogion yr ymerawdwr yn Syria. Y casgliad yw fod Voluminus yn gydraglaw a Saturninus yn Syria; neu mai Saturninus oedd y rhaglaw a Voluminus yn ddirprwywr iddo. A'r dybiaeth yw i Cyrenius gael y swydd o ddirprwywr ar ol Voluminus o dan Saturninus; ac iddo ar ol Saturninus gael ei godi o fod yn ddirprwywr i fod yn rhaglaw, Deallant y geiriau fel yma: "Iiwn oedd y trethiad cyntaf a wnaeth Cyrenius pan oedd yn gydraglaw a Saturninus." Hwn oedd meddylddrych Grotius ac Elsley. Cyfieitha Dr. Campbell a Mr. Parkhurst y geiriau fel yma: "Y cofrestriad cyntaf hwn a wnaethpwyd pan oedd Cyrenius yn llywydd ar Syria."

Meddylia rhai fod Cyrenius wedi bod yn rhaglaw ddwywaith. Y mae y gramadegwr enwog Winer a'i nai A. W. Zumpt yn dal yn gryf y golygiad hwn. Dywedant mai hyd tymor llywyddol y rhaglawiad oedd o'r tair i'r pum mlynedd. Yr oedd T. Quintilius Varus yn llywydd hyd C. C. 4. Ar ol hyn yr ydyn yn colli golwg ar raglawiaid Syria hyd O. C. 6. Ni allasai Varus fod, oblegid na allasai rhaglaw fod

yn y swydd dros bum mlynedd. Yr ydys wedi cael gafael ar un o'r rhai hyn, sef L. Volusius Saturninus. Yn y cyfwng hwn yr ydys yn go lygu fod Cyrenius yn rhaglaw y tro cyntaf, sef C. C. 4 hyd C. C. 1. Bernir i'r trethiad hwn gael ei wneud tra yr oedd Cyrenius yn rhaglaw y tro cyntaf, ac mai y flwyddyn ar ol iddo fyned allan o'i swydd y daeth y peth i weithrediad.

Dywed Josephus wrthym fod Augustus Cesar wedi digio wrth Herod am rywbeth, (Hyn. xvi. 9, 8.) Teimlai y dylasai wneud rhywbeth er peri i Herod deimlo ei ymddibyniaeth ar Rufain. Yr hyn a drefnodd er cyraedd hyn y oedd, gosod gorchymyn allan i dretu yr holl ymerodraeth. Gan i Herod a'r Ymerawdwr ddyfod yn gyfeillion yn fuan ar ol hyn, nid yw yn ymddangos i'r trethiad gael ei ddwyn i weithrediad hyd nes i Cyrenius ddyfod i'r rhaglawiaeth ryw ddeg mlynedd ar ol hyn. Y mae yn well genyf fi yr esboniad uchod ar yr adnod, yn un peth, oblegid ei fod yn fwy cydweddol â'r brophwydoliaeth am Grist. Yn awr y mae yr ymerawdwr yn gosod allan ei hawl, hyd yn nod i Juda. Oblegid hyn y mae y deyrnwialen yn cael ei thynu o Juda. Ond pan oedd y deyrnwialen yn ymadael, wele y Silo yn dyfod, Gen. xlix. 10. Hefyd, fel yr ydym wedi sylwi, mae y gair a gyfeithir "gyntaf" yn gyfystyr a "yn flaenorol." Hefyd gellir sylwi fod y gair a gyfeithir "trethiad" yn gyfystyr a "cofrestrriad." Y mae genym lawer o hanes am gofrestrriadau yn y llywodraeth Rufeinig heb yr on trethiad yn eu canlyn; ond nid oes genym hanes am yr un trethiad heb ryw gofrestrriad yn ei flaenori.

Tebyg yw i Luc gofnodi y ddwy bennod gyntaf yma fel y cafodd efe yr hanes gan Mair mam yr Iesu. Er hyn, nid yw amseriad genedig-aeth Crist yn sicr genym. Nid ydym yn sicr o'r flwyddyn. Dywed rhai mai y flwyddyn o oed Rhufain 747 y cafodd ei eni; eraill 748; eraill 749; eraill 750; eraill 751; eraill 755. Cyfrifir yn gyffredin iddo gael ei eni bedair blynedd cyn y cyfrif cyffredin. Y mae hyn yn dyfod tua'r flwyddyn o adeiladiad Rhufain 750. Fel nad ydys yn sicr am y flwyddyn, yr ydys yn llawer llai sicr o'r mis. Sefydliad Eglwys Rhufain yw mai Rhag. 25 y ganwyd ef. Enwa rhai se Hydref, eraill Mawrth, eraill Medi, eraill Ebrill, eraill Awst, &c. ac wrth gwrs, enwant ddyddiau neillduol yn y misoedd hyn. Yagrifena Clement o Alexandria, O. C. 200, fod amser genedig-aeth Crist yn anhybys y pryd hwnw. Dywed eogob Egleisia, O. C. 600, mai yn nyddiau Chrysostom, O. C. 386, y dechreuwyd neillduo dydd er cofadwriaeth am enedig-aeth Crist. Bu yr eglwys Dwyreiniol yn ei gynnal yn Ebrill a Mai. Y mae yn debyg y byddai yr Iuddewon yn danfon eu defaid allan yn y gwanwyn oddentu y pasg, ac yn eu galw yn ol tua Hydref gyda dechreu y cynar wlaw. Tebyg yw felly i'r Iesu gael ei eni rywle yn y cyfnod yna.

Un rheswm dros oed ei enedig-aeth yn Rhag. 25 oedd mai ar ddydd y cymod, Medi 25, meddiant yr ymddangosodd yr angel i Zacharias. Danfonodd y Pab Julius I. at St. Cyril i Jerusalem, yn y bedwaredd ganrif, am y priodoldeb o wneud ymchwilliad i amser genedig-aeth Crist. Ffrwyth yr ymchwilliad oedd mai Rhag. 25 y ganwyd ef. Eu prif reswm dros sefydlu ar y dydd hwn oedd, am mai felly y cawsant ar fyrdau beirniadaeth cofysgrifau Rhufain.

Yr wyf i wedi meddwl fel yma lawer gwaith. Rhai glew oedd yr hen bobl am gysylltu pob gweithred ddaearol a rhyw fudiad o'r bodau wybrenol. Rhag. 25 y mae y dydd yn dechreu troi ar ei estyniad, ac iddynt benderfynu ar y dydd hwn oblegid hyn.

Wel, boed a fo, y mae yn ffaith i'r Iesu gael ei eni rywbryd; a chan nas gwyddom, y mae crystal genyf fi gadw y dydd hwn a rhyw ddydd arall. Gwyddom hyn hefyd, mai ar enedig-aeth ein Celdwad y dechreuodd y dydd drol o'r Hen Oruchwyliaeth i'r Newydd. A genedig-aeth Crist yn nghalon y pechadur yw dechreuad troad y dydd iddo yntau. Oddiar hyn y mae llwybr y cyfiawn fel y goleuni, yn llewyrchu fwy fwy hyd ganol dydd. Y mae oes dyn ya aml yn cael ei chyffelybu i'r flwyddyn—yn gyntaf y gwanwyn, yn ateb i'r dyn ieuanc; yr haf yn cyfateb i'r dyn canol oed, yr llydref yn cyfateb i'r hynafswr, a'r ganaf yn cyfateb i'r dderfyn oes a marwolaeth. Cychwyniad y flwyddyn yw troad y dydd, a chychwyniad y dyn yw ei enedig-aeth. Yr ydym yn ymdraffod a phynia fel hyn er mwyn cyfarwyddo y deall. Ond y pwnc mawr yw, derbyn yr hwn a anwyd yn rhan i'n henodidau anfarwol.

R. S. JONES.

BALAAM.

HANES EI FYWYD.

Mae Balaam yn un o'r dynion hynaf y sonir am danynt o fewn y Beibl. Mae esbonwyr yn methu yn deg a gwybod pa beth i seddwl am dano, ac yn methu penderfynu pa un al dyn da neu ddyn drwg ydoedd. Dichon fod tri pheth yn achos o hyn:—1. Am fod yr hanes sydd genym am dano mor fyr. Yn 2. Am ei fod weithiau yn cael ei alw yn *brophwyd*, a phryd arall yn *ddewin*. Ac yn 3. Am ei fod yn ddyn mor *ragrithiol*, neu yn *gyfnewidiol* iawn. Mae yn anhawdd adnabod dynion dau wynebog, am fod y naill wyneb mor wahanol i'r llall. Ac wrth wrando ar *seriau* Balaam, ac edrych ar ei *ymddygiadau*, mae yn amlwg ei fod ef yn *ragrithiol*, neu yn *gyfnewidiol* iawn. Ac am ei fod yn *siurad* mor dda, ac yn *ganeud* mor ddrwg, mae dynion yn methu ei adnabod, ac yn methu penderfynu gyda golwg ar ei gymeriad.

Mae yr hanes sydd genym am Balaam i'w weled yn Nomeri xxii., xxiii., xxiv., a xxxi. 8. Ac mae ychydig gyfeiriadau ato mewn lleoedd

eralll. Yr oedd Balaam yn fab i Peor; yn byw yn Bethor, dinas ar lan yr afon Euphrates; yn Mesopotamia, yn Syria; ac yn brophwyd neu ddewin enwog yn mhilith y Midaniaid. Dichon ei fod ef yn ei ddydd mor enwog yn mhilith ei genedl ag ydoedd Moses yn mhilith yr Iuddewon. Mae yr angylchiad a ddygodd Balaam i sylw ac i gael ei hanesyddu, yn debyg i hyn:—Pan oedd yr Israeliaid ar eu taith o'r Aifft i Ganaan, daethant i rosydd Moab, yn agos i'r Iorddonen, ar gyfer Jericho. Yr oeddent yn dyrfu laesog. Dichon nad oedd yno ddim llai na dwy neu dair miliwn, rhwng gwyr, gwragedd a phlant. Gwnaeth yr olwg arnynt i Balac brenin Moab, eu hofni. Nid oedd gan Moses un bwriad i ddrygu y Moabiaid. Yr oedd wedi cael gorchymyn i beidio, am eu bod yn hiliogaeth Lot, a'r tir hwnw wedi cael ei roddi yn stifeddiaeth iddynt. Ond, yr oedd cymaint o'u hofn ar Balac, fel yr anfonodd genhadau i Peor—tua 500 o filltiroedd—at Balaam, i ofyn iddo am ddyfod i'w melldithio; ac addaw gwobr iddo am wneud hyn. Ar ol iddynt gyrhaedd pen eu taith, a dweyd eu neges wrth Balaam, efe a gorchymynodd iddynt i aros yno am noson, er mwyn iddo ef gael amser i ymgynghori â Duw beth i wneud. A'r gorchymyn a gafodd gan yr Arglwydd oedd, “Na ddos gyda hwynt; na fellidithia y bobl; canys bendigedig ydynt.” Ac yn y boreu dywedodd Balaam wrth y cenhadau, “Yr Arglwydd a nacodd adael i mi fyned gyda ehwyl.” Gellir meddwl wrth y gair “nacodd,” ei fod ef yn awyddus am fyned, ond bod Duw yn ei attal. Ac felly aeth y cenhadau yn ol i ddweyd wrth y brenin ei fod wedi gwrthod dyfod. Ond anfonodd Balac ato yr ail waith i ddymuno arno i ddyfod; a'r tro hwn anfonodd genhadau mwy anrhydeddus ato, ac addawodd wobr fawr ac anrhydded uchel iddo am ddyfod. Eithr yr ateb a gawant gan Balaam oedd: “Pe rhoddai Balac i mi arian ac aer ionaid ei dy, ni allwn fynd dros air yr Arglwydd fy Nuw, i wneuthur na bychan na mawr.” Gellir meddwl oddiwrth y geiriau hyn ei fod yn awyddus iawn am wneud fel yr oedd Duw yn gorchymyn iddo; ac nad oedd dim traphwant ynddo am arian; a'i fod yn ddyn gonest a didderbyn-wyneb. “Ond,” medd ef yn mhellach, “atolwg yn awr aroswech chwlbau yma y nos hon, fel y caiffwyf wybod beth a dywedd yr Arglwydd wrthyf yn ychwaneg.” Dyma brawf eto ei fod yn awyddus am fyned gyda'r cenhadau. Yr oedd Duw wedi dweyd wrtho o'r blaen yn ddigon eglur am beidio myned; a dylasai hynny fod yn ddigon iddo, heb gael dim yn “ychwaneg.” Gan fod ei galon am fyned, ni wnaeth Duw ei attal yn hwy; ond dywedodd wrtho, “Dos gyda hwynt.” Mae y bachgen drwg weithiau yn gofyn i'w dad am gael myned gyda chwmpsein drwg i rywle na ddylai; a'r tad yn gwrthod. Ond mae y bachgen yn crefu am fyned; y mae yn gofyn yr ail

a'r drydedd waith: ac mae y tad o'r diwedd yn goddef iddo gael ei ddymuniaid: y mae yn dweyd “Dos,” er ei fod yn anfonddlon. Ac felly debygem, y rhuddodd Duw ganiatad i Balaam i fyned gyda ehenhafau Balac.

Yn awr dyma Balaam wrth ei fodd, yn codi yn foreu, yn cyfrwyo ei asen, ac yn cychwyn i'w daith. Mae yn debyg ei fod yn falch iawn ei fod wedi cael myned. Ond yr oedd Duw yn anfonddlon iddo, a daeth angel yr Arglwydd i'w wrthwynebu; a safodd ar y ffordd o'i flaen, a'i gleddyf yn noeth yn ei law. Nid oedd Balaam yn ei weled; ond gwelodd yr asen ef, a throdd oddiar y ffordd. Gwnaeth Balaam ei tharo, a'i throli yn ol. Safodd yr angel mewn man arall, rhwng dwy fagwyr. Gwasgodd yr asen i'r ochr, nes gwasgu troed Balaam yn erbyn y fagwyr, a tharawodd Balaam hi yr ail waith i'w gyru yn mlaen. Safodd yr angel eto mewn lle cul, a phan welodd yr asen na allai fyned heibio, hi a orweddodd i lawr. Yr amser hwn aeth Balaam i dymher ddrwg, a tharawodd yr asen drachefn â'i ffon. Agorodd yr Arglwydd safn yr asen, a hi a ofynodd i Balaam, “Beth a wneuthum i ti, pan darewalest fi y tair gwaith hyn?” Dywedodd Balaam, “Am i ti fy siomi. O na byddai cleddyf yn fy llaw! canys yn awr y'th laddwn.” Mae hyn eto yn dangos ei awydd am fyned yn mlaen at Balac i gael yr arian a'r anrhyddedd. Yr oedd ymddygiad yr asen yn awgrym iddo i sefyll ac ystyried; a gallasem feddwl y buasai ei ehlywed yn siarad yn ddigon i'w ddychrynu, a'i dueddu i droi yn ol ar unwaith. Ond care yr asen oedd ef, a bygwth ei lladd. Yr amser hyn yr agorodd yr Arglwydd lygaid Balaam i weled yr angel a'i gleddyf; a gwnaeth hynny iddo ymostwng. Dywedodd angel yr Arglwydd wrtho, “Wele mi a ddaethum allan yn wrthwynebydd i ti; canys cyfeiliornus yw y ffordd hon yn fy ngolwg.” Cyfaddfodd Balaam yn awr ei fod wedi pechu, a dywedodd y gwnai fyned yn ol, os nad oedd yr Arglwydd yn foddlon iddo fyned yn mlaen. Ond gan ei fod wedi cychwyn, ac mor awyddus am fyned, dywedodd yr angel wrtho am fyned yn mlaen; ond am lefaru fel yr oedd Duw yn gorchymyn iddo.

Ar ol i Balaam gyrhaedd i ddinas Moab, daeth Balac y brenin i'w gyfarfod; ac ar ol gofyn iddo pam na ddaethai y tro cyntaf, ac i Balaam egsusodi ei hun trwy ddweyd ei fod dan lywodraeth Duw; efe a wnaeth wledd fawr i Balaam a'r tywysogion. Boreu dranoeth aeth Balac ag ef i ben mynydd uchel i gael golwg ar Israel, a'r melldithio. Dywedodd Balaam wrth Balac am adelladu saith allor yno, a darparu saith bustach a saith hwrdd i'w hoffrymu. Gwnaed hynny, ac offrymwyd yr anifeiliaid. Ac wedi hynny aeth Balaam o'r neilldr i ymgynghori â Duw pa beth i wneud. Dywedodd wrth yr Arglwydd yr hyn oedd ef wedi ei wneud. Yr oedd saith yn cael ei ystyried yn rhif perffaith; ac

arferent offrymu anifeiliaid er cael ffafwr Duw; ac mae'n debyg fod Balaam yn meddwl ei fod wedi gwneud gwasanaeth mawr i'r Arglwydd trwy offrymu yr holl anifeiliaid hyny; ac y gwnai yntau yn awr ganiatau iddo feldithio Israel. Ond, yn lle eu rhegu a'u melfdithio, dywedodd Duw wrtho, "Dychwel at Balac a dywed fel hyn, Pa fodd y rhegau yr hwn ni regodd Duw? a pha fodd y ffeiddias yr hwn ni ffeiddiodd yr Arglwydd?" &c. Ac felly y llefarodd Balaam.

Teimlodd y brenin yn anfoddion, a gofynodd iddo, "Beth a wnaethost i mi? I regu fy ngel-yntau y'th gymerais; ac wele, gan fendithio ti a'u bendithiaist." I hyn yr atebodd Balaam, "Onid yr hyn a osodd yr Arglwydd yn fy ngenau sydd raid i mi edrych ar ei ddywedyd?" Gellir cymeryd y geiriau hyn mewn dau olygiad. Yn 1. Fel hysbysiad mai Duw oedd yn ei gyfarwyddo, a'i fod yn penderfynna siarad fel yr oedd Duw yn gorchymyn iddo. Ac felly ei fod yn ddyn *gonest*. Neu yn 2. Fel egsusawd; ei fod ef fel gwas yn rhwym o wneud fel yr oedd Duw yn gorchymyn iddo; ac felly ei fod yn ddyn *llofr*, yn ceisio taffu y bai ar Dduw. Nid ydym yn sicr pa un sydd yn gywir.

Beth bynag, aeth Balac ag ef i le arall, i wneud all gynyg. Codwyd allorau ac offrymwyd anifeiliaid eto fel o'r blaen, ac aeth Balaam eto i ymgynghori â Duw pa beth i ddweyd. A dyma y geiriau a ddywedwyd wrtho am eu llefaru wrth Balac yr ail waith: "Nid dyn yw Duw i ddywedyd celwydd; na mab dyn i edifarhau; a ddywedodd efe, ac nis cyflawna? a lefarodd efe ac oni chywira? Wele cymerais arnaf fendithio, a bendithiodd efe, ac ni throaf fi hyny yn ol," &c. Panglywodd y brenin hyn, efe a ddywedodd, "Gan regu na rega ef mwy; gan fendithio na fendithio ef elwaith." Yr oedd yn well ganddo i Balaam eu gadael yn llonydd fel yr oeddent na'u bendithio fel yr oedd wedi gwneud yr ail waith. Gwnaeth Balaam egsusodi ei hun trwy ddweyd ei fod ef wedi llefaru fel yr oedd Duw wedi gorchymyn iddo.

Ond nid oedd Balac am roi fyny ar ol myned i'r draul a'r drafferth i gael Balaam yno; ac felly aeth ag ef eto i le arall, sef i ben Peor. Dywed rhai fod yno deml fawr i Baal. A gellir meddwl fod Balaam yn awyddus am foddion i y brenin; beth bynag yr oedd yn ei ganlyn yn ufudd i'r nall i le a'r llall. Codwyd saith o allorau, ac offrymwyd saith o fustych, a saith o hyrddod eto fel y troion o'r blaen. Pan ddeallodd Balaam na allasai lwyddo i gael Duw i feldithio Israel, dywedir nad aeth efe megis o'r blaen i gyrohu dewiniaeth; ond iddo fyned tua'r anialwch. Dichon ei fod yn myned i le anghyfnedd i geisio dyfeisio ei hun pa beth i ddweyd, yn lle myned i ymgynghori â Duw. Ond pan oedd yn edrych ar y deuddeg llwyth, yn eu pab-

ellau gwynion, i lawr ar y gwastadedd, a'r fath olwg ogoneddus arnynt; gwnaeth ysbryd Duw ei gynhyrfu, ac efe a ddywedodd: "Mor hyfryd yw dy bebyll di, O Jacob? dy gyfaneddau di, O Israel! &c., &c. Bendigedig fydd dy fendithi-wyr, a melfdigedig dy feldithi-wyr." Dywedir i ddigofaint Balac onyn yr amser hyn, yn erbyn Balaam, ac iddo daro ei ddwyllaw yn nghyd; ac mae yn sicr ei fod yn ddigon dig i'w daro ef. Dywedodd wrtho ei fod ef wedi anfon am dano i regu y dynion hyny. Ond yn lle hyny ei fod ef wedi eu bendithio dair gwaith. "Am hyny," (medd ef wrtho,) yn awr ffio i'th fangre dy hun; dywedais gan anrhydeddu y'th anrhydeddwn; ac wele, attaliodd yr Arglwydd di oddiwrth yr anrhydedd." Amddiffynodd Balaam ei hun eto; a llefarodd yn ogoneddus am Israel; ac felly ymadawodd y ddau.

Ond nid oedd Balaam yn foddion myned adref heb gael y *uobr* oedd wedi cael ei addaw iddo. Ac yn lle myned adref, efe a drodd yn ol at Balac i'w ddysgu pa fodd i fwrw rhwystr ger bron meibion Israel, sef eu denu i fwyta pethau wedi eu haberthu i eillunod; ac i odimebu â merched Moab. Ar ol methu llwyddo i droi Duw i feldithio Israel, ceisiodd droi Israel i bechu yn erbyn Duw: ac yn hyn efe a lwyddodd. Yr hanes nesaf sydd genym am yr Israeliaid yw eu bod yn eillunaddoli, ac yn godinebu; a Duw o herwydd hyny yn eu cosbi. A'r hanes nesaf sydd genym am Balaam yw, fod y Midaniaid a'r Israeliaid yn rhyfela a'u gilydd; a Balaam yn eu plith, ac yn cael ei ladd â'r cleddyf. Dyna ei ddiwedd truenus.

Ei gymeriad yn y nesaf.

Cumberland, Md.

ISAAC THOMAS.

(I'w barhau.)

Y GENHADAETH GARTREFOL AMERICANAIDD.

MR. GOL.—Ai gormod hyfdra ynof apello am adran fechan o'r CENHADWR parchus er cyfleu ger bron ein hanwyl frodyr a'n chwiorydd yn yr Arglwydd ychydig ffeithiau mewn cysylltiad â'r Gymdeithas fendithfawr a haelionus uchod? Gwoll fusasai genyf weled arall mwy cyhoeddus a galluocach yn ymaffyd yn y gorchwyl; ond wrth weled nad oes neb yn talu sylw i'r Gymdeithas ddalonus hon, meddyliais fod cymaint o ddyledswydd arnaf fi i wneud â'r mwyafrif dalent. Nid oes sefydliad yn y wlad yn talfyngu mwy o'n sylw, ein cydymdeimlad, a'n cyfraniadau hefyd, na'r Gymdeithas werthfawr hon. Gwastraff ar bapwr yw ysgrifennu llawer o frawddegau i foli y sefydliad hwn. Gwna ffeithiau ateb llawer iawn gwel dyben.

Amcan sylfaeniad a chadwraeth yr *A. Home Miss. Society* ydyw cynorthwyo eglwys gwein-laid, ydynt yn analluog i gynnal y weinidogaeth eu hunain, yn ogy-tal ag anfon cenhadon i efigen-ytu i rai amddifad o'r cyfiyw fraint o fewn yr

Usoel Dalaethau. Rhif y cenhadon yn derbyn budd o drysorfa y Gymdeithas hon y flwyddyn yn terfynu Mai 1875, oedd naw cant pum deg dau (852). Rhif y cynulleidfaoedd a'r dosbarthiadau cenhadol gawsant eu breintio â phirogethiad o'r "newyddion da" trwy gyfrwng y cyfryw ydynt ddwy fil dau gant dau ddeg tri (2,223)—tri deg pedwar o ba rai sydd yn efengylu mewn ieithoedd estronol, yn cael eu dosbarthu fel y canlyn:—un i gynulleidfaoedd o Ffrancod, dau i gynulleidfaoedd o Swisaiad, deuddeg i gynulleidfaoedd o Germaniaid, ac un deg naw i gynulleidfaoedd Cymreig. Felly gwelir ein bod ni fel cenedl yn derbyn mwy allan o'r Gymdeithas nag un genedl estronol arall. Gwelir yr uchod yn *Report* 1875.

Yn y ddau rifyn diweddfaf o'r *Home Missionary*, sef Tach. a Rhag. 1875, y mae y Gymdeithas yn cwyno yn arw o herwydd prinder yn y drysorfa—dim llai na deg mil o ddoleri yn ddyledus i'r cenhadau, ac heb ddim i'w anfon iddynt ar ddechreu y mis hwn. Digon gwir fod y cyfryw gwyn (sef cynwyr arian) yn cael ei glywed trwy bob parth o'r wlad, a braidd nad yw mor gyffredinol a "Galar Hadadrimon yn nyffryn Megidon" gynt, pob teulu a'r cwyn yma yn beth naturiol iddynt erbyn heddyw drwy'r holl wlad. Eto prin wyf yn credu fod yr holl brinder a deimlir gan y Gymdeithas hon i'w briodoli yn gwbl i'r hyn a deimlir drwy y wlad. Credwyf fod cryn lawer o hono i'w briodoli yn fwy i eugenludra nag i ddim arall, sef eugenludra i oed achos y Gymdeithas ger bron ein heglwys a'n cynulleidfaoedd.

Nid oes yr un genedl yn fwy dyledus i'r Gymdeithas hon na'r genedl Gymreig. Yn ol eu rhif yn y wlad nid oes genedl estronol yn derbyn cymaint allan o honi ag a dderbynir genym ni. Acmor wir a hyn ydychyd oes yr un genedl Brotestanaidd yn cyfrannu llai at y Gymdeithas hon na'r genedl Gymreig. Os yw eglwys Seisnig talaeth Efrog Newydd yn safon i ni gael ein pwysu a'n mesur wrthynt—yn ol cyfrif y Gymdeithas y mae tua thair rhan o bedair o eglwys Seisnig y dalaeth hon wedi cyfrannu at y Gymdeithas. Ond gallaf eich storhau nad yw un rhan o bedair o'r eglwys Cymreig wedi casglu. A rhag y gall fod amheuaeth yn meddwl y darlennydd am wirionedd ein gosodiad, ca farnu ei hun wrth y cyfrifon canlynol. Rhif yr eglwys Cymreig yn Nhalaeth N. Y. yw 27. O honnynt nid oes ond pump wedi casglu yn y fl. 1874. A dim ond pedair gyfranodd yn 1875. Rhif eglwys Pa., 50. Methais weled mwy na thair wedi casglu yn ystod y flwyddyn hon. Ohio, 40 o eglwys. Ni ellais ddod o hyd i ddim ond chwech wedi casglu yn ystod y ddwy flynedd ddiweddaf. Da gonyf hysbysu fod y talaethau gorllewinol yn "rhagori llawer arnynt hwy," sef ar y tair a nodais wrth i ni gyferbynu eu rhif a'u cyfoeth. Prawf hyn i mi mai calon-

au y tlawd sydd yn meddu y cydymdeimlad llwyr ag achos y Gwardwr yn y byd yma.

Pa eogus sydd gan y gweddill o eglwys N. Y., y rhai ni chyfranasant at y Gymdeithas yma? Nid eu tlodi yr wyf yn sicr. Nage, ond rhywbeth y byddant yn gorfod bod yn fud ger bron y "frawdle" os na ddiwygiant.

Gwelaf yn ol cyfrif y *Dyddiadur* fod rhif yr holl eglwys Cynulleidfaoel Cymreig yn y Talaethau yn gant triugain ac wyth (168). Nis gallais ddod ar draws ond dwy ar hugain o honnynt wedi cyfrannu yn y flwyddyn 1874, a saith ar hugain yn 1875. Felly yr oedd cant pedwar deg chwech yn 1874 heb gasglu dim, ac yn 1875 cant pedwar deg un heb gasglu cymaint ag un cent er cynorthwyo y Gymdeithas i gadw cenhadau i bregethu yr efengyl i'n cydgenedl yn ol y cnawd yn y wlad hon. Cyfanswm y casgliadau gan yr eglwys a nodwyd am y ddwy flynedd a aethant heibio yw pedwar cant naw deg naw o ddoleri a phedair cent ar hugain (\$490.24). Hwyrach fod ami i ddarlennydd yn dweyd yn ei feddwl wrth ddarlennu hyn yma, Wel, y mae hyn yn o lew fel rhodd i'r Gymdeithas. Ymbwyllid y cyfryw am dipyn. Nid rhodd ydyw, ond talu llawer llai na 5 per cent. o'a dyled ydym wrth hyn.

Yn ystod y ddwy flynedd ddiweddfaf, yr ydychyd ym fel cenedl wedi cael y swm mawr o chwe mil pum cant tri deg o ddoleri (\$6580). A phe byddai y Gymdeithas yn rhoddi hyn fel dyled yn erbyn yr eglwys Cynulleidfaoel Cymreig, byddem yn uwch na thros ein penau a'n clustiau mewn dyled. Yr ydychyd wedi cael mwy gan y Gymdeithas yn y ddwy flynedd a nodwyd nag a anfonwyd genym i'w thrysorfa, o dros chwe mil o ddoleri (\$6,080.76).

Yr ydychyd yn ddigon pell gan hyn o fod yn hunan gynaliol yn ein materion crefyddol, fodd bynnag. Ond er fod yr hyn ydychyd yn ei gael yn gwneud swm go fawr o arian; eto nid yw ond ychydig iawn rhwng cynifer. Cyfrifir fod ein brodyr a'n chwiorydd yn rhifo naw mil naw cant un deg chwech (9016) yn y wlad. Pe caem ar gyfartaledd 75 cent yr aedol o'r holl eglwys, talem bob cent o'r dyled am y ddwy flynedd ddiweddfaf, a byddai genym y swm anrhydeddus o un fil pedwar cant a saith o ddoleri ar gyfer traul y flwyddyn hon sydd yn eiddym fyned heibio, yr hon fydd yn terfynu mis Mai '76. Pe gwnelld hyn ar unwaith, misoedd cyntaf y flwyddyn, a 25 cent ar gyfartaledd oddiwrth bob aedol yn yr Hydref nesaf, byddem wedi mwy na thalu ein dyled (os na bydd y draul yn fwy na'r flwyddyn ddiweddfaf) o bum cant tri deg wyth o ddoleri (\$538). Yr wyf yn nodi fel yna er mantais i'r darlennydd wrth pa lleied sydd gan y llawys i wneud er gwneud llawer. Dim ond un ddolar oddiwrth bob aedol y flwyddyn hon wneid dalu y cwbl o'r draul am y tair flynedd. Yr wyf yn sicr y gwaria pob un o'r

malodau ddolar ar bethau llai eu teilyngded.
Byddia! yn anrhyddodd mawr i ni fel comedl pe-
gwnaem hyny y fwyddyn hon. Ond anrhydd-
edd neu beidio, frodyr, ein dyledswydd yw cy-
nal ein hunain, gan fod hyay yn bodi i ni,
dim ond eael cydweithrediad.

Anwyl frodyr yn y weinidogaeth a blaen-
aid ein heglwys, gwn y daw y CENHADWR i
law y rhan fwyaf o honoch, bydded i chwi
wneud eich rhan: gosodwch y mater ger bron
eich heglwys a'n cynulleidfaoedd. Gwn yn
dda fod canoodd o'n gwrandawyr seolog yn bas-
ed i dafu en hatling i'r drysorfa, ond iddynt
gael y cyfie, a llawer hen weddw fel hono gyn-
ya teimlo digon fel ag i dafu o'n prindes i
mewn, ond iddynt gael y cyfie. Gas hyny, yr
wyf yn enw fy Nuw, a thros y Gymdeithas re-
gorol hon, yn apelio atoch ar i chwi wneud eich
shan trwy osod achos y gymdeithas ger bron yr
eglwys a'r cynulleidfaoedd, yn ogytal a chyt-
rannu tipyn eich hunain. Codwch ati o ddi-
kif, frodyr, ac na oddafweh er dim i'r pethod hwn i
orwedd wrth eich drysau chwi. Myaweb gyd-
wybodan rhyddion ger bron eich Daw yn y
peth hwn, fodd bynnag. Terfynaf rhag i'r y-
grif fynd yn faith, gan ddymanu y bydd i
Dduw beri i bob un y gwelo ei lygaid neu y
elywe ei glustiad yr ymadroddion hyn deimlo
fel ag i weithredu gyda brya.

Os caniatu y Gol., y tro nesaf rhoddwn i lawr
bob eglwys sydd wedi cyfrannu yn mhob talaeth,
ac hefyd pob un yn mhob talaeth fyddo heb
gyfrannu. Yr eiddoch yn hyderus yn eich cyd-
weithrediad, frodyr, hyd y tro nesaf,

THOMAS M. GRIFFITHS.

Turia, N. Y., Rhag. 1876.

Barddonol.

PENDERFYNIAD Y CRISTION.

O'r Ddewiolog.

Nid af yn ol er gwaethaf grym
Diafol a'i bicellau llym,
A tharian ffydd, trwy bigau tan
Ymdrechun wnaif, a myn'd yn mlaem.

Nid af yn ol er cryfied yw
Y cnaud a'i chwantau o bob rhyw,
Trwy nerth fy auwyl leau glau,
Eu sathru wnaif, a myn'd yn mlaem.

Nid af yn ol er bod y byd
A'i swyn yn ceisio denu'm bryd,
Ond yn ei awynton nid oes gryn
I'm batal i rhug myn'd yn mlaem.

Nid af yn ol er bod fy mair
Yn erchyll drwm a'i ddrwg heb drai,
Caf waed yr Oen a'm gylch fel gwlan
Non elra gwyn, os af yn mlaem.

Nid af yn ol er rhwystrau fyrd
A ddichon ddyfod ar fy fyrd,
Tu ol i'm traed y rhof bob maen
Sydd ar fy ffordd i fyn'd yn mlaem.

Nid af yn ol er sythied yw
Y mynydd serth a'r cribog ri;
Y bynnau uwchaf ant fel mân
Ronyddau'r gro, wrth fyn'd yn mlaem.

Nid af yn ol er bod yn gloff,
Edrychaf ar fy Iesu holl;
Doed iarth a niwl—doed dwf a than,
Trwy gymorth Duw mi af yn mlaem.

Nid af yn ol—yn ol y mae
Goâdau, poenau, llyg a gwae;
Tra byddwyf byw, hyn fydd fy nghân,
Nef, nef i mi, ac af yn mlaem.

THOMAS.

ANERCHIAD AR DDECHREU BLWYDDYR.

Dyma fwyddyn newydd arall
Wedi gwario ar ein byd;
Gwawried eto'r hyfryd foren
Pan ddaw'r byd i drefn i gyd;
Mae y fwyddyn a'n gadawodd
Wedi cyraedd pyth y nef,
Ac at orsedd Duw i adrodd
Ein holl hanes i'do ef.

Llyfrau'r nef agorir eto
Dydd yr Adgyfodiad mawr,
Bernh wrthant hwy deilyngod
Holl drigolion daear lawr;
Pan ddeirleuer yno'r llyfrau,
Gan y Barnwr mawr ei hun,
Gwneir yn hyabys drwy'r gynllod,
Beth fydd tynged teulu dyn.

Tellir rhai i'r "t'wyllwch eithaf,"
Yno i ddyoddef bythol boen;
Erelli roddir mewn dedwyddwch
I ganu'n heriaid "Gan yr Oen;"
"Y dryglonys yrir ymaith,"
Tua gwlad sy'n le na'r beid,
Ond y dwliol a ddyrcheir
I fwyndau trag'wyddol beid.

Dorau mawrion trag'wyddoldeb,
Welai'n agor led y pen,
I ro'i lle i fydd yn rhagor,
Cyn daw'r fwyddyn hon i ben;
Swn y dyfais gylwa'n dyfod,
Dros yr hen Iorddonen dda,
Ond nid wyf yn awr yn gwybod,
Nad y blaenaf fyddaf i.

Morio'r rwyf ar gefnfor amser,
Yn agerlong einloes frau,
Tua morlan trag'wyddoldeb,
"Rwyf yn cyflym agosheu;
Er fy chwythu gan dymestloedd,
Dlogel wyf dan ofal Duw,
"Cadben mawr ein lachawdwr i'w,"
Sydd yn gweithio "wrth y llyw."

Er fod tonau'r amgylchiadau,
Trwy'r blynyddau'n chwervu 'nghlwyf',
Draw mi welaf gyfnod tawol,
Heb groeswyntoedd i mi mwy;
At fy Nuw boed fy nymuniad,
Gyda dechreu'r fwyddyn hon,
Am gael calon lawm o gariad,
I'roddio'n addas "ger ei fron."

Er fed gwawd a lld gelynlion
Yn ein herbyn bradd o hyd,
Mae Un cryfach na'r cryfarlog,
All orahygu rhai'n i gyd;
Bryd daw'r fwyddyn y cawn gwyn,
Am rinweddau'r dwyfol waed,
Yn nghymdeithas anwyl Iesu,
A phob gelyn dan ein taeid.

Mae ar ddechreu'r fwyddyn yma,
Llawer un yn fyw ac iach,
Fyddant yn y trag'wyddolfyd,
Fel fy hun "mhen grynyn bach;"
Ceisio wnelom gymhoeth dwyfol,
I'n grymasu ar ein tath,
Ceisio'n hefyd rym duwioldeb,
Erbyn trag'wyddoldeb malth.

Talu wnelom ddolohgarwch,
Gyda pharch i enw Duw,
Am ein cynal drwy'r blynyddau,
—Mewn peryglon o bob rhyw;

Cyfranogi'n helaeth waelom,
O drysorau'r nefoedd wen.
"Tŷ D'AR FRYA" yw llais yr Arglwydd.
Clod i'w enw mawr. Amon.

JONAH G. THOMAS.
Fairview, Catt. Co., N. Y.

METHIANT CYNLLUNIAU DYNOL.

Gwnaeth llawer un i ddechrau,
I adelladu ty;
Ond cyn gwel d ei orpheniad,
Fe ddaeth yr angau'n hŷ;
Bu y perchenog farw,
Er bardded fu ei wedd;
Y ty ga'dd ef fyn'd lldo
Oedd didrefn oerilyd fedd.

Gwnaeth eraill fyn'd i'r rhyfel,
Gael bod yn enwog iawn,
Ac ol cael buddugoliaeth,
Ryw forau, neu brydawn;
Ond hwy ai ddechweleasant,
Er ymladd dros eu gwlad;
Cwmpasant megis eraill,
I lawr yn eu gwa'd.

Gwnaeth eraill i fasnachu,
Gael enill cyfoeth mawr,
Gan feddwl byw yn ddedwydd,
Oyn gadael ddaer lawr;
Ond fe'n cymeryd ymaka
Yn eu trawerthion bla,
Hwy gawsant ddyfroedd Mara,
Yn lŷ y melus win.

Gwnaeth eraill godi hwyliau
Er mwyn gwel d dyddiau gwel,
Gan ōen groesi meroedd,
Wrth fyn'd i'r gwledydd pell;
Bu llongau hwy a ddrylliwyd,
Gan rym awelon lor;
A hwythau hefyd gladdwyd
Yn afinder mawr y mor.

Gwnaeth eraill i briodl,
Yn llawen, ac yn llen,
Gan feddwl gwel d hen ddyddiau,
Hob o'd dan eu broau;
Ond marw wnaeth y priod
Gan adael gweddwl dlawd,
Ac hefyd blant amddifaid
I ddoloddef gwg, a gwawd.

Y mae cynlluniau dynol
Yn methu'n aml iawn,
Ond y mae pothau sicr
I'w cael trwy ddwyfol ddawn;
Os cawn adnabod Iesu
Yn Geldwad ar ein taith,
Cawn hawl i wynfyd perffaith,
I dragwyddoldeb malth.

Birmingham.

JONWERTH.

ENGLYN BUDDUGOL.

Dyma yr eaglyn a enillodd y wobr yn ddiweddar
yn Eisteddfod Cwmaman, sir Gaerfyrddin, i'w
oesod ar gareg-fedd THOMAS EDWARDS, nai i'r
Parch. T. Edwards, Birmingham, Pa.

"Bardd a llenor o ragonion—yma
Oedd Thomas, a Christion;
Ni ddaw fyth i'r gladdfa hon,
Wr gwsodd oes mor gyseu."

CYSUR Y CRISTION YN NGWYNED MARW.

Prysur ddarod mae fy nyddiau
I brwylio'r ddaear hon;
Ac wrth feddwl am yr oriau,
Y mae gular dan fy marou:
Amsur ddaw er maint y tristwch
I wynebu ar y glyn;

O am fod mewn cyflawn heddwch
A'r hwn fu farw ar y bryn.

Er i angu creulawn ddaer,
A mairio ty o glau,
Ac o enill brwydrau fyrdiwn
El lywodraeth ef ni sail;
Daw y dydd caf godi'n ddysglawr,
'N lach ar wedd fy Mhrynw'r mwyn,
Y mae agoriadau angu,
Gan fy llaa wedi'u dwyn. D. W. R.

MARW GOFFA

Mr. JOHN R. GRIFFITHS, *Fairview, Cattaraugus*
Co., N. Y., yr hon a fu farw yn sydyn Awst 11,
1876, yn 70 mlwydd oed.

Ow i angu ddirol, arch-elys pechadur;
Ond cyfall y Cristion bob amser wyt ti,
Yn dwyn y dauhoed o'u ludded a'u llafar,
I ddwyfol gymdeithas "Un Person yn Dri,"
I anedd John Griffiths y daethost yn sydyn
Gan ddwyn yr honaigwr odd ymas ar frya
I frys y nefollon i chwarae'r am delyn.
Yn twyllu, fel pawb o gyfawalon y llyu.

Ar d'ol yb yr anial mewn cyflwr unigol,
Mae'th briod yn wlyo yn welw ei gwedd,
Tra'r ydwyf dy hunan yn awr yn ddihangol,
Ogyrnaed gafaelon marwolaeth a'r bedd;
Mae'r eglwys yn Fairview yn gwled dy chlan,
Ni cheir yma gynghor o d'enan ddim mwy;
Wrth deithio tua'r cyrdau, ni wellr ag lwybran,
A swm dy weddian ai chlywir yn hwy.

Y diwyddyn ddiwedda' m'ith welais di yma,
Hob arwydd afiechyd nac angu'n dy wedd:
Ychydig feddylllais fod terfyn yr yrfa,
Y diwyddyn ddiwedda' dy gludo i'r bedd;
Ond dyma y diwyddyn ragora i bendithlon,
A ddaeth i dy gyfran erioed yn dy oes;
Derbyniast o'r diwedd y palmwydd a'r goron,
A thelyn i gannu am olud y Groes.

Trwy'r dyrsu anialwch 'rwyf i'nau'n carlamu,
Yn ngerbyd brau'r eigioes mewn brys ardyd ei,
Yn erbyn tymestloedd amserol dan gannu,
Gan adael pob gofid a blinfyd o'm hol;
Hyderaf bydd forau y nef yn agoryd
I'm derbyn i'r nefol drigfannau i fyw,
Lle cetaf anthemau nes adaelu y Gwynfyd,
O fawr yn soniarus i'm Prynw'r a'm Duw.

GWYNFRAD.

ANERCHIAD BRAWD AT EI CHWAER

Yr hon sydd mewn galar mawr ar ol ei mab yr hon
a gafodd ei ladd yn Chwared Aberllynfi, awydd
Feirionydd, G. O.

Fy chwaer, boed i ti gofio,
Mae'n dda amcannu 'rwyf
All agor elwyfau'th galon,
Ond rhodd balm i'th glwyf;
Gwn fod dy brofedigaeth
Yn drom, anhawdd ei dwyn,
Ond tro at Dduw am gymorth
Fe wrendy ef dy gwyn.

Paham y gwnal alaru
Oherwydd colli John?
Mae flwath yn fwy dedwydd
Nac ar y ddaear hon;
Mae beddyw yn y nefoedd
Yn lach heb friw na phoen,
Yn dda mewn gorfoledd
Am rinwedd gwaod yr Oen.

Mae'n gwled rhyfeddodau
Dirif y nefol wlad,
A llusau o hen seintiau,
Ac Owen* bach, a'i dad;†

* Ei mab hynaf a fu farw yn ei fabandod.

† Ei phriod pa un a fu farw flynyddau yn ei.

Ac yno ar ei orsedd
Mae'n gwelod Iesu Grist,
Yn eirol am drugaredd
I bechaduriad trist.
Fy chwaor, a'th blant amddifaid,
Yr ydych eto'n fyw,
'Mofynwch am gymwyster
I fyn'd l'r nefododd wliw:
Cewch yno ail gyfarfod
Heb drallod, poen na chlyw',
Lle na raid canu llawel,
Na meddwl 'madael mwyl.

AB GOMER.

HIRAETH.

Hiraeth, hiraeth, paid a'm llethu,
Paid a'm blino i mor drwm;
Pwyso 'rwyf ar fy nheimpladau,
Nes mae'm calon fel y plwm;
Pan wyf gyda fy ngorehwylion
'Rwyf ti beunydd gyda mi,
Yn gydymaith nes'r galon,
Nes achosi dagrau'n lli'.
Paid a'm blino i, medd hiraeth,
Cenad ydwyf oddi fry;
Anfonedig ydwyf ataf,
Rhybudd ydwyf i gwrando fi!
Mynwn weled gwrthrych hiraeth*
Mewn breuddwydion llawn o hedd,
Na, medd hiraeth, ni chei hyny,
Gwnal dy lethu bron l'r bedd;
Ysgafnhau y cwag mae hiraeth,
A phryd arull ei drymhau;
Deffro'n drymaidd yn y bore
Wedi bod dan un o'r ddau.
Paid a'm blino &c.

Pan yn myned i'm gorweddle
I orphwyso o fy ngwaith,
Fe ddaw hiraeth yno ataf
Ac a'i gwna yn foddla llai.
Paid a bod yn llawn mor greulon,
Trugarha wrth eiddill gwan
Sydd yn ymyl torl'i chalonn
Tan dy law di y'mhob man.
Paid a'm blino &c.

Nelson.

ELLEN.

AR ENEDIGAETH

JOHN GERSHOM, *maib Mr. a Mrs. William G. Williams, Remsen, N. Y.*

Ha! Gershom bach, mal rhesyn iach,
A ddaeth l'r byd i fyw,
Lle trig pob drwg, rhwng gwen a gwg,
A helbul o bob rhyw.

O! ar ei wedd ceir gwonau hedd,
A serch ei galon lon;
A thremlad syw ei lygall byw
Belydral burdeb bron.

Ar fin ei ael y chwery hael
Dywyniad enaid pur;
Ac ar ei fin ymdaenall rhin
Yr Hwn fydd iddo'n bur.

Ha! Gershom fwyn, wna atal swyn
Cysuron fyn'd ar goll;
Mae'n rhesyn ter o arogl per
Adfywial'r teulu oll.

Riant, mi wn, chwi gawsoch hwn
Yn anrheg gan y nef;
Ac ef all ddo'd i enill cloed
Fel un o'i weision Ef.

Pwy wyr nad yw yn meddu rhyw
Athryllith gref a dawn,
Fel daw yn fardd a llenor hardd,
Neu gerddor enwog iawn.

* Sef John Charles.

Yn llwybrau Ior, ar dir nen for,
Arweinlwyd ef bob cam;
A dawn y nef, O, dysgwch ef
Weddio'n laith ei fam.

Rho'weh iddo ddysg fel daw i fysg
Dysgawdwy'r mal rhyw gawr;
A Duw y nef a'i noddo ef
Drwy ymdaith dalar lawr.

D. DULCIMER HUGHES,
(Eilon Mon.)
Prospect, N. Y.

Ymnesiaeth.

CYF. CHWARTEROL DEHEUBARTH OHIO.

Cynallwyd hwn, y tro diweddaf, yn Ty'n Rhos ar yr 8ed a'r 9ed o Ragfyr, 1875. Galwyd y gynhadledd i drefn am 10, bore yr 8fed, gan y Llywydd, y Parch. J. A. Davies, Siloam, ac yn absenoldeb yr Ysgrifenydd rheolaidd, sef y Parch. J. E. Jones, Oak Hill; dewiswyd John L. Davies, diweddar o Lane Seminary, yn Ysgrifenydd *pro tem*. Y cenhadon o'r gwahanol eglwysydd oeddent: o Ty'n Rhos, John D. Jones a David D. James; o Nebo, Wm. O. Jones a David C. Evans; o Centreville, D. J. W. Davies, J. W. Davies a Thos. Morgan; o Siloam, Thos. H. Davies; o Oak Hill, John D. Davies.

Oherwydd gerwindeb yr hln, methodd y gweiniogion a'r pregethwyr gyrhaedd yd yn brydlon. Eto cyn diwedd y gynadled honwyd ni gan ddyfodiad y brodyr Griffiths, Cincinnati, ac Evans, Oak Hill; a boreu tranoeth chwanegwyd at y nifer trwy ddyfodiad y brawd Powell o Ironton—yr hyn a roddodd i ni y rhestr ganlynol o weiniogion a phregethwyr yn cymeryd rhan yn ngwaith y cyfarfod; J. A. Davies, Siloam; D. M. Evans, Oak Hill; Wm. Powell, Ironton; G. Griffiths, Cincinnati; J. P. Thomas, Ironton; a J. L. Davies.

Penderfynwyd ar y pethau canlynol:

1. Fod y brodyr J. P. Thomas a G. Griffiths yn cael gwahoddiad cynhes i gydeistedd a chydweithredu a ni yn y gynadled.

2. Fod y cyfarfod nesaf i'w gynnal yn Ironton, os bydd yr eglwys yno yn foddla ac yn abl i'w dderbyn, neu yn nifyg hyn, ei fod yn cael ei gynnal yn Siloam.

Cafwyd cydymddiddan dyddorol ac adeiladol ar y pwnc a osodwyd i lawr erbyn y gynhadledd hon yn nghynadled Oak Hill, sef "yr angenrheidrwydd am fwy o gydymdrech yn yr eglwys gyda golwg ar ei holl weithrediadau." Da oedd genym glywed y cenhadon o'r gwahanol eglwysydd yn siarad mor gynhes a phwrpasol ar y mater hwn, ac yn datgan eu taer ddymuniad am gael diwygiad nerthol drwy holl eglwysydd ein cych.

Wedi annerchiadau gwresog gan Griffiths ac Evans, terfynwyd y gynadled trwy weddi, a dechreuwyd ar y cyfarfodydd pregethu am ddau y prydnewn, a pharhausant hyd nos Iau

Yr oedd y weinidogaeth yn oleu a nerthol, ac arwyddion amlwg fed Ysryd Duw yn cydfyned a hi. Ystiaid pawb fod yr oedfaon yn gyfnerth-
 tad calon ac yn adnewyddiad yspryd iddynt, a bod y cyfarfod hwn yn un o'r rhai mwyaf dyddorol a gynaliwyd yma er ys amser hir. Diamheu y baasai y cynulleidfaoedd yn fwy pe baasai yr hin yn fwy ffafriol a'r fydd yn llai beidr a lleidiog; fodd bynag nis gehid cwyno ar fychandra y cynulliad, oblaegid yr oedd y capel yn llawn digon bach i gyawys y nifer a ddaethaant ynghyd y diwrnod diwedddaf o'r ewrdd.

Mewn cyaylltiad a'r cwrdd hwn, am 10 o'r gloch bore dydd Iau, neillduwyd y brawd Ieuan J. L. Davies, mab y diweddar Barch. Evan Davies, Ty'n Rheo, i gyflawni waith y weinidogaeth, cyn ei fynediad i Paddy's Run i gymeryd gofal yr Eglwys Gynulleidfaoel yn y lle hwnw. Dechreuwyd y moddion gan y Parch. J. P. Thomas. Holwyd y gofyniadau gan y Parch. J. A. Davies—rhoddwyd deheulaw cymdeithas gan y Parch. Wm. Powell—offymwyd yr urdd-weddi gan y Parch. D. M. Evans, gydag arddodiad dwylaw—pregethwyd y siars i'r newydd-urddedig gan y Parch. G. Griffiths—a gollyngwyd y gynulleidfa gan y gweinidog Ieuan. Yn gymaint ag mai yn yr eglwys hon y derbyniwyd ac y magwyd yr urddedig, a'i fod yn cael ei neillduo i'w swydd mor fuan ar ol marwolaeth ei barchus dad, yr oedd yr urddiad yn nodedig ddirifol, ac yn cynhyrfu y teimladau mwyaf drylliog yn nghalonau y brodyr oedd yn gwasanaethu, ac yn tynu dagran lawer o lygaid y gwyllyddion.

Gobeithiwn y bydd i'r cyfarfod chwarterol hwn, o'i ddechreu i'w ddiwedd, fod o fendith i'r eglwys a'r gymydogiaeth, fel yr adeilader Seion, y dychweler eneidiau, y gogonedder Duw, ac yr anrhyddeder ein Harglwydd Iesu Grist.

JOHN A. DAVIES, *Llywydd.*

JOHN L. DAVIES, *Yeg. pro tem.*

CYFARFOD CHWARTEROL E. N.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod yn Bethel, dydd-Iau Mercher ac Iau, Rhagfyr 15 a'r 16, pryd yr oedd yn bresenol y brodyr canlynol:—W. D. Williams—y Llywydd, E. Davies, J. R. Griffiths, R. G. Jones, D. D., T. M. Griffiths, E. B. Hughes, a'r ysgrifenydd.

Daeth cenhadau o'r eglwys canlynol:—Steuben, Penymynydd, Turin, Tug Hill, Remsen, Holland Patent, a Bethel.

Darlleuwyd a gweddiwyd i ddechreu gan y brawd Griffiths, Turin. Ni chynigiwyd ond un penderfyniad yn ystod y gynadledd, a hwnw gan G. O. Griffiths, ysw., Remsen, braidd ar ei diwedd, sef ein bod i dreulio pum' mynydd yn y dirgel cyn myned i orphwys y noswaith hono am i Dduw ymddangos yn amlwg yn y cyfarfod. Yr wyf yn credu fod y penderfyniad wedi cael ei wellthio allan y noson hono. Cafwyd un

o'r cynadleddau rhyfeddaf a goren a gawsom erioed. Adroddodd y brawd Griffiths, Floyd, hanes ei daith trwy Kansas a thalaethau eraill, y modd y cafodd nerth gan Dduw i draddodi oenadwri fawr y cymod, a'r arddellad fu ar ei weinidogaeth, ac hefyd adroddodd hanes y diwygiad sydd wedi tori allan yn Floyd—ei eglwys ei hun, hyd nes oeddym wedi ein tasio. Yna rhoddodd yr Ysgrifenydd hanes ei daith trwy eglwys Wisconsin, a'r hyn a welodd yn Bethel y Coed—eglwys dan ofal ein brawd Phillips, Steuben gynt. Cafwyd arerchiadau tarawiolol a dylanwadol iawn gan y Llywydd a'r brodyr eraill oedd yn bresenol. Cynadledd yw hon a gŵr yn hir.

Cafwyd cyfarfod da trwyddo—hin dda, cynulleidfaoedd Huosog a'r brodyr mewn hwyl yn traethu y Gair yn ddiofn, ac arwyddion o arddellad y gwirionedd ar galonau y gynulleidfa, a chafwyd prawf o hyn yn y gyfelliach ddilynol yn Bethel, a hyderus obeihiwn nad yw hyn ond ysgub y blaenffwrth, a bod cynharaf mawr dderethiog wrth y drws. Daw a baro mai felly y bo.

ROBERT EVANS, *Yeg.*

Remsen.

FY NHAITH YN WISCONSIN.

O'r moment y rhoddais fy nhroed ar dir America, yr oedd bys fy nymuniad yn pwyntio am weled talaeth Wisconsin, fel bys y cwpawd i'r Gogledd: o herwydd fy mod wedi bwriadu ymfudo yno pan oeddetu un ar bymtheg oed; o herwydd mai yn yr agerlong "*Wisconsin*" y daethum i a'm teulu dros y Werydd i'r Wlad hon; ac hefyd o herwydd fod mwy yn Wisconsin oedd yn fy adnabod i a minau hwythau nag yn un dalaeth arall. Daeth yr adeg i mi droi fy wyneb tua Wisconsin. Cychwynais Medi 28—dydd uchel-wyl y Gymanfa yn Utica, a themlwn yn ddwys fy mod yn gadael fy mrodyr cyn gorphen y Gymanfa. Cefais fy hun yn ddilog yn y *Special Chicago Express*, ac heb oedi cychwynwyd—a dyma fyn'd! ac yr oeddym yn Buffalo ar wap (chwedl yr Hwntws)—dan gant o filltiroedd. Oddiyno gyda'r Canadian Southern—dros yr International Bridge—trwy Canada—dros afon Detroit yn y cerbyd ac ar yr ysgraff, a chyraedd Detroit; ac oddiyno gyda'r Michigan Central, ac erbyn wyth o'r gloch nos dranoeth yn cyraedd.

CHICAGO. Cymeryd cerbyd ac ymaith a mi heb gael gweld dim o'r ddinas fawr, ac yn heol Peoria mewn ychydig o fynyddau. Talu dwy ddolar—boeth y bo y cerbydau hyn! Cael ty Mr. James Thomas, ond nid oedd efe na'i briod adref; ond cefais hanes am ac arweinwyd fi i dy fy hen gyfailli Mr. D. V. Thomas, mab y Parch. R. Thomas, Bala. Cefais ef a'i deulu yn iach ac mewn amgylchiadau cysurus iawn. Trwy y cyfarchiadau arferol gwelwn nad oedd yn fy adnabod. Gofynais iddo yn y man ai nid

oedd yn fy adnabod. No, I don't, oedd yr ateb. Ai nid ydych yn adnabod fy llais? No, I don't. Wel, meddwn inau, I will give you 15 minutes to guess who I am. Daeth y pymtheg mynyd i ben, a gofynais iddo drachefn, ond yr un ateb. Yr oeddwn yn benderfynol o beidio ei hysbysu, a gofynais iddo yn y man ai nid oedd yn cofio'r Pirates? Neidiodd i fyny, a dywedodd—Evans, Trogwy? Ie. Pan yn faelgen bychan, a minau yn y coleg, byddwn yn ymweld a thy ei dad anrhyddeddus yn aml, ac yr oedd y baelgen David yn angerddol am hanesion dychrynilyd ac amwydas, ac yr oedd rhywun wedi dweyd wrtho hanes pirates, a dywedais inau yr holl hanesion arwyddus a geoglais pan yn faelgen; a gwyddwn fy mod wedi gwneud argraff anniheadwy ar feddwl David—a chefais brawf o hyny y noson hon. Wedi hyny aethpwyd i'r hen wlad am dro lledfaith; ond dyma y gofyniad yn dyfod allan o'r diwedd, Beth ydych chiwi yn feddwl am Ryddid yr Ewyllys? Wel, meddwn wrthyf fy hunan, anhawdd dwyn dya oddiar ei dylwyth. Y fath *heartly laugh* fusasai ei dad yn ei roddi, pe clywsai y gofyniad, ac y gwolasai yr olwg ddirifrol arnaf finau wrth feddwl y byddai raid i mi fyned trwy yr un ffwrnes ag y rhoddid fi lawer gwaith yaddi gan ei dad. Cafwyd ymddyddan hir ar hwn a phynciau eraill cyffelyb; ac o'r diwedd awd i orphwys. Codwyd yn lled foren, ac wedi cael pob croesaw ganddo o'r Mrs. Thomas, cychwynais tua

RACINE. Cyfarfod a'r hen frawd a'r cyfaill anwyl Owen Roberts yn y Station. Aros yn ei dy tra bum yma, yn derbyn caredigrwydd mawr ganddo ef a'i ferch. Bore Sul yn myned i'r capel, yr hwn sydd yn adeilad cang a hardd iawn o briddfeini, ac heb un cent o ddyled arno. Cyaulleidfai dda ac eglwys luosog a chyfoethog. Amddiffad o weinidog ar ol i'r brawd Jones ymadael i Newburgh, O. Duw a roddo iddynt fugal wrth fodd ei galon. Canfod yma amryw a'm hadwaenent pan yn blentyn, ac yn cael y fraint o fyned dros hollyntion hen bentref Bodffordd, eglwys Sardis, a phlwyf y Heneglwys, Môn. Ol mor ddymunol taraw ar gyfoedion dechreu y daith ddaearol—rhaf fedr siarad am helyntion y deg a'r pymtheg oed. "Mae fel dyfroedd oerion i enaid sychedig." Cefais bawb yn garedig iawn, ac yn gofidio fod y Blwyddlyfr yn cael ei roddi heibio am y flwyddlyn ddyfodol. Yn nghyfarfod nos Lun cefais y fraint o ymgynabyddu â'r brawd hoff y Parch. H. Parry, Granville, O., gynt, yr hwn oedd newydd gladdu ei wraig serchog, ac mewn galar a thristwch mawr ar ei hol. Cefais ef yn *bilot* am bythefnos i wahanol drefydd ac ardaloedd, yr hyn oedd yn fraint annhrisiadwy i mi. Duw a dalodd iddo am ei garedigrwydd mawr, ac a'i cysuro yn nghanol ei drallod, a haul dedwyddwch a dywyno arno o hyn i ddiwedd ei daith. Daeth gyda mi i

MILWAUKEE, tref fawr ar lan Llyn Michigan,

heb ond yehydig o Gymry mewn cydmariaeth. Cael ciniaw gyda Mrs. Bryan, gweddwn un o feibion fy hen gyfaill mwyn Mr. J. Bryan, Rhuthyn, G. C. Dyfod o hyd i amryw o gyd-nabyddion bore fy oes, Hugh Harris a Robert Jones yn neillduol. Da iawn oedd genyf weled hefyd Mrs. Watkins, merch yr anfarwel Dewi Dinorwig, mor gysurus, yn nghyd a Mr. Watkins ei phriod, yr hwn sydd mewn swydd bwysig dan yr *American Express Co.*, a'u bachgen bach tiws, yr hwn sydd yn ddarlun o'i daid, Iechyd a hir oes iddo, a bywyd o ddefnyddioldeb mawr a fo ei fywyd fel eiddo ei daid. Yr oedd yn dda genyf gael ar ddeall fod cefgolodm ein brawd hoff ymadawedig yn myned yn mlawn mor lwyddiannus. Pan yr oedd Mr. Parry a minau yn myned tua thy Mrs. Roberts, hen gastref anwyl i weinidogion, pwy welom yn dyfod o'r ty ond y brawd Phillips, Dodgeville, yr hwn oedd wedi dyfod yno o Oshkosh i'm gwelod. Synu ei fod wedi myned yn gymaint o "John Bull." Gwelw iachus a graenus arno, ac mawr fywng ag erioed. Yr oedd yn dda iawn genym weled ein gilydd; ac wedi trefnu y daith aeth ef adref. Arosais inau yno dros y Sul. Gwelod y cyfeillion yma yn dra chalonnog, er fod yr achos dipyn yn wan. Pe byddai yma weinidog da, deuai yr achos i fyny eto. Y mae yn nglyn ag eglwys y dref, eglwys arall yn

Bay View. Gwalth hailarn mawr sydd yma, ac er ei fod wedi bod yn lled farw, yr oedd arwyddion gwellhau pan yr oeddwn yno. Mae yma gapol bach hardd, a chyfeillion sirol a charodig iawn, a rhaf yn teimlo yn ddwy dros lwyddiant achos yr Arglwydd. Mae yn eddian y daw y lle hwn yn bwysig, y cynyddu y gwaith, ac y symuda llawer i'r lle. Gobeithio y caiff y ddwy eglwys weinidog cymwys y Testament Newydd i'w hageillio. Bore dydd Llun cychwynodd Mr. Parry a minau yn fore i'r orsaf, a Mr. Watkins, yn ahy yr hwn y lletyem, yn ein hebrwng. Yr oeddyn yno mewn pryd. Cychwynasom, a chyraeddasom

OSHKOSH. Dinas boblog ar lan Llyn Winnebago, a'r Fox River yn rhedeg trwy ei chanol yw Oshkosh, a'r peth cyntaf a dynodd fy sylw ynddi ydoedd arwyddion o'r tân difaol a dinystrïol a fu amser yn ol mewn cynddaredd yn difa ei gweithfacedd wrth y degau, a'i heolydd prydfertaf a bywiocaf wrth yr ugeiniau. Yr oedd yn dda genyf weled y fath weithgarwch ac egni yn cael eu dangos i ddileu arwyddion y tân—degau o heolydd wedi neu yn cael eu hadelladu. Ei phrif fasnach ydyw lliio coed. Ac yr oedd yn ddrwg iawn genyf gael ar ddeall i'r tân ddechreu yn *yard* fy nghyfaill caredig i, ac nid i mi yn unig, ond i bob gweinidog arall, Mr. Morgan, yr hwn mae ei glod trwy yr holl eglwys, ac o ran hyny yr oeddwn yn gwybod am dano yn yr hen wlad. Ymddengys fod y brawd Evans—eu gweinidog—yn gwneud yn

dda yma—the right man in the right place—a'r frawdoliaeth yn unol a gweithgar gyda gwaith eu (dwaredwr mawr). Da iawn oedd genyf glywed y fath frwdfrydedd yn cael ei amlygu dros barhad y CENHADWR a'r *Blwyddlyfr*. Ond nid oedd yma ddim dinas barhaus, ac ymaith â ni eia dau tua.

Neenah. Tref yw hon ar lan y Fox River yn ei harllwysiad i Lyn Winnebago. Ei phrif fasnach ydyw melinau blawd, yn cael eu gyru gan allu dyfrol. Mae yma *water power* ardderchog. Cawsom y caredigrwydd mwyaŷ gan Mrs. Williams, a Mr. a Mrs. Gittina, a da oedd genyf gyfarfod a'm hen gyfaill Martin am y tro cyntaf yma America. Cofio yn dda yr adeg yr ymfudodd o Benyllan, Treffynon, G. C. Da fawn oedd genyf weled golwg mor dda arno, a deall ei fod mewn sefyllfa mor dda. Mae yma ddau achos Cymreig, un gan y M. C., a'r llall gan yr A. Maent yn ymgynull gyda'u gilydd yn eu holl gyfarfodydd ond yn y cwrdd eglwysig. Gwesyn mawr fed achosion gwahanol fel hyn mewn lleoedd ag mae y boblogaeth Gymreig mor lleied. Rhaid oedd symed oddiyma, ac ymaith a ni i Oshkosh erbyn cwtaw, a chefais y brawd Morgan i ddyfod gyda mi a'i *horses and buggy* i

Neenah, neu y Settlement, fel y'i gelwir yn Oshkosh a'r amgylchoedd, a daethom erbyn swper i dy ei frawd Joel W. Morgan, yr hwn sydd yn meddu ffarm ragorol, ac yn gwneud yn dda. Gwelais ei wenith yr hwn oedd newydd ddyrnu, ac yr ydoedd yn ardderchog. Gwnaethom brysurdeb i gychwyn i'r capel, ond er hynny yr oeddyn ychydig yn hwyr, ac ni chefais ond rhedeg at gogolofn y bardd, y llenor a'r pregethwr rhagorol, Bisiart Ddu o Wynedd, cael rhoddi fy llaw arni, gollwng deigrin hiraeth, a darllen yr ysgriflen oedd arni wrth oleu y lloer, a myned i'r capel yr hwn oedd yn orlawn. Yr oedd y rhai a'm hadnabyddent i a minau hwythau yn lluosocach yma nag yn y lle arall yn America. O mor hyfryd oedd cael ond byr ymgom gyda rhai fuom yn cydchwareu, yn cydganu a chydweiddio gyda hwy yn yr hen wlad, a chydag eraill oeddynt yn osio am danaf yn gweddio yn y cyfarfodydd gweddi pan yn rhyw hogyn deuddeg oed. O! yr oedd yn dwyn myrdd o bethau i'm cof ag yr oeddwn wedi eu llwyr anghofio. Yma mae y brawd Velindre Jones, yn urddiad a phriodas pa un y bum yn cymeryd rhan, a'r hwn hetyd oedd yn dyfod yr ail waith i America yn yr un llong a mi a'm teulu. Da oedd genyf ei weled yn mynwes ei eglwys, ac yn edrych mor dda ac yn teimlo mor gysurus, ef a'i briod, a hinsawdd Wisconsin yn ymddangos yn dygymod yn well iddynt eu dau na'r eiddo Illinois. Duw a'u hamddiffyn. Yn eu ty hwy ychydig o wythnosau yn ol y bu farw ac yn monwent eu capel hwy y claddwyd y chwara dduwio a'r wraig rin-

weddol Mrs. Parry, priod y Parch. H. Parry, yr hwn o herwydd ei fawr hiraeth ar ei hol nid allasai ddyfod gyda mi. Y mae iddi alir da gan bawb a chan y gwirionedd ei hun. Duw Ysbryd Glân a ddyddano fy anwyl frawd galarus. Yr oedd yn gysur mawr iddo yn ol fy nhybi, ei fod yn cael y fath gydymdeimlad yn mhob man, a phawb yn ymddangos mor barchus ac yn meddwl cymaint o hono. Wedi aros hyd y bore gyda'r brawd Velindre a'i briod garedig, aed i'r gwely, codi yn fore, cychwyn am Ripon Junction, a chyraedd.

Berlin. Tair milltir o ffordd i'r capel, cael fy nghario gan y cyfaill Thomas, a dyma fi yn y "Coed tawon," neu wlad y *cranberries*. Symu fod un noswaith o rew yn Awst wedi gwneud colled o \$1,000 ar un ffarm. Cranberries ydyw braidd pobpeth yma, ac y mae y fasnach ynddynt wedi dyfod erbyn hyn yn bwysig iawn. Gwnelr canoedd o floedd oddiwrthynt bob blwyddyn yn yr ardaloedd hyn yn unig. Mae y mafon hyn yn tyfu ar gangau o 10 i 15 modfedd o uchder oddiwrth y dddear; o ran maint yn debyg i farbles cyffredin, ac o ran lliw yn debyg i eirin moch Sir Fon. Cefais lety gyda'r brawd caredig Edwards, a'm danfon gan y brawd Davies, a chwmpeni i brawd Rees o ac i Berlin, ac oddiyno i Oshkosh i areithio ar Ddirwest i'r Teulwyr Da yn eu hystafell newydd ardderchog, a bore dranoeth dan arweinlad fy hen bïot Mr. Parry, i

Cambria. Pentref poblog, ac yn Gymry braidd i gyd yw Cambria, a'r prairies mawr o bob ta iddo. Mae golwg ogoneddus ar y wlad o amgylch, ac ymddengys fod y ffarmwyr yn gwneud yn rhagorol. Yr oedd yn dda iawn genyf weled y brawd Davies a'i wraig a'i blant yn edrych mor dda yr olwg arnynt, mor gysurus eu haingylchiadau, ac yntau mor ymroddgar i waith ei Waredwr. Dos yn mlaen, frawd! A Duw a gorono dy lafar â llwyddiant mawr. Y fath greadur dyddan, anhymhongar, hynaws, yw Dr. Williams. Yr oedd yn dda genyf gael bod yn gydnabyddus ag ef, a chael ei gyfeillach. Mae yma gapel ardderchog, ac eglwys a chymulleidia lled dda. Yn awr, frodyr, gafaelwch ynddi gydag egni adnewyddol, a chynnydd a llwyddiant yr achos fo yn agos iawn at eich calon. Aethum erbyn dau i

Pennylan. Eglwys ydyw hon ryw ddwy filltir o'r pentref. Cyfeillion caredig iawn a seolog yn ngwinllan eu Hargliwydd. Parhewch ac ewch rhagoch, frodyr, a Duw fyddo gyda chi. Nos Lun, wedi adrodd darnau a chanu ychydig o'r "Dduwioleg," yn gorfod ffarwelio a'm hoffus gydymaith Mr. Parry, yr hwn a fu yn arweinydd dyddan i mi am bythefnos. Diolch yn fawr i chi, anwyl frawd, am eich cwmpeni a'ch caredigrwydd. Na thorwch eich calon, edrychwch i fyny at yr hwn a all eich dal a'ch cysuro yn eich amgylchiadau galarus presenol.

Teimlo yn chwth iawn ar eich ol. Ond dyma arweinydd rhagorol arall wedi ei gael, a hwnw yn neb amgen na'r cyfarwydd frawd Williams, Big Rock, ac O mor ddymunol oedd cael y fath arweinydd i'm harwain trwy ddyrys droadau y darn hwn o'm taith hyd nes y daethum yn ddiogel i

Emmet. Gwyddai y brawd Williams lle i fynydd, a chawsum y carodigrwydd mwyaf gan Mr. J. Lewis. Aethom i'r capel, yr hwn sydd yn addoldy bychan prydferth iawn, a ffermydd ardderehog o'i amgylch yn cael eu-meddiannu gan mwyaf gan y Cymry. Y mae yma eglwys fach siriol iawn, a'r brawd Jones wrth fodd ei galon gyda hwy, a hwythau gydag yntau. Myned i letya gyda Mr. E. Griffiths, mewn dwy filltir i Watertown, o herwydd fod Mrs. Griffiths o ardal Bethel. Y fath dy a ffarm sydd ganddynt! Ond erbyn deg o'r gloch dranoeth, dyma y brawd Jones yn dyfod gyda'i *horse and buggy*, a fwrdd a ni trwy Watertown i Ixonia.

(I'w barhau.)

TROGWY.

CRYNODEB Y GENHADAETH.

Hyd. 5, yr ymgyfarfyddodd yr *American Board of Commissioners for Foreign Missions* yn Farwell Hall, Chicago. Hwn oedd y chwech a thringefinfed cyfarfod blynyddol i'r Bwrdd. Yr oedd yn un o gyfarfodydd goreu y Bwrdd. Ond nid fy amcan yn bresenol yw manylu ar weithrediadau y cyfarfod, yn gymaint a rhoddi ychydig o hanes y Genhadaeth allan o bapyr y Parch. Dr. Clark, yr Ysgrifenydd. Dywedai fod y Genhadaeth yn dwyn nodion amlwg o gynydd cyson a pharhaus, er na fu unrhyw ddiwygiad crefyddol grymus mewn cysylltiad a'r un maes cenhadol yn ystod y flwyddyn ddiweddaf.

Zulu.—Y mae yno amrai o ddychweledigion newydd, a'r rhai sydd yn proffesu yno eisoes fel yn ymddadebru at eu gwaith yn fwy neillduol nag y gwelwyd hwynt o'r blaen. Fel engraffi o hyn, y mae y rhoddion gwirfoddol at achosion crefyddol yno wedi cyrhaedd yswm o \$500 am y flwyddyn. Teimlant hefyd awydd brwdfrydig am ymosod ar dywyllwch paganiaeth yn y gwledydd cylchynol.

Turci yn Ewrop.—Ar ol pymtheg mlynedd o lafar caled ac amgylchiadau torcalonus, y mae y llwyddiant a'r cynydd wedi dyfod. Y mae dwy eglwys wedi eu ffurfio mewn cysylltiad a gornaf Eski Zagra, a gweinidogion rhesydlog arsynt; ac un o honant yn cynnal eu gweinidog eu hunain o'r dechreu. Y mae eu hysbrydolrwydd a'u diffrifoldeb moesol, a'u parodrwydd i weithio a gwneud aberth er mwyn Crist, yn rhoddi dyfodol addawol iawn o flaen y genhadaeth yno.

Turci Orllewinol.—Yno bu y newyn du yn hylidremu ar y trigolion; ond y mae ymddygiadau trugarog ac ymdrechgar Cristionogion dan yr amgylchiadau rhagor eraill, wedi bod

yn foddion i enill canoodd i wrando efengyl o'r rhai oedd o'r blaen yn ddifater. Mae y rhwystr fu yn Constantinople wedi pasio, ac ysbryd newydd a gwell yn ymledaenu, er nad oes rhyw ddyddordeb neillduol yn y gwirionedd yn cael ei ddeffrol.

Yn *Turci Ganolbarthol* y mae cynydd neillduol wedi cymeryd lle. Y mae yr eglwys wedi derbyn llawer o ychwanegiadau. Gellir barnu rhyw gymaint am eu teimlad a'u hysbryd crefyddol pan gofnodwn iddynt gyfrannu dros \$10,000 at achos Crist, yr hwn swm sydd yn ol arian y wlad hon dros \$50,000. Chwech ar ugain o eglwys, gydag oddentu 2,500 o aelodau, *seminary* dduwinyddol, dwy *seminary* i fenywod, a choleg i'r bechgyn ieuainc wedi dechreu—i gyd mewn parth lle nad ymwelodd cenhadwr ddeng mlynedd ar ugain yn ol. Mae y rhai hyn yn nodion amlwg o lwyddiant efengyl.

Turci Ddeuyreinol. Y mae yno lawer iawn o nithio wedi bod ar ddyndoliaeth trwy ddacargrynsaau a newyn, fel y mae y rhai sydd yn aros yn analluog i gynorthwyo eu hunain, eto y mae wedi bod yn dda. Y mae yr eglwys wedi cynyddu mewn ysbrydolrwydd a chydweithrediad.

Mahratta, Madura a Ceylon.—Mae y flwyddyn ddiweddaf wedi bod yn flwyddyn neillduol mewn llwyddiant. Y mae yr ychwanegiadau at yr eglwys wedi bod yn fwy nag erioed o'r blaen. Yn Ceylon y mae un rhan o wyth o'r holl aelodau wedi dyfod eleni. Y maent wedi cynyddu mewn ymdrech i gynnal yr achos eu hunain, mewn parodrwydd i weithio yn ddi-dâl dros lwyddiant yr achos, mwy o ddyddordeb mewn addysg Gristionogol, ac ymdrech neillduol i gyraedd y benywod gartref, i gyd yn rhoddi cychwyniad newydd yn hanes y Genhadaeth. Dywed Dr. Chester am ymdrech y Cristionogion brodorol i dalu dyled y Genhadaeth yn eu plith ar ddechreu y flwyddyn ddiweddaf: "Yr oedd yn debyg i Eglwys Park Street, Boston, yn casglu \$50,000 mewn tair awr tuag at y Bwrdd Americanaidd." Y fath lawenydd fyddai trwy holl wersyllfaoedd Israel pe cymerei rhai o'n heglwys i a phersonau cyfoethog yr awgrym oddiwrth esiampl y brodyr brodorol hyn, y rhai ond ychydig flynyddoedd yn ol sydd wedi eu codi o ganol tywyllwch paganiaeth.

Y mae India wedi dyfod bellach yn addawol fel maes cenhadol. Sylwn ar y ffethiau canlynol. Yn y flwyddyn 1820 nid oedd yr hyn a gyfrannai y llywodraeth ar gyfer addysg ond \$50,000. Yn 1870 yr oedd yn cyraedd dros \$3,000,000, ac eleni cyfrifir ei fod yn \$5,000,000. Ugain mlynedd yn ol dywedodd un cenhadwr oddiyno tra ar ymwelad â'r wlad hon, fod 28 o newyddiaduron wythnosol yn cael eu cyhoeddi yn India. Eleni cyhoeddir 300 gan yr Hindwaidd a'r Mahometanaidd. Y mae un swyddfa yn Luknow yn rhedeg triugain o argraffweisg. Y mae eu *catulogyne* o'r llyfrau a gyhoeddir gan-

ddynt yn cynwys 116 o dudalenau wythplyg (*octavo*). Mae 5,000 o bersonau yn cynyg eu hunain i sefyll arholiad am dderbyniad i'r *universities*. Y mae India yn symud.

Y mae y Genhadaeth yn Maharashtra yn gofyn am chwech eraill o ddynion i'w cynorthwyo yn eu gwaith, ac nid yw hyn i'w ryfeddu. "Y mae chwyldroad mawr" meddant "yn cymeryd lle yn mhllith y genedi gymysgedig hon. Fel y mae y goleuni yn ymdaenu a'r tywyllwch yn oillio y mae yr Hindwald yn ymddadobru i ystyried eu sefyllfa wirioneddol. Yn awr am gyfleus-derau mawrion ac ardderchog i Eglwys Crist."

Paelwn heibio China, Micronesia, yr Indiaid yn North America, Spain, ac ymerodraeth Awstria, rhag elch blino a meithder, a sylwn yn unig yn mheliach ar Japan a Mexico.

Japan.—Y mae y ddwy eglwys a grybwyllasom y llynedd erbyn hyn wedi dyblu eu haelodau, ac eglwys arall wedi cael ei ffurfio yn Saida. Ni fu orloed lawer mwy o wasgu ar y cenhaden am gyfrannu iddynt air y bywyd. Y mae y cenhaden meddygol yn nghyd a chynorthwyr Beiblaidd yn myned i bob man y gallant, yn cynnal dau neu dri chyfarfod dyddiol, a'r gwrandawriad yn lluosog at yn bob peth addawol. Y mae y mawrion cyfoethog yn cyfrannu yn helaeth er adeiladu Cartref er add-yagu eu merched. Y mae hyn yn troi tudalen newydd yn hanes y genhadaeth. Y mae y newyddiaduron yn dadlu yn llawn ac yn rhydd hawliau Sintwaeth, Buddiaeth a Christionogaeth, ac eisioes yn dechreu cydfarnu buddugoliaeth yr olaf. Gyda'r ffeithiau hyn y mae dyledswydd Cristionogion yn amlwg.

Yn Ngorllewinbarth Mexico, er gwaethaf pob gwrthwynebiad a chrenlondeb oddiwrth y pabyddion yn cael eu hyfforddi gan yr offeiriad, y mae y gwir yn rhedeg ac yn cael gogonedd gan ugeiniau o'r rhai sydd yn foddion gosod eu bywyd i lawr er ei fwyn. Nid oes ond rhyw dair blynedd er pan dechreuwyd y gwaith yn Gaudalajara, ac y mae yno eisioes eglwys o bedwar ugain a deg o aelodau. Y mae yr effeithiau wedi ac yn cael eu telmlo yn y trefydd a'r dinasoedd cylchynol. Ni theimlwyd dyfnach anwybodaeth yn mhllith y bobl gyffredin yn Twrci a Japan nag a deimlwyd yn Mexico. Y mae y bobl yn sychedu am air y bywyd.

Y derbyniadau a'r treuliau.—Derbyniwyd tua at yr hen fensydd Cenhadol trwy gyfraniadau \$349,084.86; trwy gymunroddion \$89,702.88; trwy foddion eraill \$7,407.37; yn gwneud cyfanswm \$446,044.61. Talwyd allan \$450,288.39. Fel yr oedd y flwyddyn yn dechreu gyda dyled o \$6,552.64, gorphena gyda dyled o \$10,896.42.

Y genhadaeth mewn gwledydd pabyddol.—Derbyniwyd trwy gyfraniadau \$29,333.58, trwy gymunroddion \$500; yn gwneuthur cyfanswm

\$29,833.58. Talwyd allan \$30,678.60. Fel yr oedd y flwyddyn yn dechreu gyda dyled o \$24,088.43 y mae wedi gorphen gyda dyled o \$33,027.54. Y mae yn eglur, felly fod y cyfraniadau i gario allan y ddau waith am y flwyddyn wedi bod yn fyr o \$13,882.80, a bod dyled y Bwrdd yn awr am y ddau waith yn \$11,323.96 yr hyn sydd grynhoddeb o'r dyled am dair blynedd yn olynol. Tynwyd y dyled uchod i lawr i tua \$5,000 trwy haellionus roddion unigolion, yn benaf yn nghyfarfod Chicago. R. S. J.

T A I T H.

PHILADELPHIA, Rhag. 4, 1876.

Gadewais fy nghartref ar lan y Miami y dydd cyntaf o'r mis. Treuliais ran o ddau ddiwrnod yn yr "*Ohio Refuge School for Boys*" yn agos i Lancaster, a deugain milltir i'r de o ddinas Columbus. Mae yma yn agos i bum cant o fechgyn drwg o dan driniaeth er eu diwygio a'u gwneud yn ddynion parchus a defnyddiol. Er eu diwygio yr ydym yn rhoddi iddynt gartref cysurus ac nid carchariaeth—gwaith ar y maes neu yn y *shops* yn lle diogi—dysg yn yr ysgoldy, yn nghyd ag addysg grefyddol. Gallaf ddweyd fod oddeutu tri o bob pedwar yn diwygio ac yn troi allan yn ddinasyddion defnyddiol a llwyddianus. Ar ol taith o dros 700 milltir, cyrhaeddais y ddinas enwog hon prydawn ddoe. Heddyw bum yn y cwrdd gweddi canol dydd—y brodyr Moody a Sankey yn blaenori. Yroedd yn agos i dair mil yn bresenol, a themladau dwys a difrifol yn amlwg dros yr holl gynulleidfa. Yn yr hwyr, yr oedd y "*Tabernacle*" wedi ei oleuo gan 1000 o *gas lights*, a'r cadeiriau i 10,960 wedi eu defnyddio a lluoedd yn sefll. Canodd y brawd Sankey a'i 800 o gynorthwyr mewn modd mor ddylanwadol nes toddodd y miloedd oedd yn gwrando. Pregethodd y brawd Moody ar y testyn, "Pa le yr wyt ti?" yn cyfeirio y gofyniad at broffesiwr crefydd, at wrthgilwyr, a'r anedifeithiol. Gwaagodd y gofyniadau hyn gyda grym a dwysder neillduol. Ar ddiwedd yr oedfa aeth dros gant o'r gwrandawyr i'r "*inquiry rooms*," lle yr oedd haner cant o frodyr yn barod i'w cyfarwyddo at y Gwardwr. Mae yn eglur fod llawer o grefyddwyr y ddinas wedi deffro at eu gwaith, a'r dylanwadau achubol yn gorphwys ar eu llafur. Mae yr arwyddion yn dra gobethiol am ddiwygiad cyffredinol a throedigaeth miloedd at yr hwn sydd gadarn i iachau.

B. W. CHIDLAW.

BYR GOFIANT MRS. ELIZABETH T. JONES.

Yr hon a fu farw Hyd. 18, yn ardal y Grove, ger Dodgeville. Gadawodd fyf y gofidiau yn mldodau ei dyddiau, yn yr oedran cynar o 27ain mlwydd. Cymerwyd hi yn glaf, ar enedigaeth un bach, gan *inflammation*. Gadawodd bedwar o blant a phriod tyner a gofalus i alaru mewn colled fawr ar ei hol. Yr oedd yr ymadawedig yn terch i Evan Jones y

Saer, ac Elizabeth ei wraig, gynt o Felyu-groes, ger Alltwalle, Llandfangel-ar-arth, swydd Gaer-fyddin. Ymfudodd ei rhieni i'r wlad hon oddentu dwy flynedd ar hugain yn ol, i ardal Spring Green. Ni fuont amser maith yn yr ardal hon; ond symudasant i ardal y Coed ger Dodgeville, lle y maent yn awr yn byw mewn amgylchiadau cysurus, ond er eu bod trwy lafur a diwydrwydd wedi cyraedd safle gysurus yn y byd, oto mae gwynt profedigacthau yn chwythu arnynt. Oddentu naw mis cyn marw eu merch Elizabeth, bu farw eu mab James, trwy gyfarfod a damwain yn Golden Hills, Nevada. Cofiant yr hwn a welir yn y CEMADWR am fis Mai diweddaf.

Yr oedd Elizabeth Jones wedi ei magnu o dan ddyllanwad ac addyg grefyddol, a bu y dylanwad hwn, ynghyd a dylanwad yr efengyl yn foddion i'w awyn i ymuno ag achos Iesu Grist yn Ieuano, a dalodd gyfeis ei gobaith yn ddaliogl hyd y diwedd. Oddentu wyth flynedd yn ol ymunodd mewn priodas a William T. Jones, ac ymaefydasant yn ardal y "Grove," ar dyddyn o'u heiddo eu hunain, ac mewn cysylltiad a'r tymhorol yr oedd eu rhagolygon yn addawol a gobeithiol, ond er mor addawol y gobeithion, daeth galwad i Elizabeth i adael ei gwaith a myned at ei gwaibr.

Yr oedd ynddi rinweddau i'w hefelychu. Ymdrechaf hyd y gallai yn wyneb anfantelion (sef pellder ffordd a gofal teuluo) i gadw ei chydgyntaliad. Perthynai i'r egiwys Gynulleidfao yn Nghaergybl, yr hon sydd dan ofal y Parch. Sam Phillips. Yr oedd yn kynnyddys siriol, garedig, dawel, a chymwynasgar. Gwyddom trwy brofiad, fod ein cysylltiadau oymydogethol yn siarad yn fynych fwy am ein crefydd, nag y mae llawer un yn foddolawn i'w addaf. Er fod nodwedd y chwaer ymadawedig yn ddymunol yn y cysylltiad a nodwyd, oto yr oedd ei rhagoriaethau yn llawn cymaint yn ei theulu, fel priod serchog a mam ddarbodus a gofalus; ond er mor anhawdd ei hebgor, ehedodd ymaith o ganol ei defnyddioldeb, gadawodd fydd y galar am fydd y gan, a bydd y gofidiau am fydd y gwynfydd.

Claddwyd yr hyn oedd farwol o honi yn mynwent Bethel y Coed yn ymyl ei brawd James. Ymgasglodd llunaws mawr o'i chyfeillion a'i pherthynasau i'w hebrwng i dŷ ei hir gartref. Gweinyddwyd yn y ty cyn cychwyn, gan y Parch. Wm. Owen, Dodgeville, ac yn y capel ac wrth y bedd, gan y Parchn. John Davis, Dodgeville, William Hughes, Racine, a D. Harris, Chicago. Yr oedd Mrl. Hughes a Harris ar eu ffordd adref o'r gymanfa yn Dodgeville. Pregethwyd pregeth angladdol iddi y Sabboth canlyniol gan y Parch. Sam Phillips. Bydded i Dad yr amddifaid fod yn dyner o'i phlant sydd yn amddifaid ar ei hol, ac o'i phlun trallodau, a'i rhieni galarus, yw dynuniad difuant ygrifenydd hyn o linellau. THOS. HOLLAND.

PRIODWYD,

Tach. 9, 1875, yn nhŷ tad a mam y briodasferch, gan y Parch. P. Peregrine, y Parch. D. D. Jones a Mrs. MARY HUGHES, y ddau o Butternut Valley, Blue Earth Co., Minn.

Tach. 15, 1875, yn nhŷ y Parch. P. Peregrine, a chaw yr un, Mr. JOHN L. HARRIS a Miss ANNA WALTERS, y ddau o Butternut Valley, Blue Earth Co., Minn.

Rhag. 1, 1875, yn Harrisburgh, ger Copenhagen, swydd Lewis, N. Y., yn nhŷ Mr. William Roberts, tad y briodasferch, gan y Parch. E. R. Hughes, Steuben, Mr. OWEN D. GRIFFITHS, Steuben, N. Y., a Miss JANE E. ROBERTS, o'r lle bhenaf.

Rhag. 2, 1875, yn nhŷ rhieni y briodasferch, gan y Parch. Enoch Jones, Mr. HERBERT WOODHEAD a Miss JANE ANNE JONES, y ddau o ardal Waukesha, Wis.

Rhag. 18, 1875, gan y Parch. James Griffiths, yn ei dy ei hun yn Freotom, swydd Cattaraugus, Mr. JAMES HOOPER, trydydd mab D. P. Hooper, yw., a MARY E. JONES, merch henaf Morris M. Jones.

Rhag. 22, 1875, yn Long Creek, Iowa, yn nhŷ Mrs. Jones mewn y briodasferch, gan y Parch. I. O. Hughes, Mr. DAVID G. LEWIS a Miss ALICE JONES, y ddau o'r lle uchod.

"Aeth Dafydd a'i anwylyd fwyn,
I ganol awyn serchawgrwydd;
Daeth iddynt fydd cysuron mad,
O rodiad diwaradwydd.

Y ddau sydd un dan gwlwm serch
Ymanerch fydd eu mwynlant;
Ac wedi'r byd cânt syn'd yn rhydd
I gynydd byw gogoniant."

Rhag. 22, 1875, yn Remsen, N. Y., yn nhŷ Mr. John O. Roberts, tad y briodasferch, gan y Parch. David M. Jones, Mr. EVAN T. THOMAS, o Prospect, a Miss ANN ROBERTS, chwaer yr Ardd James Roberts o Utica.

Rhag. 23, 1875, yn nghartref tad y briodasferch yn State Bridge, N. Y., gan y Parch. A. Adams, T. JAMES OWENS, M. D., o Steuben, a Miss MINNIE A. TREAT, o Holland Patent, N. Y.

BU FARW,

Tach. 3, 1875, yn Palmyra, Ohio, yn chwe mis oed, MARTHA JANE, merch fach Mr. Henry Davies a'i briod. Ei chlefyd oedd congestion of the lungs. Claddwyd hi y 5ed o'r un mis, pan y gweinyddwyd gan yr ysgrienydd J. JENKINS.

Tach. 11, yn Pike Grove, ger Racine, Wis., Mr. ROBERT EVANS, priod Sinah Evans, yn 53 ml. oed. Ymddengys mai ymosodiad llym o rheumatism af y galon a derfynodd ei fywyd. Gweinyddwyd yn ei angladd gan yr ysgrienydd, y Parch. W. Hughes, Racine, a'r Parch. John P. Jones.

M. CADWALADER.

Chwef. 6, 1875, yn ardal Sardis, swydd Jackson, Ohio, yn 4 blwydd, 4 mis ac 1 diwrnod oed, JANE A., merch David J. a Catharine Evans. Achos ei marwolaeth oedd i'w dillad gymeryd tan a'i llosgi hi yn niweliol, a chafodd y fath gyffroad fel y bu farw mewn 28 o oriau wedi i'r ddauwain brofedigaethus ddygwyrdd. Y misoedd diweddaf iddi fyw, siaradai llawer am farw, fel yr ofnai ei rhieni nad oedd oes hir iddi yma. Gofynai yn aml pa le yr oedd ei thaid (yr hwn oedd wedi marw er 10ed blwyddyn a hanner)? a oedd ei wedi myned at Iesu Grist? os oedd, fod arni hi eislaun myned ar ei ol, am fod plant bach yn cael myned at Iesu Grist os byddent yn blant da. Yr oedd wedi dysgu llawer ar ei chof, megys adnodau o'r Beibl, ponillion &c. Ychydig iynyddu cyn marw adroddodd y bedwar-odd bennod o'r Rhodd Mam, bob galr, wrth ei thad. Canai llawer ar y ddau benill—

Daeth Iesu Grist i'r ddauar hon &c.;

Dewch, blant bychain, dewch at Iesu, &c.

Yr oedd yn hoff iawn o fyned i'r Ysgol Sabbothol a rhoddid iddi yno bob cyflusdra a cildid. Ar y dydd a nodwyd uchod cymerodd ei hysbryd ei ebedd i fynwes yr hwn a ddywodd "Gadewch i blant bychain ddyfod ataf fi, ac na waharddych iddynt, canys eiddo y cyffwr rai yw teyrnas nef-oedd." Ar y 13, claddwyd hi yn mynwent Sardis, y Parch. John W. Evans, Oak Hill, yn gweinyddu.

Mai 31, 1875, yn ardal Sardis, swydd Jackson, Ohio, yn 2 blwydd, 3 mis a 15 diwrnod oed, JOHN CHARLES, mab David J. a Catharine Evans. Ei gystudd oedd yn gyntaf yr intermittent fever, a

thorodd i'r congestion of the brain. Bu yn glaf oeddeutu wylthnos. Yn ei gystudd gofynol yn aml am Jennie fach, os oedd wedi myned at Iesu Grist? Gofynol yn awyddus iawn am ei berthynasau arosaf, y rhai oeddynt ar y pryd oddi cartref, galwai am danynt bob un wrth eu henwau. Y mynyddau diwedd if cyn iddo farw, galwodd ei dad a'i mam ato a dywedodd iddynt ei fod ef yn myned. Gofynol ei dad iddo, i ba le? Atebodd, myned at Iesu Grist. Mehefin yr 2, claddwyd ef yn mynwent Sardin yn ymyl ei chwaer: y Parch. John W. Evans, Oak Hill, yn gweinyddu ar yr achlysur galarus. Teimla y rhieni yn alarus iawn wedi colli eu plant i gyd, ond gobeithlwn yr ymdawelant dan alluog law Duw. Ac y byddo yn foddion i baw o honom ymarotol i gyfarfod yr un amgylchiad. WM. WALTER JAMES.

Sardin, Ohio, Rhag. 10, 1875.

Rhagfyr 19, 1875, yn Deerfield, swydd Onelda, N. Y., yr hen bererwr Mr. THOMAS JONES, yn agos 181 ml. oed. Yr oedd ef yn hon bregethwr gyda'r Annibynwyr. Daeth ef a'i ffrwag a dau fachgen i'r wlad hon er ys agos i ugain mlynedd yn ol o ardal Capel Helig, yn swydd Carnarfon. Claddwyd ef ar ei ddymuniad yn mynwent Salem. Mae ef wedi blaenu ar ei deulu i'r bedd oer i orwedd.

Tach. 5, 1875, yn Deer Creek, Washington Co., Miss., Mr. JOHN DAVIES, gynt o Holland Patent, N. Y., yn 50 ml. oed. Bu yn gystuddiol o gylch dwy flynedd. Gadawodd weddw i alaru ar ei ol, yr hon sydd yn byw yn Holland Patent, ac un mab yn Deer Creek, Miss.

Y PARCH. REES DAVIS.

Bu farw bore dydd Mawrth, Rhagfyr 15, yn ei 61 ml. o'i oedran. Daeth y newydd mor sydyn ac annisgwyladwy nes taro trigolion Utica a mudandod. Rees Davies wedi marw! Cododd y bore fel arfer ac aeth allan i dafu yr eira o amgylch ei dy. A phan wnaed y bore-fwyd yn barod anfonwyd yr eneth i alw arno i mewn, a'r olwg gyntaf a welodd ar ei meistroedd yn y ty allan yn cyegu yn ei thyb hi; dywedodd wrth Mrs. Davis fod Mr. Davis yn cyegu. Na choellaf fod Davies yn cyegu. Ac aeth allan i weled, a chanfyddodd er ei braw fod ei hanwyl briod wedi huno yn yr angau heb yngan gair wrth neb.

Ganwyd Davies yn Melindro, pentref bychan yn agos i Bryn Crug, swydd Feltrion, G. C., yn 1815, a dechreuodd brogethu gyda'r Wesleyddan pan yn lled ieuane. Daeth i'r wlad hon yn 1844, ac yn mhen dwy flynedd neillidwyd ef i gyflawn walith y weinidogaeth. Bu am dymor yn gweinidogaethu yn Sixty, Steuben, a South Trenton, ac yno colodd ei briod; ac yn mhen o ddwy i dair blynedd all briododd a daeth i gymydogaeith Utica.

Saer ydoedd wrth ei alwedigaeth, a bu yn llafurus iawn, a chasglodd lawer o gyfoeth. Yr oedd yn ddyn bynod weithgar a phenderfynol gyda phob peth yr ymafall ynddo, a pherchid ef yn fawr gan bawb yn neilliduo gan y rhai a'i hadwaenent oren. Gadawodd ein hanwyl frawd weddw a thri o feibion i alaru eu colled am dad tyner a gofalus a phriod fyddlon. Yr Arglwydd a fyddo yn Dad a Barnwr i'r weddw hyd nes gorphen hithean ei thiaith yn yr anial.

Yr oedd Davies o gyfansoddol cryf iawn, a thros chwech troedfedd o daldra; bynod blaen yn ei wisglad bob amser; braidd nad wyf yn meddwl ei fod yn gogwyddo gormod at hyu. Ond yr oedd yn naturiol gnyll a gofalus rhag pob gwas-traff, ac yn elyn marwol i'r tobacco a'r ddol feddwol; yn ddyn didderbyn wyneb, y gair garwa' yn gyntaf bob amser. Er ei fod ar brydiau dipyn yn

blaen, yr oedd o egwyddor gywir a gonest a phenderfynol i wneyd cyflawnder, or cael cydwybo ddirwysr gerbron Duw a dynion.

Davis fel pregethwr.—Pan yn ei ddyddiau goreu, ac yn arfer pregethu yn gyson, yr oedd yn bur fywiog, ond llais lled gryglyd. Nid oedd un amser yn tueddu at y *theatrical*, ond bob amser yn gogwyddo at yr athrawiaethol. Yr oedd yn brogethwr sylweddol, addysgiadol a da, ac yn draddodwr cyffym, a'i lais yn gryf hyd nes i angau roddi iddo ei ddymnad farwol.

Ei gladdedigaeth.—Dydd Gwener yr 17, ymgasglodd Cymry a Saeson yn dorf luosog iawn i dalu y gymwynas olaf i'n brawd ymadawedig. Daflenydd a gweddiwyd yn y ty gan D. T. Davis, ac yn yr eglwys Saenig dechreuwyd trwy ddarllen a gweddio gan W. O. Williams, a chafwyd aserch-ladan byrlon gan y Parchn. H. Humphreys a J. A. Cowles a W. Markman. Oddiyno aed a'r hyn oedd farwol o was Crist i'r bedd oer i aros hyd y bendigedig fore pan gyfyd ar wedd ei briod Iesu heb yr un brycheuyn ar ei wisg na chrychnl ar ei wedd.

Er fod y tenlo, y gymydogaeith, a'r eglwys wedi cael colled yn marwolaeth ein brawd, nid oes amheuaeth lleiaf yn ein meddwl na bu marw yn elw bythol iddo ef, a'i fod wedi cael mynediad helaeth i lawenydd ei Arglwydd, a'i fod heddyw yn mwynhan taledigneth y gobrwy yr oedd wedi meddwl a llefaru am dano ac wedi edrych trwy flydd tuag ato; ond yn awr gwyr beth yw tragwyddol bwys gogondant. Califf aros yn ymyl pren y bywyd heb ofni yr un cleddyf tanllyd byth.

"Dan ofal ei Geldwad nofodd—ddeifr Ing,

Yn ei fraw aeth trwodd;
Uwch yr haul yn lach yr hwyllodd—mewn mawr ffrî,
I lys goleuni yn hwyfys glanlodd."

WM. O. FOM.

JOSEPH EDMONDS.

Y mae angan gwedi gwned yn Freedom, Cattaugus, a'r amgylchoedd lawer o fychau mewn teuluoedd yn ddiweddar, ac yn mysg eraill cymerodd ymalth JOSEPH EDMONDS. Bu farw Hyd. 20, 1875. Mab oedd i Rowland Edmonds a'i briod, parai a ymfudasant i'r wlad hon o ardal Llanuwchllyn, ac ymsefydlasant yn yr ardal yma er pan ddaethant i America. Ymdrechodd y rhieni ddwyn eu plant i fyny i wasanaethu yr Arglwydd, ac ni bu eu llafur yn ofer. Amlygodd Joseph pan yn ieuane ei fod yn caru yn ei galon ganlynwyr yr Arglwydd Iesu, a'i fod ef yn ofni Duw ac yn cilio oddiwrth ddrygloni.

Bu ein cyfaill ymadawedig fwrdd am fwy na mis yn y Gorllewin ar ymwelad a'i berthynasau, a phan ar ei dalith yn dyfod yn ei ol casodd awydd mawr iawn. Bu am rai dyddiau yn ymdrechad i fyny: yna cydlodd y *typhus fever* ynddo yn gadarn iawn, ond buom yn hyderu y gwnaethai all godi ac y buasem yn cael cyfeusdra gwell i ymddiddan ag ef; ond tra bwn i ac eraill yn ymdroi yma ac new efe a ddlangodd.

Cymerwyd ei ymalth o ganol ei gysylltion a'i berthynasau, o ganol ei ddefnyddioldeb a'i gynlluniau. Yr oedd pawb yn anwyl iawn o hono pan oedd ef yn fyw, a phawb yn toimo galar ar ei ol pan y bu farw. Yr oedd o dymor naturiol hynod o gymwynasgar a charedigol, ac oblegid ei fod ef yn un mor hyuaws und rhyfodd fod y fath dyrfia

gwedi dyfod yn nghyd i dalu iddo y gymwynas olaf ac i'gydkynysgu eu galar a'i anwyl briod a'i phlant a'i rhieni oedranus, ac erull o'i berthynasau sydd yn dwys alaru.

Pan oeddem ar ein taith i'r gladdfa troisom i mewn i Addoldy Siloam. Cyflawnwyd gwasanaeth crefyddol gan weinidog eglwys Coal Settlement a'r ysgrifenydd, ac yna rhoisom ef i orphwys yn y bedd, ty rhagderfynedig i bob dyn byw. Aeth Joseph i'w fedd yn mlodau ei ddyddian gan adael gwraig hawddgar a thri o blant bach amddifaid er eu mawr alar a'u dirfawr golled, cyn cyrsedd yn gyflawn ei wyth ar hugain oed. Tad yr amddifaid a Barnwr y gweddwon a ofalo am ei anwyliad yn nbrefn rhaglaniaeth ac yn nbrefn gras. A ninau ei sffindiau a'i berthynasau, Nac ymfrostiwn o'r dydd y fory; canys nis gwyddom pa beth a ddigwydd mewn diwrnod.

JAMES GRIFFITHS, *Sandusky, N. Y.*

CINCINNATI, OHIO.

ANRHEG O LESTRI ARIAN.

MR. GOL.,—Talodd aelodau yr Eglwys Gynulleidfaoel Gymreig yn y dref, ynghyd a llusaws o'u cyfeillion hefyd, ymweliad a phreswyl ein gweinidog, y Parch. G. Griffiths, nos Fercher, y 15eg cyfisol, ac anrhegasant ef a'i deulu ag arwydd werthfawr o'u parch iddo a'u serch tuag ato ef a'i deulu. Wedi mwynhau swper rhagorol a barotoisid gan foneddigesau yr eglwys, a thipyn o ymgom siroli a chanu gyda'r berdoneg amryw o'r hen alawon Cymreig, galwyd Mr. a Mrs. Griffiths a'r plant at y bwrdd yn y dining room, ar yr hwn yr oedd wedi eu gosod yn ddjarwybod hollol iddynt, set o testri arian ardderchog yn cynwys unarddeg o wahanol gwpanau, heblaw wyth o lwyau arian pur. Yna daeth James T. Griffiths, esq., un o ddiaconiaid yr eglwys, yn mlaen ac ar ran y cyfeillion a'r cyfeillesau mewn yehydig sylwadau bywiog, fraeth a phwrpasol, cyflwynodd yr anrheg werthfawr i'r teulu. Yr oedd enw Mrs. Griffiths yn gerffedig arnynt, yn nghyd ag enw Fremont a Minnie ar y ddau napkin ring arian y rhai a gyflwynwyd iddynt hwy, y plant, gan Miss Kate Parry. Ni welson Mr. Griffiths erioed yn edrych mor frawychedig ag wrth y bwrdd y foment hono, ac ni welson ef erioed o'r blaen yn tori i lawr yn hollol wrth geisio traethu ei deimladau. Gofynodd i'r Parch. M. A. Ellis, yr hwn oedd hefyd yn bresenol, i'w gynorthwyo. Atebodd yntau nas gallai yn wir—fod ei enau yntau wedi ei gloi yn yr un fath fodd gan ei gyfeillion ac aelodau ei eglwys, ond sicrhaodd ef er na fedrai siarad drosto ei fod yn llawen gydymdeimlo ag ef. Yr oedd y cyfaill cywir Jno. J. Jones (Prince of Wales) yn ddigon parod i helpu ei weinidog; ond yr oedd yntau wedi ei analluogi trwy iddo dori un o'i asenau yn ddiweddar.

Edliwmai y cyfaill Cynellio, Evans i Mr. Griffiths ar y diwedd, waelodd ei speech gan ddy-

wedyd ei fod wedi arfer meddwl mai efe oedd y llai na'r lleiaf fel areithiwr, ond yn bendifaddeu fod Mr. Griffiths wedi cario y palmwydd oddiarno y tro hwn beth bynag. Gwnaeth Mr. Griffiths amryw gynnygiadau, beth bynag, yn Gymraeg a Saesoneg i gyflwyno i'r dorf y diolchgarwch a ddiolch ond, ddoi hi ddim. Yr oedd y galon yn rhy lawn i'r tafol lefaru. Erfyniodd gael ei esgusodi hyd ryw gyfleustra arall, yr hyn a ganiatawyd. Nid wyf yn gwybod am yr un eglwys, yn weinidog ac aelodau a gwrandawr yr fwy hoff a chariadus o'u gilydd nac eglwys Mr. Griffiths. A chredwn nas gall y cydgyfarfyddiad yna lai na gwneyd yr undeb anwyl cydrhwng y gweinidog a'i bobl yn anwylach fyth. Dywedaf inau Amen.

Rhag. 1875.

MONWYSON.

HENRY WILSON FEL GWEITHIWR.

Mae llawer o bobl ieuaine yn ddiamynedd i gyflawni y gwaith caled sydd gan ysgrifweision neu rai mewn ia-swyddi i'w wneud, y maent ar frys i enill cynysgaeth heb yr hir a'i llafurus ymdrech sydd yn anhegrol i lwyddiant. Gallent ddyysgu rhywbeth oddiwrth hanes boreuol yr Ia-lywydd Wilson. Dywedai ef mewn cyfarfod o weithwyr yn Massachusetts fel hyn am dano ei hun:

Teimlwyf fod genyf hawl i siarad dros ac wrth ddynion llafurus. Yn eich swydd chwi, Strafford, y'm ganwyd. Fe'm ganwyd mewn tloet; iesteddai angen yn fy nghryd. Gwn beth yw gofyn i fam am fara pan na fyddo ganddi ddim i'w roi. Gadewais fy nghartref yn ddeng mlwydd oed, a gwasanaethais bren-tisiaeth o un mlynedd ar ddeg, gan dderbyn un mis o ysgol bob blwyddyn, ac yn niwedd yr un mlynedd ar ddeg o lafur caled, iau o ychain a chwech o ddefaid, y rhai a ddygasant i mi bedair dolar a phedwar ugain.

Pedair a phedwar ugain o ddoleri am un mlynedd ar ddeg o lafur caled.

Ni wariais erioed gymaint a dolar o arian, a chyfrif y ceinlogau oll, o'r amser y'm ganed hyd nes oeddwn yn un ar hugain oed. Gwn beth yw trafaello milltiroedd blinion, a gofyn i fy nghyd-ddynion am genad i weithio.

Coflwyf, yn Hydref 1838, i mi gerdded i'ch pentref chwi o fy mhlwyf genedigol, a myned trwy eich melinau i chwilio am waith. Pe buasai rhywun wedi cynyg i mi naw dolar y mis, buaswn yn ei gymeryd yn llawen. Aethum i Salmon Falls, aethum i Dover, aethum i Newmarket i chwilio am waith, heb gael dim, a dychwelais adref yn ddolurus fy mhraed ac yn flin, ond heb fy nigeloni.

Gosodais fy mhac ar fy nghefn a cherddais i'r lle yr wyf yn awr yn byw yn Massachusetts, a dygasais gettyddyd croftiwr. Gwn y caled sydd raid i lafurwyr ei ddiodeff yn y byd hwn,

ac y mae pob curiad o waed fy nghalon, pob argyhoeddiad fy marn, a holl awyddfryd fy enaid yn fy ngosod ar ochr llafurwyr fy ngwlad—ie, a phob gwlad arall hefyd.

Y mis cyntaf a weithiais ar ol fod yn un ar hugain oed, aethum i'r coed, gyrais wedd, torais logiau melyn a choed, codais yn y boreu cyn gofau dydd, a gweithiais yn galed hyd wedi tywyllu y nos, a derbyniais y swin ardderchog o chwe dolar! Edrychai pob un o'r chwe doleri hyny i mi mor fawr ag yw y lleuad yn edrych heno.

CYFARFOD DOSBARTH GOGLEDD OR- LLEWINOL WISCONSIN.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod yn Ixonia, Watertown ac Emmett ar y 9, 10, 11, a'r 12fed o Tachwedd, pryd yr oedd y gweinidogion canlynol yn bresenol ac yn cymeryd rhan yn y gwasanaeth:—Parchn. Jones, Watertown; Jenkins, Bangor; Davies, Cambria; Jones, Waukesha; Parry, gynt o Bangor; Evans, Oshkosh, a Jones, Rosendale.

Cafwyd cynadledd yn Emmett am ddau o'r gloch dydd iau ac am 8 boreu dydd Gwener. Yr oedd yn bresenol y 7 gweinidog uchod a'r 4 cynrychiolwr canlynol: Mri. William Roberts, Berw; David Williams, Oshkosh; John Lewis a Daniel Edwards, Emfnet. Llywydd—Jones, Watertown; Ysgrifenydd—Jones, Rosendale; Pwyllgor Trefniadol—Edwards, Emmett; Williams ac Evans, Oshkosh. Penderfynwyd ar y pethau canlynol:—

1. Ein bod yn mabwysiadu cyfansoddiad y gymanfa er ein hwyluso i ddwyn yn mlaen weithrediadau y cyfarfod hwn.

2. Ein bod yn gwahodd y brodyr dyoithr sydd yn bresenol—Parchn. Humphrey Parry ac Enoch Jones—i gydeistedd a'r cwrdd dosbarth hwn.

3. Ein bod, mewn atebiad i'r anerchiad twymgalon sydd yn y CENHADWR am Hydref oddi wrth y Gol., yn datgan ein hymlyniad wrth yr hen gylchgrawn defnyddiol ac yn addaw ein cefnogaeth diffuant iddo.

4. Ein bod yn derbyn Mr. W. Roberts (pregethwr), Berw, i undeb y dosbarth.

5. Ein bod yn cydymdeimlo o galon a'r Parchn. Humphrey Parry yn ngwyneb fod yr Arglwydd wedi galw ei anwyl Ann i wlad well, gan ddyuno ar Dduw i'w nerthu a'i gysuro.

6. Ein bod yn cynnal y cyfarfod dosbarth ddwywaith yn y flwyddyn. (Bydd y gymanfa yn llyncu un o honynt pan y dygwyllda fod yn y dosbarth.)

7. Ein bod i gynnal y cyfarfod nesaf yn Neenah, yr amser i'w hysbysu eto.

8. Ein bod i siarad yn y gynadledd nesaf ar y pwnc—"A ydyw yn rheolaidd yn ol trefn gyffredinol y Cynulleidfa-wyr i weinidogion i

gynrychioli eu heglwys yn nghynadleddau ein cymantaedd a'n cyfarfodydd dosbarth ai nad ydyw?"

9. Ein bod yn taer ddeisyf ar bob eglwys yn y dosbarth i ystyried "Pa gynllun a garent i ddwyn treuliau y cyfarfod dosbarth," ac anfon cynrychiolwyr i'r gynadledd nesaf er mwyn cael gwybod meddwl pob eglwys ar hyn.

Cafwyd cyfarfodydd dedwydd a llewyrchus. Bydded y brawd Jones a'r eglwys yn well byth o honynt. Diolch i Dduw am ei radau.

Rosendale.

JAS. V. JONES, *Ysg.*

CYFARFOD CHWARTEROL PROVIDENCE, PA.

Tach. 12, 18, a'r 14, 1875.

MR. GOL.—Anfonwn i chwi yr adroddiad byraf ag a allwn o hanes y cyfarfod uchod. Cynddrrychiolwyr yr eglwys yn bresenol oedd-ynt: dros Nanticoke, y Parchn. G. Hill; dros Plymouth, Owen Jones; dros Kingston, John Milward; dros Wilkes Barre, D. C. Jeremy; dros Parsons, G. D. Price; dros Pittston, John W. Davies; dros Taylorville, Thos. James a Wm. R. Jones; dros Hyde Park, John M. Edwards a Wm. Richards; dros Providence, Thos. Hopkins, E. M. Jones a John Rees; dros Oliphant, Wm. H. Davies.

Hanesion yr eglwys yn hynod o gefnogol; yspryd diwygiadau grymus yn rhai o'r eglwys, yn neillduol yn Kingston a Hyde Park. Mae y cynulleidfaoedd yno yn cael eu hyagwyd gan dân—gobeithiwn y diwygiad mawr!

Mewn cysylltiad ag eglwys Taylorville, cynygiwyd gan y brawd E. R. Lewis y penderfyniad canlynol, yr hwn a basiwyd yn unfrydol,

"Ein bod yn llongyfarch ein chwaer eglwys yn Taylorville ar *adnewyddiad* yr undeb yn eu mysg—a'n bod yn dymuno cynydd mewn cariad a chydweithrediad er pob daloni; ac heblaw hyn, ein bod yn cymeradwyo gweithrediadau awyddogion y gymanfa ar adnewyddiad yr eglwys i'w safle gyntaf yn ein mysg."

Cymerwyd rhan yn y moddion cyhoeddus gan y brodyr canlynol:—y Parchn. Geo. Hill, Nanticoke; J. G. Evans, Kingston; L. Williams, Carbondale; D. E. Evans, Plymouth; E. B. Evans, Hyde Park; E. R. Lewis, Hyde Park; T. C. Edwards, Wilkes Barre; yn nghyd a Jones, gweinidog y lle.

Yr oedd y cyfarfodydd hyn yn mhlith—*os nad y goreu* y buom ynddynt erioed! Yr oedd arwyddion amlwg o'r presenoldeb mawr yno. Ac O! mor fendigedig oedd y cyfarfodydd *gweddio rhydd* hyny! *Amlach y deuant!* Bendith brynau tragwyddoldeb ar yr eglwys uchod a'r gweinidog.

D. E. EVANS, *Ysg.*

BYR GOFIANT AM JOHN BAINES, YSW.

Rhif. 157, Gay St., Columbus, Ohio.

Er mwyn ei luosog berthynasau a'i gyfeillion yn Nghyffwrdd ac yn America, ac o barch i goffiad-

wriath ben Gymro a Christion, yr ygrifenais y byr-gofuodion canlynol am dano:—

1. Ganwyd ef mewn tyddyn o'r enw Blotty, plwyf Llangafan, sir Drefaldwyn, G. C., o'r ys dros bedwar ugain o flyneddau yn ol. Tybri ei fod tua 85 mlwydd oed pan fu farw.

2. Enwan ei rieni oedd Edward a Mary Baines; ac arferent wrando yr efengyl yn yr Eglwys Wladol—ond yn niwedd ei oes ymunodd ei dad â'r Eglwys Annibynol, yn nghapel y Veel. Ganwyd iddynt ddeg o blant, sef Edward, John, Mary, Richard, Evan, Elizabeth, Morris, David, Baines, a Thomas. Bu farw y cyntaf, a'r pedwerydd, a'r ddau olaf crys llawer o flyneddau. Yn awr mae pump yn fyw, a plump yn eu beddau. Mor fuan y chwelir teuluoedd, ac yr chedont i'r bytholgyf mawr! Mae y melwr yn llefaru yn uchel wrth y byw—"Am hyny byddwch chwithau barod, canys yn yr awr ni thybioch y daw Mab y dyn."

3. Ymfudodd o Gymru i America yn 1831, a sefydlodd yn Columbus, Ohio. Nid ymadawodd oddiyma. Gweithiodd yn ddiwyd am flyneddau, drwy wneyd *payments* &c. yn y ddinas; cafodd iechyd da ar hyd ei oes, a chasglodd gyfoeth lawer. Yr oedd yn ddyn sobr, gonest, gelwir a gweithgar.

4. Tua deugain mlynedd yn ol priododd â gweddw o'r enw Gwen Jones—yr oedd ganddi hi bedwar o blant; ac yr oedd yn aelod crefyddol o'r Eglwys Annibynol Gymreig ar Town Street;—bu hi farw tua 11 ml. yn ol; ac y mae tri o'i phlant yn fyw eto, sef Thomas Jones, Pleasant Valley, Ohio; David Jones, Alabama, S. A.; a Mrs Maggie Anderson, Columbus, Ohio. Brawd i'w wraig gyntaf yw Mr. Benjamin Williams, 162, North 3rd Street.

5. All-briododd a Mrs. Elizabeth Meach, tua 6 blynedd i Mai diweddaf, yr hon oedd yn weddw barchus a chyfoethog, ac yn aelod crefyddol yn y Trinity Church. Buont byw yn gysurus gyda'u gilydd yn Rhif. 157, Gay Street, a bu y foneddiges crefyddol hon yn ymgeledd gymwys iddo yn ei henaht; a buont ill dau yn lletygar iawn i weision Iesu ac yn gynorthwy mawr i'r Eglwys Annibynol Gymreig ar Town St. Yno yr oedd calon John Baines, ond nid oedd ei briod yn deall yr iaith Gymreig. Dymunem iddi nawdd Duw a phob daloni.

6. Crefydd John Baines. Nis gwyddom pa addysg a manteision crefyddol a gafodd yn Nghymru, arferai fyned gyda'i rieni i wrando yr efengyl i'r Eglwys Wladol; a bu dylanwad hyny arno dros ei holl oes. Wedi dyfod i Columbus, Ohio, arferai, am flyneddau, pan yn byw gyda'i wraig gyntaf ar Town St., ger Parson's Avenue, fyned i wrando i'r Episcopal Church (St. Paul) yn y South End;—tunga 16 ml. yn ol ymunodd â'r Eglwys Gymreig ar Town St a bu yn aelod tawel, barchus, a ffyddlon ynddi, hyd Medi, 1874, pan y cafodd ei Lythyr, ac yr ymunodd â'r Eglwys Esgobyddol Saesoneig (Trinity Church) ar Broadway, corner of 3rd St., dan ofal y Parch. Mr. Clark, lle yr oedd yn aelod pan fu farw.

7. Ei farwolneth sydyn! Yr oedd yn fyw ac yn iach boreu dydd Mercher, Rhag. 1, 1875,—a thua 11 o'r gloch y boreu hwnw, wrth geisio codi *garment* o falc iddo, ysgrodd ei hun (*raptured*) ac er ymarchen y meddygon, bu farw yn ei wely, yn ei dy ei hunan, am tua 10 o'r gloch y noson hono!

8. Ei gladdedigaeth.—Am 11 o'r gloch boreu y dydd Gwener canlynol, cyfarfu amrai o'i berthynasau, a pherthynasau ei wraig, yn ei dŷ ar Gay St., darllenwyd y gwasanaeth crefyddol gan y Parch. Mr. Clark, a gweddiodd yr ygrifenydd. Wedi hyny cludwyd ei ran farwol i'r Green Lawn Cemetery, tua 3 milldir i'r gorllewin, lle y cladwyd ef yn barchus mewn *vault* yn ymyl bedd ei wraig gyntaf. Gweinyddodd yr ygrifenydd y gwasanaeth crefyddol ar lán y bedd, a chauwyd nn o'r emynau Cymreig. Traddodwyd ei bregeth ang-laddol yn Gymraeg a Saesoneg, yn nghapel yr Annibynwyr Cymreig ar Town St., gan weinidog presenol yr eglwys hono. Yr oedd tyfa barchus yn gwrando. Cawsom y manyllon uchod o'i hanes gan ei briod, a chau ei frawd Mr. Morris Baines, Monroe Co., Iowa. IORTHYN GWYNEDD.

MARWOLAETH MRS. ELIZABETH JONES.

Rhif. 351, E. Friend St., Columbus, Ohio.

Ganwyd y chwaer grefyddol uchod mewn tyddyn mawr o'r enw Y Graig, ger Penarth, Llanfair-caereinion, Maldwyn, G. C., Mai 13, 1825. Enwan ei rieni oedd Morris Evans a Susanna Evans, o'r lle uchod;—buont yn aelodau ffyddlon yn hen Eglwys Annibynol Penarth; ac oddeutu y fl. 1840 ymfudasant i'r America—prynasant dyddyn ebel-aeth ger Black Lick Station, o fewn 10 milldir i Columbus, Ohio, lle y buont yn byw yn ddedydd. Mae y rieni wedi marw crys blyneddau, a chladdwyd hwynt yn y Fynwent ger pentref Reynoldsburgh.

Priododd Elizabeth â Thomas A. Jones, Columbus, Ohio, a bu iddynt amrai o blant—mae tri yn fyw eto, sef John, Sarah, a Mary. Yr oedd Mrs. Jones yn aelod o'r First Pres. Church yn y ddinas. Bu farw ei gwr Gor. 23, 1864, yn 41 ml. oed. Yr oedd yn ddyn da a chrefyddol; a pherchid ef gan lawb; a chladdwyd ef yn Hen Fynwent y Cymry ar y Welsh Hills, ger Granville, Ohio.

Bu Mrs. Jones yn weddw am lawer o flyneddau—gwr oflodd am ei phlant amddifaid. Yr oedd yn foneddiges siriol, yn caru ei chenedl, ac yn hoffi gwrando yr efengyl yn yr iaith Gymraeg. Ond gormod o ofalon bydol a ddirlethodd ei chorff a'i meddwl—bu yn gystuddiol am yn agos i ddwy flynedd—telmlai yn dawel yn ei chystudd hirfaith, ac ymorphwysai ar ei Gwareddr, a bu farw mewn tangnedd Mehefin 15, 1875, yn 50 mlwydd oed. Claddwyd hi yn barchus, gan dorf fawr o'i pherthynasau a'i chyfeillion Meh. 17, yn medd ei phriod a thri o'i phlant (Elizabeth, Sarah Elizabeth, a Morris) yn yr hen fynwent uchod. Gweinyddwyd y gwasanaeth crefyddol yn y tŷ ac wrth y bedd, gan y Parch. Mr. Harris (T. C.) a'r ygrifenydd. IORTHYN GWYNEDD.

GALWAD I WEINIDOG.

Mae Eglwys Syracuse, Ohio, wedi rhw-wad unfrydol i'r Parch. Wm. Edwards uchod, ac mae yntau wedi ei hateb yn ghaol. Mae Edwards yn dechreu ei weinidog yn obeithiol iawn, oblegid daeth wyth o'r ydd yn ddiweddar i'r gyfeillach grefyddol y Gymnafu, ac mae chwech o'r wyth ddnewydd at yr aches yn benau teuluoedd.

1876.

CYF. XXXVII.

Rhif. 2.

Y CENHADWR AMERICANAUDD.

G h u e t t e r .

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONIADOL.

Y sellau wedi eu hagoryd, ... 33

CREFYDDOL.

Gwrthwynebu y diafol, ... 35
Elfenau gweinidogaeth lwyddianus, ... 38
Ychydig sylwadau ar weddi, ... 41

AMRYWIAETHOL.

Mrs. Mary Jones, Tawelfan, ... 42
Marwolaeth David Davies, Welshpool, ... 45
Cofiant Thos. R. Thomas, Brookfield, ... 46
Balaam, ... 47
Y Beibl a'r ysgol ddyddiol, ... 50

BARDDONOL.

In memory of Dr. Everett, ... 51
Llinellau ar farwolaeth Elvira Harris, ... 51
Tân a brwmstan, ... 52
Dlwydd a dechreu blwyddyn, ... 53
Marwolaeth Joseph Edmunds, ... 53

Myfanwy, ... 53
Dyfodiad y gauaf, ... 54
Donation y Tabernacl a Bark River, ... 54

HANESIAETH.

Fy nhaith yn Wisconsin, ... 54
Cyfarfod sefydliad y Parch. R. D. Thomas, ... 56
Beibl Gymdeithas Bridgewater, Paris, Plain-
field, N. Y., a'r cylchoedd, ... 57
Beibl Gymdeithas Waukesha, Wis., ... 57
" " Gymreig swyddi Jackson a
Gallia, O., ... 57
Ganwyd, ... 58
Priodwyd, ... 58
Bu farw, ... 58
Beibl Gymdeithas Rome a'r cylchoedd, ... 61
At y Parch. H. E. Thomas, D. D., ... 62
Beibl Gymdeithas Dodgeville, Wis., ... 63
Adfwlad gwerthfawr yn Racine, ... 63
Beibl Gymdeithas Steuben, Remsen a'r cylch-
oedd, ... 64
Donation yn Turin, ... 64
Beibl Gymdeithas Oshkosh a'r cylchoedd, ... 64

REMSSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

Digitized by Google

AMRYWION.

Y CENHADWR AM 1876.

Yr ydym eleni yn dechreu ar yr eilfed Gyfrol ar bymtheg ar hugain o'r CENHADWR AMERICAIDD. Dylem gydnabod tiriodeb a gofal yr Arglwydd yn ei gynaliaeth ar y maes am gyhyd o amser. Mae yn debyg nad oes un cyhoeddiad Cymreig arall yn bod yn America na Chymru ag sydd wedi parhau mor hir o dan ofal yr un golygydd. Ac er fod yr hen olygydd o'r diwedd wedi myned i orphwys oddiwrth lafur mawr ei oes, mae yr hen CENHADWR yn aros yn ei deula, ac yn ngofal y rhai a hyfforddwyd ganddo i'w ddwyn yn mlaen ar ei ol.

Bydd y CENHADWR am 1876 yn cael ei gyhoeddi gan Mrs. Elizabeth Everett, gweddw y diweddar olygydd, yn yr un dull ac am yr un pris ag o'r blaen. Buasai yn dda genym pe buasai nifer y derbynwyr yn caniatáu i ni ostwng y pris i ddolar a haer. Pe caem bum cant yn rhagor o dderbynwyr iddo, ni a'i rhoddem allan am y pris hwnw. Mae yn debyg fod hyn yn ormod o ychwanegiad i'w ddisgwyl yn yr amser caled hwn. Ond nid yw ei dderbynwyr tirion yn cwyno ei fod yn rhy ddruel fel y mae. Ei bris yw \$2 y flwyddyn yn mlaenllaw.

Llon genym hysbysu y bydd nifer fawr o ysgrifennwyr galluocaf ein henwad a'n cenedl ar restr ein gohebwyr rheolaidd neu achlysurol am y flwyddyn 1876. Cynwysa y rhestr yr enwogion canlynol heblaw llawer eraill ni a ddygwyliwn, nad ydym eto wedi cael ue haddewid i hyny, sef Dewi Emlyn, Iorthryn Gwynedd, Griffiths o Cincinnati, David Jones o Gomer, (i barhau ei erthyglau rhagorol ar Griat y Beibl a christau'r byd), J. P. Williams o Sugar Creek, John Cadwalader o Newark, Dr. H. E. Thomas o Pittsburgh, Iorwerth o Birmingham, E. R. Lewis o Hyde Park, R. S. Jones o Providence, T. C. Edwards o Wilkes Barre, D. A. Evans o Drifton, D. Dyfri Davies o New York, Trogwy o Remsen, E. R. Hughes o Steuben, Owen Jenkins o Bangor ac eraill. Nid ydym yn enwi neb ond y rhai sydd newydd ein hysbysu o'u bwriad i ohebu i'r CENHADWR am y flwyddyn nesaf. Disgwyliwn y bydd llawer eraill yn ysgrifennu erthyglau iddo heblaw y rhai uchod. Yn wir y mae genym amryw o rai rhagorol iawn ar law yn awr o waith awd-wyr eraill. Trwy gymorth a chefnogaeth y brodyr uchod ac eraill, yr ydym yn teimlo yn galonog i fyned yn mlaen. Credwn y bydd yr hen gyhoeddiad yn well ac yn fwy darllenadwy y flwyddyn nesaf nag erioed.

Bydd y Parch. R. Evans yn parhau i olygu y Farddoniaeth. A disgwyliwr y bydd Cynonfardd, Dewi Emlyn, a Iorthryn Gwynedd yn gwneud eu rhan gydag eraill er cyfoethogl ein colofnau barddonol a chynrychiol eu hawen o bryd i bryd.

Tra y bydd y CENHADWR yn bleidiwr selog i bob mudiad da yn ein mysg, ac y cyfyd ei lais yn uchel yn erbyn drygau yr oes, bydd yn awyddus i fod yn genad hedd at yr eglwys, ac i feithrin cydweithrediad, brawdgarwch a chariad rhwng y brodyr. Nid oedd dim a ddoluriai deimladau yr hen olygydd yn fwy nag anghariad ac oerfelgarwch rhwng cyfeillion profussedig yr Iesu. Ymaith a'r fath deimladau o'n mysg am byth. Bydded y CENHADWR yn gwlwm undeb rhyngom drwy y wlad, ac anadled ei ohebwyr anwylded a lledneisrwydd ysbyrd yr addfwyn Iesu yn eu holl ohebiaethau.

Yn ychwanegol at y rhestr uchod o ohebwyr i'r CENHADWR, y mae amryw eraill wedi anfon eu henwau atom, megys B. F. Lewis, Utica; y Parch J. L. Davies, Paddy's Run; J. Davies,

Spring Green, &c. Ond nid gwiw eu henwi oll. Diolch yn fawr iddynt oll am eu haddewidion.

☞ Anfoner yn fuan pa nifer o rifynau a fydd yn eisiau yn mabw ardal. Lle na byddom yn clywed yn wahanol, ni a anturiwn anfon yr un nifer ag o'r blaen.

☞ Ein rheol gyda'r rhifynau a anfonir i'r Hen Wlad ydyw eu hantall yn niwedd y flwyddyn, os na adnewyddir yr archiad.

☞ *Postwyddfa Remsen, N. Y.*—Mae'y swyddfa hon yn awr yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddiolchgar, gan hyny, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn *Post Office Orders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyfeusdra mawr i ni.

GWOBR

I DERBYNWYR Y CENHADWR.

Fel anogaeth i geisio helaethu ein cylchrediad, yr ydym yn cynyg "*Caban F' Erythr Turm*" (mewn amlen) i bob tanscriffwr newydd a dalo yn mlaenllaw am y CENHADWR am y flwyddyn 1876, gyda 10 cent i dalu cludiad y llyfr.

HEFYD, os ewyllysia yr hen dderbynwyr gael y llyfr difyrus a rhagorol hwn, rhoddir ef i lwy bynnag fyddo wedi talu yr ol-ddyledion, ac a dalo am y CENHADWR am y flwyddyn 1876 cyn y dydd cyntaf o Mawrth nesaf; ond iddynt hysbysu i ni eu dymuniad i'w gael, a danfon 10 cent at y cludiad. Pris y llyfr yw pum awll. Neu,

Rhoddir copi o "*Ganiadau y Cysegr*" (rhwymiad plaen), am ddau enw newydd gyda'r blaendal, ac am dri enw gyda'r blaendal, rhoddir ef gydag eurymlau. Danfoner 10 cent at y cludiad.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

J R D Prospect 2, H T Iowa City 20.05, E P D Lake Crystal 2, R P Steuben 2, J E New York 5, J D Crab Creek 0 4, J B J Genesee Depot 6, J P W Racine 2, J G Keokuk 4, J E Cariboo 20, T A H Delphos 2, Mrs J Granville 2, R R Cambria 2, E J E Brookfield 6, J B J Trenton 4, R O D Milwaukee 24, G S J Randolph 2, E W Back Hill Cambria 2, Parch D W H Parisville 2, G D G Cora 6, R H J Rome 2, H R J Middle Granville 2, J B J West Austintown 4, D T E Pittsburgh 2, Mrs E P Knoxville 2, D N W Bevier 1, Mrs S T Emporia 2, T L D New York Mills 7, G R Oxford 4.20, M E Ashton 3.60, R E Houston 5, T C W Thomastown 8, Parch D R D Brady's Bend Iron Works 4, T D D Hartford City 2, Parch T J Dubuque 2, S J T Pittsburgh 2, D R D Ottawa 4, a tbros D M Sparta 2, Parch O J Bangor 6, J W Bangor 6, Parch J D Spring Green 3, T J Big Rock 2, Parch J D J Remsen 4, S G J Carbondale 6, J M Burlington 2, W W M Oak Hill 20, Mrs M D Remsen 2, J J Gomer 28.45, Parch J T L Thomastown 2, E T Jeanesville 4, T P Herrick Centre 5, A A Green Castle 2, T W Camptonville 2, J H Llewellyn 5, J J Nelson 4, S J Ninety-six 4, E J E Brookfield 2, a tbros L P L 10, J P Big Rock 4, a tbros J M E 4, E R R Clinton 2, D G E Radnor 10, W C C Utica 34, ac am 1 yfau Y S 10.66, E D North Western trwy law Parch J D J 2, R W M Aurora 2, W A W Coal Valley 3, D C Wild Rose 2, Jonathan R Jones Pittston 2, W P Dawn 2, J R Elo 4, D C M Jennieton 14, D R L Minersville 0 4, H T Iowa City 6 R D L Newburgh 9 J B D Delphos 23.50 Parch R P Braidwood 9, H G Racine trwy law D M 2, D W J Remsen .93 A P Youngstown 3, Mrs T R W Plymouth 4, T H E Rockland 2, T H L Beaver Meadow 2, D D Delaware 14, W R Pottsville 2, O D J Turin 2, T J M Plane 2, Mrs M J Utica 1, Parch D D Parisville 4.

Y CENIADWR AMERICANADD.

CTF. 37. RHIF. 2.

CHWEFOR, 1876.

RHIF. OLL, 484.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD. LLYFR Y DATGUDDIAD YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y FARCH. ENOCH FOND, D. D.,

Athraw yn Ngholeg Dawnyddol Bangor, Maine.

PENNOD XVIII.

Llawengdd yn y Nef ar Gwymp Babilon. Ymdrechfa a Buddugoliaeth Ddiweddar Crist cyn y Miliwyddiant.

DATGUDDIAD PENNOD XIX.

Egyr y bennod yma gyda chân o ddiolchgarwch a mawl i Dduw, am y dinystr diweddar ar elyn mawreddog ei Eglwys a'i bobl.

"Ac ar ol y pethau hyn mi a glywais megis llef uchel gan dyfyrfa fawr yn y nef, yn dywedyd, Alelulia: lachawdwrfaeth, a gogonedd, ac anrhydedd, a gallu. I'r Arglywydd ein Duw ni: oblegid cywir a chyflawn yw ei farnau ef; oblegid efo a farnodd y butain fawr, yr hon a tygrod y dddear a'i phnt-pladra, ac a ddialodd waed ei weision ar ei llaw hi. Ac eil-waith y dywedasant, Alelulia. A'i mwg hi a gododd yn oes oesodd. A sythlodd y godwr henariad ar hugain, a'r godwr creador byw i lawr, ac a addolasant Dduw, yr hwn oedd yn eistedd ar yr oedd-faine, gan ddywedyd, Amen: Alelulia. A llef a ddadeth allan o'r orsedd-faine, yn dywedyd, Mollenwch efo Duw ni, ei holl weision ef, a'r rhai ydych yn ei eidd ef, bychain a mawrion hefyd. Ac mi a glywais megis llef tyfyrfa fawr, ac megis llef dyfroedd lawer, ac megis llef tarannu cryfion, yn dywedyd, Alelulia: oblegid teyrnasodd yr Arglywydd Dduw Hollalluog." (Dat. xix. 1-4.)

Ymddengys fod pob creadur yn y nef wedi gaeu yn yr orsedd-gan ardderchog yma, a chyda eu hed trwodd, anerechir loan ar bwne arall gan yr angel datguddiol.

"Llawenyohwa, a gorfoeddwn, a rhoddwn eugeniant iddo ef; oblegid daeth priodas yr Oen, a'i wraig ef a'i parotodd ei hun. A chanlatawyd iddi gael ei gwigo a'i llan main glân a dieglar: canys y llan main ydyw cyflawnder y saint." hyny yw, efo a arwyddoca, neu a eard allan, cyflawnder y saint. "Ac efo a ddywedodd wrthyf, Yagrifena, Bendigedig yw y rhai a elwir i swper neithlor yr Oen."

Ac fel i gadarnhau y datguddiad gogoneddus a wneir yma, yr angel a ddywed yn mhellach wrth loan, "Gwir eiriau Duw yw y rhai hyn." (Dat. xix. 7-9.)

Y berthynas rhwag Crist a'i bobl a esodir allan y barhaus yn yr Yagrhythra drwy ystad rhwag y priodfab a'r briodferch. Yn ystad priodfab ei Eglwys, a hithau ydyw y ferch. Ond y mae y berthynas anwyl a bodoll drwy yr holl oesoedd blaen-nywyllwch ac ymdrech, i gael ei dathlu yn gyhoeddusach a mwy difrifol. Yn ystod ei mynediad i burdeb a gwynedd a ddiarhaethol yr ystad fliwydd-

ol. Y mae hi i gael ei gwigo, fel na chafodd orioed o'r blaen, mewn gwigo o gyflawnder-llan main, glân a dieglar. Yn ngwynneb yr hyn oedd morogoneddus ac mor agos at law, cafodd yr angel reawm da i ddywedyd, "Bendigedig yw y rhai a elwir i swper neithlor yr Oen."

Yn y rhagolwg ar y fath anrhydedd a gwynfyddedigrwydd i'r Eglwys, ymddengys fod yr apostol wedi ei lwyr orchfygu. Efo a wnaeth yr hyn na ddarfu iddo ymgynyg orioed o'r blaen, eiddieithr pan y syrthlodd wrth draed yr lachawdwr gogoneddedig, (Dat. i. 17.) Efo a syrthlodd wrth draed yr angel i'w addoll ef; hwyraeth yn meddwl mai yr lachawdwr oedd efo. Ond cafodd ei geryddu yn untongyrchoi a phriodol.

"Gwel na wnelych hyn: cydwas ydwyf i ti, ac i'th brodyr y rhai sydd ganddynt dystiolaeth Iesu. Addola Dduw," (Dat. xix. 10.)

Nid yw yr iaith yma o eiddo'r angel yn cynwys, fel y tybiodd rhai, mai ysbryd gogoneddedig un o'r hen brophwydi neu seintiau oedd efo. Yn ddiarnheuol angel oedd, fel y gelwir ef yma; ac y mae yn anrhydedd fod angylion sanctaidd yn foddion cydnabod eu hunain yn gydweision i ni, ac fel brodyr i'r holl rai sydd a thystiolaeth Iesu ganddynt. "Canys," ychwanega yr angel, mewn adran gwynysfawr iawn, "tystiolaeth Iesu ydyw ysbryd y brophwyddiaeth." Yn gystal a dweyd, "Pob gwir brophwyd neu bregethwr—pob un ag sydd ganddo wir ysbryd prophwyddiaeth a dystiolaetha am Iesu." Hyn fydd ei brif bwne a'i bwne canolog, a phrwm hynyma awdurdodiad y gwir brophwyd.

Cyflwynir gweledigaeth newydd a gogoneddus yn awr i olygfa yr apostol edmygedig. Fel, ar agoriad y sel gyntaf, efo "a welodd farch gwyn: a'r hwn oedd yn eistedd arno a bwa ganddo, a rhoddwyd iddo goron: ac efo a aeth allan yn gorchfygu ac i orchfygu;" felly yma, yn y weledigaeth derfynol o'r ymdrechfa fawr, cyflwynir yr un enwogr dwyfol drachefn.

"Ac mi a welais y nef yn agored; ac welais farch gwyn; a'r hwn oedd yn eistedd arno a elwid Ffrydiawn a Chywir, ac mewn cyflawnder y mae efo yn barnu ac yn rhyfela. A'i lygaid oedd fel fflam dân, ac ar ei ben yr oedd coronau lawer: ac yr oedd ganddo enw yn ysgrifenedig, yr hwn hi wyddai neb ood efo ei hun; ac yr oedd wedi ei wigo a gwigo wedi ei thruchi mewn gwaged; a gelwir ei enw ef Gair Duw. A'r lloedd oedd yn y nef a'i canlynasant ef ar fetreb gwynion, wedi eu gwigo a'i llan main, gwyn a glân. Ac allan o'i enau ef yr oedd yn dyfod gieddyf llynn, i daro y goneddodd ag ef: ac efo a'u baguella hwynt a gwigo hysarn: ac efo sydd yn sathru cerwyn win digofaint a lla Duw Hollalluog. Ac y mae ganddo ar ei wigo ac ar ei farddwyd yw wedi ei ysgrifenu, BRENIN BRENIGORDD, AC ARGLWYDD ARGLWYDDI." (Dat. xix. 11-14.)

Y fath oedd gosgorddla ac ymddangosiad Mab mawredddeg Daw, yn myned rhagddynt i'r ymdrechfa ddiweddar yn flaenorol i ddechreuad ei deyrnas filfwyddol. Canlyniad yr ymdrech a ellir gasglu oddiwrth yr hyn a gasiys:

"Ac mi a welais angel yn sefyll yn yr haul; ac efe a lefodd a hlef uchel gan dlywedyd wrth yr holl adar oedd yn ehedeg trwy ganol y nef. Deuach ac ymgwsiach yn nghyd i swper y Daw mawr; fel y bwytaoch gig breinioedd, a chig pen-capteniaid, a chig y cedyrn, a chig meirch, a'r rhai sydd yn eistedd amynt, a chig holl ryddion a chaethlon, a bychain a mawrion. Ac mi a welais y bwystfil a hrenioedd y dddear a'u lluoed i wddi ymgynt i'r nghyd i wneuthur rhyfel yn erbyn yr hwn oedd yn eistedd ar y march, ac yn erbyn ei lu ef. A dallwyd y bwystfil, a chyddaf y gau-brophwyd, yr hwn a wneuthur wrthiau ger ei fron o'r trwy y rhai y twyllodd efe y rhai a dderbynasant nod y bwystfil, a'r rhai a ddolassant ei ddol ef. Yn fwy y bwrwyd hwy i'r dan fr llyn tân yn llosgi a brwstelan. A'r lleill a laddwyd a chleddyf yr hwn oedd yn eistedd ar y march, yr hwn oedd yn dyfod allan o'i enau ef: a'r holl adar a gwasant eu gwah o'u eigi hwynt." (Dat. xix. 17-21.)

Fy sylw cyntaf o barthod i'r ysgrythrau yma yw, nad ydynt yn sefyll wrthyst eu hunain yn neogrifiad yr ymdrechfa derfynol o faen y milfwyddiant. Cawsant eu rhagfaenu gan amryw eraill; ac eto nid yw yr hanesion yn all-ddwyediadau. Y mae yr arwyddien yn wahanol, a chyflwynant wahanol olygiadau neu arweddau o'r un olygfa derfynol. Er engraifft, y seithfed sel—yn cynwys, fel y mae, y saith udgorn—sydd yn rhedeg i lawr hyd y milfwyddiant. Oblegid pan nodgandd y seithfed angel, "bu llefau uchel yn y nef, yn dywedyd, Aeth teyrnasodd y byd yn eiddo ein Harglwydd ni, a'i Grist ef; ac efe a deyrnasa yn oes oes oedd." (pen. xi. 15.) Parhaodd y ddau dyat eu tystiolaeth hyd derfyniad y deuddeg cant a'r chwe deg mlynedd, (pen. xi. 8.) A'r un peth ellir dweyd am goliad y wraig gyfrin yn y diffaethwch, (pen. xii. 6.) a gormes y bwystfilod Pabol, (pen. xiii. 5.) Parhaodd y rhai yma hyd ddiwedd y deuddeg cant a'r chwe deg mlynedd, ac ar derfyniad y cyfnod hwnw, y mae y milfwyddiant yn dechreu. Felly gwin-gynhauf y ddacar a ddegriffir yn y bedwaredd bennod ar ddeg, a thywalltiad y saith phlil yn yr unfed ar bymtheg, a chwymp Babilon yn y ddeunawfed,—y rhai hyn oll a ddangosant derfyn yr ymdrechfa ddiweddol—yr un peth ag a ragfynegir yn y bedwaredd bennod ar bymtheg. Fel y dywedais o'r blaen, nid oes un o'r rhagfynegidau yma yn cyrhaedd i mewn i'r milfwyddiant, nac yn myned tu hwnt iddo. Terfynant oll yn yr un pwynt, a chyflwynant wahanol olygfeydd o ymdrechfa hir yr Eglwys gyda'i gelynyon marwol, ac o'r frwydr ddiweddol, yr hon sydd yn dwyn heddwch parhaol. Cyfrifyf hyn yn osodiad pwyseg iawn i'w gymeryd yn neongliad y Datguddiad—gosodiad a duedda i wneud y deongliad yn fwy syml ac eglur.

Y mae yn argraff gyffredin yn mysg Cristionogion, y bydd i holl drigolion y ddacar gael eu dychwelyd yn flaenorol i'r milfwyddiant. Ond yr ysgrythrau o'n blaen, ac ysgrythrau eraill yn cyfeirio at yr un digwyddiad, a ddysgant athrawiaeth wahanol. Yn nygliad i fewn y cyf-

nod milfwyddol, rhifedl lawer o clynyon annwygiadol Daw a'i bobl a dorir ymaith.

Mewn darpariaeth i'r milfwyddiant, lledaemir yr Efrogyl yn gyffredinol. Pregethbir hi er tystiolaeth i'r holl genedledd. Y rhai hyn y'i colleddiant hi, ac a gofrestrant eu hunain yn mysg gweision Crist a fyddant ddiogel. Ond y rhai hyn a barhant i'w gwrthod hi, ac a wrthwynebant fuddugoliaethau Mab Daw, a gymesir ymaith o'r ffordd. Y mae cyrhaet a hyn yn ddangosiadol mewn amryw o ysgrythrau. Yn Daniel, y gallu a ddynodir gan y bwystfil a'r corn bychan, a arddangosir, nid fel yn ddychweledig, ond yn ddinystrddig ofnadwy. "Edrychais hyd oni laddwyd y bwystfil, a difethu ei gorff ef, a'i ruddi i'w loegi yn tân," Dan. vii. 11.) Ac felly, dywedir am "ddyn peched" a "mab y golledigaeth" gan Paul, "Yr hwn a ddifetha'r Arglwydd ag Ysbryd ei enau, ac a ddilea â disgleirdeb ei ddyfodiad," (2 Thes. i. 8.) A'r un gelygiad sydd yn cael ei gyflwyno yn barhaus yn y Datguddiad. Yno y mae byddoliaid y lla drygionus, a'u caegled hwynt yn aglyd i Armagedon i ryfel y dydd hwnw, dydd mawr y Daw Hollalluog, (pen. xvi.) Yno mae y cyfrif am y gwin-gynhauf diweddaf, pan y mae rhai drygionus y ddacar yn cael eu medd, a'u tafa gyda'u gilydd "i gerwyn sawr digofaint Daw;" a phan "sathwyd y gerwyn o'r tu allan i'r ddinas, gwaed a ddaeth a'ha o'r gerwyn, hyd at frwynau y meirch, ar hyd mill a chwe chant o ystadau," (pen. xiv. 20.) Ac felly yn adnoddau derfynol y bedwaredd bennod ar bymtheg. Gwysir holl adar y nef oedd yn aglyd "i swper y Daw mawr, fel y bwytaent gig breinioedd, a chig pen-capteniaid, a chig y cedyrn, a chig meirch a'r rhai sy'a eistedd amynt, a chig holl ryddion a chaethlon, a bychain a mawrion." Yn ddiau y mae yma arddangosiad arwyddocol o ddinystr mawr ac ofnadwy yn rhagfaenu yn uniengysrehol arweinid i mewn y milfwyddiant. Beth arall allwn wneud o hono?

Yn wir y mae awgrymiad—a llawenychwyl i'w gofnodi—fod rhai o'r rhai hyn a barhant yn eu gelyniaeth at Grist o'r braidd hyd y terfyn, i gael eu cadw yn y diwedd. "A'r lleill a laddwyd a chleddyf yr hwn oedd yn eistedd ar y march, yr hwn oedd yn dyfod allan o'i enau ef." Y cleddyf a ddaethai allan o enau Crist a ddaethwyf i fod yn "gledddyf yr Ysbryd, yr hwn ydyw Gair Daw." A gweddill y rhai a gofrestrant eu hunain mewn gwrthwynebiad i Fab Daw, ac a barhant yn eu gwrthwynebiad o'r braidd hyd y terfyn, ydynt o'r diwedd yn achubedig. Lledir eu gelyniaeth gan gleddyf llym yr Ysbryd yn dyfod allan o enau Crist; a phan dorir ymaith yr holl rai y buont hwy yn cymdeithasu â hwynt, a rhoddi eu cyrff yn yaglyfaeth i'r fwrturiaid, y gweddill a achubir megis trwy dda.

(Diwedd y ddwyfed bennod ar bymtheg.)

Crefyddol.

GWRTHWYNEBU Y DIAFOL.

Gwrthwynebwrch ddiafol, ac efo a fty oddiwrthychi!—Iaeo.

Nid ein hancan fydd ceisio profi bodolaeth y diafol. Y mae hyn ni a gredwn yn wirionedd a gydnabyddir gan holl ddarlennwyr y 'ENHAD- wa. Mae y Beibl yn dwyn y dystiolaeth fwyaf diamheuol i'r gwirionedd hwn, ac yn ein dysgu yn eglur fod dylanwad gan ddiafol—ei "fod yn dallu meddylliau y rhai digred"—"yn gweithio yn mhiant anafudd-dod"—"yn rhodio oddiam-gylch gan geisio y neba allo ei lyncu," a lluaws mawr o ymadroddion cyffelyb. Fel y mae yr Arglwydd Iesu yn myned dan luaws o enwau, a hyny, efallai, er dangos eangder ei fawrhydi a'i urddas, ei allu a'i lywodraeth: felly y mae y diafol yn myned dan wahanol enwau, a hyny er dangos hyd a lled ei dwyll a'i ddichell, ei wen- laith a'i grenlondeb. Y mae pob enw sydd ar Iesu Grist yn arddangos mwy o'i fawrhydi dwyfol; ac y mae pob enw sydd ar y diafol yn dangos mwy o'i dwyll a'i berygl. Mae y naill yn cael ei osod allan yn wrthgyferbyniol i'r llall. Dywed Crist mai efo ydyw yr unig-anedig oddi- wrth y Tad, a gwir lun ei berson ef; ond hona y diafol ei fod ef uwchlaw pob peth a elwir yn Dduw. Gelwir Crist y Cywir hwnw; gelwir y diafol y twyllwr hwaw. Gelwir Crist yn Oleu- ni y byd, a Thywysog y bywyd; gelwir y diafol yn elyn dyn a thywysog y fagddu. Y mae Iesu Grist yn bob peth da, ac yn dda i gyd heb ddim drwg, ac y mae y diafol yn bob peth drwg ac yn ddrwg i gyd heb ddim da. Y mae Crist megis Haul ya oleuni par heb ddim twyllwch, ac y mae y diafol yn dywyllwch i gyd heb ddim go- louni. Mae y naill yn rhoi perffaith drueni heb ddim gwynfyd i'w ddelliaid; ac y mae y llall yn rhoi perffaith wynfyd heb ddim trueni i'w bobl yntau. Mae y naill mor anhebyg i'r llall mewn pob peth ag y dichon i wahanlaeth fod rhwng pethau.

Mae y testyn yn anogaeth i ni wrthwynebu y diafol. "Ymddarostygwch gan hyni y Dduw. Gwrthwynebwrch ddiafol." Dywedir yn nech- ron yr Epistol mai "at y deuddeg llwyth" oedd ar wasgar y danfonwyd ef, gyda'r dyben, mewn rhan, i'w hanog i ochelyd troi yn ol at arferion pechadurus y baont yn rhodio ynddynt o'r blaen. "Ymddarostygwch." Nid yw gwasanaethuwr pechod yn ymddarostwg i Dduw; oblegid pwy bynag sydd yn was i bechod, y mae efo yn elyn i Dduw. A rhaid ymddarostwg i Dduw cyn y gallir gwrthwynebu y diafol: nid gwrthwynebu y diafol yn gyntaf, ac yna ymddarostwg i Dduw drachefn; ond rhaid teimlo angen am, a gwerth yn Naw, cyn y deawn i weled y perygl o was- anaethu y diafol.

"Gwrthwynebwrch ddiafol." Mewn pa ystyr y mae i ni ei wrthwynebu? Mewn lluaws o

fanau yn yr Ysgrhythrau rhybuddir ni i gilio oddiwrth ddrwg; a dywed yr apostol Petr fod ein gwrthwynebwrch ddiafol megis llew rhudwy yn rhodio oddiamgylch gan geisio y neba allo ei lyncu. Yn awr, nid yr un peth yw cilio oddi- wrth ddrwg a'i wrthwynebu; ac nid oes neb sy ganddo ofal am ei fywyd â i wrthwynebu llew. Pe clywid fod llew wedi dyfod i gym'dogaeth—llew rhydd, arswydai pawb rhagddo; ond pe clywid ef yn rhuo, byddai yr arswyd yn llawer mwy. Felly y mae y diafol. Y mae nid yn unig "megis llew," ond y mae megis llew rhu- adwy: rhuo y mae o hyd, ddydd a nos, mor ddiorphwys a thon y môr. Ar ol cael un yaglyf- aeth, ni pheidia a rhuo am un arall; y mae fel y bedd, yr hwn ni ddywed byth ddigon. Ni ddywed ddigon nes cael yr holl ddaear, a phe cai y ddaear, rhuai am y nef drachefa. Beth ynta, a wnawn â'r diafol "megis llew"? Dim ond cilio oddiwrtho. Llew ydyw yn y safarn— yn y chwareudy—yn "nghyngor yr anauiol- ion, ac yn ffordd pechaduriaid, ac yn elsteddfa'r gwatwarwyr;" ac os oes gonydd ofal am ein heneidiau, rhaid i ni ymgadw yn mhell oddi- wrtho: ceisio y neba allo ei lyncu y mae. Ei arfer ydyw lyncu: nid ydyw i'w *drustio* nad llyncu wna. Bydd arnom ofn *trustio* ambell i beth, ac ambell rai. Bydd arnom ofn *trustio* arian i ddyn di-gymeriad: paham? Gwybod gwerth yr arian ydym. Bydd ar ymfudwr ofn *trustio* llestr gwael i groesi y Werydd, am y rheoswm fod ganddo afael yn ei fywyd. Cynifer sydd yn *trustio* y diafol; ond yn cael eu llyncu ganddo y maent. Gwell yw i ni *drustio* pawb a phob peth na'r diafol—llew ydyw.

Onid pr fodd y mae i ni ddeali yr ymadrodd, "Gwrthwynebwrch ddiafol"? Mae y diafol yn ymrithio mewn llawer ffurfa modd. Gelwir ef yn sarff, a hyny er dangos ei gyfrwysdra a'i ddichellion. Nid yw yn ol mewn dyfeisio cyn- lluniau i gael dynion i'w fagiau. Ac mewn trefn i wrthwynebu ei gyallwynion, mae yn angenrheidiol i ni allu dywydd i ryw raddau— "Nid ydym heb wybod ei ddichellion ef." Mae gan y diafol lawer llwybr i demtio; welthiau gwne ymosodiad aruthrol â'i holl nerth; ond yn gyffredin denfyn ei ysbwyro'i ffaen i edrych noethni y ddinas, gwendid ei muriau, ac an- ffyddlondeb ei phreawylwyr. Nid ar unwaith fel cicalon Jonah y mae dynion yn cyrhaedd perffeithrwydd mewn daloni, nac eithafodd mewn drwg. Yn y byd moesol, fel yn y byd naturiol, mewn pechod fel mewn gras, ymdden- gys yn gyntaf yr eginyn, ar ol hyny y dywysen, yna yr yd yn llawn yn y dywysen. Mae dydd y pethau bychain i bechod fel i ras, a da fyddai i ni beidio diystyru y naill na'r llall. Nid yr hyn a sawr ofnasom a ddaeth arnom, eithr yn gyffredin yr hyn nad oeddym yn ei ofni ond ychydig. Da fyddai i ni gofio mai nid ymosod- iad mil o Philistiaid a ddyfethodd Samson, ond

cysgu ar lliaw Daflak. Gan hyny, gwrthwyn-eber ddiafol yn ei hudoliaethau—yn ei gymell-ladau, ac yn ei ddarbwyllion.

A dylid cofio hefyd fod y diafol yn gwybod am bechodau parod dynion; ac ond iddo eu cael i gyflawni y rhai hyny, tybia y ca hwynt i wneuthur pob afendid yn un chwant. Ac yn wir felly y mae yn aml. Pan y mae teyrnas yn myned i geisio darostwng teyrnas arall, y mae yn ymosod yn gynaf os gall ar y brif ddinas; ac ond iddo seddiannu hono, tybia y bydd yn debycach i oreogyn yr holl deyrnas. Felly y diafol. Os ca ef ddyn yn ysglyfaeth i'w bechod parod, bydd yn dra thebyg o'i gael yn gwbl o'i dan ei arglwyddiaeth. Gwyr pawb am ea pechod parod. Pechod parod un ydyw bydolrwydd; ymdrecha y diafol ei gael yn aberth i'r chwant hwnw. Pechod parod y llall ydyw diogi ysbrydol—darbwylla y diafol ef nad oes dim drwg yn hyny—fod myned i'r addoliad unwaith neu ddwy yn yr wythnos yn ddigon o wasanaeth i Dduw. Pechod parod un arall ydyw myned yn ysglyfaeth i'w chwantau, megis yfed diodydd meddwl, a'i gael yn ddarostyngedig i'r chwant hwnw ydyw amcan penaf y diafol gydag ef.

Ond ymdrech penaf y diafol ydyw dwyn a chadw y meddwl yn ddeythir i Dduw; ac yn hyn y mae yn llwyddo fwyaf. Gwyr mai po bellaf y byddo dynion oddiwrth Dduw, mai agosaf yn y byd ydynt iddo ef—mai po leiaf feddyliaent am Dduw a'i alr, mai mwyaf yn y byd ydyw ei ddylanwad ef arnynt—po bellaf fyddont oddiwrth sancteiddrwydd agosaf yn y byd ydynt at lygreddigaeth: po bellaf fyddont oddiwrth fyfyrddodau duwiol, a serchiadau nefol, agosaf yn y byd ydynt at feddyliaent ofer a serchiadau daearol. Geilir ofni fod y diafol yn cael mantais ar lawer yn hyn. Tybia llawer os byddant yn lled rydd oddiwrth bechodau cyhoeddus, megis meddwdod, lladrata, godineb, anwiredd, &c., eu bod yn bobl lled dda, nad oes gan y diafol fawr o lywodraeth arnynt; heb ystyried mai yn ymadawiad y meddwl oddiwrth Dduw a'i gyfraith y mae y diafol debycaf o gael goruchafiaeth ar y cyffredia; oblegid hyny y mae y saint goreu mewn brwydr wastadol ag ef. Yn nyethrwrch y meddwl i Dduw y mae y diafol yn cael dynion i garu melus chwant ya fwy na charu Duw—i fod yn fyddol, yn ddiffraw, ac esmwyth arnynt yn Seion, a hyny heb yn wybod iddynt braidd. Mewn gair, y mae y meddwl gwag o, a dylethr i Dduw yn hollol at wasanaeth y diafol—gall ei lywodraethu fel y myno.

Gwrthwynebu y diafol yn mhob lle. Mae y diafol yn ein dilyn i bob man, ac at bob gwaith. Y mae cymaint o angen ei wrthwynebu yn yr addoliad &g o'r addoliad—wrth fwrdd y cymunedeb &g wrth y bwrdd gartref—wrth wrando y gair &g wrth ddilyn ein gorchwyllion a'n dyledswyddau naturiol, a mwy. Y mae y diafol yn fwy pryus yn yr addoliad nag ydyw o'r addol-

iad—y mae yn fwy ystrywgar wrth y bwrdd cymunedeb nag ydyw wrth y bwrdd teuluaidd—dyma bethau penaf Duw, ac ymdrech beiaf y diafol ydyw hudo meddyliau y saint oddiwrth-ynt pan yn ymwneud & hwy. Ond cyfyd y cwestiwn eto:

PA FODDYMAE I NI WRTHWYNEBU Y DIAFOL?

Fo gawn gyfarwyddiadau yn y Beibl pa fudd i wneud. Ni chymellir ni at ddim na clawm byfforddiad pa fodd i'w gyflawni. Un ffordd i wrthwynebu y diafol ydyw—

Trwy fod yn gadarn mewn crefydd. “Yr hwn (meddal Petr) gwrthwynebwch yn gadarn yn y ffydd.” Rhaid bod yn y ffydd cyn y *ceisio* ei wrthwynebu; a rhaid bod yn *gadarn* yn y ffydd cyn y llwyddwn i'w orchfygu. Bod yn “waa yn y ffydd” ydyw yr achos fod llawer yn cael eu dal a'u llywodraethu ganddo. Nid yw yn ddigon bod yn y ffydd; ond rhaid bod yn gadarn ynddi cyn y gorchfygir y diafol. “Cryf arfog” y gelwir ef: nid ya unig y mae yn gryf, ond y mae yn gryf ac yn arfog: buasai cryf heb fod yn arfog, neu yn arfog ac heb fod yn gryf yn cynwys llawer; ond cyferfydd y ddau yn y diafol. Yr oedd ganddo feddwl mawr o hono ei hun fel ymladdwr pan yr aeth i gynyg ei law gyda Gwarddwr y byd, yr hwn y mae ef fawredd yn amchwiladwy, ac sydd “allwng o nerth,” ac os oedd yn meddwl am orchfygu y “Duw cadarn,” pa faint mwy yni? Ond ni raki i ni-mau ofni colli y frwydr gydag ef: y mae gair ein Penllwydd o'n ta—“Gwrthwynebwch ddi-afol,” beth ydyw y canlyniad? “ac efe a ffydd oddiwrthych.” Nid rhyw alr ar antur ydyw hwn o eiddo “Ysbryd y gwirionedd;” nid dywedyd *fe allai* y gorchfygwch ef y mae; na, nid oes gwendid o'r fath yn perthys i alr yr Anglwydd. Y mae yr arfogiaeth wedi ei hysbyseu trwy yr apostol Paul—“Gwisgwch holl arfogiaeth Duw fel y gellwch sefyll yn erbyn cyn-llwynion y diafol. Sefwch gan hyn wedi amgylch wregysu eich llywne & gwirionedd, a gwisgo dwyfronog cyfiawnder, a gwisgo am eich traed esgidiau parotod efengyl tangwedd: uwchlaw pob peth wedi cymeryd tarian y ffydd, & r hon y gellwch ddi-fodd holl biceiliau tanfryd y fall.” Dyma'r arfogiaeth, ac y mae yr hwn a'i gwisga ya gyflawn ac a ffrwla ya wrel ya aier o fuddugoliaethu.

Trwy ymgadw o ran y meddwl wrth a myfyrio ar y groes. Mae ar y diafol fwy o ofn y groes na dim fu, sydd, neu a ddaw eto, i'r byd. Yma y sigwyd ei ben. Pan glywodd yr addewid yn Eden am “had y wraig,” yr hwn a addawai i'w ddinystrio, arwyddodd yn asiawn. Dichen ei fudd cyn hyny yn meddwl y cawnt deyrnasu yn ddi-wrthwynebiad ar y byd. Ond “ymddengosodd Mab Duw fel y dattodai weithredodd y diafol,” ac ar y groes “dinystriodd yr hwn oedd a nerth marwolaeth ganddo: hyny yw diafol.” Cafodd ddynod yma y mae yn teimio o'i herwydd byth,

mae y mae yn myned i deimlo mwy yn barhaas. Y mae son am y groes yn ddychryn i'w galon. Y mae cymaint o swyn yn y groes, a chymaint o wres yn Nghalfaria fel na cha y diafol neb dan ei draed yno. Y mae cymaint o nerth yn nghariad Crist fel ei hamlygwyd ar y groes, nes bwrw pob ysbryd aflan o'r meddwl pan yn dy-mesa ato, ac yn myfyrio arno. Ai dialydd y gwaed ar ol y llofrudd yn Israel nes y cyrhaeddai riniog y "ddinas noddfa," yna troai yn ol. Tebyg y mae y diafol: daw ar ol y Cristion o hyd nes yr â i Galfaria: yna troa yn ol; y mae yno wres na all ei oddef. Gaa hyny, os ydym am fod uwchlaw awdurdod y diafol, ymgadw yn Nghalfaria, a daedw a idde y lle y sigwyd ei ben.

Trwy olrhain ac ystyried ei weithredoedd. Y rheol gyffredia i faras cymeriad gwrthrych yd-yr wrth ei ymddygiadau. Felly yr ydys yn adnabod natur nodwedd dynion, ac i'w canmaw! neu eu condemnio wrth hyny. Y mae y diafol, meddir, yn ddrwg, y gwaethaf o bawb, ac achosydd pob drwg. Y mae yr hyn a wna i bob dyn yn bersonol yn profi ei gymeriad felly, ac yn ddigon o gymhelliaid i gyffroi y meddwl yn ei erbyn. Ond y mae ystyried ei weithredoedd yn hanes y byd yn gyffredinol yn gynorthwy cryfach i'w wrthwynebu. Y mae olrhain ei weithredoedd yageler pa rai a grybwyllir yn y Chair ya foddion i gyffroi pob dyn sydd yn telu-lo dros ogoniant Duw, ac yn ystyried gwerth ei eidd, i roddi ei holl ymadferthoedd ar waith yn ei erbyn. Gwelwn fel y darfu yspello y dyn cyntaf o'i bapusrwydd, a dwys ei holl had ar ei ol i'r un trueni. Ystyriwn fel y byddai pobl dduwiol yn cael eu poeni gymaint ganddo; y mae hyn hefyd yn gyffroad i'w wrthwynebu. Ond y mae gwaelod ei greulondeb, dyfnder ei dwyll a'i niwaid i'w ganfod yn niodebadau ein Ceidwad. Y mae yn rhaid fod rhyw wenyw efndw mewn pechod, a niwaid yageler yn y diafol pan y daeth yr Hwn oedd goruwch yr holl nefoedd i farw y farwolaeth fwyaf felldig-edig a fedrai annuwioldeb dynion ei dyfeisio. Yn ingoedd y Cyfryngwr y gwelwn bechod yn ei llw erchyllaf, ac yno, o ganlyniad, y cawn y cymhelliaid cryfaf i wrthwynebu y diafol. Y mae yr olwg erchyllaf geir ar bechod yn rhoddi yr na pryd yr olwg erchyllaf ar y diafol, ac felly yn rhoddi y cymhelliaid cryfaf i'w wrthwynebu.

Os na rydd yr olwg ar boenau ein Harglwydd gyffroad i'r meddwl i'w wrthwynebu, ni rydd ddim arall, ac nid yw yn anhebygol nad i'r lle a baratowyd i ddiafol ac i'w angylion y danfon-fer perchen meddwl anystyriol o'r fath. Os taffwn olwg dros hanes yr apostolion a'r merth-yrion a'r saint a erlidiwyd "am air Duw a rhyatiolaeth Iesu," ni a gawn gymhellion cryf- lion ychwanegol i wrthwynebu y diafol. Y mae y gwahanol ffurfiau o lygredigaeth sydd yn teri allan yn ein hoes ni —yr anniwairdeb,

yr anonestrwydd a'r meddwdod, a'r trueni ofn adwy sydd yn ffrwythau i hyny, megis carchar- as a thlodi yn ddigon i gyffroi pob dyn i osod ei wyneb fel callestr yn erbyn "y twyllwr hwnw." Ond y mae ystyried cangder ei ddy- lanwad ar bob dyn yn bersonol yn foddion effeithiol i'w wrthwynebu. A gadael allan fod dyn dan arglwyddiaeth Satan yn sicr o gael ei golli, y mae y niwaid y mae yn ei wneud yn y byd hwa yn ddigon o anogaeth i dreulio yr oes feithaf yn ei erbyn. Y mae ystyried yr hyn a wnaeth y "gelyn ddys" i bob un yn bersonol, ac a wnaeth i eraill yn gystal a'r dynged ofnad- wy a gyferfydd pwy bynag fydd dan ei awd-urdod yn ffordd lwyddianus i'w wrthwynebu.

Trwy fod yn aml gyda, ac yn daer ger bron Duw. Nid yw ein hymdrech yn erbyn y diafol yn ddim heb y nerth a'r amddiffyn dwyfol. Derfydd am danom, fe syrthiwn yn llaw rhyw Saul oddieithr i Arglwydd y lluoedd fod gyda ni, ac i Dduw Jacob fod yn amddiffynfa i ni. Un o'r pethau goreu gaa y diafol fyddai ein gweled yn myned i'r maes i'w wrthwynebu yn ein north ein hanala. O Dduw y mae ein et- gonedd ni, ac hebde ef ni allwn ni wneuthur dim. Gan hyny, awn ato ef yn aml am nerth i wrthwynebu ein gelyn. Dadleuwn ei addewid- lon—"Digon i ti fy ngras i" meddai Duw: dig- on i beth? Digon i'r peth a fyndi; digon i wrth- wynebu y diafol os myni. Os byddi weithiau yn tueddu i lwfrhau gan amllder a grym ei hudoliaethau, cofia yr addewid "*Digon*." Faint bynag ydyw grym a dylanwad y diafol, y mae "*digon*" Duw yn fwy. Ac ni wna y diafol un niwaid i'r truan a'r cystuddiedig o ysbryd, a'r gostyngedig ei galon sydd yn aml gerbron Duw. Meddai un "Y mae froenau ei fagaiau yn rhy uchel i gyffwrdd â'r Cristion sydd yn y llwch —fe ânt heibio iddo." Y mae gwres y gyfrin- ach sydd rhwng y dyn duwiol â'i Dduw yn or- mod i'r diafol ei dyoddef. Y bobl eydd yn gweddio fwyaf sydd yn pechu leiaf—y bobl sydd yn dal cymundeb dynaf â Duw sydd yn dal lleiaf o gysylltiad a'r diafol. Mae daf cymdelthas agos a Duw, gan hyny ya foddion effeithiolaf i wrthwynebu y diafol. Yn awr, bydded i ni gymhwyso yr ystyriaethau yma atom ein hunain:—

1. A ydym ni yn gwrthwynebu y diafol? A ydym yn gweled yr angearheldrwydd o hyny? A ydyw efe yn elyn genym ynte cyfai! A wnaeth efe rhyw niwaid i ni?

2. Os na wrthwynebu y diafol y mae yn sicr o'n gorchfygu. Os na orchfygwn ni ef trwy nerth y gwirionedd, a thrwy gymhorth Duw, y mae efe yn sicr o'n gorchfygu ni; cym- er feddiat o honom; ceidw ein meddwl a'n serch oddiar bethau sydd uchod.

3. Os byddwn yn golledig, nid ar y diafol y bydd y bal. Trefnodd Duw ddiangfa i ni. Ni fusai ef yn dywedyd "Gwrthwynebu"

ddiafol," oni buasai ei fod yn gywbod y gallwn wneud hyny.

4. Coflwn ein bod wrth wrthwynebu y diafol yn gwrthwynebu gelyn Duw, yn gystal a'n gelyn a'n dinystrydd ninnau. Beth bynag a wnawn ni a'r diafol, y mae Duw yn sicr o'i ddinystrio. Gan hyny, gwrthwynebw'n ddiafol yn ei holl ffurfiau, ac yn mhob man. Bydded i ni allu tystio fel yr apostolion—"Nid ydym heb wybod am ei ddicheillion ef." "A Duw y tangnefedd a sathr Satan dan ein traed ni ar frys." Gan hyny, "cymerwch atoch holl arfogaeth Duw, fel y galloch sefyll yn y dydd drwg; ac wedi gorphen pob peth sefyll,"—"sefyll yn ein rhan yn niwedd y dyddiau."

J. P. W.

ELFENAU GWEINIDOGAETH LWYDD- IANUS.

GAN Y PARCH. G. GRIFFITHS, CINCINNATI, O.

Traddodwyd y sylwadau canlynol yn Tŷ'n Rhos, Gallia Co., O., fel siars i'r Parch. J. L. Davies, mab un diweddar weinidog, ar achlysur ei urddiad yno i fyned i weinidogaethu i Paddy's Run, O. Anfonir hwynt i'r CENHADWR ar daer gymbeillad y rhai a'u gwrandawrant.

FY MHARCHUS AC ANWYL FRAWD.—Bum amryw weithiau o'r blaen yn cyflawni y ddyledswydd sydd wedi ei phenodi i mi yn eich neillduad chwithau yma heddyw i gyflawn walh y weinidogaeth efengylaidd. Eto ni themlais ar un o'r achlysuron blaenorol, i'r graddau ag yr wyf yn teimlo yn bresenol, bwysau llethiadol y cyfrifoldeb sydd yn nglyn â hi. Mae y ffaith mai yn lle un arall, a alwyd yn ddiweddar oddiwrth ei lafur, i dderbyn Coron Cyflawnder o law Arglwydd y winllan, yr wyf yn sefyll, ac mai dirprwy i siars fanol, ddi-frifol, ac wedi ei nawseiddio gan serch y berthynas agosaf atoch, a gawsem glywed o enau eich seintiedig dad, pe buasai yn aros eto gyda ni, ydyw yr eiddof fi i fod, yn peri i mi, yn wir, ofni a chrynu wrth anturio ei rhoddi. Mae yr adgof o'i ymddiddanion personol â mi dro yn ol am ei "anwyl John"—ei gyfeiriadau ato—ei lawenydd a'i ddiolchgarwch datganedig ar un achlysur o'r areithfa, am iddo gael y fraind o fagu mab oedd wedi penderfynu ymgyfiwyno i bregethu yr ymadrodd am y groes, yn peri i mi gredn mai prin all i bleserau y nef ei hun a fusai mwynderau y cyfarfod hwn i'w enaid seraphaidd. Mawr chwenychai weled yr amgylchiad hwn; a dyls y buasai yr hyn a welwn, ac a glwyom, ac a ddygir yn mlaen genym yma yn gwresogi ei galon ef, yn ysbrydoli ei eiriau, ac yn doddi hyawdledd i'w dafod yn y traddodiad ohonynt hefyd mewn mesur hel-aethach nac y gellir yn rhesymol edrych am hyay yn neb ohonom ni. Felly, rhwng pobpeth, bydd yn hawdd i'r gynulleidfa fy nghaelio pan y dywedaf mai dyma fy mhrosiad a gwir ddeisyfiad fy nghalon oddiwrthynt; "A phwy sy' ddigonol i'r pethau hyn? O frodyr, gweddiwch drosof."

Fy mrawd Ieuan: credaf y dymunwch enif i gradd dda yn yr alwedigaeth urddasol hon a ddewisasoch—y carech gael y ddoethineb hono oddiuchod, sydd hanfodol i enill eneidiau, ac i'ch gwneud yn offerynol i droi llawer i gyflawnder. Gwn hefyd y byddai hyny foddus iawn i'ch cydlafurwyr yn y cynhauf mawr, ac yn enwedig iddo Ef, a'ch galwodd, ac a roddodd i chwi "y gras hwn, i efengylu yn mysg y Cenhedloedd anchwiliadwy olud Crist." Ac yn awr, fel tipyn o gymorth i chwi sierhau y fath amcan clodus a theilwng, myfi a ddewisais ym fater fy mhregeth: ANHEBGOROLION GWEINIDOGAETH LWYDDIANUS, fel yr ymddangosant ym y geiriau canlynol o eiddo un, nad oedd yn ei yn hyny i'r apostolion penaf:

"Y gwirionedd yr wyf fi yn ei ddywedyd yn Nghrist, nid wyf yn dywedyd oeiwydd, a'm cydwybod hefyd yn cyd-dystiolaethu â mi yn yr Yrpryd Glân, fod i mi ddistyri mawr, a gofdd dibald i'm calon. Canys mi a ddymanwn fy mod fy hun yn anathema oddiwrth Grist, droa fy mrodyr, sef fy nghenedl yn ol y cnawd."—Raur. 9; 1-2.

Ymddengys i mi fod tri pheth arbenig, o'r doeparth a nodais, yn codi yn naturiol o lw difrifol a phendant Paul yn y gyfran a ddyfymais o'i lythyr at yr eglwys oedd yn Rhufain; y rhai y dylai pob cenad i'r Iesu eu meddu—sef yn:

I. YMDDIRIEDAETH POBL EI OFAL YN NGONESTRWYDD EI BROFFESIADAU O AWYDD I WNEUTHUR DAIONI IDDYNT. Nid digon ei fod yn ddygagedig, ac yn uwch o'i ysgwydd i fyny nac un ym mysg ei wrandawyr mewn duwinyddiaeth ag athroniaeth toesol a naturiol, heb iddo fod yn serchiadau ei blwyfollon, ac wedi enif eu hyder yn ei allu i'w porthi â gwybodaeth ac â deall. Oblegid er iddo fod yn meddu y cymwysderau crybwylledig, mewn gradd enwog hefyd, os na bydd yr argyhoeddiad o hyny ar eu calonau hwy, ni bydd ond lle gwan i obeithio y profa ei genadwri iddynt yn allu Duw er iachawdwr iaeth eu heneidiau. Er iddi fod yn bwysig, berthynasol, ac o ddifrifwch mawr—ac iddo yntau ei thraddodi gyda theimladau drylliog Jeremia, gwresogrwydd Pedr, ac awdurdod Meiblon y Daran, yn absenoldeb y cynreidiau a nodwyd yn y gynulleidfa, diau na byddai yn eu golwg amgan nac un yn cellwair, na'i bregeth ond fel can cariad un hyfrydlais, a chwarenai yn dda a'r offeryn i'w difyru. Gwrandawent ei eiriau ond nis gwnaent hwynt.

Gwybu Paul lawer gwaith, trwy alarus brofiad, yn enwedig yn mysg ei genedl ei hun, am rwystrau anorfodadwy i dderbyn gweinidogaeth y cymod o'i enau, a gyfodent o'r ffynonell hon. Oherwydd ei ymwrthodiad ag Iudewiaeth, a'i ymgyfiwyniad i gario y newyddion da o lawenydd mawr at y Cenhedloedd, edrychent arno fel bradwr a chyfrifent ef yn un o'u gelynnion penaf. Drwgdybient ei amcanion mwyaf hael-frydig, a thadogent ei sel a'i lafurus gariad yn y cyflawniad o ddyledswyddau ei alwedigaeth uchel i unpeth a phopeth ond gonest chwem-

Ychlad i wasnaethu ei genhedlaeth a gogoneddu Duw. Gwraent eu goraf, trwy gamdystiolaethau am dano, i genhedlu a magu rhagfarn yn ei erbyn. Cyhyrfent y torfydd a ymgynllient i'w wrando i ddodi dwylaw arno, gan lefaia; "Ha wyr, Israeliaid, cynorthwywch: dynna y dyn aydd yn dyegu pawb yn mhob man yn erbyn y bobl, a'r gyfraith, a'r lle yma." Ac ar yr achlysur y cyfeirir ato yn y dyfyniad yna gwnaeth mwy na deugain o benynt lw rhyfygas na fwytaent, ac nad yfent nos y rhoddent ef i farwolaeth!

O'r ta arall, fe ymdrechodd yntau ei oraf, yn mhob modd cyfreithlon, i ddiwreiddio y fara gal, galed yna am dano ei hun o'u meddyliau, —nid yn gynaliat oherwydd y niwed a wnaeth iddo ef ag oblegid ei bod yn atalfa mor effeithiol iddynt hwy ddyfod at y Ceidwad fel y caffent fywdd, ac i air yr Arglwydd redeg a chael gogonedd yn eu plith. Boddithiaid hwynt pan yr arllwyent felldithion arno ef. Talai dda iddynt am bob drwg a wnaent iddo ef—a charadigrwydd am bob brynt. Ac er eu haeriedau hwy i'r gwrthwyneb, a'r oil a ddiodeffasai oddiar eu llaw o'r llawer o flynyddau, hysddatgana yma, nid yn unig nad oedd yn euog o ddim a baeddal yr holl ddirmyg a bentyrent arno, a'u heriedigaeth waedliyd a chysen ohono—ond hefyd ei fod yn eu caru yn ddifffant, ac yn dymuno o galon eu llwyddiant ysprydol. Ac y mae yn gwneyd hyn mewn modd rhy ddirifol i neb allia ameu ei gywirdeb. Gan mai am ddirgelion ei galon ei hun y sonia, ac nad ellid eu darostwag i archwiliad a barn ei gyd ddyalou, ond cyn belled ag y meddylid fod ei weithredoedd yn eu hegluro—apelia at ddau o'r pemonau dwyfol i gadarnhau ei lw yn y mater gydrhyngddo â hwynt. "Y gwirionedd yr wyf i yn ei ddywedyd yn Nghrist, nid wyf yn dywedyd celwydd, a'm cydwbybod hefyd yn yn cyd-dystiolaethu â mi yn yr Yspryd Glân, fod i mi dristyd mawr, a gofid dibaid i'm calon: canys mi a ddymunwn fy mod fy hun yn aethema oddiwrth Grist, dros fy mrodyr, sef fy nghenedl yn ol y cnawd."

Diau fod y cenedlgarwch gwresog a fwrlyma o fyawes yr apostol yma yn cyfranogi mewn mesur helaeth o'r llyn sydd gyffredin i ddynion *fel dynion*, ac ar wahan oddiwrth ddylawad achubol yr esengyl arnynt. Nid rhaid i mi ond bwrw golwg dros hanes ein cenedl eis hunain i ganfod peth aydd yn cyfateb i rai o'i ddeiweddau. Nid dychymyg i gyd ydyw y deagrifiad tarawiadol hwnw o'r "Bardd" ar gopa un o greigiau yr Eryri, yn galarnadu anffodion ei wlad a chyffasan ei frodyr yn aheyrnasiad a thrwy orchymyn Iorwerth y Cyntaf:

"Robed in a sable garb of woe,
With haggard eyes the poet stood;
And with a master's hand and prophet's fire,
Struck the deep sorrows of his lyre."

Mae yn ffaith nad ymddengys yr awen Gym-

reig un amser i well mantais na phan y bydd gwrhydri a rhinweddau eis gwroniaid—golygfeydd prydfarth a rhamantus ein cysefa fro, neu syrthiad "Llewelyn ein llyw olaf" yn faich ei bodlas. Mae testynau o'r natur yna yn ei deffroi yn wastad i ganu yn ei hwyllau goraf. Ymdrweia yn ei gwisgoedd gwychaf i ymaflyd ynddynt, ac ymglyf yd yn uwch ar edyn ei darselydd wrth gynganeddu arnynt nac odid ddim arall. Wel, fel Hebrw o'r Hebreaid, nid oedd Paul ddyeithr i guriad yr un fath guriad tan ei fro. Oblegid puro, ac nid tynu ymaith, awyda cyfreithlon a natur ddynol y mae gras. Na, yn hytrach o lawer, dilya y mawr alaral oherwydd truenus gyflwr ei frodyr yn ol y cnawd. Pan feddyliai am y nodedigrwydd a roddaisd gan Dduw arnynt yn eu galwad o fyg holl dylwythau y byd i fod yn bobl briodol iddo ei hun—ac yn ymddiried iddynt y mabwysiad, y gogoniant, y cyfamodau, y ddeddf, y gwasanaeth, a'r addewidion. Pan alwai i gof ei farnedigathau ar genhedloedd eraill yn yr amser gynt o'u plegid—megis boddiaid yr Alphiaid, a dinystriad cyndrigolion Canaan, yn nghyd a'u llwyddiant a'u henwogrwydd yn nyddiau Dafydd, Solomon, ac eraill o'u brenhinoedd goraf, ac y dallai gyferbyn a hyn eu dirywiad presenol, a'u mathriad tan draed harnauidd gormes o'r fath fwyaf anoddefadwy—nis gallai lai na themllo drostynt, a thywallt ei enaid ynddo gan drallod yn eu hachos. Gwirionedd a ddywedai yn Nghrist pan dystiolaethai mai gwrth-ddrych penaf ei ymgeisadau oedd eu llesad. Felly chwithau, fy mrawd, yn nesaf at enill cymeradwyaeth Pen yr Eglwys, fel gwas da a fyddlon, gellir rheu y mwynhad o serch, cariad, a hyder y rhai a wasanaethwch yn yr Arglwydd mewn pwyaisgrwydd, pan sicrhair hwynt heb ymdecau yn y cnawd, na gwasaisd aberthiad o egwyddorion. Ond tra yr ydych, i'r dyben tan sylw, i ymblygu atynt, a dangos mawr oddefgarwch mewn pethau na chyffryddant ag athrawiaethau sylfaenol crefydd, a phurdeb bywyd—codiwrch nad "fel boddionwr dynion, ond megis gwasanaethwr Duw." Pob cysbeldiad i gael ei wneyd "megis i'r Arglwydd, ac nid i ddynion"—eich "cydwbybod yn cyd-dystiolaethu â chwi yn yr Yspryd Glân," am ddiffiantwydd eich amcanion. Boed eich pregethiad i, a'ch cyndeithasiad â'r rhai y gweinyddwch iddynt mewn pethau santiaidd yn gyfryw ag a'ch anwyla i'w calonau, ac a sicrhao i chwi groesaw cynhesaf eu haneddau—eto ymogelwch rhag eu ceisio byth trwy weniaeth na bydol gyfrwyddra—na thrin gair Duw yn dwyllodrus; eithr, trwy eglurhad y gwirionedd, canmolwch eich hun, wrth bob cydwbybod dynion yn ngolwg Daw.

II. PRYDER O'R FATH DDWYSER YN NGHYLCH ACHUBIAETH YR ANNYCHWELEDIG, AG Y GELLID EI DDESGRIFIO FEL GWEWYR ENAID. Yr oedd

Yr apostol dristyd mawr, a gofid dibaid i'w galon dros ei frodyr, sef ei genedi yn ol y cnawd. Wedi yr addeffiad blaenorol—y gallai fod a wnelo y ffaith mai gwaed luddewaidd digymysg a dwymnai ei fynwes, ac a redai trwy ei wythlenau rywbeth ag angerddolrwydd y teimlad a ddengys yma—dylwn ychwanegu, mai aki rhew'n perthynas iddynt fel gwladwriaeth yn anig, nac yn *benaf* y trallodid ei feddwl. Yn *dduwiol* y tristeid ef gan yr olwg arnynt. Ew gwrthodiad o'r Measla addawedig, a'r ymwyb-dolrwydd eu bod oblegid hyn yn agored i ddaa ei ddigofaint, yr hwn a lysg hyd uffern isod, a bwysai drymas ar ei yspryd. Ac yn hyn myawn fod fy hun, ac i chwiltan hefyd, fy mrawd, fod yn ddilynw'r ohono. Canys, o'r holl gymwys-derau i'r gorchwyl pwysig o willo ar furtan Betsan, gellir ystyried y cydymdeimlad santeidd-edig a'n cyd-ddynion a ddynodir yma, yn un o'r ffaith anghawddaf i wneud hebdo. Sef y bric-afodd hon hefyd allan yn amlwg yn nodweddiad y rhai y cawn eu hanes yn yr Ygrythyra a belliduwyd gan yr Arglwydd i'r swydd, yn fystal ag yn hanes pob cymwys wefnidog i'r Testament Newydd yn ddilynol, a fu yn llwydd-iant iawn yn nychweliad pechaduriaid at y Gwaredwr. Dywedir am Lot ei fod mewn gofid trwy anhiwair ymarweddiad y Sodomiad. "Canys y cyflawn hwnw yn trigo yn eu mysg hwynt, yn gweled, ac yn clywed, ydoedd yn poeni ei enaid cyflawn o ddydd i ddydd trwy eu hangyfreithlon weithredoedd hwynt." Ac am Moses fod ei bryder gymaint yn achos Is-ael, wedi i Dduw eu bygwth am eu haelunadd-oliaeth, fel y syrthiodd ger bron yr Arglwydd i eiddiol drostynt, ac y parhaes felly am ddeugain mlynedd a deugain nos, heb fwyta bara nac yfed dwfr: "Canys ofnais, meddai, rhag yr holl boriant a'r dig trwy y rhai y diglodd yr Ar- glwydd wrthyhych i'ch dinystrio chwí." Felly Samuel pan dynodd Saul trwy ei anffyddlondeb w'g y nefoedd ar ei ben, ac y torwyd y frenhin-iaeth oddiwrtho. Bu ddrwg iawn gan y gwr duwiol hwnw—"ac efe a lefodd ar yr Arglwydd ar hyd y nos." Cythryblwyd Ezra mor fawr gan ystyriaeth o lymdostedd y gospedigaeth a faddasai camwedd y genedi fel y rhwygodd ei ddiliad—y tynodd ei wallt a'i farf, ac yr eis-oddodd yn syn hyd yr ostrwm prydawnol. Ond o'r patriarchiaid a'r prophwydï oll mae'n debyg nad oes un mwy nodedig yn y gras hwn na Jeremia. Y fath oedd ymylgriad y genedi-eth yr oedd yn cydoesi a hi—diffiwrch y be- adwriaethau a dderbynai i'w traddodi wrthynt, a'i ddychryn wrth feddwl am y trychineb oedd yn eu haros, fel nad allodd eu hysbysu o brawd na o'i wefedigaethau heb fod ei galon ar dori, a'r dagrau yn llifo o'i lygaid. "Ond oni wran- dewch chwí hyn, meddai, fy enaid a wyla mewn ffeidd digel am eich balochder; a'm llygaid gwn wilo a wylant, ac a blyngant ddagrau, o

achos dwyn diadell yr Arglwydd i guethiweid." Pwy mor nodedig wedi'r cyfan am dynwrech ei galon at bechadur hunanddinystrïol, ac a'i ym- ysgarodd yn rhuo cymaint gan doesturi tu ag ato a Mab Duw fel y dengys ei holl hanes! Mor ryfedd darwriadol yr arddangosiad o hyn yn enwedig ar rai achlysuron yn ei fywyd? Edrychwch arno ychydig ddyddiau cyn ei groesloetiad yn neu at Jerusaleu tros nei yr Olewydd—yn cymeryd golwg at y ddinas a gylawid yn "degwch bro, ac yn llawenydd yr holl ddacar," ac yn wyle drosti. Ee mudi awt ei faddugoliaeth Ef oedd hono, a bod hon brophwydoliaeth Becharia am dano yn eidd ei chyflawni yr adeg hono—yr awyr yn eidd eu rhwygo gan hostannas y dorf a'n canlyniad—y ffordd wedi ei charpeda a dail gwyrddion y palmwydd, ac hyd yn oed a ddiad ei edmyg- wyt, a'r eteigiau yn diaspodain gan eu moliant uchel kide. Ond pan oedd pawb o'i gylch yn gorfoleddu, a llawenydd yn eiddod arwynnau y dorf—safai Ef yn eu mysg yn wir ddarlus o drielwch enaid, gan ddolefala: "O Jerusaleu, Jerusaleu, pe sawl gwaith y mynaswn gaeleu dy blant yn nghyd, fel y caegi las ei chywion dan ei hadenydd, ac nis mynochi!"

Ac nid anhebyg y gwrth-weddiad yn mhro- fad Paul yn y testyn i'r hyn ydoedd yn niwedd y benod o'i faen. Yno y mae megys y dawne- lo ar ben Plaga—yn ngolwg ei eiddodiadeth nefol—mewn llawn sicrwydd gobaiith am dahl —yn herio temasiynau cnawd, twyll cyfoeth, ac ystrywiau angylion syrthiedig i'w yspello o'i hyder: "Pwy, meddai, a rydd ddim yn eidd- etholedigion Daw? Daw yw yr Hwn sydd yn cyflawnhau. Pwy yw yr hwn sydd yn damelio? Crist yw yr Hwn a fu farw, is, yn hysnach, yr Hwn a gyfodwyd hefyd; yr Hwn hefyd sydd ar ddechrau Daw; yr Hwn hefyd sydd yn er- syn trwm ni. Pwy a'n gwahanu ni oddiwrth gariad Crist? ai gorthrymder, neu iag, neu ymild, neu newyn, neu noethai, neu canbyd- rwydd, neu gloddyf? Megys y mae yn ymagr- onedig—Er dy fwyd di yr ydys yn ein llaed ni ar hyd y dydd; cyfrifwyd ni fel defaid i'r llaed- fa. Eithr yn y pethau hyn eidd yr ydys yn fwy na ehonewerwyr trwy yr Hwn a'n enodd ni. Canys y mae yn ddiogel genyf, na all nac ang- eu, nac einioes, nac angelion, na thywysgaeth- au, na meddianau, na phethau presenol, na phethau i ddyfod, nac uchder, na dyfnder, neu un creodur arall, eidd gwahanu ni oddiwrth gariad Daw, yr hwn sydd yn Nghrist iawn eidd Harglwydd." Eidd y peth naaf a glywir o'i enau yw bloedd alarus o orddyfnderau y ddacar —Fod kido dristyd mawr, a gofid dibaid i'w galon. Ond, sylwer, mai pang yn achos rhai eraill, ac nid o'i blegid ei hun a'i parodd.

Gaiwyd y Parch. C. Simeon unwaith at er- chwyn gwely brawd kido oedd yn marw. Ay ei fymudiad i mewn canygod ei frawd ei fath

ato, a chyfarhodd ef yn ddifrifol iawn, gan ddwywed y: Wele fi yn marw, ac ni rybyddiasoch fi erioed o'r perygl yr oeddwn ynddo, ac o esgeuluso yr iachawdwriaeth gymaint. Na, na, fy mrawd anwyl, yr ydych yn camsynied, myfi a ddellais ar bob cyfleustra i hyny, mewn ymddiddanion personol, a thrwy fy llythyrâu atoch o bryd i bryd, gan alw eich sylw at y mater pwysig hwnaw. O do *rysfodd*, meddai y brawd oedd ar drancedigaeth, eto ni ddaethoch ataf erioed, gan gau y drws, gafaelyd o ddifrif ynoch, a dywedyd gyda chalon ddrylliog, ac a baw arnoch fod digofaint Duw yn aros arnaf, na, os byddwn farw yn y sefyllfa heno, y byddwn yn sier o fod yn gollodig. Ac yn awr dyma fi yn marw, ac oni bai i ras Duw rador amlanu ffa'm gyrosid i'r lle na wared iawn mawr ohono." Dywedir nad anghosedd Simeon byth mor wers heno. Ba ei weinidogaeth byth wedi yr amgylchiad eobr hwnaw yn fwy toddedig, gafaelgar a nerthol. Meddyliwch chwithau, fy mrawd, gymaint am ran y dyn annawiol gyda Duw, a'r mifeddiaeth a benodwyd iddo gan y Goruchaf nos y llanwer chwï a tosturi ta ag ato, ac a'r fath uchelgais am fod yn offeryniol yn ei droedigaeth o'r ffordd lydan ag a bar fod eich hewyd-egdd, yn yr areithfa ac allan o honi, yn ateb i siars yr Apostol Judas: "Eitbr rhai cedweh twy ofn, gan eu cipio hwynt allan o'r tan."

(I'w barhau.)

YCHYDIG SYLWADAU AR WEDDI.

Y SYLW CYNTAF. Wrth weddi golygir y weithrod o ofyn am fendithion ag y teimlir angen am danynt; neu ddolch am fendithion a dderbynfydd. Felly gwelwn fod y meddylddrych o weddi yn cyfleu y syniad o ddibyniad, yn ogystal a'r syniad o gyflawnder mewn un arall.

Y mae hanes dynoliaeth yn mhob oes a gwlad yn profi fod dyn yn teimlo yn analluog, ynddo ac o hono ei hun, i gyflawni y dyledowyddau hyny a gymhellir arno gan ei reswm a'i gydwybod; er dychon na tydd ei reswm na'i gydwybod yn ddigon goleuedig i'w ddyegu nad ydyw y darn pren o flaen pa un y bydd yn ymgyrma ac yn ei addoli, yn fwy cymwys i'w gynorthwyo na'r darn arall yr hwn a loegir ganddo. Eto, y mae yn amlwg fod y syniad o ddibyniad yn aros yn nghalon dyn, er gwaethaf llygredigaeth ei natur; ac y mae mor amlwg a hyny ei fod wedi llwyr gollu i syniad priodol am wrthrych teiliwng ei ymddiried yaddo.

Gan hyny gwelir ef yn ymostwng o flaen pren a maeo, gwaith ei ddwyllaw ei hun, ac o flaen y csteadur direswm, yn ogystal ag o flaen ei gyddys. Y mae yn debyg i'r winwydden pan wedi colli ei gafael oddi fyny. Ymdroa, a gafaela yn mhob llysieun ar hyd y ddaear, ac ni byddai gobaith iddi byth, oddieithr i'r asael oddi fyny ymostwng a chymeryd gafael ynddi. Felly y mae y dynoliaeth. Ymdroa a gafaela

yn mhob peth y byd hwn—megis ei gyfeeth, e'bleser, a'i fri. Ond y cyfan yn anfeidrol ry waia i'w chodi yn uwch na hwy eu honain: ac oni buasai i'r Fraich Anfeidrol gael ei hestyn i wlad y ddaear, diamau y buasai dyn heddyw yn ymdrybaeddu yn ei waed, heb obaith ganddo ae heb Dduw yn y byd.

SYLWN YN AIL. Ar y gwrthrych teiliwng i ddyn weddio arno neu ei addoli. Er fod dynoliaeth, fel y sylwyd, braidd yn addoli pob peth, eto y mae yn rhaid i'r meddwl goleuedig gael gwrthrych a fyddo yn uwch na phawb ag y gwyr ef am dano, cyn y geill ei addoli:

Y mae dyn wedi dyfod o hyd i'r syniad o bresenoldeb, gallu, a doethineb. Ond er cael gwrthrych teiliwng i'w addoli, y mae yn rhaid i'r dyn ychwanegu at y gallaedd yna, a'u galw Hollbreenol, Hollalluog, a Hollddoeth, &c., ac yna gwei fod ganddo Fod Hollbreenol i wrando ei weddi, Hollalluog i'w hateb, a Hollddoeth i'w hateb yn y modd goreu er ei lea. Er hyny, y mae y Bod yna, yn anfeidrol ry bell i'r dyn syrthiedig gael gafael arno, oblegid ni wna y perffelthderau yna ond gyra yr euog ar ffo dddiwedd. Ond, gadewch i'r dyn ychwanegu at y perffelthderau yna, *Duw coriad yu*, a dyna ddigon o *attraction* i dyna pawb ato ei ban. Felly, dywedwn mai Duw y Beibl ydyw yr unig wir Dduw. Gan hyny, yr unig wrthrych teiliwng i'w addoli yw y Duw ag yr oedd yr Arglywydd Iesu "ya wir lun ei berson ef." Daw y Beibl ydyw'r unig Fod perffaith gariadlawn, a pherffaith gyflawn, a addolwyd erioed gan y teulu dynol. Hefyd, gan fod cymeriad moesol y gwrthrych a addolir yn cynrychu yr unrhwy gymeriad ya yr addolydd, yna, Duw yr Yagrythyrau sanet-aidd ydyw yr unig Fod a eill wneud yr anghyflawn yn gyflawn, a'r angharedig i garu Duw a'i gyd ddyu; a thrwy hyny ei adferyd yn ol ar y ddellw a gollodd, a'i gymhwysu i fwynhau y pethau a ddarparodd Duw i'r rhai a'i carant ef.

SYLWN YN DRITYDD. Fod dyn yn greadur dibynol, dibynol am fendithion naturiol yn ogystal ag am fendithion ysbrydol.

Y mae y Creadwr wedi ymddiried llawer iawn o fendithion i ddyn ya ei greadigaeth, eef galluoedd yn ei alluogi i fwynhau y bendithion ychwanegol a roddir iddo. A thrwy waed defnydd priodol o'r bendithion a roddwyd i ddyn yn ei greadigaeth, y mae yn bosibl iddo gael gafael ar y bendithion ychwanegol y soniwyd am danynt. Y mae Duw wedi rhoddi i ddyn yn ei greadigaeth dri math o fendithion, neu alluoedd, eef galluoedd i corfforol, meddyliol ac ysbrydol. Y corfforol mewn undeb a'r meddyliol, er ymdrechau am a mwynhau y bendithion tymhorol. Y meddyliol mewn undeb a'r ysbrydol, er ymdrechau am ac i fwynhau y bendithion ysbrydol. Pan y bydd dyn yn bwriadu cael cawd da ar ei faes, y mae yn gwybod mai llafur corff, dan gyfarwyddyd y meddwl, ydyw

yr oll a ofynir ganddo, a'r oll ag sydd yn bosibl iddo ef wneud er cyraedd ei amcan. Y mae y gweddill yn dibynu ar ddeddfau y rhai y mae Duw wedi gweled yn dda gadw eu llywodraethiad iddo ei hun. Eto y mae yn amlwg mai trwy i'r amaethwr ysgrifhau a braenaru ei faes yn briodol, y mae yn bosibl iddo gael gwasanaeth neu fendithion deddfau anan. Yr un fath gyda golwg ar fendithion ysbrydol:—Y mae dyn yn gwybod mai trwy ymwneud a'r drefn a ddarparodd Duw er rhoddi rhoddion ysbrydol i ddyn y mae'n bosibl iddo gael gafael ar y rhoddion hyn.

Y mae yn amlwg fod dyn yn greadur addolgar: a thra y parhaodd i ddefnyddio y fendith neu y gallu ysbrydol hwn, y parhaodd i dderbyn y bendithion ychwanegol, sef cymdeithas ysbrydol a'i Dduw. Ac eto, er fod dyn wedi colli y gymdeithas ysbrydol hon a'i Dduw, y mae yn amlwg mai trwy iawn gyfeirio gallu oedd cyhanenid yr enaid y mae yn bosibl adferyd y gymdeithas hon yn ol. A dyna y mae Duw wedi bod yn wneud trwy y Beibl ar hyd yr oesau, sef gwisgo ei hun â gwahanol gymeriadau, fel y gallai dynu eilw dyn ato ei hun. Ar y cyntaf, yr oedd yn taffu tegannau iddo, sef pethau y byd hwn. Felly y gwnaeth a'r Israeliaid am lawer o ffynyddoedd. Yr oedd yn tynnu eu eilw ac yn denau eu serch trwy roddi iddynt y pethau hyn ag oeddynt yn alluog i'w gwerthfawrogi, sef pethau tymorol; a thrwy hyn, eu cymhwysol i'w dderbyn mewn cymeriadau uwch a rhagorach. Ac yn ddiweddar oll, ei dderbyn yn ei Fab, sef gwir lun ei berson ef.

STYLN YN BEDWERYDD, Mai gweddi ydyw un o'r cyfryngau trwy y rhai y mae yn bosibl adennill dyn i'w le priodol.

Y mae pob amlygiad ag y mae Duw wedi roddi o hono ei hun yn y Datguddiad dwyfol, yn ogystal ag mewn natur, yn dyegu ei fod yn Fod perffaith dda. Gan hyn y mae yn ewyllysio perffaith ddedyddwch ei greaduriaid rheymol yn mhob man. Y mae y Datguddiad dwyfol hefyd yn dyegu, mai trwy ymwneud a'r Bod perffaith hwn mewn gweddi ffyddiog am fendithion ysbrydol, y mae yn bosibl dyfod o hyd i'r bendithion hyn. Ond tuag at fod yn llwyddianus mewn gweddi, y mae yn rhaid i'r gweddiwr gofio yn gyntaf oll, fod yn ofynol iddo *deimlo ei angen ysbrydol*. Nid yw yn bosibl gwerthfawrogi unrhyw rodd, os na fyddwn yn teimlo angen am y cyfryw rodd. Ni wna y plentyn ond gwastraffu ei ymborth, os na fydd yn teimlo ei angen. A phae bai yn bosibl i Dduw roddi bendithion ysbrydol i ddyn heb iddo deimlo eu hangen, (yr hyn nid yw yn bosibl), ni fyddai y dyben mawr mewn golwg yn cael ei gyflawni, sef enill dyn i garu Duw.

Y mae yn ofynol ystyried hefyd, pan yn agos âu at Dduw, fod yn amhosibl gwneud hyn heb ffydd. Ni welodd y llygad naturiol Dduw erioed. Felly y mae yn rhaid i lygad ffydd deai

gwrthrych gweddi o flaen yr enaid, a'i ddal yn y cymeriadau hyn ag y mae Duw wedi roddi o hono ei hun yn ei Fab. Bydd cadw mewn cof y cymeriadau rhyfeddol a ddadblwygwyd o Dduw yn y Mab, yn dwyn y dyn i ystyried fod trefn ei gadwedigaeth yn hollol o ras: mai ymbellâu oddiwrth Dduw fuasai ef yn dragywydd, oni buasai llais trugaredd. Ie yn wir, yr oedd llais trugaredd yn methu ei gael adref, nes i'r Duw trugarog ymwiago â dilled y ddynoliaeth, a thrwy hyn agosáu ati, a dangos ei gariad anfeidrol o flaen ei llygaid naturiol; a siarad geiriau cariad wrth ei chlustiau naturiol; a marw drosti; a chyfodi i'w chyfiawnhau. Pob peth llai na hynyna oedd annigonol er cael dynoliaeth yn ol at Dduw. O herwydd nid yw yn bosibl i'r un gallu ond gallu *cariad*, gael gafael ar y serchiadau. Ond ar ol enill y serch, buap y plygir yr ewyllys, yr agorir y deall, ac y sancteiddir y gydwybod, a bydd y cof wedi ei lenwi â thrysorau gras. Felly, bydd yr holl ddyn yn gweithredu ar Dduw, ac mewn canlyniad newidir ef i'r unthw ddelw, o goniant i ogoniant, megis gan ysbryd yr Arglwydd.

Bydd yn fanteisiol i ddyn wrth agosáu at Dduw gofio hefyd, ei fod yn agosau at Fod perffaith sanctaidd a chyflawn, "yr hwn sydd llaach ei lygaid nag y gall edrych ar ddrwg." Y mae y syniad o gariad, a hyn yn unig, yn agored i wneud dyn yn rhy eon wrth nesáu at Dduw. Ond bydd cadw mewn cof y syniad o sancteiddrwydd a chyflawnder yn cynorthwyo y dyn i agosáu "gyda gwylder a pharchedig ofn." O herwydd y mae y syniad o sancteiddrwydd a chyflawnder yn Nuw, yn foddion i ddwyn y syniad o anseanteiddrwydd ac anghyflawnder y dyn o flaen ei feddwl, ac felly yn ei ddwyn i'r teimlad priodol i gyfarfod â'i Dduw, ac i dderbyn bendithion.

Old Man's Creek. MARGARET ROBERTS.
(I'w barhau.)

Amrywiaethol.

ADGOFION AM MRS. MARY JONES,
TAWEL-FAN.

Mrs. Jones, Tawel'an, yn ei bedd! Chwith meddwl, ac anhawdd credu! Ond digon gwir, a gwir "Bod ei chofadwriaeth yn fendigedig." Merch oedd i Thomas a Mary Evans, Ty'n'rutra, Llanbryn-mair. Ganwyd hi Ion. 12, 1806. Nid oedd ei rhieni, fel d'wedir, yn gyfoethog, na yr anedd ei ganwyd yn ôrwyth, nac yn ôrlawn o bethau ddiangenrhaidd, ond yr oedd megis y cyfrodin o aneddau y gymydogiaeth, yn glyd a chryno, ac ya gyflawn o gyasuron teulu yn "ofn i'r Arglwydd." Yr oedd dwilofrydedd Thomas a Mary Evans uwchlaw amheuaeth byd ac eglwys; a chrefydd Crist wedi gorchfygu ac enill calonau eu henafaid er dechreuad dylanwad y groes yn Llanbryn-mair. Bu iddynt wyth o blant (dau a fu feirw'n ieuanc). Mary oedd yr ieuengaf ond un o'r plant. Derby-

twyd hi yn aelod yn eglwys 'Hen Gapel,' gan y diweddar Barch. John Roberts, Tach. 1833. Yr oedd yn yr eglwys hono y pryd hyny 'Gyfamed Eglwysig,' wedi ei argraffu ar gerdyn i'w roddi i bob aelod ar ei dderbyniad i'r eglwys. Nid oedd ond byr, ond cynwysfawr a difrifol. Cafodd hithau ei cherdyn a rhoddodd ei henw wrtho, ac enw y Parch. J. R. yn Dyst. Cadwodd y cerdyn yn ofalus, a gadawodd ef ar ei bol yn adgof i'r plant o'r hyn a fu, ac yn wir nid ychydig yw gwerth y cerdyn hwnw: pe buasai wrth law, rhoddaswn ef yna. Buasai cerdyn cyffelyb yn cael ei roddi gan bob eglwys i'r rha! fydd yn ymuno, yn wir werthfawr.

Yn mis Medi 1829, priododd a William Jones, Tymawr o'r un plwyf. Crybwyllodd y Parch. R. D. Thomas (Iorthryn Gwynedd) yn Hanes Cymry America am eu hundeb fel y canlyn: "Pan oedd ef (William Jones) tua 46 mlwydd oed, priododd a Mary, merch Thos. Evans, Ty'nrustra, llawer leu-angach nac ef, un o'r merched mwya'f cryf a glundeg, ac un o'r gwragedd rhinweddol sydd wir deilwng i'w rhestru gyda y gwragedd duwiol a fyddlon hyny a nodir gan Paul yn ei Epistolau at y Rhufeiniad a'r Phillipiad. Rhodd Duw i Wm. Jones oedd bon. Mae yn meddu synwyr cyffredin cryf, a gywboadaeth ysgrythyrol helneath, calouhaellonau, amynedd mawr, tynerwech mam, doethlneb a gofal a diwydrwydd gwrta' anwyl, a themladur gwir grefyddol. Deallodd ei ffordd a chydweithredodd ag ef yn hollol unol mewn pethau bydol a chrefyddol. Nid rhyfedd iddo ei galw yn "*Malen anwyl*." Cafodd Mr. Thomas gyfeusderau aml, yn nghymdeithas y teulu yn Nghymru ac America i ffurfio barn, ac i wybod cymeriad Mrs. Jones, fel y gellir credu ei dystiolaeth, a dlan bod ugeiniâu o'i frodyr yn y weinidogaeth yn barod i uno'ag ef yn eu tystiolaeth.

Ganwyd llydynt dri o blant, R. E. Jones (Dr.), William a Mary, pa rai sydd yn fyw, ac wedi cael y fraint o fod yn gysur mawr i'w rhieni tra buont byw, ac hefyd yr anrhydedd o wyllo, diddanu ac ymgeleddu eu tad a'u mam yn eu heuaint, a'u bebrwng mor bell, at hen geulan afon yr Iorddonen, ag y maddial dynolion fyned, nes llydynt fyned o'u cyrhaedd at y cyfeillion gwell yr ochr draw.

Cyn dechrau nodi rha! o brif rinweddau ein hantwyl chwaer, dicheon mai gwell crybwyll, (er mwyn boddoloni cywremlurwydd beirniaid Bywgraffiadau y dyddiau hyn,) nad wyf yn houi nac yn meddwl ei bod yn berffaith, nac yn hollol ddifai a dibechod mwy nag erill o oreuon yr hen ddacur—ond beth bynag am ei ehoilladau, cefais ddigon o fantais i wybod bod ei rhinweddau yn eu gôrbywyo, a'i grasuau yn gôrddisgleirio gymaint, fel na chlywais o'r brallid neb yn meddllo estyn bys at ei belau na'i gwendidau. Ond bum yn ei gwraudo hi lawer gwaith, yn cwyno o'u herwydd, a gwelais ei dagrau gwir edifeiriol oherwydd caledwch ei chalon—ac yn goffio, elisau caru Iean Grist yn well, a'i ogoneddu yn berffaithlach. A bu dda genyf lawer gwaith wrando arui yn adrodd ei phroffad cyneff, span yn hyf dystiolaethu,—*Mal Crist oedd ei Chyfaill anwylaf, ac mai crefydd oedd y peth penaf gan ei benald. Credaf yn wir "Bod y llais distaw mauln" wedi sibwrdd i'w benald er ys blynyddau "Ha ferch! maddeuwyd i ti dy bechodau."* Os felly—

"Croeswrdd llyfrau'r nef yn hollol.
Pa'm caiff rhagfarn dyn, barhau?"

Ydyw, mae hi heddyw yn golofn o wyrthiau gras yn y Deml nefol, ei belau wedi eu claddu oll "tu cefn i'r Duwddod." "Does angel na sant yn gweled arui "frychenyn na chrychwil," ac ni feiddia drafel byth estyn bys ati, na chwilio am ei phechodau. Gwyr ef yn ddigon da, er ei ofid, bod y "tu cefn i'r Anfeldrol" o'i gyraedd byth, gan hyny na feler arnaf fi am beidio eu chwilio allan, a phe gwnawn, ni allwn eu cael er chwilio, yn werth crybwyll am danynt. Celsiaf nodi rha! o'i rhagoriacthau a'i rhinweddau.

Bu yn llywyddianus i ddysgu darllen yn ber teuan. Dysgodd lawer o bennodau, ac adroddodd hwy yn ysgol Sabbathol yr Hen Gapel, yn fuan ar ei ei sefydlid cyntaf yno, tua thriugain mlynedd yn ol. Ac yr oedd ei chof mor ragorol, a'i hadroddiad mor gywir, fel yr oedd cryn sylw yn cael ei wneud ar ei gwaith yn adrodd pennodau ar ddechreu'r odfeson fore Sabbathau, pan oedd hi tua 15 neu 18 ml. oed. Yr oedd yn hynod o awyddus am ddysgu y Beibl, ac yn un o'r rha! rhagoraf am hyny; "rwyf yn cofio ei gweled lawer gwaith, pan wrth ei gorchwyl o wau gwlaneni, a'i Beibl ar astell gydeus y naill ochr, yn dysgu y gyfran oedd wedi ragfwr-ladu adrodd yn yr ysgol y Sabbath canlynol. Yr oedd wedi ymgynlfino a'r arferiad, fel na allai esgeuluso. Felly daeth ei chof yn drysorgell gyfoethog o'r ysgrythyrau, y rha! fuont yn drysorau amhrisiadwy iddi yn ei hen ddyddiau: "cuddiodd ei ymadroddion yn ei ehalon," a chafodd hwy yn "felysach na'r mel i'w benald" ac yn "werthfawrocach na'r aur, le na'r aur coeth." Pwy all amgyffred gwerth trysorau felly tua "Rhosydd Moab," glanau yr hen Iorddonen, ac ymchwydd-ladan ei thonau gelirwon? Gwnai leuentyd y dyddiau presenol gymwynas fawr a hwy eu hunain wrth ei hefelychu.

Hefyd yr oedd yn enwog fel cantores, a llanwai ei lle, yn y cylch hunu, yn nghysfarddydd y cysegr i fuddlonrwydd. Yr oedd ei llais yn glir, mwynald a hynod dreiddgar. Mae'n wled y synyd hon, adgoffo canu cryf, cyffredinol cynulleidfia'r Hen Gapel, pan oedd hi, a rhyw ddawlu o chwilydd erill allwn enwi, yn llawn seel a fydldondeb yn cydymuno y'ng haniadau y saint, yn enwedig am-bell nos Sabbath a nosweithian olaf y "cyfarfod-ydd mawr," pan yn canu

"Hoff gan y saint uno'n awr," &c.

Yr oedd swyn y mawl drwy'r hen addoldy, fel awn llifeiriant, pan yn cyd ddyblu

"O fawl i'r Oen, O fawl i'r Oep!"

fel na allwn byth ei anghoffo. Yr oedd yno ryw beth, wn i ddim beth oed y peth hwnw, os nad yr un peth ag mai yr enwog Sankey wedi cael gafael arno. Ar diwedd rhyw gyfarfod blynyddol, "rwyf yn meddwl, dymunodd y diweddar Barch. J. Roberts am i'r gynulleidfia ('doedd dim son am gôr y pryd hyny,) ganu

"Ty'r'd, bechadur, ty'r'd at Iean," &c.

Dechreuwyd canu gyda rhyw nerth a hwyl mwy nag arferol. Yr oedd y chwaer Mary, ac Anna'r Dioeg yn yr elsteddfa yr ochr chwth i'r areithia, a chwilydd Cwmcarnedd yr ochr arall, a'r holl gynulleidfia yn dyblu

"Paid ag oedi, paid ag oedi dim yn hwy."

Mae ofnadwy effeithiol, nes oedd y gynulleidfa megis rhyw goedwig fyw drwyddi,—rhai yn wlo, eraill yn canu, a llawer yn wlo a channu, wedi ymollwng yn llwyr dan lywodraeth eu teimladau. Bu y praegethu, 'r gweddio a'r canu yr odfa hono mor ddylanwadol, fel penderfynodd amryw o hen wrandawyr caled, ac anystyriol, i roddi eu hunain i'r Gwaredwr. Mae y cyfarfodydd hyny, ynghyd a chymansa "Cae Cwmarnedd" pan oedd y diweddar Dr. Everett (Everett Dinbych bryd hyny) wedi toddi a gwefreddio y mloedd yn praegethu ar "O frodyr, gweddiwch drosom," a'r Parch. J. Ridge a Margaret, chwaer hynaf Mrs. Jones, yn canu, yn all i langylion, yn odfaeon a gofr byth. Prif odfaeon fy oes oedd ynt.

Yr oedd yn nodedig am ei lletyggarwch, a'i gosal i ymgeiddu gweinidogion yr efigyl, ac eraill "o denlu'r fydd." Yr oedd Mary Tawel'an, megis Mair Bethania, yn llawn caredigrwydd, tynwrwch, a theimlad haellionus, at y diargylion. Ni chafodd hi megis y Fair hono, "eneinio, a sychu traed y Gwaredwr." Cafodd lawer cyfle, a gwnaeth y peth tbycafr erioed i "eneinio traed y gwelion," a'u sychu megis "a gwallt ei phen." "Ac yn gymaint a'i wneuthur o honoch i un o'r rhai bychan hyn," meddal y Gwaredwr, "i mi y gwnaethoch." Yr oedd "arogl yr enaint" yn ei thy hi, mor fawr, nes oedd cenhadau yr Oen, o bob cyfeiriad, yn ei adnabod, ac yn awyddu myned yno i swynhan ei lletyggarwch.

Yr oedd yn nodedig ofalus i gynnal yr addoliad teuluidd yn gyson a diogelrwydd. Beth bynag fyddai'n galw, ni chal dim ei hatal hwyr na bore i gydlo yn yr "Hen Feibl teuluidd," a darlennol y benod, (hi oedd arferol a darlenn braidd bob amser) a gweddiall William Jones mor bwrpasol, tarawladol a chymwysiadol, fel yr oedd dyledawydd deuluidd Tawel'an yn cael ei hedmygu a'i pharchu mor fawr nes oedd pawb adnabyddus o'i hanes, yn awyddu mwynhau gwledd yr "awr weddi" yno. Tragwyddoldeb rydd esboniad ar werth y bendithlon deilliiddig i'r teulu, sef ffurwyth y deisyfandau esgynodd i'r nef oddiar eu hallor deuluidd; ac i floedd o deuluoedd eraill a'i barfarent mewn gwirionedd, fel Cornellus. 'Rwy'n cofio i mi fyn'd un diwrnod yn lled fore yno, ac wedi myned i'r ty, deallus ar lygad a gwedd Mrs. Jones, bod rhyw ofid yn llenwi ei mynwe, a buan y datguddlodd yr achos trwy ddweyd, "Josiah bach, i drigodd dau o'n gwartheg ni neithiwr eto." (Yr oedd amryw wedi meirw'n ffenorol.) Ar hyny daeth yr hen frawd William Jones i'r ty, wedi bod yn tynu eu crwya. Ar ol cydymddiddan a chydsiddio, cafwyd boreu-fwyd, ac ar ol hyny, aed at yr addoliad teuluidd, darlennwyd, ac aeth William i weddi, ac yn union a digwmpas crybwyllodd am y "brofediagaeth," eiddi y creadurair, a throdd i ddolch i'r Arglwydd am mai "y ddau greadur oedd wedi myn'd, ac nid y ddau fachgen, neu y ddwy Fary yma," ac meddal, "yn wir fyse'n ddrwg ofnadwy ar yr hen greadur yma tase fo'u eiddi'r ddau fachgen neu y merched yma; i eiddi dirol gwartheg i ni eto, ac i roi, hefyd, os byddwn ni yn ein lle." Ar ol gorphen, a chodi oddiar ein gliniau, yr oedd gwedd Mrs. Jones wedi hollol newid, ac yr oedd yn ymddangos drwy'r dydd wedi hollol anghosio'r trallod.

Peth arall oedd ganmoldwy ynddi, ei gosal am gasgliadon yr efigyl, a phob achos teulung arall. Yr oedd bob amser yn holl y teulu yn ffenorol i bob casgliad, a oedd ganddynt ryw gymaint i'w gyfrannu at yr hys fyddai galwad, ac ni ollyngai byth yr un o'r plant yn wag-law i addoliad os byddai galwad am gyfrannu. Yr oedd mor bryderus a gofalus am gysuron 'ty ei Duw,' ag oedd am ei chysuron teuluidd ei hun. Nod gwael (os nid du) ar seled egiwysig ydyw, bod galwadau arianol achos y Gwaredwr yn destyn cwyno, ac yn ofid a balch gan ei enaid. Nid oedd gwrthrych eim odfant yn gwybod dim am ysbryd grwgnachyd a chybyddiyl feily. Yr oedd yn meddu y cydymdelmiad puraf at angenion teyrnas ei Phrynwr, yn myd treialon saint y Goruchaf, wrth gario'r Arch tuag adref; ei llawenydd penaf oedd cyfrannu at gynnal y teulu—codi ac addurno temlau a chyhwfanu banerion Brenin Seion.

Yr oedd ei gonestrwydd pur, a'i chyslawnder di-hoced, yn ei holl ymweuad a phethau'r byd yn ddi-amheul. Ni allai oddef twyll mewn dim. Cae beth ganddi oedd meddwl anfon gwehllion anghymeradwy i ystor ra marchnad. Yr oedd mor ofalus fel na chal cymaint ac wy'r iar, os yn anghymwys i fwrdd y teulu, fyned o'i thy i fasnachwr na masnachdy. Yr oedd gan bawb o'i chydhabod yr ymddried llwyrat ynddi bob amser. Os digwyddai bod darnau arian anghymeradwy yn nghasgliadau yr eglwys, yr oedd pawb yn gwybod na ddaeth hwnw erioed o law chwaer Tawel'an, nac un o'r teulu. Mae llawer, ysywaeth, lled feirniadol, a mawr eu trwr yn musnes ty'r Arglwydd, yn gweled eu cyfle i dafu y dimaf plwm neu y dolar copr i'r drysorfa eglwysig, heb ystyried bod llygaid yr Arglwydd arnynt. Yr oedd calon Mrs. Jones yn berwi o anghymeradwyaseth at y teulu hyny.

Nid amlyg o'i theimladau crefyddol oedd, nawe dodedig ei hygyrdd pan yn darllen yr Ygrythyran. Yr oedd ei difrifoldeb uwchben y Beibl yn amlyg bob amser, ac yn mhob man. Ni allai atal a wlo braidd bob amser, pan yn darlenn hanes dioddefladau y Gwaredwr yn yr Efigylau. Ba yn "wylo cariad pur yn ddagrau melus lawu," lawer gwaith wrth ddarllen am yr Iesu, yn nhy y ddwy chwaer a'u brawd yn Bethania,—yr oruwch ystafell,—yr ardd, a than y goron ddralu—yr hoellon a'r dioddef ar y groes. Nid yn frysiog, yagafn, a difeddwl oedd hi pan yn darllen y Llyfr dwyfol un amser; na, yr oedd yn hawdd gwybod ei bod yn ei ystyried yn Llyfr Daw, ac yn ei ddarllen gan deimlo feily.

Yr oedd yn amwg fel athrawes yn yr ysgol Sabbathol. Cafodd fwy o gyfeuedema a mantolion i hyny yn Nghymra nac yn y wlad hon. Yr oedd yn hynod o fyddlon a defnyddiol yn ysgol yr "Hen Gapel." Oed yn ysgol y Bont; ymddiagleiddiodd ei thalentau fwyaf erioed. Yr oedd ei gwybodaeth eang, a'i dawn ragorol i ddeu leuactyd nid yn unig i'r ysgol, ond hefyd i ddygu, chwilio a deall y Beibl. Yr oedd ei hamynedd a'i thymwrwch, yn ei gwneud yn athrawes lwyddiannus a dylanwadol, a'i chrefyddoldeb yn ei choroni yn fwy na'r cyfan. Gwnaeth hi a'i theulu, a W. W. Williams yr lawer o'u hol er daloni yn Ysgol y Bont. Yr oedd yn hynod effeithiol eu gwledd, ar Sabbath "Holl yn yr Hen Gapel" yn cyd deithio yn dda

gariadus o boh oodran i'r Addoldy, ac yn adrodd ac ateb mor unol, gwresog a chywir. Credaf y ceir gwledf ffwrth lawer o'u llafur yno "ar ol hyn." Nid rhyfedd fod galar a wylo mawr yn mhlith y cyfeillion yn y Bont, pan yn eu collil.

Yr oedd ei gŵfal a'i phryder am y teulu yn fawr a ddiaboll. Crybwyllwyd yn flaenorol am ei nodwedd fel priod rinweddol a gŵfalus. Yr oedd ei gŵfal, ei thynerwch, ei doethineb a'i chariad fel mam yn deilwng o'i efelychu. Rhoddodd yr ealamplau goren o flaen ei phlant. Gŵfalodd eu haddysgu yn ieuane i hofi a dysgu'r Beibl, gan eu harwain a'u cyfarwyddo yn ffordd cyflawder a rhinwedd. Yr oedd cysur tymhorol ac ysbrydol ei phlant yn agosaf peth at ei chalon. Gallant yn broffadol ddwyed

Rhyw ysgol ragorol oedd ysgol ein mam, "Doedd byth achos tramgydd o herwydd cael cam. Ni lafuriodd yn ofer; cafodd weled ffwrth ei llafur yn enwog flaguro yn ei hanwyllaid. Parhaodd yn ei gweddian drostynt, a'i chynghorion lldynt, hyd y diwedd. Yr oedd ei hoffder o'r wyrion bychain yn fawr lawn, (sef plant William a'i anwyl briod Mary). Yr oedd ei chalon yn toddi o serch atynt, ac yn awyddu planu yn eu calonau tyner barch i'r Gwaredwr a'i ddysgyblion.

Chwith i'r Doctor a'i anwyl chwaer sydd gartref oedd gwled ei lle yn wag, yr hen gadair heb eu hanwyl fam i'w llanw mwy; awn ei thraed o'r naill ystafell i'r llall ddim i'w glywed, ei chan ddistaw nefoludd wedi tewi. Llauer noswaith y bu hi yn effro, gan ymwrando dyfodiad y Doctor adreſto'i ymwelidau meddygol. Os byddai pawb eraill yn cyegu, byddai hi yn eitha' effro, ac ar yr arwydd leiaf o'i dydfodiad, yn ddiwed byddai i fyny, yn siriol a pharod i'w ymgeleddu, gyda theimladau tyneraf mam anwyl a gŵfalus. Nid rhyfedd bod ei hadgofio yn llanw eu mynwsau a hiraeth a galar ar ol mam mor anwyl.

Ar ol collil ei phriod, yr anwyl William, dros ddwy flynedd yn ol, ymroddodd yn llwyrach i ffyrddodau crefyddol. Darllen y Beibl, hen emynau anwyl dyddiau gwresog ei chariad cyntaf, a phregethau argraffedig yr hen dadau oedd yn brif hyfrydwch iddi y mloedd olaf. Ac yr oedd yn hoff uelliduo o gyd ymddiddan am hen bregethau y ddau Roberts a'u tad, a'r cymundebau toddedig a chynes amser ein tadau duwiol yn Llanbryn-mair. Yr oedd yr emynau canlynol yn anwyl lawn ganddi:

"O Dduw, rhe im' dy bedd," &c.

"Dyma babeli y cyfarfod," &c.

A ehanodd ya gynnes lawer gwallt,

"Rwy'n penderfynu mwyed," &c.

A dyblai y tinsellau olaf yn hynod gynnes. Ac yr oedd y penill canlynol yn cael ei adrodd neu ei ganu ganddi yn fynych:

"Mac'r hen addewid gadarn,

I'r oesau eto'n fyw,

Yn cywir dystiolaethau,

Mai ffyddlon iawn yw Duw;

Cred yn ei allu cadarn,

Fe saif y sylfaen byth,

Nes nobo drwy'r loddodion,

I mewn i'fha nefol nyth."

Yr admodau olaf a ddysgodd, ya hytrach a all-ddysgodd, oedd Jeremia 17: 7, 8. Yn yr haf diweddaf gwanhaodd yn lled grym, ac yr oedd yn

amwg ei bod yn addfadu o ran ei ehorff i'r bodd, ac o ran ei honsaid i gymdeithas "y rhai a berffoith-iwyd." Ac yr oedd megis ya ymderwio, gan barotol yn barhaus i fyned. Yr oedd yn amwg ei bod yn dysgog ymddiried "yn ei allu cadarn," a bod "y sylfaen yn gadarn," "a'i deilen yn i'r," ac yn ogoneddus "ffwrtho," nes i'w Thad nefol ei ehmeryd, Medi 20, 1875, o'r winllan isod i'r anwyl. Edifeithiol i mi (a chyfeillion eraill) oedd gwled y plant anwyl Richard, Mary, a William (a'i anwyl briod Mary) ar ol ei hebrwng yn ffydellon, mor bellied i'r cefulli ag y mældia dyneillon fyned, yn gorffo cello'n oll yn methu dal—eu teimladau yn ymollwng. A hithau yn dawel, diataw a digyffro yn ymadael oddiwrthynt, yn gywir fel pe buasai am fyned heb wybod lldynt, rhag archolli eu calonau, i gymdeithas y dorf anwyl oedd yn wastio am dani ar y lan draw, i'w harwain i gylch gorsedd ei hanwyl Geldwad i fyw byth!

Ffarwel, anwyl Mary! Na, O na, nid ffarwelio yn hir,—addfedrwydd i'r un gymdeithas.

Ion. 1, 1876.

JOSIAH JONES.

MARWOLAETH MR. DAVID DAVIES, TEMPERANCE HOTEL, WELSHPOOL, G. C.

Cefais lythyr yn ddiweddar oddiwrth ei fferch Martha, gwraig Thomas Evans, Tyddynwr, Venedocia, Van Wert Co., Ohio, yn fy hysbysu fod ei hanwyl dad wedi marw, yn ei dy ei hunan yn y Trailwm, sir Drefaldwyn, G. C., nos Iau, Tach. 4, 1875, yn 78 ml. oed, ar ol byr gystudd, o anwyd trwm. Edifeithlodd yn drwm lawn ar fy meddwl, oblegid yr oedd yn un o'm cyfeillion ffyddlonaf. Dechreuais ohebu ag ef yn y fl. 1841. Gwelais ef gyntaf yn nghapel Jerusaalem, piwyl Castell Caer-einion, Maldwyn, yn Rhagfyr 1842. Yr oedd y pryd hyny yn nghyfyder ei nerth, ac yn dyddynwr parchus a chyfoethog. Adnabyddid ef y pryd hyny, ac am flyneddau lawer wedi hyny, wrth yr enw, "*David Davies o Dynyfaenog*." Cafodd ei fagu gan rieni crefyddol—teimlodd ddylanwad gras Duw ar ei galon pan yn leuanc lawn, ac arddelodd ei Waredwr yn foreu;—cynyddodd yn gyflym mewn gwybodaeth fuddiol—yr oedd ganddo ddoulau nodedig i weddio ac i gynghori yn y cyfeillachau ac mewn cyfarfodydd cyhoeddus—yr oedd yn gerddor rhagorol, a bu yn arweinydd y canu cynulleidfao, ac yn ddiacon ffyddlon, yn nghapel yr Annibynwr yn Slioh, ger Tynyfaenog, piwyl Llanfaircaereinion, am flyneddau lawer.

Elizabeth Davies, merch Brynellen, oedd enw ei wraig gyntaf—ganwyd lldynt lawer o blant—gwraig nodedig grefyddol a lletygar oedd—ba farw er ya dros ugalu ml. yn ol a chladdwyd hi yn hen synwent Penarth, Maldwyn. Perchid David Davies y pryd hyny gan bawb a'i hadwneid, fel crefyddwr diagleir, synwyrall, a ffyddlon; ac fel gwleidyddwr doeth a dylanwadol. Yr oedd ei ddylanwad yn fawr lawn ar yr holl eglwysl Annibynol yn mhlwyfau Llanfair, Llangynlwl, Castell, a Manawon; a bu yn gynorthwy mawr i'w hen weinidog, y diweddar Barch. James Davies, o Radnor, Ohio. Ar ol claddu ei wrnig gyntaf, symoddod o Dynyfaenog, a bu yn byw mewn gwahanol fanau. Drygodd ei aingylchadau bydol, ac ni waeth les i'w teimladau a'i gymeriad crefyddol.

All briododd. Yn Mai, 1873, yr oedd o'n a'i briod

hawddgar yn byw yn gyssurus yn y Temperance Hotel, yn Welshpool; ac yn aelodau ffyddlon o'r eglwys Annibynol Gymraeg yno. Cefais groesawiad mawr ganddynt. Yr oedd yn dra awyddus am i mi *ddychwelyd* i Gymru, a chymeryd gofai yr eglwys hon. Dyna brif bwne ei ohebiaeth *olaf* a fi! Claddwyd ef yn barchus yn ymyl ei wraig gyntaf, a'i berthynasau yn hen synwent Penarth. Dylai gael Cofiant helaethach. Mae ei fab leuengaf, Thomas, yn byw yn Liverpool. O! fy mrawd David Davies! Cu lawa fsoet genyf fi! Gwahauwyd ni gan angau! Cawn gyfarfod eto yn y nef.

IOERTHYN GWYNEDD.

COFIANT MR. THOMAS R. THOMAS,
BROOKFIELD, OHIO.

Yr oedd y brawd hwn yn un o'r dynion goreu a feddem fel cenedl yn America; a theilynga ei goffadwriaeth sylw parchus. Yr oedd fel Demetrius a gair da iddo gan bawb, a chan y gwrlionedd ei hun. Yn mhob cysylltiad fel penteulu, di-nasydd, Cristion a swyddog eglwysig, profodd ei fod yn ddyn cywir ac egwyddorol; ac yn rhagori ar y cyffredin o ddynion.

Ganwyd ef yn swydd Gaerfyrddin, naill ai yn nhref Gaerfyrddin neu yn agos iddi, Rhag. 6, 1819. Collodd ei dad pan yn leuane, ond yr oedd ganddo fam ffyddlawn i'w ymgeleddu a'i hyfforddi. Bu hi farw mewn oedran teg yn ei dy ef yn Brookfield, er ys llai na phum mlynedd yn ol. Bu Tad yr amddifaid yn dirion wrth y teulu, a chafodd Thomas brofi ei nawdd caredig yn nyddiau ei amddifadrwydd boreuol. Yr oedd er yn leuane yn wahanol i blant yn gyffredin. Ymaelododd pan yn ddeg oed yn yr Eglwys Sefydledig yn Llanllwch, ger Gaerfyrddin. Bu yr offeiriad yn garedig lawn wrtho, a thrwy haelioni hwnw calodd addysg foreuol lled dda. Yr oedd wedi trefnu cynllun hefyd ar gyfer ei gynhallaeth dymhorol, sef ei oed i ddysgu crefft gŵf gyda'r clochydd. Ond bu hwnw farw, ac felly cafodd ei slomi gyda golwg ar ddysgu celfyddyd. Yr oedd Rees ei frawd henaf yn ngwelthafodd Gwent a Morganwg, a phenderfynodd ei fam fod yn well iddi gymeryd Thomas yno at ei frawd; a'r modd hwnw cafodd ei drosglwyddo i Ferthyr Tydfil pan oedd yn bur leuane. Aeth a llythyr cymeradwyaeth gydag ef o eglwys blwyfol Llanllwch, ond barnodd fod yn well iddo ymaelodi gyda'r Annibynwyr, a rhoddodd ei llythyr i fewn yn Bethesda; ac yno y bu'n aelod hyd adeg ei ddyfodlad i'r wlad hon yn 1841. Yr oedd Merthyr yr amser hwnw yn lle profedigaethus lawn i ddyn leuane; ond bu ef yn ofalus i gadw'n mhell oddiwrth ddynion leuane gwamal ac ofer; ac i ynwsgu at yr hen ddyagyblion profiadol; ac felly cafodd nerth i ddal ei ffordd a chwanegu cryfder gyda chrefydd.

Cyn iddo ymfudo yr oedd wedi priodi a Jane Jenkins, merch i faenor parchus a dylanwadol yn Bethesda. Yr oedd yn dyfod i'r wlad hon yn yr un llong a'r Parch. Thomas Evans, Mineral Ridge; ac yr oedd yn y llong amryw eraill sydd wedi bod yn ddefnyddiol a pharchus gydag achos y Gwardwr yn y wlad hon, megis ei frawdngyfraith Jenkin Jenkins, a Jane ei wraig, merch yr enwog Barch. Methusalem Jones, Bethesda, Merthyr, ydynt yn byw ger Youngstown; y diweddard David Owen a

Rachel ei wraig, oeddent yn byw yn Tallmadge; a William Thomas, sy'n ddiacon parchus yn yr un lle er ys llawer o flynyddau; ac amryw eraill.

Arosodd Thomas R. Thomas a'i briod y flwyddyn gyntaf ar ol ei ddyfodlad i'r wlad yn Pittsburgh. Yr oedd yn aelod yn eglwys y Parch. T. Edwards, am yr hwn y coloddai feddyllau tra pharchna. Oddiyno symudodd i Tallmadge, lle y bu rai blynyddau, ac yn aelod o'r eglwys oedd ar y pryd dan weinidogaeth ei hen gyfaill, y Parch. Thomas Evans. Oddiyno symudodd i Clarksville, Pa., lle yr arosodd am flwyddyn. Yna symudodd i Youngstown, ac ymaelododd yn yr eglwys yno, yr hon a gyfarfyddai y pryd hwnw yn Briar Hill, dan weinidogaeth y Parch. Thomas Evans, yr hwn oedd wedi symud yno o Tallmadge. Yna neillidwyd ef i fod yn ddiacon, yr hon ewydd a gyflawnodd yn anrhydeddus am lawer o flynyddau.

Parodd amgylchiadau rhaglunlaethol iddo symud drachefu i Weathersfield a Mineral Ridge; ac yr oedd yn un o'r rhai fu a'r llaw flaenaf yn nechruad yr achos yn y lle olaf; lle y mae yn awr eglwys flodeuog a llwyddianus. Bu yn ddiacon yno cyhyd ag yr arosodd yn y lle. Er ys cryn nifer o flynyddau bellach yr oedd wedi symud i Brookfield; lle y dewiswyd ef yn ddiacon, ac y gwelnyddodd y swydd yn egniol dros amryw flynyddau; ond yr oedd wedi ei roddi i syny rai blynyddau cyn iddo farw.

Yr oedd yn bur adnabyddus yn y cylchoedd hyn fel hen sefydlydd, ac fel dyn da, o ysbryd cyhoeddus ac annibynol. Bu ain flynyddau yn llanw y swydd o ymddiriedolwr yn nhrefgordd Brookfield; ac yr oedd yn aelod o gyfrinfa Odyddol Youngstown, ac o gyfrinfa ddirwestol y *Temple of Honor* yn Brookfield. Yr oedd yn selog dros y CERNHADWR, ac yn gweithredu drosto fel dosparthwr.

Bu farw mewn canlyniad i ddamwain gafodd yn y gwallth glo prydawn dydd Mercher, Tach. 24, trwy i gareg syrthio arno. Nid oedd neb o'i gyfeillion yn meddwl llai na fuaal yn gwella, ond yr oedd wedi derbyn niweldiau pwysig yn dufewuol, a bu farw yn ddiysmwrth, ar ol ychydig fyndau o wasgfeun celyd, foren dydd Gwener, Tach. 26. Claddwyd ef yn anrhydeddus ar yr 28 yn mynwent Brookfield. Gwelnyddwyd gan y Parch. T. C. Davies (T. C.), Pittsburgh, Parch. Mr. Clarke a'r ysgrifenydd. Ceisiwn fras-liuelli prif elfenau ei feddwl a'i nodwedd.

1. Yr oedd yn ddyn o *gymhwysderau mawrion*. Yr oedd yn feddianol ar feddwl cryf a phenderfynol; ac yr oedd wedi llafurio yn leuane i'w ddiwyllio, ac i gasglu gwybodaeth. Yr oedd wedi darllen llawer ar ei Feibl, ac yn osio llawer o hono. Yr oedd ei hyddysgrwydd ynddo yn nerth mawr iddo wrth drafod pethau dyrys mewn dysgyblaeth eglwysig. Yr oedd ganddo lala soniarus i ganu, a bu yn arweinydd canu derbyniol a defnyddiol am lawer o flynyddau. Os nad oedd wedi treiddio yn ddawn i egwyddorion cerddoriaeth, oblegyd ansantelion boreuol, yr oedd yn hynod gymeradwy gan y llawns fel arweinydd canu cynulleidfaoi. Yr oedd yn feddianol ar ddawn gwedd nodedig; yn nghyd a dawn i gynghori a starad yn afaelus a meistrolgar; a moddai gryn dalent i gyfrannu addysg yn y dosparth Sabbathol fel yr oedd ar y cyfan, yn ddyn neillidol o gyflawn gyda phob rhan o'r achos crefyddol. Yr oedd gogwydd

ei feddwl yn fwy at yr ymarferol nag at yr athronyddol. Yr oedd yn fwy o weithlwr yn ngwllan Crist nag o ddameuniathwr.

2. *Yr oedd yn enwog am ei bardeb a'i gysirdeb.* Ysgrifena ei hen gyfaill y Parch. Thomas Evans, "Yr oedd y brawd Thomas yn ddyn da, a phob amser yn dwyn sêl mawr dros achos Duw. Cadwodd ei gymeriad yn ddyglaer trwy yr holl flynyddau." Coleddai yr ardaloedd feddyllan uchel am dano fel dyn cyflawn a Christion cywir. Gan ei fod yn arwain bywyd diargyhoedd a diehynallid, disgwyllai i eraill wneud yr un peth. Yr oedd yn cushman pob twyll a rhith, a byddai yn cael ei ofidio yn fynych gan ymddygladau anheliwng dynion ar enw crefydd. Ni feddyllai fod ymarfer a defodau yn ddigon o grefydd, ond ystyriai fod yn ofynol i egwyddorion crefydd lywodraethu holl feddwl dyn, ac y dylant gael eu gweithio allan yn ddiboced yn ei ymarweddliad beunyddiol. Nid oedd neb yn amheu ei ddidwyllder a'i gywirdeb fel dyn ac fel Cristlon.

3. *Yr oedd yn galonog a di-dderbyn wynob.* Gallodd meddwl nad oedd ofn dyn yn ei ffinio. Fel swyddog eglwysig, gwelodd lawer o achosion dyrus ac anhawdd yn dyfod i fyny yn yr eglwys o dro i'w gilydd; ond safai bob amser yn wrol dros yr hyn a fariai yn uniawn; a dywedai ei feddwl yn onest a didderbyn wyneb wrth ddynion o barthed i'w hymddygladau. Pan fyddai galwad am ddwydd y gwir yn noeth wrth aelod anhywaith a thwrstan, a rhol cerydd onest iddo, ar Thos. R. Thomas yn gyffredin y disgynai y gorchwyl hwnw. Nid oes amheuseth nad oes rhai wedi teimlo yn galed ato am ei onestrydd mewn amgylchladau o'r fath; ond yr oedd yn gweithredu yn hollol gydwybodol, fel un yn aumddiffyn hawliau Duw a'i wirionedd; ac yr oedd yn cyflawni pob dyledswydd anhyfryd o'r fath oddiar delmiad dros lwyddiant yr achos, a lles eneidiau. Dichon na wnaeth ei frudyr sefyll tu cefn iddo, a'i gyferthu fel y dylasant, ar bob amgylchliad pan yr ymdrechai gadw trefn ar ddynion anhywaith; a mai hyny barodd iddo roddi ei swydd yn yr eglwys i fyny. Ond er iddo ymrddhau o'i swydd, ni chillodd fel draenog i'w gwdd, fel y gwelir rhai yn gwneud weithiau. Teimlai ei gyfrifoldeb hyd y diwedd mewn eysylltiad a helyntion yr eglwys, a chymeral ran flaenllaw yn nbrefniad ei hamgylchladau a gwelnyddliad ei dyagyblaeth. Gwnaeth ei symudiad fwlch mawr, a welir ac a delmiir yn hir yn eglwys Brookfield.

4. *Yr oedd yn nodedig am ei ffyddlondeb gyda chrefydd.* Nid gydag un ran o'r gwaith yr oedd yn ffyddlawn, ond gyda phob rhan. Ni byddai byth yn absenol o'r cyfarfodydd Sabbathol na'r cyfarfodydd wythnosol, heb fod rhyw achos cyfreithlon yn ei rwystro; ac nid peth bach wneiai y tro fel achos cyfreithlawn i'w gwdd ef o'r moddion. Ni byddai yn celsio gwneud twmpath y wadd gymaint a'r Freni Fawr, er mwyn cael eagus dros ei esgeulusdra. Yr oedd yr un mor ofalus i ddod i'r gyfeillach a'r cwrdd gweddi ag i'r cymundeb. Llauer gwaith yn y gyfeillach nos Sabbath, ac ar amgylchladau cyffus eraill, y bu yn anog ei gyd-aelodau yn ddwys a gwresog i fod yn fwy ffyddlawn gyda'r cynulliadau crefyddol. Rhoddodd lawer symbyllad effelthiol a gwerthfawr i'w gyd-aelodau. Yr oedd yn methu gweld pa fodd y gallai dynion feddu crefydd o gwbl, os byddent yn

gwirfoddol esgeuluso moddion gras. Yr oedd ei ofal am ddod i'r moddion yn profi eu bod yn brydlau bywyd i'w enaid. Pan fyddai mudandod wedi diagnu fel baint cyffredinol ar y frawdoliaeth, byddai ef yn barod, braidd bob amser, i slarad gair dros ei Arglwydd; a phan slaradai, byddai yn gyffredin yn slarad i bwrpas. Ond y mae wedi teui, ac ni cheir anogaeth na chynghor ganddo mwyach! Bydded i ni sydd ar ol eflychu ei rinweddau, a pharchu ei goffadwriaeth.

5. *Yr oedd yn ddyn rhagorol yn ei deulu.* Yr oedd yn ymarfer ei hun i dduwioledeb gartref yn gystal ag yn y capel. Y mae priod ei synwes er ys llawer o fynyddau yn wansidd, ac yn fynych yn aflach; ond bu yn ddiaurhebol am ei dynerwch a'i garedigrwydd iddi trwy yr holl flynyddau. Nid oedd un drafferth na thraul yn ormod yn ei olwg er mwyn ei harbed a'i chysuro hi. Talodd ganddo lawer o ddoleri am gymhorth meddygol iddi. Dywedai ei fod wedi penderfynu doed a ddelai, i fod yn ffyddlawn i'w wraig ac i'w grefydd, a chadwodd ei benderfyniad yn ddysgog hyd yr anadliad olaf. Yr oedd ganddo ofal mawr am ei briod. Ar ol y ddamwain, anfonodd ei fab o'r gwaith i'r ty, i dori y newydd yn dirion iddi, rhag ofn i rywun arall ei brawychu a chenadwri fyrbwyll. Talodd sylw manwl i'r gorchymyn; "Gan roddi parch i'r wraig megys i'r llestr gwanaf, fel rhai sydd gydeffeddiion gras y bywyd; rhag rhwystro eich gweddhu." Bu ei symudiad agos a phrofi yn angau i'w anwyl briod. Arglwydd Dduw Sarah, Deborah, Ruth a Hannah, a'i uertho yn ei sefyllfa o weddwod, trallod a chystudd. Gadawodd ein brawd fab a merch ar ei ol, y rhai ydynt yn benau teuluoedd, ac yn profieu crefydd eu tad a'u mham. Bydded iddynt hwy a'u plant roddio yn ol traed eu tad ymadawedig.

Parisville, Ohio.

DEWI EMLYN.

BALAAM.

EI GYMERIAD.

Mae rhai pethau yn hanes bywyd Balaam ag sydd yn ei ddangos yn debyg iawn i ddyn da; a phethau eraill yn profi ei fod yn ddyn drwg; ac o herwydd hyny mae dynion doeth a dygedig yn methu yn deg a chyduno yn eu barnau gyda golwg ar ei gymeriad. Dywed rhai mai dewin paganaidd ydoedd, heb un berthynas rhyngddo â'r gwir Dduw; a'i fod yn ddyn hollol annuwol: yn cyflawni y gelfyddyd ddu o ddewiniaeth er mwyn budr elw. A dywed y rhai hyn fod yr hyn a lefarodd efe wrth Balac wedi cael ei ddywedwyd ganddo trwy ddylanwad Ysbryd Duw arno yn *onfodol*, heb ei gydsyniad, ac yn groes i'w ewylllys. Credant fod yr Arglwydd wedi ei ddefnyddio ef i lefaru wrth Balac, yn debyg i'r modd y defnyddiodd yr asen i lefaru wrtho yntau; ac fel y mae wedi defnyddio dynion drwg weithiau ar ol hyny i lefaru drosto wrth ddynion eraill.

Dywed eraill fod Balaam yn Brophwyd; ond mai *gau*-brophwyd ydoedd; a'i fod yn ddyn annuwol; wedi llygru gwir grefydd a'i chymysgu ag eilunaddoliaeth, er mwyn twyllio y rhai a ad-

waecent Dduw, ac i onill ffatr eilaneddolwyr, er dyrchafu ei hun, a chael cyfoeth ac anrhydedd.

Mae eraill yn credu ei fod yn wir brophwyd i'r Arglwydd, ac yn ddyn da. Dywed Josephus ei fod yn un o'r prophwydi enwocaf yn ei oes. Mae y dysgawdwyr Iuddewig yn gyffredin yn credu ei fod yn brophwyd mawr—yn gallu rhag fynegu dygwyddiadau dyfodol, ac yn cael atebion i'w weddïau. Mae Dr. A. Clark yn amddiffyn ei gymeriad, ac yn ceisio dangos y gallai ei fod yn ddyn da, ac wedi myned i'r nefoedd.

Barna eraill ei fod ar y cyntaf yn wir brophwyd, ac yn ddyn da; ond iddo gymeryd ei hudo gan Balac trwy y wobr a gynygid iddo am feiddithio Israel, i adael Duw, a myned yn ddyn drwg, a thrwy hyn ddyfod i ddiwedd truenus.

Ond dylem ymholi yn benaf, nid pa beth a ddywed *dynion*, neu esboniadau, ond, "Pa beth a ddywed yr Ysgrifthyrr." Wrth ddarllen yr hyn a ddywedir yn y Beibl am Balaam, ni a welwn yn

1. Ei fod yn ddyn mewn swydd uchel, yn ddyn anwog, ac yn ddyn galluog a gwybodus. Mae y ffath fod brenin Moab yn gwybod am dano, er fod pum cant o filltiroedd rhyngddynt, yn brawf ei fod yn ddyn anwog; ac mae ei ymddygiad yn anfon am dano i feiddithio Israel, yn profi ei fod ef yn credu fod rhyw allu mawr ganddo. Yr oedd pum cant o filltiroedd y pryd hwnw, yn gymaint mewn ystyr a phum mil yn bresenol; ac er hyn yr oedd son am *enw* a galluodd Balaam yn Moab. Ac mae arddas y cenhadau a anfonwyd iddo, a'r medd yr oedd y brenin yn gorchymyn ei gyfarch, yn profi fod Balac yn credu ei fod yn ddyn anrhydeddus a galluog iawn. Y cenhadau oeddent *henuriaid a thywysogion*, y rhai uwchaf yn y deyrnas, a'r modd yr oeddent i gyfarch Balaam drws y brenin ydoedd, "Mi a wn mai bendigedig fydd yr hwn a fendigedig di, ac mai unelldigedig fydd yr hwn a feiddithlech." Ac mae prophwydoliaeth Balaam—ei iethwedd farddonol, a'r hyn sydd yn cael ei ddywedyd ganddo, yn dangos ei fod yn ddyn o feddwl mawr ac o wybodaeth eang. Mae rhanau o'r hyn a lefarodd Balaam yn cynwys yr iaith fwyaf ardderchog, a'r drychfeddyliau mwyaf barddonol a lefarwyd erioed. Ac mae ei ymddygiad yn galw yr Arglwydd yn Dduw Israel, ac yn cyfeirio at ei adreid i luosogi had Abraham fel llwch y ddaear, ac yn gwaredu Israel o'r Aifft, yn dangos ei wybodaeth; ac mae ei brophwydoliaeth am ddyfodiad y "Seren o Jacob," a'r "deyrnwialen o Israel," yn brawf ei fod yn llefaru o dan ysbrydoliaeth Duw. Gwyddom fod rhai yn credu fod Ysbyrd Duw yn rhoi y geiriau yn gystal a'r *syniadau* i'r sawl a fyddai yn llefaru drosto; ac felly yn diddymu gallu neu wybodaeth y dyn yn gyfan gwbl. Ond mae y gwahanlaeth mawr sydd yn iethwedd y gwahanol brophwydi a'r apostolion, yn ein tueddu i feddwl mai eu cynhyrfu i ddefnyddio eu gallu

yr oedd Ysbyrd Duw, a'u cyfarwyddo i hysbysu meddwl Duw yn eu dull eu hunain. Ac felly credwn fod ymadroddion Balaam yn profi ei fod yn ddyn o allu mawr, a gwybodaeth eang.

Gan ei fod yn byw yn y wlad a fu yn gartref am beth amser i Abraham, ac yntau mae'n debyg, o'i hiliogaeth o Ceturah, ei all wraig; a bod Jacob wedi bod yn trigianu yno am ugain mlynedd; y mae yn ddigon tebyg ei fod wedi cael gwybodaeth am Dduw a'i weithredoedd mawrien trwy draddodiad oddiwrth yr hen batriarchaid.

2. Yr oedd rhai pethau yn ymddangos yn dda yn Balaam. Yn (1.) Yr oedd yn profesu bod yn was i'r Arglwydd—yn *brophwyd*—ac yn arddel perthynas ag ef, gan ei alw "Yr Arglwydd fy Naw." Nid ydym yn cymeryd hyn yn brawf ei fod yn ddyn dawlol; oblegid gall fod dyn yn bregethwr neu yn weinidog, ac er hyn yn ddyn annuwiel. Ond, os bydd dyn yn gwneud profes o grefydd, ac yn swyddog yn yr eglwys, diagwyllir yn naturiol ei fod yn ddyn da. Ac felly am Balaam; gan ei fod yn *brophwyd*, ac yn arddel perthynas â Duw, gallaem feddwl ei fod yn ddyn da. Yn (2.) Yr oedd yn *ymgyng-hori â Duw* beth i wneud. Pan ddaeth y cenhadau ato i ofyn iddo am fyned i feiddithio Israel, aeth at Dduw i ofyn beth i wneud; ac at ol i Dduw ddweyd wrtho am *beidio*, gwrthododd fyned. Anfonwyd ato yr ail waith. Ac yr oedd y demtasiwn yn gref iddo fyned. Brenin oedd yn anfon ato; a *thywysogion* oedd y cenhadau; ac *arian mawr* yn cael eu cynyg iddo. Ond ei ateb oedd, "Pe rhoddai Balac i mi arian ac aur lonaid ei dy, ni allwn fyned droes air yr Arglwydd fy Naw, i wneuthur na bychan o'r mawr." Mor dda yr oedd yn siarad. Ac nid aeth hyd nes y gwnaeth Duw ganiatau iddo fyned. Ac wedi iddo gychwyn, pan welodd yr angel yn sefyll ar y ffordd o'i flaen, a deall nad oedd yr Arglwydd am iddo fyned; efe a gynyglodd droi yn ol. Nid ydym yn dweyd nad oedd ynddo ef drachwant am yr *arian* oedd yn cael eu cynyg iddo, ac awydd i fyned er mwyn eu cael. Ond y mae yn amlwg fod arno ofn myned yn groes i ewylls Duw. Nid oedd mor ryfgyus ag i fyned heb ymgynghori â Duw a chael caniatod ganddo. Yn (3.) Yr oedd yn *llefaru fel yr oedd Duw yn gorchymyn iddo*. Yr oedd yn demtasiwn fawr iddo i beidio. Yr oedd perygl iddo *ditigio y brenin*, a *choli y wobr*. Ond medd ef, "Yr hyn a lefarodd y'r Arglwydd, hyn a lefaraf fi." "Yr hyn a oeddodd yr Arglwydd yn fy ngenau sydd raid i mi edrych ar ei ddywedyd." Nid wyf yn credu fod y geir *"rhaid"* yn y fan yma i'w ddeall yn orfodol. Nid rhaid amanyddol ydyw, yn debyg i fel mae yn *rhaid* i'r rhod droi pan mae y dwf yn lleuwl y cafnau; neu y felin wynt yn gorfod myned pan mae y gwynt cryf yn clwythu ar yr eegyll; ond rhaid moesol, o barch ac ufudd-dod i'r Arglwydd,

neu o leiaf oſa ei ddiglo. Yn debyg i fel y dyweddod Pedr pan oedd y Sanhedrim Iuddewig yn dweyd wrtho am beidio progethu: "*Rhaid yw ufuddhau i Dduw yn fwy nag i ddynion.*" Nid rheidrwydd *gorfodol* a feddyllia, ond rheidrwydd *moesol*. Ac felly geiriau Balaam. Yr oedd Balac y brenin yn ei ſcio am beidio mell-dithio y bobl, ac yn curo ei ddwyylaw yn nghyd mewn natur ddrwg, ac yn dweyd wrtho na chlaw-sai y *wobr*; ond dyma ateb Balaam, "Yr hyu a lefarodd yr Arglwydd hyny a lefaraf fi." Ac mwr bell ag yr oedd Balaam yn ufuddhau i'r Arglwydd, dylai gael clod. Yn (4.) Yr oedd Balaam yn *dymuno marw yn dduwiol*. Medd ef, "Marw wnelwyf o farwolaeth yr uniawn, a bydded fy niwedd fel yr eiddo yntau." Nid ydym yn dweyd fod hyn eto yn hawlf ei fod ef yn ddyn dauwiol. Y mae miloedd ag sydd yn byw yn annuwiol yn dymuno melwr yn dduwiol. Ond deagys hyn nad oedd Balaam yn anystyr-iol gyda golwg ar farw a byd arall: yr oedd am fod yn *ddyn dauwiol*. Wrth ystyried y pethau a nodwyd, gallasem foddwl fod Balaam yn ddyn da. Nid yw yn deg i ai foddwl yn waelach ac yn waeth am neb nag y mae mewn gwirionedd; dylai Balaam gael cymaint o gled ag sydd yn ddyledus iddo. Nid ydym yn dweyd fod ei *gal-en yn gywir* gyda Duw; ond rhaid cyfaddef ei fod yn y pethau a nodwyd yn well na llawer sydd yn ei gondemnio.

3. *Mae y Baibl yn dangos fod Balaam yn ddyn drwg, yn niwedd ei oes.* Nid ydym yn dweyd nad oedd felly o'r blaen. Nid oes genym ddim o'i hanes yn moreu ei oes. Ac mae yr Hen Testament wrth roddi ei hanes yn niwedd ei oes, yn lled ddistaw gyda golwg ar ei gymeriad. Nid yw yn hybysu yn eglur pa un ai dyn duw-ſol neu annuwiol ydoedd—dim ond rhoi hanes yr hyn a ddwyedodd a'r hyn a waeth. Ond mae y Testament Newydd wrth gyfeirio ato yn ei gondemnio mewn modd eglur a phenderfynol. Mae tri thyst yn ei erbyn.

(1.) Pedr, (2) Pedr ii. 15, 16.) Dywed ef ei fod yn caru gwobr anghyflawnder, ac iddo gael ei goryddu am ei gamwedd gan asen fud.

(3.) Judas (11). Mae ef yn son am dwyll gwobr Balaam, ac yn ei reu gyda Cain a Core, y rhai oeddynt yn hynod o annuwiol. Ac yn

(8.) Ioan, neu yn hytrach Iesu Grist trwy Ioan, yn un o'i lythyrau at eglwys Asia, (Dat. ii. 14.) Dywed ef yn eglur i Balaam ddyegu Balac i farw rhwystr ger bron meibion Israel, i fwyte pethau wedi eu haberthu i eilunod, ac i odinebu.

Ac wrth ddarllen hanes Balaam yn ngoleuni'r hyn a ddwyedir am dano yn y Testament Newydd, yr ydym yn cael gwell mantais i welod yr hyn oedd yn ddrwg ynddo. Mae yn ymddangos mai y prif fai ynddo ydoedd ei fod yn *caru arian* yn ormodol. Dyna ddywedir, "*caru gwobr anghyflawnder.*" Sylwer, ni ddywedir ei fod yn caru *anghyflawnder*, ond yn caru y

wobr oedd yn cael ei chynyg am whenthur anghyflawnder. Nid oedd ef am ddiglo Duw, nae am feldithio Israel; ond yr oedd am foddloni y brenin er mwyn cael y "*wobr.*" A rhwng y ddau beth yna—awydd am y wobr, ac ofni diglo Duw—yr oedd yn gyfyng iawn ar Balaam. Yr oedd rhyfel mawr yn ei fynwedd—"deddf y maddwl" a "deddf yr aetodau" yn ymladd a'n gilydd. Tadwn olwg eto ar ei hanes yn ngoleuni y dywediad hwn am dano:—*caru y wobr*—a gwelwn pa mor awyddus yr oedd am fyned gyda'r cenhaden, a boddloni y brenin, pe gallasai wneud hyny heb ddiglo Duw. Yr oedd yn gwneud ei oren i geisio troi Duw i fod yn foddlon iddo i wneud y gwaith a roddai y brenin iddo, er mwyn cael y "*wobr.*" Yn

1. Aeth at yr Arglwydd yr all waith i ofyn a oedd yn foddlon iddo fyned gyda'r cenhaden. Yr oedd Duw wedi dweyd wrtho o'r blaen, "Naddos, ac na feldithia y bobl, canys bendigedig ydynt;" a dylasai hyny fod yn ddigon iddo. Ond yn awr yr oedd cenhaden mwy aarhyddedus wedi dyfod ato na'r tro cyntaf, a mwy o asian yn cael eu cynyg iddo am ddyfod. Yr oedd y demtasiwn yn gryfach, ac yr oedd Balaam yn fwy awyddus am fyned. Ac eſa gafodd fyned; ond ei rybuddio i beidio dweyd na gwneud dim, ond fel y byddai Duw yn ei gyfarwyddo. Nid oedd yn ddim drwg i Israel fod Balaam yn myned i Moab—ond iddo ef ofalu i beidio gwneud dim yn groes i ewyllys Duw.

2. *Ei ymdrech am fyned yn mlaen pan oedd yr angel a'i gleddyf yn sefyll ar y ffordd o'i flaen.* Gwyddai Duw fod perygl i Balaam gymeryd ei demtosiwn y brenin i wneud drwg: ac am hyny anfonodd angel i sefyll o'i flaen i'w atal ar ei iddo gychwyn. Mae Duw yn defnyddio llawer o bethau er goeod rhwystrau ar fyrrd pechaduriaid, er mwyn eu hattal; ac felly i Balaam. Ond gwelwn ei awydd ef am fyned yn mlaen. Fel yr oedd yn curo yr asen, a'i thro'i i'r ffordd, a hyny dair gwaith. Ac ar ol i'r asen *siarod* ag ef, yr oedd yn bygwth ei lladd. Gallasem foddwl y gwnai hyny ei ddychrynu, a'i ddigloni yn ei amcan. Ond yr oedd mor awyddus am fyned yn mlaen fel nad oedd ymddygiad ag geiriau yr asen yn ddigon i'w rwystro. Wedi hyny gwelodd yr angel a'i gleddyf yn sefyll o'i flaen: gwnaeth hyny ei ddychrynu, a chyfaddefodd ei fod wedi *pechu*. Gwyddai pa fodd yr oedd yn teimlo, ei awydd am y wobr, ac nad oedd yn iawn iddo fyned. A dylasai droi yn ol yn y fan heb "ymgyngori & obig a gwaed," yn debyg i fel y gwnaeth Saul o Tarsus adeil yr amcan drwg oedd ganddo, ar ol iddo gael ei argyhoeddi ar y ffordd rhwng Jerusalema a Damascus. Ond nid oedd cariad Balaam at y wobr, a'i awydd am dani yn ddim llai eto. A chan ei fod mor awyddus am fyned yn mlaen, cafodd ei ddymuniad eto. Gwir iddo gynyg myned yn ol, os nad oedd Duw yn foddlon iddo fyned yn

mlaen. Ond, gan nad oedd ei ddymuniad wedi newid, ni wnaeth Duw ei attal. Mae Duw yn llefaru wrth ddynion lawer gwaith a llawer modd—trwy ei air, trwy reswm a chydwytbod y dyn, a thrwy oruchwyliaeth ei ragluniaeth, er mwyn i ddynion wybod ei ewyllys: ond er hynny nid yw yn eu hattal yn orfodol yn eu drygiont. Ac felly cafodd Balaam ryddid eto i fyned yn mlaen gyda'r cenhadau tua Moab. Ond cafodd rybadt eto i beidio dweyd dim ond yr hyn a fyddai Duw yn ddweyd wrtho.

3. Y peth nesaf a welwn Balaam yn wneud ydyw, *ceisio denu Duw i fod yn foddlon iâde i feiddithio Israel*. Yr oedd yn gyfyng iawn ar Balaam yn Moab. Yr oedd y brenin wedi anfon am dano i feiddithio Israel, a Duw wedi dweyd wrtho am beidio. Yr oedd yn rhaid iddo wneud un o dri pheth. Yn 1. Croesi dymuniad y brenin. Neu yn 2. Croesi gorchymyn Duw. Neu yn 3. Ceisio troi Duw i ganiatau iâde eu meiddithio. Yr oedd yn *caru y wobr* yn ormod i fod yn foddlon i wneud y cyntaf; yn *ofni Duw* yn ormod i wneud yr ail; ac am hynny yr oedd yn ceisio gwneud y trydydd. Dybygem mai dyna oedd ei amcan yn codi yr allorau, ac yn offrymu yr anifeiliaid, a hynny mewn tri o wahanol farau, y naill dro ar ol y llall. Yr oedd wedi cael caniatad i gychwyn gyda'r cenhadau, er fod Duw wedi dweyd wrtho cyn hynny am beidio; ac yr oedd wedi cael caniatad i fyned yn mlaen, er i angel sefyll ar y ffordd i'w rwystro; ac yr oedd yn gobelthio y cawsai ganiatad eto i feiddithio y bobl. Ond yn hyn cafodd ei siomi. *Fu beiddithio yr oedd Duw.*

4. *Trodd Balaam i fod yn athraw i Balac, yn lle bod yn brophwyd i'r Arglwydd*. Dygodd i'r brenin y ffordd i hudo Israel i bechu yn erbyn Duw, ac felly cael Duw yn eu herbyn hwythau. Mae Balaam yn awr "yn ymwerthu i wneuthur drwg." Y mae yn defnyddio y gallu oedd ganddo o blaidd y Moabiaid a'r Midaniaid, ac yn erbyn Israel. Aeth yn *ddewin* i geisio eu meiddithio, ac yn *silur* i ymladd yn eu herbyn. Dyna gyfnewid mawr mewn dyn. Yr hwn oedd yn Brophwyd i'r Arglwydd, ac yn llefaru mor fendigedig am Israel, yn awr yn *Ddeuwin* yn ceisio eu drygu, ac f'i' gledddyf yn ei law ar faes y rhyfel yn ceisio eu lladd!!

5. *Cafodd Balaam ei ladd a'r cledddyf*. Mae hynny, debygem, yn dangos ei fod wedi digio Duw, a barn wedi disgyn arno. Dyna yr olwg a rydd y Beibl i ni ar gymeriad Balaam.

Mae yn ymddangos fod Balaam a Judas Iscariot mewn rhai pethau yn debyg iawn i'w gilydd.

1. Yr oedd y ddau mewn swyddau uchel: un yn *Brophwyd* a'r llall yn *Apostol*.

2. Yr oedd y ddau yn ddynion o alluoedd mawrion. Gallwn feddwl fod rhywbeth yn neillduol yn Judas, gan iddo gael ei ddewis i fod yn Drysorydd.

3. Yr oedd y ddau yn ymddangos yn ddynion da, Balaam yn prophwyd; a Judas, mae yn debyg, yn pregethu a chyflawni gwyrtbiau.

4. Yr oedd y ddau yn *atru arian* yn ormodol. Dyna bechod parod Balaam; a phechod mawr Judas.

5. Aeth y ddau yn wrthgilywyr. Aeth Balaam gyda Balac a breninoedd Midian yn erbyn Israel, a Judas yn arweinydd i'r fyddia i ddal yr Iesu.

6. Daeth y ddau i ddiwedd truenus, Balaam yn cael ei ladd a'r cledddyf, a Judas yn ymgrogi. Bydded eu hanes hwy yn rhybudd i ni.

Cumberland, Md.

ISAAC THOMAS.

(I'w barhau.)

Y BEIBL A'R YSGOL DDYDDIOL.

LLYTHYR 1.

Gan fod hwn yn un o briff hynafiau y dydd, onid fyddai yn brifodol i'r CENHADWR wneud ei ran tuag at *deu y bobl*? Os nad oes yn eich swyddfa rywan arall ar y cwestiwn, cynygir anfon i chiw ryw haner dwlin, mwy neu lai, o lythyrâu dros gadw y Beibl yn yr Ysgol. Y mae ochr arall: ac y mae dynion dysgedig dawliol ar yr ochr homo. Os cymer rhywun ar ei galon i ysgrifennu ar yr ochr arall i'r CENHADWR, goreu i gyd: oblegid eisiau dyfod o hyd i'r gwir sydd. Ond cyn disgyn ar unrhyw ddadl uniongyrchol dros gadw y Beibl yn yr Ysgol ddyddiol, caniatu i'r ysgrifenydd alw heilio i rai o'r prif achlysuron sydd yn graddol wrthio y pwnc hwn yn mlaen i fod yn un o bynciau y dydd.

Y prif achlysur sydd yn cael ei nodi yw, *Gwethynebiad y Pabyddion, yr Iuddewon, a'r Anfyddwyr*. Ond gollw' arwynebol iawn yw hwn. Nid yn erbyn y Beibl yn yr Ysgol Ddyddiol mae y Pabyddion yn unig; ond yn erbyn y Beibl yn mhob man: yn erbyn cyfundrefn yr Ysgol Ddyddiol fel y mae gyda ni yn yr oll o honi—ac yn erbyn Protestaniaeth. Ychydig wyr y dyn hwnw am Babyddiaeth ag sydd yn credu y gwai symud y Beibl o'r Ysgol Ddyddiol ei boddioni—na symud y Gyfundrefn, yn yr oll ag ydyw, ei boddioni! Felly am Iuddew-aeth ac Anfyddiaeth. Y mae hi i fod yn rhyfel egwyddorion: ac nid rhyw fath o ryfel ychwaith—ond Waterloo—rhwng crefydd bur a'r galluoedd uchod.

Achlysur arall fod y pwnc hwn yn cael ei wrthio i gymaint o sylw y dyddiau hyn ydyw. Am fod y bobl hynny sydd yn honi nad yw swyddogaeth llywodraeth gwladol yn nghylytliad a chrefydd ond swyddogaeth *ganolog* (neutral), yn dadleu mwy ar y cwestiwn hwnw nag erioed; ac yn wir, o herwydd difaterwch y rhai sydd ar yr ochr arall, y mae yn ymddangos fod y rhai hyn yn lluosogi. Y mae tyrfia fawr yn credu nad oes a fydd llywodraeth wladol ond sefyll ar safle *ganolog* rhwng crefydd a'i gelysion. Ar y safle hon yn ddiau y mae H. W. Beecher, a'r *Independent*, ac eraill, ugeiniau a ellid eu henwi. I'r gwrthwyneb, y mae eraill, yr un mor gydwybodol, a'r un mor ddysgedig, yn honi, er y *dyfai* ac y *rhaid* i grefydd fod yn rhydd oddiwrth y wladwriaeth, fod yn perthyn iddi, mor bell ag y gall, godi ei deiliaid i fyny yn y mediant o'r *moesau goreu*, a bod y Beibl yn anhebgol i hyn.

Y trydydd achlysur efallai yw, Y teithio rhy-

fodd sydd gan y meddwl Americanaidd oddi wrth yr hyn sydd yn arferol ac yn ddefodol, mae at y newyddion. Mae nodwedd neu nodedig rwydd y Weriniaeth yn *meithrin* hys. Celsir eglurhaa. Nid oes gan Loegr Gyfansoddiad ysgrifenedig Gwladwriaethol. Yr hyn sydd wedi bod yn arferiad ac yn ddefodol mor bell yn ol ag y gall cof fyned, sydd yn ei llywodraethu hi. *Custom* yw ei chyfraith. Y mae parch calon gyda hi i'r defoiâu. Pan fyddo mater cyfreithiol mewn llys, pasir ef fel hyn ac nid fel arall, am mai fel hyn yr arferir gwneud. "Common law" yw cyfraith Lloegr; ond "statute law" yw cyfraith America. Dyna ddarluniad o'r hyn a ddeallai Lloegr wrth *common law*.—Yn y fl. 1813 bu yn rhyfel rhwng y wlad hon a hi. Beth oedd yr achlysur o hwnnw? Dyma fe:—Ar yr adeg hono yr oedd hi yn ddwydd hebwlus ar Loegr; yr oedd N. Bonaparte yn afonyddu y byd! Yr oedd eisiau milwyr ar Loegr—yr oedd miloedd o'i dinasyddion hi newydd aymud i America; ond er eu bod wedi tyngu llw o ffyddlondeb i'w gwlad fabwysiedig, cydial y fam-wlad yaddant, a gyrai hwy i ymladd ei brwydrau! Paham y gwnai hyn? Ei dinasyddion hi oedd-ynt unwaith—arferai hi gydio yddynt y pryd hwnnw—gwnai hi hyn etol! Parch i hen arferiad. Ymladdodd y ddwy wlad yn enbyd o herwydd hyn. Ya mhen tipyn cyfarfyddodd cynrychiolwyr y ddwy genedl, a gwnaed heddwch. Ond dyna sydd yn hynod. Nid oes son gan Loegr mewn *ygrifen*, fel math o safon, i gyfeirio ati yn y dyfodol, yn yr ymdriniaeth hon, beth oedd yr *achlysur* o'r rhyfel; nac ychwaith *gyfraith* wedi tyfu allan o'r ymdriniaeth i fod yn rheol iddi yn y dyfodol mewn cysylltiadau o'r fath! Ond y mae ansawdd y sefydliadau Americanaidd fel arall. Nid pa bethsydd wedi bod yn ddefodol yw hi yma; ond beth y mae'r bobl yn ddwydd; ac y mae'r bobl o hyd yn teithio oddiwrth yr hen ddefodolau—ofnwyf i'r modedd—gan dafu aundiffynfeydd mawrion i fyny yma a thraw rhag yr hen bethau! Gan hyn, *statute law* a'i pia hi yma. Rhoddwyd cam at hyn pan roddwyd y cam cyntaf tuag at weriniaeth. Pasiwyd fod Cyfansoddiad ysgrifenedig i fod—a bod pob gallu nad oedd wedi cael ei ymddiried i hwnnw, yn cael ei ymddiried i'r bobl. O hyn yn mlaen hyd heddyw, y mae teithio i fod oddiwrth y *common law*, a mwynhaa y *statute law*. I'r perwyl hyn, mor fynych y gwelir ein cynrychiolwyr a'n seneddwy'r yn dyfod o bob cwr o'r wlad tua Washington; a phob un ar ei oreu yn chwilio am ryw *sesur newydd* i gynyg i sylw—i'w wneud yn ddeddf! Edrycher ar lyfrau y gyfraith. Y mae miloedd o gyfreithiau meirwon ar eu tudalennau yn profi hyn. Pasir y mesur hwn a'r mesur arall—a hyn 19eg o bob 20 yn *anaddfed*—y canlynid yw, ai syn y bobl blygu iddynt, a byddant feirw: Ond am bob un sydd yn gorfol marw, ffurfi degau yn ei lle! Erbyn hyn, y mae cyfreithiau y wlad mor luoeg fel na all ond y *drwgweithredwyr mwyaf dygedig* fyned y tu hwnt iddynt; ond gallant hwy. Aeth dyn o'r wlad i New York rai blynyddau yn ol i gospi rhywrai ag oeddynt wedi anfon sypyn o *flawd* hys iddo yn lle rhywbeth arall; ond methodd a'u caspi, am nad oedd cyfraith ar y llyfrau o barth *blawd* hys! Pan eir i'r llys yn y wlad hon, edrych wneir pa beth yw y *gyfraith*; os nad oes cyfraith, nid oes dim drwg! Gwna am ddyn parchus a fu rai blynyddau yn ol yn eistedd ar y rheithfainc mewn llys. Mater y gyfraith y tro hwn oedd

hyn:—Yr oedd Mr. B. wedi prynu ffrâm gan Mr. D., cymydog iddo, ac wedi agos gorphennu'n am dani; ond yn awr yr oedd Mr. D. wedi marw, a Mrs. D. wedi orio i dyn arall; a chan nad oedd hi yn ei *gyfraith* wedi *signio* a'i llaw fod y ffrâm yn myned i Mr. B., mynai ddiddyma y contract. Yr oedd cydwybodau y rheithwyr yn erbyn Mrs. D., a thros Mr. B.; ond y gyfraith fel arall: *a'r gyfraith arth a hi!* Nid oedd *custom* yma yn ddim; na chlyfnwader yn ddim; y *gyfraith oedd y cawl*. Yn America, y mae hi yn ceflym deithio i hyn: Nad oes ddrwg, *unrhyw ddrwg moesol*—unrhyw ddrwg sydd yn erbyn dyn nac yn erbyn Duw, yn *ddrug gwladol* (civil wrong) o gwl, os na fydd y *peth wedi cyhoeddi* o'r bobl, ac *wedi ei wneud yn gyfraith!* Teithio y mae y bobl—na, mae rhai am *redeg*, oddiwrth Dduw—at y dyn mwyaf eithafol! Yr *author* fawr ydyw, "individual rights," ac nid "authority." Y mae *cydwybod* y Pabydd am iddi fod fel hyn—mae *cydwybod* yr Iuddew am iddi fod fel acw—ac y mae *cydwybod* yr Anffyddiwr am am iddi fod fel arall. Y bregeth fawr, ynta, sydd gan bob dyn ag sydd yn wladweinyddol ydyw, Sut y mae boddioni Duw, am fod *El* ogoniant Ef a gwirioneddol les dynion wedi eu trwyddol gysylltu a'u gilydd—neu ynta, Sut y mae cael y cyfreithiau hyn, na fydd gan Babydd, nac Iuddew, nac Anffyddiwr, *ddim ddrwydd yn eu herbyn!*
Plymouth, Pa.

D. E. EVANS.

Bardddonol.

IN MEMORY OF DR. EVERETT, EDITOR OF "Y CENHADWR."

Another veteran gone
To join the hosts above,
The battle rage is hushed
In peace and love.
The fight of faith he fought,
Then laid his armor down,
And soared aloft to wear
A victor's crown.
The Master called him hence,
To rest from toil and care,
To brighter scenes on high
Where all is fair.
Through death's dark vale he passed,
O'er Jordan's swelling stream,
To yon bright home above
To joys supreme.
Now safe within the veil
He sings redeeming love
With saints around the throne
In heaven above.
Firm, faithful until death,
His Christian race well run;
Bright angels bore him home,
His work all done.
CHARLES MORSE,

LLINELLAU

Ar farwolath ELVIRA, awyrl faban John T. Harris a'i briod, Johnston, Pa., yr hon a cheddodd ym 1876, dydd Mawrth, Ion. 4, 1876, yn 9 mis oed.

Mi welais *llŷ* fach mewn gardd
Yn plygu'n pherlog ben,
Gwir arlun oedd o'r hyn sydd hardd
A gwyliadd i y nen.
Ymador wnaeth yn hardd a chun
Ar foreu hafaldd mwyn,
Ond buan lawn daeth gwynoeddd bla
I'w 'spello hi o'i swyn.

Ac lot y m fwyn ei gwedd,
Elira fach i' run modd
Yn ngardd y teulu i' roedd mewn bodd,
Ond buan law y fodd!

Gwr arllan ddiweddwydd par
Ond eich Elira lon,

A chafodd broth beth oedd eir
Cys myn'd o'r ddear lon.

Rhyw fawddog annymunol yw
"Bu farw"—yn ein huiath,

Egyddda a theimladru byw
"E ddynoliaeth ar ei theith.

Ond ni "bu farw" i'r llonnes hon,
Yn hono'n d. wel mae

● fawn i' gendod Naw ei lon,
Yn fach heb boen na gwae.

Ment hoff nac wylwel mwy
Ar ol Elira dios;

Yn fach y mae o gyrrhaedd ciwy'
Yn eua am waed y gro's.

● eoleiwb am y wir "ran dda"
I chw'i a'ch plant mewn pryd;

Eich arwain fry i'r nefoedd wna,
Lle cewch gyd-gwedd yn nghyd.

Johnston, R. Wm L. M. M.

TAN A BRWMSTAN.

O bob 'storm ysturm echryst dda—marw!
Gomorra'n ngardd anian,

Yw'r hyliaf nodir allan
Ar lyfr, o'r Ygrythys Iân.

Gwel'd y wlad yn ddyfradwy—y roedd lot,
Fel gardd i'w dyfradwy;

A gwlad na feithriael giwy',
Puraf heudr, porfady.

Gwerddonau gerddi anian—
Gerddi Ewrob yn mhob man;

Gwlad mefus, blasu, a blydd—
Gogoniant brigog wluwydd;

Gwlad enau a rhosynau a'wyn,
Lili freiddioch loer addfryn;

Gwlad gwenyn, 'menyn a mêt,—
Diniwed yn ei hawel;

Gwlad adar cerddog y coed—
Eurog organ brig i'rgoed;

A gwlad pob cynyrellion giwys,—
Priodol frwyth paradwys.

Pfynonau yn dyfrhas'r ffon,
I lu o frydau gloewon;

A'r frydau a'u gwenau gwio,
Ar rielai eurro i'lein.

Redent; a gwmidd yr hadau
Twy fwyd, yn cael eu tirlhan.

Yr afon lon, ddolenol,
Aur ddwfr, wregysal'r addi;

A'r physgod hynod heinif,
Ar ei lled yn dawusol'r lif.

Aml lili'n ymyl helyg,
Yn sawrlon y meillion myg;

Dolydd a meusydd mawrlon,
Wnaent un lleeg gan haint, yn llon,

Ycham a gwartheg uchel—
Ardal meirch, poria'i dil mêt;

A dilyn ddiadellau
Y prif wfr yno'n porfa.

Dynau i'r dinasoedd—hyd y ffrida,
Rhyw hyfryd fawd ydoedd;

Frydferthwch bro yno oedd
Ar dyle yr ardaloedd.

● ben agor un o'r gwyh blasiau
Gwelld uneddoedd gwlad o neuaddau,

Ac oddfewn, yn y cyhoedd fasu,
Pobl lloesog yn plau palasau;

A dewis fasusochdellau—godidog,
A chwari onwog sér a choronau.

A Lot, nid un o'r tylotaf—ydoedd,
Dan radau'r Goruchaf;

A threia'n gyfoethocaf
Y gwial o uch gan ei naf.

Ty, dillid, diadelloedd

Ac yd ei fro, yno oedd;

A chynhan blynyddau'n ol,

Oddi mewn yn ddymunol.

El gied a'i riewedd fel gwladwr cawog

A lawrydd—cynyddal yn frigog;

Drwy ei wirlonedd, a' Edir arianog

Wedi 'l osod yn ail i dywysog;

Cynodwr, fel cymydog—i'r holl wlad—

Yn ei addallid, bridd, yn ddiallog.

Rhodai Lot yn rhywedd lety,

A breision ddantellibion ty;

Yn ei lwyddant gwnai wleddoedd,

A theg wr cyfoethog oedd;

El ddeuall'r an, ya ddi-ran,

Drwy Sodam mer drwladu.

● dan ei ddi rhos—Daw y nefoedd

Lwynfnonwch, a chnyddol wllanroedd;

Ebanifellid yn freision dloedd;

Yn dda eu ddiellau,—ya ddiadelloedd;

Iatas a garal helynt y gryoedd,—

I weld, rhodai—dychwelyd yr ydoedd

Yn arwa naw; a'r seynnoedd—yn ei ddynau

Drwy y dalwyn o' hyfryd ardaloedd.

A dan yr wedd faroe

Welai draw ar waed rhos;

Ac wedi holl eu hyn

Hwyllodd yntau i'w helynt.

Fw dy dychwelodd o'i dath;

A'i rianed ar unwaith

Aethant—partoisent y ty

I atch parclau lety;

A Lot aeth i'w was

Fw ddwyn i borth y ddiann.

Wedi elated mewn dwydar,

Nid i fod end enyd fer,

Gwelld y ddeuall'r gwladu

Yn cymud ya ddi'r ran;

A Lot, oedd hael o'i lety,

Godal'n fwy i'w awya i'w dy.

Dylwent, wedi'r haul noswyllo,—ar ddrw

Anwar dyfira'n rhuthno;

Hwythau'n llon, yr awr hono,

Yn eu gwledd, a'u drws dan glo.

Deurw ellyllion ddiad—ar y drws,

Yn herdreisid fiddidid

Rathrent—pwyssent heb bald,

Anwaridd anaiweirid!

A Lot aeth allan o'i llys;

A'i ddiellid llety, 'u ddiyls,

A ofnal'r anwyllion

I waith byll, y noswaith hon;

A ddiellid anwar ddiw

El ben draw'n eryn y drws!

A'r gwyf yn cefnol'r gwrdd—o'r rann

A ddiellid ei drwladu

Yn ddi-allu—yn ddiellion,

Daeog haid! yr adeg hon.

Ac i Lot, yn ei gadeig lly,—wylldu

Hwy wnaethant yn hysgys

Y braw arwyddol a'r hys

A ddiellid'r lly, yn ddiyls.

A threuoeth dygwylt ya ddi'r rann—dell

Erynn ei law'n wyrthiol

O furiau'r ddinas farwol;

Ond rhai oedd o'i blant ar off!

A h'n dyddian, been ddiad

Gymylai nân wybren war,

Wedi i Lot duwipi wr,

Nesau i ddinas Soar.

Brwmstan yn rann ar heol—Sodam

Yn arwyddus farnol!

Chawon ahan, brwmstanol,

Yn farog du—yn frig ddi!

A ddi y diadelloedd

Gan frwmstan yn ahan oedd;

Y g eir yn ffin ar y gwynt,

Mahe'r aragl, ni phwynt;

Y gwartbeg a llw gwrthra,
Drwy y lle yn fudr eu llian;
A uwylus ddynton helyd,
A'u gwedd yn frwmstau i gyd!

Ar dawch, yr wybr dewychai,—a'i arogl
Blindurus ymdaenai;
Haul y nen, cuddio'i ael wnai;
Yna, meliten ymboimai!
Tora'r brwmstau yn dan dŵg,
A'r corwynt ysa'r cerig;
Aweilon creslon eu cri,
A'u hyll esgyll yn llosgi;
Cyneua'r ffon dirion dŵ,—
Amlawch loega'n ulw;
Y ddol deg, angerddol dda
A waethai hono weithian;
Y deild a'r wyn doŵon
Yn y mam ddiadlam hon;
Y gyroedd gwartheg eres
Trwy'r ffron yn rhoelio gan wron;
Y moirch yn fflamau erchyl,—
Tân i tân yn herian yn hyll!

Dyna afel o fargod y nefoedd
Yn dda ysa'i syfais ddaeoedd,
A dmas Sedon yn dawasio ydoedd,
Yn all i forw trydanol foreodd;
Daw dan trwy ei weision oedd—am serchad,
Ag ymweiliad yn lleogi ei mloedd.

Ac Abram y noson hono—nid oedd
En dweyd nac yn huno;
A thrauoeth par ddaeth, aeth o
I weled, ac i wylu.

A mwg a wela'n mhob man
Tros wyneb moistres anian;—
Y wlad brydfertha o liw,
A'i mawr waelod amryllw;
El phlwm du yn fflamio ddi—
Dinaswyr yn dan ysa!

Trwy'r oror tora'r elias—ger ei ffon,—
Gyral ffrwy'r mwg dulas;
Tryn a glyn yn frwmstau glâs—
Ymdanolodd y pum dinas!

Dallwyd y byd a dilaw—un adeg
Hyndol ei chyfrif;
Boddodd a llyncodd y llif
Hwnw 'l drigollion heintif.

Daw Daw a dilaw e dan,—ac hwgrach
Y cyrhaedd yn fuan;
A phob dipwys, a glwys glân,
A drywneir drwy anian.

Dydd y farn a dawdd a'i felff
Gerig y waen a'r graig wyllt;
Y Wyddfa yuddarnia'n ddeilt
A Môn hardd a'i meiri byllt.
Oe y mam am fy nghamwedd
A fy ngwaith, gyda'n fy ngwedd,—
Oe af a'n druenus fodd
Hys uffern, ni cha'm diffodd!

Daw; gaddag ystern dragwyddol—yr af
Yn rhwym gyda'r diafol,
Tros greigiau tân brwmstanel!—
O fy hawl! cadw a'n ol.

IONORON GLAN DWYNTA.

DIWEDD A DECHREU BLWYDDYN.

Wela blwyddyn arall eto
Wedi cefnu arnom ni,
Ac wrth dynu' hanadl olaf
Arall ddaeth i'w chelyn hi;
Nines'n aseyll ar y trothwy,
Drws agored sydd o'n blaen;
Fisto waeth y nos gaddagawl,
Gwasioedd arnom foren glân.

Senge'r ydym ar gyffnlan,
Tir dielthar ar bob llaw;
Ond daw'r hâd a hauwyd llynedd,
Pw cyflusd ddôd a ddaw;

Tethlo'n gyflym i'r dyfodol
Ydyw lynged pawb o'r byw;
O am hau yr hâd ddymunem
I gael medd o'r unrlwy.

Wel, gadawn i'r hen fyn'd hobbie,
Rhown i'r newydd groesaw lloa,
Byddwn oll yn weithwyr fyddloa
Rhag mac'r olaf ydyw hon;
Casglwn ein holl nerth a'n galla
Ac yndrechwn enill tir,
A'n harwyddair yn wastadol
Se tros ddau a thros y gwir.

CLAUDIA.

MARWOLAETH JOSEPH EDMUNDS.

*Bloom, Cattaraugus Co., N. Y. (Gwel y CENHAD—
WR Llanawr, 1876.)*

"Ah! Bu farw Joseph Edmunds!"
Ydyw'r frawddeg yna'n awr;
Cresul wnaeth derfynas amser,
Mawn i'r tragwyddolrwyd mawr;
Mae ei gorff yn awr yn gorwedd,
Dan y tywod yn ddi-loa,
Ond ei enaid a ebedodd,
At ei Daw "yr Hwn a'i rhoes."

Oe yw bywyd tangnefeddus,
Yn arddangos purdeb bron,
Profodd "Joe" ei hunan felly,
Tra'r oedd yn y fuchedd hon;
Anwyi oedd fel tad a phriod—
Tirion hynod yn ei oea,
A gofhus am ei deulu,
I'w gwaredu rhag pob loa.

Gadael wnaeth ei briod hawddgar,
A'i blant bychain anwyi lawr,
Gan fya'd adre o'r gofddiau,
Tad gwlad o sylwedd llawn;
Ond, er colli tad a phriod,
Y mae'n aros gysur cry,—
Brenin mawr y nefoedd dd'wedodd,
"Gad dy amddiffudd gyda mi."

Hoff berth'nasau, peidiwch wyle
Mwy, yn drist am dano ef,
Ac na dd'wedwch ddim yn erbyn
Doeth drefnoladus Brenin nef;
Tywyll ydyw ffyrdd rhaglunlaeth,
Yn ymdangos i ni'n awr,
Ond ceir gwel'd yr oll yn eglur,
Yn ngoleuni'r nefoedd fawr.

Am. 2, 1876. GWYTHIR.

MYFANWY,

*Mirch ffechan David S. Jones a'i briod, Wneudhau,
Pa. Bu farw Mahan, 1876.*

Er oll prydferthwch blodau haf,
Er hardd yw y rhoenyn,
Yn aml gwywnt, syrthiant lawr
Yn gynar yn y gwanwyn;
Bel hys mae blodau per yr oea,
Gan llymder gwyntoedd garw,
Gyn brudd cyanus gwlith y wawr,
Yn syrthio lawr a marw.

Un per oedd ein Myfanwy fwyn,
A theg yr olwg arni,
Ond gwelw naeth tan awel oer,
A gwywo wnaeth ei thysni;
Ond fry nghardd paradwys Daw
Yn fli mwy hardd mae yno,
Lle na rald byth i'r blodau braf
I blygu pen na gwywo.

Ow! riant pradd, na wylwch mwy,
Na 'lwrwch fel rhai ynfyd,
Myfanwy hoff ay'n lloa ei gwedd
Yn oean yn y Gwynfyd;
Ymgrynwch i ewylllys nef,
Nid yw ond wodi blaenau;
Cewch cwrdd a'ch serchus fychan fry—
Y teg a'r tlys Myfanwy.

CHARLES MORGAN.

DYFODIAD Y GAUAF.

Dirlawr bynt darfu yr haf—a rhedodd,
Yr hydre' i'r ganaf;
Nid canu'n hwy, cwyno wnaaf,
Y du oerni daw arnaf.

A rhyw ernes o'r oerni—a gafwyd
I gofio'i galedi;
Yr awel drodd i rewi—
Mae'n arw nod arnom ni.

'R amaethwyr sy'n ymwithio—yn galed
Fe'n gwelir yn dwbio
Ochre'r tai gyfuwch a'r to;
Myn yr oerlas ein herio.

Dodgeville, Wis.

TAN YN ALLT.

DONATION Y TABERNACL A BARK RIVER,
WAUKESHA CO., WIS.

MA. GOL.—Byddaf ddolochgar i chwí, os byddwch mor
garedig a chanistau ychydig ofod o'r CENHADWA i mi, i'r
dyben o gyflwyno fy nlochgargwch i'r cyfeillion caredig
o'r ardaloedd uchod, a manau eraill, am roddi eu presen-
oldeb a'u cynorthwy, i gario y ddonation yn misen mor
Newyrehus a dymunol.

Y mae rhoddi donations i weisidogion yr amser yma o'r
llwyddyn yn hen arferiad yn America bellach, ac ya gyf-
ryw sydd yn cnyddu mewn poblogrwydd o flwyddyn i
flwyddyn.

Ac ymddengys nad yw yr ardal hon yn ol i un ardal yn
yr Unol Dalaethau i wneud y donation yn boblogaidd a
llwyddianus; er yr ofnwyd unwaith eleni nad oeddem i
gael crystal donation ag arferol, am fod yr hin wedi troi yn
ein herbyn, ar y noson y byddys yn arfer ei chynnal, sef y
ddiweddaf o'r flwyddyn; ac oherwydd iddi droi mor wlyb
a thywyl y noson hono fel nas gallodd ond ychydig ddyfod
allan mewn cydnariad i'r dyfrafydd yn arfer dyfod allan
yma, penderfynwyd ei gohlirio i ben yr wythnos, gan
ebethio cael gwell tywydd yr adeg hono; ac felly y cafwyd.

Yr oedd y noson mwyaf hyfryd a dymunol a gafwyd
yma er ys wythnosau. Yr awyrgylch yn glir a'r ffryd
ya sybion, a'r lloer yn rhoddi mantale i weled y llwybr
gwastataf a mwyaf esmwyth.

Ac yn ychwanegol at y diffydwch arferol a geir yma mewn
cyaylltad a'r oyster swper, y cakes, a'r pies, a'r amryw iol
bethau eraill a oesdir ar ein bwrdd llawn gan ferched a
gwaraidd haelionus ein cynulleidfia, ac eraill o'r gymydog-
aeth, cywasom eleni ein hanrhydeddu a phresenoldeb a
gwasaenath Mr. John E. Williams o Pike Grovi ger Racine,
yr hwn a'n hanrhygodd yn ei ddail ddyras a meistrrolgar
ag amryw iol ganiadau nes gweithredio yr holl gynulleidfia
a'i delyni fwy'n a'i elrian difyr. Canwyd hefyd amryw ddarn-
au gan gantorion gwyth yr ardal yma.

Ac fel canlyniad o'r cyfan, cyflwynwyd i mi y swm an-
rhyddedus o 123.61, ar ol talu allan bob treulian.

Cyflwynodd Mr. Dewi Davies dros eglwys fechan Bark
River \$5 mewn arian, a gwerth tua phum dolar arall mewn
rheddon, a dywedol y denai oddi yno tua \$20 rhwng pob
poth.

Ochis hefyd worth tua \$5 yn ychwanegol at yr uchod
oddiwrth bobli garedig y Tabernacl. Heblaw eu bod wedi
bod yn ddiweddar ya cydgynorthwyo i barotol i ni tua
wyth neu naw gord o goed tân, ac wedi addaw hefyd eu
cuddo at y tyfan geir adeg dymunol at hyny, fel rhwng
y cwbl nas gallaf edrych ar y donation odidwrthynt hwy
ya llai na \$150.00. Ac nis medraf lai na themluo yn dra
dlochgarg iddynt oll am y drafferth fawr yr aethant iddi er
ty mwy'n i a'r teulu bychan sydd dan tyngafal. Derbynt-
ed pawb eraill hefyd fy nlochgargwch gwreacaf am eu
presenoldeb, a'r arwyddion o gydymdeimlad a ddangos-
ant a ni o dan yr amgylchis i.

Ac yn gymaint a bod llawer wedi gorffod ymadael y noson
hono cyn i mi gael cyflwyno fy nlochgargwch iddynt, a
charlun yr ychydig denillion hyn a gyfansoddais fel molaidd
i'r donation, byddaf ddolochgar i chwí hefyd, am ganiadau
gafod iddynt yn rhywle yn y CENHADWA.

Dymunaf eto gannu cân
Yn ddyddan i'r gyn'leidfia
Sydd yma wedi elirioi gwrdd
O gylch y bwrdd i wledda.

O'r arlwy fawr amrywiol gae
Gan ferched ein cym'dogaeth,
Y rhai sy'n gwir deilyngu cân
Yn burian am eu trafferth.

Yn ol i neb nid ydynt hwy
Am arlwy o'r fath oreu,
Er lioni pob rhyw wynebpryd
O hyd a thrugareddau.

'Roedd yn en bryd a'u hysbryd hael
I gael yr oll yn glyfder
Nes llwyr foddhau pob man a mun
Ddoent yn gytun i swper.

Nis gall'aid cael mwy blasus fwyd
Na gafwyd yma beno,
Y te a'r pies, a'r deisen frau
Bwyd difai gan y Cymro.

A gwn cytuno ef a'r Sals
I elstedd ef o'r oyster,
Un blasus iawn a llawn o faeth
Yw gyda laeth a chracker.

O! dedwydd ydyw cwrdd yn nghyd
Mor hyfryd i gyd-wledda,
Pob oed a rhyw yn ddiwahân
Yn wiwian welir yma.

Y plant a'r candy 'n ddisfyr iawn
Yn cael prydawn digwmwl,
Gan wir fwythan eu hunals oll
Yn ddigoll gellir meddwl.

Y bochgyn a'r genethod mwyn
Yn addfryn gydymgomio
Am bethau nad oes pwys yn bod
I ni eu gwybod heno.

Llwydd iddynt gyda'u hoffus waith,
Yw iaith fy nghalon inau;
Bum i cyn hyn a'm swynol ferch
Mor serchus ag 'ynt hwythan.

Onid beno'n dan un ydym ni
Heb garu llai er hyny,
A'n dwy ferch ag sydd genym nawr
Yn dirlawr ein dyddanu.

Wel bellach, rho'wn i bawb o'r brom
O'n calon ddolochgargwch
Am eu haelion mawr i ni
A'n lioni a'u dyddanwch.

And also American neighbors we see,
Enjoying the oysters, the cakes, pies, and tea;
In aspect most cheerful, none seem to be sad,
But all in good humor are mirthful and glad.

They feel it a pleasure to stand on the side
Of every good object, and this is their pride;
I thank most sincerely these friends here tonight
For giving their presence, so full and so bright.

'Twas done to encourage the parson and wife,
And make them more happy and merry in life;
Hail! hail! fair Columbia! in this happy land
May all tribes and nations unitedly stand.

Waukesha, Jan. 12, 1876.

ENOCH JONES.

Hanesiaeth.

FY NHAITH YN WISCONSIN.

(Tersfyniad o'r rhyfya diweddar.)

Ixonla. Pentref bychan wyth milltir o Wa-
tertown yw Ixonla. Cyraedd yno yn brydlon.
Swpera yn raenus gyda'r caredigion Mr. a Mrs.
Humphreys. Myned tua'r capel, myned trwy y
gwasaenath yn bwylllog, ac wedi cael tamaid

drachefn, cychwyn wyth milltir o ffordd i Watertown wrth oleu claser y Hoer. A dyma daith fendigedig! Cyraedd Watertown ychydig cyn deuddeg. Y brawd Jones yn aros gyda mi hyd un o'r gloch y boreu. Ffarwelio ag ef, myned a'r cars, a dyma fi fy hunan unwaith eto, ac yn gwynebu ar *buzzle* y *trains* yn Wisconsin. Ond nid oedd dim i'w wneud ond ei mentro. Cyraedd Milton Junction ychydig cyn tri o'r gloch y bore, ac o bob junction y bum ynddi eiriod dyma y fwyaf difrifol. Pell byth fu fy ngborff oddiwrth Milton Junction. Aros yno am teag awr, gorfod cario fy nhrwnc a'm valise hauer milltir o ffordd. Fy mreichiau braidd a'u dad-gysylltu oddiwrth fy nghorff. Nid oedd help i gael gan neb; ond ym dweyd wrthyf fy hun, y neb a twfha yn amser cyfyngder bychan yw ei merth. Ac felly ymwychu ynddi yr oeddwn, a thuchan a chwysu, a chwythu yn arawydus tua'r diwedd, ond cefais y car. Ac yr oedd yn dda ei gael, er mor wael ydoedd. Ymaith a mi, ac i Madison, prif dref Wisconsin: yno erbyn pump o'r gloch; ond ni chefais i amser i fyned trwyddi. Cychwyn saith, a chyraedd *Arena* erbyn hauer awr wedi deg. Y fyddlon, y rhwyddgalon-garedigol gyfaill, a'r brawd anwyl, y Parch. Sam Phillips, Dodgeville, wedi teithio ugain milltir gyda'i fydd-enwog Charley i'm cwrdd yn *Arena*. Yr oedd ef a'r hynaws frwad Davies yn fy niagwyl ar y *platform*, a'r moment y'm gwelodd canfyddwn danboidrwydd ei lygaid yn fflachio, a'i draed fel arfer fel ar farwor iân gan mor gyflym y symudal hwynt, a chyn na gofyn sut yr oeddwn na pha fodd yr oeddwn wedi dyfod yn mlaen, neu a oedd arnaf eisiau bwyd, y gair cyntaf a ddywedodd ydoedd, Yr wyt i fod yn Blue Mounds am ddau, ac mae genym ddeunaw milltir o ffordd. Gâd dy drwnc yma, llanw dy satchel o'r hyn sydd arnat eisiau, ac ni gychwynwn. Ar hyn mae yn troi at y brawd Davies ac yn dweyd wrtho am fyn'd i ryw dy yno i wneud cwpanaid o de i mi cyn cychwyn. Wel diolch am gwpanaid o de. Sut yr ydych? First rate. Nid oes dim amser, machgen i. A dyma llynca y te a'r bwyd hefyd, gan ddisgwyl cael amser i'w dreulio drachefn. Cychwyn mewn chwarter i unarddeg o'r gloch—18 milltir i'w trafaelio erbyn dau. Yn y buggy ein dau, gafael yn yr awenan ym sydyn-chwim ag un llaw, y chwip yn y llaw arall, a dyma y command—â pha un y daethum yn dra chydwybyddus yn y dyddiau dilynol—yn taraw gyntaf ar fy nghlyw, "*Now Charley*," ac ymaith â ni fel *Lightning Express*, trwy dywod am rai milltiroedd, ac yna i fyny ac i lawr y bryniau, trwy geunentydd rhamantau, heibio i greigiau sygythrog, y rhai yn gystal a'r cerig tan draed am ugeiniau o filltiroedd a ymddangosent fel wedi myned trwy ryw losgiad ofnadwy. Ac wrth fyned fel hyn hyd y ffordd trwy y derw praffa a chacedfrig, dyma olygfa yn dyfod i'r golwg nad anghofiaf hi byth:—Mewn maes oedd wedi ei llwyr lanhau o goed, ymgodal pentwr anferth o gerig o 50 i 60 troedfedd o uchder, a hwnnw mor

syth ag y gallai cerig rhyddion o faint anferth fod: a'r hyn oedd yn ei wneud yn fwy swynol fyth oedd ei fod megis dau gesul craig anferth arall. O! meddwn, aroswech fynydd, frawd anwyl, gad i ni edrych ar yr olwg ryfedd hon! Ond yr hyn a glywais oedd, "Now Charley, now Charley, Blue Mounds erbyn dau! dim mynydd o amser i aros." Wel, nid oedd dim i'w wneud ond ymlonyddu, er mor arawydus anhawdd oedd gwneud. Gad i hyn, dyma olygfa anghydnarol arall yn ymddangos o daen fy llygaid: yr oeddym yn myned i fyny riw, a gwelwn gareg anferth yn codi ryw droedfedd uwchlaw brigau y derw uchel oedd dani, a chareg anferth o uchel fel colefn yn ymddyrrchafu uwchlaw hyn, ac ar hono drachefn gerig llai o faint. Yr oedd yr olwg anghydnarol hon yn rhoddi fy enaid ar dân, ac o waelod fy mron gwaeddais, Aros, Phillips anwyl, gad i ni weled hon—dyma olygfa na welais ei bath o'r blaen yn fy mywyd. "Now Charley!" O! aros. "Now Charley!" Er mwyn pob peth, aros. "Now Charley!" Er mwyn y neioedd, aros. "Now Charley! Blue Mounds erbyn dau. Now Charley!" Chwareu teg i Charley. "Now Charley!" Mae yn berwi o chwys. "Now Charley!" Mae'n blino. "Now Charley!" A Charley yn myned (ac nid oes ei fath am fyned o Oneida yno) nes yr oedd y clogwyl yn ymddangos fel drychiolaethau, y tai fel cyegod, a dim ond dychymygu fod coed o bobtu'r ffordd hyd nes o'r diwedd yr ymgladdasom mewn ceunant coediog, yn nghesall yr hwn yr oedd y brawd Daniel Thomas yn byw. Gofalo yma am damaid i Charley, ac yna tamaid i ninau. Gyru y teulu caredig hwn o'n blaenau tua'r capel, yr hwn oedd 4 milltir o bellter, i ddweyd ein bod yn dyfod. Ond mor bryderus oedd y brawd Phillips am fod yn Blue Mounds erbyn dau fel nad aroedd ond ychydig cyn cychwyn ar eu bolau, ac mewn pellter o'r capel aethom heibio iddynt fel "mwg tatwa," a ni oedd yn y capel gyntaf, ac yno erbyn dau, ddarlennydd. Bendith ar ben Charley anwyl. Gan ei chael yn galed efe a'i cafodd yn galed; ond gan ddal efe a ddaliodd y cyfan heb waethgyu. A dyma ni yn

Blue Mounds. Capel bychan yn nghanol y coed wrth droed y mynydd uchaf yn Wisconsin, enw yr hwn mae yn wisgo, ac i ben yr hwn yr oeddym ninau yn bwriadu myned arol y cwrdd, ond fel y daeth gair at y brawd Phillips ar ganol y bregeth bod disgwyliad am dano dranoeth i angladd gwaig ieuanc dduwiol, ac ymaith bu raid i Charley fyned i Dodgeville y prydawn hwnnw, 15 milltir o ffordd. Poor o Charley! A minau a adawyd fy hunan, ac nid fy hunan chwaith, canys cefais ddyfod yn ol i letya gyd a'r brawd Thomas, yr hwn yn nghyd a'i deulu fu yn garedig iawn i mi. Oddiyma nid oedd genyf ond ychydig o ffordd i gapel

Ridgeview. Yr oeddwn yno am ddau yn pregethu, a'r nos yn adrodd a chana, fel y gallwn, ranau o'r Dduwioleg, a'r hynod a'r gwreiddiol frawd John Pryse Jones yn gadeirydd. Clywais lawer am dano cyn ei weled—llawer o'i eisiau ydynt wedi eu hyagrifenu megis â phin o haiarn ac â phlwm yn nghof myrdd yn Wisconsin. Paa yn ymadael, yn codi trwy ryw siarad ei fod ar ol pregeth ganol dydd yn Sardis, Mon, yn dyfod gyda mi i de (swper yma) i Dre'rgof. Yn cwyno ein dau bod rhaid ymwahanu mor fuan wedi cael gafael yn mhen y llinyn. Cefais garedigrwydd mawr gan y brawd Evans, yr hwn dranoeth a anfonodd y bachgen i'm heb

fwng hyd ffordd oedd lŵch a thau greigiau ad-
fwrth, a golygfeydd amrywion a swynol yn ym-
ngor o'm blaen hyd nes daethum i

Bethel y Coed. Capel perthynol i'r brawd
Phillips, yn sefyll yn mhen uchaf cwm pryd-
fwrth, ac afon rialsidd yn rhedeg trwyddo.
Cael y brawd Griffiths a'i briod garedig yn bar-
od i'm derbyn a chyfrannu o galon rwydd yr hyn
oedd yn angharheidiol i natur luddedig gael er
adfywiad. Yr oedd yma gyfeillach am ddau, y
brawd Phillips wedi dyfod iddi—a dyma gyf-
eillach nad anghosaf mo honi byth. Saith o
bobl teulain yn dyfod iddi am y tro cyntaf. Yr
oedd yma wylo a channu, dagrau a gorfoledd yn
gymyagedig, a'r brawd Phillips yn wylo fel
pleistyn yn eu canol, a minau yn methu dal.
Yr oeddym bawb braidd a myned i orfoleddu
yn ol yr hen ddull yn Nghymru. Lletya
ein dau gyda'r cyfailli mwya a hynaws Rob-
ert R. Williams, ac erbyn deg yn y capel,
ac ar ol y bregeth dyma un arall yn aros.
Nos Fawrth drachefn an yn aros; bore Mer-
cher ar ol y bregeth a gweinyddiad priodas en
straf yn aros. Yr oedd yn dda genyf er fy
mwyf fy hunan—gwneath ddaioni i'm hysbryd.
Yr oedd yn well genyf er mwyn fy mrawd Phil-
lips fel prawf nad yw ei lasur yn ofer yn yr Ar-
glwydd. Yr oedd yn dda genyf er mwyn yr
eglwys, fel prawf nad yw ei hymdrech a'i
gwedd i ddaiylw gan Dduw. Ond yr oedd
ya well genyf er mwyn y rhai a gawnant y
faint i dori trwodd i wneud profesi gyhoeddus
o'r Arglwydd Iesu—eneidiau wedi eu hachub!
O na wefem y fath olygfeydd yn amlach. O
Belon, galw ar dy Dduw yn lew, ac na ad lon-
ydd iddo hyd nes iddo oedd Belon yn foliant ar
y ddacwr.

Yr wyf wedi ymdroli yn Bethel y Coed yn hir,
ac wedi gwneud y gwahanol adegau yn un llaen-
as anghoredig; ond ar ol oedfa bore Sul yno,
sethomo ein dau erbyn dau o'r gloch i

Dodgeville. Prif dref Iowa County yw Dodge-
ville. Tref fach, lanwaith, a masnach lled dda
yn cael ei dwyn yn mlaen ynddi. Yma y gweil-
tis y brodyr Owens, a Davies—y diweddaraf yn
weinidog Blue Mounds—a chanddo 15 milltir o
ffordd i fyned yno. Dau frawd ag sydd yn eyd-
weithio yn gamus gyda'r brawd Phillips fel
actodau yn ei eglwys. Yr oedd yn dda iawn
genyf glywed hyn, ac mae yn anrhydedd mawr
idyt hwythau, ac mae ya gymorth mawr i
ddal yr achos mawn agwedd mor lewyrchus a
llwyddianus yn y dref. Duw a barhao i roddi
ei wyneb i'r eglwys a'i gweinidog. Cafwyd
dwy oedfa ddymunol yno y Sabboth, a chwrdd
poblogaidd nos Lun. Erbyn nos Fawrth i Beth-
el y Coed, ac ar ol yr oedfa bore dranoeth, dyma
at ein dau yn y buggy, "Now Charley" yn di-
aspedato yn fy nghlustiau unwaith eto, a fwrdd
a ni, a theithio yn gysurus, croesi afon Wiscon-
sin, yr hen oedd tua chwarter milltir i led yn y
fau hono, ar hon ysgaffi fawr yr hon nid oedd
yn teimlo dim oddiwrth bwysau Charley a'r
buggy a ninno ynddi. Afondalith fendigedig!
ac wedi teithio trwy dywod ddwy neu dair
milltir yn cyrrhaedd

Spring Green. Pentref yw hwn ac ardal fawr.
Be yma fyw Gymry nag sydd yn awr. Y
brawd Jones wedi dyfod o Arena i'm cwrdd.
Yr oedd yn dda iawn genyf ei welod, a'i welod
yn diagwyl am ddaaf ya llety y pregethwyr,
a'i ty y brawd Thomas. Gawsom bob danteith-
ion o honi y natur. Cawsom gwrdd da, ac yr
oedd yn dda gwyf ddyfod i adnabyddiaeth i'r

Brawd Harrison, y gweinidog, a'r dantol Dr
Davies, am yr hwn yr oeddwn wedi clywed llaw-
er o son yn faenorol. Ond yn fore dranoeth
yn gorffod rhoddi farwel i'r brawd Phillips a'i
geffyl dymunol Charley, ac i Jones Arena, ac
ymaith a mi i

Waukesha. Mae y sefydliad Cymreig o 8 i 6
milltir o dref Waukesha. Neb yn fy nghyfas-
fod, ond er hyn yn benderfynol o fyned i gael
gwelod y brawd Jones—llugi cerbyd, a chael
gwelod y brawd, ac yn cael clywed ganddo ef
nad oedd yno gyhoeddad—felly ar ol cael pob
caredigrwydd gan y brawd yn myned gydag ef
bore dranoeth i dy G. E. Jones, yr hwn a'm
hebrnogodd yn ol i Waukesha, a chyda'r cars
oddioyni Milwaukee. Cael cyfarfod da yno, ac
oddiyno bore Sadwrn am Racine. Treulio Sab-
both yno a

Pike Grove. Yr oeddwn wedi bod yno am
o'r Sabboth cyntaf yn Wisconsin, a dyma fi yno
ran o'r Sabboth diweddar, ac i fod yno nos Lun
drachefn, a'r brawd caredig Breese yn dyfod
i'm cyrchu o Racine yn gynar y prydawn.
Cael cyfeillach hir gyda'r brawd Cadwalader,
yr hwn sydd yn edrych yn dda, a chanddo egl-
wys dda, weithgar a haelionus, dan ei ofal. Y
mae yma wlad gynyddfawr, a thai ardderchog
yma—pawb yn ymddangos yn gwneud yn ddi.

Ond yr oedd yn rhaid myned gyda'r amser i
Racine ac i'r cars, a chafais y brawd sirol, Ma-
wen a charnedig H. Griffiths i'm hebrwag: ac
felly cefais fy hun yn Chicago nos dranoeth, yn
y train y noswaith drachefn, ac adref y nos-
waith drachefn: a chyfarfod a'r teulu a phawb
o honom yn hach: a minau wedi lladrada deg
pwys o gnawd ac oegryn oddiar Wisconsin a
hyn heb berygl i neb ddyfod ar fy ol a'm dal
fel troeddwr am hyn.

Mwynheals fy hun ar hyd y ffaith yn ardderch-
og. Cafais garedigrwydd mawr, a chyrrhaeddais
y nod oedd genyf mewn goiwig wrth fyned.
Nid aethum yno i wneud arlas, na i chwilio
am alwad, er efallai y gallaswn gael hynny pe y
mynaswn; ond cefais welod y brodyr a'r eg-
lwys, a da fawn oedd genyf hynny. Ac yr oedd-
wn yn gwneud beth oedd en tybiau am barhad
y CENHADWR a'r *Blwyddlyfr*, a chan bellod ag
y canfyddais i, y mae yr eglwys a'r gweinidog-
ion yn seilog iawn am barhad y CENHADWR, ac
addawod i amryw o'r brodyr i ysgrifenu iddo.
Yr oeddwn yn cymeryd yr hyffra hwnw i ofyn,
er nad oedd neb o awdurdodau y CENHADWR
wedi gofyn i mi son gair am dano. Ond er
hyn gwnaethum fy ngoreu, a gobeithiaf fod
hir hir oes i'r CENHADWR i wasanaethu Duw
a'i genedl eto. A gellid meddwl fy mod yn
falach iawn clywed y ganmoliaeth i'r *Blwydd-
lyfr* diweddar, a'r dymuniad brwdfrydig am ei
barhad yn y dyfodol.

Wel, diolch i chiwi, eglwys a gweinidogion
a chyfeillion Wisconsin, am y caredigrwydd
mawr a ddangosoch tuag ataf. Daw y naf-
oedd a lwyddo eich llafur: Ymwrolwch, a bydd-
wch bybyr yn achos eich Duw, a gwneud Duwa
fyddoda yn ei olwg. Bendith Duw arnoch i gyd.

TROGWY.

CYFARFOD SEFYDLIAD Y PARCH. R. D.
THOMAS, (IORTHRYN GWYNEDD) YN
COLUMBUS, OHIO.

Mae yn hysbys yn ddiau i'r darlennydd fod y
Parch. R. D. Thomas, (Iorthryn Gwynedd) a'r

Digitized by Google

Gwnaeth y gwahanol Ysgollon Sabbothol y personau canlynol yn Life Members o'u cyfraniadau; Moriah—David Perry, Isaac Perry, a William Jones; Oak Hill (T. C.)—David D. Williams a David S. Perry; Oak Hill, (A.)—Evan C. Davis a E. Othanel Jones; Sardis—Jane Perry; Bethania—Ann E. Morgans; Peniel—William G. Williams; Hewits Fork—Elizabeth E. Morgan; Syms Creek—David E. Jones.

Pasiwyd y penderfyniadau canlynol:

1. Fod Lloyd & Thomas yn cael eu rhyddhau oddiwrth eu cyfrifoldeb am y llyfrau a ddyns-triwyd gan y tan yn Centerville, Ohio, gwerth \$37.40.

2. Fod Mr. A. Wynne a Mr. J. A. Lloyd i roddi eglurhad erbyn y cyfarfod nesaf pa fodd y mae cyfrifon y llyfrau yn sefyll rhyngddynt.

3. Fod cangen Centerville yn cael caniatad i bwroasu llyfr cyfrifon, a book case, i gadw llyfrau y Gymdeithas o'r arian a dderbynir am lyfrau.

4. Fod y llyfrau sydd yn Centerville wedi cael eu niweldio gan y tan yn cael eu gwerthu am ryw bris fel y gellir.

5. Fod yr ysgrifenydd i wneuthur ymholiad paham nad ydyw y llyfrau wedi cael eu rhoddi yn y cars ar y Portsmouth Branch M. & C. Rail Road yn ol y penderfyniad.

6. Nad allwn ar yr adeg bresenol ganiatau cais Cymdeithas Feiblaidd Saineg Gallia County i'w cynorthwyo i dala ei dyled.

7. Fod pob ysgol perthynol i'r Gymdeithas, a phob person, a flaen-dalo y postage, i gael y Beibl Society Record, trwy i'r ysgrifenydd anfon am danynt.

8. Fod y ddau berson a gyfrano fwyaf at y Feibl Gymdeithas bob blwyddyn i gael eu gwneud yn Life Directors.

9. Fod ysgol Horeb i gael Beibl Saesneg i roddi ar y pwlpit.

Nodwyd y Pwyllgor canlynol i edrych dros gyfrifon yr Ysgrifenydd: Evan C. Davis, Isaac Edwards, a D. Davis Evans, a gwnaethant yr adroddiad canlynol, "Yr ydym yn cael y cyfrifon yn gywir."

Yn ddyledus ar y Fam Gym. N. Y., i ni...	66.40
Llyfrau ar law yn Oak Hill, Cymraeg,.....	78.98
" " " " " Saesneg,.....	105.35
" " " " Centerville,.....	18.50

Cyfanswm mewn arian a llyfrau, ... \$268.63

Etholwyd y personau canlynol yn swyddogion y Gymdeithas am y flwyddyn ddyfodol:—Parch. Robert Williams, Llywydd; Parch. John W. Evans, Is-lywydd; John J. Jones, Trysor-ydd; a J. Edward Jones, Ysgrifenydd.

Penderfynwyd fod gweithrediadau y Gymdeithas i gael eu cyhoeddi yn y *Cyfnall* a'r *CENHADWR* a thalfyriad o honnynt yn y *Jackson Standard* a'r *Gallipolis Journal*.

ROBERT WILLIAMS, *Llywydd*.
J. EDWARD JONES, *Ysgr.*

GANWYD,

Hyd. 18, 1875, yn 237, Grand Avenue, Brooklyn, Ynys Hir, merch i Cadben David a Mrs. Jane Williams,—gelwir hi EVANGELINE ANNIE.

Hyd. 13, 1875, yn Steuben, N. Y., mab i Hosea ac Amella Prichard,—gelwir ei enw JOSHUA T. PRICHARD.

Ion. 4, yn Pittsburgh, Pa., mab i Henry Lloyd a Frances ei briod. Gelwir ei THOMAS.

Hir oes i'r siriol Thomas,
Heb fawr gorthrymder byd,
A heddwch fel yr afon
Ddylifo iddo o hyd;
Yn wir ddefnyddiol fyddo
Tra yma ar ei dalith,
Ac yna pan ddel angau
—Caiff wobwr am ei walith. EI DADCU.

PRIODWYD,

Rhag. 23, 1875, yn nghartref y briodasferch, yn Holland Patent, N. Y., gan y Parch. A. Adams, T. JAMES OWENS, M. D., o Steuben, a Miss MINNIE A. THEAT, Holland Patent.

Rhag. 29, 1875, gan y Parch. Edward R. Hughes, yn ei dy ei hun, yn Steuben, N. Y., Mr. EVAN R. PRICHARD, (Glyn,) Steuben, a Miss MARY A. ROSE-CUP, Starr Hill, o'r un plwyf.

"Drwy eu hoes heb groes neu gri—y byddont,
Ral buddiol yn oes;
Bydded tirion frenlion fri
Ior anwyl i'w coronu."

Rhag. 30, 1875, yn nhŷ Mr. John W. Jones, 53, Beach St., New York, gan y Parch. D. Dyfri Davies, Mr. THOMAS D. THOMAS, Hazleton, Pa., a Miss ELINOR WILLIAMS, Aberdare, D. C.

Ion. 11, 1876, gan y Parch. D. Dyfri Davies, yn ei lety, 114, E. 10th St., New York, Mr. ROBERT O. JEFFREY, Virginia, (gynt o Ogledd Cymru,) a Miss JANE R. WILLIAMS, New York.

Ionawr 13, 1876, gan y Parch. S. Jones, Gomer, Iowa, yn nhŷ Jenkin D. Jenkins, tad y briodasferch, Mr. THOMAS L. ROBERTS a Miss MARY ANN JENKINS, y ddau o Gomer, Iowa.

BU FARW,

Tach. 18, 1875, ar ol oddeutu chwe mis o gys-tudd trwm, yn 38 ml. oed, Mr. CHARLES BEVAN. Yr oedd Mr. Bevan yn byw yn ardal Troedrhildalar, swydd Delaware, O., ac yn fab ynghyfraith i'r Parch. Rees Powell, gweinidog yr eglwys yn y lle uchod. Ymunodd a chrefydd yr leuanic, parhaodd yn aelod parchus hyd ddydd ei farwolaeth. Mae genym le i gredau oddiwrth ei fywyd crefyddol ei fod ef yn un ag a fu furw yn yr Arglwydd, a bod marw iddo ef yn eiw tragwyddol fel y galleid dywedyd am dano, Gwyn ei iyd y meirw y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd. Yr oedd Mr. Bevan yn gymydog hawddgar, goest, cymwynsagar ac hawdd oedd gweled wrth y llyu mawr a ddaeth yn nghyd ar ddydd ei gladdedigaeth, fod un a berchid yn fawr gan y cymydogion yn cael ei gladdu y diwrnod hwnw. Claddwyd ef yn y gladdfa yn Troedrhildalar a gweinyddwyd mewn pethau crefyddol gan y Parch. N. S. Smith gweinidog yr eglwys Bresbyteriaidd, a'r ysgrifenydd. Gadawodd Mr. Bevan auwyl briod a merch, tad oedranus, tri brawd ac un chwaer, a llawer o gyfeillion i alaru ar ei ol. Mae llais yn marwolaethau ein cyfeillion yn dweyd wrthym, Am hyny byddwch chwithan barod, canys yn yr awr ni thybioch y daw Mab y dyn. Yr eiddoch &c.,

J. H. JONES.

DIED.—In the vicinity of Burlington, Coffey Co., Kansas, October 6th, 1875, after two years suffering of Bronchitis, MARY, wife of John Morris, aged 57 years and 6 months. She was a member of the Congregational Church for forty years,

and proved faithful to the end. "But he that shall endure unto the end, the same shall be saved."

Yn ddiweddar, yn Big Rock, Ill., yr hon frawd **JAMES DAVIES**, yr hwn a fu yn aelod o'r eglwys Gynulleidfaoi yn y lle uchod am lawer o flynyddoedd.

Ion. 1, 1876, yn Coalburgh, Ohio, yn 62 ml. oed, ein cyfaill anwyf a'r diacon ffyddlon **THOMAS AUBREY**. Gawnwyd ar ochr bryu Cwmllynfell, plwyf Llengiwe, Morganwg, D. C. Mab ydoedd i **Lewis ac Ann Aubrey**. Cafodd y fraint o ymuno â chrefydd gyda yr Annibynwyr, a'i dderbynu gan y Parch. **Rees Price**, Cwmllynfell. Ymfudodd ef a'i deulu luosog i'r wlad hon yn y flwyddyn 1853. Ymsefydlasant ar Brier Hill, ger Youngstown, lle y bu yn aelod ffyddlon. Symudodd wedi'n i Crabreeck, lle y bu yn ffyddlon am rai blyneddau. Wedi hyn prynodd dyddyn bychan gerllaw Coalburgh, lle y treuliodd weddill ei oes. Gwelnyddodd awydd diacon yn ffyddlon am flynyddoedd, a bu yn ffyddlon hyd y diwedd. Y mae collu **Aubrey** yn un o'r colledion mwyaf a gafodd eglwys ac ardal Coalburgh oddi ar ei chynewyddiad hyd yn awr—yr Arglwyddan fawrion a'u llawenwleidyddmuniad ein oedlon. Hefyrngwyd ei weddillion y dydd Mawrth canlynol gan dyfio luosog i gladdfa Youngstown i huno yn dawel wrth ochr ei ddwy ferech, sef **Hannah ac Ann**. Gwelnyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. **John M. Thomas**, yn y ty cyu cychwyn, ac **Evans Cleveland**, **Edwards**, **Crabreeck**, a **John M. Thomas** yn y capel, a'r tri ar lan y bedd. Du gen-y hybysu ei fod wedi gadael ei deulu mewn amgylchiadau cysurus. Yr Arglwydd a daeno ei aden trostynt.

RE UTFAILL.

Bore dydd Iau, Ion. 6, 1876, yn ninas New York, **Mr. HUGH LEWIS**, yn 74 ml. oed. Bu yn clafychu am dros ddau de cymyl ymadawlad. Telmlir collodd neillidol ar ei ol gan eglwys 11th St. fel aelod a diacon. Claddwyd ef yn ngladdfa Oakhill, New Jersey. Gwelnyddwyd yn yr angladd gan y Parch. **D. Byfri Davies**. Anfohir y manylion eto yngnyd a byr gofaut i **Mr. Lewis**.

Ion. 6, 1876, yn 25 ml. oed, yn Newark, O., **Mr. WILLIAM JENKINS**, mab i **David** a **Margaret Jenkins** o'r ddinas uchod. Cafodd y gwr ieuanc hwn ei ddwyn i syn yn ofalus gan rieni crefyddol. Cafodd fantelion addysg rhagorol, a rhagorol yntan ar ei gyd-leuentydd fel dysgwyr. Graddiodd pan nad ydoedd ond ieuanc yn yr *High School*. Coloddai eglwys Gynulleidfaoi Newark ddysgwylladau mawrion oddiwrtho fel un o'i phlant. Newydd iddo adael ei ysgol a mayned oddiartref denwyd ef oddi ar lwybrau crefydd gan gyfeillion llygreddig—ond ni fu yn hir heb ddysgod adref yn ol i dy ei Dad. Cafodd weled yn fuan nad oedd diu a welnydd gysur ddislomedigaeth iddo ond gwir grefydd. Gafodd y darfodedigaeth yn ei gyfiansoddiad, a bu yn dihoenl ynddo am fisoedd. Bu yn lled hir yn ei gystudd cyn cwbl anobeithio cael byw; ac addawai, os cawsai fyw y byddai iddo fod yn lwyddwyd gyda chrefydd nag erioed. A phlan ddeth i feddwl ac i greu fod ei atiechyd yn tarwyl, ni ddywedodd ddiu yn yfud yn erbyn yr Arglwydd, ond ymdawelodd yn boiliol, a defnyddiodd bob moddion yn ei gyraedd i gael gwybod ffordd Duw yn fanylach. Gyda chyfeillion crefyddol yn unig yr ydoedd ei hyfrydwch. Gwelnyddwyd ar ddydd ei angladd i dyfio luosog o'i adnabyddion yn Gymraeg a Saesoneg gan y Parch. **E. I. Jones**, **Columbus**, **Thos. Roberts**, **Newark**, a'r ysgrifenydd. Cafwyd llawer o foddionrwydd ynddo yn ystod ei gystudd, yr hyn oedd yn gysur mawr i'w anwyf rieni. Yr oedd telmlir cyfrindol o alar ar ei ol yn y draf a'r gymydogiaeth fel ag y gallesid gweld ar ddydd yr angladd. Ymdawled y tad a'r fam sydd yn kalur ar ei ol. Mae yn gysur llydynt feddwl nad oes achos iddynt alaru fel rhai heb obathu.

JOHN CADWALADER.

Ion. 8, 1876, yn 56 ml. a 8 mis oed, yn Granville, Ohio, **Mrs. JANE JAMES**, priod **Mr. Watkin James** o'r lle uchod. Ewasu ei rieni oeddynt **David** a **Jane Nathan**, y rhai a drigant yn Llain gerllaw Capel y Wig yn mhwyf Llandysalllogod, swydd

Aberteifi. Priododd **Mr. Watkin James**, genedigol o Neuaddlwyd, yn y fl. 1840, ac ymfudasant i America yn y fl. 1842, a sefydlasant yn Granville, Ohio. Bu iddi 11 o blant, 9 o'r rhai sydd yn fyw yn bresenol yn nghymydogiaeth Granville. Mae iddi ddwy chwaer yn trigianu yn Llandau. Adnabyddir un o honant gan lawer o'r rhai hyn y gydnabyddant eu hunan ar eu hymweladau a'r brif ddinas ag aelodau *Peterlane* wrth yr enw **Mrs. Herbert**. Hefyd yr oedd y chwaer ymadawedig yn fodryb i'r enwog **Granogwen**, a chafodd yr hyfrydwch o'i chroesawu pan yr ymwelodd a'u gwlad. Buasai **Mrs. James** a'i phriod yn yr hen wiad yr haf diweddar yn edrych am eu ceraint, a chawsant hyfrydwch mawr yno. Cyraeddasant adref yn llwyddlunas, a mawr oedd llawenydd y plant wedi gweld ohonynt eu rhaiant hoff wedi dianc megys o afaelion y peryglon oeddynt yn eu hamgylchu yn eu teitlun ar for a thir. Tybiasant fod angau yn bell oddiwrthynt gan iddynt gyraedd adref yn lach a llwyddlunas. Ond och! cyn pen chydig wythnosau wele y gelyd du yn bygwth; dacew'r fam yn cael ei chlaididdlo, cynyddodd ei phocnas a bu farw er gwnethaf pob ymgeidd deuluaidd ac ymdrechlon meddygol, ac weithian mae'r holl deulu mewn galar, ac yn teimlo yn dra amddifad ar ei bol. Ymgasglodd tyfia fawr i'w haugliad ar y Sed o Ionawr, ac aetipwyd a'i gweddillion i addoldy Granville, a phregethwyd yno gan yr ysgrifenydd—2 Cor. 5: 1. Yna aetipwyd a'i chorff i'r Welsh Hills i orphwys hyd foreu yr adgyfodlad. Nid ein fydd ni yw fydd y Rhaglanier mawr, ac nid ein meddyllian ni yw ei feddyllian **El**. Wele chwaer ddilwyd newydd orphen magu twr o blant, ac wedi llwyddo i wneud cartref clyd, a chlyraedd cyfryngan i gymeryd ei byd yn esmwyth gyda chydymaith ei bywyd—wele hi yn cael ei chupio ymaith oddiwrth y cwbl, ond credwn fod mawr yn elw iddi er hyn, pa gysuron diarol bynag oeddynt yn barod i'w chroesawu yn y dyfodol.

Yr ydoedd **Mrs. James** yn ddyues synwyrall—yn meddu galluoedd ineddylol cryfion yn naturiol, ond nid ymdeugys iddi gael rhyw lawer o fantelion addysg yn moreu ei hoed hebllaw addysg grefyddol, yr hyn a ddylid ei ystyried wrth gwrs yn mlaenaf o bob addysg. Yr oedd ganddi flas neillidol ar ddarlun yr ysgrythrau, ac ymdreol eu deall. Fel **Crleston** yr oedd **Mrs. James** yn wraig ostyngedig, ddawliol sobr, ac eto yn ariol. Yr ydoedd yn nodedig gywir, ac o argyhoeddall dwfn, o farn dda, ac yn dra phenderfynol o blaid yr hyn a gredai. Nid oedd neb yn tarotach i gydymdelmlo, na neb yn fwy ei lawydd i fod yn ddefnyddiol. Cawsai ei magu yn grefyddol, a dangosai hitban awydd a phlyder mawr am i'w phlant ei hun i fod yn grefyddol. Byddai yn olygia bardd ei gweld bob Sabboth yn yr addoldy a'i phlant o'i chylch, ac yn inedd dylanwad mor effeithiol arnynt. Fel aelod o eglwys Gynulleidfaoi Granville gellir dywedyd ei bod bob amser yn seilog, ac yn bryderus am lywyddiant y frawdolaeth. Yr ydoedd yn nodedig o ymdrechgar i fod yn gyson yn muddion gras. Sydd yn gollid fawr i'r eglwys ar ei bol. Fel mam yr ydoedd yn dra serchus, a medrus iawn i ddarboti ar gyfer ei theulu. Gwnai bob peth yn effeithiol iawn i ddwyn oddiamgylch gysur a dedwyddwch ei phriod a'i phlant, ac erioed ni enillodd mam serch ei theulu yn fwy llwyr nag y darfu hon. Fel cymydogos yr ydoedd bob amser yn barod i welnyddu cymorth pan fyddai angau yn galw. Mae yn chwisth lawn gnyam feddwl na chawn ei chwinn mwy yn yr eglwys, yn ei theulu nac yn y gymydogiaeth. Yr Arglwydd a roddo nerth i'w phriod galarus i ymfoddioli i'r drefu, ac i'r plant i sychu eu dagrau, mewn gobauith i gael ei chwinn eto mewn gwlad lle na fydd radl ymadael mwy.

JOHN CADWALADER.

Ion. 5, 1876, yn Pittsburg, Pa., **SARAH O. JONES**, mairch i **David** a **Mary Davis** o ardal Ebensburg. Dieth i Pittsburg pan yn ddeunaw oed. Unodd hi a minau a'r eglwys Gymreig yn y lle hwn yr **Sabbot** yn y fl. 1820, yr hon eglwys oedd dan ofal y Parch. **Thomas G. Roberts** y pryd hwnw, mab yr Hybarch **George Roberts** o Ebensburg. Cafodd

y fraind o bara yn aelod ffyddlon, yn ddigerydd a didramgydd hyd anghu. Unodd hi a minau mewn priodas Ion. 18, 1820. Bu i ni bump o blant, mae podwar o honiunt wedd ei blaenau i'r tragwydd-oliffd mawr. Mae y fereb hynaf yn wraig i Mr. David B. Reese. Mae llawer o Gymry America yn adnabod fy anwyl wraig ac yn neillduol yr hen weinidogion Cymreig y rhai fyddent yn aros yn aml gyda ni pan yn y ddinas hon. Bu furw o glefyd y galon yn 69 ml. oed. Bu yn glaf saith diwrnod. Pan y tyu yr anadl ddiweddar agorodd ei llygaid mor sirol ag y gwelais hwy erioed, yna caudd lwy yn yr anghu a'i phwys ar Iesu Grist. Bendigedig fyddo ei enw.

DAVID O. JONES.

MR. JOHN J. LLOYD, NEW YORK.

Mereher, Tach. 24, 1875, bu farw Mr. JOHN J. LLOYD, yn 55 ml. oed, ar ol byr gystudd. Achoswyd ei gystudd gan droedliad (*kick*) cefyl tra yn ngwasanaeth Mr. Davies, *coal merchant*, yn y ddinas hon yr haf diweddar. Gwellhaodd yr archoll oddi allan yn fuan; ond ni lachawyd ef oddimewn. Telmlal boen yn barhaus yn ei ben. Effeithlodd ar ei ymneydd, a bu hyn yn achos ei farwolaeth. Daeth i'r wlad hon o Ogledd Cymru yn mis Mai, 1851. Ymsefydlodd am ychydig amser yn Milwaukee, Wis. Symudodd oddi llyno i Chicago. Tra yn aros yno daeth i adnabyddiaeth a Miss Hannah Roberts. Hoffodd y naill y llall mor fawr fel ag y darfu i'r hyn ddechrenodd mewn adnabyddiaeth ddiweddu mewn glan briodas yn Mehefin 21, 1851. Buont byw yno tua thair blynedd wedi iddynt briodol. Daeth idden meddyliau i symud tua'r Dwyrain; a phenderfynasant i symud i New York, lle y buont byw am yr 21 mlynedd diweddar. Buont yn aelodau gyda y Trefnyddion Wesleydd yn y ddinas hon fynyddau. Mis Ebrill (1875) diweddar derbyniwyd hwy yn gyflawn aelodau i eglwys Annibynol 11th St., yn y ddinas hon; a phroffasant eu hunain yn aelodau ffyddlon hyd farwolaeth Mr. Lloyd; ac y mae Mrs. Lloyd yn parhau yn ffyddlon fel o'r blaen. Bu iddynt bedwar o blant; o'r rhai y mae dau yn fyw—mab a merch. Y maent wedi tyfu yn agos idden cyflawn oed—yn aros gartref gyda eu mam. Y maent yn blant da idden mam; ac felly o gyssur mawr iddi yn neillduol yn ngwynebi ei hamgylchiadau presenol.

1. Yr oedd gwrthrych elu cofiant yn frawd o deimladau tyner. Pan ddaeth i ymofyn am aelodaeth i ein plith, yr oedd yn dyfod gan wlo dagrau yn hidi—gan gydnabod ei bechod yn dodedig iawn; a chan ddaugos arwyddion eglur o odfeirwch tuag at Dduw a fydd tuag at ein Harglwydd Iesu Grist. Anaf y gwelom ef yn gwrando pregeth, yn y cyfarfod gweddi, a'r gyfelliach, heb ddagrau yn treiglo dros ei ruddiau.

2. Yr oedd yn frwdfrydig iawn yn nghyflawniad ei holl ddyledsyyddau crefyddol; ac yn neillduol felly pan yn canu mawl i Dduw trwy Iesu Grist. Ac ymgorffolai ei frwdfrydded (*enthusiasm*) yn amalg hawn yn ei sel dros lwyddiant yr achos yn amgylchiadol ac ysbrydol. Credai yn ddysgog fod llywyddiant yn aros eglwys 11th St. yn y dyfodol.

3. Yr oedd yn ffyddlon iawn i holl gyfarfodydd yr eglwys yn Sabbathol ac wythnosol. Aberthai amgylchiadau er mwyn y cyfarfod gweddi a'r gyfelliach &c. Ac yr oedd yn ffyddlon yn ol ei amgylchiadau mewn cyfrau at yr achos—yn rhoi fel

eodd Daw yn ei lwyddo. Parhaodd yn ffyddlon hyd eithaf ei allu, ac yr ydym yn gobuithio ei fod erbyn hyn yn mwynhau ei wobr, yn gwlogo coron y bywyd yn nghwml y saint yn y nef yn mhre-enoldeb Daw a'r Oen.

Gwelnyddwyd yn ei angladd gan weinidog yr eglwys. Claddwyd ef yn Cyprus Hill. Bydded i Dad yr amddifaid a Barnwr y weddw, ofalu am y weddw hon a'i phlant tra yn y byd, eu harwain a'i gyngor, ac yn y diwedd eu cymeryd i ogoniant.

D. DYFER DAVIES.

MRS. MARY THOMAS, TALLMADGE, OHIO.

Yr hon a fu farw Rhag. 8, 1875.

Yr oedd yr ymadawedig yn enedigol o swydd Frycheiniog, plwyf Llanafon, D. C. Priododd ag un Mr. Thomas. Bu iddynt amryw o blant, podwar o ba rai sydd yn bresenol yn y wlad yma. Symudodd hi a'r teulu i'r wlad hon o Cwmbach, Aberdare, yn y fl. 1850. Daethant i Clinton, G. Symudasant oddi llyma i Weathersfield. Yn y fl. hwn cyfarfyddodd Mrs. Thomas a phroffediagaeth lled chwerau, sef marw ei phriod; bithau yn cael ei gadael yn weddw mewn estron wlad. Yn mhob tair blynedd ar ol claddu ei gwr symudodd hi a'r gweddi o'r teulu i Tallmadge. Ac yma y treulodd y rhan olaf o'i hoes. Ymddengys ei bod wedi gweled tirlondeb mawr oddi ar law y plant, yn enwedig John ei mab hynaf, yr hwn sydd yn ddiacon parchus gyda'r Bedyddwyr yn Thomastown. Ond ar y dyddiad uchod, daeth angau i'w chyfarfod bithau, wedi cael byw i weled yr oedran mawr o ddiagonal a deunaw o fynyddoedd. Bu larw yn hysgu ei mab Mr. Wm. Morgan. Claddwyd hi yn myawent Center Tallmadge, pryd yr ymgasglodd llawys o'r cymydogion i'w hangladd.

Cafodd ein chwaer y fraind o fod gyd a chrefydd am yr yspaid maith o 55 mlynedd. Treuliodd ran foreuaf ei hoes crefyddol gyda'r Methodistiaid, a rhan yn mhilith yr Annibynwyr.

O ran cymeriad crefyddol cadwodd ei hun yn dra ddifrechenlyd. Wrth ddwyed hyn, nid ydym yn golygu ei bod yn rhydd o ffaelddau mwy nag erall o'i brodyr a'i chwiorydd a adawodd ar ei hol, ond ni welodd yr eglwys yn Tallmadge ddim gofod oddi wrthi. Fa hi ddim o dan ddygryblaeth eglwysig. Cadwodd ei gwlag yn lân, ddygodd neb ei choron, a gadawodd dystiolaeth dda o'r gobaiith oedd ganddi am fywyd tragwyddol yn y byd arall.

Derilenodd lawer ar ei Beibl. Bu yn ffyddlawn gyda'r ysgol Sul hyd y gallodd, ac arhodd ei bwa yn gryf yngwyneb pob storin a'i cyfarfyddodd yn yr anaf. A'i phroffad yn ei horiau olaf ydoedd "Diffygiaswn pe na chredaswn weled daloni yr Arglwydd yn mhil y rhai byw." Cafodd y fraind o weled ei phlant gyda chrefydd i gyd cyn ei marw a rhai o'i hwyryon hefyd. Benditlwyd yr Arglwydd hwynt, fel bo iddynt roddio llwybrau rhinwedd crefydd a duwioldeb.

J. T. LEWIS.

MRS. MARGARET JENKINS, RADNOR, OHIO.

Bu farw y chwaer uchod Gorph. 27, 1875, yn 67 ml. oed. Daeth ei rhieni a theulu lluosog i'r wlad hon tua chwech a deugain o fynyddoedd yn ol, o gymydogiaeth Llanfalcraeriain, Maldwyn, G. C. Ymgartrefasant am tua phedair blynedd yn amgylchoedd Utica, N. Y., wedi eu tirlid.

Symudasant oddiyno i'r ardal hon, ac yma y chaddwyd y rhieni, ac yma yr arosodd y rhan fwyaf o'r plant, y rhai y'ngnyd a'u teuluoedd sydd yn barchus a llywddiaus. Bu Mrs. Jenkins ddwy-waith yn briod, ond yr oedd yn weddw er y mwy na deng mlynedd. Bu allan yn Iowa yn sefydlad Old man's Creek am flynyddoedd. Cartrefai yno gydag un o'i meibion. Dychwelodd i'r ardal hon yn yr Hydref blaenosol i'w marwolaeth, a'i hiechyd wedi gwaedu a'i nerth wedi gwanbau, a chredai y buasai y cyfnewidlad yn adnewyddiad iddi, ond slomwyd hi yn hyn; canys ni fu yn alluog i adael ei thy ond pur ychydig wedi ei dyfodlad, ac ni chafodd y fraind o ddyfod i'r addoliad cyhoeddus o gwbl. Parhiodd i raddol waselu hyn y diwedd.

Ymunodd â chrefydd yn ieuanc, a dalodd ei ffordd yn ddigwmp hyd y diwedd. Yr oedd o gymer addfryn a dystaw. Cafodd lawer o dra-herthion yn ystod ei bywyd, ond ni ddigalemodd, ac ni ymollysgodd yn ei hysbryd yn grefyddol, na naturiol. Codai y croesau a gweithiai ei ffordd yn mlaen trwy bob anhawederau. Ni bu arni eiddo dim daloni; amgylchynid hi gan bob cysuron. Cafodd bob ymgeledd a gofal yn nhy ei mab gyda yr hwn y cartrefai. Dioddefodd ei chystudd gydag ymestyniad dirwgnach i ewyllys ei Thad nefol, a chredai y byddai i'r cwbl gydwethio er daloni. Fwpai yn gwbl ar Grist a gobeithiai er mor an-hellwng y telmaei ei hun y eal ei welod fel y mae, a bod yn debyg iddo. Progethasom yn y capel i dyfys luoeg ar ddwyrnod ei chladdedaeth oddiar 2 Cor. 5: 1-5.

THOS. JENKINS.

CATHARINE JONES,

Anwyl briod John D. Jones, Attica, N. Y.

Daeth gyda ei rhieni drosodd i'r wlad hon o dyddyn yn swydd Garnarfon a elwid Llawenau yn 1818, pan yn bedairarddeg oed, ac ymaefydiasant yn ardal French Road, Steuben.

Ac ar ol bod gartref gyda ei rhieni am rai blynyddau, aeth i fyw i New York. Tra y ba hi yno, bu yn bur wael ei hiechyd, ac yn yr amser hwn bu llwyr chwerau anwyl iddi; eto mae lle i greu fod y pethau hyn yn mysg eraill wedi cydwethio er daloni iddi; canys ar yr adeg hyn y cafodd ar ei meddwl i uno â chanlynywyr yr Arglwydd Iesu a phafodd ei derbyn yn aelod gan y Parch. James Davies, gynt o Aberhafesap, a dywed y rhai oedd yn gydnabyddus a hi yn ei hieuenctyd ei bod yn hyned eioeg, flyddlawn a bywiog yn ei chrefydd.

Medi 6ed, 1833, ymunodd mewn priodas a John D. Jones, a buont fyw yn Steuben am yspaid pedair blynedd a bymtheg. Yna symudasant i Attica; ond er bod yn Attica bregethu Cymreig yn aml ar amserau, eto rhaid oedd iddi ddod at eglwysydd Cynulleidfaoel Cattaraugus i gofio am gariad a ddiodeffadau yr Arglwydd Iesu.

Tair blynedd yn ol aeth yn lleol atach. Dywed- ei y meddygon mai ei hasechyd oedd y dropes gyda chiesyd y galon. Gwnaed pob ymdrech cyr- eodeddwy er ei hiechyd, ond methwyd a'i hadferu. Parhiodd y lleigedd, yn ei hanalluog i fod yn sawr o gyuar iddi ei hun na neb arall.

Gorphenaf diweddaf daeth hi a'i phriod i fyw at y merch a'i phriod yn Farmersville, gan obelthio y buasai newid lle yn effeithio ar ei hiechyd, ond ni bu hynny ddim llechad iddi. Hydrefael hysyd gael

gwell cyfnewidra am foddion gras. gan fod Mr. Howell Jones a'i briod yn byw yn agos i addoldy Siloam; ond yn hyn hysyd cafodd ei eiomi. Ni fu sawr os dim dros drothwy y ty. Byddai yn cael cystudd caled ar rai amserau; byddai ar adoga eraill i raddau yn well.

Ar y Sabboth okaf y ba byw, a'r teulu ond ei mabynghyfraith wedi myned i'r addoldy, cyfnew- iddodd ar unwaith, colodd ei lleferydd yn hollol, ac ni allodd lefaru gair wrth neb syth wedi hysy. Ac ar y dydd cyntaf o Ragfyr ehedodd ei hysbryd at Ddau yr hwn a'i rhoes ef, pan yn 71 ml., 7 mis a 4 o ddyddiau oed, gan adael un mab ac an forch ac amryw o wyrion a phriod oedranus a galarnus yn ngwaedol dyfryn galar. Bu iddi hi unwaith bump o blant, ond yn bresenol yr oedd tri gweddi ei rhagfaenu i'r byd mawr ysbrydol.

Dydd ei chladdedaeth cyn codi y corff o'r ty darllenodd a gweddiodd yr ysgrifenydd ac yna ar y ffordd i'r gladdfa fe bregethwyd yn addoldy Siloam oddiwrth y gelirau, Marw a wnelwyf o far- wolaeth yr unlawn a bydded fy niwedd i fel yr elldo yntau; ac yna awd a'r corff i'w roddi i or- wedd yn ei wely pridd hyd foreu canlad yr ab- gora mawr.

JAMES GRIFFITHS.

BEIBL CYMDEITHAS ROME A'R CYLCHOEDD.

Dydd Nadolig, 1875, cynaliodd y gymdeithas hon ei 31ain gylchwyd blynyddol, am un o'r gloch prydawn. Cyfarfu swyddogion ac am- ryw o aelodau y gymdeithas yn nghapel y T. C. y Parch. D. E. Prichard yn llywyddu. Gallowdd am gyfrif y Trysorydd. Edrychwyd dros y cyf- rif gan Richard H. Jones a William Owens, a chafwyd hwy yn gywir; talwyd diolchgarwch i'r Trysorydd am ei lasar.

Dewiswyd swyddogion am y flwyddyn ddy- fodol: Llywydd, y Parch. David E. Prichard; Is-lywydd, John Edwards (Eos); Trysorydd, y Parch. John H. Jones; Ysgrifenydd, David E. Jones. Hefyd dewiswyd saith o gyd drefnwyr o chasglyddion i'r gwahanol ddosbarthiadau.

Penderfynwyd fod cyfarfod undebol yn cael ei gynnal gan y ddau enwad yn capel yr Annibyn- wyr i areithio ar y Gymdeithas Feiblaidd, yr ail nos Sabboth yn Ionawr, cyn i'r casglyddion fyned allan i gasglu—i areithio, William Owens a Morris James, yughyda'r ddau weinidog.

Am saith yn yr hwyr yn yr un lle dechreu- wyd trwy ddarllen rhan o'r Gair a gweddi gan Griffith T. Jones. Yna traddodwyd areithion priodol ar yr asnos gan Hugh J. Williams a'r Parch. James Jarrett. Cafwyd cwrdd buddiol.

Cyfrif y Trysorydd am y flwyddyn ddiwedd- af sydd fel y canlyn:

Derbyniadau.

Llyfrau ar law ddechreu y flwyddyn,.....	\$48.08
Arian,.....	7.58
Gan y casglyddion,.....	110.40
Llyfrau a brynwyd,.....	12.88
Gwerth y disconnt,.....	1.18
Am lyfrau a thahwyd,.....	21.54
Cyfanswm,.....	\$280.56

Taliadau.

Argraffu adroddiadau,.....	67.68
Anrheg i'r Fam Gymdeithas,.....	175.00
Am lyfrau,.....	12.88
Cludlad llyfrau o New York,.....	2.00
Cludlad llyfrau i Webster Hill,.....	2.00

Papyr a llythyr-gladiaeth,.....	31
Am druft,.....	45
Am lyfrau a werthwyd,.....	21.56
Llyfrau a roddwyd,.....	4.00
Llyfrau ar law,.....	35.47
Arian ar law,.....	23.68

Cyfanswm,.....\$280.32

JOHN H. JONES, *Thynorydd*.
DAVID EVANS, *Ysgrifenydd*.

AT Y PARCH. H. E. THOMAS, D. D.

11, The Willows, Liverpool, dydd byraf 1875.

FY ANWYL FRAWD,—“Yr wyf yn cofio fy mel-
au heddyw,”—ac a ry dydd byraf o'r flwyddyn—
ond yn wir nid anghof oedd na buaswn wedi ya-
grifenu atoch yn gynt; “ond eisiau amser cyf-
addas oedd arnaf.” Nid wyf yn meddwl i ddiwr-
nod fyned heibio er y derbyniais eich llythyr
heb i mi feddwl am ysgrifenu atoch; ac yn wir
nid aeth ond ychydig ddyddolau dros fy mhnen er
y gadawoch ni yma heb i mi feddwl am dan-
och; ac “yr wyf yn mawr hiraethu am eich
gweled.” Byddai yn lawdd iawn i mi gael es-
gusawd dros oedi cybyd cyn anfon atoch; ond
waeth i mi heb “hel esgusodion;” yn unig gallaf
ddyweyd y buaswn wedi anfon lawer gwaith,
ond nad oeddwn yn hoffi anfon llythyr byr; ac
yr oedd cael anser i ysgrifenu un maith yn an-
hawdd; er y mae yn bur debyg fod yn well
genych chiwl fel finau gael llythyr byr yn fyn-
ych na chael un maith yn anaml. Pa fodd byn-
ag yr wyf wedi penderfynu na cha y flwyddyn
hon redeg allan heb i mi anfon epistol atoch; a
pheidiwen a rhyfeddu, os na ddaw rhywbeth
i'm rhwystru, na bydd tipyn o hyd ynddo.

Wel yn gyntaf oll, hwyrach y dylna ddyweyd
gair am ein hymwelliad bwriadedig a'ch gwlad.
Mae Dr. Kees a minau yn parhau yn bender-
fynol i ddyfod “os yr Arglwydd a'i myn, ac os
byddwn byw.” Ein cynllun yn awr ydyw gad-
ael yma ar ol y pedwerydd Sabboth yn Ebrill,
a bod ar y mor y pumed—bydd pum Sabboth
yn Ebrill nesaf—a chyrhaedd New York erbyn
y Sabboth cyntaf yn Mai. Yr wyf yn deall fod
y *Steamers* sydd yn gadael yma ddydd lau fyn-
ychaf yn cyrrhaedd New York boreu Sabboth,
ac yn aml nos Sadwrn. Byddai yn dda iawn
genyf allu croesi heb fod ond un Sabboth ar y
mor. Bum ddau y tro o'r blaen wrth fyned a
dychwelyd. Nid ydym eto wedi cynllunio y
daith; ond yr wyf yn meddwl mai myned i
fyny i awydd Oneida wnaen i ddechreu, ac
oddiyno yn mlaen rhngoin a Wisconsin, ac yn
ol heibio i Ohio a Pennsylvania. Bydd cynllun-
io mis o daith cyn glanio yna yn ddigon, ac yna
cawn drefnu fel y gwelwn bethau yn dod yn gyf-
leus. Byddwn am fyned i Boston ryw bryd i
weled pa hen lawysgrifau sydd yno, ac i Phil-
adelphia; ac i'r hen sefydliadau sydd heb fod yn
mhell oddiyno lle y bu y Cwaceriaid ac eraill a
ymludasant o Feirionydd a Maldwyn. Mae yn
anludad genyf feddwl nad oes hen gofnodion
ar gael, pe galledd ddo o hyd iddynt. Gwnawn
gyngg teg pa fodd bynag, a hyderaf y cawn bob
help gan bawb er mwyn eu cyrrhaedd. Nid
oes ychwaneg i'w ddyweyd yn awr am y daith
fwriadedig.

Yr ydym ni yma oll fel teulu yn iach fel ar-
ferol. Mae Owen yn Cambridge yn yr Univer-
sity. Mae wedi bod yno un *term*, ac os dail ei
iechyd, erys yno am naw *term*. Bydd hyny yn
dair blyn-dd. Aeth trwy y *Literary Course* yn
Lancashire College, ac yna yr oedd yn awyddus

am Cambridge. Mae ei iechyd yn lled dda, os
nad yw yn gryf iawn. Mae yn awr gartref am
y Nadolig. Gwelsoch mae yn debyg fod mab
gan Josiah—bachgen brat helyd. Rhaid i chiwl
bellach gofio fy mod yn ddaid. Ond yn wir y
mae pethau fel hyn yn peri i mi deimlo fy mod
yn myned yn hen.

Ain danom ni fel eglwys yn y Tabernacl y
mae pob peth yn myned yn mlaen yn dra chy-
urus. A chymeryd pob peth i ystyriaeth ni
welodd yr eglwys yn ei hanes well llwyddyn
na'r flwyddyn sydd yn awr ar dderfynu. Mae yn
rhyfedd i'w ddyweyd—ni bu yr un aelod farw
y flwyddyn yma. Mae hyny yn syndod mewn
eglwys o fwy na 400 o aelodau. Derbyniwyd
mwy o aelodau newyddion eleni nag a dder-
byniwyd yr un flwyddyn er y daethum i yma
oddigerth 1859, ac nid wyf yn meddwl ei bod
yn llawer llai eu nifer na'r flwyddyn hono, ond
fod mwy o wres a bywlogrwydd y pryd hwnw.
Gwnaeth ymweliad Mr. Moody les dirfawr yma.
Casglwyd genym fwy eleni nag yn flwyddyn
erioed. Yr oedd ein dyled fel y gwyddoch pan
agorwyd y Capel yn 1868 yn *chwe mil a haner* o
bunau; ond erbyn diwedd y flwyddyn diweddaf
yr oeddym wedi ei thynu i lawr i ychydig dros
ddwy fl a dau cant o bunau. Penderfynwyd
eleni dynu *mil o bunau* o'r ddyled, ac yr ydym
wedi cyrrhaedd y nod, ac uwchlaw iddo. Talwn
eleni lawn un *cant ar ddeg o bunau*, fel na
bydd ond rhyw un *cant ar ddeg* arall yn aros.
Gwnaethom yn agos i *gan punt* o eiw clir o'r
Tea Party eleni. Gwelwch felly nad ydym “na
segr na diffwrth.” Mae ychwanegiad mawr
wedi bod at yr eglwys eraill yma, ac y mae
gweithgarwch mawr ynddynt yn neillidol
mewn rhai o honnynt. Mae Mr. Roberts a'i bobl
yn myned yn mlaen yn llwyddianus yn Great
Mersey Street. Nid wyf yn meddwl y bydd
mwy na *thri chant o bunau* o ddydd yn aros ar-
nynt ddiwedd y flwyddyn hon. Mae nifer ael-
odau Birkenhead tua 270, ac y mae Mr. Jones
yn dra derbynol a defnyddiol yno. Nid yw
Park Road na Grove Street eto wedi sefydlu ar
weinidogion, ac nid wyf yn gweled tebyg y
gwnant yn fuan. Digon tebyg nad yw y *right*
man eto wedi gwneud ei ymddangosiad; ond
dian y daw yn ei amser priodol. Bydd yn dda
genych glywed am hanes a llwyddiant yr eg-
lwys y buoch yn myned i mewn ac allan yn
eu plith mor gymeradwy am lawer o flynydd-
oedd; fel y mae yn dda ganddynt hwythau
glywed am eich llwyddiant chwithau, a da
fyddai ganddynt eich gweled.

Nid gwiw i mi ddechreu rhoddi hanes yr
enwadau eraill yma, onide nis gwna le y dy-
benaf. Mae yma fwy o fradgarwch enwadol
nag a welais yma erioed. Na, hwyrach i mi
gamddyweyd—mae yma fwy o *amlygiad* o
fradgarwch enwadol nag a welais yma erioed.
Yr wyf yn credu ei fod yma bob amser ond na
roddid amlygiad iddo fel y gwneir yn awr. Mae
genym gyfarfod yma o weinidogion Cymreig
y dref bob deufis, a chyfarfodydd tra rhagosol
ydynt. Byddwn yn myned o gapel i gapel, ac
wedi dwy awr o ryddymddiddan ar ryw fater,
yn cydyfed tea; ac yna yn cael cyfie i siarad yn
gyffredinol. Yr ydym wedi cael pump o'r cyf-
ryw gyfarfodydd. Yn y diweddaf yr oedd fy
mrwd yn rhoddi anechiad ar “y pregethwr
a'i lyfrgell,”—teetyn oedd yn ei daro i'r dim; a
chafwyd ganddo stor o wybodaeth am y llyfrau
goreu i bregethwr at ei waith. Buasai yn fen-
dith anmhristadwy i mi pe buasai y cyfarfodydd

hyn wedi eu cychwyn er's ngain mlynedd; ond y mae yn rhaid i bob peth yn y byd yma aros ei amser.

Gwela fod fy llythyr wedi myned yn faith, heb i mi son gair am Gymru; ond o ran hyn y mae yn debyg eich bod yn gwybod agos gymaint am Gymru ag a wn iau, oblegid y mae ein holl symudiadau yn cael eu gwneud yn hysbys i chi wrwy gyfrwng y papurau newyddion.

Chwi welsoch hanes yr ystern fawr a gododd C. R. J. a minau yn Machynlleth. Nid oeddym yn meddwl wrth fyned yno, ond am gael cyfarfod bychan cyffredin ar Ddadgysylltiad; oblegid pwy fuasai yn dychmygu am gyffroi Machynlleth yn anad un lle; ond daeth y gair allan fod yr offeiriad yn dyfod yno i'n gwrthwynebu, ac yr oedd y drefa'r wlad wedi deffroi. Daeth rectoriaid i Machynlleth a Llanwrin, ac ychydig guradiaid i'r cyfarfod cyntaf. Pasiodd y cyfarfod hwn yn dda iawn; ond hysbysodd Rector Machynlleth ar y diwedd, fod ochr arall i'r ddalen, ac y byddai yno gyfarfod yn fuan i ddangos hwn. Cawsant gyfarfod poblogaidd iawn. Daeth Vicar Caernarfon yno i'w helpu, ond Rector Llanwrin oedd yr *hero*. fel yr ymddengys. Yr oedd ef wedi bod yn ein gwrandda a cheisai dynu i lawr ein gosodiadau, ac yr oedd llawer yn meddwl ei fod wedi gwneud. Mae yn ddyn lled alluog—pur hyf a medrus, ond nid diogel mewn un modd yn ei osodiadau. Disgwyliad yn byrderus am danom yno, ac wrth ein gweld yn oedi cyhoeddent yn hyf eu bod wedi ein distewi. Cawsom ni gyfarfod yno o'r fath twyaf llwyddianus. Trowyd y byrddau arnynt yn hollol, a rhoiwyd Rector Llanwrin yn iawn. Yr oedd wedi gwneud haeriadau hollol *reckless* gyda golwg areglwys New England eu bod agos oll yn Sosinaidd. Edrychal fel "gwr wedi synu" wrth wrando am gynhadledd Boston, a'i mabwysiad o gredu y *Pilgrim Fathers* ar gareg fedd un o honnynt. Bychan feddyllodd y Rector druan fod y ddau wr yr ymosodai mor haerllug arnynt wedi bod yn *New England*, ac ar y *Plymouth Rock*, a hyn ar yr adeg ryfeddaf yn ei hanes er glaniad y Tadau Pererinol arni; ac yn ddiau digwyddiad hynod oedd ein bod ein dau yn llygad dystion o'r olygfa ddigwyffelyb hono. Nid wyf wedi clywed dim am danynt ar ol hyn, na pha beth a fwrliadant wneud; ond yr wyf yn bur sicr o un peth mai "eu north hwy yw aros yn honnydd." Gwela fod yn rhaid i mi derfynu, er fod genyf ar fy meddwl llawer o bethau eraill i'w crybwyll. Os caf hamdden ysgrifenu yn fuan eto. Byddaf yn myned i Beaumaris y Nadolig, ond rhaid i mi ddychwelyd nos Sadwrn.

Cofion caredig atoch chwi a Mrs. Thomas a'r plant. Yr eiddoch yn serchog. J. THOMAS.

Mae hanes y cyfarfodydd dyddorol uchod yn Machynlleth ac araeth organpus Mr. Thomas yno, mewn llaw er's deudde, ond methwyd yn lân a chael lle iddynt hyd yn hyn.—GOL. Y CEN.

BEIBL GYMDEITHAS DODGEVILLE, WIS.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y gymdeithas hon eleni yn addoldy yr Annibynwyr yn Dodgeville, Hyd. 30, 1875. pryd y trefnwyd amgylchiadau y gymdeithas am flyddyn ganlynol.

Dawiswyd yn swyddogion: Llywydd, John W. Williams, Salem; Islywydd, Thos. D. Griffiths; Ysgrifenydd, Richard T. Parry; Trysorydd, John W. Williams, Dodgeville. Dawiswyd caeglyddion yn y gwahanol ddosbarthiadau, a

phenderfynwyd ar Sabbath Tach. 14, i gyfarfod arno, i areithio mewn cryslltiad a'r gymdeithas, a dewiswyd brodyr addas i gyfarfod y gwahanol gynulliadau. Dawiswyd pwyllgor i dynu penderfyniadau ar yr achlysur o farwolaeth y diweddar frawd John P. Davies, Trysorydd y gymdeithas hyd ei farwolaeth, pa rai aydd wedi ymddangos eisioes yn y CENHADWR a'r *Cyfaill*.

Mewn cyfarfod i brofi cyfrifon y Trysorydd o Hyd. 1874 hyd Hyd. 1875, cafwyd eu bod yn gywir, fel y canlyn:

Derbyniadau.

Arian mewn llaw, ...	\$25.44
Casgliadau—dosbarth Salem, ...	42.88
“ Welsh Hollow, ...	13.55
“ Dodgeville Ogl., ...	43.90
“ Dodgeville Deb., ...	13.60
“ Coed, ...	28.95
“ Caerdybl, ...	16.75
Am lyfrau, ...	17.00

\$202.64

Taliadau.

Anfonwyd i'r Fam Gymdeithas, ...	\$180.00
Am gario llyfrau &c., ...	2.71
Gweddill mewn llaw, ...	19.93

\$202.64

Cyfrif Llyfrau.

Gwerth o lyfrau ar law, ...	\$54.10
Derbyniwyd o New York, ...	33.30

\$87.40

Gostyngiad pris llyfrau, ...	10.00
Rhad roddwyd, ...	11.30
Gwerthwyd, ...	17.00
Gwerth mewn llaw, ...	48.60

\$87.40

Mewn cyfarfod y Pwyllgor Rhag. 1875, cafwyd fod casgliadau'r gymdeithas y flyddyn bresenol yn y cyfanswm yn gywir yr un swm a'r flyddyn flaenorol, ond fod ychwanegiad mawr yn nghasgliad dos. Welsh Hollow, ac o ganlyniad dos. eraill wedi syrthio yn fyr o'r hyn oeddynt y flyddyn o'r blaen. Cyfanswm y casgliadau a'r gweddill mewn llaw er y fl. o'r blaen ydyw \$179.53, ac anfonwyd i New York i'r Fam Gymdeithas \$175.00.

Etholwyd y Parch. S. Phillips a Mr. David Rosser yn life members.

RICH. T. PARRY, Ysg.

ADFYWIAD GWERTHFAWR YN RACINE.

Mae cyfarfodydd yr "wythnos weddi" wedi bod yn dra bendithiol mewn llawer ardal eleni. Ac yn mysg lleoedd eraill, da genym glywed fod y Cymry yn Racine wedi mwynhau gradd helaeth o wenau gwyneb yr Arglwydd, fel y tystia yr hen frawd David Morgan mewn llythyr atom dyddiedig Ion. 24, 1876. Dywed Mr. Morgan fel hyn:—"Y mae y ddwy eglwys yma wedi ymuno er dechreu y flyddyn i gadw cyfarfodydd gweddi undebol bob nos; a bendigedig fo enw yr Arglwydd am ymddangos mor amlwg yn ein plith, nes y mae yr eglwys wedi deffroi o'u cysegadrwydd, a phechaduriaid yn ymofyn pa beth i wneud i fod yn gadwedig. Y mae yma tuag ugain wedi dyfod i chwilio am le ac enw yn mhlith plant yr Arglwydd, ac yr ydym yn penderfynu dal ati, gan obeithio yr achubir y gweddill. Anwyl frodyr yn Remsen a Steuben, gweddiwch drosoom. Eich hen gyfaill,

DAVID MORGAN."

BEIBL GYMDEITHAS STEUBEN, REMSEN, A'R CYLCHOEDD.

Cynallodd y Gymdeithas uchod ei chyfarfod Mynyddol eleni yn Peniel, Remsen, Rhag. 25, 1875, am 10 yn y boreu a dau yn-y prydnewn. Crynoleb o weithrediadau y cyfarfod sydd fel y canlyn.

Am 10, dechreuwyd gan y Parch. R. Evans, Remsen, trwy ddarllen a gweddio. Yr Is-lywydd, y Parch. D. M. Jones yn y gadair.

Pasiwyd adroddiad yr Ysgrifenydd o weithrediadau y cyfarfod blaenorol.

Hefyd pasiwyd adroddiad y Trysorydd am y flwyddyn a aeth heibio, yn unfrydol, yr hwn sydd fel y canlyn:

Arian ar law gan y Trysorydd, ...	\$44.02
Gwerth llyfrau ar law, ...	50.25
Casgliadau y gwahanol gymydogeithau, ...	\$10.91
Llyfrau a dderbyniwyd o New York, ...	58.50
Am lyfrau a werthwyd, ...	51.49
Cyfanswm y derbyniadau, ...	\$515.08
Talwyd allan fel y canlyn:—	
Buedd i'r Fam Gymdeithas, ...	\$310.91
Am lyfrau yn New York, ...	58.50
Llyfrau yn rhodd, ...	1.16
Gwerth y llyfrau a werthwyd, ...	51.40
Rhag. 24, gwerth y llyfrau ar law, ...	59.05
Arian ar law gan y Trysorydd, ...	84.07

Cyfanswm, ... \$515.08

Penderfynwyd fod y cyfarfod nesaf i fod yn Capel Cerig Remsen, Rhag. 25, 1876, am 10 yn y boreu a 2 yn y prydnewn.

Pasiwyd fod y 8ydd Sabboth yn Ionawr i fod yn Sabboth i bregathu ar y Gymdeithas yn y gwahanol gapelau.

Gwnaed sylwadau difrifol a pharchus ar ol ein diweddar lywydd, Dr. Everett, a pheodwyd bwyllgor i dynu allan benderfyniadau ar ran y Gymdeithas i'w darllen yn nglyfarfod y prydnewn. Yna etholwyd y swyddogion canlynol am y flwyddyn ddyfodol:—Llywydd, y Parch. R. Evans, Remsen; Islywyddion, Parcha. D. M. Jones, Remsen, ac E. R. Hughes, Steuben; Ysgrifenydd, Wm. J. Jones, Remsen; Trysorydd, Wm. W. Thomas, Remsen. Pwyllgor, Wm. J. Owen, a G. O. Griffiths.

Pasiwyd bod i'r holl gasglyddion ddyfod a'u casgliadau i mewn erbyn diwedd Ebrill yn ddifael, a'r oll i fyned i'r Fam Gymdeithas.

Am 2, dechreuwyd trwy ddarllen a gweddio gan Mr. John R. Hughes, Nant. Yna caed anarehiad byr gan y Llywydd, sef y Parch. R. Evans, Remsen. Yna darllenwyd y penderfyniadau canlynol gan yr Ysgrifenydd, a mabwysiadwyd hwynt yn unfrydol:

Yn gymaint ag i'r Duw doeth a da yn ei raglunlaeth gymeryd o'n mysg trwy angau ein parchus Lywydd, Dr. Everett, yr hwn oedd wedi cyrrhaedd oedran teg: Yr ydym gan hyn yn datgan ein teimladau galarus yn wyneb yr anglychiad trwy y penderfyniadau canlynol:

1. Fod y Gymdeithas uchod wedi colli un o'i cor diagleiriaf, yr hwn a fu yn aelod ac yn swyddog am lawer o flynyddoedd; ac hefyd yr oedd ei haseloni at y Gymdeithas yn ddifarebol. Yr ydym yn galaru ac yn teimlo colled ar ei ol, yn enwedig wrth weled ei le yn wag. Ond yr ydym yn hyderu y cyfyd Duw rat eto i law ei le.

2. Yr ydym yn cydymdeimlo â'r teulu galarus oll, yn enwedig ei weddwr yn ei henaist, ac â chymdeithas yn gyffredinol; ac yn gweddio ar Dad pawb oll i gyseuro y weddwr a'r agnedsaid gan eu hadfyd dwys.

3. Ein bod i gadw y penderfyniadau uchod ar gof i'w trwy y Gymdeithas, ac i roddi copi o hon- ynt i'r teulu.—Pwyllgor droo y Gymdeithas, y Parchn. R. Evans a D. M. Jones, a Mri. Wm. W. Thomas a Wm. J. Jones.

Yna anerchwyd y cyfarfod gan y Parcha. Thos. Evans, Holland Patent; D. M. Jones, Morris Roberts, a John D. Jones, Remsen, a Mr. John R. Hughes, Nant. Aeth pawb adref wedi cael gwledd, oblegid yr oedd yn gyfarfod gwir dda. Wm. J. Jones, Ysg.

DONATION YN TURIN.

Dymunwn yn y modd mwyaf llwyr gydnabod yn ddolchgar y brodyr, y chwiorydd, a'r holl gyfeillion fu yn cyfrannu ac yn cynorthwyo tu- ag at wneud i syn y donation a gyflwynwyd i mi ar y 9fed o Ragfyr 1875. Chwyddwyd y swm i fyny eleni i \$80. Cynaliwyd y Donation y nos mewn Hall yn y Pentref. Caed yno ganu da ar yr achlysur: Derbyniad pob un fy n- olchgarwch cynessaf am ei roddion.

Yr eiddoch,

THOMAS M. GRIFFITHS.

BEIBL GYMDEITHAS GYMREIG OSHEKOSH A'R CYLCHOEDD.

Cynaliwyd y 25ain Cyfarfod Blynnyddol o eiddo y Gymdeithas hon yn Bethesda, Ionawr 11, 1876, dilynol i ohridi o'r cyntaf o'r mis o herwydd gerwindeh yr hin. Dechreuwyd y cyfarfod yn y dull arferol. Darllenwyd cyfrifon y Trysorydd a gweithrediadau y Gymdeithas am y flwyddyn yn terfynu Rhagfyr 31, 1875, a der- byniwyd yr adroddiad yn foddhaol ar sail tyst- iolaeth y prawfyddion eu bod yn eu cael yn gywir. Salf ein cyfrifon fel hyn am y fl. 1875:

Derbyniadau.

Arian ar law ddechren y flwyddyn, ...	\$29.05
Llyfrau ar law yr un amser, ...	79.10
Derbyniwyd gan y casglyddion, ...	188.00
Derbyniwyd llyfrau, ...	5.06

Cyfanswm, ... \$301.21

Taliadau.

Donation i'r Fam Gymdeithas, ...	\$211.30
Talwyd am draft, 50c.; Postage, 30c., ...	.60
Talwyd am lyfrau, ...	5.06
Rhoddwyd llyfrau, ...	5.77
Arian ar law, ...	40.16
Llyfrau ar law, ...	24.38

Cyfanswm, ... \$301.21

Dewiswyd swyddogion am y flwyddyn ddyfodol fel y canlyn:—Llywydd, Parch. John K. Roberts; Islywyddion, Parch. David Price, Thomas Roberts a James R. Williams; Trysorydd, Joel W. Morgan; Ysgrifenydd, Evan Jones. Dewiswyd 8 o gyd-drefnwyr, a 12 o gasglyddion.

Cafwyd cyfarfod llunog trwy y dydd a'r hwyr, ac areithiau doniol a phwrpasol ar yr achlysur. Nid yw nifer y Cymry yn y sefydliad hwn ond bychan; eto maent yn llawer mwy ffyddlon gydag achos y Beibl na'u c- ogion yr Americanaid. Mae'r Gymdeith er pan ei sefydlwyd wedi talu i'r Fam deithas fel y canlyn:

Talwyd i'r Fam Gymdeithas am lyfrau, ... —
Swm ein donations i'r Fam Gymdeithas, ... \$4

Cyfanswm y donations ac am lyfrau, ... \$4

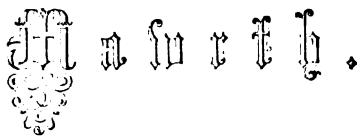
EVAN JONES

1876.

CYF. XXXVII.

Rhif. 3.

Y CENHADWR AMERICANAIOD.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

BYWGRAFFYDDOL.		Gwelliant gwall,.....	84
Cofiant Mrs. Esther Jones,.....	65	Priodasgerdd,.....	84
ESBONIADOL.		Teimlad y cystuddiedig,.....	84
Y sellau wedi eu hagoryd,.....	68	Gweddwyf,.....	84
CREFYDDOL.		Atebiad i Mrs. Ellen Charles,.....	85
Elfenau gweiniogaeth lwyddianus,.....	70	HANESIAETH.	
Diaconiaid da,.....	72	Y Convention yn Philadelphia,.....	85
Buddioldeb duwioldeb,.....	73	Cyfarfod brwdfrydig,.....	87
Diwygiad,.....	75	Diolechiad,.....	91
Ychydig sylwadau ar weddi,.....	77	Cydnabyddiaeth ddiolechgar,.....	91
Y dyn dedwydd,.....	79	Donation ar Long Creek,.....	91
AMRYWIAETHOL.		Ganwyd,.....	92
Elfenau dadleuath deg,.....	79	Priodwyd,.....	93
Marwolaeth a chladdedig David M. Jones,.....	80	Bu farw,.....	93
Cofiant Mrs. Elinor Williams, Rome,.....	81	Cyfarfod Chwarterol canolbarth Penna,.....	93
Ffug annibyniaeth,.....	82	Llythyr cymeradwyaeth y Parch. George Hill,.....	94
Hanes Eglwys Annibynol Cymru,.....	82	Cymeradwyaeth i'r Parch. T. W. Davies,.....	94
BARDDONOL.		Cyfarfod Beibl Gymdeithas Judson a'r cych- ocdd,.....	95
Ychydig benillion mewn cyfeiriad at y CEN- HADWR, ei Olygwyr &c.,.....	83	Beibl Gymdeithas Gymreig Waterville, N. Y.,.....	95
Englynion i eisteddfod &c.,.....	83	Beibl Gymdeithas swydd Lewis N. Y.,.....	95
Penillion i'r Gym. Feiblaidd Americanaidd,.....	84	Trysorfa yr Ysgol Sabbothol,.....	96
Satan,.....	84	Newburgh, Ohio,.....	96
		Donation yn Nelson,.....	96
		Donation yn Spring Green,.....	96
		Cyfarfodydd adroddiadol yn Wheatland Pa.,.....	96

RENSSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

Digitized by Google

AMRYWION.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

R V R Cincinnati 6, R R L Brandy City Cal 2,50 T L M Remsen dros J J 4, a D W E 2, N A L Utica 8, T A J Stellapolis 12, T R E Brooklyn 2, R P R Trenton 2, D G E Radnor 6, ac yn ddiweddarach 8, J O J Turin 6, D C Wild Rose 3, Parch D A E Drifton 4,20, Mrs M J Turin 2, D M Sparta 2,10, Mrs E D Brooklyn 2, R J H Prospect 6, E E J Delaware 0 6, J L T Alliance 5, T H H Steuben 4, R R Stellapolis 5, R H Mifflin 8,40, Mrs R L Granville 2,10, W H Neath 20, E G Sandusky 8, a thros H G Fairview 6, J D J a J I J Cora 4, Mrs J J J New York 5,80 Parch R D T Columbus dros Mrs E P 2, Mrs J D Holland Patent 2, W M W Sharon 2, D M Butternut Valley 5, R J West Schuyler 2, W L M Johnston 15,79, E D Chenoa 2,10 Mrs C H Lawrence 5, H D G Dodgeville 2,10, E E Bay View 2, R N W Dodgeville 12, Mrs T R T Brookfield 8,30, T E Venadocia 4,10, D E R Utica 4, T J R Thurman 2,10, T P Coal Valley trwy law W A W 4, D M Irondale 6, J J H Hyde Park 29,76, J B Beaver Meadow 2,10, W W W Pleasant Grove 4, Parch W J Jermyn 2,10, Mrs M J E Big Rock 5,10, H J W Rome dros E A, W H G a J B 6, O W E Homestead 6,10, W T R Iowa City 2, R H Vaughtansville 3, a thros W J G Kalida 2,10, T L D New York Mills 2,10, Parch M E D Cambria 8, E B T Pittsburg 4, Parch S P Dodgeville dros J E J 2,10, Parch T D P Arvonnia 4,10 J J P Pittston 4,20, J S Bala 2,10, R T M Oshkosh 14.

☞ Mae llawer o hanesion wedi cael eu gwasgu allan o'r rhifyn hwn heblaw amryw ysgrifau eraill a fwiademi eu gosod i mewn. Crelym y darllenir hanesion y Convention yn Philadelphia, a'r Cyfarfod Brwdfrydig yn Macchynilleth gyda dyddordeb neillduol, er eu bod yn faith.

☞ *Postmyndfa Remsen, N. Y.*—Mae y swyddfa hon yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddiolchgar, gan hynny, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn *Post Office Orders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyfleusdra mawr i ni.

GWOBR

I DDERBYNWYR Y CENHADWR.

Fel anogaeth i geisio haelathu ein cychrediad, yr ydym yn cynyg "*Caban F' Euclythr Tuem*" (mewn amlen) i bob tanscrifiwr newydd a dalo yn mlaenllaw am y CENHADWR am y flwyddyn 1876, gyda 12 cent i dalu cludiad y llyfr.

HEFYD, os ewyllysia yr hen dderbynwyr gael y llyfr difyrus a rhagorol hwn, rhoddir ef i bwy bynag fyddo wedi talu yr ol-ddyledion, ac a dalo am y CENHADWR am y flwyddyn 1876 cyn y dydd cyntaf o Orphenaf nesaf; ond iddynt hysbysu i ni eu dymuniad i'w gael, a danfon 12 cent at y cludiad. Pris y llyfr yw pum swllt. NEU,

Rhoddir copi o "*Ganiadhu y Cysegr*" (rhwym-lud plaen), am ddau enw newydd gyda'r blaen-

dal, ac am dri enw gyda'r blaendal, rhoddir ef gydag eurymlau. Danfoner 12 cent at y cludiad.

Estyniad yr amser.—O herwydd caledi yr amseroedd yr ydym yn cynyg rhoddi "*Caban F' Euclythr Tuem*" i'r hen dderbynwyr a dalant i fyny am y CENHADWR hyd ddiwedd 1876, cyn dechreu Gorphenaf nesaf. Disgwylir 12 cent ganddynt i dalu y cludiad—pwysa 12 owns.

Hefyd, cynygir y llyfr yn wobr i dderbynwyr newyddion a anfonant \$2,12 gyda'u henwau rywro yn ystod y flwyddyn hon—ac iddynt ddechreu gyda'r mis a ewyllysiont.

☞ Y cyfarwyddyd at y Parch. T. D. Phillips, diweddar o Osage City, Kansas, yn awr sydd Rev. T. D. Phillips, *Arconia, Kansas*.

☞ Mae y Parch. Geo. M. Jones wedi cymeryd gofal Eglwys Cynulleidfaoel New Cambria a'r Dyffryn. Cyfarwydder ato fel o'r blaen, Rev. Geo. M. Jones, *Callao, Macon Co., Mo.*

☞ Mae y Parch. M. E. Davies, diweddar o Cambria, Wis., wedi symud i gymeryd bugeiliaeth yr Eglwys Gynulleidfaoel yn Williamsburg, Iowa, Cyfarwydder ato i *Stellapolis, Iowa Co., Iowa*.

Adfywiadau crefyddol.—Hyfryd genym dderbyn mewn llythyr personol oddiwrth ein goruchwylwyr a'n cyfeillion grybwylladau byrion am adfywiadau crefyddol neu ryw symudiad yn mlaen mewn gwahanol fanau. Mae y flwyddyn 1876, wedi dechreu yn ognoeddus mewn llawer ardal yn mys y Cymry yn y wlad hon yn gystal ag yn mhlith yr Americanaid. Mae y brawd Griffith Jones, Nelson, wedi derbyn o 25 i 30 i'w eglwys yn yr wythnosau diweddaf. Hysbysir ni hefyd, fed y brawd Owen Jenkins, Bangor, Wis., yn mwynhau diwygiad nerthol yn un o'i eglwys, ac addewir y cawn glywed ychwaneg am dano eto. Mae cryn fywiogrwydd a rhai ychwanegiadau yn Steuben, Remsen, Bethel, a Floyd. Ac yr ydym yn gobeithio yr â y gwaith da yn mlaen yn ein plith yn gyffredinol, ac y bydd y flwyddyn 1876 yn flwyddyn a gofir yn hir fel un o flynyddoedd deheulaw yr Arglwydd.

Mae Mri. Moody a Sankey wedi bod yn cynnal cyfres o gyfarfodydd diwygiadol yn yr Hypodrome yn New York er' agos i fis. Mae eu llwyddiant yn rhyfeddol. Mae llawer mwy na llon'd yr adeilad anferth hwaw yn cyrchu i'w gwrandio, ac yn aml bydd dau neu dri o gyfarfodydd anferth yn cael eu dwyn yn mlaen ar yr un pryd. Nodir y cyrddau hyn gan ddwyser mawr, ac mae canoedd yn llawenlau yn ngobaith yr efengyl.

CYFARFOD CHWARTEROL DEHEU-BARTH OHIO.

Cyneler y cyfarfod y tro nesaf yn Ironton ar y dyddiau Sadwrn a Sul, Mawrth 18 a'r 19. Bydd y gynadledd dydd Sadwrn. Pregethir yn yr hwyr a thrwy y dydd dranoeth.

Disgwylir presenoldeb y gweinidogion a'r cynrychiolwyr perthynol i'r cych.

WILLIAM POWELL, *Gweinidog.*

Y CENIADWR AMERICANNAID.

CYF. 87. RHIF. 3.

M A W R T H, 1876.

RHIF. OLL, 485.

Bywgraffyddol.

COFIAINT MRS. ESTHER JONES,

Priod hawddgar y Parch. Griffith Jones, Nelson, N. Y., gynt o Cambria, Wis.

SAN Y PARCH. J. CADWALADER, NEWARK, OHIO.

"Led by her heavenly Maker, though unseen,
And guided by his voice;
Grace was in all her steps, heaven in her eye;
In every gesture, dignity and love."

Bu FARW—Dyma ddechreu ymadrodd sydd mewn moment yu enyn yu ein mynwes bryder angerddol pryd bynag y awnir ef yu ein clywed-igaeth, neu y disgyna ein llygaid arno yu argraffedig! Ymrithia y rhai anwyfal genym ar y ddalar o'n blaen ar y pryd hwn, ac ofnwn yn fawr ein bod ar gael ein hysbysu fod angau brwnt wedi ein hysbeilio o rai o honynt, ac yu wir mynych iawn y bydd yr hyn a ofnwn yn troi i fod yn wirionedd. Gyda ein bod yn sychu ein dagrau ar ol y car neu y cyfaill hwn, wele ni yn cael ein goddiweddyd gan y newydd trist fod rhyw berthynas, neu adnabydd anwyl arall wedi ei daro i lawr i'r bedd oer gan y gelyn angau. Ac fel hyn yr ydym mewn ystyr yn cael ein trosglwyddo o'r naill alar i'r llall, heb fod ond ychydig gyfrwng o lonyddwch rhyngddynt yn cael ei fwynhau genym. Hefyd yr ydym yn canfod fod marwolaeth rhai personau yr peri i ni ryfeddu, a chwitho mwy wrth feddwl am danynt nag y cy-mellir ni i wneud mewn eysylltiad a marwolaeth eraill. Ond y mae hyn yn cael ei achosi gan y graddau o adnabyddiaeth neu y serch a fyddo genym at y personau ymadawedig hyn.

Un o'r hysbysladau mwyaf amsygwylladwy a thristaol i'n teimladau y dygweddodd i'n llygaid er's llawer o amser ddiagnyn arno ydoedd yr un a ganlyn. yr hwn a ymddangosodd yn NŴHENHADWR AWAT, 1875—"Bu farw, Gorff. 9, yn Nelson, N. Y., ar ol wythnos o gystudd, Mrs. Esther Jones, priod y Parch. Griffith Jones, diweddar o Middle Granville, yn 64 ml. oed. Ar yr 11eg daeth cynulleidfao luosog iawn yn nghyd o Gymry a Saeson i ddangos eu caredig gydyndeimlad a'r galawrwr, ac i hebrwng yr hyn oedd farwol o Mrs. Jones i dy ei hir gartref. Claddwyd hi yn mynwent y nry gerllaw i gapel y Cynulleidfaoiwr yu y Gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan y Parch. Davies, Waterville." Yn nglyn a'r hysbysiad a dywedir—"Gellir disgwyl banes helaethach y chwerau hon mewn rhifyn dyfodol o'r Cennwra," ac wele y gorchwyl hwn wedi diagnyn rhan i fel un yn mysg llawer eraill a gafodd ron o fantelaton i wybod fod y wraig hon yn eddu coffadwriaeth y cyflawn, ac fel un a'i caf-

odd yu gyfeillies dra charedig, a chymwynasgar Yu wir ychydig o wragedd tellyngach o gael Cofiant parchus ar ddalenau y CENNHADWR a adnabuom na Mrs. Jones. Gwyr pawb a gafodd adnabyddiaeth o honi fod yn perthyn iddi ragoriaethau dymanol, a llinellau prydferth yn nodweddu ei bywyd fel priod, mam a Christion.

Mangre ei genediggaeth a'i dygiad i fyny ydoedd cymydogiaeth ramantus Llanberis, G. C. Enwan ei rhieni ydoedd Robert ac Hephzibah Closs. Ychydig a wyddom am ei benafaid, heblaw eia bod yn deall mai hen denlu o dd disgyniad Saxonaidd ydyw y Clossiaid, a'u bod yn adnabyddus a pharehus iawn yn nghymydogiaethau Eryri er's llawer o flynyddoedd weithian.

Pan yn llances brydferth oddentu 20 mlwydd oed, cawn iddi ymuno mewn glan briodas a Mr. Griffith Jones, pregethwr ieuanc y pryd hwnw yn eglwys Gynulleidfaoi Llanberis, a brawd i'r enwoglon parchedig Richd. Jones, Manchester, a Saml. Jones, Maentwrog gynt, melbion pregethwrol y patriarch adnabyddus Shôn Pritchard, hen bregethwr cynorthwyol yn nghymydogiaethau poblog Eryri, yr hwn sydd newydd dewl yu angau wedi cyraedd yr oedran anghyffredin o 108 o flwyddl. [Gwel ei gofiant yn NŴHENHADWR Mai, 1875, o dan y penawd "FY NHAD."]

Gwelodd Rhaglunieth yu dda i'r brawd Griffith Jones i gael y wraig rinweddol hon yn gydymaith ac yn ymgeledd gymwys ei fywyd am 84ain o flynyddoedd. Bu iddynt 7 o blant, o'r rhai y mae 5 yn fyw—un yn Wisconsin, dwy yn Missouri, a mab a merch yn nhalaeth New York. Trenlloedd Mrs. Jones y 12eg mlynedd cyntaf o'i bywyd priodasol yn ei hardal enedigol, ac edrychal yn ol at y cyfnod hwnw gyda chysgredigrwydd mawr, canys nid oedd oddi deulu yn mysg chwarelwr Eryri yu fwy llwyddianus a dedwydd yn dymhorol ac ybrydol na'i theulu bychan hi y pryd hwnw. Canys yr oedd ei phriod yu un o chwarelwyr mwyaf dewl-edig cloddia fawr Dinorwig, ac yn bregethwr cynorthwyol yn Llanberis, ac yn un oedd benaf yn gwasanaethu fel gweinldog i'r eglwys uchod, ac fe oddfa pawb oedd yn adnabod y brawd G. Jones y pryd hwnw, gysal a rhai sydd yn ei adnabod yn awr, i ni ddywedyd mai anaml y gwelwyd pregethwr mwy derbyniol, parchus, dylanwadol a defnyddiol nag ydoedd pan yr adnabyddid ef drwy Arfon, Mon, a Meirion wrth yr enw Griffith Jones, Llanberis. Ond er mor ddiffr ydoedd byw gyda chymydogion diddig a diniwald wrth droed y Wyddfa, daeth y teulu hwn yn mhlith teuluoedd eraill yn y gymydogiaeth i benderfyniad i ymfudo i America. Dylem grybwyll yu fan yma mai oddiar gymhellad taer oddiwrth y Cymry a

ymfudasant yn fuesanol o Arfon a Meirion i Fairhaven a'r cychododd yn Vermont y darfu i Mr. Jones beuderlynu ymfudo gyda'i deulu i America. Ar y 14eg o Orphenaf, 1853, cawn weinidogion Arfon yn ymgysfurfod yn Llauberia i neillduo y brawd hwn i walth y weinidogaeth fel y byddai yn barod i'w faes newydd yn ngwlad y Gorllewin, ac yn unio gyrrhol ar ol hyn daew ef a'i deulu yn hwylio dros y Werydd, ac ar ol myned ohonynt drwy wahanol drallertion arferol i ymfudwyr y dyddiau hyn maent yn cyraedd yn ddiogel i blith eu cydnabyddion croesawgar yn Fairhaven.

Yr oedd Mrs. Jones yn teimlo, fel ag y galleid dygwyl wrth gwrs i wraig syngwyrall o'i bath hi, fod y cyfnewidiad hwn yn ei bywyd yn un mawr a phwysig. Gwelai ei hunan erbyn hyn yn wraig gweludog mewn ystyr mwy unio gyrrhol nag o'r blaen, a gwelai ei bod hi a'i phriod yn gwynebu ar faes pwysig mewn gwlad dramorol. Ond er hyn penderfynai yn nghymorth gras y gwnaethai hi ei rhan fel penteulu, cymydoges, a Christion i gynorthwyo a dyrchafu gweludogaeth ei phriod lafurus, ac yn ddibetrus gallwn dywedyd na welwyd yr un wraig yn llanw ei chylech yn fyddlonach ac anrhyddedoesach. Ac yn wir yr oedd trol yn y cylech gweludogaethol a phregethwrol yn walth lyfryd a naturiol lawn i'r chwaer hon, oberwydd ei thueddfryd a'i dygiad i fyny crefyddol, ac oberwydd ei hymmerferiad gwastadol o ddyledewyddau crefyddol, a naweiddrwydd defolaidd ei phrofiad, a'i themladau crefyddol. Am ei bod yn wraig o'r nodwedd yna yr oedd yn naturiol yn meddu cydymdeimlad a'r weinidogaeth fel awydd, ac yn mawrhau ei baint o gael bod yn gyfranog a'i phriod o'r gofidiau a'r pryder a gyfarfyddent o angenrheidrwydd yn achlysurol yn y cyfryw gylch.

Gwasanaethodd Mr. Jones yr eglwys Gynulleidfaoel yn Fairhaven am oddeutu 6 mlynedd pryd y symudodd i gymeryd gofal eglwys Cynulleidfaoel Cambria a'r cychododd yn nhalaeth Wisconsin. Tra yn Fairhaven bu ei briod Mrs. Jones yn gyfrwng i gychwyn cwrdd gweddol y chworiydd yr hwn a gedwid fel rheol yn ei thy, a pharhaodd tra bu y teulu yn yr ardal, a phriodola y brawd Griffith Jones y llwyddiant cyson a gawsant ar yr achos yuo yn bunaf i yndrechion y chworiydd ooddynt yn arfer cymeryd dyddordeb yn y cwrdd gweddol bendigedig hwnw. Mae llawer o'r chworiydd duwioi hyn a fu yn cyd-gauu ac yn cydweddio â Mrs. Jones yn ei hanedd clyd yn Vermont wedi gorphen eu gyrfa mewn llawenydd fel plithau a myned at eu gwobr.

Tra yn symud o Vermont i Cambria, Wis., dygwyyddodd un o'r profedigethau mwyaf chwerw a gyfarfyddodd ein chwaer yn ei bywyd sef marwolaeth sydyn ei bachgen leuengaf yn dair bliwydd a haner oed. Dygwyyddodd hyu tra y dallasai y peth bychan yn ei breichiau pan yn teithio yn y gerbydres. Cafodd hi a'i phriod nerth yn ymylu ar fod yn un goruwchnaturiol yn yr amgylchlad trist hwn, canys carlasai y fwm a'r tad y plentyn marw yn eu cofaid am dros 600 milltir heb gymeriad arnynt nad ydoedd yn fyw rhag cael eu gorfodi i fyned allan a'i gladdu mewn man estronol. Dywedai Mrs. Jones yn aml, os erioed y darfu ei THAD NEFOL wrandaw ei gweddolau, a rhoddi nerth iddi i ymgynat dan brofedigaeth chwerw mai yr adeg hon y gwnaethu.

Addawai iddi ei hunan, idd ei phriod, ac Fw phlant lawer o gysuron a llwyddiant tymorol ac ysbyrdol yn mysg eu perthynasau a'u cydnabod yn Cambria, a chydabyddasai ein chwaer ymadawedig yn aml mewn teimladau diolchgar ddarod iddi hi a'i theulu dderbyn llawer o guredigrwydd oddiwrth drigolion yr ardal hon a'r eglwys ooddynt dan weinidogaeth ei phriod, yn neillduol am y blynyddoedd cyntaf y trigasant yn ei plith; ond nid gwynfyddedigrwydd parhau oedd yn Cambria mwy nag yn un man arall o'r byd cyfeillorusrus hwn, canys fel llawer priod i weinidog yr eglwyl, os nid fel pob un yn ei thro, daeth y penll hwnw o eiddo Emrys i adrodd ei phrofiad.

"Yn Naw rhôf i ymddiried mwy,
Efe a'm dwg uwch cyraedd elwy—
I wlad heb slomedigaeth.
Ni phwysaf mwy ar fraich o gnaud,
Cofaf mai dyn yw'm aasaf frawd,
Anghoio hyn a'm gwnaeth yn wad—
I lawer proledigaeth."

Bu Cambria yn fangre preswylfod Mrs. Jones a'i theulu am oddeutu 12 mlynedd. Gofalodd ei phriod am yr eglwyl fel eu gweludog am oddeutu 9 mlynedd, ac ar ol rhoddi eu gofal gweludogaethol i fyny gwasanaethodd iddynt hwy a'r eglwys eraill yn y dalaeth yn achlysurol hyd nes symudodd i Beaver, Mo. Oddeutu bliwyddyn cyn i Mr. Jones symud i Missouri y daethai y Parch. D. Jones sydd yn bracenol yn Gomer, Ohio, o Gymra i gymeryd gofal eglwys Cambria. Cyfawnder yw dywedyd fan yma fod y Parch. G. Jones a'i briod wedi defnyddio eu holl adylanwad er sicrhau gwasanaeth y gwr enwog a nodwyd i eglwys Cynulleidfaoel Cambria, ac mewn llythyr a dderbyniodd yr ygrifenydd oddiwrth y Parch. Mr. Jones, Gomer, efe a dywedd fel y canlyn:—

"Yr ydoedd yn drwm genym glywed am farwolaeth Mrs. Griffith Jones, gynt o Cambria. Parodd hyn i'n meddyliu i redeg yn oi i'r fwyddyn gyntaf a dresilasom yn America pan gawsom iwynhan cymdeithas eiriol y chwaer a'i phriod a'i phlant yn yr hen sefydliad enwog uchod. Bu Mrs. Jones a'r teulu yn hynod o eiriol a chwerdig bob amser i ni, ac er ein bod fel teulu yn olynwyr iddynt i gylch y weinidogaeth ni welom yr arwydd llecuf un amser o eiddgedd a dymuniadau drwg yn neb, o honoynt. Yr ydoedd Mrs. Jones yn ymddangos i mi bob amser yn ddynes naturiol garedig, ac o dueddfryd grefyddol. Gwandawai ar fy ngweludogaeth fel un yn cael mwynhad mawr i'w henaid, a chredwyf mai gwaith dduwioi a rhinweddol lawn ydoedd. Da genyf ddeall eich bod yn ymgymeryd ag ygrifenu ychydig o nodlatau cofiantol am dan i'r CENHADUR."

Gall y darlennydd weled drwy y dysfriad yna o lythyr y Parch. D. Jones, Gomer, fod Mrs. Jones yn ddynes ag oedd yn haeddu parch a chydabyddiaeth o gymeriad anrhyddedus a chrefyddol.

Arfaethasai hi a'i phriod i wneud Cambria yn fangre o preswylfod dros eu boc. Pryasant dyddyn yma gan foddol y gallasant dalu am dano, a'i gael i'w meddiant yn ddiddyled erbyn y buasent wedi cyraedd hen ddyddiau, os gwelai eu Tad nefol yn dda i'w gadael ar y ddaur byd hyn. Ond daeth amser caled ar betbau; methodd y cnydau, a daeth pris y tiroedd i lawr yn yr ardal hono. Colodd y teulu y fflwm, a chwasant eu hunain mewn dyledion trymlon. Effaithiodd hyn yn fawr ar foddol a themladau Mrs. Jones. Ofnai fod gelynydd crefydd yn cael achos i gablu yn methiant eu hamgylchiadau hwy fel teulu, a'u bod yn

cam-farnu yr amgylchiadau er mwyn iaelu achos y Gwaredwr. Mae'n ddigon tebygol fod pryder y chwarae wedi bod i'r fath raddau yn nghylch hyn nes iddo bwsuro daddfellaidd ei hiechyd.

Y lle nesaf yr ydyd yn cael y teulu yw Bevier, Ma. Buont yma am dymor byr yn llwyddianus lawn, ond dyrswyd amgylchiadau y gymydogiaeth hon a'r eglwys yu sydyn, drwy i'r aughydweled. Iad cyffredin sydd rhwng y meistriald a'r gweithwyr gymeryd lle. Ni allasai Mr. Jones aros yn bwy yn y mae hwn, gan bwy symudodd ei deulu i Middle Granville, a chymherodd ofal yr eglwys yno. Yr ydoedd hwn yn rhan o'i hen faes pan yn gweindogaetha gynt yn Vermont. Yma yr oedd llawer lawn o'u cyfeillion anwyllaf a'u perthynasau, ac yr oedd cael myned atynt fel cael myned adref o wlad ddyselth. Derbyniwyd hwynt yn sirol ac a charedig, a dangosodd y chwarelwy'r yn ei eu harfer bob cydymdeimlad a'r teulu trallod-edig. Parhan er hynny i ddadfeilio yr oedd iechyd Mrs. Jones, ac ofnai ei phriod ei fod yn myned i'w ehoili. Meddylodd y buasai yn fwy tebyg o gael adferiad iddi pe buasai yn symud i ryw ardal wledig ac iachus yn mhilth amaethwyr. Derbyniodd alwad oddiwrth eglwys Gynulleidfaoel Nelson, E. N., ond gyda bod y teulu wedi symud i'w cartref newydd unwaith eto wle Mrs. Jones yn cael ei thafu ar wely angau. Yr oedd ei chystudd yn sawr ac yn flin, ond yr ydoedd hi yn dawlawn ynddi, ac nid ofnai ei ddiwedd. Dywedai y noswaith cyn iddi ymadael ar fuchedd heibulus hon, "Nid ofnai niwaid. Y mae Duw gyda mi." Unwaith yn ystod ei chystudd dywedai wrth ei phriod, "Buaswn yn hoff cael *niendo* am ychydig ar ol dyfod ohonof i'r lle hwn oblegdyr yr wyf yn eiywed rhyw awn crefyddig gan y gwagedd yr dynion sydd yn dyfod i'm gweled, ond os fel arall y bydd y mae yr Arglywydd wedi fy anfon i blith pobl garedig lawn i farw."

Ychydig fynyddau cyn marw dywedodd wrth ei phriod, "Yr wyf yn myned i'ch gadael. Feldiwech wylw neb o honoch—myned adref yr wyf—myned adref—le myned adref i'f yw yr wyf—farwel." Yna hunodd yn dawl a gwen sirol ar ei gwyneb. Yr oedd ei sirolodeb arferol yn serenau ar ei gwyneb yn myned i'r bedd, ond ei enaid a chedasai yn ddilaw i'r gwynfyd lle na wellir oillon gorff na galar byth yn anarddo neb o'r preswylwyr.

Yr oedd dymunoldeb neilliduoel yn perthyn i gymeriad Mrs. Jones fel mam, gwraig gweindog, a Christion. Yr oedd yn naturiol yn ofalus am gysur ei phlant, ac am ddedwyddwch ei haelwyd. Ystyria mai ei theulu ydoedd prif gyleh ei defnyddioldeb. Ni fu ganddi erioed flas ar *busnes* oddiartref, ac ni weisid erioed duedd ynddi i gael ei gweled a'i ohywed mewn lleoedd cyhoeddus. Ni welwyd hi erioed yn nobel-geislol am gael ei ehydoebod yn arweinyddes i unrhyw symudiad yn mhilith ei chymydogeasu a'i chwilyrdd crefyddol. Dynes oestygodig wylaid ac arafalidd naturiol ydoedd. Eto byddai bob amser yn sirol a chymdeithasgar—yn un ddoeth a naturiol ei hymddyddantion, ac yf'i peri i bwy bynag a gawael rywbeth i ymwneud a hi i edrych arni fel menyw ag urddesolrwydd gwreiddiol yn perthyn iddi ac yn hawlio parch tuhwnt i'r cyffredin.

Yr oedd ei phreconoldeb yn ei theulu gartref yn ganol-bwynt serchadau y tad a'r plant. Edrychent

i fyny ati a gwrandawent ar ei galriau fel dyferion doethlneb mam. Ei theulu ydoedd ei thelyn, a medrasai ei chywelrio pau fuaual galwad am hwy nes peri fod pob tant yn swilo yn ei le. Oedd, yr oedd Mrs. Jones yn adnabod ei lle, ei dawn, a'i chyleh ei hun fel gwraig yn mherthynas a'i theulu a'i chymydogion. Yn wir mae adgofion am dani yn peri i ni feddwl am ddarluniad y gwr doeth o'r wraig rinweddol—Hi a agoral ei genau yn ddoeth, a chyfrailth trugaredig oedd ar ei thafod hi, hi a graffai ar ffyrdd tlywyth ei thy, ac ni fwytai fara seguryd. Ei phlant a godant, ac a'i galwant yn ddedwydd, ei gwr hefyd, ac a'i canmawli hi.—Fel hyn yr oedd ei "gweithredoedd yn ei chanmol yn y pyrth."

Fel gwraig gweindog gellir dywedyd ei bod bob amser yn anymyrgar, yn ocheigar, yn groesawgar i ddyselthriald, yn barchus o bregothwyr, yn cydymdeimio a'r weindogaeth, ac yn cymeryd dyddordeb mawr yn llwyddiant yr eglwys. Yr oedd Mrs. Jones yn gynorthwy i'w priod i lenwi ei gyleh fel gweindog yr efengyl, nid yn unig drwy ei gofal a'i medrusrwydd i wneud ei gartref yn gysurus, ond hefyd drwy y dylanwad oedd ganddi i dawlau ei ysbryd pan oddiweddidd ef gan ystorm, i eamwythau ei bryder pan y teimlai yn flinderus dan ofalon ei swydd, i'w loni ac i'w galonogi pan y goddiweddidd ef gan ddigalondid, ac i'w gynorthwyo gyda chynghor doeth mewn achosion o-anhawstra, &c. Yr ydoedd bob amser yn barod i welnyddu ar y pregethwr a dddeut heibio, a phob un ohonynt a wneid adnabyddiaeth o honi a wneisai hefyd ei gartref yn ei thy, gyda'r rhyddid mwyaf naturiol. Cofir am ei chroesawgarwch a'i ehydymdeimlad yn ei thy gan loaws mawr o weindogion a phregethwr yn Nghymru ac America gyda chysegredigrwydd mawr.

Fel Cristion ac aelod eglwysig gellir dywedyd yn ddibetrus ei bod bob amser ar gynydd mewn profiad a mwynhad crefyddol. Darllenai lawer ar yr ysgrythrau, ac ymdrechai eu cofio a'u deall. Gweddai bob amser yn ei theulu bob yn all a'i phriod, a phan na fyddai efe gartref gofalai hi am gyflawni y ddyledawydd deuluaidd &c. Yr oedd yn dra hoff o fuddion gras. Poenid hi yn sawr yn ei meddwl os buasai yn cael ei luddias i fyned i'r gyfelliach a'r cyfarfod gweddi. Dywedai ei phrofiad yn rhwydd a thoddedig wrth y frawdoliaeth a chydunai a hwynt i anereh gorsedd gras yn gyhoeddus. Anaml y gwelsom neb erioed yn gwrando yr efengyl mor sylwgar, a chyda mwy o deimlad na Mrs. Jones. Byddai ei *Hamenau*, a'i hocheneidiau yn treiddio drwy y gynulleidfa, ac yn arwydd i'r pregethwr fod yr *hwyf* ganddo. Llenwid hi a myfyrdodau nefolaidd i'r fath raddau nes torai allan i orfoleddu yn yr oedfa yn fynych iawn. Cylwsom ddywedyd gan lawer a'i eilyswant yn ei hwyllau nefolaidd yn gorfoleddu ei bod yn arfer bod yn ddoniol ac effeithiol iawn, ac ymdengys nad ydyd yn anawdd ei chael hi i'r teimlad a'r ysbryd gorfoleddu yn y cyfarfodydd crefyddol, oherwydd yr oedd yn gofalu gadw ei hunan yn awyrgylch crefydd heb amser. Canu, darllen y Beibl a gweddi oeddant y gorchwylion pleerus a gymerent i fyny ei holl oriau hamddenol gartref.

Cawsai Mrs. Jones ei chodi i fyny yn grefyddol o'i babandod, canys ymdengys fod ei rhieni yn

aelodau diblynnodd gyda'r Methodistiaid Calfin-
aidd, ond pan ydoedd hi oddeutu 19 ml. oed, ar
adeg diwygiad crefyddol grymau yn Llauberis,
ymaenodd a'r Annibynwyr. Fel hys ar hyd ei
bywyd caml grefydd a chrefyddwyr, a gweithiodd
allan ei hinchawdwrkethu mewn ofn a dychryn, ac
yn y diwedd caifodd y fraind o farw a'i phwys ar ei
hanwyl Iesu yr hwn a fuasai farw drosti, ac a ad-
gyfodasai i'w chyflawnhau ac a aethasai i'r nef i
barotol lle iddi. Ac erbyn hyn mae ein chwær
(ys y dywedasai yr hen fardd Robert ab Gwilym
Ddu o Eilios ar ol ei ferch) wedi cyruedd

"Gwlad rydd, a golod o ras,
Gwlad gyflawn o ddiawn dos,
Gwlad ddiaugn, lawen lys,
Gwlad y gwir, a hir ei hoes."

Nawdd y nef a fyddo dros ei phriod a'i phlant
sydd wedi ei gadael i alaru ar ei hol, a nerth a gaff-
ent i alaru yn ddauwl gan ddywedyd "Yr Ar-
glwydd a roddodd, a'r Arglwydd a gymerodd ym-
aith, bendigedig fyddo ei enw."

Caboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD.

LLYFR Y DATGUDDIAD

YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. KNOCH POND, D. D.,

Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Mame.

PENNOD XVIII.

Y Milfwyddiant.

*Yr Adgyfodiad a'r Farn Gyffredinol, a Dingysto
Diweddol y Drygionus.*

DATGUDDIAD PENNOD XX.

Y bwystfil a'r gau-brophwyd, gyda'r holl rai
a addolasant eu delw ac a ganlynasant yn eu
gogorodd, ydynt yn awr wedi eu tori ymaith.
Tatiwyd hwynt yn fyw i'r llyn o dân. Dim
eud yn gelyn sydd yn aros; ac efo ydyw y mwyr-
af ofnadwy o'r oill, a chynhyrwyd yr oill a ddi-
ddelwyd gan yr Eglwys erioed. Hwn ydyw
Satan—yr hen ddraig, yr hon a erlidodd y
wraig, ac a yndrechodd ladd ei phlentyn, ac a
roddodd i'r "bwystfil ei gallu, a'i gorseddaine,
ac awdurdod mawr." Ond daeth ei hamser hi-
than o'r diwedd. Ei "barnedigaeth hi nid yw
yn segur, a'i cholledigaeth hi nid yw yn hepiaen."

"Ac ni a welais angel yn diagyn o'r nef, a chanddo agor-
iad y pydew diweddol, a cundwyn fawr yn ei law. Ac efo
a ddallodd y ddraig, yr hen sarf, yr hon yw ddaol a Satan,
ac a'i rhwymodd o dros fili o flynyddoedd, ac a'i bwriadodd
o'r pydew diweddol, ac a gauodd arno, ac a sellodd arno
ef, fel na thwyllai efo y cenedloedd mwyaeth, nes cyflawni y
mili o flynyddoedd: ac ar ol hyny rhai yw ei ollwng ef yn
rhydd dros ychydig amser." (Lut. xx. 1-3)

Ac fel yma y milfwyddiant—y tymor hwnw
o orphwysdra a heddweli ar yr hwn y rhag-
fynegodd y prophwydi gyhyd—a ddygir i fewn.
Yr hen sarf, yr hon a fu yn achleswraig pob
drygioni, oddiar y gwrthgiliaid cyntaf, hyd y
cyfnod am yr hwn y siaradym, a ddalir ac a
rwymlir ac a garcherir yn eifeithiol.

X ymarfod yma yn wir sydd arwyddocaol;
ond y mae cymaint a hyn yn ddiau yn fwriad-

edig ganddo, fod dylanwad Satan, yr hwn a fu
gyhyd yn drechaf ar y ddaear, yn awr i gael ei
gyfyngu. Nid ydyw ef mwyaeth i fyned oddi-
amgylch "fel llew rhaedwy, gan geisio y neb a
allo ei lynu." Y mae efo yn gyfyngedig yn ei
garchar, ac ni cha fyned allan i "dwylio y cenedl-
oedd mwyaeth nes cyflawni y mili o flynyddoedd."

A beth sydd i ganlyn ei gaethiwed? Both
ydyw sefyllfa pethau i fod ar y ddaear?

"Ac mi a welais orseddfseiciau, a hwy a cisteddasant ar-
nynt, a barn a roed kidynt hwy: ac mi a welais eneidiau y
mili a deyrwyd eu penau am dystiolaeth Iesu, ac am air
Duw, a'r rhai ni addolasant y bwystfil na'i ddelw ef, ac ni
dderbynasant ei nod ef ar eu talestru, nac ar eu dwylaw;
a hwy a fuant fyw ac a deyrnasasant gyda Christ fili o flyn-
yddoedd. Eithr y lleili o'r meirw ni fuant fyw ddechaf
nes cyflawni y mili flynyddoedd. Dyma yr adgyfodiad
cyntaf. Gwynfyddedig a sanctaidd yw yr hwn sydd a rhai
iddo yn yr adgyfodiad cyntaf; y rhai hyn nid oes i'r all
mawlaeth awdurdod arnynt, eithr bay a fyddant oherfriad i
Dduw ei Grist, ac a deyrnasasant gydag ef fili o flynydd-
oedd." Dat. xx. 4-6.

Dylid nodi yn ofalus fod yr adnodau yma, fel
y rhai a'u rhagflaeniant, yn hollol arwyddocaol.
Nid nifer fechan o ddeonglwyr a wnaethant am-
ryfusedd yma. Yr adnodau a ddyfynwyd ach-
od a ddeonglasant hwy yn llythyrenol; ac yn
canlyn y mae eu mympwyon o barthod i adgyf-
odiad milfwyddol llythyrenol o'r seintiaid, a
theyrnasiad personol Crist gyda hwynt ar y
ddaear. A deongli yr adnau yma yn arwydd-
ocaol, fel y rhaid gwneud, yr un fath a'r gwedd-
ill o'r bennod, ni rydd ddim cefnogaeth i'r fath
dwyll: "Ac mi a welais orseddfseiciau, a hwy
a cisteddasant arnynt: ac mi a welais eneidiau
y rhai a dorwyd eu penau am dystiolaeth Iesu,
ac am air Duw, a'r rhai ni addolasant y bwyst-
fil na'i ddelw ef; a hwy a fuant fyw ac a deyr-
nasasant gyda Christ fili o flynyddoedd." Gwella
fod yma ragfynegiad am adgyfodiad, nid o'r holl
feirw sanctaidd y rhai a adwasant y byd yn
flaenorol i'r milfwyddiant, ond yn unig y mer-
thyron y rhai a "dorwyd eu penau am dystio-
laeth Iesu ac am air Duw." Ac nid yw cyrff hyd
yn nod y rhai hyn i gael eu hadgyfodi; ond yn
unig eu heneidiau.

A dioeg yr adnau yma o'i gwng arwyddiantol,
a'i deongli fel y rhaid gwneud, geisid allan yn
unig gyfwr y byd yn ystod y cyfnod milfwydd-
ol. Y mae Crist i deyrnasu ar y ddaear, nid
yn gorfforol, ond yn ysbrydol, a'i bobl ydynt i
deyrnasu yn ysbrydol gydag ef. Y merthyron
ydynt i gael eu hadgyfodi yn yr ysbryd, nid yn
y corff. Ysbryd y merthyron a fydd. Mewn
guiriau eraill, y milfwyddiant sydd i fod yn
ameer o sancteiddrwydd rhagorol. Preswyl-
wyr y byd yn gyffredinol ydynt i fod mer-
anodd a'r merthyron. Adgyfodiad a fyniant yr
ysbryd merthyrol yma yw yr adgyfodiad cyntaf.
Gwynfyddedig a sanctaidd yw y rhai sydd a
rhan iddynt yn y fath adgyfodiad. Wrth gwra,
nid oes i'r ail farwolaeth awdurdod arnynt hwy
—ond, mewn cenedlaethau ollynol, hwy a gant
fyw a theyrnasu yn ysbrydol gyda Christ fili o
flynyddoedd. Ond y lleili o'r meirw—y meir-

won anseantald—nid ydynt i fyw drachefn yn yr ysbryd; mewn geiriau eraill, nid yw eu hysbryd i ffynnu nos cyflawni'r mil blynnyddoedd.

Tylbiwyf mai y fath ydyw ystyr yr adran yma a ddadlwyf gymaint. A'i deongli fel yma, onid yw yn llawn o feddwl gogoneddus—mwy gogoneddus nag y gallasai un deongliad llythyrenol fod? Beth a all fod yn well na theyrnasu yn gyffredinol ac ysbrydol gyda Christ—cyfnod o sancteiddrwydd a gwybodaeth ragorol? Bydd y ddaear y pryd hwnw yn llawn o wybodaeth a chariad Duw, fel y lleiaf y dyfroedd ddyfnderoedd y môr. Ni fydd achlysur i neb mwyach ddywedyd y maill wrth y llall, Adnebydd yr Arglwydd, oblegid pawb a'u hadwacnant ef o'r lleiaf hyd y mwyaf.

O barthed i barhad y milfwyddiant, addewir drachefn a thrachefn y bydd iddo barhadu mil o flynyddoedd. A ydyw hyn i gael ei ddeall yn llythyrenol; neu a ydyw i'w ddeall—fel y mae rhifedi weithiau yn dynodi mewn iaith brophwydol—yn gyffelybol, diwrnod am flynyddyn.

Dangosais o'r blaen eia bod at ryddid, mewn deongli y prophwydoliaethau—lle y mae y cysylltiad a'r synwyr yn gofyn hyaz (fel y gwnant yn ddiaf mewn llawer o amgylchiadau), i roddi blwyddyn yn lle diwrnod. Ond a ydyw y cysylltiad neu'r synwyr yn gofyn am y fath gyfnewidiad yma? Nis gallwyf ddwedyd eu bod. Tueddwyf yn hytrach at y dyb eu bod yn gofyn deongliad llythyrenol. Os ydym i roddi blwyddyn yn lle diwrnod, wrth gyfrif parhad y milfwyddiant, yna pery y tymor yma o orphwysedra a heddwdd 360,000 o flynyddoedd. Ond yn y cyfnod hwn byddai y ddaear wedi ei llenwi yn hollol a thrigollon—mor llawn, yn ol rhai cyfrifon, fel na chaniateid troedfedd yagwar i bob person. Heblaw hyny, y mae gwrthgilliad i fod ar dorfyniad y milfwyddiant; ac os ydyw hwn i barhadu 360,000 o flynyddoedd, o'r braidd y mae y fath ddigwyddiad yn debygol. Am hyny fy nghred i ydyw, y bydd yr hyn a alwn ni yn flwyddiant yn *flwyddiant* llythyrenol—mil o flynyddoedd.

Y Gwrthgilliad Diweddaf a'i Ganlyniad.

“A phan gyflawnir y mil flynyddoedd, gollyngir Satan allan o'i garbar, ac efo a allan i dw, lle y cenedloedd aydd yn nghanol cysylltiad y ddaear, Gog a Magog, i'w cysgu hwy yn nghyd i ryfel; rhif y rhai aydd fel tywod y môr. A hwy a seithant i ffyn y ddaear, ac a amgylchosant wersyll y saint, a'r ddinas anwyl: a thân a ddaeth oddiwrth Iduw i wasod o'r nef, ac a'u hysodd hwynt. A diafol, yr hwn oedd yn eu twyllio hwynt, a fwrwyd i'r llyso ddaear brwmstan, lle y mae y bysaffi a'r gan brophwyd; a hwy a beentir ddydd a nos, yn oes oesodd.” (Dat. ix. 7-10.)

Y mae deongliwyr All-Adfentald wedi cael trafforth i gyfrif am y gwrthgilliad mawr ar dorfyniad y milfwyddiant; ond gyda golygiadau sobr o barthed i sefyllfa pethau yn ystod y milfwyddiant, nid yw y digwyddiad yma, er y mwyaf afreymol ynddo ei hun, ddim yn hollol anafnawdwy.

Rhaid cadw yn y meddwl na chynnewidia y milfwyddiant ddim o natur dynion. Genir

plant y pryd hwnw, fel yn awr, yn greaduriaid llygredig, a bydd angen eu geni drachefn, fel sydd arnom ni, mewn trefn i weled teyrnas Dduw. Yn abeoldeib temtasiynau Satanaidd, ac o dan ddylanwad y cyfryngau goren, ac yn nghanol twylltadau neillduol o'r Ysbryd Glân, diau y dychwelir hwy yn foreu a chyffredinol. Sancteiddir hwynt kefyd yn orddwfn. Hwyrach na fydd pob person ar wyneb y ddaear yn y cyfnod hwnw yn sanctaidd; ond bydd hyn yn wirionedd am ddynoliaeth yn gyffredinol. Trecha crefydd bob buddiant arall. “A'r freniniaeth a'r llywodraeth, a mawredd y freniniaeth dan yr holl nefoedd, a reddir i bobl saint y Goruchaf.” A pharha sefyllfa pethau fel yma, genedlaeth ar ol cenedlaeth, am fil o flynyddoedd.

Ond fel y bydd y cyfnod yma yn tynnu tua'r terfyn, rhyddheir Satan, a'i hudoliaethau a ddechreuant ffyn. Yn yr un amser, dylanwadau dwyfel a elwir yn ol mewn cymhariaeth. Gwna Duw oddef sefyllfa pethau fel hyn er mwyn dangos, mewn un engrafft ychwanegol, yr hyn ydyw Satan a phechod, a'r hyn a wnant (os gadewir hwy iddynt eu hunain.) Cenedlaeth a gyfyd i ffyn yn fuan, casawyr Duw, dirmygwyr ei wirionedd, a gelynyon ei bobl. Hwyrach fyddant yn anesmwyth o dan attaliadau yr ofengyl, ac a benderfynant eu taflu ymaith. “Yr ydym ni wedi cael ein ffwyno a'n battal yn ddigon hir gan y crefydd yma. Rhaid i'r byd gael ychwaneg o ryddid. Drylliwn ei rwyman ef, a thafwn ei reffynau oddiwrthym.”

Yn gwybod beth yw y natur ddynol, pan ya agored i demtasiynau newyddion, ac yn rhydd oddiwrth attaliadau ysprypol, gallwn ddychymygu yn rhwydd sut yr â pethau yn y blaen. Fferfir-cwmni mawr yn fuan mewn gwrthwyncbiad i Grist a'i bobl, a defnyddir pob cyfryngau i ymrestru y byd yn erbyn yr ofengyl. Os mae thallia eraill, dichon y cyniweirir o'r diwedd at arfas. Efallai y ceagllir byddin aruthrol, Gog a Magog, a'r holl rai drygionus o bob enw. Byddant mewn rhifedi fel tywod y môr, a hwy a amgylchant wersyll y saint, a'r ddinas anwyl.

Ond eu diwedd a ddaeth. Ni ant rhagddynt yn mhellach. Ni ofynir i'r saint i godi arf na tharo ergyd yn yr ymdrech ofnadwy yma. “Yn ddileymwth, tân a ddaw i lawr oddiwrth Dduw o'r nef,”—hwyrach tanau y cydlogiad diweddaf,—“ac a'u hysa hwynt oll. A'r diafol yr hwn a twyllodd hwynt a defnir i'r llyn o dân a brwmstan, lle y mae y bwysfil a'r gau-brophwyd, ac a beentir nos a dydd yn oes oesodd.”

Y Farn Ddiweddaf a Dinystr Diweddol y Drygionus.

“Ac mi a welais orseddfaine wen fawr, a'r hwn oedd yn eistedd arni, oddiwrth wyneb yr hwn y fodd y ddaear a'r nef: a lle ni chafwyd kilynt. Ac mi a welais y melwr, fychain a mawrion, yn sefyll ger bron Duw: a'r llyfrau a agorwyd: a llyfr arall agorwyd, yr hwn yw llyfr y bywyd; a barnwyd y melwr wrth y pethau oedd wedi eu hysgrifau

yn y llyfrau, yn ol eu gweithredoedd. A rhoddodd y môr i fyny y meirw oedd yddo; a marwolaeth ac uffern a roddas-ant i fyny y meirw oedd ynddynt hwythau: a hwy a farwyd bob un yn ol eu gweithredoedd. A marwolaeth ac uffern a fwrwyd i'r llyn o dân. Hun yw yr all farwolaeth. A phwy bynag ni chafwyd wedi ei ysgrifenu yn llyfr y bywyd bwriwyd ef i'r llyn o dân." (Dat. xx. 11-15.)

Yr hanes a roddir yma o'r farn ddiweddaf sydd yn debyg iawn i'r hyn a geir mewn rhanau eraill o'r Testament Newydd—yn fwyaf neillduol i ddarluniad ein Harglwydd o honi yn Matt. xxv. 31-46. Y mae hi yn dyfod i fewn yn y lle iawn, ac y mae yn un o'r prawf destynau annyrchwladwy yn myned i sefydlu y ffaith o'r fath olygfa. Ffoedigaeth y nef a'r ddaear oddiwrth wyneb y Barnwr a gyfeiria at gyd loegiad y dydd olaf, pan yr â "y nefoedd heibio gyda thwrf, a'r defnyddiau gan wir wres a doddant, a'r ddaear a'r gwaith a fyddo ynddi a loegir." (2 Petr. iii. 10.)

Nodir yr adgyfodiad cyffredinol yn yr adran ganlynol: "A rhoddodd y môr i fyny y meirw oedd yddo; a marwolaeth ac uffern a roddas-ant i fyny y meirw oedd ynddynt hwythau." Personolir uffern a marwolaeth yma, yn dynodi holl lywodraeth marwolaeth a'r bedd. Y gair gwreiddiol *hades*, a gyfieithir yma yn uffern, a ddefnyddir i arwyddo y bedd, fel y gwneir yn fynych mewn rhanau eraill o'r Beibl. Y meddwl yw, fod yr holl feirwon, pa un bynag ai ar y ddaear, neu o dân, neu yn y môr, i gael eu hadgyfodi a'u dwyn i farn gyda'u gilydd. Ac am na fydd ymddatodiad tymhorol mwyach, marwolaeth a'r bedd a ddarlunir fel yn ddinytredig. Teflir hwynt i'r llyn o dân.

Yn mysg y llyfrau y siaredir am danynt yma y mae llyfr coffadwriaeth Duw, yn yr hwn y mae yn ysgrifenedig bob gweithred o eiddo pob person o'r hil ddynol, ac allan o'r hwn y mae pob un i gael ei farnu yn ol ei weithredoedd. "Cany's Duw a ddwg bob gweithred i farn, a phob peth dirgel; pa un bynag fyddo ai da ai drwg." (Eccl. xii. 14.)

Yn llyfr y bywyd y mae enwau holl bobl Dduw wedi eu cofnodi yn ddiogel. "A phwy bynag ni chafwyd wedi ei ysgrifenu yn llyfr y bywyd, bwriwyd ef i'r llyn o dân," (Dat. xx. 15.)

Y fath ydyw diwedd holl rai drygionus y ddaear i fod. "Y rhai a ddioddefant yn gope-edig, ddinysr tragywyddol oddi ger bron yr Arglwydd, ac oddiwrth ogoniant ei gadernid ef." (2 Thess. i. 9.)

(Diwedd y ddeunawfed bennod.)

Crefyddol.

ELFENAU GWEINIDOGAETH LWYDD-
IANUS. -

GAN Y PARCH. G. GRIFFITHS, CINCINNATI, O.
Terfyniad o t. d. 41.

III. PARODRUYDD I WNEUTHUR HUNANYM-
WADIADAU MWYAF ANHAWDD A CROSTUS I NI

EIN HUNAIN ER EU DWYN I AFANEL BYWYD TRAGYWYDDOL. "Cany's mi a ddymunwn fy mod fy hun yn anathema oddiwrth Grist, dros fy mrodyr, sef fy nghenedl yn ol y cnawd." Nid gormod dywedyd am y geiriau hyn en bod ar unwaith y rhai mwyaf dyrys a symlaf—y rhai tywyllaf ac egluraf o fewn y gyfrol ysbrydoledig. Heriant fanyldra mwyaf dyfaddysg y beirniad Cristionogol i roddi esponiad boddlonol arnynt yn rhob ystyr—ac eto y maent mor hawdded i'w hamgyffred fel nas galleml, pe yn ynyddion, gyfelliornal mewn perthynas iddynt. Mawr a fu, ac ydyw eto yr ymyrson parthed i amser a modd y ferf *dymun-wn*, a phriodol feddwl *anathema* yn y defnyddiad ohono yma: a thebyg na ddeuir ychwaith i weled lygad yn llygad am danynt hyd y cyfod dedwydd hwnw, pan fydd llewyrch yr haul yn saith mwy. Ond er hyn y mae yr addysg foesol, grefyddol, ac ymarferol a gynwysant i ni yn rhy amlwg i neb ei chamddeall. Byddai yn hawdd i mi chwyddo fy nodiadau gydag adolygiad ar y gwahanol ddeongiladau a roddir ohonynt; ond gan nad allaf ddysgwyl y byddai fy nghyfraniadau yn y cyfeiriad hwnw o ne-mawr wasanaeth at gyrrhaeddyd cydsyniadaeth am danynt, gwell genyf na myned i erlyn eysgod ac anieirwydd felly, wneud cymhwysiad ymarferol ohonynt, fel datganiad nerthol o gariad eiriasog yr apostol at yr luddewon, a'r eithafodd mewn aberthiad o gysuron personol, y cariesid ef ganddo, pe gallasai trwy hyn y fod yn foddion i'w hadferu, a'u himpio yn ol i'w holowyddion eu hun. Beth bynag arall sydd gorfforedig yaddant—dyna y prif beth sydd yn eu nodwedd, a'r egwyddor fendigedig oddeutu yr hon y try y lleill fel planedau o gwmpas yr haul.

Gadewch i ni edrych am fynydd ar nerth rhyfeddod ei ymchwant i ragluniaid pe buasai yn ddichonadwy eu gwrthodedigaeth derymol fel pobl briodol i Dduw. "Cany's mi a ddymunwn fy mod fy hun yn anathema oddiwrth Grist dros fy mrodyr, sef fy nghenedl yn ol y cnawd." Dyma un o'r samplau hyn ag y gwelwch, fy mrawd, y bydd eich adnabyddiaeth o ystyr glasurol rhai o eiriau yr ysgrifthyrr o gryn wasanaeth i chwi yn ffurfiad barn gywir am danynt, ac yn yr iawn gymhwysiad o honant. Dynoda y gair *anathema* unpeth cysegredig yn addoliad y duwiau paganaidd—megis yspall neu garcharorion rhyfel. Cedwid y cyfryw ar wahan oddiwrth yr hyn oedd gyffredin, ac nid anfyfnych offrymid hwynt fel lloegaberthau. Cymhwysir y gair at bersonau gan rai awdurdodau Groegaldd, y rhai mewn adegao o drallodion neu beryglon cenedlaethol, er gwaredigaeth i'w gwlad a wirfoddol aberthasant eu bywydau i ddyhuddo digofaint eu heulmod. Gellir nodi Codrus a Curtius fel engreiffiau o hyn. Nid oes rheidrwydd i ni gredu fod y

gwladgarwyr enwog hwy yn tybied eu bod yn cymeryd naid i ddfodolied bythol yn y weithred hono—mwy tebyg e lawer yw eu bod yn llwyr ar-yhoeddedig fod sefyllfa ddyfodol—fod gwlad well na Groec, ryddach oddiwrth orthrwm, ac uwch ei breintiau—a bod Rhufain oddidocach na'r ddinas yspenydd sydd wedi ei hadeiladu ar lanau y Tiber—ac yno y gwobrwyd yn ar-rydeddus eu hunanymwadiadau mawrion. Os caniatet hyn gwelir fod yr anhawder i dderbyn datganiad Paul o'i ewyllysgarwch i ddioddef cymaint a rhai felly, er mwyn sicrhau achablaeth oedidiau ei gydgladwyr, yn difianu ar unwaith, gan y gwyddai, nad yw dioddedd-na yr amser presenol hwn yn haeddu eu cyffelybu i'r gogeniant a ddatguddir i ni. Ac yn embellach, pe cymerid, fel y mayna rhai y dylid, mai at ysgymuniad luddewon, gwrthgilliedig oddiwrth grefydd eu tadau, o'r synagoc y cyfeirir yma, nid ymddengys ei oddigarwch troet-yr un mymyr lla. Gwyddoch fod graddau i'r ddygyblaeth hono. Yn y ffurf ysgafnaf torid y person allan am ddeg diwrnod ar hugain, neu ychwaneg. Parai yn y wedd hono anghyfleuderau tymorol mawrion. Ni chaf y diarddeledig ddod yn nes at neb na phedair eusfadd. Caf fyned i'r deml, eto yn lle troi ar y dde fel arfer yr oedd yn rhaid iddo droi ar yr aswy. Ac os byddai farw cyn aymud y benyd, nid oedd galar i gael ei wneud ar ei ol, ond tesid cerig ar ei gorff ym y bedd i arwyddo mai ei haeddiant oedd cael ei labyddio â meini. Wedi i'r dyddiau appwyntiedig ddod i ben, ac yntau heb oddifarhan, cyhoeddidd gradd drymaoh arno. Ac yr oedd rhywbeth mor ofnadwy frawychus yn molidithlon hono, yn nall ei gweinyddiad, a'r arwyddluniau a ddefnyddid i ddyfahanu ei hargraff ar galonau yr edrychwyr fel nad yw yn un synded fed cymaint o'i harswyd ar y bobl. Didedid y dyn a pyrd hwnw oddiwrth bob breintiau crefyddol a chymdeithasol—ni dderbynid ef i dy—cadwal hyd yn oed ei berthynasau oddiwrtho—ni roddid iddo damaid na llymddig gan neb, felly gorfyddid ef i fyw ar wreiddiau a ffrwythau gwyltton y diffaeth-wch lle yr ymgaddial. Yr oedd yn rhydd i'r neb a'i caffai ei ladd.

Ond er mor ddyochrynlyd y pethau yna mae senad Crist yma yn tystio yr aethal o wirfodd ei galon tanynt oll yn agrym ei gariad at ei frodyr pe gallasai felly orchfygu eu rhagfarnau at ei Waredwr a'u perswadio i'w dderbyn. Ac nid proffes yn hollol oedd hyn gydag ef. Nid ar air a thafod yn unig y carodd hwynt, ond hefyd mewn gweithred a gwirionedd—rhocs lawm brawf o'i ddiffuantwydd mewn gwasanaeth a dioddeddau er eu mwyn. "Yn ol fy awyddfyd a'm gobaith," meddai "na'm gwaradwyddir mewn dim, eithr mewn pob hyder, fel bob amser, felly yr awrhon hefyd, y mawrygir Crist yn fy ngherff i, pe an bynag ai trwy

fywyd ai trwy farwolaeth. Ie, a phe y'm hoff rymid ar aberth a gwasanaeth eich ffydd llaw-enhau yr wyf, a chydlawenau â chwi oll."

Yn awr, fy mrawd ieuanc, dyna i chwi gynllun i fyned yn ei ol; a goddefwch i mi eich cymell ar ddechreuad eich brwyd gweinidogaethol i'w gadw o flaen eich llygaid yn wastad—i'w astudie yn drwyadl—i efelychu ei ragorion—mewn gair i fod yn ddilynwr i'r apostol megys yr oedd yntau i'r Iesu. Ymarferwch tuag at gael cydwybod ddirwystr at Dduw a dyaion yn y peth hwn—ac at gael eich dwylaw yn lan oddiwrth waed eich gwrandawyr. Peidiwch ag edrych mor isel a'r goraf ohonom ni am eich *modol*, oblegid gorfyddir ni yn aml gan oed oherwydd ein hanffyddlondeb a'n diffygion i waeddi, "O ein culni! O ein culni!" Pan y dylem fod o ddirif yn llafurio i droi ein cyddynion at yr Arglwydd, yr ydym yn rhy esgeulus, a rhy debyg i rai yn cellwair. Pan y gweddaid fod ein teimladau yn ddrylliog, a'n llygaid yn llawn o ddagrau ddydd a nos yn achos gelyniau y groec, y mae eamwythdra pechadurus wedi ein meddianu. A phan ymoe yr alwad fwyaf diriol am i ni wneud ein hunain yn bapeth i hawb, er mwyn yn hollol enill rhai, gormod genym hunanymwadu mewn pethau bychain—neu yn wir weithiau ymwrthod a phethau sydd bendant waharddedig rhag trol y cloff allan o'r ffyrdd. Ond ni wellir dim felly yn Paul. Ond nid wyf fi yn gwneuthur cyfnif e ddim, oedd iaith ei galon a'i enau ef, ac nid gwerthfawr genyf fy einioes fy hun, os gallaf orphen fy ngyrfa trwy lawenydd, a'r weinidogaeth a dderbynais gan yr Arglwydd Iesu, i dystiolaethu efengyl gras Duw. O na fedyddid pregethwyr yn fwy cyffredinol a'r fath yspyd, ac â mesur helaethach ohono!

Nid ydym, beth bynag, hollol amddifad o siamplau cyffelyb yn yr oes hon. Darllenais am ysbtyty i wahangleifion yn unig yn Nehebarth Affrica. Perthyna darn helaeth o dir iddo, a lafurir gan y trueiniaid hyn. Y mae wedi ei amgaeru â mur uchel, ac nid oes ond un fynedfa iddo, yr hon a wylir yn gyson. Pa bryd bynag y canfyddir ar ryw un nodau yr haint, arweinir ef at y porth, a gorfyddir ef i mewn, *byth i ddychwelyd oddiyno*. Mae yno luaws yn ngwahanol raddau y clefyd fflaid a marwol. Rhydd un cenhadwr hanes golygfa a welodd yno, oddiar ben bryn cyfagos—dau ddyn yn hau pŷa, un ohonynt wedi colli ei ddwylaw, o'i llall ei draed. Pydrasant a syrthiasant oddiwrth eu cyrff. Cariai yr un oedd heb ddwylaw ei gyfaill didraed ar ei gefn a chariai yntau y ffetau yn ei law gan ollwng o'r pŷa yuddi i'r rhychau, tra y claddai y llall hwynt a'i droed. Ond at hyn y cyfeiriwa wrth ddwyn yr hanesyn yna i mewn. Penderfynodd dau genhadwr Moravidd, yn cael eu cymell gan dosturi at gyflwr adfyddus y cleffion

hyn, fyned i'w mysg i brogethu yr efengyl. Aethant i mewn er y gwyddent mai i'w beddau yr oeddynt yn myned—a dywedid fod cenadau eraill yn barod i'w dilyn mor gynted ag y torid hwynt i lawr gan y pla. Dyna ddynion yn gweithredu yn y goleu priodol am werthenaidd, am agorwydd a mawredd ei berygl, am eu rhwymedigaeth i'w cyd-ddynion, a'r anghyflawnder i atal daioni oddiwrthynt tra y byddai ar eu llaw ei wneuthur iddynt. Tywynd mwy ohono, frodyr, i'n calonau ninas, fel yn gwneuler yn fwy sicr, diymwad, a helaeth yn wastad yn ngwaith yr Arglwydd.

Fy anwyl frawd, "Gwir yw y gair, od yw neb yn chwenych swydd eegob, gwaith da y mae yn ei chwenychu"—yr alwedigaeth fwyaf urddasol yn nghyrsedd dyn. Mynweh ynte ragori ynddi. Gweddiweh am gymaint o uchelsgais santeiddiedig i enill cymmeradwyaeth y Barnwr cyflawn yn y dydd hwnw ag a bar i chwli ymadferthu hyd eithaf eich gallu yn nghyflawniad ei dyledswyddau amrywiol a phwysig. Boed i'r ystyriaeth o ymroddgarweh eraill, mewn swyddau llai clodfawr, i enill y palmwydd eich symbyla i dreulio ac ymdreulio ynddi. Dyheua miliwr am anrhydedd wedi ei llwio â gwaed—am hynodwydd a gogoniant mewn gorochestion rhyfelawg. Arweinia eu llwybr dewisieedig hwynt i fri trwy ddifrod a chelanedd, a thros domenydd anferth o ladeddigion ar faes y gwaed. Ac er, pan ymfyddinant o da y gwan a'r gorthrymedig, nad allwn lai na'u hedmygu, na gwarafun iddynt y'seddau uchelaf ya meddiant eu cyd-ddinasyddion—eto nid oes gydmariaeth gydrhwng yspander eu buddugoliaethau hwy a'r llywyddiant a ddilynodd iafur y distadlafr o weinidogion Crist at gadw pechaduriaid. Gwychach filwaith ei radd ef sydd yn ymboeni mewn dinodedd yn rhywle at arwain dynion i'r iawn allan o faglau diafol na'r eiddo yr arwr byd-enwog hwnw yn yr Eidal, a fu yn offeryniol i ddryllio y cadwynau hyny a gadwasant genhedloedd Ewrop cyhyd wrth gerbyd y Babaeth, a than draed pen-delfigaeth drais-arglwyddiaidd. Oblegid nid di-nystrio bywydau yw ei alwedigaeth ef—ond eu cadw. Nid ydyw ef yn y cyflawniad o'i genhadaeth yn gyru penwyni rhaiant mewn tristweh i'r bedd—yn tori calonau gweddwon, na diddymu gobeithion eu hamddiffaid. Eiddo ef y frainit i gyhoeddi i wrthryfelwyr weinidogaeth y cymod—newyddion da o lawenydd mawr i'r holl bobl—cysuro pob galarus—rhwymyo doluriau y rhai ysig eu calon a chymhwyso balm iachawdwriaeth at glwyfau y rhai trwy y cwymp gwasant farwol friw. Ac wrth ystyried hyn y mae yn barod i ddywedyd fel Paul—*"Yr wyf yn mawrhaui fy swydd."* Pe temtid ef gan farslandwr âg aur ac arian lonaid ei dy, i gyfnewid dwy alwedigaeth ag ef, nis gallai eddef y fath gynhygiad colledus iddo ei hun.

Pe cipid ef gan Satan, fel y gwnaed a'i Feistr unwaith, i ben mynydd uchel i ddangos iddo gyfoeth teyrnasocedd y ddaear, a chynyg iddo ei ddewis ohonynt yn lle ei oruchwyliaeth tan Frenin y brenhinoedd, yn yr eglwys a bwrcasodd Eife a'i briod waed, ystyriai yn ddaroetgylad ynddo i gymeryd yr orsedd wychaf o hon- ynt yn lle yr hen bulwad diaddurn ya yr hwn y saif i wahodd eneidiau newynog i gyfranogi oddanteithion efengyl ar fywydd Seion. Gyda'r fath syniad am eich galwedigaeth, a'r fath awyddfyd i ymenwogi mewn defnyddioldeb ynddi—ni bydd yn ormod genych ymboeni gyda'i dyledswyddau hyd flinder y cnawd, er adeiladid eglwys y Daw byw a chadw plant marwolaeth. Fe ddefnyddia eich athrawiaeth fel gwllaw—pich ymadrodd a ddifera fel gwllith, fel gwllith-wllaw ar irwellt, ac fel cawodydd ar laswellt—ar etifeddiaeth Crist; a phan ymddanghoso y Pen Bugail chwi a gewch dderbyn aannifanedig goron y gogoniant.

DIACONIAID DA.

GAN Y PARCH. T. EDWARDS, BIRMINGHAM.

[Traddodwyd y sylwadau canlynol, Ion. 9, 1874, ar achlysur sefydliad aith o ddiaconiaid yn Eglwys Rose St., Pittsburg, Pa., ar gas y cyfryw; ac anfonir yr ystyrir i'r CHERADWR ar ddymuniaid unaliu cynulleidfia yr Eglwys hono.]

"Canys y rhai a wasanethant swydd diaconiaid yn dda, ydynt yn nill iddynt eu hunain radd dda, a bydder mawr yn y fwyd sydd yn Nghrist Iesu." 1 Tim. 8: 14.

Yr oedd gofal mawr yn amser sefydliad Cristionogaeth, yn cael ei ddangos gan yr apostolion a'r eglwys, pa fath rai a oedent yn ddiaconiaid. Mae y Testament Newydd yn profi yn eglur pa fath grefyddwyr sydd yn addas i gael eu gosod yn y swydd sanctaidd dan sylw. Yr oedd Paul, wrth ygrifseu at Timotheus, yn amlygu pa fath rai mae yn "rhaid i'r diaconiaid" fod, sef yn

1. Rhaid iddynt fod yn "onest." Mae eu swydd yn gael am iddynt fod felly, am mai hwy sydd i ofalu am drysorfa yr eglwys er diwallu angen y tlodion allant fod yn eu plith.

2. "Nid yn ddauelriog." Mae yn ofynnol i bob diacon ofalu i ddywedyd y gwir, oblegid heb ei fod ef felly, bydd i'r eglwys golli ei hymddiried ynddo fel swyddog crefyddol.

3. "Nid yn ymroi i win lawer." Y meddwl yw, nad yw dyn fyddo yn yfed gwin lawer yn addas i fod yn diacon yn eglwys Crist.

4. "Nid yn budr eiwa." Ni ddylai diacon fod yn rhy awyddus am bethau daearol, ac yn gybyddlyd. Ni ellir diagwyl i un felly fod yn ddefnyddiol. Bydd yn debyg o roddi stamp ddrwg i eraill i beidio cynnal yr achos crefyddol; ac mae un rhy awyddus am arian yn beryglus i roddi trysor yr eglwys dan ei ofal. Ioan 12: 6.

5. "Yn dala dirgelwch y fydd mewn ephwybod bur." Y meddwl yw, y dylai diacon gredu ac amddiffyn holl wirioneddau yr efengyl.

yl, nid f'i dafod yn unig, ond o gydwybod bur.

6. "A phrofer y rhai hyny hefyd yn gyntaf, yna gwasanaethant swydd diaconiaid, os byddant ddiargrhyoedd." Dylai yr eglwys ddeall fod y cyfryw a osodir yn y swydd diaconiaid yn gywir eu golygiadau crefyddol yn ol y gair, a'u bod yn ymddwyn yn ad ias i'r efengyl.

7. "Rhaid i'w gwragedd yr un modd fod yn onest." Ni ddylid dewis un i fod yn ddiagon a feddai wraig anonest. Dyma dystiolaeth Paul ar y mater.

8. "Nid yn enllibaidd." Ni ddylai gwraig diacon siarad yn ddrwg am eraill i ddau eu nodweddiaid.

9. "Yn sobr." Dylai gwraig un a fo yn ddiagon ymwrthod ag yfed gwin lawer.

10. "Yn ffyddlawn yn mhob peth." Dylai gwraig diacon fod yn ffyddlawn i'w phriod, i'r eglwys, ac i Grist.

11. "Bydded y diaconiaid yn wyr un wraig." Ni ddylent feddu mwy nag un wraig ar yr un amser.

12. "Yn llywodraethu eu plant a'u tai eu hunain yn dda." Os na wna y cyfryw fyddo yn swyddogion yn eglwys Crist lywodraethu eu plant a'r rhai allant fod dan eu gofal yn unol a'r efengyl, pwy eillir ddiagwyl i wneud felly?

Anogaeth i'r diaconiaid i weithredu yn ol y gair. "Canyr y rhai a wasanaethant swydd diaconiaid yn dda, ydynt yn ymhill iddynt eu hunain radd dda, a hyfder mawr yn y ffydd sydd yn Nghrist Iesu." Maent wrth fod yn ffyddlawn i lawr eu swydd, yn ymhill dylanwad a pharch yn yr eglwys, ac hefyd gan y rhai sydd oddiallan. Mae bod yn ffyddlawn yn eglwys Crist yn werthfawr iawn; a bydd y Barnwr yn amlygu hyny yn y farn.

GWAITH Y DIACONIAID.

Gan fod gwahanol olygiadau yn mhilith dynion am y mater hwn, dyllid deall beth mae Daw yn ei ddwywedyd am yr hyn sydd dan sylw yn y gair. Dywedir yn Actau 6: 1, mai yr achos i ddiaconiaid gael eu gosod yn y swydd hon oedd am "fod grwgnach gan y Groegiaid yn erbyn yr Hebreaid, am ddirmygu eu gwragedd gwedd-won hwy yn y weinidogaeth feunyddiol." Oblegid hyny, dywedodd yr apostolion, "Am hyny frodyr, edrychwch yn eich plith am seith-wyr da eu gair, yn llawn o'r Ysbryd Glân a doethineb, y rhai a osodwn ar hyn o orchwyl." Yma ni a welwn fod angen ar bob diacon i fod yn llawn o'r Ysbryd Glân, sef yn meddu dylanwadau yr Ysbryd Glân ar ei galon, a bod angen doethineb i gyflawni y swydd dan sylw. Mae yn ofynol fod diacon yn ddauwlol, ac nid hyny yn unig, ond yn meddu doethineb; yr hyn sydd yn profi mai nid un annoeth all lawr y swydd ddiaconiaid yn ol y Testament Newydd. Er i eith diacon gael eu dewis yn amser yr apostolion, yr oeddant eil yn gydradd a'u gilydd, ac i gydweithredu mewn modd braiddol yn eu

gwaith, yn gofalu am y tlodion oedd yn eu mysg.

Mewn lle arall, dywedir fod y diaconiaid i "wasanaethu byrddau." Act. 6: 10. Wrth y byrddau yma y deallir, bwrdd y tlodion, bwrdd yr eglwys, a bwrdd y gweinidog.

1. Bwrdd y tlodion. Dylai y diaconiaid lasurio er cael gwybodaeth am sefyllfa y tlodion fydd yn angenus, a gofalu wrth gyfranu arian o drysorfa yr eglwys, eu bod yn gwneud hyny yn y modd doethaf, pan fydd gwir alwad am hyny.

2. Bwrdd yr eglwys. Dylai y diaconiaid ofalu am gael bara a gwin at y swper efengylaidd, talu yn rheolaidd am y cyfryw, a chadw cyfrifon manwl ac eglur am yr arian a delir allan o drysor yr eglwys.

3. Bwrdd y gweinidog. Mae'r apostol Paul wrth ysgrifenu at y Corinthiaid, yn dywedyd mewn cysylltiad a bwrdd y gweinidog fel y canlyn, "Felly hefyd yr ordeiniodd yr Arglwydd i'r rhai sydd yn pregethu yr efengyl, fyw wrth yr efengyl." 1 Cor. 9: 14. Dylai y diaconiaid ofalu am fwrdd y gweinidog, fel na fydd ef yn anghysurus ei feddwl, ac yn gorfod byw mewn eistau. Mae yn ddyledswydd arno ef fel eraill i ofalu am gynaliaeth i'w deulu, oblegid mae yr hwn na wna felly wedi gwadu y ffydd, "a gwaeth yw na'r di-ffydd." 1 Tim. 5: 8. Mae galwad neillduol ar y diaconiaid i ofalu am gynaliaeth y weinidogaeth yn bresenol, oblegid caledi yr amseroedd. Fe fu gosodiad y saith diacon yn eu swydd yn amser yr apostolion o les mawr, oblegid dywedir "A gair Duw a gynyddodd, a rhifedi y dysgyblion yn Jerusalema a amlhawyd yn ddirfawr, a thyrfa fawr o'r offeiriad a ufuddhasant i'r ffydd." Ni a hyderwn y bydd gosodiad y saith diacon hyn yn fendith neillduol i'r eglwys hon, ac yn gymorth i'm parchus weinidog, y Parch. H. E. Thomas, D. D., i fyned yn mlaen yn ei weinidogaeth.

"Bellach frodyr, byddwch wych. Byddwch berffaith, diddaner chwi, syniwrch yr un peth, a byddwch heddychol, a Duw y cariad a'r heddwrch a fydd gyda chwi." Amen.

BUDDIOLDEB DUWIOLDEB.

GAN JONATHAN EDWARDS, COLEG BANGOR, M.E.
Parhad o t. d. 7.

Y mae dylanwad ffafriol duwioledeb ar y meddwl yn ei wahanol sefyllfaoedd yn ei wneud yn FUDDIOL.

Y mae yr anhwylderan meddyliol ag y mae dyn yn ddarostyngedig iddynt yn amrywio iawn, ac mae eu dylanwad yn fawr a phwysig. Maent yn fwy peryglus nag anhwylderan corfforol. Llethir pob dyn weithlau gan ystyriaethau o'i ddyledswydd i wasanaethu Duw,—dwn ymwybyddiaeth o'i gyfrifoldeb i Dduw—ei anheilyngdod, a'i anffyddlondeb, y rhai a barant i'w deimlo yn anecwmwyth; a phan o dan ddy-

lanwad y teimladau yma, ofer chwilio am cwmwythra yn y byd, y tu allan i grefydd Crist, yr hon a lywodraetha y duwiol. Hi yn unig a fedr heddychu y meddwl, a'n codi o dywyllwch i oleuni. Pan yn y sefyllfa yma, 'does dim mor briodol, ac a effeithia mor ffafriol ar y meddwl, a choffeidio trwy ffydd wrioneddau yr efengyl — y rhai a sylweddolant y byd anweledig, byrder einioes, agoswydd tragwyddoldeb, difrifoldeb dydd barn, a gwerth enaid anfarwol. Yma y deuwu i gyffyrddiad a'r newyddion da o lawenydd mawr, y rhai a wnant i'r mudan i ganu, a'r cloff i neidio fel hydd. "Duwioldeb sydd fuddiol i bob peth." Daw a'r afradlon yn ol, gwna'r hunanol yn llariaidd, y gwylaidd yn wrol, a gwellha holl wendidau y natur ddynol, megys y gwellhaai Crist bob clefyd ac afiechyd pan ar y ddaear.

Y mae yn fuddiol yn mhob sefyllfa ac o dan bob amgylchiadau. Y mae ya anrhydedd i'r teuan, yn goron i'r henafgwr, yn fuddiol i'r cyfoethog, trwy ei atal rhag ymddiried yn ormodol ar gyfoeth a dderfydd; i'r tlawd trwy ei barotoi i fwynhau sefyllfa well. Mae yn ei wneud yn gyfoethog mewn ffydd, ac yn eiddedd yn sheyrnas Dduw. Yr ydym oll tra yn y byd yn agored i gael ein goddiweddwyd gan brofedigaethau chwerwon, a'r rhai hyn y fath nas gall dim ein cynorthwyo i fyned drwyddynt fel duwioldeb—yspryd Duw yn ein arwain a'n nerthu. Pan y daw afiechyd blin i'r teulu gan ddwyn oddiarnom un o'r plant, te y gwr neu y wraig, pa le y gallwn droi i chwilio am nerth a chyseur? Pan y siomir ni gan gyfeillion, pan y chwyliwriwr ein holl gynllunio, nid oes na châr na brawd a fedr ein cynorthwyo. Ond mae duwioldeb yn fuddiol o dan amgylchiadau fel yna; cynorthwya ni i fyned trwy bob ysturm, ysgafnha ein llwyth, dyg ni i edrych ar obaith na dderfydd, ar ran na chymerrir oddiarnom, ar yr Hollalluog Dduw! Cysurir ni â gobaith am fydd gwell, pan y sychir ein holl ddagrau, a dywedwn gyda'r bardd—

"Pe meddwn aur Peru,
A pherian'r India bell,
Gwreiddionen iach o ras fy Naw
Sydd drysor canmili gwell."

Yr ydym wedi ceisio disgrifio dylanwad duwioldeb ar ei feddianydd. Nid yw yn terfynu yma. Nid yw yn gyfyngedig i'r meddianydd. Na, ond mae y dylanwad yn eang iawn: oblegid cyfrana y duwiol fendithion ar bawb o'i amgylch. Sylwn ar ei ddylanwad yn y teulu. Lleiw galonau ei blant a chyfarwyddiadau buddiol, rhydd iddynt esiamplau teilwng, dyg hwynt i rodio ar hyd ffordd euraidd i wasanaethu ac ofni Duw. O deuluoedd o'r fath y codir ser dysglariaf dynoliaeth, y rhai a safant i fyny i draethu anchwilladwy olud gras. Mae teulu y duwiol yn ddolw o'r nefoedd.

Mae ei ddylanwad ar gymdeithas yn anhraeth-

adwy. Gwasgara berarogl dymunol ar bob llaw, haw had nefol yn mhob man: mae teimlad o barchedig ofn yn meddianu pawb o bob oed pan yn ei bresenoldeb. Anwylied tra yn y byl, a bydd ei goffadwriaeth yn fendigedig wedi iddo humo yn yr angau. Er hyn, nid yw y duwiol yr hyn hoffai fod ar y ddaear, nid yw yn gallu blodeuo tra yn y cnawd fel y dymunasi; mae megys planhigyn mewn daear sych, nid yw ond megys blaguro yma, blodeua yr ochr draw. Ni welwn yma ond rhith o ddylanwad duwioldeb. Er hyn y mae yn sawr ac anneesgrifadwy bwyd. Beth pe dychymygem weled teulu perffaith dduwiol, oni fyddai yn fendith anbraethadwy mewn ardal? Ond awn yn mhellach a dychymygwn fod perffaith dduwioldeb yn eiddo dynoliaeth yn gyffredinol, pa mor fuddiol a fyddai? Gwnai y ddaear yn nefoedd—yn amddifad o ddigofaint—dim anghyffod na rhyfel—"y cleddyfau wedi eu gyru yn sychau a'r gwaewffyn yn bladoriau." Dim un genedl yn codi yn erbyn cenedl arall—dim golygfeydd creulon yn dallu'r llygaid, na chwynfannau y rhai gorthrymus yn taro y glust; ond llawenydd a gorfoledd yn llenwi'r byd, pawb yn gyfeillion, "y blaidd yn trigo gyda'r Oen, a'r llewpard yn gorwedd gyda'r myn &c." Nid yw yr adeg ddymunol yma wedi gwawrio eto. Na, mae yn rhaid i'r llygaid ganfod cynhyrffadau cenhedloedd, y glust glywed cwynfannau ac ocheneidiau y lluddiedig; byddinoedd a gyfarfyddant a'u gilydd yn maes y frwydr, gan awyddu am waed eu gilydd. Oad mae duwioldeb yn dylanwadu yn uniongyrchol i ddwyn yr adeg ddymunol yma i ben.

DUWIOLEDB SYDD FUDDIOL NID YN UNIG YN Y BYWYD HWN, OND YR HWN A DDAW HEFTYD, "a chanddi addewid o'r bywyd sydd yr awrhon, ac o'r hwn a ddol." Y mae yn fuddiol trwy ystod ein bywyd, ac yn fwy buddiol bob dydd, ac yn fuddiol dros ben yn angau, pan fyddo rhewaidd ddwyr yr lloddonen wedi codi hyd ein gluniau, pobpeth bydol yn cefnu arnom, perthynasau a chyfeillion, clod a chyfoeth daearol yn methu ein cynorthwyo. Dyma yr adeg pan fydd buddioldeb duwioldeb yn dechreu. Pan fyddo pethau eraill yn machludo bydd ef yn gwawrio. Pan wedi cyrhaedd pen draw rhinwedd pethau y byd, ni fyddwn ond ar dröeth rhinwedd duwioldeb. Pa rhyfedd i'r bardd ganu ynte

"Duwioldeb yn ei grym
Sydd werthlawroch im',
Nag aur Peru,
Hi geidw f'enaid gwan,
Yn ddilogel yn mhob man,
O'r diwedd dwg i'r lan
I gol fy Naw."

Rhaid cofio mai gwir dduwioldeb sydd mor werthfawr a hyn. Holwn ein hunain a ydym yn ei feddu. A ydym yn caru Duw a'n holl allu, ac yn hoffi ei wasanaethu a'i foliantu? Nid yw duwioldeb yn gwynyddig mewn tu-

eddied oer at wirioneddau'r efengyl, na thyn-
wch neu garedigrwydd naturiol. Nid ymwrth-
ed yn rhanol a phechod, neu roddi i Dduw ran
o'n heneidiau ac ychydig o'n amser: ond duw-
ioldeb ydyw llwyr gysegriad i Dduw o'n hen-
eidiau, cydnabyddiaeth ymarferol o'n anherfyn-
ol lywodraeth, a chyflwyniad hollol o'n hunain
i'w wasanaeth—Crist wedi ei ddolw i yn y gal-
on, a'r hen ddyw yn ddarostyngedig i'r dyn
newydd. Duwioldeb o'r fath grybwylledig
aydd fuddiol i bob peth. Nis gall dyn ei sicr-
hau o hono ei hun. Nid penderfyniad yn unig
o eiddo y dyn a'i sicrhau; eithr rhaid wrth
ddylanwad ei Lân Ysbryd. Rhaid cael golwg
briodol ar Dduw yn ei ras, ac ymddiried ein
hunain ar haeddiant y Gwaredwr, a bod yn
ddyfal mewn gweddi, a myfyrio ei Air Sanc-
takid. A phan y byddo wedi ei blannu yn y
galon, er nad all ddygleirio fel y dymunai ei
feddianydd oherwydd profedigaethau mewnol
ac allanol y byd, y cnawd a'r diabol, er hyny ei
ddylanwad a wna i'r enaid i ufuddhau a gwas-
anaethu Daw yn gyson a eolog. Bydd ynddo
awydd gynyddol i'w foddioni, mwy o awydd i
wneud yr aberthau gofynol, a mwy o ffyddlon-
deb yn ngweithiad allan ei ddyledswyddau yn
ei y goleuni sydd ganddo. Bydd pobpeth yn
ddarostyngedig i'r tueddiadau yma.

Ffe all pawb ei feddu, oblegid gwahoddir
pawb. "Dewch ataf fi bawb sydd yn flinderog
ac yn llwythog a mi a eemwythaf arnoch." *Mae i'w gad heb arian ac heb werth.* "O deu-
wch i'r dyfroedd bob un y mae ayched arno, le yr
hwn nid oes arian ganddo; deu-
wch, prynwch a bwytwch; ie, deu-
wch prynwch win a llaeth, heb arian ac heb werth." *Mae yn werth ym-
drechu am dano,* yn ol tystiolaethau y rhai a'i
meddiana, yn yr awr gyfyngaf. Galluogodd
Job i ddweyd yn ngwynneb y profedigaethau
chwerwaf, Mae pobpeth yn dda, "Canys mi a
wn fod fy Mhrynwyr yn fyw;" a'r Salmydd i
ddweyd, "Pe rhodiwn ar hyd glyn cysgod ang-
au nid ofnwn niwed, canys yr wyt ti gyda mi,
dy wialen a'th ffon a'm cysurant;" ac i Paul
ddweyd fod arno chwant ymadael a'r byd yma,
"ac i fod gyda Christ canys llawer gwell ydyw,"
meddai; a miloedd yn ychwaneg a fynegodd
werth duwioldeb iddynt yn yr awr gyfyngaf.
Mae duwioldeb yn talu yn fendigedig yn y byd
hwn ac yn sicrhau i ni fywyd tragwyddol yr
ochr draw i'r llen yn nghwmni Duw a'r Oen.
Mae yn werth i'w feddu ynto. Hen dadau
yn yr efengyl, ymgysurwch a byddwch lawen.
Mae genych drysor di-ail. Mae wedi eich
cynorthwyo lawer tro pan oedd pawb a phob-
peth yn methu; ac yn awr pan ar draeth afon
sydd yn gwahanu y byd hwn oddiwrth y byd
mawr tragwyddol, yn disgwyl i'r llanw ddyfod
a'ch dwyn i ffwrdd, mae yn gysur meddwl fod
genych gyfoeth a sicrhau i chwi drwydded, ie
helaeth fynedfa i'r gwynfyd tragwyddol. Blen-

tyh Duw o bob gradd ac oed, na fydd digam-
beth bynag dy sefyllfa. Mae genyt anghwiliad-
wy olud, mae genyt drysor na dderfydd byth.

O drŷeni fod neb yn amddifad o hono, pan o
fewn cyrhaedd pob un. Tylawd yw yr amddi-
fad hwn yn y byd yma, tylotach pan yn marw,
a bydd ei sefyllfa yn y byd arall yn ofnadwy.

Ddarllenhydd, sicrhau y trysor yma yn awr, tra
mae yn ddydd gras ac yn dymhor iachawdwr-
iaeth. Ymostwng ger bron Duw, a gweddia
arno dy lanhau yn llwyr oddiwrth dy beshod-
au, er mwyn Crist. Amen.

DIWYGIAD.

Mae diwygiad crefyddol yn un o brif bynciau
y dydd, ac efallai nad anfuddiol fyddai yagrif
neu ddwy ar y mater. Mae diwygiadau bob
amser yn tynu sylw, ac yn gwneud daioni mwy
na's gellir ei osod allan mewn geiriau. Mae
mwy neu lai o adfywiadau yn ffynhddol, ond
cyfyngedig ydynt yn gyffredin i ryw ardaloedd.
Mae'r diwygiadan mawrion, nerthol a chyffred-
inol yn fwy anaml, ac megis yn digwydd rhwng
cyfnodau o amser. E'f engraifft:—Yn Lloegr
Newydd yn amser yr anfarwol Jonathan Ed-
wards yn 1733 torodd diwygiad allan a phar-
haodd hyd 1736. Y cyntaf sydd genym hanes
am dano wedi'n ydyw'r un a dorodd allan yn
amser yr hyawdl Whitfield a'i gydlafurwyr yn
1740—1750. Yn ystod y diwygiad mawr hwn
allan o boblogaeth o gylich 260,000 yn Lloegr
Newydd, cyfrifir i 25,000 o eneidiau ddychwel-
yd at grefydd; ond, nid oedd ei ddylanwad yn
gyfyngedig i Lloegr Newydd; oblegid aeth
trwy'r wlad fel yr oedd nerthoedd y byd a
ddaw i'w teimlo fwy neu lai, byd amser y
gwrthryfel yn erbyn Lloegr. Eto i gyd, rhwng
y ddau ddiwygiad crybwylledig yr oedd adfyw-
iadau nerthol wedi digwydd mewn amryw ar-
daloedd. Wedi'r diwygiad mawr yn amser
Whitfield, ni chymrodd un deffroad mawr
neillduol le hyd 1798. Yn y cyfameer rhwng
1750 a 1798 nodweddid yr eglwysi gan cer-
mwythdra a marweidd-dra, ac yr oedd anffydd-
iaeth yn ymadgyfnerthu, yn ymluedu ac yn enill
tir yn gyflym; Seion a'i thelynau wedi eu crogi
ar yr helyg, yn wylofain a galaru. Yn yr
amser yma yr oedd y wlad wedi bod yn berwi
drwyddi ben bwy gilydd, yn ymdrechu am ei
rhyddid a'i bywyd gwladwriaethol, fel yr oedd
y bobl wedi eu tynnu o ran eu meddwl a'u
serchiadau oddiar grefydd a'r pethau a ber-
thynant i heddych cydwylbod.

Yn 1798 yr amser nodedig i'r Arglwydd dru-
garhau wrth Seion a ddaeth, a thywalltwyd o'r
Ysbryd nes oedd fel tŷn yn yagubor cwbl o'i
faen. Teimlild o'r nerth adfywiadol yn yr holl
eglwysi, fel yr oedd Seion i'w chlywed yn gor-
foleddu ac eneidiau wrth y degau o floedd yn
llefain am drugaredd. Dywed un yagrifenydd
am dano yn yr ardal y preswyliai ynddi yn

Vermont: "Yn ddisymwth diagynodd Yspryd yr Arglwydd arnom, fel gwynt grymus a nerthol. Ysgydwid yr holl le braidd ar unwaith, nid oedd nemawr deulu na cheid rhyw un yn ddirifol ymholi pa beth a wneid er bod yn gadwedig, ac yr oedd arwyddion dirifoldeb i'w gweld yn gyffredinol ar bawb."

Fel yna mae wedi ac yn bod; cyfnodau o fywyd a gweithgarwch, a chyfnodau o farweiddra a difaterwch. Edrycher i hanes yr eglwys o dan yr Hen Oruchwyliaeth: un adeg, ceid y bobl yn selog ac yn wresog addoli a gwasanaethu Jehovah; yn mhen ychydig ar ol hyny, yn ei anghosio gan ymlygu a chofseidio duwiau yr Aipht a Babylon. Pur debyg ydyw yr hanes sydd genym am yr eglwys dan yr Oruchwyliaeth Newydd.

Wrth ddarllen hanes yr eglwys, a sylwi ar hyn, mae'r ymofyniad yn codi yn y meddwl, paham y cyfnodau yma? Paham y cariad a'r taubeidrwydd gyda chrefydd heddyw, a'r diffyg o'r pethau hyn dranoeth? Ai rhywbeth yn y trefniant dwyfol sydd yn peri yr hynodrwydd yma yn hanes yr Eglwys? Wrth ddwys fyfrio ar y mater, nid oes un petruader ynom i ddweyd, mai nid dim yn y trefniant dwyfol yw'r achos o hyn; ond, mai yn herwydd diffyg o du'r Eglwys, i ddyfod i fyny a thelerau ac amodau'r nef. Cydymffurfier a'r amodau, yna ceir o'r Yspryd yn gyson a pharhaus. Nis gallwn feddwl am derfyn i Yspryd yr Arglwydd. Mae llawer o eiriau sydd yn peri i ni dynu'r casgliad, pe parhâi yr Eglwys yn effro a fyddlawn i gyflawni ei dyledawyddau, y ceid teimlo bod y presenoldeb dwyfol yn wastad yn agos. Chwi a'm cewch, meddai yr Arglwydd, os ceistech a'ch holl galon. Gofynwch a rhoddir i chwi eto. Eto i gyd mae'n amheus genym wrth ystyried y byd lle y bodola yr Eglwys, a fyddai yn grynaws ac yn alluog i ddal dylanwad parhaol yr Yspryd Glân neu beidio. Hyay yw, yn ei ddylanwadau nerthol a grymus. Yn presenol mae yn cael ei hamgylchynu gan bechod, llygredd ac anwiredd. Mae y rhai hyn yn dylanwadu. Heblaw hynyna, mae prydfferthwch y byd, a swyn pethau'r byd, yn tynu'r meddwl a'r earchiadau fwy neu lai oddiar bethau y byd anweledig, a'r canlyniad o hyn ydyw y cariad yn oeri, a'r ffyddlondeb yn colli. Mae i ni gofio hefyd, mai adeg brwydro ydyw hi yn awr ar Seion. Yn ei sefyllfa a'i chyflwr presenol, mae yn sefyll mewn angen nid yn anig i gasglu, ond i ddisgyblu milwyr. Casglu mae'n wneud mewn diwygiad, disgyblu ar ol hyny. Mae'n gofyn diwydrwydd a ffyddlondeb gyda'r naill fel y llall. Mae gobaith y bydd i'r Eglwys gyrhaedd y parodrwydd a'r perffeithrwydd cyflwr hwnw, y bydd yn gallu casglu a disgyblu ar yr un adeg. O'r hyn leiaf dyna fel y meddyliwa y bydd yn y mil blynayddoedd. Rhwy Bentecost diddiwedd.

Wrth ddarllen hanes diwygiadau, tynir ein sylw gan farweiddra a difaterwch mewn addysgu ac hyfforddi plant, hynaf yw, yn flaenordol i'r ymddangosiad o ddylanwad adfywiadol. Dywed ysgriftenwyr fod y cyfnod rhwng 1750 a 1790, yn nodedig am fod plant yn cael eu gadael yn ddisiylw. Wedi toriad allan y diwygiad ymgymerwyd o ddifrif a'r gwaith o addysgu plant gan y rhieni. Nis gellir gosod gormod pwys ar hyn, yn neillduol pan cymerir i ystyriaeth y ffaith fod plant y rhieni crefyddol sydd yn talu sylw i hyn o ddyledswydd fel rheol, yn gyffredia yn mhilith y rhai cyntaf i brofi o'r nerth sydd yn perswadio dynion i adael eu ffyrdd drygionus ac i ddychwelyd at Dduw. Bydd Duw yn sicr o wobrwyo y teulu sydd yn treulio rhyw gymaint o amser bob dydd i som am ei enw, mynegi am ei ddaioni, gan ymdrechlu argraffu ar feddyliau y plant y pwys o fyw yn ofn yr Arglwydd.

Peth arall a ddennaf sylw, ydyw, y ffaith mai trwy gyfryngau dynol yn gyffredin y dygir oddiamgylch ddiwygiad. Mae pethan eraill wedi cael eu defnyddio fel offerynnau, megys clefydau, angau, etc. Wrth hyn nid ydym am gael ein deall yn dywedyd, nas galleid dwyn diwygiadau oddiamgylch heb y cyfryngau crybwylledig; na, credwn y gallai Duw, pe yr ewyllysiai, agor y nefoedd, ytwallt o'i Ysbryd, a gwneud hyn o hono ei hun. Nid yw yn ddi-hynol, ond mae o'i ewyllys dda wedi gweld yn ddoeth ddewis ddwyn y gwaith oddiamgylch trwy offerynnoliaeth cyfryngau. Dewiswyd Moses ganddo i fod yn gyfrwng yn ei law er hollti y Mor Coch; felly yn union dewisodd Jonathan Edwards, Whitfield, Wesley, Finney, ac ereill; ynghyd a'r dynion hynod Moody a Sankey yn ein dyddiau ni, i fod yn gyfryngau yn ei law, er peri i Seion ddattod y rhwymau oddiam ei gwddf, a gwisgo am dani wisguedd ei gogoniant a'i nerth ac i ganu caniadau ymwarded. Mae un peth neillduol wedi ac yn nodweddu y cyfryngau, sef, symlirwydd a dirifoldeb yn y pregethiad o'r gair santaidd. Ymdriuid yn ffyddlawn a'r gair i'w egluro yn athrawiaethol, a'i amddiffyn yn ngwyneb ymosodiadau anffyddol mewn adegau o farweiddra, ond nid oedd fawr cyffro yn cymeryd lle. Y pregethu yn gyffredin ar doriad allan diwygiad ac yn ystod adeg diwygiad, ydyw traethiad didderbyn wyneb, dlofnodyn, o'r gair fel mae yn yr Iesu. Gellir crybwyll fel engreifftiau, Whitfield, Finney, a Moody. Eto i gyd gwelir fod cryn wahaniaeth yn y pregethau a fendithiwyd ac a fendithir, er perswadio pechaduriaid i ddychwelyd at Dduw. Darlener pregethau Edwards a Whitfield a chydmarer hwynt a'reiddo Moody. Mae eiddo y rhai blaenaf yn arwain y trosedd, wr i Sina, yn ei ddal yno yn swm mellt a tharannau y ddeddf, nes y mae yn dychrynu am ei fywyd, gan gymaint y perygl mae yndda.

Dwyn argyhoeddiad am bechod trwy ddal Duw, fel Bod cyflawn a sanctaidd oedd mewn golwg gan Edwards a Whitfield. Rhoddodd hyn fantais i Undodwyr ac Unifersallaid gably diwyg-wyr trwy eu cghuddo o ddychrynu pobl at grefydd; ond maent mewn mudanrwydd yn ngwyneb y ffaith fod Moody yn dangos Duw yn ei gariad, ei drugaredd, a'i amynedd. Nid am fod llai o angen dangos Duw yn ei gyflawnder a'i sancteiddrwydd yn awr, nag yn yr oes sydd wedi myn'd helbio, ydyw'r achos fod Moody yn llwyddo i ddenu y miloedd i goffleiddio Iesu o Nazareth. Nage, mae cymaint o angen heddyw ag erioed i ddangos Duw, fel Duw cyflawn a sanctaidd, yn ogystal ac yn Dduw trugarog a graslawn, ond ymddengys mai yr olaf sydd yn cyfarfod â chwaeth a nodweddion yr oes bresenol. Goddefir gan ddiwygwyr draethu ar ddyledswyddau a siarad yn erbyn pechodau, yn fwy nag a wneir fel rheol pan na fyddo diwyg-lad. Yn amser deffroad ar grefydd, teimla cynulleidfaoedd fod y gair yn cael ei bregethu i bob un yn unigol. Pe gellid cadw'r yspryd yma yn fyw, byddai un rhwystr mawr at ffordd llwyddiant yr efengyl wedi ei symud.

D. A. EVANS.

(I'w barhau.)

YCHYDIG SYLWADAU AR WEDDL

(Parhad o'r Rhifyn diweddar.)

SYLWN YN BUMED, Fod yn ofynol i ddyn pan yn agosáu at Dduw am fendithion ychwanegol, fod wedi gwneud *defnydd priodol* o'r bendithion a roddwyd iddo yn flaenorol. Y mae Solomon yn danfon y diogyn at y morgrugyn, fel y byddai ddoeth. Gwnawn ninnau ddanfon y plentyn ysbrydol at y plentyn naturiol, i'r un dyben. Edrychwn ar yr amaethwr tlawd, pan yn cychwyn ar ei fywyd amaethyddol. Ni fydd ganddo ar y cychwyn ond mesuraid bychan o hadan. Ond gofala roddi pob hedyn mewn tir da, ac erbyn y cynhaaf gwel fod Duw wedi bendithio ei ymdrech yn rhyfeddol. A phan ddaw amser hau y tro nesaf, bydd gan yr amaethwr gryn lawer yn ychwaneg o hadau, a bydd yn ymdrechgu gyda y rhai hyn eto yr un fath, a bydd Duw yn ei fendithio yn yr un modd. A thrwy barhau mewn ymdrech i ddyfod i fyny ag amodau llwyddiant, bydd yn fuan yn gyfoethog. Ond ar y llaw arall, os rhodda y dyn i fyny yr ymdrech, buan y syrth i ddiol. Y mae y ddeddf yna yn gweithio tuag at blentyn natur yn mhob amgylchiad yr un fath. Y mae yn amlwg fod deddfau anian mor gyson a tefydlog, fel y mae pawb mewn ymdrech er dyfod i fyny a'u hamodau. Ai tybed fod cysondeb a sefydlogrwydd deddfau ysbrydol yn llai sicr? Ai tybed fod Duw yn gyson a sefydlog gyda y pethau lleiaf eu pwys, ac heb fod felly gyda y pethau mwyaf eu pwys? Na, nis gallwn gredu hyn; ond yn bystrach y mae trefn Duw yn y

lleiaf a'r agosaf atom, yn ein cynorthwyo i'w ddeall yn y mwyaf, a'r pellaf oddiwrthym. Felly, cofia, blentyn ysbrydol, mai "enaidd y diwyd a wneir yn fras." Y mae diwydrwydd bob amser yn golygu fod dyn ar ei eithaf yn defnyddio y bendithion hyn a roddwyd iddo yn flaenorol er cyrhaedd bendithion ychwanegol, pa rai sydd yn addawedig iddo ar yr amod iddo ymdrechgu am danynt. A hyn cytuna damag y talentau. Yr oedd yn ofynol i'r hwn a gafodd bum talent eu gosod oll yn y farchnad er enill pump atynt: a'r hwn a gafodd ddwy yr un fath; a phe buasai yr hwn a gafodd un y gwneud defnydd priodol o'r un hono, diatmau y cawsai un ati—a chymeradwyaeth ei arglwydd.

Meddai yr Arglwydd Iesu wrth ei ddysgyblion, "Gwiliwch a gweddiwch." Yr oedd yr Arglwydd Iesu wedi rhoddi llawer lawn o gyfarwyddiadau i'r disgyblion er eu galluogi i sefyll profedigaethau yr ardd, llys Pilat, a'r groes. Ond, gan na wnaethant ddefnydd priodol o'r cyfarwyddiadau hyn, "aethant bawbi'w ffordd eu hun." Y mae yr apostol yn gosod i lawr yr un cyfarwyddyd, a'r dyben yw, "Fel y cynyddoch mewn gras."

Beth feddyliem am blentyn yn myned at ei fam yn barhaus i ymofyn am ryw ymborth blasus, ac ar ol ei gael yn ei ddinystrio, trwy ei chwala o gwmpas ei draed? Yr un fath y mae y plentyn ysbrydol yn gwneud wrth fyned at ei Dad Nefol i ymofyn bendithion ychwanegol, pan heb wneud defnydd o'r bendithion a gafodd yn flaenorol.

Beth yw yr achos ein bod mor eiddil, a'r bywyd ysbrydol mor anhawdd ei gasfod? Ai Duw sydd yn brin yn ei roddion? Na, na, y mae yn barotach i roddi ei bethau da nag y mae yr un tad naturiol i'w blentyn. Y mae y wledd ar y bwrdd. Ond yr ydym ni wedi bod mor wastrefus gyda y rhoddion a gawsom yn flaenorol, fel yr ydym erbyn hyn yn rhy weiniaid i dderbyn rhoddion, ac yn rhy ddiarchwaeth i fwynhau y wledd.

Yr ydym yn debyg i'r llystacyn a dyfa yn y *seier*: edrychwech arno—mor eiddil, mor anhebyg i ddwyn ffurwyth. Ond beth yw yr achos ei fod yn edrych mor wael? O, y mae yr achos yn hollol wybyddus: nid oes dim yn ddyrus a dirgel yn hyn. Yr achos ei fod mor eiddil yw, am nad ydyw pelydrau goleuol a chynesol yr haul yn gallu cael gafael arno; ac nid ydyw yr elfennau maethlon sydd yn yr awelon yn gallu ymwithio iddo. Felly y mae gyda ninnau. Nid ydym yn byw yn ddigon agos at Haul y byd ysbrydol, fel y byddai i'w oleuni agoryd ein deall, a'i wres gynesu ein calon. Nid ydym ychwaith yn byw yn ddigon agos i fryn Calaria, er derbyn ei awelon maethlon ac adfywiol.

SYLWN YN OHEWCHED, Ar natur y bendithion ag y dyldd myned at Dduw mewn gweddi am danynt. Teyrnas ysbrydol ydyw teyrnas Crist,

a deiliaid ysbrydol ydyw ei dinasyddion. Cyfrotelidau ysbrydol ydyw cyfreithiau y deyrnas hon hefyd. Felly, o angenrheidrwydd, bendithion ysbrydol ydyw ei chyfoeth.

Y mae yn amlwg mai bod yn gyfoethog tuag at Dduw ydyw *real estate* y deyrnas ysbrydol hon. Y mae yn wir fod Duw wedi rhoddi bendithion tymhorol i'r Iuddewon, mewn canlyniad i weddi. Ond y mae yn rhaid i ni gofio fod dyn y pryd hyn yn ei fabandod, a bod Duw yn ymddwyn tuag ato yn debyg fel y gwna rhieni tyner at eu plentyn. Bydd y rhieni yn rhoddi teganau i'r plentyn pan y bydd yn fychan, a bydd yn ymddifysu gyda'r teganau, yn llawer gwell na phe rhoddid iddo fil o ddoleri: a ehan fod y plentyn yn mwynhau ei deganau mor dda, mewn canlyniad bydd ei serchiadau yn canolbwyntio at roddwr y teganau. A phan ddaw yn alluog i fwyndau pethau gwerthfawrocach, bydd yn gwybod lle i fyned er en oael. Yn debyg yr oedd rhwng Duw a'r genedl Iuddewig. Nid oedd y genedl ar y pryd ond megis babanod. Felly teganau oedd y pethau cymwysaf iddynt: sef pethau y byd hwn. Nid oedd gofal neillduol Duw am danynt fel eu brenin daearol ond cyagod, ac y mae yr oll wedi ei sylweddoli yn Mrenin Seion.

Felly, symudwn yn mlaen i fynydd Duw, i'r Jerusaleum newydd, er cael gwlwg ar Frenin y deyrnas y soniwn am dani. Ac os yw y Brenin yn feddianol ar lawer o drysorau y byd hwn, tebyg y dylai y deiliaid awyddu bod yn debyg iddo yn hyn. "Y mae ffauau gan y llwynogod, a ehan adar y nefoedd nythod, ond gan Fab y dyn nid oes le i roddi ei ben i lawr." "Dus i'r môr, a bwrw fach, a thâl droef â a thithau." Dyna'r fath un yw dy Frenin, Seion. Chwil- iwa eto i gyfreithiau y Brenin hwn:—"Am hyn, yr ydyf yn dywedyd wrthyh, Na chymerwch ofal am eich bywyd, beth a fwytaoch, neu am eich corff, beth a wisgoch. Ystyriwch y brain, nid ydynt yn hau nac yn medd, ac y mae Duw yn eu porthi hwynt; O ba faint mwy yr ydyh chi yn well na'r adar? Ystyriwch y lili, pa fodd y maent yn tyfu; ac os yw Duw felly yn dilladu y llysiâu, yr hwn sydd heddyw yn y maes, ac y fory a deilir i'r fwrn, pa faint mwy y dillada efe chi, O rai o ychydig ffydd!" Wrth ffydd faw yma y golygir, ymddiried cyflawn yn Nuw fel-Awdwr a Threfnwr deddfau natur, er eu cynaliath tra yn y byd hwn. Ac y mae yn amlwg fod yr uchod yn gerydd llym am beidio gwneud felly. Ond di- ebon y bydd rhyw rai yn barod i ddywedyd mai cyfarwyddiadau i'r dysgyblion yn unig ydyw yr uchod, er ateb amgylchiadau neillduol. Wel, pob peth yn dda. Y mae yma ddoesbarth arall i'w cael, ac y mae yn debyg fod holl blant dyn- ion yn un o'r ddan: "Canys y pethau hyn oll y mae canbedloedd y byd yn eu hargaelio." Yn awr, dewised pawb ei ddoesbarth.

Y mae yr Arglwydd Iesu yn dysgu hefyd, nad ydyw dyn eto yn ddigon ysbrydol i drefna pethau y byd hwn, heb fod perygl iddynt ei niwedd- lo fel plentyn byd arall. Gan hyn, meddal wrth ei wrandawyr, "Gwerthwch yr hyn oll sydd genych a rhoddwch elusen, a gwnewch i chiwi eysau y rhai ni heneiddiant, trysor yr hwn ni dderfydd. Canys lle y mae eich trysor, yno y bydd eich calon hefyd."

Felly ymorphwyswn ar drefna ddoeth a da Duw am roddion y bywyd hwn, ac awn ato am ei fara beunyddiol, sef ymborth ysbrydol yr enaid. Ac os bydd pethau y bywyd hwn yn dig- wydd bod yn brin ar rai amserau, cofiwn mai "Digon i'r dysgybl fod fel ei Athraw, a'r gwas fel ei Arglwydd." Cofiwn hefyd fod yr un Gwr wedi dywedyd, Nac ofawch, brawd bychan, canys rhoddwyd i chiwi y deyrnas.

Y SYLW DIWEDDAF YW, Y bydd Duw yn sic- o ateb gweddi ffyddiog am fendithion ysbrydol. Y mae yn amlwg fod parhad dyn mewn sanct- eiddrwydd, a hynny cyn y cwymp, yn dibynu ar y defnydd a wna efe o'r galluoedd hynny a rodd- wyd iddo er dal cymdeithas â Duw mewn gweddi, neu fyfyrdd ysbrydol. Y mae yn aml- wg hefyd, mai dyben yr amlygiadau ychwan- egol a roddodd Duw o hono ei hun yn nhrefn gras, ydyw, cael dyn yn ol i ymwneud â'i Ddaw mewn gweddi.

Y mae gweddi yr un fath i fywyd ysbrydol yr enaid, ag ydyw anadlu i fywyd naturiol y corff; ac y mae mor amhosibl i fywyd ysbrydol yr enaid barhau a chynyddu, heb weddi, ag ydyw i fywyd naturiol y corff wneud hynny heb anadlu. Fel yna, y mae gweddi yn feddianol ar ei hatebiad ynddi ei hun.

Y mae trefniant y meddwl dynol hefyd y fath, fel y mae addoli Duw yn a thrwy y cym- eddau a ddadblwygwyd o hono yn y Mab, o ang- enrheidrwydd yn gwneud dyn yn well. O her- wydd nodd addolydd cywir bob amser ydyw, ymdebyggi i'w Dduw. A bydd y lles a ddeill- ia o hyn yn dibynu ar y syniadau ag y bydd efe wedi ffurfio am wrthrych ei addoliad. Fel yna eto, y mae gweddi yn feddianol ar ei hat- ebiad ynddi ei hun.

Prawf arall o sicrwydd atebiad gweddi yw, fod y gweddiwr yn ymwybodol o'i fod yn der- byn atebiad. Y mae y Cristion mor sicr ei fod yn derbyn nerth i'w enaid mewn canlyniad i weddi, ag ydyw o'i fod yn derbyn nerth i'w gorff mewn canlyniad i ymborthi, a diamau fod y haill yn cael ei brofi gan ddeddfau y meddwl, yn ogystal ag y mae y lliall gan ddeddfau y corff.

Ond gwnawn goffau un prawf eto, yr hwn a ddylai fod yn ddigonol i bob Cristion, sef, fod Duw wedi addaw ateb gweddi. Y mae y ddaa Destament mor llawn o anogaethau i weddio, a'r anogaethau hynny bob amser yn golygu at- ebiad, fel y mae dyn yn hollol ddieogus am ei ddiol ysbrydol.

Yr oedd bywyd yr Arglwydd Iesu hefyd yn fywyd o estamp a chyfarwyddyd i weddio. Byddai efe yn treulio nosweithiau yn yr anial-wch ac ar y mynyddoedd i weddio. A dywedai wrth ei ddyegyblion, mai "Yr hwn sydd yn ceisio sydd yn cael;" ac mai "i'r hwn sydd yn cure yr agorir." Gan hyny, ceisiwn nes cael, a ehurwn nes yr agorir i ni.

Old Man's Creek. MARGARET ROBERTS.

Y DYN DEDWYDD.

Y Dyn Dedwydd a anwyd yn ninas Adened-igaeth, yn mhilwys Edifeirwch i fywyd, addysgwyd ef yn athrofa I'fudd-dod, ac y mae yn byw yn awr mewn lle a elwir Dyfal-barhad. Y mae efe yn gweithio wrth yr alwedigaeth a elwir diwydrwydd, er fod ganddo etifeddiaeth fawr yn ngwlad Boddlonrwydd Cristionogol: ac efe a welir yn aml yn gwneuthur y gorchwyl o hunan-ymwadiad.

Y mae yn gwisgo y wisg o oestyngeiddrwydd. Eto pan fyddo yn myned i'r llys y mae ganddo wisg anrhyddedusach i ymwisgo ynddi, yr hon a elwir mantell cyfawnder Crist. Mynych y mae yn rhodio yn nyffryn Hunan-fieiddiad; eithr gwelwyd ef weithiau yn dringo mynydd Meddylfryd-ysprydol. Y mae yn boreu brydiaw beunydd ar weddi ysprydol, ac yn eweru bob hwyr ar yr unrhyw. Y mae ganddo ymborth nas gwy'r y byd oddiwrtho, a'i ddiod yw didwyl laeth y gair. Fel hyn dedwydd yw yn ei fywyd, a dedwydd fydd yn ei angau.

Dedwydd yw y neb y mae ganddo ymddarostyngiad efengylaidd yn ei ewyllys, trefn weddaidd yn ei serchiadau, tangnefedd cryf yn ei gydwybod, sancteiddrwydd yn ei enaid, gwir oestyngeiddrwydd yn ei galon, iau y Prynwr ar ei wddf, byd gwageddol dan ei draed, a choron gogoniant uwch ei ben. Dedwydd yw bywyd y cyfryw un. Ac mewn trefn i gyrhaedd y cyfryw ddedwyddwch, gweddia yn wresog, cred yn gadarn, disgwyl yn amyneddgar, llafuria yn helaeth, bydd fyw yn sanctaidd, gan farw beunydd, gwilia ar dy galon, hyfforddia dy weithrediau, pryn yr amser, car Crist, a hiraetha am ogoniant.

W. E., O. M. C., Iowa.

Amrywiaethol.

ELFENAU DADLEUAETH DEG.

GAN AP P. A. MON.

Yr elfen gyntaf a phwysicaf mewn Dadleuaeth Deg, yw GWIRIONEDD. Yr ail elfen, yr hon a ddeillia yn naturiol o'r gyntaf, yw TEGWCH. Os gwyrrir oddiwrth y Gwirionedd mewn unrhyw ddadl, y mae dyryswech a gwrthddywedadau yn gwneud i fyny y rhan fwyaf o honi, a threthir amynedd y darllenwyd, wedi gwastrafu amser y cysodwyr, a blino einioes

amynedd y Golygydd, os bydd yn cymeryd y drafferth o gyflawni ei ddyledswydd. Y mae myrdd o ffyrdd gan ddynion diegwyddor i ysgol y Gwir, a llwytho eu hyagrifau â'r hyn nad yw mewn un modd yn dal cyseylltad â'r pwng mewn dadl; oblegid pan unwaith y bydd dyn wedi ymollwng i anwireddu, y mae yn gyffelyb i un wedi ei ddal mewn dyrysfa (*labyrinth*) na wyr yn y byd pa fodd i ddyfod allan.

Yn y ddadl fawr rhwng Lincoln a Douglass, nid oes dim yn fwy amlwg na thegwch Lincoln, a'i ymlyniad wrth y Gwirionedd. Pan yn myned i ateb ei wrthddadlwydd, ni chymerau byth fantais annheg arno. Gosodai seiliau ac ymresymiad y rhan o ddadl Douglass y byddai yn myned i arolygu a'i bateg, nid yn unig yn deg a geirwir o flaen y gwrandawyr; ond gosodai hwynt yn y goleu mwyaf ffafriol i ochr Douglass o'r ddadl. Cyfaddefai Douglass hyny ei hun. Yna ai Lincoln yn mlaen yn ei ffordd bynod a chywrair, ac mewn dull meistrolgar dymchwelai holl gestyll Douglass yn llwyr. Y ddadl hon, a'r dull teg y caelwyd hi yn mlaen ar ran Lincoln, a'r gallu rhyfeddol a amlygodd yn ei ymdriniaeth â hi, a'i dygodd i sylw mwy neillduol, ac a fu y prif achos yn ddiau iddo gael ei ddewis i'r swydd Arlywyddol. Gorchfygodd Lincoln ei wrthwynedydd, yn benaf, am fod yr achos dros ba un y dadleuai yn gyflawn, ac yn nesaf, am ei fod yn ei ddadl yn deg a chyd medrusrwydd digyfelyb.

Y mae llawer achos da yn cael cam yn nwyllaw yr anghelyfdd, a llawer achos drwg yn cael ei arddangos gan ygrifenwyr galluog fel pe byddai dda. Y mae y gallu hwn gan rai dynion, ac maent yn ei ddefnyddio yn unig er dangos eu medrusrwydd, "*To make the worse appear the better reason*;" ac hefyd yn yr hyfrydwch llygredig a deimlir ganddynt, pan yn cael allan fod eu twyll-ymresymiad, neu y fantais annheg a gymerant ar eu gwrthwynebwyr, yn dalu meddyliau yr anwybodus.

Mewn Dadl Deg ni ehymmerir mantais ar yr hyn a all fod yn wall anfwriadol, naill ai wedi llithro drwy ddiolafwch yr ygrifenydd, neu egeulusod y cysodwr a'r prawf ddarlennydd. Nid yw yn hawdd bob amser i benderfynu pa un a fydd gwall yn dyfod o fewn terfynau yr aegsodiad uchod ai peidio; ond yn gyffredin gellir penderfynu hyny oddiwrth natur y gwall, a safle yrawdwr. Ond pan fyddo un yn dyfyn yn anghywir, yn bwrpasol i dduo dirmyg neu warth ar ei wrthwynebydd, y mae y cyfryw drosedd yn anfaddeuol, ac yn cyflawnhan y goep lymaf, sef eogymundod o blith ygrifenwyr anrhyddedus.

Wels engraifft o'r trosedd hwn a ddaeth i'm sylw yn ddiweddar. Yr oedd yr ygrifenydd yn adolygu cyfansoddiad un arall a ddyferaid yn amgenach na'i gyfansoddiad ef ei hun, a dng y ddwy linell gaalynol yn mlaen:

"Dywed Awen fwynwen beth fydd
Y gorhoffus argraphydd."

Synwyr y ddwy linell yna, yw, bod yr Awen yn
dyweyd beth fydd "y gorhoffus argraphydd."

Y mae y ddwy linell fel yr ysgrifenydd hwynt
ac fel yr argraphwyd hwynt, fel hyn:—

"D'wed, Awen fwynwen, beth fydd
Y gorhoffus?—Argraffydd."

Gwelir fod yr Adolygydd wedi gwneyd pump o
gyfnewidiadau bwriadol yn y ddwy linell, er
mwyn eu condemnio. Yr wyf yn dweyd *bug-
tadod*, oblegid yr oedd y llinellau yn argraphed-
ig o flaen ei lygaid! Nid yn unig y mae wedi
dinystrio y gynghanedd, ond hefyd yn gwneyd
i'r llinellau ddyweyd yr hyn ni fwriadodd yr
awdwr iddynt ddyweyd.

Dyma engraffi arall gan yr un ysgrifenydd,
naill ai yn dangos *stupidity* digyffelyb, neu
ddyben llygredig o'r fath waethaf. Yr oedd y
cysodydd wedi gosod y llythyren gyntaf yn y
gair "ehedeg" yn r yn lle e, ac felly yn gwneyd
ehedeg yn *rhedeg*. Ond mae *rhedid* a synwyr
cyffredin yr holl frawddeg yn ddigon plaen i
ddangos mai gwall anfwriadol oedd rhoddi r yn
lle e, oblegid darllena fel hyn:—"Y mae yr
awen wedi lledu ei hadenydd, yn esgyn i fyny
ac yn ehedeg amgylch ogylich bryn Parnassus,
heb arwyddion blinder" &c.

Ar hyn dywed yr Adolygydd:—"Mae un peth
yn ardderchog, beth bynag. Mae'r awen yn
rhedeg d'i hadenydd!" Yr wyf yn cofio pan yn
blenty, ar fy ymweliad a ffarm fy nhaid, pan
byddwn yn neshau at y ty, y byddai haid o'r
gwyddau yn lledu eu hadenydd ac yn estyn eu
gyddfau ac yn *rhedeg* tuag ataf gydag ysgrech-
feydd byddarol. Mae'n ddigon naturiol i fedd-
wyl mai yn nghwmni y gwyddau y dygwyd yr
Adolygydd rhyfeddol uchod i fyny, a'i fod yn
tybied mai rhywbeth tebyg i boncan y gwydd-
au ydyw bryn Parnassus!—Gwareder ni rhag
y cyfryw Adolygydd.

Mewn Dadl Deg, os bydd yn cael ei dwyn yn
mlaen gan ddynion wedi darllen yn lled hel-
aeth, mae llawer iawn o addysgiadau a gwy-
bodaeth yn sic o wobrwyo y darlennydd amyn-
eddgar a chraffus. Ac er nas gall ond un o'r
ddwy ochr i'r ddadl fuddugoliaethu, ceir add-
ysgiadau a gwybodaeth gan y ddwy; oblegid
os bydd y pwngc yn ddyddorol, bydd ymchwil-
ladau y ddwy ochr yn dwyn i'r amlwg lawer
oedd guddiedig o'r blaen i'r darlennydd cyffredin.

Y drwg penaf mewn cysylltiad â Dadl, yw,
yr ymgais am fuddugoliaeth, ar unrhyw a phob
cyfrif, heb ystyried nad yw buddugoliaeth, heb
fod yn seiliedig ar y Gwirionedd, yn fuddugol-
iaeth o gwbl, eithr twyll, a gwastraff, a cholled.

Gwastraffir llawer o amser o herwydd an-
wybodaeth y dadleuwyr yn synych, o reolau
Dadl. Bydd yr Honydd a'r Amddiffynydd, yn
rhedeg ar draws eu gilydd, y naill yn cymeryd
saffie y llall, ac yn myned i'r dyrgwch mwyaf.

Dylid cofio bob amser mai ar ysgwydd yr

Honwr y gorwedd byrdwn y prawf; ac os gall
yr ochr arall lwyddo i ddangos nad yw yr Hon-
iad wedi ei brofi, y mae yr ochr hono, mor bell
a hyn yn fuddugoliaethu. Ond yn ffrach
gwelir yr ochr amddiffynol, yn lle cadw at ei
phriodol waith ei hun, yn ymgymeryd i ym-
drechu profi y negyddol—yr hyn sydd hollt
ddiangenrhaid.

Ymdrecher yn mhob ymdrech ddadleuol, os-
od y mater mewn dadl yn blaen a diamwys o
flaen y darlennydd, ac yna gwnaed y ddwy ochr
eu goreu i ategu eu gwahanol syniadau, gan
ymddwyn yn deg y naill tuag at y llall, ac ym-
drechu cael allan y Gwirionedd, yn hytrach
nag ymddyrbachu am fuddugoliaeth. Y mae
mwy o anrhydded yn nghyfaddefiad o golli y
ddadl, na'i henill ar gost geirwiredd, tegwch, a
chyfiawnder.

Emporia, Kansas, Ionawr 1876.

MARWOLAETH A CHLADDEDIGAETH DA- VID M. JONES, PROVIDENCE, PA.

Rhag. 22, bn farw y baehgen iennanc uchod, Da-
vid M. Jones, nulg fachgen Evan M. Jones a Mary
ei wraig, yn nhy ei dad a'i fam, yn 19 ml. a 6 mls
oed er Rhag. 1. Ganwyd ef yn Douglas Flat, Cal-
averos Co., Cal., Meh. 1, 1856. Yr oedd gan Evan
M. Jones a'i wraig ddau blentyn, mab a merch,
pan ddaethant o Douglas Flat, Cal., Mai 8, 1866.
Erbyn hyn y mae y ddau wedi blaenu arnynt. Bu
farw Jane eu merch Ion. 8, 1874, yr hon farwolaeth
a ymdangoedd yn y Cennadwr ar ol hyny. Bu
iddynt ill dau 70 blant i gyd. Claddasant 5 yn
California, ar ddau ddiweddaf yn Forest Hill
Cemetery, Scranton, Pa. Y mae i Mrs. Jones un
ferch eto yn fyw o'r enw Elizabeth. Y mae yn
aros yn Douglas Flat, Cal., yn y ty lle y ganwyd
David, gwrthrych y cofiant hwn. Pan fu Jane
farw gadawodd ferch fechan ar ei hol, yr hon oedd
y pryd hwiw yn faban oddentu dau fis oed. Yn y
rhul hyn bellach y mae holl obeiithlon y rhieni am
y dyfodol yn preswyllo.

Pan ddaeth Mr. a Mrs. Jones o California ymsef-
ydlassant yn Hyde Park am oddentu dwy flynedd.
Ar ol hyny symudasant i Providence, yr ochr arall
i'r afon, lle yr arosasant hyd heddyw. Yr oedd
Dafydd wedi ymgymeryd a dysgu y gelfyddyd o
gof alecan (*tin smith*) yn Plymouth, Pa. Bu yn
dilyn yr alwedigaeth hono am oddentu pedair
blynedd. Gorfu arno ymadael a Plymouth a dych-
welyd gartref at ei dad a'i fam ryw ddau fis cyn
iddo orphen ei amser, oherwydd afechyd. Ni bu
yn inch oddi ar claddwyd ei chwaer. Er hyny bu
yn dilyn ei alwedigaeth gartref hyd ddydd Diolch-
garwch diweddaf. Yr oedd rhywbeth yn cael
ar ochr ei wddf er ys rhyw ddau fis; ond ni theim-
lai ei fod mewn un modd yn ei sino, ond hwn ar
hyny aeth a'i fywyd ef. Teimlai ei hun yn bur
boenus dydd cyn y dydd Diolchgarwch. Dranoeth
i'r dydd Diolchgarwch gorfu arno gael meddyg.
Dydd Sabboth canlynol gorfu arno fyned i'w wely,
ac ni ddaeth ohono mwy, hyd nes i'w ysbryd oed-
eg i'r byd ysbrydol. Cafodd bob eymorth medd-
ygal a allisid gael iddo, ond er hyny dioddefai
boenau annirnadwy. Dioddefodd y cwbl yn dawel
ac amyneddgar.

I Y mae ei dad a'i fam yn dŷnlon castru mewn dŷwioledd, ac yn gallu gwreiddu pethau ysbryd i y bethau sylweddol a phroffadod. Yn gymaint a'u bod yn dda o ran eu hamgylchiadau tymorol a'u bywyd ysbrydol yn llawn o ffydd ac o'r Ysbryd Glan, fe gafodd y bachgen bob mantala angenrheidiol iddo er ei lachawdwriaeth dymorol ac yn brydol. Oddiar yr adeg yr aeth yn wael lawm teimlial yn orbryderus am ei sefyllia ysbrydol. Ac fel yr oedd yn nesu at yr afaon teimlial ei ffydd yn dyfod gadarnach, gadarnach bob cam. Cyfuddafai ei bechodau o faen yr Arglwydd, a dywedai ei fod yn teimlo ei fod wedi derbyn iadauauant. Teimlial ei fod wedi bod ar fal am beidio profiwsu crefydd. Ymawyddai yn ei oriau olaf am gael gafael ar ei gyfeillion ieuanc fel y gallai ddyweyd gair wrthi ynt oddiar drothwy byd tragwyddol, yn neilliduoel felly ei frawd yn-nghyfrakth. Ni ohaidd eu gwelod, ond danfonodd atynt bob an wrth eu honwau, am iadysat gwisgo yr Arglwydd tra y gallai ei gael at. Yr oedd dyn ieuanc yr hwn oedd wedi bod yn anffyddiwr ar ei wylled wrth y gwely ychydig cyn iddo farw. Ar gais Dafydd cafodd gydag ef gyd-weddio ag ef yn y fan hono. Dywedai fod ganddo dystiolaeth sewnol fod ei rieni yn gweiddio arwato, Pan oedd wedi mayned yn rhy wan i allu darllen ei Feibl adroddai y drydedd Salm ar hugain. Tra yr oedd tua'r haner methodd, ac oddiar hyny y mae y tafod wedi glynu yn nhabod y genau; ond ni a gredwn ei fod yn gallu llefaru yn fwy eglur nag erioed yn ninas ein Tad fry.

Frydawn dydd Sabboth, y 28, ymgasglodd tyrfia fuosog o Hyde Park, Providence a'r cychhoedd, yn Gymry ac Americanaid i dalu i'w weddillion marwyl y gymwynus olaf ar y dddear. Gwein-yddwyd ar yr achlysur gan y Parch. R. S. Jones. Bellach y mae efe a'i chwaer yn gorwedd ochr yn ochr yn y pridd hyd fore adgallad yr udgorn diweddaf.

R. S. J.

COPIANT MRS. ELINOR WILLIAMS, ROME.

Ion. 2, 1876, yn Rome, N. Y., bu farw Mrs. Elinor Williams, yn 47 ml. a 4 mis oed. Merch yd-odd i Mr. William a Catharine Edwards, French Road, Steuben. Gadawodd briod tyner a gofalus a merch, pa un a fu yn ofalus iawn am ei mam yn ystod ei chystudd malth, yn nghyd a thad oedran-aa, wedi cyraedd ei 80 ml. Dymonem fendith y nefoedd i'r ben dad wrth gladdu ei anwyl blant, a ddwyn ei enaid yntau i afael a'r un lachawdwriaeth. Gadawodd 4 o shworydd a brawd, pa un agad yn byw yn yr hon gartref.

Ymawodd a chrestydd 27 mlynedd yn ol yn ag-lwyn y T. C. yn Rome, pan nad oedd gan yr Anni-hynwyr ddim achos ar y pryd. Pan sefydlwyd yr eglwys Annibynol ymawodd y chwaer a hi. Cafodd y fraind o harddu ei phroffws o'r efengyl trwy fyw yn addas i'w rheolau dros ysbala malth 27 o flynyddoedd.

Ymawodd mewn priodas a Mr. William H. Wil-liams 28 o flynyddoedd yn ol. Bu ganddyn 3 o blant; mae dau wedi marw. Megis gwraig, yr oedd yn fyddlawn i'w phriod, cywir i'w hymoddr-ffod, a diwyd yn ei galwedigaeth. Megis mam, yr oedd yn ofalus neilliduoel am ei theulu, yn dyner iawn atynt, ac yn gwneuthur ei goren llydynt yn ystyrydol yn gyntal a naturiol.

Yr oedd hi yn dra ffyddlon i gadw ei chydgya-ulliad hyd yr oedd ei hiechyd a'i hamgylchiadau yn caniatu. Yr oedd yn gymorth mawr gyda'r canu, pan yn canu. Maent wedi bod felly fel teulu, trwy fod Mr. Williams yn dechren canu yma er pan sef-ydlwyd yr eglwys Annibynol. Coron ei rhagor-laethau hithau oedd ei ffyddlondeb. Gellir dywed-yd am y chwaer hon, yr hyn a allodd hon hi a'i gwneuthur. Yr oedd ei gofal yn fawr am achos yr Arglwydd yn gyffredinol. Ty yr Arglwydd oedd ei chartref, ac yma yr oedd hyfridwch penaf ei henaid. Dros ei thymor crefyddol gwelodd wa-hanol dywydd ar yr achos goren yn Rome—nos a dydd—ond cafodd y fraind o fod yn fyddlawn hyd angen. Yr oedd yn dra ymdrechgar i ddyfod i'r cyfarfodydd hyd a allai. Yr oedd ei hiechyd yn wanaidd er's hir amser, a cholodd lawer o foddion gras trwy hyn. Ond yr oedd yn ofalus i beidio colli moddion crefyddol trwy eagenludra. Yr oedd pethau crefyddol yn fwyd ac yn ddiod i'w henaid.

Bu ei chystudd yn lledfaith, ac ar amserau byddai ei phoenau yn fawr. Ond dyddoeddod y cyfan yn daweal ac amyneddgar, gan ryfodda yn fynych ddaloni ei Thad nefol. Dymonodd am allu dywedyd "Gwneuler dy ewyllys ar y dddear, fel ag y mae yn cael ei gwneuthur yn y nefoedd." Dech-reuodd ei chystudd yn raddol, a pharhaodd i gyn-yddu nes terfynu yn angen iddi. Ac fel yr oedd ei chystudd mor raddol terfynodd heb fod neb yn meddwl fod y terfyn mor agos hyd o fewn ychydig ddyddiau i ddiwedd ei thailth. Y dydd Sabboth ayn y diweddaf, sef y Sabboth cyntaf o'r flwyddyn, bu ychydig o honom yn cyual cyfarfod gwedd, a chotho am farwolaeth Crist gyda hi yn ei hystafell, Cawsom amser da yno: tystlodd y Sabboth hwnw fod Iesu yn anwyl iawn gauddi, a'i bod yn hiraethu am gael cyfarfod ei thailth, ac yn ddolchgar iawn am ein hymwelliad a hi. Dywedodd wrthyf dydd Gwener canlynol ei bod yn teimlo yn dda o ran ei phroffid, ac yn bur dda o ran ei choroph ar y pryd, ac yn awyddus am gael cyfarfod drachefu. Y noson hono fe gymerwyd hi yn waeth. Dywedodd ei hunan ei bod yn y spall ddiweddaf. Pan ddeallais y Sabboth ei bod yn waeth aethum yno o'r capel. Deallais yn y fan ei bod yn agos a chroedl yr afaon. Ymawodd yn fy llaw. Gofynais pa fodd yr oedd yn teimlo? Dywedodd fod Iesu yn fwy anwyl nag erioed. Gofynodd am i mi ddarllen a gweddio. Dywedodd am i mi frysio yno wedi'n; ond y newydd cyntaf a ddaeth i'm clustiau dranoeth oedd fod Mrs. Williams wedi marw o'r tanng 8 y nos Sabboth hono. Gofynodd ei hanwyl briod iddi pa fodd yr oedd yn teimlo—a oedd pobpeth yn dda? Dywedodd yn gadarn ei bod; ond y buasai yn caru yn fawr gael aros gydag ef a'u han-wyl ferch am ychydig yn hwy. Cyfwr ei theulu oedd ei chysur hithau. Dywedodd lawer wrth ei hanwyl chwaer oedd yn ei gwyllio hyd y mynyddau diweddaf.

Darllenodd lawer ar y Beibl yn ei bywyd ac yn ei chystudd, a thystlodd lawer gwaith, mai dyma ei chysur penaf. Fel hyd ymadawodd eia hanwyl chwaer mewn tangnefedd.

Ar yr llog ymgasglodd tyrfia fawr ynghyd i ddangos iddi eu caredigrwydd diweddaf. Ac ar yr achlysur pregethwyd gan y Parch. J. H. Jones (T. C.) yn dddear, a'r yagrifenydd yn Gymraeg.

yn nghapel y T. C. Yna hebryngwyd ei thy o bridd i'r fynwent sydd rhwng Floyd a Rome, lle y rhoddwyd ei gweddillion marwol i orphawys yn y ty rhagderfynedig iddi hyd ganlad yr udegorn diweddas, mewn goballth o adgyfodiad yn anlysgredig ar wedd ei Hunwyld. Bendith yr Arglwydd i'r teulu a'r perthynasau oll, yn enwedig ei thad oedranus, a'r eglwys lle y perthynai. Dros y teulu.

D. E. FRICHARD.

FFUG ANNIBYNIAETH.

Dywed yr hen air Cymreig mai "rhydd i bob meddwl ei farn, ac i bob barn ei llafar." Mewn damcaniaeth swola yr athrawiaeth yn felus a swynol; fel ffaith ymarferol nid oes iddi fodolaeth; fel rheol i fyw wrthi, ni ddylai gael ei goddef. Mae yn wir y gall dyn ddilyn ei farn ei hun mor bell ag y goddef cyfraith a chymdeithas iddo wneud hyny; a gall dyn wneyd ysfytn o hono ei hun, tra na bydd yn niweidio nac ymyraeth a neb arall; ond prin y dywed neb fod ysfydrwydd yn beth da fel rheol bywyd. Dyn anghall ydyw yr ysfyd, a dyn anwybodus ydyw yr annibynol. Mae Duw wedi bwriadu i bob dyn fyw wrth reol; dyn heb reol yw y dyn annibynol. Nid oes neb yn wir annibynol ond Duw ei hun: yr Achos Mawr Cyntaf sydd wedi rhoddi deddf i bob peth arall. Mae pob peth sydd yn cael ei reoli gan gyfraith yn ddibynol ar y gyfraith hono; ac nid yw yr holl syniad am annibyniaeth dyn ond ffigiaeth sydd yn cael ei choleddu am ei bod yn gogleisio hunanoldeb y natur ddynol.

Dywedir y dylai pob dyn ddefnyddio ei farn ei hun i benderfynu pa beth i'w greda a pha fodd i weithredu. Nid yw barn dyn dda i ddim oni bydd ynddo wybodaeth i'w chyfarwyddo. Diffyg gwybodaeth ydyw yr achos fod pobl yn talu am wybodaeth pobl eraill. Telir i'r twrne am gyfarwyddo yn y gyfraith, i'r meddyg am gynghor a chyffwr, i'r saer am adeiladu ty, ac i'r crydd am wneyd esgid, am nad yw y person yn meddu y wybodaeth angenrheidiol i wneud y pethau hyny ei hunan. Nid oes dim i rwystro teiliwr i wneyd esgid os myn; ond byddai y rhan fwyaf o bobl yn eithaf boddion iddo ei gwiego ei hun. Gall dyn ddyfod yn ddeheu gyda gwybodaeth yn gystal a chelfyddyd. Dylai gair y seryddwr fod yn awdurdod gyda golwg ar y wyddor hono yn ngolwg yr amaethwr, a dylai gair yr amaethwr fod yn awdurdod i'r seryddwr gyda golwg ar ei alwedigaeth yntau.

Y mae yr un egwyddor yn dal gyda golwg ar bregethwr. Mae hwn yn rhoddi ei holl amser i fyfwrto a deall y wyddor ardderchocaf o holl wyddorau y byd; a dylai fod yn alluog i arwain a dygu pobl ei ofal. Dyna yw ei waith, ac os na fedr ei wneyd, nid yw yn addas i'w awydd. Mae pobl ei ofal yn ymdrafferthu gyda gosalon bywyd, ac yn talu iddo ef am eu cyfarwyddo yn ngwahanol ganghebau crefydd. Mae yn gymaint o ddyledsawdd arno ddweyd wrth ddyn

beth yw athrawiaeth yr iawn fel y mae y Beibl yn ei gosod allan, ag sydd arno i anog y dya i edifarhau a chredu yn yr Arglwydd Iesu Grist am fywyd tragwyddol. Os nad all wneyd hyn, y mae fel dyn yn cael ei gyffogi at waith nad yw yn ei fedra, ac o ganlyniad nad all caill ei gyffog. Mae y drychfeddwl gwahanol i hyn, yn cymeryd yn ganiataol, fod dyn nad all ddyfod yn fedrus mewn ond un gefyddyd ddatarol, yn gallu meistrolu y wybodaeth ddyfnaf oll, heb ond ychydig iawn o drafferth. Hyn sydd wrth wraidd y rhan fwyaf o'r ymgeirysydd yn y byd crefyddol; a byddai yr un modd gyda phob cyfndraeth arall, pe byddai pob un yn meddwl ef fod ef mor alluog i ffurfio barn a'r hwn fyddai wedi gwneyd y pwne ya destun efrydiaeth am ffynyddau. Nid yw yn canlyn oddiwrth hyn na ddylai pob dyn efryda dauwyyddiaeth; ond y gosodlad ydyw y dylai y gweinidog fod yn awdurdod ar bynciau dauwyyddol, yr un modd ag y mae Proctor, er engraifft, ar seryddiaeth, Hugh Miller a Lyell ar ddalareg, a Chaledfryn ar farddoniaeth Gymreig.

GEWGAN.

HANES EGLWYSI ANNIBYNOL CYMRU.

MR. GOL.—Mae yn wybyddus bellach i ffeioeg ddarlennwyr y CENHADWR fod y Parcha. Dr. Rees, Abertawe, a J. Thomas, Liverpool, yn bwriadu talu ymweliad a'n gwlad yn ystod yr haf dyfodol, ac y byddant yn gwerthu "Hanes yr Eglwys Annibynol yn Nghymru," a gyhoeddwyd ganddyn.

Bum mor ffodus a derbyn y daw gyfrol gyntaf o'r gwaith rhagorol hwn, yn aarheg dro yn ol, ac yr wyf wedi cael mawr foddhad wrth eu darllen.

Cynwysant Hanes eglwys Mynyw, Maldwyn, Meirionnydd, Morgannwg, Môn a Macefysed.

Dechreuir gyda'r eglwys hynaf a rhoddir hanes pob un ar ei phen ei hun yn llawn cynmynad at un arall.

Megis y dywed y Cyhoeddwr yn eu hybysiad o'r gwaith, "Ceir yn y gwaith hanes cyflawn a manwl o bob eglwys, megis adeg eu ffurfiad, y personau oedd a'r llaw beaf yn hyny, y Gweinidogion fu yn llafurio ynddyna, y Pregethwyr godwyd o honant, y cymeriadau hynod fu yn nglyn a hwy, y diwygtdau a'r rhai y bendithiwyd hwy, yn gystal a phob peth dyddorol yn eu hanes. Mae ynddo Fywygraphiadau, a rhai o honant yn helaeth a chyflawn, i fwy na PHUM' CANT o weinidogion, o ddyddian y merthyr santiaid John Penry hyd y tē diweddas a fu farw yn 1874; heblaw cofnodion am ganoedd o bregethwyr cynorthwyr cymradwy, diaconiaid gofalus, ac aelodau defnyddiol. Ceir yn y llyfr ganoedd o ffeithiau yn "Hanes yr Eglwys" na buont erioed yn argraffedig o'r blaen; ac y mae gyda'i gilydd yn cynwys y crynhodeb cywiraf a allodd gael am yr enwad Annibynol yn Nghymru."

Bu y brodyr wrthi yn ddyfal, am fwy na phum mlynedd trwy lafur caled, a thraul ddi-fawr yn caeglu defnyddiau ac yn parotol ar gyfer y gwaith, fel y llwyr argyhoeddir pob un a ddarlennu y llyfr. Ac y mae'n wedi llwyddo tu hwnt i bob disgwyliad mewn cael hanesion manwl, a ffeithiau dyddorol am braidd bob man. A bydd y gwaith hwn yn aros yn golofn werthfawr o goffadwriaeth o'u llafur difino, pan y bydd meini o farmor wedi malurio uwch eu beddau.

Ac yr wyf yn ygrifenu hyn yn unig i anog pawb ar a allant, i fynu meddu y cyfrolau hyn.

Nis gall neb fod yn hyddysg yn hanes Eg-lwyl Cymreig hebddynt. A bydd pawb a'i prynant yn sicr o dderbyn gwerth eu harian.

Dymunwn anog yr leuenctyd yn seiliddu i benderfynu prynu y llyfr. Mae'n wir fod y pris yn lled uchel ar un olwg. Eto mae yn anghafdd gwybod pa fodd y gallai darllenwyr Cymreig ddefnyddio yr arian i well pwrpas. Myner o lefau gael un copi o'r gwaith yn mhob ardal, pe byddai raid i amryw uno a'u gilydd i'w brynu. Pe gellid sicrhau y cyfrolau hyn i bob llyfrgell yr ysgolion Sabbathol, byddai yn gaffaeliad gwerthfawr. Ac ni allai yr eglwysi wneuthur yn well na mynu copi o hono i'w gweiniadogion. Mae yn ddigon tebygol mai hwn fydd yr unig gyfnewidra a geir i sicrhau y cyfrolau gwerthfawr. Gofaled ein pobl seainc yn mhob ardal yntau ddechreu yn ddiwed i ymbarotol erbya y bydd y brodyr dieithr yn dyfod heibio.

Barddonol.

YCHYDIG BENILLION MEWN CYFEIRIAD AT Y CENHADWR, EI OLYGWYR A'U PERTHYNABAU.

Groesaw fyth CENHADWR fyddlon,
Ddwyg i'm calon felus faeth!
Bydd i'r blysiw wir ddanteithlon,
Welna'n gyson win a llaeth:
Am mai'r darpariadau goreu
Drwy ei du-dalenau geir,
Gan ryw floedd, am flynyddau,
Ei roesaw'n wresog wneir.

Cofio'i faenaf fwyn Olygydd
Wna i ddagrau wlychu'n grudd!
Llanw'i gylchgrawn a lawn ddefnydd
Oedd ei awydd nos a dydd.
Ymhlith pwyais ddyddedawddau
Wagant ei ysgwyddau i lawr,
Ei fisolyn am flynyddau,
Gadd, yn ddiau, ofal mawr.

Nol m'n'd lawr i rosydd Moab,
Megys Moses, faenor mawr,
Gweilir fod ei hoff anwyf-fab,
Fel mab Nuh, yn gadarn gawr:
Yn ei law dan ddwyfod fendith
A'r CENHADWR fyth ymlaen,
Dan Olygydd diwyd, dieithr,
Fe fagura gyda graen.

Cenadwri i bob teulu
Ddwyg i'r Cymry drwy'r holl wlad:
Lleu i luocedd draw i'r moroedd
Yn byfrynedd Gwalla fari:

Ei gylchbriad fyddo'n lledu
Drwy'r Talaethu malth i gyd;
Ei gefnogwyr—gwnawn olebu
Er ei welliant fwy o hyd.

Gyda'r weddw am ei mherw
Rw'n'n cymwag'n delgryn twym!
Trôdd melusder iddi'n chwerm!
Er mewn rhyddid,—fyth mae'n rhwym,
Ei phlant tirlon gwasgaredig,
Mor dodeddig yw eu bron!
Penaf addurn sy'n wywedig,
Teaf fodau'r fuchedd hon.

Ond os gwagedd yw y cyfan
Wellr dan yr awyr las,
Erys gwerthfawr, fythol gyfran,
Fry i etifeddlion gras:
Cwrdd perth'nasau hoff a'u gilydd,
Mewn llawenydd gyda'r Oen,
I gydwlleda yn dragwydd
Heb na chystudd, i'w na phoen.

RICHARD MORRIS.

Allen's Grove, Caeff. 19, 1876.

ENGLYNION I EISTEDDFOD FWRIADEDIG NEW CAMBRIA, MO., NADOLIG, 1876.

Dewiswyd si yn feirniad y Traethodau a'r Farddoniaeth yn yr Eisteddfod honod, a pharotais yr Englynion hyn i'w hadrodd yao. Trwy ryw anghydwlediad rhwng y cerddorion a'r hollod i'r llawr, ond dymunir arnaf anafon yr Englynion yma i'r CENHADWR. Os bernwch hwynt yn deiliwng o le ynddi, carwn lldyaf gael ymddangos.

Yr eiddoch LL. LLANABANER.

O. Y. Da genyf fod y CENHADWR yn dal ei dir mor dda, Gwaaf fy ngorau drosto eto.

Eisteddfod a bod bywyd—yn treiddio

Oll trwyddi yn hyfryd,
Llawn a fo o bob lion-fyd,
Gwên fyw ar lawb, gwyn fo'r byd.

Eisteddfod a nod newydd,—i uno,

Dda aniau ddywenydd,
Y ddwy Walla, wiw-dda ddydd,
Mewn lath a gwaith a'u gilydd.

Mae'n hoes ni a bri ei breinlan,—ar ben rhes

Wiw eras yr oeanu,
Oes gu lan, oes y golau,
Oes uithir y gwir a'r gau.

Oes a nod Eisteddfodol—i'r llenor

Llawn yni llehyddol,
'Rhol addysg ei rydd ygol
I'r gwellthiwr tlawd heb fawd ffol.

Hoff hardd a gwir hyfforddiant,—i'r deall

Diwall fo'r diwylliant;
Egined i'ogoniant
Y tiws faban seiriau Sant.

Mawr fendith, mor o fwynder,—a fyddo

I foddio hil Gomer
Gwalla Newydd, gwiw la Ner
Iddi hi nawdd eu baner.

A thra gwel ei thrigollon,—oleuni

Claer leni Caergwilion,
Iaith Gomer, arferer hon,
Os y sedd galf y Saeson.

Boed arian a byd euraidd,—gwen Nef Ion,

A busen bron hafald,
Pur da son Paradwysalld,
I'w gwneud yn dref heb lef blaidd.

A hir oes heb loes i ledêf,—heb ochain

Bo lechyd yn flynu,
Hawi i'r nef lan a'r gan gu,
Y groes yn sail, gras ein Hlesu.

Rhoer i gariad yr aur-goron,—a'r sedd

Ar orsedd pob calon,
A'r llyw penaf i'r llaw hon,
A gwae lawn i'r gelynlion.

LLANOS LLANABANER.

FENILLION I'R GYMDEITHAS FEIBLAIDD
AMERICANAIDD.

O! anwyl Farn Gymdeithas,
Trosglwyddaiat roddion da.
Yn mabell dros foroedd geirwon
I wella calon bla;
Trosglwyddaiat roddion perffaith
I gonglau pellu'r byd,
Y Beibl pur a'n rheol
I ddynolryw i gyd.

Yr ydwyf fel rhyw fflon,
A'th ffrydau glaucwon rhad,
Yn carion a'n mynwes
Rinweddau'r dwysol wa'd:
Calfaria yw'r fflonell
Y sugni'th gorlad pur,
Mae'n feddyginaeth berffaith
I enaid lawn o gur.

Y Beibl ydyw'r llyfr
Perffaithaf ddaw i dy,
Mae'n cynwys meddwl dwysaf,
Tragwyddol, oddi fry;
Mae ynddo fawr fendithion,
Bydd eishu arnom ni,
A rhu'n a ddont yn gysom
Drwy'r Gwr fu ar Galfart.

Y Beibl ydyw'r llyfr
Sy'n dwyn meddylhan'r Ne',
Trosglwydder ef yn belaeath
I'r thodion yn mhob lle,
Cynhesed ein calonau
Tung at y llyfr hwn,
I agor ein haur ffychau,
I'w roi drwy'r byd yn gryn.

DAVID D. JONES.
Butternut Valley, Blue Earth Co., Minn.

SATAN.

Fa sut y mae gwyneb Satan—i'w gael
Dros holl gylch pedryfan?
Mae'n Ewrob yn mhob man;—a daw S'i big
I holl Amerig, lle mae arian!
Rhydd greadur befyd—yw Satan,—
Mor swta mae'n d'engyd!
Gall y chwilgi boeni'r byd,
Man y myno, mewn munyd!

IONORON GLAN DWYTD.

GWELLIANT GWALL.

Yn y rhifyn am Chwefror,—yn lle
Pobl luosog yn plan palasau,
darllener,
Pobl luosog yn plaw palasau,
I. G. DWYTD.

PRIODASGERDD.

I Mr OWEN R. ROBERTS a Miss CATHARINE PRICE,
Seneca, Waukesha Co., Wis.

Mae tyru mawr y dyddian hyn
Gan fechgyn i'r elteddfod,
Er cael disyrwch a mwychad
A slarad a'r gonethod.

Fe gasglu'r cerddor gor bach afo
Gael enill prize am gann;
Pob bardd a llenor yn ddifhel
Ddingwyllant am gael gwobwry.

Ond 'nol fy marn ddigrfarn i,
Yr hwn ay'n caru'r rian
Gas fwy na'r un o honynt hwy
O wobwry wedi'r cyfan.

Mae'n wir ca rhai wch dlysan aur
A chudalr mewn elteddfod;
Ond beth yw hyn at gael merch afo
Fel Catharine Price yn briod.

Ca'dd Owen Roberts wobwry fwy
Am gae na ga'r llenor
Am ei hufus lloenas waith,
Ar ben ei hiraith dymor.

Ca'dd befyd fwy na neb o'r plant
A bonant feddu'r awen,
Gan ddwyed ca bod hwy weat dda
O hynod bair Ceridwen.

Er y cant hwy goronau beirdd
Os byddant feirdd o urddau,
A'n clod yn uchel yn mhob man
Ddyrchefu gan gymdeithau.

Ond coron Owen gredaf fi
Er hyny yw'r rhagoraf,
A'r tiws dymunol gafodd ef
Trwy drofaint na'r yw'r tlyaf.

Mewn gwir ddoethineb bydded hon
Yn goron bardd i'w phriod:
A threulio gaffont ddyddiau'n hoer
Heb unrhyw groes na thraeth.

A phau ddaw'r dydd i ddiatod hys
O wneid a wneid yma,
Boed iddynt undeb a Mab Daw,
Fel caffont fyw mewn gwynfa.

Waukesha, Wis., Ion. 1878. Enoch Entest.

TEIMLAD Y CYSTUDDIEDIG.

Fan y mae cydwybod eucg
I mi'n danod belau f' oes,
Nid oes genyf yn y gofod,—
Dim ond rhedeg at "y groes,"
Gwaed fy Mhrynw'r dawela,
Erchyll gyhuddiedau hon;
Ac a glw'r llyfrau'r sefodid,—
Ddaw a hoddwch dan y ffon.

Fan mae owa rhedeg tonau,
Yr loddones,—oddi drwy,—
Yn ymdreiddio trwy'm teimlindau,
Mae fy enaid bach mewn traw
Daw yr adeg—rhaid myn'd ladd,—
I'm dal fyny, uwch ei lli,—
Rhag im' seddi rhwng y tonau
Ieen yno,—"cofia fi."

O am ddringo i "Graig yr Oesoedd,"—
Gorhwys ar gaderall hon,
Yna uwch y Hif cynddeiriog,
Gallaf herio grym y dea;
Ni raid ofni y rhyferthwy
Gyda'r Ieen,—i' enaid gwan
Fwyas swno, er yn elddu,
Yn ei law fe gois y lla.

Gomer, O., Chwef. '76. JESIAN BATHURIN.

GWEDDW WYF.

Ow'n gweddau wr ei ei phriod, sef gweddau Mr. JONES
DAVIES, gynt o Holland Patent, N. Y., yr hon o
fu farw yn Nhaleth Mississippi, Febr. 6, 1876.

Owl newydd triat a ddaw i'w clyw,
Mai gweddau wyf,
Ochneidlo'rwyf a chalam ffrwy,
Mai gweddau wyf,
O'r holl feddyllau trwy fy oes,
Ni chefais un rodd gymmat hon,
Gyffelyb, och! i hwn nid oes,
Mai gweddau wyf.

Oherwydd dyrnod anaf da,
Yn weddw 'rwyf,
Yspellodd fi o'm priod ca,
Yn weddw 'rwyf,
Am hyn fy nghefnid fydd y wedd,
A'm hoer yn fwlch a blinder wedd,
Owl! Owl! 'rwy'n gruddfen nos a dydd,
Yn weddw 'rwyf.

Nis gallaf mwy obeithio'n hys,
Yn weddw 'rwyf,

Y coweddwn ar y dddear hon,
Yn weddw 'rwyf,
O'i gartref bu am fwyddi malth,
Yn mabllth estronlaid rai—a'i lwith,
Gorphenodd yao'i ddyddiol dailth,
Yn weddw 'rwyf.

Yn unig mwy ar gefnfor byd,
Yn weddw 'rwyf;
Nos cyraedd draw y porthladd o'lyd,
Yn weddw 'rwyf.
Oer donau gairwen—gwynlloedd croes,
A minau bron ar destyn f'oes,
S'ya gwnead y gwir yn ddyfnach loes,
Mal gweddwyf.

Ry Mhad trugarog, gwrando'm cri,
Yn weddw 'rwyf;
O cynal f' enaid yn y lli,
Yn weddw 'rwyf.
Bydd i'm yn Briod, Ffrydd a Thad,
A dwg i ffr y'r ncol wiad,
Lle nad oes cwyn gan neb o'r Aad,
Mal gweddwyf.

ATEINIAD I MRS. ELLEN CHARLES.

Melton, N. Y., yn rhifyn Ionawr, 1876.

Ah! Ellen, gwaith anghawdd yw peidio
Hiriothra wrth feddw i am John,
Ac edrych yn ol ac adgofio
Yr amser y sugnal dy ffon;
Dy obaith oedd gwyf y pryd hwnw,
Tchydig foddyliaist am hys,
Y cawest ei roddi i erwedd
Yn dawel yn agwaelod y glyn.

Gwaith anghawdd yw atal y dagran
I raddog yn ffrydian i'r llawr;
A'th galon i guro yn galed,
Dy odd a'th alar sydd fawr;
Ond eto, O paid a hiraethu,
Yn ddaem col fyn'd eto of,
O ofal y byd a'i drafforthion
I gann—yn aghaeol y nol.

Yr argwydd o'i rai fyddo'n gymorth
Y cennu i gofio mewn pryd
Mae wyddom y dydd y daw'r alwad,
Mae'r amser a' cymeryd o'r byd;
Soned i ni gysgru ein bywyd
Y weithio yn agwiliann ein Duw,
Fol galw'n pan fyddwn yn marw
Gael myned i'r nefoedd i fyw.

Meriville, N. Y.

LLWYD O'R LLAWR.

Ynnesiaeth.

Y CONVENTION YN PHILADELPHIA.

Penderfynodd odddeutu 150 o weintidogion Phil-
adelphia, Pa., gynnal *Concection* Efyngylaidd yn
y lle mewn cyeylltiad a chyfarfodydd diwygiad-
ol Mri. Moody a Sankey, ar y dyddiau Ion. 19,
20, o'r ddyddyn hon: a rhoddi gwahoddiad ecer
i holl weintidogion y dalaeath, ac eraill a allent,
o bob enwad efyngylaidd, i fod yn bresenol. I
gwyddonau eu dyfodiad, penderfynodd seilodau
gwahanol eglwys y lle roddi llety yn rhad i
bob gwainidog nid yn unig dros y *concection*,
and dros y Sabbath canlynol hefyd, os gallasant
ei gwneid y gysseu'i aros. Teimlai amrai o'm
haelodau yma yn bur frwdfrydig dros i minau
fynd; a theimlwn felly fy huanu hwyf. Dydd
Sedua cyn y *Concection* penderfynais fynd, a
chygwynais boreu dydd Mawrth am 8 o'r gloch
y boreu o Scranton, a chyzhaoddasom y *Dapot*

Tabernacla, lle yr oedd Mri. Moody a Sankey yn
cynnal eu cyfarfodydd, am oddeutu hanner awr
wedi daa y prydawnu. Yr oedd genyf arwein-
yddi da yn y Parch E. R. Lewis, Hyde Park,
Pa., am ei fod o wedi bod yno o'r blaen am by-
thefnos, ac heblaw hyny, am ei fod mor llynd
gyfarwydd yn y ddinas. Yr oedd yr holl fudlad
yma i gyd yn ddeitlir hollol i mi ac oddyddor-
deb neillduel. Nid yn unig nid oeddwn erioed
wedi cael y fraint o weled achlywed Mri. Moody
a Sankey, ond nid oeddwn erioed wedi bod yn
Philadelphia. Y mae y ddinas hon eilei yn
neillduol yn ganolbwynt attyniad y cenedloedd.
Yr oedd hyny yn peri fod ynwylf lawer o awydd
am fyned i'r ddinas; and gan fod Moody a San-
key, y *Concection* a phethau eraill yma, yr oedd
yn gwneud y tro hwn yn bob peth dyddorol i
mi. Nid fy amcan ar hyn o bryd yw drwyed
yr an galram y ddinas a'r *Centennial Buildings*,
a'r cannoedd o bethau neillduol sydd yn y ddi-
nas ragorol hon, nac ychwaith roddi yr un math
o ddarludiad o bersonau y ddau ddiwygiol
mawr hys. Ond fy amcan yw rhoddi crynoded
mor gwybystawr ag y gallaf o'r pethau rhagorol
a driniwyd yn y *Concection* hwn.

Yr oedd y cyfarfod cyntaf yn dechreu am 10
boreu dydd Mercher, Ion. 19. Yr oedd ynghyd
oddeutu 1,500 o weintidogion a chynrychiolwyr
eglwys o wahanol barthau o'r wlad. Mr. Moody
oedd Llywydd yr holl gyfarfodydd yn ddeitlir-
iad, heb yr un islywydd yn perthyn iddo.

Y pwnc cyntaf am yr awr hon oedd, "Cyfar-
fodydd diwygiadol: Pa fodd i'w cynnal." Agea-
wyd y pwnc hwn gan Mr. Moody ei hun. Dy-
wedodd mai gwell yw sicrhau gwasanaeth rhyw
un siaradwr am wythnos, yn hytrach na'u new-
id bob nos. Wrth hyny, fe fyddai y bobl yn
dyfod yn gyfarwydd a'i ddullwedd o gynyg y
gwirionedd, ac ni fyddai y bobl yn cael eu cario
gan gyweiriarwydd. Gofaler fod y cyfarfodydd
yn fyr, a'r bobl yn cael eu danfon i fwrdd yn
eu newyn a'u blaas. Gofaler am awyriad priodol
y lle y cynhelir y cyfarfodydd. A gofaler gad-
canu da. Yr oedd tonau John Wesley yn my-
ned yn mhellach na'i bregethau. Cadwer pob
pwnc dadleud allan o honnynt, oddieithr eu bod
yn dal cyeylltiad a iachawdwriaeth pechadur.
Os byddant yn dal cyeylltiad a iachawdwriaeth
dyn, megis dwyfoldeb Crist, a'r cyffelyb, dylem
gymeryd ein seafle yn gadarn pe byddai y byd
yn digio wrthym. Dylai pob Cristion ddyfod
a'u Beiblau gyda hwy i'r cyfarfodydd, i fod yn
barod i siarad a'r hwn ddigwyddai eistedd wrth
ei bwys am fater ei enaid. Yna rhoddwyd y
maes yn agored i bwy bynag ewyllyslail ofys
gofniadau ar y pwnc hwn. Gofynwyd llawer
o ofyniadau, rhai o honnynt yn bwrpasol iawn,
ac eraill yn fol: ac atebwyd hwynt ganddo bob
un yn fyr ac i bwrpas.

Am 11 agorwyd y drysau, fel y gallai y rhai
a ewyllyslail fyned allan neu ddyfod i fewn, ac
hefyd er newid awyr y lle. Y pwnc am yr awr
hon oedd, "Y modur y dylid cynnal Cyfarfodydd
Gweddi." Mr. Moody eto oedd yn agor y pwnc
hwn. Dywedodd y dylid gwneid i fwrdd a
phob math o ffurfioldeb. Os na ddaw y bobl yn
mlaen i'r fan lle yr erys y gweinidog, y dylai y
gweinidog fyned yn ol atynt hwy. Dirgelwch
llwyddiant gweinidog yw, cael eraill i weithio.
Y bobl sydd yn gymeryd rhan yn y cyfarfodydd
gweddi yw y rhai nad gydat yn chwilio beiau;
neu, os na fyddant yn gweithio byddant yn sicr
o weled beiau ar baw a phob peth, pa un byn-
ag a fydd yno fai neu beidio. Yn ei eglwys
yn Chicago, y maent yn cynnal 19 o gyfarfodydd

yr wythnos, ac yr oedd yn gallu ein sicrhau nad oedd yno amser i chwilio belau, na myned i theaters na saloons. Y mae yn anhebgorol fod canu da. Na ddylai dynion amheus eu cymeriadau, dynion sydd yn mynychu y saloons, &c., gymeryd rhan mewn cyfarfodydd gweddi. Gwae yr eglwys hono nad oes cyfarfodydd gweddi yn cael eu cynnal mewn cysylltiad a hi. Yn y cyfarfodydd gweddi y mae talentau crefyddol yr eglwys yn cael eu dadblygu oreu; ac y dylai yr eglwys gymeryd y gofal mwyaf i ddadblygu galluoedd crefyddol pob aelod mewn cysylltiad a hi. Buddiol fyddai rhoddi pwnc i lawr erbyn y cyfarfod nesaf yn fater i weddio drosto.

Yr oedd o 12 i 1 i fod yn gyfarfod gweddi. Er i mi fod yno am dros dair awr a haner, eto aethant heibio fel diin.

Yr oedd y cyfarfod prydawn yn dechreu am 8. Pwnc yr awr hon oedd, "Cyfarfodydd Ymofyniadol: Eu pwysigrwydd, a'r modd i'w cynnal." Darllenodd Mr. Moody y rhan flaenaf o'r Sodd ben. o Luc, fel awdurdod dros y cyfarfodydd ymofyniadol hyn, a dywedodd fod *inquiry meeting* wedi ei gynnal gan Ioan ar lanau yr Iorddonen. Darllenodd Matt. 18: 36—52 i brofi effeithiolrwydd y cyfarfodydd hyn. Darllenodd ad. 51, a Matt. 18: 21, 25, fel ategion i'r cyfarfodydd hyn. Barnai eise y dylai y cyfarfodydd hyn gael eu cynnal ar ol pob pregeth. "Pe buaswn i," meddai, "wedi colli y ffurdd, buasai yn well genyf gael *boot-black* i ddangos y ffurdd i mi, os buasai yn ei gwybod, na'r enwocaf o ddynion os buasai mor ddleithr a minau. Treuliwch eich holl amser at un enaid hyd nes y sicrhewch ef yn y gorlan. Y mae yn well cael un i fewn yn wirioneddol na haner cant yn arwynebol. Y mae y Beibl yn anhebgorol angenrheidiol i bob Crïstion yn y cyfarfodydd hyn, pa mor hyddysg bynag y byddo efe yn yr Ysgrhythrau. Os ydych am iwyddo, y mae yn rhaid i cuwi gadw yn agos at Dduw; y mae Duw yn gwneuthur defnydd o'r offerynnau agosaf ato bob amser. Y mae yn bwysig na ddylai yr un dyn ymuno â'r eglwys hyd nes y byddo yn ymwybodol fod Duw yn ei alw ac wedi ei ddychwelyd."

Am 4 yr oedd cyfarfod arall. Y pwnc yn hwn oedd "Addysgu y dychweledigion ieuainc." Dr. John Hall o N. Y. oedd yn agor y pwnc hwn. Dywedodd fod gwaith dychweledigion ieuainc yn myned yn ol yn dwyn gwarth ar yr eglwys, ac yn rhoi i elynion crefyddol ryw fath o gyflawnhad yn eu pechodau. Y mae yn rhaid i ni gadw y dychweledigion ieuainc mewn awyrgylech gyfaddas i'w natur. Y mae rhai eglwysol a'u cyfarfodydd gweddi yn fath o dai iâ moesol. Dylai fod dosbarthiadau Beiblaidd yn mhob eglwys, a'r bobl ieuainc gael eu dwyn iddo. Y mae cannoedd o bynciau y gellir eu starad yn hwn nas gellir eu cwrrdyd mewn pregeth. Dylid bod yn dyner iawn o'r rhai ieuainc.

Am 8 yr oedd Mr. Moody yn pregethu oddi ar Rhuf. 8: 22, y rhan olaf, "Canys nid oes gwahaniaeth." Er ei bod yn tywailt y gwlaw, eto yr oedd yr hen le mawr hwnw yn orlawn—oddeutu 12,000 o gynulleidfâ. Ymddangosent fel lloaid cae mawr o bobl.

Dydd Iau, 10 o'r gloch y boreu, y pwnc oedd, "Y modd y dylai Cerdoriaeth gael ei dwyn yn mlaen yn agwasanaeth yr Arglwydd." Mr. Sankey agorodd y pwnc hwn. Dywedodd mai starad a wna'i efe oddi ar oddeutu pymtheg mlynedd o broffiad fel arweinydd caniaadaeth y cysegr. Dylid cael côr o ddynion dychweledig. Y rhai

mwyaf teiliwng yw y rhai sydd a chalon ganddynt i ganu dros lesu. Arwain ddylai y côr wneyd, ac nid gorfaelw y canu iddynt eu hunain. Dylent gyfarfod a'u gilydd yn aml er mwyn ymarfer, ond ni ddylent gyfarfod yn amser heb gyfarfod mewn gweddi. Dylai fod y cydddealltwriaeth llwyrfa yn bodoli rhyngddynt hwy a'r gweinidog, a dyfent fod dan ei nawdd ac yn ddarostyngedig i'w awdurdod. Oddiwrth ddyddion annychweledig a dyaion o gymeriadau crefyddol amheus y mae gofid yn dyfod bob amser gyda'r canu. Y dylid gofalu am gael canu da, calonog ac ysbyrdol yn y cyfarfod gweddi. Nid oedd efe yn ffafriol i chwaraeu yrofferynnau oerdd yn y cyfarfod gweddi. Mewn cysylltiad a dwyn i fewn donau ac emynau newyddion, dylai y côr ymarfer digon a hwynt wrthyt eu hunain cyn eu dwyn i'r cyhoedd. Mewn cyfarfodydd gweddi dylai yr hen donau a'r hen emynau mwyaf cyfarwydd gael eu canu, ac yn awr ac eiliwaith yn achlysurol dwyn i fewn ambell dôn ac emyn newydd. Y dylai plant yr Ysgol Sabbothol gael eu dwyn i'r cyfarfod gweddi, ac er ei gwaenyd yn ddyddorol iddynt y dylai ambell dôn o'r eiddynt yn yr Ysgol Sul gael ei chanu yno. Dylid gofalu na byddo yr Ysgol Sabbothol yn rhedeg i fod yn gyfarfod canu. Dylai y canu ddal cysylltiad a phwnc y dydd yn yr Ysgol Sabbothol. Wrth barotol ar gyfer cyfarfodydd undebol diwygiadol, dylai y cyfarfodydd canu gael eu dechreu a'u diweddu trwy weddi, ac yna fe wna Duw eu bendithio. Dylem ganu â'n calon, a dylem ofalu na byddo ein hym-arweddiad yn anheilwng o rai yn canu mawr i Dduw. Nid oedd efe dros ganu *solos* ond mewn cyfarfodydd diwygiadol yn unig, ac ni ddylai gael ei arfer yno chwraith ond yn bar anfyndych. Dylai gael ei arfer heb ei gam arfer. Organ fechan oedd efe yn fwyaf ffafriol iddi; ac nid oedd foddolawn i flaenor y gân chwaraeu yr amser o flaen y gynulleidfâ mewn addoliad crefyddol. Mewn gair, ei amcan oedd dyrchafu efengyl yn ei symledd naturiol, a gwneyd pob peth arall yn gynorthwyo iddi, heb wneyd un math o arddangosiad i dynu sylw neb na dim oddiwrth symledd yr efengyl.

Yn y cyfarfod am 11 y pwnc oedd, "Pa fodd y mae esbonio ac egluro yr Ysgrhythrau." Agorwyd y pwnc hwn gan Dr. Hall, N. Y. Dywedodd fod yn rhaid i ni wybod y Beibl ein hunain cyd y gallwn ei esbonio a'i egluro i eraill. Mynwn bob help eillir gael o bob man, ond gotaler nad ydynt ond cymorth yn unig. Dylai pob athraw Ysgol Sabbothol barotol ei hun yn ofalus ar gyfer ei ddosbarth. Ni ddylai neb ymddiried ar ei wybodaeth gyffredinol o'r Ysgrhythrau. Ni wna gwybodaeth o ddim arall fendithio y bobl. Y mae tiriogaeth helaeth iawn yn nghanol y Beibl heb ei darganfod eto. Pan y mae pregethwr yn darllen ei destyn allan o Hosea, y mae haner y gynulleidfâ na wyddant yn y byd pa le y mae hwnw yn gorwedd yn y llyfr sanctaidd. Y mae canolbarth y Beibl agos mor ddleithr a chanolbarth Africa eto i'r rhai twyaf o'r werin. Dysegidfaeth y Beibl yw yr unig un a erys yn *fresh* a newydd. Y mae pob gwybodaeth arall yn heneiddio a diflasu. Y mae Daw wedi ymrwymo i fendithio y wybodaeth hon er iachawdwriaeth y byd. Ni wnaeth Efe felly â'r un wybodaeth arall.

Dilynwyd ef gan Dr. Vincent, N. Y. ar yr un pwnc. Yn mhilith pethau eraill dywedodd am athraw Ysgol Sabbothol yn Chicago yr hwn oedd wedi chwyddo ei ddosbarth o ychydig hyd

£50, a'r modd yr oedd wedi Hwyllo oedd trwy foddwl am y wers, ei darllen, gweddio drosti drosodd a throsoid drachefn drwy yr wythnos o'r Sabboth yma hyd y nesaf, nes oedd wedi dyfod mor llawn o honi erbyn y Sabboth nesaf fel yr oedd yn rhaid iddo gael ei dywedyd neu farw. Y moddion goreu i egluro yr Ysgrhythyr au yw eu byw yn ein buchedd yn barhaus.

Am 12 yr oedd y cyfarfod gweddli.

Y prydawn am 3 o'r gloch y pwnc oedd, "Pa fedd y mae cael gafael yn y rhai nad ydynt yn mynychu Ty yr Arglwydd." Y Parch. Stephen Tyng, ien. N. Y, agorodd y pwnc hwn. Y peth cyntaf wnaeth oedd gofyn gofyniad fel yma: "A ydym ni i unrhyw raddau yn chwenuychu i'r rhai nad ydynt yn mynychu Ty yr Arglwydd dyfod i fewn i'n cymdeithas?" Y mae mwy o bobl tu allan i'r Eglwys nag sydd tu fewn iddi. Y mae pob dosbarth o ddynion i'w cael tu allan iddi yr un cystal ag sydd tu fewn iddi. Os yw y rhai hyn i gael eu dwyn i fewn, hwy gresant chwyldroad cyffredinol drwy yr holl wasanaeth crefyddol. Hwy newidiant ddallwedd yr adeiladu, symudant y ffenestri lliwiedig o'u lle, tyuant doryau yr eisteddeleoedd oddi ar eu bachau, trawsfurfiant y pwlpod, newidiant y progethu, y gweddio, y canu a'r gwrandio, —fe gymer y chwyldroad mwyaf trylwyr le os ydym am eu cael i fewn. Os ydym yn gwir chwenuychu eu cael i fewn, y mae yn rhaid i ni ymadael a phob peth er eu mwyn. Os ydym yn eu chwenuychu, y mae yn sicr o dori allan mewn rhyw fuff ymarferol. Trwy ddwyn y rhai nad ydynt yn mynychu Ty yr Arglwydd i fewn y mae yr Eglwys yn cael ei chynnal yn fyw. Byddai yn well gydag ef gymeryd pechaduriaid o'r carchar, er mwyn cynnal i fyny fywdd crefyddol yr eglwys, ac ymddiried yr achos iddynt, na Christionogion diwylliedig. Os buasai efe am greu bywyd a gweithgarwch yn yr eglwys, efe a gymerasai y blaenaf, ond os buasai am osod yr eglwys i gyagu, efe a gymerasai yr olaf. Wedi cael y bobl i fewn, yr oedd ynt yn ei eglwys ef wedi ffurfio yr hyn a alwent yn *button-hole committee*, aelodau yr hwn oedd ynt wedi eu gwasgaru ar hyd y ty cwrdd drwy y gynulleidfa ya mhob man; a gwaith y rhai hyn oedd gymeryd sylw o'r dieithriad, a'u cadw yn eu lle os oedd yn bosibl ar ddiwedd yr oedfa.

Dywedai Mr. Moody eu bod yn Chicago mewn cysylltiad a'i eglwys ef yn ymfurfio yn fyddin- oedd o *yoke fellows*, y rhai can gynted ag y cawsant damaid o swper wedi dyfod adref o'r gwaith, ydynt yn myned allan yn ddau a dau i chwilio am y rhai nad ydynt yn mynychu lle o addoliad. Yr oedd un parti i fyned i'r *saloon*, na arall i'r *billiard rooms*, y lleill i'r heolwydd, &c. Yn yr haf yr oedd ynt yn cyseal cyfarfodydd yn yr awyr agored yn y manau mwyaf tebyg i gael cynulleidfa. Gweithiai ei eglwys ef ar yr egwyddor, os nad oedd y bobl yn dyfod at ynt hwy, y dylai hi fyned at y bobl. Mynwch ganu da. Rhoddwch dderbyniad croesawus iddynt pan y maent yn dyfod. Os oes ambell wraig yn arwagtrfref oblegid nad yw ei bonet yn gwbl yn y fflasiwn, ewch a'r cyfarfod gweddli ati i'r ty, ac yna hi anghofia y fflasiwn.

Am 4 yr oedd cyfarfod diweddaf y *Convention*. Y pwnc yn y cyfarfod hwn oedd, "Ein pobl ieu- aine: pa beth yn ychwaneg ellir wneyd erddynt." Mr. Geo. H. Stuart, cadeirydd pwyllgor trefniadol y cyfarfodydd, agorodd y pwnc hwn.

Am 8 yr oedd Mr. Moody i bregethu ei breg- eth ar Daniel. Yr oedd y cyfarfod hwn i gael

ei gynnal er mwyn yr "Young Men's Christian Association." Y mae gan y Gymdeithas hon adeilad gorwvch yn cael ei adeiladu at eu gwas- anaeth yn Philadelphia, yr hwn sydd yn worth oddeutu \$250,000. Caelwyd y noson hono tuag ato dros \$103,000. Yr oedd yn bresenol y noson hon ryw 10,000 o bobl.

YCHYDIG GABGLIADAD.—Yn gyntaf, hwn oedd y cyfarfod goreu y buin ynddo erioed: am y rheoswm yn un peth fod y pynciau oll yn bethau ymarferol, yn rhai yr ydwyf bennuidd yn dyfod i gyffyrddiad a hwynt. Yn ail, Fod gan efengyl afael ofnadwy gref ar galon pechaduriaid ond iddi gael ei gosod ger eu bron yn ei symledd dyladwy. Yn 3, Mai bod yn ddefnyddiol dros achos Iesu yw yr anrhyddedd uchaf all dynol- laeth gyrhaedd. Yn 4, Nad oes amheuaeth na wna Daw fendithio y rhai sydd yn llafurio yn egwyddorol drosto. Yn 5, Fod gwaith mawr genym i wneyd cyn y byddwn eto wedi dyfod i fyny yn Gristionogion teiliwng o'n profies. Yn 6, Mai nerth mawr pob llafurwr yn ngwinllan ei Arglwydd yw y Beibl, ac mai i'r graddau yr ydym yn dyfod i'w wybod yr ydym yn gallu dyfod yn ddefnyddiol. Yn 7, Gan fod y bobl hyn yn gallu cario ya mlaen ddiwygiad mor nerthol trwy gario eu gwasanaeth yn mlaen mewn Rinks, Depots, Hyppodromes a'r cyffelyb, beth tybed allent wneyd pe caent y manau cyf- leus y mae y rhan fwyaf o honom ni yn ei gael? Yn 8, Os yw un neu ddau o ddynion pan yn cy- meryd at y gwaith o ddiffrif yn gallu cario cy- maint dylanwad, beth tybed allent wneyd pe meddem ar yr un ysbryd bob un sydd yn enwi onw yr Arglwydd? Yn 9, Mai trwy offerynol- iaeth dynion y mae Duw yn cario ei waith yn y blaen. Wel, Duw a'n bendithio, ac a'n llanwo minau oll a mwy o'u hyabryd. Amen ac Amen.

R. S. JONES.

CYFARFOD BRWDFRYDIG

CYMDDEITHAS RHYDDHAD CREFYDD YN MACH- YNLLETH, G. C.

Y dydd cyntaf o Ebrill, 1875, ymwelodd y Parch. J. Thomas, Liverpool, a Mr. C. R. Jones, Llanfyllin, & Machynlleth, ar ran Cymdeithas Rhyddhad Crefydd. Yr oedd y Pwyllgor yn Llundain wedi penderfynu cynnal cyfarfodydd yn holl drefydd y deyrnas er goleuo ac aeddfedu bara y wlad ar y mater. Ni feddylid ychwaneg yn Machynlleth na chynnal un o'r cyfarfodydd, ac ni ddysgwylid iddo dynu sylw neillduol. Ond yn ffodus daeth Canon Griffiths, Machyn- lleth, a Rector Evans, Llanwrin, ac ychydig guradiad, a nifer o bleidwyr yr Eglwys i'r cyf- arfod, yr hyn a fu yn foddion i dynu sylw yr holl dref ato, a thafu bywyd neillduol iddo. Ar ddiwedd y cyfarfod llysbysodd Canon Grif- fiths y cynelid cyfarfod yn fuan i draethu yr ochr arall i'r cwestiwn; ac wedi sicrhau gwas- anaeth Fie'r Edwards, Caernarfon, a Rector Evans, Llanwrin, dau *champion* yr Eglwys yn Nghymru, cynaliwyd cyfarfod yn Machynlleth gan Gymdeithas Amddiffynol yr Eglwys, i ateb, ac fel yr amcenid i droi yn ol areithiau Mr. Thomas a Mr. Jones. Cawsant gyfarfod byw- iog, a meddyliat yr ychydig Eglwyswyr oedd yn y dref eu bod wedi cael llwyr ddyrchweld gosodiadau y Dadgysylltwyr, ac na chlywid mwy air o son byth yn Machynlleth am Gym- deithas Rhyddhad Crefydd. Ond nos Fercher, Tach. 24ain, ail ymwelodd y Parch. J. Thomas

a Mr. C. R. Jones, a'r dref, a chydha hwy hefyd, y Parch. J. Jones, Felinfoel. Yr oedd neuadd y dref yn orlawn yn mheli cyn saith o'r gloch, yr awr benodedig i ddechreu; ac yr oedd yn aghyd ganoedd o bobl o'r holl wlad oddiamgylch, a rhai o honant wedi dod o ddeg a deuddeg milldir o gwmpas. Ni bu y lath gynallied brwdfrydig yn Machyallioeth yn nghof heb sydd yn fyw.

Cymerwyd y gadair fel yn y cyfarfod cyntaf gan E. Davies, ysw., Dolcaradog, a chafwyd ar-dithiau galluog gan C. R. Jones, ysw., Parch. J. Jones, a J. Thomas, ac y mae adroddiad llawn ebonant wedi ei gyhoeddi yn mhapyrau Cymru. Gan fod cynylliad uniongyrchol rhwng araeth y Parch. J. Thomas ag

EGLWYSI RHYDDION AMERICA

dian yr esgusoda holl ddarlennwyr y CENHADWR ni am ei rhoddi yn ein colofnan.

Mr. Cadeirydd.—Yr ydym yn cyfarfod yma heno, nid fel Eglwyswyr nac Ymneillduwyr, ond fel dinaswyr a gwladwyr, i gydystyried sefydliad ag sydd yn perthyn i ni oll; ac yr ydym oll, fel y credwn ni, yn cael cam oddiwrtho. Nid ein hamcan ydyw amddiffyn Ymneilldueth, ond ein hamcan ydyw gwneud Ymneilldueth yn beth anhosiibl; oblegid bodolaeth crefydd sefydledig mewn gwlad sydd yn gwneud Ymneilldueth yn bosibl. Ond os gorfodir ni gan ein gwrthwynebwyr i amddiffyn Ymneilldueth ac Ymneillduwyr, yr ydym yn barod i wneud hyn. (Cymeradwyaeth.) Nid wyf yn gweled achos am eiriau angharedig. Nid achos personol ydyw. Nid oes genyf fi yn bersonol ddim i'w enill, ac nid oes gan y boneddigion parchedig ger fy mron ddim i'w goll. Pa bryd bynag y daw ddygysylltiad, gofallir am wneud darpariaeth ar eu cyfer hwy, fel y byddo o leiaf yn oleu arnynt hyd yr afon. (Chwerthin mawr.) Y castell y mae yr Eglwys wedi llechu yddo am oesau i amddiffyn crefydd sefydledig ydyw, fod yr Eglwys yn fur amddiffyn rhag Pabyddiaeth. Yr wyf yn meddwl i ni gymeryd y castell yna yn deg pan y buom yma ddiweddar. Profais i foddlonrwydd pob dyn deallgar a diragfarn fod Eglwys Brotestantiaid Lloegr, ar ol cael yn agos i 800 mlynedd o brawf, wedi troi allan yn *future* hollol i ddyogelu y wlad rhag Pabyddiaeth; ac yn lle bod yn amddiffyn rhag Pabyddiaeth, ei bod yr ateg gryfaf a fodd yn y wlad hon. Pe byddai angen profion pellach ar yr un pwynt, gallwn eu dwyn o enau gweinidogion efengylaidd enwocaf yr Eglwys, o enau y Defodwyr, ac o'r *Church News*, eu horgan sydd yn ymfrosto mai eu hamcan yw difodi Protestaniaeth o'r tir—ac o enau y Pabyddion eu hunain, y rhai a ddatganant yn ddigelfod fod yr Eglwys yn cyflawni eu gwaith hwy yn llawer mwy effeithiol nag y gallant hwy eu hunain ei gyflawni. (Cymeradwyaeth.) Mae geriau Archeogob Manning, a geriau Monseigneur Capel yn bendant ar hyn. Dywed y blaenaf, "Mae clerigwyr yr Eglwys Sefydledig wedi cymeryd allan o ddwyllaw y clerigwyr Catholicaldd y llafur i ymdrechu dros athrawiaeth *Traus-nylueddiad* ac *Eiriolaeth* y Saint. Mae wedi ei adael i'r Catholicaldd y gwaith llawer mwy hapus a thangneffeddus o fedd y maeysydd; ac yr wyf yn cyfeesu fod yn llawer gwell genyf fi fod yn fedelwr gostyngedig, neu yn llawer syml, na bod wedi fy arfogi ag arfog aeth dadleuath." Dywedai Monseigneur Capel wrth bregethu yn 1872, fod yn Archeogobaeth Balaidd Westminster allan o 204 o offeiriad,

46, neu un o bob chwech, wedi dyfod drosodd atynt o Eglwys Lloegr; ac nad oedd wythnos yn myned heibio nad oeddant yn derbyn tri, pedwar, neu bump, o'r blaidd ddefodol i'w Haglewys. Yn ychwanegol at hyn fod degau o offeiriad Pabaidd Llundain wedi dyfod drosodd o Eglwys Lloegr heblaw fod Prif-athrawon Ysgolion Pabaidd Stonyhurst, Oscott, St. Edmunds, Edgbaston, St. Charles, Baywater, a Kensington wedi dyfod drosodd o Eglwys Lloegr; yn gystal a golygwyr y *Dublin Review*, *The Month*, *The Tablet*, *Illustrated Catholic Magazine*, a'r *Catholic Opinion*. (Uchel cymeradwyaeth.) Ni chynygiodd y Parch. Mr. Evans droi yr haeried yn ol. Gwyddai mai oher fasaai hyn. Buasai mor hawdd iddo droi Dyff yn ei bol i'r mynydd. Ond y mae, "er mwya ymreymiad, yn caniatu am ychydig fod mwy o Eglwyswyr nag o Ymneillduwyr yn ymuno a'r eglwys Babyddol." Ond yw Mr. Evans yn honnynwadol iawn, ac yn garedig iawn yn caniatu y fath beth? Ond "am ychydig" cofier y mae yn ei ganiatan, ac "er mwya ymreymiad." Ond ni welaf mo hono yn galw yr addeffad yn ol, ac am ymreymiad, ni buasai yn deall oni buasai i Mr. Evans ddywydd hyn, ei fod o gwbl wedi gwneud cynnyf ymreymu. (Chwerthin.) Ond yn lle cyfarfod yr honiad yn deg, y mae yn rhedeg ymait ar garlam i'r asialwch, ac yn gwneud pentwr o'r haeriedau mwyaf ddaill yn erbyn Ymneilldueth, er teisio codi llwch i lygaid ei wrandawyr, rhag gweled erchyllid yr Eglwys fel meithrinfa Pabyddiaeth. Ond y mae yn rhaid i ni fyned ar ol y boneddwr, a'i rwyngwsg a'i ffeithiau, os gall amgyffred y fath bethau. Yn lle amddiffyn yr Eglwys, try i ymosod ar Ymneilldueth. Dywed mai "nid at orgrediniaeth, ond yn hytrach at anghrediniaeth, yr oedd gogwyddiad a theddiad astoriol Ymneilldueth. Beiddiaf ddyweyd fod mwy—ia, ta hwn i bob cyfrif—o ddynton yn cael eu harwain gan Ymneilldueth at Euciniaeth. Anghrediniaeth, ac Anfyddiaeth, nag sydd yn cael eu harwain gan yr Eglwys at Babyddiaeth." ("Clywch, clywch," oddiwrth Mr. Evans.) Mae "clywch, clywch." Mr. Evans yn seilio fy mod yn difynu ei eiriau yn gywir (Cym.) Beiddiaf finau ddyweyd, na wnaed erioed haeried mor *sleeping* ar brofaen mor welaid a ddygir yn mlaen i'w ategu. Mae yn ymddangos nad yw y Fficer parchedig yn deall pa beth yw Eglwys Rhydd ac Ymneillduedig; oblegid y mae yn dal Ymneilldueth yn gyfrifol am enedliad eglwysol oddiwrth y gwirionedd oeddant yn bob peth ond eglwysol rhyddion. Yr oedd hanfod crefydd sefydledig yn nghyfansoddiad yr eglwysol ar y Cyfandir y cyfeiria Mr. Evans atant, a encliasant oddiwrth wirionedd y efengyl. Gadewch i ni gael gweled beth a ddywed Hanesiaeth ar y mater yma. Dywed Hanesydd yr Huguenotiaid, mai y blynyddoedd o 1516 hyd 1559 oedd oes pardeb a cymledd Cristionogol. "*The Reformed had entered into no political alliance with any party in the State.*" Dangosodd Calvin y cydymdeimlad dyfnaf a'r Cristionogion syml a ddesolynol hyn; eto, nid oedd er hyn yn foddol i'w ffarfu yn gymdeithasau crefyddol Antblynol. Ffuriedd fath o gyfundrefn eglwysyddol yr hon oedd yn ymddiried penodiad gweinidogion i Gynghestrys (*Consistory*) ac a roddai yn llaw yr awdurdodau gwladol allu i reoli. Dyma fel y dywed, "Lle y mae Tywysog Cristionogol yn cofnogi yr efengyl, a'r holl wlad heb wrethwynebu ei archys-

yn, yn parchu y gair a'r sacramentau, y mae y rhai hyn, holl bobl y fath wiad neu Wiauwraeth, yn ddaidd i'w gael edrych arnynt a'u hystyried yn wir eglwys." Dyua hantod crefydd sefydledig; ac y mae yr hyn ydyw Geneva yn awr gyda'i phoblogaeth ddurefydd, a'i gweinidogaeth gytelfiorus, i'w briodoli, nid i ymaeilldriaeth, ond i'r hen syniad fod holl boblogaeth gwlad, os derbynent orchymyn Tywysog Cristionogol i'w hystyried yn Eglwys. Mewn cyfrol a gynoddwyd yn 1853, dan olygfaeth Dr. E. Steane, Ysgrifenydd y Cynghair Eifengylaidd, yn dwyn yr enw, "*The Religious Condition of Christendom*," yr hon sydd yn eynwys y papyr a'u darllenwyd yn nghylar-fod y Cynghair Eifengylaidd, a gynaliwyd yn Medi, 1851, cawn papyr galluog gan y Parch. L. Burar ar "*Infidelity in French Switzerland*," ac yn cytelfio at yr anhawsderau o grefyddoli y wlad oedd yn codi oddiwrth anfyddiaeth, dywedai,—"In my opinion there are three sources of infidelity which we have in our power to remove—the official bonds which still unite the greater part of our Protestant Churches to the State, and which, moreover, make religion, to say the least, an affair of civil legislation, consequently of constraint." Dengys y dystiolaeth yna mai crefydd sefydledig ydyw un o ategion cryfaf anfyddiaeth yn Switzerland. Yn sicr, y mae ymadroddion fel yna yn ddigon eglur fel y gall offeiriad eu deall. (Cymeradwyaeth.) Bdrych-wch ar Germani, gyda'r anfyddiaeth sydd o'i mewn; onid Protestaniaeth, iel crefydd sefydledig yn Prwsia, a fu yn un achlysur o'r ymadawlad mawr oddiwrth y ffydd yn y wlad hono? Ac os mynir cyfrif yn muellach am anfyddiaeth Germani, y mae yn rhaid cofio mai o Brydain y gymerwyd y planigyn gwenwynig yna. Mae y rhesymau meddwl, ac eto y mae y gwirionedd yn rhy anllwg i'w wadu mai o Frydain y cerddodd y drwg i Germani. Ac nid oes neb sydd yn gyfarwyd yn hanes sefyllfa isel moesoldeb yn y deyrnas hon yn niwedd yr eilfed ganrif ar hynthog, a dechreu y ddeunawfed ganrif, na ffr y mai anghrefyddoldeb cywilyddus yr Eglwys Sefydledig yn yr adeg hono oedd un o'r prif achlysurau i gynrych haid o laflediaid y Lloegr, Lord Herbert, Hobbes, Chubb, Blount, Toland, Collins, Bolingbroke, Hume, ac eraill. Cornwyd ffaidd oedd anfyddiaeth y cyfnod hwnw, dorodd allan ar gorff afiaeth crefydd sefydledig Lloegr. (Uchel gymeradwyaeth.) Cyfeithiwyd ysgrifeniadau anfyddiaid Lloegr yn Germani. Cofseidiwyd lwy gan Frederick II., brenin Prwsia, a furfiwyd cyndeithas yno, daa ei nawdd, i'w lledaenu, gan amcannu llethu Cristionogaeth bur. Gwelwch, gan hyn, mai nid Eglwys Rhydd Germani a gynrychodd ei hanfyddiaeth; ond angbenli ydyw, a genediwyd cydrihwg anfyddiaeth cyntafanedig Eglwys Sefydledig lygredig Lloegr, ac Eglwys Brotestanaidd lygredig Prwsia, a Frederick Fawr oedd ei dad bedydd. (Uchel gym.) Onid Pabyddiaeth, fel crefydd sefydledig yn Ffrainc, a gynrychodd anfyddiaeth y wlad hono? Mae y naill yn olynol yn cynrychu y llall. Dangoswch i mi unrhyw gylundrofn grefyddol sydd yn toeddu at orgrediniaeth, ac mi a ddangosaf i chwithau gyfundreïn yn yr amser cyttadaa y mddabylga i anghrediniaeth. Ac hyd yn nod yn Ffrainc yn awr, onid yr Eglwys Protestanaidd yno sydd yn derbyn eu cynaliaeth gan y llywodraeth, sydd wedi myned lawer o bunynt yn Undodlaidd, a rhai yn anfyddiaid? Ymneill-

duaeth yn arwain i anfyddiaeth yn wir! Eglwys Rhyddion yn arwain dynion ar gyfeillora oddiwrth y gwirionedd, aie? Pwy erioed, a'i lygaid yn agored, a feddyliodd am wneud y lach haeriad? Yr oedd hanfod, ac egwyddor, ac y bryd crefydd sefydledig yn holl eglwys i Cyfandir, y rhai a gymerasant y blaen i arwain y bobl oddiwrth y gwirionedd. (Uchel gym.)

Rhaid i mi eto ddilyn Mr. Evans dros y Weydd i New England, ac os byddai yn hir heb ddychwelyd, rhaid i olwi fy egnusodi oblegid yr wyf yn myned i wlad bell. (Chwerthin.) O'r holl haeriadau a wnaeth Mr. Evans—ac ymaent yn lleug—y rhai a wnaeth am y wlad gysgr-edig hono yw y rhai mwyaf *reckless* o'i eiddo. Dyma ei eiriau—"Mae Eglwys y Puritaniaid ar ol prawf o'r fath decaf—ar ol cael y mae yn gyfangwbl iddi ei hun—yn Sosinaidd i'w gwraidd. * * Heddw gellir dywedyd fod bron yr oll o Loegr Newydd yn Sosinaidd." ("*Shame, shame*." Mae yr haeriad yna yn profi am o ddau beth, naill ai anwybodaeth dybryd neu ddolafwch pechadurus am y gwirionedd. Buasai yn well gonyf gredu y cyntaf, ond y mae gweled cynifer o'r fath bethau bron a'm gorfodi i gredu yr olaf. (Cym.) Dichon y byddai yn burion i mi ym y fan yma gyferio at an peth nad yw wedi ei ddeall yn briodol gan lawer o'n haeswyr. Ymfuddodd dwy fntai o Buritaniaid o'r wlad hon i *New England* y rhai a ddynodid fel y *Pilgrim Fathers* a'r *Puritan Fathers*. Y *Pilgrim Fathers* ar ol crwydro yn Holland a dyddoddes cyfyngderau mawrion a hwyliasant allan yn y *May Flower* yn 1620 ac a sefydlasant drefedigaeth yn New Plymouth. Y *Puritan Fathers* a hwyliasant allan yn mhen deng mlynedd wedi hynny dan arweinaiad un John White, ac a ymsefydlasant yn y *Massachusetts Bay*. Yn awr, yr oedd gwahaniaeth dirfawr rhwng y ddwy fntai anrhydeddus yna. Yr oedd y *Pilgrim Fathers* yn *Separatists*—hyny ydyw y ymaeilldwy'r trwyddi oddiwrth yr Eglwys Sefydledig, ac yn Gynulleidfawyr yn eu golygiadau ar fwrif llywodraeth eglwysig. "Llywodraeth heb frenhin, ac Eglwys heb Esgob," oedd eu harwyddair. Yr oedd y *Puritan Fathers*, yr Eglwyswyr o ran egwyddor, ac nid oedd ganddynt wrthwynebiad i nawdd a chynaliaeth y llywodraeth i grefydd, ond fod llygredigaeth yr Eglwys yn eu gorfodi i ymaeilldau. Yr oedd y ddwy blaidd yna yn mysg y Puritaniaid a seasant ya y wlad yma; ac oddiwrthyn hwy yr ymwahanodd yr Annibynwyr a'r Presbyteriaid yn ddwy gainc; ac yr wyf yn meddwl y gellir profi trwy hanesiaeth mai y gainc Presbyteriaid yn y wlad hon, y rhon oedd yn glynu i bwyso ar fraich y llywodraeth am nawdd e chynaliaeth a ddirywiodd yn benaf a dyfnaf i Sosinaeth; ac mai y gainc Gynulleidfaoi yn mayg yr Annibynwyr a'r Bedyddwyr sydd wedi eadw gwirionedd yr efenngyl yn fwyaf pur a dilwr. (Cymeradwyaeth.) Ond y mae hyn i'w weled yn amlyg iawn yn hanes eglwysig New England. Dywed Mr. Palfrey yn ei "*History of New England*," "Nad oedd y gwahaniaeth rhwng trefedigaethau Plymouth a Massachusetts erioed wedi eu deall yn briodol gan eirydwyr hanesiaeth Seisnig," ac oblegid hyny priodolir pethau i Bererindadau Plymouth, a ddylai gaeleu priodoli i Buritaniaid Massachusetts. Yn eu hymwneud a'r Indiaid, yn eu goddefiad o'r rhai a wahaniaethent oddiwrthyn yr oedd gwahaniaeth dirfawr rhyngddynt. Fel hyn a dywed yr hanesydd Mr. Bancroft, "*The Pilgrims and*

ried with them to the New World the moderation which they had professed in their dealings with the Court. There is a marked difference in this respect between the government of the Old Colony, as that of Plymouth was called, and the government of Massachusetts. The Pilgrims were never betrayed into the excesses of religious persecution." Mae tystiolaeth Mr. Knowles bywgraffydd Roger Williams yn cytuno yn hollol a hyn. Partianiaid Massachusetts ag oedd eto yn parhau i ymlynu wrth egwyddorion crefydd sefydledig fu yn erlid Roger Williams a'r Crynwyr, ac nid y *Pilgrim Fathers* oedd yn crodu mewn cael eglwys rydd mewn gwlad rydd. (Cym.) Mae genyl ragor i'w ddyweyd Syr. Yr Eglwys Eagobaethol yn New England, y rhai oeddynt eto yn parhau i llynu wrth Eglwys Sefydledig Lloegr, oedd y rhai cyntaf i arwain dirywiad y gwlad yn ei golygiadau duwinyduol. Tair eglwys Eagobyddol yn Boston oedd y rhai cyntaf i fabwysiadu liturgy ddiwygledig, gan wrthod cydnabod athrawiaeth y Drindod; ac un o honant oedd y *Royal Chapel*, at yr hwn yr oedd llawer o anrhegion wedi eu rhoddi gan deulu brenhinol Lloegr. Yr eglwys rhyddaf ou ffarf lywodraeth yno aydd wedi bod yn warcheldwaid gwirionedd yr efengyl. (Cym.)

Y mae yn America dros 3,000 o eglwys Cynulleidfaoi uniongred yn olynwyr direct i'r *Pilgrim Fathers* lantodd ar greigiau moellon Plymouth Newydd ers dros 250 o flynyddau yn ol. Mae mwy na 1,000 o'r eglwys hyn yn New England, lle y dywed Mr. Evans fod bron yr oll o'r gwlad yn Sosinaidd. Mae y Presbyteriaid yn blaidd gref yn New England. Mae y Bedyddwyr yno; mae yr Eglwys Eagobaethol yno; ac mewn cymhariaeth, nid oes yno ond dyrnaid sechan o Sosinaidd—rhyw 300 o eglwys. Mae Cynulleidfaoiwr America yn cyfrannu yn flynyddol bum' miliwn o ddoleri at anfon cenadon i wledydd tramor, ac y mae y rhan fwyaf o lawer o'r arian yn cael eu casglu yn New England. Mae 500 o ddoleri i'w cael o Boston, New England, i bob cynulleidfafa dalo ddyled ei haddoldy—New England aydd yn rhoddi i holl dalaeithau America y rhan fwyaf o lawer o'u gweinidogion; a dynion o New England a welir yn mhob talaeth yn golofnau cryfaf addysg, moesoldeb, a shrefydd; ac y mae dyweyd "fod bron yr oll o Loegr Newydd heddyw yn Sosinaidd," yn libel ar ddegau o filoedd o'r bobl fwyaf gwybodus, crefyddol, ac uniongred ar ddaear Duw heno. (Uchel gymeradwyaeth.) Nid dan fy nwyllaw yr ydwyf yn siarad, Syr. Deng mlynedd i'r Mabeffin diweddar, ac y dydd hwyaf o'r flyddyn, sefale i a'm cyfailli Mr. C. R. Jones, ar fynwent Plymouth Newydd, yn New England. Yr oedd yn bresenol rhwng 6 a 7 cant o gynrychiolwyr 3,000 o eglwys Cynulleidfaoi y talaethau. Esgynodd y Cadeirydd i ben carreg fodd an o'r Pererindadau. Darllenwyd mynegiad o ffydd Cynulleidfaoiwr America, a'r rhai y cytanwyd y dydd o'r blaen; ac yr oedd yn hollol yr un â'r mynegiad a wnaed gan y *Pilgrim Fathers* 250 bron o flynyddoedd cyn hyn. Diogodd pob un ei het, ac yno yn benoeth, cododd pob un ei law i'r nefoedd i ardstyio fod Cynulleidfaoiwr New England yn glynu yn ddiysog wrth fydd y Pererindadau 250 o flynyddau cyn hyn. (Cymmeradwyaeth uchel, pan cododd y dorf ar ei thraed.) Nid wyf yn rhyfeddu dim fod pleidwyr crefydd sefydledig yn y gwlad hon am barddau New England ac America, oblegid y maent yn dwyn y dystiolaeth gryfaf o blaidd

gwirfoddolaeth mewn crefydd, a chyfaddaeder Eglwys i Rhyddion i eangu terfynau yr efengyl, ac i ddyogelu y gwirionedd, fel y mae yn yr Iesu, yn bura dilwgr. (Uchel gymeradwyaeth.)

Yr wyf yn gwadu y cyhuddiad yn hollol fod Ymneillduiaeth yn arwain i anffyddiaeth, ac nad oes cysgod o sail iddo mewn athroniaeth nac mewn hanesiaeth. Ond yr wyf yn gwneud mwy na gwadu y cyhuddiad—yr wyf yn ei droi yn ol yn erbyn Eglwys Sefydledig ein gwlad. (Cym.) Mae wedi bod, nid yn unig yn feithrinfa i Babyddiaeth, ond hefyd yn feithrinfa i anffyddiaeth. Eglwys Sefydledig Lloegr yn amddiffynfa i wirionedd yr efengyl, aie? Pa bryd, yn mha le, a phia fodd? Yr wyf eisioes wedi cyfeirio at anffyddiaeth dechreu y ganrif ddiweddar, ac fel ei cynrychwyd gan anghrefydd-older yr Eglwys; ond y mae mwy na hyn i'w ddyweyd. Yr oedd rhai o'r ysgriftenwyr hyfaf ar anffyddiaeth yn weinidogion yr Eglwys Sefydledig, ac wedi eu dwyn i fyny yn y Prif Ysgolion. Onid person Radleigh, yn Essex, oedd Arthur Ashley Sykes, yr hwn a wnaeth ei ram er meithrin anffyddiaeth y ganrif ddiweddar, o'r cymeryd arno ysgrifenu yn ei herbyn? Onid Eglwysawr oedd Dr. Conyers Middleton, yr hwn, yn ol barn ei gydoeswyr, oedd yn anffyddiwr hollol, er mai rhyddfddyliwr y galwai ei el hun? Beth oedd Matthew Tyndall ond anffyddiwr? Yr oedd yn fab i wr Eglwysig yn Devonshire, ac yr oedd yntau ei hun wedi ei ddwyn i fyny yn Lincoln's College, Rhydychain, ac yn *Fellow of All Souls' College* yno, hyd derfyn ei oes. Eglwys Sefydledig Lloegr yn amddiffyn i wirionedd yr efengyl yn wir! (Uchel gymeradwyaeth.) Os deun i lawr i amseroedd diweddarach, cawn weled fel y mae yn feithrinfa i syniadau penrydd. Onid dan frawd, meibion yr un tad, yw Profeswr Newman yr anffyddiwr, a John Henry Newman, tad y Newmania Buseyaidd? O Rhydychain y cychwynodd y ddau allan, ond trodd un i gorsydd a siglenydd defudaeth ac ofergoedd; ond carlamodd y llall fel asyn gwyllt i anialwch gwag, orchyll gwrthgrediniaeth ac anffyddiaeth. (Cym.) Onid gweinidogion mewn *good standing* yn yr Eglwys Sefydledig oedd awdwyr yr *Essays and Reviews*—erthyglau oedd yn myned dan sail ysbrydolaeth ddwyfol yr Ysgrythyrau; ac y mae y ddedfryd gyfreithiol yn eu hachos yn profi y gall dyn fod yn weinidog yn Eglwys Loegr, a'r unig un mewn plwyf â hawl ddwyfol ganddo i bregethu; ac, ar yr un pryd, wadu yr Ysgrythyrau fel datguddiad goruwchnaturiol? (Cym.) Onid yw Colenso y dydd hwn yn Esgob yn yr Eglwys Sefydledig, pan nad ydyw, i bob ystyr a phwrpas, ond anffyddiwr? (Gwaeddal un o'r clerigwyr, "Onid yw wedi ei ddiarddel?" Ond atebwyd ei fod yn awr yn Esgob dan gyflog yn yr Eglwys Sefydledig.)

Os nad yw hyn oll yn ddigon i ddangos go-gwyddiad anffyddol yr Eglwys, gadewch i ni glywed beth ddywed rhai o'i chefnogwyr mwyaf. Fel hyn y dywed y *Times*—ac yn sicr os yw y *Times* yn rhywbeth Eglwyswr ydyw—"Y mae yn awr wedi ei benderfynu y gall clerigwyr yn Eglwys Loegr ddyegu unrhyw athrawiaeth o fewn terfynau nad all ond rhyw un pur gywreingraff ei gwahaniaethu oddiwrth Babyddiaeth o un ochr, a Chalfiniaeth o'r ochr arall, a Deistiaeth o'r drydydd ochr." Dywed Canon Ryle "Nis gallir cael gwell ymresymiad yn erbyn gwaddolladau yr Eglwys na'u bod yn myned i logellau y dynion aydd yn chwerrthin am

ben y dengain erthygl ond un, yn diystyru athrawiaethau Eglwys y diwygiad, ac yn sathru dan draed, a bron na phoerent am ben ei ffurf wasanaeth ardderchog." Y Parch. Charles Gregory o Chelsea a ddywed—"Nid ydym mwyach yn Eglwys Brotestanaidd, ond eglwys y gullir dysgu ynddi yn ddigerydd unrhyw beth a phob peth o eithafoedd Pabyddiaeth ar y naill law hyd bron i eithaf anffyddiaeth ar y llaw arall." Dyna "daro pen ei macedrefi a'i ffyn ei hun." (Uchel gymeradwyaeth.)

Oa mynir prawf mwy ymarferol eto odrycher ar yr holl olygiadau amrywol sydd yn awr oddi fewn i'r Eglwys Sefydledig yn ein gwlad. Mae pob math o olygiadau yn cael eu dysgu gan y *Broad Party* yn yr Eglwys. Dywed Mr. Evans "nad amcanodd yr Eglwys sicrhau unrhywiaeth, unfurfiath barn." I ba beth ynto y pwydd ddedd Unffurfiath? Paham y bwrwyd ar un adeg fwy na dwy flit o'r dynion goreu a feddal yr Eglwys allan o honi am wrthod cydfurfio? Paham y gofynir i bob offeiriad danysgribo ei gydsyniad ag erthyglau a rheolau yr Eglwys? Ai hocoed yw'r holl lwon o'r ardstiadau a gymerir? Gwy'r pawb nad yw yn sicrhau unrhywdeb barn, ond gwyr pawb hefyd ei bod wedi amcanu hynny; ond yn hyn eto y mae yn *failure* perffaith. Mae o'i mewn ddynion sydd mor bell oddiwrth eu gilydd ag yw y dwyrain oddiwrth y gorllewin. O'r anffyddiaeth fwyaf eithaf hyd yr Antinomistaeth fwyaf penrhydd, o'r Defodwr mwyaf hygoelus hyd ddyfnder isaf y blaidd efengylaidd. Mae yn un clytwaith, fel siaced fraith Joseph, o Ddeistiaeth, Sosiniaeth, Ariaeth, Sebelliaeth, Arminiaeth, Fulleriaeth, Calfiniaeth, Antinomistaeth, Pabyddiaeth, Defodaeth, a Phrotestaniaeth. Maent yn erlid eu gilydd, a'r naill blaidd yn caisio gwtlio y llall allan, ond y maent oll yn cytuno yn berffaith i un peth. "Y fuchel hefyd a'r arth a BORANT yn nghyd." (Uchel gymeradwyaeth a barhaodd am ysbaid gyda chwerthin mawr.) Mae mwy o sectau a phleidiau, a chredoau, yn yr Eglwys Sefydledig ei hua, er wedi arwyddo yr un erthyglau nag sydd yn mysg holl eglwysai rhyddion y wlad gyda'u gilydd; ac yn y tri chan mlynedd diweddar y mae Pabyddiaeth a Phrotestaniaeth fel crefyddau wedi gwneud mwy i seithrin anffyddiaeth yn Ewrop na'r holl eglwysai rhyddion gyda'u gilydd yn yr un ysbaid o amser. (Uchel gymeradwyaeth.) Onid yw bellach yn llawn bryd symud o'r ffordd sefydliad sydd y fath rwystr yn ein gwlad ar ffordd pob daioni? Onid dyma yr Eglwys hyrddiodd y merthyr sanctaidd John Penry i'r crogbren? Onid dyma yr Eglwys ymlidiodd yr Anghydffurfwyr fel petris y mynyddoedd? Onid dyma yr Eglwys lanwodd garcharau Meirion a Maldwyn, a'r Crynwyr gonest, fel nad oedd lle ynddynt i ladron a mwrddwyr? Onid offeiriad y grefydd sefydledig oedd prif erlidwyr Diwygwr Methodistiaidd y ddeunawfed ganrif? Onid gweinidogion yr Eglwys Sefydledig, fel y dywedodd John Bright, sydd bob amser ar ffordd pob diwygiad gwladol a chrefyddol, ac yn wastad yn cyrneryd plaidd y gorthrymydd yn erbyn y gorthrymedig? Onid sicoriaid a mán guradiaid yr Eglwys yn Nghymru sydd wedi cyffroi eiddogedd tiffedlannwyr yn erbyn eu tenantiaid gonest i'w troi allan o'u tiroedd am bleidleisio yn ol argyhoeddad eu cydwytbodau? (Cym. uchel.) Yr ydym, gan hynny, yn enw cyflawnder gwladol, yn enw rhyddid crefyddol, yn enw cydwytbod i'r gwir-

ionedd, yn enw dynoliaeth a chrefydd yn galw am ysgar yr Eglwys oddiwrth y Wladwriaeth, ac ar fod cydraddoldeb crefyddol yn cael ei sefydlu ar egwyddorion eang cyfiawnder a gwtionedd. (Uchel gymeradwyaeth.)

DIOLCHIAD.

FY HAELFRYDIG GYFELLION YN REMSEN A BETHEL.—O wasdol fy nghalon yr wyf yn diolch i chiwi am y Donation rhagorol a waesth-och i mi yn fy nhy, Ion. 20, yr hwn er pob anfantaision yr hin a'r ffyrdd, ac yn enwedig yr amgylchiadau dyrus y taflwyd y cymydogiaethau hyn iddynt yn ddiweddar, a gyrhaeddodd mewn arian \$150; mewn eiddo \$20—yn gwneyd y cyfanswm anrhyddedus o \$170. Mae yr haelfrydded blynyddol hwn yn nghyd a'ch caredigrwydd gwaetdau yn gwneyd i mi a'm teulu deimlo yn gartrefol lawu yn eich mysg, ac yn fy ngwneyd iauu yn fwy ymroddgar yn ngwaith yr Arglwydd. Diolch i Dduw am ei wenau, a'r am yr ychwanegiadau llucog atoch fel dwy eglwys. Ymagnwch, a daliwch ati fy mrodys, mewn ymdrech a gwedd. Yr eiddoch,

ROBERT EVANS.

CYDNABYDDIAETH DDIOLECHGAR.

Prydnawn a nos yr 11eg cyfisol, darfu i'r eglwysai sydd dan fy ngofal ynghyd a chyfeillion perthynol i enwadau eraill ein hanrhegu a *Donation* ardderchog yn dyfod i \$220.35, a chyfrif rhoddion eraill, yn cynwys *caster* arian ysbledydd a gawsom gan Miss Emma Davies, merch i T. Davies, ysw., Lacroze, enw yr hwa sydd yn adnabyddus am ei haelfrydded i bob Cymro a ymwelodd ag ef.

Derbynied ein holl garedigion ein diolchgarwech trylwyras: a'n taer ddymuniad yw a'r Dduw eu bendithio a chan cymaint yn y byd hwn, ac yn y byd a ddaw fywyd tragwyddol, ac a'm nerthio iauu i fod yn fwy llafurus ac egniol er adeiladaeth i Sion, ac er gogoniant i'w enw sanctaidd ef.

OWEN JENKINS.

Bangor, Wis., Chwef. 15, 1876.

O. Y. Dymunwn hefyd gydnabod y gwragedd a'r merched leuainc am ddarparu mor heliaeth y fath gyflawnder o ddanteithion er arlwyio gwledd i dyfais mor llucog.

O. J.

DONATION AR LONG CREEK.

Dymunwn gydnabod yn ddiolchgar yr Eglwys, y gynulleidia a'r ardal yn y lle uchod am eu caredigrwydd digyfelyb tuag atom. Yn ystod yr wyth mis diweddar ni a gawsom gyflawnder o gig, ymenyn, bara, a thatws, yn rhad ac am ddim, gan garedigion Long Creek. Hefyd, cawsom roddion gwerthfawr ganddynt ddydd Nadolig diweddar, ac yn ddiweddar oll cynrych y Donation a wnaed ganddynt yr all dydd o Chwefror, yr hwn oedd yn cyrhaedd y swm gwerthfawr o \$84. Anaml y ceir esiampl cyfelyb o'r fath caredigrwydd tuag at un mor anbellwng. Yn ngwyneb y cyfryw haelfrydded mae iaith yn pailu mynegu ein diolchgarwech iddynt. Ond nid oes genym ond dywedyd, Yr Arglwydd a dalo i chiwi am roddi mor elhelaeth, trwy chwyddo eich trysorau yn dymorol ac ybrydol, fel na byddo anrnoch eisian byth, ac a'r cynorthwyo ninau i'ch gwasanaethu yn ffyddlon a gonest. Yr eiddoch yn rhwymau cariad,

KATIE L. HUGHES.

ISAAC C. HUGHES.

GANWYD,

Ion. 23, yn Hughestown, Pa., mab i Jonathan B. a Mary Ann Jones,—gelwir ef DAFYDD.
O dyma faban tlws a bardd!
Ei ruddiau megis rhosau blydd
A'i lygaid megis gwawr y dydd,
Acar ei welfs, seich a chwadd.—R. E.

PRIODWYD,

Rhag. 17, 1875, yn Oseage City, Kansas, gan y Parch. T. D. Phillips, Mr. HERBERT D. WILLIAMS, Oseage City, a Miss MARY ANN LEWIS o Arvonnia.
Ion. 18, 1876, gan y Parch. Enoch Jones, yn ei dy ei hun, ger Tabernacul, Dehufield, Waukesha Co., Wis., Mr. OWEN R. ROBERTS a Miss CATHARINE PRICE, y ddau o Genesee, Waukesha Co., Wis.
Ion. 26, 1876, yn Palmyra, Ohio, gan y Parch. J. Jenkins, yn ei dy ei hun, Mr. W. W. WILSON a Miss MAGGIE S. DAVIES, y ddau o Parisville, Ohio.
Ion. 27, yn nhy rhieni y briodasferch, yn agos i Carmel, Jackson Co., Ohio, gan y Parch. John E. Jones, Mr. EVAN MORGAN a Miss ELIZABETH STORARDS, y ddau o'r ardal uchod.
Chwef. 15, gan y Parch. R. Evans, Reimsen, yn ei dy ei hun, Mr. STEPHEN B. OWENS, Trenton, gyda Miss ELIZABETH WILLIAMS, Reimsen.

BU FARW,

Awt. 13, 1875, yn Arvonnia, Kan., ya 53 ml. oed, o'r dardodedigaeth, Mrs. JANE WILLIAMS, adwyf briod Mr. Edw. L. Williams. Gwanwyd hi yn Pontygarreg, Llanfair, Talbalar, sir Ddinbych, G. C. Ymfudodd i'r wlad hon tua 26 ml. yn ol a chartrfodd yn ardal Frankfort Hill, ger Utica, N. Y., am odderutu dwy flynedd. Yno ymunodd mewn glan briodas a Mr. Williams; ac ymfudasant i Nelson, N. Y. Yn mab tymer byr, ymfudasant drachefn i Chicago; ac oddiyno i Jefferson Co., Wis., lle yr arrosasant hyd tua chwe blyuedd yn ol pryd y daethant i'r lle hwn. Yn fuan wedi iddynt sefydlu gwa, gwnesth hi broffes o'i fydd yn yr Arglwydd Iesu trwy ymuno a'r eglwys Annibynol; a chunodd y fraind o lyngu gyda'r achos hyd ddiwedd ei gyrfa. Meblaw ei phriod gadawodd dair o ferched i alaru ar ei bol. Gwelwyddwyd yn ei chladdedigaeith gan ei gweinidog, T. D. Phillips.

Hyd. 30, 1875, yn Reading, Kan., o ddolur y galon, THOMAS S. JONES, yn 71 ml. oed. Brodor oedd o sir Fon, G. C. Mor agos ag y gwyddom, daeth i'r wlad hon tua 40 mlynedd yn ol. Teulibodd y rhan fwyaf o'r amser yn ardal Pittston, Pa. Nis gwyddom pa bryd y dechreuodd ei gyrfa grefyddol; ond bu yn weithiwr ffyddlaun yn ngwiliann ei Arglwydd y rhan helaethaf o'i oes. Bu am flynyddau yn ddiacon cymmeradwy o Eglwys Annibynol Pittston; ac yr oedd hefyd yn ddiacon yn eglwys Fechan Reading oddi arall pan ei ffurfiwyd. Erafechyd ac anfantension parhaodd yn ffyddlon hyd y diwedd. Gadawodd weddw oedranus i alaru ar ei ol. Gwelwyddwyd yn y giaddedigaeith gan M. B. Morris a T. D. Phillips.

Hyd. 18, 1875, yn Big Rock, Ill., yn y 76ain ml. m'i loedran, Mrs. A. JAMES, gweddwr y diweddar Mr. L. James o White Rock. Cyfarfu a'i marwolaeith yn dra disymwth, drwy gael ei tharo i lawr gan gefyl rhyw un yral ar dwest, with ddychweilyd o'r capel, y nos Sul blaenorol. Cludwyd hi adref gan gyfeillion mewn sefyllfa o ddiddellmadrwydd, yu yr hoo yr hunodd yn nglych hanner drud dranoeth. Garwyd hi yn Penrhilwgaled, Aberteid. Daeth i'r Unol Daleithau tua deugain mlynedd yn ol. Bu yn byw am beth amser ar ol dyfud drosodd yn ardal Penymynydd, E. N. Ymfudodd hi a'i theulu oddiyno drachefn i White Rock, Ill., lle y gorphenodd ei phriod ei ddyddiau, ar ol troullo oes o ddefnyddioldeb gyda chrefydd. Yno hefyd y preswylia ei mab Mr. L. James, yr hwn aydd yn Gristion goluodig a diacon ffyddlaun yn yr eglwys Gynulleidfaoel Sennig. Dechreuodd

Mrs. James ei bywyd crefyddol pan yn 15 mlwydd oed; a'i thystiolaeth ar ddiwedd gyrfa faith o dringain mlynedd, oedd fod ffydd crefydd yn ffydd hyffrydweh a'i boll lwybrau yn heddwch. Hoff bwn ei myfyrddod a'i bymddiddan oedd leu ar yr hwn y gorphwysal ei henaid, a'i waith bendigedig am yr hwn yr ymglymal ei chalonn. Yr oedd ei phroffad crefyddol yu felus a'i sef yu sawr hyd ddiwedd ei hoed; ac er i "Fab y dyu" ddyfud mewn awr na thybiodd, eto yr oedd ei lamp yn ddiagleir, a bithau yn barod i fyned i mewn i dragwyddol lawenydd ein Harglwydd a'n Hachawdwr Iesu Grist, lle y mwynha y gwynyddedigrwydd bythol a roddir i'r rhai sydd yu "marw yu yr Arglwydd." Daeth nifer luosog o gyfeillion caredig a pherthynasau hoff yn nghyd i hebrwng ei gweddellion i "dy ei hir gartref." Gwelwyddwyd yu y ty, yn yr addoldy, ac ar lan y bedd gan yr ysgrifenydd a'r Parch. J. Price. Collasant "fam yu Israel," ond yr hyn a fu yn gollod i ni, a fu yn eiw dragwyddol iddi hi. Pe na chyfarfyddasat a'r ddamwain buasat yn myned dranoeth gyda'i mab i White Rock, ond yr oedd Duw wedi arafethu ei chymeryd i gartref gwel nac un cartref dalarol—"dy nid o walth llaw, tragwyddol yn y nef." Bu yn ffyddlaun hyd eithaf ei gullu gyda'r achos yu ystod y mlynedd a deuliodd yu yr ardal hon, ar ymwellad a'i golofn Mrs. M. Evans, yr hon sydd yn un o brif golofnau ac addurn yr eglwys yu y Capel Newydd. D.

Rhag. 9, 1875, DAVID G. JONES, Trenton, N. Y., yn ei 71 mlwydd oed. Ei asfechyd ydoedd cynuind y cylla. Cludwyd ef yu iunouent y Nant. Gwelwyddwyd ar yr achlysur gan y brodyr D. M. Jones (T. C.), I. Jones (B.) a R. Evans (A.) Yr oedd yr ymadawedig yu ddyd tyner a chymydog cymwynasgar. Gadawodd wralg a chwech o blant i alaru ar ei ol. Ni bu ond ychydig oriau yn wael. Rhybudd eto, am hyny byddwch chwithau barod. R. EVANS.

Ion. 25, 1876, Miss MARY WILLIAMS, yn 17 ml., 4 mla a 10 diwrnod oed. Merch ydoedd i Mr. Robert a Gwen Williams, South Bend. Ei hasfechyd ydoedd y typhoid fever, yr hyn a ddiodeffodd am bythefnos, ac er pob ymdrech a derynodd yn angheu iddi. Cysgod angau ac heb drefu i'n golwg ni, tad a mam yn adferedig o'r unrhyw glefyd, a thad yn agos i bedwar ugain oed yn cael tyw; a bithau yu un o'r blodau bardd a feddal'r gymydogaeith yn ei hoennsrydd luengauld, yn cael ei thori i lawr. O angau creulou a didrefu! Nid yw yn arbed gwawr na gwedd. O leuenydyd lawddgar, mynweh Iesu yn rhan cyn myn'd o'r byd i'r aind o'r bedd. Cysur i'r teulu ydyw ei bod hi wedi gwned profies gyhoeddus o Iesu Grist, ac yn ewyllysgar i wneud a allai gyda ei achos tra y cafodd gyfeusdrau. Hebrwyddwyd ei chorff i synwent Minnietoppa Falls, Ion. 28, gan dyria luosog iaww ag ystyried ei bod yu un o'r dyddiau mwyaf ystoriaild a gawm y gawaf hwn. Gwelwyddwyd yn y ty yn Saesonaeg, gan y Parch. Mr. Morgan a R. Price (T. W.), a chuan yr ysgrifenydd ar lan y bedd. DANIEL ROWLANDS, (P.)

Ion. 27, 1876, yn Western, N. Y., yn 18 ml. a 10 diwrnod oed, WILLIAM J. DAVIES, mab i Mr. Simon Davies a Mary Davies ei briod. Yr oedd yu wr ieuanc bywiog a gobeithiol, ond cafodd ei dargan glwyd trwm fel na bu ond ychydig yu glaf. Felly siomwyd ei rieu o un oedd anwyf ganddyn, eu hunig fab, am yr hyn y mae eu gular yn iawr. Bydded iddynt droi at Dduw yu eu profedigaeith. Gwelwyddwyd yn yr anghadd gan y Parch. Mc Rice (P.) a'r ysgrifenydd, i dyria luosog, a chludwyd ef yn mynwent Western. J. R. GRIFFITH.

Chwef. 11, yn Floyd, Mr. OWEN JONES, yn 66 ml. oed. Bu yn dyoddef gan y cancer am fluedd yu hynod o dawel; ond calodd ei ollwng o'i osidiau i fyned at Iesu i'wlad well. Yr oedd yn aelod ffyddlon gyda y Methodistiaid Calbuaidd. Dydd ei anghadd gweinyddwyd gan Parchn. R. Evans, Reimsen, Ebenezer Jones, Plainfield, a J. R. GRIFFITH.

Rhag. 2, 1875, bu farw, yn Waterloo, N. Y., Mr. JOHN CLARK, ar ol pedwar diwrnod o gystudd trwm llaw, sef y typhoid pneumonia, pan ya 67

Sul., 5 mla a 17 o ddyddiau oed, gan adael priod anwyl, pedwar o blant mewn oed, sef tri o feiblon ac un ferch, mewn dwfai alar ar ei ol. Daeth Mr. Clark a'i briod o Ddehucdir Cymru droodd i'r wlad hon tuag un flynedd a deugan yn ol, y pryd hynny yn bobl leuane newydd briodi. Arferai Mr. Clark pan yn leuane, weithio mewn *factory* wlan yn y wlad ar y cyffwrddau rhwng sir Gaerfyrddin a Phen-fer; ond bu ef heb enill dim yr holl auaif cyntaf ar ei dod i America. Yr oedd yn ddieltir yn mysg dieithriaid, ac yn mhilith yr ychydig adnabyddiaeth oedd ganddynt medrodd rhai o honynt ymddwyn atynt yn bur galed; ond pan ddaeth y Spring casedd walth yn un o factories Oriskany: ac yna fe ddaeth ein cyfailli yn mlaen yn raddol, a chy'n pen rhyw ychydig flynyddoedd rhoddid lldo lawer o ymddiried, ac yr oedd yn cael ei ystyried yn ddyn lled gyfrifol. Ac er lldo ddechreu yn y grisiau leiaf, daeth i fyny gydag amser nes bod ei gyflog yn bum dolar y dydd, ac nid un neu ddau o fasnau oedd yn awyddus am ei gyflogi ef yn ol y cyflog hwnw. Trwy ei rinweddau y daeth i fyny i'r tir hyn. Nid efe oedd yn ceisio ei le ond ei le oedd bob amser yn ei geisio ef, ac er addysg i erall dywodaif air byr am ei gymeriad a'i ymddyddad.

Yr oedd yn un cwbl elwir, yn un cwbl onest, gwbl ddiwyd a diddogli, yn un cwbl benderfynol i wneyd pob gorchwyl yn berffaith, ac yn ofalus i gael pawb oedd dan ei lywodraeth i wneyd yr un peth. Os byddai unwaith yn gyfailli yr oedd yn gyfailli trwyddad. Nid oedd yn foddion bod yn dywylodrus nac yn hanerog mewn dim. Os nad wyl yn cameynied bu ei awydd am wneyd pob peth yn berffaith yn radd o rwystr iddo uno a phobl yr Arglwydd. Medr y gelyu wau inglan o bethau a elwir gan ddynion yn rhinweddau i wneyd niwlad mawr i wanhau ein fydd i gydio gafael ar y cyntaf mewn gwir greffydd. Ni wnaid ofn ond mliwr gwael i ddechreu brwydr ar y maser er ei fod yn wylledydd rhagorol wrth y porth.

Gan fy mod yn byw yn mhelli oddiwrtho, nis gwelais ef na chlywed gair oddiwrtho er dechreu iebesf. Nis gwn ddaflu iddo wedi hynny ymunio ag achos y bendigedig leau al peidio. Ond gwa hyn, i ni gael y pryd hwnw gyffellach bollol greffyddol. Noddai i enaid colledig oedd prif fater y gymdeithas yma. Yr oeddwn i yn Baul ac yntau Agrippa yn ein cyndeithas olaf ar y ddauar, a baddid na ddywedaswn wrth ymaduaif ag ef y tro hwnw yr un fath ag y dywedodd Crist wrth y gwr leuane yn yr efengyl, "Nid wyt ti bell oddiwrth deyrnas Dduw;" canys yr oeddwn wedi ei hosi yn y gyfeithach agos hwnw yn fwy nag erioed o'r blaen.

Bu ein cyfailli ymadawedig yn bledidwr flyddion i rai achoslon da, a bu yn bur haellon i rai mewn cyfyngderau. Cafodd mwy nag un o weinidogion dydd heddyw ar furiau Selon eu gwsgo ganddo o'u pen i'w traed a dillad newyddion, pan oedd ei ben wisgoedd wedi treulio allan yn ngwasanaeth crefydd. A llawer pum dolar a roddodd gyda phleser i rai mewn gwasgfa a chyfyngder; ond nid oedd byth yn udganu o'i faen nac yn foddion, chiwaethach dysgwyl, i neb gyhoeddi ei bethau da o Dan i Beerseba.

Gwelinyddwyd yn ei gladdediggaeth yn ol yr hanes o'r afael yn y papyr newydd o Waterloo, gan y Parch. M. D. Kuesland, gwelindog Presbyteriaid, a rhoddwyd ei weddillion i orphwys yn y Maple Grove Cemetery. Dygodd augau ffridd o bentref ardderchog Waterloo yn ddiamau un o'i dinasyddion gorau. Yr Arglwydd fyddo yn ffordfa yn nydd trallod i'w blant a'i weddod oediansu a galarns, yw gwir ddyddiad calon.

JAMES GRIFFITHS, *Cattaraugus*.

Ion. 27, tra ar ymwelld yn Knoxville, Mr. JAMES MORGAN o Coal Creek, Tenn. Dioddefodd yn ddifawr am tua phum wythnos o'r clyf yd a elwir tan lldwif (*erysipelas*.)

Ion. 30, 1878, yn Floyd, Mr. JOHN LEWIS, yn 59 ml. oed. Cafodd ei doro gan gleyd trwm fel y ba farw yn mhen ychydig ddyddiau. Yr oedd yn ymaduaif ya orioeddus. Bu fyw yn ddawiol. Yr oedd marw yn eiw lldo. Gadauodd weddwa a 5 o

blant mewn amgylchiadau cyfurus; a than ddyllanwad crefyddol. Yn ei angladd gwelinyddwyd gan y Parch. J. H. Jones, Rome, a J. R. Griffiths, Floyd.

Chwef. 12, yn West Pittston, Pa., trwy ddawwain yn y gwallth glo, THOMAS HARRIS, gynt o Ystradgynlais, D. C.

Tach. 30, 1875, yn Bevier, Mo., Mrs. HOPKIN EVANS, yn 63 ml. oed.

Tach. 22, yn Bevier, Mo., Mrs. MARY DAVIES, merch i'r Mrs. Evans nechod, yn 31 ml. oed. Rhagor am y tri diweddaif yn y nesaf.

MR. G. J. ROBERTS, PROVIDENCE, PA.

ANWYL MR. EVERETT.—Yr wyl yn danfon hyn i'ch hysbysu, er gular i ni, am farwolaeth Mr. G. J. ROBERTS, dosbarthwr y CENHADWR yn y lle hwn. Bu farw Sadwrn diweddaif, 19 cyffsol, ar ol wythnos o gyatnodd. Bwriadwn ei gladdu y fery, 28 cyf. Wrth bob tebyg y bydd ei angladd yn un o'r rhaif mwyaf welwyd erioed yn y lle hwn. Cawch hanes pellach am ei farwolaeth a'i gladdediggaeth. R. S. JONES.

Chwef. 23, 1876.

CYFARFOD CHWARTEROL CANOLBARTH PENNA.

Cynallwyd y cyfarfod uchod yn Audenried ar y dyddiau Sadwrn a Sul, Chwef. 5 a'r 6. Y gynadledd am dri y dydd cyntaf.

GWAITH Y GYNADLEDD.

I. Neillduwyd y brawd D. A. Evans, Drifton, yn Llywydd, a D. Todd Jones, Shenandoah, yn Ysgrifenydd, am y flwyddyn.

II. Y cyfarfod nesaf i fod yn Beaver Meadow, Ebrill 30, os na ddaw hysbysiad gwahanol.

III. Ein bod yn gadael y pwnc o newid y cwrdd o'r Sabboth i ddiwrnod o'r wythnos o flaen yr eglwys hyd y cwrdd nesaf; ac yn dymuno ar eglwysai y cylch anfon eu barnau i mewn.

IV. Rhoddwyd llythyr gollyngdod i'r Parch. John Price, gynt arosai yn y Meadows, yn awr o Danville, Ill.

Buwyd yn siarad yn bwysig yno ar y pwnc mawr sydd yn cael cryn sylw y dyddiau hyn—y pwys o gael *adfywiad crefyddol*. Siaradodd amryw yn wresog arno.

Hefyd cawsom adroddiadau byrion o sefyllfa yr achos mawr gan y gwahanol gynrychiolwyr. Yn ol yr adroddiadau gaed, mae yn siarad yw yr Arglwydd wedi "cymeryd ei Ysbyrd santaid" oddiwrthym yn y cymydogeathau hyn, ac eto nid oedd yr un adroddiad yn codi mor uchel nes peri i ni weled bod y dylanwadau mawrion yno. Yr oedd yn hysod dda gan y gynadledd glywed am ymdrech y brawd D. A. Evans, Drifton, yn Rh. Lehigh a No. 3. Yr Arglwydd a'i pleiddio ac a arddel ei lafur.

Cynrychiolwyd Bangor gan Parch. John Williams; Ashton, John Richards; Tamaqua a Mt. Carmel, Parch. W. W. Davies; Mahanoy, Parch. L. Lake; Shenandoah, yr Ysgrifenydd; Meadows, W. M. Davies; Jeansville, John Jenkins, Drifton, D. J. Jenkins. Nid oedd gan yr eglwysai canlynol gynrychiolwyr: Slatington, Coal Dale,

St. Clair, Pottsville, Minersville, Ashland, Shamokin, na Reading.

Gweinyddwyd yn y moddion cyhoeddus nos Sadwrn gan D. A. Evans a W. W. Davies; bor-
eu Sul gan yr Yagrifenydd a J. Williams; am
ddau gan R. E. Williams (yn Saesneg) a D.
Williams (M. E., yn Gymraeg); am chwech gan
L. Lake a R. R. Williams. Yn Beaver Meadow
yr un amser, gan yr Yagrifenydd (yn Saesneg)
a J. Williams (yn Gymraeg). Cafwyd cyfarfod-
ydd da iawn. Yr Arglwydd a dalodd iddynt am
eu caredigrwydd, ac a fendithio y cwrdd i fod
yn llesol i'r gymydogiaeth.

D. TODD JONES, Ysg.

Shenandoah, Chwef. 11, 1876.

GAIR AT EGLWYSI CANOLBARTH PENNA.

Dymunodd cynadledd y Cwrdd Chwarter
arnaf anfon gair atoch fel eglwysy sydd yn
gwneuthur i fyny y cylch hwn. Mae y cylch
yn cynwys Bangor, Slatington, Ashton, Coal
Dale, Tamaqua, St. Clair, Minersville, Pottsville,
Mahanoy, Ashland, Mt. Carmel, Shenandoah,
Shamokin, Audenried, Jeanville, Beaver Mead-
ow, Drifton, Reading a Philadelphia.

Amcan y gynadledd yn anfon atoch ydyw, er
mawr cyfeirio eich meddwl at yr angenrheid-
rwydd o ddefnyddio pob moddion yn eich gallu
er cyraedd adfywiad yn eich gwersylloedd, a
chynydd yn eich rhifedi. Yr ydych yn cynal
eich cyfarfodydd gweddi bob wythnos i weddio
am lwyddiant ar yr efengyl yn eich cartrefi, a
"da y-gwnewch." "Llawer a ddichon taer
weddi y cyflawn." Yr ydych hefyd yn cynal
eich cyfeillachau, ac ynddynt yn dyweyd eich
proffadur sydd ddigon isel lawer gwaith i dori
calonau yr ychydig sydd yn arfer ymgynull o
herwydd i mawr i'w dra yr achos; bryd arall yn
tynu allan gnylluniau pa fodd mae cael tipyn o
fywyd, a chodi yreglwyd i uwch ymddiriedaeth,
cadarnach fydd, a gwresocach cyd-weithrediad.
Yr ydych i'ch canmol am y cwbl hyn, a phheid-
lwech rhoddi yr un moddion i fyny; ond er eich
holl ymdrech, mae degau o'ch cydgenedi yn aros
yn eu tai, neu ryw le arall, bob Sabboth, yr
ychydig wrandawyr sydd yn dod i'r capel bob
nos Sul yn eodi ac allan a hwynt heb yr un
oergo i aros yn ol, a chwithau yn cael eich gad-
ael i ofyn yn bryderus, "A fyrrhaodd braich yr
Arglwydd fel na allo achub?" Mae llawer o
eglwyd y cylch hwn, fel cychoedd eraill, yn
gallu cyfrif eu gwrthgilwyr yn aml, y rhai
gliwyd ar eu gliniau yn gweddioam achublaeth
yr anystyriol, a dyohweliad y rhai oedd y pryd
hwnw fel maent hwy yn awr, yn wrthgilwyr,
fe y rhai welwyd yn eneinio eu llw cysegredig—
"Myfi ydwyf eiddo yr Arglwydd"—a'u dagrau,
ond yn awr yn *mheli* ac yn *guled*.

Yn ngwyneb hyn yr ydych yn barod i ofyn
yn debyg fel y gofynodd yr Arglwydd. "*Both
ydd i wneuthur ychwaneg nag a wneithom!*"
Goddofwech i mi awgrymu i chwi, anwyd gyd-
gristionogion, y gall fod eto ryw beth "ychwan-
eg" o hyd cyraedd i chwi ond heb ei wneuthur,
ac y byddai cymeryd gafael ar y moddion hyn

yn achos i gyfnod newydd ddechreu ar eich
eglws. Nid wyf mewn modd yn y byd yn
dyweyd, nae yn awgrymu bod ein "cyfarfod
chwarterol" yn foddion sicr, anffaeledig i greu
adfywiad crefyddol yn yr eglwys marwaidd,
ond y mae un peth yn perthyn iddo, y carwn
nodi allan i'ch sylw—*Newydd deb* y lle cynhelir
ef. Y mae gan "*newydd-deb*" ddylanwad cryf a
dalonnus ar ein heglwys, a phie y penderfynoch
chwi gael "cwrdd chwarter" atoch yn ei dro, a
chyn ei ddyfod neillduo wythnos neu ddwy i
weddio am gael presenoldeb yr Arglwydd gyd
ag ef, hefyd anfon deisyfiad at holl eglwys y
cylch i gyd-weddio â chwi am dywalltiad ei
Yspryd, ac egluro i'r gweinidogion y peth fydd-
ai yn dda iddynt bregethu arno yno, byddai
dylanwad cryf a nerthol yn sicr o gydfyned ag
ef. Y mae eisiau arnom drefau ein north yn
well, eisiau mwy o gydymgyngbori. Mae yr
annibyniaeth cydweithredol yma sydd yn ein
plith yn ein drygu, yn bwyta ein north.

Bydd y cwrdd nesaf yn cael ei gynnal yn Bea-
ver Meadows, anfonwch gyaddrychiolwyr yno
er cael gweld a ydyw ddim yn bosibl cael Seion
i uwch sefyllfa. Awgrymwyf un pwn i'ch sylw
fel eglwys; "*Pa fodd mae i ni gael diwygiad
crefyddol.*" Meddyliwch am dano.

Yr eiddoch &c., D. TODD JONES.
Shenandoah, Pa., Chwef. 18, 1876.

LLYTHYR CYMERADWYAETH

Y PARCH. GEORGE HILL, NANTICOKE, PA.

Hyn sydd i hyabyau ein bod ni sydd a'n
henwau isod, yn enw a thros Eglwys Gyn-
ulleidfaol Nanticoke, Pa., yn cyfiwyno ein cym-
eradwyaeth gwresocaf i'r Parch. George Hill,
yr hwn sydd wedi rhoddi i fyny ei weinidog-
aeth gyda ni fel eglwys, ar ol bod yn ein gwas-
anaethu am yr ysbaid o dair llynedd a haer,
yn a thrwy ystod yr hyn amser, cawson wein-
idogaeth foddhaol i'r eglwys yn gyffredinol, a
chredem ei fod trwy ei lafur yn allu yn llaw
Duw i droi llawer o gyfeillionni eu fydd at y
gwir a'r bywiol Ddau.

Mae yn wir ddrwg genym golli gwasanaeth
Mr. Hill, ond y mae yr ymadawiad wedi bod o
du Mr. Hill ei hun. Carem ddwyed gair yn
mhellach yn y fan hon, y mae Mr. Hill ya wir
deilwng o'n cymeradwyaeth, o herwydd bu yn
fyddlon yn ei wasanaeth, pan nad oeddem ni
fel eglwys yn medru gwneud ond y nesaf peth
i ddim mewn modd arianol a chynallol; y mae
wedi ein gwasanaethu yn fyddlon yn wneud
llawer o rwystrau, ond hyderwn gan ei fod yn
cartrefu yn ein plith y bydd tra yma yn fendith
i ni fel eglwys a ninau iddo yntau, a Duw pob
gras a'n bendithio. Arwyddwyd dros yr eglwys,

THOMAS R. WILLIAMS, } *Diaconiaid.*
HENRY HOWELLS, }
WILLIAM J. HUGHES, } *Yagrifenydd.*

CYMERADWYAETH I'R PARCH. T. W.
DAVIES, DAWN, MO.

Dymuna Eglwys Gynulleidfaol Dawn, Mo.,
wneud yn hyabyd fod ein hanwyl weinidog, y
Parch. T. W. Davies, ar ol ein gwasanaethu yn
llafurus ac ymdrechgar am chwe mlynedd, wedi
rhoddi i fyny ein goliaf gweinidogaethol. Def-
nyddiwn y cyfleustra hwn i ddwyn ein tystio-
aeth fod ei ymarweddian wedi bod yn deilwng
o'r efengyl, tra bu yn ein plith ni. Diau fod

iddo ei wendidau dynol, fel y llestri pridd eraill a gynwysant drysor mawr y groes i fyd euog. Ond ni clawson un achos i annheu uniondeb ei gymeriad, purdeb ei ddybenion, a dauioledeb ei fuchedd.

O ran ei alluoedd fel pregethwr, a'i ddoethineb fel bugail, gwyddom eu bod yn lled gyffredinol adnabyddus. Mae yr alwad unfrydol a gafodd ddwy flynedd yn ol gan eglwys Ironton, O., un o'i hen feusydd lle y buasai yn llafurio am bum mlynedd, yn brawf o'u *hadmygdedd* hwy o hono fel pregethwr, eu *serch* ato fel bugail, a'u *hymddiried* ynddo fel Cristion.

Pan ddaeth yma gyntaf yr oedd ei iechydd yn bar wael, a dioddefai ei bregethau o'i herwydd. Ond gydag adferiad ei iechydd cyffredinol, o fewn y ddwy flynedd diweddaf yma, mae wedi cyrrhaedd graddau mawr o'i hen safle yn Ohio, flyyddi yn ol, fel pregethwr. Am y tair blynedd olaf yma pregethodd, yn rheolaidd, yn y ddiwy iaith, bob Sabboth. Ac yn ystod y chwe mlynedd derbyniodd o'r newydd i'r eglwys hon ddeunaw a deugain—saith ar ugain trwy lythyrau, ac unarddeg ar ugain ar broffes. O'r aelodau ymadawodd naw ar ugain o'r sefydliad i fanau eraill; ymseiliduoedd ugain o aelodau enwad arall i ffurfio eglwys iddynt eu hunain; aeth eraill i'r byd, a symudwyd rhai i'r bedd. Ac mae yn aros o honom heddyw tua phymtheg ar ugain mewn undeb a chydweithrediad a'n gilydd.

Mae adnabyddiaeth rhai o honom o Mr. Davies, am bedair blynedd ar ugain, yn ymestyn yn ol i Ohio, a phawb o honom dros yspaid ei fugeiliaeth yma; a mae anrwm wir hiraeth ar ol ei gymdeithas adeiladol, ei arweiniad doeth, a'i weinidogaeth werthfawr.

Cawsom wrthwynebiad mawrion a chwerwon yma, ond trwy amynedd a ffyddlondeb, a'n pwys ar addewidion y Pen Bugail aethom trwyddynt oll yn fuddugoliaethus.

Yn awr, yn ol dewisiad Mr. Davies, mae y cwlwm daearol hwn yn cael ei dori, ac mewn teimladau hiraethlawn, ond a'r dillad gwaith am danom, ein harsau yn loewon, a'r goron ar ein pen, ymawn mewn tangnefedd, mewn cariad, ac mewn gobaith y cawn gyfarfod eto, ar y bryniau anfarwol, i fodi gwobr agoneddus y llawenydd tragwyddol, gyda y dorf fawr war-edigol, o gylch gorsedd wea fawr y Gorchfygwr Iesu. Bydded i fendith y Nef ei ddilyn ef a'i anwyl denlu caredig, a'i wneud yn fendith eto i ddychwely i llawrs at Ddau pa le bynag yr arweinio rhagluniaeth ef. Ydydd dros yr eglwys,

EPHRAIM JONES, } *Diaconiaid.*
DAVID J. THOMAS, }
WILLIAM R. JONES, }
THOMAS J. OWEN, } *Ygrifenydd.*

Dawn, Mo., Ion. 23, 1876.

CYFARFOD BEIBL GYMDEITHAS JUDSON A'R CYLCHOEDD, MINN.

Cynaliwyd Rhag. 25, 1875. Am 10, cyfarfod swyddogion, pryd y dewiswyd swyddogion am y flyddyn ddyfodol, yn Llywydd, Parch. William Machno Jones; Is-lywydd, Parch. B. W. Jones; Trysorydd, Mr. Wm. R. Jones, a H. J. Roberts, Ygrifenydd. Darllenwyd y cyfrifon am y flyddyn, y rhai sydd fel y canlyn:

<i>Derbyniadau.</i>	
Arian ar law,.....	\$15.71
Derbyniwyd o law Casglyddion,.....	52.50
Am lyfrau a werthwyd,.....	15.77
Cyfanswm,.....	\$83.98

Taliadau.

Talwyd yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,....	\$39.56
" am lyfrau ".....	25.44
" " gludo yr arian i New York,.....	75
" " gludo'r lyfrau o ".....	6.30
Arian mewn llaw,.....	21.98
Cyfanswm,.....	\$83.98

Am 2 a 6, cafwyd cyfarfodydd mwy cyhoeddus, sef arellblio, a chanu ac adrodd gan y plant ar y mater hwn, sef y Beibl. Yr oedd y cyfarfodydd hyn yn ddyddorol iawn. H. J. ROBERTS, *Yg.*

BEIBL GYM. GYMREIG WATERVILLE, N. Y.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y Gymdeithas uchod Rhagfyr 26, 1875, pryd y dewiswyd yn swyddogion am y flyddyn ddyfodol, yn Llywydd, Parch. B. H. Williams; Is-lywydd, Rowland Jones; Trysorydd, Thomas Roberts; Ygrifenydd, Wm. Price. Casglyddion, Eddie Hughes, Evan Hughes, John Lewis, David Evans, David Price, Tommie Roberts, David M. Davis, Edward Ellis. Penderfynwyd 1. Fod y casgliadau i ddyfod i law y Trysorydd erbyn Chwef. 1, 1876.

2. Ein bod yn dewis Thomas Roberts yn *4th member* o'r Gymdeithas.

Derbyniwyd gan y casglyddion,.....	\$43.99
Rhoddwyd lyfrau gwerth,.....	20.05
Gwerthwyd lyfrau,.....	11.40
Am tox, cartage a chludo lyfrau,.....	1.98
Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	10.47

Llyfrau ar law, hen stock,.....	\$43.99
Arian,.....	6.37
	75

Wm. PRICE, *Yg.*

BEIBL GYMDEITHAS SWYDD LEWIS, N. Y.

Cynaliodd y gymdeithas hon ei chyfarfod blynyddol eleul yn Turin, Rhag. 25, 1875. Am 10 y boreu darllenwyd gweithredau a cyfarfod blaenorol, ac cychwelyd i mewn i gyfrifon y Trysorydd am y flyddyn, y rhai a galwyd yn gywir. Fel y canlyn y saif y cyfrifon:—

Derbyniadau.

Arian ar law ddechreu y flyddyn,.....	\$3.47
Am lyfrau a werthwyd,.....	5.15
Swm y casgliadau,.....	74.78
Llyfrau ar law ddechreu y flyddyn,.....	45.46
Llyfrau a brynwyd yn New York,.....	13.00

\$146.81

Taliadau.

Anfonwyd yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,...	52.06
Am lyfrau o New York,.....	12.85
Ciudad llyfrau o New York a <i>postage</i> ,.....	1.05
I'r Trysorydd am y camgymeriad yn 1875,.....	10.35
I W. D. Holden am argraffu,.....	3.00
Arian ar law Rhag 25, 1875,.....	9.54
Llyfrau ar law,.....	50.16
Llyfrau yn rhodd,.....	70
Llyfrau a werthwyd,.....	7.00

\$146.81

Penderfynwyd fod y cyfarfod blynyddol uceaf i gael ei gynnal yn Collinsville, Rhag. 25, 1876.

Etholiwyd y personau canlynol yn swyddogion am y flyddyn ddyfodol: Llywydd, David Roberts, Port Leyden; Is-lywydd, Parch. Thos. M. Griffiths, Turin; Trysorydd, John T. Jones, Turin; Ygrifenydd, W. D. Lewis Constableville; Trefnwyr, John O. Jones, Ellis Lewis, David W. Roberts, a Wm. R. Hughes.

Anerchiwyd y cyfarfod am ddeu y prydawo gan y Parch. Lewis Williams, Lyon's Falls, a'r Parch. Thos. M. Griffiths, Turin, mewn modd dyddorol a phwrpasol. W. D. LEWIS, *Yg.*

Constableville, Dec. 31, 1876.

Trysorfa yr Ysgol Sabbathol.

Y. S. BRADFORD.

MR. GOL.—Yn ol ein harfer agos bob blwyddyn oddiar ei gychwyniad, wele iu eleni eto yn anfon i'r CENHADWR gyfrifon ein hysegol Sul yn Bradford. Gall y rhai a ddewisant gydmaru ein hanes eleni a blynyddau blaenorol, weled ein bod wedi cynyddu yn ein llafur ac mewn rhifedi; gobeithio ein bod hwyf wedi cynyddu mewn gwir ymroddiad i'r gwaith ac yn ein defnyddioledeb i'r ardal.

Y mae yr ysgol yn cynwys Arolygydd, Ysgrifenydd, 7 o athrawon a 7 o athrawesau. Canolrif yr ysgol, 109; ei rhif uchaf yr un Sabbath 137, ei rhif isaf 89. Cyfanswm yr hyn a adroddiwyd y saith mis yn diwedd ganol Rhag. 1875 ydyw, penodau 95, Salmau 519, adnodau gwahanol 4004. Ydyf dros yr ysgol,

EVAN JONES, Ysg.

Neath, Bradford Co., Pa., Ion. 5, 1876.

Y. S. GOMER, IOWA.

Dosberthir yr ysgol fel y canlyn: 1 arolygydd, 1 ysgrifenydd, 1 trysorydd, a 9 o athrawon. Rhif cyffredin yr ysgol yw tua 57. Llafur yr ysgol am y tri mis diweddaf oedd 24 o bennodau, a 2316 o adnodau. Byddir yn holi y plant bob yn ail Sabbath yn y Catecism cyntaf.

EVAN JENKINS, Ysg.

Gomer, Rhag. 26, 1875.

NEWBURGH, OHIO.

ANWYL GYFALL EVERETT.—Bydd yn dderbyniol genych clwau a llawau gael ychydig o hanes ein symudiadau crefyddol yn y lle hwn. Mae yr auryw ohebwyr i'r neill a'r llall o'r newyddiaduron yn rhoddi ein symudiadau llenyddol a gwladol. Er fy nyfodiad i'r lle hwn ni welais ond perffaith heddwch a chydweithrediad, (mae defnyddio y gair perffaith yn gryf, ond nid yn ormod felly,) a phob un yn ymor-chestu yn rasol i anghofio y pethau o'r tu ol. Mae ein cydunedd yn lluosogach yn y lle nag oeddwn yn feddlwl eu bod ar fy nyfodiad yma, a llawer o honynt yn is eu moesau, a hyny trwy y diodydd meddwol, nag oeddwn yn ddiagwyl. Pafodol yw dweyd fod swyddogion a'r rhan lluosocaf o aelodau yr Eglwys yn ddirwestwyr o'r fath oreu, ac y cedwir dygyblaeth eglwysig yn llym ar droed, ac eto yn efigyllaidd: a chawson eu cydweithrediad calonog yn ein hym-drech gyda dirwest.

Hoff genyf eich hysbysu fod ugeiniau o'r gynulleidia wedi llawnodi yr ardytiad dirwestol, se, frawd, llawer o feddwon a ystyrid yn anobeithiol felly. Mae genyf lyfr yr ardytiad ar y bwrd yn yr addoldy, a byddwa ar ddiwedd y cyfarfodydd gweddi a'r Ysgol yn dweyd gair byr ar ddirwest, ac amcannaf iddo fod yn bwrpasol. "Am! gnoe a dyr y gareg." Diolch am ddynion da a chydwybodol i gynnal ein breichiau yn y peth hwn.

Cawsom gyfarfodydd gweddi difrifol a lluosog ddechreu y flwyddyn am yr wythnos gyntaf; ond nid oes yma y peth a alwn yn ddiwygiad cyffrous, ond symudiad araf a difrifol yn ymaen. Chwanegwyd trwy broffes, adferiad, a llythyras, 30 at rifedi yr Eglwys y mis hwn.

Yr hyn sydd yn attalfa fawr ar sffordd ein cyneur a'n llwyddiant ydyw diffyg lle yn yr addoldy. Yn amser gwaindogaeth y Parch. John E. Jones, yn awr o Oak Hill, bu yr eglwys hon

mor ddoeth a rhagddarbodus a pharatoi lle i adeiladu capel newydd, os delai angen am un. Ac yn hapus iawn y mae ar y *very spot* mwyaf dymunol a all fod i'r alican—yn ganolog i'r gynulleidia, ac mewn lle parchus. Yr ydym wedi penderfynu gyda'r unfyddolrwydd mwyaf a all fod yn yr Eglwys a'r gynulleidia i adeiladu capel helaeth o briddfeini, a'i ddiol a llechau—yn deitwng o'u cenedl a'n henwad. Ac er gwaethed yw yr amseroedd gyda'r gweithieydd, mae y bobl a'u rhoddion yn bael. Teimlant fod eisiau capel helaethach, a chredant nad ellir ei gael heb wneud *aberth*, a gwneir *aberth* mawr ganddynt. Mae y nod mewn golwg i gael cyfarfod agoriad y capel, ac yn jubili taln ei ddyled, ac yn gyfarfod sefydlu ei gweinidog ar yr un pryd. Mae gan y bobl galon i weithio er cyrhaedd yr amcan elodwii uchod, a phe byddai o'r llawes garedigion sydd i'r achos crefyddol Cynulleidiaol yma ryw rai yn cael ar eu meddwl anfon rhodd i'n cynorthwyo yn ein hanturisteth bwyg i'n trysorydd, Thos. Thomas, Newburgh, O., derbynid y rhodd yn barchus, a chydnadyddia hi yn briodol. Ystyriwn godi capelau a gadael dyled arnynt yn gam mawr a'r achos yn y lle; ac anhwaddach o lawer yw talu hen ddyled wedi llwyddol "Does dim blas na haner yr hyfrydych yn y weithred o'i thain. Mae meddwl ain dalu 10 per cent o log ar gapel i'w arwydd, a dywedwn o eigion calon, "Guarded n, Arglwydd dionus!" a dywedd yr holl bobl yn mhob man, Amen ac Amen.

JOHN JONES.

Newburgh, Ohio, Chwef. 9, 1876.

DONATION IN NELSON.

Ion 7, cafodd y Parch. G. Jones, Nelson, Madison Co., N. Y., ddonation hardd ragorol. Daeth tua thri chant a haner o'i gyfeillion yn nghyd ar yr achlysur. Mae yr achos Annibynol yn Nelson yn bludeno o dan ofal y brawd Jones. Nid oes llawn blwyddyn er pan y daeth yma; ond y mae wedi derbyn saith ar hugain o rai newydd i'r Eglwys. Gobeithio y gwna dderbyn llawer yn rhagor eto yn fuan. Bendith y nefoedd a aroso ar y gweinidog a'r Eglwys.

LLEW O'R LLAIN.

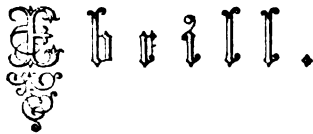
DONATION IN SPRING GREEN.

Dymuna y Parch. W. G. Harrison ddiolech yn wresog a diffuant i'w gyfeillion haellones a charedig yn ardal Spring Green, Wis., am y donation ardderchog, ac ystyried amgylchiadau yr amseroedd a'r lle, a wnaethant iddo Chwef. 4ydd, o \$72,66. Cawsom hanes malth a difyras am y cynulliad ar yr achlysur, ond mae ein gofod yn rhy fach i'w gywys.

CYFARFODYDD ADRODDIADOL YN WHEATLAND, PA.

Dydd Nadolig diweddaf cafwyd tri chyfarfod adroddiadol perthynol i'r Ysgolion Sabbathol yn Wheatland, Pa. Am 10, cyfarfod difrifol a benaf i'r plant, yn cynwys hwyf blwyddyn T. C., pryd y cafwyd gwledol o gar prydawn a'r hwyf treuliodd y cyfarfod hynod bleserus mewn adroddiadau, ymdiolon, datganiaeth a chystadlaeth. Cawsom hanes lledfaith am y cyfarfodydd hyn gan Wm. J. Thomas, ond nid oes genym lle i'r ylluo. Diagwyliid cyfarfod cyffusl ym ail ddydd Mawrth yn Chwefr.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

BYWGRAFFYDDOL.

Cofiant y Parch. Wm. Owen, Coalburgh,.....	97
Crefydd yn talu,—John W. Charles, Remsen, ..	100

ESBONIADOL.

Y sellau wedi eu hagoryd,.....	103
--------------------------------	-----

CREFYDDOL.

Adgyfodiad Crist yn bortread o wirlonedd yn adgyfodi,.....	105
Rhai o brif ffynonellau cyfeiliornadau crefydd-ol y byd, ...	107
Ymddiddanion rhwng dysgybl ac athraw, ...	109
Y Beibl yn yr hen amser gynt,.....	111

AMRYWIAETHOL.

Cariboo,.....	111
Y Beibl a'r ysgol ddyddiol,.....	112
Taith i Ohio 38 mlynedd yn ol,.....	113
Y dalaeth auradd,.....	114
Diwygiad crefyddol yn Roxbury, Ct.,.....	115

BARDDONOL.

Galargan ar ol y diweddar Barch. D. Price,...	115
---	-----

Dr. Everett resting from his labor,.....	115
Penillion i'r Ysgol Sabbothol,.....	116
Tri-ugain oed,.....	117
Penillion ar briodas E. J. a M. P.,.....	117
Y Mab afradlon,.....	117

HANESIAETH.

Cyfarfod dosbarth Gogledd-orllewinol Wis.,...	118
Bala, Kansas,.....	118
Urddo a sefydlu gweinidog,.....	119
Diwygiad crefyddol yn Delphos, O.,.....	120
Ymadawiad y Parch. M. E. Davies o Cambria, 120	
Ætnaville, Ohio, ...	121
Gwyl Dewi yn Cincinnati,.....	121
Ganwyd,.....	123
Priodwyd,.....	123
Bu farw,.....	123
Beibl Gymdeithas Dawn, Mo.,.....	126
" " Minersville, Wis.	126
" " Racine a'r cyflinlau,.....	126
" " Fish Creek, Bangor &c.,... 127	
" " Misslin, Iowa Co., Wis., ... 127	
Eglwys Gynlleddfaol Plainfield,.....	127
Fish Creek.....	128

REMSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

AMRYWION.

DERBYNIADAŨ Y MIS DIWEDDAF.

Mrs J Camroden trwy law J E J 6, E E J Del-
aware 10, T L D New York Mills 2,10 Parch J
P E Portland 6,10, J D D Emporia 2,10, J M
Parisville 2, D G Indianapolis 2,10, J R Bevier
2,10, W T Tallmadge 2,10, J E L Danville 5,20
W O W Arvonnia 4,10, R V R Cincinnati 14,60, S
J Ixonia Centre 2,10, R L a J A J Alabama Cen-
tre, 8,40, T R Ring dros J P, H H, J W M a J S
T Nekimi 8, D E J Ashton 2,10, H H T Remsen
4, L J Newark 10,60, Parch R P Braidwood yn
cynwys tal dros W R J Braceville, 6,80, J W
Gomer 2,10, Mrs J T W Minersville Pa 12, W
H W Steuben 4, R W P Steuben 2, J J R Pitts-
ton 2,10, J G Columbus City 23,10, W C C Utica
17,70, W L Niles 1,60, T B W a J L West Blue
Mounds 12, R O D Milwaukee 18, Parch R W J
Winthrop, 4,87, W H Remsen 2, Mrs C G Steu-
ben 2, R G Chicago 4,25, D E T Columbus 2,13,
Parch J D Spring Green dros T J Corning 2,10, J
S T Vaughansville 4,12, Parch W H T Success
2,15, D R M Waterville 20, J W Bangor 8,50 a
thros D F West Salem 2, W R J Nelson 7,
J M J Girard 2, D M Racine 6,40, Mrs M W
Steuben 2, E M J Danbury 4, J D Poughkeep-
sie 3, W E R Pittsburgh 2,10, J J Gomer 25.

Postwyddfa Remsen, N. Y.—Mae "y
wyddfa hon yn "Money Order Office,"—yn rhoi
ac yn derbyn "Post Office Orders." Bydd-
wn ddiolchgar, gan hyny, i bawb a fyddont
yn danfon arian i ni mewn *Post Office Or-
ders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn
daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd
hyn yn gyfleusdra mawr i ni.

[F] Mae Hugh W. Jones, Penlan, Box 55, Cambria, Wis., wedi addaw gweithredu fel gorchwyliwr i ni yn Cambria. A wel ein derbynwyr yno yn dda dalu eu cyfrifon iddo ef?

GWELLIANT GWALL.—Yn Rhifyn Mawrth tu
dal. 83 yn y 6ed englyn o waith Ll. Llansamlet,
yn lle "Iddi hi nawdd eu baner"
darllener Iddi bo nawdd eu baner.

HEWYD, dygwyddodd dan gamgymeriad yn Nghobaant Mrs. Jones, gwraig y Parch. Griffith Jones, Nelson, sef yn gyntaf, yn yr enw, yr hwn ydoedd Mrs. Elizabeth Jones, nid *Eather*. Ac am barhad ei chystudd, lle y dywedir "ar ol wythnos o gystudd," dylesid dweyd, ar ol *wyth mis* o gystudd.

BLAWD WERTHA WM. M. OWEN,
27 Liberty St., Utica, N. Y.

**Mae Wm. M. Owen yn parhau i ddwyn ymlaen eidd
nach arferedig mewn Pelliad, Blawd Ceich, Ffeod. Hulen
Park, a**

General Commission Business,
yn ei hen safle ar HEOL LIBERTY, UTICA.
Cofier y rhif, 27 LIBERTY STREET.
WM. M. OWEN.

 We have room for a few more advertisements on the cover of our magazine. Charges moderate;—

1 column 1 year,.....	\$16.00
" "	9.00
" "	5.00
10 lines or less 1 year,.....	2.50
For six months, one half the above rates.	

GWOBR

I DDERBYNWYR Y CENHADWR.

Fel anogaeth i geisio helaethu ein cylchred-
iad, yr ydym yn cynyg "*Caban F' Erythr Twm*"
(mewn amlen) i bob tanscrifiwr newydd a dalo
yn blaenllaw am y CENHADWR am y flwyddyn
1876, gyda 12 cent i dalu cludiad y llyfr.

HEFYD, o e wyllysia yr hen dderbynwyr gael
y llyfr difyrus a rhagoroll hwn, rhoddid ef i bwy
bynag fyddo wedi talu yr ol ddydeddion, ac a dalu
am y CENHADWR am y ſwyddyn 1876 cyn y dydd
cyntaf o Orphenaf nesaf; ond iddynt hysbyau i
ni eu dymuniad i'w gael, a danfon 12 cent at y
cludiad. Pris y llyfr yw pum swllt. NEU,

Rhoddir copi o "*Ganiadau y Cysegr*" (rhwym-
iad plaen), am ddau enw newydd gyda'r blaen-
dal, ac am dri enw gyda'r blaendal, rhoddir ef
gydag eurymylau. Danfoner 12 cent at y cludiad.

Estyniad yr amser.—O herwydd caledi yr amseroedd yr ydym yn cynyg rhoddi "*Cuban F' Euclythr Twm*" i'r hen dderbynwyr a dalant i fyny am y CENHADWR hyd ddiwedd 1876, cyn dechreu Gorphenaf nesaf. Disgwylir 12 cent ganddynt i dalu y cludiad—pŵysa 12 owa.

Hefyd, cynygir y llyfr yn wobr i dderbynwyr newyddion a anfonant \$2.12 gyda'u henwau rydwro yn ystod y flwyddyn hon—ac iddynt ddechreu gyda'r mis a ewyllsiont.

CYDNABYDDIAETH DDIOIOLCHGAR.

MR. GOL.,—Chwef. 18, talwyd ymweliad car-
edig â ni fel teulu gan aelodau yr eglwys a'r
gynulleidfia sydd dan fy ngofal, a chyfeillion-
eraill o wahanol enwadau, a chawsom anrheg
o \$147.53. Maent wedi bod yn garedig i mi
bob amser ond dyma y swm mwyaf a dderbyn-
iasom eto mewn ffordd o ddonation. Y mae yr
ystyriaeth o farweidd dra masnach a phrinder
arian y dyddiau preesenol yn ein gosod o dan
rwymanau neillduol i gydnabod y rhodd hon yn
un fawr a theilwng o gyfeillion haelionus Osh-
kosh a'r cylchoedd. Yr oedd y gwragedd a'r
merched ieuaine wedi parotoli gwledd ragorol
yn ol eu harfer. Yr ydym yn awr trwy eich
caniatad, Mr. Gol., yn cyflwyno diolchgarwch
gwresocaf ein calonau i'n holl gyfeillion, yn
hen ac ieuanc. Rhoddwr pob daloni, a'ch
gwobrwyo am eich caredigrwydd, yn ol yr
awgrymiad yn yr adnod hono: "Yn gymaint
a'i wneuthur o honoch i un o'r rhai hyn, fy-
mrodyr lleiaf, i mi y gwnaethoch." Yr eiddoch
yn Nghrist, B. ISAAC AC E'TH EVANS.
Oshkosh, Mawrth 14, 1878.

NEWYDD EI GYHOEDDI.

ESBONIAD AR EPISTOL IAGO,
MEWN CYFRES O BREGETHAU
GAN

Y Paroh. R. G. Jones, D. D., UTICA.—1874.
Pris 40 cents.

Ni argraffwyd ond nifer sechan—felly arfoned pawb
 aydd am en cael at yr awdwr yn ddioed.
 Rhoddir elw da i ddioed yw.

Y CENIADWR AMERICANNAID.

CYF. 37, RHIF. 4.

EBRILL, 1876.

RHIF. OLI, 436.

Bywgraffyddol.

COFIAINT Y PARCH. WILLIAM OWEN,

COALBURGH, OHIO.

Buaseu wedi anfon ychydig o haes y brawd uchod yn gynt, ond bai ein bod yn dygwyl ychwaneg o fanylion oddiwrth rai o'i gyfelliion yn Nghymru; ond gan na welant fod yn dda eis cynyagaethu a hwynt, rhaid i ni fyned yn misau orenu gallom, yn ol y defnyddiau sydd genym.

Llawer gwaith cyn ya awr, mae y gofyniad wedi ymgynyg i'n meddwl, pa ham y mae dynion addawel yn marw ya leuanc? Ar ol i un drefnlio blynyddau i gymhwyso ei hunan i fod yn ddefnyddiol ya y byd; a phan yn dechreu gweithio mewn maes goheithiol, gyda phob rhag-argaeillon o lwyddiant, a llawer yn dygwyl pethau mawr oddiwrtho; daw cyntaf-anedig angau i fwyta ei gyrfer, ac i'w ddwyn at frenin y dychrynladan. Gwna hyny i lawer ymholi, pa ham y eymerth y fath beth le? Priodollr yr amgylchiad gan rai i weithrediadau anorod deddfau naturiol; ond gan eraill priodollr ef i benarglwyddiaeth ddwyfol. Gellir dywedyd llawer dros bob un o'r ddau olyglad. Ceir enghreifftiau aml o ddynion yn myned yn afiach ac yn marw, oblegyd troseddau deddfau iechyd; ac o'r tu arall ceir eraill yn byw yn hirhoedlog, er eu troseddau cynddrwg a hwythau. Gwelir hefyd rai dynion, er byw yn ofalus a chymhedrol, yn marw yn leuanc, pan y mae yn rhy anhawdd i neb ganfod yn mha beth fy maent wedi croesi deddfau naturiol. Cymera llawer o droion felly le nas gallwn eu priodoli i weithrediad deddfau yn unig. Arweinia hyny ddynion i gredu mewn uwchreolaeth ddwyfol; a chyfnerthir hwy yn eu cred gan yr Ysgrifthyrau. Dysga y rhai hyny, mai "O flaen drygyd y cymerir y cyflawn ymaith;" a bod Abia leuanc wedi cael ei symud cyn i'r farnedigaeath ofnadwy ddymchwelyd ty Jeroboam, oblegyd eael ynddo beth daloni tu ag at Argiwydd Dduw Israel. Dysgant mai "yr Argiwydd sydd yn marwau; ac yn bywau. Efe sydd yn dwyn i ward i'r bedd; ac yn dwyn i fyny." Ac hysbyant mai "Dau a fyddant yn y maes; y naill a gymerir, a'r llall a adewir." Ymddengys wolaeth gyn-amserol dynion defnyddiol i ni yn e'n yr oruchwyliaeth galed; ond dichen pe dal dirgellion y dyfodol a'r bythfyd wedi eu leu ger ein bronau, y gwelem ei bod yn orwyliaeth garedig a thosturiol. Gallwn fod yn nad yw defnyddioldeb y defnyddiol yn darfod angau; ac nad yw y cariad sy'n enyn yn myndysgybl leuanc, yn diffodd yn ymchwedyd yr

loddonon. Gan mai byd ringbarotawli yw hwn; beth sydd yn fwy rheymol nag i ni faru, fod rhai yn dyfod yn barod yn gynt na'r lleill, i fyned i fyd o well, ac at waith e ragorach nag a fodd y ddalar?

Ganwyd y Parch. W. OWEN mewn anedd-dy ar bwy factori wlaa y Glog, plwyf Llanfyrnach, sir Benfro, Hydref 23, 1844. Enwan ei rieni oeddynt Stephen a Catharine Owen. Ganwyd ef mewn ardal oedd fel wedi ei gwneud o bwrras at fod yn fagwrie dynion galluog. Ardal ag y mae rhywbeth yn ei golygfeydd, ei hawyr bar a'i thruman myayddig, yn tueddu yn fawr i rymmu meddylliaa y rhai a fagyr o'i mewn. Gellid cymhwyso ato pan yn leuanc yr hyn a ddywedwyd am un arall.

* Freni Fawr, a Moel Cwmcerwya,
Cera y maint, Freni Fach,
A Moel Drigarn, a Charn Inghil—
Lle chwarae'n awel tael,
Ddenent sylw'r bugall leuanc
Pan bob fawr o gwmi dyn,
Ac a swynent ei fyfyrdd
Pan yn rhodie writho' hun."

Ni chafodd ei alluoedd y fraint o ymddadiblyn yn hir yn mhilith pobl bwylllog sir Benfro. Symadodd ei rieni i fyw i Maesteg, Morgannwg; lle y cafodd yntau wneud ei ran yn leuanc at gynhaliaeth y tenlu, trwy galedwaith yn yr ystafelloedd tueddalarol. Cafodd amryw waredigaethau cyfyng pan yn leuanc. Un tro fel yr oedd ef a'i fam, a'i chwaer hefyd, os ym yn cosio yn iawn, ar lan y môr, ac yn ymddisyrn ar hyd y traeth, daeth y llaw i fewn a chychynodd hwynt, cyn eu bod yn ymwybodol o'u perygl. Dygwddodd fod dyn a chert yn y golwg, ac aeth allan atynt, a gwarededd hwynt; ond diangfa gyfyng ydoedd, oblegyd yr oedd y ceffyl yn nofio wrth ddychwelyd. Dro arall yn Maesteg, yr oedd wedi myned yn ddiaswybod i'w dad i ymdrochi, a cheisio nofio, a phan yn nofio aeth rhyw hogyn gwyllt, anystyriol, ato, gan lamsu ar ei gefn. Buddodd yntau i'r gwaedol, a bu yno am enyd fer, ond llwyddodd trwy anhawster i ddyfod i fyny, a dianc i'r tir. Cafodd ddychryn mawr, ac nid aeth i gellwair a'r dafn ar ei hyny; ond yn mhaen ychydig ddyddiau, yr oedd yr hogyn perygled ei fywyd ef wedi boddi, yn yr un lle.

Yr oedd Maesteg yn lle poblogaidd, yn gynullfa gwahanol genhedloedd, a gwahanol gymeriadau, ac yn fwy profedigaethus na'i ardal enedigol; ac i ychwanegi at ei berygl, colodd ei fam dynar a gofalus pan yn leuanc: ond er pob anfantala, trwy drugaredd ddwyfol, cafodd ei gadw rhag llwybrau yr yspellydd. Ymunodd yn lled leuanc a'r eglwys Annibynol yn Saron, Maesteg: ac yn mhen rhyw gymaint o amser, wrth weled ei gynydd a'i gymhwyseuau, anogwyd ef i arfer ei

ddawn yn gyhoeddus. Ar ol petruso dan ddylanwad o'r gwyleidd-dra, o'r diwedd cydlynodd a'r anogaeth, ond drwg genym nas gullwn hysbysu yn mha fwyddyn y dechreuodd bregethu. Symudodd gyda'i dad a'i lysfaun, a'r lleill o'r tenlu; i Abercwmboy yn yr un str; a pharhaodd yn mlaen gyda'r pregethu; ac ar yr un pryd yr oedd yn gweithio yn mhwll glo y Middle Dyffryn, gan ymdrechgu cynllo ei enillion i dalu am addyg, er cymhwyso ei hunan i fwy o ddefnyddioldeb. Bu yn galed ar lawer o oleuadau dygletiaf yr areithfa i gadw en hunain yn yr ysgol yn nghychwyniad eu gyrfa; a chafodd y brawd hwn ei ran o'r gofod hwnw. Bu gyda'r Parch. D. Jones, B. A., Soar, Merthyr, yn cymhwyso ei hunan i fyned i'r Athrofa. Dyweda ei gyfaill hoff y Parch. T. C. Edwards (Cynonfardd), Wilkesbarre, Pa.; yr hwn oedd yn dra adnabyddus o hono; ac wedi bod yn cyddysgu ag ef; fod ganddo feddwl mawr a chryf, ond mai dygwyr araf oedd, ac eto yn hollol sicr. Cafodd dderbyn iad i Coleg Aberhonddu, ac ymddangosai pob peth yn obeithiol iawn i'w de ef a'i luaws cyfeillion. Ond gwaethyngodd ei lechyd, ac er ei slomedigaeth chwero, methodd drenllo ei amser i ben yn y Coleg. Yn ol tystiolaethau ydym wedi gael, yr oedd yn sefyll yn uchel yn ngolwg ei athrawon. Ystyrient ef yn ddyn ieuanc gobethiol, ac o ddauioledeb dlamheuol. Tystiolaethau y Parch. W. Williams, Hirwaen, ar ddyfodiad Mr. Owen i'r wlad hon, ei fod, "Wedi gwneud iddo ei hun allu da fel Cristion, myfyrwr a phregethwr, gan ei athrawon, ei gydfysyrwyr, a'r eglwys gafodd y cyflustra i'w wrando." Gorfua arno ddychweled o'r Coleg i dy ei dad yn Cap Coch, neu Abercwmboy. Yn 1870 priododd a Miss Margaret Williams, Abercwmboy, merch i'r Parch. W. Williams, gweinidog yr Annibynwyr; yr hon a fu yn ymgeledd dyner a fyddiawn iddo hyd ddiwedd ei yrfa. Ymddengys gofai a thiriondeb ei Dad nefol yn hynod amlwg, yn ei waith yn darparu un mor gynhwys i siriol ei flynyddau olaf.

Bu rhai o brif eglwys Cymru a'u llygaidd arno, a hed debyg y cawsai alwad gan rai o'honynt, oni buasai sefyllfa ei lechyd. Yn 1871 yr ymfudodd i'r wlad hon. Yr oedd meddwl am adferiad lechyd trwy y ffordaith, a thrwy newid awyr, yn gymhellad cryf iddo wneud hyn. Yr oedd ei gyfaill Cynonfardd wedi ymfudo o'i ffinen. Yr oeddent (fel y darlunia hwnw) wedi bod yn cael eu blino gan yr un dolor, cael eu gwasanaethu gan yr un meddyg, cael yr un *prescription*, ac yn cymeryd meddyginiaeth o'r un botel. Yn gymaint ag i'r ffordaith fod yn lles i lechyd y brawd hwnw, teimlall yntau gymhellad yn ei feddwl i roi prawf ar yr un feddyginiaeth, ond slomwyd ef yn ei obeithion. Eto bu Rhagiuniaeth dirion y nef yn dyner iawn o hono yn adeg ei ddyfodiad i'r wlad. Yr oedd wedi dyfod gyda'r amcan i lasurio mewn maes arall; ond trwy ryw gamddealltwriaeth, ni chlymerodd hynny le, ac yr oedd y peth yn dipyn o slomedigaeth i'w feddwl ar y pryd, ond diau fod Duw wedi trefnu pethau yn y ffordd oreu ei les ef. Cafodd alwad yn fuan o Coalburgh; a chafodd yno fwy o dynerwch, cydymdeimlad a charedigrwydd yn ngwynebi ei lesgedd, nag a allasai obeithio gael yn y maes arall.

Urdawyd ef yn Coalburgh, Medi 17, 1871. Holwyd y gofyniadau gan Evans, Cleveland; gwedd-

idwyd yr urddwedd gan Edwards, Crab Creek; pregethwyd ar ddyledswydd y gweinidog gan yr ysgrifenydd; ac ar ddyledswydd yr eglwys gan Edwards, Crab Creek. Heblaw y tria nodwyd, yr oedd y brawd Edwards (Cynonfardd), Minera i Ridge y pryd hwnw, yn cymeryd rhan yn y gwasanaeth.

Yr oedd yr eglwys yn Coalburgh yn ieuanc, a'r bobl, fel y dygwyrddal yn fynych mewn lle newydd, heb ddyfod i adnabod eu gilydd, ac ymddol i'w gilydd i fod yn gymdeithas drefnus. Nid oedd ganddynt dy addoliad cethwaith; dim ond hen ysgoldy digon gwael ac anghysurus; ond ymaroddodd y brawd Owen ati i fyfyrlo, pregethu a gweithio a'i holl galon; er nad oedd ei lechyd ond gwanallad trwy yr amser. Adelladodd ef a'r eglwys addoldy newydd hardd a helaeth, yr hwn a agorwyd yn mis Gorphenaf, 1872. Tua mis cyn hyny yr oedd wedi bod ar daith cyn belled a New York i gwrrd a'i anwyl briod yn ei dyfodiad o Gymru; ac wedi galw i bregethu mewn ychydig o fanau. Tua diwedd yr haf hwnw bu yn Nghymanfa Ddeheuol Ohio, yn siroedd Gallia a Jackson, yn genad o'r Gymanfa Ddwyreiniol; ac er ei fod yn cael ei flino gan wendd a pheawch, ymddengys iddo enill cymradwyaeth wresog y cynulleidfaoedd a'r gweinidogion. Cyfarfod haner-blynnyddol Newburgh yn agos i ddiwedd mis Hydref 1872, oedd y cyfarfod mawr diweddfaf y bu'n alluog i gymeryd rhan ynddo. Wrth roi hanes y cyfarfod ysgrifenaol un o lenorion craffus y lle hwnw, "Gan Owen, Coalburgh, cafwyd y tiws, efengylaidd a deniadol iawn. Gresyn fod enaid y brawd olaf a phabell mor nychlyd i breswyllo ynddi. Yn sicr y mae yn brofedigaeth iddo." Nid llawer allodd bregethu ar ol hyny; ond bu'n graddol wanychu, ac yn araf rodio i lawr i ddyffryn cysgod angau; ond yr oedd yr eglwys yn parhau i ddal ei gafael ynddo; a glynn wrtho hyd y diwedd; a'r eglwys cymydogaeithol yn cyddelmllo a bl, ac yn caniatu i'w gweinidogion fyned nad ar gylch, i bregethu a gweinyddu yr ordinadur.

Oddentu blwyddyn cyn iddo farw, cafodd ergyd tost i'w deimladau trwy farwolaeth ei fachgen tiws, Stephen Caradog, yn flwydd oed. Yr oedd ei alar ar yr amgylchiad hwnw yn rhyfedd o chwero a llymdost: ond yr oedd ei Dad nefol yn yr oruchwyliaeth hono yn gweithio yn fwy trugarog nad yr oedd ef yn gwybod yr amser hwnw.

Ymdrechodd y brawd Owen yn galed yn erbyn afiechyd: telthlodd yn mheli ac yn agos at feddygon: talodd lawer am gyffuriau; ond wrth weled nad oeddent yn gwneud dim lles, ond yn hytrach niwed, gadawodd hwynt heibio tua blwyddyn cyn iddo farw; a lled debyg pe gndawsaf hwynt heibio flwyddyn yn gynt, y buasai fyw fisoedd yn hwy. Bu yn hlr yn methu dygymod a'r drychfeddwl o roi fyny waith y weinidogaeth mor ieuanc. Teimlall awydd mawr i fyw i fod yn ddefnyddiol, ac i weithio dros ei Arglwydd. Yr oedd yn llawn o ysbryd pregethu, ac o awydd rhagorol, a myned rhagddo, a gwneud dalon. Yr oedd ei feddwl, wrth wrando eraill yn pregethu, yn ysu gan awydd i ddyrchafu ei lles, a chyhoeddi goludoedd gras y Gwaredwr. Yr oedd brwdfrydedd pregethwrallid ei fynwes mor gryf, fel yr oedd yn waith caled iddo ymdawelu i farw. Ond yn raddol galluogwyd ef i roddi ei hunan yn llaw Duw, gan ym-

oetwng yn foddion a thawel i'w ewylllys ef. Yn ystod ymweliad diweddfar yr ysgrifenydd ag ef, Chwef. 28, 1875, dywedodd ei fod wedi dyfod i greu nad oedd i wella, a'i fod yn ymostwng yn dawol i ewylllys yr Arglwydd. Y buasai yn dda iawn ganddo gael gwella pe buasai hyn yn unol â meddwl Duw, iddo gael ymdrechun bod yn fwy defnyddiol gyda ei waith; ond nad oedd yn oful marw, a'i fod yn credu fod ei fater yn dda; a'i fod yn foddion myned, os dyna oedd yr ewylllys ddwyfol; ond mai yr hyn oedd yn ei ofdio lwyaf oedd meddwl am dralloed ac unigrwydd ei anwyl briod ar ol ei ymadawlad. Rhai troion bu cyfeillachau prudd rhyngddo a'i anwyl briod, yn y rhagolwg ar y cyfnewidiad oedd yn agosau, yn mhara i y claredid pethau difrifol, ac y collid llawer o ddagrau heilitio; ond yr oedd yn gwnend ei oreu i ochelyd hyn, rhag dryllio ei theimladau hi; gan ei diddanu hyd y medral, a cheisio ymddangos yn well nag yr oedd mewn gwrlionedd. Teimlodd llawer oddiwrth yr oerfel yn nechreu y flwyddyn 1875; ond fel yr oedd y tywydd yn llareiddio, ymddangosai fel yn ymhoewi, er ei fod yn graddol wanhau; a bu yn y cyrddau rai troion, ac yr oedd ganddo llawer o feddwl am fyned i Gymanfa Mineral Ridge, oedd yn dechreu ddiweddyd yr wythnos y bu ef farw. Ymawyddai am fwyneb cymdeithas ei frodyr mewn un cyfarfod mawr wedi'n, cyn canu'n lach i'r ddalar; ond cyn i'r adeg ddyfod oddiamgylch, yr oedd ein brawd wedi myned i well a pherffectioliach cymanfa. Gwaethygodd gryn llawer ddau neu dri diwrnod cyn ei farwolaeth; ond yr oedd yn gallu cerdded ychydig ar hyd y ty y diwrnod y bu farw. Y boreu hwnw dywedai wrth ei briod; "O fy merch anwyl i. Ti yn unig sy'n fy ngofidio heddiw; ond rho di dy ymddiried yn yr Arglwydd, ac fe ofala ef am danat yn mhob peth." Yn y waegfa olaf adroddai ran o'i hoff emyn, fel hyn,

"A'm carodd cyn fy medl,
A'f trwyddi'n ddigon tawel."

Dyna ei eiriau olaf; nis gallodd ddweyd ychwaneg, ond anadlodd yn galed unwaith neu ddwy, ac yna yr oedd wedi myned trwyddi, a'i ysbryd yn nghymdeithas yr Hwn a'i carodd. Trengodd Meh. 14, 1875; ac ar yr 16 dalarwyd ei ran farwol yn mynwent tref Youngstown, yn ymyl ei blentyn hoff. Gweinyddwyd yn ei angladd gan Edwards, Sharon, Edwards, Mineral Ridge; Job (B.), Cleveland; Evans, Cleveland; Jenkins, Palmyra; a'r ysgrifenydd. Dygwyd traul y gladdedigaeth gan yr eglwys. Cynyglwn wneud ychydig o sylwadau am Mr. Owen fel dyn, cyfally, Cristion a phregethwr.

FEL DYN. Fel dyn yr oedd yn meddu ar gorph bardd a llunialld; ac yr oedd rhywbeth yn neillduol o serchus ac enillgar yn ei edrychiad. Rhywbeth yn gadael argraff ar yr edrychiad ei fod yn ddyn cywir, ac y gellid ymddiried ynddo. Ymddengys ei fod yn meddu yn wreiddiol ar gyfiansoddiad cryf; ond yr oedd wedi gwanychu rhyw gymaint pan welson ni ef gyntaf; ac yn trenlio ei ddwyddiaid mewn brwydr barhaus ag afiechyd. Gellid dweyd am dano yr amaer hwnw, fel am Ieuan Gwynedd,

"Rhy wan oedd ei babell i'r enaid mawreddog
A gryn ei athrylith a wywai ei weidd;
Bu rai i'w gorph deimio ei feddwl gorffnog,
Fel wain yn ymagor gan lyndur y cledd."

Yr oedd yn un ffel, ac yn un da i adnabod dynion; ac yn gallu eu hadnabod heb iddynt hwy ddeall hyuy. Medral ddrilenn nodweddu meddyllo yn bur dda, a thrwy hyn galluogid ef i fyw yn ddiramgwydd gyda phob math o ddynion. Yr oedd yn naturiol lawen a siroli; ac yn medru mwynhau dywedlad ffrath, neu hanes difyr, cystal a neb. O ran tueddfryd naturiol yr oedd yn ddyn gwir garedig a haelionus. Tystiaid ei gyfally Cynonfardd am dano, "Gwn am ugeiniau o droion caredig a wnaeth, ac nis gwn am un angharedig. Nid oedd yn debyg i gybydd; ac nis gallai 'sefyll arian.' Yr oedd drws ei galon a dor y *poeket-book* yn agoryd am y lletaf. Pe cawsai bum mil y flwyddyn, ni fuasai yn fwy cyfoethog nag wrth dair, o'i ran ef. Ond bu yn ffodus iawn mewn cael gwraig allai ei osod yn iawn ar y pen hwn. Yr oeddent yn ateb i'w gilydd yn gampus."

FEL OTYFALL. Nid yn unig yr oedd yn ddyn cyfeillgar, ond yr oedd yn gyfally cywir. Nid oes eisiau gwell prawf ei fod yn gyfally da, na'r ffaith fod ganddo luaws o gyfeillion. Gwyddai ei frodyr wrth ei gynorthwyo yn ystod ei afiechyd, nad oeddent yn gwnethur dim ond yr hyn a wnaethai yntau, mewn cyffelyb amgylchiad, iddynt hwythau, gyda'r parodrwydd mwyaf. Yr oedd yn gyfally gonest, ac yn medru dweyd pethau annerbyniol gyda'r fath ddoethineb, fel na fyddai ei gyfeillion yn tramgwyddo. Yr oedd hyn yn dalent werthfawr, pan ystyriom fod llawer na fedrant ddweyd pethau derbyniol wrth ei gyfeillion, heb eu tramgwyddo. Nis gallasai droi ei gefn ar gyfally fyddai dan ymosodiad neu galedi. Cofus genym ein bod yn cyd-deithio ar y reilfordd un tro, pan wnaed ymosodiad ariom ein dau; tyblodd yntau mai ariom ni yn benaf y gwnelid ef, a dyna ei gleddyf allan o'i wain mewn eiliad i'n hamddiffyn; ond yr oeddem ni yn adnabod yr hen frawd oedd yn ymosod; ac yn gwybod mai codi ei fys bach oedd ei bechod parod, a'i fod y pryd hwnw oddentu bod yn haner enap, ac felly buom yn dawel; a phan welodd ein cyfally nad oedd un gwryehyn wedi codi fyny ar ein trwyn, dododd yntau ei gledd yn y wain; a bu talwch mawr. Ond nis gallai hwnw nag edmygu ei barodrwydd i amddiffyn brawd yn ngwynneb ymosodiad.

FEL CRISTION. Yr oedd ei fywyd Cristionogol yn un hynod o gyfan a difwlch. Nid ffiamychiad sel danllyd am ychydig oedd ei grefydd, ac yna rhyw hir arosiad yn ardaloedd y rhew a'r eira; ond amlygid hi mewn hunanlywodraethiad cyson a didor. Buchedd un yn rhodio gyda Duw oedd ei fuchedd ef, ac nid buchedd un yn cael cipolwg arno unwaith mewn tri mis. Ni byddai fel rhai yn gwned arddangosied ambell dro o dduwioledeb mawr, a hwnw o natur sur, sarug a Phariseaidd; ond yr oedd yn ymarfer ei hun i dduwioledeb beunydd; a hwnw o natur dawel, hynaws a boneddigaidd. Dan y pen hwnw nis gwyddom fod modd ei ddesgrifio yn fwy tarawiadol, nag y gwnaeth y gwelidogion arwyddodd ei lythyr cymrad wyaeth yn nghyfarfod chwarterol Morganwg, "Yr ydym ni y rhai mae ein henwau isod, yn dymuno dwyn tystiolaeth oddiar adnabyddiaeth bersonol, i gymoriad diargyhoedd ein hanwyl frawd William Owen. Y mae yn un o'r dynion hynawsaf ei dymber, caredigaf ei natur, a ffyddlonaf ei gyfeillgarwch."

FEL PREGETHWR. Dyweda Cynonfardd ei fod

pan yn ieuanc fel pregethwr, yn ymdrechgu fod yn athrawiaethol, ac yn ddoctoraidd dduwinyddol; ond fel yr heneiddial, ei fod yn dyfod yn fwy ymarferol. Dywedai gweinidogion cyfarfod chwarterol Morganwg, "Drwg genym ei gollu, oblegyd y mae yn un o'r pregethwyr ieuanc mwyaf addawus. Ond bydd y gollod i Gymru yn euill i America." Fel y deuai i deimlo mwy o'i gyfrifoldeb yn nglyn a gwaith ei Arglwydd, cyfeiriai fwy o'i sylw at bethau buddiol; pethau a'u tuodd i symbylu y gwrandawyr i fyw yn well. Yr oedd rhywbeth nodedig o dodeddig ac eiddgar yn perthyn iddo fel pregethwr, a rhyw fath o olef ledaf a pherfyddai yn toddi y gynulleidfa dan ei draddodiad. Nid oedd yn arfer bilno y bobl a meithder, ond pregethai yn gyffredin yn fyr ac yn haenus. Yr oedd yn hoff o arfer dywediadau byrion, fraeth a chynwysfawr; a byddai y rhai hyn yn fynych fel gsethau llymion yn glynu yn nghalonau y gwrandawryr. Yr oedd yn naturiol ac effeithiol fel tmdod-wrac yn traddodi yn ei arddull ei hun yn hollol, heb wneud ymgais i efelychu neb. Pecawsallfyr buasai yn debyg o ddysfod yn un o gewri yr areithfa, gan mai duwinyddiaeth a phregethu oedd prif, os na'u unig bynciau ei efrydiaeth. Nid ymddengys fod yr ysfa lenyddol a barddonol yn bilno nemawr arno; ac nid oedd gwleidyddiaeth a'r gwyddoran yn periddo gollu nemawr o amser i olrhain eu cuddiedig llybrau. Pethau crefydd a gwaith y weinidogaeth oeddent yr unig bethau ystyriol yn werth ei sylw. Yr oedd achublaeth eneidiau a llywyddiant achos ei Brynwr yn gorphwys yn agos at ei feddwl. Nid ymfoddolnai ar bregethu pregethau da, a chael y bobl i'w ganmol. Yr oedd ganddo amgani uwch mewn golwg. Am ryw amser bu yr eglwys dan ei weinidogaeth yn lled ddiglynydd, ac yr oedd hyn yn fath trwm ar ei feddwl, a dechreuallfyned yn ddigalon, nes y daeth rhyw haner dwsin ar unwaith at grefydd; ac o hynp allan parhaodd yr eglwys i gynyddu yn raddol tra y bu ef ar dir y byw; ac yr oedd tua haner dwsin yn y gyfeillach pan fu ef farw.

Mewn hanes ymweliad a Coalburgh, a gyhoeddwyd yn y *Drych*, gan y llenor galluog John D. Lewis, Newburgh, cawn y darn canlynol, "Un gweinidog sefydlog sydd yma (yn Coalburgh) yn bresenol, a hwnnw yw y duwiol a'r dysgedig Barch. Wm. Owen. Dyn ieuanc o ran dyddiau ydyw Mr. Owen, ond hen a phroffadol yn ngwaith ei Dduw. Trueni fod y Cristion dysglair hwn mor wael o ran ei lechyd corfforol, canys y mae hyd yn nod ei fodiad dirfyechulid yn efengylleiddio y lle. Y mae wedi gwneud dirfawr les yma yn barod; a diamben yr â rhag ei flaen yn y dyfodol, os bydd yn unol ag ewyllys ei Dad, trwy ganiatau lechyd ac einioes iddo."

Prawf grymus o'i ragoroldeb fel pregethwr, a'i ffyddlondeb fel bugal, yw y lle dyfod epilodd yn mharch a serchiadau pobl Coalburgh. Meddyllent fod eu gweinidog hwy gyda'r blencan yn y wlad; a phe cawsai nerth ac lechyd am ychydig ffynyddau, nid oes ambenaeth na fuasai eu cydgenedl yn gyffredin yn dyfod i greu yr un peth.

Y mae eglwys Coalburgh wedi coronni ei hunan ag anrhyddedd yn ei chysylltiad a'r brawd Owen. Dywedwn wrthi, "Dai yr hyn sydd genyt, fel na ddygo neb dy goron di." **DEWI EMLYN.**

Luristville, Ohio.

CREFYDD YN TALU,

Yn cael ei brofi yn marwolaeth y brawd ieuanc
JOHN W. CHARLES, Remsen.

Mae y Beibl yn dweyd ar eiriau ac esiamplau fod crefydd yn talu i fyw ac i farw, ac yr ydym ni hysbysu yn cael prawf parhaus ei fod yn dweyd y gwir—yn ein profiad ein hwnais ei bod yn dda i fyw, ac wrth weled eraill yn ein gadael ei bod yn dda i farw. Cawn hyn mewn modd neillduol yn marwolaeth y brawd ieuanc **JOHN W. CHARLES, Remsen, E. N.**

Ganwyd gwrthrych y sylwadau hyn, Ionawr 22, 1854. Ei rieni ydynt Ewan a Lydia Charles. Mae ei fam yn ferch i G. O. Griffiths, ysw., yr hwn yw y Cymro cyntaf a anwyd yn nghylchoedd Remsen a Steuben. Colodd ei rieni un bachgen bach anwyf arall ffynyddau yn ol, ond pan y byddent yn glaru ar ol hwnw, yr oedd ganddynt Johnnie i ymgyuro yaddo. Ond dyma yr adeg iddo yntau, eu hunig fachgen, ymadael a hwy. Bu farw Medi 24, 1870, yn yr 21 ml. o'i oedran. Claddwyd ef gyda pharch mawr yn nghladdfa y teulu yn Fairchld, Remsen, a gweinyddwyd ar yr achlysur yn Gymraeg gan y Parch. M. Roberts ac yn Saleneg, gan y Parch. E. F. Sprecher, Utica.

Derbyniwyd ef yn seled o'r eglwys Gynulleidfaol yn Remsen, pan yn ddeuddeg oed, a dalodd ati hyd y diwedd.

Yr oedd yn fachgen hynaws hawn ac yn gorfollath o gareddigrwydd; yr oedd yn naturiol felly. Byddai yn teimlo yn dda cael gwneud cymwynas i baw bob amser. Yr oedd rhyw dynwrch yn ei natur a wna i baw ei anwyl o waelod eu calonau. Meddai galon agored, gwyneb agored, a llaw agored. Meddai sirioldeb y wawr yn ei lygaid, prydferthwch y rhoesyn yn ei ruddiau, a hawddgarwch y lili yn ei wynebpryd. Meddai gof da, deall bywlog, a barn glir. Meddai eiddgeidd droe yr oedd a farnat yn lawn mewn gwleidyddiaeth, gwyddoniaeth a chrefydd. Yr oedd yn Gymro trwyadl. Er cael ei eni yn y wlad hon, ac er fod ei rieni hwythan wedi eu geni yn y wlad hon, yn siarad llawer o Saleneg, a'i berthysaen yn siarad Saleneg: eto medrai Johnnie siarad Gymraeg lla loyw a dilladlaith, ac mor llawn ei llythrennau a phe buasai wedi ei eni a'i ddwyn i fyny y Mar neu Arfon; ac yr oedd yn ymfalechio yn ei genedl a'i iaith. O na byddai eip dynion e'n marned ieuanc yn ymdebygu iddo yn hyn. Nid chad peldio bod yn Sala da i fod yn Gymro da. Yr oedd efe y pall a'r llall. Ymdebyddodd a'i gartref pan yn 17 oed i fyned i yator fawr ei swffwr, Matthew Henry Griffith, Esq., Utica. Bu ynno am 4 wyth oed, ond ni cholodd yng ei Gymraeg na'i grefydd. Ymunodd a'r eglwys Brebyteraidd Saleneg ac y mae ei ewythr yn ddigon ffyddlon a phregethwr ynddi, ac yno y bu yntau yn seled hyd ddydd ei marwolaeth.

Yn Awst, 1874, aeth gyda'i gymdeithion ieuanc i'r *Camp Meeting* a gynelid yn agos i Trenton, a rhywffodd cafnod anwyd trwm, yr hwn a drymiodd yn raddol nes o'r diwedd bu gorff iddo adael Utica a dyfod adref i Remsen gyda gobau cryf y buasai awyr lach y bryniau a gofal tyner ei fam a'i dad yn foddion i'w adferu; a meddylliem yn gryf ei fod yn gwellhau, ond gwanhau a gwaedu yr oedd. Er cael y gweinyddiad meddygol goren a allodd gael, ac er holl ddyfal-barhad gofal ei rieni

yr oedd hen-clym mawr dynoliaeth wedi gafael yn-
de yn rhy dyn i ollwng ei afael: ac fel y mae y
charfodedigaeth, gyda'i wen dwyllodrus a'i awyn-
ddod weawynig megis yn suo ei laddediglon i'r
bedd heb yn wybod lldynt, fel mai yn anhawdd
lawn yw son wrthyt am farw gan mor bell ydyw
hyny oddiwrth am meddwl—pellach na phan yn
fach o ran y meddwl—felly i raddau mawr lawn,
O! mor anhawdd oedd son am farw wrth y bach-
ger rhadlon, caradig, ac awyl hwn! Eto gwelwn
ei fod yn gwanhaa fis ar ol mis, a themlwn awydd
go ystyria yn ddyledswydd arnaf i slarad ychyd-
ig gydag ef am hyn, a phethau eraill yn nglyn a'i
sefyllfa, gofyn iddo lawer gwaith a oedd yn ym-
ddiried yn Iesu Crist fel ei Waredwr, a byddai yr
steb bob amaer yn gadarnhaol gydag ychydig o
ychwanegiadau. A yw crefydd yn talu, machgen
i, yn y gwaelod hir hwn? O ydyw, yn dda, fydd-
ai yr atebiad yn ddileithriad. Ond dim son am
farw. Gofynais iddo yn mis Mai, Wel, Johnnie
dach, a fyddwch yn meddwl ambell dro na ddeu-
wech yn iach o'r gwaelod hwn! Ond yr ateb
oedd, Na, nid wyf wedi meddwl unwaith na ddeu-
af. Canodd hyny fy ngenau ar unwaith rhag son
am gair am hyny y pryd hwnw. Celsio drachefn
amryw weithian, ond yn methu bob tro.

Mae yn gwanhaa bob dydd, ac erbyn hyn yn
rhy wan i fyned i'r llofft i gysgu, ei dad yn perffod
ei gario; ond gwnaed ystafell wely i lawr iddo ac
O! mor ddedwydd y teimlall! Ond nid oes yma
le parhaus iddo. Gofynai yn mhen ychydig i'w
dald a wna newid ystafell ag efe am ryw bythef-
nos, er mawr iddo gael bod wrth ymyl y stove?
Cafodd yr ystafell a themlall yn dda lawn, a bydd-
ai yn cedi ychydig bob dydd; ond mae hyny yn
dardd. O mor araf yr oedd y cynhwiliadau yn
dyfodi! ond os oedd ei gorff yn myned yn fwy
rhywm yr oedd ei feddwl a'i brofiad yn dyfod yn
fwy rhydd. Dechreuai slarad yn rhwyddach am
farw a byd arall, am Iesu fel ei Waredwr, ac am
gyffwrdd a'r nerth a rydd mawr trallod a chyfyng-
der. Ond gollid gweled nad yn berffaith rydd, a
pha rydd? Bachgen 21 oed, cryf, iach, heini, ac
yn anterth ei hoewder ychydig ffeodd yn oll! O!
yr oedd yn anhawdd iddo feddwl fod yn rhaid
myned, ac anhawddach slarad am hyny, nid o'i
maa ei hunan yn unig, ond o ran ei dad hoff, ac yn
enwedig ei fam, bywyd yr hon oedd fel wedi ym-
gplymu a'i iwyd yntau. O! yr oedd yn teimlo
dros ei fam. Ond yr oedd niwl tew yn ei an-
grychu, tywyllwch du o'i faen ac o'i ol, a ohymyl-
au cadangol yn grogedig uwch ei ben; ond dyma
felydr o oleuni yn tywynu ar ei brofiad, dyma
Iesu yn ei gariad yn dyfod i olwg llygaid ei fydd.
Ar hyny mae y niwl tew yn ffol, y tywyllwch du
yn difannu, a'r cymylau caddugawl yn gwasgaru,
ac yntau yn ymddangos yn wehano! lawn i'r modd
y bu. At hyn, ddarlennydd, yr wyf yn dymuno
cysleirio dy sylw.

Nos Wener, y diweddaf y bu byw, yr oedd un o'i
gyfoedlon leuanic yn ymweled ag ef i'r hwn yr
hysbysodd ei fod wedi rhoddi i fyny y meddwl am
fryw. Yr oedd wedi dyfod i'r meddwl hwnw ych-
ydig cyn hyn. Gofynodd ei gyfall iddo ai nid
oedd arno ofn marw? "Nac oes," meddai "marw
sydd elw i mi; " ac yr oedd ei wyneb yn ymddis-
gleirio, ac ymddangosai fel yn bryderus am fyned.
Er unig beth a oddial ei feddwl ydeodd, na ddef-

nyddasai ei ddylanwad yn fwy, pan yn iach, o
blaid ei Waredwr trwy geisio dwyn ei gyfoedlon
leuanic i'w ddeud, a dywedai y rhoddi yn llwyr
yr ychydig amaer oedd ganddo i rybuddio ei gyf-
eillion o'u perygl, a gofynodd i'w gyfall leuanic
roddai efe ei hun i'r Iesu? ac meddai wrtho mawa
llais crynedig, a chyda gwedd ddifrifol, O mor
ddedwydd y teimlwn pe y rhoddech eich fudd i
fyny i Iesu. Ond dyma a ddywed y cyfall teuanic
hwn tua dan o'i hun: "But I was so wicked and
stubborn that I did not promise, but said I would
try. To my own disgrace and shame I have not
tried as yet; although Johnny's warnings and his
pleating face come up before me very often. I
had heard a great deal about the death of the
righteous, and as I had an opportunity I decided
to have personal proof. You may think that I
was a little skeptical: well I was; but all my
skepticism has been removed since then." Hyd
eraf na ddilwr byth yr atgaffiadau dwysion hyn
yn meddwl y cyfall teuanic hwn, hyd nes y rhydd
ei hunan i'r Iesu. Gallai fod yn angenrheidiol i
Johnnie Charles farw i ddwyn y cyfall hwn ac er-
stail i goffello y Waredwr mawr. Pa un bynag
am hyny gobeithio y gwrandawr ar ei rybuddion
dwysion a difrifol!

Dydd Sadwrn. Yr oedd eto heb feddwl ar ddigon
o wrobledd i ddwydd wrth ei rieni. Ryw bryd nos
Sadwrn galwodd ei dad at erchwyn ei wely a gof-
ynodd iddo, a oedd efe yn meddwl y byddai yn
well trefio rhyw feddyg arall? Atebodd ei dad na
wyddai; ond fod yn ymddangos nad oedd un
meddyg yn gwneud ond ychydig er ei welli.
Wel, meddai yntau, felly yr wyf ffinau yn meddwl.
Nid wyf yn meddwl y gall un doctor wneud dim
i mi. O! buasai yn dda genyf pe buasai wedi
byw yn well, ac wedi rhoddi gwell esampol o faen
fy nghyfeillion leuanic. Nid allasai ei dad slarad
rhagor. O! yr oedd yn rhy ddifrifol! Er fod
meddwl y tad a'r mab yr un fath; eto dyma y tro
cynaf i'r naill wybod meddyllian y llall—ac yr
oedd yn adeg bwysig.

Y Saboth. Gofynodd i'w dald am ddarlenn
iddo, a gweddio drosto ef y bore hwnw, ac felly y
gwnaeth gydag eneinlad. Gofynodd ei fam iddo
pe fodd yr oedd yn teimlo? Dywedodd yntau ei
fod yn teimlo na byddai yma yn hir eto. Gofynai
ei fam iddo mewn dagrau, ai nid oedd yn teimlo
yn ddrwg oherwydd hyny? Dywedai yntau a'i
lygaid yn disgleirio, Paham, mam, y teimlwn yn
ddrwg pan yr wyf yn myned i well lle,—to a better
home? Amlygodd dymuniad am gael brawd i
weddio gydag ef ac ychydig o'r cantorion i ganu,
ac felly y daethant—gweddiwyd gydag ef a dyma
eraill yn canu. Maent yn canu yr hen benill hwnw

Yn y dyfod mawr a'r tonau
Nid oes neb a ddell fy mhen
Ond y fyddion Archofeiriad
A fu farw ar y pren;
Cyfall yw yn afaon angan
Ddell fy mhen yn uwch na'r don,
Golwg arao wna lmi ganu
Yn yr afaon ddoft hon.

A dyma yr hen benill yn cael ei wireddu yn rhoddi
lad a phrofiad y brawd leuanic hwn. Canai wrth
edrych ar angen ei hunan. Canasant yr emyn hwn

Mae pren y bywyd wedi'i gael
Wrth law mewn antall dir,
Yn plygu i'w trig er cymell pawb
I fwyta'i ffrwythau pur.

Pan ddolo misoedd cystadd oer
Cefr ffwrth ar hwn o hyd;
A dull y pren all lwy'r iachau
Ein holl ddoluriau i gyd.

Tu yma'r afon os mor dda
Yw'r ffwrth ar Iesu gawn,
Yr ochr draw fe fydd yn well,
Yn well o lawer iawn.

Yr oedd pawb yn wylo yn hidl a'r cantorion yn methu canu gan ddagrau: ond yr oedd efe yn mwynhau ei hun, a dywedai wrth ei fodryb wrth eu clywed, O how sweet! how sweet! Dymunai gael ychydig o'r cantorion ienau i ganu iddo yn yr hwyr, ac felly y daethant a chanasant amryw donau yn Gymraeg a Saisneg yn effeithiol iawn, gan roddi mwynhad neillduol i'n brawd ieuanc.

Nid oedd yno ond tri o felbion yn canu a galwodd arnynt i ystafell ei wely, a chyda llais clir ac uchel dywedodd wrthynt, "O mae yn dda genyf eich clywed yn canu yma; byddaf fi yn eich gadael yn fuan," a chyda phwysigrwydd teimlad a llais un oedd ar drothwy tragwyddoldeb dywedodd wrthynt y pwysigrwydd o fyw yn dduwiol a cheisio Iesu yn Waredwr. Effeithiodd hyn yn ddwys arnynt, ac i ddwyseiddio yr effaith eto yn fwy, cafodd hwynt i fyned ar eu gliniau wrth erchwyn ei wely ac addaw byw yn well a rhoddi eu bua i'n Iesu. Haws i'r darlennydd ddechymygu y teimlad ar y pryd nac i mi geisio ei ddarlunio mewn geiriau—yr oedd pawb wedi eu gwneud yn ddrylliau, a lif-ddor dagrau pawb wedi eu codi nes rhedent yn anorchfygol fel llifeiriant, a Johnie yn unig oedd yn gallu meddianu ei hun, ac yn llefaru mewn difrifoldeb am y perygl o fyw yn an-uwol. Yr oedd un o'r tri yn aelod crefyddol, a throdd at hwn gan afael yn ei law, tra yr oedd y lleill ar eu gliniau, a dywedodd wrtho ei fod ef wedi rhoddi ei hunan i Iesu Grist; ac am iddo ddal hyd y diwedd a gweddio llawer drosto ei hunan a thros y ddau gyfall ieuanc arall, ac hefyd am iddo wylio i edrych a gyflawnent yr addewid ddifrifol, a dywedodd am ei gyfrifoldeb amryw weithiau ac hefyd ei fod yn gobeithio mai dyna y genadwri ddiweddar fddynt cyn iddynt droi ac ymofyn am grefydd. Dymunai fod yn foddion yn llaw Duw i droi pechaduriaid at Faf Duw.

Yr oedd y Sabbath hwn yn drwm i'w gorff gwan, ac yr oedd wedi diffygio erbyn hwyr y dydd er fod ei ysbryd yn gorfoleddu yn yr Arglwydd.

Dydd Llun. Teimlai yn ddiffygiol o ran ei gorff ond yn llawen o ran ei ysbryd, o herwydd ei fod yn neshau at ei gartref nefol. Yr oedd yr olwg arno yn y gwely fel angel mewn enawd. Dywedai mewn llawenydd wrth ei fam a'i fodryb ofalus ei fod yn myned i'w *sweet, sweet home*. Ar ei ddy-muniad daeth y cantorion i ganu iddo heddyw eto. Canasant amryw ddarnau Saisulug a Chymraeg. Ac O mor ddylanwadol y canwyd y geiriau cyd-nabyddus hyn,

Ar lan'r Iorddonen ddofn,
'Ew'n oedl'n nychieyd,
Mewn blys myn'd drwy—ac ofn
Ei stormydd enbyd; &c.

Ac O! fel yr oedd ei lygaid yn siriol pan yr oedd-ent yn canu

Paham yr ofnas mwy?
Y Duw a'u daliodd hwy
A'm dyga i'au drwy
Ei dyfroedd dyfnion.

Yr oedd ei ewythr a'i fodryb o Utica wedi dyfod i edrych am dano ac wedi canu llawer iddo, ond

er hyn ymyn i'r cantorion ganu a chana llawer. Ymddengys i'r geiriau hyn y ganasant roddi hyf-rydwech mawr iddo,

Iesu, Cyfall pechaduriaid,
Dyro im' i'th fynwes ffol,
Tra bo'r dyfroedd chwyren yn llifo,
A'r tymhestloedd yn crynhol:
Cuddia fi, O Geidwad, cuddia,
Nes ei heitlo'r stormydd blin:
Tywys i' enaid tlawd i'r porthlladd,
Er mwyn d' enw mawr dy hun.

Yr oedd arwyddion ei fod yn neshau i'r porthlladd a ddymunai gyrhaedd mor bryderus. Galwodd ar y cantorion ato i'w ystafell, a gofynodd iddynt a oeddynt wedi meddwl am yr hyn a ddywedodd efe wrthynt y noswaith gynt. Dywedasant eu bod, ac nad a'i y noswaith hono byth o'u cof. Nid ymddangosent fel yn dymuno aros gydag ef, a gadawodd hwy i fyned, ond galwodd yr hwn oedd yn aelod crefyddol yn ol, a gofynodd iddo a oedd yn tybied en bod yn meddwl yn briodol am yr hyn a ddywedodd wrthynt. Gobeithiai yn bryderus nad oeddynt yn ei gymeryd yn ysafn. O! y fath bryder dwys a deimlai am allu llwyddo gyda hwy i'w dwyn at Grist. Cryf hyderaf nad a cynghorion y brawd ieuanc hwn heibio heb gael effaith mor gryf ar feddyllau ei gyfoedion ieuanc hyn fel ag i'w dwyn at Grist.

O herwydd prysurdeb y Gymanfa, a bod oddi cartref yn nglyn a hi, ni cheffai i gyfneudra i siarad gydag ef wedi i'r wawr dori ar ei brofiad, hyd heno; ond yr oedd ei gorff gwan wedi diffygio erbyn i mi gael cyfneudra gydag ef, o herwydd ei fod wedi siarad cymaint gyda'r gwahanol gyfeillion a ymwelall ag ef ac yn enwedig y cantorion; ond dywedai fod yn dda ganddo fy ngweled, a'i fod yn neshau i'w gartref dedwydd yr ochr draw, a gofidol fod yn rhaid i mi fyned oddi cartref i'r West cyn dydd ei angladd. Ond ni fynai i mi beidio myned er dim. Wedi hyn ymollyngodd i dawelwch gorfoleddus ac ni ddywedodd ond ychydig iawn ar ol hyn y noswaith hono.

Dydd Mawrth. Teimlai yn flin, ond pan ddaeth ei gyfultner Miss Owen o Utica i ffarwello ag ef ymeglodd i siarad gyda hi. Yr oedd hi yn dyfod i'w olwg a'i dagrau yn llifo, ac yntau wrth ei gweld a ofynodd Wel, Ella, paham yr ydych yn wylio? Atebodd hithau, ei bod yn wylio oherwydd ei fod ef yn eu gadael. O, meddai yntau, na wylwch droswyfi fi. I am going to my glorious, most glorious home. Ac, meddai wrthi, yr ydych chi wedi rhoddi elch hunan i'r Iesu. O! byddwch yn fwy ffyddion iddo nag erioed—gweithiwrch fwy drosto. Ac felly ffarweliodd y ddau. Ni ddywedodd ond ychydig iawn heddyw. Ymddangosai fel pe buasai llafur y ddau ddiwrnod blaenorol wedi ei wanhau yn fawr, heblaw ei fod yn newt at awr ei ymddatodiad.

Dydd Mercher. Oherwydd bod yn rhaid i mi fyned i'r gynadledd i Utica, ac oddiyno i'r West, bu gorffod i minau ffarwello ag ef, ac O! y teimladau dieithr oedd yn fy meddianu wrth feddwl na chawn weled Johnnie Charles yn y byd hwn mwy, ac yr oedd yn teimlo, ac yn gofidio nad allwn fod yn ei angladd, ond meddai yn isel, *Never mind, we shall meet in heaven*. Prydnawn yr un dydd yr oedd un o'i fodryboedd yn myned yn ol i Utica, ac aeth ato i roddi ffarwel iddo. O! meddai, "don't go, I won't be long. O, I am going to my beautiful home." Ac yn lwyf y dydd daeth

tiwy neu dair o ferched leuainc a chanasant amryw ddarnau Saisoig iddo ac ar ei ddymauiad canuasant "Safe in the arms of Jesus." Dywedai yn ddwys wrth y merched leuainc am ddewis crefydd, a channolai ei Waredwr wrthynt, a dywedai am y wlad yr oedd yn myned iddi i fyw, gyda'r fath hwyli hyd nes oedd pawb yn foddfa o ddagrau, ac o'r ceile canu, yn methu.

Yr oedd yn myned yn wanach, wanach, a nos Iau pau yr ymwelodd y cyfaill leuainc a grybwyllasom am dano o'r blaen ag ef yr oedd mor wan a dd allasai ond rhoddi ei freichiau bach ygeifn am ei wddf a dystaw ddweya yn ei glust "Almost home." A bore dydd Gwener ymadawodd ei yspyd pur i wlad y purdeb tragwyddol. Felly yr ymadawodd o'n mysg un o'r bechgyn leuainc anwylaf, tirlonaaf, mwyaf cariadus, ac un a roddodd brawf o werth crefydd, ac o ragoroldeb y Gwaredwr. O, meddai ei fodryb unwaith, yr wyf yn synu, Johnnie, eich bod chiwi yn slarad fel yr ydych. Felly yr wyf ffinan, meddai yntau, ond nid myfi sydd yn llefaru, ond Iesu sydd yn llefaru trwof fi.

O rieni! na wylwch yn ormodol ar ol eich bachgen hoff ac anwyl. Mae efe wedi mayned i'w gartref gogoneddus. Parotowch i'fyned ar ei ol.

Bobl leuainc! wrth y rhai y llefarodd mor glir, i'r rhai y rhoddodd y fath gynghorion dwyslon a rhybuddion ddisfrifol, O gwardewch arno o ddrws tragwyddoldeb a chofieldwlch grefydd, a dewlwech Iesu yn Geldwad.

Edrycher ar y bachgen dawiol hwn yn marw! ac wrth edrych pwy na ddywedai, "Marw a wnelwyf o farwolaeth yr unlawn, a bydded fy niwedd fel yr eiddo yntau."

ROBERT EVANS.

Hemoen.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD.

LLYFR Y DATGUDDIAD

YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.,

Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.

PENNOD XIX.

Cartrefe Gogoneddus y Cyflawnion—Arddangosiad Arwyddluniol o'r Eglwys yn y Nef—Diveddglo.

DATGUDDIAD PENNODAU XXI, XXII.

Wedi cael gwared ar dyrfa y rhai drygionus fel yma, gelwir ein sylw yn nesaf at safle ddiwedddol y cyflawnion: "Ac mi a welais nef newydd, a daear newydd: canys y nef gyntaf a'r ddaear gyntaf a aeth heibio: a'r môr nid oedd mwyach." (Dat. xxi: 1.)

Y nef y siaredir am dani yma oedd y nef weledig—y ffurfafen. Y nef a'r ddaear gyntaf a aethant heibio, goddeithiwyd hwynt yn nahanau y cydloagiad cyffredinol. Yn eu lle hwynt gwelodd Ioan nef newydd a daear newydd. Felly terfyna Pedr ei hanes am ddinystyr y byd gan ddywedyd, "Eithr neofedd newydd a daear newydd yr ydym ni, yn ol ei addewid ef, yn eu di agwyl, yn y rhai mae cyflawnder yn cartrefu."

(3 Petr. iii. 13.) Pa un a ydyw y ddaear newydd yma i gael ei hail ffurfio o ddefnyddiau y ddaear flaenorol, ni chymeryf arnaf ddywedyd. Gellir defnyddio y frawddeg fel arwydd i ddynodi trigfan ogoneddus ddiweddaf pobl Dduw.

Yn nesaf dangosir i Ioan ogoniant yr Eglwys nefol, o dan yr arwydd o ddinas sanctaidd ac ardderchog, yn dyfod i lawr oddiwrth Dduw o'r nef, ac yn fwriadedig i orphwya, yn ymddangosiadol, ar y ddaear newydd.

"A myfi Ioan a welais y ddinas sanctaidd, Jerusalem newydd, yn dyfod i lawr oddiwrth Dduw i wacerod o'r nef, wedi ei pharotol fel priodasferch wedi ei thrwlo i'w gwr. Ac mi a glywais lef uchel allan o'r nef,"—lleis angel yn debygol,—yn dywedyd, "Wele, y mae pabell Duw gyda dynion, ac efe a drig gyda hwynt,"—yn ei babel!—"a hwy a fyddant bobl iddo ef, a Duw ei hun a fydd gyda hwynt, ac a fydd yn Dduw iddynt. Ac fe seych Duw ymaith bob deigr oddiwrth eu llygaid hwynt, a marwolaeth ni bydd mwyach, na thristwch, na llefain, na phoen ni bydd mwyach: oblogid y pethau cyntaf a aeth heibio. A dywedodd yr hwn oedd yn eistedd ar yr orseddfainc,"—y Mesiaih—"Wele, yr wyf yn gwneuthur pob peth yn newydd,"—nefododd newydd a daear newydd, a threfn newydd ar bethau i gyfateb y greadigaeth hynny. "Ac efe a ddywedodd wrthyf, Ysgrifona,"—cofnoda yr hyn a wella ac a glywi,—cans y mae y gelirau hyn yn gywir ac yn ffyddiawn. Ac efe a ddywedodd wrthyf, Darfu." (Dat. xxi. 2-8.)

Y mae gwaith mawr yr iachawdwriaeth wedi ei orphen; y mae y *ddrama* o hanesyddiaeth y byd wedi terfynu; y mae y gwaredigion oll wedi eu casglu i fewn; y mae y drygionus wedi eu tori ymaith; gwirionedd a sancteiddrwydd ydynt fuddugoliaethus; ac y mae pob peth wedi eu parotol i'r ystad dragwyddol.

"Myfi yw Alpha ac Omega, y dechren a'r diwedd. I'r hwa sydd sychedig y rhoddaf o ffynon dwfr y bywyd yn rhad. Yr hwn sydd yn gorchfygu, a etifedda bob peth: ac mi a fyddaf iddo ef y Dduw, ac yntau a fydd i minau yn fab. Ond i'r rhai ohog, a'r digred, a'r ffilidd, a'r lleoguddlon, a'r putelwyr, a'r swyn-gyfaroddwyr, a'r eiliu-addoldwyr, a'r holl gelwyddwyr, y bydd eu rhan yn y llyn sydd yn llosgi A thau a brwstian: yr hwn yw yr all farwolaeth." (Dat. xxi. 6-8.)

Hyd yn hyn nid oedd Ioan wedi cael ond cip-drem ar y ddinas sanctaidd—y Jerusalem newydd—cynrychiolydd yr Eglwys ogoneddedig; ond yn awr y mae efe i gael ei ffafrio a golygfa neillduol o honi; am hynny:

"Daeth ataf un o'r saith angel yr oedd y saith phlwl ganddynt yn llawn o'r saith bla diweddaf, ac a ymddiddanodd a mi, gan ddywedyd, Tyrod, mi a dangosaf i ti y briodasferch, gwraig yr Oen. Ac efe a'm dug i ymaith yn yr yspyd—"nid yn gorfforol—"i fynydd mawr ac uchel,"—lle yr oedd yn bosibl i gael yr olygf araf,—ac a dangosodd i mi y ddinas fawr, Jerusalem sanctaidd, yn ddisgyn allan o'r nef oddiwrth Dduw, a gogoniant Duw ganddi: a'i goleg hi oedd debyg i faen o'r gwerthfawrocaf, megis maen jaspe, yn loyw fel grisial: ac iddi fur mawr ac uchel, ac iddi ddeuddeg porth, ac wrth y pyth ddeuddeg angel; ac enwau wedi eu ysgrifennu arnynt, y rhai yw enwau deuddeg llywyth plant Israel. O du y dwyrain, tri phorth; o du y gorllewin, tri phorth; o du y deheu, tri phorth; o du y gorllewin, tri phorth. Ac yr oedd mur y ddinas a deuddeg sylfaen iddo—"cerig sylfaen"—ac ynddynt enwau deuddeg apostol yr Oen." (Dat. xxi. 9-14.)

Nis gall fod prawf cryfach o unoldeb, ac o unrhywdeb Eglwys Dduw, o dan y ddwy ochr uchwylliaeth nag a gynysgaeddir yma. Cawr yma y ddinas fwyaf ardderchog—priodasferch, gwraig yr Gen—arwyddlun a chynrychiolydd yr Eglwys ogoneddedig. Ar ddeuddeg porth y ddinas y mae yn ysgrifenedig enwau *deuddeg llywyth plant Israel*, ac ar y deuddeg carreg sylfaen enwau *deuddeg apostol yr Oen*. "Wedi goruwch-adeiladu ar sail yr apostolion a'r pro-

phwyd, ac Iesu Crist ei hun yn ben cengl-faen." (Eph. ii. 20.)

"A'r hwn"—yr angel—"oedd yn ymddiddan a mi, oedd a chorson aur ganddo, i fesuro y ddinas, a'i phyrth hi, a'i mur. A'r ddinas sydd wedi ei gosod yn bedair-ongl, a'i hyd sydd gyfuant, a'i lled. Ac oes a fesurodd y ddinas a'r goron, yn deuddeg mill o ystadau"—1500 milltir o amgylch—378 milltir ar bob tu. "A'i hyd a'i lled, a'i huchder, sydd yn ogymaint." Y fath ddinas! Eglwys y cyntaf-anedigion, y rhai sydd a'u henwau yn ysgrifenedig yn y zefi! (Dat. xxi. 15, 16.)

"Ac oes a fesurodd ei mur hi yn gant a phedwar cwydd a dengain, wrth fesur dyn, hyn yw, eiddo yr angel."

Cymedrol oedd uchder y mur, mewn cymhar-iaeth i faintiol'r ddinas.

"Ac adedid ei mur hi oedd o faen fawr: a'r ddinas oedd aur pur, yn debyg i wydr gloyw. A seiliau mur y ddinas oedd wedi en harddu a phob rhyw fawr gwerthfawr." (Mynd a adawr allan enwau y gwasau y rhai a seiliant i'r seiliau.) "A'r deuddeg porth, deuddeg parl oeddynt; a phob un o'r pyrth oedd o un parl: a heol y ddinas oedd aur pur, fel gwydr gloyw. A thair ni weisia ynddi: canys yr Argydd Dduw. Mollalluog, a'r Oen, yn ei thair ni." (Dat. xxi. 17, 18.)

Pob llaw yn y ddinas sydd dani, yn hysodolad.

"A'r ddinas nid rhallid iddi wrth yr hanf, na'r fenedd; toleuo ynddi: canys gogoniant Duw a'i goleuodd hi, a'i goleuni hi ydyr yr Oen. A chenedolodd y rhai oeddynt, a roddant yn ei goleuni hi: ac y mae breninoedd y ddaear"—y rhai dynt gadwedig—"yn dwyn eu gogoniant a'u hanhydod iddi hi."

pob peth a ystyriant hwy fel yn ychwanegu at ei gogoniant, gosodant yr oil i lawr wrth draed yr Iachawdwr, gan ei gysgru: a'r gyfawno i gyd i'w wasanaeth ef.

"A'i phyrth hi ni cheuir ddim y dydd: canys ni bydd nos yno. A hwy a ddysgant ogoniant ac anrhydedd y cenedloedd iddi hi. Ac nid a'i mewn iddi ddim afian, nac yn gweuthur ffield-dra, na chelwydd: ond y rhai sydd wedi eu hygrifenu yn llyfr bywyd yr Oen." (Dat. xxi. 17—22.)

"Ac oes a ddangosodd i mi afon bur o ddwr y bywyd, diagraer fel gristal, yn dyfod allan o orseddfaine Duw a'r Oen. Ynghanol ei heol hi,"—y ddinas—"ac o ddau tu yr afon, yr oedd pren y bywyd, yn dwyn deuddeg rhyw frwyth, bob mis yn rhoddol ei frwyth: a dall y pren oedd i hysgru, y cenedloedd." (Dat. xxi. 1, 2.)

Benthycwyd yr arluniaseth sydd yma oddiwrth ardd Eden, ac yn agoach, oddiwrth y ddinas gyfrin a ddegrifir gan Ezeicel, yn rhai o ben-nodau diweddaef ei brophwydoliaeth. Yn mhob un o'r ddau y mae afon, ac yn mhob un o'r ddau y mae pren y bywyd, "frwyth yr hwn," medd Ezeicel, a fydd yn ymborth, a'i ddalen yn fedd-yginiath—"neu yn ol Ioan—"i iachaw, y cenedloedd." (Gwel Ezeicel. xlviii. 12.)

"A phob melfidith ni bydd mwyaich: ond goraeddaine Duw a'r Oen a fydd ynddi hi; a'i welion ei a'i gwasanaethant ef, a hwy a gant wleod ei wyneb a'i enw ef a fydd yn eu talonau hwynt: ac ni bydd nos yno; ac nid rhallid iddynt wrth gauwyl, na goleuni hant; obleidd y mae yr Argydd Dduw yn goleuo iddynt: a hwy a deyrnasant yn oes oesoedd." (Dat. xxi. 3—5.)

Gellir ystyried yr hyn a ganlyn fel ol-arsoeth neu diwedddio i'r llyfr rhyfedd yma.

"Ac oes"—yr angel—"a ddwydded, wrthyf fi, Y geiriau hyn sydd dyfodlon a chywir: ac Argydd Dduw y prophwyd sanctaidd a ddaunodd ei angel i ddangos i'w wasanaethwyr y pethau sydd raid iddynt fed ar frya."

Ac yna, yn siarad yn enw Crist, neu yn dyfynn adoddio o eiddo Crist, yr angel a f. rhagddo i ddweyd:

* Nid ydym i ystyried y ddinas a ddegrifir yma fel gwasanaethwr Eglwys ogonedddeg Duw, ond yn Iachaw arwyddion o'r Eglwys ei hun. Arddangosir yr Eglwys yn gyfryd yn yr Ysgrifur fel ddinas, neu adedid. Oedym fod y fath i'w a'wfeidd. "I'r wyf fi yn medd i barotol lle i chwi." Ond am leoliad hwn, a beth ydydd ei adedid, fwr, neu ei faintiol, nid oes genym wybodaeth.

"Wele yr wyf yn dyfod ar frya: gwyn ei fydd yr hwn sydd yn cadw geiriau prophwydoliaeth y llyfr hwn." (Dat. xxi. 6, 7.)

Yn cyfrif y geiriau yma fel eiddo Crist, a'r siaradwr yn neb arall ond Crist ei hun, y mae Ioan oeddu ei addoli ef:

"A mudi Ioan a weisia y pethau hyn, ac a'i dywais. A phan ddarfu i mi glywed a gwelod, mi a syrthiais i lawr i addoli ger bron traed yr angel-oedd yn dangos i mi y pethau hyn. Ac oes a ddwydded wrthyf fi, Gwel na wneidch: canys cyd-was ydyf i ti, ac i'th frodyr y prophwyd, ac i'r rhai sydd yn cadw geiriau y llyfr hwn. Addole Dduw." (Dat. xxi. 8, 9.)

Nid yw yr iaith yma yn cynwys mai ystyried rhyw hen brophwyd oedd y siaradwr. Angel oedd oes—un o'r saith angel a weinyddasant y saith bla diweddaef. Eto yr oedd yn brophwyd fel Ioan, ac yn gyd-was gydag ef i'r un Duw a Iachawdwr.

"Ac oes"—yr angel—"a ddwydded wrthyf fi, Na seia geiriau prophwydoliaeth y llyfr hwn; obleidd y mae yr awr yn agos."

Na seia hwynt i'f fyny, fel geiriau anghyfreithlawn i'w llefaru, ond cyhoedda hwynt ar led ar gyrus i dy frodyr, a rhybudd i'r drigionau.

"Yn hwn sydd anghyflawn, bydded anghyflawn, ac hwn sydd gyflawn, bydded gyflawn eto: a'r hwn sydd sanctaidd, bydded sanctaidd eto." (Dat. xxi. 10, 11.)

Yn gymaint a dweyd, Ni fydd ychwaneg o gyfnewidiadau. Y mae amser y profiad drosoedd. Y mae gwaith yr Iachawdwr iaith, wedi terfynu. Y mae y drigionau wedi myned, ym saith i'r llyn o dda. Y mae y cyfnewidiadau enderbyn i'r tragwyddol drigianau. "Yn hwn sydd anghyflawn, bydded anghyflawn eto; a'r hwn sydd sanctaidd, bydded sanctaidd eto."

Yn personol: Crist, fel yr oedd wedi ei hysforddi i wneud, yn angel a becha:

"Wele yr wyf yn dyfod ar frya: a'm gwobr sydd gyda mi i roddi i bob un fel y byddo ei waith ef. Myf yw Alpha a Omega, y dechren a'r diwedd. Gwyn eu bydd y rhai sydd yn gweuthur ei orchymynion of tel y byddo iddynt frwyth yna mwy y bywyd; fel y gallent fyned i mewn trwy y pyrth i'r ddinas. Oddiallan"—oddiallan i'r ddinas sef, yn mharthau trwydded a gwes—"y mae y cwn, a'r awn-gyfarweddyr, a'r puteinwyr, a'r llofruddion, ac eilun-oddolwyr: a phob un a'r sydd yn cwn ac yn gweuthur celwydd." (Dat. xxi. 12—14.)

Yr holl rai ag sydd oddiallan ydynt nid yn unig dioddefwyr, ond pechaduriaid. A hwy, a bechant ac a ddiodeffant yn oes oesoedd. Nid edifarhant am eu gweithredoedd drwg:

Yr Argydd Iesu, yr hwn a siaradodd drwy ei angel, a sieryd yn awr yn ei berson ei hun.

"Myf Iesu a ddaunafon fy angel i dystiolaethu i chwi y pethau hyn yn yr Eglwys. Myf yn Gwysiddyn a Hiliog, aeth Dafydd, a'r Seren foren eglur. Ac y mae yr Ysgrif a'r briodas-fereh yn dywedyd, Tyred. A'r hwn sydd y cyfnewid, dyweded, Tyred. A'r hwn sydd a syched arodded: a'r hwn sydd yn ewyllio, cymerod ddwr y bywyd i'r rhai." (Dat. xxi. 15, 16.)

Ymddengys geiriau terfynol y llyfr yma fel eiddo Ioan ei hun:

"Yr wyf fi yn dystiolaethu i bob un sydd yn clywed geiriau prophwydoliaeth y llyfr hwn, os rhydd neb ddig at y pethau hyn. Duw a rydd ato ef y plasu sydd wedi en hygrifenu yn y llyfr hwn: ac o thyn neb ymalaeth oedd oddiwrth eiriau llyfr y brophwydoliaeth hwn, Duw a dda ymalaeth of ran ef allan o llyfr y bywyd, ac allan o'r ddinas sanctaidd, ac oddiwrth y pethau sydd wedi en hygrifenu yn y llyfr hwn. Yr hwn sydd yn dystiolaethu y pethau hyn"—sef Crist—"sydd yn dywedyd, Yn wir, yr wyf i'n dyfod ar frya. Amen."

Ac i hyn yr aetha yr ysgrifenydd:

"Yn wir, tyred Arglwydd Iesu. Gras ein Harglwydd i'n Iesu Grist fyddo gyda chiwi eili. Amen." (Dat. xxii. 18-21.)

Yn felus a hyfryd fel yma y terfyna y llyfr bendigedig hwn, yn dwyn fel pe byddai beror-iaeth y nefoedd i'r giust ymwrandawol. O tydi Wreiddyn a Hiliogaeth Dafydd: tydi y Seren Foreu eglur: ymostwng i'n tywys drwy weddilll tywyllwch ein pererindod, hyd nes yr arweinir ni i fewn i haul-oleuni y tragwyddol ddydd.

(Diwedd y bedwaredd bennod ar bymtheg.)

Crefyddol.

ADGYFODIAD CRIST YN BORTREAD O WIRIONEDD YN ADGYFODL

MATE. 27: 64-66.

Edrychir yn gyffredin, a chyda'r priodoldeb mwyaf, ar Adgyfodiad y Gwaredwr bendigedig mewn tri golygiad, pa rai sydd yn dyagu tri gwirionedd anfeiddol bwysig i'r byd.

1. *Edrychir arno yn y Beibl fel cadarnhad a wirionedd mawr Cristionogaeth, ac o wirionedd, drwydd y cyfundrefn drwydd.* Y mae y gwaredwr i'r Arglwydd Iesu Grist, gyfodi o'r bedd, mor lluosog, mor amrywiol, ac mor oleu, i'r mor gedyn, nerthol ac anatodadwy fel mae gallir gwadu y ffaith ar un cyfrif.

Pe gallid, ei gwrthbrofi yn llwyddiannus, gallid yr un mor reasymol wadu holl Hanesydd-iaeth y byd, ac hefyd ein crefydd ninau. Obleg- id hon yw un, o'r dadlenon cadarnaf sydd genym dros wirioneddolrwydd ein crefydd, a dwyfolder ei gorchymynion a'i hordinhadau.

Dengys yn eglurach na'r haul, a llefara a llais uwch nag eiddo y darau, mai IESU O NAZ-ARETH ydoedd yr hwn y llefarasai y prophwyd am dano, yr hwn a gadarnheid gan dystiolaeth angylion, y llais a glybuwyd o'r nef "Hwn yw fy anwyf Fab, yn yr hwn y'm hoddlonwyd,"— a llais unfryd ei wyrthiau ei hun—ei fod ef yn Emmanuel Duw gyda ni, ac yn Oracl Duw i ddyagu'r byd, ie yn Lleferydd Duw at deulu'r ddacari!

Dywed yr apostol Paul iddo gael ei "Egluro yn Fab Duw mewn gallu, yn ol Ysbryd Sant- eiddiad trwy ei adgyfodiad oddiwrth y meirw."

2. *Gosodir ef allan yn y Beibl fel cynllun a sicrwydd o adgyfodiad ei bobl.* "Yn awr meddai'r apostol, Crist a gyfodwyd oddiwrth y meirw ac a wnaethpwyd yn flaenffrwyth y rhai a hunas- ant." Efe oedd ysgub y blaenffrwyth, o'r cyn- hauf mawr sydd eto yn ol.

"Pan bydd dorau beddan'r byd
Ar un gair yn agoryd."

Yr oedd meibion Israel yn arfer dwyn ysgub y blaenffrwyth i'r offeiriad er ei hysegwyd neu ei chyhfwana ger bron yr Arglwydd; ac yr oedd hon yn gynllun esiampl, a sicrwydd y ceoglid holl frwyth y maeysd i ddiogelwch. Felly hefyd meys yr adgyfododd EFE felly yr adgyf-

odwn ninau. Gwneir ein hen gyrff gwael ni yr un ffurf a'i gorff gogoneddus ef.

3. *Gosodir ef allan yn y Beibl fel arwyddlun o wir ddyrchafiad ysbrydol dyn.* "Os cydgyfod- asoch gyda Christ, ceisiwch y pethau sydd achod, lle mae Crist yn eistedd ar ddeheulaw Duw." Yn ngwir ddiwylliant, cynydd a dyr- chafiad dynoliaeth, y mae'n rhaid cydymffurfio a marwolaeth ac adgyfodiad Crist, trwy farw i bechod, a byw i Dduw, "croeshoelio yr hen ddyn yn nghyd a'i wyniau a'i chwantau a byw yn dduwiol yn y byd sydd yr awrhon."

Gwir fod y golygiadau yna ar adgyfodiad y Gwaredwr, yn bwysig ac yn llawn dyddordeb ac addysgiadau i ni. Ond y maent yn olygiadau sydd wedi cael eu portreadu o flaen y byd flicead o weithiau, a hyny gan y meddylwyr mwyaf coethedig a goleuedig, fel y tybiwn fod yn well er mwyn amrywiaeth a newydddeb, edrych ar y pwnc mewn goleuni arall yn bresenol. Gwir nad yw yn gyffredin, ond ymddengys i ni ei fod yn deg ac y dell ei chwilio, ac y dicheu i'r ym- ehwilliad fod o les, ac adeiladaeth a bendith i ni.

Felly ynte, cymernwn olwg ar gladdu ac ad- gyfodi yr Arglwydd Iesu Grist fel yn arddangos neu yn cynrychioli y tywydd garw y mae gwir- ionedd wedi, ac yn ei gyfarfod yn ein byd ni.

Fel Crist, camddarlunir gwirionedd, erlidir gwirionedd, rhoddir y dagr yn nghalon gwirion- edd, a chleddir gwirionedd yn y bedd. Ond adgyfoda gwirionedd eilwaith trwy allu Duw'r gwirionedd. Sylwn yn

I. AR WIRIONEDD YN CAEL EI GELU, EI ATAL A'I GLADDU. "Gorchymyn gan hyny gadw y bedd yn ddiogel hyd y trydydd dydd." Gwaith hawdd oedd gorchymyn hyny—ond gormod o orchestwaith i'r holl UNIVERSE oedd gwneud hyny. Pa beth oedd yr achos o'r fath ofn—y fath bryder, a'r fath awydd i gadw corff y Gwaredwr yn y bedd? Yn

1. *Nid am ei fod yn estron i'w genedl ac ar- nynt ofn y dygai ei berthynasau ef.* Oblegid "yr oedd efe o had Abraham yn ol y cnawd." "Gwelodd Abraham ei ddydd o bell a llawen- ychodd." Yr oedd efe o lwyth Judah, o deula Dafydd, ac felly o'r gwaed brenhinol, ac efe oedd etifedd y goron fel brenin daearol, ac y mae'n ddiamen y buasai yn cael ei goroni yn frenin ar Israel mewn eiliad pe buasai yn dew- ia, ac yn peidio dyweyd "Fy mrenhiniaeth i' nid yw o'r byd hwn &c."

2. *Nid oherwydd ei wyrthiau chwaith.* NI phrofodd neb erioed mai twyll oeddynt; ond yn hytrach profwyd hwy bob un yn wirionedd ymbrawfedig. Nid gywrthiau yn parhau yn eu grym am ddiwrnod neu ddau oeddynt, fel ffug-wyrthiau y gau gristiau. Na, wedi i Iesu Grist roddi llygad i ddyn nid oedd ond angau a allasai ei gau; wedi iddo ef roddi traed i'r cloffion, nid oes genym hanes iddynt byth fyned yn gloffion wedi'n, ac wedi iddo ef fwrw allan

gythreuliaid, mid oedd eisiau i neb byth eu bwrw allan o'r man hwnw mwyach. Dywedir y gall *electricity* wneud i'r corff marw godi yn fyw yn yr arch, ond nis gall *oelod*, *clwyed*, *teimlo*, *barnu* na *starad*; ond yr oedd y meirw a gyfododd Iesu yn gywir fel pe heb farw erioed. Nis gallasai tafodau enllibaid ei elynion penaf gondemnio ei wyrthiau ef, ac nis gallasai llygaid malais ei hun ganfod ond yr haelfrydded puraf ynddynt.

8. *Nid oherwydd unrhyw ddrwg yn ei gymertiad mosesol, yr oeddynt mewn pryder am ei gadw yn ei fedd.* Nid oedd y ddeddf wladol yn ei gondemnio am un bai, oblegid dyna ddywedodd hi, "Ni chefais i yr un bai yn y dyn hwn." Nid oedd y ddeddf foesol chwaith wedi cael dim bai ynddo, oblegid cadwodd hi bob iot a llythyren, yn gorfforol a meddyliol, yn weithredol ac yn oddefol, yn *active and passive*, fel nad oedd ganddi hi ddim i wneyd a'i gorff wedi iddo farw. Oblegid "ni wnaeth gam ac ni chaed twyll yn ei enau" erioed. Nid oedd yr un ddeddf yn llywodraeth Duw yn hawlio dial ar ei gorff ef. Gafaela'r ddeddf wladol yn nghorff ei throeddwr, a gafaela y ddeddf foesol yn nghorff ac enaid ei throeddwr hi, i'w boenyddio dros byth yn uffern; ond nis gall yr un o'r ddwy, na'r ddwy gyda'u gilydd hawlio corff yr Iesu bendigedig, ac am ei ysbryd yr hwn oedd gyda Duw, yr oedd ef yn digon ddilogel.

Wel, pa beth ynte, oedd yr achos o'r elyniaeth farwol oedd gan yr Iuddewon at gorff Mab Duw? Oherwydd y GWIRIONEDD a gynrychiolai yn ei fywyd, ac y bu farw er mwyn ei sefydlu yn y byd. Y gwirionedd mawr a lifai yn wastadol o'i galon allan dros ei welfusau, a'r gwirionedd mawr a bendigedig a ddadblygid yn mhob gweithred o'i eiddo. Pe buasai'r Iesu yn boddioni i fyw fel yr Iuddewon, i goffeldio eu crefydd, ac heb ddywedyd dim yn eu herbyn, buasant fel cenedl yn barod i'w addoli, ac i golli eu gwaod drosto; ond nid i foddioni dynion y daeth Mab Duw i'r byd, ond i foddioni ei Dad yr hwn oedd yn y nefoedd. A'i fwyd a'i ddiod ef oedd gwneuthur ewylllys ei Dad.

Felly cyfodal eu gelyniaeth ato a'u hofnau y buasai iddo adgyfodi, o'r GWIRIONEDD *mawr a gogoneddus* a ddygodd efe i'r byd, ac y bu farw er ei sefydlu yn ein byd ni dros byth. Pan yn son, gan hyny, am ei gadw ef yn y bedd fel *atal* a chaeithiwo *gwirionedd*, nid ydym yn cellwair a gwirionedd. Dyma wir enaid y pwnc dan sylw.

Ystyr y gorchymyn i gadw y bedd yn ddilogel oedd, *cadu* y *gwirionedd o'r golwg*—llyffeth-eiriwn holl alluoedd yr enaid—gosodwn bridd, clai a cherig ar enau gwirionedd, a gosodwn eel y brenin ar y cyfan fel na chaffo neb glywed llais y gwirionedd.

Paham yr oeddent mor awyddus i *atal* y gwirionedd a ddygid gan Grist?

1. *Am ei fod yn mhurrio yn erbyn eu balchder, eu rhagfarnau a'u helw bydol hwy.* Yr oeddynt wedi arfer disgwyl y Messiah i fod yn Frenin daiarol arnynt hwy—i'w gwaredu odditan yr iau Rufeinig—ac i wneyd Jerusalem yn brif ddinas y byd, a'r Iuddewon trwyddo ef i fod a'u dwylaw yn ngwar eu gelynyon; y buasai yn ddoethach na Solomon ac yn fwy o ryfelwr nag Alexander. Ond yn lle hyny welw wirionedd yn dyfod i'r byd mewn lle newydd, ac yn myned o dan wraidd eu swyddau a'u helw bydol hwy, ac yn gwneud i'r bobl gyffredin eu casbau hwy fel Archoffeiriaid, Ysgrifenyddion a Doctoriaid y gyfraith.

Dysgal gwirionedd, mai y Galilead tlawd acw oedd y gwir Fessiah, mai yr hwn nad oedd ganddo le i roddi ei ben i lawr, oedd Etifedd nefoedd a daear, ac mai yr hwn oedd yn cerdded oddiamgylch gan wneuthur daioni oedd Brenin y cyfanfyd. Dysgal ef nad oedd dal swyddau a swiogo *titlau* yn ddim gwerth ynddynt eu hunain, ac ergydial hyny yn erbyn eu balchder fel Iuddewon. Dysgal fod *duwioldeb* yn bodoli fel egwyddor rhwng dyn a Duw, ac nad oedd eisiau teml na *ceremony* na swydd. Yr oedd hyny yn taro yn erbyn eu helw bydol fel llwyth o offeiriaid; a llinach o ddysgawdwyr yn y gyfraith; ac nid oedd ganddynt ddim i wneud ond ceisio *clot* gwirionedd i fyny a'i gadw o dan sel y brenin o olwg y byd. Y mae *balchder*, *rhagfarn*, ac *ELW BYDOL* wedi bod erioed yn ceisio lladd a chladdu, a chadw gwirionedd o'r golwg. Ac y maent heddyw yn ceisio gwneud ei fedd yn ddilogel. Pa beth ydyw iaith Pabyddiaeth ac anffyddiaeth yn y dyddiau presenol wrth gelsio cau y Beibl allan o'r ysgolion dyddiol yn y wlad hon? Eu hiaith ydyw, cadwn a chladdwn y gwirionedd allan o'r golwg, ac yr ydym ninaw y rhai a broffeswn ein bod yn caru gwirionedd fel pe yn uno a hwynt i'w anfon ymaith!

2. *Yr oedd eu cydwytodau yn dywedyd mai yr Iesu oedd cynddrysychiol ydychwionedd yn y byd.* Gwyddent a theimlent nad oeddynt hwy yn gywir, er hyny mynent haeru eu bod. Yr oedd ganddynt fwy o ffydd yn Iesu fel Athraw gwirionedd na hwy eu hunain, eto rhaid oedd gwneud ymdrech i'w gadw ef i lawr o'r golwg, er cadw eu hunain yn yr amlwg, ac mewn parch gan y dynion anwybodus.

II. GWIRIONEDD YN CAEL EI RYDDHAU A'I ADGYFODI TRWY ALLU DUW GWIRIONEDD.

1. *Gwelhon yma ymfydrwgdd a gwendid gelynyon y gwirionedd.* Diau fod yr offeiriaid a'r Phariseaid oll yn mawr lawenhau ar y Sabboth Iuddewig am fod yr Iesu yn dawel yn ei fedd, heb argoel bywyd yno. Yr oedd y meddylddrych fod yr hwn a fu'n cynhyrfu'r wlad i'w herbyn am ysbaid tair blynedd gyfan, ac a geryddai eu rhagrith gyda'r llymder mwyaf, yn awr yn dawel yn ei fedd, yn *ogoneddus* yn eu golwg;

ac nid oedd dim a'u poenai, ond yr o'r iddo adgyfodi fel y dywedasai. Y mae maen mawr ar y bedd, a Sel Cesar ar hwnw! O fel yr ym- orfoleddant! Yr oedd y rhai a waeddent "Ym- aith ag ef, croeshoeller ef," yn dyfod wrth yr augeiniau i gael eu talu am waeddi ar ddydd y croeshoeliad—y mawrion yn gwledda ac yn canmol eu gilydd am ei dewrder, a'u doethineb i gael Iesu i'r groes &c. Tybient na chlywent byth son am dano ond mewn gwawd;—ond y maent yn anesmwytho o ran eu teimladau. Y mae gwraig Pilat yn adrodd ei breuddwyd drosodd a throsodd drachefn, ac y mae Pilat yn cael ei boeni ganddi. Anfonwyd cenad ar ol cenad at y bedd! Ond nid oedd dim cyffro yno. Mae'n debyg nad oeddynt erioed wedi meddwl mai ymladd ag Hollalluawgrwydd yr oeddynt, —nad oeddynt yn credu mai y moddion a ddef- nyddiasant hwy, oeddynt yn ymfroestio ynddo, er ladd gwirionedd a chrefydd, fyddai yn fodd- ion i ladd Iuddewiaeth, ac i'w taffu hwy oll allan o'u swyddi ac i enill meddwl a chalonn y byd at y gwirionedd. Nis gall na meini, na sel ymherodrol, na chellyddyddau y byd i gyd, na milwyr arfog, na holl seneddau y ddaear gyda'i gilydd gadw gwirionedd i lawr. Mae'n wir y dioddefa lawer, ei dafu i'r carchar a'i rwympo â chadwynau neu ei fwrw i'r tân, ac i'r dwfr, ac hyd yn nod ei gladdu, ond cofier wrth wneud hyny mai claddu bywyd, claddu anfar- woldeb, a chladdu Hollalluawgrwydd y bydd- ys. Ond myn ddyfod i fyny yn fuddugoliaeth- usar ei holl elymton. "Mawr yw gwirionedd ac efe a orchfyga." Daeth oddiuchod a myn fod yn uchel.

2. *Gwelw'n north gwirionedd yn adgyfodi.* Y mae angel yn disgyn er ei nerthu ef. Y mae troadau gwirionedd yn y bedd yn peri daear- gyn cyffredinol. Y mae'r milwyr yn syrthio yn feirw ar y ddaear. Gwnaeth gwirionedd yr un fath yn Gethsemane—felly eto, er yn arfog bob tro.

Darlunia'r bardd yr angel yn disgyn fel hyn:

Can gynted ag y rhoddodd ef ei droed
Ar dir marwolaeth neuio wnaeth y byd;
Ni roes fath nald o'r blaen naddio erioed,
Neidiodd nes crynal y mynyddau ynghyd!
Cyn euro dorau cain y dwyrain deg
Gan heulwen natur, cododd haul o'r bedd
Ag anfarwoldeb yn ei fywiol wedd;
Melltenodd ei bely'râu gyda north
Drwy ogof iddu marwolaeth fawr ei gwerth
Ar luoedi anwn, angau cryf a'r bedd.

Fe adgyfodwyd gwirionedd ar Sinai gynt, ac O! mor ofnadwy oedd yr olygfa, y ddalar yn crynu, y mynydd yn cael ei orchuddio gan fwg, a Duw yn siarad yn ei ganol. Fe adgyfodwyd y gwirionedd yn nyddiau Hezekiah pan gaed gafael ar lyfr y gyfraith. Fe adgyfodwyd gwirionedd yn y gymanfa fawr dydd y Pente- cost, ac fe deimlodd TAIR MIL y cynhyrriad, ac welo ef heddyw wedi codi eto o'r bedd newydd oedd yn yr aidd.

Y mae gwirionedd wedi concro mwy na

Phedr y Meudwy, Alexander Fawr, Napoleon, Wellington, ie mwy na holl ryfelwyr y byd gyda'u gilydd.

3. *Cyflawniad ior a manwl o eiriau Duw.* Yr oedd y brophwydoliaeth wedi dywedyd y bnasai ef yn adgyfodi bore'r trydydd dydd yn ol yr Ysgrhythrau. Dywedodd Duw trwy'r prophwyd y byddai i "Wirionedd darddu o'r ddaear, a chyflawnder i edrych i lawr o'r nef oedd." Claddwyd llawer gwirionedd yn y ddaear o dan feini mawrion iwyll a chelwydd. Ond, fe adgyfodant bob un foreu'r farn ddi- weddaf.

III. GWIRIONEDD YN CAEL EI GEISIO, HI DDARGANFOD A'I GOFLEIDIO, YN NGHYD A'I GYHOEDDI. Matt. 28: 5, 6.

1. *Y maent yn ei geisio gyda chalonnau llawn o gariad tuag ato.* O! fel yr oedd y gwragedd yn teimlo pan yn myned i edrych y bedd er gwledd a ydoedd ef wedi adgyfodi. Edrychwn ar Mair ar lan y bedd: yr oedd yn edrych fel pe mewn amheuaeth tua'r fan lle yr oedd Ceidwad mawr y byd yn gorwedd.

"Ac wela! yno 'roedd gofiant can
A bodau diaglaer o nefolidd bryd;—
'Pabam, O wraig, fel yna'r wyli di?'
Medd angel gwyn, yn lifrai'r drydedd nef,
'Am ddwyn obonynt, i'r Arglydd,' ebal hi
'Ac O! nis gwn pa le dodasant ef.'
Yn ei chyfyngder clywai awn rhyw draed,
A throes i edrych—pan meddylodd hi,
Mai garddw oedd, nas gwelodd ef erioed
O'r blaen, ond hollodd am ei Harglydd, ac
Atebodd yntau—yna d'wedodd air,
Fel tant swynedig nef oedd hwn i'w chlyw,
A thrwy ei dagrau gloewon gwelai Mair
O'i blaen anfarwol wedd ei Ceidwad byw."

2. *Y maent yn ceisio gwirionedd o dan gyfar- wyddyd uniongyrchol o'r nef.* "A'r angel a at- ebodd ac a ddywedodd wrth y gwragedd, nac ofnwch: canys mi a wn mai ceisio yr ydych yr Iesu yr hwn a groeshoeliwyd."

3. *Y maent yn ei geisio er peryglu rhyddid a bywyd.* Ac wedi iddynt ei gael y maent yn teimlo yn llawn, diolchgar ac addolgar,—wedi ei gael y maent yn myned i'w gyhoeddi i'r rhai oedd i fod wedi hyny yn ddysgawdwy'r yr holl hil ddynol. Dyma fel y mae Duw yn anrhyd- eddu y rhai hyny a barhânt yn ei wirionedd ac a ddalliant at y gwaith o'i addef ef ger bron dynion. Gan hyny parchwn wirionedd, oblegid dyna'r unig beth gwerth i'w barchu. Efe ydyw yr unig drysod a fydd gyda ni am byth yn y byd ysbyrdol. E. R. HUGHES.

Steuwen.

RHAI O BRIF FFYNONELLAU CYFEL- IORNADAU CREFYDDOL Y BYD.

Ni welodd y gyfundrefn Gristionogol unrhyw gyfnod nad oedd ar y pryd yn ymwybodol fod iddi elynion, yn gwnethur defnydd o'u holl ddyfais, medr, a gallu, gyda'r bwriad o'i dym- chelydd. Ceisier gan y cyfryw roddi rheuwm dros eu hymddygiad. Dywedant mai goleuni natur sydd wedi eu hargyhoeddi o wendid a thwyll y grefydd Gristionogol, a'u bod oddiar

egwyddor uniawn a chydwybod ddŵrwystr yn teimlo mai on dyledawydd ydych datguddio a dynoethi y cyfryw dwyll. Pell ydym o greu yr hyn a broffesa y dosbarth yna; pe tawent mewn perthynas i egwyddor uniawn a chydwybod ddŵrwystr, byddai genym well meddwl o honynt. "Wrth eu ffurwythau yr adnabyddwch hwynt." Ni ddarfu i unrhyw gyfundrefn esioed gyfarfod cymaint rhwystrau ag a gyfarfyddedd y grefydd hon!

Ond gallwn orfoleddu hyd yn nod mewn rhwystrau, oblegid gwyddom na ddarfu i'r ymosodiadau a wnaed arni yn ei mabandod ei gorohfygu; ac os na ddarfu i ystormydd erledigaethau ddiwreiddio y planhigyn ieuanc, nid tebyg y gwnant niwed gwirioneddol i'r gedyddion-graf. Siarada ein gwrthwynebwyr yn aml fel pe buasai ymosodiadau yn bethau di-eisls i'r efengyl o flaen yr oesau diweddf hyn, a bod hyn i'w briodoli i wybodaeth gynyddol y byd. Pe darllenai y cyfryw fwy o'r Beibl, eant broffon gwasaol. Canfyddent y rhwystrau mwyaf wedi eu rhagfynegu gan Dduw trwy ei brophwydi sanctaidd; a gwnaeth yr hen Siameon dduwiol pan oedd y Ceidwad mawr yn ei freichiau adnewyddu y rhagfynegiadau hyn:—"Hwn a osodwyd yn gwmp ac yn gyfodiad i lawer yn Israel, ac yn arwydd yr hwn y dywedir yn ei erbyn." Ni welodd yr eglwys amser maith cyn i'r brophwydoliaeth yna gael ei chyflawni yn llythrenol.

Y mae tystiolaeth yr Iuddewon yn Rhufain yn cadarnhau yr un gosodiad, "Oblegid am y seet hon y mae yn hysbys i ni fod yn mhob man yn dywedyd yn eu herbyn."

A thracheffn dywedir fod yr efengyl yn dramgwydd i'r Iuddew, ac yn ffolineb i'r Groegwr. Ond er yr holl ymosodiadau, ni ddarfu i dybiau y Phariseaid hunanol, nac ychwaith syniadau y Groegwyr dysegdig wneuthur niwed yn ystyr ffanylaf y gair i Gristionogaeth. Ond yn hytrach buont yn foddion i ddwyn i'r golwg nodweddu cedyrn, nad oeddynt wedi eu hamlygu o'r blaen. Nid yw yr holl gloddio a wneir o amgylch y mynydd ddim amgen na moddion i ddangos cadernid ei sylfaen. Y mae y Duw mawr wedi goruwchlywodraethu holl weithredoedd ystrywgar y gelyn, i fod yn foddion cyfaddas trwy ba un y dangosa fod "cadarn sail Duw yn sefyll," a bod yn anhmosibl i "byrth uffern ei gorchfygu hi."

Yn awr, gan nad ydym yn credu y dylid priodoli traddiad cyfeillionnadau y byd i oleuni natur, neu wybodaeth bur; efallai mai nid anffuddiol fyddai chwilio allan wir achosion rhai o'r prif gyfeillionnadau creffyddol.

1. Gwneuthur awdurdod ddynol yn safon barn a chrediniaeth.

Cawn sail i'n gosodiad yn ngeiriau yr Athraw mawr ei hun. "Da y prophwyddodd Esaias am danoch chwi ragrithwyr, fel y mae yn ya-

gwifonedig, Y mae y bobl hyn yn fy anrhydedda i f'u gwefusau, ond eu calon sydd bell oddiwrthyf. Eithr ofer y maent yn fy addoli, gan ddyegu yn lle dysgeidiaeth orchymynion dynion. Canys gan adael heibio orchymyn Duw yr ydych yn dal traddodiadau dynion." Rhoddent fwy e bws ar olchiadau allanol nag a wnaent ar burdeb mewnol. Dygai y Phariseaid gyhuddiad yn erbyn dysgyblion Crist eu bod yn bwyta heb ymolchi, eu bod wrth hyny nid yn unig yn troeddu traddodiad o eiddo yr hynafiaid, ond traddodiadau yr hynafiaid. Dywedent mewn effaith fod yr hwn a gadwai y traddodiadau ohi, ae a ballai mewn un pwnc, yn euog o'r cwbl.

Ond cyferfydd Iesu Grist hwy trwy ddweyd eu bod hwy yn euog o droseddau cyfraith bethach na thraddodiadau yr hynafiaid. Yr oedd yst yn euog o un o'r troseddau mwyaf anafad yn ngwynneb y pumed gorchymyn, a'u bod trwy hyny yn droseddwy'r o'r holl gyfraith.

Yr oedd syniad yn bodoli yn mhlith yr Iuddewon, fod Moses pan ar Sinai wedi derbyn mŷd yn unig y gyfraith neu'r cyfreithiau a gofmodir yn yr Hen Destament, ond cyfres o reolau eraill hefyd, meddir, wedi eu trosglwyddoedd i fab, ac wedi eu cadw yn gysegredig hyd eu dyddiau hwy. Credent fod Moses cyn iddo farw wedi eu cyflwyno i Josua, yntau i'r Barf-wyr, hwythau i'r prophwydi, ac felly wedi eu cadw yn bur hyd nes y cofnodwyd hwy yn y Talmud, yr hon gyfrrol neu gyfrolau a gynwynt gasgliad helmeth o'r traddodiadau Iuddewig. Dengys yr engraifft ganlynol fod y traddodiadau hyn yn cael eu hystyried yn bwysicach yn ngolwg yr Iuddewon nag ysgrifeniadau Moses a'r prophwydi. Yr oedd cysegru eiddo at wasanmeth creffyddol yn arferiad cyffredin gan yr Iuddewon yn amser gweinidogaeth gyhoeddus yr Arglwydd Iesu. Byddai dynion ieuaine cyfoethog yn gwaenthur eu holl eiddo yn gorban, h. y., rhodd neu offrwm er ei gyflwyno i Dduw, neu i'r deml, i.e. gwnaent hyny hyd yn nod ar draul esgeuluso eu rhieni anghenus. Buasai y rhieni weithiau yn gofyn yn y modd taeraf am rodd ganddynt; ond gomeddai y plant, trwy ddwyn yn mlaen fel rheswm fod yr hyn a allent roddi, wedi cael ei gysegru ganddynt at wasanmeth y cysegr. Y mae yr Arglwydd Iesu mewn modd gonest a didderbyn-wyneb yn edliw iddynt y creulondeb a ddangosent tuag at eu rhieni.

Dywedai eu bod yn ymesgusodi rhag rhoddi dim o'u heiddo iddynt; yn arfer dweyd, Bydded yr hyn a ofynir genyf yn gorban ac wedi ei gysegru i Dduw yn y fath fodd fel nad yw yn gyfreithlawn i ti na minau ei ddefnyddio at ein gwasanaeth ein hunain.

Er fod y Ddeddf sanctaidd a da yn cyhoeddi anathema uwchben yr hwn a esgeulusa ei rieni, eto yr oedd dywedyd y gair Corban yn ddigon i'w ryddhau oddiwrth un o ddyledawyddau pwysicaf y ddeddf foesol, a hyny am fod traddod-

laddau y taddau yn cyfreithloni yr ymddyddiad. Nid yw hynyna ond un engraffft o'r llusaws a ellid ddwyn yn mlaen er dangos mor bell y cyfeillorinau y genedi oddiwrth y gwirionedd, a hynny am fod traddodiadau dynion yn cael mwy o le yn y galon na gair Duw.

Gellir cymhwyso yr un ffaith at Eglwys Rufain. Pa fodd mae yr eglwys hono wedi myned mor enwog yn ei dychymygion cyfeillorionus, a'i bathrawiaethau gau? Pwy a'i hawdurdododd â'r gallu a briodola iddi ei hun?—gallu i ddarostwng a gallu i ddrychafu, gallu i ladd a gallu i fywchau, "Yr hwn a fynai a laddai, a'r neb a fynai a gadwai yn fyw." Yr oedd mor greulon ei hysbryd, ac erledigaethus ei themlad, fel ag y darfu iddi ganoedd o weithiau amgylchu anwylliaid y nefoedd â fflemau arteithiol merthyrddod. Do, darfu iddi ynfydu a meddwl ar waed y saint, a "gwaed merthyrion Iesu." Gofynner iddi beth yw ei hawdurdod dros greu yr hyn a greda—beth yw ei hawdurdod dros gyflawni yr hyn a gyflawna? Etyb trwy ddweyd fod pob awdurdod wedi ei roddi iddi gan Dduw. Dywed nad yw y Beibl ond rhan o'r dadguddiad a roddodd Duw i ddyn, a bod y rhan arall wedi ei chadw yn gysegredig trwy draddodiad hyd yn bresenol.

Dywed Clement o Alexandria fel y canlyn: "Cadwyd y gwir draddodiad o athrawiaethau trefn yr iachawdwriaeth yn gysegredig, a thrwy gymorth Duw fe'u trosglwyddwyd i ni oddiwrth Pedr, Iago, Ioan, a Phaul yr apostolion sanctaidd." Gellir dweyd wrth yr Eglwys Babaidd fel y dywedodd Paul wrth yr ysgrifenyddion a'r Phariseaidd. "Eithr ofer y maent yn fy addoli, gan ddysgu yn lle dysgeidiaeth orchymynion dynion."

Mae hyn yn ffaith hefyd nid yn unig a ellir gymhwyso at Eglwys Rufain, ond at rai o brif gynghoran yr Eglwys Brotestanaidd. Credai yr Eglwys Gristionogol yn y bedwaredd ganrif fod ei chynghoranau crefyddol o dan gyfarwyddyd yr Ysgrifd Glân. Ymddengys i ni fod cynghoranau yn nes aton na'r bedwaredd ganrif yn colledu yr un syniad, oblegid cyfansoddant gyfres o ddeddfau a ystyriant yn anffaeledig; ac yr oedd pawb na chydysyniai a hwy yn gwnaethur eu hunain yn agored i gael eu traddodi i Satan, i ddinystr y cnawd. Y mae y cynghoran hyn nid yn unig wedi bod yn foddion i ddwyn cyfeillorionadau i'r eglwys, ond hefyd yn fawr tramgwydd i droi llawer oddiwrth y gwirionedd. Gyda gofid rhaid cyfaddef fod duwinyddiaeth ffurfiol a difwyd yr eglwys yn y ganrif ddiweddaraf wedi bod yn achlysur i lawer wrthgilio—a chefnu ar y ffydd a roddwyd unwaith i'r saint.

Ceisai y colegau a'r pwlpudau gan y byd greu nid yn unig yr hyn a ymddangosai yn groes i reswm, ond hefyd yr hyn oedd yn hollol angbyddweddol a Gair Duw. Nid rhyfedd fod dynion galluog fel Schiller ac eraill yn dweyd, os rhywbeth o'r nodwedd yna ydyw Cristionog-

aeth, mai gwell troi i gyfeiriad arall i chwifio am y gwirionedd. Y mae rhyw awn hiraethus i'w glywed yn y penall canlynol am gael gafael ar rywbeth nad oedd i'w gael yn nuwinyddiaeth sych yr Eglwys.—

"I wander through the wood alone,
No trodden path before me lies:
The world I leave is cold and dumb;
To God I lift my longing eyes,
I listen in the silent wild,
Till notes from heaven I seem to hear,
And as my longing swells, those notes
Seem to ring out more full and clear."

Efallai mai nid anmhriodol fyddai dyfynu y frawddeg ganlynol o eiddo Christlieb ar y mater dan sylw:

"But all the heavier responsibility falls on the Church for having had no answer to such longings as these; all the more must we lament the misfortune that the development of our greatest poets and thinkers should belong to an age in which the Church had nothing to tell them of a true and living Christianity, and could only present them with a cold and lifeless skeleton."

Y mae yn llawen genym feddwl fod yr Eglwys yn ymgyrchu yn raddol at berffeithrwydd. Teimla nad yw yr awdurdod ddynol oren yn ddiogel i fod yn safon i'w barn. Ei harwyddair presenol ydyw, "At y gyfraith ac at y dystiolaeth: oni ddywedant yn ol y gair hwn, hynny sydd am nad oes oleuni ynddynt."

Bangor, Wis.

OWEN JENKINS,
(I'w barhau.)

YMDYDDANION RHWNG DYSGYBL AC ATHRAW.

Dygybl.—Y Sabboth diweddarf buem yn gwrandao y Parch. B. C. yn pregethu. Dywedai, "fod Duw wedi goddef i bechod ddyfod i'r byd, er mwyn iddo gael dangos ei drugaredd mewn achub y troseddwy'r." Meddyliwn wrth ei wrando, fod hyn yn debyg i Feddyg yn goddef i'w fab bychan syrthio dros y graig er dryllio ei esgyrn, fel y gallai ef—y meddyg—ddangos ei gywrelnrwydd mewn rhoddi ei esgyrn drylliedig yn eu lleoedd priodol, yn ddiystyr o'r boen, y gruddfan, a'r wylo. Meddyliwch am y fath ymddygiad, y cyfan er dangos cywrelnrwydd y meddyg. Yr ydwyf yn methu cyfeoni hyn a thystiolaethau y Beibl, un o ba rai a enwaf. "Nid o'i fodd y blin nac y cystuddia efa blant dynion." Beth ydych chwi yn feddwl am hyn?

Athraw.—Mae yn dda iawn genyf weled pobl ieuainc yn sylwi ar y pregethau maent yn eu gwrandao, ac mae yn dda genyf fod B. C. wedi cael eich sylw y Sabboth diweddarf; mae hyn yn bwyseg, o herwydd mae lles eneidiau anafwyl i raddau helaeth yn gorphwysu ar hyn. Gallai mai y peth goreu cyn dechreu ateb eich gofyniadau fyddai eich gosod ar eich gwylladwriaeth, rhag i un teimlad anheilwng gael lla yn eich meddwl tuag at ddynion duwiol, ie dyn-

ion oewog, sydd wedi bod yn gwahaniaethu yn en golygiadau ar y pwnc dyrus hwn.

D.—Ni fynwn er dim deimlo yn galed at neb; ond mae yn rhaid i mi ddweyd nas gallaf dderbyn pob peth wyf yn glywed mewn *pregethau*, na phob peth wyf yn ddarllen mewn llyfrau, heb eu pwyso yn nghlorian y *Gair* dwyfol. Nid oes genyf ond ychydig o lyfrau duwinyddol, ond am yr ychydig sydd genym, yr ydwyf yn benderfynol fod ynddynt bethau anghywir, ie pethau hollol groes i'r Beibl; a byddaf yn rhyfeddu fod dynion oeddynt mor alluog a dysgedig wedi gwneuthur camgymeriadau mor fawrion.

A.—Cofiwch nad oedd y dynion da y cyfeiriwch atynt yn ystyried eu hunain yn anffaelidig, a bod pob gair a ddywedasant yn gywir, a phob adnod wedi ei hesponio i drwch y blewyn ganddynt; eto yr oeddynt yn gywir yn y pethau a elwir yn *hanfodol*, sef bod dyn yn *golledig*.—Ceidwad digonol ar ei gyfer—yr angenrheidrwydd am iawn a gweinidogaeth yr Yspryd er achub pechaduriaid, &c., &c. Byddwch yn ofalus iawn wrth son am gamgymeriadau yr hen dduwinyddion, yn enwedig os *enuch* un o honnynt, o herwydd mae llawer o bobl a mwy o zel ganddynt nag sydd ganddynt o wybodaeth: eto nid wyf yn ofni am danoch chwi, o herwydd eich bod wedi dweyd eich bod yn pwyso pob peth “yn nghlorian y *Gair* Dwyfol.” “At y gair ac at y dystiolaeth.”

D.—A oes un golygiad neu olygiadau yn fwy rhesymol na'r un a nodwyd genyf o bregeth y Sabbath? Byddaf yn dra diolchgar am ryw oleu newydd ar y pwnc, os ydych yn feddianol arno.

A.—Nid yw pob newydd i'w dderbyn bob amser yn wirionedd. Gallai mai y peth goreu allaf wneud ydyw amlygu y pethau sydd yn fwyaf rhesymol ac ysgrythyrol yn ol fy meddwl fy hun ar y pwnc, a gadael i chwithau yr un rhyddid i ddweyd eich barn am yr hyn a ddywedwyf, fel y gwnaethoch a phregeth B. C., ac am y llyfrau a nodasoch. Er ceisio symud y tywyllwch oddiar eich meddwl, dywedwn fod Duw wedi creu dyn yn *rhydd-weithredydd* (*free agent*), a hefyd fod llywodraeth Duw ar fodau rhesymol yn *lywodraeth foesol*.

D.—Mae y ddau air mawr yna yn dywyll iawn i mi. Clywais y Parch. R. J. yn eu harfer wrth bregethu, ac yr oedd y rhai mwyaf galluog o'r gwrandawyr yn dweyd ei fod yn pregethu yn rhagorol; ond mae yn rhaid i mi ddweyd y gwir: nid oeddwn yn deall dim o'r bregeth. Dymunaf arnoch am oleu ar y geiriau mawrion yna, “*Llywodraeth foesol*.”

A.—Wrth Llywodraeth Foesol y deallir yn gyffredin, llywodraeth ar feddyliau bodau rhesymol, megys dynion ac angylion. Mae deddfau eraill yn cael son am danynt, megys deddfau natur. Weithian gelwir un o honnynt yn *reddf* yn yr anifeiliaid afiesymol.

D.—Ai ni ellir dywedyd fod *dyn* yn cael ei lywodraethu gan reddf? Yr ydwyf yn eir fy mod wedi darllen mewn llyfr y dyddiau diweddaff yna, “Fod Duw wedi gosod ei ddeddf foesol yn reddf yn nghalon Adda.” Beth feddylwch chwi am hyn?

A.—Mae eich gwaith yn cyfeirio at y llyfr a nodwch yn ein harwain yn uniongyrchol at eich gofyniad cyntaf, yn nghylch dyfodiad pechod i'r byd. Dymunaf am eich sylw manylaf pan y byddwyf yn ymdrechu eich goleuo. Nodaf yn iaf. Pe buasai Duw wedi gosod ei ddeddf foesol yn *reddf yn nghalon Adda*, ni buasai yn rhydd-weithredydd. Buasai o angenrheidrwydd yn ufuddhau i ddeddf ei natur, fel y *pygodyn* yn y dwfr, neu y *fuech* yn pori glaswellt. Mae yn rhaid i minau ddweyd yn ostyngedig nas gallaf gredu y sylw a nodasoch. Ofer fuasai dweyd wrth Adda am beidio a bwyta o ffrwyth y pren gwaharddedig, pe buasai greddf ynddo er ei rwystro i wneud hynny: a hyn—sef anghofio fod Duw wedi creu dyn yn *rhydd-weithredydd*, ac yn aelod o'r *lywodraeth foesol*—sydd wedi dyrysu yr hen ysgrifenyddwr a ysgrifennent ar y pwnc hwn. Gwelwch yn eglur oddiwrth y nodiadau uchod nas gallasai ein *Duw* da rwystru pechod i'r byd, heb wrth hynny ddinystrio rhyddid dyn, ac wrth hynny ddinystrio yr angenrheidrwydd am Lywodraeth Foesol, o'r hyn lleiaf fel yr oedd yn perthyn i ddyn. Nid ydwyf yn gwybod am neb ag y mae y byd yn fwy rhwymedig iddynt am oleuni ar y pethau hyn, na'r anfarwol Andrew Fuller a'r Dr. Williams. Er mai araf y mae Duwinyddiaeth yn symud ei safon, yr ydwyf yn credu ei bod yn symud; ac er fod genyf feddwl uchel am yr hen dduwinyddion, yr ydwyf yn credu fod rhai rhagorach i ddyfod ar eu holau.

D.—Yr wyf yn gweled eich sylwadau yn rhesymol iawn, ac yr wyf yn ddiolchgar iawn am danynt. Ni cheffais erioed o'r blaen fy moddioni; o herwydd yr oeddwn yn gweled y bai yn cael ei roddi ar ein *Duw* da, yn lle ar ddyn, yr hwn oedd mewn gwirionedd yn droseddwr. Ond mae pethau eraill mewn cysylltiad a'r pwnc yn dywyll iawn i mi eto; sef y modd y mae dyn yn dyfod yn bechadur. Clywais rai yn dweyd “fod Duw yn cyfrif pechod Adda ar ei hiliogaeth.” Clywais eraill yn dweyd fod Adda fel ein cynrychiolydd yn pechu, a minau yn pechu ynddo. Dywed eraill fod Duw yn creu eneidiau babanod, a'i fod yn rhoddi pechod Adda fel cosb arnynt. Yr ydwyf yn methu cysoni y pethau hyn â'r Beibl. Enwaf rai o ddywediadau yr hen lyfr gwerthfawr. “Yr enaid a becho hwnw fydd marw.” “Y mab ni ddwg anwired y tad.” “Rhwyman ei anwired ei hun a'i deil ei.”

JOHN DAVIS, *Spring Green, Wis.*

(I'w barhau.)

Y BEIBL YN YR HEN AMSER GYNT.

Pan gyfolethodd ac yr argraffodd Tyndale y Testament Newydd Seisnig yn Worms, dygwyd y gyfrol werthfawr oddiyno drosodd i Lundain, Norwich ac Oxford, dan; gudd mewn cistiau o farsiantiaeth. Prynwyd ef yn awyddus, ac yn fuan taenwyd llawer o gopïau o hono ar hyd a lled y wlad. Llawer o'r rhai a gawsant gyfran o'r llyfr gwerthfawr, gan ei lochesau yn eu calonau, a syrthiasant ar eu gliniau, ac a ddiolchasant i Dduw gyda dagrau o lawenydd am dano. Esgob Pabyddol Llundain, wedi ei lanw â dychryn a digter, a daflodd i ddaeargelloedd y bobl y cafwyd copïau o hono yn eu meddiant, a llosgodd yn gyhoeddus yr holl Destamentau a allai gael gafael arnynt. Yna gan ynyd feddwl i roi pen ar y mater, dirgel-gyfflogodd fasnachwr i fyned i Worms a phrynu yr holl argraffiad i fyny. Wedi gwneud hyn, parodd eu llosgi mewn coelcerth fawr a gyneuwyd i'r perwyl yn St. Paul's Cross. Wedi hyny ymlid-iwyd yn greulon a daliwyd Tyndale ei hun gan ei elynion, a bu farw fel merthyr, ond yr had da y bu yn foddion i'w hau oedd wedi gwreiddlo yn ddwfn; ac wrth roddi y Testament Newydd fel hyn i'w gydwladyr yn eu hiaith eu hunain, "rhoddodd iddynt freinlen yr iachawdwriaeth, llyfr y bywyd tragwyddol, tra mae ei fywyd ef ei hun yn cynysgaeddu esiampl brydferth o'i allu puredigol a chadwedigol o dan fendith yr Ysbryd Glân."

Ar goroniad Iorwerth y Chweched, pan welodd efe y tri chleddyf, y rhai a ddefnyddid ar y fath achlysuron, gofynodd yn mha le yr oedd y pedwerydd? Ei arglwyddi a gwyr y llys a edrychasant i fyny mewn syndod, a gofynasant beth oedd yn feddwl? Y brenin ieuanc a duwio a atebodd yn y geiriau byth-gofiadwy hyn: "Y Beibl; yr hwn llyfr yw cleddyf yr Ysbryd, a'r hwn sydd i'w ddewis a'i werthfawrogi o flaen y cleddyfau hyn; hebddo nid ydym ni ddim, nis gallwn wneud dim, nid oes genym ddim gallu."

Ar ddychafiad Elizabeth i'r orsedd, ar ol marwolaeth y Frenhines Mary, pan, yn unol ag arferiad yr amseroedd, y rhyddlheid carcharorion yn ngorfoledd y coroniad, ac y daeth y rhai fuont yn rhwym er ys amser maith allan dra-chesn i oleuni a rhyddid, un o arglwyddi Elizabeth a ddywedodd yn bert, "Y mae eto bump neu chwech yn rhagor i'w rhyddhau." "Ah, pwy yw y rhai hyny?" ebai hitaau. "Matthew, Marc, Luc, Ioan a Paul," oedd yr ateb; "maent wedi eu cau i fyny er's talm, fel na allent sefaru wrth y bobl gyffredin, y rhai sydd yn aiddgar am eu gweld yn wyr rhyddion eto." Yr oedd Elizabeth yn Protestant; felly diddymwyd cyfreithiau creulon ei chwaer, gollyngwyd yr efengylwyr yn rhyddion, a derbyniodd y bobl hwy yn llawen.

Na adawer i'r fath fendithion a breintiau

nchel-bris byth fyned o'n gafael ar archiad y Pabyddion na'r bydolwyr. Yr un llyfr yw y Beibl eto; a'i elynion yn ein dyddiau ni a ddygiant yr un casineb yn ei erbyn ag yn yr amser gynt. Yr hen frwydr anattaladwy rhwng goleuni a thywyllwch ydyw, ac fe bery y rhyfel hyd nes y ffoa pob cysgod ymaith o flaen y perffaith ddydd.

A phris mawr yr enillodd ein hynafiaid y rhyddid hwn; ninaw a anwyd yn freiniol; gan hyny bydded i ni gadw ein genedigaeth-frainst yn gysegredig, a'i throaglwyddo, fel y mae dyledawydd yn ein rhwymo i wneud, yn bur a di-fwelch, i'n plant.—*Advance.*

Amrywiathol.

CARIBOO.

Enw a roddir ar ran o Columbia Brydeinig, wedi ei roddi iddi o herwydd y cyflawnder o rywogaeth o geirw oeddynt ac ydynt eto i'w cael ychydig o bellder o'r mwngloddiau. Gwlad y coed, yr aur a'r eira, gwlad synyddog, mor goedlog nad oes ond copa ambell fynydd yn foel, a phob mynydd a chwm yn orchuddiedig gan eira am o saith i wyth mis o'r flwyddyn, ac mor oer ar adegau nes rhewi yr arian byw yn y gwroesfaurydd. Llawer gwaith y bu yr ysgrifenydd wrth ysgrifenu a'r inc yn rhewi ar y papyr o fewn llathen i dân yr aelwyd, a hwnw yn dân go gryf. Ac er gerwindeb yr hin, a llunaws o anfantaision cysylltiedig a lle mor anhygyrch, anhawdd cael gwlad iachach, & llai o anhwylderau corfforol, heblaw y rhai a ddisgynant yn anocheladwy ar drosoddwyr deddfau natur. Hyd yn ddiweddar nid oedd neb yn preswyllo o fewn canoedd o filltiroedd i'r lle oddieithr Indiaid a masnachwyr mewn crwyn gwylltfflod. Ond pan ddarganfyddwyd aur yn ngro yr afon Fraser, ymgasglodd yno filoedd o bob cwr o'r byd, o'r duaf ei groen hyd y llwytaf ei wedd, ac yn eu mysg amryw ganoedd o Gymry.

Dioddefodd yr anturiaethwyr a ddaethant gyntaf i'r mwngloddiau lawer iawn o galedi, yn teithio trwy yr anialwch, gan gludo eu hym-borth a'u harsau, eu llestri coginio a'u blancedi, trwy bob math o hin, ar hyd lleoedd geirwon ac anhawdd myned trwyddynt, a chysgu yn yr awyr agored, ac yn aml a'u dillad mor wlyb a phe wedi eu tynu trwy yr afon, ac mewn peryglon ar bob moment oddiwrth y brodorion. Daeth ugeiniau i'w diwedd yn anamserol. Nid golygfa anghyffredin fyddai gwelad cyrff yn cael eu cludo gan lif yr afon, neu ganfod gweddillion esgyrn rhyw deithiwr unig a gafodd ei oddi-weddyd gan Indiaid, ei yspello, a'i adael yn ymborth i fwystfflod; eto gwtbient yn mlaen gan ddilyn canghenau'r afon tua'r mynyddoedd, gan ddirmygu peryglon, hyd nes cyraedd pen y daith. Yr oedd yn beth amhosibl fel hyn wy-

bod colli neb, gan fod pawb bron yn ddiethriaidd i'w gilydd, ac mor wasgaredig ac ansefydlog. Anfynych y gwyddai cymydog i ba le y perthynai y nosaf ato, ac yn aml ond darn o'i eaw: a phan y symudai y naill i gymydogaeith arall, dyna yn gyffredin yr olwg olaf iddynt gael ar eu gilydd. Ni wyr llawer tad a mam beth a ddaeth o'u mab, ac ni ddaw y dirgelwch i'r golwg yn y fuchedd hon. Anhawdd genyf gredu fod yr un alwedigaeth yn mwyg dynion a chymaint o amddifadwydd o gysuron ag sydd mewn cysylltiad a mwngloddio yn y gwledydd gogleddol hyn—yn enwedig i'r *pioneers*, ac eto mae canoedd a ant trwy y caledi mwyaf yn siroli.

Mae y daith, wedi gwneyd y brifffordd tuag yno, yn gydmarol hawdd, ac am y triugain milltir cyntaf wedi gadael yr agerlong yn un o'r rhai mwyaf rhamantus o ran y goiygfeydd a ellir weled mewn un wlad, y ffordd yn rhedeg ar ystlys cwm anferth ac ysgythrog, y mynyddoedd uchel ar bob llaw, yn ymesthu megis i'r cymylau, a'r Frazer drochionog yn ymrollo rhwng y creigiau yn gul ac anferth ddyfn; yna am o gylch yr ugain milltir nesaf ymddengys y mynyddoedd fel pentyrau anferth o ufel lloegedig, ac o'u haner i fyny a'r ddaear o bob lliw a ellir ddychymygu. Yna mae y wlad yn ymgor yn fan ddyffrnoedd, a gellid meddwl wrth edrych ar y tir ei fod yn hollol ddiifrwyth, ond mae yr anifeiliaid a borant y tuswen gwellt arno yn profi yn wahanol, a'r cynrych a dardd o hono dan ddiwylliant bron yn anhygoel. Nid oes rhagorach y gwenith, nac ond yn anaml gwrd, trymach, ond fod yn rhaid dyfthau y tir. Mewn atebiad i ofyniad o'r eiddof i dyddynwr, Ai nid oedd y dyfthau parhaus a thuedd ynddo i wanhau y tir mewn amser wrth fwrw cnydau, dywedai fod cymaint o *alkali* yn y dwfr oedd yn yr ardaloedd a ymddangosent yn dir diifrwyth ag a barai iddo ragori yn y cyayrch yn bytrach na gwanhau.

Daeth Ffrancwr âg ychydig o hadyd tatws o Ffrainc o faintioli cyffredin; ond mae yn codi rhai yn awr mor anferth o faint ag o dri phwys ac uchod—ua ganddo eleni yn agos i naw pwys, a *squash* o 60 i 75 pwys yr un. Y mae yn gorwedd rhwng lledred 49 a 50, ac ar dir y barnai ddiethriaidd nad oedd yn werth dim. Ond mae y wlad yn wahanol o ran agweddiad fel y nosaf i Cariboo. Copsau y mynyddoedd yw y porfeydd goreu, a rhai o honynt yn saith mill o droedfeddi uwch gwyneb y môr. Ond cyfoeth y manau hyn yw crombiloedd ac nid croen y ddaear.

Yn fy nosaf cewch ychydig am ansawdd gymdeithasol a moesol y lle, am y rhestrwm fod y Cymry wedi gwneyd eu hol ar y lle yn yr ys-tyriaethau hyn. J. EVANS.

"Gan fwrw eich holl ofal arno ef; canys y mae efe yn gofalu drosoch chiw."

Y BEIBL A'R YSGOL DDYDDIOL.

LLYTHYR II.

Y mae ceisio rhoddi llythyr ysgar i'r Beibl a dylanwad y Beibl, oddiwrth yr Ysgol Ddyddiol, yn anhosibl. Peth rhwydd ydyw siarad am *addysg ganolog* rhwng crefydd a'i gelynyon: ond peth arall yw ei dwyn i fod. Y mae siarad am *ganologrwydd* yn *ymddangosiad teg iawn*: ond y mae twyll mewn miloedd o ymddangosiadau. Yn wir, y mae *tegroch ymddangosiad* yn ddigon o achlysur i'r meddylgar dybied fod yn rhaid fod twyll. A ydyw pwnc addysg priodol ein plant—pwnc sydd wedi denu syliw miloedd o gewri goreu yr oesoedd, i gael ei sefydlu yn yr oes hon, mor rwydd? a hyn gan mwyaf gan y rhai ydynt yn elynion penaf ein pethau cysegregedig? Pa beth sydd yn eisiau heddyw ar y to sydd yn codi? "Addysg," meddal pawb. Ie, meddal y Philistiaid, "Heb y Beibl."

Y mae addysg heb y Beibl yn anhosibl. Yn (1.) Y mae yn anhosibl, o *herwydd na odd-ef yr iaith sydd yn bodoli yn bresenol mo hynny*. Y mae iaith ein hysgolion wedi ei chymhlethu i fyny ag egwyddorion moesol ac ysbrydol—fel nad ellir esbonio miloedd o eiriau, heb fyned yn ol i'r moesol a'r crefyddol. Bydd y gair "drwg" a'r canoedd o eiriau eraill perthynol i'r un "catalogue" ger bron yn fynych; felly hefyd, y gair "da" a'i ganoedd yntau. Sut y mae eu deall heb fyned yn ol i'r moesol a'r crefyddol? Pa esboniad a rydd geiriau eraill o'r geiriau hyn, heb fyned yn ol? Y mae'r holl eiriau hyn fel cynifer o "finger posts" yn cyfeirio yn ol at yr egwyddorion moesol a chrefyddol ag y bodolant er eu mwyn. Sut y mae cael geiriau eraill i droi pen y "fingers" hyn oddiwrth yr egwyddorion y perthynent iddynt? Mewn geiriau eraill; y mae iaith ein hysgolion wedi bod oddiar pan y mae yn bodoli, yn gyfrwng i'r byd moesol a chrefyddol i drosglwyddo eu hegwyddorion hwy i ddynion. Y mae moesaau a chrefydd wedi gadael eu hol arni—eu delw arni; sut y mae cael gwared o'r pethau hyn? Heb hyn, bydd y Beibl o ran ei nodwedd, neu ei dylanwad yn aros.

Heblaw hyn; mae y gair *canolog* (neutral)—neu y gair Seisneg "secular" (secularum) yn greadur hynod iawn. Y mae'n debyg mai rhyw *hudiath* ydyw, yn gallu gwneud gwyrtiriau! Siaredir fel pe buasai yn fath o "boundary line" rhwng dwy fodolaeth. Y mae, mewn ffaith, yn ddangoeg eglur o'r pa fodd y mae dynion yn twyllu eu hunain, ac eraill, trwy eiriau! Y mae "secular" yn perthyn i'r "byd hwn," ond y mae geiriau yn perthyn i ddaear fyd: felly hefyd ninaw! Y mae geiriau a ninaw yn anadlu awr dau fyd ar yr un pryd! Anadlir yn y naill ac yn y llall ar yr un adeg! Yn y "duality" hwn y mae anhawder yn codi nae gall Ahitophelliaid bydolrwydd byth ei

symud. Yr ydym yn byw heb mynyd mewn dau fyd; nis gallwn ddweyd yn iawn, a siarad yn gyfyng—"y byd hwn"—oblegyd mae y naill mor agos a'r llall. Nid oes dim ynta, yn y byd allanol yma, nad oes iddo berthynasau pwysig yn yr ysprydol. Beth ddywedir am eiriau sydd yn gyaddrychiolwyr o wirioneddau moesol ac ysbrydol? Y mae eu cyrff yma, yn y "byd hwn" ond y mae eu cynwysiad yn y "byd arall." Pa sut ynta, y mae rhoddi eu cynwysiad i'r plant heb fynydd yno? Rhaid myned yno; neu myned i greu iaith newydd, ac felly cychwyn newydd, ac felly llyfnas newydd—cyn y *cosmopolitanism* ei ffordd!

(2.) Peth arall; y mae addysg, yn yr hys awdd gan athraw i wneud mewn "celyn" i blentyn, yn aamhoeddi heb fynydd i'r moesol a'r crefyddol. Nid yn unig, bydd y *geiriau* "drwg" a "da," yn yr ysgol, yn nghyd a'r perthynasau; ond bydd *meddai* "drwg" a "da" yno. Hawdd i ni ddychymysgu am siarad fel hyn yn cymeryd lle yno:—meddai'r athraw, "Rhaid i mi gael gyda chwi, John, i ddweyd y gwir." Y mae John yntau yn fachgen hir-bon. Meddai, "paham nad ellir dweyd anwiredd yn gystal a gwirionedd? os gellir gwneud yn ddystaw ac heb gosb." Meddai'r athraw, (yr ydym yn cymeryd yn ganiataol ei fod wedi cael ei lefelio yn llwyr trwyddo a lefain y 'neutrality' yma), "y mae dweyd anwiredd yn groes i arferiad cymdeithas uchel, ddiwylliedig." Meddai John, "y mae Mr. — yn un o ddynion blaenaf y cymydogogaethau hyn mewn uchelder a diwylliant, fel y ddywedir; ac eto, y mae dynion da yn dweyd, nad oes neb yn dweyd mwy o anwiredd nag ef mewn *codi* o *newyddau*, pan y mae yn gwerthu." Meddai'r athraw, "y mae hyn yn groes i gyfraith y wlad; y mae yn ddrwg iawn. Meddai John, "pa fodd y gallwn ddibynh hyd yn nod ar gyfraith y wlad? olywais fy rhieni yn fynych yn son am ryw gyfraith wladol ddrwg, 'cyfraith y caeth froedig,' cyfraith ag y darfu iddynt hwy bob tro a cawsant gyfiensdra o *thori*; am ei bod felly. Dyna beth arall, olywais hwy yn canmol ganoedd o weithiau, ryw Shadrach, Mesach, ac Abednego, am iddynt hwythau dori rhyw gyfraith ddrwg." Y pryd hwn mae y meistr yn cynhyrfu yn enbyd,—ac meddai, "O'r Beibl, o'r Beibl, y mae hwna; dim Beibl yma." "Ond ie," meddai John, "y mae ei ddylanwad yma yn fy enaid i—a degan eraill; a dyna paham na ddywedwn ni anwiredd." Fel hyn, rhaid i rwymedigaeth gymeradwyo ei hunan i *gydwobod* y plantyn. Etallai y dywed Bani neu Mills, mai peth yn arwain i bleser yw y "da." Ond a all Atheistaeth roddi gwell mynegiant o honi ei hun na hyn? Mae yr anifeilddyn iselaf yn cael rhyw bleserau! Mae y Sodomaiaid yn cael hyn! Y gyfundrefn uchelaf, ag sydd a *mwyaf o ddydd* ynddi, yw llywodraeth wladol. Na ddeallir yr

ygrifanydd yn dweyd *mai peth o ddydd ynddi* ond yn unig, fod *mwy o ddydd ynddi* nag sydd mewn un peth arall. Eto, y mae hi yn rhy fach i fod yn *safon awdurdod*. Nis gall hi byth wneud lladrad yn onestrydd; na gonestrydd yn lladrad; nis gall wneud y da yn ddrwg, na'r drwg yn dda. Nid *creu* yw ei gwaith; ond datgan pethau ag oeddynt mewn bodolaeth cyn eu bodolaeth hi.

(3.) Peth arall; y mae addysg yn cynwys rhagor na defiroad a meithriniaid rhai galluoedd arwynebol o eiddo yr enaid. Nid yn unig am *mae* y moesol a'r crefyddol yw y galluoedd *mwyaf enaid-gyhyrfol*, ond am mai *unolaeth* yw yr enaid. Nid ellir ei ddadblwyn gerfydd ei frig—pan yn esgeuluso ei fôn. Bydd diffyg cyfartaledd dirfawr, pe y *gellid gohyddig*; bydd yr enaid fel pren, brig yr hwn sydd yn yr ychydig oleuni a gwres—ond nid *mewn haul*—tra fyddo y gwraidd heb ddim pridd nac adnoddau. Tynnau allan yr "intellectual" gan esgeuluso y "moral" yw yr ynfyrddwydd penaf. Y mae cydwobod, nid yn *ethriad* mewn dyn; ond yn hanfodol. Nid gallu ydyw ychwaith yn mhlith y galluoedd eraill, fel rhyw ddinasydd cyffredla mewn gwerin-lywodraeth; ond gallu llywodraethol. Meithrin deall, barn, a rhanau eraill o'r pen, gan esgeuluso y gydwobodol, a bydd y cloiau cryfaf, a'r "burglar proofs" cadarnaf yn rhy fach i'w gadw draw! Pa peth ydyw un "*Sherry*?" yn mhob plwyf, os ydyw llywodraeth ein gwlad yn mynd i *roystro* meithrin ac addysgu *gydwobodau* yr oes sydd yn *codi*? Wrth osod llythyr yn y "Post Office," pa brawf sydd gyda ni, yn neillduol, os cynwys rywbeth gwerthfawr, y cyrhaedda efe byth *ben ei daith*? Pa ddiogelwch i'n tai, i'n meddianau, ac i'n cyrff?

(I'w barhau.)

TAITH I OHIO DDEUNAW MLYNEDD AR HUGAIN YN OL.

Dichon mai derbynol fyddai gan y darllenwyr i gael gwybodaeth pa fodd oeddem ni yn myned yn y blaen yn 1837. Yr oedd yr haf a'r hydref yn sych, ac felly yr oedd yr afon Ohio yn anfordwyol; ond hi lifodd i raddau cyn i'r gauaf ddechrau. Am fod cymhelliadau wedi eu hanfon ataf, yn dymuno arnaf i ymweld a'r dalaeth a enwyd, mi a benderfynais i fynydd i'r daith. Yr oedd dau frawd crefyddol yn cyd-gychwyn â mi, sef y Parch. John B. Cook, Pottsville yr amser hwnw, a Mr. Wm. Griffiths, mab y diweddar Barch. S. Griffiths, Horeb. Ar ol i ni gael agerfad, ni a ddechreuasom y daith, a chyrrhaeddasom Cincinnati cyn y Sabboth. Cafodd y brawd Cook anwyd drwg, pa un a dydgodd dwymyn idd ei gyfansoddiad; ond cawsom le i aros yn anedd Mr. David Lloyd; yr oedd Mrs. Lloyd yn berthynas agos i'r diweddar Barch. J. Roberts, Llanbrynmair, ...

Gosododd Mrs. Lloyd y brawd Cook mewn gwely cyne, a rhoddwyd iddo Dr. Brandreth's Pilsa. Yr oedd yr ysgrifenydd yn pregethu mewn capel bychan a adeiladwyd i'r Cymry yn ochr Harrison St., ac yr oedd y Cymry oedd yn y ddinas a'r cylehoedd, yn cael lle i addoli yn y capel hwnw, pa un eidd yn bresenol yn dy anedd. Erbyn nos Sabboth daeth y brawd Cook i'r capel, a dechreuodd bregethu; ond pan oedd ef tua haner ei bregeth, aeth *shop* rhyw deiliwr o Gymro ar dân, a rheddodd y bobl lawer o hon-ynt allan, ac eisteddodd Cook i lawr yn y pwlput, ond cyn hir efe ddiwedodd yr oedfa. Y Parch. Edward Jones (M. C.) oedd yn pregethu i'r Cymry yn y capel a enwyd yr amser hwnw.

Ar ol y Sabboth ni a gymerasom daith i'r wlad, sef i Paddy's Run. Mae y lle hwn oddeutu ngain milltir o Cincinnati. Cawsom gymorth i fyned ran o'r ffordd, ac weithiau byddem yn cerdded. Cawsom dderbynriad cerdded neillduol yno gan y trigolion. Yr oedd y Parch. B. W. Chidlaw yno yn weinidog, ac yn ddyn ieuanc bywiog iawn. Buom yno dros y Sabboth yn pregethu, a chawsom oddeutu pymtheg dolar i'n cynorthwyo ar ein taith. Yr oedd caegliad o bymtheg dolar yn cael ei gyfrif yn swm mawr yn yr amser hwnw. Cerddasom yn ol i Cincinnati, a buom yn pregethu yno nos Lun, a chasglwyd i ni yno chwech o ddoleri.

DECHREU Y DAITH ADREF.

Cychwynasom, sef yr ysgrifenydd a Cook, mewn ager-fad, ond arosodd y brawd Mr. Wm. Griffiths yn Cincinnati. Aethom allan o'r bud yn hen dref Gallipolis, a chawsom beth cymorth i fyned i'r wlad i sefydliadau y Cymry yn Jackson a Gallia. Nid oedd yn y sefydliad ond dau gapel i gynnal moddion crefyddol, un a berthynad i'r M. C., sef Moriah, ac un i eglwys Esgobaethol. Yr oedd teulu Mr. David Parry (M. C.) wedi symud o Pittsburgh, yn ddiweddar cyn hynny i ardal Moriah; ni a gyfeiriasom ein camrau i anedd David Parry. Hysbyswyd ni yno fod dadl wedi bod yn Moriah, am roddi canlatad i'r ysgrifenydd i gael pregethu yno, am eu bod wedi clywed fy mod i yn Fwleriad. Tystiai David Parry, mai Calfin oeddwn i o ran barn; a'r penderfyniad wnawd oedd, gadael i mi bregethu. Boreu y Sabboth aethom i'r capel *log*, ac i'r pwlput oedd yn uchel, a gweddiodd a phregethodd Cook; ac yr oedd yr Amenau yn wresog ac aml. Minau a ddywedais, fod genyf destun rhyfedd, a fy mod yn bwriadu cyhoeddi pethau rhyfedd, ac mai y testun oedd, Canys ni fernaais i mi wybod dim yn eich plith, ond Iesu Grist, a hwnw wedi ei groeshoelio. Ni ddywedais neb Amen, am eu bod yn credu fy mod yn Fwler. Pregethasom am ddau mewn ty anedd; ond aeth y sinnai ar dan cyn y diwedd, pa un oedd wedi ei gwneud o goed, a menter pridd; ac yn yr lwyf pregethasom yn

yr eglwys gyda'r yr Offriad Edwards. Boreu dydd Lun, cerddasom yn ol at yr afon Ohio, ond er ein gofod dywedent, "Mae yr afon wedi rhewi ar yma i Pittsburgh." Yr oedd y dywediad yn offidus i ni, gan ein bod ni canoodd o filltir oedd i lawr Pittsburgh. Buom yn aros y nos hono ar y *wharf-beat*, am ein bod yn go-beithio y denai bad i fyni: ond ni ddaeth yr un. Yr oeddem wedi gorwedd ar writhban newydd yn ein dillad, a gwrthban newydd drosom, am fod yr hin yn oer; ac erbyn y boreu, yr oedd ein dillad yn fawr gwynion drosom, a dywedais y brawd Cook, "Pe gallwn i fyned adref, ni chanfyddai neb fi yn Ohio mwy." Daeth Cymro atem tua chanol dydd, a dywedais i'r Cymry yn Pomeroy am i ni fyned yno, y gwnai ef ddydd a chroengist (*trunk*) Mr. Cook; ni foddwn i yr un. Ac ar ol cael ein law yn yr Inn, ni a ddechreuasom ar ein taith, sef tua phedair milltir ar bymtheg, gan oheithio y gallasom gerdedd hynny eyn nos. Yr oedd yr hin yn deg, a'r ffordd yn sych, ac yn galed.

(I barha.)

Birmingham.

T. EDWARDS.

Y DALAETH AURAIDD.

The Golden State and its Resources. By John J. Powell.

Mae llawer fawn mewn enw da ar lyfr. Mae eisiau ei gael yn fyr a chynwysfawr.

Dyma lyfr wedi ei ysgrifennu gan Gymro, a medda ar amryw hynodion ydynt yn teilyngu sylw y Cymry, yn enwedig y bobl teulainc. Mae ei taith yn goeth ac ardderchog iawn. Os gwir aglywais, daeth Mr. Powell i America heb fedru fawr o Saesonaeg; ond erbyn hyn, trwy lasur ac ymdrech y mae wedi mestroli yr iaith fel ag i'w defnyddio yn hwyas ac ystyryth anghyffredin. Mae y llyfr yn blesurus i'w ddarllen drwyddo oll. Y mae yn anrhydedd i ben a chalon yr awdwr.

Mae y llyfr hefyd yn grefyddol. Mae brawddegau beiblaidd wedi eu cymhlethu drwyddo, fel periau teg wedi eu gosod mewn modrwyau auraid. Pan mae ambell Gymro yn son am dafu yr hen lyfr dros y bwrdd, mae Mr. Powell yn gweled profion newydd o'i wirionedd yn mynddoedd, creigiau, maesydd ac afonydd gwlad yr aur: ac o hono ef yn unig y medrai dyma ambell frawddeg digon pwrpasol i osod aflau ragonaethau a rhyfeddodau y Dalaeth hynod.

Mae byrdra cynwysfawr y llyfr yn teilyngu sylw. Mae yn dyweyd digon am bob peth heb dreulio fawr amser gyda dim. Mae yn anhawdd meddwl am un mater nad yw yn taffu goleu arno; ond nid yw yn ymdroli i ragymadroddi nes ein diflasu cyn dyfod ato. Dyma lle y ceir llawer mewn ychydig. Nid yw y llyfr yn fawr, ond y mae mor llawned ag wy o ddiwyrch ac addyg. Mae hefyd yn deg iawn. Gwir ei fod yn meddwl yn uchel am ac yn ysgrifennu yn gryf

o blaid California; ond addefa yn eglar fod yno amryw ddiffygion a rhai peryglon.

Pwy bynag sydd am gael golwg deg ar California, darlloedd lyfr Mr. Powell. Buasai yn dda genyf ddyfynu o hono; ond pe dechreuwn, y perygl fyddai ei ddyfynu oll. Hoffwn ail adrodd yr hyn a ddywed am y mynyddoedd cribog, y creigiau mawrion, y dyffrynau oedd ffwrthlon, a'r cynydau toreithiog, yr afonydd, y rheilffyrdd, yr aar, y cotwm, y sidan a'r gwlan; sefyllfa y wlad bwn mlynedd ar hugain yn ol, a'i chynnydd rhyfeddol mewn addysg, moesoldeb a chrefydd; ei choedydd anferth, ei ffynonau berwedig, ei ohymedd dyfnion, a'i rhaiadran digryffelyb; ond ni waeth heb ddechreu, gan ei fod yn dyweyd mor dda am bob peth.

Gan y diagwylir i feirniad felo ychydig, er profi ei fod yn deall ya well na'r awdwr, yr wyf yn meddwl fy mod i'nau wedi canmol digon, fel y medr y brawd Powell oddef gair y cyngor. Wrth son am dyfiant tybaco a gwinwydd yn y wlad, nid yw wedi tasu allan un awgrym er rhybuddio y Californiaid o'r perygl o redeg y normodol i feithrin pethau ydynt wedi profi mor niweiddiol i'r teulu dynol: ac os iawn yw yr hyn a glywais, mae ffwrth y winwydden yn dylanwadu eisoes yn niweiddiol ar drigolion California. Yr oedd yn iawn i Mr. Powell fel hanesydd roddi hanes cyaydd y cyayrchion hyn fel pethau eraill; ond buaswn yn disgwyl i weinidog yr esengyl ddiferu gair a dueddai i beri i ddynion crefyddol o leiaf ofyn iddynt eu hunain, A yw yn iawn tyfu tybaco a gwneud gwin? Mae pob lle i greu oddiwrth broffad a hanes gwledydd eraill, y bydd tyfiant rhyfeddol y grawnwin a'r tybaco yn fwy o telldith i'r dalaeth auradd nag a fydd ei gwenith, ei gwlan a'i haur o fendith lldi. Gobeithiaf y cawn farn Mr. Powell ar hyn pan ddolo ag ail argraffiad allan.

Gyda llaw, yr wyf o'r gred fod yn llawn bryd i grefyddwyr America ddyfod allan yn gryf yn erbyia y tybaco. Mae yn ddiwyetrio cyfanesodd-ladau ein dynion teulainc, yn anurddo ein pobl ganol oed, ac yn warth i'n hen bobl benilwyd. Mae yn dyagu dynion i wario eu harian am yr hyn nid ydyw fara, a'u llafur am yr hyn nid yw yn digoni. Rhydd llawer aelod, diacon a gwelidog fwy am dybaco nag a roddant at gynnal crefydd. Fel rheol, mae arfer a thybaco yn creu syched at bethau meddwol, a diau fod mil-oedd yn feddwon heddyw olegid dechreu gyda y bibell. Bobl grefyddol, diwygiwech yn y peth hwn. Bwriwech allan y ffeiddbeth o'ch mysg. Na weler of mwy yn nhy Dduw, nac yn ngemau neb sydd yn enwi enw Iesu Grist.

RHYS GWESYN JONES.

DIWYGIAD CREFYDDOL YN ROXBURY, CT.

Torodd allan yn fuan ar ol yr wythnos weddi. Dechreuodd yn mhilith plant yr Ysgol Sul. Yna daeth y bobl teulainc dan ei ddylanwad. Ac yn

fian effeithiodd ar benau teuluoedd, rhwng 25 a 60 oed. Y mae 139 o bersonau wedi arwyddo i'r dymuniad i fewn bywyd crefyddol. Nid oes yn y dref dros 950 o amc'ydian—Tri enwad crefyddol—a'r diwygiad presenol yn gyfyngedig i'r Eglwys Gynulleidfaoel yr hon sydd dan ofal y Parch. D. E. Jones.

Barddonol.

GALAR-GAN

Am y diweddar Barch. DAVID PRICE, (Dewi Dnorig). Buddugol yn Eisteddfod Williamsburgh, Iowa.

Mae fy nghalon yn ddryllledig,
Hynod glwyfus yw fy mron,
Am furwolaeth Price anwygu—
O'r fath chwerw loes oedd hon;
Fy hen gyfailli hoff Dnorig
Ydyw gwrthrych byn o gan,
Un oedd hysbys yn Amerig
A phob cwr o Gymru ian.

Syn yw fod yr anwyl Dewi
Wedi tewi yn y glyn,
Braidn na syn fy nghalon grodu
Mai camsyniad ydyw hyn.
Ai ni chaf byth mwy ei glywed
Yn ei hwyliog ddoniau mawr,
Yn cyhoeddi baeddiant Iesu
I druenlaid gwael y llawr?

Af ar aden fy nychymyg
Draw i Wallia ar fy hynt,
I gael trem ar le y ganwyd
Un o gewri Cymru gynt,
Uwch ben ardal hoff Dnorig
Safaf, syllaf ar y lle,
Gwelaf yno yn dysgleirio
Un o berlan Brwnn ne'.

Dyma'r fan lle ca'dd ei fagu
N dynner nes y daeth yn fawr,
Dyma'r ardal yr ymunodd
Gyda'r Eglwys ar y llawr,
Ydoedd wedi ei arfaethu
I bregethu Crist a'i groes,
Cadd y fraint o ddechreu'n fore
Ac i bara drwy ei oes.

Anhawdd gweled mewn areithfa
Un mwy siriol bardd ei wedd,
Yn ei ystum a'i barabliad
Teiliwng oedd o genad hedd;
Pump a deugain o ffynyddau
Bu ar furiau Seion wiw,
A cha'dd teyrnas Satan deimlo
Fod e'n wir yn llaw ei Dduw.

Yr eglwys a was'nethodd
Sy'n galarn heddyw'n nghyd,
Am na chaut ei weid a'i glywed
Yn cyhoeddi'r Aberth drud;
'Roedd ei ddoniau pregethwrol
Yn dderbyniol y'mbob mau,
Ac anaml y pregethai
Sinal i ddychrynu'r gwan.

Gethsemane a Chalfaria
Oedd y manau'r hoffi fod,
Ac oddiyno byddai'n llwyddo
I gyrhaeddyd at ei nod,
Sef amlygu cariad Iesu
Pan yn trengu ar y groes,
Er cael modd i faddeu belau
Pechaduriaid yn mbob oes.

Wrth areithio a phregethu
Byddai'n synu pawb a'i swyn;
A phob amaer ei gyfelliach
Oedd enlligar iawn a mwya;

Melus gofen fydd am dano
Tra parhau dyddiau oes,
Gan ryw luocedd fu'n ei wrando
Yn cyhoeddi augan'r groes.
Fe ddaw haf ar ol y gaus,
Fe ddaw blodan ar y ddol,
Ond ein hanwyl Brice dirionwedd
Byth ni ddychwel ef yn ol;
Glywir eto gor y goedwig
Yn gwlw gau ar bob llwyn,
Ond llais Price ni chawn ei glywed,
Aeth i ganu'r anthem twyn.

Tra yr ydym ni'n galarn,
Dedwydd yw eife a lloŷ,
Wedi diane rhag goffidiau
Ac o gyradd pob rhyw don;
Wrth gyfarfod a chyfeillion
Fu yn anwyl ar y llawr,
Fwy all ddirnad ei gysuron
Yn y fath orfoledd mawr?

Y mae lloedd yn Amerig
Heddyw'n teimlo'u bron yn brudd,
Draw yn Nghymru gyda hyny
Mawr alaru yno sydd,
Mae Llangynog a Llanrhaidr
Ac ben ardal Ben bob Fawr,
En goffio am ei symud
Ei oddiwrthiunt ar y llawr.

Pedair Ffordd a Phentref Ffollu
A Maen Gwynedd, anial le,
Ydoedd fanau bu'n traddodi
Gwrlionodau pur y ne;
Cauoedd yno sy'n ei goffio
Ac yn teimlo ato borch,
Am ei ymdrech ldd eu henill
I roi'u hysegwydd tan yr arch.

Mae'r eglwysl fu'n fugeilio
A'r gwrandawr gyda lwy,
Yn arwyddo dwys deimladau
Am na chant ei weled mwy,
Teimla cymanfaoedd Cymru
Am ei ymadawid ef,
Fol un hynod anwyl ganddynt
Gyda'i bersidd dreiddiol lof.

Draw yn nhaleth Efrog Newydd
Llawer sydd a'n bron yn brudd,
Ac yn nhaleth fawr Ohio
Lle bu'n gweithio ran o'i ddydd;
Ond yn Williamsburgh 'n Iowa
Y gorphenodd ef ei waith,
Ac oddiyno aeth i orphwys
Byth i dragwyddoldeb maith.

Brogeth olaf a draddododd
Carwn gofio hono byth,
Ar y geiriau sobor hyny
"Byddaf farw yn fy nyth;"
Buan wedi'n aeth i waered
Tua rhydiau'r afon ddu,
Ac oddiyno aeth i nofio
Byth ar for y Nefoedd fry.

Llawer galar-gan a ganodd
Ar ol marw cyfhill en,
Y mae yntau erbyn heddyw
'N dawel yn y beddrod du;
Mwy ni tiblywir ei draeth eiriau
Na'i daddanion meinau mwy,
Khal a lonent lawer calon
Fyddal bron ar dori'n ddu.

Sychu beilach wnaif fy nagrau
Dioag fy ngalarwig ion,
Oredu'r wyf ei fod yn beilach,
Heb ei triswch calon ddu;
Eiw lddo oedd ymado,
Er mai celloedd o'i ni;
Mwyach bydd yn berffaith ddedwydd,
Byth ni fachiud haul ei ffr.

Oder colofn fyddo'n dellwng
O dywysog ar ei fedd,
Oa yw rhinwedd yn ei hawlio
Dowi ydyw un a'i medd.

Doder arni aer lyth'renau
I ffronog ocau maith,
Fod Dinorwig dani'n huno,
'N dawel yu ei wely llaith.

Ffarwel i ti, Price anwylgu,
Ffarwel, medd y galon hon,
Mwy ni welaf ar y ddacar
Byth mo'th bawddgar wnech lloŷ;
Ond daw ddiwrnod cawn gyfarfod
Yn yr hynod ddydd a ddaw,
A gobellthio byddwn yno
Gyda lla y ddeheu law.

GALARWE,
Sef THOMAS A. JONES,
Williamsburgh, Iowa.

DR. EVERETT RESTING FROM HIS LABOUR.

One year in Heaven! O, father dear,
One happy, holy, blessed year!
One year of sweet, untroubled rest,
Where grief and care can ne'er molest;
And O, the thrilling joy to know
That while eternal ages flow,
This home, prepared by Love divine,
With all its glory, will be thine.

One year in Heaven! yes, father dear,
And though we are so lonely here,
Our hearts rejoice with joy untold
To know that thou hast reached the fold.
And we are striving more and more
To join thee on life's radiant shore;
Since thou hast gone Heaven seems more dear,
And God himself more sweetly near.

One year in Heaven! O, father dear,
Thy vision now is true and clear;
Thou dost not fear that pain and woe
Will leave thy loved ones left below,
For thou hast felt the precious worth
Of this strange discipline on Earth,
And thou canst see the hand of Love
That leads us to the realms above.

One year in Heaven! O father dear,
If thou could'st speak so we could hear,
Or if our longing eyes could see
The glory now revealed to thee,
How eagerly we'd kiss the rod
That drives our wayward souls to God.
O may we to our Savior cling
Until with thee his praise we sing.

Ransom.

S. A. E. F.

PENILLION I'R YSGOL SABBOTHOL.

ALAW, Banks of the Dee.

Morda dduwice urddasol yw'r Ysgol Sabbathol,
Broddores lawreddol, o'r wynfa fry yw;
Ddysgynodd yr ddacar, trwy ddorau tosturiol
Y cariad tragwyddol, at wael ddynolryw;
I ddyegu tyledion i ddarlennu par dirlen
A deall meddylliau ein lloŷ yn etlen
A'u hanog i adael gwasaneth y gelyn,
A dyfod i ganlyn Mab Duw a Mab Mair.

Mae ganddi gyflawnder o bob rhyw fendithion
Ar gyfer angenion trigolion y byd;
Er cymaint gyfranodd yr anser aeth hysbilio,
Ei chyfoeth sy'n chwyddo yn fwy fwy a hyd;
Ei nodau y weddw, y'ngyd a'r amddiffid,
Ac befyd i'r gwladodd dydd gwas a mair;
A chordial i gleision, a gwisgoedd i'r noethion,
Angyls gariadon,—pwy draetha ei gwerth?

Ei mablon ddyrchefir i fri ac anrhyddedd,
A'n merched sirol-wedd addmnr gan hon;
Ac hefyd hen bebl o'i gwladodd dydd gwas a mair,
A'r plant a ymsugnant o hur laeth ei brou;
Myn'a rhagddi wna'r ddawies trwy bob anghwrs
Myn afaol ar lwythau y ddacar i gyd; [derau,
Ni orphwys un anser, er maint fydd y rhwystrau,
—Nes rhannu un a'i medd, y pethoedd y byd.

Bwynedd yn wrol ar Kufain babyddol,
Prif neuadd ddaearol y diafol a'i lu,
Heb ofni cynddaredd y bwystfil anferthol,
Mae gallu anfeidrôl y nefoedd o'i thu:
Yn llewyrch tanbeidiol ei dwylol ddysegeidiaeth,
Tywyllwch pabyddiaeth ff ymaith o'r wlad:
A chaethlon y gelyn yn rhyddlon ymrodiant,
Gan waeddi—gogoniant i Dduw am ryddhad.

Pr Ygol Sabbthol wyf anau'n ddyledus,
I fod yn ddolichus tra byddwyf di, am
Ei thrasferth i'm dysgu i ddarlenn fy Mefel
Yn hen laith diws symi fy nhad a fy mam;
Hi ddysgodd ei milloedd o gewi'r esengyl,
Sydd heddyw fel engyl ar fryniau yr heddi;
Hi ddysg ei myrddiynus sydd eto i ddyfod,
Mae ddiw y Dawod yn wir yn ei gwedd.

Bramioedd y ddaear, a'r bell frenhiniaid,
A ddeuant yn ddian ryw ddyddiau a ddaw,
Yn hon i ghegog yr Ygol Sabbthol;
O ddyddiau-dymunel,—a ydynt gerllaw?
Gyflawnder pryd hynny a fydd yn feyrnau,
A heddwch yn fyynu, dros wyneb y byd;
A phawb o'r hll ddynol yn d'od yn wirfoddol
Yn ddeiliaid Pr Ygol Sabbthol y'nglyd.

Newburgh, Ohio.

DANIEL W. THOMAS.

TRI-UGAIN OED.

*Wymysoddy i'r Farch. D. Daniels, Dundee, Pa., ar
ddydd ei benibwydd, 28 Mawrth 1840, 1870, yn
60ain oed.*

Teithiasoch yn anlwlch Oes
Dri-ugain mlynedd;
Er cryfod oedd pob awel groen,
Ar lwybran Rhinwedd.
Môr Edifeirwch sydd o'ch bol,
A'i donau cryfion,
A chwistha'n dawl lawa yn nghol
Yr Addewidion.
Fell lawa yn ol i chwyl yn awr,
Yw cannydd Sina,
Ac ar eich enaid torodd gwawr,
O ben Calafia.

Tri-ugain mlynedd ar y daith
Yn eun tymhestloedd;
Ar uchel fanau ambell waith,
—Wrth borth y nefoedd;
Ac yna'n isel—"yn y pant"
Yn mron llewyrchu,
Yn ofni nad y'ch un o'r plant,
A brawd i leon:
Fel hyn, i fyny ac i lawr,
Bu llong eich Bywyd;
Ond buan, frawd, cewch dorlad gwawr,
Ar fryniau Gwynfyd.

Dringasoch dros glogwyni serth,
I safle hyfryd!
Gwympasoch y gelysion certh,
Yn nyffryn le'nctyd.
O ben bryn Henaint gwelwch draw,
Yr oror ddedwydd,
A themlwch eich bod chwyl gerllaw,
Caerusalem newydd.
Hyd nes bod yno yn eich rhawd,
Eich fflydd a gadwoch.
TRI-UGAIN OED! Hawddamor Frawd,
Yn lach y byddoch.

William Barry, Pa.

CYNONFARDD.

PENILLION.

*Ar brofodas Mr. EVAN JENKINS, Fish Creek, a Miss
MARY PHILLIPS, Bangor, Wis.*

Fris y gallai Evan grodu
Er's ychydig flwyddau 'nol,
Mai o Gymru dros y tonau
Ddenai cydmar idd ei gol.

Ond ryw ddilwrnod dacw'r gwrthrych
Yn cyfeirio at y fan
Lle prwsyllni yn ddigymar
Gyfalli holl rhwng fryniau ban.

Calon Evan wrth ei gwled
Roddodd yn ei fywwee lam,
Eithiau yn ei lygad welodd
Serch yn cynu megis llam.

Erbyn heddyw y mao carlad
Wedd ano'r ddau ynglyd
Mewn glau gwlm priodasol,
Yn ol rheol Duw ei hun.

Boed eu hundeb yn ddigwmwi,
Boed ei bywyd yn ddiboen;
Ac ar ol i'w boes derfynu
Byw a gaffont byth mewn hoen.

M. CLAUDIA JENKINS.

Y MAB AFRADLON.

Mewn palas ardderchog yn nghanol y wlad,
"Roedd unwaith ddau fachgen yn byw gyda'u tad;
Nid oedd arnynt angen am ddim yn y byd,
Caent ddigon o ddillad a bwyd yn ei byd.

Ond mae ambell fachgen yn wylt ac yn flod,
Yn gadael ei gartref a'i riant ar ol;
A myned i rywle i fyw arno'i hun,
Gan feddwl ei fod ef yn ddigon o ddyn.

Ac felly'r leuengaf a ddaeth at ei dad,
Gan deimlo rhyw duedd i'w madael o'i wlad;
Dywedodd, "Nhad dyro ran ddigwydd o'r da,
Fy arian ddeunyddiaf fel gwela yn dda."

Ei dad galen dyner a dyblodd mal trua
A fyddai eu gwrthod, cydsyniodd a'i gais;
Fe gafodd ei arian i'w logell ei hun,
Ac yna meddylodd ei fod 'nawr yn ddyn.

Ar ol 'ychydig ddyddiau gwnneth gasglu yn nghanol
Bobpeth ag oedd ganddo i'w gael yn y byd;
A buan aeth ymaith i wlad oedd yn mhell,
Gan feddwl yn ddian y byddai yn well.

Dechreuodd y bachgen i wario ei ran,
Gan fyw yn afradlon a drwg yn mhob man;
Dilynodd puteiniaid, a chwantau y cnawd,
Nes myned heb arian, yn druan a thlawd.

Ar ol gwario'n annoeth ei gyfoeth i gyd,
Heb ganddo un gelnlog i loni ei fryd;
Fe gododd rhyw newyn yn sydyn trwy'r wlad,
A themlodd y bachgen 'nawr angen ei dad.

Fe aeth gan ei newyn yn grwydryn ar ddaith,
O ardal i ardal i chwilio am waith;
A phan oedd mewn angen yn llefain yn groch,
Gwnaeth rhywun ei anfon i borthol ei foch.

Ac eto ni chafodd ond 'ychydig o fwyd;
Ei gorf oedd yn deneu, a'i wyneb yn llwyd;
Ei lenwi a'r cibau chwenychal of gael,
A neb yn eu rhoddi, er nad oedd ond gwael.

Pan oedd yr afradlon yn estron dlian,
Dechreuodd y bachgen ddod ato ei hun;
Wystriedd ei gyflwr, gan edrych yn syu,
A slarad yn ddistaw a'i hunan fel hyn:—

"Mae barn, oes ddigon, gan weision fy nhad,
A mi yn newynu yn mhell o fy ngwlad;
Yn awr 'rwyf yn gwledol fy mod i yn flod,
Mi gadaf, os gallaf, a cherdaf yn ol.

Dywedaf, Nhad, pochals yn erbyn y Nef,
Ac o dy faen dithau, O! gwrando fy llef;
Yn fad nid wyf doliwng i'm galw i ti,
Ond, fel un o'r gwelision ar gyflog gwna ti."

Ac felly cy fododd, a daeth at ei dad,
Gan blygu yn isel i'r llwch wrth ei draed;
A dweyd "Mi a bechais, O! maddeu i mi,
Yn fab nid wyf doliwng i'm galw i ti."

Ei dad a'i derbyniodd yn eiriol yn ol,
A gwnaeth ei gusanu fel gylt yn ei gol;
A galwodd y gwelision i ddyfod ar frya,
A modrwy urddasol, i'w roi ar ei fys.

Ac hefyd gorch'mynodd gael dillad a gwledd
I wisgo y bachgen, a gwella ei wedd;
A'r tad mewn llawenydd, yn dweyd yn eu clym,
"Fy mab oedd yn farw, sydd eto yn fyw."

O! gwrando, wrthgiliwr, tydi yw y dyn;
Fel gwnaeth yr afriadlon y gwnaethost dy hun!
Ti ddiglaist am rywbeth yn eglwys dy Ddau,
Ac acthoest yn grwydryn, heb gartref i fyw.

Y diafol yw'th teletr yn awr yn y byd;
A gwneuthur rhyw bechod yw'th orchwyl o hyd;
Euogrydd cydwytod yw'r bwyd wyt yn gael,
A'r gythog yw *maria*, mac'th gyfwr yn wael!

O! cyfod, wrthgiliwr, a dos at dy Dad,
Mae'n barod i fuddau dy feiau yn rhad;
Efe a dy dderbyn yn gynhas i'w gol,
A goreu pa gyntaf i' dyfod yn ol.

Bydd seintiau y dddear ac engyl y nef,
Pan byddi yn dyfod, yn llawen eu llef,
Cydgana y teulu i gyd gyda Duw;—
"Yr hwn oedd yn farw, sydd eto yn fyw."

Wrthgiliwr! wrthgiliwr! O cyfod yn awr!
Dos adref i'r eglwys, lle mae'r "eiw mawr";
"Bydd fyddlon hyd anghy," ac yna cai'r fraint
O fyw yn drwgwyddol yn nghartref y saint.

Cumberland, Md.

ISAAC THOMAS.

Hanesiaeth.

CYFARFOD DOSBARTH GOGLEDD- ORLLEWINOL WISCONSIN.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod yn Neenah, ar y
25, 26 a'r 27ain o Chwefror, pryd yr oedd yn
wyddfodol y brodyr canlynol:—Jenkins, Ban-
gor; Jones, Watertown; Evans, Oshkosh; H.
X. Hughes, Kansas; Humphrey Parry, W. B.
Williams, Jones, Penlan, a Jones, Rosendale.

Cafwyd cynadledd am 10 o'r gloch boreu a 5½
prydawn dydd Gwener. Yr oedd yn bresenol
y brodyr uchod a'r cynrychiolwyr canlynol:—
Morgans a Jones, Oshkosh; Lewis Lewis, Em-
met; Davies a Jones, Rosendale; Humphreys,
Pine River; Jones ac Evans, Neenah. Ilyw-
ydd, Jones, Watertown. Ysgrifenydd, Jones,
Rosendale. Pwyllgor Trefnol, Evans, Neenah,
Davies, Rosendale, a Jenkins, Bangor. Wedi
darllen a chymeradwyo cofnodion y gynadledd
yn Emmet, Tach. 11, 1875, cydunwyd ar y peth-
au canlynol:

1. Fod y cyfarfod nesaf i gael ei gynnal yn
Pine River. Yr amser i gael ei nodi eto.

2. Fod y brodyr Jones, Penlan, a'r Parch. H.
Parry (gynt o Bangor), yn cael eu derbyn yn
wresog ac anwyl i'r Undeb.

3. Ein bod yn rhoddi gwahoddiad gwresog
i'r Parch. H. X. Hughes, Kansas, i gydeistedd
& ni yn y gynadledd hon.

4. Fod pob eglwys i dalu cludlog ei bugall i'r
ac o'r Cyfarfod Dosbarth.

5. Fod yr Ysgrifenydd i roddi llythyr o gym-
eradwyaeth i'r Parch. M. E. Davies, Cambria, ar
ei ymadawiad i Williamsburgh, Iowa.

6. Ein bod yn lloŷ gymeradwyo bwriad y
brodyr yn Oneida, E. N., i adeiladu cofgolofn i'r
Hybarch dad Dr. Everett, ac yn anog pawb i
gefnogi yr anturiaeth.

7. Ein bod yn mawr lawenhau fod y ddau
esengylwr, Dr. Rees a'r Parch. J. Thomas, yn
bwriadu talu ymweliad & n Talaeth yr haf dy-

fodol, gan obelthio yr hyrwyddant eu ffordd i
fod yn bresenol yn ein Cymanfa.

8. Ein bod yn calonog gymeradwyo eyllwadau
yr Arlywydd Grant gyda golwg ar ddarparu
moddion i roddi addysg yegol gyffredin elfenol
anenwadol dda i bob plentyn o fewn y Talaeth-
au Unedig—ar gadw crefydd a'r wladwriaeth
ar wahan am byth—ar wneud deddf i alltudio
amlwreldaeth allan o'r tir, gan hyderu y bydd i'r
Gydgynghorfa weithredu yn ol ei awgrymiadau.

9. Ein bod wrth ddarllen am gyaydd Pab-
yddiaeth yn y Talaethau Unedig, a'r ymdrech
egniol a wneir i gael Pabyddion i lanw y swydd
gwladol pwysicaf, yn taer ddymuno ar y Prot-
estaniaid a dinasgyddion anenwadol i ymuno yn
nghyd i wrthsefyll Pabyddiaeth yn ei hym-
drechlon i reoli y wlad.

10. Ein bod yn rhoi y gymeradwyaeth fwyaf
gwresog ac unol i Eglwys Gynulleidfaoel Osh-
kosh, i apelio at y cyhoedd am gymhorth arian-
ol, er ei chynorthwyo i adeiladu capel newydd,
gan fod yr un presenol yn syrtbio; ac yn taer
gyfwyno yr achos i sylw cyfeillion y Gwardwr.

11. Fod yr Ysgrifenydd i ddarllen papyr yn
y Gynadledd nesaf ar "Y moddion mwyaf eff-
eithiol er dwyn yr ieuencetd a'r esengyl i safael
eu gilydd."

Ar y pwnc gosodedig, yr oedd pawb yn un,
heb neb yn tynu'n groes. Yr oedd y gyfeillach
gyffredinol am ddau dydd Gwener yn hynod
adeiladol. Dywenydd oedd genym glywed y
brodyr o'r gwahanol eglwys i eliarad mor gy-
nes a phwrpasol, ac yn datgan eu taer ddymun-
iad am gael diwygiad nerthol drwy holl eglwys
y cylch. Cafwyd oedfaon hwylus iawn. Yr
oedd y gwrandawiad yn astud, sylwgar a siriol,
a'r pregethu yn ddifrifol ac efengylaidd. Croes-
awid y dieithriaid gyda llaw a chalon agored, a
hyderwn y bydd ymweliad y cenadon a'r dref
yn fendith iddi, yn adeiladaeth i'r eglwys, yn
enwedig i'r hon y perthynai y cyfarfod yn ben-
af, yn adloniant i'r gweinidog, ac yn fael i'r
gwrandawyr. Amen. J. V. JONES, Yag.

BALA, KANSAS.

Meddyllasom, amryw weithiau, anfon ychyd-
ig o hanes y lle hwn—hanes crefyddol y lle, i'r
CENHADWR. Hyd yn hyn nid ydys wedi cael
cyfie teg i hyny.

Sefydlwyd eglwys undebol yma ar y cyntaf,
yr hon a barhaodd fel y cyfryw hyd Gorphenaf,
1871, pan y sefydlwyd yr eglwys Annibynol.

Buom am rai misoedd heb addoldy, wedi
sefydlu yr eglwys, yr hyn oedd yn nodedig o
anghyfeus. Yr oeddem yn gorfod myned i
dal anedd i addoli, ac y mae y rhai hyn yn
fychain fel rheol yn gyffredin, yn y lle hwn, fel
manau eraill yn y Gorllewin yma. Hiraethem
y pryd hyny am weled ein llywybr yn ghir i gael
addoldy. Trwy drugaredd ein Duw cawsom
addoldy bach deulias iawn. Yr ydym yn

trhwymedig iawn i ral cyfotllon caredig yna yn y Dwyrain am ein cymorthwyo—i'r "Congregational Union" hefyd, ond ya benaf oll i'r Ddu mawr yn ei ragluniaeth.

Ieol iawn fu achos crefydd yn ein plith; fel "llia yn mygu" yr oedd am ddyddiau, yr hyn a barai ddigalondd mawr iai. Gweddiam em weled y mawr yn tori. Atebwyd ein herfyniadau, a chawsom yn ei ein deisyfiadau. Gwennodd yr Arglwydd arnom, yn ei naslonrwydd, a chawsom ein bendithio ganddo.

Yn mis Tachwedd diweddaf darfa iai a'r Trefayddion Esgobaw ymunoa'n gilydd i gynnal cyfres o gyfarfodydd yn ein capel ni, yn Saeonaeg. Dechreuwyd nos Lun, y 15fed o'r mis crybwyllledig, a pharhaodd y cyfarfodydd bob nos hyd y 13eg o Ebrill. Cynelid cyfarfod Cymreig am 2 o'r gloch prydawn y ddau Saboth, pan ymunodd y ddwy gynulleidia Cymreig a'u gilydd. Cyfarfodydd bendigedig oedd- yst. Ceredaf nad anghofiaf byth y bendithion a fwyasais ynddynt. Yr oedd "yr enwriad oddiwrth y Sanctaidd Iwaw" i'w deimlo ynddynt; nid y daran drystlawr y mae'n wir—nid y mellt forchog ya gwibio—nid y ddaear-gryn ychwaith; ond y "llef ddistaw fain" yn llefaru wrth bechaduriaid, gan ofyn iddynt, yn bersonol, "Beth a wnei di yma?" Dygwyd llawer i "ystyried eu ffridd" yn y cyfarfodydd hysg, pa rai cyn hyn, oeddynt yn ddiystyr ganddynt am eu cyfyras, ac am "fydd yr Arglwydd nid ymofynent." Pan y daeth yr Arglwydd, trwy ddylanwad ei Ysbryd Sanctaidd i ddyweyd, "Gwrandewch, bellledigion, yr hyn a wneuthum; a gwybyddwch gymydgion fy morth," dyna'r pryd yr oedd "pechaduriaid yn ofn yn Seion, dychryn a ddaliodd y rhagrith-wyr;" gofynid mewn braw a dychryn "Pwy o honom a drig gyda'r tân ysol? pwy o honom a freuwyllia gyda llosgfeydd tragwyddol?" Fe wnaed gwaith y pryd hyn y sonir am dano wedi darfyddo amser; ac y bydd pethau mawrion y byd a ddaw wedi eu gwneul yn hysbys. Fe ddwysebigwyd pechaduriaid yn eu calonau, dygwyd y pall yn agos, a'r agos yn nes.

Cawsom gryn lawer o wrthwynebiad i'n cyfarfodydd, ar y dechren, ie, a hyn yn benaf oddiwrth y "rhaf a dybid eu bod yn rhywbeth;" ac aeth rhai o'r cyfryw, er eu bod yn profesu pethau gwell, mor bell a gwardio a dirmygu ein cyfarfodydd. Fel yr oeddynt ya myned yn mlaen yr oedd y gwaith yn mwybau, y dylanwadau yn dyfnau, a'r argyhoeddiadau yn dwysau. Fe ddaeth y rhai gwrthwynebol yn bleidiol, a'r sawl, ar y cyntaf, a siaradent fwyaf yn eu herbya i ddyfod allan yn bleidiol iddynt.

Bu llwyddiant amlwg, yn mhlith y bobl leu- ainc yn benaf, ac hefyd caed gan hen wrthgil- wyr i "gytodi a myned at eu Tad." Y mae myth ar hugain wedi eu hychwanegu at ein

hoglws ni, beblaw y rhaf a ymunasant a'r eg- lwys eraill. "O'r Arglwydd y daeth hyn; hyn oedd ryfedd yna i'w golwg ni." Ein blaith ydyw "Cenwch i'r Arglwydd ganiad newydd, canys efe a wnaeth bethau rhyfedd; ei ddeheulaw a'i fraich sanctaidd a barodd iddo fuddugoliaeth."

Nid yw y gwaith da eto wedi ei gwblhau. Y mae yma rai eto heb eu dwyn trwodd o far- wolaeth i fywyd ac o feddiant Satan at Dduw; ac yr ydym yn hiraethu am eu gweled yn tori'r ddadl gan ddatgau mai'r "Arglwydd sydd Dduw." Yr ydym yn benderfynol o beidio gadael "dietau'rwydd iddo, hyd oni sicrhao, ac hyd oni osodo Jerusalem yn foliant ar y ddaear."

Tyr'd yn mlaen, nefol dan,
Cymer yma feddiant glan.

Bala, Mawrth 1, 1876.

H. D.

URDDO A SEFYDLU GWEINIDOG.

Cafodd y brawd George W. Smith ei neillduo i gyflawni waith y weinidogaeth, yn Coal Creek, Tenn., Chwefror 7, 1876: Dechreuwyd y cyfar- fod boreuol drwy weddi gan y Cymedrolwr, y Parch. E. B. Sellers, Chattanooga, Tenn. Ar ol cael profion boddhaol fod y brawd wedi cael galwad unfrydol gan yr eglwys i fod yn wein- idog iddynt ya yr Arglwydd, ac yntau wedi ei hateb yn gadarnhaol; yna aeth dan gwr o ar- hollad, er cael gwybod a oedd y cymhwysder gofynol ynddo i lanw y swydd urddaol. Gof yawyd y gofyniadau gan yr hybarch Gymed- rolwr, y rhaf a ymarllwyseint yn ddidor am dros awr o amser, nes oeddem bron meddwl nad oedd terfyn i fod ar ei ofynion. Ond, atebodd yr ymgeisydd hwy oll yn foddhaol, a chyhoedd- wyd ef yn gymhwys i lanw y swydd o weinidog yn Eglwys Dduw.

Yna, ar ol canu, a gweddio, gollyngwyd y gynullidfa i gyfarfod drachefn am ddau o'r gloch y prydawn.

Ar yr amser penodedig, dechreuwyd y cyfar- fod drwy ddarlenn rhan o'r Ygrythyrau, canu, a gweddio; yna cawsom bregeth gan y Parch. E. B. Sellers, eiddar Ioan 4: 25, yr hon oedd yn rymus, a phwrpasol iawn i'r amgylchiad. Yna aethpwyd drwy y ddefod o "arddodiad dwylaw," a thraddodwyd yr "urdd-weddi," a'r aserchiadau ar ddyledswyddau y gweinidog a'r eglwys mewn modd effeithiol.

Nis gallim lal na theimlo dros yr hybarch Mr. Sellers, o herwydd ei fod yn gorfod myned drwy yr holl waith ei hun: dylasai fod un gweinidog o leiaf, yn ei gynorthwyo; ond er cymaint oedd ganddo i'w wneud, aeth drwy- dlo yn anrhydeddus.

Hefyd, buasai yn fwy cymwys yn ein golwg a'n teimlad, pe buasai y gweinidog neu y gweinidogion ya Gymry, ond, y mae ein gwen- did mewn rhif ac arian gymaint, a'r pellter rhyngom ag unrhyw sefydliad Cymreig mor fawr, nes gwneud hyn, pa mor ddymunol byn- ag y buasai, yn anhosibl.—DAVID R. THOMAS.

DIWYGIAD OREFYDDOL YN DELPHOS, O.

Tref fechan yw Delphos tuag wyth milltir i'r gorllewin o Gomer—sefydliad cryf o Gymry, a thua phum milltir i'r gorllewin o Leatherwood, lle y mae llawer o Gymry, a thua naw milltir i'r dwyrain o sefydliad y Cymry yn Swydd Van Wert, O. Cynwysa y dref tua phedair mil o drigolion. Y mae tua phymtheg a thriugain o Gymry yn byw yma yn bresenol, ac y maent oll yn barehus gan eu cymydogion. Y mae yma bump o eglwys Protestanaidd, ac un Babyddol. Yr enwadau Protestanaidd ydynt, Presbyteriaid, Methodistiaid Episcopalaidd, Bedyddwyr, Lutheraid, a'r German Reformed. Newydd sefydlu eu heglwys mae y Bedyddwyr, ac y maent yn llwyddo yn dda. Dechreuasant ar ddechreu y flwyddyn hon gyda chwech o rîfedi, ac y maent yn rhifo tua phedwar ugain a phuffp yn bresenol.

Y mae Eglwys y M. E. wedi bod yn gweithio yn egniol iawn, ac wedi llwyddo yn dda; maent wedi derbyn dros haner cant o dechreu y fl. Hon yw yr eglwys gryfaf yn y lle oddiattir y Pabyddion. Hefyd y mae y Presbyteriaid wedi bod yn cadw cyfarfodydd ddwywaith yn y dydd er dechreu y flwyddyn, a derbyniasant naw ar hugain o'r newydd a saith trwy lythyrau y Sabboth diweddar, ac mae yr eglwys mewn ysbryd da i weithio ac i fyned yn mlaen yn llwyddiaus. Nid wyf yn gwybod fawr am y Lutheraid nac am y German Reformed.

Felly gwelwch fod yma diwygiad cyffredinol wedi cymeryd lle, ac y mae yma lawer enaid wedi ei wneud yn ddedwydd. Cwyna y gwerthwyr gwirod yn arw, a dywedant os na fydd i'r cyfarfodydd derfynu yn fuan y byddant yn sicr o fethu yn eu masnach. Y maent wedi colli llawer cwsmer da trwy y cyfarfodydd, efallai rai o'u rhai goreu. Buan y methont yn eu masnach feddwol. Y mae'n ddrwg genyf ddweyd, ond y mae yn wirionedd, fod meddwdod wedi gwneud mwy o ddrwg i genedl y Cymry yn yr ardaloedd hyn na dim arall, yn enwedig i'r leuenetyd. Aml iawn y gwelwn Gymry o'r wlad yn myned adref yn feddw. *Cymry yn feddwon!* Meddylwch am hyny! O, gymaint o eneidiau mae y gwirodydd hyn yn ddingatrio. Achubed Duw y Cymry o'u gafeel!

Y mae yma Ysgol Sabbothol Gymreig ddyddorol iawn, er nad yw yn gryf eto, canys nid yw ond ieuanc. Byddaf bob amser yn teimlo fod yr Ysgol Sabbothol yn fendithiol ac wedi bod felly i mi o'm hieuenetyd. Llwyddiant faddi yma ac yn mhob man arall.

Mawrth 8, 1876.

WM. H. EVANS.

YMADAWIAD Y PARCH. M. E. DAVIES
O CAMBRIA, WIS.

I FYNED I WILLIAMSURG, IOWA.

Nos Lun, Chwef. 28, yngynullodd llu o gyfeillion y Parch. M. E. Davies yn nghapel yr An-

nibynwyr, i farwello f'r gwr parchedig ac ei ymadawiad oddiwrthym i Williamsburg, Iowa. Llwyddwyd y cyfarfod gan Dr. J. L. Williams. Traddodwyd anerechiadau hynod gynnes yn Gymraeg a Seisneg gan Mri. Robert E. Jones, John ab Jones, E. Purnell, Roger Rogers, y Parch. O. Jenkins, Fish Creek, &c. Darllenwyd anerechiadau barddonol hefyd gan Mr. William Edwards, "Hen Lanc o Cambria," a William ap Williams. Yn ystod y cyfarfod dadganwyd "Yr Eneth Ddall," gan Mr. Isaac Whittington; "Hen Wlad fy Nhadau," gan Mr. Richard Thomas, Randolph; ac yn olaf dadganodd E. B. Williams (*Tud y gân yn Cambria*), "FRANWEL!"—y geiriau a'r gerdderfaeth o'i gyfansoddodd ei hun. Yn olaf oll aarhegwyd Mr. Davies a swm hardd o arian a gauglwyd ar y pryd, a tharddododd yntau ei anerechiad olaf i'w hen gynulleidfa a'i gyfeillion, yn llawn teimlad dwys. Gallwn ddweyd yn onest a difocagni na welson weinidog erioed yn ymadael a'i gyfeillion yn teimlo cymaint colled ar ei ol, a chredwn nas gallasai hen eglwys Dewi Dinorwig waed gwell dewisiad na'r un a wnaeth. Y mae dyfodol gobeithiol iawn o faen Mr. Davies.

Pasiodd y cyfarfod benderfyniad i Eglwysion Mr. Wm. ap Williams gael eu hanfon i'w hatgraffu gyda hanes y cyfarfod, er fod yr awdur yn cwyno eu bod yn feis, &c. Wleis hwy:

J. L. WILLIAMS.

Ymadael! hen air siomedig:—trywana
Trwy weinion caredig;
O air trwm, a hir y trig
Ei hasu oerion ysg.

Y glaswyrdd d'lawd eglwysal—a lwyddant
I fadd eu prophwyd;
Gan Dduw Nef gwaredig aif
Rhanog na b'om o'r rheinf.

Hen gyfhill iawn a gofr—yw Davies,
Un dyfal a berchir;
Anwyloeb un ni woir
Yn y gwaith;—adwaen y gwir.

Bri ei goeth wiv bregothau—a crys
I arwain moddylan
At y cyfoeth coeth sy'n can
Eheg ingoedd, a rhwyg angan.

Y gofied fawr als gallwn—ei dîrnad
Y diwrnod y'i collwn;
Dyna y peth, dwyn y pwn
Waa'a Temlau; yna teimlwa.

Iowa, ha! y mae hon—yn enill
Un anwyf o'n meilion;
Y Brawd, sydd yma ger bren,
Gyrweh of dan ei goron!

Bendith fel gwlth a gwlaw,—fo'n dilyn
Ei fwy'n deulu distaw,
Boed gwanan byd digwynaw,—
Eu llwydd fyddo ar bob llaw.

Pob un sydd yn dymuno—ei gysur
Hyn a geisaf erdo;
Coded law o draw am dro,
Yn rhydd, er llon arwyddo.

Os na chawn son a chwyno—na gweled
Ein gilydd byth eto;
Boed in' gwrdd wrth fwrdd na fo
Siomedig nos ymadael.

WILLIAM AP WILLIAMS.

LLYTHYR CYMERADWYAETH Y PARCH. M. E. D.

Hyn sydd i hysbysu fod y Parch. M. E. Davies wedi rhoddi i fyny ei ofal gwelidogaethol afa

Eglwys Cambria, Penlan a'r Berw, Wis., er ein siomedigaeth. Bu yn ein gwasanaethu yn llafurus a boddhaol am dros ddwy flynedd: ac yr ydym yn dwyn ein tystiolaeth iddo fel Pregethwr da, a all wneud llawer o ddaioni. Dymunem iddo bob llwyddiant a chysur yn maes newydd ei lafur dan fendith a nawdd Duw.

Arwyddwyd dros yr Eglwys,

Chwef. 28, 1876.

L. RICHARDS, *Ysg.*

W. EDWARDS,

JOHN L. OWENS.

GAIR ODDIWRTH MR. DAVIES.

Terfynodd fy ngweinidogaeth yn Eglwys Cambria, Penlan a'r Berw, y Sabboth diweddar yn Chwefror. Bum yn eu gwasanaethu am dros ddwy flynedd, a chefais lawer o siroideb, cydweithrediad a chydymdeimlad ganddynt fel dyn ienanc yn cychwyn ar ei yrfa yn y weinidogaeth. Cefais brawfion boddhaol o gyfeillgarwch ffyddiawn tra y bum yn eu plith. Siomedigaeth iddynt hwy a gofid i minau oedd fy ymadawlad. Ond ymadawson mewn heddwch a serch, fel y dangoswyd trwy brawfion sylweddol o garedigrwydd ac ewyllys da tuag ataf yn y cyfarfod ymadawol. Diolch i chwi o galon.

MORRIS E. DAVIES.

RETNAVILLE, OHIO.

FFURFIAD EGLWYS A SEFYDLIAD GWHEINIDOG.

Mawrth 1fed, 1876.

BAROCHUS OLYGYDD.—Yr wyf yn antario am y waith gyntaf i roddi i chwi a darllenwyr y CENHADWR ychydig o hanes y lle hwn, a ninnau fel hili Gomer yn y lle. Saif y lle hwn rhwng Bridgeport a Martinsville, gyferbyn a Wheeling, ar lan yr Ohio. Melin halarn yw bywyd a masnach y lle. Adalladwyd hi yn y flwyddyn 1873. Mae wedi myned yn mlaen yn llwyddiant hyd yn hyn, ac yn obeithiol am y dyfodol. Cymro o'r enw Lewis Jones yw arolygydd y felin, ac edrychir arno gan y gweithwyr a'r cwmni fel dyn cymwys i'r gorchwyl. Cawsom yr hyfrydwech amryw weithiau er yr haf diweddar o wrando y Parch. J. P. Thomas, Irondale, yn traethu cenadwri hedd, fel an yn teimlo dirfawr nerth a gwerth ei genadwri. Mae yn bregethwr da, ac wedi bod yn offerynol i droi rhai yma o gyfeillhorni eu ffyrdd at y Gwarddwr. Yr ydym fel ychydig Gymry sydd yma wedi penderfynu cael achos i Fab Duw yn y lle. Sul, y 27 o Chwefror, sefydlwyd achos Annibynol yma gan y Parch. J. P. Thomas, ac yr oedd y brawd ar ei uchel fanau yn pregethu trefn cadw pechadur i'n clywedigaeth. Mae yr eglwys a'r ardal wedi rhoddi galwad i'r Parch. J. P. Thomas i ddysod i weinidogaethu i ni, ac yntau wedi ateb yn gadarnhaol. Bydd yn dechreu gweinidogaethu yma y Sul nesaf.

Nos iau canlynol i'r sefydliad cawsom gyfarfod gwaddi hwylus a gwlithog, ym mhau un y

bedyddiodd ein parchus weinidog bedwar o blant i Evan R. Williams, yn dwyn yr enwan Annie Bello, Sarah Ann, Joseph, a William.

Duw arddelo lafur ein hanwyl frawd yn ein plith, nes byddo i'r fechan hon fyned yn fili, yw taer weddi yr ysgrifenydd.

LLEWELLYN LLEWELLYN.

LLYTHYR CYMERADWYAETH EGLWYSIG.

Hyn sydd i hysbysu fod y Parch. John P. Thomas yn aelod rheolaidd a chymeradwy o'r Eglwys Gynulleidfaoel a gyferfydd yn West Austintown, Mahoning Co., Ohio. Hefyd, teiliang yw crybwyll fod Mr. Thomas yn bregethwr doniol, ac mai efe yn benaf sydd wedi gofalu am yr eglwys hon mewn pregethu a gweinyddu ordinhadau ty Dduw yn ein plith er mis Awst blwyddyn i'r diweddar; a'i fod wedi bod yn llwyddiantus yn y gwaith, trwy fod Duw wedi bendithio ei lafur mewn ychwanegiadau at yr eglwys.

Er ei bod yn fwy cyfleus i Mr. Thomas ymwelodi mewn eglwys arall, mae wedi addaw tala ymweliadau a'r eglwys hon eto. A'n dymuniad fel eglwys yw ar i'r Arglwydd barhau i'w fendithio a'i wneud yn fendith lle bynag yr elo. Arwyddwyd dros yr eglwys gan

JOHN McDONALD, *Diacon,*

JAMES B. JONES, *Ysgrifenydd.*

Chwef. 28, 1876.

GWYL DEWI YN CINCINNATI.

Cynaliodd Eglwys Annibynol Gymreig Cincinnati ei nawfed cylchwyll goffadwriaethol am ein Sant cenedlaethol ar y dydd cyntaf o'r mis hwn, a throes allan er caledi yr amseroedd ac auffsafriol yr hlin yn llwyddiantus iawn, trwy ymweliad canodd â Toms Hall, ar Central Av., lle y cynallwyd y cyngherdd a'r wledd. Llywyddwyd gan y gweinidog, y Parch. G. Griffiths. Diagwyllid anerchiad agoriadol oddiwrtho; ond doeth ymesgusododd rhag cymeryd amser i hyny, er mwyn, meddal, rhoddi lle i'r hen delya Gymreig, yr hon a wyddai a roddai i'r dorf fwy difyrwch na dim allai ef ei ddweyd; ac hefyd er mwyn brysio i lawr at y danteithion oedd wedi eu parotol mewn ystafell arall o'r Hall, gan y boneddigesau, y rhai a wnaethant yn gamoladwy. Cafwyd anerchiad byr a phwrpasol hefyd gan y Parch. M. A. Ellis, yr hwn sydd bob amser yn ufudd a pharod. Ac yn ystod y wledd daeth Maer y ddinas i mewn, ac wedi iddo gael gweini i'w ddyn oddifewn wrth y bwrdd o'r danteithfwyd, arweinwyd ef ar y llwyfan, a chyflwynwyd ef i'r gwyddfodolion gan y cyfaill John S. Griffith, Esqr., a chad araeht fer ganddo, ac yna cyflwynodd yntau y General Powell i'r dorf, a chafwyd araeth gampus ganddo, yr oreu o'r cwbl: ac yr oedd yn llawn o wresawgrwydd Cymreig, er mai yn Sacanaeg y traddododd hi.

Fel yr awgrymwyd, yr oedd y delyn Gymreig yn bresenol. Chwareuwyd yn fedrus arni lawer o'n hen alawon cenedlaethol gan yr hen Gymro Llewellyn Llewellyn, o Lexington, Ky., yr hyn a roddodd i'r gwyddfodolion fwy boddineb na dim arall. Difyrus yn wir oedd clywed yr hen Samuel Griffiths yn canu penillion gyda'r delyn.

A ganlyn sydd gynllun o'r *programme* cerddorol: Arweinwyd y cor undebol yn fedrus a da fel arfer gan Mr. Ebenezer Bowen, a chwareuwyd yn gampus yn ol ei harfer trwy ystod y cyngerdd ar y berdones gan Miss Mary Mathews, yr hon sydd yn hynod fedrus ar y gwaith. Llwyddiaut iddi fyned rhagddi. *Piano Duet* hefyd gan Misses Kate Jones, Pike St., a Minnie Griffiths, merch fechan y Parch. G. Griffiths. Dyma y tro cyntaf i'r ddwy fechan yma wneyd eu hymddangosiad ar y llwyfan. Gwnaethant yn gampus, a chawsant dderbyniad calonog. Canodd Miss Annie I. Jones yn wir dda y *Gambler's Wife*, yr hon hefyd sydd yn wir dda mewn canu ar y llwyfan. Yn mlaen yr elo hi. Canodd Mr. I. Madoc yn dda. Canodd y cor yn dda bob tro. Gwnaeth pawb eu rhan yn ogoneddus. Cafwyd peth difyrwch yn yr ystafell fwyta wrth weled John F. Jones (Prince of Wales), a'r Maer Johnson a'r General Powell gyda'u gilydd yn ymgomio. Gallesid dweyd mwy am yr wyl, ond aeth pawb i'w cartrefleoedd mewn amser da, ac heb i ddim annymunol ddigwydd i neb, ond pawb yn llawen.

Mawrth, 1876.

MONWYSON.

GANWYD,

Chwef. 25, 1876, mab i Mr. Thomas Thomas (fab Lewis Thomas, ysw.) Jersey City, ger New York. Enwir ef, LEWIS S. THOMAS.

Chwef. 12, 1876, yn Warren, Huntington Co., Ind., merch i Lawrence ac Eliza Davis, a wyres i Thomas a Mary Davis, gynt o Carbondale, Pa.

PRIODWYD,

Mawrth 9, yn Nelson, E. N., yn nhy Mr. William R. Jones, tad y briodasferch, gan y Parch. G. Jones, Mr. HEZEKIAH JONES a Miss KATIE E. JONES, y ddau o Nelson.

Mawrth 21, 1876, yn Covington, Ky., gan y Parch. G. Griffiths, Cincinnati, y Parch. J. L. DAVIES, Paddy's Run, O., mab y diweddar Barch. E. Davies, Ty'n Rhos, a Miss JENNIE JENKINS, Covington, Ky.

BU FARW,

Rhag. 18, 1875, yn Minersville, Pa., ar ol hiraeth gystudd, JOHN T. WILLIAMS, yn 51 mlwydd oed. Safai yn uchel yn yr ardal fel dyn gonest, ymdrechgar a diwyd, cymwynasgar a bynaws, ac fel Cristion cywir. Gwnaeth broffes dda o'i fydd yn Nghrist. Teimlir colled ar ei ol yn yr eglwys Gynulleidfodol, ac yn neillduol gan ei deulu cynwysedig o wralg a chwech o blant; ond elw iddo ef oedd marwolaeth, oblegyd trwy hynny aeth at Grist. Ymgasglodd tyfa lawr i'r gladdiedigaeth. Gweinyddwyd gan y Parch. D. T. Davies a'r ysgrienydd. R. R. WILLIAMS.

Chwef. 20, WILLIAM WILLIAMS, yr hwn a adnabyddid genym wrth yr enw Billi Williams, Naill-frach, o'r lle hwn, Providence. Claddwyd ef

yn nghladdfa Peckville, ychydig oddier Olyphant, Pa. Yr oedd rywle yn nghymyddogaeth 60 ml. oed. Mab ydoedd i'r Parch. James Williams, Ty'n-y-coed, D. C. Nid oedd yn aelod eglwysig pan fu farw, ac nid wyf yn gwybod yn sicr iddo fod yn aelod eglwysig erioed chwaith. Bu yn berchenog ar gryn dipyn o gyfoeth yn ei amser; ond yn awr nid oedd ganddo fodd i'w gladdu, fel y bu gorfod i'r *township* wneud hynny. Aeth trwy ei feddianau yn fwy trwy ddbofalwch ac anrhefn na dim arall. Nid oedd iddo blant. Gadawodd wraig weddwl i alaru ei cholled. R. S. JONES.

Yn Turin, Mawrth 1, 1876, DUANE O. ROBERTS, mab ieuengaf William G. ac Elizabeth Roberts, yn agos i 14 mlwydd oed, wedi bod yn nycthu am yn agos i ddwy flynedd. Claddwyd ef yn mynwent Turin, pryd y gweinyddwyd gan y Parchu. James Jarrett a Mr. Vincent.

Yn y gofid a'r adfyd—yr ydwyf

Heddyw'n ubir drygfyd,

Heb un lle i ochei lliid,

Dim argau rhag yr ergyd.

Ein Duane anwyl hunodd—yn angau,

El ingoesod orchtygodd,

Adref uwch adfyd hedodd

I borth y nef wrth ei fodd.

El dad galarus, A'R GWILYM DDU.

Mawrth 13, 1876, Mrs. ANN JAMES, Remsen, E. N., gweddwy y diweddar Evan James, yn 82 ml. o'i hoedran. Daeth hi a'i phlaid i'r wlad hon tua'r flwyddyn 1824 o Lanengan, sir Gaernarfon, G. C. Bu hi yn weddw am auriw ffynydau. Mae dam fab ac un fereb i alaru ar ei bol. Yr oedd Mrs. James yn ddarlarebol mewn geirwired, gonest-rwyd a phurdeb. Ni chlywid byth mo honi hi yn enillio nac yn athrodi neb. Bu yn agos i "deyrnas nefocdd" am ffyrddau lawer, ond y Sabboth diweddar y cafodd fyned allan y cafodd ei derbyn yn aelod o eglwys Dduw. Prysal ar y Gwardwr yn ei dyddiau diweddar, a chanmolai ef yn uchel gan hiraethu myned ato i fyw byth. Cafodd ei dymuniad. Ni bu yn sal ond ychydig iawn. Bu farw o henaint. Claddwyd ef gweddillion marwol yn monwent Fairchild, pryd y gweinyddwyd yn Salsueg gan y brawd Short, ac ym Gymnreg gan ROBERT EVANS.

Mawrth 10, yn Braidwood, Ill. yn 10 mis oed, RICHARD JOHN, plentyn Richard a Jane Rosser. Claddwyd ef y dydd Sadwrn canlynol. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrienydd. Daeth tyfa o'u cyfeillion i ddangos eu cdynddeimlad a'r rhieni yn eu galar. Anaml y gweisom gymaint o alar ar gladdiedigaeth plentyn. Yr oedd ei farwolaeth sydyn ac annisgwyladwy ynghyd a'r ffaith fod hwn y seithfed iddi, nt gladdu, yn ddigon o reswm am y galar a ddangoswyd. Mae ffyrdd Duw yn y mor a'i lwybrau yn y dyfroedd dyfion; ond dysga gair Duw ni fod pob peth yn cydweithio er daioni i'r rhai sydd yn caru Duw. Mae efe yn rhy dda i wneud cam, ac yn rhy ddoeth i gyfelliornai. Benthg ydyw y plant. "Maga ef i mi," medd Duw wrth y rhieni. Wele plant ydynt etifeddlaeth yr Argiwydd. Efe yw tad eu hysbrydoedd, ac y mae yn symud nu rhan o bedair o'r byd yma ato ei hon cysn lldynt gyrraedd i'i mls o'i hoedran. Ni theimlai Jesse yn anffoddlawm fod Dafydd yn cael ei alw i'r palas brehinol at Saul. Galw i'r palas mae Duw pan yn cymeryd plant bach ato ei hun. "Gadewch i blant bychain ddyfod ataf fi, ac na waharddych lldynt; canys eiddo y cyfrwy mi yw teyrnas nefoedd." Mae eu heisiau yn y nefoedd i gyfuno yn yr addoliad fawr ac ysbrydol. Yr oedd yr Iesu yn ymhyfrydu yn eu peroriaeth ar y ddacar. Mae yn eu caru. Mae ganddo goron a thelyn lldynt yno; a rhaid fod yno beroriaeth pan y mae yr holl dyfa yn uno i ganu iddo ef yr hwn a'u carodd ac a'u gochodd trwy ei ward. Rieni, na thristewch fel rhai heb obaiti. Maent yn ddiogel gyda'r Bugall allan o gyrraedd pob gelyn. Nis gall croes na gwacau na chystudd wneuthur niwed lldynt lwy. Mae yr amser yn ymyl pan y cewch fyned at eich hanwyliad a'ch Gwardwr. Duw a roddo ei gysur a'i nerth i chwli yn eich profedig-aeth chwerau. ROBERT FINCH.

Chwefror 24, yn Utica, N. Y., yn dra ddisymwth, Mrs. JANE OWENS, gweddw y diweddar William E. Owens, a mam-yu-ughyfranth Mr. Benjamin F. Lewis, o swyddia yr *Herald*, yn 72 mlwydd, 11 mis a 21.0 ddyddiau oed. Yr oedd hi yn byw gyda Mr. W. W. George, 52 Spring St. Ganwyd Mrs. Owens yn Llanthangel, swydd Drefaldwyn, G. C., a symudodd hi a'i gwr cyntaf Abraham Davies, i Utica yn 1832, lle y treuliodd weddill ei hoes. Bu yn briod dair gwaith; ac y mae pump o'r plaut o'r gwr cyntaf yn fyw—un o honynt ydyw Mrs. Benjamin F. Lewis, Utica. Yr oedd yr ymadawedig yn wraig grefyddol, ac yn barchus lawu yn unilith ei holl gydnabod.

Mawrth 17, yn Floyd, ar ol byr gystudd, Mr. WILLIAM EVANS, yn 61 ml. oed. Brodor ydoedd o Lleyn, sir Gernarfon. G. C. Gwrandawr cyson yr efsugyl, ac aelod fyddlou o'r ysgol Sabbotbol, teulual yn wir o'dus na buasai wedi uno a'r eglwys. Da oedd ganddo fod Iesu Grist yn derbyn pechaduriaid. Yr oedd yn gweddio arno, a rhoddai ei hunan iddo. Gadawodd briod a phlant mewn galar ar ei ol. Gweinyddwyd ddydd yr angladd gan y Parch. J. H. Jones, Rome, a J. R. Griffith, Floyd.

Chwefror 14, 1876, yn Pike Grove, ger Racine, Wis., JOSEPH BREESK, yn 42 ml. oed. Ymddengys mai yr hyu a elwir yn *softening of the brain* a achosodd ei farwolaeth yn benaf. Un o Flaen y Cwm, ger Maldwyn, sir Drefaldwyn, G. C., oedd Mr. Breese. Ymfudodd i America yn y flwyddyn 1853 ac ymsefydlodd y pryd hwnw yn Tulu, Lewis Co., N. Y. Ac yn mhien rhyw gymaint o amser wedi hyu daeth i Wisconsin. Yn ddilynol i hyu drachefn, aeth yn ol i'r Hen Wlad, ac i America eilwaith. Oddeutu yr adag hon ymbriododd ag un Miss Rachel Bowen, genedigol o sir Aberteifi, D. C. Sefydlasant yn Racine, ac oddiyno daethant i Pike Grove. Ar adag o ddiwygidd berthol yn y flwyddyn 1859 ymunodd Mr. Breese a chrefydd yn eglwys Pike Grove, o'r hon y bu yn aelod diffeid hyd ei farwolaeth. Gwasanaethodd yn fyddulawn ac am dymor hir yswydd o ysgrifenydd yr eglwys. Teimio yr eglwys yn ddwys ei bod wedi colli aelod gwerthiawr. Nid aiff ei wresawgrydd crefyddol yn ei cysfyllachau a'i chyfarfodydd gweddio dros gol yn fuan ganddi. Ond ei cysur yw ei fod ef ar gael yn yr eglwys orioleddus yn y nef, a bod Duw yn ei choho yn ei ras, gan lawu y bylechau a wnaeth angau yn ein plith yn ymadawad ein hau-wyl trawd ac erall. Cymerodd ei angladd le y dydd Mercher dilynol i'w farwolaeth. Awd o'r ty i'r capel, lle yr auerchwyd y gynulleidfa ar yr achlysur gan y gweinidogion canlynol: Parch. Joseph Roberts, Racine; Parch. J. P. Williams, Gomer, (Pomeroy gynt), a'r Parch. L. A. Crandall, Megatt's Corners; y ddau flaenaf yn Gymraeg a'r olaf yn Saesneg. Gweinyddwyd wrth y bedd gan yr ysgrifenydd. Gadawodd Mr. Breese wraig a phump o blant i alaru ar ei ol. Duw a fyddo yn breswylfa iddi hi a'i phlant hyd yw dymunlad, M. CADWALADER.

Chwef. 17, yn Providence, Pa., yn 78 ml. oed, Mrs. ANN POWELL, gweddw Mr. Howell Powell, a mam y Parch. John J. Powell, o California.

Chwef. 23, yn Rome, N. Y., o'r *billious fever*, Mr. EVAN R. DAVIES, yn 44 ml. oed.

Mawrth 2, 1876, yn New York Mills, yn agos i 30 ml. oed, Mrs. MARTHA JONES, anwyl briod Mr. Griffith T. Jones, o Fairhaven, Vt., a merch i Mr. Thomas L. a Mary Davies, o'r lle blaenaf. Rhodd-ir hysbyslad helaethach am y tri diwedddaf yn y nosaf.

MRS. HOPKIN EVANS, BEVIER, MO.,

Yr hon a fu farw Tach. 20, 1875, yn 63 ml. oed.

Ganwyd Mrs. Evans yn Forest Fach, Morgantown, D. C., Mai 22, 1812. Merch ydoedd i Philip a Hannah Edwards. Nis gwyddom ond y peth nesaf i ddim am gymeriad crefyddol ei rhieni, ond a allwn gasglu oddiwrth y ffaith fod eu merch wedi

ei dychwelyd at grefydd pan yn leuan lawn, ac wedi parhau yn fyddlon ganlynol i Fab Duw hyd ei bedd: yr hyu sydd yn profi fod Mrs. Evans wedi bod dan byfforddiant crefyddol boreuol, ac yn awgrymu, fod y ffydd a hyuododd y fferch, wedi bod yn trigo yn ei rhieni o'i blaen hi.

Yn y flwyddyn 1844, ymunodd mewn priodas a Mr. Hopkin Evans, yr hwn sydd wedi ei goroesi, ac mewn dwfn alar ar ei holl. Bu iddynt bedwar o blant, dau o ba tal a ragdaenasant eu mam i'r byd ysbrydol, un a'i dilynodd yn mhien dau ddilwrnod i frylau anfarwoldeb, ac un wedi ei gndael ar ol (sef Mrs. Goodell o'r ardal hon), i gyd alaru a'i thad yn ei fawr golled.

Yr oedd Mrs. Evans yn un o ragorollon y ddalar, a chyduabyddid hi gan bawb a'i badwaenai yn Gristion gwrloneddol. Yn ei thy, a thrwy ei chynorthwy, y sefydlwyd yr eglwys Gynulleidfaol Gymreig Bevier; yr hon oedd y pumed o'r drefn Annibynol yn nhalaeth Missouri. Yr oedd ganddi barch gwrloneddol i grefydd a chrefyddwyr tellwng, a byddai ei thy bob amser yn agored i bregethwyr diargyhoedd, ond yr un mor gaudidg i gymeriadan ambuol o'r doebarth uchod.

Casglodd hi a'i phriod lawer o gyfoeth; ond yn y panti diweddaf gwelodd y rhan fwyaf o hono yn cymeryd ei adenydd; ond yr oedd ganddi drysor gwell na pherlau y byd. Yr oedd wedi trysori iddi ei hun drysor yn y nefoedd, yr oedd ganddi y cyfoeth a beri yn dragwydd.

Gweinyddwyd y moddion crefyddol yn amser y gladdedigwch gan y brodyr Rees M. Evans, John W. Thomas, John T. Evans, a W. H. Hicks, a nos Sul yn mhien tair wythnos o'r gladdedigwch, pregethwyr pregethau angliaddol iddi oddiwrth Dan. 12: 18, yn Gymraeg gan yr ysgrifenydd, ac yn Saesneg gan y Parch. W. H. Hicks.

GEO. M. JONES.

*** A wel y *Dinwygier* yn Nghymru fod yn dda i godi yr uchod?

MRS. MARY DAVIES, BEVIER, MO.

DIED—In Bevier, Mo., Nov. 23, 1875, Mrs. MARY DAVIES, the wife of Mr. John W. Davies and the eldest daughter of Hopkin and Mary Evans, of the above place, in her thirty first year. Mrs. Davies was the mother of 6 children, 3 had preceded her to the spiritual world, and 3 have been left behind to mourn the death of a loving and watchful mother. It was a solemn sight to see the daughter following her dear mother so soon to the other world. The last tribute of love was paid her by one of the largest funerals that was ever seen in this part of the country. May the Lord in his mercy remember our friend Mr. Davies and his dear little ones, and make us all ready to meet each other on the hills of glory. This is the wish of their friend
GEO. M. JONES.

*** Will the *Dinwygier* in Wales please copy the above?

MR. HUGH LEWIS, NEW YORK.

Ganwyd HUGH LEWIS, yn Llanegryn, sir Feirionydd, G. C., yn y flwyddyn 1802. Enw ei dad oedd Robert Lewis. Ymunodd ag Eglwys Crist p'n yn 16 ml. oed. Daeth i adnabyddiaeth o'r Arglwydd Iesu dan weinidogaeth rymus y Parch. David Morgan, D. D., Machynlleth, yr hwn oedd yn gweinidogaethu yn ei gartref genedigol. Sym-

udodd oddiyno i Penal l'r dyben i ddyegu y gelfyddid oherod at un o'r enw Humphrey Jones, praegethwr cynorthwyl yn agrifundeb y Trefyddion Wesleyaidd. Wedi dyegu ei alwedigaeth yn Penal symudodd i Lanfaircaereinion. Bu yno am ddwy flynedd. Tra yn aros yno bu yn aelod defnyddiol yn eglwys y Parch. James Davies—enw yr hwn sydd aduabyddus yn y wlad hon fel y Parch. James Davies, Radnor.

Ymfudodd l'r wlad hon yn Mai, 1838. Yn fuan wedi glanio yn y ddinas hon ymunodd mewn glân briodas a Miss Doli Williams, merch i Robert Williams, Ty Gwyn, Plwyf y Pistyll, sir Gaernarvon, G. C. Buont yn briod am 33 o flynyddau. Bu lldynt wyth o blant, pedwar sydd yn fyw—un yn briod a thri yn ddibriod. Hunodd Mrs. Lewis yn angan oddeutu 16 o flynyddoedd yn ol. Bu y brawd Lewis yn clafychu oddeutu dau fis cyn iddo huno yn yr Iesu. Dioddefodd boenan mawr tua therfyn y dath. Ond dioddefodd fel Cristion—yn amyneddgar ac mewn llawn sicrwydd gobalith am fyndall haelneth i mewn l'r trigfannau dedwydd ar ei ymadawlad a'r fuchedd hon. Boreu dydd Iau, Ion. 6, 1876, yn 74 ml. oed, gorphenodd ei yrfa mewn llawenydd. Y Llun canlynol oedd dydd ei angladd. Gwelnyddwyd ar yr amgylchiad gan weinidog yr eglwys. Claddwyd ef yn ngladdfa Oakhill, New Jersey.

Yr oedd gwrthrych y llinellau hyn yn meddu ar elfennau ag oedd yn ei wneud yn ddyn cymeradwy gan y rhaol a'i hadwaenol.

1. Dywedir ei fod yn ddyn cywir, goonest, a ohyflawn yn ei holl drafnidiaeth fydol. Tystiolaeth y rhaol a'i hadwaenol yn drwyadl, ac a fu mewn eysylltiadau ag ef ag oedd yn rhoddi mantais iddynt i brofi ei egwyddorion yw, na ddarfau lldynt weled dim allan o le yn y brawd Hugh Lewis yn ystod y 89 flynedd y buont mewn trafodaeth ag ef.

2. Ystyrid ef yn un ag oedd yn meddu ar galon i gyfrannu at achosion dalonius yn ol amgylchiadau; ac yr oedd yn neillidol o fyddlon yn ei gyfraniadau at yr achos yn yr eglwys hon.

3. Meddal ar ysbryd adffwyn, hynaws a gostyngedig. "Gwyn eu byd y rhaol adffwyn; canys hwy a etifeddant y ddalar." Yr oedd ei adffwynder yn ei gymwysio i gyflawni ei swydd fel diacon, ac yn ei wneud yn gymeradwy gan yr holl frawdoliaeth. Nid oedd un amser yn gwneud sylwadau croes, ac o duedd i dramgwyddo a dolurio telm-ladau aelodau y gymdeithas. Yr oedd hefyd yn ufudd a gostyngedig i gyflawni ei holl ddyledswyddau fel aelod a swyddog, yn amgylchiadol ac ysbrydol.

4. Teimlai ddyddordeb (*interest*) yn llwyddiant yr achos yn 11th St. Ymhyfrydai mewn adrodd am helynt yr achos yn y lle; ac mewn ymddiddanau yr eglwys hon pan oedd yn llosg, yn fodeuog, a llwyddlanus iawn; a thynai gyfnullunau yn aml, a nodal y moddion goreu er ei gwneud yn llwyddlannu eto yn y dyfodol. Edrychiai ar sefyllfa yr eglwys yn ystod y flwyddyn ddiweddaraf yn addawol a gobethiol iawn—fod yr Arglwydd yn adeiladu ei mariau; ac yn peri ffyniant yn ei phalasau.

5. Yr oedd yn flyddlon gyda holl ordinadau tŷ ei Dad, yn flyddlon i holl gyfarfodydd y cysegr; ac i gyflawni ei ddyledswyddau tra y parhaodd ei nerth ac y canlataodd ei rechydd iddo wneud. Ac

ymddangosai bob amser yn ei oifen, fel yr aderyn yn yr awyr a'r pysgodyn yn y dwfr, yn nghydawlad ei ddyledswyddau. Yr oedd ffyrdd crefydd yn hyfrydwch, a'i holl lwybrau yn buddwch iddo. Yr oedd crefydd yn fwyndad ac nid yn falch iddo ef.

Mae y tymor maith y bu yn canlyn Iesu yn esboniad ar hyn. Bu yn aelod o eglwys Crist am 58 flynedd—10 yn Nghymaru a 48 yn y wlad hon. Nid oes hanes iddo fod allan o'r eglwys yn ystod ei yrfa grefyddol. Cafodd ras i ddal yn ddigwymp hyd y diwedd. Nid oedd yn meddu ar brofiad crefyddol o'r radd uchelaf yn ei fywyd; ond fel yr oedd yn agosau l'r byd anweledig, sylweddol wrthrychau ei ffydd, ei obaith a'i gariad mewn modd neillidol. Teimlai chwant i ymddatod a bod gyda Christ wythnosau cyn iddo cael rhyddid i ebedeg fel y wreichionen idd ei awyr ei hun. Ond yn y diwedd cafodd ei ddymuniad, Ion. 6ed i ymadael o'r ty dalorol a myned l'r ty nid o waith llaw tragwyddol yn y nef. Erbyn heddyw y mae yn mwynhau gwobr y gwas flyddlon yn llawenydd ei Arglwydd. Yr ydym ninau wedi ein gadael i alaru ein colled ar ei ol. Er ei fod wedi cael oes hir i wasanaethu Iesu Crist nid oeddem yn foddol ymadael ag ef. Teimlwn fod ei le ef ac eraill yn wag. Dymunwn ar l'r Arglwydd lenwi y bylchau yn fuan a dynion o gyffelyb nodweddion. Bydded l'r Arglwydd hefyd ofalu am ei blant yn rhaglunlaethol ac ysbrydol—i gymeryd trugaredd arnynt tra y mae trugaredd i'w chael, fel y bydd yn Dad, yn Frawd, ac yn Gyfailli lldynt yn y byd hwn a'r hwn a ddaw. Traddodwyd ei bregoth angladdol Sabboth Ion. 23, gan weinidog yr eglwys.

D. DYTRI DAVIES.

MR. THOMAS HARRIES, WEST PITSTON.

AT OLYGYDD Y CENHADWR.—*Anwyl Syr*,—Nid oes angen eich byspysu am y trychineb a gymerodd le yn West Pittston, dydd Sadwrn Chwefror y 12, trwy yr hwn y colodd pedwar o ddynion eu bywydau, ac yn eu plith THOS. HARRIES, arolygydd yr Exeter Shaft, West Pittston.

Ganwyd Thomas Harries yn Ystradgynlais, sir Frycheiniog, yn y flwyddyn 1811. Ychydig wyr yr ysgrifenydd parth ei rieni. Bu am gryn dymer yn aros yn y cylchoedd yma ac yn Cwmtawy, o'r hwn le mae'n debyg y daeth i Gwmafan, D. C., gerllaw Aberafon; ac yma y flurfodd yr ysgrifenydd aduabyddiaeth personol o bono. Yn y flwyddyn 1838 bu diwygiad neillidol yn unilith yr Annibynwyr; ac yn unilith y dychwledigion yr oedd ein cyfailli a'n brawd holl Thomas Harries. Y Parch. William Thomas, yr hwn sydd yn gwelnydd yn Bethania, Cwmafan, roddodd ddeheuolaw cymdeithas iddo. Mae y peth yn aros yn ffresh ar gof yr ysgrifenydd heddyw am y Sabboth cymundeb rhyfedd ag y derbyniwyd Thomas Harries ac emrywiol orall.

Ymfudodd l'r wlad hon yn y flwyddyn 1860. Yma yn Hyde Park y gosododd ei bwys i lawr gyntaf; ond yn fuan y cythryblwyd ei arosiad yma yn achos y *suspension*; felly arweiniodd Rhaglunlaeth ef i Frostburgh, Maryland. Yma y troullodd ychydig fisoedd os nid blwyddyn, pryd yr arweiniodd Rhaglunlaeth ef yn ol i hen dalacha Wm. Penn. Gosododd ei bwys i lawr y tro hwn gerllaw Wilkes Barre, ac yn y symudiad hwn fe fa

of a'i deulu o fendith i gychwyn achos Annibynol yn Parsons, Pa., ac yma gwnaed of yn ddiacon, ac yn wir yn i ddiun am ei well a ellid ei ddowis ar yr adeg. Hefyd bu yn ymddiriedolwr ar yr achos arianol, yr hyn fu'n help mawr i'r ychydig frodyr a chwiorydd yn Parsons i godi capel i fod yn faugre i gyhoeddi Crist yn ddigonol Geldwad i ddynolryw. Nid hir y bu Thos. Harries cyu symad i West Pittston, o'r hwn le y cymerwyd ef oddiwrth ei walth at ei wobr.

Cymeriad ein brawd.—Nodwn y pethau canlynol: 1. Naws ei yspryd crefyddol. Yr oedd alarad am grefydd yn naturiol iddo. Byddai yn ymhyfrydu clywed am wroniaid crefydd. Ni hoffai son am feiau pobl erall, ond bob amser yn ygwyrthwneb, yn amddiffyn y gwan ac yn un o'r rha! cyntaf am ei godi i'r lan.

2. Ei ddiwylliedd. Nis gwyddai beth oedd rhagrith. Casualathrod ac enllib. Un wyneb oedd i'n brawd anwyl. Ao O! ar Dduw na fusall mwy o'i fath yn eglwys i saint.

3. Pwyll ac arafwch. Nid oedd ef yn un o'r rha! hyny sydd yn agored i gynhyrfadau dlaymwith, ond bob amser meddai lywodraeth arno ei hun; Nid aros mis i mewn a thri mis allan oedd Thos. Harries. O na, yr oedd sefydlawgrwydd yn ei modweddu. Yr hyn oedd ef heddyw yn gyfaill y buasai ef blwyddyn i heddyw.

Cafodd eglwys Dduw yn Pittston, do, a'r gymydogacth yn gyffredinol, gollid fawr trwy ei farwolaeth. Nid oedd yr ymadawedig ond 35 ml. oed. Aeth yn gynar i orphwys. Nid oes genyf ond dweyd wrth ei wraig Jane Harries a'r tri phlentyn bach a adawodd ar ei ol, am fwrw eu hyder ar Dduw ac ymdawelu yn yr ystern.

Claddwyd ef dydd Mawrth y 15fed o Chwefror, a gwelyddwyd gan y Parchn. Mr. Parry (Cefni), Pottsville, a T. C. Edwards, Hyde Park. Nid oes genyf wrth dewi ond dweyd y bydd y man lle y gorwedda fy nghyfaill yn gysegredig genyf tra y byddaf byw. Heddwch i'f huch, anwyl ac anwyl frawd, yw dymuniad un oedd yn dy garu, sef THOS. HOPKINS, *Hyde Park*.

(Oyhoeddair yr enghlynion ar ddymuniad y perthynasau.)

Pittston sydd a'i dyffynlon ddafnau—barus,
Yn berwi dan glwyfau;
A llw hyfwyn mewn llefau
O gylch eu cartrefe'n gwan.

Ei lifodd nwydwyllt gyflafan—anserth
Yn nghronfa gwyll anlan—
Ei odwrf oedd yn trydan,
A dig i'f huch mewn berwias dan.

Ow! y Sadwrn arswydus—ei helynt,
Yr galon sy'n glwyfus;
Cwmpodd pedwar o feib campus—yn fetw,
Gan eu bwrw yn y fflamlaug nwy barus.

Ie! Harries ein cyfaill gwirion—oedd un,
Peruidd wr ei galon—
Ein cenedl sy'n llawn cwynion—ar ei ol
Gwroddalau llael hyn ddengys eu gruddian
i'f dydon.

Ufudd y bu yn Nghwmaron—yn dwyn
Hynodwch wawr CRISTION;
Ei ddidor egwyddorion
Deil o hyd yn yr ardal hon.*

Wastad cawsai bur destyn
Y' nghol gwawr yr eugyl gwyn—
Ei ffydd oedd argraff addas
O wend gwrandd bywyd gras.

Sonai'n uchel am beirad swynion—y Naw,
Mewn iaith elai'r ddwyfion,
Cynar rinweddau cefnion
A llwial fryd nei ei fron.

Yr avel oer ni rowa—ei banes
Rhwyg brynau seirrh GWALIA—
Ei ffrail oi lefara,
Yn ei nerth tra huno wna.

Ei weddw hyfwyn a'r plant amddiffid,
Heddyw a wylant yn bruddaidd ddeiliad;
Ow! adeg chwewus i'r truenuslaid
I gollu hygar lant bywlog eu llygaid:
A rhoi'i weddillion fu rhaid—i orwedd
Yn ei oer anedd, hyd una'r enaid.

Ei brydwerth am ysbrydawl—cagynodd
A gwieg anlan newl
I ganu yn ogonawl
A'i deg wedd yn myd y gwawl.

D. RHOSINFARDD MATTHEWS.

West Pittston.

MRS. SARAH A. PRITCHARD.

Chwefror 1fed, yn Cambria, Wis., bu farw Mrs. SARAH ANN PRITCHARD, priod Mr. Evan Pritchard, yn 20 mwydd, 9 mis a 14 diwrnod oed.

Ganwyd Mrs. Pritchard yn Jefferson Furnace, Jackson Co., Ohio, Ebrill 28, 1855. Merch ydoedd i Margaret a Lewis D. Jones. Symudodd ei rhieni o Ohio pan oedd hi ond baban, ac ymsefydlasant yn Monroe Co., Iowa, lle y buont byw am un fynydd ar ddeg. Yna symudasant drachefn i Dawn, Mo., lle y maent yn byw yn bracenol.

Cafodd Mrs. Pritchard dad a mam crefyddol, a chafodd hithau y frant o ymuno a chrefydd yn Eglwys Annibynol Dawn, pan yn bedair ar ddeg oed, a pharhaodd yn aelod fyddlon o Eglwys Crist hyd deryn ei hoes. Yr oedd y chwawr hon yn fyddlon lawn gyda phob cyfarfod o natur grefyddol. Pa un bynag al cwrdd gweddi, pregeth, ysgol ganu neu ysgol Sabbothol, byddai hi yno, os na fyddai rhyw rwystr neillduol ar y ffordd.

Byddai yn hoff lawn o'i echartref ac o'i mam a'i thad. Pan o gartref yn gweini, ni adawai i un wythnos i fyned heibio heb eu gwled. Yr oedd yn un hynod foddlongar yn mhob amgylchlad. Pan oddeutu cartref bu can bob amser ar ei gwefusau. Yr hyn a great serch neillduol yn ei brodyr a'i chwiorydd tuag ati.

Ond daeth dydd iddi ymadael a'i mam a'i thad, a gylau wrth arall. Ar yr 18eg o Tachwedd, 1874, ymunodd mewn priodas ag Evan Pritchard o Rock Hill, Wis. Buont yn byw yn Missouri am oddeutu blwyddyn; yna symudasant i fyw i Cambria, Wis. Pan ar y daith cafoedd anwyd trwm, yr hwn a sefydlodd ar ei *lungs*. Ymben ychydig cyfyngwyd hi i'w gwely gan y *quick consumption*. Dioddefodd gystudd trwm am tua dau fis o amser. Ar y cyntaf o Ionawr rhoddodd enedigacth i fereh fechan. Gwellhaodd o hyn yn dda, ond all gymerodd ef eblefyd afael ynddi yn gadarnach nag erioed. Danfonwyd am ei thad, yr hwn a ymadaedd am Wisconsin yn ddioced, a chafodd ei anwyl fereb mewn dwfn gystudd. Rhoddodd hyn ryw adfywiad i'w meddwl am ychydig; ond yr oedd y gelyn dinstriol wedi gafael yd yn rhy drwm yn ei chyfansoddiad i un cymhorth dynol ei hachub. Ar y seithfed o Chwefror "hedodd ei hysbryd at Dduw yr hwn a'i rhoes," a dydd Mawrth canlynol hebryngwyd y rhan oedd farwol iddi i ddy ei "hiz gartref." Gwelyddwyd yn ei hangladd gan y Parchn. Rees Evans a Morris E. Davies.

* Gwynion, D. C.

Er i Mrs. Pritchard gael cystudd trwm iawn, eto yr oedd yn meddu ei synwyrnau hyd y diwedd, a soniaf lawer am ei mham a'i brodyr a'i chwlor-ydd. Sianidal lawer am fater ei henaidd a theimlai yn ddwys am nad oedd wedi byw yn swy agos at ei Gwardwr yn ystod ei hiechyd; "Ond yr wyf yn ymddiried yuddo ac yn pwyso arno, meddai, canys y mae yn ddigon i mi." Felly y bu farw a'i phwys ar ei Hanwylyd, gan adael ar ei hol mewu galar dwys fabau gwan, priod anwyl, tad a mam dirion, a brodyr a chwlorydd hoff. Duw a reddo ras iddynt oll i fyw yma fel ag y gallant fwynhau ei chymdeithas yn nghwmni Duw a'r Oen, yn y wlad tu draw i'r bedd.

Dymuna ei thad galarus gyflwyno ei ddiolchgarwch i Dr. Williams am ei lafur didino, ac i wragedd a merched Cambria am eu tirondeb a'u gofal tuag at ei ferch tra yn ei chystudd.

E. J. JAMES.

*. Dymunir ar y *Cyfaill* godi yr uchod er mwyn ei pherthynasau lliuosog.

MR. THOMAS ROBERTS, ROSENDAL, WIS.

ANWYL MR. GOL.—Yr wyf yn anfon hyn i'ch hysebyu, er galar mawr i mi yma, am farwolaeth y ffyddlon ddilacon THOMAS ROBERTS, dosbarthwr y CENHADWR yn y lle hwn. Dydd Mawrth y 29ain (nid y 26ain fel yr hysebywyd yn y *Drych*) o Chwefror, fel yr oedd yn cynorthwyo un o'r enw Miller i symud adeilad, ryw fodd neu gilydd syrthiodd Mr. Roberts, a daliwyd a gwasgwyd ef gan un o'r runners fel y bu farw yn y fan. Claddwyd ei gorff y dydd iau canlynol. Yr oedd ei angladd yn un o'r rhai mwyaf welwyd erioed yn yr ardal hon. Cewch hanes pellach am dano eto, os yr Arglwydd a'i myn.

J. VELINDRE JONES.

BEIBL GYMDEITHAS DAWN, MO.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol Beibl Gymdeithas Gymreig Dawn a'r amgylchoedd Ion. 2 yn nghapel y T. C. Am 10 yn y bore cynaliwyd cyfarfod trefniadol. Darllenwyd adroddiad yr ygrifenydd a'r Trysorydd am y flwyddyn ar derfynu a derbyniwyd yr adroddiad yn foddhaol ar dystiolaeth y prawfyddion o'i gywirdeb. Saif ein cyfrifon fel y canlyn am 1875:

Derbyniwyd gan gasglyddion y gwahanol ddosbarthiadau,.....	25.05
Derbyniwyd am lyfrau,.....	9.80
Cyfanswm,.....	\$34.85

Taliadau.

Book Case,.....	3.80
Llyfrau,.....	24.00
Cluddad llyfrau,.....	4.35
Llyfrau i'r casglyddion,.....	.60
Registered letters,.....	.26
Llyfrau i'r Trysorydd a'r Ygrifenydd,.....	1.10
Cyfanswm,.....	\$34.01
Arian ar law,.....	.84
Fryswyd o lyfrau, gwerth,.....	24.00
Gwerthwyd o'r uchod,.....	9.80
Llyfrau ar law, gwerth,.....	14.20

Dewiswyd swyddogion am y flwyddyn ddwyfodol y canlyn: Llywydd, Joseph A. Lewis; Islywydd, W. J. Jones; Trysorydd, E. P. Davies; Ygrifenydd, J. W. Thomas. Am 2, a'r

hwyr, cafwyd cyfarfodydd mwy cyhoeddus, pryd y cafwyd anerchiadau ac adroddiadau buddiol a medrus gan wahanol bersonau. Llywyddwyd yn fedrus gan J. A. Lewis ein Llywydd. Rhwng yr anerchiadau a'r adroddiadau canodd y corau, sef cer y T. C. a chor y B. yn swynol a medrus, yn cael eu harwain gan T. J. Powell ac Isaac Jones. Yr eiddoch,

J. W. THOMAS, *Ysg.*

BEIBL GYMDEITHAS MINERSVILLE, O.

Cynaliodd y gymdeithas hon ei chyfarfod blynyddol Rhag. 25, 1875, am 10, yn nghapel Bethesda. Dechreuwyd y cyfarfod trwy weddi gan y Parch. William Edwards, Syracuse, yna galwyd am adroddiad yr ygrifenydd am y flwyddyn.

Derbyniadau.

Arian ar law,.....	36.00
Y swm a werthwyd a lyfrau,.....	10.57
Casgliad,.....	45.85
Gwerth o lyfrau ar law,.....	40.80
" " oddiwrth y Fam Gym,...	11.40
Yn llaw y Fam Gymdeithas,.....	.60
\$145.40	

Taliadau.

Rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	60.00
Am lyfrau o'r Fam Gymdeithas,.....	12.00
Arian ar law,.....	20.51
Llyfrau a werthwyd,.....	10.57
" ar law,.....	42.33
\$145.40	

Derbyniwyd y cyfrifon yn foddhaol gan y cyfarfod. Etholwyd swyddogion am y flwyddyn ddwyfodol, y rhai sydd fel y canlyn:—Llywydd, Evan W. Evans; Islywydd, David R. Lewis; Trysorydd, Eb. Williams; Ygrifenydd, Wm. J. Rees. Dewiswyd hefyd bwyllgor trefniadol, a chasglyddion.

Pasiwyd, Ein bod yn gwneud dau life members y flwyddyn hon, sef Evan W. Evans a Peter Jones.

Penderfynwyd hefyd, Fod gweithrediadau y cyfarfod yn cael eu hanfon i'r *Cyfaill* a'r CENHADWR.

Penderfynwyd fod cyfarfod undebol yn cael ei gynnal y Sabboth iaf o Ionawr, y'nghapel yr Annibynwyr am 10, E. W. Evans a D. D. Richards i areithio; am 2, y'nghapel y Methodistiaid, D. D. Morgans a Wm. Rees; a chyfarfod gweddi yn yr hwyr y'nghapel ys Annibynwyr.

WILLIAM J. REES, *Ysg.*

CYFARFOD BLYNYDDOL BEIBL GYM. GYMREIG RACINE A'R CYFFINIAU.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y gymdeithas hon Ion. 1, 1876. Am ddau o'r gloch y pryd-nawn, ymgyfarfyddwyd yn addoldy yr Annibynwyr. Dechreuwyd yn y dull arferol gan y brawd Hugh Griffiths, Pike Grove; yna aed yn mlaen i ymddrin ag achosion y Gymdeithas. Dewiswyd y personau canlynol yn swyddogion

<i>Derbyniadau.</i>	
Llyfrau ar law Ion. 1, 1875.....	21, 52
Arian " " " ".....	27, 38
Casgliwyd yn y dos. 1af.....	33, 40
" " " " 2il.....	23, 10
" " " " 3edd.....	65, 50
" " " " 4edd.....	20, 03
" " " " 5ed.....	24, 17
" " " " 6ed.....	7, 35
" " " " 7ied.....	6, 00
Llyfrau o New York.....	71, 48

Talwyd am argraffu adroddiadau.....	10.00
Am gludiad llyfrau o New York.....	2.50
Anfauwyd yu rhodd i'r Fam Cyndeithus.....	180.00
Beibl a Thestantau yn ruodd.....	16.00
Llyfrau ar law Ion. Iaf 1870.....	59.25
Arian ar law, " " ".....	37.05

Am saith yu yr hwyr, yn yr un addoldy, caed cyfarfod i areithio ar y Gyndeithas Feibl-aidd. Dechreuwyd gan y brawd Rees Davies. Yna anerchiad gan y Llywydd. Wedi hyny caed araeth alluog gan y Parch. Owen Griffith (Giraldus), swydd Oneida, N. Y. Profodd yn eglur werthfawrogrwydd y Beibl; ac hefyd nad oedd yu bosibl i un llyfr arall ymdangos byth i gymeryd lle y Beibl, gan fod ei darddiad oddiwrth Dduw sef yr awdurdod uchaf mewn bodolaeth. Yn olaf cafwyd anerchiad byr ond melus gan y Parch. Joseph Roberts.

Digitized by Google

oll yn ddi-ddyled. Ac yr oedd y pethau yna yn fy argyhoeddi taw eglwys weithgar oddimewn ydoedd. Derbyniwyd saith yr un Sabboth, ac amryw ar ol hyny, yn nghorff y flwyddyn ddiweddar. Dengys y ffeithiau uchod mai eglwys yn cael ei gwllitho gan y dylanwadau oddiuchod ydyw. Ond y mae yn rhy wylaidd i udganu ei llwyddiant, fel y gwna amryw eraill, pan mewn gwirionedd na bydd en llwyddiant a'u cynydd mewn crefydd yn agos mor amlwg a northol. Y mae deg wedi ymuno a'r gymdeithas yn ystod yr wythnosau diweddar, ac yn mhlith y nifer y mae teulu—tad a mam, a thri o blant. Y mae yr eglwys wedi bod ar gynydd er's wyth mlynedd. Y mae fel olewydden i'r, a'i gwraidd yn tyfu ar lan afon bywyd. Rhif yr aelodau pan gymerodd y brawd Williams eu gofal oedd 56; ond erbyn heddyw y mae eu rhif yn gymaint arall.

Y mae amryw eglwys yn ymddwyn fel pe na byddai angen ymdrech i'r gael eneidiau at Grist yn nhymer gwresog yr haf, neu fel pe bai Gwrandawr gweddi oddicartref, fel yrawgrymai y prophwyd am dduw Baal. Ond yn y gauaf byddant yn hynod seilog a thyrstfawr; ac ymddengys hyny i'r ai yn debycach i ddefod ac arfer, yn hytrach na gwir gynhyrfaidd ysbryd dros ogoniant y Ceidwad a lles eneidiau anfarwol. Nid eglwys felly yw Eglwys Plainfield. Ond y mae bob amser a chwmwl y gogoniant yn aros yn eu mysg. Y mae yr aelodau yn caru y gweinidog, a hwythau yn gynnes yn mynws gwr Duw. Yn mhob man y mae cariad brawdol yn frwd, y mae undeb yn bodoli, a lle mae undeb, mae nerth. Ac amddifadwydd o frawdgarwch Cristionogol yn aml sydd yn attal llwyddiant ar grefydd. Ond pan welir eglwys wedi ei thrwytho ag ysbryd cariad, y mae fel y dyfroedd dyfnion, yn rhedeg yn llonydd ond yn northol.

Gobeithio na bydd y brodyr yn teimlo yn galed ataf am fy hyfdra yn nodi ychydig allan o lawer o ffeithiau gwerthfawr sydd yn perthyn i'w heglwys.

WILLIAM O FOM.

FISH CREEK.

DIWYGIAD CREFYDDOL.

Dyna welir ac a glywir o bell ac agos y dyddiau presenol. Yn mhlith gwahanol leithoedd ac enwadau, Duw yn llwyddo ymdrechadau ei weision, ac yn ateb gweddiau taerion ei blant, ac yn ymweled a hwy yn ei ddylanwadau northol ac achubol. A dywyenydd genyf allu hysbysu fy nghydgenedl na chafodd preswylwyr dyffryn prydferth Fish Creek eu gadael ar weled a chlywed yn unig, ond gallant ddweyd fel Paul iddynt deimlo y gweithrediadau grymus yn gweithio yn eu calouau, ar ol bod am amser maith heb ond ychydig arwyddion o gynydd yn eu plith—Sion fel pe ar y gwastadedd

yn llefain, "A fyraodd braich yr Arglwydd fel na allo achub."

Ond dechreu y flwyddyn hon, pan oedd y bobl yn un a chytan yn gweddio Duw o ddirif yn ystod yr wythnos weddi, yn cael cyfarfodydd hwylus, eto dim yn neillduol; ond penderfynasant gynnal yr ail wythnos, a thua'r diwedd torodd gwawr. Aed yn y blaen y drydedd wythnos. Erbyn hyn yr oedd "y fraich ac iddi gadernid" yn cael ei hestyn allan i achub—y bobl yn parhau yn eu gweddiau—ac mewn canlyniad i bum wythnos o weddio y mae y rhan luosocaf o bobl ddigrefydd y lle wedi eu dwyn i ddiogelwch ni a obeithiwn. Y mae Sion erbyn hyn fel pe yn ymysgwyd o'r llwch, ac yn teimlo yn llawen fam plant.

Boreu Sabboth y 12ed cyfisol cafodd fy mhariod Owen Jenkins y fraint o roddi deheulau cymdeithas i dri ar ddeg o'r cyfryw, y rhai sydd yn gwneud i fyny 16eg mewn nifer er dechreu y flwyddyn hon, a rhai eto yn y gyfeillach: a chredwyf fod agos yr un nifer yn eglwys y M. C. Y mae yr ymwelliad grasol hwn wedi rhoddi adgyfnerthiad i'r eglwys yn y lle, nid yn unig wrth weled eu cynydd mewn rhifedi, ond wrth weled rhai ag yr oeddynt hwy braidd wedi eu rhoddi i fyny i'w calon galedwch wedi cael eu harcholli ac yn troi eu gwynobau tua Sion er cael gafael ar y balm sydd yn gwella'r archoll, ac yn ol pob arwyddion ymddengys eu bod o dan driniaeth y Phisgywr mawr a ddichon yn gwbl iachau. Gwawried y boreu yn fuan pryd y byddo y gweddill o'r bechgyn ieuainc sydd hyd yn hyn yn dal yn gyndyn, yn dyfod i ymofyn am y Meddyg da, ac i roddi eu hunain yn gyfan gwbl o dan ei alluog law ef.

Y mae y merched ieuainc yn ddiethriad wedi dyfod i fewn i'r eglwys, yn nghyd a'r rhan fwyaf o benau teuluoedd yr ardal, yn wyr a gwragedd. Nerth a gaffont oll i fod yn ffyddlon a gweithgar o blaid yr hwn y maent wedi rhestru eu hunain o dan ei faner, fel y byddo eu gweithredoedd yn profi eu bod yn ddygyblion gwirioneddol i Iesu Grist.

Nid oes dim neillduol wedi cyffwrdd a themladan yr eglwys hon, sef Bangor, ond gyda hyfrydwch gallaf ddweyd fod pob peth yn myned yn y blaen yn ddymunol—y cynulliadau yn lluosog ar y Sabboth, a gradd o gynydd yn yr eglwys. Y mae yn rhifo erbyn hyn rhwng profswyr newyddion yn nghyd a dyfodiaid eraill i'r lle tua 65 o aelodau. Ond y mae yma fel mewn manau eraill luaws yn dal yn galed yn ngwyn-eb galwadau taerion yr efengyl ar eu chredwyf nad oes dim a wna dynaru o oddigerth i'r hwn a agorodd galon i weled a hwy yn ei ddylanwadau be. Ac O na ddeuai yr amser yn fuan y bydd yn ymofyn am eu golchi yn y ffynon a i "dy Ddafydd a phreswylwyr Jerusall Bangor, Wis.

M. CLAUDIA

1876.

CYF. XXXVII.

Rhif. 5.

Y CENHADWR AMERICANAUDD.

Boð yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONIADOL.		Englynion,.....	150
Y seliau wedi eu hagoryd,.....	129	Cyfarchiad i Mr. Daniel Rowland,.....	150
CREFYDDOL.		Dau englyn yn atebiad i L. L. Llausamlet,.....	150
Tangnefedd i'r tŷ hwn,.....	131	Anerchiad i Lewis D. Jones, Dawn, Mo.,.....	150
Y Trysorau goreu,.....	134	Penillion priodasol,.....	151
Hyfrydwech crefydd,.....	134	Er cof am Isaac Cunney,.....	151
Dedwyddwch byd arall,.....	134	Myfyrdod yn mynwent Nelson,.....	151
Mi a wnaethum fel y gwnaeth eraill,.....	135	HANESIAETH.	
AMRYWIAETHOL.		Cyfarfod chwarterol canolbarth Ohio,.....	152
Goheblaeth o Ewrop,.....	135	Cyfarfod chwarterol deheu-barth Ohio,.....	152
Rhai o brif flynonellau cyfelliornadau crefydd- ol y byd,.....	139	Symudiad gweinidog,.....	152
Mrs. Ann Powell, Providence, Pa.,.....	141	At Olygydd y CENHADWR,.....	153
Cofiant Mrs. Martha Jones, gynt o N. Y. Mills,.....	142	Llythyrau cymeradwyaeth,.....	154
Cofiant Mr. Evan R. Davies, Rome,.....	143	Pike Grove, ger Racine,.....	154
Cariboo,.....	144	Priodwyd,.....	155
"A romance in missionary life,".....	145	Bu farw,.....	155
Taith i Ohio 38 mlynedd yn ol,.....	146	Byr gofion am John D. Jones, Gomer,.....	156
Y Beibl a'r ysgol ddyddiol,.....	147	Cymdeithas Feiblaidd H. Patent a Marey,....	158
Cyngor mawr Plymouth, Brooklyn,.....	149	Beibl Gymdeithas swydd Licking, Ohio,.....	158
BARDDONOL.		" " Milwaukee,.....	159
"Cerbyd Trugaredd,".....	149	" " Pomeroy, Ohio,.....	159
Dau benill wrth esgyn i'r areithfa,.....	150	" " Blue Earth Co., Minn.,.....	159
		Llythyr cymeradwyaeth,.....	160
		Rhodd i'r Parch. R. D. Thomas,.....	160
		Wood's Run, ger Pittsburgh,.....	160

REMSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

Digitized by Google

~~~~~

CYFARFOD CHWARTEROL E. N.

Y gynadledd am 2 o'r gloch y diwrnod cyntaf.
Taer ddymuna yr eglwys a'r gweinidog i holi
weinidogion yr Undeb fod yn bresenol.

ROBERT EVANS, *Ysq.*

I DDERBYNWYB Y CENHADWR.

HEFYD, os ewylllysia yr hen dderbynwyr gael y llyfr difyrus a rhagorol hwn, rhoddir ef i bwy bynag fyddo wedi talu yr ol-ddyledion, ac a dalo am y CENHADWR am y flwyddyn 1876 cyn y dydd cyntaf o Orphenaf nesaf; ond iddynt hysbysu i ni eu dymuniad i'w gael, a danfon 12 cent at y ciudadi. Prîs y llyfr yw pum swilt. NEW.

Hefyd, cynygir y llyfr yn wobri i dderbynwyr newyddion a anfonant \$2.12 gyda'u henwan-rywdro yn ystod y flwyddyn hon—ac iddynt ddechreu gyda'r mis a ewrllysiont.

✎ Mae Hugh W. Jones, Penlan, Box 55, Cambria, Wis., wedi addaw gweithredu fel goruchwyliwr i ni yn Cambria. A wel ein derbynwyr yno yn dda dalu eu cyfrifon iddo ef?

CYFEIRIADAU:—Rev. R. D. Thomas (Iorthryn Gwynedd) 368 E. Oak Street, Columbus, Ohio.
Rev. J. P. Williams, Racine, Wis.

GWELLIANT GWALLAU.—Yn hanes marwol-
aeth y brawd Thos. Harries, West Pittston, yn
y rhifyn diweddaf, wrth son am ei gladdedig-
aeth, yn lle Parry, Pottsville, darlener Parry,
Pittston; ac yn lle Edwards, Hyde Park, dar-
lener Edwards, Wilkes Barre. Hefyd dylesid
ychwanegu fod y Parch. Mr. Williams, Parsons,
Pa., yn cymeryd rhan yn y gwasanaeth ar yr
achlysur.

**Mae Wm. M. OWEN yn parhau i ddwyn ymlaen eifae
nach arferedig mewn Peillied, Blawd Ceirch, Feed. Halen
Pork.**

General Commission Business,
yn ei hen safle ar HEOL LIBERTY, UTICA.
Cofler y rhif, 27 LIBERTY STREET.

WM. M. OWEN.

MR. GOL.,—Diagwyllir i Dr. Rees os yw bosibl i ddyfod i'r lleoedd canlynol:—Meh, 26, Coal Valley, Ill.; 27, aros yn Rock Island; 28, Long Creek, Iowa; 29, Oskaloosa; 30, Williamsburgh; 31, Welsh Prairie; Gorph. 1, Old man's Creek; 2, Big Rock, Ill.; 3, Chicago. Carem wybod pa mor fuan y daw y Parch. J. Thomas i'r dalaeth hon.

W. WATKINS.

 We have room for a few more advertisements on the cover of our magazine. Charges moderate;—

1 column 1 year,.....	\$16.00
1/2 " "	9.00
1/4 " "	5.00
10 lines or less 1 year,.....	2.50
For six months, one half the above rates.	

Ebrill 28, yn Stenben, ar ol cystudd trwm o ddwy wythnos a haner, Mr. ELIAS R. JONES, yn ei 56 mlwydd oed. Dyn tawel, cymwynasgar, a pharchus, ac aelod cymeradwy a debyddiol gyda'r beddyddwyr.

Mae Moody a Sankey wedi terfynu eu cyfarfodydd yn New York, ac ar ol myned i Augusta, Georgia, i orphwys am ychydig ddyddiau, bwrriadant fyned i Montreal i ddechreu cyfres o gyfarfodydd diwygiadol yno.

Maellong cenhadol cisoes wedi cael ei launchio ar un o'r llynoedd mawrion, y Niassa, a ddarganfyddwyd gan Livingstone yn nghanolbarth Affrica, a gorsafau cenhadol wedi eu sefydlu ar lanau tri o'r llynau hyn.

Bydded hysbys i chwyl y cynelir y Gymanfa hon eleni yn Sharon, Pa. Bydd yn dechreu nos Wener, Mehefin yr 2, ac yn parhau dros y Sadwrn a'r Sul canlynol. Dysegwyllir i'r holl weinidogion fod yn bresenol, ac hefyd i'r eglwysi ddauonof cymrychiolwyr.

Bwriedir sicrhau gwasanaeth y Parchedigion
Thomas a Rees cyn eu hymadawiad i Gymanfa
Wisconsin. Yr eiddoch, W. P. EDWARDS.

Mineral Ridge, Ebrill 24, 1876.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 27, RHIF. 5.

M A I, 1876.

RHIF. OLL, 487.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD. LLYFR Y DATGUDDIAD YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.,
Athraw yn Ngholeg Duwinyddol; Bangor, Maine,
PENNOD XL

Ganiadau'r Datguddiad.

Nid rhan ddibwys o'r Datguddiad sydd yn gymysgedig o ganiadau—caniadau o fawl i Dduw a'r Oen. Ac y mae i'w gosio mai caniadau nefol ydyw y rhai hyn oll—yn llawn o ddwyser, ac yn cynnwysu gan ysbryd y nefoedd—yn cael eu canu ar wahanol achlysuron gan y corau gorllawen uchod.

Y mae genym yehydig—ac ond yehydig—sagbroffion o ganiadau nefol mewn rhannau eraill o'r Beibl. Ceir cân y Seraffiaid yn y olweched bennod o Esay: "Sanct, Sanct, Sanct, yw Arglwydd y lluoedd: yr holl ddacar sydd lawn o'i ogoniant ef." Ceir cân yr angelion ar enedig-aeth Crist: "Gogoniant ym y goraeaf i Dduw, ac ar y ddacar tangnefedd, i ddynion ewyllys da." Ond ym Datguddiad cawn amryw o'r fath ganiadau. Ac ymddengys ym bwysig y dylent dderbyn sylw manylach nag a fuaem yn sbl i roddi llydant ym y pennodau blaenorol.

Yn y lle cyntaf, ceir Cân y pedwar creadur byw, neu'r cerubiaid, ar ein dyfodiad cyntaf at ynt. "Ac nid oeddynt yn gorphwys ddydd a nos, gan ddywedyd, Sanct, Sanct, Sanct, Arglwydd Dduw Hollallnog, yr hwn oedd, a'r hwn sydd, a'r hwn sydd i ddyfod." Y mae hon yn debyg iawn i gân y Seraffiaid ym Esay—priodol- iad parhaol o sancteiddrwydd i'r Arglwydd. Mewn cysylltiad a hyn, cyflwyno y pedwar henuriad ar hugain eu hanain o flaen Duw, mewn ystum o'r gostyngelddrwydd a'r parch mwyaf. Syrthiant i lawr yn ei bresenoldeb, bwriant eu oronau wrth ei draed, a dywedant, "Teilwag yt, O Arglwydd, i dderbyn gogoniant, ac anrhydedd, a gallu: canys ti a gresiast bob peth, i herwydd dy ewyllys di y maent, ac y creu- dyd hwynt." (Dat. iv. 8—11.)

Y mae hyn yn gyfatebol i ddywediad Salm- a: "Yr Arglwydd a wnaeth bob peth er ei fwrw ei hun," (Diar. xvi. 4.) h. y., i herwyddo ei

ogoniant, a chyfranau at ei fawl. Y gân yma o eiddo yr henuriaid a'r cerubiaid ni chanwyd ar unrhyw achlysur neillduol, a gellir ei hystyried fel rhagbrawf o'n haddoliad dyddiol a pharhaol.

Yn nesaf, cawn y Gân Newydd, a genid gan yr henuriaid a'r cerubiaid, pan ddaeth yr Oen yn mlaen i gymeryd y llyfr o law yr hwn oedd yn eistedd ar yr orseddfainc: "A phan gymerth efe y llyfr, y pedwar creadur byw a'r pedwar hennuriad ar hugain a syrthiasant ger bron yr Oen; a chan bob un o honynt yr oedd telynan, a phialau aur yn llawn o aroglidarth, y rhai yd- yw," neu y rhai a arwyddant, "weddian y saint. A hwy a ganasant ganiad newydd, gan ddywed- yd, Teilwng wyt ti i gymeryd y llyfr, ac i agoryd ei seliau ef: oblegid ti a laddwyd, ac a'n pryn- aist ni i Dduw trwy dy waed, allan o bob llwyth, ac iaith, a phobl, a chenedl; ac a'n gwnaethost ni i'n Daw ni yn freninoedd ac yn offeiriaid: ac ni a deyrnaswn ar y ddacar."

Oddiwrth sylwedd y gân hon, nis gallasai gael ei chanu ond gan y gwaredigion yn y nef yn unig. Ni allai yr angelion ganu "Iddo ef yr hwn a'n carodd ni, ac a'n golchodd ni oddiwrth ein pechodau yn ei waed ei hun." Am hyn, y mae côr mawr yr angelion yn sefyll yn ol mewn distawrwydd, pan y mae y rhan yma o'r gwasan- aeth nefol yn myned yn mlaen. Ond ychwaneg- wyd cydgan—un o'r rhai mwyaf mawreddog a ganwyd erioed ar y ddacar neu yn y nef, yn yr hwn y gall yr holl nefolion uno: "Ac mi a ed- rychais, ac a glywais lais angelion lawer yn nghylch yr orseddfainc, a'r creaduriaid byw, a'r henuriaid: a'u rhifedi hwynt oedd fyrddiynau o fyrddiynau, a miloedd o filoedd; yn dywedyd â llef uchel, Teilwng yw'r Oen, yr hwn a ladd- wyd, i dderbyn gallu, a chyfoeth, a doethineb, a chadernid, ac anrhydedd, a gogoniant, a ben- dith. A phob creadur a'r sydd yn y nef, ac ar y ddacar, a than y ddacar, a'r pethau sydd yn y môr, ac oll a'r sydd ynddynt, a glywais i ym dywedyd, i'r hwn sydd yn eistedd ar yr orsedd- fainc, ac i'r Oen, y byddo y fendith, a'r anrhyd- edd, a'r gogoniant, a'r gallu, yn oes oesoedd." (Dat. vi. 11—18.)

Nid oes adran yn y Beibl a rydd i ni amgylf- rediad mwy godidog a dyrchafedig o'r nefoedd na hon. Y dyfira aruthrol yn y nef, cerubiaid a serafliaid, angelion a seintiau gogoneddedig, yn fyrddiynau o fyrddiynau, a miloedd o filoedd, o'i

yn uno mewn un gydgan arddunol: "I'r hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfainc, ac i'r Oen, y byddo y fendith, a'r anrhydedd, a'r gogoniant, a'r-gallu, yn oes oesoedd i'r"

Cawn Gân debyg o fawr ar sellad gweision Duw yn eu talcenau. Yma, fel yn yr engraifft ddiweddar, y gwaredigion a ddechreuant y dôn, a chanlynir hwynt gan yr angelion, mewn cydgan mawreddog, "Wedi hyn mi a edrychais; ac wele dyrfa fawr, yr hon ni allai neb ei rhifo, o bob cenedl, a llwythau, a phobleodd, ac ieth-oedd, yn sefyll ger bron yr orseddfainc, a cher bron yr Oen, wedi eu gwisgo mewn gysau gwynion, a phalmwydd yn eu dwylaw; ac yn llefain â llef uchel, gan ddywedyd, iachawdwriaeth i'n Duw ni, yr hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfainc, ac i'r Oen. A'r holl angelion a safasant o amgylch yr orseddfainc, a'r henuriaid, a'r pedwar creadur byw, ac a syrthiasant ger bron yr orseddfainc ar eu hwynebau, ac a addolasant Dduw, gan ddywedyd, Amen: Y fendith, a'r gogoniant, a'r doethineb, a'r diolch, a'r anrhydedd, a'r gallu, a'r nerth, a fyddo i'n Duw ni yn oes oesoedd, Amen." (Dat. vii. 9—12.)

Y Gân nesaf yn y nef a genir gan yr henuriaid yn unig, ar udganid y seithfed udgorn, pan wnaed yr hysbysiad cynhyrfiol: "Aeth teyrnas-oedd y byd yn eiddo ein Harglwydd ni a'i Grist ef; ac efe a deyrnasa yn oes oesoedd. A'r pedwar henuriaid ar hugain, y rhai oedd ger bron Duw yn eistedd ar eu gorseddfainc, a syrthiasant ar eu hwynebau, ac a addolasant Dduw, gan ddywedyd, Yr ydym yn diolch i ti, O Arglwydd Dduw Hollalluog, yr hwn wyt, a'r hwn oedditi, a'r hwn wyt yn dyfod: oblegid ti a gymaraist dy allu mawr, ac a deyrnasaist. A'r cenedloedd a ddiglasant; a daeth dy ddig di, a'r amser i farnu y meirw, ac i roi gwobr i'th wasanaethwyr y prophwydi, ac i'r saint, ac i'r rhai sydd yn ofni dy enw, fychain a mawrion; ac i ddifetha y rhai sydd yn difetha y ddasaer." (Dat. xi. 15—18.)

Yn y lle cyntaf, cân o ddolchgarwch i Dduw ydyw hon, am ei lywodraeth gyfiawn dros y byd, a'i ofal am ei bobl. Dathla hefyd gyfiawnder gogoneddus Duw, yn rhoddi gwobr i'w wasanaethwyr, a difetha y rhai a ddifaent y ddasaer.

Cawn yn nesaf Gân orfoleddus, yn cael ei chanu fel yr ymddengys gan holl lu'r nefoedd, ar fuddugoliaeth Michael ar y ddraig: "Yr awrlon y daeth iachawdwriaeth, a nerth, a theyrnas ein Duw ni, a gallu ei Grist ef: canys cyhuddwr ein brodyr ni a fwrwyd i'r llawr, yr hwn oedd yn eu cyhuddo hwy ger bron ein Duw ni ddydd a nos. A hwy a'u gorchfygasant ef trwy waed yr Oen, a thrwy air eu tystiolaeth hwynt; ac ni charasant eu heinioes hyd angau. Oherwydd hyn llawenhewch, y nefoedd, a'r rhai ydych yn trigo ynddynt. Gwae y rhai sydd yn trigo ar y ddasaer a'r mŵr: canys y diafol a ddigynodd atoch chwi, a chanddo lid mawr, o her-

wydd ei fod yn gwybod nad oes iddo ond ychydig amser." (Dat. xii. 10—12.) Staredir am Satan yma fel cyhuddwr pobl Dduw—yn eu cyhuddo hwynt o dramgwyddiadau, gwendidau, anghysoedeb, amherffellthrwydd. A pha fodd y darfu iddynt hwy ateb y cwynion yma, a gwrthbrofi eu gelyn anhrugarog? Nid drwy eu gwadu hwynt, neu eu hegusodi, neu osod eu gweithredoedd da gyferbyn a hwynt; nae, oed "drwy waed yr Oen." Nid oes yr un ffordd arall drwy yr hon y gellir byth gyfarfod a gorchfygu cyhuddiad Satan.

Y Gân nesaf a glywn am dani yn y nef ydyw eiddo y 144,000, y rhai y mae ganddynt enw eu Tad yn ysgrifenedig yn eu talcenau. Cenir hi ganddynt hwy, a chanddynt hwy yn unig. "Ac mi a glywais lef o'r nef, fel llef dyfroedd lawer, ac fel llef taran fawr: ac mi a glywais lef telynorion yn canu ar eu telynau. A hwy a ganasant megis caniad newydd ger bron yr orseddfainc, a cher bron y pedwar creadur byw, a'r henuriaid: ac ni allodd neb ddygu y gân, ond y pedair mil a'r saith-ugainmil, y rhai a brynwyd oddiar y ddasaer." (Dat. xiv. 2, 3.)

Nid yw ystyr y gân yma yn cael ei roddi. Gelwir hi yn gân newydd, ac yr oedd ond odid yn gyffelyb i gân newydd y gras prynedigol, am yr hon y clywsom yn y bumed beanoed.

Ar ol hon cawn Gân y rhai hyny a gwasant y fuddugoliaeth ar y bywyd, ac ar ei ddelw ef. "A chanu y maent gân Moses gwasanaethwr Duw, a chân yr Oen; gan ddywedyd, Mawr a rhyfedd yw dy weithredoedd, O Arglwydd Dduw Hollalluog; cyfiawn a chywir yw dy ffordd di, Brenin y saint. Pwy ni'th ofna di, O Arglwydd, ac ni ogonedda dy enw? oblegid tydi yn unig wyt sanctiaid; oblegid yr holl genhedloedd a ddenant ac a addolant ger dy ffordd di; oblegid dy farnau di a eglurwyd." (Dat. xiv. 3, 4.)

Ymddengys fod hon wedi cael ei chanu gan y prynedigion yn unig. Dywedir eu bod yn canu cân Moses a chân yr Oen—cân o ymwared, yn debyg i eiddo Moses ar lan y Môr Coch: o ymwar-ed hefyd, drwy waed yr Oen. Cyfeiria y gân yma at farnedigaethau cyfiawn Duw ar ei elysion, ac at ganlyniad ei farnedigaethau yn hyrwyddiad ei ofn. "Pwy ni'th ofna di, O Arglwydd, oblegid dy farnau cyfiawn di a eglurwyd."

Nis rhoddir i ni ond un arall o ganiadau'r nef yn y Datguddiad, ac y mae hono yn un o ddyddordeb mawr—ar adfelliad a chwymp y Fabb-lon gyfrin. "Ac ar ol y pethau hyn mi a glywais megis llef uchel gan dyrfa fawr yn y nef, yn dywedyd, Aleluia: iachawdwriaeth, a gogoniant, ac anrhydedd, a gallu, i'r Arglwydd ein Duw ni: oblegid cywir a chyfiawn yw ei farnau ef: oblegid efe a farnodd y butain fawr, yr hon a lygrodd y ddasaer a'i phuteindra, ac a ddalodd waed ei weision ef ar ei llaw hi. Ac eil-waith y dywedasant, Aleluia. A'i mwg hi a gododd yn oes oesoedd." (Dat. xix. 1—3.)

Yn y gân hon fel mewn eraill, cyflawnder at dalladol Duw a ddethlir. Moliana bodau nefol Dduw mewn golwg ar fwg y colledig, nid o egwyddor o falais a dial, ond o barch difrifol at aarhydedd Duw, hawliau ei gyflawnder a daioni penaf y bydsawd; yr un fath y llawenychn ni pan fydd y llofradd wodi ei ddal a'i garcharu, a'i ddwyn i ddioddef gwobr ei weithredoedd. Nid oes genym ni un falais at y toll-ddym. Yr ydym yn tostario wrtho, ac ya gweddio drosto. Ond yr ydym yn llawenhau fod y gyfraith a dorodd efe yn cael ei hanrhydeddu, fod cyflawnder ya cael ei amddiffyn, ac fod yr ardal yn ddiogel.

A barnu oddiwrth y caneuon a archwiliasom, maddyllia bodau nefol fwy am *gyflawnder* Duw, nag a wna hyd yn nod pobl dda y byd presenol. Clodforant ef yn fwy selog, ac mewn tŷnau tyneraeth. Siaradant y naill wrth y llall am y pwll diwaelod, a'r llyn o dân, heb unrhyw ofn cyahyrfu teimladau gwan, neu roddi tramgwydd.

Y mae Cân arall mewn cysylltiad uniongyrchol a hon—os ydyw yn un arall—mewn tŷn wahanol: "A llef a ddaeth allan o'r oreuddfaine"—oddiwrth y Messia, yn ddiameu—"yn dywedyd, Molienwrol ein Duw ni, ei holl weision ef, a'r rhai ydyh yn ei ofni ef, bychain a mawrion hefyd. Ac mi a glywais megis llef tyrfafawr, ac megis dyfroedd lawer, ac megis llef taranau cryfion, yn dywedyd, Aleluia: oblegid teyrnasodd yr Argywydd Dduw Hollalluog. Llawenychn, a gorfoleddwn, a rhoddwn ogoniant iddo ef: oblegid daeth priodas yr Oen, a'i wraig a'i parotodd ei hun. A chaniatawyd iddi gael ei gwisgo a llian main glân a diaglaer; canys y llian main ydyw cyflawnder y saint." (Dat. xix. 5-8.)

Y mae yr ymdrechfa ddiweddaf yn agos drosoedd yn awr; y mae priodas filfwyddol yr Oen yn dynesu; y mae y briodferch, yr Eglwys, wedi derbyn ei gwisg o gyflawnder glân a diaglaer; hi a barotodd ei hun; ac y mae hyn yn ddigonol i alw allan foliant gorfoleddus oddiwrth lu'r nefoedd.

Oddiwrth y sylwadau a gymerasom o ganiadau'r nef, yr ydym yn gweled mai moli ydyw hwyrach y rhagoraf o bob galwedigaeth. Y mae yn alwedigaeth neillduol y nef. Ychydig neu ddim a glywir am weddian yn y nef, ond y mae yr holl awyrgylch yn llawn o fawl. Y mae yn y byd hwnw nid yn unig briodolladau (*ascriptions*) *esfyddedig* o fawl fel eiddo y cerubiaid yn Dat. iv. 8; ond ffirwydriadau mynych o addoliad *achlysurol*, yn yr olwg ar fuddugoliaethau a gwaredigiaethau mawrion. Y fath ydyw y rhan fwyaf o'r caneuon a gawn yn ysgrifenedig, ac ar y rhai y cawsom achlysur i sylwi.

Ac yn y rhai yma y mae gwres bwyalg i ni. Yr ydym ninau yn cael gwaredigiaethau, yn gystal a phrofedigaethau; a dylai yr oll o honyat fod yn achlysuron buan o ddiolchgarwch a mawr. Ya neillduol dylem fod ya orfoleddus

yn llwyddiant Seion. Dyma yr hyn sydd yn galw allan foliant mwyaf sonlarus y nef; ac yn y moliant yma y cyduna yn y modd mwyaf diffuant yr holl rai hyny ar y ddacur ag y mae ysbryd y nefoedd ynddynt. Hwy a unant ya yr alwedigaeth fendigedig hon yma, fel y maent yn gobeithio cyfranogi o honi, gyda llawenydd anhraethadwy a llawu o ogoniant, ya y byd gwynfydedig hwnw yn oes oesoedd.

(Diwedd yr aeginfed beannod.)

Crefyddol.

"TANGNEFEDD I'R TY HWN."

(Sylwedd Pregeth ar agoriad Addoldy oddlar Lwc 10: 5.)

Mae ein testun yn rhan o gyfarwyddyd Crist i'r 70. Wrth gydmaru Matt. 10, a Luc 9, gwelir fod Iesu Grist wedi ordeinio 12 apostol a'u hanfon i ddinasoedd Israel i bregethu teyrnas Dduw, ac i iachau pob clefyd a phob afiechyd. "Wedi hyn ef a ordeiniodd ddeg a thringain eraill, ac a'u hanfonodd o flaen ei wyneb i bob dinas a man lle yr oedd efe ar fedr dyfod." Dyma ddau gomisiwn gwahanol, eto yn debyg i'w gilydd. Yr un oedd mae eu llafur—"Dinasoedd Israel, a phob dinas a man lle yr oedd efe ar fedr dyfod." Yr oedd yr un *rhwystrau a pheryglon ar eu ffordd*. Yr oeddynt yn cael eu danfon fel "*cyrn yn mysg bleiddiaid*," ac yn cael eu gorchymyn i fod yn "gall fel y seirph, ac yn ddiniwed fel y colomenod." Yr oedd yr un *cymysgedd yn angenrheidiol*—"dim i'r daith." Na ddwygwh god, nac ysgrapan, nac esgidiau." Yr oedd eu cynhaliath yn sicr. "Tellwag i'r gweithiwr ei gyflog." Yr oedd Crist am i'w achos gael ei ddwyn yn mlaen ar yr egwyddor wirfoddol, ac yn bwriadu i'r rhai oedd yn pregethu yr efengyl i fyw wrth yr efengyl; pe amgen buasai wedi dweyd wrth y 12 apostol, a'r 70 eraill i ddarparu ar gyfer y daith. Yr un *genadwri oedd ganddynt*—"TANGNEFEDD. Ac i ba dy hynag yr eloch i mewn, yn gyntaf dywedwch, Tangnefedd i'r ty hwn." Cyfarchiad priodol iawn ydoedd, ac ydyw *Tangnefedd*. Y sign ar y *flag* ydoedd, "Os bydd yno fab tangnefedd, eich tangnefedd a orphwys arno," h. y. Os bydd yno ddyn heddychlaw, yn caru yr efengyl, ac yn barod i dderbyn ei chenedom yn llawen, er cariad at Grist a'i efengyl, "eich tangnefedd a orphwys arno; os amgen hi a ddychwel atoch chwi." "Eithr pe ddinas," &c. adn. 10—12.

Yr un ydyw y cyfarwyddyd i weinidogion Crist eto ag ydoedd i'r 12 apostol a'r 70 gynt. Eu dyledswydd hwy yn mhob ty ydyw cyhoeddi a chynyg "*tangnefedd*." Yn briodol iawn gan hyn y gallwn ninau ddwyed ar agoriad y capel newydd yma heddyw, "TANGNEFEDD I'R TY HWN." Y mae y "Ty hwn" yn rhy bwyalg i fod yn "FAES Y GWARDD" i "gael a thradysen"

y naill a'r llall. "Nid oes yma onid ty i Dduw, a dyma borth y nefoedd," am hyny, "Tangnefedd i'r ty hwn."

1. CYNWYRIAD Y GWYBODAETH—"Tangnefedd i'r ty hwn."

Y mae y gair "*Tangnefedd*" yn gyfystyr a heddwech, ac yn wrthwyneb i anghydfod. Dacw ddau gymydog, neu ddau frenin mewn rhyfel a'u gilydd, ond yn dyfod i gyntundeb a heddwech a'u gilydd—*dyna dangnefedd*. Y mae dyn a Duw yn cael eu gosod allan yn y Beibl fel rhai mewn gelyniaeth a'u gilydd. Y mae yr Angliwydd yn "ddigllawn beunydd wrth yr annuwioi: ac oni ddychwel yr annuwioi efe a hoga ei gleddyf." Ac y mae yr annuwioi yn "estyn ei law yn erbyn Duw; ac yn erbya yr Hollalluog yr ymaertha. Efe a red yn y gwddf kido ef, trwy dewrder torau ei darianau." Ond pan y mae dyn a Duw yn dyfod i heddwech a'u gilydd yn angau y groes, y mae yna *dangnefedd* yn cymeryd lle rhwng y pleidiau. Crist yw ffordd y cymod. "Efe yw ein tangnefedd ni," &c. Tangnefedd yw swm a sylwedd yr efengyl, a'i chynwysiad yw, "Bod Daw yn Nghrist ya eymodi y byd ag ef ei hun heb gyfrif lldynt o'r pechodau." Dymuniad angelion yw, "Gogoniant yn y Goruchaf i Dduw, ar y ddaear tangnefedd," &c. Pregethu tangnefedd oedd sylwedd pregethau Daw mewn enawd, a phan yn ymadael a'r byd dywedodd wrth ei ddilgyblion, "Yr wyf yn gadael i chw'i dangnefedd; fy nhangnefedd yr wyf yn ei rhoddi i chw'i," &c.

Y mae tangnefedd yn cynwys y cysur hwnw y mae dyn yn ei deimlo pan y mae heddwech wedi ei wneyd. O mor ddedwydd y mae dyn yn teimlo ei hun pan y mae yr elyniaeth wedi ei ladd, ac heddwech yn teyrnasu yn y fynwes. *Tano y nefoedd*, ydyw Tangnefedd. Y mae pawb yn y nefoedd yn byw yn nghanol tangnefedd—

"Mae pawb o'r brodyr yno'n un
Lleu heb yn tynu'n groes," &c.

Yr oedd yr apostolion yn arfer y gair "*tangnefedd*" fel cyfarchiad serchog yn eu llythyrau at y saint—"Gras i chw'i a thangnefedd oddi wrth Dduw ein Tad ni, a'r Angliwydd Iesu Grist." Yr oeddynt yn dymuno heddwech a chysur yr eglwys, a phawb yn gyffredinol—ac yn yr ystyr yna yr arferwn einw y gair ar yr achlysur hwn. "Tangnefedd i'r ty hwn"—ty i Dduw ydyw y ty hwn. Tangnefedd i'r ty hwn, a thangnefedd yn y ty hwn.

Edrychwn ar y fendith mewn dwy agwedd—yn *gymdeithasol*, a *phersonol*.

1. Yn *gymdeithasol*.

"I'r ty"—yr holl dy, a phob aelod yn y ty. Y mae ty yn golygu teulu, ac y mae teulu yn eynwys cymdeithas. Y mae mewn teulu rai yn hon a rhai yn ieuaino—rhaf yn fawr a rhai yn fach—rhaf yn gryffon a rhai yn weiniaid, ond y mae ar bawb yn y teulu angen tangnef-

edd. Felly ty Dduw—yr eglwys—teulu Daw ydynt, ac y mae teulu Daw yn cymdeithasu a'u gilydd, ac y mae ar y teulu yma cisiau tangnefedd—tangnefedd oddifewn, a thangnefedd oddiallan. Ychydig o dangnefedd a gafodd yr eglwys yn yr oesoedd a aethant heibio. Y mae llawer o saint Duw wedi "cael profedig-aeth trwy watwar," &c., Heb. 11: 36—38. Y mae darllen "Hanes yr Eglwys" a'i gwahanol orledigaethau, yn ddigon i wneyd i'r galon gal-etaf i deimlo, nes i'r pen fod yn ddyfocedd a'r llygaid yn ffynonau o ddagrau. Gwir ei bod yn well heddyw nag ydoedd yn amser ein tad-au; ond y mae y teimlad i ddrygu yr eglwys gan lawer eto, ond bod y galla a'r cyffwrdd yn eisiau. Y mae *ymraniadau*, *ymrysonau*, a *chenffigau* yn bod—y mae y berth wedi bod yn llosgi, ond diledh i Dduw y mae heb ei dffa. Eglwys draenus fydd pob eglwys heb dangnefedd. Hyderaf na welir *cenffigau*, *ymraniadau*, *terfysg*, nac *ymryson* yn dyfod i mewn i'r eglwys hon. "Tangnefedd i'r ty hwn." "Wela, mor ddalonus ac mor hyfryd yw trigo o frodyr yn nghyd." Ymdrechwch i "fod yn ddyfal i gadw undeb yr Yspryd yn nghwlm tangnefedd" fel cymdeithas. "Tangnefedd i'r ty hwn."

2. Yn *personol*—"I'r ty."

Cymdeithas yn cael ei gwneud i fyny o anig-ellion ydyw eglwys Dduw. Os i'r ty, y mae eisiau cyhoeddi "*Tangnefedd*" i bob aelod o'r ty. Y mae yr efengyl yn cyhoeddi tangnefedd i bob un ddaw i'r ty hwn, a dylech chwistha ei ddymuno i bob un. Gwir nad yr un yw trallod pawb, ond y mae yr efengyl yn cyhoeddi *tangnefedd* i bob un.

Tangnefedd i'r dyn dan argyhoeddiad—eidd- wybod wedi deffro—melli y ddeddf yn gwau-taranau Sinaï yn rhoi—ac yntau yn y dyfnder yn gwaeddi "Gwae fi, canys darfu am danaf." Pa beth a wneir kido? "Dywedwch tangnefedd" wrtho—"Gadawed y drygionas ei ffordd," &c. Os daw rhyw bublican tlawd i'r deul hon dan "guro ei ddwyffon, a dywedyd, O Dduw, bydd drugarog wrthyf bechadar," dywedwch *Tangnefedd* wrtho. Os daw rhyw bechadar dan gerdded ac wyllo i ymofyn am y ffordd tua Sion yn y deul hon, ac yn eidd ei fod yn orsedd o bechadar i Dduw wneud sylw o hona, dywedwch wrtho yn dirion, "Cymer gyuar, wela, y mae efe yn dy alw di—Efe a arbad yn helaeth—y mae hwn yn derbyn pechaduriaid—ac nid yw yn gwrthod "yr hwn a ddiol, pa byddai ei bechodau fel yspariad," &c. Dywedwch *tangnefedd* wrtho.

Tangnefedd i'r dyn mewn ofn am ei gyflwr, Cyflwr da ond heb wybod hyny. Y mae llawer Cristion da yn methu dweyd yn groes, "Mi a wn i bwy y credais," ond dywedwch *tangnefedd* wrtho. Y mae llawer crefyddwr da yn methu dweyd yn uchel, "Mi a wn fod fy Mhrynwr yn fyw," ond dywedwch *tangnefedd* wrtho—"Y

goreu ysg nistyr, a llin yn mygu nis diffydd." Y mae aml i an yn ofni ei fod allan o Grist, er bod ei fywyd wedi ei guddio gyda Christ yn Nuw; ond dywedwch tangnefedd wrtho. Y mae Duw yn aml yn cuddio ei wyneb oddiwrth ei blant anwylaf er mwyn eu profi—gwnaeth Jolly & Dafydd a Job. "Cuddiaist dy wyneb a bum hebwlus. O na wyddwn pa le y cawn ef," &c. Os daw rhyw Gristion gwan mewn ofn am ei gyflwr i'r deul newydd hon, dywedwch tangnefedd wrtho.

Tangnefedd i'r dda mewn profedigaeath. "Yn y byd gorthrymder a gewch." Dyma ein rhan yn y bywyd hwn—a "thrwylawer o orthrymderau y mae yn rhaid maynad i mewn i deyrnas maeoedd," ond dywedwch tangnefedd wrtho. Y mae gorthrymderau a phrofedigaethau yn fynych yn cyfarfod i'r dynion goreu, ond wrth fedda tangnefedd, y mae modd i orfoleddu mewn gorthrymderau. Caffed y dyn profedigaeathus le i roi ei falch i lawr yn y fan yma. Plant y "cystudd mawr" ydyw pawb sydd yma, a phawb a ddaw yma, am hyny dywedwch tangnefedd y naill wrth y llall ar eich taith tang adref, oblegid "Gwaredigion yr Arglwydd a ddychwelant, ac a ddeuant i Sion," &c. Ein dymuniad i bob un a ddaw i fewn i'r adeilad hwn, ydyw, *Tangnefedd*. "Tangnefedd i'r ty hwn."

II. RHESYMOLDEB Y DYMUNIAID. "Dywedwch tangnefedd i'r ty hwn," oherwydd,

1. *Cyflwr teulu y ty.*

Y mae elisiau tangnefedd yn y ty hwn. Hebiddo, bydd dim haul yn ei ffurfafen—dim gogoniant ar ei drugareddfa—dim amhyddedd i Dduw, na lles a bendith i ddynion. Y mae ar bob un a ddaw i'r ty hwn elisiau tangnefedd. Plant y cystudd mawr ydym oll, ac y mae pob un sydd yma yn gwybod trwy brofiad ei fod mewn byd sydd yn llawn o hebwl, ac wedi dyfod i'r ty hwn, both a fyddai yn fwy priodol i blant y sonau ei glywed, na ehlywed TANGNEFEDD. Y mae y rhesymol i ni ddymuno tangnefedd o oherwydd cyflwr teulu y ty.

2. *Addaerogdd y fendith—TANGNEFEDD.*

Y mae y byddo anwyaf o drallod, both sydd yn well na thangnefedd. Meddyg-dy yn llawn o gleision, both sydd yn well yno nag iechyd? Careharor yn y carchar, both sydd yn well na gollynged? Troseddwr o dan y grogbren, both sydd yn well na bywyd? Y mae y ty hwn wedi ei godi yn Feddyg-dy i'r Meddyg mawr a ddichon yn gwbl iachau i dreio ei law. Y mae y ty hwn wedi ei adeiladu i Geldwad pechadur i ddatod gweithredoedd y diafol. Y mae y ty hwn wedi ei fwrada i Ysbryd Duw symud dynion o farwolaeth i fywyd, ac o feddiant Satan at Dduw, ac i waed Iesu Grist ei Fab ef i lanhaa oddiwrth bob pechod. Am hyny dywedwch "Tangnefedd i'r ty hwn." Y mae pob tangnefedd yn dda, ond y mae tang-

nefedd Duw uwchlaw pob deall—Dywedwch Tangnefedd i'r ty hwn.

3. *Adduidd Duw.*

Ni chawsoch dy o'r eiddoch eich hunain i addoli ynddo o'r blaen, er pan y cawsoch eich ffurfio yn eglwys. Yr oeddech fel plant Israel yn yr anialwch yn gorfod myned o fan i fan, heb yr un dinas barhaus: a chyda eich bod yn dechreu pabellu mewn an maen, buan daw y clywid rhai o'r henech yn dweyd, "Oedwn, ad awn ymaith, canys nid dyma ein gorphwysfa." Ond dyma chwi yn awr wedi cael ty cyfnewt o'r eiddoch eich hunain. Diau genyf fod yn dda gan rai o honoch am y gwahanol leodd y buoch yn addoli ynddynt ar gyfrif y peth a welsoch ac a deimlaseoch, ac yn neillduol felly y lle diweddaff y buoch yn addoli ynddo pan dorodd y diwygiad crefyddol allan yn eich plith. Y mae y lle hwn yn ogoneddus yn ngolwg rhai o honoch. Ond "Bydd mwy gogoniant y ty diweddaff hwn na'r cyntaf, medd Arglwydd y lluoedd, ac yn y lle hwn y rhoddaf dangnefedd. Fel an yr hwn y didduna ei fam ef, felly y diddunaf fi chwi, &c. Yr wyf yn gadael i chwi dangnefedd," &c. Am hyny, dywedwch, Tangnefedd i'r ty hwn.

4. *Ein rhesymau i'n gilydd.*

Yr ydym yn dibynu ar ein gilydd. Y mae lles eraill yn lleshad i ni. Pa fwyaf o dangnefedd yn y ty hwn, mwyaf oll eich cysur chwi &c. &c.

III. Y MODD Y MAE I NI DDYMUO.

Dywedwch, Tangnefedd &c.

1. *Yn y ty.* Deuwch lldo. Nid gwaeddi o bell—deuwch i'r ty. Y mae llawer yn dymuno yn dda, ond heb helpu fawr. Deuwch i'r ty. Peth da ydyw diffodd y tân, a thertfynu y cwerfyl, ond nid oes dim diolch i rai, y maent yn sefyll yn ddigon pell draw—deuwch i'r ty. Os bydd y tan yn fflamio, celsiwech ei ddiffodd—os daw y gelyni i mewn fel afon cydunwch gyda'ch gilydd i gael Ysbryd yr Arglwydd i'w ymali ef ymaith. Cyferchwech well i'r ty. Deuwch lldo, a "dywedwch Tangnefedd i'r ty hwn."

2. *Wrth elynion y ty.*

Y mae gan bob ty ei elynion. Y mae gan y ty hwn hefyd ei elynion. Os gwelwch elynion y ty yn "gwaegar pentewynion tan," gwaeddwch "Heddwch, a thangnefedd i'r ty hwn." Dywedwch y goreu am hawb yn y ty. Tangnefedd i'r ty hwn.

3. *Wrth gyfeillion y ty.*

Er bod gan y ty hwn ei elynion, eto y mae ganddo ei gyfeillion. Y mae yma rai yn barod i gadw y drws yn ahy eu Duw o flaen trigo yn mhebyll annuwioldeb. Y mae yma rai o honoch wedi bod yn aros gyda Christ yn ei brofedigaethau, ac yn cadw y drws yn agored pan yr ydoedd yn ddigon tywyll ar yr achos wrth gael ei symud o'r naill fan i'r llall yn y misoedd sydd wedi myned heblio. Wrth y cyfryw y dymua-

af ddweyd, Diolch yn fawr i chwi am sefyll yn nhy yr Arglwydd y nos, pan yr ydoedd yn ddigon tywyll o herwydd sefyllfa y gweithfeydd yma. Dichon fod i chwi lawer o elynion, ond cymerwch gysur, y mae Duw o'ch plaid. "Efe a rydd dangnefedd" ac "Efe a geldw mewn tangnefedd heddychol y rhai sydd a'u hymddiried ynddo." Ymdrechwch i gadw y ty yma yn dy glan yn mhob dull a modd—a dywedod pob un yn *gyntaf*, yn *benaf* a *phob amser*. "Tangnefedd i'r ty hwn."

IV. YR ANOGAETH I DDMUNO.
"Os bydd yno fab tangnefedd."

1. *Gellwch fod yn foddion i gyfranu y fendith i eraill.*

Y mae yr Arglwydd yn disgwyl i ni wneud ein goreu drosto, ac nid ofer fydd ein gwaith. "Ni ddywedodd erioed wrth had Jacob celsiwech si yn ofer." Mor wired a bod medd yn dilyn hwn, y mae gwobr i'n gwaith. "Am hyny, fy mrodyr anwyl, byddwch sicr, a diymod, a helaethion yn ngwaith yr Arglwydd yn wastadol; a chwi yn gwybod nad yw eich llafur yn ofer yn yr Arglwydd." Y mae sefyllfa y byd yn uchel alw arnom i wneud ein goreu i "wared y rhai a lusgir i angau." Y mae pechodau yn codi eu penau y dyddiau hyn—gwnawn ein goreu, a "gwybyddwch y bydd i'r hwn a drodd bechadur o gyfelliorni ei ffordd," &c.

2. *Os na fyddwch yn foddion i gyfranu y fendith i eraill, ni fyddwch chwi yn eich colled.*

"Hi a ddychwel atoch." Colomen Noah—gwneyd lles i eraill yn trol yn elw personol. Y meistyr, y gwas, a defaid eu cymydog—Pa fwyaf o ddaloni a wnawn i eraill, mwyaf oll o ddaloni personol a gawn—caru llesad y llaweroedd ydyw un o egwyddorion mawrion crefydd. Iesu Grist yn esiampl neillduol o hyn.

ADDYSGIADAU.

1. *Mor hawdd ydyw gwneud lles i'n gilydd.*

Trafferth i wneud drwg, pleer i wneud da.

2. *Fod dymuniad gonest yn worth ei feddau.*
Trysor anmhrisiadwy ydyw, &c.

3. *Nad yw dymuniadau goreu pobl eraill yn ddigon i'n gwneud ni yn dda, heb deimlad cyffwrdd ynom ni ein hunain.*

"Ymgais a thangnefedd a dilyn hi."

4. *Y mae llawer yn gwaeddi tangnefedd lle nad oes tangnefedd.*

Nid oes tangnefedd heb fod mewn undeb â Duw yn Nghrist. Hyderaf nad oes neb sydd yn y ty hwn heddyw, a fydd *allan* o Grist eto. Llefwn am ei "adnabod ef, a grym ei adgyfodiad ef, a chymdeithas ei ddioddefadau ef, a'n cael ynddo ef heb ein cyflawnder ein hunain."

E. W. JONES.

Johnstown, Pa., Mawrth 11, 1876.

Y TRYSORAU GOREU.

Gofynwyd i Alexander yn mha le y rhoddai ei drysor; atebodd yn dda odiaeth, yn mhlith

ei gyfeillion, yn hyderus y cedwid ef yno gyda diogelwch, a'i ddychwelyd gyda budd. I ba beth yr eangl dy yaguboriau? Oni wyddost yn mha le y mae i ti drysor dy helaethrwydd?

Gwna gyfeillion Crist yn drysorfa i ti; bydded i law y weddw, ac ymysgaroedd y tylawd fod i ti yn ystordy; yno ni all yspeilliwr ei lad-rata, ni all amser ei rydu nac unrhyw gyfaewid-idiad ei golledu, ac fe'i helaethir yno. Bydd i rodd dymhorol gael ei throï yno yn wobtr dragwyddol; nid oes yr un tir mor ffurthlawn â mynwea y tylawd, yn dwyn ffurth ar ei ganfed.

D. W. R.

HYFRYDWCH CREFYDD.

Amser yn ol yr oeddwn yn meddwl mai ysbryd pruddgiwytus oedd yspryd y Cristion; a bod ffyrdd sancteiddrwydd yn llwybrau an-nymunol, yn arwain i gyflwr o ymneillduad pruddaidd. Ond yn awr yr wyf yn gweled fod ganddynt fanna cuddiedig yr hwn na wyr y byd ddim am dano, llawenydd gogoneddus gyda'r hwn nid yw dyeithriad yn ymyrra, a pha fanylaf y rhodiant, llawnaf a melusaf yw eu llawenydd. Amser yn ol yr oedd yn boen i mi feddwl am adael fy mhleserau a'm hyfrydwch i goffeidio dyledswyddau hunanymwadol: ond yn awr yr wyf yn bendithio Duw, a gallaf ddywedyd gydag Awstin, "O mor hyfryd yw fod fy hen hyfrydwch yn eisiau!" Yn awr fy llawenydd yw, bod heb fy hen lawenydd; canys yr wyf yn gweled yn bresenol fod nefoedd ar y ffordd i'r nefoedd. Y mae un golwg o eiddo ffydd, un wên o eiddo Crist, un belydr o'r nef, un o rawnsyplau Canaan, un drem ar fy nghoron o ogoniant, yn gweinyddu mwy o felysder, diddanwch, a boddlonrwydd i mi nag a all holl bleserau y byd eu gwneud; y mae lloffion llawenydd ysbrydol yn well na holl gynhauaf hyfrydwch onawdol.

D. W. R.

DEDWYDDWCH BYD ARALL.

Yma y mae y llestr mor gynwysfawr fel nas gellir ei lenwi â'r holl wynfydedigrwydd a'r hyfrydwch ag y dichon i'r byd hwn ei grynhoi; ond ar ol hyn bydd ein gwynfydedigrwydd a'm hyfrydwch yn rhy helaeth i'r llestr eangaf eu cynwys; fe fydd y gogoniant mor fawr fel y cyfrana Duw allu yn ogystal a daloni er adnewyddu a helaethu y llestri; fel y byddont alluog i dderbyn a dal y gogoniant hwn; nerth a chariad aânt yn nghyd, i barotoi a dyrchafu ein cymhwysdau fel yr addasir hwynt i'r fath sefyllfa urddasol a goruchel.

Yn bresenol yr ydym yn rhy egwan i ddal y fath bwys gogoniant; am hyny Duw a'n han-farwola fel y byddom alluog i'w gynal; ac o herwydd na all ein llawenydd fyned i mewn i ni yn gyflawn tra yn y byd hwn, bydd i ni fyned i mewn yn gyflawn iddo ef yn y nefoedd. Am hyny pwy a roddai y fath lestr eang ag

ydyw yr enaid i ddal ychydig ddyforion o hyf-
sydwch enawdol, ac a cegenlual y ffinonell,
neu yn hytrach y mor e wynfyddedigwydd
anhraethadwy, a gogeniaet tragwyddol.

O fy enaid, pa fath ddydd gegeweddus aydd
yn dodi, pan y bydd i lestri trugarodd gael eu
gwrthio i fôr trugarodd, a'u llenwi at eu hym-
plen o ddwyfel dragarodd. Yna y bydd i'r
enaid aydd glaf o gariad gael ymorwedd yn
maywos cariad, ac ymfoddienn am byth gyda
chariad. Yna y bydd i blant Duw gael mwyn-
had llawn o Dduw, a'u digoni am byth a'i bres-
enoldeb; llawenydd y presenoldeb gogoneddus,
llawnder y llawenydd, molyader y llawnder, a
thragwyddolrwydd y molyader hyn, nis gall
celon dyn ei amgyffred yn briodol. Arglydd,
boed i'r gegoniant a ddarparist imi, droi fy
enaid oddiwrth wageddan y diasear, a'm tu-
eddu i waeddi gyda'th bobl, "O pa bryd y deu-
af ac yr ymddangosaf ger bron Duw."

D. W. R.

MI A WNEUTHUM FEL Y GWNAETH ERAILL.

Y mae yr ysbryd hwn, "gwneud fel y gwnaeth
eraill," wedi difa miloedd. Pan y mae dyn
lesane yn cael ei ddenu gan bechaduriaid i
fyned i'r chwarendy neu ryw le drygionus
arall, y mae ef yn dyfod yn afradas, yn gwario
ei amser, yn colli ei air da, yn gwastraffu ei
eiddo, ac o'r diwedd yn syrthio yn samhrydion
i'r bodd. Pa beth a'i dyfethodd? Dim ond
"gwneud fel eraill."

Y mae gan dad lawer o feibion. Y mae ef
yn gyfoethog. Y mae plant eraill, yn yr un
sefyllfa mewn bywyd, yn gwneud fel hyn ac
fel hyn, ac yn cael moethau yn y peth hwn ac
arall; y mae yntau yn rhoddi yr un moethau
i'w blant yntau; ac y maent yn tyfa i fyny yn
ddiwydd, yn ofer, ac yn ymfyd. Y mae y tad
yn rhyfeddu na byddai ei feibion yn gwneud
yn well. Y mae yn cofio yn ofidus am ei gar-
edigrwydd beunyddiol tuag atynt. Y mae
wedi gwario llawer er eu dysgeidiaeth, ac wedi
choi iddynt ragorfreintiau mawrion, ond ochi
nid ydynt ond poen a gofid idde. Adyatyldawd,
y mae yn dwya ei benyd am "gwneud fel eraill."

Y mae y fam yn poenyddio yn galed i ddwyn
ei merched i fyny yn foneddigald. Y maent
yn dyngu chwareu, dawasio, ac amrai bethau
diles eraill. Mewn amser y maent yn priodi;
eu gwyr yn analluog i gynul eu gwastraffrwydd,
hwythau yn cael eu darostwng i dylodi a thru-
sal. Y mae y wraig dda yn rhyfeddu. "Gwir,"
meddai hi, "ddarfod i mi wneuthur fel eraill."

Y mae pechadur yn dilyn siampl rhai eraill,
yn cadw edifeirwch oddiwrtho, ac yn gwrthod
ymbarotol erbyn marw. Y mae yn myned
rhyddo trwy fywyd, nes y mae angau yn ddi-
arwybod yn rhoi iddo y dyrnod marwol. Nid
oes yn awr ddim amser wedi ei adael iddo i

ymbarotol; ac y mae yn syrthio i ddinystyr, am
ei fod wedi bod mor ynyd a gwnenthur fel yr
oedd ereill yn gwneuthur. D. W. R.

Amrywiaethol.

GOHEBIAETH O EWROB.

(Oddiwrth "Ohobydd Llundain" Baser ac Amserau Cymru.)

*Dr. Boerett:—Mentón:—Miss Emma Smith o
Milwaukee:—1876, ac Arddangosfa Philadel-
phia:—Ymweliad Dr. Rees a J. Thomas:—
Hanes Eglwys Annibynol Cymru.*

ANWEL FRAWD EVERETT:

Bum ganwaith a chanwaith 'rwy'n sicr ar
gychwyna ygrifonau llinell atoch; ond mi wranta
eich bod yn brofiadol fel fy hunan, mor hawdd
ydyw oedi anrhyw orchwyl ar ol unwaith y
dechreuwr. Ac wedi dechreu oedi, mae cyf-
lawni yn myned e hyd yn anhawddach fel yr
eir ymlaen.

Rywbryd yn nechreu y flwyddyn yllynedd
derbyniadau nodyn oddiwrthych trwy law ein
cyfaill Mr. Thomas o Liverpool, ynghylch eich
bwriad i ddwyn allan Goffiant o'ch tad, ac yn
gofyn os oedd genyf unrhyw hanesion ynghylch
eich tad a allent fod o fendith i'w cyhoeddi yn
ei Fywgraffiad. Yr oeddwn, ar y pryd, y der-
bynials eich nodyn, yn rhwym yn fy ystafell
wely, yn dechreu troi ar wella o asiechyd trwm
(y bronchitis) y bum yn dioddef oddiwtho dros
amryw fisodd yn atwedd 1874 a dechreu '75.
Fy mwriad, ar ol derbyn eich nodyn, oedd my-
ned, mae gyntaf ag y gwelawen yn ddigon da,
e gwmpas rhai o'r "hen bobol" ag aydd yn fyw
yn cofio eich tad. Y mae ambell un, yma a
thraw, yn aros o benant; ond y maent yn my-
ned yn awr yn anaml. Ond yn Ebrill, pan
dechreuodd yr hin a ohynhesu, aethum i Lun-
dain, ac ai bum o hyn yd yn awr yn treulio
ond gohyddig wythnosau yn Nghymru, a'r rhai
hyn yn benaf yn Ffynonau mwnawl Trefriw,
Felly ni chefais gyfleusdra i gario allan fy am-
can gyda golwg ar eich tad.

Yr oedd eich tad yn ymadael a Chymru
oddeutu yr amser y digwyddodd i mi gael fy
ngeni, neu yn gynt. Y tro cyntaf gan hynt i
mi gael y pleser o'i weled oedd yn y Gwrdd
Chwarter yn Swydd Oneida yn 1865. A gallaf
eich sicrhau nad oedd un dyn yn yr Hael Dal-
aethau y teimlwn fwy o awydd i gael ei weled
ac yagwyd llaw ag ef na'ch tad. Yr oedd Dr.
Everett yn fath o "Institution" ar fy meddwl.
Yr oedd ei enw yn barchus ac yn gynnes ar fy
nghof ar pan ya hogya. Clywawn ganwaith
son am "Everett o Ddinbych" ac "Everett o
New York," ac yr oedd enw Everett yn ein ty
pan yn blant yn "household word." Yr oedd ei
enw yn adnabyddus yn benaf drwy y Catecism
Bach. Er pan ddygwyd yr argraffiad cyntaf o'r
Catecism Bach drwy'r wasg mae cyfnewidiadau

mawrion wedi cymeryd lle yn Nghymru: ond trwy yr holl gyfnewidiadau y mae "Catecism Bach" Everett o hyd yn dal yn ei boblogrwydd, ac mor gymeradwy eleni ag y bu ar un adeg er pan ei cyhoeddwyd y waith gyntaf. Mae mil-oedd lawer o blant Cymru, o dŵ ar ol tŵ, llawer erbyn hyn yn tynu ymlaen mewn oed, yn medru y Catecism Bychan a'r adnoddau bob gair. Clywais y mam lawer gwaith, a chlywais lawer heblaw hi yn son am eich tad, ac am ei brogethau; ond gan na chefnais, fel yr awgrymais, ac fel y bwriadwn, gyfie i ymddiddan a rhai o'r ychydig ag sy'n fyw yn Nghymru ag yn ei goŵo, prif y gallaf ddwyn i gof unrhyw hanesion neillidol yn ei gyleh i'w hanfon i chwli. Ac y mae hyn yn offd i mi: ond os cafwyd i ddychweilyd i Gymru, dihon y cafwyd gyfnewidra yn ystod yr haf nesaf, os na bydd erbyn hyn yn rhy ddiweddar.

Yr wyf yn ysgirfau hyn o lythyr mewn lle a elwir MENTON, yn Nheubarth Ffrainc, ar daedduau Mr y Canoldir, neu fel yr adnabyddir ef ar y mapiau y *Mediterranean*, yn y rhan hono o Ewrob a elwir y "Maritime Alps," lle yr wyf wedi bod yn gauafu y gauaf hwn. Mae Menton yn sefyll bron ar y *frontier line* rhwng Ffrainc ac Italy. Italy mewn gwirionedd oedd y rhan yma a ymlaen hyd Nice pum milltir ar hugain i'r gorllewin, hyd o fewn tua deg mlynedd yn ol, pryd y cysylltoedd yr Ymerawdwr Napoleon Savoy a Nice at Ymerodraeth Ffrainc.

Mae Menton wedi dyfod yn boblogaidd o fewn y blynyddau diweddar fel "Winter Residence" i bobl weiniaid ac egwam o lechyd. Cyrchir yma o bob rhan o Frydain ac o America. Nid oes oddi ianorch o Ewrob a ystyrir mor fanteistol i aauaf i rai a fyddo yn dioddef oddiwrth weadid neu anhwylderau ya y peiriauau anadla. Mae hinsawdd y lle yn nodedig o dynor. Ni chwasmu drwy ystod y gauaf eleni hyd yn hyn (Mawrth 22ain), a gwnaeth aauaf ar y cyfan eerach na'r cyffredin drwy Ewrob—ni chwasmu meddaf yn Menton na rhew nag eira drwy gydol y gauaf. Mae y lle yn fath o gesail neu gilfach ar lan y môr, yn wynebu a'r Dean, a bryniau yr Alpau o'r tu eefn yn ei gyngodi rhag gwyntoedd oerion y Gogledd a'r Dwyrain.

Mae yn ayadod gynifer o Americanaid sydd y blynyddau hyn yn teithio Ewrob. Yr ydym, er pan adawsom Llundain yn nechreu mis Tachwedd, wedi cyfarfod, yma a thraw, a chryn nifer, rhai o'r dalaeth hon, rhai o'r dalaeth arall. Digwyddodd amgylehiad nodedig o bruddaidd y mis diweddar mewn teulu o Wisconsin. Daetham yn ddamweiniol i gydnybuddiaeth a'r teulu trwy eu bod yn addoli y Sabboth yn yr un capel. Ac mewn ymgon na pydawn pan yn digwydd cyfarfod pan allan yn eordded gyda glan y môr, daethum i ddeall eu bod hwy yn gydnybuddus ag amryw o Gymry yn shalaeth Wisconsin ag yr oeddwn inau yn digwydd eu hadnabod, a hwythau yr un modd fy mod inau

yn adnabyddus o amryw yr oeddynt hwythau yn eu hadnabod. Enw'r priod a'r tad ydyw Mr. William E. Smith, marsiaidwr fel yr wyf yn deall yn Milwaukee. Pan y digwyddodd i mi fod yn teithio trwy ranau o Dalaeth Wisconsin, ymddengys fod Mr. Smith yn byw yn Madison, *seat of government* y Dalaeth. Llamwedd y swydd o Drysorydd Talaeth Wisconsin o'r flwyddyn '66 hyd y flwyddyn '70. Bu hefyd ddwywaith yn aelod o Ddeddfwria y Dalaeth.

Ymddengys fod eu merch hynaf, Miss Smith, yn *dilectate* ei hiechyd er's blynyddau. Oynghoral y meddygon hwy ei chymeryd am daith f Ewrob er mwyn newid awyr, ac fel y moddion tebycaf o iddi gael adferiad lechyd. Anegid hwynt i ymgynghori yn Llundain ag un Dr. Henry Bennett, yr hwn a gydnybuddir fel un o'r awdurdodau blaenaf yn Ewrob ar *climatology*.

Felly fu. Cytunwyd iddi gael myned ar daith i Ewrob. A phendefynwyd fod ei mam, a'i chwaer Miss Emma, merch ienanc tuag ugain oed, i gael myned yn gwml i'r chwaer glaf. Cychwynasant i'w taith yn nechreu mis Awst, a bwriadai y tad eu dilyn rywdro yn ystod misoedd y gauaf.

Daethant i Llundain. Ymgynghorasant, yn ol cyfarwyddyd eu meddyg, â'r Dr. Henry Bennett, a chynghoral ef hwynt i aauaf yn Menton fel y lle tebycaf o *suitio* cyfansoddiad y fereh glaf. Felly daethant ymlaen, yn araf, o *stage* i *stage*, a chyrrhaeddant Menton yn nechreu mis Tachwedd.

Trwy nad oedd Miss Smith yn gwella, ond yn hytrach yn gwaethygu ar ol glanio gyntaf yn Ewrob, ac am amser wedi hynaf, dilynwyd hwy gan y tad yn gynt nag y bwriadai, a chyrrhaeddodd Mr. Smith Menton rywbryd yn niwedd mis Tachwedd. Erbyn hyn yr oedd ei fereh wedi troi ar wella, ac yn dyfod well-well y nadill wythnos ragor y llall.

Yn lle aros gan hyn dros ystod y gauaf yn Menton, unodd Mr. Smith gyda chyfeillion o'r Unol Dalaethau i fyned am *tour* drwy hen ddt-nasoedd Italy, a myned oddiyno ymlaen i Alexandria, ac oddiyno drwy ranau o'r Aist, ac yn mhaen wedi hynaf i ymweld a HEN WLAD YN ADDNEWID, a dychwelyd i Menton i gymeryd y teulu dechreu haf yn ol tuag adref. A thrwy fod Miss Smith erbyn hyn yn cryhuu ac yn teimlo yn dra chalonog, arwyddai ddymuniad cryf iawn am i'w mam a'i chwaer Emma i gael myned gyda'i thad ar ymweliad i hen ddinasoedd Italy. A chan mai dyma yr unig gyfie, mae yn lled debyg, a gawest i weled y dinasoedd hyn, cytunwyd iddi fod felly. A'r dydd Gwener olaf yn yr hen flwyddyn eychwynai y tad a'r fam a'r chwaer Emma i'w taith. Treulient ddydd Calan yn hen ddinas GENOA, tref enedigol Christopher Columbus, lle mae cofedail ardderchog wedi ei chodi yn ddiweddar mewn anghydedd iddo. Oddiyno sechtant yn

mlaen i Florence, ac ymlaen oddiyno i hen ddi-mae orenwog RHUFAIN, lle yr aroasant dros amryw ddyddiau. Ac o Rufain aethant ymlaen hyd hen ddinas enwog ac *interesting* NAPLES. Ac ar ol treulio amryw ddyddiau yn gweled prif ryfeddodau Naples, a mynydd llosgadwy VESUVIUS, a gweddillion hen ddinasoedd enwog POMPEII a HERCULANEUM, cymerodd Mr. Smith yr ager-lestr am Alexandria, a chymerodd y fam a'r ferch Steamer am Genoa, a chlyrhaedd-asant yn ol i Mentôn yn gysurus, wedi bod yn absenol am yspaid o bum wythnos, a chawsant Miss Smith yn sirol yn eu derbyn, ond wedi cyfarfod yn ystad eu habesenoldeb a mymryn o ddamwain yr hyn oedd wedi ei thafu dipyn bach yn ol.

Bu Miss Emma yn ddiwyd ar ol dychwelyd yn yagrifennu llythyrau at wahanol gyfeillion: at ei chyfeillion yn America i roddi hanes eu taith drwy Italy; at ei thad ac at gyfeillion ag oedd wedi gyfarfod yn Rhufain ac yn Naples i roddi hanes eu dychweliad i Mentôn. Yagrif-enoedd adgofion llawn o'n hymwelad a Mynydd Vesuvius; a chadwai ddydd-lyfr manwl yn cy-awya hanes llawn o bob dydd er pan ygwelsant eu cartref yn Awst; yagrifenoedd hwaw i fyny ya gyflawn hyd noson ei dychweliad hi a'i mam o'n taith o Italy.

Tua'r nawfed a'r degfed dydd ar ol dychwel- yd, teimlai Miss Emma braidd yn anhwyliu. Teimlai fath o gryndod drwy ei holl ogyrn, a phoen ôrlawr ya ei phen. Ac yn lle gwella, gwaethgal. Anfonwyd am y meddyg. A'r deuddegfed dydd wedi ei dychweliad yr oedd yn glaf iawn, ac ofnai'r meddyg ei bod wedi cael y *Neapolitan Fever*, neu mewn geiriau er- all y *Typhoid*. A throdd allan mai felly yr oedd. Anfonwyd Telegram yn union ar ol Mr. Smith i'w hysbysu o'r amgylchiad, ac i ddy- muno am iddo dychwelyd gyda'r cyfneudra cyntaf. Ac erbyn iddo gyrhaeddodd hen ddinas ogoneddus JERUSALEM, dyna oedd yn ei gyfarfod ydoedd—Telegram o Mentôn, yn ei hysbysu fod ei anwyl ferch Emma yn gorwedd mewn clefyd trwm, a'i bywyd megis yn ohwerau yn y glori- ael! Nid oedd y Steamer yn dychwelyd am bum niwrnod; felly treuliodd hyn o amser yn ymweld a'r lleoedd mwyaf adnabyddus o gwmpas Jerusalem a Judea. Ac erbyn cyraedd Al- exandria, yr oedd Telegram yno yn ei aros ya cario iddo y newydd galarus fod ei anwyl Em- ma wedi marw! a phan gyrhaeddodd Mentôn ymhen tuag wythnos wedi hyn cafodd hi yn gorwedd yn ddistaw wrthi ei hunan yn ei barch yn y *Mortuary*; y llygaid sirol a bywiog a'r gwynebpryd hawddgar a chariadlawn a welai ddiweddar yn llawn iechyd a bywyd pan ya canu'n iaoh i'w gilydd ar fwrdd y Packet yn mhorthladd prydferth Naples erbyn hyn wedi gwywo! Peraroglywyd ei chorff fel ag i'w chy- meryd yn ol i Wisconsin i'w chladdu. Cladur

hi adref i gael gorphwys yn meddrod y teulu yn nghladdfa Forest Home, Milwaukee.

Yr oedd y ferch ieuanc, Miss Emma Smith, mae yn ddiamau genym, yn adnabyddus i lawer o ddarllenwyr y CENHADWR yn nhalaeth Wisconsin. Ac i'r cyfryw—yn enwedig y cyfryw o'i chyfoedion, bydd hynyna o fanylion am- gylchiadau ei marwolaeth mae yn ddiamau yn *interesting* ac yn addysgiadol. Ac nid ydyw amgylchiadau ei marwolaeth heb fod yn add- ysgiadol i hen yn gystal ag ieuanc: yn syrtlio i'r bedd fel hyn yn llances ieuanc hoew, heini, hawddgar, *accomplished*; floedd lawer o filltir- oedd o'i chartref; wedi dod oddicartref a chroesi y Wellgi yn gwmni i'w chwaer glaf; yn der- byn y saeth a drodd yn aneuol iddi tra yn ymrodio yn y *Bay of Naples*, man a gydnabydd- ir gyda'r prydferthaf nid yn unig yn Ewrob ond yn y byd; yn marw yn y gwesty East Bay, Mentôn, cesall arall ar dueddau yr un môr, a chilfach a gydnabyddir fel un o'r lleoedd iach- usaf yn Ewrob: man ag y cyrchir iddo am ad- newyddiad iechyd, fel y crybwyllwyd o'r blaen, o bob rhan o Ewrob ac America.

Ond nid oes un lanerch o'n byd ni a'i hin- sawdd mor iachus na ddaw angau o hyd iddi. Nid ydyw nac ieuencydyd, glendid, na hawddgar- wch—cyfoeth, talent, dygeidiaeth, na rhin- wedd—medrusarwydd meddygol na gofal mam—nid ydyw y naill na'r llall o'r pethau hyn, na'r cyfan ynghyd, yn ddigon i droi angau draw oddiar ei lwybr!

*"Leaves have their time to fade,
And flowers to wither at the North-wind's breath,
And stars to set;—but all,
Thou hast all seasons for thine own, O Death!"*

1876!

Bydd y flwyddyn hon yn flwyddyn arbenig ac yn flwyddyn i'w chofio eich ochr ehwi i'r Atlantic. Edrychwn fy hunan ymlaen at y flwyddyn hon gyda rhyw ddirlgel-obaith cael y mwynhad, unwaith yn rhagor, o sangu tir Amer- ica, a rhoddi tro drwy eich Arddangosfa Fawr yn Philadelphia. Gwelais agor y gyntaf o'r Ar- ddangosiadau Mawrion hyn yn Hyde Park. Y mae er hynny bellach bum mlynedd ar hugain. Y mae y rhan fwyaf o'r rha! ag oedd a'r llaw flaenaf yn nygiad yr Arddangosfa gyntaf hono oddiamgylch erbyn hyn yn gorwedd, rat o hon- ynt, er's blynyddau, o dan y dywarchen. Y Ty- wysog Albert, "ALBERT DDA," efe mewn gwir- ionedd oedd cychwynydd a "main spring" yr Arddangosfa hono, ac iddo ef y mae y byd yn ddyledus am yr *idea* o "International Exhibi- tions." Yr oedd Richard Cobden hefyd a llaw bwysig yn nghychwyniad Arddangosfa 1861, a'r diweddar Syr Robert Peel ynghyd a'r di- weddar Iarll Derby. Ond erbyn hyn y mae y Tywysog, archgyllunydd yr Arddangosfa gyn- taf, wedi huno a'i gaegla at ei dadau er's bly- nyddau, a'r un modd Cobden a Syr Robert Peel;

ac hefyd Syr Joseph Paxton, archgynllenydd yr adellad, y Palas Mawr Gwydr cyntaf, yr hwn oedd rhyfeddod mwyaf yr Exhibition hono—mae yntau hefyd wedi dilyn y lleill a enwyd i'r bedd!

Gwelais y Prif Arddangosiadau a gymerasant le o hyny hyd eleni; Arddangosfa fawr Llundain yn 1862; Arddangosfa fawr Paris, ac Arddangosfa fawr Vienna ddwy flynedd yn ol. Yr oedd pob un o'r Arddangosiadau hyn yn rhagori ar lawer o ystyriaethau ar bob un a fu o'i blaen: a diamen y bydd Arddangosfa fawr Philadelphia yn tra rhagori mewn amryw bethau ar bob un a gynaliwyd hyd yma. Buasai yn dda genyf gael rhoddi tro drwyddi, ac yn enwedig i gael ysgwyd llaw a rhai degau o gyfeillion yr ochr yna i'r weilgi, ac uno a hwy yn ngorfoledd y FOURTH o JULY o ail Jubilee Annibyniaeth eich gwlad. Ond ar ol treulio y gauaf yn llechu yn y lloches gynnes a chlyd yma ar lan Môr y Canoldir, a chan y bwriadaf roddi tro, cyn dychwelyd, heibio i Loegfynydd Vesuvius, yr hwn, yn ol yr hanesion diweddaraf o'r cyfeiriad hwnw, sydd fel pe bai y dyddiau hyn yn ymgynhyrfu; a thrwy hen ddinasoedd Rhufain, Naples, Venice ac eraill; 'rwy'n dechreu ofni mai gobaith gwan sydd i mi am y mwynhad o roddi tro trwy Arddangosfa fawr 1876 yn Philadelphia.

A'r hyn a bai i mi deimlo braidd yn fwy momedig ydyw gweled fod fy nghyfaill y Parch. John Thomas, Liverpool, a'r Dr. Thomas Rees, Abertawe, yn cychwyn mordaith tuag yna yn ystod yr wythnos olaf yn y mis nesaf (Ebrill). Pan y bu Mr. Thomas ar ymweliad a'r Talaethau y tro diweddaraf yn 1865, teithiem gyda'n gilydd dros yr Atlantic i New York, ac o New York i Boston, ac o Boston hyd y Cwrdd Chwarterol yn Swydd Oneida. Hyderaf y caf faddennau os beiddiaf dafu awgrymiad yn gynil yn y fan hon i'r rhai hyny a fyddant yn trefnu cyhoeddadau y ddau frawd hyn, Dr. Rees a Mr. Thomas. Gwn yn lled dda pe fodd yr oedd pethau yn cael eu trefnu y pryd hwnw. Ond y mae o bwys cosio cymaint a hyn—fod er y flwyddyn hono un mlynedd ar ddeg wedi myned heibio, ac un mlynedd ar ddeg o weithio diorhwyss bron i'r brawd o Liverpool yn gystal a'r brawd o Abertawe: a phrin y credaf y deil cyfansoddadau y brodyr hyn eleni i fyned drwy y caledwaith yr aeth Mr. Thomas drwyddo yn 1865.

Mae y ddau frawd hyn, Dr. Rees a Mr. Thomas, yn ychwanegol at eu llafur gweilnidogaethol, o fewn y pum mlynedd diweddar, wedi gwneud gwasanaeth anhraethol i'w henwad, i'w cenedl, i'w gwlad ac i'w hoer trwy grynhoi a dwyn allan HANES EGLWYSI ANNIBYNOL CYMRU. Mae y gwaith wedi ei gwblhau yn ddiweddar, mewn pedair cyfrol hardd.

Costiodd casglu cynwysiad y pedair cyfrol

hyn ynghyd lafur anferthol. Mae y ddau frawd yn meddu ar gymwysederau neillidol bob un at y fath orchwyl; a drychfeddwl hapus iawn oedd i'r ddau i gyduno yn nygiad allan waith o'r natur hwn. Mae ein hen gyfaill y Dr. Rees o Abertawe wedi treulio pe rhoddid y cwbl at eu gilydd rai misoedd o'i anser o fewn y pymtheg mlynedd diweddar yn chwiliotta ac yn copio hen yagrifenladau a llythyrras anghyhoeddedig yn hen Lyfrgelloedd Lloegr a Chymru: yn Llyfrgell y British Museum, a'r Record Office, Llyfrgelloedd goldug Rhydychain a Chaergrawnt, Hen Lyfrgell ardderchog a honafol Archeagobaeth Canterbury ya Lambeth Palace, ynghyd ag amryw Lyfrgelloedd honafol yn Nghymru. Dygodd fel hyn i'r goleuni ugeiniau o ffeithiau hanesyddol gwerthfawr na buasent erioed o'r blaen yn argraffedig, ac nad wyddai'r byd ddim oll yn eu cylech. Ac am ein cyfaill o Liverpool, nid oes mae yn debyg neb yn fyw ag sydd yn fwy adnabyddus o Eglwys Annibynol Cymreig y dyddiau presenol—Eglwys Cymreig Cymru ac allan o Gymru—nid oes, 'rwy'n coelto, neb yn fyw ag sydd yn fwy os agos mor hyddag yn eu hanes ag ydyw Mr. Thomas o Liverpool. Ac mae ei gof bron fel tragwyddoldeb ei hun—bron yn ddibendraw. Mae cof y ddau frawd, y Parch. Owen Thomas a J. Thomas yn ddiaarbhol. Wrth ddarllen Cofiant y diweddar John Jones, Talsarn, gan Owen Thomas, nis gall neb lai na theimlo syndod at gof yrawdwr. Braidd nad allem gasglu y rhaid ei fod yn cosio testyn a sylwedd braidd bob pregeth a glywodd er's haner can mlynedd. Yr oedd talentau y ddau frawd, y Dr. Rees a Mr. Thomas, gan hyny—talent a thuedd meddwl ac ymroddiad ein cyfaill o Abertawe i gloddio i mewn i waelodion yr hen Lyfrgelloedd i hanesion y blynyddau a aethant heibio, a gwybodaeth ein cyfaill o Liverpool o sefyllfa bresenol yr eglwys—yr oedd ieuo y ddwy dalent hon, meddwn, yn dra manteisiol yn nygiad allan waith o'r natur hwn.

Daethum a'r gyfrol gyntaf o'r Hanes, gydag ychydig lyfrau eraill, gyda mi i Montón. Cawn yn y gyfrol hon hanes eglwys Siroedd Mynwy, Maldwyn a Meirionydd. Ceir yn ei dechreu *Ragdrath* o "fraslun cynwysfawr o hanes gyffredin y wlad yn foesol a chrefyddol cyn, ac am ychydig flynyddau ar ol, cyfodiad Ymneillduaeth." Rhenir yr adolygiad hwn i ddau gyfnod: y cyfnod cyntaf o ddyddiau Harri yr VIII. hyd gyfodiad anghydfurfiaeth; a'r ail ran ar sefyllfa'r wlad o gyfodiad Ymneillduaeth hyd Ddeddf Unffurfiaeth yn 1662. Yna cawn y gwahanol Siroedd, pob un ar ei phen ei hun: trem i ddechreu yn cynwys cip-drem gyffredinol ar gychwyniad a sefyllfa bresenol Annibyniaeth yn mhob Sir: hanes dechreuad, cynydd, a sefyllfa bresenol pob eglwys yn y Sir, ac yna "Cofnodion Bywgraffyddol" o bob gwein-

ldog, pregethwr a dyn cyhoeddus a fagwyd yn mhob egiwys yn y gwahanol Siroedd.

Nid oeddwn wedi darllen yr Hanes yn fanwl tra yn ei dderbyn yn rhanau; a chefais nid ychydig o fwyahad ac o adelladaeth o fewn y pedwar mis a basiodd yn cymeryd y gyfrol hon i fyny ambell i haner awr neu awr fel y byddai yr hwyf a'r cyfneudra yn caniatu, a thafu go iwg dros helyntion dechreuad rhai o'r hen egiwys ag wyf yn gydnabyddus a hwy, megis er enghraifft helyntion boreu oes hen Egiwys Gynulleidfaoel Llanbrynmair, a Llanfyllin, Machynlleth, Dolgellau, Llanuwchllyn ac eraill, yn nghyd a Bywgraffiadau o lawer o'r hen frodyr ag ydynt wedi oesnu ag yr oeddwn yn eu cofio yn dda, megis yr *hon* Roberts o Lanbrynmair (tad y mam), Morgan o Lanfyllin, Ieuan Gwynedd, Hen Olygydd y *Dysgedydd*, a llunaws heblaw hwy: ynghyd a Bywgraffiadau nifer o hen batriarchaid yr oesau o'r blaen y clywsu lawer o som am danynt—enwau na ddylai un Cymro o Gynulleidfaoelwr fod heb wybod rhyw gymaint o'u hanes, megis Vavasor Powell, a Henry Williams o'r Ysgafell, Hugh Owen o Fronclwydwr, Tibbot o Lanbrynmair, Dr. George Lewis yr Eboniwr, a llunaws eraill allwn enwi: maent oll i'w cael yma wedi eu crynhoi ynghyd, rhai *in full length*, rhai yn fyrach, yn y *Portrait Gallery* hwn sydd wedi ei hagar gan y Dr. Rees a J. Thomas.

A theimlwn yn dra rhwymedig iddynt am eu gwaith a'r "llafurus garlad" hwn o'u heiddo. Nid anturiaeth fechan, fel y gwyddom—yn enwedig pan ystyriom nad ydyw y genedl Gymreig ond bechan mewn rhif, a'r fechan hono yn rhanedig i gynifer o gyfundebau—nid anturiaeth fechan, meddwn, oedd dwyn allan Hanes enwadol o bedair cyfrol o faintoll y cyfrolau hyn. Y mae yn llawen genym, pa fodd bynag, i ddeall fod yr anturiaeth yn trol allan yn llwyddiannus; fod gwasanaeth y ddau frawd a aethant i'r llafur o barotol a dwyn allan y gwaith yn cael ei werthfawrogi, a'r gwaith yn cael derbynied calonog gan egiwys yr enwad trwy Gymru, ac y mae yn dra sicr y caiff y gwaith dderbyniad nid llai cyneis a chalonog gan ein cydgenedl o'r un enwad yn y byd Gorllewinol.

Menton, ar lan Mor y Canoldir,
Mawrth 24ain, 1876.

[Bydd yr awdwyr yn dyfod a rhyw gymaint o "Hanes Egiwys Cymru" gyda hwy heblaw yr archiadau, a hyderym y gwerthir hwynt yn rhwydd. Na esgeuluser y cyfle i feddu y cyfrolau gwerthfawr hyn gan y rhai sydd yn alluog i'w prwcau.

Os ca y "Gohebydd" hamdden a chyfleustra i ymweled ag ambell un o hen gydnabyddion Dr. Everett, o'r ychydig nifer sydd eto ar gael yn Nghymru, ag oedd yn ei adnabod cyn ei aymadid i America, teimlwn yn rhwymedig iawn iddo am ddiogelu adgofion dyddorol y cyfryw o hono i ni. Dyna yr adeg o'i oes ag

yr ydym yn fwyaf prin o wybodaeth ac o ddeffnyddiau i yagrifenu yn briodol am dani. Nid yw yn rhaf ddiweddar eto.—GOL.]

RHAI O BRIF FFYNONELLAU CYFEILLIORNADAU CREFYDDOL Y BYD.

Terfyniad o t. d. 100.

3. Anwybodaeth Yegrythyrol.

Pe buasai dysegedigton wedi rhoddi cymaint chwareu teg i'w galluoedd i fyfyrlo gair Duw, ag a roddent i astudio gwahanol ganghenau o wybodaethau, ni fuasent mor barod i ddweyd fod yna anghydgordiad rhwng y greadigaeth a dadguddiad. Pell ydym o ddweyd un gair anffafriol am wybodaethau gwyddorol y byd, oblegid credwn fod eu hastudio yn foddion i eangu y meddwl a chryfhau y galluoedd. Ond nis gallwn lai na chyhoeddi ein hanghymeradwysaeth ar y person a wna gysegru ei holl amser a'i alluoedd i'w myfyrlo, ar draul esgeuluso yr Ygrythyrau Sanctaidd. Pe buasai galluoedd a thalentau dynion wedi eu cysegru at ddeall y Beibl (yn neillduol y bennod gyntaf o hono) fel ag y cysegrwyd hwy i astudio crystyn y ddacur yn nghyd a gwahanol ranau y greadigaeth, ni fuasent wedi beiddio dyweyd fod darganfyddiadau newyddion mewn "gwybodaeth yn profi uwchlaw amheuaeth mai llyfr ffigiol yw y Beibl."

A phe buasai yr hen dadau duwiol yn meddu gwybodaeth helaethach o'r Ygrythyrau, ni wnaï yr olwg ar yr athronydd yn dyfod allan o'r fyfyrgeill, a'r seryddwr o'r aryllfa, gynrychunrhyw arswyd ac ofn yn eu mynwesau, ond yn hytrach teimlent fod pob darganfyddiad newydd o nodwedd bur, yn foddion i ategu eu meddyliau mewn perthynas i ddilyarwydd y Beibl. Gwir fod dalareg yn tystiolaethu fod y ddacur wedi ei chreu floedd lawer o flynyddau cyn adeg creadigaeth dyn, eto nid yw darganfyddiad yna yn dirymu yr un lot o wirionedd dadguddiad.

Gall yr athronydd Cristionogol yn ogystal a'r ysgolor anffyddol wauu ei drosol i'r ddaiar, a chael allan mai yn raddol y cyfansoddwyd hi, os felly rhaid fod iddi ei phwynt cychwynol neu ddechreuol. Yn awr pwy a'i cychwynodd? Y mae athryllith ysgolorion penaf y byd yn pailu uwch y cwestiwn hwn, ond pan y mae yr athronydd anffyddol mewn pen-bleth o ddryswch, gall yr athronydd Cristionogol waeddi allan gyda Moses gwr Duw, "Yn y dechreuad y creodd Duw y nefoedd a'r ddaiar." Y mae yr ysgolor Cristionogol erbyn heddyw yn teimlo nad yw y bennod gyntaf o'r Beibl, yn cynwys unrhyw rwystr ar ffordd gwybodaeth bar i olrhain y dechreuad mor bell i ganrifioedd y gorphenol ag yr ewyllisia. Ni rald i wirionedd byth arswydo rhag gwirionedd arall. Darfu i'r anffyddiwr ymaffyd yn nghlleddyf gwyddoriaeth gyda'r bwriad o ladd Cristionogaeth, ond erbyn

heddyw y mae Cristionogaeth wedi cymeryd meddiant o'r arfau, ac yn lle bod yn foddion i ddyrchwelyd ein cyfundrefn defnyddir hwy er ei hategu.

Anwybodaeth ysgrythyrol yw y rheswm penaf paham y mae cymaint o fan anffyddwyr yn y wlad fawr hon. Pan oeddwn ryw ddiwrnod yn dygwyl dyfodiad yr ager-gerbyd, mewn gorsaf yn y dalaeth hon, cymerais y Beibl yn fy llaw er darllen ychydig bennodau. Daeth ataf ddyn ieuanc a gofynnodd imi a oeddwn yn cael unrhyw bleser wrth ddarllen y llyfr hwnw? atebais yn gadarnhaol. Yna gofynais yr un gofyniad iddo yntau, ond ei atebiad ydoedd nad oedd yn credu yn y fath lyfr. Gofynais iddo pa ranau o'r Beibl oedd yn ymddangos fwyaf anghyd-weddol a'i farn a'i deimlad ef? atebodd trwy ddweyd nad oedd wedi darllen dim o hono erioed. Canfyddwn fod y dyn ieuanc hwnw yn ddarlun neillduol o ddoesbarth lluosog o ddynion yn America. Gellir cymhwyso y gwirionedd hwn hefyd at rai o brif anffyddwyr y byd. Sylw! Dr. Johnson nas gallai unrhyw ddyn gonest fod yn anffyddiwr, am na allai fod felly ar ol ymchwillad manwl a chywfr o broffion Cristionogaeth. Crybwyllwyd enw Hume wrtho. Na, syr, meddal, cyfaddefodd Hume wrth offeiriad o eogobaeth Durham nad oedd ef erioed wedi darllen y Testament Newydd yn ystyriol.

Penderfynodd Gilbert West a'i gyfaill Lord Littleton i ddinoethi twyll y Beibl. Dewisodd y blaenaf adgyfodiad Crist a'r olaf droedigaeth Paul i fod yn destunau i'w beirniadaeth elynlaethus. Dechreuwyd ar y gwaith yn llawn rhagfarn a diystyrwch at Gristionogaeth. Ar ol gorphen daethant at eu gilydd, nid fel oeddynt yn dysgwyl i orfoeddu dros y twyll oeddynt wedi feddwl ei ddarganfod, ond i gyd alaru dros eu ffloineb, ac i longyfarch eu gilydd am ganlyniadau rhyfedd eu gwahanol ymchwillad. Pa fwyaf trwyadl yr ymchwillad, cryfaf oll ydyw yr argyhoeddiad fod y Beibl yn air Duw. Dengys yr engreifftiau a nodwyd fod anwybodaeth Ysgrythyrol yn un o achosion prif gyfeilfornadau y byd.

8. Ystyriaeth unochrog o wirioneddau y Beibl.

Y mae traethu twyll yn llai niweldiol fel rheol, na dywedyd haner gwirionedd gyda dybenion amhriodol. Fel peth cyffredin daw y blaenaf i'r golwg yn fuan, ond gwna yr olaf mewn modd cyfrwys ac ystrywgar i sefainio cymdeithas fel surdoes mewn blawd. Y mae y pleidiau hyny a gymerant olwg unochrog ar y gwirionedd dwyfol, wedi gwneuthur rwyw o niwed i gymdeithas grefyddol, nag y mae yr Atheistiaid galluocaf wedi wneud.

Y mae rhyw allu ad-dyniadol yn aml mewn haner gwirionedd, ond y mae atheistiaeth yn dwyll mor gyflawn ac amlwg fel y mae ei dylanwad yn wrth-dyniadol i'r dyn sydd wedi ei ddwyn i fyny mewn cymdeithas o nodwedd

ber a chrefyddol. Cymerir fel engraifft y blaidd *Unicerealaidd*. Y mae y seot hon yn allu ad-dyniadol nerthol, am fod y gwirioneddau hanerog a gyhoedda i'r byd mor gydnaws a natur lygredig. Y mae rhywawyn neillduol i wadwyr coesbedigaeth dragywyddol yn yr ymadroddion, *marwolaeth a dinystr dragywyddol*. Haerant fod y geiriau yna yn y modd mwyaf eglur yn profi dilyarwydd athrawiaeth y difodiad. Rhyfedd ynte nad yw y geiriau marw 'mewn camwedd a phechod' yn profi yr un athrawiaeth—rhyfedd nad yw y geiriau hyny o enau yr ysbryd aflan, a ddaethost ti i'n difetha ni? yn cynwys athrawiaeth y difodiad. Siaradant yn aml am Dduw fel Tad tyner, ond anaml y dywedant ddim am dano fel Barnwr cyflawn.

Efallai mai nid amhriodol fyddai gosod gerbron y darlennydd y cyfryw ysgrythyrau yr edrycha y dosbarth hwn yn ffafriol ar rai o honynt, ond yn anffafriol ar eraill sydd yn llawn mor bwysig. Siaradant lawer am yr adnod hon, "Os cyfaddefwn ein pechodau fyddlawn yw eise a chyflawn fel y maddeuo ini ein pechodau, ac y'n glanhao oddiwrth bob anghyfiawder." Ond ni ddywedant yr un gair am y gwirionedd canlynol, "Canys Duw sancteiddiol yw eise, Duw eiddigus yw, ni ddiodeff eise eich anwiredd na'ch pechodau." Adroddant yn aml yr adnod hono, "Oblegid nid yn dragywydd y gwrthyd yr Arglwydd;" ond y maent yn berffiaith ddiastaw mewn perthynas i'r adnod ganlynol, "Canys yr Arglwydd sydd yn chwilio yr holl galonau, ac yn deall pob dychymyg meddyliau. O cheisi ef, ti a'i cai, ond os gwrthod ef, eise a'th fwrw di ymaith yn dragywydd." Y maent yn hyddysg iawn yn y gwirionedd hwnw, "Onid un Tad sydd ini oll? onid un Duw a'n creodd ni?" ond nid ydynt yn ygan gair am y gwirionedd canlynol "Am hyny yr hwn a'n gwnaeth ni thosturia, a'r hwn a'n lluniodd ni thrugarha wrthyt." Udgantant lawer am yr adnod hon, "Ac wedi iddo wneuthur heddwch trwy waed ei groes ef, trwyddo ef, gymodi pob peth ag ef ei hun; trwyddo ef meddaf, pa un bynag ai pethau ar y ddasear ai pethau yn y nefoedd." Ond y maent yn fud mewn perthynas i'r un ganlynol, "Wele y mae yr Arglwydd yn dyfod gyda myrddiwn o'i saint i wneuthur barn yn erbyn pawb, ac i lwyr argyhoeddi yr holl rai annuwiol o honynt, am holl weithredoedd eu hannuwioldeb, y rhai a wnaethant hwy yn annuwiol, ac am yr holl eiriau caledion y rhai a lefarodd pechaduriaid annuwiol yn ei erbyn ef." Priodol iawn fyddai i'r bobl hyny y sydd yn tueddu i gredu athrawiaeth y difodiad neu yr adferiad, ystyried yn bwylllog a difrifol yr holl wirioneddau crybwylledig yn nghyd a'r frawddeg sobr ganlynol—"Nid oes aberth dros bechodau wedi ei adael mwyach, ond rhyw ddysgwyl ofnadwy am farnedigaeith ac angerdd tan, yr hwn a ddifa y gwrthwynebwyr."

Gellir dwyn yn mlaen engreiffiau eraill o ddynion yn cymeryd golwg un ochrog ar wirioneddau y Beibl. Edrycha un dosbarth ar Iesu Grist fel dyn, a dyn yn unig. Dyfynant yn aml o'r gwirioneddau hyn a ymddangosant yn ffafriol i'w syniad hwy, ond y maent yn hollol ddiystyr o'r llawys gwirioneddau sydd yn y modd mwyaf syml a diamwys yn profi fod Crist yn Dduw yn ogystal ag yn ddyn.

Edrycha dosbarth arall ar Grist fel Duw ac fel Duw yn unig. Ystyriaeth hanerog felly sydd gan y *Suedenborgiaid* mewn perthynas i Fab Daw. Coleddid yr un syniad gan ddosbarth o ddynion yn amser yr apostolion. Y mae Ioan yn ei ygrifenladau mewn modd medrus a deheuig yn gwrthwynebu y syniad cyfeillornus yna. Dywed fod Crist nid yn unig yn Dduw ond yn ddyn hefyd. "Yr hyn a glywsom, meddai, yr hyn a welom a'n llygaid, ac os nad yw y dystiolaeth yna yn ddigonol, yr ydym ni hefyd wedi edrych arno, nid cael rhyw gypdrem arno ond yn ei weled, ac edrych arno am rhyw flynyddau yn rhodio glanau Palestina. Ac os nad yw y dystiolaeth yna yn ddigon cryf foh hargyhoeddi ei fod yn ddyn, yr ydym hefyd wedi ei deimlo." Gallasai ychwanegu fan yma "Yr ydym ni wedi bod yn pwyso ar ei fynwes, ac yn clywed curiadau gwaed ei galon, ac felly y mae yn berffaith ddyn, yn ogystal ag yn wir Dduw. Dylai pawb o ganlynwyr Iesu Grist wneuthur ymdrech i edrych ar wirioneddau y Beibl yn yr un goleuni ag yr edrychid arnynt gan Ioan a'i gyd apostolion.

Y mae gormod o wirionedd yn ein gosodiad diweddaid mewn perthynas i ninau hefyd, dyma y rheswm ein bod yn gwahaniaethu cymaint hyd yn nod mewn perthynas i bynciau hanfodol crefydd. Gwir na ddeuwn yn ein sefyllfa bresenol i weled lygad yn llygad yn holl gysylltiadau crefydd, eto dylem oddef ein gilydd mewn cariad i wahaniaethu yn ein golygiadau o berthynas iddynt, am nad yw y fara swyaf addfed yn gyfaddas i fod yn safon perffaith rwydd. Ond y mae yn bwysig iawn i ni weled lygad yn llygad mewn perthynas i brif bynciau y Beibl, oblegid bynciau ein bywyd ydynt megis gwaith yr Ysbryd Glan, Dwyfoldeb person Crist, athrawiaeth yr Iawn, cyflawnhad pechadur trwy fydd, &c. Byddwn ynte yn ddidwyl i gonest yn ein hymchwyladau Ysgrthyrol, a gweddiwn ar i Ysbryd Duw "ddatguddio ein llygaid fel y gwelom bethau rhyfodd allan o'i gyfraith ef."

Bangor, Wis.

OWEN JENKINS.

MRS. ANN POWELL, PROVIDENCE, PA.

MARW GOFFA.

Ba farw yr hen chwaer uchod yn nhy ei merch Ieuegaf, Jennett Rees, yn y lle hwn, dydd Iau, Chwef. 17, yn yr hwy, wedi cyrhaeddyd yr oedran teg o 78 mlynedd.

Ganwyd hi yn Cwmlawe, plwyf Ystrad, sir Fry-

chemlog. Enw ei thad a'i mam oeddynt John ac Anne Jones. Symudodd ei thad a'i mam i'r wlad hon er ys dros 40 ml. yn ol, oddentu yr un amser a'r Parch. E. B. Evans, Hyde Park. Ymsefydlasant yn y sefydliad Cymreig a adnabyddir y pryd hwnw wrth yr enw Beach Woods, ond yn awr Spring Brook—sefydliad oddeutu deg neu ddeuddeg milldir o Scranton, Pa. Symudasant oddi yno i Carbondale, lle y buont feirw ili dau.

Prionedd Anne y ferch a Howell Powell, mab ffrwm o'r enw Punt-y-wall. Aethant i fyw i le o'r enw Ongwr-leaf yn mhlwyf Defynog, sir Frycheiniog, D. C. Er ys oddeutu 23 flynedd yn ol symudasant i'r wlad hon. Aeth ei phriod a rhai o'r plant i California. Colodd ei olygon yno. Aeth yn ol i'r Hen Wlad er celsio adferu ei olygon, ond yno efe a fu farw, yn ardal ei enediggaeth, oddentu 6 mlynedd yn ol.

Bu iddynt 10 o blant, o ba rai y mae pump wedi blaenu a phump eto yn aros. Y mae un ferch yn byw yn yr Hen Wlad, a bachgen iddi yn byw yn California—sef y Parch. John J. Powell, gwelindog nid anenwog gyda'r Cynulleidfawyr yno. Y mae bachgen arall iddi yn byw yn Kingston, Pa., a dwy o'i merched yn byw yn y lle hwn—Providence. Yr oedd iddi fab arall yn welindog gyda'r Bedyddwyr yn California, yr hwn hefyd sydd wedi huno yn yr Iesu. Gyda Jennett ei merch Ieuegaf yr oedd hi yn byw. Ni fuont ar wahan erioed o'r blaen, hyd nes i angau ddyfod a'u gwahanu.

Cafodd ei derbyn yn aelod eglwysig yn Ty'nnycoed, D. C., gan yr Hybarch dad Philip Griffith, Alltwn, er ys oddeutu 49 mlynedd yn ol. Datlodd ei gafael yn ddisigl yn ei chrefydd hyd ei bedd, ac y mae y plant sydd yn ol, goellaf fi, oddi eithr y bachgen sydd yn Kingston, Pa., yn ddiwyd a llafurus wasanaethu en Celdwad.

Cafodd yr hen chwaer ei breintio a chorff cryf iach anarferol. Ei meddyginiaeth hi bob amser oedd gadael i natur wellthio ei ffordd, ac yr oedd yn llwyddo hefyd i gyrrhaeddyd gwellhad bob tro o bob anhwylder hyd y misoedd diweddaid, pan oedd angau yn ddiwyd dynu i lawr ei plabell. Bum i agos a meddwl fod angau yn cael cryn dipyn o daeg i ddatod cysylltiad cylymau ei chorff a'i henaid gan mor gadarn oedd y llinynau wedi eu cylymu. Bu yn bur wael ei hlechedd y Ganaaf llynnedd, a thyblal llawer o honom, ac ofual lithau hefyd fod amser ei hymddatodiad wedi dyfod. Daeth yn o gryf ar ol hyny. Pan ddaeth y ganaf presenol i fewn a'i ewinedd oerion, cymerodd afael yn gadarn yn mhob cyfansoddiad oedd yn sigledig o'r blaen. Bu hi yn rhodio ar lan y dw'r am rai misoedd cyn croesol. Dywedai o hyd nad oedd i wella mwy. Yr oedd am rai dyddiau cyn marw wedi colli pob gafael ar y byd hwn. Wrthi ei hun yr ymddifurall oreu. Darllenwyd llythyr iddi, rai dyddiau cyn iddi farw, oddi wrth ei mab o California, yn yr hwn y dywedai ei fod yn bwriadu dyfod y ffordd yma tua'r Gwanwyn; ond ni wnaeth, hyd yn oed hwnw, gyffwrll dim ar ei meddwl am ei bod yn ymwybodol nad oedd hi i aros yma yn hwy. Aeth drosodd yn araf a thawel prydnaun dydd Iau, Chwef. 17. Prydaawn dydd Sadwrn canlynol ymgynullodd tyfa luosog i giudo ei gweddillion marwol i fonwent Hyde Park i aros udganiad yr Udgon. Boreu Sabbath, Mawrth 12, progethwyd pregeth angladdol iddi gan y Parch.

R. S. Jones y'gweinidog. Canwyd ar yr achlysur hen benill ganwyd pan oedd hi yn cael ei derbyn, yr hwn a roddwyd allan gan yr Hybarch Griffiths ar y pryd,

"O'r nef mi glywale newydd
A'm cododd ar fy ubraed," &c.

Daw foudithio y plant a'r eglwys o ba un yr oedd yn aelod, a chrofydd bur ddilhalogedig ger bron Duw a'r Tad, fel y byddo i ni oll gael mynedfa helaeth i fewn ato Ef i'r lle yr aeth ein Rhagflaenor ac yr ydym yn hyderu yr aeth hofyd ein hen fam oedraus.

COFIANT MRS. MARTHA JONES,

(Gynt o New York Mills, N. Y., diweddar o Fairhaven, Vermont.

"A mi a ganmolais y meirw y rhai sydd yn barod wedi marw, yn fwy na'r byw y rhai sydd yn fyw eto." Gwrthrychau canmoliaeth y pregethwr yn y geiriau hyn ydynt y rhai ni chwassent ond mordaith fer dros fôr tymestlog bywyd—y rhai na phroffasant ond ychydig o dywydd garw.

"Y rhai sydd yn barod wedi marw." Cyn iddynt yn lawn ddechreu byw, cyn iddynt wybod am ystoriwydd blibion bywyd. Ond cofnw mai y meirw y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd a ganmolir. "Gwyn eu byd y meirw y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd." Mae y rhai hyn yn wynfyddedig ar lawer o ystyriaethau. Maent yn marw mewn undeb bywiol a gwrlioneddol a Mab Duw. Maent yn marw mewn lle diogel, mewn lle da, ac mewn lle tawel, "yn yr Arglwydd."

Diwrnod dedwydd yw dydd marwolaeth i'r dauwlol; ie, y mae yn well iddo na'r diwrnod dedwyddaf a gafodd erioed ar y ddaear. Angau ydyw un o'r pob peth sydd yn gweithio er daioni i'r rhai sydd yn caru Duw. Mae pob un sydd yn marw yn yr Arglwydd yn cael ymwared am byth a chorff y farwolaeth dydd marwolaeth ei gorff. Y mae yn cael marw a chwerwder marwolaeth wedi ei dynu ymaith. Y mae yn myn'd i'r glyn a'r bwlau ar ol. Y mae yn gallu cyfarfod brenin y dychryniadau nid yn unig yn ddiofn ond tan ganu, "Ie, pe rhodiwn," &c. "Pan yw fy nhad a'm mam yn fy agwrthod, yr Arglwydd a'm derbyn." Dyma ddydd ei waredigaeth oddiwrth bob gofid a phoen. Tra yma yn yr anial wyla yn aml oblegid calon heb ei chwbl sancteiddio. Galara oblegid siomedigaethau, cystuddiau, a helbulon y dailth.

Beth ydyw marw i'r dauwlol? Dim ond rhol heibio y tabernacl hwn a gwisgo anfarwoldeb—dim ond diwedd breuddwyd a deffro ar ddelw Duw—dim ond genediggaeth newydd. Y mae i'r Cristion dair genediggaeth; y gyntaf i'r byd, yr ail i Grist, a'r drydedd i Ogoniant.

Beth ydyw marw i'r dauwlol? Dim ond telmlo y boen olaf; dim ond colli y delgryn diweddaf; dim ond codi tarian y fydd i dderbyn y bicell olaf o law y gelyn; dim ond myn'd adref a bod gyda Crist. "A mi a ganmolais y meirw y rhai sydd yn barod wedi marw." Gwyn eu byd y meirw y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd.

Rhai o ddewisol destynau canlatau y chwaer anwyl ymadawedig, oedd gwynfyddigrwydd y saint a llawenydd y gwaredigion wedi cyrraedd adref. Canodd lawer,

Am y nef, hoff nef,
Fy mythol gartref fydd,
Mi bydd dim gofid mwy
O fewn y nef mor llawn o heddi,
Ni bydd dim gofid mwy.

Erbyn heddyw mae hi wedi uno a'r cor nefolaidd

"I selulo buddugoliaeth
Am lachawdwriaeth rad."

Ganwyd Martha yn Floyd, swydd Oneida, N. Y., Mai 19, 1846. Merch ydoedd i Mr. Thomas L. a Mary Davies, New York Mills. Mae ei thad yn un o swyddogion yr eglwys Gynulleidfaoel yn y lle uchod ac wedi gwasanaethu y swydd anrhydeddus hon yn fyddlon dros ben am lawer o flynyddau. Cafodd Martha y frainl werthfawr o gael ei dwyn i fyw yn grefyddol o'i mebyd.

Derbyniwyd hi yn gyflawn aelod o Eglwys Crist yn Floyd, pan yn ddeg oed gan y diweddar Barch. Dr. Everett, Steuben. Yn fuan ar ol iddi wneud proffes gyhoeddus o'r Gwaredwr yn Floyd, symudodd gyda ei theulu i New York Mills, a bu yn fyddlon a defnyddiol lawn gyda phob rhan o waith y cyneir tra yn ein plith.

Yn y flwyddyn 1873 ymunodd mewn priodas a Mr. Griffith T. Jones o Fairhaven, Vt. O hynny allan gwnaeth ei chartref yn Fairhaven a chan fod ei hanwyl briod yn aelod gyda'r Methodistiaid Calfinaidd rhoddodd hitheu ei lythyr i ymuno yn yr un eglwys. A buont tra gyda eu gilydd o gyssur a help mawr y naill i'r llall i fyw yn ddauwlol yn ofn Duw ac er ei ogoniant. Yn Tachwedd diweddaf dychwelodd Martha adref at ei theulu i New York Mills. Ond ni feddyllodd hi na neb arall ar y ddaear y pryd hwnaf ei bod yn myn'd adref i farw. Na, ni wyddai neb hyny ond Daw ei hun. "Cymylan a thywyllwch sydd o'i amgylch." Ond mae dydd i'r esbonio yn dod. "Y pethau yr wyf i yn eu gwneuthur ni wyddost ti yr awrhon, eithr ti a gel wybod ar ol hyn."

Rhagfyr 31, 1875, bendithiodd yr Arglwydd y cydmeiriad dedwydd hyn a mab bychan tiws ac anwyl iawn. Daeth y fam trwy yr amgylchiad cyfyng yn rhagorol a gwellhaodd yn dda iawn. Yr oedd hi a'r baban bach yn dyfod yn mhon yn gyssur ac addawol. Ond cymerodd cynewid i'r er gwaeth yn y fam. Ond nid oedd neb yn meddwl fod ei hymadawiad mor agos, hyd y tridiau olaf y bu byw, yna deallwyd fod y babell o giat yn ymyl cael ei dryllo; a bod ei henaid yn ymyl cymeryd ei hedfan at Dduw yr hwn a'i rhoes. Yr hyn a gymerodd le tua deng mynydd cyn 10 o'r gloch nos Iau, Mawrth 2, 1876, pan oedd hi yn 29 ml., 9 mis a 13 diwrnod oed. Dydd Llun canlynol daeth tyfia yn nghyd i ddangos en cydymdeimlad a'r teulu yn eu profediggaeth chwerau, ac i hebrwng gweddillion marwol Martha anwyl i'r bedd. Claddwyd hi yn mynynt New York Mills yn ymyl ei chwaer. Gwelnyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. R. G. Jones, D. D., Utica, a'r Parch. H. Skeel, New York Mills a'r yagrifenydd.

Yr oedd y llinellau eurald a hardident gymeriad Martha yn dyglair ymddangos yn y pethau canlynol:

Yr oedd yn hynod am ei dystawrwydd, ei symtroydd, ei gostyngeddigrwydd, ei haddfeynder, ei ddwylledd, a'i dauwloddeb.

Yr oedd yn un ddyddaw, dawl a dymgfred,—yn un ofalus, diwyd a gweithgar, yn ddarygrydd a

chanmoladwy yn ei holl ymwneud a phethau y bywyd hwn.

Yr oedd yn un o *dymer addfeyn* a *siriol*. Ystyr-lem hi bob amser yn gynllun o hynawsedd a char-edigrwydd. Yr oedd yn llawn tynwrwch, a'i myn-was yn wastad ar ymdori mewn caredigrwydd. O Martha anwyl, cu lawn oedditi genym ni! Rhy-foddol oedd dy gariad, tu hwnt i gariad gwagedd.

Yr oedd yn un fedrus a flyddlawn fel *cantores*. Yr oedd ganddi lais peralidd, mwyn a swynol dros ben. Clywsom hi a'i thad a'i chwlyrydd yn canu lawer gwaith ues peri i ni anghosf y byd a'i holl drafferthlon. Cododd ein hybryd o'r dyfnder-odd lawer gwaith wrth ganu rhai o'i dewisai cymynau, ac yr ydym yn hyderus ac yn credu ei bod hi heddyw yn canu yn beraiddiach nag erioed "Gân Moses a chân yr Oen."

Yr oedd yn *wir grefyddol*. Yr oedd yn anwyl gan ei henaid am enw, gwaith, galr, ordiuhaden, ty a phobl yr Arglwydd. Yr oedd yn ei hymarwedd- iad cyson yn dangos yn amlwg ei bod yn un ag yr oedd Iesu yn ei hoffi. Yr oedd yn hawdd lawn gwybod wrth ei hymddiddanlon nefolaidd a'i rhodiad gwedus, ei bod yn meddu yn helaeth o'r ddoethineb sydd oddiuchod, yr hon sydd bur, boneddigaidd, heddychol, hawdd ei thrin, llawn trugaredd a ffyrwthian da, diduedd a diragrith.

Yr oedd yn gyson a diysgog yn ei hymlyniad wrth yr Arglwydd. Ac yn ei chystadd diweddaif yr oedd fel ty ar y graig yn sefyll yn ddigryn yn nydd yr ysturm. Bu farw fel y bu fyw mewn tangnefedd.

TYSTIOLAETHAU CYFELLION AM DANL.

Mr. David W. Roberts, Turin, a ysgrifnodd:

"Yr oedd llawer iawn o rinweddau yn perthyn i'ch anwyl Martha nad oeddant i'w cael mewn rhai leuainc gyda chrefydd yn gyffredin. Nid wyf yn meddwl i mi weled erioed yr un mor ffyddlon gyda phob rhan o'r gwaith ag oedd hi."

O lythyr Mr. Apmadec:

"Anwyl Mr. a Mrs. Davies,—Yr ydych wedi colli un o'r merched serchocaf a mwyaif llawen a droed- lodd dnear erioed. Colodd John, Lyddie, Rachel, Jennie, Mary a Lizzie ehwaer anwyl ag oedd fel canwyll en llygaid. Colodd Griffith ei wraig oedd fel ei enaid ei hun. Colodd Pictou bach fam dyn- er, le, mam a fuasai pe y cawsai fyw yn fwy o werth lldo na holl drysorau y byd yn grwn. Colodd Pictou yw y mwyaif. O, mae meddwl nas gall yr un bychan yna gofio gwynneb ei fam yn ddigon a dryllio y galon galetaf. Barnwr y gweddwon a Thad yr amddifaid a'i noddo ac a'i cadw rhag y drwg sydd yn y byd."

Fel hyn yr ygrifenal Mr. Owen Owens o Fair- haven, Vt., Mawrth 3, at ei phriod:

"Anwyl Frawd,—Derbyniais y newydd galarus am farwolaeth dy anwyl briod Martha. Ni byddai imi adrodd fy nheimlad fy hun pan glywais berf fawr o gyseur titl yn dy drallod trwm. Ond gellir goellio yn hawdd fy mod yn telmio i'r byw. Buas- wn yn dod yna i'r claddediogaeth yn sicr pe buasai yn bosibl imi. Yr oedd dear Martha yn un o'r plant oedd yn hoff genyf, ac nis gallwn deimio yn amgen, o herwydd ei lledneidrwydd a'i synwyr da. Nid wyf yn meddwl y methwn, frawd, wrth ddywedyd ei bod fel Martha Bethania, yn un oedd yn hoff gan yr Iesu, hefyd, yr hys oedd yn coronol pob peth. Er iti gollir, a'r gollod yn drwm, mae genym hyder cryf ei bod hi ar ei hynill tragwyddol. O! y llais swynol fyddai ganddi pan yn canu yma. Quid pa faint mwy felly erbyn heddyw pan wedi uno gyda y Côr i'f i' ganu lldo er. Mae hi hedd-

yw heb y "calon dolur" y byddai yn son wrthyf fi yn aml am danl.

Wel, anwyl frawd, fy nymuniad ar dy ran di a'r teulu yna ydyw ar i'r Arglwydd elch cynorthwyo i ddal dan y brofedigneth chwerw heb rwgnach yn erbyn y drefn na dywedyd dim yn ynyd yn ei erbyn. Yr Arglwydd a roddo ras iul oli i ymbar- otol i fyned ar ei hol.

Y mae yma wylo mawr: mae y genethod yn wylo fel pe buasai yn un o honom ninau, ac nid oes arnaf finau gywilydd dywedyd fy mod llnau wedi colli rhai dagrau elaloes ar yr amgylchiad."

Wel, anwyl gyfeillion galarus, rhaid gadael Martha bellach yn ei bedd. Bydded i'r hen ddacae fod yn dyner wrth ei llwch. Cwag yn dawel, Mar- tha anwyl. Bu Iesu yn y bedd o dy flaen. Cwag yn dawel. Deuwn ninau yna yn fuan. Cwag yn dawel, mae hi wedi *haner* nos, ac adeg codi bron yn ymyl.

THOMAS M. OWEN.

New York Mills, Mawrth 15, 1876.

. Gwled y *Dwygyr* yn dda gofnodi yr uchod.

BU FARW Y DDAU.

Am haner awr wedi saith o'r gloch nos Iau, Mawrth 30, 1876, yn Fairhaven Vt., bu farw Mr. GRIFFITH T. JONES, yn mhen pedair wythnos ar ol ei anwyl briod, yn 39 ml., dau fis a 23 diwrnod oed. Mab ydoedd i Mr. Thomas G. ac Ellen Jones, Fairhaven, Vt. Ni bu ond tnaeg wythnos yn glaf. Bychan y meddylloedd wrth *farw* i bedd ei anwyl wraig yn New York Mills ei fod yntau fel hithan yn myned adre i farw, a bod yn mwriad yr Ar- glwydd iddynt gael all gyfarfod yn mhen ychydig ddyddiau ar frynlau anfarwoldeb. Tua dechrau y flwyddyn yr oeddant yn deulu cyfan dedwydd gyda en gilydd, tad a mam a baban anwyl; ond erbyn hyn mae y tad a'r fam wedi marw, a'r baban bach wedi ei adael ar ol yn amddifaid. O mor dywyll yw yr oruchwyliaeth; ond byddwn dawel, mae dydd yr esbonio yn ymyl. "Y peth yr wyf yn ei wneuthur ni wyddost ti yr awr hon; eithr fi a get wybod ar ol hyn." Yr oedd y ddau yn gref- yddol, ac yr ydym yn hyderu fod y ddau wedi huno yn yr Iesu. Er na roddwyd eu cyrrf i or- phwys yn yr un bedd, credwn fod eu henaidau yn gorfoleddu yn yr un nefoedd. Yr oedd Griffith Jones fel ei anwyl Martha yn modur ar lais i ganu tu hwnt i'r cyffredin, ac yn ymhyfrydu yn fawr yn y gwaith. Canodd lawer mewn lechyd, ac yr oedd yn canu yn ei gystudd. Ychydig cyn marw canal mewn twyl nefolaidd,

"I am going home
To die no more."

"Mae'r Iachawdwriaeth fel y mor
Yn chwyddo byth i'r lan."

A gallodd ddywedyd fel yr oedd ei ysbryd yn ebedeg ymait, "O Arglwydd gollwng fi."

Claddwyd ef yn Fairhaven.

New York Mills.

THOMAS M. OWEN.

COFIANT MR. EVAN R. DAVIS, ROME.

Gwrlionedd ydyw mai "Gwerthfawr yn ngolwg yr Arglwydd yw marwolaeth ei saint ef;" a bod "Coffadwriaeth y cyflawn yn fendigedig." Un o brif anghystrawen y byd hwn ydyw, fod angau yn teyrnasu ynddo, ac yn ysgaru y cyfeillion a'r per- thynasau anwylaf oddiwrth eu gilydd, gan eu sym- ud i'r byd tragwyddol; y doeth a'r annoeth, y duwiole a'r annuwiole, yn ddiwahanlaeth. Weithiau

y mae angau yn tori dynion i lawr yn hynod o gyllim a dirybudd. Bryd arall y mae yn datod y bawel bridd yn hynod arafaid a phwylllog. Yn wyneb y pethau hyn yn gystal ag ymddygiadau eraill o eiddo rhagluniaeth ein Tad nefol, ein dyfodswydd ydyw ymdawelu hyd foreu mawr y farn gyffredinol, pryd y ceir eglurhad i fuddlonrwydd ar bob peth sydd yn awr yn ymddangos yn dywyll, ac na allwn roddi cyfrif am danynt yn awr.

Chwefror 23, yn Rome, N. Y., bu farw o'r *bilious fever* Mr. Evan R. Davis, yn 48 ml., 10 mis a 17 diwrnod oed. Cafodd gystudd trwm am tua thair wythnos. Nid oedd ef na neb arall yn meddwl fod angu mor agos—na'r doctor chwaith—ond felly y bu. Mab ydoedd i Mr. Richard ac Ann Davis, Tyn y Gors, Llanbrynmair, G. C. Mae ei dad yn ddiacon yn eglwys Llanbrynmair er's llawer o flynyddoedd. Yr oedd y teulu yn perthyn i'r Parch. Samuel Roberts. Daeth i'r wlad hon tua 25 mlynedd yn ol, a threuliodd ei amser o hyn y mlaen bron oll yn swydd Oneida, a chan mwyaf yn Rome. Yr oedd ganddo feddwl mawr am Rome, yn enwedig am yr eglwys Annibynol lle y perthynai. Yr oedd yn ddyn calonog, penderfynol iawn. Beth bynag y meddyliai am dano gwnai bob aberth i'w gyrhaedd. Yr oedd ganddo feddwl mawr o'i air. Fe allai ei fod yn rhy benderfynol ar rai amgylchiadau yn gymaint ag y mae eraill yn rhy anwadal. Yr oedd yn siroli a diroddes. Nid oedd dim rhagrith ynddo. Fe ddywedai y cyfau yn wyneb dyn. Fe bai mwy o'r cymeriad yma yn Eglwys Dduw byddai yn llawer purach. Mae cariad yn ddigrith. "Dywedwch y gwir bawb wrth ei gymydog."

Cafodd ei ddwyn i fyny yn Eglwys Dduw gyda ei rieni. Soniai am hyn yn aml ar ei liniau ac yn y gyfeillach—sef am y fraint fawr o gael bod o dan yr iau yn forau. Felly er gadael ei gartref a Chymru yn ieuanc, dalodd ei afael yn ei grefydd yn ei holl symudiadau. Ni cholodd ei goron ar ol dyfod i'r wlad hon. Ond bu yn fyddion ac ymdrechgar gyda chrefydd hyd angen. Ac yr oedd arwyddion amlwg o ddeffroad yn ei ysbryd yn yr wythnosau diweddaf y bu byw.

Blwyddyn yn ol aeth drosodd i Gymru i dala ymwelied a'i rieni ac a'i lloesog berthynasau. Treuliodd yno rai misoedd yn y ganaf, a byddai yn son llawer am y cyfarfodydd gweddol a fyddant yn eu cynnal yn yr hen gymydogach yn Llaubrynmair. Yr oedd wedi ei ddeffroi yn nelfidnol a pharhaodd felly hyd ei ddiwedd. Daeth brawd lldo drosodd gydag ef yn y *Spring*, a theulu lloesog ganddo, yr hwn oedd yn rhoddi ymddirlad mawr yn ei frawd. Ond O mor ansicr ydyw elu bywyd. Daeth merch i'w chwaer gydag ef hefyd, ac yr oedd ganddo feddwl mawr am dani. Yr oedd yn hoff o blant. Nid oedd ganddo yr un plentyn ei hun. Gadawodd weddwl i alaru ei choled ar ei ol, a brawd, a merch ei chwaer, a rhieni a pherthynasau lloesog yn Nghymru. Mae ei frawd yn teimlo yn ddws mewn gwlad ddileith, ac yntau yn ymddirlid cymaint i'w frawd. Yr oedd yn briod tyner a gofalus.

Y noswaith ddiweddaf y buo fyw cynghorodd llawer ar amryw, yn enwedig ei briod, i ymofyu am grefydd, am iddi roddi ei hun i'r Arglwydd ac i'w bobl mewn dydd o ras, am iddi beidio oedi yn hwy, nad oedd dim a wna y tro ond gwir grefydd.

Dywedai wrth ei frawd John Davis, ei fod yn y baid er's melyn; a'i fod yn teimlo fel y teimlai pan yn yr agerlong pan yn dyfod o'r hen wlad. Adroddai yr hen benlli yma pan yn yr afael,

Gwaagara'r taw gymyha
Oddlyma i dy fy Nhau, &c.

Gaiwodd ar amryw o'i gyfeillion y naill ar ol y llall, ac anogai hwynt yn wresog; i beidio llacau dwylaw gydag achos Iesu Grist, ond ar lldynt gadw eu hariau yn loewon beth bynag a'u cyfarfyddai; y delai adeg i'w cyfarfod ag y byddai yn werthfawr ganddynt eu bod wedi bod yn ymdrechgar.

Daeth cyfali o Floyd at ei wely, gan ofyn lldo pa fodd yr oedd yn teimlo. O, dywedai yntau, y mae fy nbraed yn yr afael, gyfali bach, ond y mae craig o dan fy nbraed. Gofynai i'w gyfali, pa fodd yr oedd pethau yn Floyd. I hyn yr atebodd ef eu bod yn lldo dda ac yn para felly. Ar hysg torodd allan i ddileith yn wresog, gan ddymanu iddi barhau felly. Gofynai i'w lldo pa fodd yr oedd yn teimlo? Dywedodd ei fod yn teimlo yn dda iawn; fod crefydd yn talu ei ffordd. Yna ffarweliais ag ef yr ochr yma, gan obethio cyfarfod mewn gwlad lle na rai ymadael mwy. Cefais ef yn frawd siroli er pan ydyf yn Rome—dros 25 mlynedd. Ni ddywedodd fawr wedi fy ymadawlad am tua dwy awr, pryd yr adroddai yn gryf a hyglyw y dawy lloell grynaf o'r hen benlli hwna,

O cymer i, Iesu, fel yr wyf
A chuddia i'n dy farwol giwyf.

Felly ymadawodd yn dawel, gan huno yn yr Iesu fel yr ydym yn hyderu.

Y dydd Sadwrn canlynol ymgaiglodd tori lloesog ynghyd i hebrwng ei weddillion marwol i ghaddfa Wright's Settlement. Bendith y nefoedd fyddo ar yr amgylchlad i'w anwyl briod, er ei dwyn i ymofysu am y Cyfali a lyn yn well na brawd—ac hefyd i'w berthynasau lloesog, rhai yma ac eraill yn Nghymru. Gwelnyddwyd yn y ty, yn y capel ac wrth y bedd gan y Parch. John H. Jones yn Sacaneg, a D. E. Prichard, Rome, a John E. Griffith, Floyd, yn Gymraeg.

Dros y weddwl alarus, D. E. PRICHARD.

CARIBOO.

LLYTHYR N.

O bob cenedl credwyf nad oes yr un yn teimlo mwy o ddyddordeb yn nghylo helyntion eu gilydd na'r Cymry. Er gwaagaru rhan fawr o honant i bedwar gwynt y nefoedd, un llinell amlwg yn eu hanes yw ymgaiglu at eu gilydd, pan geir nifer digenol o fewn cyraedd, i gynnal i fyny eu cyfarfodydd llenyddol a chrefyddol. Os yn ol mewn manteision addwy, mae y diffyg i raddau mawr yn cael ei wneyd i fyny mewn ymdrechion personol. Gwn llawer am eu hymdrechion yn y cyfeiriad hwn yn nghanol estrotaid yn Lloegr; ac nid heb sail y dywedaf, po busaai y Cymry yn Lloegr wedi dangos eu hieled o egal personol i gyraedd fy manteision crefyddol a llenyddol yn eu hialth eu hunain, ag a waed hyd yn hyn gan Sacson yn Nghymru, busaai agwedd wahanol arnynt i'r hyn a welir

heddyw. Nid wyf yn credu fod cymaint ag un uchelid ganddyn i'r parwyi hwn yn Lleogr nad ydyw ei fodolaeth i'w briodoli i ymdeolion personol y Cymry eu hangen. Yr wyf yn brofiadol o lawer oligwedd pan awen cydymrech ag eraill yn wneob anhawderna i ddiwialu angen fy nghenodi yn nghanol Secson i mentsidion crefyddol yn eu hieith eu hunain. Perwahanol ydyw ymdrech y Cymry i ddiwialu angen y Secson yn Nghymru. Yr wyf yn crybwyli hys oen ei fod yn aeddangosiad Nad amlwg o'r yn bryda'n llywodraetha mewn gwelyddi cymenol.

Mae yn hysbys i lamer sth darllenwyr nad aur yn bonaf yw cynrych yr arddi hwn, er ei fod yn aghawdd i gymodd. Byddedoddeg mlynedd yn ol nid oedd yma fawr lai na phmamt o Gymry o fewn cyfch y taag agala mltir, ond ymgeglu o wahanol barthau o'r byd, ond yn bonaf o Califfornia; ond ni hysnt yn hlycya ddi i lawr i lawer lai na'r hysnt.

Pan oedd y lle yn anterth ei lwyddiant addol-oldd yr Egebaethwyr ddi o leudd addoldd, a'r Wesleyaid na; ac anfonant eu gweliddeg- lion yma i brogethu. Ond gafalodd pob un o hysnt na chafodd tymer eu gweliddegionth fod yn hysnag ymmladd y "Gwew." Celd eu gwelid yn fdi am y cymaf cya ddygyniad yr eia, a thyru ar draws eu gilydd yn y Brif ddi- nas, yn hysrach nag aros lle yr oedd angen am danynt, a'r canlyniad fu iddynt ddelmo yn ormod aberth i ddod i'r mynyddoedd o gwbl, haf na gawst, a thra yr oeddant yma yr oedd arwydd- lion amlwg fod cael rhoddion o daliau o aur yn pos at eu calen nag achub y rhai a luegr i ang- am. Na y cyfng hwn daeth i fuddwl y rhai a delmiant yn herwydd anawdd fecol eu cenedl i adellada "ilety fforddion," os nid cartref Cymreig, ac adelladwyd y Cambrian Hall, i fod yn lle cyfllus i gynol cyfarfodydd llewyddol a chrefyddol guren y gallau. Er nad oedd yma yr un progethwr i'w harwain, ato sefydlwyd aglwys fechan o ddwsin o aelodau, perthymol i'r Methodistiaid, Annibawyr, a Bedyddwyr. Cynolid cyfarfodydd gwedd, Yagol Sabbathol, a chyfeillachau crefyddol. Ffurfiwyd o'r o gantonion dan arweiniad W. C. Price o Gwr- nedd na welwyd yn un rhan o'r wlad ei debyg, ac odrychall yr ardal i fyny ato am flynyddoedd gydag edmyddedd a pharch. Cymallwyd brawd i gyfnefoddi ambell hysnag, ac eraill ambell an- awdd o duedd crefyddol, ac yn mysg y diwedd- al, rheatid y rhai a ymddangosasant yn y CEN- HADWA. Ac er cywilydd i gyfndebau crefyddol y Secson y dywedaf na chafwyd cymaint a phrogeth nae unchyw foddion crefyddol Prot- estantaidd o gwbl am ymddi tair blynedd a han- am, ond a dderparwyd gan y Cymry. Bostiant a fymont am eu rhagorisethau, dyma engraffft nae gallant roi cochl drosti.

Cafwyd colled anadferadwy trwy ymadawiad rhai fel J. Davis, Palmyra, Ohio, a T. Hughes,

Diamanach, D. C., y rhai oeddant yn mysg prif offerynnau cydwyddiad y cymudliad. Buont fyddion hyd yr arosasant yn y wlad, a gadaw- mant ddylanwad er daioni ar eu hollau. An- hawdd gwybod pa mor bell y mae ymdrechion o'r mater yma yn cyraedd, pa mor ddiddadl byn- ag y gallant ymddangos. Os na chysrheddant y nod o wella cymdeithas, gallant ddylanwadu i gadw yn fyw y wrethionon cydd yn aros, a meitharia telmladau crefyddol lle y bodelant. Nid ydylwyddiant yr ymarferiad a moddion crefyddol i gael ei fesar wrth nifer y dychwpl- edigion. Rhaid arfer moddion priodol i gadw yn offe rhag mynua i gyga, yn gystal a deffod y rhai cydd mewn trawngwag. J. Evans.

"A ROMANCE IN MISSIONARY LIFE."

ANWEL OLEGDD.—Cymrae a chyfeillachau yr hanesyn isod o'r *Christian Statesman*, Mil- waukee, golygydd yr hwn sydd wedi bod yn genhadwr tramor am flynyddau. Dyfyniad yd- yw o lythyr y Parch. Philip Berry, argraffedig yn y *National Baptist*. A chan y golygir o'n ffaith ac nid ffug, bydd mor gymaradwy gan y darllenwyr a dim a gyhoeddir yn eich rhifyn dyfodol. RICHARD MORRIS.

Allen's Grove, Wis.

Tae pham mlynedd ar hysnag yn ol gadaw- odd o'r wlad o gymdeithion ieuanae Ddamascus yn eu mynedfa i Jerusalem. Ond nid aethant yn uhell oia cael eu cylyhyna gan fintai o farchogion arfog yn gorchymyn iddynt aros. Dywedodd blaenor y gad, na ddrygid yr un o hysnt os rhoddent i fyny un o'u nifer, dyn leu- ano o'r enw Randall; ac na ddrygid yntau shwaith, os elai gyda hwynt yn heddychol. Cydunwyd, ar mor anhawdd, a'r telerau, a'r olwg olaf welsant ar eu cyfaiil oedd, wedi eegyn ar farch bywiog, yn nghanol marchogion gor- wych Sheik Badowsaid o lwyth Le Arish, y rhai a arferent anafu yn agos i Damascus, ond a grwydrent yr haf drwy wastadedd De a Dwyr- ain, gan geisio porthiant a dwfr i'w praidd a'n diadellau.

Dygwyd y dyn ieuanc yn fuan i babell y Sheik, ac er ei syndod yr oedd yno wledd arbenig yn ei ddiagwyl. Beth yw ystyr hyn oll? Azalia, merch y Sheik, wedi ei weled yn y ddinas, oedd wedi syrthio mewn serch angerddol ato, a'r ar- lwy barotoeddig oedd i fod yn wledd briodasol. Priodwyd Randall ac Azalia. Nid oedd modd iddo ddianc. Gwyllwyd ei babell y nos, a'i ber- son y dydd, a pharhaodd y wylladwrtaeth hon am flynyddau. Yr oedd ef ac Azalia, pa fodd bynnag, yn hollol ddedydd; gadwyd iddynt blant; a'u bywyd teulnaidd oedd wedi ei nodi ag hysnawedd, mosgarwch, a gwir gariad. Dyg- odd Randall yr iaith Arabaidd yn dra chyflym, a'r un mor gyflym y dyagodd ei wraig y Saes- neg; a'r plant a ddygwyd i fyny yn y ddwy.

Yn awr, pwy oedd y Randall hwn? Mae ei

dad yn byw yn Swydd Oneida, E. N., heb waled ei fab erioed. Mae'n ddyn tua deg a thriugain oed, yr hwn a ddygwyd i fyny yn mhlith yr Indiaid, ac a dramwyodd yr oll o ddyffryn y Mississippi lawer gwaith gyda helwys Indiaidd i hel pysgod a helwriaeth. Pan yn un ar hugain oed, dywedodd blaenor y llwyth wrtho:—"Gwell fyddai i chwi ddychweled at y bobl wnylon: byddwch yn fwy o ddyn yn eu plith hwy nag yn mhlith yr Indiaid." Dycheuolodd yntau, sicrhodd Gymraes i fod yn wraig iddo, a phan oedd hono ar ymweliad a'i pherthynasau yn Nghymru, y ganed y baehen hwn. Ond ni bu'r fam fyw ond ychydig ar ol ei eni. Ar osodd yntau gyda'i geraint yn Nghymru nes dyfod i'w oedran, a chymaerodd daith drwy Syria cyn dyfod i America, pan gipiwyd ef gan y Sheik, ac y gorfuwyd ef i briodi ei ferch. Yr oedd ei fam yn aelod eglwysig gyda'r Bedyddwyr, a chafodd yntau ei fedyddio cyn gadael Cymru am y Dwyrain. Pan dderbyniwyd ef i deulu y Sheik, gorfu arnynt hwy fabwysiadu ei grefydd ef yn gystal a'i berson. Enillwyd y wraig cyn hir i fod yn Gristionoges drwyadl, a'i thad i fod yn noddwr zelog i'r ffydd newydd. Dygwyd y plant i fyny yn "ofn yr Arglwydd." Daeth ei fab i fod yn Sheik y llwyth pan fu farw ei dad-yn-nghyfraith. Daeth amryw o benaethfald y llwythau i bleidio'r grefydd newydd, gan wystio eu cleddyfau yn ei hamddiffyniad; llawer a fedyddiwyd, a chanoedd o blant a ddygwyd yn egwyddorion y Beibl.

Onid Dervis dallbleidiol i'r ffydd Fahometar-aidd a ymdrechodd am hir amser i godi terfysg ac erledigaeth: gwnaeth ymgais grymus i dafu meibion Randall allan o wasanaeth y Llywodraeth Dyrcaidd: ond wedi methu yn hyn trodd ei awchruthr at ferch y Cymro, gan ei chyhuddo o ddewiniaeth, ac ymadawid oddiwrth y wir grefydd. Dygwyd hi i'r cyngor o gant a phedwar a deugain o Sheiks urddasol i ateb cwynion oeddent yn gofyn ei bywyd. Gwnaed y cyhuddiadau mor gedryn ag y gallai llwon tystion eu gwneyd. Galiwyd arni i'w hateb drwy ei hamddiffynydd. Ond er nad oedd ond 14eg oed, mewn gwisgoedd tlws, gydag wyneb tawel, calon esmwyth, ac ymddiried diysagog, atebodd: "Fy hybarch dadau, yr wyf yn pledio fy achos fy hun." Ac yna gydag aidd, ffydd a grym, gan ddal y Beibl yn ei llaw, a mynych ddarllen rhannau priodol at ei hamcan, hi wnaeth amddiffyniad teilwng o apostol; a phan arosodd, rhoddwyd deddfryd unfrydol o'i thu, a thrysogion y llwythau a rwymasant y naill i'r llall ar eu cleddyfau, o'r newydd, i amddiffyn y Cristionogion a feddyllent ac a delmlent fel Rosa. Ond ffyrnigodd yr hen Dderwis fwy-fwy, gan benderfynu cymeryd ymaith ei bywyd leuengaidd.

Y prawf hwn oedd yn mis Hydref, 1872. Yn Mehefin 1873, pan oedd Rosa yn dysgu dosbarth

o ddwy a deugain o oethod bychain, mewn gwigfa, am y ffordd i'r nef, neseodd y Dervis yn lladradaidd, a chan rathre arnt yn sydyn efe a'i lladdodd, ac a ffordd. Gyda meirheb buanaf y llwyth, a'r mareshegion medrusaf, efe a ymlid-iwyd, a ddaliwyd, a brofwyd yn eoog, ac a ddi-emyddiwyd. Ond y mae'r gwaith yn eayyddu, gwirionedd yn lledu, a phennad newydd yn cael ei dadleu mewn cysylltiad a lledaeniad goleuni crefydd, mor rhyfeddol ag ydyw bwysig. Pan draethir yr holl hanes (fel y gwneir yn fuan), bydd yn bennod fwy hynod yn hanes pregethiad yr efengyl na dim a gynygwyd yn y ganrif breseol.

Yn y llythyr diweddar oddiwrth Lady Amelia Le Arish Randall, yn rhoi manylion prawf a marwolaeth aethus ef phlentyn, y ceir brawddeg ragorol a chais difrifol: "Gweddiwch drosol, fel y byddo i'm duwioleeb fod mor oet-yngedig a'r millyn (violet), mor barhaol a'r oiewyddem, ac mor beraidd ag anadl y wawr." Gobeithiwn yn mhen biwyddyn allu rhoi ger bron darllenwyr y braslan hwn, yr holl hanes, o fwthyn yr Indiaid, hyd yr Eglwys yn mhabeili y Bedouin: ond nid allem gadw y "newyddion da" i ni ein hunain ddim yn hwy; felly rhod-som grynodeb byr y dydd hwn.

TAITH I OHIO DDEUNAW MLYNEDD AR HUGAIN YN OL.

(Parhad o t. d. 114.)

Ar ol i'r ysgrifenydd a'r Pareh J. B. Cook, Pottsville (Danville wedi hyny), gychwyn o dref Gallipolis tua Pomeroy, ni a gerddasom yn fryslog, am ein bod yn ofni cael ein goddiwedd-yd gan y nos cyn gorphen y daith. Yr oedd y dramwyfa yn agos i'r afon Ohio braidd yr holl ffordd. Cyn i ni allu myned i Pomeroy, daeth y nos ar ein gwarthaf, ac yr oedd yn troed i'r brawd Cook wedi myned yn ddolurus, fel nad oeddym yn gallu myned yn mlaen yn gyflym. Aethom i le coediog, ac er ein gofid ni a welom ddwfr megis afon o'n blaen, ac yr oedd yn rhaid i ni fyned trwyddoer nad oeddym yn gallu am-gyffred pa faint oedd ei ddyfnder. Dywedai Cook ein bod wedi colli yr lawn ffordd; ond wrth chwilio am le cyffus i groesi, mi a syrth-lais dros y geulau i lawr i'r tywod sych oedd yn ymyl yr afon; ond ni chefais ddim niwed. Mi a ddywedais, Mi a gerddaf drwy yr afon, os gallaf. Wel, meddai y brawd Cook, mae genyt ti fotiasau, a dichen y gelli di groesi heb wlychu dy draed; ond eegidiau sydd genyf fi—cymaer-f ar dy gefn: fe allai y gallwn ni felly fyned heb wlychu ein traed. Atebais, Mi a droisaf, ond os bydd y dwfr yn ddwfn, rhaid i ti gymeryd y canlynid yr un fath a minau. (Aeth y newydd yn ol i sefydliad Jackson fod Cook wedi methu ar y daith, a fy mod i'au wedi gorfod ei gario ar fy nghefn; ond fel a nodwyd y cymaerodd pethau le.) Mi a'i cymerais ar fy nghefn, a

ghrwy dragaredd ni a aethom i'r ochr arall yn ddiangel. Yr oedd megis craig o dywod yn myned gydag ochr yr afon, ond wrth wneud ymdrech, ac ymafiyd mewn gwreiddiau coed a phob peth a allem gael gafael ynddynt, ni a aethom i fyny. Ar ol i ni gerdded yn ofnus, am fod y tir yn ddiethr i ni, rhag i ni syrthio i bylau dyfnion, ni a ddaethom yn agos i heol, a chlywem rai yn siarad Cymraeg.

Cawsom ein tywys i Pomeroy; ac yno ni a gyfarfuasom a chyfeillion oeddem wedi weled o'r blaen tua Pottsville, a Carbondale, Pa. Yr unig le i bregethu yn Pomeroy yr amser hwnw oedd gan y Bedyddwyr, ac yno y bu y Parch. Peter Lloyd yn pregethu. Buom yno dros y Sabboth yn pregethu yn addoldy y Bedyddwyr, a chawsom garedigrwydd mawr.

Pan ddaeth dydd Llun, y mater dan sylw oedd yn nghylch myned yn mlaen i'r daith. Penderfynodd y brawd Cook "nad ai ef ddim yn mhellach nes agoral yr afon; yr arosai ef yno, am fod y *trunk* ganddo ef i ofalu am ei gael adref." Yr oedd yno gyfaill o Palmyra, O., wedi bod yn gweithio yno, ac yr oedd ef yn awyddus i fyned adref. Ni a gychwynasom i'r daith, pa un oedd yn myned trwy wlad goedlog a garw, ac am fod peth eira ar y ddaear, ni a gollasom y ffordd. Yr oedd y cyfaill wedi paratoi ar gyfer yr ymdelthiad gostrelaid o whiscl yn ei logell, ac yr oedd ganddo ddryll, ac ergyd ynddo, fel y gallai ein hamddiffyn os buasai galwad. Wedi i ni gerdded am oriau a gwresogt, yfai y cyfaill o'i gostrel yn awr a phryd arall, a phan y gwelai arwydd am nant efe a dorai yr ia a'i draed i gael yfed dwfr oer. Yr oeddwn i yn gallu myned yn mlaen heb yfed dim, ac yn ddisychedig. Er gofid i'r cyfaill, fe ddarfu y ddiod boeth oedd yn y gostrel, ac ar ol i ni drafaelu yn galed ni a gyrhaeddasom dref o'r enw Athens. Buom yn lletya yno y noson hono mewn tafarndy. Y boreu canlynol ni a gychwynasom i'n taith.

Yr oeddem yn myned trwy wlad arwa choedlog, ac ni allem weled ty ond yn anaml. Yr oedd llw mawr o'r gwiwerod harddaf a welais erioed i'w canfod ar ymyl y ffordd, rhai yn llwydion a rhai yn dduon. Ar ol cerdded yn egniol drwy y dydd, o'r diwedd daeth yr hwyr, ac ni a gyfarfuasom a dyn ar y ffordd, yr hwn a ddywedodd fod ty Gwyddel yn mlaen heb fod yn mhell, a'i fod yn ein cynghori i droi yno i aros dros y nos. Aethom at Pat a'i briod, a chawsom bob caredigrwydd ganddynt, trwy gael swper o fara corn a chig moch, ac yr oedd hyn i ni yn felus neillduol. Fel y dywedodd Dr. Franklin, "Ni welodd chwant bwyd ddim bara gwael erioed." Cawsom wely i orwedd arno, a boreuwyd dranoeth, ac wedi talu am ein lle ni a ymadawsom mewn anwylded a'r Gwyddel a'i briod, a ffordd a ni i'n taith y trydydd dydd.

Yr oedd ein traed yn ddolurus neillduol ar ol cychwyn i'r daith y diwrnod hwnw. Penderfynodd ein cyfaill i dynu ymaith ei fotiasau, i gael golchi ei draed mewn dwfr, gan obethio y gwnai hynny roddi oamwythdra i'w draed rhagllaw. Ar ol golchi ei draed a gwisgo ei hosanau, ni fedrai mewn un modd gael ei draed i'w fotiasau, am eu bod yn chwyddedig. Ar ol cicio blaenau ei fotiasau yn erbyn y ddaear am amser, o'r diwedd fe lwyddodd, ac ni a gerddasom yn mlaen yn araf. Yn y prydawn ni a gyrhaeddasom dref Zanesville; a ffordd a ni i swyddfa y teithglud (*stage office*), ond er ein gofid yr oedd y *stage* oedd yn myned tua Wheeling wedi ymadael. Cynngiwyd i un o honom le i eistedd allan gyda dau eraill ar y cerbyd oedd yn cario y llythrau. Penderfynodd fy anwyl gyfaill (nid wyf yn cofio ei enw) i aros yno hyd y dydd canlynol. Ond mi a gymerais y cynngiad, a chychwynasom yn mhen ychydig fynyddau i'n taith. Ni chefais amser i brynu dim i'w fwyta cyn cychwyn. Yr oedd yr hin yn oer, ac yr ydoedd yn rhewi yn galed, ac am fy mod heb gael ond ychydig ymborth wedi ymadael a bwthyn y Gwyddel yr oeddwn yn teimlo yn ddrwg neillduol. Bum yn ofni y buaswn yn marw cyn gorphen y daith; ond trwy ymdrech caled mi a gefais nerth gan Dduw i barhau i fyned yn mlaen, ac ni a gyrhaeddasom i Wheeling cyn dydd, wedi teithio triugain o filltiroedd. Ar ol cael ymborth, mi a gychwynais yn y *stage*, ac wedi trafaelu oddeutu cant o filltiroedd mi a ddaethum adref i Pittsburgh.

Yn y Gwanwyn canlynol, ar ol i'r ifn ymadael oddiar wyneb yr afon Ohio, daeth y Parch. J. B. Cook i Pittsburgh. Dywedai iddo fod yn cadw ysgol i addysgu y plant yn Pomeroy, a'i fod ef wedi dysgu un peth yn dda neillduol, sef "bwyta bara corn a chig moch." Dychwelodd i Pottsville, ac ymsefydlodd yn weinidog i'r eglwys Annibynol yn Danville, Pa., lle y bu yn fugal da a pharchus am lawer o flynyddau, hyd nes iddo gael ei alw gan ei Feistr oddiwrth ei waith at ei wobr: ac y mre ei goffadwriaeth yn fendigedig.

T. EDWARDS.

Birmingham, 1876.

Y BEIBL A'R YSGOL DDYDDIOL.

III.

GAN Y PARCH. D. E. EVANS.

Y mae a fyno y pwnc hwn a Llywodraeth wladol—fel y cyfryw, nis gellir ysgrifennu arno heb ei chyffwrdd hi i ryw raddau. Beth ydyw hi? Ai peth yn unig o ddynion, ynte o Dduw? O ba le y cafodd y Llywodraeth yr *awdardod fawr* yna sydd ganddi? Ai o ddyn, ynte o Dduw? Heb yn y fan hon ysgrifennu mewn cynifer o eiriau, Pa beth yw Llywodraeth, ac felly myned a gormod o ofod y CENHADWR—deuwn yn nes at y pwnc sydd mewn llaw. Pa

hau fel rheol y mae unrhyw beth sydd yn cael cyfrwythoeth y llywodraeth, yn cael y fath sylw, y fath ddiwylliant, ac o gymaint gwerth yn ein pobol? Pa beth yw y peth yna sydd y tu cefn i'r holl, yn rhoddol y fath awdardod iddi? Pa beth sydd yn gweud cyfraith y wlad yn fwy cymwys na'r gyfraith a adnabyddir wrth yr enw "lynch law"? O ba le y daeth hawl i'r mwyrddi llywodraethu, rhagor y lleiafrif, neu yr ydychydig, neu yr un? Paham y mae gogwyddiad y byd oll, oddiwrth y llywodraeth frenhinol, neu ymerodrol, tuag at y werinol? O ba le y mae llywodraeth wladol yn cael yr hawl fel yr hona, ar frwyd ac ar angen i'r deiliad? Pa beth ydyw trosedd? Pa beth ydyw oed? Pa beth yw y gwahanixeth rhwng y gweinyddiad ag a rydd y llywodraeth i'r hwn a dderbyddi dyddi gymydog, ac a yspella ei arian—a'i gweinyddiad i hwnnw ag sydd yn y frech wea neu ryw bant arall?

Ar ba ddr y mae oed wladol yn cael ei gweinyddu? Ai am fod hyn yn "expedient"? neu am fod y trosedd yn bechod yn erbyn cyfeirddu y wlad? neu ynte, yn bechod hefyd yn erbyn cydwytodau y deiliad? Os yn erbyn cydwytodau y deiliad hefyd, paham? A fydd hi yn yn drosedd pe na byddai cyfraith wladol? A oes yna ryw beth o fien cyfraith wladol, nes gweud hono, os ydyw yn gyfrif dda, yn fynegiant o beth sydd yn bydo'i o'r blaen? A oes y fath beth a chydwytod yn perthyn i'r peth, yna y mae hi yn goblygu ynddi ei hun berthynas a bodolaeth foedal, a chrefyddol. Bellach, pa un ai Rousseau, Mills, a'r holl ysgol "Bectlar" sydd yn fawn—pan yn honi mai creadur dyn yn unig yw llywodraeth; ynte, yr ysgol hono sydd yn dweyd fod "awdurdodau goruchel," ac nad "oes awdurdod ond oddi wrth Dduw: a'r awdurdodau y sydd, gan Dduw y maent wedi eu horddrio." "Social compact" meddai na, creadur ewylllysau y bobl! Ond y fath ymfyrdwydd! Nid ydyw yn fwy yn ei ewyllys dyn ei fod wedi cael ei eni mewn llywodraeth nag ydyw ei fod wedi cael ei eni mewn teulu.

Byddai yn awnio yn ddigrif clywed rhywun yn honi, mai creadur ewyllysau y plant sydd yn bodoli yn bresenol, yw y llywodraethau teuluol sydd yn bodoli ya bresenol! Heb, mae y llywodraeth deuluaid yn gymaint o greddur ewyllysau y rhai hyn, ag ydyw y llywodraeth wladol yn greddur ewyllysau ei deiliad hi. Mae y plant yn cael ei eni i'r teulu: mae y deiliad yn cael ei eni i'r llywodraeth. Wedi honi y plant yn i'r teulu, y mae gydag ef lais yno; y mae gydag ef ddylanwad. Gall ef i'raddau roddi agweddiad newydd i bethau; ond eto, agweddu pethau y mae ag oed yno cyn iddo ef ewyllysio etoed.

Felly yn y llywodraeth wladol, y mae gydag ef lais yno; y mae gydag ef ddylanwad. Dylai

allu i'raddau roddi agweddiad newydd i bethau; eto, nid ei greddur ef yw y llywodraeth yna ag oed yn bodoli yna iddo ef ewyllysio etoed.

Pwy feiddia ddyweyd mai creadur ewyllys dyn yw y teulu? Ai creadur ei ewyllys ei oedd y peth a fodolai cyn ei ewyllys! Ond peth o angenrheidiolwdd natur ydyw y llywodraeth deuluaid? Felly y llywodraeth wladol; y mae o angenrheidiolwdd natur. Nid fel dadl dros unrhyw ffurfiau o llywodraeth, deallon, y rhagfwrddir hyn; ond ein gweddol yw, fod angenrheidiolwdd y natur pethau am ryw llywodraeth wladol ar bob gwlad. Heb hyn y mae gwarediddiad a diwylliantau yn anghosbi. Y mae natur dyn eto fel California cyn dangosyddiad ei haur hi yn llawn o gyfoeth—diwylliantau a'u tyn hwy allan. Y mae hyn yn anghosbi heb llywodraeth wladol. Y mae ei hangen yn natur pethau. Peth o Dduw ydyw llywodraeth. Y mae hi yn debyg i'w holl sefydliadau. Ef; yn llawn o'r buddion gogoneddaaf. Y mae darlunied Paul yn ogoneddas—"Oynghori yr ydyw am hyn, ymlaen pob peth, fod ymbiliau, gweddian, deisyfadau, a thalu diolch dros bob dyn; dros frenhinoedd, a phawb sydd mewn goruchafiaeth; fel y gallon ni fyw yn llonydd ac yn heddwch mewn pob darnioedd ac onestrwydd." Y mae Dadguddiad gyda rhewin a phrosiad pob dyn yn cydolygu yr angenrheidiolwdd o fodolaeth llywodraeth—ond nid ydyw yn penderfynna pa fath yw hi i fed o ran ffurf, rhagor na pha fath ffurf sydd i'r llywodraeth deuluaid. Yn wir, y mae bodolaeth Duw ar unwaith yn rhagdybied fod yn rhaid fod llywodraeth wladol o Dduw. Pa beth bynag sydd yn bodoli, rhaid ei fod yn dal rhwy berthynas a phob peth arall sydd yn bodoli: pa faint ynte raid fod berthynas peth mawr fel llywodraeth wladol, a'r fodolaeth fwyaf, ael Duw! Gan nad yw y Goruchaf yn is na dyn, nac ychwaith yn gyfartal i ddyn—ond anrhaethadwy uwch—y mae hyn yn rhagdybied fod yna ryw llywodraeth i fod. Ac i'r gaddan y byddo y syniad hwn yn cael lle yn eneidiau y bobl, y gwnaapt gydnabod hyn a'i deimlo. Os ydyw efe mor fawr ag y cydnebydd, o'r hyn lleiaf, holl Gristionigion y byd ef; aes dywedyd, "I ba le yr af oddiwrth dy Yspryd &c."—gna, y mae yn rhy fawr i neb rhyfysu meddwl ei gau allan o beth sydd mor bynsig a llywodraeth. Y mae crefftwriaeth y Goruchaf mor berffaith, hyd nes mae ei ol ar y pethau distadl mewn natur. Y mae ei ol ar aden y gwybedyn. Nid ydyw efe yn cael ei gau allan o beth mor fach a hyng. Y mae y ddalen leiaf ar frig y pren yn dwydd cyfeiriad y gwynt! A ydyw peth mor fawr a llywodraeth ynte, heb ol Duw arni? A all hi ddim dweyd cyfeiriad y gwynt? Os nad all y ddalen ysgwyd heb furiad, a all y llywodraeth fawr? "Ah," meddai rhywun, "Mae y ddadl

hon yn y penrhaw ya cyrnod i gwylltu gathau a'u gilydd ag a ddylent fod ar wahan; megys yr Eglwys a'r Wladwriaeth." Nao ydyw ddim; gan hynny, ymdrechir gwneud y llythyr nesaf ar Swyddogaeth y mail i Swyddogaeth y lhall: pa le y maent i fod ar wahan, a pha le yn unol.

(Tŵ barhau.)

CYNGOR MAWR PLYMOUTH, BROOKLYN.

Priodol iawn y gelwir hwn yn fawr, oblegid yr oedd pob peth yn fawr o'i gwmpas. Yr oedd wedi ei alw gan eglwys fawr, yn herwydd ymosodhau a wnaed ar bregethwr mawr, gan elynion mawr, a'u hancan i wneud aiwed mawr i grefydd Mab Daw. Galiwyd yn nghyd llaews mawr, a llawer o honnynt yn ddynion mawr yn ol addoliad pawb a'u hadwariant. Treuliasant amser mawr gyda'u gilydd, ac aethant trwy safur a phryder mawr. Nodasant ddwy eswyddor fawr yn amlgorch nag y canfyddid hwynt o'r blaen gan lawer yn y wlad hon, sef mai y Testament Newydd yw unig reol fydd ac ymarwngiad eglwys Crist, a bod pob eglwys Gynulleidfaol yn Annibysael.

Ond dyma ymosodlad mawr ar y Cyngor gan ddynion mawr en gallu a'u dylanwad. Nid geth bach yw cael y fath ddynion a Dn. Stearn, Bartlett a Dexter i ymosod ar amryw beth. Gallent diagwyl y buasant hwy a'u cynghreir-iaid yn chwelu y cyfan yn chwiffrw. Er hynny, gan gosom fod y Cyngor wedi ystyried pob mater mor bwylllog, wedi gweddio cymaint am oleuni ar bob pwn, ac wedi cydnw mor llwyr ar bob cwestiwn, mae yn amlwg y rhaid cael mwy na phump, le na phum cant, i ddiddymu yr hys a wnaethant. Sior yw na chilla i Testament Newydd o'r safu y gosodwyd ef ynddi, sef uwchlaw Platforma, Coseucila, traddodiadau nae-aneried yr enwad; ac nid yw yn debygol y rhydd yr eglwys i fyny yn hannibyniaeth a'u ehyddid wedi iddynt gael eu rhybuddio fod rhywrai yn ceisio yn ddirgelaid trwy y blynyddau eu hysbellio o honnynt.

Drwg iawn gwyf fod breder enwog wedi cy-meryd y cwrn a wnaethant. Bydd yn sier o fod yn waeth iddynt eu hunain nag i neb arall cyn hir. Nis gwn pa nifer o'm darllenwyr sydd wedi gweled amddiffyniad Dr. Dwight o'r Cyngor. Ymddengys i mi fod gwis fawredd yn y llythyrau hys. Mae yn glis, yn ddafnus, yn gryno, yn toni lawr ffug-reymen ei wrthwyneb-wyr gyda dehaurydd, tra y mae yn hollol fon-oddigaidd ac mawr tymar dda. Mae yn iechyd i ben a chalonn dyn ddarllen dadl fel hon, yn lle yr enwad drwg, yr erlid a'r padeidua a welir yn gyffredin mewn dadlenon. Os nes rhyw un heb wybod beth yw cnewwllyna y ddadl, atebaf, yr hen ddadl rhwng Annibyniaeth a Phresbyter-iaeth. Mae gaeodi ei pheu ya awr ac ya y man er dyddiau Crist. Bu yn frwd iawn am flynydd-au pan oedd Regob Rhufain yn ceisio darostwng

yr holl eglwys dan ei awdurdod. Mae yn frwd yn lloegr ar brydiau er dyddiau Harri yn ym Rhwygodd Eglwys Bresbyteriaidd Scotland la- wer gwaith. Rhwygodd Bresbyteriaeth Amer-ica ya achos Albert Barnes. Parodd lawer o gyffro yn lloegr Newydd o bryd i bryd yn ngwasyllodd Annibyniaeth. Nid yw y d- wedd ete. Mae Annibyniaeth yn gryf a byw- log, ac y mae aml hen frawd yn bar anafddiog gollwng y deyrnwialen a'r hon y tybiai ei fod yn llywodraethu ei gymydogion.

Mae un peth tailwng o sylw, sef fod pleidwyr rhyddid y tro hwn yn y mwyafrif, a phleidwyr gormes yn y lleiafrif. Bu fel arall lawer tro, ac am oesau o'r bron. Par upig oedd Roger Wil- liams yn Boston, a John Penry yn Llundain, a llu eraill y byddai yn hawdd eu henwi. Ond y tro hwn mae y mwyafrif yn y drafodaeth hon o blaid rhyddid. Ai nid yw hyn yn arwyddo fod rhyddid ya enill tir ya gelym, ac y daw ya fuan yn benaf yn ein holl eglwys?

Myn rhai mai Cymeriad Beecher yw pwn y ddadl. Nage. Cyduna pawb nad yw eto wedi ei brofi yn euog, a dywed y gwrthwynebwyr mai eisiau clirio ei gymeriad sydd arnynt. Y gwir am dani, gormod o ryddfryd mewn mat- erion eglwysig yw Beecher wedi bod trwy y blynyddau i foddio y Presbyteriaid Gynulleid- faol. Buasant wedi ymosod arno er ys llawer dydd pe buasant yn baidio, a ddaiant ar y dy- rswych presenol i ddial am hen bethau sydd wedi blino eu huchel eglwysiaeth flynyddau yn ol. Ofna rhai yr aiff Annibyniaeth yn ddarnau. Ond nis gall rhwyg gymeryd lle mewn Annibyn- iaeth oddigerth mewn eglwys. Mae pob eg- lws eisoes ar wahan ond mor bell ag y dewisa fod mawr nadeb a chwaer eglwys. Gall enw- adau eraill rwyga, ond nid felly y Cynulleidfa- wyr. Clirio yr awyr yn fuan eto, ac aiff pawb yn mlaen fel arfer wedi ymiachau ar ol yr ystern.

(Gwarae.)

Rarddonol.

"CERBYD TRUGAREDD."

Y "Cerbyd" a ffurfiwyd draw'n mbell yn yr Arfaeth Cyn gosod un sylfaen ar faes Creadigaeth; 'Roedd tri o Bersonnau a'u llaw yn wellthredol, Er gosod y peiriant mewn cwlwm undebol. Yr amean o'i wneuthur oedd eludo pechadar, O'r Eos y gorweddai ya farw wrth natur; A'i dafyn yn ddiaugol o ddyffryn trueni Nes iddo gael plantio yn gwlad y goleuni. Diagynoda y "Cerbyd" i'w sefio ddaearol Pan syrthiodd o'r rhialut o'u gorsedd frenhigol; A hwy oedd y cyntaf a'g dd yr anrhydedd, I ddringo i'r wlad a than ei ymgeledd. Er ecygn i'r "Cerbyd" mae'n rhaid cael arwyddlun Gan un o'r ewmpelni fu'n trefnu'r fath gyfllan, A hyn yw yr arwydd, sef yspird drylledig A'r galon yn gwyn mewn agwedd grynedig. A hwn yr ecygnodd yr hen batriarchiaid, Sef Isaac a Jacob a thad y fyddloniaid, A llu o wyr Israel a'g dd ynddo ddiangia, Pan oedd y llu A'philiaid mewn lld am eu dda.

Tramwyodd y "Cerbyd" trwy dir y Cysgodau
 Nes daeth i hen droedd y Prophwydoliaethau;
 Aeth iddo bryd hyny rhyw lu o ymfudwyr,
 Fu yma'n ymdrechau ar feusydd y frwydr.
 Ac yna fe wawriodd Cyflawnder y dyddiau,
 Lle cafwyd gwir olew er hwylio'r peirianau;
 Cryfhodd yr agerdd trwy'r holl farwedyddion
 Nes peir cyflyndra yn mhllith yr olgynion.
 Yn yr oes apostolaidd mi gwelaf e'n cychwyn
 Yn agos i'r fan oedd Cymanfa fawr Sulgwyn;
 Pan welodd y dyfraf ei agerdd chwyddedig
 Mi clywaf hwy'n gwaeddi am fod yn gadwedig.
 Esgynodd pryd hyny pum mil o eneidiau,
 Mae'r Llywydd yn dywedyd fod eto rai'n eialau;
 Gan hyny, bechadur, gwna oestwng i'r alwad,
 Ni cheistaf fath gynyg erioed trwy y 'rread.
 Mae'r "Cerbyd" yn rhedeg ar hyd ein hardaloedd
 Yn gwahodd i mewn o bob llwyth, laith a phobl.
 A'r amod yw lldynt gaed cred wirioneddol [oedd,
 Yn Iesu Mab Duw y peirianydd tragwyddol.
 A hon yw y fendith na ellir ei dirnad,
 Gwel'd Duw yn darostwng i fro darostyngiad,
 A goddef ei erlid a'i drin a phob gwawdiaeth
 Wrth osod i fyny wir drefn iachawdriaeth.
 A thlithau, bechadur, a fedri'n ddilarswyd
 I edrych ar Hwn yn dy le a groesoelliwyd,
 Heb ynot na themlad nac unrhyw och neidiau
 Am gael o dy enaid yn nghudd yn ei glwyfau?
 Gwna gwympo i'r llwch yn hunanymwadol,
 A gwiga am danat y wisg odifeiriol,
 A cherddda at Iesu mewn gweddi ddirlgelaidd,
 Ac yna cei esgyn i "Gerbyd Trugaredd."

South Cleveland.

RHYWUN.

DAU BENILL WRTH ESGYN I'R AREITHFA.

Ellwaith dringals dros y grisiau
 I'r areithfa—cyfyng lei!
 Ellchwyl, i gyflawni gorchwyl
 Lanwal freichiau, Angel Ne':
 Tanaf, torf sy'n glaf ar drengu:
 Tyst uwchben, yw'r uchel Fod;
 Draw, mae brawdle Barnwr cyflawn,
 Os anffyddlawn, gwae fi 'rloed.

Tragwyddoldeb anfoswrol
 'N unol a mynyddau'm gwaith:
 Teimlo'i bwyl, wrth bregethu
 'N hawdd all lethu'm calon laith.
 Tra bwy'n gwaeddi "Pwy sydd ddigon?"*
 Swlia i'm calon lals digryd:
 Gyda'm gwelion, 'rwyf fy hunan,
 Ymhobman, hyd ddiwedd byd.†

RICHARD MORRIS.

Allen's Grove, Wis., April 6, 1876.

ENGLYNION

A gyfansoddwyd ar ol bod yn ymddisfyru gyda
 phlentyn bychan Mr. Daniel Rowland a'i briod
 yn Bevier, Mo.

O ba le daeth blodeuyn,—mor swynol?
 Mor siriol yw'r rhosyn:
 Dwy fech gain, da fachgenyn
 I ddwyn serch a'i ddoniau syn.

Y brawd Roland, bri'r aelwyd,—yw Thomas,
 Perl urddas elch cronglwyd,
 Eir-fab ei fam ddinam nwyd,—mawr rodd tad
 A gwron cariad gan serch goronwyd.

Boed hwy! i'r byd awelon,—a'r llyw hir
 Yn llaw lor y chwaon,
 Bledio'n llwyr y blodyn llon,
 Na ddaefier gan ddaifon.

Rhoedd + Thomas ras i rddio—ffordd nef,
 Ffydd yn Nuw a'i cadwo,
 Un o'r dewrion feibion fo—gorenwog,
 Ar gewri gwronog y rhagoro.

LLINOS LLANSAMLET.

* 2 Cor. 2: 16. † Matt. 28: 20.

CYFARCHIAD I MR. DANIEL ROWLAND,

BEVIER, MO.

Daniel Rowland, doniol, rhywiog,—dyn hael,
 Dyn araf arianog,
 Dyn mor lan, dyn mawr ei log,
 Cu mad yw fel cymydog.

Mae Rowland mor hwyliu—yn cyd-deimlo
 Pan welo anghenus;
 Ffy hwnt rhag y ffusantus,
 Gwyllia roi i'r gwael ar us.

Rhaglunlaeth a wnaeth wenu,—mewn ffyniant
 Ar ffyniant ei deulu.
 Bendith fawr ar boen doeth fu,
 Cref oedd ei law yn crafu.

Bellach mwynhaed heb ballu,—ffrwyth ei law
 Mewn difawr efridu,
 A chyfraned o'i ged gu
 Yn hael was, anwyli Iesu.

Byw fo Rowland yn Bevier,—mewn hyglod
 Gymod a hll Gomer;
 Cledd cennigen, feli cladder,—mor hardd y
 Cymro syw'n camu i'r ser.

Bu ef yn lach fasnachydd,—o urdd fawr
 Mewn hardd fri dinasydd,
 Ni ddaw gwell un yn ei ddydd,
 Hwn drefnwyd yn drafndydd.

Hoff swyddog enwog eglwys,—medd ogwydd
 Egwddor unlaun-bwys,
 Pur a doeth porth Paradwys,
 B'le nawr daw gwell blaenor dwys.

Mae Cymry pur mewn hedd perfffaith,—byw fon's
 Yn Bevier mewn gobaith
 Dell hyn i derfyn y daith
 Yn gymhar i'n Gomer-laith.

LLINOS LLANSAMLET.

DAU ENGLYN YN ATEBIAD I EIDDO LL
 LLANSAMLET I D. R.

Lial hynaws glod y Llinoſ glan,—rhag drwg
 A drygi fy hunan,
 A brol ather brll afian,
 Llawn o'r "V" fawr i gawr gwan.

"Cam syw i'r ser" camsyniad,—Llansamlet,
 Llawn naid fyddai'r llamiad
 I Gabriel mawr angel mad,
 Cam rhy fawr i'r Gomeriad.

D. ROWLAND.

ANERCHIAD I LEWIS D. JONES, DAWN, MO.

Ar farwolaeth ei ferch SARAH ANN PRITCHARD.

(Gwel hysbysiad o'i marwolaeth yn rhifyn Ebrill.)

Llawn gofidiau a blinderan
 Yw y byd yr ym yn byw,
 Er ein dysgu i ymostwng
 I ewylllys gyflawn Duw:
 Daethoch chwithau i gyffyddiad
 A blinderau ar y llawr;
 Boed i'ch calon i ymostwng
 I gynllunlan'r Brenin mawr.

Pan yr eeddech mewn tawelwch,
 Gyda'ch teulu'n trin y byd,
 Cawsoch llythyr tra gofidus,
 Am y ferch a ddenai'ch bryd,
 Sef ei bod yn glaf a gwanlyd
 Draw yn Cambria'n mheli o'i gwlad,
 Hwnt o gyraedd dangos iddi
 Bur ofalon mam a thad.

Ond heb oedi daethoch ati,
 I gysuro' i chalon friw,
 Gwein i ddi yn ei gwaeledd,
 Gan ddymuno iddi fyw;
 Ffyddlon fuoch ac ymdrechgar
 Hyd y diwedd iddi hi,
 Ac ni fuodd yn edifar
 Hancr mynyd genych chwi.

Aberth oedd eich heil ymdrechion
A'ch gofalon am eich merch,
A gyflwynwyd gan eich cariad,
Gyda ffydd ar allor serch;
Cawsoc'h gydymdeimlad brodyr
A chwirydd Cambria i gyd;
Er y cyfan rhaid dywedyd,
Sarah Fritchard aeth o'r byd.

Yr oedd "amser terfynedig"
Iddi hi yn arfaeth lon
Wedd'i drefnu fi o oesau
Cyn ei gwel'd yn ardal Dawn.
Pan fiodenodd yn eich teulu,
Fel y lili yn yr ardd,
Angel Duw a'i hofodd yno,
Wrth ei gweled hi mor hardd.

Bu yn disgwyl am flynyddedd
Am gael ded i lawr o'r nof,
I ddwyn Sarah at yr Iesu,
I'w gymdeithas hyfryd Ef;
Ond yn Cambria, ar nos Sabboth,
Cafodd genad, daeth i lawr,
Oychoedd enaid Sarah adre,
'N fiedya yn y goron fawr.

Ni raid i cawi, na'i hoff briod,
Mwy alaru ar ei hol,
Mae cymdeithas mwy urddasol
Wedd'i derbyn hi i'w chol.
Y mae Sarah iach eich wyres
Genych eto'n lili wen
I adgofo am eich "Sarah"
Hedodd fry tu fewn i'r llen.

Aeth o fynwes ei hoff briod
I oer fynwes dacar lawr,
Hed i fynwes nef y nefedd
Foren'r adgyfodiad mawr!
Bydded lldi godi-awydd
Ynoch oll am syn'd i'r Nof,
O'r anialwch at yr Iesu
Byth i'w ogoneddau ef.
WM EDWARDS (Gwilym Iorwerth.)
Cambria, Wis.

PENILLION PRIODASOL.

Y Mr. JOHN H. JONES, Bangor, Wis., a Miss MARY ANN HUMPHREYS o Fish Creek, Wis.

O dan yr lau'n gytun
Mewn undeb pur a hedd
Y rhoddwyd John a'i fun
Yn sirol iawn eu gwedd,
Yn ddoeth y gwnaeth gan nad yw dyn
Yn cael dyddanwch wrtho'i han.

Eu gyrfa fyddo'n llawn
Dedwyddwch pur dilyth,
Na ddened stormydd croes
I chwythu arnynt byth;
Haul dysglair llwyddiant yn ddilem
A fo'n pelydru uwch eu pen.

Eu cartref tra fo'n byw
Fo fel paradwys glyd,
Yn denu naill y llall
I roddi arno'u bryd;
Oddiwrth bleserau ffyl y byd
Mor hoff fydd trigo 'nghyd.

Eu hymnau yn gytun
Tra pery dyddiau' hoos
Fo gwasanaethu Duw
A chanlyn Crist a'i groes,
Ac wedi gorphen yma'u gwaith
Cant goron hardd ar ben y daith.
M. CLAUDIA JENKINS.

ER COF AM ISAAC CUNNEY,

Yr hwn fu farw Ebrill 11, 1876, yn Prospect, N. Y.

Hal sanct, mae dy weddilllon
Yn huno yn y bedd,
Tra'th ysbryd yn ymloni
O lewn cynteddau hedd;

Calonan cydymdeimlad
A wylent ar dy ol,
O ddwfn mynwesau tristwch—
A ydyw hyu yn ffyl?

Myg hoffer cydmar bywyd,
A chariad myrwes merch,
Eslampiau fnt o rinwedd
Y cysegredig serch;—
Pan hunodd tad anwylaf,
Serch-wrthrych menwes bur
Mae serch trwy ddagrau'n llefain,
"Rhaid yw mynegi'r curi!"

O! Lili y dyffrynoedd,
Hardd Rosyn Saron per,
Mae'r sanct, ha! meiddiaf dystio,
'Nawr gyda thi a Ner!
Os felly, pa'm dirmygwn
Wir serch dy gynnes gol,
At yr etholedigion,
Trwy wyle ar ei ol.

Yr ydwyf, Iesu anwyl,
Yn gwneyd pob peth yn dda,
Mwy lachus yw dy gwmmi
Na pher awelon ha';
Os felly Iesu anwyl,
Ti wyddost yn ddinam,
Os na chawn ni y nefoedd,
Calif ein heneidiau gam.

Ha! celwych yw gwedd Cunney—yn y nef
Gan nwyfiant a thylsni;
A'i ysbryd o'i lon asbri
Gan ber fawr i'w rasawr RL.

D. DULCIMER HUGHES (Ellon Mon.)

MYFYRDOD YN MYNWENT NELSON.

Yn nglŷn a'r penillion isod anfonwyd llythyr oddiwrth Mrs. Charles at Miss Winnie Jones, merch ienanc i Robert R. Jones, Utica, (diacon gynt yn Eglwys Nelson), a chwaer i "Rebecca" a "Betsey." Mae y llythyr yn llawn o gynghorion buddiol. Dyddiwyd ef Chwef. 20, 1876.

ANWYL CHWAER WINNIE.—Meddyllais am anfon llythyr atat am unwaith o leiaf, fel y byddwn yn gwneud at Rebecca pan oedd hi yn Utica. "Cofia pan awr dy Graawdwr yn nyddian dy ieuencetd," yw fy nghyngor i ti fel crefyddwraig ienanc. Yn awr yw yr amser goren i ti fod yn ddefnyddiol yn y wiallan, cyn i'r dyddiau blin ddod atat. Mae yn debyg fod rhyw gymaint o drallod yn dy aros yn y dyffryn dagrau yma fel ffinan. Oddiar brofiad yr wyf yn anfon atat, ond i ti gadw ofn Duw o ffinan dy lygaid, oel nerth i echfygu pob temtasiwn a eill fod ar dy ffordd yn y byd yma. Yr wyf yn brofiadol fod llawer o demtasiynau yn ymosod ar bobl ienanc. Teimlais eu nerth pan yn rhall oddiwrth fy rhyleni. Ond yr wyf yn credu fy mod fel tithau yn cael cymhorth eu gweddian drosof.

Cofia fi at dy dad. Mae capel Nelson yn bur wag hebde yn fy ngolwg i.

ELLEN CHARLES.

Rebecca a Betsey ay yma yn huno
Tu draw i bob gofid heb ddim yn eu blino,
'Rwy'n cofio eu gweled dan ddifawr gystuddian
Pan yn y byd yma am hirlaith ffynnyddan.

Tebygaf eu gweled hwy heddyw mewn gwynfyd,
Lle nad oes na chystudd na thrallod na gofid,
Yn llawen gydanu a dyfira fawr nefol
I fof i'r Iesu a'i aberth rhinweddol.

Tystiasant pan yma eu bod hwy yn caru
Yr hwn a fu farw er mwyn eu gwaredu,
'Rwy'n cofio eu gwenau pan sonlent am dano,
A'u gobaith cryf belyd y caent fyned ato.

Didwylledd, gonestrwydd, cyflawnder a garent,
"Y Betbi, y Betbi, yw'n rheol ni," meddent,
Hwy wnacthent eu gorcu pan yn y byd yma
I fyw yn ol rheol y gwerthfawr lyfr yma.

Pan byddwn yn myned i'w gwel'd mewn cystudd—
Arweiniant a'n union i fynydd Calaria, [sic]

Ac yno dangosent i mi y trochboethad,
A'r gwawd a'r holl ddwysg a gsfodd eia Celdwad.

'Rwy'n teimlo ryw hiraeth wrth goffo'u cymdeithas,
Rhyw seiat bach ddffyr, nid hen chwedlau diflas:
Mae rhyw addysgiodau i'w cael yn wastadol
Gan bobl y Beibl sy'n byw wrth ei reol.

'Rwy'n teimlo rhyw awydd myn'd atynt i'r nef-
O ganol y dagrau, y trallod a'r gwyntoedd: [oedd,
Ond cafy'n'd yn fuan fel hwythau o'm trallod,
Caf orphwys yn dawel ar waslod fy meddrol.

Nelson.

ELLEN.

Hanesiaeth.

CYFARFOD CHWARTEROL

Y CYNULLEIDFAOL WYTH CYMRERS YN NOBARTH
CANOL-BARTHOLO TALAHAM OHIO.

Cynallodd yr undeb uchod ei gyfarfod di-
wedddaf yn Radnor ar yr 11eg a'r 12ed o Fawrth,
pryd yr oedd yn bresenol y gwetadegion a'r
cenhadon canlynol:—Parchn. R. Powell, Troed-
rhiwdalar; J. H. Jones, Delaware; T. Jenkins,
Radnor; B. D. Thomas (Iorthryn Gwynedd),
Columbus; D. Jones, Gomer; J. Cadwaladr,
Newark; D. Thomas, (M. C.)

Cenhadon:—J. Powell a B. Jones, Radnor;
J. Davies, Troedrhiwdalar; D. N. Thomas, Co-
lumbus; L. Hughes, Newark; F. Jones, Brown-
township.

Etholwyd y Parchn. T. Jenkins, Radnor, yn
Llywydd, a J. Cadwaladr, Newark, yn Yagrif-
emydd. Bu amryw bethau dan sylw yn y Gy-
nadledd, ac fe benderfynwyd,

1. Fod y Parchn. D. Thomas (M. C.), i gael
cysg-eistodd.

2. Fod y Cwrdd Chwarter nesaf i fyned i
Brown township, os bydd yr Eglwys yn barod
i'w dderbyn.

3. Fod y Parchn. D. Jones, Gomer, i wneud
ymodwiliad parthed maint y gost i ddodrefnu
y tafell yn ngholegdy Oberlin i fyfyrwyr Cym-
reig, a dyfod a'r mater dan ystyriaeth y Gy-
manfa nesaf.

4. Fod y rheolau a barotwyd i'r Cwrdd
Chwarterol hwn gan y Parchn. Iorthryn Gwyn-
edd a J. Cadwaladr, i gael eu derbyn a'u mab-
wysiadu o hyn allan gyda'r gwelliantau a
wnaed arnynt gan y Gynadledd hon.

Hefyd, ym 5. Cynigiwyd gan y Parchn. Iorth-
ryn Gwynedd, a chefnogwyd gan y Parchn. D.
Jones, Gomer—

Fod y Cyfarfod hwn yn llawenhau wrth glyw-
ed fod y Parchn. Dr. Rees, Abertawe, a J. Thom-
as, Liverpool, yn bwriadu talu ymweliad a'r
eglwys Cymreig yn America yn ystod yr haf
nesaf, ac yn dymuno ar yr eglwys i roddi pob
cefnogaeth iddynt drwy brynu y pedair cyfrol
werthfawr a gyhoeddasant ar Hanes yr Eglwys
Annibynol yn Nghymru.

Yr oedd yr hin yn annymunol, ac yn cadw
llawer o'r cyfarfodydd oeddynt wedi arfaethu
bod yn bresenol; ond er hyn yr oedd y cynull-

iad yn llawog. Cafwyd pregetha bwyllus a
grymus, a chyfarfodydd buddiol—megis bob
amser, felly y tro hwn. Cafwyd yr ardalwyr
yn groesawgar i'r Cwrdd Chwarterol, a dangos-
wyd gan yr eglwys ffyddlondeb a charedig-
rwydd mawr ar yr achlysur. Hyderwn y bydd
effeithiau daionus yn canlyn yr ymweliad hwn,
ac y bydd yr eglwys a'r gweinidog yn teimlo
eu bod wedi cael cyfnerthiad.

J. CADWALADR, Ysg.

CYFARFOD CHWARTEROL DEHEU- MARTH OHIO.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod yn Ironton, ar y
dyddiau Sedwrn a Sul, Mawrth 13ed a'r 14eg,
pryd yr oedd yn bresenol y brodyr canlynol: y
Parchn. J. A. Davies, Siloam, Llywydd; y Parchn.
J. E. Jones, Oak Hill, Yagrifemydd; y Parchn.
D. M. Evans, Carmel, a'r Parchn. Wm. Powell,
Ironton. Ni ddaeth neb i'r Gynadledd fel cyn-
rychiolwyr o leosedd urall heb law y gweinidog-
ion, ond yr oedd yn bresenol yn cyarychioli
Eglwys Ironton J. D. Jervis a D. W. Williams.
Wedi dechreu y gynadledd trwy weddi gan J.
E. Jones, penderfynwyd ar y pethau canlynol:

1. Fod y cyfarfod nesaf i gael ei gynnal yn
Siloam.

2. Fod y Parchn. Wm. Powell, Ironton, i breg-
ethu yno ar y moddion tebycaf i acherhau deffro-
ad a diwygiad crefyddol yn yr eglwys.

3. Fod yr angenrheidrwydd am ddeffroad yn
yr eglwys i fod yn destyn i siarad arno yn y
Gynadledd.

4. Fod y Parchn. J. Lloyd, gynt o Sýraenae,
a J. E. Jones, Oak Hill, i gael llythrau cym-
eradwyaeth.

5. O herwydd fod ein brawd J. E. Jones yn
bwriadu symud i Pennsylvania, dewiswyd y
Parchn. Wm. Powell, Ironton, i fod yn Yagrifem-
ydd yn ei le ef.

Methodd y Parchn. E. Evans Oak Hill, (gynt
o Nantyglo,) ddyfod yma erbyn dechreu y cyf-
arfod. Cafodd ei luddias o herwydd fod galwad
arno i bregethu mewn claddedigaeth. Ond er
hyn daeth yma erbyn canol y dydd dranoeth.
Cawsom gyfarfod llewyrchus iawn o'i ddechreu
i'w ddiwedd. Yr oedd y brodyr yn pregetha
yn nerthol ac effeithiol ryfeddol. Hefyd caw-
som bregeth ragorol yn y Saesonaeg gan ein
brawd y Parchn. Mr. Young, gweinidog yr Eg-
lwys Gynulleidfaol Seisnig yn y lle hwn.

Gobeithiwn y bydd y cyfarfod hwn yn fendith
i'r Eglwys ac yn achubiaeth i eneidiau lawer.
Ironton.

WILLIAM POWELL, Ysg.

SYMUDIAD GWEINIDOG.

Rhododd Eglwys yr Annibynwyr yn Basina,
Wis., alwad amrydol i'r Parchn. John P. Wil-
liams, gynt Pomeroy, Ohio, i ddyfod i'w bugail
io, ac mae yntau wedi ateb yn gadarnhaol, a

dechreu ar ei weinidogaeth Sab. y 28ain o'r mis hwn (Ebrill). Mae yr achos goreu yn edrych yn ariol wedi mwynhau adfywiad crefyddol grymus er dechreu yr wythnos weddi ac ychwanegiad lluosog yn rhif ei haelodau, heddwch ac undeb yn uchel eu penau, a phob peth yn argoell yn addawol y bydd dyfodiad Mr. Williams dan arweiniad y Pen Bugail i'r lle yn fendith.

J. M. J.

SUGAR CREEK, PUTNAM CO, OHIO.

Yn wyneb fod y Parch. J. P. Williams, ein hanwyl weinidog, wedi rhoi ein gofal fel Eglwys Gynulleidfaoi yn Sugar Creek i fyny, yr ydych chi fel Eglwys yn dymuno dwyn ein tystiolaeth mwyaf cymeradwyol iddo fel dyn doeth, Cristion dyglaer, a gweinidog da i Iesu Grist. Teimlwn yn fawr o herwydd y golled a gawn ar ei ol. Am yn agos i ddwy flynedd y bu yn llafurio yn ein mysg, cawsom ef yn hynod ffyddlon yn wyneb anfantais mor fawr, trwy ei fod yn byw mor bell oddiwrthym. Am Mr. Williams fel pregethwr y mae yn un llafurus a galluog iawn—ald anghofion byth ei bregethau difrifol ac athrylithgar. Mae yn chwith iawn genym feddwl ei golli; ond diau y bydd ein colled ni yn enill mawr i'n chwaer Eglwys yn Racine, Wis. Ein gweddi ydyw ar i'r Arglwydd fendithio Mr. Williams yn ei faes newydd i adeiladu Sion, a thro'i llawer o bechaduriaid at y Gwaredwr. Arwyddwyd dros yr Eglwys.

W. J. GRIFFITHS,

DANIEL JONES,

JENKIN HUGHES,

Ebrill, 15, 1876.

H. E. HUGHES, *Teg.*

Yn ystod yr amser y bum yn gwasanaethu yr Eglwys yn Sugar Creek, teimlwn o herwydd y pellter ffordd y trigianwn oddiwrth y cyfeillion, nas gallaswn fod mor aml, a thrwy hynny fed mor ddefnyddiol yn eu plith ag y dymunawm; ond gwnaethum fy ngoreu dan yr amgylchiadau. Cefais y frawdoliaeth yn hynod garedig, ac ymadawom yn y teimladau mwyaf caruaid. Mae yn syn genym na bae mwy o Gymry yn sefydlu yn y gymydogiaeth. Mae yno amryw o ffermydd da a ellid eu prynu am bris iau rhesymol. Amddiffyn Duw fyddo dros yr Eglwys fechan yn Sugar Creek. J. P. W.

AT OLYGYDD Y CENHADWR.

FY ANWYL SYR,—Goddefwch i mi yn gyntaf ddyweyd gair ar daith fwriadedig Dr. Rees a minau, obblegid dyna sydd agosaf ar fy meddwl. Yr wyf yn deall yn awr y bydd raid gwneyd rhai cynnewidiadau yn y daith, yn ol fel yr anfonate hi i chwi i'w chyhoeddi, ond bydd yn llawdd gwneyd hynny, heb beri llawer o ddryswch yr wyf yn disgwyl. Derbyntais lawer o fythytan o'r wlad yna yn ystod y ddeufis ddiweddar, ac yr wyf yn deall fod Dr. Rees wedi derbyn rhai hefyd. Eganoded ein cyfeillion

cearedig ni am beldio eu hateb bob yn un ac un. Byddai yn dda iawn genym allu boddioni pawb gyda golwg ar ymwelad a hwy, ond y mae hynny yn anhosibl; ond gwnawn ein goreu hyd y dallo ein north, yn ol yr amser sydd genym. Derbyniad y rhai sydd wedi danfon eu harchebion am yr "Hanes" ein diolchgarwch cynhesaf. Mae rhai wedi bod yn ffyddlon yn casglu enwau, a rhai ysgollion Sabbathol wedi penderfynu cael copi i'w llyfrgell, ac mewn engrafft neu ddwy y mae eglwys yn penderfynu cael copi i fod yn eiddo i'r eglwys. Mae rhai cyfeillion sydd yn byw mewn lleoedd diarffordd, a lle nad oes tebygohrwydd i ni fyned heibio, yn awyddus am gael yr "Hanes." Dichon mai y ffordd orau i'r cyfryw fydd anfon atom, os na allant ein cyfarfod, yn y lleoedd y byddwn agosaf atynt. Bydd y llyfr yn gydymaith dyddan i'r cyfryw yn eu hunigedd, oblegid byddant trwy gyfrwng yr "Hanes" yn cael cymdeithasu â llawer o'u hen gydnebod, ac felly all fyw eu hoes. Rhag bod unrhyw gangymeriad, byddai yn well i ni hybysu, na byddwn yn dwyn gyda ni gopïau o'r rhwymiad goreu—12 dolar—ond i'r rhai fydd wedi anfon archion am danynn; ond deurnu a miser digonol mewn llian, gyda ni, i'r neb a ewyllsio eu cael. Deallwn fod rhai cisoos wedi cael rhai cyfrolau o'r gwaith, ac yn awyddus am eu cael yn gyflawn. Bydd yn dda genym wneyd ein goreu i gyfarfod dymuniadau y cyfryw, ond nia gallwn dori ar gopïau cyfain i werthu cyfrolau neilliduoel o dan 8 dolar y gyfrol. Mae y dreth yna yn uchel iawn ar lyfrau a ddygir o'r wlad yna. Nid wyf yn osio fod genyf ddim arall i'w grybwyll yn nglyn a'r "Hanes."

Da genyf glywed fod yna

ADFYWIADAU CREFYDDOL

grymus mewn rhai manau. Nid oes dim nodedig yn Nghymru ar hyn o bryd, oddigerth mewn ychydig fanau. Cafwyd ychwanegiad gwerthfawr y llynedd mewn lluwys o eglwysai, ond wedi arafu yn hytrach y mae pethau. Ymddengys mai ein profedigaeth yn awr ydyw myned yn hunan-ddigonol. Gobeithiwn hefyd y daw yr awelon grymus i chwythu eto; a hyderwn mai yn mlaen yr â y dylanwad santaidd trwy y wlad fawr yna, ac y cawn ninau os arbedir ni i ddyfod yna deimlo ei wres. Yr ydym wedi bod yn gwneyd

TYSTEB I'R GOHEBYDD,

ac y mae wedi cyrrhaedd uwchlau £600, a disgwylir y daw yn uwch eto. Mae y Gohebydd ar hyn o bryd yn wael ei iechyd yn Monton, Ffrainc, ac y mae ei waeledd wedi dibuno cydymdeimlad ei gyfeillion ag ef. Mae wedi bod yn ddyn defnyddiol a gwasanaethgar iawn i bob achos da am 85 mlynedd, yn wir yn un o'r dynion gwerthfawrocaf a feddem, ac y mae wedi gwneyd y cwbl heb sawr iawn o dâl. Bydd yr arwydd yma o barch ei gyfeillion iddo yn sir

lolddeb mawr i'w feddwl. Mae llunau o aelodau seneddol a phobl gyfoethag wedi cyfrannu yn haellionus. Bydd yn cael ei chyflwyno iddo yn nechreu Mai—wedi ei ddychweliad.

Nid yw ond ofer dechreu rhoddi i chwi ddigwyddiadau Cymru, oblegid yr ydych yn cael y rhan fwyaf o honnynt yn rheolaidd.

Yr eiddoch mewn serch mawr,
11, *The Willows*, J. THOMAS.
Liverpool, Ebrill 8, 1876.

LLYTHYRAU CYMERADWYAETH

Y PARCH. J. L. RICHARDS, SHAWNEE, SWYDD
PERRY, OHIO.

Big Rock, Kane Co., Ill., June 18, 1874.

From the Congregational Church meeting to worship God at the "New Church," Big Rock, Kane Co., Ill., to the U. E. Ch., Bridgeport, Chicago.

This is to certify that our Dear Brother Rev. J. L. Richards is a full and regular member with us. He has lived amongst us for many years, and has been the pastor of another church in this town, (designated the Old Church,) and though not having the care of any church now, yet we are glad to say that he has been a co-laborer with us doing all things in his power for the glory of God and the success of the gospel. We hope and pray that he may be again abundantly blessed in his later days, and prove instrumental in reclaiming the erring ones, and in the building up of Zion in the most holy faith. This is our prayer for him and for you all as a church.

Signed in behalf of the church by

WM. REYNOLDS, *Deacon*,
J. M. JONES, *Scribe*.

CHICAGO, Chwefror 28, 1874.

Hyn sydd er hysbysu fod y dygledydd, y Parch. John L. Richards, yn aelod rheolaidd o Eglwys Undebol Gymreig Bridgeport, Chicago, Ill., ac yn pregethu yn fisol i ni yn ei dro gyda gweinidogion eraill tra y bu yn ein plith. Ac yr ydym yn awr ar ei ddymuniad ef trwy y llythyr hwn yn ei gyflwyno i ofal ac ymgeledd Eglwys Gynulleidfaoel Gyntaf Shawnee, Perry Co., Ohio, lle y mae wedi dechreu ar ei lafur gweinidogaethol: gan gywir ddymuno y bydd i'r Arglwydd fendithio ei lafur yn ei faes newydd. Arwyddwyd dros yr Eglwys gan

EDWARD THOMAS, } *Pwyllgor.*
THOMAS REES. }
JOHN L. JONES, *Yeg.*

640 N. Wood St., CHICAGO, ILL., March 18, 1874.

This certifies that Rev. Bro. J. L. Richards is a member of the Chicago Association in good and regular standing, and as such is cordially commended to the confidence and Christian regard of all the people of God everywhere.

WM. E. HOLYOKE,
Registrar of Chicago Association.

PIKE GROVE, GER RACINE.

Onid yw yn amser hyfryd ar garedigion yr achos goreu mewn llawer mah y dyddiau hyn? Yn ddiau un o flynyddau cymeradwy yr Arglwydd yw y flwyddyn hon. Disgyna yr Ysbryd arnom fel gwlith ar irwellt, nes naweiddio ein holl wasanaeth. Nid y daran, y melt, na'r corwynt, yn gymaint, fel y gwelwyd hi ral gweithiau gan yr ysgrifenydd, sydd yn peri fod yr Arglwydd yn cael ei deimlo i'r fath raddau yn ein plith. Ond y llef ddistaw fain yn cyrhaeddyd calonau ugeiniau, nes en dychwelyd. Tua dechreu Ionawr, penderfynodd y ddwy eglwys Gymreig yn Racine gynnal cyfarfodydd gweddi undebol. Ni fuont yn hir heb gael amlygiad fod yr Arglwydd yn myned i wneuthur pethau mawrlon iddynt. Dychwelwyd ugeiniau at Fab Duw. Yn eu plith yr oedd rhai o brif golofnau teyrnas y gelyn. Ond am danom ni yn Pike Grove, nid oeddem hyd yn hyn wedi gwneud un ymdrech at gynnal cyfarfodydd neillduol er sicrhau y dylanwadau nerthol. Ond penderfynasom fel eglwys gynnal cyfres o gyfarfodydd i'r amcan hyn. Cariwyd y cyfarfodydd yn mlaen am oddeutu tair wythnos heb gael un arwydd neillduol fod caerau y gelyn ar syrthio. Parhaent yn lluosog, a themlai pawb o honom wrth ein bodd. Yn awr ac eillwaith ar y dechreu y tynem y rhwyd i'r lan, ond heb ddal dim. Wedi galw cyfeillach ar ol un noson, cawsom arwydd fod Duw yn ein gwrando: yr oedd un wedi aros ar ol. Dyna doriad yn rhenc y gelyn: diolch i Dduw am hyn. Wedi hyn daeth achos am gyfeillach ar ddiwedd pob cyfarfod, ac nid oedd braidd un noson yn myned heibio nad oedd yn eglur fod yr Arglwydd yn ein cyfarwyddo i dafu y rhwyd y tu de i'r llong. Erbyn hyn yr oeddyd yn dal bob nos agos, a'r olwg yn dod yn fwy calonogol o hyd; fel mai o'r bron y credem ein llygaid ein hunain. Fel y teimlai Israel gynt fel rhai yn breuddwydlo wedi eu rhyddhad o'r caethiawed, felly y teimlem ninau yn nghanol yr ymweliad hwn o eiddo yr Arglwydd. Bendigedig fyddo ei enw am ein cofio. Yr oedd y Sabboth cyntaf o'r mis hwn (Ebrill) yn un a hir gofir genym yma, ie yn un a gofir genym mewn gorfolodd i dragywyddoldeb. Yr oedd yma naw ar hugain yn cymuno am y waith gyntaf erioed—yr oll yn bobl ieuanc ond un—yr olwg arnynt yn hardd ac effeithiol. Yr oedd Mr. Cadwaladr a'r hen ffyddloniaid fuont yn cadw y drws y nos i ddiagwyl y genedl ieuanc i fewn erbyn hyn ar eu huchel fanaau. Ac nid rhyfedd, canys wele nifer "y rhai cadwedig" yn ein plith wedi ychwanegu o haner cant i bedwar ugain! Dywedai un brawd ddyfod y mil blynnyddoedd eisoes, o herwydd geni cenedl mewn un dydd.

Parheir y cyfarfodydd yn ein plith. Y mae hi weithian yn ddau fis er eu dechreuad. Y mae yma amryw yn awyddus am ddyfod yn

mlaen eto. Cynalla y bobl teulau gwrd gweddol o'r addynt eu hunain bob yn all nos a'r cyfarfod gweddol cyffredinol. Yr ym yn dra ffyddiog y cawn weled y gweddill yn rhoddi eu harsau i lawr. Nid anghofion garedigrwydd y Parchn. J. Roberts a W. Hughes, Racine, a J. P. Williams, Gomer, Ohio, am eu hymweladau a ni. Yr oedd eu gwneidogaeth yn nerthol a derbynol. A'r weinidogaeth gartrefol yr un modd. Yr Arglwydd a wnaeth i ni bethau mawrion: am hyny yr ydym yn llawen. Yr ym yn barod i waeddi, Nid i ni, nid i ni, O Arglwydd, ond i'th enw dy hun dod y gogoniant.

HEN ARLD.

PRIODWYD,

Mawrth 19, 1876, yn ei dy ei hun, gan y Parch. W. G. Harrison, Mr. STEPHEN JONES a Miss JENNIE HELEMAN, o Spring Green, Sauk Co., Wis.

Mawrth 23, 1876, yn nhy tad y briodasferch, gan y Parch. W. G. Harrison, Mr. DAVID E. MORGAN, mab hynaf Mr. E. P. Morgan, a Miss MARY W. JONES, merch hynaf Mr. William Jones, Spring Green, Sauk Co., Wis.

Ebrill 18, yn Williamsburgh, Iowa, yn nhy Mr. David R. Evans, tad y briodasferch, gan y Parch. John R. Williams, Mr. DAVID D. SHELBY a Miss ANN M. EVANS, y ddau o'r lle uchod.

Ebrill 5, gan y Parch. Morris J. Williams, Mr. ELLIAS R. JONES a Miss ELLEN WILLIAMS, y ddau o Steuben, N. Y.

BU FARW,

Yn Mineral Point, Wis., bore y 14 o Fawrth, Mrs. ANN MATHEWS, yn 28 ml. oed. Claddwyd hi y dyddiau canlynol yn Ridgeway. Gweinyddwyd gan Holland Gapp a'r ysgrifenydd. Yr oedd Mrs. Mathews yn ferch i John a Jennett Oliver, gynt o Dredgar (o'r lle yr oedd Ann yn enedigol) ond yn awr er llawer bliwyddyn o Ridgeway, Wis. Ymbriododd tua bliwyddyn a baner yn ol a Samuel Mathews mab y Parch. T. M. Mathews gwneidog y Bedyddwyr. Nid oedd yn arfer bod yn gref ei hechyd o ni wellaodd ar ol genedigeth ei baban, yr hwn oedd yn ddau fis oed pan y bu hi farw. Yr oedd Ann Oliver cyn ymuno a chrefydd yn ferch leuac mwyaf prydferth ei rhoddiad a chymradwy ei hymddygiad. Ymunodd a chrefydd gyda'r Annibynwyr yn Ridgeway bum mlynedd yn ol, lle y dalodd ei chysylltiad yn ddifwlch a diddoler hyd y diwedd, a bu farw yn nghanol serch anwyllaf yr eglwys a'r ardal yn gyffredinol. Iawn crybwyll hefyd iddi ymuno a chrefydd yn hollol o'i hewyllys a'i chymhellid mewnol ei hun. Am a wn na roddodd na brawd na chwaer yr un help llaw iddi mewn modd yn y byd. Heblaw hyny ymunodd a chrefydd pan oedd yr eglwys yn Ridgeway yn y stormydd mwyaf ag y bu ynddynt ei dydd ei sefydlad, a'r stormydd mwyaf y gwelais i yr un eglwys ynddynt erioed yn Nghymru na'r wlad hon, a hyderaf na weler eu cyffelyb eto. A gwyddom nad yw y fath amser a hyn yn rhyw anogaethol iawn i eneth leuacne ddilataw ymuno a chrefydd. Ymgysurod ei phriod galarus ei thad a'i mam, ei brodyr, chwiorydd a chyfeillion oll yn y cofia dedwydd sydd am dani yn herwydd ei bywyd da. Ienecnydd Ridgeway, bydded i farwolaeth gynar elch anwyll gyfeillus elch cyffroi i ymofyn am grefydd i fyw a gwna hono y tro i farw.

EVAN OWEN.

Yn Floyd, Mawrth 23, 1876, ar ol byr gystudd, Mr. JAMES JONES, yn 51 mlynedd oed. Yr oedd yn aelod defnyddiol gyda'r M. C., yn arweinydd y canu, ac yn Drysorydd y Gymdeithas Feiblaidd. Fel gwladwr yr oedd wedi ei osod yn y swydd o

Ynad Heddwrch. Yn ei gystudd teimial yn ddwyel ei yn nglysgod Lawn y groes, ac nad oedd elias neb ond Iesu. Dywedol "yr Iawn a dalwyd ar y groes yw sylfaen fy enaid gwan." Dydd ei angladd dangoswyd ei fod yn barchus, trwy fod cymaint wedi dod yn'nglyd. Gweinyddwyd y gwanaeth crefyddol gan Parchn. Thos. T. Evans, J. H. Jones, a J. R. Griffith.

Yn Floyd, Ebrill 8, ar ol byr gystudd, Mr. MORRIS JONES, yn 53 ml. a 14 diwrnod oed. Daeth gyda ei rieni i America o Lanwrin, sir Drefaldwyn, G. O., yn y f. 1843. Sefydlodd yn Turin, Lewis Co., N. Y. Tuag ugain mlynedd yn ol priododd ferch leuengaf Mr. William Owens, Floyd, pa un sydd yn awr mewn galar dwys ar ei ol, hi a'i thair merch. Yr oedd mewn amgylchiadau cysurus, digon o bethau y byd a'r bywyd hwn. Yr oedd y brawd hwn wedi dyfod yn mlaen yn y diwygiad diweddar yn Floyd ac ymuno gyda'r eglwys Gynulleidfaoi; er ei fod yn ddargyhoeddol ei fywyd cyn hyny. Yr oedd yn fyddlon bron uwchlaw ei allu i ddyfod i foddion gras, fyddlon gyda y ddyledswydd deuluaid, a fyddlon gyda Duw. O mor ddifrifol, teimladwy, a thaer y gweddial. Pan aeth yn glaf, nid oedd yn gofalu am gael gwella. Yr oedd yn credu fod amser ei ymddatodiad wedi nesau. Dywedol ei fod wedi rhoddi ei hun i Iesu Grist, er's chwe mis, a bod Iesu yn abli i gadw yr hyn a roddodd iddo. Yr oedd yn hyderus i gwrdd ag angen. Yr oedd adnoddau yn dod i'w feddwl er ei gysur, megis "Gwaed Iesu Grist ei Fab ag sydd yn ein glanhau ni oddiwrth bob pechod." "Efe a ddichon yn gwbl iachau." Dywedodd mai flordd ryfodd i fyned adref ydym myned trwy y bedd. Yr oedd ei Feibi wedi ei farcio a'i blygu ar ei hoff adnoddau, ac ar destynau pregethan a wrandawodd. Un o'i brif benillion oedd.

"O gariad, O gariad, anfeldrol ei faint."

Pan yn ei oriau olaf dywedol, "O gariad, O gariad," yna taffal ton o ddyfroedd yr hen Iorddonen troeto. Wedi hyn dywedol, "Fod llwch mor anheillwng yn cael y fath fraint." Yna ton drachefn. Yna dywedol, "Diolech iddo byth am gofio llwch y llawr." Cal ei anadl drachefn, a galwai ei briod wrth ei henw, "Ann, Ann, Mae yma ddigon, digon byth, i'r truan ac i'r gwan." Yna aeth yn araf o'n cymrodd dan ddwyed, "Digon, digon byth." Felly aeth o swm gofudlan y byd i wlad well. Yr oedd wedi trefnu ei amgylchiadau mewn modd doeth; diolechal am help pethau y byd hyd angen; ond nad oeddnt ddim o werth iddo y pryd hwnw. Ond meddal, Y mae genyf "olud gwell yn y nefoedd ac un parhaus," ac ar y geiriau hyn y pregethwyd ddydd ei angladd, gan ei weinidog. Collodd ei anwyll wraig briod tynar a gofudus, ei blant dad serchog ac anwyll o honnynt. Ei symudlad oedd golled iddynt hwy ond enill iddo ef. Bydded ei symudlad dan fendith i'r rhai sydd wedi cydgychwyn gydag ef yn y diwygiad, ac yn neillduol y rhai oedd yn cael eu derbyn yr un Sabboth i Eglwys Dduw. Ei gyngor iddynt oedd i fod yn fyddlon gydag achos Duw hyd angen. Tad yr amddiffiad a Barnwr y gweddwon a fyddo yn rhan dragwyddol i'w wraig a'i blant sydd mewn galar. Gweluyddwyd ddydd ei angladd gan y Parch. D. E. Prichard a'r ysgrifenydd, a chladdwyd yn mynwent Wright's Settlement. J. R. GRIFFITH.

Yn Seio, Alleghany Co., N. Y., Mawrth 25, 1876, Mr. JOHN B. BLIVEN, yn 45 ml. oed. Byr a thrwm fu ei gystudd—tua 12 diwrnod. Ymunodd a chrefydd pan tuag 20 oed, a pharhaodd yn fyddlon a gwresog hyd y diwedd. Yn Gor. 1852, ymbriododd a Miss Mary D. Griffiths, merch i'r diweddar John R. Griffiths, Fairview, Cattaraugus Co., N. Y. Bu farw, mae lle cryf i greu, fel y bu byw, mewn heddwrch a Duw a dynion. Cafodd ei deulu, yr eglwys a'r ardal golled ar ei ol, ond hyderwn iddo ei gael enill bythol. Gadawodd briod a dwy ferch i alaru ar ei ol, ac er mor drwm a chwerau yr amgylchiad, eto mae yn gysur nad oes rhaid galaru "fel rhai heb obaith." Claddwyd ef y 27, a phregethwyd gan y Parch. Mr. Sawyer oddiwrth Daf. 14: 13.

E. GRIFFITHS.

Sandsky, N. Y.

Ebrill 10, yn Wood's Run, Pa., yn ddolymwrth ac annigwylladwy, JOHN ABEL, mab bychan i Mr. Thomas Evans a'i briod, yn 7 mis oed, o'r *inflammation of the lungs*. Diodeffodd y bychan hwn boenau dirfawr, ac am haner awr wedi chwech y bore uchod diangodd o henynt olli i fyned i'r wlad well i fyw. Yr oedd yn blentyn tiwa, ac anwyi iawn, a'i golliffydd yn archoli i deimladau y rhieni. Ond bydded i chwi gofio ei fod wedi myn'd at yr hwn a'i rhoes. Nichawsoch ond megys ei fenthysg am ychydig amsor. Daeth galwad ato i ddyfod adre i'r nefoedd i uno a'r llu o anwyliad bach sydd wedi myned yno o'i faen—

I gyd ganu am dragwyddol oes
I'r hwn fu farw ar y groes.

Yr oedd yma megys blodeuyna glawelltyn, yn y boreu yn blodenu, erbyn yr hwyr wedi gwywo. Gweinyddwyd yn y ty ac ar lan y bedd gan Mr. John Morris o Athrofa Alleghany. Claddwyd ef y dydd Mercher canlynol yn Uniondale Cemetery.

Ergyd trwm oedd i chwi goll!
Johnny hawddgar hardd ei wedd,
Un oedd mor addawol genych,
Nawr yn gorwedd yn y bedd.
Ymgysurwch, hoff rieni,
Ngeiriau'r Iesu wrthych chwi—
Na waharddwch y rhai bychain
I gael dyfod ataf fi.

DAVID WATKINS.

Mai 26, 1875, yn Waukeesa, Wis., yn 6 ml. ac 8 mis oed, o'r *brain fever*, SAMUEL ROBERT WILLIAMS.

Chwef. 26, 1876, yn Butternut Valley, Minn., yn 10 mis ar ddeg oed, o'r *inflammation of the lungs*, GABRIEL STEPHEN WILLIAMS—plant i John Maldwyn a Maria A. Williams.

Ein Greeley bach fe 'hedodd fry
I synwes pur ein Hlor,
Yn fuan aeth i ganol nef,
A'i hedd sy fel y môr. W. A. PUGH.
Mae Samuel yn mysg y llu
O fychain anwyi nef,
Mae'n hyfryd genym seddwl hyn
Fod Greeley gydag ef. D. D. JONES.

Ebrill 7, 1876, yn Butternut Valley, Minn., yn 8 bliwydd oed, o'r *scarlet fever*, ANN JANE ROBERTS, plantyn Hugh ac Elender Roberts.

D. D. JONES.

Ebrill 15, 1876, yn Trenton, swydd Onelda, N. Y., yn 69 ml. 10 mis a 19 d. oed, Mrs. JANE OWENS, anwyi briod y diweddar Mr. Thomas H. Owens, Trenton, a mam-yn-ughyfralith y Parch. Griffith Griffiths, Cincinnati, Ohio. Tarawyd hi gan y parlys, ni fu yn glaf ond tri diwrnod. Yr oedd ei chystudd mor drwm fel na chnifodd hamdden i ymadroddi ond ychydig iawn; ond cafwyd prawf fod ei lamp yn goleuo'r glyn i'r afaon, a throsoedd i'r lan draw. Bu yn aelod eglwysig yn Capel Uchaf Steuben am 40 mlynedd, a pharhaodd yn addurn i'w phroffes hyd y diwedd. Ar y 18fed daeth tyrfa luosog i dalu y gymwynas olaf iddi, gan gludo ei gweddillion marwol i synwent yr hen gapel i'r hwn y bu yn teithio am gynifer o flynyddau. Gweinyddwyd gan y Parchn. D. M. Jones (M. C.), R. Evans, Remsen, J. R. Griffith, Floyd, ac E. R. Hughes, Steuben. Cafodd gladdedigaeth anrhydeddus. Gadawodd i alaru ar ei hol 11 o blant, pa rai sydd wedi tyfa fyny ac mewn amgylchladau cyfurus. Llanwodd gylch cymharses bywyd yn y modd cyflawnaf; a bu yn fam dyner, amyneddgar, ac addfiwn i 18 o blant, dau o ba rai sydd wedi ei blaennu i'r nefoedd. Duw roddo grefydd eu mam i'r gweddill sydd ar ol.

EDWARD R. HUGHES.

March 19, at Brady, Kalamazoo, Mich., of erysipelas in the head, MR. WILLIAM LEWIS, aged nearly 71 years, leaving a wife and three children to mourn his loss. He was born April 27, 1805, in Gutsfield Parish, Montgomeryshire, Wales.

Ebrill 14, 1876, yn Steuben, swydd Onelda, N. Y., MR. ALLEN B. PORTER, yn 41 ml. oed.

Nos Sabboth, Mawrth 26, 1876, yn Jersey, Pa.,

Mrs. RACHEL JAMES, priod Samuel James, o merch i'r Parch. Wm. Jenkins. Ymddengys ei chofiant yn y nesaf.

Ebrill 8, OTIS, maban dau 8a oed, i Owen J. ac Elizabeth Pritchard, Welsh District, Remsen, N. Y. Claddwyd yn mynwent Fairchild.

Ebrill 11, yn Prospect, N. Y., ISAAC CUNNEY, yn 76 mlwydd oed.

Ebrill 23, yn Stenben, N. Y., o pneumonia, Mrs. CATHERINE GRIFFITHS, gweddwr Timothy Griffiths, ysw., yn 86 mlwydd oed.

Mawrth 25, yn Marcy, N. Y., KATE JONES, gwraig Richard Owen, yn 76 mlwydd oed.

Mawrth 29, yn Utica, DAVID PERRET, yn 68 oed.

Mawrth 30, yn Unadilla Forks, N. Y., WILLIAM U. LEWIS, yn 70 ml. oed.

Ebrill 2, yn Utica, THOMAS T. HUGHES, tad y diweddar Edward D. Hughes, yn 87 ml. oed.

Ebrill 6, yn Utica, Mrs. JANE RICHARDS, yn 48 mlwydd oed.

Ebrill 16, yn Rome, N. Y., REES LEWIS, crydd, yn 84 mlwydd oed.

Ebrill 18, yn Frankfort, N. Y., HANNAH M. DAVIES, gweddwr y diweddar Edward Davies, yn 77 ml. a 6 mis oed.

Chwef. 14, yn Welsh Prairie, Iowa, Mr. GRIFFITH REES, yn 50 mlwydd oed. Cyhoeddwr ei gofiant os gollir yn y nesaf.

MARWOLAETH MERCH IEUANG.

Mor farwol yw'r byd! Mewn canlynid i ddyfodlad pechod, teyrnasa marwolaeth ar ein dalar ul. Nid yw angau yn arbed neb;—tyr yr ieuanc i lawr, fel yr hen. Mae myrdd o fabanod aq ieuencyd yn eu beddau. Bobl ieuaine, byddwch barod. Byddwch byw yn dduwiol, fel y gallwch farw yn ddedydd.

Ar fy ymweliad â'r teuluoedd Cymreig yn Columbus, Ohio, yn Rhagfyr, 1875, gelwais yn nghy Mr. William Bebb, Painter, gynt o'r Drefnewydd, Maldwyn, G. C. Mae ei wraig yn ferch i Mr. Ellis Roberts, Gof, gynt o Aberhosan, Maldwyn, G. C., ond yn awr o Columbus City, Louisa Co., Iowa. Daeth chwaer ieuanc Mrs. Bebb, sef Miss Libbie Roberts, ychydig fisoedd dros 15 mlwydd oed, o Iowa i Columbus, Ohio, i ofalu am ei chwaer yn ei chystudd. Yr oedd y teulu oll yn weddol iach y pryd hyny;—a'r chwaer ieuanc Miss Libbie Roberts, yn hollbach a siriol. Gwardawsant ar fy nghyngorion yn siriol. Ond cyn pymthegnos wedi hyny yr oedd y ferch ieuanc landeg hon wedi marw! Y diphtheria oedd ei hasechyd. Mor sydyn y bu farw! Yn mheli oddiwrth ei rhieni boff! Newydd trist lldynt oedd. Bu farw Rhag. 21, 1875. Gweinyddais yn ei chladdedigat Rhag. 25. Claddwyd hi yn barchus gan ei phorthynasau anwyi a galarus, yn y Green Lane Cemetery, ger Columbus, Ohio. Ieuencyd Cymry America! nac anghosfwrch Duw eich rhieni crefyddol. Dysgwch yr iaith Gymreig. Nac esgeuluswch yr egiwyl Cymreig. Ymaroddwch i fod yn nodedig mewn duwioldeb.

IORETHYR GWYNEDD.

BYR GOFION AM MR. JOHN D. JONES, GOMER, OHIO.

Y mae hen sefydlwyr Gomer yn myned yn llai eu rhif y nall fwyddyn ar ol y llai. O'r ychydig Gymry ddaethant yma i ddechreu yn nghanol y oed fwy na dengain mlynedd yn ol, nid oes ond dau deulu yn unig yn aros, sef teuluoedd T. Wat-

kina a J. Nicholas. Mae y rhai a ddaethant yma yr un amser ac eraill a ddaethant rai blynyddau ar eu hol wedi myned i ffordd yr holl ddaear. Yn ofer yr odyrchir yma mwy a'u Mr. Rowland Jones a'i briod, Mr. Griffiths a'i briod, Mr. Stephens a'i briod, Mrs. John Watkins, a'i chwarae Mrs. Jones, Ridge, Mr. a Mrs. Jones, Tawelfan, a gwrthrych y byr gofion hyn, y rhai a fuont o wasanaeth mawr lachos yr Arglwydd yn y lle. Ond os ydynt hwy wedi ein gadael mae eu plant yn aros a'r gymydog-neth a'r eglwys yn myned ar gynydd er fod y fyawent yn dangos nad yw angau yn eatron yma mwy nag mewn ardaloedd eraill.

Ganwyd Mr. Jones mewn smaethdy o'r enw Cwmlydan yn mhlwyf Llanllawddog, sir Gaerfyrddin, D. C., Rhag. 2, yn y f. 1797. Er iddo gael ei eni a'i fagu pan oedd Ewrop fel crochan herweddig, yn llawn cywrf a chyffro gan ryfeloedd a eon am ryfeloedd, nid oedd ef yn wr rhyfelgar nac yn hoff o gynen mewn gwlad nac eglwys. Symudodd to Cwmlydan i Glannawmor Uchaf, yn mhlwyf Llanfangel-ar-Arth, wrth Troedyrhlw, Alltwalls, ychydig fildiroedd i'r gogledd ddwyrain o dref Gaerfyrddin. Nis gwyddom pa sawl blwyddyn a fu yn byw yn Glannawmor. O'r lle hwn y symudodd i'r wlad hon Mawrth 26, 1839. Glanlodd yn Baltimore, ac ar ol aros peth amser yn y ddinas hono, symudodd i Wheeling yn Virginia;—aeth o Wheeling i Cincinnati; ac o'r lle olaf daeth allan i Gomer gyda'r brodyr Thomas a William Roberts, a David Evans, Sugar Creek. Ganwyd ei unig fab Owen ar y mor, yr hwn yn nghyd a'i ehwilydd ydynt yn byw yn gysur ar eu ffermydd eu hmain ac yn seledau defnyddiol a pharchus o eglwys Gomer.

Ei aelodau grefyddol.—Derbyniwyd ef yn aelod yn Troedyrhlw, Alltwalls, gan y Paroh. Moses Rees, Pencader, wedi hyn o'r Groeswen, Morgannwg. Cangen o hen eglwys Pencader yw eglwys Troedyrhlw. Dechreuwyd pregethn yn yr ardal yn y flwyddyn 1784, yn Glynadda. Cymerwyd ty yn y pentref a sefydlwyd eglwys yn y flwyddyn 1806. Mae yno yn awr gapel cyfeus ac eang ac eglwys luosog a pharchus. Derbyniwyd Mr. Jones rywbryd yn nghorff y flwyddyn 1824, a pharhaodd yn aelod cyson a diargyhoedd hyd ei fodd. Cafodd aelodau ferenol dda i fod yn hyddysg yn y Beibl, ac i fod yn hoff o hono, trwy fod hen bobl grefyddol Pencader yn Feiblwyer enwog. Allan o honi y cododd rhai o brif gedryn y weinidogaeth yn Nghymru yn yr oes o'r blaen, megis y Parchn. John Davies, Alltwen, Morgannwg; D. Davies, Abertawy; J. Griffiths, Caernarvon; J. Lloyd, Hsallan, a Dr. Phillips, Neuaddlwyd, &c. Gellir dardyn eier fod y weinidogaeth efengylhidd mewn ari mawr, a chrofydd yn cael lle dwfn yn meddwl a chalon yr eglwys ag sydd yn enwog am godi pregethwyr, am fod prif ysbryd a synladau yr eglwys yn rhoddi cyfeirnod i'n dynion leuainc tal-entog. Nid llawer o ddynion leuainc gobelthiol a godir i'r weinidogaeth mewn eglwys os bydd galwedigaethan bydol yn swy pwyysig ac anrhyddedus yn ngolwg yr aelodau. Adwaenwn rai o hen aelodau yr eglwys nebod, ac yr oeddynt yn dra chyfarwydd yn y Beibl. Dichon nad oeddynt yn gwybod sawl a'u weithiau Newton, Locke, Reid, &c., ond yr oeddynt gartref yn ngweithiau Matthew, Marc, Luc, Ioan, Pedr a Phaul. Os

nad oeddynt yn deall dacaryddiaeth gyffredinol y ddaear, yr oeddynt yn deall dacaryddiaeth neillidol Palestina. Os nad oeddynt yn hyddysg yn athroniaeth yr *Academy*, yr oeddynt yn hyddysg yn athroniaeth y Groes; ac os na ddarlennasant Gymddyddanion Plato, darlennasant lawer ar lythyr Paul at y Rhufeiniaid; ac yn wir gwnaeth rhai o honynt i aubell bregethwr chwyso wrth holl pennod yn gyhoeddus o'r epiistol hwn. Treulodd yr hen frodyr Beynon, y Lan, a Griffiths, wedi hyn o'r Dyryslwyn Fawr, ger Llandeilo, lawer o'u hamser i efrydyn cynwysiad y llythyr hwn, ac os digwyddai pregethwr dreulio noswaith ar ei daith o dan eu crongiwyd, byddai yn rhaid cael ymgom cyn myned i orphwys ar waith Paul ar beched a gras yn y bumed bennod, neu ar etholedigaeth yn y nawfed. Nid rhyfedd fod ein hen gyfailli ymadawedig mor grefyddol ei ysbryd, wedi cael ei ddwyn i fyny mewn cymydogiaeth wedi ei sefainio a chrofydd. Am y nefoedd yr ymddiddanid yn benaf ar yr aelwyd y magwyd ef, at waith y nefoedd y cymellid ef yn foreu i ymreddi; tua'r nefoedd y gwelodd ei rieni yn tynnu; o'r nefoedd yr oedd yn derbyn ei gysuron penaf; gyda Christ yn y nefoedd oedd am dreulio tragywddoldeb; a chredwn ei fod heddyw yn mwynhau ei ddymaniad.

"Y man na fu, y man nad oes,
Na phoen, na gofid, gwae, na loes,
Ond heddwch llawn a chariad pur."

Yr oedd yn *Galfnaidd ei olygiadau ddwyddol*. Ei athrawon dauwinyddol oeddynt ei dad, Mr. Charles o'r Bala, a Dr. George Lewis. Derbyniodd John Stewart Mill ei greddo athronyddol a'i wrthgred grefyddol oddiwrth ei dad. Yr oedd yn gorffollod o ddymaniad ei dad, ac yn meddwl y bydd o'i dad. Felly y derbyniodd Mr. Jones ei greddo ddauwinyddol oddiwrth ei dad, ac yr oedd yna hefyd yn meddwl y bydd o'i dad, ac yr oedd ganddo dad gwerth i foddwl yn fawr o hono; nid fel tad John S. Mill, yr hwn a wnaeth ei oes i'gudw ei fab rhag dylanwadu a cryfddol, ac a'i wyddodd ei wneud yn wrthgredwr fel ei hun. Hoffiwyd ei dad oedd y Beibl, Gellidwr Charles, a Chorr o Ddauwinyddiaeth Dr. Lewis; a thyma ddewis lyfrau ei fab. Er ei fod yn Galfnaidd ei olygiadau, ac yn marn llawer Calfin yn *rhwy Galfnaidd*, ete nid oedd yn gwtio ei olygiadau ar eraill, nac yn erlid neb am na byddai yn gweled lygad yn llygaid ag ef ar bob pwynt. Canfyddai yn mhob pregeth rywbeth gwerth ei ganmol. Cawest adelladaeth yn mhob gyfarfod, ac yr oedd gwellthredoedd ei ei fywyd yn ddigon i foddhau pob Armin.

Ei fyddlondeb crefyddol. Y petban egluraf yn ei fywyd crefyddol ydoedd didwylleda a fyddlondeb. Mae yn Gomer aelodau diagleithnau eu talent, mwy diwylledig eu mbeddwl, ac helaethach eu doniau; ond nid oes neb yn swy didwyl a fyddlon nag oedd ef. Dywedir i dad Proff. Morgan, Gaerfyrddin, pan yn gwerthu eeffyl, ddwyddwyd wrth y prynwr am nam oedd arno nad oedd yn y golwg i lygad y prynwr, ac iddo ei werthu bunoedd yn is nag a allasai gael pe na ddywedasai am y nam. Credwyf y gwnai ein hen gyfailli ymadawedig yn gywir yr un peth mewn cyffelyb amgylchiadau. Yr oedd cydwybod yn cael llefaru yn ei gylch masnachol fel yn ei gylch crefyddol. Yr oedd yr addollad teuluaidd yn cael ei gynul yn rheolaidd

ganddo bob dydd yn yr haf fel yn y ganaf, yn nghanol y cynhauf yn gystal ag ar ddyddiau lial prysur. Yr oedd bob amser yn barod ac ewyllysgar i wneud yr hyn a allai yn ngwasanaeth yr eglwys. Gwedi marw Mrs. John Watkins diagynodd blaenorlaeth y canu ar ei ysgwyddau eif. Nid oedd yn ganwr mawr, nac yn honi bod, ond yr oedd yn dda ei gael pan oedd y dalent gerddorol yn brin yn y lle, a'n canwr enwog presenol yn blant, a rhai o honynt heb eu genl. Cefais rai gweithiau yr anrhydedd a'r plieser o'i glywed yn dechreu canu yn ein cyfarfodydd wythnosol pan na fyddai eim canwr wedi dyfod. Yr oedd yn y ddyledsawdd hon fel yn y dyledsawddau eraill yn cyflawni y gorchymyn i'r llythyren, "Both bynag yr ymaffo dy law yddo, gwna a'th holl egnl." Yr oedd yn symud yn gyflym dros y nodau, ac yr oedd i'n rhaid i'r gynulleidfa symud hefyd neu golli golwg yn fuan arno. Nid oedd yn cyfarch gwell i'r nodau hir ar y ffordd, oblegid yr oedd bob amser yn teithio yn nghwmni *Presto a Prestissimo*, ac ni chymeral arno wybod am fodolaeth *Largo a Lento* o ddechreu i ddiwedd y dôn. Os digwyddai y dôn ac yntau fnyed ychydig oddiwrth eu gillydd yma a thraw ar y ffordd, nid oedd hyn yn arafu sawr ar ei gamrau; yn mlaen oedd am fyned ac yn mlaen oedd rhaid myned nes dyfod at y elawdd terfyn. Pan arweiniodd Rhagunlaeth ganwr mwy medrus i'r ardal, rhoddodd ei swydd i fyny iddo yn ewyllysgar a chyd a phleser; oblegid nid am ei fod yn hoff o'r swydd y cymerodd hi, ond am ei fod yn hoff o gannu mawr i Dduw yn yr addoliad, ac am ei fod yn foddol gwneud a allai hyd nes celd ei well.

Ysbyrd defosiynol. Yr oedd yn treulio llawer o'i amser yn nghymdeithas Duw. Nid yn y teulu ac yn yr eglwys yn unig yr oedd yn gweddio, ond yr oedd yn gwneud hyn pan gyda'i waith, neu yn cerdded y ffordd, neu yn ei ystafell ddîrgel. Dywedai Mr. William Roberts, ei fab yn nghyfralith, wrthyf, ei fod yn clywed rhywun yn siarad yn yr ysgubor un diwrnod, ac aeth i mewn er gweled pryd oedd yno, ond ni welodd neb ond Mr. Jones yn gwneud ei waith ac ar yr un pryd yn siarad â Duw mewn gweddî. Yr oedd ei ysbyrd defosiynol yn ei addadu i fyned â Dduw, ac yn creu awydd ynddo i weled ei Waredwr ac i sibwrdd,

"O Salem! fy nghartref anwyll!
I'th fewn mae fy enaid am ddo;
Ac yno fy llafr a dderfydd
Mewn can orfoeddus a chlod."

Dymunai gael marw heb gystudd trwm na chystudd malth, rhag gwneud trafferth i nob; a chafodd ei ddymuniad. Ni bu yn glaf ond am ychydig amser, ac yr oedd yn dyfod o'i wely bob dydd hyd ei ddydd olaf. Yr oedd yn credu y byddai farw o'r clefyd hwnw, er nad oedd eraill yn meddwl hyn; a siaradai am ei ymadawlad mor naturiol a'r hen Simeon, ac mor hyderus a Phaul. Effeithiol lawn oedd ei waith yn trosglwyddo gofal y ddyledsawdd deuluaidd i'w fab rai dyddiau cyn marw. Arferai ddarllen a gweddio ei hun bob amser yn y teulu, yn ol cynllun ei dad; ond yn awr yr oedd yn methu oodi mewn pryd i wneud hyn, a galwodd ar Owen at ei wely a dywedodd, "Dyma fi yn rhoddî gofal y ddyledsawdd bwysig hon i ti, cofia, da machgen i, i'w chyflawni yn gyson a didwyl." Nid oes amheuaeth na ddilyniwr ei gyngor yn y peth da hwn fel yn y pethau da eraill a ddywedodd. Nos Lun, Hyd. 11, aeth i'w wely heb deimlo dim yn waeth nag arfer, a chyfododd ei fab fel yr arferai wneud tua thri o'r gloch y boreu i edrych sut yr oedd, ond er ei galar yr oedd ei anwyll dad wedi newydd adael

"Ei dy o glaf
Fyn'd tua'i wlad"

Heb gymaint a dywedyd farwel wrth ei blant a'i luoeog gyfeillion. Oud os na chafodd y plant ysgwyd llaw o ffurwel ag ef ar lan yr afon, na'r plieser galarus o'i weled yn croesi, mae ganddynt sail gadarn i greu na loddodd, a gallant trwy nas ddywedyd,

"Henfyfch i'r dydd sawa eto gwrdd
Yn Salem fry o gylich y bwrdd."

Casglodd i'w luoeog yn nghyd i fyned a'i ran farwol i dy ei hir gartref, a gweinyddwyd yn y ty ac wrth y bedd gan y Parch. J. P. Williams, Sugar Creek, a'r yagrifenydd. Heddwch i'w lwch, a bendith i'w blant a'u teuluoedd.

DAVID JONES.

CYMDAITHAS FEIBLAIDD HOLLAND PAT- ENT A MARCY.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y gymdeithas hon Rhag. 25, 1875, yn Bethania, Marcy, pryd y dewiswyd yn swyddogion am y fwyddyn ddyfodol; Llywydd, Parch. J. H. Griffiths; Islywyddion, W. O. Roberts, a G. J. Jones; Trysorydd, M. J. Meredith; Yagrifenydd, D. R. Lloyd.

Paswyd y penderfyniadau canlynol;

1. Bod y Sabboth cyntaf yn Chwefror i'w dreulio i areithio o blaid y gymdeithas.
2. Ein bod yn rhoddî gwahoddiad i'r Parch. O. J. Squires i dreulio y Sabboth uchod yn ein plith.
3. Bod y casgylldion i fyned allan i gasglu yr wythnos ganlynol.

4. Bod hanes gweithrediadau'r gymdeithas i gael eu cyhoeddi yn y *Cyfaill* a'r CENHADWR.

5. Bod y cwrdd blynyddol nesaf i fod yn addoldy yr Annibynwyr yn Holland Patent Rhag. 25, 1876.

Adroddiad y gymdeithas am y fwyddyn yn diweddu Rhag. 25, 1875, sydd fel y canlyn:

Derbyniadau.

Arian ar law ddechreu y fwyddyn,.....	9,07
Llyfrau ar law, gwerth,.....	12,72
Derbyniwyd am lyfrau,.....	6,00

o law y casgylldion:

Rhif 1, Marcy,.....	13,40
" 2, "	12,07
" 8, "	6,05
" 1, Holland Patent, ...	21,00
" 2, "	16,60

Derbyniwyd gan Richard Evans, Holland Patent, i'w wneud yn seilad am di oes, ... 30,00

Cyfanswm, ... \$123,91

Talladau.

Mawrth 16, anfonwyd i'r Fam Gymdeithas,	73.00
Rhoddd R. E.,.....	30.90
Gwerthu llyfrau,.....	6.00
Llyfrau ar law yn brasenol, gwerth.....	12.72
Arian ar law,.....	6.19

Cyfanswm, ... \$123,91

DAVID R. LLOYD, Yg.

BEIBL GYMDEITHAS SWYDD LICKING, O.

A gynaliwyd yn Granville yn nghanol y M. C. Ion. 1, 1876. Dechreuwyd y cyfarfod am 10 y boreu gan R. R. Owens; y Parch. E. T. Evans yn Llywydd.

1. Darllenwyd gweithrediadau y cyfarfod diwedda a derbyniwyd hwynt.

2. Darllenodd y Trysorydd ei adroddiad, a phenodwyd pwyllgor er edrych dros ei gyfrifosef William Williams, John Hughes, Morgan Evans, a chawsant hwynt yn gywir.

3. Dewiswyd swyddogion am y fwyddyn hon. Llywydd, Parch. J. Cadwalader; Islywyddion, gweinidogion Cymreig y swydd; Trysorydd, Rees Rees; Yagrifenydd, John W. Jones. Casgylldion Granville, Griffith D. Jones, Daniel Davis, Richard Morris, David Jones; Saron, W. A. Evans, George J. Evans; Newark, John R. Hughes, William Evans, Hugh Hughes, Humphrey Jones.

PENDERFYNIAIDAU Y CYFARFOD.

1. Fod yr arian sydd ar law i'w hanfon i'r Fam Gymdeithas.

2. Fod pwyllgor o bump i'w penodi, er cym-
edroli prisiau y llyfrau sydd ar law; Parch. J.
Cadwalader, Thos. D. Jones, Thos. E. Brown,
Rees Rees, John W. Jones.

3. Fod yr Ysgrifenydd yn cofnodi sefydliad y
Gymdeithas hon ynghyd a gweithrediadau y
cyfarfod hwnw, ar Lyfr y Gymdeithas.

4. Fod y cyfarfod nesaf i'w gynnal yn Saron,
Ion. 1, 1877.

5. Fod y cyfarfod hwn yn gofyn i Mr. Daniel
Thomas, Ysgrifenydd diweddfaf y gymdeithas,
am y papur o hanes y gymdeithas hon a ddar-
llenodd yn ein clywedigaeth i'w gyfiwyno yn
feddiant i'r gymdeithas.

6. Fod gweithrediadau y cyfarfod hwn i ym-
ddangos yn y *Cyfaill* a'r CENHADWR yn nghyd
a phaprau Newark.

Cyfrifon y Trysorydd sydd fel y canlyn:

Ion. 1, 1875, arian mewn llaw,.....	\$70.25
Llyfrau ar law,.....	40.80
Gan y casglyddion o Newark,.....	110.10
" " " " Granville,.....	22.75
" " " " Saron,.....	27.05
Llyfrau o New York,.....	125.30
	\$396.25

Talwyd mewn draft i New York,.....	200.00
Am gludiad llyfrau,.....	7.70
" post stamps,.....	.50
Llyfrau ar law,.....	156.70
Arian ar law,.....	31.35
	\$396.25

Ion. 1, '76, derbyniwyd gan y casglyddion:	
Newark,.....	91.95
Saron,.....	20.60
Granville,.....	19.55
Arian ar law,.....	31.35
Llyfrau ar law,.....	156.70
Mawrth 6, 1876, talwyd draft i N. Y.,....	\$319.15
	\$160.00

JOHN W. JONES, Ysg.

BEIBL GYMDEITHAS MILWAUKEE, WIS.

Cynhاللodd y Gymdeithas uchod el chyfarfod
blynyddol ar y 4ydd o Ion. 1876, yn yr hwyr, yn
addoldy y Trethyddion Califfaidd.

Penderfynwyd yn gyntaf, Fod y swyddogion am
y flwyddyn yn terfynu i barhau yn eu swyddi, am
y flwyddyn ddyfodol—yn Llywydd, Parch. H. P.
Howells; Is-lywyddion, Jno. W. Jones a Thos. O.
Davies; Trysorydd, Owen Prichard; Ysgrifenydd,
K. O. Davies.

Yn ail, galwyd ar yr Ysgrifenydd i ddarllen ad-
roddiad y Trysorydd am y flwyddyn 1875. Yr
hwn oedd fel y canlyn:

Derbyniadau.

Ion. 1, 1875, arian yn llaw y Trysorydd,...	8.80
Llyfrau yn y drysorfa gwerth,.....	12.75
Casgliad Bay View,.....	10.00
" Ysgol yr Annibynwyr,.....	12.00
" " y T. Califfaidd,.....	40.16
" personau unigol,.....	19.50
Derbyniadau am lyfrau,.....	6.20

Cyfanswm,..... **\$104.41**

Taliadau.

Yn rhodd i'r Fam Gym. yn New York,...	75.00
Am lyfrau,.....	10.50
Am gludo llyfrau,.....	1.10
Llyfrau yn y drysorfa, gwerth,.....	7.40
Arian yn llaw y Trysorydd Ion. 4, 1876,...	10.41

\$104.41

R. O. DAVIES, Ysg.

BEIBL GYMDEITHAS POMEROY, OHIO.

Cyfarfyddodd swyddogion ac aelodau y Gym-
deithas uchod, yn nghapel yr Annibynwyr, Rhag.

25, 1875, am 10 y boren. Galwyd y cyfarfod i drefn
gan y Llywydd W. D. Llewellyn, ac agorwyd trwy
weddi gan y brawd W. D. Jones.

Darllenwyd cofnodion a chyfrifon y flwyddyn
aeth heibio a rhoddasat foddlonrwydd.

Y peth nesaf oedd dewisiad swyddogion am y
flwyddyn 1876, y rhai sydd fel y canlyn: Llywydd,
David Owens; Is-lywydd, John Owens; Trysor-
ydd, Thos. Williams; Ysgrifenydd, Evan D. Lewis.

Dirprwywyr: D. T. Edwards, Evan Jenkins,
Wm. D. Jones, Griffith Michael, Evan Williams,
Wm. Michael a John J. Price.

Casglyddion: dos. 1, Geo. Henshaw a Geo. Cole;
dos. 2, John Michael a Richard Williams; dos. 3,
Daniel J. Evans a John Owens; dos. 4, W. D.
Llewellyn ac Evan Edwards; dos. 5, (Mason City),
Micah Williams a Richard Jones; dos. 6, (Clifton),
Roger Rees a Wm. Evans.

Frawfddion: Geo. Cole a W. H. Owens.

Pen. Fod y dirprwywyr i edrych ansawdd y
stock llyfrau ar law.

Y cyfarfod areithio nesaf i fod yn nghapel yr
Annibynwyr y nos Sabboth cyn y 15 o Ebrill, a'r
casglyddion i fyned allan ar ol y 15, a'r cyfryw i
ddyfod a'r arian i mewn y Sadwrn olaf yn y mis.

Derbyniadau.

Oddiwrth y gwahanol casglyddion,.....	58.15
" werthiant llyfrau,.....	2.48
Arian ar law gan y Trysorydd,.....	17.52
Gwerth llyfrau ar law,.....	37.91
	\$116.06

Taliadau allan am y flwyddyn.

Rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	74.15
Gweddill llyfrau ar law,.....	37.91
Arian yn llaw y Trysorydd,.....	4.00

\$116.06

Middleport, Onto.

E. D. LEWIS, Ysg.

BEIBL GYM. BLUE EARTH CO., MINN.

Cynاللodd y gymdeithas uchod el chyfarfod
blynyddol Rhag. 25, 1875, pryd yr ymdrinlwyd a
gwahanol faterion y gymdeithas: ac hofyd ehol-
wyd swyddogion am y flwyddyn 1876.

A ganilyn yw adroddiad y Trysorydd am y
flwyddyn yn terfynu Rhag 25, 1875.

Derbyniadau i'r Drysorfa.

Yn y drysorfa er y flwyddyn o'r blaen,.....	16.97
Trwy law y casglyddion am y fl. hon:	
dosparth 1af,.....	5.70
" 2il,.....	7.65
" 3edd,.....	10.40
" 4edd,.....	6.90
" 5ed,.....	4.76
Llyfrau werthwyd y'nghyd a'u gostyngiad,.....	35.41
	15.01

Cyfanswm y derbyniadau,..... **\$67.89**

Taliadau allan.

Am gludiad llyfrau,.....	4.35
Rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	30.00
Am lyfrau i'r Fam Gymdeithas,.....	25.00
Colled yn mhrls y llyfrau werthwyd,.....	4.01
Am ddwy Bost Office Orders,.....	.30
Am saith o lythyrau,.....	.35
Yn y drysorfa yn bresenol,.....	8.38

Cyfanswm..... **\$67.39**

Cyfrifon y llyfrau.

Llyfrau ar law ddechreu'r fl., gwerth,.....	26.25
Derbynlwyd llyfrau o New York,.....	31.64
Cangymeriad yn ngwerth y llyfrau dder- bynlwyd y llynedd,.....	7.58

Cyfanswm,..... **\$65.47**

Gwerthwyd o'r uchod,..... **15.01**

Yn gadael ar law yn bresenol,..... **\$50.46**

HENRY HUGHES, Trysorydd.

E. J. EVANS, Ysgrifenydd.

LLYTHYR CYMERADWYAETH

ODDIWRTH UNDEB YR ANNIBYNWYR CYMREIG.

Ymgysfartu Pwyllgor yr Undeb yn Llanym-ddysfri, ddydd Iau, Mawrth 9fed, i wneud trefnladau ar gyfer y Cyfarfod Blynyddol nesaf, yr hwn sydd i gael ei gynnal yn Nghaerdydd, ar y dyddiau Mawrth, Mercher a Iau, Awst Iaf, 2il, a'r 3ydd, a chan fod y Parch. T. Rees, D. D., Abertawe, Cadeirydd yr Undeb am y flwyddyn ddiweddar, a'r Parch. J. Thomas, Liverpool, cadeirydd y Pwyllgor am y flwyddyn hon, yn bwriadu ymweld yn fuan ag America, ystyriai y Pwyllgor fod yn dra pharidol iddynt roddi datganiad o'u teimladau gyda golwg ar ddaith amcanedig eu hanwyl frodyr, ac felly cynygiwyd, gan y Parch. T. Davies, Llanelli, eltiwyd gan y Parch. R. Thomas, Bala, a phasiwyd yn anfrydol y penderfyniad a ganlyn:—"Yn gymaint a bod yn mryd ein brodyr parhaus a hoff, y Parchn. T. Rees, D. D., Abertawe, a J. Thomas, Liverpool, ymwled ag America yn nechreu yr haf dyfodol, fod Pwyllgor Undeb yr Annibynwyr Cymreig yn dymuno yn y modd mwyaf diffuant, am i nawdd ac amddiffyn y nefoedd fod drostynt ar eu holl deithiau ar fôr a thir—yn gweddio am i'w gweinidogaeth rymus fod yn fendith dragwyddol i ganoedd o'n cydgenedl yn y wlad eang hono—yn mawr obeithio hefyd y bydd iddynt gael dychwelyd adref yn ddyogel a dedwydd i fynwesu ann teuluoedd a'u hgwilysi; ac y cant iechyd a nerth am flynyddau lawer eto, i wasanaethu eu cenhedlaeth yn ol swyllys Duw, cyn huno ohonynt gyda'u tadan."

OWEN EVANS, *Llanbrynmair*, } *Ysg'n.*
L. JAMES, *Carfan*, }

RHODD I'R PARCH. R. D. THOMAS.

COLUMBUS, OHIO, Ebrill 1.—Nos Iau diweddar cynaliwyd cyfarfod dyddorol yn addoldy Town Street, i'r dyben o gyflwyno Donation i'r Parch. R. D. Thomas (Iorthryn Gwynedd)—cynrych swper ardderchog a fwynehawyd gan Gymry y ddinas, o bob enwad, yr wythnos flaenorol. Wedi i'r ysgrifenydd alw y Côr Undebol, dan arweiniad Mr. T. Bebb, i ganu, aci Mr. T. H. Jones ddarlennu a gweddio, dewlwyd y Parch. R. V. Griffiths yn Llywydd a D. N. Thomas yn Ysgrifenydd. Cafwyd tŷn gan y côr, ac anerchiad gan y Llywydd, yna gan Mr. John Davies, diacon Eglwys Annibynol Town Street, a Mr. J. D. Jervis, o Ironton, yr hwn oedd yn y ddinas fel *delegate* i'r Gynadlled Warinol, ac oedd hefyd ar ei ffordd i Gymru. Dymunwn iddo bobllwydd, nodedd, ac amddiffyniad Duw. Yn awr, ar ol araeth fer ar ran y Pwyllgor gan N. Dda, cyflwynodd y Trysorydd, Edward Price, ysw., *envelope* i Mr. Thomas yn cynwys *checks* a *greenbacks* i'r swm o \$254, a derbyniodd Mr. Thomas yr arian gyda diolchgarwch a darlennodd yr Englynion canlynol fel arwydd o'i deimlad:—

Gwenu mae Iorthryn Gwynedd,—a synu
Dan awynlon haelfrydded
Cyfeillion, gwiwlion eu gwedd,
Mor ouwog am eu rhinwedd.

Am eich Rhodd, mawr rodd i mi—anadl
Fwyn odlau clod i chwi;
Arwydd o barch, hybarch yw hi,
Un anwyl i'n hunoli.

Ha! pa fardd, na chwadd, os chwi—rydd iddo
Fawr roddion i'w loni?
A chalenig, o'ch haelloni,
I ddeun'i Iron, n'i ddwyn i fri?

Gwelaf eich bod o galon—am godi
Im' gadarn dŵr weithlon,
A chariad, rydd lwydd a choron,
A glwys heidd i'r eglwys hon.

Gwyrffon, morwynlon, mad—yn anfryd,
—Mewn hyfrydol deimlad,
A wiriant eu mawr gariad
At yr Ion, trwy'r rhoddion rhad.

Cawa am y wledd gaamlwyddol—hon hefyd,
Hir gofio yn eirioli;
Ni bydd gwyneb neb yn ol
O wendladau eneidoli.

Rhyw fanna a ro'f fuan—i chwithan,
O chwaethus bregethan;
Gwiredau; nid gelirau gan,
Wych nodant eich eneidiau.

Y Gymraeg yw'r aeg a rydd—ardduniant
Ar ddoniau'r areithydd;
A thania bob Brythonydd,
Llaw o wres ei fynwes fydd.

Cu leferydd Calafia,—a seiniad,
Hosana! mae noddfa!
A dwyllo rin rhag blin bla,
Er ei ladd, trwy'r all Adda.

Yna sawsom anerchiadau priodol gan Mri. Hugh Breese, R. E. Lewis (Tawdwr) a chan y Llywydd, a chanodd y côr yn ardderchog. Dymuna y Pwyllgor gydnabod yn ddiolchgar bawb am eu caradigrwydd; ac yn seikiduoel y boneddigessau am ddarparu y swper danteithiol yn rhad; ac i'r boneddwy'r canlynol am eu cyfraniadau haellionna, a'u gweithgarwch fel casglyddion:—R. R. Jones, ysw., T. Price, ysw., Judge Pugh, a David Price, ysw. Hefyd i Mr. a Mrs. Edward Price. Gobeithio y bydd yr arwydd hon o barch ac edmygedd Cymry Columbus i Mr. Thomas, yn foddion i'w nerthu a'i galonogi i fyned yn mlaen yn fwy penderfynol i wasanaethu ei oes fel pregethwr, bardd, a llenor, o madd uchel.—NICHOLAS DDAU.

Wood's Run, ger Pittsburgh, Pa.—Mewn llythyr oddiwrth y brawd David Watkins o Wood's Run hysbysir fod diwygiad grymas wedi tori allan yn y lle hwn yn nglyn a chyfarfoddydd yr Y. Men's Ch. Association—89 yr un Sabboth yn dyfod i ymosyn am Geldwad i'w heneidiau. Er nad ydyw yn rhoddi hanes dychweliadau yn mhilth y Cymry, eto ymddengys fod dylanwad y diwygiad yn effeithio arnau hwythau—y cyfarfoddydd pregethu a gwe yn dyfod yn fwy lluosog ac yn llawnad Ysgol Sul yn llewyrchus iawn, yn rhifo tu ar gyfarfodedd. Y rhif uchaf yr un Sabl oedd 104. Gweinidogion Pittsburgh o'r g hapol enwadau sydd yn eu gwasanaethu aml. Yr oedd Dr. Thomas wedi derbyn \$2 newydd i'w eglwys y Ross Street yn yst flwyddyn ddiweddar.

1876.

CYF. XXXVII.

Rhif. 6.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONIADOL.

Y seliau wedi eu hagoryd,..... 161

CREFYDDOL.

Yr enllibwr—neu Gasmu a'l chwedl, ... 163
Diarhebbion y Testament Newydd, ... 167
Pregeth angladdol Ann Parry, ... 168
Digwyddiad cynhyrfiol, ... 170
Yr atebiad i weddi o uffern, ... 170
Arwyddion o gywirdeb, ... 171

AMRYWIAETHOL.

Y Beibl a'r ysgol ddyddiol, ... 171
Y Wawr, ... 172
Byr gofiant am Mr. Griffith Rees, ... 173
Rachel James, ... 174
Ymddiddanion rhwng dysgybl ac athraw, ... 176
Dyledswydd yr athraw at ei ddosbarth, ... 177
Dyledswydd aelodau eglwysig i fynychu yr
Ysgol Sabbothol, ... 178
Gwisgoedd cysegredig ac addurniadol yr Arch-
offeiriad. 179

BARDDONOL.

Y Gwanwyn, ... 181
Argraffladau y flwyddyn 1875. 181
The writer's soliloquy, ... 181

Llinellau ar farwolaeth E. R. Davies, Rome, .. 181

HANESIAETH.

Glanlad y Parchn. Dr. Rees a J. Thomas yn
Efrog Newydd, ... 182
Cyfarfod chwarterol canolbarthol Penna, ... 182
Tysteb y Gohebydd, ... 183
Ymadawlad gwelnidog, ... 183
Haelioni yn Bradford, ... 184
Agwedd pethau yn Twrci, ... 184
Cwmpediglon anghen yn eglwys Ross St., ... 184
Mr. Neesima yn Japan, ... 185
Ganwyd, ... 186
Priodwyd, ... 186
Bu farw, ... 186
Marwolaeth Mr. Isaac Cunney, ... 189
Miss Mary Ann Williams, Remsen, ... 190
Frank R. Everett, ... 190
Hanesion Cymreig, ... 190
Marwolaeth Tydfilyn, ... 191
Gweddiiwch nhad, ... 191
Ymweliad Dr. Rees a'r Parch. J. Thomas, ... 191
Ychwanegladau at yr eglwys, —Y Cymdeith-
au Cenhadol a Thaethodol, —Arddangosiad
Canmlwyddol, —Ateb pert, —Diwygiad! Di-
wygiad!! —Rhyddid crefyddol yn Spain, —
Eglwys Mr. Spurgeon, —Moody a Sankey, .. 192

REMSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

Digitized by Google

Digitized by Google

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 37, RHIF. 6.

MEHEFIN, 1876.

RHIF. OLL, 438.

Csboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD. LLYFR Y DATGUDDIAD YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.,

Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.

PENNOD XXI.

Gwersi'r Datguddiad.

Byddai yn anfaddeuol terfynu yr adolygiad yma o'r Datguddiad heb ystyried rhai o'r gwersi pwysig a awgryma y llyfr.

1. Y syniad sydd yn ein taraw ar agoriad cyntaf y llyfr, a'r hwn sydd yn ein dilyn drwy ei holl gynwysiad, ydyw y dyddordeb arbenig y mae bodau nefol yn deimlo mewn pob peth a berthyn i'r byd presenol. Gwyddant yr hyn a wneir yma, a'r hyn sydd oddeutu cael ei wneyd, ac y mae eu dyddordeb gweithredol ynddo yn ddi-baid. Angellon a dywalltant pholau digofaint Daw ar y drygionus, ac y maent yn weision di-ludded o drugaredd i'w bobl. Tra y mawrygant hwy gyflawader Duw yn ei gospedigaethau dyohrynllyd, nid oes buddugoliaeth yn cael ei hynill ar y ddraig neu'r bwystfil, ond a ddethlir ganddynt hwy yn eu canladau gorfoleddus. Mewn myfyrdod o'r llyfr rhyfedd yma, ymddengys ein bod o'r braidd yn y nef—ein bod yn ymgyygu a chymdeithas bodau nefol, yn clywed eu lleisiau, ac yn cyfranogi o'u llawenydd.

Y mae dirgelwch y dyddordeb hwaw a deimla bodau nefol ynom ni ar y ddacar yn gorwedd, yn ddiameu, yn yr *Iachawduriacth*. I lawr yma y daeth mawreddog Fab Duw, ac y gwnaeth iawn dros bechod. Yma y mae gwaith y prynedigaeth yn myned yn y blaen, ac i fyned rhagddo, hyd nes y byddo maen di-weddaf y deml nefol yn ei la. Yr Oen ydyw gwrthrych mawr yr attyniad yn y nef. Gwaith y prynedigaeth ydyw gwaith mwya'r Duw—yr hwn sydd yn datguddio ei gymeriad oraf, ac yn ji ei sawl. Ei ogoniant mwya'r eiriau yn ymddiagleirio yn ngwyneb Iesu. A

ai'r ddacar ydyw ohwareufa'r brynedig—lle y cyflawnodd Crist ei orcheestweithiau, byfodd fod gan fodau nefol ddyddordeb yn rai sydd yn cael ei gario yn mlaen yma. byfodd fod y seraphiaid yn canu uchod:

"Sanct, sanct, sanct, yw Arglwydd y lluoedd; yr holl ddacar sydd iawn o'i ogoniant ef."

2. Yn y Datguddiad yr ydym yn gweld, yn fwy eglur hwyrach nag un lle arall, *ddaloni a llymder Duw*. Ei ddaloni nid yn unig i'r gwar-edigion y rhai a amgylchynant ei orseddfainc ac a gyfranogant o'i ogoniant, ond hyd yn nod at y rhai hyn sydd wedi eu taffu yn derfynol o'i bresenoldeb.

Er engraffit, cymeter Rhufain Ymerodrol—y bwystfil hwnw a welodd Daniel—pa mor hir y cyd-ddloddefodd Duw gyda'r anghenfil hwnw, pan oedd efe yn bwyta ac yn dryllio, ac yn sathru'r gweddill o dan ei draed! Y bwystfil Rhufeinig yma oedd yr hwn a groeshoellodd yr Arglwydd, a'r hwn a boenodd ac a ddinystriodd ei bobl gyda phob math o adfyd a marwolaeth, am y tri chan mlynedd nesaf. Eto nid oedd daloni Duw i gael ei ddirmysu am byth. O'r diwedd daeth gwobr Rhufain; ac yr oedd yn un ofnadwy. Darllenwch y seliau agoredig, a'r chwech udgorn cyntaf, a gwelwch ynddynt lymder Duw tuag at yr hen droseddwr caled yma. Y mae "cenllug a than, yn gymysgedig a gwaed" yn cael eu taffu ar dir Rhufain; y mae "mynydd mawr yn lloegi gan dân" yn cael ei hyrddio i fôr Rhufain; y mae pla y locust-iaid yn cael ei ollwng yn rhydd o'r pwll di-waelod, i boeni rhai drygionus y ddacar, hyd nes y "chwenycha dynion farw, a marwolaeth a gilla oddiwrthynt." Yna ceir y marchogion Tyrcaldd, "ddwy fyrddiwn o fyrddiynau, gyda eu llurigau halarn, a phenau llewod, a than a brwmstan yn myned allan o'u safnau, o flaen y rhai y mae gweddillion yr hen ymerodraeth Rufeinig yn syrthio i beldio cyfodi mwyaich.

A'r un esiampl o ddaloni a llymder a ddangosir yn ymddygiad Duw at Rufain Babel. Goddefir hi i erlid y wraig gyfrin a'i hepil, i ladd y tyystion ffyddlon, a chablu enw Duw a'i daber-nacl, a gwneud ei hun yn feddw gan waed y saint a'r merthyron, am y cyfnod hir o ddeuddeg cant a chwe deg o flwyddi, hyd nes y mae hys yn nod yr eneidiau o dan yr allor nefol yn dechreu llefain, "Pa hyd, Arglwydd, sanctaldd a chywir, nad ydwyf yn barnu ac yn dial ein gwaed ni ar y ddacar?" Ac eto amynedd Duw a erys, a'i ddigofaint a oeda. Ond nid erys yn wastadol. Cythruddir yr ymdrechfa ddiweddar, cleddyf dialed a syrthia, ac yna llymder Duw

a amlygir. Syrthia Babilon fawr gyda thwrf a ryfedda'r cenedloedd; llyn o waed a ddaw allan o gerwyn digofaint Duw, ar hyd mil a chwe echant o stadau. Gwysir holl ehediad y nefoedd ynghyd i swper y Daw mawr, "fel y bwytaent gig breiniaedd, a chig pen-capteniaid, a chig y sedyrn, a chig meirch, a'r rhai sy'n elistedd arnynt, a chig holl ryddion a chaethion, a bychain a mawrion." Y fath ydyw yr arddangosiad a wneir yma o lynder cyflawnder Duw; a'r oll o hyn yn y bywyd presenol. Beth ynte raid fod yr argraffiad, fel ag y dilyawn y bwystfil, a'r gau-brophwyd, a'r holl rai hyny a ddigant eu nod, neu a addolant eu delw, i'r llyn o dân, a gweled mwg eu poenedigaeth yn esgyn yn oes oesoedd?

3. Pan yr ydym yn clywed argyhuddiadau y Datguddiad ar Rufain Babol fel sefydliad, ac yn uao gyda llur nefoedd yn eu cymeradwyaeth, ni ddylem deimlo dim ond y tosturi mwyaf tyner tuag at ymgyfwynwyr twylledig yr Eglwys llygredig yma, a dylem geisio yn mhob modd gweddus eu gwaredigaeth a'u hiachawduriadau.

Fel hyn y teimla Duw tuag atynt. Y mae hyn yn amlwg oddiwrth ei hwyrfrydedd a'i amymedd cydymddygol gyda hwynt. Y mae yn amlwg yn mhellach yn ei rybuddion a'i anogaethau ffyddlon: "Oe addola nob y bwystfil, a'i ddolw ef, a derbyn ei nod ef yn ei dalcen, neu yn ei law, hwnw hefyd a yf o wfn digofaint Duw, yr hwn yn ddigymysg a dywalltwyd yn pŵl ei lid ef." "Deuwch allan o honi hi, fy mhobl i, fel na byddoch gyfranogion o'i phechodau hi, ac na dderbynioc'h o'i phlau hi." Y mae y gwahaniaeth a ddangosir yma rhwng cyfundrefn neu sefydliad, a'i chynorthwyyr personol, yn un pwysig iawn. Gallwn ffeiddio cyfundrefn, pan yn tosturio ac yn gweddio dros y rhai sydd wedi ymddyrysu ynddi a chael eu hudo ganddi. Gallwn argyhuddio Eglwys Rhufain fel trawsfoddiant andwyol a melltigedig, ac eto wneyd yr oll a allwn i oleuo ei haddolwyr deillion, a'u bachub hwynt oddiwrth ei llygredigaethau a'i barn.

4. Dyagwn oddiwrth y Datguddiad, fod rhaid i bob peth a wrthwyneba Deuws a'i eglwys syrthio yn y diwedd. Felly y dywed y prophwyd Esaias: "Canys y genedl a'r deyrnas ni'th wasanaetho di a ddifethir, a'r cenedloedd hyny a lwyrr ddinystrir." (Esa. lx. 12.)

Dyagwn yr un wers oddiwrth yr hyn y mae Duw wedi wneyd mewn oesoedd eraill. B'le yn awr y mae toyrnasocedd Assyria a'r Aifft—yr hynaf o'r rhai y mae genym unrhyw wybodaeth yn eu oylch? B'le y mae Ninesch fawr, a Babilon fwy na hyn, y rhai unwaith a gilwgas herient bawb a ddynesai atynt, ac ymddangosent fel po byddai raid iddynt sefyll am byth? Pa le y mae yr hwrdd Medo-Persiaidd yr hwn a welodd Daniel "yn cornio tua'r gorllewin, tua'r gogledd, a thua'r deheu, fel na safai un bwystfil

o'i faen ef, ac nid oedd a achubai o'i law ef?" A pha le y mae y bwch geifr Groegaidd, yr hwn a ddaeth mor gyflym o'r gorllewin, fel o'r brisod yr ymddangosai yn cyffwrdd a'r ddaear—yr hwn a darawodd yr hwrdd, ac a dorodd ei ddau gorn, ac a sathrodd ei ymerodraeth yn y llwch? A pha le y mae y pedwerydd bwystfil yr hwn a welodd Daniel, yr un ofnadwy, ac erehyll, a chryf ragorol hwnw, yr hwn oedd yn bwyta ac yn dryllio a'i ddanedd haiarn, ac yn sathru'r y gweddill dan ei draed?

Y mae yr ymerodraethau yma wedi ymadael er ys amser math; eu ddiwedd ydynt yn adfeillion; eu henwau a'u hanesiaeth ydyw yr oll sydd yn weddill gyda ni.

A phaham yr aethant heibio? Paham y di-aystriwyd hwynt mor llwyr a gresynol? Gyda'r Beibl yn ein dwylaw, nis gallwn betruso amstebiad. Gosodasant eu hunain mewn gwrthwynebiad i deyrnas Crist, ac nis gallasant lwyddo. Gosodasant eu hunain yn ffordd y gareg a dorwyd o'r mynydd nid a llaw, a hi a dreiglodd drostynt, ac a'u maluriodd yn llwch.

Ac felly y bydd hi ar bob teyrnas a feiddia ddilyn eu hesiampl. Yn y Datguddiad cawn weledigaethau am y dyfodol, y rhai ydynt mor addysgiadol ar y pwyt hwn a digwyddiadau ydynt eisoes yn y mynedol. Yma y cawn wedi eu dwyn o'n blaen elynion ofnadwy diweddaf Duw a'i eglwys—y bwystfil a'r gau-brophwyd, a'r Fabilon gyfrin, yn feddw gan waed merthyrion a saint. A beth sydd i ddyfod o honant? Beth yw eu diwedd? Y bwystfil a'r gau-brophwyd a gymerir, ac a defir yn fyw i'r llyn o dân. Angel cadarn a gyfyd faen, megis maen melle mawr, ac a'i teifi i'r môr, gan ddywedyd, "Fell hyn gyda rhathr y teffir Babilon, y ddinas fawr, ac ni cheir hi mwyach."

Bydded i genedloedd y ddaear ddyagu gwera oddiwrth y rhagfyndiadau a'r esiamplan yma. Can wred a bod Duw yn y nef, efe a ofala am ei bobl, ac a wylia dros ei Eglwys; a pha beth hynag a wrthwyneba gynydd yr Eglwys a'r deyrnas yma, rhaid i ddaear yn anocheladwy syrthio.

5. Y mae deongliad cywir o'r Datguddiad yn bwysig iawn, yn gymaint a'i fod yn deffra go-buith, ac yn cyffroi ymdrech dros gynydd teyrnas Crist.

Mewn rhai engreiffiau, rhoddwyd deongliad an gwahanol, y rhai ydynt o dueddiad gwrthwynebol. Dywed rhai Adfentiaid wrthym fod y byd yn myned yn waeth-waeth; nad oes dim a ellir ei wneyd i'w ddiwygio hyd nes y gwna Crist ei ymddangosiad yn bersenol; ac fod yn llawn eystal i ni roddi heibio bob ymdrech ychwanegol i hyrwyddo ei deyrnas. Ond nid y fath ydyw tueddiad y golygiadau a gyflwynasom ni. Gwelwom fod mllfwyddiant i fod—o'f nod hir o orphlwystrad a heddwech i'r Eglwys—ac fod y diwrnod dedwydd yma yn agos wrth

law. Y mae yr holl sellau arwyddluniol wedi eu bagoryd; y chwech udgorn cyntaf wedi cauu; y pum phiol gyntaf wedi cael eu tywallt allan; y deuddeg cant a chwe deg mlynedd yn tynnu i'r terfyn; a phob peth ar y tudalen prophwydol yn dangos fod gogoniant dyddiau diweddfar yr Eglwys yn agos.

Yn y cyfamser, y mae rhagluniaeth Daw yn dyegu yr un wers. Y mae y Beibl yn cael ei gyfieithu i bob iaith, a'i gylch-anfon i bob gwlad; y mae'r efengyl yn cael ei phregethu mewn miloedd o leoedd yn y rhai hyd yn ddiweddar ni chlywid mo'i henw; dorau fuont yn hir gaudig yn erbyn y gwirionedd ydynt yn awr yn agoryd, a rhwystrau oeddynt o'r blaen yn anorchfygawdy a gymerir o'r ffordd. Y Pab a ymddifadwyd o'i lywodraethau tymorol, ac y mae yn gwanychu fel gwr arall. Yn fyr, y mae arwyddion yr amserau, fel yr arwyddluniau prophwydol, yn unol ddangos fod golygfeydd milfwyddol yn agos wrth law.

Yn awr dylai yr holl bethau yma weithredu—gobeithiwn eu bod yn gweithredu—fel anogaethau i ymdrech mwy yn yr achos saactaidd yma.

Yn y gwaith mawr paratoadol i'r gogoniant wydd ar ddyfod, y mae ein Meistr Dwyfol wedi pennodi ei le i bob Cristion, ac y mae efe yn diagwyl y bydd i bob un wneyd ei ddyledawydd. Rhaid i fuesgrellni ac encilliad beidio a bod yn y fath achos da; dim cysgu ar y wyladwriaeth; dim gwangeloni neu laesu dwylaw; dim cyflafareddu, cellwair, neu gytuno â'r gelyn. Rhaid i bob cyfaill i Grist yn awr fod yn gyfaill diysgog, yn gyfaill diragfarn, yn gyfaill cysugredig a diffech. Rhaid i bob cyfaill i Grist feddianu, mewn mesur helaeth, yspryd Crist, a pheldio goddef i wrthddywediadau pechaduriaid ei ymddifadu o hono. Gydag addfwynder a charredigrwydd, gyda gostyngelldrwydd a thlynerwch, yn wan ynom ein hunain, ond yn gryf yn yr *Arglwydd*, rhaid i ni fyned rhagom gyda'n gilydd at y gwaith a benodwyd i ni, yn barod i gyfarfod a pheryglon, i aberthu, ac (os rhaid llddi fod felly) i ddiodeff marwolaeth, yn ngwasanaeth yr hwn roddodd ei fywyd i lawr drosom.

Y golygiadau ysgrythyrol o'r milfwyddiant a ddygwyd gan y fath ddynion a Bellamy, Hopkins, Fuller, ac amryw eraill, yn agos i ddechreu y gaariff brosenol, a gyfranasant nid ychydig i gyffroi y byd Cristionogol i wneyd ymdrech dros ledaseniad cyffredinol yr Eflengyl, ac a arweiniasant i sefyllfa newydd ar bethau, ac i'r rhagolygoni diglaer a chalonogol a ganfyddwn yn brosenol. A gobeithiwn y bydd i'r holl golygiadau barhau i weithredu, hyd nes y byddo yr holl fyd wedi ei roddi i Grist; a'i lywodraeth ysprydol yn gyffredinol.

6. Sylwaf yn derfynol, fod y Datguddiad, wedi ei ddeongli yn gywir, yn gymwys i roddi anogaeth a chyneur i bobl Dduw, hyd yn nod yn yr amser tywyllaf.

Dyna oedd amcan gwreiddiol y llyfr; a'r amcan hwn a atebodd drwy yr holl oesau, ac a wnaiff ateb, hyd nes y daw y diwedd. Yn nyddiau boreuol yr erledigaeth baganol, ac yn yr erledigaeth Babol ddiweddarach, o'r braidd y gallwna ddychymygu faint o gysur a gymerodd y Cristionogion tlodion cystuddiol, mewn darllen a myfyrio ar y llyfr bendigedig hwn. Yn eu carcharau unig, yn eu cyrchleoedd dirgelaid, yn nyfn-gelloedd y Chwyllys a'r *Bastile*, mewn ffauau ac ogofeydd y ddaear, gyda'r llyfr yma yn eu dwylaw neu yn eu oof, gallasant weled goleuni yn mlaen. Gallasant weled eu Duw a'u Hiachwawr cyfamodol yn marchog ar y corwynt ac yn cyfarwyddo yr ystern, yn gwneyd i gynddaredd dyn ei follan; ac yn goruwch-lywodraethu pob peth er daloni i'w bobl, ac yn sicr o derfynu yr ymdrech ofnadwy mewn buddugoliaeth ogoneddus.

Ac y mae Cristionogion o dan bob amgylchlad, a hawl ganddynt i gyfranogi o'r un cysuron. Y mae ffynon y cariad yna yn agored yn wastadol, ac y mae ei chyflenwadau yn ddysbydd. Am hyny, tyred yn nes gredadyn cystuddiol—pa un bynag al mewn afiechyd neu amddifadrwydd, mewn slomedigaethau bydol neu angenion ysbrydol—tyred a chyfod ddyfroedd bywiol o ffynonau yr iachawdwriaeth yma. Deuwch a gwelwch derfyniad gogoneddus eich holl ymdrechlon, ac ymdrechlon pobl Dduw ar y ddaear, ac unwech eich lleisiau gyda y rhai hyny yn y nef, gan ddywedyd, *Ale'uia. canys yr Arglwydd Dduw Hollalluog eydd yn teyrnasu.*

(Diwedd yr unfed bennod ar hugain.)

Crefyddol.

YR ENLLIBIWR—NEU GASMU A'I CHWEDL.

GAN Y PAROH, G. GRIFFITHS, CINCINNATI.

Yna Sanbalat a anfonodd ei was ataf f'ly bumed waith yr un funud, a llythyr agored yn ei law: yaddo yr oedd yn ygrifenedig; yn mysg y cenhedloedd y mae y gair, a Gasmu aydd yn dywedyd, dy fod di a'r Iuddewon yn amcanu gwrthryfela: oherwydd hynay dy fod di yn adeiladu y mur, fel y byddid frenin arant yn ol y geiriau hyn. A'th fod dithau hefyd wedi gosod peupthyd i bregethu am danat yn Jerusalem, gan ddywedyd, Y mae brenin yn Judah. Ac yn awr y fath ymadroddion a hyn a glyw y brenin: gan hyny tyred yn awr, ac ymgynghorwn yn nghyd. Yna yr anfonais ato, gan ddywedyd, Ni ddarfu yn ol yr ymadroddion hyn yr ydyddi yn eu dywedyd; ond o'th galon dy hun yr ydyddi yn eu dychymygu hwynt. Obiagedi hwynt-hwy ol oedd yn coltalo ein hofni ni, gan ddywedyd: Eo dwylaw hwynt a lacasant oddiwrth y gwaith, fel mae gwneir ef. Gan hyny cryfha yn awr, O Dduw, fy awylaw L.—NHEM.—6: 5-9.

Tueddir fi gan awydd i wneyd y testyn, yn gystal a'r gweraid a gaf eu tynu oddiwrtho, yn llawn ddealladwy, i flaendodi fy sylwadau arno gyda chrybwylladau byrion am rai o'r personau a safant mor gyhoeddus ynddo. Y cyntaf mewn trefn a gradd ydyw Sanbalat, yr hwn oedd Samariad o hiliogaeth, a llywodraethwr dan Artaxerxes ymerawdwr Persia, ar ybobl hyny. Yn nesaf ato cawn Tobiah yr Ammoniad, ac is-swyddog iddo yn y dalaseth hono.

A'r llall ydyw Gasmu yr Arabiad, yr hwn, ym-
dengys oddiwrth a ddywedir yma am dano,
oedd wrth ei swyddogaeth yn fath o glustfein-
lwr tan fargodau i'r ddau flaenorol, i gasglu
fddynt gyfrinachau y rhai a fyfent eu distryw-
io, ac i sefyll yn dadmaeth i bob celwydd a
draethid am danynt i'r dyben hwnw.

Yma cawn y tri dan ddyllanwad oiddigedd
cenedlaethol, yn cydfradfwriadu yn erbyn Ne-
hemiah a'r Hebreaid a ddychwelasant o'r caeth-
lued, i'w rhwystro i ailadeiladu Jerusalem.
Mae y bardd ysbrydoledig wedi ein hysbysu
am orfoledd ellyllhaidd eu taddau yn ei chwymp
gan luocdd y Caldeaid, ac fel y cymhellent
hwynt i wneud llwyr ddyben arni yn y rhuthr-
gyrch hwnw, gan ddywedyd, "Dyuoethwch,
dyuoethwch hi hyd-ei sylfaen." A gwelir oddi-
wrth dystiolaeth yr hanesydd yn y bennod hon,
er fod y ddinas santeidd wedi bod yn gorwedd
yn garwedd anghyfaneddol am ngeiniau o flyn-
yddau, fod eu plant mor awyddus i attal ei
hadgyweiriad ag oeddynt hwythas gynt i'w
haarheithio.

Gan foddwl ond oddi y buasaf yn haws idd-
ynt gwmpassu eu drwgfwriad os colent ef hyd
smeur mwy cyfaddas, dechreuasant drwy holl
yr Iuddewon: Beth oeddynt yn ei wneuthar?
Ae, fel y gellid casglu oddiwrth yr atebiad a
roddwyd, iddynt gynyg eu cynorthwyo yn
nygriad yr anturiaeth bwysig yn mlaen. "Dw
y a'wedd, Efe a'n llwydda ni, ohe Nehemiah, a
ninau ei weision Efe a gyfodwn, ac a adeiladwn:
ond nid oes i chi ran na chyfluerder, na choff-
aduriaeth yn Jerusalem." Ond wedi i'r ystryw
yua droi yn fethiant ceisiaasant eu brawychu
drwy anfon llythyrau atynt i ddweyd eu bod
yn cael eu drwgdybio o fwriad i wrthryfela—
bod hyny yn pori pryder i'w cymydogion—y
gallai y son gyrhaedd elustiau Artaxerxes a
chyffroi ei ddigofaint tuag atynt—ac, fel mesur
o ddogelwch rhag atwydd felly iddynt, eu bod
yn gwahodd Nehemiah i'w cyfarfod mewn pen-
tref yn ngwastadedd Ono, ryw ddeng milldir
ar hugain oddiyno, i gael ymgom gyda hwynt
ar y materion hyny, a rhoddi iddynt sicrwydd
fod pobpeth yn iawn, ac nad oedd un rhithyn
o sail i'r ystori eu bod yn rhagbarotol i deryn-
fradu. Dywedir iddynt anfon felly bechir
gwaith yn flaenorol, ac i atebiad nacael gael ei
ddychwelyd iddynt bob tro, "Yna," medd Ne-
hemiah yn fy nhestyn, "Sanbalat a anfonodd
ei was staf si y duned waith yn un flunad, &
llythyr agored yn ei law.

Fe ddeallia y cyfarwyddi & defodau y Dwyma-
fod ddirmyg bwriadedig yn null cyflwyniad y
llythyr hwn heblaw yn ei gynwys. Arfer yn
Arabiaid gyda'u llythyrau ydyw eu hamlygu
yn rhol, ac wedi hyny eu gwasgu i drweh mod-
fedd, ac yn lle eu seilio, gludio y ddau ben idd-
ynt. Rhollio eu llythyrau y bydd y Persaidd
hofyd, ond eu bod wedi hyny yn eu hamgau

mewn papyr, wedi ei gydio & gwm, a'i nodi âg
inc. Yn Twrci y rheol gyffredin wrth ohebu &
phersonau urddasol ydyw ean y llythyra-
mewn pwrs o ddefnydd a gwantharied hardd,
ac os i gydradd yr anfonir hwynt, dechir set ar-
nynt, ond os at rai iselradd, neu rai y dymunaid
eu hanmharchu, ni wneir cymaint a hyny.
Gwelir felly y rheosm fod yr yagrifenydd yn
cymeryd sylw o'r ffaith mai yn agored yr an-
fonwyd yr epistol ato. Os oedwir mewn cof
fed Nehemiah cyfwech o'r radd yn llyu Persia
ag oedd Sanbalat ei hun—yn llywodraethwr ar
Judah fel ag yr oedd yntau ar Samaria, nis
gellir ei feio am ddygwyl y cyfarheidd ef yn
dallwag o'i fonedd, gan na a berthynai i'r un
dodparth ag yntau, ac oedd yn berffith hysbys
o'u moesffurfiau—ac na ledid ei lythyras o flaen
pob clep-chwilhotwr i'w gwneud yn faterion
i'w trafed yn holl athrod-yngolion y talaethau.

Er wyf wedi dewis y gyfran hon o'r yagrythyr
i ddweyd fy meddwi yn ddiffoesgnt oddiwrth
yn erbyn *enlli*—un o'r pechodau mwyaf pen-
uchel yn ein hoes, ac yn ddian sydd yn y wlad
hon both bynag yn ddilweddiar wedi blino mwy
ar eglwys y saint, a thafu mwy rhwystrau ar
ffordd llwyddiant crefydd bar nae un awall eidd
ei enwi. Galwaf eich sylw—

I. AT FAICH CHWEDL GASMU. Sef bod y st-
allan eu bod yn cynllunio i deryfaga—i fwrw-
iau y Persaidd eiddas eu gwana—geod i fyny
lywodraeth annibynol—eneinio Nehemiah yn
frenin arnynt—a'i fod yntau wedi llwgrwebr-
wyo prophwydi i bregetha am dano yn Jerusa-
lem, gan ddywedyd, y mae bronin yn Judah;
ac felly restru hygoeidd, rhagfarn, a themlad-
au crefyddol y genedl o'i da. Os creffir araf
gwelir fod yr ystori hon, fel y mae chwedlau
gwrachiaidd y gyffredin, yn bynod waagareg
ac amhemmodol: Dy fod di a'r Iuddewon yn
amcannu, yn ol y Saesonaeg, yn meddwl gwrth-
ryfela, a ddywedir. Ni henir eu bod yn gwybod
am y trosedd *gwethredol* Kelef ynddynt ato.
Ffrwyth *dyfaie ddrygonus* yw y cwbl. Yr eir
yr amcannent ato ar hyn o bryd oedd *cydhyr-
drwgdybiacth* yn eu cyleh. Os hwyddent yn
hyny, gwyddent yr ychwanegid rhwyfaint at
yr adroddiad bod tro a roddid arno, nae, o's
diwedd, y corfflud ef mewn flun o *haeried* pen-
dant, ac y ceid lly a dyetion a dyngent i'w
wirionedd. Dyna ddall cyffredin, athredwyr
a weithredu yn mhob gwlad ac oes. Am fod
na yn cael mwy o barch na hwy—yn hwyddu
yn y byd yn helaethach na hwy—yn cael ei
ddewis i swyddau gwledig neu eglwysig yn
hytrach na hwy—a ddigloethach talentau ac
cangaeth gwybodaeth na hwy—yn angen pre-
gethwr, a mill mwy dylanwadol nag y gallat
hwy fod; neu nad ydyw yn perthyn i'r un
enwad crefyddol a hwy, ymddiofrydant i'w
ladd. "Ni chysant nae gwanthar drwg; a's
cwag a gollant, nae iddynt gwympo rhyw

ddyn." Ac yn y modd yma y ceisiant gwmpasu ei ddinyst:—"Mae'n debyg er ei holl ymholadau i ragoriaeth-ar eraill, nad ydyw Mr. A. eddim gwell nag y dylai fod." "Pa'm, a wyddoch chiwi am rywbeth allan o le ynddo?" "Ni fynwn er dim i'm henw i geel ei ddwyn i'r drafodaeth, nac ychwaith ddeydw na gair bach am neb. Ond y mae Gasnu yn dweyd iddo ei weled dro yn ei ymaged rhyngddo a'r chwaredy. Beth affasai fod yn ei alwyg i'fyned y ffordd hono? Er mai fy arfer i ydyw cario y meddyllian tyneraf am bawb, nis gallaf yn fy myw wrthsefyll yr argyhoeddidd fod rhywbeth ymddrwydys yn ei symudiadau." "Wel, os na welodd Gasnu ei ymaged i mewn i'r theatr, onid mwy rheymol credu mai hebdo iddi yr aeth ar ryw neges gyfreithlon a phwysig?" "Hem! afallai, gwell genyf deiddo a dweyd rhagor." Dyna helen fach dechreuol y gasg dim a ddrigwyd drwy gymydogathau ac eglwys nes y cyrhaeddodd faintoli anferth—neu *audacious avalanche* chwyrm-lithrol Mont Blanc sydd yn jagabo trellanau cyfala a'r trigolion o'i ffaon, gan eu claddu yn y ceuantydd wrth ei odrau! Dyna y lampa sechan hono mewn boudy yn Chicago, a roddes y ddinas sawr ac arddercheg hono ar dda mewn yohydig oriau! Dyna y diferyn cynthiaf a welthiodd ei ffordd drwy wrthglawdd cadarn llyn melinau Worcester y dydd o'r blaen, gan agoryd adwy i'r dilaw mawr a orliffodd y dref yn fuan wedi hwy. Mor briodol gan hyn ddilareb a chynghor cydlynedd Solomon i mi, ac i bawb: "*Pea y gynon sydd megis pod agorid argae: am hyn gad ymaith ymyson cya ymyryd arni.*"

II. DIWYDRWYDD GASMU YN LLEDAENIAD HI CHWEDL. "A Gasnu sydd yn dweyd." Mae yr ymadrodd yn awgrymu i mi ynddo lafar dyfalarhaol, tellwng o well achos ganwaith. O fawr hyd hwyr, ac o Ionawr hyd Ragfyr, efe a draigla o dy i dy, ac o'r naill ardal i'r llall i'w chyhoeddai. Gedy yr aradr ar ganol y gwyg gwanith ar wyneb y maes heb ei lyfnu—a'r ysgubau, ar gynhauf gwyth, heb eu cywain i'w jagubar, i fynydd i siop y gof, a'r crydd, a'r tellwr—neu i'r bostwyddfa neu y dafarn i'w eharlo i oferwyr a ymgynullant i'r fath leocdd i drafod achosion pawb ond yr eiddynt eu hancala. Os traethodd hi unwaith fe'i hadroddodd *gachwath*, nes y mae hi mor rhugl ar ei dafod a'r broddegau bysion a ddygwyr a barabllir gan ambell i barot o'i gawell wrth fforddion a basiant heibio ei gartref. Ac os bydd yr enllib yn an halogedicaech na chyffredin, try hono o'r naill ochr i'r llall yn ei safn, fel y gwne plantyn a'i gandy, gan bocian (*emacking*) ei wresau gyda phloeser anhraethadwy. Mae pobpeth felly yn felusach i'w enau a'r mel, ac na dyferied y dilliau mel.

"The world with calumny abounds,
The whitest virtue slander wounds;
There are whose joy is, night and day,
To talk a character away."

Rager from root to root they hate,
To blast the generous and the chaste,
And, hunting reputation down,
Proclaim their triumph through the town."

III. Y LLWYDDIANT A DDILYNODD GENHAB-
AETH FELDIDGEDIG GASMU: "Yn mysg y cehedloedd y mae y gair &c." Nid wyf yn gweled un rheswm dros amau tystiolaeth Sahbalaet am gyffredinolrwydd lledaeniad y chwedd drwy y gwledydd cyfchynol—na dim byd i tyfodda ato yn y ffaith ddatganedig pam ystyryw y mesurau a fabwysiadasant, a lloesawgrwydd y brygonhadau a anfonasant i bob cyfeiriad i'w hybysu. Ac os ystyriw yn mheffach hefyd fod y drwg bob amser yn rhedeg yn gyflymach na'r da—mai y peth a fu, a fydd, ac nad os dim newydd dan haul—y teithia *slender* fildioedd tra y byddo cyflawnder yn gwisgo ei sandaliau i'w erlyn a dattod ei welthredodd anaf, bydd yn hawdd cweilo ei bod yn ferw gwyllt trwy holl ddinasoedd Edom a Moab—yr Aipht ac Arabia ar y mater hwn. Er mor sawr y dytmunai Dafydd na adroddid am gwmp Saul a Jonathan yn Gath, ac na fynegid y newydd trwm yn heolodd Ascelon, rhag llawenyddu merchaidd y Philistiaid, a gorfoleddu o ferchaidd y rhai dienwaededig—eto methwyd yn llaen all ddarllethu—gwnaed of yn amlwg ar lechan y lleocdd uchaf a mwyaf poblog y ddinasoedd hyny. Ac felly y dygwyrdd fynyach eto. Mae yn abhawdd iawn i chiwi gadw ymrfaellon eglwyseg, a ddydd eu gwastradhau yn *gynullid* o' gartref—tramgwyddiadau personol, na ddylid mwy na "dan neu dri" byth wybod am danynt—a chabellau dwarthu a hollol ddilais, a barant i rai o ragorollon y ddalar i rodio yn klarns dros y gweddill o'u hoed, gyda chalon archolledig a phen cymylog—y mae o'r broh yn anmhosibl, meddaf, i gadw pethau felly allan o'i newyddiaduron—"Yn mysg y cehedloedd y mae y gair."

IV. RHITH BRYDER GASMU A'I GYFHEILLION RHAG I'R CHWEDL GYRAEDD I LYS ARTAXERXES, A DWYN DIALEDD AR GENEDL YR IUDDEWON: "Ac yn awr y fath ymadroddion a hyn a glyw y breinia." Y dyhirod gwenieithus ac anonest! Hyn, cofier, wedi arfer pob dyfais a allasant feddwl am dani i'w hanfon ar hyd a lled y gwledydd—wedi gydag elw trawsther gyfflogi holl Gasnu y talaethau i'w sisial yn nghlustian eu cymydogion, ac i ddyhaerd a sefyll dros ei gwirionedd drwy y tew a'r teneu—wedi iddi fod yn brif bwnu eu gohebiaethau a'u gilydd am ffeocdd yn olynol, ac hyd yn oed wedi ei hyagrifenu eu hunain, a'i hanfonu mewn *lythyr agored*, o law i law, fel y darllenid ac y gwybyddid hi gan bawb, yr oeddynt yn ddiglon digywilydd a gwaelfrydig i gymeryd arnynt fod yn teimlo yn ddrwg dros ben oherwydd fod yr hyn y llafurasant gymaint i'w ddwyn oddiamgylch wedi ei sicrhau! Yr oedd y fath frynt yn warthod hyll ar gymeriad Ismaellid

anwaraidd fel Gasmu—ond y mae yn llawer byllach a ffielddiach ar nodwedd rhai a alwyd i fod yn saint, ac a ymgyfenwant ar enw yr Hwn a orchymynodd: “Na chyfod enllib; na ddod dy law gyda'r annuwiol i fod yn dyst anwir; na ddilyn luaws i wneuthur drwg, ac na ateb mewn ymrfael, *gan bwyso yn ôl llawer-oedd*, i wyro barn; ac na rodia yn athrodwr yn mysg y bobl; na saf yn erbyn gwaed dy gymydog; yr Arglwydd ydwyf fi.” Ac eto gwyddom am laweroedd o samplau felly—dynion a broffesant eu bod yn credu yn yr egwyddor Ygrythyrol o setlo cwynion rhwng brodyr crefyddol, er hynyn cyn trelo cymodi yn ddirgelidd & phersonau, na chymeryd dau neu dri gyda hwynt at y troseddwr i'r dyben hyn, nac ychwaith ei ddwyddyd i'r eglwys, a anfonant y llysnafedd ffielddiach ar gymeriadau eu cydaelodau trwy y newyddiaduron helaethaf eu cychrediad, a chyda'r pellebyr dros gyfandiroedd a than y moroedd trwy yr holl ddaear—ac wedi hynny a rithantaidd gwynant, ac a dywalltant ddaerau crocodilaidd oherwydd y fath *scandal*! Dynion sydd wedi ei wneyd yn bobbi eu bywyd, Sul, gwyl, a gwaith i gyffroi gwaelodion ygarth-byllau enllibiau, nes y maent wedi llanw yr awyr â'r arogl fwyaf an-nymunol a chlafychus—ac wedi hynny a ant oddeutu gan wasgu eu ffroenau, a gwaeddi fod y fath beth yn anoddefadwy, ac yn peryglu iechyd a bywydau! “Ac yn awr y fath ymadroddion a hyn a glyw y brenin.” Wrth gwrs fe'i clyw—â'r bradwyr dauwynebog, onid dyna a ddysgwyllt hefyd pan yr anfonaiist hwynt ar *bostal card* at Nehemiah yn eglur i lygaid pob hen wrach y deual yn ei ffordd—yn lle mewn llythyr seliedig?

V. CYNLLUN GASMU A'I GWMNI I RENDER-FYNU Y MATER, AC I RAGFLAENU AFLWYDD I'R IUDEWON. “Gan hynny tyred yn awr, ac ymgyngotwn yn nghyd—yn un o'r pentrefi yn ngwastadedd Ono.” Fe welir ar unwaith beth oedd yr amcan wrth wraldd y cynllun cynygiedig—mai magl ydoedd i gael Nehemiah o fysg ei gyfeillion i'w lofruddio, i ruthro arno yn ddrybudd o'r cynllwynfan gydag ochr y ffordd, neu wedi ei hudo i'w plith tan broffes o gyfeillgarwch, ei gymeryd yn garcharwr, a'i roddi o'r ffordd—ebe Nehemiah ei hunan—“Ac yr oedd-ynt hwy yn bwriadu gwneuthur niwed i mi.” Pa rald ei alw mor belled o gartref i ymgyng-hori ar y cwestiynau mewn dadl? Mae synwyr cyffredin yn ddigon i ddangos y buasai y man-teision i'w heglurhau yn fwy yn Jerusalem nac mewn pentref anghysbell a phellenig felly. Buasai yn rhwyddach cael tystion at eu gilydd; ac os buasai angen chwilio llyfrau croniciol eu gweithredoedd, yn Jerusalem y cedwid hwynt. Mae yn ddywediad cyffredin, ac weithian o aw-durdod diareb Nad yw Bourboniaid yn dysgu dim, nac yn anghosio dim. Mae hyn yn wir am

ddisgynledyddion Gasmu hefyd. Nid yw bleiddiau y bedwaredd ganrif ar bymtheg wedi cadw yn agosach at foddau eu henafiaid o setlo eu hachwyniadau yn erbyn yr wyn gwirion islaw iddynt, am gymysgu dwir i'r afon, a'i wneyd yn anghymwys i'w harglwyddi ei yfed, nac y mae Gesemlaid ein hamserau ninau wedi cym-dyn llynu wrth ddyfais Gasmu yr Arabiad i fynu gwisgo personau y bydd ganddynt eiddigedd tuag atynt, i sefyll eu prawf o flaen brodyr Sanbalat a Tobiah, mewn pentrefi pellenig. Galwant hwynt trwy *lythrau agored* o Brooklyn i Andover, o'r eglwys leol i'r cwrdd chwarter neu y gymanfa—rhaid cael Luther o Wittenberg i Worms, a Father Hyacinth o Paris i Rufain, i ateb o flaen y Tad Santaidd. Dyna gynllun rhai Rabbinaid doethlon a Docteriaid o gyfreithiau eglwysig yn ein mysg ninau y Cynulleidfawyr, i roddi pen ar bob ymryson, a chadw undeb yr yspryd yn nghwlwm tangh-eidd yn ein heglwys! Ond tra y gwyddom oddiwrth hanes cyfundebau crefyddol eraill mai methiant truenus y troes allan, ac yn enwedig yr ydym yn llygad-dystion o'r anghysur a'r niwed y mae yn ddiweddar wedi ei beri o fewn ein terfynau ein hunain, nis gallwn lai na dywedyd mai gwell yw yr hen drefn apostolaidd—a bod Pen yr eglwys wedi dangos i ni ffordd mwy rhagorol i gymodi rhai wedi syrthio allan â'u gilydd—i brofi cwynion yn erbyn aelodau, ac i weinyddu arnynt, os ceir hwynt yn euog, ddyegyblaeth derfynol, yn y rheol auraid ganlynol: “Os pecha dy frawd i'th erbyn, dos, ac argyhoedda ef rhyngot ti ag ef ei hun. Os efe a wrendy arnat, ti a ynillaiist dy frawd. Ac os efe ni wrendy, cymer gyda thi un neu ddau, fel yn ngenau dau neu dri o dystion y byddo pob gair yn safadwy. Ac os efe ni wrendy arnynt hwy, dywed i'r eglwys; ac os efe ni wrendy ar yr eglwys chwaith, bydded ef i ti megis yr ethnig a'r publican.” Pobpeth tu hwnt i hynyna a *orfyddir* ar eglwys fechan neu fawr, mewn rhyw fan, i lusgo ei materion o flaen Cynghorau, a Llysoedd Esgobol, o'r drwg y mae, a drwg yn unig a ddeillia ohono.

Wel, rhaid i mi bellach ddwyn fy sylwadau i derfyniad. Hyderaf, beth bynag, er mai at un o'r cymeriadau mwyaf anhawddgar a wyddis am dano y gelwais eich sylw heno, i mi dyna gwersi oddiwrtho a fyddant o fudd i ni—mai eu dylanwad arnom a fydd peri i ni gasau & chas cyfiawn alwedigaeth yr enllibiwr—i wyllo na roddom y gefnogaeth leiaf i bedleriacth Gasmu o athroddion ar ei gymydogion sydd yn trigo yn ddiofal yn ei ymyl—nad agorom ein clustiau i dderbyn ei hustyngiadau, ond yn hytrach y bydd i ni, gan daraw ein traed ar y llawr, ddywedyd yn dra chwyryn wrtho—Don yn ein hol ni, Satan. O dan yr hen oruchwyl-iaeth fe'i llabyddiesid fel troseddwr o'r gorchymyn hwnw o gyfraith Moses—“Na ddwg gam-

dytiolaeth yn erbyn dy gymydog." Ac ni ddylai yr eglwys Gristionogol edrych yn dynnerach arno. Dydd dysgyblu am athrodi yn gyntaf ag ŵra hadrata, meddwi, a godinebu. Nad ydyw Daw yn ystyried enllibiwr yn gyruwys i gael lle o fewn ei fagwrydd sydd amlwg oddiwrth yr ymadreddion canlynol: "Arglwydd, pwy a drig yn dy babell? pwy a broswylia yn mynydd dy santoiddrwydd? Yr hwn a rodia yn berffaith, ac a wnel gyflawader, ac a ddywed wrth y ei galon: heb abona a'i dafod, heb wneuthur drwg i'w gymydog, ac heb dderbyn enllib yn erbyn ei gymydog. Yr hwn y mae y drygionus yn ddirmygus yn ei olwg; ond a anrhyddeda y rhai a ofnant yr Arglwydd."

Ac wrth y rhai a allant fod yn diodedd oddiwrth gynon tafedau, a gweuwn epli wiberaidd Gasmau dywedaf: Ystyriwch yr Hwn a ddiodd. Aedd gyfryw ddywedyd yn ei erbyn gan bechoduriaid, fel na ffinoch ac nad ymollyngoch yn eich eneidiau—yr Hwn pan ddifenwyd, ni ddifenwodd drachefn—pan ddioddododd ni fygythiaid—a'r Hwn hefyd a ddywedodd: Gwyn eich byd, pan y'ch gwaraiddant, ac y'ch erlidiant, ac y dywedant bob drygair yn eich erbyn er fy mwya i, a hwy yn gelwyddog. Byddwch lawen a hyfryd: canys mawr yw eich gwobr yn y nefoedd." Fe all ef beri i chwedi anwireddus Gasmau am danoch gydwethio er eich llea. Fe wnaeth felly &i stori yn erbyn Nehemiah. Bu yn iawannothol i'w yrru yn amlach at Ddau, ac i fod yn daerach mewn gwedd, fel y profa geiriau diweddglaer fy mhestyn: "Gan hyn cryfha yn awr, O Ddau, fy nwyllaw i." Dywedir, ohe na hea ddawingydd, yr gchwamogir hawer at berarogled y rhoen drwy blana swp o wynwyn gwylltion drowlyd wrth ei ochr. Os yw hyn yn wirionedd, fe wasanaetha i ddangos y budd a all y Cristion ddwyn oddiwrth hyd yn oed enllibwyr digwilydd. Yn wir, byddai eia hadnabgyddiaeth o rei cymeriadau diagleor yn fychan, oni bai i'w cablwyr, heb fwrkiau hyny, helpu eu dwyn i gyhoeddusrwydd. A thyna athroniaeth y peth—pa fwyaf a bardduir ar ddyn, mwyaf yn y byd y teimla dynion o anrhyddedd, y rhai a ystyriant fod enw da yn well na'r enaint gwerthfawr, ac oherwydd hyay ydynt anwyllgagar i greu drwg am eraill—y dylai edrych gwyr ydyw yr achwynwyr? beth yw ei nodwedd ei hun? a pha beth ydyw answdd ei dymer? ac felly arwaenir hwynt i gymeryd mwy dyddordeb yn y rhai a athrodir nac a wnaethent oni bai hyn. Y caelnydd a fydd fod y rhoen yn aros, wedi y cwbl, yn fiodenya prydferth, ac o arogi ddymanol, a'r gerllig yn parhau yn chwya atgas i'n cyffyrddiad a'n harogliad. Hyn yw, fe bery y dyn rhinweddol ya barchus ac anwyll, tra y caseir ac yr hwir ei erlidwyr. Heblaw hyay y mae y fath elyn yn profi amynedd y duwiol—yn dangos iddo fawr lid y ddraig

—ya dyegu gostyngaidrwydd iddo—yn peid iddo ffoi oddiwrth yr achlysuron i'r pechod hwnw y cyhuddir ef okona, a meithrin y gras gwrthgyferbyniol. Mewn gall fe draws sylweddwr pob enllib a dafwyd ar ei gymeriad ryw ddiwrnod yn beri i foglynu ei nefol goron. Rhywbeth felly oedd yn meddwl y Salmydd Brenhinol pan y dywedodd: "A'th fwynder a'm lluosogedd"—yn ei cyfeithiad Luther: "Gan fy marestwag (trwy ogan ac erledigaeth) id a'm gwnaethost yn fawr." Pan ysgydwir coed y berllan gan wynt norkol yn rhuthro yr arllwysant lwythi gwerthfawr a afalau a phorau i'r amaeithwr. Rhaid ichwi yn aml sanga ar y mintys anymhongar cya y deuwch i wybod am eu presenoldeb, ac i'ch bendithio y deuant allan o'r diwedd—a gweuthur da i chiwi am y niwed a wnaed iddynt hwy. Felly hefyd y rhai sydd eiddo Crist—y rhai sydd debycaf iddo, a mynychaf yn ei gymdeithas. "Er eich bod ychydig yr awrhon, os rhaid yw, mewn tristwch trwy amryw brofedigaethau; fel y caffer profiad eich ffydd chiwi, yr hwn sydd werthfawrocach na'r aur colladwy—cydbrofer ef trwy dan, er mawl, ac anrhyddedd, a gogoniant, yn ymddangosiad Iesu Grist."

DIARHEBION Y TESTAMENT NEWYDD.

(RHIF I.)

Byddwch chwithau gall fel y seirff, a ddiwed fel y colomened. *Mat. 10: 16*

Pan oedd Iesu Grist yn anfon ei ddysgyblion allan i brogethu yr efengyl, nid oedd yn eu twyllu trwy addaw bywyd esmwyth, ac heb erledigaethau iddynt, ond dywedai ei fod yn eu danfon "fel defaid y'nghanol bleiddiaid." Yr oedd peryglion mawr yn eu cylchynu yn barhaus; ac mae y Beibl, a hanesiaeth eglwysig, yn profi i'r apostolion y rhan amlaf o honys gael eu rhoddi i farwolaeth gan en gelynyon. Mae yr un egwyddorion eto yn y byd ag oedd yn amaer yr apostolion; ond mae eu galla i weithredu yn llai. Nid gwiw i genhadon Crist, eydd yn pregethu yr efengyl yn ei phurdeb, i ddisgwyl am allu myned yn mlaen heb wrthwynebiadau gelynl.

Yr oedd Crist yn rhoddi cyfarwyddyd idd ei genhadau pa fodd i weithredu, sef,

I. "Byddwch chwithau gall fel y seirff." Yr oedd y dywodiad hwn yn cael ei arfer yn ddiarebol. Llun y sarff arferid gan yr Aistliaid yn eu *hieroglyphics* i bortreadu doethineb. Dichon mai yr hyn oedd mewn golwg gan Grist wrth anog ei ddysgyblion i fod yn gall fel y seirff, oedd bod yn ofalus a gocheigar rhag peryglau, a gwneud y brys mwyaf i glilio o afael eu gelynyon. Arferid dywedyd, "Mae ei lygad mor graff a llygad sarff." Mae angen mawr ar holl ganlynwyr Crist i fod yn ddoeth; ond yn neidduol y rhai sydd yn pregethu yr efengyl. Dylid gofalu am ymddwyn yn ddoeth er gosod.

yd troseddau rheolau teyrnas Crist, a rhoddi lle i'r gelynlion gablu. Wrth gyflawni eu dyled-awyddau, mae canlynwyr Crist i ddisgwyl i Dduw ofalu am danynt, a'u gwaredu o afael perglon.

II. "A diniwed fel y colomenod." Mae llun colomen yn wastadol yn arwydd o ddiniweidrwydd. Ni arferir y gair hwn ond tair gwaith yn y Testament Newydd. Mae diniweidrwydd Cristionogol yn cynwys,

1. Bod yn ochelgar rhag niweidio neb mewn modd personol. Diffyg dylanwad crefydd Crist yw yr achos fod cynifer yn niweidio eu gilydd yn y gwledydd lle y pregethir yr efengyl. Ychydig, neu ddim, a glywir am aelodau crefyddol yn niweidio personau rha! eraill, ac y mae gwneud felly yn groes i'r efengyl. Pan y torodd Pedr glust gwas yr aroh-offeiriad, fe wnaeth Crist ei iachau.

2. Bod yn ofalus rhag niweidio cymeriadau rha! eraill. Dylid gofalu rhag dywedyd pethau am eraill fyddo yn tueddu i niweidio eu cymeriad. Pan gyll dyn ei gymeriad, mae hyn yn ei ddarostwng, ac yn niwed mawr iddo. Mae llawer dyn da a defnyddiol wedi cael cam mawr trwy fod eraill yn hau hadau ceffgen am dano er mwyn ei niweidio; dylai gochellad manwl fod rhag gwneud felly.

3. Bod yn ochelgar rhag niweidio amgylchiadau eraill. Mae llawer wedi cael eu drygu a'u dinystrio yn eu hamgylchiadau bydol, trwy iddynt gael eu twyllu i ymddiried mewn brodyr crefyddol. Gwnaeth llawer roddi benthg arian i rai oedd yn aelodau eglwysig, am eu bod felly, ond cawsant eu twyllu am i'r cyfryw droi allan yn anonest; a'r canlyniad fu, i amgylchiadau y cyfryw a ymddiriedodd ynddynt nes roddi benthg eu heiddo neu eu henwau, gael eu gwneud yn diodion. Mae twyll o'r fath yn hollol groes i onestrwydd a holl reolau crefydd Crist. Dylai holl ganlynwyr Crist fod yn onest a didwyl yn eu holl fasnach ag eraill: oblegid pan y gwna un sydd yn profesu crefydd niweidio amgylchiadau rha! eraill, mae gwarth yn cael ei dynu ar achos y Gwaredwr na ellir ei ddileu. Dywed gair Duw, "Na fyddwch yn nyled neb o ddim, ond o garu bawb eich gilydd." Nid yw y golomen yn niweidio neb, ac fe ddylai pob Cristion fod yn debyg iddynt. Bydded i ni gofio eynagor Crist idd ei ddygybilia, sef, "Byddwch chwithau gall fel y seirph, a diniwed fel y colomenod."

Birmingham.

T. EDWARDS.

PREGETH ANGLADDOL, ANN PARRY,

PRIOD Y PARCH. HUMPHREY PARRY.

DAT. 14: 12.

Mae y 12fed adnod yn dangos nodwedd a gwaith y saint yn y byd hwn wrth fyw. "Yma y mae amynedd y saint y rha! sydd yn eadw

gorchymynion Duw a fydd Iesu," ond y mae adnod y testyn yn dangos pa fodd y mae amynedd wrth farw. "Ac mi a glywais lef o'r nef yn dywedyd wrthyf, Ysgrifena. Gwyn eu byd y meirw y rha! sydd yn marw yn yr Arglwydd, o hyn allan, medd yr Ysbryd, fel y gorplwynt oddiwrtih eu llafur; a'u gweithredodd sydd yn eu canlyn hwynt." Dengys y testyn,

I. Fod angau y saint yn tynnu sylw y nefoedd. "Ac mi a glywais lef o'r nef." Rhyw sant goneddus yn llefain, "Ysgrifena," &c. Rhallat taw Duw y Tad oedd yn dywedyd, Ysgrifena. Hefyd "Medd yr Ysbryd," sef yr Ysbryd Glân, y trydydd Person yn y Drindod sanctaidd. Y gwr golodog, yr hwn a wingid a phorpher a lliw mada, ac a gymraet fyd da yn helaethwch beunydd, a fu farw ac a gladdwyd. Tynodd sylw cyffredinol y wlad, ond ni ohiwyd am ei farw yn y nefoedd. Ond pan fu Llaurens y cerdotys farw, cofiwyd am yr amgylchiad yn y nefoedd. "Gwerthfawr yn agolwg yr Arglwydd yw marwolaeth ei saint." Pan y bydd ei saint yn marw, rhydd eu penau i erphwys ar ei ddwyfion, a sua iddynt i huanu yn yr lech trwy gau.

"Bydd yn dawel, O fy mhleintyn,
Cwag llynyddia ar fy mron;
Yn y nef y byddi'n fuan,
Rhy werthfawr wyt i'r ddaear hon."

A ohyda fod y plentyn yn huanu, rhydd Duw o'chymryn i'r angylion i ddwyn ei enaid adref gyda'r gofal mwyaf. "A'i ddwyn gan yr angylion i fynwes Abraham."

II. Fod angau y saint yn destyn llawn o add-yag i'r eglwys siwriaethus. "Ysgrifena." Yr oedd yr ysgrifeni i aros yn mhilith geiriau dynion sanctaidd Duw er cyneur, llawenydd a buddloidd i'r eglwys ar y ddaear. Dyag ni i weddio ar Dduw i godi ac anfon rha! i lanw y bylehas a wneir gan angau. "Achub, Arglwydd, canys darfu y tywysog: o herwydd pallodd y fyd-lonaid o blith meibion dynion." "Am hysy atolygwoh i Arglwydd y cynhauf anfon gweithwyr i'w gynhauf." Dengys i ni wagedd bywyd, yn nghyd a'i holl ddifyrwch a'i fwyniantau. Mae fod anwyllaid y nef yn marw ac yn myned allan o'r byd, yn arwydd sicr nad pethau y byd hwn ydynt y pethau goreu. Dengys y fath falm cryf yw undeb & Christ yn awr marw, i Cor. 15: 56, 57. Dyag ni i feddwl yn waelach am y byd hwn, yr hwn a ddiwyd gymaint, a meddwl yn uwch am y nefoedd, yr hon a gyfoethogwyd yn ddirfawr, drwy symadlad y dawilion. Dyag ni i beldio gwaangalon i ngwynneb colli y saint. Mae llawnder Crist yr un o hyd. Mae ganddo ef weddill yr Ysbryd. Os yw y gweision yn meirw ac yn ein gadael, y mae Crist yn fyw ac yn aros gyda ni. "Wela, yr wyf i gyda eich bob amser hyd ddiwedd y byd." "Iesu Crist ddoe, heddyw ac yn dragywydd yr un." Dywad wrthym am fod yn barod. Y maent hwy wedi myned, ein tre allan fydd nesaf; mae eu dydd-

lau hwy wedi rhedeg i'r terfyn, mae yr eiddom ninau yn rhedeg yn gyflym. Am hynny gwreg-yawn ein lwynas, geiswch ein canwyllau, &c.

Yr oedd bywyd Mrs. Parry, y chwaer ymadawedig, yn llawn o wersi buddiol. Brudiwn ychydig wreiddau am dani.

(a) Yr oedd bob amser yn talu arian y weinidogaeth yn brydlon.

(b) Yr oedd yn ffyddlon i ddilyn meddion gras. Ni byddai ei lle braidd byth yn wag. Hefyd llanwal ei rhan yn y moddion.

(c) Yr oedd yn hynod hoff o'i hen athrawon. Hysodai am danynt gyda pharch a chariad.

(d) Yr oedd yn hynod ddidaw a thamnesoddus. Ni fua ei thafod erioed yn gefnogueth i athrod. Attalal ei thafod oddiwrth ddrwg, a'i gwasnau rhag adrodd twyll; trwy hynny eiddod ei henaid rhag cyfyngder. Casai yr enlliwr yn wir. Odfweh bobl, fod cyfylliad neillidol rhwng y tafed a dawlioedeb. Iago 1: 26; 1 Petr 3: 10. Yr oedd yn fereh tangnesodd. Yr oedd yn celsio heddwch ac yn ei ddilyn.

(e) Yr oedd yn dduwinyddes dda. *Bonus tactuarius est bonus theologus.* Yr oedd ei chymysdra a'r Beibl yn rhyfeddol. Yr oedd yn hyn yn gymorth neillidol i'w phriod ar lawer adeg bryserarno. Yr oedd yn *gonaordane* rhagorol. Carai ddarllen llyfrau da eraill; ond y Beibl oedd ei hoff lyfr. Ymddigrifai ynddo.

(f) Yr oedd yn laswaith a chymhem iawn yn ac allan o ei thy.

(g) Yr oedd yn lletygar, sirol a chymdeithasael iawn. Y siroldeb a'i nodweddiad yn ei bywyd a barhaodd yn ddigwmwl hyd y diwedd. Gwneai yn sirol a thynar ar baw a dalent ymweliad â hi yn ei chystudd olaf—diolch yn garnaidd am bob cymwynas a wneid iddi. Ia, yn ei phoenau mwyaf nid oedd cynged o anffoddlonrwydd i'w ganfod ar ei gwedd.

(h) Yr oedd yn bwyllog a hunan-feddianol. Llefarai ei meddwl yn rhydd a rhwydd, ond eiddiai deimladau ei chalon—cyfrinlon ei hysbryd. Ni wna'i yn ei horianau diweddf ddatguddio ond ychydig iawn o'i themladau personol. Nid oeddwn yn diagwyl dim yn amgen oddiwrth un o nodweddiad meddyllol Mrs. Parry. Yr oedd tangnesodd o'i mewn.

(i) Yr oedd ei bywyd yn bar. Bu fyw yn gyflawn. Byw iddi hi oedd Crist. Darparai bethau gonest yn ngolwg Duw a dynion. Rhoddai yr eiddo Caezar i Caezar, a'r eiddo Duw i Dduw. Cadwodd ei gwng yn lân, ei heogidiau yn gyflawn, a'i hymarweddiad yn dduwioled ger eidd bron bob amser. Yr oedd iddi air da yn nghydwybod pawb a'i hadwaenai. Y rhai a'i hadwaenai oesu a'i carai fwyaf. Nid oedd neb yn amhen ei gonestrwydd. Yr oedd cyfraith Duw yn ei ehalon. Ei llwybr oedd unlondeb.

III. Fod angau y saint yn fendith iddynt.

"Gwyn eu byd y meirw y rhai sydd yn marw yn yr Ar lwydd." Nid oes niwed ynddo i'r

fath rai. Maent yn rhydd oddiwrth ei golya. Nid oes dim damnedigaeth. Gan fod pob peth yn cydweithio or eu daloni, nis gall angau fod yn eithriad. Mae yn elw iddynt. Er fod y sarff bres yn meddu ffurf sarff, eto nid oedd yn niweldio neb a edrychai arni mewn ffydd, eithr eu hllachau hwynt. Mae angau yn elfen oddygyblaeth wellhaol i'r saint. Gwyn eu byd y meirw y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd. Rhyfyg mawr fuasai llefaru hyn uwch ben neb arall. Gallwn ddweyd am Mrs. Parry, "Gwyn ei byd." Paham? Ai am ei bod yn gyfoethog? Nage. Ai am ei bod yn wybodus? Nage. Ai am ei bod yn wraig i weinidog cymwys y Testament Newydd? Nage. Paham ynte? Wel, am ei bod mewn undeb â Christ, yn marw yn yr Arglwydd, ac yn gorphwys oddiwrth ei llafur. Gwelthlodd yn ddiwyd. Ni fwytaodd fara segurdod. Cyfarfyddodd â chystuddian, siomedig-aethau, a chroes-ragluniaethau. Teimlodd ofid oddiwrth feddylliau gwiablog a llygredig, ac oddiwrth guddiadau gwyneb ei Thad nefol. Ond yn ei dyddiau olaf teimlai fod gorphwysfa oddiwrth galon ddrwg yn agosau, canys ei hatebiad i'r hyn a ddwyedodd Mrs. Jones, Cambria, oedd, "Mae genyf well cartref fry, sef ty nid o waith llaw, tragwyddol yn y nefoedd." Gwyn ei byd.

IV. Fod angau y saint yn eu symud i ddedwyddwch uniongyrchol a pharhaus. "O hyn allan." Yr oedd gan yr luddewon lawer o goegchwedlau am eneidiau yr ymadawedig. Felly hefyd y mae gan luaws yn y dyddiau presenol. Creda rhai mewn purdan, ac eraill mewn sefyllfa ganolog. Nid wyf fi yn coleddu y naill na'r llall o'r golygliadau uchod. Credwyf fod fy Meibl yn dyegu yn wahanol. Darllenwch a myfyriwch yr adnodau canlynol:—Luc 16: 23; Phil. 1: 23; 2 Cor. 5: 8; Luc 23: 39—43. Nid wyf yn medru canfod purdan na lle canol yn yr adnodau hyn. Maent yn berffaith ddedydd o ran eu henaid "o hyn allan."

V. Fod gwynfyd y saint yn y nef yn gyfatebol i natur eu hymddygiad yn y byd hwn. "A'u gweithredoedd sydd yn eu canlyn hwynt." Dyagrir yr un gwirionedd mewn rhanau eraill o'r Beibl. Yr hwn a hao yn brin a fed hefyd yn brin. 2 Cor. 9: 6. Mae dameg y punoedd yn dangos yr un peth. Luc 19: 12. "A'r doethion a ddigleiriant fel diagleirdeb y ffurfafen, a'r rhai a droant lawer i gyflawnder a fyddant fel y ser byth yn dragywydd." Dan. 12: 8. Mae y Groeg am weithredoedd yn canlyn, yn arwyddo cadwyn wrth ba un y gollyngir y saint i fewn i'r nefoedd. Ant i fewn i lawonydd eu Harglwydd hyd nes y delo y ddolen ddiweddf i mewn, ac yna safant o fewn rhyw belllder neillidol oddiwrth yr orseddfainc am byth. Am hynny, ymdrechwn, nid i fyned i'r nefoedd ryw sut, ond i fyned i mewn yn helaeth. Aeth llawer i'r byd du, ond aeth Mrs. Parry i'r byd gwyn. Amen.

J. VELINDRE JONES.

DIGWYDDIAD CYNHYRFIOL.

Pan yn teithio, yr ym yn aml yn cyfarfod a gwhanolol gymeriadau ac iethioedd. Yr ydym hefyd yn cyfarfod a digwyddiadau o wahanol gymeriad—rhaf trist, a rhaf llawen, ac addysgladod. Un o'r cymeriad diweddaff y bum yn llygad-dyst o hono yn ddiweddar, pan yn teithio yn y cars. Yr oedd y train yn myned tua'r gorllewin, a chysgodion yr hwyr yn ymledu. Ac yn yr orsaf daeth i mewn i'r car eneth fechan tuag wyth ood, a aypyn bychan dan ei braich. Cymerodd ei sedd yn bwylllog. Dechreuodd sylu yn graff ar bawb o'i chylch; ond yr oedd pob gwyneb yn ddieithr iddi.

Yr oedd yn ymddangos fel pe buasai yn flin-edig: gosododd ei aypyn yn obenydd, fel pe buasai yn parotol i gael ychydig gwag. Yn fuan dyma y *Conductor* yn dod heibio, i gasglu y tocynau: a phan ganfu hi ef gofynodd iddo a allai hi gael caniatad i orwedd yn y fan lle yr oedd; ac yn foneddigaidd atebodd yntau y gallai, a gofynodd yn addfwyn iddi am ei thocyn. Hi hateb oedd nad oedd ganddi yr un. Yna dechreuodd yr ymddyddan canlynol:—Gofynodd y *Conductor*, "I ba le yr wyt ti yn myned?" Atebodd hithau, "Rwyf yn myned i'r nefoedd." Gofynodd yntau eilwaith, "Pwy wnaiff dalu dy gludiad?" Dywedodd hithau, "Mister, a yw y *railroad* yma yn arwain i'r nefoedd? A yw Iesu yn teithio arni?" Atebodd yntau, "Yr wyf yn meddwl nad yw. Pa fodd y meddylliaist y fath beth?" "Wel, syr, pan oedd fy anwyl fam yn fyw, byddai yn arfer canu i mi am *railroad* nefol; ac yr ydych chiwithan yn edrych mor nice, ac yn siarad mor fwyn, nes peri i mi feddwl mai dyma y ffordd. Byddai Ma yn arfer canu am Iesu ar y *railroad* nefol, lle y byddai y train yn aros yn mhob gorsaf i gymeryd pobl i mewn; ond nid yw Ma yn canu i mi mwy. Nid oes neb yn canu i mi yn awr, ac mi feddyllais y cymerwn y cars i'm carlo at Ma. Mister, a fyddwch chiwi yn canu am y nefoedd i'ch genethi bach? y mae genych eneth bach, onid oes?"

Atebodd yntau, "Nag oes, fy anwylf fath, nid oes genyf yr un yn awr: bu genyf un, ond y mae wedi marw er's amser maith, a myned i'r nefoedd." Gofynodd hithau, "Ai ar hyd y *railroad* hon yr aeth hi yno? A ydych chiwithan yn myned i'w gweld?" Erbyn hyn yr oedd pawb yn y car wedi codi ar eu traed, a'r rhan amlaf o honynt yn wyllo. Yr oedd yn olygfa annarlunladwy—rhaf yn dyweyd, "Duw a'th fendithio, eneth anwyl!" Clywais rai yn dyweyd mai angel ydoedd, a'r un fach yn ateb yn ddifrifol, "Ie, clywais Ma yn dyweyd y byddwn yn angel ryw bryd."

Unwaith eto cyfarchodd y *Conductor*, trwy ofyn iddo, "A ydych yn caru Iesu? Yr wyf fi, ac os ydych chiwithan yn ei garu ef, caniatiaff i chiw reidio i'r nefoedd ar ei *railroad*. Yr wyf fi yn myned yno, a byddai yn dda genyf i chiw

ddod gyda mi. Yr wyf yn gwybod y bydd i'r Iesu fy ngollwng i'r nefoedd, pan gyrhaeddaf yno, a gollyngiff chiwithan i mewn hefyd, a phob un a reidith ar ei *railroad*—ie, yr holl bobl sydd yn y car. A ddymunech chiw weled y nefoedd, a'r Iesu, a'ch geneth fach?"

Yr oedd y fath ddiniweldrwydd ac anwydeberch-gynhyrfiol yn ymadroddion yr un anwyl, nes tynu ffrydian o ddagrau o bob llygad, yn neillduol llygad y *Conductor*:—ac ambell un ag oedd yn teithio ar y nefol *railroad* yn tori allan mewn gorfoledd, dan weiddi o lawenydd.

Gofynodd yr eneth i'r *Conductor*, "Mister, a allaf fi orwedd i lawr yn y fan hon hyd nes y cyrhaeddwn y nefoedd?" Dywedodd yntau, "Gelli, fy anwylf, gelli." Gofynodd iddo, "A wnawch chiw fy neffro i pan gyrhaeddwn yno, fel y gallaf weled Ma, a'ch geneth fach, a'r Iesu? o herwydd mae arnaf eisiau eu gweld oll." Daeth yr atebiad mewn llaith crynedig, ond mewn geiriau llawn o gydymdeimlad, "Gwnaf, fy anwylf angel, gwnaf. Duw a'th fendithio:" a degau o leisiau yn nghanol dagrau yn gweiddi "Amen!"

Trodd hithau ei llygaid at y *Conductor*, a chyfarchodd ef drachefn: "Beth a ddywedaf wrth eich merch fach pan welaf hi? A allaf ddyweyd wrthi fy mod wedi gweld ei phapa ar *railroad* Iesu?" Dygodd hyn ffrwd newydd o ddagrau o lygaid pawb oedd yn bresenol, ac yr oedd y *Conductor* ar ei ddeulin wrth ei hoehr, yn ei chofioedio, ac yn wyllo yr atebiad nad allai ei roddi trwy eiriau. Yn y cyfwng yma dyma y *Brakesman* yn gweiddi allan, "H—s."

Cododd y *Conductor*, a gofynodd iddo wneyd ei waith ef yn y *Station* hono, o herwydd ei fod ef yn rhy brysur. Yr oedd yno le gogonaeddus. Yr wyf yn ddiolch i Dduw am fy mod yn dyst o'r fath ddygwyddiad; ond yr oedd yn ofidus genyf fod yn rhaid i mi adael y *Train* yn yr orsaf hono.

Yr ym yn cael ein dysgu trwy y dygwyddiad yma fod Daw yn peri nerth o enau babaned, ac y dylem ninnau arddangos achos ein Iesu beudigedig, hyd yn nod yn nghars y *railroad*.—*Christian Expositor*. WM. O. FOX.

YR ATEBIAD I WEDDI O UFFERN.

Mae rhywbeth yn arswydus bwyelig yn yr atebiad a roddwyd i weddi y gwr goludog o uffern. Dyma yr unig weddi o uffern y mae y Beibl yn son am dani, ac y mae deisyfriad y gweddiwr yn derbyn nacad. Mae y weddi yn eithaf hysbys, a'r atebiad yr un modd. "Osi wrandawant ar Moses a'r prophwydi, ni chredent chiwaith pe codai un oddiwrth y meirw."

Yr oedd rhaf eisoes wedi codi oddiwrth y meirw, ond nid ydym yn cael fod eu dyfodol eilwaith i blith y rhaf byw yn cael dylanwad anghyffredin ar eu calonau. Mae'n ymddangos nad oedd Iesu Grist yn amcanu i'w waith ya

cyfodi y meirw i fod yn offeryniol i ddychweilyd y rhai byw o gyfeillorni eu fydd. Pe craffem yn fawr ar yr adroddiadau a rydd yr efengyl-wyr o'r gwrthtiau hyn, fe geir fod yr Iesu yn hytrach yn ymwrthod a mabwysiadu moddion felly o'r cyflawni ei waith mawr o oleuo ac ar-gyhoeddi dynion. Mae Abraham a'r Iesu yn hollol gydeyniol mewn perthynas ag aneffeithiolrwydd unrhyw genadwri at bechaduriaid ond yr hon sydd yn awdurdodedig gan Dduw, ac yn dwyn "arwydd y gwaed." Ie, er i'r cenhadwr ddyfod o blith y meirw dannedig, yn llwythog o ffeithiau uffernol er cadarnhau ac effeithiol ei genadwri, ac eife ei hunan yn dwyn modau dannedigaeth yn ei berson ei hun, eto, y fath ydyw gwrthysigrwydd a chalongaledwch y mater ddynol, fel, os oedd ceadwri fendigedig y groes, a dychrynfeydd y farn ddiweddas, wedi methu eu darostwng, ofer fyddai y cyfan.

Ddarllenwyd, cofia hyn, os gwaredir dy enaid rhag yr all farwolaeth, fe wneir hyn yn rhinwedd dy ffydd yn aberth Calfaria fel achos haeddianol dy gadwedigaeth; ond os gwrthodi y ffordd hon, nid oes gan Dduw yr un arall ar dy gyfer, oblegid dyna y gwrlonedd, "Oni wrandawant ar Moes a'r prophwydi, ni chredant chwaith pe codai un oddiwrth y meirw."

Utica.

R. WILLIAMS.

ARWYDDION O GYWRIDEB.

MR. GOL.—Goddefwch i mi trwy gyfrwng y CENHADWR ddweyd ychydig am arwyddion o gywirdeb.

1. Mae gweddi yn arwydd o gywirdeb, os bydd hi yn weddi ddirlgel, Matt. vi. 6; yn wastadol, Act. x. 2; ac yn wresog, Rhuf. viii. 26.

2. Bod yn foddion i gael ein chwillo gan Dduw, Ps. cxxxix. 23; gan y cyflawn, Ps. cxli. 5; gan weinidogion y Gair, Act. x. 38; gan gydwybod, Ps. lxxvii. 6; a chan yr ysgrythyrau, Ioan iii. 19—21. Mae eneidiau cywir yn hofi triniaeth gywir.

3. Teimlad o bechod, yn enwedig pechod ysbrydol, Marc x. 24; Rhuf. vii. 21: ac o lygriad ei natur trwy bechod, Rhuf. vii. 24; yn enwedig pan y mae hyn yn ei yru at Grist, adn. 25.

4. Bod dyn yn fwy teimladwy o'i bechod ei hunan na phechod neb arall—ei bechod parod, y "trawst yn ei lygad ei hun,"—ac yn gwillio mwyaf rhagddo.

5. Tynerwch cyffredinol. Na byddo dyn yn dadleu dros un pechod, Ps. cxix. 128; nac yn ymrafaelio ag un o'r gorchymynion, Ps. cxix. 6, Act. ix. 9.

6. Bod dyn yn dewis cystudd o flaen pechod, Dan. iii. 17, 18.

7. Bod dyn yn caru Duw uwchlaw pob dim, ac yn caru eraill yn benaf o herwydd yr hyn sydd o Dduw ynddynt.

8. Ei fod yn ymorphwys ar Grist am nerth yn erbyn pechod.

9. Yn ymhyfrydu yn ngair Duw.

10. Yn gwnend cydybod o wyllo ei galon pan yn cyflawni ei ddyledswyddau.

11. Bod ei feddyliau ef yn rhedeg yn ddigymell ar bethau nefol.

12. Bod gogoniant Duw yn fwy dymunol ganddo na dim arall.

13. Bod ei broffes yn gysylltiedig a llar-leiddra.

14. Fod ganddo lywodraeth dda ar y tafod, fel nad ymfrostio am dano ei hun, ac na byddo yn belo ar eraill, Iago iii. 2; Matt. xii. 36.

15. Dyfal barhad yn ffydd Duw, Job xxvii. 6. Nis gall y cyfryw fod yn rhagrithiwr.

Terfynaf, gan obeithio y bydd yr hyn a ddywedwyd yn foddion i gyfarwyddo calonau darllenwyr y CENHADWR at gariad Duw, ac i fyfyrto yn ngair Duw a'i drysori ar eu cof. Hyn yw dymuniad a gweddi

Hughestown, Pa.

JONATHAN R. JONES.

Amrywiaethol.

Y BEIBL A'R YSGOL DDYDDIOL.

IV.

GAN Y PARCH. D. E. EVANS.

Fod addysg—rhyw addysg yn wrthrych gofal y Llywodraeth a gydnabyddir hyd yn nod gan "Secularists:" ond y ddadl ydyw, yn nghyleb y Beibl. Ai allan y mae hwnw i fod, ynte i fewn! Allan medd y Canologwyr, am nad oes a fyddo Llywodraeth gwlad â moesau, ac yn neillduol â chrefydd, y deiliaid. Ar yr ochr arall; y mae dosbarth yn honi y dylai y Beibl fod i mewn, am fod a fyddo Llywodraeth mewn rhyw ystyr â moesau—af yn mhellach—d chrefydd y deiliaid.

Y mae rhyw undeb rhwng moesau a chrefydd ar y naill law, a llywodraeth gwlad ar y llaw arall. Ond deallir—rhyw undeb ydyw yn ei ddweyd; ac nid yr undeb a adnabyddir wrth yr enwad "Cysylltiad yr eglwys â'r wladwriaeth." Y mae rhyw gysylltiad i fod. Y mae yn rhaid fod y naill â'r llall o'r un ffynonell wreiddiol: hyn yw, os ydyw y llywodraeth wladol o Dduw, yna rhaid fod crefydd wirioneddol oddi yno, yna gweithiant ar yr un maes—dynion yw deiliaid y naill a'r llall. Eto, y mae rhyw anghysylltiad rhyngddynt â'u gilydd. O angenrheidrwydd natur dyn yn fwyaf neillduol (efallai) y mae llywodraeth gwlad—ond oddiar angen moesol ac ysbrydol, yn nghyd a graa, y mae crefydd wirioneddol. Mae llywodraeth gwladol gan mwyaf yn gweithio trwy y gorffodol—ond crefydd wirioneddol, trwy yr anogaethol neu foesol. Mae y wlad yn fwy neillduol dymhorol—ond crefydd wirioneddol, yn beth tymhorol a thraggyddol. Mae y wlad yn byw wrth gydnabyddiaeth y llawau, neu y rhai sydd mewn awdurdod—tra y mae a fyddo crefydd

wirioneddol, ag ewyllysiau personol—*non gydnabyddiaeth personol pob un o'i deiliaid*. Nid boddioni ewyllys personol pob unigolyn y mae llywodraeth y wlad; ond y mae crefydd wirioneddol yn gwneyd hyn mewn modd neillduol. Nid yw y wladwriaeth yn aros gan ofyn beth a fyn hwn, a beth a fyn y llall—ond beth a fyn y *ddinasyddiaeth*. Ond y mae crefydd yn gweithio ei ffordd at y llwaua trwy bersonau unigol.

Os iawn ydyw yr eglurhad hwn, yna y mae *rhys gysylltiad*; ac eto y mae *anghysylltiad*. Bellach ynte, honir yn y fan hon, y dylai fod "*bill of rights*" rhyngddynt â'u gilydd. Dylai y naill wneyd cydnabyddiaeth barchus o'r llall. Y mae i'r naill ei chylch, ac y mae i'r llall ei chylch. Ni ddylai yr eglwys wasgu yn annoeth ar dorfynau y wladwriaeth; na'r wladwriaeth ar dorfynau yr eglwys. Yn neillduol y mae hyn yn hanfodol; *Fod uniaeth egwyddorion a moesaen o ran eu natur i lywodraethu y naill a'r llall*. Golyger fod yr eglwys yn oesfidio yr egwyddorion a'r moesaen hyn; a'r wladwriaeth rai gwrthgyferbyniol iddynt. Beth fyddai y canlyniad? Cyfarfyddant â'u gilydd yn fynych ar yr heol—yn y farchnad—ac yn y llys—ond ni wna y tro i'r naill fod fel hyn a'r llall fel arall. Os ydyw moesaen y wlad yn groes i eiddo'r eglwys, y mae yr olaf dan rwyman i brotestio yn eu herbyn; ac yn y gwrthwyneb, os ydyw moesaen yr eglwys yn groes i eiddo y wlad, y mae hithau o dan rwyman i brotestio a gwrthwynebu. Golygwch fod y wlad yn cyhoeddi amlwreidiaeth yn gyfreithlon; byddai rai i'r eglwys ei gyhoeddi yn anghyfreithlon. Pe y byddai i'r wlad gyhoeddi yn gyfreithlon unrhyw egwyddorion *sydd yn amlwg groes i'r Beibl*, yna byddai yr eglwys dan rwyman i'w gwrthwynebu. Y mae "Secularism" am dynu pob cyfraith sydd mewn un modd yn amddiffyn unrhyw ddefod Gristionogol ymaith. Nid yn unig y mae am dafu y Beibl o'r ysgol ddyddiol; ond am dafu y Sabboth allan i blith dyddiau eraill yr wythnos, i bob dyn wneyd fel y myno arno, fel ag y gwna ar y dyddiau eraill. Golyger fod hyn yn cymeryd lle—*a'r Sabboth heb un ddeddf wladol yn ei amddiffyn*? Beth wedi'n? A all Cristionogaeth fyw? Gall. Bu yr arch fyw yn nhir y Phillistiaid, heb un ddeddf nac Israeliaid i'w hamddiffyn. Ond ein gosodiad yw: y bydd yn rhaid i Gristionogion y wlad wrthwnebu pob peth o'r fath. Nis gellir eu hieno yn anghydnaws gyda pheithau fel hyn. Golyger fod y "Secularists" yn cael eu ffordd, a bod y Sabboth yn myned yn hollol ddihamddiffyn gan y wladwriaeth; dyma un o'n llysoedd yn cael ei redeg gan y dosbarth hwn; a dyma dorf o ddynion crefyddol yn cael eu gwysio i'r llys i elatedd fel rheithwyr. A ydynt i'fyn'd? Ydynt, os ufuddhant i ddeddfau'r wlad; ond nag ydynt, os ufuddhant i ddeddfau'r eglwys. Pa ddyn sydd yn profhysu caru Crist

sydd yn hiraethu am weled cyfnod fel hyn yn ein gwlad? Dyma beth yw yr egwyddor sydd y tu cefn i'r mudiad i dafu y Beibl o'r ysgol ddyddiol! Fel hyn gwna ddeddfau'r wladwriaeth gyhoeddi rhyfel ya erbyna y dosbarth goreu o'r dinasyddion; y canlyniad o hyn fydd, a gall hyd yn nod y dall ei weled, "Teyrnas wedi ymrannu yn erbyn teyrnas." Oni ddylai y "*bill of rights*" hyn ynte gynwys, fod yr unrhyw egwyddorion moesol o ran eu natur i fod yn eiddo y wladwriaeth ag sydd yn eiddo i'r rhan fwyaf moesol a chrefyddol o'r deiliaid? Y mae yn ymdeiantos y gellir honi yn y modd mwyaf cofa mae gall un canedi fyw a llywyddo, ag sydd yn taffu crefydd a moesaen o'r neilldu yn ei phrif gyfreithiau.

Peth arall: gan fod moesaen a chrefyddau, ysywaeth, i'w cael sydd yn elynol i'w gilydd, nis gall unrhyw lywodraeth roddi ei huchel gymedrawaeth i'r ell o honynt ar yr un pryd, heb wanhau ei han. Yn yr hen amser, yr oedd gan ddyn canol oed ddwy wraig. Yr oedd ei wallt ei y *britho*—peth yn wyn a pheth yn ddu. A'r gwragedd, yr oedd gan un o honynt wallt du a chan y llall wallt gwyn. Yn absenoldeb yr un o'r gwallt du, yr oedd yr un o'r gwallt gwyn yn tynu y da o ben ei phriod i'w wneyd fel hithau. Yr oedd yntau yn ddigon gwan i oddeff! Yn ei habesoldeb hithau yr oedd yr un a'r gwallt du yn tynu y gwyn o hono. Fel hyn dro ar ol tro—hyd nes aeth y dyn draam heb ddim gwallt! Wrth gelsio boddioni y ddwy, trwy ymollwng i wendid, methodd yn y diwedd foddioni un! Nid oedd ganddo wallt du na gwyn. Os ceisia llywodraeth ein gwlad foddioni y Pabyddion, yr Iuddewon, y Rhyddfrydwyr a'r Protestaniaid, gan ymollwng i wendid plentynedd rwydd—*ca ei hunan yn fuan heb egwyddor o gwbl!*

(I barhau.)

Y W A W R.

CYHOEDDIAD MISOL NEWYDD Y BEDYDDWYR.

Mae pob llyfr newydd yn creu awydd yn rhywrai i ddarllen na fuasent yn gwneud ond buasai y fath gynhyrffydd.

Mewn llenyddiaeth y cyffenwad sydd yn creu yr aagen. Pe peidd a chyhoeddi llyfrau newyddion, darfyddai yr awydd am ddarllen yn fuan iawn. Y foment y delo y byd i greu yr hen clwedd, "Mae digon eisoes o lyfrau," cawn weled fod llawer gormod, oblogid peidia dynion a darllen.

Mae llyfrau yn myned allan o'r ffasiwn, ac y mae mor ofer eisio perswadio yr oes hon i ddarllen llyfrau yr oes o'r blaen ag ydyw perswadio merch Ieuanc i wiago dillad ei nain. Bu ysa ryfeddol yn Lloegr tuag ugain mlynedd yn ol i ail gyhoeddi llyfrau yr hen Britaniaid. Prynydd hwy gan lawer, ond ychydig iawn fu aifer eu darllenwyr. Gwir i ami un ddarllen

darfau o honynt, am eu bod mewn argraff newydd a gwisg newydd. Ond ychydig iawn ddarfu eu darllen drosodd fel y darllenir llyfr newydd. Nid siarad yr wyf am werth cydmarol hen lyfrau a rhai newyddion. Gall hen lyfrau fod gymaint yn well ag yw gwlanenau y nain yn well na gwn cotwm yr wyres; ond er hynny rhaid cael y newydd—mae yn taro y chwaeth yn well.

Am hyn yr wyf yn llawenbau gwled Cymoedd Newydd eto i Gymry America. Bydd yn sicr o gynhyrfu rhywrai, a gobeithio lawer, i ddarllen mwy nag a wnaethent pe heb ddod o hyd lldd.

Mae genyf hefyd feddwl uchel o'r Golygydd fel dyn o chwaeth a barn. Medr ysgrifenu erthyglau campus ei hun, ac y mae yn drwyadl foneddwr. fel y gallir diagwyl cyhoeddiad rhagorol ganddo. Mae y rhifyn cyntaf hwn yn dda, wedi ei argraffu yn dda, ac yn cynwys erthyglau pwrpasol. Mae yr erthygl ar Roger Williams yn dda, ac morfaith yn ddiau ag y gallisid diagwyl mewn cyhoeddiad o faint y *Water*. Ond yn sicr dylem fel Cymry gael erthygl neu lyfr ar Roger Williams, yn gwneud ymchwilid manwl i'r ymosodiadau ydynt wedi eu gwneud yn ddiweddar yn Lloegr Newydd ar ei gymeriad. Dygwyd cyhuddiadau pwysig yn ei erbyn yn y *Congregationalist*, y *Christian Union*, a'r *Congregational Quarterly*, y rhai pe yn wir a'u gwnaent yn wrthrych gwawd yn hytrach nag yn arwr rhyddid. Erthygl deg iawn yw "Athroniaeth dedwyddwch." Diau y gwna ei ddarllen les i lawer. Mae eisiau mwy o chwareu teg ar gorff yn gystal a meddwl aml un.

Dengys Gwyddoniaeth a Christionogaeth law mestr—pynciau tywyll yn cael eu trin yn eglur a threfnus. Mae eisiau mwy o'r cyfrywi gyfarfod a dynion leuaine ydynt yn dechreu meddwl, eithr heb fedru dirnad yr ysgrifau hir-eiriog a thywyll a welir mor aml yn celsio egluro gwirionedd. Ymddengys y caiff Tom Paine chwareu teg yma. Pur anghyffredin y mae dynion o'r fath yn cael chwareu teg ar law eu cyfeillion na'u gelynyon. Mae dylanwad y teimlad ar y farn fynychaf heb wybod i'r dyn ei hun.

Llwyddiant mawr i'r cyhoeddiad. Gobeith-iwn y profa yn fendith i'r Golygydd a'r darllen-wyr, ac y bydd byw yn hir. GWESYN.

BYR GOFIANT AM MR. GRIFFITH REES, WELSH PRAIRIE, IOWA.

Bu y brawd aawyl hwn farw yn ei gartref yn Welsh Prairie, Iowa, Chwef. 14, 1876. Gadawodd ar ei ol briod a chwech o blant: y mae brawd lldd yn byw yn yr ardal, ynghyd ag amryw berthynasau enill, a llaaws o berthynasau yn Nghymru.

Teimlwn y gelwir arnom i wneud sylw ar ei fywyd oherwydd neillduolrwydd ei gymeriad fel dyn a Christion. Ganwyd ef yn y Grawn, Brith-dir, plwyf Dolgellau, swydd Feirioydd, G. C., yn

y flwyddyn 1835. Enwan ei rieni ooddynt Hugh a Margaret Rees. Pan yn fachgen leuane ymrwyndodd fel egwyddorwas gydag un Roberts, *druggist*, Pwllheli; ond oherwydd rhyw amgylchiadau yn masnach hwrw, gorphenodd ei egwyddorioneth gyda ei gefndr, Mr. R. Oliver Rees, Dolgellau. Bu wedi hynny am beth amser yn Liverpool. Yn-fudodd i'r America yn 1851, ac ymsefydlodd yn Cincinnati, O., lle y bu yn gwellthio am rai blynyddau mewn *drug store*, yr hon a brynodd yn elldo iddo ei hun wedi marwolaeth ei chynberchenog. Yn Cincinnati ymunodd mewn priodas a Miss Catharine Jones, y Mrs. Rees sydd yn awr mewn galar ar ei ol. Yn haf 1868 symudodd i Iowa, lle y bu yn amaethu tyddyn cang o'i elldo ei hun hyd ei farwolaeth. Wedi yr holl symudiadau yna gwnaeth y symudiad mawr diweddar o fydd amser i dragwyddoldeb, wedi treulio haner canrif ar y ddaear.

Amgylchynid ef yn moren ei oes gan awyrgylch grefyddol; mewn gwirionedd hanodd o deulu crefyddol iawn. Er bod ei dad yn hen wr pan aeth at grefydd, yr oedd ei fam bob amser yn un hynod o grefyddol. Y mae ewythr lldd yn ddiacon yn un o eglwys Llundain. Ei chwaer Mary Rees oedd yn un o dri yn eychwyn yr achos Annibynol Cymreig yn Aldersgate Street, Chelsea, Llundain, a bu am flynyddau yn "ddiacones" yn yr eglwys hono. Cafodd Mr. Rees, felly, ei ddwyn i syn yn grefyddol. Mynychodd yr ysgol Sabbathol pan yn fachgen leuane. Ond fel lawer un o'i faen, ac ar ei ol, ymlithrodd rhywfodd o afael eglwys Dduw. Eithr nid aeth o gymedd gweddian ei fam. Gweddiodd lawer drosto gan ofidio ei fod yn ddigrefydd. Dywedai wrth ei briod pan y bu ar ymweliad a Chymru, y gallai fod yn sicr nad hi gweddian ei fam yn ofer ar ei ran; ac nid aethant yn ofer ychwaith. Fe gadwodd y nefoedd ei dagrau i gofio ei gweddian, a daeth Mr. Rees i gaello lle yn yr eglwys tua blwyddyn a haner cyn ei farwolaeth, a bu yn addurn i'w broffes hyd y diwedd.

Yr oedd amrywiol bethau yn ei nodweddau nad yw pawb yn eu meddu. Yr oedd yn *ddyn*,—dyn o synwyr cyffredin anghyffredin—dyn o farn addfed—dyn cywir, gonest—dyn gwellthgar—dyn caredig, cymwynasgar, haellonus. Ni chlywsom anaf lldd erioed. Mor unplyg ydoedd; mor blaen; ac eto, mor ddidramgwydd y dywedai ei fuddwl pan ofnydd ei farn ar unrhyw beth; ac yr oedd gan bawb gymalot o ymddiried yn ei farn ac yn ei onestrwydd. Gyda y pethau yna yn ei feddiant nid rhyfedd lldd lwyddo mewn masnach, a dyfod i amgylchiadau mor gysurus yn y wlad hon; oblegid lwyddodd i gaiglu cyflawnder o dda y byd hwn. Eto, yr oedd yn berffaith ddilymhangar. Y mae llaaws mawr o dystion f'w garedigrwydd a'i haelloni. Ni bu neb ar ei ofyn pan mewn gwir gyfnygder na chaf gynorthwy ganddo; a gall pob pregethwr a ddaeth dan ei grongrwydd dystio f'w garedigrwydd mawr. Yr oedd yn un o'r rhai a "ddychymygant haelloni, ac ar haelloni!" a anafant. Nodwddid ei gan y pethau hyn fel dyn o'u lldd brofi y cyfnewidlad mawr hwn sydd yn gwneud dyu yn "ddyn newydd." Er hynny ni allodd bwyso ar ragoroldeb ei gymeriad, na'i gyflawniadau; ond gwelodd, le, teimlodd ei fod yn bechadur mewn angen am Geldwad, ac apellodd at Iesu fel ei unig oibaith; rhoddodd ei hunan i'r Arglwydd, ac yna i'w bobl ef.

Bu yn hynod o ffyddlawn gyda'r achos bach yn Welsh Prairie; ac er mai Annibynwr ydoedd o ran barn a dygiad i fyny, eto ni bu hyn yn un rhywstr ar ei ffordd i grefyddu yn weithgar a ffyddlawn gyda'r T. C. hyd y diwedd.

Er nad oedd dim yn anfoesol yn ei facheidd cyn gwneud profios o Grist, cafwyd mantais i weled ei fod wedi cael crefydd o'r lawn ryw yn ei ymgymeriad buan a chyflawn i ei holl ddyledswyddau yn ddirlgelaid, teuluaid, a chyhoeddus. Diau lldo gael cymorth mawr i wneud hynny oddiwrth anogaethau ac esiamplau ei anwyl briod. Cedwid yr addollad yn ei deulu yn rheolaidd ddwywaith y dydd. Yn yr hwyr gellid gweld y rhieni, y plant, a'r gwasanaethyddion oddiamgylch i'r bwrdd mawr yn y gegyn yn cyd-darllen y Beibl, ac yntau fel pen yn ei deulu yn arwain yn offrymlad y weddi at Dduw. Gwerthiaw'r oedd genym fod yn ahy Mr. Rees ar nos Sabboth ar adeg yr addollad hwn. Yn hynyma yr oedd rhywbeth gwerth i benau teuluoedd ei efelychu ynddo. Y mae lle i ofni fod llawer o esgeulusu yr addollad teuluaid. Gwyddom am rai a wnant arddangos-ladau mawrion yn y capel, ond a godant oddiwrth eu boroufwyd fel yr "anifeillaid a ddifethir," ac a ant at eu gwaith heb feddwl am addoli y Duw yn yr hwn y maent "yn byw, yn ymymud, a bod." Pa fath blant a faga penau teuluoedd felly!

Daeth Mr. Rees o dipyn i beth yn gynorthwy mawr i'r ychydig frodyr yn y lle i gario yn mlaen y moddion cyhoeddus, yn neillduol y cyfarfodydd gweddio. Bu yn dra ffyddlawn gyda'r ysgol Sabbothol hefyd. Efo oedd ei Harolydd pan bu farw. Y Sabboth y cymerwyd ef yn glaf, cychwynodd i'r ysgol ar ei draed, tua thair milltir o ffordd; ond methodd a chyraedd yn nes na thy cynyddog yn agos i'r capel. Aeth adref y pryd-nawn hwnw am y tro olaf; ac wythnos a diwrnod y bu efe byw wedi hynny.

Dyn bychan ydoedd o ran corffolaeth, ond bywlog; bychan hefyd o ran doniau i siarad, fel y dywedir, ond gwir ymdrechgar. Dawn bychan yn y gyfeillach, ac wrth orsedd graa, ond yr oedd ei eiriau yn llawn o ystyr, a phob amser i'r pwyt; dyn o ychydig eiriau, a dyn o'r tu cefn i'r geiriau hynny;—anrhaethol well na'r siaradwr ddiwedd nad ydyw byth yn gwneud dim.

Bu yn hynod o ofalus gydag amgylchiadau yr achos cyn dyfod at grefydd, cystall ag wedi hynny. Rhoddodd lawer cyn rhoddi ei hunan. Gallai yr eglwys ddwyed wrtho fel y dywedodd Moses wrth Hobab, "Ti a adwaenost ein gwerayllfaoedd ni yn yr anialwch, ac a fyddi yn lle llygaid i ni." Tra o'r tu allan i'r winllan edrychall oddiamgylch ei chae rhag y byddai yno ryw adwy, a byddai mor barod a neb i'w hadgyweirio os celd hi. Ond pan yn nesau at ei ddeuddegfed awr, daeth i'r winllan, ac lldi i weithio; gweithiai fel dyn wedi colli amser; a diau ei fod heddyw yn mwynbau ei lawn wobr,—wedi cael y gêmlog—ceinlog fawr y nef—oedd, yr hon sydd yn ddigon i fyw arni yn oes oesoedd.

Ni allodd ddyweyd fawr yn ei gystudd. Dywedai wrthym dydd Sadwrn lldo gael pleser a llesad wrth ddarllen sylwadau yn y CŮNHADWR am Chwefwr ar y geiriau "Canys nid ydym ni heb wybod am ei ddicheillion ef." Nid oedd, o ran hynny, angourhaid am dystiolaeth oddiwrtho ar

wely angen; y mae tystiolaeth "slerach" ei fywyd crefyddol genym i gadarnhau ein meddwl yn ein syniad o'i wynfyddedigrwydd yr ochr draw. Dywedai wrth ei briod y Cahn diweddar mai y ffydddyn 1875 oedd y ddedwyddaf a drealodd yn ei oes,—ei unig ffydddyn gyfan o grefydd.

Dydd Mercher caulynol i'w farwolaeth gwneud ychydig sylwadau yn y ty gan yr ygrifenydd yn Saesnaeg, yna dygwyl ei gorff gan dyfa fawr o Gymry a Saeson i orphwys yn nghladdfa yr ardal hyd foreu mawr ei drydydd dydd; ac un o'r Sabbothau canlynol traddodwyd pręgeth gan yr ygrifenydd ar yr achlysur oddiar Heb. 4: 9, 10.

Y mae i'w briod yn ei galar lawer o anogaethau i ymdawelu yn ngwyneb ei cholled;—mægis amgylchiadau cysurus, bechgyn da a gweithgar, ei slerwydd fod ei hanwyl Rees mewn tangneffedd, ac yn benaf oll addewidion Duw i bwysu arnynt. Bydded yr amgylchiad hwn yn fendith i'r teulu, i'r holl berthynasau, i'r eglwys, a'r ardal yn gyffredinol. Bydded i ddagrau ein galar fwydo ein calonau i ddwyn firwyth er gogoniant Daw.

Williamsburgh, Iowa.

THOS. E. HUGHES.

RACHEL JAMES.

Nos Sabboth, Mawrth 26, 1876, yn Jermy, Pa., bu farw RACHEL JAMES, priod Lemuel James, a merch i'r Parch. William Jenkins ac Ann ei wraig, Jermy, Pa. Ganwyd y chwaer yma yn Cwm y Gendon, yn agos i Penmaen, swydd Fynwy, D. C., Mehefin 27, 1848. Bedyddiwyd hi pan yn blentyn gan y diweddar Barch. Evan Davies, Ty'n y Rhos, swydd Gallia, Ohio, y pryd hwnw Libanus, Cwm-Taf. Treuliodd y rhan fwyaf o'i hieuenctyd yn ardaloedd Pontaberpengam a Fleur-de-lis, swydd Fynwy. Derbynlodd addysg foreuol, gyffredinol dda, yn Ysgollon Cenhedimethol Goffigaer, yn ymyr Pontaberpengam, ac ystyrid Rachel pan yn blentyn yn fuddianol ar alluoedd meddyliol rhagorach na llawer o'i chyfoedlon. Cymerodd iau Crist arni pan ydoedd ond tua phymtheg oed, a derbynwyd hi yn aelod o Eglwys Salem, Fleur-de-lis, gan y diweddar Barch. E. C. Jenkins. Ymdrechai bob amser ymddwyn yn deilwng o'i phroffes, a bu ei bywyd yn addurn i bob eglwys y porthynall lldi, a chafodd y faint o fod yn ffyddlon hyd angen. Wedi i'r Parch. D. M. Jenkins, Aberhoen, swydd Dreifaldwyn, gladdu ei wraig, aeth Rachel ei chwaer yno ato i gadw ei dy, lle y bu am yn agos i ddwy flynedd, a daeth trwy hynny yn adnabyddus i lawer o weinldogion yr Annibynwyr yn Nghymru, ac nid newydd croesawgar i lawer o bonyni fydd clywod fod Rachel eiriol yn ei bedd.

Yn y ffydddyn 1866, daeth y rhan fwyaf o deulu y Parch. W. Jenkins droedd i'r wlad hon, gan adael yr heu bobl a Rachel yn unig, yn yr hon gartref, a bu hi o gyneur mawr i'w rhieni yn yr adeg hono o amddifadrwydd sydyn, cyfeillach ffuraws o blant huff ac anwyl. Ac nid gwaith bychan ydoedd eu cysuro trwy y gwanwyn heibulus hwnw, oblegyd darfu i'r plant a ymfudasant y pryd hwnw, ddyfod yn yr agerlong anffodus hono, "y Virginia," ar yr hon y torodd allau y clefyd erchyll hwnw "y cholera," ac er lldynt ar y ffordd byth gofawd hono orfod claddu cant a phedwar ugain o'u cyd-deithwyr yn eigion y môr, eto gwelodd Duw yn dda eu harbed hwy, a glan-

lwyd hwynt (wyth mewn nifer) yn fyw ac yn iech at dir America, ar y 30ain o Fal, 1866.

Shag. 30, 1866, priododd Rachel gyda Lemuel James, dyn iechan o'r Ynyddu, Myrwy. Gwelnyddwyd gan y Parch. David Davies yn Casnewydd, D. C. Yn y gwanwyn canlynol penderfynodd Rachel a'i phriod, ynghyd a'i hanwyl dad a'i mam oedranus, fyned tuag America, i uno a'r rhan hyn o'r teulu oedd wedi myned yno dair blynedd yn flaenorol, ac felly cawn hwynt yn sefydlu gyda'i perthynasau yn Jermyn, Pa., yn y flwyddyn 1869.

Bu yn byw yn Jermyn am yn agos i saith mlynedd, yn eiampl dda i'w chymydogion, ac yn berarogt melus i'r ardal yn gyffredinol, ond syrthiodd y blodeuyn, ac yn nghanol ei dyddiau cyrhaeddodd Rachel y porthladd. Boreu dydd Llun, Mawrth 20ed, rhoddodd enedigeth i fferch fechan, a chanlynwyd y cystudd cysylltlogid a hyny a'r *typhoid pneumonia fever*, yr hyu fu yn achlysur o'i marwolaeth. Bu ei chystudd yn drwm a dyoddefodd lawer lawn o boen, ond cafodd farwolaeth fendigedig. Ynddangosai fel pe yn ymwybodol ei bod yn marw, a galwodd am ei pherthynasau i gael ffarwello a hwynt am y tro olaf. Cofieldiodd a chusmodd ei thad a'i mam, ei phriod a'i brodyr, ei chwaer a'i chwlyrdd ynghyfraith, a dywedai wrth ei thad tra yr oedd ei dwy ffrail yn dyner am ei wddf, "*There is a great storm around me, father! and it blows hard, but I am not afraid, for I stand upon a rock, and my faith is in Jesus.*" Aeth y hewydd fod Rachel yu marw, fel trydanlaeth trwy yr ardal yn gyffredinol, a daeth lluwos o aelodau yr eglwys a chyfeilllon eithl ynghyd, i ddangos eu parch iddi yn ei mynyddu olaf, a thystiolaeth pawb a ddigwyddodd fod yno ar amser ei marwolaeth ydyw, eu bod yn teimlo fod rhywun uchel-ffafriol yn ngolwg y nef yn pasio ymleith. Ychydig amser cyn iddi farw adroddai yr emyn bondigedig yna o elldo John Wesley,

"Jesus, Lover of my soul,
Let me to thy bosom fly,
While the nearer waters roll,
While the tempest still is high;
Hide me, O my Savior, hide,
Till the storm of life is past;
Safe into the haven guide,
Oh, receive my soul at last."

Bryd arall adroddai a cheisial gannu,

"O Iachawdwr pechadurfaid,
Sydd a gallu yn dy law,
Rho oleuni, hwylla'm honaid
Dros y cefnfor garw draw,
Gad i'r wawr fod o fy wyneb,
Rho fy enaid lleog yn rhydd
Nes i'r heulwen ddysglaer godi
Tywys i wrth y seren ddwydd."

Eto adroddai yr hen emyn bondigedig yma,

"Ddilligia'i ddim er cy'd y dath,
Tra paru gras y nef,
Ac er mor lleled yw fy ngyrm
Mae digon ynddo ef."

Felly bu furw y chwaer yma a'i fydd yn yr Iech. Y dydd Mawrth canlynol i'w marwolaeth, daeth Huaw mawr o Gymry a Sacson yr ardal ac o arddalodd enall dyffryn y Lackawanna, ynghyd i dalu y "gymwynas olaf" i weddillion marwol Rachel James, ac ymddangosai pawb fel pe yn teimlo fod perthynas hoff ac anwyl iddynt yn cael ei chario i "dy ei hir gartref." Gwelnyddwyd y gwasaeneth crefyddol yu y ty, ac yu ughapel y

Methodistiaid Esgobaethol Seleswig. Yn y ty bedyddiwyd y baban gan y Parch. R. S. Jones, Providence, a gwnaeth y Parch. D. E. Evans, Plymouth, eyllwadau pwrpasol lawn. Yn y capel siaradodd y Parch. E. R. Lewis yn Sacsonaeg a chymerodd yn destyn ei sylwadau "Gwyn eu byd y mclrw, y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd, o hyn allan modd yr Yspryd, fel y gorphwysout oddiwrth eu llafur; a'u gweithredoedd sydd yu eu canlyn hwynt"—siaradodd yn effeithiol lawn, yn neillduol ar fod gweithredoedd y Cristlon yn ei ganlyn. Siaradodd y Parch. D. E. Evans yn Gymraeg, ac ymddangosai fel pe yn teimlo yn ofddus gorfod siarad ar y fath amgylchiad, canys bu y chwaer yma yn gyfeillus garedig iddo. Siaradodd y Parch. R. S. Jones hefyd yn bwrpasol lawn—yn llawn teimlad galarus, eto yn snog bod yn foddllawn i wahanol raglunlaethau Duw. Hefyd siaradodd y Parch. Mr. Hlorns yn Sacsonaeg, ac yna bu raid i ni osodi rhan farwol Rachel yn y bedd, ond nid heb obaith am adgyfodlad llawen a bendigedig.

Gadawodd ar ei hol briod a dau blentyn, un fferch yn agos i bum mlwydd oed, a baban wythnos oed. Hefyd ei thad a'i mam, y naill yn 76 mlwydd, a'r llall yn 74 mlwydd oed; saith o frodyr—y mae dau o'r rhai hyn yn weinidogion yr ofengyl, eef y Parch. D. M. Jenkins, Treforia, ger Abertawe, D. C., a'r Parch. E. H. Jenkins, M. A., Pembroke, Ontario, Canada. Y mae tri o'r brodyr yn Jermyn, un yn Providence, Pa., ac un yn hen gartref y teulu, gerllaw Fleur-de-la, D. C. Gadawodd hefyd un chwaer, yr hon sydd yn byw yn Jermyn. Er fod y teulu yn un mawr, nid yw angen wedi bod ar ei seilwyd o'r blaen er's 21 o flynyddoedd, pryd y claddwyd Margaret, y fferch a'r plentyn hynaf yn y teulu. Marwolaeth Rachel yw yr ail yn y teulu.

Perthynai i Rachel lawer lawn o mgorlaethau,—dywedodd y Parch. Mr. Hlorns am dani ar ddydd yr angladd "*She was a good woman, and this is the very highest encomium, mortal man could possibly give her.*"

Fel plentyn—yr oedd yn llawn cariad tung at ei thad a'i mam, a themlial y pryder mwyaf neillduol am hapusrwydd ei rhieni. Bu o gysur neillduol i'w thad. Hoffai ei fyned ati i ymgynghori ar bob achos, ac yr oedd walk i fyny i weled Rachel, yn orchwyl ami yn y dydd ganddo, a pha beth bynag a ddasai i ffinio neu afonyddu ei feddwl, nid hir y byddai cyn rhoddi gwybodaeth i Rachel am y cwbl. Oud y mae ei thf hi yn wag heddyw, ac nid ydyw edrychiad i fyny ato, ond yn peri tristwch a galar iddo; eto y mae yn ei ddagrau yn cydnabod daloni Duw tung atom fel teulu yn gyffredinol.

Fel chwaer—yr oedd yn hoffi ei brodyr a'i hunig chwaer, a'i chwlyrdd-ynghyfraith yn fawr, caraf fod yn eu cyfeillach, byddai eu gofid hwy yn ofid iddi hithau, a'u llawenydd a'u llwyddiant hwy yn wledd ardderehog i'w chalon. Yr oedd ei chariad yn ddwfn ac yn bur tuag atynt, a gallasai ddwyodyd am danynt "Pe gadawai pawb chwyl, nis gadawai i chwyl ddim."

Fel gartref—yr oedd yn ymgeledd gymhwys i'w gwr yn mhob ystyr o'r galr; yr oedd yn ffyddlon iddo, yn gofalu yn dyner am dano ac yn gweddio llawer llawn drosto.

Fel nam—yr oedd yu hyuod dyner o'i merch

fach, ac yn neillduol ofnus am dant. Ni oddochi i'r gwynt chwythlu arul pe yn ei gallu i'w rwyetro. Dyagodd iddi lawer iawn o adnodau allas o'r Beibl, ac o emynau Cymraeg a Saesonaeg. Dyagodd hi hefyd i ganu llawer iawn o hon alawon Cymreig, a rhai o gauladau Sunkcy. Ofnwa y gwel yr un fach yma lawer iawn o eisiau ei mam, mewn hyfforddiant a diwylliant meddyllol, eto, gallwn roddi ei gofai i "Dad yr amddifaid, a Barnwr y gweddwon,"—gan fod yn hyderus y gofala efe yn dynner am dani.

Y cyfodydd.—Un o'i phrif nodweddion ydoedd ei byspryd heddychol; gofod mawr i'w meddwl hi oedd pob ymryson, ac yr oedd ganddi ddawn neillduol i heddychu pleidlau. Yr oedd yn bynod o siriol a charedig i bawb, a byddai gwen siriol ar ei gwyneb bob amser. Yr oedd yn neillduol barchus i bawb, ac nid ydwyf yn gwybod am neb nad oedd yn dda ganddynt am Rachel.

Yr oedd crefyddol.—Yr oedd achos crefydd yn cael lle agos at ei chalon, ac yr oedd yn un fyddlon i foddion gras. Bu yn garedig a pharchus i lawer gwelndog yr efigyl, ac ni ystyriai ddim yn ormod i'w wneud dros achos Mab Duw. Nid oedd yn un o'r rhai mwyaf parod i siarad yn gyhoeddus neu mewn cyfelliachau crefyddol, ond aler yw fod "gwreiddyn y mater o'i mewn" canys gwynebodd angu heb ofni.

Er na chawn gyfarfod byth mwy â'n chwaer yma ar y ddacar, y mae y cyfarfyddiad goreu ar ol. Nid oes genym ond ychydig i aros, cyn y cawn gwrdd a Rachel eto, mewn gwlad "lle na bydd ruid ymadael mwy"—lle na bydd dim i rwyetro ein dedwyddwch, canys byddwn wedi ein rhyddhau o bechod, o afiechyd ac o farwolaeth, ac oddiwrth bob peth sydd wedi ein gofidio yma ar y ddacar. O! y fath wynfyddedigrwydd a fydd pan ddaw'r adeg. Dedwydd, dedwydd, fydd mwynbau cyfeillach ein chwaer yn y wlad ogoneddus hono.

Gwelwn yn marwolaeth Rachel, nad oes dim yn werth byw er ei fyw ond crefydd Mab Duw. Gwelwn fod ein hamecanion daearol mwyaf gogoneddus a dyrchafedig yn cael eu tori i lawr yn llwyr yn angu; ac o ganlyniad y mae arnom angen rhywbeth a ddaw gyda ni trwy angu a'r beidd ac a'n cyfoethoga ni i dragwyddoldeb. Na! hyd yn ôd pe bai genym fi o flynyddoedd i fyw a mli-oedd o fydoedd i'w mwynbau nid oes dim o'r pethau yma a fedr roddi i ni ddedwyddwch endarn, gwirioneddol a pharhaol. Byddai yn rhaid i ni gydaabod yn y diwedd mai "gwagedd yw y cwbl." Nid oes dim yn werth cynnalnt a'r enw o bleier neu ddedwyddwch, ond a ddaw oddiwrth Dduw, y sydd hefyd yn arwain yn ol ato ef, ac yn Nuw y mae yr enaid yn cael yr hyn oll sydd yn angenrheidiol arno. Yr Arglwydd a'n cynorthwyo ni i god ein ty mewn trefn, canys "rhaid i bawb farw," ac nis gallwn fod mewn gormod brys i "barwot i gyffwrdd a'n Dduw." El brawd galarus,

ELIEZER D. JENKINS.

Jermyn, Pa., Ebrill 17, 1876.

YMDYDDANION RHWNG DYSGYBL AC ATHRAW.

Parhad o'r rhifyn am Ebrill.

Athraw. Yr ydych wedi cyfeirio at farnau rhai o'r hen awduron ar y pwnc. Rhaid i mi nau ddweyd eu bod y rhan fwyaf o honynt

wrth gelsio drwy *metaphysics* eglurhaa yr hyn a eiwir "pechod gwreiddol," wedi dweyd pethau gwrthyn, afresymol, ac amsygrhythyr i Gyfeiriant at rannau o'r Beibl er ategu eu gwreiddiau, megys, "Yn Adda mae pawb yn meirw," "Mewn anwreidd y'm lluniwyd, mewn meirw pechod y beichiogodd fy mam arnaf;" a'u prif safonyddw Rhuf. 5: 12. Dynnwawn i chwli edrych yr adnodau yn fawr yn eu cyfylltiadau; credwyf nad oes ynddynt ddim yn cyfeirio at fod Daw yn cyfrif pechod Adda ar ei hillogaeth. Nid ydwyf yn gweled fod modd, yn ol natur pethau, i gyfrif gweithred a waeth un, i un arall, mewn ystyr focol. A dywed yr anfarwol Dr. Barnes ei fod yn afresymol, "it is an absurdity," a dywed yr enwog Dr. Dwigitt, nad ydyw *athrawiaeth y cyfrifad* o bechod Adda ar ei hillogaeth ddim yn y Beibl,—dywed y Dr. ei fod wedi chwilio yn fawr, yr holl adnodau yn eu cyfylltiadau, a ddefnyddid er caisio profi y pwnc, ond ei fod yn eu cael oll o foddwl gwahanol, heb un *eithriad*. Defnyddiwn laith y Dr. ei hun. "The verb in the Greek which is the original word rendered by the English word 'impute' denotes originally and always, to reckon, to account, to reckon to the account of a man, to charge to his account; but never to transfer moral action, guilt, or desert, from one being to another. Thus it is said by Shimei, 'Let not my lord impute this sin unto his servant;' that is, Let not my lord charge my sin of cursing David against me, or to my account. Thus also it is said, 'Abraham believed God; and it was counted to him for righteousness;' that is, his faith was reckoned to him in the stead of that perfect righteousness in the possession of which he would have been accepted before God." Mae yn eglur mai *rhesymus* yr oedd Paul yn Rhuf. 5ed a dynion mewn oedran. Cyfeiriai at y ffaith eglur, fod pechod wedi dyfod i'r byd, drwy i Adda bechu,—dengys hefyd, ragoirdebe trefn gras, drwy Iesu Grist, ar gyfer y byd truenus. *O mor ardderchog!* pwy o hili syrthiedig Adda, a all beiddio a gofioleddu, wrth ddarllen y bennod; ond cofier nad ydyw Paul yn dweyd y modd y mae dynion yn dyfod yn bechaduriaid; ond dengys yn eglur fod pawb mewn oedran yn bechaduriaid colledig. Mae hon yn ffaith *buysig*, os fod pawb mewn oedran a'u synwyras yn eu lleoedd pethodol, yn bechaduriaid colledig; a phe buasai eglwys i saint yn derbyn tystiolaeth eglur y Beibl ar hyn, yn lle celsio drwy wag philosophy eglurhaa y modd y mae dynion yn dyfod yn bechaduriaid,—buasent yn atal llawer o ddadleuon ohwerwon, a themladau delurus, a phe buasai yr hen bobl dduwoli yn gadael y plant bychain a'r babanod i ofal y Daw a ddywedodd mai Ef oedd eu perchen,—yn lle colli farnu y rhai diatwed, buasai eglwys i saint yn fwy blodeuog.

Diogel.—Seniasoch am philosophy yr hen awduron, a'u bod wedi eu harwain ganddi i ganu gymeriadau mewn esbonio y Beibl. Cyfeiriasoch at "athrawiaeth y cyfrifiad." Yr wyf wedi cael fy moddluni mor belled a hyna nad oes roedd cyfrif gweithred a wnaeth un, i un arall. Ond wedi y cyfan, yr ydym yn gweled fod dyn yn dyfod yn bechadur rywffodd, os nad drwy gyfrifiad, gallai ei fod yn pechu yn Adda, am fod Adda yn cynrychioli ei holl hâd, neu os nad ydyw yn dyfod felly, gallai fod Duw yn gosod pechod Adda fel cosp arao.

A. Yr wyf yn credu fod pawb mewn oedran a synwyr yn bechaduriaid colledig; ond yr wyf yn credu nad oes pechod ar blentyn, cyn ei eni, a dyfynaf adnod i brofi hyn, Rhuf. 9: 11. Pan yn son am y gwahaniaeth a wnaeth Duw ar Jacob, yn fwy nac Esay, dywed Paul, "Canys eua geni y plant eto, na gwneathur o honynt na da na drwg" &c. Os oeddynt wedi pechu yn Adda dylasai fod Paul yn gwybod yn well na haeru na "wnaethent na da na drwg." Yr ydwyf yn benderfynol nad oedd Paul yn credu yr hyn a elwir "pechod gwreiddiol," ac mae yn lled debyg y buasai yn cael ei ddiarddel o rai eglwys am beidio cydymffurfio â'r rhan hon o'u credo, a buasai rhai o'r D. Da. yn darllen yn y cyhadledd Rhuf. 9: 11, fel prif gyhuddiad yn ei erbyn. Yr wyf yn credu y buasai rhaid iddo alw ei eiriau yn ol, neu gael ei ysgymuno. Gallai y buasai rhai am fod yn dyner o hono, am ei fod wedi ysgrifenu y rhanau eraill o'r bennod mor Galinaidd. Am y golygiad arall, sef "bod Duw yn rhoddi pechod Adda fel cosp ar fabanod," mae y golygiad yn afresymol, ac anysgrythyrol. Dywedir am Dduw yn y gair, ei fod yn "lanach ei lygaid nas y gall edrych ar ddrwg," ac mae dweyd ei fod yn ei roddi yn enaid baban yn wrthun. Mae llawer o ddynion annuwiol yn cymeryd y pethau hyn yn destynau gwawd. Mae yn gof genyf i mi unwaith fod yn ymddiddan a mab i weinidog parchus, yr hwn oedd wedi clywed llawer am bechod yr hen wr Adda. Cyfarfum ag ef yn mhell o'i gartref. Yr oedd ef fel llawer o'i flaen, wedi anghofio cynghorion a gweddian ei anwyd dad. Dywedasom "ei fod yn bechadur mawr." Atebodd ni mewn modd cellwerus, "Nad oedd na pechod arno ef, ond pechod Adda."

J. D., *Spring Green, Wis.*
(I'w barhau.)

DYLEDŴYDD YR ATHRAW AT EI DDOSBARTH.

A draddodwyd mewn Cyfarfod Ygol Sul yn Nelson, N. Y. Y mae yr Ygol Sabbothol yn un o'r sefydliadau a'u goren a fedd ein gwlad. Y mae yr Ygol Sabbothol yn nesaf at yr Eglwys, ac yn yr Ygol y mae north yr Eglwys yn gorphwys. Yn mha le bynag y gwelir Ygol Sabbothol lewyrchus, gwelir yno Eglwys lewyrchus hefyd. Bu am-

ser ar yr Ygol Sabbothol pryd yr oedd yn rhaid i'w ysgu yr egwyddor a dysgu sillibu a darllen vnddi. Ond yn awr nid oes y fath beth. Mae pawb yn medru y pethau yna heb help yr Ygol Sul. Gan hynny prif ddyben yr Ygol Sul yw tynnu ieuentyd ein gwlad i gofseidio crefydd, ac egwyddori ein gilydd yn ngair Duw—mynn allan feddwl Duw yn ei air. I'r dyben hynny rhaid rhanu yr Ygol Sabbothol yn ddosbarthiadau er ateb i oed a gwybodaeth yr ysgolheigion; a gosod ar bob dosbarth athrawon medrus a thellwng o'u swydd. Ni wna pob math o ddyn y tro yn athraw—rhaid cael rhai teillwng i lenwi y fath swydd. Ni ddylai neb gael ei osod yn athraw heb fod ganddo wybodaeth lled helaeth o'r Beibl, a dylai ar bob cyfrif ddarllen y Beibl drosodd o leiaf unwaith yn y flwyddyn. Nid yw yn bosibl i neb fod yn athraw llwyddianus heb ei fod yn hyddysg yn yr Ygrythyrau.

Hefyd ni ddylai neb gael ei osod yn athraw heb ei fod yn grefyddol. Cam mawr â'r Ygol ydyw gosod dynion digrefydd yn athrawon. Pa fodd y gallwn ymddiried i ddyn digrefydd am wybodaeth o'r Beibl, ac yntau heb fod yn ei gredu ei hunan? Yr hen siarad yw fod llawer dyn digrefydd yn well ei roddi â'i fuchedd na llawer crefyddwr. Y mae hyna yn wir; ond pe medrai dyn fod â'i roddi y goren ar wyneb y ddaear, os heb broffesu crefydd nid yw deillwng o fod yn athraw. Gwaith athraw yw addysgu, a pha fodd y gall addysgu y peth nad yw yn gredu? Pe yn credu gwirioneddau Duw, buasai yn profesu crefydd. A chyhyd ag y bydd yr athraw heb gymeryd iau Crist arno, bydd yn rhwystr i'w ysgolheigion i wneud hynny. Nis gall roddi ei hun yn esiampl o'u blaen. Dylai yr athraw fod yn esiampl i'w ddosbarth yn mhob peth da, a hwythau i edrych arno fel y cyfryw. Gan hynny myner dynion yn profesu crefydd yn athrawon.

Dylai yr athraw fod yn garedig tuag at ei ddosbarth—nid bod yn sarug ac edrych yn ddigofus, ond yn garedig a siriol, nes enill serch ei ddosbarth tuag ato. Pan yn yr Ygol dylai fynw sylw pob un o'i ddosbarth—nid trwy eiriau garw a phigog, ond trwy eiriau mwyn a thyner, defnyddio yr iaith fwyaf swynol a deiniadol ag sydd bosibl, nes y bydd ei ddosbarth yn teimlo yn amhosibl peidio ufuddhau iddo. Os edrychwn yn ol ar yr athraw goren a welodd y byd erioed, cawn welad taw dyma y dull oedd ganddo ef, sef tynnu ei ddisgyblion ar ei ol trwy gariad yn unig ac nid trwy orfodaeth. Bydded i bob athraw gymeryd esiampl oddiwrtho ef ac ymgynio i wneud daioni.

Hefyd y mae yn amlwg y dylai yr athraw garu ei ddosbarth, caru pob un yn ei ddosbarth, caru pawb yn gydradd. Nid caru *Mary* am ei fod yn hen gyfaill i'w thad; nac *Ann* am ei bod yn brydferth; na *William* am ei fod yn gyflym i ddysgu; na *John* am fod ei dad yn ddyn cyf-

oethog ac am ei fod yn gwisgo mewn dillad gwych; ond Dafydd ac Edward hefyd, er eu bod yn dlawd ac yn garplig. Dyma beth sydd yn ddiffygiol mewn llawer athraw, dangos mwy o barch i un nag i'r llall, a'r rhau fynychaf y cyfoethog sydd yn cael y parch rhwng. Ond ni ddylai hyn fod ar un cyfrif. Nid yw yr athraw yn gwybod nad oes gan Dafydd er ei fod yn dlawd *dalent* a fydd yn fuan yn ddisgleirio fel yr hwn, ac na bydd yn fuan yn siglo y wlad a'i athrylith. Gan hyny caffed pawb yr un chwaren teg ar law ei athraw.

Dywedwn eto ei bod yn ddyledswydd arno i'w caru. A chofied pan y bydd ef yn caru ei ddosbarth, bydd ei ddosbarth yn ei garu yntau. Y mae cariad yn talu yn ei bob amser. Y mae cariad yn esgor ar gariad. Rhydd cariad oleu newydd i'r athraw, crea ryw awn peraidd yn ei lais, a rhydd iddo berffaith feistrolaeth ar ei ddosbarth, a thuedda i enyn fydd yn ei ddiegyblion at grefydd Mab Daw. Gan hyny, athrawon, os ydych am fod yn ddelfayddiol ac yn llwyddianus, cerwch eich dosbarth.

Dylai yr athraw beidio gofyn gofyniadau rhy anhawdd i'w ddosbarth, a pheiddio eu dalu a geiriau mawr; ond gofyn pethau plaen, *simple*, iddynt, eu hegwyddori yn y pethau y maent yn wybod, rhoddi llaeth iddynt i ddechreu, a bwyd dipyn yn gryfach fel y deuant yn y blaen.

Dylai hefyd anog ei ddosbarth i beidio pob rithuwedd. Dylai ymdrechre ei oren i'w henill oll i fod yn ddirwestwyr, a gofalu am fyw ei hunan fel y mae yn cyfarwyddo eraill i wneud. Ca felly fwy o ddylanwad a llwyddiant.

Hefyd dylai yr athraw fod yn ddarllenwr mawr, o'r Beibl yn benaf, fel y soniwyd, ac hefyd o esboniadau a llyfran da eraill, fel cynorthwyo i'w ddeall.

Dyledswydd arall o eiddo yr athraw at ei ddosbarth yw treio eu henill bob un at grefydd. Egeuluso hyn sydd fai mawr ar athrawon. Ni chefais i yn fy oes ond un athraw i ofyn i mi a oedd arnaf awydd i roddi fy hunan i'r Arglwydd. Diamen fod Duw yn disgwyl hyn ar law yr athrawon.

Dylai yr athraw weddio am i Dduw fendithio ei waith—gweddio dros ei ddosbarth am i Dduw eu cynorthwyo i astudio ei air fel gair Duw ac nid fel gair dyn; a throsto ei hunan am i'r Arglwydd ei gynorthwyo i addysgu ei air yn lawn, nes y bydd y gwirioneddau yn cyffwrdd a chalonn ei ddosbarth, fel y delont i garu yr efengyl a chofieiddo crefydd. Ar hyd yr wythnos dylai astudio y pwne fydd dan sylw y Sabboth canlynol. Er ei ddeall yn briodol dhwilled y Beibl—y mae y Beibl yn egluro ei hun, ond i ni fod yn ddigon llygad-graff i weled hyny. A phan ddaw boreu y Sabboth, all edryched dros y wers, ac yna eled i'w ystafell i weddio am i Dduw fendithio ei lasur. Hwyrach fod rhai yn meddwl nad oes angen am i'r athraw weddio fel yna

o hyd. Paham lai? Mae y gweinidog yn gweddio cyn cychwyn i'r capel am i Dduw fendithio ei lasur yn agwaith y dydd. Ac yr wyf si yn credu fod gwaith yr athraw yn ei ddosbarth mor bwysig a gwaith y gweinidog. Gan hyny, paham na ddylai ofyn am fendith yr Arglwydd ar ei waith.

Dylai yr athraw destnu yr un set dros grefydd a'r gweinidog, a dylai fod ar ei oren yn ceisio argyhoeddi pechaduriaid o bechod, a phaham na ddylai weddio? Nis gall wneud dim heb gymorth Duw: a pha fodd y mae yn disgwyl i Dduw fendithio ei lasur heb iddo ofyn am hyny? Barches athrawon, dygwch achos eich dosbarth a'ch gwaith at yr Arglwydd mewn gweddio. Peidiwch a chychwyn oddiartref ar foren Sabboth heb ymbell a Duw. Dewch i'r dosbarth o'r ystafell weddi, a hyddwch yno mewn pryd. A'r Arglwydd a fendithio yr Ysgol Sabbothol, yn athrawon ac ysgolheigion, ac a'u gwneio yn fwy gweithgar a diwyd nag erioed.

MR. GOL.—Ar gais smyrw yn Nelson yr anfonais yr hebod i'r CERNADWE.

Morrisville, N. Y.

G. JAMES JONES,
(Llew o'r Llains)

DYLEDSEWYDD AELODAU EGLWYSIG I FYNICHEU YB YSGOL SABBOTHOL.

(Cyddeddugol yn nghyfarfod cystadleuol Capel yr Annibynwyr yn Hyde Park, Pa, dydd Nadolig, 1878.)

Addefa braidd bob Cymro ei bod yn ddyledswydd ar bawb i fynychu yr Ysgol Sabbothol; oblegid mae hi sydd wedi bod yn fath o Athrofa Dduwinyddol i lawer Cymro tlawd a gofodd i'r areithfa Gymreig, ac a wefreiddiodd ei wrandawyr a'i ddontau efengylaidd, ac y mae yn parhau eto i fod yn winllan ffurthlon i'r eglwys. Yr Ysgol Sabbothol yw plannig fawr y reglwys Gristionogol. Dyma y fan y ca y plannig hon ieuaine y gofal a'r tynerwch sydd yn gweithu i'w natur. Oni bai fod esgeulusod mawr ar rai llawer o aelodau yr eglwys i fynychu y sefydliad dalonus hwn, ni buasai angen am eu hanog i fwy o ffyddlondeb. Gan fod aelodau eglwysig wedi gwneud amod ar eu derbynaiad i mewn i fod yn ffyddlon i holl gyfarfodydd yr eglwys, ni ddylent ar un cyfrif esgeuluso yr Ysgol Sabbothol.

I. *Am mai hwn yw un o gyfarfodydd pwysicaf yr Eglwys.* Yn y sefydliad dalonus hwn yr ydych am gael mantais i hyfforddi a diwyllio mudioliau yr ieuencyd yn gystal a'r hwn. Gallir gwneud argrafflatau moseol a chrefyddol ar y meddwl ieuane pan y mae yn fradded ac yn dynner; “a phan yr heneiddio nid ymddy a hwynt.” Nid yw y meddwl ieuane wedi ei drwytho a'i lanw a phethau llygreddig y byd, fel yr hwn, ac am hyny y mae yn ddyledswydd ar aelodau eglwysig i fod yn yr Ysgol Sabbothol ar bob adag y bydd yn cael ei ehynol, os bydd yn bosibl iddynt, er hyfforddi y plant mewn egwyddorion Beiblaidd, sef yr egwyddorion y maent wedi gymeryd arnynt i fod yn rheol eu bywyd a'u

hymarweddidiu yn y byd. Gyda gofal priodol, a dyfal ōrhad mewn hyfforddiant, y mae go-baith cryf am gael gweled o frwyth y cyfryw lafar ya y dyfodol. Anaml lawa y gwelir y rhai fydd wedi cael addyg dda yn yr Ysgol Sabbathol, hia fydd y dylanwad hwnw yn eu taalya ya en hen ddyddiau, pa un bynag ai yn yr Eglwys ai allan o honi y byddant.

Re allai fod rhai yn barod i ymegeusodi, am y barnant nad yw swydd athraw yn yr Ysgol Sabbathol ond un ddiwyys, ac felly nad yw ei hegeulase ond trossedd bychan. Felly, er fod swydd athraw yn ymddangos yn ddiestadl ac is-raddol mewn cyferbyniad i eiddo y gweinidog, mae gwaith y cyntaf yn debyg i eiddo yr am-ethydd, yn parotol y tir i dderbyn yr had; a gwaith yr olaf yn dwyn tebygolrwydd i eiddo yr hauwr, yn taffu yr had i'r tir parotoedig.

Fel y mae parotol y tir mor hanfodol er cael cnewd da, ag ydyw taffu y grawn i'r ddaear, felly mae dygu plant i ddarllen, i ddeall, ac i garu yr ysgrythyrau, braidd mor angenrheidiol er llwyddiant rhinwedd a chrefydd ag ydyw gweinidogaeth y gair. Mae yn ddyledswydd ar aelodau eglwysig i fynychu yr Ysgol Sabbathol, ya

II. *Am fod eisiampyl yn gryfach na gorchymyn.* Peth chwethig yw gweled rhai nad ydynt aelodau eglwysig yn athrawon ar ddosbarthiadau yn yr Ysgol Sabbathol, neu blant yn dygu plant; tra y bydd llawer o'r aelodau yn ymblecera tipya trwy ddarllen ac ymgomio f'a gilydd. Ni ddylai y pethau hyn fod. Mae y cyfryw nai yn enog o egeulaseu un o brif ddyledswyddau y bywyd Cristionogol. Mae dosbarth lluosog o'r aelodau, nad ydynt yn mynyehu yr Ysgol Sabbathol ond lled anaml, a rhai o honant wedi cymeryd at y swydd o fod yn athrawon. Dywedwn wrth y rhai hyn, Gweithiweh tra y mae hi yn ddydd, canys mae y nos yn dydd pryd na ddichon neb weithio. Mae eraill o'r aelodau nad ydynt erioed wedi gwneud un ymgais am fod yn yr Ysgol, ond dywedant wrth eu plant ac eraill, *Ewch chiw yno.* Eisiampyl wael ya yr aelod eglwysig yw anog ei blant i garhyw le, ac yntau yn treulio ei amser yn ddi-frwyth i chwediou a rhodiana ar ddydd yr Arglwydd. Nid oes dim *dylanwad dymunol*, os oes rhyw faint o aerth, ya y gair *cuch*: a gwillfed y cyfryw rhag ofn y dywedir wrthynt yn y dydd a ddaw, "*Ewch oddiwrthyf*" &c.

Edrychwn ar yr aelod ffyddlon a gweithgar, nid yw ef yn gollwng dim un cyfle i fyned heib. Ie heb wneud ei oren i ddwyn pawb yn aelodau o'r Ysgol Sabbathol. Cymer afael yn garedig yn llaw y bachgen, a'r eneth fach dlawd, a'r canel oed, a'r hen bobl. Y mae am gael pawb i winllau yr Arglwydd, ac i fwynhau o'i bendithion godidog. Wedi i'r ffyddlon lwyddo i gael rhai i'r Ysgol Sul, bydd yr an mor ofalus i'w cyflwyno i ofal y swyddogion, er mwyn eu gosod o dan ofal y rhai mwyaf cyfaddas i'w haddysgu.

Dylai yr aelodau bob amser gyfarch y plant ac eraill yn garedig a sbirito wrth eu henwan, pa un bynag ai yn y capel neu ar yr heol y byddont. Mae personau mewn oedran yn hofi cael eu cyfarch gan eu huwchafaid, neu yagwyd llaw gyda hwynt: felly plant yr Ysgol Sabbathol sydd yn hofi cael eu gweled a'u cyfarch gan eu hathrawon ac aelodau yr Eglwys. Mae serchawgrwydd ac addfwynder yn cario mwy o ddylanwad ar feddyliau iecenctyd nag a feddylia y bobl yn gyffredin: ac am hyny mae eisiau meithrin mwy ar y rhinweddau hyny. Dylai yr aelodau eglwysig fynychu yr Ysgol Sabbathol ya

III. *Am fod yno le i bob un i ddefnyddio ei dalentau.* Dyma y lle y ceir y cydgyfaryddiad mwyaf cyflawn o wahanol alluoedd neu dalentau ag eisiau eu dadheddo a rhoddi iddynt yr lawn gyfeiriad, fel y byddo y byd yn teimlo rhinwedd oddiwrthynt yn y dyfodol. Os nad wyt yn meddu ar gyfaddasder i fod yn Arolygydd, ofallai mai ti yw y mwyaf cymwys i fod yn athraw ar rai sydd yn dechreu yn yr egwyddor, ac i ddygu iddynt wersi cyntaf moesgarwch, sef pa fodd i ymddwyn y naill at y llall.

Un arall a ymegeusoda trwy ddwyed nad yw yn ddigon o ysgolhaig i fod yn yagrfenydd i'r ysgol; eto dichon mai efe yw y goreu o lawer i gymeryd gofal y dosbarth Beiblaidd.

Felly mae yn yr Ysgol Sabbathol ddigon o faes i bob un o'r eglwys i gael cyfle i weithio yn fanteisiol er llwyddiant y sefydliad. Mae eisiau llyfrgellydd yn gystal ag arolygwr, ac eisiau y ddau ryw, y naill fel y llall. Mae y chworiydd yn aml yn llwyddo yn well fel athrawon gyda'r iecenctyd, na'r brodyr, am eu bod yn meddu ar deimladau mwy tyner a threiddgar.

Mae eisiau y cerddor a'r gerddores: y rhai hyn sydd o wasanaeth fawr i'r Ysgol Sabbathol, er mwyn amrywiol aeth ac addysiad, trwy ganu tonau bywiog a chwaethau. Wrth edrych ar angenion presenol yr Ysgol Sabbathol, ni a welwn fod eisiau holl narth yr eglwys yno, i wrthweithio dylanwad llygredig yr oes. Dylai y rhai sydd yn meddu cymwysderau *cerddorog* dalu sylw *neillduol* i'r rhan hono, am fod gan gerddoriaeth y fath ddylanwad a swyn ar feddyliau y bobl iecaine, ac fel y dyger hwy i hofi cerddoriaeth y cysegr yn lle caneuon gwageddau y *Dime Songsters*.—(LEUAN BACH.)

Ar gais T. S. Annbydol Hyde Park, Pa., yr wyf yn anfon hwn i'r CENHADWR i'w gyhoeddi os berwch ef yn ddiwng.
THOMAS EVANS.

GWISGOEDD CYSEGREDIG AC ADDURN-IADOL YR ARCHOFFEIRIAD.

Yr oedd dau fath o wisgoedd gan y Lefaid er gweinyddu yn yr addoliad a'r gwasanaeth dwyfol, y naill i'r offeiriad cyffredin, a'r llall i archoffeiriad. Yr oedd eiddo yr offeiriad cyffredin yn gynwysedig o bedwar dilledyn, sef

cap, pais, gwregys a llofran, yr oll o honynt e'r un defnydd, sef llian main. Sonir am fe tr, yr hwn fel y'n dysgir gan ddysgedigion oedd yn debyg o ran ffurf i'r cap, onê fod y meistr heb fod mor uchel a'r cap; yr hwn arddall oedd holl wisgoedd yr oll o'r offeiriad oedd yn gweinyddu yn ngwasanaeth y Tabernacl. Y wiag archoffeiriadol oedd yn gynwysedig o bedwar dilledyn yn ychwaneg, sef yr ephod, y fantell, y ddwyfroneg, a'r dalaith aur. Gwnaed y wiag hon o'r defnyddiau goren, sef aur, sidan glas, porphor, ysgarled, a llian main cyfrodedd. Ymddengys mai un wiag addurniadol oedd at wasanaeth y babel, yr hon oedd wedi ei gwneud er "harddwch a gogoniant."

Onid nid fy amcan yw rhoddi deagrifiad o'r gwisgoedd sanctaidd, eithr yn hytrach i holi pa un a oedd yr archoffeiriad yn myned a'r wiag hardd a drudfawr hono i'r cysegr sancteiddiolaf ddydd mawr y Cymod, neu beidio. I hyn y dychmygaf fod llu o ddarlennwyr y CENHADWR yn barod i ateb, "Wel, oedd, bid sicr i chiwi." Neu o'r llyn lleiaf dyna yr ateb wyf si wedi ei gael gan y rhif luosocaf wyf wedi bod yn siared a hwy, a llawer o'r cyfryw wedi bod yn darllen y Beibl am ugeiniau o flynyddau.

Yr wyf yn cosio i mi fod mewn dadl ar hyn yn ysgol Sul Y—n, O, a cheffais fy ystyried y pryd hwnw yn heretic ar y pwnc gan yr holl ddoeparth, ond gwnaeth hyn les i mi: aethm i chiwilio yn fwy manwi, a rhoddaf ffwrth yr ymchwiliad mewn mor lleied o le ac y mae modd.

Fel rhestrwm dros gredu fod y wiag rwygafawr hon gan yr archoffeiriad ar ddydd Gwyl y Cymod pan yn myned gerbron yr arch a'r dragaroddfa, dywedir fod y clychau ar odrau y fantell yn swlio fel arwydd i'r gynulleidfa oddi allan fod derbyniad i'r archoffeiriad ac i'r cymod oedd yn cael ei wneud ganddo drosto ei hun a'r gynulleidfa.

Wel, digon gwir fod y clychau yn arwydd i'r gynulleidfa o'r tu allan i'r Tabernacl, ac mai dyna oedd amcan gosodiad y clychau ar odrau y fantell. Ond nis gallai y gynulleidfa oddi allan wybod yn iawn pa le yr oedd yr archoffeiriad wrth swm y clychau, os oeddynt yn gwneud swm parhaus. Nis gallent wybod pa bryd yr oedd yn myned i mewn nac ychwaith pa bryd y deuai allan o'r lle sanctaidd. Y cwbl fedrent ddeall oedd ei fod o fewn y Tabernacl yn rhywle. Ond "at y gyfraith ac at y dystiolaeth" am brawf ar y mater. Gwel Ex. 28: 35. "A hi a fydd am Aaron wrth weini; a cheir clywed ei swm ef pan ddelo i'r cysegr ger bron yr Arglywydd, a phan elo allan, fel na byddo farw." Gwelir yma mai wrth fyned i mewn i'r cysegr ac wrth ddyfod allan yr oedd swm y clychau i'w clywed. Naturiol casglu wrth yr adnod hon, nad oedd yno ddim swm pan oedd yr archoffeiriad y tu fown i'r Wahanlen. Ac

felly mai y distawrwydd a deyrnasai o fewn y babel oedd yn arwydd i'r gynulleidfa fod yr archoffeiriad wedi myned i'r sanctaidd sancteiddiolaf. "A cheir clywed ei swm ef pan ddelo i'r cysegr." Gwnai fwy o swm yr adeg hyn na phan yn cyflawni ei ddyledawyddau dyddiel, am fod y wiag yn cael ei hysgwyd ganddo wrth ei droeg. "A phan elo allan." Yr oedd yn ysgwyd ei wiag eilwaith nes peri i'r clychau swlio wrth ei gwisgo.

Eto i broff yr un gwirionedd cymernw adran o'r Gyfraith. Lef. 16: 8, 4, "A hyn y daw Aaron i'r cysegr: * * * gwiaged bala llian sanctaidd, a llofran llian am ei gnawd, a gwregys o'r f gwregys llian, a gwiaged feltr llian; gwisgoedd sanctaidd yw y rhai hyn, &c." Felly gwelir mai llian yw yr oll sydd yn orchymymedig yma. Nid oes son yma am yr aur, y sidan, y porphor, a'r ysgarled. Dyna ei fynediad i mewn i'r cysegr. Rhoddwn eto ddeagrifiad y gtrythrol o hono ar ei ddyfodiad allan; ad. 23, "A ddisgred y gwisgoedd llian a wisgodd efe wrth ddyfod i'r cysegr, a gadawed hwynt yno," sef yn y babel, tu allan i'r wahanlen. Ad. 24, "A golched ei gnawd mewn dwfr yn y lle sanctaidd" (neu y lle neillduedig i'r rhai oedd yn gwasanaethu yn y Tabernacl er ymolchi,) "a gwiaged ei ddillad, ac aed allan." Hyn yw, ei ddillad ei hun, y rhai y byddai efe bob amser yn eu gwisgo wrth weini yn y tabernacl. Gwelir wrth hyn mai gwlag ddiadurn o llian oedd ganddo wrth fyned i mewn ac wrth ddyfod allan o'r lle sancteiddiolaf. Yr hyn sydd yn ddigon o brawf i mi, mai y cyfryw oedd ganddo y tu mewn i'r wahanlen hefyd. Yr hyn oedd yn arwydd mai nid harddwch, rhwyg a mawrodd oedd yn dderbyniol gan Dduw.

Onid rhag y gall fod rhai o ddarlennwyr y CENHADWR yn debyg i berson y bum yn siared ag ef ar y mater hwn, yr hwn er i mi ddyfod a'r prawfion yagrythyrol uchod ni chredai byd yn od y Beibl ei hun heb yn gynatf gael gwybod barn James Hughes; felly Hughes oedd ei safon ef, ac nid cyfraith yr Arglywydd; i'r cyfryw rhoddwn farn Adam Clarke ar y mater; "Nid oedd ef (ar wyl y cymod) i ymwisgo yn ei ddillad archoffeiriadol, ond yn y gwisgoedd offeiriadol diadurn neu wisgoedd Lefaid. Ama ei fod yn ddydd o ymstyngiad, a chan ei fed i aberthu dros ei bechodau ei hun, yr oedd yn angenrheidiol iddo ymddangos mewn gwisgoedd cyfaddas i'r achlysur. O ganlyniad ni feddai efe y fantell, yr ephod, y ddwyfroneg, y meistr, &c. Y rhai hyn a gyfansoddent ei wiag o addurniant fel archoffeiriad Duw, yn gweinyddu dros eraill, ac yn gyarychiolydd o Grist. Ond yn awr y mae yn ymddangos gerbron Duw fel pechadar, yn offrw m cymod dros ei gamweddau ei hun, a'i wisgoedd ydynt wisgoedd o ostyngiedrwydd." Yr eiddoch yn ostyngedig.

Turin.

T. M. GRIFITH.

Barddonol.

Y GWANWYN.

Y Gwanwyn hyfryd yma eto sydd,
Mae'r dall a'r blodau per yn harddu'r wlad;
O clyweh! mae'r adar man yn pyncio'n rhydd
Fawr i'w Creawdwr am ei ddoulan madd.
Ar ei tymestioedd gerwin ganaf mawr,
Ac eurai llym a chaled amser hir;
Mor hyfryd codi gyda thoriad gwawr,
I anadlu balm iachael awyr glic.
Mae natur yn dadebru gyda gwys
Rheolwr mawr a da tymorau'r byd;
Pob peth ay'n adgyfodi gyda brys,
Mae amau deg yn fywyd drwyddi i gyd.
Datodwyd cloion cryfion oer yr iâ,
Llarfelddiwyd grym ystymydd creulon corth;
Er hant bar iddi brysur fyn'd yn hâ,
Y gwres a droiddla bobpeth yn ei north.
Yr athenig fach fa'n hir mew'n carchar oel,
Yn cysgu'n fud, heb neb am dau'n syn;
Sydd eto'n rhydd ymdraiglo trwy y ddôl,
Gan fwy'n rymala ei hamfrol dôn.
Lle gyt yr oedd yr elra oer a'r iâ,
Mae'r blodau prydferth 'nawr yn cysgu harâd;
A phob arwyddion sydd o hyfryd hâ,
Mae'r measydd eang-fel llysiennog arâd!
Gerllaw y nant y dyner lili sydd,
Fel gwyrff bor yn gwyliadd blyu ei phen,
A'r gweddus wrid yn prydferth lliw'i gradd,
Ar lesin blodau'r firo y mae yn bea.
Y tyner wyn a branciart ar y ddôl,
Mewn driegiant fry ar hyd y Nothran coeth;
Ae yna-echodant am y cynta'n ôl
I orphwysio ynghyd yn nghysgod clyd y borth.
Y buchod blithlon frestiant am eu llof,
Neu chwiliant am y borse felus fad;
A bore a hwyr dont adre'n ddymdrol,
Gan ddwyn i ddyn yn rhywyd eu trysor rhad.
'Nid he gwynioedd mawr yn lachio elra oes,
Dlwynna'a awr yn fwy'n tyner wlaw;
I adfywio a firwythloni daear iâ,
Cawodydd mân ar ol cawodydd ddaw.
Yr arddwr a yn fore at ei walth,
A oes y tir a han y gwerthfawr yd;
Mae'r amser han,—y medd ddaw yn fath,
'Nol hen osodlad Deddfwr doeth y byd.
Ond palla llaith, dychymyg egwan yw,
Deall a dawn a fethant yma ynghyd;
Mae pob peth ar ei oren'n canmol Ddu,
Holl anan ay'n beredlaeth fyw i gyd!
Ar ei tymestioedd geirwon ganaf malth,
Mor dda cael gwanwyn byr, mew'n gwlad a thref;
Ond mil mayrdd gwell, 'rol ganaf bywyd llaith,
Fydd hyfryd a diddarfed haf y nef. D.

ARGRAFFIADAU Y FLWYDDYN 1874.

Y flwyddyn aeth heibio a gu'dd ei cheffrestru
Yn mayg y blynyddau sy wedi terfynu;
Ei hanes i ddaru na'i holl ddwygwyddiadau,
Er rhoddi o bonynt yn meddrod blynyddau.
Y fam sydd yn-coffo fel sêl ar ei chalen
Y baban mwyn tynerfu'n sagnio ei dwyfreu,
Mae boddyw i'w gweled heb aychu ei dagran
Gan fyned o'r flwyddyn i feddrod blynyddau.
Y weddw ay'n coffo mew'n galar a thrallod
Yr amser dueth angen i gym'ryd ei phried,
A llawer ymddidda a wneud yn ddigartre
Cyn myned o'r flwyddyn i feddrod blynyddau.
Cofnodion y flwyddyn a ddwfu argraffwyd
Ar lectian eu calon, nis gallant ddiengyd;
Mae rhall'n fel rhyw saethau yn dryllio'r teimladau
Gan fyned o'r flwyddyn i feddrod blynyddau.

Mae llawer yn cofio pryd cawsant ddlangfa
O aeth y gelym i aeth y noddfa,
A dall prun y bywyd iachod eu clywfan
Cyn myned o'r flwyddyn i feddrod blynyddau.
Rhaf hefyd ay'n coffo er tristwch a galar
Fau wad sant eu Harglwydd ger nefoedd a daear;
Maent gyda'r afradlon yn byw ar y cibau,
Er rhoddi y flwyddyn yn meddrod blynyddau.
Mae'n hamser yn mayned o flwyddyn i flwyddyn,
A nllaw yn gwywo fel gwanaidd iaswelltyn;
O! 'na hanwy! Waredwr, gwna fuddau fy mclau,
Cyn amser fy ngiliaddu yn meddrod blynyddau.
Butternut Valley, Alton. DAVID T. DAVIES.

THE WRITER'S SOLILOQUY

On his own present condition; induced by too much reading by artificial light.

To books of good quality; bound
Through life, I've been found; by my soul
Refraining from rambling around
For fun, in a run, with the race!
Alas! now the mass, run from me;
Their organs of vision avail;
While mine as I consciously see
By tension, and function do fail!

Ah! why should organic restraints
Be ordered to hedge up my way?
The soul neither wears nor faints;
Nay, it longs to work through its clay!
The field of perception is vast,
Far vaster the scope of the Mind;
Above it,—around it, to cast
Its feelers for treasures to find!

Inducements most potent abound,
The subjective factor to 'rouse;
Such peals on legitimate ground,
How welcome within my frail "house!"
Should such reciprocity close;—
(How could I survive the ordeal!)
The objective factor would lose
For me its best type to reveal!

I need the prime outshell of facts,
The organism gives to the soul:
Conditional for its own acts
To read and interpret the whole;
These telegrams, subtle, and rife,
To "ciphers" or symbols are kin,
They have neither spirit nor life
Save as they are kindled within!

Conditions prerequisite to
Experience itself; and to thought;
In reason's own light come to view,
All fully, and truly out-wrought;
How rich, and absorbingly great
This subject, for one to descant!
Whole worthy to take up the sent
Made lustrous by 'Manuel Kant!

But alas!—no co-equal parts:—
Rather,—here a sad schism I find!
One yearns for progression in arts,
Philosophy, science,—the mind,
The other material;—its page,—
Subjected to perish away!
Bless'd spirit!—he, that can assuage
His longings; where there's no decay!

Gibson, Apr. 4, 1874. THOMAS EVANS.

LLINELLAU,

Ar farwolaeth EVAN R. DAVIES, Rome, N. Y.
(Gwel y OBNHAWRAM Msl.)

Efe a fu farw,—ah! Fwy a fu farw,
Al Evan R. Davies, y cyfall oedd bur?
Efe a fu farw, ond cerfwyd ei enw,
Ar 'sgrifffech fy nghalon ag ewin o ddur;

* Attendant or servant.

Mewn hiraeth edmygof, fy enaid alwra,
Myn albrwd mewn dagrau ryw frawddeg fel hyn,
"Do, do, fe fu farw y cyfhill auwyls",
El degweh a guddiwyd yn nhywod y giya."

Efe a fu farw,—mi welaf ei weddw,
A'i bron yn friwedig, yn eiadedd yn brudd,
El llygaid sy'n llit, a'i golwg yn welw,
Gofid ei monwes ddadguddia ei grudd;
A phwy all ei lluddias i ceimlo'n oeddus,
Wrth ddilyn gweddihion ei phriod i'r bedd;
El hanwyl achleswr, O! mae hi'n helbulus,
El chalon sy'n gwaedu, fe'i brathwyd a chledd.

Efe a fu farw,—mae'r eglwys mewn galar,
A'i gwsg yn rhwygedig, a phridd ar ei phen,
Wrth weled yn cwympo ei phlentyn ymdrechgar,
Yn nghanol ei ddyddiau yn suddo dau len;
Gwel'd a'n oedd yn fyddlon, yn dloeg ei arfan,
A mlwr mor ddewr yn gweinio ei gledd;
Na rwystrer i Seion i olwng ei dagrau,
Wrth hebrwng ei phlentyn i 'stafell y bedd.

Efe a fu farw,—fe gafodd ei fagu,
Ar fronau toreithiog hen eglwys Brynamair;
Yfed yn helaeth a wnaeth y pryd hyny,
O hen wrloneddau melysion y gair;
Ac er iddo groesi glas donau yr eigion,
I ardal estronol, gan adael ei wlad;
El goron a gadwodd, cofieldodd yn fyddlon
Y grefydd a ddygodd ar aelwyd ei dad.

Efe a fu farw,—yr oedd yn freintledig,
A gwir ragoriaethau y Cristion a'r dyn;
Ar ragrith a thwyll, edrychal mewn dirmyg,
El galon ffeiddial bob malus a gwyn;
Fe ddawnsiai gonestwydd ar emrynt ei lygaid,
A phurdeb wresogal ei ddwyfryn ddi-gel;
Uniondeb a rhinwedd goffieldal ei enaid,
Yn nghyd a brwdfrydedd, alldgarwch a sel.

Efe a fu farw,—ond fe a orphenodd,
El lasur a'i ofid, a'i ddiwrnod 'r un pryd;
A phan ddaeth yr adeg, yn barod yr ydoedd
I roddi ar unwaith ei noewyl i'r byd;
Fel gweithiwr lluddledig, fe aeth i orphwys
I ddiastaw neilluddedd ystafell y bedd;
Ac os wedi marw, nid ydyw ond *Auno*,
'Dyw marw i'r Cristion ond *Auno mewn hedd*.

Efe a fu farw,—mae'r corff yn y beddrod,
Yn gorwedd yn dawel yn nghesall y pryd,
Er hyny mae'r enaid yn dawnsu mewn gofid
Yn mhell uwch dylanwad pob llygredd a gwyf;
Mae boren i wawrio, agorir ei weryd,
A'r corff sy'n llygredd yn monwes y haid,
Gallf ddiogel marwodeb, fe'i llyncir gan fywyd,
I fywyd tragwyddol, a hoender dibald.

WM. CEMLYN JONES.

Hanesiaeth.

GLANIAD Y PARCHEDIGION DR. REES A JOHN THOMAS YN EFROG NEWYDD.

Nos Sadwrn y 6ed a bore Sabbath y 7fed cyfisol bu disgwyliad mawr a chyffredinol yn ein plith fel cenedl yn y ddinas hon am laniad yr enwogion Dr. Rees, Abertawe, a'r Parch. John Thomas, Liverpool. Wedi disgwyl yn bryderus hyd yr hwyr nos Sabbath, siomwyd ni oll yn ein disgwyliadau a'n hawydd am eu gweled a'u clywed yn pregetha yn ol eu cyhoeddiad. Ac ymddengys eu bod hwythau wedi eu siomi yn ddirfawr am na chyrrhaeddasant yn ol eu bwriad. Bore dydd Llun yr 8fed yr oeddem yn cyfeirio ein camrai tua'r porthladd, yn lledyderus y buasem yn gweled y "Wyoming" yn

glanio yn ddiogel yn mhorthladd Efrog Newydd, ac yn cael y pleser o weled gwynebau, ysgwyd llaw, cyfarch, ac ymddiddas â Dr. Rees a Mr. John Thomas.

Ac erbyn i ni gyrrhaedd *Pier 46* sylweddolwyd ein disgwyliad, a throwyd ein fydd yn olwg a'n gobaith yn fwyshad. Cawsom hwyat yn iach, yn gryf a chalenog, ar ol mordaith faith a garw. Ymddangosai Dr. Rees ar y landing yn sawr fel Saul yn mhlith y *prophwyd*, yn debyg fel y gwelsom ef flynyddau ya ei yn Nghymru, ond ei fod yn fwy patriarchaidd ei ymddangosiad.

Nos Lun wedi iddynt lanio, cawsom ganddynt bregethaun hwyilus, efengylaidd, ac effeithiol iawn. Nos Fawrth canlynol cawsom ganddynt wledd llawn mor ddanteithiol. Yn ystod y ddau gyfarfod gwelom lawer a'u llygaid yn ffynonau o ddegrau, a'u gruddiau yn wlybiau dan ddylanwad effeithiol a thoddedig y weinidogaeth. Ymadawsant oddiyma bore dydd Mercher y 10fed am Middle Granville, yn nghanol dymuniadau lawer am nawdd y nef iddynt ar eu teithiau trwy y Talaethau Unedig, ac mewn gobaith eu gweled yn iach pan yn dychwelyd yn ol. Buont yn llwyddianus i werthu wyth copi o "Hanes Eglwys Annibynol Cymru" yn y ddinas hon, ac addewid i werthu ychwaneg pan yn dychwelyd. Bydd y llyfr hwn yn gaffaeliad gwerthfawr i bawb sydd yn abl i'w bwrcasu, a bwriada Dr. Rees a Mr. Thomas gyhoeddi cyrol yn cynwys Hanes Eglwys Annibynol America eto, os cant gefnogaeth, a dian y cant.

Nid oes amheuaeth na cha y ddau wr enwog, Dr. Rees a Mr. John Thomas, y croesaw mwyaf gan holl Gymry y sefydliadau yr ymwelant â hwy. Y mae enwau y ddau yn adnabyddus iawn yn Nghymru a'r wlad hon er' blynyddau lawer, fel ser diagraer yn ffurfafen yr Eglwys Gristionogol. Y maent yn hysbys fel awdwyr, areithwyr, a phregethwyr poblogaidd, a diamau y bydd eu hymwelid â'r wlad hon yn fendith anhraethadwy i filoedd o'n cydgenedl anwyf y Cymry.

D. DYFRI DAVIES.

O. Y. Yn yr un llestr a'r Dr. Rees a Mr. John Thomas glaniodd y Parch. Richard Richards, Abertawe, a Mr. Morgan, pregethwr cynorthwyl yn Llangenach, Sir Gaerfyrddin, D. C. Bwriada y ddau ymsefydlu yn y wlad hon. Llwyddiant mawr iddynt ar ol dyfod i wlad estronol. Yr Arglwydd a'u gwneio yn ddefnyddiol yn ei winllan, ac yn fendith i'n cenedl yr ochr hon i'r Werydd.

D. D. D.

CYFARFOD CHWABTEROL CANOL-BARTHOL PENNSYLVANIA.

Cynaliwyd yr uchod yn Beaver Meadow, 29 a'r 30 o Ebrill. Cynrychiolid yr eglwys canlynol:—Beaver Meadow gan Griffith Lewis; Ashton gan Griffith Roberts; Tamaqua a Mt

Carmel gen. W. W. Davies; Shenandoah gan D. T. Jones; Drifton gan D. A. Evans; Audenried gan Mr. R. Thomas; a Jeanesville gan Joshua Rees. Gwelir bod yr eglwys canlynol heb na chynrychiolwyr nac enfon gair am eu sefylltasedd:—Banger, Shalington, Minersville, Pottsville, St. Clair, Mahanoy, Ashland a Shamokin. Cynrychiolodd Coal Dale gan D. E. Hughes.

PENDERFENWYD—

Bod y Cwrdd nesaf i'w gynnal yn Ashton, 29 a'r 30 Gor., os yn gyfeus.

Bod y brawd John E. Jones, Audenried (diweddar Oak Hill), yn cael derbyniad mynawool i'n cymandeb, ar yr amod ei fod yn dyfod i'w llythyr cymeradwyaeth i'n cyfarfod nesaf. Da iawn gofynnol weled brodyr fyddlawn yn dyfod i'n cymandeb.

Bod y cyfarfod yn anog y brawd Griffith Roberts, Ashton, i fyned ymlaen gyda gwneuthur cymaint a fedr o ddaioni ar agwiallan ei Arglwydd, fel pregethwr cynorthwyd. Ni fedrwn dderbyn nob i'r andeb, os na fydd yn seled o'r Gymanfa, neu ddysfod a llythyr cymeradwyaeth a gyfundeb arall.

Elin bod yn cael adroddiadau yr eglwys (cymaint a gynrychiolodd) o'u sefyllfa, yr hys a gafwyd yn bur faawl ganddynt oll. Wrth yr adroddiadau, gwelwn

1. Bod brawdgarwch yn uchel mewn rhai o'r eglwys.

2. Bod gweithgarwch yn weddol dda ganddynt gyda'r Fagol Sabbathol.

3. Bod rhai yn cael rhy fach o'r manna i fod yn gryllon.

4. Bod eisiau mwy o yspryd Crist ar yr eglwys.

Derbyniwyd iaith trwy ddechulaw cymdeithas yn y Meadows. Mae Ysbyrd Daw yn gweithio yn eglur yn yr eglwys fechan hon. Nac arsed. Yr oedd haner pob cyfarfod yn Selsong. Derbyniad y byd a'r eglwys yn y lle odo. Gweithgarwch am eu caredigrwydd.

Shenandoah.

D. TEDD JONES, Ysg.

TYSTEB Y GOHEBYDD.

Mae naw, hanes bywyd, ac ygrifeniadau y "Gohebydd" yn dra adnabyddus i'n cydgenedl yn America. Nid oes nemawr o ddynion yn perthyn i'r genedl wedi gwneuthur mwy o ddaioni i lenyddiaeth yr oes na'r Gohebydd. Yn wir mae sefyllfa oethiol cynrychiolaeth Cymru i'w briodoli i raddau pell i ddylanwad ei orthyglauf ef. Er gofid i leaws o'i gyfeillion mae gor-lafur wedi amharu ei lechyd i ryw fesur, ac am y gauaf diweddar mae wedi bod yn preswyllo yn Menton—mewn hinsawdd dyner a iachus. Teimlai ei luaws cyfeillion ei fod yn fraint iddynt gael rhoddi prawf sylweddol o'u parch iddo a'u hedmygedd ohono. Cychwynwyd Tysteb genhedlaethol iddo ac y mae llawer o symiau rhagorol wedi eu bwrw i'r drysorfa yn barod. Mae tua £800 wedi

dyfod i law. Ond berrir na ddylid gorphwys ac na fydd y Dysteb yn deillwng i'r Gohebydd nes cyrsedd o leiaf £1000. Parch. J. Thomas, Liverpool, yw Ygrifenydd y symudiad, a gwyddom oll fod yn amhosibl i'r gwaith ddi-gyn i ddwyllaw gwell. Am gyflawni gwaith o'r natur hys yn drwyadl ac effeithiol mae Mr. Thomas yn ddigymhar yn ei enwad yn Nghymru, os nad yn y genedl hefyd. Mae efe, fel y gwyr darllenwyr y CENHADWR, ynghyd a'n tad ni oll, Dr. Rees, Abertawe, wedi myned ar ymweliad a'r America. Yr wyf yn ygrifennu y llinellau hys ar nos Fercher wedi iddynt fod wythnos ar y mor. Gwelais hwynt yn cychwyn o Liverpool, ond byddai yn rhyfedd o dda gonyf gael golwg arnynt heno. Gallaf eidda sicrhau fod calenau a gweddian Annibynwyr Cymru wedi myned gyda hwy. Tra byddo Mr. Thomas yn America mae gorchwylion ygrifenyddol Tysteb y Gohebydd wedi cael eu hymddiried i Mr. Morris, Langollen, a minau.

Beg mlynedd ac na fyaedd ar ddeg yn ol yr oedd y Gohebydd yn yr Unol Daleithau. Ffurfiodd gyfeillgarwch a miloedd o'i gydgenedl yr adeg hono a chredwn nas gallant yn America mwy nag yn Nghymru a Lloegr ei adnabod heb deimlo parch diragrith iddo. Os bydd rhywrai o'r cyfryw mor garedig a chyfrannu rhyw bething at y Dysteb, teimlir yn ddioelchgar iddynt am ddal ar y cyfle tra byddo Mr. Thomas yn y wlad i roddi eu cyfraniadau iddo ef. Nid yw ein brodyr yn golygu gwaenther dim yn fuffiol gyda'r Dysteb ym America; ond os bydd rhyw ewylliawr da i'r mudlad yn dymuno rhoddi rhywbeth, wle'r cyfle yn ei ymyl; ac ni a hyderwn fod yna leaws a'n cynorthwya gydag achos mor deillwng.

B. WILLIAMS,

Canaan, Abertawe.

Mai 3, 1876.

YMDAWIAD GWEINIDOG.

LLYTHER CYMERADWYAETH PARCH. J. E. JONES,

Oddiworth Eglwys Gynulleidfaoel Oak Hill, swydd Jackson, Ohio, at eglwyn Audenried a Jeanesville, Pa.

Yr ydym ni, fel eglwys Gynulleidfaoel sydd yn ymgynull yn Oak Hill, swydd Jackson, Ohio, yn rhoddi cymeradwyaeth mwyaf unfrydol i'n parchus a'n hanwyl weinidog, Mr. Jones, fel pregethwr da, a gweinidog fyddlawn i leu Grist. Bu yn addurn i'r weinidogaeth, mewn fyddlondeb, ac ymdrech, a bywyd addas i'r efigyl, am yr yspaid o dair blynedd a phedwar mis y bu yn llafurio yn ein plith, a bu yn llwyddianus iawn, yn llaw ei Dduw, i wneuthur llawer iawn o les yn ein plith. Mis i'r Sabbath diweddar y bu yma derbyniodd trwy ddechulaw cymdeithas, bedwar ar hugain i gymundeb yr eglwys, ac adferwyd un arall i'w le yn yr eglwys. Anwylodd ei han yn fawr yn nghalonau ei eglwys a'i gynulleidfa, yn nghyd

a'r ardal yn gyffredinol. Wrth wneuthur y cyfnewidlad, hyderwn fod Rhagluniaeth wedi agor drws iddo i fod yn fwy defnyddiol yn ngwllan ei Arglwydd, ond credwn na chaiff yn un-man, wrandawyr mwy astud, brodyr mwy cyntes, nac eglwys yn fwy anwyl o hono, nag a gafodd yn eglwys Oak Hill. Ein gweddi ni fel eglwys yw iddo fod yn fendithiol iawn yn eich plith, a Duw pob gras a fyddo gydag ef a'i anwyl deulu byth ac yn dragywydd.

Arwyddwyd dros yr eglwys gan

JOHN THOMAS, *Diaconiaid.*
JOHN D. DAVIES,
JOHN I. THOMAS, *Ysgrifenydd.*

Ebrill 4, 1876.

Y prif reawm genyf dros symud o Oak Hill ydoedd, gobeithio y cawn well techyd trwy hynny. Bu'r bobl yn garedig i mi, ac ymadawais gyda'r teimladau goreu o bob tu. Y mae yno le da i weinidog. A'm dymuniad yw i'r Penbugail fod gyda'r eglwys yn y dyfodol megys y bu yn y gorphenol, ac y rhydd iddynt eto yn fuan isfugail wrth fodd ei galon.

JOHN E. JONES.

HAELIONI YN BRADFORD.

Mae pob blwyddyn yn dwyn ei thrugareddau, a phob blwyddyn yn dwyn ei rhwymau newyddion i ni i fod yn ddioleghar i Dduw ac i ddynion am eu cymwynasau. Yr ydym wedi cael Donation gwerthfawr y flwyddyn yma eto, sef Chwef. 8, 1876. Cyfranwyd y swm o \$91, heb lawr llawer o goed tân yn nghyd a llawer o bethau eraill. Mae yr ardal ar ei goreu i'n gwneud ni yn gysurus, am yr hyn yr ydym yn wir ddioleghar, ac yn dymuno iddynt gael eu talu yn helaeth yma, ac yn y byd a ddaw etifeddu bywyd tragwyddol. Ein cofon at yr eglwys oll. Yr eiddoch

SAMUEL A. WILLIAMS.

Neath, wydd Bradford, Mai 21, 1876.

AGWEDD PETHAU YN TWRCI.

Mae prif weinidogion Ymerawdwrwyr Rwsia, Prwsia, ac Awstria wedi cynnal ail ymgynghorfa yn Berlin ar bwnc dyrus helyntion Twrci. Mae y teimlad trwy yr Ymerodraeth Dyrcaidd yn myned yn gyflym yn fwy fwy cynhyrfus. Telegram o Constantinople, dyddiedig Mai 18, a ddywed fod panic cyffredinol yn bodoli yno. Mae y dosbarthiadau isel o Fahometaniaid yn pwrcau dagrau a *revolvers*, gydag arian a gyflwynir iddynt gan bersonau sydd yn cynallwyn am ddymchweliad y Sultan, a darostyngiad llwyrach y Cristionogion. Mae y Mahometaniaid yn difrio ac yn arfygwith y Groegiaid a'r Armeniaid, gan eu rhybuddio i barotol i farw yn uniongyrchol. Mae teithwyr yn ymadael i gyd gyda'u gilydd. Mae y preswylwyr Ewropaidd yn anfon eu teuluoedd ymaith. Bernair mai

presenoldeb llyngesoedd Ewropaidd, a flurfiad mintoedd o wirfoddolion Ewropaidd yn unig fedr dawelu y dychryn. Pwy flurf newydd o farbareiddiuch a gymera dallbleidiaeth Mahometanaidd yn nesaf sydd fwy nag y gall nob, yma nag yno, ei ragfynegu. Ond beth bynnag fydd y canlyniad, sicr yw fod teyrnasiad ffieldledig Twrci Fahometanaidd yn gamamseryddlaeth y rhaid iddi yn fuan ddyfod i derfyniad. Mae eu harglwyddiaeth ar y talaethau Cristionogol yn ffieldbeth ac yn ormes, y gall ac y dylai gwledydd ered ei thynu ymaith. Os nad yw ymddangosiadau presenol yn cam-gyfeirio, bydd yr afonyddwch cynyddol yn yr holl fro hono yn gwneud hyn yn fuan yn angenrheidiwydd naa gallir ei yagol.

CWYMPEDIGION ANGEU YN EGLWYS ROSS ST., PITTSBURGH, PA., YN 1876-8.

Buaawn wedi anfon yr adgofion canlynol yn gynt pe y cawewn y manyilton yn brydion. Y gyntaf a dorwyd i lawr gan anghen yn 1875 oedd

MRS. MARY JENKINS,

o South Pittsburgh. Bu farw Ionawr y 12fed, wedi cystudd byr, ond trwm, yn 56 mlwydd oed. Yr oedd ei phriod wedi marw o'i blaen, ond gadawodd amryw blant, a rhai wyrion i alaru ar ei hol. Un enedigol o gymydogueth Hawen, sir Abertelf, ydoedd, lle yr oedd ei thad yn aelod gyda'r Hybarch Griffiths, ac yn ddyn nodedig o ddniwlol. Derbynlwyd hi yn aelod gan fy rhagflaenydd y Parch. R. R. Williams, a chadwodd ei lle hyd ddiwedd ei thailth. Cafodd ei rhan o offisial y byd, ac yr oedd yn ddynes nodedig o ddwyse, fel yr oedd y gofidiau hynny yn gwaegu yn drwm ar ei chalon. Claddwyd hi yn Hill Dale Cemetery. Pan yr oedd y pridd yn diagyn ar ei barch, teimlwn fel pe buasai y ddacwr yn dyweyd "Y mae yma le iti orphwys." Traddodais ei phregeth angladdol oddiar Freg. 9: 10.

Y nesaf at hynny oedd

MR. JOSEPH HARRIES,

Temperanceville, yr hwn a orphenodd ei yrfa Ion. yr 28, yn 58ain mlwydd oed. Nid wyf yn sicr hawn o'r lle y ganwyd ef, na'r adog yr ymunodd a chrefydd. Treuliodd lawer o'i oes yn Merthyr a'r cylchoedd, ond o Mountain Ash y daeth i'r wlad hon. Yr oedd yn ddarllenwr mawr ar Esboniadau, a llyfrau o'r dosparth blaenaf megis Geiriadau Charles o'r Bala, a Jones, Penybontarogwy; "Cyfamod Gras," gan Barton; "Crist Datguddledig," gan Dr. Taylor, "Llaw Lyfr y Beibl," gan Dr. Angus, &c. Bu yn nychu am flynyddau trwy anhwylddeb yr ysgyflint, mewn canlyniad i weithio mewn awyr ddrwg yn y gwahanol lofeydd. Cymerwyd ei briod oddiarno yn lled ddysymwrth, Gorff. 28, 1874, ac yr oedd yn amlwg ei fod yntau yn dadfeillo bob dydd ar ol hynny. Cafodd bob tynerwch gan ei fab hynaf a'i briod, hyd y diwedd. Bu y diaconiaid Evan Davies a D. S. Davies gyda mi yn rhoi cymundeb iddo ychydig cyn ei ymadael, a chawsom gwrdd mclus iawn. Claddwyd ef yn barchus mewn claddfa, yn Chartiers Township. Erys dau o'i felloid i alaru ar ei ol—yn un y

Yr hynaf y bu farw, ac y mae yr leuengaf yn seled
gyda ni, ac yn argoelli dyfod yn feddyg medrus.
Collasom wedi hynt yr hen fam anwyl!

MRS. MARY REES.

Yr oedd hi yn un o'r hen wragedd goreu yn nglyn
a chrefydd yn America. Cawsom golled ddifrifol
trwy ei marwolaeth, ond yr oedd marw yn ei widd
hi. Ganwyd hi yn nghymydogrwyd Crugbar, sir
Gaerfyrddin, rywbryd yn 1792 pan yr oedd Ewrop
fel môr tymhestlog yn llawn rhyfeloedd. Symud-
odd y teulu o gymydogrwyd Crugbar i Llansawel,
ac oddiyno i Llanybyddar. Derbyniwyd hi yn
seled crefyddol yn Crugbar, gan yr "Hen Jones,"
yr un Sabboth a'i phriod Thomas Rees, yn y
flwyddyn 1816. Adroddad wrthyf y penill a ganed
ar y cymundeb y Sabboth y derbyniwyd hi, ac y
mae yn werth i'w gofnodi.

"Fodd'r odrychaf ar fy mbeched.
Heb alaru wrth ei draed?
'Mbeched i a fu yr achos
Iddo golli'i anwyl waed,
O na welwn, O na welwn,
Foren byth na plechwn mwy."

Pan yr oedd hi a'i phriod yn seledau yn Rhydy-
bont, gyda y Parch. W. Jones, (Abertawe, yn awr
erys hir flynyddoedd,) derbyniwyd rhai o'r plant
yn seledau o'r eglwys hono, ac oddiyno y symud-
asant i'r wlad hon, yn y flwyddyn 1832. Ymsef-
ydlassant ar y cyntaf yn St. Clairville, O., ddeg
mildir o Wheeling. Cyrrhaeddasant yno ar ddydd
Mawrth, yn dad a mam a naw o blant, ac erbyn y
Sabboth yr oedd y tad wedi ei alw i'r byd trag-
ywyddol, a chladwyd ef mewn gwlad estronol.
Nid hawdd darlunio ei galar a'i gofid hi a'i theulu,
yn ngwyneb yr amgylchiad chwerw hwn. Yn
iuhen y pymtheg mis ar ol y tro galarus yma,
symudasant i Pittsburgh, a'r noson gyntaf ar ol
cyrhaedd yma lletyasant yn nhŷ yr hen Dafydd
Thomas, lle y cartrefai y Cymry gan mwyaf ar eu
dyfodiad i'r dref. Cyn hir cawsant le iddynt eu
hanall. Yma y cawn Mrs. Rees y wraig woddw,
gyda thyalid mawr o blant yn ymroi trwy lafur
gonest i fagu ei theulu. Rhoddodd yr Arglwydd
dalent a medr anghyffredin i'w mhab James, yr
hwn a ddechreuodd yn foreu wneyd rhan tad, yn
gystal a brawd, i'r teulu. Yr oedd hithau yn
wraig fedrus, ymroddgar, a darbodus, ac yn fren-
hines yn ei theulu. Magodd ei theulu yn anrhyd-
eddu, ac ymgudodd amryw o honynt i gylchoedd
o ddylanwad. Y mae ei mhab Mr. James Rees, yn
un o feistrï llaw-welthfaol mwyaf parchus y ddinas,
weddi ymgodi i gyfoeth mawr trwy ei fedr a'i ddi-
wydrwydd. Cadwal ei fam mewn cartref hyfryd,
yn drwyddi y blynyddoedd diweddar, ac estynodd
ymwared i lawer o Gymry y ddinas o bryd i bryd,
ac yn neillduol i'r eglwys Gymreig sydd yn awr o
dan fy ngofal, er mwyn ei fam, a thrwy ei heirio-
laeth. Ymbleserai y plant eraill oll mewn gwneyd
eu mham yn ddedwydd. Yr oedd yn hyfrydwch
dirfawr genyf yn ystod fy ymweliad a'r hen wraig,
weled y plant a'r wyrion am y goreu yn cysuro yr
Hen Fam. Yr oedd ei thy yn fath o gyrchfa
y teulu ar adegau neillduol—yno y cwrdddech a
hwynt yn llu mawr, yn siriol i'w gilydd ac anwyl
o'r Hen Fam.

Fel crefyddwraig yr oedd yn flyddlon iawn i
dyfod i bob moddion. Yr oedd hi megys Anna
yn wastad yn y deml. Denai yn brydlon i bob

cynulliad. Adwaenid hi fel un nodedig o dynef
wrth leuencyd yr eglwys, ac felly yr oedd yn cael
ei hothi yn fawr. Yr oedd ei llaw a'i chalon yn
cynorthwyo yr eglwys yn ei holl symudiadau.
Nid yn aml y cwrddid ag un mwy duwioffrydig ei
hysbryd. Yr oedd yn bleier ei chlywed yn adrodd
ei phrofiad. Cefais i ac eraill hyfrydwch mawr yn
ei chyfeillach dro ar ol tro yn ystod ei chystudd.
Yr oedd yn hawdd gweld ei bod yn addfedu yn
araf i ymadael a ni. Effelthlodd marwolaeth ei
hanwyl fab Thomas yn drwm arni. Cafodd ergyd-
lon o'r parlys, a thorodd ei brach wrth ddyfod i
lawr grisiau y Ty Cwrdd. Trwy fedr y meddyg, a
gofaf neillduol ei theulu, arbdwyd hi yn hir. Ni
bu ei chystudd olaf ond byr. Bu farw Chwefror y
3ydd, am bump o'r gloch y boreu, yn 83 mlwydd
oed. Cafodd angladd hynod o barchus. (Ymer-
wyd rhan yn y gwasanaeth gan y Parch. Mr. Em-
erson, T. Edwards ei hen weinidog, at yr hwn y
teimlai yn gynhes iawn trwy y blynyddoedd, a
chenyff ffinau. Traddodais bregeth angladdol iddi
oddiar 1 Tim. 5: 2, "Yr hen wragedd megis mam-
au." Yr oedd llw mawr o'i theulu yno ar y pryd
—boddodd un o'i hwyressau, Mrs. Musgrave, pas
ar ymweliad a New Orleans, ychydig fisoedd ar ol
hyn. Nyni a obethlwn iddi glywed ei mhangu
yn dywyed wrthi rhwng y tonau a'r ffinau,

"John me in my heavenly home."

Arosed crefydd yn nheulu yr hen Mrs. Rees holl
ddyddiau y dddear, a boed nawdd y nefoedd ar y
rhaf sydd yn fyw. Coder eto ini wir "Famau yn
Israel."

(I'w barhau.)

H. E. THOMAS.

MR NEESIMA YN JAPAN.

Ysgrifena Mr. Neesima at ei gyfeillion yn
Boston am ei briodas â Miss Yamomoto, chwaer
i gynghorwr dall Llywodraethwr Kiyoto. Y
mae Mrs. Neesima yn Gristionoges, yn athraw-
es gynt yn un o ysgolion y Llywodraeth, ac yn
gaffaeliad mawr i'r geubadaeth. Mr. Neesima
a ysgrifena:—"Mae ein cynulliad Sabbothol ar
gynydd, ac nid oes un llaw ddynol a all attal y
cynydd hwnw. Cefais wahoddiad o Otsu, dinas
yn gorwedd ychydig o filldroedd i'r dwyrain o
Kiyoto, ac yn lle o gryn bwysigrwydd masnach-
ol. Bum yno ddoe, a phregethais. Nid oedd
ond naw o bobl yn bresenol, ond yr oedd y rhan
fwyaf o honynt o'r dosbarth dysgedig. Yr oedd
tri o honynt yn swyddogion y llywodraeth.
Dywedais wrthynt am Dduw a'i ffair at yr hil
ddynol, am bechod yr hil, ac nas gellir attal y
pechod hwnw heb allu sancteiddiol yr efengyl;
a'r mawr angen felly sydd arnom fel cenedl am
yr efengyl. Yr oeddynt yn gwrandao yn astud,
a dywedodd rhai o honynt wrthyf eu bod am
wneud yr efengyl yn wrthrych astudiaeth gyson.
Dymunir arnaf ymweld â hwy eto. Pregeth-
odd un o'n myfyrwyr yn fy lle gartref tra y bum
yn Otsu. Cafodd tua chant a haner o wran-
dawyr. Cafodd fy ngwraig y cadeiriau yn
rhy brin iddynt elstedd. Mae genym ddau le i
bregethu yn Kiyoto; Mr. Davies yn pregethu
yn ei dy ef ei hun a minau yn fy nhŷ inau.

Mae yn llawen genyf ddweyd fod yma law awelodig yn agor y ffordd o'n blaen. Y nifer sydd yn einghysgol fyddiol ydyw deg, wyth o ba rai sydd yn Gristionogion. Mae tua dau ar bymtheg o ysgolheigion dyddiol. Gweddwiwch drosom."

GANWYD,

Mawrth 1, 1876, yn Bangor, Wis., merch i Mr. J. D. a Mrs. Libbie M. Vaughan, a wyres i Mr. a Mrs. Pugh (gynt o Remsen). Enwir hi Rosa Maud.

Fel tyfa y planigyn gwan

Tan ofal garddwr cywralnt,

Y tyfa Rosa Maud yn ngardd

El Daw dan nawdd ei rhialnt.—M. C. J.

PRIODWYD,

Ebrill 19, 1876, yn nhŷ rhieni y briodasferch, gan y Parch. M. E. Davies, yn cael ei gynorthwyo gan y Parch. E. J. Evans, Mr. RICHARD PUGH a Miss SARAH JONES, y ddau o Williamsburgh, Iowa.

Mai 2, yn West Exeter, Otsego Co., yn anedd Mr. Morris O. Williams, gan y Parch. Hugh R. Williams, Mr. ZACHARIAH A. MATHER a Miss ANN ROBERTS, y ddau o Utica.

Mai 13, yn Rome, E. N., gan y Parch. John H. Jones, yn ei dŷ ei hun, Mr. ROBERT W. JONES a Miss MARY OWENS, o ddau o Rome.

Ebrill 27, yn Remsen, gan y Parch. David J. Williams, Mr. RICHARD FERRY, French Road, Steuben, a Miss ELIZABETH JONES o Alder Creek.

Mai 3, gan y Parch. R. G. Jones, D. D., Mr. JESSE W. JONES a Miss ELEANOR FOULKES, oili o Utica, N. Y.

Mai 4, yn nghartref y briodasferch, gan y Parch. Robert Evans, Mr. JOHN E. JAMES a Miss KITTIE EDWARDS, y ddau o Remsen.

BU FARW,

Mawrth 13, yn Newark, Ohio, o fewn ychydig ddyddiau yn 61 ml. oed, Mrs. CATHARINE J. EVANS. Achos unlongrychol ei marwolaeth ydoedd caner yn ei bron. Yr ydoedd yn enedigol o Llan-dysa, sir Aberteifi, ac yn ferch i Mr. David a Sarah Jones o'r lle uchod, y rhai a ymfudasant er's llawer o flynyddoedd yn ol i America. Ymunodd a chrefydd pan ydoedd oddeutu 15 ml. oed, pryd y cymerodd ei haolodaeth eglwysig yn Horeb. Sfarodd yn aml gyda dyddordeb cysegredig am yr hen weinidog parchus oedd yno y pryd hwnw sef Mr. Griffiths, ac adroddai yn deimlodi ei gyngborion a'i gyfarwyddwyr iddi a'i chyd ieuencyd. Pan nad oedd ond llaenc ieuanc symudodd o Gymru i Lundain, ac yno aelodd ei hunan yn y Borough, lle gweindogaeithai y diweddar Barch. D. Davies. Oddeutu 28 mlynedd yn ol ymfudodd o'r briff ddinas i America. Yr oedd ei hall briod Mr. David J. Evans wedi dyfod trosodd oddeutu dwy rymedd yn flaenorol er parotol cartref iddi hi a'r plant. Buont yn byw am dymor yn Wisconsin, lle yr oedd amryw o'r perthynasau wedi ymsefydlu, ond am y 26 mlynedd diweddar trigaant yn Newark, Ohio. Dynes gywir-galon, garedig—barod i gydymdeimio a'i chymydogion—na ddigentgen, ocheigwr ei siarad, ac yn meindio ei busnes ei hunan yn ofalus oedd Mrs. Evans. Ymhyfyrdai mewn bod yn garedig, ac mewn bod yn barod i helpu'r gwan, a chael y frant o roddi rhywbeth i wneud ei chymydogion yn gasurus. Yr oedd ei drws yn fân croesawgar i lawer tlauw yn y ddinas hon. Bu'r chwaer hon yn ddones weithgar a gofalus iawn am ei theulu. Colodd ei phriod yn amser y rhyfel mawr cartrefol diweddar, yr hwn tu farw yn ol pob tebyg yn ngwersyllfan Wiloob, Mai 18, 1863. Liwyddodd Mrs. Evans drwy ei diwydrwydd, a'i durtbodaeth dddeusig i gryniaded cartref

cysurus iddi ei hunan a'i phlant, ac wrth wneud hyn mae'n ddigentgen allu credu na esgulusodd i barotol cartref gwell a hwnw yn un nefol. Fel aelod eglwysig yr ydoedd yn un wylaid a distaw iawn, ond yn llynd o ddiodres, a didramgydd. Cafodd faedd o gystudd poenus iawn, ond diudd-efodd yn dawel, ac ymestynol. Ychydig a allai hi ddwydded o'i phrofiad crefyddol yn ei chystudd olaf, canys yr oedd ei phoenau corphorol yn rhy ddirdynol, ond yr oedd yr hyn a ddysfard dros ei gwefusau pan y cawsai hamdden yn rhoddi lle i greu fod Dnw Israel yn wobwr mawr iawn iddi. Pan ofnywyd iddi yn ei mynyddau olaf gan ei chwaer Mrs. Evans, Watertown, Wis., a oedd lesu Crist yn frynd iddi a'teul yn sydyn gyda gwen ar ei gwynobryd cystuddiol—Efrwyd! Ydyw. Gofynodd ei chwaer iddi, a oedd gauddi ryw beth eisiau ei ddwydded wrth ei phlant yn chwaneg? Dywedodd "Perwch iddynt fod yn blant da," yna hunodd yn dawel a ba farw. Daeth tyfa fawr o'i hadnabyddion yn ngyd ar ddydd ei chladdedig- aeth, a gweinyddwyd yn y ty, ac wrth y bedd gan y Parch. D. E. Jones, Alexandria, a'r ysgrifenydd. J. CADWALLADER.

Ebrill 29, yn Pomeroy, Meigs Co., Ohio, ar ol cystudd byr, Mr. WILLIAM JOHNSON, yn 66 ml. oed. Ymfudodd i'r wlad hon o Ddeudridd Cymru tua 32 mlynedd yn ol, ac ar ol bod am flyddyn neu ddwy yn Maryland, aymudodd i Pomeroy, lle y treuliodd weddill ei oes, yn ddyn diodres a diwyd, yn ddinasydd dyngarol a chydwybodol, ac yn Cristion fyddlon a chyson. Gadawodd wraig hofi, a phedwar o blant wedi tyfa i fyny ac oili yn benau teuluoedd eu hunain, mewn dwfn alar ar ei ol.

Ebrill 13, yn Plymouth, Pa., Mrs. MARY LEVI, gweddw y diweddar David Levi. (Caiff ei phregeth angladdol ymdanys yn y nesaf.)

Ebrill 28, yn Steuben, ar ol cystudd trwm o ddwy wythnos a haner, Mr. ELIAS R. JONES, yn ei 56 mlynedd oed. Dyn tawel, cymwynasgar, a pharchus, ac aelod cymeradwy a defnyddiol gyda'r Bedyddwyr.

Ebrill 17, 1876, yn Shamokin, Pa., Miss CATHARINE E. ROBERTS, yn 39 ml., 4 mis ac 8 o ddyddiau oed. Ei chystudd oedd y darfedidigaeth. Diuddododd gystudd mawr am 6 mis, ond yn aymunedgar a dirwynach. Yr oedd yn aelod o'r eglwys Gynulleidfaoi, yn addurn i grefydd, ac yn ddrychafad i'n cenedl—un o fyddioniaid Iesu, yn mhob rhan o'r addellad, yn enwedig yr ysgol Sabbathol. Dywedir am dani ei bod yn ufudd bob amser i gymeryd unrhyw ddosbarth yn yr ysgol Sul, heb gymailt a gomedd unwaith erioed. Bum yn ymweld â hi yn ei chystudd, a dywedai wrthyf bob tro bod gauddi Guldwad a'i bod yn pwysu arno. Yr oedd yn gwybod yr Ysgrifthyrr Lan ac yn ieuanc, ac wedi bod o dan ofal ei hewythr y Parch. E. D. Hughes (T. C.), St. Clair y pryd hwnw, yn awr yn Plymouth. Nid oedd fel llawer o'n genethod ieuanc yn gwadu yr iaith Gymraeg, ond yn hoff o'r iaith, er ei bod yn deall y Saesneg yn dda. Pan ysymudodd ei rhieni o St. Clair i Shamokin, nid oedd yr un achos gan y Cymry ar y pryd—y tri chapel yn nghanu, ac yn lle myned ar ol y byd ymunodd a'r eglwys Bresbyteriaidd. A phan y dechreuodd y Cymry ymysgwyd o'u cyngad-rwydd, ac wedi agor capel y Cynulleidfawyr, cododd ei llythyr oddiwrth y Saeson a ddech ar ef at y Cymry, yn hollol o'i hewylls ei hun. Ferchid hi gan bawb a'i hadwaenai, ac fe brofydd hyny ar ddydd ei hangladd; ymngasiodd torf o'r gwahanol genhedloedd yn nghyd i dalu eu cymwynas olaf i'r gweddillion, a gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. Trodd yr ysgol Sabbathol allan yn anrhydeddus a chanasant ddarnau yn cyfateb i'r amgylchad yn hynod o effeithiol. Y mae wedi gadael galar mawr ar ei hol yn neillduol yn y teulu. O, y mae yn galed ymadael hyd yr oed a'r rhai yr ym yn credu sydd yn myned i'r nefoedd. Rhodiwyd hi i orphwys dyddiau yn 30 o Ebrill mewn gwir ddilogel obaith am adgofyddiad gwell. Cymerodd yr ysgrifenydd fanteis ar y Sabbath diweddar o'r mis i bregethu ei phregeth angladdol i gynulleidfaoi lon'd

y capel. Yr Arglwydd a fendithio yr amgylchedd chwero hwn er lles i'w rhieni. North a gaffont i bwyso ar yr un Celdwad bendigedig a'u Catharine.
D. T. DAVIES.

Mal 7, yn New York Mills, ELLEN ROWLAND, gwraig Wm. Rowland, ieu, yn 24 mlwydd, 10 mis a 7 diwrnod oed.

Mal 11, yn Utica, MARGARET, gwraig Edward Evans, a mam Mrs. John C. Jones, yn ei 78 ml. oed.

Mal 12, yn Whitesboro, Mrs. HUGHES, gweddwr y diweddar John Hughes, gynt o New York Mills, yn 66 ml. oed.

Mal 15, yn Utica, ANN, gwraig David Roberts, Rhif. 7, Hobart Street, yn 50 ml. oed.

Mal 18, yn Utica, Mrs. ELIZABETH HUGHES, gweddwr y diweddar Hugh Hughes, gynt o Remsen, N. Y., yn y 83 ml. o'i hoedran.

Mal 14, yn Brookfield, Mo., o enynfa yr ysgyfaint, JOHN GRIFITH, gynt o New York Mills, yn 61 ml. oed.

Mal 16, yn Utica, o'r darsfodedigaeth, THOMAS M. JONES, yn 40 ml. oed.

Chwef. 3, yn Sutter Creek, swydd Amador, Cal., Mrs. GWENET T. DAVIES, priod Mr. David T. Davies, gynt o Cwmbrila, Pa. Mae cofiant y chwaer hon genym mewn llaw.

YN BRADFORD, PA.

Rhag. 1, 1876, ar ol cystudd byr, yn 4 ml. oed, JOHN ISAAC DAVIES, plentyn Mrs. Mary D. Davies, ac wyr i'r diweddar Barch. Daniel Jones, gwelndog cyntaf yr eglwys Gymreig yn y lle. Yr oedd yn fachgen bach bywiog a goethiol, a hoffid ef yn fawr gan bawb a'i hadwaenent.

Ionawr 10, 1876, DANIEL P. JONES. Ganwyd ef Ion. 18, 1804, yn y Ty Chwith, ger Baran, plwyf Llangefelech, Morganwg, D. C. Symudodd y teulu o'r Ty Chwith i Nant y Gwin yn yr ardal. O'r lle diweddar priododd Mr. J. A. Jane Bowen, Nant Moel Isaf. Aethant i fwy i'r Heol Dda gerllaw, lle yr arosasant hyd eu symudiad i'r America, yn 1833. Ganwyd llydnt wyth o blant, tri bachgen a phump o ferched, ac y maent i gyd yn fyw ond un sef y ferch benaf yr hon a fu farw naw mlynedd yn ol. Ymunodd Mr. Jones a'i wrraig ag eglwys Baran dan weinidogaeth y Parch. Roger Howells yn 1833. Wedi dod i'r wlad hon parhaodd ef yn fyddlon gyda chrefydd ar hyd ei oes—a bu yn ymdrechgar i gynnal yr achos gyda'r Cymry yn Bradford. Yr oedd yn byw yn mhelli oddiwrth y capel ac yn fynych yn cael ei ffinio gan afiechyd, ond yr oedd yn fyddlawn iawn yn dod i'r cyfarfodydd ar y Sabboth hyd y diwedd. Yr oedd yn ddarlennwr craffus ac yn deall y Beibl yn bur dda. Gwnal ddefnydd helaeth iawn o Elriadur Charles o'r Bala. Bu'n llafurus hefyd gyda phethau'r byd a chasgliodd gyfoeth mawr. Yn ei ddyddiau diweddar meddyllal iawn am grefydd. Yr oedd yn y gysfyllach ddiweddaraf cyn ei farw a dywedai yno fed arno eisiau sefyll i fyny i ddangos ei ochr. Cafodd gystudd caled iawn—ond yn awr y mae yn gorphwysa.

Ion. 17, yn ddolymwth iawn, ALBERT, mab John D. ac Elizabeth Thomas, ac wyr i'r Parch. S. A. Williams. Nid oedd ond deuddeg mlwydd oed—ond yr oedd wedi dod yn adnabyddus iawn mewn cylech eang drwy ei dalent anghyffredin at gerddoriaeth. Chwarenai yr organ yn ei dro yn y capel a chwarenai iawn iawn mewn cyngherddau ac ysgolion canu a gynhelfid gan ei dad yn agos ac yn mhelli. Dywedai pan yn glaf iawn yr hoffai gael

byw, ond fod yn rhaid iddo farw. Yn yr wythnos weddi yr oedd ef ac un o'i gyfoedion wedi penderfynu ymuno a'r eglwys gyda'u gilydd. Mae ei gyfalli wedi ei dderbyn i'r eglwys ar y ddadarn—mae yntau gobethlawn wedi ei dderbyn i'r eglwys yn y nef. Ysgrifenydd y llinellau isod er cof am dano gan wrraig Mr. John R. Evans.

Angen, angen, daethost heibio
Fel yspelliwr ar dy dro,
Ac yspelliast un o'r blodau
Hardda' fu ar fryn a bro.

'Rwyf yn dyfod heb un pardwn—
Turo le'nctyd hardd eu gwedd;
Er mor hoff ac anwyl ydynt
Rhaid eu rhoi yn y bedd.

Felly Albert er mor anwyl
Bi gymdeithas yn y byd,
Angen oer anadlodd arno,
Yntau fydd i g'nesach fydd.

Cystudd bydd a gafodd yma
Buan telthloddd yma y glyn—
'Hedodd adref at ei Brynwr,
Heibio'! angen yn ddigryn.

Tyuu'n mlaen wnaeth ef heb orphwys
A chyrhaeddodd ben ei daith—
Telyn aur oedd yn ei aros,
Moll'r Oen fydd mwy ei waith.

Yno mae e'n awr yn canu
Yn y cor angylaldd fry—
Yn mhilth myrdd o deulu'r codwm
Sy' oll a'u canu am Galfari.

Chwi sy'n ol na wylwch ormod,
Gan fod Albert yn y nef—
'Nol ni ddenu! n awr pe gallai—
Celalwn ni fyn'd ato ef.

Chwef. 24, yn wyth ml. oed, JEMIMAH, merch John Morgan a'i wrraig. Bu yn afiach yn hir ac yn y diwedd cafodd gystudd blin iawn. Wedi llwyr ddifffygio gan ei chystudd, dywedai wrth ei mam fod arni eisiau cysgu—ac yn fuan iawn wedi'n bu farw yn dawel. "Felly y rhydd efe hun i'w anwylid."

Mawrth 7, bron yn 80 ml. oed, SAMUEL DAVIES, yr hynaf o bawb yn y sefydliad Cymreig. Ganwyd ef yn yr Hafod, plwyf Betws, sir Gaerfyrddin, D. C., Ebrill 11, 1787. Pan yn 23 ml. oed priododd a Miss Mary Jones, Ty Chwith. Daethant hwy a'u plant drosodd i'r wlad hon yn niwedd y flwyddyn 1831, a sefydliasant yn Bradford, Pa. Bu Mrs. Davies farw Rhag. 31, 1834,—ond er cael colled mor drwm cafodd Samuel Davies y fraint o ddwyn ei blant i fyny yn gysurus ac o'n gweled i gyd yn aelodau defnyddiol o gymdeithas ac o eglwys Crist. Yr oedd ef pan yn Nghymru yn aelod o Eglwys Undodaidd y Gellionen, dan weinidogaeth y Parch. John James. Yr oedd ganddo barch mawr i'r gwelndog hwnw ac i'r enwad hyd ddiwedd ei oes—ond yr oedd yn aelod o eglwys Gynulleidfaoi y lle hwn, ac yr oedd ei delmiad at yr Arglwydd Iesu Crist mor syml a chynes a'r eiddo unrhyw aelod yn y lle. Yr oedd yn teimlo yn ddwys iawn yr angenrheidiolrwydd o fyw crefydd yn gystal a'i chredu, ac yr oedd arwyddlon amlwg yn ei fywyd ei fod yn ceisio rhodio gyda Duw. Er ei fod cyn y diwedd wedi gwanychu llawer mewn corff a meddwl yr oedd ei yspryd yn parhau yn hynod o siriol ac addfwyn. Treuliodd ei flynyddoedd diweddaraf yn ei ben artref gyda'i fab John a'i deulu y rhai a fuont i gyd yn dyner ac yn barchus iawn o hono. Yr oedd yr hon wr mor hoff o'i

farach yn nghyfraith a phe buasai yn fereh iddo ei hun. Nis gallai fod yn esmwyth ddiwrnod heb ei gwelod pan y byddai hi oddi cartref neu yn glaf. Mae pedwar o'i blant yn fyw ar ei ol, a dau ar hugain o'i wyrion, a deunaw o'i or-wyrion.

Mawrth 12, ar ol llai nag wythnos o afiechyd, yn 89 ml. oed, JOHN THOMAS. Ganwyd ef Ion. 15, 1790, yn Llangefelach, D. C. Priododd Miss Gwenllian Williams, o'r un plwyf, yn 1835. Daethant i'r wlad hon gyda dau o blant David a Margaret yn 1835. Ganwyd eu merch Elizabeth yn 1837, a bu farw y gwanwyn dilynol. Ganwyd eu merch leuengaf Catharine yn 1839,—ac y mae hi yn awr gyda'i phriod Mr. W. L. Upham, a phedwar o blant, yn byw yn yr hen homestead. Mae Miss Margaret Thomas hefyd yn byw gyda hwy. Daeth John Thomas at grefydd tua 4 neu 5 mlynedd ar ol dodi i'r wlad hon—ymunodd ag eglwys y Beddyddwyr yn Warren. Oberwydd pellder yr eglwys hono daeth am beth amser at eglwys Gymreig y lle hwn—ond aeth yn ol at y Beddyddwyr ac arosodd mewn cysylltiad a hwy hyd y diwedd. Yr oedd colli ei unig fab yn 1841 a cholli ei wraig drachefn yn 1860 yn ergydion caled, a themlodd oddiwrth-ynt hyd diwedd ei oes. Yr oedd ar hyd ei fywyd yn hynod am ei onestrwydd a'i dawelwch. Myfyr-lai lawer yn nghyfraith yr Arglwydd ddydd a nos.

RHYB LEWIS O GER ROME.

Bu farw ar yr 16 o Ebrill diweddf, wedi cyraedd yr oedran mawr o dair a phedwar ugain mlynedd a rhai misoedd oed. Ymunodd a chrefydd pan tua dwy flwydd ar hugain oed, ac felly trenlodd dros dri ugain mlynedd mewn cysylltiad ag Eglwys Iesu Grist. Mor bell ag y gallaf fi deall, brodor o sir Aberteifi, D. C., ydoedd; a pherthyn i'r Methodistiaid Wesleydd yr ydoedd; ac yn Sixty, Steuben, yr arosai o ran ei gartref crefyddol pan yr adnabum i ef gyntaf; ac yn Remsen yr oedd yn byw er'i mwy na dengain mlynedd yn ol. Yr oedd yn grefyddwr seolog lawn bob amser, a chanddo reuwin hardd i'w roddi bob amser am y go-baith oedd ganddo; yn ddyn effro a doniol lawn mewn siarad ac mewn gweddol. Mae gonyf gof neillidol am dano yn gweddio yn Ulca yn adeg y cwrdd diwygiadol a gynaliwyd yno yn 1838. Yr oedd yn cyrnedd dylanwad mawr y pryd hwnw yn ei weddianu a llawer o'r Cymry a wyddent am ei allu uellidol mewn gweddianu. Symudodd tua Deerfield i fyw ac yno priododd un o ferechald rhagorol yr hen Rowland Jones o Deerfield, ac yno yr ymunodd â'r Annibynwyr, ac yn y cysylltiad hwnw y buodd yn hir yno, ac ar ol hyny yn Remsen, yn ffyddlon a defnyddiol iawn, yr oedd yn help i mawr i gadw cyfrinach crefyddol neu Society. Ond er'i llawer o amser yn awr yr oedd yn trigo ger Rome, ac yno yr oedd yn undeb y Methodistiaid Seisnag er'i tuag 16 o flynyddoedd, ac felly yr oedd pan y buodd farw. Yr oedd ganddo chwech o blant ac yr oeddent oll yn ei gladd-edigaeth, ac efe oedd y cyntaf o'r teulu a gladdwyd.

MORRIS ROBERTS.

MARWOLAETHAU YN PLAINFIELD.

Nid oes un ymwelydd mor ddigroesaw ag angan, yn enwedig pan y bydd yn gosod ei law oer ar ein perthynasau a'n cyfeillion; ac mae pawb a aeth o dan ei law arloed yn berthynasau i rywun. Er ein

bod fel cymydogaeith er'i tro wedi cael trigo mewn bro heudychol, ac aneidau llonydd, eto daeth y cwpan atom niannu o'r diwedd. Er ein bod mewn tristwch, nid ydym wedi cael ein gadael i ddieta fel "rhaf heb obaith;" oblegid mae genym sail gref i greu fod y marwolnethau a gymerodd le yn ein plith yn rhaf "gwerthfawr yn ngolwg yr Arglwydd." Caniatewch imi gael congl fach o'r CENHADWR i roddi crynodeb byr o hanes bywyd a marwolneth dau hen bererin tellwng. Y cyntaf a ddaw dan ein sylw yw

Mr. Morris Richards,

yr hwn ydoedd fab i Robert a Mary Richards, Hendre Cerig, plwyf Llandegwyn, swydd Feirionydd, G. C., a brawd i Mr. David Richards, Marcy, N. Y. Nid ydym yn gwybod dim am ddyddiam boreol ein brawd. Yn y flwyddyn 1836, cawn iddo ymuno mewn priodas a Jane Jones, Hafod Fraith, Blaenau Ffestiniog, yr hwn sydd yn awr wedi ei gadael yn weddw alarus. Bu y ddau yn aelodau parchus gyda yr Annibynwyr yn eglwys enwog Tan y grisiau, Ffestiniog. Yn y flwyddyn 1866, symudasant i'r wlad hon. Y lle y sefydlasant gyntaf oedd Salisbury, swydd Herkimer. Buont yno am ddwy flynedd. Wedi hyny symudodd ef a'i deulu i Marcy, swydd Oneida. Ac yn mhew y flwyddyn symudasant i'r ardal hon, lle y trenlodd ein hanwyl frawd weddill ei oes, mewn sefyllfa gysurus. Cawn ef yn ymwsgu at y dyegybbion yn ei holl symudiadau, a dygal ei fuchedd lawer o frwythau cyflawnder y rhaf sydd "trwy Iesu Grist er gogoniant a mollant i Dduw." Dangosodd ffyddlondeb mawr fel crefyddwr. Er ei fod yn fuagrall er'i blynyddoedd, a chanddo ffordd bell i ddod i'r man yr arferai gyfarfod i addoli, eto gwnaeth ymdrech mawr i ddyfod i foddion gras, a gwrandawol yn effro ac astud wedi ddi ddydd. Nid crefyddwr yn y capel yn unig ydoedd, ond ymdrechaf fod yn grefyddol gartref hefyd. Cynallai y ddyddodwydd deuluaidd gyda chysiondeb mawr, a byddai yn archoll i'w deuluad os digwyddai rhywbeth i'w atal; a diau y cofia y teulu yn hir am ei weddianu gafaelgar drostynt, yn nghyd a thros yr eglwys a'r gweinidog. Wedi wythnos o gystudd trwm, bu farw ein brawd yn yr Arglwydd Ebrill 4, wedi gadael ei 71 ml. oed. Daeth torf luosog yn nghyd i hebrwng yr hyn oedd farwol o hono i gladdfa Unadilla Forks. Gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan Parchu. J. Adams, E. Jones, a'r ysgrifenydd. Dymunem i'n hen chwær, yr hon sydd wedi ei gadael yn unig, gael ei chynnal gan ei Duw i fod yn dawel o dan y brofedigaeth; ac i'w dri phlentyn gael nerth i wneyd ei gynghorion, dilyn ei eslamplau, a rhodio yn ei ffydd.

Cyn sychu ein hyagrif bin rhaid i ni eto ddodi ein

Mr. Owen Jones

yn rhestr y marwolaethau. Brodor ydoedd o Rhosylan, swydd Gaernarfon, G. C. Colodd ei dad pan yn chwech oed; a chan fod ei rieni yn isel eu hanglychiadau, huchlodd tonau y byd hwn lawer arno o'r naill fan i'r llall cyn iddo ddyfod yn alluog i ateb drosto ei hun. Pan tua deuddeg oed cawn iddo aynud o'i ardal enedigol i biwyf Maentwrog, swydd Feirionydd, a bu yno am flynyddau. Symudodd drachefn oddiyno i Drawsfynydd. Derbyniwyd ef yn aelod crefyddol yn eglwys Pen y Street, gan y Parch. E. Davies, pan yn 17

oed. Yr oedd el goelbren yn awr wedi ddiagn mewn teulu crefyddol, lle yr oedd y ddyledswydd deuluaidd yn cael ei chynnal; a chafodd yntau y frainit o gymeryd rhan ynddi, a bu hyn yn llawer o fantais i'w gynnydd fel crefyddwr ieuanc. Y symudlud nesaf a roddodd oedd i deulu anghrefyddol, ond bu ei fynedlad yno megis surdoes mewn brawd; a bu yn offeryniol i godi allor i Dduw yno. Tua'r flwyddyn 1836, ymunodd mewn priodas ag Elizabeth merch i Robert Owen, Blaenau Ffestiniog, a hon oedd y briodas ddirwestol gyntaf a gynallwyd yn y plwyf hwnnw. Yr oedd eidd brawd yn ddirwestwr egwyddorol hyd ei fedd; ymwrthodol a'r pethau meddwol ar ei wely angau, er en bod yn mhlith ei gyfferi meddygol. Bu llyd- ynt chwecw o blant, pump o honynt yn awr yn fyw, a gobeithiaf y byddant yn llawer o gysur i'w hen fam drallodus, yr hon sydd wedi cael ei gad- ael mewn anigrwydd i deithio y darn garwaf o'r anlwlwch.

Symudodd ef a'i deulu i'r wlad hon yn y flwydd- yn 1842. Sefydlodd yn Leedsdale, swydd Herki- mer, a chan nad oedd un eglwys Gymreig yn yr ardal hono, ymunodd ef a Mrs. Jones ag Eglwys Annibynol Utica, a gwnaeth amod yn ei gyflogiad i gael myned yno unwaith yn y mis, 15 milldir o ffordd. Byddai bob amser y gallai yn myned i gyfarfodydd gweddli y Saeson yn y gymydogaeath, a mynych y cymerai ran ynddynt, ac yr oedd ynt wedi ei llwyr argyhoeddi fod Duw yn deall gweddli Gymraeg os oedd ynt hwy yn methu. Symudodd oddiyno i Paris Hill, swydd Oneida, a bu yr Anni- bynwr yn y lle am flynyddoedd yn cynal eu cyf- arfodydd yn ei dy, ac yntau yn ffyddlon gyda'r achos yn ei holl ranau. Oddiyno y symudodd i Plainfield, a hyny tua 14 mlynedd yn ol. Bu ei ddyfodiad yma yn gaffaeliad mawr i'r eglwys ieuanc yma pan oedd yn ei gwenedd, a dangosodd hithau ei bod yn gwerthfawrogi ei wasanaeth trwy ei wneud yn flaenor arni, a llanwodd y swydd yn ffyddlon hyd ei fudd. Diau y teimla yr eglwys a'i gyd swyddogion yn hira eu colled, am ei rybuddion prydlon, ei gynghorion doeth, a'i farn byllog. Hunodd yn yr Iesu Ebrill 11eg, yn 67 mlwydd oed. Cefais y frainit o fod wrth erchwyn ei wely yn ed- rych "fel y gall Cristion farw." Er fod tonau yr ason yn frigog, eto aeth i lawr iddi yn dawel a di- ofn. Ei brofiad oedd, "y mae arnaf chwant i ym- ddatod, ac i fod gyda Christ, canys llawer iawn gwell ydyw." Galwai ei wraig a'i blant at erchwyn y gwely y naill ar ol y llall, a rhoddai gynghorion priodol i amgylchladau pob un o honynt; ac an- ogal hwynt i geisio y gwirionedd a'i cynallu ef yn y bwlch cyfyng yr oedd ynddo. Claddwyd ef yn mynwent Plainfield Centre yn ngwydd torf luoeg o'i hen gymydogion. Gwelnyddwyd yn ei ang- ladd gan Adams, Church, a'r ysgrifenydd.

H. R. WILLIAMS.

MARWOLAETH MR. ISAAC CUNNEY,

Diacon gyda'r Cynulleidfawyr, Prospect, N. Y.

Bu farw y brawd crefyddol a'r diacon gofalus uchod Ebrill 11, 1876, yn ei dy ei hun yn Prospect, yn 76 mlwydd oed. Ganwyd ef yn mhlwyf Myn- achlog Ddu, sir Benfro, D. C., Chwefror 23, 1800, efe oedd yr ieuengaf o 4 o blant. Enwau ei rieni oedd ynt Isaac ac Elizabeth Cunney. Beddyddwy

selog oedd ynt, ac yn hynod o egwyddorol yn eu barnau a'u crodau crefyddol; eto nid oedd ynt yn ddaroestynedig fel rhai crefyddwyr, i ddylanwad culni sectol a rhagfarn enwadol.

Cynyagaeddwyd Mr. Cunney a thalent ragorol a chwneith neilliduoel at gerddoriaeth. Pan yn fach- genyn tua 12eg oed yn myned i ysgol fechan Glyn Dwr, yr ydym yn cael y dadblygiad cyntaf o'i dal- ent gerddorol. Tua 14eg oed y mae yn cynwedd ychydig nodedigrwydd fel cantor, ac mae ei hys- melodaidd a'i arddull bleserus wrth ganu yn donu sylw neilliduoel ei gydygolbeligion, fel nad oedd dim a'u boddionent ond clywed "Isaac bach" yn canu. Yr oedd ei hoffer o ganu yn gyfryw fel nas gallai fyned i'r ysgol heb ei lyfrau canu gydag ef; yr hyn oedd i raddau yn tueddu i dynu ei sylw oddiar wersi yr ysgol ddyddiol. Pan yn ddeunaw oed, efe yw *primo dono* Mynachlog Ddu a'r holl gymydogaeathau amgylchynol; ac yn fuan wedi hyn, yr ydym yn cael iddo fyned yn athraw cer- ddorol ar ddoesbarth o gerddorion ieuanc yn Eg- lws Annibynol Penygroes yn ol cais y diaconiaid. Y mae ol presenoldeb yr athraw i'w ganfod er gwell ar y dosbarth o dan ei ofal, a cheir canu coethedig yn eglwys Penygroes.

Bu ei lasur mor fendithiol i'r eglwys fel nad allai ei edmygwyr Annibynol iai na'i bersawdio lddyfod yn frawd crefyddol a hwy trwy ymuno a'r eglwys, ac yr ydym yn cael fod Mr. Cunney wedi cydsynio a'u cais, a hyny heb fod yn hollol groes i ewyllys ei rieni. Y Parch. John Evans ydoedd gweindog eglwys Penygroes pan ymunodd Mr. Cunney a hi.

Yn 1836-6 yr oedd slarad cyffredinol drwy rai parthau o Ddeheudir Cymru yn nghylch ymfudo i'r America, ac yn mhlith y llawau, argraffodd y *association* ymfudol ei hunan ar feddwl Mr. Cunney; ac yn Ionawr, 1837, yr ydym yn cael ei fod yn marchog tonau y Werydd ac yn cyrhaedd dinas Efrog Newydd yn ddlogel. Wedi bod yn Efrog Newydd am chwe' blynedd, yn gwellthio wrth ei alwedigaeth fel telliwr, ymunodd a'r "Ancient Britain Benefit Society," a chadwodd ei aelodaeth a'r gymdeithas hon hyd ddydd ei farwolaeth; a thros yr holl amser y bu yn analluog i lasurko am angenrheidiad y bywyd tymhorol, yr oedd yn derbyn cymorth oddiwrth y gymdeithas hon.

Yn mhen naw mlynedd yn y ddinas dan sylw ymbriododd a Miss Phebe Richard. Yr oedd Mrs. Cunney yn enedigol o Llyn, sir Gaernarfon, G. C. Y mae chwarae iddi yn byw yn Williamsburgh, ger Efrog Newydd, sef gwraig yr adnabyddus Cadwal- ader Richards. Bu Mr. Cunney yn bur ymdrech- gar gyda'r achos crefyddol tra yn y brif ddinas.

Yn ngwanwyn 1839 symudodd i Utica, N. Y., lle bu yn byw am oddeutu chwe' mis, ac yn Hydref yr arwydd ynt symudodd i Prospect, N. Y., lle yr arhosodd hyd ddiwedd ei oes. Bu am lwyer o flynyddau yn aelod o Eglwys y Capel Uchaf yn Steuben.

Pan ddechrenwyd yr achos Cynulleidfawol gyntaf yn Prospect, yr oedd yn wan neilliduoel, a chedwid y cyfarfodydd crefyddol yn yr Academy, ac yr oedd llawer yn petruso yn nghylch llwyddiant yr achos yno. Bu ymuniad Mr. Cunney a hwy yn foddion i ddwyn yr achos yn mlaen ar gynydd clodadwy; a bu ei ymdrech gyda'r canu cysegredig yn fendith anrhaethol iddi. Yn fuan ar ol ei ymuniad a'r eglwys yno, pouderynuwyd i adeiladu addoldy, a

ehyldwyd adedlled go wych, yr hwn a gysegrwyd i'r Arglwydd Chwefror, 1859. Nallidwyd Mr. Cunney yn ddiagon, yn ol cals cyfredinol yr eglwys, yn 1857, a pharhaodd yn weithiwr difed a llywyddianus hyd derfyn ei oes.

Pan ar ei wely angen, nid ymddangosai fel pe yn dyoddef un math o bocennu o unrhyw bwys; eithr tawel a digyfiro ydoedd hyd y nod pan yn tynnu ei anadillad olaf. Y darfodedigaeth, debyg-ir, oedd ei atochyd, yr hwn fu am flynyddau yn diwyd ddadfeilio y ty o bridd. Yr oedd wedi rhagddigwyl ei farwolaeth rai wythnosau cyn yr adeg: canys pan ymwelodd y Parch. Robert Evans (Trogwy) ag ef yn nghorff amser ei analluogrwydd corfforol i ymymud ond ychydig oddiannwyl, gofynodd iddo a wnaid efe bregethu yn ei angladd. "Gwnaf," meddai Trogwy, "os byddaf fyw ar eich ol Mr. Cunney." Siaradai lawer am ei Waredwr pan ar wely cystudd, ac am wynfyddigrwydd gwaredigion Iesu yn y Jerusalem nefol. Ychydig cyn canu yr olaf farwel clywid ef yn marmura ganlyn:—

"Dysgwyl 'rwyf ar hyd yr hirmos,
Dysgwyl am y boreu ddydd;
Dysgwyl clywed pyrh yn agor,
A chadwynau'n—myn'd—yn—rhydd."

Wedi cynanu y sill olaf, aeth yntau yn rhydd o gadwynau cystudd a themtasianau byd o amser—oddwrth ei lafur at ei wobr. Gadawodd waig a dwy ferch i alaru ar ei ol. Ebrill 13, daeth llawer i dalu y gymwynas olaf i'w weddillion marwol. Gwelwyddwyd ar yrachlysur gan y Parchn. Robert Evans ac S. Bullock. Claddwyd ef yn mynwent Prospect. D. D. HUGHES (Eilon Mon.)

Prospect, N. Y.

MISS MARY ANN WILLIAMS, REMSEN.

Mai 14, am 10 o'r gloch bore Sabboth ar ol hir nychdod, o'r darfodedigaeth, bu farw Miss MARY ANN WILLIAMS, yn y 26 ml. o'i hoedran. Merch ydoedd i W. L. ac Ann Williams, State Road, Remsen. Yr oedd wedi bwriadu ymuno ag eglwys Dduw y gauaf, diweddar, ond fel y gafaelodd y darfodedigaeth yn rhy dyn yn ei chyfansoddiad fel ag i'w batal i ddyfod. Ond ar ei chais ddilrifol ei hun beddyddwyd a derbyniwyd hi i'r eglwys ar ei gwely angen. Ac nid anghofir yr adeg hono yn fuan gan neb oedd yn bresenol. Yr oedd wedi myned yn wan iawn, ond yr oedd ymlyulad ei henald yn gryf yn y Gwaredwr, ac os oedd ei chorff yn afiach, cafodd enaid iach i'fyned i dragwyddoldeb, i'r man yr aeth yn mhon ychydig ddyddiau. Cymered yr leuenctyd rybydd o'r oruchwyliaeth hon. Claddwyd hi dydd Mawrth canlynol pryd y gwelwyddwyd yn Gymraeg gan y Parch. M. Roberts ac yn Salenag gan ROBERT EVANS.

Remsen.

FRANK R. EVERETT.

Bu farw, Mai 22, yn Osawatomic, Kansas, ar ol tair wythnos o gystudd trwm, yn y 28 flwydd o'i oedran, FRANK R. EVERETT, mab hynaf John R. Everett, o Osawatomic, ac wyr i ben Olygydd y CENHADWR. Gadawodd ar ei ol briod tyner, tad unig, a lloaws o berthynasau a chyfeillion i auwylo ei goffudwriaeth a galaru ei gynar farwolaeth. Yr oedd yn ddyd ieuanc deuladol a charuallid, medrus gyda phob gorchwyl yr ymuafl ynddo, ac

heb fod yn briod ond tua chwedd mis, ac wedi mynydd i Kansas o faen ei anwyl briod, gan fwrriadu ar ol codi ty newydd i ddyfod yn yr hydref nesaf a'i hebrwng gydag ef adref. Bu yn gweithio gyda ni yn swyddfa y CENHADWR y rhan fwyaf o'r ddwy flynedd ddiweddar. Wrth edrych ar eidd gilydd yn eichyruu gwely angen ei dald duwiol ychydig dros flwyddyn yn ol, nid oedd neb o honora yn meddwl mai Frank fuasai y nesaf i gael ei alw ymaith. Ond felly fu. Pwy yn nesaf o honora a gafid fynydd? Hyderai ei dad ei fod wedi cyffwyno ei hwn i'r Arglwydd, ac ymbil am faddauant o'i bechodan.

Pity us! our hearts are breaking,
From our life the light has fled.
All around in sad disorder,
Sweet, bright hopes lie crashed and dead.
He has gone! our stay, our comfort,
He, our dear, brave, noble one,
He has gone, O tender Father,
Help us say, Thy will be done.—S. A. E. F.

HANESION CYMBREIG.

Gallwadam.—Mae y Parch. R. Rowlands, Llansamlet, wedi derbyn galwad unfrydol a ehynes oddiwrth eglwys Trefiys a Salem, Bethesda, Arfon. Bwriada ddechreu ar ei weinidogaeth yr all Sabboth yn Gorphenaf.

Mae eglwys Annibynol Llansamlet-fraidd, Glan Conwy, wedi rhoddi galwad unfrydol i'r brawd ieuanc tra gobethiol, E. Morgans (Llwynellian), o Ysgol Hamadegol y Parch. E. P. Jones, M. A., Ph. D., Mostyn, i ddyfod i'w bugellio yn yr Arglwydd. Dechreu ar ei yrfa weinidogaethol yn y lle y Sabboth diweddar yn Mat.

Mount Stuart, Caerdydd.—Dydd Sul a Idun y Pasg y cynallodd yr eglwys uchod ei chyfarfod blynyddol. Dechreuwyd y gwahanol gyfarfodydd gan y Parch. D. Evans, Porthcawl; Mr. J. Davies (Ossian Dyfed); a gweinidog y lle. Pregethwyd gan y Parchn. R. Thomas, Bala; D. Silyn Evans, Rymni; a J. Davies (M. C.), Blaenamerch, str Aberteifi. Cawsom gyfarfodydd gwlithog a gwresog, a gobethio y byddant o fendith i'r eglwys, o fendith i'r byd, ac yn gyfrwng i ddyrchafu gogoniant mynegol Duw.—J. B. D.

Oswestry, Abertawy.—Traddodwyd darlith yn y capel uchod i gynulleidfa luosog, nos Iau, Ebrill 20, gan y Parch. T. Rees, D. D., Abertawy, ar "Ymneillduneth yn Abertawy a'r cylchoedd." Yr oedd amryw bethau yn gwneyd y ddarlith yn ddyddorol iawn. Yr oedd yn deetyn dyddorol i drigollon y dref a'r cylch oedd, a phawb yn hollol sicr nad oedd neb yn Nghymru yn gymhwysach nag ef i drin y mater, ya nghyd â'i ddull effeithiol yn ei thraddodi. Cafwyd gwledd o'r blasuswyd goren. Llwyddwyd y cyfarfod yn ddechre yn ol ei arfer gan Mr. W. Harris, Ebeoneser, na oedd yn flaenllaw iawn gyda eichyryniad yr achos yn y lle, ac sydd yn parhau i garu yr achos, nid yn unig mewn gair, ond hefyd mewn gweithred a gwirionedd. Y mae erbyn hyn yn

eglwys gref a llosgog. Dymanwyd i'r Doctor fordaith lwyddianus i'r America, ac amddiffyniad y nefoedd drosto i'w ddychwelyd yn ol eto i blith ei bobl garedig.—*Tyst a'r Dydd.*

Bethlehem, Blaenafon.—Ebrill 30, cynallodd yr eglwys hon ei chyfarfodydd blynyddol yn y lle hwn, pryd y gweinyddodd y Parchn. J. T. Evans, Caerfyrddin, a J. P. Williams, Abersychan.

MARWOLAETH TYDFYLYN, SEF Y PARCH. D. T. WILLIAMS.

Ar ol hir nychdod, ymadawodd a'r fuchedd hon, am un o'r gloch, dydd Mawrth, Mai yr 21l. Y mae enw TYDFYLYN yn adnabyddus iawn drwy ranau helaeth o Gymru fel Cerddor a Bardd. Ymgymerasai a'r weinidogaeth efengylaidd er ys rhai blynyddau yn ol, ac ordesniwyd ef yn weinidog ar Eglwys Adulam. Nid hir y parhaodd i'w ofalu yn fagellol am yr eglwys hon. Yr oedd Tydfilyn yn enwog fel cerddor; amryw flynyddau yn ol cyhoeddodd gasgliad—cyfrol fechan gryno—o Dônau Dirwestol ac Emynylfr at wasanaeth y gymdeithas yn ei blynyddau boreuaf. Bu yn hynod iafurus a llywyddianus fel blaenor corau dirwestol yn nyddiau hynod y gorymdeithio dirwestol. Mae yn anhawdd i'r rhai nad ydynt yn felb haner can' mlwydd ffurfio barn deg ar y llafur a'r llwyddiant fu gyda dirwest; 35 ac agos 40 mlynedd yn ol. Golygfa ogoneddus oedd ar ddirwestwyr rhanau helaeth o Fynwy a Mongauwg yn un orymdaith fawr o amryw filoedd yn gorymdeithio heolydd Merthyr, Dowlais, a'r cylchoedd, a'u baneri o'u blaen, a'u corau yn diaspedain cerddoriaeth bron digon swynol i beri i'r marw yn ei fedd glustfeinio ac ymofyn beth oedd yn bod. Prif arweinwyr y gerdd oeddynt y diweddar Moses Davies, Asaph Glan Taf (Roser Beyon), ac er yr olaf nid y lleiaf, Tydfilyn. Yr oedd ein cyfaill yn fardd da; cystadleuodd ar amryw destynau, a buddugoliaethodd hefyd. "Awdl y Môr" sydd un bur dlo. Yr oedd Tydfilyn mor hoff o farddoniaeth gaeth fel y defnyddiai hi yn ei bregethau yn fynyeh. Yr oedd ein brawd yn aelod er yn ieuanc, yn Soar, a'r Ynyagan wedi hyny. Yr oedd o gymeriad gloew, ac yn un a berchid yn fawr. Er hyn oll, "efe a fu farw," yn 56 mlwydd oed. Gadawodd unig fereh, sef priod y Parch. Samuel Griffiths, Abersychan, ac un brawd i alaru ar ei ol.—*Y Wasg.*

GWEDDIWCH, 'NHAD.

Yr oedd merch fach Indlaidd saith mlwydd oed yn cael ei difa ymaith gan ddarfodedigaeth. 'Roedd wedi clywed y cenadon yn pregethu, ac wedi bod yn gydymaith gwastradol i'r Ysgol Sabbothol, ac am rai misoedd wedi rhoi tystiolaeth ei bod yn oen o braidd y Gwaredwr. Yr oedd ei thad—lyn balch, caled, wedi bod yn

profesu ei fod yn Gristion, ond yn awr yn wrthgillwr i'r peth amser, a'i gyflwr yn cael ei ystyried bron yn anobeithiol. Yr oedd y ferch fach wedi bod yn cyflym wanbau am rai dyddiau; ond un prydawn, pan yr ymddangosai yn fwy llun, ymbillodd am i'w thad gael ei alw ati. Efe a ddaeth; wedi hyny, gan edrych i fyny ato gyda'i llygaid dysglair, ond suddedig, dywedodd, "Mae arnaf eisiau cael fy nghario y tu allan i'r drysau, fy nhad. Mae arnaf eisiau myn'd at y nant unwaith yn rhagor; a gaf fi fyn'd?" Ni allai omedd; ac heb ddweyd gair, amwisgodd a phlygodd hi i fyny yn ei freichiau, ac a'i carlodd hi allan drwy y buarth ar draws y ddol werdd i lawr at yr afonig fach, yr hon oedd yn dirwyn ei ffordd yn ddystaw drwy dywod a gronynau yn mhlith y gwern wrth odre'r ddol. Elsteddodd i lawr yn y cysgod, lle y gallai y ferch fach weled y dwfr, a chwaryddiaeth ysblenydd goleuni a chysgod yn mysg y gwern. Hi a'u gwyllodd am amrautlad, ac wedi'n, gan droi ymaith ei gwyneb nychlyd, dywedodd yn ddifrifddwys, "Gweddiwch, 'nhad." "O, ni allaf, fy merch fach awyl," meddai yntau yn frymog. "Ond gwnowech weddio," dadleuai hithau. "Na, na, pa fodd y gallaf? na, na." "Nhad," meddai hithau, gan osod ei llaw fach denu ar ei freich ef, "nhad, yr wyf yn myned i'r nef yn fuan, ac y mae arnaf eisiau dyweyd wrth Iesu Grist, pan welaf ef, fod fy nhad yn gweddio." Plygodd pen y dyn cryf, ac fe aeth i fyny oddiwrth ochr yr afonig fach hono y fath weddi o edifeirwch a chyffadeddus, a deisyfiad am faddenant, fel, o reidrwydd, a seiniodd gan lawenydd hall llysoedd y nefoedd. Agorodd ei lygaid; yr oedd ei yrffach fach wedi marw. Yr oedd ei hysbryd rhydd wedi ehedeg ar adenydd gorfolodd a ffydd i ddyweyd wrth y Gwaredwr, "*Mae fy nhad yn gweddio.*"—*Tyngysydd y Plant.*

YMWELIAD DR. REES A'R PARCH. J. THOMAS.

Dydd Sabboth, Mai 21, cawsom yr hyfrydweh o wrandaw ar yr enwogion hyn yn pregethu. Yr oeddym fel eraill wedi edrych yn ielaen at eu hymwelliad gyda diagwylladau uchel er'a amser maith. Ac ni chwasmos ein siomi. Yn y boreu yn y Capel Uchaf yn Steuben, er fod y ffyrdd yn hynod o ddrwg o herwydd y gwlaw mawr o ddiagnodd y nos o'r blaen a'r boreu hyd o fewn ychydig i amser y cwrdd, eto daeth torf fawr iawn yn nghyd i wrando y dylethriad anrhydeddus. Pregethwyd yn gynaf gan Dr. Rees, oddiar y geiriau hyny, "A phwy bynag sydd yn fyw, ac yn credu ynof fi, ni bydd marw yn dragwydd." Pregethodd yn Saesneg a Chymraeg, gan gymysgu y ddwy iaith yn rhwydd ac yn effeithiol iawn. Cafodd ei bregeth ddylanwyd mawr ar y gynulleidfa. Ni welasom neb o'r blaen yn cael y fath hwy! Gym-

reig wrth bregethu yn Saesneg. Mae gandio dalent neillduol i gyflwrdd yn dynwr â theinladau ei wrandawyr, nes tynnu y dagrau yn ffrydiau o'u llygaid. Mae y Dr. yn ddyn mawr a thal, tua thriugain oed, gyda barf gwyn hir, ac yn edrych yn batrarchaidd a thadol. Mae yn amhosibl i'w gweld a chymdeithasu ag ef heb ei anwylu a'i garu. Ar ei ol pregethodd Mr. Thomas, Liverpool. Ei destyn oedd "Cyfyd goleuni i'r rhai uniawn yn y tywyllwch." Dechreuodd yn bwylllog ac arafaid, gan arfer iaith goeth ac ymadroddion caboledig, ond fel yr elai yn mlaen siaradai yn gyflymach mewn brawddegau byrion a iaith fwy sathredig, gan ymdori yn aml i ffrydlif o hyawdledd nad yn aml y clywsom ei gyffelyb. Un o feistriaid y gynulleidfa yw Mr. Thomas. Gwr cadarn yn yr Yegrythyrau, trefnus a naturiol yn ei bregethau, ac yn ymdrechgar a llafurfawr yn ei holl weithgarwch dros achos ei Argywydd a dyrchafiad ei genedl. Buom yn gwrando Mr. Thomas yn Penymynydd yn y prydnewn, ac yn yr hwyr olywsom y ddau frawd yn pregethu gyda'u gilydd yn Remsen. Cawsom wledd a gofwr yn hir. Da genym hysbysu fod y brodyr hyn wedi addaw bod yn bresenol gyda ni eto yn ein Cymanfa yn y ddwy wythnos olaf ya Awst.

Ychwanegiadau at yr Eglwys.—Fel ffurth y diwygiadau diweddar yn yr eglwys trwy y wlad, canfyddwn hysbysiad fod 4,158 o bersonau wedi ymuno â'r eglwys Cynulleidfaol Americanaidd yn y gwahanol dalaeithau, yn benaf yn Lloegr Newydd, ar y Sabboth cymundeb yn mis Mai.

Y Gymdeithas Draethodol.—Cynaliwyd y cyfarfod blyneddol Mai 10. Llywyddwyd gan Dr. S. I. Prime. Mae y Gymdeithas hon yn argraffu papyrâu wythnosol a misol y rhai y cyrhaeddodd eu cylchrediad yn y cyfan i 6,000,000 o gopiau y llynedd. Dosparthwyd 72,000,000 o dudalenau o draethodau. Y derbyniadau am y flwyddyn, yn cynwys \$107,718 o roddion a chymunroddion, oeddynt \$492,252. Y treulion, \$501,808. Yr Anrh. Wm. Strong o Philadelphia a ail-etholwyd yn Llywydd.

Y Gymdeithas Genhadol Gartrefol.—Cynaliodd hon ei chyfarfod blyneddol yr un diwrnod. Dangosodd yr adroddiad fod 979 o weinidogion yn ngwasanaeth y Gymdeithas, a bod 92 o eglwys wedi cael eu sefydlu yn ystod y flwyddyn. Hysbysir am adfywiadau mewn 200 o eglwys, a 6,292 o ddychweledigion. Y derbyniadau am y flwyddyn oeddynt \$310,027; a'r treulion yn \$309,871. Etholwyd y Parch. Dr. Woolsey yn Llywydd, ac hefyd 85 o Islywyddion, a bwrdd o haner cant o gyfarwyddwyr.

Yr Arddangosfa Gannlwyddol.—Agorwyd yr Arddangosfa ardderchog hon gyda rhwysg-fawredd ac yspander digyfelyb ar y cyfander

hwn yn mhresenoldeb yr Arlywydd, y Gydgynghorfa, a lla o enwogion eraill, ac yn ngwydd torf o rhwng cant a chant a haner o filoedd o edrychwyr. Mewn rhai peithau bydd hon yr Arddangosfa fwyaf a fu yn y byd erioed. Llawn iawn genym fod yr awdurdodau wedi penderfynu peidio ei hagor ar y Sabboth. Dywedir fod y derbyniadau yn cyrhaedd tua \$5000 y dydd; ond gan fod y treulion yn rhyw \$10,000 y dydd, nid yw yn debygol y try yr anturiaeth allan yn llwyddiant mawr mewn ystyr arianol.

Ateb port.—Ateb rhagorol oedd hwnw o eiddo y Burnydd Hoar, i'r ymholiad pa un a oedd efe yn "Blair man" ynte yn "Bristow man?" "Y mae genyf barch uchel a chyfeillgarwch personol cryf tuag at bob un o'r boneddigion hys, (ebal) ond nid oes ynof un uchelgaïs na boddlonrwydd i gael fy arnodi ag enw y naill na'r llall. Yn boliticaidd yr wyf yn perthyn i'r blaidd Werinol; yn bersonol, i mi fy hys."

"Divigiad! Divigiad!!"—Dyma fydd yr arwyddair yn yr ymgyrch Arlywyddol agosol. Ni fydd gan unrhyw ymgaiswyr gyagod o obaith am lwyddo yn y rhedegfa nas gellir gyda rhyw gysondeb rheymol gysylltu eu henwau gyda'r arwyddair yma. A'r blaidd heno a saif yn y fantasiau oreu i enill y dydd, yr hon heblaw goeod ger bron yr enwau goreu, a blana ei hunan yn fwyaf gonest a chroyw ar blatforn y Deg Gorchymyn.

Rhyddid crefyddol yn Spain.—Mae y bleidlais trwy yr hon yn y diwedd y paswyd yr adran yn y Cyfansoddiad ag sydd yn sicrhau rhyddid crefyddol—230 o'i du a 84 yn erbyn—yn un arwyddocaol iawn. Tamaid chwerv i'r Carcharor yn y Vatican i'w gnoi ar ddechreu ei 85ain mlywydd. Os bydd Pio Nono yn byw i fod yn gant oed, diagwyllwn weled y llywodraeth Babyddol olaf yn syrthio i mewn i bleidlais rhyddid crefyddol cyffredinol. Pa fwyaf y gwrthdystia efe yn ei erbyn, mwyaf i gyd y mae yn llwyddo.

Eglwys Mr. Spurgeon.—Mae Eglwys Mr. Spurgeon yn Llundain yn awr yn rhifo pedair mil wyth cant a thri ar ddeg o seiodau. Ychwanegwyd pum cant a deg at y rhestr y llynedd, ond y golled trwy farwolaethau a symudiadau a ddygodd y cynydd olir i lawr i 186.

Moody a Sankey.—Hysbysir y bydd yr ofengwyr hyn yn bresenol yn Nghymanfa Dalaeithol Ysgolion Sabbothol Illinois yn Jacksonville Mai 23—25. Bydd yr hysbysiad hwn yn sicrhau sicrhau cynulliadau mawrion yno. A'r Gymanfa, dywedir fod Moody a Sankey wrriadu talu ymweliad byr â Chicago, gwahanol undebau gweinidogaethol yn y nas hono wedi rhoddi gwahoddiad taer i gynnal ychydig o gyfarfoddydd undebol i wel Hall tra yr arosant yno.

1876.

CYF. XXXVII.

Rhif. 7.

Y CENHADWR AMERICANAIOD.

G o r p h e n a t .

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

ESBONIADOL.

Y seliau wedi eu hagoryd,..... 193

CREFYDDOL.

Ymddygiad a phrofedigaeth Pedr yn Nys yr
archoffeiriad, ... 195
Pregoth angladdol Mrs. Levi, ... 199
Diarheblon y Testament Newydd, ... 202

AMRYWIAETHOL.

At Olygydd y CENHADWR, ... 203
Japan, ... 204
Cofiant Mrs. Gweny T. Davies, ... 204
Marwolaeth Mr. Griffith J. Roberts, Prov-
idence, Pa., ... 205
Marwolaeth Mr. John L. Rees, Providence, ... 207
Y Belbl a'r ysgol ddyddiol, ... 208
Gorsedd Solomon, ... 209
Undeb rhwng yr Annibynwyr a'r Methodist-
iaid, ... 210

BARDDDONOL.

Fy nhad, ... 212
J. Victor Jones, ... 213
Er cof am fy mam, Avarinah Davies, ... 213
Marwolaeth fy mam, Mrs. Margaret Davies, .. 213

Cyfarchiad i Dr. Rees, Abertawy, ... 213
Abert Crist, ... 214

HANESIAETH.

Cymaniaf Gynulleidfaoel dwyreinbarth Ohio, ... 214
Newburgh, Ohio, ... 215
Dr. Rees, Abertawy, a'r Parch. J. Thomas,
Liverpool, yn Brookfield, a Sharon, ... 216
Cyfarfod chwarterol E. N., ... 217
Cydnabyddiaeth ddiolechgwr, ... 217
Cwmpeddiglon angen yn eglwys Ross St., ... 217
Ganwyd, ... 218
Priodwyd, ... 218
Bu farw, ... 218
Mrs. Sarah Ann Thomas, Newburgh, ... 219
David E. Evans, Pittsburgh, ... 220
Mrs. Catharine Griffiths, Steuben, ... 221
Pabell Efengylaidd, ... 221
Nodion personol,—Helyntion Twrci,—Manion
tramor,—Marwolaeth y Parch. John Kelly,
Le'r pwl,—Cymaniaf Meirion, ... 222
Cymaniaf Annibynwyr Merthyr Tydfil, ... 223
Cynadledd Cincinnati, ... 223
Ffrainc a Lloegr,—Mexico, ... 223
Darlun y Parch. Samuel Griffiths, Horeb, ... 223
Duwioldeb gwir Wladgarwyr, ... 224
Oddiwrth y Parch. B. W. Chidlaw, ... 224

REMSSEN, N. Y.

OYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

Digitized by Google

AMRYWION.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

J J H Hyde Park Pa 6,56, D J Given Station
Iowa 85c, Parch D R D Brady's Bend Pa 2,12
L J Prospect 4, J L Youngstown 6, Mrs J J J
New York 6,24, Parch E R H Steuben 4, R D T
a D F J Emporia 6,24, J P G Granville N Y 1,
J J Shawnee 6, Parch B W C Cleves O 2, F G G
Unadilla Forks trwy law Parch R E Remsen 5,
E D North Western trwy law W W J Camro-
den 2,12, D E Newport N Y 2, D J J Bethel
Remsen 6, J J Gomer 2, hefyd dros E T West
Cairo 2,12, B B L Franklinville N Y 2,12.

Yr ydym yn dychwelyd ein diolchgar. wch gwresocaf i'r holl ol-ddyledwyr sydd wedi talu i fyny yr hyn oedd arnynt am y CENHADWR, er gwaethaf caledi yr amseroedd. Fe ddichon fod rhai o honynt trwy ryw wall heb dderbyn eu copi addawedig o GABAN F^r EW. YTHR TWM. Os oes rhai felly heb ei gael ag yr ydym wedi ei addaw iddynt yn ol ein telerau, carem iddynt ein hysbysu o hyny, ac ni a wawn yn diffyg i fyny yn ddiodei. Hefyd, gan fod genym gyflawnder o gopiau o'r llyfr hwn eto ar law, ni a barhawn i'w anfon i'r rhai a dalant i fyny eu hol-ddyledion am y CENHADWR yn gyflawn hyd ddiwedd 1876, ond iddynt hysbysu y carent ei gael, ac anfon 12 cent i dalu y cludiad. Mae amryw o'r hen dderbynwyr eto ar ol yn eu taliadau. Bydded iddynt ein eofio mor fuan ag y gallont. Diolch yn fawr hefyd i'r derbynwyr sydd yn talu am y CENHADWR yn brydlon bob blwyddyn. Rhagor o rai felly sydd eisiau.

Postswyddfa Remsen, N. Y.—Mae y swyddfa hon yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "*Post Office Orders*." Byddwn ddiolchgar, gan hyny, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn *Post Office Orders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyfleusdra mawr i ni.

Cynadledd St. Louis.—Fel grydym yn myned i roi yr amlen yn y wasg, mae y newydd yn ein cyrhaedd fod Cynadledd Wladwriaethol y Democratiaid yn St. Louis wedi ewli y Governor Samuel J. Tilden, o'r dalach hon, fel eu hymgeisydd am yr Arlywyddiaeth.

Geiriau mwynaid.—Sonir yn y Beibl am lawer math o eiriau—geiriau chwervon, geiriau gweniaeth, geiriau cyffwys, geiriau athred, geiriau ofer, a geiriau celwyddog. Ni ddylai neb o deulu y geiriau hyn gael lle yn y genau. “Gair *garu* a gyffry ddigofaint.” Y mae fel gwreicionen yn disgyn i ganol soff sych. “Ond ateb arafaid a ddettry lid.” Ychydig o beth. au sydd yn cael ei gamddeffnyddio yn fwy na’r tafod. Yr unig ddefnydd a wneir o hono gan lawer yw enllibio y diniwed, a dolurio a rhwygo teimladau eu cyd-ddynion. Pan yn llefaru, dylai fod adeiladaeth a chysur y sawl fydd yn gwrandao bob amser genym mewn golwg. Y mae geiriau “mwynaid” yn werthlawrocach nag aur.

COF-ADAIL I DR. EVERETT.

AT YR EGLWYSI.—Yr ydym yn deall fod am-
ryw eglwysi o herwydd marweidd dra masnach
a chaledi yr amser wedi oeddi hyd adeg well
wneathar cysgliadau at y gof adail.

Hyderwun y bydd i'r cyfryw eglwysl wneuth-
ur casgliadau bellach mor fuan ag y bydd
modd a'n hanfon yn ddieod i Mr. William W.
Thomas, Remsen, Oneida Co., N. Y.

WM. D. WILLIAMS,
J. R. GRIFFITH,
E. DAVIES, } *Pwyllgor.*

**CYMANFA Y CYNULLEIDFAWYR YN
NHALAETH IOWA.**

Cynelir y gymanfa uchod yn y lleoedd ac ar yr amserau canlynol,

Williamsburgh,	Medi	26, 27, 28.
Old Man's Creek,	"	29, 30, a Hydref 1.
Long Creek,	Hydref	3, 4, 5.
Flin Creek,	"	6, 7, 8.
Coal Valley,	"	10, 11, 12.

Y cynadleddau, yn Williamsburg am ddao o'r gloch dydd Mawrth, Medi 26, ac yn Long Creek am ddau dydd Mawrth, y trydydd o Hydref. ISAAC C. HUGHES, *Ysg.*

CYMANFA EFROG NEWYDD.

Cynelir y gymanfa hon eleni ar yr amser ac yn y lleoedd canlynol.

Awst 14, 15, Waterville.
 " 15, 16, Plainfield.
 " 16, 17, Utica.
 " 17, 18, Steuben.
 " 21, 22, Rome.

Bydd y gynadledd yn Utica am 12 o'r gloch
dydd Iau, ac yn Steuben am 9 o'r gloch bore
Gwener.

Mae y brodyr enwog Dr. Rees a J. Thomas yn addaw rhoddi eu gwasanaeth yn ein cymanfa oleni. Dewa a'u hamddiffyno.

Bemsen.   **ROBERT EVANS, Ysg.**

**CYFARFOD CHWARTEROL CANOLBARTH
PENNSYLVANIA.**

Cynelir y cwrdd uchod yn Ashton ar y 29^a a'r 30^a o Gorphenaf. Cynadledd am 2 y dydd cyntaf. Dymunir ar holl eglwysi yr Undeb anfon cynrychiolwyr yno. A chofied y brodyr yn y weinidogaeth fod yno yn brydlon.

D. TODD JONES, *Ysg.*

Shenandoah, Meh. 22, 1876.

 We have room for a few more advertisements on the cover of our magazine. Charges moderate;—

1 column 1 year,.....	\$16.00
1 " "	9.00
1 " "	5.00
10 lines or less 1 year,.....	2.50
For six months, one half the above rates.	

AMODAU Y CENHADWR ydynt
\$2 y flwyddyn—taledig ar unwaith neu ar ddwy waith tel y
wyddo vn fwyat cyllens i'w derbynwyl.— **Mrs. ELIZABETH**
EVERETT Remsen, Orchard Co., N Y

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 87, RHIF. 7.

GORPHENAF, 1876.

RHIF. OLL, 489.

Esboniadol.

Y SELIAU WEDI EU HAGORYD. LLYFR Y DATGUDDIAD YN CAEL EI EGLURO.

GAN Y PARCH. ENOCH POND, D. D.,
Athraw yn Ngholeg Duwinyddol Bangor, Maine.
WEDI HI GYFFWRTHU GAN Y PARCH. D. TALOS WILLIAMS.
ATTODIAD.

Y mae deagrifiad o Deml a Dinas Ezeziel yn gynwysedig yn yr wyth bennod ddiweddaf o'r brophwydoliaeth. Tybir mai ychydig a ddarllonir ar y gyfran hon o'r Gair ysbyrdoledig, a hyn o herwydd nas gellir ei deall. Y mae Cristionogion mewn amheuaeth o barthed iddi; nis gwyddant beth i wneyd o honi, ac felly ant heibio iddi.

Rhagymadroddir y deagrifiad o'n blaen gan yr adgyfodiad yn nyffryn yr esgyrn sychlon, yn dynodi troedigaeth Israel yn y dyddiau diweddaf, a'u hadferiad ymddangosiadol i'w gwlad eu hunain. (Ezec. xxxvii.) Canlynir hyn gan ym-oesodiad ofnadwy arnynt gan Gog a Magog, a gelynyon eraill, yn yr hwn Israel ddychwelledig, neu mewn geiriau eraill, Israel Dduw a waredir.

Y mae yr ymosodiad yma yn debyg iawn i'r ymadrech a ragflaena yn unlongyrchol y milflwyddiant, am yr hwn y clywir cymaint yn y Datguddiad. Yn wir y mae peth o'r ymadroddog yn hynod o debyg i'r hyn a geir yn y Datguddiad, a dichon iddi awgrymu i Ioan gyfran o'i arluniaseth. Er engraifft, yn y bedwaredd bennod ar bymtheg o'r Datguddiad, holl adar y nefoedd a wysir ynghyd i Swper y Duw mawr, "fel y bwytaont gig breninoedd, a chig pencapteniaid, a chig y cedyrn, a chig meirch, a'r rhai sydd yn eistedd arnynt, a chig holl ryddion a chaethlon, a bychain a mawrion." (Dat. xix. 18.) Felly hefyd yn Ezeziel: "Fel hyn y dywed yr Arglwydd Dduw: Dywed wrth bob rhyw aderyn, ac wrth holl fwystfilod y maes, Ymgwsglwh a deuweh; ymgynullwch oddiamgylch at fy aberth yr ydwyf fi yn ei aberthu i chwi, aberth mawr ar fynyddoedd Israel, fel y bwytaoch gig, ac yr yfioch waed. Cig y cedyrn a fwyteuoch, a chwi a yfwch waed tywysogion y ddaear, hyrddod, wyn, a bychod, bustych, yn basgedigion Basan oll. Bwyteuoch hefyd fraeder hyd ddigon,

ac yfwch waed hyd oni feddwoch, o'm haberth a aberthais i chwi. Felly y'oh diwellir ar fy mwrdd i â meirch a cherbydan, a gwyr cedyrn a phob rhyfelwr, medd yr Arglwydd Dduw." (Ezec. xxxix. 17-20.)

Yn canlyn hyn yn unlongyrchol y mae gwledigaeth Ezeziel o'r deml oedd i'w hadelladu, yn rhedeg allan i'r manylion bychain, ac yn ymestyn drwy y tair pennod ganlynol.

Gwedi parotoi'r deml, y mae Duw Israel yn dychwelyd i gymeryd ei drigfa ynddi. "A gogoniant yr Arglwydd a ddaeth i'r ty ar hyd ffordd y porth sydd a'i wyneb tua'r dwyrain. Felly yr Ysryd a'm cododd, ac a'm dug i'r cynthedd nesaf i mewn; ac wele, llanwasa gogoniant yr Arglwydd y ty." (Ezec. xliii. 4, 5.)

Yn nesaf mesurir yr allor, ac ordinhadau ei haddoliad a ddeagrifir. Gwasanaeth y Lefiaid a'r offeiriad hefyd a bennodir. (Ezec. xliiv.)

Y mae Gwlad yr Addewid, fel y deagrifir hi gan Ezeziel, yn wahanol iawn i'r un y trigai Israel ynddi yn flaenorol. Y mae mewn ffrf yn bedelrongl neu yn hirbetryal (*parallelogram*), oddeutu can milltir mewn hyd o'r gogledd i'r deheu, ac yn haner cant mewn lled o'r dwyrain i'r gorllewin. Yn agos i haner y rhan ganolbarthol o honi, lle y mae y ddinas a'r deml yn sefyll, a gedwir i'r offeiriad a'r Lefiaid, a gwasanaeth cyhoeddus arall. Y rhanau gweddilliol o honi, ar derfynau eithaf y gogledd a'r deheu, a gedwir ar wahan, i ddeuddeg llwyth Israel, pob llwyth yn cael llain gul yn rhedeg yn hollol ar draws y diriogaeth o'r dwyrain i'r gorllewin.

Oddiwrth sylfaen y deml, ar yr ochr ddwyreiniol, Ezeziel a welodd ychydig o ddwfr yn dyfod allan. Ond fel y gwnaeth ef ei olrhain, y ffrwd a gynyddodd, hyd nes y daeth yn afon yr hon nis gallasai ei chroesi. Rhedodd yn mlaen mewn cyfeliad deheu-ddwyreiniol—ei glanau yn addurnedig & choed ffirwythlawn—hyd nes yr arllwysai ei dyfroedd yn y Môr Marw, yr hwn (dieithr yw dweyd) a lanhawyd ar unwaith oddiwrth ei ansoddau gwrthwynebyd, marwol, ac a ddaeth yn ffirwythlawn mewn pob math o bygod. Yr arluniaseth yma, fel yn y ddinas a ddeagrifia Ioan yn y ddwy bennod olaf o'r Datguddiad, a fenthycir oddiwrth y baradwys ddaiarol—gardd Eden. Yn mhob un o'r tair y mae afon, glanau y rhai ydynt yn addurnedig gan goedydd lechyd-adferol a bywyd roddol. Y mae

dinas Ezeziel hefyd, mewn rhai agweddau, yn debyg i eiddo Ioan. Y mae yn gorwedd yn bed-eirongl, yn meddu ar dri phorth ar bob ochr—deuddeg i gyd—y rhai a ddygant enwau deu-dddeg llwyth Israel; yr oedd yn ddinas ysplenydd, ac yr oedd ganddi enw gogoneddus—Jehofah Shammah—yr Arglwydd sydd ymo.

Heb fyned yn mhellach mewn disgrifiad o Balestine adnewyddol a dinas a theml Ezeziel, gadewch i ni ystyried ac ymholi, Beth a feddylia y pethau yma? Beth yw eu harwyddocaeth a'u deongliad?

Un peth sydd sicr, fod y rhagfynegiadau yma o eiddo Ezeziel heb eu cyflawni eto. Nid yw deuddeg llwyth Israel wedi eu dychwelyd a'u hadferyd i'w gwlad eu hunain. Ni chafodd y tir yma ei ranu yn y dull a oesdir allan gan y prophwyd, ac ni adeiladwyd y fath ddinas a theml ag a ddesgrifir ganddo. All-adeiladwyd Jerusalem a'r deml ar ol i gyfran o'r Iuddewon ddychwelyd o Babilon, ond nid yn y dull y rhag-adywedwyd gan Ezeziel, na dim yn debyg iddo.

Cwestiwn arall a gyfyd: A gyflawnir y rhagfynegiadau yma byth yn llythyrenol? At y fath oedd bwriad yr Yspryd yr hwn a'u hyagrifenodd? Y disgrifiadau drwyddyt a edrychant fel cyflawniad llythyrenol. Maent mor fanwl a neillduol, fel o'r braidd i wthio ar un y drychfeddwl o'r fath gyflawniad. Ond a sylweddolir ef byth? Rhaid cadw yn y meddwl, os gwnawn ni sefyll am gyflawniad llythyrenol, fod yn rhaid i ni ei gario yn onest drwy yr oll. Os oes rhan o'r rhagfynegiad i'w gymeryd yn llythyrenol, rhaid i'r oll fod. Y gofyniad a ddychwel ynto: A ydym i dybied y bydd i'r rhagfynegiad yma o eiddo Ezeziel byth gael ei gyflawni yn llythyrenol?

Meddylwyf na fydd. Y mae y dybiaeth yn annerbyniol, os nad yn anmhosibl. Nis gall byth fod. Pwy a greda y bydd i'r Tir Sanctaidd, ffurf yr hwn yn awr sydd i raddau yn anhrefnus, gael ei drawsffurfio yn bedeir-ongl o'r fath a ddesgrifwyd; ac y bydd i ddeuddeg llwyth Israel gael eu hadferu a'u sefydlu yno, pob un yn ei diriogaeth benodol? Neu pe buasent, pwy a greda y byddant yn foddion rhoddi i fyny yn agos i haner eu diriogaeth fechan i'r offeiriad a'r Lefaid, a swyddwyr eraill, yn cadw iddynt eu hunain ond deuddeg llain gul, yn rhedeg ar draws y wlad o'r dwyrain i'r gorllewin? Ond nid hyn ydyw y gwaethaf. Pa hyd y gallasai deuddeg llwyth Israel fyw ar y lleiniau cullion yma, yn cynwys yn y fan bellaf nid ychwaneg na thair mil o filltiroedd ysgwar—y ddegfed ran o faintoli talaeth Maine? Pwy a all gredu fod teml o'r fath a ddesgrifia Ezeziel i gael ei hadeiladu yn Palestina eto, ac fod yr holl ddefod-lyfr Moesenol, gyda ei wleddoedd a'i ymryddiaid, ei aberthau gwaedllyd a'i offrymau, i gael ei sefydlu yno, a hyny hâfyd i *dâgnion Orisionogol dychwelledig*, pan y mae yr apostolion yn ein sicrhau fod Iuddewaeth, fel y cyfryw, yn

farw, ac fod defod-lyfr Moses wedi myned heibio? Pwy a greda fod ffrwd o ddwfr, bechan ar y dechren, ond a gynyddu yn wyrthiol fel yr â rhagddi, hyd nes y daw yn afon fawr, i ddyfod allan oddiwrth sylfeini y deml newydd yma, ac i arllwys ei dyfroedd i'r Môr Marw, yn symud ar unwaith ansoddau gwrthwynebiyd a marwol y môr, ac yn ei lanw â physgod a chreaduriaid byw eraill? Os ydyw gweledigaeth Ezeziel i gael ei derbyn yn llythyrenol, yna y mae yr holl bethau yma i ddyfod i ben; ac eto pwy a'u creda? Pwy a all eu credu?

Y gofyniad a ddychwel ynto, Beth yw arwyddocaeth gweledigaeth Ezeziel, a'r pennodau ar y rhai y sylwasom? Sut y maent i gael eu deall? A beth a fwriadwyd iddynt ddyngu? Atebwn. Y maent i'w deall, nid yn llythyrenol, ond fel y Datguddiad, yn arwyddocaol, ac o'u deongli fel hyn, y maent yn llawn o feddwl cyfoethog a gogoneddus. Adgyfodiad yr eangyrn sychion sydd arwydd, yn dygu troedigaeth ddyfodol yr Iuddewon, a bwyrach y Cenhedl oedd hâfyd, at Grist. Ymosodiad Gog a Magog a ragarwyddu yr ymdrech fawr yr hon a arweinias y milfwyddiant i fewn. Y ddinas gyda ei hamgylchoedd, a'r deml a'i gwasanaeth, a esyd allan ogoniant yr Eglwys filfwyddol, a phurdeb ei haddoliad. Y ffrwd a ddaethai allan oddiwrth y deml, ac a arllwysai i'r Môr Marw i iachau ei ddyfroedd a'i lenwi & bywyd, sydd arwydd ardderchog o ddylanwadau iachmaol cysegr Duw. Os ydyw y byd marwol yma byth i gael ei ddychwelyd at Grist, rhaid i hyny fod drwy ddylanwad o'r fath yma. Y fath, fel yr ymddengys i mi, ydyw rhai o addysgiadau gweledigaeth Ezeziel—yn anfeidrol fwy cyfoethog a gogoneddus nag y gall nathyw ddeongliad llythyrenol fod.

Ac os gofynir yn mhellach, pamam y mabwysiadwyd y dull arwyddocaol o ddyngu yma; os oedd yr Yspryd Dwyfol yn dymuno dygu gwersi o fath y rhai yma, pamam na wnae efe hyny mewn termau addysgiadol, llythyrenol, plaen?—nid oes i mi ond ateb, fod Ezeziel yn Iuddew ac yn offeiriad, a'r rhai oeddynt i gael eu hyfforddi a'u cysuro ganddo oeddynt yn Iuddewon. Eto holl ddrychfeddyliau am grefydd oeddynt yn gymdeithasol a'r *gwasanaeth teml* gyda gwaith swyddogol yr offeiriad, yr aberthau ac offrymau y deml. Am hyny adedwid am fendithion mawrion ysprydol—adfywiad mawr dyfodol ar grefydd—rhaid oedd ei rhoddi iddynt mewn cysylltiad a dinas a theml newydd. Nis galleisid ei gwneyd yn ddealladwy mewn un ffordd arall. Y duwiol yn Israel a galonogwyd ac a gysurwyd gan weledigaeth Ezeziel, mewn modd nas gallasant fod, pe buasai y rhagfynegiadau wedi eu rhoddi mewn termau mwy llythyrenol.

Nyni, y rhai y mae genym oleuni mwy llachar ac addysgiadau mwy ysbrydol o'r efengyl,

ydym i edrych drwy y cysgodau at y sylwedd
—i astudio yr arwyddion parchus yma, a chas
gla oddiwrthyt yr addysgiadau cyfoethog a
gogoneddus y rhai a fwriadwyd iddynt gyfrannu.
(Y diwedd.)

O. Y. Tegwch & Dr. Pond fyddai dweyd, nad
oedd yn un rhan o'i amcan i ysgrifenu esboniad
beirniadol ar y Datguddiad, na rhoddi eglurhad
dysgedig a llafurfawr o hono, ond yn hytrach
ymhelaethu ac agor ychydig ar y llyfr, a dangos
yn fyr gynwysiad a chymhwysiad ei arwyddion,
fel y gallasai Cristionogion ei ddarllen a'i ddeall,
gan deimlo ei fod fel yr Ysgrifthyrau eraill yn
"fuddiol i athrawiaethu, i argyhoeddi, i ger-
yddu, i hyfforddi mewn cyflawnder."

Wele ef bellach o flaen y werin Gymreig yn
America, gyda'm gweddi am iddo wneyd daionl
i hawb a'i darlleno: ac os bydd i rywun dder-
byn lles ysprydol oddiwrtho, bydd yr amcan o'i
gyfieithu wedi ei gyrrhaeddyd, a thâll digonol
am y drafferth.

Y CYFIRITHYDD,

D. TALOG WILLIAMS.

Theo. Sem'y, Bangor, Ma.

Crefyddol.

YMDDYGIAD A PHROFEDIGAETH PEDR YN LLYS YR ARCHOFFEIRIAD,

YN WERS WASTADOL I GANLYNWYR CRIST.

"A Phedr a'i canlynodd ef o hirbell, hyd yn llys yr arch-
offeiriad; ac a aeth i mewn, ac a elisteddod gyda'r gwele-
ion, i weled y diwedd." MATT. XXIV. 58.

Y mae y serchiadau tuag at y mynweiau cyf-
eillion a pherthynasau tuag at eu gilydd yn cael
eu cyffwrdd yn fawr iawn, pan fyddo amgylch-
ladau yn peri i ymadawlad gymeryd lle rhyng-
ddynt; fel y gwelwn yn amlwg yn nheiniadau
drylliog henuriaid eglwys Ephesus, pan yr hy-
byswyd hwy gan eu hathraw anwyl, yr apostol
Paul, o'i fwriad i ymadael a hwy am y tro di-
weddaf, fel y tybiai. Effeithiodd y dywedriad
yn bwysig iawn ar eu calonau, a pharodd bry-
der nid bychan i'w meddyliau. Torasant allan
i wylu, "a syrhiasant ar wddf Paul, ac a'i cus-
anasant ef, gan offdio yn benaf am y gair a ddy-
wedasai ef, na chaent weled ei wyneb ef mwy."

Ac ymddengys i mi mai teimladau cyffelyb i
hyn a feddienid hefyd gan ddysgybllion yr Ar-
gliwydd Iesu pan fynegodd iddynt fod yn rhaid
iddo eu gadael, a myned yn ol at ei Dad. Ni
feddyllasant erioed y byddai yn eu gadael yn y
modd ag yr oedd wedi awgrymu yn awr; myn-
ed ymaith ei hun a'u gadael hwythau ar ol
mewn byd fel hwn, i ymladd a'u gelynlion a
grwthsefyll eu hymosodiadau, goreu y medrent,
ar ol ei ymadawlad oddiwrthyt. Ond yr oedd-
ynt wedi meddwl yn sicr mai efe oedd yr hwn
a waredai yr Israel o law eu gelynlion, ac a'u
dygai yn gwbl rydd ryw ddiwrnod o dan iau y
Rhufeiniaid. Credent y byddai iddo farchog-

aeth yn fuddugoliaethus i Jerusalem ryw ddydd,
yr adgyweiriai orseddfa ei dad Dafydd yno, y
cymeraid deyrnwialen Judah yn ei law, ac y llyw-
odraethai nid yn unig lwythau cyfrgolledig ty
Israel, ond hefyd holl lwythau y ddaiar, o fôr i
i fôr, ac o'r afon hyd derfynau eithaf y byd ad-
nabyddus y pryd hwnnw. Ond pan awgrymodd
iddynt mai nid felly yr oedd pethau i fod, teim-
lent yn dra siomedig.

Pan ddywedodd wrthynt fod yn rhaid i "Fab
y dyn gael ei draddodi i'r archoffeiriad a'r ya-
grifenyddion," a'i gondemnio i farwolaeth, ac i
gael ei draddodi hefyd i'r cenhedloedd i'w wat-
war, ei fflangellu a'i groeshoellio; fod yn rhaid
iddo gymeryd ei goroni & choron o ddrain, ac
nid o aur coethedig, neu ddall olewydd, fel bren-
hinoedd Groeg ac ymerawdwyr Rhufein, neu
redegwyr cyflym y rhedegfeydd Olympaidd, a
bod yn rhaid iddo gymeryd ei glustog oemwyth gor-
seddfaine ddaiarol; a dioddef bloeddiadau dir-
mygus a gwawddiol y werin anwybodus, yn
aghyd a gwatwargedd yr offeiriad a'r Pharise-
aid rhagritiol ar ddydd y ffugiol goroniad a
fynent hwy roddi iddo. Parodd hyn i'w dis-
gwylladau penaf i droi yn siomedigaeth, a'u go-
beithion cryfaf ynddo i gael eu lladd.

Teimlent bellach nad oedd ynddynt na north
na bywyd, "oblegid tristwch a lanwodd eu cal-
onau." Ond nis gallent gredw wedi'r cyfan y gall-
asai un drwg oddweddu un mor alluog i wneud
gwyrrth, ac mor fedrus i ddadlennu a'i wrthwya-
ebwyr ag ydoedd ef. Ni ymddangasai iddynt,
a dweyd y lleiaf, mai gwaith hawdd fusai i
neb i rwydo yn ei ymadrodd yr hwn oedd wedi
distewi rhyw nifer go fawr o'r doctoriaid penaf
yn y deml, pan nad oedd ond deuddeg mlwydd
oed. Ac yr oedd gosod llaw i gyffwrdd a'r hwn
fu yn ceryddu y gwynn, yn gostega'r storm, yn
taweln'r môr, a oherdded yn araf ar wyneb ei
donau, nes eu gyrru hwy i lewygfeydd wrth fedd-
wl "mai drychiolaeth oedd," yn beth nas gall-
asant gredw, na chanfod y posibilrwydd o hono.

Ac ymddangasai iddynt hwy yn anichonadwy
i neb allu dal yr hwn a oedwyd ar ael y bryn
yr hwn yr oedd eu dinas wedi ei hadelladu ar-
no ar fedr ei fwrw ef yn bendramwnwgi i lawr,
ond yn lle hyny, "efe gan fyned trwy eu canol
hwynt a aeth ymaith."

Ond pan welasant Judas yn dyfod tuag atynt,
a thyrra o wyr arfog yn ei ganlyn, gyda ei fod
yn rhoddi ei gusan bradychus i'w blaenor, a'i
gyfarch ar rith cyfeillgarwch, gan ddywedyd,
Henffych well, Athraw! dyma hwy drualn yn
nghanol y profedigaeth, heb wybod beth i
ddyweyd, na pha fodd i ymddwyn.

Ond er cymaint o fraw a dyohryn a barodd
yr olygfa yma iddynt, ni lwyddodd i ddiffodd
yn llwyr yr egwyddor o gariad oedd yn eu cal-
onau tuag at eu Hathraw anwyl. Er iddynt off-
fio mewn dychryn yn awr, a'i adael i drugaredd

y milwyr, ac at ewyllys da ei fradychiwr, ete eawn fod llawer o honynt wedi ymgynull o amgylch y groes ar ddydd y croeshoeliad, ac iddo eu dael yn yr oruwchystafell yn gryno a'r dryean yn gauad wedi iddo adgyfodi. Ac ymddengys i mi na cholodd Pedr yr olwg arno o gwbl; ond iddo ei ganlyn o'r ardd hyd yn llys yr archoffeiriad, mor benderfynol o lynn wrtho ag oedd pan darawodd was yr archoffeiriad ac y torodd ymaith ei glust ef; ond ei ddiffyg fu iddo ei ganlyn o hirbell, yn lle bod yn ei ymyl ac yn ei olwg yma hefyd, yn gystal ag yr oedd hyd yma.

Pe buasai wedi ei ganlyn yn ddigon agos ato, nes bod yn alluog i ddal yr olwg arno dan ei holl dywydd yn y llys, nid wyf yn meddwl y buasai wedi syrthio i'r brofedigaeth danlyd o wadu ei Arglwydd fel y gwnaeth yn ngwydd ei elynion gwaethaf.

Amcanwn yn awr arwain meddwl y darllenydd yn y lle blaenaf at brofedigaeth yr apostol yn llys yr archoffeiriad, ac yn yr all le at yr ymddyddiad a'i harweiniodd iddi.

I. Profedigaeth yr apostol yn llys yr archoffeiriad.

1. Yr oedd yn brofedigaeth y cafodd rybuddion pwysig a phriodol yn ei chylch cyn iddo ddyfod i'w gafael. Rhybuddiwyd pawb o'r digybilion gan eu Hathraw daionus, "y rhwystrid hwy oll o'i blegid ef y noson hono, pan yr addunedodd pawb o honynt na wnaent ddim ei adael; ac addunedodd Pedr mewn taith rymusach na'r un o honynt na wnaet ddim ei adael, "a phegorfyddai i mi farw gyda thi," meddai, "eto ni'th wadaf ddim;" yr hyn a roddodd gyfeirniaduol i'w Athraw mwyn ei rybuddio ef mewn modd arbenig o berthynas i'r brofedigaeth hon yr ymddyrysodd mor waradwyddus ynddi, gan ddywedyd, "Yn wir, yr wyf yn dywedyd i ti, mai y nos hon, cyn eanu o'r oeilleg y gwedi fi deirgwaith." Ond er ei rybuddio fel hyn gan ei Athraw mwyn am y brofedigaeth danlyd yma oedd o'i flaen, eto ni feddyliodd sawr yn ei chylch, ac ni ddarparodd ar ei chyfer fel y dylasai; ond syrthiodd yn waradwyddus odditani, a chyflawnodd un o'r gweithredoedd mwyaf pechadurus a allasai byth gyflawni o dan y fath amgylchiadau o waradwydd a dirmyg ag oedd ei Athraw bendigedig o danynt ar y pryd.

Rhyfedd mor wan ydyw dyn, pan elo i ymddiried yn ei allu a'i nerth ei hun, yn lle ymorphwys yn y gras yr hwn sydd yn Nghrist Iesu, yr hwn a allnogai yr apostol Paol i ddweyd, "Pan wyf wan, yna yr wyf gadarn, ac yr wyf yn gallu pob peth trwy Grist yr hwn sydd yn fy nerthu i."

Dichon fod llawer yn awr yn barod i ryfeddu hefyd at ddiffyg gwylladwriaeth a chwyp gwaradwyddus yr apostol, ar ol cael ei rybuddio mor bwysig gan ei Athraw o berthynas i'r brofedigaeth; ond os ystyriwn ychydig yn bwylllog yr amgylchiadau yr oedd yddant, a'u cymeryd

atom ein huanain, ni fyddwn mor barod i ryfeddu nac mor dueddol i felo.

2. Yr oedd yn brofedigaeth y daeth i'w gafael mewn cyflwr cwbl anmharod. Yr oedd wedi darparu cleddyf ar gyfer brofedigaeth yr ardd, ond nid oedd ganddo gymaint a chleddyf wedi ei ddarparu ar gyfer hon; eithr daeth i'w gafael fel yr aderyn i'r fagl, ac ymddangosodd yn llawn mor anwybodus ag yntau o natur y fagl yr aeth iddi, ac mor anfedrus hefyd i ymddadrys o honi.

Nid ymddengys chwaith ei fod wedi bod yn ddoeth iawn yn ei ddarpariaeth ar gyfer y brofedigaeth hono, onide nid un cleddyf fuasai wedi ddarparu i wynebu cynifer o gleddyfau a gwaewffyn. A phe buasai wedi talu sylw manylach i werni ac estiamplau ei Athraw, ni feddyliasai am gleddyf na gwaewffion chwaith; ond safasai yn wrol a dlofn yn ngwyneb y milwyr arfog, a dywedasai, "Ein teyrnas ni nid yw o'r byd hwn," ac "arfau ein milwriaeth ni nid ydynt gawddol, eithr nerthol trwy Ddau i fwrw cestyll i'r llawr." Ond ymddengys na chafodd ysbryddolrwydd gwersi y bregeth ar y mynydd afael briodol ar ei feddwl yn y brofedigaeth hon.

Ni welasai ei Athraw dan unrhyw amgylchiad yn myned i arffyl Cæsar nac i gyfrin-gell yr Iuddewon i ddarparu ar gyfer cyfarfod brofedigaeth. Na, i ddirgelfan cysegr ei Dad y byddai ef yn myned, a gofalai bob amaer i gymeryd oddiyno "gleddyf yr Ysbryd, yr hwn yw gair Daw," ac a hwn y byddai ef yn gwynebu brofedigaethau, ac yn gorchfygu ei holl elynion.

Dyma lle y cafodd ef nerth i wrthsefyll holl brofedigaethau amrywiol y temliad mawr yn yr anialwch, ar y mynydd, ac ar ben pinael y deml, pan y lloirwyd yr arch-demiwr ganddo bob tro. Ac wrth fod ar ei linias yn yr ardd, "yn gweddio yn ddyfalach ddyfalach, nes oedd ei chwys fel defnyddau o waed yn syrthio ar y ddaear," pan oedd ei ddysgybillion yn cyagu, y cafodd ef nerth i sefyll yn ddigyffro pan oeddynt hwy mewn dychryn a braw yn ffol ymaith a'i adael.

Ond yr oedd efe wedi darparu mor dda fel yr oedd yn unig a gair o'i enau yn peri i'r gwyr a'r cleddyfau i syrthio yn wysg eu cefnau pan ddywedodd wrthynt mai efe oedd yr hwn oeddynt yn gelsio, o dan yr enw "Iesu o Nazareth."

Y mae gwers bwysig i ninnau yma, sef nad ydyw ond ynyfdrwydd o'r mwyaf i ni feddwl sefyll yn ngwyneb y brofedigaeth, os na fyddwn wedi darparu yn briodol ac mewn amaer cyfaddas ar ei chyfer. Nid gwiw i neb obeithio y goren tra yn darparu y gwaethaf, neu mewn geiriau eraill yn peldio darparu dim. Y mae ein gobeithion yn sylfaenedig ar ddoethineb ein darpariadau. Na thwyllier ni gan hyny, "Yr hyn a hawo dyn, hyny hefyd a fedd efe." Os mewn ysgafnder ac anystyriaeth yr hawun i'r cnawd, ond os cnawd hefyd y cawn fedd llygredigaeth; ond os mewn doethineb a phwyll yr hawun i'r ysbryd, o'r ysbryd y cawn fedd bywyd tragwyddol.

Y mae cyngor y Gwaredwr o ganlyniad mor briodol i'w ganlynwyr heddiw, ag ydoedd i'w ddygybllion y pryd hwnw, sef "Gwylwch a gweddiwch, fel nad eloch i brofedigaeth; ac yn arbenigol fel nad elom i brofedigaeth mewn ysbryd musgrell a thymor anwyliadwrus.

3. Yr oedd hefyd yn brofedigaeth a'i cyfarfyddodd mewn modd nerthol a thanlyd iawn.

Yr oedd yn gyfansoddedig o elfennau mewnol a allanol, sef o'i lygredd a'i ofnau mewnol ei hun, a hudoliaethau deniadol a phechadurus y cwmni yr oedd yn awr wedi syrthio i'w mysg. Naturiol yw meddwl ei fod yn teimlo i raddau yn annedwydd yn eu plith ar y cyntaf, ac ymddangosai dipyn yn wahanol i bawberaill yn y lle, a thynai dipyn o sylw yn ddiau gan mor ddiethr ac anghartrefol yr ymddangosai. A diau fod eu hiaith lygredig a'u hymadroddion cableddu yn dra dolurus i'w deimladau tyner ac archolledig ar y cyntaf; ond ar ol cyfarwyddo ychydig f'r lle, a chynefino f'i arferion, a dyfod dipyn yn fwy adnabyddus f'r cwmpeini, daeth eu hiaith a'u harferiadau yn fwy goddefol ganddo, a'u cabledau yn llai dolurus iddo.

Ac ymddengys iddo ar ol hyn ddechren "ymgyngori f'chig a gwaed," a dywedyd yaddo ei hun, Pa ddaioni bellach fedraf fi wneud i'm Hathraw, ac i ba ddyben yn hwy y glynaf wrtho, yr arddelaf berthynas ag ef, ac yr addefaf fod i mi un cysylltiad wedi bod a'i enw. Gwell fydd i mi, ac ni fydd yntau ddim gwaeth, i mi gelu fy adnabyddiaeth o hono, a gwadu yn llwyr fy enherthynas ag ef; oblegid y mae ar ben am dano ef, a bydd ar ben am danaf finau os arddelaf berthynas ag ef, ac os addefaf fy mod yn ddisgybl iddo: ni fydd yn fy aros i ond yr un dynged ag yntau, beth bynag fydd hyny; ac ymddengys i mi nad oes dim ond marwolaeth o'i flaen ef, ac felly finau os unwaith y daw y barbariaid hyn i wybod fod rhyw gysylltiad wedi bod rhyngwyf ag ef.

Craffai Satan yn ddiau ar y gogwydd yma o eiddo ei feddwl, a rhoddai bob anogaeth fedrai iddo i gyrchu yn mlaen ar y llwybr hwn, a dywedai wrtho yn ddiau yn debyg fel y dywedodd wrth Job gynt, "Croen am groen, Pedr, a'r hyn oll sydd gan wr a ddyry efe am ei einioes. Buost ti mor ffyddlon i'th Athraw a'r un o'i ddisgybllion, ac mor barod a neb i'w amddiffyn tra fu hyny o fewn terfynau posiblwydd; ond yn awr, pan y mae wedi myned o'th gyrhaedd di i allu ei amddiffyn heb beryglu dy fywyd wrth wneud hyny, y mae pob rheswm yn dweyd mai sloethach yw i ti i guddio dy broffes o hono, a gwadu dy berthynas ag ef, am ychydig dymor beth bynag, i ti gael gweled beth ddaw o hono."

A thra yr ymgynghorai Pedr fel hyn f'chig a gwaed, ac y rhoddai le i ddiafol i ddylanwadu ar ei feddwl, dyma elfen arall yn dyfod i'r maes yn ei erbyn, yn neniadau a rhith garedigrwydd gwelsion a morwynion y llys, ac ar ol hyny yn

yr hyfdra a gymerasant arno, yn ei gyhuddo e fod yn un o'r rhai hyny oedd gydag "Iesu y Galilead;" ond gwadodd Pedr y cyhuddiad, gan ddweyd, Nis gwn beth yr wyt yn ei ddywedyd.

Ond yn mhen ychydig dyma forwyn arall yn dwyn yr un cyhuddiad yn ei erbyn, ac yn ei gadarnhau f' llw allem feddwl, a chyda hyny dyma Pedr yn ei thalu yn ol yn yr un ysbryd a iaith, gan ei hateb gyda llw hofyd, Nid adwaen i y dyn. "Ac ychydig wedi hyn daeth y rhai oedd yn eefyll ger llaw, ac a ddywedasant wrth Pedr, Yn wir, yr wyt tithau yn un o honynt; canys y mae dy leferydd yn dy gyhuddo. Yna y dechrenodd efe regu a thyngu, Nid adwaen i y dyn."

Ychydig feddyliodd Pedr ar y cyntaf y buasai ychydig dwymno ar ei gorff wrth ddn yr annuwlion, ac eistedd yn eu mysg, yn tueddu i oest ei serchladau a gwanhau ei ffydd gymaint, nes ei yru mor bell a gwadu ei Arglwydd, ac wrth hyny beryglu ei heddwch tragwyddol ei hun. Ni feddyliodd erioed o'r blaen fod y fath allu a dylanwad gan "ymddyddanion drwg" i "lygru moesau da."

II. Sylwn ar yr ymddygiad a'i harweiniodd i asael y brofedigaeth yma; sef canlyn o hirbell.

1. Yr oedd yn ymddygiad gwahanol iawn i ymddygiad cyffredinol Pedr, ac anghyson hollol f'r adduned ddifrifol a wnaeth i'w Athraw yn flaenorol i hyn. Y parotaf o bawb o'r disgybllion oedd Pedr bob amser i amddiffyn ei Flaenor, i honi ei berthynas ag ef, a chydabod ei ddyfodlad o'r nef a'i uwchraddolaeth fel Dyagawdwr ar lawb ar y ddaiar; ac amlygai yn wastadol yn y modd mwyaf diymwad yr ymddiriedaeth lwyrfa ynddo; ac yr oedd yn rhyfedd clywed, yn anad neb, yr hwn a ddywedai unwaith, "Ti yw y Crist, Mab y Duw byw," a "Gwared dy hun, ac ni bydd hyn i ti," yn dywedyd, "Nid adwaen i y dyn; a'r hwn a ddywedai, "Pe gorfyddai i mi farw gyda thi, ni'th wadaf ddim," yn ei wadu o dan gyhuddiad morwyn, a cher bron yr holl lys, gan ddywedyd wrthi, "Nis gwn beth yr wyt yn ei ddywedyd."

Pe buasai wedi ei ganlyn yn agosaf ato o bawb, o'r ardd hyd yn llys yr archoffeiriad, gan ymwithio gydag ef o flaen y fainc, i wrando yr holiadau a roddid iddo a'u hateb yn ei le; sefyll yn wrol yn ei ymyl a dwyn tystiolaeth i burdeb ei fywyd, ysbrydolrwydd ei addysg, a thiriondeb ei ymddygiadau tuag at bawb yn ystod yr adeg y bu ef yn ei ganlyn—dyma fuasai mwyaf cydweddol ag ymddygiadau blaenorol yr apostol hwn, ac a'i addunedau i'w Athraw; ond yn lle hyny, "Pedr a'i canlynodd ef o hirbell."

Disgwyliem iddo ef argyhoeddi yr holl lys o bechadurusrwydd y bwriad melldigedig oedd ganddynt mewn golwg, "o gondemnio a lladd y Cyflawn, ac yntau heb sefyll i'w herbyn." Ae os oeddynt yn penderfynu myned yn mlaen i'w gondemnio oddiar rith dystiolaeth y gau dystion, er boddloni eu nwydau a phortli y malais

oedd yn eu calon tuag ato, y buasai yn peri iddynt gofio "nad allent hwy wneud rhagor iddo na lladd y corff, ond fod ganddo ef awdurdod a gallu i ladd corff ac enaid yn uffern."

Ni buasai dim yn fwy naturiol na hyn i'w ddiagwyl oddiwrth un a addunedodd mewn iaith mor rymus i lynu wrth ei Athraw; ond "Pedr a'i canlynnodd ef o hirbell."

2. Yr oedd yn ymddygiad a thuedd union-gyrchol, ynddo i arwain i ddirywiad crefyddol, ac yn raddol i wrthgiliaid hollol. Credwn y teimla pob un sydd wedi cyrhaedd oedran a synwyr ryw gymaint o flinder ysbryd ac anes-mwythder meddwl, mewn canlyniad i'r trosedd cyntaf, yn gystal a'r eageulnaded cyntaf o'i ddyledswyddau, ond pan y mynych ymollyngir i bethau fel hyn, cynefinir a hwy ac yn fuan deufr i deimlo yn ddiddolur, ac i raddau yn ddienog yn eu gwyneb. Ymddengys fod cydwylbod llawer un wedi bod yn rhuo yn y man gwaethaf y rhuodd erioed, ac y rhua byth hyd nes y dechreu a ruo ar lan yr Iorddonen, pan gyflawnodd y trosedd cyntaf yn erbyn Duw; ond ar ol cyflawni yr ail a'r trydydd trosedd, daeth ei gydwylbod yn fwy eamwyth, a'i chwsg yn drymach o hyd, nes o'r diwedd y daeth i bechu yn erbyn Duw yn ddiofn, a sathru ei ddiddffau yn gwbl ddiddychryn, ac hyd yn nod i gabli ei enw yn hollol ddiareswyd a digywilydd.

Ac ymddengys i mi mai yn raddol, o gam i gam, ac o ris i ris, yr aeth Pedr mor bell yn y diwedd a gwadu ei dyner Arglwydd a'i anwyl Athraw. Dechreuodd trwy ganlyn yr Iesu o hirbell, ac wrth wneud hyn oerodd ei gariad, a gwanhaodd ei ffydd, nes yr aeth yn y cyflwr o oerfelgarwch calon ac iselder ysbryd yma i geisio cuddio ei broffes, a chelu ei berthynas a'i Waredwr, i'r dyben o enill ffafr y rhal llygredig, a chael llynydd i ymdwymno wrth eu tân; ac yn y diwedd coronodd y cyfan & llwon a rhegfydd. O mor galed a digywilydd yr aeth yn y diwedd wedi dechreu canlyn o hirbell.

Un a ffafriwyd fel Pedr gan ei Athraw yn myned mor bell a dweyd nad oedd yn ei adwaen! Un a gafodd ei borthl ganddo mewn modd gwyrrthiol, mewn lleoedd anghyfanedd, lawer gwaith, yn medru gwadu hyn yn ngwydd ei wyneb, a cher bron yr holl lys! Un ag oedd wedi bod gydag ef ar fynydd y gwedd-newidiad, wedi cael gwleod ei wyneb yn diagleirio fel yr haul, a'i ddillad yn myned cyn wyned a'r goleuni, mewn effaith yn gwadu yn awr iddo wel-ed erioed ddim o'r arwyddion rhyfedd yma o ddiagleirdeb a gogoniant! Ie, un a gafodd ei waredu ganddo rhag dyfrllyd fedd, wrth groesi Môr Tiberias, ac a gafodd ei achub gerfydd ei law ganddo pan ddechreuodd suddo mewn ofnau wrth geisio "cerdded ar wyneb y dyfroedd," yn awr yn dweyd mewn ymddygiad nad oedd yn cofio yr un o'r gwaredigaethau rhyfeddol a thrugarog yma, wrth ddweyd, Nid adwaen i y dyn.

Y mae yn ymddangos yn eglur yn ngwyneb y ffeithiau hyn, bod yn ddyledswydd arbenig ar holl ganlynwyr Crist i fod 'yn dra gofalus i beidio dechreu cellwair a pherchod, ac ymgyngori & chig a gwaed; oblegid os unwaith yr ymollyngwn o dan ddylanwad profedigaeth, a dechreu cefnu ar lwybr dyledswydd, Duw yn unig a wyr yn mha le y safwn.

Y mae un cam i bechod yn sicr o arwain i un arall yn barhaus, a dwfn iawn fydd y ffoe y syrthiwn iddi yn y diwedd os dechreuwn gymeryd ein hudo a'n denu gan dwyll pechod i afael ei demtasiynau a'n canlyniadau gofidus a thorcalonus.

8. Y mae hwn yn ymddygiad hefyd sydd yn sicr bob amser o arwain i ganlyniadau chwerw a galarus iawn, naill ai yn y byd hwn, neu yn yr hwn a ddaw. Fe barodd i Pedr wylu yn chwerw dost, pan y gwir adnabyddodd ei gyfiwr, ac yr iawn ystyriodd yr hyn a waeth, a'r pell-der eithafol yr aeth iddo mewn pechod.

Yr un duedd sydd yn yr ymddygiad hwn y dydd heddyw ag oedd ynddo y pryd hwnw, ac a fydd hefyd holl ddyddiau y ddalar, sef arwain i ganlyniadau chwerw a galarus iawn ryw ddydd. Y mae yn ei natur i arwain pob un sydd yn euog o hono i gefnu ar dy ei Dad, a gwadu ei berthynas a'i Frawd hynaf, i fyned i bellteroedd gwlad y newyn, ac efallai i farw ar y tir pell, lle na fydd llygad yn gweled na chalon yn tosturio.

Ceir llawer iawn o'r rhal sydd yn canlyn o hirbell yn y dyddiau hyn, yn barod iawn i goffâu ymddygiad yr apostol hwn fel eagusawd dros yr unrhyw ynddynt eu hunain. Ond byddai yn briodol iawn i'r rhal hyn i goffâu hefyd gyda llaw, y canlyniadau galarus yr arweinwyd yr apostol iddynt gan yr ymddygiad yma, a phe ystyrid hyn yn briodol, mae yn dra thebyg na chaem weled cynifer yn euog o hono ag y sydd.

Dylem gadw mewn cof yn wastadol fod edifeirwch Pedr yn llawn mor amlwg a'i gwymp, fel os edrychwn ar ei bechod yn fawr, nis gallwn lai wedi edrych yn deg arno na chanfod fod ei edifeirwch yn fawr hefyd, a'i wylofain chwerw o'i herwydd yn arddangos gwasgfa a thristwch nid bychan am dano. Dywed traddodiad wrthym fod y tro hwn wedi gwasgu cymaint ar ei feddwl fel nas gallai ddal i wrando caniad y celliog byth wedi hyn heb dori allan i wylu.

Ac yn ddiau ystyriai hi yn drugaredd iddo gael ei dueddu i wylu y pryd hwnw, yn hytrach na phe bai wedi cael ei adael yn y caledwch a'r dideimladrwydd yr oedd wedi myned iddo pan yn gwadu ei Arglwydd, ac o'r cyflwr hwnw gael ei dafu i blith yr anfyddloniaid, i'r lle na bydd ond wylofain a rhincian danedd yn dragywydd.

Bydded i Dduw o'i ras ein northu a'n cyfarwyddo i sefyll yn ngwyneb ein profedigaethau, a chanlyn ei Fab yn gyson a digoll o dan bob tywydd a chroessau a all ein cyfarfod yn anialwch dyrus y bywyd hwn, fel y gallom "Trwy

amynedd redeg yr yrfa a osodwyd o'n blaen, gan edrych ar Iesu, Pentywyseg a Phorffoithydd ein fydd ni; yr hwa, yn lle y llawenydd a osodwyd iddo, a ddiodeffodd y groes, gan ddiystyru gwaradwydd, ac a elisteddodd ar ddechrau law gorseddfainc Daw." Ac ystyriwn o dan bob profedigath nes deimasiwn "yr hwa a ddiodeffodd gyfryw ddywedyd yn ei erbyn gan bechaduriaid, fel na dinom, ac nad ymollyngom yn ein heneidiau." **ERNOCH JENEA.**

Waukecha, Wis.

PREGETH ANGLADDOL.

Bu farw yn Plymouth, Ebrill 12, Mrs. MARY LEVI, gwraig y diweddar David Levi, a chwaser-yn-yggyfraith y Paroh. Thea. Levi, Cyman, yn nghyd a chwaser-yn-nghyfraith Dr. Levi, Tennessee. Claddwyd hi fel ei phriod yn Wilkes Barre. Bu yr angladd ddydd Gwener y 14eg. Oherwydd fod yr ygrifenydd yn sal ar y pryd, gwelwyddwyd ar yr achlysur gan dorf o weinidogion y lle, gyda rhai o fannu eraill. Traddodwyd y pregeth ganlynel fel ei phregeth angladdol, yn y capel lle yr oedd hi yn arddio parhau, gan yr ygrifenydd, ar nos Sabboth y diweddar ym Ebrill.

"A bu ar ryw ddiwrnod i Elieus dramwyo i Sunem; ac yno yr oedd gwraig oludog, yr hon a'i cymhellodd efi fwyta bara. A chynifer gwaith ag y tramwys efe hebllo, efe a droai yno i fwyta bara," &c.—8 BARR. 4: 8-18.

Y mae llawer iawn o gymeriadau y Beibl yma, yn cael eu dwyn i'n sylw mewn modd hynod iawn. Ni ddywedir pa le y ganwyd hwy, y magwyd hwy, na phwy oedd eu rhieni. Yn hytrach dygir hwynt i'n sylw yn *ddiymuth*, yn *nghanol eu dyddiau*, pan *yn y cyffredin yn guneud rhyno orchestroaith mawr*. Buoch yn teithio ar hyd y nos lawer gwaith, pan y byddai llucheden yn syrthio trwy yr awyr, nes eich synu, a'ch rhyfeddu, oherwydd y goleuni dysglær. Fel hyn y mae ymweliadau disymwth llawer iawn o'r cymeriadau hyn. Ni wyddom pa le y ganwyd, o bwy y ganwyd, na pha le y magwyd y Sunamees, ond gwyddom ei chymariad bendigedig; ac y mae hyn yn ddigon. Gwyddom *ychedig* am enedigath, rhieni, a magwraeth, y chwaser ag ydym yn *bwriadu* pregethu ei phregeth angladdol heno. Ganwyd hi yn Castellnodd, yn y flwyddyn 1815 ac yn enis Gorph. Daeth i America pan yn 16 oed. Bu fyw yn Pottsville a'r amgylchoedd am flynyddoedd. Yno y mae'n debyg y priododd hi. Symudodd hi a'i phriod wed'yn i Beaver Meadow, yna i Danville, yna i Wilkes Barre. Symudodd i Plymouth yn y fl. 1850. Bu farw Ebrill 12, 1876, a chladdwyd hi ar y 14eg.

Y mae'n adnabyddus i chi mai y drefn gyffredin o draddodi pregeth angladdol yw, cymeryd testyn ag sydd a'r gair "marw," ac efallai "claddu" ynddo; ac aros yn nghymydogath angen a'r bedd. Yr wyf yn dechreu teimlo fod eisieu newid y dull hwnw. Nyni a'i gwnawn hi yn dda gyda'r marw yma, pan fydd raid marw, ond i ni ei gwneyd hi yn dda cyn hyn, gyda'r byw. Os â y llong yn groes i'r môr yn dda, fe â i'r portlladd yn rhwydd. Onid

eisiau aydd yn y bregeth angladdol ddwyn allan o *fyw* yr ymadawedig, ryw egwyddorion tellwng i ni eu hefelychu? Ac os cawn yn ein diweddar chwaser ryw egwyddorion sydd yn cael eu *cedi yn uchel yn y Beibl, y maent or ein haddyg*. I'r perwyl hwnw y dewiswyd y testyn. Yr ydym yn cael yn mywyd enwog y Sunamees, y nodweddion canlynol:—

HUNANFEDDIANT MAWR. Y mae hyn yn cynwys llawer iawn, ac yn sylfaen cymeriad ardderchog. Y mae hunan-adnabyddiaith, bid siwr, yn myned o flaen hunan-feddiant. Pwnc mawr, a phwnc angenrheidiol iawn yw i ddya adnabod ei hun, adnabod ei hunan i gyd. Y mae eisiau i'r amaethwr adnabod y tir sydd yn eiddo iddo ef. Y mae eisiau iddo wybod am bob hithen o hono. Y mae bod dyn yn ei feddianu iddo ei hun yn cyfleu y syniad ei fod wedi "*fencio*" y *cub* i fewn, ac yn ei ddefnyddio i'w wasanaeth ei hun. Y mae hunanfeddiant yn cynwys rhager na hyn. Y mae yn cynwys ei fod yn gwybod pa ran o'r tir sydd yn agored, yn fwyaf agored i anifeiliaid y cymydogion i ddyfod i mewn i'w fathru a'i niweidio. Gan hyn, y mae hunanfeddiant yn cyfleu ei fod yn adeiladu y *fences* yn uwch yno, ac felly ei fod yn gwybod am y perygl, ac yn gwylio rhagddo.

Y mae yr enaid yn cynwys llawer iawn o faeydd, etifeddiath fawr ydyw. Y mae hunanfeddiant yn rhagdyblod fod dyn yn gwybod am bob rhan a doeran o honi. Gwybod am ei pheryglon, a'i hanhawderau; ac eto, yn gallu ei dal i gyd yn eiddo iddo i'w wasanaethu.

Maes mawr a phwysig perthynol i'r enaid yw y peth a elwir yn "awydd," neu y "dymher." Pa gynifer o ddynion sydd a'u *fences* i lawr yma, ac yn gadael i anifeiliaid pechod ddyfod i fewn a'i anmharu?

Sereh, dyna faes arall pwysig! pa gynifer sydd yn gadael y maes hwn yn sathra i anifeiliaid estronol? &c.

Ond un o nodweddion amlycaf y Sunamees oedd, Hunanfeddiant gogoneddus! Pan fuasai Elieus yn myned trwy Sunem, yr oedd pob peth yn y fath drefn a rheoleiddiwrch ganddi hi. Yr oedd pob peth gymaint wrth law, fel y dywedir, nes yr oedd yn gallu ei weled a'i gymhell gyda hi bob tro, i fwyta bara! Nid hyn yn unig; ond daeth Elieus ati i ofyn iddi pa gymwynas a gawsal efe ddychwelyd iddi am yr holl ofal hyn. Nid oedd hyn yn ei therfysgu nac yn ei hafonyddu ddim. Mynai y prophwyd ddwyn ei henw gerbron y brenin, neu dywysog y llu, hyn yw cynygial gymwynas frenhinol, eto ni wnai hynny aflonyddu dim arni! Ei hateb oedd, "Ya nghanol fy mhobl yr wyf yn trigo."

Maes perthynol i'r enaid ydyw *chwant*. Y mae yn anhawdd iawn cadw y *fence* yn ddigon uchel, a diogel i gadw pethau estronol allan o hwn. Mor fynych y mae yn myned yn "dra-

shwant!" Er cymaint oedd gan Ahab, brenin Israel, eto mynai winllan Naboth wed'yn. Ni fynai hon gan gymaint oedd ei hunanfeddiant ganiatau i'w chwant ond yr hyn oedd y mwyaf cymedrol. Yn hyn hefyd yr oedd ein diweddar chwaer yn enwog iawn, sef *hunanfeddiant*. Yr oedd ganddi *enaid mawr*, mwy o lawer na'r cyffredin. Eto daliai feddiant rhyfedd ar bob gallu. Yr oedd yn hunan-gyawysegid iawn. Nid oedd pethau estronol yn cael myned a dyfod fel y gwelent yn dda i'w henaid hi. Ni welson "ddwy natur," fel y dywedir, ynddi erioed. Yr oedd yn dawel, ac yn hunan-feddi-ianol o hyd. Yr oedd *fences* neheli o amgylch ei henaid. Hi oedd perchen pob peth yno, ac nid temasiynau. Deued ystorn, neu deued ffaf, nid oedd dim afonyddwch. "Yn aghanel fy mhobi yr ydwyf fi yn trigo."

ANTURIAETH FAWR. Pa le bynag y mae *hunanfeddiant mawr* y mae yno *gymhwysderau*, y mae yno *gysfeth* o alluoedd i *anturio* & *hwy*. Y *capital* goreu i anturio ag ef o bob peth, yw galluoedd yspenlydd, a'r rhai hyn mewn cyflawn feddiant. Mae y byd a'r eglwys yn fwy dyledus i anturiaethwyr nag ydyh yn arfer meddwl. Anturiaeth Columbus a roddodd i ni y wlad hon. Anturiaeth y Pererin-dadau a'r Puritaniaid roddodd i ni ryddid a gwareiddiad y wlad hon. Anturiaeth y Tadan Chwyldroadol a roddodd i ni Annibyniaeth y wlad, ac Anturiaeth meibion eu rhyddid roddodd i ni bedair miliwn o ddynion caeth yn ddaion rhydd. Felly yn yr eglwys, anturiaeth Luther &c. roddodd i ni y Diwygiad, ac anturiaeth plant y Diwygiad sydd wedi llanw y gwledydd ag ysgollon rhydd, colegau rhydd, a chapeli rhydd? Y dyn heb anturiaeth yw y *coward*, a'r *coward* yw y dyn mwyaf gwrthgyferbyniol i'r dyn ardderchog. Y dyn ardderchog yw un o fechgyn Babylon. "Nid ydym ni yn gofalu am ateb i ti yn y peth hwn." Yn hyn yr oedd y Sunamees yn enwog. Hi oedd y cwbl yn Sunem. Hi gymhellodd y prophwyd i fyned ati i fwyta bara. Nid oes dim son am ei phriod, nac am dad na mam, na pherthynas na gwas! Hi ddynododd wrth ei gwr mai "gwr Duw" oedd y prophwyd. Hi ddywedodd, "Gwnawn atolwg ystafell fechan; a gosodwn iddo yno wely, a bwrdd, ac ystôl, a chanwyllbren; fel y tro efe yno, pan ddel efe atom ni." Pan gynygiodd y prophwyd iddi gymwynas frenhinol am y ffaf, hyn, hyhi, ac nid neb arall, eydd yn anturio i ddywedyd, na fynai mo honynt. A phan fu farw y bachgen, hi a'i cododd ac a'i gosododd ar wely gwr Duw. A hi a aeth at ei gwr i ymofyn llanc ac anisall i fyned hyd at fynydd Carmel at Eliseus. Mewn gair, hi oedd y cwbl! Yr oedd hi yn llon'd y wlad o ddynes yn ei hanturiaethau!

Felly yn union ein chwaer ymadawedig! Nid un oedd hi o ddosparth "y plethn dwylaw, ac

ychydig heptan, ac ychydig gyga," gan adael ei elod allan ar y *fence* mewn gobaith y buasai rhagluniaeth yn ei lanw, heb ymdrech o'i heiddo hi! Nage. Gallasai hi ddywedyd "Mi a ymdrechais ymdrech deg." Dywedir am y rhai sydd yn cael teyrnas nefoedd, mai "treiswyr" ydynt. Gwrlionedd cyffredinol yw hwn. "Treiswyr a threiswyr yn unig sydd yn cipio pob peth! Yn hyn eto y byddai yn dda i ni y rhai sydd ar ol ei hefelychu. Y mae eisiau i ni gael fod y byd presenol hwn—y byd meddyliol, y byd moesol, a'r byd *yapydol*—i anturiaethwyr, ac nid i segurwyr!

CWMPASOLEWYDD MAWR (comprehensiveness). Pan enir baban i'r byd, y mae'n aamhosbi i ohwi gael angel o ddyn a all ddweyd y posibilrwydd sydd yn gorwedd yn ei fynwes. Y mae ynddo gymhwysderau digon i lywodraethu teyrnas, ar yr un pryd digon o athrylith i fod yn Beethoven mewn cerddoriaeth, yn Milton mewn barddoniaeth, ac yn Luther fel diwygiwr. Nid oes neb yn gwybod ei alluoedd, pe y cawr ant chwareu teg fel y myn Duw iddynt gael. Beth sydd eisiau? Y mae eisiau perffaith hunanfeddiant, yna anturiaeth. Ond fel arall y mae hi. Rhyw un peth yw dyn yn rhy gyffredin. Os cerddor, dim arall. Os pregethwr, dim arall, &c. Y mae dyn fel yr afon, os enillia mewn lled, colla mewn dyfnder; os enillia mewn pwyll, colla mewn purdeb. Ond yr oedd yr hen chwaer o Sunem yn enwog o ran ei *chwmpasolewrydd*. Hi welodd Eliseus ar y cyntaf. Hi a'i hadnabyddodd ef. Hi a'i cymhellodd ef i gael bwyd. Hi gymhellodd ei phriod i adeiladu ystafell iddo ar y mur. Hi a'i dodrefnodd. Pan ddaeth y prophwyd ati i gynyg cydnabyddiaeth, hi sydd yno i gyd. Pan fu farw y bachgen, hi oedd y cwbl. Yr oedd hi yn gwmpasog iawn. Yr oedd ei llygaid fel eiddo yr eryr yn gweled i bob man. Yna fel dynes i Dduw, yn gallu gwneud defnydd priodol o bob peth!

Yn hyn eto, yr oedden yn gweled ein diweddar chwaer yn enwog. Gellwch deithio ugeinlun o'r talaethau yma, heb weled un arall fel hi. Troai bob peth y cydial hi ynddo yn *llwyddiant*. Yr oedd mor gwmpasog ei meddwl fel y gallasai weled, fel cadfridog enwog, holl adranau pob byddin, a pheri iddynt blygu i gario allan ei chynllun hi. Corontid ei holl ymdrechadau hi—nid *rhaf* o *honynt*, & llwyddiant! Y mae milloedd o honom yn gweithio am ddim! Dim llwyddiant byth! Dywedai Thomas Paine wrth Franklin ei fod ef yn myned i gyhoeddi ei "Age of Reason." Ynfydrwydd meddai Franklin, "Poeri i'r erbyn y gwynt yw hyny." Meddwl cul, cul oedd meddwl Thomas Paine; gwelai un peth—ond ni welai bob peth. Y mae eisiau gwled y pob peth yma sydd o'n hamgylch cys llwyddo. Felly yr oedd ein chwaer. Ymdrechwn ei hefelychu yn hyn eto.

GALLUAWGEWYDD MAWR (*creationsness*). Y mae milloedd o ddynion i'w cael nad ydynt yn *feddianol* ar *alluoedd creadigol*. Rhyw *ddibyn* ydynt o hyd. Rhoddi pwys mawr y maent ar y manteision allanol sydd o'u hamgylch. Y maent fel y *creeping plant*; ant i'fyny tua'r nefoedd os cant fyned ar bwy pethau y tu allan iddynt; onite *ant i'r llaid*. Y mae gyda ni heddyw ein railroads, ein perianau, ein hyegolion, ein colegau, a'n capeli—wrth y miloedd. Y maent yn dda; ond y maent yn rhy fach i *ddibyn* arnynt. Syrthia rhyw Adda ac Efa eddiwerth hyd yn nod mewn Paradwys. Syrthia Judas a phob dyn arall cyffelyb iddo, i ddlaystr, er cael cymdeithasu personol i Iesu Grist. Ar yr oehr arall, gall dyn sydd yn feddianol ar alluoedd creadigol ysplenydd, droi yr amialwch yn *Baradwys*, a'r pump torth haidd a'r ddau bysgodyn, yn wledd dywysogaidd!

Chwi gewch gystal dynion yn byw mewn "leg cabins" ag a gewch yn mhalassu Broadway. Dywedir i Agassiz gael y cinlaw goreu a gafodd erioed, gan Oken, dyn arall fel Agassiz, ond eto, nid oedd ond "tatws a halen." *Cymoriad* sydd yn troi ein cymydogaeth yn *Baradwys*, a'n bara haidd yn wledd. Yr oedd yr hen chwaer o Sunem yn gallu creu pa le bynag fyddai yn *Baradwys*! Ni newidiai hi a brenin nac a thywysog llw! "Yn nghanol fy mhob!" Mynai hi i bropwyd yr Arglwydd, syniadau gorchel am Dduw, gwasanaeth angylion Duw, a phresenoldeb Yspryd Duw, fod yn gymdeithion iddi hi! Pan mae seren yn teithio trwy y nefoedd yma, yn nerth ei goleuni ei hun, gwna hi y nos yn *ddydd*. Y mae hi yn gallu creu amgylchiadau dedwydd.

Felly ein chwaer ymadawedig. Pe y tafai amgylchiadau hi i ganol nos, elai hwnw yn *ddydd*. Pe y teffid hi i ganol anialwch, elai hwnw yn *Baradwys*. Pe y teffid hi i ganol tloedi, elai i gyfoeth. Gwasgwech y nosfedydd da i lawr i waelod yr afon, yr eiliad ag y gollyngwch ef, bydd i'fyny ar y gwyneb! Nofia, nid gyda'r tonau, ond ar eu traws ac yn eu herbryn! Nid yn unig y maent hwy yn methu ei fodd, ond gwna efe iddynt fod yn wasanaeth-ddynion iddo! Yr oedd y gallu hwn yn uchel yn ein chwaer; ymdrechwn ei hefelychu.

BODDLONRWYDD MAWR. Y mae milloedd o ddynion sydd yn cael eu cadw yn nghyd yn weddol, yn absenoldeb ystormydd, fel ag mae y llong yn cael ei chadw yn nghyd ar y mor. Pyg, hoelion, a byllt, wedi eu gosod ynddynt gan alluoedd y tu allan iddynt, sydd yn eu dal. Ond rhoddwch i mi ddyn neu ddyne, ag a all fyned oddiamgylch, gan wynebu pob ystormydd yn *nerth yr awyrllys sydd ynddi*. Y mae dynion o ran eu cyfansoddiadau moesol yn y byd, fel o ran eu cyfansoddiadau naturiol. Y mae amball ddyn unor gorphorol afiach, dynoethwch ef i'r gwynt lleiaf ca anwyd, i'r gwlaw lleiaf ca

anwyd. *Achwyn* y mae mewn mynyd! Y mae eraill yn meddianu cyfansoddiad mor iach, dynoethwch hwy i'r tywydd gwaethaf, nid ydynt yn achwyn dim! Nis gall y tywydd wneud dim iddynt! Y maent mor iach! mor gryf! Fel hyn y mae yn feddylol, moesol ac ysbrydol. Dynoethwch rai i ystormydd, achwyn y maent. Dynoethwch eraill, eu haith yw "pob peth yn dda." Dyma beth oedd y Sunamees. Yr oedd egwyddorion ei henaid hi yn *supporta* mawrion, fel nas galleid ei syfilyd! Gofynai Eliaseus iddi a fynai iddo ef siarad â'r brenin drosti hi, neu â thywysog y llw? Na wnai hi; yr oedd gyda hi bob peth—"yn nghanol fy mhob yr ydwyf yn trigo." Ac wedi, hyd yn nod i'r bachgen, ei hunig blenty, farw, ei haith oedd "pob peth yn dda."

Felly yn union yn hyn eto, yr oedd ein diweddar chwaer yn eawog! Bum yn adnabyddus iawn a hi er's dros again mlynedd; ond ni chlywais hi yn achwyn ond unwaith erioed. Hyd yn nod yn y "Post Office," pan oedd ei phen yn mron a'i dyrys gan boen, ni chlywedd fy merch* hi erioed yn achwyn. Nid oedd byth yn dost! Ar ei gwely angen, pan oedd y babell yn cyflym ddaffellio gan yr ysturm olaf, gofynid sut yr oedd, ei haith oedd "pob peth yn dda."

CREFYDDOLRWYDD MAWR. Y mae syniadau pobl am greffyd wirioneddol yn wahanol iawn. Rhyw sel, ond "nid yn ol gwybodaeth," yw crefydd y miloedd. Cychwynodd caethwasanaeth yn y wlad yma mewn tosturi at yr Indian, ond creulondeb at y dyn da! Y mae enwadau heddyw yn dosturiol tu ag atant eu hunain, ond yn greulawn tu ag at eraill. Golchai y Pharisaid y tu allan i'r cwpan a'r ddygi, ond gadawent y tu fewn! Lladdent y prophwyd, ond addurnent eu heddan! Dynes a chrefydd fawr, eang oedd y Sunamees. Os gwelai hi ddyn, digon iddi hi, ei fod yn "wr Duw;" cawsai bob caredigrwydd.

Felly ein diweddar chwaer. Nid Independiad oedd, nid Bedyddwraig oedd, nid Methodist oedd, nid Presbyterian oedd, &c. Yr oedd enwad yn rhy fach o le iddi; ni chwasai ei hanadl mewn lle mor gyfyng! Yr oedd ei chrefydd hi fel yr awyr—yn mhob man lle y byddai dyn.

Yr oedd *canghenau* yn perthyn i'w chrefydd.

1. Ni welais neb erioed a garai wneud mwy dros ei phlant. Nid wyf yn gweled y gall yr un fam na thad fod yn dda i eraill, os nad yw yn dda i'w plant. "Nes penelin nac arddwrn." Os na rydd y lamp oleuni i'r pethau agosaf ati, pa fodd y gall i'r rhai pell? Os nad all y ffynon roddi dwfr i'w pherchenog, pa fodd i'r cymydogion? Cyhyd ag yr oedd y peth y tu fewn i'w gallu hi, ni chwasai yr un mab na merch, trwy holl derfynau'r byd, gael gwell dysgeidiaeth, gwell moesau, a gwell crefydd, na'r eiddo

* Bu merch i mi yn gwasanaethu gyda hi am flwyddau mewn post office.

hi! Os na fydd y rhai hyn mor wyn a'r eira ar Salmon, nid arni hi y bydd y bai! Bu fyw, gweithiodd yn galed, a bu farw gan weithio a gweddio drostynt.

2. Ni welais neb erioed yn fwy ei pharch na hi i weinidogion yr efengyl. Yr oedd ei thy hi fel eiddo y Sunamees, yn agored i bob Elisius! Pan oeddwn 10 mlynedd yn ol yn teithio yma i "supplyo," yr oedd yn well genyf ddyfod yma nac i un man arall. Yr oeddwn wrth fy modd yn dyfod yma. Un rheswm oedd, am fod y fath groesaw a pharch i mi yn nhy Mr. Levi. Clywais y prif weinidogion yn dweyd yr un peth.

3. Ni welais neb erioed yn fwy egwyddorol a thrwyadl yn ei hargyhoeddiadau. Nid wyf yn meddwl iddi wybod dim, o'r hyn lleiaf, yn mlynnyddoedd diweddaf ei bywyd, am *amheron*. Ymddangosasai fod pob peth ag oedd yn rhwymedig i iddi hi, wedi ei argraffu ar ei henaidd, megys "yn y graig & phin o halarn ac & phlwm."

CASGLIADAU.

1. Wedi gadael cynifer o wirioneddau i ddisgleirio ar eu hol, onid ydynt yn werth efelychiad?

2. Y prawf goreu a allwn ni roi ei bod hi yn *worthfawr genym* ydyw, codi ei rhinweddau i fyny a'u pregethu yn ein bywyd. Anmhosibl ei charu hi heb garu ei rhinweddau. Arferai pobl ddweyd ugeiniau o flynyddoedd yn ol fod *cyffyrddiad brenin* yn iachau yr afiechyd hwnw a adnabyddid wrth yr enw "clefyd y brenin." Y mae math o *gontagion* yn perthyn i natur fawr ac uchel. Edrychodd Napoleon ar lawer dyn ieuanc, a methai yntau fod ar ol hyny ond milwr yn ei fyddin! Edryched y rhinweddau hyn arnom ninaw, ac awn yn flwy'r yn eu byddin hyd byth. D. E. EVANS.

Plymouth, Mai 9, 1876.

DIARHEBION Y TESTAMENT NEWYDD.

(RHIF II.)

Cyffelyb yw teyrnas nefeidd i ronyn o had mwstard, yr hwn a gynroddid dyn ac a'i hauodd yn ei faes. Yr hwn yn wir sydd lleiaf o'r holl hadau; ond wedi iddo dyfu, mwyaf un o'r llysiau ydyw, ac y mae efe yn myned yn bren; fel y mae adar y nef yn dyfod, ac yn nythu yn ei gangau ef. MATT. 13: 31, 32.

Arferai yr Iuddewon ddywedyd y ddiareb ganlynol am yr hyn a ystyriant yn fechan, "mor lleiaf a gronyn o had mwstard." Gwnaeth Crist dddefnydd o'r ddiareb oedd yn adnabyddus yn mysg ei wrandawyr, er profi iddynt natur ei deyrnas efengylaidd ar y ddaear. Efe a'i cyffylebai hi i "ronyn o had mwstard," er profi ei dechreuad bychan, "lleiaf o'r holl hadau." Yr oedd Iesu Crist yn llefaru trwy ddamegion, fel y gallai ei wrandawyr amgyffred yr hyn a lefarai. Yr oeddent yn gyfarwydd a bychandra yr hedyn mwstard oedd yn y wlad hono, yr hwn ar ol ei hau a dyfai yn bren, yr hwn oedd yn taffu cangau allan, yn y rhai y byddai adar

y nef yn nythu. Mae anffyddwyr wedi trefl profi nad yw yr hedyn mwstard yn tyfu mor fawr ag y dywedir am dano yn y ddameg dan sylw. Dylid cofio, mai llefaru yr oedd Crist, am y mwstard oedd yn tyfu yn y wlad hono lle y llefarwyd y ddameg, ac nid am dyfiad mwstard mewn hinsawdd ogleddol ac oer. Dywed hanesawr fod y mwstard yn tyfu yn bren mewn hinsoddau poethlon megis Palestina. Dywed Jacobus yn ei esboniad, fod y pren mwstard yn tyfu weithiau yn ddeg neu ddeuddeg troedfedd o uchder. Ni thyfa felly mewn un flwyddyn, oblegid y mae yn tyfu rai blynyddau cyn ffrwytho. Dywed un o'r Rabbiniaid Iuddewig, fod pren mwstard ar ei dir ef, yr hwn allai ef ddringo idd ei ganghenau megis pren figys.

Pan y llefarodd Iesu Crist y ddameg hon, ychydig o le oedd i greu y buasai ei deyrnas byth yn cynyddu i fod yn fawr a chadarn ar y ddaear. Yr oedd ef yn ymddangos yn ddyn isel ei amgylchiadau, ac nid oedd ei ganlynwyr ond ychydig mewn nifer, ac yn ddiolion eu hamgylchiadau, ac nid oeddynt yn uchel mewn dysgeidiaeth megis blaenoriaid yr Iuddewon, a'r philosophyddion cenhedlig; ond mae teyrnas Crist wedi cynyddu yn barod, nes cael ei chyd-nabod yn grefydd y gwledydd mwyaf a blaenaf ar y ddaear. Mae yn enill tir newydd yn barhaus, ac mae dydd i wawrio pan yr udgana yr angel, "Aeth teyrnas oedd y byd yn eiddo ein Harglwydd ni a'i Grist ef."

Mae lle i greu fod y ddameg hon wedi bod yn gysur ac yn galondid mawr i'r apostolion yn eu hymdrechiadau o blaid teyrnas Crist. Er yr holl wrthwynebiadau a'r erledigaethau fu ar ei ganlynwyr, mae egwyddorion Cristionogaeth wedi llwyddo megis y pren mwstard. Yr ym ni yn aml yn canfod hanesion am deyrnas Crist yn buddugoliaethu mewn manau fu yn gauedig yn ei herbyn. Mae rhyddid crefyddol yn buddugoliaethu ar Babyddiaeth, Mahometaniaeth, a phaganiaeth yn bresenol. Mae y Pab wedi colli ei lywodraeth wladol yn llwyr, ac y mae dysgeidiaeth ar gynydd yn Rhufain, ac eglwys Protestanaidd yno yn lluosogi, ac yn y gwledydd lle yr oedd ei orchymyn ef cyn hyn megis yn gyfraith anorchfygol, erbyn heddyw mae ei fygythiadau yn ddiryf.

Mae'r efengyl yn llwyddo yn mysg y Mahometaniaid, ac mae y Beibl yn enill tir ar y Coran, a miloedd yn arddel eu hunain yn ganlynwyr Crist, yn y manau lle bu Mahometaniaeth yn teyrnasu. Dylem fod yn ddiolchgar i Dduw am fod teyrnas y Gwaredwr yn myned ar gynydd. Mae yr hedyn bychan yn tyfu yn bren, fel y mynegodd Iesu Crist y buasai yn gwneud. Ceir newyddion cysurus am gynydd teyrnas Iesu yn mysg y paganiaid yn bresenol. Mae canlynwyr ein Harglwydd ni yn lluosogi, a lle nad oedd neb yn profesu eu hunain yn aelodau o eglwys yr Oen a laddwyd, yno mae y

lefaia yn y blawd yn lefeinio, ac efe a wna felly
er pob gwrthwynebiad,

"Nes daw yr Oon fu farw
Dros felaun'r byd yn rhad,
Mewn gwynfyd i deyrnasu
Dros ei brynedig had."

Birmingham.

T. EDWARDS.

Amrywiaethol.

AT OLYGYDD Y CENHADWR.

ANWYL SYR,—Yr wyf yn anfon i chwi ddau
Aen lythyr ydynt dros haner can mlwydd oed.
Gallant fod o ddyddordeb i ral o ddarllenwyr y
CENHADWR. S. R., *Conway, North Wales.*

"DINBYCH, Ebrill 21, 1893.

At Mr. S. Roberts, *Esfrydydd, Drefnewydd.*

ANWYL GYFAILL,—Ryw ddeg neu ddeuddeg
wythnos yn ol derbyniais wahoddiad oddiwrth
eglwys Gymreig yn Utica, tref ganolbarthol yn
Nhalaeth New York, Gogledd America; yr hyn
a achosodd grym bryder yn fy meddwl gyda
golwg ar y llwybr yr oedd yr Arglwydd am i
mi gymeryd. Yr wyf yn awr wedi dyfod i'r
penderfyniad i'w derbyn, ac ymfudo. Cyn my-
ned, y mae genyf un gymwynas i'w gofyn i
chwi:—Y mae genyf tua 600 o'm *Llyfrau Llao
Fer*, heb eu llenwi; ac yr wyf am i chwi gy-
meryd eu gofal. Ni byddent o nemawr ddef-
nydd i mi yn America; a byddai yn ofid genyf
eu distrywio, heb wneud dim lles â hwynt. Fy
nghynygiad i chwi ydyw hyn:—Pris y llyfr i
fod yn ddeunaw, ac i chwi gymeryd yr haner
am ei lenwi, ac i chwi anfon y naw ceinlog arall
i mi pan y caffoch gyfie. Bwriedais unwaith
eu gwerthu am swilt yr un, a chrybwyllwyd
hyn ar yr amlen; ond hysbyswyd mewn man-
au eraill, megys ar amlen Cofiant Mr. Jones o
Ddinbych, y byddai y pris yn ddeunaw. Pe
byddai i chwi eu hysbysu ar amlen y *Dyged-
ydd*, dichon yr hoffai rhai gael y llyfr. Gwn
y byddai i Mr. Jones eu hanfon heb nemawr o
draul yn sypynau y *Dygedydd*. Yagrifenwch,
os gwelwch yn dda, cyn gynted ag y gellwch, a
fydd y cynyg yn dderbyniol genych; ac a gy-
merwch y gefal. Nis gwn am neb ond y chwi
ag y gallwn ymddiried iddo y gofal o yagrifennu
y llaw fer yn y llyfr er ei lenwi. Cofiwch fi yn
garedig at eich tad pan y cewch ei weled: ac
os bydd genych unrhyw lythyr neu negesau
i'w hanfon at eich Ewylth neu eich ceraint
eraill yn America, danfoner hwynt i gyfarfod
Rhydymain, a bydd yn dda genyf gymeryd eu
gofal. Mae'n debyg y caf weled eich Ewylth
a llawer o'ch cyfeillion eraill cyn y cewch chwi
eu gweld.

Ffarwel, Ffarwel! Cofiwch ni wrth orsedd
gras. Ydwyf, anwyl gyfaill, gyda'r dymuniad
au goreu, yr eiddoch yn fyddlawn,

ROBERT EVERETT."

"PITTSBURGH, Ebrill 14, 1893.

At Mr. Samuel Roberts, *Esfrydydd, Drefnewydd:*

ANWYL GEFNDER,—Y mae cryn amser wedi
myned heibio er pan y cefais yr un llythyr oddi-
wrthyh; sef er yr haf diweddf. Yr ydyh
wedi clywed fy mod yn awr yn byw yn y dref
yma. Yr wyf wedi bod yn yr *University* yma
yn dyagu Lladin a phethau eraill, er ys bron
flwyddyn, ac yr wyf wedi cael lechyd gwell
drwy y naw mis diweddf nag oeddwn wedi
gael o'r blaen er ys hir amser. Yr wyf yn pre-
gethu yma ddwywaith bob Sabboth i ychydig
Gymry; ac yr wyf weithiau yn pregethu Saes-
neg. Y mae yma oddeutu ugain o deuluoedd
Cymreig; ond y mae yn alarau genyf ddwyed
fod amryw o honynt yn hollol ddiolaf am yr un
peth angeurheidiol: ond hyderaf fod yma rai
yn gofyn y ffordd tua Sion, a bod eu hwynebau
tuag yno. Y mae yma eglwys fechan wedi ei
ffurfio; a gwelyddwyd Swper yr Arglwydd
yma ddwywaith gan fy nhad i dri ar hugain o
gymunwyr. Yr ydys yn lled oer gyda phethau
crefyddol yn y rhan yma o'r wlad, yn lled deb-
yg i weledigaeth esgrya sychion yr hen broph-
wyd. Y mae yn y ddinas yma oddeutu pym-
theg o leuoedd addoliad, o bob enwad, Pabydd-
lon, Presbyteriaid, Wesleyaid, Bedyddwyr, &c.,
ac y mai yr Addoldai yn rhai hardd a chyfeus;
ac yn 'o lawnlion o *wrandawyr* y gair; ond y
mae lle i ofni fod llaweroedd yn wrandawyr, ac
nad ydynt yn *wneuthurwyr*. Y mae yr efengyl
yn cael ei phregethu yma gyda nerth a sêl, ond
y mae lle i ofni mai gwanaidd ydyw crefydd
ymarferol mewn llawer cych. Y mae rhai yn
awyddus hiraethu am yr amser pan y bydd i
Sion gyfodi, a gwisgo gwisgoedd ei gogoniant,
a dyfod yn llawenydd yr holl ddaear. Y mae
cryn ymdrech yn cael ei wneud er enill ieuene-
tyd i ffyrdd crefydd; ac er hyfforddi preswyl-
wyr anwybodus ac anwaraidd ein coedwigoedd
yn y gwirionedd megys y mae yn yr Iesu. Y
mae yngolion cenhadol wedi cael eu sefydlu, ac
wedi bod o les mawr i lwythau go bagonaidd.
Y mae yn hyfryd genyf glywed am lwyddiant
crefydd yn Nghymru, ac am ddefnyddioledeb
cynyddol y sefydliadau amcanedig er lledaenu
yr efengyl; ac yr ydym yn gobeithio y bydd i
Haul y cyflawnder ag ydd yn awr yn eich lloai
a'ch adfywio chwi, belydru yn fuan, gyda medd-
yginiaeth yn ei eacyll, ar y rhanau gorllewinol
hyn o'r byd; ac y bydd i gawodydd ireiddiol o
nesol ras ddiagyn fel y gallom orfoleddu a mol-
ianu am oludoeidd yr efengyl; a channu

"Tro bechaduriaid gwyn a du,
Ac aros hefyd gyda ni."

Byddaf yn ddiolchgar iawn os anfonwch i mi
lythyr yn union ar dderbyniad hwn. Yr wyf
yn deall eich bod weithiau yn cael eich tueddu
i goleddu yr "Awen." Bydd hyn yn diffyr-
wch hyfryd i chwi, os na fydd yn attaliol i fy-
fyrdodau mwy pwysfawr. Gyda theimladau o
barch a chariad, ydwyf eich cefnder serchog-
lawn,

THOMAS G. ROBERTS."

JAPAN.

[Ysgrifonwyd y llythyr canlynol gan un o Genhadon yr *American Board* yn Yokohama, Japan, at olygydd y *Bible Society Record*, dydd-iedig Mawrth 8fed, 1876:]

ANWYL FRAWD.—Hwyrach mai Japan, drwy ei hymrysonfeydd annedwydd yn yr amser a aeth heibio gyda ffurf o grefydd Feitblaidd mewn enw, ydyw y wlad o bob gwlad arall lle y mae mwyaf o angen am gymorth Cristionogion efengylaidd byw er meddallau rhagfarn, ac agor y ffordd i ledaseniad y Beibl. Mae hyn yn ffaith mor amlwg, fel y mae yn ansicr iawn pa wa a yw yr amser wedi dyfod eto i ddefnyddio Beibl-giudiaeth yma i unrhyw fesur o flaen llafur cenhadol. Eto y mae yn ddyddorol i sylwi pa fodd y gall ac y gwna gair Duw hyd yn nod yma, dystio drosto ei hun yn gadwedigol i galonau y ta allan i gyrhaedd dylanwad personol Cristionogion. Ychydig o ffaithiau a aglurant hyn:

Amryw flynyddau yn ol, bachgenyn yn ngogleddbarth ynys Nippon a ddarllenodd y geiriau cyntaf yn Genesis yn y Chineaeg, a chwasant y fath effaith arno fel y gadawodd ei gartref, y taithlodd hyd lan y môr, ac y gadawodd ei wlad oeddigol yn lladradaidd, gan obeithio cael gwybod ychwaneg yn nghylch y datguddiad hwn. Fel yr oedd y geiriau, "Yn y dechreuad y creodd Duw y nefoedd a'r ddaear," yn rhoddi iddo allwedd i fodolaeth a threfn natur, felly yn ddiweddarach, y geiriau, "Yn y dechreuad yr oedd y gair, a'r gair oedd gyda Duw," a roddasant iddo ben yllwyn ar ddealltwriaeth o drefn gras. Oddiwrth y ddau wrlionedd dechreuol hyn gweithiodd ei ffordd i oleuni yr efengyl. Codwyd cyfeillion iddo yn Unol Dalaethau America, a chafodd ei addysgu yn New England. Dwy flynedd yn ol dychwelodd Mr. Neesima, dan nawdd yr *American Board*, ac ychydig fis oedd yn ol efo oedd y cyntaf un i orchfygu pob rhwystrau ac agor yagol Gristionogol a dechreu gwasanaeth crefyddol yn Kiyoto, cysegredig brifddinas Japan.

Aeth dyn arall, o uchel radd, i Ewrop mewn cysylltiad a'r rhan Japanaidd o'r Arddangosfa yn Vienna. Tarawyd ef â syndod gan ddirfawr nifer y Beiblaen, mewn rhyw ddau gaat o leithoedd, oeddynt yn cael eu harddangos yno. Ysgrifonodd adref ar y pryd, am y pwys mawr a oedd i'r llyfr hwn gan y cenhedloedd gorllewinol, ac ar ei ddychweliad i Japan, pwtasodd gopi o'r Beibl Chineaeg, er mwyn ei astudio. Tua'r un amser ei fferch, yr hon oedd mewn teulu Cristionogol yn yr Unol Dalaethau, a ysgrifonodd at ei thad, yn dymuno arno ymgynabyddu a'r llyfr rhyfeddol hwn. Cafodd ei argyhoeddi drwy ei efrydiaeth o'r Beibl, a'i ddychwelyd. Y mae yn awr yn aelod o'r Eglwys Fethodistaidd Americanaidd, dan fugeiliaeth y Parch. Mr. Soper, yn Yedo (Tokio). Y

mae mewn swydd o ymddiriedaeth uchel o dan y llywodraeth, ac yn gweithredu dylanwad cryf o blaid Cristionogaeth.

Ychydig fis oedd yn ol daeth cenad ar ei draed i Yokohama, bellder o dros gan milltir, o dref yn y canolbarth, lle yr oeddynt wedi cael ychydig gopiau o'r efengylau yn y Japanaeg. Yr oeddynt wedi astudio yr Ysgrifthyrau hyd nes yr oedd amryw o honnynt yn awyddus am gael gwybod ychwaneg, a chymerasant yllwbr yma i ymorol am gynorthwy. Gwnaethant eu hapeliad at yr Eglwys Gristionogol frodorol, o dan y Parch. Mr. Ballagh, o'r Genhadaeth Ddiwygiedig (Ellmynaidd)—yr hon yw yr eglwys efengylaidd gyntaf a sefydlwyd yn Japan, a'r luosocaf, yn rhifo aelodaeth o tua chant a haner.

Nid llawer o fis oedd yn ol anfonwyd am Dr. Hepburn, o'r Genhadaeth Bresbyteriaidd Americanaidd, i ymweled â boneddwr brodorol yn Yedo, nad oedd y cenhaden hyd hyn yn gwybod dim am dano. Yr oedd yn wael ei iechyd, ac heb fod ganddo ond ychydig amser i fyw; ond yr oedd trwy ei efrydiaeth personol ar ei ben ei hun wedi dyfod yn grediniwr mewn Cristionogaeth, ac ymddangosai ei fod hefyd wedi dyfod yn Gristion ei hunan. Cynhyrfwyd fy enaid yn fawr yn ystod fy ymweliad cyntaf â Dr. Hepburn, ar ol fy nyfodiad i Japan, pan adroddwyd wrthyf yr hanes am y dyn hwn mewn cysylltiad âg ymweliad cenad, yr hwn a ddaeth i'r ystafell gyda llawer o foes-ymgrymladau dwyreiniol isel hyd at y llawr. Hysbysodd am farwolaeth ei feistr, a gadawodd arhag werthfawr oddiwrth y teulu, fel cydnabyddiaeth am diriondeb y cenhadwr da. Pwy fedr ddweyd pa nifer o rai tebyg iddo y dichon i ni eto eu cyfarfod yn y trigfanau nefol, wedi eu dysgu gan Dduw yn unig?

Yn ddiau tyst goreu Duw iddo ei hun ydyw gair Duw, a phrif werth yr offeryniolaeth ddynol sydd mewn galw sylw at ei ddatguddiad ef o hono ei hun, ac y mae gwerth ein llafur ninau yn gyfartaliol i'n llwyddiant yn dwyn eneidiau heibio i bob dyfais ddynol, pa un bynag ai gwrthgristionogol ynte Cristionogol mewn enw yn unig, at y Beibl ei hun. Yr eiddoch yn gwiir,

LUTHER H. GULICK.

COFIANT MRS. GWENY T. DAVIES.

Bu farw y chwaer uchod Chwefror 8, 1876, yn Sutter Creek, swydd Amador, California. Merch ydoedd i Rees a Mary Williams. Ymfudodd ei rhieni i'r wlad hon o Nantyglo, swydd Fynwy, D. C., er ys dros ddeugain mlynedd yn ol, ac ymsefydlasant yn Pottsville, Pa. Ganwyd iddynt amryw o blant, yn mhilith y rhafr yr oedd tair chwaer. Bu yr un henaf farw yn California er ys blyneddau yn ol; yr hon sydd yn fyw ydyw priod yr ysgrifenydd.

Ganwyd yr ymadawedig yn nghymydogiaeth Pottsville, Mawrth 16, 1842. Bu farw ei mam pan oedd hi tua 15 mlwydd oed, a bu yn cadw ty i'w

thad (yr lwn fu farw yr hydfred diweddf) o hyny allan, hyd nes yr ymunodd mewn priodas a Mr. David T. Davies, Awst 13, 1867. Aethant i California yn yr un flwyddyn. Yr oedd Mr. Davies wedi bod yn y dalaeth hono o'r blaen, ac wedi gwneuthur yn dda, ond dychwelodd i Cwmhwria, Pa., ei le genedigol, ac aeth i'r ysgol i Pottsville am ddwy flynedd, er cymhwyso ei hun i wneud yn well; a llwyddodd yn ei amcan, daeth yn ysgolhaig gwyb, ac y mae yn gwneud defnydd da o'i ddysgddiaeth. Y mae yn arolygu gwaith aur, ac yn barchus gan bawb sydd yn ei adwaen. Bu ein chwaer yn ymgeledd gymwys iddo hyd nes torodd angan yr undeb rhyngddynt, a bu yntau yn bob peth alleidd ddymunio fel priod iddi hithau: ni fu undeb priodasol erioed feallai yn fwy hapus, ac yr oedd hyn yn gwneud goruchwyllaeth angan yn chworwach.

Yn Sutter Creek y treuliasant y rhan fwyaf o'u hamaer yn California. Buant am ryw gymaint mewn lle o'r enw Sierras, nid oedd ein chwaer yn teimlo mor ddedwydd yno, am nad oedd yno achos crefyddol, ac wedi dychwelyd i'w hen le, ac i'w thy ei hun, a chael cyfleusdra i addoli Duw yn ei dy ac yn mhlith ei bobl, dywedai ei bod yn teimlo yn hynod gysurus. Ysgrifenal at yr unig chwaer oedd ganddi yn fyw, yr hon oedd hi yn hoff lawn o honi, fel oedd ei chwaer o honi hithau, fod ganddi bob peth a ddymunai yn awr ond un, a hwnw oedd cael ei chwaer i fyw yn nes ati. Dychwelodd unwaith i ymweled a'i thad a'i pherthynasau, a bwriadai hi a'i phriod ddychwelyd eleni wedi'r i'r Centennial, ond oeh! symudodd angan hi yn rhy bell. Ganwyd iddi dri o blant, y rhai sydd yn fyw i alaru eu colled ar ei hol. Rhoddodd ei hun i'r Arglwydd pan tua 15 ml. oed, ymunodd a'r eglwys Gynulleidfao yn Pottsville, a bu yn seilod ffyddlon o honi cyhyd ag y bu yn y lle.

Yn mhlith rhagoriaethau eraill oedd yn perthyn iddi fel Cristion, gullid crybywll ei bod yn dra hoff o'i Beibl. Darllenai lawer o hono, ac yr oedd wedi llwyddo i gyraedd deall da ynddo. Ac i hyn, hwyrach, yn benaf, y gellir priodoli'r ffaith iddi gyraedd profiad uwch a defnyddioldeb helaethach nag a wneir gan ferched o'i hoedran yn gyffredin. 'Does dim cynydd ysbrydol i'w ddysgwyl heb ymwneud a'r Ysgrhythran, a goren oll pa fwyaf. Y Cristionogion mwyaf Beiblaidd ydyw y rhai goren, y dedwyddaf a'r mwyaf defnyddiol. Dirgelwch llwyddiant Moody ydyw ei fod yn wr cadarn yn yr Ysgrhythran. A chyngor apostolaidd yw, "Fel rhai bychain newydd eni, chwenychwch ddi-dwyll iaeth y gair, fel y cynyddoch trwyddo ef."

Yr oedd ein chwaer belyd yn ffyddlon yn ei mynychiad o foddion gras. Anaml y byddai hi yn eolfi cyfarfodydd, ac felly pan dygwddai hyny fod, gwelld ei helsiau. Y gofyniad cyffredin fyddai, "Fale yr oedd Gwenny Williams hoddwy neu heno?" Y mae yn rhaid fod rhyw beth anghyffredin wedi dygwdd onite buasai hi yn y cwrdd." Y mae rhai profiawyr na wellir mo'u helsiau yn y cyfarfodydd am eu bod yn arfer esgeuluso'u cydgynulliad. Mae lle i ofni am y rhai na wellir eu helsiau yn nhy ddaw, na wellir llawer o'u helsiau wedi iddynt gned o'r byd, tra y teimlir colled fawr ar ol y rhai sydd yn cadw eu cydgynulliad eu hunain; ond bydd colled eraill yn enill iddynt hwy. Credwn mai un fel yna oedd ein chwaer. Yr oedd hi

yn caru Crist a'i gaelynwyr yn gymaint, ac yn mwynhau'r fath hyfrydwch yn y moddion, fel mai nid peth bychan a'i cadwal o honynt.

Yr oedd yn hynod o weithgar belyd yn ngwllan ei Harglwydd. Ni feddyllodd, fel llawer, fod cael lle yn nhy, ac enw yn mhlith pobl Dduw yn ddigon, ond teimlodd fod ganddi waith i'w wneud, a gwnaeth ef yn egniol. Costa cyfeillion yn Pottsville yn dda am ei hymdrech gyda phlant yr Ysgol Sul—fel oedd yn eu dysgu i ganu, trysori gair Duw yn eu cof, a'u paratoi i adrodd darnau mewn *exhibitions* &c. Yn gymaint a bod yr eglwys yn wan dda iddi wneuthur llawer o ddaioni yn y cyfeiriad hwn.

Glynodd yn ei phroffes hyd y diwedd. Pan aeth o Pottsville i California, aeth a'i chrefydd gyda hi, ac ni lygrwyd hi yn y dalaeth hono, fel llawer, eithr wedi myned yno, gan nad oedd eglwys Gynulleidfao yn gyfeus iddi, ymunodd a'r Trefnyddion Esgobawl. Fel y canlyn y dywedai gweinidog yr eglwys hono am dani:—"Soon after she came to this place she united with the Methodist Episcopal Church, under the pastorate of the Rev. George Clifford. On her return from a short residence in the Sierras I visited her, and with childlike simplicity and frankness she told me her spiritual state, as she did on subsequent visits, so when I heard of her last illness, and called, and found her so low, that though it was advisable I should not see her, I was satisfied from previous assurances that all would be right. This shows the wisdom of being always ready." Claddwyd hi yn anrhydeddus, a phregethwyd ar yr achlysur gan y Parchn. E. A. Hazen, oddiwrth Dat. 21: 4. Y mae genym le i gaegu oddiwrth yr uchod fod ein hanwyl chwaer wedi newid ar ei gwell, a'n gweddli yw am i Dad yr ymddiffid a Barnwr y gweddwon ofalu am ein brawd a'i blant bach, a'u cymhwyso i gyfarfod a'u priod a'u mam yn y wlad well.

O angau, hen elyn dynoliaeth,
Parhau i deyrnas wyt ti,
Cymeri heb nemawr o rybudd
R anhawddaf i'w hebgor o'r ty,
Ai ymaith a mam dyner galon,
O fynwes ei phriod a'i phlant,
Heb gymaint a gofyn eu cenad,
Os hono fydd gwrthrych dy chwant.

Ymwelais a theulu yn ddiweddar,
Nad oedd ei hapusach yn bod,
A gwnaethost y goren o hono
I'hi gledddyf dlynystriol yn nod.
Paham na fuasit yn gadael
I'n chwaer fod yn fyw ac yn iach,
Hyd nes iddi 'not ei dymuniad,
Gael cyffe i fagu i rhai bach?

Ond er i ti lwyddo i chwain,
Y babell lle'r ydoedd yn byw,
Fe aeth y prawyllyd yn ddilogel,
Fel angel i fynwes ei ddaw.
A sicr fod adeg i wawrio
Yr unir y ddau eto'n nghyd,
I ocal am byth gyda'n gilydd,
Ar ddolw Gwaredwr y byd.

JOHN E. JONES.

MARWOLAETH A CHLADDEGIAETH MR.
GRIFFITH J. ROBERTS, PROVIDENCE, PA.

Bu farw y brawd da a ffyddlon uchod Chwef. 19, yn ymyl cyrhaedd ei 60 mlwydd oed. Ganwyd ef Mai 18, 1816. Ni chafodd ond cystudd byr. Yr

oedd yn y cyfarfod y Sabboth trwy y dydd. Aeth yn y Sabboth fod poen angerddol yn ei ben. Arosodd yn ei wely y Llun, ac ni ddaeth o hono mwy hyd nes iddo ymadael a'r fachedd bresenol. Yr oeddwn yn siarad ag ef prydnaawn dydd Mercher. Dywedai ei fod yn ofal fod pen y daith wedi dyfod, ac eto nid oedd yn gallu meddwl fod ei Dad yn myned i'w gymeryd ef ymaith heb roddi iddo adnewyddiad cyfannod drachefn. "Yr wyf," meddai, "wedi cael llawer adnewyddiad o'r cyfannod gydag Ef trwy fy oes, ac yr wyf yn disgwyl iddo roddi adnewyddiad arall i mi cyn fy ymadawlad." Ni chwasmom fawr sylwedd gydag ef yn ystod ei afiechyd ond hyn oddiar brydnawn dydd Mawrth. Bu farw prydnaawn Sadwrn, Chwef. 19, rhwng 2 a 8 o'r gloch. Ei afiechyd oedd yr hyn a ellir y meddygon *pneumonia*, hyn yw *inflammation of the lungs*. Yr oedd yn ddiodesd belyd oddi wrth anhwydebydd y *bile* yn ddrwg iawn. Byddai arferol o gael *billious attack* yn o aml er ys tro. Bu yn bur glaf tua mis Mai diweddar, ac ni ddaeth yn dda ar ol hyn yn neillduol. Cafodd gystudd byr pan y cymerwyd ef ymaith, ond trwm iawn. Er hyn dywedai Mrs. Roberts a'r teulu ei fod yn fwy boddlongar y tro hwn er y dechreu nag y gwelsant ef o'r blaen mewn cystudd cyffelyb.

Brodor ydoedd o ardai y Brithdir, ger Dolgelly, sir Feirionydd, G. C. Ganwyd ef mewn lle o'r enw Penygroes, Brithdir, tair milldir o Dolgelly. Bedyddiwyd ef gan y diweddar Hybarch dad Cadwalader Jones. Bu ei fam farw pan oedd efe oddeutu saith mlwydd ond. Gadawodd hi ddi o blant i alaru ar ei hol. Symudodd ei dad y pryd hwn at ei dad ef i fyw, i le o'r enw Tyddyn y moch. A chyda ei dald y bu Griffith hyd nes i'r hen wr farw pan oedd efe oddeutu 18 mlwydd oed. Y pryd hwnw aeth i wasanaethu i rai o'r ffermyr yn y gymydogiaeth.

Bu yn gwasanaethu am dair blynedd, pan aeth tua Ffestiniog i weithio i'r chwarell. Yno y bu hyd nes iddo symud i'r wlad hon pan yn 26 ml. oed. Tra yn Ffestiniog y derbyniwyd ef yn aelod eglyswysig gyda'r Annibynwyr. Yr oedd yn ddarlennwr mawr ar ei Felbi er pan yn leuanc, yn fyddlon gyda moddion gras. Clywais ef yn dyweyd lawer gwaith ei fod ef yn un o bump o fechgyn, yn ardai y Brithdir tra yn leuanc, y rhael oeddynt yn un dosbarth yn yr ysgol Sabbothol, oddeutu yr un oedran, ac yn gyfeillion mawr i'w gilydd. Aeth y rhael hyn i bregothu i gyd ond efe ei hun. O'r rhael hyn oedd y brawd enwog gynt y Parch. G. Jones (Ieuan Gwynedd). Un arall yw y Parch. G. Roberts, Cwmafon, sir Forganwg, D. C., yr hwn sydd gefnder i'r ymadawedig, Griffith J. Roberts.

Bu ei chwaer ac eraill o'i gyfeillion yn dadlu llawer ag ef am fwy na biwyddyn cyn iddo ddyfod i'r wlad hon yn celsio ar eu goren i'w berswadio i beidio ymadael a gwlad ei enedigiaeth. Ond un penderfynol oedd yn y peth a gymeral ato. Am hyn dywedai fod yn well gydag ef syn'd heb wneuthur achos i gilio. Ac y mae yn llawen genym na wnacth ddim crïoed yn ei oes i fod yn achos cywilydd i neb a'i hadwaenai.

Wedi iddo ddyfod i'r wlad hon, bu yn aros mewn llawer o fanau am ryw ychydig o flynyddoedd cyntaf ei oes yma. Y lle yr ymgartrefodd gyntaf yma oedd yn Danville, Montour Co., Pa. Yr oedd yn un o'r ychydig Gynry yn cychwyn yr

achos yno gyntaf. Efe oedd ysgrifenydd cyntaf yr eglwys; ac nid hir y bu cyn cael ei newid o fod yn ysgrifenydd i fod yn ddiacon. Parhaodd yn ddiacon i'r eglwys hono hyd nes iddo fyned am dro i California. Bu yn aros yno am oddeutu tair blynedd. Wedi iddo ddychwelyd oddi yno symudodd yn o fuan i fyw yma yn Providence, lle y bu yn aros hyd ei fedd.

Priododd tra yn Danville pan oedd yn 30 ml. oed a merch o'r enw Elizabeth Morgan o'r lle hwnw, yr hon fu yn wrig fyddlon ac ymdrechgar iddo hyd ei fedd. Cawsant amryw o blant, o barl y mae chwech yn aros hyd y dydd hwn. Y mae yr leuengaf yn fuchgen pedair bliwydd oed. Buont yn fyddlon ac ymdrechgar gyda pheithau y byd hwn, fel yr oeddynt erbyn hyn mewn ffordd i fyw yn dactus heb ymdrafferthu gyda thrafferthion y byd. Yr oeddynt yn awr er ys tro yn siarad a'u gilydd am dynu trafferth y stôr i'r terfyn, a byw ar y gweddill. Yr wyf yn meddwl ei fod yntau yn gwneyd hynny hefyd mor gyflym ag y gallasai dan yr amgylchiadau presenol.

Yr oedd yn ddyn crefyddol yn ngwir ystyr y gair. Bu ei dy yn artref gwelindogion yr efengyl tra y bu yn cadw ty. Bu mewn cryn ymdrech i gadw ei grefydd yn fyw am y blynyddoedd cyntaf o'i oes yn y wlad hon. Yr oedd yn ddyn leuanc, ac anhawdd iawn oedd cael dyn leuanc fel efe yn y wlad y pryd hwnw yn grefyddol. Hefyd anhawdd iawn oedd bod o fewn cyraedd gwasanaeth crefyddol Cymreig. Clywais ef yn dyweyd iddo fod yn cerdded am dros naw milldir wrtho ei hun i'r cyfarfod ar y Sabboth i Pittston, Pa.

Gallasai pe yr ewyllysai drellu ei oes yn ddifwlch fel diacon er pan y gosodwyd ef yn y swydd yn Danville yn o fuan wedi iddo briodi. Bu yn ddiacon yma am oddeutu pedair blynedd, pryd y tafoedd y swydd i syny er mawr anewillysgarwch y frawdoliaeth. Cafodd llawer cynyg ar y swydd wedi hynny, ond gwrthodai bob tro oberwydd, meddai, y gallasai ei waith ef yn cadw y swydd ac hefyd yn cadw stor fod yn rhwystr i ambell un. Ond addawai bob tro i wneud unrhyw beth yn ei allu er cynorthwyo y rhael fusael ynddi. Hyn a wna hefyd yn effeithiol ac i bwrpas. Teimla yr eglwys heddyw, yn weinidog, diaconiaid, eglwys a chynulleidfia ein bod wedi colli cefn da, ac un a allwn ystyried yn flaenor effeithiol yn yr eglwys.

Y mae genyf lawer o lythyrâu wedi eu derbyn oddiwrth wahanol bersonau er ei ymadawlad. Gosodaf i lawr yma ranau o ddau nodyn. Y cyntaf yn elldo Cadwalader Evans, Pittston, Pa., yr hwn sydd wedi bod yn hen gydymaith iddo am lawer o flynyddoedd.

"Fo ddaethum i gydnyddiaeth a Griffith J. Roberts 34 o flynyddoedd yn ol. Yr oedd y pryd hwnw yn grefyddol. A chan belled ag yr wyf i'n gwybod fe barhaodd yn hollol ddifwlch yn ei holl daith grefyddol. Yr oedd o deulu crefyddol, yn neillduol o oehr ei dad. Yr oeddynt braidd yn ddielithr yn grefyddol ac amryw o honyat yn weinidogion yr efengyl."

Dyfnawn un arall o elldo y Parch. J. P. Davies, Danville, hen gartref Mr. Roberts:

"Anwyl Chwaer,—Yr wyf wedi bod yn holl amryw o'r brodyr yma yn nghylch eich hanwyl briod. Sylwedd yn tystiolaeth yw, ei fod yn berchen synwr cyffredin cryf iawn; o ran tymer meddwl yn bwyllwg a phenderfynol, fel cyfaiili yr oedd yn ddiwenaeth; fel cynnydog yn ddirdoes, cymwys-

sagar ac elusengar; fel masnachydd yn gyflawn a didwyl. Bu yn aelod yma am flynyddau, yn ysgrifenydd a diacon i'r eglwys. Ymddengys mor bell ag y gellir barnu canlynol dyn wrth ei ymddygladun ei fod yn Israeliad yn wir yn yr hwn nid oedd twyll. Methais a chael gwybod y manylion, felly nid oes genyf ond eu casglu a'u gosod goreu gullwn."

Claddwyd ei weddilllon marwol y dydd Mercher canlynol, Chwef. 23, yn y Forest Hill Cemetery. Daeth tyrfia luosog yn nghyd i'w gladdedigaeth. Cadwyd y prydawn yn *half-holiday* cyffredinol trwy y lle. Cauodd masnachwyr eu tal masnach, a thalwyd y warogaeth oreu i'w goffadwriaeth ar y dydd. Trodd clwb yr Oddyddion allan yn gyflawn i'w angladd, aelod o ba un yr oedd efe. Daeth amryw weinidogion yn nghyd, a danfonodd amryw eraill lythrau i fynegu eu hanallu i fod yn bresenol er y mawr chwenychent gydymuno a'r teulu yn yr orymdaith alarus. Yn mhilith y rhai oeddynt yn bresenol ni enw'r (heblaw Mr. Jones y gwelindog) y rhai a gwymerasant ran yn ngwasanaeth y claddu:—Dechrenwyd trwy ddarlennu a gweddio gan y Parch. J. P. Davies, Danville, Pa. Siaradwyd gan y Parchn. D. E. Evans, Plymouth; D. Daniels, Dundaff; E. B. Evans, Hyde Park; J. B. Fisher a'r Parch. Mr. Cole o'r lle hwn, Providence. Felly y claddwyd gyda pharch, anrhydedd a galar mawr un ag oedd yn dellwng gwneuthur o honom hyn iddo fel dyn ac fel Cristion. Nos Sabboth, Mawrth 12, traddododd y Parch. R. S. Jones y gwelindog a'r Parch. E. B. Evans, Hyde Park, rai sylwadau arno fel dyn, gwr, tad, cymydog a Christion. Sylwyd arno, nad oedd masnach, na thrafodaeth y byd yn cael ymyraeth ond yr hyn oedd raid a'i faterion ysbrydol a chrefyddol ef. Safai yn gadarn ar egwyddorion y gwirionedd heb gysylltu ei hun wrth farn na themlad neb dynlon. Yr oedd bob amser yn aefyll yn blaid i'r weinidogaeth, heb un amser ddyfod i wrthdaraidd a hi. Yr oedd yn or-ofalus am gadw crefydd i fyny yn y teulu. Un o effeithiau da hyn yw fod y plant i gyd eidd wedi tyfu i fyny i oedran yn aelodau crefyddol profosedig. Yr oedd yn byw i farw a credwn iddo farw hefyd i fyw, a hyny mewn gwell gwlad na dim welodd llygad natur eto. Fel yma y mae un o'r dynlon a ystyriem yn gaffaeliad i unrhyw eglwys ei gael yn aelod o honi wedi ein gadael. Y Duw welodd yn dda gymeryd ein brawd o ganol bywyd o ddefnyddioldeb ar y ddaear, baro fod ei ymadawlad yn fendith i'w denlu galarus, yn weddw a phlant, yn gystal ag i'r eglwys y perthynai efe iddi.

R. S. JONES.

MARWOLAETH A CHLADDEGIGAETH MR. JOHN L. REES, PROVIDENCE, PA.

Ganwyd y brawd fyddlon a da uchod yn Nghwmnedd, yn nghymydogeth y Lamb & Flag, Tach. 15, 1808. Efe oedd yr ieuengaf o bedwar o blant, a chafodd fyw hefyd i weled eu claddu o'i flaen ef. Bu un o honynt farw yn ardal ei enediglaeth yn Cwmnedd yn yr hen wlad. Bu y ddau eraill farw yn y wlad hon yn St. Claire, Pa. Bu farw eu tad pan nad oedd John ond ieuanc, ac efe fu yn gofalu am gartref i'w fam hyd nes iddo briodi yn 30 mlynedd oed. Bu fyw gyda hi gan weithio yn llafurus a diwyd a dynw trouliau y teulu mewn modd anrhydeddus a boddlongar. Ym

ddyddai yn wastad fel dyn oedd yn telmlo rhwymedig aeth arno i anrhydeddu ei hun; a dynigwael yw yr hwn sydd yn amddiffaf o hunan-barch.

Elai i'r addoldy yn gyson bob Sabboth, yn gystal a'r ysgol Sabbothol a'r cyfarfodydd cyhoeddus. Dangosai gryn awydd am gyraedd gwybodaeth, er mai prin, prin y bu ei fanteision. Cychwynwyd ysgol gan a Chymdeithas Gymreigyddol yn yr ardal. Ymunodd yntau a'r ddwy, ac ymdrechodd yn ol ei fedr gyda hwynt; ond byr boedlog fuont, oblegid pobl ieuaine chweringar a chwarengar oedd yn mynychu yr ysgol gan, a Sociniaid oedd grym y Cymreigyddion, fel yr edrychid ar y naill a'r llall o'r Cymdeithasau hyn gyda drwg-dyblaeth gan bobl unlawngred yr ardal bam mlynedd ar hugain yn ol. Felly diflanodd y ddwy Gymdeithas, a cholodd y brawd y cyfleustra a fawr ddymunai er eangu ei derfynan meddyliol.

Priododd a merch o'r enw Anne Jones, yr hon fu yn wraig fyddlon iddo hyd ei fedd; ac sydd yn aros yn ein plith eto, yn wraig weddw barchus a chrefyddol. Bu iddynt saith o blant, o ba rai nid oes ond un ferch yn aros. Y mae hi yn byw yn Hyde Park, ac yn aelod parchus gyda'r Annibynwyr yno.

Symudodd Mr. Rees i'r wlad hon yn y flwyddyn 1837, pan yn 33 ml. oed, gyda'i wraig a dau blentyn. Buont fyw am ryw dymor yn St. Claire, Pa. Symudasant oddiyno i Beaver Meadow. Tra yn Beaver Meadow y derbyniwyd ef yn aelod eglwysig trwy ddeheulaw cymdeithas gan yr Hybarch E. B. Evans, Hyde Park, yn mhen oddeutu bliwyddyn ar ol i'w wraig, Mrs. Rees gael ei derbyn yn aelod. Symudasant yma i Providence oddeutu ugain mlynedd yn ol, ac yma yr arosodd yn sefydlog hyd nes iddo gael ei symud i'r bedd. Daeth yma pan nad oeddynt ond newydd gychwyn yr achos crefyddol gyda'r Annibynwyr yn y lle. Nid oedd y pryd hwnw ond rhyw saith o frodyr yn perthyn i'r eglwys fechan. Rhoddodd i fyny gweithio er ys tua deng mlynedd yn ol. Dioddefai yn drwm oddiwrt h y diffyg anall.

Yr oedd yn hen dderbyniwr cyson, parchus o'r Cwmnedd, ac nid oedd oddi neb un amser yn cynyg llyfr ar werth wrth basio, na fyddai efe yn ei brynn. Ac nid yn unig eu prynu wnehai, ond darllenai hwynt yn fanwl bob un; ond hoff fytirddod ei galon oedd eysraith ei Dduw—y Beibl, y Testament Newydd ac yn seiliduoil y llythyr at y Rhufeiniaid. Meddyliwyf fod y rhan fwyaf o ddynion a chanddynt eu dewisfan o'r gair santiaid. A'i ddewisfan ef oedd y llythyr uchod. Yr oedd wedi dewis testyn angladdol iddo ei hun allan o'r llyfr hwn, ac wedi ei rhoddi ers amryw o flynyddau i'r hybarch dad Lewis Williams, Carbondale, i bregethu yn ei angladd, os buasai yr Arglwydd yn caniatáu iddo fyw ar ei ol ef. A chafodd fel y dymunai. Cawsom bregeth arddoroch gan yr hybarch dad nos Sabboth, Ebrill 9fed, oddiar y testyn uchod. Nid wyf yn meddwl i'r hen frawd bregethu lawer gwell pregeth na mwy hwyliu yn ei oes.

Bu John L. Rees farw yn hollol ddilysmwrth yn ei wely, gyda thorlad y wawr boreu dydd Mawrth, Mawrth 21. Yr oedd fel arfer bore y diwrnod o'r blaen oddieithr ychydig o boen yn awr ac eilwaith mewn un ochr iddo. Siarodd swy nag arfer a'i ferch Mrs. Edwards y diwrnod hwnw aur ei ym-

adawiad a'r trefniadau cysylltiodig a hyny—er nad oedd efe ei hun y pryd hwnw yn dychymygu mai dyna y diwrnod diweddfaf iddo ar y ddaear.

Yr oedd yn ddyn dichlynaidd iawn yn ei fywyd, o ymarweddïad par, a chadarn iawn o blaid y gwirionedd yn mhob cangen o hono, yn neillduol o blaid dirwest. Yr oedd yn ddyn gonest yn ei holl drafodaeth, ac haelionus hyd eithaf ei allu. Codwal ei gurtref yn llety agored a chroesawgur i weinidogion y gair bob amser. Yr oedd yn grefyddwr seolog, gweithgar a fyddlon yn ei holl gylch. Bafal yn gadarn ar i bob profeswr ffurfiol cymeriad dilwgr ger bron y byd. Yr oeddym yn ofni er ya rhai blynyddoedd yn ol fod amser ei ymddatodlad wedi dyfod, ond rywsut nid oeddym yn meddwl am hyny eleni: oblegid ei fod yn ymddangos i ni yn well nag arfer. Ond gwir yw y gair, "Yn yr awr na thybloch y daw Mab y dyn." Claddwyd ei weddillion marwol y dydd iau canlynol, Mawrth 22, pryd y daeth tyrfia luosog y'ngghyd i dalu iddo y gymwynas olaf. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parchn. L. L. Rees (B.), Providence, E. R. Lewis ac E. B. Evans, Hyde Park. Claddwyd ef ya ngbladdfa y Cymry yn Hyde Park. Pa. Y Duw fu efe yn wasanaethu ofalo eto am ei weddw alarus yr hyn sydd yn ol o'i dyddiau ar y ddaear, ac a baro iddi hi a'u ferch dreiglo eu balch ar yr Arglwydd, ac yna Efe a'u cynnal hwynt.

R. S. JONES.

Y BEIBL A'R YSGOL DDYDDIOL.

V.

GAN Y PARCH. D. E. EVANS.

Un penod fechan eto ar *gyeylltiad moesa* a *goladorieth*. Ein gosodiad yw, *Nae gall unrhyw lywodraeth hysgwrdd, ond am gyfnod byr, os na fydd rhyno un grefydd yn cael ei phleidlais*—gall oddef rhai eraill—ond rhyw un yn cael ei *phleidlais*, ac fel y cyfryw, fod deddfau y llywodraeth ac egwyddorion y grefydd hono yr un yn eu natur. Cyn y gall llywodraeth fod yn gryf, a llywyddianus, rhaid iddi fod mewn cydymdeimlad a phobl oreu a chryfaf ei ddinasyddiaeth. Onid ydyw yn addefedig, nad oes yr un crediniaethau a gydiant mor gadarn, ac a wreiddiant mor ddwfn yn yr enaid a'r crediniaethau crefyddol? Dangoswch i mi ddynion nad oes ganddynt egwyddorion, fel rhaffau yn eu hangori y tu draw i'r llen, yn nghreigiau cedryn y byd tragywyddol; dangosaf finau i chwithau ddynion ag y mae eu prif hynod-rwydd yn gynwysedig mewn gwendid, gwamalfrydd, amheuan, ac ofnau. Dynion yn meddu egwyddorion ag sydd yn eu hangori mewn "craig sydd uwch na ni," yn unig sydd gadarn.

Y mae rhywrai wedi llynnodi eu henwau mewn cadernid, "a oresgynasant deyrnasocedd a wnaethant gyfiawnder." Nid oes dim a gydia yn ngwreiddiau eneidiau pobl, ac a lwyr enilla eu cydymdeimlad, ac a ffurfia iddynt gymeriadau sydd grysfach nag angau; ond egwyddorion sydd yn cysylltu dau fyd a'u gilydd. Y llywodraeth hono ynte a gaua ei llygaid ar y

faith hon, ac fel y cyfryw a ddilystyra ddy-muniadau dyfnaf a didwyllaf mwyafrif y gor-euon o'r ddinasyddiaeth; gellir ysgrifenu mewn llythyrenau breiston ar draws ei henw, "Ista-abod," canys y gogoniant a ymadawodd. Egwyddorion moesol unrhyw lywodraeth, ydynt y rhedweliau a'r gwythienau trwy y rhai y mae yn rhaid i waed ei bywyd redeg a chynnal nerth. Peth arall:

Y mae yn hen bryd dweyd, *Mai un dobarth o egwyddorion moesol o ran eu natur, ar yr un pryd, y gall unrhyw lywodraeth gyda doethineb a diogelwch, roddi ei sanctïon iddynt*. Rhaid dweyd fod "irrepressible conflict" rhwng moesa au cenhedloedd a chenhedloedd, a rhwng moesa au crefyddau a chrefyddau. Gellir, ac y mae yn ddoethineb, *goddef* i wahanol grefyddau a moesa, ond annoethineb rhoddi sanctïon ond i *ryw un*. Rhaid cael rhyw raddau o gydymdeimlad rhwng gwahanol elfennau y ddinasyddiaeth—*ynfydrwydd gyda ceisio uno tywyllwch a goleuni*! Sonir llawer am *natural boundaries* rhwng pobl a'u gilydd, mynyddoedd, llynoedd, a ddinasoedd, yn gwahanu rhwng cenhedloedd a chenhedloedd; ond beth yw y rhai hyn i wahanu pobl yn ymyl yr egwyddorion moesol sydd yn bodoli? Pethau yn bodoli yn *allanol* yw y rhai cyntaf; ond y rhai sydd yn bodoli yn y *maenol* sydd raid iddynt roddi ffurf i'r allanol, hwy'r neu hwy'rach. A all Pabyddiaeth a Phrotestaniaeth—a all Mormoniaeth a Phrotestaniaeth—a all Anfyddiaeth a Phrotestaniaeth gydfyw mewn cydymdeimlad a'u gilydd? Pwy garaf adeiladu ty o ddefnyddiau byw, ag a fyddent o hyd mewn gwrthryfel egwyddorol a'u gilydd? Pwy garaf ar ganol y gauaf, pan y mae'n ysturm rhew ac eira, weled rhwyg anferth yn y mur, y meini hyn yn tynnu oddiwrth y rhai acw, a'r rhai acw oddiwrth y rhai hyn? Onid myrdd gwel llawer cael elfennau yn yr adeiladaeth ag a fyddent mewn cydymdeimlad a'u gilydd? Yna ni ddela rhwyg. Yn y "national house" ynfydrwydd yw hi i gaeglu defnyddiau gelyndol o bob gwlad a cheisio eu gosod yn nghyd, ac yna ymfrostio yn niogelwch eu hadeiladaeth; y mae rhwygiadau yn anocheladwy. Gosodir y defnyddiau goreu yn yr adeiladaeth, defnyddiau ag a fyddant yn gydnaws a'u gilydd, yn cydymdeimlo gyda'u gilydd a thros eu gilydd; fel pan ddaw gauaf a *gauafau*, y bydd y teulu yn ddlogel. Ond gyda hyn, rhodder i'r "toleration act" ei helaethrwydd eangaf.

Mae y ddinasyddiaeth hon wedi ei lleoli o dan yr amgylchiadau mwyafrif ffafriol. Dynion wedi cael eu cymeriadau wedi eu ffurfio gan egwyddorion y Beibl, yr hwn yn awr y ceisir ei dafu allan o'r Ysgol Ddyddiol, ydynt y dynion sydd wedi tori sylfaen ein national house; hwy'sydd wedi casglu yn nghyd a goddef casglu yn nghyd y defnyddiau; hwy'sydd wedi adeiladu hyd yn

hyn. Nid pobl orall Beganialld, Formonaid, Bahometanaidd, nac Anfyddol a "lafuriasant a nuan yn myned i mewn i'w llafur hwynt." Y mwyaf o lawer o'r teulu, er cymaint fu ac eto sydd o eddofgarweh—y mwyaf o lawer eto yw y dynion mae y Beibl wedi rhoddi cymeriadau iddynt. Nid yw ein gelynion, y rhai sydd am i ni dafu hen lyfr parchus y teulu allan, ond gelyddig mewn cymhariaeth.

Heblaw hyn, y mae ugeinlan, oes canoedd, o "official acts" y llywodraeth yn cydnabod y grefydd Gristionogol yn grefydd y ddinasyddiaeth! Y mae *dyfwrnadau* llys bobal y wlad, cyfansoddiadau y rhif luocaf o'n talachau, deddfau cadwraeth y Sabboth, dyddiau diolchgarwch blynyddol, y "chaplaincies" porthynol i'n amedd-dai, a'n penyd-dai, a'n byddiaedd, y Beibl yn yr ysgolion hyd yn awr, &c. &c.; yn dygweddi grefyddiad y llywodraeth. A ydyw y rhai sydd yn heriohogion ar y ty a'r oswbl sydd ynddo, pan mae y "doed" yn dweyd am ei drogiwyddo fel y mae i'r elafaid, yn awr yn caniatu i'r *rhaf o dddefnydd i ddwyf i fann fel gwasnachddynion i ddechreu taffu y doed-ras goren allan!* Ond gwell yw dweyd: *Kon-aidigion, os oed ydyw y pethau yna yn taw eich taddiadau, ewch i'ch lleoedd priodol, Nyni fu perchenogion y pethau hyn, nyni ydyw eu perchenogion, a'n plant ni fydd y perchenogion.* Y mae *goddefgarweh* i chwi, ond nid meistrloaeth. Os byddw'n mor ynyf d goddef i chwi dafu eich doed-ras goren allan mor fuan a hyn, byddwch yn ddigon rhyfygu yn y man i gyho yw ein *gwareu ninau* a'n trol ninau allan. Nid oes ond y oswbl a wna eich tro. Bydd i ni eich gwrthwyohe hwy'r neu hwy'rach, gwel gwyn ddechreu cyn eoli un o'r doed-ras; Selli os frwydr gyda chwi fyddai yn wendid i ei, ac yn anill i chwihau. *Goddefen* gyda chwi i ryfel egwyddorion, ond nis gallwn ganiatu aglyddiaeth i chwi; yn neillduol nis gallwn law nodi a'n bysodd ein hunain, yr hawliau sydd yn eiddo i ni a'n plant, i fod mwy yn eathra dan draed ein gelynion.

(I'w barha.)

GORSIEDD SOLOMON.

Ni ruddwyd erioed ddegrifiad llawn o'r orsedd ardderchog hon; a dyna rai o'r hynodion, fel y maent yn ngwaith Dr. Adam Clark, allan o hon ygrif Bersialld.

Yr oedd ei hochrau yn aur par; ei thraed yn emeralds ac amrywiaeth o berian, a phob un o faint wy estrya.

Yr oedd iddi saith o risiau; ac ar bob ochr iddi yr oedd perllan arluniadol yn llawn o goed, canghennau y rhai deddynt gyfansoddedig o gerig gwerthfawr, yn arddangos ffirwythau addfed ac anaddfed. Ac ar frigau y coed yr oedd adar o amryw o'r lliwiau pryderthaf i'w gweld. Yr oedd yr holl adar yn gaeol oddi-

fewn, ac yr oeddant ar achlysuron yn ysgau miloedd o'r nodau pereiddiaf a glywodd clustiau marwllion erioed.

Ar ei gris cyntaf yr oedd cangau gwinwydd arluniadol yn llawn o rawnsyplau, cyfansoddedig o amrywiol gerig gwerthfawr, wedi eu trefnu yn y fath fodd fel yr oeddant yn dangos gwahanol lliwiau, sef porphor, violet, gwyrdd, a choch, i'r dyben iddynt edrych fel ffirwythau naturiol.

Ar yr ail ris, ar ddau du'r orsedd, yr oedd dau o lewod aur, o faintioll anferth, ac ymddangosiad ofnadwy o fawreddog.

Yr oedd rhyw allu celfyddydol yn yr orsedd, y fath, pan roddai y prophwyd Solomon ei droed ar y gris cyntaf, byddai yr holl adar yn lledu eu hadenydd, ac yn cynhyrfu yr awyr &u awn. A phan gyffyrddai ei draed â'r ail ris, lledai y llewod eu palfau. A phan gyffyrddai â'r drydedd ris, byddai yr holl gynulleidfia o adar, anifelliaid, a dynion, yn adrodd mawl i Dduw. A phan âi i fyny ar y bedwerydd gris, byddai y lleisiau i'w clywed yn ei gyfarch yn y dull canlynol: Mab Dafydd, bydd ddiolchgar am y bendithion a gefaist gan yr Hollalluog. A phan ai ar y bumed gris, yr oedd yr un geiriau yn cael eu hail adrodd. Ac ar ei gyffyrddiad â'r chweched gris, byddai yr holl blant yn canu mawl. Ac ar ol cyraedd y seithfed gris, byddai yr holl orsedd, gyda'r holl adar a'r anifelliaid, yn ymsymud ac yn parhau mewn ysgogiad hyd nes i'r brenin eistedd ar ei sedd frenhinol. Wedi'n byddai yr adar, a'r llewod, a'r anifelliaid eraill, trwy ryw weithrediad dirgel, yn tywallt cawod o'r mwg gwerthfawrocaf ar y prophwyd: ar ol hyny byddai dau aderyn yn disgyn, ac yn rhoddi coron aur ar ei ben.

O flaen yr orsedd yr oedd colofn o aur caboledig; a cholomen aur ar ei phen, ac yn ei chylfin lyfr rhwymedig ag arian. Yn y llyfr yr oedd Salmau Dafydd a'r prophwydi yn ygrifenedig; ac yr oedd y golomen yn cyfiwyno y llyfr i'r brenin Solomon, ac yntan yn darllen cyfran o hono i blant Israel.

Dywedir yn mhellach, pan byddai personau euog yn dynesu at yr orsedd i gael eu barnu, byddai y llewod yn arfer rhoi yn arswydol, ac yn ysgwyd eu cynffonau mewn dull ffyrnig; a'r adar hwythau yn dechreu sythu eu plu; a'r holl greaduriaid yn gwaeddi gyda rhyw swm uchel, nes yr oedd y fath ofn yn syrthio ar y cyfryw bersonau fel na feiddiai yr un o honynt ddwyn gau dystiolaeth, ond yn y fan yn cyffesu eu drwg weithredoedd.

Dyna oedd gorsedd Solomon fab Dafydd.

A chaniatau fod y degrifiad ardderchog yna yn wir, nid oedd ynddi ddim nad allasai cywreirnwydd celfyddydol ei wneud; dim yn gofyn am ddylanwadau goruwchnaturiol. Hefyd gallwn gredau yn hawdd fod gan Solomon ddigon o aur a pherlau at wneud y fath orsedd, pan

ystyriom faint o gyfoeth a adawodd ei dad lldo; un fil dau gant a thri ar hugain o fillynau, chwech cant a naw ar hugain o filoedd, tri chant a thri a deugain o bunioedd, un swllt ar ddeg, ac wyth geiniog a diimai, heblaw y cyfoeth a gasglodd Solomon ei hun.

Cyf. gan Wm. o FOM.

UNDEB RHWNG YR ANNIBYNWYR A'R METHODISTIAID.

A ydyw yn ddichonadwy? Tybiwyf ei fod, o leiaf i raddau helaethach o lawer nag ydyw yn bresenol. Hefyd mae "arwyddion yr amserau" yn gogwyddo yn y ffordd hono, a'r teimlad tros hyn yn dyfnhau yn gyflym. Meddyliwyf y gellid yn hawdd chwanegu hyn mewn modd ymarferol; ac mae yn llawen genyf fod hyn hefyd ar gynydd. Os edrychwn i Gymru, gwelwn fod y Methodistiaid wedi anfon dirprwywyr i "Undeb Cynulleidfaol" yr Annibynwyr yn Nghymru; a bod yr Annibynwyr o'u ta hwythau wedi penodi dirprwywyr i "Gymanfa Gyffredinol" nesaf y Methodistiaid a gysylltir yn Abertawe eleni. Ond y Methodistiaid gafodd yr anrhydedd o gychwyn yn gyntaf. Hefyd cawn yn hanes Cyfarfod Cenhadol yr Annibynwyr yn Abergwaen, D. C., a gynaliwyd iaf, 2il a 8ydd o Mai diweddfaf, fod gweinidogion y T. C. yn cydweithredu a gweinidogion yr A. yn y cyfarfodydd pregethu ac yn ngweinyddiad Swper yr Arglwydd. Gellid nodi llawer o engeiffeitiau eraill sydd yn dangos fod y ddau enwad yn Nghymru yn dyfod yn ymarferol yn fwy fwy unol.

Nid yw hyn yn cael ei gwbl esgeuluso yn y wlad hon chwathf, a dichon fod amgylchiadau yr eglwys Cymreig yma yn mysg y ddau enwad yn galw am fwy o hyn yn y wlad hon nag yn Nghymru. Yn Nghymanfa yr Annibynwyr yn Newark, O., Medi 1873, yr oedd tri o weinidogion y T. C. oeddynt yn gyfleus i hyn wedi cael eu gwahodd i'r cynadleddau ac yn cael eu cymhell i siarad ynddynt. Tracheff yn Nghymdeithasfa y T. C. yn Oak Hill, O., Mai 1875, galwyd holl weinidogion yr Annibynwyr oedd yn bresenol i ddechreu yr oedfaon cyhoeddus, er nas gwahoddwyd hwy i'r cynadleddau, fel y gwnaethai yr Annibynwyr yn Newark. Yr wyf er pan yn y wlad hon wedi ymweled a'r rhan amlaf o'r prif sefydliadau Cymreig yn y gwahanol Dalaethau, ac wedi bod yn pregethu yn nghapelau y ddau enwad yn ddiwahaniaeth, (ac yr oeddwn i raddau felly yn yr hon wlad,) ac yr wyf wedi cael sirolddeb mawr yn Nghyrd-dau Trimisol a Chymdeithasfa oedd y T. C., yr un fath a phe buaswn wedi ymaslodi yn un o honynt; ac nid wyf wedi gwelod nemawr ragsarn sectol yn mysg y naill na'r llall o'r ddau enwad, oddigert rhai eithriadau yn sefydliadau Jackson a Gallia, O., a sefydliad Oneida, N. Y. Ac y mac rhagiaru yn y darfodedigaeth yn yr

ychedig famau eithriadol yn y lleoedd hysg. Nis gellir disgwyl aungen na fydd *personas* rhagfarnllyd mewn llawer lle; ond peth arall yw fod arweinyddion yr eglwys yn nghyd a'r werin felly. Mae yn dda genyf allu hybysu nad wyf yn eanfod y rhafarn honond yn anaml iawn: ac o'm rhan fy hun ni byddai dim yn fwy boddhaol genyf na gweinidogaethu i ddwy eglwys, un yn A., a'r llall yn T. C., a fyddent o fewn y pellter priodol i "daith diwrnod y Sabboth" i'w gilydd. Diebon fod llawer o addfed, rwydd yn bresenol i bethau fel hyn, ac mai diffyg meddwl a ehydmaddyddan am dano yw y rhwystyr penaf.

Pe byddem fel dau enwad yn ymwsgu yn nes at ein gilydd, dewem i adnabod ein gilydd yn well, a deallem fod ynom fwy o debygelrwydd i'n gilydd nag ydym yn dybied. Yr oedd ffariawr yn Brycheiniog, D. C., wedi myned sillan ar fore niwliog iawn ac wedi dychwelyd erbyn boreubryd, a phan wrth y bwrdd yn adrodd ei brofedigaeth wrth weinidog oedd wedi lletya yn ei dy y nos flaenorol, meddai, "Cefais y bore yma yr ofn mwyaf dychrynallyd ag a gefais erioed yn fy mywyd:—Pan yn myned tua'r mynydd gwelais ryw hwdwg mawr fel castell yn dyfod i'm cyfarfod; nis gallaswn gan y niwl ganfod pa fath oedd ei lun: bu agos i mi ffotug adref rhagddo, ond penderfynais arw nos gwelod pa beth ydoedd. Fel y dynasai ataf yr oedd yn myned yn llai lai; bob yn ychedig deallais mai dyn oedd; ac erbyn ei ddyfod ataf, pwy dyblech oedd? Neb ond John fy mrawd." Felly yr ydym ninnau yn ofni ein gilydd, heb allu gwybod na llun nac ansawdd ein gilydd; ond yn y niwl yr ydym. Pe dynesem at ein gilydd, deallem mai brodyr ydym. Gan fod y Trefnyddion yn cysylltu y gair *Calfniaidd* a'u henw, mae llawer o'r dosbarth mwyaf anwybodus o'r Annibynwyr, nad ydynt yn deall y gwahaniaeth rhwng *Calfniaeth* ac *Antinomiaeath*, yn tybied mai rhyw athrawiaeth Uchel *Calfniaidd* (a dweyd y lleiaf) sydd gan y T. C., os nad yn rhoi o'r neilldu gyfrifoldeb dyn. Ond yn y niwl mae y cyfryw, drusain. Nid oedd yr ansoddair "*Calfniaidd*" yn cael ei arfer gan y Trefnyddion hyd oni ddechreuodd y Wesleyaid gauglu eglwys yn Nghymru; a chan eu bod hwy yn cael eu galw, "*Methodistiaid Wesleyaidd*," cysylltodd y hen Fethodistiaid Cymreig y gair "*Calfniaidd*." A'u henw er mwyn gwahaniaeth. Dichon y buasai yn well cymeryd rhyw air arall i'w gwahaniaethu, megys eu galw yn Fethodistiaid Rowlandaidd, neu ryw beth cyffelyb. Ond y gair "*Calfniaidd*" ddewisasant; ond ni buont erioed ac nid ydynt eto yn fwy *Calfniaidd* nag yw yr Annibynwyr wedi bod yn mhob oes o ddyddiau y Dr. Owen a'r Dr. Goodwin (y rhai a elwir yn "ddwy brif golofn Annibyniaeth") hyd yn awr.

Yr wyf yn cofio yr urddiad cyntaf yn mysg y.

T. C., ac yr oeddwn yn aelod cyflawn yn eu mysg flynyddoedd cyn cyfansoddi eu "Cyffes Ffydd," ac nid oeddidd yn lletya'r dyblaeth y pryd hwnw fod dim gwahaniaeth mewn athrawiaeth rhwng y ddau enwad; namyn gwa-haniaeth mewn trefn eglwys yn unig.

Mae y T. C. o'r tu arall (yn enwedig y rhai mwyaf anwybodus o honynt) yn tybied am yr Annibynwyr, gan nad ydynt yn gosod unrhyw "Cyffes" neillduol yn amod aelodaeth, mai rhai didrefn a dibwynt ydynt mewn athrawiaeth a dygyblaeth, a'u bod yn hynod ddeddf-ol a Pharisaidd yn eu barn, os ydynt hefyd yn meddu rhyw farn. Ond yn y niwl y mae y tybwyr hyny hefyd, druaill.

Mae yr Annibynwyr ar y cyfan yn parhau i ddal yr un athrawiaeth ag oeddynt yn ddal yn oes y Puritaniaid. Mae yn wir fod eithriadau personol yn mysg y ddau enwad: ond nid teg cymeryd personau eithriadol yn safon i farnu enwad. Mae yn Nghymru, Lloegr a Scotland tua mil a haner o weinidogion gan yr Annibynwyr, ac (oddigerth ychydig iawn o eithriadau) yn dal yr un athrawiaeth ag oedd y Dr. Owen a'r Dr. Goodwin.

Os edrychwn drachefn i'r wlad hon cawn Gynghor Cenedlaethol y Cynulleidfawyr yn yr Unol Dalaethau a gynaliwyd yn 1865 a 1871 yn datgan eu hymylniad wrth athrawiaeth y tad-au Puritanaidd, a Chyffesion y Cynghorau y rhai a osodwyd allan yn 1848 a 1880. Nis rhaid i un Methodist betruso am fynyd yn nghylch iachurwydd yr athrawiaethau hyny: ac os oes ambell Annibynwr neu Fethodist yn dal unrhyw athrawiaeth amgen, mae yn gwa-haniaethu oddiwrth gorff mawr ei frodyr o'r un enwad ag ef. Ond dichon nad yr un *getriau* mae pob un yn ddefnyddio i osod allan yr un *gyniadau*.

Ymddangosodd llythyr ar y pen hwn yn ddi-weddar yn y *Goleuad*, papyr y mae ei gylchred-iad yn benaf yn mysg y T. C. yn Nghymru, ac ymddangosodd eileb (*copy*) o hono drachefn yn y *Tyst o'r Dydd*, papyr yr A. Yr oedd yn gyfeir-iedig at y Parch. Dr. Edwards, Bala, Llywydd "Cymanfa Gyffredinol y Methodistiaid," a'r Parch. R. Thomas, Bala, un o'r Dirprwywyr i'r Gymanfa hono tros "Undeb yr Annibynwyr Cymreig." Nid oes dim yn eithafol yn y llyth-yr, ac y mae yn un teg iawn. Gosodwn yma rai dyfyniadau o hono. Ar ol crybwyll am yr helynt ffin fu rhwng y Methodistiaid a'r Pres-byteriaid, dywed:

"A fyddai undeb rhwng y Methodistiaid a'r Annibynwyr—dan enwad, er yn dra gwahanol, sydd yn meddu llawer o debygrwydd, ac o el-fenau sydd yn cyd-daro—dan enwad Cymreig * * * * oni fyddai undeb rhwng y ddau hyn, meddwn, yn debycach o fod yn bosibl, ac o dan-fendith y maeoedd yn debycach o fod yn fwy o hyrwyddiad i achos crefydd a gogoniant Duw

nag undeb a'r Presbyteriaid? Paham rhaid i ni edrych tros y terfyn?" [sef myned i uno a'r Saeson.—E. E.] "Onid oes i ni frodyr o gig a gwaed, o iaith, o syniadau, ac arferion, yn agos atom? * * * * Nid wyf yn anghofio y gwa-haniaeth sydd rhwng Annibyniaeth a Method-istiaeth, er y dichon nad ydynt ond gwirionedd-au gwrthgyferbyniol ffurfiywodraeth eglwysig.

"Nid wyf yn tybied gan hyny ein bod yn addfed ar hyn o bryd i 'undeb' cyflawn a pher-ffiaith. Ond oni allm gymeryd camrau i ddyfod yn agosach at ein gilydd? Da iawn yw anfon dirprwyaeth y naill i gyfarfodydd y llall, yn arwydd o frawdgarwch: ond a oes dim modd cael rhywbeth mwy sylweddol i ddangos hyny? Oni allm yn awr anturio cydsynio i dynu ambell careg o'r mur terfyn? * * * * Yr wyf yn hyderus gyflwyno i'ch sylw ychydig aw-grymiadau o'r hyn dybiwyf ellid wneud yn awr.

"1. Oni ellid dyfod i ddealltwriaeth a'n gil-ydd nad oes un rhwystr i deithian Sabbothol yn y naill enwad a'r llall i ofyn am gyhoeddiad rhyw frawd o'r enwad arall, os byddant yn gweled yn oren wneud hyny? * * * * [Mae llawer o hyn eisoes yn y wlad hon.—E. E.]

"2. Oni ellid cymeryd cam pellach i gyd-nab-od *ordeiniad* y naill y llall? * * * * [Yr hyn olyga yr awdwr yn y fan yma yw, pan fyddo gweinidog o'r naill enwad yn troi at y llall. Ond mae yr Annibynwyr bob amser, hyd y gwn i, yn cydnabod ordeiniad gan enwadau eraill, ac nid ydynt un amser yn ail ordeinio y cyfryw. Mae amryw fanau yn y llythyr yr ydym yn dy-fynu rhanau o hono yn rhoi lle i feddwl mai Methodist a'i hyagrifennodd.—E. E.]

"3. Mae y trydydd cam yn fwy anturiaethus. A fyddai rhyw rwystr i gysylltu cynulleidfaoedd o'r ddau enwad a'u gilydd fel taith Sabbothol, os gellid gwneud hyny er lles yr achos crefydd-ol? Tybiwn fod dwy gynulleidfau mewn cym-ydogaeth yn gweled y gallent ymuno yn daith Sabbothol, ac hyd yn nod tan ofal gweinidog o'r naill enwad neu y llall. * * * * A ddylai fod unrhyw rwystr i hyny? Y naill wrth gwna yn parhau i gadw ei Methodistiaeth a'i chysyllt-iad a'r Cyfarfod Misol, a'r llall ei Hannibyniaeth a'i chysylltiad a'r Cyfarfod Chwarterol. * * *

"4. Nid yw yr amser wedi dyfod eto, se ddi-chon, i gynulleidfaoedd bychain o'r ddau enwad mewn lleoedd amhoblog i ymuno a'u gilydd. Er hyny nid yw yn rhy faan i gadw golwg ar hyny, ac nid amhriedol fyddai i'r Gymanfa Gyffredinol a'r Undeb Cynulleidfaoedd datgan eu hanghymerau dyfaeth o godi achos bychan lle byddo enwad arall yn faenorol."

Caniataer i minau cyn terfynu chwanegu fed awgrym, sef, Oni ellid cael cyd-ddealltwriaeth rhwng y ddau enwad yn eu gwahanol ardal-oedd i gydweithredu i ddarostwng y prif bech-odau sydd yn ffynnu yn eu hardaledd? Gwelais hys yn effeithiol rai troion mewn manau yn

Nghymra. Nid gyda golwg ar Ddirwest yn
unig yr wyf yn dweyd hyn. Carwn weld mwy
o ymdrech a sef ar y pen hwnw: ond mae gwa-
nanol arferion llygredig yn ffynnu mewn gwa-
nanol ardaloedd, y rhai y gellid millwrio yn eu
herbyn yn yr eglwys, ac yn yr Ysgolion Sab-
bathol heb eu cymysgu â'r mudiad dirwestol
yn ei wahanol fforddau. Pe cytunai yr enwadau
gyddiawrio felly ar yr un amser, ac mor debyg
o ran ddi f'w gilydd ag y gallont yn gyfeus,
byddai yn debyg o roi ergyd marwol i amryw
arferion gwaol sydd yn llygru yr teulenydd ac
etall mewn llawer ardal.

Oak Hill.

EVAN EVANS, (Nantyglo)

Barddonol.

FY NHAD.

*Penillion cofaduriaethol am y diweddwr Mr. ED-
WARD DAVIES, Glanrafon, Tafolog, yr hen a fu
farw Mawrth 26, 1873, yn 72 ml. oed.*

GAN TAFOLOG.

Y gauaf gillasai a'r gwanwyn i'w sodd
Yn raddol esgynai a gwên ar ei wedd;
Amranta'r ffralenn o'r clawdd ar y byd,
Fel seren ddydd bywyd y gwanwyn i gyd;
Tra natur ddadebrl mewn tirl adfywiad!
O! cau yn yr angau 'roedd emrynt fy nhad!

Er pan y cymysgem ein dagran mewn parch,
A'r grafnu dddegyrnai ar gauad ei arch,
Bu weithian ddaun wawryn a haf tyner wedd,
Yn tennu gwyrd ddril droe noethder ei fodd,
A ml, a'r fath ddydd i fywyd fy nhad,
Heb godi un golofn i'w aawyl goffad!

Maddened dy lweh, O! fy nhad, yn y glyn,
Fy ngwael ogeuladra yn gadael fel hyn
I len y dystawrwydd gysgodi gyhyd,
Rinweddau'th gymeriad o olwg y byd;
Teimladau dy gamsin, a hlesant yr oes,
A hawliant fytholl mewn odiau dy foes.

Fan weithian'r ymwelaf a'r aelwyd lle bu
Dy gwini hir dyddau'n gwneud cartre'n fwy eu,
Bydd pawb am y cyntaf i'n harwal yn llon,
I'r cylch eysgreddig o groesaw par fros;
Ond lleddfa ar unwallt lwenydd ein cwrdd,
Wna'r teimlad o ddilys—*Jod rhyrun i ffordd*;

A! erys yr archoll o'th goll, fy nhad,
Yn her i anghoffwydd effelthio'i wellhad,
Mae bwlch yn y teulu i'n tomlad i gyd;
Yn twich na chyfanir byd ddiwedd y byd;
Am danat siaradwn, ond mud ydwyf ti,
Ac yngan dy enw wna'n llygaid yn lli!

Pa ystyr o dyner dadoldeb rofst ti!
I deili dy fyth-anwyl berthynas a ni,
Ychydig o weddwon a phlant o fawrbad
Fu ddyfnach yn nyled eu priod a'u tad,
Am oml caredig i'w ffriddlon llesu,
Na'th deulu sydd yma o'th ei yn tristha.

Mor humanaberthol fu'th fywyd i gyd
I gysur dy deulu a hlesant y byd!
Tra'n hau at gynyrchu'n dyfodol swynhad,
A chysy dy ddiwydrwydd gwrteithid yr had;
Gefalon yn dreinio'th obenydd a fu,
Godeffit ti'r pigau i ni gael y plu.

Mor drwm am ein badfyd y teimlad dy fron
Tra'th law a estynit i'n dal uwch y don,
Gan siarad caloudid yn ngwyneb y cur,
A'th byyll a'th wrodeh yn dal fel y dur;
Pwy hefyd a deimlai mor llon am ein llwydd?
Dy galon jmdy; chad mewn gwenua i'n gwydd.

Dy gynghor f'ith gwyddt f'n gwarchod a fu,
Mor ffriddlon y llenwit deyrngadau y ty!
Canmolit y rhinwedd, condemnit y gwall,
Casu wên a chaen geryd y nall fel y hall;
Heb arbed y wden pan wneid droe gwael,
Saragurwydd caredig gynylid dy ael.

Nid moethus segardod (rhan mawrien y byd)
Diharpwyd f'ith dderbyn droe erchwyn y cryd;
Eithr rhwiau serth llafur yn eirwon eu gwedd,
Wna'th yrf'n ffriderus o'th febyd f'ith fodd;
Ond yni dilludd benderfyniad a gned
Yn trol mawredau yn sarn i dy dmedd.

Cest llawer yn ddoethach yn nghyfrif y byd,
At gaele pentyran o oled yn nghyd,
Yn gwylio rawelon a rhedid y ll,.
Er nodw'r llaw poblogrwydd i ffr:
Gan gyfrif holl hawliau'r gydwbydd fel gwanu,
Heb ddaeth ymhell, f'n ddaeth ydychen.

Ond ti roi'th uchelgais dan deyrnged i farn,
Mewn dirmyg o'r llwyddiant wna'th iaunder yn awn,
Y Public Opinion, er crydd o'th ll,
Fel awn ddiwydd f'n ffrinych i ffr:
Gwrthseint ei ymehwydd yn mhured dy foes,
Os rhoddai cydwbydd awgrymiad yn groes.

Tra'r oedd dy feddianau yn bwrws dy chwyn,
At ymygloethogi ni buost mewn brys:
Y llaw a gaele'th ychydig yn nghyd
Oedd ddaigon agored i'w ramu â'r byd;
Ymddodda'th haelffrydded yn ffriddlon tra mwya,
Y ffrind y tchellit dallyngedd rhyw gwa.

Dan addurn penwyni, mor leuanc dy ffrd,
Fel Hanc y croeswib ddiwydd o'th byd,
Nid oeddai anwadal fel awel, er hyn,
Droa d'alr a'th egwyddyd fe seft yn dyn;
Heb ddaen urdd-wiagoed na theit o'u rhyw,
Dwy amaf ddawder dy ddirwest f'n byn.

Hyd geryd ffriddlon dy gamran bfrn fu
Yn cerio'th ffriddlonedd, er hyn, yn y "ty."
Ni thabit wneud crefydd o gwrd gyda'r plant,
I edrych yn ddiwliol a siarad fel sant,
A'r holl grefyddoldder yn marw'n y "dweyd,"
Na, llenwit i'th broffes a bywyd o "wnead."

Oft Duw a unional gyfeirid dy ffridd;
Oft Duw gadwal ddali dy gymeriad yn wydd;
Nid darian paeitiedig o fywyd fu'th foes,
Ond twymnid ei wythi gan rin gwael y groes;
Tachrodd dy weddi ac angerdd dy ael,
Gynyrchid gan fywyd nad all fod yn gell.

Mae profiad yr oesau, er hyn, yn siarhad,
Mae dyn heb ei ael yw'r dyn heb ei ffr;
Ond crasfu ar ffrichau'th gymeriad di, nhad,
Ni ffrin eim hedmygodd o'th werthfawr goffad,
Tra'r belau i'w rhifo'n y "pothau o'r blaen,"
A tli mwy yn gwisgo'r gown gwyn dymwad.

Mewn adgof o'n rhwyfau am lafur dy aelod,
Dy gaddid mewn ddaur i'n teimlad sydd erha
Carasem, i dalu'n dyledion ddi!
Gyweirio camwythach gorweddian i'th;
Ond celelwn gymodi a chwerdar y tra,
Dwy gofio gysgtru o'th Geldwad y tra.

Fel gweithiws noswythau yn hwyddod oml
A'r galr "Adgyfodid" yn ael ar dy ffr;
Fel arwydd fod trawoeth, o fythol deg ddydd,
Yn eura'r bell orwel i emrynt dy ffridd;
Tra'n gadael dy feddrod mewn ues o ddridd,
Ar d'ol boed ein tyfa i ddydd y mwynhad.

Ar glawr dy orweddian y blod' yn tise apad
Yn edrych i ffrin fel clir llygad ffridd,
A'r haul yn pelydru o enffrych y nen,
Hi wael i siarad ei amant holl wên;
Rhydd amnodd i'r meddwl gan hiraeth a'u brudd,
"Nac edrych i'r beddrod—i ffrin mae'r dydd."

* "Yr Adgyfodid cyntaf" oedd yr ymadrodd ddiweddar
a ddyddodd yn ddaiddwyr i'r rhai oedd geillaw yn dda-
lon wylofus o'i ffrindau oiaf.

J. VICTOR JONES,

Plenty Mr. Richard E. Jones, Bann, N. Y.

Mia! Victor, boed tyner awelon
O'r nefoedd yn dyfod i lawr,
I'ch hwylio yn gywain a hyton
Tra'n teithio anialwch y llawr;
Mae ongl y gwynfyd yn gwylio
O amgylch ymylon dy gryd,
A'ch riant pan fyddi yn heno,
Sy'n gwena ar degwech dy bryd.

Dan wena rhaglaniaeth cegys
Hyd telau enwogwydd a bri,
Bydd wrol ar fies yr ymiaddfa
A daw buddugoliaeth i ti;
Gorchfyga y rhwystrau fel gwron
Tra'n teithio tiriogaeth neu for,
A hwylio y byddet yn hyton
Dan ddwyfel awelon yr Ior.

Bann, N. Y.

Samuel D. Jones.

MR COF AM FY MAM, AVARINAH DAVIES,

Yr Iwan a fu farw Awst 17, 1872.

O anghau, frein croulawn,
Ti acthoest i'r hen dre
Lletipafan rhialist yaddi,
Gwnest ddifrod ar fy dro—
Fy mam anwylio fynest
Yn nod i'ch farwol wreth,
Mia gallaf ddwyd mewn geiriau
Faint yw fy mewnol acth.

Un anwyi ydoedd genyt,
Llawr oedd o deimlad mam,
Un ddiddwyl lawn ei chalon,
Ni fynai i neb gael cam;
Wr llyng, anghau croulawn,
Hon fynest ddwyn a'r byd
I fydd sydd di rhagorach
Na hwn a'i bothau 'nghyd.

Daeth yma i farwello
A tel cym myn'd i'r wrd
Dio cana boddyw'n bwrdd
Yn nghwmmal'i mam a'i thad,
Ac befyd fydd o seintiau,
Ac ongl ghan eu gwedd,
A chwmmal'r addfwyn Iesu,
Yr ochr draw i'r bedd.

Wel, welthian ymdawelaf
A phwysaf ar fy Ior,
Sy a'i fydd mewn dyfreodd dyfion,
A'i lwybrau yn y mor;
O Arglwydd, dyro gymorth
Y gwaddill sydd o'm heos
I moli'r gogontant i ti
Am dnmodd gwadd y groes.

Fel gallaf yn y diwedd
Boli'r goron ar dy ben,
A dod o'r anial yma
Fryd i'r nefoedd wen,
I uno gyda'r dyfa
O gylch yr orsedd lan,
Sy'n moli eu Gwardwr
I gyd mewn perledd gan.

San Sparta, Wic.

JENNETT MORGAN.

MARWOLAETH FY MAM,

*Mrs. MARGARET DAVIES, Llancysyll, sir Drefaldwyn,
G. C., yr hon a gyfarfyddodd a damwain a bris-
odd yn angau iddi Awst 20, 1874.*

O na chetlwech genyt gann
Ar y teotyn pruddaldd hwn,
A lymach arohoi i'm teimladan
Does o fewn y fro yn grwn;
Hawddach ydyw wylio dagrau,
Na barddonol 'n brudd fy mron;
Wrth sylfrio ar yr helynt
'Bwyi yn boddli dan y don.

O mor anhawdd ydyw olrhain
Cu berthynas gair yn fyw,
Nac osbonlo trau rhaglaniaeth
Dirgel addd oeddiad Duw;
Tori aursidd rwymau'r teulu
A gwaeraru mam a phlant,
Eto'n gadael i'r annuwiol
Embleseru yn ei chwant.

Wrth ei gadwyn gwelaf angen,
Arglwydd kor sydd wrth y llyw,
Mae'r holl agoriadau'n hongian
Gwennydd wrth wregysau Duw;
Efo sy'n gwybod beth sydd oren
Er ein lles mewn anial fyd;
Hyder adael i'w ddoethineb,
Goreu medd, dawcia'm bryd.

Anwyi daf, collasoch briod
Oedd mai houlwon ion i chwi,
Chwiltbau'm brawd, a'm mwyn chwloridd,
Tyner fam gollasom ni,
Eto an peth a adawodd
Ar y ddaear i mi oll,
Ei heolamlau a'i chyngherion,
Er ei dilyn yn ddigoll.

Ermael colled anmbrisiaidwy
Yn y ddamwain gawsom ni,
Bywyd pur a hedd dragyddol
Brodd yn eiw iddi bl,
Yn yr egiysau yn dyddiadau
Yn ngwasanaeth brehin Nef,
'Nawr mae'n uno yn yr anthem,
'Y gan' dragyddol "Ido Ef."

Bethel, Alder Creek, N. Y. JOHN E. DAVIES.

CYFARCHIAD I DR. REES, ABERTAWY,

Ar ei ymadawid i America, Ebrill 21stn, 1876.

O'r Tyst a'r Dydd.

Ar di ymgyrwydro 'chydig,
Yn y Gorllewin pell,
A dysgu'r Yancu uwytus
I arwain bywyd gwod;
A datgan iddynt yno,
Fol yma gyda ei,
Y ffordd i bechaduriaid,
I mewn i'r nefoedd fry—

'Nol gwelod rhyfeddodau
Nall dalaeth r'ol y llall,
A gwilio'ch llygaid yma
Ac saw hwn an gall;
Mwynhan eu holl brydferthion,
A dysgu gwersi gwiw,
Dewch adref, Doctor anwyi,
I Abertawy i fyw.

'Bol canlyn gyda'r ager,
Ac ambell dro mewn bray,
'Bydd brigau'r creigiau hyllion,
I California draw;
A dysgu iddynt 'nabod,
'Y Gwr sy'n casglu'r gwynt—
Dewch adref, Doctor anwyi,
I adroddi ni 'ch bynt.

'Bol oodf'ch llaia, a gwaeddi,
Yn ebya pob peth drwg,
Ac ar eich gwynneb wisgo
Yn erbyn pechod wgi;
A gado'ch bendith iddynt
Yn dyner, llawn o hedd—
Dewch adref, Doctor anwyi,
Gael i ni wel'd eich gwodd.

'Nol boddio'ch hun, a chaffed
Eich digon yn y wlad,
A gwned eich hun yn enwog,
Fol yn Hen Gyntar tad;
Osgweldwch rywbeth gwerthfawr,
Ar lanan'r ochr draw—
Dewch adref, Doctor anwyi,
A hwnw yn eich llaw.

Anadled yr awelon
Yn dirion er eich dwyn
Yn ol i fynwes Gwalla,
I loni'ch pobl fwyn;
'Roi cael eich benthyg drosodd,
Fel cawod fawr o wiith—
Dewch adref, Doctor anwyl,
I aros yn ein plith.

Yn dawel boed y corwynt,
A buned yntau'r môr,
A'i wyneb llyfn, llydan,
Yn gwennu ar y lloer,
O strwynd lôr ei geisig,
Rhag pranclo'r dyfnder du.
Nes dwyn y Doctor trosodd,
Yn ddyogel atom ni.

Yn awr 'ry'm yn eich gadael
Yn nghygod clyd y Llaw
Sy'n llywodraethu'r cyfan
Yr ochr hon a thraw
Efe a'ch ceidw'n ddiwall,
I nofio'r dyfnder du,
Efe a'ch dwg drahefn
Yn ddyogel atom ni.

ABERTH CRIST.

Yr Aberth fwrldwyd cyn amser
Mewn amser a gafwyd yn rhodd,
Yr Iesu o'i gariad anfildroi
Fu farw ar groesbren o'i fodd;
Boddlonwyd cyflawnder yn hollol—
Yn awr mewn llawenydd mae Duw
Yn aberth ei Unig-anedig
Yn cadw'r colledig yn fyw.

Mae Iesu o'n plaid ni yn rasol
Yn eiriol ar orsedd y nef;
Cymhella'r efengyl yn fwyndd
Y lluoedd i ddod ato ef;
Mae'n derbyn y tlodion angenus,
Yn gwella'r anafus yn rhad,
Mae ynddo gyflawnder diderfyn
Ar gyfer angenion po b gwlad.

Birmingham.

T. EDWARDS.

Hanesiaeth.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL DWYREIN- BARTH OHIO,

*Yr hon a gynaliwyd yn Sharon, Pa.,
Meh. 2, 8, 4, 5, 1876.*

Gweinidogion yn bresenol: Powell, Alliance;
J. M. Evans, Cleveland; Edwards, Mineral
Ridge; J. Jones, Newburgh; J. J. Jenkins, Pal-
myra; D. Davies, Parisville; J. Edwards, Sha-
ron; J. T. Lewis, Thomastown; J. P. Thomas,
Etnaville; Phillips, Arvonja; D. Jones, Gomer;
Dr. T. Rees, Abertawe; J. Thomas, Liverpool.

Pregethwy: D. W. Hughes, Paris; J. W.
Williams a W. J. Evans, Church Hill.

Cynrychiolwy: D. P. Lewis, ac Evan S. Da-
vies, Brookfield; William Phillips, Coalburgh;
Cadwalader Richards a W. J. Evans, Church
Hill; D. L. Williams, Crab creek; D. G. Davies,
ac Hugh Pritchard, Mineral Ridge; T. D. Jones,
Newburgh; D. W. Hughes, Palmyra; John
Scholfeld, Saron; Evan Parker a Rees Herbert,
Youngstown; John Jarred, Wheatland.

Cynaliwyd y cynadledau am 2 o'r gloch

dydd Sadwrn y 3ydd, a 10 o'r gloch dydd Iddu
y 5ed. Penderfynwyd

Yn 1. J. J. Jenkins, Palmyra, yn Llywydd, a
W. P. Edwards, Mineral Ridge, yn Yagrifenydd.

2. Fod cofnodiaidau y gymanfa flaenorol yn
cael ei cymeradwyo.

3. Fod y Parch. J. M. Thomas, Alliance, yn
cael ei dderbyn yn aelod o'r gymanfa hon ar
sail ei lythyr o oilyngdod o gymanfa Pa.

4. Fod y Parchedigion Jones, Newburgh, a
Phillips, Arvonja, Kansas, yn cael cydeistedd a
chydweithredu â ni yn y gymanfa.

5. Fod y Parch. L. Lake, gynt o Youngstown,
yn cael llythyr o oilyngdod i gymanfa Pa.; ac
Edwards, Mineral Ridge, ar ei ymweliad a
Chymru, yn cael llythyr o *introduction* i'r
frawdoliaeth yno.

6. Fod Eglwys Wheatland, ar ei chais ei
hun, yn cael ei derbyn i undeb y gymanfa.

7. Fod Eglwys Etnaville, ger Wheeling, Va.,
yn cael ei derbyn i undeb y gymanfa hon.

8. Ein bod yn ystyried y Parch. D. Jones,
Gomer, fel *delegate* o'r gymanfa leaf, er nas
gallodd, oherwydd amgylchiadau neillduol, fod
yn bresenol yn y gynadledd.

9. Fod y Parch. J. Edwards, Sharon, i'n cyn-
rychioli yn y gymanfa ddeheuol nesaf, a'r
Parch. J. T. Lewis, Thomastown, yn *alternata*.

10. Fod y cynllun o reolau a chyfansoddiad
i'r gymanfa, a ddarllenwyd ac a gyflwynwyd i
sylv y gynadledd; yn cael ei danfon i bob eg-
lwys yn nghylech y gymanfa hon; a'n bod yn
dymuno ar i bob eglwys dalu sylw neillduol
iddo o hyn i'r cyfarfod chwe-misol nesaf, er
tynnu oddiwrtho neu ychwanegu ato, ei ddi-
wygio a'i berffeithio, fel y gellir yn y cyfarfod
hwnw ei fabwysiadu yn ei ffurf diwygiedig, ac
o hyn allan weithredu yn ei ol.

11. Fod y cyfarfod hwn yn llongyfarch ein
brodyr o Gymru y Parch. J. Thomas, Liverpool,
a'r Parch. T. Rees, D. D., Abertawe, ar eu dy-
fodiad i'n gwlad, a'u hymwelliad a'u hegiwys;
a'n bod yn dymuno cyflwyno iddynt ein diolch-
garwch cynesaf am eu presenoldeb a'u gwasan-
aeth gwerthfawr yn ein cymanfa. Ein bod
hefyd yn dymuno iddynt fendith y nef ar eu
teithiau, a dychwelliad llwyddianus at eu teulu-
oedd a'u hegiwys.

Bu ymddyddan brwdfrydig yn ystod y cyn-
adledau gan amryw o'r brodyr ar fater y gen-
hadaeth—y genhadaeth gartrefol a thamor.
Ymddengys mai ychydig iawn o sylw a delir, ac
ychydig iawn yw y swm a geisir at y genhad-
aeth yn ein hegiwys, er fod llawer o honyat
wedi cael ac yn cael cymorth mawr yn flynyddol
gan y Gymdeithas Genhadol Gartrefol er cynnal
yr achos crefyddol Cymreig yn fyw yn eu plith.
Ni phasiwyd yn penderfyniad ar y mater gan y
gynadledd, eto hyderwn y bydd i'r ymddyddan
a fu yn Sharon symbylu y brodyr o wahanol
eglwys oeddynt yn bresenol, ac y dygant yr

achos cenhadol i aylw neillduol eu begiwyd, y penderfynir ar ryw gynllun pwrpasol ac effeithiol i sicrhau casgliadau rheolaidd a pharhaus, ac y gwelir mewn canlyniad swm y casgliadau wedi ei chwyddo, ya ddifawr ya ystod y blynyddau dyfodol.

Galwyd aylw y gynadledd hefyd at y pwys o fod ein begiwyd yn cadw cyfrifon ac ystadegau mwy manwl a chyflawn—ystadegau a chyfrifon ma raid cywilyddio o'a plegid. Sylwyd fod yr *Ohio State Conference* yn bwriadu, y flwyddyn hon, i gyhoeddi llyfr trefnus a phwrpasol at gadw cyfrifon ac ystadegau egiwysig ein henwad. Hyderwa, os gwnant, y bydd i'a begiwyd ninau yn nghylch y gymanfa hon ei brynu a'i ddefnyddio, fel y ceir o hyay allan gyfrifon ac ystadegau cyflawn ac unffurf.

Cawsom hefyd hanes yr achos crefyddol yn y cylch ya bur gyflawn a manwl, gan gyrrychioliwyr y gwahanol egiwysig ac eraill; ymdebygys fod graddau o lwyddiant ac o wneud ffactiol y nefoedd ar y gwaith da yn ein plith, a gobeithiwn mae felly y parhâ.

Bydd y cyfarfod chwe-misol nesaf, yn ol y gylchres yn Paris a Palmyra.

Cafwyd cymanfa lowyrchus iawn o'r dechreu i'r diwedd. Cynulleidfaoedd lluosog a gwrandawriad astud. Bu ein cydgenedl yn Sbaron yn lletygwr a charedig neillduol. Yr oedd yno gyflawnder o ddarpariadau, a chyflawnder o roesaw i gyfranogi o honiyn, a gobeithiwn y bydd y gymanfa a gawsom yn adgyfnerthiad ysbyrdol iddynt hwy, ac i bawb oeddynt yn bresenol. Yr eiddoch dres y gymanfa,

W. P. EDWARDS, *Mineral Ridge*.

NEWBURGH, O.

Ymweiliad y Parchedigion o Gymru—Cyfarfyddiad a Chyfarfodydd dymunol—a gosodiad y Gareg Sylfaen.

Cyrhaeddodd y Parchn. Rees a Thomas i Cleveland, O., nos Wener, am tua saith o'r gloch, yn iach a chalonnog. Yr oedd yn yr orsaf luaws o Gymry Newburgh a gwahanol fanau wedi dyfod i'w cyfarfod, ac yn eu plith y Parchn. J. Jones, J. Evans, ac S. Job. Yr oedd gan y diweddaf gerbyd ysbelydd i gludo y ddau wron i'w dy ei hun yn y *Bethel Home Building*, ac yno cawsant luniaeth ac ymgeledd i'w cyrrif, fel y buasant hwythau yn gymwys i roddi llaniaeth o natur arall i eneidiau y bobl oeddynt wedi dyfod yno i'w gweld a'u gwrandao, a phan gyrhaeddasant y capel, cawsant weled fod dwaw yn llawn o Gymry aiddgar a pharchus, yn disgwyl wrthyn am arlwy ysbyrdol. Dechreuwyd y cyfarfod trwy ddarllea a gweddio gan y Parch. Dr. H. E. Thomas, Pittsburgh, yr hwn oedd wedi dyfod i'r lle ya un awydd i ymweld â'i ddau hen gyfaill. Bu yn hapus iawn yn ei ran ef o'r gwasanaeth, ac yna cawsom ddwy bregeth werthfawr yn cynwys gwerau

buddel a blas perseiddiol yr efengyl arnynt. Credwyf i bawb fyned adref yn gwbl foddhaol o'r cyfarfod.

Nos Sadwrn, yn Newburgh, cawsom ddarlith gan Dr. Rees yn nghapel yr Annibynwyr, ar y testyn, "Diwygiadau Crefyddol Cymru," a gallwn feiddio dweyd fod y darlithydd a'r testyn yn cwbl gyfateb i'w gilydd. Dygodd y gynulleidfa oll am daith yn ngherbyd eu dychymyg i weled eu cyndeidiau Cymreig oeddynt yn preswyllo broydd Cymru tua dau gant a haner o flynyddau yn ol; ac yn sicr a syndod hefyd yr ydoedd yn enwi personau a manau yma a thraw trwy'r dywysogaeth mor rwydded a phe buasai wedi bod yn byw ei hun yn y cyfnod pell hwnw.

Danoeth, sef y Sabbath, yr oeddmodd oll fel cenedl yn cydymgynull y'nghapel y Presbyteriaid Seisnig, yr hwn a gawsom yn fenthig am y tro. Yn ngwasanaeth y boreu cawsom bregeth Seisnig gan Dr. Rees, yr hon yn wir ydoedd yn amenthyn a archwaethwyd yn hyfryd hyd yn nod gan y brodyr Americanaidd. Yr oedd yr efengyl a gawsant o enau Mr. Rees megys coginiaeth newydd iddynt.

Yn y prydnewn a'r hwyr pregethodd i ni yn Gymraeg, ac nid oes eisian dweyd fod yr efengyl yn y Gymraeg i'r Cymry yn efengyl mwy byw a dymunol i'w calonau. Ar ddiwedd cyfarfod yr hwyr, awd trwy wasanaeth bwysig yr ordiahad o Swper yr Arglwydd, pryd y gweliyddwyd gan y Parchn. E. Curtis (yn Sacsonaeg), Dr. Rees, J. Jones ein gweinidog, a Rees Powell, Troedrihiwialar, O., (yn Gymraeg), y diweddaf wedi dyfod i gyfarfod â'i hen gyfaill Dr. Rees. Gallasem feddwl fod y cyfarfodydd oll yn dwyn nodwedd arbenig o ryweth nweh na'r naturiol, fod ynddynt arogl a naws a effeithient yr ireidd-dra mwyaf dymunol yn yr enaid, ac O na chaeu fyw yn y fath awyrgylech yn fwy cyson, fel ag y byddo ein tyfiant ysbyrdol yn fwy amlwg, ag o ansawdd gwell.

Buasai yn dda genym pe buasai modd i ni gael y Parch. J. Thomas yma yr un pryd a'r Dr. Ond rhaid ymfoddloni i'r trefniant. Da genyf nodi i'r Dr. werthu 18 o'r llyfrau yn y lle hwn, a diameu y buasai yn gwerthu llawer yn ychwaneg oni bai sefyllfa isel y gweithfeydu. Llwyddiant a gaffont i werthu yr oll sydd gauddynt, fel na byddo iddynt gael talu ychwaneg o doll arnynt trwy eu dychwelyd. Bydded hefyd i'w hymwelid a'r egiwysig Cymreig trwy y wlad fod yn adloniant ac adgyfnerthiad ysbyrdol o'r ddau tu.

Y GAREG SYLFAEN.

Prydnawn Llun, Mai 29ain, cynaliwyd cyfarfod yn yr awyr agored ar yr achlysur o oeddo careg sylfaen capel newydd y Cynulleidfawyr Cymreig—pryd y gweinyddwyd mewn anorchladau pwrpasol i'r perwyl gan amrai o weinidogion Seisnig dinas Cleveland. Darllenwyd, gweddwyd, anerchwyd a chanwyd, y cwbl yn

Saesneg, oddigerth dau benill a gahwyd yn Gymraeg. Drwg genyf fod hen iaith gynenid y Cymry yn cael ei dibrisio gymaint, a hyn ar amgylchiad mor gysylltiedig a dyddorol i'r genedl yn y lle. Barnwyf mai nid teg gosod yr hen fam Gymraeg anwyl a diroddes yn y *back-ground*, pan y mae yn gweddu iddi gael bod yn y *front*. Chwareu tŷg hefyd! fe osodwyd y gareg yn ei lle yn Gymraeg ac yn Saesonaeg gan y brawd D. I. Jones, un o ddiaconiaid cyntaf yr eglwys, ac yn y gareg yr oedd cist *galvanized*, ac yn hwnnw fe osodwyd a ganlyn: Y CENHADWR AMERICANAUDD, Rhif. Mai, *Oroniel* o Gymru, *Chicago Advance*, *American Missionary*, *Newburgh Advocate*, *Cleveland Leader*, *Cleveland Herald*, *Y Drych*, *Utica*, *Y Wasg*, *Pittsburgh*, *Y Faner*, *Scranton*, ac hyderaf y bydd i heddwch fodoli yn eu plith ynô beth bynnag, (yn neillduol felly rhwng y tri olaf,) ac amryw o fân ddarnau arian. Gwnaeth y côr o dan arweiniad y brawd Wm. Miles eu rhan yn ganmoladwy. Er mai yn Saesoneg y gwasanethwyd eto yr oedd yn ddyddorol ac adalladol, a thorf luoog wedi dyfod yn nghyd, ac offrymwyd y fendith-weddi gan ein parhws weinidog J. Jones, ac aeth pawb adref yn brydlon cyn i'r nebedd arllwys ei gwlaw yn ffyrllif.

Dyna'r sylfaen i lawr, ac erbyn hyn y mae'r muriau i fyny amryw droedfeddi, a gobeithio y gorphenir ef yn anrhydeddus, trwy lwyf dalu am dano ar ei agoriad. Pan orphenir ef, bydd yn adellad teilwng o Gymry y lle, ac yn addutu i'r achos goreu.

D. F. LEWIS.

DR. REES, ABERTAWE, A'R PARCH. J. THOMAS, LIVERPOOL, YN BROOKFIELD, A SHARON.

Dechreuodd Dr. Rees ei yrfa mewn dioddedd a thlod. I gyrhaedd enwogrwydd yr oedd o'i flaen fyrrd o rwystrau, a mynyddau o anhawderau heb eafie fanteisiol yn y byd, heb gyfeillion na pherthynasau dylanwadol, heb gyfoeth, na mantelision dyageidiaeth; gorengynodd bob rhwystr, gorchfygodd bob anhawder, ac ni fu yr hyn sydd wedi digalonni llaweroedd ar yrfa llwyddiant, enwogrwydd a defnyddioldeb, ond moddion symbyliad ychwanegol idde ef, i ymdrechhu mwy ac i ddringo yn uwch, fel erbyn heddyw y medda yr anrhydedd o fod yn llenor Cymreig a Seisnig da, yn un o haneswyr eglwysaig goreu y genedl, ac yn mhell ymlaen, yn y dosparth blaenaf o ddarlithwyr a phregethwyr Cymru. Heblaw ei lafur gweinidogaethol, cyflawnodd wasanaeth gwerthfawr idd ei gmedd trwy gyfeithu Eboniad Barnes i'r Gymraeg. Bu y papyr galluog a ddarllenodd o flaen Undeb Cynulleidaol Lloegr a Chymru yn Halifax ar "*Annibyniaeth yn Nghymru*," yn foddion idd ei ddwyn ef a'r enwad y perthynas iddo, i sylw a pharch yn mhilith y Saeson, fel erbyn

heddyw y mae yn un o anwylltad y genedl i Gymreig, ac yn un o'r Cymry mwyaf ei ddyllanwad yn mhilith y Saeson; ac y mae yn engrafft nodedig o'r daloni all ymroddiad a dyfalarhad, pan wedi ei encinio a gras y hof ei-gyflawni.

Yr oedd diagwyliad mawr am amser ei ymweliad a'n hardal. Yr oedd yma amryw o hen telodau iddo pan yn *Cenit*, llawer o honyat yn blant iddo yn y ffydd, ac ar noson y laf o Fehin gwelid y tyfaoedd a'r cerbydan yn dylife o bob cyfeiriad, o Youngstown, Hubbard, Church Hill, Vienna, Coalburgh &c., at gapel Annibynwyr Brookfield, ac azyr amser penodol gwaneth y Dr. ei ymddangosad a thraddododd bregeth gampas i'n clywedigaeth. Yr oedd diagwyliadau y bobl yn uchel wrtho, ond yr wyf heb gyfarfod y cyntaf etb, o unrhyw unwad, na chwawant eu llwyr foddolol yddo. Pregethodd yn Brookfield unwaith, a fwywaith yn Sharon. At yr oedd yn amlwg wrth y dyllawad oedd yn cydfyned a'i weinidogaeth. Mai "*dyn Duw*" yn dwyn cennidwr oddiwrth Dduw at bechoduriaid yddo. Yr oedd ei athrawiaeth yn defnyddu fel gwlaw, a'i ymadrodd fel gwlith; fel gwlithwlaw ar trweit, ac fel uwedydd ar hawelit, yn dyfrhau gwlithlanoedd Duw yn y cymydogoethau.

"Y PARCH. JOHN THOMAS, LIVERPOOL."

Pregethodd y gwr parehedig uchod ddwywaith yn Sharon. Y mae y ddau wr parehedig yn gewri yn Seion, ac fel Jonathan a Dafydd yn gyfeillion mynwesol, eto yn ddynion tra gwahanol idd eu gilydd yn mhobpeth—yn fuff eu cyrif, ac yn nghyfansoddiad eu meddyliau. Y mae y Dr. a'i ddoniau toddedig a gwlithog yn dyfrhau gwlithan Duw; tra y mae Mr. Thomas yn debycach i Paul—mor danbaid ei yspryd, mor angarddol ei deimladau—yn ymosod mor ddiarbed ar bechodau yr oes, ac yn darlunte dyledswydd dyn a gras Duw mor nerthol nes gorchfygu ei wrandawyr. Y mae cyfansoddiad ei bregethau yn orchestol, ac y mae ei ddull o'i traddodi uwchlaw canmolioeth. Y mae trefnasrwydd ei bregethau yn profi fad llafur mawr wedi bod yn eu cyfansoddi; ond gollid meddwl gan mor naturiol, gwreog, a nerthol, y traddoda Mr. Thomas hwynt, mudi areadigaethau y foment ydynt. Feb tro y gwelwom Mr. Thomas yn codi i anerech gwaill-eidia, yr oedd y distawrwydd oedd yn teyrnau, a'r ymdrech oedd yn cael ei waed gan y gwaill-eidia idd ei glywed, yn profi ar unwaith fod "*etholeidig y bobl*" yn codi i lefara. Ond bore all ddydd y gymaafa yn Sharon, y darfa i addeimio y fwyaf nerthol erioed mai "*anfwedi Duw yddo*." Yr oedd pwac y bregeth mor briodol i sefyllfa yr eglwys yn hanesol, y aylwadau mor gymhwysiadol atom, a'r fath angerddoldeb teimlad yn cael ei ddwyn i mewn i'r traddodiad o honi, nes y credwa fod eua

pob gwrandawr wedi anghello y pregothwr a'i ddoniau, ac yn brysur gyda ei fater personol ei hunan. Credwn y gwnai Mr. Thomas ddaloni mawr i gynulleidfaoedd y saint trwy y wlad po y pregethai y bregeth uchod ar ei daith yn mhob man. Dywedai un edmygydd mawr o Owen ei frawd wrthys ar ddiwedd yr oedfa, Wel ni ddwyedaf byth eto fod Owen yn well pregothwr nag ef. Llwyddiant i'r ddau frawd caewog i werthu eu llyfr rhagorol. Y mae teginau yn y cylchoedd yma a hoffent ei gael, ond fod-yr amgylchiadau yn rhy dlawd. A go-beithio yr arddela Duw eu llafar i fod o fendith i'a hegiwyal. **GOMREYDD.**

CYFARFOD CHWARTEROL E. N.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod yn nghapel Salem, Marcy, ar ddyddiau Mercher ac Iau, Mehefin 21, 22, pryd yr oedd yn bresenol y brodyr canlynol:—W. D. Williams, E. Davies, J. R. Griffiths, D. E. Pritchard, Hugh R. Williams, T. M. Owens, R. G. Jones, D. D., B. H. Williams, J. H. Griffiths, E. R. Hughes, Robert Evans a Griffith Jones.

Daeth cenhadau o'r eglwys canlynol:—Utica, Steuben, Rome, Plainfield, Nelson, Floyd, Trenton, Holland Patent, Rome, New York Mills, Bethania, Waterville, a Salem, Marcy.

Cynaliwyd y Gynadledd am 9 o'r gloch, ac wedi dechreu trwy ddarlennu a gweddio gan y brawd Pritchard o Rome, galwodd y Llywydd—W. D. Williams—(o herwydd fod y cyfarfod yn ei eglwys) ar y brawd Davies, Waterville, i ymgymeryd a'r llywyddiaeth, i'r hyn yr ufuddhaodd. Pwnc mawr y gynadledd ydoedd trefnu y Gymanfa. Wedi rhyddymddyddan lledfaith, penderfynwyd,

1. Elin bod i gael Cymanfa, a'i bod i gael ei chynnal yn y drefn ganlynol:

Aws 14, 15, Waterville,
15, 16, Plainfield,
16, 17, Utica,
17, 18, Steuben,
21, 22, Rome.

2. Fod y Gynadledd i gael ei chynnal yn Utica am 13 o'r gloch yr ail ddiwrnod, ac yn Steuben am 9 o'r gloch bore Gwener.

3. Elin bod yn mawr gymeradwyo ymddygiad Commissioners y Centennial am gas yr Exhibition ar y Sabboth, ond yn eu mawr anghymeradwyo am roddi trwyddedau i werthu y ddiwydd meddwol o fewn yr adelladau.

Bu ymddyddan maith a difrifol ar y mater pwysig o gadw y Sabboth, a rhoddwyd anogaeth gref i bawb hyd y gallont i beidio cerio llestha ar y Sabboth, a dynenwyd i'r eglwys gydfurfiol a hyn. Hefyd cafwyd ymddyddan ar Ddirwest, claddu ar y Sabboth, dangos y cyrff yn yr addoldai. Rhoddwyd anogaethau difrifol ar fod pob aelod crefyddol yn rhoddi ei wyneb yn erbyn yr arferiad niweidiol o yfed y diodydd

meddwol, ac hefyd i beidio claddu ar y Sabboth. Cafwyd cynadledd lled dda.

Cafwyd hin ddymunol iawn, a chynulleidfaoedd lluosog, a phregethau grymus. Duw Ysbryd Glân a fyddo yn ei ddylanwadau dwyfol yn cael ei dywallt ar a'i delmlogan hen eglwys Salem, a'i gweinidog parchus.

Rhoddodd y frawdoliaeth a'r gynulleidda ddymunol cryf ar i'r Parch. E. Davies, Waterville, gyhoeddi y bregeth a draddoddod, yn y **CENHADWR.**

Rome.

ROBERT EVANS, Ysg.

CYDNABYDDIAETH DDIOLECHGAR.

MR. GOL.—Byddaf yn wir ddiolechgar i chwbl os byddwch mor garedig a chaniatu i mi gongl fach o'r **CENHADWR** i gyfiwyno fy niolechgarwch gwroesaf a mwyaf diffuant i'm cyfseillion anwyf a charedig yn New York Mills, am y caredigrwydd neillduol a ddangosasant tuag atom oll fel teulu eto eleni.

Nos Wener, Ebrill 28, 1876, cynaliwyd cyfarfod dyddorol yn y capel, pryd y cyfiwynwyd i mi fawr prydferth yn cynwys ei lonaid o *greenbacks* i'r swm o \$250. Hefyd, rywbryd yn ystod y gamaf diweddaf darfu i'r chwiriwydd perthynol i'r eglwys aarbega fy mhriod a dros dda, *about* sawr a phrydferth, yn nghyd ag amryw o bethau defnyddiol eraill, y cwbl yn werth \$25. Felly mae eu rhoddion i ni eleni yn gwneud i fyny y swm hardd o \$275.

Yr ydym yn uno i gyfiwyno ein diolechgarwch cynhesaf i bawb a gyfranodd, ac yn neillduol i'r rhai fu mor weithgar fel caegyddion:—Mrs. Ann Rowlands, Mrs. Rachel Jones, a Miss Dora Morris; ac i Mrs. Hugh Hughes am ei rhoddion gwerthfawr. Hefyd i Mr. John W. Roberts am ymgymeryd â'r gwaith o lewri y blwch. Bydded i Dduw pob daloni en bendithio oll.

THOMAS M. OWEN.

CWYMPEDIGION ANGEU YN EGLWYS ROSS ST., PITTSBURGH, PA., YN 1875—6.

Parhad o t. d. 175.

Boren Llun, Mehefin 28, 1876, collasom yr hen chwaraer Mrs. SARAH DAVIES, gweddw y diweddwr Mr. Thomas Davies, at yr hwn y cyfeirwyd dro yn ol yn y **CENHADWR**. Yr oedd wedi cyraedd i'r oedran teg o 74 mlwydd. Adwaenid hi yn mysg yr hen Gymry, fel chwaraer i'r "hen John Jones, y Glass House," ac yr oedd hi fel yntau yn nodedig o fwyn ei thymher. Cartrefol y blynyddoedd diweddaf gyda ei mherch, gwraig Ewan Jones, yw., argymerwr, yn y ddinas hon, a chafodd y tynwch mwyaf gan bawb o'r teulu. Un o "heddyshol fyddionaid Ismael" ydoedd hi. Nid oedd yn gref cerioed, ac yr oedd y blynyddoedd diweddaf yn nodedig o wanlyd. Y tro diweddaf y gwelais hi, nis gallai ddyweyd llawer, ond "gwlad well, gwlad well," a chymerais yr ymadrodd yna fel testyn pregeth angladdol iadl. Chaddwyd hi yn Union Dale, wrth ochr ei phriod, a chafodd angladd hyn-

od o barchus. Gwelnyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. F. Thomas, a minau.

Ar ol cryn nychdod, Gorphenaf y 18eg, bu farw Mrs. MARGARET EDWARDS, Second Avenue, Soho, yn 78 mwydd a 9 mis oed. Un enedigol o sir Gaerfyrddin ydoedd, a derbynwyd hi yn aelod gan y Parch. S. Price, Llanedl. Collodd ei phriod yn aydyn trwy ddainwain. Daeth i'r wlad hon rhyw chwarter canrif ym ol, o Llanelli, sir Gaerfyrddin. Dywedai wrthyf amryw weithiau yn ystod ei chystudd, ei bod wedi rhoi ei hun yn gyfangwbl i ofal yr Arglwydd, yn dymhorol, a chrefyddol. Edrychai yn ddigon cymylog ar ei mheddwl wedi lldd gael ei gadael yn weddw, gyda ei phlant bach amddifad, pa fodd y gallasai ennill bywoliaeth, ond g.lynal am i'r Arglwydd ei harwain a'i llwyddo, a gwnaeth hynny. Yr oedd yn gyssur mawr iddi mewn then ddyddiau, ei bod trwy fendith yr Arglwydd, wedi gallu ennill bywoliaeth trwy ddiwydrwydd a gonestrwydd, heb bwyso ar na phlyf nac eglwys. Bu yn ddefnyddiol iawn mewn teuluoedd fel bydwraig. Gadawodd ferch ac wyres yn y ddinas hon i alaru ar ei hol, sef Mrs. Owens a Mrs. Grey. Claddwyd hi yn Cemetery Alleghany, a gweinyddwyd gan ei gweinidog.

Magwyd Miss LIZZIE EVANS, merch Mrs. Evans, Federal Street, Alleghany, yn ein heglwys, ond gyda'r Saeson yr oedd yn aelod crys blynyddoedd. Bu farw Rhag. 11, yn 28 ml. oed. Yr oedd yn ferch ragorol a hawddgar. Bu yn nychu yn hir gan y darfodedlgaeth. Claddwyd hi yn Hill Dale, a gweinyddwyd gan ei gweinidog y Parch. Mr. Emerson, a chenysf finau.

Yr un diwrnod, sef Rhagfyr yr 1leg, bu farw Mrs. M. THOMAS, anwyl briod Mr. James Thomas, Second Avenue. Daeth i'r wlad hon yn ieuanc, a gadawyd hi yn amddifad o dad mewn ychydig ddyddiau wedi dod. Ymunodd a'r eglwys hon yn ei hieuenctyd, a derhyniwyd hi yn aelod gan fy rhaglaenydd, yr Hybarch T. Edwards. Yr oedd yn wraig neillduol o dda, a mam gwir dyner. Cadwal gartref cysurus a glau, ac yr oedd ganddi dalent arbenig at drefnu amgylchiadau y ty. Di-oddefodd boenan mawrion am amser maith oddiwrth y cancer. Er iddi gael tori ei bron, a myned trwy deulaethau llymion, a gwned praf ar amryw o feddygon, enill nerth yr oedd yr anhwylder echryslon hwn, a throdd yn angeuol iddi yn niwedd y flwyddyn, pan yr oedd yn 49 mwydd oed. Daeth tyfa fawr prydawn Sabboth i'w hangladd i ddangos eu parch iddi hi a'i theulu, ac oherwydd fod y ty wedi ei orienwyl, barnwyd yn ddoeth i gymeryd ei chorff i'r eglwys ar Ross Street. Dangoswyd gular mawr ar ei hol. Cymerwyd hi i adran y teulu i fynwent Alleghany. Gadawodd briod, ac amryw blant i alaru ar ei hol, a theimlwyd yn fawr dros ei bachgen ieuengaf, yr hwn oedd fel "canwyll llygad" ei fam trwy ei chystudd.

Dyna fyr nodion ar y cwympedigion yn 1873. Y mae yn chwth geanyr ar eu holau. Trwm yw edrych oddeuta Sabbothau cymundeb, heb gael golwg arnynt. Nyni a hyderwyr eu bod mewn gwell gwlad. Nid yw angen wedi gorphen a ni-alywn ei swm yn nesu aton eto.

H. E. THOMAS.

(i'w barhae.)

GANWYD,

Ebrill 30, 1876, yn Minersville, O., mab i D. D. Richards a'i briod. Gelwir ei DANIEL.

PRIODWYD,

Mai 11, 1876, yn Oak Hill, swydd Jackson, Ohio, gan y Parch. John A. Davies, Siloam, yn nhŷ tad a mam y briodasferch, sef Mr. J. J. Jones a Mrs. Anne J. Jones, Mr. ELIAS MORGANS a Miss LIZZIE J. JONES, y ddau o'r lle uchod.

Eto, yr un dydd, a chan yr un gweinidog, yn nhŷ Mrs. Martha Davies, mam y briodasferch, gar Nebo, swydd Gallia, Ohio, Mr. DAVID C. MORGANS a Miss JANE DAVIES, ill dau o swydd Gallia, Ohio.

In Hampden township, April 27, 1876, at the residence of the bride's father, by Rev. Albert Lee, Mr. WILLIAM KINLEY, of Burlington, and Miss ELEANOR E. MORRIS, of Wolf Creek, both of Coffey Co., Kansas.

Mai 20, 1876, yn Newburgh, Ohio, gan y Parch. John Jones, gweinidog y lle, yn nhŷ Mr. David Griffiths, brawd y priodfab, Mr. BENJAMIN GRIFFITHS a Miss JENNY RICHARDS, y ddau o Newburgh.

Meh. 13, yn nhŷ rhieni y briodasferch, yn Willow Grove, Trenton, gan y Parch. Robert Evans, Remsen, Mr. JOHN EVANS, Covington, Ky., a Miss KATIE OWENS.

BU FARW,

Ebrill 22, yn Danville, Pa., o'r cancer, yn 50 ml. oed, Mrs. MARGARET MORGANS, anwyl briod Wm. Morgans, a chwaer i'r Parch. John D. Thomas, Frostburg, Md. Yr oedd yn ferch i Dafydd a Margaret Thomas. Ganwyd hi ar Brynmawr, D. C. Yno hefyd y derbynwyd hi yn aelod crefyddol gan y Parch. D. Stephens. Ymunodd yn y sefyllfa briodasol Mai 27, 1849, a daethant i'r wlad hon yn y fl. 1852. Yr oedd yr ymadawedig yn aelod dydd-lawn yn yr eglwys Gynulleidfaoel yn Danville. Cafodd ddechreu ar ei gyrfa ysbyrdol yn foren, a pharhaodd hyd y diwedd. Pan yn ieuanc tuoddwyd ei meddwl at yr Ysgol Sabbothol, a pharhaodd gyda hi hyd ddechreu ei chystudd. Dyoddefodd boenan dirdynol yn daweal ac yn aynneddgar. Ei godd mwyaf oedd am ei phriod yr hwn sydd yn adach. Bydded i'r Arglwydd yn ol ei addewidion ofala am dano. Dydd Mawrth canlynol hehryngwyd ei gweddillion i gladdfa yr Odyddion, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan JOHN P. DAVIES.

Mai 7, 1876, yn New York Mills, ELLEN ROWLAND, gwraig William Rowland, ien., yn 24 ml., 10 mis a 7 diwrnod oed. Yr oedd yn wraig ieuanc rinweddol a duwiol iawn, ac iddi air da gan bawb, a chan y gwrlonedd ei hun. Gellir dywedyd am dani heb y petrusder lleaf mai Israeliad ydoedd yn wir. Cafodd y fraind o ymuno ag achos yr Arglwydd yn foren a daliodd yn fyddlon hyd y diwedd. Byddai bob amser yn llynd o ofalus am lanw ei holl gylchoedd yn moddion gras, ac ymddangosai yn wastad fel un yn derbyn lles trwy y moddion. Ni chafodd gystudd trwm a maith, ond yn fuan iawn aeth yn rhy drwm i'w ddwyn. Ymollyngodd ei phabell wan, ac aeth ei henaid yn rhydd i wlad sydd well i'w fyw. Claddwyd hi yn mynwent New York Mills, a gweinyddwyd gan y brodyr Mr. Harvey, H. Humphreys a'r ysgrifenydd. T. M. OWEN.

Ebrill 17, 1876, yn New York Mills, WILLIE J. DAVIES, yn 2 ll., 8 mis a 9 diwrnod oed. Mab ydoedd i Ann a David J. Davies.

Yn Palmyra, Ohio, Mai 18, 1876, o'r cancer, Wm. D. JAMES, yn 88 ml. oed. Yr oedd yn enedigol o ymyl Machen, Mynwy, D. C. Pan yn 19 mwydd oed, ymresodd yn flwr ar yr oedd yn myddfa Lloegr yn y wlad hon yn Rhyfel 1812. Ar ddiwedd y rhyfel hwnw cafodd ei ryddau o'r fyddin ac ymsefydlodd yn Rhymlu. Bu yn grefyddol am fwy na 50 mlynedd. Bu yn ddiacon gyda'r Wesleydd

yn Rhyml am flynyddoedd. Ymfudodd i'r wlad hon yn 1852, ac ymsefydlodd yn Johnstown, Pa. Efe oedd un o'r prif offerynwau i gychwyn yr achos Wesleyald Cymreig yno, ond pan symudodd oddi yno at Phillip ei fab i Brookfield, Ohio, yn y flwyddyn 1866, ymunodd a'r Eglwys Gynullidfaol yn Brookfield a bu yn aelod dehiyddiol a pharchus iawn gyda'r euwlad hon o hyu hyd ei farwolaeth. Yr oedd y cancer wedi dechreu ar ei wynwch ers 12 mlynedd, ond nid oedd yn peri llawer o boen iddo hyd o fewn tua dwy flynedd yn ol, pan y dechreuodd lledu a dymhau yn gyflymach, nes rhoddi terfyn ar ei einloes. Dyoddefodd gystudd malth a phoenus yn dawl a dirwgnach, gan adael tystiolaeth amlwg ar ei ol ei fod yn un o etifeddion y nefoedd. Gadawodd bedwar o feibion i alaru ar ei oed. Claddwyd ef Mai 21, pan y gweinyddwyd gan yr ysgrifennydd.

JOHN JENKINS.

Yn Long Creek, Iowa, Mai 31, 1878, o'r dardodadigaeth, ar ol cystudd trwm a phoenus, Mrs. MARY OWENS, priod Mr. John R. Owens, a merch i'r hen chwaer anwyl Rachel Thomas gynt, ond yn awr Rachel Jones, gwraig yr hen beiriarch Wm. Jones, yn 39 ml. oed. Gadawodd briod a mam anwyl mewn dwys alar ar ei hol, gyda thri o blant bychain i deimlo ei colled o holl. Derbyniwyd hi yn gyflawn aelod pan oddeutu 14 mlynedd oed, a pharhaodd heb wadu ei Harglwydd hyd ei bedd. Ni bu erioed ar faes y byd, yr oedd wedi ei magu gyda chrefydd yr ymlynt. Ymunodd mewn glan briodas gyda Mr. John R. Owens yn Mawrth 31, 1862: yr hwn bofyd sydd yn aelod dychlynald yn eglwys yr Annibynwyr yn Long Creek. Bu iddynt amryw blant ond daeth angau heibio a chymerodd ymalth bedwar o honnynt. Bu hyn yn achos tristwch dibaid iddi, ac efallai o ddwyn prudd-dur arni a effeithiodd i'w bysuro ei hangau.

Yr oedd Mrs. Owens yn un hynod dawl a diablen, ac nid oedd raid i neb ofni y rhoddal gymydogiaeth ar dan terfysg. Yr oedd yn barod o ran cyflwr i farw a bod gyda Christ, ond ni wddai beth a ddewisai; oblegid fod ei heilsau'r y ddalar. Ond am sukth o'r gloch boreu yr 31ain, ehedodd ei henald adref i fynwes ei hanwylid Iesu, lle y mae heddiw o gyraedd pob gofid a phoen, yn mwynhau cymdeithas ei phlant anwyl oeddynt wedi ei rhuglaennu. Bydded ein diwedd ni fel yr elldo hithau. Am bedwar o'r gloch prydawn yr un dydd ymagsglodd torf fawr o'i chyfeillion at y tŷ i hebrwng ei rhau farwol i orwedd yn y bedd oedd barod iddi. Gweinyddwyd yn y ty ac wrth y bedd gan y Parch. R. Hughes a'r ysgrifennydd. Yna aeth y dorf barehau i gydaddoli i gapel yr Annibynwyr, pryd y dechreuwyd y gwasanaeth gan y Parch. R. Hughes, ac y pregethodd yr ysgrifennydd oddiar Ioan xx. 11—13—Mair wrth y bedd yn wyllo. Nid oedd hon yn bregeth angladdol, am y rhewm fod priod anwyl y chwaer ymadawedig wedi ei daro yn glaf iawn fel nas gallai ddyfod o'i wely i hebrwng ei anwylid i'w gwely o bridd. Felly gohiriwyd y bregeth angladdol hyd Sabbath Mai 28, 1878, pryd y daeth tyrfawr i glywed y galr olaf o bosibl am yr hon oeddynt yn garu. Cysmrwr y gweddou a Thad yr amddiffid dyddo yn llon'd ei addewid i'r brawd galarus a'i blant bach. I. C. H.

Mai 28, 1878, yn Remsen, N. Y., yn 31 mlynedd oed, Mr. WATKIN THOMAS, mab ieuengaf Hugh J. a Susanna Thomas. El afiechyd ydoedd y *dropsy*. Dyoddefodd gystudd caled am ddwy wythnos, yn dawl a dirwgnach. Perchid y dyn ieuanc hwn yn fawr gan bawb a'i hadwaenall, ar gyfrif ei onestrydd, ei elwirredd, ei gymwynasgarwch yn nghyd a'i gyeillgarwch. Dangoswyd yn adeg ei gystudd a'i farw ei fod yn gyfalli i bawb ac yn elyn i neb. Gof ydoedd wrth ei alwedigaeth, ac ystyrid ef yn un o'r crefftwyr blaenaf yn ein hardaloedd. Dydd Mawrth canlynol ymgynullodd hon o'r tyrfaoedd mwynfawr a welwyd erioed yn y cyhoedd hyn i dalu y gymwynas olaf iddo. Gweinyddwyd ar yr achlysur yn y tŷ gan y Parch. D. Williams (M. C.) yna symuwyd yn araf i Capel Uchaf, Steuben, pryd y dechreuwyd gan y Parch. R. Evans. Yna pregethodd yr ysgrifennydd yn Gymraeg, a'r Parch.

Mr. Short (M. E.) yn Seleneg. Gosodwyd ei gorff i orwedd yn ymyl y capel lle yr erys bellach hyd y boreu mawr pryd yr ymagsgdwa "pob erch oer ianerech lonydd," ac y bwrw allan yr hun i'w gwent yda y dorf sydd ynddynt yn cyegu, y rhai nis gallant gysgu yn hwy gan mor dreiddiol fydd swm yr adgorn diweddar. Gobeithio y bydd i'w symudiad annisgwyllyddw fod yn rhybudd i bawb yn yr ardal yn enwedig yr ieuentyd i ystyried mai "yn nghanol eu bywyd y maent yn angau," ac yn neillduol i'r teulu, er eu dwyn oll i sicrhau yn brydlon iddynt eu hunain yltrosor na heneiddia a'r babell ni thynir i lawr.

Mai 31, 1878, yn Remsen, N. Y., yn 27 ml. oed, MARY, merch i Hugh J. a Susanna Thomas, a chwaer i'r uchod. Bu yn nychu mewn gwendid mawr am flynyddau. Effeithiodd marwolaeth ei brawd mor ddwys ar ei meddwl nes y dymunai am gael marw gydag ef; a chafodd ei dymunaid. Bore y diwrnod ar ol ei gladdu ef, bu hithau farw, yn hollol annisgwyllyddw. O, erkud drom onide! Yr Arglwydd a nerthio y teulu i ymgynal oddiant. Yr oedd y chwaer hon yn naturiol o dymer wylaidd, hynaws, a thawel, ac fel Martha o Bethania yn llawn caredigrwydd bob amser. Bu yn aelod o'r eglwys perthynol i'r Wesleyald Selenig am o bump i chwe flynedd, a pharhaodd yn addurn i'w phroffes hyd y diwedd. Gellir dweyd am dani "El haul a fachiadodd tra yr oedd hi yn ddydd." Gwyddodd fel blodeuyn tyner, yn nghanol gobethion dygleiriad ei pherthynasau am dani. Ond gadawodd ar ei hol dystiolaeth eglur fod ei henald wedi myned at yr Iesu, i ardal lonydd yr aur deynau, i fyw mewn heddwch a llawenydd tragwyddol.

"Lie na bydd raid ymadael mwy."

Dydd Gwener canlynol hebrwngwyd yr hyn oedd farwol o honi gan dorf fawr iawn i dy ei hir gartref. Gosodwyd hi i orwedd yn ochr ei brawd yn mynwent Capel Uchaf, hyd foren'r adgyfodiad. Gweinyddwyd yn y tŷ gan y Parch. Robt. Evans, ac yn y capel dechreuwyd gan y Parch. Owen F. Parry (B.), a phregethodd y Parch. Mr. Short (M. E.) yn Seleneg a'r ysgrifennydd yn Gymraeg. Canodd y cor amryw ddarnau pwrpasol i'r amgylchiad yn effeithiol iawn. Dylai amgylchiad fel hyn fod yn gymhellad i ieuentyd i gychwyn yn gynar gyda chrefydd Mab Duw, ac ymgugno yn moreu eu dydd; oblegid gall awel angau ddyfod heibio a pheri i'w holl ogoniant wywo fel "blodeuyn y glaswelltyn."

"She is gone, she is dead, in the cold grave she sleeps,
Where the weary find rest and repose;
She is gone to the grave where the green willow weeps,
For her loss we are left to deplore,
For the eyes that once saw her shall see her no more,
She is gone to the mansions of rest,
And the place that once knew her shall know her no more,
Her soul is by angels caressed."

Yr Arglwydd a fyddo yn ddyddanwch i'r oll o'r teulu sydd mewn galar ar ei hol.

Steuben.

E. R. HUGHES.

Mai 28, yn Thomastown, Ohio, o enynfa yr ysgafaint, MYFANWY, merch i Thomas C. Williams a'i briod, yn 3 flwydd oed. Claddwyd hi y dydd canlynol yn mynwent Middlebury.

MRS. SARAH ANN THOMAS, NEWBURGH, OHIO.

Mae genyf y gorchwyl neillduol bruddaldd o gofnodi ar dudalenau y CENHADWR hanes marwolaeth a chladdadigaeth Mrs. SARAH ANN THOMAS, gwraig Mr. Richard Thomas, Newburgh, Ohio, yr hon a fu furw Mehefin 1, 1876, yn 27 mlynedd oed. Bu farw yn mldau ei dyddiau gan adael brawd a phriod hoff i alaru ar ol un oed anwyl ganddynt, a bachgen bychan 10 mis oed yn amddifad o fam. Diau y bydd i "Eddie bach" gael rhywan i ofalu am dano, ond eto y mae yn amddifad o fam. Mae yn rhy ieuanc yn bresenol i deimlo ei gollod, ond os caiff fyw, a chael ei dafu megys o ddu i don gan amgylchiadau y byd fe ddaw i deimlo ei fod wedi

coll "twr cadarn" yn marwolaeth ei anwyl fam. Bydded i Dduw, "Tad yr amddiffaid," ei amddiffyn tra ar y ddaear, a phan wel Dduw yn ddoeth ei hymud, bydded lldo gael myned i'r un fro a'i fam aef i'r "wlad well."

Yr oedd Mrs. Thomas yn enedigol o Lanelli, sir Gaerfyrddin, D. C. Derbyniwyd hi yn seled eglwysig yn Nghapel Als pan yr oedd yn ngain oed gan y Parch. T. Johns. Yr oedd yn un o ddelliaid ffyddlon yr Ysgol Sul er yn blentyn, ac yn anwyl gan bawb oedd yn adnabyddus a hi. Daeth i America bum mlynedd i Tachwedd diweddaf gyda dymuniadau goren Eglwys Capel Als a'i chyfeillion yn Llanelli.

Prifododd bum mlynedd i Mal diweddaf ac ymsefydlodd yn Newburgh, Ohio. Paham ygwahanwyd dau oedd mor ddedwydd mor fuan, sydd yn ddirlgelwch i ni. Doeth yw dywedyd, "Dirgeledigaethau sydd eiddo yr Arglwydd." Ni gredwyd fod pob peth er daloni, ond mae y cwmwl yn rhyddu a'r caddug yn rhy dew i ni yn bresenol allu gwled i'r dyfodol.

Pe bae rhywan yn gofyn beth oedd ei bafechyd hi, mae yn anhawdd ateb, o herwydd yr oedd meddygon goren y cyhoedd hyn yn methu penderfynu i sicrwydd. Bu am fisoedd mewn gwentdd ddirfawr, ond dangosodd tuhwat i ambhaeth ei bod yn Cristion a'i bod hefyd yn addfed i'r nef oedd. Yr oedd ar adegus yn teimlo ei bod yn maeig lawn mewn gwlad estronol heb un perthynas yn agos ati ond ei phriod a'i brawd, wedi ymadawad ei chwaer a'i brawd yn nghyfrath, sef y Parch. W. Lewis a'i deulu o Newburgh, Ohio, i Gymru. Bydd clywed am farwolaeth Mrs. Thomas yn archoll ddoeth i deimladau ei pherthynasau a'i chyfeillion yn yr Hen Wlad.

Cafodd ein chwaer gladdedig dywysogaidd dydd Mawrth Mehefin 6. Rhoddodd y Parch. Harrison (M. C.) a Jones (A.) anerchiadau pwrpasol yn y tŷ cyn cychwyn. Canwyd yn agos yr holl ffordd o'r ty i'r fynwent dan arweiniad Mr. Wm. Miles, diweddar o Brookfield. Ni chlywyd y fath ganu yn Newburgh er ys blynyddoedd os artoed. Canwyd "Bangor" ac "Elifonydd" yn mededig. Yr oedd dynion yn cael eu swyno gymalut gan seiniad lleddf a thoddedig y tonau a nodwyd nes oeddynt yn rhedeg o bob cyfeiriad i gael gelwg ar y gladdedig a chlywed y canu; a dyma dystiolaeth dyn annuwiol y diwrnod hwnw, "There must be something in religion before they can sing so sweetly on such an occasion." Oes, y mae "rhywbeth" mewn crefydd sydd yn galluogi Cristion i ganu yn swynol mewn gorthrymderau. Rhoddodd y Parch. John Jones anerchiad toddedig ar lan y bedd. Yna ymadawedd pawb i'w cartrefeodd gan brof fod yr hyn ddywed y bardd yn wirionedd, sef

"Ni ddaw'r gorff o'm cyfeillion
Ond i'm danfon Awd y bedd."

Dim pellach. Pe bae rhywan dieithr yn gofyn beth oedd prif nodweddion ei shymeriad? Dyma ateb: bywyd difrycheulyd, talent i ganu a pharodrwydd i wneyd ei goren i hwylio canu y cysegr, diwydrwydd digymhar fel athrawes yn yr ysgol Sul, ffyddlondeb yn moddion gras, eglweddoliad o grefydd yn yr enaid, ac fe weithiodd y siweddoliad hwnw y gras o faddugarwch i'r awlwg mewn dull modedig. Nid gormodlaeth yw dywedyd mai

Rhinwedd a delwedd pob da,
Gerfodd ar lan ei gyrfa.

Bydded i ni y byw ymestyn tryw gymhorth gras at berffeithrwydd fel pan ddaw angen y bydd "Dydd ein marwolaeth yn well na dydd ein gonedigaeth," y cawn fyned o'r wiillan i'r orphwysfa—newid y cledd am y palmwydd, y groes am y goron, y cwyno am y canu, fel yr ydym yn hollol grodu y mae ein chwaer ymadawedig Mrs. Thomas. Heddwch i'w llwch byd yr adeg y bydd plant Daw yn dihuo ar ei ddelw yn anfarwol, gorff ac enaid.

B. MARLAIS HUGHES.

Dymunir ar y *Dioygler* godi yr uchod er mwyn y cyfeillion yn Nghymru.

Y DIWEDDAR DAVID E. EVANS, PITTSBURGH, PA.

Anfonir yr ystyrfa a ganlyn i'r CENHADWR, ar dymuniad gwedd walarus y brawd ymadawedig. Mab ydoedd David i Mr. Evan Evans, ac Ann ei berod, ger y Neuaddiwyd, sir Ceredigion. Ganwyd ei Ion. 10, 1817. Yr oedd ei rieni wedi eu derbyn yn aelodau eglwysig gan y Parch. T. Phillips, D. D., yn eglwys Neuaddiwyd. Yr oedd tad D. E. Evans yn saer coed wrth ei gelfyddyd, ac efe a fu am ngain mlynedd cyn dyfod i'r wlad hon yn oruchwyliwr o dan y boneddwr Mr. W. Lewis, palas Llanaeron, a bu felly hefyd o dan Mr. I. Lewis, o'r un lle. Mae yn hawdd i'r darlennydd weled fod Mr. E. Evans yn wrd parchus a'i fod yn alluog i roddi dysguldaeth lld ei blant. Cafodd David E. Evans ddysgeidiaeth dda, ac yr oedd hyn yn lles mawr lldo ar ol dyfod i'r wlad hon. Am fod D. E. Evans wedi ei fagu yn agos i'r Neuaddiwyd, sef gafodd ei addysgu yn dda yn yr ysgol Sabbodol, fel ag ydoedd yn wybyddus yn yr ysgrythyrau pan ya ieuanc. Yn 1836 daeth y teulu o Gymru i Pittsburgh, ac unodd y tad a'r fam a'r eglwys Annibynol dan ofal yr ysgrifenydd. Nid oedd eu mab David yn profesus Crist yr amser hwnw. Ar ol dyfod i Pittsburgh cafodd D. E. Evans deimlo ei fod yn bechadur colledig, ac efe a dderbyniwyd yn seled eglwysig gan yr ysgrifenydd yn 1839. Nid hir y bu yn profesus Crist cyn lldo gael ei ddewis yn ddileon, yr hon awydd a gyflawnodd hyd ei farwolaeth. Yr ydoedd yn ddoebarthwr o'r CENHADWR hyd nes lldo fethu yn ei gystudd olaf. Efe hefyd oedd trysorydd y Gymdeithas Feiblaidd am lawer o flynyddau. Cwyld ar ei ol yn nghyfarfod y Gymdeithas Feiblaidd yn 1876. Gellir cofnau rhaith pethau a berthynent i'r brawd ymadawedig, megis

1. Yr ydoedd yn ofalus neillduol am ei ymadroddion. Sfaradai yn gyfeillgar, ond ni wnaid ddywedyd ond yr hyn oedd yn angenrheidiol.

2. Yr ydoedd yn lletygar. Gwnaeth roddi llety ac ymborth i lawer, yn enwedig i weinidogion y gair flynyddau yn ol; ac yr ydoedd yn meddu parch mawr i'r cyfryw. Yr ydoedd yn coffau wrth yr ysgrifenydd yn ei gystudd blaif, "Mai y ddan ddyn y teimlodd fwyaf o barch taag atynt o'r oll nad oedd wedi eu gwled oedd Dr. R. Everett, Golygydd y CENHADWR, ac A. Lincoln, Llywydd yr Unol Dalaethau." Yr ydoedd yn canu eu hegryddorion o blaid lawnderau dynoliaeth, a phethau da eraill yn fawr.

3. Yr ydoedd yn grefyddwr cyson a ddefnyddiol. Clywodd yr ysgrifenydd amryw yn dywedyd "Fod eglwys Ross St., Pittsburgh, wedi cael colled fawr trwy farwolaeth D. E. Evans."

4. Yr ydoedd yn briod cariadus ac yn dnd gofalta. Dangosodd ei brîd fod anwylded mawr yn bodoli fhyngddi ag ef, yn ei gwaith yn gofalu am dano ddydd a nos yn ei gystudd olaf am dymor malth.

Cair el hanes yn ychwanegol gan Dr. H. E. Thomas, yn y CENHADWR cyn hîr, fel y mae yn ddoeth i mi derfynnu yr ysgrif hon yn bresepol. Gallaf ddywedyd iddo dreulio ei ddyddiau olaf cyn ymadael a'i seddwl yn hynod gysurus a nefolaidd. Yr hyn oedd yn ei fîno fwyaf y tro olaf yr ymwelais ag ef ydoedd, "Eislau na allasai garu Iesu yn fwy." Bydded i'w weddw ymorhwys ar yr us sylfaen ag yr oedd ei hoff brîd yn pwyso arno, aef Iesu Grist. Y hi a'r plant fyddo dan fendith eu Tad nefol, nes y cant eto gyfarfod a gwrthrych ein sylwadau ar dîr y Ganaan nefol lle na ddaw cystudd na marwolaeth, yw ein dymuniad. Bu farw Ebrill 12, 1876, pan dros 59 miwydd oed.

Birmingham.

T. EDWARDS.

MRS. CATHARINE GRIFFITHS, STEUBEN, SWYDD
ONIDA, N. Y.

"Cofgadwriaeth y cyfawn sydd fendigedig."

Gwrthrych ein cofiant ydoedd fereh i Mr. John ac Ann Roberts, Origiau, Steuben. Ymfudodd Catharine gyda'i rhieni i'r wlad hon o'r lle a elwir Origiau, plwyf Llanfaelrhys, awyd Gaernarfon, G. C., yn y flwyddyn 1800. Tiriasant yn Philadelphia, ac yno yr arosasant am ychydig fiodd—yna allgyhwynasant i ddyfod i fyny i Steuben. Ar eu dyfodlad yma nid oedd ond chwech o deuluoedd Cymreig yn y lle; a'r wlad yn wyllt ac anhygyrch iawn. Ond er yr holl anfantaislon penderfynasant i weithio eu ffordd yn mhacen. Prynasant dyddyn, a thrwy lasur caled a chynlliddeb talasant am dano a hyny yn lled fuan.

Yn Rhagfyr, 1808, priodwyd hi a Timothy Griffith, ysw., Steuben, yr hwn a gyfarfyddodd a'i farwolaeth drwy gael ei daraw gan yr *apoplexy* pan oedd ar ei liniau yn gweddio mewn cyfarfod gweddi yn Capel Uchaf, Steuben, tua 86 ml. yn ol. Bu iddynt 9 o blant, 7 o ba rai sydd yn fyw yn bresenol ac mewn amgylchiadau cysurus. Yn y flwyddyn 1834, derbynwyd hi i gymundeb Eglwys Gynulleidfaoel Steuben, gan y Parch. Evan Roberts, a pharhaodd ei pherthynas hyd ddydd ei hymddatodiad, am ysbaid 53 o flynyddau. Clywais hi yn dywedyd fwy nag unwaith ei bod yn cosio yn dda er mai lenanc ydoedd, y bregeth Gymreig gyntaf a draddodwyd yn Steuben, mewn hen ysgubor wael perthynol i Squire Weeks yn agos i Ty Coch, gan pregethwr o'r enw Mr. Harris. Teimlodd yn hapus o dan y bregeth hono ac arosodd gyda hi am fiodd lawer.

Am yr ugain mlynedd diweddaf o'i hoos bu yn byw gyda'i dwy fereh yn ymyl y capel, yr hyn oedd yn fantais-fawr iddi yn ei henalet, er cael gwleddoedd Selon. Hi ydoedd yn gofalu am lantân, goleno, &c., yr addoldy er's llawer o flynyddoedd, yn yr hyn beth y dangosodd ffyddlondeb mawr. Hefyd yr oedd ei thŷ bob amser yn rhydd i dderbyn gweluidogion a phregethwyr yr efengyl; a chawsant yn aml eu diwallu oddiar ei bwrdd gyda chalon rwydd ac ewyllysgar.

Nid oedd erioed wedi cael ei blino gan un afiechyd neillidol. Yr oedd ei chorff yn naturiol gryf,

a chafodd y fraint o fyw hyd nes i natur wsgu hwnw allan. Dydd Mawrth Ebrill 18fed aeth i gladdedigaeth un o'i hen gyfeillion, sef Mrs. Jane Owens, Trenton, ac yno trwy fod y ddauar yn wlyb cafodd anwyd trwm yr hyn a drodd yn *pneumonia* arni, fel er pob ymdrech o eiddo meddygon y rhoddodd derfyn ar ei heinioes Ebrill 22, 1876, pan oedd yn 86 ml. oed. Cafodd ddau ddiwrnod o gystudd caled, ond dyoddefodd y cyfan yn eithaf tawel. Dydd Mawrth canlynol daeth tyrfia fawr yn nghyd i dalu y gymwynas olaf i'w gweddillion marwol, pryd y gwelwyddwyd gan y Parchn. Morris J. Williams (B.), John D. Jones (M. C.), Morris Roberts ac R. Evans, Remsen, Wm. D. Williams, Deerfield, a'r ysgrifenydd. Rhoddwyd ei chorff i orwedd yn oehr ei phriod yn mynwent y Capel Uchaf hyd nes bydd.

"Holl ddorau beddau'r byd

Ar un gair yn agoryd."

Sylwn yn awr ar mai o lawer o ragoriaethan oedd yn perthyn i'r chwaer hon sydd yn deilwng o goffadwriaeth ac efelychiad. Diau fod ffaelodau yn perthyn iddi fel pawberall, "Oblegid mewn llawer o bethan yr ydym ni bawb yn lllithro," ond eto, credwn fod ei rhinweddau yn gorbwyso ei holl ddifffygion.

Yr oedd yn hynod am ei diroddresurwydd a'i garoldeb. Dywedai ei meddwl yn onest pan y byddai hyny yn angenrheidiol heb betruso dim. Hefyd ymddangosai mai ychydig iawn o ofn dynion oedd arni.

Fel guraig. Dywed y rhai oedd yn ei hadnabod ei bod yn ymgeledd gynwys i'w gwr—yn ddiwyd, cynil, a llafurus yn ei gwahanol orchwyllion bydol. *Fel mam.* Yr oedd yn dyner, ac yn ofalus; er iddi gael ei gadael yn weddw am lawer o flynyddau gydag 8 o blant, eto gwir ofalodd am danyst, a dysgodd hwynt yn egwyddorion crefydd Crist.

Fel cymydoges. Ystyrid hi yn un heddychlawn, ac yn hynod o'r caredig. Byddai yn well ganddi wneud cymwynas na gofyn am un. Pe dygwyrddai rhywun dylethtr fyned i'w thŷ un o'r pethau cyntaf a ofynai fyddai, Pa bryd y cawsoch chiwi fwyd? Ni chaf neb fyned oddiyno a'i gylla yn wag, os byddai hi yn grybod.

Fel Cristionages. Yr oedd yn onest a diragrith, ac nid yn aml y gwelwyd ei ffyddlonach. Geillir dywedyd am dani, "Yr hyn a allodd hon hi a'i gwnaeth." Ymdrechodd ymdrech deg, a chadwdd y ffydd, gan orphen ei gyrfa mewn llawenydd. Gofynais iddi yn amser ei chystudd pa fodd yr oedd yn teimlo, "Ni frysia yr hwn a gredo," meddai; bryd arall dywedai,

"Yn y dyfroedd mawr a'r tonau,
Nid oes neb a ddeil fy mhen."

Oddentu tair awr cyn iddi farw gofynwyd iddi a ddymunai fyned i'r nefoedd at ei hanwyl brîd? "Leiciwn yn fy nghalon," oedd yr ateb. Ni ddywedodd ond ychydig ar ol hyn, er ei bod mewn perfffaith hunanfeddiant hyd y mynydd diweddaf. Hunodd yn dawl yn yr Iesu. Boed heddwch i'w llwch i orphwys mewn tawelwch hyd foreu mawr canlad yr udgorn.

E. R. H.

Pabell Efengyliaidd.—Mae y Paredh. Stephen H. Tyng, ieu., wedi oedi "pabell efengyliaidd"

ar gongl Sixth Avenue a Thirty-fourth St., New York, er cynnal cyfarfodydd crefyddol yn mhymor yr haf.

Nodion personol.—Mae Mrs. Abraham Lincoln wedi cael adferiad cyflawn i'w synwyr, a'r llys wedi dychwelyd ei heiddo i'w meddiant ei hun—yr hyn sydd tua \$88,000.—Mae gweddwr A. T. Stewart newydd roi gwerth \$100,000 i tua haner cant o wahanol achosion elusengar a chrefyddol yn New York, mewn symiau o \$500 i \$3000.—Mae yr Anrhw. Jas. G. Blaine yn waelach eto. Ofnir y typhoid; cymerir ef i'w gartref yn Maine os bydd yn alluog i ddal y daith.—Rhoddwyd y Father Chiniquy, y pregethwr gwrol yn erbyn drygau Pabyddiaeth yn Canada, mewn dalfa yn ddiweddar am y drydedd waith a deugain; parodd i'r cwnstablaid a'i daliasant gymeryd boreubryd ac aros y weddi deuluaidd, yna aeth gyda hwynt i'r carohar, lle y cafodd ei ryddhau yn fuan ar fachniaeth.—Mrs. Boggs, diagynydd Betsey Ross, yr hon a wnaeth y flag Americanaidd cyntaf o'r patrwm presenol, a fu farw yn Philadelphia yr wythnos ddiweddar yn 100 mlwydd a 5 mis oed.—Mae Mr. Bristow wedi ymddiswyddi, a bwriada fyned ar daith trwy Ewrop.—Cymerodd Don Pedro foreubryd y dydd o'r blaen gyda Longfellow, Holmes, ac Emerson.

Holyntion Twrci.—Mae y mis diweddar wedi bod yn un llawn o ddygwyddiadau cyffrous yn Twrci. Yn gynnar yn y mis darfu i'r Sultan Abdul Aziz ymddiswyddo, a gwnaed ei nai Murad Effendi, yn Sultan yn ei le. Ryw foreu yn fuan ar ol hyn cafwyd yr hen Sultan yn farw yn ei wely, wedi gwaeddi i farwolaeth trwy doriad y llestri gwaed yn ei ddwy fraich. Ceisai yr awdurdodau wneud allan ei fod wedi cyflawni hunan-laddiad, ond y dyb fwyaf cyffredin a mwyaf naturiol yw ei fod wedi cael ei lofruddio er mwyn ei roi o'r ffordd. Nos Iau, Medi 15, tra yr oedd gweinidogion y Sultan newydd yn ymgynghori a'u gilydd, daeth dyn ieuanc a drowyd yn ddiweddar o ryw swydd yn y fyddin i mewn i'r ystafell, a chyda revolver lladdodd yn ddiatreg Weinidog Rhyfel a'r Gweinidog Tramor, a chlwyfodd yn enbydus Ysgrifenydd y Morlys—a lladdodd ddau o'r gwarchodlu cyn y gellid ei ddal.—Yn y cyfamser mae arfattiad wedi ei sefydlu rhwng Twrci a'r gwrthryfelwyr, tra mae galluoedd Ewrop yn ceisio dwyn y pleidiau i ddeirau. Pa obaith sydd o hynny nis gwyddom; ond gwelwn fod trigolion amryw o bentrefydd Cristionogol yn Bulgaria wedi cael eu cigyddio yehydig ddyddiau yn ol gan y Mahometaniaid; allan o 2000 o bersonau yn Perouchitza ni arbedwyd ond yn unig 900 o wragedd a phlant. Ni wna barbareidd-dra felly ond ffyrnigo y gwrthryfelwyr yn fwy. Gwelwn fod prif alluoedd cyfandir Ewrop yn brysyr yn cryfhau eu byddinocedd a'u llynges-

oedd. Mae Awstria wedi gorchymyn crynhoi 827,000 o'i milwyr ar gyfintiau Twrci, at yr "hyfforddiant hydrefol." Beth fydd diwedd y pethau hyn?

Manion tramor.—Nid oes dim gair wedi ei glywed oddiwrt Mr. Stanley er's dros flwyddyn, ac y mae Caidben Burnaby, yr ymchwiliwr mawr Asiaidd, ar gylchwyn i Affrica i chwilio am dano.—Llwyr ddifawyd y cnydau yd yn nhalaeth Badajor, Spain, gan locustiaid, a dywed y cable fod dros 6,000 o dunelli o honnynt wedi cael eu llosgi gyda petroleum mewn ffosydd, a bod 15,000 o filwyr wedi bod ar waith yn eu distrywio.—Parheir i ymladd yn nhalaethau Twrci serch yr hysbysiad am arfattiad.—Nid yw yn ymddangos fod y gwrthryfelwyr Mexicanaidd yn cyfarfod a newawr o lwyddiant.—Mae llywodraeth Spain wedi gorchymyn i 80,000 o filwyr fyned i Cuba i gario y rhyfel yn mlaen yn erbyn y gwrthryfelwyr yno.—Mae Ffrainc wedi mabwysiadu y drefn o orfodi plant i fyned i'r ysgolion.—Mae llysoedd Prydain wedi rhyddhau Winslow, y ffigiwr Bostonaidd, ac y mae yr Arlywydd Grant wedi datgan eu bod drwy hynny wedi tori y cyfamed yn nghylch rhoddliad drwgweithredwyr i fyny, a'i fod yn ystyried y cyfamed mwyach yn ddirym.—Trengodd pedair ar hugain o fenywod oeddynt yn gweithio mewn gweithfa carpedi yn Ayr, Lloegr, trwy losgiad y weithfa yno yehydig ddyddiau yn ol.—Mae y colera wedi tori allan yn India; o 200 o drigolion yn Galwada bu farw 100 mewn tridiau.

Marwolaeth y Paroh. John Kelly, Le'rpwl.—Bu farw y gweinidog hwn boreu dydd Llun, yr hwn a fu am bum mlynedd a deugain yn gweinidogaethu gyda'r Annibynwyr yn Le'rpwl. Yr oedd ei lechyd wedi gwaelu er's tair blynedd, a rhoddodd ei ofalon gweinidogaethol yn nghapel Crescent i fyny, a dilynodd ef gan Mr. Blackie. Er hynny, parhaodd i bregethu yn achlysurol, ac i gymeryd rhan mewn cyfarfodydd cyhoeddus; ond yehydig wythnosau yn ol, ymaffodd aflechyd yn ei galon a'i ysgyfaint, yr hyn a aeth a'i fywyd ymaith boreu dydd Llun. Yr oedd Mr. Kelly yn adnabyddus a pharchus, nid yn unig yn mhilith ei enwad ei hun, ond yn mhell o'r tu allan i'w derfynau.—*Dydd, Mch. 16.*

Cymanfa Meirion.—Cynaliwyd y gymanfa hon yn Llanegryn, Mawrth a Mercher, Mai 23 a'r 24. Yr oedd yn bresenol yn y gynadledd am ddau o'r gloch y dydd cyntaf, y Paroh. Williams, Dinas (Cadelrydd); Thomas, Bala; Jones, Abermaw; Thomas, Towyn; Peter, Bala; Griffiths, Dolgellau; Roberts, Tanygrisiau; Griffiths, Arthog; Charles, Llanuwchllyn; Davies, Llandrillo; Jones, Llandderfel; Roberts, Llanilltyd; Perkins, Pennal; Jones, Abergynolwyn; Howell, Ffestiniog; Mathew, Ffestiniog; Evans, Caernarfon; Miles, Abergystwyth; Jones, Treforria. Penderfynwyd:—

1. Fod y gymanfa i gael ei chynnal y flwyddyn nesaf yn Llandderfyl.

2. Mai Mr. Thomas, Towyn, sydd i fod yn gadeirydd y flwyddyn ddyfodol.

Traddododd y Cadeirydd anerchiad, wrth roddi fyny y gadair, ar y Weindogaeth—athrawiaeth iacius a bywyd pur, a rhoddodd ychydig o hanes yr achos yn y sir. Dilynwyd ef gan amryw o'r brodyr, y rhai a wnaethant sylwadau tra phwrpasol i'r amgylchiad.

Pregethwyd nos Fawrth gan y Parchn. Miles, Aberystwyth; ac Evans, Caernarfon. Boren dydd Mercher am saith o'r gloch, pregethodd y Parchn. Howell, Ffestinlog, a Griffiths, Dolgellau. Am 10, Evans, Caernarfon, a Thomas, Bala. Am 2, Miles, Aberystwyth, a Jones, Treforria. Am 6, Jones, Treforria, a Thomas, Bala.

Cafwyd cymanfa luosog, ond nid oedd y tywydd mor ffafriol ag y dymunid.—*Tyst.*

Cymanfa Annibynwyr Merthyr Tydfil.—Cynaliwyd cymanfa yr enwad uchod eleni ar y dyddiau Sadwrn, Sul, a Llun, Mehefin y 8ydd, y 4ydd, a'r 5ed, yn Horeb, Bethesda, Soar, Ynyegou, Abercanaid, Troedyrhiw, a Hoelgergy. Pregethwyd ar yr achlysur gan y gweinidogion canlynol:—

Y Parchn. T. P. Evans; Ceinewydd; J. B. Jones, B. A., Aberhonddu; J. M. Evans, Caerdydd; D. Griffiths, Dolgellau; W. E. Jones, Treforria; W. Jenkins, Pentre-Estyll; J. P. Williams, Abersychan; J. Rees, Treherbert; J. Thomas, B. D., Capel Isaac; B. Williams, Canaan; J. Roberts, Castellnodd; J. Mathews, Castellnodd; B. Davies, Treorci; ac L. Jones, Ty'ncoed.—*Tyst.*

CYNADLEDD CINCINNATI.

Da genym welod cymeradwyaeth mor gyffredinol ac mor wresog yn cael ei ddangos i'r personau a benodwyd gan Gynadledd Werinol Cincinnati fel ymgeisyddion am yr arlywyddiaeth a'r islywyddiaeth. Maent yn gymeradwy gan bob dosbarth o Werinwyr, ac yn enwedig gan y rhai sydd yn awyddus am ddiwygiad yn y gwasanaeth cyhoeddus. Ac y mae un peth yn hynod yn y dyddiau llygreddig hyn pan y mae rhyw anair yn cael ei dafu at gynifer o'n dynion cyhoeddus enwocaf, er fod y rhai hyn wedi bod yn gwasanaethu mewn uchel swyddi er ys blyneddau lawer, eto nid oes gan neb ddim i'w ddweyd yn eu herbyn. Gwasanaethodd Rutherford B. Hayes, yr ymgeisydd am y gadair arlywyddol, un tymor fel aelod o'r Gydgynghorfa, a chafodd ei ethol dair gwaith yn Llywodraethwr ar dalaeth Ohio, a hyn yn erbyn tri o ddynion cryfaf y Democratiaid yn Ohio, Thurman, Pendleton, ac Allen, y tri yn ymgeisyddion am yr Arlywyddiaeth. A'r tro diweddaf yr oedd holl allu gelynlion y Beibl a chyfeillion y

fasnach feddwol wedi ymfyddino yn ei erbyn. Gellir yn hawdd ethol dyn *drwg* i ryw swydd unwaith, ond nid tebyg yr all-etholir dyn felly drachefn a thrachefn gan yr un bobl. Bu Mr. Hayes hefyd yn filwr dewr a ffyddlon yn myddin yr Undeb yn amser y Gwrthryfel mawr, a chafodd dori asgwrn ei fraich ar faes y gwaed, a'i ddychafu o fod yn filwr cyffredin o radd i radd nes ei wneud yn Gadfridog. Ond cyn diwedd y rhyfel cafodd ei ethol o'r fyddin i'r Gydgynghorfa.

Mae Mr. Wm. A. Wheeler hefyd wedi bod yn ddyd cyhoeddus yn ddigon hir i ddangos beth ydyw. Bu am amryw flynyddau yn Llywydd Rheilffordd Ogleddol New York; gwasanaethodd amryw dymorau yn Llywodraethfa y dalaeth hon; bu yn Llywydd y Gynadledd i ffurfio Cyfansoddiad newydd i'r dalaeth; ac fel aelod o'r Gydgynghorfa y mae wedi amlygu galluoedd anghyffredin a chywirdeb diargyhoedd a dilychwin. Yn ei wasanaeth fel dirprwywr i heddychu y penbleth politicaidd yn Louisiana, profodd ei hun yn feddianol ar ddoethineb a chymhwysder teiliwng o wladweinwyr unrhyw wlad.

Hefyd mae y ddau yn ddynion crefyddol gweithgar a dylanwadol. Mae Mr. Hayes yn Fethodist. Yn Columbus, lle y mae yn byw, y mae wedi ymaelodi gydag un o'r eglwys bychain, gan dybied y gallai fod o fwy o wasanaeth a chynorthwy yno nag yn un o'r eglwys cryfaf. Mae Mr. Wheeler yn aelod cyson a blaenor yn yr Eglwys Gynulleidfaoel yn ei blwyf brodorol, Malone, N. Y.

Teimlwn yn ddioleghgar fod dewisiad y Gynadledd wedi diagyn ar ddynion mor ragorol ac mor deiliwng o ymddiriedaeth. Os bydd y blaid Werinol mor hapus mewn enwi dynion da am yr is-swyddau, credwn y byddant yn llwyddianus yn yr ymgyrch arlywyddol.

Ffrainc a Lloegr.—Mae anghydfod wedi tori allan rhwng Ffrainc a Lloegr yn nghylch psgod-ddyfroedd gororau Newfoundland; ac adroddir fod chwech o longau rhyfel Ffrainc wedi hwylio yno yn ddiweddar, i ofalu am hawliau y Ffrancod.

Mexico.—Derbyniwyd newyddion o Mexico yn rhoddi ar ddeall fod tebygolrwydd y gorchfygir y gwrthryfelwyr yn fuan dan y Cad. Porfirio Diaz; canys mae milwyr yr arlywydd Lerdo yn gwasgaru y bradwyr i bob cyfeiriad. Cymer yr etholiad cyffredinol le ar y 10fed o'r mis nesaf, ac nid oes amheuaeth am lwyddiant y blaid sydd mewn gallu yn bresenol.

DARLUN Y PARCH. SAMUEL GRIFFITHS, HOREB.

Yn mhilith yr arddangosiad helaeth a chlodiw o waith myfyrwyr y "School of Design

and Art," yn neuadd y "Mercantile Library," Cincinnati, mae darlun yr enwog a'r hybarch weinidog, Griffiths o Horeb. Dywedir ei fod yn hynod o gywir. Hyfryd genyf ddweyd mai gwaith ei wyres, Miss Esther Griffiths, merch James a Jane Griffiths, ydyw. Mae yn dangos yn amlwg fod Miss Griffiths yn meddianu dawn a medrusrwydd neillduol, a bod ei gwaith yn tellyngu uchel glod.

B. W. G.

Cincinnati, *Mehefin* 22, 1876.

DUWIOLEDB GWIR WLADGARWYR.

Yr uchod ydoedd fater pregeth a draddodwyd nos Sabboth, Mehefin 4ydd, gan y Parch. G. Griffiths i'w gynulleidfia yn y ddinas hon, yn Sessonaeg, ac o'r hon y cyhoeddwyd adroddiad llawn y dydd canlynol yn y *Cincinnati Times*.

Mewn cyfarfod blaenorol gan ddynion mwyaf blaenllaw eglwys efengylaidd Cincinnati, parhwyd penderfyniad fod oais yn oael ei anfon at weinidogion y gwahanol enwadau i bregethu ar y Sabboth cyntaf yn Mehefin ar ryw bwns perthynasol i'n Gwyl Ganmilynyddol, ag a dueddai i roddi cymeriad moesol a chrefyddol i'w chynhaliad. Mewn cydsyniad ag apeliad i'r dyben hwnw a wnaed ato, y parotodd Mr. Griffiths y bregeth y cyfeirir ati, seilledig ar y geiriau canlynol: "Ac nac ymwrthodwn a thy eia Duw." Nehemiah 10: 89. A ganlyn aydd amlinellad byr o honi:

I. Beth aydd yn gynwysedig yn mhenderfyniad dadganedig yr Iuddewon? 1. Ymlyniad tyn wrth a chadwraeth gyson o ordinadau ty Ddaw. 2. Cydymdeimlad cryf a chydweithrediad calonog â'r swyddogion apwyntiedig i wasanaethu yn ahy yr Arglwydd. 3. Hael frydded parod a ohammoladwy at eu cynhaliad, a chynhaliad crefydd yn ei holl ranau. Profodd bob un o'r gosodiadau gyda dyfyniad, au pwrpasol o gysylltiadau y testyn—a gwnaeth gymhwysiad ymarferol o honnynt at y gynulleidfia yn hynod effeithiol.

II. Y rhesymau dros eu penderfyniad nad ymadawent â'r Cysagr. 1. O herwydd mai ty eu Duw ydoedd—wedi ei gyflwyno iddo ac yn tas wedi ei anrhydeddu ag arwyddion neillduol a gogoneddus o'i bresenoldeb. 2. O herwydd y bendithion a'r cysuron a fwynhasent ynddo eisoes. O herwydd mai ty Ddaw—neu'r wir grefydd, oedd diogelwch penaf eu gwlad. Ofnid arch y cyfamed gan elynion yr eglwys Iuddewig, a pharai yr olwg arni fwy o ddryswch i'w byddinoedd na miliwn o wyr arfog—crynai hyd yn oed eu heilunod, a syrbhient oddiar eu gosodddau yn ddrylliau o'i blaen. Ac felly eto, os glynwn ninau fel gwladwriaeth wrth achos crefydd, bydd Duw yn noddfa a nerth i ni, a ohymorth hawdd ei gael mewn cyfyngder. Ele a'n llwyddia eto yn fwy yn y ganrif nesaf, a dywedir am danom, "Dyma genhedlaeth y rhai

a'i coisiant Ef, y rhai a geisiant dy wyneb di, O Dduw Jacob."

Da genyf weled ein gweinidogion Cymreig yn dod allan o blaid achosion da ar achlysuron cyhoeddus. Bydd gan Mr. Griffiths naill af erthygl neu bregeth yn aml yn newyddiaduron dyddiol Cincinnati, a chaiff bob amser ynddynt le a gwrandawriad mor barchus a neb pwyl bynag o'i frodyr yn y weinidogaeth.

Cincinnati.

DAVID GRIFFITHS.

ODDIWRTH Y PARCH. B. W. CHIDLAW,

PHILADELPHIA, *Mehefin* 5, 1876.

Galwyd fi i'r ddinas hon i Wyl Flynyddol yr "American Sunday School Union." Cynaliwyd dau gyfarfod cyhoeddus yn yr *Academy of Music*, yn cynwys 5000 o wrandawyr. Mae yr addaogaiad yn dangos fod y Gymdeithas, drwy ei cenhadon, wedi sefydlu y fwyddyn ddiweddar, mil dau gant ac un ar bymtheg ar hugain o ysgolion, yn cynwys chwe mil o athrawon a deugain mil a saith o leuencyd, i ddysgu gair yr Arglwydd, ac i dderbyn addysg grefyddol. Areithiodd yr enwog Syr Charles Reed, aelod Parliament Lloegr, a chynrychiolwr o Mawrhydi y Frenhines yn yr wyl Ganmilyddol, y Parch. D. March, D. D., o'r ddinas hon, y Parch. W. P. Paxen, St. Louis, a'r yagrifenydd. Yr oedd cantorion Moody a Sankey yn bresenol, dros ddau gant mewn rhifedi, a'u canu yn dda a melus.

Achubais y cyfneudra i dreulio dau ddiwrnod yn y *Centennial Exhibition*. Mae yma fyd orfyddodau o bob gwlad wareiddiol dan haul, ac adeiladau eang, hardd ac ardderchog tu hwnt i bob disgwyliad. Mae un o honnynt yn sefyll ar un cyfar ar hugain o dir, yn arall ar bedair cyfar ar ddeg. Mae hwp yn llawn o beirianau o bob gwlad, yn oael eu gyru gan un *steam engine* o allu dwy fil a haner o geffylau. Gwelais glap o arian o Mexico yn worth \$72,000.00. Mae pob gwlad ar gyfandir Ewrop a'i nwyddau yma, yr Aifft a'r Cape of Good Hope o Africa, India, China, Japan, New Holland ac Awstralia o'r Dwyrain pell, Deheudir America, ac ynysydd y Môr Tawellog; mewn gair, mae pobl y byd a'u gwaith i'w gweled yma, ac mae mawr foddlonrwydd a llawer o addysg yn yr olygfa.

Mae gan yr *American S. S. Union* gasgliad o'i holl gyhoeddiadau, llyfrau a phapyras, yn agos i ddwy fil mewn rhifedi; mae yr olwg yn hardd a dymunol. Gerllaw mae arddangosiad yr *American Bible Society*, yn cynwys y Beibl mewn dau gant o leithoedd. Cymerais afael ar Feibl Cymraeg, a mawr oedd syn eillion wrth glywed ei ddarlenn genyf amser i chwaneu. Rhaid ga delphia y fory i dreulio y Sabbot burg, ac i frysio adref i ymroi yn ngwaith yr Ysgol Sabbotlio

B.

1876.

CYF. XXXVII.

Rhif 8.

Y CENHADWR AMERICANADOD.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

CREFYDDOL.		Athrofa dduwinyddol Bangor, Me.,.....	247
Haul Cyflawnder,.....	225	Y genhadaeth yn Mexico,.....	247
Balaam,.....	228	Y Parchn. J. Thomas a Dr. Rees yn Wisconsin,.....	248
Y cysylltiad rhwng marwolaeth Crist, ac all- enedigaeth,.....	230	Y Parch. John Evans o'r Maendy, D. C.,.....	249
Diarheblon y Testament Newydd,.....	233	Llythyr cymeradwyaeth,.....	250
AMRYWIAETHOL.		Beibl Gymdeithas swydd Van Wert, Ohio,....	250
Y Beibl a natur,.....	233	Y Rayfel Indiaidd,.....	250
Cofiant Mr. Henry L. Williams,.....	235	Attaliad y Llythyrgludiant cyflym,—Cydaian Hamburg,—Butternut Valley, Minnesota,— Moody a Sankey,.....	251
Y Beibl a'r ysgol ddyddiol,.....	236	MARW-GOFION BYRION.	
Marwolaeth a chladdedaeth Mrs. Mary Rich- ards, Providence, Pa.,.....	237	Mr. Thomas Roberts, Rosendale, Wis.,.....	251
Pethau angenrheidiol er bod yn ddefnyddiol,.....	238	Mrs. Laura Humphreys,.....	252
Llythyr o gydymdeimlad,.....	240	Mr. William James, y Dyffryn,.....	253
Sweden a'i brenin,.....	242	Ganwyd,.....	253
Addaedd Pabaidd hyf,.....	242	Priodwyd,.....	253
BARDDONOL.		Ba farw,.....	253
Y Boss crefyddol,.....	243	Agoriad yr ymgrych Arlywyddol,—Ymgais- yddion y ddwy blaidd,.....	254
Paid a gorthrymu y gweithiwr,.....	244	Twrci,—H. M. Stanley,—Graddiad y Parch. John Thomas, Lerpwl, yn D. D.,.....	255
Gobuith ail gyfarfod,.....	244	CYMRU.	
On the death of Mrs. Rachel James,.....	245	Y Gymanfa Bedair Sirol,—Cymanfa yr An- nibynwyr yn Llanelli,—Urddiad yn Eb- enezer, Sirhowl,—Moriah, Bedlinog,....	255
HANESIAETH.		Trallod Dr. Rees, Abertawe,.....	256
Cymanfa Gynulleidfaoel Wisconsin,.....	245	Ail gysegrriad capel,.....	256
Cyfarfod chwarterol y Cyfundeb Canolbarthol yn Ohio,.....	246		

REMSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

Digitized by Google

AMRYWION.

DEREYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

E T Shenandoah 2,86, E D J Detroit 2,12 Mrs E J Utica 1, M B Flandreau Dakota 2, W R J Dawn Mo 9, Mrs H D J Portlandville, Dakota, 2,10, Mrs L J Oshkosh 6, D J E Thurman trwy law Parch D M E Oak Hill 2,12, T B Columbus O 1, W C C Utica 10,12, W L Niles 50c., Mrs L D H Utica 2, H W J Cambria 12,36 Parch J G J Coldwater Mich 1,10, Mrs J R T Brookfield 1,15, E D Pittsburg 16,20, D S D Pittsburg 6,36, J T R Sacramento City Cal 22.

Yr ydym yn dychwelyd ein diolchgar-wch gwresocaf i'r holl ol-ddyledwyr sydd wedi talu i fyny yr hyn oedd arnynt am y CENHADWR, er gwaethaf caledi yr amseroedd. Fe ddichon fod rhai o honynt trwy ryw wall heb dderbyn eu copi addlawedig o GABAN F' EWTIUR TWM. Os oes rhai felly heb ei gael ag yr ydym wedi ei addaw iddynt yn ol ein telerau, carem iddynt ein hysbysu o hyn, ac ni a wnawn y diffyg i fyny yn ddioedi. Hefyd, gan fod genym gyflawnder o gopiau o'r llyfr hwn eto ar law, ni a barhawn i'w anfon i'r rhai a dalant i fyny eu hol-ddyledion am y CENHADWR yn gyflawn hyd ddiwedd 1876, ond iddynt hysbysu y carent ei gael, ac anfon 12 cent i dalu y cludiad. Mae amryw o'r hen dderbynwyr eto ar ol yn eu taliadau. Bydded iddynt ein cofio mor fuan ag y gallont. Diolch yn fawr hefyd i'r derbynwyr sydd yn talu am y CENHADWR yn brydlon bob blwyddyn. Rhagor o rai felly sydd eisiau.

Postsyddfa Remsen, N. Y.—Mae y swyddfa hon yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddiolchgar, gan hyn, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn *Post Office Orders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyfleusdra mawr i ni.

Esgusodod ein cyfeillion tirion ni am ddi-dewarwch y rhifyn hwn. Afiechyd yn y teulu fu y prif achos.

Bwriadwn gyhoeddi argraffiad newydd o'r CATECHISM CYNTAF yn nechreu y mis hwn. Mae genym rai archiadau nas gallwn eu llenwi cyn argraffu ychwaneg.

CYMANFA EFROG NEWYDD.

Cynelir y gymaafa hon eleni ar yr amser ac yn y lleoedd canlynol.

- Awst 14, 15, Waterville.
- " 15, 16, Plainfield.
- " 16, 17, Utica.
- " 17, 18, Steuben.
- " 21, 22, Rome.

Bydd y gynadledd yn Utica am 12 o'r gloch dydd lau, ac yn Steuben am 9 o'r gloch bore Gwener.

Yn lle Dr. Rees, yr hwn a ddychwelodd i'r hen wlad, disgwylir Dr. Thomas, Pittsburgh, gyda Dr. Thomas, Liverpool, i'n Cymanfa eleni.

Remsen

ROBERT EVANS, Ysg.

COF-ADAIL I DR. EVERETT.

AT YR EGLWYSI,—Yr ydym yn deall fod amryw eglwysi o herwydd marweidd dra masnach a chaledi yr amser wedi oedi hyd adeg well wneuthur casgliadau at y gof adail.

Hyderw'n y bydd i'r cyfryw eglwysi wneuthur casgliadau bellach mor fuan ag y bydd modd a'n hanfon ya ddioed i Mr. William W. Thomas, Remsen, Oneida Co., N. Y.

WM. D. WILLIAMS,
J. R. GRIFFITH,
E. DAVIES, } *Pwyllgor.*

CYMANFA DDWYREINIOL PENNSYLVANIA.

Cynelir Cymanfa Ddwyreiniol Pennsylvania eleni yn Neath, Bradford Co., i ddechreu nos Wener, Medi 29. Estynir gwahoddiad calonog i'r eglwysi oll. Dylai dieithriaid o Hyde Park a Wilkes Barre a lleoedd pellach gychwyn o Hyde Park neu Wilkes Barre i Laceyville gyda'r train cyntaf boreu Gwener. Bydd teams o Bradford yn Laceyville yn cyfarfod y train hwnw.

E. J. MORRIS.

Neath, Pa., Gorph. 5, 1876.

CYMANFA Y CYNULLEIDFAWYR YN NHALAETH IOWA.

Cynelir y gymaafa uchod yn y lleoedd ac ar yr amesrau canlynol.

- Williamsburgh, Medi 26, 27, 28.
- Old Man's Creek, " 29, 30, a Hydref 1.
- Long Creek, Hydref 3, 4, 5.
- Flint Creek, " 6, 7, 8.
- Coal Valley, " 10, 11, 12.

Y cynadledau, yn Williamsburgh am ddau o'r gloch dydd Mawrth, Medi 26, ac yn Long Creek am ddau dydd Mawrth, y trydydd o Hydref.

ISAAC C. HUGHES, Ysg.

BLAWD WERTHFA WM. M. OWEN, 27 Liberty St., Utica, N. Y.

Mae WM. M. OWEN yn parhau i ddwyn ymlaen eifais nach arferedig mewn Peillied, Blawd Ceirch Ffwrdd Halcia Park, &c.

General Commission Business.

yn eihen safle ar NEOL LIBERTY, UTICA.

Cofre y rhif, 27 LIBERTY STREET.

WM. M. OWEN.

MARCHNAD NEW YORK.—Peillied cyffredin a da, 4,90 i 6,75, priforeu, 7,25 i 8,50. Gwenth, 75 i 11,19. Corn, 45 i 58½. Ceirch, 28 i 48. Cig moch, mess, 19,40 i 19,75. Cig eidion, mess, 12,00 i 20,00; extra, 22,00 i 23,00. Ymenyn, 15 i 27. Caws, 3 i 9½.

¶ We have room for a few more advertisements on the cover of our magazine. Charges moderate;—

1 column 1 year,	\$16,00
1 " " " "	9,00
1 " " " "	5,00
10 lines or less 1 year,	2,50
For six months, one half the above rates.	

AMODAU Y CENHADWR ydynt \$2 y flwyddyn—taliadig ar unwaith neu ar ddwy waith fel y byddo yn twyaf cyfleus i'r derbynwyr.—Mrs. ELIZABETH EVERETT Remsen, Oneida Co., N. Y.

Y CENIADWR AMERICANAIDD.

OFF. 37, RHIF. 8.

A W S T, 1876.

RHIF. OLL, 440.

Crefyddol.

HAUL CYFLAWNDER.

"Ond Haul Cyflawnder a gyfyd i chwyl y rhai ydych chi'n fy enw, a meddygliniaeth yn ei eogyl."—MALACHI 4: 2.

Cawn yn yr adnod flaenorol ddeogrifad o'r farn ofnadwy sydd i orddiwas yr anwir, tra yn ein testyn a'r adnod ganlynol, ysylwa y prophwyd ar y bendithion a'r llwyddiant sydd i syrthio i ran y dalonau. Dywed rhai esbonwyr mai dinysr Jerusaleum yn unig a feddylir yma, ac mai cyfeiriad sydd yn yr adnodau tan sylw at ddiffethiant y drygonus a gwaredigaeth y da. Eraill a farnant y golygir nid yn unig yr amgylchiad crybwylledig, ond hefyd ddydd barn y byd. Bydded hys fel y bo, oelr yn y bennod hon syniad cywir o deimladau Duw tuag at y duwiol a'r annuwiol: ac y mae hanes ei ym-driniaethau ef a chenchedloedd y byd yn mhob oes, yn profi fod yma arddangosiad teg o'i ddull o amlygu ei gariad tuag at y cyflawn, a'i gasiaeth tuag at yr anghyflawn.

Gwelwn oddiwrth eiriau ein testyn fod y da i dderbyn ea bendithion trwy gyfrwng "Haul cyflawnder." Ni raid i mai ond crybwyll mai Crist a olygir yma. Priodolir nifer o enwau cyffelyb i hwn i'r Gwardwr. Balaam a brophwyda am "Seren Jacob;" eto gelwir ef yn "godlad haul o'r uehelder;" un arall a'i gollw yn "Seren ddydd;" ac yn llyfr y Datguddiad llefara yr Iesu am dano ei hun megys "y Seren foreu eglur." Eithr yn ein testyn y cawn yr enw mwyaf cynwysfawr; nid seren, neu oleuni, ond yr *Haul*, epilydd goleuni a gwres, fynonell dingleirdeb a gwresogrwydd. Bwriadaf ystyried Crist megys Haul y byd moesol. Credaf y bydd i'r hys a ganlyn ddangos priodoldeb yr enw.

I. Y mae *goleuni* yn deilliaw oddiwrth yr Iesu.

1. Cawn sylwi yn fyr ar addysg yr Yagrythgyran o barthed i hyn. Llais prophwydoliaeth a lefara fel yma: "Myfi yr Arglwydd a'th eis mewn cyflawnder, ac ymaffaf yn dy law; vaf di hefyd, a rhoddaf di yn gyfamed pobl, yn *oleuni* cembelloedd; i agoryd llygaid y mudiol, i ddwyn allan y carcharor o'r carchar, i'r rhai a elsteddant mewn tywyllwch o'r carchardy. Y bobl a rodiasant mewn tywyllwch, welasant oleuni mawr; y rhai sydd yn aros

yn nhir cysegod angau, y llewyrchodd goleuni arnynt."

Pan yr ymddangosodd ein Celdwad ar y ddaear, dysegai y bobl gan ddywedyd, "Goleuni y byd ydwyf fi: yr hwn a'm dilynodd, ni rodia mewn tywyllwch, eithr efe a gaiff oleuni y bywyd." Dywed yn abellaach, "Eto ychydig enyd y mae y goleuni gyda chwyl. Rhodiwch tra fyddo y goleuni genych, fel na ddalio y tywyllwch chwyl; a'r hwn sydd yn rhodio mewn tywyllwch, ni wyr i ba le y mae yn myned. Tra fyddo genych y goleuni, credwch yn y goleuni, fel y byddoch blant y goleuni." Geillid casglu nifer o destynau ar y mater hwn, ond ni fydd i mi nodi ond un yn ychwaneg, yr hwn a ysgrifenydd gan Ioan wedi ymadawiad yr Iesu:—"Hwn ydoedd y gwir Oleuni, yr hwn sydd yn goleuo pob dyn a'r sydd yn dyfod i'r byd."

2. Sylwn yn nesaif both sydd yn gynwysedig yn y goleuni a rydd Mab Duw. Cynwysa oleuni meddyliol—agoriad llygaid y deall, y rhai sydd wedi bod yn gauedig am hir amser. Y mae yn bwrw allan yr aawybodaeth a'r amheuaeth sydd wedi bodoli lawer blwyddyn dihon yn y galon, ac wedi bod yn foddion i alltadio y creaduro braseinoldeb ei Greadwr. Rdyrchwn ar druenusrwydd y byd yn flaenorol i ymweliad Crist a'r ddaear, ac yna bydded i ni gydmaru sefyllfa foesol dyn y pryd hwnnw, a'i gyfiwr heddyw, a chaafyddwn ar unwaith y goleuni sydd wedi llewyrchu ar yr hil ddynol.

Bu dynion da fyw cyn dyddiau "Mab y saer," ac yr oedd eu dylanwad yn lleol iawn, ond rywfodd ni wnaethpwyd argraff dwfn a pharhaol ar feddyliau'r bobl. Yr oedd Ioan Fedyddiwr yn fawr, "neb yn fwy nag ef yn mhilith plant gwagedd;" yn ol tystiolaeth yr Iesu, "efe oedd ganwyll yn llosgi ac yn goleuo;" a bu yr Iuddewon yn ewylliagar i orfoleddu dros amser yn ei oleuni ef." Er hyn, ni ddaeth ond i arwyddo dynedd yr Iesu, a derbyniodd ei ddisagleirdeb oddiwrtho ef, a phan gododd "Haul cyflawnder" yn ei danbeidrwydd a'i wychogoniant, diflanodd y seren, i.e. llwyr ddiffoddodd; a gwiredwyd geiriau Ioan: "Rhaid ydyw iddo ef gynyddu, ac i minau leihau."

Eto, y mae Crist yn goleuo neu yn eglurhau pynciau pwysig a gwir ddyddorol; megys angelion ysbrydol pob dyn; darpariadau yr ofengyl ar eu cyfer; parodrwydd yr Ior i dderbynu

pechaduriaid; cyfaddaead yr enaid i gylch gwa-hanol; a'r deyrnas sydd wedi ei pharotol i'r cyflawnion. Y meddwl yate sydd yn cael ei oleuo yn gyntaf; yna materion gwir bwysig yn cael eu hegluro, fel y gallo y meddwl eu derbyn mewn ffydd.

2. Bydd i ni holi yn awr pa fodd y cyfneir y goleuni hwn i ddynion. Gwneir hyn trwy y gair dwyfol, a thrwy yr Ysbryd Glân. Ceir yn y Beibl bob gwirionedd a berthyn i ni ei wybod, o barthed i sefyllfa, ungenion, a rhagolygon yr enaid. Y mae yr Ysbryd wedi ysbrydoli y gwirioneddau hyn, ac yn awr defnyddia bob moddion dychonadwy er peri i ni eu deall, ac fel y byddo ffdynt gael yr effaith briodol ar ein cymeriad ac ar ein hymarweddïad. Paul yn ei lythyr at yr Ephesiaid a symia y mater hwn i fyny fel y canlyn: "Gan wneuthur cofia am danoch yn fy ngweddïau, ar i Dduw ein Harglwydd Iesu Grist, Tad y gogoniant, roddi i chi ysbryd doethineb a datguddïad, trwy ei adnabod ef: wedi goleuo llygaid eichi meddylïau, fel y gwyppoch beth yw gobaith ei alwedigaeth ef, a pheth yw golud gogoniant ei etifeddïaeth ef yn y saint." Yma dengys *pa le* y mae y goleuni hwn i lewyrehu, *sef yn y meddwl*; mynega hefyd *pa beth* a eglurir, *sef gwirioneddau materion Duw*; dywed yn mhellach *pa fodd* y derbyn dyn i y goleuni hwn, *sef trwy "ysbryd doethineb a datguddïad"*.

Y mae y goleuni nefol yn cael ei gyfrasa yn raddol; felly nid oes dim perygl yn ein gwaith yn edrych ar yr Iesu. Os edrychwch ar yr haul naturiol a'r llygad noeth, rhaid i ni symud ein golwg yn dra ban, neu gael ein tywyllu. Nid felly gyda "Haul cyflawnder," er y bodola ynddo y purdeb a'r disgleirdeb mwya, gallwn sylwi arno yn barhaus gyda pherffaith ddiogelwch. Yn hytrach na dinstrio ein golygon, gwna eu puro; po mwya y cedwn yr Arglwydd mewn golwg, mwya i gyd fydd ein goleuni mewnol; a bydd ein cynydd mewn gwybodaeth ysbrydol yn fwy sicr, ac yn llawer cyflymach.

II. Y mae Crist megys Haul yn rhoddi *gwres* ysbrydol. Calonau fuont unwaith yn oer a difolaf, a gynisir gan gariad dwyfol; cariad ydyw y briodoledd bonaf yn nghymeriad Crist, ac y mae pawb sydd yn ei ofni ef, gyda "gwylder a pharchedig ofn," yn cyfranogi o'i ysbryd hyfryd a chariadus. Amlyga y credadyn gydymdeimlad byw &l gyd-ddynion; y mae ei galon yn llosgi gan serch par tuag at Dduw. Y mae cynearwydd calon y Cristion yn profi fod "Haul cyflawnder" yn pelydru gwres nawsaidd; ac y mae ei gynydd mewn gras yn brawf ychwanegol o hyn. Ni thyfa planigyn mewn lle oer a thywyll; a rhaid iddo wrth oleuni a gwres. Heb oleuni dwyfol erys y meddwl mewn anwybodaeth; bydd ei gyneddïau yn wyrsgam a chor-schaid; heb gariad yr Iesu yngrebycha y galon, hae myned yn hollol ddideimlad. Pan y

byddo aelod o eglwys Dduw yn y cyfiwr truenus hwn, y mae un o ddau beth yn sicr, naill ai y mae heb dderbyn goleuni oddluchod, ac heb arloed brofi cariad Crist, neu yate y mae cymylan rhyngddo ef a'r "Haul," y rhai sydd yn lluddio y dylanwadau grasol a deimlir yn gyffredia gae bob enaid ffyddiog. Ni ffinir y sawl sy'n byw odditan dywyniad yr haul gan dywyllwch ac oerfelgarwch; nid yw anghrediniaeth na difolwch chiwaith yn blino y rhai a drigaent yn mhresonoldeb y Gwaredwr; yn wastad y moliantant ef, gorfodeddant yn ei ffaf, gorchfygant trwy ei ras; ei gariad ydyw testyn en myfyrdod; y prif ddylanwad a deimlir yn eu calonau ydyw y gallu i'w ganfod ef yn ei holi weithred-oedd. Paham y mae crediawyr mor ofalus mewn perthynas i'w hymarweddïad allanol? Paham y maent mor ffyddlon gyda moddion gras? Paham y maent mor ddifrifol yn eu gweddïau, ac mor ddyfal i achub eneidïau? Onid am y rheswm fod pelydru "Haul cyflawnder" yn treiddio eu hysbrydoedd ac yn eu lleuwi a'r gwres a'r cydymdeimlad rhagsoniedig? Onid am fod cariad y Prynwyr wedi ei dywallt ar led yn eu calonau, ac yn eu cymell i ffyddlondeb a diwydrwydd yn y gwaith o Gristion-eiddio y byd? Nis gall dim tan y nef, ond y cariad hwn, wrthsefyll a gorchfygu oerfelgarwch y galon naturiol; nis gall dim arall trwy'r bydeaewd wneud yr enaid yn ffyrthlawn dam bob amgyleihad.

III. Eto, Crist megys "Haul cyflawnder" ydyw y gwrthrych mawr, yn yr hwn y mae pob peth yn y greadigaeth, yn rhaguniaeth, ac yn nhrefn y prynedigaeth yn canolbwyathio. Y mae holl ragfwrïadau Duw yn canoli ynddo ef. "Canys trwyddo ef y crewyd pob dim a'r sydd yn y nefoedd, ac sydd ar y ddacur, yn weledig ac yn anweledig, pa un bynag ai thronau, ai arglwyddïaethau, ai tywysogaethau, ai meddïanau; pob dim a gweyrd trwyddo ef, ac erddo ef. Ac y mae efe cyn pob peth, *ac ynddo ef y mae pob peth yn cydsefyll*." Efe yw yr unig allu sydd yn cynnal pob gwrthrych mewn bodolaeth. Dywed yr apostol yn mhellach am dano: "Ac efe yw pen corff yr eglwys; efe, yr hwn yw y dechreuad, y cyntafanedig oddiwrth y meirw; fel y byddai efe yn blaenori yn mhob peth." Tyner ymaith yr haul, a'r byd a syrth i'r an-nhrefn mwya; tynwch ymaith Grist, ac bydd moesol a syrth yn bentwr afreolaidd, heb drefn, heb fywyd, heb ddim.

IV. Hefyd, gelwir yr Iesu yn Haul *cyflawnder*. Arddangosir daloni y Creadwr gan haul natur; ond ni amlyga ei gyflawnder a'i uniondeb: mynega ei gariad yn unig. Y mae yn "peri i'w haul godi ar y drwg a'r da." Y mae pawb, y drygonus yn ogystal a'r dalonus, yn derbyn goleuni a gwres oddiwrth wych "frenin y dydd," ac yn mwynhau y bendithion a gyn-yrchir ganddo. Pan yn trol ein golygon at

Grist, y mae ger eîn bron gymeriad sydd ag ysbryd cyflawn o'i fewn. Efe a wna bob peth mewn cyflawnder. "Ond efe a farw y tlodlon mewn cyflawnder, ac a argyhoedda dros rai llariaidd y ddaciar mewn unlondeb: ac efe a dery y ddaciar a gwialen ei enau, ac ag anadl ei wafasau y lladd efe yr anwir. A chyflawnder fydd gwregys ei lwynau ef, a ffyddlondeb yn wregys ei arenau." I'r *da* yn unig y mae efe yn cyfrannu goleuni, gwres a bywyd: "Haul cyflawnder a gyfyd i *chwi*, y *rhai ydych yn ofni fy enw*, a meddyginiacth yn ei oesgyl." Nid yw y rhoddion nefol yma yn elldo yr annuwiol, ond yn hytrach perthynant i'r sawl sydd yn casáu pechod, ac yn dyheu am fywyd gwell, ac am heddwch mewnol; o ganlyniad dywed y prophwyd wrth yr eglwys, "Cyfod, llewyrcha; canys daeth dy oleuni, a chyfododd gogoniant yr Arglwydd arnat." Paul hefyd yn ngwyneb y ffaith hon a yagrifens, "Deffro di yr hwn wyt yn cyegu, a chyfod oddiwrth y meirw; a Christ a oleu a ti." Credwyf ein bod yn canfod bellach briodoldeb yr enw, "Haul cyflawnder."

V. Arwyddir yn y testyn fod Mab Duw yn bendithio y duwiol. "Haul cyflawnder a gyfyd i *chwi*, y *rhai ydych yn ofni fy enw*, a meddyginiacth yn ei oesgyl." Yr oedd hen ddywedriad yn mhlith yr Iuddewon yn rhedeg fel hyn: "Cystuddiau a ddifianant ar gyfodiad yr haul." Nid yw yn wybyddus o ba le y tarddodd, ac nis gellir rhoddi rheswm pendant dros iaith y prophwyd yn ein testyn. Ymddengys fod awel iachus oddiar y môr yn ymweled â'r tir lle y trigai Malachi bob bore tua chodiad haul, ac yr oedd mor ddefnyddiol i buro yr awyrgylch heintus ar y tir, fel ag y darfu i'r trigollion alw yr awel yn Fedyd. Barna rhai fod y prophwyd yn cyfeirio at yr amgylchiadau hyn, pan yn yagrifenu, "Haul cyflawnder a gyfyd, a meddyginiacth yn ei oesgyl." Ond y mae gan yr haul ddylanwad iachusol ar ddynion, a dylanwad llesol ar natur, yn annibynol ar wasanaeth y gwynt. Dywedir wrthym mai y brif elfen mewn planigion ydyw ulyf (*carbon*), tra yn yr awyrgylch y mae mewn undeb ag ufelal (*oxygen*). Rhaid i'r llysiau ddadansoddi yr awyrgylch, a derbyn yr ulyf, a dychwelyd yr ufelal i'r awyrgylch, neu ynte wywo a marw. Gall y planhigion wneud hyn, ond nid heb gymorth yr haul. Yn ystod y nos, mae ulyf yn casglu yn mhob rhan o honynt: y canlyniad yw fod yr awyr yn annhwr; canys y mae ulyf (*carbon*) yn ddynystriol i ddyn ac anifail. Ond, *o'n gymied ag y tery pelydron yr haul y llysiau*, dechreuant ar y gorohwyl o dderbyn yr ulyf, a dychwelyd yr ufelal (*oxygen*) i'r awyrgylch.

Canfyddwn fod y llysiau trwy gymorth yr haul yn derbyn elfen eu cynallacth—tra ar yr un pryd yn puro yr awyrgylch i ddyn ac anifail. Gellir dweyd ynte fod yr haul mewn gwirionedd "yn codi a meddyginiacth yn ei oesgyl."

Nid oes angen am y gwynt i wneud yr haul yn ddefnyddiol fel meddyg. Amlwg yw fod y prophwyd yn gwybod am effaith iachusol goleuni a gwres yr haul. Oni bai ei fod yn gwybod hyn, ni fnaasai yn defnyddio iaith ein testyn. Ond i ddychwelyd at Grist, Haul cyflawnder. Drychfeddwl y prophwyd yw hyn: Fel ag y mae haul natur yn achosi iechyd a bywyd yn y byd naturiol, felly y mae y Gwaredwr yn cynrychlu iechyd a bywyd ysbrydol yn y byd moesol. Yn ystod nos anghrediniaeth ymgaglod pechod gwenwynig oddiamgylch yr enaid, yr hwn oedd yn raddol ond yn sicr ddinystrio y dyn. Pan ymddangosodd Mab Duw ar y ddaciar, yr oedd dynoliaeth "yn farw mewn camweddau a phechodau." Yr oedd yr enaid dan ddwyfol gondemniad. Gwir fod trugaredd yn gymysgedig â digofaint yr Anfeldrol, canys yr oedd efe yn darparu ffordd i achub colledigion Eden. Gwir fod yr enaid a *gallu naturiol* i dderbyn heddw a ffaf Duw. Ond tra y parhodd tywyllwch, anwybodoeth a phechod, yr oedd yna *anallu moesol* i gymeryd meddiant o'r bendithion nefol ag oedd braidd o fewn cyradd. Wedi dyfodiad yr Iesu i ddatguddio trugaredd Duw, ac i oleuo y byd, y mae miloedd o enaidiau wedi cael eu goleuo, nes y maent yn canfod yn eglur ffynonell iechyd a bywyd ysbrydol, ac wedi trol at Fab Duw i ymofyn y bendithion angenrheidiol. Y mae ein Harglwydd trwy ei ddioddefiadau a'i eiriolaeth wedi sicrhau bywyd a heddwch i bawb a gredant. Trwy ei addysgiadau y mae yn mynegi hyn i ni, ac yn dangos y ffordd i ni foddianu y bendithion gwerthfawr y mae wedi eu darparu ar ein cyfer.

Dysgwn oddiwrth hyn:

1. I gydnabod daloni a thrugaredd Duw yn y ddarpariaeth ryfeddol hon er ein cadw rhag dynistr. Yr oedd cyflwr dynolryw yn druenus ac anbethiol, hyd nes i'r Gorchaf anfon ei unig-anedig Fab i ddwyn y byd allan o'r tywyllwch i'r goleuni, ac i arwain yr edifeiriol i fwynhad o'r bywyd sydd oddiuchod. Nis gallwn byth amgyffwrdd yn iawn faint ein dyled i Dduw. Yr ydym yn analluog i dalu ein dyled; ond os bydd i ni ei garu a'i wasanaethu ef, ni ofyn ragor oddiwrthym. Boed i ni yn ngwyn-eib ei gariad a'i ras gyflwyno ein hunain iddo; ie, ein heneidiau, ein calonau, a'n "cyrrif yn aberth byw, sanctaidd, cymeradwy gan Dduw." Rheymol wasanaeth fyddai hyn i ni oll.

"Dioch iddo, dioch iddo,
Byth am gofio liwch y llawr."

2. Dysgwn ni sydd yn profesu enw Crist i chwilio ein hunain, er cael allan a ydym yn brofiadol o'r dylanwadau buddiol sydd yn deiliaw oddiwrth yr Iesu. A ydym yn well o ran ein hysbryd a'n hymarweddiad heddyw na phan y credasom? Dylai fod gwelliant amlwg ynion oll. A ydym wedi cynyddu mewn gras? Ydyw ein cariad at ein cyd-ddynion yn gryfach

nag yr oedd cyn i ni ddyfod at y Ceidwad? Ydyw Crist yn fwy anwyl gan ein beneiddiau? Ydyw y nefoedd yn ymddangos yn nes atom? Dylem fod yn alluog i ateb y gofyniadau hyn yn gadarnhaol. Dylai presenoldeb parhaus y Gwaredwr greu goleuni mwy yn y meddwl, acroli mwy angorddol yn y galon, a dwiofryddedd mwy dwfn yn yr enaid. Frodyr a chwiorydd, gwrthwynebwn bob ymdrech i'n gwahanu oddiwrth yr Iesu; na adawa i'r un cwmwl ei guddio o'n golwg. Rhaid i ni wrth ei wnanu grasol, ei eiriau cysuroi, a'i gariad anfleidrol yn barhaus, i'r dyben o gyrhaedd gwir ryddid, ac mewn trefn i fwynhau bywyd tragwyddol. Glynwn wrth Crist, aroswn tan ei wnanu, ymgadwn yn ei gariad,—yae byddwn fyw yn ddedwydd, awn trwy byrth marwolaeth ya ddiddychryn, cyhoeddir ni yn fendigedig yn y dydd mawr a ddaw, a chawn drigo am byth yn ei bresenoldob hyfryd ef.

8. Dyagwch chwithau, gyfeillion anghredinol, i ymddiried yn Mab Duw. Yr ydych yn glwyfus ac yn golledig. Nid oes neb a all eich cadw ond ef. Y mae heddyw yn eich anog i'w gelsio. Gadewch eich pechodau, credwch ynddo, ymddiried wch eich hunain i'w ofn. Efe a rydd iechyd i chwi, ac a lwyr wella eich ysbrydoedd. Ofnwch ei enw a chelsiwech ef; canys "Haul cyflawnder a gyfyd i chwi, y rhai ydych yn ofni ei enw, a meddyginiaeth yn ei eogyll."

Winthrop, Ma.

R. W. JENKINS.

BALAAAM.

ADDYSGIADAU ODDIWRTH HANES EI FYWYD.

Pa bethau bynag a ysgrifenydd yn y Gyfrol Sanctaidd, er addysg i ni yr ysgrifenydd hwynt. Mae hanes bywydau dynion da wedi ei ysgrifenu er mwyn i ni ddilyn eu hoes iamp; a hanes dynion drwg yn rhybudd i ni i beidio bod yn debyg iddynt. Ond anfynech y ceir un dyn mor dda, na bydd rhyw ddrwg ynddo; nac mor ddrwg na bydd ynddo ryw ddaioni. Ac felly gyda golwg ar Balaam. Ceiswn efelychu yr hyn oedd yn dda ynddo.

1. I ymgyngori & Daw gyda golwg ar ein hymddygiadau. Pan ddaeth y cenhadau oddiwrth Balac i ofyn i Balaam i fyned i Moab, efe a ymgyngorodd & Daw pa un a wna'i fyned neu beidio. Pan byddom ninau yn cael ein tu-eddu gan ein calonau neu yn cael ein hanog gan eraill i fyned i rywfan, neu i wneyd rhywbeth, ac yn amhenderfynol pa un a ddylem wneyd hyn neu beidio, ymgyngorwn & Daw. Gallwn wneyd hyn mewn tair ffordd. Yn 1. Trwy ddarllen ei Ailr. Yn 2. Trwy weddio arno. Yn 3. Trwy ofyn, cyngor gan un o'i weision, neu ryw ddyd duwiol. Ymholwn, Pa beth a ddywed yr Ysgrifthyf? pa beth a ddywed rheshw a chydwybod? a phia beth a ddywed dynion da? Mae llais y rhai yma yn llais Duw.

2. Gwnawn fel y mae Daw yn gorchymyn i ni. Ar ol i'r Arglwydd ddweyd wrth Balaam, "Na ddos gyda hwynt," er mor awyddus oedd ef am fyned, nid aeth. Mae miloedd o ddynion nad ydynt gystal a Balaam yn hyn. Y masent yn darllen y Beibl, ac yn gwrandao pregethan, fel rhai am gael gwybod "beth i wneyd," a Daw yn dangos iddynt pa fodd i ymddwyn, ac eto yn gwneuthur yn bellol wahanol.

3. Pregethu fel mae Daw yn ein dyga. Es mor groes i deimlad Balac oedd gairiau Daw, yr oedd Balaam yn siarad yn onest fel yr oedd yr Arglwydd yn gorchymyn iddo. Yr oedd yn demataiwn fawr iddo i foddioni y brenin. Yr oedd yn cael ei felo am siarad fel yr oedd; a chynygid gwobr fawr iddo am feiddithio Izaak. Ond medd ef, "Yr hyn oll a lefarodd yr Arglwydd, hyn a lefaraf fi." Dyma eiaimpl i brogethwyr. Mae gormod o duedd yddynt weithiau i gelsio boddioni y bobl er mwyn elw neu anrhyddedd; ac nid pregethu y Gair yn ddi-dderbyn wyneb. Arferai y prophwydi ddweyd, "Fel hyn y dywed yr Arglwydd;" a dylai y pregethwyr ddweyd, Fel hyn y dywed y Beibl. Goshelwn hefyd yr hyn oedd yn ddrwg yn Balaam. Gallwn gael rhybuddion buddiol iawn yn hanes ei fywyd.

4. Gwelwn y gall dyn fod mewn swydd uchel a siarad yn dda iawn, ac er hyn fyned mor ddrwg nes cyflawni pechodau bynod o ryfygu. Yr oedd Balaam yn brophwyd, ac yn siarad yn fendigedig; ac er hyn yn myned mor ddrwg nes dyga Balac pa fodd i demtio Izaak i bechu, a chymeryd eiddyf yn ei law i ymladd yn erbyn pobl Dduw. Ac y mae yn bosibl eto i ddyn fod yn enwog gyda chrefydd—yn brogethwr doniol, yn weddiwr hwylys, a siarad yn dda yn yr eglwys; ac ar yr un pryd ei galon heb fod yn gywir gyda Daw; ac ar ol hyn syrthio yn isel i lygredigaeth a phechod. Yr ydym wedi gweld llawer felly yswaeth. "Yr hwn sydd yn tybied ei fod yn sefyll, edryched na syrthio." Edrychwch, na byddo un amser, ya neb o honoch, galon ddrwg anghrediniaeth, gan ymado oddiwrth y Daw byw."

5. Gwelwn y dylem brofi ein hunain, a chelsio gwybod beth ydyw y duedd lywodraethol ydd yn ein calonau. Y duedd lywodraethol yn nghalon Balaam ydoedd *trachwant am arian*—"Caru gwobr anghyflawnder." Nid yn caru yr anghyflawnder, ond yn caru y wob. Mae yn ymddangos ei fod ef o duedd grafyddol; yn ofn digio Duw; ie yn casáu anghyflawnder. Nid oedd yn ceisio twyllu y brenin—ond dweyd ef feddwl yn onest wrtho. Ond yr oedd yn caru yr arian yn fwy nag yr oedd yn casáu pechod; ac yn hytrach na myned adref heb gael y wob, gwnaeth yr anghyflawnder. Yr oedd rhywbeth yn debyg yn y dyn ieuanc a ddaeth at Iesu Crist i ofyn y ffordd i gael bywyd tragwyddol. Y duedd lywodraethol ynddo ef oedd *bydoltrwydd*.

Yr oedd ef yn teimlo yn nghyloch ei gyfiwr, ac yn awyddus am fyned i'r nefoedd; ond yr oedd yn caru ei arian yn fwy nag yr oedd yn caru *Iesu Crist*. Mae yn ddiau fod llawer eto yn debyg iddo. Dichon fod y dyn fel Balaam yn profesu crefydd—yn awyddog yn yr eglwys—yn ofni Duw—ac yn anfeddion i bechus; ond yn caru y byd yn ormodol. Y mae yn casu colwydd a thwyll; ond yn caru arian yn fwy nag y mae yn casu pechod.

Mae dyn weithiau mewn pryder pa beth i wneyd—rhwyg pechod ac elw; a rhinwedd a thylodi. Os bydd i'r dyn ddwydd colwydd, neu wneyd a nghyflawnder, calif yr elw; ond os na wna y gwesti, ni chaff y wobr. Ac fel y dywedodd Balaam wrth Balaam, "Attaliodd yr Arglwydd di oddiwrth aarhyddodd:" mae y diafol yn dweyd wrth lawer un; mae yw yn tale i gadw cydwybod; a bod crefydd yn attal dyn i gwall arian. Ac mae llawer un, fel y dyn ieuana, wedi troi ei gofn at Fab Daw er mwyn cael y golud; neu fel Demas, yn gadael crefydd o gariad at y byd.

Yn awr, ymholwn pa beth ydym y duedd i ywodaethol sydd yn ein calonnau ni. Nid yn unig a ydym yn caru Duw, ac am fyw yn ddudol, ond a ydym yn caru Duw yn fwy nag ydym yn caru arian; neu y "fantell fablonedd;" neu y ddied, feddwol, neu rywboth arall. Dichon ein bod yn teimlo yn y Capel ar y Sabboth mai crefydd sydd oren, ac mai Daw ydym yn garu fwyaf. Ond golygwn fod Chwiliwr y galon yn dyfod atom yn yr wythnos, i'r *Store* neu rywfan arall: ac yn cyfeirio at yr aur a'r arian, neu ddillad hardd, neu y ddilod feddwol, neu bleserau snawdol, ac yn gofyn fel y gofynodd i Pedr, "A wyt ti yn fy ngharu i yn fwy na'r rhai hyn?" Beth a fyddai yr atebiad? Yr oedd dan beth o flaen Moses—"trysorau yr Aifft" a "dirmyg Crist," a dywedir iddo ef "farnu yn fwy golud ddirmyg Crist na thrysorau yr Aifft: canys edrych yr oedd efe ar daledigaeth y gobrwy." Bydd yn gymbelliad cryf i "farnu" yn iawa, i edrych yn mlaen ar y "daledigaeth" a geir yn y filwedd. Byddai yn well gan lawer i fod fel y gwr goludog yn y byd hwn, na bod fel Lazarus dlawd, yn cardota ei fara. Ond Lazarus sydd yn y sefyllfa oren yn y byd arall.

3. Mae hanes Balaam yn dangos na ellir gwasaethu dan arglwydd. Ceisiodd ef ei oren i wneyd hyn. Bu am beth amser yn brophwyd, yn lefaru dros Dduw; ond ar yr am pryd yn gwleda gyda Balac, ac yn ceisio ei foddloni trwy godi yr alloran, a'i ddilyn o'r nall i'r Hall; ond yn methu. Yr oedd y brenin yn digto wrtho, ac yn ei fygwth. Wedi hyn efe a aeth yn athraw i Balac, ac yn filwr yn ei fyddin; ac fe ddigodd Duw wrtho. Mae rhai eto yn ceisio gwasaethu Duw, a'r diafol. Gyda Duw a'i bobl ar y Sabboth, a chydau'r diafol a'i waith yn yr wythnos. Mae llawer un am gael crefydd, a

chael pechod; am fyw yn ddadllo, ac ar yr am pryd byw yn feiol, yn gwyddol neu yn feddwol; Ond mae y fath beth yn anmhosibl. "Ni ellwch wasanaethu Duw a Mammon."

4. Cawa rybudd yn hanes Balaam i beidio bod yn awyddus am gael ein dymuniad ein hunain yn groes i ewyllys Duw. Ar ol i Balaam ymgynghori a'r Arglwydd beth i wneyd, dywedodd Duw wrtho, "Na ddos gyda hwynt." Ond yr oedd ef am fyned, ac am hyny aeth at Dduw yr all waith, ac efe a gafodd ei ddymuniad. Mae yn hawdd i ni wybod trwy y *Bobi*, a *rhesom*, a *chydwybod*, pa beth ydym ewyllys Duw: a dylem ymestwng ac ufuddhau i'r Bod mawr anfeddrol. Gall dyn gam esbonio Gair Daw, a diffudd yr Ysbryd, a distewi ei gyfwybod, er mwyn cael ei ffordd ei hun; ac yna myned yn mlaen i bechu. Ond ni bydd yn ddin mantais iddo yn y pen draw. Gwell gwrandao ac ufuddhau i Dduw y tro cyntaf y byddo yn siarad a ni. Gall fod yr ail feddwl a'r ail farn yn well weithiau mewn atgylchiadau bydol. Ond mewn ystyr crefyddol pan mae Duw yn siarad a'r Ysbryd Glân yn dylanwadu arnom, y teimlad a'r penderfyniad cyntaf yw y goreu. Gwell ufuddhau i Dduw heb ymgynghori dim a chig a gwaed. Pan mae yr Arglwydd yn dweyd, "Os pechaduriaid a'th ddennant, na chytuna," "Na ddilym y llawys i wneuthur drwg;" gwell ufuddhau i Dduw na myned gyda'r owpneini drwg. Er fod Duw yn anffodlon i ddyn i bechu, nid yw yn ei attal yn orffodol; ond yn goddef iddo gael ei ffordd ei hun. Er iddo ddweyd wrth Balaam, "Na ddos," goddefodd iddo fyned wedi hyay; ac er anfon angel ar y ffordd i'w attal, ete cafodd fyned yn mlaen. Ac felly y mae eto. Y mae Duw yn siarad â dynion yn eglur yn ei Air, ac yn gosod rhwystrau ar ffordd annuwiol dynion trwy ei raglunnaeth; ond er hyny yn goddef iddyn i fyned yn mlaen. Oes, mae rhwystrau yn codi o flaen dynion ar y ffordd i uffern—mae rhyw angel a chleddyf yn ei law yn sefyll yn lled synych o flaen y dyn annuwiol. Dichon mae yw yn ei weled, a'i fod yn myned i dymer ddrwg, ac yn euro rhywun, am nad yw yn gallu myned yn mlaen. Ac fe allai ei fod weithiau yn deall mai Daw sydd am ei rwystro i fyned yn mlaen, ac yn addunedu troi yn ol; ond y galon heb ei chynnewid—ac yn mlaen y mae yn myned drachefn. Ac mae Duw yn dweyd, "Doe," "Gwna'm llawen, wr ieuana, yn dy ieuencydyd, llawenyoked dy galon yn ayddiau dy ieuencydyd, a rhodia yn ffordd dy galon ac yn ngolwg dy lygaid; ond gwybydd y gellw Duw di i'r farn am hyn oll."

Ac ar ol i ddyn gychwyn ar ffordd ddrwg, mae yn anhawdd iddo sefyll a throli yn ol. Buasai yn lled hawdd i Balaam beidio *cychwyn* gyda'r cenhadau; ond ar ol cychwyn, yr oedd yn fwy awyddus am fyned yn mlaen; ac ar ol cyrhaedd Moab, nid oedd yn foddloni dyfod yn ei heb gael y wobx. Felly y mae ar y ffordd i

ufern: y mae yn llydan, a lithrig, ac yn myned i lawr ar y gorlwaered. Arol i'r bachgen ieuanc ddechreu dilyn cwmpeini drwg, a myned gyda hwy am beth amser, mae yn anhawdd iddo eu gadael. Gwell i ddyn baidio dechreu tynu yn groes i ewylllys Duw.

5. Gwelwn yn hanes Balaam na ellir troi Duw i fod yn foddion i ddyn bechu. Cafodd Balaam ganiatad i fyned i Moab; ond cafodd ei rybuddio i beidio melldithio Israel; ac er yr holl aberthau a offrymodd, methodd droi Duw i oddeff iddo eu melldithio. Byddai yn dda gan lawer eto i droi Duw i ddweyd yn wahanol i fel y mae. Dyma eiriau Duw—"Nac edrych ar y gwin." "Na fydd yn mysg y rhai sydd yn meddwl." "Na fyddwch yn nyled neb o ddim." "Cofia gadw yn sanctaidd y dydd Sabboth—na wna ynddo ddim gwaith." "Yngedwch rhag pob rhith drygloni." "Y rhai dryglonus a ymchwelant i uffern." "Lle nid yw y prif yn marw, na'r tân yn diffodd," &c. Ond mae llawer un am eu gwyrddroi i ystyr wahanol. Ceisiant esbonio y Beibl i beidio siarad mor ddrwg am bechod, ac mor arswydol am uffern. Ond "yr Yagrythyr ni ellir ei thori." "Gair ein Duw ni a saif byth." Nis gallwn gyfnewid natur y tân; ond gallwn wyllo i beidio myned iddo. Ac felly nis gallwn newid natur pechod, na diffodd tân uffern; ond gallwn ofyn am i Dduw ein troi ni, a'n cadw rhag pechod, ac allan o uffern. Peidiwn meddwl y gwna ychydig wasanaeth crefyddol ar y Sabboth, megis dyfod i dy yr Arglwydd, a chanu ei fawl, a dweyd yn dda am dano, ei droi ef i beidio ein coebi, os bydd i ai barhau i bechu. Ac os gwnawn yn dda, nis gall neb droi Duw i wneyd drwg i ni. "Nid oes swyn yn erbyn Jacob, na dewiniaeth yn erbyn Israel." Pe galleid troi Duw i felldithio ei bobl, ni byddai dim sicrwydd gan yrangyllion a'r saint am barhad eu dedwyddwch yn y nefoedd. Ond, "Nid dyn yw Duw i ddywedyd oelwydd, na mab dyn i edifarhau." Mae y dyn da yn sicr o gael ei wobrwyo, a'r dyn drwg yn sicr o gael ei gosbi.

6. Gwelwn yn hanes Israel, nas gall neb wneyd cymaint o ddrwg i ddyn ag ef ei hun. Nis gallai Balac na Balaam felldithio Israel, ac ni wna! Duw hyny tra yr oeddent hwy yn ei wasanaethu ef. Yr oedd ef wedi addaw bod yn Ddau iddynt hwy, ac i ofalu am danynt. Ond ar ol iddynt hwy droi i addoli eilunod, a godinebu gyda merched Moab, dyna farn Duw yn disgyrru arnynt. Pwy a'u melldithiodd, ai Balac? Nage. Ai Balaam? Nage. Ai merched Moab? Nage. Gwir iddynt hwy wneyd eu goreu i'w temtio i bechu. Ond hwy eu hunain wnaeth y drwg. Gellir dweyd, "O Israel, ti a'th ddinystriaist dy hun." Ac felly y mae eto. Nis gall neb ddaunio enaid dyn ond efe ei hun. Mae gan Belzebub lawer o weision ffyddlon yn uffern, ac ar y ddaear; ac y maent yn gwneyd eu goreu i demtio plant Duw i bechu; ond nis

gallant eu gorfodi i wneyd hyny. Nis gall holl gythreuliaid uffern, na holl ddynion drwg y ddaear, ddaunio enaid un dyn, os na wna efe ei hun ymollwng i bechu.

7. Mae hanes Balaam yn dangos y perygl mawr o adael Duw a myned i wrthgillad. Gadawodd Balaam yr Arglwydd ac aeth at Balac, gan ei ddyegu 'pa fodd i demtio Israel i bechu; er mwyn iddo ef gael arian ac anrhyddedd. Ac mae yn debyg iddo gael y wobr; ond druan o hono, efe a gollodd ei fywyd. Dyna efe ar faes y gwaed a'r cleddyf yn ei galon. Ac fhae yn debyg na bu ond amser byr ar dir gwrthgillad cyn ael ei ladd: yr un flwyddyn, os nad yr un mis. Felly Judas: dyna efe yn gadael Iesu a'i ddysgyblion, gan fyned at eu gelynion, a gwerthu y Celdwad am ddeg ar ugain o arian; ac yn eu harwain i'w ddal. Ond ym mhen ychydig ddyddiau yn taffu yr arian yn ol ac yn myned i ymgrogi. Pa les iddynt oedd yr arian a gawsant, pan yn colli eu bywydau? Ac felly y mae eto yn fynych. Mae miloedd ag sydd wedi gadael crefydd er mwyn enill cyfoeth, neu i gael rhyw anrhyddedd ar y ddaear, yn gwaeddi yn awr yn uffern, "Fe'm poenir yn y fflam hon." Gwyddai Iesu Crist beth oedd yn y ddau fyd, a gofynodd ef, "Pa lesad i ddyn enill yr holl fyd, a cholli ei enaid ei hun?" Bydded ymddygiad Balaam, a'i ddiwedd truenus, yn rhybudd i ni. ISAAC THOMAS.

Cumberland, Md.

Y CYSYLLTIAD SYDD RHWNG MARWOLAETH CRIST, AC AILENEDIGAETH.

Diau y cydnebydd pob Cristion fod y pwnc hwn y pwysicaf y gall y meddwl dynol ymwneud ag ef. Y mae yn cynwys y wybodaeth am Dduw a dyn, ac o ganlyniad yn hawlio y sylw mwyaf arbenig. Cyn traethu ar y cysylltiad sydd rhwng marwolaeth Crist ac ailenedig-aeth dyn—y mae yn ofynol chwilio i mewn i ac edrych ar y cysylltiad a fodolai rhwng y pleidiau hyn pan oedd dyn yn ei gyflwr cyntaf. Canys heb y naill ni ddeallir y llall.

Yr oedd dyn gynt yn ddeiliad ufudd o'r llywodraeth ddeuysol.

Cawn yn yr Yagrythyrâu santaidd fod Duw wedi creu dyn ar ei lun a'i ddelw ei hun, ac nid oes dim yn amlycach oddiwrth yr hanes na bod dyn wedi ei goroni â gogoniant ac anrhyddedd, yn arglwydd y Greadigaeth. A chan ei fod ar lun a delw Duw, yr oedd yn uchel iawn yn ngraddfa bodolaeth. Ond er uchod oedd, nid oedd yn uwch na ohreadur—er ei fod yn "arglwyddiaethu ar byag y môr ac ehedaisd yr awyr," yr oedd ganddo yntau ei Arglwydd; ac fel y cyfryw yr oedd yn ddeiliad ufudd i Dduw.

Pa hyd y parhaodd yn y cyflwr pur a sanctaidd nis gwyddom; ond hyn sydd sicr—

Ddarfod iddo droeddu deddf y llywodraeth, a myned yn ei am ogoniant Duw.

Yn lle bod yn ogoniant i Dduw fel arglwydd y Gweddigaeth a deilnad ufudd, dygodd warth a dirmyg ar ei llywodraeth. Dystyredd ei Grawdwr a'i Gynaliwr. Darostyngodd ei gymeriad ei hun, fel nad oedd gobaith iddo byth am adferiad o hono ei hun. Yr oedd ufudd-dod dyn i Dduw yn anhebgorol angenrheidiol er ei gysur a'i ddedyddwch, ac anufudd-dod yn naturiol dori pob cysylltiad oedd rhyagddynt, oddi eithr y cysylltiad sydd rhwng deilliadau a llywodraeth; ac fel y cyfryw yr oedd dyn bellach yn drosoddwr, ac yn agored i gosbedigaeth unlon-gyrolol y gyfraith.

Mewn canlyniad i hyn colledu bob hawfraint i fywyd a ddedyddwch.

Nid oedd gymwys mwyach i fwynhau presmolddeb Duw. Na, dylanwadodd pechod gymaint arno fel yr oedd yn well ganddo ymaguiddio o wydd ei Arglwydd, ar ol troseddu ei gyfraith eantallid. Nis gallai y pechadur oegol cosbedigaeth gyflawn y llywodraeth, nac adferu ei enaid i'w gyflwr cyntefig. Cyu y gallai oegol y gosbedigaeth, yr oedd yn rhaid cael rhyw drefniant a gyflawnhdd y llywodraeth yn y cyfryw seithred? a chyn y gellid adferu ei gymeriad, yr oedd yn ofnol i'r trefniant sicrhau cydweithrediad Duw, a dyn.

Ni oddof cyflawnder cyhoeddus unrhyw llywodraeth ollwng yn rhydd y troseddwr, ar gyfaddedd o ac edifeirwch am ei bechod yn unig; ac nis gallai dynar ei oreu wneud mwy na hyn. Yr oedd yn rhaid rhyddhau y troseddwr yn unol a chyflawnder, os ei rhyddheid o gwbl. Os gellid ei arbed, ac ateb dybenion llywodraeth yn ei gweinyddiad o gosbedigaeth, byddai ei ryddhad yn gyson a chyflawnder cyhoeddus y cyfryw llywodraeth. Canys nid oes yr un llywodraeth yn coebi er mwyn coebi; ond i gyrhaedd amcanion anrhyddedus y cyfryw weinyddiad. A'r un modd y llywodraeth ddwyfol. Os gellid dwyn i fewn fesur a atebal iddi yr unrhyw ddybenion a choebedigaeth y troseddwr, gallai yn anrhyddedus ei ollwng yn rhydd. A phe buasai i'r cyfryw drefniant waenthur yn dra rhagorol â'r troseddwr wrth ei ryddhau, ni byddai hyn yn erbyu cyflawnder y llywodraeth.

Ond yn achos dyn pale y celd y fath drefniant? Y mae haes y byd o'r dechrenad hyd yn awr, yn profi nas gallai ei byth ei ddyfaisio, na'i weithio allan. Na:

Yr oedd yn rhaid cael Duw at y gwaith mawr hwn.

Nid oedd neb arall yn ddigon uchel yn ngeilw y llywodraeth ddwyfol, i'w boddleai yn y fath orchwyl. Ac oni buasai i Dduw edrych iddo ei hun am Oen y poeth offrwng, ni chwaelid ef yn neb arall. Gan hyn o'i anfeldrol gariad y trefnodd Duw fesur gwaredigaeth i'r pechadur, fel yr awgrymwyd. *Llyn a wnaeth efe trwy*

anfod ei enig-anedig Ffob i'r byd i farw, "y cyf iawn dros yr anghyflawn." Nid ydym i ddeall wrth y getriau hyn ddarfod i Iesu Grist ddieddef cosbedigaeth ddyledus y troseddwr. Na: nid oedd hono yn gymwys i neb ond i'r troseddwr. Gan hyay, rhaid mai â dioddefiadau eraill y poenwyd ef gan y Tad. Nid yw yn iawn ddwydded na foddlonid cyflawnder y llywodraeth heb i'r Cyfryngwr ddieddef cosbedigaeth berthynol y troseddwr, tra y oedwid holl ddybenion cosbedigaeth trwy fath arall o ddieddefaint.

Y mae yn wir mai dros y pechadur y ddieddefodd y Cyfryngwr; ond nid yr hyn a hnaedol y pechadur. "Cosbedigaeth sin heddwch ni roed arno ef;" ac nid tragwyddol ddingystr, osf ein coeb ddyledus ni i'r llywodraeth. "Trwy dgleision ef yr iachawyd ni;" a hwy, nid am eu bod yn eiddo ein cosbedigaeth, ond am eu bod wedi eu dwyn gan Iesu Grist. "Yr hwn a esoddod Daw yn iawn, trwy ffydd yn ei waed ef, i ddangos ei gyflawnder ef trwy faddeuant pechodau." Cariad Duw sydd yma yn gweithio trwy gyflawnder er achub pechaduriaid. Yr oedd y ffaith fod person mor anrhyddedus a'r Harglwydd Iesu Grist yn ymgymeryd ag ateb dybenion y llywodraeth trwy achub y troseddwr, y prawf cadarnaf i holl ddeilliadau ei deyrnas ei fod yn parchu ei gyfraith, ac yn tragwyddol gasau pob ymddangosiad o bechod o fewn ei llywodraeth.

Yr oedd tuedd yn y fath drefniant doeth i wneud i'r holl ddeilliadau deimlo awdurdod y llywodraeth, parchu ei deddfau, casau pechod, ac ymseirchu yn fwy-fwy yn eu llywydd am ei anfeldrol gariad tuag at y troseddwr.

Hawdd y gallai yr holl bechaduriaid deimlo rhagllaw, mai o'i anfeldrol gariad y profodd efe farwolaeth dros bob dyn, ac nas gallai y goreu o drigolion dacar ymfroestio mewn ddim ond yn nghroes yr Arglwydd Iesu Grist.

Y mae pawb sydd wedi dod i wybodaeth o'r gwirionedd yn gwybod na allai cyflawnder cyhoeddus y llywodraeth byth haelio i un perfffaith farw, na ddieddef o gubl. Ond gallai gyda'r parodrwydd mwyaf dderbyn gwasanaeth y fath berson gogoneddas a'n Harglwydd Iesu Grist, fel Cyfryngwr rhwng Duw a dynion. Canys yr oedd trefnau ffordd i "ddwyn meibion lawer i ogoniant," er trwy ddieddefiadau, yn ychwanegiad dirfawr at ogoniant y llywodraeth. Oblegid, "Bydd rhyw newydd wyrth o'i angeu drud yn dod o hyd i'r goiwy." "A myrddlynau ar fyrddlynau yn cyd-ddwyddyd byth mai teiliwng yw yr Oen yr hwn a laddwyd i dderbyn galla, a chyfoeth, a doethineb, a chadernid, ac anrhydded, a gogoniant, a bendith." Ie, teilyngdod personol y Cyfryngwr trwy ei farwolaeth, a barhâ i dynu sylw holl fodau rhesymol am dragwyddoldeb. A pha ryfedd fod "Duw yn camol ei gariad tuag atom ni, a nynt eto yn bechaduriaid, i Grist farw trosom."

Yr oedd wrddaschreydd cymeriad y Gwaredwr yn hanfodol iddo fel Cyfryngwr.

Oni buasai ei fod "yn Archoffeiriad Santaidd, diddrwg, dihalog, didoledig oddiwrth bechaduriaid; wedi ei wneuthur yn uwch na'r nef-oedd," ni buasai yn ateb dybenion y llywodraeth, nac yn foddion cymwys i gymodi y byd ag ef ei hun heb gyfrif iddynt eu pechodau.

Yr oedd uffudd-dod perffaith i ofynion deddf yn natur y troseddwr, yn anhebgorol i farwolaeth drosoddiadol Iesu Grist. "Y Cyflawn dros yr anghyflawn" yn unig allai wneud lawr i gyflawnhau yr euog: ac nid neb cyflawn ond yr Arglwydd Iesu Grist.

Cymerodd Duw bedair mil o flynyddoedd i ddyngu y byd "nad oedd iachawdwriaeth yn neb arall, nac enw arall dan y nef, wedi ei roddi yn mhlith dynion, trwy yr hwn ymae yn rhaid i ni fod yn gadwedig." Amcan mawr yr holl offrymau a'r aberthau ydoedd dwyn dynion i gyd'nabod eu pechodau, a'u harwain at "waed y taenollid, yr hwn sydd yn dywedyd pethau gwell na'r eiddo Abel." "Ni allent o ran cydwybod berffaithlo yr addolydd." Canys amhosibl yw i waed telrw a gelstr dynu ymaith bechodau. Gwaith mawr holl brophwydi Duw ydoedd "rhag-dystiolaethu dioddefaint Crist, a'r gogoniant ar ol hyny." Athraw at Crist ydoedd y ddeddf foesol ei hun. Gan hyny, y gwerau pwysicaf ydoedd dwyn dyn i adnabod ei hun, a'i gysylltiad a threfn iachawdwriaeth; sef marwolaeth Iesu Grist.

Y mas gan elynion croes Crist luaws o ddamecan-iaethau o barthed i'w farwolaeth,

y rhai ydynt ry luosog i sylwi arnynt yn bresenol. Gan hyny, gwasanaethed un engraff:—Haeant nad oedd ei farwolaeth ond rhywbeth damweiniol—a gymerodd le fel tystiolaeth o wirionedd ei athrawlaeth—fod lluwaw o forthyr-on wedi gorfod marw yr un modd, dan law eu gelynlion. Ond y mae cipdrem ar hanes marwolaeth Iesu Grist, yn ddigon i ddangos twyll y cyfryw haeriadau. Ni raid ond gwrandaw ar ruddfanaau Gardd Gethsemane, pan oedd Arglwydd y bywyd "mewn ymdrech meddwl yn gweddlo yn ddyfalach," a'i chwys fel defnydd o waed yn diagyn ar y ddacur, na cheir gweled mai dros bechodau yr holl fyd y bu efe farw. Dywed ef yn bendant nad oedd neb yn dwyn ei einioes oddiarno, ond mai efe oedd yn ei dodi i lawr o hono ei hun.

Celsia y dosbarth hwn ddadlau nad oedd angen am i Crist farw er trefnu ffordd i faddu i'r pechadur; fod cyffesiad ac edifeirwch o bechod yn ddigon. Os felly, paham na buasai yn ddigon dan yr hen oruchwyliaeth? Yr oedd yno gyffesu pechodau, a'r edifeirwch. Yr oedd yno aberthau ac offrymau. Ond dywedent oill mai heb ollwng gwaed nid oedd maddauant. Fod yn rhaid cael Oen Duw i dynu ymaith bechodau

y byd. Na; dyledswydd y troseddwr yw edifarhau, a chyffesu ei bechodau, hyd yn nod pe na buasai ond cosbedigaeth yn ei aroa.

Dangoeswyd yn barod na allai dyn drefnu ffordd i oagol y goeb; nac adferu ei enaid i'w gymeriad cynteffig; ac fod yn rhaid i'r trefniant gwaredigol sicrhau cydweithrediad Duw a dyn, yn ei waredigaeth. Ac y mae o bwys i ni gofio *Nad yw Duw byth yn gwneud yn lle dyn yr hyn all efe gyflawni; yn foesol nac yn naturiol.*

Gan hyny, nis gallwn ddiagwyl hyny yn yr ail-nedigaeth. Wrth ailnedigaeth y golygaf—*y cyffwrddiad hennu sydd yn cymeryd lle yn nos oedd neu gymmeriad y pechadur dan ddylanedd Ydydd Duw.*

Darlunir ef yn y Beibl yn groen o newydd—yn symud o farwolaeth i fywyd, o dywyllwch i oleuni, o feddiant Satan at Dduw &c. Dynoda y ffug-yrau hyn a'u cyffelyb ei fod yn gyfnewidiad trwysadla gwirioneddol. Ac na chymerei byth le heb gydweithrediad Duw a dyn. Ond er hyny, *Nid yw yn briodol dynoed ei fod yn gyfnewidiad orddigol yn enaid y pechadur.*

Y mae y pechadur mor wahanol trwy ei ail-nedigaeth i'r hyn ydoedd yn flacurrol, fel y gellir gyda phriodoldeb ddyweyd ei fod yn gae adur newydd; ac nad oes gyfnewidiad orddigol ynddo. Nid yw yn rhesymol i ni dyblid fod pechod wedi dinystrio unrhyw allu yn yr enaid fel galla. Y mae yn wir y gall gyfnewid nod-wedd yr enaid; gwna hyn bob dydd; ond nid heb ei gydsyniad gwirfoddol y gwna hyn. Dyna yw ymfrost penaf gelyn y ddynolaeth, mai o'a gwirfodd yr enaidodd efe ei blant.

Nid oes neb yn pechu heb gael ei gymell gan ryw amcanion yaddo a thu allan iddo ei hun. Ac y mae y ffaith ei fod yn pechu trwy aneg-aethau, yn brawf mai fel rhyddweithredydd y gwna hyn. Ac yn awr rhesymol yw i drefn Duw yn adgyweirid y pechadur gyfateb i anawdd foesol dyn fel creadur, canys rhaid ei gael fel dyn (sef o wirfodd ei galon) yn uffudd i'r llywodraeth.

A phe buasai Duw yn ychwanegu at neu yn cyfnewid galluoedd yr enaid yn ei ailnedigaeth, nid dyn fuasai mwyach: ac yn wir buasai hyny yn ogystal a dyweyd fod methiant yn ei greadigaeth ar y cyntaf; a bod Duw ar ol cael prawf o hyny, yn cyfnewid ei waith. Na; y mae y syniad yn wrthun. Ni cegusoda y natur ddynol neb am bechu. Gyda'r unrhyw ail-oedd yr uffuddhaodd ein Gwaredwr fel dyn i ofynion deddf ag y gwna y pechadur yn ac ar ol ei ailnedigaeth. Ac y mae hyn yn dangos gogoniant trefn Duw, ei fod yn cyfarfod ag angen y pechadur yn ei adferiad, gan ei enill yn unol â deddfau ei feddwl i harddu ffyrdd cyflawnder. Gan hyny, cael y pechadur i law-dddefnyddio ei alluoedd i wneuthur ewylllys ei Arglwydd ydyw amcan mawr Duw yn yr ail-nedigaeth.

JOHN F. HUMPHREYS,
Oberlin, Ohio.
(i'w berbau.)

DIABHEDION Y TESTAMENT NEWYDD.

(RHIF III.) —

Canyas pa leshad i ddyn, os ydychi eise yr holl fyd, a cholli ei enaid ei hun? neu pa beth a rydd dyn yn gynwedd am ei enaid? MATT. 16: 26.

Dywed yr enwog Dr. Doddridge, yn ei esboniad ar yr adnod uchod, ei bod yn cael ei defnyddio fel diareb. Felly yr oedd Crist yn arfer siarad a'i ddisgyblion. Yr oedd y geiriau yn cael eu defnyddio gan yr Athraw mawr er profi bod yn rhaid i'w ganlynywyr barhau yn eu profios o hono hyd y diwedd, cyn y gallasant fod yn gadwedig. Yr oedd ef yn dal enill y byd, a cholli yr enaid, y naill ar gyfer y llall. Geillir caelgu yn:

1. Fod awydd mewn dynion am enill y byd. Mae yr awydd sydd at wneud felly yn eglur iawn. Gwelir ymdrech am enill y byd yn fawr yn mysg pob dosbarth o ddynolryw, ac mae llawer, oblegid awydd am y byd, yn cymeryd dull anghyfreithlawn i gyrhaedd eu hamcan, er eu gwarth amserol, a'u dinystr tragwyddol.

Mae rhai wedi bod yn llwyddianus neillduol i enill llawer o'r byd. Un o'r cyfryw oedd y diweddar Stephen Girard, yr hwn a anwyd yn Ffrainc yn 1746; yn 1775 efe a ddaeth i New York yn "*cabin boy*;" yn 1779 sefydlodd yn Philadelphia; yn 1812 yr ydoedd yn fancer, yn dyddynwr, adeiladydd, masnachydd, a pherchenog llongau ar y mor; ac yn 1831, efe a fu farw gan adael ar ei ol tua saith miliwn o ddoleri: ond nid oedd ei gyfoeth ef ond ychydig at "enill yr holl fyd." Pe gallai un dyn enill yr holl fyd, a cholli ei enaid, pa les allai gael o'i gyfoeth? Ni chaf ei barch yn y carchar tragwyddol gan neb, am ei fod wedi meddu cyfoeth mewn byd o amser. Yr ateb a roddid iddo, "Ha, fab, coffa i ti dderbyn dy wynfyd yn dy fywyd." Mae colli enaid yn fwy o golled, nag a fyddai enill yr holl fyd o werth. Nid yw y mwynhad a ellir gael trwy feddianu cyfoeth mawr ddim ond dros ychydig; a lle mae cyfoeth mawr, mae gofali blin yn gysylltiedig ag ef. Canodd y diweddar Daniel Ddu am y mater hwn fel y canlyn:

"Y palas godidog uchelfrig gwych draw
Gaf weld yn llawn llwybrau y gofid a'r braw:
Tra lla arno'n sylu mewn syndod dilyth,
Ynghrongiwyd y sangre gwnaeth gofid ei nyth."

"Neu pa beth a rydd dyn yn gynwedd am ei enaid?" Ni ellir prynu enaid am arian, ac mae enaid anfarwol yn fwy ei werth na holl gyfoeth y byd. Nid oes neb ar ol marw yn meddu dim cyfoeth naturiol. Mae y rhai fuont yn gyfoethog mewn amser, mor amddifad o gyfoeth naturiol yn y byd arall, a'r tledion iaelaf fu erioed ar y ddacur.

Mae rhai dynion annuwiol wedi amlygu cyn ymadael a'r byd, y byddent yn foddolawn i roddi eu cyfoeth am fyw ychydig yn hwy ar y ddacur. Yr oedd yr anfyddiwr Voltaire, pan yn glaf ac yn agos i angau, ya dywedid wrth y meddyg

oedd yn gwelid iddo, "Yr ydwyf yn wrthodedig gan Dduw a dynion; mi a roddaf i chwi yr hyn a foddaf, os rhoddwch i mi chwech mis o amser." Y meddyg a'i hatebodd, "Syr, nis gellwch fyw chwech wythnos." Wel, ebal Voltaire mewn tristwch a gofid, "Yna, mi a af i uffern;" ac yn fuan efe a fu farw. Gan fod Voltaire yn foddolawn rhoddi yr oll a feddal am chwech mis o amser, pa faint fyddai ef yn foddolawn roddi yn awr am gael dyfod yn ol i'r ddacur, i gael cynyg ar fyw yn wahanol i'r dull ag y bu, ac i geisio defnyddio ei dalentau yn well? ond mae pob gobaith wedi darfod, fel nad all ef, na neb arall sydd wedi marw yn annuwiol, gael dyfod yn ol yma mwy. Mae galwad mawr ar bawb i ofalu am feddu rhaa yn Iesu Crist, yn awr yn nydd gras.

Birmingham.

T. EDWARDS.

Amrywiacthol.

Y BEIBL A NATUR.

GAN IOAN PEDR.

Ni fwriadwyd yr ysgrythrau sanctaidd i ddyysu celfyddyd a gwyddor. Gosododd y Creawdwr dalonau wrthddrychau naturiol o fewn ein cyrhaedd, a chynysgaeddodd ddyn & synwyrâu corfforol, a gallu deallol, fel na raid iddo ond defnyddio y rhai hyn er cyrhaedd gwybodaeth naturiol. Gan hynny, nid oedd ar ddyn angen dadguddiad goruwchnaturiol i'w hysbysu am danynt. Ond am wirioneddau yspirdol crefydd, am ymgawdoliad Crist, ac adgyfodiad y meirw, yr oeddynt tudraw i amgyffredion dyn; ac felly, gwelodd Duw yn dda roddi dadguddiad uniongyrchol o honynt. Eto, cyfeiria y Beibl yn fynych at wirioneddau anianyddol, gan mwyaf fel eglureban o wirioneddau ysbrydol; dro arall fel mynegiad uniongyrchol o ffeithiau. Crëwyd y byd, ar y cyntaf, gyda golwg ar addyg ysbrydol dyn. Trefnwyd cyfansoddiad y byd, ac amgylchiadau bywyd i ddrychafu golygon pechadur at Dduw digledig, a chymhyswyd gwrthddrychau natur i fod yn ddarluniau, a chyffelybiaethau o'r goruwch-naturiol.

Y mae creadigaeth y byd, a dechreuad pethau allan o gyrhaedd ymchwiliadau dyn. Gall y meddwl ddeall cyfiwr a pherthynasau pre-enol pethau, ac olrhain eu cyfnewidiadau mewn amser. Ond am y dechreuad, nis gall byth eogyn ato, oblegid ei fod o'r tu allan i gylich natur. Oddiwrth hyn, cawn hanes creadigaeth yn y gyfrol sanctaidd. Am y cyfan, heblaw creadigaeth, o byncian natur, ni sonia y Beibl mewn ystyr athronyddol neu wyddorol. Ond wrth gyfeirio atynt, defnyddia iaith farddonol, neu syniadau cyffredin y bobl. Tybiwyd ar y dechreu fod gwyddor yn erbyn y Beibl, a'r Beibl yn erbyn gwyddor. "Mamaeth duwioldeb yw an-

wybodaeth," ebo y Pabydd, a llawer Protestant Pabyddol o ran hyny. Ond gwelwyd, cyn hir, fod gwyddor yn gyfnerthiad i ddylanwad y Beibl, ac y gellid ei defnyddio fel cymhorth i'w egluro. Y mae gwyddor, fel holl bethau di-beshod daear, yn llawforwyn i'r Beibl. Gellir ei defnyddio i'w esbonio, ac i wasgu ei wirion-oddau at y meddwl.

Nid llai gwir drachefn yw fod y Beibl yn gyfnerthiad mawr i wyddor. Gwledydd Beibl-aidd sydd wedi cynrychu mwyaf o anianydd-wyr. Ond uwchlaw hyn, nis gellir deall natur heb y Beibl i'w hesbonio. Nid ydyw gwyddor yn ddim ond casgliad a dosbarthiad o ffeithiau, ac nis gall y meddwl dynol fod yn dawel nes esol gwybod beth yw ystyr y ffeithiau. Nid yw yn ddigon ganddo wybod pa olwyn y mae y naill olwyn a'r llall yn ei throli, ond ymchwil-ia yn anemwyth beth yw amcan a dyben yr holl beiriant. Y Beibl sydd yn dangos amcan eithaf anian. Nid oes dim ystyr yn y greadig-aeth ond yn ei pherthynas â dyn. Dyn sydd fel prifair brawddeg Ladiniaidd yn taffu goleuni ar y cyfan. Ond y mae dyn ei hun, a'r gread-igaeth oll, yn anesoniadwy heb oleuni dwyfol y Beibl ar ei gyfiwr a'i dynged fel pechadur. Dyma sydd yn dangos ystyr creaduriaid, a llyslau gwenwynig, tymhestloedd, daeargrynfau, a llosgfalau. Er nas gall yr anianydd eto ddarllen yr awgrymiadau, diau fod y ddaear wedi ei chrëu a'i chymhwyso ar gyfer dyfodiad Duw ymgawdoledig iddi. Dyma deatun tell-wng o ymchwilliad pob anianydd. Olrhain yr arwyddion ydyw y gwaith uchaf ag y gall meddwl dyn ymgymeryd ag ef yn y fuchedd hon. Ond rhaid i ni eto ymfoddloni i anelu yn is na hynyna. Ni ddaeth yr amser i ddyn dreiddio i gyfriniau natur. Y mae genym waith mawr i ddeall y cynllun a ddadblygir drwy natur fel y mae, a bydd gan oesoedd dy-fodol fwy fyth i amgyfired natur berffeithiedig.

Cyfnewidiol yw anian, a chynnydd yw ei har-yyddair. Cychwynodd mewn tryblith, y mae yn awr yn drefnus, ond daw eto yn berffeith-iaeth. Gan nas gall neb, na dim ond y Creawd-wr, fod yn ddilys (*absolutely*) berffaith, rhaid nad yw perffeithrwydd natur yn ddim mwy na pherthynasol (*relative*). Y mae yn berffaith i gyrhaedd amcan ei chreadigaeth. Y mae yn berffaith yn ei pherthynas â dyn amherffaith. Dangys pob rhan o'r ddaear ei bod wedi ei chrëu ar gyfer dyn, ac y byddai y darpariaethau a gwyfysa, a'r cynllun a ddadblyga yn ofer a diamcan heb ddyn. Gellir dosbarthu amcan natur gyda golwg ar ddyn o dan ddau ben, sef cynallol a dysgyblaethol. Trefnwyd y darpar-iaethau cynallol ar gyfer dyn fel creadur, a'r dysgyblaethol ar ei gyfer fel pechadur. Y mae y darpariaethau cynallol yn gynwysedig mewn mwinaion, llysliau, a chreaduriaid gwasanaeth-gar i ddyn, ac mewn galluoedd a chlyfnewidiad-

au anianyddol y gall dyn eu defnyddio a'u gor-uwchreoli i'w amcanion ei hun. Cynwysa y darpariaethau dysgyblaethol bob math o gol-iedion a phoen, siomedigaethau a chiefyddau ag y mae dyn yn agored iddynt. Mwyniant hefyd, o bob natur, sydd wasanaethgar i'r an dy-ben. Y pwnc pwysicaf yw dysgyblaeth yr eu-aid. Nid cyfoethogi dyn, a'i wneud yn gysurus ydyw ei *summum bonum*—ei ddaioni penaf, ond ei ddysgu, ei buro, a'i ddadblygu.

Ond nid yw darpariaethau dysgyblaethol natur yn ddigonol i ddrychafu dyn i'w safu cynhenid. Nid ydynt ond awgrymiadau a chynorthwyl. Fel y ddeddf, amcanwyd hwy i fod yn athrawon at Grist. Gwelir drwy e gyfiwr cwympedig dynoliaeth yn ngwrth-ddrychau annymunol natur, a darlun o Grist y Gwaredwr yn ngalluoedd meddyginiaethol ac adferiadol natur. Fel y gwelwn natur o'i yn edrych i fynd at greadur rhesymol, felly y gwelwn hi hefyd yn ceisio ei ddrychafu yntau at Gwaredwr anfeldrol santiaid.

Y mae natur fel ysgrifen. Fe wel yr anwar-ryw gywrelnrwydd mewn llen wedi ei gor-chuddio ag arwyddluniau. Pan ddyago ddar-llen y cyfryw, fe wel lawer yn ychwaneg, a phethau hollol wahanol. Felly y mae anian. Gall y mwyaf anwybodus ganfod prydferthwch a chywrelnrwydd yn ei holl ranau; ond pan yr agorir llygad ei feddwl gan wyddor, gwel lawer yn ychwaneg, a hyny o bethau na ddychymyg-odd o'r blaen am danynt. Ond y mae rhyfedd-odau anian yn gorwedd yn haen ar haen, fel pe byddai y llen wedi ei hyagrifenu yn groes-ym-groes, a phob math o ysgrifen ddirgeledig, yr hon a ddygir i'r golwg drwy gymhwyso ati wahanol weithredyddion. Cymerer yr haul, er engraifft. Y mae brenin y dydd yn hyfryd i lygad pob dyn. Ond pan y cyfeirio dyn, o dan y cymeriad o seryddwr, ei bellwelyr ato, daw dirgellon ysblenydd i'r golwg. Aed yr un dyn ato drachefn o dan gymeriad arall, a dyged ei belydrau o dan ddylanwyd ffuryllardebiaeth (*spectroscope*), cenfydd ryfeddodau newyddion hollol wahanol. Er fod llawer o weithrediaid natur yn cymeryd lle yn raddol, ac er fod y naill rywogaeth o bethau yn llithro yn y cyff-redin i'r llall, y mae engreiffiau lluosog o neidio disymwth, ac o doriadau adwyau ac agendorau, nid yn unig yn mhlith creaduriaid a llysliau, ond hefyd drwy holl natur. Nid yw y crisialau yn ymddodi o ran eu ffurfiau i'w gilydd; y mae dwfr yn rhewi ar y naill law, ac yn tarthu ar y llaw arall yn ddisymwth. Er mor gywraint gweithredoedd natur, y mae hi yn yr ystern yn ddibris lawn o honyat; yn es darnio a'u rhwygo yn y modd mwyaf diarbed. Ond efallai mai yn hyn y gwelwn amherffeith-rwydd natur amlycaf ynddo ydyw yn y gwas-traff anfeisurrol a ganfyddir drwy bob rhan o honi. Nid oes dim, mae yn wir, o'r holl gy-

nyrehion amrywiol yn myned yn ofer; ond nid oallt ydyw yr unig ffordd i wastraffu. Cam-dddefnyddio pethau yw y gwastraff mwyaf cyffredin yn mhilith dynion, a dyma wellir mewn natur. Yr unig ddefnydd a wneir o ddail prydferth a pherffeithiedig y oedd ydyw eu trol yn domen yn yr hydref; a'r unig bwrpas sydd gan natur o gorff ardderchog dyn, ar ol ychydig ffynyddoedd o fywyd, ydyw ei drol yn swyd i bryfed. Mewn gair, y mae natur drwyddi yn amherffaith; a rhyfedd i neb erioed a berthynai i'w llywodraeth synio yn wahanol am dani. Dail gwywedig, a cheinciau crinion a wellir ar bob llaw. Dengys pobpeth mai peiriant diffygol iawn ydyw y greadigaeth; ac yn wir, ynsyd fyddai dysgwyl iddi fod yn wahanol. Gan mai ei hamecan yw dangos Duw byw, a hollbresenol, rhaid fod ynddi le iddo weithio yn barhaus, a dangos cynydd gwastadol, yr hyn nas gallai pe bennu o'r dechreuad yn berffaith. Rhaid fod rhyw wirionedd yn namcaniaethau dadblygadol yr athronyddion hen a diweddar, o Heracitus hyd Darwin a Herbert Spencer. Nid olwya yn trol yn ei hunman; nid peiriant fel awrlais yw y greadigaeth, "yn myn'd, yn myn'd, ac yn myn'd dim." Nid oes gan awrlais hanes; ond y mae hanes i'r greadigaeth, yr hyn a brawf fod iddi gynllun ac amcan, ac o ganlyniad, feddwl mawr o dan y cwbl. Os nad yw anian yn berffaith, y mae yn prophwydo perffeithrwydd.

Gwelir felly fod y Beibl a natur yn cyfateb. Cyfrwng ydyw y Beibl i gyrhaedd amcan gorwehel drwyddo, ac nid gwrthddrych addoliad, a'r daloni penaf ynddo ei hun. Y mae fel yn dywedyd na ddylem feddwl yn derynol am dano fe, ond edrych trwyddo ar Dduw, a Christ, a'r nefoedd. Pellwelyr ydyw, nid i edrych arno, ond i weled drwyddo. Y gwahaniaeth mawr rhwng y Beibl a natur yw fod y naill yn orphenedig, a'r llall yn amherffaith. Graddol iawn y rhoddwyd dadguddiad, "Llin ar lin, ychydig yma ac ychydig acw." Ond dyma y gyfrol santaidd yn awr wedi ei gorphen, a'r dadguddiad dwyfol wedi ei gwblhau. Er hyny, y mae yr eglwys a chymdeithas, fel y greadigaeth, i fyned yn mlaen tuag at berffeithrwydd yn barhaus. Ond y mae gorpheniad y Beibl yn prophwydo gorpheniad y greadigaeth; y mae perffeithiad y moddion yn rhagddangos perffeithiad yr eglwys; gan siored ag fod dadguddiad wedi ei gwblhau, fe berffeithir yr eglwys a'r greadigaeth hefyd. Dyna y pryd y bydd y ddau fyd yn ymddodi yn un, ac y llyneir y materol yn yr ysbrydol.—*Y Dygedydd.*

COPIANT MR. HENRY L. WILLIAMS,

GYNT O ROME, ONEIDA CO., N. Y.

Mae yr hen bobl dduwlo a ffyddion a faont yn gwir ofalu am achos Iesu am flyneddau methion, yn ddiellwng o goffadwriaeth barchus. Un felly

oedd ein hen gyfalll sawyl Henry L. Williams. Adnabyddas ef gyntaf yn Rome, Oneida Co., N. Y. Nid wyf yn cofio i mi ei weled ef erioedlyn Nghymru. Cefais y manyllion am ei hanes yno, ac yn America, gan ei sawyl fab William H. Williams, Rome, N. Y.

Mab ydoedd i Lewis ac Anne Williams, Croeslyn bach, plwyf Penegoes, ger Machynlleth, sir Drefaldwyn, G. C. Ganwyd ef yn y fl. 1798. Yr oedd yn un o ddeg o blant—oll wedi marw, ond David L. Williams, sy'n byw ar ei dyddyn yn Floyd, Oneida Co., N. Y., yn awr dros 80 miwydd oed. Mae ef yn aelod gyda y T. C.

Yn nyddiau ei ieuencetd bu Henry L. Williams yn gwasanaethu mewn gwahanol dyddnau yn ardal ei enediggaeth. Derbyniwyd ef yn aelod crefyddol gyda y T. C. yn nghapel y Maen Gwyn, Machynlleth, pan oedd tua 31 ml. oed, ac yn mhon 9 ml. ar ol hyny priododd a Mary Williams, merch John ac Ann Williams, o Cwm-cefn-rhiw, plwyf Machynlleth, Maldwyn, G. C. Cafodd hi ei derbyn yn aelod o'r eglwys Annbrynol yn Aberhoson gan y Parch. David Morgans, Machynlleth, pan oedd yn 14 ml. oed. Yr oedd yn ofni Duw o'i hieuenetd; a bu yn wralg nodedig dduwlo a rhinweddol ar hyd ei holl oes. Wedi priodi ymsefydasant ar dyddyn bychan o'r enw Llwyn Gwyn yn ardal Soar (capel yr Annbrynwr) plwyf Machynlleth; ac ymunasant eu dau a'r eglwys hono, dan weinidogaeth y Parch. David Morgans; ac yn fuan dewlwyd Henry L. Williams yn un o'r diaconaid. Bu yn nodedig ffyddlon; yn enwedig i ddygwyl y plant yn yr ysgol Sabbathol. Bu yn yr ardal hono am tua 13 mlynedd. Wedi hyny symudodd ef a'i deulu i'r Forge ger Machynlleth; ac ymunasant a'r eglwys Annbrynol yn nghapel y Graig, lle y buont yn aelodau ffyddlon am ffynyddau. Yr oedd ef yn gweithio y pryd hyny gyda Syr John Edwards, Machynlleth.

Yn y fl. 1847 ymfudasant i America, gyda phump o blant; ac ymsefydasant ar Floyd Hill, Oneida Co., N. Y. Buont yno am naw mis dan ofal bugeiliol y Parch. Wm. D. Williams; ac yn y gwanwyn canlynol symudasant i fyw ar dyddyn, gerllaw Rome. Bu farw eu merch hynaf o'r darfedediggaeth yn mhon chwech wythnos ar ol iddynt ymfudo yma. Ymunasant a'r T. C. Cymreig yn Rome, am nad oedd yno eglwys Annbrynol Gymreig wedi ei sefydlu y pryd hyny. Yn mis Tachwedd 1850, bu farw ei anwyl wralg Mary Williams. Cawsant golled ddifawr. Gwel ei choiant yn y CENHADWR am Ebrill 1851. Yr oedd yn briod dyner, ac yn wir ofalus am amgylchiadau ei theulu; ac yn hynod yn ei gofal am achos y Gwaredwr.

Awst 10, 1851, ymunodd 19 o frodyr a chwiorydd i ffurfio eglwys Annbrynol Gymreig yn Rome; yn eu plith yr oedd Henry L. Williams a'i deulu. (Gwel *Hanes Cymry America*, t. d. 90.) Yr oeddwn yn bresenol ar y pryd. Bum wedi hyny yn gwelidogethu yn yr eglwys hono (mewn cysylltiad a'r eglwys yn Floyd) am ddwy flynedd, 1856 a 1857. Bu gwrthrych y cofiant hwn yn ddiacon yno o'i sefydlid cyntaf, hyd nes y symudodd at ei fab i Iowa. Cefais lawer o garedigrwydd ganddo ef a'i blant y pryd hyny. Yr oedd ef tua 60 ml. oed y pryd hyny; ond yn dduw cryf ac iachus. Gallaf ddwyn y dystiolaeth gryfaf iddo fel diacon ffyddlon—gwir ofalus am hoddwch a llwyddiant achos y

Gwaredwr. Nid oedd dim yn ormod ganddo ef a'i ferch Ann (yr hwn oedd yn cadw eidy y pryd hwy), a'i felbion Lewis, William, a David, i'w wneud er cysur eu gweiniad, a lleo yr eglwys;—ac nid oedd rhwng ac eira ac oerder y gauaf, na gwros yr haf, na phrysurdeb y cynhauf yn ddigon i'w hantall i foddion gras. Er fod eu tyddyn prydferth tea thair milltir ar lan afon y Mohawk o'r capel ar Liberty St. yn Rome, yr oeddynt hwy yno bob amser yn brydlon; ac yr oedd gan ei blant dalent nodedig i gaua mawl. Yr oedd ef a'i denlu yn dra haelionus hefyd i gynal yr achos. Yr oedd croesaw mawr i weision Iesu yn eu ty; ac yr oeddynt yn barod bob amser i gyfranu at bob achos da.

Yr oedd Henry L. Williams yn meddu synwyr cyffredin cryf; yn hyddag yn yr ysgrythrau, yn ddilwestwr cryf, yn Gymro cenedlgarol, yn gyng-horwr synwrygall, yn hoff o wrando yr efengyl, yn fyddlon i'w gydgynulliad ei hunan, yn dang-nefeddwr, ac yn *weddwr* fyddiog a themladwy. Ymddygai yn addas i'r efengyl yn mhob man, bob amser. Yr oedd yn nodedig gyfeillgar, ac yn mawr hoffi cymdeithas pregethwr a phobl grefyddol. Er fod ganddo dymber naturiol fywiog, ni welais ef ond *unwaith* erioed wedi gwylltio;—pan gyhoeddassom y Dr. Jenkyn, o Lundain, i bregethu *Saesonaeg* yn ein cymanta yn Rome, yn haf 1856. Nid oedd yn hoff o glywed neb yn pregethu *Saesonaeg* yn ein cyfarfodydd *Cymreig*. Daeth ato ei hun yn union. Yr oedd yn hoffi clywed y Dr. yn pregethu *Cymraeg*. Ond gallodd wneud f'n hen gyfaill Williams i wlyo a llawenyachu wrth bregethu *Saesonaeg*! Diacon anwyf a fyddlon oedd ef; gwir ofisial am amgylchiadau a themladau ei weiniadog.

Yn y fl. 1856 priododd ei ail wraig, sef Mrs. Elizabeth Lewis, o Waterville, Oneida Co., N. Y., yr hwn sydd eto yn fyw. Wedi bod ar y tyddyn yn ardal Rome am tua 14 mlynedd, symudasant drachefu i fyw ar dyddyn bychan yn Floyd. Buont yno amral flnyddau; ac yr oeddynt yn fyddlon yn yr eglwys Annibynol yno. Symudasant oddi-gyno yn ol i Rome; ac wedi hyny o Rome i Williamsburgh, Iowa. Yr oedd ei felbion Lewis a David, ac Ann ei ferch (gwraig Wm. Evans, y gof,) yn byw yno. Cafodd eu tad bob ymgeledd ganddynt am dros 5 mlynedd. Wedi hyny daeth yn ol at ei fab William H. Williams i Rome, N. Y., a thua blwyddyn a haner cyn ei farwolaeth, aeth yr hen wr at ei fab Lewis Williams, yr hwn sydd yn byw ar ei dyddyn yn agos i Emporia, Kansas. Yno y bu farw Mawrth 30, 1876, dros 88 ml. oed. Claddwyd ef yn Arvonla, Ebrill 1, pan y gwein-ddwyd gan y Parch. T. D. Phillips.

Yr oedd yn Gristion didwyll a fyddlon;—bu yn aelod o Eglwys Crist am yn agos i 60 mlynedd; cafodd wraig wir grefyddol; a gwelodd ei holl blant yn dilyn Iesu, yn ddefnyddiol gyda'r achos; yr oedd ei symudiadau yn aml, ond bu yn gysurus a llwyddianus am lawer o flyneddau; ond ni bu mor ddeddydd yn mlyneddodd diweddaf ei oes; ond gofalodd ei anwyf blant am ei gadw yn gysurus yn ei henaint a'i waelodd—ni bu arno elsiau dim. Yr oedd ei fechyd wedi gwaelu, a'i feddyliau wedi gwanhau crys blyneddau. Ond bu farw mewn tangufedd. Mae heddyw allan o gyrhaedd pob poen a gofid, yn mwynhau cym-

delthas ei hen gyfollion a'i Waredwr, mewn ge-goniant nefol a dedwyddwch diddarfod.

BARDDONIAETH.

O llawenhewch! Mae'ch anwyf dad,
Yn gorphwys yn y nefoedd;
Mewn iachus, bar, ddedwyddol wlad,
Yn llawen gyda'r milloedd
Sy'n moli eu Gwaredwr mawr,
Oll yn eu gynau gwynion;
Mae yntau'n un o'r teulu'n awr,
Fydd byth uwchlaw gofidion.

Yr hen bererin, am hir oes,
A fu'n nodedig fyddlon;
A rhoes ei fryd ar anghu'r groes,
A'r saint oedd ei gyfaillion;
Er gweled llawer gauaf oer,
Ac yfed chwerwon ddyfroedd,
Mae heddyw'n iach, uwch sêr a lloer,
Yn berffaith yn y nefoedd.

IORETHYN GWYNEDD.

Columbus, Ohio, Gor. 4, 1876.

Y BEIBL A'R YSGOL DDYDDIOL.

VL

GAN Y PARCH. D. B. EVANS.

Unwaith yn ddiweddar ar Fôr y Werydd, wedi i dymestl fawr fyned heibio, a'r encidiau oll oedd ar fwrdd llong neillduol ddiane yn hapus rhag dyffrllyd fedd, aeth yn siarad rhwng yr ymfudwyr a'u gilydd ryw beth fel hyn:—Meddai un, "Beth pe buasai hi wedi myned yn llong-ddrylliad arnom? Ychydig iawn o honom a gawsent ei hachub; y mae cynifer yma nas gallant nosio." Meddai y llall; "yr wyf siam wedi meddwl yn y cyfeiriad yna: er fod llawer o honom yn gallu nosio yn dda, buasai y rhai nad allant hyny yn rhwystr neillduol i'r lleill, mewn amgylchiad o long-ddrylliad, yr hyn fawr unwaith yn ofni." Meddai y trydydd, "pa fodd hyny?" Meddai y cyntaf, "am y gwneid y rhai nad allant nosio, mewn llong-ddrylliad rathro at lawer o'r rhai sydd yn gallu, a chydio yddynt, ac felly yn eu hymdrechiadau olaf, dynu y rhai hyny hefyd i lawr i ddyffrllyd fedd." Yr oedd pob un erbyn hyn o'r un farn. A dadleuid yn lied gryf yno, y dylai y rhai a allent nosio ddefnyddio eu cyfeusderau, ar dywydd teg, i ddyysgu y rhai eraill i nosio: fodd hyd yn nod hunan-elw yn galw am hyny.

Un o ddeddfau cyntaf natur ydyw hunan-amddiffyniad. Y mae hi bellach yn cael ei chydnabod gan brif wlad-weinwyr y byd gwareiddiedig fod *dyngedigr* neu *godiad* y pen traef o gymdeithas yn ddyledswydd arbenigol. Y mae yn ddyledswydd oddiar hunan-amddiffyniad y pen uchaf. Os boddi wna y *lluau*, boddi wna *milodd* o *honynt hwythau*. Wedi i ryfel ddiweddar ein gwlad fyned heibio, y mae teimlad cryf ya ffyn fod y miliynau anlythrenog ya y De yn bygwth yn enbyd, hyd yn nod fywyd y llywodraeth! Y mae ystadegau y fl. 1870 ya dadgan fod 1,145,718 yn y De o fanywod gwynion yn methu darllen gair ar lystr! Hefyd 946,332 o rai o liw yn methu! Os hwyathwy sydd yn bresol, ac a fyddant eto yn famau i fllyr

am o ddinasyddion ein gwlad, nid oes eisiau prophwyd goleu lawn i wel'd pa beth fydd i' canlyniad. Mae y ffaith arall hon, mai tnaug un rhan o dair o blant talaethau y Gogledd sydd yn mynychu ysgoldai—yn siarad yn uchel pa beth fydd dyfodol ein gwlad, os na fabwysiedir yn fuan fesurau gwahanol. Mae y talaethau gorllewinol yn ol yn mheli ar y pwne hwn. Y mae yn Illinois 188,584—Indiana 127,124—Michigan 53,127, ac yn Wisconsin tua 55,441, o bersonau nad allant ddarllen! Y mae wedi bod bob amser yn ddywediad cyffredinol Americanaidd, *Fod addysg yn hanfodol i ryddid.*

Syllfaen pob adeiladaeth rydd ydyw addysg rinweddol. Y mae hyn yn hanfodol i *fywyd* cymdeithas rydd. Po fwyaf o linell, neu po fwyaf o ymddiried roddir i ddyn, mwyaf yw ei angen am addysg, a hono yn un rinweddol. Pan ollyngir aderyn allan o'i nyth, efallai y gall fyned lle y myn. Ond pan ollyngir ych allan o'r iau, nis gellir dywedyd cymaint. Y mae rhyw *rwymedigaethau* yn perthyn iddo ef er mai ych ydyw. Pa faint mwy y gellir dywedyd am ddyn, pan y gollyngir ef allan.

Bu adeg, ac y mae eto mewn rhai gwledydd, pan y mae dynion o ran eu hlawnderau a'u rhwymedigaethau, yn ngofal eraill. Y maent fel plant cyn cael eu hoedran, yn ngofal eu rhieni. Y mae rhieni yn mhob gwlad, wedi i'r plentyn gyrhaedd oedran yn estyn llinell hir iddo. Paham? Cymerir yn ganiataol ei fod yn feddianol bellach ar radd o gymhwysderau i fywyd rhydd. Onid oes eisiau mwy o gynhwysder ar y bachgen wedi blain, pan y mae dysgwyl iddo ofalu mwy am dano ei hun, nag oedd pan oedd yn llanc ieuanc yn ngofal ei rieni? Felly y *ddinasydd rhydd*. Mewn gwlad lle y mae rhyddid yn cael ei omedd, gwna llai o gymhwysderau y tro; ond mewn gwlad rydd y mae eisiau llawer. Po fwyaf o *ganeu* sydd wedi ei ledi ar hwybreni y llestr, a pho gyflymaf y mae yn myn'd, mwyaf i gyd o gymhwysderau llywodraethol sydd eisiau ar y bwrdd. Oherwydd hyn, cychwynodd y Tadau Pererinol yn nghyd a'r Puritaniaid y llywodraeth Americanaidd a'i sylfaen ar *addysg*. Y mae Lloegr Newydd wedi bod yn enwog am ei hysegolion; cryd rhyddid yw hi. Caethiwyd yn unig a ellir ei pharodi ag anwybodaeth. Rhaid i ryddid briodi diwylliant.

Gan hyn, onid yw yn rhwymedig ar unrhyw wlad rydd yn neillduol wneud addysg yn beth rhwymedig hefyd? Ie, addysg *rinweddol*, nid addysg i'r pen ac esgouluso y galon, ond addysg ddeallol a moesol. Os oes haint dinystriol yn bygwth y wlad, nid yn unig y mae yn ddoeth-ineb, ond y mae'n *rhwymedig* ar yr awdurdodau i ddefnyddio mesurau caeth i'w atal. Nid oes hawl gan unrhyw deulu, mewn tref yn neillduol, gadw tomenau llygredig. sydd yn bygwth iechyd y trigolion o amgylch eu drysau.

Mae yr awdurdodau dan rwyman i atal y fath lygredigaeth. Pa haint sydd mor ddinystriol ag anwybodaeth? Pa haint yn fwy difaol i fywyd y wlad nag anfoesoldeb? Onid yw deddf hunan amddiffyniad, pe dim arall, yn galw am addysg? Onid angenrhaidd ynto ydyw hi i lywodraeth fynw gweled fod rhieni yn anfon eu plant i'r ysgolion, rhag y cynrychant yr heintiau hyn, anwybodaeth ac anfoesoldeb?

Pa fodd y gall anwybodaeth ac anfoesoldeb greu dinasyddion da i gyfarfod amgylchiadau cyffredin bywyd? A pha fodd dinasyddion da i gyfarfod ag amgylchiadau rhyfel a gwledydd diwyllfiedig estronol. Nid magnelau na phylor Germany orchfygodd y Ffrancod, ond "intelligence" y milwyr. Ysgollon, colegau, a chapeli Germany orchfygodd yn mhob man. Ysgollon, colegau a chapeli Lloegr a'r Talaethau Unedig sydd heddyw yn enill eu brwydran rhinweddol yn mhob man. Fel y mae heddyw yn negau o'r Talaethau Unedig, mae cyfundrefn yr ysgollon rhydd ar lai na haner ei gorphen. Mae yr ysgoldai wedi eu hadeiladu; mae y drysau yn agored; ond mae y mloedd plant ag a ddylent eu llanw hyd yr ymylon yn aros gartref, neu yn cael eu gyru i'r gweithfaoedd. Y mae eisiau eysraith orfodol, ac yna gosod hono mewn grym yn mhob man. Y mae *interest* bersonol pob dinasydd, ie ac eiddo olaflaid pob dinasydd yn ymddibynnu ar hyn. Pan y mae tad yn prynu iddo ei hun etifeddiaeth y mae yn mynu ysgrifennu ar y gweithredoedd (*deeds*) fod hono a'i gwelliantau, ar ol ei ddydd ef, i fyned yn eiddo ei olaflaid yn ol y cnawd. Y mae yn elw personol i bob tad gael iddo ei hun a'i deulu yr etifeddiaeth oran ag a all. Y mae yn elw personol iddo i ddiwyllio hono, a'i gwneyd mor ragorol ag y byddo modd. Y mae yn caru mynu deddfau y wlad i'w chadarnhau i fod yn eiddo iddo ac i'w blant.

Paham lai yr etifeddiaeth uwel, yr un ddeallol a moesol? Ond pan fel hyn yn son am addysg a gorfodaeth, yr ydym yn honi fod hawl gan rieni i ddewis eu hysegol, yn gystala'u capel. Y cwbl a honir yw, y dylai llywodraeth fynw gweled fod plant ei dinasyddion yn derbyn yr addysg oren, yn ddeallol a moesol. Yn hys, efallai fod Prussia yn myned i eithafon rhy bell. Gorfoda hi i bob plentyn fyned i ysgol y dalaeth a chymeryd addysg yno. Ond bernir mai gwell ydyw gadael rhyddid, neu yn hytrach os mynir, goddefiad i'r rhieni ddewis eu hysegol; yn unig fod addysg yn cael ei sicrhau.

(I'w barhau.)

MARWOLAETH A CHLADDEDIGAETH MRS. MARY RICHARDS, PROVIDENCE, PA.

Bu farw y chwaer hoff ac anwyl uchod bore dydd Mercher, Mai 17eg, ar ol dau ddiwrnod o gystudd trwm, yn 50 mlwydd a 6 mis oed. Ganwyd hi yn Nidwelly, sir Gaerfyrddin, D. C. Y'mhen

yebyddig fynyddoedd ar ol ei goni symudodd y teulu i fyw i ardal Pembre, o'r un sir. Claddodd ei nam tra nad oedd hi ond ieuane. Enw ei thad oedd James John. Yr oedd efe yn aelod crefyddol gyda'r Annibynwyr, ac yn ddiacon fel wyf yn deall, yn Rehoboth, Pembre. Symudasant fel teulu oddiyno drachefn i fyw i Rymni, sir Forganwg. Ymunodd eidd chwarae a chrefydd cyn hir wedi ymsefydlu yn Rymni gyda'r Wesleyaidd Cymreig yno, tra nad oedd eto ond merch ieuane.

Priododd yno a dyn ieuane o'r enw David Richards, yr hwn fu yn fyddlon wr liddi hyd ei bedd. Ymadawasant a Rymni 14 blynedd yn ol i ddyfod i'r wlad hon, America, ac ymsefydlasant yn y lle hwn, Providence, lle y maent wedi aros fel teulu yn ddi-dreiglo hyd y dydd hwn. Bu iddynt naw o blant, pedwar o ba rai sydd yn aros yn fyw, un ferch a thri bachgen. Pan ddaethant i'r lle hwn rhoddasant eu hunain iill dau yn aelodau crefyddol gyda'r Annibynwyr. Y maent wedi ymdrechu eodi eu plant yn anrhydeddus yn ol eu sefyllfa: y maent wedi cael addysg dda yn mhob modd. Ni fu erioed ddau mwy ffyddlon i'w gilydd ac i'w teulu i gydgarlo yr iau na'n brawd David Richards a'u chwarae ymadawedig. Tolmleut erbyn hyn eu bod yn dechreu dyfod uwchlaw bod dau draed amgylchladau y byd; ond ar hyn, yn ddlsymwth a hollol annisgwyladwy dyma un pen i'r iau yn disgyn i'r dddear. Ac O yr ergyd! Yr oedd ein chwarae yn y cyfarfod y Sabboth y bore a'r hwyrystal ag arfer. Byddai yn gyffredin yn ddiodesferyn lawer o buen yn ei phen. Wrth fynydd adref o'r cyfarfod yr hwyr ymaffodd *chill* ynddi, yr hwn a derbynodd yn angen liddi yn fore, fore, dydd Mercher canlynol. Teimlai yn bar wael dydd Llun ond nid oedd neb yn dychynysu fod perygl yn agos. Cyn canol dydd Mawrth ofnai pawb y gwaethaf. Erbyn yr hwyr credai pawb a'i gwelai fod pen ei thailth wedi dyfod. A rhwng 8 a'r 4 bore dydd Mercher ehedodd yr ysbryd at Dduw yr hwn a'i rhoes ef.

Dydd Gwener canlynol, Mai 19, daeth tyria luosog y'nglyd i dalu y gymwynas olaf i'w gweddillion marwol. Cariwyd ei chorff gan y brodyr o'r ty i'r capel, lle y dygwyd y gwasanaeth crefyddol yn mlaen gan y Parch. R. S. Jones y gwneidog. Yna gosodwyd hi yn yr elorgerbyd i'w dwyn i gladdfa y Cymry yn Hyde Park. Felly y claddwyd mewn anrhydedd er mwyn dwys alar un o'r gwngeddeu goreu y gallem ddyfod i gyffyrddiad a hi.

Yr oedd yn *fam* yn ngwlr ystyr y gair. Yr oedd yn gymydoges a galr da liddi gan bawb a chan y gwrlionedd ei hun. Fel Cristion yr oedd yn ganwyll yn llosgi megis mewn lle tywyll. Er mai hi mewn flurda oedd y prif golofn ar ba un y gorffwysai yr holl deula, eto pan dynwyd y *prop* hwn i flwrdd gallasai fod yn waeth. Y mae ein brawd David Richards yn dad da ac yn Gristion glaw. Y mae y ferch yn tyfu i fyny i oedran soffydlog, ac yn un o'r merched ieuane mwyaf anrhydeddus. Y mae y bechgyn yn gwneud drost-ynt eu hunain oddiethr Tomi bach, yr hwn sydd oddentu deg mlwydd oed—ac o ran en hymarweddliad yn rhodio yn weddus megis wrth liw dydd, er nad ydynt hyd yma yn profseu yn gyhoeddus enw yr Arglwydd Iesu. Llauer gwaith clywais y *fam* yn dywedyd mai gwir delymuniad ei hennid oedd gweld y bechgyn eto yn arddelwyr

eyhoeddus o Fab Daw. Pared Daw i'r golled drom hon iddynt hwy fel teulu ac i ninau fel eglwys fod y fendith oreu i ni yn ei hyn, a cha'fed ei gweddihau tierion hi ar ran ei phlant yn neillduol en hateb yn fuan. R. S. J.

Y PETHAU ANHEBGOROL ANGENRHEIDIOL TUAG AT WNEUD DYN YN AELOD DEFNYDDIOL MEWN CYMDEITHAS.

GAN D. DULCIMER HUGHES (KILON MON),
PROSPECT, N. Y.

1. CYMERIAD. Wrth gymeriad yr ydym yn meddwl natur anianol ac ysbrydol dyn, yn nghyd a gogwyddiad ei feddwl, yn cael eu gwneud yn hysbys idd ei gyd ddyu trwy weithredoedd allanol. Anaml y ceir dau ddyn yn meddu yr un cymeriad yn hollol; am hynny tueddir ni rai gweithiau i greu mai cymeriad yw y neillduolion hynny sydd yn gwahaniaethu y naill ddyn oddiwrth y llall. Y mae gweithredoedd dyn yn adlewyrchiad o gymeriad ei berson; ac yn ol natur ei gymeriad y bydd ei ddylanwad ar gymdeithas. Y mae pedwar math o gymeriad yn bod, sef da, a drwg, mewnol, ac allanol. Os yw dyn am fod yn ddefnyddiol a dylanwadol, a chael ymddiried ei gyd aelodau mewn cymdeithas, y mae yn rhaid fod ei gymeriad mewnol ac allanol yn dda. Gall dyn feddu yr holl rinweddau eraill sydd yn angenrheidiol idd ei wneud yn aelod defnyddiol mewn cymdeithas, ie, hyd yn nod i berffeithrwydd; eto, tra byddo yn amddifad o gymeriad mewnol ac allanol da, y mae y cwbl yn ddi-fudd. Er eiampl, yr oedd yr enwog Lucretius o Rufain yn ddyn o feddwl diwylliedig a dyg-eidiaeth helaeth, ac yn un o oreuon ei oes, a gallasai fod yn anhraethol ddefnyddiol mewn cymdeithas; ond yr oedd ei gymeriad mor ddrwg fel yr oedd yn amddifad o ddylanwad ac o ymddiried y bobl. Yr oedd ei holl lafar yn ddirym ac aneffeithiol. Y mae yn wir fod genym hanes am ddynion dylanwadol mewn cymdeithas heb feddu cymeriad dyglaer iawn, megys Shakespeare, yr hwn a dreuliodd ran helaeth o'i oes, os nad yn gyfangwbl, trwy fynychu diottai ac yn nghyfrinach diotwyr a chyfeddachwyr, gan gymeryd dyddordeb drwy wrandaw ar eu chwedleuon, &c. Ond, ar hyn oll, yr oedd gan yr anfarwol Shakespeare y fath feddwl cyrraeddffawr a chyfrwys, fel yr oedd yn gallu ymestyn i fynwos anian celi, a chyda'i awen eryrog ehedeg i lawr drachefn i'r byd o amser gan ddwyn myrdd o'i chyfriniol i'r bobl. Yr oedd meddwl Shakespeare yn gyfrwng aghydmarol i drosglwyddo gogoniant uchaf Coridwen yn ffyddl o farddoniaeth bur i'r byd hwn; ac o herwydd hyn fe'n galluogir i edrych yn ddi-sylw dros amhrifodoldeb ei fuchedd, gan sefyll ar lanau perlawg eigion ei feddwl gyda syndod, a chan lesiau ein hunain â llawer gwers bwysig oddiwrth ei ragorion amhrisiadwy. Pe

buasai cymeriad Shakespeare yn fwy dyglaer, fe fuasai ei ddylanwad yn fwy cyffredinol ar gymdeithas. Gan hynny, os yw dyn am ddyfod yn aelod defnyddiol mewn cymdeithas, ymdrechod gael cymeriad dyglaer ac addas yn gyntaf peth, ac yna bydd wedi gwneud un cam pwysig a llwyddianus tuag at hynny.

2. LLAFUR. Wrth lafur yr ydym yn meddwl yr ymdrech a'r egni parhaus sydd yn y dyn awyddus i gyflawni unrhyw beth. Y mae yn rhaid i bob aelod defnyddiol mewn cymdeithas feddu awydd anorchfygol i lafurio; oblegid heb lafurio nis gellir cyflawni. Y mae llafur yn dwyn peth i fodolaeth a chymerialt yn rhoddi gwerth arno. Yr ydym yn darllen ar ddalenau cyfrolau hanesiaeth fod pob aelod a fu yn ddefnyddiol mewn cymdeithas wedi bod yn un o lafur diwyd a diffino. Trwy lafur egniol Plato yn llwyni Academia y magwyd lluo o resymegwyr (*logicians*) fel-graff i amlygu twyll, fflloneb, ac ofergoeliaeth cymdeithas; trwy lafur diffino Aristotle y sierhawyd athronwyr o feddylliau treiddgar i ddadblygu dirgeledigaethau dyrys, ac i ddadlennu deddfau cuddiedig anian er buddoldeb cymdeithas. Bydd yr ysgol Beripetaid yn yr hon y bu Aristotle yn athraw, yn uehel ei ohlod tra bydd y byd yn bod, o herwydd llafur llwyddianus ei hathraw. Gan hynny, yr ydym yn canfod yn eglur bod yn rhaid i aelod defnyddiol mewn cymdeithas feddu ysbryd llafurus cyn y gall lenwi safle o ddefnyddioldeb pwysig yn y byd hwn.

3. MOESOLDEB. Wrth foesoldeb yr ydym yn meddwl arfer, dull, ymddygiad, ymadrodd, ac ymarweddiad rhinweddol da. Y mae dyn moesol yn gwahardd pob math o ymadroddion drwg, isel a dirmygus, pob math o feddylliau llygredig a chyfeillornus mewn cymdeithas. Y mae dyn moesol yn hoff feithrin athrawiaethau pur a dihalog—yn rhybuddio ei gyd ddyn o'r perygl o syrthio yn aberth i chwantau afian y cnawd a'r byd. Y mae yn llyfryd gaunddo dywys aelodau cymdeithas i burdeb buchedd—dangos yr iselder ofnadwy y mae cymdeithas yn syrthio iddo wrth gredu cyfeillornadau, a mabwysiadu a meithrin egwyddorion drwg yn eu meddylliau, a'r gogoniant anghydmarol yn dymorol ac ysbrydol sydd yn nodweddu hanfod cymdeithas yn ymgyrhaedd at urddasolrwydd ymarweddiad. Y mae moesoldeb mewn aelod cymdeithas fel huan llachar yn gwasgaru tywyllwch ac yn gyru cadding i ffot, ac yn llenwi ei hie a thlysi eurog seirianawg wawl. O'i gogoniant anghydmarol! Bydded i bob dyn sydd am fod yn aelod defnyddiol mewn cymdeithas fyni moesoldeb yn ddioced, canys y mae yn anhebgorol angenrheidiol.

4. MOESAU DA (*decorum*). Wrth foesau da yr ydym yn meddwl y coethder, y lledneisrwydd a'r chwaethusrwydd a ddylent nodweddu ymddygiadau a gweithredodded dyn. Y mae y

pethau yma yn werthfawr iawn i ddyn defnyddiol fel aelod cymdeithas. Y mae dyn o foesau da yn hofi agwedd foneddigaidd, gwiagocedd gweddus, ymddiddanton lledneis, geiriau coeth, ymadroddion destlus; ac yn hofi o weled gweithrediadau cymdeithas yn cael eu dwyn yn mlaen ya unol a chyfarwyddiadau y *Parliamentary rules*—pob peth yn weddus, trefnus a heddychlawn. Y mae moesau da yn rhoddi gogoniant allanol i ddaloni aelod defnyddiol cymdeithas.

5. CREFYDD. Dyma beth pwysig tuag at wneyd dyn yn aelod defnyddiol mewn cymdeithas. Wrth grefydd yr ydym yn meddwl dyhewyd, duwiolder; gwir addoliad Duw; anrhydedd ac ofn yn y galon; gofalus ofn cydwylbod rhag gwneuthur ar fai; gonestrwydd cydwylbod &c. Y gair Groeg am grefydd (*theoskeia*) a arwydda rhoddi gwasanaeth i Dduw. Y mae gwir grefydd yn rhoddi gallu i aelod defnyddiol cymdeithas i arwain meddwl ei gyd aelodau at fater eu hanfod eneidol a byd tragwyddol—dyaga iddynt pa fodd i addoli y gwir a'r bywiol Dduw er eu cysur tymorol ac ysbrydol—dyga idd eu hystyriaeth y pwysigrwydd o lanhaus eu hunain oddiwrth lygredd a gwyrni pechod, byw bywyd rhinweddol, dwyn iau Crist, efrydu Datguddiad Duw, cyfwyno eu henaid i'r Gwaredwr bendigaid yn obeihiol a ffyddiog, er myned trwy'r farn ddiwedda i ddedwyddwch pur a thragwyddol. Nid oes neb ond ynfydddyn yn ddigon beiddgar i ddweyd mai nid wrth waend daloni y mae dyn yn ateb dyben ei gread. Gan hynny, os bydd gwir grefydd yn ei galon y mae yn sicr o wneyd daloni iddo'i hun ac i eraill hefyd; canys nod uniongyrchol crefydd yw dysgu dyn i ateb dyben ei gread, gogoneddu Duw, a gwneud daloni idd ei gyd-ddynion mewn cymdeithas. Ymdrechwn bawb o honon gael gwir grefydd.

6. DYSGEIDIAETH. Wrth ddysgeidiaeth yr ydym yn meddwl trysor y cof dynol. Y mae dysgeidiaeth yn galluogi dyn i athrawiaethu, diwyllio meddwl rhai eraill a chyfrannu iddynt o drysorau gwybodaeth. Y mae dyn dysgedig yn ymdaith trwy ororau mireinwylch gwybodaeth a doethineb, y rhai sydd yn llawn trysorau o gyfoethogrwydd dihafal; ac O'i mor fendithiol yw ei ddychweliad yn ol drachefn er lleoli cymdeithas gyda'r trysorau gwerthfawr sydd yn ei feddiant. Dysgeidiaeth sydd yn rhoddi cynydd i gymdeithas—dysgeidiaeth, neu yn hytrach dynion dysgedig sydd yn dyrchafa cymdeithas o waelodion tywyllwch meddyllol, o iselder truenus ofergoeliaeth, o ffauau gwylltidd cyfeillornadau, ac yn ei gosod ar ben pin-aci gwybodaeth, gwareddiad a Christionogaeth oleuedig. Y mae gwyddoniaeth yn cynnal gogoniant dysgeidiaeth—y mae athroniaeth yn goron o anrhydedd ar ei phen, a dhylliant meddyllol yn mynegi ei chlod hyd eithafocedd

hanfod. Nid oes yr un dyn ag sydd yn arfaethu bod yn aelod defnyddiol mewn cymdeithas nad yw yn ymgyrhaedd at ddysegeidiaeth.

7. GWROLDEB. Gwroldeb ydyw penderfynnu amddiffyn unrhyw beth o gariad ato—ysbryd tofn. Y mae eisiau ysbryd felly ar aelod cymdeithas er ei alluogi i fod yn effeithiol mewn amddiffyn y gwirionedd, mynu cyflawnder ar bob achlysur, ymladd yn fuddingoliaethus & thrym ac & phob math o boced ac anwired, dirmyl egwyddorion gau &c., a hyn gyda y fath eofndra a phenderfyniad nes trechu ei wrthwynebwy, neu fethu trwy ymdrech deg. Rhaid fod yn wrol os am fod yn ddefnyddiol.

8. DORTHINEB. Y mae dyn doeth yn gall, synwrol a phwylllog; am hyny gwnaiff ddyn defnyddiol mewn cymdeithas. Y mae dyn doeth yn graffus a dyfeisgar, yn sobr a gwilladwrus. Ei amcan ef yw dewis y ffordd a'r modd gorau a sicraf i gyflawni unrhyw beth daionus. Llwyddiant, heddwch, a chynydd mewn pob rhinwedd y mae ef yn ei chwenych. Y mae dyn doeth yn hunan-ymwadol a gostyngedig; ac nid oes dim yn fwy atgas ganddo na balochder, hunan-gyflawnder, hunan-gais, a choeg-annibyniaeth. Y mae dyn doeth yn barod i aberthu ei feddianau ei hunan i raddau er mwyn dedwyddwch a llwyddiant eraill; am hyn y mae yn ddyngarwr. Y mae dyn doeth yn gydwybodol a gonest yn ei holl ymddygiadau a'i weithredoedd. Paham yr oedd Solomon mor llwyddianus yn ei amcanion? Wel, doeth ydoedd, bid siwr. Y mae dyn doeth yn dyner a goddefol, ac yn rheoleiddio ei dymer yn briodol. Yn fyr, y mae dyn doeth yn meddu pob rhinwedd. Gan hyn, os yw dyn am ddyfod yn aelod defnyddiol mewn cymdeithas, ymdrechod fod yn ddyn doeth.

LLYTHYR O GYDYMDEIMLAD

A. Hugh J. Williams, Rome, N. Y., ar farwolaeth ei bedair merch.

Eu henwau a dydd eu genedigaeth a'u marwolaeth sydd fel y canlyn:—Katie L. Hauck, a anwyd Awst 12, 1852. Priododd i Mr. George Hauck Hyd. 23, 1872; a bu farw Ebrill 8, 1873. Ella A. Williams, a anwyd Gor. 21, 1856, a bu farw Ebrill 26, 1875. Ida M. Williams a anwyd Tach. 21, 1858, a bu farw Mai 8, 1875. Jane M. Williams a anwyd Mehefin 30, 1850, a bu farw Ebrill 24, 1874, a chladdwyd hi yn Denver, Colorado. Claddwyd y lleill yn myawent Floyd, Oneida Co., N. Y. Yr ydym yn rhoddi y llythyr hwn yn y CENHADWYR AMERICANAID ar gyfrif y llenyddiaeth goeth a'u syniadu cysurol sydd ynddo, a'r wythlen o deimlad tyner a rôd drwyddo; gan obolthio y bydd o gyssur i oreill o alarwyr y thr, megis ag y bu i n.l.

Yr eiddoch yn serchog, H. J. WILLIAMS.

Rome, Gor. 14, 1878.

FY ANWYL FRAWD.—Trwm oedd fy nghalon, a thrist oedd fy maddwl, pan yn talu fy ymweliad diweddfar hwn a'ch anedd alarus, ac y rhodfwn rhwng ei muriau tywyllion, ac yr eisteddwn rhwng cysgodion angau, dan ei chroglwydydd prudd. Pwy all ddyfalu yr afonydd

oerion o adgofion hiraethlawn, a ymlifent drwy fy enaid? Pwy all ddychymygu awchder y teimlad byw, a ymweithial yn fy natur fewnol? Yr oedd y llifeiriant dileithr hwn, o deimlad a hiraeth chwth, yn anorchfygol yn ei rym, fel yr yagubal bob peth o'i faen, ac y mynal gysegrfan y galon yn hollol iddo ei hun. Mae gan deimladau eu hawliau; a phabam na chant eu hawliau yn nheini ein natur, yn gystal ag y mae deall a rheswm yn cael yr eiddynt ar allorau y galon? Pwy a fedd galon i deimlo, na theimla? Pwy a fedd lygad i wyllo, na wyla? Pwy a fedd fynwes i hiraethu, na hiraetha? A ellir caddio y geman diagleir yna yn nghuddgell calon o blwm? neu a ellir gadael i'r strydlau gloewon yna redeg rhwng haenau mynwes o bridd? Na, gadawer i natur ddangos ei hun, yn holl amrywiaethau ei phrydferthwch ei gogoniant. Pan y byddaf lawen gyda'r rhai sydd lawen, oni wylaf hefyd gyda'r rhai sydd yn wyllo?

Mae y cyflwr ag y mae rhagluniacth ddoeth a da ein Tad nefol wedi gweled yn oreu eich rhodd ynddo yn y blynyddau duon hyn, yn galw allan gydymdeimlad puraf pob calon i alaru ac i ocheu-eiddo ac i hiraethu gyda chwi; er nad i rwgnaeth na thuchan na digio wrth Dduw, fel Jones, yn achos y cicalon gynt. Gwn, pan y'ch gelwir gan ewyllys y Tad nefol i ddyddoddeff yn eich serchiadau tyneraf, yr ymddarostyngwch dan ei alluog law, heb roddi dim yn ynyd yn erbyn Duw. Os nad ellwch ddywedyd gyda Job, "Bendigidig fyddo enw yr Arglwydd;" gwn yr ymdrechwch ddywedyd gydag Eli, "Yr Arglwydd yw efe; gwnaed a fyddo da yn ei olwg;" ac os teimla y cnaud hyn yn ormod, ar yr adeg bresenol, gwn yr ymdrechwch i "dewi, megis Aaron." Cymerwyd dau fab Naoml ymacth, mewn gwlad ddileithr, o galwai hi yr oruchwyliaeth yn Mara. A ydoedd dau fab Naoml yn fwy iddi hi, nag oedd unig fab Abraham iddo yntau? Rhoddos ef ei unig fab yn aberth i'r Arglwydd, mewn uffudd-dod i'w lala a'i ewyllys ef. A ydyw eich pedair merch chwi yn fwy i chwi, nag oedd unig fab Abraham iddo ef? Mae Duw wedi gweled yn oreu i'w eich pedair merch ato ei hun; a ydyw chwi yn teimlo yn foddion iddo eu cael? Os ydyw, yr ydyw yn eiddo haborthu i'r Arglwydd mor wirioneddol ag yr oedd Abraham yn offrymu Isaac, yn offrym i Dduw, yn ol ei ewyllys a'i orchymyn dwyfol. Profwyd hyn yn weithred sawr o fydd Abraham, yn ufudd-dod i orchymyn Duw. Mae eich gwaith chwthau, yn tawel ymfoddioni i ewyllys Duw yn symudiad eich anwyl blant oddiwrthych at Grist yn y nefod, yn uffudd-dod fydd mor wirioneddol a rhiafedd ag eiddo Abraham yn yr amgylchiad hwnaw. Rhyfeddwch am hyn, oblegid nid oes dim gwirionedd eglurach na hwn. Mae ewyllys Duw mor wirioneddol yn symudiad eich plant chwi, ag ydoedd yn offrymiad Isaac; ac y mae llais Duw atoch mor eglur ag oedd yn y gorchymyn i Abraham i offrymu ei fab; pryd y mae yr aberth yn cael ei deimlo mor wirioneddol yn eich serchiadau, eich gobeithlon, a'ch cysuron chwi, ac ydoedd iddo yntau; ac yna, y mae eich ymruddiad i ewyllys

Daw, eich ymofodloniad f'w drofa ef tuag atech, a'ch ymofyngiad parhau ac addolgar yn ngwynu, yr ormodurlydied ddiethir hon, o eiddo y Tad nefol, y welldir lawroddod o ormodurlydied dydd, yn profi ei hun trwy ymadd-dod i cwplys Daw.

Hawdd yr addolw, fed rhodio glawen yr afon dda, a chadw cymdeithas a chyegodion angau yn y glyn dwfa, a byw mor hir yn awn y dwf troch-bonog, yn oriothol lawu i deulied y cnawd. Dda ond ei lala ydyr, "Fald gan hyn, gald lani lon-ydd, fel yr ymgyssaf ychydig." Er hyar, nis gellw eiddw yr, nioel o'r gwrlionedd gwerth-faur huan, "Caes wrth dydd yr ydym yn rhodio, ac nid wrth olwg." Mae y dydd aydd yn cynali eich natar ysbrydel, yn ngwynob yr ymweliad, au dieithr hyn, o eiddo rhaglaniaeth ddoeth y nef, yn fyua ei north oddiwrth y gwrlionedd disglar a boudigedig, fed y rhai a hunanant, yn cartrefu gyda'r Arglwydd. Nid oes colli f'r rhai aydd yn huan yn yr Iosa. Collodd y dyn offeo, yn yr Adde cyntaf; ond ei chothir y rhai a hunant yn yr all Adde. Nid yw eich awryl huan a hunant wedi colli. Maent yn huan yn yr Iosa. Yn yr Iosa yr oeddant pan gyda chw. Yn yr Iosa y maent yn awr pan yn huan. Pan y maent oddi cartref o'r corff, y maent yn cartrefu gyda'r Arglwydd.

A wylwch mwy? A alerwch mwy? A dristewch mwy? Maent hwy gyda'r Arglwydd. Ni rald i chwib botras am lachawdrieth dragyddol eich plant. Rhoddasant brawf ar y llawr mai eiddo yr Arglwydd oeddynt. Pa seren ddiegliaethach orioed a gollwyd yn ngwari tanbedliach y nef wna, nag ydoedd eich awryl Katie?

O, y serchog a'r aktol angeles! Foredliach oedd ei chdn na yr eos; mawynach oedd ei llala na sala y delyn, a thynrach oedd ei thbn na'r dnamel faddf. Cysegrodd foren ei hoed i wasanaeth Crist. Troes holl amcan ei bywyd i wneud daloni. Treuliodd holl dyddiau ei heinloes er gogoniant Daw. Bu fyw yn dduwiol. Bu farw yn ddedwydd. Bu yn hir yn nychu; ond, er hyn, pan y bu farw, yr oedd ei chothi yn ead ei deulio mor ddiethir ac annigwyliadwy a llym a phe buasai yr huan yn machied a hi eio yn ddydd. Aeth i wlad yr anafwrol glau, yn wraig leuanc prydforth yn an ar again oed!

Ella! Nis gellir crybwyl yr enw hwn ond gyda thynwrach ac edmygedd anarferol. Ymagorai y rheau prydforth hwn yn ngardd dynoliaeth yn holl hawddgarwch ei amrywiol brydferthion. Yr oedd gywyr a dyg yn ddodrefnu ei meddwl, gwyliedd-dna a sefydlawgrwydd yn addurno ei moes, a shinwedd a dauwlodeb yn coroni ei chymeriad. Hada ei rhagoriaethau mawron sylw angellon, a huda hyd angylion ei serch a'i bryd hifhan, fel, ar of bod ychydig faddod yn ymdrwlio f'r dailth canodd yn lach f'r anaf ddyrta, ac aeth f'w charterof nefol, yn ei phedwared dydd ar bymtheg oed! Mor dawel yr huanodd! Mor camwyth yr aeth ad-nef! Mor agoneddas yr ebedai ar aden yr angel gwyn!

Ida, yn gorwedd ar lan yr afon, yn wan a llesg, yn diagwyl y cyfnewidlad rhyfedd, a welai y dull dymunol yr ymadawal ei chwaer; gan sylu ar ei gwen nefolaidd, a dorai allan mewn teimlad o edmygedd gorffoeddus, a datganlad o awydd cryf am ei dilyn yn uniongyrchol; yr hyn a ganlatawyd fiddi, canys yn mhen yr wythnos i'r un dydd daeth

y corydd twmthod f'w clydau hllan adref! Colliwyd yr olwg arni ya nieglardob lampen y glyn, yn ddwy ar huantheg niwydd oed! Sthl a charodig ydoedd, diniwald a didwyll o galen. Bu farw fel y bu fyw; yn Mn o foes, yn bar o galen, ac yn gryf ei gobath yn Nghrist y Bywyd.

Anwyl gan eich teimlad yw cofa am fywient y Floyd! Yno yr hun yr llyn aydd farwol o'r tair angelos hyn. Yno yr hun ita mawr o gyrf ymadat. Yno y diagyn yr Arglwydd ei hun f'w dwyn ato ei hun mewn anafwloeb ac antygredigaeth y dydd a ddaw. Hyd hyn, chwythod yr awd yn dymor dros eu beddau; diagynied y gwllth fel enaint nefol ar eu blodau; a marmured a' y dall, gathiau feddion, gobath gwanwya gweli i wawrio, ar eiga nef!

A ydyw eich gobath yn fad am eich awryl Jane? Nid oes Ne nac achos iddo fod. Goflodd gras am ei dwyn i Eglwys Dduw pan yn mledan ei hoed, yn nganai north ac lachyd, ac yn mhell oddiwrth nathyw arwydd gwledig o derfyniad huan i'w dyddiau yn y byd.

Bu Jane fyw yn dellwng o'i chrefydd dros ei holl oes grefyddol. Euthodd ie dwfn yn mharch a serch pobl grefyddol y dref yr oedd yn byw yddi. Gadawodd dystiolaeth dda ar ei hol. Bu farw o farwolaeth yr unawn, a chafodd gladdiedig-aeth tellwng o dywysogoes. Bu farw oedl cartref yn mhell. Ni chafodd fodd gyda ei chwrtorydd, yn mynwent y Floyd. Nid all y tad galenas a'r fawr wylofus dala ymweliad a'r fynwent y gorphwys ynddi bwys ei phen, na thaeu blodau y gwanwya mwyn ar ei bedd tawel hi. Teimlir oberwydd hyn. Teimlir fod y fersh leuanc, chwech ar ngain oed, yn gorwedd yn eithaf y Gorllewin pell—yn mhell oddiwrth drigian tad a mam, golygfeydd boreu oes, a Ne bedd ei chwrtorydd! Sto rhaid cofio, mai eiddo Iesu yw mynwent Denver, yr Colorado draw; ac nad yw corff eich awryl Jane allan o derfynan tir Immanuel; eithr y gobath Daw am dano, y gwarchod angel drosto, ac y gorphwys llygad yr lachawdr arno.

Cydyngyfarfyddiad rhyfedd! Katie yn dod i gwrdd ag Ella, Ella a Katie yn nghyd yn dod i gwrdd ag Ida, ac Ida ac Ella a Katie yn dod i gwrdd a Jane! Pwy a'i ddariunio Hawenydd y cydyngyfarfyddiad gogoneddas hwn!

Yn Hawlaw a'u gilydd y teimlent lwybrau golen ar feusydd y gogoniant nefol nes cyrhodd gonesed Iesu; ger bron yr hon y safant byth, f'w rylfeddu, ei goroni, a'i ddychafu mwy, ag anthem-an mawl, a ymlifant o organau gwynion gwled y dragywyddol glau. Yno y byddant yn wastadol gyda'r Arglwydd.

(Haddasoch bedair merch yn yr ysbaid byr o daf blynedd. Coflasoch ddwy bron yr un dydd. Goflasoch eich merch olaf ar y ddasau, yn mhen dem-ddog mis ar of y ddwy anwyl arall! Eich eiddo chwib oeddynt. Eiddo yr Iesu ya sawr. Chwythad a'u collodd. Ni chyll Iesu yr un o bonynt. Nid ydynt mwyach gyda chw. Maent yn bod gyda Christ. Dedwydd ydynt. Ymgyssurwch chwithau yn y meddwl eu bod yn rhydd o bob poen, o bob ofn, ac o bob perygl byth. Ni ddaw llydynt hwy na loes, na gofid, na gruddfan, na gwac; eithr Hawenydd, gogoniant, a dedwyddwch par, fydd eu rhau a'u hettieddiaeth dragywyddol. Ymgyssurwch yn y gobath y dygir chwithau, trwy ras

Daw a fydd yn Nghrist, at eich sawyl blant i'r orphwysaf nefol, wedi y derfydd i chwbldeithio yr amial blin a chefnu ar ofidus byd y cystradau mawr. Berch atoch. Eich anwyl frawd,

M. C. PARRY "Cefni."

SWEDEN A'I BRENIN.

Dywedwyd gan rywun mai "Dedwydd y cenhedloedd hyny nad oes iddyni hanesyddiaeth;" ac os yw hyn yn wir, sier yw mai dedwydd yw cyflwr y ddwy deyrnas hyny—Sweden a Norway—y rhai a ffurfiant yr oryngsawr yn ngogledd cyfandir Ewrop, yr hon ar y map sydd mor debyg i drwyn cam anferth. Tra y byddwn yn elywedd llawer iawn am ddigwyddiadau a gymerant le yn Lloegr a Ffrainc, Germany a Rwsia, Ysbaen a Turkey, amaml iawn y daw mwy newydd o bwys atom o Sweden a Norway.

Amwg yw fod rhedfa y ddwy genedl yma yn llathraidd, heddychol, a llywyddianus. Mae terfysg a chwyldroad yn bethau anadnabyddus yn eu mysg. Mae y Norwegaidd a'r Swedaidd yn bobl foddlongar, ddiwyd, ac ufudd i'r cyfreithiau. Yn byw fel y maent mewn hinsawdd oer ac ar dir diffrwyth, y maent yn meddu y rhinweddau o onestrwydd, yn i dirwest, y rhai a ffinant oren yn aml lle y mae natur yn brin af yn narpriaeth ei thrugareddau.

Sweden a Norway, tra yn cael eu llywodraethu gan yr un brenin, ydynt er hyny yn genhedloedd gwahanol ac annibynol ar eu gilydd. Medda pob un ei Chydgynghorfa, ei llysoedd, ei ehyfreithiau, ei harferion, a'i swyddogion priodol ei hun.

Y ddwy, er dan lywodraeth brenhiniaeth drofiadol, ydynt wledydd ryddion, yn y rhai y mwyneir llawn oymaint o ryddid ag a wneir yn Lloegr. Mae y ddwy yn Brotestanaidd, eto caniatelir i'r dinasyddion oll addoli yn ol tueddiadau eu cydwylbodau eu hunain. Mae rhyddid y waag a rhyddid ymadrodd yn cael eu mwynhau yn gyflawn yno.

En dyled wladol sydd fechan, a'u trafnidiaeth yn llywyddianus. Sweden yw y mwyaf poblog o'r ddwy deyrnas o lawer, gan ei bod yn cynwys dros bedair miliwn o boblogaeth, tra nad oes yn Norway mo dwy fillwn.

Mae y cyfnod maith o heddychu a llywodraeth dda a gawsant wedi galluogi y Swedaidd a'r Norwegaidd i wneud cynydd cyson mewn addyg, yr hon sydd yn gwbl rydd yn Sweden, ac yn agos felly yn Norway. Yn Sweden y mae 97 o bob cant o'r holl blant yn y deyrnas yn mynychu yr ysgolion dyddiol, yr hyn sydd gyfartalodd llawer uwch nag a gyrhaeddai hyd yn nod yn y wlad hon.

Mae brenin presenol Sweden a Norway, mab yr hwn, sef y Tywysog Oscar, sydd wedi dyfod i'r Unol Daleithiau i ymweld â'r Wyl Gamlwyddol, yn un o'r dynion hynaf yn mysg penau coronog Ewrop.

Mae y Brenin Oscar II. yn awr yn agwysu ei oes, sef tua saith a deugain mlwydd oed. Daw i'r frenhiniaeth ar ol ei frawd Charles XV. yn 1872. Frenliwyd blynyddoedd boren oes Oscar yn y llynges Swedaidd. Yn fachgen eiddil, cryfhawyd ei gorff gan y mordeithiau a gymaedd fel morgallanc, a galluogwyd ei i dyfa i syny yn ddyd cadarn a dewrwyth.

Yna cymerwyd ef o'r gwasaeth yn y llynges, ac anfonwyd ef i efridu yn mhristyngol Upsala. Yma amlygodd archwaeth finog at wybodaeth a llyfrau, bu yn ysgolhaig parod a hysfod, a graddiodd gydag anrhydedd uchel.

Ei dad, y Brenin, a'i gwnaeth yn ysgrifwr iddo, ac yn awr y dechreuodd Oscar ienau i ysgrifenu pamphledau a llyfrau. Pan fu farw ei dad, ac y difynodd ei frawd ef ar yr oedd, ymroddodd Oscar yn llwyr i lenyddiaeth ac i achos addysg. Bu yn llywyddu cynulledd arwleddiaeth, a chymerodd ran weithgar yn Ffeiriau y Byd yn Llundain a Paris.

Ar un achlysur cynglodd y *Royal Swedish Academy* wobwr am y gân oren ar wrhydri y Rynghes Swedaidd. Anfonwyd nifer fawr o gynrychion yr awen i fewn. Dyfarwyd un o honant yn well o lawer na'r lleill. Pan agorwyd yr amlen seliedig a gynwynai enw yr awr, cafwyd ynddi enw y Tywysog Oscar.

Ysgrifemodd lawer o lyfrau da, ac yn eu plith hanes bywyd Charles XII., cyfathriadau â'r Cid, o'r Ysbaenag, a Tasso, o'r Eidalag, ac amryw o lyfrau milwrol.

Medda wrodeb yn gystal a dygeidiaeth Unwaith, pan yr oedd yn Nice, ymdafodd i'r môr, ac achubodd wraig a dau blentyn, y rhai oeddnt ar fia boddi yn y traethfor.

"Ei wraig, y dywysoges Sophia," medd un o ymwelodd â'r palas yn Stockholm, "sydd wedi dwyn iddo bedwar o blant, a phierchir hi yn uchel am ei bathrylith a'i rhinweddau. Mae wr, milwr, hanesydd, cerddor, bardd, tywysog a Brenin—un fel yna yw Oscar II., Brenin Norway a Sweden."—*Youth's Companion*.

ADDEFIAD PABAIDD HYF.

Y canlynol sydd o'r *Shepherd of the Valley*, newyddlar Pabyddol a gyhoeddai y St. Louis, o dan arolygiaeth unfongrychol yr arthograff Kendrick:—"Ni a gyfaddefwn fod *Shepherd of the Valley* yn anoddefgar—hyn yw ei bod yn defnyddio pob moddion yn ei gallu ar diwreiddio cyfeillornad a pheobod; ond mae y anoddefgarwch hwn yn ganlyniad rheymog ac angenrheidiol ei haffaelidigrwydd. Hi yn unig sydd yn meddu hawl i fod yn anoddefgar; oblegid hi yn unig sydd yn meddu y gwirionedd. Mae yr eglwys yn goddef hereticiaid Ne x-mae dan orfod i wneud hyny; ond y mae yn eu casau â chasineb marwol, ac yn defnyddio ei holl allu i sterhau eu difodiad. Pan ddele y Catholicaidd i feddu mwyafif llof fawr yma—

yr hys sydd yn eier o gymeryd lle yn y man, er
y diehon i'r adeg gael ei hir oodl—yna bydd
rhyddid crefyddol wedi dyfod i dorfyniad yn
Ngworniaeth yr Unol Daleithau. Ein gelynt-
ion a ddywedant hyn, ac yr ydym nianau yn
credu gyda hwy. Gwyr ein gelyntion nad yd-
ym yn hosi bod yn well na'u Heglwy, ac yn y
peth hwn y mae ei hanesyddiaeth yn agored i
olygon pawb. Gwyddant, gan hyn, pa fodd y
gwnaeth hi & hereticiaid yn y Canol Oesau, a
pha fodd y mae heddyw yn gwneud & hwy lle
bynag y mae y gallia ganddi hi. Nid ydym yn
meddwl am wadu y ffeithiau hanesyddol hyn
ddim mwy nag yr ydym am felo saint Duw a
thywysogion yr Eglwys am yr hyn a wnaeth-
ant neu a gymeredwyasant yn y materion hyn."

Barddonol.

Y BOSS CREFYDDOL.

GAN TROGWI.

"Hall! Bellial, Bellial, tyred ataf fi,"
Medd Satan gyda llais awdurdod erch.—
"Bydd fyw fy mrenin, wele fi i wneyd
Dy arch," medd Bellial, gan ymgyrnu' i ben.
"Wel, Bellial, ebe Satan," gwyddost fod
Ysgarlad gardinaliaid Rhufain wech
Yn dygwyl am fy nghyfarwyddia i
Pa fodd i wneyd yr adeg bwysig hon;
Ac felly rhaid i ti fyn'd at y dyn
Sy'n Boss fan acw, ac yn aelod yn
Yr eglwys draw. Ei erchyll fal yw hyn:
Ei fod fel aelod mor blygedig, ac
Mor hawdd ei drin a haws na neb o'i mewn.
Fe blypa yn yr eglwys i'r rhai sydd
Yn cael eu bara oddiar ei law,
Ac ymstyngia i reymau yn
Yr eglwys, gyda'r hwn, tualian gall
Ddweyd wrtho, dos, ac yn y fan fe &
Heb ofn lldo wel ecfyn dda.
Mae'n tybed nad yw bydol swydd i ddod
Dros drothwy'r eglwys, ond fod yno bawb,
Yn ei ei ynfyd gyfeillornad ef,
I fod yn wastad, heb rai uwch ac is.
Gorch'myna i'w foyyddiaeth sefyll draw
O'r eglwys, ac ni felddia ddod i mewn.
A'r gwaith sydd genyf i ti gydag ef
Yw ceislo' ddwyn i wel'd mai' ddyled yw
Ei dwyn i mewn a'i dangos yn ei bri.
Paham nad all efe ei dwyn i mewn
Fel Bosses E— a G— a J— a P—?
Ond gadael wnaif i ti pa beth i'w ddweyd;
Mae genyf ddigon o gyfrwystra doeth,
Gan hyn rho bob ystryw ar lawr walith."

A Bellial sydd heb gollu mynyd awr,
Yn cyfrwys sisial wrth y cyfiall hwn:—
"Fy nghyfalli, llawenhan yr wyf yn fawr
Dy fod yn oruchwyliwr i'r gwaith hwn.
Ymddangos hyn yn eglur iawn i mi—
Dy fod uwchlaw'r cyfiedrin yn y wlad
Mewn dyg, gwybodaeth, synwyr, deall cryf;
Ac onide na chawest byth y fath
Swydd arhyddeddus & i'w foyyddiaeth hon.
Ti foddai berhith hawl trwy hon i ddweyd
Wrth un, am fyned, ac efe a &
Wrth arall tyred, ac efe a ddaw;
Wrth arall gwna hyn, ac efe a'i gwna.
A thellwng ydwy o'r uffudd-dod hwn,
Beth bynag gan dy weithwyr yn mhob man.
Ie, yn mhob man, heb elthriad o na lle.
Dywedaf eillwath eto yn mhob man.
Os yn mhob man, yn eglwys Dduw 'rnn fath.
Paham rhaid gwneud yn elthriad eglwys Dduw?
Pa le mae genyf hawl i wneuthur hyn?
Os wyt yn felstr mewn un man, a oes

Rhyw reol neu orchymyn, yn rhyw le
Yn dy orchymyn di i fod yn was
Mewn rhywle arall? Na, dim o'r fath both.
Os wyt yn oruchwyliwr mewn un lle,
A eill mewn lle arall beidio bod?
Na, byddai hyn yr un peth a dweyd
Mai dyn ardderchog fyddai mewn un man,
Ac mewn man arall dweyd nad wyt ond cl.
Gwel pawb mai afreymol fyddai hyn.
Nid ydyw newid lle i newid dyn.
Ti wyddost nad chameleau ydyw dyn
I fod—i newid llw wrth newid lle.
Os wyt yn oruchwyliwr mewn un man,
Yr wyt yn oruchwyliwr yn mhob man.
Os wyt yn oruchwyliwr yn y byd,
Yr ydwyf yn yr eglwys, neu mae lle
(Yr hyn sydd berhith afreymol) yn
Meddianu gallu i gyfnewid dyn.
Nid ydyw bod yn aelod eglwys Dduw
Yn gwneuthur dyn yn rhyw beth hoblaw dyn.
Ac nid yw chwaith yn daddoseiddio neb.
Da genyf slarad gyda dyn a all,
Fel ti, ddarganfod grym rheymiad tog—
A edy reswm ac nid mympwy 'i droi—
Yn hytrach nag a'r dyn na wel ddin byd.
Yn awr apellaf at dy faru dy hun:—
A'i nid dy ddyled a'th arhyddedd yw
Bod yn yr eglwys megis yn y byd?
Paham na fynet ti gan hyn gael
Dy ffordd dy hun? Paham na fynet heb
Un elthriad dy gynlluniau o'i i ben?
Mi fynwn gael, pe byddwn yn dy le.
Pe y canfyddai yr aelodau sydd
Yn weithwyr danat, beiderfyniad cryf
A difrifoldeb ynot ti am gael
I ben dy gynllun, troent o'i o'th blaidd.
Ti eill wneud dy weithwyr o'i yn tools
I gario dy amcanion o'i i ben;
Ac os na wnant, gwnawn fel y Valley Boss—
Tynhau yr esgid am y troed; neu fel
Boss Tyramack, en trol o'r gwaith bob un.
Gwell ganddynt bobpeth nag a fyddai hyn.
Hawdd ydyw dwyn y gwellthwr at ei goed.
Rhaid i ti ddangos mai tydi yw'r Boss;
Ac onide, fe fyddai dan eu traed.
Ni thal i'th oddef anffudd-dod gan
Ddim un o'th weithwyr yn un man dan haul.
Y mae dy fod yn oruchwyliwr, yn
Brawf eglur i bob dyn dy fod uwchlaw
Yr eglwys o'i, mewn synwyr, ac mewn dyg.
Beth wyddant hwy i'r hyn a wyddost ti?
Ac felly ai dy ddyled ydyw rhai
Y ffordd mor fynych iddynt hwy? Na, na.
Ai doeth rhai mllwr i lywyddu llong?
Neu roddi morwr na wyr drefn y gld
I arwain y byddinoedd mawr i'r maes;
Na, gwrthbyd synwyr dyn fath beth a hyn.
Wel, gan y gwyddost dithan fwy na neb
O fewn yr eglwys, dylet gael dy ffordd;
A mynwn hi, neu mynwn wybod p'am.
Y mae y boss sydd yn yr eglwys draw
Yn myna cael ei ffordd ei hun er pawb.
Mae'r eglwys acw, fel y gwyddost ti,
Yn gyfangwbl dan awdurdod Boss,
Ni wiw i'r eglwys na'r gweinldog ddweyd
Un gair i'w erbyn; onide fe fydd
Y naill a'r llall yn teimlo pws ei ddwru.
A phe na chnet dy ffordd dy hun yn rhydd,
Mi godwn achos arall, fel y gwnaeth
Y bosses P— a D—, a chawant hwy
Eyw brawf nelliduo o foddionrwydd Duw.
Fe droes pob un o'u gweithwyr gyda hwy.
A phan y byddent wedi dod yn ngyd,
Fe fyddai tywalltadau'r Ysbyrd Glan
Mor hynod gryf nes gwneuthur iddynt oll
I adael eu hamenau gyda hwy,
A gorfolodd fel y byddai'r fro
Yn diaspedain o'r naill gwr i'r llall.
Bydd dithau, gyfiall, megis y rhai hyn.
Meddyllai'r wlad am danat lawer mwy.
Bal mawr coryddus ynot yw, dy fod
Yn goddef dyntion i dy groesl, heb
Arddangos dy awdurdod iddynt hwy.
Pe byddet felly, byddet lawer iawn
Enwocach, ac yn uwch dy barch a'th fri."

Ond Bellai a atebir gan y frawd
Yn hyf, wrth deimlo fod ei ddaed ar graig
Safwyd egwyddorion crefydd Crist,
A themlia Bellai o awchlymdra'i fis:—

" Mae pechod a Satan a'u hynghals o hyd
Egryn anwastadrwydd yn mhilith dynol ryw.
Rho'n't rai yn rhy isel yn ffueydd y byd,
A'r lleill a ddyrchafant 'nogytiwel a Daw.
Ond daeth Cristionogaeth i'r ddacur i dawyn
Bynolhaeth yn wastad, yn dyner a mwyn.
Yr uchel a'r isel a broiant o'i budd,
A'r ddau'n ogyfuch a'u gilydd a rydd.

Mae dyn yn rhy uchel pan dybia gall fyw
Heb roddi addetlad i'r Arglwydd Daw. Lor.
Mae dyn yn rhy isel pan cymer yn ddaw
Afonydd, neu lynoedd, ser, haul neu y llor.
Ond dan ddylanwadau efengyl y groes
Canfyddir yr annw o' Saen Daw mewn moes,
A'r pagan addola y gwir Daw yn glau:
Gwna felly'n ogyfuch a gwaed y ddau.

Mae dyn yn rhy uchel pan dybia fod gwaed
Neu ach yn ei wneuthur yn well na'i gyd ddyd.
Mae dyn yn rhy isel pan gymyr yn dad
Ddlafoi anghynges a hyllig ei lun.
Ond daw Cristionogaeth a dywed i'r byd
Eia bod wedi dyfod o'r un gwaed i gyd.
Cyhoedda i ddynion yn uchel heb ffrad
Berfeithrwydd graddoldeb—a Daw lor yn Dad.

Mae dyn yn rhy uchel pan dybia y gall
Wneud marchnad o werthu a phrynu ei frawd.
Mae dyn yn rhy isel pan gwerthu i'r fall
Ei hun am bleserau dry'n waes a gwawd.
Ond llais Cristionogaeth adseinia nas gall
Y naill ddyn mo brynn na gwerthu y llall.
A bod pawb yn meddiast Cyfaudwr yn drist
Heb ddimalleu'n prynu ond gwerthfawr waed Crist.

Mae dyn yn rhy uchel pan dybia fod swydd
Neu tri yn ei wneuthur yn llawer gwell dyn.
Mae dyn yn rhy isel pan gymyr yn rhywydd
Ewddogaeth dan elyn ei enaid ei hun.
Ond crefydd yr Iesu a ddengys nad yw
Un swydd yn dychafu y dyn ger brou Daw.
Gward Iesu sy'n codi—a deud at y gwaed
Yr Iaif, fe'i cyfyd i fynwes y Tad.

Mae dyn yn rhy uchel pan gwelir ei fod
Yn houl awdurdod ar gredo y byd.
Mae dyn yn rhy isel pan yn fudd uwch nod
Na chreda both ddywed ei gydradd o hyd.
Ond daeth Cristionogaeth a dengys mai Daw
Fedd hawl ar gydwybod a cured dynol ryw.
Beth ddywed yr Arglwydd, nid beth ddywed dyn.
A ddylai fod ymchwil a phryder pob un.

Mae dyn yn rhy uchel pan dybia gall wneud
Rhyw beth er tellyngu ac unill y nef.
Mae dyn yn rhy isel pan glywir o'n dweyd
Nad oes na madduau na gras lldio ef.
Ond, wle Efengyl a'i llaw sydd yn dwyn
Yr hunan gyflawnion i lawr; ac yn iwyn,
Hi gytyd yr isel i llyny o'r llus,
A gwna hwy yn gydaedd yn ymyl y groes.

A allaf i dybied am foment fy mod
Gan Daw yn uwch plentyn na'n brodyr i gyd.
Am lini trwy ddonia Rhagluniacth i ddod
I'r swydd fechan yma ar bothau y byd?
Na, nid oes gwahaniaeth yn ngolwg fy Nnad
Rhwyg plentyn a phlentyn a yd o'r un had;
Fel brawd yn mhilith brodyr, rho gymorth i mi
O'i Arglwydd, i ymddwynu fel plentyn i ti."

PAID A GORTHRYMU Y GWETHIWR.

O paid a gorthrymu y gweithiwr
Sy'n gweithio yn galed bob dydd,
Heb beriau na phales na phariwr;
Mae'r gweithiwr a chwy'r ar ei rudd;
Y gweithiwr a gododd y dillnas
Sydd heddyw mewn urddas a bri;
Y gweithiwr a lunodd y pulus,
Y gweithiwr fu'n lilio a'r lili.

Paid paid a gorthrymu y gweithiwr,
Y gweithiwr sy'n hollid y graig,
Y gweithiwr wnaeth long y marlanawr,
A'i llywio mae'r morwr trwy'r awg;
I gludo y nwyddau o'r gwledydd,
A llecidd peilenig y byd
Er llenwi ystor y masnachydd
A nwyddau o'r newydd o hyd.

Paid paid a gorthrymu y gweithiwr,
Y gweithiwr a dorodd y coed,
A chliriodd y tir i'r amacithwr,
Y gweithiwr wnaeth lwybrau i'r ddaed;
O paid a gorthrymu y gweithiwr,
Y gweithiwr sy'n codi yr yd;
Y brenin yn hollid fel enall
Sy'n byw ar y gweithiwr o hyd.

Y gweithiwr sy'n dyfod a'r tanwydd
I dwyyno y bwtyn a'r frys;
Sy'n gweithio peirianau'r arglwydd
I yrru newyddion ar frys;
Y gweithiwr oedodd y cleddu,
Nes heddyw yn rhedeg mae'r tren
I gludo y telffyr a'r nwyddau
O lan y Mor Tawel i Mawne.

O paid a gorthrymu y gweithiwr
Sy'n enall ei gyflog mor ddud;
Y gweithiwr a baeniodd arllanau
I harddu parlynu y byd;
Gan hyn O paid a'r orthrymu,
Fe ddylid ei dalu yn dog;
Yr ychall pan fyddant yn dyrau,
O cofi, paid clymu eu cog.

YR ENN BANGOR.

GOBAITH AIL GYFARFOD.

Ychydig linellau a gyfarfodwyd ar ei g dyddiad
Mr. DAVID JONES, Preistr, ger Bangor, Wm.

O mor felus ydyw adael
Swn y geiriau yn ein clyw;
Rith llyneraf cariad ydynt
Er adloni calon ffrw,
Wrth fwrwello a'n cyfeillion,
Cysur drwyddynt hwy a dardd;
Ae yn ymehwydd yr Iorddodion
Gobaith sydd fel blagar hardd.

Fan yn rhedlo dyffryn galar,
Amgylchedig o'i blaen
Gan ofalon a thrallodau,
Nes dadwino'r neath yn lan,
Heddyw trymder pradd caddugaw!
Fory cystudd, cur a phoen;
Ond mae gobaith all gyfarfod
Yn rhod yn y fynwes loen.

Nid marw y mae ein cyfeillion hawddgaraf;
Na, citho fel cysgod o'n gof i'r waent;
En coffa anwyllaf yn barchus fynweswn,
Er yn anwledig yn aros y maent;
Yn fuan gwnawn ado y diwl a'r barchu fawr
Sy'n gordol y dyffryn galurus a phoen;
Lle nawr ymbatellwn wrth o'i ddiwydd,
Am wlad bur ddigaddag heb nos byth ond dydd.

Ie teyrnas oruchel a homo'n un sefel—
Mor felus yw gobaith eol ewrddig yn deul;
Pob poth yna welir yn ymddangosadol,
Ond yno sylweddol yw pob poth o'r breg;
Yma distnol yw'r gwrthrych hawddgaraf,
Marwolaeth hyllarema yn wlad ei wlad;
Ond yno arwyddair y wlad yw trwyddol;
Hyd byth anfarw oldeb a fydd ar ei sefel.

Yr eglwys yn Bangor, er cymalut dy alar,
'Nol collir o'i fynwes an garol mor fawr,
Fel athraw gofalus, a bleonor awyddus
Am weled dy gyuydd tra bu ar y llawr;
Byth mwy ni chei wrando i gyngborion pwrpas;
Na'i llaith wrth yr orsedd yu anrech ei Daw;
Ond eto mae gobaith y cefall gyfarfod
Ar frypiau haurdd gwynfyd, yn falm i dy ffrw.

A chwiliu ei deula swagat, cich cyfanc
Yn nyfnder eich galur a'ch colled sydd i'n;
Mae i'ch fel yn pailu, teuladau yn seithu,
Gan locas hirasthawn ar ol y fath an;
"Does genyf ond d'wedyd, cyfodwch eich golwg
Yn dyddiog drwy'ch dagrau i'ch ym i' whad
Eid yno mewn mwytant o afad cyataddian
Y gwelwch eich priod a'ch tyaer holl dad.
Os gwag ydwy'r capel a gwag yw ei gactref,
Os anig ei weddw, amddiffaid ei blant,
Os gwag yw ei gadair, a'r llywybrau a gerdal;
Al gwag ydwy'r nofodod? Na, yno mae'r sant.
North gaeo ei briod i ddilyn ei gamrau,
A'r plant ei eniampian tra yma'n y byd;
Ac yna yn berffaith fwyntad try onghoballh
Pan gwygryfddont hwy yno yughyd.
Wel bellach, fy nghyfaill, yn dawel be'rh drigfan,
Na ddodod un ostron i'w astbra tan droed,
Ond gwylyched cyfyllian a'n dagrau'r dywachen,
A' thodau pecaewas o'i hamgylch a roed;
A' thfannu yr swel, dy chwam i'n'n-ennwyth,
Wrth saw ei hangwag feddrodod i' bon!
A phann am eidd fwrwllwn mewn goballh
Ond o'ch ail gwddyd yn iach ta draw'r llen.
M. CLAUDIA JENKINS.

ON THE DEATH OF MRS. RACHEL JAMES,

Who died at Jernyn, March 26, 1858.

Spring will return and woods grow green
From shore to shore;
But Rachel still unseen and unseen,
Returns no more.
Low in the ground her sleep is sweet,
Peaceful and long;
No more she treads with wandering feet
Mid scenes of wrong.
She will not stir, nor speak nor heed,
Though we may weep;
And sorrow-stricken hearts that bleed,
Break not her sleep.
Yet be it mine above that grave,
To shed one tear,
And speak one word of love that all
The world may hear.
A friend's place on that dear fond breast,
'Twas mine to hold;
They loved her most who knew her best,
That heart of gold.
There was no goodness but that was
Her reverent praise;
And full of kind deeds, simply done
Were all her days.
Sleep softly, softly, true and tried,
Where troubles cease;
And take thy rest for thou hast died,
We trust in peace.

MARY CAREY.

Ymaenïeth.

GYMANFA GYNULLEIDFAOL WISCONSIN.

Cynaliwyd y Gymanfa hon eleni yn Milwaukee, Pike Grove a Racine, o'r dydd hyd ym 18fed o Fehefn. Y gweinidogion presenol oeddynt y Parchn. M. Cadwalader, H. Parry, O. Jenkins, S. Phillips, B. Morris, T. Jones, W. G. Harrison, E. Jones, J. P. Jones, D. Thomas a W. B. Williams. Cynrychiolwyr:—H. Griffith, B. Rowlands, Pike Grove; O. Roberts, W. J. Williams, Racine; J. Soley, E. Davies, Milwaukee; H. Griffith, E. Jones, Bethel y Coed; S. Jones, E.

Owens, Ixonia; R. Jones, B. Morgan, Oakkosh; J. W. Morgan, J. Rees, Rosendale; R. Humphrey, Pine River, a'r Parch. David Thomas dros Big Rock, Ill.

Cafwyd Cynadledd yn Milwaukee a Racine.

Dechreuwyd y Gynadledd trwy ganu, darllen, a gweddi. Galwyd enwau y gweinidogion, y pregethwyr, a chynrychiolwyr yr eglwys, a darlennwyd nodion o weithrediadau y Gymanfa am 1875. Yna etholwyd y Parch. Sam Phillips yn Llywydd, a'r Parch. Timothy Jones yn Egrifeaydd y Gymanfa am y flwyddyn ddysfodol. Gofynnodd y Llywydd am arwydd o gydayniad a gweithrediadau y Gymanfa ddiweddaf, a chafwyd atgwy. Yna penododd y brodyr canlynol i fod yn Bwyllgor Trefniadol: y Parch. M. Cadwalader, a Mri. O. Roberts, Racine; H. Griffith, Pike Grove; Richard Morgan, Oakkosh; a Henry Griffith, Bethel y Coed. Penderfynwyd,

1. Fod y Gymanfa newf i gael ei chynnal yn Spring Green, Ridgeway a Blue Mounds.
  2. Ein bod yn derbyn y Parch. Humphrey Parry yn ol i'w hon gyfundeib, ar sail llythyr ei gymeradwyaeth oddiwrth Gymanfa Ohio.
  3. Ein bod yn derbyn Eglwys Bay View i undeb y Gymanfa.
  4. Ein bod i roddi llythyrau gellyngedig i'r brodyr y Parchn. John Jones, Newburgh, Ohio, M. E. Davies, Williamsburgh, Iowa, a William Powell, Ironton, Ohio.
  5. Fod y brodyr y Parchn. Richard Morris a Humphrey Parry, Milwaukee, i gael llythyr o gymeradwyaeth yn enol a'n huriad o ymwelod a Chymra.
- Yn Racine Mehefn 6ed,—
6. Ein bod yn gwresog roesawu y brawd y Parch. William B. Williams i gydolstedd a ni yn y Gynadledd.
  7. Ein bod am fynegi ein mawr lawenydd wrth gael ar ddeall fod ein parchas frawd J. P. Williams, gweinidog yr eglwys hon (Racine), ar ol bliu gystadd, wedi gwellhau i'r fath raddau fel y deallwn ei fod ar ei daith at ei eglwys, a hyderwn gael ei weled y fory yn ein plith; a'n gweddi ydyw ar iddo yn fuan gael ei lwy adferu i'w gynefinol iechyd, er bod yn gwmwl dyfradwy i'w aglws, ac yn offeryn yn llaw Ysbryd Daw i droi llawys at Waredwr.
  8. Ein bod yn mawr gymeradwyo ymddyddau Cynagor Hyfforddiadol Eglwys Plymouth, Brooklyn, E. N., yn eu gwaith yn sefyll mor ddewr dros Annibyniaeth ein heglwys, gan y caedwn fod yr hyn a wnaethant yn berffaith gydweddol ag egwyddorion y Testament Newydd.
  9. Ein bod yn dymuno mynegu ein llawenydd fod y CENHADWR yn cadw ei dir mor dda, wedi marwolaeth ei hen barchus Olygydd, ac yn taer anog pob eglwys i'w dderbyn a'i gefnogi ar sail ei delyngdod, fel un o brif gylchgronau ein cenedl y gallwn ymfrosto ynddo.
  10. Ein bod yn dymuno galw sylw yr eglwys

at y gofudall a fwrledir gyfodi ar fodd Dr. Everett, fel un a wasanaethodd ei genedl mor ffyddlen am lawer o ffynydau mewn cysylltiad a golygyddiaeth y CENHADWR, ac fel cefnogwr pob achos da arall; a'n bod yn dymuno ar bawb sydd yn caru cofadwriaeth y gwr mawr hwn o Israel i anfon eu cyfraniadau at y gofudall yn ddioed, yn ol yr hysbysiad a roddir ar amlen y CENHADWR.

11. Ein bod yn taer ddymuno ar yr eglwys i fod yn ffyddlon yn eu cyfraniadau at y Genhad-aeth yn Mexico, a bod casgliad i gael ei wneyd at yr achos teiliwng hwn yn mhob eglwys trwy y Dalaeth ryw Sabboth yn mis Hydref, a bod gweinidog pob eglwys i bregetha ar y genhad-aeth y Sabboth hwnw.

12. Ein bod yn dymuno datgan ein mawr la-wenydd am fod y Parchn. Dr. Rees a John Thomas wedi cyrhaedd ein gwlad yn ddilogel, ac yn netilduol felly o dan yr ystyriaeth eu bod i ddwyfod trwy ein talaeth, a rhan o'n Cymanfa. Hyderwn y bydd bendith y nef ar eu llafur yn ein plith, a phob lle arall y gwelo yr Arglwydd yn dda eu harwain iddo. Gobeithiwn hefyd y ca Hanes Eglwys Cymru werthiant helaeth yn mhobardal. Yr ydym yn llawenhan am fwrriad Dr. Rees a Mr. Thomas i gasglu Hanes Eglwys Annibynol America. Ac mewn cysylltiad a hys yr ydym yn enwi y brodyr y Parchn. Sam Phillips, J. P. Jones a Richard Morris i gasglu Hanes Eglwys Annibynol y Dalaeth, i'r dyben o gynorthwyo y Parchn. Dr. Rees a J. Thomas i ddwyn allan hanes cyfiawn a chywir o'r eglwys.

13. Fod y Parch. E. Jones, Waukeesa, i ddarparu Traethawd ar Addoliad Teulualdd, i'w ddarllen ar ddechreu y gyfeillach gyffredinol yn y Gymanfa nesaf, a rhydd-ymddyddan i fod arni yn y gyfeillach. A'r Parch. J. P. Williams, Racine, i ddarparu pregeth ar Dduwdd Crist, i'w thraddodi yn y Gymanfa nesaf.

14. Fod ystadeglaeth o'r eglwys i gael ei ddwyn allan am y flwyddyn hon, a bod y Llywydd a'r Yagrifenydd i ofalu am ei ddygiad allan, a diagwyllir i'r eglwys ddwyn y draul.

15. Ein bod yn dymuno am i'r wythnos o flaen y Gymanfa nesaf gael ei chadw yn wythnos i weddio, gan bob eglwys trwy y Dalaeth, ar ran y Gymanfa.

16. Ein bod yn gohirio hyd y Gymanfa yn Mehefin 1877.

Bu diagwylladau mawrion am y Gymanfa hon ddiw yn fwy nag arferol, am fod ewn traed yr enwogion o Gymru wedi cyrhaedd yma fisoedd o flaen ymddangosiad eu personau; ond ar mor fawrion y diagwylladau, ni siomwyd neb ond i'r ochr oreu o ddigon. Ni wnawn dafu cymaint o sarhad ar yr enwogion o Gymru a myned i'w canmol. Cawsom Gymanfa fawr, arioldeb mawr, pregethau mawrion, gwrandaw-lad astud, ac arwyddion o'r presenoldeb dwyfol yn ein plith. Hyderwn y bydd effeithiau da yn

canlyn, ac adloniad i'n hanwyl frodyr yn y weinidogaeth, cryfnad i rasuau yr eglwys, a llawer yn cael eu dwyn at Warodwr.

Watertown.

TIMOTHY JONES, Ysg.

CYFARFOD CHWARTEROL Y CYFUNDEB CANOLBARTHOL YN OHIO.

Cynallodd yr undeb uchod ei gyfarfod di-weddaf yn Brown Township, gerllaw Columbus, ar y 9ed, 10ed, a'r 11eg o Fehefin. Yr oedd y gweinidogion a'r cenhadon canlynol yn bresenol:—Parchn. D. Jones, Gomer; Rees Powell, Troedrhwdalar; J. H. Jones, Delaware; R. D. Thomas, Columbus; J. L. Richards, gynt o Shawnee; John Cadwaladr, Newark, a Mr. Evan Jones, Columbus, (M. C.)

Cenhadon:—J. W. Davies, Troedrhwdalar; Rod. Jones a J. James, Granville; Ev. Jones, Newark; F. Jones a J. Lloyd, Brown Township.

Galwyd gweinidog y lle, sef y Parch. R. Powell, Troedrhwdalar, i'r gadair boren ddydd Sadwrn y 10ed am 10 o'r gloch, ac yna aethpwyd yn mlaen i gynnal y gynadledd. Dechreuwyd drwy ddarllen a gweddio gan y Parch. R. D. Thomas, Columbus. Yna galwyd yr Yagrifenydd yn mlaen i ddarllen gweithredoladau y cyfarfod diweddaf. Derbyniwyd yr adroddiad yn unfrydol. All-etholwyd J. Cadwaladr, Newark, yn Yagrifenydd y Cyfundeb hwn. Bu amryw bethau dan ystyriaeth y gynadledd, a gallodd ddyfod i'r penderfyniadau canlynol:

1. Fod y cwridd nesaf i gael ei gynnal yn Delaware a Throedrhwdalar, ar yr amser a fyddo yn gyfeus i'r eglwys hyny.

2. Fod y Parch. J. L. Richards, gynt o Shawnee, i gael *letter of introduction* i fyned i Gymra.

3. Fod Mr. Evan R. Jones (M. C.), Columbus, i gael cydeistedd â'r gynadledd hon.

4. Ein bod yn llawenhan yn fawr wrth glywed fod y brawd anwyl a defnyddiol y Parch. J. P. Williams, Sugar Creek, yn adferyd o'i gys-tudd, a bod ein Tad Nefol wedi caisyn aeth iddo i fynd i'w faes newydd yn Racine.

Staradwyd llawer am fod gwell ddealltwriaeth rhyngom fel Cyfundeb Cynulleidfaoi Cymreig a'r Cyfundeb Cynulleidfaoi Seisnig. Tarddodd hyn oddiwrth walith Yagrifenydd yr undeb yn gwneuthur ewyn parthed amharoddrwydd yr eglwys Cymreig yn y Dalaeth i anfon eu cyfrifon ar ol derbyn o honnynt y *blank sheets* oddiwrth yagrifenydd y *Congregational Conference of Ohio* i'w llanw er mwyn eu cyhoeddi yn y *minutes*, &c. Hefyd amharoddrwydd yr eglwys Cymreig i wneud sylw o'r *assessment* mas y Gymanfa Seisnig yn ei osod arnynt.

Yn aglyn â'r starad fu ar y mater hwn, gwnaed y penderfyniad canlynol, a phagwyd ef, sef,

Fod yr Yagrifenydd i wneud cyfrifiadaeth yr Eglwys Annibynol perthynol i'r Gymanfa yn y cylch hwn, gcreu y gallo, o'r *Dyddiadur* a

phynesthwyon amllythraeddol a'u ym a' fwyddol yn hon, a'i anfon i gyfarfod blymyddol yr Undeb Cymdeithfaol Seisnig a gynhelir yn Columbus ar y 14eg a'r 15ed Mehefin. Mofyd, bod iddo anfon yr oll o'r canghianau a ddechir i law i'r bod eglurhad pellach ar ein cyfylliad a'r haneson i ymgyswedd ato yn ein Cymantfa nesaf. Yr oedd y cyfarfodydd yn fywlog, a phawb yn ymddangos fel ynael mwynhad ac adeilad- meth. Pregethai y gweinidogion yn ymaroddgar, a gwrandawr i'w cynallodd gryn a'wylw i'w anwyl a difrifoldeb.

Cafwyd cyfarfod buddiol iawn prydawn Sabboth yn nglia a'r Ysgol Sabbothol. Cym- rodd y gweinidogion a'r cenhadau o'r gwahan- ol eglwys i'w ymddangos. Hyderwn y bydd y Cyf- arfod Chwarterol hwn yn adgyfnewid i'r achos bychan yn Brownstownship. Yr oedd yn dda iawn genym welo y fath lwyddiant wedi bod yn eu plith yn ystod y gaeaf diweddar.

Mae hon yn un o'r ardaloedd Cymreig cyf- oethocaf yn America mewn ystyr amaethyddol, ac hyderwn y bydd hi felly mewn ystyr gref- yddol cyn pen hir. Erioedd ni welwyd pobl garedigach a brwdfrydach i groesawu cyfarfod- ydd chwarterol pan yr ant yno yn eu tro. Yr Arglwydd a'u llwyddo fwy fwy.

J. CADWALADER, Ysg.

ATHROFA DDUWINYDDOL BANGOR, ME.

HI 56AIN EILLOHWYL FLYNYDDOL.

Cymerodd hyn le y 5ed, 6ed a'r 7ed o Mehef- fin. Y 5ed dydd cawsom bedair araeth gan ael- odau o'r *Rhetorical Society*.—L. J. Thomas (Cymro) o Wilkes Barre, yn un o honynt. Ei destyn oedd, "*What elements has Christianity added to Civilization?*" Yn ol fy marn i yr oedd yn rhagori ar y lleill. Y 6ed dydd, arholi y gwahanol ddosbarthiadau mewn Hebraeg, Groeg, Eboniadaeth, Hanesiaeth Eglwysig a Phregethwriaeth. Yn hwyr yr un dydd caf- wyd araeth gan Proff. Thayer o Andover, Mass., olynnydd yr ysgolhaig byd enwog, Moses Stuart. Ei bwnc oedd, "Ysgrifysau cangymlhwysoel yn achlysur i Anfyddiaeth." Profodd ei ddall de- heulg a meistrolgar yr rhanad y testyn fod gan- ddo feddwl mawr a threiddgar, ac am hyn ei fod yn addas olynnydd i un o gewri dygiediaeth yr oes diweddar. Y 7ed dydd, arholi y dosbarth canol mewn Duwinyddiaeth, ac am 8 o'r gloch prydawn yr un dydd, cafwyd anorchiad urdd- gysegrol Proff. Sewall, yr hwn a ddaeth yma ddechreu y flwyddyn athrofaol ddiweddar, i fod yn athraw mewn pregethwriaeth. Testyn ei anorchiad oedd, "Y weinidogaeth, a'r parotod angareheidiol iddi." Yr oedd yn wir dda, yn meddu ar syniadau gwybion, ac yr oedd per- feithrwydd y cyfansoddiad i'w edmygu. Yr oedd y traddodiad hufyd yn cyfateb i'r cyfan- moddiad. Yr oedd yni ac aiddgarwch eneidol

yn cael eu dangos gan y llefarydd, a'u teimlo gan y gwyddfodolion. Geillir dweyd yn ddi- betrus fod yma yn bresonol gystal athrawon ag yn unhyw Goleg yn y wlad. Yn hwyr yr un dydd cafwyd areithiau y dosbarth gund- dol. Yn mayg y dosbarth hwn yr oedd tri Chymro:—Jonathan Edwards, Plymouth, Pa., Ei destyn oedd, "*Evidences of design in nature*," David Lewis Jones o Utica, N. Y., a siaradodd ar "*Moral courage*," a D. Talog Williams o Bloomsburgh, Pa., a siaradodd ar gais un o'r ath- rawon, ar "*The Welsh Bard*." Digon yw dweyd iddynt oll wneud yn anrhydeddus o honynt eu hunain a'u cenedl. O heil weithred- iadau y gylchwyll yma, y peth mwyaf difrifol a theimladwy oedd y *chorus* a chyflwyniad y *st- gionas* i'r rhael oedd yn graddio, gan yr athrofa Dr. Pond, Llywydd yr athrofa. Dygai ar gonf iddynt yr amser dedwydd oeddent wedi ddechlu gyda'u gilydd o dan addysgiaeth y gwahanol athrawon, y seich oedd ganddynt atynt, a'r dy- ddordeb dwfn oeddent wedi gymeryd yddynt, ac a fuasant yn gymeryd yn eu llwyddiant dyf- odol. Anogai hwynt yn y modd taeraf i bar- hau i fyw bywyd sanctaidd a duwiol, rhag dwyn anfrif arnynt eu hunain ac ar eu hathraw- on a'u carent mor fawr, ac ar achos y Caiswlad bendigedig &c. Terfynodd ei anorchiad gyda'r geiriau mwyaf enaid-dreiddiol a glywsom neu a deimlasom erioedd. O olygfa fendigedig i dagrau yn dylife dros raddiau yr athrawon a'r dygied- lion. Yna anorchwyd gorssedd gras ar ein y dosbarth gan un o'r gweinidogion gwyddfodol, a theimlodd fod Yehryd Duw wedi diagyn ar- nom a'r oes yn gwlawio ei chafodydd bendith- fawr. I derfynu canwyd gan y cor a'r gy- nulleidiau,

"Ye Christian heralds, go, proclaim
Salvation through Immanuel's name."

Felly y terfynodd un o'r cylchwylliau goraf a gafwyd er ym blyneddau yn Bangor.

GOHER.

Y GENHADAETH YN MEXICO.

Ysgrifennodd Mr. Watkins yn ddiweddar at gyfaill iddo yn New England, gan anfon map yn amlinellu cyfran o'r wlad o amgylch Gu- dalajara, ar ba un yr oedd wedi nodi nid hai nag wyth a thriugain o leoedd, "ranchos," "haciendas," "pueblos," a threfydd, yn amryw- lo mewn poblogaeth o bedair i bum mill o ber- sonau (8000 mewn un engraff), y rhai y talwyd ymweliadau & hwy gan y cynorthwyyr yn y gwaith cenhadol—lle y mae rhai Protestaniaid profeddig yn mhob un o'r manau hyn, ac mewn llawer o honynt rai a ymddangosant fel gwir Gristionogion, a lle y mae mwy neu lai o anogaeth yn cael ei ddangos i ddwyn yn mlaen waith yr efengyl. Addaws Mr. W. anfon map arall yn fuan, a dywed, "Pan gafodd enwau yr holl leoedd, a drychfeddwl o'u lleoliad, a'wylw a

diwch lefara yn fwy dealladwy am o'n gwaith." Mae et nodiadau ar y gwahanol leocdd yn fytlen lawr, yn fynysh ddim ond ychydig eiriau, megys, "Pump neu ddeg ar hugain o Brotestantiaid," "Penaeth y police yn Brotestant?" "Cyfarwyddwr yr hacienda yn Brotestant, ac yn llafurio yn egniol yn mysg yr Indiaid sydd yn gweithio dano." Ond yn gymaint ag y gellir dweyd peithau fel yna am gymifer o leocdd, tra y mae o'choco yn Guadalajara eglwys o 110 o aelodau, rhaid cydnabod fod llwyddiant y Genhadaeth fechan wrthwyneboliedig a chwerv-eriddiedig hon wedi bod yn llywod o galonogol. A phae gellid ddiw yr ybryd enidgas sydd yn ei bygwth, a sicrhaw gwir ryddid crefyddol i'r bobl, yn hawdd y gellid coloddu y gobethlon diagleiraf am y dyfodol. Rhoddir o lythyr Mr. Watkins ychydig o'r nodiadau mwy holaeth am fannau seiliedol. Nid ferals yn ddoeth i ruddi yr awen.

"Mae Guadalajara yn meddi eglwys a chant a deg o aelodau mewn safle dda. Mae o bwrp i ddeg o'r chworydd yn gweithio fel cenhaden yn y ddinas a'r pueblos ar y Sabbothau, ac o ddeg i ugain o'r brodyr yn gwneud hyny hefyd. Mae amryw o ddychweledigion heb gael eu debyrn o'r i gyflawn aelodaeth. Mae genym gymdeithas genhadol gyda thua \$30 yn ei thrysorfa. Pan ddaw y trysor i \$50, bwriedir anfon cenhadwr i —."

"Yn — cynallir gwasanaeth bob bore Sabboth gan aelodau o'r eglwys yn Guadalajara, tri o'n aelodau ni yn cartrefe yno. Mae yno ychydig o ddychweledigion. Yr wythnos ddiweddar cafodd un o honynt et anafo gan Babydd, ond caiff yr adyn ei goeth yn drwm. Mae eglwys Guadalajara wedi ardrethu ty yno i gynnal cyfarfodydd, ac maent yn symud mewn-ian yno heddyw. Anfon yr eglwys genhadwr yno, yr wyf yn disgwyl, yr wythnos nesaf. Mae penaeth y police yno yn Brotestant."

"Yn — y mae aelod o'n heglwys ni yn byw. Y mae yn Gristion gloyw. Pan drowyd ef ei wraig a'i gadawodd, ond yn awr y mae hithau wedi ei throi ac wedi dychwelyd adref. Mae o 85 i 80 yn houl eu bod wedi eu dychwelyd. Mae awyau mifer o'r teuluoedd yn Brotestaniaid."

"Anfonodd yr offeiriad o — air ataf ychydig ddyddiau yn ol et fod yn gwneud ei oren i ddinystrio delw-addolaeth yn mysg yr Indiaid. Yr wythnos ddiweddar bu farw dynes yn Guadalajara o'r lle hwnaw o farwolaeth ddedwydd. Ddaa fis yn ol yr oedd yn Babyddes, yn awr yn enaid cadwedig."

"Yn — y mae penaeth y police yn Brotestant. Mae y penboethiaid Babyddol wedi agos iadd dau o'n dynion yno. Archollwyd un yn deot gan gloddyf, a chafodd y llall amryw o glwyfau. Gadawodd un o swyddogion penaeth y police mewn ofn."

"Yn — y mae offeiriad yr hwn a adawodd

et eglwys amryw ddyddiau yn ol. Tmae well dyfod yn Brotestant, ac anfonodd air ataf y dydd o'r blaen et fod yn disgwyl y gellid bwrp ethu yr efengyl yn fuan. Y mae yn offyddu y Beibl. Y mae o gant i ddaa gant o Brotestantiaid yno, ac o ddeg i ugain o ddychweledigion."

"Yn — y mae o ddaa i dri chant nad yd-ias yn Babyddion. Mae ganddyn ystafell lawr yn barod i gynnal cyfarfodydd ynddi. Dd-egwyhwa, y mhen ychydig, allanfon dyn yno. Yr ydym yn anfon Brotestant i fod yn athaw yagol yno heddyw, ac fa yn gweithio yn y ty fel agoraffydd. Amryw o ddychweledigion yna. Penaeth y police yn Brotestant."

"Un aelod o'n heglwys sydd yn byw yn —. Bu farw dygryb barod oedd newydd et dda yno. Ddaeth gwaig oeddyne a meichy tuedd i'w werthu, et oet modd i brynu Beibl. Mae yno lawer o borygi, mae y bobl yn hantuoethiaid Babyddol."

Y PARCHN. J. THOMAS A DR. KEES, YN WISCONSIN.

Mae y Farch. John Thomas, Rhywpech, yn ymgythio llythyrn difyras a dyddorol iawn i'r Tyf o'r Dydd heb wythnos, o hanes ei deith et a Dr. Kees yn America. Rhoddwn yma ddyfyniad o'r llythyr diweddar a welom o'r enid, dyddiedig, Mehefin 19, yr hwn a ymddangosodd yn y Tyf. am Gorphennaf 14, — ymgythwyd et gwaith tu yn teithio yn y cora, ac ar ol darlunio yr anghwriad i ygriffeu yn y fath le o herwydd yr ysgydwad ddaet, a'r amhoethllyfrydd i gael hantodion i ymgythio yn un lle small, efe a ddywed:

Dichon y dysgwylir i mi ddyweyd ychydig o hanes ein taith. Wedi Cymansa, Racine ym-wahanasom. Yr oeddwn i yn Cambria y Sabboth, a phregethais dair gwaith ar ddiwrnod poeth iawn, i'r cynulleidfaoedd llawna a welais erioed mewn capel. Capel Sang y Methodistiaid ydoedd, ac yr oedd y bobl wedi dyfod o'r holl sefydliadau cylchynol. Nid oes gan yr Annibynwyr weinidog yma ar hyn o bryd, ond yr oedd haner dwain neu ragor o weinidogion i'r Methodistiaid yn bresenol, y rhai oeddyn off yn roesawgar iawn, ac a wrandawent yn siiriol. Cefais lawer o gwmnt-yr Hybarch W. Nam Jones, a dechreuodd yr oedfa i mi y nos yn gynhes iawn, a dihunodd et ddawn a'i hŷ hen adgofion yn fy mynwes am dano et a'i frodyr, y rhai a wrandawais lawer gwaith gyda hyfrydwch yn nyddiau fy mebyd. Nos Sadwrn Metysa gyda'm hen gyfailli Mr. Griffith Jones, gynt o Birkenhead, a nos Sabboth gyda'r hyn-aws Dr. Williams a'i briod hawddgar. Dydd Llun aethym i sefydliad Oaksh, a phregethais yno y prydawn a'r hwyr. Y Parch. J. Velindre Jones yw y weinidog yma. Mae yma sefydliad mawr o Gymry, a phawb o honynt yn gwneud yn dda. Mae yma gapel gan y pedwar enwad, ond y Methodistiaid sydd luosocaf yma, fel yn y rhan fwyaf o'r ddaeth. Dydd Mawrth yr oeddwn yn ahirf

Oshkosh, y prydawn a'r hwyr. Mae Oshkosh yn dref hardd, ac yn cynyddu yn gyflym. Nid yw y Cymry yn lluosog yma, ond y mae aifer o bobl nodedig o ffyddlon. Maent yn awr ar ganol codi capel newydd bychan, a bydd, pan orphenir ef, yn un o'r rhai tlysaf, a bwriedir ei agor yn rhydd o ddyled. Yr oedd y Parch. B. I. Evans oddicartref yn casglu at y capel newydd. Un o'r aelodau ffyddlonaf yma yw Mr. Richard Morgan, ac un o'r rhai mwyaf gweithgar yn y dalaeth gyda Themlyddiaeth Deia. Efe a sefydlodd y rhan fwyaf o'r Temlau. Nos Sadwrn yr oedd Dr. Rees yn Arena, a'r Sabboth yn y Coed a Dodgeville gyda'r Parch. Sem Phillips. Yr oedd ganddo ffordd fawr i fyned o Arenâ i'r Coed boren Sabboth, ond aeth y brawd Phillips âg ef yn ei *buggy*, a Charley yn ei dynu gyda chyflymder camel haan. Mae Sem Phillips a'i Charley yn ddiares trwy holl Wisconsin. Nid oes yr un anifall ar y ffordd a all ei ddilyn. Aeth yn dywydd enbyd arnynt rhwng Coed a Dodgeville, fel yr lldid y rhan fwyaf i fyned allan o'r tai, ond aeth Charley â'r Dr. a Phillips yn ddyogel trwy y cwbl. Maent yn nodio yn y llif, a phan yn myned drws tyw bont, crynol danynt, a chyn pen deng mynydd wedi iddynt eu chroesi, ysgrubwyd hi gmaith gan y llif. Yr oedd tyfys fawr yn gwrandio yn Dodgeville ar garwed yr him. Dydd Llun yr oedd yn Ridgeway a Spring Green, a nos Fawrth yn Ixonia.

Dydd Mercher yr oeddym ein dau i fod yn Watertown am 12, ond yr oedd y Dr. ar ganol pregethu pan gyrhaeddais yno o Oshkosh. Yr oedd y brodyr Jones, Arena; Harrison, Spring Green; a Phillips, Dodgeville, wedi dyfod yr holl ffordd yno. Y Parch. Timothy Jones yw y gweinidog yma. Y noson hono yr oeddem yn Bethel Columbus, capel y Methodistiaid, a daeth y pedwar brawd gyda ni yno. Am 4 o'r gloch boreu Mercher yr oeddwn yn gadael Columbus; a daeth fy nghyfaill hoff Sem Phillips i'm hebrwng i'r Station, ac yr oeddem ein dau yn teimlo yn ddwfn wrth ymadael, gan nad oes fawr gobaith y cyfarfyddwn ar y ddaear mwy. Mae Phillips yn sicr yn un o'r dynion gorau yn Wisconsin, ac yn cael ei barchu gan bawb. Ni welais yn fy nheithiau neb y gwnaeth America gymaint o les iddo. Bu yn ffodus iawn i syrthio i ddwyllaw Dr. Everett ar ei laniad yn y wlad hon.

Am 2 a 3 yr oeddem i bregethu yn Fish Creek, ond ni ddaeth Dr. Rees gyda ni. Yr oedd Cymanfa y Methodistiaid i fod yn Cambria y diwrnod haw, ac yr oeddent yn awyddus iawn am ein cael yno, ond yr oedd yn rhaid i an o honom ddilyn y cyhoeddisau, a chan fy mod i wedi bod yn Cambria y Sabboth, ar y Dr. y diagynodd i fyned, a phregethodd yno, meddir, yn un o'i fanau gorau. Digrif fawr oedd clywed rhai o honyst yn datgan y

syntad oedd ganddynt am dano fel pregethwr. Tyblent mai pregethwr dwfn, duwinyddol, ond sych a diddawn ydoedd. Yn wir, clywais lawer oedd heb ei glywed yn dyweyd eu bod yn synio yr un fath, am y rheuwm, mae yn debyg, fod y Doctoriaid mawr yn mysg yr Americanaid yn ddwfn a sych; ond yr oedd pawb wedi y clywent ef yn cael eu hargyhoeddi nad sych a diddawn ydyw, ac ni argyhoeddwyd neb yn fwy na phobl Cambria yn y gymanfa. Nid oedd yno ond ychydig wedi ei weled na'i glywed erioed. Mae rhywun yn y Wasg wedi rhoddi iddo y teitl o Apostol mawr y cywair lleddf.

Pregethais yn Fish Creek ddwy waith ddyddiau, a lletyaia y noson hono yn nhy Mr. Evan Jenkins, hen gyfaill i mi oedd yn ddiacon yn Glynedd pan oeddwn yno. Mae yn America ei's dwy frysedd ar bymtheg, yn amaethu mawr, ac yn berehen ar fwy nag wyth cant o erwan o dir. Y fath fantasia sydd i ddynion a theulu oedd lluosog ganddynt i fyned i amaethu yn America. Dydd Gwener pregethasom yn Bangor am 10, 2, a 6, yn nglapel y Bedyddwyr Seisonig, a chawsom gynulleidfaoedd da er fud y tywydd yn wlyb. Mae Bangor a Fish Creek yn sefydliaid Cymreig cryf a chyfoethog, ac y mae y Parch. Owen Jenkins, brawd yn-nghyfaill y Parch. J. Jones, Machynallth, yma yn dda derbynol a pharchus a defnyddiol yn y ddwy eglwys Annibynol. Cefais yr hyfrydwch o letys nos Wener o dan gronglwyd Mr. Robert Bryan, o Ruthin gynt, yr hwn, 20 mlynedd yn ol, oedd yn aelod gyda mi yn hen Dabernacl. Aeth Dr. Rees i Fish Creek at Mrs. Jones, merch Owen Jones, Bryncaws, a'i theulu, y rhai oeddant yn dygwyl yn bryderna am ei weled, a boreu heddw cyfarfwasom yn y station lle y canasom yn iach i'r holl gyfaill hon a ddaeth i'n hebrwng, ac yn y fan yma y mae yn rhaid i minau ei gadael yr wythnos hon; a thrwy drafferth fawr, oblegid ysgrifiad dior-phwys y cerbyd yr ysgrifenydd yr hys a ym-grifenwyd.

Y PARCH. JOHN EVANS O'R MAENDY, D. C.

Dyma y *Tyst a'r Dydd* yn fy hysbysu fod Evans o'r Maendy wedi marw. Mae y nefoedd yn rhyw awyddus iawn am gael gweinidogion Cymru yno. Mae wedi cymeryd llawer iawn o honyst yn ystod y saith mlynedd diweddas. Yr oedd yn ddiffr iawn bod yn nghwmni amryw o honyst ar y ddaear, ond pwy fedr ddychymgu y dedwyddwch a fwynhant yn nghymdeithas eu gilydd fry.

Mae clywed am farwolaeth Mr. Evans wedi arwain fy meddwl yn ol droes bymtheg mlynedd at hugain, pan oeddwn i yn llanc leuanc yn Aber-gweayn, a John Evans yn dyfod yno i bregethu yn faol. Ystyrir ef y pryd hwn yn bregethwr gwael iawn. Nid oedd ond un teulu yn yr ardal, sef Evan Jones, Pwll-yho, yn gofalu llawer am roddi bwyd a llety iddo. Yr oedd yn bur anhawdd boddio pobl oeddent yn gwrandio yn aml ar yr anfarwol Williams, Llanwrtyd, heb son nad

oedd John Evans, y llywchyd, yn cael llawer o amser i fyfyrto, nac wedi dyegu lawr ar ffordd i draddodi.

Yn rhywle tua 1833 neu '89 aeth i'r ysgol i Ffrwdyfal. Byddai yn dyfod oddiyno i bregethu. Aeth y awn yn faan fod John Evans yn gwella pregethu. Yn 1840 torodd diwygiad nerthol allan yn nghyda gweinkdogaeth Williams, Llanwrtyd. Taniwyd enaid John Evans, daeth ar unwaith yn bregethwr poblogaidd, ac yn un nodedig am gadw cyfeillach. Cofiai byth gyda diolchgarwch cynos am dano mewn un gyfeillach yn Abergweysyn. Tydiwyf mai hono oedd y noswaith yr ymunais a chrefydd, ond nid wyf yn sicr.

Gwnaeth sylw a arosodd ar fy meddwl byth, "Yr wyf yn arfer cadw llyfr bychan yn fy llogell ac yn ysgrifenu i lawr unrhyw feddwl a gaf fyddo yn debyg o helpu y bregeth." Bum gryn amser oys gwelod gwerth y sylw hwnw. Ond yr wyf bellach er ys llawer o synyddoedd yn ei ddilyn ac felly anaf lawn y byddaf yn gorfoed treulio pum mynydd i feddwl ar ba destun yr wyf i bregethu nosaf. Mae yn hawddach o lawer yn aml cael testun a defnydd pregeth dan gynhyrddau cyfarfod cyhoeddus, cyfarfod gweddli neu gyfeillach, iag yn y fyfyrgeill. Y pwnc mawr yw dal y meddyliau a geir y pryd hwnw rhag lldynt ddiano. Gall hyn fod o les i ryw bregethwr ienanc eto, a thrwyddo gall fy hen gyfally er wedi marw lefaru eto.

Yr oedd Mr. Evans yn barod iawn ei ateb. Nid oedd Dr. Davies, Ffrwdyfal, yn meddwl yn uchel iawn am fydd a dylanwad yr Ysbyrd Glan. Pan oedd Evans ryw foron dydd. Llun bradd yn ol gyda'i wers, dywedai y Dr., Clywais elch bod ya elarad yn ddoniol iawn ddoe yn Nghrugybar, beth yw y mater heddyw? O, ebe yntau, yr oedd yr Ysbyrd Glan gyda fi ddoe, ond ni ddaw ei ddim yma.

Dro arall gofynai y Dr. Iddo, Paham y maent yn galw y diafol yn hen fachgen. Wel, meddai yntau, ni chlywais erlound ei fod wedi priodi, am hynny, priodiol ei alw yn hen lane.

Wrth weled a chlywed ei gynydd cyflym fel pregethwr daeth awydd cryf ar bobl Llanwrtyd a'r cylchoedd roddi galwad iddo yn gydweiniadog a Mr. Williams. Ond tra buant hwy yn ymdrol yma ac acw efe a ddlangodd. Cipiodd pobl bro Morganwg ef. Felly bu ei ran yn mrasder y dddear isod a gwlith y nefoedd oddi uchod. Treuliodd ei oes i ben yn y man y dechreuodd. Erbyn hyn welo yntau yn gorphwys oddiwrth ei lasar. Heddwch i'w lwech.

Rhyfodd tyred yw ein dydd. Nid oes ond megis doe er pan oedd Griffiths, Llanharan; Morgans, Bethesda; Davies, Caerdydd; ac Evans, Maendy, yn llafurio yn mro Morganwg, ond erbyn heddyw eu lle nid edwyn ddim o honynt mwy. Maent wedi diano adref i chwyddo rhifedi Cymanfa a chynulleidfa y rhai cyntafanedig. Gwneir.

LLYTHYR CYMERADWYAETH.

Dymunir hysbysu fod ein brawd Rosser Morgan yn aelod rheolaidd a chyflawn yn Eglwys Annibynol Tynewydd, Llanedi, Sir Gaerfyrddin, ac yn bregethwr cynorthwyol yn y cylchoedd

hyn. Y mae ei gymeriad morol yn ddifrifol a gonestrwydd ei amcan yn ddiamheuol. Dymunir iddo heddwch, llwyddiant a chroenaw pa le bynag yr a. Yr eiddoch yn gywir,

JOHN THOMAS, *Gweinidog.*

LLYTHYR CARMOLIANTH.

Hyn cydd i hysbysu fod Mr. Rosser Morgan yn aelod a phregethwr rheolaidd o'r Eglwys Gynulleidfaol yn Soar, Castellnedd, Morganwg; ac fel y cyfryw cymeradwyir a chyflwynir ef i sylw aarhyw eglwys o'r un enwad yn Und Dalaethau America, lle bynag y byddo yn gyfeillid iddo wneud ei gartref, fel y byddo iddo fid yn gyfranog o'i breintiau, ac yn ddarostyngedig i'w rheolau a'i cheryddon: gan ddymunio iddo bob cysur a llwyddiant yn ei wlad fabwysiedig.

JOHN MATHEWS, *Neath, Eib. 17, 76.*

Yr wyf yn uno yn y gymeradwyaeth uchod.

JOHN ROBERTS, *Mace yr Haf.*

Mae y brawd uchod wedi bod yma rai wythnosau yn pregethu ar hyd ein heglwys, gyda gradd helaeth o gymeradwyaeth. Nid oes neb o honom sydd wedi cael adeabyddiaeth o hono yn amheu y tystiolaethau uchod, ond yn eu cadarnha. Byddai yn fendith i unrhyw eglwys sydd yn amddifad o bregethwr gael brawd mor dda. Yr eiddoch,

D. E. EVANS,
Plymouth, Pa.

BEIBL GYMDEITHAS SWYDD VAN WERT, OHIO.

Cynallodd y gymdeithas hon ei chyfarfod blyneddol Rhag. 25, 1875, pryd y cafwyd ar-eithiau ar wahanol faterion perthynol i'r gymdeithas.

Yna etholwyd swyddogion am y fl. 1876, y rhai aydd fel y canlyn:—Llywydd, Parch. J. P. Morgan; Is Lywydd, Mr. Richard Chapman; Trysorydd, R. J. Whittington; Yagrifenydd, Thos. J. Jones. Dirprwywyr, William E. Jones, Edward J. Jones, John T. Jones, David O. Davies, Hugh F. Jones.

Derbyniadau.

Dos. 1af, ...	61.25
" 2il, ...	51.50
" 3ydd, ...	50.50
" 4ydd, ...	23.00
Eglwys Seion, ...	23.14
Am lyfrau a werthwyd, ...	25.00
	\$246.41

Talladau.

Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas, ...	100.00
Am lyfrau, ...	66.14
	\$346.14

Gwnawd y personau canlynol yn *life members*: Evan B. Evans, William E. Jones, Lewis Jones, Miss Sarah O. Jones, a Thos. Hughes.

Dros y gymdeithas, THOS. J. JONES.

Y Rhyfel Indiaidd.—Brawychwyd a chynhyrwyd y wlad yn ddiffrw gan y newyddid y gydafeian a gyflawnwyd gan y Sibux Indiaid

ar y Cadf. Ouster a'i fintal ddiofrydedig. Mae y Cadf. Crook a'r Cadf. Terry wedi myned gyda eu byddinoedd i gario y rhyfel yn ulsen. Ond bernir fod yr Indiaid wedi ymgilio i ddyffrynoedd pellengol a chiliafahan mynyddoedd Montana, ac y bydd yr helfa yn hir a'r colledion yn drymion cyn y delir ac y cornelir hwynt.

Attaliaid y Llythyrgludiant cyflym.—Y mae y *fast mail trains* fu yn rhedeg er's tua deg mls ar brif linellau rheilffyrdd mawrion y wlad wedi cael eu tynu ymalth, a'r rheswm pabam ydyw fod mwyafrif Democratiaid Ty y Cynrychiolwyr wedi penderfynu i ostwng y tâl am gludo y llythyrgodau. Sefydlwyd yr anturiaeth ar y disgwyliad y codid y tâl am y gwasanaeth ychwanegol; ond yn lle hyn ydychydig gwnaed. Yr oedd y cludiad cyflym yma yn gymwynas fawr i'r wlad yn gyffredinol, ac yn drefniant oedd yn dyfod yn fwy fwy poblogaidd, ac y mae ei attaliaid o herwydd crintachrwydd mwyafrif Ty iaf y Gydgynghorfa yn siomiant i'r cyhoedd, ac yn warth i'r rhai sydd yn gyfrifol am dano.

Ogylafan Hamburg.—Bron yr unig engraifft o unrhyw ddathliad o'r Pedwerydd Canmlwyddol yn y De, y cawsom un hanes am dani, oedd yr un yn Hamburg, South Carolina, lle y darfu i gwmni milwrol negroaidd ymrodio yn heddyhol ar hyd yr ystrydoedd. Yn heddyhol, meddwn, hyd nes i ddau lencyn gwyn mewn *buggy* ddyfod ar eu traws, a gorchymyn iddynt agor eu rhengoedd a gadael iddynt hwy basio. Ar ol ymgomio am ychydig y capten a agorodd le iddynt fyned trwy eu canal, er fod digon o le i basio ar y ddwy ochr. Wedi ymddiglo am na chawsent ufudd-dod parotach, achwynodd y ddau wr mawr o flaen ustus heddwch yn erbyn yr holl gwmni am lesteirio y briffordd. Dranoeth galwyd achos Adams, capten y cwmni, i fyny am brawf. Yn y cyfamser ymgaiglodd o ddau i dri chant o ddynion gwynion arfog, a thrwy un "General" Butler, gorchymynwyd i'r melwyr duon i roddi i fyny eu harfau. Atebodd Capten Adams, yr hwn gyda'i fintal oedd wedi cilio i'r arfdy, y rhoddent hwy i fyny i bwy bynag oedd ag awdurdod i'w gosyn, ond nid i neb arall. Ar hyn dechreuodd y dynion gwynion dano ar yr *armory*. Dychwelodd y melwyr y tân, gan ladd un o'r ymosodwyr. Ar hyn cyrchwyd cyfiegr ar frys drosodd o Augusta, Ga., dim ond dros yr afon, ac wrth fod y cartrefu negroaidd erbyn hyn allan o bylor, fofisant o'r arfdy gan gelsio diane rhag eu herlidwyr. Daliwyd rhyw bump ar hugain o'r dynion gwynion, yn cynwys rhai nad oeddynt yn perthyn i'r melwyr. Dywedwyd wrth rai o honynt am redeg, a saethwyd pump o honynt mewn gwaed oer yn eu cefnau ac a'u lladdwyd, a chlwyfwyd amryw eraill yn drwm. Tebygol mai amcan y weithred ygeleir hon yn nghyd a llawer eraill o rai cyffelyb mewn gwahanol fan-

au yn y De, ydyw oren arwyd ar y bobl ddaen fel na feiddiant ddyfod allan i bleidheisto yn yr etholiadau dyfodol. Os fel yna y disgwyllir sicrhau pleidlais unol o du y Democratiaid yn y De, mae yn bryd i'r Talaethau Gogleddol ymrestru yn unol ar yr ochr arall.

Bu dadl gynhyrfus, ar y mater hwn yn y Gydgynghorfa ychydig ddyddiau yn ol. Y pwae daa sylw ar y pryd oedd *bill* er amddiffyniad goror Texas, a gwnaed cynygiod fod milwyr i gael eu symud o fanau eraill yn y De i Texas. Cynygiodd Mr. Small, aelod o liw o South Carolina, welliant na byddai dim mliwyr i gael eu symud o South Carolina cyhad ag yr oedd y fath gyflafanau a'r un yn Hamburg yn cymeryd lle mor aml. Anfonodd i ddarllenfa y Clerk adroddiad manwl o'r holl amgylechiadau, a phaeodd ei ddarlleniad nid ychydig o gyffroad. Yna cymeryd y llawr gan Mr. Rainey, aelod arall o liw, a gwnaeth araeth deilwng o Patrick Henry, gan apelio yn hyawdl ac yn wrol am amddiffyniad i'w genedl.

Butternut Valley, Minn.—Cafodd ein sefydliad ei breintio yn fawr wrth glywed y Parcha. Thomas a Dr. Rees ac eraill yn ddiweddar. Rhosant foddionrwydd cyffredinol, ac hyderwna fod llawer wedi derbyn budd ysbyrdol trwy eu gweinidogaeth. Yr amser hwn y llynedd difrodwyd ein maesydd yn druenus gan y *grasshoppers*. Eleni mae agwedd arall ar ein maesydd, y cnydau yn llynd o addawol, ac arwyddion am gynhauf tor-i-thiog.—JENKIN JENKINS.

Moody a Sankey.—Cysegrwyd capel newydd ardderchog Mr. Moody yn Chicago ddydd Sul, Gor. 16. Costiodd y capel \$87,000. Costiodd y tir i adelladu arno \$23,000. Y mae Mr. Moody a Sankey yn bwriadu dechreu eu cyfarfodydd yn Chicago yn nechreu Hydref, a'u parhau hyd ddiwedd y flwyddyn, ac yna y maent i fyned i Boston am ddau fis. Dywedir fod Moody yn paratoi cyfres hollol newydd o bregethau ar gyfer ei gyfarfodydd yn Chicago.

MARW-GOFION BYRION.

MR. THOMAS ROBERTS, ROSENDALE, WIS.

Ganwyd Mr. Roberts yn mhlwyf Llan-newydd, awydd Gaerfyrddin, D. C. Derbyniwyd ef yn aelod eglwysig yn y Bwch-newydd gan y Parch. Mr. Davies, Canaan. Yn y flwyddyn 1839 ymunodd mewn priodas ag Elizabeth Stone, o blwyf Meldrim. Yna aeth i fyw i Ferthyr. Tra yn aros yno bu yn aelod rheolaidd a defnyddiol yn eglwys Soar. Ymfudodd i'r wlad hon tua'r fl. 1841. Wedi treulio ychydig yn Pennsylvania ac Ohio, symudodd i Rosendale, Wis., ac yma y trigodd hyd foren dydd Mawrth, Chwefror 29, 1876, pryd y gorphenodd ei yrfa mewn llawenydd, yn 60 ml. oed. Y dyddiau canlynol oedd dydd ei gynhebrwng. Gwelnyddwyd ar yr amgylechiad gan y Parchn. Foulkes, Bethesda; Jones, Bethel; W. B. Williams, Freedom; Evans, Osikosh; J. K. Roberts, Peniel; J. P. Williams, Ohio; X. Hughes, Kan-

am, a'r pegrifonydd. Chaddwyd ei ran farwot yn awyvent Soar.

Yr oedd gwrthrych y llith hon yn meddu ar gymeriad ag oedd yn ei wneud yn ddyd derbynol a chymradwy gan y rhai a'i hadwaenai.

1. Yr oedd yn wr bucheddol. Yr oedd ei ymarweddlaed yn onest. Yr oedd ei fywyd yn ddad-tygiad o allu a gwrlioneddolrwydd Cristionog- aeth. Nis gollid ymddiddan ag ef heb ganfod Fehryd a gras Duw yaddo.

2. Yr oedd yn fawr dan ddylanwad ysbryd llar- llaidd, lonydd a gostyngedig. Gwyn en byd y rhai addfwyn. Cymwysodd yr olsen hon ef i gyf- lawni ei awydd fel diacon, er boddionrwydd i'r holl frawdoliaeth. Enillodd iddod ei hun enw mawr yn yr ardal yn gyffredinol ac yn neillduol yn eglwys Soar. Yr oedd yn hynod uffudd a pharod i gyf- lawni unrhyw ddytledwydd a fyddai er budd i grefydd Crist.

3. Yr oedd yn teimlo dydderdeb mawr yn fyn- iant eglwys Soar. Carai ymddiddan aia helynt yr achos yn y lla. Naw oeddent yn ei gynhwyn. Efo oedd yr arweinydd. Dim ond ei weddw a Mrs. John Rees aydd yn aros. Hlr oes iddynt i wneud dalonai.

4. Yr oedd yn fyddlon gyda phob cwrdd o nat- ur grefyddol. Pa un bynag ai cwrdd gweddi, pregeth, ysgol Sabbothol neu gyfelliach eglwys- ig, byddai ef yno, os na fyddai rhyw rwystr neill- duol ar y ffordd. Yr oedd ei ddiwydrwydd ddi- lino i gadw ei gyd-gynulliad yn hynod. Yr oedd dau- boldeb yn talu yn dda iddo, ond yn llawer gwell yn awr wrth wlo coron anifanedig y bywyd yn aheymas nef.

Mae y tymor hir y bu yn dilyn Crist yn esbon- iad ar hyn. Bu yn aelod o Eglwys Crist am tua 48 mlynedd. Nid oes hanes iddo fod allan o'r eg- lws yn ystod ei ym grefyddol. Cafodd ras i ddal yn ddigwmp hyd y diwedd. Cafodd groes i glyn heb delmlo loes marwolaeth. Yn awr y mae yn awynhan gwobr y gwas fyddlon yn llaw- swydd ei Arglwydd. Yr ydym ninnau yn wlo ein colled ar ei ol. Er ei gael am hir oes i'n gwasan- aethu, eto nid oeddem yn barod i ymadael ag ef. Yr ydym yn teimlo ei le ef ac erall yn wag lawn. Llawned yr Arglwydd y hylehan yn fuan a gwyr o gyfelyb ysbrydoedd. Nid oes genyf wrth dewl ond dweyd wrth ei weddw a'r plant amddifald, am fwrw eu holl ofal ar Dduw.

J. VELINDRE JONES.

MRS. LAURA HUMPHREYS.

Mai 9, 1876, yn nhy ei morch a'i mab-yn-nghyf- eallth, Mr. a Mrs. D. R. Davies, Bangor, Wis., bu fwrw mewn tangnefedd heddychol ein hen chwacwr Mrs. LAURA HUMPHREYS, yn 83 mlynedd a 4 mis oed. Yr oedd Mrs. Humphreys wedi derbyn a mwynhan cynwys ddeublyg yr addewid hono, "Digonaf ef a hir ddyddiau, a dangosaf iddo fy lachawdwriaeth." Ganwyd hi Ion. 6, 1793, yn mhlwyf Llangwnadl, swydd Gaernarfon, G. C. Yr oedd ei thad, Mr. Robert Jones, yn wr duwiol ac yn flaenor cyfrifol gyda'r Methodistiaid, yn Mhen- ygruip, swydd Gaernarfon. Ymddengys ei bod wedi cychwyn ei gyrfa ar adeg pryd yr oedd cryn wrthwynebiad yn mhlith y Methodistiaid i blant gael eu dwyn i fyny yn yr eglwys, ac yr oedd ei

thad yn wrthwynebol lawn i hyuy, oblegdd ei gw- oedd hi ef yn dyweyd unwaith wrth ei mam ar ol dychwelyd o gyfarfod misol y byddai mwy o rag- rithwyr yn yr eglwys o hyny allan nag a fu erioed, am fod y brodyr yn y cyfarfod misol hwnw wedi canlatau i blant ddyfod i'r selat. Ond er na chaf- oedd ehi hen chwacwr y faint o'i dwyn i fyny yn yr eglwys, mae yn amlwg ei bod hi wedi cael ei dwyn i fyny yn grefyddol a'i maethu yn dda, pan yn blentyn, yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd.

Pan yn lled ieuanc ymunodd mewn priodas ag un o'r enw Mr. Griffith Humphreys, yr hwn hefyd oedd wr grefyddol a fyddlon gydag achos yr Ar- glwydd Iesu, a bu iddynt ddeg o blant, pedwar o ba rai aydd wedi meirw, ac y mae y chwech aydd yn fyw yn aelodas gweithgar a diarghyhoedd a Eglwys Crist.

Ymfudodd y teulu i'r wlad hon yn y fl. 1840, a sefydlasant yn gyntaf ar dyddyn yn agos i Proce- pect, ac wedi hyny Ninety-six, swydd Onelda, N. Y.; yn yr hwn le y bu y priod a'r tad farw Ion. 19, 1851. Yr oedd colli ei phriod a dau o'i phlant yn swydd Onelda, wedi cael argraff ddwfn ac areosol ar fedd- wli eia hen chwacwr, ac yr oedd yn amlwg oddiwrth ei phroffaduan crefyddol fod y cymylan duon oedd wedi gorchuddio ei ffurfafen denluidd, wedi bod yn foddion i ddwyn bwa cyfamod Duw i olwg ei meddwl yn fwy eglur nag erioed, a pheth cyffwrdd oedd ei chlywed yn adrodd profiad tebyg i elddo Dafydd, "Er nad yw fy nhy feddy gyda Daw, eto cyfamod tragwyddol a wnaeth efe a mi; wedi ei luniaethu yn hollol ac yn eicr; canys fy holl lach- awdwriaeth a'm holl ddymuniaid yw."

Ar ol marwolaeth ei gwr fe fu Mrs. Humphreys yn byw am rai blynedd oedd yn Utica. Yr oedd hi wedi cymud i'r dalaeth a'r ardal hon er's tae phodair blynedd ar ddeg, gan wneud ei chartref gyda'i phlant, ac yn benaf yn y teulu lle bu farw.

Gallm feddwl, oddiwrth hyny o fantelion a gawsom i'w hadnabod, mai prif nodwedd cymeriad crefyddol yr hen chwacwr hon oedd fyddlondeb. Fe fu yn fyddlon hyd angan yn ystyr helaethaf y gair. Er fod yr hen gartref neu y dyn oddiallan yn llygru ac yn addellio yn brysus er's rhai mis oedd cyn ei marwolaeth, yr oedd y dyn oddimewn yn adnewyddu o ddydd i ddydd yn ei awydd am ddyfod i'r moddion cyhoeddus ar y Sabbodhau a'r cyfarfodydd neillduol yn yr wythnos, pa mor eor neu arw bynag fyddai yr hin. Yr oedd ei lawydd a'i ayched am gael cymdeithas a Duw a'i bobl yn y Cysegr, yn gymalnt, fel yr oeddym yn barod i feddwl welidhau ei bod hi yn rhy fyddlon, neu yn ymylu ar fod yn gwneud cam a hi ei hunan. Ac wedi i'r hen gorff fyned yn rhy wan i'w chario i'r addoldy, yr oedd ei fyddlondeb yn dyfod i'r gof- wg yn ei gwaith yn dal cymundeb a Dduw trwy ddarllen a gweddio gartref.

Nid peth cyffredin oedd ei gweled yn y ty heb lyfr yn ei llaw; ond peth anghyffredin lawn yd- oedd. Ei phrif lyfran oeddant y Belbi, a Gwaith y Prynedigaeth gan Jonathan Edwards; a'r gair olaf a ddywedodd oedd gufyn i'w merch am y Belbi a'i *spectacles*; a darllen yr hen lyfr yr ydoedd pan gafodd ei tharaw gan y parlys, yr hyn yn mhca ychydig ddyddiau fu yn angau iddi.

Yr oedd peth arall hefyd yn nghymeriad cref- yddol Mrs. Humphreys ag aydd yn worth i hon ac ieuanc ei hantelychu yaddo, sef ei gwaith yn cym-

eryd yr holl Feibl yn llyfr iddi ei hun. Yr oedd cyfruth, prophwyd i Paulina yr Hen Destament yn rhannau ag yr oedd hi yn cael llawer o nerth a chynalliaeth ysbrydol o honiyn wrth eu darlennu a'u myfyrio, ac nid oedd yr un gorchymyn, addewid, na phroffad yn yr holl Feibl nad oedd hi yn edrych arno a'i gymeryd fel peth personol iddi ei hun. Mae yn wir ei bod fel yr hen yn gyflwynu yn byw cryn lawer yn y gorphenol, a chyda'r hen bethau gynt; ond gyda hen bethau Duw yr oedd Mrs. Humphreys yn byw, ac nid gyda hen bethau dynion. Yr oedd hi yn adnabod yr Hwn sydd o'r dechreuad.

Claddwyd hi yn bareuch yn mynwent Bangor, pryd y gwelyddwyd gan y Parchn. Owen Jenkins (A.), Daniel Hughes (M.) a'r ysgrifenydd.

Pregethwyd pregeth angladdol iddi yn Bangor a Ffah Creek ar destyn o'i dewlsiad ei hun, sef y geiriau hynny, "Y druan, heibulus gan demestl, y ddigysur, wele mi a osodaf dy gerig di i charbanel, ac a'th sylfaenaf i melni saphir." Esa. 54: 11.

H. MEUNIG PUGH.

MR. WM. JAMES, Y DYFFRYN, GER NEW CAMBRIA.

Ganwyd Mr. JAMES yn Llanuwyno, sir Gaerfyrddin, D. C., yn y fl. 1797. Symudodd i'r wlad hon yn y fl. 1852, a threuliodd y rhan fwyaf o'i amser ynddi yn nhalaeth Iowa, yn Flint Creek a manau eraill; ond treuliodd y ddwy flynedd a hanor diweddaf o'i oes, yn y Dyffryn, New Cambria, Mo. Claddodd ei briod cyn gadwal Cymra. Bu iddynt ehwech o blant; pump o feibion, ac un ferch, sef Mrs. W. L. Roberts o'r lle hwn. Y mae un mab iddynt hefyd yn West Liberty, Iowa.

Cafodd Mr. James gyfranog i yn helaeth o anghymuolddeb "y dyddiau blin." Fallowd ei olwg yn llwyr i'r blynyddau cyn ei farw, ac yr oedd ei glyw hefyd yn eiddym ddiwyglo, fel y daeth am flynyddau yn wrthrych gofal neillidol y teulu; a bleg yw crybwyll, mai nid wrth fesur y bu ei tynerwch iddo, y rhieni fel y plant, a'r plant fel y rhieni a fuont yn wir ofalus o hono.

Bu Mr. James yn aelod crefyddol am flynyddau lawer, a pharhaodd yn ffyddlon ganlynwr i Fab Duw hyd y diwedd. Yr oedd yn ei ddydd nid yn unig yn ddarllenwr mawr o'r Beibl, eithr hefyd yn fyfyrwr o hono yn llawn ystyr y galr; a'i wrloneddau a fuont o gysur mawr iddo yn ei ddyddiau blin. Yr oedd o ran ei deimlad am amser malth cyn ei synud yn addo i fydd arall; ac yn ei eiriau ei hun "yr oedd ar lan yrafon yn dysgwyl." Dysgwyl, mae yn debyg yr ymddatododd, a'r mynodiad i mewn i lawonyddol ei Arglwydd. Bu farw Mawrth 20, 1876, yn 79 ml. oed, a chladdwyd ef yr 22au o'r un mis. Gwelyddwyd gan y Parch. Morgan Williams a'r ysgrifenydd.

GEO. M. JONES.

GANWYD,

Gor. 2, yn Steuben, N. Y., mab i'r Parch. E. R. Hughes a'i briod—gelwir of EDDIE HAWSWORTH.

PRIODWYD,

Meb. 20, 1876, yn Rome, N. Y., gan y Parch. D. E. Prichard, yn nhy rhieni y briodasferch, Mr. GRIFFITH MORRIS a Miss EMMA TURTELLOT, y ddau o Rome.

Meb. 17, yn Newburgh, Ohio, yn ei dy ei hun gan y Parch. John Jones, Mr. EVAN LIZAMA a Mrs. ANNE EVANS, y ddau o ardal Big Rock, Ill.

Meb. 22, yn nhy tad y briodasferch, gan y Parch. John Jones, Newburgh, Ohio, ei all fab, JOHN E. ac ELIZABETH A., merch hynaf J. Edward Jones, ceq., Oak Hill, Ohio.

BU FARW.

Meb. 18, ar ol cystudd byr o tang wythnos o hyd ond llygod boenus, HENRY WILLIAMS, dyn ieuanc hynaws a serchog lawn. Teulu eglwys Utica golled fawr ar ei ol oblogid yr oedd ef yn wr da ac yn ofni Duw yn fwy na llawer. Mab ydoedd i John a Margaret Williams, Whitesboro. Efe oedd y pummed plestyn a'r pedwerydd fab. Cafodd ei rieni ddeg o blant. Mae saith eto yn fyw—oll mewn amgylchiadau cysurus yn y byd hwn, a rhai o honiyn yn faenllaw lawn gyda chrefydd.

Fel dyn yr oedd Henry Williams yn serchog a thirion. Yr oedd yn ddiwyd gyda'i oruchwyl ac yn ffyddlawn lawn i'r rhai y byddai yn gwelw iddynt fel y gwelir oddiwrth y ffith iddo fod yn gwelw gyda Mr. Dexter am saith mlynedd, a phyntheg gyda Mr. Furwell. Yr oedd yn gryfderddur cyna, byddai ei weddion bob amser yn llawn i'w. Cymeryd ef yn glaf lawn yn y nos, teimlai boen dirfawr yn ei aelodau. Galw y meddyg ef *inflammatory rheumatism*. Gan nad oedd neb ond ei hunan yn y ty, bu yn dioddef am oriau lawer cyn gallu galw am gymorth oddi allan. Cynyddodd ei glefyd yn gyflym er holl ymdrech meddygon a gofal cyfeillion a pherthynasau. Aeth y corff cryf yn fuan lawn yn rhy wael i'r enaid aros yndde. Aeth adref i wlad yr heddw boreu Sabbath, Mehef. 18. Claddwyd ef yn y gladdfa oedd efe ei hun yn benaf wedi barotol i'r teulu trwy blannu coed bythwyrd o gwmpas darn bychan o dir yn Cemetery Whitesboro. Buasai yn anhawdd iddo gael man prydferthach i orwedd ynddo ar wyneb y ddauar.

Ebrill 18, 1876, yn sefydlad Cymreig Oshkosh, ROBERT FERRY, yn 45 ml. oed. Ganwyd ef yn Ninety-six, plwyf Remsen, swydd Oneida, N. Y. Enwau ei rieni oeddynt Richard ac Elizabeth Perry. Yr oedd yn ddyn gonest, diwyd, cryn, cymwynnag, dystaw, heddychol a hynaws, ac yn aelod cyflawn a rheolaidd o eglwys Soar. Teimlir colled ar ei ol. Gadawodd wraig a phedwar o blant bychain yn nghyd a mam oeddu a thau o berthynasau i alaru ar ei ol. Bydded Duw yn breswylfa iddi hi a'i blant byth. Claddwyd ei ran farwol yn monwent Soar. Gwelyddwyd gan y Parchn. Jones, Bethel; J. K. Roberts, Penic a'r ysgrifenydd. Heddwch i'w lweh.

J. VELINDRE JONES.

Mawrth 31, 1876, yn 53 ml. a 3 mis oed, geillaw Centreville, swydd Gallia, Ohio, Mr. EVAN LEWIS, Enwau ei rieni oeddynt Benjamin ac Esther Lewis. Ganwyd Evan Lewis yn Llanfach, plwyf Llancheirion, sir Aberteifi. Efe oedd yr hynaf o ddeg o blant, pedwar o ba rai oedd wedi ei ddaenu. Pan oedd Evan yn agos i 9 ml. oed, symudodd ei rieni i le a elwir Gelligenas, plwyf Llanarth, sef yn y fl. 1881. Derbyniwyd ef yn aelod pan yn agos i 16 oed, yn Eglwys Penrhigwaled, gan y Parch. David Thomas, gwelidog y lle. Symudodd ef gyda ei rieni i'r America yn 1841. Sefydlasant mewn lle gerllaw Centreville, lle y bu yn aelod ac yn ddarogon ffyddlon hyd diwedd ei oes, ac mae genys i le i greu wrth ei fywyd dauwlol a'i ymdrech crefyddol ei fod yn un a fu furw yn yr Arglwydd, a gellir dywedyd "Gwyn fydd y melwr, y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd." Bu farw ei dad agos i 10 mlynedd o'i faen, ac efe oedd a phrif olaf ei fam amddifad arno, a bu yn gymorth mawr iddi trwy ei oes. Ei glefyd oedd y dardodedigaeth. Bu yn dihoeni am saith mis, ond dioddefodd yn amyneddgar. Bu yr ysgrifenydd yn llyw ymweiliad ag ef yn ei gystudd ac yn ymddiddan ac ef. Yr oedd yn dweyd mai yr Iesu oedd ei gwbl ef, ac nad oedd ganddo neb i bwysu arno ond ef, a'i fod wedi

gueddied yaddo yn gwbl. Yr oedd o'u hoeswyl frawd bob amser yn ofalus iawn am yr allor deniaid, ac am ei gydgyfnulliad yn Eglwys Dduw, ond ei le nid edwyu mo hono mwy; huanodd yn dawel yn yr Iesu, gan adael ei hen fus aneddiad a dau frawd a thair chwaer i alaru ar ei ol. Mai 1, caeglod tyfa luosog iawn ynghyd i hehrywog ei weddillion marwol i fyfwrnt Ty'n Rhos, pryd y gweinyddwyd gan y Parch. John L. Davies, Paddy's Run, yn Sacsoneg, a elsin yr ysgrifenydd yn Gymraeg. Mae llais marwolaeth o'u cyfeillion yn dywedyd wrthym, Am hyny byddwch chwitan barod, canys yu yr awr ni thybloch y daw Mab y dyn.

DAVID M. EVANS.

Gov. 11, 1876, Oak Hill, Jackson Co., Ohio.

Ebuill 13, 1876, yn Butternut Valley, yn 14 ml. 3 mis a 13 diwrnod oed, MARTHA ANNE PRITCHARD. Merch ydoedd i Robert Pritchard a'i briod. Yr ydoedd yn euenh hynod mewn gywboedmeth, a moesuau. Yn gwbl ymwybodol o'i sefyllia, yn yr ingoedd olaf ynddirlidai ei henaid i'r Celdwad Iesu, gan ddigwyl am y gobalith o fywyd tragwyddol. Ei chlefyd oedd yr hyn a elwir *diabetes*. Claddwyd ei rhan farwol yn mynawnt Judson gor Jerusalem, capel y Trefnyddion Calfnadd a gweinyddwyd ar yr anglychiad gan y Parch. Mr. Morgans, William Jones a'r ysgrifenydd.

Eto, Meh. 17, 1876, JOHN A. DAVIES. Lladdwyd ef wrth saethu logiau, aeth y pylor i'w wyneb. Mab 15 ml. oed ydoedd i David A. Davies a'i briod, Butternut Valley. Gadawodd rieni tyner ac amryw o chwlyddyd i alaru ar ei ol. Gweinyddwyd ef yr anglychiad gan yr ysgrifenydd, a chladdwyd ef yn Judson.

Eto, Meh. 21, 1876, MIRIAM DANIELS, yn 15 ml. oed, o'r darfodedigaeth. Merch ydoedd i wraig William Edwards o blwyf Cambria. Yr ydoedd yn euenh brydferth, yn holl o'r ysgol Sabbathol, ac arwyddion eglur ei bod (yn neillidol yn ei chlefyd) yn addellu i wlad well nag sydd yn y byd hwn. Cymerodd y marwolaethau uchod le oll yn swydd Blue Earth, Minn., o fewn yr un gymydogiaeth.

Yr eiddoch, JENKIN JENKINS.

Meh. 23, 1876, yn Minersville, Ohio, yn wyth wythnos oed, DANIEL RICHARDS, mab Mr. D. D. Richards. Ei glefyd oedd llewgyr (*convulsions*). Claddwyd ef y dydd caulynol. Gweinyddwyd gan y Parch. W. Rees (M. C.).

Gorph. 2, yn Utica, N. Y., o'r darfodedigaeth, JOSEPH JONES, yn 30 ml. oed. Claddwyd ef o'i aneddiad, 14 heol Mandeville, ar y bod.

Gorph. 5, yn ei haneddiad Rhif. 180 Park Avenue, Utica, N. Y., yn 63 ml. oed, Mrs. Rilla C., gwraig y Parch. John W. Jones, brawd Erasmus W. Jones. Claddwyd hi ar y 7fed yn Trenton, N. Y.

Mai 4, yn North Litchfield, N. Y., y cyfaill leuanne THOMAS SALISBURY, yn 21 ml., 2 fis a 4 diwrnod oed, heb ond dwy wythnos a phedwar diwrnod o gystudd.

Meh. 1, yn Foreston, Iowa, WILLIAM W. WILLIAMS, yn 25 ml. oed, o'r darfodedigaeth. Mab ydoedd i William a Catharine Williams, Blue Earth Co., Minn., gynt o Gwalehmai, Mon., G. C.

Meh. 20, yn Middle Granville, N. Y., JOHN A. HUMPHREYS, mab Mr. John W. Humphreys, yn 37 ml. oed.

Meh. 17, yn Danville, Pa., yn dra dleymwth, JOHN HUMPHREYS, yn 70 ml. oed.

Mai 9, yn Hyde Park, Pa., wedi wythnos o gystudd trwm, yn 70 ml. oed, Mr. WILLIAM R. KENYON. Chaddwyd ef ar yr llog. Gweinyddwyd gan y Parch. E. R. Lewis ac E. B. Evans.

Gorph. 8, yn Wood's Run, Pa., yn 56 ml. oed, Mrs. MARY GRIFFITHS, gweddw y diweddar John Griffiths, gynt o Rymni, D. C.

Noe 30, Gorph. 9, rhwng 9 a 10 o'r gloch, yn nhy ei nai, Mr. T. G. Jones, South Side, Pittsburg, Pa., Mrs. JOYS JENKINS, gwraig y Parch. David Jenkins, gynt o Ebeusburgh, ond yn awr o Hubbard, Ohio, yn 87 ml. oed.

Gorph. 1, yn Chicago, Ill., yn 30 ml. oed, Mrs. THOMAS C. WILLIAMS. Cafodd ei ladd drwy ladda, syrthio 30 troedfedd oddiar nen ty glo perthynol Fr Gas Company.

Mai 13, yn Chicago, Ill., yn 25 ml. oed, yn dra dleymwth, Mr. MORRIS RICHARDS, gwr leuanne gobethiol, ac yn aelod gyda'r T. C.

Meh. 6, yn Birchville, swydd Nevada, Cal., ar ol rha'i misoedd o gystudd nrtethiol, yr hen fam garladawn a pharehus Mrs. ELIZABETH THOMAS, aiwyf briod Cornelius Thomas, o'r lle uchod, yn 73 mlwydd oed.

Agoriad yr ymggrrch Arlywyddol.—Mae erchyll walith Hamburg wedi prysuro agoriad yr ymggrrch arlywyddol. Delir y blaid Ddemocratiaidd yn gyfrifol am dano. Mae ei haelodau a'i phapryau yn y De a'r Gogledd yn wastad yn egsusodi ac yn bychanu yr erchylliderau hyn. Er ei budd hi y cyflawnir hwynt, ac os yw cyffredinolrwydd y Gogledd a gweuon y De yn gyffroeddi i ddigofaint cyflawn yn ei herbyn o'r herwydd, nid yw hyn ond y canlynad naturiol y mae yn ei haeddu ac oedd i'w ddigwyl. Er y telmlant yn oflus fod y peth wedi cymeryd lle ar y fath adeg, yn ngwynneb yr effaith a ga ar deimlad a phleidlais y Gogledd, eto nid oes neb o honnynt yn gofyn am alw y dybirod llofruddlog i gyfrif a gweinyddu penyd y gyfraith arnynt am eu mwrdadradau. Mae bryntwaith Hamburg yn cynyddu mewn ysgelerder fel y daw mwy o'r manylion i'r goleu. Naethwyd saith o'r trueinlaid i farwol-aeth mewn gwaed oer, nid dranoeth y pedwerydd, ond ar foreu y Sabbath canlynol, oriau wedi i bawb lldio ac oriau wedi eu dal. Yr oedd y bai i gyd ar y bobl wynion. Ni wnaeth y cwmni negroaidd ddim o'i le. Yr oeddynt wedi ymfurfio yn unol a chyfreithiau y dalaeth, ac yr oedd yn hollol briodol ac anrhyddeddus yaddant i ddathlu y Caninwyddiant fel y gwneathant. Ac ni arferasant ddim trais i wrthsefyll arch sarhaus ac afresynol y ddau wr leuanne gwaed-uchel a fyfwrnt iddynt dori eu rhenciau pan yr oedd digon o le i fyned heibio ar y dydd ochr. Hen ysbryd anhyblyg ac amynol caethwasiaeth sydd wrth wrakdd y cwbl; ond nid yw swydd-walith y blaid a ryddhaodd y negro ddim wedi ei orphen cyhyd ag y mae yr yspryd uffernol hwn yn bodoli ac yn dwyn ameanu y llywodraeth mewn unrhyw ranbarth o'r wlad.

Ymgaisyddion y dawy blaid.—Fel yr oedd yn rhwymol i ddigwyl y mae cymeriad a hanes blaenorol yr ymgaisyddion am yr arlywyddiaeth a'r is-arlywyddiaeth yn cael eu trafod yn hyf a diardod gan y newyddiaduron. Gyda golwg ar Hayes a Wheeler, yr ymgaisyddion Gwerinol, y mae eu cymeriad personol a pholeitolaidd wedi bod mor ddilargyhoedd, fel nad yw eu gwrthwynebwyr wedi cael nemawr o ddim i'w ddweyd yn eu herbyn. Ond y mae gan eu cyfeillion lawer iawn i'w ddweyd drost-ynt. Y mae gogwyddiad a thuedd eu cymer-

ist a'u hanes wedi bod o'u daioni a rhinwedd, ac os etholir hwynt mae sail i ddigwyl y bydd elfenau goren y blaid Werinol yn ymgyru o'u haugylch ac yn cael eu croesawu ganddynt. Gwleidiadydd cyfrwys a dicheilgar ydyw Tilden. Mae ei gymeriad blaenorol fel cyngorwr cyfreithiol i wahanol gwmanau o reilffyrdd yn cael ymosod arno yn llym a diarbed. Cyhuddir ef o droeglywyddo canoodd o filoedd o elldo y cwmniau hyn i'w boced ei hun heb roddi cyfrif am danynt, ac nid yw yn ceisio amddiffyn ei hun yn erbyn y cyhuddiadau. Bu yn gydymaith a chydweithydd â'r Boss Tweed yn ei yspelliadau a'i dwyll mawr gyda'r coffrau etholiadol er'a talm hyd nes i gorwynt digofaint y cyhoedd droi yn ei erbyn. Yna troes Tilden i helpu cael ei ben i lawr. Nid oedd Tilden na Hendricks yn bleidlol i fesurau y rhyfel yn eu hadeg, a byddai eu hetholiad yn gadarnhad ac yn orfoledd i elfenau gwaethaf y De a'r Gogledd.

Ar y pwnc arianol mae golygiadau Tilden a Hendricks yn hollol groes i'w gilydd—Tilden yn cefnogi arian caled, a Hendricks arian meddal. Ac yn y Gorllewin lle y mae heresi yr arian meddal yn lled boblogaidd delir allau y bydd buddugoliaeth Ddemocratiaidd yn sicrhau llwyddiant yr egwyddor hono, tra yn y Dwyrain codwir Hendricks a'i olygiadau yn y cyngod, a Tilden, arian caled a *Reform* ydynt arwyddeiriau y blaid. Pa le yr eistedda y blaid rhwng y ddwy ystol yna amser a ddengys.

Turci.—Mae gwrthryfel Serbia a Montenegro yn lled aflwyddianus hyd yn hyn. Os na chyfrynga Rwsia, tebygol yw y trechir lwy yn fuan.

H. M. Stanley.—Gwelsom hanes fod yr archeiliwr Affricanaidd hwn wedi dyfod i gyffiniau sefydliadau gwareiddiedig Deheubarth Affrica. Da genym glywed ei fod yn fyw ac yn iach, a disgwylir y bydd yr adroddiad am ei ymchwiliadau yn y canolbarth yn ddyddorol a phwysig.

Graddiwyd y Parch. John Thomas, Lerpwl, yn D. D. gan hen goleg anrhydeddus Middlebury, Vt., yr hon a sefydlwyd gan y Cynulleidfaoiwyd yn 1797, ac yn yr hwn y cafodd rhai o brif enwogion y wlad eu dwyn i fyny.

CYMRU.

Y Gymanfa Bedair Sirol.—Cynaliwyd y gymanfa uchod yn y Cymer ar y dyddian Merch-er-a-lau, yr 23ain a'r 29ain o Fehefin, 1876. Ysroedd a gymerasant ran yn y gymanfa hon oedd- ynt Morganwg, Mynyw, Brycheiniog, a Maesf- ed. Yr oedd tua 50 o weinidogion yn y gynad- ledd, heblaw myfyrwyr, pregethwyr a diacon- laid, o amryw fanau, a rhai o sir Fynwy. Yr oedd tyrfaoedd mawrion wedi dyfod i wrando yr efengyl. Yr oedd yn un o'r cymanfaoedd lluosocaf a welwyd yn y rhan hono o'r wlad, ac

anhawdd oedd gweled gwell gwranda-wiad trwy gorff y gymanfa.

Gymanfa yr Annibynwyr yn Llanelli.—Cyn- aliwyd y gymanfa eleni ar y 1af, yr 2il, a'r 3ydd o Orphenaf. Yr oedd y clwech eglwys ganlynol, Capel Ala, Siloah, Bryn, Dock Chap- el, Tabernacl, a Bethesda, Llangonnoch, yn y cylch. Galwyd deuddeg o weinidogion i was- anseuthu, sef, y Parcha. O. R. Owens, Glandwr; T. Lewis, Llanybri; J. Thomas, Pontardulais; J. Miles, Aberystwyth; T. P. Evans, Caine- wydd; J. Williams, Panteg; P. Howell, Ffestin- iog; S. Evans, Hebron; B. Williams, Canaan; D. Roberts, Wrexham; E. Stephen, Tanymar- lan; ac R. Williams (Hwfa Moa). Rhwystrid yr olaf i fod yn bresenol, ond cydsynlodd y Parch. J. Jones (B.), Felinfoel, i fyned drwy y cylch yn ei le, ar y Sabboth, a'r Parch. W. Da- vies, Llandilo, nos Lun. Traddodwyd *haner oant* o bregethau i gynulleidfaoedd anarferol o luo- sog. Y mae sefyllfa y gweithydd yn gyfryw yma ar hyn o bryd, fel na ddwygwyld i'r ca- gliadau fod gymaint ag yn y blynyddoedd a aeth- ant heibio, ond dangoswyd gymaint o ymdrech a chydweithrediad ag erioed, fel ag yr oedd cyfanswm y caagliadau yn amryw ganoedd o bunau. Cynaliwyd y Gyfeillach Grefyddol, yn nghapel y Tabernacl, prydawn Llun, dan lywyddiaeth y Parch. J. Thomas, Bryn. Testya yr ymddyddan—Gwrthgiliaid. Cymerwyd zhan yn y cyfarfod gan holl weinidogion y gymanfa. Yr oedd y capel eang yn orlawn, ac ugeiniau a chanoedd yn gorfod troi ymaith. Yr oedd y gyfeillach hon yn gyfryw nas gall neb oedd yno ei anghoſo yn fuan. Ni chafwyd erioed luo- socach cynulleidfaoedd, pregethu mwy grym- us, na gwranda-wiad mwy astud nag eleni. Hyderwa fod daioni ysbrydol mawr wedi ei gyrhaedd.

Urddiad yn Ebenezer, Sirhowi.—Nos Lun a dydd Mawrth, Mehefin 26ain a'r 27ain, cyna- liwyd cyfarfodydd i urddo Mr. T. Rees, myfyr- iwr o Goleg Cofadwriaethol Aberhonddu, yn weinidog ar yr eglwys uchod. Daeth yn nghyd lu mawr o weinidogion y sir, ac hefyd amryw o weinidogion parohus y sir oedd cylchynol, yr hyn a brawf fod cymeriad Mr. Rees yn uchel yn ngolwg pawb a'i hadwaelai. Cafwyd pre- gethau grymus a chynulladau lluosog, fel yr oedd y capel yn rhy fychan i'w cynwys.

Moriak, Beddiseog.—Agorwyd y capel newydd prydferth uchod ar y Sul a'r Llun, Mehi. 25ain a'r 26ain. Pregethiwyd yn y gwahanol gyfar- fodydd gan y Parch. W. Nicholson, Groeswen; D. Evans, Pentre Ystrad; J. Griffiths, Fochriw; Prichard, Skenin. Dechreuwyd y gwahanol oedfaon gan y Parch. R. O. Jones (y gweinidog) a'r Meistriaid J. Evans, Pen-y-darren, a H. Wil- by, Dowlais. Cafwyd cyfarfodydd llewyrchus iawn, tyrfaoedd mawrion yn gwrando a'r gweinidogion ar eu huchelfanau.

TRALLOD DR. REES, ABERTAWE.

MR. GOL.—Dydd Mawrth, Gor. 4, derbyniodd Dr. Thomas, Pittsburg, telegram oddiwrth y Parch. Benjamin Williams, Canaan, Abertawe, yn cynwys y newydd galarus fod anwyf briod Dr. Rees wedi marw y diwrnod hwnw. Anfonodd yntau ef i ofal y Parch. D. Jones, Gomer, Ohio. Yr oedd Dr. Rees i bregothu y noson hono yn Vanwert, oddentu 16eg o filliroedd o Gomer, lle yr oedd tyrfa fawr wedi ymgasglu i wrando Dr. Rees. Ni fynegwyd y newydd iddo nes oedd yr oedfa wedi mynedd drosodd, er ei alluogi i bregthu, a pheiddio siomi y bobl. Wedi iddo gael ei hysbysu o'r newydd galarus, penderfynodd ar unwaith i ddychwelyd yn ddioedi.

Derbynialis i telegram oddiwrtho oddeuta dau o'r gloch, y 6ed yn cynwys a ganlyn:

"Meet me at the Pennsylvania Depot at 10:24 A. M., tomorrow."

Pau gyfarfum ag ef ymddangosai yn dra gwa-hanol i'r amser y glanolodd, dros ddau fis yn ei. Y pryd hwnw yr oedd sirioldeb yn ei wedd, tan-beddurwydd yn ei lygaid, bywyd arluniasethus yn ei holl yagogliadau ar gyfer y daith ymwel-iadol a'n cydgenedi yn y wlad fawr hon; ond yn awr ymddangosai yn bruddaidd. Mae ei ly-gaid yn farwaid, heb gael hun i'w lygaid na chwag i'w amrantau er ys noewethiau, a'i matar wedi ymollwng i raddau dan yr am-gylochad Edrychau yn siomedig, yn alarus, ac yn ddrylllog iawn ei galon. Dywedai wrthyf, "Fy machgen bach i yr wyf mewn trallod mawr. Yr wyf wedi colli fy ngwraig anwyf. Y mae y rhagluniaseth hon o eiddo fy Nhad yn dywyll iawn i mi. Nid wyf yn ei deall. Yr wyf yn ffin iawn hefyd yn nghylch fy nheulu, yn neillduol Anne, fy merch anwyf." Dywedai hefyd fod un peth o du Mrs. Rees yn llonyddu ychydig ar ei feddwl dan y brofedigaeth chwerrw, sef nad oedd hi yn an-foddleu iddo wynebu ar y daith, ond ei bod yn hytrach yn ei gymell i hyw er mwyn ei iechyd.

Bu Mr. John W. Jones yn garedig iawn iddo, a gwnaeth yr hyn eiddo fedrai er enawythau ei gorff o barthod i bob peth ag oedd yn angen-rheidiol i'r fordaith. Bu yn llettya gyda Mrs. Jonathan J. Jones. Nis gallasai gael lle mwy cynwys a charedigach byth. Gwnaeth bob peth a allasai er ei noddi a'i gysuro yn ei ofid bla. Carodd nid mewn gair yn unig eithar mewn gweithred a gwirionedd. Taled yr Arglwydd iddi am ei charedigrwydd.

Prydnawn dydd Sadwrn hebr yngasom ef i fwrdd y "*Germanie*," un o longau cyflymaf y White Star Line. Cychwynodd o borthladd New York oddeutu haner awr wedi pedwar, yn nghymdeithas y Parch. Morris Morgan, Abertawe. Y mae yn awr ar y cefasor wedi cefau arore. Bydd hyn yn siomedigaeth i filoedd o'n cydgenedi anwyf yn y wlad hon, ac yn achos o alar dwys iddynt. Diamau fod miloedd o

weddiad eisoes wedi eogyn i'r asfoedd ar ei nam, ac yr anfonir miloedd lawer eto yr ochr hon a'r ochr draw i'r Werydd; a chredwn yr atebir hwynt mewn north iddo ddal y brofedigaeth a goleuni yn y tywyllwch; oblegid "*Cyfyd g-leasai i'r rhai uniawn yn y tywyllwch*," ac y sylweddola yntau fod pob peth yn cydweithio er ei ddaloni yn yr oruchwyliaeth chwerrw. Yr Arglwydd a baro i'r gwynt fod yn dawel, a'r mor yn llonydd nes lamio yr ochr draw, ac i reddi iechyd a north iddo i ddychwelyd adref yn ddiogel, ac i fod yn ddefnyddiol eto yn ngwasanaeth ein Harglwydd am flynyddau lawer.

New York.

D. DYFRI DAVIES.

AIL GYSEGRIAD CAPEL.

Mae yr Annibynwyr yn Cincinnati wedi bod yn ddiweddar yn adnewyddu cryn lawer ar eu ty addoliad, ac wedi ei orphen, a'r hyn a gor-ona y cwbl, wedi gorphen talu am y gwaith. Y Sabboth o'r blaen darllenwyd adroddiad yr ymddiriedolwyr, ac ar y diwedd gwnaeth un o'r swyddogion, Mr. John S. Griffith, y nodiadau canlynol:

"Wel, Gyfeillion,—Mae yn dda iawn gonyf fod genym y fath *report* i'w ddarllen i chwi heddyw, sef ein bod allan o ddyled ar ol adnewyddu a dodrefnu ty yr Arglwydd. Mae un o'r prophwydi yn son fod yr Iuddewon wedi allad-eiladu muriau Jerusalem, a hyny 'mewn am-seroedd blinion.' Felly yr ydym ninau wedi gwneud hyn dros y cysegr yma mewn adeg o *banc* caled. Ac o herwydd hyny rwy'n credu fod ein gwaith yn fwy cymeradwy yn ngolwg yr Arglwydd. Nyni a gawsom amryw brogethau yn ddiweddar ar gariad at ac ymlyniad wrth Selon. Ac y mae yn llawen iawn gen i fel un i feddwl oddiwrth eich haelfryddedd yn yr achos yma fod y weinidogaeth yn dwyn ffrwyth da a helaeth. Nis gallaf lai na diolch dros yr eg-lwys i'r chwaer Ieuan a gynlluniodd y *Concert* i helpu yr achos, ac a'i carlodd allan mor drefnus a llwyddianus. Hefyd i'r aelodau a gyfran-asant mor siriol a helaeth at yr un achos. Ni charwn anghosio y chwiriwyd eraill a weithias-ant mor ffyddlon a llwyddianus yn nglyn a'r *Festival*. Ac nid yw yn debygol yr anghosio ein gweinidog parhaus garedigrwydd y brawd a'r chwaer Mr. a Mrs. Humphreys, a ddangos-asant eu parch iddo ef yn gystal ag i'w Feistr dwyfol, yn nghyflwyniad y llestr hardd a wel-wch ar yr areithfa. Derbyniwch oll oddiwrth-yf ddiolch calon am eich ffyddlonrdd. Mae yma rai o honom yn tynu yn hon. i ni adael yr achos yn fuan. Ond ga hyny gyda meddwl mwy tawel genedi Ieuan yn cymeryd *intere* ac yn codi i lanw ein lle."

Cincinnati.

D. C.

1876.

CYF. XXXVII.

Rhif 9.

Y CENHADWR AMERICANAUDD.

Bed yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

CREFYDDOL.

Moses a'r sefyllfa ddyfodol.....	257
Apellad at ddynion ieuaine.....	261
Y cysylltiad rhwng marwolaeth Crist, ac all- enedigneth.....	264
Diarhebbion y Testament Newydd.....	267

AMRYWIAETHOL.

Marwolaeth Mrs. Dr. Rees, Abertawe.....	267
Cofion byr am Mr. William Morgan.....	269
Byr Gofiant am David Richards.....	269
Y bedydd Cristionogol.....	270

BARDDONOL.

Y demestl.....	275
Ar farwolaeth Mr. David D. Rees.....	278

HANESIAETH.

Cymanfa Efrog Newydd.....	278

Cyfarfod chwarterol deheubarth Ohio.....	278
Cymanfa Undebol Gymreig Kansas.....	279
Ymadawiad y Parch. J. Thomas, D. D., Liver- pool.....	280
Dr. Thomas, Liverpool, yn California.....	281
Undeb yr Annibynwyr Cymreig.....	283
Y Bulgariaid.....	284
Priodwyd.....	285
Bu farw.....	285
Mrs. Ann Hughes, Racine.....	286
Cofgolofn.....	286
Pedair marwolaeth yn Delaware, O.....	287
David Jones, Paddy's Run.....	287
Marwolaeth henafwraig yn Utica.....	287
Amddiffyniad i'r Negro,—Plant y Brifddinas yn y Gorllewin,—Yr Indiaid,—Edwin D. Morgau, Ymgaisydd y Democrataid.—Cy- huddiadau pwysig yn erbyn y Llywodraeth- wr Tilden,—Diswyddiad y Sultan newydd, —H. M. Stanley.....	288

REMSSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

AMRYWION.

DERFYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

R N W Dodgeville dros W T O 2, E D J Jer-myn 2, Mrs O J Plainfield Centre 8,12, D H Rock Springs 2, Mrs M J E Big Rock 1,12, J L I Youngstown dros T J Girard 2, J D T Frostburg Md 2, Mrs J R T Brookfield 4,95, E D North Western trwy law Parch J D J Remsen 2, T T E Steuben 2, Parch S P Dodgeville Wis dros T T 2, a thros D D 2,50

☞ Mae cystudd trwm a maith merch Mrs Everett wedi ein hanalluogi fel teulu i ddwyn allan y rhifyn hwn eto yn ei iawn bryd. Gwyddom y bydd ein cyfeillion tirion yn ymarhous wrthym ond iddynt wybod yr achos; ac ymdrechwn hyd a allom yn y dyfodol i'w ddwyn allan yn brydion.

☞ Mae y Parch. E. R. Hughes, Steuben, yn bwriadu myned trwy ranau o Pennsylvania yn ystod y mis hwn. Disgwylis y bydd yn gallu rhoi o leiaf un oedfa yn y rhan fwyaf o'r capeli Cymreig perthynol i'n henwad yn y dalaeith hono. Rhodder derbyniad caredig iddo. Mae yn bregethwr grymus a phoblog-aidd, ac yn gyfaill serchog. Os bydd yn gyfeus i'n cyfeillion, gallant anfon arian y CENHADWR atom gydag ef. Hefyd, byddwn ddiolelgar os bydd rhai yn dewis rhoi eu henwau i Mr. Hughes fel derbynwyr newyddion am y flwydd-yn nesaf.

☞ Yr ydym yn dychwelyd ein diolchgar wch gwresocaf i'r holl ol-ddyledwyr sydd wedi talu i'fyny yr hyn oedd arnynt am y CENHADWR, er gwaethaf caledi yr amseroedd. Fe ddichon fod rhai o honynt trwy ryw wall heb dderbyn eu copi addawedig o GARAN F' EWYTHR TWM. Os oes rhai felly heb ei gael ag yr ydym wedi ei addaw iddynt yn ol ein telerau, carem iddynt ein hysbysu o hyn, ac ni a wnawn y diffyg i'fyny yn ddioedi. Hefyd, gan fod genym gyflawnder o gopiau o'r llyfr hwn eto ar law, ni a barhawn i'w anfon i'r rhai a dalant i'fyny eu hol-ddyledion am y CENHADWR yn gyflawn hyd ddiwedd 1876, ond iddynt hysbysu y carent ei gael, ac anfon 6 cent i dalu y cludiad. Mae amryw o'r hen dderbynwyr eto ar ol yn eu taliadau. Bydd iddynt ein cofio mor fuan ag y gallont. Diolch yn fawr hefyd i'r derbynwyr sydd yn talu am y CENHADWR yn brydlon bob blwyddyn. Rhagor o rai felly sydd eisiau.

CYMANFA DDWYREINIOL PENNSYLVANIA.

Cynelir Cymanfa Ddwyreiniol Pennsylvania eleni yn Neath, Bradford Co., i ddechreu nos Wener, Medi 29. Estynir gwahoddiad calonog i'r eglwys oll. Dylai dieithriaid o Hyde Park a Wilkes Barre a lloedd pellach gychwyn o Hyde Park neu Wilkes Barre i Laceyville gyda'r train cyntaf boren Gwener. Bydd teams o Bradford yn Laceyville yn cyfarfod y train hwnw. E. J. MORRIS.

Neath, Pa., Gorff. 5, 1876.

COFADAHL I DR. EVERETT.

AT YR EGLWYSI,—Yr ydym yn deall fod am-ryw eglwysi o herwydd marweidd dra masnach a chaledi yr amser wedi oedi hyd adeg well wneuthur casgliadau at y gofadahl.

Hyderwn y bydd yr cyfryw eglwysi wneuthur casgliadau bellach mor fuan ag y bydd modd a'n hanfon yn ddaed i Mr. William W. Thomas, Remsen, Oneida Co., N. Y.

Wm. D. WILLIAMS,
J. R. GRIFFITH,
E. DAVIES, } Pryllgor.

Gall eglwysi Pennsylvania anfon eu cyf-raniadau tuag at y gofodola trwy law y Parch. E. R. Hughes, er mwyn arbed traul P. O. Orders. W. W. THOMAS, Trysorydd.

☞ Postswyddfa Remsen, N. Y.—Mae y swyddfa hon yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddiolelgar, gan hyn, i baw a fyddant yn danfon arian i ni mewn Post Office Or-ders am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyffeusdra mawr i ni.

Drifton, Luzerne Co., Penna., 17 Awst. 1876.

MR. L. EVERETT,—Anwyl Syr,—Byddwch mor garedig ag hysbysu yn y CENHADWR mai fy ADDRESS o hyn allan fydd Rev. D. A. EVANS, Ashton, Carbon Co., Penna.

CYMANFA ORLLEWINOL TALAETH OHIO.

Bydd y Gymanfa hon eleni yn cael ei chynal yn Gomer, swydd Allen. Dechreu nos Wener Medi 22ain, ac i barhau dros y Sabboth can-lynol. JOHN CADWALADER, Ysg.

Newark.

CYFARFOD DOSBARTH GOGLEDD ORLLEWINOL WISCONSIN.

Cynelir y Cyfarfod Dosbarth nesaf yn Pine River, ar y dyddiam Gwener, Sadwrn a Sal-bath, Medi 22ain, 23ain a'r 24ain. Bydd y gynad-lodd am 10 boren Sadwrn—y gyfeillach gyff-redinol am 2 prydawn Sadwrn. Testyn ym-ddiddan y gyfeillach fydd "Gwyliadwriaeth a Gweddi fel hanfodion diogelwch a llwyddiant yr Eglwys," sylfaenedig ar Marc 14: 38, a Luc 21: 36. Bydd yn ofynol i'r gweinidogion a'r cynrychiolwyr fod yn Berlin erbyn nos Iau, pryd y bydd yno weddoedd yn eu cyfarfod.

J. VELINDRE JONES, Ysg.

CYMANFA Y CYNULLEIDFAOLWYR YN NGORLLEWINBARTH PENNSYLVANIA.

Cynelir y gymanfa uchod eleni yn North a South Ebensburg. Bydd yn dechreu yn y North nos Wener, 29ain o Fedi—cynadlodd am ddeg dydd Sadwrn—yr eglwysi yn cyfarfod yn y dref ddydd Sul—a phregethu yn y South nos Sul a'r Llun canlynol.

J. G. THOMAS, Ysg. Cynorthwyd

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 87, RHIF. 9.

MEDI, 1876.

RHIF. OLL, 441.

Crefyddol.

MOSES A'R SEFYLLFA DDYFODOL.

Y mae enw yr Aipht yn eithaf adnabyddus i hawb a ddarllenant eu Beiblau, ac o herwydd eu cydnabyddiaeth a'r enw, a'i chywylltiad hi-thau a'r hanes ysgrhythrol, nis gallant lai na themllo dyddordeb mawr yn mhob peth a berthyna iddi. Addeffir gan haneswyr ei bod yn un o'r llywodraethau henaf ar y ddacar. Y mae wedi bod yn ddadl, pa un ai diagyn o'r deau o Ethiopia wnaeth yr hen Aiphtiaid, neu ymfudo o orllewin Asia; ond ymddengys fod ymchwilladau diweddar yn cadarnhau y dybiaeth mai o Asia y daethant; Nid debyg mai o lanau yr Euphrates a'r Tigris; a bod gwarediddiad Aiphtiaidd wedi graddol esgyn glanau y Nile tu a'r deheu, ac nid wedi diagyn oddiyno. Dengys y cof-adeiladau fod canolbwynt hynaf gwarediddiad yn yr Aipht Isaf a'r Aipht Ganol, a hyn cyn i sylfaen-lad Thebes yn yr Aipht Uchaf gymeryd lle; ac y gellir olrhain ymlwybriad graddol diwylliant yn ei waith yn esgyn glanau y Nile tuag Ethiopia. Yr oedd yr hen Aiphtiaid yn bobl hynod o grefyddol. Dyweda Herodotus, tad hanesyddiaeth, eu bod yn eithafol o grefyddol, tu hwnt i un genedl o ddynion. Yr oedd eu defodau crefyddol yn dra lluosog, ac yr oeddent yn ofanlydd yn y cyflawniad o' honynt. Ymddengys i'r grefydd Batriarchaidd ymddywio yn foreu yn eu plith i ryw fath o haul-addoliaeth. Nid oedd modd dwyn yn mlaen unrhyw drafodaeth na gorchwylion yn yr Aipht, heb ddyfod i gysylltiad a chrefydd mewn rhyw ddall neu gilydd. Dyweda Gildas, yr hanesydd Prydeinig, wrth son am luosogrwydd euluned yr Aipht. Lled debyg fod cryn debyg-olrwydd yn wreiddiol rhwng crefydd y ddwy genedl, ond fel y parodd amgylchiadau gwlad-el, hinaswdd a ddblygiad graddol iddynt wahaniaethu. Er engraifft, yr oedd gan yr Aiphtiaid ddew yn dwyn yr enwau Nu, Nou, Noam, Neub, Neph a Naphis; ac yn mhlith y Cymry adwaenid of wrth yr enwau, Naf, Nefydd, Neifon a Nyfed. Y duw Re neu Ra yw yr Huan Cymreig; ac yr oedd y dduwies Nut a Neith mam Ra, yn cyfateb i Nudd y Cymry,

(nudd neu dath y boreu) mam Gwyn, sef yr haul, (Gwyn ab Nudd). Karneter y galwai yr Aiphtiaid y lle yr elai ysbryd ymadawedig iddo gyntaf ar ei ymadawiad a'r corph, yr hwn a'r sy'n dwyn tebygolrwydd i'r carneddau lle y byddai yr hen Geltiaid yn claddu eu meirwon. Typhon, neu Set, neu Seth, duw yr Hethiaid, (y Khita yn ol yr Aiphtae) oedd Satan yr Aiphtiaid, cynrychiolydd yr egwyddor ddrwg, a gwrthwynebydd Ra, (sef yr haul) ac yn mhlith y Cymry gelwid ef cythraul, (cudd yr haul neu cyth yr haul.) Gelwid y tangnefedd yr elai ysbrydion ymadawedig iddo yn y byd arall yn Heth, (Hedd y Gymraeg). Ai tebyg mai digwyddiad ydyw fod un o adfeillion gorwyachaf yr Aipht yn cael ei alw Karnac, yr un enw ag un o adfeillion hynotaf y Celtiaid yn Ffrainc? Hysbysa Herodotus fod yr Aiphtiaid yn credu anfarwoldeb yr enaid a sefyllfa ddyfodol, ac y mae profion diymwad fod y grediniaeth hono yn bodoli yn eu plith rhwng dwy a thair mil o flynyddau cyn amser Crist. Yr oedd eu golygiadau ar anfarwoldeb yn ei gwneud yn ofynol i'r cyrph gael eu cadw yn ddilwgr, i dderbyn yr ysbrydion yn ol ar ol eu pererindod ffaith trwy Hades, neu y byd isod. Nid oeddent yn credu mewn adgyfodiad, ond credent os gollid cadw y cyrph yn ddilwgr am ryw yspaid, dyweda rhai mai tair mil o flynyddau, y byddai yr ysbrydion yn dychwelyd iddynt, ac yn eu hail-feddiannu. Oddiwrth hyn y tarddodd eu gofal mawr am ber-eineio y cyrph: yr hon gelfyddyd oedd wedi cyrhaedd i berffelfthrwydd mawr yn eu plith.

Yn mhlith ysgrifeniadau yr hen Aiphtiaid, llyfr tra hynod yw yr hwn a elwir gan rai, "Llyfr y Meirw." Math o ddefodlyfr neu lyfr gweddi angladdol ydyw, ac y mae rhai rhanau o hono o henafiaeth mawr. Dywedir fod rhai pennodau o hono wedi eu cyfansoddi yn amser y brenin Hesepti o'r deyrnach gyntaf, ac eraill yn amser Menkeres o'r bedwaredd deyrnach. Yn amgueddfa Berlin, Prwsia, ceir pennodau o hono ar arch brenin o'r enw Mentuhotep, o'r unfed deyrnach ar ddeg, yr hwn oedd yn byw, fel y tybir, tua dwy fl, neu o hyn i ddwy fl a haner o flynyddau cyn Crist; a dywedir yno fod un o'r pennodau hyn wedi ei chyfansoddi yn nheyrnasiad Menkeres o'r bedwaredd deyrnach, adeiladwr y drydedd fara, (pyramid).

Cywysa Llyfr y Meirw ffurfiau o weddian, an-erchion, emynau a gorchanau, i gael eu defnyddio gan yr ysbryd ymadawedig i'w gyfarwyddo a'i ddiogelu yn ei ymdaith trwy Hades. Y mae y llyfr yn dechreu gyda math o ymgom rhwng y marw a duw y byd isod. Dilyniir hynny ag emyn i'r haul. Darlunir y daith trwy y byd isod a'r parotoadau angenrheidiol ar ei chyfer. Yr oedd ym daith llawn o berygl a dychrynfeydd plith anghenfilod erchyll, seilph, a gelyntion o bob math; ac o ymladdfeydd celyd a'r cyfryw. Ond yr oedd ysbrydion rhai da yn alar o orchfygu pob gelyn. Ar ol hynny yr oeddynt i wynebu y frawdle yn Neuadd y Gwionedd, i roddi cyfrif am eu hymddygiad at y gyfraith, yr hon a gynwysai ddau a deugain o orchymynion. Wedi eu cymeradwyo yno, esgynent i dy Osiris a'i saith neuadd; ac oddi yno trwy yr un porth ar hugain elent i ganol golgyfeydd gorwych Elysium. Ryw adeg neu gilydd yr oeddent i ddyfod i ail-breswyllo ym y cyrph perarogledig. Ymddengys fod y rhai drwg yn Hades yn ol barn yr hen Aiphtiaid i fyned dan farnedigaeithau ofnadwy, ac yna fod yr enaid yn cael ei anfon yn ol i'r byd yn nghorph mochyn, i ddechreu ar daith o draws-fudiad eneidol o un corph i'r llall, wrth geisio dringo i fyny yr all waith i asael ffurf ddynol. Yr oedd athrawiaeth sefyllfa ddyfodol yn gydweuedig â holl grefydd yr Aiphtiaid, a byddai rhanau o Lyfr y Meirw, neu yr oll o hono, bob amser yn cael eu rhoddi gyda'r cyrph eneiniedig yn eu gorphwysleoedd olaf.

Trwy gyfryngiad neillduol rhagluniaeth ddwyfol, cafodd Moses, un o'r Hebreaid gorthrymedig, ei ddwyn i fyny fel mab i ferch Pharaoh. Dywedir yn yr Ysgrifthyrau, "A Moses oedd ddygyddig yn holl ddoethinob yr Aiphtiaid." Tybir i'ddo gael ei ddwyn i fyny yn amser y brenin gormesol Ramses neu Ramees 2, o'r bedwaredd deyrnach ar bymtheg, yr hwn a adwaenid gan y Groegiaid wrth yr enw Sesostris; a chofiant yr hwn a addurnir a ffug chwedlau am orchestion na chyflawnodd erioed. Yr oedd yr Aipht ychydig cyn hyn dan Thothmes 3, o'r ddeunawfed deyrnach, wedi cyrhaedd eu uchelder mwyaf, ac wedi darostwng Ethiopia, Canaan, Syria a Mesopotamia; a bu Ramees 2, yn ymladd blynyddau i gadw y gwledydd hyn dan awdurdod yr Aipht. Cafodd Moses felly ei ddwyn i fyny yn nysgeidiaeth yr Aiphtiaid, pan oedd y ddygeidiaeth hono yn ei man uchelaf, a'i ygoniant mwyaf. Diameu ei fod yn gydnabyddus a hanes foreuol y wlad dan y deunaw teyrnach oesai o flaen yr hon yr oedd ef dani. Gwyddai am holl fanylion crefydd yr Aiphtiaid; a'r hyn a ddysgent am eu duwiau—am natur ac addoliad Amun, Maut, Noum, Sate, Pthah, Neith, Khem, Pasht, Ra, Seb, Thoth, Osiris, Isis, Horus, &c. Gwyddai am eu golygiadau am anfarwoldeb, ac am y trefniant o ddefodau cys-

ylltiedig a hyny, eneinio y cyrph, dalliau o alaru, y gwasanaeth angladdol, gwaenturiaid beddrodau cywrair a choetfawr i ddiogelu y cyrph yn ddilwgr, &c. Diameu fod Moses yn hollol gyfarwydd a holl ddygeidiaeth a gwybodaeth yr Aipht gyda golwg ar y pethau yna. Tybia rhai mai o ffynhonnell ei ddyge Aiphtiaid y tynodd ddefnyddiau ei gyfraith. Os felly buasai yn gwbw natoriol a rheosymol fod yaddi gyfeiriadau amf a diamheuol at y pethau a nodwyd yn flaenorol. Ond yn lle hyny, addafa pawb nad oes gyfeiriadau amlwg a phendans at anfarwoldeb a'r sefyllfa ddyfodol yn Mhump Llyfr Moses; ac y mae'r esgob Warburton wedi ffurfio ymresymiad oddiwrth hyny i brofi dwyfoldeb cenedwri Moses. Ymresyma fod athrawiaeth sefyllfa ddyfodol yn angenrheidiol ar diogelwch a llwyddiant cymdeithas, dan lywodraeth arferol rhagluniaeth; a bod pawb dyn olryw wedi deall felly am y pwnc bob amser. Ond bod y sefydliad Moesaenaid heb y cyfuerthyad hwn, ac ar yr un pryd nad oedd arno ei angen. Y casgliad oedd fod yr amgylchiadau luddewig yn cael eu gweinyddu gan ragluniaeth anghyffredin, yn doeparthu gwobrau a chospan gyda llaw gyfartal; ac o ganlyniad fod cenhadaeth Moses ym ddwyfol.

Y mae darganfyddiadau y ganrif hon mewn Aiphtyddiaeth, tra yn dadlennu mor helaeth gybron y byd olygiadau a defodau yr Aiphtiaid o barthed i anfarwoldeb a byd arall, yn cynhyddu i'n sylw yr ymofyniad, pa'm y bu Moses uwor ddystaw yn nghylch y pethau hynny. Ceisiw gyfleu ychydig o reymau i roi cyfrif am y dystawrwydd hwn.

1. *Nid oedd angen am i Moses ysgrifennu ar anfarwoldeb ac eilfyd er mwyn gwneud yr Hebreaid yn hybys o'r pethau hynny, gan eu bod wedi eu gwreiddio yn ddawns yn y grediniaeth o honnynt yn barod.* Nid oes sail reymol i amhegu nad oeddent o'r dechreuad yn eu credu, fel yr Aiphtiaid a chenhedloedd eraill; a phe na buasai yn eu credu o'r dechreuad, yr oeddent wedi bod cyhyd yn yr Aipht, ac mor adnabyddus o'r gred Aiphtiaid, a'r arferiadau gyfodeol oddiwrthi, fel nas gallent fod yn anwybodus o honnynt yn adeg eu mynediad allan. Yr oedd eynghir rhai o brif ddynion y genedl wedi cael eu pwy-enainio, megys Jacob a Joseph, ac eraill feallu, fel nas gallent fod yn ddieithir i arwyddogaeth yr arferiad hono. Ni orchymynodd yr Arglwydd, yn y dadguddiad roddodd i Moses, unrhyw ddefodau i Israel yn dal cysylltiad ag athrawiaeth y sefyllfa ddyfodol, ac felly nis gallent dysgwyl fod unrhyw grybwylliad am y sefyllfa hono yn y gyfraith Moesaenaid. Nid yw y Pam Llyfr yn profi bodolaeth Duw yn ffurfol, ond yn cymeryd y peth yn ganiataol fel pwnc nad oedd eisiau ei brofi; a'r un modd nid yd ym profi anfarwoldeb a byd dyfodol yn ffurfol, ond gellir casglu oddiwrth grybwylliadau yma a

thraw, eu bod yn cymeryd y pethau hyn yn ganlataol, fel gwiroddau nad oedd eisieu eu profi, oblegid nad oedd neb yn eu hamheu.

2. Yr oedd Duw yn myned i oedd Duw-lywodraeth i fyny yn Israel, yr hon lywodraeth ni eafai mewn angen cyfnerthiad oddiworth yr athrawiaeth am fydd dyfodol. Dichon y tybia rhai fod y rheswm hwn yn gwanychu ein rheswm cyntaf, ond y mae'n eithaf posibl i'r feithiau fybiedig, ar y rhai y seillwyd y ddau reswm, fod yn wirionedd y hall fel y llall, ac felly fod y ddau reswm yn cyfnerthu, ac nid yn gwanychu eu gilydd. Yr oedd Duw yn myned i lywodraethu Israel mewn ffordd wahanol i'r hyn wnelai a ohenhedloedd ereill. Yr oedd wedi eu dewis i fod yn bobl neillidol iddo ei hun, ac yr oedd yntau i fod yn Frenin neu Lywydd arnynt hwythau, mewn ffordd wahanol i'r hyn oedd ar y gwledydd o'u cwrpas. Gwaredodd hwy odditan ormes Pharaoh brenin yr Aipht, gan fyned yn Frenin arnynt ei hun. Canfyddai Israel fod Duw yn eu plith fel eu Brenin ar y ffordd o'r Aipht i Ganaan: yn eu harwain a'u hamddiffyn; yn eu porthi a'u diodi; yn eu cysgodi a'r cwmwl niwl, a'u goleuo a'r golofn dŵn; ac yn eu cospi am anuffudd dod trwy blaau, seirph tanllyd, tân, agoriad y ddŵl &c. Canfyddent hefyd ei fod yn eu plith ar ol cyrhaedd gwlad yr addewid, yn gwobrwyo ufudd-dod ac ymlyniad wrth ei wasanaeth gyda gwlaw cynar a diweddar, tymbhorau firwythlawn, ac amddiffyniad oddiworth eu gelynion o amgylch; ac yn cospi anuffudd-dod ac eulunnaddoliaeth gyda eychder, newyn, haint a goresgyniadau gelynion.

Yr oedd yr Aiphtiaid wedi ymlygru yn erchyll ac ymollwng i safaelion yr aml-dduwiath ffeiddaf, er eu cred mewn sefyllfa ddyfodol: gan hynny penderfynodd Duw hyfforddi Israel yn bobl iddo ei hun trwy drefniant oedd yn dangos Duw gyda hwy yn barhaus, yn rhoddi ei bresenoldeb yn eu plith, yn ateb eu hymofyniadau trwy Urim a Thummim, ac yn gwobrwyo a choepi yn y byd hwn, ac nid rywbyrd draw yn y dyfodol. Yr oedd y trefniant Moesaiaidd yn arddangos Duw yn ddeddfroddwr cyflawn yn y byd hwn; ac yn ei ddangos yn caschau pechod ag anfelfdrol gasineb, gan ei gospi yn llym yn y sefyllfa bresenol, a hynny er mwyn rhoddi i'r byd ddrychfeddyllau mwy eglur nag a feddai o'r blaen am gyflawnder a santeiddrwydd, am ddrwg pechod a rhwymau dynion i gars Duw ac ufuddhau iddo yn mhob peth, fel y cymhwysid y byd i dderbyn yr amlygiadau helaethach, llawnach a gogoneddusach o'r pethau hynny oedd i gael eu rhoddi yn ol llaw yn mhrefniant Calafia; ac fel y paratoid ef i dderbyn a defnyddio goruchwyliaeth mwy ysbrydol. Yr oedd Duw-lywodraeth yn ateb yn well i gadw Duw o flaen meddyliu yr Israeliaid, ar ddechrenad eu cwrw o egwyddoriad a byfferddiad

orefyddol, nag a wnaethai y tybiau Aiphtiaid am sefyllfa eneidiau ymadawedig. Diameu fod y trefniant o Dduw-lywodraeth yn Israel yn llawer o welliant ar y trefniant Patriarchaidd, yr hwn hefyd oedd wedi cael ei lygru yn ddirfawr yn mhilith yr Aiphtiaid.

8. Yr oedd golygiadau yr Aiphtiaid am anfarwoldeb a'r sefyllfa ddyfodol, wedi arwain i ddirywiad a llygredigaeth mawr yn eu plith, ac oblegid hynny ni choffhawyd am y cyfnyso bethau yn nghyfraith Moses. Yr oedd parotol y beraod mawrion i dderbyn cyrph llawer o'r brenhin oedd, a naddu ystafelloedd mawrion yn ngholaddion y mynyddau creigiog i dderbyn cyrph brenhin oedd ereill, a chyrrh y pendefigion, ac yr oedd eneidio cyrph pawb, eu hamwago yn ddrudfawr, a rhoddi Llyfr y Meirw gyda hwynt, a darparu beddgelloedd mor ddiogel ag y medrid i'w cadw yn ddilwgr,—yr oedd yr holl bethau hyn, a llawer ereill, a ddeilliant o'r athrawiaeth uchod, wedi myned yn faich gorlethol ar y wlad.

Pan adelladwyd bera fawr Gizeh gan y brenin Cheops o'r bedwaredd deyrnach, gorfodwyd can mil i weithio ar y sarn arweiniol o'r gladdfa at le y fera. Newidid hwy bob tri mis, ac felly gelwid allan bedwar can mil i weithio bob blwyddyn, a pharhaodd hynny am ddeg mlynedd nes ei gorphen. Ar ol hynny bu tri chan mil a thri ugain mil y fiwyddyn yn gweithio ar y fera ei hun, am ugain mlynedd. Yr holl lafur enfawr hwn, a'r caledi a'r dyoddefaint anhydraeth cysylltiedig ag ef, a gymerodd le yn unig er mwyn cael lloches ddigon cadarn ac anrhyddeddus i ddiogelu cyrph y brenin a'r frenhines, hyd yr adeg pan fyddai eu hysbrydion yn dychwelyd o gylch y gwyrngil i'w preswyllo yr ail waith. Pwy ddichon amgyffred y llafur a'r draul barodd gwnenthurial y fera hono yn unig i wlad yr Aipht? Yr oedd hwnw yn llafur a thraul heb unrhyw fudd, enill na lles yn deilllaw oddiwroth; ac yn llafur a thraul oedd yn faich a gormes annyoddefol ar y wlad. Diau i ddegau o filoedd drengu mewn gwahanol ffyrdd oblegid y caledi cysylltiedig a'r gwaith hwnw yn unig; a diau fod miloedd lawer o deuluoedd trwy yr Aipht wedi dyoddef arteithiau tlodi, newyn, afiechyd a galar hallt o'i herwydd. Yr oedd athrawiaeth anfarwoldeb a sefyllfa ddyfodol yn y camddefnydd ymarferol wnelid o honi wedi myned yn beiriant i ddirywiad a gorthrymu yr Aiphtiaid, a chadw mwyafri y bobl yn druenus, yn ofergoelus ac yn dlawd. Yr oedd y deg niwrnod a thringain o alar am bob marw, traul eneidio, a chladdu, a chyflawni y defodau angladdol, nid yn unig yn ymyraeth i raddau mawrion a llwyddiant bydol y wlad, ond hefyd yn ffynhonnellau twyll, ffurfioldeb rhagrithiol, balechder a ffig ymddangosiadau, oeddent yn sier o fod yn ddi-nystriol i gywirdeb, ddwyfyllder ac onestrwydd.

Yr oedd cymaint o draul a gŵal gyda'r cyrph, yn debyg o fod yn arwain dynion i esgeuluso gŵala yn briodol am eu heneidiau wrth fyw yn y byd hwn; ac nis gallai cymaint o roddes angladdol, a chynifer o ddychymygton gweigion am ymdaith yr ysbryd ymadawedig trwy wlad y meirw, laf nag arwain i wmradd o ofergoedd, ac agor y ffordd i'r offeiriadaeth i farchogaeth y bobl a'u lletha yn draenus. Dyna mewn gwirionedd oedd sefyllfa yr Aiphthiaid yn amser Moses. Y mae pob gweddillion hanesiol a erys o'r cyfnod hwnw yn rhoddi y seiliau cryfaf i farnu fod eu sefyllfa foetol a chrefyddol yn hynod o lygredig, a diambhu fod eu tybiau, a'u hymarferiadau wedi llygru llawer ar eu caethweision Hebraidd. Cydnabyddir yn mhob oes o'r byd fod caethion yn dueddol iawn i efelychu eu meistriaid, ac y mae y gorchymynion a'r rhybuddion roddir i'r Hebraid ar ol eu mynediad allan yn profi nad oeddent hwythau yn eithriad i'r rheol gyffredin. Dywedir wrthynt: "Na wnewch yn ol gwellthred oedd gwlad yr Aiphth, yr hon y trigasoch ynddi;" "Bwriwch ymaith y duwiau a wasanaethodd eich tadan o'r tu hwnt i'r afon, ac yn yr Aiphth, a gwasanaethwch chiwi yr Arglwydd;" "Bwriwch ymaith bob un ffield-dra ei lygaid, ac nac ymhalogwch ag eulunod yr Aiphth. Myfi yw yr Arglwydd eich Duw ehw!"

Yn gymaint a bod yr athrawiaeth am anfarwoldeb a lywyd dyfodol wedi cael ei elam-ddesnyddio gan yr Aiphthiaid, nes egor ar goel-grefydd a llygredigaeth, a fod yr Hebraid wedi eu sefainio i raddau pell gan yr un pethau, gwelir yn Mhwm Llyfr Moses, amcan amlwg i wrthweithio y drwg a diwygio y genedl oddi-wrtho, trwy gadw yn ddystaw yn nghylch y pethau hyn; a thrwy beldio sefydlu unrhyw ddefodau crefyddol yn dal eysylltiad a marwol-aeth, ac a chladdidigaeth dynion, nac a chyflwr dyfodol y rha! ymadawedig.

4. *Y mae dygawrodd y Pum Llyfr yn nghylch anfarwoldeb a sefyllfa ddyfodol yn brwyf cryf o'u dwyfol darddiad.* Pwne sy'n deillwng o ymchwilliad yw, pa fodd y ffurfiwyd y trefniant Moesaidd. Hôna rha! mai gwaith Moses ei hun ydyw. Dywedant fod Moses yn ddyn call a galluog, yn ddysgedig yn holl ddoethineb yr Aiphthiaid, wedi bod y rhan flaenaf o'i oes yn y llys brenhinol, ac mai ei waith ef yw y gyfraith, ond ei fod yn hôni ei bod oddiwrth Dduw er mwyn iddi gael parotach derbynriad gan yr Israeliaid. Hôna Moses ei hun ei fod wedi ei derbyn oddiwrth Dduw, a chredodd yr Israeliaid ef; a chreda myrddiynau yr un peth heddyw. Ond gadawer pob rhagfarn o'r neilldu, ac edrycher ar y pwnc yn ddiadaedd yn ngoleuni rheswm. Tybier taw Moses oedd awdwr y trefniant. Yn yr alychliad hwnw beth allsed ddisgwyl ond fod delw ddynol arno, a'i fod yn ei amrywiol ranau yn dwyn delw Aiphth-

aidd. Gallsed disgwyl fod ei gyfraith yn traethu llawer am anfarwoldeb, am ddefodau angladdol, am dreigladau yn enaid trwy y byd isod, &c., yn ol dull yr Aiphthiaid. Gwyr pob cyfreithiwr fod gyfraith gyffredin Unol Dalacthau America ac arferion ei llysoedd, yn dwyn delw gyfraith Lloegr ac arferion ei llysoedd mewn llawys o bethau. Pe buasai gyfraith Moses o'i wneuthuriad ef ei hun buasai yr un mor naturiol disgwyl fod delw Aiphthiaid arai mewn llawys o bethau. Ond ai felly y mae! Rhaid dywedyd yn uchel a difioegai, naam. Y mae'r prif byndiau berthynai i grefydd, a chyfraith, a bywyd cymdeithasol yr Aiphthiaid wedi eu gadsol yn gwbl ddysylw yn Mhwm Moses. Beth mae hyn yn arwyddo, ac yn grochlefnid? Omi chesfydd pob dyn diduedd ac amhieldiof ei fod yn cyhoeddi yn uchel fod Moses yn yagrif-eau, nid o hono ei hun, ond dan gyfarwyddys Duw. Y mae absenoldeb pob crybwylliad am anfarwoldeb a gwynfyd a choep dyfodol yn y Gyfraith Moesaidd, wrth ystyried pwy a'i hyagrifonodd, a'r amgylchiadau dan ba rai y rhoddwyd hi, yn llawer cryfach prawf ei bod yn gynrych doethineb dwyfol ac wedi dysod oddi-wrth Dduw, na phe buasai yn crybwyll yn helaeth am y pethau hyn.

Yn awr tybiwa fod Moses wedi traethu am ysbryd anfarwol dyn, ac am ei helyntion ar eff ei ymadawiad a'r torph, gan sefydlu defodau claddidigol, angladdol a galarnodol, rywleth yn ol arddull yr Aiphthiaid, a Llyfr y Meirw, prif lyfr crefyddol y genedl hono. Gallant y synhonnell o'r hon y tynodd fod yn guddiedig am oesau a chenhedlaethau lawer; ond oddier pan gafodd Champollion afael yn yr aliwedd i agor y drws i fyned i mewn i drysorgelloedd yr hen Aiphthiaid, buasai y dirgelwch wedi cael ei ddadlennu i'r byd, a buasai dygedigion fel Lepsius, Brugsch, Mariette, Birch, &c., yn cyhoeddi yn hyf mai beathyea oddiwrth yr Aiphthiaid wnaeth y deddfroddwr Israeliaid; ac nad oedd ei gyfraith o roddiad Duw, ac nad oedd yntau ond arweinydd gwladol beiddgar, yr hwn oedd wedi llwyddo i dwyllo pobl amwybodus a choelgrefyddol ei fod dan arweinyddiad ac amddiffyniad neilliduoel Jehofa; a buasai yn anhawdd iawn gwrthsefyll ei rheymau. Ond er fod genym bob sail i greda fod Moses yn eithaf cyfarwydd a phrif lyfr crefyddol yr Aiphthiaid, ac a'r syniadau gynwysai am ysbryd dyn, a'i sefyllfa ar ei angau, ni wnaeth fwy o syto hono na phe buasai heb fod mewn bodolaeth! Y mae hon yn un o'r ffeithau mwyaf rhyddod mewn hanesiaeth, a'r unig ffordd i reit cyfrif am dani, yw trwy faentamio mai Duw ac nid Moses oedd awdwr y gyfraith a roddwyd i Israel. Yr oedd yr hwn a gadwodd Moses rhag rhoddi dim o'i ddysg Aiphthiaid ar y pen hwn yn ei lyfrad, yn medru "Mynegu y diwedd o'r dechreuaad, ac er cynt yr hyn ni wnaed eto." Fel hyn gwelir

fod dystawrwydd y Pum Llyfr yn nghylch aafarwoldeb a sefyllfa ddyfodol, yn un o'r profion gadarnaf dros ddwyfol darddiad y llyfrau hyn. *Parisville, Ohio.* DEWI EMLYN.

APELIAD AT DDYNION IEUAINQ.

Pregeth a draddodwyd mewn cyfarfod arbenig i fechgyn ieuainc masnachol Llundain.

GAN DWIGHT L. MOODY.

(Cyf. gan D. EMLYN EVANS, Cleveland, Ohio.)

"Yr hwn sydd yn gorchfygu a etifedda bob peth; ac mi a etifedda iddo ei ya Dduw, ac yntau a fydd i minau yn eidd." *Mat. xxi. 1.*

Mae llawer o bethau melus yn y Beibl, ond i'm meddwl i, dyna na o'r adnodyn melusaf. Dywed am olad ac aarhyddedd mwy gwerthfawr na phob peth a fedd ein daear ni. Pa ddyn go-ludog, pa fillynwr (*millionaire*) all ymgystadlu mewn golud a'r hwn a etifedda bob peth? Nid dywed Duw yn eglur wrthym, "Yr hwn sydd yn gorchfygu a etifedda bob peth." Hefyd, pa dywysog neu frenin all ymddyrechafu i'r fath eidda urddasol a'r hwn sydd i fod yn *fab Duw*? Oblegid Duw a ddywed wrthym, "Yr hwn sydd yn gorchfygu a fydd yn fab i mi." Ond yr hwn sydd yn gorchfygu ydyw. Gorchfygu pa beth? Wel, tybiaf fod y rhan fwyaf o honoch chiwi fechgyn ieuainc sydd yma wedi deffro i'r ffaith mai ymladdfa yw bywyd, ac mai an galed ydyw hefyd. Ond i'r Cristion ieuanc y mae yn wir yn ymdrechfa galed. Nid oes un dewisiad. Mae Satan a phechod o'n blaen: naill ai mae yn rhaid i ni eu gorchfygu hwy, neu hwy a'n gorchfygant ni. Rhaid i'r naill neu'r llall gymeryd lle. Nawr, yr wyf yn apello atoch chiwi, a oes geirych ryw sail i obeithio y gellwch orchfygu y diafol? Cofiwch ei fod yn hen ryfelwr medrus a chyfarwydd; nid llaw newydd gyda'r gwaith ydyw. Mae wedi bod wrthi am chwne mil o flynyddoedd, a gwyf am bob man gwan sydd yn aglyu a'n natar ni. Mae gan bob un sydd yma ryw bechod parod i'w amgylchu, rhyw ddi-fyng naillduol, ac y mae eich galya yn gweled hyn—cofiwch hyn. Mae ef yn gwybod pa le i gmosod arnoch; pa le a pha bryd i'ch cymeryd oddiar eich gwyliadwriaeth.

Byddai yr un mor reymol i'r bechgen bach sydd yn y fan yna i geisio gorchfygu dyn cryf a gwrol ag a fyddai i chwithau obeithio am orchfygu yr un drwg. Ni allasai yr un bach aros un foment o flaen dyn cyflawn oed; eto gallasai ymladd gyda mwy o rwyddineb, a mwy o obeith am fod yn llwyddianus nag y gallasech chiwi a minau ryfela a galya a dinarystrwr ein heneidiau. Dyna gyfaiili, druan, sydd yn hynod o ddigal-on. Beth yw'r trallod, fy nghyfailli? "Wel, yr wyf wedi bod yn caisio rhoddi i fyny xai o'm pechodau: nid oedd fy nghydwybod yn her-faith eamwyth mewn cyrylliad a hwy; felly yr oeddwn yn awyddus am eu rhoddi o'r peill-dia. Mi a drefnais i'w rhoddi o'r nailldu am

ddiwrnod neu ddau, ond buan y cwmpais wedi hyn, ac yn awr yr wyf yn waeth nag erioed."

Wel, ydych, wrth reswm: ac ni ellwch byth wrthsefyll hen ryfelwr, yr hwn sydd wedi cael yr holl floedd o flynyddoedd o gyfarwyddyd. Nid yw ond ffloineb trwyddi i gynyg at y fath beth, ac y mae y diafol yn gwybod hyn yn eithaf da. Os nad oes genyt ti ras Duw yn dy galon, y diafol a fyn dy gael yn gaethwas iddo. Cofiwch hyn, mai Duw neu y diafol sydd yn llywodraethu pob un sydd yma. Yr ydych yn gwasanaethu y naill neu y llall: ni ellwch wasanaethu pob un o'r ddau. "Ni all neb wasanaethu dau arglwydd: naill ai efe a gâr y naill ac a gasâ y llall, neu efe a lyn wrth y naill ac a ddirmyga y llall." Duw neu Mammon raid iddi fod. Os nad yw Crist o'n tu, nid ydyw ddim mwy na glaswellt o flaen y gwynt. Pa ddaw profedigaeith y mae ein cwmp yn sicr. Edrychwch ar ddyn. Yr holl chwe mil o flynyddoedd yma y mae wedi bod yn ceisio adeiladu iddo ei hun hunan-gyflawnder; y mae wedi bod yn ceisio eefyll yn ei nerth ei hun; ac edrychwch ar y *wreck* y mae wedi wneud. Mae Satan yn llywodraethu ar bob un sydd heb gymeryd Iesu (Crist) yn amddiffynnydd. Mae yn arfer llawer dull a modd i geisio ein rhwydo, ac yn wastad y doethaf a'r mwyaf cydweddus a'n hanian.

Yn awr, ni allaf ddwyed wrthy ch eich rhan ddiffygiol, eich pechod amgylchynol, ond mae Duw yn ei wybod. Mae rhai o'r bechgyn ieuainc pryderthaf a mwyaf addawol a ddaeth i Lundain erioed wedi cael eu rhwystro trwy ymwneud a'r ddiod feddwol. Yna y mae y chwarsudy, a'r neuadd gerddoriaeth: ni ellir eu galw yn ddim gwell na phyrth i uffern. Wedi hyn dyna y puteiniaid yna, dengain mil o honynt yn rhodie heolodd Llundain, yn hudo bechgyn ieuainc i farwolaeth. Nid wyf yn gwybod am un sfordd gyflymach yn yr holl fyd i fyned i lawr i'r pwll diwaelod na thrwy gyfrwng y puteiniaid yma. Wel ynte, pan y meddyliwch am yr holl wrthwynebwyr hyn, chiwi welwch mai ymladdfa yw bywyd—ymdrechfa ddychrynall; ac fe ga dynion ieuainc hyn allan yn fuan iawn. Gofynwch i'r henafgwyr sydd yma; hwy a ddywedant wrthy ch mai felly y mae. Mae gan hawb o honom demasiynau i'w gorchfygu—mae y diafol ar bob llaw yn gwylied am y cyfle lleiaf i'n dinystrio. Cefr dynion ieuainc weithiau yn siarad yn ysgafn am bethau felly. "O! nid ydim ddim ond hau ein cathod gwyllt." Wel, cofiwch y bydd yn rhaid i chiwi eu medd, ynte. "Beth bynag a hawo dyn, hynny hefyd a fedd efe." Mae eich dyddiau medd yn dyfod yn gyflym iawn. Beth ydych chiwi yn ddisgwyli fedd? Pan byddo dyn yn hau gwenith, nid yw yn disgwyli medd celrch neu gloron. Os ffachys y mae wedi hau, nid ydyw yn disgwyli medd gwenith. Na, efe a ddisgwyli am y peth mae wedi hau. Nid yn unig hyn, ond efe a ddisgwyli lawer mwy

na'r hyn a hauodd. Os hana ddyrnaid, bwriada gael bwsfel. Wel, y mae yr un fath yn gywir yn y fan yma. Fechgyn ieuainc, os y gwynt a hauwch, disgwyllwch fedd y corwynt.

Pan oeddwn yn arddangosfa Paris yn 1867, gwelais ddarlun a gyffyrddodd a'm teimlad mewn modd hynod. Galwent ef, "Hau chwyn," ac yr wyf yn credu mai dyna y darlun mwyaf erchyll ei olwg a welais erioed. Yr hwn oedd yn hau oedd yn cael ei ddarlunio gyda gwyneb-pryd gwrth-yrol, hagr ac echrslawn; ac o'r cwd a garial wrth ei ochr yr oedd yn hau dyrneidiau bychain o hadau. Pa le bynag yr oedd yn hau ei chwyn, tyfent braidd yn unfongrychol. "Hau chwyn!" och dyna fel! Pruddaidd a gwrth-yrol fel yr edrychai, nid oedd ond y gwrlonedd. Wel, onid gwell o lawer iawn ydyw gorchfygu y tueddiadau a'r chwantau drygionus yma, na thrwy eu hau gael medd y fath gnydau ofnadwy? Yr wyf yn credu y cyfaddefwch oill mai gwell ydyw eu gorchfygu, ond gofynwch i mi, Pa fodd y gallaf eu gorchfygu? Oni ddywedasoeh wrthym yn barod na allwn ni eu gorchfygu?"

Dyma gablwr: dywed ef ei fod wedi ceisio yn ofer i orchfygu ei bechod amgylchynol, ac na all ei attal. Dywed un arall, "Mae genyf y fath dymer ddychrynlyd; mae fy nhymer yn fynych yn myned yn feistr arnaf. Mae arnaf gywilydd o honof fy hun; ond yr wyf wedi ceisio amryw droion i'w gorchfygu; yn wir, pa amlaf y ceisiwn wneud hyny gwaeth fyth yr oeddwn yn myned." Ydych wedi trelo; clywsoch ryw bregeth sobr, a dywedasoeh wrthyeh eich hun, "Wel, yr wyf yn gwybod nad wyf yn iawn; mae yn rhaid i mi ddechreu dydd Llun, a throldalen newydd." Pan ddaeth dydd Llun, hwnw oedd y diwrnod gwaethaf a gawsoeh erioed. Ychydig amser wedi hyny clywsoeh bregeth argraffiadol arall, neu bu rhyw ddygwyddiad rhagluniaethol i'ch dychrynu—efallai i chwi golli cyfaill mynwesol; a thrachefn yr ydych yn penderfynu i ddiwygio a gwneud yn well yn y dyfodol. Beth oedd y canlyniad? Methasoeh yn eich amcan.

Yn awr, yr ydych eisiau i mi ddywedyd wrthyeh pa fodd y gellwch orchfygu y pethau hyn. Wel, yr wyf yn dweyd wrthyeh yn onest, Nis gallaf. Nid wyf wedi dyfod yma i'r perwyl o'ch arwain i orchfygu y byd, y cnawd, a'r diafol. Ni ellwch, ac nid ydych erioed wedi gwneud hyny, pe buasoeh wedi trelo am oes gyfan. Byddai crystal i mi ddweyd wrthyeh am hedeg i'r lleuad ar unwaith. Ni fu y dyn hwnw erioed mewn bodolaeth a allasai orchfygu y diafol. Ah! mae tywysog y byd hwn lawer rhy gadarn i ni. Gorweddwn wrth ei draed yn anafus a briwiedig, yn hollol ddigymorth, fel aderyn yn magl yr heliwr. Beth sydd i wneud yntef? Mae Duw wedi rhoddi ei Fab ei hun fel Gwaredwr, fel Achubydd. Mae ef yn abl i orchfygu ein gelyn penaf. Cofiwch hyn, mae angen Gwar-

edwr ar bob un o honom, a'i enw ydyw Crist Iesu, yr hwn a ddaeth i wared ei bobl oddiwrth eu pechodau. Nid ydyw y dyn hwnw yn byw ar y ddaear yma, nad oes arno angen Gwaredwr. Nid ydych ddim gwell o geisio adgyweirio yr hen ddyn; nid yw eich pruddweithio a'ch adgyweirio o un defnydd; mae'r hen ddyn yn eithaf drwg, yn hollol ddrwg; ac y mae yn rhaid iddogael ei dori fwrdd yn llwyr. Paham y gwastraffwch eich amser i geisio myned frnefodd trwy eich gweithredoedd eich hun? Chwi a wyddoch na ellwch byth ei wneuthar—byth bythoedd. Rhowch heibio drelo! Yr wyf yn deisyf arnoch yn enw fy Meistr—attaliwch! attaliwch! Rhowch y frwydr i fyny, agadewch i Iesu Grist eich achub chwi. "Ti a elwi ei enw ef Iesu, oblegid efe a wared ei bobl oddiwrth eu pechodau."

Ugalm mlynedd i'r mis diweddar yr oeddwn yn crwydro mewn tywyllwch, yn chwilio am fy ffordd fy hun, pan ddaeth Mab Duw ar draws fy llwybr; ac y mae y byd yma wedi dyfod yn fydd newydd i mi byth oddiar hyny. O, yr wyf yn cofio yn dda fel yr ymddisgleiriodd goleu ar fy llwybr, fel y daeth pob peth yn newydd i mi; ac yr wyf am ddywedyd wrth bob dyn ieuanc yn y fan yma, Dyna beth sydd eisiau arnoch—cael eich gwneud yn greadur newydd. Ond dywed bachgen ieuanc arall, "Nid wyf yn gwybod paham y mae yn rhaid i mi gael fy namio, o herwydd fy mod wedi cael fy ngeni yn bechadur." Goddefwch i mi ddweyd yn y fan yma, os oes rhywun yn golledig, nid o herwydd ei eni mewn pechod y collir ef, ond o herwydd iddo ddirmygu y Gwaredwr. Nid o herwydd na wna Duw roddi nerth i ni i wrthsefyll treialon a themtasiynau; ond o herwydd eia bod yn dirmygu ei anrheg—ei anrheg o iachawdwriaeth, ei anrheg o ras i orchfygu yr un drwg. Fy nghyfeillion, gwnewch gymeryd anrheg Duw. Dim ond i chwi dderbyn Iesu Grist fel eich Gwaredwr, chwi a fyddwch abl i orchfygu. A chan orchfygu ni a gawn ein gwneud yn blant i Dduw. Cofiwch fod Duw yn hofran uwch ein penau yma heno; mae yn edrych i lawr ar yr adeilad yma i gael gweled a oes yma rywun a dderbynia ei anrheg. Y fath anrhyddedd i gael ein galw yn blant Duw. Byddai pob un yn falch pe buasai yn cael ei fabwyslada y blentyn i'r Frenhines; mor falch y buasem pe buasem yn feiblon i dywysogion neu frenhin-oedd! Eto dyna beth mae Duw yn gynydd i ni. Bod yn blant i Dduw! Syn meddwl fod dynion yn gwrthod, yn esgeuluso, ac yn weithredol yn gwrthwynebu cynyg Duw. Gadewch i mi ddeisyf arnoch, peidiwch a dirmygu y feddygriaeth rhag pechod; yr unig ffordd yw trwy Iesu Grist. "Wel, yn awr," medd un arall, "mi hoffwn yn burton i gael y feddygriaeth yma, ond pa fodd y gallaf ei chael?" Yn syml iawn; trwy edrych ar Iesu, a dim arall.

"O! yr adnod werthfawr hono: "Deuwch ataf i bawb a'r y sydd yn flinderog ac yn llwythog, a mi a esmwythâf arnoch;" a'r un arall hono, "Megis y dyrchafodd Moses y sarff yn y diffaethwch, felly y mae yn rhaid dyrchafu Mab y dyn; fel na choller pwy bynag a greddo ynddo ef, ond caffael o hono fywyd tragywyddol."

Yr wyf yn cofio, wedi un e'n brwyddau dychrynlyd—yr oeddwn yn y fyddin, yn gweini ar y milwyr—pan ar ol gorwedd i lawr un meson, wedi deuddeg, i gael ychydig orphwys, daeth dyn ataf a dywedodd wrthyf fod milwr clwyf-edig am gael fy agwled. Aethum at y tŷan archolledig, yr hwn oedd bron tŷan ei anadl iolaf; galwai arnaf wrth yr enw caplan, ond nid oeddwn yn y swydd hono. Dywedodd, "Caplan, yr wyf yn dymuno arnoch i'm cynorthwyo i farw." Atebais ef trwy ddweyd, Mi a'ch cynorthwywn pe y gallaswn. Cymeraswn chwi ar yr ysgwyddau a chludwn chwi i mewn i deyrnas Dduw pe y gallaswn; ond nis gallaf. Gallaf ddweyd wrthyfch am un sydd yn alluog i wneud hyny. A dywedais wrtho am Iesu Grist, ei fod yn ewillysgar i'w achub; ac fel y daeth Crist i'r byd i geisio ac i gadw y rhai a gollasid. Orybwyllais addewid ar ol addewid, ond yr oedd pob peth yn dywyll, ac ymddangosai fel pe buasai cysgod marwolaeth dragywyddol yn amgylchu ei enaid.

Nis gallaswn ymadael ag ef, ac o'r diwedd meddyliais am y drydedd bennod o Ioan, a dywedais wrtho, "Edrychwch yma, yr wyf yn myned i ddarlennu i chwi yn awr ymddyddan a gymerodd le rhwng Iesu Grist a dyn a aeth ato pan oedd yn yr un sefyllfa meddwl a chwi, ac a ymholodd pa beth oedd i'w wneud i fod yn gadwedig." Darlennais yr ymddyddan iddo, a gorwedda gan edrych yn ddirifol arnaf, ac ymddangosai fel pe buasai pob gair yn myned i'w galon, yr hon oedd yn agored i dderbyn y gwirionedd. Pan ddaethum at yr adnod yr hon a ddywed, "Megis y dyrchafodd Moses y sarff yn y diffaethwch, felly y mae yn rhaid dyrchafu Mab y dyn, fel na choller pwy bynag a greddo ynddo ef, ond caffael o hono fywyd tragywyddol," gwaeddodd y tŷan, "Arosweh, syr; ydyw hynna yn y fan yna?" "Ydyw, y mae oll yma." Yna dywedodd, "Byddwch chwiystal a'i ddarlennu i mi unwaith eto?" Darlennais ef drachefn. Tynodd y dyn archolledig ei ddwy law yn nghyd, a dywedodd, "Bendithwch Dduw am hynna. Byddwch crystal a'i ddarlennu drosodd eto?" Darlennais iddo drachefn, a'r adnodau canlynol hefyd, "Canys felly y carodd Duw y byd, fel y rhoddodd efe ei unig-anedig Fab, fel na choller pwy bynag a greddo ynddo ef, ond caffael o hono fywyd tragywyddol. Oblegid ni ddanfomodd Duw ei Fab i'r byd i ddamnio y byd, ond fel yr achubid y byd trwyddo ef."

Darlennais y bennod trosodd, ond yn mhell

eyn ei diwedd yr oedd wedi cau ei lygaid. Ymddangosai fel pe buasai wedi colli pob dyddordeb yn y rhan ddiwedda'r o'r bennod, a phan orphenais yr oedd ei freichiau yn blededig ar ei ddwyfron, gwen yn gorphwys ar ei wynaeth, a'i anobaith wedi ei adael. Yr oedd ei wfasau yn crynu, a chlywaes ef yn eistal yn ddistaw, "Megis y dyrchafodd Moses y sarff yn y diffaethwch, felly y mae yn rhaid dyrchafu Mab y dyn, fel na choller pwy bynag a greddo ynddo ef, ond caffael o hono fywyd tragywyddol." Agorodd ei lygaid, edrychodd arnaf, a dywedodd, "O, caplan, mae hyayna yn ddigon; dyna yr oll sydd angenrheidiol arnaf." Ac yn mhon ychydig orlawn aeth ymaith yn un o gerbydau y Gwardwr, a chymerodd ei eistedd yn nheyrnas Dduw. O, bechadur, ti eili fod yn gadwedig yr awrhon. Edrych a bydd fyw. Duw a gynorthwyo bob enaid colledig yma heno i edrych ar Oen Duw, yr hwn sydd yn cymeryd ymaith bechodau y byd. Fechgyn ieuainc, mae arnoch angen Iesu Grist. Mae arnoch ei angen yn awr yn fwy nag erioed. Pob dydd yr ydych yn byw, mae pechod a'r byd yn tyfu yn gryfach yn eich calonau, ond Efe a'ch cynorthwya chwi, a chwi a ellwch orchfygu, os derbyniwch ef. Y mae ef wedi gorchfygu yr un drwg. Bu brwydr ddyrchynlyd ar Galfaria; yno, yn nghanol caddug tywyllwch ar ganol dydd, yr oedd llew Judah a llew uffern i gynnal brwydr. Ac un galed ydoedd hefyd; ond Crist a orchfygodd. Ac yn awr, os gwnawn ni gymeryd cysgod wrth gafa y Gorchfygwr, gallwn fedi o ffwrystiau llawn y fuddugolaeth ogoneddus hon. Derbyniwch ef, a chwi a fyddwch yn ddiogel am amser ac am dragywyddoldeb, a byddwch yn alluog i floeddio awch angau ac uffern; a bod yn feddianol ar fywyd tragywyddol; byddwch yn alluog i edrych i fyny a dweyd yn ddistaw a digyffro, "Duw sydd Dad i mi." Meddylwch am hyn, yr Hollalluog tragywyddol yn Dad i ni! Y fath ymddarostyngiad rhyfeddol! O, fy nghyfeillion, derbyniwch ef yn awr! Nid wyf yn gwybod am un cyfnod yn ystod eich bywyd y bydd mor agos i chwi a'r amser presenol. Nis gwna a fydd cymaint o weddïau byth mwy na myned i fyny drosodd. Fechgyn ieuainc, y mae eich mamau gartref mewn ymdrech â Duw ar eich rhan. Nid wyf yn gwybod pa aser o lythyras yr wyf wedi dderbyn oddiwrth famau, yn dywedyd wrthyf y buasant hwy yn gweddio holl amser y cyfarfod yma dros eu meibion. A odd-efwch chwi i'r cyfle hwn fyned heibio? Efallai na cheuwch un arall byth mwy.

Mae gan rai pobl ieuainc syniadau anghywir am Dduw. Yr oeddwn yn arfer meddwl fod Duw yn fy nghasau, pan ddarlennwn yr adnod, "Mae Duw yn ddigllawn beunydd wrth yr annuwiol." Ond pan feddylwch am dapo yn briodol, y mae y prawf cryfaf a ellir gael fod Duw yn caru y pechadur. Meddylwch fod rhyw

blentyn dieithr yn lladrata, a ydwyf fi yn ddig? Nag ydwyf; beth wyf fi yn hidio? Ond os fy mhientyn fy hun fydd yn lladrata, yr wyf yn ddig; o herwydd fy mod yn ei garu, ac yn awyddus am ei weled yn gwneud yn iawn. Felly Duw, o herwydd ei fod ef yn caru y pechadur, sydd yn ddig wrtho am ei bechod. Ond y mae wedi darparu ffordd o adheddychiad. Yn mhell cyn hyn, ar Galfaria, y gorphenwyd y gwaith yna. Pedwar cant ar bymtheg o flynyddau yn ol, gadawodd Mab Duw y nefoedd a daeth i lawr i'r dddear, fel y gallasai agor ffordd i ni yn ol i synwys y Tad, lle y bydd heddwch a llawenydd tragywyddol. Mae hon yn gyfng yn eich bywyd chwi, fechgyn ieuainc. Meddylwch am yr holl weddian sydd yn cael eu ddefon i fyny drosoch, a chymaint o Grist'nogion sydd yn erfyn drosoch—y fath don o weddian sy'n myned i fyny drosoch. Efallai na chyfarfyddwn byth mwy ar y dddear, ond ni a gyfarfyddwn oll o facen llys y farn. Byddwch ddech yn awr. O, na fusasai genyf iaith angelion y nefoedd, fel y gallwn ddeisyf arnoch, "Cymoder chwi." Na feiddiwch adael yr adeilad yma heno heb Grist, yr wyf yn ddeisyf, yr wyf yn grefu arnoch. Yn awr neu byth ydyw hi. A wnewch chwi anfon i'r lan lof uchel, "Arglwydd, pa beth a fynd i i mi ei wneuthur?" Eife a'ch ateba chwi ac achuba chwi.

Efallai fy mod yn siarad wrth ryw fab afradlon. Gadewch i mi ddweyd hanesyn bychan wrthy, yr hwn wyf wedi adrodd lawer o weithian, ond mi a'i dywedaf unwaith eto, gan nad wyf erioed wedi ei draethu heb ei fod wedi gyrhaedd rhyw galon.

Aethum i gyfarfod yn Chicago ychydig flynyddau yn ol, a chododd bachgen ieuanc ar ei draed a dywedodd, "A wnewch chwi ganiatau i mi ddwyrd ychydig eiriau wrth y bobl ieuainc yma?" Ar y cyntaf, gan ei fod yn ddielthir i mi, meddyliais na chanjatawn iddo; meddyliais hefyd y gallai fod ganddo genadwri oddiwrth Dduw; felly dywedais wrtho, "Ewch rhagoch." Ac yno y bu am gryn amser yn crefu arnynt am dderbyn Iesu Grist fel eu Gwardwr; dywedodd wrth derfynu, "Os oes gan rai o honoch dadau neu famau, pa rai sydd ddiwyd dros eich achublaeth, gwnewch ymddwyn tuag atynt yn garedig, o herwydd ni fyddant gyda chwi yn wastad. Myfi oeddwn unig fab, ac yr oedd genyf dad duwiol, yr hwn a aeth i lawr i'r bedd yn gweiddio droawyf, o herwydd yr oeddwn yn fachgen cyndyn. Wedi i fy nhad farw, dechreuodd fy mam fod yn fwy pryderus nag erioed. Ar droion buasai yn wlo wrth ddywedyd wrthy, 'O, fy machgen, pe buasch chwi yn Gristion, mor hapus y buaswn.' Llauer noson olwais hi yn ei hystafell yn wlo ac yn llefain ar Dduw dros ei mab. Rhaid i mi ddyfod yn Gristion neu fyned oddiartref. Felly rhedais gwaith. Aeth llawer o amser heibio cyn i mi

glywed eim o'i hanes, a phan glywais yr oedd yn wael iawn; a daeth hyn i fy meddwl, 'Efallai y bydd farw; mi a af yn ol.' Ac yna meddyliais, 'Os af adref yn ol, bydd rhaid i mi ddyfod yn Gristion. Nid af ddim.' Pan glywais oddiwrth fy mam drachefu, yr oedd lawer yn waeth; yna daeth y meddwl ataf, 'Pe buasai i fy mam farw, a minau heb ei gweled, ni fadduawna byth i mi fy hun.' Felly cychwysais ar fy nhait.

"Nid oedd yr un reilffordd yn myned i mewn i'r pentref—felly yr oedd yn rhaid i mi gymeryd cerbyd. Cyrhaeddais y pentref oddenta machludiad haul; yr oedd y lleuad yn dyfod i'r golwg. Yr oedd fy mam yn trigianu oddenta milltir a haner o'r pentref, ac i fyned gartref yr oedd yn rhaid i mi fyned heibio han fywast y pentref, ac wrth fyned heibio meddyliais yr awn i weled bedd fy nhad, ac i edrych oedd yno fedd newydd ei dori. Fel yr oeddwn yn agosau, dechreuodd fy nghalon grynu, ni allwn ddweyd pahan. Dangosodd y lleuad i mi fedd newydd ei agor, a phryd hynny am y tro cyntaf y daeth i fy meddwl, 'Pwy sydd i weddio dros fy enaid colledig yn y dyfodol? Mae nhad a mam wedi huno.' Codais ychydig o'r pridd i fyny, a cheffais allan ei fod yn wlyh, a theffais fy hun ar fedd fy mam. Ni ddarfu i mi symud troed na llaw cyn toriad y wawr; ond cyn i mi ymadael â'r bedd hwnw yr oedd Duw fy mam wedi dyfod yn Dduw i minau. Ac yn awr, fechgyn ieuainc, yr wyf yn credu i Dduw'er mwyn Iesu Grist faddo i mi y noson hono, ond ni fadduais byth i mi fy hun."

Fachgen ieuanc, os oes genyt fam yn gweiddio, neu dad yn gweiddio, gwna ymddwys yn garuaid tuag atynt, o herwydd ni fyddant genyt fi yn wastad; yn fuan byddant oll wedi myned, a bydd y llais yna sydd yn bresenol yn gweiddio drosot ddydd a nos, yn eithaf tawel yn y bedd. Am hynny, heno, tra y maent hwy yn gweiddio, ceisiwch deyrnas Dduw; ac ni chmyr lawer o amser i bechadur pryderus a Gwardwr awyddus i gyfarfod. Bydded i bob calon gael ei dychafu yn awr, gyfeillion, at Grist, mewn gweiddio dros bob enaid sydd heb ei achub yn yr adeilad yma heno.

Os cymerwch y cynyg yma o drugaredd, a derbyn gras i orchfygu, yna byddwch yn ymbleseru yn yr adnod yma: "Yr hwn sydd yn gorchfygu a etifedda bob peth: ac mi a fyddaf iddo ef yn Dduw, ac yntau a fydd i minau yn fab." Gadewch i mi weddio am i bob fachgen ieuanc o fewn y muriau yma i dderbyna Iesu Grist fel ei Wardwr heno.

Y CYSYLLTIAD SYDD RHENG MARWOLAETH CRIST, AC AILENEDIGAETH.

(Parhad o'r t. d. 263.)

A chan mai fel rhyddweithredydd y rhaid i bob pechadur adael ei ffordd drygionus, a dych-

Wneid a'r yr Angliwydd, a bod hyn yn cymeryd lle trwy ddylanwadau moesol: sylwaf yn i. Ar *Y cyfylltiad sydd rhwng marwolaeth Crist ac allenedigaeth fel gallu moesol i droi yr enaid.*

Gallu moesol cryf iawn oedd gan Satan pan y llwyddodd i demtio y ddynoliaeth ar y cyntaf; ond gallu creadur oedd ar y goren. Ond, er hyn, aeth dynolryw mor isel trwy bechod fel yr oedd angen am allu anfheidrol i'w dwyn o gaethiwerd eu llygreddigaeth. Fel y sylwyd, nid galla antunyddol oedd elstia i effeithio ar yr enaid. Na, yr oedd yn rhaid cael gallu moesol—y gallu hwn a effeithiai arni i ffieldio pechod yn ei holl agweddau. Ac yn marwolaeth Crist y cawn y gallu moesol cryfaf yn y llyweddigaeth foesol—Gallu Duw.

Effeithia ar yr enaid trwy ddangos i'r byd wir gymeriad Duw,

ei Greawdwr a'i Gynaliwr. Nid oes dim yn datguddio cymeriad Duw mor gyflawn a marwolaeth Iesu Grist. Dengys ar y naill law, fod ganddo anfheidrol barch i gyfraith ei lywodraeth, ac ar y llall anfheidrol gariad at ddynolryw, er eu trosedd. Nis gallai dim fod yn fwy effeithiol er dangos i holl ddelliaid ei deyrnas (angylion a dynion) ei fod yn awdwr trefn, ac yn "lân-ach ei lygaid nag y gallai edrych ar anwiredd," na marwolaeth iawnol ei Fab. Profa hyn i hawb nad oedd ganddo ef ran na chyfran yn nygiad pechod i'r byd. Yr oedd ar y dyn elstia deall mwy am ei Greawdwr, yn erbyn yr hwn y troseddodd, fel nas gallai amheu ei gyflawnder a'i sancteiddrwydd tra yn ymddwyn mor dirion tuag ato yn ei ragluniaeth. A thrwy farwolaeth y Cyflawn dros yr anghyflawn y llenwid y galon ddynol a chariad a llawenydd.

Yr oedd hyn yn ddigon i'w hoddioni fod gan Dduw "feddyliau o heddwoh," ac y gallai fadd-eu ei phechod a'i thwyll. Ac nid yn unig hyn. Teimla y pechadur fod dylanwad "y groes" yn ddigon "narthol i fwrw cestyll o annuwioldeb i'r llawr," a "dattod gweithredoedd y diafol" o'i fewn ef.

Y mae dynion wrth sylu ar y fath gydbethiad ardderchog o rinweddau awyryol, yn naturiol deimlo arwydd rhag gweud dim yn groes iddynt.

Gwelir yr egwyddor hon yn dod i'r golwg mewn teulu. Ofna y plentyn rhag gwneud drwg yn mhresenoldeb ei dad (yr hwn a dybia sydd mor dda), a thrwy ei ofal a'i garedigrwydd tuag ato daw yn raddol i gofiedio yr unrhyw egwyddorion a'i dad. Felly hefyd y pechadur wrth edrych ar ogoniant Duw trwy farwolaeth ei Fab, a ddygir nid yn uing i ofni pechu yn ei erbyn; ond a newidir i'r unrhyw ddaliw o ogoniant i ogoniant, megis gan Yspryd Duw.

Yr oedd ddblygiad o agwyddorion cymeriad Duw trwy farwolaeth ei Fab, yn effeithiol iawn ynddo ei hun i gynrychiolau cyffelyb yn enaid y pechadur. Yr oedd gan y ddaddd foesol ddy-

lanwad mawr i adgyweirio yr enaid. Ond yr oedd y ffaith alarus fod dyn yn gondemnedig ganddi, yn mawr ielhaiu ei dylanwad. Ond, pan gyeylltwyd dddaf ag Efengyl i effeithio ar y galon trwy farwolaeth Iesu Grist, cafwyd y gallu moesol cryfaf i ddwyn dyn o gyfeiliorni ei fyrdad at Dduw, a phroffodd felly yn mhob amgylchiad. Canys y mae gwaed Iesu Grist ei Fab ef yn ein glanhau ni oddiwrth bob pechod. Y mae hyn yn cynwys mwy na maddeuant. Y mae yn "allu Duw er iachawdwriaeth (oddiwrth bechod) i bob un a'r sydd yn credu."

Y mae athronyddion a dyagedigion y byd wedi ceisio diwygio cymdeithas trwy reolau a gorchymynion. Ond y mae hanesiaeth yn profi mai ofer fu eu cais. Ond y mae angau Crist, trwy ras Duw wedi dwyn iachawdwriaeth i hawb erioed a'i derbyniodd;—"Gan eu dysgu i wada annuwioldeb a chwanta bydol, a byw yn sobr, ac yn gyflawn, ac yn dduwiol, yn y byd sydd yr awrhon. Gan ddygwyl am y gobaith gwyafydedig, ac ymddangosiad gogoniant y Duw mawr, a'n Harglwydd Iesu Grist, yr hwn a roddes ei hun drosom i'n prynu ni oddiwrth bob anwiredd, ac i'n puru ni iddo ei hun yn bobl briodol awyddes i weithredoedd da."

Gwnaeth Iesu Grist fwy o les i'r byd trwy ei fywyd na phawb eraill fu ynddo erioed: ond trwy ei farwolaeth y mae yn gallu tynu pawb ato ei hun. A pha ryfedd? Yr oedd y galon ddwyfol a'r ddynol wedi cydgyfarfod yma, i dywallt eu cariad, i gymell y ddynoliaeth i ffol rhag y lliad a fydd, a dod i gymod a Duw ei Greawdwr a'u Cynaliwr.

II. *Y mae y cyfylltiad sydd rhwng marwolaeth Crist ac allenedigaeth yn Gyfryngol.*

Nid yn unig y mae marwolaeth Crist yn allu moesol i effeithio troedigaeth y pechadur, ond y mae hefyd yn gyfwrng trwy yr hwn y derbynla y pechadur holl foddion yr allenedigaeth: sef dylanwadau yr Ysbryd Glân a gwirioneddau'r Efengyl. Defnyddia Duw luaws o wahanol gyfryngau eraill i ddwyn y rhai hyn at y pechadur. Ond ni effeithir yr allenedigaeth byth heb y rhai hyn. Priodolir y gwaith mawr hwn i wahanol gyfryngau yn yr Ygrythyrau Sanctaidd.

Eba'i y Gwardwr wrth Nicodemus—"Yn wir, yn wir, meddaf i ti, Oddieithr geni dyn o ddwfr ac o'r Ysbryd, ni ddiehon ef fyned i mewn i deyrnas Dduw." Ioan hefyd—"Y rhai a aned nid o waed nac o ewylllys y cnawd, nac o ewylllys gwr, ond o Dduw." Yn y manau uchod cawn allenedigaeth yn waith yr Ysbryd. Paul a ddywed—"Canys pe byddai genych ddeng mil o athrawon yn Nghrist, er hyn, nid oes i chiw namawr o dadau, canys myfi a'ch ceubedlais ohwi yn Nghrist, trwy yr Efengyl." Defnyddir yr un gair yma am waith Paul, ag a briodolir i Dduw mewn man arall. Pedr a ddywed—"Gwedi puru eioh eneidiau, gan af-addhau i'r gwirionedd trwy yr Ysbryd."

Weithian grochwn fod bob amaer ddau, a'r rhan amlaf dri o gyfryngau, yn y gwaith mawr o ailenedigaeth.

Dysgir ni gan rai duwinyddion mai gwaith yr Ysbryd yn unig ydyw aileni pechadur; a dyfynant adnodau a briodolant y gwaith i'r Ysbryd, i brofi eu goeidiad. Ond byddal yr un mor resymol dyweyd mai gwaith y pechadur ydyw, a dyfynu yr adnodau a'i priodolant iddo yntau. Ond y gwirionedd yw fod gan y naill a'r llall ran yn y gwaith mawr hwn. Canys ni ufuddhâi y pechadur byth heb y dylanwadau dwyfol, y rhai ydynt oll yn eiddo Duw; ac ni effeithlai y rhai hyn arno, heb iddo ymostwng iddynt trwy ffydd. Gan hyn y mae Duw wedi trefnu i ddyn fod yn oddefydd a gweithredydd yn ei ailenedigaeth: a hyn yn y fath fodd fel y cauld allan bob ymfrost oddiwrth y dyn. Os ymfrostia dyn o gwbl, rhaid iddo ymfrostio "yn nghroes ei Arglwydd Iesu Grist." Canys yn mae yn rhwymedig am bob peth i Angen y Groes, hyd yn nod ei fodolaeth. Ar sail yr addewid o "had y wraig" yr arbedwyd dynolryw; am hyn y dywed Paul mai "er gwerth y'n prynwyd," ac fod y corff a'r ysbryd yn eiddo Duw. A'r un modd y gellid dyweyd fod pob peth a fwynheir genym yn deilliaw o Dduw trwy ein Harglwydd Iesu Grist. "Canys o'i gyflawnder ef y derbyniasom ni oll." Heb ei farwolaeth ef "ni wnaethpwyd dim a'r a wnaethpwyd" yn ailenedigaeth y pechadur.

Y mae holl foddion gras sydd i argyhoeddi y byd a'i ddwyn yn eiddo ein Harglwydd ni a'i Grist ef yn seiliedig ar ei farwolaeth.

Heb y cyfrwng hwn ni allasai gweiniogion Duw bregethu edifeirwch a maddeuant pechodau. Ni chawsem weinidogaeth yr Ysryd oni buasai i Grist farw drosom. A hyn yw y rhestrwm ei fod yn *Ysbryd y bywyd, a'r gogoniant; y gras, a'r gweddianu* i'r credinwyr—ni allasai byth eu dyddanu a'u santeiddio ond trwy angheu y Gwaredwr. Y mae pob gwirionedd a ddatguddiwyd erioed i bechadur, yn allu Duw er ei iachawdwriaeth "fel y mae yn yr Iesu." Dyna y pahan y cymer yr Ysbryd Santaidd o eiddo yr Iesu ac a'u mynega i ni. Canys rhaid oedd cael y gwirionedd yn bur a chyflawn "fel y mae yn yr Iesu" cyn y purid ac y santeiddid ni oddiwrth "weithredoedd meirwon."

Trwy farwolaeth Crist y caniateir i ni agosau at Dduw i ofyn am fendithion ysbrydol, y rhai ydynt yn anheggorol angenrheidiol i ni i fyned drwy y byd "yn fwy na chonewerwyr trwy yr hwn a'n carodd." A hyn yw y sail a'r "stierwydd gobaith" y gorphenir y gwaith da yr hwn a ddechreuwyd ynom hyd ddydd Crist, pan y cawn fod gydag ef, ac yn dragwyddol debyg iddo, heb arnom na brycheuyn na chryohl ni na dim o'r cyfryw.

III. Y mae y cywylltiad cydd rhwng marwolaeth Crist ac ailenedigaeth yn amodol.

Nid yw cariad anfeidrol Crist byth am eagesodi y dyn yn ei bechod nac am gefnogi segurdd ynddo mewn unrhyw fodd. Na, y mae am adeil iddo gael perffaith chwaren teg i ddadblwygu ei alluoedd, yn ei ailenedigaeth, fel yn mhob peth arall, er mai trwy ei farwolaeth y cyrhaeddir hyn. Nid yw y ffaith mai ar amodau y dwbynia y pechadur fendithion marwolaeth Crist yn *deihau* eu grauloarwydd. Gweithredol dyn ar yr egwyddor hon cyn pechu. Yr oedd parhad ei fywyd dedwydd yn Eden yn dibyn ar iddo beidio bwyta o ffrwyth y pren gwaharddedig. Nis gallai ddiogelu ei fywyd antaeid heb gydymffurfio â deddfau ei iechyd. Dyn drefn a ddeddf foesol hefyd: "Canys y dyn a wna y pethau hyn (sef pethau y ddeddf,) a fydd byw ynddynt." Ac er fod profiad dynolryw yn tystio nad oes ddyn ar y ddaear a wa ddaioni ac ni phecha; ac felly yn gallu hawlio y bywyd tragwyddol; geasyd yr efengyl o'i faen sierwydd gobaith trwy farwolaeth Iesu Grist i gyrhaedd hyn. Dywed Paul "fod deddf Ysbryd y bywyd yn Nghrist Iesu wedi ei ryddhau oddiwrth ddeddf pechod a marwolaeth. Canys yr hyn ni allai y ddeddf o herwydd ei bod yn wan trwy y cnawd, Duw a ddanfonodd ei Fab ei hun y'nghyffelybiaeth cnawd pechadurus, ac am bechod a gondemniodd bechod yn y cnawd. Fel y cyflawnid cyfiawnder y ddeddf ynom ni, y rhai ydym yn rhodio nid yn ol y cnawd, eithr yn ol yr Ysbryd."

Y mae yr adnodau hyn yn profi yn amlwg fod yn rhaid i gyfiawnder y ddeddf gael ei gyflawni ynom ni neu trwom ni fel rhyddweithredyddion. Y mae cariad Crist trwy ei farwolaeth yn cymell pawb i "roddi eu cyrff yn aberthau byw, santaidd, cymeradwy gan Dduw, yr hyn yw ein rhesymol wasanaeth." Gofynir i ni "fyw yn addas i efengyl Crist" a "chweychu didwyll laeth y gair;" i "beidio cydymffurfio a'r byd hwn, ond ymnewidio trwy adnewyddiad ein meddwl; fel y profom beth yw dalonns a pherffaith ewyllys Duw." Y mae Duw yn gorchymyn i bawb yn mhob man i edifarhau, a chredu yn yr Arglwydd Iesu Grist am eu bywyd. Y mae yn amlwg oddiwrth yr Ysgrhythrau hyn na cholli'r pwy bynag a grede ynddo ef, ond caffael o hono fywyd tragwyddol.

"Deuwch yr awrhon ac ymresymwn, medd yr Arglwydd; pe byddai eich pechodau fel ygarlad, ant cyn wyned a'r eira; pe cochent fel porphor, byddant fel gwlân." "Gadawed y drygionus ei ffordd, a'r gwr anwir ei feddyliau; a dychweled at yr Arglwydd, ac efe a gymer drugaredd arno; ac at ein Duw ni, o herwydd efe a arbed yn helaeth." Y mae Duw yn Nghrist yn barod i gymodi y byd âg ef ei hun, heb gyfrif iddynt eu pechodau; ond rhaid iddynt *dderbyn y cymod*. Y mae Iesu Grist yn

ffordd, gwirionedd a bywyd i bob pechadur. Ond rhaid i ni ei dderbyn fel y cyfryw cyn y byddwn yn eiddo ef. Gan hyn, dywed y Beibl yn bendant fod yr hyn sydd yn ol yn allenedigaeth y pechadur, yn *debnyu arno ef ei hun*.

Y mae marwolaeth Crist yn sicrhau pob peth i enaid colledig, ond iddo yn unig gredau a derbyn. Gwyr yr euog yn eithaf da mai ei ddyledswydd yw ufuddhau i Dduw, ac edifarhau am bechu o hono yn ei erbyn, yn annibynol ar fendithion yr Efengyl; ac y bydd ei anafuddod yn ngoleuni marwolaeth Crist yn ychwanegu at ei gosbedigaeth yn dragwyddol. "Canys pa faint mwy oospedigaeith (debygwch ohwi) y bennir haeddu o'r hwn a fathrodd Fab Duw, ac a farncodd yn arian waed y cyfamod?" "Hon yw y ddannedigaeth—ddyfod goleuni i'r byd, a charu o ddynion y tywyllwch yn fwy na'r goleuni."

Un o brif loesion y damnedigion fydd ystyriaeth o reymoldeb galwadau yr Efengyl, a'u hoesgulaedra i gydymffurfio a'i hamodau. Y mae gwaith y pechadur yn ei allenedigaeth yn cael ei gyffelybu yn y Beibl i arferion cyffredin bywyd, megys bwyta ac yfed. Nid oes dim ydym yn fwy cyfarwydd ag ef na hyn. Y mae y Gwaredwr trwy ei farwolaeth wedi ded mor agos at y pechadur, fel y mae yn rhaid iddo ei dderbyn, neu ei wrthod, fel unig ymborth ei enaid. A dywed Iesu (Grist am y canlyniad o'r naill a'r llall fel hyn—"Yr hwn sydd yn bwyta fy nghnawd i, ac yn yfed fy ngwaed i, sydd ganddo fywyd tragwyddol. Ac oni wnewch hyn, nid oes genych fywyd ynoch.")

JOHN F. HUMPHREY,

Oberlin, Ohio.

Barnwyd y traethawd hwn yn all oren o umarddeg yn Eisteddfod Bethesda, G. O., Mawrth 1876.

DIARHEBION Y TESTAMENT NEWYDD.

(RHIF IV.)

"A phwy bynag a rwystro un o'r rhai bychain hyn a gredant yno f, da fyddai iddo pe crogid maen melin am ei wddf, a'i fuddi yn eigion y mor." *MATT. 18: 6.*

Yr oedd Iesu Grist yn yr adnod uchod yn profi mawredd y trosedd o rwystro un a gredai ynddo ef. Arferid rhoddi drwg weithredwyr i farwolaeth trwy eu boddi yn eigion y mor. Felly y gwnai y Grogiald, y Syriaid, y Rhufeiniaid, a rhai cenedloedd eraill. Yr oedd yr arferiad wedi dyfod yn ddiarebion yn mysg y bobl. Mae rhwystro un o'r crednlawyr crefyddol, y rhai a gredant yn Nghrist, yn bechod mawr yn bresenol, megis ag ydoedd yn amser llefariad y geiriau uchod gan Grist; ac fe ddylai pawb fod yn ocheigar rhag bod yn achos i hyn y gael ei wneud. Gellir rhwystro, neu beri i un droseddau a diffygio fel canlynwr i Grist, trwy ddenu y cyfryw i ddechreu arferyd yfed diodydd meddwol, neu i gredau rhyw gyfeillioniad, neu trwy roddi tramgwydd i'r cyfryw. Mae ambell un yn cael ei rwystro trwy ei ddenu i ddilyn

cyfeillion drwg, ac eraill yn cael eu rhwystro wrth roddi iddynt lyfrau drwg i'w darllen. Mae rhwystro rhyw un ar y ffordd i'r nef yn unrhyw fodd yn drosedd a llosgwir yn fawr yn ol tystiolaeth yr hwn fydd yn barnu pawb yn y dydd olaf. Byddid i bawb ocheilyd rhag cyflawni y pechod arswydus hwn.

Mae y dywediad, "crogi maen melin am ei wddf," yn golgyu gwneud felly er ei suddo yn eigion y mor.

Yr oedd dau fath o feini melin yn arferedig yn yr hen amser, sef, y rhai a droid a llaw, a'r cyfryw a droid gan asynod neu fulod. Yr oedd y rhai a sonir am danynt olaf yn fwy na'r rhai a nodwyd flaenorol. Meddylia y diweddar Barch. A. Barnes ac eraill, mai at y meini olaf y cyfeiria adnod ein sylw.

Gelwir Cristionogion professedig yma yn rhai bychain; nid rhai bychain o gorfolaeth a feddylir; ond rhai yn fychain yn eu tyb eu hunain, ac yn anwyl gan eu Tad nefol. 1 Ioan 2: 1. Ni ddylid gadael yr un crefyddwr i fyw mewn arferiad o ryw bechod neillduol rhag ofn ei ddigio wrth ei gynghori; ond dylai hyn y gael ei wneud mewn modd efengylaidd, oblegid y cyfarwyddyd yw, "Y brodyr, os goddiweddir dyn ar ryw fal, chwydchwi y rhai yspriodol, adgyweiriwch y cyfryw un mewn yspriodol addfwynder; gan dy ystyried dy hun, rhag dy demtio dithau." Gal. 6: 1. Dylai pob un sydd yn profesu Crist fod yn ocheigar rhag cymeryd ei ddenu gan neb, oblegid mae yn bwysig neillduol i bob un ar ol dechrau yr yrfa grefyddol i bara hyd y diwedd, ac i fod yn ocheigar rhag "tynu yn ol i golledigaeth."

Birmingham.

T. EDWARDS.

Amrywiaethol.

MARWOLAETH MRS. DR. REES, ABERTAWE.

Erbyn hyn mae holl Gymry crefyddol y Dywyogaeth ac Unol Dalaethau America yn gwybod am y brofedigaeth lem a chwerw sydd wedi cyfarfod a'n hanwyl frawd, Dr. Rees, yn marwolaeth tra annisgwyliaidwy ei briod, pan oedd efe yn ynddaith, gan bregethu yr efengyl i'w gydgenedl yn ngwlad y Gorllewin. Cychwynodd efe, a'i gyfallyd fyddlon Mr. Thomas o Liverpool, yn niwedd Ebrill diweddaf, yn nghanol dymuniadau gorau a gweddian taerion milloedd o'u cydwladwyr am eu dlogeth a'u llywyddiant. Ond pan oedd Mr. Thomas wedi cychwyn i'w daith bell i San Francisco, a'r Dr. wedi gorphen oedfa dodeddig yn Van Wert, Ohio, ar nos Fercher, Gor. 5, derhynlodd y newydd galarus am ymadawlad ei anwyl briod. Gadawodd ei deulu yn iach a dedwydd—clywodd oddiwrth ynt amryw welthiau ar ei daith, ac nid oedd yr un llythyr yn cynwys cymaint ag awgrym am afechyd na phryder, ond yn ddisymwth ymgasglodd y cymylau ac ymdorodd yr ystorum erchyll nes yagubo ein hanwyl chwaer i'w beddrod tawel. Gan fod yr amgylchlad wedi tyngu cymaint o sylw yn y

ddwy wlad, a deffrol y fath gydymdeimlad yn yr holl genedl y ddau tu i'r Werydd, hwyrach nad anuerbyniol fyddai gan ddarlleuwy'r CENHADWR gael ychydig o fauylion y brofedigaeth.

Cymerwyd Mrs. Rees yn glaf ar ddydd Mawrth Mehefin 27ain. Ni feddylwyd fod nemawr mwy nag anwyd cyffredin ar y dechreu, a disgwyllid y buasai yn ymlachau yn fuan. Ond erbyn y dydd-lau canlynol gwelwyd ei bod yn gwaethygu, ac ymofynwyd Dr. John Evans (mab Mr. Evans, Pontbrenda ger Aberaeron)—meddyg y teulu—i'r ty. Deallodd ar unwaith fod *inflammation of the lungs* wedi ymffafu ynddi. Gwnaeth ei orau i atal cerddedlad y clefyd, a phan deimlodd fod y gelym yn drech nag ef ymofynodd gynorthwy Dr. Ebenezer Davis, meddyg galluog arall yn y dref, yr hwn sydd megis Dr. Evans yn ddyn crefyddol iawn ac yn flaenor gyda'r Methodistiaid Seisnig. Gwnaeth y ddau eu gorau, ond nid oedd modd lleddfu yr enyulant; ac am chwarter i un o'r gloch dydd Mawrth, Gor. 4ydd, bu farw Mrs. Rees yn 64 ml. oed.

Yn anffodus digwyddodd fod yn wythnos brysus arnaf ac ni wyddwn am gystudd perylus Mrs. Rees hyd nes dyfod adref o Gymanfa Llanelli nos Lun. Bu Mr. Charles Davies, un o ddiaconiaid Ebenezer, yma bore dydd Llun yn mynegu am y trallod, ac nad oedd y meddygon yn rhoddi un goballth am adferiad. Aeth Mrs. Williams yno yn ystod y dydd a phan ddaethum adref rhwng deg ac unarddeg nos Lun, dyma'r newydd blin oedd yn fy aros. Aethum yno dranoeth yn ddilymdrol, a cheffais fod angen yn dynes gyda buandra ofn-awdy. Nid oeddwn yn y ty pan cymerodd y farwolaeth le; ond yr oeddwn ac amryw weinidogion eraill yno cyn pen haner awr wedi i'r enaid ebedeg at Ddau. Cafwyd ymgynghoriad difrifol yn llyfr-gell y Dr. beth oedd ores i wneuthur dan yr amgylchiadau, ac wedi pwyso pob rheolm goreu y gallu feddiwl am dano yn y teimladau hyn, penderfynwyd telegrapho i America; oblegid yr oeddwn yn teimlo na fuasai ein hanwyl frawd yn fodd-lon i ni ei adael am ryw bythefnos mewn anwybodaeth, ac erbyn hyn mae yn dda gwynn fod y Dr. yn hollol gymeradwyo yr hyn a wnaethom.

Daeth diaconiaid Ebenezer yno y noswaith hono i gael cydymgyngoriad am adref a threfn yr ang-ladd. Yngymerodd y diaconiaid yn y modd mwyaf parod ac ewyllsagar a dwyn holl draul yr ang-ladd, a dymunasant ar Mr. Samuel a mlaen i drosau y gweddill. Anfonwyd cychlythyrau y dydd-lau canlynol at lu mawr o weinidogion a llysgwyr yn eu hysbysu am y farwolaeth ac adref yr angladd. Xr. oedd cymanfa leol Abertawe Sabbath Gor 9, ac yr oedd yma un ar bymtheg o weinidogion dieithr yn pregethu. Cafwyd cymanfa fardderchog, ond yr oedd cwmwl pruddaldd wedi ymdaenu dros bob muddwl, a chafodd o weddlau yn cael eu hanfon at Ddau deos y Dr. a'r plant.

Erbyn canol dydd Gor. 11—diwrnod y cladded-igaeth—yr oedd gweinidogion ac eraill yn dylifo i'r dref gyda phob train, a phob gwyneb yn dwyn arwyddion galar a chydymdeimlad. Cyn cyhwyn o'r ty darlennodd a gweddiodd y Parch. W. Jenkins, Pentre. Ffurfiwyd gorymdaith yn y drefn ganlynol ar y streot: Mrd. Jenkins, Pentre; Samuel, Gaer, a'r ysgrienydd yn blaenori; diaconiaid Ebenezer yn canlyn; wedi hyn, y gweinidogion

a'r llysgwyr yn dri a thri; cerbyd y meddygon; yr elorgerydd; *mourning coaches*, ac yna llu mawr o gerbydau eraill. Yr oedd caut ac uu ar bymtheg ar ugaln o weinidogion yn yr angladd, a chwech a deugain o gerbydau. Anfonodd amryw o briff foneddigion y dref eu cerbydau i'w cynrychioli pam methent ddyfod eu hunain; Ond yr oedd amryw o'r cyfryw bobl yno, megis E. M. Richards, ysw., Aldermen Phillips, Jones, Jenkins, ac eraill. Yr oedd yn ddiau yn un o'r angladdau mwyaf parchus ag a welwyd yn y dref erioed. Wedi cyrhaedd cipel y Sketty—lle prydferth a swynol, o fewn dwy filldir i'r dref, o dan weinidogaeth y Parch. Lewis Davis, mab y diweddar Parch. D. Davis, Sardis,—dechrenwyd trwy ddarlenn a gweddio gan y Parch. W. Williams (T. C.), Abertawe. Tradd-odwyd anorchladau teimladwy ac effeithiol iawn gan y Parchn. T. Davies, Llanelli; T. Jones, Abertawe, (Seisnig), a Proff. W. Morgan, Caerfyrddin. Diweddwyd trwy weddi gan y Parch. D. Jones, B. A., Merthyr Tydfil. Anserchwyd y dorf alarus ar lan y bedd gan y Parch. H. Oliver, B. A., (Sasnewydd, a gweddwyd gan y Parch. R. Thomas, Hanover. Cyn ymadael canwyd penill ag oedd Mrs. Rees yn hynod hoff o hono:

"O frynlau Caersalem celr gwelod
Holl daith yr anlwlch i gyd," &c.

Wedi i'r plant a'r perthynasau ymgasgu o gwmpas y bedd i wled gorphwysfa yr hyn oedd farwol o Mrs. Rees, ymadauodd pawb mewn hiraeth ar ei ymarw ac mewn cydymdeimlad dwys a'r tad a'r priod oedd ar y pryd yn morio yn gyflym tuag adref. Dangosodd pawb y caredigrwydd mwyaf diagraith. Chwllall pob un am ryw gyfeindra i ddangos ei deimlad da at y perthynasau galarus.

Wedi i bawb fyned i'w ffordd, ac i ninnau gael ein hunain mewn cyfeindra i edrych dros y sefyllfa, dechreuwyd meddwl am ddyfodiad y Dr. adref. Penderfynodd Mr. Roberts, Castellnedd, perthynas agos i Mrs. Rees; Dr. Albert Barnes Rees, mab y Dr.; Mr. John Rees, Aberdar, brawd y Dr., a'r ysgrienydd, fyned i Liverpool i'w gyfarfod. Gwyddem mai gyda'r *Germania* yr oedd yn dyfod, a bod ei hameer i gyrrhaedd yr ochr hys dydd Mawrth. Pan oeddym yn ngorsaf y *London and North Western* bore dydd Llun ar gychwyn, wledelegram oddiwrth y Dr. o Queenstown, yn mynegu ei fod yn gadael y lle hwnw am un o'r gloch nos Sul—y buasai yn Liverpool nos Lun, a chertref dydd Mawrth. Ni chafodd hyuy ein hatal i fnyed yn mlaen. Wedi i ni gyrrhaedd Liverpool, yr oedd dwy fereh y Parch. J. Thomas yn ein cyfarfod ac yn ein gorchymyn i fyned ar frys at y *Landing Stage*—fod y *Germania* yn cael ei disgwyl i fewn bob mynydd os nad oedd erbyn hyn wedi dyfod. Gan ein bod yn bar sychedig wedi teithio yn y gwres mawr, troisom i fewn i ryw *Temperance Hotel* lle yr yfasom gwpanaid o de gyda blas mawr. Yr oedd Eglwys y Tabernacl wedi pasio penderfyniad, nos Sabbath, o gydymdeimlad a'r Dr., ac wedi penodi y Parch. W. Roberts, Mr. Richard Jones a Mr. Owen Thomas i fyned at y lloeg i'w gyfarfod, ac yr oedd ynt hwy gyda'r Dr. pan ddaethom i'r Stage.

Wedi cyrrhaedd glau yr afon gwleam y *Germania* a'r Tender yn ei hochr yn derbyn i fewn y *Saloon passengers* a'u *luggage*. Wedi rhodio yn ei blaen am haner awr daeth y Tender at yr ymyl a gwelwyd

y Dr. yn nghanol ei gyfeillion a golwg bruddaidd lawn arno. Yr oedd yn hollol gydweiddol a'i natur wedi gwneuthur llawer o gyfeillion ar fwrdd y llong, ac wedi glanio, ymgasglent o'i amgylch i farwello ag ef. Yn eu plith yr oedd un o brif ddiaconaid H. Ward Beecher, yr hwn a fu yn dyner lawn o'r Dr. yr holl ffordd. Nid yn fuan y gallwn anghosio yr olygf ar yr Americanaid yn farwello a'r Dr. ar y *Landing Stage* yn Liverpool.

Wedi myned o honom i'r cab ni fuom neinau'r amser cyn cyrhaedd cartref ciyd a dedwydd y Parch. J. Thomas. Yr oedd y Dr. a Mrs. Thomas dipyn bach yn ddifrifol. Nid oes angen i mi ddweyd i ni gael caredigrwydd diball yma; canys y mae pawb yn gwybod trwy hanes os nad trwy brofiad bod lletyggarwch a charedigrwydd teulu y Willows yn ddiarebol. Bendithion fydd iddynt am eu hynawsedd bob amser. Tranoeth daethom adref, ac yr oedd llu o gyfeillion yn disgwyl am ŵanom.

Ni wnaeth gynyg darianio y cyfarfyddiad rhwng y Dr. a'i anwyl ferch ac eraill o'i teulu, oblegid yr oedd rhyw gysegroldeb o gwmpas hyny sydd yn cadw plin ysgrifennu pawb draw. Mae efe yn bur iach ond yn drallodus lawn, fel y gellid disgwyl, ar adegaw. Ymwelir ag ef gan luaws o gyfeillion bob dydd—derbynia lythrenau yn barhaus oddiwrth gyfeillion pellennig, ac y mae yn teimlo yn ddiddadl fod addewidion Duw yn ei gynnal yn nydd ei adfyd mawr. Teimla pawb yma yn wir ddiolebar i'r cyfeillion yn America am fod mor dyner wrtho. Mae arnom rwyman mawr i Dr. Thomas, Mr. Jones, Gomer, a Mr. Williams, Lima, ac eraill nad ydym yn gwybod eu henwan. Taled yr Arglwydd iddynt oll, a chaffed ein hanwyl frawd fyddion lawer eto o gysur a dyddanwch ar ddiwedd ei oes. Gor. 21, 1876. B. WILLIAMS.

COFION BFR AM MR. WILLIAM MORGAN, ARVONIA, KANSAS.

"Marw mae'm cyfeillion goren
Blacnu maent i'r ochr draw."

Ie, marw mae y cyfalll fel y gelyn, y cryf fel y gwan, a'r ieuenc fel yr hen; marw yn y West fel yn yr East, a marw yn Arvonla fel mewn sefydliadau eraill. Y nefoddy yn unig yw y wlad dda nad oes neb yn marw ynddi. Pau ddywedwyd wrth un o sefydwyr cyntaf Gomer, O., ar adeg ag yr oedd *fewer* boeth yn teyrnasu yn farwol yn y gymydog-aeth, ei fod yn ffol yn diane o'i gartref yn yr Hen Wlad i farw yn nghanol y coed; ei ateb oedd, "Nid diane rhag angau oeddwn ond rhag tylodi! Gwyddwn yn dda fod marw o fy mlaen yn America fel yn ngwlad fy nhadau." Gwneud cartref cysurus iddo ei hun a'i deulu oedd amcan ein brawd Wm. Morgan wrth sefydlu yn Arvonla; ond dyryswyd ei gynlluniau, chwalwyd ei nyth a machludodd ei hanu ar hener dydd. Brodor o Llanbrynmair, G. O., ydoedd Mr. Morgan, ac y mae ei rioni David ac Elinor Morgan yn aelodau parchus o'r eglwys hono yn awr.

Gadawodd ein brawd Gymru a daeth i Gomer, O., yn Mai, 1869. Treuliodd ddwy flynedd yno. Yr oedd yn naturiol iddo wynebu yn nghyntaf ar Gomer, gan mai Llanbrynmair yr all yw, ac fod ei chwara Mrs. William J. Williams a'i phriod yn byw yno. Yno y derbynwyd ef yn aelod egiwysig

gan y Parch. D. Jones. Aeth o Gomer i Paddy's Run, ac yr wyf yn deall iddo barhau yno fel yn Gomer yn grefyddwr ffyddion. Daeth yno i adnabyddiaeth ag un Miss Appleton, merch ieuenc grefyddol lawn, a phriododd hi ac aethant allan i ffurfio cartref yn Arvonla. Yr oedd gan elu cyfalll ari brawd yn Emporia, yr hyn oedd yn atdyniad iddo fyned yn agos iddynt. Nid hir y bu yno eya i gymylau duon ymgasglu uwchben ei anedd ac i storm ddifrodol angau chwail ei drigfa. Cymerwyd ef ymaith o'r typhoid, Medi 23, 1876, ya mlodau ei ddyddiau, a bu ei farwolaeth yn ormod i natur ei briod anwyl ddal, a bu hithau farw ya mhen pum uwrnod ar ei ol, gan adael un plentyn yn amddifad o dad a mam megys mewn un dydd. Ond darparodd Tad yr amddifaid gartref llawn i'r ferch fach gyda'i thaden a'i mamgu yn Paddy's Run. Mae Mr. a Mrs. Appleton yn hen bobl grefyddol lawn ac mewn amgylchiadau helaeth.

Aelododd ein brawd yn Arvonla gyda'r Saccos, am nad oedd ei briod yn deall Cymraeg. Yr oedd ynddo ddefnyddiau i fod yn grefyddwr defnyddiol. Yr oedd ei dduwioldeb yn ddiarnheul, ei dymor yn fwyn a charedig, ei synwyr cyffredin yn gryf, a'i dalent gerddorol yn ddieglar. Os na chafodd yr eglwys ar y dddear lawer o wasanaeth ei dalent gerddorol, ca'r eglwys yn y nef ei gwasanaeth.

"Mae yno gantorion ardderohog,
A'u Celdwad yw Sylwedd eu sain,"

a chredwn fod ein hanwyl frawd a'i briod holl wedi cael eu derbyn atynt.

"A'u holl gadwynau'n chwilwri mân,
A'u can am Galfari."

Bydded Duw yn dyner o'r amddifad bach, o'r rhieni galarus, ac o'r brodyr a'r chwlyrydd hir-aethlon. DAVID JONES, Gomer.

BYR GOFIANT AM DAVID RICHARDS

O BLWYF FREEDOM, SWYDD CATTARAUGUS, N. Y.

Ar ol hir gystudd o flwyddyn a haner, bu y brawd uchod farw Mehefin 21, 1876, wedi cyrraedd triugain a phedair blwydd oed. Nid hawdd yw bod yn hollol benderfynol pa beth oedd ei afiechyd, oblegid bod ei gystudd yn newid ei arddullion gynifer o weithiau. Cafodd ei oddiweddyd ar y cyntaf gan y *lung fever*, ac ni welllmodd yn gyflawn o'r anhwydeh hwnw, er iddo fod tua dechreu y *Pell* diweddef yn allnog i fyned ychydig oddiamgylch, a bu yn yr addoldy amryw weithiau. Yn fuan aliwaethygodd, a chymerodd ei gystudd derygwlwydd i'r dropel, a bu felly am rai wythnosau. Wedi hyny aeth yn boenus lawn yn ei ystmog nes methu cymeryd digon o luniaeth i fod yn gynalliaeth i'w gyfansoddiad, a gwanhaodd yn raddol, a bu farw yn dawel.

Bu yn grefyddol ddeunaw mlynedd a phedwar mia. Cefais ugeinhau o gyfeusderau i gymdeithasu ag ef pan yn teithio glyn cysgod angau, a gwnaethom y defnydd goren a fedrom o'r fath adegan. Galarai lawer lawn wrth edrych yn ol ar dail ei fywyd drwy y byd am nad oedd wedi byw bywyd mwy defnyddiol gyda phethau crefyddol. Barnai yn ddifrifol fod ei hir gystudd wedi bod o lawer o leshad iddo, a'i fod yn teimlo yn fwy parod i fynd i fydd arall na phe buasai yn gorffod croesi afon angau yn o fuan ar ol cael ei gymeryd

yn glaf gyntaf. Yr oedd yn teimlo mai adegau gwerthfawr oedd ef yn gael i fyfyrlo a gweddio cyn gorffod croesi yr hen afon ddu.

Teimlir colled ar ei Dafydd Richard yn y teulu ac yn yr eglwys. Yr oedd yn cadw ei le yn gwbl gyson yn mhob moddion, ac er nad oedd ef yn weddiwr cyhoeddus, yr oedd o ddefnydd mewn pethau eraill. Yr oedd o dymer gymwynasgar a haelionus. Ac er ei bod yn cael cwmni rhai mlŵyr newydd i'r fyddin wedi iddo ef a'i frawd ymddael, eto peth go drwm yw celfi cymorth hwn i'wyr profedig a fyddlon; 'does dim i'w wneud ond boddioni i'r drefn fawr, gan ystyried mai o'r eglwys siwriaethus y gwneir i syn yr eglwys orfoleddus, ac mai ein colled ni ydyw en henll hwy.

Dydd ei gladdedigaeth daeth nifer fawr yn nghyd i ddangos eu cydymdeimlad a'r teulu galarus, parai sydd yn gynwysedig o'i fereh a'i phriod a'i dau blantyn; ac hefyd i hebrwng ei weddillion i orphwys yn ymyl ei briod anwy, a gweddillion ei anwy i'w frawd Robert Richards, yr hwn a fu farw agos i flwyddyn o'i faen, ar ol bed yn kydgystuddol am rai misoedd; ond hyderwn eu bod oll yn bresenol yn rhydd oddiwrth bob poen a gofid, ac wedi cydgyfarfod yn y trigfannau tragwyddol. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth hon yn y ddwy iaith gan yr ysgrifenydd. JAMES GRIFFITHS.

Y BEDYDD CRISTIONOGOL.

Mae llawer iawn o ddadlen wedi bod o berthynas i'r ordinhad o Fedydd—llawer o ymchwilladau wedi eu gwneud, a llyfrau eu hysgrifenu; ond mae y dull iawn o weinyddu yr ordinhad, yn nghyd a'i deiliaid, heb fod yn hollol glir gan lawer eto. Teimla y Trochwyr,* yn ddiau, anhawaderaau cryfion i greu mai taenellu yw yr iawn weinyddiad o fedydd, a bod babanod yn ddeiliaid iddi; ac o'r ochr arall teimla y Taenellwyr anhawaderaau lawer i greu mai trochi yw unig dull, a chredinwyr yn unig ddeiliaid bedydd; ac yr wyf sinau yn un o'r cyfryw. I geisio tynnu yr anhawaderaau hyn ymaith, darllenais a chwillais weithiau awdwyr penaf y Trochwyr, gyda'r dyben o gael gafael ar y *gwireionedd*, heb ofalu dim beth fyddai. Llŵyr lancheis fy meddwl oddiwrth y tuedd lleiaf at daenellu fel dull, a babanod fel deiliaid bedydd; ac o bob rhagfarn yn erbyn trochi fel dull, a chredinwyr fel unig ddeiliaid bedydd. Ymgymerais a'r ymchwilladaeth hon, gan greu y buasai yn fy nhasu i rengau y Trochwyr; ond i'r gwrthwyneb yn hollol y troes. Yn lle dyfod yn Drochwyr, ni ddychymygaais erioed fod yna gynifer o rwystrau ar fy ffordd i uno gyda hwy. Felly ar ol yr ymosyniad mwyaf diduedd, a'r ymchwilladau mwyaf diragfarn, mae fy Meibl, fy rheawm, a'm tipyn dysg yn dal yr anhawaderaau hyn, yn mhlith llawys mawr eraill, o fy mlaen i greu fel y Trochwyr.

* Yr wyf yn galw pleidwyr y gwahanol ddulliau yn Trochwyr a Thuenellwyr; heb trwy hyn, dafu y diystyrwch lleiaf ar y nall mwy na'r llall; ond yn unig fel nod o wahaniaeth.

1. Mae William Jones, yr hwn oedd wrandawr cyson ar y Trochwyr ar hyd ei oes, yn afiach iawn, ac yn anafluog i godi o'i wely er blynyddau—yn teimlo nerth yr hen wirioneddau a gilywodd, hyd nes o'r diwedd y mae yn credu yn Nghrist, ac mae arno eisiau ei fedyddio, ond nid oes modd gwneyd hyn trwy ei drochi, ond mor hawdd y galleid gwneyd hyn trwy daenellu. Naill ai nid yw eais y brawd yn iawn, neu nid yw trochi yn iawn.

2. Mae David Williams, yr hwn sydd yn hen wr 65 ml. oed, ac yn pwysu 280 pwys, ac yn afrosgo a diymadferth o herwydd gwendid yn ei gefn, yn credu ac eisiau ei fedyddio; ond yr oedd Paul Jones y gweinidog yn ddyn bach gwan ac eiddil, a byddai mor debyg iddo fedroeddi D. Williams i syn o'r ddfraig a fyddai iddo godi y Wyddfa, ac felly mae yn rhaid cael rhywun cryfach na Phaul i drochi; ond mor hawdd y gallasai Paul ei fychander a'i wendid daerellu hyd yn eidd y diymadferth D. Williams. Mi feddyllwn i mai dynion mawr cryf a ddylaf gweinidogion y Trochwyr fod, neu nad yw trochi yn iawn.

3. Mae Jane Lloyd—geneth ddwy-er-bymtheg oed—yn credu ac eisiau ei bedyddio, ond mae Mr. Jacob y gweinidog yn defnyddio bagiau, nid all na sefyll na cherdded hebbynt. I sefyll yn y dwfr mae yn rhaid iddo eu cael, ond nid all drochi Jane gyda hwy; felly mae yn rhaid ei gadael neu gael gweinidog o eglwys arall; ond mor hawdd y gallasai Mr. Jacob ei thaeu. Bum yn ymholi at tybed na bu y gweinidog da hwn i Ieuan Grist ddim yn gwneyd rhyw gaeallid iddo ei hun fel hyn:—"Wel, nid wyf i i fod yn y weinidogaeth, neu ynte nid yw trochi yn iawn."

4. Mae gan y Trochwyr geuhadwr gyda'r Esquimaux, ac yn y man mae yma un yn credu, ac eisiau ei fedyddio, ond nid oes modd ei drochi o herwydd ei bod yn rhew oesol yn y wlad. Mor rwydd y galleid bedyddio y brawd hwna trwy daenellu.

5. Mae yn berygl bywyd yn Efrog Newydd, Wisconsin, a Thalaethau eraill, i drochi y sbect cryfaf, heb son am y gweinidog, yn misoedd Ionawr a Chwefror, beth bynag am fesoedd eraill. Beth bynag a ddwyed eu gweinidogion i'r gwrthwyneb, mae eu gwaith hwy yn defnyddio eu *baptismal gowns* a'u *baptismal pans* yn profi i mi nad ydynt yn credu eu hathrawiaeth eu hunain. Gwyf pawb nad oes perygl i neb, na adeg, gael ei daenellu, ac nad rhaid i'r gweinidogion fyned i na chloet i bysu na thraffarth i wigo eu *baptismal dresses*.

6. Mae Philip yn myned trwy gyfarwyddyd yr Ysbryd i Samaria, a thebygol mai i ddinas Sychar y mae yn myned, ac mewn canlynid i'w brogethu mae yna llawys mawr o wyr a gwragedd yn credu ac eisiau eu bedyddio, ond, ha wyr bach! pa le y mae digon o ddwfr i drochi

y fath aifer mawr yn yr amser sydd gan Philip i aros gyda hwy, gan mai yn ffynon Jacob yr oedd y trigolion yn cael dwfr iddynt eu hunain a'u hanifeillaid? Nis galleid myned i'r ffynon a'u trochi, ac yr oedd yn amhosibl codi a chario o honi ddigon o ddwfr i drochi tyrsa mor fawr mewn can lleied o amser. Mae yr holl anhawd-derau hyn yn diflannu os taenellu oedd y dull. Act. 8: 5-12.

7. Wedi darfod yn Samaria mae Philip yn myned ymaith ac yn goddiweddwyd yr Eunuuch, ac yn "pregethu iddo yr Iesu," ac mae'r eunuuch yn credu, ac mae arno eisiau ei fedyddio. Bum ya meddwl am ffynnyddau fod yma afon—os nad yn gymaint a'r Iorddonen, yn dipyn o afon er hyn—a mawr oedd fy alom wrth ddarllen hanes teithiau y trafeaelwyr a ymwelant a'r lle, ei bod yn ffrwd mor fechan na buasai modd cromo digon o ddwfr mewn diwrnod braid, a hynny ar adeg ulawog, i drochi neb. Wel, wel, meddwn wrthyf fy hun, dyma y man a ystyriwn i gryfaf dros drochi wedi cwympo, a minau hyd yn nod yma yn gorfod syrthio yn ol ar fy nghredo daen-ellyddol. Act. 8: 36, 37, 38.

8. Os trochi yw yr iawn welnyddiad o fedydd, mae yn eithriad i bob gosodiad arall yn y grefydd Cristionogol. Nid oes yma ordinad na gosodiad nad all ei gweiniogion, os mewn techyd arferol, eu gweinyddu ar bawb, i bawb, ar bob adeg os bydd eisiau. Ond os trochi yw y dull o fedyddio, mae yr ordinad yn gyfryw nad eilir ei gweinyddu felly, ac mae hyn yn sbwystr mawr i mi greda mai trochi yw y dull Cristionogol o fedyddio.

9. Mae Jerusalem a holl Judea a'r holl wlad o amgylch yr Iorddonen yn myned at Ioan i'w bedyddio ganddo. Buasai yn naturiol i ni gaelgu wrth yr ymadroddion cryfion uchod, tra yn gwybod am luoegrwydd y trigolion yn y llewedd hyn, a phoblogrwydd Ioan—pawb yn myned i'w fedydd ef—fod yma o leiaf 2,000,000 o bobl wedi dyfod i'w fedydd ef; ond dim ond rhoddi 500,000—y nifer leiaf y gallwn yn rhesymol roddi i lawr—buasai raid i Ioan drochi cynifer o ganoedd bob dydd na chwasa! gymaint ag amser i gael tamaid o fwyd. Mae y syniad fod un dyn wedi trochi cynifer mewn amser mor fyr ag y bu Ioan wrthi, yn beth amhosibl yn fy ngolwg i, oad mor hawdd y gallasai un dyn yn y tymor byr ag y bu Ioan yn bedyddio daenellu 2,000,000, ac felly yr wyf yn gweled taenellu yn 4lawer mwy naturiol a chydawns a'r hanes na throchi, ac o herwydd hynny yn teimlo anhawd-der mawr i greda mai trochi yr oedd Ioan wrth fedyddio.

10. Mae Petr yn pregethu bore dydd y Pentecost, ac erbyn y prydawn yn oedd yno dair mil wedi credu ac eisiau eu bedyddio. Os trochi a gawsant pa le y bedyddiwyd y dorf fawr hon? Nid oedd afon yn agos i Jerusalem ond Cedron, ac yr oedd hono yn sech yr adeg hon o'r fiwydd-

yn yn ddiethriad. Nid oedd yno llyn ond Llyn Siloam, ac nid allasai mwy na chwech fod yn hwnwar unwaith. Nid oedd yn Jerusalem ond braidd ddigon o ddwfr ar y gwyliau neillduol hyn i lanhau y deml oddiwrth waed yr aberthau a leddid, ac i gyflenwi angen y trigolion a'r canoedd o filoedd diethriaid, oedd ar ymweliad a'r ddinas. Darllenais am weithiau mawrion Solomon i ddwyn dwfr i'r ddinas, ond yr oedd y rhai hynny wedi eu diystrio. Darllenais am y cynhwrf a gododd Pontius Pilat ryw ddwy neu dair blynedd cyn hyn, trwy iddo gymeryd yr arian cysegredig i ddwyn dwfr i'r ddinas, ac iddo fethu yn ei amcan. Mae y ddwy ffaith uchod yn profi uwchlaw amheuseth fod dwfr yn brin iawn yn Jerusalem. Mae meddwl am drochi cynifer a hyn mewn un prydawn byr gan un ardded o ddynion yn beth annichonadwy yn fy ngolwg i; ond mor ddidrafferth y bedyddiwyd hwy os eu taenellu a gawsant! ac mewn canlyniad mae yn anhawdd iawn genyf greda mai eu trochi a gawsant.

11. Ond a chanistau i'r tri pheth annichonadwy hyn gymeryd lle—yr hyn mewn gwirionedd sydd wrthddywediad—canistau bodolaeth yr hyn sydd annichonadwy. Os trochi y llwasa mawr gwyr a gwragedd a wnaeth Philip yn Sychar, os trochi trigolion Jerusalem a holl Judea a'r holl wlad o amgylch yr Iorddonen a wnaeth Ioan, ac os trochi y tair mil a wnaeth Petr a'r apostolion yn Jerusalem: yr ydym yn gweled nad oedd amser iddynt i barotol dillad i newid. Daeth y peth mor sydyn yn Sychar, ac yn enwedig yn Jerusalem, fel nad allasant. Pe canistaeu eu bod yn gwybod mai trochi yr oedd Ioan, a phob un yn dyfod a'i sypyn dillad sych dan ei gesall tua'r Iorddonen, ac yn myned a'u sypynau gwlybion yn ol—bobl anwyll! dyma le i dynu darlun os fel hyn yr oedd! A allwn ni feddwl am foment eu bod yn newid eu dillad yn yr awyr agored, yn ngwydd y tyrfaoedd o bob ystlen? Os nad oeddynt yn newid eu dillad, y fath olwg arswydus oedd ar y gwyr a'r gwragedd yn Sychar, a'r miloedd wrth yr Iorddonen, a'r tair mil yn heolddy Jerusalem! Mae y meddwl yn ymwrthod â myfyrion ar y fath olwg wrthwynebus a gweled torfeydd felly yn ymrodio hyd yr ystrydoedd yn eu dillad gwlybion, fel defaid yn dyfod o'r olchfa! ond gyda'r fath ddilysrwydd y gallwn feddwl am y tyrfaoedd mawrion yn rhodio o amgylch os eu taenellu a gawsant. Ac felly mae yn anhawdd iawn credu iddynt gael eu trochi.

12. Yr oedd Paul unwaith yn myned trwy ddinas Phillipi i Macedonia, ac ar y dydd Sabboth mae y frawdoliaeth yn myned gydag ef i lan afon lle y byddent yn arferol o weddio, ac mae yn llefaru wrth y gwragedd a ddaethai yn nghyd, ac mae yno un o'r newydd yn credu, sef Lydia, gwraig gyfethog o ddinas y fhyatiriaid, ac mae hi a'i theulu yn cael eu bedyddio yn y

fan gan Paul. A all rhywun feddwl iddi a'i theulu gael eu trochi heb un parotead ar gyfer y fath beth? Os yw yn hawdd gan y Trochwyr greu hyn, mae yn anhawdd iawn genyf fi. Mae meddwl i'r wraig foneddig hon roddio yn ei dillad gwlybion i'r ddinas yn beth anhebyg iawn yn fy ngolwg i iddo erioed gymeryd lle.

13. Os trochi yw y dull a'r unig ddull o fedyddio, yr wyf yn methu yn lân a gweled pa drochi fu ar y dysgyblion yn yr ystafell, ac ar ddydd y Pentecost, yn yr Ysbryd Glân ac yn tŷn. Pe buasai y gwynt yn yr ystafell cyn iddynt fyned iddi, buasai yno ryw beth tebyg i drochi; ond nid felly fu. Y gwynt a ddaeth arnynt hwy megis gwynt nerthol yn rhuthro. Dyma dŷn, ond ni chwasant eu trochi ynddo—tafodau gwanedig o dŷn yn eistedd arnynt. Dyma yr Ysbryd Glân; ond cael ei dywallt arnynt y mae. Lle mae trochi? Mae Iesu Grist ei hun yn dweyd mai eu bedyddio a gant, a dyma yr ygrifenydd ysbrydoledig yn dweyd pa fath fedydd oedd yn ei ddull—"rhuthro," "eistedd," "tywallt." Tafler o'r neilldu y syniad mai trochi yw y dull o fedyddio, ac mae yr amgylchiad hwn yn dyfod i'n golwg yn ei symirwydd dihafal a gogoneddus; ac os na wneir, y fath gymysgiaf anealladwy ydyw fel mae yn rhaid wrth gyfrolau lawer gan y brodyr i geisio tafia rhyw belydr o oleuni ar y *chaos*.

14. Mae Petr yn ol y cyfarwyddyd dwyfol yn myned at y cunedloedd. Mae yn myned i mewn i dy Cornelius, a chafodd yno "lawer wedi dyfod yn nghyd," a thra yr oedd yn llefaru mae yr Ysbryd Glân yn "diagyn arnynt," ac mae Petr o flaen ei frodyr wrth adrodd yr hanes yn dweyd iddynt gael eu "bedyddio" â'r Ysbryd Glân. A oedd fan yna drochi? Maent yn credu, ac wedi derbyn yr Ysbryd Glân mae Petr yn gofyn, "A all neb luddias" (attal, rhwystro, *forbid* yn ol y Saesneg) "dwfr fel na fedyddier y rhai hyn?" ac wedi cyrchu dwfr, mae yn eu bedyddio yn eaw yr Arglwydd. Os trochi oedd yma, mae y peth mwyaf anhebyg a ygrifenwyd erioed i gyfleu y syniad hwnw.

15. Os trochi yw y dull priodol o fedyddio, pa fodd yr ydym yn cael ein cadw trwy fedydd yn "gyffelyb" i Noah, yr hwn na chafodd ei drochi yn y dylif, pa beth bynag a gafodd.

16. Yn fy myw nis gallaf weled pa fodd yr oedd Iesu Grist wrth gael ei fedyddio yn ei drallod a'i ing yn cael ei drochi ynddynt, o herwydd darluniadau y Beibl am hyn ydyw "goddliweddyd," a'u bod yn dyfod fel "llifeiriant," dau syniad nad oes ynddynt rithyn yn cyfleu y syniad o drochi. Llauer tebycach i daenellu.

17. Mae Paul yn dweyd yn eglur fod y tadau oll dan y *control*, a'u myned oll trwy y môr, a'u bedyddio i Moses. Mae Moses yn dweyd iddynt fyned trwy ganol y môr ar dir aych. Ex. 14:23; 15:10. Dywedir gan y blaenorlaid yn amser Nehemiah iddynt fyned trwy ganol y môr ar

syochdir. Neh. 9:11. A dywed Dafydd i Ddau droi y môr yn syochdir. Salm 66:6. Yn fy myw ni welaf gymaint a chysgod o drochi yn y fan hon, ond gwelaf daenellu mor amlwg a'r haaf heb un cwmwl ar ei wyneb, a'r taenellu hwnw yn fedyddio. Gwn am fedruerwydd y brodyr yn ceisio troi hwn yn drochi; ond mae eu holl ymdrech i wneyd hyn yn waeth na diles i mi. Yr wyf yn teimlo anhawder anorffod braidd i greu mai trochi yw yr iawn ddull o fedyddio oddiwrth yr hanes hwn eto.

18. Mae y Trochwyr yn son llawer iawn am ufuddhau i Grist yn ei holl orchymynion, gan olygu wrth hyn y bawb ddwyfod i'w trochi, fel pe na byddai ond gorchymynion i drochi yn y Testament Newydd; a minau er chwilio a chwilio, yn methu yn lân a chael un gorchymyn i neb *gymeryd* ei fedyddio; ond gwelaf un gorchymyn, a *dim ond un trwy yr holl Testament Newydd i gyd*, yn nghylch bedydd—hwnw ydyw yr unig gorchymyn yn ei gylch; ond fel mae gwaethaf y modd i mi sydd yn ymeginio cymaest ag a allaf i greu mai trochi sydd yn iawn, nid yw comisiwn mawr Iesu yn gorchymyn i neb i *gymeryd* eu bedyddio, ond gorchymyn yw hwn i'w weisio i fedyddio—"Ewch a dygwch yr holl genhedloedd, gan eu bedyddio." Wedi gorphen fy ymchwiliadau am orchymynion, dan yr argraff fod y Testament Newydd yn llawn o honynt i fedyddio, a chael dim ond *un uniongyrchol*, eiddo ddynod a'm llwyrr syfrdanodd, ac yr wyf yn teimlo y syfrdanod hyd y dydd hwn. O, i ba le mae y brodyr wedi myned yn eu syniadau am orchymynion i bobl gymeryd eu bedyddio?

19. Tra na welaf yn ordinhadau yr efbongyl ond arwyddion o ryw *wtioneddau mawrion a sylweddol* sydd ganddi ar gyfer dyn fel pechadar colledig, nis gallaf yn fy myw ddwyn fy meddwl i greu fod yr Arglwydd Iesu wedi sefydlu yr ordinad o fedydd i arwyddo rhyw *breuon* ffigwrol mae y Cristion yn myned trwyddi—marw. "Claddwyd ni gydag ef trwy fedydd i farwolweth." Yr wyf yn barod i addaf mai dyma y man cryfaf dros drochi o ddigon sydd gan y brodyr, yn enwedig i'r anymehwilgar, o herwydd fod yma gladda a bedydd yn hwylio yn yr an adnod, a'r claddu gyda ni yn digwydd bod y dull y mae, o roddi i lawr yn y daeana. Ond i'r Iuddew yn Palestina gwahanol iawn fuasai y syniad yn ei gyfleu. Yr oedd eu claddu hwy yn debyg i'r modd y cloddier mewn *cau* tros y gausaf mewn rhai manau yn y wlad hon—rhaf yn wastad a'r traed, eraill a'r ffon, ac eraill a'r pen—rhoddi i fyny ac nid i lawr; a haf fyth fuasai y syniad mai trochi yw iawn ddull gwelyddiad bedydd yn cael ei gyfleu oddiwrth yr ymadroddion hyn i'r Rhafeniad, at ba am yr oedd yr apostol yn ygrifenu, o herwydd llosgi y cyrff y byddent hwy. Nid oes yna ddim byd tebyg i drochi, na dim byd mewn trochi yn debyg iddo yntau. Felly mae ymarwymiad y

lwydwr yn myned ymaith fel tiwl o fien yr haul, a'u man cryfaf yn myned yn fangwanaf o ddigon. Gwn am ymadrech, talent, dyeg a chyw. mairwydd y Docteriaid Gole, Cux a Gaton ac eraill ar eu holau i wneud rhywbeth o'r claddu grydag o'rwy fedydd; ond yn fy ngolwg i mid yw eu gwaith yn y fan hon ond tywyllu goth cilir iawn â geiriau i geisio dal i fyny y trochi.

20. Yr wyf yn teimlo anhawder mawr hefyd i syrthio i faru y Trochwyr nad yw plant yn ddeiliaid bedydd, pan mae yr unig orchymyn a woddodd Iesu yn nghylch bedyddio yn cynwys plant mor glir a diddadi ag mae yn cynwys bedydd ei hunan—"Ewch a dygwch yr *hell genhedloedd*, gan eu bedyddio." I mi, mae gwada nad yw plant yn yr *hell genhedloedd* yr un fath a phe gwaddid nad yw y comisiwn mawr hwn yn cyfeirio at fedydd o gwbl. Mae geiriau plaen a golwg y comisiwn yn can allan yn llwyr yn fy ngolwg i y syniad sydd gan y Trochwyr mai drws i'r eglwys yw yr ordinad hon. Drws i'r oruchwyliaeth ac nid i'r eglwys yw bedydd, ac o herwydd hyn mae genyf lawer o waith i ddwyn fy meddwl yr un farn a hwy.

21. Ond pa les, medd y Trochwyr a llawer ersill ysywaeth, mae bedydd yn ei wneyd i'r baban? Bam ya teimlo unwaith y gofyniad hwn yn penderfynu y pwnc am byth; ond tra yr oeddwn ya llawenbau fod an attalfa wedi ei symud, debygswa i, dyma ofyniad arall yn ymwthio i'm meddwl, Pa les oedd yr enwaellad i fabaned wyth niwrnod oed ya Israel. Nid allaswn ateb; gan hynny meddwn wrthyf fy hunan, Rhwag Duw a'r lles yn yr enwaellad, ac felly yr wyf ya gadael rhwng Duw a'r lles yn y bedydd. Nid oedd yr Iuddewon i ofyn pa les a ddeiliaid o enwaellad eu babanod; eudyledwydd hwy oedd afuddhau, a'm dyledwydd arbenigol hwn a ddiaa yw cyflwyno fy mhiant i weinid egion yr efengyl i'w bedyddio, a hynny heb ofyn pa les a was hynny iddynt, gan fod fy Mlaenor mawr yn dweyd mor glir mai eiddo y cyfryw gal yw teyrnas nefoedd—h. y., goruchwyliaeth yr efengyl: a phwy wyf fi i ymladd yn erbyn Duw! Rhaid i mi gyfaddef yn y fan hon, fod yna ofyniad arall yn dyfod yn ddlistaw lechwr-aidd i'm calon, a dyma fe: Ha wyr bach! atolwg, a pha les mae trochi y dyn haner cant oed yn ei wneyd iddo ef?

22. Arddydd y Pentecost—*dydd agoriad yr oruchwyliaeth efengylaidd*—mae Petr yn cyhoeddi i'r dyfyn oedd yno ya nghyd, "*I chiw mae yr oeddwnid, ac i'ch plant*, ac i'ch bawb yn *mhell*, cynifer ag a alwyr Argiwydd ein Duw ni ato." Mae Duw yn galw pawb, ac mae yr addewid i bawb, ac mae yr addewid hono i'r plant—mae y plant yn ddeiliaid yr oruchwyliaeth can gystal a'r rhieni, onide nid allaf weled synwyr i Petr ddweyd hyn. I mi mae y cyhoeddiad hwn fel adsaen y comisiwn mawr, fod plant yr holl genhedloedd yn ddeiliaid yr oruchwyliaeth hon, fel

yr oedd plant yr Iuddewon yn ddeiliaid yr oruchwyliaeth hono; a chan fod y plant yn ddeiliaid hono, a oesrhyw orchymyn neu hyd yn nod awgrym yn rhywle yn y Testament Newydd yn amddifada y plant o'r freint hon, fel yr awgrym i'r mor eglur fod yr enwaellad wedi ei ddileu? Gan fod Duw wedi derbyn plant yn ddeiliaid un oruchwyliaeth, a hono yn un mor gyfyngedig, yr wyf i yn gweled rheswm a thegwch yn gofyn iddynt fod yn ddeiliaid goruchwyliaeth aydd mor eang ei thorffynau ag yw Cristionogaeth.

23. Bedyddiwyd Lydia a'i theulu. A both oedd ei theulu, os nad oedd ganddi blant? Mae meddwl fod y Trochwyr yn glynu wrth ystyr gair er mwyn trochi, ac yn gwrthod ystyron geiriau er mwyn taffu plant allan o fod yn ddeiliaid bedydd, yn anheg iawn yn fy maru i. Ond miliwn o ddoleri, frodyr, a gewch os profwch nad oedd yma blant. Bedyddiwyd oedd-wad y carchar a'i "holl dy." Ai tybed nad oedd yma blant? Pa un hawddaf credu fod yma blant, ai nad oedd? I mi y mae yn hawdd iawn, ac yn llawer hawddach credu fod yma blant. Ya wir, nis gallaf fi gredu yn wahanol, ac mewn canlyniad credaf iddynt gael eu bedyddio. Oeh! dyma anhawder eto i mi fwyta credo y Trochwyr.

24. Mae y Trochwyr yn sylfaenu eu bedydd crediniol ar yr adnodau diwedda o efengyl Marc. Beth am y rhai hynny? Y drwg am dani yw fod y dynion dygedig sydd wedi cyfeithu yr Yagrythrau i'r iaith Seisnig wedi eu tynu allan fel ffigiol, ac mae amryw o ddynion dysgedigaf y Trochwyr eu hunain yn eu plith. Mae dygeidiaeth a beirniadaeth dog yn eu dwyn ymaith megis â llifeiriant. Dyma o'r wythfed adnod hyd ddiwedd y bennod wedi eu taffu allan, a dyma sail bedydd crediniol wedi myned ymaith gyda hwy, a dyma attalfa ar fy ffordd i'w gredu.

25. Gan fod y Trochwyr mor dyn dros fedydd crediniol, yr wyf yn methu yn lân a gweled pam na all-fedyddiant y dyn yna sydd wedi profi trwy ei fywyd annuwiol am gynifer o flynyddoedd nad oedd yn credu pan fedyddiwyd ef gyntaf, a phan mae yn rhoddi yn awr y fath arwydd amlwg o'i droedigaeth. Ond ni wnant ei all-fedyddio er iddynt wybod nad oedd y bedydd cyntaf yn *fedydd crediniol*. Mewn canlyniad y maent yn ei wadu, a thra y maent hwy yn ei wadu, nid allaf finau ei gydnabod.

26. Disgwylir i enwad, fel person unigol, fod ya gyson yn ei ddaliadau; ond nid felly y bu nac y mae y Trochwyr, er fod rhesymau y Taenellwyr wedi gyru llawer o honynt i geisio bod felly. Dadleuent gynt na wnaent ddim ond yn y modd y gorchymynid iddynt wneyd gan Iesu Grist a'i apostollon yn y Testament Newydd. Daeth y Taenellwyr yn mlaen i ofyn iddynt, pa fodd, os felly yr oeddynt, yr oeddynt yn cadw y dydd cyntaf o'r wythnos yn Sabboth, pan nad

oedd un gair yn y Testament Newydd i wneyd y fath beth? Teimlodd amryw o'a dymion goren rym yr ymresymiad, ac allan a hwy dan yr enw *Seventh day Baptists*. Yn bystrach na gad-aed y trochi, yr oedd yn well ganddynt a'ael y *Sabbath* Cristionogol a chadw yr un luddewig.

27. Dadleuai y Taenellwyr, os oeddynt yn myned mor fawr i hyuynas, y dylent oleih traed eu gilydd yn ol gorchymyn Iesu ei hun. *Teimlodd yr holl enwad un uleg*—yn enwedig y rhan Gymreig—rym yr ymresymiad, a dyma lawer o'u dymion goren yn neddio i fodolaeth dan enw *Sandinianiaid* a *Ramothiaid*, ac i oleih traed eu gilydd er mwyn bod yn gyson a hwy eu hunain mewn amddiffyn ac ymarfer trochi fel dull bedydd.

28. Gwasgai y Taenellwyr ar wynt yr enwad fod yn rhaid eu bod yn meddwl llawer iawn am yr ordinhad o fedydd trwy drochiad, gan eu bod mor barod i wneyd y fath ebyrth mawrion dros-to. "Ydyd," meddai miloedd o'honynt, "yr yd-ym yn credu fod bedydd trwy drochiad yn *alien-edig*," ac fe ddilynawn Dr. Campbell a gwnaws enwad o *WIR Fedyddwyr*." Felly yn wir!

29. Yr oedd y Taenellwyr yn parhau i ddan-gos anghysonderau dybryd ac anseboniadwy yr enwad bedyddiedig (chwedi hwythau), eu bod yn gwrthod ailfedyddio ar all broffes, pan brofid nad oedd y dyn yn credu y tro cyntaf, ac y ceid prawf ei fod yn credu yn awr. Gwelodd llawer iawn o'r enwad yr anghysondeb hwn, fel mae llawer ei fod yn ei weled, ac ychydig o flynyddau yn ol etoiodd allan o'r enwad yr anghonfil Mormonadd, yr hwn sydd yn ddigon byf a gwr-el er ceisio bod yn gyson dros fedydd crediniol i ddweyd, Myfi a'ch bedyddiaf chw'i haner cant o weithiau, gan obeithio y bydd yn y diwedd yn fedydd crediniol.

Yn ol fy nhyb i, efallai nad yw yn iawn, mae yr *eruptions* hyn ac amryw eraill a allseid euw, yn brawfion eglur fod yma ymwybodolrwydd o anghysondeb yn cael ei deimlo ganddynt wrth ddal i fyny fedydd trochiad a chrediniol, ac mae yr anesmwythder hwn yn yr enwad yn gwneud yn anhawdd iawn i uni lyncu eu daliadau.

30. Mae yn rhyfedd iawn na buasai un enwad arall wedi ei ffurfio o'r enwad hwn, dan yr enw Cusan Fedyddwyr; o herwydd fod cymafer o or-chymynion pendant, eglur a dealladwy—gor-ehymynion nad oes modd rhoddi dan ystyr iddynt, i gusanu. *Pump o orchymynion** i gusanu ein gilydd am un gorchymyn i fedyddio, a'r un hwnnw nid yn orchymyn i ni gymeryd ein bedyddio, ond i'r weinidogion i fedyddio. Beth pe buasai gan ein brodyr bum gorchymyn dealladwy fel hyn i drochi, ac i rywun ddechreu dadleu y gallasai taenellu wneyd y tro pan nad ellid trochi gan wasledd, gwendid cyffredin y gweinidog, pan y byddai yn berygl bywyd i wneyd,

neu ynte pan na byddai modd cael digon o ddwfr gan rew neu syllder: O! y fath feio a chom-demio a fusasi ar y cyfryw. Oad dyma a was y brodyr, a hya gyda gwaselach rheymas ddengwaith gyda'r gosodiad Cristionogol o gusanu. "O," meddant, "mae *gwpwyd dwylaw* yn gwneud y tro yn ein sefyllfa gymdeithasol brose-nol at yn gystal ag yr oedd *cusanu* gynt." Tra maent yn barod i newid y dull allanol fel hyn gyda chyfarh eia gilydd, er mwyn yn *hollol grose i lythgren* y gorchymynion, paham y gall-ant fetoeraill am fedyddio mewn dull gwahanol i'w tyb hwy am y dull cyntefig, pan mae am-glychiadau yn newid? *Ybryd y peth ac nid y ffurf allanol, yw y pwne mawr*. Mae y Troch-wyr yn rhy ffurfiol a defodol, fel mae yn atafu fawr i mi feddwl uno â hwy byth.

31. A dyma yr enwad ar ol y cyfan hyn i gyd, (ac mae yn ddwrw o galon gonaf ddweyd hyn,) sydd mor gwl eu meddyhau am eraill, ac mor amfaleddig eu tybiau fel na chyd-gymnant a neb enwad arall, ac na cha aelod o enwad arall gymuno gyda hwythau! Nid yw yn rhyfedd fod eu dymion goren a mwyaif goleuedig a dw-lol yn efwilyddio o herwydd yr ysbryd crybych-lyd, pabyddol ac amfaleddig hwn sydd yn eu brodyr, a'a bod yn dadlen am *gymundeb rhydd*; ac ymddengys yn ol arwyddion pethau, os na ddaw hya yn fuan, y bydd yma *eruption* mawr ac aruthrol arall cyn pen ychydig. Pan y maent hwy eu hunain fel hyn, ni tybed y maeidd neb fy mato i am deimlo anhawder i greu fel mae yr enwad hwn yn credu!

32. "Ei le i bob peth a phob peth yn ei le," sydd mor briodol at bethau crefyddol ag ydyw at rywbeth arall, ac mae gweled a chlywed y Trochwyr yn gwneud cymaint o fedydd yn fy syfrlunau—progethu bedydd yn ddibaid, clasad am fedydd yn ddiddiwedd, ygrifenu am fedydd yn ddidor, a bedydd, bedydd, bedydd, fel pe all beth yw holl ddyledswyddau y grefydd Cris-tionogol i'r pwne mawr hwn: ac o herwydd fod y brodyr yn gwneud cymaint o fedydd, a Phael a'r apostolion eraill yn gwneud mor lleted o hono mewn *cydnariaeth* iddyna hwy, a mhaen yn rhyw ddigwydd credu Phael o'u blaen, gan greu ei fod yn llawer mae i'w le, yr wyf yn cael gormod o waith perawdio fy hunan i ym-adael a'r taenellu a chredu y trochi.

33. Os bydd i'r Trochwyr wneyd eiyw o'r an-hawderna hyn (coffer eu bod yn anhawderna mawrion), dicheu y elywir geiriau ffladd, isel, a diraddiol; (ocha fflau! dyma Sian Jones yn nghanol eu tywallt y mynyd yma!) ac y gwelir tymerau drwg a nator fleinig, (dys a'm helpo! mae gwyneb Mr. Davis yn fflanio er's mefyn, ei ddwyrlaw yn crynn, ac ebychiadau o'i natar gynhyrfas yn ymddangos;) ond mae hyn yn fy ngolwg i yn brawf diymwad eu bod yn gwybod eu bod yn *wrong*, onide, paham mae yn rhaid iddynt fyned i'r ysbryd fflannlyd hwn? O, mae

* Rhuf. 16: 16, 1 o 8: 30, 4 Cor. 13: 12, 1 Thes. 5: 26, 1 Petr. 3: 14.

hys yn anhawader mawrwr fy ffordd i groda en dalladau.

34. Mae y ffaith mai en anhawader sydd gan y Trochwyr i groda fel y Taenellwyr, am bamp sydd gan y Taenellwyr i groda fel y Trochwyr, yn atalfa fawr i mi fynd troedd atynt.

35. Mae yr anhawaderaen wedi bod ac yn bod mor fawr yn fy agolwg, fel yr wyf er's amser bellach yn hollol anobeithiol y tynir lwynt gmaith byth. Yr wyf wedi darllen prif awdwyr yr enwad, a rhaid i mi addos eu bod wedi fy awyao a'u cywrestrwydd, ac a'u dyag mawr, a'u fob wedi fy nalla yn llwyr am adeg a'u ingenera- tity a'u medranrwydd dihafal wrth geisio profi mai trochl yw enig ddall achrodlawyr yn anig ddalliaid bedydd; ond wedi dyfod ataf fy hun gychydig ac i'm synwrae, byddwn yn cael, nid en bod wedi tyns yr anhawaderaen, ond wedi cryfhau y rhai oedd genyf, ac wedi ychwanegu llawer atynt. Wel, wel, a raid i mi ddweyd, Nid oes oebeth? Os y Trochwyr sydd yn lawm, mae hys yn renga.

36. Efallai y deunw at eim gilydd, er mor anobeithiol yr ymddengys pethau ya awr. *Mae y brodyr dygedig, amryw o honant, yn addos yn awr fod ysgren eraill i'r gair Baptiso heb law trochl.*

37. Yr wyf i fel en yn bared er y pethau hys eil—ac y maent yn llawer—llawer lluosocach mag sydd yma ar lawr—i gydnabod bedydd trochliad; o herwydd yn fy meddwl i mae ganddynt y *ddau betk mawr* sydd i fod yn y bedydd Cristionogol, hof, bedyddie yn enw y Tad, a'r Mab, a'r Ysbryd Glân, ac hefyd *defnyddio deifr*. Gwir en pod yn *reosio* pethau natur a grae, *terwg gymwys* y dyn at y dwfr, ac nid y dwfr at y dyn. Ond yr wyf yn bared o herwydd y pethau uchod i gydnabod en bedydd, er nad wyf yn diagwyl lldynt hwy gydnabod eiddo y Taenellwyr. Mae yn ormod ganddynt hwy gydnabod chinweddolrwydd bedydd trochliad os na weinyddwyd ef gan un o honant hwy en hunain—olyaiaeth apostolaidd yn ei pherffethrwydd pabyddol!! Ymddengys i mi fod yr enwad parchus hwn ar ol ym anbeth o fod yn gyf achrog ag enwadau eraill, nid mewn rhif, ond mewn cynydd ac ymberffethliad.

38. Nid oes un crybwylliad yn y Beibl am fedydd nad oes yna anhawader i groda mai trochl yr oeddy, heb ddim na anhawader yn nglyn a'r crybwylliadau hyny os taenellu yr oeddy.

39. Mae hanes yr eglwys yn ei chynghorau ac yn yagrifeniadau y tadau yn dangos fod taenall yn ddall a bod babanod yn ddalliaid bedydd, a chyda'r ffaith hon o'm blaen, pa fodd nad ydyw yn anhawdd i mi groda nad oes y fath beth, fel yr baera y Trochwyr?

Aguacilla.

IOAN EITHON.

“Profach chwyehwi eich hualn, a ydych ya y fydd.”

Barddonol.

Y DEMESTIL.

GAN BOS GLAN TWROH.

A mi yn esmwyth fy mayd,
A dydd haf ydoedd hefyd,
Ar hyd y waen yn rhodiana,
Heb feddwl fod yn dod ond da—
Awr ddifraw oedd a hyfryd,
Cael yao ymgomio gyd
Ag anan, a'i theg wynob,
Na thyr'n wael, na elthria neb.
O fwynd hwyf y fynydd bon,
Edrych anwath drwy ei cbcinon,
A'i ladderoll wedd araf,
Y gwona hi'n ei gwn haf;
Ei llawerion mosedd pan geaddwyf,
Er en ychwanegu awr,
Eddaw hoyw ddechawyrt,
Yn araf lawm ar ei hynt,
Ag arogl esmwyth gwrlia,
Ddyfod dydd o fwydd da;
Yna a'i dergonedwrl,
Heb yr un och, i'n bro nl,
Drwy awyr, pellebyr a
Wyllt hynod ymfellena,
Gan yr huan chwareuol
O'r nen, a'r ddacar yn ol,
Y poethwinc, etg bithan,
Mewn awyr pwyll yna'n anob pon;
Codi'n llygaid tanbald ta
A'r wybr oll, wna'r brallu;
Ei ben dych y gwelltyn bach,
Mwn a'f wellthlon yn sythach;
Ehed gwawn ac hyd y gwydd,
A'r manwellt ar y maynydd,
Yn huling eidan helaeth,
Efo yr tes hyfryd daeth.
O'r nall ian llerclan i'r llall,
Yr addawol awr ddiwall,
Wnawn inae, amwyshau hon,
Yn hygoelus o galen
Nad oedd yn y dydd hwnw,
Amnald bod dim i wneud b'w;
Ond tawelwch y tenlu
Elfenol rhyfeddol fu.
Addunai nad oedd anlan,
Awr na thir, dwr na thlan,
I ddeffro, na chyffro chwalith;
Llonydd oedd yr oll anwath,
Fel cyfrinach fynachol,
Heb rwyg, nac ymchwydd, na brol;
Eithr ped air mewn cyngrair caeth,
I dawl ymneillduath.
Ond anlan mewn gwên dyner,
Ni fu eidd enyd fer;
Byw fodd aeth yn arfaddiog,
A chlaa y newidia'i chlog
Las golen, i wlag alar.
Cyffrodd gwg ei goiwg gwâr,
Ael yr entrych ymerychal,
A dail hon yn dywyll a
Troeti y daeth fel trist don,
Amldo'n gymylau daon:
A gwynt yn hyrddwynt o'n hol,
Mawra'r wlag awyrol;
A hual nos haul y nen,
Yn ddybryd trodd y wybren;
O fawn y wlg rhagfynegydd
Kw yawn cwyntannu sydd,
O draw fod rhyw chwyldrodd
I lwy'r aregyn y wlad.
O'r blodau lach, chwytha chwa
Doraeth, fel caud eira,
Yn yr awyr chwarenynt
Megys adar gyda'r gwynt;
Hwythau'r dall yn yapall ant,
Yr chwâon pan ddechreuant;
Yn od, dacar newidlodd,
I hydref trist yr haf trodd.
A phan oedd y ledan wlad
Dau archudd, dyna archliad

I'r mellt yn eu grynr holm
Y cwmwl erch, ac am li,
Allan o ystafelloedd
Eang Duw, yn ngauad oedd.
Ar air i'w lynt yr awr hon
Ehedai y eenhodau,
A gwaeddent gan gyhoeddi
Wrth law, a'u nerth, "Wede ni."
A thwrf, drwy'r awyr, aeth o,
Gan ddryllfog greiglog rwygo,
Cynwrf trwy holl bore anhu,
Sydd ar adenydd o dan,
Tarannau, gwynt, ar unwaith,
A gwlaw mawr; gan y llawr llath,
Ynof rhyw gof a gyfyd,
O'r li a fu'n boddi'r byd.
Rhod f'waered hyd droedd,
Yn grae sych gar y gwes oedd,
Yn ddball nentydd heibio,
A braldd nad nentydd ein bro;
A phobnant ffol i bant bydd,
Terfynant i'r afonydd,
A rheiny gyd a'r teyrngedau,
Wrth enill nerth yn llawenau;
Cryfach a hyfach o hyd,
Eu twrw mawr tu'r moryd.
Afonydd sydd wrth fyned,
Yn eu llwybr yn enill lled,
Draw ac yma drwy gwmwd,
Ar en hol y bydd eu rhwd,
Hyd weiriau'n gwneud pladurwr,
Yn ddig lawn, a foddog wr;
Ac ar waegar en heagyl
Ymchwyddog, wnant hafog hyl,
Adeiladau hyd wledydd,
Gan ddwr yn aml bentwr bydd,
Drwy y flin e dyr y ffwr,
A dygir pob pont agwr,
I waered tua'r Weydd;
Yn y fan dau bentwr bydd
Yn dystion digon distaw
O rwyg y lif mawr rhag llaw.
Yspello syplau helaceth
O yd a wneir, a dod wnaeth
Cludelrlau o brenau, bron
Afrised efo'r ason;
A chan y baich ochain bydd,
Oerlif arw leferydd;
Nid rhyfedd es mawr trofn,
Yn flin hwn ei dafu wna.
Yn drymion, wlybion, o wlaw,
Coed welld yn cyd ylaw,
Ac wedi'n gwynt ysgydwal
Heibio'n wyllt, ysgubo wnal,
A gwar pob coeden, a gyro
Mae wrth ei rym arathr o,
I waered fel pabwren
Ar y pryd—dadwreiddia'r pren;
Ond y dyn a ddal'i waith
Ar ei haner ar unwaith,
A drach yn ei edrych wna,
Bryslog ymakth brasegama—
Nid oes hwer amser i
Aros, ac ymgynghori,
Yn union pan defnyna,
Fel rhagarwydd, rhwydd yr a
Pawb i'w awedd, pwy bynng
A feddo un ni fydd wag;
Eithr draw dalia'r gawod,
Un dyn heibulus yn aod,
A gweli lace drwy fyd go flin,
Dwyn ei drec dan y drychain
Y mae ef—ond ymofyn,
Cyn hir adwaenir y dyn:—
Maellwrw yw aml elrian,
Un gair i ddyng gyrodd ddau
O'i enau ef lldo'n oi;
Ei fan nwyddau'n feunyddol,
A wnaeth fod ei dafod o
Yn ystwyth i ymfrostoio
Ond weithlon gwell i delthydd
Yw fod traed na thafod rhydd.
Y llanc, mae'n dianc i dy,
A phrin y calif er hyny,

Ido'i hunno nawdd yno;
Er cyraedd weithlon dan dō,
Mae'r gwynt yn curo mor gerth,
Yr unfodd, gwlaw mawr anferth,
Yn awr y wedd a'n arwyddo,
Bydd carnedd fel awedd lili Job,
O'r holl dy, mae'r llyd dywydd,
Yn ddball yn addaw bydd.
Auteilaid o foelydd,
S'n dyfod i gysgod gwydd,
Heb amfu; ond bresant
A bron nad ya wylion ant,
Gan daran, yn gwneud erce
Ruthr fu'n awr, a thwrf nes
Hu brawychu, i'w wybr uchod
Cawn a'i ran fel awa can rhod;
Cedryn goed a ysgydwant,
Ac yw wyl plygu a wnant,
Tra gyllingo'r lor ei wynt
O'i ddwrn fel eerydd arant;
All yu awr en gwelwn, i
Eglwys yn perarogil,
Yn ddiel a symal, heb drwt som,
Ond yn wlo dan wialen,
A'i dagrau hi'n li i'r Hwch,
Yn fyrr o odiforweh,
Am ddigio'i Duw—ymddygiad
Pob un a edy dy'i Dad.
Methu weithlon, gwa y gwynt,
Mae'r adar, fel maelwr dyant,
Disgyn heb ysgwd asgill,
I'r llawr hwy geir; llawer gwell
Na'r awyr er mor ewng,
Ar dir sler ydyw shol awng;
Aelidra trwch o lawell,
Rhag enod—dan gysgod gwelw,
Aros a wna'r aderyn,
Nes yr elo heibio hyn,
A dyua a wna plentyn Nef,
Wedi kide ddyagu dyodder,
A'r lon ni thery haww,
Byth ar lawr heb eithrio'i lw.
Ond gadael y wlad gyda
Ei gwedd yn ddrylliedig, a
Throi ymaith rald, a thramwy
Tua'r môr; ol dinystr mwy
Welw hyd ei ymylon;
Atherw y dall tafia'r don,
Ei chofald i'r lild o'r lili,
Daw A'i stôr heb dosturi,
I'w hyaspall trefn na dostarth,
Yma ni rydd mwy na'r arth,
Yn garn chwath, esgyru a chwyn,
Ceir ogleth gyda'r cregyn;
Yr un wedd, gwerthfawr nwyddau,
Taliwyd hwynt—fel wedi lau,
Yma a thraw mae'r maith ryd—
Rhwyfau ar waegar hefyd;
Bod ar ei wyneb wedi'n,
Weli daeth heb ddwyllaw dyn,
A'i erwin genadwri
Yma'n awr; ond arnom ni,
Gorfodeeth yswaeth sydd,
Dalfyrn'r mudi leferydd,
Mae'n roddi mewn arwyddion,
O'i wyllt dath ar yr lild don;—
Yn rhyw fan, dan lydan li,
Y mae'i ddynion wedd lni,
Na wyddis; ond hwn heddwyw,
Bierha'n barn naa ceir na byw
O'r dwylaw, fu mor dellwug
Yn llywio, yn rhwyfo, rhwng
Plecer a hyder mawr, heb
Wr a thon i'r gwrthwyneb.
Ond rhy chwath newkidia'r ehwa,
Gan y deimeti gwneud yma,
Ddinystr dyn a'i foddhuanu,
Trwy ddw'r gwneud dinystr y ddau;
Yna y chwedl red yn chwai,
Trwy y wlad draw hi ledai;
A dygwyd y gym'dogaeth
Ar y tro'n dyria i'r trath.
Uwch y bdd mawr siarad sydd,
Dyfalu ddieliedydd,

Y parth y mae yn perthyn,
Yn wir os fyddai euw'r dyn;
Ond aros a phryderu,
Adwyddiant, neu fethiant fu,
Nes weithlâs ar y llanerch,
Wele fân ac awyl ferch;
Ar unwaith gwybu'r rhely,
Maf'r béd aeth a'r tad o'r ty,
Yn ddiau ydoedd, O! adwyth,
Ei wyneb i lawr, heb ei lwyth;
Ac heb law hyn, mae'n cwblhau,
Anobaith ar wynebâu,
I ddwy a wraudaient ddadl,
Yno heb ollwng anadl;
Hyd nes ca'dd y synwes fad,
Drugaredd drwy agoriad,
Ei chlo tyn, a chlywid dwys,
Ochenald yn rhoi' l chynwys,
O ingder i ollfyngdod,
Teimladau mewn dagrau'n dod,
Am dad cu, mad, ac am wr,
Am an oedd yma'n noddwr
I deulu, gwolnyddu wnaeth
Drwy y had bob darbodaeth;
Ond weithian, yn y ledan wlad
Mae'i wedd w el a'i ymddisad
Dan benyd yn byw yno,
Byw gwael lawn heb ei gael o.
Y corff mewn amdo nis cant,
A bedd ni adnabyddant,
Yn ei ran, O druenl,
Ei fedd llwm a fydd y lli,
Ei gladdu a ryglyddodd,
Is a mwy pe bai modd.
Ac yn awr, ar yr awr oedd
Alarus i laweroedd,
Eralll a ymddyddorynt,
Wrth awn tyrhol ac ol gwynt;
Rhai diosaf, gwamaiaf,
Ydyw'r rhain fel adar haf;
Dylun maeut hyd lan y môr,
Rhodresant gael rhyw drysor
I trall ar ddiaserod,
Gyda dwr oedd gwedi dod;
Ac ant, mewn nwyfiant yn ol
Eu bathrawiaeth a'u rheol,
"Pob un drosto'l hun yw hi,"
Dlystyranst dosturi;
Siarad wnant, ymbleseru,
Wrth son am golledion lliu
Anffodus, yn eu ffwddan,
O'u byd trist, yn arbed rhan
O'u golud oedd ar gillo,
A'i fflais adenydd ar ffo.
A lladron ymylon môr,
Teulu temestl, eu tymor
Ydyw hwn, da'i hadwaenant,
Allan oll ar gynllwyn ant;
A'r lle digwydd bod nwyddau,
Ant i ffordd a hwynt i'w ffau;
Chwiliant gorff marw gwele a gwan,
Am orlawr, neu am arian.
Y bleiddiaid Alpiol heddyw,
Efraun'n byd, ar feirw'n byw.
Yr anlan sydd yr unwedd,
A'r balf fu'n crafu i'r bedd,
Yn ei gwanc newynog, hon
Ddiwallai ar weddillhou
Llonydd rhyw gyfaill yno,
Yn dyner lawn aeth dan rô,
O fyw wna'u fu'n lasol,
Mewn mawr alar ar ei ol.
Wedi troi ar hyd y traeth,
I fwrw traul o frwydr helaeth,
Yr elfenau, 'r all fyngyd,
Newydd oer lni a ddyd;
Er syndod, llong marslandwr,
Ddryllwyd, e gollwyd pob gwr,
Onid un, fel cenad Job
Koddai air ddūai Ewrob.
Ond cynyg gwneud damcaniaeth,
Nid gwiw o'r chwedl, ac nid gwaeth,
Distawrwydd yn dosturi,
At yr oll aeth trwy y lli,

Yn aberth drychlinebol,
Mor hawdd yma ar eu bol,
Wylo, a pheldio ni phâr,
Ymgeledd; ond mwy galar.
Celu teimladau calon,
Grona o hyd gwr yn hon;
I drallod ar drallod rhydd
Y ddamwain lydain wledydd;
O draw ebéd ar ei hynt,
Yr hanes fel dwyreiniwynt,
Daw o'r môr i dal'r anwrlon,
A'i frath fel cleddyd i fron
Mannau, a thadau; wrth dd'wedyd,
Y fuchedd hon yn faich ddyd,
I lawer o deuluoedd,
Am ffyddlon gyfeillion, oedd,
Wedi myned am unwaith,
O bleser ar dyner daith.
Awyr iach, neu fasnach fu,
Yn galw erall—galaru
Weithian a raid uwch moethus
Gynllun gwag ai'n llai nag us;
Paslodd yn aubap oesol,
A ddoe i neb ni ddaw'n ol.
Y dyfodol raid fedd
Yr llyn a aeth, o'n rhan ni;
Dacw y fun decaf anwyd,
Druan oedd, nid o ryw nwyd,
Yn cyfrôl nes gwagio 'i phryd,
Yn welw am ei hanwylid,
Ai trwy ddinystr a'i ddanedd,
Hyd y farn i ddyfrilid fedd;
A'i fedd hwn, i'w hanfodddhad,
Ni chyraedd parch na chariad,
I rol swynol roeynwaith,
Un adag, na chareg chwaith;—
Tydoludd fouwent ledan,
Oerllyd fôr yw lled y fân;—
Trwy wylo hallt treulia hon,
Hir amser i ryw ymson,
Wrthi hun, gwneud darlun du.
Mae o'i agwedd, dych mygu,
Wedi darlod pob gobaith,
Weld ei wedd, a chlywed iaith.
Ei waedd yn trol yn weddi;
Aeth heblio hyn, a thyb bi,
Yn dru sicer ei droi i sant,
A'i weddio'n faddeuant.
I bawb, lliithrigfa yw'r byd,
Lliithrigfa'n llaith ddyrygyd,
Ag un demestl gwneud yma,
Heblio'r aeth eithr hir barba,
Yn effithiol, ei bol bi,
Mynwesol, o'n mewn oesl,
Y bydd nes daw'r dydd i ben,
I gr. fu ei hygrisen,
A hyn, 'n angen eu hunan,
Angu all ei ddileu'n lân,
O elgion y galon gu,
Y fân ca'i yagrifenn.
O ofn rhwyg efenau, rhéd
Y dyn eiddil di noddod,
I ochalu am ei beched,
Ac efe a gofia fod,
Gwr, all geryddu y gwynt,
A'i air wahardda'r hyrddwynt;
Gall hefyd ddal rhag llofo,
Afonydd—rhydd ei air o.
Y gwla'n hawdd dan glo y nen.
Ebrwydd ei dell y wybren,
O'i mewn pan orchymyna,—
Un dafn ni ddyd ond fo'n dda.
Os dell cref demestlog groes
Ninau, awn am clyn heiniocs,
Mewn fydd drwy'n tywydd at Hwn,
Yn ei rad ymddiriedyn;—
Lloches tlawd rhag temestl, Twr,
Ydyw enw'r Gwaredwr,
A'i adnabod wna obaith,
Dyu a'i fydd i gyd yn ffaith.

"Am hyn nid o'fwn pe symudai y ddacwr,
a phe treiglid y mynyddoedd i ganol y môr."

AR FAEWOLAETH MR. DAVID D. REES,
(Butcher,) *Johnstown, Pa.*

Dafydd Rhys ddilys a ddaeth,—a'i yrfâ
I arfawd marwolaeth;
Yn ben gymhar hawddgar aeth,
I'r niwllog ddyffryn alaeth.

Ar ei ol i mae'r wylo,—a'i enw
Yn anwyl i'w gofio;
Gwr fel gweddiwr oedd o,
A dyna'r Nef am daua.

(EVAN W. JONES.) IEDUAN VARDD.

I'w fedd y rhod Dafydd Rhys,—hen Gristion,
Gwir astud mae'n hysbys;
Addolodd Dduw yn ddilys,
I'w toll aeth i'r Nef i'ya.

(D. CADWGAN.) CADWGAN FARDD.

Hanesiaeth.

CYMANFA EFROG NEWYDD.

Cynaliwyd y Gymanfa hon eisel yn Waterville, Plainfield, Utica, Steuben, a Rome, o Awst 14eg hyd yr 22ain.

Yr oedd y brodyr canlynol yn bresenol:—W. D. Williams (y Llywydd), E. Davies, J. E. Griffiths, T. M. Owens, T. M. Griffiths, J. H. Griffiths, E. R. Hughes, R. G. Jones D. D., D. E. Prichard, H. R. Williams, B. H. Williams, Griffith Jones, D. D. Davies, New York; H. E. Thomas D. D., Pittsburgh; J. Thomas D. D., Liverpool; a'r Yagrifenydd.

Daeth cenhaden o'r eglwys canlynol:—Bethania, Holland Patent, Salem, Utica, New York Mills, Rome, Waterville, Floyd, Trenton, Remsen, Bethel, Steuben, Penmynydd.

Wedi dechreu y Gynadledd trwy ddarllen a gweldio, a phennodi y pwyllgorau, y naill i drefau cyhoeddoladau y Sabboth a'r llall i ofalu am yr arian, penderfynwyd,

1. Fod y brodyr Dr. Thomas, Liverpool, a Dr. Thomas, Pittsburgh, a Davies, New York, i elatodd gyda ni yn y Gynadledd.

2. Ein bod wedi clywed llythyr cymeradwy-aeth G. J. Jones (Llew o'r Llain), fel aelod o Eglwys Gynulleidfaoel Morrisville, ac fel pregethwr rheolaidd, yn dymuno ei gymeradwyo i sylw yr eglwys.

3. Fod swyddogion y Cyfundeb i aros yn eu swyddi am y flwyddyn ddyfodol: W. D. Williams yn Llywydd, R. Evans yn Yagrifenydd, a T. G. Jones yn Drysorydd.

4. Fod E. Davies, Dr. Jones a'r Yagrifenydd i barhas yn bwyllgor y Gymdeithas Genhadol Gartrefol am y flwyddyn ddyfodol.

5. Ein bod yn dwys gydymdeimlo â'r Parch. Thomas Rees D. D., yn ei drallod mawr, ac yn teimlo yn siomedig iawn o herwydd na chawsom ei gymdeithas a'i gymorth yn ein Cymanfa.

6. Ein bod yn llawenhau am yr amddiffyniad dwyfol sydd wedi bod dros y Parch. J. Thomas D. D., Liverpool, yn ei deithiau hirion, ac yn ei ddwyn hyd atom yn nghyflawnder

bendith efengyl y tangnefedd; ac hefyd ein bod yn gweddio am ei ddychweliad adref yn ddiogel i fynwes ei deulu, ac y parha yn hir i wasanaethu ein cydgenedl yn hen wiad ein tadau.

? Fod yn llawen genym gael cynorthwyl y Parch. H. E. Thomas D. D., Pittsburgh, a'r Parch. D. Dyfri Davies, New York, i ddwyn yn mlaen ein Cymanfa, a dymunem iddynt sawr lwydd yn eu gwahanol gylioedd.

Rhoddodd W. W. Thomas, Trysorydd y Gymdeithas Addysgawli Gymroig, adroddiad manwl o'r hyn a dderbyniwyd ac a dalwyd allan i fyfyrwyr mewn gwahanol golegau yn ystod y flwyddyn. A da iawn genym ddeall, er fod canoedd o ddoleri wedi eu rhoddi, fod yma gan-oedd eto yn llaw y Trysorydd. Derbyniwyd a chymeradwywyd yr Adroddiad.

Nid anghodfwn y Gymanfa hon yn hir. Heb law y nerth a'r hwy! a gafodd y brodyr cartrefol, yr oedd gweinidogaeth y brodyr dyethr, ac yn anwedig felly yr eiddo Dr. Thomas, Liverpool, yn anghyffredia o nerthol a grymus.

Cafwyd hin ddymunol ar hyd y Gymanfa, cynulleidfaoed lluosog, ac arwyddion o'r presenoldeb dwyfol gyda'r bobl.

Romean.

ROBERT EVANS.

CYFARFOD CHWARTEROL DEHEU-BARTH OHIO.

Cynaliwyd y cyfarfod hwn yn Siloam, Galma Co., Gorph. 18, 14, 1876, pryd yr oedd yn bresenol y gweinidogion canlynol:—J. A. Davies, Siloam, Llywydd; William Powell, Ironton, Yagrifenydd; Evan Evans, Oak Hill, a D. M. Evans, Oak Hill.

Cafwyd cynadledd bore dydd Gwener am haner awr wedi wyth, pryd yr oedd yn wydd-fodol y brodyr a nodir uchod, a'r cynrychiolwyr canlynol:—E. O. Jones, Oak Hill; Thomas Davies, Siloam; Dafydd Evans, Nebo; Thomas Herbert, Nebo.

Wedi i'r Llywydd gymeryd y gadair, darllenwyd cofnodion y cyfarfod chwarterol diweddar, a chymeradwywyd hwynt. Yna cydanwyd ar y pethau canlynol:

1. Fod y cyfarfod nesaf i gael ei gynnal yn Nebo, yr amser i gael ei bennodi eto.

2. Fod y cyfarfod hwn yn dymuno datgan eu cydymdeimlad dwysaf a'r Parch. Thomas Rees D. D., Abertawe, yn wyneb ei brofedigaeth chwerv yn herwydd marwolaeth Mrs. Rees, ei anwyl briod, ac yn mawr ddymuno iddo ef a'i blant gael nerth gan yr Arglwydd i ddal yn wyneb yr amgylchiad galarus, ac na bydd i'r digwyddiad gymylu defnyddioldeb y Dr. yn y dyfodol; ond y bydd iddo gael byw yn hir i lanw ei glych pwysig.

3. Anfonwyd cais i'r cyfarfod hwn oddiwrth Eglwys Oak Hill, yn gofyn a oedd yn briodol derbyn gwraig yn aelod eglwysig sydd wedi priodi â dyn sydd wedi ysgar a'i waig a hoso

yn fyw? Wedi ychydig ymddyddan ar y mater, cydauwyd yn unfrydol nad oedd yn iawn ei derbyn.

Methwyd cael amser i starad dim ar y pwnc, sef, Diwygiad Crefyddol.

Pregethwyd yn y gwahanol oedfaon gan y brudyr a enwyd. Cafwyd cyfarfod dymunol drwyddo. Caffed yr had da a hauwyd ddyfnder daear yn nghalonau y lluwys oeddent yn gwrando, a dyged ffrwyth er gogoniant i Dduw.

WILLIAM POWELL, *Ironton.*

CYMANFA UNDEBOL GYMREIG KANSAS.

Cynaliwyd y gymanfa hon yn Dry Creek, ger Emporia, Kansas, Mai 27 a'r 28ain.

Ymgynullodd y gynadledd gyffredinol am 10 o'r gloch yn Salem, Dry Creek.

1. Galwyd y gynadledd i drefn gan y Parch. T. D. Phillips, y Cymedrolwr.

2. Agorwyd y gweithrediadau trwy weddi gan y Parch. W. Thomas, Arvonis.

3. Galwyd enwau y gwahanol eglwys i a chynrychiolwyr yr oll.

4. Galwyd enwau y gweinidogion a'r pregethwyr. Yroedd yn bresenol y Parchn. John Jones, Emporia; Henry Rees, Emporia; Wm. Thomas, John R. Jones, T. D. Phillips, Arvonis; William Lewis, Coal Creek; Hugh X. Hughes, Coal Creek, ger Arvonis, J. Miles Jones, Dawn, Mo.; Henry Davies, Bala; a Mr. William Lewis, Arvonis.

5. Derbyniwyd y Parchn. William Lewis, Coal Creek, a J. M. Jones, Dawn i'r Undeb.

6. Penderfynwyd fod y Cymedrolwr presenol (Parch. T. D. Phillips) a'r Yagrifenydd (Parch. J. R. Jones) i weinyddu.

7. Penderfynwyd fod y Parchn. John Jones, Henry Rees a Henry Davies, i weithredu yn bwyllgor i drefnu gweithrediadau y gymanfa.

8. Penderfynwyd ein bod yn mabwysiadu y Cyfansoddiad a'r Rheolau canlynol:—

Y CYFANSODDIAD.

Erthygl I. Enw y Gymanfa.

1. Cymanfa Undebol Gymreig Kansas.

II. Amcanion y Gymanfa.

1. Meithrin undeb a brawdgarwch Cristionogol.

2. Ymgynghori y'nglych buddion cyffredinol yr holl eglwys.

3. Ymanog i gariad a gweithredoedd da, a chyd-ymdrech yn mhlaidd fydd yr efengyl.

III. Egwyddorion athrawiaethol y Gymanfa.

1. Credwn fod un Duw, yn Drindod o Bersonau, gogyfawch a'u gilydd.

2. Credwn fod y Beibl yn wir air Duw.

3. Credwn fod y ddynoliaeth wedi syrthio i gyflwr o onogrwydd a llygredigaeth anadferadwy, byth o honi ei han.

4. Credwn fod Iesu Grist wedi rhoddi iawn

digonol fel y mae iachawdwriaeth i'w shael trwyddo Ef.

5. Credwn fod dylanwad yr Ysbryd Glan wedi ei sicrhau, yr hwn sydd yn hanfodol er adfer dyn yn ol i ddellw Duw.

6. Credwn y bydd adgyfodiad y meirw, a barn gyffredinol.

7. Credwn y bydd gwobr y cyflawn, a choeb yr annuwiol, yn dragwyddol eu parhad.

IV. Aelodaeth yn y Gymanfa.

1. Ei haelodau fyddant—gweinidogion, pregethwyr, ac eglwys.

2. Rhaid i bob ymgeisydd am aelodaeth gydymffurfio a'r Cyfansoddiad.

3. Rhaid i bob gweinidog a phregethwr, a fyddo yn dyfod o gymanfa arall, i ymuno a hon, ddyfod a llythyr o gymeradwyaeth rheolaidd.

4. Bydd gan bob eglwys hawl i ddau gynrychiolydd.

5. Derbyniir aelodau trwy bleidlais—mwyaf-rif yn ethol.

V. Awdurdod y Gymanfa.

1. Ni bydd i'r gymanfa, dan unrhyw amgylchiad, yfyrfaeth a llywodraeth fewnol yr eglwys, yn mhellach na rhoddi cynghorion mewn achosion o bwys.

VI. Swyddogion y Gymanfa.

1. (1) Cymedrolwr. (2) Is-Gymedrolwr. (3) Yagrifenydd. (4) Trysorydd.

2. Yr oll o'r swyddogion i gael eu hethol trwy bleidlais ddirlgel y gymanfa.

VII. Cynadleddau y Gymanfa.

1. Cynadledd gyffredinol—cynwysedig o'r gweinidogion, pregethwyr, a chynrychiolwyr yr eglwys.

2. Cynadledd y gweinidogion a'r pregethwyr—er cyd-ymddiddan, cynghori, a chaloniogi eu gilydd gyda gwaith mawr y weinidogaeth efiglylaidd.

VIII. Cyfarfodydd y Gymanfa.

1. Cynelir dau gyfarfod bob blwyddyn—un yn Mai, a'r llall yn Hydref.

2. Cyfarfod Mai fydd y cyfarfod blyneddol yn mha un yr etholir swyddogion &c.

3. Penderfynir yn mhob cyfarfod yn mha le y cynelir y cyfarfod dilynol.

4. Os digwydda rhywbeth i rwystro i'r gymanfa gyfarfod yn y lle penodedig, bydd i swyddogion y gymanfa benodi lle arall.

5. Y dyddiau y cynelir y gymanfa i gael eu nodi gan eglwys neu eglwys yr ardal lle cynelir hi.

IX. Gwelliantau a Chyfnawidiadau yn Nghyfansoddiad y Gymanfa.

1. Gellir gwella neu gyfnawid y Cyfansoddiad hwn, mewn unrhyw gyfarfod, trwy bleidlais dwy ran o dair o'r rhai a fyddant yn bresenol—os bydd y cyfryw welliant, neu gyfnawidiad, wedi ei gynyg mewn cyfarfod blaenorol.

2. Gellir mabwysiadu rheolau na fyddant

anghoson a'r Cyfansoddiad, mewn unrhyw gyfarfod trwy bleidlais y mwyafrif.

Y RHEOLAU.

Ethyl I. Y modd i agor y Cynadleddau.

1. I Gymedrolwr i alw y gynadledd i drefn.
2. I Gymedrolwr i ddechreu y gynadledd trwy weddi ei hun, neu alw ar un o'r aelodau i hyny.

3. Galw enwau yr eglwys.

4. Galw enwau y gweinidogion a'r pregethwyr.

5. Anog ymwelwyr a dyleithriaid i gyd-estodda ni.

6. Darllen adroddiad o weithrediadau y gymanfa haenorol.

7. Ethol swyddogion am y flwyddyn.

II. Trefn Gweithrediadau y Gynadledd.

1. Fod pob cynygiad a eilir i gael ei ysgrifennu, ac wedi hyny i fod dan ystyriaeth.

2. Nae gall un aelod siarad fwy na dwywaith, na thros bum mynyd o amser, ar y tro, ar unrhyw fater, heb ganiatad y gynadledd.

3. Fod pob aelod a gyfodi i siarad i gyfarch y Gymedrolwr, ac i gael perffaith ryddid i ddywedyd, os ar ei bwne yn foneddigaidd ac mewn trefn.

4. Na oddeffir i unrhyw aelod ymadael a'r gynadledd hyd ei diwedd, ond trwy ganiatad y Gymedrolwr.

Felly terfynwyd gweithrediadau y boreu.

CYFARFOD Y PRYDNEWN.

Ymgynullodd y gynadledd gyffredinol am 2 o'r gloch drachefn yn Salem.

1. Galwyd y gynadledd i drefn gan y Gymedrolwr.

2. Agorwyd y gweithrediadau trwy weddi.

3. Cymerwyd y Rheolau o dan ystyriaeth pellach a mabwysiadwyd hwynt, fel y maent uchod.

4. Dewiswyd swyddogion y gymanfa am y flwyddyn ddyfodol. Dewiswyd y Parch. John Jones, Emporia, yn Gymedrolwr; Henry Davies, Bala, yn Ysgrifenydd; Mr. David Lewis, Dry Creek, yn Is-Gymedrolwr; Mr. John Mad-dock, Emporia, yn Drysorydd.

5. Penderfynwyd, Fod y gymanfa nesaf i gael ei chynnal yn Bala.

6. Fod cais i gael ei wneud at yr eglwys ar iddynt gynorthwyo i ddwyn traul y gymanfa nesaf yn Bala.

7. Fod yr Ysgrifenydd yn cael ei awdurdodi i roddi llythyr o gymeradwysaeth i'r Parch. Hugh X. Hughes pan y gwneir cais am lythyr ganddo.

8. Fod y gynadledd yn cymhell i sylw yr eglwys "Cofiant y Parch. William Rowlands, D. D. gan y Parch. Howell Powell," fel llyfr ag sydd yn deilwng o sylw a chefnogaeth i gael ei brynu a'i ddarllen yn fanwl ac ystyriol.

9. Trefn y moddion cyhoeddus—pregethwyr

nos Sadwrn a thrwy y dydd Sabboth. Gwelnyddwyd gan y brodyr canlynol: Hughes, Thomas, Phillips a Jones, Arvonis; Davies, Bala; Lewis, Coal Creek; a Jones Dawn, Mo.

HENRY DAVIES, Bala.

YMADAWIAD Y PARCH. J. THOMAS, D. D.
LIVERPOOL.

At Olygydd y CENHADWR:

ANWYL MR. EVERETT.—Yr wyf yn awr cyn gadael eich gwlad yn cymeryd y cyfle i ysgrifennu gair yn frysiog atoch, a throech chwi at eich holl ddarllenwyr, i gydnabod yn gyhoeddus y caredigrwydd mawr a dderbynialis gan bawb yn ystod y misoedd y bum yn ymdaith yn eich mysg. Bum yn y wlad am bymtheg o Sabbothau, a theithiais floedd o filldroedd o for i for, a chefais y fraint o brageithu ryw 150 o weithiaid. Ymwelais a'r rhan fwyaf o'r sefydliadau Cymreig, a buasai yn dda genyf allu fod wedi ymweld a hwynt oll; ac ni welais ond y caredigrwydd mwyaf yn mhob man gan weinidogion ac eglwys. Gwelais ganoedd o wnebau a adwaenwn o'r blaen, a gwelais ganoedd yn ychwaneg a'm hadwaenent i, ond nad adwaenwn i hwy; a ffurfais yn ystod fy nhaith, gydnabyddiaeth a llawer oeddynt yn ddydd i mi o'r blaen. Mwynheais iechyd da yr holl amser, oddigorth ychydig oriau yn Racine a Milwaukee, yn Wisconsin, ac yn Beaver yn Missouri, ac yn y lleoedd blaenaf, yn onwedig, syrtialis i ddwyllaw tyner iawn. Yr wyf yn awr ar drefn y daith yn teimlo mor gryf ag ar ei dechreu, er y gwn nas gall y fath lafur ag yr aethum drwyddo lai nag effeithio ar y cyfansoddiad cryfaf. Bum yn dra gofalus yn fy holl arferion, ac yr wyf yn sicr oni bai fy mod yn Ddirwestwr nas gallaswn fyned trwy y fath lafur a chaledwaith. Ychwanegodd y gofal a'r drafferth gyda'r llyfrau yn sawr at lafur y teithio a'r pregethu; a thafwyd baich ychwanegol arnaf trwy gael fy ngadael fy hunan wedi dychwellaed fy anwyl gydymaith Dr. Rees yn ei brofedigaeth chwerv. Cefais ran o gymanfaoedd Ohio, Wisconsin, ac Onida, heblaw rhan o gymanfa y Methodistiaid yn Lime Springs. Derbyniwyd ni yn y cwbl gyda chroeseawiad mawr.

Er nad wyf am gymeryd yr olwg a gefais i ar bethau yn ddangoeg o wir sefyllfa crefydd yn y wlad yma yn mysg ein cenedl, oblegid y mae yn bur debyg mai y wedd oreu arni welais i; ond da oedd genyf fod gan yr efengyl y fath asael ar feddwl ein cenedl, fel yr ymdyrai y fath luaws, ac yn aml o bellder mawr, i wrande ei chenadwri. Gwelais yn Utica, Steuben, Remsen, Gomer, Racine, Cambria, Cincinnati, Oak Hill, Pittsburgh, Plymouth, Wilkes Barre, Hyde Park, Providence; a rhai manau eraill, gynulleidfaoedd mor lluosog, nad yn aml y

gwalir en lluosocach yn Nghymrn; ac yr wyf yn gobeithio fod ein gweinidogaeth wedi bod o les tragywyddol i'r tyrfaoedd y cawsom y fraind o bregethu iddynt.

Hyda golwg ar "Hanes yr Eglwys" da genyfyddwyd fod y gwaith wedi cael derbynied mor helaeth ag a allasem ddiagwyl i lyfr o'i brisgwel yn sefyllfa bresenol masnach y wlad. Gwerthasom lawer mwy nag a ddiagwyliasom yn y rhanau amaethyddol, mwy yn wir nag a ddiagwyliasom werthu yn yr adeg oren ar masnach; ond sicrhaid fi pe buasai masnach y glo a'r halarn y peth y gwelwyd hi, y gwerthasid yn Pennsylvania yn unig fwy nag yn yr holl dalasethau eraill ynghyd; ac er isael yw pethau ni buom mewn odid fan yno, na dderbynwyd rhai copiau; ac oni buasai i ni fethu galw mewn rhyw 25 o leoedd y bwriadem fyned iddynt, oblegid dychweliad disymwth Dr. Rees, a'r wythnos y bum yn Nghymanfa Oneida, buasem wedi gwerthu yr holl gopiau addaeth drosodd i'r wlad. Ond fel y mae, nid oes genym ddim achos i gwyno, ond llawer iawn o achos i fod yn ddiolchgar. Mae llawer o gyfeillion yn Plymouth, Wilkes Barre, Kingston, Hyde Park, Providence, ac amryw fanau eraill wedi dymuno arnaf beidio myned a'r ychydig gopiau sydd heb ea gwerthu yn ol i'r hen wlad, gan eu bod yn credu yn sicr, cyn pen chwe mis yr adfywias masnach, ac y bydd yn hawdd gwerthu yr oll sydd ar law, a chan fod y cludiad wedi ei dalu a'r *duty* i lywodraeth y wlad hon—yr hwn sydd yn swm lled fawr, yr wyf wedi penderfynu eu gadael ar ol am ychydig fisoedd i weled pa beth a ellir wneud. Mae y Parch. E. Evans (Nant-y-glo) yn addaw ymweled ag ychydig fanau yn Ohio, pa y caiff hamdden, lle nas gallasom ni aif; a diction y gallaf sicrhau gwasanaethi rhyw frawd fyddlon yn Pennsylvania a wna yr un peth; ond yn y cyfamser bydd y llyfrau yn ngofal fy nghyfaill Dr. Williams, Hyde Park, lle y gall y neb a ewyllsio anfon am danynt eu cael, a gellir eu cael hefyd gan Mr. Thomas Winston, 801, Washington St., New York. Yr wyf wedi sicrhau cryn lawer o ddefnyddiau at Hanes Eglwys Annibynol America, ac y mae llawer yn ychwaneg wedi addaw anfon i mi hanes eu heglwyys; ac yr wyf yn gobeithio y cyflawnant eu haddewidion fel na byddo oeddiad a dyryswech. Ni ddywedaf ddim yn awr am yr ychydig personau a addawsant anfon i ni yr arian am yr "Hanes," ond hyd yma ni chyflawnasat, ond diagwyliaf iddynt anfon yn ddioed, fel na byddo achos traferthu mwy ar eu hol.

Nid wyf yn gweled un gobaith y caf byth eto weled America. Un flynedd ar ddeg yn ol yr oeddwn wrth adael pob lle yn dywedyd, "Os caf fyw ddeg flynedd mi ddof eto;" ond y waith hon gadewais bob lle heb un gobaith ei

weled drachefn; ond nid a y siroldeb a'r caredigrwydd a welais yn America y tro yma a'r tro o'r blaen yn anghof genyf. Pan gaffwyf hamdden ysgrifenuaf air i'r CENHADWR ar bethau yn gyffredinol yn yr hen wlad. Byddaf yn gadael am ddeg o'r gloch boreu foru ar fwrdd y *City of Richmond*, a gobeithiaf gyraedd gartref yn lhen rhyw ddeg diwrnod.

New York, Aust 25, 1876.

J. THOMAS.

DR. THOMAS O LIVERPOOL YN CALIFORNIA.

[Yr ydym yn codi hanes ymweliad Dr. Thomas & California o'r *Tyst* am Awst 4ydd. Bu y Dr. wythnos ond diwrnod ar y *trata* yn myned yno. Treuliodd y diwrnod hwn yn ninas y Llyn Helen. Mae y llythyr hwn yn un o'r rhai a ysgrifennaf Dr. T. i'r *Tyst* bob wythnos tra y bu yn America.]

Treuliais wythnos a dau Sabboth yn California, yn benaf yn San Francisco, mor hapus, os nad yn fwy felly, yn wir, nag y treuliais yr un ysbaid o amser er y gadewais gartref. Yr oedd llawer o bethau yn cydgyfarfod i beri llyny. Yr oedd yr hin yn hynod o dymherus, heb fod yn rhy boeth, nac yn rhy oer. Nid oeddwn yn cael fy meichio, nac yn beichio fy hun â gormod o waith, fel y gwnaethum lawer wythnos; ac yr oedd caredigrwydd y bobl yn nodedig, er nad oes genyf achos i achwyn ar neb am ddiwyf caredigrwydd, ond yr oedd pobl California dros fesur o garedig. Yr unig gwmwl ar awyr glir yr wythnos oedd y newydd trist am

FARWOLAETH MRS. REES,

a dychweliad annysgwylidwy fy anwyf frawd, Dr. Rees, i Gymru, at ei blant amddifaid yn eu galar. Pruddeliddodd hyn yr holl awyrgylch i mi. Yr wyf yn ysgrifenu hyn yn eithaf oedd y ddaear, heb wybod dim o'r manylion. Dyma y *telegram* a estynwyd i'm llaw ddydd Gwener, ar fy nychweliad o Norton Ville, 50 milltir o San Francisco, lle yr oeddwn wedi bod nos Ion yn pregetha.

"Delphos, Ohio, July 6th, 1876.

"To Rev. J. Thomas.

"Mrs. Rees dead. Dr. has returned. Particulars at Emporia.

DAVID JONES (Gomer)."

Yr oeddwn fel gwr wedi synu pan ddarlennais y *telegram*. Ni wyddwn pa beth i'w ddywedyd, na pha beth i'w wneyd. Ofer oedd holl neb. Nid oedd y manylion i'w cael hyd yn Emporia, Kansas, ac ni byddaf yno hyd nos Sadwrn nesaf. Druan o'r Dr.! Mae yn ddrwg genyf am et brofedigaeth chwerrw; ac mor unig ydyw y dyddiau hyn ar y cefasfor mawr yn dychwelyd i Gymru, ac wedi y cyrhaedda, nid oes yno ond plant yn eu galar i'w dderbyn, er y bydd yn dda ganddynt ei weled. Amgylchiad trallodus dros ben ydyw yn wir. Llauer gwaith wrth ynddyddan a'n gilydd yr amlygodd y dymuniad na buasai dim annymunol yn dygwedyd yn ein teuluoedd yn ein habeanoldeb. Ond "nid eiddo gwr ei ffordd, ac nid ar law yr hwn a

rodia y mae llywodraethu ei gerddeddiad." Er nas gallasai, pe buasai gartref, gadw anghu draw, eto y mae yn rhyw foddlonrwydd i'n teimladau ein bod yn bresenol pan y mae ein hanwyliaid yn myned i lawr i'r glyn, a chael gollwng deigr yn ar yr arch wrth eu rhoddi i erwedd yn y pridd.

Mae yr amgylchiad trist yma wedi dyrysu ein holl gynlluniau, a pheri nad oes ynof fawr ealon i fyned fy honau weddill y daith, a phe gwrandawn inau ar deimladau, dychwelwn adref yn ddiwed; ond rhaid i mi ymwroli i wneud fy ngwaith, gan adael y canlyniadau yn llaw yr Arglwydd, a chan obeithio na chyrhaedda un newydd blia eto i'm clustiau.

Onid rhaid i mi ddychweilyd i ddyweyd gair am yr wythnos yn California. Cyrhaeddais San Francisco nos Sadwrn, y 1af o Orphenaf, a lletyais dan gronglwyd gynhes, glyd y Cymro talentog a charedig, Proff. Thomas Price. Un genedigol o'r Crai, heb fod yn mhell o Dyfynog ydyw, ond symudodd i Dredegar, ac yno y treuliodd flynyddoedd ei ieuenctyd, yn aelod defnyddiol gyda'r Methodistiaid Califfaidd, ac y mae cofia parchus gan lawer yno am dano hyd y dydd hwn. Aeth i'r *Normal College* yn Abertaw i dderbyn addysg gan Dr. Evan Davies, i goffadwriaeth yr hwn y mae ganddo y parch mwyaf. Wedi bod yno rai blynyddoedd dan addysg, dewiswyd ef yn athraw cynorthwyol mewn Daeareg a Fferylliaeth, a changhenau eceill, yn y rhai y mae wedi cyrhaedd enwogrwydd mawr. Daeth i San Francisco 14 mlynedd yn ol, ac y mae wedi ymgodi mewn parch a dylanwad bob blwyddyn. Mae wedi bod yn Proffeswr yn un o'r sefydliadau gwyddonol penaf yn y lle, ac wedi traddodi canoedd o ddarlithiau i fyfyrwyr ac ereill. Cydnabyddir ef yn un o'r awdurdodau uchaf yn y wlad mewn proff mwnau aur ac arian, a derbynir ei ddyfarniad yn derfynol gan y cwmnïau penaf. Diodon y gwyr gymaint am adnoddau mwnol California ag un dyn sydd yn fyw. Mae mewn *business* eang fel *assayer*, a llusws o ddynion dano; ond er ei fod yn ymgodi mewn cyfoeth a dylanwad, y mae yn cadw ei gynhesrwydd, ei garedigrwydd, a'i frwdfrydedd Cymreig. Un o'r dynion mwyaf anymhongar ydyw, a cherir ef gan bawb. Nid anghosiaf byth ei garedigrwydd didrwet a dibrodd. Yr oedd, tra yr oeddwa yno, yn anallwog gan y *rheumatism* i fyned allan o'r ty, yr hyn oedd yn siomedigueth fawr iddo. Mae ganddo bump o blant bach hawddgar, yn amddifad o fam, a'n gweddi ydyw ar i "Dad yr amddifaid a Barnwr y gweddwon" fod yn dyner o hene ef a'i anwyliaid bychain.

Obedog o Fon oedd fy arweinydd cyson tra y bum yn y lle, ac yr oedd y Parch. Aaron Williams gyda mi yr holl amser. Cyfaill dddan iawn yw Obedog. Pwyllog, gwybodus, parod

ei gymwynas, ac adnabyddus i bawb. Teimlwr fy mod yn ddyogel pan y byddai ef gerllaw. Mae yn llenor rhagorel, ac yn fardd gwyeb, ond nid yw ychwaith wedi gwirioni ar y naill na'r llall. Gyda'r Wesleyaidd yr oedd y Parch. A. Williams pan yn Nghymru, ond wedi dyfod drosodd i California, arddwyd ef yn weinidog i gynulleidfa o Annibynwyr, ond y mae yn ddyn rhydd a diragfarn, a phregetha yn rhywle, i rywrai, os meddylia y gwaa ryw lea. Efe sydd yn pregethu i'r Cymry yn San Francisco bob nos Sabboth, ac y mae yn ymaroddi i fod yn ddesayddiol, ac y mae yn barchus gan bawb, a dywed na bu erioed yn fwy hapus nag y mae yn awr. Mae fel pygodyn yr ei eifen yn myned oddiangylch, gan wneuthur daioni. Mae yma amryw Gymry ereill dylanwadol, a'r rhai y daethom i gyfyrrddiad. Mr. Robert T. Roberts, un o Bethesda, Arfon, sydd mewn swydd o ymddiried yn y *Min*, ac y mae bob amser yn barod i wneud pob peth a fedr dros y Cymry. Mr. Watts, brodor o Blaenarherch, a'i deulu a gefais yn garedig iawn, a'i frawd Mr. Jeremiah Watts, sydd wr gwybodus, er nad yw yn siaradus iawn; Mr. Jehu a'r teulu o'r Traillwm, un o'r Jehuaid, Llanfair, gwr hoffus iawn, a llawer ereill sydd yn seilog gyda'r achos Cymreig nas gallaf yma grybwyll eu henwau. Nid oes yma eglwys Gymreig wedi ei ffurfio, ond y mae y Cymry crefyddol yn aelodau gyda'r Saeon, ac â pawb i'w fan yn y boreu i addoli, ac yma cynaliant yagol Sabbothol am ddau, a phregetha Mr. Williams iddynt yn yr hwyr. Barnet hwy hyd yma mai felly y mae oes, ond os parha y Cymry i gynyddu yma fel y maent, bydd yn rhaid sefydlu yma achos Cymreig. Mae ganddynt Hall gyfous mewn man canolog o'r ddinas. Pregethais yno ddwywaith y Sabboth cyntaf, a thair gwaith yr ail Sabboth. Pregethais hefyd nos Lun, ac yn Norton Ville nos Iau, lle y mae eglwys Annibynol Gymreig. Glowyr sydd yno gan mwyaf. Un Mr. Parry, o Bontypridd—Bedyddiwr—yw gweinidog Norton Ville—gwr synwrol a boneddigaidd. Bydd yn gadael y lle ddiwedd y mis hwn. Er ei fod yn Bedyddiwr, a'r eglwys yn Annibynwyr, y maent wedi byw yn gwbl heddychol. Mae yn Norton Ville eglwys gref a chynulleidfa dda. Yno gwelais Thomas Oliver, mab fy hen gyfaill John Oliver, Bwlchnewydd, a da oedd genyf ei weled mor gysurus. Gwelais yno hefyd y Reesiaid o Drefforia. Yr wyf yn synu gyntaf wrf yn ei weled ym mheb man o'r rhai a adwaenwn, a llawer mwy o'r rhai yr adwaenwn eu ceraint a'u perthynasau. Wrth fyned i'r oedfa nos Lun, gwelwn fy nghyfaiill Thomas Roberts, Rosa gynt, ac efe oedd y cyntaf a welais yn California o'r rhai a adwaenwn, ac, yn wir, yr unig un a adwaenais yno heb ragymadrodd nac esboniad. Yr oedd ei dad Mr. Nathaniel Roberts wedi dod i Liverpool

I'm gweled, ac i ddanfôn ei gofwm gyda mi at ei gerald, ac yn enwedig at ei fab, os awn cyn belled. Yr oedd ei ewythr, Mr. John Roberts, Sacramento, yn myned yn mraich Mr. T. Roberts i'r oedfa, yn hen wr gwargrwm. Mae yn awr yn 84 oed. Daeth i America gyntaf yn 1817, ac yr wyf yn cofio darllen ei lythrau yn yr hen *Ddygedydd*, fel y bu yn crwydro i chwilio am yr Indiaid Cymreig; ond dywedai yn awr wrthyf mai colli ei amser i fyned ar ol gwydd wylt yr oedd. Holai yn gynhes am hen bregethwyr Cymru, er nad oes ond ychydig o'r rhai a adwaenai yn aros. Mae yn hen wr cryf o'i oedran, a'i glyw yn dda, ond fod ei olygon wedi palla. Bu yr ewythr a'r nai yno ar ol hwy yn mhob oedfa hyd y diwedd.

Llawer un a ddaeth ataf i ysgwyd llaw a mi, ac i ddyweyd pwy oeddynt. Yr oedd dyn ieuanc o'r enw Moss yno o Llanarmon, ac a fe wedi hyn yn Booth St., Manchester, yn seolog yn mhob cyfarfod. Gwelais fab i'r Parch. John Edwards, Merthyr, yno, a mab i'r Parch. D. Davies, Penmachno gyat. Mr. Taliesin Evans (Tal o Eifion) a welais yno—mab Mr. John Evans, Manchester gynt, ond yn awr o British Columbia—gwr ieuanc talentog iawn. Mae ef yn un o Olygwyr y *Bulletin*—un o'r papyrau dyddiol galluocaf yn y ddinas. Bu ei dad at ymweliad â San Francisco y Gwanwya diweddaf, ac y mae yn un o aelodau Senedd British Columbia. Daeth gwraig ieuanc ataf, a dywedai mai o Ystradowain, gerllaw Pontfaen, yr oedd yn dyfod, ac mai i'r Maendy yr arferai fyned, ac mai David Prosser oedd enw ei thad. Daeth gwraig ieuanc arall yn mlaen, a dywedai mai merch ty capel yr Annibynwyr yn Pentir, gerllaw Bangor oedd. Cefais groesaw mawr gan Mr. W. Jones, Bryncaws, wrth gyflwyno iddo, dros Dr. Rees, ddarluniau ei dad a'i fam. Yr oedd yno wraig o ardal Cwmilynfell, Mrs. Llewelyn, wedi dyfod yn ddiweddar i'r wlad, yr hon a ddilysai y cyfarfoddydd yn gyson. Bedyddiaeth blentyn yno y nos Sabboth diweddaf, ac wedi gofyn i'r fam o ba le yr oedd yn dyfod, dywedai mai o Menai Bridge, ac mai merch yr hen bregethwr Thomas Owen ydoedd. Llosgwyd fi yn fawr i weled mab David Thomas, Cwmgrwrach. Ymfudodd y teulu i America yn fuan wedi i mi sefydlu yn Glynuedd, a bu farw y fam a'r ferch hynaf ar eu glaniad yn New York. Nid oeddwn, er holl, byth wedi clywed gair am y gweddill o'r teulu. Mae y tad er's blynnyddau wedi marw, ac y mae y mab mewn lle o gryn ymddiddied yn y *police force*, ac yn aelod seolog gyda'r Annibynwyr Seisonig yn Oskland. Yr oeddwn yn pregethu yn nhy ei dad yn Cwmgrwrach y noson cyn iddynt adael yr hen wlad. Bu Mr. Meredith o wasanaeth mawr i ni fel arweinydd y gân yn mhob cyfarfod. Mae ef yn *Professor of Music*. Nis gallaf gofio enwau y rholl rai a wnaethant eu hunain yn adnab-

yddus i mi, ond yr wyf yn crybwyll y rhai uchod fel esiamplau y mae y Cymry o bob gwlad yn gyfarfed yn California.

Tra yr oeddwn yno, claddwyd dyn ieuanc o eir Flint, o'r enw John Amos, a rhoddwyd iddo gladdedigaeth anrhydeddus. Bu yn gwaetha yn hir, ond cafodd bob tynwrch, a daeth torf i'w gladdu, ac yn eu plith rai o Gymru blaenaf y ddinas. Yr oedd yr arch a'r elorgerbyd yn deillwng o dywysog; ac er nad oedd yno na thad yn mam, na brawd na chwaer, na phriod na phlentyn i einio ei fedd a'u dagrau, na'i addurno a blodau, eto tywalltwyd yno lawer o ddagrau, ac yr oedd yno wyrffon hawddgar a dyraeidiaid o fodau yn barod i addurno ei fedd cul mewn gwlad estronol. Llawn iawn oedd genyf weled gofai y Cymry am eu gilydd.

Rhaid i mi ersyn ar y darlennydd eugusoddi meithder y llythyr hwn. Mae yn dyfod o wlad bell, a dyma y cyntaf a'r diweddaf byth i mi i'r *Tyst* o California; ond y mae Obedog yn addaw anfon gohebiaeth yn achlysurol, a gwn y bydd yn dra derbyniol gan lawer; canys y mae "newyddion da o wlad bell, fel dyfroedd oerion i enaid sychedig."

J. THOMAS.

Gorphenaf, 20fed 1878.

UNDEB YR ANNIBYNWYR CYMREIG.

Cynaliwyd cwrdd mawr blynnyddol yr Undeb tawn eleni yn Nghaerdydd Awst 1af, 2il, a'r 3ydd. Mae rhestr y gweinidogion gwyddfodol yn henwi colofn o'r *Tyst*, ac enwau enwogion eraill yn llenwi haner colofn arall. Y cadeirydd oedd y Parch. Proff. Robt. Thomas, Bala.

Yn y gyfeillach grefyddol am saith y dydd cyntaf, darllenwyd papyr gan y Parch. E. Williams, Dinas Mowddwy, ar "Ranau Arweinfol yr Addoliad Cyhoeddus." Wedi ei ddarllen cafwyd sylwadau arno gan y Parchn. E. James, Nefyn; H. Jones, Birkenhead; J. Griffiths, St. Florence; W. Evans, Aberayron; a W. Roberts, Liverpool.

Yn y cyfarfod am ddeg, darllenwyd papyr gan y Parch. D. Griffiths, Dolgellau, ar "Y cysylltiad sydd rhwng Caniadaeth Gysegredig ac Adfywiadau Crefyddol."

Yn y cyfarfod dau o'r gloch, ymddirniwyd a dirwest a'r Brifysgol yn Aberystwyth, ac etholwyd cadeirydd yr undeb am y flwyddyn nesaf, sef y Parch. W. Evans, Aberayron. Yna darllenwyd papyr gan y Parch. J. Ll. Jones, Penclawdd, ar "Egwyddori yr Ieuencetd yn yr Eglwys." Wedi ymddirniath helaeth ar y mater hwnw, darllenwyd adroddiad y pwyllgor. Bu cryn ddadl ar y cynnygiad na byddai yr Anerchiad, y Pregethau &c., &c., i'w cael yn wraithy gyhoeddliad na phapwr newydd, ond yn unig yn yr Adroddiad, yn yr hwn y cymerwyd rhan gan y Parchn. S. Jones, B. A. Merthyr; T. Davies, Llanelli; B. Williams, Canaan; a

Evans, Febron; R. T. Howell, Abertawy; O. Evans, Llanbrynmair; a'r "Gohebydd," a Mr. W. J. Parr, Bethesda. Pasiwyd gwelliant yn datgan croesaw i'r Cyhoeddiadau gyhoeddi cymaint ag a allant o'r gweithrediadau.

Yn yr hwyr cafwyd anerchiad gan y Parch. D. M. Jenkins, Treforris, ar "Beryglon yr Oes oddiwrth Honiadau Offeiriadol;" anerchiad arall gan y Parch. W. Nicholson, Groeswen, ar "Beryglon yr Eglwys oddiwrth Gyfaddach;" un arall gan y Parch. W. Roberts, Liverpool, ar "Beryglon yr Oes oddiwrth Syniadau Penrydd ar Bethau Cysegredig," ac un arall gan y Parch. W. Jenkins, Pentre Estyll, ar "Ragolygon Gobeithiol yr Oes er yr holl Beryglon."

Yn y cyfarfod cyhoeddus dydd Iau, yn Nghapel Wood-street, pregethwyd gan y Parchn. R. Thomas, Brithdir, a D. Roberts, Wrexham..

Au ddau dechreuwyd gan y Parch. T. C. Edwards, Wikes Barre, America, a phregethodd y Parchn. H. Jones, Birkenhead, ac L. Probert, Porthmadog.

Am saith yn yr un lle, traddodwyd areithiau grymus a chyffrous gan y Parch. J. Morris, Bryste, ar "Yr Enwad yn y Gorphenol;" Proff. Morris, Aberhonddu, ar "Yr Enwad yn y Dyfodol;" y Parch. E. H. Evans, Caernarfon, ar "Ddefodaeth;" a'r Parch. L. D. Bevan, L.L. B., Llundain, ar "Addysg y Leuenctyd."

Y BULGARIAID.

Gellir caaglu oddiwrth y cyfryw newyddion ag sydd i'w cael o eisteddle y rhyfel yn y Dwyrain, fod y Tywysog Milan o Servia wedi gwneud camgymeriad wrth fyned i ryfel yn erbyn y Tyrciaid, a'i fod wedi methu. Nid yw Rwsia yn ymddangos yn barod i estyn iddynt y cymorth a'r cefnogaeth ag y tybir fod gan y Serviaid le i'w ddiagwyl pan ddechreuasant ryfela. Prin y mae yn debygol gan hyn y bydd y rhyfel ei hun yn bwn o ddyddordeb cyffredinol yn hir iawn eto.

Ond y mae y rhyfel Serviaidd wedi codi i amlygrwydd un nodweddiad mewn helyntion Tyrciaidd na ellir ei ddyhuddo mor hawdd. Hyny ydyw trueni y genedl Bulgaraidd, gwrthrychau arbenig o falais y Mahometaniaid yn bresenol.

Cyfansodda y Bulgariaid bedair miliwn o'r deg miliwn o boblogaeth sydd yn Rumelia (fel y gelwir Twrci Ewropaidd yno). Eu prif nodwedd ydyw eu hymlyniad balch wrth eu cenedl, hynafiaid y rhai a ddaethant i Rumelia wyth canrif o flaen y Tyrciaid. Y tiriogaeth a ddwg eu henw sydd yn gorwedd yn y canolbarth yn orllewinol i'r Môr Du; a rhwng afon y Danube, yr hon a'i gwahana oddiwrth Roumania (Moldavia a Wallachia), a Mymyddoedd Balkan ar y De. Y mae y genedl Bulgaraidd i'w cael, pa fodd bynag, pa le bynag y ceir deadelloedd ac amaethyddiaeth; canys hwyntwy ydynt fugeiliaid a gweithwyr Twrci, megys yr oedd yr

Israellaid yn Gosen. Cymerodd y cyffafnas diweddar le yn mha le bynag y maent ar wasgar drwy Rumelia Ddwyrainiol. Ystyrir y genedl hon y fwyaf addawol o'r holl bilingaethan a geir yn orllewinol i'r Bosphorus ag sydd yn cydnabod awdurdod y Sultan. Maent yn dal cysylltiad rhanol â'r Eglwys Roeg-Rwsiaidd, a fuffiant faes anogaethol iawn i lafur cenhadol Protestanaidd. Pan ymdeithiodd y Parch. Dr. Hamlin drwy Twrci yn 1857, gyda'r amcan o sefydlu cenhadaeth bresenol yr American Board yno, cafodd yno zel mawr dros addysg. Yn Eski Zaghra, wrth odre deheol y Mynyddoedd Balkan, cafodd clirwech o ysgolion Bulgaraidd i fechgyn, a phedair i enethod, gyda thua 1000 o ysgolheigion, ysgolion yn y rhai y derbynid yn ddiolchgar gopïau o'r Beibl yn iaith gyffredin y bobl, yn gystal a phob addysg nad oedd yn cyffroi eu heiddigedd cenedlaethol. Eu pentrefydd o dai gwiall helyg wedi eu plastro â mwd (o ddiwyg coed ddefnyddiau), er yn waelion a diffenestri, ydynt ryfeddodau o lanweithdria; ac y mae arweddïad agored, parchus a charedig y bobl, yn hen ac ieuainc, yn fuffio cyferbyniad tarawiadol i'r hyn a welir yn y pentrefydd Groegaidd neu Tyrciaidd. Dywed cenhadon y Wesleyaidd nad yw y Bulgariaid yn dangos ond ychydig o gydymdeimlad â'r gwrthryfel presenol yn y Gorllewin.

Ac eto y bobl ddiniwed yma, hufen poblogaeth Twrci Ewropaidd, drwy eu bod yn anffodus agos at y Moslemiaid nwydwyllt ar y dwyrain, ac yn ddiarnodffyn, sydd wedi cael eu nodi i'w cynddaredd dialedol. Yn ac oddente Phillipopolis cawsant eu cigyddio wrth y miloedd. Cynwysa y ddinas hono boblogaeth un rhan o dair o ba rai ydynt Bulgariaid, yn agos i drydedd arall yn Fahometaniaid, a'r drydedd weddill yn Roegiaid ac Iuddewon. Ond yn maendref y ddinas y mae mwy na thri chant o bentrefydd, poblogaeth y rhai ydynt Bulgariaid yn benaf. Yma y mae y Tyrciaid wedi cigyddio yn sicr ddeuddeg mil, a llawer mwy mae yn debygol, o'r genedl Gristionogol hon. Yn Bazarjic, hysbyswyd yn ddiweddar iawn fod mil o bersonau wedi eu lladd. Mae teithio wedi ei luddias yn hollol. Y cenhadon Cristionogol o wledydd tramor, y rhai a ddylent fod yn wrthrychau o amddiffyniad neillidol yn ol y cyfamolaau, ni feiddiant fyned o'u tai, oddigerth eu bod yn dewis peryglon un daith yn hytrach nag aros yn y fath wlad elyniaethus. Mae y gwaith cenhadol yn ymarferol sefyll yn llonydd. Mae nifer o genhadon yr American Board wedi dychwelyd eisoes i America.

Gellid chwangu fod y cyffelyb agwedd ar bethau yn bodoli yr ochr arall i'r Bosphorus yn gystal ag yn mysg y Bulgariaid. Nid yw y cenhadon yn Beirut nemawr mwy cysurus na'u bradur yn Rumelia. Mae Cyndeithas Ymchwiliadol Palestina wedi dod i sefyllfan o'r an

achos—yr Arabiaid yn y De yn cymeryd mantais o symudiad y lluoedd Tyrcalidd i elisteddile y rhyfel. Ond mae darlun y trueni yn Bulgaria yn ddigon drwg. Y prif beth i'w ystyried ydyw fod yr agwedd hon ar bethau yn un naturiol mewn llywodraeth Fahometanaidd. Dam wain yn yr achos ydyw fod gan Twrci ddeiliaid Cristionogol y gall eu gorthrymu; ei nod a'i hamcan hi ydyw gorthrymu rhywua. Dyna ei chrefydd, a dirgelwch ei llywyddiant. Pe buasai Mahometaniaeth wedi cael ei lledaenu fel Cristionogaeth, trwy apeliadau at y galon, nid trwy y cleddyf, nis gallasai y pethau hyn fod. Y pwnc yn awr ydyw, A all llywodraethau Cristionogol Ewrop oddef yn weddus i'r fath allu fytholi y barbareidd-dra hwn yn enw crefydd, neu yn enw llywodraeth, neu yn enw unrhyw beth arall? Gorfyddir i Brydain a'r Ymerawdwr ateb hyn yn fuan. Dylai fod gan America belyd rywbeth i'w ddweyd, canys y mae hywydau llawer o'i dinasyddion hithau mewn per-ygl.—*N. Y. Witness.*

PRIODWYD,

Mawrth 19, 1876, ger Old Man's Creek, Iowa, yn nhy Mr. John Baxter, tad y priodfab, gan y Parch. W. Watkins, Mr. THOMAS BAXTER a Miss JERUSHA ROBERTS, oll o'r ardal uchod.

Gorph. 29, 1876, yn nhy Mrs. Fisher, Akron, O., gan y Parch. J. T. Lewis, Mr. EBENEZER PRICE a Miss MARY ANN THOMAS, y ddau o Tallmadge, Thomastown.

Awst 5, 1876, gan y Parch. R. D. Thomas (*Iorthryn Gwynedd*), Mr. DAVID W. LEWIS a Miss MARY BRITTON, y ddau o Columbus, Ohio. Gweinyddwyd y briodas yn nhy rhieni y gwr ieuanc, Mr. a Mrs. Wm. T. Evans, ger Hayden's Rolling Mill, Columbus, Ohio.

Awst 3, 1876, yn Taylorville, Pa., gan y Parch. D. Rhoslyn Davies, Mr. RAE MORGAN a Miss ANNIE MORRIS, y ddau o Moosic, Pa.

BU FARW.

Prydnawn Sabbath, Gorph. 23, Mrs. JANE DAVIES, priod Mr. Evan Davies, Richville, N. Y., yn 54 ml. oed. Bu yn nychu am fisoedd; ond o'r diwedd canodd yn iach i holl helyntion trafferthus y fuchedd hon. Ymfudodd i'r wlad hon o Rymney, D. C. Yr oedd yn aelod parchus o'r eglwys Annibynol Gymreig yn Richville. Yr oedd yn briod gyues, yn fam dyner, ac yn gynghorydd di-dwyll. Yr oedd yn feddianol ar dalentau mwy na'r cyffredin. Ni chlywsom neb erioed yn adrodd peunod o'r Beibl, neu erthygl mewn cyfarfod llenyddol yn well na'r chwaer ymadawedig. Dangosai pawb yn ei hangladd y cydymdeulnadau dwysaf a'r teulu parchus. Gweinyddwyd yn y gwasanaeth crefyddol gan y Parch. D. Jones. Bydded i'w phriod ymdawelu, gan bwysu ar yr un Gwr a gynallodd ei anwyi Jane yn ymchwyllyd yr Ior-ddones. *BAYTTON.*

Yn Floyd, Awst 2, 1876, ar ol maith gystudd, Miss RUBEN H. JONES, yn 42 ml. oed. Yr oedd

yn aelod gyda'r Annibynwyr. Teimlai yn dda ar brydlau am ei bod wedi rhoddol ei hun i Iesu Grist er'a dros ugain mlynedd. Gweinyddwyd yn ei hangladd gan y Parchn. J. D. Jones, Remsen, a J. R. Griffith, Floyd. Yr Arglwydd a fyddo yn rhan i'w chwaer sydd wedi ei gadael mewn hir-aeth dwys ar ei hol.

Awst 3, yn Coal Run, ger Beaver Meadow, Pa., yn 66 ml. oed, JAMES MARK. Enw ei briod oedd Eleanor. Symudasant i'r wlad hon o Waunhelligen, swydd Fynwy, D. C., yn y flwyddyn 1848, ac ymsefydlasant yn y lle uchod, lle mae Mrs. Mark eto, a'i thad; yr hwn sydd yn 104 blwydd oed. Yr oedd yr ymadawedig yn gymydog heddychol. Hoffid ef gan bawb a'i hadwaenai, a bu yn ddirwestwr selog a chrefyddwr fyddlon y blynyddau diweddaf o'i oes. Ei afiechyd oedd yr *asthma* yr hyn a drodd yn *dropsy* arno. Bu yn wael iawn am tua 7 mis cyn lldo farw. Claddwyd ef yn Jeansville, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. *JOHN E. JONES.*

Eto, Awst 2, yn Yorktown, swydd Carbon, Pa., yn 2 fl. a 3 wythnos oed, MARTHA, merch John a Hannah Miles. Claddwyd hi yn Jeansville, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. John E. Jones.

Eto, Awst 6, yn Honey Brook, ger Audenreid, Pa., yn 10 mis oed, CHARLES, mab i Charles a Martha Williams. Dacurwyd ei gweddillion marwol yn mynwent Jeansville, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. *J. E. JONES.*

Awst 22, NEWTON JONES, yn 11 ml. a 10 mis oed, bachgen bach anwyi Robert W. a Sarah Jones, Bethel, Remsen. Aeth gyda'i dad i gario ffd, a mynal wneyd y llwyth diweddaf, ac felly y gadawodd ei dad lldo: ond rhedodd y ceffylau, taflwyd yntau, ac ni bu byw ar ol y codwm ond rhyw 20 mynyd. Claddwyd ef dydd Iau canlynol yn monwent Bethel, pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur gan y brodyr O. Parry, M. Roberts, D. Williams, a'r ysgrifenydd. Teimlir yn fawr dros ei rieni, a gobeltbio yr ymostyngant dan alluog law Daw. *Remsen. R. EVANS.*

Gorph. 24, 1876, yn Centralia, Pa., Mrs. ELINOR LUKE, sef gweddwr Mr. John Luke, diweddar o Mahanoy City, Pa. Symudodd ychydig wythnosau cyn ei marwolaeth at ei mab i Centralia. Genedigol oedd o Twynyrodyn, Merthyr Tydfil. Daeth i'r wlad hon tua 12 mlynedd yn ol. Yr oedd ei gwr yma ychydig fisoedd o'i blaen hi. Buont byw am tua dwy flynedd yn Shamokin wedi lldynt ddyfod i'r wlad. Yna symudasant i Mahanoy City. Bu ei gwr farw tua dwy flynedd yn ol. Yr oedd yn wrig grefyddol a hollol ddilargyboedd o ran ei hymarweddliad, ac yn un a berchld yn fawr gan bawb a'i hadwaenai, fel y tystiai y dorf fawr ddaeth i'w hangladd. Ymunodd a chrefydd yn fore, a dalodd ati hyd y diwedd. Derbyniwyd hi yn aelod yn Adulam, Merthyr, gan y Parch. Joshua Thomas, a phan bu farw yr oedd yn aelod o'r eglwys Gynulleidaol yn Mahanoy. Cafodd gystudd hir a phoenus; ond dyoddefodd ef yn amyneddgar a thawel. Claddwyd hi yn Mahanoy, Gorph. 26, mewn modd parchus iawn. Gweinyddwyd gan weinidog y M. E. o Centralia a chan yr ysgrifenydd. *L. LAKE.*

Awst 20, 1876, yn Trenton, N. Y., o'r darfoded-igaeith, yn ddau fls oed, HENRY THOMAS, bachgen bach i Frederick Owens a'i bried. Y Sabboth canlynol hebrwygwyd yr hyn oedd farwol o hono i gladdfa Goodwin. Cafodd gladdedigaeth barchus. Cyflawnwyd y gwasanaeth grefyddol gan yr ygrifonydd. EDWARD R. HUGHES.

Gorph. 19, 1876, yn Racine, Wis., EDWARD W. JONES, ar ol cystudd Hedfaith, yn 81 mlwydd oed. Mab ydoedd i Mr. a Mrs. Richard W. Jones, neu Mrs. Pugh yn bresenol.

Gorph. 27, yn Keokuk, Iowa, yn 49 mlwydd oed, RICHARD PRICE, carpenter. Daeth i'r dref hon o Columbus, Ohio, tua 20 mlynedd yn ol. Mae iddo brodyr a pherthynasau yno eto. Dyn tawel, cyfeilgar, ac ymlynnydd trwydd wrth ei iaith a'i genedl. Genedigol ydoedd o sir Drefaldwyn. Gadauodd weddw, un ferch a dau fab i alaru eu collod.

Gorph. 18, yn Brier Hill, ger Youngstown, Ohio, y brawd anwyl a hŏf WILLIAM P. JONES, yn gyflawn 60 mlwydd oed. Yr oedd yn enedigol o Pontypool, sir Fynwy, D. C.

Mehef. 7, 1876, yn Collinsville, N. Y., ANN WILLIAMS, gwraig Thos. N. Williams, yn 56 ml. oed.

Gorph. 21, 1876, yn Shenandoah, Pa., SAMUEL THOMAS, plastrer, yn 67 ml. oed.

Gorph. 28, yn Paddy's Run, Ohio, ar ol byr gystudd, yn 10 mlwydd oed, ALFRED, mab Ieuengaf Robert ac Elizabeth Rees.

Gorph. 23, yn Ashland, Pa., y brawd DANIEL PRITCHARD, wedi rhai misoedd o gystudd trwm, yr hwn a ddioddefodd gyda llawer o amynedd. Yr oedd yn aelod gyda'r Annibynwyr er's tair blynedd.

Awst 4, yn Marcy, ger Utica, N. Y., MARY priod Rowland G. Jones, yn 77 ml. oed.

Awst 12, yn Utica, N. Y., yn 48 ml. a 5 mis oed, ANN, priod Mr. John Jay Jones. Cymerodd yr angladd le ddydd Mawrth, o gapel Bethesda; yna cymerwyd y gweddillion i'w claddu yn nghladdfa Prospect, N. Y.

Awst 11, yn Prospect, N. Y., Mrs. ANN ANTHONY, yn agos i 99 ml. oed. Genedigol ydoedd o Llan y Mowddwy, sir Drefaldwyn, ac yr oedd yn elwuer i'r diweddar Barch. Rolant Griffiths, a fu yn weinidog gyda'r Annibynwyr yn Marcy, N. Y., ac yu fani i David Anthony, Utica, N. Y., a Griffith Anthony, Prospect. Bu iddi saith o blant, o'r rhai y mae chwech yn fyw. Ymfudodd hi a'i phriod i'r wlad hon yn 1818, o Llanowddyn, Trefaldwyn, a sefydlasant yn ardal Prospect. Bu efe farw yn 1860, ac er hynny bu hi yn cartrefa gyda ei mab Griffith. Deallwn iddi fod yn profi'n crefydd am yr ysbeld hirfaith o bedwar ugain mlynedd, a glynodd yn ffyddlawn wrth ei phroffes hyd y diwedd. Cymerodd ei hangladd le ar y 14eg, a gwasanaethwyd ar yr achlysur gan y Parchn. Morris Roberts, Remsen, Thomas T. Evans, Holland Patent, a Richard Isaac, gynt o Collinsville.

Mai 31, yn Coal Valley, gerllaw Broad Top, awydd Huntington, Pa., y brawd anwyl a hŏf LLEWELYN WATKINS, yn gyflawn 70 ml., dau fls a chwe'r diwrnod oed.

MRS. ANN HUGHES, RACINE.

Ganwyd gwrthrych y nodion hyn yn sir Abertefi, D. C. Daeth i'r wlad hon gyda theulu ei thad a'i mam pan yn lled ieuanc. Euwau ei rhieul oeddynt Sarah a Jacob Jones, gynt o Milwaukee, Wis. Yr oedd yn chwaer i'r Parch. W. Jones, yr hwn sydd yn weinidog cymeradwy yn nghyfundeb y T. E. Pan yn ferch ieuanc symudodd i Racine, ac yn y lle hwn arhosodd hyd awr ei hymddatodlad. Bu yn briod ddwywaith. Gwelodd lawer o dywydd garw. Ba ei phriod cyntaf sef Lewis Williams farw o'r darfodedigaeth, a bu farw amryw o blant iddi, fel na bu ei llwybrau yn rhyw oswyth iawn yn y byd.

Ymunodd a'r Annibynwyr yn y lle hwn yn fuan ar ol ei dyfodiad yma, a bu yn aelod cyson a difwlch hyd ei marwolaeth. Yr oedd ein chwaer yn meddu dawn neillduol at gannu, a chysegrodd hi yn llwyr at wasanaeth y cysegr tra gallodd ymlwybro i dy yr Arglwydd. Tua deg mlynedd yn ol i'r dyddiau y bu farw ymbriododd eiddaith gyda John R. Hughes, ac yu y cysylltiad hwn gallodd edryc ymlaen a diagwyl tywydd braf a dymunol; ond yn fuan eillodd ei bhechyd, fel y cafodd lawer iawn o gystudd yn mlynnyddoedd olaf ei hoed, ac am y tri mis diweddar cyfyngwyd hi yn gwbl i'w hystafell wely; ac ar foreu hmfaldd Mehefin 10ed, ebedodd ei hysbryd i wlad yr ysbrydoedd. Y Llun canlynol daeth tyrfafawr ynghyd i dala iddi y gymwynas olaf, pryd y gweinyddwyd wrth y ty ac wrth y bedd gan y Parch. D. Thomas, Big Rock, am fod y Parch. J. P. Williams, ein weinidog, yn wael ar y pryd. Araf symudodd y dorf drymaidd tua Mount Cemetery, ac yno daearwyd ei gweddillion, pryd y cyflawnwyd ei dymuniad, sef canu yr hen don Windham gan ychydig gantorion. Gwylled engyl ei gweddillion hyd oni byddant eto yn ymddangos fel ei gorff gogoneddus er.

J. M. J.

COFSGOLOFN.

Ami tawn y mae eglwys Annibynol Utica y dyddiau hyn yn ei galar o herwydd colli ffyddion-laid Selou. Mae genyf y tro hwn y gorchwyl poenus o hysbyu farw yr anwyl a'r ffyddlawn JOHN ROWLANDS, Marcy. Brodor ydoedd o Gwm-tirymnach, Meirionydd. Priododd a daeth i America yn 1840. Cafodd ddeg o blant—mae saith yn fyw yn bresenol, ac amryw yn aelodau o eglwys Crist. Deued y gweddill yu fuan.

Ymunodd John Rowlands ag eglwys Utica yn 1862 dan weinidogaeth y Parch. Evan Griffith. Bu yn hynod gynnes a ffyddlon. Er ei fod yn byw tua saith millidr o'r ddinas, gweidd ef a rhai o'i deulu yn y capel bob Sabboth os byddai yn bosibl teithio. Cafodd ei filuo yn fawr am y dywyddyn aeddwyl olaf o'i oes gan guriad y galon. Byddem yn oethbilio ei fod yn gwellhau weithiau, oed treuliodd angau o'r diwedd. Amddiffiadwyd Mrs. Rowlands o briod tyner a'r plant o dad gofalus, ac eglwys Annibynol Utica o aelod ffyddlon iawn.

Eto, JOSEPH JONES. Ganwyd ef yn Penlleystfa, sir Dalnwyth, Chwef. 28, 1837. Euwau ei rieni oeddynt Hugh ac Eleanor Jones. Ymunodd a chrefydd yn Llanellwy dan weinidogaeth y Parch. Lewis Everett, ugain mlynedd yu ol. Daeth i America yn 1860: treuliodd beth amser yu Waterville, ac wedi hynny ymsefydlodd yu Utica. Yn

1869 priododd Miss Jane Isaac yn Nelson. Tua phedair blynedd yn ol aeth i fyw ar ffarm ychydig tuallan i Utica. Cafodd anwyd a bu yn wael lawn am lloedd; ymadnewyddodd draebell i raddau, ond ni ollngodd angau ei afael yn rhydd. Cyfodd y darfyddiadaeth ynddo, ac or pob ymdrech eiddo amryw feddygon bu farw Gorph. 21, 1876. Gadawodd wedi i w dau o blant bychala ar ei ol. Bydded yt Arglwydd yn Noddwr ac Amddiffynwr iddynt.

GWESYN.

FEDAIR MARWOLAETH YN DELAWARE, O.

Ymwelodd angau yn bur sydyn a theulu Mr. John E. Davies, ger Delaware, Ohio, y dydd o'r blaen. Yr oedd yn y teulu er's ychydig o amser wrig o'r eaw Jane Jones, yr hon a ddaeth atynt o Brown Township, swydd Franklin, Ohio. Yr oedd gan Mrs. Jones ferch fechan oddeutu 5 ml. oed. Yn ddiweddar cymerwyd y fechan yn glaf gan y *flu*, yn fuan wedi hyn cymerwyd y fam gan yr un clefyd, ac yn fuan lawn cymerwyd Mr. a Mrs. Davies yn yr un modd. Bu farw mam y ferch fechan y 7fed o'r mis hwn a chladdwyd hi ar yr 8fed; bu farw y ferch fach ar y 10fed, a chladdwyd hi ar yr 11eg; bu farw Mr. Davies ar y 12fed, a chladdwyd ef ar y 13eg; bu farw Mrs. Davies ar y 13eg, a chladdwyd hi ar y 14eg. Fel hyn bu y pedwar farw mewn llai nag wythnos o amser. Yr oedd teulu Mr. Davies yn adnabyddus lawn er's llawer o flynyddoedd fel teulu a berehld yn fawr yn y gymydogiaeth ac yn y dref. Yr oedd Mr. a Mrs. Davies yn hen aelodau parchus a defnyddiol yn yr eglwys Gynareig, ac yr oeddynt yma yn agos os nad yn hollol er cychwyniad yr achos Cymareig yn y dref. Felly y mae yr eglwys fechan hon wedi cael ei hamddifadu mewn amser byr o dri o'r aelodau, ac mae mewn tristwch a galar; a gullwn ddwyed yn neillduol ar ran Mr. a Mrs. Davies, y rhai a fuont yn golofnau tan yr achos am gymaint o flynyddoedd, ein bod yn gweld eu lle yn wag. Yr oedd Mr. Davies yn enedigol o Llanbrynmair, G. C.

JOHN H. JONES.

Awst 15, 1876.

DAVID JONES, PADDY'S RUN.

Awst 13eg, yn ei gartref yn Paddy's Run, Ohio, ar ol cystudd o yn agos saith wythnos, bu farw yr hon bererion oedranus DAVID JONES. Hir oes gafodd ar y dddear, a threuliodd yn agos yr oll o honi yn ngwasanaeth yr Arglwydd. Ganwyd ef Ionawr, 1797, yn Ty-lsac, Llanbrynmair, G. C. Ymunodd a chrefydd gyda'r Trefnyddion Calfinaidd pan yn 16eg neu 17eg oed. Yn mhen rhyw dalm o amser ar ol hyn ymfudodd i'r wlad hon. Wedi treulio ychydig amser yn Cincinnati, lle y bu yn gweithio wrth ei alwedigaeth, sef *wagon maker*, symudodd i ddyffryn tlws Paddy's Run; ac ymsefydlodd yma, ac yn mhen amser prynodd dyddyn ar yr llyn y bu fyw yn gysurus hyd ddydd ei farwol-aeth. Dyn a berehld yn fawr gan bawb oedd David Jones. Yr oedd ei onestrwydd, ei grefyddol-dor, ei zel bybyr dros burdeb buchedd, yn sicrhau edmygedd pawb a'i adwneal, ac yn perli fod ei oia ar ddwrwgweithredwyr. Gweithiodd yn ddiwyd wrth ei grefft ac ar ei dyddyn, ond nid oedd un amser yn goddef i'w alwedigaeth na'i orchwyllion tymhorol i'w lesteirio yn ei lafur a'i ymroddiad

crefyddol. Bu yn ddiacon ffyddlon o'r eglwys hon er y flwyddyn 1829, yn yr hon awydd eillodd iddo ei hun "radd dda." Y mae ei ymdrechlon parhaus a ddiffio, ei ymroddiad llwyr, a'i wasanaeth humanaberthol yn achos ei Feistr yn perli fod ei gofiadwriaeth yn fendigedig yn ein plith, a pharha felly am genbedlaethau. Y mae bywyd Deacon David Jones wedi ei wau yn rhy ddawn yn sefydliadau mwyaf dalonus y gymydogiaeth i'w eaw fynd ar goft yn fuan. Drwg genym fod yr hen laith fodd bynag yn yr hon y carol wrandaw ar efengyl bodd yn cael ei thraethu, wedi yn agos lwyr ddifannu o'r gwasanaeth crefyddol yn yr eglwys hon. Felly tybiwn nad oedd ein hen frawd anwyl yn teimlo yr un blis yn yr oedfion yn awr ag a deimlasal mewn blyneddau blaenorol; ond eto ni chwynai o herwydd hyn, ac nid ymattaliai yn ei weithgarwch crefyddol. Teimlai ddyddordeb yn mloth peth oedd yn perthyn i achos crefydd yn yr ardal byd ei gystudd olaf. Ac yr ydym, weinidog ag eglwys, yn teimlo galar mawr o herwydd cael ein hamddifadu o'i gynghorion, ei eifamp, ei ddylanwad, a'i brofiad.

Y gwanwyn diweddar teimlodd awydd cryf i ymweld a Gomer, O., ac yn enwedig i fod yno ar yr achlysur o agor y capel newydd, yn gymaint a'i fod wedi deall fod y Parchn. Rees a Thomas o Gymru i fod yn bresenol. Aeth yno; boddlonwyd ef tuhwnt i'w ddilagwylliad; llonwyd ei ysbryd; cafodd wledd i'w enaid dan weinidogaeth y ddau enwog-ddyn uchod. Ond yr oedd ei hesalut yn ei anghymhwysio i dalith mor bell, ac i gymaint cyffroad. Cafodd anwyd trwm yn ystod ei ymweliad a Gomer, a dychwelodd gartref yn glaf. Ni fu uwalth yn y capel wedi dychwelyd yn ol yma. Gwanhaodd yn barhaus ac ar y dydd rhag-grybwyllledig cheddodd ei ysbryd i'r orphwysfa nefolaidd sonial gymaint am dani. Y boren Sabboth canlynol am unardeg o'r gloch ymgynullodd tyrfia laosog o'r ardalwyr i dalu y gymwynas olaf iddo a theyrnedd o barch i'w gofiadwriaeth. Gwelnyddwyd ar yr achlysur gan y Parchn. J. L. Davies, gweinidog y lle, a'r Parchn. Geo. M. Maxwell, D. D., Clincinnati, a ddigwyddai fod yn bresenol.

Gadawodd Dea. Jones i alaru ar ei ol un mab, dwy ferch a mab-yn-nghyfrith, oll yn byw yma, gydag amryw berthynasau a charedigion yn Ahen Co., ac yn Cincinnati. Cafodd ein brawd oes ffaith fel y dywedasom, ymdrechodd ymdrech deg, gorphenodd ei yrfa, cadwodd y ffydd, ac y mae yn ddiambau genyf fod corou cyflawnder yn ngladw iddo, yr hon a rydd y Barnwr cyflawn yn y dydd hwnw. Bwriadwn wneud nodion helacthach o fywyd a chymeriad ein hoedranus a thellyngaf frawd, a thad yn Israel, mewn rhyw rifyn dyfodol o'r CENHADWR.

J. L. D.

MARWOLAETH HYNAFWRAIG YN UTICA.

Mrs. ANN GRIFFITH, gwedd William W. Griffith, a fu farw yn Utica, Awst 24, yn 87 mlwydd oed. Yr oedd ei gwr yn frawd i Uwen Griffith, tad G. O. Griffith, Ysw., Remsen. Daeth i Utica gyda ei gwr yn 1812. Cysylltodd ei hun â'r Eglwys Gynulleidfaoel Gynareig yn foreu, a phan fu farw, hi oedd yr aelod hynaf yn yr eglwys. Yr oedd yn chwarae'r diweddwr Owen Owens, tad Thos. M. Owens. Ganwyd iddi wyth o blant, y

rhai ydynt oll yn fyw i alaru am ei marwolaeth. Bu yn weddw am dros ddeugain mlynedd, ac yr oedd yn auwlyd ac yn falender i'w theulu.

Amddiffyniad i'r Negro.—Pasiwyd penderfyniad gan Dy y Cynrychiolwyr diwrnod neu ddan cyn iddynt ymwahannu, ar gynygriad yr aelod Democratiaidd o Swydd Oneida, N. Y., yn datgan y dyldid amddiffyn pawb o'r dinasyddion o bob lliw a chenedl, yn mhob talaeth, yn eu hawl i bleidleisio; a chosbi hyd yr eithaf bwy bynag a wna ymgaïs trwy fygythion neu drais neu yn unrhyw fodd arall i ormesu dim ar ryddid yr etholfraint. Gwrthwynebwyd y penderfyniad hwn yn gryf gan y Deheuwyd a'u cynghreiriaid, ond gan nad oedd yn y ffurf o gyfraith, a chan fod yr ysgelerderau diweddar yn y De yn effeithio yn ddrwg ar ragolygon y Democratiaid yn y Gogledd, gadawyd ef i basio. Ond yn uniongyrchol ar ol gohiriad y Gydgynghorfa, wele yr Arlywydd Grant yn rhoi allan archiad swyddogol i'r Cadf. Sherman, wedi ei ragflaenu gan y penderfyniadau a enwyd uchod, yn gorchymyn iddo ddal yr holl fyddin sydd heb gael eu danfon yn erbyn yr anwariad yn y Gorllewin, yn barod i'w defnyddio ar archiad yr awdurdodau priodol, er amddiffyn pawb o'r dinasyddion a fyddo mewn angen amddiffyniad yn eu hawliau etholiadol. Mae yr archiad hwn wedi ymdori fel bomahell yn ngwersyll y Democratiaid, ac mae eu holl baprau yn digio wrtho, yr hyn sydd yn profi nad oeddynt yn meddwl am i'r penderfyniad gael ei roi mewn gweithrediad. Diamheu eu bod wedi trefnu i gario yr holl dalaethau deheuol trwy drais a dychryn, ac nid rhyfedd eu bod yn cythruddo wrth weled eu cynlluniau yn cael eu dyrnu.

Plant y Brifddinas yn y Gorllewin.—Mae Cymdeithas Cynorthwy Plant New York wedi gosod 4,000 o blant digartref yn Michigan, 5,000 yn Illinois, a 6,000 yn Indiana; a thrwy holi yn ddiweddar cafwyd allan nad oedd dim un o'r plant yma i'w cael yn yr un o'r carcharau yn y talaethau hyn, a dim ond pump yn y nawdd dai diwygiadol.

Yr Indiaid.—Dywedir fod byddin Sitting Bull yn rhifo o leiaf 7,000 o filwyr. Nid oes dim ymladd o bwys wedi bod yn ddiweddar. Bernir fod yr Indiaid yn bwriadu cadw draw o ffordd ein milwyr ni nes bydd dysfodiad y tymor oer yn gosod terfyn ar y rhyfela am eleni.

Edwin D. Morgan.—Efe yw yr ymgeisydd Gwerinol am y swydd o Lywodraethwr ar Dalaeth New York. Masnachydd enwog yn ninas New York yw Mr. Morgan. Y mae wedi cael ei ethol i'r swydd hon ddwywaith o'r blaen, ac y mae yn ddyn o gymeriad teitlwng a phur, yn ddirwestwr egwyddorol, ac yn grefyddwr, syml a ffyddlon.

Ymgeisydd y Democratiaid.—Y mae y Democratiaid wedi enwi Horatio Seymour fel eu hyngelysydd hwy am yr un swydd. Yr oedd Mr. Seymour wedi gwrthod cydayalo i fod yn ymgeisydd o flaen y Gynadledd o herwydd gwendid ei iechyd, ac anfonodd deigram yn gwrthod yr enwad ar ol cael hysbysiad ei fod wedi ei enwi, ac eto gohiriodd y Gynadledd heb enwi neb arall.

Cyhuddiadau pŵysig yn erbyn y Llywodraethwr Tilden.—Mae y *N. Y. Times* yn cyhuddo Mr. Tilden ei fod wedi cynmeryd ei lw nad oedd ei dderbyniadau trethadwy yn ddim mwy na \$7,118 yn y flwyddyn 1863; a'i fod hefyd wedi cynmeryd ei lw ychydig ddyddiau yn ol, yn ei atebiad i'r achwyniad yn ei erbyn yn achos y St. Louis, Alton & Terre Haute R. R., iddo dderbyn \$20,000 ar ddau diwrnod arbenig a enwir ganddo yn 1863, fel tâl am ei wasanaeth i'r cwmni hwnn. Mae y ddau lw yma yn hollol groes i'w gilydd, ac yn un o honynt yr oedd yn rhaid ei fod yn tyngu anudon. Am ddeg mlynedd, sef hyd 1872, pryd y diddymwyd y dreth ar dderbyniadau, ni thallodd Mr. Tilden *income tax* ond ar \$15,000. Dywedir ei fod yn werth o bedair i saith miliwn. A oes neb a greda nad oedd ei dderbyniadau trethadwy yn ddim mwy na \$15,000 y flwyddyn yn ystod y deg mlynedd hyn?

Dinoyddiad y Sultan Newydd.—Hysbysir fod y Sultan Murad Effendi newydd gael ei ddiswyddo, a'i frawd leuengach Abdul Hamid wedi ei ddewis i'w le. Eiddilwch meddyliol o achos glythineb a meddwod oedd wedi anghymwysio Murad Effendi i gyflawni ei swydd. Ychydig wythnosau y bu yn ei swydd. Yn y cyfamer y mae Servia a Montenegro wedi gofyn am gyfringriad y galluoedd i adferu heddwch rhyngddynt a Twrci ac i drefnu y telerau, ac y mae y galluoedd mawrion yn Ewrop wedi dechreu ar y gorchwyl. Nis gwyddom pa effaith a gadygiad Sultan newydd i'r orsedd ar gwestiwn adferiad heddwch neu barhad y rhyfel. Ond mae yn debyg mai ychydig o allu sydd gan y Sultan ei hun—y cyfringrynghor sydd yn dal awenau y llywodraeth.

H. M. Stanley.—Dywedir fod yr ymchwiliwr Affricanaidd hwn wedi bod yn euog o greuondeb a chigydd-dra gwarthus tuag at y brodorion diameddifyn yn nghanolbarth Affrica. Ei fod wedi tanio arnynt a lladd llawer o honynt pan nad oeddynt yn codi un arf yn ei erbyn. Os yw wedi gwneud hyn y mae arnom gywilydd o hono, ac os ydyw yn Cymro fel y rhai, y mae yn dda genym ei fod wedi ei enw a gwadu ei genedl. Yr ydym ni ei wadu yntau. Y mae wedi gwneud anhauol niwed i achos y genhadaeth trwy greu farn a chasineb yn y brodorion yn erbyn wynion.

1876.

CYF. XXXVII.

Rhif. 10.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Yng Nod.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

CREFYDDOL.

Hanes prawf Iesu Grist, ...	280
Bodolaeth Duw, ...	288
Diarhebbion y Testament Newydd, ...	296
Am edifeirwch, ...	296

AMRYWIAETHOL.

Rhyfel a heddwch, ...	297
Wythnos yn nghymdeithas yr hen batriarch Powell o Droedrhiwdalar, O., ...	300
"Gwneuthuriad Cydwybod,"	302
Al diangol y llanc Absalom?	304
Mrs. Mary Lewis, Paddy's Run, Ohio, ...	304

BARDDONOL.

Lloffyn o benillion, ...	305
Cwmpriad y dail, ...	306
Gwlaw, ...	306
Chwec phenill fr diweddar Barch. Robert Ev- erett, D. D., ...	306

LLlunellian ar farwolaeth Frances Ella, ...	307
Anarchiad, ...	307

HANESIAETH.

Cyfarfod Ysgol Cincinnati, O., ...	307
Johnstown, Pa., ...	308
Penderfyniad Eglwysig, ...	309
Gofyniad, ...	309
Dychweliad y Parch. Dr. J. Thomas, Liverpool, ...	310
Llythyr cymeradwyaeth, ...	310
Llythyr cymeradwyaeth, ...	310
Yr achos yn Dawn, Mo., ...	310
Effaith yr etholiadau yn Vermont a Matue, ...	310
Y rhyfel yn y Dwyrain,—Amser gwell ar wawr- io,—Wm. Lloyd Garrison, ...	311
Ganwyd, ...	311
Priodwyd, ...	311
Bu farw, ...	311
Miss Cynthia H. Everett, ...	312

REMSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

Digitized by Google

AMRYWION.

DERYNYADAU Y MIS DIWEDDAF.

W R Plainfield trwy law Parch E R H 5, W A W Coal Valley Ill 2,15, J T Boston Mass 2, J P Big Rock Ill 5, T E G Youngstown 4, W C Nelson trwy law E D C Morrisville 30, Mrs L J Oshkosh 2, J H Bevier Mo 6.

Byddai yn gymorth mawr i ni pe bai y rhai sydd heb dalu am y flwyddyn hon yn gwneud hynny mor fuan ag a ellir. Hefyd mae cryn lawer o hen ddyledion yn sefyll heb eu talu, y rhai y byddai yn dda iawn genym eu cael yn fuan.

Deisyfwn gydymdeimlad ac ymaros ein cyfeillion y waith hon eto. O herwydd cystudd maith a marwolaeth ein hanwyl chwaer Cynthia, methasom gael amser i gysodi yr wyth tudalen diweddaf o'r rhifyn hwn, yn brydlon. Ond byddwn yn ofalus i wneud y diffyg i fyny yn y rhifyn nesaf neu yr un am Ragfyr. Yr Arglwydd a roddo ddeuparth o yspryd y rhai ymadawedig i orphwys ar y gweddill o'r teulu.

CYFARWYDDER at y Parch. T. D. PHILLIPS o hyn allan i *Great Bend, Barton, Co., Kansas*, yn lle i Arvonion.

Postwyddfa Remsen, N. Y.—Mae y swyddfa hon yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddiolchgar, gan hynny, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn *Post Office Orders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy i Mrs. ELIZABETH EVERETT. Bydd hyn yn gyflousdra uwawr i ni.

Yr ydym yn dychwelyd ein diolchgarwch gwroscaf i'r holl ol-ddyledwyr sydd wedi talu i fyny yr hyn oedd arnynt am y CENHADWR, er gwaethaf caledi yr amseroedd. Fe ddichion fod rhai o honnynt trwy ryw wall heb dderbyn eu copi addawedig o GABAN F' EWYTHUR TWM. Os oes rhai felly heb ei gael ag yr ydym wedi ei addaw iddynt yn ol ein telerau, carem iddynt ein hysbysu o hynny, ac ni a wnawn y diffyg i fyny yn ddioedi. Hefyd, gan fod genym gyflawnder o gopïau o'r llyfr hwn eto ar law, ni a barhawn i'w anfon i'r rhai a dalant i fyny eu hol-ddyledion am y CENHADWR yn gyflawn hyd ddiwedd 1876, ond iddynt hysbysu y carent ei gael, ac anfon 6 cent i dalu y cludiad. Mae amryw o'r hen dderbynwyr eto ar ol yn eu taliadau. Bydded iddynt ein cofio mor fuan ag y gallont. Diolch yn sawr hefyd i'r derbynwyr sydd yn talu am y CENHADWR yn brydlon bob blwyddyn. Rhagor o rai felly sydd eisian.

CYFARFOD PREGETHU YN TURIN.

Cynelir Cyfarfod Pregethu yn Turin Hydref Sydd a'r 4ydd, sef nos Fawrth a thrwy y dydd dranoeth.

T. M. GRIFFITHS.

CYMANFA Y CYNULLEIDFAWYR YN NHALAETH IOWA.

Cynelir y gymanza nehod yn y lleoedd ac ar yr amserau canlynol.

Williamsburgh,	Medi 26, 27, 28.
Old Man's Creek,	" 29, 30, a Hydref 1.
Long Creek,	Hydref 3, 4, 5.
Flint Creek,	" 6, 7, 8.
Coal Valley,	" 10, 11, 12.

Y cynadleddau, yn Williamsburgh am ddau o'r gloch dydd Mawrth, Medi 26, ac yn Long Creek am ddau dydd Mawrth, y trydydd o Hydref. ISAAC C. HUGHES, Ysg.

COF-ADAIL I DR. EVERETT.

AT YR EGLWYSI.—Yr ydym yn deall fod amryw eglwysi o herwydd marweidd-dra masnach a chaledi yr amser wedi oedi hyd adeg well wneuthur casgliadau at y gof adail.

Hyderwn y bydd i'r cyfryw eglwysi wneuthur casgliadau bellach mor fuan ag y bydd modd a'u hanfon yn ddioed i Mr. William W. Thomas, Remsen, Oneida Co., N. Y.

WM. D. WILLIAMS,
J. R. GRIFFITH,
E. DAVIES, } *Proylygion.*

NODION A LLOFFION.

Torwyd cyfartod Gwerinol i fyny yn Mississippi y noson o'r blaen gan Ddemocratiaid, a lladdwyd pedwar o negroaid, heblaw clwyfo eraill. Ychydig ysgelerderau yn rhagor o'r fath a wnaetholiad Hayes a Wheeler yn betha sicr, os nad yw felly yn barod.—*Witness.*

Mae arwyddion fod awdurdodau Spain am ddechreu cyfnod o erledigaeth yn erbyn Protestaniaid. Mewn amryw engreifftiau yn ddiweddar, cafodd ysgolion ac eglwysi Protestanaidd eu cau i fyny gan y gallu gwladol.

Ffiwydrwyd y creigiau gyda *giant powder* yn y llea elwir Hell Gate, ger New York, ar ddydd Sul, Medi 24. Yr oedd torfeydd anferth (yn agos i gan mil, medd rhai,) wedi ymgynull yn y cymydogacthau i fod yn dystion o'r olygfa. Puham y cafodd y *Sabbath* ei halogi mor ddigywilydd ac mor ryfgyus ac afreidiol nis gwyddom.

Ysgrifena gwraig i weinidog gyda'r Methodistiaid Episcopalaidd o South Carolina, fel hyn am y bobl dduon yn y dalaeth hono. "Mae fy ngwr yn gwybod fod y bobl dduon fel rheol yn dawel a heddyhel. Goddefant iaith anmharchus a chythrudiadau cryfion heb ymddial, ond maent yn gwrthdystio yn erbyn cael eu lladd wrth yr ugeiniau fel y maent. Y mae ef yn wybyddus am fwy na deugain o bobl dduon a gawsant eu lladd gan y bobl wynion mewn ymruthriadau diachos arnynt, ond ni wybu erioed am yr un dyn gwyn yn cael ei ladd drwy ymgodiad negroaidd."

MARCHNAD NEW YORK.—Pellied cyffredin a da, 4,30 i 6,00, piloreon, 6,75 i 9,50. Gwnt, 1,10 i 1,30, Corn, 57 i 59. Ceirch, 32 i 53. Cig moch, mess, 16,80 i —. Cig eidon, mess, 8,00 i 11,00; extra, 18,00 i 20,00. Ymenyn, 30 i 40. Caws, 6 i 13.

AMODAU Y CENHADWR ydynt y flwyddyn—taliadgar am waith neu ar ddwy waith fel y byddo yn lwyaf cyflus i'r derbynwyr.—Mrs. ELIZABETH EVERETT Remsen, Oneida Co., N. Y.

Y CENIADWR AMERICANAIDD.

CER. 37, RHIF. 10.

HYDREF, 1876.

RHIF. OLL, 442.

Crefyddol.

HANES PRAWF IESU GRIST.

GAN Y PARCH. ISAAC THOMAS, CUMBERLAND, MD.

Iesu Grist oedd y dyn goreu a fu yn y byd erioed, ac er hynny cafodd ef ei brofi fel drwg-welthredwr. Ni pharhaodd ei brawf ond amser byr. Mae tri o bethau yn y cyffredin yn achosi fod treialon yn parhau yn hir. Yn 1. Fod y cyhuddiad yn bwysig. Yn 2. Fod y dystiolaeth yn ansicr. Ac yn 3. Fod y barnwr yn ofalus am wneuthur cyfiawnder. Yr oedd cyhuddiadau pwysig yn erbyn Iesu Grist. Yr oedd dau beth yn cael eu dwyn yn ei erbyn. Yn 1. Dywedent ei fod yn euog o *gablodd*, am ei fod yn dywedyd ei fod yn Fab Duw. Yr oedd y cyhuddiad hwn yn cael ei osod arno mewn ystyr *grefyddol*, er mwyn cyffroi casineb yr Iuddewon ato, a'u cael hwy i'w gondemnio. Ac yn 2. Dywedent ei fod yn *deyrnfradwr*, yn cymeryd arno i fod yn frenin, ac llyn gwahardd rhoi teyrnged i Cesar. Yr oedd y cyhuddiad hwn yn cael ei ddwyn arno mewn ystyr *oladod*, er mwyn cyffroi y Rhufeiniaid yn ei erbyn.

Yr oedd y cyhuddiadau hyn mor bwysig, fel yr ystyriant, os caent ef yn euog, ei fod yn haeddu marw; ac felly yr oedd yn cael ei brofi am ei fywyd. Nid oedd y dystiolaeth yn ei erbyn yn amlwg a sicr. Er fod yr Archoffeiriad a'r Cynghor wedi ymdrechgu llawer i gael tystiolaeth yn ei erbyn, dywedir na chwasant. Nid y meddwl yw na chwasant *dystion*. "Llawer a ddygasant an-dystiolaeth yn ei erbyn ef." Yr oedd digon o ddynion drwg yn Jerusaleu yn barod i ddyfod i'r llys i dyngu celwydd. Ond, "Nid oedd eu tystiolaeth hwy i'w gyson." Yn wyneb y ddau beth yna; y *cyhuddiad yn bwysig*, a'r *dystiolaeth yn ansicr*, gallasem feddwl y cawsai ef ei ollwng yn rhydd; neu y byddai i'w brawf barhau yn hir. Ond, yr oedd y trydydd peth yn wahanol i fel y dylasai fod; nid oedd y sawl oedd yn barnu Iesu Grist yn gofalu dim am wneud cyfiawnder. Yr oedd yr Iuddewon wedi penderfynu ei ladd; ac yr oedd Pilat am eu boddioni hwy; a Herod am foddioni Pilat; ac felly cafodd ei gondemnio i farw. Ac mae yn ymddangos na fu ond tua chwech neu saw o oriau, ar ol cael ei ddal, cyn cael ei ar-

wain i ben Calafia i gael ei groeshoellio. Ond, yn ystod yr amser hynny cafodd ei arwain i lawer o wahanol fanau, a'i faru o flaen llawer o wahanol bersonau.

Yn awr odrychwn ar hanes ei brawf:

L O FLAEN ANNAS.

Ar ol i'r milwyr ddal yr Iesu yn ngardd Gethsemane gwnaethant ei rwymo, fel pe buasai y drwgwelthredwr gwaethaf; a dywed loan iddynt ei ddwyn yn gyntaf at Annas. Mae yn debyg fod Annas yn hen Arch-offeiriad, wedi bod yn y swydd am lawer o flynyddau. A dywedir fod pump o feibion iddo wedi bod yn y swydd. Ac yr oedd Caiaphas, yr hwn oedd yn y swydd y flynyddyn hono, yn fabynghyfraith iddo. Pan ystyriom y pethau hyn, y mae yn ymddangos nad oedd un dyn yn mhlith yr Iuddewon y pryd hwnw a chanddo gymaint o ddylanwad a'r hen Annas. A dychon mai amcan pensaethiaid yr Iuddewon, yn myned â'r Iesu yn *gyntaf* at Annas ydoedd, i ddangos parch iddo, ac er mwyn cael ei ddylanwad ef o'u plaid. Ond, nid oes genym hanes iddo ef holl dim ar Iesu, na dweyd dim wrtho. Dychon fod dau neu dri o bethau yn achosion o hynny. Yn 1. Yr oedd yn foreu iawn. Mae yn debyg nad oedd ond tua thri o'r gloch. A digon tebyg nad oedd ef yn teimlo yn hwylus i godi, ac i ymdrin a'i achos yr amser hwnw. Yn 2. Dywedir mai Caiaphas oedd yr Arch-offeiriad y flynyddyn hono; ac felly efe oedd i gyflawni y swydd. Ac yn 3. Dychon nad oedd yr hen wr am drochi ei ddwyllaw yn agwaid y diniwed, pan oedd mor agos i'w arall. Beth bynag nid oes genym ond crybwylliad byr am ymddangosiad Crist o flaen Annas.

II. O FLAEN CAIAPHAS.

Yr oedd llawer o bensaethiaid yr Iuddewon wedi ymgasglu yn nhy Caiaphas y dydd o'r blaen i ymgynghori pa fodd i ddal yr Iesu; ac wedi rhoddi arian i Judas am ei fradychu; a gwyddent fod y milwyr wedi myned yn y nos i gymeryd gafael ynddo; ac felly daethant at eu gilydd yn foreu iawn y dydd hwn drachefn.

Dechreuodd Caiaphas holi yr Iesu yn nghylech ei ddysgybllion, a'i athrawlaeth. Diau mai yr achos o ddigofaint yr Ysgrifenyddion a'r Phariseaid at Iesu Grist ydoedd, ei fod ef yn tynu cynifer o ddysgybllion ar ei ol, ac yn dysgu dyn-

lon fel un ag awdurdod ganddo, ac yn dweyd wrth y bobl mai rhagrithwyr oeddynt hwy, gan gyhoeddi gwaeau ofnadwy arnynt. Ac felly y peth cyntaf a ofynnodd yr Archoffeiriad iddo yd-oedd am ei ddygybllion a'i athrawiaeth.

Atebodd yr Iesu, "Mys i leferais yn eglur wrth y byd yn y Synagog a'r Deml, lle mae yr Iuddewon yn ymgynull bob amser. Paham yr wyt yn gofyn i mi? gofyn i'r rhai a'm clywsant, pa beth a ddywedais wrthynt." Gallasem ni feddwl na allasai roddi atebiad mwy tēg a rheymol; oblegid y drefn mewn llys gwladol ydyw dweyd y cyhuddiad, a galw y tystion. Ond am i Iesu siarad fel yna, gwnaeth un o'r swyddogion roddi cernod iddo, gan ddywedyd, "Ai felly yr wyt ti yn ateb yr Archoffeiriad?" Yr oedd taro yr Iesu felly, a hynny gan swyddeg yn y llys, yn groes i bob cyfraith, ac i reawm. Ond dioddefodd ef yr ergyd yn addfwyn. Efe a ddywedodd wrth y dyn, "Os drwg a ddywedais, tystiolaetha o'r drwg: ac os da, paham yr wyt yn fy nharo?" Dangosodd yr Iesu mai geiriau a ddylai dynion eu defnyddio, ac nid y dyrnau i benderfynu dadleuon; siarad, ac nid ymladd.

Yr amser hyn y daeth gwahanol bersonau at Pedr, i ddweyd wrtho, ei fod yntau yn ddygybll i'r Iesu, ac efe yn gwadu dair gwaith; ac hyd y nod yn tyngu a rhegu nad oedd yn ei adnabod. Gwelwn fod Pedr yn ei wadu, pan oedd yn fwyafer angenrheidiol am iddo ei gyffesu. Yr oedd Caiaphas ar y pryd yn gofyn i'r Iesu am ei ddygybllion, ac yntau yn dweyd am ofyn iddynt hwy; a thyna Pedr, un o'r rhai penaf yn ymyl, ond hwnw yn dweyd nad oedd yn ei adwaen. Ie PEDR, yr hwn a ddywedai o'r blaen ei fod yn credu ac yn gwybod pwy oedd yr Iesu—ei fod yn Fab Duw, a'r hwn yr achubwyd ei fywyd ganddo pan oedd bron a boddi: yn dweyd yn awr nad oedd ef yn ei adnabod! Nid rhyfodd iddo wylo yn chwervw dost, wrth feddwl am yr hyn a wnaeth.

III. O FLAEN Y CYNGHOR.

Pan ddaeth hi yn ddydd, ymgynallodd henuriaid y bobl, a'r archoffeiriad, a'r yagrifenyddion; ac a'i dygasant ef i'w cyngor hwynt. Y cyngor hwn oedd y peth a elwir y Sanhedrim, neu y prif frawdlys yn mhilith y genedl Iuddewig. Y mae yn debyg ei fod yn gynwysedig o ddeg a thriugain o'r dynion mwyaf dyagedig a dylanwadol o blith yr offeiriad, yr henuriaid a'r yagrifenyddion. Yr oedd y cyngor hwn yn cael ei gynnal mewn Neuadd, yn rhan o'r Deml. Digon tebyg nad oedd ond rhan o'r cynglor hwn wedi dyfod i dy Caiaphas cyn dydd. Ac yr oedd yn groes i'r gyfraith i brofi dyn am ei fywyd yn y nos. Ac felly, "Pan ddaeth hi yn ddydd," cyfarfyddodd yr holl Gynghor; a chafodd Iesu ei arwain o'u blaen hwy. Dywedir i'r rhai hyn wneud eu gceus i gael gaudystion yn erbyn yr Iesu, er mwyn ei

roddi i farwolaeth. Nid ymofyn am wir-dystion i ddweyd yr hyn oeddent wedi ei weled a'i glywed. Pe buasent am wir-lystion, gallasent gael llen'd y Deml. Buasai y rhai a fu yn gloffion, ac a gawsant eu liachau, yn barod i redeg yno i ddangos eu coesau; a'r deillion yn dangos eu llygaid; a'r mudion yn llefaru; a'r hwn a fu a'i fraich yn wywedig, ond a lachawyd yn ei dangos. Buasai Jairus, a'r weddw o Nain, a Mair a Martha, yn barod i ddyfod yno i dystio fod ganddo ddigon o allu i godi y meirw yn fyw. Ond gaudystion oeddent hwy am gael; ac nid oedd yn bosibl cael y rhai hynny yn gyson a'u gilydd. Ond, daeth dan i ddweyd eu bod hwy wedi ei glywed yn dywedyd, y gwnai ddynystrio y deml, a'i adeiladu mewn tridiau. Yr oedd Iesu wedi dweyd rhywbeth yn debyg i hyn. Dyma ei eiriau ef, "Dynystriwch y deml hon, ac mewn tridiau y cyfodaf hi." Yr oedd hyn yn rhagfynegiad y byddai iddo gael ei ladd; ac y gwnai adgyfodi y trydydd dydd. Ond gwnaethant hwy droi yr ymadrodd i olygu y Deml; ac yna dweyd ei fod ef yn bygwth dynystrio hono. Gofynnodd yr Archoffeiriad iddo, beth oedd ganddo i ddywedyd am hyn. Ond nid atebodd efe ddim iddo.

Yr oedd y cyhuddiad yna mor gelwyddog, ac mor wael, fel na wnaethant chwaneu o ddefnydd o hono. Trodd yr Archoffeiriad at fater arall. Gofynnodd i'r Iesu, "Yr ydwyf yn dy dyngedu di, trwy y Daw byw, ddywedyd o honot i ni, ai ti yw Crist; Mab Daw?" Atebodd Iesu, "Os dywedaf i chwi, ni ehredwch ddim, ac os gofynaf i chwi, ni'm atebwch; ac ni'm gollyngwch ymaith." Gwyddai Iesu eu bod wedi penderfynu ei ladd; ac nad oedd wahaniaeth pa beth a ddywedai wrthynt. Ond o'r diwedd efe a ddywedodd, "Mys yw." Yr amser hyn rhwygodd yr Archoffeiriad ei ddillad gan ddywedyd, "Efe a gablodd; beth debygwech chwi?" A dywedodd y lleill, "Y mae efe yn enog o farwolaeth." Wedi hyn dechreuodd y bobl ddirmygu yr Iesu trwy boeri yn ei wyneb; a'i gernodio; a gosod mwgwd dros ei lygaid i'w attal i weled, ac yna ei daro a gwiall, gan ddweyd wrtho am brophwydo pwy oedd wedi gwneud hynny. Dyna yr Iesu wedi cael ei gondemnio i farw gan y Cyngor am gablodd, o herwydd iddo ddweyd ei fod yn Fab Duw. Ond, yr oedd yr Iuddewon y pryd hyn dan lywodraeth y Rhufeiniaid; ac mae yn debyg fod yr awdurdod i osod dyn i farwolaeth wedi ei gymeryd oddiwrthynt. Ac felly nis gallasent fyned a bywyd Iesu Grist heb yn gyntaf ei arwain at y rhaglaw Rhufeinig. Ac o ganlyniad yr ydym yn cael ei anes yn

IV. O FLAEN PILAT.

Efe oedd y Rhaglaw oedd dros wlad Judea. Cafodd yr Iesu ei rwymo eto, fel pe buasent yn ofni iddo ffoi, a'i arwain o'r deml at dy Pilat. Mae yn ymddangos i bennaethiaid yr Iuddewon

ei ddilyn hyd at y drws; ond nid aethant i mewn, o dan yr oegus fod arnynt ofn cael eu halogi. Dichon hefyd fod yn well ganddynt sefyll y tuallan; am nad oedd ganddynt gyhuaddid digon pwysig, a digon eglur, yn erbyn Iesu Grist. Beth bynag aeth Pilat allan atynt a gofynodd iddynt, beth oedd ganddynt yn erbyn y dyn hwnw. Dywedasant, "Oni bai fod hwn yn ddrwg-wethredwr ni thraddodasem ni of atat ti." Nid oedd atebiad felly yn werth dim. A phan glywodd Pilat hwy yn siarad mor ddireswm, ac mor sarug, efe a ddywedodd wrthynt, "Cymerwch chwi ef, a bernwch ef yn ol eich cyfraith chwi." Atebasant hwythaa, "Nid cyfreithlawn i ni ladd neb." Eo holl ymgais hwy oedd ei ladd, enog neu beidio; a'u hunig amcan yn dyfod ag ef at Pilat oedd, er cael awdurdod i wneud hyny. Ac er mwyn cael rhywfath o gyhuaddid yn ei erbyn gerbron Pilat, mewn ystyr *wladol*; dywedasant ei fod yn deyrnfradwr, yn gwyrdroi y bobl, yn gwahardd rhoi teyrnged i Cesar, ac yn dweyd mai efe ei hun oedd y frenin. Yr oedd y cyhuaddid hwn yn hollol anwiredus mewn ystyr *wladoriaethol*; oblegid yr oedd ef wedi gorehymyn rhoi eiddo Cesar i Cesar; wedi ffoi o safel y bobl rhag iddynt ei wneud yn frenin; ac wedi anfon Pedr i ddal pygodyn er mwyn cael arian o'i safu i dalu'r dreth. Gwir ei fod yn frenin mewn ystyr *gybrydol*; ond nid oedd hyny yn ddim niwaid i Cesar. Aeth Pilat i fewn at Iesu a gofynodd iddo, a oedd yn frenin. Dywedodd ei fod yn frenin; ond nad oedd ei frenhiniaeth o'r byd hwn; ac o ganlyniad nad oedd achos iddo ef, na Cesar ei ofni. Ac wedi i Pilat ddeall nad oedd yn deyrnfradwr, aeth allan yr ail waith, a dywedodd wrthynt nad oedd yn cael dim bai ynddo. Pan glywsant hyn aethant yn waeth o lawer, gan ei gyhuddo o lawer o bethau; a Pilat yn gofyn i'r Iesu beth oedd ganddo i ddywedyd er amddiffyn ei hun; ac yntau er syndod i'r Rhaglawn, yn peidio dweyd dim. Dywedodd Pilat eto nad oedd yn cael dim bai ynddo, a sonfodd am ei ollwng yn rhydd. Gwnaeth hyny hwy yn llawer taerach am ei gondemnio; gan ddywedyd ei fod yn cyffroi y bobl trwy yr holl wlad yn Galilea a Judea. Pan glywodd Pilat son am *Galilea*, efe a ofnodd ai Galilead oedd y dyn. Gan fod Nazareth lle cafodd ei fagu, a lle yr arosodd nes yr oedd yn ddeg ar hugain oed; a Capernaum, lle yr oedd yn gwneud ei gartref yn fwyaf neillduol ar ol hyny, yn Galilea; yr oedd ef yn cael ei ystyried yn perthyn i'r parth hwnw o'r wlad. Herod oedd y Rhaglawn yno; a phan ddeallodd Pilat ei fod o lywodraeth Herod, efe a'i anfonodd ato ef; ac mae yn debyg ei fod yn falch i gael gwared o hono.

V. O FLAEN HEROD.

Yr Herod hwn oedd y dyn a roddodd orchymyn i dori pen Ioan Fedyddiwr; ac felly nid oedd

fawr o ymddiried i'w roddi arno ef gyda golwg ar fywyd Iesu Grist. Yr oedd ef yn dygwydd bod yn Jernealem pan oedd Iesu yn cael ei brofi; ac felly yr oedd yn gyfleus iddo ef gael ei farnu. Yr oedd Herod wedi clywed llawer o son am Iesu Grist, a'r gweithredoedd rhyfeddol oedd yn eu cyflawni; a dywedir ei fod yn awyddus am ei weled; ac felly yr oedd yn falch iawn pan y daeth o'i flaen; ac yn gobethio y byddai iddo gyflawni rhyw wyrth yn ei olwg. Ond cafodd ei siomi. Dywedir iddo ei "holi mewn llawer o eirlau." Mae yn debyg fod yr holiadau hyny yn eu hamcan, yn fwy i foddioni ei chwillfrydded ef, mewn perthynas i'r person rhyfedd oedd o'i flaen, nag i gael barn gywir gyda golwg ar ei gymeriad. Gwyddai Iesu Grist hyny, ac o ganlyniad nid atebodd efe ddim iddo. Yr oedd yr Archoffeiriad a'r Ysgrifenyddion wedi dyfod yno er mwyn cymhell Herod i'w gondemnio; ac yr oeddynt yn "ei gyhuddo ef yn haerling." Ac er mwyn ei boddioni hwy; ac o ddigofaint hefyd, fe ddichon, at Iesu am na wnaeth foddioni ei gywreirwydd ef; gwnaeth Herod a'i filwyr ei ddiystyru, a'i wawdio, a'i ddirmygu, yn y modd mwyaf gwaradwyddus. Yn un peth, gwnaethant osod gwieg glaerwen am dano er mwyn ei wawdio, am fod ei ddygybllion yn credu fod rhyw fawredd a rhinwedd yn perthyn iddo. Ac ar ol hyny gwnaeth Herod ei anfon yn ol at Pilat.

Yr oedd Pilat a Herod cyn hyn mewn gelyniaeth a'u glydd; ond y dydd hwnw daethant yn gyfeillion. Mae yn debyg fod Herod yn meddwl fod Pilat wedi anfon Iesu ato ef, er mwyn dangos parch iddo; a bod Pilat yn meddwl yr un fath pan y cafodd ei anfon yn ol gan Herod. Ond y ffaith oedd fod y ddau am gael gwared arno, yn hytrach na bod yn enog o'i gondemnio i gael ei ladd, yn ol dymuniad yr Iuddewon.

VI. O FLAEN PILAT YR AIL WAITH.

Wedi arwain yr Iesu at Pilat yr ail waith, efe a aeth allan at bennaethiaid yr Iuddewon, ac a ddywedodd wrthynt, "Chwi a ddygasoch y dyn hwn ataf fi, fel un a fyddai yn gwyrdroi y bobl; ac wele, myfi a'i holais ef yn eich gwydd chwi, ac ni chefais yn y dyn hwn ddim bai, o ran y pethau yr ydych yn ei gyhuddo ef am danynt: na Herod chwaith; canys anfonais chwi ato ef; ac wele, dim yn haeddu marwlaeth nis gwnaed iddo. Am hyny mi a'i cerddaf ef, ac i'gollyngaf ymaith." Mae yn amlwg fod Pilat yn barhaus yn awyddus am ei ollwng yn rhydd. Dywedir ei fod yn gwybod mai o genffgen yr oedd yr Iuddewon am ei ladd. A pheth arall, anfonodd ei wraig ato, pan oedd ar y fainc, i'w rybuddio i beidio condemnio y cyflawn hwnw, am ei bod hi wedi breuddwydio llawer yn ei gylch. Ond pan oedd Pilat yn son am ei ollwng yn rhydd, yr

oedd y bobl yn gwaeddi am ei groeshoellio, a phan oedd ef yn caisio ymarcymu â hwy trwy efn, "Ond pa ddrwg a wnaeth efe?" yr unig ateb oedd yn gael ydoedd llefau mwy, mwy yn gwaeddi; "*Croeshoellia ef, CROESHOELLIA EF.*" Pan welodd Pilat nad oedd yn bosibl boddioni yr Iuddewon heb iddynt gael eu dymunad, efe a gymerodd ddwfr, ac a olehodd ei ddwyllaw yn eu gwydd, gan ddywedyd, "Dienog ydwyf fi oddiwrth waed y cyfiawn hwn; edrychwch ehw!" Druan o Pilat! yr oedd yn gyfyng iawn arno. Yr oedd am foddioni ei *gydwybod*, a boddioni y *bobl*: ac felly yn geichi ei ddwyllaw, i geisio bod yn *ddieuog*; a rhoddai yr Iesu i gael ei groeshoellio, er mwyn boddioni y *bobl*. Yr amser hyn cymerodd y milwyr yr Iesu i'r dadlundy, a darfu iddynt ei boeni, a'i ddirmygu yn fawr iawn. Yn gyntaf, dywedir iddynt ei *flangellu*. Yr oedd hon yn gospedigaeth boenus iawn. Byddai dillad y dioddefydd yn cael eu diosg, nes y byddai ei gefn yn noeth; a'i freichiau yn cael eu cyltau wrth bawl, neu ffocyn isel er mwyn iddo blygu, ac i groen y cefn i fod yn dŷn. Yr oedd y ffrewyll yn cael ei gwneuthur o dair canaf gref o ledr; ac weithiau gosodent ddarnau o hafarn, neu blwm, neu eegyryn, yn y canaf, er mwyn eu gwneyd yn drymach ac i dori y canaf. Ac yn ol fel y rhagfynegodd y prophwyd Eeay, rhoddodd Mab Daw ei gorff i'r curwyr; dioddefodd ef y diulaeth boenus hon. Peth arall, gosodasant fantell goch am dano—y lliw yr arferai brenin oedd wisgo—a choron o ddarnau ar ei ben, a shorsen yn ei law; ac yna plygent o'i flaen mewn gwawd, gan ddywedyd, "Hendŷfych well, Brenin yr Iuddewon;" ac ar yr un pryd poerent yn ei wyneb. Ac wedi hyn yr oeddynt yn symeryd y gorsen o'i law a'i dano ar ei ben; nes oedd y drain, mae'n debyg, yn ei fratha, ac yn tynnu blew ei gornau a'i geradidio.

Mae yn anhawdd gweled, gan fod Pilat yn dweyd nad oedd yn cael dim bai yn yr Iesu, a ehan ei fod am ei ollwng yn rhydd, pahan yr oedd yn ei roddi i'r milwyr i gael ei boeni a'i ddirmygu fel hyn. Mae rhai yn barnu ei fod yn meddwl y gwnai y gospedigaeth hon arno, gyffroi tosturi yr Iuddewon ato, fel na wnaent ofyn eto am ei laed; ac felly y gallasai arbed ei fywyd. Beth bynag dywedir iddo ddyfod ag ef allan i'w golwg hwy a'r goron ddarnau ar ei ben, a'r wisg borphor am dano, gan ddywedyd wrthynt, "Wele y dyn!" Ond, yr oeddent eto mor greulon ag o'r blaen; a dechreusant waeddu drachefn "*Croeshoellia, croeshoellia ef.*" Dywedodd Pilat eto, "Nid wyf yn cael dim bai ynddo." Dywedodd hyn dair neu bedair gwaith yn ystod y prawf, er mwyn caisio rhyddhau ei hun o'r euogrywyd o fyned a'i fywyd, a thafu y cyfrifoldeb ar yr Iuddewon. A'r amser hyn dywedasant hwy "y mae genym ni gyfraith, ac wrth ein cyfraith ni efe a ddylai farw; am iddo

ei wneuthur ei hun yn Fab Daw." Pan glywodd Pilat yr ymadrodd hwn dywedir iddo *ofnâ yn fwy*. Yr oedd yn ofnâ ei gondemnio o'r blaen, am ei fod yn credu ei fod yn *ddyn da*; ond ofnodd yn fwy ar ol elywed ei fod yn *FAB Daw*. Aeth Pilat â'r Iesu yn ol eto i'r dadlundy, gan ei holi drachefn; ond ni wnaeth efe ei ateb. Gwyddai Pilat ei fod yn *ddieuog*; ac er hyn yr oedd wedi gorchymyn i'r milwyr ei flangellu; ac wedi dweyd wrth yr Iuddewon am ei gymeryd i'w ladd; ac o ganlyniad, nid oedd yr un lleis i ateb ei ofyniadau ef. Ond, yr oedd Pilat wedi dychrynu yn awr i'r fath raddau, fel y dywedir—"O byn allan y caisiodd Pilat ei ollwng yn rhydd." Yr oedd wedi caisio o'r blaen, ond y mae yn debyg iddo geisio yn fwy ar ol hyn. Eithr, pan soniodd wedi hyn, am ei ollwng yn rhydd, dywedodd yr Iuddewon; "Os gellyngi di hwn yn rhydd, nid wyt yn garedig i Cesar, pwy bynag a'i gwneio hun yn *freinia*, y mae yn dywedyd yn erbyn Cesar."

Effeithiodd yr ymadrodd hwn yn fawr ar Pilat. Mae yn debyg i'r geiriau wneyd iddo ofnâ y bobl a Cesar yn fwy nag yr oedd yn ofnâ ei gydwybod enog, ac yn ofnâ Daw. Beth bynag, "pan glybna yr ymadrodd hwn," efe a ddaeth a'r Iesu allan yn ddiodei at y bobl, ac a eisteddodd ar y falac, ac a ddywedodd, "Wele eich Brenin;" ac a'i traddodd i gael ei *groeshoellio*. Cymerodd y bobl ef; tynasant y fantell goch oddiam dano; gosodasant y groes ar ei gefn i'w eharo i Golgotha; ac yno y croeshoellasant ef.

Dyna hanes treial ein Harglwydd bendigedig. Gwelwn dri pheth yn yr hanes. Yn

1. Yr anghyflawnder mawr a wnaed a Iesu Crist gan y Cyngor Iuddewig, a'r awdurdodau Rhufeinig. Mae Rabbi enwog Chicago, Isaac Wiseman, yn y Traethodyn a gyhoeddodd yn ddiweddar ar "Ferthyrdd Iesu o Nazareth," yn caisio rhyddhau yr Iuddewon oddiwrth y cyhaddiad o'i groeshoellio, am nad oedd ganddynt awdurdod i wneyd hyn, am eu bod ar y pryd o dan lywodraeth y Rhufeiniaid. Mae hyn yn wir mewn un ystyr; ond y mae yn amrlwg mai y *Cyngor* a wnaeth i Pilat ei gondemnio i gael ei groeshoellio. Gan nad oedd ef wedi troseddu un gyfraith; a bod hyd y nod y barawr yn dweyd nad oedd yn cael dim bai ynddo; yr oedd yn hollol anghyflawn i ymddwyn ato fel y gwnaed.

2. Y creulondeb malleinig a wnaed iddo, Cafodd ddioddef y farwolaeth fwyaf poenus, a gwaradwyddus.

3. Ymestyniad rhyfeddol Mab Daw yn sefyll i gael ei faru gan ddyn.

"Dros fat nos haeddi mae'n syn—ei waled
Yn nwyllaw Rhufeindyn;
Ei broff gan wael bryflyn,
A barnu Daw gerbron dyn."

"Trwy ei gleisiau ef yr iachawyd ni."

BODOLAETH DUW.

Bodolaeth Duw ydyw sylfaen crefydd. "Rhaid yw i'r hwn sydd yn dyfod at Dduw gredu ei fod ef." Dyma y gwirionedd mawr sylfaenol, ar yr hwn y mae yr holl adall i'w rhodi. Mae dadguddiad yn cychwyn ar y dealltwriaeth fod bodolaeth Duw yn wirionedd addefedig. Agora gyda gwneud y dadganiad, "Yn y dechreuad y creodd Duw y nefoedd a'r ddaear," gan gymeryd yn ganiataol fod bodolaeth Duw eisioes yn brofedig. Gan hyn, awyddogaeth crefydd naturiol ydyw profi y gwirionedd fod Duw, os ydyw y mater i'w brofi oll hefyd. Yr ynfyd yn unig sydd yn dywedyd "Nid oes yr un Duw," ac yn ei galon y beiddfodd yntau wneud hyn gyntaf, rhagi holl gredigaeth Duw godi i'w wrthwynebu pe dywedasai hyn a'i dafod; a dywedodd hyn i barotol y ffordd i'r hyn eidd yn canlyn. "Ymlygusant, Mledwaith a wnaethant." Nid ei reosm a argyhoeddwyd nad oes yr un Duw, ond llygreddigaeth ei galon, a'i wrthryfel yn erbyn Duw ddylanwadodd ar ei reosm nes ei dywyllu i'r fath raddau, fel ag i weithio ei hunan i'r gredigaeth ofnadwy "nad oes yr un Duw." Dyma ydyw gwraidd anffyddiaeth. Mae yn tyfu, nid yn awyrgylech rheswm ond yn naear oer calon lygreddig, ac yn cael ei wrteithio gan ei elynaeth yn erbyn Duw. Dymuna na byddai yr un Duw, er cael ffordd rydd i gyflawni blystau ei galon lygreddig, yna dywedyd, "Nid oes yr un Duw." O! ynfyd! Mae y profion o fodolaeth Duw mor eglur ar bob peth o'n cychel, fel nas gellir gwrthod y gwirionedd heb osod trais ar egwyddorion gwreiddiol eia natur ffofol a deallol. Dywed McCosh "fod y bardd gorphwyllog Shelley yn ysgrifenu *Atheist* ar ei ei onw yn nghaol gweithredoedd ardderchocaf Duw rhwng mynyddoedd Switzerland; ond er hyn nid yw y creiglau yn hollti—nid yw y mynyddoedd yn crynu: cysga y llynoedd yn mlaen yn dawel yn mynwesau y creigiau, a dawnia y ffrydiau gyda chwareusad mor fywiag a phebaesent yn llawenyachu yn yr oll a wneid."

Ceisir profi bodolaeth Duw gan ysgrifenywyr ar y pwnc, trwy ddau ddull gwahanol o ymreymu a elwir y dull *a priori* a'r dull *a posteriori*—y naill i brofi y rhaid ei fod, a'r llall i brofi ei fod. Mae y dulliau yma o brawf wedi eu harfer bob amser, gan ddau ddoespartff gwahanol o feddylwyr. Mae yr ymreymiad dros fodolaeth angenrheidiol Duw yn gorwedd yn ohiriogaeth y rhesymwr arddansoddol; tra mae'r ymreymiad oddiwrth y cynllun at y cynllanydd, oddiwrth y gwaith at y gweithiwr, yn perthyn i esboniwr ymarferol Dawnyddiaeth Naturiol.

Mae yr ymreymiad oddiwrth angenrheidiol wedi ei drafod gan amryw ysgrifenywyr o allu diamheuol. Gellir cyfen yr hyn a ddywed Locke yn fyr fel hyn;—"Gwyr dyn ei fod

ef ei hunan yn bod. Gwyr na chynryhoir bod o ddim, ac am hyn rhaid fod rhywbeth yn dragwyddol. Rhaid i'r bod tragwyddol hwnw fod yn Hollalluog, ac yn Hollwybodol; ac am hyn yn Dduw."

Mae ymreymiad *a priori* y Dr. Cadworth yn rhedeg fel hyn:—"Pa beth bynag sydd, neu sydd yn meddu unrhyw fath o hanfod, y mae yn byw naill ai wrtho ei hun, neu yn briodolodd, digwydd, neu ddull o ryw beth sydd yn byw wrtho ei hun. Canys y mae'n sicr nas gall fod na dull, na digwydd, na thuedd, yn perthyn i ddim; ac yn ganlynaol, nad yw dim nac yn estynadwy, nac yn fesuradwy. Ond os nad yw encyd yn estyniad o gorff, nac o aglywedd digorff, yna rhaid ei fod yn estyniad o ddim, ac yn ddigwydd o ddim; ac felly rhaid fod dim yn fesuradwy wrth latheni a phlegynau. Yr ydym yn casglu, gan hyn, oddiwrth y tybolygiad yma, o eiddo yr atheistiaid Democriticaidd ac Epicureaidd, fod encyd yn hanfod digorff, ac anherfynol hollol, ei fod yn canlyn yn anwadadwy y rhaid fod rhyw sylwedd digorff y mae estyniad yn ddigwydd iddo; a chan nas gall fod dim anherfynol ond y Duwdod, mai estyniad anherfynol ein Duwdod ydyw.

Mae y Dr. Clarke, golygiad yr hwn sydd yr un yn hollol ag eiddo y Dr. Cadworth, yn ymreymu oddiwrth osodiadau sylfaenol. Fod yn rhaid fod rhywbeth yn hanfodi erioed, a bod yn rhaid fod yr hanfod hwnw yn Annibynol ac yn Hunangynhaliol. Mae encyd (*space*) ac amser, neu barhad fel y geirw ef, yn profi, medd efe, fodolaeth rhyw un y mae y pethau hyn yn ansoddau o hono, canys nid ydynt yn sylweddian eu hunain, ac y mae efe yn casglu mai y Duwdod yw y bod anherfynol hwnw, o ba un y maent yn ansoddau. Wedi profi, yn foddhad iddo ei hun, oddiwrth y gosodiadau hyn, fodolaeth Duw, y mae yn tyns yn mhellach oddiwrth yr un gosodiadau ei holl ansoddau na'i briodolaethau.

Dyddomel ydyw sylwi ar y gwahanol agweddau, y mae'r ymreymiad *a priori* dros fodolaeth Duw wedi ei gymeryd, mor bell ag y mae'r elfen neu y sail oddi ar ba un y mae yn cychwyn, a gydnabyddir ar bob llaw yn anwadadwy, i'w hystyried. Y sail yma, bob amser, ydyw y syniad am anfeldroldeb yn y naill ffurf neu y llall. Gan gychwyn gyda'r golygiad sylfaenol hwn y mae rhai o'r ysgrifenywyr galluocaf, yn yr osau dysgedig wedi ceisio profi bodolaeth Duw. Yn y modd hwn yr ymreymu Anselm o Gaergaint: "Yr ynfyd a ddywed yn ei galon, Nid oes un Duw" (Ps. 14: 1); ond, y mae efe wrth hyn, yn profi mai ynfyd ydyw, canys y mae yn haeru rhywbeth sydd yn wrthddywediad ynddo'i hun. Mae ganddo y syniad am Dduw *ynno*, ac eto y mae yn gwadu ei hanfod. Ond os yw Duw yn bod yn ei syniad, rhaid hefyd ei fod mewn gwirionedd. Heb hyn

byddai y *gwir* Dduw, bodolaeth yr lwn y gallwn ei amgylfred, goruwch yr lwn sydd yn bodoli mewn dychymyg yn unig, ac yn ganlynol byddai goruwch y gwrthrych dychymygadwy uchaf, yr lwn sydd wrthun; yna y mae'n canlyn fod y bod hwnw tu hwnt i'r hwn nas gellir amgylfred dim yn bodoli, yn bodoli mewn gwirionedd.

Ceir ymresymiad arall dros fodolaeth Duw yn fyr fel hyn. Mae rhywbeth yn bodoli yn awr, a rhaid gan hyny fod rhyw beth wedi bodoli erioed. Mae gwirionedd y gosodiad hwn yn anwadadwy, ond er ei ddwyn i wasanaethu y pwnc mewn llaw, y mae yn angenrheidiol profi trwy resymau anwrthwynebol, nad yw y rhyw beth hwnw sydd o angenrheidrwydd yn bodoli erioed yn ddim llai na neb yn amgen na Duw. Mae y gosodiad cyffredinol wedi ei ganiatu yn rhwydd, gan atseistiald hen a diwedd-ar, ac am y gair amhenodol *rhywbeth*, y maent hwy wedi arfer *byd*, gan haeru fod y byd yn dragwyddol. Ond gellid profi nad yw defnydd, neu y byd yn dragwyddol mewn amryw ffyrdd.

Mae y Dr. Dick yn cynyg prawf yn y dull a ganlyn: "Os ydyw (y byd) yn bodoli erioed, rhaid ei fod wedi bodoli fel y mae; yn gymaint ag, yn ol golygiad yr athlestaidd eu hunain, nad oes un achos i gynrychu cyfnewidiad ynddo, a bod cyfnewidiad yn anghyson a'r drychfeddwl o fodolaeth angenrheidiol. Gan hyny, yr ydym yn gweled mai nid defnydd ydyw y bod hwnw sydd yn hanfodi erioed. Os yw yn bodoli erioed, y mae yn bodoli o angenrheidrwydd natur. Ond, byddai tybied am yr hyn sydd yn bodoli o angenrheidrwydd, nad yw yn bodoli, yn wrthddywedlad; eto yr ydym yn teimlo nad oes un anghysondeb mewn tybio adeg, pryd nad oedd defnydd yn bod, am y gallwn dybio adeg, pan y bydd wedi ei ddi-ddymu. Anghysondeb fyddai tybied am yr hyn sydd yn bodoli o angenrheidrwydd, ei fod yn bodoli mewn unrhyw gyflwr neu ffurf arall. Ond gallwn ni feddwl am ddefnydd, mewn ysgogiad neu yn llonydd; a chan ein bod yn gweled rhanau o hono mewn un cyflwr, a rhanau ereill mewn cyflwr arall, yr ydym yn casglu mai damweiniol yw ei fodolaeth ac nid angenrheidiol. Gallwn ei dybied wedi ei drefnu yn wahanol—megys yn amddifad o rai o'i ansoddau, ac yn meddu ereill nad yw yn meddu arnynt; y gallasai dull y greadigaeth fod yn wahanol; ac yn ein cyfundrefn ni, y gallasai fod mwy neu lai o blanedau, a mwy neu lai o leuadau yn dilyn y planedau hyny. Ond os yw y greadigaeth yn bodoli o honi ei hun, rhaid ei bod yn bodoli erioed fel y mae. Rhaid fod yr haul erioed yn ganolbwnc y gyfundrefn, a'r planedau erioed yn trol o'i amgylch. Rhaid fod cylchdroadau *Saturn* a'r *Georgium Sidus* yn dragwyddol, a chylchdroadau y ddacae a Mercury yn ddiiddechreu. Yn awr gan fod y

cylchdroadau hyn yn cael eu cyflawni mewn gwahanol amserau, ac ar y dyb o'n trag ywyddolrwydd, eu bod yn anfeidrol mewn rhifedi, y mae yn canlyn fod genym anfeidroldebau, y rhai fel anfeidroldebau sydd yn rhwym o fod yn gyfartal, ond gan eu bod yn cael eu gwneud i fyny o gylchdroadau a gyflawnir mewn amserau anghyfartal, bydd anghyfartal. Ond y mae hyn yn amhosibl, a'r tybolygiad ar ba un y sellir ef yn wrthun."

Mae yr ymresymiad *a posteriori* dros fodolaeth Duw wedi ei selio ar yr hyn a addefir gan bawb, sef, lle bynag y byddo cynllun amiwg, y rhaid fod cynllunydd. Yn awr, y mae yn hawdd dangos fod y byd o'n hamgylch yn llawn profion o gynllun deallus. Edrycher, fel y myner, ar gyfluniad hardd a manwl y corph dynol, neu ar y deddfau a reolant y meddwl dynol; ar ddefnydd, yn fyw neu yn farw: y mae y cyfan yn cyhoeddi Achos Cyntaf, yn meddu dealltwriaeth a doethineb. Yn hanes cyntaf y meddwl dynol, yr oedd yn cyfodi yn gyflym oddiwrth ryfeddodau anrhnadwy natur at weithrediadau dealltwriaeth goruchel. Yr oedd holl natur wedi ei hysbrydoli; credid nid yn unig fod enaid mewn dyn, ond mewn planigion, anifeiliaid, yr elfenau, le, a'r byd ei hun, fel y mae hyd yn oed idealyddiaeth ddansoddol Fichte a Schelling, gyda'i holl egnion llafurus a chyfrin, yn dyfod bron i'r un casgliadau, ag eiddo rheolm dynol yn ei ymdrechliadau cyntaf, yn y rhai yr oedd meddwl syml yn esgym yn naturiol at y Bod Goruchel hwnw, a elwir yn Dduw.

Ac o'r gwahanol ddulliau a ddefnyddir er profi bodolaeth Duw, dichon mai y symliaf a'r egluraf ydyw yr un sydd yn dilyn effeithiau i'w hachosion—yn ymgodi oddiwrth y gweithredoedd at y gweithredydd—oddiwrth yr hyn sydd, at yr hyn raid fod—yn dilyn yr amlygiadau aneirif o gyfaddasiad moddion at ddybenion arbenig sydd yn weledig drwy y greadigaeth, ac oddiwrth y rhai hyn yn ymddyrchafu at yr achos mawr cyntaf, o ba un y mae y cyfan wedi deilliaw. Mae y gweithredoedd a'r gweithredydd yn dal y fath gysylltiad â'u gilydd, fel y mae gweled y blaenaf yn ein harwain yn naturiol at yr olaf. Mae gweled yr hen bont grogedig wrth didau, sydd yn asio Mon ac Arfon, yn arwain ein meddwl yn y fan at *Telford*. Mae gweled y *tube* cadarn-gryf, drwy yr hwn y rhed y gerbyddes dros gulfor Menai, yn y fan yn dwyn Stephenson ger bron ein llygaid. Nid rhaid wrth gosadali i Syr Christopher Wren, yn hen Eglwys gadeiriol St. Paul yn Llundain, oblegyd y mae yr holl adeilad yn un gofgofofn iddo. Felly y mae yr holl greadigaeth, "y nefoedd uchod, a'r ddacae isod," yn ein harwain yn uniongyrchol at yr achos gwreiddiol o'r cwbl. "Saer ac adeiladydd yr hon yw Duw."

Cydnabyddir genym fod pob arddangosiad a

amcan yn profi fod rhyw foddod wedi bod yn llunio. Os gwelir peiriant yn gweithio, mae pawb yn casglu fod peirianydd lldo. Os gwelir oriawr yn mesur ein hamser, nid oes modd na welir oriadurwr y tu cefn kidi. Mae arddangosiad o amcan yn mhob man drwy y greadigaeth. Mae ysgogiadau y cyrff wybrenol—cyflead goluadau y nefoedd—tra i llanw y môr—rheoleiddiwrch tymorau y fwyddyn—cynrychiad llystiau er maethiant ac iechyd—adeiladiad ei nythgarn yr aderyn bach—ffurfiad y crwybr gan y gwenyn—rhywogaethau gwahanol greaduriaid, a'u gosodiad mewn lleoedd sydd yn eu-cyfateb—cyfansoddiad “rhyfedd ac ofnadwy” gwahanol ranau y corff dynol, fel olwynion yr un peiriant cywraia, a chydwasanaeth y cwbl trwy y greadigaeth i gyrhaedd yr un amcan, ydynt fel cynifer o broffion anwrthwynebol fod y greadigaeth yn gyffredinol yn arddangosiad o amcan a bwriad. Ai i ddamwain y mae y byd wedi ei ymddiried? Ai wrth ddamwain y mae yr haul yn codi ac yn machludo—y môr yn llenwi ac yn treio—a'r haf a'r gaeaf, y gwanwyn, a'r hydref, yn dyfod oddiamgylch? Damwain yn wir! Mae yma ryw feddwl anfeldrol ddoeth, a chanddo ei amcan drwy y cwbl. “Yr Arglwydd trwy ddoethineb a seilliodd y ddaear, trwy ddeall y sierhaodd efe y nefoedd.”

Er gwrthbrofi y dall ymao ymresymu y mae Mr. Hume yn hooi, nas gellir ymresyma dim yn nghylch cynllun, yn ol ei olygiad ef, ond i'r graddau y byddom yn gwybod rhywbeth yn blaenorol am y Cynllunwydd, a pheth yw natur y gwaith yr ydym i'w ddiagwyl oddi ar ei law. Yn y modd hwn, trwy yr hyn a ddysgasom am gyneddfau meddwl, gallwn resymu yn ddiogel oddiwrth natur y gwaith beth yw gallu a dyfais y gweithiwr. Ond y mae y greadigaeth, fel y dywed Mr. Hume, yn effaith mor neillduol, nas gallem ni dynu un casgliad. pendant oddiwrtho am ddoethineb a dyfais y Creadwr mawr. Mae gwendid yr ymresymiad hwn yn amlwg. Cymer yn ganiataol fod yr ymresymiad oddiwrth *gynllun* yn cynwys llawer mwy nag a wna. Mae cyfansoddiad ein meddwl yn gyfryw, fel yr addefwn yn rhwydd, ei fod yn annichonadwy i ni ffurfio syniad cywir am ddealltwriaeth anfeldrol, ond gallwn er hyn gydnabod olion dealltwriaeth lle bynag y canfyddom hwynt. Caniata Mr. Hume hyn yn rhwydd gyda golwg ar waith dyn, ond myn efe fod neillduolrwydd yr effaith hon—y *greadigaeth*—y fath, nad yw yn bosibl i ni dynu un casgliad oddiwrtho. Mewn llawer o bethau, pa fodd bynag, nid yw neillduolrwydd y greadigaeth o bwys yn y byd; y mae ynddi un peth, a geir yn mhob peth arall,—dengys profion mai *effaith* ydyw! ac o herwydd hyn yn gyson ag egwyddor gyntefig a berthyn i'n cyfansoddiad, yr ydym yn rhwym o olrhain yr effaith i'w *achos*. Er y dichon nad ydym ni yn gwybod

digon i benderfynu pa beth yw y cynllun, o herwydd fod yr effaith yn neillduol; eto, yr ydym yn gwybod digon i ganfod olion *rhyw* gynllun; ac oddiwrth hyn yr ydym yn ymresymu y rhaid fod cynllunwydd. Yn awr, y mae'r olion hyn yn aneirif, ac yn amrywiol tu hwnt i ddychymyg. Gwelir hwynt yn nghyfluniad y cyfan, ac yn nghyfluniad pob rhan ar wahan. Ac os yw un prawf o gynllun yn ngwaith dyn, yn dangos doethineb a dyfais y gweithiwr, ond allwn ni gasglu fod y profion aneirif o gynllun a welir yn y greadigaeth, yn dangos fod yr Hwn a'i gwnaeth yn rhyfedd yn ei gyngor, ac yn ardderchog yn ei waith.

Yn ychwanegol at y rhesymau a nodwyd yn barod ar y pwnc, y mae llawer ereill, a gyfrifir o gymeriad israddol. Fel hyn yr ydym yn casglu fod Duw yn bod oddiwrth y greadigaeth yn ei hanfod sydd wedi ffyni yn mhob oes a gwlad; oddiwrth drefn a rheoleidd-dra gweithrediadau natur, a'r dylanwadau daionus sydd yn deilliaw o drefniadau moesol y greadigaeth; ac yn olaf oddiwrth y gwyrthiau a'r prophwydoliaethau, a gofnodir yn y Beibl.

Er fod llawer o'r rhesymau blaenorol fel profion yn rhy ansicr a damweiniol i ddibynu arnynt; y mae genym y cyneur, pa fodd bynag, yn wyneb hyn, fod crediniaeth yn modolaeth Duw yn un o'r egwyddorion dyfnion hyn a berthyn i'n natur, nas gallwn ymryddhau oddiwrthynt. Ni welwyd yr un genedl wedi ei darostwng mor isel nad oedd ganddynt ryw syniad am fodolaeth Duw. O ganol adfeilion cyffredinol dynoliaeth, troglwyddwyd i holl dylwythau y ddaear ymwybyddiaeth o ryw fod goruchel sydd yn llywodraethu y byd a'i holl amgylchiadau. Nid yw dyn byth yn cael traferth i gredu fod Duw: ond y mae yn cael trafferth fawr yn aml i gredu y gwrthwyneb i hyn. Ymddengys i ni bob amser fod celsio profi fod Duw yn bod, yn debyg iawn i waith ofer, os nad yn rhywbeth gwaeth na hyn, am y rheswm syml nas gellir ei wrthbrofi. Gall dyn yn awr ac yn y man wadu bodolaeth Duw; a rhesymu hyn i fuddugoliaeth ar wrthwynebwyr gwanach; ac i foddolrwydd dymuniadau ei galon lygredig ei hun; ond y mae rhywbeth wedi y cwbl yn gydwauedig a'i gyfansoddiad—rhywbeth, sydd tu hwnt ac o *ffact* pob rheswm, nas gall ei dawelu, ac a fyn ddweyd wrtho yn ei synydau mwyaf difrifol, *Y mae Duw yn Bod*. Pa beth bynag a ddywedir am “sicrwydd ffydd,” y mae sicrwydd *anffyddiaeth* yn beth na chlywyd am dano erioed.

“Llon'd y nefoedd, llon'd y byd, llon'd uffern hefyd yw, Llon'd trwyddoldeb malla ei hun, dderfyn ydyw Duw, Mae'n llon'd y gwagle yn ddigoll, mae o'i yn o'i a'i allu'n Anfodol, aheriynol fod, a'i hanfod ynddo'i hun.” [un

J. P. W.

“Canyse ei anweledig bethau ef er creadigaeth y byd, wrth eu hystyried yn y pethau a wnaed, a wellr yn amwlg; sef ei drwyddol allu ef a'i dduwaded.”

DIARHEBION Y TESTAMENT NEWYDD.

(RHIF V.)

"Tywysogion deillion, y rhai ydych yn hidlo gwybedyn, ac yn llyncu camel." MATT. 23: 24.

Dywed rhai mai hidlo gwybedyn o'r dwfr a foddylir, am mai mewn dwfr llonydd mae y gwybed yn magu. Peth addas oedd eu hidlo o'r dwfr cyn ei ddefnyddio. Yr oedd y Groegiaid, Rhufeiniaid, a'r Iuddeuon, yn arfer hidlo gwybed o'r gwin cyn gwneud defnydd o hono. Diarheb yw yr ymadroddion "Hidlo gwybedyn, a llyncu camel." Mae gan yr Arabiaid ddiareb cyffelyb, "Efe a wna fwyta cawrfil, ac a fogi ar wybedyn." Y meddwl yw, fod yr Iuddeuon yn fanwl gyda eu pethau bychain, megis traddodiadau y tadau, ac yn eogenuo "Y pethau trymau o'r gyfraith, barn, a thrugaredd a fydd," &c. Yr oeddynt yn gofalu am fod yn fanwl yn eu degymau at wasanaeth y deml, a degymau o gynrych eu gerddi, "y mintys, a'r anis, a'r cwmin;" ond ni ofalent am ymddwyn yn briodol at Dduw, a dynion. Arferent y geiriau dan sylw yn ddiarebol, "Hidlo gwybedyn, a llyncu camel." Gellir gwneud felly yn ein hameir ninau, sef gofalu am wneud y pethau lleiaf, ac eogenuo y pethau mwyaf; a gwneir hyn gan rai yn y dulliau canlynol:

1. Trwy ddychymygu mai cydwybod yw eu rheol i weithredu mewn crefydd; ond a eogenuoant crefyddda yn ol gair Duw. Yr oedd Saul yn erlid eglwys Crist, yn ol ei gydwybod; ond yr ydoedd yn gweithredu yn bechadurus yn ol ei dystiolaeth ef ei hun, 1 Tim. 1: 14; ac nid cydwybod yw y rheol i neb i grefyddda; a'r rhai a ddewisant eu cydwybod o flaen y Beibl, ydynt yn cyfelliorni yn fawr."

2. Y rhai sydd yn crefyddda yn ol eu teimladau, ac nid yn ol yr Ysgrifthyrau. Mae teimladau dynion yn newid; ond mae y Beibl yn parhau yn anghyfnawddig. Os gwneir fel a nodwyd gofaliwr am y peth lleiaf, ac eogenuoant y mater mwyaf pwsig. Mae hyn megis "Hidlo gwybedyn, a llyncu camel."

3. Gellir ymddwyn felly wrth sefyll dros yr hyn a benderfynir mewn cynhadleddau, a chymafoedd, yn fwy na'r hyn a benderfynir yn y Beibl. Cyfaddefa rhai mai yr achos eu bod yn gweithredu fel y gwnant yw, "Am mai hyn yw penderfyniad y gymanfa." Mae llawer o gymanfaoedd wedi penderfynu pethau croes hollol i air yr Arglwydd; ac nid penderfyniadau cymafoedd yw rheol eglwys Crist i weithredu; ond mor belled ag y mae y penderfyniadau hyn yn ol y gair. Mae y cyfryw a ofalent am weithredu yn ol penderfyniad cynadlled, yn fwy nac yn ol y Datguddiad anffaeledig, yn gofalu am "Hidlo gwybedyn," ond gwnant "lyncu camel."

4. Ymddygiad o'r un nodwedd yw gofalu mwy am gynnal defodau crefyddol, nag am addoli Duw yn ol y gair mewn "yspyd a gwirion-

edd." Ioan 4: 24. Dylid gofalu rhag ymddwys felly. Mawr mor fanwl mae llawer fod pob peth yn yr addoliad yn unol a'r dull mae es henwad lwy yn arferol o wneud; ac os gwneir yn wahanol, rhaid gweini oerydd trwm am yr eogenuod. Ni chaniateir i offeiriad ddarllen y gwasanaeth yn yr eglwys Esgobaethol, heb fod crys gwyb am dano; rhaid iddo ofalu am fod pob defod yn cael ei chyflawni yn unol a rheolau yr eglwys. Rhaid i'r offeiriad Fabyddol fod a gwiag am dano yn unol a threfa yr eglwys, a llen y groes ar ei gofa; heb hyas, mae yn anaddas i gyflawni y defodau. De gwyllir i brogethwyr Protestanaidd, i fod a dillad daon; ac os bydd ganddynt gadael was bydd hyn yn boddioni rhai yn fawr. Nid yw yn credu fod Iesu Crist yn meddu gwiag ddu, a chadach wen, pan yn progethu ar y mynydd. Nid yw gofalu am bothau fel a nodwyd yn fwy nag am gael lles ysprydol, ac addoli Duw wrth ei fodd; ond "Hidlo gwybedyn a llyncu camel."

5. Gellir gwneud hyn wrth osod pwys mawr ar ryw un peth mewn crefydd, ac eogenuo gofalu am bothau sydd yn llawer mwy pwsig, ac sydd yn hanfodol er iachawdriaeth. Dyna un dull y gwneir hyn, trwy wahardd yn bendant, na chaiff neb perthynol i'r enwad ganu yr un hymn yn yr addoliad, ond Salmu yn unig. Gweinyddwyd diarddellad yn y wlad hon ychydig amser yn ol, ar weinidog enwog a dewiol, am iddo ganu hymn heblaw Salm, pan oedd ef yn gapelwr i'r milwyr yn amser y rhyfel diweddar fu yn yr Unol Daleithau; ond mae ei enw ef fel gweinidog efengylaidd, mor uchel yn awr, neu yn uwch nag erioed. Yr oedd yr "United Presbyterians" wrth ymddwysa mor anefengylaidd yn "Hidlo gwybedyn, ac yn llyncu camel." Mae synwyr cyffredin a'r Beibl yn profi y dylid gofalu am y pethau mwyaf es pwsig yn flaenaf yn wastadol.

Birmingham.

T. EDWARDS.

AM EDIFEIRWCH.

MR. GOL.—Goddefwch i mi trwy gyfrwng y CENHADWR clodwiw ddweyd ychydig am Edif eirwch. Y mae Duw yr awr hon yn gorchymyn i bob dyn yn mhob man edifarhau: o herwydd iddo osod diwrnod yn yr hwn y barna efe y byd mewn cyfiawnder: ac onid edifarhewch, chwi a ddyfethir oll. Duw ein tadau a dderchafodd Iesu a'i ddeheulaw, yn Dywysog ac yn Iachawdwr, i roddi edifeirwch i Israel, a madd-euant pechodau. Mi a sicrhaf, medd yr Arglwydd, fy nghyfamed a thi, a chei wybod mai myfi yw yr Arglwydd, fel y coflech di, ac y cywilyddlech, ac na byddo i ti mwy agoryd dy safn gan dy waradwydd pan ddyhuddder fi tuag ataf am yr hyn oll a wnaethost.

O cofia hyn yn barhaus, ddarllynydd, fod Duw yn gorchymyn i ti edifarhau a dychwelyd ato ef, fel y caffech fywyd tragwyddol. Gadawed

y drygionus ei ffordd, a'r gwr anwir ei feddyliau, a dychweled at yr Arglwydd, ac efe a gymer drugaredd arno, ac at ein Duw ni, canys efe a arbed yn helaeth. Am hyn, y mae yn ffaith genyf fi fy hun; ac yr ydwyf yn edifarhau mewn llwch a lludw. Duwio! dristwch aydd yn gweithio edifeirwch er iachawdwriaeth, ni bydd edifeirwch o hono. Act. 17: 30, 31; Luc 18: 8; Exec. 16: 63, 68; Esa. 55: 7; Job 43: 6. Edifeirwch sy'n dechreu mewn ymosetngiad y galon, ac yn diweddu yn niwygiad y fuchedd. Er fod arnom eisiau nerth i edifarhau, nid oes arnom eisiau moddion i edifarhau, na gallu i ddefnyddio y moddion hyn. Y neb a edifarhau am bechod fel pechod, a edifarha, o ganlyniad, am bob pechod. Na fydded i ddiffrwch annawiol luddias tristwch dauwl. Mae gwyfaddedd gostyngedig o bechod yn dwyn efwilydd i ni, ond aarhydded i Dduw.

Nis gellwch edifarhau yn rhy gynar. Nid oes diwrnod megys heddyw; ddoe a aeth heibio; yfory, eiddo Duw ydyw, ac nid yr eiddoch chwli. Anwyf ddarllenwyr y CENHADWR, ystyriwch mor bwysig ydyw bod yn y sefyllfa meddwl yma ger bron Duw, ac mor ddioleghar y dylech fod iddo ef am fod trugaredd yn eich hanog i edifarhau. Trowch at Dduw, ac efe a dry atoch chwli: yna byddwch ddedwydd er trol o'r hollfyd i'ch herbryn. Os meddyliwn yn ddrwg am Grist, ni chredwn byth ynddo; os meddyliwn yn dda am bechod, nid edifarhawn byth am dano. Os oedwn edifarhau hyd ddiwrnod arall, bydd genym ddiwrnod yn ychwaneg i edifarhau o'r blegid, a diwrnod yn llai i edifarhau ynddo.

Os ewyllysir gogoneddu Duw, nid oes well ffordd na chyffesu ein pechodau ac ymestwng yn isel wrth draed Crist. Ystyriwch mor drwm fydd dechreu ymofyn am eich tystion pan fyddo eich mater yn cael ei chwilio: cychwyn i brynu olew pan y mynech ei fod genych i'w loegi. Bydded i obaith cael trugaredd ein hanog i edifarhau. Tristwch o gariad yw tristwch dauwl—toddiad y galon. Cariad yw gesid a gwynfyd y galon alarus.

Wel, ddarllenyydd, a wyt ti wedi gwybod trwy brofiad beth yw edifeirwch? Os wyt, gwyn dy fydd, a'th wob'r fydd mawr yn y nef. Terfynaf, gan obeithio y bydd yr ychydig sylwadau hyn yn foddion i arwain darllenwyr hyrnaws y CENHADWR i edifeirwch, ac i enill eu ealonydd i garu Iesu Grist a gwasanaethu Duw. Hyn yw dymuniad a gweddi

Hughes town, Pa. JONATHAN B. JONES.

Yr un'g rwystr ar ffordd pechadur i dderbyn maddenant, yn ol yr efengyl, ydyw ei ymlyniad orth ei bechod, a'i amharodrwydd i'w gyfaddef a'i adael. Nid oes un rhwystr arall yn bod. Mae Duw yn drugarog, mae Iesu yn eiriol, mae rhaiwedd yn ei waed.—R. EVERETT.

Amrywiaethol.

RHYFEL A HEDDWCH.

"Ni ddysgaat ryfel mwyach."

GAN JOHN EVANS, CARIBOO, GYNT MANCHESTER.

Y RHAN GYNTAF.

Mae elfen wrthgyferbyniol i'w chanfod fel gwythien yn rhedeg drwy holl gylchoedd cymdeithas, materol a meddyliol—yr hon elfen ydyw cynrychydd pob cyffro mewn anian, craig rwystr cysuron teuluoedd, ysgogydd pob anghydwlediad mewn llywod-ddysg a chrefydd, achosydd pob rhwyg mewn llywodraethau.

Mae i gyffroadau yn gyffredin eu dau agwedd- iad, eu manteision a'u hanfanteision; eu niw- eidiau o'r naill du, a da o ddrwg o'r tu arall. Weithiau fel canlyniadau naturiol, pryd araff trwy orawchlywodraethiad llaw ddirgelaidd nes peri i gynddaredd dyn folianu Duw.

Canlyniadau naturiol ydyw y da o'r drwg sydd yn dilyn holl gyffroadau anian, awyrol a daeareol. Y feltlen, y darau, a'r dymestl, er oymaint y difrod a wnant, ydynt lwythog o gysur- on, a chyfyngau i waagar bendithion. Yr un modd hefyd y daearyngynfaau a ffrwydriadau hylifol. Nid bob amser fel canlyniadau natur- iol y cynyrehir daloni trwy gyffroadau yn y gymdeithas ddynol. Pe felly, gellid dweyd gyda phriodoldeb, "Gwnawn ddrwg fel y del daloni!" canys aamhuredd cymdeithas a'u ha- chosant. *Prwyf o fodolaeth* y drwg ydyw yr holl dwrf a'r terfysg: effaith, nid achos: ffrwyth, nid gwreiddyn. Mympwy, trais, hunangals, a'u tylwythau, ydynt yr achosion: rhyfeloedd, ty- wallt gwaed, a dnystr yr effeithiau cymaf. Gall effeithiau eraill ddilyn, fel y mae yn bod mewn amgylchiadau: fel y môr wrth ddygyffer yn ewyno allan ei gynddaredd ei hun, a'r tyrf- au uwchben yn paro yr awyrgylo. Eto, nis gall y canlyniadau dalonus a ddichon ddilyn rhyfel gyflawnhau yr achos. Yr un o ran eg- wyddor ydyw pob rhyfel, yr un rhwng dau frawd ag ydyw rhwng dwy lywodraeth—yr un rhwng dau berson unigol ag ydyw rhwng dwy fyddin; er nad yw bob amser yr un yn ei gys- ylltiad a phob un o'r pleidiau—yr ymosoddydd a'r amddiffynydd. Gall uchelgais fod yn nod gan y naill, a hunanamddiffyniad gan y llall. Y naill yn ormesydd a'r llall yn wron. Neu o'r tu arall, gall cosbi troseddwr fod yn nod gan y blaenaf, ac amddiffyn trawsedd fod yn bender- fyniad yr olaf; megis yn amgylchiad Israel a Benjamin yn achos gordderchwraig y gwr o fynydd Ephraim.

Mae rhai a gyflawnhant bob math o ryfel; eraill yn anghymeradwyo rhyfel dan unrhyw amgylchiadau: goddefant eu drygu yn hytrach na chodi arf. Y blaenaf ydynt y rhai y gweddial y Salmydd am eu gwasgar, "y bobl sydd dda ganddynt ryfel:" fel adar drycin, na byddant

byth yn eu helpen ond mewn ysturm. Saif do-barth arall yn y canol, gan anghymeradwyo y ddwy ochr, anghytuno a'r ddau eithafion, gan gondemnio y rhyfeloedd gormesol, yr ymosod-ydd trachwantus, y neb a apello at benderfyniad o'r eweryl trwy offeryniolaeth arfau rhyfel cyn dyhysbyddu pob moddion eraill yn gyntaf, er enill yr hyn a farnant yn gyfiawn; tra ar yr un pryd maent yn barod i gyflwyno eu bywyd yn aberth er amddiffyniad i'w gwlad, eu teuluoedd, a'u rhyddid. Arwyddair un o'r pleidiau hyn ydyw, "Trechaf treisiaid a'rgwanaf gwaedd-ed." Arwyddair y llall ydyw cymwysiad neu gamgymwysiad o'r gorchymyn, "Yr hwn a'th darawo ar dy rudd ddeheu, tro y llall iddo hefyd." Ond arwyddair y trydydd yw, "Dim gorthrwm na dim gwaseidd-dra." Maent yn llawn mor wrol a'r cyntaf, ac yn llawn mor heddychol a'r ail. Ni chodant law heb achos, ac nid arbedant os bydd angenrhaid. Ni ymyrant ag eiddo eraill, ac nid eugenlusan yr eiddat eu hunain. Ni chodant arf ond o du cyfiawnder, pa un bynag al ymosodol ai amddiffynol fydd. Gall y rhyfel ymosodol fod dan amgylchiadau ya ddyledswydd, a gall rhyfel amddiffynol fod dan amgylchiadau ya feisiau.

Brwydr dyffryn Sidim a gofmodir gan Moses yn Gen. xiv., sef pedwar brenin yn erbyn pum, ydyw yr hanes ryfelgargyntaf, yn y Llyfr hynaf. Os bu rhai cynt, nis gallwn ond casglu mewn dychymyg. Nid oes sicrwydd pa fodd yr aeth y pum brenin a'u deiliaid dan awdurdod Cedorlaomer, ac y gwasanaethasant ef am ddeuddeg mlynedd. Gall mai ffurwyth colli brwydrau, neu mai ufuddhau yn wasaidd, heb gynyg amddiffyn eu hlawnderau a wnaethant. Er nad yw yr hanes ond byr, cawn yn nghysylltiadau y rhyfel hwn grynoded o'r holl egwyddorion oedd wrth wraidd holl ryfeloedd y byd, yn ymosodol ac amddiffynol, o'r adeg hono hyd y dydd hwn. Pa fodd bynag yr aeth y pum brenin dan ei awdurdod, amlwg yw nad oedd yr iau yn cwmwys i'w dwyn. Aeth y gwasanaeth mor galwed, a'r gwaseidd-dra mor annoddefol i'r teimlad, fel yr ystyrient yn ddyledswydd arnynt wynebu canlyniadau gwrthryfela yn hytrach na pharhau dan orthrymder estron; ei bod yn llai o beth anturio bywyd mewn ymgais i adennill rhyddid na byw mewn caethiwed. Arwyddair un o'r catrodau Cymreig yn y fyddin Brydeinig yw, "Gwell anghen na chywilydd." Mae cariad at ryddid yn egwyddor wreiddiol wedi ei chydwanu â chyfansoddiad pob creadur. Uchelgais a balchder a barai i'r treisiwr gadw yn rhwym y rhai a fynent ymryddhau. Gwna ddefnydd hefyd o gynorthwy rhai mor ddi-gwyddor ag ef ei hun, er cadw y cadwynau heb eu dryllio, fel miloedd o'i hiliogaeth ar ei ol. Wele dri brenin eraill wrth ei alwad at y gwaith. Os oeddynt yn orchfygedig eu hunain, eollasant olwg ar werth rhyddid. Mae y rhai

sydd yn wasaidd eu hunain yn gyffredin, yn hytrach na defnyddio eu galluoedd i ymryddhau, yn eu harfer i dynhau cadwynau eraill. Os ydyw yn rhinweddol a ddyledswydd ar ber-sonau, teuluoedd, a gwledydd, amddiffyn eu rhyddid, mae yr un ddyledswydd arnynt, pe collett ef, wneyd ymdrech i'w adennill, pan gant gyfie. Os yw yn ddyledswydd ymryddhau, mae yn drosedd ar rwymedigaethau cymdeithasol ymdawelu mewn caethiwed; ac os yw yn drosedd ar rwymedigaethau cymdeithasol ymdawelu mewn amddifadrwydd o ryddid pan ellir dryllio cadwynau, llawer amlycach ydyw fod y neb a roddo gynorthwy i'r gormesydd yn trosedd. Mae yn amlwg oddiwrth hanes y rhyfel hwn mai nid bob amser y try y fuddugoliaeth o du cyfiawnder a rhyddid. Profwyd yn yr ysbello iu ar holl gyfoeth a lluniaeth y gorchfyg-edig, beth oedd amcan y treisiwr.

Ond er llwyddo, nid hyd byth y pery llwyddiant y gormeseyrn. Bydd dialedd yn sicr o le na ddisgwyliodd, fel yn amgylchiad Abram a'i weision. Daeth neu daw teryn ar bob gorthrymwr. Nid ydyw hir llwyddiant yn un sicrwydd o barhad llwyddiant. Pan oedd hwn yn uchder ei rwyng, yr oedd nesaf i'w gwymp ac agosaf i'w ddinystro.

Ni bu rhyfel erioed nad oedd o leiaf ryw ffug reesymau i'w ategu, er tawelu cydwybod yr ymosodydd. Ond mae holl hanes y byd yn profi mai mantelli oedd y rhan fwyaf o honnynt i guddio y gwir amcan. Gall fod amcan da hefyd lawer pryd, ond y moddion i'w gyrraedd yn anghyfreithlon. Gall hefyd yr amcan a'r moddion fod yn ddrwg, ac eto iddo gael ei oruwchlywodraethu i fod o les; ond ni all hyn gyflawnhau y cyfryngau na'r cyfrwng, y weithred na'i hawdwr.

Cariwyd yn mlaen fwy o ryfeloedd, tywalltwyd mwy o waed, ac achoswyd mwy o drueni, dan gochl crefydd, na dim un achos arall yn mhlith dynion, os nid mwy na phob achos arall gyda'i gilydd. Codai hyn oddiar fympwy hunanol y rhai ni wyddent neu ni fynent wybod ym amgen. Erllidial paganiaid addolwyr Duw y nefoedd, nid am eu bod yn niweidio cymdeithas, ond am y mynai y paganiaid mai eu ffordd lwy oedd iawn. Yn ei dro daeth yr hwn a ddaliai yr awenau i wisgo enw o Gristionogaeth, a mynai i bawb blygu i'w olygiadau ef. Codasant ac arweiniasant eu byddinoedd dan yr eagus o blannu Cristionogaeth. Aredig lle i hau y gair â min y cledd! Argyhoeddi teyrnas oedd o wirionedd y grefydd a gymellid iddynt trwy eu dinystriol gan honi eu bod yn gwneuthur gwasanaeth i Dduw.

Esboniodd Pen yr Eglwys egwyddorion teyrnas yr efengyl, nad oeddynt o'r byd hwn, nad oeddynt i'w lledaenu trwy orthrech, na'u hyrwyddo â nerth y cleddyf, na'u hattegu â chyfreithiau dynol—eu bod uwchlaw awdurdodau

y byd hwn, ac eto yn nghyraedd pob gradd, mai mater personol rhwng dyn a Duw yw eu dewis neu eu gwrthod. Eto cawn i rai mewn awdurdod grou y rhyfeloedd mwyaf echryslon dan ei chochl. Amcanodd yr honwr Mahomet drol y byd a'i wyneb i waered er mwyn gosod i fyny ei gymysgedd mympwyol ef ei hun, a alwai yn grefydd ddatguddiedig. Arllwysodd afonydd o waed, darostyngodd deyrnasodd er cyraedd ei amcan. Plygodd genedloedd lluosog i wneyd cyffesiad & r genau o'r hyn ni chredai y galon, ac yn ei olynwyr meddianodd am oes oedd y tir sanctaidd, a rhan fawr o'r byd—trwy yr un awdurdod yn gorfod proffesu yr un ffoledd.

Heb un gronyn mwy o rinwedd cawn dywysogion Ewrop am ganrifoedd yn arwain byddin oedd o benboethiaid crefyddol dan nawdd y rhai a honent eu bod yn Ficeriaid Crist ar y ddaear, yn addaw nefoedd am eu hymroddiad, gan chwilio banerau ac arwydd y groes, gyda'r bwriad o ddadwreiddio Mahometaniaeth trwy offerynnoliaeth y cleddyf a orchymynodd Crist ei weinio; a sefydlu enw o Gristionogaeth heb ddim o'i grym. Methwyd yn yr amcan o herwydd camarferiad o'r moddion ordeiniedig, a gwiriwyd y rhybudd, "Y neb a darawo & chleddyf a darewir & chleddyf." Gwthient y Beibl & blaenau bidogau, yn lle dysgu ei egwyddorion; tywalltent waed yn lle cymell i'r ffynon. Yabryd Rhyfelwyr y Groes a gynhyrfoedd yr Arth o Rwsia ac a achlysueroedd y rhyfel costfawr a thrychinebus rhyngddi a theyrnasoedd y Gorllewin yn ein dyddiau ni ar faes y Crimea. Planu Cristionogaeth oedd yr amcan mewn enw, ond uchelgaïs oedd wrth y gwraidd.

"O ba le y mae rhyfeloedd ac ymladdau yn eich mysg? onid oddiwrth hyn, sef eich melus chwantau, y rhai sydd yn rhyfela yn eich aelodau?" Dyma y ffynonell: eithr amcan uwch fydd ar y faner. Mae trachwant wrth ei borthl yn ymawyddu am chwaneg; yn myned yn anhawddach ei ddigoni—pa fwyaf y porthiant, mwyaf yr angen. Yn lle diwallu, & yn fwy newynog. Pan oedd Alexander Fawr yn dechreu rhyfela, buasai yn foddlon ar ymlid y gelyn o dir Groeg; ond creai pob buddugoliaeth ayched am chwaneg, ac wrth oresgyn gwlad ar ol gwlad, a dwyn pob llywodraeth adnabyddus dan warogaeth iddo, wylai am na byddai byd arall o fewn cyraedd i'w orchfygu. "Yr hwn a garo arian ni ddigonir ag arian:" felly yn hollol yr hwn a garo ryfel ni ddigonir a gwaed.

Mae rhyfeloedd gwlad Canaan wedi bod trwy yr oesau fel hoel i eraill hongian egnusodion dros eu gwaith yn goregyn a meddianu yr hyn nid oedd eiddynt. Ond pa le y ceir y *parallel*, y cyffelybrwydd cyfatebol? Offerynnau oedd yr Israeliaid yn llaw Duw i gosbi y Cenhedloedd, yn cyflawni bwriadau y Goruchaf—cyfryngau pennodedig i dywallt arnynt y phiolau a lanwodd y cenhedloedd eu hunain; a hyny nid un

eiliad yn gynt nag yr oeddylt yn llawn. "Yr hwn a drefnodd le preswylfod holl genhedloedd y ddaear," a'u difeddianodd, ac a orchymynodd eu dinystrio. Y cenhedloedd a ymosodasant ar Israel mewn adgau diweddarach, a gyflawnent dan eu dwylaw amcanion neillduol yn llywodraeth Duw. Rhybuddiwyd y genedi y byddai gweddillion y Canaaniaid yn ddraîn yn eu hystlysau i'w profi i edrych a gadwent fyrrd yr Arglwydd, ac i'w fflangellu pan elent ar gyfeillorn. Dyn hollol annuwiol oedd Nebuchodonosor, ac eto defnyddiwyd ef fel offeryn i gosbi y cenhedloedd am eu pechodau. Nid oedd mwy o rinwedd yn y weithred na'r offeryn, nag sydd yn y dienyddwr wrth gyflawni gofynion y gyfraith. Nid eiddigedd dros foesoideb a chrefydd sydd yn ysgogi y naill mwy na'r llall.

Ymadrodd rhyfedd a ddywedwyd gan Pharo Necho pan aeth Josiah i'w gyfarfod: "O frenin Juda, nid yn dy erbyn di y daethum i heddyw, ond yn erbyn ty arall y mae fy rhyfel, a Duw a archodd i mi frysio. Paid di a Duw yr hwn sydd gyda mi, fel na ddifetho efe dydi:" a chwanega yr hanes, "Ac ni wrandawodd ar eiriau Necho o enau Duw." Yr ydym yn cael ein gadael yn y tywyllwch am y ffynonell o ba un y cafodd y datguddiad.

Mae cefnogwyr rhyfeloedd yn llynod ysgrythryol a chrefyddol wrth chwilio am resymau i'w cyflawnhau. Pan yn rhedeg at ymddygiad Israel tuag at eu gelynion, nid oes ganddynt fwy o hawl oddiwrth yr amgylchiadau hyny, na phe haerent mai dwyfyddol (*Theocracy*) y dylai pob llywodraeth fod, am fod Israel felly, neu fod hawl gan yr "offeiriadaeth," fel ei gelwir yn Mrydain, i ddegwm, am fod Israel yn ei dalu, neu dros gaethwasiaeth, am fod gan Abraham gaethweision ty. Nid am fod yr Arglwydd wedi ordeinio rhyfel y gelwid ef dan yr hen oruchwyliaeth yn Arglwydd y lluoedd; ond am ei fod yn dal yr awenau.

Nid oes dafod a fedr ddweyd y filfed ran o'r niwed a wnaeth rhyfeloedd, yr anrheithio fu ar wledydd, dinasoedd a chartrefi—y dinystr i faenach, y difrod ar gynaliaeth dyn ac anifail, yr attalfa i wareiddiad, a'r rhwysr i ledaeliad crefydd. Beth am alaeth rhieni a brodyr? Pwy fedr ddirnad yr effaith ar weddwon ac amddifaid? Priodol y darluniad gan Joel y prophwyd: "Mae'r wlad o'u blaen fel gardd Paradwys, ac o'u hol yn ddiffaethwch anrheithiedig, a hefyd ni ddiane dim ganddynt."

Yr Arglwydd Iesu cyn ei ymadawiad, wrth ragbarotoi meddylliau ei ddisgyblion at ddigwyddiadau oeddylt i gymeryd lle, a ddywedai, "A chwi a gewch glywed am rhyfeloedd a son am rhyfeloedd. Gwelwch na chyffroer chwi; canys rhaid yw bod hyn oll, eithr nid yw y diwedd eto." Yr un rheidrwydd sydd yma a phan y dywedodd, "Angenrhaid yw dyfod rhwystrau," angenrhaid a gynyrchid gan amgylchiadau, sef

preenoldeb a gwrthdarwiad elfenau gwrthgyferbyniol; trydan yn y byd moesol; dirywiad dynoliaeth; anghydfod tywyllwch a goleuni. Er mai Tywysog tangnefedd ydoedd, eto dywed ei fod wedi dod i oesod rhyfel ar y ddacar, rhyfel egwyddorion. Yr elfenau oedd yn bodoli o'r blaen ac ar wahan, wedi dod i wrthdarwiad. Nid *achos* y rhyfel hwnw ydoedd, ond *achlysur*. Yr effaith oedd fod teuluoedd yn ymrannu, perthynasau yn ymgodi yn erbyn eu gilydd, rhai yn derbyn ei genadwri gan gredn, eraill yn gwrthod, a'r canlyniad yn anocheladwy. "Syniad y cnawd sydd elyniaeth yn erbyn Duw, am nad yw ddarostyngedig i ddeddf Duw," a'r canlyniad—rhyfel. Lle mae tŷn, mae yn sic'r o bŷgi: tra bodola achosion, parhâ rhyfeloedd. Nid yw y rheidrwydd hwn yn cyflawahan y rhai a godant mewn rhyfeloedd yn erbyn eu eymydogion, mwy nag ydyw "Angenrhaid dyfed rhwystrau" yn cyflawnhau y rhai sydd yn eu gosod. "Ond gwae y dyn hwnw trwy yr hwn y deuant."

Er cymaint niweidiau rhyfeloedd, y mae amgylchiadau tan ba rai y mae nid yn unig yn oddefol, ond yn rhinweddol i godi arf. Erys enwau gwroniaid ein hynafiaid fel perarogl tra bo'n hiaith, am eu gwrthdri dros eu gwlad, eu haelwydydd a'u teuluoedd. Dyna rhyfel cartrefol Prydain yn amser y gormesdeyrn Siarl I., pryd yr adenillwyd iawnderau y bobl, ac y cloffwyd traisar gydwybod. A'r rhyfel diwedd-ar ar y cyfandir hwn, pryd y disgynodd caethwasiaeth fel maen melin i eigion y môr; a thwrft ei ddisgyniad a dylanwad y dŵn a gynyrchodd a dreiddiodd i eithaf oedd y ddacar: ac erys y dylanwad tra bo'r "lloer yn arianu'r lli." Faint bynag sydd o rinwedd yn nglyn ag amddiffyn iawnderau yn erbyn traha gorthrymwy, faint bynag ydyw y gannoliaeth sydd yn deilwng i'r rhai a anturiasant eu bywyddau er amddiffyn eu hianwyliaid, eu cartrefi a'u gwlad, y rhai fu yn foddion i droi y gelyn draw, ac attal llifeiriant ddaestr, a dorasant iau y gorthrymwr; dynion ag y sylfaenwyd rhyddid ar faes eu buddugolfaethau; dynion a ymgysurent ac a ymwrolent yn nghyflawnder eu hachos, y rhai y mae y byd yn well o'u bod ynddo; dynion o ffydd gref, o benderfyniad diildio: faint bynag mae rhyddid a gwareiddiad yn ddyledus iddynt hwy:—mae dirmyg a gwaradwydd yn nglyn ag enw y rhyfelgar gwancus; yr hwn a gâr rhyfel er mwyn yr ysbail; ac er porthi uchelgais a helaethu ei awdurdod; gan ysbellio ar gynllun eang, ac mewn dull a thrwy foddion a gmgysylltir gan ddynion a gogoniant; a chan benderfynu cwerylon trwy hyrddio eu cyd-ddynion i dragywyddoldeb cyn eu hamser; ac apellio am ddeddfydd cyflawn-dur at lwyddiant mewn trin arfa, fel pe byddai gallu i anfon y nifer fwyaf i fyd arall yn arwydd sic'r pwy sydd iawn. Yn gyffredin gwelir y prif chwareuwy'r yn llechu yn nghysgod y

rhaf a wynebant y peryglon. Nid y cwerylwyr fynychaf sydd yn ymladd; byddant hwy ya ddiogel pan fyddo y rhaf fydd dan eu hawdardod mewn enbydrwydd.

Nid i rhyfel fel y cyfryw mae priodoli dim o'r daioni a ddeilliodd i'r byd trwy rhyfeloedd. Med o yagerbwd y llew ydyw. Pe cynyrchu daioni fuasai ei natur, ni buasai nerth yn yr addewid o ddyddiau gwell pan na ddyagir rhyfel mwyach.

Er holl alanastra rhyfel, nid yw y byd ya addfed eto i dderbyn bendithion heddwch: profir hyn yn chwasth y byd, ac yn yr urddas gyda pha un y gwagrir coffadwriaeth rhyfelwyr rhagor an doebarth arall. Mae y cofadeiliau iddynt yn amlach nag i beirianwyr y byd, yn lluosocach a mwy costfawr na dim a godwyd i rai a enwogasant eu hunain ar faesydd gwyddoniaeth a chrefydd, dynion a enwogasant eu hunain mewn ymroad i gysuro a dyrchafu dynoliaeth ac nid i'w darostwng a'u dinystrio. Mae y rheswm yn amlwg. Y rhai ydynt fwyaf am orthrymu ydynt y rhai blaenaf yn canu eu clodydd ac yn addurno eu beddan. Mae y byd ya awr yn debyg i'r hyn ydoedd yn nyddiau ymgawddolad y Gwardwr; y lluaus yn dilyn y pendeiglion a myned mor bell dan ddylanwad eu swyn, nes diystyru eu cymwynaswyr goron, fel y rhai a waeddant am groeshoelio yr un yr oeddynt ychydig fisoedd yn ol am ei goroni, a'u llef y pryd hwnw oedd, "na lefarodd dyn erioed fel y dyn hwa."

Ond gwawria adeg well, pryd nad arweinir dynion fel gwallgoftaid deillion i ddyfetha eu gilydd; a dedwydd gallu troi dalen i edrych ar yr ochr gyferbyniol, a thafu olwg yn mlaen ar adeg pwy bynag fydd byw pryd na ddyagir rhyfel mwyach, ac y cwblheir yr addewid, "Mi a wnaaf i rhyfeloedd beidio hyd eithaf y ddacar."

WYTHNOS YN NGHYMDEITHAS YR HEN Batriarch Powell o Droedrhwiw-Dalar, O.

Fel mae yn arferiad gan braidd bawb o bobl y trefydd a'r dinasoedd ya ystod misoedd yr haf i fyned am dro i'r wlad—i dreulio ychydig wythnosau yn mysg yr amaethwyr—i adloni a mwynhan eu hunain yn awyr iachus a golygfeydd rhamanantus, ac yn nghwmni diddan eu cyfeillion a'u perthynasau yn y wlad,—felly daeth i fy meoddi iau i dalu ymweliad yr haf hwn a'm hen gyfaill diddan, caredig a sirol, y Parch. Rees Powell, Troedrhwiw-Dalar, yn swydd Delaware, O. Gwyr y rhan fwyaf o ddarlleswyr lluosag y CENHADWR fod Mr. Powell yn gymariad hynod wreiddiol ynddo ei hun—ac yn ddi-ameu ya un o'r gweinidogion hynaf perthysod i'r enwad Annibynol yn y wlad yma, ac fel y cyfryw yn fwy hyddysg yn hanes gweinidogion ac egiwyl yr enwad ya y wlad yma, yn nghyd a Chymru hefyd, na'r un dyn y gwn i am dda.

Mae Mr. Powell yn un o hen *editors* y cymyd-

ogaethau yma, ac wedi bod yn hynod ffyddlon, ac wedi gwneyd llawer iawn o a berth i bregethu a gwasanaethu yr eglwysal Cymreig yn mysg ei gydgenedl yn y rhanau yma o Dalaeth Oblio, a hyn am ond ychydig iawn o gydnabyddiaeth, am yn agos i ddeugain mlynedd bellach. Ond er hyn oll mae yn parhau yn ffyddlon ac ymlynol i'w genedl a'i iaith, ac hefyd yn barchus a chymeradwy iawn yn yr holl ardaloedd. Mae yn ddiarebol am ei ymlynad wrth ei gydgenedl a'r iaith Gymraeg.

Er ei fod wedi magu teulu lluosog o blant, a'r rhai hyn oll wedi codi ac ymaefydlu mewn sefyllfaoedd cysurus yn y byd ac mewn cymdeithas. Y maent oll yn glynu wrth eu hiaith a'u cenedl, ac yn gallu siarad, ysgrifennu, a darllen yr hen Gymraeg anwyl cystal a'r un Cymro yn y wlad. Arwyddair Mr. Powell ydyw, "*Oes y Byd i'r Iaith Gymraeg*." Dysga ac arferu ef y Gymraeg yn y teulu yn gystal ag yn yr eglwysal, a rhaid i bawba phob peth o'i amgylch ddysgu yr hen iaith. Dysga ef Gymraeg digymysg i'r da a'r defaid—ceffylau a moch—cwn a chathod—leir a hwyaid—gwyddau a thwrcis—geillw y rhai hyn oll a sieryd a hwyant bob amser mewn Cymraeg croyw, ac ufuddhant hwythau iddo a deallant ef yn hollol ddidrafferth.

Treuliais wythnos ddiiddan a dedwydd yn ei gyfeillach siriol, a charedigrwydd a chroesawgarwch nodedig Mrs. Powell.

Pan yma gwelais fwy o Goffantau gweinidogion enwog a thalentog ag sydd wedi hynodi Cymru a'u doniau ac a'u hathrylith yn y ganrif hon nag a welais erioed o'r blaen—ac yn wir y mae y goffantau hyn oll yn rhai da dros ben, ac yn wir werth yr amser i'w darllen. Darllenais lawer gyda budd a hyfrydych o goffantau yr enwogion canlynol: sef, Williams y Wern, Williams Llandello, Williams Castellnewydd, Griffiths Castellnedd, a Chofiant godidog y Bardd bregethwr doniol—y gweinidog rhagorol a llwyddianus—y gweddiwr digyfelyb a'r naturiaethwr byddysg—y Parch. Rhys Pryse, Cwmllynfell—gan y Parch. W. Thomas, Whitland, D. C. Gan fy mod yn adnabyddus ac yn gyfarwydd, ac wedi cael y fraint a'r hyfrydych o glywed Mr. Pryse yn yr hen wlad lawer gwaith—yn pregethu, yn gweddio ac yn siarad—mae yn ormod profedigath i mi i beidio anfon rhai dyfyniadau o'r Cofiant rhagorol hwn i'r CENHADWR, i ddangos pa fath un hynod oedd yn ei weddian, ei bregethau a'i ddarluniadau naturiol a chyffrous.

Yr oedd Mr. Pryse yn ddigyfelyb yn ei ddull naturiol a'i ddawn barddonol bywiog a chryf wrth ddegrifio unrhyw beth, ac yn ei weddian hysod. Cymerwn ein rhyddid yma i ddyfynu ychydig engreiffitiau o hyn allan o'i goffiant gan Mr. Thomas.

Deagriffai y gauaf fel barnwr a'i gap gwyn am ei ben, yn cyhoeddi dedfryd y greadigaeth

lysiensog, a'r "goodwig wrth golli ei dall yn taffu ei dillad i ymladd a'r ystormydd, y gwlawogydd, y rhew a'r eira." Ac wrth ddarlunio mawredd Dau dywedai, "Mae dynion ar eithaf eu gallu a'u celfyddyd yn gosod meini mawrion yn y gwahanol borthladdoedd i attal y môr i ddyfod yn mhellach—yn eu tyllu a'u staplo wrth eu gilydd, a rhoddi plwm i sicrhau y staplau, heb edrych yn ei lygaid i gael enill y frwydr fawr yn erbyn ymchwedd tonau y môr, yr hwn a chwadda am ben eu gorchestion, gan daffu y mur ofnadwy fel *marbles* ar draws y lle. Ond pan mae Dau yn myned i attal y weilig mawr, nid ydyw ei feini ef ond y tywod mân, heb ddin plwm na *staplo* yn eu dal wrth eu gilydd, ac o draw y mae yr hen fôr yn chwyrnu ac yn gyru y tonau cynddeiriog yn eu herbyn; ond mae yn ewmpo yn ol ar asgwrn ei gefn yn yr *asthma* fawr, wedi rhoddi fyny a thori ei galon yn hollol." Eto ni allwn ymattal heb roddi darluniad Brythonfryn o'r bregeth gynhyrfus hono a bregethwyd gan Mr. Pryse yn Ebenezer, Llansadwrn, Tach. 6, 1861.

Y PAROTAD.

"Ei destyn y noson hono ydoedd, 'Dewch, canys welthian y mae pob peth yn barod.' Wedi aros ychydig ar natur ac awdurdod ddwyfol yr alwad, daeth yn mlaen i sylwi ar yr hyn oedd yn angenrheidiol ei gyflawni cyn y galleid dyweyd fod pob peth yn barod. Yna cawsom un o'r darluniadau mwyaf cyffrous ac effeithiol o Grist yn y nodwedd o Waredwr pechaduriaid. Yr oedd yn rhaid iddo arwain bywyd o ddyddoeddadau—myned trwy y gwad a'r poerredd—chwysu y dafnau gwaedllyd yn Gethsemane—carlo y groes i ben y bryn, a dyoddef dros euog fydd. Yna daeth yn mlaen i ddarlunio'r ymddrechfa. Dywedai fod y cythraul wedi cael digon o chwareu teg i barotol ar gyfer yr ymgyrch—cafodd bedair mil o flynyddoedd i ddygybia a threfnu ei gatrodau, awchlymu ei gleddyfau, a blaenlymu ei wayffyn.

"Dychymygai fod y cyffro, y tacla a'r trwsio mwyaf ar belmynt tân y Pandemonium y boreu byth-gofiadwy hwnnw. Dyma floedd yr archgythraul yn galw y llengoedd duon yn nghyd i'r gad, a dyma bob ceimwch o gythraul bach ar flaenau ei draed yn barod i'r ymgyrch. Dyma'r rhaglawn uffernol yn disgyn oddiar ei orsedd frwmstanaidd, a'r israglawiaid o honysu hwythau yn ufudd ddilyn ei eslampl—dacw hwy yn gafael yn yr hen darlunau ac estylch rhydlyd, yr hen gleddyfau minig a'r hen bicellau tanllyd oddiar barwydydd myglyd a phardduawl Gehena, ac yn dringo i fyny drwy simneiau brwmstanaidd yn llawn parddu, tân, a mwg, ac yn trefnu eu hunain yn un fyddin aruthrol er ymosod ar Dywysog y Bywyd."

Y FRWYDR.

"Dyma'r taro ofnadwy yn dechreu—y mag-

nelau uffernol yn cael eu tanlo ac yn rho—y
bwlau cythreullig yn cael eu tynnu, a'u hanelu—
y saethau gwenwynig yn chwyrnellu drwy'r
entrych—banllefaen cryglyd y swyddogion cyth-
reullig yn diaspedain trwy yr awyr. O boethed
y frwydr! ac angerddoled y taro! Yn nghanol
y tân a'r twrw—y clindarddach a'r clecian—
dyma ddistawrwydd yn cymeryd lle, a dyma
lais dynol yn dywedyd, "Yn wir Mab Duw
ydoedd hwn." Yn yr adeg ddifrifol hon, beth
debygech chwi oedd yr Arwr Dwyfol yn wneud?
Myned i lawr i hen gwtteri marwolaeth a hen
ffoeydd llygredigaeth a mellidith angau, ac yno
y bu efe yn fflangellu, yn chwipio, ac yn ysgubo
y cythreuliaid nes oeddynt yn gelaneddau meir-
won fel locustiaid ar y maes.—Dyma yr hen
gleddyfau yn rhydd o'r carnau, y tarianau wedi
hollti, a'r picellau wedi tori yn chwilfrwion
maluriedig. Yn mhen ysbaid gwelwyd Budd-
ugoliaethydd Edom yn dringo i fyny i randir
bywyd yr ochr arall, a llunan goruchafiaeth
yn chwifio yn yr awelon—cyfryngau trugaredd
wedi eu dadblygu, a chledrifford maddenant a
hedd wedi ei hagar o ymyl gorsedd y Dawdod
i lawr i ganol budreddi Eden—cerbydresi tru-
garedd yn rhedeg ar hyd-ddi a llwythi ar lwythi
o bardynau—blychau mawrion, bwndeli trym-
ion a hen goffrau anferth o drugaredd a madd-
euant a chymod, yn garneddau mawrion wedi
eu misgawmu hyd orsedd lor."

"A dywedai fod y *Bill* wedi pasio yn nghyf-
ringyngor yr arfaeth foren, ac nid oedd yn
ngallu y bydysawd i attal cwblhad y gwaith.
Gosodwyd y cledrau i lawr trwy diriogaethau
y cythraul ei hun heibio drws ei balas heb gym-
maint a bowio iddo a gofyn ei ganiatad, a byth
oddair hyny y mae cerbydresi y cyfarnod hedd
yn tramwy ar hyd ddi yn llwythog o bardynau
a maddenant i garcharorion y codwm erchyll."

YSTORM GWELY ANGAU Y PECHADUR.

"Dacw'r cwmwl du yn ymddangos draw ar y
terfnyngylch, ac yn graddol ymledu dros y ffur-
faen—yr wyn a'r defaid yn ymdyru at eu gil-
ydd, ac yn cydfrysio i gesail y graig am gysgod
—y gwartheg ar y ddol yn rhedeg tua'r berth
neu dan gangenau y dderwen llydanfrig—yr
adwr yn ehedeg yn frawychus trwy yr awyr—
gwaeddiadau y bugelliaid a chyfarthiadau y
own tu arall i'r cwm i'w clywed mor eglur a
phe baent yn ein hymyl. Edrychwn i fyny i'r
nwyrfre: y mae haen ar ol haen o'r cynylau
gorddun yn ymdaenu. Ar hyn dyma Frenin
y dymestl yn marchog y felsten fforchogaidd,
ac yn gyru trwy fynwes y cwmwl beichiog, a
hwnw yn ymrwigo ac yn tywallt ei ddylif di-
arbed i'r ddaiar—yr heolydd a'r nentydd yn
troi yn afonydd a'r afonydd yn myned yn for-
oedd—y ty a adeiladwyd ar y gwastadedd yn
cael ei ddadysylfaenu, gan y cawyrn lifeiriant—
y gwely gwellt, y cadeiriau a'r *chest of drawers*
yn cael eu cludo yn ddidrugaredd fel manblu

argefn y tonau brochus tua'r môr, a'r hen dder-
wen gadarnref oedd wedi bod yn lledu ei
breichiau am ugeiniau o flynyddau i frwydro
a'r awelon yn cael ei lluchio i gol y lifeiriant."

Defnyddiai y darluniad cyffrous uchod o'r
ystorm i drosglwyddo drychfeddwl o'r ystorm
ofnadwy sydd yn goddiweddyd y pechadur an-
edifeiriol wrth farw. Os oedd yr ystorm natur-
iol yn ofnadwy, yr oedd yr ystorm foesol yn
ganmil gwaeth. "Dyma gymylau duon cyf-
iawnder a dialedd yn crogi fel cysgodion y ty-
wyllwch eithaf ar amrantau y pechadur—y
nefoedd yn bres uwch ei ben—hen bechodau
fel ysbrydion cyn y diluw yn adgyfodi yn myn-
went ei gof, a thwrf byddarol taranau lôr yn
tori uwch ei ben!"

Ond er holl nerth ei athrylith a hyawdledd
ei ddawn, bu farw y bardd-bregethwr, y gwedd-
iwr a'r naturiaethwr hynotaf ei oea. Nis gall-
af derfynu hyn o ddarnodiad o hono yn well
nag yn ngeiriau y Parch. J. Thomas, Liverpool,
am dano:—"Cysged yn dawel wrth droed y
Mynydd Du—sanged pob troed yn ysgafn arno
—nac ymyred neb a'i eogyrn ef—a chadwer y
lle cyn byth yn gysegredig fel 'BEDD GWY
DUW.'"

Bu farw Gorphenaf 6, 1860, a chladdwyd ef
yn y gladdfa sydd wrth Gapel Gibeau, Brynani-
an—lle yr hun a yn dawel hyd ganiad yr udgorn
diweddar.

Buasai yn dda genyf allu rioddi rhai eng-
reiffiaid o'i weddiau hynod ac effeithiol; ond
ni chaniata gofod y tro hwn. Dichon y gwnaf
ryw dro eto os byw ac iach fyddaf, ac os bydd
hyn yn ddarbyniol genych chwi, Mr. Gol. Yr
eiddoch hyd hyny, NICHOLAS DDU.

Columbus, O., Medi 1876.

"OWNEUTHURIAD CYDWYBOD."

"I had rather believe all the fables in the Legend, and
the Talmud, and the Alcoran, than that this universal
frame is without a mind; and therefore God never wrought
miracles to convince atheism, because his ordinary works
convince it. It is true that a little philosophy inclineth
men's minds to atheism, but depth in philosophy bringeth
men's minds about to religion; for while the mind of man
looketh upon second causes scattered it may sometimes
rest in them, and go no farther; but when it beholdeth the
chain of them confederate, and linked together, it must
needs fly to Providence and Deity".—BACON.

"The ground of a primary belief is neither testimony,
nor authority, nor pious observation, nor inductive in-
ference, nor deductive consequence. It is a ground more
unassailable than any of them. It is a directness and
singleness of intuition of one transcendental and eternal
truth".—Prof. WINCHELL.

MR. GOL.—Galleid meddwl fod digon o ddryg-
ioni o bob arwedd yn y byd i foddio cylla y rheu-
wth mwyaf gwancus am ymdrol mewn llygredd,
heb fod achlysur i neb gymeryd arno y cyfrifoldeb
i geisio coddio yn gyhoeddus trwy y waag dan
sail yr unig gyfundrefn foesawl ddichonadwy, er
cadw bodau rhesymol rhag dinstyr hollol a bythol.

Ychydig wythnosau yn ol, gwelsom res o lith: u
yn y *Baner America* ar y testyn uchod. Fe dynodd

yr awdwr el hun yn ol i'w ddalargell gan adael "I'w barhau," ar enau y twll, er cyfarwyddo yr ymofyngar i gadw draw, hwytrach. Beth bynag, yr ydym wedi cael ein sionl wedi disgwyl wythnosau am weled rhagor ar y testyn.

Mae yn ddiamcwl el bod yn ddyledswydd ar y rhal sydd yn credu, yn hytrach yn gwybod,—fod perthynas bwysig yn bodoll, rhwng rhal gwrlioneddau, a chymeriadau bodau rhesymol; i fod yn wylidawrus, ac yn llydan-effro, i amddiffyn y fath wirioneddau, trwy wrthsefyll ymosodiadau gelynlion arnynt; ac i ddaugos gwendid, arwynebolrwydd, a budollaethau gwenwyulig yr olaf.

Fe ryngodd bodd i'r Holl-ddoeth gynysguddu y dyu a dwy natur, yr auifeillaid, a'r rhesymol, yn ol i'w athroniaeth; yr anlanyddol, cnawdol; a'r ysbrydol, yn ol i'w Ysgrhythau. Gal. v. 17, 18. Heb y blaenaf ni allai ddal perthynas yn briodol a'r byd hwn; heb yr olaf, ni allai ddal perthynas a'r byd ysbrydol. Trwy ddileithrwech y dyn oddiwrth el Grewr, mae y "chwenychlud yn ol y cnawd" yn llawer mwy bywiog a dylanwadol yn y teulu dynol, yn gyffredlu, nag argyhoeddliadau, ac archliadau cyngreddfol yr "ysbryd," a thrwy hyn y maent yn llawer mwy parod i roesawu y drwg, nag i'r gwrthwyneb. Mae bywyd rhinweddol yn rhagdybied ymdrech barhaus. Heb hyn nis gellir buddugoliaethu. Trwy ddiglybiaeth, a phrawf o'r fath hyn y mae Duw wedi bwriadu i ddyn enlli goruchafiaeth ar hunan; "croeshoello yr hen ddyn," yr "anlanol;" yn fyr, mair yr "ysbryd," ac nid y "cnawd" sydd i lywyddu; a'r hwn sydd wedi aberthu fwyaf ar allor gwrlionedd a dyledswydd, sydd yn fwyaf tellwng o ymddiried a chymundeb. Nid yw y cymeriad coethedig i gael ei aeddfedu heb "ymdrech deg;" na'r "amynedd," na'r "profiad," na'r "gobaith na chywilyddia," yn gyrrhaeddadwy heb fyned trwy "amryw brofedigaethau." Nid oes dim yn ormesol yn hyn; yn hytrach, mae y rhewm yn cymeradwyo hyn, ac yn gwled fod cyfundrefn berffaith yn gofyn hyn.

Mae pob gallu moesol sydd yn gweithredu ar feddwl, yn gadael yn agored i'r meddwl yr arallrwydd (*alterity*) i gydfurfio, neu y gwrlionyeb. Pan fyddo gwrlionedd o nodwedd ddelmaddol yn cyfarch y meddwl, mae yn cynyrcu effaith yn y meddwl, heb gyfrwnglaeth yr ewyllys. Mae newydd gnlarus yn gwneud el waith yn unlongyrrhol. Pan fyddo gwrlionedd dwyfol, cyhoeddliad o ewyllys Duw, yn cyfarch y meddwl mewn modd dealladwy, mae y diradaeth a'r telmadd yn cael eu cyffrol, cyn byddo'r ewyllys yn oel o'i chyrrhaedd. Mae y gydwylbod yn deffrol i argyhoeddliad o ddyledswydd i ufuddhau, ac i euogrwdd o herwydd esgeulusdra a ddisfiterweb, yn annibynol ar yr ewyllys. Pan fyddo y gydwylbod yn anog i ufudd-dod, se fydd y "chwenychlud yn ol y cnawd," fel cyfreithlwr cyfrwys, ystrywgar, yn cruglo esgusodlon o'r tu arall; ac yn y *point* hwn, rhwng y ddwy ochr, mae swyddogaeth yr ewyllys yn dyfod i'r golwg; a'r deiliad yn syrtbio, neu yn sefyll ar dir cyfreithlon, ar el gyfrifoldeb el hun, yn y dewlad y mae yn wneud.

Yna gwelwn fod ewyllys mewn rhyddid yn rhagdybied dangoslad o ddwy ffordd neu ddau fath o anogaethau, i'w cyfarch fel amodau gweithgarwch; ac hefyd fod yr anogaethau hyn yn gwahanlaethu

mewn *rhwy*. Mae y naill,—y chwenychladau yn ol y cnawd,—yr auifeillaid, yn gwahanlaethu mewn graddau o angerddolrwydd, ac felly yn caniatu eu cymharu a'u pwyso wrth en gilydd fel gwahanol gyfringau bodddhad, neu ddedwyddwch, yn ol y creffadau perthynasol cyfansoddliadol, na u naturiol. Mae y lleill yn ysbrydol yn eu nbodweddion; uwchlau pob cymharlaeth wrth unrhyw safon gymhwys rhyngddynt a'r rhal fu dan sylw genym; oblegid fod y rhal hyn yn bollol wahanlaethol mewn *rhwy* i'r blaenaf. Mae y rhal hyn yn tarddu o ffynonell egwyddorion amhlygedig, a goruwchnaturiol, y rhal nad yw yr anifail yn cydgyfranogi o honynt o gwbl. Mae y gwobrau hefyd sydd yn gysylltiedig ag ufudd-dod i'r naill, ac i'r llall, yn gwahanlaethu mewn *rhwy*. Mae y blaenaf, bodddhad, neu ddedwyddwch; ac i'r gwrthwyneb; yn dibyn ar synioldeb y creadur; nid oes dim yn nghyfansoddliad y meddwl dynol yn el rwydd i greu nas gallasant fod yn wahanol i'r hyn ydynt pe buasai y Crewr yn ewyllysio. Mae y llall yn cael el phenderfynu gan egwyddorion anghyffnewidiol, nad ydynt yn caniatu anallu ydd. Mae pwysigrwydd bodaeth, a safie y dyn, i'w hystyried yn ngoleuni pwysigrwydd ac urddasolrwydd y perthynas mae yn ddal a Duw, a chyfranogiad o'r "ddelw" yn mha yn y crewyd ef, "Ei hiliog-aeth Ef ydym ni," meddal yr hen feirdd Groeg-sidd, Cleanthus ac Arnetus, cyn cyfuo Paul.—Meddal yr olaf:—Teml Duw ydech chwli:—os llygra neb deml Duw, Duw a lygra hwnnw. Yr ydym yn ystyriol fod hen wirioneddau sathredig (*trite*) o'r fath hyn yn ysagafuach na phelawyn yn ngolwg y dosparth sydd yn ymhyfau i gyfenwl eu hunau yn *advanced thinkers*, yn ein dyddiau ni. Maent hwy yn aml yn defnyddio geiriau sydd mewn ystyr yn gelfyddydol (*technical*) i gynrychiol golygiadau erall. Dywedant wrthym mewn cywair wylsidd weithiau, en hod yn dilyn en hargyhoeddliadau eu hunain, yn eu fydd en hunain, ac fod hawl gan bob un i wneud hyny. Fe all yr hogyn fyddo yn *skatio* ar y llethr rhewlyd, ddywedyd el fod yntau yn dilyn el *sligh* yr un fath; a dywedyd y gwir hefyd, mor belled ag y byddo yn cyrrhaedd.

Yr ydym ni yma yn awyddus am gyfarch y darllenydd fel bod rhesymol, ysbrydol; yn wrthwyn-ebol i *fater*, yn rhagdybied el bersonoliaeth, yn wrthwynebol i fodaeth yr anifail; yn cydnabod el ewyllysgarwch (*spontaneity*) yn wrthwynebol i'r dybiaeth el fod yn gweithredu fel y gweithredir arno, yn ffurfad el gymeriad; ac fel y cyfryw nas gall ef drol el benderfyniadau, a'i ddewisiadau, i berson arall, mwy nag y gall ef drol el fodolaeth el hun i berson arall. Mae y dyn yn aml yn lldio el farn el hun i farn gwr arall, a fyddo efe yn ystyried ar y pryd yn fwy addas i benderfynu ar yr amgylchlad, oud efe el hun sydd yn penderfynu, ac yn dewls gwneud hyny wedi'r cyfan.

Gyda hyn o sylwadau arweiniol, dynawn at y gwaith ydym wedi gymeryd mewn llaw, sef arholl ychydig i nodwedd, a chyfreithlonrwydd damcau-ia th awdwr y llythiau y cyfeiriasom atynt uchod. Ein maon prawf wrth yr hwn y gwnawn bwysu a phroff y gwaith, fydd—argyhoeddliadau neu ymweliadau cyngreddfol y meddwl el hun. Er rhag-llaenu pob achlysur i'r awdwr ddwynu cwyn yn ein

herbyn o ymddwyn yn anghyflawn (er fod hyn yn annichonadwy yn ol ei *bestidate* ef) ymdrechwn gadw yn fanwl o fewn ei gynselliaw rhoddiedig ef ei hun.

Gibson.

T. EVANS.

(Fw barhau.)

AI DIANGOL Y LLANC ABSALOM?

Yr oedd Absalom yn blentyn anwyl gan ei dad. Y mae yn ymddangos ei fod wedi cael ei ffordd yn mhob peth. Yr oedd wedi ei adeil i borthi ei falchder ar ei harddwch personol heb sen na cherydd. Yr oedd ei ddystyrwch o lawnderau ei gyd-dynion wedi ei oddef heb atalfa na chosp. Ac fel arwydd o ddallineb serchladau Dafydd ei dad, yr ydym yn deall wedi iddo gael ei adferu i ffaf ei dad, ei fod wedi gosod symudiadau mewn gweithrediad a ddylai o leiaf dynu sylw ei dad, os nid oedd ynt yn ddiagonol i gynhyrfu ei ddrwgdyblaeth mewn perthynas i gynlyniadau y fath symudiadau. Ond yn lle gosod atalfa ar y fath weithredladu, cawsant eu gadael i dyfu a hadu heb un atalfa. Yr oedd ei genhadau ar walth trwy holl Israel. Yr oedd swyddogion penaf y deyrnas wedi eu denu i'r fradwriaeth.

O'r diwedd y mae y ffagl yn cael ei henyn, a'r gwrthryfel yn llodu trwy yr holl wlad. Yn awr y mae Absalom yn taffu o'r neilldu bob gorchudd. Nid ydyw yn cynyg at esgusodi ei hun am ei ymddyglad. Y mae yn sefyll ar y maes a gwaywffon yn ei law, a llofruddiaeth yn ei galon. Y mae y frwydr wedi ei hymiadd. Y mae Absalom wedi colli y maes. Y mae wedi ei ladd. Ac yn awr y mae y brenin ei dad yn dysgwyl yn bryderus am y newyddion o fae y frwydr ac yn gofyn yn bryderus "Ai diangol y llanc Absalom?"

Y mae yn rhy ddiweddar i ofyn y fath ofyniad yn bresennol O dad tyner galon! Y mae yn rhy ddiweddar i ofyn a ydyw yn ddiangol pan y mae yn ysgwyd y deyrnas ar ei gwadnau. Dylasai y gofyniad yna gael ei ofyn lawer o flynyddoedd yn ol. Yr amser priodol i ni ein hunain i ofyn a ydyw ein plant yn ddiangol ydyw pan y maent yn leuanc, pan y mae eu harferladau yn cael eu ffurfio a phan y byddo drwg a da heb ei osod mewn ffurf weithredol. Myfyriwn eu tueddiadau a gofynwn a ydyw y cyfryw yn debyg o'u gwneud yn rhinweddol, hawddgar a dlogel mewn cymdeithas. Pe buasai Dafydd wedi ysgythrhu canghenau gwylltton ei wagedd a'i falchder pan oedd yn leuanc ac wedi diwreiddio ei hunanoldeb a'i ysbryd ddaiddol, ni buasai yn ei glywed yn ei hen ddyddiau yn gofyn a ydoedd yn ddiangol. Y mae yn rhaid i ni ofalu fod ein plant yn ddiangol cyn y byddont wedi tyfu i fyny. Bydded i ni wyllo yn ngymdeithas pwy y maent yn fymhyffrydu; oblegid y mae addysgiadau y teulu yn sicr o deimlo effaith addysgiadau yr heolgydd a'r gyfoillach lygredig. Bydded i ni sylwi pa fath lyfrau y maent yn eu darllen, a pha fath arluniau y maent yn weled. Y mae llawer o bap-yrau arluniadol na ddylent gael ymddangos yn y teulu.

Nid yw ein plant yn ddiangol pan y maent yn cael eu gadael i grwydro ar hyd yr heolgydd hyd amser i fynydd i orphwys. Nid ydynt yn ddiangol chwath pan yn cael eu gadael yn hollol i ofal eu mamathleuau. A phan y byddont yn cael eu

hanfon oddicartref i ysgolion, O mor ddedwydd fyddai y canlyniadau pe byddai ein dewisiad yn cael ei gwneud oddiar yr ystyriaeth pa fath ddyllanwad crefyddol fydd yn debyg o'u cylchlynnu.

Gwelais hanes dyn enwog mewn rhinwedd a daloni. Yr oedd yn adrodd yn ei hen ddyddiau ei fod pan yn dalrarddeg oed wedi ei osod mewn ysgol dan olygiaeth Crynwr, a'i fod yr amser hwnw wedi ei arfer i ddarllen y Beibl hwyr a borcu a chanolddydd, a'i fod yn teimlo ei fod yn well a dedwyddach dyn oblegid y fath arferiad rhinweddol.

Yr oedd plentyn unwaith yn siarad a chyfhill iddo mewn perthynas i'w gartref. Gofynnodd ei gyfhill, "Pa le y mae eich cartref?" Efe a edrychodd yn eiriol yn llygaid ei fam ac a atebodd, "Lle y mae fy mam." "Yr oedd ein mam yn gwneud cartref bob amser yn hoff a dedwydd." Dyna oedd y deyrngod o glod a pharch a dalodd teulu lluosog o blant i'w mam ymadawedig. Yn y fath gartref a hwn y mae Absalom yn ddiangol.

Columbus, Ohio.

DANIEL A. RESEA.

MRS. MARY LEWIS, PADDY'S RUN, OHIO.

Gorph. 10, wedi hir gystudd, bu farw Mrs. Mary Lewis, gwraig Mr. Ellis Lewis, Paddy's Run, O. Ganwyd Mrs. Lewis yn mis Mai, 1796, yn Mhryagenwyl, Llanbrynmair, G. C. Enwau ei rhieni oeddent Evan a Margaret Rowlands. Unodd ag Eglwys Crist dan ofal bugellol yr hen John Roberts yn Llanbrynmair pan yn 16eg oed. Yn mis Ebrill, 1825, ymbriododd â Mr. Lewis, a daethant ill dau i'r wlad hon yn mhen rhyw ddau fis wedi hyn. Glaniasant yn Baltimore. Nid oedd ganddynt wedi glanio ond dau ddolar yn eu meddiant. Wedi aros rhyw ychydig yn y ddinas hono, gan fod y gwaith yn brin a chyffogau yn isel, penderfynasant yn ol cyngor a chyfarwyddyd cydwladwr llydynt, i gychwyn tua Pittsburg, lle yr oedd gweithfeydd amrywiol, a galwad am bob math o weithwyr. Hwylasant tua yno. Cofir fod hyn oddenta haner can mlynedd yn ol. Nid oedd na chamlas na rhellffordd mewn bodolaeth yn yr holl randiroedd yr yndelthient ddrwyddynt y pryd hwnw. Felly talodd Mr. Lewis am gludo ei wraig o Baltimore i Pittsburg mewn gwagon tra y canlynal yntau goreu gallai ar draed. Wedi aros rhyw dymhor yn Mhittsburg symudasant i Paddy's Run. Llogasant dyddyn yma ar yr hwn y gweithiasant yn galed i gynnal teulu lluosog a chynyddol.

Yn gweled eu teulu yn lluosogi a'r amseroedd yn ddrwg; dim ond pris bychan i'w gael am bob cynyrrch amaethyddol, penderfynasant fynydd i Iowa. Yr oedd ganddynt y pryd hwnw wyth o blant. Nid gorchwyl bychan a hawdd oedd synu teulu mor fawr can bellled ffordd. Cyrheeddasant Iowa yn ddogel, ond ni arosasant ond rhyw chwech mis yno. Trodd eu hanturiaeth yn fethiant. Yr haf cyntaf wedi sefydlu yno distrywiwyd eu holl oethlithon a'u disgwylladau am guydau trwy wlawogydd trymlon a hin oer a gwyb. Achlysuodd hyn gyfyngder a cholled llydynt, ac yn eu trallod penderfynasant droi eu gwnebau yn ol eto i Ohio, a sefydlasant yn Cincinnati lle y treuliasant bedair blynedd.

Tra yn byw yn Cincinnati cystuddiwyd Mrs.

Lewis ac mewn cysylltad a'r cystudd hwnw yn afoedd y peswch yn ei chlyfunsoddlad ac nis goll-yngodd ei safael hyd ddydd ei mlarwolaeth. Yn ganlynol i hyn ac o herwydd prinder gwaith ya y ddinas, symnodd Mr. Lewis ei deulu eto i Paddy's Run. Prynodd dyddyn, ac ar hwn y buont byw hyd y gwanwyn 1875.

Yn gymaint a bod y plant yn awr wedi fyfa i fyny ac wedi cartrefu mewn manau crmll, a rhai o honyt wedi meirw, fel nad oedd yn aros yn awr o'r tenlu lluosog gartref ond y ddau rhieni, a'r rhai hyn hefyd yn heneiddio ac ill dan yn gystudd-iol, penderfynasant werthu eu tyddyn a sicrhau iddynt gartref bychan yn mhentref New London. Yma buont yn byw ychydig dros flwyddyn—Mrs. Lewis yn dihoeni yn barhaus mewn canlynid i'w henalet a'i chystudd. Cafodd ymgeledd cariad-lawn a chymryd gol ei chyfeillion a'i mherch Mrs. Full, tra hefyd y gwyllal drosti, oreu y gallai, ei phriod fyddlon yr hwn oedd ei hun yn dyoddef gwendid corfforol mewn canlynid i *paralytic stroke* a gafodd yn nechreu y flwyddyn 1875. Gwael lawn oedd Mrs. L. trwy fisoedd y gausaf a'r gwanwyn diweddf, ac am y pedwar mis olaf o'i bywyd cyfyngwyd hi i'w thy. Bu farw yn dawel a heddybol. Bu iddi naw o blant, pump o ba-ral a'i rhagflaenasant i'r bedd, tra y gadawyd ped-war i alaru ar ei hol, ynghyd a'i phriod oedranus, yr hwn yn awr sydd hefyd yn ddiwyll mewn am-yredd am awr ei ymddatodlad.

Estynodd Mr. Lewis gerdyn bychan i mi ddydd ei hangladd, (sef y 14eg o Gorff.) ar yr hwn yr oedd y geiriau a ganlynant. Ymddengys fod y cardiau hyn yn cael eu rhoddi i'r rhai a ymaelod-ent yn Eglwys Llanbrynmair pan yr oedd yr Eg-lwys hono o dan ofal yr hybarch John Roberts. Darlennau'r cerdyn fel hyn:

"Y dydd heddyw (Mawrth 5ed, 1812, [mewn ya-grifen]) yr wyf yn ewyllysgar, ac o'm gwir fodd, yn cymeryd arnaf iau Iesu Grist, ac yn cyfiwyno fy hun gorph ac enaid i'w wasanaeth, gan gyfam-odi ger bron Duw, a'r Eglwys hon, drwy gymorth ei ras, roddio mewn ufudd-dod i'w holl orchymyn-ion holl ddyddiau fy mywyd, Amen. 'Cymeralest yr Arglwydd heddyw i fod yn Dduw i ti ac i roddio yn ei fyddad ef, ac i gadw ei ddeddfau a'i orchym-yinion, a'i farnedigasthau, ac i wrando ar ei lais ef.'"

MARY ROWLANDS.

JOHN ROBERTS, *Tyst.*

Ar gefn y cerdyn mewn yagrifen darllenir y geiriau canlynol—"She has hitherto conducted herself becoming the gospel.—JOHN ROBERTS.—*Llanbrynmair, May 29th, 1825.*" A'r dystiolaeth a ddyga'r geiriau hyn a yagrifenwyd er ys mwy na baner canrif yn ol a eillid ddwyn, credwyf, i'w chymeriad ar ddydd ei hangladd. Credwn gan hysp ei bod yn gorphwysa heddyw mewn tang-nefedd mewn llawn a sier obaith yr adgyfodir hi yn y dydd olaf. Yr Arglwydd a fyddo'n alion wrth ei phriod oedranus sydd wedi ei adael yn anigedd gweddwdod a henalet. Y glyn sydd yn ymyl, frawd, ond "cyfyd golenni i ti yn y tywyll-wch." Unig yn awr ond y mae cartref tragwydd-ol yn agoshau. Cystad yn awr, ond "y mae gorphwysfa eto'n ol i hobi Dduw." Galar yn awr, ond yn y man, goddiweddir llawenydd a digrifwch diddarfod. Gras ein Harglwydd Iesu Grist fyddo'n gymorth ac yn ymgeledd ac yn gysur hyd derfyn y daith. Amen.

J. L. DAVIES.

Barddonol.

LLOFFYNN O BENILLION.

(Wedi eu rhigysu ar wahanal amarus, ac ar wahanal destynau.)

Trenllais lawer awr yn ddiffr,
I wneud castell yn yr awyr;
Awel gofid mewn mynyddyn
A'i dymchwelodd fel dacargryn.

Gwywo wnaeth y per obeithlon
Fu'n blodeuo yn fy nghalon,
Fel y blodau teg a'r egin
Oedd mor hardd yn mis Mehefin.

Pan yn ieuanc, meddwn gyfall
Oedd fwy anwyf na phawb eraill;
Mi es ato yn fy nhalod,
Ond ni fynai'r gwr fy nabod.

Bum yn dda wrth un mewn angen,
Gwnes ei galon driet yn llawen;
Pan ddaeth arnaf fi gyfyngder,
Fe drodd hwnw draw'n sychsyber.

Mi freuddwydais freuddwyd unwaith,
Fy mod mewn cymdeithas berffaith,
Mewn lle bardd: ond er dymuno,
Methais fyth a'i allfreuddwydlo.

Gwelais ambell foren hyfryd
Mekys hafodd freuddwyd mebyd,
Nau fel llenad fel priodas,
Cyn yr hwy: yn 'stormi'n ddiifas.

D'wedodd un, pe gwnawn yn ddilys
Ddai fy bet dan ben yr enys,
Cawn ei lion'd o aur: hyd yma
'Rwy'n ei ddilyn, heb ei ddalas.

Bum yn dysgwyl hir flynyddau
Gawod aur o fro'r wybrenau;
Ond lled debyg caf fy mhriddo
Cyn ddisgyn'r gawod hono.

Bum yn canu lawer diwrnod,
'Y mae amser da yn dyfod;
Yntau'n myned yn fwy diffaith;
'Rwyf bron blno byw ar obaith.

Mi fwriadais fyw fel seraph,
Heb naws pochod brwt na'i argraff;
Ond er gwynd oedd y bwrdd,
Troi yn ddu wnaeth y cyflawniad.

Fe fu genyf hoff anwyllon
Yn wrthrychau gobaith calon;
Ond maent hwy, a'm gobaith hefyd,
Heddyw'n heol yn y gweryd.

Collais rai cyfeillion cynhes,
A dolurus yw fy mynwes,
Am na cheffais le i brofi
Fel yr oeddwn yn eu hoffi.

Gynt, edrychwn mlaen ar fywyd
Yn llawn fan a phoeth awyddfyd.
'Nawr, edrychaf yn ol arno
Fel breuddwydiwr newydd ddeffro.

Am un siom ges mewn gelynlon,
Ces siom ddengwalth mewn cyfeillion,
A siom yn fy hunan flwath;
Ond gan Dduw ni'm siomwyd unwaith.

Bum yn wawd gan feibion pleaser,
Ac yn rheg gan ddynion ofer;
Nis gwnaeth hynny gwyfo'm calon
Fel sebonlaeth rhith cyfeillion.

Pan fo brawd yn fy mradychu,
A thu ol i'm cefn yn gwann;
Arglwydd, dyro help im' oddef,
A pharhau yn blentyn tangnef.

Pam yr ofnaf big gwybedyn?
Pam yr ofnaf we'r pryfopyn?
Pam yr ofnaf gorn malwolen?
Af yn mlaen dan ganu'n llawen.

Er nas gallaf ddwyd fy nhywydd
Wrth gyfeillion na charenydd,
Gallaf ddwyd fy holl ddirgelion
Wrth y Gwr fu dan yr hoedion.

Bum yn dysgwyl cysar lawer
O ryw fanau, ond yn ofer;
Ond o fanau heb im' ddysgwyl,
Tarddodd i mi'n ffyddiau anwyl.

Mae tri pheth yn bla yn Seion,
Ysbryd terfysg ac ymyron,
Blys at fyglis a gwirodydd,
Ac arianger chwant y cybydd.

Tra fo'r byd yn cynal pleidiau
Trwy gynllwynion ac ystrywiau,
Boed i mi gyfnerthu'n ffyddlon
Blaid y gwir ag onest galon.

O'm mewn planodd Tad boolddeu
Awydd cryf am anferwoldeb,
Nid fel gwag addewid hudol,
Ond fel erce bywyd bythol.

Gwelais lyfrau wnaeth im' niwed,
Llyfrau twyll a llyfrau gangred;
Ni wnaeth un im' gymaint trallod
A Dyddiadur fy Nghydwobod.

Llawn yw'r tiroedd a'r dyfnderau,
A'r nen fry o ryfeddodau;
Ond e'r oll, y prif ryfeddod
Yw fod Duw yn madden pechod.

Daeth yr haf yn llawn o dyluni,
Daeth yr adar i delori;
Deud haf i'm bencall inau,
Bysedd Duw i ddeffro'm tannau.

Clywais anthem tonau'r moroedd,
Anthem ser a gwlg a gwyntoedd;
O bob anthem, y felusa'
Ydyw anthem Pen Calfaria.

Aed y byd a'i holl fwynderna,
Aed ei glodydd a'i drysorau;
Nid ynt oll ond pethau gweigion,
Tyred, Iesu, llanw'm calon.

Fel cennau'r haul y gwlithyn
Oddiar wneub y blodauyn,
Fe gusanodd Iesu'r dagru
Llawer gwaith o'm gwyneub inau.

Pe cawn ddonau penaf dynion,
A dawn myrdd o'r prif angelion,
Rhy fach fyddent at fynegu
Milfed ran gogoniant Iesu.

Parisville, Ohio.

DAWI ELLER.

CWYMPIAD Y DAIL.

Mae oer-wynt ffrom yr Hydref du
Yn rhuo yn y goedwig,
Ac i'w ddaill bardd anian hof
Sy'n ewmpio yn wywedig;
Mae seiriau waw i gwyrdilas haf
Bron dan gaddugawl leni,
Ac ni cheir gwisgoedd deillog thos
Yn lloni gwedd y llwyni.

Y ddacur, a fu drwy yr haf
Yn geinwch gan ogoniant
Yr hafald hyn, sydd nawr yn ffwyd,
Heb harddwch na thlws urddiant.
Mae'r wig yn noeth; o'i monwes hi
Ni chlywir lloer berorieth
Yr adar mwyn, ac Ow! ei gwedd
Sy dan arwyddion alweth.

Pob gwydden wisgal arwedd brudd,
Fel arwydd trist o hiraeth,
Wrth weled Hydref, angen'r dail,
Yn eario cledid marwolaeth;
Oan's amlwg y w mwl cyn bo hir
Pob deilen weid a dreng,
A syrth i lawr i fod yn gaeth
Is leni'r oer-wyn ciru.

Ni chlywir mwy'r awel on per
Drwy'r ir-ddail yn marmuro—
Try gwen yn wg—pob sain yn nâd,
Wrth weid y dail yn ewmpio.
Pob cangen sydd gan farag gwyn
Yn gwywo mewn diffrwythder,
Fel llawer an gan odd bron
Yn gostwng pen mewn galen.

Fel ewmpa'r dail yn Hydref du
Y ewmpa yr hil ddynol,
O dymor byr a ffawd eu hoed
I'r beddrod du, daearol;
Y Gwanwyn eto sydd yn ol
F'r wig ei deillog ardeb,
Ac felly dyn cyfodi wna
Yn Ngwanwyn Tragwyddoldeb.

Ac O! mor bwysig cyn ein cwmp
Yw gallu penderfynu,
F'u un a'i'n gelys neu ein ffryd
Yw'r lesu par, anwylgu;
Os ydym iddo'n ffyddlawn rai
Bydd ef ein cyfaill gora',
A'n cwyd er angen du a'r bedd
I ddinas bythol Wynfa.

D. DULCIMER HUGHES (Ellon Men),
Prospect, K. K.

GWELAW.

"A oes dim i'r gwlaw?" Jon 23: 26.

Mor dda yw Daw i ddynion,
Efo yw "Tad y gwlaw;"
Gall ef roi gwlaw a'i attai,
Mae'r gwyntoedd yn ei law.
Yn nyddiau'r hen Elias
Rhocs glo ar ffordd y nef;
Gall agor pan y rhyng,
Anfcirol ddoeth yw ef.

Heb wlaw fe sychai'r ddacur
A chruai'r llystau oll;
Y coedydd er ea mawredd
Yn araf aent ar goll;
Fe sychai y ffynonau,
A phob afonig bar;
Fe drengai'r anifellaid,
Yn ddietheth eiai'r thr.

Yr awyr fyddol'n affach
Heb wlaw i'w wneud yn glir;
Ar ol eael gwlaw fe delmalwn
Yn gryfach ameer hir.
Mae'r haul yn poethi'r awyr
Pan d'wyno yn ei wres,
Nes gwneud i fyrrd ddyweddyd
"Fe fyddai gwlaw yn lles."

O boed in' oll roi diolch
I'r Arglwydd am ei ras,
Efo sydd yn bendithio
Holl gyrau'r ddacur las,
Efo sydd yn cyfrannu
Pob bendith yn mhob oes;
Mae'r oll yn dyfod i ni
Trwy haeddiant gwaed y groes.

Birmingham.

JOS. WERTH.

CHWE PENILL I'R DIWEDDAR BARCH.
ROBERT EVERETT, D. D.

Tystyn Cyfarfod Llengydol y Gwir Iworiad Ullan,
Mawrth 1, 1876.

Rhyw orchwyl pruddglwyfys yw genym gofnodi
Marwolaeth hen filwr yn ymddyn i Groes,
A elenad yn Seion, fu'n addas gyhoeddi.
Y Frynwr bendigaidd, byd derfyn ei oes,
Fe galla, dymunent gyfodi Cof-golofn
Wir deilwng o'r Gwron, trwy gyfrwng ein blaith,
Ond gorehwyl rhy anlawdd dywedwn yn eofs
Yw hyuy, nis gallwn gyfawai y gwaith.

Ar wneub y macsydd, pan wywa y ddeilen
Ni wellr ei choli o ganol y llu;

Ond milloedd a eylwaint pan dorir y ddorwen
 Fa'n herio corwyntoedd yr oesau a fu:
 Ac felly ni theimlir pan dorir gan angau
 O'n golwg y dinod, heb allu, na bri,
 Ond cœlli hœf Everett, mor felus ei ddoniau,
 Sy'n golled a deimlir mewn galar i ni.

Ymdrechodd yn galed drwy ystod ei fywyd
 Ddiddymu caethlwd o ddeddfau ei wlad;
 A chafodd yn webr, ddyddod ei benyd
 Gan ddwyllaw eillyddiaid cœffigau a brad.
 Ond telmodd er hyny daweilwch cydwybod
 A gwelodd goroni ei ymdrech a fawd,
 Yn nlaystr y fasnach, trwy roddi gollyngded,
 Gwir ryddid yn feddiant i'r negro tylawd.

Cyfododd Gof-golofn i'w caw yn eesol,
 Mwy gwerthlawr na'r marmor a'r cwrel yaghyd
 Yn ffurfiad dalonns gymdeithas ddifwestol
 A'i thuodd yn hollol i sobri y byd.
 Yn wrol, a beiddgar fel Llew yr anturiai,
 Gan chwalu arterion llygredig yr oes,
 Y mygli, a moddwedd i'w herbyn taranai
 Hœn welgion bloserau sy'n ysa pob moes.

Hœf "Everett o Ddinbych" am fwyddau yn
 Aregethal eiudodd cœngyl ag add; [Nghymra
 A diwyd dros Iesu, bu'n fyddlon was'nactau
 Fel bagall gofalus gan borthi y pridd.
 Yn Utica wed'yn Hafariaid'n egnol
 Pan lamodd ar diroedd Americ ddiesen,
 Ac ysa symudodd y gwron rhinweddol
 Gan orphen ei safar ar fryntau Steuben.

Ac yma'r "CENHADWR" am lawer o fwyddi
 Yn fyddlon gymerodd olwyn y gwakth;
 A phery ei welthiau yn hwn i gyhoeddi
 Ei fawredd i'r oesau tra pery ein blaith.
 O fydd y gœddian 'rol gorphen ei safar
 I dderbyn y "palmwydd" a'r "goron" aeth of;
 A'i deulu amddifald fo'n sugno en cysur
 Mewn gobath mayn'd ato i ardai y Nef.
 Utica, N. Y. BARD CUBB.

LINELLAU

Ar farwolaeth FRANCES ELLA, anwyl ferch William
 ac Ann Williams, Horob, swydd Van Wert, Ohio.
 Ganwyd hi Tach. 30, 1865. Bu farw Rhag. 24, 1875.

Fa lo mae y lili fach swynel a hardd
 A fu am flynyddau yn tyfu'n ein gair?
 Croeswytodd a ddacthant i'w chwythu i lawr;
 Ei lle aydd yn wag, ac mae'r golled yn fawr.

Ond er i'r hœf lili i blygu ei phen,
 A welon gludasant ei blodau dros ben
 Hœn afon Marwolaeth i'r throedd draw, poll,
 I wreiddio a lledu mewn hinsawdd si gwoll.

Ni welwyd un hœffnch o ddyysu erioed,
 Bu'n myned i'r ysgol pan oedd ond tair oed;
 Rhy fechan i gerdded, gan gymaint ei chwaint
 Bu'n myn'd a dychwelyd ar gefnau y plant.

Ac yno yn ddiwyd bob amser'r oedd hi;
 Ac felly cyrhaeddodd anwogrwydd a bri;
 Hi ydoedd y fœnaf o'i dosbartha bob pryd,
 Oddiarnynt enillai y gwobrau i gyd.

Ei garai yr Ysgol Sabbathol o hyd,
 A'r Beibi oedd frenin ei llyfrau i gyd,
 A llawer o hono a ddysgodd erioed,
 Er iddi farwello a'r byd yn ddege oed.

Rieni, chlwiorydd, a brodyr yn awr
 Dyrcheffwch eich llygnid uwch gofdd y llawr;
 Moddylwch um danf yn ardai y wledd
 Ac nid am y plisgyn sy'n pydru'n y bedd.

O'r ddacar fe'i dygwyd i'w phlannu mewn gardd
 Lle tyfa amrywiaeth o bob peth sydd hardd;
 Hawddgaraf roeynuu y ddacar a fedd
 A wywent yn ymyl disglærded ei gwedd.

Mae afon yn rhedeg trwy'r ardd fythol-wyrdd,
 Ac ar ei hœf lannau mae blodau si myrdd,

* Grosyn.

A hardd Bren y Bywyd sy'n tyfu wrth hon,
 A'i ffrwythau sy'n gwneuthur y teulu yn llon.

Fe dderfydd ein galar a'n hiraeth i gyd,
 Yn fuan cawn esgyn i'r iach nefol fydd,
 Ac yno cawn weled yr eneth fach, lan,
 Cawn fyw yn y Palas ac uno'n y Gan.

Leatherwood.

T. A. H.

ANERCHIAD

Y BARD CUBB I R. W. MORRIS, WEST BANGOR, PA.

Y bardd hœf yn ebrwydd lawn,
 Yr odiaf yn gariadlawn;
 Am unwaith gân i'ch anerech
 Fel arwydd o sicrwydd serch.
 Trwy ryw fawd hœf frawd o si
 Gwybydd mai tref Caergybi,
 Yn Mon, mae pob daioni,
 Y ganwyd a magwyd i.

William C. Cubb, fy enw ydyw,—nodaf
 Am nad oes mo'i gyfryw,
 O'i adrodd yn ddileidryw,
 Un i'w gael—mor enwog yw.
 Gwelni i lawr rhag anwyb,
 W'y' sgallu a'i cadw'n glyd;
 Un o fathfy swydd ni fu
 Mewn urddas, er mwyn harddu.

Anturiai, hwyliada dros hœl,—od yw,
 Gadewale Gaergybi,
 Mewn gwanc gwel'd gwlad yr Iard,
 A mawredd ei hagwedd hi.

Adrodd i chwif y oedran,
 Wnaaf yn wir ar gywir gân.

Degarbegain, fraim fodd,
 Ac wyth heb adwyth hedodd
 O fwyddau mad, drwy rdd yr Ion,
 Oid ydynt heb fawr drallodion.
 Daw Ion mor dirion mae'n dal
 Yr einios drwy yr anial;
 Ninau fo'n arwain einios
 Yn ei hedd, hyd ddiwedd oes.

Utica, N. Y.

Hanesiaeth.

CYFARFOD YSGOL CINCINNATI, O.

MR. GOL: *Anwyl Syr*—Goddefwch i mi eich
 blino a hanes cyfarfod yr ysgol yn y ddinas hon
 y tre hwa, sef Ysgol Sabbathol yr Annibynwyr.
 Cynaliassom y cyfarfod uchod yr ail Sabbath
 o fis Medi, 1876. Er na chynaliwyd y cyfarfod
 yn unol â'r cynllun arferol, sef holi y plant un
 rhan o'r dydd, am fod absenoldeb llawer o hon-
 ynt yn y wlad yn lluddias y Parch. G. Griffiths
 a'w parotol gogyfer â'r amgylchiad; eto credwyf
 i ni gael cyfarfod neillduol o dda. Yr oeddym
 wedi dewis penod hynod o dda—yn llawn o
 ofyniadau, sef y 3edd benod yn ail Epistol Pedr.
 Mater y benod ydyw dyfodiad dydd yr Arglwdd.
 Yn y boreu traddododd

Y PARCH. G. GRIFFITHS IREGETH.

Dichon y gellir ei galw yn draethawd, gan fod
 yr holl benod yn deystyn. Mae y benod hon
 yn darlunio y rhai a wadant Ddydd y Farn, a'r
 modd y bydd i'r Arglwydd roddi tarfyn ar y byd
 bach annuwiol hwn.

Wedi i Mr. Griffiths gyfeirio at waith yr an-

nuwioi yn gwadu yr hyn y dylai ei gradd, sylwodd ar y posibilrwydd naturiol i'r elfen dân ddinystrio y blaned hon fel y darfu yr elfen ddwfr ddinystrio yr hen fyd, fel na chad a ddiangasant ond wyth enaid yn unig, sef Noah a'i deulu. Sylwodd yn helaeth ar anseawd fewnol y ddaear. Yn ol barn y dynion mwyaſ galluog fod ei chanol yn fôr o dân, ac nad yw y mynyddoedd taallid ond *safety-valves* i ollwng allan o'r môr hwn ager a nwy gormodol—dyma farn daeargwyrafferyllwyr; ond nid oes rwyngedigach Ysgrthythyrol i gredulhyny. Y mae rhai yn barnu mai dyma uffern yr annuwioi.

Sylwodd hefyd ar y tebygolrwydd mai puro ac nid difa y blaned hon a wna tân pan y daw allan o'i fangra. Y rheswm dros hynny oedd fod gwaith mawr wedi ei wneyd yma, a bod y man au hynny lle gwnaed y gwaith, sef yr Ardd a Chalfaria, Jerusalem a'r Mynydd Sanctaidd, yn fasnau rhy anwyl i'w difa; ac mai y ddaear hon wedi ei phuro drwy dân fydd y ddaear newydd, a'r awyrgylch wedi ei buro fydd y nef oedd newydd. Ond at yr

HOLI YN Y FRYDNAWN.

Y chydig a ellir ei ddyweyd am yr holl, ond yn unig ei fod yn rhedeg yn yr un dull â'r bregeth o ran athrawiaeth; ond mewn cyfarfod o'r natur yma y mae gwahanol farnau yn cael eu hamlygu, megys o berthynas i'r nefoedd newydd &c. Pan oedd yr Arglwydd ar ymadael Efe a ddywedodd fod trigfannau lawer yn nhy Eli Dad, a'i fod yn fyned i barotol lle i'w eiddo. Yn ol yr uchod nid yma y bydd y nef oedd. Barna rhai mai canol y ddaear yw lle poenedigaeth yr annuwioi am dragwyddoldeb. Nid yw y dybiaeth yn hollol ddisail, canys fe ddywedir i'r rhai a wrthwynebasent Moses syrthio yn fyw yno.

Fe holodd Mr. Griffiths yn fanwl iawn yn ol yr athrawiaeth a draddododd yn y boreu. Am yr atebadau yr oeddynt yn foneddigaidd, ac yn unol â'r gred sydd genym am ddyfodiad dydd yr Arglwydd, er na wyddom pe fynydd y daw.

YR AREITHIO YN YR HWYR.

Siomwyd ni'n fawr yn yr areithio. Yr oedd llawer wedi eu henwi i areithio a thestynau wedi eu rhoddi iddynt; eithr rhai a wrthodasant, tra y rhwymwyd un o'r ffyddloniaid gan gystydd, sef R. Rowlands. Felly yr oedd yn edrych dipyn yn dywyll ar rhyw olwg; ond er hynny i gyd cafwyd areithwyr campus. Y cyn-taf oedd Mr. Evan Williams, New York. Bu Mr. Williams yn byw yn y ddinas hon lawer o flynyddau yn ol. Wrth reawm ni a wyddem oi fod yn areithiwr da; a greeyn na bae y brodyr yn New York yn gwybod hefyd; os nad ydynt. Gan fod Mr. Williams heb dderbyn rhybudd blaenllaw, yr oedd yn anfantetsiol iddo; ond er hynny traddododd araith nad oedd yn brin ond o un peth, sef ei bod yn rhy fer. Yr un mater

oedd yr eiddo yntan, sef diwedd y byd—ffongiad y ddaear trwy dân. Sylwodd, yn ol barn y dygawdwyr galluocaf, fod y ddaear yn llawn tân o'r fath boethaf. Fe fernir, meddai, fod dyfnder o 50 milltir o grystyn y ddaear yn sylwedd caled, ac oddi fewn i hynny yn fôr o dân poeth. Dywedir fod y ddaear yn 8,000 o fill-tiroedd o dryfesur, a'r 8,000 hyn yn dân oddi-eithr yr haner can' milltir o grystyn, ar yr hwn y cyflawna dynoliaeth eu holl weithredoedd.

Y nesaf oedd Mr. Edward Edwards (Bardd Mynydd Adda.) Cawgom araith yn llawn o gynghorion da a phwrpaol.

Darfu hefyd i Mr. Rowland Edwards gymeryd rhan yn yr areithio; ond yr oedd ei araith mor fer fel na chawgom bron amser i ddal arno. Yr oedd Mr. Edwards wedi cael testyn da, sef sicrwydd dyfodiad dydd yr Arglwydd, am yr hwn y sonia y benod.

Ar ei ol galwyd ar Mr. Stephan Richard, yr hwn sydd barod ac yn alluog i lenwi i'fyny bob bwch mewn athrawiaeth fuddiol a da. Sylwodd Mr. Richard ar sicrwydd dyfodiad y dydd mawr ac ofnadwy hww. Cynghorodd bob un o honom i fod yn barod—a'n lampau wedi eu trwsio, a'r olew yn y llestr yn barod erbyna daw yr alwad, pa un bynag ai ar haner dydd neu haner nos, caniad y ceiliog neu y wawrddydd. Yr eiddoch,

C. R.

JOHNSTOWN, PA.

YMDAWIAD MR. DAVID W. MORGAN I MARIETTA COLLEGE, OHIO.

Nos Sadwrn, Awst y 26ain, cynaliwyd cyfarfod oerdderol ac adroddiadol ar yr achlysur o ymdawiad y brawd Ieuan uchod. Gwyr y Johnstowniaid Cymreig, beth bynag am y Johnstowniaid Americanaidd, fod David yn fachgen hynaws, ac yn teyllu cydnabyddiaeth; ac i'r dyben o garlo y teimlad da hwn i weithrediad, y cyflwynwyd cynrych y cyfarfod yma yn anrheg iddo ar ei fynediad i'r Athrofa.

Wedi ethol y Parch. E. W. Jones yn llywydd, a Cadwgan Vardd yn islywydd cafwyd araith fer yn disgrifio nodweddion cymeriad David Morgan gan y llywydd, fel uu sydd wedi ei ddwyn i sylw; yna ymaffodd yn yr *Programme* ac awd yn mlaen trwy waith y cwrdd mewn modd hwylus iawn. Gwyddwyf, Mr. Gol., fod eich gofod yn rhy brin i ddechrau enwi yr oll, ac felly ni wnaef ond yn unig nodi rhai pethau, er fod y cwbl yn dda, yn neillduol yr hyn a berthynai i'r plant, yn ngyd a datganiad soniarus yr *Union Choir*. Dylwn grybwyll y fan yma i blant bychain Mr. John J. Williams ganeu wir swynol fel eu harfer, a dywedodd Cadwgan Vardd cyn eu bod braidd wedi cael amser i ddiagyn oddiar yr esgynlawr:

"Mi dd'wedaf yn ddiarswyd,
Yn gynnes a dianwyd,
Na chaf pe chwiliwn dir a môr
All guro Côr yr Aelwyd."

Wedi yr ieuaŋaf o Gôr yr Aelwyd ganu, sef Elvira, plentyn o 5 i 6 miwydd oed, dywedodd Mrs. Jane Charles Davis yn ddifyfyr:

"Of all the songs that were sung to-night,
There are none so sweet as that child's in white;
Parents take care to select her song,
And if it's God's will may you keep her long;
And when upon earth she shall close her eye,
May the angels bear her to sing on high."

Yn mhilith yr adroddiadau goreu oedd eiddo Wm. T. Harris a Mary Zachariah, i'r hon y rhoes y llywydd ganmoliaeth uchel.

Canodd côr y plant bump o ddarnau o lyfr bychan Prof. Wm. Aubrey Powell, sef yr "A, B, C," "Gair Mwyn," "Come Again," "Myned i Fyny" a "Da o hyd yw Duw." Wedi i gôr y plant ganu yr "A, B, C," wele englyn byrfyf Cadwgan:

"Yr 'A, B, C' wna roi i'r byd—goethion
Bregethwyr duwiofryd,
I ffrain wir arferyd
Dedwyddwch, heddwech o hyd."

"Côr y plant sy'n curo y plwy—cmanat
Aenion mawliadwy;
A'u didwyll ddull olodadwy,
Yn ddi os a'u hardda hwy."

Yn mysg y darnau rhagorol fel choruses a ddatganodd yr *Union Choir* oeddynt, "We with redoubled rage return," "Larboard watch," "Gloria," "Comrade in Arms," "Heavens are telling," ac. Cafwyd cân, "Many a slip," gan Tho's E. Morgan, a "My childhood's dreams," gan David Lewis, ac "All's well" gan Griffiths and Williams.

Tellogydd y cantorion oll yn nghyd a'u blaenor galluog, Prof. T. E. Morgan, lawer o gredyd am eu siroideb a'u parodrwydd i wneyd y cwrdd yn ddyddorol, a dyma englyn Cadwgan eto i'r *Union Choir*:

"Y côr mawr a mwy am hwy!—hwy gannat
Yn gynoe ac anwyl;
Yn hoff iawn ac yn diffwyl
Mawrygant i'r dim 'regwyl."

Galwodd y llywydd ar Evan W. Jones yn mlaen i ddarlenn y penderfyniadau canlynol:

Yn gymaint a bod y brawd ieuaŋac David W. Morgan yn gwynebu ar waith difrifol y weinid-egaeth, gan addaw ei hun i'r gorchwyl pwysel hwnnw trwy addysg Athrofaol, penderfynwyd yn iaf. Fod ymadawiad David W. Morgan yn golled o aelod ffyddlon o'r eglwys Gynulleidfaol yn Johnstown—un fyddai bob amser yn ufudd i wneyd a allai yn mhob moddion o ras a rhinwedd yn hyfwyn a serchog.

2il. Ei fod yn ogoniant a hapusrwydd i'r eglwys a'r gynulleidfa hon eu bod wedi codi bachgen mor ddilymbongar, dichlynaidd a phur o foes; a dywedwn hyn oddiar ein hadnabyddiaeth o hono, am ei fod wedi ei ddwyn i fyny oddar yn blentyn yn ein plith.

Sydd. Fod yr Yagol Sabbathol yn ymadawiad David W. Morgan yn colli athraw cymwys a phared; ac ymbillir ar i'r Athraw mawr godi

eraill yn ei le o'r un ysbryd ac awydd am wneyd datoni.

4ydd. Fod yr eglwys a'r gynulleidfa hon yn y modd gwresocaf yn dymuno y goreu iddo yn nhymor ei astudiaeth yn yr Athrofa, ac ar hyd ei oes, gan greda y bydd iddo eto adlewyrchu yn ffafriol ar yr eglwys y deilliodd o honi; a dymunir ar iddo gael yr eneiniaid dwysol idd ei addasu i fod yn genhadwr ffyddlon a llywyddianus dros Grist, ac iddo gael oes hir a defnyddiol yn y gwasanaeth mawr.

5ed. Fod yr eglwys a'r gynulleidfa hon yn ystyried cynrych y cyfarfod hwn yn beth bychan iawn i'r hyn ddymunent allu wneyd iddo pe bae amgychiadau yn caniatáu. Gan obeithio y ceir gwell cyfle eto i ad-sylweddoli ein hewyllus da iddo, yn nghyd a bod derbynriad monwesol iddo pryd bynag y dychwel i'n mysg.

EVAN W. JONES, Yag., *Johnstown, Pa.*

PENDERFYNIAID EGLWYSIG.

Arferiad cyffredin yn mhilith y gwahanol eglwys i dyddiau presemol ydyw anfon at y gweinidog am iddo ddyfod idd ei gwasanaethu am Sabbath yn lle at yr eglwys, a thrwy hyn bydd yr eglwys yn cael ei hamddifadu yn anl. Felly wedi ystyried y mater uchod, daeth eglwys Gynulleidfaol Plymouth i'r penderfyniad canlynol:

Fod yn ofynol ar bob eglwys fydd yn dymuno cael gwasanaeth ein gweinidog am Sabbath, i anfon pythefnos yn mlaen llaw, a chyfeirio eu llythyrau at Thomas M. Rees, box 101, Plymouth, Luzerne Co., Pa. Felly y rhai na ufuddhant i'r awgrymiad hwn, bydd eu llythyrau yn ddysylw. Dros yr eglwys,

THOMAS T. JONES, *Plymouth, Pa.*

GOFFYNIAID.

BARCHUS OLYGYDD.—Carwn gyda'ch caniatad ofyn i'r brodyr parchus o Gyfarfod Chwarterol Deheubarth Ohio, ac yn enwedig i'r Parch. Evan Evans, Oak Hill, Ai achos unigol neillduol oedd dan sylw yn eu penderfyniad yn nghyfarfod Siloam, Gallia Co., Gorph. 13, 14, 1878, ynte atebiad yn ol eu barn am gyfreithlonrwydd priodas ar ol ysariaeth (*divorcement*), bydded yr achos y peth y byddo?

Gan fod llawer heblaw Eglwys Rhufain yn credu nad ydyw yn gyfreithlawn i neb ysgaru, na phriodi ar ol ysgaru, ac eraill yn deall fod Iesu Grist yn Matt. 5: 31, yn eithrio godineb oddiwrth y rheol hon, a thrwy hyn yn caniatáu llythyr ygar, yr hwn oedd yn rhoddi hawl i briodi fel ar y cyntaf, o herwydd fod y cyfarnod priodasol wedi ei dori, Diar. 2: 17—byddai yn dda i lawer o eglwys i'n gystal ag aelodau eglwysig i gael eglurhad ar y mater gan un o wybodaeth ac addfedrwydd barn yr hynafgwr duwinyddol Evans gynt o Nantyglo.

Gan fod llawys o enwogion dawinyddol, ac yn eu plith Newman Hall gweinidog Annibynol enwog yn Llundain, o'r farn fod eithriad yn cael ei rhoddi gan Iesu Grist, a hwnaw yn cynwys hawl i'r dieuog i briodi dracheffs, da fyddai gwneud y gwahaniaeth (os oes un) yn eglur, rhag rhwystro y gweinid, a throseddu cyfraith Crist. Yr eiddoch yn rhwymau cariad,
CARWR PURDER.

DIYCHWELIAD Y PARCH. DR. J. THOMAS, LIVERPOOL.

Bydd yn llawenydd gan ein darllenwyr ddeall fod y Parch. J. Thomas, D. D., Liverpool, wedi cyraedd adref yn iach a chysurus boreu ddydd Mawrth, Medi y 8ed. Teithiodd floedd o filltiroedd ar dir a môr, ond ni ddygwyddodd iddo ddim niwed, ethr bu droeto yr amddiffyn Dwyfol. Y mae ei ddychweliad diogel yn deatyn llawenydd a diolchgarwch idd ei deulu, ac i'r eglwys yn y Tabernacl.—*Tyst a'r Dydd.*

LLYTHYR CYMERADWYAETH.

Hyn sydd i hysbysu fod y Parch. John W. Williams yn ymadael ag Eglwys Parsons, Pa., yn ol ei ewyllys ei hun, pan mae yr eglwys yn ei wahodd i'w gwasanaethu yn mhellach.

Gan ei fod yn ymadael, dymunem ni fel eglwys ddwyn tystiolaeth i burdeb ei gymeriad, ac i'w ffyddlondeb, a'i serchawgrwydd Cristionogol yn ystod y tair blynedd a thri mis y bu yn ein bugeilio. Ac yr ydym yn dymuno ei gyfiwyno yn garedig i sylw unrhyw eglwys a ewyllysio ei wasanaeth. Cefr ynddo y cymydog caredig, y Cristion gwylaidd, a'r gweinidog ffyddlon.

Rhoddwyd drwy benderfyniad yr eglwys, ac arwyddwyd gan y swyddogion, nos Wener, Medi yr wythfed, 1876. DAVID EVANS,
JASON P. DAVIES.

MR. GOL.—Byddaf ddioleghar i chwi am gyhoeddi y llythyr uchod a'r nodyn hwn. Ymwelodd y Parch. D. E. Evans, Plymouth a minau ag Eglwys Parsons Medi 8fed. Clywsom y llythyr uchod yn cael ei ddarllen a gwelsom ef yn cael ei lawnnodi. Ac y mae yn dda genym eich hysbysu fod Mr. Williams a'r eglwys wedi amlygu y teimladau goreu at eu gilydd ar adeg eu hymadawiad a'u gilydd. Hyderwn y daw llwyddiant mawr i'r gwersyll eto—ac y bydd pawb o'r brodyr yn cytuno i ymdrech o blaid ffydd yr efengyl. T. C. EDWARDS.

Wilkes Barre, Pa.

LLYTHYR CYMERADWYAETH.

Drifton, Jeddo P. O., Luzerne Co., Pa., Medi 7, 1876.

BYDDED HYSBYS, Fod y Parch. Daniel A. Evans wedi rhoddi gofal gweinidogaethol Eglwys Gynulleidfaol y lle hwn, Drifton, i fyny oddiar

Awst 27ain ac wedi ymgymeryd a gofal Eglwys Gynulleidfaol Ashton, Carbon Co., Pa.

Bu yn ein gwasanaethu ni yn Drifton am ddwy flynedd a thri mis, yn ffyddlon, diwyd, a gofalus, fel bugail da i "Iesu Grist" ac yr ydym yn hiraethlawn ar ei ol, a bydd yn golled i ni ei golli, ond yr ydym ni fel Eglwys yn gobeithio y bydd y golled i ni, yn enill fawr i Ashton.

Bydded yr Arglwydd yn Nawdd ac amddiffyn parhaus iddo efa'i deulu a bendithion fyrrd fyddo ar ei lafur yn ngwiltian ei Arglwydd.

Dros yr Eglwys,

BENJAMIN L. PHILLIPS, *Yegrifenydd.*
E. L. POWELL, }
EVAN WILLIAMS, } *Diaconiaid.*

YR ACHOS YN DAWN, MO.

Medi 11, 1876.

MR. GOL.—Nid wyf wedi gweled dim o hel-ynt crefyddol yr ardal hon yn ymddangos yn y CENHADWE'r er ys ameer maith bellach; gan hynny goddefwch i mi wneud ychydig nodiadau.

Mae yr achos Annibynol wedi bod yn hynod wan a dilewyrch er ys tair neu bedair blynedd, o herwydd rhyw anghydfodau blin ac ymrystonau brwnt.

Yn Mehefin diwedda, ar ol bod am ychydig heb yr un bugail, rhoddodd yr eglwys alwad i'r Parch. Hugh X. Hughes, Arvonis, Kansas, yr hon a atebodd yn gadarnhaol. Daeth yma yn uniongyrchol ac ymgymrodd a'r gwaith o ddirif. Ac mae yn llawen genyf ddweyd ei fod yn hynod lwyddianus hyd yn hyn. Rhifa yr eglwys dri a deugain o aelodau; o ba rai y mae chwech wedi eu derbyn o'r newydd,—tri trwy lythyrâu a thair ar broffes.

Er fod y swyddogion oll wedi cael eu hail-tyried a'r eglwys megis yn ail gychwyn, eto, mae unfrydedd mawr yn cael ei dangos, a phawb o'r bradd yn gafael yn y gwaith yn egniol, gan wneuthur eu goreu er llwyddiant yr achos.

Mae Mr. Hughes yn ddyn llafurus a gweithgar iawn, ac a'i holl galon yn awyddus i loesaenu achos ei Arglwydd yn y byd. Daw a roddo ras lawer iddo i barhau yn ffyddlon hyd y diwedd, ac a'n cynorthwyo ninau oll mewn cariad i gydweithredu ag ef, yw gwir ddymaniaid,
E. J. JAMES.

Effaith yr etholiadau yn Vermont a Maine.—Gwylir yr etholiadau cynar hyn fel yr arwyddion cyntaf am gyfeiriad tebygol y llanw yn yr etholiadau dyfodol. Eleni yn Vermont yr oedd mwyafrif y Gwerinwyr yn 27,000, sef dros ddeng mil yn uwch nag ydoedd y llynedd. Yn Maine yr oedd mwyafrif yr un blaid yn agos i 16,000, mwy na chymaint arall yr hyn oedd y ffyddlyn o'r blaen. Mae y ffgyrau hyn yn calonegi y Gwerinawyr yn ddirfawr drwy y wlad, ac yn

rhagargoelli eu llwyddiant yn yr ymgyrch ar-lywyddol.

Y rhyfel yn y Dwyrain.—Mae y newyddion yn dyfod yn fwy fwy ffafriol o wythnos i wythnos am sefydliad heddwch rhwng Twrci a Servia heb ychwaneg o dywallt gwaed. Mae galluoedd mawrion Ewrop wedi cymeryd mewn llaw i gyflafareddu rhwng y pleidiau—ac yn y cyfamser mae cadymbaid yn bodoli. Ymddengys yn debygol mai cytano i adferu pethau i'r un cyfiwr a chyn y rhyfel a wneir, yr hyn ni fydd ond taflu y dydd drwg ychydig yn mhellach. Ni fydd yn bosibl ategu awdurdod y Tyrciaid yn Ewrop yn hir iawn eto.

Amser Gwell ar Wawrio.—Mae arwyddion tebygol i'w canfod yn mhob parth o'r wlad fod amser gwell ar fasnech yn gyffredinol ar wawrio. Mae pawb yn barod i groesawu y dyddiau gwell.

Wm. Lloyd Garrison.—Ysgrifennodd dyn o liw at Mr. Garrison fod ynddo awydd i bleidleisto dros Tilden, ac yn gofyn ei farn ef am y peth. Atebai Mr. Garrison mai yr un yw y blaidd Ddemocratiaidd heddyw o ran ei hanfod â'r hen gyfunblaid a wrthwynebodd hyd y diwedd ryddhad a dinasfreintiad y negro, ac a ewyllysiai eu darostwng eto i gaethwasiaeth pe gallai. "Yn gynt nag y rhoddech eich pleidlais dros ei hymgeisydd arlywyddol hi," medd ef, "torwch ymaith eich llaw dde, neu tynwch ymaith eich llygad de."

GANWYD.

Awst 29, 1876, yn Ironton, O., merch i'r Parch. William Powell a'i briod. Geiwr hi MARGARET PRISCILLA D. M. WILLIAMS.

Yn Steuben, N. Y., Medi 13, 1876, merch i Mrs. Jane Esther, a'r diweddar Frank K. Everett, Oswatimie, Kansas. Geiwr hi FRANK ANNA.

PRIDODWYD.

Awst 31, yn Parisville, Ohio, gan y Parch. D. Davies, yn ei dy ei hun, Mr. DAVID R. EVANS, o Palmyra, a Miss MAGGIE DAVIS, o Paris.

Ior awdwr trefn priodas—a'u nhoddo

Mewn heddwch ac urddas;

Iddynt rhoedd feddlant o'i ras

Fel da era nefol doyrnas.

Medi 5, 1876, yn Collinsville, N. Y., gan y Parch. James Jarrett, W. C. JONES (Cynwal) a Miss MAGGIE ANTHONY, y ddau o Utica, N. Y.

Cynwal, y eu awenydd,—a Maggie

Ei edmygedd beunydd;

Yn nwyllaw serch yn anwyl sydd,

O dan awyr rhyw fydd newydd.

O un anian byd benwyni—y b'ont,

Hyd y bedd mewn mawrfyl,

A'r Ion fo'n coronni,—ar bob egwyl

Y ddau anwyl o'i wir ddalon.

Utica, N. Y.

BARDD CUDD.

Medi 11, 1876, yn Franklin, Sauk Co., Wis., gan yr Ynad T. J. Morgans, Mr. DAVID F. DAVIES a Miss EMMA CHARLESWORTH, y ddau o Mazomanie, Wis.

Gorph. 21, 1876, SARAH POWELL, yn 18 ml. oed, o'r brain fever, ar ol byr gystudd, yn Bronzilyn, pres vylfod ei rhieni, yn Ottawa, Wis. Yr oedd yn fereh i John ac Elinor Powell, Wernfawr, ger Llanfairmawrth, D. C., ac yn euedigol o'r lle hwnw.

Daeth i'r wlad hon gyda ei mam a'i llysoad Mr. David P. Williams, gynt o Felyngarth, D. C., yn y flwyddyn 1839, a bu yn cartrefu gyda lwy y rhan fwyaf o'i hamser, hyd nes y daeth angau i roddi terfyn ar ei heinolous. Yr oedd yn fereh leuane siriol a charedig iawn, ac yn un a sawr hoſid gau ei chydabod yn mhob man. Ymgsglodd tyrfu luosog iawn y Sabbath canlynol i hebrwng ei rhan farwol i dy ei hir gartref. Gwelnyddwyd ar yr achlysur, yn y tŷ ac ar lan y bedd gan yr ysgrifenydd a'r hennafwr Mr. Howells, Bark River. Heddwch i'w liweh hyd udganlad yr udgorn.

Waukesha.

ENOCH JONES.

Awst 21, yn Granville, Washington Co., N. Y., GERTY, geneth, ac unig blentyn Hugh R. a Mary Jones, yn flwydd a thri mis oed. Yr oedd y fechan hefyd yn wyres i'r diweddar Barch. William Roberts, Turin, N. Y. Yr unig mewn teulu wedi ei chymeryd a hynny yn bur ddrybudd, eto ni a hyderwn y caiff y teulu galarus hwn nerth a chymorth i ystyried y wialen a plwy a'i hordeluoedd, ac mai nid elldo gwr ei ffordd.

JOHN A. FRASER.

Awst 27, DAVID LLEWELYN, o Tallmadge, Ohio, wedi cyraedd yr oedran o 58 mlwydd, o'r parlys. Claddwyd ef yn y Centre. Genedigol ydoedd o swydd Benfro. Symudodd oddiyno i Ferthyr, D. C., ac yma priododd ag un Mary Mites, a daethant trosodd i'r wlad hon yn y flwyddyn 1854 i Tallmadge ac yma y gorphenodd ef ei yrfa. Gadawodd wrig ac un fereh ar ei ol.

Medi 6, yn Floyd, N. Y., MILES G. JONES, yn 27 ml. a 14 d. oed. Ei gliefyd oedd y *bilious a'r brain fever*. Ni bu ond ychydig ddyddiau yn glaf. Aeth ymaith er pob ymdrech i gadw anghu draw. Gwnaeth y meddyg, y rhieni a'r cyfeillion eu gorau, ond ei golli a wnaed. Yr oedd yn ddyn leuane rhinweddol o gymeriad da. Cafodd ei barehn gan bawb a'i hadwaennal. Ei eiriau diweddar oedd mewn llais gwanalld,

"Praise God from whom all blessings flow,

Praise him, all creatures here below,

Praise him above, ye heavenly host."

Methwyd a'i ddalen ar ol hyn. Aeth trwy borth anghu gan adael tad a mam mewn teuladlau dwys ar ei ol. Yr oedd llawer o'u gobethion yn cael eu colli yn ei ymadawlad. Er hynny bydded ldd-yn allu dweyd gyda Job, "Yr Arglwydd a roddodd a'r Arglwydd a gymerodd ymalth," &c. Dydd ei angladd ymgynulodd y tyrfu fwyaf a welsoner ei llawer o amser o Gymry a Sulson er dangos eu parch lldo a'u cydymdeimlad a'i rieni. Yr oedd yn aelod gyda y Free Masons, a dangosant eu parch lldo a'u hymlyniad wrtho hyd y bedd. Gwelnyddwyd y gwasanneth crefyddol gan y Parchn. Mr. Brighton, Holland Patent, Thos. T. Evans a'r ysgrifenydd, a gwelnyddwyd wrth y bedd gan y Free Masons. Claddwyd ef yn meddiant boddod y teulu yn mynwent Wright Settlement. Wrth ei gyfeillion leuane y dywneon ddweyd, "Am hynny byddwch chwithau barod."

J. R. GRIFFITH.

Yn Youngstown, Ohio, Medi 13eg, Mrs. MARY GRIFFITH, anwyl briod Mr. Thomas Griffiths, yn 61 mlwydd a 9 mis oed, gan adael priod a phump o blant, a chlych helaeth o berthynasau a chyfeillion i alaru ar ol bol. Gawnwyd hi yn Mellingsan, plwyf Llantwrol, sir Benfro, yn agos i Aberteifi. Derbyniwyd hi yn aelod eglwysig yn Tallmadge ugain mlynedd yn ol, gan y Parch. D. Davies. Y parlys gymerodd ei bywyd. Cafodd yr ergyd cyntaf yn y flwyddyn '68, a bu farw dan yr ail ergyd. Bu unwalth yn feddianol ar lechyd a chyfunosodid ardderchog, ond am y blynyddoedd diweddar yr oedd ei hiechyd wedi gwaelu yn ddiffrw. Gwnaeth yr ergyd cyntaf ei hanalluoſi i raddau pell. Nis gallai symud mor hoyw na shirad mor lithrig. Aeth hi a'i theulu i'r "Hen Wlad" ychydig flynyddau yn ol gyda disgwyllad am adferiad, ond slomedig fu y cwbl. Yr oedd yn gallu dyfod i foddion grn yn fyddat y tywydd yn braf; ond yn y ty y treuliodd y rhan fwyaf o ddiwedd ei hoes. Darllenodd lawer ar yr hen Feibl Cymric wrth ei hun. Mae ol ei bysedd a'i dagrarn ar lawer o'r

tadalenau. Gwraig fyddlon, mam dyner, cymydogus garedig, a Chrïstion didwyll oedd Mrs. Griffiths. Cafodd lluoedd o ganlynywyr Crist ymgeledd yn y teulu hwn. Trugaredd fawr i'r hen frawd Griffiths yn ei alar yw fod ganddo ferched mor rhinweddol a mab mor ddirion. Claddwyd gweddillion ein chwaer ymadawedig dydd Sadwrn, yr 16eg, yn mhrescoldeb tyrfâ fawr a pharehus. Gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. Pregethwyd y brogeth augladdol y Sabboth canlynol yn y capel, ar destyn o ddewisiad y teulu a'r ymadawedig, sef, Marc 13: 35, "Gwyllwch gan hynny, canys nis gwyddoch pa bryd y daw meistyr i ty. yn yr hwyr, ai haner nos, ai ar ganiad y ceiliog, ai y boreu-ddydd." J. M. THOMAS.

Medi 15, yn Frenchtown, ger Andenried, Pa., yn 7 ml., 5 mis ac un diwrnod oed, MARY, merch Mr. Daniel J. Thomas a'i briod. Claddwyd hi yn Jeansville, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. JOHN E. JONES.

Medi 10, 1876, yn ei anedd ger Capel Moriah, yn swydd Jackson, O., y Parch. ROBERT WILLIAMS, yn 75 mlwydd oed. Yr oedd yn enedigol o sir Fon, G. C., ac yn weinidog gyda'r Treinyddion Califfnald yr 20 ml. oed. Ymfudodd i swydd Gallia yn 1835, ac ystyrid ef yn dad yr eglwys Methodistalaidd yn swydd Jackson a Gallia. Fel hyn y mae yr hen dadau yn myned i orphwys oddi wrth eu llafur.

Medi 6, yn Utica, N. Y., MARGARET, gwraig Thos. T. Evans, yn 34 ml., 3 mis a 4 diwrnod oed.

Medi 12, yn Deerfield, N. Y., ROBBIE, mab i Robert R. a Jane Jones, yn 11 ml. oed.

Medi 13, yn South Trenton, N. Y., CARADOC WEBSTER LEWIS, unig ac anwyf fab Francis Lewis, yn 18 ml. ac 20 diwrnod oed.

Medi 21, 1876, yn Port Leyden, N. Y., ar ol cystudd byr, yn dangueleddus ac mewn llawn fwyndad o gysuron crefydd, yr hen batriarch, o gyfundeb y Treinyddion Califfnald, y Parch. EDWARD REES, yn yr 82 flwyddyn o'i oedrau.

Medi 24, yn Deerfield, N. Y., SARAH, gwraig John D. Richards, yn 43 ml. oed.

Medi 24, yn Utica, N. Y., LOVINA A., merch Ieuangaf Mrs. Almira M. a'r diweddar Brof. John Williams, yn 30 ml., 4 mis a 4 d. oed.

Medi 26, yn Utica, N. Y., ELINOR, gweddw William Vincent, a chwaer Andrew a Robert R. Jones, yn 69 ml. a 9 mis oed.

Awst 19, yn Shenandoah, Pa., Mr. THOMAS DAVIES, yn 62 ml. oed. Yr oedd yn aelod gyda'r Annibynwyr er 16 o flynyddau.

Awst 27, 1876, yn Coal Valley, Ill., wedi mis-oedd o gystudd, HARRY EUGENE, mab i Lewis B. a Maggie M. Thomas, ei briod, yn flwydd a 6 diwrnod oed. Claddwyd ef yn mynwent Coal Valley pan y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. W. WATKINS.

MISS CYNTHIA H. EVERETT.

Medi 19, 1876, mewn llawn sicrwydd o anfarwoldeb gwynfydedig, bu farw CYNTHIA H., merch Ieuangaf Mrs. Elizabeth a'r diweddar Barch. R. Everett, D. D., yn 37 ml., 5 mis a 9 diwrnod oed. Wedi ei dwyn yn foren i'r gorlan, derbyniwyd hi i'r eglwys gan ei thad seintiedig pan yn ddeuddeg oed, ac wedi ei lleuwi i gradd helaeth o'i ysbyrd pryderferth ef, dangosodd yn ei bywyd esiampl anwyldid o gymeriad Cristionogol cywir a dwys-ddirifol. Ei phryder mawr oedd am *ioned yr hyn oedd iawn*, ac am ddwyn eraill, yn enwedig iouentyd i wybodneth o'r Celdwad a garal mor fawr. Mae genym sill dda i greu fod ei hymdrechion *personal* hi a'i gweddïau dros y rhai a ddygwyd dan ei dylanwad, wedi cael eu bendithio er cudwedigaeth llawer enaid.

Fel athrawes bu yn llwyddianus iawn, a phan

agerwyd drws i addysgu y caethion rhyddedig, gwelodd ymdrechion fyddlon ei thad ac eraill yn dechreu dwyn ffrwyth, a chynygloedd ei gwasanaeth i'r Gymdeithas Genhddol Americanaidd, o das ntwdd yr hon hi aeth yn kyntaf i Norfolk, Va., ac foddlyno i Charleston, S. C., lle, yn yr *Asbury Institute*, yr ymglywynodd i'r gwaith o barotol dosbarth hardd a deallus o ddynion ieuaine i'r coleg. Mae o leiaf un o'r rhifedl yn awr yn weinidog yr efigyl. Ar un achlysur ymwelodd gydag eraill a charchar Charleston, a thralodwyd hi ymneint wrth weled y bechgyn ieuaine y rhai yn aml a garcherid ar ddrwgdyblaeth yn unig, heb ddin i'w wneud ond dysgu drwg gan rai oeddnt wedi ymgaledu mewn camwedd, fel yr ysgrifennodd at y Llywodraethwr ar eu rhan. Ac yn fuan sefydlwyd ysgol ddryddiol yn y carchar fel effaith yr ymdrech syml a phrydion hwn. Hefyd enillodd gynorthwy un o'r athrawesau eraill, a chychwynodd yno ysgol Sabbothol. Yr oedd yn orchwyl caled, gan fod y dosbarthladau yn fawrion ac yn rough; ond yr oedd eu cariad hwy ati hi yn ddiderfyn, a phwy fedr ddweyd y canlyniadau?

Profodd yr ymgeniad meddyliol a chorfforol parhaus, yn nghyd a'r gwres eithafol, yn ormod i'w chlynsoddiaid elldil, a chyn diwedd yr ail dymor o 8 mis, gorfu i'w hysbryd gwrol lldio y mae ac am amryw o flynyddau ar ol hyn i ddiodef y brofedigaeth drymaf y medr enaid bywiog, egniol, hoff o waith ei dai—sef cyflwr o *anyrnodus ddygwyf*. Ond profodd gras Duw yn ddigon, ac ashawdd iawn oedd cael esiampl felusach o ymddiriedaeth hynaws ac addfwyn na'r elldio hi.

Ei haffechyd diweddaraf o yn agos i dri mis oedd yn drwm iawn. Achosodd ei hanhwylddeb, yr hwn oedd yn rhannau isaf yr ymenydd, ddiodeffiant ar- teithiol, a dybenodd mewn parlysiant, yr hwn cya y diwedd a ymdaenodd drosti agos yn gyflawn. Yn ei hing mawr, pan yn siarad am y tebygolrwydd o adferiad neu farwolneth, dywedodd gyda hyder tawel "*My times are in thy hand! Just as Thou wilt.*" Ni bu yn alluog i siarad am grya ysbaid cyn marw; ond yr oedd ei bywyd wedi bod yn ddigonol, nid oedd eisla ychwaneg o dystiolaeth, a phan aeth ei hysbryd llednais ym- alth heb bralld un ymdrech, teimlwm fod pob peth yn dda.

Fel teulu dymunem yma ddatgan ein diolchgar- wech mwyaf gwresog i'n cyfeillion am eu fyddlon- deb tra mawr yn ystod yr wythnosau lawer o wyl- io nos a dydd, a'u thiondeb mewn ffydd eraill. Hefyd i'r cantorion am ganu mor felus ar adog y gladdedigaeth. Ac i'r gweindogion am eu geiriau cysurllawn.

Yn ddiun fel y dilynwn ei hysbryd rhyddedig a dedwydd yn ei bodfa fry i gyfarfod ei thad a'i brodyr a'r holl anwyllaid eraill yn Nghrist, ac fel y dodwn ei chorff llddedig i lawr i orphwys, yr ydym yn teimlo mai mewn trugaredd y cystudd- iwyd ni, ac fod Duw yn gwnethur pob peth — dda. Yn absenoldeb ein gweinidog, y P. R. Hughes, pregethodd y Parch. Lewis W. Lyon's Falls, yn Saconeg, oddiwrth Pa. — a'r Parch. John R. Griffith, Floyd, yn G. oddiwrth Phillipiaid 1: 28, y ddau yn felu Cymyrod y Parchn. M. Roberts, Robert Morris Williams ranau hefyd yn y gwasan: M.

1876.

CYF. XXXVII.

Rhif. 11.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

Carhudd.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

CREFYDDOL.

Adfywiad crefyddol,.....	313
Diarheblon y Testament Newydd,.....	316
Presenoldeb parhaol yr Arglwydd yn ei eglwys ar y ddacar,.....	317
Rhanau arweiniol yr addollad,.....	318

AMRYWIAETHOL.

"Undeb crefyddol" ar droed,.....	319
Rhyfel a heddych,.....	321
Ymddiddanion rhwng disgybl ac athraw,.....	324
"Gwneuthuriad Cydwybod,".....	325
Hen gyfreithiau priodasol Canada,.....	328
Adolygiad,.....	327
Paid!,.....	329
Atebiad yn nghylch ysgariaeth,.....	331
Anerchiad i'r Feibl Gymdeithas,.....	332

BARDDONOL.

Penill i Daniel,.....	333
Mary Elizabeth Jones,.....	333

"Nid yn y boreu mae canmol diwrnod teg," .	333
Englynlon,.....	333
Llinellau,.....	333
Ar briodas W. C. Jones (<i>Cynwal</i>),.....	334

HANESIAETH.

Cymanfa Ddwyreiniol Penna.,.....	334
Cyfarfod Undebol yn Blue Earth, Minn.,.....	336
"At weindogion yr Annibynwyr,".....	336
Ychydig o wythnosau yn Chicago,.....	337
Cymanfa yr Annibynwyr Cymreig yn Neheu- barth Ohio,.....	339
Ysbellwyr Northfield, Minn.,.....	340
Ganwyd,.....	341
Priodwyd,.....	341
Bu farw,.....	341
Cymanfa Ebensburg, Pa.,.....	341
Anerchiad i Gynadledd Cymanfa Gorllewinol Pennsylvania,.....	341
Hiraethog,—Cyfarfod Chwarterol swyddi Din- bych a Filint,—Cwrdd Chwarter Meirion, ..	343
Bywyd a marwolaeth Daniel Davies,.....	344

REMSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

AMRYWION.

DEBRYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

W R J Nelson trwy law J J Remsen 2,12, T J Delta 4, E S diweddar o Samsonville trwy law D S R Columbus O 3,50, Parch E R H Steuben dros y personau canlynol; W R Plymouth 4, J E J Plymouth 2, D O Ashland 2, D E D Nelson 5, ac R L R Harrisburg 2; J D Poughkeepsie 1,15; E T J Rome 2, J A J Plymouth 2, J R Danville 5, D G Dousman trwy law Parch. E J Waukesha Wis 10,12, R A Columbus trwy law Parch R D T 3,10, Mrs J W J dros H O J Cam- roden 2, F J Hilliard 6, T P T Remsen 2.

Y CENHADWR AM 1877.

Mae Mrs. Elizabeth Everett, oblegid ei hen- aint yn dymuno ymryddhau o holl ofalon cy- hoeddiad y CENHADWR ar ol diwedd y flwydd- yn hon. Ac i'r dyben o symud y baich oddiar eu hysgwyddau hii, y mae ei mab, Mr. Lewis Everett, y Golygydd presenol, wedi ymgymeryd â'r gwaith o'i gyhoeddi o hyn allan, yn ych- wanegol at y golygyddiaeth. Toimla Mrs. E. Everett yr un dyddordeb yn llwyddiant y CEN- HADWR ag o'r blaen; ac fel prawf o hyny, cynygia anrhegu y tanysgrifwyr *newyddion* am 1877, â chopi o "Gaban F'Ewythr Twm," os anfonant y tâl gyda'r archiad, a thalu 12 cent am gludiad y CABAN. Hefyd, parha i gynyg y CABAN i'r rhai a dalant eu holl ol-ddyledion, os ewyllysiant ei gael, ac os anfonant 12 cent i dalu y cludiad—yr hyn yw y cludiad a ofynir gennym yn y bostawsddfa.

Gobeithiwn y bydd yr hen dderbynwyr yn parhau i'w dderbyn, ac y ceir llawer o dder- bynwyr newyddion iddo. Disgwyliwn hefyd y bydd ein gweinidogion a'n llenorion yn parhau i anrhegu ein colofnau â frwyth eu myrffrdd a'u llafur.

Ein hamcan fydd i wneud yr hen gyhoeddiad yn rhagorach—ac yn fwy derbyniol nag erioed. Byddai yn warth i ni fel enwad i adael iddo fyned i lawr, neu i fod yn ol i'r goreu yn y wlad yn rhagoroldeb ac amrywiaeth ei gyn- wysiad. Ymwrolwn dros ein cyhoeddiad—nid yn unig i'w gynnal yn fyw, ond i'w wneud yn gyhoeddiad teilwng o urddas ein henwad, ac i'w gynnal yn gysurus ac yn anrhydeddus.

Anfoner yr archiadau a'r taliadau am 1877, yn nghyd a'r gohebiaethau, i Mr. LEWIS EV- ERETT, Remsen, Oneida Co., N. Y. Anfoner yr ol-daliadau i Mrs. Elizabeth Everett.

☞ *Postnyddfa Remsen, N. Y.*—Mae y swyddfa hon yn "Money Order Office,"—yn rhoi ac yn derbyn "*Post Office Orders.*" Bydd- wn ddiolchgar, gan hyny, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn *Post Office Or- ders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy hyd ddiwedd 1876 i Mrs. ELIZABETH EVERETT—am 1877 i LEWIS EVERETT.

☞ Dymuna Mrs. E. Everett yn daer ar yr holl hen danysgrifwyr i wastatáu eu cyfrifon mor fuan ag y gallant.

☞ Y CYFARWYDDYD at y Parch. J. P. THOMAS, diweddar o Irontale, o hyn allan yd- yw—*Martins Ferry, Belmont Co., Ohio.*

☞ Dydd Lau, Tachwedd 30ain, a gynelir eleni yn Ddydd Diolchgarwch.

Y "*Bedydd Cristionogol.*"—Mae y traethawd dan y penawd uchod a ymddangosodd yn rhif- yn M-di o'r CENHADWR, o waith Ioan Einon, wedi ei gyhoeddi yn bamphledyn bychan. Ei bris yw 10 cent y copi. Gellir ei gael drwy anfon y tâl am dano i ofal Golygydd y CEN- HADWR.

PRIODWYD,

Medi 21, 1876, ger Dodgeville, Iowa Co., Wis., gan y Parch. Sem Phillips, yn mbreswylfod y bri- odasferch, Mr. JOHN T. DAVIES a Miss ELLEN E. OWENS, y ddau o blwyf Dodgeville.

Am dymor oes, dyma'r iau—er uno

Rhai anwyl hyd angau;

O gariad'n fwy na geiriau

Yn enw Duw yn un eu dau.

A'r uniad yn ei riawedd—a'i gynydd

Fo'n gweini tangnefedd,

Nes clout yn ei sylwedd

O dir y byw i dy'r bedd.

Hwn yw'r iau y rhod dau o rhai teg—'n un

Mewn anian diatreg,

A'r fendith fyddo'n fwyndeg,

Ar iau i wneud y ddau'n ddeu.

Hyd. 11, 1876, yn nhŷ rhieni y briodasferch yn Dodgeville, Iowa Co., Wis., gan y Parch. Sem Phillips, Mr. DAVID T. WILLIAMS, a Miss KATE LEWIS, y ddau o Dodgeville.

Difyr i'r cyfallt Dafydd—yw uno

A'i eneth yspelydd,

Ei loul a mawr lawenydd

Ei Gath'rinc fwy a'i gweithred fydd.

Ordeiniad er daioni—o Dduw nef

I ddyn yw priodi,

Ymgeledd lon hon yw hi

O'r un Duw i ran Dewi.

GOG GLAN OHIO.

BU FARW,

Ebrill 23, 1876, Miss MIRIAM WILLIAMS, merch i Henry a Sarah Williams, o ardal Bethel y-Coed, plwyf Dodgeville, talaeth Wisconsin. Yr oedd yn ferech grefyddol iawn. Derbyniwyd hi yn aelod yn Eglwys Bethel y-Coed, Mawrth 25, 1866, pan nad oedd yn llawn 13 ml. oed. Yr oedd llawer o bethau rhagorol yn perthyn iddi. Yr oedd gorda alluoedd cryllon a chyllm iawn. Yr oedd yn lledd ofalus o'i chymieriad crefyddol; ac nid oes ynom amheuaeth nad oedd ganddi grefydd mewn gwirionedd, ac nad oedd yn cael mwynhau ei chysuron yn helaeth yn ei chystudd. Bu farw pan oedd yn llawn 23 ml. oed. Claddwyd ei chorff yn y fynwent ger Capel Bethel y-Coed. Gwein- yddwyd yn ei chladdediggaeth gan yr ysgrifenydd a'r Parchn. John D. Davies, William Owen, Ev- ans, Oshkosh, ac Owens, Ridgeway.

SEM PHILLIPS.

Gorph. 30, 1876, JOSHUA THOMAS, mab Daniel a Mary Thomas, o ardal Bethel y-Coed. Claddwyd ef yn y fynwent ger Capel Bethel y-Coed. Gwein- yddwyd yn y gladdediggaeth gan yr ysgrifenydd. Ei oed yn marw oedd 14 ml. Yr oedd yn fachgen- yn diuied a didrwr. Ni bu ei gystudd ond byr.

SEM PHILLIPS.

Hyd. 12, EVAN MORRIS, yn 61 ml. o'i oedrun. Daeth yma gyda'i rieni o sir Abertifi, D. C., pan yn dair oed. Yr oedd yn dyn gweithgar, ac yn gymydog cymwynasgar. Gadawodd 4 o fechgyn, un eneth a phriod i alaru ar ei ol. Bu yn hir mewn gwaelod mawr yr hyn a ddiodefodd yn dawel. Ymunodd gyda'r Annibynwyr tua de- uaw mlynedd yn ol yn adeg diwygiad a clwr y ffordd hon yn ddiwygiad Humphrey Jones. Yr oedd yn ddiacon o'r blynyddau yn yr eglwys uchod a gwasannethodd y swydd yn dda. Cladd- wyd ef yn Fairchild pryd y gwein-yddwyd ar yr achlysur gan y brawd Short yn Suisne ac yn Gymraeg gan yr Ilybarch Morris Roberts a

ROBERT EVANS.

Y CENIADWR AMERICANAIDD.

CYF. 37, RHIF. 11.

TACHWEDD, 1876.

RHIF. OLL, 448.

Crefyddol.

ADFYWIAD CREFYDDOL.

GAN Y PARCHE ISAAC THOMAS, CUMBERLAND, MD.

HAB. III. 2. "Olywais, O Arglwydd, dy a'r, ac ofania; O Arglwydd, bywys dy waith yn aghanol y blynyddoedd; par wybod yn aghanol y blynyddoedd: yn dy lid cofa drugaredd."

Gwasna dri ymholiad cyn sylwi ar brif fater y testyn: ya

1. Beth ydoedd y "gair" a glywodd Habacuc? Mae yn amlwg mai gair yr Arglwydd ydoedd, a'i fod wedi gwneyd i'r prophwyd ofni. Mae yn debyg mai bygythiad Duw ydoedd i dywallt ei farn ar y genedl Iuddewig am ei hannawioldeb; sef y caethiwed i Babilon. Gwel pen. i. adn. 5—10.

2. Pa flynyddoedd yr oedd y prophwyd yn cyfeirio atynt? Dichon mai y blynyddoedd hyn, pan oedd y genedl wedi myned mor annuwiol, nes haedda barn Duw arnynt, a feddylir. Neu feallai mai blynyddoedd y caethiwed oedd mewn golwg ganddo; a'i fod yn gweddio am i'r Arglwydd eu diwygio mewn ystyr grefyddol, er mwyn iddynt gael eu gwaredu. Beth bynag, felly y bu. Ar ol i'r Iuddewon gael eu caethgludo i Babilon, gwelaant eibiau Seion; dechreuasant wylo, a gweddio; a gwnaeth Duw eu gwaredu a'u gwaredu.

3. Pa beth oedd ef am "wybod?" Dichon fod dau beth mewn golwg ganddo. Yn gyntaf, peri i'r bobl wybod mai eu pechodau hwy oedd yr achos o'u caethiwed, er mwyn eu tueddu i edifarhau. Ac yn ail, peri iddynt wybod pa beth i wneud i gael ffwr Duw, a chael eu gwaredu.

Yr oedd Habacuc yn teimlo yn fawr dros y genedl, a chael ei fod yn gwybod mai eu pechodau oedd yr achos o'u dioddefadau, yr oedd yn gweddio am i'r Arglwydd fywau ei waith yn eu plith.

Gwnawn dri sylw er ein haddysg.

I. Y GWAITH A MODIR: "DY WAITH."

Mae yn debyg mai gwir grefydd a feddylir yma wrth waith yr Arglwydd; y gwaith mawr o ddiwygio dynion, ac achub eu heneidiau. Gellir rhannu holl waith Duw yn dair ran; sef gwaith y Greadigaeth, gwaith Rhagluniaeth, a gwaith y Prynedigaeth. Yr olaf ydyw y mwy.

af pwysig. Gwaith bendigedig ydyw—creu dyn o'r newydd yn Nghrist Iesu; gwneud y medd-wyn yn sobr; y lleidr yn onest, a'r cablwr yn weddiwr; ie gwneud y pechadur yn sant.

"O holl weithredoedd Tri yn Un
Y penaf oll yw cadw dyn."

Gwaith yr *Arglwydd* ydyw: "dy waith."

1. Duw a arfaethodd y ffordd i gadw pechadur: efe a anfonodd ei Fab i'r byd i fod yn iawn dros bechodau; efe sydd yn rhoddi ei ysbryd i argyhoeddi dynion; ac wedi rhoddi ei Air i'w dyagu pa beth i wneud i fod yn gadwedig.

2. Duw sydd wedi gofalu am y gwaith hwn trwy yr oesau mynedol hyd y presenol. Gall-oesid meddwl fod y gwaith da weithiau yn sef-yll, os nid yn dardod. Yr oedd yn ymddangos felly pan laddwyd Abel: pan nad oedd ond Noah a'i deulu yn gwasanaethu Duw; a phan oedd Elias yn meddwl mai efe yn unig oedd wedi ei adael o brophwydi yr Arglwydd. Ond yr oedd Duw yn gofalu am ei waith yn yr am-seroedd tywyllaf ar grefydd. Yr oedd yn cyff-roi dynion sanctaidd i ysgrifennu yr Ysgrhythyr Llan; ac yn codi y prophwydi i gyhoeddi fod amser gwell yn dyfod. Pan oedd y cenedloedd wedi myned yn eilunaddolgar; a'r Iuddewon wedi myned yn anffyddol, neu i ymfoddioni ar rith o grefydd, gan wadu ef grym, yr oedd Zacharias ac Elizabeth ill dau yn gyfiawn ger-bros Duw; a Simeon yn ddisgwyl am Ddiddan-wch yr Israel; ac Anna y brophwydes yn aros yn barhaus yn y deml, gan wasanaethu Duw mewn ymprydian a gweddian ddydd a nos. A phan oedd dywyllaf ar grefydd, yn fynych, yr oedd y wawr yn tori, a'r dydd yn gwawrio. Felly y bu pan ddaeth Ioan Fedyddiwr fel di-wygiwr enwog i gyffroi yr holl wlad; a Iesu Grist a'r apostolion yn dyfod ar ei ol. Mae Duw wedi arfer codi dynion galluog i fod yn offerynnau yn ei law i gario ei waith yn mlaen; megis Luther a Calvin, Whitfield a Wesley, Harris a Rowlands, Edwards a Finney; a Moody a Sankey yn bresenol. Mae Ef wedi gofalu am ei waith:

3. Mae Duw yn alluog ac yn ffyddlon i ofalu am ei waith eto, yn yr oesau dyfodol. Mae rhwystrau mawrion ar ffordd y gwaith i lwyddo. Mae Anffyddiaeth, Paganiaeth, a Phabyddiaeth, fel mynyddau mawrion ar ffordd cerbyd yr Efyngyl. Ac mae llawer iawn o

bechodau mewn gwledydd Crist'nogol, yn amgylchu dynion, ac yn rhwystrau mawrion ar eu ffordd i broffesu crefydd: mae i gynyddu mewn gras. Ac nis gwyddom pa rwystrau a ddaw sto; ond credwn fod y gwaith hwn i lwyddo. A phan fyddo pob gwaith arall wedi darfof—pob olwyn wedi sefyll, bydd gwaith yr Arglwydd yn parhau.

"Molfr Oen fr ar Galfaria,
Dyma waith na dderfydd byth."

II. MARWEIDD-DRA CREFYDDOL.

Mae y testyn yn golygu fod y gwaith hwn weithiau yn farwaidd. Mae gwahanol dymorau ar grefydd. Y mae weithiau fel y *gouaf*, pobpeth yn oer, dim gwres na bywyd yn y cyfarfodydd. Mae mynydd Seton weithiau fel mynydd Gilboa, heb na gwlith na gwlaw. Mae yr eglwys yn lle bod fel gardd yr Arglwydd, yn debyg i *fonwent*, pobpeth yn ymddangos yn farwaidd.

Peth ofnadwy ydyw *darfodedigaeth* ysbrydol. Dywedir fod dyn pan yn y *decline* yn twyllo ei hun; yn meddwl ei fod yn gwella, pan y mae yn myned yn waeth waeth bob dydd. Ac felly y mae dyn pan y mae mewn darfodedigaeth mewn ystyr ysbrydol. Yr oedd Eglwys Laodicea yn meddwl ei bod wedi ymgyfoethogi, ac nad oedd arni eisiau dim; pan yr oedd mewn gwirionedd yn druan, yn resynol, yn dlawd, yn ddall ac yn noeth. Ac yr ydym yn ofni fod rhai eglwysy felly eto; a bod llawer o aelodau yn dweyd "heddwch, heddwch," lle nad oes heddwch.

Dichon y byddai yn fuddiol i ni ymholi pa bethau sydd yn achosion o farweidd dra crefyddol. Bu hwn yn destyn siarad mewn cyfeillach grefyddol yn Whittsburg, pan oedd Cymaunfa yr Annibynwyr yno tua dwy flynedd yn ol. Bu wyth neu ddeg o weinidogion yn siarad arno, ac enwyd llawer o wahanol bethau. Enwodd yr ysgrifenydd bedwar o bethau y credai eu bod yn brif rwystrau yn yr oes a'r wlad hon yn bresenol, yn attal crefydd i lwyddo.

1. *Hunanoldeb ac anystyriaeth pobl ieuanc yn gyffredin.* Mae y plant yn bresenol yn cael llawer mwy o ysgol, nag a gafodd eu rhieni er ys haner can mlynedd yn ol; ac felly yn gwybod mwy na llawer o hen bobl am lawer o bethau. Mae plant yr oes o'r blaen, yn neillduol y Cymry yn yr hen wlad, wedi darllen a dysgu llawer llawer mwy ar y Beibl, na phlant yr oes hon yn America; ac yn deall Duwinyddiaeth yn llawer gwell na hwy. Ond, y mae llawer o bobl ieuanc yr oes hon yn fwy ysgol: rhigion na'u rhieni ac feallai yn fwy hefyd na rhai o'r hen bregethwyr Cymreig; ac am hyn, yn teimlo yn hunanol, ac yn barod i ddiystyru cynghorion eu rhieni a phregethau gweinidogion.

A pheth arall, nid yw y plant yn y cyffredin yn gorfod myned i weithio mor ieuanc yn y

wlad hon, ag oedd eu rhieni yn yr hen wlad. Nid ydynt yn cael pwysau y byd mor fuan ar eu hysgwyddau; ac am hyn y maent, yn y cyfrwll yn fwy ysgafn, a gwamal, ac anystyriol. Nodwed i amlwg yn ieuencyd America ydyw, eu hunanoldeb, a'u parodrwydd i wneud gwawd o bobpeth. Gwelir hyn yn amlwg yn eu dull gwamal yn gwrando yn y capel, eu gweniadau gwawddl, a'u hysgafoder a'u chwerthio mor fuan ag yr ant allan dros y drws. Mae yn anhawdd iawn eu cael i feddwl yn ddwys a diffrifol am fater eu heneidiau.

2. *Penryddid ac anfyddiaeth.* Gelwir America yn wlad rydd; gwlad heb drais, na gormod. Ond, y mae llawer yn camsynied yn fawr am natur rhyddid. Tybiant mai rhyddid ydyw iddynt hwy i *grodau* a *gareid* fel y gwelant yn dda, yn ol eu mympwy a'u tueddiad, heb gymeryd eu dysgu na'u llywodraethu gan neb. Ac mae llawer un yma yn myned yn *outlaw*, nid yn unig yn wladol, ond hefyd yn grefyddol. Ac mae ambell i Gymro, ar ol gadael ei wlad, a phan yn gadael ei iaith ac yn ymgymysgu â chenedloedd ereill, a darllen newyddiaduron a llyfrau Seisnig, yn myned i raddau yn henrydd ac anfyddol. Gwelir ambell erthygl yn ein newyddiaduron Cymreig yn y wlad hon o dueddiad i ddiystyru yr hen Feibl, ac i ddirmygu pregethwyr yr efigyl. Mae y teimlad annibynol, a'r tueddiad anfyddol hwn, yn rhwystr mawr i grefydd iwyddo.

3. *Cynhyrfidau politiciaidd.* Credwn fod yn iawn i bob un ag sydd mewn oed, ac o gymeriad da, ac yn gwybod rhywbeth am gyfreithiau a rheolau y wlad i gael pleidleisio. Ond yr ydym yn credu hefyd fod gorawdd am swyddau—yr areithio a'r dadlen dros bersonau, a'r pleidleisio mynych sydd yn bod, yn cyffroi gormod ar feddyllau a theimladau dynion. Y mae rhai crefyddwyr ac ambell bregethwr yn fwy cyffrous ac ymdrechgar gyda *politics* na chydau crefydd. Mae yn sicr fod darllen a siarad, a dadlen cymaint ar wledyddiaeth, yn tynnu sylw dynion i raddau mawr oddiwrth grefydd. Nid ydym, wrth reswm, am i ddynion adael *politics* yn ddysylw, y mae o bwys mawr pa fath bersonau a oesdir mewn swyddau, a pha fath gyfreithiau a wneir mewn gwlad; a dylai y deilliad feddwl am hyn, ac a ymdrechlu pobpeth yn y modd goreu. Ond, dylem gofio bob amser mai "Penaf peth yw doethineb." Dylai crefydd gael mwy o sylw na dim arall.

4. *Bydolrwydd.* Dyma un o brif bechodau trigolion y wlad hon. Mae yn debyg fod y rhan amaf, os nad pawb, wedi dyfod i America er mwyn gwella eu hamgylchiadau. Ac mae hyn yn eithaf priodol. Nid ydym am ddweyd gair yn erbyn ymfudiaeth, ac anturiaeth, y mae yn iawn i ni geisio byw mor gysurus ag y gallom. Ond y drwg ydyw, fod llawer yn gwneud gormod o frys i ymgyfoethogi, ac nad yw yn bosibl

eu digoni ag arian. Mae llawer yn symud yn barhaus o un dalaeth, ac o un lle, ac o un gol fyddyd i'r llall, i geisio cael gafael ar chwaneg o'r hen fydd. Ac mae rhai o herwydd eu trachwant am arian, yn gwneud llawer o dwyll, ac yn dweyd llawer o gelwydd. Mae rhai hefyd wedi gadael y capel, a chefnï ar yr eglwys, a myned yn mholl oddiwrth gymdeithas war-eldiedig, er mwyn cael darn o'r hen dddear. Mae yn debyg fod yn rhaid i beth fel hyn gymeryd lle weithiau, er poblogi y byd. Ond mae rhai yn gwneud hyn pan na byddo dim rhaid nac achos iddynt; yn gadael crefydd, o gariad at y byd. Bargen wael ydyw gadael yr "elw mawr," er mwyn cael rhyw elw bychan; a newynau yr enaid, wrth ymofyn am gynaliath i'r corff. Byddai yn dda i ni gosio geiriau Iesu Grist: "Pa leshad i ddyn enill yr holl fydd a eholli ei enaid ei hun?"

Mae y pedwar peth a nodwyd yn rhwystrau ar ffordd yr efengyl i lwyddo, ac yn achosion o farweidd-dra crefyddol, i raddau mawr yn y wlad hon.

Mae yn debyg hefyd fod rhai pethau yn yr eglwys ag sydd yn achosion o farweidd-dra crefyddol.

Mae rhai gweinidogion yn ddifater gyda golwg ar achubiaeth eneidiau. Bu bagelliaid yn bwyta y praid, heb eu porthi; a bu gwylywyr ar y muriau yn cyagu, yn lle gwylio, a chyhoeddi pan oedd perygl: ac mae rhai felly i'w cael eto. Mae lle i ofni nad ydym, fel pregethwyr, yn ddigon gonest a didderbynwyneb, bob amser, yn yr areithfa. Nid peth dymunol ydyw tramgwyddo y gwrandawyr; a dichon ein bod weithiau, er mwyn peidio gwneud hyn, yn peidio pregethu yn erbyn y pechodau y gwyddom eu bod hwy yn euog o honynt. "Gwae y rhai esmwyth arnynt yn Seion." Dylai y pregethwr geisio eu deffroi, a'u codi o'i cyegadrwydd.

Mae *ymrysonau eglwysig* yn gwneud niwaid mawr i grefydd. Y mae yn attalfa i'r aelodau gyd-weddio, a chyd-weithio gyda chrefydd. Mae swa eu rhyfel yn gwneud i'r Golomen nefol—yr Ysryd Glân, eu gadael; ac yn achos i'r gwrandawyr gilio o'r lle. Hefyd mae *bywyd anaddas yr aelodau* yn achos o farweidd-dra crefyddol. Mae hyn yn difodd yr Ysbryd, yn eu hattal hwy i gynyddu mewn gras, ac yn dramgwydd i eraill. Ac mae *diffyg dyegyblaeth yn yr eglwys* yn gwneud i'r gogoniant ymado o Seion. Pan oedd Achan yn y gwersyll, yr oedd gelysion Israel yn eu gorohygu; ac os bydd yr eglwys eto yn goddef dynion annuwiol yn eu plith, nis gallant ddiagwyl cael bendith Duw gyda hwy.

Byddai yn dda i ni sylwi ar y gwahanol bethau sydd yn rhwystrau ar ffordd llwyddiant yr efengyl, ac yn achosion o farweidd-dra crefyddol, ac ymdrechu eu symud.

III. Y MODD I GAEL ADFYWIAD CREFYDDOL.

Ystyriwn pa both ydyw adfywiad ar grefydd. Nid rhyw ychydig gyffroad ar y teimlad o dan y bregeth, neu yn y cyfarfod gweddi, a'i golli mor fuan ag yr elir allan o'r capel. Dichon nad oes un crefyddwr nad ydyw yn teimloweithiau yn y capel. Ond mae eisiau cario y teimlad crefyddol gyda ni i bob man. Gwir adfywiad crefyddol ydyw; fod yr aelodau eglwysig yn cael eu deffroi, a'u cynhyrfu, nes bod yn wresog yn yr ysbryd yn gwasanaethu yr Arglwydd y'n y capel; ac yn byw yn addas i efengyl Crist trwy yr wythnos, yn eu cartrefleoedd, a chyda eu gorchwyllion, yn y gwaith, neu y fasnach; a hyn yn effeithio gyda eu cynghorion, a'u gweddïau, ar annuwiolion, nes eu troi o feddiant Satan at Dduw.

Mae yn bosibl cael adfywiad. Os darllenwn hanes yr eglwys mewn gwahanol oesau, ni a welwn fod adfywiadau mawrion wedi bod ar grefydd ar wahanol amserau; megis yn amser Ezra a Nehemia, ar ddydd y Pentecost, yn amser Luther, yn Lloegr yn amser Wesley a Whitfield, yn Nghymru yn amser Harris a Rowlands, yn America tua deunaw mlynedd yn ol, ac felly mewn llawer o fanau yn bresenol. Pan fethodd yr ariandai, ac y daeth yn *banio* trwy y wlad, y cafwyd y diwygiad mawr ar grefydd o'r blaen; ac felly y mae y dyddiau hyn. Dywedasom ein bod yn credu mai *bydolrwydd* ydyw un o'r prif rwystrau ar ffordd llwyddiant yr efengyl yn y wlad hon; a phwy a wyr nad yw y Llywodraethwr mawr yn myned a'r duw mamon o asael dynion, er mwyn tynu eu sylw ato ef ei hun, a'u tueddu i'w addoli ef.

Y modd i gael adfywiad crefyddol ydyw; yn

1. *Gweddio ar yr Arglwydd am dano.* Disgwyl wrth yr Arglwydd yr oedd y Salmydd pan yn dywedyd—"Oni throï di, a'u bywhau ni, fel y llawenycho dy bobl ynot?" A dyna fel yr oedd Ezeiel yn gwneud. Yr oedd yn edrych ar yr esgyrn sychion, ac yn prophwydo; ac wedi hyn yn gweddio, "O! anadl, tyred oddiwrth y pedwar gwynt, ac anadla ar y lladdedigion hyn, fel y byddont byw." Ac felly Habacuc; gweddio yr oedd yntau, "O Arglwydd, bywha dy waith."

Rhaid cael Duw i roi *bywyd*. Gall dyn ladd llew, ond nis gall roi bywyd mewn gwybedyn. Gall dyn wneud rhith o flodeun, *artificial flower*, ond heb fywyd. Gall wneyd delw o ddyn o gŵyr, a gwiago dillad am dano, nes ymddangos yn debyg i berson byw; ond nis gall roi bywyd ynddo. Ac felly mewn ystyr grefyddol. Dywedodd Duw wrth Israel gynt, "O Israel, ti a'th ddi-nystriaist dy hun; ond yno f'i mae dy gormoth." Mae lle i ofni fod gormod o ddiagwyl wrth ddyn am ddiwygiad crefyddol yn bresenol; a rhy fach wrth Dduw. Bu rhai yn *Antinomaid* iawn; yn diagwyl i'r Arglwydd wneud pob peth

heb iddynt hwy wneud dim. Er ya haner can' mlynedd yn ol, credai rhai nad oedd angen i bregethwr gael dyeg, na threulio dim amser i wneud pregeth; fod Duw yn rhoi pregeth heb i'r dyn fyfyrto dim. A phan ddechreuwyd son am godi colegau i ddyagu dynion, er eu gwneud yn bregethwyr, yr oedd y rhai hyn yn credu nad oedd angen am y fath beth. Ood yn bresenol, y mae yn ymddangos fod llawer wedi myned i eithafon yr ochr arall. Rhaid i'r pregethwr yn awr fod yn *ddyggedig* ac yn ddoniol, neu caiff ei ddiystyru gan lawer. Ac mae y gwrandawyr yn disgwyl llawer mwy oddiwrth y pregethwr, nac oddiwrth Dduw. Nid ydynt yn meddwl am edrych yn uwch na'r areithfa. Onid yw yn debyg fod milloedd yn bresenol yn edrych gormod wrth Moody a Sankey, am adfywiad crefyddol, a rhy fach wrth yr Arglwydd. Mae eisiau *gweddio* gyda gwrandaw, gweddio dros y *pregethwr*, gweddio drosom ein *hunain*, a gweddio dros y *gwrandawyr*. Os am gael adfywiad, awn at Dduw o dan deimlad, ac mewn fydd gref, gan ddywedyd—"O! ARGWYDD, BYWHA DY WAITH."

2. *Gwneud ein goreu er cael adfywiad.* Peidiwn disgwyl i Dduw wneud popeth heb i ni wneud dim. Mae gras Duw, a dyledswydd dyn i gyd-weithio.

Ymdrechwn ddyfod i dy yr Arglwydd mor fynych ag a gallwn. Dyma "Babel i cyfarfod." Pan oedd Thomas yn absenol o'r gyfeillach crefyddol, aeth i anghrediniaeth. Ac mae llawer ar ei ol ef wedi myned yr un fath, trwy esgeulusoer eu cydgynulliad. Y dynion sydd yn colli fwyaf ar foddion gras sydd yn teimlo lusiaf gyda chrefydd, ac yn grwgnach fwyaf am nad oes fwy o flas ar y moddion. Nid ar y pregethu, a'r gweddio mae y bai, ond hwy sydd, fel dynion cleifion, heb ddim archwaeth.

Dylid ymdrechu hefyd i gael y meddwl i'w lle, a'r galon i deimlo yn briodol pan yn y cyfarfodydd. Mae gofyn *gwylio* gyda gweddio. Priodol iawn ydyw i bob un yn bersonol i weddio am fendith Duw ar y pregethu, a'r darllen, a'r canu, i fod o les i'n heneidiau; ond dylid hefyd wyllo i gadw y meddwl gyda'r gwaith; a rhoddi yr holl galon i addoli Daw.

Peth arall a ddygid wneud er cael diwygiad ar grefydd ydyw, siarad yn bersonol a dynion annuwiol am fater eu heneidiau. Mae llawer o bregethu yn bresenol i dyrfaoedd lluosog; ond rhy fach o gynghori dynion yn *personol*. Pe buasai digon o hyfdra mewn crefyddwyr i siarad am grefydd "pob un wrth ei gymydog," buasai yn llawer iawn mwy effeithiol, a llawer iawn mwy o eneidiau yn cael eu hachub.

Ond, rhaid gofalu am roi *esampol dda* i ddynion pan yn eu cynghori. Mae *gweithredoedd* yn siarad yn uwch na geirian. Nid yw *cynghor da* ac *esampol ddruog* yn werth dim. Pan yn anog dynion i ddyfod i'r nefoedd, bydded i ni *ddan-*

gos iddynt y ffordd i fyned yno. Wrth derfynna yr wyf am anog yr eglwys i ymfyn am adfywiad crefyddol, yn

1. Er lles yr aelodau. Er mwyn iddynt hwy gael mwy o bleser gyda chrefydd; a chael tystiolaeth fwy eglur o'a cymeradwyaeth gyda Daw.

2. Er lles y byd. Ar ol i'r eglwys ddeffrodd bydd yn sicr o ddyllanwadu ar y byd. Pan ddaw yr eglwys i'w lle, bydd yn atob i'r enwaen a roddwyd iddi; "halen y ddacur," a "golau y byd." Ar ol i grefyddwyr ddyfod i deimlo yn iawn, nis gallant beidio mynegu yr hyn o wnaeth Daw i'w heneidiau; a bydd hyn yn sicr o effeithio yn dda ar y byd.

3. Er gogoniant Daw. Pan bydd ein gweithredoedd da ni yn llewyrchu ger bron dynion, byddant yn gogoneddu ein Tad yr hwn sydd yn y nefoedd. Ac ar ol i ni gyrhaedd adref i'r nef efo a galff y gogoniant byth. Bydd y salat i gyd yn cyduno i ddywedyd—Nid i ni, nid i ni, O Arglwydd, ond i'th enw dy hua dod y gogoniant.

DIARHEBION Y TESTAMENT NEWYDD.

(RMR. 6.)

"Canys pa le bynag y byddo y gelain, yno yr ymgagll yr eryrod." MATT. 24: 28.

Pan fynegodd Iesu Grist i'w ddygybllion am ddinystr Jerusalem, gofynai ei bobl iddo, "Mynega i ni pa bryd y bydd y pethau hyn, a phan arwydd fydd o'th ddyfodiad." &c. Yn mysg yr arwyddion, efe a lefarodd y ddilareb uchod, sef, "Canys pa le bynag y byddo y gelain, yno yr ymgagll yr eryrod." Mae yr adnod uchod yn cynwys,

1. Bod Jerusalem oblegid pechoiau ei thrigolion wedi myned yn ddrewedig ger bron Daw. megys celain farw. Yr ydoedd ar gyflawn mesur ei hanwiredd, ac wedi dyfod yn agos i farn. Edrychai Iesu Grist ar ei chyflwr pechadurus, ac ar ei dinystr oedd ar gymeryd lle. Dywedir iddo wyllo drosti.

2. Rhagddywedai am ddyfodiad y mliwyr Rhufeinaidd yno megys eryrod idd ei dyfetha, ac nad oedd gan bobl Jerusalem ddim gallu i amddiffyn eu hunain yn fwy nag y medrai celain farw gadw ei hunan rhag yr eryrod. Yr oedd eryrod yn arwydd ar y faner Rhufeinig. Pan fydd celain yn gorwedd ar y maes, medr yr eryrod a'r fulturod ei weled o bell, a deuant yn fuan ac yn lluosog i'w ddifa yn llwyr. Mae Barnes yn ei esboniad ar yr adnod dan sylw yn rhoddi yr hanes canlynol:—"Dywed teithwyr eu bod weithiau yn anialwch Arabia yn canfod megys brycheuyn yn yr awyr yn unhell oddiwrthynt, yr hwn sydd am amser hir braidd yn anweledig. Cyn hir cynyddu yn fwy; daw yn nes, ac yn y diwedd deuant i wybod mai fulturod sydd yn dyfod, y rhai sydd wedi gweled y gelain o bell yn gorwedd ar y tywod. Mor

graff yw eu gwlediad, ac mor briodol mas hyn yn dangos y byddinoedd Rhufeinig, y rhai o beldder mawr ydynt yn cael allan fod Jerusalem fel celain bydredig, ac ydynt yn bryso ya lleoedd idd ei dyfetha."

Y trosedd mawr yr oedd trigolion Jerusalem wedi gyflawni oedd, gwrthod Crist a'i roddi ef i farwolaeth. Ac o'u cosbwyd am hyn yn gyflawn a' chosb na fu ei bath erioed cyn hyn, ac ni fydd cosb mor drwm ar un ddinas mwy hyd ddiwedd y byd. Gaa i Dduw gosbi yr ludedwon mor chwerau am wrthod ei Fab, efe a gosba eto bob gwrthodwr o hono naill ai yn y byd hwn, neu yn y byd tragwyddol. Cynger rhagorol yw, "Casenwch y Mab, rhag iddo ddigto, a'ch dyfetha chw'i o'r ffordd, pan gynsaw ei lid ef ond ychydig. Gwyn eu byd pawb a gunddiriedant ynddo ef."

Birmingham.

T. EDWARDS.

PRESENOLDEB PARHAOL YR ARGLWYDD YN EI EGLWYS AR Y DDAEAR.

Yn y gair dwyfel priodolir hyn fynychaf i'r Mab a'r Yspryd Glan—yn awyddol—fel prif Oruchwytyr dros amddiffyniad y mawr ogoniant hwn. Yr arwydd weledig o hono das yr hon gyfamod oedd y Shechinah rhwng y ddau gorub ar y drugareddfa,—a hwn oedd megis attynfaen (*magnet*) o'r cryfaf yn y babell ac wedi yn yn y deml. Ond ar ei goilli yn *gygodol* o'r demi gyntaf, fel i cafwyd ef yn *syloeddol* yn yr all; fel y bu gogoniant yr all demi yn fwy na'r cyntaf. Ar ymadawlad yr anwyi Iesu a'i ddygybillion efe a roddodd iddynt yr addewid gyntaf hono, Matt. 28: 20—y byddai efe gyda'i eglwys, "bob amser hyd ddiwedd y byd." Hon oedd Brenin y Cemistaw mawr agyd i barhau yn ei rym hyd ddiwedd byd. Gellir cymeriad cyflawniad yr addewid hon mewn tair ffordd. Yn egyptodorol—trwy reddi i'r eglwys hyd ddiwedd y byd gorff cyflawn o ddeddfau, rheolau, ac ordinadau fel ei Brenin. Yn Seion yr oedd ei orsedd Ps. 2: 6,—yno mas ef i deyrnas fel ei Phem a'i Phriod hi. Eto cymerir hi am ei ymwellaad grafol iddi trwy wneud ei hun ar amserau nodedig yn amlwg fel bo ei bachos yn gofyn.—Ond mwy a gwell eto trwy wneud ei arosiad a'i breswylfod yn ei chanol hi, fel y Shechinah gynt ag oedd yn arwyddo breswylfod yn gystal a phresenoldeb ei Harglwydd yno—yr hyn rhwng gwirionedd yn sylweddol raid aros o hyd yn y wir eglwys o'i dechreuad hyd ddiwedd y byd. Ond nid oedd y diagybillion yn deall yr addewid hon yr fath a'r Harglwydd.

Ei bresenoldeb o ran ei yspryd oedd ei faddu ef—ond ei bresenoldeb personol a chorfforol oedd ar eu meddyliau hwy o hyd. Gwir nad allasai fod ganddynt eto sawr o brofiad o'r ysprydol. Yr amlygiad mwyaf o hyn y gawsant oedd ei weddnewid gyda Moses ac Elias ar y mynydd. Ychydig iddynt hwy oedd newid ei wedd na'i wisg ef ar ol ei adgyfodiad. Ond bu raid iddynt aros yn Jerusalem ddeg diwrnod o leiaf, ac wedi dydd y Pentecost cawsant eu dygw i'w adnabod ef a'i bresenoldeb yn well—nid mwyach yn "ol y cnawd"—ond yn ol yr yspryd, 2 Cor. 5: 18. Ond hynod mor gymwys oedd yr addewid at yr amser

y llanwal y tristwch mwyaf erioed eu calonau—pan welant o'r diwedd yr hyn na fynent grodu o hyd—fod yn rhaid i'w hauwyl Athraw ymadael a hwy, ac a'r byd mwyach. Ond ni waeth er hyn, gan fod ganddo eili parod at bob ciwyf bob amser. Mynai bellach iddynt wybod mai ei fwrriad cariadus ef oedd nid eu gadael hwy yn amddifed, ond sicrhau iddynt y byddai efe gyda hwy bob amser hyd ddiwedd y byd.

Ond pa ffordd yr oeddent hwy ac yr ydym ni'nau i gaelo a diegwyl ei ymddangosiad eff? Hwyrach trwy ofyn fel Moses, Ex. 33: 18.—"Dangos i mi, atolwg dy ogoniant," neu fel Esay yn bruddglwyfus yn ochain (Esa 53: 1), a gweddio am ryw arddangosiad gwledig i dano y awyryau o allu naturiol Duw mewn mellt a tharannau dychryntlyd—neu trwy ddangosiad tan o'r nefoedd i doddli mynyddoedd yn wyrthiol fel y rhedent yn afonydd tanlyd megis o'r Hoagfynyddoedd i argyhoeddi y byd—mael fel Papius, Ioan 14: 8, yn gwaeddi, Dangos i mi y Tad." Ond fe fyn yr Iesu i'nau wybod fod yr addewid hon i bawb a'u celsant—ar bob achos, a then bob goruchwyliaeth. Ain ei bresenoldeb ef y tystlodd Stephan, Act. 7: 38, "Hwn yw efe a fu yn yr eglwys yn y diffaethwch." Ac ar ddiwedd pob cyfnod nodedig rhoddid argraffiad newydd am ei ymwellaad ef, fel ar derfyniad y ddau Testament, Mal. 4: 2; Dat. 23: 20.

Ystyriai yr anwyi Iesu ei holl ganlynywyr fel un teulu trwy'r nef a'r llawr yn un—er dan amrywioed enwan, megis cymdeithas neu "gymundeb y saint," neu eglwysig, i Ioan 1: 7, Pa. 50: 6. Ond nid oes i ni fyth anghofo dilyn y ffrydian i fyny at y Ffynon. Cofnaw mai cymdeithas y Drindod yw hi—cymdeithas y Tad a "chymdeithas ei Fab ef"—a chymdeithas yr Ysbryd Glan. Yr enwan hyn a reddir i ni oll mewn un adnod a elwir yn gyffredin y "fendith apostolaidd." 2 Cor. 13: 12. Gwelwn faint sydd yn yr adnod hon ar gyfer y gymdeithas:—Cyfoeth y Mab—"graa," "anchwiliadwy olud Crist"—"Cariad"—haelfryddiad haellonus y Tad, a chymdeithas yr Yspryd Glan, i Ioan 1: 3, 7. Mae awyrlwg i ni gymeryd ar y gymdeithas hon, sef ei hundeboliaeth a'i rhagoriaeth.

1. Ei hundeboliaeth hi trwyddi draw. Gwelwn hi yn amlwg yn wyneb undeb y Mab a'r Yspryd Glan. Mae'n amlwg fod y cydagweddiad agosaf ac awyrlaf rhyngddynt hwy. Yn ol y drefn ddwyfol yr oedd yr Yspryd fel Olynwr, wrth gymeryd o eiddo y Mab i gymeryd ei lea'i awydd ef—megis i gario ei gynllun ef allan yn llawn. Eto yr un dyben oedd gan y ddau mewn golwg—yr un addewid o hyd i'r eglwys, ar yr un ffordd ysprydol yr oedd hi, ac mae hi eto i gael ei chyflawni.

Mae'r fath addewid yn rhoi i ni un o'r profion cadarnaf o briodol Dduwdod y Mab yn gystal a'r Yspryd Glan. Eglur yw nad allasai neb all na'r gwir Dduw roi y fath addewid. I na welwn fod yr un priodolddau yn cael eu priodoli i'r naill fel y llall—Hollbrenol, i fod yn mhob man a lle ar yr un walch. Hollwybodol, i adnabod pawb a'u holl wahaniaol angenion yn mhob lle bob amser. Hollalluog, i wneud a syno ag achosion pawb yn mhob man. Anghyfnawdidiol, fel y gall pawb ymddiried ei fod ef yn parhau yr un o hyd. Mal. 3: 6; Heb. 13: 8.

Rhoddid iddynt yr un enwan, a'r rhai hynny a gyd yn anghyfranogol:—Immanuel, Duw gyda ni

mewn cymdeithas—Jehovah, Dat. 1: 8; Ps. 110: 1; Heb. 1: 8; Ps. 68: 18. Felly hefyd mae Crist yn arddel yr un enw ag a roddir i Ddau yn yr Hen Destament yn yr addewid, "Wele yr ydwyf gyda chwi." Nid mi a fyddaf gyda chwi ar ryw amser dyfodol. Gwel Ioan 14: 3,—"Fel lle yr wyf fi, y byddoch chiwithau hefyd." Lle bynag y byddo ond dau neu dri—"yno yr ydwyf fi." "Cyn bod Abraham yr wyf fi." Yr un enw ag a roddodd Duw i Moses arno ei hun pan yn ei anfon i sefyll o flaen Pharaoh a holl alluoedd yr Alfft. Hefyd mae'r Yspryd a'r briodasferch i fod yn un cyn y daw y diwedd—i starad yr un iaith yn groyw, wedi rhoi heibio ei hen Shibolet hollol a seotol yn lân.

2. Rhagoriaeth cymdeithas yr Yspryd Glan; i.e., hyd yn oed ar gymdeithas bersonol a chorfforol yr Arglywydd Iesu. Mae Crist ei hun yn eynabod y rhagoriaeth hono gan daweid mai buddiol llydnt hwy oedd iddo ef fynydd ymallyt er rhol lle i'w Olynnwr enwog, Ioan 16: 7. Olynnwyd gwelidogaeth bersonol yr Iesu i wlad Canaan a'i chylehoedd; ond mae gwelidogaeth yr Yspryd i gyrnodd dros yr holl fydd. Ni allasai yr addewid, Matt. 28: 20, byth gael ei chyflawni yn llythrenol heb addewid o'r Yspryd. Nis gallasai personoleb corfforol Iesu fod mewn rhagor nâg un man ar unwaith. Mae eto lai o rwystrau ar ffordd llyddiant cenhadaeth yr Yspryd am ei bod yn fwy ysprydol a llal daearol o ran ei fflur; oblegid yr oedd y ddynoliaeth er yn mhenson Crist, yn agored i'r gwelidau naturiol o'r under a lludded. Ond "ni flina ac ni ddifffigia Duw tragwyddoldeb."

Rhagorol yw hon hefyd yn ei pharhâd. Gwyddom na pharhaodd cymdeithas bersonol a chorfforol yr Iesu ond dros amser byr, ond hon a bwr tra paro y ddaear. Mae hi i ddilyn ac arwain yr eglwys trwy anialwch y byd fel y dilynodd ac yr arweiniodd y golofn niwl a'r golofn dan, a'r ffrydlau o'r graig yn Horeb, blant Israel trwy anialwch Arabia, Phil. 1: 19. Hefyd mae parhâd yr eglwys—i.e., pob eglwys fel eglwys Crist yn dibyn yn hollol ar barhad cymdeithas yr Yspryd. Os byth yr ymddyf ag unrhyw eglwys unigol, corff marw fydd hono yn y fan; oblegid efe yw enaid a bywyd pob eglwys.

Mae'r gair a'r Yspryd mewn undeb anwahanadwy. Beth yw'r gair? Crist a dywed mai yspreda a bywyd yw. Mae hwn i redog yn ddyfroedd nothadwy dros y byd trwy bob man. Ond corsydd lleiddiog pabyddiaeth a didduwiaeth sydd hyd heddyw yn gwneud a allant i'w rwystrau a ddifetha o'r byd. Doethineb Duw oedd ei rhol hwy i fyny i halen, fel y gwnaeth ef a'r môr, rhag iddo ddrewi yr holl fydd. Felly y gelwir gwelidogaeth yr efengyl yn "welidogaeth yr Yspryd." Yn y Testament Newydd "*Paraclete*" yw pregethu yr efengyl, h. y. cyflawni yr un swydd wasanaeth a'r "*Paraclete*"—yr enw roir i'r Mab yn Ioan 12: 1. ac i'r Yspryd Glan yn Ioan 14: 16, y Diddanydd arall sydd i aros gyda yr eglwys yn dragwyddol. Mewn dwy adnodd nesaf i'w gilydd sef 1 Thea. 5: 19, 20, dangosir fod difenwi neu ddifodd Yspryd y gras yn nghyfrif Duw yr un peth a dirmygu prophwyddolaethau! Cymdeithas yr Yspryd yw Sdechlinah'teml Ddau, a lle pregethir y gair yn ei burdeb yno y mae nerth; 1 Thea. 1: 5; yno mae cymdeithas yr Yspryd. Ond os gadawna ni hwn

fel arch Duw Israel i fynydd i ddwyllaw y Phihistiaid, pabyddiaeth ac auffyddiaeth, "Ichabod" a ysgri-enir uwchlaw drysau pob sefydliad gwladol a chrefyddol yn ein gwlad!! Ond yn hytrach cym-erwn gulon a dallwn afael gref yn addewid ein Harglwydd a'n cymdeithas yr Yspryd, yr unig an at rwyddo pob cymdeithas a phuo undeb a parh- had iddo, a dlotchwne ei bod hi o fewn cyraedd pawb a'i ceisiant hi.

L. R. POWELL.

RHANAU ARWEINIOL YR ADDOLIAD.

Araeth a draddulwyd yn nghyfarfod "Undeb yr Annibynnwr Cymreig" yn Nghuerdydd, Aost 2, 1876, gan y Pwrch. H. Jones, Birkenhead.

Yn ein hymdrech i berffithio y rhan hon o'r addoliad cyhoeddus, dylem gadw dan beth mewn golwg—gosod pwysigrwydd arni, a chreu dyddor-deb ynddi. Dyna y cyntaf, Pwrstienwrydd. Os-wn fod argraff ar feddyliau llawer mawr yn ein cynulleidfaoedd nad oes sawr bwyys yn y rhanau arweiniol. Pryderant pwy a bregetha, ond nis gwaeth ganddynt pwy a weddia. Dysgwylant deatynau newyddion bob oedfa, ond boddionant i gannu yr un emynau ar yr un tonau yn barhaus. Cofiant bregethaun blynyddoedd, ond gellid darllen yr un bennod yn eu clyw o Sabboth i Sabboth, heb llydnt ei hadwaen, oblegid na thelir ganddynt y sylw lleaf i ddarllenid cyhoeddus Gair Duw. Yn wir, prin yr ystyria llawer o honnynt fod y cyfarfod yn dechreu o ddifrif, hyd nes y byddo'r darllen a'r gweddio drosodd; a chyfrifant eu hunain yn yr addoliad yn brydlawn, os yno erbyn darllen- iau y testyn; a rhyngoch chw i minau, ar amlbwl gyfarfod mawr a chymantia, bum yn ofni fod yr erthygl yna yn rhan o gredo ambell bregethwr. Profa y cwbl fod yn ein gwlad fliodd o wrandawyr yr efengyl, ac yn eu plith lu mawr o broffeswyr, sydd wedi d'od rywfodd i edrych yn fach a dibrio ar ranau arweiniol yr addoliad cyhoeddus. Dwy ffordd i symud ynaith yr argraff gyffellorau yna, a chodi y rhan hon i'r sylw a'r pwysigrwydd a deilysga.

Yn gyntaf, gosoder rhai o ddynion enwocaf yr areithfa, ar adegau mwyaf cyhoeddus yr enwad, i fynydd drwy y rhanau arweiniol. Yr oll a wnaaf ar y pen hwn ydyw crybwyll sylw neu ddau o eiddo Mr. Spurgeon. Yn ei "*Lectures to my Students*," dywed eiriau i'r perwyl a gunlyn;—"Os byth y deuwch yn bregethwr dylanwadol, rhoddech eich wyneb yn beuderfynol yn esbryn yr arferiad o alw ar rai i weddio yn gyhoeddus ar adegau pwysig, yn unig er mwyn rhoddi llydnt rywbeth i wneud. *There must be no putting up of anybody and nobody to pray, and the selection of the able men to preach.* Na, dewiser y dynion enwocaf, dwtiolaf, a galluocaf i weddio, ac os rhaid, eidd y bregeth i warth yn hytrach na'r weddio." Dyna eiriau y gwr mawr yna yn Israel, a chredwyf mai doeth fyddai i minau ar adegau mwyaf cyhoeddus yr enwad ym- ddwyn yn unol a'r cyfarwyddyd a gynwysant. Byddal yn hyny duedd gref i ugraffu ar feddyliau ein cynulleidfaoedd fod pwysigrwydd ac urddas yn perthyn i ranau arweiniol yr addoliad.

Yn ail, rhodder mwy o amser y cyfarfodydd at y rhan hon o'r gwaith. Ymddygwu yn aml fel pe ar ein goreu i wasgu y rhanau arweiniol i'r cych lleaf a ellir, er mwyn cael cyfandir mawr "yr awr

gron gyfan," neu ychwaneg, at y bregeth. Ar adegau neillduol, pan y bodau neu dri i bregethu, dylid bod yn fyr, ond yn ein haddoliadau cyfredin ar y Sabbathau, credwyf y dylai y darllen, y canu, y gweddio a'r cyfrannu, gael cymaint o amser llawn a'r bregeth. Mae'r Eglwys Sefydiedig, wrth roddi mwy o amser i'r gwasanaeth na'r bregeth, wedi cael ei chynulleidfaoedd i greu fod y gwasanaeth yn bwyseach na'r bregeth, tra na'r Ymneilldwy'r Cymruig, beth bynag, wrth roddi llawer mwy o amser i'r olaf na'r blaenaf, wedi arwain eis cynulleidfaoedd i greu fod yr olaf yn llawer pwysicach na'r blaenaf. Ond casgliad teg, gan hyn, yw y tueddai cyfartalu yr amser rhwng y ddau i argyhoeddi y bobi fod pwysigrwydd cyfartalu yn y ddau.

Ond nid pwysigrwydd yw yr unig nod i gyfeirio ato yn anherffethiad y rhanau arweinliol o'r addoliad, dylid hefyd gadw golwg ar Ddyddoddeus. Pa amser ddyddoddeus bynag y bo'n cyflawniadau, collant eu heffurthiolerwydd fel cyfryngau addoliad cynulleidfaoel, os na ddygir-hwy yn mlaen mewn dull *interesting*. Dyna yr anhawedra—cyfluno y methder sydd dellwng o urddas y gwaith, a'r bywtog-rwydd a sicrhia ddyddoddeus. Credwyf mai amrywfaeth yn unig a ddyogela hyn. Crybwyllwyd yma eisoes am amryw ddulliau o ddwyn y rhanau arweinliol yn mlaen. Pe gofynid i mi pa un o honant yw y goreu, atebwn nad yw yr un o honant y goreu. Mment oll yn dda, a rhai o honant yn well na'r lleill, ond nid oes yr un o honant y goreu. Credwyf mai y dull goreu ydyw yr un a gyfluno yr oll o honant, nid yn yr un cyfarfod, wrth gwra, ond mewn cyfarfodydd gwahanol.

Credwyf na ddylem gadw yn gaeth at unrhyw ddull, ond rhoddi yr oll yn eu tro dan dreth i wasanaeth y cysegr. Ymdengys i mi mai dyna oedd cynllun Mr. Moody. Nid marcio cwrw y rhanau arweinliol yn mlaen llaw, eithr gollwng y llong i'r môr yn ddiseremoni, yna hwythai hi yn ol fel y byddai y gwynt a'r llif yn rhedeg ar y pryd. Mewn ambell gyfarfod, i ddarlleniaid ac esboniad Gair Duw y rhoddi amlygrwydd. Mewn cyfarfod arall, ar ben y mawr y rhoddi y goron. Mewn cyfarfod arall, dwy neu dair o weddiau taerion a offrymid. Ac fel rheol, ni ddechreuai ef ar y bregeth, er gorfod ei gwasgu i gylch bychan sawn o herwydd hyn, heb lldo gael rhyw arwyddfa y rhanau arweinliol, drwy ryw ddull neu gilydd, wedi gwneud eu gwaith ar y dorf. Credwyf yn gryf y byddai yn dda i ninnau ddefnyddio mwy o'r rhyddid cyfreithlon yna a ddefnyddiwyd mor helaeth gan Mr. Moody, ac a fendithiwyd mor helaeth gan Dduw.

Ond nid oes a fydd hyn oll ond a chorff yr addoliad, meddu yr YSPRYD PRIODOL, dyna y pwnc mawr. Mae y dull mwyaf anherffethiad gyda'r yspryd priodol yn anhraethol well na'r perffethiaid hebddo. Clywais am y diweddar Mr. Binney yn gweddio yn gyhoeddus ar ddechreu darlledu pwysig, ac yn dal ati i weddio am lawr baner awr, ond er morfaith oedd y weddi, hi oedd y peth effeithiolaf yn y cyfarfod. Codai y gynulleidfa lawr megys at borth y nefoedd. Paham? Yspryd y gwediwr oedd fel dylif grymus yn tori dros ben terfynau oerion rheol ac arfer, gan lanw y lle a'r *reality* mawr ei hun.

Nid oedd ein tadau yn sawl yn nghylch dull y

rhanau arweinliol. Cadwent, fel rheol, yn gaeth i'r un dull o gyfarfod i gyfarfod, er hyn y'r oedd-ynt yn gallu gwneud eu gwaith yn rhagorol, canys llawn oeddant o ysbryd eu gwaith. Darllenent nes twymno'r gwrandawr, gweddient nes tynu'r nefoedd i lawr, a chanent ein ben emynau ar ddonau syml, nes rhoddi'r dorf ar dân. Deuent at y bobi yn syth o'r mynydd oddiwrth Dduw a'i gwynetau yn dyagleirio gan Ddwyfol ogoniant, nes gorchfygu pob peth o'a blaenau. Bu y Parch. Lewis Rees, o Llanbryn-mair, yn pregethu yn ardal Llanuwchllyn, y bregeth Ymneillduol gyntaf yn yr ardal. Pregethai mewn ty anedd, yr hwn oedd yn llawn o'r ardalyr, a phob un, yn wryw a ben-yw, a'i hogan yn ei llaw, gan weu yn brysus. Dysgwyllai y pregethwr i'r gweill lonyddu, er mwyn lldo ef ddechreu ar ei waith; ond bu yn rhaid lldo godi ar ei draed, agor y Beibl, a darllen llusaws o adnodau o hono yn nghanol gweu gwyllt: Dechreuodd weddio, ac yn nystawrwydd dechreuad y weddi, clywai awn y gweill yn parhau gyda'r hosanau. Ond yn fuan ymgolodd y gwediwr yn ei weddi, a chafodd ddyfodfa anghyffredin at Dduw. Pan y gorphenodd y weddi, gwelai fod pob llaw yn y lle yn wag, yr hogan a'r gweill wedi diagyn ar y llawr, a dagrau mawrion yn lifo dros bob grudd. Nid anhawdd oedd pregethu wedi'n, a diweddodd yr oedfa mewn lachawdwriaeth i lawer. Y mae mantell y tadau wedi d'od i lawr i ni. Hwyrach y gellir gwella ychydig ar flurf ac addurn y fantell, ond cosier, faint bynag ellir *improvis* ar y fantell, nis gallwna gyflawni eu gwaith hwy, heb i ni gael ein llawn a'r un ysbryd rhagorol a hwy. Y mae hwnw i'w gael. Tywallter ef arnom oll yn helaeth yn y cyfarfodydd hyn.—*Tyst a'r Dydd.*

Amrywiaethol.

"UNDEB CREFYDDOL" AR DROED

RHWNG Y BEDYDDWYR A'R ENWADAU CRISTIONOGOL ERAILL.

Mae yn wybuddus fod y ddwy flynedd ddiweddar wedi bod yn rhai nodedig am gyffroadau a diwygiadau ysbrydol, ac y mae yn ffaith yn hanes holl ddiwygiadau y byd, eu bod yn wastad yn foddion i ddwyn dynion i bwyso llaf ar allanolion crefydd a mwy ar y mewnol a'r ysbrydol.

Yr hyn a'm harweiniodd i gymeryd mewn llaw i yagriblo ychydig o nodiadau fel yma oedd darllen o hanesol rai mlaedd yn ol hanes un o weinidogion y Bedyddwyr yn rhoddi gwaith ei eglwys i fyny, ac yn ymadael a'r enwad. Eaw y gweinidog yw Dr. A. F. Behrends, yr hwn oedd yn weinidog ar y First Baptist Church yn Cleveland, Ohio. Y mae wedi ymadael a'r enwad, ac y mae yn amhosibl cael allan eng-raiff rhagorach o wroldeb meddwl a boneddygeiddrwydd Cristionogol nag a ddangoeswyd ganddo yn y dull y gwnaeth hyn.

Mae yr amgylchiadau rywbeth yn gyffelyb i hyn:—Mwy na biwyddyn yn ol, traddododd y Dr. Behrends bregeth alluog iawn ar natur a dull gweinyddiad ordinaadau yr eglwys, yn yr

hon y dywedodd ei fod ef yn credu mai trochi yw yr iawn os nad yr unig ddull o fedyddio, yn ol trefn y Testament Newydd, a'i fod i ragflaenu cyfranogiad o Swper yr Arglwydd. Eto yr oedd yn dal ac yn ategu y syniad fod ffydd fywiol a gwirioneddol yn yr Arglwydd Iesu yn rhoddi hawl gyfreithlon ac anwrthodadwy i'r tymundeb, yr hon hawl nis gall dewisiad cydwobodol o ddull arall o fedyddio byth ei dnystrio. Yr oedd y bregeth yn dangos ffrwyth meddwl ymchwilgar, profiad addfed, ac amhleidgarwch Cristionogol. Argraffwyd y bregeth, ac fel'i condemnwyd yn chwerv, ac mewn rhai amgylchiadau yn greulawn ac anfoneddigaidd iawn yn mhapyrau yr enwad, ac yn nghyfarfodydd yr undeb.

Fel effaith yr ymddygiad yma, arweinwyd Dr. Behrends i all ystyried ei safle, ac i roddi i'r mater ymchwilad eangach a mwy manwl, a'r canlyniad fu, fel yr amlygodd yn ei lythyr i'r eglwys a ddarllenodd iddi ar yr achlysur o'i ymddiswyddiad, cafodd ei argyhoeddi yn drwyddi fod y cymundeb caeth nid yn unig yn beth dialw am dano, ond yn beth annoeth ac anygrythyrol, anrawdol, ac mewn modd pennodol yn milwrio yn erbyn holl ysbryd yr efengyl a gorchymynion pendant Pen mawr yr eglwys.

Hefyd y mae yn gwneud pwynt arall yn ei amddiffyniad, yr hwn nas gellir ei ateb, yr hwn hefyd sydd yn gosod yr enwad mewn *dilemma*, sef nas gall y cymunwyr caeth yn gyson a'u hymarferiad gydnabod cyrff eraill o ddysgybillion Cristionogol yn eglwys o gwbl, oddiethr ar draul eu cysondeb eu hunain. Mae cydnabyddiad o honynt hwy yn eglwys, yn cynwys cydnabyddiaeth o gadernid sylweddol eu hawl i frawdoliaeth eglwys Cristionogol eraill, a'r casgliad y mae yn dyfod iddo yw hwn: os ydyw y Bedyddwyr yn cydnabod enwadau eraill yn eglwys Cristionogol o gwbl, yna nas gallant yn gyson a'r syniad yna eu cau allan o'u cymundeb: am eu bod wrth eu cydnabod yn eglwys Cristionogol, o angenrheidrwydd yn derbyn eu bedydd hwy, yn y modd ag y gweinnyddir ef ganddynt: oblegid y mae'r Annibynwyr mor selog dros fedydd ag ydynt hwythau: neu ynte y maent yn eu derbyn i'w mynweu fel Cristionogion yn eu gweddian a'u dymuniadau heb un bedydd, yr hyn nis gallant gydag un cysondeb.

Mae yn bosibl fod llawer yn y ddau enwad nad ydynt yn deall yn iawn y nodion gwahanlaethol ag sydd rhyngom. Felly dichon ein bod yn dadleu ac yn cymeryd ein bod yn anghytuno, lle yr ydym yn cytuno.

Na feddylid neb ein bod am ddadl ar y mater. Na, yn mhell ydym rhag meddwl am hyn, nac ychwaith ein bod mewn un medd am ddystrytu na bychrau unrhyw enwad. Nid ydym yn groes i'r Bedyddwyr i weinyddu yr ordinad fel y byddont yn credu, ac ar y personau y

maent yn dybio yw yr iawn wrthrychau. Yr oll ydym yn honi yw hawl i weithredu yn yr un modd ein hunain, heb gael ein distystre a'n diraddio ganddynt fel rhai cyfeillorion a beithicaldd. Yr ydym yn cydnabod eu bedydd hwy wrth dderbyn eu haelodau hwy i'n henwad ni. Paham na wneid yr un peth ganddynt hwy? Pa le y mae y dirgelwch yn gorwedd? Os ydym yn eglwys i Grist, paham na chwara ein cydnabod? Os nad ydym, paham nas ygymunir ni allan fel rhai dienwadeddig ac aflan? Mae yn ymddangos i mi ein bod yn rhwym o fod yn un o'r ddau: naill ai yn ddychweledig, neu yn annychweledig.

Mae yn ymddangos i mi fod ymddygiad Dr. Behrends a Dr. Jeffrey—dynion nad ydynt yn all i neb yn yr enwad y perthynent iddo fel meddylwyr, pregethwyr a duwinyddwyr—mae fod dynion enwog fel y rhai hyn a llawer eraill yn anghymeradwyo ac yn ymrwthod a'r anghysondeb, yn brawf fod yn rhaid tynni i lawr gasol-fur y gwahanlaeth hwn yn fuan. Hefyd, mae milloedd o aelodau y Bedyddwyr yn awyddu ac yn deisyfu am gael rhyw ffordd i agor drws yr eglwys yn ddigon eang fel y gallant gydgyuno gyda brodyr eraill yn yr Arglwydd; ac nid wyf yn gallu gweled fod heddwch a diogelwch yr enwad yn sicr hyd nes yr agorir y drws hwn. Mae fod prif ddynion yr enwad yn cymeryd y safle yma, yn dangos fod yn rhaid cael rhyw ddiwygiad yn y cyfansoddiad. Mor wahanol yw y doctoriaid hyn yn eu barnau, i'r dyn gorphwyllog hwnw a wnaeth sylw tebyg i hyn—"Fod y cwpan taenellol wedi damnio mwy na'r cwpan meddwol." Gwrieded a chywilyddied y cyffryw am y fath syniad.

Nid ydym mewn un modd yn dadleu am un enwad mawr unfurf. Nac ydym, ond yr ydym yn gefnogwr an undeb mawr, yr hyn nis gellir ei gael yn awr, tra byddo pethau yn aros fel y maent rhwng yr enwadau eraill a'r Bedyddwyr. Os oes undeb mewn enw, un ffurfiol yw, ac nis gall fod yn wahanol tra y maent yn dal cymais o afael yn y bedydd, ac yn dadleu a pherswadio aelodau o enwadau eraill nas gallant fod yn gadwedig nes y trochir hwy. Yn awr, gan fod hyn yn cael ei wneud, a hyny mewn modd llechwraidd, trwy gymeryd mantais ar anwybodaeth dynion, a hyny mewn rhai engreiffthau wedi bod yn achlysur i dafu maen tramgwydd ar eu ffordd i uno a chrefydd o gwbl: a chaw mai y CENHADWR yw organ ein henwad yn y wlad hon, yr wyf o'r farn y dylai rhywun anfon iddo ychydig o lithiau ar y mater, er goleni a chadarnhau ein dull, a sefydlu meddyllia ein haelodau a'n gwrandawyr yn yr hyn a gredid genym. Mae y dull mae y Bedyddwyr yn dysgu dyben yr ordinad yn ymddangos fel pe byddent yn credu mai dyna sydd yn angenrheidiol er cadwedigaeth dyn.

Mae dwy ochr i'r cwestiwn. Nid yw Paul

yn gosod cymaint o bwys ar yr ordinhad hon ag ar ddyagu. Mae Iesu Crist yn dangos ei bod i fod mor eang a'r pregethu a'r dyagu. Nid yw yn rhoddi cymaint o bwys ar fedydd ag ar y dyledswyddau o garu ein gilydd a maddeu i'n gilydd. Ni ddywedir yn un man, Bedyddier chwi fel y bedyldwyd fi; ond yn wastad pan y sonir am garu neu yr anogir i fadden, dywedir, "Megys y cerais i chwi," "Megys y maddeuais i chwi." A oes genym orchymyn am gael ein bedyddio fel y cafodd Crist? A ydyw ef yn esiampl i ni yn y blaenaf? Mae yn yr olaf yn sicr. Paham y collir golwg ar hyn? A ydyw y blaenaf yn fwy hanfodol er iachawdwriaeth na'r olaf? Os felly, nid yw yr olaf ond cydmarol ddibwys. Os ydynt yn gyfartal, paham y rhoddir cymaint o bwys ar un, a'r peth nesaf i ddim ar y llall? Mae Crist wrth egluro gofyniad y cyfreithiwr hwnw mewn perthynas i'r gorchymyn mawr yn y gyfraith, yn dosbarthu crefydd dyn i ddwy dyledswydd fawr. Yn 1. "Ceri yr Arglwydd dy Dduw â'th holl galon, ac â'th holl feddwl, ac â'th holl nerth." A'r ail sydd gyffelyb iddo, "Câr dy gymydog fel ti dy hun." Eto yr oedd y ddau hyn yn cynwys y deng air deddf, sef y ddeddf foesol. Yr oedd yr olaf yn gyffelyb i'r cyntaf, am ei fod yn tarddu o hono, ac yn cael rhwymau ei fodolaeth ynddo. Felly dywedaf finau am y gorchymynion i garu ac i fedyddio. Mae yr olaf yn dyfod yn ddyledswydd am ei fod yn bodoli yn y cyntaf. Felly na fydded i ni feddwl y byddwn yn gymeradwy gan yr Arglwydd wrth fod yn orseog o droes yn gorchymyn tra yn eageulnaso y llall.

Dichon esallai, mai nid anfuddiol fyddai gofyn, Pa un ai gorchymyn pendant neu un moesol yw y gorchymyn i fedyddio; pa un ai dyledswydd neu ordinhad, oruchwyliaethol neu ysbrydol; a pha un ai arwyddion neu un hanfodol; a pha un ai taenellol ynte trochydol yn ei ffurf; crediniol neu anghrediniol yn ei deiliad. Mae yn wir fod y maes yma wedi ei chwilio yn ddyfal lawer gwaith, gan y ddwy ochr, fel mai offer feddichon yw diagwyl cyfnewidiad yn marn y Bedyddwyr hyd nes gorfodir hwy gan fwyafriaf eu henwad i dderbyn goleuni; ac hyd hyn, offer son am wir undeb rhyngom.

Nid er mwyn eu hargyhoeddi hwy y dylem ysgrifenu gair; ond er mwyn goleuo a sicrhau credinwyr taenellid yn yr athrawiaeth; oblegid nid ydym heb wybod fod llawer yn ein plith heb reswm i'w roddi dros y gobaith sydd ynddynt, a thrwy hyn i fesur mawr yn camdefnyddio yr ordinhad. Gwneler pob peth er gofiant i Dduw. Gofalwn fwy am y mewnlol na'r allanol. F. TILO EVANS.

Fel yr oedd yr halen yn cael ei ddefnyddio ar yr holl aberthau dan yr hen oruchwyliaeth, felly y mae cariad i fod gyda yr holl weithredoedd o dan yr efengyl.—*Parch. S. Keane, Hebren.*

RHYFEL A HEDDWCH.

SAN JOHN EVANS, CARIBOO, GYNT MANCHESTER.

AIL RAN.

"Ni ddyegant ryfel mwysach."

O flaen ymarllwysiad ysturm, teimlir marwidd dra a thawelwch pruddaldd—dyn yn faich iddo ei hun, gan orbwysedd yr awyr—natur megys mewn llewyg. Hefyd ar ol i'r ysturm fyned heibio: wedi i gynddaredd yr elfennau gwrthgyferbyniol weithio eu hunain allan, ar ol ymgiliad y cymylan, dadorchuddiad y wybren, ac ysgafnhad yr awyrgylch, *un o'r effeithiau penaf* fydd tawelwch mawr, ond ei fod o natur wahanol i'r un ydoedd yn rhagflaenu yr ysturm, tawelwch iachus; "Gorphwysodd a llongyddodd y ddacwr;" natur wedi dadebru ar ol breuddwyd cythryblus a brawychus; yr awelon balmaidd yn chwifo, ac fel yn rhoi bywyd newydd yn mhob peth; y cor adeinlog nid yn trydar ond yn ymbynio mewn cywair llon, ac ar frig uchaf y coed; yr hedydd yn eagyn i'r uchelder fel pe i sicrhau nad oes yno mwysach berygl. Pob peth fel yn ymddangos yn teimlo yn well, yn fwy iachus a llon. Anadlir yn fwy rhydd, ymlwybrir yn fwy bywiog, gweithir yn fwy hwyntus. Rhai o effeithiau a chanlyniadau naturiol cyffroadau anian y cyfeiriwyd atynt yn barod ydyw y rhai hyn.

Pan lefarodd Daw mewn cnawd wrth fôr cynhyrfus Tiberias, "Gostega, distawa," "bu tawelwch mawr," tawelwch a ymddangosai yn fwy o'i gydmaru â'r ysturm oedd newydd fod mewn rhwyg, tawelwch natur wedi blino ymweithio, ac wedi cyrhaedd gorphwysdra yr ydoedd wedi bod yn hir ddyheu am dano—tawelwch a barai i'r rhai oedd yn sylwedyddion deimlo fel rhai newydd ddihuno o gwag blin; neu fel rhai yn breuddwydio ar ddihun, yn synu at elthasio a cyfnewidiad sydyn, a'r cyfnewidiad hwnw wedi effeithio er gwell. Nid yw pob tawelwch naturiol yn cario y dylanwad mwysaf dymunol gydag ef. Tawelwch y bedd sydd yn cynyrchu pruddder yn y meddwl wrth rodio y llanerch lle y gorwedda y rhai a hunasant, a chan siarad wrtho ei hunan, dywed:

Priddyn wyf o'r pruddaf,
Pridd i mi feddwl mai pridd a fyddaf
O'r pridd yr wyf ac i'r pridd af.

Mae tawelwch hefyd, neu ryw fath o heddwch, pan fyddo gwledydd yn nghrafangau gorthrymwr creulon na feiddiaf godi llef na dangos yr arwydd lleiaf o awydd am ymryddhau, rhag ofn dialedd. Er nad yw y cyflwr hwn yn effaith natur, mae yn effaith naturiol yn codi oddiar ansawdd pethau fel y maent, ac nid fel y *dylent* fod nac fel y byddant. Tawelwch ydyw sydd yn rhagarwyddo ysturm. Cyflwr bron mwy annioddefol na'r ysturm ei hun. Er ei hofni mae yn welliant ar y pryder a fodolaet wrth ei diagwyl, am fod gobaith mwynhad to draw tiddo. Mae yn agoriad i mewn i sefyllfa mwy

dymunol. Mae pob math o ryfel yn peri niwed beth bysag fyddo eu hamcan; maent fel cylllell y meddyg yn peri arteithiau, ac anurddo y gwrthrych fydd dani hyd yn nod dan yr amgylchiadau mwyaf ffairiol. Maent i'w condemnio, eu goddef, neu eu canmol, nid yn ol yr hyn a gyrhaeddir trwyddynt, ond yr hyn a amcenir gyrhaedd. Ar yr un pryd nid yw yr amcan daionus yn lleihau dim ar yr effeithiau dilynariol; ond o ddau ddrwg dewis y lleiaf yr ydys. Cario allan yr egwyddor, sef mai gweil angau na chaethiwed, ie, gwell angau na gwas-eidd-dra. Y mae edrych ar gnyddau meunydd yn sara dan draed y gelyn yn annioddefol bron—dim oedd yn garedadau—gorfod ffoi i amddiffynfeydd y mynyddoedd am loches—dioddef newyn a chaledi yn aberth: ond mwy aberth fyddai ymadael ag urddas dyn fel dyn, a'i ryddid cynenid. Yr oedd colli ei enedigaeith faint yn llawer mwy peth i Esau na dioddef chwant bwyd am dymor. Mewn rhyfeloedd gall y ddwy ochr fod yn ddrwg, ond byth nis gall y ddwy fod yn dda. Aeth penaduriaid llawer gwlad, mewn gwahanol oesau, i benderfynu eu cwer-yllon trwy rym arfau, yn unig er mwyn porthi balchder. Paratoi i ryfel yr un modd ag y paratoi i orcheest-gampiau. "Cyfoded y llanciau a chwarenuant ger ein bronau," meddai Abner wrth Joab; a'r canlyniad fu iddynt gyd gwympo. Sonir yn Nghronicle Brenhinoedd Israel am amser y byddai y brenhinoedd yn myned allan i ryfel, yr un modd ag y sonir am dymor rhedegfeydd ceffylau. Mewn amgylchiadau felly, nid oes modd bod un agweddiad rhinweddol yn cael ei ddadblygu, nac un amcan tellwng ei goleddu, ond fel y pren a'i ffrwyth yn ol ei rywogaeth.

Rhenir barn y byd ar y mater o ryfel a heddwch; ond fod y llifeiriant hyd yn hyn o blaid y blaenaf. Rhenir adnoddau y byd i fod yn offerynau i wasanaethu y naill a'r llall. Daw adeg pan droir yr holl ffyrddiau yr un ffordd—troi y cleddyfau yn sychau, a'r gwaywffyn yn blaturiau. Cyn dwyn y byd i newid ei arferion, rhaid o angenrheidrwydd canll barn y byd yn gyntaf. Yna daw gwyddoniaeth a chelf i ufudd ddilyn.

Tarddodd egwyddorion yn gystal a phorthiant rhyfel o'r pwll diwaselod; ac egwyddorion heddwch oddiwrth yr orsedd wen sawl. Daeth y naill i'r golwg fel y bywystfil a welodd Ioan. Diagnodd y llall fel colomen a deilen olewydd yn ei gylfin. Mae y naill ar ei lynt fel chwaon difaol yn ei effeithiau ar y byd. Daw y llall a meddygiaeth yn ei eargyl. Mae tynfa pob un i'w elfen ei hun. Tra parhae rhyfel, treitha hyd y gallo holl ymadferthion y byd i'w gynal: a'r pryd na ddygant ryfel mwyach, troir holl allu oedd meddyliol y byd i gynyrchu ac amaethu elfenau cysuron i'r byd. Ni ddiagynant i fod yn ddi-dddefnydd. Parheir i ddyagu, ond nid dyagu rhyfel fydd. Bydd y ddyagaidiaeth o

radd uwch, yn gymaint a bod yr amcanion yn uwch, a'r alwad a'r angen am gyfryngau dinystrio wedi darfod.

Ni chrewyd dim yn ofer—dim i fod yn ddi-dddefnydd. Pan dderfydd yr angen am adgyfnerthion rhyfel, cynyrchant wahanol effeithiau ar y byd mewn ystyr gymdeithasol, moesol a chrefyddol. Y cyfngau wrth hyrddio eu cynwys, yn awr sydd yn cario gyda lwy ddefnyddiau galar, ochain, a gwae; ond pan ddaw dynion gwallgof i'w dillad a'u hiawn bwyll, troir yr un defnyddiau i fod yn gyfryngau i gludo bendithion i ryw raddau yn ad daliad am y difrod, ac i ledffa gofidiau y rhai a ddi-dddefant gamlyniadau rhyfel.

Edrychir yn ol gyda braw gan yr oesau dyfodol ar wallgofrwydd yr oesau blaenorol. Amliha trigolion y byd, ond nid amliant i'r cleddyf. Cynydda moddion addyg, ond addyg i blannu ac adeiladu, a chaw adwyau a agorwyd gan beiriasau rhyfel, ac nid addyg i ddiwreiddio, tyau i lawr a dinystrio fydd. Nid astudio pa gymaint o niwed ellir gynyrchu ac achosi â chyn lleied o ddefnydd; ond faint ellir arbed ar chwys y llafurwr wrth ddarparu ar gyfer cynalieth ei deula? Faint mwy o gynalieth dyn ellir godi oddiar yr un faint o hamerch? Pa fodd i droi y corydd yn dir ffrwythlon? Beth ellir wneud o'n mynyddoedd hollaw eu gadael yn borfeydd gwylltion? Amcannu lleihau pryder yr angenus a'r gwan, sychu dagrau y weddw; attal pangfeydd yr amddifaid; agor llygaid y byd i weled mai gwell ydyw y cynyrheidd na'r dinystrydd; mai mwy o fendith i'r ddacur ydyw amliad ei thrigolion na'u hyngubo ymaith ag anadl y fagnel. Agorir ffyrdd trwy y môr a'r mynydd i'r bobl gyni-wair ac i wybodaeth amlihan. Ni bydd dim twrf a therfys o draw yn peri braw i'r ffron—neb yn methu cyagu o ofn i'r gelyn ddod ar ei warthaf—pob un dan ei winwydden a than ei ffygysbret ei hun—pawb yn *freeholders*—neb yn aethru traed eu gilydd. Gyda'r un cyflymdra ag yr amliha y trigolion, felly hefyd y cynydda moddion cynalieth. Bydd gwaed dynion yn rhedeg yn llawn mor boeth, ond gwres cariad fydd. Bydd pawb yn frodyr wrth gwrdd a'u gilydd am y tro cyntaf. Os na ddeallir iaith y tafod, bydd pob un yn deall cyfarchiad y llaw ac edrychlad y wynebpryd. Pob amddiffynfa yn cael ei throli yn amgueddfa (*museum*) i gaelu hysafiaethau rhyfel, i wirio hanes rhyfel-oedd yr oesau gynt i'r rhai a ddaw ar ol a dangos ffoledd yr hen arferion. Nid pentyrn dyl-edlion llywodraethau; ond "eu haur a'u hariam a ddygant a moliant yr Arglwydd a fynegant." Nid adeiladu tyrau o ddyled wladol; ond *plant yn talu mortgages eu rhieni*. Codir y pantiau momol; darostyngir y brynau anhygyrch; dygis y byd yn grwn heb un gwrthglawdd rhwng ei drigolion. Brithir ei feroedd a llong-

an masnachol. A ei afonydd yn gamlesydd i gyfaewid nwyddau y gwahanol hinsoddau.

Anfonir y ceryg lle mae yr aur, a'r aur lle mae'r yd a'r olew a'r gwisgoedd. Ac fel mai effeithiau rhyfel ydyw dinystriocynaliaeth dyn, bydd teyrnasiad heddwch yn cael ei nodwedd ag amlder. "Wele fi yn anfon i chwi yd, ac olew, a gwin, a diwellir chwi o hono." Bydd y cyfnewidiad mor fawr, y gwna y mynyddoedd noethlymion ddefayau melyswin, a'r brynian cribog llfeirio o laeth, a ffyrdiau megys yn tarddu yn yr anialwch, is, adnewyddir wyneb y ddaear.

Coffir mai ffirwyth buddugoliaethau yr efengyl fydd, y cyfnewidiadau hyn, wedi eu henill trwy offerynnoliaeth cleddyf yr Ysbryd, helm yr iachawdwr iaeth, tarian y ffydd, dwyfronog cyflawnder, cegidiau parotoad efengyl y tangnefedd—arfau ysbrydol teyrnas nefeodd, lledaeniad a llywyddiaid egwyddorion yr hon sydd o ang-earheidrwydd i ragflaenu y cyfnod deddwydd. Un o'r arwyddion siaraf o agosodd y dydd, fydd darostyngiad y trahau a'r balch mewn awdardod. Nid ei ddefyddianu o'i safle, ond ei attal i ddefnyddio y deyrnwialen yn achlysur i borthi ei elwiant ac aberthu ei ddeiliaid. "Brenbinoedd fydd dy dadmaethod, a brenia-cean dy famaethod; crymant i'w a'u hwynebau tua'r llawr; llyfant lwech dy draed." Denant i deimlo mai goruchwylwyr cyrifol ydynt, ac nid arglwyddi cydwybod. Daw carcharorion y cadarn yn rhydd, ac anrhaith y creulon a ddi-ane. Dryllir cadwynau, malurig carcharau, gyda datganiad yr ugdorn, "Heddwch, heddwch, i bell ac i agos." Bydd pob teyrn a llywodraethwr yn gweinyddu mewn cyflawnder. Rhed barn megys afonydd dyfroedd mewn sychder, wedi i'r ddaear ddirodd hir boethder rhyfel, a theimlir mor ddymunol a phan yn aros yn nghysgod craig fawr mewn tir blin, neu borth-ladd cyf-gudol o gyraedd cynddaredd yr ysturm.

Dyma y peth newydd a wna yr Arglwydd, sef ffordd yn yr anialwch i'r cenhedloedd allu cydgyfarfod mewn ymweiliadau cyfarchiadol, ac afonydd yn y diffaeithwch i'w lloni. Daw bwystfil y mae i beidio llarplo, y dreigiau i beidio bod yn beryglus, a chywion yr estrya er eu di-eithrwh i breswyllo tir cyfaneddol. Y cymer-ladau mwyafr annymanol i ogoneddu yr Arglwydd, i harddu lle y cysegu. Caeilir holl genhedloedd y ddaear yn eu teulu i fynydd ei sancteiddrwydd, a llawenychant yn nghyd yn ei dy gweddi, pryd y derbynir ffirwyth eu llafur, ac nid ysbail o'u dwylaw, yn offryman. Nid ffirwyth sanctaidd nac arwydd o sancteiddrwydd ydyw dadweinio y cleddyf i ladd, ac nid cyf-ryngau i rwyngwyllo mewn undeb heddwch, na chynrychydd teimladau dymunol. Byddai mor briodol dweyd fod cwerylon yn gwneud cyfeillion, ac anghydfod yn magu cariad, a dweyd fod rhyfeloedd rhwng llywod-

raethau yn tanio eu serchladau at eu gilydd. A all rhew-wynt y gauaf addfedu yr yd?

Dyma amryfubedd ag y mae llawer yn dueddol i syrthio iddo, sef priodoli effeithiau i beth na pherthyn iddo. Clywjr rhai yn cyfreithloni rhyfel yn nglyn a'r honiad fod rhyfeloedd wedi gwneud drws agored i'r efengyl, pryd nad oes mewn gwirionedd fwy o berthynas rhwng y weithred a'r canlyniadau yn yr ystyr hono, na bod yr Arglwydd yn goruwchlywodraethu i beri i gynddaredd dyn ei folianu. Offerynnau yn llaw dilaol oedd llywodraethwyr yr Iudew-ron yn oes yr apostolion pan yn erlid yr eglwys Gristionogol. Er hyny bu y gwasgariad fu ar y saint trwy yr un goruwchlywodraethiad yn achlysur lledaeniad egwyddorion yr efengyl tros y byd. Bu llawer erledigaeth ar ol hono yn achlysur cynydd ar nifer y saint trwy iddo fod yn gyffwrth i rinweddau Cristionogol y rhai a erlidid ddiagleirio yn fwy. Sathru y rhoen iddo berarogil yn rymusach. Ond pwy o herwydd hyny a all gyfreithloni erledigaeth, hyd yn nod a chanlatu fod gwaed y saint yn had i'r eglwys. Ni wnaeth pasio deddf unfurfaeth mo'r trigollion yn unfarn. Condemnir y rhai a waeddant, "Gwnawn ddwrwg fel y del daioni;" eto cawn i lawer o ddaioni darddu mewn canlyniad i weithrediad o natur wahanol.

Mae y byd i raddau yn dechreu dyhen am wawriad cyfnod heddwch. Arwydda hyn ei fod yn agosau, er y gall fod rhyfeloedd mawrion eto mewn stor. Nid ydym i gymeryd yn ganiataol pan enillo egwyddorion heddwch yr oruchaf-iaeth na fydd elfenau gwrthgyferbyniol yn bod-oli mwyach—y bydd wedi myned yn undeb cyffredinol ar egwyddorion yn gystal a dynion. Ni chymodir Tywysog tangnefedd a thywysog llywodraeth yr awyr. Ni chydfurfir egwyddorion llywodraeth y fagddu ag egwyddorion teyrnas nefeodd. Pery tywyllwch a goleuni yr un ar wahan. Bydd gwirionedd a thwyll mor amharod i roi arfau i lawr ag erioed. Y pethau sydd a gwahaniaeth hanfodol ynddynt a arosant felly. Ond effeithia y cyfnewidiad i attal y cenllif i orlifo. Gwna iddi fod yn amhosibl i'r cyffroadau annaturiol hyn gymeryd lle mwyach. Syrth y cen oddiar lygaid dynion fel y gwelant bethau yn eu lliw eu hunain. Bydd y gymdeithas ddynol wedi dod fel peiriant i weithio o dde, ac at amcanion priodol.

Mae dyn trwy y cwmp wedi dwyn melliith ar y ddaear yn lle dwyn ffirwyth toreithlog. "Drain a mieri a ddwg hi i ti," ac nis gwyddom ni nad ydyw dylanwad dyn mewn ystyr foesol mewn rhyw ddull wedi cyrhaedd y greadigaeth anifellaid. Ai tybed fod gwahanol greaduriaid yn berygl i ddyn yn ei sefyllfa gyn-tesig, fel y mae llawer o bonynt yn awr? Os cyfnewidiwyd cynrychion y ddaear er gwaeth, nid gormod ydyw dweyd nad oedd yr elyniaeth rhwng dyn a'r greadigaeth islaw iddo yn bodoli

o'r dechreuad. O herwydd pan ddarlensis effeithiau y cyfnod aydd mewn addewid, pryd na ddygant ryfel mwyach, dywed y prophwyd y "Trig y blaidd gyda'r oen, y lleopard gyda'r myn," yr arth a'r ffwch ar delerau da, y llew a'r ych yn cydbori ac nid yaglyfaethu, a'r baban yn chwerau wrth dwll yr asp heb berygl. "Bwystfil y maes fydd heddychol a thi." Addefir yn rhwydd mai ymadroddion cydmariaethol yw y rhai hyn yn yr ystyr y defnyddir hwy, a'r cysylltid y geis y prophwyd hwy. Ond fel y mae llawer rhan o'r yagrythyr, yn enwedig y rhanau prophwydoliaethol, o feddwl deublyg, nid anmhriddol ydyw edrych ar y cydmariaethau hyn yn yr ystyr uniongyrchol a benthyciol.

Nid seibiant am dymor fydd yr heddych hwn—heddwch parhaus fydd. Nid fel yr heddych y crybwyllir am dano weithiau yn yr Hen Testament; "A'r wlad a gafudd lonydd" am gynifer o flynyddoedd. Nid fel yr heddych chwitha a fu ar ddyfodiad y Gwaredwr, pan y cauwyd teml duw y rhyfel, pryd yr oedd ymerodraeth Rhufain wedi estyn ei hadenydd dros y byd adnabyddus. Nid oedd hwn i barhaus. Parotowyd meddwl y byd i ddiagwyl am dano. Yr oedd yn rhagarwyddlun o natur egwyddorion llywodraeth yr hwn a gyfeirwyd yn Dywysog tangnefedd, ac oedd a'i fynediad allan er tragwyddoldeb, ac i ymddangos yn nghyflawnder yr amser, sef yr adeg dan sylw.

Distawodd am dymor drwst rhyfelgyrchol a bloeddio i'r gâd: eto cawn i'r Iesu hysbysu ei ddiagyblion y byddai eto ryfeloedd a son am ryfeloedd, gan beri ar iddynt beidio cyffroli, nad oedd y diwedd eto, ac na ddeual oym y darostyngid y byd i lywodraeth yr efengyl; fod yn rhaid i'r pethau hyn fod; fod yr awyrgloch ffoesol heb ei phuro; fod y ddaear heb orphen bwrw allan gyflawnder ei chrombloedd o'r ufel llosgedig oedd ynddi; pethau oedd raid gymeryd lle oen-oren nesoedd newydd a daear newydd, lle yr oedd cyflawnder i gartrefu, ac i fiodau a ffrwytho, a'r ffrwyth yn heddych parhaus; pryd y byddai y môr cynhyrfus wedi gorphen bwrw allan ewyn, yr amhuredd wedi darfod, dim angen am ddygu rhyfel mwyach, na thuedd ato; heddwch bellach yn ddiysbydd fel yr afon, a chyflawnder yn chwyddo ei donau fel y môr. Nid cau teml yreilun am dymor, ond chwala yr adeilad. Nid cymeryd seibiant i adenill oerth; ond newid y gwaith ac all *forgio* yr arfau.

YMDYDDANION RHWNG DYSGYBL AC ATHRAW.

(Parhad o'r Rhifyn am Mehefin.)

Dysgybl.—Yr ydym wedi cael boddlonrwydd, nad yw ymadodau y cyfeiriasoch atynt yn profi y modd y mae dyn yn dyfod yn bechadur, ac wedi dechreu yr ymddiddankia rhyngom a chwi, yr ydym wedi cael goleuni a ystyriwn yn werthfawr ar y rhanau a nodwyd o'r yagryth-

yrau, o herwydd ystyriem fod tuedd yn yr athrawiaeth a nodwyd, i dafu y drygau at ddrws ein *Duw da* yr hwn aydd wedi amlygu yn ei air y casineb mwyaf yn eu herbyn, ac hefyd wedi amlygu tosturi mor fawr at y pechadur hunan ddinystrïol, fel yr anfonodd ei anig anedig Fab i'r byd i fyw a marw yn ei le, er dangos ei gyflawnder yn ei achubiaeth, a hefyd er effeithio ar y troseddwr, i'w ddwyn i deimlo ei sefyllfa golledig, i'w ddwyn i'w gara a'i ganmol &c., &c. "O gariad, O gariad, anfeidrôl ei faint!" O athrawiaeth feneddigedig. "Diolech iddo, diolech iddo, byth am gosio llwch y llawr." O pa fodd yr ydym yn gallu dal y fath amlygiad o gariad, heb ei ganmol ddydd a nos am ei *fawr* drugaredig.

Athraw.—Mae yn dda lawn genyf eich bod wedi cael boddlonrwydd yn eglurhad yr adnodau; ond mae yn well genyf fili o weithiau, eich gwled yn teimlo yr athrawiaethau gwerthfawr yn effeithio ar eich meddwl, ac yn dryllio eich teimladau, o herwydd mae llawer o bebl ieuainc yn chwilio yr yagrythyrau fel cyfeithwyr yn chwilio y gyfraith, er mwyn dadlu â'r athraw yn yr Ysgol Sabbathol, neu er cael euw o fod yn ddynion deallus, heb ystyried dybenion mawrion yr yagrythyrau, sef cael dyn colledig at y Gwaredwr mawr, yr hwn aydd yn dweyd "Trowch eich wynebau ataf fi holl gyras'r ddaear, fel y'ch achuber." Yr oeddwn yn disgwyl wrth eich gwrandio, eich gwled yn llawn fel yr bydd, ac yn dilyn esiamplau yr hen Gymry fwyddau, ya ol, ya eu diwygiadau gwerthfawr; ac yr ydych wedi effeithio arnaf ffein fel mae arnaf ehwant dweyd fel hwnw gynt yn Nghymru, yr hwn pan y dywedodd brawd wrtho ei fod wedi gwneud llyfr gwerth *chwe cheniog* i brofi y modd y daeth pechod i'r byd, a atebodd, "Gwell i chwi wneud llyfr gwerth swllt, ar y modd gorau i gael pechod o'r byd." Ni fyawn er dim eich digalonni wrth ddweyd hyn, ac mae yn dda genyf welod eich hyspyd cyas wrth son am athrawiaeth felus trefn gyas; ond mae yn rhaid i mi ddweyd fod gwirioneddau eglur y Beibl yn fwy gwerthfawr i enaid tylawd pechadur colledig na'r pethau athronyddol, ac mae profiad personol o'r hyfrydwch a'r mwynhad syml yn ngwaith yr Anglwydd, i'r enaid profiadol, tu hwnt i'r hyn a fedr dyn amlygu. A diau mai hyn ydyw meddwl yr apostol pan yn dweyd, "Ni welodd llygad ac ni chlywodd elust, ac ni ddaeth i galon dyn y pethau a ddarparodd Duw i'r rhai a'i carant ef." Mae yr adnod gaslynol ya dangos y meddwl—"Eithr Duw a'u heglurodd i mi drwy ei Yspryd," &c. Nis gall y dyn duwiol ddweyd ei brofiad yn llawn. Ymdrechodd Dafydd, ond methodd bob tro. "Rhodaist lawenydd yn fy nghalen yn fwy na'r amser yr amlhaedd eu hyd a'u gwin lwynt." "Gwell i mi gyfraith dy enau na miloedd o aur ac arian." Maddog-

weh i mi am adael y pwnc; gosodaf y bai ar-
noch chwi, o herwydd y chwi a ddechreuodd
ymddiddan am bethau profiadol crefydd, a
ehollais fy hun yn ddiarwybod.

D.—Er i mi adael y pwnc a myned yn afreol-
aidd, yn ngwres fy nheulmadau, cefais gysur
mawr wrth ymddiddan, fel yr wyf yn ystyried
fy hun ar dir newydd, yn fy ngolygiadau ac
yn fy mhrofiad hefyd. Mae chwant arnaf fyned
yn mlaen yn fy ymchwiladau, os nad ydych
wedi blino arnaf. Dywedai y Parch. W. H. ei
fod ef wedi bod yn dywyll ar y pwnc hwn drwy
ei oes, nes iddo ddarllen gweithiau *phrenologists*,
megys Dr. Comb ac eraill, a bod yr athroniaeth
ddiweddaraſ yn rhoddi goleu eglur ar y pwnc.
Dywedai hefyd fod amryw o awduron galluog
yn golygu fod Duw wedi cynysgaeddu dyn â
gallu i genhedlu ei ryw, fel creadur arall.
Deallant y geiriau hyny yn llythyrenol, "Jacob
a genhedlodd y deuddog patriarch;" golygant
enaid gystal a chorff; byddaf ddolchgar, os
nad oes genych wrthwynebiad i ddyfod gyda
mi i edrych yr athroniaeth sydd yn *uchel iawn*
yn agolwg rhai pregethwyr.

A. Yr wyf bron ag ofni am danoch wrth eich
elywed yn arferyd geiriau mawrion, megys
phrenology, ac *athroniaeth* &c. Ofnwyf nad yd-
ych yn deall meddwl y geiriau mawrion yna,
heb son am y gyfundraeth, neu yn hytrach y
cyfundraethau a olygir wrth eu harferyd. Cyn
dweyd dim wrthyech am y golygiadau hyn, yr
wyf am alw i'ch cof yr hyn a ddywedasoeh yn
noehreu yr ymddiddanion, sef eich bod yn
"pwyso y cyfan yn nghlorian y gair dwyfol."
Os na byddwch yn ofalus, byddwch yn gwneud
eich hun yr hyn a gondemniwch yn yr hen
awduron, beth bynag am *phrenology*. Cofiwch
nad oes genych chwi, na neb arall, hawl i
ddweyd dim sydd yn groes i'r hyn sydd wedi
ei ddatguddio yn y Beibl. Mae yn ofid genyf
glywed dynion yn dweyd pethau hollol groes i
wirioneddau eglur y Beibl. Dymunaf arnoeh
am fod yn ofalus wrth arferyd adnodaau, na
byddwch yn eu harferyd er caisto profi yr hyn
na fwrriadodd yr Yspryd Glan iddynt wneyd.

D.—Ni feddyliais fod un niwed yn y pethau
y cyfeiriais atynt. Ond mae yn rhaid i mi gyf-
addef fy mod wedi bod yn chwilio y Beibl, er
caisto cadarnhan rhyw bwnc, a byddai yn
amheus iawn a fyddai un adnod yn y Beibl yn
ei brofi o gwbl, a bum yn codi adnodaau, ac yn
eu harferyd, ac er fy syndod wrth eu darllen yn
eu cysylltiadau, gwelwn yn eglur eu bod yn lle
hod gyda mi, yn hollol yn fy erbyn. Yr wyf
yn benderfynol o fod yn fwy gofalus ac yn fwy
gonest.

A.—Wedi eich gosod ar eich gwylladwriaeth,
ac wedi cael yr addewid genych y byddwch
ofalus, yr wyf er hoddioni eich cyweirnwrydd
yn dyfod gyd a chwi am ychydig i edrych yr
athroniaeth newydd *phrenology*, ac yr wyf yn

meddwl dangos i chwi cyn ei gadael, ei bod yn
groes i'r Beibl ac yn groes i *reason*, ac yn groes
iddi ei hun. Dyfynwn yma ychydig o'r llyfr a
elwir *Moral Philosophy* gan Dr. Comb. Mae
yn ymosod ynddo ar gydmariaeth o eiddo Dr.
Wardlaw, er dangos fod dyn wedi myned yn
llygredig drwy pechod. Wele y gydmariaeth yn
ei iaith ef ei hun. "*The main spring is broken ;*
and an antagonistic power works all the parts of
the mechanism." Dywed Comb, "Where then
I ask do we in contemplating the organs, find
the evidence of the main spring being broken ?
Where do we find the antagonistic power which
works all the mechanism contrary to the origi-
nal design? Has it an organ? I cannot an-
swer these questions. I am unable to dis-
cover either the broken main spring, or an or-
gan for the antagonistic power." Druan o
hono, nid rhyfedd iddo fethu gweled pechod
wrth edrych ar rannau y corff. Nid oedd ganddo
ddim am yr *enaid*, a phe buasai yn gweled en-
aid, buasai yr un anhawsdra yn ei gyfarfod, ag
a'i cyfarfu gyd a'r corff—o herwydd nid rhan
o'r corff nac o'r enaid ydyw pechod—*functional*
nid *organic* ydyw. Gwaith y meddwl, neu y
meddwl a'r corff yn nghyd ydyw pechod. Pe
buasai yn rhan o'r cyfansoddiad, ni buasai dyn
yn gyfrifol am bechu, ac felly gwelwn fod rhai
phrenologists yn ceisio taffu yr aflywydd o bech-
ed at ddwrws y nefoedd, yr hyn sydd groes i
reswm ac yn wadiad eglur o wirioneddau Gair
Duw. Sonir yn wir yn y Beibl am ymwelad ag
anwiredd y tadau ar y plant—yr hon athraw-
iaeth sydd yn cyfrifi i raddau am droeglywyddiad
rhyw duedd pechadurus, megys lladrdd &c., o'r
naill genhedlaeth i'r llall mewn ambell deula
—ond y pechadur ac nid Duw sydd i'w feto am
hyn.

J. D., *Spring Green, Wis.*

"GWNEUTHURIAD CYDWYBOD."

Nid yn aml mewn oes gyfan, y cawn ni engraffit
o berson yn cymeryd arno y drafferth i gyhoeddi i'r
byd, trwy y waed y golygiadau dirmygedig o isel
y mae efe wedi goleddu ynghylch y briodoladd
graddiol hono sydd yn dal cydberthynas a gofyn-
ion llywodraeth foisol Duw;—am egwyddorion
yn gyffredinol; ac hefyd am y meddyliwyr gallu-
ocaf a addurnodd heulrawd y byd llaithaidd er-
ioed, ag a wellir yn y llythiau sydd dan arholiad.
(Ein hegasawd dros ei gyfenwi yn berson ydyw
y ffaith, nad yw ef eto wedi profi ei bwnc, pan
wnelo efe hyny byddwn gyda'r blaenaf yn foddion
i'w gydnabod effel peth mewn natur—a *thing in*
nature—yn wrthwynebol i berson.)

Gwedi dloeg ei ddamcaniaeth ef o'i gwlad allan-
ol, mae yn cynwys y golygiad noeth, nad oes fath
hanfod a llywodraeth foisol, yn ystyr gyffredin y
geiriau, yn bodoli o gwbl! Yn hytrach, yn ei elir-
iau ei hun;—"plant tyngedfen, neu greuaduriaid
amgylchiadau ac addysgiadau ydyw pawb oll."
O ganlyniad, nid oes angen am briodoldd yn y
meddwl i ddal perthynas a negyddiaeth,—dim.
Mae ei olygiadau ef ar Gydwybod yn dwyn i'u cof

yr hyn y mae Shakespeare yn roddi yn agosau an o'r cymeriadau duaf ag a allai ei ddychymyg ddi-gymbar ef greu;—"It fills one full of obstacles, *** it beggars any man that keeps it; it is turned out of all towns and cities for a dangerous thing; and every man that means to live well, endeavors to trust himself and live without it."

Nid oes achlysur i ni fanylu yma; wedi tynnu y gorchudd yn ol, fu wel pob meddwl iachus, fod y fath ddamcaniaeth yn gyfeillio: una, a dilynietiol i'r eithaf, o'r crëidd i'r amgylchedd. Mae gwladod o lywodraeth foesol, yn cynwys gwladod o wrthryfel—pechod—"lle nad oes deddf, nid oes gam-wedd." Felly, nad oes angen am drefn yr Luch-awdriaeth; na Chyfyngwr, na gweinidogaeth yr Yspryd: yn fyr, nid yw y gyfuadraeth Griet'nogol ddim amgen na baldordd ofergoelwyr. Trwy hyn, mae yr *idea* am Dduw Personol yn cael ei halltudio, nid i dirlogaeth yr *unknowable*, ond i dirlogaeth yr *afreidiol*.

Byddai yn briodol i ni ofyn, trwy ba agoriadau, neu fyncodlatau rhesymegol y mae y gwr hwn wedi cyrrhaedd ei ddygyddiaeth anroesawgar? Yr unig gyfryngau y mae ef yn gydaabod, ydynt y byd materaidd, a phrofiad y pum synwyr;—fel y maent yn cael ei galw.

Y syniad mwyaf caredig a allwn ni letya am y gwr hwn ydyw, ei fod ef wedi cymeryd arno ei hun orchwyl sydd yn hollol uwchlau ei amgyffredion; ac y gwneiai efe garedigrwydd mawr a'i hunan, a unwy fyth ag eraill, pe gwneiai efe drefnlio cymaint a phum mlynedd o amser i argyhoeddi ei hun, nad yw ef wedi cael ei alw i drafod pwnc nad yw yn ddeall!

Cawn ef yn chwarae ei amrywiaethau ar y term athroniaeth, a'i gysylltadau, mor hwyliwys ag y chwery yr hogyn a'i degarau; pan y mae ef yn rhoddi amlygiad sier i ni, nad oes ganddo *idea* arbenig am ystyr briodol y gair. Pe na byddai y meddwl yn gynnwysedig o lawer mwy, nag y mae ef, yn rhoddi coel iddo am dano, ni fuasai neb erioed wedi dych'mygu am y fath beth ag athroniaeth, fel y gwnawn ddarbrofi cyn hir. Am y presenol yr ydym yn foddion caniatáu ei fod ef wedi edrych i mewn i'w ymwybyddiaeth fater-aid (!) ei hun, a'i fod wedi methu gweled dim yno, ond yr hyn ag oedd wedi cael ei argraffu yno trwy y pum synwyr:—os bydd yr ystyriaeth o ryw fudd iddo ef.

Ond, y mae yn debyg na wna efe honi ei fod wedi cael *proftud*, o brofiad ueb, *ond ei eiddo ei hun*. Yn awr, yn gymaint a'i fod ef yn gwadu pob hanfod, neu elfen *a priori* i'r meddwl; mae genym ni aydd yr ochr arall hawl i ofyn, pa awdardod sydd ganddo ef i neidio oddiwrth *ffaith neillduol ei broftud ei hun*; i ffurfiu *gosodiad cyffredinol am broftudau pob person arall*: ein gosod ni sydd yn gwrth-dystio yn yr un dosparth ag ef ei hun? Mae yn debyg na ddarfuo iddo ef erioed holl ei hun yn nghylet cyfreithlonrwydd gwneud *induction* o'r fath. Eto, y mae efe yn lleshau ei hun, a hyny, a llawer rhagor yn ddarwybod iddo ei hun! Mae y *process of induction* yn gyfreithlon, ac o fudd anrhethol i'r efrdydd lle y mae yn gynhwysladol; ond y mae yn rhaid cael egwyddor anmhygedig o dano; amod nas gall y *proftud synmyriaethol roddi*,—heb hyn ni fydd yr *induction* cangaf ddim amgen na thyb.

Pe gwneiai efe grugio ffeithiau ei brofiad ar en gilydd cyfweh a Chaergwydion, ni fyddai ganddo ef ddim ond ffeithiau wedi'r cyfan. Ni fyddai hyny yn cyfansoddi un agosrwydd at athroniaeth. Nid yw trosi un ffaith, neu ffeithiau, dan geall rhyw ffaith arall fwy cyffredinol chwalth, yn cyfansoddi athroniaeth, hyd y nod pe byddai yn un, nen yr oll o "dodeddau Kuper." Mae y rhai hyn yn gofyn, ac yn caniatáu deongliad gymaint a ffeithiau eraill. Pan y mae efe yn llamu o'r *neillduol i'r cyffredinol*; mae yn myned yn hollol groes i'w ddamcaniaeth ei hun; ac felly yn ei dymchwel. Mae efe mewn llawer o fanau trwy ei waith yn rhagdybied, ac yn cydnabod yn effeithiol yr hyn y mae efe yn llafurio i wrthbrofi, fel elfen hanfodol yn ffurfiad y gwrthbrawf y mae yn gelsio ddefnyddio!

Yn awr, gadawn iddo ef wirio drosto ei hun y cwynlon ydym ni yn ddwyn yn ei erbyn. "Yn gymaint a bod athroniaeth y meddwl dynol, yn ofynol i gael ei deall cyn y ceir lawr wybodaeth am gyfansoddiad y meddwl; yr hon athrawiaeth sydd yn dal perthynas agos a gwneuthuriad cydwytod." Mae pedwar neu bump o osodiadau yn cael eu cydnabod yn y frawddeg ddyfynwyd, ag sydd yn lawlio ein sylw. Yn 1. Y meddwl dynol. Yn 2. Athroniaeth y meddwl hwnnw. Yn 3. Yr angenrheidrwydd am ddeall yr athroniaeth hono:—er cael lawr wybodaeth am gyfansoddiad y meddwl i meddwl ei hun; yna, cawn gyfeiriad at ryw "athrawiaeth sydd yn dal perthynas a gwneuthuriad cydwytod!" Mae y gosodiadau a nodwyd yn rhagdybied, ac yn cynrychioli prwywr (*agent*) sydd yn meddu yr amodau angenrheidiol er cyflawni y gwaith y cyfeiria ato, bid siwr. Na thwyllwr chiwi; 'does dim o'r fath! Beth ynto ydyw yr hyn y mae efe yn gyfenwi yn foddwl dynol? Ei ateb ydyw, "fod gorsaf meddwl y baban fal y gwyn-*le* (*blank*) neu len o bapur gwyn, heb an iaith, na ohydwybod, na meddwl egwyddorol." Mae yr "orsaf" yn *feddwl*, ac hefyd yn negyddiad o *feddwl* yr un eiliad! Yn ol ei ddefniddiad ef nid yw y meddwl yn feddianol ar unrhyw aniad (*quality*) neu briodoledd beth bynag—nis gellir dybaeru unrhyw beth am dano, namyn ei wagder hollol, ac felly mae yn gyfartal i ddim, (*nothing*) neu "*blank*." Yna gwlenn fod y meddwl dynol, a "*blank*" yn caniatáu i ni eu defnyddio fel *convertible terms*. Gwnawn adysgrifio y frawddeg uchod eto, gan osod y term hwn ynddi:—Yn 1. Y "*blank*" dynol. Yn 2. Athroniaeth y "*blank*" hwn. Yn 3. Yr angenrheidrwydd am ddeall athroniaeth y "*blank*";—ac yna, yn ddiau y byddwn yn debyg o gael yr "athrawiaeth sydd yn dal perthynas agos a gwneuthuriad cydwytod," pan fyddo'r "*blank*," wedi llwyddo yn yr ymdrech "ofynol," sef "deall" ei "athroniaeth" ei hun!

Yr ydym yn meddwl nad oes galwad neillduol arnom i sylwi yma; nas gallwn ddisgrwyl amgen na gwagder "athroniaeth," i ddyflio o athroniaeth (f) mor wag. "Ie, ie," medd rhywun, "at faban yr oedd ef yn cyfeirio; ac nid at "ddeall athronyddol."

Nid yw hyny yn cyfnewid y diffyg; pe lluosogid gwag-nodau wrth eu gilydd yn ddiddyr, ni fyddai y cynrych ddim amgen na gwag-nodau. Mae hanfodion yr athronydd *in embryo* yn y plentyn. Nid yw y meddwl dynol dadhuddedig yn ol ei ddamcaniaeth ef, ddim amgen na swm o'r hyn a

ellw efe yn "feddylddrychau," neu "ddelwedd-an" o'r pethau sydd yn cyfarch y pum synwyr o'r byd materol, neu allanol. Y byd allanol ydyw y prwywr sydd yn argraffu, a'r "blank" ydyw y cyfrwng goddefol i dderbyn.

Mewn cyfeirid at hyn y mae ef yn cefnysgrifio deffnïad Perkins fel y canlyn:—"Meddylddrych yw yr arlun adgofiedig (pa un ai y "blank," neu y byd allanol yw y prwywr sydd yn "*adgofio*!" neu argraff a dderbynia y meddwl oddiwrth wrthddrychau allanol, pa rai sydd a'r ansawdd neu'r gallu yaddynt ea hunain i weithredu arnodd yn fewnol." "Ac" medd ef ei hun, "hon yw y dyb swyaf rheymol" (yn awr gwelwn fod y *pum synwyr*—yr unig gyfryngau yn y *postulate* sylfaenol, yn methu boddolol y gwr hwn, mae yn gorfod angbofo ei "athroniaeth," ac apelio at lys uwch!) "mwyaf cydweddol ag athroniaeth gywir." Pan y mae ef yn son am y "rheymol," mae yn benthyca bathodyn o deyrnas arall. Nid yw y *currency* dogus y mae ef yn awyddus trwy ei waith hyd yma i ddarbwyllio y bobl i gymeryd yn dal un berthynas gydrywiol a'r bathodyn hwn. Yn gymaint ag nad yw y meddwl ddim amgen na "blank" hollol, byddai yn ddyddorol i ni gael ar ddeall, pwy, neu beth, ydyw y brwyneth (*agency*) sydd yn darllen y "meddylddrychau," neu'r "argraffadau" sydd ar y "blank" o'r tu fewn. Pan y mae ef yn dyhaeru fod yr "argraffadau yn ffurfio rhan bwysig o'r *humaniaeth*,"—could yw y fath addeffiad, o leiaf, yn cynwys, neu yn rhagdybied y gwahanlaeth sydd rhwng yr *human*, a'r *nid human*;—rhwyg y *self* a'r *not-self*? A ydyw y *blank* yn allaug i wneud y doeparthlad hwn? Eto, yn gymaint ag nad oes ddim ond "delweddau" yn cael eu hargraffu o'r tu fewn, pa awdurdod sydd ganddo ef, oddiar y safle y mae wedi gymeryd, i ddyhaeru mai "delweddau" o fydd "allanol" ydynt? Pa fodd y mae ef yn gwybod fod "byd allanol" o gwbl? Nid yw ei "broffad" synwriaethol, yn ol ei dystiolaeth ei hun yn rhoddi ddim ond "delweddau;" pa hawl sydd ganddo ef i roddi elfenau yn y cyngload, nag sydd ganddo hawl yn ei gynseillau!

Gibson.

T. EVANS.

(I'w barhau.)

HEN GYFREITHIAU PRIODASOL CANADA.

Yr anfarwol Ficer o Wakefield a ddywed:—"Fy nhyb i bob ameer ydoedd fod y dyn gonest, yr hwn a briododd ac a ddygodd i fyny deulu mawr, wedi gwneud mwy gwasanaeth na'r hwn a barhaodd yn wr sengl ac a siaradodd yn unig am boblogaeth. Trwy gymelliaid y dyb hon, nid oeddwn ond prin wedi derbyn fy urddau cyn y dechreuais foddwl o ddiffir am briodi, a dewisais fy ngwraig, fel y dewisodd hitheu ei gown briodasol, nid am ei harwychedd allanol, ond am deithi a wisgent yn dda."

Louis XIV., yr hwn trwy ei ddyddordeb dwfn yn mhoblogiaid a llwyddiant Canada a enillodd iddo ei hun y teitl "Tad Ffrainc Newydd," ydoedd hefyd o'r un farn, ac y mae ei drefniant poliweiliadol ef wedi effeithio sefydliad arferion yn mhlith pobl Ffrengig Canada, y rhai, er fod cyfartaledd eu marwolaethau yn dra mawr, sydd wedi gwneud eu cynydd mewn rhifedl yn

rhwyddod, yn enwedig wrth eu cydmaru yn hyny gyda'r un hiliogaeth sydd yn para i breawyllo yn Ffrainc, y rhai ar rai gweithiau ydynt wedi gorfod cofnodi lleihad yn lle cynydd yn eurbifedi. Tua'r flwyddyn 1665 brawychwyd y brenin gan fynediad y fath longiwythi o ymfudwyr i Canada, a chymerodd y golygiad mai nid doeth oedd diboblogi Ffrainc er mwyn pobllogi Canada. Eisieu dynion i'w fyddinoedd a'i lyagesau oedd arno ef, ac felly yr oedd am i'r drefedigaeth ymddibynau am gynydd oddimewn iddi ei hun. Bu y cynlluniau a gymerodd er cyraedd yr amcan hwn mor effeithiol fel y gall fod yn ddyddorol i'w hadolygu ar yr adeg bresenol, pan y mae gwledydd newyddion yn llefain am ymfudwyr, a hen wledydd fuont ychydig yn ol yn awyddus am gael gwared ar ormodedd eu pobllogaeth, yn awr yn deffio i'r flaith nad oes ganddynt ddim dynion da i'w hebgor, ac yn gosod attafeydd ar ffordd ymfudlaeth. Ar y cyntaf yr oedd wedi anfon allan ddynion yn futeleodd mewn trafndi-longau, gan oed rhwymau ar bob llong i gymeryd rhyw nifer bennodol. Cymerwyd gofal mawr yn awislad y dynion, a chyffrowyd cryn anffoddolrwydd yn y drefedigaeth unwaith pan trwy ryw ddiolafwch yr anfonwyd gwyr yno o Rochelle, nythle cryf hereticielaeth. Dywedid "fod y Normanid, y Percherons a gweithwyr o'r ffordd hono yn fwy utudd a diwyd, a llawer mwy dwriol, ac yn had da." Pan gythryblwyd y brenin o herwydd lluosogrwydd yr ymfudiaeth, perawadiwyd milwyr y catrodau a ddadfyddiaid yn Canada i aros yno, a rhoddwyd i'r cadfaeaur LaMotte bymtheg cant o syltau Ffrengig (*liores*) am briodi a chydynio i aros yn y wlad; rhoddwyd chwe mil o syltau i swyddogion eraill am ddilyn ei eiampl ef, a neillidwyd deuddeg mil er anogaeth i'r milwyr. Rhoddid deryn o dir a chan swllt, neu haner cant o syltau a darpariadau am flwyddyn, i bob milwr a gydayniai i aros. "Cynygid gwobrau hefyd am blant. Darfu i'r Brenin, mewn Cyngor, sefydlu deddf, 'fod holl drigolion y cyfryw wlad, sef Canada, yn y dyfodol, y rhai fydd ganddynt blant byw i'r oifer o ddeg, wedi eu geni mewn priodas gyfreithlon, heb eu bod yn offeiriad, mynachod na lleianod, i gael eu talu allan o'r arian a enbyn y Breain i'r wlad hono flwydd-dal o dri chant o syltau Ffrengig, ac i'r rhai y bydd ganddynt ddeuddeg o blant, flwydd-dal o bedwar cant o syltau.' Yr oedd hyn yn agored i bawb. Yr oedd Colbert cyn hyny wedi cynyg gwobr a fwriedid i'r do-barth uwch, o ddeuddeg cant o syltau i'r rhai fyddai ganddynt bymtheg o blant, ac wyth cant i'r rhai fyddai ganddynt ddeg."

Gan fod nifer sawr o'r sefydlwyr a'r rhan fwyaf o'r milwyr yn ddynion dibriod, ymgymrodd y Llywodraeth Ffrengig yn garedig i ddyfod a gwragedd iddynt yn llongeldiau, dethollad arbenig o dda yn cael eu danfon yn *flrat*.

class i'r swyddogion. Cymerodd y lleianod y gorchwyl hwn o ddarparu gwagedd mewn llaw, ac ymddengys eu bod wedi cael amser caled o honi, yn fwy arbenig felly ar fwrdd y llongau. Pan gyrhaeddai y llongau, ymofynai y milwyr am wragedd gan y "gyfarwyddwraig," a'r rhai ddeuent gyntaf gaent eu dewis, a chan y tybir i'r lleianod duwiol ddethol y merched hyn yn fwy am eu cymwysderau cartrefol nag am wedd ddeniadol, dichon mai prin y boddlonid yr ymofynwyr, er fod haerodd cynygiedig y llywodraeth yn cynorthwyo i orchfygu yr anffoddlonrwydd. Rhoddid gwobrau i bob dynleuanc a ymbriodai cyn bod yn ngain oed, ac i bob merch elai yn wraig cyn un-ar-bymtheg.

Yn mhellach, gwnaed deddf fod pob tad fyddai a chanddo feibion heb briodi yn ngain oed, neu farched dibriod yn ddennaw oed, heb fod rhyw reawm digonol dros hyny, i gael eu dirwyo, a gorfodid hwy bob ohwe mis i fyned o flaen yr awdurdodau i ddangos rheawm pahan na ddylid gosod dirwy arnynt. Ar gyrrhaeddiad pob llongiwyth o wyrion, rhoddid gorchymyn caeth fod pob dyn seagi i ymbriodi cyn pen pythefnos ar ol y dadlwythiad, ac yn ystod y ddwy wythnos hyn byddai yr offeiriad a llo'n'd ei ddwyllaw i wneud, a gwelid weithiau ddwsin neu rgor o bârau dedwydd yn sefyll yn rhenc ddwl o flaen yr allor, oll yn addunedu yn yr un anadi, yn y Ffrancaeg, "Yr wyf yn dy gymeryd di, Maria Louisa," neu, "Yr wyf yn dy gymeryd di, Joseph," ac ni byddai y cwlwm fyfyr yn llai diogel am ei fod wedi cael ei wneud fel hyn yn y cyfanswm. Y dynion a gyflawnent y pechod o fod yn hen lanciau, er yr holl ymdrechion hyn a llawer eraill ar eu rhan, a erlidid yn chwero. Ni chaniateid iddynt hela, pysgota, marchnata gyda'r Indiaid, na myned i'r coed ar unrhyw achos; ymddifedid hwy o bob anrhydedd, ac awgrymwyd y dylid gosod rhyw warthnod allanol arnynt, fel y gwybyddai pawb ysgelerder eu pechod.

Nid deddfau meirwon ar lyfrau y gyfraith oedd y rheolau hyn chwalth, ond grymusid hwy yn ddiosturi, a chofnodir llawer o ddygwyddiadau, chwethingar i ni. Priodwyd un wraig weddw cyn claddu ei diweddar wr; gwr seagi o'r enw Francois Lenoir, yn byw yn Saehine, a wysiwyd o flaen y barnwr o herwydd iddo farchnata gyda'r Indiaid yn ei dy ei hun. Cyfiesodd y bai, ond addawodd briodi cyn pen tair wythnos ar ol glaniad y llongiwyth nesaf o Ffrainc, ac yn y diffyg o hyny y talai 150 o syltiau i'r eglwys yn Montreal, a swm cyffelyb i'r ysbtyty. Ei haelloni a gafodd yr effaith o enill caniatad iddo i barhau y fasnach yn ei dy ei hun, ond ni chaniateid iddo fyned i'r coed, a chofnodir yn ddirifol iddo yn y flwyddyn ganlynol, 1871, briodi a Mary Magdeline Charbonniere o Paris.

Mae effaith dda y cyfreithiau hyn yn y mater

o boblogaeth yn amlwg iawn, ac y mae yn gwestiwn ai nid oes ynddynt hedyn mysfyrdol dirifol. Efallai i lywodraeth y Monarch mawr gamu ychydig dros y llinell, ond y mae eto yn gwestiwn gwerth ei ofyn pa un a oes ynta nid oes yn bosibl sefydlu gosodiadau cyfreithiol neu gymdeithasol er gosod nid yn unig anghymeradwyaeth eithr beichiau gwirioneddol ar wyr-yddod, ac fel trwy ddosbarthu y gost o fyw yn fwy cyfartal, y gwnelid unrhyw anffoddlonrwydd hunanol i ymgymeryd a threuliau bywyd priodasol yn llai tebyg i fodoli.—*Montreal Witness.*

ADOLYGIAD.

COSBEDIGAETH DRAGYWYDDOL (*Eternal Punishment.*) Rev. G. H. Humphreys, Pastor of the First Presbyterian Church of Birmingham, Pittsburgh, Pa.

Creadur rhyfedd yw dyn. Mae yn berchen ar ddau fydd. Ei le genedigol yw y ddacur, ond yn y byd ysprydol y mae i wneud ei gartref yn barhaus. Mae amryw wedi ymdrechlu perawdio dyn nad oes byd arall, nad oes dim a fydd efo ag un byd ond hwn. Eithr yn ofer y llafuria y cyfryw: yn ofer ac am ddim y treulliant eu nerth. Mae rhywbeth o fewn pob dyn yn dyweyd, Nid oes i mi yma ddinas barhaus; eithr un i ddyfod yr wyf yn ei ddiagwyl. Mae y meddwl er ein gwaethaf yn myned dros derynnau y byd presenol ac yn ceisio ymwithio drwy dywyllwch mawr yr anweledig.

Ond er fod perthynas agos rhwngom â'r byd arall, ac mai yno yr ydym i gartrefu yn fcan, ni feddwn ar allu i gael gafael ar y byd hwnw na gwybod dim yn ei gylch tra yn aros yma. Yn wyneb hyn mae ein Crewr doeth a'n Tad tra-garog wedi gweled yn dda roddi dadguddiad o'r pethau angenrheidiol i ni eu gwybod am y byd hwnw. Rhaid i ni ymddibynau yn hollol am ein gwybodaeth o'r byd hwnw ar y Dadguddiad yma.

Hyabres y Beibl ni fod yn y byd hwnw ddau le—yn y naill o ba rai nid oes ond dedwyddwch, ac yn y llai dim ond poen. Mae dynion yn y cyffredin yn derbyn tystiolaeth y Beibl am y nefoedd fel lle. Ni ddigwyddais erioed weled traethawd wedi ei ysgrifennu i geisio profi na bydd y trigolion yno yn ddedwydd, ac na chant aros yno byth. Ond y mae amryw yn dangos awydd am agor y drws yn lietach nag y gwna y Beibl, a gollwng i mewn gymeriadau gwahanol ac ar delerau gwahanol i'r hyn a ddywed y Beibl. Ceir llawer o ddynion yn anffoddlawn iawn i'r hyn a ddywed y Dadguddiad am y lle arall, sef lle y boenfa, neu uffern. Yn gymaint ag na wyddom ddim am y lle ond a ddywed y Beibl, nid yw damcantaethau dynion o un pws. Yr unig gwestiwn yw beth a ddywed y Beibl.

Ar yr un pryd mae o bwys er deall meddwl y Beibl edrych i bob cyfeiriad a chyfarfod â'r

rhai a'i gwadant ar bob tir. Yn wyneb hyn mae yn dda genyf weled dyn galluog ac ysgulheig gwych fel Mr. Humphreys wedi cydio yn y pwnc yma, a'i drin yn ei wahanol agweddu gyda'r fath bwyll a deheurwydd.

Nid oes neb am brofi bod uffern er mwyn y lle, ac nid yw yn rhoddi unrhyw foddlonrwydd i un meddwl i wybod gyda sicrwydd y cedwir rhai dynion yno byth; ond credwyf y gall teimlo yn sicr ar hyn beri i rywrai diolaf ystyried eu ffyrdd a gwyllid rhag myned yno, yn gystal a chyffroi llawer o ddynion crefyddol i wneud ymdrechion mwy egniol er gwaredu eu cyfeillion a'u perthynasau rhag myned yno.

Un o'r rhesymau cryfaf a ddygir yn mlaen yn erbyn tragwyddol gomp yr annuwiol yw y diolafwch a arddangosir gan y rhai sydd yn profesu credu yr athrawiaeth, am eu gwaredu oddiyno; ond nid yw hyn yn un math o reswm; er y dylai ei fod yn cael ei arfer ddeffrôd crefyddwyr. Yn wir gellid defnyddio yr un rheswm i brofi nad yw y nefoedd gystal nac mor barhaol ag y gosodir hi allan, onide y byddai y rhai ydynt yn myned tuag yno yn llawer mwy awyddus am fyned a phawb gyda hwynt.

Mae un adnod yn setlo y pwnc o'r ddau du i'm meddwl i, "Felly y carodd Duw y byd fel y rhoddodd efe ei unig anedig Fab fel na choller pwy bynag a gredo ynddo ef, ond caffael o home fywyd tragwyddol."

Oni buasai fod y nefoedd yn dragwyddol dda ac uffern yn dragwyddol ddrwg, amhosibl i mi gredy y buasai Duw yn cymeryd y fath drafferth i waredu dynion rhag y naill a'u dwyn i'r llall. Ac ymddengys i mi yn eglur iawn pe buasai rhyw ffordd arall i gyraedd yr amcanion hyn na buasai yn anfon ei unig anedig Fab yma i ddioddef a marw.

Mae Mr. Humphreys yn cyfarfod y gwrth-ddadleuwyr ar bob tir. Os oes rhywrai yn methu gweled y pwnc yn glir, gwnai darllen ei lyfr les i agor eu llygaid.

Mae yn ymresymu yn deg, cryf ac eglur. Nid yw yn cynyg at brofi gormod. Cydnebydd wendid amryw resymau ydynt wedi eu dwyn dros yr athrawiaeth yn gystal a dangos gwendid y rhai a ddygir yn ei herbryn.

Dwyed yn briodol iawn y dylai athrawiaeth damnedigaeth gael yr un gyfran o sylw yn y pwlpit ac a delir iddi yn y Beibl, ac mai Crist a Ioan, y ddau dyneraf o bawb dynion, sydd wedi dywedyd yr ymadroddion mwyaf dychrynlyd am dragwyddol gomp yr annuwiol. Gobeithio y darllenir y llyfr gan lawer iawn ac yn neillduol gan y pregethwyr ieuainc. Mae o'r pwys mwyaf fod pregethwr yn credu yn gryf yn y perygl mae dyn ynddo, ac bafyd yn ddiamheuol am addasrwydd trefn y waredigaeth ar ei gyfer. Heb hyn ni wna fawr tuag at ber-

swadio dynion i ffol rhag y lld a fydd a chymeryd gafael yn y bywyd tragwyddol.

Dymunaf lwyddiant mawr i'r llyfr a'i awdwr.
R. GWESYN JONES.

PAID!

Testyn byr, eto cynwysfawr, cyffredin iawn ar flaen y tafod, ond ddiethr fel testyn ysgrif. A chaa ei fod yn ddiethr fel testyn, mae yn rhaid i mi gael gwneud pregeth ddiethr arno; a rhwng y Golygydd a hi pa un a gaiff ymdangos yn y CENHADWR ai peidio.

Gyda theulu mawr, yn enwedig o fechgyn, mae y gair Paid yn un cyffredin iawn, a byddaf yn dychymygu fod y trawst yn y gwaith oed a'r gareg o'r mur, y stoviau, byrddau, cad-eiriau a'r llorïau fel yn swatio dan ei ddylanwad. Am y cathod yr wyf yn sicr na byddant fis yn ein ty na byddant wedi deall ystyr y gair Paid i'r llythren. Y rhai gwaethaf i'w ddeall ac i wneyd fel y mae yn arwyddo ydyw teulu pendew Adda. Dyma sy'n adseilio yn eu clustiau yn barhaus, Paid, Paid, PAID. Mae natur mewn myrdd o leisiau, ac o fyrrd o gyfeiriadau yn gwaeddi Paid ar y dyn. Mae y greadigaeth yn llef soniarus yr elfenau, yn swn cryf y rhai adrau a'r corwyntoedd yn dweyd, Paid! Mae rhaglunlaeth yn ei chanladau swynol a'i hymadroddion difrifol yn dweyd Paid. Mae y gydwybod yn llefaru wrth ei pherchenog fel un ag awdurdod ganddi, Paid. Mae Diafol gyda'i wen dwyllodrus yn dweyd Paid. Mae hunanles a balchder yn dweyd, Paid. Mae gobath at anobaith, cwmpeini drwg a da, perthynasau agos a pholl, oll yn dweyd paid wrth y dyn o ryw gyfeiriad neu gilydd. Mae yr efengyl a'i thynor lais yn dweyd wrth y dyn yn barhaus, Paid a phechu yn erbyn Duw—Paid a gwrthod Gwaredwr—Paid ag anghredu ei addewidion—Paid a dystyrn ei rybuddion; ac mae yn setlo ei Phaid gyda sel awdurdod gallu, cyfawnder, a sancteiddrwydd Duw tragwyddoldeb; ac mae gogoniant, pleser, a dedwyddwch y nefoedd, ac ingoedd, gruddfan, a thrueni uffern, wedi eu cymhlethu a phob llythren sydd yn ei Phaid Dwyfol. Mae paid fel yn mhob anadliad a dynwn, yn mhob diferyn a yfwn, yn mhob tamaid a fwytawn. Mae wedi ei wau yn ein dillad, ei bwytho yn ein heogidiau, ei gyffroddu yn edafedd ein hoanau. Mae Paid Duw a chydwybod fel y *bull-dog* yn ein sodiau, fel mwsel ar ein geneuau, fel cylllell ar ein tafodau, fel taranau erehyll yn swnio yn ein clustiau, ac fel mellt gwddfflamawg a goriawn o fygythlon yn disglairio o flaen ein llygaid. Mae swn Paid Duw yn tonenu yr awyrgylech, o'n hamgylch o dde ac sawy, ac yn taro ar bob cynnedd a fedd yr enaid, pob synwyr fedd ein cyfansoddiad a phob aelod a fedd y corff. A'r llwybr a gymerwn yn awr ydyw gwsando beth

yw y Paid Dwyfol i un o aelodau y corff, sef y Tafod. Ac ddarlennydd, mae yn rhaid i mi gael sylwi arno yn fy nall fy hun.

1. Paid a dweyd celwydd. Un o'r pechodau mwyaf arswydus yw celwydd. Mae y Beibi yn son yn aml am y tafod celwyddog.

Y tafod celwyddog a arllwys
Gelwyddau rifiedi y dail;
Yn hwylys y ffurfia gelwyddau
Heb ronyn o liw nac o sail.
Gwna gelwydd ar gyfallyn gelyn,
A chelwydd ar Satan a Duw,
Mewn celwydd y mae yn bodoli,
Mewn celwydd mae'n symud a byw.

Paid a thraethu celwydd:—

Dirmygus yw'r tafod celwyddog,
A dibarch fel Satan ei dad;
Mae'n warthrudd ar wyneb dynolaeth,
Mae'n felfidith i ardai a gwlad;
Mae'n Achan yn ngwersyll Duw Israel,
I Selon mae'n rhwystr a phla;
Mae'n Cora y cilir oddiwrtho
Gan ddynion crefyddol a da.

Paid a dweyd celwydd.

2. Paid ag absennu. Dyma bechod y tafod—dweyd yn ddrwg am ddyn yn ei gefn.

Y tafod absennu a gilla
Bob amser o'r wyneb i'r cefn,
Ac yno holl gelfi ei absen
Sydd ganddo yn gelfydd mewn trefn—
Anela ei saethau blaenllymiog
O aurf i ac anghlod a gwawd
At frodyr holl mogis estronhaid,
Boed hwy yn gyfoethog neu diawd.

Paid ag absennu.

Rhyw ganeer yw'r tafod absennu
A fwyty o'r golwg mewn grym:
Cala wneuthur enwogrwydd a thalent,
Arhwyddedd a rhinwedd yn ddil.
Nen megis ysgerbwdd droweddig,
Ymlusgu'n lladuradd i dal,
I fwrw ei fflaid llysuadd
Ar rywun neu rywbeth heb draf.

Paid ag absennu.

3. Paid a gwenieithio. A ydwyf yn teimlo, ddarlennydd, ddylanwad a chryfder y paid yn y peth hwn, paid gwenieithio?

Y tafod gwenieithus tan wenu
A rwygu y galon a'r ddant.
A'i wenu gwna gythraul yn angel,
A phechwr ysgeler yn sant,
Ond dagra sy'n llyfnder ei eiriau,
A phleidi yn mwynwdd ei wedd.
Ar faen ei ganmoliaeth mae gwenwyn
Yn llonder ei lygaid mae clodd.

Paid a gwenieithio, o herwydd—

Corffolaeth yw'r tafod gwenieithus
O bob peth sydd fflaid a chas.
Ar ffulaedd y mae yn ymborthi,
A thwylio sydd ganddo mewn blas.
Bradwriaeth yw diliau ei hoïder,
A rhagrith ysgeler, ei win.
Mae'n Satan yn llyfnder ei eiriau,
Mae'n Judas yn ngfhusan ei fin.

Paid a gwenieithio.

4. Paid a chwedleua. Mae y pechod hwn yn uchel ei ben bob amser, ond yn fwy felly yn y gwaaf; ond mae paid Duw ar ein holau.

Y tafod chwedleugar sy'n llithrig
Neilduol mewn talent a dawn.
Er arllwys ei chwedlau am oriau,
El gandod sydd wedi'n yn llawu.

Medd chwedleua newyddion bob diwrnod
I'w taenu trwy delau y fro.
Mae p.w. trwy yr ardal yn destyn
Rhyw chwedlau gan lwn yn eu tro.

Paid a chwedleua, o herwydd—

Rhyw eilyh yw'r tafod chwedleugar
A grwydra fel gwyllid ein bro,
Gan gelsio andwyo nodweddaa
Personau, p'le bynag y bo.
Rhydd barddu ar wyneb sancteiddrwydd,
Budreiddi ar lendid ei hun,
Gw yn-wigoedd o rinwedd a rwygu,
A'r Cristion wna'n gythraul o dda.

Paid a chwedleua.

5. Paid a hustyng. Mae ciwaid yr hustyng-wyr yn aml yn mysg ein cenedl yma ac yn yr Hen Wlad. O na wrandawer ar y paid Dwyfol sydd yn rhuo o'u hamgyleh.

Y tafod hustyngar a hysia
Gelwyddau a chwedlau heb ri';
Adroddai ei chwedlau gan sibwrdd—
Ni dd'wedais i neb ond i chwî.
Ymddengys yn hollol ddiiniwdd
Wrth siall fel hyn yn y glust;
Ond gelyn mewn gwenwisg o gyffall
Yw'r un sydd yn arfer yr hust.

Paid a hustyng, o herwydd—

Serf dorchoeg yw'r tafod hustyngar,
Yn berffath feistrigolgar a rydd
Ei gelyn gwenwynig drwg yn och
Yn ddystaw llechwraidd dan gudd.
Mae'n anhawdd ei gael i oleuni,
Mae'n llechu yn nghysgod y "nhw,"
Ac yno mae fel diniwddrwydd
Yn tytio ei phurdeb ar lw.

Paid a hustyng.

6. Paid a chynenu. Onid oes yma lawer o fathau o bechodau y gall y tafod fod yn esog o honnynt ag y mae y Duw mawr yn dweyd wrth ddyn, Paid a'u gwneud?

Y tafod cynenu sydd drystfawr
Fel dyfroedd yn rhuo'n barhaus;
Ar fywyd a geiriau rhai eraill
Gwna o'n adolygol trabaus.
Mewn dadieu y mae yn anadlu,
A thseru yw elfen ei dir;
A'r gwir er mwyn cynen dry'n gelwydd,
A chelwydd a fyn fod yn wir.

Paid a chynenu.

Fel corwynt yw'r tafod cynenu,
Mae allan yn rhuo yn hy';
A chynwrf arswydus a greu
O fewn yn nghornellau y ty.
Mae'n ceisio codymu mynyddoedd,
A dryllio colofnau o bres,
A llinchlo y temlau gorwychlon,
Er na bydd un grounyn yn nes.

Paid a chynenu.

Gwnaed a gwneir drygau mawrion gan y tafod, ond er hynny dylai paid Duw gael sylw manwl genym fel na phechwn a'n tafod.

Aneirif yw'r drygan ysgeler
A ddygwyrdd gau dafod i'n byd
Nid all yr hanesydd perffectibaf
Mewn oesau eu rhifo i gyd.
Gosoda olwynion naturlieth
Yn weithfarn ddrychrynllyd o dan,
A thynion olwynion a ddetyd,
A darnu amodau yn fan.

Plecerau personau unigol
A roddu yn ngwaelod y bedd:
Llofruddia ddedwyddwch teuluadd
Alltudia frawdgarwch a'i wedd;

A gwyd ardalodd yn goelcerth—
Gyr ymullth gysuron yn llwyr;
A chanol dydd llwyddiant yr eglwys
A dry ful tywyllwch yr hwyr.

Yn awr, ddarlennydd, a ydwyf yn telmio parodrwydd i ufuddhaa i'r Paid Dwyfol, a pheidio pechu a'th dafod? Nid ydwyf wedi haner dyhysbyddu fy nhestyn. Efallai y cawn fyned yn mlaen ychydig eto gydag ef.

THOGWY.

ATEBIAD YN NGHYLCH YSGARIAETH.

Mae "Carwr Purdeb" yn rhifyn Hydref o'r CENHADWR yn cyfeirio ei "Ofyniad" ataf fi mewn perthynas i'r Penderfyniad yn Nghyfarfod Chwarterol Deheubarth Ohio, Gorff. 14, 15. Nis gwn paham mae yn cyfeirio ataf fi yn hytrach nag at y Cadeirydd, neu yr Ysgrifenydd, gan na ddywedais yno ddim tros nac yn erbyn y penderfyniad. Y cwbl gymerais o ran yn yr ymddyddan a'r peth y cyfeiria'r gofyniad ato oedd, ateb i frawd a ofynnodd "A oeddem ddim yn anufuddhaa i gyfraith y wlad wrth wrthod aelodaeth i'r cyfryw?"—i'r hon yr atebais, nad oedd cyfraith y wlad yn ymyrryd dim a rhyddid yr eglwys i dderbyn neu wrthod y neb a ewyll-yalent: a phe buasai y gyfraith yn ymyrryd (yr hyn beth nid yw) mai cyfraith Duw ac nid cyfraith y wlad yw ein rheol eglwysig. Yr wyf yn gwneud y sylwadau uchod o herwydd fod rhai wedi tybied fod genyf fwy o law yn y mater nag oedd. Ond dylwn ddyweyd fod y Gynadledd yn dra unfrydol ar y mater.

Mewn perthynas i'r Gofyniad, sef "Ai achos unigol neillduol oedd tan sylw * * * ynte barn am gyfreithlondeb priodas ar ol ysgariaeth bydded yr achos y peth a fyddo?"

Ateb. "Achos unigol neillduol" fu yn achlysur i ddwyn y peth ger bron: ond ymdrin-fwyd ag ef fel mater yn gyffredinol: ac ya yr ystyr gyffredinol y gwnaed ein penderfyniad. Cawn anghreiffiau o eiddo Duw ei hun yn eymeryd y llwybr haw i ddeddfa. Achos neillduol trwy apellad merched Salphaad fu yn achlysur iddo osod rheol disgyniad etifeddiaeth, Num 27; 1—11; a thrwy apellad meibion Gil-ead, i osod deddf-priodas etifeddeau, Num 86; 1—9. Ond teg i mi nodi fod syniad y Gynad-ledd yn gyffredinol yn eithriadu ysgariaeth o herwydd godineb. Tebygol y buasai yn well pe gosodid brawddeg yn y penderfyniad yn dangos hyn.

Gyda golwg ar fy marn berseol i ar y mater Nid oes un amheuaeth ynof nad yw Crist yn Matt. 5: 32, yn eithrio ysgariaeth yn achos godineb, ac felly fod priodas y blaid ddienog yn gyfreithlon yn yr amgylchiad hwnw: ond lod priodas y blaid droseddodd yn anghyfreithlon.

Ond pa beth yw dyfodswydd yr eglwys tu ag at rai briodo ar ol ysgariaeth o herwydd rhyw achos arall? Nid wyf yn gwybod yn benderfynol: a hyn barodd i mi ddyweyd can lleied

yn y gynadledd. Nid oes ynof ddim amheuaeth nad yw yn bechod; ond pa fodd y dylai eglwys Dduw ymddwyn at y cyfryw sydd yn beth dyrus i'm meddwl i. A ddylent ymado a'u gilydd ar ol cydfyw tros amser? Os na ddylent; A oes dim rhyw ffordd y gall eglwys Crist yn gyfreithlon eu derbyn yn wyneb arwyddion o alar am eu byrbwylltra, os bydd eu hymddygiad yn weddus yn mhob peth arall? Mae y gofyniadau hyn yn bwyelig, ac yn gofyn pwyll a doethineb i'w hystyried.

Mae gwahanol amgylchiadau yn gofyn gwahanol driniaeth am yr un bai, Judas 22, 23. Rhaid arfer yspryd barn yn hyn, gan na ellir cael rheol arno. Yn yr amgylchiadau tan sylw, meddylier am wraig weddw ac amddifaid ganddi, wedi byw mewn llawnder tra yr oedd ei gwr yn fyw; ond ar ol ei farwolaeth wedi ei darostwng i dlodi: fod hono yn cael cynyg ar gartref cysurus trwy briodi gwr ysgaredig, ac yn cydawnio. A ydyw tynerwch yr efengyl yn caniatáu i'r eglwys ymgeleddu hono heb iddi ymado a'r gwr hwnw a dychwelyd i dlodi? ac os gellir gwneud gwahaniaeth rhwng rhai ac ereill, a ddylai ddim fod cymaint o yspryd barn yn yr eglwys ag y gall wybod tan ba amgylchiadau i wneud felly?

Mae pob peth a waherddir yn y Beibl, yn faf ger bron Dduw: ond a ydyw pob bai yn gofyn *diadelph* eglwysig? os ydyw, pa le y cawn eglwys, "cany mewn llawer o bethau yr ydym ni bawb yn llithro?" Iago 3: 2. Llefarwyd y geiriau mewn cysylltiad a pheidio bod yn "feistriaid lawer," adn. 1. Yr hyn sydd yn awgrymu y gall y frawdoliaeth fod yn rhy lym mewn rhai amgylchiadau.

Diau fod yr eglwys yn y dyddia hyn yn rhy lae ya eu dyagyblaeth mewn llawer iawn o bethau; ac ar yr un pryd yn rhy lym mewn pethau ereill; a hyay oll o herwydd dilyn gormod ar olygiadau dynol, a chwilio ghyfach pe beth a ddywed gair Duw am ddyagyblaeth eglwysig. Gellid cael llawer o oleu ar ddyagyblaeth pe sylwid mwy ar y cysgodau. Dywedir yn aml yn wyneb rhyw droseddau, "Torer ef ymaith o fyag ef bobl." Nid rhoi i farwolaeth, ond ysgymuno o ddinasfraint Israel feddylir yn y rhan amlaf wrth hyn. Pob trosedd fyddo yn cynwys yr un egwyddor ag a ddangosir mewn cysgod ya y cyfryw leodd, diau ei fod yn gofyn ysgymundeb: ond pa faint yn ychwaneg y dyld gwneud felly o'u herwydd yn wyneb goleu ychwanegol yr efengyl, mae yn anhawdd penderfynu. Nis gwn ar ba dir y gellir bod mor dyner o fechgyn halogont ferched ac a briodent rai ereill, gan eu bod yn wyneb cyfraith Dduw ar yr un tir a'r ysgaredig (oddi gerth o herwydd godineb). Yr oedd y diwedd-ar Barch. John Elias yn barnu nas dylasai yr eglwys eu derbyn oddi gerth fod y ferch wedd priodi un arall yn gyntaf, neu ei bod wedd

marw. Tan gyfraith Moses, yr oedd y cyfryw yn rhwym o briodi y cyfryw farch; a gosodid ef tan rwyman mwy neillduol iddi nac y gosodid gwyr ereill tu ag at eu gwragedd: nis caniat-aid iddo roi llythyr yegar iddi fel i rai ereill; Deut. 22: 28, 29. Yr wyf yn meddwl mai y Dr. Paley sydd yn dangos am ddynion bach eu cyrhaeddian meddyliol, mai un o'r nodau i'w hadwaen yw "*They do not understand the force of an argument.*" Yr oedd un o'r cyfryw yn ddiweddar yn ddiu mai y cyfamed priodasol (eef yr un cyfreithiol yn ngwydd tystion) ac nid y gyfathrach, sydd yn achosi pechadurus- rwydd ygar a phriodi drachefi; heb ystyried fod ygariaeth gyfreithiol yn diddymu hwnw. Ond gan ei fod fel mae rhai bach eu cyrhaedd- iadau yn gyffredin, yn tybied y gwyr fwy na'i gymydogion, ac felly yn arfer cyndyn ddadleu tros y peth dybio; fel y dylluan yn ymladd a'i faglau i fyny, ac nad yw yn deall "*the force of an argument,*" nid oedd ond ofer dadleu ag ef. Yr wyf yn nodi hyn fel anghraifft i geisio dangos y pwys o edrych ar y mater tan sylw eddiar bob cyfeiriad, ac nid oddiar un cyfeiriad yn unig. Nid wyf yn amheu nad yw amledd ygariaeth yn y wlad hon yn galw am i'r eg- lwyf fod yn dra phenderfynol yn ei erbyn. Ond a ydyw amledd y rhai a halogont ferched, ac a beidiant a'u priodi, ddim yn galw hefyd am hyn? Nid oes genyf ond gadael y mater yn ngoleu y sylwadau uchod i'r darllenwydd farnu trosto ei hun.

EVAN EVANS.

Oak Hill.

ANERCHIAD I'R FEIBL GYMDEITHAS.*

GAB JONAH G. THOMAS (GWYNFEAD), FAIRVIEW,
N. Y.

Y FEIBL GYMDEITHAS yw y brif gymdeithas ar faes y byd. Bywyd ac enaid y gymdeithas ogoneddus hon yw y Feibl; a'i harwydd-air gwastadolw, "Beibl i lawb o bobl y byd."

Prif orchwyl y rhan olaf o'r ddeunawfed gan- rif oedd trefnu mesurau, a ffurfio cymdeithasau tuag at ddysgu, esbonio, a gwasgaru "gair yr Arglwydd," yn "nhywyll leocdd y ddaear;" ac yn y f. 1804 y sefydlwyd y Feibl Gymdeithas. Egan iawn oedd y gymdeithas hon yn ei chyschwyniad: ond erbyn hyn y mae wedi enill nerth ac ychwanegu cryfder, a ni a obeithiwn ei gweld yn fuan yn ddigon galluog i yru "byddinoedd yr estroniaid i gilio." Mae yn barod wedi taenu y Beibl mewn canoedd o feithoeid, a'r mwyafrif o honant yn brif feith- oedd y byd; ac y mae miliynau ar fillynau o'i Beiblau a'i Thestamentau wedi eu gwasgaru trwy hyd a lled y ddaear.

Mae y Feibl Gymdeithas yn gorfod gweithio ei ffordd yn erbyn gwrthwynebiadau ac an-

* Darllenwyd y sylwadau hon yn nhyfarnod y Feibl Gymdeithas yn Salem, N. Y., Medi 10fed, '74.

hawdernaen lawer. Mae gwrdd-deirw Rhufain a'u cyrn yn ymdrechis chwala ei chloddiau amddiffynol, ac a'u traed yn ceibio y ddaear, gan dafu llwch i lygaid y Protestaniaid, a swm a sylwedd eu cri ydyw mai "mamaeth dawiol- deb yw anwybodaeth." Mae eflunaddoliaeth yn ei gwawdio gan lefain a llef uchel, "Oferedd yw gwasanaethu Duw, a phia lesiant sydd er i ni gadw ei orehymynion ef, ac er i ni rodio yn alarus ger bron Arglwydd y lluoedd." Hefyd, y mae Deistiaid ac Anfyddiaid "yn chw, thu bygythion a chelanedd yn ei herbyn, a chwarcu teg i gythreuliaid, canys y maent hwy yn "ofat ac yn crynu," ac yn wir nid rhydded byay, oblegid gwaith penaf y Feibl Gymdeithas yw gwaghaen temlau yr eilunod, llosgi noddfeydd celwydd, diboblogi teyrnas Satan, a lleawi y trigfannau nesol. Yn awr "y mae tywyllwch" moseol "yn gorchuddio" rhannau helaeth o'r ddaear, a'r "fagddu y bobloedd;" ond bydd gwybodaeth, gwarediddiad, a santeiddrwydd i ddihyn camrau y gymdeithas hon.

Y mae cadwya caethiwd yn cael ei hyngwyd yn barod bob deilen o honi. Lincoln a'i geseog- wyr oeddiwyd i chwala y gadwyn gaeithwol ar fan da yr America rydd (?) a gollwag meib- ion daon Ham yn rhyddion o gorsydd traie a gormea. Minteloedd Gobaith (*Band of Hope*) a'r Temlwyr Da (*Good Templars*) sydd wedi eu penodi yn llaw Rhaglunlaeth ddwyfol i dori bolltan hon garcharau, "tynu y baras beym yn ol," taffu y drysau led y pen, a dwyn car- charorion Moloch "i ryddid gogoneddus meib- ion Duw," a buan y clywer y llef:—

"Mae'r meddion off yn euan,
A'u traed yn hollol rydd,
Heb arant ei y gadwyn,
Yn llawn fel yr bydd."

Ond y Feibl Gymdeithas a fwrddwyd gan Dduw i ryddhan caethion y "cryfarfog o ham yswampydd (*swamps*) lleidiog rhyfyg ac anwy- todaeth, a chladu yr ehangyl dragwyddol ar adenydd y dwyfol wynt "dros bedwar ban y byd." Pryd hyn y "rhoddir y teyrnasocdd i ddwyllaw saint y Goruchaf."

Mae arwyddion amlwg fod y Feibl Gymdeith- as yn llwyddo er gwaethaf yr anhawdernaen. Mae ei gwrthwynebwyr "yn cael eu mynych glwyfo," a'r gelyniau o an i un yn encilio o'r maes, ac y mae y butain Balaidd yr hon fa yn meddwi a'r waed dynol, bron tyne ei thraed i'r gwely i farw; ac y mae "mil a myrdd a mwy" o blant Seion yn barod i ganu yn ei hangladd, a dawnio ar ei bedd. Mae llawer o'i gelyniau wedi meirw; ond mae y Gymdeithas yn fyw, a byw wneio

"Tra haul Daw'n tryloedi dydd."

Os na chredwn dystiolaeth "dynion anianol" am lwyddiant y gymdeithas ddalonaen hon, cred- wn dystiolaeth "y digelwyddog Dduw" ei hun- an, "Canys y gyfraith a f allen o Seion, a gair yr Arglwydd o Jerusalem. Canys eiddo yr Ar-

glwydd yw y deyrnas; ac efe sydd yn llywodraethu ya mhlith y cenhedloedd. Ac efe a lywodraetha o fôr i fôr, ac o'r afon hyd deffynau y dddecar. A'r holl ddacar a lanwer o'i ogoniant. Llauer a gynyweiriant a gwybodaeth a amlheir. Pob pant a gyfodir; gwneir y gwyr yn anlawn a'r auwastad yn wastadol. A gogoniant yr Arglwydd a ddatguddir, a phob cnawd ya nghyd a'i gwbl; canys genau yr Arglwydd a lefarodd hyn.

"Y mae yr amser yn dyfod i gasglu yr holl genhedloedd a'r iethoedd; a hwy a ddeuant, ac a welant fy ngogoniant. A gosodaf yn eu mysg arwydd, ac anfonaf y rhai diangel o hon ynt at y cenhedloedd, i Tarsis, Affrica, a Lydia, y rhai a dyaant mewn bwa, i Itali a Groeg, i'r ynysoedd pell, y rhai ni chlywaant sŵn am ddaaf, ac ni welant fy ngogoniant; a mynegaf fy ngogoniant yn mysg y cenhedloedd. A'r ofengyl hon am y deyrnas a bregethir trwy'r holl fydd, er tystiolaeth i'r cenhedloedd; ac yna daw y diwedd," pan welir Daw oll yn oll, yn cael ei ogoneddu yn ei holl aint.

Llwydde wneio y gymdeithas fendigedig hon, yn nghyd a phob cymdeithas ddalonus arall, mae y gwelir y "Bridasferch gwraig yr Oen," yn dyfod i fyny o'r anialwch yn ei "gemwaith aur, heb arui na brycheuyn na chrychni, yn loyw fel y grisial," a'i phwysa ar ei Hanwylid yn

"Ffi barddach na thorlad y wawr."

Barddonol.

PENILL I DANIEL.

Dyn da, doniol ydoedd Daniel,
Dyn ddatgoddai bethan dirgel,
Trwy'r wybodaeth fawr aruchel
Gafodd gan ei Ddaw:
Dyn a foddai er ei febyd,
Ar gymariad dirfycheulid,
Ni fu dyn yn fwy duwiollfyd,
Yn ein byd yn byw;
Dyn da odiaeth ydoedd,
Brofwyd gan freinioedd,
Dyn wrth fodd ei frodyr gwan,
Dyn mwy gan y nesoedd;
Dyn na chafodd ei eiyntos,
Achwyn yn ei holl gyfrifon,
Belddaf ddweyd mai dyn y dynlon
Oodd ein gwron gwiw.

Newburgh, O. DANIEL W. THOMAS.

MARY ELIZABETH JONES.

March D. W. Jones, o'i bried, Remsen, N. Y.
Ganwyd Gorff. 9, 1876.

Boed Mary fach twynoddaf
Dan ofal nefol Dad,
Yn siroli boed ei gwyneb
A gwenau mwynion mad;
Boed iddi gael arweinlad
Gan ddwyfol law yr Iôr,
I osel yn ddifallog
Ar dir neu lydan fôr.
Rhaglanleth fyddo'n gwesu
Yn dyner arni hi,
Esgyned i enwogrwydd
Hyd rialsau nchel fri;—

Boed iddi gael duwiolded
Trwy baeddiant Iesu glan
I fyned i'r orphwysfa
I seiluo'r nefol gân.

Remsen, N. Y.

S. D. JONES.

"NID YN Y BOREU, MAE CANMOL DIWR-NOD TEG."

Yn y boreu caed arwyddion
Y buasai'r dydd yn deg;
Fe lewyrchaf'r haul yn eglur,
'R oedd yr hin yn fulmaidd chweg;
Ond daeth sydyn chwa o'r gogledd,
Aeth yr hin yn chwero oer;
A dywedol rhai mai'r achos
Oedd newidlad ar y lloer.

Nid y boreu dyllid canmol
Y ceir tywydd teg hyd nos;
Fe wnaud canmol lin o bethau,
Hyd nos daeth awelon cro's;
Gwell yw cym'ryd pwyll gael profi
Gweithrediadau llawer peth;
Y mae newidiadau aml,
Nid yw pobpeth yn ddi-feth.

Gall fod pethau yn y boreu,
'N addaw y ceir llwyddiant llawn,
Ond er hynny gallant newid
Er mawr osid cyn prydawn,
Nid yw pethau'r byd ond gwagedd,
Celsiwn sylwedd wna barhau;
Celsiwn hawl i nefol wynfyd,
Cyn terfynon bywyd brau.

Birmingham.

IORWERTH.

ENGLYNION.

Y CHILLIG.

Aderyn bach, yn deyrn byw—yw'r celllog
Er coledd ei gydryw;
A'i ber lals boreuol yw—
Galweddyd cyn gwawli ydyw.

I'R LLAW.

Hynod a pharod offeryn—cynydd
Amcanton y coeryn;
A phenaf urdd llafurddyn,
Yw'r llaw deg, mawr allu dyn.

RISIART DDU O WYNEDD.

Y RHOSYN.

Y rhosyn hardd trwy'r oesau—e'i geinwedd
Yw gogoniant blodau;
Y mae ei wrld yn mawrhan
Llaw Rhoddwr lliw ei ruddlau.

Cyff. THOMAS L. THOMAS.

LLINELLAU

Er effadurleth am NEWTON, bachgen R. W. a Sarah Jones, Bethel, N. Y., yr hon a gyfarfyddodd a'i anghu trwy i'r ceffylau redog.

Ni ddylam ymfrostio mewn dim yn y byd,
Anwadal yw pethau y dduear i gyd;
Ni wyddom beth ddichon ddigwyddo mewn awt,
Efallai mai'n torl yn llwyr wneir i'r llawr.

Pwy fuasai yn meddwl wrth weid Newton bach
Yn gadael ei gartref mor hoyw ac lach,
Gan roi ei good morning i'w fam a'i fam-gu—
Y buasai mhen dwyauwr yn gorff yn y ty!

Ond felly digwyddodd—aeth gyda ei dad
I'mofyn llwyth olaf o'r gwair mewn mwynhad,
Ond dyma'r ceffylau yn rhyau mewn trwt,
Ae yntau a hyrddwyd i'r byd mawr ar frwt.

Ei anwyli rieni, os gollwng a rald
Y dagrau gorheilition mewn chwero der dibaid;
O peldiwech a grwynach er chweroed y tro,
Daw'ch "Newt" bach yn bollhach i fyny o'r gra.
Bethel. W. H. JONES.

AR BRIODAS

W. C. JONES (*Cynwal*) a MAGGIE ANTHONY, *Utica*.

Teg wawriodd, deuodd y dydd—er uuo
 Rhaf anwyl a'n gilydd,
 Er hynny ryw synu sydd—ar Maggie
 Am iddi briodi ryw ddarn o brydydd.

Ha, frawd mwyn, hyfryd i mi
 Yr adeg hon er oedi—
 Dy ganfod yn briod heb rith
 A'th ddewr lodes yn ddledrith.
 Anerchaf a chanaf i'wch gân
 Rai anwyl o'r un anian.
 Cynwal, mwy a'n fwy ei fry
 A mwy ei gwerth fydd Maggie.
 Hyfwyn bwr, boed hufan byd
 Ei wên fwyn a'i wynfyd
 I'ch dilyn hyd derfyn eich dydd
 A'ch llanw a llawenydd.
 Tan bwysau a llwythau'r llawr,
 Rhaid wrthyt, O mor werthfawr
 Fydd cariad, a'i dnylud mor dyn
 'Rhwn lŷn er unrhyw elyn.
 Eich cymorth a'ch porth ymhob pair
 Fo Duw'r gras rhag dryg-air.
 Rhodded ion oreuon ei ras
 Er ymarwedu yma'n addas,
 Wedi'r daith oedd hirfaith ddarford
 Ewch i wlad sydd uwch ei chlod—
 Gwlad heb gŵr sef gwlad y gân
 Dragyfyrth i chwil'n drigran.

Waterville.

GWILYM GLOFF.

Hanesiaeth.

CYMANFA DDWYREINIOL PENNA.

Cynaliwyd hi yn Bradford o Medi 29 dros
 Hydref 2, 1876.

Nos Wener. Dechreuwyd gan y Parch. Lewis
 Williams, Carbondale, a phregethwyd gan y
 Parchn. Frederick Tilo Evans, Blossburg, a
 Rhys Saron Jones, Providence—y blaenaf ar
 "Adnewyddu y dyn oddimewn," a'r olaf ar
 "Gariad Pedr at Grist."

DYDD SADWERN.

Cynadledd am 9:30. Y Parch. D. E. Evans
 (Trelech), Plymouth, yn y gadair. Wedi
 gweddi fer gan y Parch. Daniel A. Evans,
 Ashton, ac ychydig sylwadan pwrpasol gan y
 Llywydd, a darllen cofnodion Cymanfa 1875;
 etholwyd y swyddogion am y flwyddyn hon:
 sef—y Parch. D. Daniels, Dundaff, yn Llywydd;
 D. C. Jeremy Ysw., Wilkes Barre, yn Is-lyw-
 ydd; John W. Davies Yaw., Pittston, yn Drys-
 orydd; Parch. T. C. Edwards, Wilkes Barre, yn
 Yagrifenydd; Parch. D. A. Evans, Ashton, yn
 Yagrifenydd Cynorthwyl.

CYNRYCHOLAETH.

Ashton, ...	Parch. D. A. Evans
Audenried, ...	" J. E. Jones
Danville, ...	" J. P. Davies
Valley, ...	" "
Dundaff, ...	Mr. Henry Davies
Jermyn, ...	Parch. Wm. Jenkins
Blossburg, ...	" F. T. Evans
Charleston, ...	Mr. — Jones
Mahanoy, ...	Parch. L. Lake
Providence, ...	" R. S. Jones
Jeansville, ...	" J. E. Jones

Shenandoah, ...	Parch. D. Todd Jones
Taylorville, ...	Mr. J. P. Griffiths
Spring Brook, ...	Parch. R. S. Jones
Hyde Park, ...	Mr. Evan P. Davies
Morris Run, ...	Parch. F. T. Evans
Neath (Bradford), ...	Mr. Wm. Howells
Oliphant, ...	Parch. L. Williams
Carbondale, ...	Mr. R. Lloyd
Pittston, ...	" J. W. Davies
Shamokin, ...	Parch. D. T. Davies
Mount Carmel, ...	" "
Plymouth, ...	" D. E. Evans
Wilkes Barre, ...	Mr. D. C. Jeremy

Yr oedd yr eglwysi canlynol heb un gynrych-
 iolaeth:—Bangor, Ashland, Beaver Meadow,
 Carbon Run, Kingston, Minersville, Pottsville,
 Mill Creek, Parsons, Centralia, Coal Dale, Tama-
 qua, St. Clair, Slatington, Nanticoke, Wanamie.

Heblaw y gweinidogion a enwyd yr oedd yn
 bresenol y Parchedigion S. A. Williams ac E. J.
 Morris, Bradford; T. Thomas (Pres.), Stevens-
 ville; J. W. Williams, Parsons, J. Williams,
 Pittston, ac E. B. Evans, Hyde Park.

PWYLLGORAU.

Adolygiadol. Parchn. E. B. Evans, D. E. Ev-
 ans, ac R. S. Jones.

Arianol. Wm. Howells, Parch. D. A. Evans,
 a'r Trysorydd.

Sefyllfa yr Achos. Parchn. J. Williams, W.
 Jenkins, a J. P. Davies.

Tyst-lythyrau. Parchn. E. B. Evans, D. E.
 Evans, a D. T. Jones.

Penderfynwyd fod y Pwyllgor ar Dyst-lythyr-
 au yn cael ei awdurdodi i arholi pob ymgeisydd
 am aelodaeth, oddieithr gweinidogion.

LLE Y CYMANFA NESAF.

Cydnodd y ddau gynrychiolydd o Hyde Park
 a Providence, i'w gwahodd hi yno—i un neu i'r
 ddau le, yn ol dewisiad a phenderfyniad yr eg-
 lwysi yno eto.

Penderfynwyd, Ein bod yn diarddel Elias
 Owen, gynt o Shamokin, o herwydd ei fywyd
 anweddaidd.

Penderfynwyd, Ein bod yn disgwyl i bob eg-
 lwys a ddiarddelo berson ag sydd yn aelod o'r
 Gymanfa i anfon hysbysiad o hynny i'r Gymanfa
 gyntaf ar ol yr amgylchiad.

Adroddiad y Pwyllgor ar Dyst-lythyrau a
 dderbyniwyd fel y canlyn:—

1. Parch. L. Lake, Mahanoy, i aelodaeth o
 Gymanfa Ohio—drwy Lythyr Cymeradwyaeth.
 2. Parch. J. E. Jones, Audenried, i gyd eistedd
 —tra heb lythyr o Gymanfa Ohio—eithr o her-
 wydd y disgwydd ei lythyr i gyrhaedd cyn y
 buasai y Gymanfa trosodd—

3. Penderfynwyd yn mhellach, Fod y brawd
 i'w ystyried yn gyflawn aelod rheolaidd o'r ad-
 eg y cyrhaeddi ei lythyr i law Yagrifenydd y
 Gymanfa.

Daeth llythyr y Parch. J. E. Jones yn rheol-
 aidd, ac y mae efe yn aelod cyflawn o'r Gyman-
 fa hon yn awr.

4. Gwahodd y Parch. T. Thomas, Stevensville, i gydeistedd.

5. Cymeradwyr yr eglwys hyn ag a alio Mr. R. Williams, Carbondale, ddod i gysylltiad a hwy i fod yn dirion o hono a charedig iddo—ond nad ydym yn gweled y ffordd yn glir i'w dderbyn i seiodaeth y Gymanfa y tro hwn, ac yn ei gyngori i geisio seiodaeth yn y Cyfarfod Chwarterol yn gyntaf.

6. Eto: Eia bod yn cymeradwyo yr ymgeiswyr absenol, i geisio seiodaeth yn y Cyfarfod Chwarterol cya apelio am seiodaeth yn y Gymanfa.

Penderfynwyd rhyddhau y Pwyllgor ar y Llyfr Emynan, ar ol deall na ellir gwneyd yr anturiaeth i dalu ei ffordd ei hun ar hyn o amser.

Penderfynwyd fod llythyr i'w roddi yn gymeradwyo i'r Parch. George Hill i fyned allan i gasglu at yr eglwys yn Bangor, yr hon eydd yn isol ei hamgylchiadau, ac mewn perygl o gelli y capel; a'n bod yn cymeradwyo yr achos i sylw baslonas yr eglwys i'w seicneg a Chymraeg.

Penderfynwyd fod yr Ygrifenydd i anfon llythyr o gydymdeimlad dwyaf y Gymanfa a'r Parch. J. G. Evans, Kingston, iddo ef, yn ei gyystudd presenol—a'n bod yn addaw gweddio droeto; gan ddymunio iddo adferiad buan i allu cyflawni ei waith.

Ar ol siarad maith a chyfeillgar ar y pwnc o gasglu hanes cychwyniad crefydd yn ei ffordd i'w gysylltu â'r Gymraeg yn Penna.—

Penderfynwyd—Fod Ygrifenydd y Gymanfa yn cael ei awdurdodi i argraffu cylch-lythrau, a'u hantfon at y gwahanol eglwys, er gorphen yr hyn a ddechreuodd—o hyn i Gymanfa 1877—gan osod y draul ar y Drysorfa; ac yn mhellach, eia bod minau yn addaw ei gynorthwyo yn mhob modd, er cael hanes cyflawn a chywir.

Penderfynwyd, Eia bod yn cymeradwyo y CERNADWR i sylw cofaogol yr eglwys, fel yr unig gyfrwng llenyddol sydd gan eia benwad yn y wlad hon, ac yn argymhell eia llenorion i anfon cynrychiol priodol eu meddyliau i'w cyhoeddi ynddo.

Penderfynwyd, Eia bod fel Cymanfa-yn mawr gydymdeimlo â Dr. Rees, Abertawe, yn ei alar entyd diweddar, nid yn unig o herwydd fod eia heglwys wedi cael eu hamddifadu o ymweliad ganddo ar ei daith trwy ein gwlad, ond oblegid iddo ei gael ei amddifadu o allu i lanw ei amcanion yn ein plith, yn nghyd a ddeddf colled fawr. Dymunwn nawdd y nefoedd arno yn ei adfyd, yn nghyda blynyddeodd lawer eto o ddefnyddioldeb.

Y Pwyllgor ar Sefyllfa yr Achos a gyflwynodd yr adroddiad canlynol, yr hyn a gymeradwywyd:

1. Y byddai yn lles i achos crefydd i osod at talfia ar gladdu ar y Sabbath, oddieithr mewn achosion nas gellir eu hattal—ac y dylai pobl

greffyddol ymdrechgu yn erbyn y rhwyg a'r costau afreidiol gydag angladdau.

2. Y dylai y plant gael mwy o sylw yn yr eglwys:—megys cael pregethau i'r plant, a chyfarfodydd o duedd greffyddol iddynt.

3. Y dylai yr eglwys dalu mwy o sylw i athrawiaethau y Bibl y dyddiau hyn; er cryhan pob seiol i allu gwythsefyll holl bicellau tanllyd y fall.

Penderfynwyd, Gan fod yr Hybarch Daf Samuel A. Williams yn bresenol, Eia bod yn cyflwyno a'rheg iddo o bump ar hugain o ddoleri, yn gydnabyddiaeth o'r parh iddo a syniad-aa cariadus yr eglwys am dano, ac yn ddangosiad o'u teimladau da tuag at ar derfyn ei ddyddias; a phenderfynwyd fod yr Ygrifenydd i gyfansoddi darn o Farddoniaeth ar yr amgylchiad, a'i ddarllen ar ol i Lywydd y Gymanfa gyflwyno y awm ar ddiwedd cyfarfod boreu Llun.

CYFRIF ARIANOL.

DRENIADAU.		TALIADAU ALLAN.	
Shamokin, ...	\$3.85	D. T. Davies, ...	\$11.40
Mount Carmel, ...	4.10	E. B. Evans, ...	5.00
Danville, ...	5.00	J. P. Davies, ...	10.00
Blossburg, ...	4.60	F. T. Evans, ...	9.00
Pittston, ...	5.00	John Williams, ...	4.10
Morris Run, ...	2.50	Ros. Morgan, ...	8.50
Taylorville, ...	2.50	Richard Williams, ...	3.50
Dundaff, ...	5.00	D. Daniels, ...	3.00
Carbondale, ...	8.00	L. Williams, ...	6.50
Olyphant, ...	1.00		
Mahanoy, ...	8.51	L. Lake, ...	12.00
Wilkes Barre, ...	5.00	T. C. Edwards, ...	4.60
Audensried, ...	5.00	Stamps, &c., ...	.15
Jeansville, ...	3.00	J. E. Jones, ...	9.60
Providence, ...	2.50	R. S. Jones, ...	7.60
Spring Brook, ...	2.00	Cyilog yr Ygrifenydd, ..	12.00
Hyde Park, ...	10.00		
Ashton, ...	5.00	D. A. Evans, ...	11.50
Jermyn, ...	2.00	W. Jenkins, ...	6.10
Pottsville, ...	2.50		
Shenandoah, ...	5.00	D. T. Jones, ...	12.00
Carbon Run, ...	5.00		
Plymouth, ...	3.68	D. E. Evans, ...	4.00
Minersville, ...	2.00		
Charleston, ...	5.00	J. W. Williams, ...	4.00
Slatington, ...	3.00		
Bradford, ...	71.87	S. A. Williams (Tysteb), ..	35.00
O law y Trysorydd, ...	126.55		

Cyfanswm, ...

\$407.56

Cyfanswm, ...

\$167.75

Yn llaw y Trysorydd yn bresenol, \$189.81.

Y CYFARFOD BOREU SUL AM 9.

Hwn oedd yn gyfarfod rhydd ymddiddan a gweddi a mawl, ac i ychwanegu at y dyddordeb, adroddodd yr Hybarch E. B. Evans ychydig o hanes cychwyniad y Gymanfa yn America. Cynaliwyd y Gymanfa gyntaf yn Pittsburgh yn y fl. 1838, yn gynwysedig o'r Bedyddwyr a'r Annibynwyr. Cynaliwyd Cymanfa 1839 yn Ebensburg, ac yno penderfynwyd ymrannu yn ddwy Gymanfa yn 1840.

Bu bendith fawr ar y Gymanfa y flwyddyn hono. Ychwanegwyd llawer o ugeiniau at yr eglwys. Mae rhai o honynt wedi eu symud i'r Gymanfa fawr fry, erbyn hyn, ac y nia ychydig yn aros hyd yr awr hon.

Pregethodd y gweinidogion yn y drefn ganlynol o brydnawn dydd Sadwrn hyd nos Lun:—L. Lake, Ioan xix. 5; J. E. Jones, 1 Cor. iv. 20; D. E. Evans (Trelech), i Pedr i. 8; L. Williams,

Rhuf. v. 1; D. Daniels, Pa. xxviii. 1; D. A. Evans, Ioan. iiii. 7 (yn Saesneg); Jno. Williams, 2 Cor. v. 15; T. C. Edwards, 1 Cor. i. 22—24 (yn Saesneg); E. B. Evans, 2 Tim. i. 18; D. T. Jones, Heb. i. 1, 2; J. W. Williams, Heb. xi. 16; W. Jenkins, 1 Tim. iiii. 15; J. P. Davies, Dat. iiii. 14—20, a D. T. Davies, Hosea xiv. 5—7.

Ar ddiwedd y cyfarfod boreu Llan cyfiwynodd Llywydd y Gymanfa yr anrheg i'r Parchedig Dad S. A. Williams, gydag anerchiad priodol. Atebodd Mr. Williams mewn anerchiad toddedig a diolchgar. Cyfiwynai ddiolchgarwch i'r eglwys a gynrycholodd yn y Gymanfa, ac anogai bawb i bwyso drwy fydd ar addewidion Duw, y rhai sydd wedi ei gysuro ef am tua phedwar ugain mlynedd. Dywedai ei fod yn tynnu yn agos iawn i ben ei daith—ei fod yn rhodio wrth oleu y ser yn awr; ac fod hen adgofion am emynau a chyfarfodydd y dyddiau gynt yn goisno ei enaid yn awr—ond goleu y ser ydynt, odfiweh. Diolch yn fawr, meddai, i Dr. Watts am yr hen beill hwnw:—

I'r maesydd nefol fry lle rhed
Y dyfroedd bywiol pur ar led,
Dymuna i' enaid hedeg nawr,
O'r pechod sy'n ei waegu lawr.

Yna adroddodd yr Ysgrifenydd yr hyn a ddarparodd:—

Oreusaw Dad i blith eioh meibion,
Yn eioh henaint, dewch yn mdsen.
Cewch eisteddile oreu'n calon,
Yma mae eioh ei od ar daen.
Dygwch chw! i'n presenoldeb
Oes seth heibio nol yn mhell;
Ac ni walwn yn eioh gwynneb
Lewyrch dynglwr y "wlad weal."

Arwydd ydyw hyn o'n cariad;
Bydded felly genych chw!
Lliffed ffrwd eioh bywiol deimlad,
Mewn cydweddad gyda ni.
Uned henaint a fentenatydd
Mewn crefyddol deimlad llon,
Fel y bo Gymanfa'r Gwynfyd
I'w gwel'd drwy'r Gymanfa hon.

Eraill sydd o'ch oyd hen llwyr
Yma gyda north a gwam,
Pan yn mhlith eu hleisau frodyr,
Gan *anghofo'u* bod yn hen i
Lewis Williams, E. B. Evans,
Daniel Daniels, a chwychw!,
Ar eegynlawr y Gymanfa
Lawn mor leuano a myfi.

Hen adgofion am Llanwrtid,
Ac am Troedrhidwalar sydd
Yn troi "ser yr hen bentillion"
I ryw dynglwr oleu ddydd.
Pedwar ugain mlynedd bellach
A seth heibio, ac mae'oh plant
Yn dymuno i haul eioh bywyd
Beidio maschud oyn y cant.

Rhowch eioh llaw—yn arwydd undeb
Boreu a phrydnawn yr oes,
Ac ymrwymwn mewn anwyldeb,
Gyd-ddyrchafu Crist a'i grws.
Mae ein gwddi am i'oh einloes
Fod yn ddiloes—fod yn dda:
Am i'oh pabell gael ei chadw
Rhag y gelyn, rhag y pla,

Am i'r notoddi rui derbynad,
Gyda chreusaw mawr i chw!
Ac yn awr—byn y'w'n herfyniad,
Rhowch eioh bendith annom xl

Cafwyd Cymanfa ddymunol iawn. Cyfiwynwyd diolchgarwch i'r trigolion am eu caredigrwydd, ac yr oeddynt yn teilyngu hynay. Bu yr hin yn gysurus, a'r oedfaon yn llewyrchus. Dymunwn hir oes i'r Parch. E. J. Morris a'i bobl, i fyw mewn huddwch, ac i fwysuau yn y dyfodol lwyddiant en llafur yn y presenol.

CYNGORFARDD.

Wilkes Barre, Hyd. 6, 1876.

CYFARFOD UNDEBOL YN BLUE EARTH, MINNESOTA.

Yr hwn a gynaliwyd yn Nghapel y Presbyteriaid yn Judson, Gor. 12, 18, 1876.

Llywydd, y Parch. Ph. Peregrine.

Treuliwyd y cyfarfedydd fel y canlyn:—Y dydd cyntaf am 10, cyfarfod gweddi.

Am 2, cyfeillach. Y mater dan sylw oedd, Natur gweithrediadau Satan ar feddyliau dynion mewn temtio, seiliedig ar y geiriau, "Canyu nid ydym heb wybod ei ddichellion ef."

Am 6, dechreuwyd gan Mr. John Evans, a phregethodd y brodyr J. W. Roberts (T. C.), a Ph. Peregrine (A.), Salm 52: 17; Eph. 3: 17.

Am 9, dranoeth, cyfarfod gweddi.

Am 10, dechreuodd Mr. J. P. Jones, a phregethodd y brodyr R. G. Jones (P.) a J. Jenkins (A.), Ioan 6: 68; 2 Cor. 8: 9—15.

Am 2, dechreuodd y Parch. R. F. Jones (T. C.), a phregethodd R. W. Jones (P.) a Ph. Peregrine, Levit. 17: 11; Luc 12: 32.

Am 6, dechreuodd Mr. R. E. Prichard, a phregethodd y Parch. D. T. Rowlands, Rhuf. 3: 21, 22.

Cafwyd cyfarfod cysurus a thra adeiladol.

Y cyfarfod nesaf i fod yn Salem (A.); Cambria, Rhag. 20, 21, 1876.

R. W. JONES, Ysg. Lake Crystal, Blue Earth Co. Minn., Hyd. 2.

"AT WEINIDOGION YR ANNIBYNWYR."

Mae Eglwys Annibynol Hubbard, Trumbull Co., Ohio, yn dymuno eioh hysbysu eu bod wedi penderfynu nad ydynt yn derbyn cyhoeddiadau neb ar nos o'r wythnos. Nid am nad ydynt yn oaru cael clywed pob pregethwr, ond o herwydd caledi yr amser, ac fod y gweithfeydd glo yn y cylehoedd yma mor araf, a llawer o homyau wedi darfod, ac hefyd mae'r fella hafarn sydd yma yn sefyll o'r tua dwy flynedd, ac o herwydd hyny yr ydym wedi colli llawer o'n haelodau, ac mae'r ychydig sydd yma mor dlawd fel mai yn anaml iawn maent yn cael gweithdogaeth ar y Sabboth, ac mae talu ychydig i'r rhai sydd yn galw ar nosweithiau eraill yn eu hamddifadu yn llwyr. Hefyd dymunant ar y pregethwyr hyny ag y fyddo mewn ffordd i alw ar y Sabboth, am ymdrechhu danfon eu cyhoeddiadau ddwy wythnos o'u blaen, am eioh bod yn

danfon am y pregethwyr tua dwy wythnos yn blaen, felly bydd danfon y cyhoeddiadau yn brydlon yn fantaisiol ac yn achub traul.

Arwyddwyd dros yr eglwys gan

THOMAS WATKINS, }
HENRY HARRIES, } *Diaconiaid.*
JOHN W. JEFFREYS, }
JOHN T. JONES, *Yegrifenydd.*

YCHYDIG O WYTHNOSAU YN CHICAGO.

Yn gymaint a fy mod yn aros am ychydig o wythnosau yn ninas Chicago mewn amser mor bwysig gyda phethau crefyddol, meddyliais na fyddai gair bach oddiyma i'r CENHADWR ddim yn anafuddiol.

Daeth y wraig a minau yma i edrych am ein mab, yr hwn sydd yn byw yma er's amryw o flynyddau. Ni buom yma erioed o'r blaen; ond ymae yma Gymry caredig yn byw, er nad oeddwn yn adnabod ond ychydig o honynt. Yma mae Mr. William Charles, mab-yn nghyfraith Eos Glan Twrch, yn derbyn addyg. Dylai ein brodyr y T. C. deimlo yn falch o'r brawd hwn. Mae pob peth ynddo yn ymddangos yn addawol. Yr ydwyf yn deall fod gan y Saeon olwg uchel arno. Mae ei wraig yn un o'r merched mwyaf cymwys i fod yn wraig i bregethwr. Yr ydwyf yn teimlo yn ddolchgar iawn iddynt am eu caredigrwydd. Yr oedd yn ddrwg genyf weled yr hen frawd Mr. David H. Jones, gyat o Rome, wedi colli ei techyd er's llawer o amser. Mae pwys cadw y teulu ar Mrs. Jones. Mae golwg gysurus a defnyddiol ar Mr. R. Meredith. Mae of yn un o'r colofnau cryfaf yn yr Eglwys Gymreig. Gobeithiaf y bydd i'r achos Cymreig dderbyn rhan o'r adfywiad presenol.

Daethom yma mewn adag fantaisol iawn, yn agoriad *Tabernacle* Mri. Moody a Sankey. Hwn yw yr adeilad mwyaf a welais erioed. Yr oedd yn dda genyf weled cymaint o sel dros grefydd Crist. Bu yma ddisgwyliad mawr am y Sabboth cyntaf o'r mis hwn. Yr oedd y drysau yn cael eu hagor am 7 o'r gloch, ac erbyn 8 yr oedd yr adeilad mawr wedi ei lenwi. Bernid nad oedd yma ddim llai na deng mil o bobl.

Y peth cyntaf a wnaeth Mr. Moody ar ol dyfod i'r Tabernacle oedd galw sylw at yr adnodau mewn llythyrenau mawrion ar y parwyddyd: Ar un llaw (1 Ioan 1: 7), "Eithr os rhodiwn yn y goleuni megys y mae efe yn y goleuni, y mae i ni gymdeithas a'n gilydd, a gwaed Iesu Grist ei Fab ef sydd yn ein glanhau ni oddiwrth bob pechod."

Ac ar y llaw arall yr oedd y geiriau hyn (Ioan 11: 25): "Yr Iesu a ddywedodd wrthi, Myfi yw yr Adgyfodiad a'r Bywyd: yr hwn sydd yn credu yno f, er iddo farw a fydd byw." Ac ar y tu arall i'r *platform*, ar y cefn, yr oedd y geiriau hyn, Ioan 8: 36, "Yr hwn sydd yn credu yn y Mab, y mae ganddo fywyd tragwyddiol: a'r

hwn sydd heb gredu i'r Mab, ni wel fywyd: eithr y mae digofaint Duw yn aros arno ef."

A'r geiriau hyn yn Dat. 1: 8, "Mi yw Alpha ac Omega, y dechreu a'r diwedd, medd yr Arglwydd, yr hwn sydd, a'r hwn oedd, a'r hwn sydd i ddyfod, yr Hollalluog."

Ac yn 2 Cor. 6: 2, "Canya y mae efe yn dywedyd, Mewn amser cymeradwy y'th wrandewais, ac yn nydd iachawdwriaeth y'th cynorthwysais. Wele yn awr ddydd yr iachawdwriaeth."

Yn Matt. 28: 19, "Ewch gan hyn a dygwch yr holl genhedloedd, gan eu bedyddio hwy yn enw y Tad, a'r Mab, a'r Ysbryd Glân."

Pregethodd yn rymus oddiwrth y geiriau, "Yr Iesu a ddywedodd, Codwch ymaith y maen." Darllenodd y bennod yn y dechreu, a chanodd Mr. Sankey, "I need thee every hour."

Dywedodd Mr. Moody fod yr Arglwydd yn barod i fendithio a thywallt ei ysbryd, ond cael yr eglwys at ei gwaith. Mae yr Arglwydd yn barod, pan y mae Seion wedi dyfod yn barod.

Dyledswydd yr eglwys ydyw codi y maen. Nid am na allasai yr Iesu gyfodi y maen. Ofer ydyw disgwyl i Dduw wneud yr hyn sydd yn ein cyraedd ni i'w wneud. Dywedodd fod pechaduriaid yn gorwedd mewn bedd o bechod, a chyn y bydd adgyfodiad o feirw i fywyd, fod yn rhaid i'r eglwys fod wrth y gwaith yn cyfodi y meini trwy nerth yr Ysbryd Glân. Enwodd amryw o feini.

1. Maen anghrediniaeth. 2. Maen rhagfarn. 3. Maen sel bartiol, enwadol. Llefardd yn effeithiol iawn yn erbyn ysbryd plaid, nes oedd pawb yn teimlo. 4. Meddwdod, a llawer o feini eraill. Yr oeddwn yn teimlo y gwirionedd yn ymaffyd yn fy nghalon. O mor ddifater ydym i dreiglo y meini ag sydd ar feddau ein perthynasau a'n cymydogion. Mor oer a ffurfiol ydyw ein gweddianau a'n cyflawniadau. Yr ydym fel dynion yn cygu gyda chrefydd. Yr oeddwn yn meddwl fod rhyw gynwrf yn mysg yr eagyrr sychion.

Methais a myned i'r Tabernacl am 8 yn y prydnewn, er ymdrech i am agos i awr—a methodd miloedd heblaw myfi. Ond er mwyn rhoddi cyfnewid i'r miloedd i wrando yr efyngyl, aethant i *Hall arall*, ar Madison St., o'r enw *Furwell Hall*. Yr oedd hon yn cynwys o bump i chwe mil o bobl. Daeth amryw o weinidogion i gynnal y cyfarfod, a daeth Mr. Sankey yno i ganu. Y mhlith y gweinidogion yn y cyfarfod hwn yr oedd y Parch. Wm. Beecher D. D., brawd H. W. B. o Brooklyn. Gweddiodd a rhoddodd gyfarfodiad effeithiol iawn.

Cyfododd un o'r gweinidogion a dywedodd fod yn llawenydd mawr ganddo weled y fath undeb yn ffyni yn mhlith y gwahanol enwadau crefyddol yn y ddinas fawr. Eu bod fel wedi myned i'r un llong, a'r Iesu ar y lan yn gorchymyn iddynt fwrw y rhwyd o'r tu deheu i'r llong. A'a bod hwythau yn ei bwrw yn ai-

nas fawr Chicago am helpa, a'i fod yn credu y byddai yn rhaid iddynt alw am gymorth y dinasoedd a'r talaethau cylchynol i dynu y rhwyd i'r lan. Yr oedd tystiolaeth yn mynwes pob Cristion fod helpa fawr yn ymyl. Cafwyd cyfarfod da iawn. Bernid fod dros ugain mil o bobl wedi dyfod yn nghyd, rhwug y rhai oedd yn y ddwy *Hall*, a'r rhai oedd yn methu myned i mewn.

Yn y cyfarfod nesaf darllenodd Mr. Moody yr 51ain Salm. Sylwodd yn fanwl ar ei chlynwys. Ar y pwys mawr oedd am hunan ymchwiliad cyn mwynhau bendithion yr efengyl—"Wele, ceriaist wrlonedd oddimewn, a pheri i mi wybod doethineb yn y dirgel." "Crea galon lân ynof, O Dduw, ac adnewydd ysbryd uniawn o'm mewn." Dangosodd y pwys mawr oedd i bob Cristion feddu sancteiddrwydd calon gyda Duw, yn caewedig y rhai oedd yn dyagu eraill. Y canlyniad o feddu y sancteiddrwydd ag y mae y Salmydd yn ei ddymuno: ad. 18, "Yna y dysgaf dy ffyrdd i rai anwir." Dangosodd yn eglur fod yn amhosibl i Dduw yn unol a'i drefn roddi ei ysbryd lle yr oedd cymaint o anwiredd. Dangosodd fod Duw yn gofyn cywirdeb calon o dan bob goruchwyliaeth.

Dydd arall yr oedd cyfarfod gweddi am haner dydd yn cael ei gynnal yn Farwell Hall. Yr oedd yr Hall fawr hon wedi ei llenwi, a chan oedd yn methu myned i mewn, a hyny ganol dydd! Yr oedd yn y cyfarfod hwn deimlad dwys. Cyflwynwyd amryw ddymuniadau oddiwrth bersonau ac eglwysi am ran yn eu gweddi. Dywedodd Mr. Moody nad oeddynt yn barod i weddio drestynt yn bresenol. Nid oedd gweddiau pobl heb fod yn yr ysbryd ac yn meddu teimlad calon am y fendith, ddim ond cellwair o flaen Duw. Nid oedd genym ddim sail i ddisgwyl i Dduw ein hateb oddieithr ein bod wedi bwrw allan yr hen lefain a'n gwneud yn does newydd. O! yr oedd hwn yn gyfarfod difrifol iawn, a phob un yn ymddangos wedi ei wasgu at ei fater ei hun. Yr ydwyf yn meddwl na themlais erioed mo'r gwrlionedd yn ymallyd yn fy nghalon mor ddwys ag yn y cyfarfodydd hyn. Nid rhyw ardderchawgrwydd ymadrodd oedd gan Mr. Moody; ond yr oedd rhyw eneiniaid oddiwrth y Sanctaidd hwnw ar bob gair oedd yn dyfod allan o'i enau. Yr oeddwn yn diolch am fod Rhagluniaeth fawr y nef wedi fy arwain yma ar y fath adeg—mai "da oedd i mi fod yma." Er fy mod wedi darllen pregethau Mr. Moody pan yn y gwahanol fanau, eto yr oedd fy nheimlad wrth eu darllen yn wahanol iawn i'r hyn ydoedd pan yn gwrando arno ef ei hunan yn siarad. Fy nheimlad oedd—"na fynegwyd mo'r haner."

Dywedodd Mr. Moody fod rhyw fath o grefyddwyr yn chwilio i mewn i gyffyrâu rhai eraill ac yn gadael yr eiddynt eu hunain ar ol, eu bod yn debyg i'r bobl sydd yn gweled y brych-

euyn yn llygad eu brawd, heb ganfod y trawst sydd yn eu llygad eu hunain. Ond nid felly yr oedd y Salmydd—ei hunan yn gyntaf.

Mewn cyfarfod canlynol darllenodd Mr. M. y drydedd bennod ar ddeg o'r Epistol cyntaf at y Corinthiaid, a phregethodd oddiwrth y bennod yn wir dda. Sylwodd yn fanwl mai cariad oedd yr egwyddor fawr oedd yn ofynol i ni ei medda gyda chrefydd Crist—fod hunan les yn amcan gan rai gyda chrefydd, ac os tynwch hyny i ffordd y gollyngant eu gafael o grefydd.

Dywedodd fod rhyw bobl yn arfer dywedych pan yn aurodd eu profiad yn y cyfarfod gweddi neu y gyfeillach, eu bod yn dyfod yno o ddyledswydd, neu yn dywedych gair o ddyledswydd. Dywedodd fod eisiau ymlid y gair dyledswydd allan o'r eglwys—mai braint oedd pobpeth crefydd—gweddio, anog eraill at y Ceidwad, a chyflawni holl ordinhadau yr efengyl. Ac os nad oeddyn yn eu gweled felly, nad oeddyn yn iawn. Er egluro hyn, dywedodd ei fod yn arfer myned i edrych am ei fam unwaith yn y fiwyddyn. A phe dywedasai wrth ei fam ei fod wedi dyfod i edrych am dani am mai ei ddyledswydd oedd hyny, buasai hi yn barod i ateb, os hyny yn unig oedd yn ei ddwyn yno nad oedd arni eisiau ei weled—os nad oedd yn dyfod yno o gariad. Felly cariad ydyw egwyddor fawr ein holl ymwneud gyda chrefydd.

Dywedodd ei fod yn credu mai diffyg o'r egwyddor fawr hon oedd achos yr afiwyddiant gyda chrefydd. Dywedodd yn effeithiol iawn os oedd lliad a chenfigen yn mynwesau crefyddwyr at eu gilydd, nad oedd eu gweddiau a'u sel dros grefydd ond "fel symbal yn tincian"—fod ein pobpeth ni gyda chrefydd yn anghymeradwy heb gariad. Dywedodd mai peth ffaithiad a gwrthodedig oedd clywed gweinidogion yn cymell eraill i gariad at Dduw ac at eu gilydd, ac ar yr un pryd yn cynwys yn eu calonau elyniaeth at eu gilydd. Mae Duw yn adnabod y galon.

Dywedodd fod gweinidogion dysgedig yn gallu esbonio yr Yagrythyrau ac yn dwyn allan bethau newydd a hen, ac nad oedd efe yn ddim yn eu hymyl. Ond er cymaint eu dyg a'u medr, os yn amddifad o gariad, ni bydd neb o ddechreu y fiwyddyn hyd ei diwedd yn cael ei achub drwyddynt. A bod eraill yn siarad llawer am gariad a diwygiad yn barhaus, tra y mae eu calon mor amddifad o gariad a chalon Cain yr hwn a laddodd ei frawd.

Dywedodd y dylai pob Cristion ddarllen y bennod hon unwaith bob wythnos.

Yna galwodd am gyfarfod neillidol i'r holl weinidogion i fod yn nghyd, ac os oedd rhywbeth o anghariad rhyngddynt a'u gilydd, atolygodd am iddynt ei wneud i fyny mewn edifeirwch a maddenant, onite ni roddai Duw mo'i wyneb. Fod Duw yn edrych ar eu calonau. Dyma y cyfarfod mwyaf difrifol y bum yndde

erioed. Yr oedd yma dywallt dagrau o flaen Chwiliwr y calonau. Yna gofnasant i Mr. Moody weddio dros holl weinidogion y ddinas, a'r holl weinidogion eraill oeddynt yn bresenol. Yr oeddwn yn credu ei fod yn cael atebiad.

Dymunwn weled teimlad fel hyn yn mhllith oenedl y Cymry. A'm gweddi yn ddidwyl ar Dduw ydyw am iddo dywallt ei ysbryd i'n deffro fel gwahanol enwadau crefyddol.

Sylwodd Mr. Moody mewn cyfarfod arall ar ysbryd Caleb a Joshua—ysbryd penderfynol—"Awn a meddianwn y wlad." Y dylem ymddiried yn yr Arglwydd, yn ei allu. Peidiodd edrych ar y rhwystrau, ond ymddiried yn ffyddlondeb yr Arglwydd. Fod rhyw bobl yn edrych ar yr anfanteision a'r rhwystrau, yn lle ymddiried yn ngallu Duw.

Dyweddodd am un tro yn ei berthynas ag ef ei hun flynyddau yn ol yn Chicago. Bu yn cael ei lethu gan anghrediniaeth a digalonddid pan oedd ef a brawd arall yn llafurio yn yr un gwaith, yn pregethu yn y naill fan a'r llall, ac yn sefydlu ysgolion Sul yn y gwahanol fanau. A byddent ar ddydd Llun yn arfer adrodd i'w gilydd pa fath Sabboth oeddynt wedi gael.

Ac un boreu Llun dyma y cyfaill yn dyfod i'r ystafell lle yr oedd Mr. Moody ac yn gofyn iddo yn siroli pa fath Sabboth oedd ef wedi gael y ddoe? Dywedodd yntau yn lled isel nad oedd dim neillduol wedi cymeryd lle. Gofynnodd Mr. Moody yr un cwestiwn iddo yntau. Dywedodd ei fod ef wedi cael Sabboth da iawn. Ei fod wedi bod yn pregethu ar Noe. A gofynnodd i Moody a ddarfu iddo ef erioed bregethu ar Noe. Atebodd nad oedd ef, ond ei fod yn gwybod y cwbl oedd i'w wybod am Noe. Pan oeddynt yn ymddyddan â'u gilydd, dyma lythyr at Mr. Moody yn ei hysbysu fod tua chant wedi dychwelyd at y Gwaredwr yn y fan a'r fan.

Meddyliodd yntau am Noe. Beth pe buasai cynifer a hynny wedi cael eu dychwelyd trwy weinidogaeth Noe. Buasai yn barod i orfoddu a llawenhau. Ond na chafodd Noe weled un enaid yn dychwelyd yn ystod chwech ugain mlynedd. Meddyliodd am dano ei hun, mor wan oedd ei ffydd. Ymgrymodd i lawr mewn gweddi i ofyn am faddeuant o'i anghrediniaeth—chwalodd y cymylau yn y fan. Ymddiriedodd yn yr Arglwydd yn ngwyneb pob peth oedd a'i duedd i'w ddigalonni. O na chaem ninau fod yn feddianol ar y ffydd yma. Mae fy ngweddi ar Dduw am i weinidogion ac eglwys y Cymry fod yn feddianol ar y ffydd gadarn hon.

Mae yn ddrwg genyf fod amgylchiad annysgyllyddwyr wedi galw Mr. Moody oddi yma yr ail wythnos o'r cyfarfodydd. Nos Wener, ychydig o fynyddau cyn dechreu y cyfarfod, pryd yr oedd y Tabernacl mawr wedi ei lenwi, ac yn disgwyl ymddangosiad Mr. Moody, dyma hysbysiad yn dyfod iddo fod ei frawd ieuangaf wedi marw y dydd hwnw, yr hwn oedd yn an-

wyl yn y tenlu, a'i hen fam wedi cyraedd oedran mawr. Aeth gyda'r trên y noson hono. Un tyner galon ydyw. Ond y mae y cyfarfodydd yn cael eu cario yn mlaen yr un fath a phe buasai Mr. Moody yma. Disgwylir y bydd yn dychwelyd erbyn y Sabboth nesaf. Bendith yr Arglwydd a'r ei lafur i ddychweryd miloedd eto nid yn unig i'r eglwys, ond at y Gwaredwr mawr ei hunan. D. E. PRICHARD.

Chicago, Hyd. 10, 1876.

CYMANFA YR ANNIBYNWYR CYMREIG YN NEHEUBARTH OHIO.

Cynaliwyd y Gymanfa hon eleni yn Gomer, Swydd Allen. Dechreuwyd nos Wener, Medi 22ain, a pharhaodd hyd nos Lun, y 25ain. Yr oedd y gweinidogion a'r cynrychiolwyr canlynol yn bresenol:—Y Parchn. J. A. Davies, Siloam; W. Powell, Ironton; G. Griffiths, Cincinnati; B. W. Chidlaw, Cincinnati; R. D. Thomas, Columbus; J. Cadwaladr, Newark; J. H. Jones, Delaware; R. Powell, Troedrhwdalar; T. Jenkins, Delhi; J. Lloyd, Shawnee; D. Jones, Gomer; J. P. Morgans, Vanwert (M. C.); a R. Richards, diweddar o Gymru. Cynrychiolwyr:—W. W. Williams ac E. Francis, Gomer; Jenkin Hughes, Sugar Creek; a James W. Davies, Troedrhwdalar.

Cad wyd y gynadledd am ddeg o'r gloch boreu ddydd Sadwrn, pryd yr etholwyd y Parchn. J. A. Davies, Siloam, yn Llywydd, a J. Cadwaladr Newark, yn Ysgrifenydd. Wedi i'r Llywydd benodi y Parchn. T. Jenkins, Delhi, G. Griffiths, Cincinnati, a Mr. Josiah Jones, Gomer, yn bwyllgor trefniadol, aethpwyd yn mlaen i ystyried y gwahanol faterion a ddaliai berthynas a'r Gymanfa hon. Cydunwyd ar y penderfyniadau canlynol:—

1. Fod y Parchn. B. W. Chidlaw, a R. Richards i gael gwahoddiad i gydeistedd a'r gynadledd hon, a bod yn llawen genym gael eu presenoldeb.

2. Fod y Gymanfa y flwyddyn nesaf i fyned yn ei chylch rheolaidd i Portland, Swydd Jackson.

3. Fod y Parchn. J. P. Williams, gynt o Sugar Creek, a J. E. Jones, gynt o Portland, i gael llythyrau gollyngdod oddiwrth y Gymanfa hon.

4. Fod y Parchn. R. D. Thomas (Iorthryn Gwynedd), Columbus, a W. Powell, Ironton, i gael eu derbyn yn aelodau o'r gymanfa hon ar sail eu llythyrau cymeradwyaeth. Y cyntaf o gyfundeb Pennsylvania, a'r olaf o gyfundeb Wisconsin.

5. Fod yr amser yn cael ei estyn i'r Parchn. D. Jones, er gwneyd ymchwiliad parthed y gost i ddodrefnu ystafell yn Ngholegdy Oberlin i fyfyrwyr Cymreig.

6. Fod y cyfarfod hwn yn dymuno datgan ei gydymdeimlad ag eglwys Shawnee, ac yn addaw gwneyd ei oren i'w cynorthwyo i symud

ymalith eu dyled. Dymuna hefyd arni ddewis person neu bersonau cymwys i alw heibio yr eglwysai na anfonant gynorthwy heb hyny.

7. Fod y Parch. R. D. Thomas, Columbus, i fyned ya genhadwr dros y Gymanfa hon i'r Gymanfa Ddwyreiniol ya y flwyddyn nesaf, a bod y Parch. J. Cadwaladr, Newark, i fod yn *alternates*.

8. Ein bod yn teimlo ya rhwymedig, gan fod y Gymanfa Saesonig yn y Dalaeth wedi ein derbyn ar ein telerau ein hunain i'r Undeb, i anfon cynrychiolwyr drosochi i'r Gymanfa Dalaethol, i anfon ein hystadegaeth iddynt i'w cyhoeddi, ac i ddwyn treuliau y cyhoeddiad o honnynt.

9. Dan yr ystyriaeth o gynydd dylanwad, a diebellion Jesuitaidd y blaid Babyddol, a'r dull diehellgar a dddefnyddiant er drysu ein cyfundrefn o ysgollon dyddiol, a chyfyngu darlleniad Gair Daw, a thrwy hyny beryglu ein rhyddid a dnystrio ein breintiau, Ein bod yn ystyried ya ddyledswydd arbenig i'r eglwysai yn gyffredinol i ymdrechgu egwyddori a goleuo yr oes ieuanc yn egwyddorion Protestaniaeth ein tadau, gan wyllo yn fanwl na roddwn mewn un modd, mewn gair na gweithred unrhyw gefnogiad i olynwyr erlidwyr y merthyren.

MODUR CYHOEDDUS.—Nos Wener, dechreuwyd gan y Parch. W. Powell, Ironton, a phregethwyd yn bwrpasol a nerthol gan yr henafgwyr parchedig R. Powell, Troedrhwdalar, a J. A. Davies, Siloam.

Prydnawn Sadwrn, cafwyd cyfeillach gyffredinol i ymddir a mater gosodedig gan eglwys Gomer a'i gweinidog, sef "Y wedd ddynol i adfywladau crefyddol." Siaradodd yr oll o'r gweinidogion ar y mater hwn gydag yni a doethineb mawr, a chodwyd yr oll oeddynt yn hoesenol cyn y diwedd i ddymuno gwneyd rhywbeth, ie, llawer o bethau ersierchau adfywiad crefyddol. Tystiolaeth y gynulleidfa ydoedd fod hwn yn un o'r cyfarfodydd goreu a gawsant erioed. Nos Sadwrn, pregethodd yn Gomer y Parchn. W. Powell, Ironton, a J. Lloyd, Shawnee; yn Bethlehem Ddwyreiniol, y Parch. J. Cadwaladr, Newark, a T. Jenkins, Delhi; yn Leatherwood, y Parchn. J. H. Jones, Delaware, a R. D. Thomas, Columbus. Boreu Sabbath, yn Gomer, y Parchn. R. D. Thomas, Columbus, a B. W. Chidlaw, Cincinnati; yn y prydawn, y Parchn. G. Griffiths, Cincinnati, a J. H. Jones, Delaware; yn yr hwyr, y Parchn. J. Cadwaladr, Newark, a T. Jenkins, Delhi. Dydd Llun, yn Leatherwood, am ddeg y boreu, y Parchn. B. Powell, Troedrhwdalar, a J. A. Davies, Siloam; yn y prydawn, y Parchn. W. Powell, Ironton, a G. Griffiths, Cincinnati. Nos Lun, yn Gomer, y Parch. R. Richards, diweddar o Gymru; ac yna cyfeillach hwyliog ar y diwedd. Cafwyd cymanfa lewyrchus dros ben. Yr oedd y cynulladau yn lluosog, yn gymaint a bod y

tywydd yn lled ffafriol, a'r Cymry yn hysod lluosog ya y sefydliad hwn a'r sefydliadau cylchysol. Mae gan Gymry Gomer addoldy heb ei fath gan neb o'n cenedl yn America. Y mae yn anrhydedd iddynt fel sefydliad, ac ya godiad i ni fel cenedl. Hefyd, mae ganddynt ganu cynulleidfaol gwir dda. Anaml y clywir ei well na'i gystal yn un man. Mae ynddo swm mawr aml ac addoliad, a chyfranoga o ddeall, ac o yspryd.

Hyderwn y bydd y Gymanfa hon yn gadael effeithiau daionus ar ei hol, ac y bydd yn foddion dychweliad llawer o bechaduriaid at y Gwardwyr yn nghymydogiaeth boblogaidd Gomer. Yr eglwys a'i gweinidog lafurus a thalentog fyddo yn derbyn drwyddi adnewyddiant, a chefnogrwydd mawr i fyned yn mlaen ya y dyfodol mor llywyddianus ag y maent wedi bod yn y gorphenol.

Gellir dywedyd er anrhydedd i gymeriad ardal Gomer, ei bod yn un o'r ardaloedd goreu yn America i gynnal cymanfa—cyflawnder o ddrysau yn agored at letya gwelidogion, pregethwyr, cenhadon, a dyleithuriaid—cyflawnder o ymborth darparedig at gynnal natur, a chyflawnder o wahoddiadau croesawgar i bawb yn ddiwahaniaeth i ddysod i gyfranogi ohono, er llenwi eu calonau a llaniaeth ac a llawenydd.

J. CADWALADR, *Ysg.*

YSBELLWYR NORTHFIELD, MINN.

Y mae cyfro mawr wedi bod yn ddiweddar mewn perthynas i wyth o ladron a ddarfu amcanu ysbellio y Banc yn Northfield, Rice Co., Minn., tua dechreu mis Medi. Aeth tri o honnynt i'r Banc, safodd un yn y drws, a'r pedwar eraill ar eu meirch a aethant i fyni ac i lawr yr heol, gan saethu bob ochr i'r heol. Pymtheg dolar oedd swm eu lladrad, pan yr oedd yn y Banc \$83,000. Lladdasant yr arianydd ac un amaethwr o'r wlad; a lladdwyd dau o honnynt hwythau, ond y chwech eraill a ddiangasant. Buwyd ar eu hol am dair wythnos drwy y coed-ydd. Daethant o'r diwedd i gylchoedd Mankato a South Bend. Yr oedd yma ganoedd o ddynion yn chwilio'r coed-ydd. O'r diwedd dalwyd pedwar o honnynt 24 milltir i'r gorllewin o Mankato, gan sirydd Brown County a chwech eraill. Bu yno ymladd gan y ddwy ochr. Dywedodd un o'r lladron am iddynt ddyfod yn nes i gael brwydr. Dywedodd y sirydd mai nid i'r dyben hwnw y daethant yno. Gyda hyn saethodd un o'r lladron ato, a tharawodd y bel-en ei bibell oedd yn ei logell ac arosodd ynddi. A dyna y gorchymyn yn cael ei roi—"Taniwch, fechgyn!" A thanio a fu nes y daeth y sirydd a'i gwmpeini o fewn 10 llath iddynt. Saethwyd eu penaeth yn farw, a chlwyfwyd y tri eraill, dau yn ol a ddywedir yn angenol. Daeth y sirydd a'i gwmpeini allan heb fwy o aiwed na chlyffwrdd o un bel-en yn ysafn a gaddwra

un o'r dynion. A dywedir yma fod un o'r earcharion clwyfedig wedi marw. Mae dau o'r ysbailwyr heb eu dal. [Deallym eu bod wedi eu dal ar ol ysgrienu yr uchod.—GOL.] Yr oeddynt yn ddynion o ymddangosiad boneddigaidd. Aeth dau drwy y gymydogaeith hon ar brydnawn Sabboth ar eu taith i lawr i Northfield—a cheffylau a chyfrwyau o'r fath oreu ganddynt. Yr oedd yr wyth yr un modd. Saethwyd ceffyl un yn farw yn y frwydr a fu ar yr heul yn Northfield, a chlwyfyd ei farchog. Cymerwyd y saith ceffyl arall yn y coed.

Ond yr oedd eu mynediad yno yr ail waith, (neu yn agos yno,) yn bur wahanol, wedi colli eu ceffylau, dryllio eu dillad wrth ddianc trwy y coedydd, tri o honant wedi eu lladd, a chorff yr un a laddwyd pan y daliwyd hwy yn myned i lawr gyda hwy; a'r tri eraill yn myned yn garcharion, ac wedi eu clwyfo. "Ffordd y troeddwyr sydd galed."

RICHARD W. JONES,

Gynt o Benycraen, Remsen.

Lake Crystal, Blue Earth Co., Minn., Hyd. 2, 1876.

GANWYD,

Medi 26, 1876, yn Turin, N. Y., merch i Mr. E. R. Prichard a'i briod, a gelwir hi Edith.

Hi hanodd o deula bynod—am ganu,
Amgenach bo'i thôn-nôd;
I goethi'r genetbod,
Myn Edith yn fendith fod.

AP GWILYM DDU.

PRIODWYD,

Yn Radnor, Ohio, Medi 21, gan y Parch. Thos. Jenkins, yn nhy rhieni y briodasferch, REYS W. JONES, Esq., a Miss MARGARET THOMAS.

Medi 21, yn nhy Mr. John Watkins, tad y briodasferch, gan y Parch. D. Jones, Gomer, Mr. THOMAS W. THOMAS a Miss MARY WATKINS, y ddau o Vaughanville, Putnam Co., Ohio.

Dymunaf i chlwi lwyddiant llawn
O bob cysuron byd,
A thragwyddoldeb dedwydd iawn
Ar derlyn gyrfa glyd.

Medi 28, yn nhy Mr. Robert Peat, Delphos, gan y Parch. D. Jones, Gomer, Mr. ISAAC R. TUDOR, a Miss ELIZABETH PEAT, y ddau y Delphos, Allen Co., Ohio.

Priodas dda a dyddiau malth
Fo'n rhan i chlwi eich dau,
Bendithion byd ar hyd eich taith
A'r nefoedd i'w mwynhau.

DAVID JONES, Gomer.

Hyd. 25, 1876, yn nhy rhieni y briodasferch, gan y Parch. Herbert W. Morris, D. D., o Rochester, N. Y., Mr. GEORGE E. PUGH a Miss ANNA J., merch R. H. Wiggins, M. D., oll o Remsen, N. Y.

BU FARW,

Awst 31, yn fwydd a chwe' mis oed, o'r cholera infantum, FRISCILLA, plentyn leuengaf y Parch. J. P. Williams, Racine, Wis. Gwelwyddwyd yn yr angladd gan y Parch. M. Cadwalader, Pike Grove, W. Hughes a J. Roberts, Racine. "Gwywodd y glaswelltyn, a'i fodeuyn a syrthiodd" cyn iddo ond prin ddechreu ynagor i'w brydferthwch orawynol; ond crys ei berarogl yn y teulu yn hîr. Duw'r Dyddanwch a gysuro y rhieul galarus.

Awst 21, 1876, Mrs. SARAH LEWIS, gwraig y diweddar John Lewis, Bergen, N. J., yn 67 ml. oed. Bu iddynt chwech o blant. Y maent oll yn fyw, ac yn briod ond un ferch, yr hon sydd yn atbrawc yn niaas New York. Y mae i Mrs. Lewis dair o chwatorydd yn yr un ddinas, enwau y rhai yw (Miss Williams, Mrs. Richards, 16th St., a Mrs. Morris, 14th St. Y mae brawd fiddi yn byw yn Rome, ac yn aelod gyda Mr. Prichard. Pan oedd Mrs. Lewis yn leuac mlynchaf foddion graslyn fyddlon, a gwrandawr yfengyl dan weinidogeth y diweddar Dr. Everett pan oedd yn gweinidogaethu yn Utica. Yr oedd yn gantores ac yn aelod o'r cor. Cafodd ei bargyhoeddi dan weinidogaeth Dr. Everett, ac amlygodd hynny lldo: ond dywedai wrtho ei bod yn cael ei theuedd i uno a'r Bedyddwyr. Dywedai y Dr. wrthi gan ei bod o'r farw hono mai gwell fyddai iddi uno a'r Bedyddwyr, ac y cael hi ran yn ei weddïau yr un fath a phe buasai yn uno a'r Cynulleidfawyr. Parhodd yn aelod fyddlon o gyfundeb y Bedyddwyr hyd y diwedd. Awdyddai am y uef er pan y cymerwyd hi yn glaf y ganaf diweddaf. Bu farw mewn tangnefedd, a'i llygaid yn gweled ischawdwriaeth yr Arglwydd.

New York.

D. DYFRI DAVIES.

Yn Walnut Hills, Cincinnati, Medi 8, 1876, VIDA ELIZABETH EVANS, merch leuengaf David ac Ann Evans, ar ol ashechyd trwm o ddwy wythnos, yn 10 ml., 6 mis ac 28 d. oed. Y cefyd a derfyddodd yn ei marwolath sydyn ac ymddangosiadol greu-lawr oedd twymyn ar yr ymenydd. Huno y mae hi yn awr, ei llygaid wedi cau, a'i chorff bach a orwedd yn y bedd, yn farw i bob poen a gofid; ond ei hysbryd llon rhyddedig a esgynodd i'r nef, cartref hardd y rhai gwynfyddig. Daearwyd ei llwch gwerthfawr ar y prydawn Sabboth camlynol yn Spring Grove Cemetery. Pregethwyd ei phregeth angladdol yn Eglwys Presbyteriaidd Gynaf Walnut Hills i gynulleidfawr mawr gan y Parch. J. E. Wright. Gorymdelithodd y *Band of Hope* o faen yr arch wrth fyned i'r capel, er dangos eu parch i'w cydaelod bychan oedd wedi eu gadael. Yr ydoedd yn blentyn a gerid gan baw a'i hadwaenent—yn rhy dda i'r byd hwn—ac felly cymerodd y Gwardwr hi i'w Baradwys fry. Ein gwddi ddifffuant ydyw am i'r Arglwydd gynyl y rhieni, y chwaer a'r brodyr, yn yr awr brufedigaeithus hon, a rhol nerth iddynt i allu dywedyd, "Dy ewymys di a waelor."

ANN RICHARDS.

Hyd. 25, 1876, yn Steuben, swydd Onelda, N. Y., yr henafgwyr parchus HUGH G. JONES, hen aelod o Eglwys y Capel Uchaf, tua 84 mlwydd oed.

CYMANFA EBENSBURG, PA.

Cynaliwyd Cymanfa y Cynulleidfawryr yn Ngorllewinbarth Pennsylvania, yn eglwys Gogleddbarth a Debenbarth Ebensburg, o Medi 29ain hyd Hydref yr 2il.

Y gweinidogion oeddynt yn breconol:—y Parchn. D. R. Davies, Brady's Bend; D. D. Thomas, T. R. Jones, J. G. Thomas, Ebensburg; E. W. Jones, Johnstown; H. E. Thomas, D. D., Pittsburgh; L. B. Powell, Alliance, a D. Jones, Gomer, Ohio.

Pregethwyr a chynrychiolwyr:—Meistri T. E. Jones, Houtzdale, ac Ivor Thomas, Irving Station, (pregethwyr);—a Peter Price, Pittsburgh; T. George, Brady's Bend; D. T. Evans, Birmingham; W. L. Myles, Johnstown; T. J. Davies, Ebensburg, yn nghydag amryw eraill, yn enwedig o gylch Ebensburg.

Yn mysg y Penderfyniadau paswyd y rhai canlynol:—

1. Fod y Gymanfa hon yn anfon ei chydymdeimlad dwys at y Parch. O. Owens, Birming-

ham, yn ngwyneb ei gystudd maith, a'i llawenydd wrth glywed fod ei iechyd yn gwella yn raddol.

2. Fod yr Ysgrifenydd i anfon cofion caredig y Gymanfa at yr Hybarch T. Edwards, a dymuniad am ei brwsenoldeb yn ei holl gyfarfod-ydd hyd derfyn ei yria.

3. Fod eglwys newydd Houtzdale i gael ei derbyn i gylch y Gymanfa hon.

4. Fod dymuniad am i'r progethlwyr Ieuanic T. E. Jones, Houtzdale; ac Ivor Thomas, Irving Station, gael pob cefnogaeth i lafurio yn eu cylch cartrefol am flwyddyn, ac i'r eglwys anfon adroddiad am eu llafur a'u cynydd erbyn y gymanfa nesaf.

5. Fod y brodyr Thomas, Pittsburgh, a Jones, Johnstown, i gael llythyrau cymeradwyaeth os byddant yn myned i dalu ymweliad a'r Hen Wlad y flwyddyn nesaf, fel y bwriadant yn awr.

6. Fod y Gymanfa hon yn cydymdeimlo yn fawr ag eglwys Frostburg, Md., yn ngwyneb caledi yr amseroedd, ac yn barod i roi pob cyfarwyddyd angenrheidiol iddi.

7. Fod y Gymanfa nesaf i fod yn Irving Station.

Ymddiddanwyd yn nghylch amryw leuedd y dyldid dechreu achosion newyddion ynddynt pan y bydd amgylchiadau yn caniatáu. Darllenwyd anerchiad gan yr Ysgrifenydd, ar "Ein Hoes a'n Crefydd," a phenodwyd y Parch. E. W. Jones; Johnstown, i barotoi anerchiad erbyn y Gymanfa nesaf.

Cymerwyd rhan yn y gwasanaeth cyhoeddus nos Wener yn y Gogledd, a thref Ebensburg, y Sabboth, a'r De hyd nos Lun, gan y brodyr a enwyd, a chyddystiolaethid fod y Gymanfa wedi troi allan yn llwyddiant perffaith. Dewlawyd y Parch. J. G. Thomas yn Gadeirydd, a Mr. E. Davies, Pittsburgh, yn Drysorydd, am y flwyddyn ddyfodol. Dangosodd cyfeillion Ebensburg trwy yr holl sefydliad y lleitygarwch a'r caredigrwydd mwyaf. Cafwyd arwyddion amlwg o wneau yr Arglwydd ar lafur ei bobl. Teimlwn ar derfyn y Gymanfa ar ol clywed adroddiadau yr eglwys, a dilyn y gwahanol oedfaon, fod genym destynau i fod yn ddiolchgar i'r Arglwydd er caleded yr amseroedd. Yr oedd y cyfraniadau at wahanol achosion yn ganmoladwy iawn, a nifer yr aelodau a dderbynwyd o newydd yn dra chalonogol.

H. E. THOMAS, Ysg.

ANERCHIAD I GYNHADLEDD CYMANFA GORLLEWINBARTH PENNSYLVANIA,

GAN Y PARCH. H. E. THOMAS, D. D., PITTSBURGH.

Mr. Llywydd, Dadau a Brodyr: Nid wyf am gynyg rhyw anerchiad maith a manwl i'ch sylw, ond yn unig rhoi rhyw awgrymiadau byrion ar

EIN HOES A'N CREFYDD.

Y mae ein crefydd yn gymwys i bob oes, ond y mae rhai oesau yn fwy gwrthwynebol na bleidiol i'n crefydd nag oesau eraill. Gellir dywedyd fod arbenigrwydd neillduol yn perthyn i'r oes hon, ond bydd fy sylw penat i ami yn ei pherthynas â ni fel cenedl, ac yn gyfyngach na hyn, â ni fel enwad Cymreig yn America.

Yr ydym yn cael ein heglwys yn gymysgedig o hen sefydlwyr a dyfodiad newyddion, o'r hyn lleiaf dyna agwedd y rhan luosocaf efallai, o'n heglwys. Y mae yr hen sefydlwyr wedi ymgadarnhau yn y wlad, ac yn teimlo eu rhwymedigaeth fel diuawyr, ac y mae eu plant, ac yn neillduol eu hwyrion, yn newid i'au eu teulu. Drachefn, y mae y dyfodiad newyddion yn ansefydlog, yn hiraethus am Gynru, ac yn anfoddlawn i lawer o drefniadau ein heglwys. Yn yr ymweithiad yma y maent yn agored i golli cydymdeimlad at eu gŵylod, ac i oeri yn eu cariad a'u sef gyda chrefydd. Drachefn, teimlant ddylanwadau tu allan i'r eglwys—o'n hysgolion dyddiol, o'n gweathfeydd, o'n cymdeithasau dygarol a chyfeillgar, o'n llyfrau, ein cychgronau a'n newyddiaduron, fel y mae crefyddwyr Cymreig America yn rhwym o fyned yn ddoeparth gwahanol i grefyddwyr canolbarth Cymru beth bynag.

Wrth gymeryd trem fel hyn ar ein sefyllfa brwsenol, y mae yn bur naturiol i bob meddwl ystyriol ofyn, "Beth a ddylai Israel ei wneuthur?"

Y peth cyntaf raid i ni wneyd fydd, *ymrofi i feithrin crefydd bersonol*. Gwylio fod y galon yn ei lle ger bron Duw. Beth bynag a ddarllenwn, beth bynag a glywn, beth bynag a wnawn, gwyliwn yn ddytal na byddo genym "galon ddwrwg anghrediniaeth, gan ymado oddi wrth y Duw byw." Dylem deimlo ein rhwymedigaeth bersonol i Ddau, deunw fe..y i deimlo mwy o'n rhwymedigaeth gymdeithasol iddo Ef, ac i'n gilydd. Ni waeth beth a wnawn, na pha beth a ddywedir wrthym, os na bydd y galon yn ei lle. Ceisiwn wasgu ar bob gradd a sefyllfa mai peth personol yw crefydd. Heb grefydd bersonol ni fydd pob rhagorffaint allanol ond diwerth. Y mae America yn wlad rydd, a diolch i Ddau am dani; y mae Annibyniaeth Eglwysig a cynwys y rhyddid uwchaf i ddyn, a diolch i'r nefoedd am hyay; ond ofer fydd y cwbl os na fyddwn wedi ein rhyddhau yn bersonol gan Fab Duw—"Os y Mab gan hyny a'ch rhyddha chlwi, rhyddion a fyddwch yn wir."

Gan ddechreu fel hyn gyda chrefydd bersonol—yr ydym yn gweled pobl yn cychwyn i'r byd, ac i wahanol gylchoedd eglwysig oddi wrth allor Duw, wedi aberthu eu hunain o'm bodd i wasanaeth Duw. Dyma lle mae grym Annibyniaeth eglwysig—y drefu fwyaf gogoneddus yn y byd ydyw i bobl dda, ond un beryglus

ydyw yn meddiant dynion digrefydd. Dylem wasgu ar ein haelodau i fod yn gryfion yn ngair Duw, ac yn ngwrloneddau mawrion yr efengyl. Os ydym yn proffesu mai y Beibl yw ein hunig gyffes, a rheol ein bywyd, dylem ddeall y Beibl yn well, a'i fyfyrlo yn fwy.

i Os wyf wedi llwyddo i roi rhyw gynhyrfydd grefydd bersonol, deufaf yn mlaen at ein gwas. anaeth cymdeithasol â'r byd, â'r eglwys, â'n cenedl ac â'n henwad.

Dylai pob un gysegru ei dalent arbenig i wasanaeth Crist. Os dawn canu, gofalar fod Eglwys Crist yn cael hono o flaen pob cymdeithas arall. Pe y caem yr ysbryd yma yn gryf yn ein mysg, ni byddai canu ein Heisteddodau a'n Cymdeithasau Llennyddol yn rhagori ar ganu y cysegr, fel y mae mewn llawer man beth bynag. Y mae cerddoriaeth y cysegr i ddyfod yn llawer uwch, ac yn arbenig yn ein mysg fel cenedl. A oes dim modd i ni gael Cymanfa Gerddorol trwy undeb ein gwahanol eglwysi? Os na chawn hyny, gadewch i ni wneyd ein goreu i godi y canu. Niddaw y Diwygiad mawr nes y bydd y canu yn uwch. Y pryd hwnw bydd "llef tyrfa fawr, megys l'ef dyfroedd lawer," ac "megys llef taranau cryfion," yn canu "Aleliwia," yn molianu yr Arglwydd. Os dawn dysgu plant ac ieuentyd roed i ni—rhodder hono i Grist. Dechreuera gartref. Egwyddorer y plant ar yr aelwyd. Cofier eu magu wrth yr allor deulussid. Ond na arosar ar hyny. Deuer i'r Ysgol Sabbothol i'w cyfarwyddo, lle mae llu heb feddu rhieni i'w dysgu "yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd." Os dawn ymadroddi sydd genym—rhodder hono i Grist. Ymddiddaner â'n cymydogion am bethau enaid. Ceisler rhoddi "gair yn ei amser" i bob un. Gwasga Moody, a'r holl ddiwygwyr, ar y pwys o arfer y ddawn yma dros grefydd. Fel hyn, beth bynag fyddo y ddawn, defnyddier hi dros Grist.

Drachefn, ceisler dysgu pob dyledawydd oddiwrth esiampl ein Blaenor Mawr. Teimlir nad yw haelioni crefyddol, yn neillduol yn mysg ein cenedl ni, ond yn ei mabandod. Gwna cydmaru ein rhoddion â'r Saeson a'r Pabyddion, gyffroi peth arnom; ond adwaen gras ein Harglwydd Iesu Grist, "yr hwn ag efe yn gyfoethog, a ddaeth er ein mwyn ni yn dlawd," a fydd y cynhyrfydd cryfaf a llwyraf. Barna rhai fod Cymry yr Hen Wlad yn fwy haelionus, yn ol eu hamgylechiadau, na Chymry America, ond nid oes genyf fi ystadegaeth fanol i wneyd cyferbyniad tdi. Beth bynag am hyny, y mae genym le i ddiwygio. Y mae yn rhaid i ni, fel crefyddwyr, ddyegu fod bod yn hael at grefydd yn sicrhau bendith yr Arglwydd ar ein llafur tymhorol. Dylai y Diaconiaid, yn enwedig, gymeryd at eu hystyriaeth ddifrifol, pa foddion a ellir gael i godi safon haelioni yn ein heglwysi; ac os byddant

yn ymwneyd â dynion a merched a chrefydd bersonol ganddynt, cant en gwranddo, a bydd llwydd ar eu llafur.

Hefyd os oes cyfnewidiadau pwysig i fod ar ein heglwys yn yr haner canrif nesaf, gadewch ini gyfarfod a'r cyfnewidiadau hyn yn ddoeth, goddefgar, a hunanymwadol. Os cawn ragor o Gymraeg, neu os mwy o Saesonaeg a gawn, ymgadwn yn agos at allor Crist. Cofiw fod y dyn yn uwch na'r gwladwr, a'r Cristion yn uwch na'r Cymro, ac na'r Americanawr.

Dymunwn hefyd wasgu arnom i ymroi i ymgyraedd pob diwygiad gwladol, moesol, ac yn arbenig felly diwygiad crefyddol. Yr ydym yn byw mewn amseroedd enbyd. Nid rhyw ffugdybiaeth yw hyn. Yr ydym wedi profi hyn mewn rhan y blynyddoedd diweddaf. Yr wyf yn credu yr enwog MORGANS, o Lanfyllin, mai dyma adeg tywalltiad "y seithfed phiol," yr hon sydd wedi ac yn cael ei thywaltt "i'r awyr," fel ag i effeithio i raddau ar bawb. Ac yn gyfochrog a hynyna, y mae diwygiad mawr i fod dros ranau o'r ddaear. A gawn ni fel Eglwysi Cymreig yn yr Undeb hwn ddim cydymuno i geisio am y diwygiad mawr yma? Y mae gan yr Americanaid Saesong eu Moody a'u Sankey, ac eraill, a ydyw Duw wedi gadael ei Israel Gymreig yn amddifad? Os na chawn efengylwyr, ai ni allwn ni fel brodyr yn y weinidogaeth helpu ein gilydd i gynnal cyrddau adfywiadol yn ein heglwysi. Meddyllier am hyn, a threfner ryw foddion os gellir cyn, neu ar ol yr "Wythnos Weddi."

Dyma fi wedi rhoi rhyw ychydig o awgrymiadau brysiog ar *Efn Hoes a'n Crefydd*. Mi garwn yn fawr iddynt gael ymhelaethu arnynt gan eraill os nad yma yn y Gymanfa, gan bob un yn ein cyfeillachau eglwysig, a'n hynddiddanion teuluaidd a phersonol.

Hiraethog.—Mae yn llawen genym ddeall fod y Parch. W. Rees, D. D., (G. Hiraethog), Caer, wedi gwella gymaint oddiwrth effithiau ei gystudd diweddar, fel ag i fod yn a wng i ddefnyddio y llwyfan eto ar brydiau i ddarlithio a phregethu. Cafodd Colwyn, a lleoedd eraill, yn ddiweddar, y mwynhad o glywed yr efengyllydd hybarch. Bydded iddo hir oes eto i wasanaethu ei genedl.—*Y Dydd*.

Cyfarfod Chwarterol Undeb Suddi Di. bych a Ffint.—Cynaliwyd y cyfarfod uchod yn Nanerch, ar y 4ydd a'r 5ed o Hydref. Pregethodd y brodyr J. H. Hughes, Cefn; D. Roberts, Wrexham; J. Thomas, Capel Isaac; S. Evans, Llan-degla; Dr. Pan Jones; a D. Oliver, yn y cyfarfod.

Cerdd Chwarter Merion.—A gynaliwyd yn Nhywyn, Mawrth a Mercher, Hydref 8ydd a'r 4ydd. Yn yr hwyr y dydd cyntaf, pregethodd Mr. Jones, Bala, a Mr. Howells, Ffestiniog, yn Nhywyn, a Mr. Roberts, Llanelltyd, a Thomas, Brithdir, yn Bryncrug. Am haner awr wedi naw dydd Mercher, pregethodd Mr. Roberts, Tanygrisiau, a Mr. Roberts, Liverpool. Am ddau, yn nghapel y Trefnyddion, pregethodd

yn y ffurfi, yn yr un lle, praegethodd Mr. Thomas, Brithdir, a Mr. Thomas, Bala.

BYWYD A MARWOLAETH DANIEL DAVIES, LONG CREEK, IOWA.

Ganwyd DANIEL DAVIES yn mhwyf Llandysall, sir Aberteifi, D. C., yn y fl. 1813. Aeth at grefydd yn y fl. 1839 yn nghapel Brynteg, plwyf Llauenwog. Yr oedd y plwyf hwn mewn cyflwr digrefydd ac anfoesol iawn y pryd hyn. Trenalid y Sabboth yn gyffredin i ddwyn yn mlaen gampau llygredig. A cheld cynulladau lluosog o drigollion y plwyf a'r ardaloedd cyfagos, ar ddydd Nadolig, i ymdrech mewn "match cicio pel."

Cynnygiwyd codi ysgol Sabbothol amryw weithiau ond methwyd bob tro, hyd nes y daeth John Jones o Blaenborthyn a David Griffiths, Llanfechan, a'u teuluoedd yno i godi ysgol Sul. Pan gasglodd yr ysgol north, penderfynwyd codi addoldy, a llwyddasant i'w godi. Agorwyd y capel hwn yn y fl. 1888, a ffurfiwyd yma eglwys, ac i'r eglwys hon yn mhben blwyddyn wedi hyn y derbyniwyd y cyfaill anwyl Daniel Davies. Derbyniwyd ef yn gyfawn aelod yn Eglwys Capel Brynteg gan Griffiths, Horeb, yr hwn oedd yn un oedd yn gofalu am yr achos yno y pryd hwnw. A bu Daniel yn aelod ffyddlon o'r eglwys uchod hyd y fl. 1843, pryd y symudodd ef a'i frawd Siencyn i America.

Ymsefydlodd Daniel a'i frawd yn Nelson, Madison Co., N. Y., a buont yno hyd wanyyn 1868, a thrwy eu diwydrwydd a'u cynuldeb daethant yn mlaen yn dra llwyddianus yn mhethau y byd hwn, fel yr oeddynt erbyn hyn yn meddu cartref cysurus, a phob llawnder o drugareddau y bywyd hwn.

Nid oedd achos Cymreig yn Nelson pau aeth Daniel a'i frawd yno, ac ni bu yr un am saith mlynedd wedi eu myned hwy yno. Ond er hyny glynodd Daniel yn ei grefydd, a glynodd ei grefydd ynddo yntau. Ac er na fedrai ond y nesaf peth i ddim o Saesneg, tybiodd mai gwell oedd cysylltu a'r achos Seisnig; gwyddai mai yr un Duw oedd ynt yn ei addoli, er nad yn yr un iaith. Felly bu mewn cysylltiad a'r achos Seisnig am yr ysbaid uchod, a thystiai iddo fod mewn llawer cyfarfod heb fedrn deall ond ychydig iawn.

A phan ddaeth yno ychydig Gymry, gellwch fod yn sier ei fod ef yn mlaenaf un am uno i godi achos Cymreig, a thrwy ffyddlondeb a chydweithrediad llwyddasant, ac y mae yr eglwys flodeuog a nerthol sydd yn Nelson yn awr yn ffrwyth mewn rhan o lafur Daniel Davies. Bu yn aelod o'r eglwys hon am 25 o flynyddoedd, a gwnaeth wasanaeth mawr i'r achos da tra y bu yno. Nid oedd neb yn fwy ffyddlon i gyrcu a hebrwng pregethwr ar adeg Cymanfa. Ac yr oedd y *ty gwyn*, sef cartref ein hanwyl frawd, yn gyrcufan pob pregethwr. Ac wrth ystyried gwerthfawredd teulu o'r fath mewn ardal, nis gallwn lai na theimlo fod y golled o'u colli yn fawr.

Ond os bu ei symudiad ef a'i deulu i Iowa yn y fl. 1868, yn golled ac yn achos galar ac wylofaen i bobl dda Nelson, yr oedd yn achos llawenydd a hyfrydych i braidd Duw ar Long Creek. Ond Oeh! ein llawenydd a drowyd yn alar, a'n hyfrydych yn wylofaen. Cawsom Daniel yn wr

oed i'w gwaith yn ymuno â'r ysgol a'r ysgolwr gario arch Duw.

Yr oedd Daniel Davies yn nodedig o ran ei ysbryd tangneffeddus, a'i yndrech i feithrin tangneffedd mewn eraill; ac felly, diffoddai dan ymyron lle y byddai wedi eni. Anfyrych y gwelid ei laef yn wag ar foreu Sul yn uhŷ Ddau, er fod ganddo belllder mawr i ddyfod i'r cwrdd. Bu gyda chrefydd am 37 o flynyddau a pharlhaodd gyda hi heb un bwlch gwrthgillad o'r dechreu i'r diwedd. Ni wnaeth ddim erioed i beri gwarth i'r achos da, a chafodd y fraind o dreulio ei oes grefyddol heb fod erioed dan ddysgyblaeth. Ac yr oedd hyn yn rhoddi cyneur neillduol iddo pan yn agosau at angau, brenin y dychryladau. Yr oedd yn teimlo ofn weithiau wrth feddwl am galedwch y wasg olaf, ond ni theimlai ddim ofn yr hyn oedd yr ochr draw i angau. Teimlai gyneur wrth i si dderllen rhanau o'r ysgrythyrau, yn enwedig y bedwaredd adnod yn y 23 Salm.

Dydd Sabboth, dwy wythnos cyn ei farwolaeth, buom yn gwelnyddu y cymuned iddo, ac yr oedd yn teimlo yn fendigedig, nes yr oedd yn gorfolodd, ac ynghanol y gorfolodd yn gwaelddi arwom i follanu yr Arglwydd. A chyfaewidiodd gysaint y dyddiau canlynol, nes oedd pawb yn credu ei fod yn gwela yn grym. Ond nos iau Medi 14, ail ymaffodd yr hen afiechyd ynddo, nes oedd pawb yn meddwl na fuaai byw ond ychydig ydydau. Ac erbyn prydawn Sabboth, Medi 17, cymerodd ei ran anfarwol ei ehedfan yn dawel o'r tŷ o bridd, fel ymadawlad yr anadl, pan yn 63 ml. oed. Achos ei farwolaeth oedd toriad y busti a tumor dan yr afu. Dydd Llun, Medi 18, ymasglodd torf fawr o'i gyfeillion at y tŷ, "*Deriwyd*," i dalu y gymwydas olaf i'w babell briddlyd. Gwelnyddwyd yn y ty gan yr ysgrifenydd, ac wrth y bedd gan y Parchn. R. Hughes (T. C.) a T. W. Evans (A.). Ni chafwyd gwasanaeth yn y capel am fod y perthynasau galarus yn dymuno gohirio hyny hyd y Sabboth. Pan ddaeth y Sabboth yr oedd y capel yn orlawn—y brodyr yn eglwys y T. C. wedi rhoddi eu moddion i fynd, a'r ddwy gynulleidfia yn un. Ond oblegid afiechyd nid oeddym yn alluog i bregethu. Felly cawsom bregeth wir dda gan y Parchn. S. Jones, Red Oak.

Pregethwyd ei bregeth angladdol yn addoldy yr Annibynwyr gan yr ysgrifenydd i dyrfa luosog oddiar Job vii. 8, yn ol dymuniad y marw. "Y llygaid a'm gwelodd ni'm gwel mwy," &c. "Ei le nid edwyn ddim o hono ef mwy. Mae wedi myned i'r man yr oedd ei galon wedi myned er ys talm."

Mae y Cristion yn myned i'r nef ar ryw dair naid. Mae ei galon yno cyn i'w gorff fyned i'r bedd, ac aiff ei enaid yno pan roddir ei gorff i orphwys i'r ty rhagderfynaedig i bob dyn byw, ac aiff ei gorff yno pan gan yr adgorn diweddaff ac y deffry y rial sydd yn cysgu yn llwch y bedd. Gan hyny, anwyl berthynasau sydd yn galaru ar ol Daniel, na alerwech fel rhai heb obaith, canys cyfyd ei ran farwol sydd yn y bedd, i uno gyda y rhan ysbrydol sydd yn y nef, hyderwn, ac yna bydd Daniel yn gorff ac ysbryd yn moli byth y Gwr a'i carodd. Dyddenwech eich gilydd a'r ymadroddion hyn, a boed Duw Daniel yn Ddau i chwi oll sydd yn galaru ar ei ol, fel y byddoch farw mewn tangneffedd.

ISAAC C. HUGHES.

1876.

CYF. XXXVII.

Rhif. 12.

Y CENHADWR AMERICANAIOD.

Rhydder.

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

CREFYDDOL.

Y weinidogaeth.....	345
Purdeb yn y galon.....	346
Enill brawd at Grist.....	347
Iesu yn ceisio y colledig.....	349
Gweddi.....	351

AMRYWIAETHOL.

Gemau a sorod.....	354
Dyffryn Sicheu.....	355
Dysgu bod yn foddolawn.....	357
Hen Feibl Cymreig.....	358
"Gwneuthuriad cydwybod....."	359
Cenedloedd a chenedlaethau.....	371
Adda.....	363
Briallu.....	364
Y ffordd i foddlonrwydd.....	364
Yr anghredwr dychweledig.....	364
Pechod gwreiddiol.....	365
Byr gofiant am Mr. John L. Roberts.....	366
Byr gofiant Mrs. Ann J. Evans.....	366

BARDDONOL.

Galareb ar ol Mrs. Elizabeth Williams.....	367
Machludiad yr haul.....	367

Pa beth yw dyn?.....	368
Trugaredd.....	368
Pruddgan, i J. C. Williams, Pittston.....	368
Safe in heaven.....	370

HANESIAETH.

Gwlbdaith i'r Arddangosfa.....	370
Ymweliad ag ardal Vanwert, Ohio.....	372
Cymanfa Gynulleidfaol Gymreig Iowa.....	372
Nelson, E. N., a'i helyntion.....	374
Cyfarfod dos. gogledd orllewinol Wis.....	375
Ganwyd.....	375
Priodwyd.....	375
Bu farw.....	376
Marwgonion.....	376
Adroddiad cymdeithas Feiblaidd Radnor.....	378
Hysbysiad eglwysig.....	379
Parch i gyn weinidigion,—Mr. Moody yn teimlo dros y meddwn,—Yr Etholiadau, —Y Gydgynghorfa,—New York,—Swydd Oneida.....	379
Y newyddion o Twrci,—Cyfarfod Chwarter- ol Lleyan ac Eifonydd,—Cyfarfod Chwar- terol Brycheiniog.....	380
Cenhadol.....	380
Manion.....	380

REMSEN, N. Y.

CYHOEDDWDYD GAN MRS. E. EVERETT.

Digitized by Google

AMRYWION.

DERBYNIADAU Y MIS DIWEDDAF.

L J Newark 12, Mrs E E W Deerfield 4, R J J Chenoa Ill 4, D T J Bridgewater 5, G D G Cora 4, Mrs J J J New York 8, D W Windham 2, W C C dros O B Utica 2, Parch D R D Brady's Bend 2, E L D Columbus 4, J M M Morris Run dros T E J 4 a thros T X J 1, Miss R J Steuben 2, D H J Chicago 4, H D West Winfield 5, Parch J L Shawnee 5; am 77, W R P Hillsdale. 2.

Y CENHADWR AM 1877.

Bydd y CENHADWR yn cael ei barhau am y flwyddyn 1877 yn yr un ffurf a phris ag o'r blaen, ac os gellir dwyn rhifedi y derbynwyr i fyny i tua dwy fil, bwriadwn ostwng ei bris yn mhen y flwyddyn i \$1.50.

Yn ymwybodol o'n hanallu o ddiffyg amser a chymhwysder digonol i olygu y CENHADWR fel y carem i'r gwaith gael ei wneyd, yr ydym wedi penderfynu sierhau cymorth tri neu bedwar o weinidogion galluog ein henwad fel cydolygyddion i ni am y flwyddyn ddyfodol. Nid ydym wedi gorphen ein trefniadau eto, ond byddwn yn hysbyseu eu henwau yn ein rhifyn nesaf. Credwn y bydd y symudiad yma yn dderbyniol gan ein derbynwyr, ac yr ychwan. ega yn fawr at ddylanwad a chymeradwyaeth yr hen gyhoeddiad yn ngolwg ein cydgenedl yn gyffredinol.

Yr ydym yn gobeithio y gwna ein hen ohebwyrr barhau i gyfoethogi ein tudalennau â ffrwyth eu myfyrdod a'u llafur. Diolch yn fawr iddynt am eu ffyddlondeb siriol yn ysgrifenu erthyglau gwerthfawr i'r CENHADWR am y blynyddoedd a aethant heibio. Bydded iddynt gofio cyngor yr apostol, "Yn gwneuthur daioni na ddiogwn." Teimlwn fwy o angen cymorth yn hyn nag erioed trwy fod holl olaf cyhoeddiad y CENHADWR yn awr yn dyfod i'n rhan yn ychwanegol at ein gorchwylion blaenorol.

Hyderwn hefyd lle mae hyny yn bosibl y parha hen oruchwylwyr y CENHADWR yn eu swydd, ac na bydd neb o'n hen dderbynwyr yn troi eu cefnau arnom yn mlwyddyn gyntaf ein hanturiaeth. Gwyddom fod rhai wedi ei gymeryd er mwyn ein hanwyl dad a'n mam. Ond y mae yn yr un teulu eto; ac os ydym yn ei gymeryd er ysgafnau y baich oddiar ysgwyddau ein hanwyl fam, ni ddylai yr hen gyfeillion dynu eu cefnogaeth yn ol o achos hyny.

Hyderwn yn gryf hefyd y ceir llawer i'w dderbyn o'r newydd. Ymdrecher yn mhob ardal i gael enwau newyddion i'r CENHADWR am y flwyddyn 1877. Disgwyliwn yn neillduol y gwna ein gweinidogion anog eu haelodau a'u gwrandawyr i'w dderbyn. Mae rhai o honynt wedi addaw gwneyd hyny. Rhoddod pawb eu llysgwyddau ati o ddirif, ac fe â y gwaith yn mlaen yn hwylus.

Teimla Mrs. E. Everett yr un dyddordeb yn llwyddiant y CENHADWR ag o'r blaen; ac fel prawf o hyny, cynygia anrhegu y tansgrifwyr *newyddion* am 1877 â chopi o "Gaban F'Ewylthr

Twm," os anfonant tâl gyda'r archiad, a thalu 12 cent am gludiad y Caban. Hefyd, parha i gynyg y Caban i'r rhai a dalant eu holl ol ddyledion, os ewyllysiant ei gael, ac os anfonant 12 cent i dalu y cludiad—yr hyn yw y cludiad a ofynir genym yn y bostswyddfa.

☞ Anfoner hysbysiad mor fuan ag a ellir o bob ardal pa nifer o'r CENHADWR fydd yn cael eu derbyn am y flwyddyn nesaf, fel y galluom wybod yn agos pa nifer i'w hargraffu.

☞ Ein rheol ydyw i attal y rhifynau a anfonir i Gymru nes cael adnewyddiad o'r archiadau. Pris y CENHADWR i Gymru fydd \$2.25.

☞ Ein rheol gyda'r rhifynau yn y wlad hon ydyw anfon yr un nifer i bob ardal a'r flwyddyn o'r blaen, os na chlywn ya wahanol. Hyderwn y gofala ein goruchwylwyr tirion na byddwn yn ein colled drwy hyny.

Anfoner yr archiadau a'r taliadau am 1877, yn nghyd a'r gohebiaethau, i Mr. LEWIS EVERETT, Remsen, Oneida Co., N. Y. Anfoner yr ol-daliadau i Mrs. Elizabeth Everett.

☞ *Postswyddfa Remsen, N. Y.*—Mae y swyddfa hon yn "Money Order Office," yn rhoi ac yn derbyn "Post Office Orders." Byddwn ddiolchgar, gan hyny, i bawb a fyddont yn danfon arian i ni mewn *Post Office Orders* am eu danfon ar Remsen P. O., ac yn daladwy hyd ddiwedd 1876 i Mrs. ELIZABETH EVERETT—am 1877 i LEWIS EVERETT.

CYMDEITHAS FEIRLAIDD STEUBEN, REMSEN A'R CYLCHOEDD.

Cynelir cyfarfod blynyddol y Gymdeithas hon yn y Capel Cerig yn Remsen ddydd Nadolig am ddeg yn y boreu, ac am ddau yn y prydawn. Dysgwylir y bydd cyfeillion achos y Beibla yn yr ardaloedd uchod yn dangos ffyddlondeb i ddyfod yn nghyd, ac y parotia y gweinidogion o fewn cyraedd a llefarwyr eraill areithiau priodol i'r achlysur.

PRIODWYD,

Tach. 16. yn nhy rhieni y briodasferch, gan y Parch. John Lloyd, Mr. ROBERT OWENS a Miss FLORENCE A. BECK, y ddau o Shawnee, Perry Co., Ohio.

BU FARW,

Yn Nelson, N. Y., Hyd. 30. yn 10 mlwydd oed WILLIE, mab i Lewis ac Elizabeth Jones.

Angau brenin dwchrynidau

Heibio ar ryw ddiwrnod ddaeth,

At y tiron hawddgar Willie

Yr athonodd ef ei saeth.

Yn ddirybydd y ewympodd Willie bach i'r bedd.
E. H. C.

EIN LLYFRAU I'R YSGOL SABROTHOL.

Arweinydd i ddyfysu darllen yr Ialith Gymraeg. 6et. yr un Addysgyddol neu y Catecism cyntaf, gan Dr. E. 3 et yr un Cardiau gyda'r A B C. .... 1 et. yr un

LLYFRAU HYMSAU, *Caniadau y Cynegr*,

Mewn rhwymed plain da, ... \$1.00

Gydag eurymylan, ... 1.25

Danfoner y tal gyda yr archiad, i Mrs. E. EVERETT, Remsen, N. Y. Gwna hyny arbed all ddriferth.

Y CENIADWR AMERICANAIDD.

CYF. 37, RHIF. 12.

RHAGFYR, 1876.

RHIF. OLL, 444.

Grefyddol.

Y WEINIDOGAETH.

PENNOD I.

"Cyflawn dy weinidogaeth." 3 Tim. iv. 5.

Y weinidogaeth efengylaidd yr ydym yn meddwl ysgrifenu yn ei chylch yn bresenol. Diau fod angen pregethu yr efengyl, oblegid fe erchymynodd Iesu Grist i hyn gael ei wneyd. Arferai y Gwardwr bregethu ei hun, ac yr oedd yr apostolion yn pregethu, ac yn sefydlu rhai i bregethu yn yr eglwys, yr hyn sydd yn profi mai hyn ydychyd hwy yn olygu oedd y drefn i ddiwygio y byd. Dywedai Paul wrth Timotheus, "Pregetha y gair." Nid oes ond golwg wael ar yr eglwys lle nad oes pregethu yr efengyl ynddynt. Ein bwriad yn bresenol yw sylwi ar y swydd weinidogaethol.

1. Mae yn' un efengylaidd. Pen yr eglwys sydd wedi ei sefydlu; is-fugellaidd yw gweinidogion y gair, o'i anfoniad ef ei hun. Mat. ix. 38.

2. Mae y swydd hon yn hynod am dynu sylw. Mae y byd a'r eglwys yn edrych yn fanwl ar ol y pregethu. Bydd gwahanol farnau yn aml am y pregethu. Bydd y gweinidog yn destyn siarad am dano ar yr heol, yn yr anedd-
au, &c. Nid oes neb pregethwyr yn cael canmol-
taeth gan bawb, na neb na wna rhai ddywedyd yn dda am danynt fel pregethwyr. Mae mwy o sylw ar y pregethu yn aml nag ar y weddi. Rhaid i'r pregethwr, neu y gweinidog, feddu mair o rinweddau cyn gallu boddio pawb; ac ni fedr wneyd yn fwy na'i Arglwydd. Mae y pregethwr goreu sydd ar y ddacwr yn ffealedig. Mae pob pregethwr sydd heb un bai yddo yn y nefoedd. Mae rheol i bregethwyr, fel rhai eraill, wedi ei gosod i lawr yn y Testament Newydd, ac os byddant yn troseddu, dylent gael eu cynghori a'u ceryddu yn ol y gair fel eraill. Dylid cofio mai dyn yw y gweinidog, ac nid angel wedi diagyn o'r nefoedd. Mae sylw mawr ar bob gweinidog, ac ni ddylid beio hynny pan y gwneir yn deg ac yn ol y gair.

3. Mae y swydd weinidogaethol yn bwysig neillduol. Mae y pregethu, y cynghori, a'r esiampl yn dylanwadu yn fawr ar eraill. Yr oedd Paul, apostol mawr y cenedloedd, yn

dywedyd, "F'r naill yr ydym yn arogl marwol-
aeth i farwolaeth, ac i'r lleill yn arogl bywyd i
fywyd; a phwy sydd ddigonol i'r pethau hyn?"
Gan ei fod ef yn ystyried ei weinidogaeth ei
hun ac eiddo eraill mor bwysig, ac mor neill-
duol o ran canlyniadau, dylai pawb gredau ei
bod hi felly.

4. Mae y weinidogaeth efengylaidd yn cyn-
wys llawer o waith er ei chyflawni. Meddylla
rhaf nad oes gan y gweinidog ddim braidd i'w
wneyd; ond y mae hyn yn gamsyniad mawr.
Mae gwaith gweinidog yn cynwys y pethau
canlynol:—(1.) Darllen llyfrau da. Rhaid cael
amser at hyn. Os na wna ef ddarllen a myf-
yrir, fe waeddir, "manna gwael" yn bur fuan.
Yr oedd rhaf, er's llawer o flynyddau yn ol, yn
golygu fed eu pregethau hwy yn dyfod o'r nef-
oedd iddynt wrth draddodi. Gwaeddent am
gael "gair oddifry." Pe buasai pregeth llawer
un oedd yn credu hyn yn deillillaw o'r nef,
gallaisid tybied mai lle gwael iawn i gyfansoddi
pregethau sydd yno. Mae yn beth anhosibl
i un gynyddu mewn gwybodaeth heb ddarllen
llawer, a myfyrir yn ddiwyd, a pha fodd y
gellir gwneyd felly heb gael amser at hyn?
(2.) Rhaid iddo ateb llythyrau ddaw ato. Yr
ydym yn gwybod am weinidog oedd yn cael
oddeutu tri chant o lythyrau mewn blwyddyn.
Nid oedd modd ateb y cyfryw oll heb gryn am-
ser. Mae llawer o lythyrau yn dyfod at wein-
idog mewn dinas yn holl am waith, am gyfeill-
ion, ac am bethau eraill; fel y mae yn rhaid
cael amser i fyned ar ol y gofyniadau cyn gallu
ateb yr holl epistolau. Ni fedr un wneyd yr
holl geisiadau heb gael llawer o amser at hyn;
a'r tâl geir am y drafferth yn aml yw talu ei
hunan am bapir, *envelopes*, inc, a stampiau i'w
gosod ar y llythyrau. Peth cyflawn iawn,
yn ddiau, i bob un fyddo yn anfon llythyr at
weinidog, neu rywun, fyddai iddo anfon *stamp*
yn ei lythyr i'w osod ar yr un y mae ef am
gael yn ol. (3.) Ysgrifenu hanesion marwol-
aethau. Rhaid i'r gweinidog ofalu gwneyd
hyn. Rhaid iddo draethu am fan genedig-
aeth y marw, ac am briodas y cyfryw, a nifer y
plant, &c.; a'r rhinweddau nodedig oedd yn
perthyn i'r cyfryw; ac mae yn rhaid cael am-
ser at waed felly.

GWYLLIEDYDD,

(i'w barhau.)

PURDEB YN Y GALON.

"Gwyu eu byd y rhai pur o galon; canys hwy a welant Dduw." *Matt. v. 8.*

Prif amcan yr Arglwydd Iesu Grist yn ei ddyfodiad i'r byd ydoedd cyfranu dedwyddwch i blant dynion, ac am hyny, yn agoriad ei bregeth ar y mynydd, y mae yn datgan gwynfyd ac hapusrwydd, fel yn perthyn i wyth math o gyflyrau. Y mae pawb dynion a'u hyngais am hapusrwydd, ac y mae tuedd greddfai yn y natur ddynol i ymestyn ar ei ol ef; ac yr oedd y ddynoliaeth wedi bod am bedair mill o flynyddoedd yn chwilio am dano, yn naturiol ac ysbydol, ond wedi methu ei gael. Ond y mae Crist yn nechreu ei bregeth anghymharol, yn dysgu iai y ffordd y gallwn ei gyrhaeddyd. Ond er fod pawb yn gymaint eu hawydd am bleser ac hapusrwydd, er hyny y mae y rhan fwyaf yn parhau yn annedwydd a thrnennu, o herwydd eu bod yn chwilio am dano mewn lle nad ellir mo'i gael. Nid oedd ein Gwaredwr mawr yn cyfrif y cyfoethogion, y mawrion, y digrif, yr urddasol, y dysgedig, a'r bonedd yn ddedwydd a gwynfyddedig, ond y rhai tlodion yn yr ysbyrd, y rhai yn galaru am bechod, y rhai addfwyn a'r rhai pur o galon, dyna'r bobl yr oedd ef yn eu hystyried yn feddianol ar elfennau dedwyddwch. Wrth athrawiaethu byddai Crist yn codi defnydd ei addysg oddiwrth yr amryw wrthrychau ger bron y bobl, ar y pryd yr oedd yn llefaru, neu oddiwrth alwedigaeth ac amgylchiadau ei wrandawyr mewn ffordd cydunol a'u gwendidau a'u rhagfarnau a threfn eu bywioliaeth.

Felly, yn y fan hon, yn lle cyfeirio at y pur-edigaethau allanol hyny a bregethid mor ofalus gan y Phariseaid, a phwysigrwydd y rhai a fwyheid yn ddifawr ganddynt hwy, y mae Crist yn troi sylw ei wrandawyr at burdeb y galon. Yn hono y mae gwir darddle drygioni yn hanfodi: ac yno y mae yn rhaid i santeiddiad dyn ddechreu, a chael ei orphen.

Wrth y galon yn y fan hon y meddylir, nid y galon naturiol, ond yr enaid, yn ei hanfod a'i briodoleddau. Y mae y purdeb calon hwn yn cyfeirio at y bwriad a'r amcan cywir, mewn cyferbyniad i ragrith crefyddol; ac felly cynwysa ddymuniad syml i foddioni Duw yn mhob peth: y mae yn golygu hefyd ddiwreiddiad pob dymuniad, dychymyg, tuedd, a serch ansantaid. Ond nis gall hyn fod yn sefyllfa nacael yn unig: y mae yn cynwys nid yr absenoldeb o bob drygioni yn nniig, ond presenoldeb pob daioni. Yn y cyflwr hwn gan hyny y mae gwirionedd yn dyfod yn olenni eglur y farn, ac yn rheol gywir y gydwydd; y mae yr ewylllys yn cael ei darostwng yn hyfryd i awdurdod dwyfol; cerir Duw â'r holl galon, â'r holl enaid, â'r holl nerth, ac â'r holl feddwl, a'n cymydog fel ni ein hunain; a "phia bethau bynag sydd yn onest, pa bethau bynag sydd gyflawn,

pa bethau bynag sydd bur, pa bethau bynag sydd hawddgar, pa bethau bynag sydd ganmoladwy, od oes un rhinwedd, od oes dim clod," gwreiddyn y cyfan, os na fyddant yn rhinweddach a' flugiol, yw calon bur. Yn ngeiriau yr apostol Paul, mae y rhai sydd yn ei meddu wedi eu "santeiddio yn gwbl oll:" a gorchwyl neillduol a gogoneddus yr Ysbyrd Glan trwy yr efengyl yw cyflawni y gwaith o santeiddhad hollol mewn dyn. Dedwydd yw y bobl sydd nid yn unig yn ymwrthod a drygioni a ffeidd-dra allanol, ond sydd a'u gofai i fod yn bur ac yn lân o galon; gan wyllo yn erbyn pob rhyw ddymuniad a blys afreolaidd, a cheisio marweiddio eu holl nwydau pechadurus. Y cyfryw nerthol hunanymwadiad a fydd iddynt yn sail i'r pleser mwyafl sylweddol a pharhaus.

"Canys hwy a welant Dduw," pa bryd? Mewn rhan yn y byd presenol, ac yn gyflawn yn y nefoedd. Cydsynia pawb mai ym-drodd ffugryol yw gweled Duw: oblegid nid oes gan Dduw ddim corff, ac am hyny y mae yn anweledig. O ganlyniad yr hyn a olygir ydyw, *mewnhad* o Dduw yn ei ordinhadau; ac efallai fod iddo feddwl eangach, ond i ni ei ddeongli trwy ysgrythyrau eraill. "Ym-wrolodd" Moes "fel un yn gweled yr anweledig," hyny yw, yr oedd yn cadw golwg ar allu a ffyddlondeb Duw presenol, ac felly efe a gadwyd rhag ofai lliid Pharo. Yr oedd Dafydd yn edrych ar Dduw, yn ei osod yn "wastad ar ei ddeheulaw;" felly trwy ei ymddiriediad yddo, "ni ysgogwyd ef," ni siglwyd ac ni orthrymwyd ef gan ei helbulon. Y mae genym hefyd awgrymiadau am "rodio yn ilewyrch wyneb Duw," a'i fod "yn troi ei wyneb at wrthrychau ei ffatr;" yr hyn a olyga yn y natil a'i lliall gymdeithas rasol rhwng Duw a'i bobl.

Parch parhaus i'r Creawdwr anweledig yn ei weithredoedd gweledig, a chyfaddeffad o'i weithrediad ac iawn ddeall ei fwriadau mewn barnedigaeathau a thrugareddau, ydynt hefyd yn weithredoedd trwy ba rai y dywedir ein bod yn gweled Duw. Deall efengyl ein Harglwydd Iesu Grist yn iawn, caru y gwirionedd a ddatguddia, a myfyrlo yn barhaus a serchog ar hyny a elwir "yn edrych ag wyneb agored ar ogoniant yr Arglwydd." Yn yr holl olygiadau hyn, y mae y rhai pur o galon yn *gweled* Duw ar y ddaear, a gwelant ef yn fwy cryf a didor fel ag y bydd i'w purdeb gynyddu.

Y mae yr addewid er hyny yn cyfeirio at fywyd dyfodol yn benaf. Gweled Duw, fel y dangosa ei hun i ysbrydoedd y gwaredigion yn y nefoedd, sydd o'r dechreuad wedi bod yn oibaith coronawdl dynion da, ac yn ffurfi eu canfyddiadau ardderchocaf o wynfyddedigrwydd a gogoniant tragwddol. Felly yr hea batriarch Job, "caf weled Dduw yn fy nghawd," meddai; ac am y dyn "a rodia mewn cyflawnder, ac a draetha unoldeb," dywed Keay, "Dy lygaid

a welant y brenin yn ei degwch." Yn gytunol â hyn, a chyda chyfeiriad neillduol at y geiriau hynny o eiddo ein Gwarddwr, y mae gan yr apostol Ioan yr adnodau dysglair hynny: "Anwyllyd, yr awrhon meibion i Dduw ydym, ac nid amlygwyd eto beth a fyddwn: eithr ni a wyddom, pan ymddangoso efe, y byddwn gyffelyb iddo; oblegid ni gawn ei weled megys ag y mae. Ac y mae pob un sydd ganddo y go-baith hwn ynddo ef, yn ei buro ei hun, megys y mae yntau yn bur." Ni ddywedir fod ef yn puro ei hun, megys ag y mae *Iesu Grist* yn puro ei hun; oblegid nid oes y fath gymeriad ag eiddo *Iesu Grist* i'w gael yn y byd yn awr. Efe oedd yr unig gymeriad glân a fu ar ein daear ni erioed. Ni chafodd ef mo'i halogi gan un anfoesoldeb: felly nid oes achos iddo ef buro ei hun; oblegid y mae efe yn hollol bur, heb un brycheuyn na bai; ac felly yn batrwn o bob rhagoriaeth a pherffethrwydd moesol; a rhaid i'r rhai sydd am ei weled ef, a bod yn debyg iddo mewn gogoniant a dedwyddwch tragwyddol, fod yn debyg iddo mewn santeiddrwydd yma. "Heb santeiddrwydd ni chaff neb weled yr Arglwydd." Gweled eu Prynwyr fel y mae, a bod yn dragwyddol debyg iddo, fydd perffethriad dedwyddwch y saint yn y nef. Os wyt, *ddarlunydd*, am gael gafael ar burdeb a santeiddrwydd yn dy galon, bydded i ti rodio fel Enoc gyda Duw; cymdeithasu llawer âg ef, ac o hyn y daw i ti fywyd tragwyddol.

E. R. H.

ENILL BRAWD AT GRIST.

Ar ddychwelliad Mr. Moody i Chicago, ar ol ol claddu ei frawd yn Northfield, Conn., y mis diweddaf, cymerodd achlysur i roi hanes dychwelliad y brawd hwnw, a'i deimladau a'i weddiâu ei hunan drosto. Yr oedd torf anferth wedi dyfod i'r Tabernacl i'w wrando, gan eu bod wedi deall fod Moody i arwain y gwasanaeth. Ei destyn oedd: Ioan i. 41, "Hwn yn gyntaf a gafodd ei frawd ei hun, Simon, aca ddywedodd wrtho, Nyni a gawsom y Messias." Dywedai:

Mi feddyliais y boreu heddyw yr hoffaswn ddarllen i chwi ddalen o fy mywyd fy hun yn y mysedol, er ceisio bod o gymorth i rywrai sydd yma a ehnddynt frodyr anwyl iawn, ond ydynt hyd yn hyn allan o Grist.

Un mlynedd ar hugain yn ol i fis Mawrth diweddaf y dychwelodd Duw fi, i lawr yn Boston, a'r hyn a ddaeth gyntaf oll i fy meddwl oedd, fy chwe' brawd a'm dwy chwaer. Y pryd hynny, a'r fan hono, dechreuais weddio drostynt. Nid oeddwn wedi gweddio drostynt erioed o'r blaen, a dechreuais lefain at Dduw a'r fod i'r chwe' brawd a'r ddwy chwaer yma gael eu harwain adref i dangnefedd. Ac am un mlynedd ar hugain, hyn fu fy ngweddi—hyn fu fy nghri at Dduw. Cosio yr wyf yn dda y tro cyntaf yr aethum adref ar ol fy mhroedigaeth.

Meddyliais y gallwn ddywedyd wrthynt pa beth a wnaeth Duw drosaf fi. Meddyliais, ond i mi ei sebonio, y buasai iddynt oll weled y goleuni. Mor siomedig oeddwn wrth ymadael y tro cyntaf hwnw, ar ol aros ychydig ddyddiau, i gael nad oeddynt yn ei weled. Nid oedd genyf fawr o brofiad yn y gwaith o bledio dros eneidiau y pryd hynny. Efallai nad aethum ati yn yr iawn ffordd. Ond deliais ati i fyned yn mlaen yn y ffordd oreu y gallwn. Ac ychydig flynyddau yn ddiweddarach, pan oeddwn yn y ddinas hon, mewn ystôr ar Lake St., dyma y *postman*, un diwrnod, yn d'od a llythyr i mi, a'm hysbysodd fod fy mrawd ieu-angaf wedi ei roi i fyngan ei ddoctor i farw. Ar y dydd y ceisais y llythyr yr oedd yn marw. Aethum i buaned llofft y ty hwnw, ac os gweddiais o ddifrif erioed yn fy mywyd, mi wnaethum y pryd hynny, ar i fy mrawd gael ei arbed. Efe oedd

BENJAMIN Y TEULU.

Wedi marw fy nhad y ganwyd ef. Tybiais y gallwn ei roi i fyngan iddo ddyfod yn Gristion, eithr nid oedd genyf ddim gobaith am hynny. Yr oedd meddwl i fy mrawd, yr hwn oedd yn anwyl iawn genyf, yn anwylach i mi na fy mywyd, fel yr ymddangosai, farw fel hyn yn ei bechodau, yn ormod i mi allu ei ddal, ac ymdrechais â Duw mewn gweddi. Ymddangosai fod Duw yn ateb fy ngweddi. Y llythyr nesaf a gefais a hysbysai ei fod yn well. Cafedd *run o typhoid fever*, yr hwn a barhaodd ddan ddiwrnod a deugain. A phan gododd o'r gwely hwnw, fel y teimlais mewn atebiad i weddi, yr oedd y bachgen yn anwylach genyf nag erioed o'r blaen. Ond ni bu byth yn iach yn ystod un ar bymtheg neu ddeunaw mlynedd. Bedair blynedd ar ddeg yn ol, yr wyf yn cosio, y daeth staf i'r ddinas hon. Yna tybiais yn sicr fod fy nghyfie wedi d'od, ac y gallwn ei arwain ef at Grist. Ond clafychodd drachefn. Nis gallwn ei gadw ef yma. Dywedodd y doctor y gallai fyw flynyddau, ond nid cael ei wella yn hollol. Yn dra uchel-geisiol a balch ei ysbryd yn naturiol, ni chwenychai fyned yn ei ol adref. Ond tystiai y doctor mai dyna y peth goreu y gallwn ei wneyd, a chymerais ef yn ol i Massachusetts. Aethum gydag ef adref o Chicago i Northfield, gan bregethu Crist iddo yr holl ffordd. Ond ni chymerai ddim dyddordeb yn fy araeth. Nid oedd dim a ddywedais yn cael dylanwad arno, er ei fod yn ymddangos fel pe buasai yn fy ngharu yn fawr iawn. Ac am bedair blynedd ar ddeg mi gedwais y bachgen anwyl hwn yn fy nghalon. Parheais i

WEDDIO DROSTO O HYD.

Blwyddyn ar ol blwyddyn aethum yn ol i'r hen gartref i dreulio ychydig ddyddiau gydag ef, er ceisio ei enill at Grist. Gwyddai fod arnaf eisiau ei enill yn Gristion, ond nid oedd yn dangos tuedd i gydsynio. Ni chymerai

ddim dyddordeb yn y Feibl—dim dyddordeb mewn Cristionogaeth. Aethum adref fwyddyn yn ol gyda baich ar fy nghalon am achubiaeth fy nheulu. Yr oedd fy nghalon yn llosgi gan awydd eu tyau at Grist. Aethum ati i bregethu yn y dref hono, ac yn y mis diweddaf y bum yno, a'm calon yn myned allan at y bachgen anwyl yna, gofynais i bawb yn y capel oeddynt foddlon i ddyfod yn Gristionegion i sefyll, ac efe, fy mrawd hir geistiedig, a gododd i arwyddo dymuniad am weddian. Y fath ollyngdod i fy nghalon! Daeth yn Gristion difrifddwys. Trodd ei wyneb tua'r neboedd o'r noson hono. Daeth yn Gristion gweithgar, a phan benderfynasant, yshydig wedi hyn, i furfio "Young Men's Christian Association" yn y dref hono, yr oedd arwynt eisias llywydd, ac efe oedd yr un a etholwyd. Oh! y fath ddiwrnod bendigedig oedd hwnw i mi pan gymeodd fy mrawd, a drowyd at Dduw ar ol ugain mlynedd o weddio ar ei ran, ofal y ffinai fechan hono. Clywais ef yn gwneyd ei araeth gyntaf, a theimlwn mai diwrnod hyfryd fy mywyd oedd hwnw. Yr oedd yn ddyn ieuanc o dalentau mawrion; efe oedd seren y teulu; y mwyaf addawol o honynt oll. Nid oedd un o honom a fedrai wneyd cymaint droe Grist, pe buasai wedi dyfod ato ef yn moresddydd cyntaf ei ddynoliaeth. Aeth ati i weithio. Cymerodd ran ffaenllaw mewn cyfarfodydd crefyddol. Siaradai gyda brodyr gweinid, a gosodai hwynt ar eu traed drachefn. Chwiliodd am eneidiau ar bob ochr i'r afon Connecticut, ar bob tu i'r dyffryn.

BU MWY O DDYCHWELEDIGARON

wedi i mi ymadael na phan oeddwn yno. Bob prydawn Sabbath elai allan i'r wlad a chymerei ofal cyfarfodydd, ac fel y safwn weithiau yn y pulpud ac yr edrychwn i lawr ar y brawd ieuanc hwnw yn seilog yn ei waith, nid oes neb ond Duw a wyr mor fawr y cerals ef, ac y llawenydhais gyda llawenydd mawr. A phan y cymerodd Duw ef, yr oedd yn nghanol ei waith yn dwyn eraill at Grist. Oh! mae arnaf chwant dyweyd wrthyh fy meddyliau ar ol i mi eich gadael mor sydyn. Y meddwl cyntaf, fel yr aethum tuag adref, oedd, Oh mor ddwfn y tristwch! Yr anwyl fachgen oedd wedi myned am byth, ac yn y mynyddau cyntaf fe fya galar ei ffordd. Y gair hwnw a lefarodd Dafydd pan gollodd Jonathan, "Gofid sydd arnaf am danat ti, my mrawd Jonathan; cu iawn fuost genyf fi; rhyfeddol oedd dy gariad tuag ataf fi." Ie, rhyfeddol oedd dy gariad tuag ataf fi. Am yr ugain mlynedd yma, gwyddwn yn wastad y ddual efe i fy nghyfarfod i'r *depot*. Byddwn bob amser yn ei gael yno yn fy niagwyl. Weithiau byddwn dair neu bedair cerbydres ar ol fy amser, ond byddai efe bob amser yn gwylio ac yn dyagwyl am danaf yno. Ni feth-

ais erioed ei gwrdd. A'r gŵn alarm-brydfarth hono a ddeuai o hyd i'm meddwl,

"We shall meet, but we shall miss him,
There shall be one vacant chair."

Ond droe ac uwchlaw y rhai hyn oll, y flais o'r nef o'r diwedd a wnaeth ei hun ya hyglyw i fy nghalon, "Adgyfodir dy frawd drachefn." Y cwmwl a chwaiwyd, ac am tua 500 milltir ar fy ffordd adref, yr oedd yr admod yna yn swnio yn fy nghlustiau. Yr oedd megys yn seinio ac yn adeinio drwy yr holl daith, "Adgyfodir dy frawd drachefn." O, Feibl gwerthfawr. Nid ymddangosodd erioed mor werthfawr i mi a'r diwrnod hwnw. Hwn oedd y galar dyfaaf a deimlais erioed, oblegid yn newaf, hwyrach, at fy agwraig, fy auu blantya, a fy mam oedrauna.

NI OCHRAIS NEB MOR ANWYL

a'm brawd iomangaf hwn. Ond yr addewid werthfawr hono a rydd achos i'r galon llawen-hau hyd yn nod yn nhriswch angeu. A thrachefn yn y bymthegfed benod o gyntaf Corinthisaid, y fath eiriau dwysol-gynaliol a gymerais at fy enaid, "Eithr fe a ddywed rhyw un, Pa fodd y gyfodir y meirw? ac a pha ryw gorrff y deuant? O gyfodir, y peth yr wyt ti yn ei hau ni fywheir oni bydd efe marw. A'r peth yr wyt yn ei hau, nid y corff a fydd yr ydwynt yn ei hau, ond grynfa newt, ysgafydd o wenith, neu o ryw rawn arall. Eithr Daw sydd yn rhoddi iddo gorrff fel y mynodd efe, ac i bob bodyn ei gorrff ei hun. Felly hefyd y mae adgyfodir y meirw. Efe a heuir mewn llygredigaeth, ac a gyfodir mewn anlygredigaeth. Efe a heuir mewn amharch, ac a gyfodir mewn gogoniant. Efe a heuir mewn gwendid, ac a gyfodir mewn nerth." Amharch? O, pan ddedasom ef i lawr yn y bodd oer, mi a foddylais am y pryfed a ddeuant i'w gorrff, ac am yr amharch. Ond gyda pha fath allu y daeth gair Daw at fy enaid, y pryd hyn, yn y geiriau hyn; "Efe a gyfodir mewn gogoniant." Huanasom ef mewn gwendid, ond efe a gyfodir mewn nerth. Yr oedd boddegoliaeth yn ymddangos hyd yn nod yn yr awr brofedigaethus hono. Efe a hauwyd mewn llygredigaeth, ond a gyfodir yn anlygredig. Efe a hauwyd yn farwol, ond a gyfodir yn anfarwol. Efe a hauwyd yn gorrff anafol; efe a gyfodir yn gorrff ysbrydol, ac megys y dygasai ddolw y daearol, efe a ddwg hefyd ddolw y nefol. Caf welod fy mrawd eto yn y fan; yna y gogoneddir ef. Ie, fy nghyfeillion, gallaf orfoleddu hyd yn nod yn nyfnder fy ngalar, pan ddarllenwyf

YR ADDWEDION GWERTHFAWR HYN.

Daeth gair Duw at fy enaid mewn modd na ddaeth erioed o'r blaen. O werthfawr Feibl, mor dywyll y buasai oni b'ai y llyfr bendigedig hwnw; ond trwy ei belydron ef, pob tywyllwch a yrrwyd ymaith. Bron na fedrwn ddiolch i Dduw am farwolaeth orfoleddus fy mrawd

anwyl, a braidd nad oeddwn yn eiddigedus wrtho. Na, ni fynwn i Dduw ei alw yn ol o'r neioedd i'r byd tywyll hwn. Y carwr dedwydd acw tu draw i'r bedd sydd yn llawer gwell. Mor llon wyf wrth adrodd ei weithredoedd da. Dywedodd gweinidog o ymyl fy nghartref wrthyf, na wyddai, ychydig ameer ya ol, am gymaint ag un gwr ieuanc yn ei gymydogeath a offrymai weddi, ond yn awr, fel ffrwyth bywyd fy marawd, fod yno ffrantal lloeg a seilog o weddiwyr. A'r gair hwnw a ddaeth yn rymus i fy meddwl, "Gwya eu byd y meirw, y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd, o hyn allan, medd yr Ysbryd, fel y gorphwysont oddiwrth eu llafar, a'u gweithredoedd sydd yn eu canlyn hwynt." Ddaeth y dychweledigion ieuainc hyn yn ei ganlynael o'i'w fedd; yr oedd ei weithredoedd yn ei ganlyn. Yn mynwent y capel, ar ddydd yr angelladd, cyfrifais ddeg a dengain o'r gwyr ieuainc hyn a ddychwelwyd yn benaf o fewn y ffydd. Yn ddiweddar. Gwaeddais hyd yn nod yn ymyl y bedd—nis gallwn teidlo—"O anghen, pa le mae dy golyn? O fedd, pa le mae dy fuddugoliaeth?" Ac yr oeddwn fel yn clywed llais megys o enau Mab Duw yn ateb: "Canys byw wyf fi, a byw fyddwch chiwithau hefyd." Ar fy ffordd ya ol o Northfield i Chicago, hyn oedd fy myfyrdod. Os oes genych chiwithau, fy nghyfaill Cristionogol, frawd allan o Grist, ewch a dygwch ef i mewn. Bydd yn rhaid i chiwithau yn y man sefyll ar lan bedd agored rhyw frawd anwyl, ac os heb Grist, pa fodd y gellwch ddal? Ac felly, fy nghyfeillion, gadewch i mi atolygu arnoch, yn gyntaf peth,

EWCH A CRISTIONOGION IEUAINC WEDI EI FARW, GANT

Os oes genych frawd allan o Grist, ewch ato heddyw. Dywedwch wrtho fel yr ydych yn ei garu; fel yr ydych wedi eich llwytho a'ch llathu gan deimlad dros ei achubiaeth. Ac yna ewch at eich chwaer, at eich cefnder, ac at eich cyfaill. O, ysgrifonwch ar unwaith, bob un o honoch, at ryw gyfaill absenol, gan erfyn arwynt waenthur derbyniad o Grist yn ddioedi. Yr wyf yn diolch i Dduw o wasod fy nghalon, fed fy anwyl frawd wedi cymeryd ei safle ar du Crist, a myned i weithio. Yr wyf yn diolch i Dduw fod ei weithredoedd yn ei ganlyna. Cyfarfu y Cristionogion ieuainc wedi ei farw, gant e honant, a'u gilydd i ddewis rhyw un i gymeryd ei le ef. Ac mor fawr yw fy llawenydd fod George Moody wedi myned i le Samuel, ac wedi ymalyd o ddifrif yn y gwaith. Meddal: "O hyn allan ymdrechaf ddilya Crist yn fwy fyddion." A phan ymgysfartuasom nos Fecber—dydd Mawrth y dodasom ef i orphwys—yr oedd y brawd arall wedi ei harnaisio i'r gwaith yn lle yr un anwyl a gladdasom. O, gyfeillion arwyl, os oes eneidiau yn gwasgu ar ein calonau, awn a hwy at Iesu. Ysgrifonwch lythrau ymbilgar atynt, os na fedr ein gwef

usau eu cyraedd. Na orphwyswn ddydd na nos. Awn allan y boreu heddyw, a dygw'n ein cyfeillion at Grist. Dechreuwn gyda ein teuluoedd ein hunain; chwiliwn am ein brodyr. Os ydyw ein brodyr wedi lldio, awn at ein cyfeillion. Os ydynt hwy yn estroniaid oddiwrth Grist, ewch a dygwch hwynt yn awr, tra y galloch. Amogwch hwynt â gymadroddion y tafod; amogwch hwynt â llythrau taerion a mynych. Dechreuwch ar unwaith ar eich cenhadaeth, rhag iddi fyned yn rhy ddiweddar am byth, a molwch Dduw am yr hoff fratal o DDWYTH RHAI IEUAINC AFO IHI.

IESU YN CRISTIO Y COLLEDIG.

GAN Y PARCH. D. L. MOODY.

"Canys Mab y dyn a ddaeth i geisio ac i gadw yr hyn a gollasid." LUC xix. 10.

Mae arnaf awydd i chwli oll gael y testyn i'ch cof heno. Y mae yn fyr iawn, a dychon yr anghofwch yr oll o'r bregeth, ond y mae y testyn hwn yn ddigon melus i achub pob un sydd yma heno a ddymuna gael ei achub. Yn y frawddeg fer yna y mae yn egluro beth oedd ei neges yn dyfod i'r byd yma. "Efe a ddaeth i geisio ac i gadw yr hyn a gollasid." Byddaf yn cwrdd a phobl yn aml y rhai a ddywedant eu bod yn ceisio bod yn gadwedig, a'u bod yn ceisio Crist, ac nas gallant ei gael. Yn awr y mae hyn yn gamgymeriad mawr. Mae arnom eisiau ei droi yn hollol i'r gwrthwynech. Nid oes dyn na dynes yn nghlyw fy llais heno nad ydyw Crist wedi ei hirgeisio. Efe sydd yn cymeryd lle y ceisiwr cyniaf. Nid oes yr un enaid cadwedig yn y nefoedd yr hwn a geisiodd Dduw yn gyntaf. Duw ddaeth i lawr i chwilio am Adda. Ar ol iddo ef droseddau a phechu, efe ddylasai fod y ceisiwr; ond yn lle hyn, ar y dydd y pechodd Adda cawn fod Duw yn dyfod i lawr ac yn gwaeddi arno. Llais gras a thrugaredd oedd hwnw a adseiniodd drwy ardd Eden: "Adda, pa le yr wyt ti?" ac o hyn ydych yn bresenol y mae Efe yn chwilio ar ol pechaduriaid. Y mae yn eich ceisio chiwithau heno, fy nghyfeillion. Nid wyf fi yn gwybod pwy ydych, ond gwyr Efe, ac y mae wedi eich ceisio yn aml, ac y

MAE YN RHAI CRISTIO HENO.

Mae y ddamw a ddarllenasom gyneuo yn dweyd am fngall yr hwn oedd a chanddo gant o ddefaid. Dywedir wrthym gan deithwyr Dwyrainol, fod yn arferiad i'r defaid fyned dan y wialen pan ddeuant i fewn i'r gorlan y nos. Mae y bugall yn eu cyfrif, "un, dwy, tair," ac felly yn mlaen hyd nes daw at y bedwaredd ar bymtheg a phedwar ugain. Mae yn dweyd, "Rhaid fy mod wedi gwneyd camgymeriad yn y cyfrif." Felly cyfrifa hwynt drosodd yr ail waith. Efe a ddywed: "Yr wyf yn ofni fy mod wedi colli un." Felly y dryddedd waith y cyf-

rifa efe hwynt, a gwel fod un ar goll. Yn awr y mae yn myned allan ac yn chwilio am dani. Ni ddywedir fod y ddaedf wodi chwilio am y bugail, ond y bugail a chwilioedd am y ddaedf. Mae hyn yn egluro y gwirionedd fod yr lachawdwr wedi dyfod i'r byd i geisio ac i gadw yr hyn a gollaisid. A thrachefn, cymerwch y didameg arall—y wraig a'r deg dryll o arian. Hi a gafodd yr arian, dichon, am dipyn o ymennydd y mae wedi werthu. Pan ddol yr hwyr, a lithau ar fyned i orphwys, hi a ddwydd wrthi ei hun, "Yr wyf yn meddwl y dodaf yr arian llynny heibio." Y mae yn ei gyfrif, ac yn methu cael ond naw dryll. Y mae yn ei gyfrif drosodd yr ail a'r drydedd waith, a dywed, "Wel, rhaid fy mod wedi colli un darn. Lle bum i? Ni fum ddim ond o gwmpas y tyer pan y cefais ef!" Gwelaf hi gyda ei hysgub yn ysgubo pob congol o'r ystafell, ac yn ysgwyd y dodrefn a'u troi wyneb yn isaf wrth chwilio am dano. Yn awr y wraig oedd o hyd yn chwilio am yr arian. Dyga y ddameg y gwirionedd mawr mai Crist ei hun sydd yn cymeryd lle y ceisiwr.

Yn y bymthegfed bennod o Luc, ni a gawn y Phariseaid yn murmur oblegid ei fod ef yn derbyn publicanod a phechaduriaid ac yn bwyta gyda hwynt. Yr oedd y pechaduriaid yma yn cael rhywbeth yn ei bregethu ef a fuasai o gymorth iddynt. Gwyddent eu bod yn bechaduriaid, ac yr oedd arnynt eisiau cael gwared oddi wrth eu pechodau, a dangosodd Crist iddynt pe fodd y gallent eu treiglo hwy ymaith i fôr o anghof. Yr oeddynt hwy yn hoffi y math yna o tregethu, ond y Phariseaid a rwnghasasant. Wel, peth da fuasai pe buasai y Phariseaid wedi meirw oll yn y ghenhedlaeth hono. Drwg genyf ddwydd fod cryn lawer o honynt yn fyw eto. Nid yw yr efengyl wrth eu bodd. Nid gwaith hoff ganddynt yw codi y meddwyn a'r gambler a gosod eu traed ar y graig. Mollant i Dduw, y mae yr hen efengyl yn meddu yr un gallu heddw. Y drafferth fawr genym ydyw cael gan ddynion gredu eu bod yn golledig. Y dydd o'r blaen yr oeddwn yn siarad gyda meddwyn. Ebai efe: "O, nid wyf mor ddrwg wedi y cwbl. Gallaf ymattal oddiwrth yfed yr amser a fynwyf." O, mor felus ydyw siarad gyda dynion sydd wedi deffro i'r ffaith eu bod yn golledig. Mor hyfryd ydyw cynyg Gwaredwr iddynt. Y drafferth fawr ydyw fod pobl yn gwasgu yn dynach am danynt eu bratiau gwael o hunan-gyfiawnder, ac

NI CHREDANT YN IAWN EU BOD YN GOLLEDIG.

Yn awr cymerwch amgylchiadau y testyn hwn. Ychydig ddyddiau yn gynt daeth dyn i lawr o Jerusalem i Jericho, a dyma ddyn dall yn crefu am ffyring ganddo. Dywed wrth y dall ei fod ef yn gwybod am ddyn fedrai ei wella. "Fy nghyfaill," ebai y dyn dall, "nis gall efe fy ngwella i, yn ddall y'm ganed i." "Wel," ebai y llall, "yr wyf newydd ddyfod i

lawr o Jerusalem, a gwelais yno ddyn a sawyd yn ddall, ac nid adwaen i neb a gwell dau lygad ganddo nag sydd gan hwnw yn awr." "Pa fodd y bu hyn?" ebai Bartimeus. "Wel," ebai y dyn, "Iesu o Nazareth a ddygwyddodd fod yn Jerusalem, ac efe a ddywedodd mai efe oedd Goleuni y byd. Daeth at y dyn hwn a chym-erodd glai a phoerodd arno ac enainodd ei lygaid a danfonodd ef i lyn Siloam, a thra yn ymolechi yno efe a gafodd ddau o olygon da." "Wel, mi af ffinau i Jerusalem," ebai Bartimeus. "Ni raid i ti fyned i Jerusalem ddim, y mae efe yn dyfod yma, a phan ddaw, gofyn di iddo, ac efe a rydd i ti dy olwg." "Faint mae yn ofyn?" ebai Bartimeus. "Gofyn? nid yw yn gofyn dim, nid oes eisiau ond i ti fyned a gofyn ganddo ef. Ni raid i ti wrth nag eogbion, offeiriad, na gwyr galluog, fe wna ef dy wella ond i ti ofyn iddo." "Wel, ynte, os daw efe y ffordd yma, mi a ofynaf iddo." Tranoeth nesaf, fel yr oedd yn cael ei dywys allan, hwyrach gan gi ffyddiawn naen ei fab bychan, ac fel yr oedd yn gwaeddi allan am ffyring, ar unwaith efe a glyw awn traed tyrfia fawr.

"RWY ST'N DOD?"

efe a waedda allan. Tybiaf nad yw yn cael un atebiad. Drachefn y mae yn gwaeddi allan, a dywedant wrtho mai "Iesu o Nazareth oedd yn myned heibio." Nid oedd arno gywilydd i weddio am yr hyn oedd arno ei eisiau. O, gynifer sydd yn Chicago yn ofni galw ar Dduw y nefoedd i gymeryd ymaith eu pechod; ond Bartimeus a ddechreuodd weddio, "Iesu, fab Dafydd, trugarha wrthyf fi." Dywedodd rhywun yn misen yn y dyfira, na fynai efe gael ei atfnyddu gan gardotyn dall tlawd. "Taw," meddai hwnw, "paid ag atfnyddu yr athraw." Ond nid oedd Bartimeus naen ei drol heibio yn y dull hynny, eithr gwaeddi yn uwch—"Mab Dafydd, trugarha wrthyf." Fy nghyfeillion, fe fynai Crist i bob calon yn y nefoedd ddistewi er mwyn gwranddo pechadur yn gweddio. Safodd, a gorchymynodd iddynt ei ddwyn ef ato. Ah, Crist oedd yn ceisio y colledig. Daeth i Jericho i geisio yr hyn a gollaisid. Y dygwybion a ddywedent yn awr, "Cymer galon, y mae efe yn dy alw di," a sylwch, fy nghyfeillion, os yw Duw yn eich galw chi, y mae ganddo rywbeth da i roi i chi. Felly cymerant ef erbyn ei law, ac arweiniant ef i fyni at Fab Duw. Gwelaf dorf lawr yn ymdyrra yn awr. Gwasgant yn dynach dynach. Pob llygad a sefydlir arno ef. "Pa beth a allaf fi ei wneuthur i ti?" ebai yr Arglwydd. "Athraw, caffael o honof fy ngolwg." "Yr ydwyf wedi ei chael," oedd yr ateb. Nid cynt y cyrhaeddai y weddio i glustiau Mab Duw nag y cafwyd yr atebiad. Buasai ya dda genyf fod yn ymyl y cardotyn dall tlawd y pryd hynny. Y gwrthrych cyntaf a ymyrthai o flaen ei olwg oedd Mab Duw ei hunan. Allaf ddychymygu ei fod yn medra

cana yn fwy melus na Mr. Sankey; oblegid pwyl fedr ganu yn felusach nag enaid wedi ei waredu? Fe ddiohon y galwech ef yn Wesley yn y dyddiau hyn—fedral neb yn y dorf waeddi yn uwch nag ef. Gallaf ddychymygu ei fod yn dweyd, “Buasai yn dda genyf roi tro i lawr y stryd acw i weled fy nheulu. Ni welais wraig fy mynwes erioed, na fy mam, na fy mhiant.” Fel yr & efe yn mlaen i lawr ystryd, yr wyf yn dychymygu ei fod yn cyfarfod & dyn pur uchel radd—gwleidiadwr mawr, dyn a chanddo ddylanwad eang—Arglwydd Faer Jericho ydyw, mi dyblaf. Fel yr ei heibio efe a dry ac a ddwyed: “Bartimeus, ai ti sydd yna?” “Ie, myfi ydyw.” “Lle cefaiat ti y ddau lygad yna?” “Mi a offynais i Iesu o Nazareth gymeryd trugaredd arnaf.” “A ydyw Iesu o Nazareth yn agos yma?” “Mae yn Jericho.” Gallaf ddychymygu i'r dyn ddweyd, “Mi glywais lawer am dano ef, a hoffwn ei weled.” Nid oedd yn ddyn tal iawn. Gallaf ei weled ar flaenau ei draed yn oelsto cael trem ar y dyethr ddyn. Gallaf ddychymygu ei weled yn rhedeg o flaen y dyrfa at sycamor-wydden, ac yn dweyd, “Os gallaf ddim ond myned i ben y goeden yma, nis gall efe fyned heibio heb i mi ei weled.” Nid wyf yn amheu dim nad chwylfrydedd gwag a'i harweiniodd ef i fyny yno. Dacw ei lygaid yn sefydlog ar borth y Dwyrain, ac ar unwaith

WELE Y TORFERYDD YN DOD

ac yn rhuthro trwodd. Mae yn edrych ac yn cael cip-olwg arnynt oill. Gwel Pedr, a dywed, “Nid dyna ydyw Efe.” Edrycha ar Ioan, a dywed, “Nid hwn ydyw.” Toc cennydd un sydd yn decach na meibion dynion, a dywed, “Dacw Fa.” Ysguba y dorf yn mlaen, ond ei lygad ef a sefydlir ar y Meistr, hyd nes daw efe yn union o dan y goeden lle y mae. Yna safodd, Y mae un a gollasid i fyny yn y goeden yna, un o feibion syrthiedig Adda, pen publican Jericho. Dyweda wrtho, “Zaccheus, disgyn ar frys.” Rhyfeddai Zaccheus pa fodd y gwybu efe ei enw, ond gwyddai efe y cwbl am dano. Yr oedd wedi dyfod i geisio ac i gadw yr un a gollasid. Efe a dderbyniodd yr Arglwydd yn llawen. Mae llawer iawn o bobl nad ydynt yn credu yn y troedigaethau sydyn yma. Dywed-wch wrthyf pa bryd y trowyd Zaccheus? Rhai i mai rhwng y canghenau a'r ddaear y cafodd ei droi. Ond y mae doebarth o bobl y rhai a ddywedant, “Wel, os dychwelir dynion yn sydyn, ni ddallant eu ffordd.” Wel, mi hoffwn i gael ychydig o Zaccheusaid yn Chicago. Os oedd wedi gwneyd cam & neb, efe a dalodd yn ol iddo bedair gwaith cymaint a'r golled. Wrth fyned i'w dy ef, dymunai yr Arglwydd ddangos i'r Phariseaid ei fod wedi dyfod i “geisio ac i gadw yr hyn a gollasid.” Apeliad personol yn benaf oedd y gweddill o anerchiad Mr. Moody at ei wrandawyr i dderbyn Crist, yr hwn sydd bob amser yn ceisio eu gwaredu.

GWEDDI.

(O'r Dysegdydd.)

Mae gweddio Duw wedi bod yn arferiad feunyddiol gan ddynion da yn holl oesoedd y byd. “Pob duwiol a weddia arnat ti yn yr amser y'th geffir,” ac y mae dynion annuwiol iawn yn troi i weddio mewn cyfyngderau mawrion, pan fyddo pob drws wedi cau arnynt ond drws trugaredd Duw.

Mae yn ddiau fod y naill oes yn dysgu i oes arall weddio—rhieni yn dysgu y plant, a'r rhai hyny, pan gyfodont, yn dysgu eu plant hwythau, a chymydogion yn dysgu cymydogion eraill i alw ar Dduw—rhyw ddau neu gilydd—pan fyddo cyfyngderau arnynt.

Ond y mae gweddio yn tarddu o ffynon ddyfnach nag addysg ac arferiad. Cyfyd yn natariol o ymddibyniaeth dyn ar Dduw, fel creadur sydd yn derbyn bywyd, ac anadl, a phob peth oll, o law ei Greadwr. Mae teimlad o ymddibyniaeth wedi ei wau gyda holl alluoedd dyn fel creadur. Ysgrifenydd ef megys & bys y Dawdod yn natur pob dyn; ac mewn amgylchiadau o gyfyngder, daw y teimlad yna o ymddibyniaeth i gyflawn weithrediad; a'r canlyniad ydyw, gwaeddi am help oddiwrth ryw fod sydd o'r tu allan iddo ei hunan, pa un bynag al Baal neu Dagon, Jupiter neu y “gwir Dduw” fyddo y bod hwnw.

Mae gorchymynion pendant yn y Beibl i ddynion i alw ar enw yr Arglwydd—anogir hwy i wneyd hyny; addewir y cant wrandawriad, os gofynant ddim yn ol ei ewyllys ef, ac a'u holl galon—a beilir hwy am beidio galw ar Dduw yn eu gwasgfeuen a'u cyfyngderau. Mae y pethau hyn yn dangos yn eglur mai dyledswydd pob dyn yw galw ar enw yr Arglwydd. Dengys yn mhellach, fod dyledswyddau dynion yn seiliedig ar bethau sydd ynddynt hwy eu hunain; megys y teimlad o ymddibyniaeth, y galluoedd, y manteision a'r rhydd weithrediad a feddianant. Mae y pethau hyn oll, yn wreiddiol, yn rhoddion neu ffafrau o eiddo Duw i ddynion. Trwy gyfrannu y pethau hyn iddo y gwnaeth y Goruchaf ddyn yn greadur uwchraddol, ac i ragori cymaint at yr anifeiliaid. Ond er eu bod yn wreiddiol yn ffafrau pen-arglwyddiaethol i ddyn; eto, pan edrychom ar ddyn fel creadur cyfrifol i lywodraeth foedol Duw am ei holl feddyliau, ei eiriau a'i ymddygladau, y maent yn dyfod yn bwno o gyflawnder iddo. Mae ganddo fel creadur cyfrifol hawl iddynt. Ni byddai yn gyflawn yn y llywodraeth ddwyfol ei ddal ef yn gyfrifol hebddynt, mwy na dal anifeiliaid y maes yn gyfrifol; ac ni byddai yn ddyledswydd ar ddyn i addoli a gwasanaethu y Goruchaf, pe yn amddifad o honnynt. Felly, y mae dyledswydd dyn i gyflwyno rhesymol wasanaeth i'w Greadwr yn ymddibynnu, nid yn unig ar oruchel awdurdod Duw drosto, ond hefyd, ac yn benaf,

ar y pethau a dderbyniodd fel cyhwysedrau i hyny oddiwrth y Brenin Mawr. Mae y ddyledswydd o weddio, fel pob dyledswydd arall, yn seiliedig ar y cymwysder naturiol sydd gan ddyn i gyflawni y weithred hono o addoliad i Dduw.

Byddai yn eithaf priodol i ni sylwi yma hefyd, er fod yr Arglwydd wedi cyfranu doniau gwerthfawr i ddyn, nad ydyw y rhoddion hyn yn ei feddiant yn annibynol ar Dduw, mwy nag y mae ei fywyd ac anadl ei einioes yn annibynol ar yr Arglwydd—gwelsom ddynion yn colli gwasanaeth eu galluoedd corfforol ac eneidol yn dra diaymrth yn fynych. Gwelsom hwy yn cael eu hamddifadu o'r moddion mocoel a roddasid iddynt, ac o'r rhyddid rhesymol a feddiant. Ni allai dyn ddefnyddio ei gyneiddau, a'i ragorfreintiau eraill, heb gydweithrediad y Goruchaf, bob moment, yn eynal ei holl natur mewn sefylla addas i weithredu, gan nerthu pob gallu o elddo dyn i wneyd ei waith yn rheolaidd. Ymddengys yn eglur y dylai dyn ledaenu ei holl angenion ger bron yr Arglwydd. "Na ofelwch am ddim, ond yn mhob peth, mewn gweddi ac ymbil, gwaeler eich deisyfiadau ohwi yn hysbys ger bron Duw." Mae yn iawn a rhesymol i'r hwn sydd yn derbyn pob rhodd dymorol o law yr Arglwydd eu deisyf ganddo, a diolch am danynt wedi eu cael—"Erchwhc wlaw gan yr Arglwydd," medd y prophwyd Zecharia, "mewn pryd diweddar-wlaw; a'r Arglwydd a hair ddyglaer gymylau, ac a ddyd iddynt gawod o wlaw, i bob un laswellt yn ei fac," Zech. x. 1. Dysgodd yr Arglwydd Iesu i ni ofyn i'n Tad nefol am ein bara beunyddiol; a dian fod y geiriau, "Dydo i ni heddyw," neu, fel y mae mewn efengyl arall, "Dydo i ni o ddydd i ddydd ein bara beunyddiol," yn cywys ein holl wir angenrheidiau tymorol; a dygir ni yn y Beibl, mai Duw sydd yn gwneuthur ein bro yn heddychol, ac yn ein diwallu ni & brader gweith. "Y Duw a'm porthodd er pan ydwyf hyd y dydd hwn," medd Jacob. Efo sydd yn llwytho dynion beunydd & daioni—yn dwyn bara allan o'r ddaear, a llysiau at wasanaeth dyn, ac yn rhoddi i ni bob peth yn helaeth i'w mwynhaa. Gan mai Duw sydd yn cyfranu y bendithion hyn i lenwi angenion tymorol dynion, mae peidio eu gofyn gan Dduw yn⁴ annuwioldeb, ac mae peidio diolch iddo am danynt yn ymddygiad annaturiol a rhyfgyus dros ben.

Ond bendithion ysbrydol ydyw y rhai gwerthfawrocaf a mwyaf pwysig i ddyn o lawer iawn. Maent yn anhraethol werthfawrocaf na bendithion tymorol, ac fel y caffom afael arnynt hwy, y cyfrenir i ni fendithion tymorol. Un delasyfiad sydd yn ngweddi yr Arglwydd am bethau y bywyd hwn. Mae yno chwech o ddeisyfiadau am fendithion ysbrydol. Felly hefyd y gwelir yn ngweddiau yr apostolion.

Fel y mae y bywyd yn fwy na'r bywyd, a'r corff yn fwy na'r dillad, felly y mae yr enaid yn werthfawrocaf na'r ddau yn nghyd, ac y mae y bendithion a gyfarfyddant ei angenion yn uwch o ran eu natur a'u gwerth na dim a berthyn i'r bywyd hwn. Gan hysy, dylai ein dymuniadau lluosocaf a thaeaf fod am i ni gael ein "bendithio & phob bendith ysbrydol yn y nefolion leuedd yn Nghrist." Cefniwn "yn gyntaf deyrnas Dduw a'i gyflawnder ef, a'r holl bethau hyn a roddir i ni yn ychwaneg."

Gorchymynir i ni weddio, nid yn anig drosom ein hunain, a'n teuluoedd, a'n cymydogion, ond dros bob dyn—"dros frenhinoedd a phawb sydd mewn goruchafiaeth. Canys hyn sydd dda, a chymeradwy ger bron Duw ein Ceiwad. Yr hwn sydd yn ewyllysio fod pob dyn yn gadwedig, a'u dyfod i wybodaeth y gwirleuedd. Canys an Daw sydd, ac un Cyfrygwr hefyd rhwng Duw a dynion, y dyn Crist Iesu. Yr hwn a'i rhoddes ei hunan yn bridwerth dros bawb, i'w dystiolaethu yn yr amseroedd priodol." Yr ydym ni felly i weddio dros ddynion na welom ni erioed mo honyat, ac na chawn eu gweled ychwaith hyd ddiwedd y byd; a gall Duw ateb ein gweddian dros ddynion na wyddant ein bod yn gweddio drosynt. Mae genym engraffiau o weddian dros bobl bell oddiwrth y gweddiwyr, ac o atebion yr Arglwydd i'r gweddian hyn, yn yr Ysgrifurau.

Mae yn bosibl i ni weddio am bethau na rydd Duw mo honyat; oblegid ni wyddom ni beth a weddiom megys y dylem; ac nid yw yn ymddangos fod yr Ysbryd Glân chwaith yn cyfarwyddo dynion da bob amser yn y mater hwn, ond gadewir hwy gando weithiau i'w doethineb eu hunain, fel y caffont gyfo i ddangos eu diffygolrwydd a'u hanwybodaeth pan na fyddont dan ei arweiniad ef. Mae genym engraffi neillduol o hyny yn Moses, pan y gweddiodd yn daer am gael myned gyda'r fyddin drosodd i wlad Canaan. Ond ni adawai Duw hyny iddo. Gwel Deut. xii. 24—29. Cawn engraffi nodedig arall yn Dafydd, pan ya gweddio am adferiad i'w blentyn afiach; ond marw a wnaeth y bychan, er fod Dafydd ya gweddio. Ceir esiampl nodedig arall yn Paul. Gweddiodd ar yr Arglwydd dair gwaith ar i genad Satan oedd ya ei gornodio ymadael ag ef; ond ni chafodd ei wrando yn hyny; yr ateb a gafodd oedd, "Digon i ti fy ngras i, fy nerth i a berffeithir mewn gwendid." Dian genym, er nad yw yr Arglwydd yn rhoddi i'w bobl bob amser yr hyn a geisiant, ei fod yn wastadol yn gwneuthur erddynt y peth oedd ac aydd oreu er eu llea. Yr oedd ya well i Moses gael myned i'r Nefoedd nag i Ganaan. Yr oedd ya well i Dafydd i'r plentyn a blantasai gwaig Urias iddo farw na byw. Pe buasai yn fyw poenasai gryu lawer ar y Salmydd yn y dy-

fodol. Ac yr oedd yn well i Paul gael digon o ras i ymgynnal dan y brofedigaeth, ac i weithio ei ffordd drwyddi, na phie cawael ei aymud ym-alth. Y mae Duw yn gwybod beth sydd oreu, ac yn ei wneyd bob amser. Ni a gawn engraffft beidduol yn lango ac loan, a'u mam yn eu cefn-ogel, o ddynion yn deiaf peth gan Iesu Grist, ac yn methu ei gael. Gofysent am gael eiddod, un ar ei ddehulaw a'r llall ar ei aswy, yn ei frenhiniaeth. Gwel Mat. xx. 20—23. "A'r Iesu a atebodd ac a ddywedodd, Ni wyddoch chiwi beth yr ydych yn ei ofyn. A eliwch chiwi yfed o'r cwpan yr ydywff fi ar yfed o hono, a'ch bedyddio a'r bedydd y bedyddir fi? Dywedasant wrtho, Gallwn. Ac efe a ddywedodd wrthynt, Diau yr yfwech o'r cwpan, ac y'ch bedyddir a'r bedydd y'm bedyddir ag ef; eithr eiddod ar fy llaw ddeheu, ac ar fy aswy, nid eiddod fi ei roddi, ond i'r sawl y darparwyd gan fy Nhad." Mae geiriau yr Iesu wrth y ddau brodyr yn gosod allan amryw bethau. 1. Y gall dynion gario eu huchelfryddedd i'w deiaf-iadau ar Iesu Grist. 2. Y gall dynion da ofyn pethau gan yr Arglwydd heb wybod fawr am eu natur. Nid ydym yn golygu chwaith fod hyn yn rhyw bechod mawr yn ngolwg yr Arglwydd. Gwenu wna eu Tad nefol arnynt, mae'n debyg, fel y gwna tad naturiol ar blantyn hoff iddo, f'o yn ceisio ganddo bethau na fyddai yn ddoeth nac yn briodol iddo eu caniatáu iddo; a phe byddai yntau yn fwy gwybodus ni ofynai am danynt. 3. Gwelir yn ageiriau yr Iesu, fod Duw yn cyfrannu ei ffafrau i ddynion yn ol fel y mae wedi rhagfwrriadu a rhag-ddarparu gwneuthur. Ni allai Crist wneyd dim ond cario cynlluniau ei Dad allan. Ei ffaith ef ydyw, "Dy ewyllys di a wneler. A dyagodd i ninau weddio, "Gwneler dy ewyllys, mægys yn y nef, felly ar y ddaear hefyd."

Mae yr Arglwydd yn gweithio wrth reolau sefydlog yn natur, yn rhagluniaeth, yn ei lywodraeth foisol, ac yn nhrefn iachawdwriaeth hefyd. Ni wyddom ni ryw lawer am natur, ond mor bell ag y gwyddom, mae Duw yn gweithio wrth reol sefydlog, ac nid ydym yn gweled unrhyw ddeddf yn cael ei gosod o'r neilldu. Fe'u gosodwyd o'r neilldu yn y gwyrrthiau gynt; ond y mae hyn wedi darfod, pryd nad oes eisiau gwyrrthiau mwy. Pan ydym yn gweled yn natur beth yw ewyllys a chynlluniau Duw, nid oes neb yn meddwl am weddio am iddo ef eu newid, gan roddi y dydd hwyaf y Nadolig a'r byraf yn Mehefin, a pheri i'r afonydd redeg i fyny y gelltydd, a phethau cyffelyb. Pan welom mai yr Arglwydd sydd yn edrych ar ol y byd, a'i holl amgylchiadau, nid oes neb a weddia am iddo roddi gofal y ddaear i fyny i'r trigolion. Gan y gwelwn yn eglur beth yw ei ewyllys ef fel llywodraethwr ei graeduriaid, nid oes neb a feiddia ofyn iddo am newid y gyfraith, Na ladd, ac Na laddra.

Gyda golwg ar weddio, nid oes dim sydd yn amlytach na'r geiriau, "Gofynwch, a rhoddir i chiwi; ceisiwch, a chiwi a gewch; curwch, ac fe agorir i chiwi." A bod yn rhaid gweddio yn wastad, ac heb ddiffygto. Bod Duw yn ateb gweddiau am bethau tymorol, ac yebrydol hefyd, wrth reolau sefydlog ac anghyfnawidol, a ymddengys i ni yn eithaf eglur; ond er hynny, mae lle yn ei drefn ef i weddiau—yn wir, y mae gweddiau yn rhan o'r drefn—yn olwynion yn y peiriant. Mae ambell un yn methu gweld y posibilrwydd i Dduw ateb gweddiau, a gwneyd hynny mewn trefn sefydlog. Ond nid ydyw fod dynion yn methu gweled pa fodd y diebon hynny fod, yn unrhyw brawf nad ydyw yn bod, mwy na bod penaeth yn mysg yr Iuddeuwon yn methu gweled pa fodd y gellir gael dyn drachefn, yn profi nad yw adenedigaeth yn bod. Mae dynion yn ddiffygiol iawn mewn llawer o bethau, a phob dyn yn ddiffygiol, mae yn debyg, mewn "rhyw" bethau. Nid oes gan "un" ddim syniad priodol am harddwch ac addasrwydd ffugrau; a sonia am ffordd wedi ei phalmentu a gwaed i fyned i'r nefoedd, a dywed fod Iesu Grist, fel Robyn Goch, yn arw gyda ni trwy y flwyddyn.

Nid oes gan un arall yr un glust a fedr wahaniaethu rhwng cynghanedd a'r diffyg o lyfader a pherseinedd mewn peroriaeth a barddoniaeth. Nid oes gan y trydydd yr un enaid a all fawrygu manylion arddansoddiaeth. Ni all amgyffred o gwbl y gall Duw ddylanwadu yn effeithiol ar feddwl dyn, a'r dyn fod yn rhydd-weithredydd ar yr un pryd. Ni all weled, os yw Duw yn ateb gweddiau wrth reolau sefydlog, fod lle i weddio i ddyfod i mewn yn y mater. Mae y maes mor gyfyng, yn ol ei syniad ef, fel nad oes lle arno i Dduw a dyn gydweithio. Yn awr, y cwestiwn ydyw, Pa fodd y gall yr Arglwydd ateb gweddiau, a sefyll at ddeddfau a gosodiadau sefydlog ar yr un pryd? Mae ef yn ddiau yn ateb gweddiau am fendithion tymorol, ac nid ydym yn gweled fod deddfau natur yn cael eu gosod o'r neilldu wrth iddo wneuthur hynny. Dywed un nad yw deddfau natur mor sefydlog fel nad ellir eu plygu fel y myno Duw i ateb gweddiau. Nid ydym yn ameu na all Duw blygu deddfau anian fel y myno; ond nid ydym yn gweled ei fod yn gwneyd hynny. Clywsom un arall yn dywedyd fod yn well gan Dduw am ei addewid nag am ddeddfau natur; ei fod ef wedi addaw ateb gweddiau am fendithion tymorol; gan hynny, y rhydd efe ei ddeddfau, yn natur, o'r neilldu, yn hytrach na thori ei addewid. Ond nid ydym eto yn gweled ei fod ef yn croesi ei ddeddfau, ac ar yr un pryd y mae yn ateb gweddiau am bethau tymorol. Heblaw hynny, mae y dull a nodwyd i gyfarfod yr anhawder yn cymeryd yn ganiataol na all Duw ateb gweddio a sefyll at ei gosodiadau yn natur

fendithion tymorol, heb siglo dim ar sefydlog-
rwydd ei oeddiadau yn natur. Gwell genym
ni gyfarfod yr anhawder fel y canlyn: Y peth
gwerthfawrocaf a fedd y Goruchaf ar y ddaear
hon ydyw meddwl, ac yn enwedig meddwl yn
cael ei sancteiddio; fod holl anian a'i deddfau
i fod yn is wasanaethol i feddwl, fel y peth
mwyaf ac ardderchocaf a fedd Duw yn y byd
hwn; gan hyny, fod yr Arglwydd wedi ffurfio
peiriant natur o bwrpas i roddi atebiad i weddi-
au ei bobl. Dyma ddynion crefyddol, perchen-
ogion fydd yn Nuw, mewn amser o sych-
der mawr, neu wlybanaeth difaol, yn gweled
gwlad yn cael ei bygwth â dinystr, ac yn cyd-
ymostwng, ac yn llefain am ymwared, ac yn
cael eu gwrando. Rhagwelodd Duw i ber-
ffeithrwydd yr ymostyngiad, a ffurfiodd beir-
ianau natur a rhagluniaeth o bwrpas i roddi
gwaredigaeth iddynt. Nid oes eisiau cyffwrdd
â deddfau natur o gwbl. Mae Duw yn ateb y
gweddïau trwy ddeddfau natur eu hunain. Os
gall dynion wneyd peirianau i ateb eu holl am-
canion hwy mewn bywyd, pwy a all ameu na
all Duw wneuthur ei beirianau yntau i ateb ei
amcanion yn llywodraethiad y byd moesol, yn
gystal a'r un naturiol? Mae yn ddiau y gall;
ac y mae ateb gweddïau trwy ddeddfau sef-
ydlog natur yn llawer mwy teilwng o'r Duw-
dod, na phe byddai yn ymyraeth yn wastad â'r
cyfryw pan yn ateb gweddïau ei bobl.

Dros gan' mlynedd ol, pan oedd llynges
Ffrainc yn bygwth dystrywio Boston, ymos-
tyngodd Cristionogion New England ger bron
yr Arglwydd mewn ympryd a gweddi; a'r nos-
on hono cyfododd tymestl aruthrol, yr hon a
wnaeth llynges y gelynion yn hollol analluog i
gyflawni yr amcan oedd mewn golwg, a gwar-
edwyd New England. Yr unig wrthddadl a
ellir godi ydyw, os yw natur a'i deddfau yn
ateb gweddïau yn ol trefn Duw, yna y dygid y
bendithion i ddypion pe byddent heb weddio.
Yr ateb ydyw, fod y gweddïau mewn golwg
wrth wneuthur y peiriant; a phe na buasai
Duw yn rhagweld y gweddïau, y buasai natur
a'i deddfau wedi eu ffurfio i ddwyn melldith i
ddynion yn lle bendith. Gellir cael llawys o
ensamplau o atebion i weddiâu am fendithion
tymorol; ac nid oes y sail wanaf i gredu fod
Duw yn ateb drwy blygu deddfau anian; ond,
o'r ochr arall, ei fod yn eu defnyddio i ddwyn
ei amcanion i ben.

Eto, mae trefn iachawdwriaeth, a holl weith-
rediadau Duw yn y drefn hono, yn fwy diys-
gog a sefydlog nag ydyw trefn anian a gweith-
rediadau Duw yn hono. Ond y mae yn y drefn
i gyd le i Dduw a dyn gydweithio, ac y mae
wedi ei ffurfio yn y fath fodd fel yr achubir
pwy bynag a lefo am drugaredd. Mae y drefn
yn cyfarfod dyn yn ei holl amgylchiadau; a'r

o unrhyw bwys yn cael eu dwyn yn mlaen yn
erbyn gwaith Duw yn ateb gweddïau yn uhresn
gras, ni helaethlwn ar y mater.

Mae y ddyledswydd o weddio yn rhagorfraint
fawr, yn gystal ag yn ddyledswydd. "Pa gen-
edl mor fawr a'r hon y mae iddi Dduw yn
neshau ati yn mhob dim y galwom arno?"
Deut. iv. 7. Gwelwn eto fod cyfarfodydd i
weddio yn llawer llai eu bri nag y dylent fod,
ac na fydd yr eglwys mewn cyflwr addas i
wneyd y defnydd goreu o fendithion y nefoedd,
(rhaf tymorol ac ysbrydol,) nes y byddo yn
llawer llawnach o ysbryd gweddi nag ydyw yn
bresenol. Os gallwn ni nesau yn hyderus at
Dduw dan bob amgylchiadau, bydd genym
ddigon rhyngom a'r gwaethaf. Mae genym
esiampïau patrieirch a phrophwydi, Iesu Grist,
yr apostolion, a duwiolion oesau y byd, yn an-
ogaeth i ni weddio yn wastad ac heb ddiffygio.
Amen.

Amrywiaethol.

GEMAU A SOROD.

Y mae pobl ymfrostgar yn debyg i ieir yn
clochdar ar ol dodwy. Ond y mae pobl ostyng-
edig, fel buched a defaid, yn gwneyd y can'
cymaint heb yngan gair wrth neb am yr hyn a
wnant. Y mae pobl anniwylliedig a digrefydd,
fel llestri gweigion, yn cadw llawer iawn o
swn eu hunain, ond yn methu cael neb i uno â
hwy. Eithr y mae pobl ddiwylliedig a dauwl,
fel llestri llawnion o hufen y nef, brasder par-
adwys, a dyferion gwynfa, yn dyferu bendith-
ion ar eu llwybrau mewn dystawrwydd, a
swnia eu henwau mewn cymdeithas fel seiniau
soniarus ar danau yr awyrgylch. Mynega er-
aill hefyd eu rhinweddau yn barhaus. Y mae
enwau pobl ddrygionus yn arogl fel cyrff mar-
wol mewn cymdeithas—yn sawri marwolaeth.
Ond y mae enwau pobl dda fel temlau yn bres-
wylliedig gan fywyd dwyfol, ac yn arogl bywyd
pur, ysbrydol a nefolaidd i gymdeithas.

Y mae pobl fychain eu heneidiau, fel meibion
a merched coegaidd, y rhaf sydd raid iddynt
wneyd arddangosiadau coegaidd mewn gwisg-
oedd, ac ystumiau, er tynu sylw pobl atynt;
ond y mae dynion o eneidiau mawrion, fel
gogoniant y nef, goleuadau y ffurfafen, a dydd-
iau y ddaear, yn weladwy ac yn deimladwy i
bob dyn a'r sydd yn dyfod i'r byd. Y mae pobl
ddichellgar mewn cymdeithas, fel cyllion neu
ednogiad, yn disgyn bob amser ar glwyfau,
gwendidau a beiau y bobl, ac yn gwneyd yr oll
a allont i'w gwaethygu; ond y mae y Cristion
pur, fel meddyg medrus, tyner a chymwynasgar,
yn gwneyd ei oreu i feddyginiaethu y clwyfau,
cuddio y beiau a mynega eu rhinweddau.

Y mae y cybydd fel ffurfafen bres a chymyl-
au diddwr, ac yn gadael cymdeithas fel Gilboa,
heb wllth na gwllaw; ond y mae yr hael fel y
nefoedd yn dyferu gwllth ei roddion i'r tlawd,
a gwllawogydd ei garedigrwydd i'r anghenus.
Y mae dynion diog fel anialwch diffwrth; ond
y mae dynion diwyd fel meusydd ffwrthlawn.
Y mae dynion anmlur fel ffusydd budron; ond
y mae dynion pur fel ffynonau gristalaidd. Y
mae dynion byrbwyll fel dyfroedd arwynebol,
yn cyahyrfa ac yn ewynu yn ngwyneb yr an-
hawadurau lleiaf; ond y mae dynion call a
pluwyllog, fel dyfroedd dynion, yn dawel, llon-
ydd a llyfn yn ngwyneb anhawadurau mawr-
ion. Y mae dynion halogedig, fel moch, yn
ymdreiglo yn y llaid; ond y mae dynion glân,
fel pysgod mewn dyfroedd gloewon. Y mae
pobl ystyfnig, fel asynod, yn anhawdd eu trin;
ond y mae dynion addfwyn, fel wyn, yn add-
fwyn a gostyngedig. Y mae anffyddwyr, fel
prysaid gwenwynig, yn gwenwyno ac yn di-
frod; ond y mae y ffyddiog, fel aderyn y tô,
yn difa y gwenwyn, yn dinystrio y prys, ac yn
puro yr awyr. Y mae pobl gynenllyd ac ym-
rysongar, fel chwain yn pigo, *bugs* yn enol, a
mosquitoes yn brathu; ond y mae dynion tang-
nefeddus, fel durturod a cholomenod heddychol
a diniwed. Y mae gelynion Crist, fel locust-
iaid, yn dyfetha a diffwrtho y ddaear; ond y
mae anwyllion Iesu yn gwrteithio ac yn ffwrth-
loni meusydd diffwrth ac anialdiroedd di-
gynarch. Y mae pobl grintachlyd a chwyn-
fannus mor annyoddefol a'r ddanodd; ond y mae
pobl foddhaol a diolchgar mor hyfryd a danedd
iach. Y mae pobl gelwyddog, fel crach feddyg-
on, yn cynyrhu amhenon ac anymddiriedaeth
tuag atynt ac ynddynt yn mhawb a'u had-
waenau; ond y mae dynion geirwir, fel medd-
ygwyr gwirioneddol, yn enill ymddiriedaeth
pawb a'u hadwaenau. Y mae pobl ladronllyd
fel llwynogod yspeilgar; ond y mae dynion
gonest fel wyn diniwed. Y mae dynion affach
yn y ffydd, fel cigfrain, yn ymborthi ar gelan-
eddau cyfeilliornadau; ond y mae dynion iach
yn y ffydd, fel defaid Nebaioth a theirw Basan,
yn cyfranogi o wleddoedd y nef, ac yn cynyddu
fel lloï pasgedig.

New York.

D. DYFFRYN DAVIES.

DYFFRYN SICHEM.

Mae yn hysbys i bawb fod tri o'r Efengylwyr
yn cyfrif oriau y dydd yn ol dull yr Iuddewon
a'r Rhufeiniaid; sef trwy ddeuddeg rhan, yn
amrywio o ran eu hyd yn ol tymorau y ffydd-
yn, o godiad hyd fachludiad haul; ond y mae
rhai beirniaid yn tybied fod St. Ioan yn eu
cyfrif yn ol fel y byddent yn eu cyfrif yn Asia
Lleiaf yn ei ddydd ef, ac fel yr ydym ninau yn
awr, sef o ganol nos hyd ganol dydd. "Yn
nghylch y chweched awr ydoedd hi;" hyn y
yw, yn ol y dyb hono, y chweched awr wedi

canol dy
arferol c
Iesu o f
yn elste
ybllion
Ymddan
gan y de
dir ar de
o ba le y
y ffwydd
ar ei da
Galilea.
fewn ei
bresenol
eithriad
herwydd
Yr oedd,
ddynesu
myned i
millidit
y mae m
dros dda
gid y ma
ochr, yn
wyth can
geunenty
a ffynona
fan. Pa
wybod e
lle y gw
wrth dde
glwydd i
gynaf, a
yr addew
allor gyn
wlad, yn

Pan dd
am, darfu
allor i El-
yn Siche
babeil an
yn hir y
owmpoda
odd, yr he
a symudo
iddo yn g
dderwen.
fod hwnw
deb, dros
enill wed
broffwydo
oblegtd fe
ac hyd yn
hardd ym
anwyl Jos
yn ei leue
oeddynt y
mlen cene
orphwysdr
ein. Y gr
ac ychydig

Joshua, ydyw mynydd Garizim. Ima y darfu i
Jehoiachin, yn ol gorchymyn Duw drwy Moses,
gyflawni y ddefod fawreddus hono, pan wedi
codi allor ar fynydd Ebal, a'r holl gyfraith
wedi ei hysgrifenu ar y meini, y gosododd efe
holl Israel—eu henuriaid, eu swyddogion, eu
barawyr, eu gwragedd, eu rhai bychain, a'r
estroniaid yn eu plith, oddeutu yr arch, yr hon
a ddygid gan y Lefaid; un haner ar gyfer
Garizim i fendithio y bobl, a'r haner arall ar
gyfer Ebal i felldithio, ac y darlennodd efe y
gyfraith â llais uchel, y fendith a'r felldith, a'r
holl bobl yn ateb, Amen! Mynydd Garizim a
mynydd Ebal bob yn ail yn taranu eu Hamen?

Wrth droed mynydd Garizim yr oedd un o'r
dinasoedd noddfa, lle y gallai y neb a laddai
un arall mewn amryfusedd, pa un bynag ai
Israeliaid ai estron fyddai, gael noddfa rhag
dialydd y gwaed, ac yn alltud gwirfoddol hyd
nes y byddai marw yr archoffeiriad. Ar fynydd
Garizim y safodd Jotham pan y traddododd y
ddamag hynaf, ac fe allai, yr harddaf ag sydd
mewn coffa. Ac yma, yn y dyffryn hwn, yn
argyfwng mawr y genedl, y daeth teyrnwialen
aur Judah megys pres yn nwyllaw Rehoboam.
Nid oedd y deml, yr hon a adeiladesid ar
ol y caethiwd, yn amser Alexander Fawr,
yn sefyll mwyach, er fod y Samariaid yn par-
hau i addoli tua'r lle hwnw pan ddaeth *Efe*, yr
hwn oedd sylwedd pob peth oedd Sichem yn ei
gysgodi—brenin, noddfa a theml—ac yr eis-
teddodd i lawr yno. Daeth Creawdwr nef a
sacwr fel rhyw deithiwr cyffredin, lluddedig, ac
a eisteddodd yno. A oedd Ef yn meddwl am
felldithion mynydd Ebal oedd i gael eu har-
llwys mor fuan, ac am fendithion mynydd
Garizim oedd i gael eu tywallt ar Sichem, ac
aid ar Sichem yn unig? Mewn gwirionedd, er
mad i'r golwg felly, yr oedd wedi dyfod i geisio
un o'i ddefaid colledig ag ydoedd mewn corlan
arall, a phan ddaeth hon, am yr hon yr arosai,
at y fan, a fu erioed ymddiddan mor syml,
hardd a gostyngedig? Y mae yn gofyn am
lymaid o ddwfr o ffynon Jacob; ond y mae yn
gwneuthur hyn yn fwy er enyn syched ynddi
hi nag er disychedu ei hun, a chan wrthod pob
dadleuaeth yn nghylch yr achos o'r elyniaeth
rhwng y Samariaid a'r Iuddewon, y mae yn
cynyg iddi hi y dyfroedd bywiol. Yn nesaf, er
mwyn enyn ei syched, drwy wneuthur iddi
deimlo ei hanhwyldeb ysbrydol, y mae yn
datguddio iddi, er ei syndod, ei wybodaeth o
ddirgelion ei buchedd a'i hymarweddiad, ond
heb edliw dim iddi. Os oedd hi yn chwenych
troi yr ymddiddan, y mae yntau yn ei dilyn,
ac yn dwyn ei meddwl oddiwrth y patriarch,
ac yn ei chyfarwyddo at y TAD cyffredinol, ac
yn rhag-ddywedyd y gadewir mynydd Garizim
a mynydd Seion yn amddifad, ac y bydd i
arogl-darth purach esgyn o bob man. Yn olaf,

teithiwr binedig wedi cael ei datguddio iddi.
Efe yw y Messiaid ei hunan! Ni allasai neb
ond Duw wedi ei amlygu yn y cnawd lefaru
fel hyn! Gyda hyn dyma y dysgyblion yn
dychwelyd, ond y mae y wraig wedi myned
ymaith. Pe buasai ei hiechydwrriaeth yn di-
bynu ar gymaint a rhoddi cwpanaid o ddwfr,
fe fuasai yn golledig; oblegid y mae wedi ei
anghoffo a myned ymaith heb ei roddi. Dacw
hi yn myned a'i chalon yn llawn; gwraig yn
genad dros Grist, ac yn apostol ei gwlad. Ond
y mae lachawdwr y byd, yr hwn a ddaeth at y
ffynon yn flinedig, wedi anghoffo y syched
oedd arno. Er cymaint y chwenychai Dafydd
ddwfr o ffynon Bethlehem, mwy dymunol
fuasai ganddo weled y Philistiaid wedi eu
gyru i'r porth; ac nid yw Mab Dafydd yn
gwybod am newyn na syched, ond iddo gael
gwneuthur ewyllys a gorphen gwaith yr hwn
a'i hanfonodd.

Ond edrychwcw unwaith eto ar yr olygfa
hon. Fe allai fod golygfa fwy gwyach ac ys-
blynydd wedi bod, ond erioed ni welwyd yr un
fwy *daionus* yn y fan hon cyn yn awr; naddo,
hyd yn nod pan yr oedd y tad Jacob ei hun, a'i
feibion, a'i dylwyth, a'i braidd yn eistedd
oddeutu y ffynon. Oh! y fath luaws o bobl
sydd yn dyfod at y lle trwy borth Sychar—
“Deuwch gyda mi,” medd y wraig, dan redeg.
A oedd hi yn un o'r gwaed cymysg—yn un o
hiliogaeth Dinah? Onid enaid wedi blino ar
ffyrdd pechod ydoedd hon? Meddyliwn fy mod
yn gweled cyfnewidiad rhyfedd wedi cymeryd
lle yn ei gwedd eisoes—mae olion y nwydau
gynt yn diflanu, a'i gwynebbod yn pelydru
oddiwrth y tân o gariad nebol sydd wedi ei
enyn yn ei chalon. Ie, clywch hi yn addef fod
un mwy na Jacob yma. A lefarodd gwefusau
erioed fel y rhai hyn? “Ffynon doethineb sydd
megys afon yn llifo;” a gwelwch fel y mae y
Samariaid hon yn yfed yn helaeth o ddwyfroedd
y bywyd; gwelwch fel y maent i gyd yn dy-
nesu ato, yn ymgrymu iddo, ac yn atolygu
arno aros gyda hwynt. Daeth y bobl bagan-
aidd hyn i'r tir sanctaidd; arweinwyd hwynt
yno gan law Rhagluniaeth ddwyfol, a daethant
i gael eu haddysgu yno. Yr oedd ganddynt
befyd yn eu mysg gymysgedd o'r hâd sanct-
aidd. Ymwrthodasant ag eilunaddoliaeth er's
talm, ond nid oeddynt wedi haner eu dysgu;
llyfrau Moses yn unig a feddant, ac nid oedd
ganddynt draddodiadau celwyddog. Mae yn
wir nad oedd ganddynt y Prophwydi, ond yr
oeddynt wedi darllen yn llyfrau Moses am y
Prophwyd tebyg iddo ef, a rhaid eu bod, trwy
eu cymdeithas â'r Iuddewon, wedi clywed son
am dano dan y teitl “Y Messiaid.” Yr oeddynt yn
awr yn clywed ei athrawiaeth—mor nefol, mor
deilwng o Dduw, ac mor gymwys i'r byd, eto
ni welsant un wyrth ond hwynt hwy eu hun-

ain; oblegid mewn un awr, a thrwy air gwraig, y maent wedi dechreu credu, ac o fewn deuddydd, y maent yn berffaith sicr mai dyma lachawdwr y byd, y Messia. Cyn pen hir wedi hyn yr oedd holl Samaria, y ddinas a'r pentrefydd, yn gwybod mewn gwirionedd fod i chawdwriaeth o'r Iuddewon; ac yr oedd llawenydd mawr yno, megys llawenydd amser cynhauf, ac yr oedd y medelwr yn goddi-weldyd yr arddwr. "Rhanaf Sichem, a mesuraf ddyffryn Succoth; eiddof fi yw Gilead; eiddof fi Manasseh; Ephraim hefyd yw nerth fy mhen; Judah yw fy neddfwr."

Carbondale.

RICHARD WILLIAMS.

DYSGU BOD YN FODDLAWN.

"Canyis mi a ddygais yn mha gyfiwr bynag y byddwyf, fod yn foddllawn iddo."

Yr ydym yn gosod pwys mawr ar gynydd a llwyddiant yr oes yr ydym yn byw ynddi. Y mae genym ein rai ffyrdd, ac y mae yr agerdd-gerbydau yn rhedeg ar hyd-ddynt yn mhob cyfeiriad. Y mae ein newyddion yn cael eu cludo trwy yr awyr a thrwy y dyfroedd gyda chyflymdra y fellten. Y mae genym ein peirianau i hau a medi, a braidd i bob gwasanaeth.

Y mae pethau fel yna yn gyfieus a gwasanaethgar iawn yn eu lle; ond nid ydynt yn anhebgorol angenrheidiol er ein gwneud yn ddedwydd. Oblegid y mae dynion yn byw ar gyffiniau gwarediddiad mewn tai o drawetiau geirwon, neu mewn tyllau wedi eu cloddio yn ael y brynau, mewn sefyllfa gysurus a dedwydd, ac eto yn amddifad o lawer o'r cyfryw bethau. Yr oedd athronydd gynt yn cysuro ei hnn tra yn rhodio trwy y farchnad wrth ystyried "saint o bethau sydd yma nad oes arnaf fi eu heisiau."

Cymeriad ac nid sefyllfa sydd yn cyfansoddi ein dedwyddwch. Y mae yn ddichonadwy pa harddaf yr adelladwn ein tai, mai mwyaf i gyd fydd ein trallod a'n helbul i'w cadw a'u gwyllio dros y gweddill o'n hoes. Fe ddylai dyn gael ei ddal i fyny yn unilawn, nid gan fachan a hoelion amgylchiadau, ond trwy nerth egwyddor fywiol—nid fel delw arosol yr hon sydd mewn perygl i gael ei thafu i lawr gan yr ymosodiad lleiaf, ond fel derwen gadarn yr hon sydd a'i gwraidd yn sicr yn y ddaear, yr hon sydd yn alluog i ddal ymosodiadau o bob cyfeiriad heb goll ei safle briodol. I'r dyben i ni gyrhaedd y fath sefyllfa, y mae yn angenrheidiol i ni feddianu gradd helaeth o ysbryd diygog Duw ar ddelw yr hwn yr ydym wedi ein creu.

Y dyn yr hwn sydd a'i ewyllys mewn cydffurfiad ag ewyllys Duw, sydd wedi ei addasu i fyw yn ddedwydd yn unrhyw fyd y gwel Duw fod yn dda ei alw iddo; ac oblegid ei fod y peth ydyw, nid oes sawr o wahaniaeth pa le y mae yn aros, na pha beth ydyw ei amgylchiadau.

Ar y llaw arall nid ydyw dyn o ysbryd anyn-

ad yn cae gylchiadau ei frenhiniaethrist yn pared, ac Naboth om llawer o de wedi eu diaru a halen eb croes wybywyd. Yn ion ar ein bul gyda l yn ofalus un peth mabyth yn mtrwy yr hwhyl, ac ni ddwyllaw d cynyrehu a yna yn ei Nis gallwn yn drallod gartref nac yn eiddo y holl hawliau.

Y mae ho yn ei weled weled. Gal gerbydau gbydd hardd dymor. A g yn lle bod fwyntiant o'r bod yn gyfi na'r rhai y tnydddynt gy

Nid wyf w na all dychy mae y dyn ddygais i'w d yr ymosodiad ei dir gyda galon yn cae dysgu cadw dim yn ynfyd.

Fe allai fo lawr yn llud yn mysg yr yn adelladu i na'r un oedd wech na gofid eu gorohfygu eu derbyn me yn amynedd el drentio all ffurfiau diagle iol ymoestwn cystuddiau, arnynt oill.

Gallwn we

Beibl pa fodd y mae crefydd yn dangos ei nerth ac yn peri i'w phlant wisgo gwisgoedd eu gogoniant mewn amseroedd bliuion. Wele un o honynt ar orchymyn Duw yn myned allan yn sirol i wlad ddyeithr, heb wybod i ba le yr oedd yn myned. Dacw rai yn trafaelu trwy y môr megys ar dir sych heb ofni dim niwed. Eraill yn rhodio yn nghanol y fwrn dân ac yn gweled yno ffurf un yn debyg i Fab Duw: neu yn gorphwys yn dawel yn ffâu y llewedd fel yn y lle mwyaf diogel ar y ddacw. Un arall pan yr oedd ei holl berthynasau ddaearol wedi eu chwalu, a'i gorff yn archolledig gan gornwyddedd blin, heb ddim ond ei fywyd wedi ei adael iddo—yn gallu dywedyd, "Pe lladdai efe fi, eto mi a obeithiaf ynddo ef." Arall, pan oedd holl gynrych y maes a'r corlanau wedi llwyr fethu, yn tystio yn wrol, "Eto mi a lawenychaf yn yr Arglwydd, byddaf hyfryd yn Nuw fy iachawd-wriaeth." Rhai yn canu canïadau i Dduw yn y carellar nesaf i mewn, pan yr oedd eu traed yn sicr yn y cyfflon. Un yn gorfoleddu yn ngwyn. eb fod dydd marwolaeth yn agosau, am fod coron cyflawnder wedi ei rhoddi i gadw iddo. A'r llall pan yn alltud ar ymys noeth a chreigiog, yn canfod mewn gweledigaeth y ddinas ogoneiddus oedd wedi ei hadeiladu o aur, a'i mur wedi ei addurno â meini gwerthfawr.

Dyna y gwersi fel yr addysgwyd hwynt gan y dosbarth uchaf yn athrofa y nesoedd. Y mae eu dysgu yn ymddangos mewn rhai yn orchwyl hawdd a didrafferth, am fod elfenau boddlonrwydd wedi eu cydgymsgu yn eu cyfansoddiad; ond y mae y rhan luosocaf o honon yn eychwyn yn mlaen yn araf ac yn hwyrffrydig iawn—yn gorfod myned dros yr un tudalenau eilwaith ac eilwaith, ac yn aml yn teimlo pwys y wialen; ond wedi y cwbl yn anghosio yn fuan iawn.

I'r dyben i gyraedd gradd o berffeithrwydd yn y gras hwn y mae yn anheggorol angenrheidiol i ni feddianu ffydd ddiysgog yn nghyfiawnder a daioni Duw. Yr Arglwydd yr hwn a eistedd ar y llifeiriant sydd yn gweled y cwbl o'r dechreuad, ac yn trefnu pob peth yn dda; ac os byth yr ymgynygia y syniad i'n meddwl nad yw y byd ond anhrefn, a drwg a da yn gymysgfa anwahanedig ynddo—na fydded i ni ei goleddu am eiliad; oblegid y mae yr hwn sydd a'i lygaid yn edrych dros yr holl ddacw yn gofalu am y lili ac am adar y to. Pa faint mwy y gofala efe am danom ni, y rhai a greodd efe ar ei lun ac ar ei ddolw ei hun?

Columbus, Ohio.

DANIEL A. REESE.

HEN FEIBL CYMREIG.

Sylwadau ar hen lyfr sydd yn meddiant Mr. R. Williams, 22 Broadway, Utica, N. Y.

Mae hen Feibl Cymreig wedi bod yn gorwedd yn Utica er ys amryw flynyddoedd. Nis

gwyddis yn bresenol pwy a'i gadawodd, a chan ei fod yntau yn sud ar gwestiynau felly, ofer yw ceisio dyfalu. Ei oed yw 245 o flynyddoedd; felly chwí welwel ei fod wedi goroesi amryw genedlaethau o feibion Adda. Nid hwn yw y Beibl Cymreig hynaf o gwbl. Mae hen Feibl du Dr. Morgan yn hyn o ddwy flnedd a deugain, ac y mae Beibl yr Esgob Parry ddeng mlynedd yn hyn na hwnw; ond nid oedd mwy na chwe' chant o gopïau o un, a mil o'r ail, wedi cael eu hargraffu, ac yr oedd y ddau yn bur sawrion, wedi eu bwriadu at wasanaeth yr eglwys yn benaf. Felly y Beibl hwn, a argraffwyd yn 1680, oedd y cyntaf o ran maint a phris a alluogai neb o'r bobl gyffredin i feddianu y Beibl yn bersonol. Dywed Dr. Rees, Abertawy, yn ei "History of Nonconformity in Wales," ei fod yn barnu na argraffwyd ond pymtheg cant o gopïau o hwn ychwaith. Llai na dau gopi ar gyfer pob plwyf. Amwg yw fod newyn am air yr Arglwydd yn y dyddiau hyn, pa un a oedd y bobl yn teimlo hwy ai peidio. Ond fy amcan wrth ddechreu oedd dywedyd gair am yr hen Feibl yn Utica.

Mae y "title page" wedi ei golli, y ddalen gyntaf sydd ynddo yw llythyr Lladin y Dr. Morgan at y Frenhines Elizabeth, yn yr hwa, y mae yn canmol yr hen farch, wrth gwrs, uwchlaw pawb, fel y fwyaf clodfawr, galluocaf, tirionaf, a mwyaf mawreddog o bawb ar y ddacw. Mae hefyd yn canmol ei ragflaenwyr, yr Esgob Davies a William Salisbury, am eu hymdrech gyda'r Testament Newydd. Dywed hefyd fod yr Archeagob Whitgift wedi rhoddi cymorth mawr iddo yntau, onide y buasai wedi diffygio gyda gorphen pum' llyfr Moses. Yr wyf yn meddwl fod y Beibl i gyd yn gyflawn, er nad wyf wedi ei chwilio yn ddigon manwl i fod yn sicr. Mae y rhan fwyaf o'r Apocrypha ar goll, yr hyn a ddengys fod y llyfr wedi ei rwymo fwy nag unwaith. Ymddengys y rhwymiad presenol yn gydmarol ddiweddar, ac y mae mewn cadwraeth dda.

Ar wyneb ddalen y Testament Newydd, ceir—"Printiedig yn Llundain, gan Robert Barker, printiwr i Ardderchocaf Fawrhydi y Brenin, a chan Asignes John Bill, Anno Dom. 1630." Mae y Testament eto mewn cadwraeth dda iawn—ymyl ambell ddalen wedi rhwygo ychydig; ond yr wyf yn meddwl nad oes nemawr ddim o'r darlleniad ar goll. Yn y diwedd ceir Psalmau gan Arch-ddiacon Prys, a thonau bychain ar ddechreu amryw o honynt. Ni feddiaf roddi barn ar y tonau hyn, pa un ai gwych ai gwael ydynt. Peth rhyfedd iawn, onide, fod yr hen lyfr wedi dal treiglaid canrifoedd fel hyn, a theithio o Lundain i Utica, a cholli mor lleied o'i eiddo! Ie, yn wir, heb golli dim o'r hyn a fwriadai y nesoedd ddywedyd wrth y ddacw.

Buasai yn ddyddorol dros ben clywed yr hen

Feibl yn adrodd ei hanes ei hun. Os daeth i'r America yn bur fuan wedi ei argraffu, gallasai fod yma yn 1633, pan sefydlwyd Maryland, neu Rhode Island yn 1636, pan ddechreuodd Roger Williams ymsefydlu yno; neu os arosodd yn hir yn Nghymru, medrai adrodd holl hanes y cwerwl rhwng Charles I. a'r Senedd. Gallem feddwl ei fod unwaith yn meddiant tafarnwr, neu rywun yn cartrefu mewn tafarn, oblegid ceir ynddo hen lawr ygrif dda iawn—"W. Martin, Bl. Lion, W., (Blue Lion, Wales, feddyl-iwn). Aeth wedi hyny, feddylw'n, i feddiant rhyw lanc ysgol, gan y ceir a ganlyn, mor bell ag y medraf ei wneyd allan, mewn llaw weddol dda:—"Thomas Edwards his hand and pen he will be good but the Lord nose (knows) when one thousand seaxs hundred forty six so saith Thomas Edwards William Edwards the son of Thomas." Dyma ddau berchenog arno yn yr un mlynedd ar bymtheg cyntaf o'i oes. Ar y ddalen nesaf, mewn llaw pur wael, "John Thomas his book, 1708." Dyma y trydydd perchenog mewn deunaw mlynedd a thri again. Pwy oedd y perchenogion hyn, a phle y bu wedi'yn, sydd gwestiynau nas gallaf fieu hateb. Ar y ddalen gyntaf neu y clawr, ceir 1854, ac oed y llyfr dan hyny, yr hyn a ddengys fod rhywun y flwyddyn hono yn synu ei fod wedi byw cyhyd.

Pwy fedr ddyweyd i ba gynifer, mewn agos i ddwy ganrif a haner, mae y llyfr hwn wedi dangos y ffordd i'r nesoedd. Gall wasanaethu llawer eto gyda gofal. Llwydd iddo.—RHYB GWESYN JONES.—*O'r Dyngeddyd.*

"GWNEUTHURIAD CYDWYBOD."

(Parhad o tŷ dalen 327.)

Mae awdwr y llythiau sydd dan arhollad yn dyhaeru fod gwrthdychychau allanol yn meddu'r "*an-sawdd neu'r gallu ynddynt eu hunain i weithredu arnom yn fewnol.*" Pa fodd y mae efe yn gwybod hyn? O ba ffynonell y mae efe wedi cael yr *idea* am "*allu*?" Ni ddarfu un, na'r oll o'r "pum synwyr" esgor ar yr *idea* hon: nid yw hi yn perthyn i'r dosparth arddangosiadol (*phenomenal*) o gwbl. Priodolodd o eiddo'r meddwl ydyw *gallu*; o'r tu fewn ac nid o'r tu allan. Pe byddai o'r tu allan, pa fodd y daeth ef i wybod am dano? Yn ol ei dystiolaeth ei hun nid oes ganddo ef ddim ond "*delweddau.*" Pa fodd y daeth ef i feddu y ddenoedd (duality) y mae ef yn gydnabod? Nid yw ein dybon mewn cyaylltad a'r frawddeg sydd dan sylw yn bresenol, i drafod ei olygiadau ef yn ol eu teilyngod *pro na eon*; ond yn bytrach i ddangos fel y mae efe yn methu myned yn y blaen heb fenthyca, a defnyddio *solvents a priori* er esbonto arddangoslon pan yr un adeg ei ddyben ef ydyw, ceisio profi nad oes fath nwyddau yn bodoli!

Yn ei grwydriad yn y goleuni *blankaidd* tu ag at drigle "cydwbybod wneuthuredig," cawn ei fod ef wedi dyfod ar draws "*innate ideas*," ac yr oeddent yn ymddangos mor ddifoes, ac anroesawgar iddo, heblaw eu nhodweddion eraill, fel rhwystrau an-yoddefol i gerbydau yr *advanced thinkers*, pender-

fynodd ar unwaith i droi safn ei *golumblad* tuag atynt i'w chwytgu yn deilchlon; ac eto, cyn pen deg mynyd, cawn ef yn llesáu ei hun yn weithredol ag *innate ideas*, gyda gwyneb mor oenaid a i idichell a phe byddai efe a hwythau yn effeilliad!

Y mae yn eargusod ei hun am yr hyn a geistodd gyflawn yn y modd canlynol:—"Y mae amddiffynwyr meddylddrychau gwreiddiol (*innate ideas*) wedi myned mor bell dros derfynau rheswm (*rheswm sylwer eto*) a synwyr cyffredin, fel y maent wedi syrthio i for y dychymygladau. Nid oes ganddynt yr un *rheswm* (eto) i'w roddi tros eu hanwyl bobî, amgen haeriadau disall, a noethder disynwyrdeb; gorchymynant gredu trwy ynosodlad meiströlgar ar ddeall athronyddol." Mae y frawddeg ddyfynol yn amlygiad "*meiströlgar*" o negyddiad "*deall athronyddol*," beth bynag. Mae ef yn wirfoddol, neu yn ei anwybodaeth, yn camddarlunio amddiffynwyr *ideas* cynhenid yn feiddgar a haerllug.

Yn awr, cefwn am sylw y darlennydd am ychydig o amser; ymdrechwn ddangos iddo pa du y mae y "*noethder disynwyrdeb.*" Gwelsoim uchod beth y mae awdwr y llythiau yn olygu wrth feddylddrych neu ddewedd, sef *arhyn adgofedig, neu argraff a dderbynia y meddwl oddiwrth wrthdardrechau allanol.* Ar hyn yr ydym yn sylwi yn misenaf, yn nacöol, nad oes un athronydd teiliwg o'r enw, yn dal y golygiad y mae ef yn ddwyn yn ei erbyn; sef fod meddylddrychau neu ddeweddau o bethau allanol yn gynhenig yn y meddwl. Nid ydynt y geiriau meddylddrych a ddewedd yn gyfystyr o gwbl a'r gair *idea* fel y mae yr athronyddlon y mae ef yn gamddarlunio, ac yn ceisio bych-anu yn ei ddefnyddio. Mae yr *idea* yn gwahanlaethu mewn *rhyw*, oddiwrth y meddylddrych a'r ddewedd. Nid yw *ideas* yn ganfyddadwy i'r pum synwyr o gwbl, y naill na'r llall o honynt.

Nid ydym yn gwybod am un gair yn ein hlaith sydd yn gyfystyr a'r term hwn fel yr oedd yn cael ei ddefnyddio gan Plato. Mae yn wir fod Locke gwedi defnyddio y term i gynrychioli unrhyw beth oedd yn ei ymwybyddlaeth fel gwrthdychych i feddylu arno. Mae yn wir hefyd fod Locke yn gwybod ei fod ef yn ei gamddefnyddio, ac fe wnaeth eargus-awd am hyfhy. I'r *rheswm*,—arolygydd holl fynedladau y meddwl;—yn unig, mae yr *idea*, fel elfen *a priori* yn ganfyddadwy.

Yn 2. Sylwn, nad yw "*amddiffynwyr innate ideas*," yn dyhaeru fod y rheswm yn egor ar wybodaeth *a priori*; hunan-wreiddioledig o bono ei hun, "*yn annibynol*" ar ffleithiau y profiad trwy y synwyrâu.

Yn 3. Sylwn yn gadarnhaol;—fod amddiffynwyr *innate ideas* yn dal, ac yn darbrofi fod y llafanad, neu y rheswm, trwy neu o brofiad rhoddedig yn gweled llawer mwy nag y mae yn dderbyn trwy y synwyrâu; rhagor, ei bod yn gweled hanfodion nas gall y profiad trwy y synwyrâu roddi;—y mae trwy ffleithiau y profiad yn eymeryd gafael yn yr amodau hyny oeddent yn bodoli o angenrheidrwydd cyn gallasai y fath brofiad fod yn ddichonadwy. Trwy hyn y mae amddiffynwyr *innate ideas* yn allnog i ddarlenn, neu ddeongli ffleithiau, ac arddangosion y profiad, yn yr egwyddorion sydd yn gorwedd dauyut; neu yr yrachos o honynt;—yr hyn sydd yn cyfansoddi Athroniaeth. Heb y gallu hwn ni fuasai neb erioed wedi dychymygu am ath-

ar ben o llong ar uoswaith dywel, mae y rhoddi cyfeusdrai ni weled beth ydym wedi myned trwyddo, ond nid yw yn dangos i ni beth sydd o'n blaen.

Ymdrechwn wneud ein golygliadau ein hunain, ac awdwr y llythiau yn fwy amlwg trwy ddefnyddio yr ystyr hon fel eglureb. Pe gwnelai efe droi ei ddamcaniaeth i ymarferiad mewn perthynas lldi, mae yn eglur na fyddai dim yn cyfarch ei synwra ef, ond y papur, a'r nodau duon sydd arno. Pe mynai fyned yn mhellach dan brwyath ei lasanad, gallai edrych ar y nodau yn eu gwahanol *surflau* er cael "meddylddrychau," neu "ddelweddau," o honynt, er eu "hadgofio;" oblegid y mae'r meddwl o'r fath "natur ddelweddol." Yn nesaf, gallai edrych yn fanwl, er cael gwybod-aeth am rif y gwahanol *surflau*, neu ddelweddau. Yn mhellach eto, gallai gaislo gwybod yn mha gyfartalech perthynasol i'w gilydd, y mae y *surflau* delweddol hyn yn cael eu defnyddio trwy y gwaith; a phe byddai angen arno ef brynu *font* o lythrenau er argraffu yn yr hen laith, byddai hyn yn fuddiol; ond y mae yn eglur ar unwaith i'r darlennydd crassus, na fyddai mynediad o'r fath a'i ddilyu yn ddiderfyn o un gwasanaeth er deall, neu ddeongil yr hyn sydd yn cael ei gynrychioli gan y nodau a gyfansoddant yr ystyr. Ond yn lle gor-phwys gyda'r hyn a fydd ei synwra yn roddi lldo, mae yn debyg y bydd efe, fel darlennyddion eraill yn gweled yr *ideas* sydd yn gorwedd danynt: y rhai oudent yn meddwl yr ystyrfennydd pan oedd ef yn defnyddio y nodau; a gwel hefyd mai yr *ideas* hyn oedd yn cyfarwyddo ynghylch perthynas, a threfnuarwydd y nodau pan oeddent yn cael eu lleoli. Nid yw meddyliad (thought) fel y cyfryw, neu yddo ei hun, yn gyfranadwy i berson arall; mae yn rhaid lldo gael ei amlygu trwy ryw gyfrwng arall. Mae gan y celfyddwr, y bardd, y cerffwr, y lluwedydd &c., eu creadigaethau meddyliol; ond nis gall y naill na'r llall o honynt eu datguddio i eraill heb ryw gyfrwng materaidd;—nis gallant roddi bodaeth i'r *idea* i sefyll allan mewn cyfng, er i eraill gael edrych arni heb ddefnyddio rhywbeth oedd greiddig yn barod. Mae y rheawm melliol wedi cael ei gau mewn organaeth fateraidd, ac nis gall amlygu ei hun yn ei feddyliadau i eraill, heb ddefnyddio yr anian yn y rhai y mae yn gauedig. Mae y Creawdwr yn Ysbryd pur; yr oedd yn ofynol lldo ef, er amlygu yr hyn oedd yn dragwyddol gynhenid yddo, i greu y cyfryngau trwy ba rai y mynai efe wneud amlygiad o hono ei hun. Cyn y gallasai gwirioneddau y Creawdwr fod yn wirioneddau i'r creadur rheawmol, yr oedd yn ofynol fod yr olaf yn feddianol ar hanfodion cyffelyb i'w Greawdwr: heb hyn fe fuasai cydweddiad, a chymundeb rhyngddynt yn annichonadwy; ond yn gymaint ag fod pobpeth wedi cael ei greu yn ol cynghor, neu gyfarwyddyd egwyddorion anghyfnawddiol y Rheawm Anfeldrol, ac fod y rheawm dynol yn ddellw y Creawdwr mewn *rhys*, mae ef yn alluog trwy ei ymwelediadau ei hun, i weled ac i ddeongil ei feddyliadau ef yn ei waith: ond nid yw y synwra yn ddigonol at y swyddogaeth hon:—nid ydynt hwy yn rhoddi amgen uag auladau (*qualities*) pethau. Yn yr ystyr yr ydym ni yn defnyddio y geiriau, ac

nefodd mae elu bathroniaeth yn cynghaneddu ag elldo Paul: "Canys el anweledig bethau ef er credadgueth y byd, wrth eu hystyried yn y pethau a wnaed, a wellr yn amlwg, a'f ei dragwyddol Alla ef, a'i Dduwdod." Mae yr holl gread (*universe*) yn dreiddiedig gan egwyddorion, a thrwy yr addangosiadol mae y rheawm dynol yn alluog i'w gweled. Yna, mae *induction* yn gyfreithlon. "Nid welodd neb Dduw erioed," h. y. gweled meddylddrych neu ddelwedd o hono, yn ol damcaniaeth awdwr y llythiau. Mae y termau yn perthyn i'r hollol i bethau arlediedig (*extended*) mewn cyfrwng, Maent yn cael eu cynrychioli gan y Saeson a'r geiriau *concept* a *conception*. Rhoddwn engraffft:—

A conception is something derived from observation; not so ideas, which meet with nothing exactly answering to them within the range of our experience. Thus ideas are *a priori*; conceptions are *a posteriori*, and it is only by means of the former that the latter is possible. Thus, we have an idea of the Universe, under which its different phenomena fall into place, and from which they take their meaning; we have an idea of God as Creator from which we derive the power of conceiving that the impressions produced upon our minds through the senses, result from really existing things: we have an idea of the soul which enables us to realise our own personal identity, by suggesting that a feeling, conceiving, thinking subject exists as a substratum of every sensation, conception, thought. — CHRISTIAN'S ESSAY ON LOGICAL METHOD.

Ni ddylid gosod hanfodion ysbrydol mewn dosparth ag y byddai y termau delwedd neu *concept* yn briodol i'w cynrychioli un amser, oblegid nid oes un berthynas yn bodoli rhyngddynt. Byddai yn rhyfgy o'r cymeriad duaf, i ni beldio talu sylw priodol i'r hanfodion hyn, nad ydynt yn caniatáu i ni eu dosparthu gyda nwyddau y ddelwedd. Nid yw yn ddichonadwy *surfluo* delwedd o amser, i chyfrwng, mae pob delwedd yn rhagdybied trefynau o angenrheidrwydd; nis gall neb ddychymygu ar drefynau i amgylchu yr hanfodion a nodwyd; eto nid oes o fewn cylech ein hamgyffredion ddim ag: mae genym *ideas* yn fwy arbenig am danynt. Mae pob peth sydd yn caniatáu i ni *surfluo* delwedd am danynt o angenrheidrwydd yn eu rhagdybied Yna gellwn weled yn eglur nas gellir *surfluo* meddylddrych am amser, na chyfrwng, nac am Dduw Eto, mae yr *advanced thinkers* yn ein dyddiau yn alltudio yr *idea* o Dduw personol i ddirogaeth yr *unknowable*, o herwydd nad yw yn caniatáu i dd ynt ei gosod yn yr un dosparth a phethau y meddylddrych a'r ddelwedd.

Yn nesaf, gwnawn drychwalu ei osodiad sylfaenol ef ar ddechreu ei waith, er dangos ei fod ef wedi methu gosod ei gonglfaen dan ei adelladaeth he ragdybied yr *idea* y mae ef yn gaislo wrthbroi Calf draethu drosto ei hun eto. "Yn gymaint bod athroniaeth y meddwl dynol yn ofynol i gael ei deall, cyn y celf lawu wybodaeth am gyfansoddiad y meddwl" &c. Mae yn eglur ei fod ef yn ystyried y gosodiad hwn fel gwirionedd o nodwed *gyffredinol*;—yn hollol ar draul ei ddamcaniaeth

ohegld nis gall y profiad *gynmryniethol* gynyw na'r *neillduol*;—profiad i'r deiliad ei hun yn unig ydyw. Pwy ydyw y prwywr sydd yn llefaru yn y gweodlad? Y meddwl ei hun, oddiar faint ei argyhoeddiad cyngruddfol. Pwy sydd yn nodi y gwaith allan? Yr un prwywr, fel arolygydd. Pa fodd mae yr athrawiaeth i gael ei deall? Mae y meddwl ei hun i edrych lldo ei hun, yr un modd ag y mae yn gweled fod hyny yn ofynol. Beth ydyw y dyben? Cael *lawn wybodaeth* am gyfansoddiad y meddwl.

A ydyw yn ddichonadwy lldo ef adwaen yr *lawn wybodaeth* hon, heb lldo fyned a'r *idea* ganddo at y gwaith? Nac ydyw yn ddiau; heb hyn byddai ei ymdrech yn hollol ofer yn dragwydd. Yma eto, gwelwn ei fod ef mewn effaith yn cydnabod yr *idea* y mae ef yn wadu, fel amod neu elfen yn y mynediad y mae efe yn ddefnyddio i gaisio ei gwrthbroff! Oddiwrth hyn gallwn weled fod y gwrlonedd wedi cael ei amgaern mor ddyogel gan gysondeb, a chynghanedd yn ei wabanol arweddau, fel nas gall croesaddadlwr fyned nemawr o ffordd, heb ddrifftio i wrthuni yn anocheladwy.

Gibson.

T. EVANS.

(Yr barhau.)

CENEDLOEDD A CHENEDLAETHAU.

GAN IOAN PEDR.

Nid oes dim yn y byd a ddylanwada mor nerthol ar y meddwl a chymdeithas. Gall dyn gymdeithasu â llawer, mae'n wir, heb dderbyn nemawr ddylanwad oddiwrthynt, ond y mae rhai nas gall neb fod yn hir yn eu presenoldeb heb deimlo ysgogiad nerthol yn ei feddwl. Ond yr hyn sydd fwyaf nerthol i ddadblygu cynneddau, a ffurfio cymeriad dyn, yw amgylchiadau bywyd. Ygol effaithiol yn y cyffredin yw y byd. Ond gall dyn droi mewn rhai cylchoedd heb dderbyn sawr o gaboliad ganddynt. Y sefyllfaoedd a'r swyddi hyny ag sydd yn dwyn dyn i gyffyrddiad agos a mynych a'i gyd-ddynion, a hyny mewn amgylchiadau o bwys, a effeithiant fwyaf ar ei feddwl. Dichon nad oes un cylch yn ateb yn well i'r darnodiad uchod na'r weinidogaeth. Y mae gornedd wladol ormod uwelaw y bobl a chymdeithas. Ymwneyd â phlant y mae ysgolfeistr. Nid yw nifer dysgyblion yr athraw yn gyffredin yn lluosog ac amrywiol, ond rhaid i weinidog ymwneyd â llusau, a'r rhai hyny yn fynych yn amrywiol lawna, a'r materion rhyngddo â hwy y rhai mwyaf pwysig. Er fod llawer amgylchiad digon annymunol yn dygwyydd, a llawer gwaith digon anhyfryd yn eyrthio i ran y gweinidog, eto swydd ardderchog yw ei swydd. Pe ystyrid hi yn unig fel moddion coethi y meddwl nid oes ei chyffelyb yn ddiau; ond pan feddylion am y gwaith gogoneddus yr amcans ato, y mae ei hurddas yn ymddangos yn anbraethadwy. Mae dynion yn dueddol i sjarad yn isel am bersonau na fyddont yn gynefin â hwy. Byddai ymglydnabyddiaeth yn sicr o newid eu tŷn. Ceir ambell i ddyn na d dywed air da am neb, a'r llall yn dweyd yn

dda am bawb yn mherffai yr eglwyd yn i munol fy barn gy yw hyn, amherff gymerial oddiar ar iad yn e neu rinw

Peth rl ganlyniac mai peth gwn, y n dauhold ond ni dd cydfyw ac bod i ddyl dywedid i niweidiol, os y mae c estyn i d pwynt me yn ol. On anwrthwy a rhaid fod ac wedi ei iaeth. Ga dylanwad Ni ddylai

Nid yw hyn yd rhan n neillduol a enu yn ei g oad y mae annibynol a llall. Eto g dderbyn a hyn efallai andeb perx

Dylid eddyddiadol i laot gwreid byd hwn a enaid unigo a'i goethiaethrefniant; asol yn anid edrych a fel telerau e

Nid yw dy fath berffoid na yn cario a'r byd. Pa radd yn eog oedd. Ond presenol, pe effaith ei g arall ar y d

tuag at hyn yn yr oes hon yn lluoeg a breision. Dyna yr ager-beiriant, a'r pellebyr, a'r llythyr-doll rhad. Os gwnaed cymaint gyda fod y gwyddorau yn cael eu darganfod, pa faint o welliantau celf yddydol a ellir eu dysgwyl yn yr oesau dyfodol, fel y byddo y gwyddorau yn cael eu perffeithio? Drwy hyn dygir teyrnasoedd pellenig i gyffyrddiad a'u gilydd, ac ar yr un pryd fe'u rhwymir mewn eysfodol a'u gilydd drwy gyffwrddio masnachol. Yna bydd y cyniawir o wlad i wlad yn dwyn meddylliau gwahanol i gwrdd a'u gilydd, a thrwy hyn eangir eu golygiadau, a chryfheir eu deall; ac o'r diwedd bydd gwybodaeth o wir grefydd wedi ymledu dros holl gyrau y byd, a phawb yn frodyr megys yn byw ar yr un aelwyd, yn gystal ag wedi eu gwneyd o un gwael. Ond y mae unoliaeth arall llawn mor bwysig yn perthyn yn wreiddiol i'r hil ddynol, ac yn ei gwabaniaethu oddiwrth yr holl greaduriaid direswm, sef unoliaeth yr holl genedlaethau.

Nid oes dim cysylltiad bywiol rhwng afresymolion yr oes hon a'u rhagflaenwyr, ond y mae dynion yr oes bresenol yn rhwymedig i'r oesoedd o'r blaen am eu heiddo, eu cysuron, eu gwybodaeth, a'u crefydd. Yr ydym ni yn byw mewn tai a adeiladwyd gan ein tadau, yn teithio fyrrd a luniwyd gan ein hynafiaid, yn amaethu tir a ganwyd gan yr hen bobl, yn addoli mewn temlau a adeiladasant, ac yn canu emynau a gyfansoddasant. Eu profiad hwy sydd wedi ein dysgu mewn celfyddyd a gwybodaeth, a'u darganfyddiadau hwy sydd yn hwylusu pob gwaith. Hwylus ysgrienasant ein llyfrau goreu, a sefydhasant athrofeydd a chymdeithasau llenyddol a chrefyddol. Eu hymdrechion hwy a lwyddasant i focoli a gwareiddio cymdeithas, ac i ddwyn breintiau crefyddol i gyrhaedd pawb. Mewn gair, y mae pob oes yn rhwymedig i'r oesoedd o'r blaen am ei chysuron a'i dyrchafiad; a gwaith pob oes yw trosglwyddo i'r oesoedd dyfodol yr hyn a dderbyniodd gan ei blaenafaid, ac ychwanegu at y trysor y llog dyledus am fenthg corff yr hawl. Yn awr, yr hyn y mae llyfrau yn ei wneyd yn arbenig yw dwyn dyn i gyffyrddiad ag oesau eraill. Hwylus sydd yn neillduol i wneyd yr holl genedlaethau yn un teulu, ac i ddwyn pob oes i gymundeb a'u gilydd. Trwy lyfrau yr ydym i feddianu profiad a darganfyddiadau yr henafaid, ac i wneyd yn eiddo i ni ein hunain y golud gwybodaeth a gasglasant hwy. Ond y mae llawer un yn dra esgeulus o'r egwyddor fawr hon. Mynant ymddibynu ar eu hymchwiliadau bychain a'u profiad byr eu hunain. Rhaid iddynt gael clirio a chuan iddynt eu hunain ddarn bychan o'r cyfandir, yn hytrach na derbyn yn waddol yr etifeddiaeth ddiwylliedig a adawyd iddynt gan eu henafaid. Ni ddefnyddiant nac arf nac offeryn os na bydd wedi ei ddyfeisio a'i wneyd ganddynt hwy eu hunain. Ynddynt eu hunain y mynant ddechreu, ac ynddynt eu hunain y maent yn diweddau: a dyna a alwant yn wreiddiol! Na; cyn y gall dyn—llenor neu gelfyddydwr—fod o gysur iddo ei hun ac adeiladaeth i eraill, rhaid iddo ddefnyddio a mabwysiadu yr holl gyfoeth a adawyd iddo gan ei flaenafaid.

Gwaith y byd yw adeiladu teml. Y mae pob oes i weithio ei chwrs, nes o'r diwedd y ceir yr adeilad i'w huchder gofynol. Ond y mae rhai yn adeiladu

ysgol i oruwch-adeiladu ar lafur eraill; a'r canlyn- iad yw, eu bod wrthi yn brysur ac yn ffwdanllyd, ond wedi y ewbl heb gynrychu dim ond cutiau moch. Dyna sefyllfa y llenorion Cymreig i gryn raddau. Gall eynodolion fod yn fuddiol i dderbyn rhyw fân draethodau a gyfansoddir er mwyn ymarferiad, ac y mae ysgrienu y cyfryw yn sicr o fod yn angenrheidiol; ond dylai dyn feistrolï pwnc hyd eithaf terfyn presenol gwybodaeth y byd llenyddol am dano cyn y beiddio ychwanegu at lenyddiaeth yr oes. Gall dyn yn ymarferol lefaru ac ysgrienu llawer ar foesoldeb, crefydd, a phyneiau cyffredinol, drwy rym ei synwyr cyffredin; ond nis gall ymgymeryd a chyfansoddi ar unrhyw destyn gwyddorol na duwinyddol nes iddo feistrolï y prif awduron a ysgrienasant drwy'r oesau ar y cyfryw bwne. "Goreu cof, cof llyfr;" eto yn absenoldeb y cyfryw gynorthwy gwerthfawr, bu traddodiad o enau i enau yn effeithiol i gadw llawer o ddoeth- ianeb yr hen oesau, a'u trosglwyddo i'r oes hon. Nid yw y gwelliant cymdeithasol hwn o angen- rheidrwydd yn dyfod yn ol ddedd a gredid ein nat- ur. Dibyna ar ein hymdrech ni i'w weithio allan, ac ar benarglwyddiaeth Duw yn ein gosod mewn amgylchiadau i wneyd hyn. Y mae pob mater perthynol i gymdeithas o'r tu allan i ddylanwad a rheolaeth unrhyw berson unigol. Rhaid cael teyr- nasoedd a chenedlaethau i ddyfalu'r holl mewn ymdrechion dibaid, onide fe fydd dadblygiad yn sicr o gael ei attal, a gwareiddiad yn sicr o gael ei golli. Yn awr, pwy sydd i arwain cymdeithas yn mlaen? Nid oes neb ond Duw a'r gallu ganddo, ac eto a ddylai Duw y clod a'r anrhydedd am hyn.

Ond y mae Duw yn arwain ac yn rheoli dynion yn dra gwahanol i fel y llywodraetha anifeiliaid ac elfennau difywyd y greadigaeth. Y mae yma hefyd gynydd a dadblygiad, ond nert Duw sydd yn ei achosi yn anwrthwynebol. Gallu a doethineb Duw yn unig a welir yn llywodraethu afresymolion, ond gallu moesol a ddefnyddir wrth ymwneyd a chymdeithas.

Dibyna gwareiddiad ar gydweithrediad. Nis gall dyn unigol byth gyrhaedd dim o'r manteision yn nglyn ag ef. Gall dyn feddu talentau a gallu- oedd meddyliol cryfion, ond nis gall gynrychu cy- suron bywyd heb ymuniad a chymdeithas. Nid ydym ni ystyried ond aufnyrch iawn y manteision cymdeithasol a feddwn, ac a enillwyd i ni drwy lafur ac ymdrech ein blaenafaid. Nid yn unig cawsom y golud trysoreddig yn etifeddiaeth, a'r ddaear i raddau wedi ei diwyllio, ond cawsom re- olau ac arferion dealliedig a gosodedig pa fodd ac ar ba dir i sicrhau cydweithrediad. Dyna un o'r pethau pwysicaf ac anhawddaf ei sicrhau. Pwnc mawr ydyw cael y naill ddyn at y llall, a deall ar ba delerau y gallant roddi i fyny eu cylluniau personol, a chydweithredu i gyrhaedd amcan cyf- redinol er mantais llawus. Y mae y telerau hyn yn gorfforedig i raddau yn nghyfreithiau gwahanol deyrnasoedd, ond gan mwyaf yn nocio yn yr awyr- gylch ac yn ddealliedig gan y pleidiau. Ffrwyth ymchwilliad a phrofiad maith yw hyn, er ei fod yn ymddangos i ni yn beth eithaf naturiol, ac fel yn bod o angenrheidrwydd.

Mae anwariad, fel plentyn, yn gweithredu oddi- ar gyffro a chymellion y foment, tra y mae dyn gwareiddiedig yn edrych i'r dyfodol, ac yn darparu

ar gyfer amgylchiadau dyfodol. Ystyria y cyntaf effeithiau unlongyrchol ei weithred yn unig, tra y mae y llall yn dilyn yr effeithiau drwy gadwyn o ganlyniadau.

Yr hyn sydd yn penderfynu pwysigrwydd peth neu amgylchiad yw ei ddylanwad ar gymdeithas. Y mae ambell weithred yn gyfyngedig i deulu neu berson o ran ei dylanwad, tra y mae un arall yn ymledu dros deyrnas neu dros y byd i gyd. Y mae y naill a'i heffaith yn marw gyda hi, a'r llall yn gadael ei heffaith ar ei hol er euill neu golled holl oesoedd y byd. O ganlyniad, mae'r naill yn dod yn egwyddor neu ddeddf, tra nad yw y llall yn ddim ond ffaith ddigysylltiad: ac y mae y gyntaf yn deilwng o'i chronicle, tra y mae y llall yn hollol ddibwys fel mater o hanes, pa mor bwysig bynag y gall fod i unigolion. Felly belyd y mae gyda dynion. Y mae llawer dyn da yn llanw ei gylch bychan yn ddifwlch, ac yn gwneyd llawer o les yn ei deulu, ond y mae ei gylch mor gyfyng fel nad oes yddo nemawr o ddyddordeb i neb arall. Nid yw yn ddim byd personol i ddyethriaid nac i'r oesoedd dyfodol, mwy nag ydynt hwythau lldo yntau; oblegid nid yw dyn felly yn gofalu nac yn meddwl am belledigion mewn lle ac amser. Nid yw ei gydymdeimlad yn ddigon eang i allu peri lldo deimlo dyddordeb mewn nemawr ddim oddiallan i'w gylch bychan ei hunan. Arwydd o fawredd, os nid ei hanfod, yw cydymdeimlad eang a dynion ac a phyncian, a gallu i deimlo dyddordeb mewn perthynas i bob math o gwestiwn, neu mewn un cwestiwn yn angerddol, ac a fyddo yn dal cysylltiad a chylch eang o ddynion neu o wrloneddau. Dyma y gwr y dyld cofodi ei hanes, oblegid y mae ei ddylanwad yn cael ei deimlo mewn cymdeithas, ac y mae efe yn achos o bethau sydd yn bodoli yn mhrofiad lluwra. Y mae efe yn achos yn y byd, a'i waith i'w weled o gwmpas. Dyry hyn gryn bwys ar urddas a dosbarth, oblegyd yn y byd hwn y mae dylanwad mawr gan bethau amgylchiadol, megys gwaed a chyfoeth, y rhai nad ydynt yn perthyn i'r dyn fel person o gwbl, ond pethau sydd wedi diegyn lldo, ac yn gorwedd o'r tuallan i'w ddylanwad. Eto y maent yn allu a deimlir dros gylch eang lawn, ac yn dwyn cysylltiad a llawer. Medda y melstr tir ddylanwad mawr ar ei denantiaid, a'r breulu ar ei ddeiliaid. Ynddynt hwy a'u dosbarth y mae pwysigrwydd y werin megys wedi ymgorffoli, a'r wlad wedi ei phersonoli. I ddynion y mae dylanwad cyfoeth a gwaedoliaeth yr un peth o ran ei effaith a dylanwad athrylith—daioni neu ymdrech; ond y mae yn dra gwahanol yn ngolwg Duw. Dygwyddiad ydyw y naill, tra y mae y llall yn hanfodol. Gellir gwahanu cyfoeth ac urddas oddiwrth ddyn, ond nls gall neb ond Duw ysbellio dyn o'i feddwl a'i ynl. Nid yw mawredd moesol a deallol mor hawdd i'w ganfod a'i werthfawrogi a mawredd oelfyddydol neu allanol, er hyn y blaenaf yw y gwir fawredd.

Efallai y gallwn eto weled yma sail i foesgarwch. Rhaid i ddyn gael rhyw amddiffynnydd rhag ei ffino gan bob aderyn ar bob amgylchiad; a pho uchaf fyddo sefyllfa dyn, ac eangaf ei gylch, mwyaf agored yn y byd yw i gael ei ffino, fel y cymerid ei holl amser i fynd gan fân faterion, pe caiff pawb ryddid i ddyfod i'w bresenoldeb yn ddinacdd pan y mynau, i osod pob mater ger ei fron.

Gwel holl ger cyfansod Dibyna anymwy y corff. laeth yn deyrnas nod pan glwydd ond darr bydd yr yn cydgy ebyr yn laeth a se ol y dda hwn. Y unig, ond lawn a pl

"Gwna

Gwel y raeg, ma leithir yr yr adnod 22 a'r 28 a Seisnig yn defny pan, yn d yn peri ll

Y peth hyn ydy beth amae oldeb o al ac yn wir un methli y rhesym

Y dull gair "Ad ruddy." "Adam."

1. Amjed Adda hyn yn da y gwnaeth oedd wedi

2. Am yrr holl gre mai enw "ddalar g fol mor b un ddalar

8. Am pan yn en bethau a nodi y ey a berthys peth lleis dyn oedd ymddang

ddeilliaw o ferf arall, yr hyn a ddynoda fwy o fawredd a gogoniant y dyn.

Gwell genym ddeilliaw "Adam" o'r ferf "Damah,"—"to be like, or resemble." Felly, ystyr y gair "Adam" yw *Tebyg, Llun*, neu *ddarlun*. Y mae hyn yn ein harwain i ddarlun y geiriau "*Elohim* a ddywedodd—Gwnawn ddy (ddarlun neu lun) a reid delw ni, wrth ein llun ein hunain." Am hyn, mae yr ystyr yma yn peri i un edrych ar y dyn, nid yn deilliaw o'r ddaiar, o'r un man a phob anifail, a bwystfil yr anialwch, ond dengys ef yn ei urddas mwyaf, a'r goron ogonedduaf ar ei ben—delw y Dawdod ar y ddaiar. Nid rhyfedd, ynte, fod "pob peth wedi eu darostwng iddo," *Shenandoah City.* D. TODD JONES.

BRIALLU,

Sef Dyfyniadau o Bregethau yn Nghymantfa Liverpool.

Mae ffydd sydd yn rhy wan i fyw mewn gweithredoedd, yn rhy wan i gyflawnhau dyn o flaen Duw.—*Parch. J.A. Roberts B.D., Caernarfon.*

Fe ddarlunwyd trugaredd yn ngoleu lampau mellit Sinai.—*Parch. R. Williams, Llundain.*

Nid y baich trymaf oedd gan Grist i'w gario i Galfaria oedd y groes, ond ein pechodau ni.—*Parch. R. Thomas, Bala.*

Mae gwyneb llawer dyn yn masgi guddio yr hyn sydd yn ei galon; ond y mae amser yn d'od y bydd raid i'r galon dd'od i'r gwyneb. Pryd hyn y bydd llawer yn casglu parddu.—*Parch. W. Nicholson, Groeswen.*

Os yw gweddi y truan i fyned at Dduw, y mae i fyned trwy Grist; ac os daw maddeuant i galon dyn, trwy Grist y mae i dd'od.—*Parch. W. E. Jones, Treforria.*

Marw i ddyd duwiol ydyw tynni i lawr yr hen babell o glai, fel y gellir adeiladu palas iddo yn ei le.—*Parch. O. Evans, Llanbrynmair.*

Nid oes gan Dduw ddim trefn i ddamnio—gorfodaeth yn ei lywodraeth ydyw.—*Parch. R. Rowlands, Treffys.*

Amser peryglus ar wlad ydyw pan fydd yr hen lywodraethwr wedi myned yn rhy hen, a'r llywodraethwr newydd yn rhy ieuanc i ddal yr awenau.—*Parch. E. H. Evans, Cuernarfon.*

Yr oedd dyn yn ddigon mawr i'w ddamnio, ond rhy fychan i neb feddwl am ei achub ond Duw.—*Parch. D. Oliver, Treffynon.*—ETA MON.—*O'r Dysgedydd.*

Y FFORDD I FODDLONRWYDD.

MR. GOL.—Goddefwch i mi trwy gyfrwng y CENHADWR clodfawr ddweyd ychydig am y ffordd i foddlonrwydd. Gwel, ddarlennydd, fod yn rhaid i ti,

1. Ystyried fod dy safle yn y byd yr hyn y mae Duw yn ei bennodi, yr hyn y mae ei rag-

luniaeth yn ei gasiatu. Ei law of a gymyngodd i ti dy groeseau a'th gysur. Ewyllys Duw yw dy fod fel hyn ac fel hyn. Llafuria gan hynny am i'r ewyllys hono fod yn anwylach genyt na dim yn y byd.

2. Ystyria, pe baaai dy gysuron yn llai, a'th groeseau yn fwy nag ydynt, y dyleist er hyay fod yn ddiolchgar; oblegid, oni wyddost pe beth a haeddaiet? Trugaredd yr Arglwydd yw na ddarfe am danat. Am hynny, anwyl ddarlennydd y CENHADWR, dylet ddiolch byth i Dduw am ei drugareddau anhaeddianol, a'i garu a'th holl galon ac a'th holl enaid, a beudithio ei enw sanctaidd ef.

3. Beth bynag a ddol i'th gyfarfod, cymmer of megys o law Duw; a bydded dilyn genyt na ddaethai i'th ran heb ei genad a'i gyfarwyddyd ef.

4. Darperwch i groeseau ewyllys Duw, a disgwylwch am gyfnewidiadau ar y byd.

5. Ffydd sydd foddion arbenig i daweia, digoni, a boddioni'r meddwl. Mae hi yn sicrhau i ni fod yr hyn sy'n gyson a chariad Duw yn hawdd ei ddwyn; a bod trallod a chystuddiau yn gyson â chariad Duw, Heb. 12:6. Y neb y mae'r Arglwydd yn ei garu y mae yn ei gwyddu. Yr ydydd ni oll yn ddaroetynagedig i anwadalwch. Ein bywyd, iechyd, meddianae, cyteillion, ein teuluocedd, a chwbl a feddwn ydynt rwyngedig i gyfnewidiadau. Ymddibynwch gan hynny ar Dduw, yr hwn sydd ddigysfnewid byth. Bydded i ni ymddibynwch ar yr hwn nad yw yn ymddibynwch ar neb. Beth, er nad yw ein ty ni gyda Duw yr hyn ag y dylai fod, eto, os gwnaeth efe gyfamod tragwyddol â ni, mae genym achos i fod yn foddionwch ar ei ymddyddau tuag atom. 2 Sam. 23:5.

Wel, dyma y ffordd a arweinlodd filoedd i fol o ddinas distryw i'r ddinas noddfa, o wlad y cystudd mawr i wlad y gogoniant, i gael gweled Iesu o Nazareth gyda myrdd o goronau ar ei ben, a chydganu gyda'r cantorion a'r cerddorion a fyddant yno, "gân Moses, gwanaethwch Duw, a chân yr Oen; gan ddywedyd, Mawr a rhyfedd yw dy weithredoedd, O Arglwydd Dduw Hollalluog; cyflawn a chywir yw dy ffordd di, Brenin y saint." Duw a fendithio yr ychydig sylwadau hyn, i gael holl ddarlunwyr hynaws y CENHADWR i rodio y ffordd i foddlonrwydd; a rhoi en beneidiau megys i Greadwyr fyddlon, gan wneuthur yndda, yw dymuniad a gweddi,

Hughstown, Pa. JONATHAN R. JONES.

YR ANGHREDWR DYCHWELEDIG.

Dau foneddwr un diwrnod a alwasant gyda chrefftwr mewn angylchiadau cysurus, i ofyn cyfraniad ganddo at y Feibl Gymdeithas.

"Na wnaif," ebai y dyn gyda dirmyg. "al roddaf byth mo fy arian i helaetlau cylchrediad

Myfyr sydd yn llawn o wrthddywediadau a chelwyddau."

Yn mhen ychydig amser wedi hyn antariodd yr ymwelwyr alw drachefn, ac er eu syndod p'aserus cawsant Feibl yn gorwedd ar y bwrdd lle y gadawsent hwy draethawd. Pan ddynesodd y dyn atynt yr hwa yr ymddyddanasant ag ef o'r blaen, efe a'u cyfarchodd hwynt fel hys—

"Foneddigion, mi a ddarlennais y traethawd a adawsoch i mi, ac yr wyf yn dloch i chwi am dano. Trwy fendith Duw y mae wedi enill goruchafiaeth cyflawn yn fy meddwl ar yr ysgrifenywyr infidelaid. Cewch fod yn dystion o ddinystre eu seithach."

Yna gyda difrifoldeb mawr efe a gymerodd y llyfrau ac a'u bwriodd hwynt i'r lân. "Fel hyn," meddai, "y llosger yr holl gyhoeddiadau cabléddus!"

Yna, gan osod ei law ar y Beibl, efe a ddywedodd, "Hwn oedd eiddo fy mhad; ffrwyd y cafodd ei esgeuluso; ond yn awr mi a'i darlennaf ef fy hunan, ac a ddygaf fy mhiant hwyd i'w ddarlenn."

PECHOD GWREIDDIOI.

GAN JAMES A. PRICE, JOHNSTOWN, PA.

Y mae gwahanol feddylliau am y pechod hwn. Dylem wneyd ymdrech i gael gafael ar yr un sydd yn ateb i'r gwirionedd. I'r dyben hwnw, rhaid troi ein golwg i ardd Eden—dyma y lle y cawn hanes am fodolaeth y dyn cyntaf, sef Adda. Yr oedd yn y man goreu ar y dddear; ac mor ddedwydd ag y gallasai dyn fod. Wrth welod Adda a'i wraig mor ddedwydd, enynodd digofaint Satan tuag atynt, a dyfeisiodd gyallun i'w cael o'u dedwyddwch, ac fel y mae gwaethaf, efe a lwyddodd yn ei amcan. Mae y dull a gymerodd Satan i dwyllo ein rhieni cyntaf yn eithaf hysbys. Yr ail olwg a gawn ar ardd Eden sydd dra gwahanol i'r olwg gyntaf—y dyn oedd mewn dedwyddwch sydd wedi myned yn annedwydd, trwy drosoddu gorchymyn Duw. Adda a'i wraig ydynt wedi myned megys yn feirw i bob da, ac yn fyw i bob drwg. Gan fod Adda wedi myned yn ddyn drwg, pechadurus, fe fydd yr holl hildogaeth yr un peth ag yntau. Nid oes dim i'w ddifgwyl ond digofaint Duw am byth i Adda a'i hād. Ond nid felly y meddyliodd Duw—amlygodd ef ei lawr drugaredd a'i lawr gariad at y dyn colledig. Bydd hyn yn destyn rhyfeddod i dragywyddoldeb, iddo erioed drefnu ffordd i gadw pechadur. Y ffordd a drefnodd yw, trwy greu yn Nghrist. Dyma y ffordd y mae pawb yn cael eu hachub. Rhoddwyd addewid i'n rhieni cyntaf o ddyfodiad Crist. Y mae pawb sydd yn credu yn Nghrist yn wirioneddol yn derbyn anian newydd, yr hon sydd yn gwrthwnebu yr anian ddrwg. Fel y

mae yr anian ddyn y diw mor lân!

Dywed "Cefais yn ffaith gwragod aeth o armerch i eant. Fel Mae yr hwyng o sylldwy wraig, a Arglwydd llawer arglwydd, i arall, trwgyw bod e yw Adda credu fod ar sail eu Dyma'r ff oedd.

Y mae gan anhawdd mae rhai Dim ond t enaid yn groth. Y byddai yr gyfrwng, yr Arglwydd fyddai y "the man," y dyn, ty llywodraet gerdded, a d'od i law Ddau, yr hyn a wn yw, fod y ddyfod i f a'r corff. E gyrrf ac en

CYFF

Yr wyf y cyfrifiad. chyma yr oedd cyn f i mi fod yn yw neb yn gyflawni. Adda yn d cyfrifiad. bawb. Nid Nid oes ne

wad bendeddigid. Mae pob cangen yr un petu a'r pren, a phob impyn yr un peth a'r gwreidd- yn. Pechaduriaid gwreiddiol yw pawb oll. Nid yw neb yn well o wadu—y mae yn amlwg i bawb—gellir ei weled yn y babanod.

ADDA YN BEN CYFAMODWR.

Y mae llawer yn gosod Adda yn ben yn y Cyfamod Gweithredoedd, a Christ yn ben yn y Cyfamod Gras, ac yn gosod y ddau yn yr un uchder, y naill ar gyfer y llall. Y mae y Tad wedi gosod Crist yn ben yn y cyfamod gras yn ddiau; ond nid yw Adda wedi ei osod. Mae dynion yn rhoddi y teitl iddo o fod yn ben yn y cyfamod gweithredoedd. Nid ydwyf yn gweled yr un angen am ei roddi felly. Fel tad y mae yn dal cysylltiad a ni.

Mae dynion yn dywedyd fod Adda wedi tori cyfamod. Nid yw y Beibl yn dywedyd hyn. Anafudd-dod oedd ei drosedd ef o orchymyn Duw. Gorchymyn y mae Duw yn ei alw, ac Efa yr un modd yn ei hatebiad i'r sarff. Gan mai gorchymyn y mae y gwirionedd yn ei alw, felly y dylem ninau ei alw. Y mae rhai yn dywedyd mai amser terfynol oedd i Adda ac Efa. Nid oes un awgrym o'r fath yn y Beibl. Yr wyf yn meddwl, pe buasent wedi ei gadw hyd heddyw, y buasai y gorchymyn yr un mor gadarn yn awr ag ydoedd pan roddwyd ef.

BYR GOFIANT AM MR. JOHN L. ROBERTS, HARRISBURGH, LEWIS CO., N. Y.

"Y cyflawn a obeithia pan fyddo yn marw."

JOHN L. ROBERTS ydoedd fab i Lewis a Laura Roberts, Ty'n-Ngelog, swydd Gaernarfon, G. C.

Ymfudodd gyda'i rieni o Gymru i'r wlad hon yn y flwyddyn 1824, ac ymsefydlasant yn Remsen, N. Y. Wedi byw yno am amryw flynyddoedd, ymunodd yn y stâd briodasol a Mary Hughes, nith i'r diweddar Barch. William G. Pierce, Steuben.

Bu iddynt bump o blant, un mab a phedair o ferched. Bu farw un ferch iddynt yn ei maban- dod; y mae'r lleill oll yn fyw ac mewn amgylch- iadau gweddol gysurus.

Dechreuodd ei yrfa grefyddol o dan ofal gwein- idogaethol y Parch. Thomas Roberts, gyda'r Wes- leyaidd mewn hen School-house yn Trenton. Bu am flynyddau yn aelod ffyddlon a selog yn Sixty, Steuben. Ac oddi yno symudodd i Turin—ac yna i Copenhagen lle yr ymunodd a'r Saeson, am nad oedd moddion Cymreig yn gyfleus.

Saith mlynedd yn ol, claddodd ei wraig, a byth oddiar hyn ni themlodd yn bur iach, a chafodd wybod trwy brofiad eirwiredd tystiolaeth yr A. Z. glwydd Iesu Grist i'w ddygybllion, mai trwy law- er o orthrymderau y mae yn rhaid myned i fewn i deyrnas Dduw. Tystiolaeth pawb ar ei ol ydyw ei fod wedi anrhydeddu athrawiaeth Duw ei iach- awdwriaeth, ac wedi rhodio yn addas i efengyl Crist. Yr oedd yn ddarlennwr mawr—y Beibl yd- oedd ei holl lyfr. Hefyd yr oedd yn un gafaelgar iawn mewn gweddi, ac yn hyndod o ffyddlawn; nid oedd dim ond afiechyd a fuasai yn ei attal o dy yr

Gorphenodd ei yrfa ddacrol Medi 28, 1876, yn nhy ei frawd Robert gyda'r hwn y bu yn cartrefu am y ddwy flynedd ddiweddat o'i oes. Ei oedrau ydoedd 76 mlynedd. Claddwyd ef yn ochr ei anwyl briod a'i ferch fechan yn Cemetery brydferth Low- ville. Cafodd gladdedigath tywysogaidd. Cyf- lawnwyd y gwasanaeth grefyddol gan y Parch. Mr. Corbin (M. E.), Copenhagen. Gadawodd blant a lluoas o berthynasau i alaru ar ei ol. Bydded i'r Arglwydd eu paratoi oll i wynebu yr un daith. Heddwch i'w lwch hyd y bore mawr y bydd Iesu yn agor "holl ddorau beddau'r byd" i'w saint ddod i fyny i fod ar ei ddelw am byth. "Ystyr y perffaith, ac edrych ar yr uniawn, canys diwedd y gwr hwnw fydd tangnefedd."

"Na alarwn ar ol y saint—
Nid marw, ond ymado maent;
'Dyw angau ond enad Crist o'r nef
I'w galw hwynt i'w freichiau ef."

E. R. H.

BYR GOFIANT MRS. ANN J. EVANS, PITTSBURGH, PA.

Dywed Dafydd, "Y cyflawn fydd byth mewn coffadwriaeth." Rhydd Solomon reswm digonol dros barhau ei goffadwriaeth canys dywed, "Coff- adwriaeth y cyflawn sydd fendigedig." Gallwn weled wrth hyn pabam y mae cynifer o gofiantau dynion da yn y Beibl. Nid yn unig ddynion da, ond merched da a rhinweddol hefyd. Cawn fyf gofiant lluoas o honynt yn yr Hen Destament a'r Newydd. Cyhoeddodd Iesu Grist ei hun gofiant rhai, gan sicrhau eu parhad cyhyd a phregethiad ei efengyl ef yn y byd. Diau fod amrywiaeth yn sefyllfaoedd ac amgylchiadau, a hynodion gwahan- ol yn nghymeriadau gwrthrychau y cofiantau ys- grythyrol; eto ni a welwn eu bod yn dangos gallu yr un gras achubol, yn cael eu llywodraethu gan yr un egwyddor fawr, ac yn dwyn gogoniant i'r un Gwareddwr bendigedig. Gallwn ddywedyd fod y pethau hyn i'w gweled yn ngwrthrych y cofiant hwn, a dyna ein rheswm dros ei anfon i'r CEN- HADWR.

Merch ydoedd Ann J. Evans i John P. ac Ann Green. Ganwyd hi yn Cendl, D. C., Ebrill 30, 1848. Daeth gyda'i rhieni i'r wlad hon yn y f. 1855. Sefydlasant yn yr ardal hon. Yr oedd ei rhieni yn aelodau gyda'r Trefnyddion Calfniaidd; felly dygwyd hi i fyny gyda'r enwad parchus hwnw. Ond yn y f. 1869 yr ymunodd a'r eglwys. Ymunodd mewn priodas Medi 20, 1871, ag Evan J. Evans, mab Mr. Daniel Evans o'r lle hwn; a brawd y Parch. E. B. Evans, Hyde Park. Gan eu bod hwy fel teulu yn aelodau gyda'r Annibynwyr, daeth hithau gyda'i phriod at yr un enwad: lle y bu yn aelod cyson hyd ei marwolaeth.

Ei phrif hynodrwydd oedd mewn canu. Dy- wedodd John Rice, blaenor ein canu yma wrthyf, na welodd neb a thuodd gryfach at ganu na hi. Yma yr oedd yn ei banian. Ni final yn y gwaith.

Yn Mawrth, 1876, gafaelodd yr afiechyd a elwir *chronic catarrh* yn ei chyfansoddiad, a buan yr at- aliodd ei llais peraid, ac y gostyngodd ei nerth ar y ffordd fel na allai ddod i dŷ yr Arglwydd.

Yr oeddynt yn byw gyda thad a mam Mr. Ev- ans, teulu tawel, caredig, a thyner, yn cyfateb ya

Mawn i agwedd ei mheddwi a'i theimlad hi. O her wydd ei bod yn parhau yn wael, symudwyd hi i'w hen gartref, tua dwy neu dair milldir oddiwrth ei phrwyfod, lle iachus ar fryn uwchben y dref. Bu yno am tua thri mis yn cael cydymedimlad tad a mam a brodyr yn nhgylt a'i phriod. O dan gyfnewidlad aer ymddangosol am ychydig yn well, ond cynyddu yr oedd ei hafechyd nes troi yn fath o ddarfededigaeth prysur. Aeth yn ol adref, ac er gwaethaf gofai ei phriod a'r teulu, a gallu meddygon, bwyta ei nherth yr oedd y clefyd. Ond crynhas yr oedd ei hysbryd, gwroli i'r daith yr oedd ei mheddwi. Tystiai nad oedd arni dalma o'n marw.

Un o'r troion diweddaf yr ymwelais a hi, yr oedd ei gwên serchus yn ei chystudd ffrwm yn fy sbaro nes gwneyd i mi ddymunio meddu gallu y Meddyg mawr i ddyweyd wrthi, "Cyfod" o'th "wely a rhodia." Ond wedi clywed ei phroffad cllr, a'i hyder gorfoleddus yn yr Arglwydd; yr oedd fy syniad yn newid nes peri i mi ddyweyd, i ba beth y dymunaf i'r fath ysbryd gael ei gneithio yn hwy yn y caewd; gollyngar ef yn ehydd i'w ollea ei hun. Ya mhlith pobau eraill dywedodd, Yr wyf yn barod i fynu'n unrhyw adeg y bydd fy Arglwydd yn galw am danaf. Gan all ddyweyd gyda phwyslais hyderus a gwen refoleidd, *unrhyw adeg y bydd fy Arglwydd yn galw.*

Y tro diweddaf yr ymwelais a hi, yr oedd yn hynod wan, elarad yn ormod o fwlch iddi. Wedi darllen a gweddlo gyda hi; dywedodd ei bod wedi goliwng pob peth ar y ddaear, wedi rhoi gofai ei phlant bach i'r Arglwydd ac i'w phriod. Nad oedd ganddi ddim ond dyagwyl am yr alwad, ei bod hi yn barod. Mae clywed proffad cllr y credadyn ar wely angau, yn nerth mawr i'n dydd al. Wrth fyned adref oddiwrth y chwaer hon, byddwn yn mawrhau ac yn rhyfeddu gras Duw yn galluogi ei blant i wynebu brenin y dychrynldau mor dawel a dlofn.

Boreu Sabboth galwodd ar ei phriod a dywedodd ei bod yn teimlo yn rhyfedd. Aeth yntau a chododd hi a'i phwysau arno ef yn y gwely; tua chwech dywedodd wrtho, wel Evan yr wyf yn myn'd i'th adael di, yr wyf wedi cael cartref da gyda thi, ond yr wyf yn myn'd i gartref gwel er hyn. Ac ugain mynyd cyn wyth gollyngwyd ei hysbryd dedwydd i wasanaeth pur y seintiau fry i ddechreu Sabboth diddiwedd, a chan o fawr i'r hwn a'i carodd &c., lle na ddaw afechyd o un math i'w hanallnogi byth mwy; sef Hydref 15, 1876.

Yr oedd yn unig ferch o saith o blant, ac felly yn gwneyd y ddyrnod yn drymach i'w rhieni. Ond credwn y cant ddigon o ras nid yn unig i ddi, ond i foliann. Gadawodd dri o blant ar ei bol. Yr hynaf ond 4 miwydd oed, a'r leuengaf yn 14 mis. Credwn y bydd yr Arglwydd a'i phriod yn llon'd ei hyder a'i dymuniad hi i'r rhael bach.

Yr oedd ei hangladd dydd Mercher yn dangos yn amiwg ei chymeriad uchel yn yr ardal. Gladdwyd hi yn West Pittston. Gwelnyddwyd gan bedwar o weinidogion, rhai yn Gymraeg, a'r lleill yn Saesneg, yn y tŷ cyn cychwyn, yn ughapel yr Aunibynwyr, ac ar lan y bedd; lle y gadawyd hi i orphwys mewn goballth o adgyfodiad mewn an-alygredigaeth, nerth a gugoniant.

JOHN WILLIAMS.

Ar of h
Willi
dra d

L

S

N

O

G

Y

C

O

M

P

F

M

E

S

O

I

O

M

D

I

C

Ulca, 2

Gw

L

E

R

Syl

W

Gan

G

Myn

I'

Wed

Lu

Oud

Se

I

O

Ar

D

Pob

T

Anh

G

Ac

C

Cilloedd dros y bryn uchelfron,
Draw mewn tywysogaidd fri,
Wedi bod drwy'r dydd yn flyddlon,
I lesoli'n daear ni.
Os tywynodd ar weithredoedd,
Drwg yr annuw megis tân,
Machlud wnaeth a'i lachar wisgoedd
Anrhydeddus oli yn lân.

Utica, N. Y.

ELLIS THOMAS.

PA BETH YW DYN?

Pa beth yw dyn? Creador yw,
A grewyd gynt ar ddelw Duw,
Yn gyflawn ac yn dda;
Os ufuddhau a wna i Dduw,
Efe a ga drag'wyddol fyw,
Heb olid, ac heb bla'.

Pa beth yw dyn? Troseiddwr yw
O gyfraith deg ei dirion Dduw,
Ac euog ydyw ef;
Gwnaeth ffoi o wydd ei Grewr mawr,
I blith y dail ar ddaear lawr,
Heb obaith dan y nef.

Pa beth yw dyn? Pechadur ffoi,
A dim ond gras a'i try yn ol,
At Dduw trwy rasol drefn;
Gan waeddi "Maddau, Arglydd Ior,
A chladd fy meiau i'n y mor,
Taf hwynt tu ol i'f gein."

Pa beth yw dyn? Ymdeithydd trist,
Dymuna am gael byw i Grist
Fu farw yn ei le;
Mae'n llesg yn aml dan y groes,
Ac wylw wna gan faint ei loes,
Nes mynd i deyrnas ne.

Birmingham.

T. EDWARDS.

TRUGAREDD.

"O na allwn ddringo i gopa Parnasus,
A gwychu fy mlin yn ei *Helicon* hwylyus,"
I dynu portread o answadd TRUGAREDD,
A dangos i ddynion diystyr ei fawredd;
A dwyn ei ddirgelion i sylw dynoliaeth.
O pwy sydd ddigonol i'r cyfryw anturiaeth?
Mae ynddo'n bodoli hanfodion goruchel,
Gwir deilwng o awen gynhenid yr angel.

Trugaredd darddodd allan,
O dan orseddfaine Duw,
A llifo wnaeth i waered
Tua goror dynol-ryw:
A nofodd hwynt yn ddiogel,
Yn nghwch yr einioes fran,
Tua portbladd tawel gobaith,
Trwy ganol rhwystrau gau.

Tywysodd hwynt trwy feusydd
Gwir addewidion Duw,
Gan ddangos iddynt beunydd
Drigfannau gwell i fyw;
Dangosodd iddynt hefyd,
Yn ngoleu'r Aberth mawr,
Y ffordd trwy fro'r Addewid,
I mewn i nefoedd fawr.

Cyflawnder oedd yn erbyn
Trugaredd am yr lawn,
Nes i Trugaredd dalu
Y ddyled fawr yn llawn;
Cyflawnder oedd yn danod
I ddynion feiau'u hoed,
Nes i Trugaredd guddio
Eu beiau'n ngwaed y Groes.

Trugaredd a'r Drindod fu'n cynal cynhadledd,
Ar gyflwr dynolryw oedd hawr o dan draed,
Trugaredd addawodd eu dwyn i anrhydedd,
Gan selio'r cytundeb ag "arwydd y gwaed;"
Trugaredd fu'n gweithio y cynllun achubol,
O Beth'iem Ephratah i ben Calisari—
Trugaredd fu'n "datod gweithredoedd y diafol"—
Trugaredd enillodd y nefoedd i ni.

Ar fynydd Calisaria ceir gweled Trugaredd,
Yn mherson yr leau yn dangos ei fawredd;
Duw, Tad tragwyddoldeb, yn ddyn yn ein natur,
Yn marw ei hunan i achub pechadur.
Trugaredd ymgonodd yn mynwes y Ddwdd,
Am hyny bydd canu am oesoedd diddarfod.
Trugaredd faddenol a rygodd ei galon,
Gan farw o'i wirfodd er mwyn ei elynion;
Trugaredd fu'n ymladd a "galla'r fywyliwch,"
Er enill yn ol i'r ddynoliaeth ei boddweh;
Trugaredd fu'n trefnu'n "nghyflawnder ymser,"
I godi dynolryw o bydew eu chwer'der.
Trugaredd enillodd yn ol eu holl hawliau—
Trugaredd orchfygodd y diafol ac angu,
Roedd angen'u anadlu mewn gwendid a llesgodd,
"Ar ddarford am dano," pan floeddiodd Trugaredd.
Trugaredd agorodd holl byrth y gogoniant—
Trugaredd estynnodd y nefoedd i'n meddiant;
A hyn fydd i'r seintiau yn destyn gorfoledd,
A swm eu canladau fydd canmol Trugaredd.

Trugaredd yw'r agerdd sy'n troi yr olwynion,
Mor gyson yn mheiriant Rhaguniaeth o byd—
Trugaredd sy'n rhoddi'n haelionus fendithion,
Gan chwyddo cysuron trigolion y byd;
Trugaredd sy'n cynal colofnau'r bydsawd,
Trugaredd sy'n cadw pob lot yn ei le,
Trugaredd argraffwyd yn mhobman yn benawd,—
Trugaredd ddarlennir o'r ddaear i'r ne'.

Ffydd, gobaith, a chariad yw'r auraid allweddau,
Sy'n erogi wrth wregys Trugaredd o hyd;
Hwy luniwyd a Dwyfol forthwylion yn foreu
I agor hen goffrau trugaredd i'r byd;
Trugaredd sy'n taffu ei lachar belydrau,
Ar dywyll gyflyrau'r cystuddiol a'r tlawd,
Gan symud y rhwystrau a gauant eu llywbrau,
A'u harwain yn flyddiog trwy hyfydd fyrrd fawd.

Trugaredd a welir fel Brenin testuriol,
Yn gwylio angenion ei ddelliaid o hyd,
Gan drefnu mesurau ac esmwyth reolau,
I gadw'n ddangen ei ddelliaid i gyd;
Trugaredd a welir o'r orsedd gyfryngol,
Yn taffu ei roddion haelionus i lawr
O'r pethau a drefnodd ei hun yn anserol,
Ar gyfer angenion trigolion y llawr.

Trugaredd yw'r goleu sy'n nglyn cysgod angen,
Yn arwain y seintiau tuag adre'n ddiboen,
At nefol gerddorion i ganu anthemau,
A byrdwn eu caniad fydd "Teilwng yw'r Oen;"
Ceir gweled holl ddelliaid Trugaredd mewn hwyli—
Heb arnynt rifedi'n yn y nefoedd yn byw, [iau,
A'u bysedd yn chwareu ar dannau telynau
Gan chwyddo per dōnau o follant i Dduw.

Fairview, N. Y.

JONAH G. THOMAS.

PRUDDGAN,

I'r diweddar JOHN C. WILLIAMS, Pittston, Luzern
Co., Pa. Yr hwn a fu farw Mehefin 29, 1874.

(Buddugol yn Elisteddod Gadeiriol Wyoming, Pa., Ion. 1,
1876.)

"Only the actions of the just
Smell sweet and blossom in the dust."
JAMES SHIRLEY.

Angau sydd yn tynu lleni,
O ddwfn brudd-der dros y byd,
Fel mae'r nos yn dwyn cysgodau
Dros y ddaear faith i gyd;
Try lawenydd ffrau yn alar,
A thry lwyddiant weithiau'n groes;
Pan yn clywed am y marw—
Wylir dagrau, teimlir loes.

Ah! pa beth yw hyn ganfyddaf,
Dagrau'n treiglo dros bob grudd;
Ow! mae Williams wedi marw.
Wedi marw! Syniad prudd!
Na, diffanu wnaeth o'r golwg,
Byddaf'n aumhriodol dweyd—
Iddo farw, waith llefaru—
Mae'r hyn ddarfu lddo wneyd.

Rhol cofnodlad o'i welthredoedd

Ydyw nod y ganiz hon,
Fel y mædra pob darlennydd
Weted Williams ger ei fron;
Celsial dynu darlun cywir,
Heb gymylu dim o'i fri;
Ac mae genyf fiantais hefyd
Waith heu gytalll oedd i mi.

Yr hynodrwydd a nodweddal,
Ei gymeriad ei fel *dym*,
Oedd parodrwydd dweyd ei feddwl,
Heb ddargelu rhag ofn gwyn;
Nid derbyniwr wyneb ydoedd,
O'i na, egwyddorol oedd;
Gan nad beth f'al yn ei fynwes
Gwnal fynegi'r oill ar goedd.

Achos dweyd ei teddwl felly
Anfoddolol ambell un,
Ond y doeth a'r gostyngedig
Carent hwy ef yn fwy cun;
Federal diehell ddim bodoll—
Oddifewn i'w galon bur,
Ac os sethrid rhyw egwyddor,
Byddal'n teimlo dirfawr gur.

Fel *cynnydog* 'roedd yn barchus,
Hoffal pawb ef yn y lle,
Ei arwyddair ydoedd "heddwch"
Am mai hyny hoffal 'fe;
Ni chwenychal wel'd aghydfod
Yn bodoll rhwng un blaidd,
Ond egulol celsial symud
Bob anhegwch ag oedd rald.

Da lawu oedd fel *cymwynasur*,
Chwyddal'i fynwes fel y don,
Pan ya gwelod plentyn angen,
Cymorth a estynal'n llon;
Nid oedd ef fel rhai'n dirmygu,
Gan sarhau y dyn tylawd,
"Dyn yw dyn er t'lodl," d'wedol,
A chyfrifal ef fel brawd.

Nid rhyw lawer lawu o gyfoeth,
Ddaeth i'w rau ef yn y byd,
Ond o'r hyny ag oedd ganddo
Gwnal gyfrannu ar bob pryd;
Fe gyflawnal y *gorchymyn*,
"Rhoddal'n llawen" nid yn drist,
Yn hyu yma fel mewn pob-peth
Celsial efelychu Crist.

Diwyd oedd fel *cymdeithasur*,
Ac yntllai barchu pob un,
Lles y llusawa fyddal ganddo,
Nid rhyw fiantais lldo'i hun;
'Roedd cymeriad y ddynoliaeth
Yn dra anwyl gydag ef,
Ymagnal i'w dderchafu,
A thros hyny codal'i lef.

Fel *dinasydd*, 'roedd yn ffyddlon,
Parch oedd ganddo i ddeddfau'r wlad,
Ac ymdrechal'u gweithlo allan
Yn ei gylch heb unrhyw frad,
Pan y byddal yn pleidleisio,
Cydwylbodol ydoedd ef,
Ni chynneral ei gylcharwain
Gydag un-dyn dan y nef.

Gwrthgathur selog ydoedd,
Rkyddid i bob llw a gradd
A wnal geisio, a dymunai,
Weted trais yn cael ei ladd;
Pleidlai'r *Undeb* hyd yr eithaf,
Ac edmygal bob gwellhad,
Fawysiedid yu mhob *Senedd*
Yn ei ddewisledig wlad.

Mewn *gonestrwydd*, 'roedd yn enwog,
Hon oedd yuddo'n eifen gref,
Fe ystyrial fod lludratta
'N bechod gwarthus dan y nef;
Dawiol elldigeddus ydoedd,
'N erbyn gorthwrm, twyll, a thrais,
Ac fel gwron byddal'u brwydro,
Am lawnderau, dyne'i gale.

Fel

Ac

Dim

'R

Byd

El

Ac f

Y

Gwy

O

Gwe

Y

Am

Ar

Er g

Ey

Wed

Gv

Rhai

Yn

Weit

No

Gyda

"j

Dacw

Ga

Dim

Ro

Wele

Dif

Wedl

Gw

Ond

I'w

Ames

Go

El dd

Ora

Dyma

Yn

Bu'n

Gw

Ac yn

I yn

Caraf

Ac

Ar dd

Taf

Fel g

El f

Ac ar

'N j

Tran

Syn

El fat

O f

Gerbr

Teli

Ac m

Ync

Mewn

Ym

Todds

Dyg

El gar

A'i

Er yn

Ar r

Crist

A'i

Byw i

Mar

Er yn

Yn j

Ymhyn

Mew

Ataron

Gyfa

A chaf

I eg

Yn y Lofa, yn ddrybudd
 Duw a'i tynodd ef i'w gol,
 Fel y cipia'r heulwen ddysglaer
 With y borau yn eu hol;
 Mewn tawelwch ymddrieddol
 Hunodd yn yr Iesu mawr,
 Profodd fod yr Iawn yn ddigon,
 Yn y gyfyngedig awr.

Mynwent Pittston, o hyn allan,
 Fydd yn hanerch anwy lawn,
 Gysgredig gan ein calon—
 Llŵch ein harwr yno'i cawn,
 Engyl wyllant ei orweddau,
 Sus'r awel wely'i heddi;
 Yno'r wawr dywallia'i dagrau
 'N berlau gloewon ar ei fodd.

Er fod ei ran farwol yno,
 Mae ei yspryd ef mewn hoen,
 Ac yn unoio mewn dedwyddwch,
 Trwy haeddianau gwaed yr Oen,
 O fewn dinas anfarwoldeb
 Mae yn chwifo'i balmwydd gwyrd,
 A gwen ddwyfol ar ei wynneb,
 Gyd. saint ac engyl fyrd.

Nid oes eisiau maen o fynor,
 Yn gofaddall ar ei gell,
 Ei weithredoedd, a'i rinweddau,
 Ydynt gofgoi ofnau gwel,
 Erys rhai'n pau fo'n malurio
 'R cerig gorau fedd y llawr;
 Ar bob taio a'i hadwael
 Mae boddargraff lldo'n awr.

Duw'r diddanwch, gwna gysuro,
 Bawb sydd yn galaru'n brudd
 Ar ol Williams y gwir gyfai!
 Sych y dagrau ar bob grudd,
 Coffa'r eglwys y perthynai,
 Thelmiwyd yno 'rised fath don;
 Nodda'i deula, a'i hoff briod,
 Addaw heddi'r weddw hon.

AMICUS.

SAFE IN HEAVEN.

IN MEMORY OF CYNTHIA H. EVERETT.

Safe at last, dear precious sister!
 Safely landed on life's shore,
 Ended all the painful journey,
 Ended grief! joy evermore!

O, my longing heart is thrilling
 With a peace no words can tell,
 Fondly boarding the assurance
 That with Cynthia all is well.

All is well; her life so earnest,
 Shone with words and deeds of love,
 While she waited, calm, expectant,
 For her promised home above.

She has reached it, hallelulah!
 She has reached that home so fair,
 She has joined the sainted loved ones
 Waiting to receive her there.

We have laid her weary body,
 With the tenderest earthly care,
 In the dark grave, cold and quiet,
 With a pang, a hope, a prayer.

With a pang, for, O, 'twas sorrow
 Thus to hide her from our eyes,
 Though we knew her happy spirit
 Was rejoicing in the skies.

With a hope, bright, sure and steadfast,
 That though time the flesh destroy,
 She shall rise in glorious beauty,
 Crowned with honor, life, and joy.

With a prayer, a deep soul-pleading,
 Breathed with tears, in faith and love,
 For a blessed, sweet reunion,
 In a world of light above.

Safe in Heaven! O words of glory!
 One by one we, too, draw near,
 Watch the gate! stand near the portal,
 Father, brothers, sister dear!

S. A. E. P.

Hanesiaeth.

GWIB-DAITH I'R ARDDANGOSFA.

Yr Arddangosfa Gannlwyddol yn Philadelphia sydd wedi bod yn bwnc ymddyddan ac yn destyn llawer iawn o yagrifenu yn y misoedd diweddar. Ond er yr holl yagrifenu sydd wedi bod, ni ba un yagrif yn y CENHADWR ar y peth mawr hwn yn hanes ein gwlad. Diagwyllais yn bryderus am i rywun o'i ohebwy'r talentog a fu yn ymweled â'r Centennial, i anrhegu ei ddarlennwyr ag yagrif ddontol, nid yn gymaint o herwydd yr angen neillduol oedd am dani yn awr, ag o herwydd y diffyg a deimlid yn mhob blynnyddau eto, pan efallai y byddai rhywun yn troi ei dudalenau i chwilio am yagrif ar yr Arddangosfa Fawr, ac yn methu gweled yr un; a rhyfeddall mewn syndod uwchben y diffyg anesboniadwy hwn. Yr ystyriaethau yna yn anig sydd yn fy nghymell i roddi ychydig hanes o wibdaith a gymerais i'w fel milloedd eraill i Philadelphia.

Teimlwn o'r dechreu ryw awydd angerddol am fyned, ac ystyriwn hi yn ddyledsawdd ar bob dinesydd i fyned os gallai mewn modd yn y byd; ond o herwydd amgylchiadau nis gallaswa weled fy ffordd yn glir i fyned. Ond ar ddiwedd oedfa y nos Sul diweddar yn Hydref, daeth ychydig gyfeillion hael a charedig Bethel ataf, a dywedasant, Dyma i chwi ychydig ddoleri yn anrheg, ac mae yn rhaid i chwi fyned i'r Centennial. Wel, os rhaid, rhaid, ebe ffaan; all right! a chychwynais bore dranoeth gyda'm baehgen hynaf, yr hwn a gynorthwywyd gan ychydig gyfeillion yn Remsen i ddyfod gyda mi. Diolch yn fawr i chwi oll. Cychwynasom heb ragbarotod, ac aethom trwy Utica, Binghamton, a Scranton. Yma clywsom am y ddamwain a ddygwyddodd i'r gerbyddes oedd o'n blaenau; ond yr oedd cwsag wedi gafael mor dyn yno f fel na allaswn wneyd sylw priodol o'r newydd; ond rhwyng pedwar a phump o'r gloch yr oeddym yn myned trwy y fan y dygwyddodd; ond myned heitio a wnaethom, ac i lawr a ni trwy y Water Gap, a chyda glan droellog y Delaware gyda chyflymdra melltien, gan ymyddu fel earf: a minau fel eraill wrth edrych ar yr afon odditanom yn dal ein gwynt gan arswyd rhag y byddem yn rhai o'r troadau yn neidio drosodd ac yn ymgladdu yn ei dyfroedd chwyrn. Mae golygydd y ffordd hon yn werth arian y cludiad—maent yn ddigon i roddi enaid dyn ar dân. Daethom yn ddiogel i Philadelphia, nid erbyn deg, ond haner awr wedi unarddeg y bore. Wedi dyfod i lawr o'r car,

dyma ni yn nghanol y llawys mawr oedd mor gynhyrfus a ninaw, ac ymaith a ni at Gate A, a chwasm afael ar Gymro yma, yr hwn a aeth a ni i'w swyddfa, ac a ddangosodd i ni garedigrwydd mawr. Mae yn Gymro o'r lawn ryw, ac yn anrhyddedd i'w genedl. Mae wedi llanw un o'r swyddau pwysicaf, anrhyddeddusaf, a mwyaf cyfrifol yn yr Arddangosfa, ac os oes arnat eisiau gwybod ei enw, ddarlennydd, ei enw ydyw John Lucas Yaw. Wedi eistedd a chael ymgom Gymraeg gydag ef, dangosodd i ni Tea Set arllan un o'r rhai ardderchocaf a welais erioed, a'i enw ef a'i briod yn gerffedig ar wahanol ranau o honynt, ac enwau ei saith merch ar y rhannau eraill: a'r rhai a gyfiwynwyd iddo y nos Iau blaenorol gan y dynion oedd yn gwasanaethu dano. Yr oedd yn werth o chiwech i saith gant o ddoleri. Yr oedd yn dda iawn genyf weled fod un o'm cydgenedl mewn swydd mor bwysig, a chanfod prawf belyd yn y *testimonial* hwn o'r farn uchel oedd am dano gan gyalfer o ddynion fu odditano am gynifer o fis oedd. Mae hyn yn llefaru cyfrolau am ei onest- rwydd a'i dynerwch. Hir oes iddo ef, a'i briod, a'i blant!

Dyma ni o swyddfa Mr. Lucas, ac ymaith a ni tua'r cars oeddynt yn myned o amgylch y *grounds*. Prynasom docyn, ac ymaith a ni fel melltlen droelllog, a heibio yr holl adeiladau gorwylch, fel y cawsom syniad gwan ond lled gywir o ardderchawgrwydd ac eangder anghydmarol Arddangosfa Ganmlwyddol Talaethau Unedig America, ac am fawredd y gwaith oedd genym y dyddiau dilynol i'w gyflawnl. Ar ol hyn cymerasom y safle fwyaf cyfleus a allasom gael i weled yr adeiladau mawrion hyn yn eu hardderchawgrwydd dihafal. Safasom gan edrych tua'r Gogledd mewn ychydig bellder oddi-wrthyt yn yr agorfa rhwng y Brif Adail a'r Machinery Hall. O'n blaen rhwng y ddau adeilad mae Bartholdi Fountain, yr hon sydd yn ugain troedfedd o gwmpas ac yn ddeugain troedfedd o uchder. Mae yr agorfa hon rhwng y ddau adeilad tua chwant a haner o latheni.

Yn awr edrychwn ar y Brif Adail ar y chwith. Y fath olwg fawreddus ac ardderchog sydd arni, gyda'i chynllun coeth a'i haddurniadau ysblenydd, a'i thyrnu uchel yn mhob pen ac yn y canol! Mae hon yn 1830 troedfedd o hyd, ac yn 484 tr. o led, ac felly yn 21½ o erwau dan do, a'i uchder yn cyfateb yn berffaith i'w mawredd. Y tu ol i ni mae yr ychwanegiad (*annex*) yn adeilad mawr o ddwy erw o dir dan do, yn gwneyd i fyny 23½ o erwau yn doedig perthynol i'r Brif Adail.

Trown ar y dde, dyma y Machinery Hall, yn front yr hon mae y cloc, ac i'r hon y mae 14 o erwau dan d6, ac yn adeilad benigamp. Yn mhellach mae Adeilad yr Unol Dalaethau, ac mae yn adeilad ardderchog ac yn deilwng o'r wlad, ac iddi ddwy erw dan do. Ac i'r Dwy

ain, yn y pellder draw, mae yr Agricultural Hall, gyda ei th6 gwyrdd o 10½ o erwau, a llun y groes ar ben pob pinael a chongl, nes gwneyd yr olwg arni o'r man yr ydym ni yn edrych, fel rhyw Cathedral Babyddol fawr dan lwyth o groesau. Ond er hyn, mae yn adail orwylch.

I'r De-ddwyrain mae yr Horticultural Hall, yn adail ardderchog o 1½ o erwau, a'r rhodfeydd o'i hamgylch wedi eu cynllunio yn brydferth iawn, a'u harddu â'r blodau prydferthaf. A dyma ni wedi troi ein gwyneb i'r De-Orllewin ac yn syllu ar y Memorial Hall neu yr Art Gallery, yn erw a haner, ac o gynllun mawreddog, wedi ei hadeiladu o gerig ardderchog. Mae hon i aros yn gofodall parhaol o'r Centennial, ac mae yn deilwng o'r amserau. Mae yr oll sydd dan do ar y dirfa (*grounds*) yn 75 o erwau, a rhydd hyn ryw syniad gwan o fawredd anghydmarol yr Arddangosfa i'r rhai na buont yno; ac mae adeiladau yr Arddangosfa briodol heb son am y rhai eraill wedi costio y swm anferth o \$8,500,000. Mae y gwahanol *fountains* sydd wedi cael eu codi yma a thraw, yn nghyd a'r llyn tiwa, yn peri hyfrydweh mawr i'r ymwelwyr.

Wedi aryllu fel hyn, dyma glychau y Machinery Hall yn chwarae "O think of the home over there," nes yr oeddwn yn teimlo fy enaid ar dân i daraw y gydgan: a rhyfedd iawn genyf fi na buasai rhywun wedi taraw y canu gyda hwy. Pe buasai yr gwneyd, ni ryfeddaswn, ie pe buasai yr holl filoedd yn cyd-ganu trwy y lle i gyd. Ond yr oedd eu chwarenad yn rhybudd i ni ei bod yn amser i ni fyned ymaith i ymofyn am lety, a thwy garedigrwydd Mr. Lucas arweinwyd ni i'r Utica House, yr hwn oedd yn gyfleus iawn i'r Exhibition, a gwnaeth Mr. Jones y gweityr bob peth yn ei allu i'n gwneyd yn gyssur a chartrefol. Bore dranoeth codasom yn fore, ac ymaith a ni, ac wele ni yn nrws y Brif Adail—21½ o erwau, ac 11 o filltiroedd i'w trafaello i weled yr oll o'i mewn. Wrth edrych arni nid allaswn beidio meddwl am ffermydd bychain Môn, yn y rhai yr oedd Cae'r Gongl, Cae'r Cefn, Cae'r Ffynon, Llain y Delyn, Cae'r Boncan, Cae Chwilar, a Cae Shon, yn dair erw bob un, ac eto heb fod gymaint a'r adail fawr hon.

Yn y drws yr ydym, ac yn synu a rhyfeddu at yr olygfa ddihafal sydd yn agor ger ein bron—banerau y gwahanol wledydd yn crogi; ac yn nghanol yr adail anferth, y fauer *red, white and blue*, ac arluniau Washington a Lincoln i'w canfod arni, ac yr oedd yr olygfa fawreddog hon yn ddigon i daraw dyn â syfrdandod llewygol, a rhaid i mi gyfaddel fod y dagrau fel yn rhuthro o'n llygaid wrth feddwl fod cenedl mor ieuanc yn arddangos y fath fawredd a chyfoeth a gwareiddiad, ac o waelodion fy nghalon y dywedaie mewn balchder o'm gwlad fabwysiedig. Byw byth fyddo Gweriniaeth fawr

America! Cyfiawnder fyddo dy wregys, a Daw
tragywyddoldeb a'th amddiffynol!

(Tŵ barhau.)

YMWEILIAD AG ARDAL VANWERT, O.

DELAWARE, O., Tsch. 6, 1876.

ANWYL FRAWD EVERETT.—Yr oedd yn fy meddwl er ys rhai blynyddoedd i ymweled f'r Sefydliad Cymreig yn Vanwert. Mae yno amryw o ddynion yn byw er ys llawer o flynyddoedd ag yr oeddwn yn adnabyddus a hwynt, ac yr oeddynt wedi rhoddi gwahoddiadau cariadus i mi lawer gwaith i ddyfod i ymweled f'r lle.

Felly aethum yno erbyn y Sabboth yr 28ain o'r ruis o'r blaen, a cheffais ganddynt oill dderbyniad croesawgar a charedigrwydd mawr, yr hwn nas gallaf yn faen ei anghoffo. Yr oedd yn dda iawn genyf weled yr hen *settlers* Cymreig yn edrych mor dda, a chanddynt gartrefleoedd mor gysurus iddynt eu hanain, ac hefyd i'w plant ar eu hol.

Mae y wlad yn wastad iawn, ac wedi bod yn wlyb, ac i raddau y mae yn wlyb eto, yn well-duol ar ol llawer o wlaw. Ond fel y mae ffosydd yn cael eu gwneyd i gario y dwfr ymaith, y mae y wlad yn dyfod yn sychach ac yn iachach, ac yn dod i edrych yn wlad hyfryd iawn. Mae y ddaear yn dda, ac yn tasu cyn dau hel aeth o'r fath ag sydd yn Ohio, megys gwair, cora, oelrch, gwenith, &c., &c. Gofynnais i na o'r hen sefydlwyr beth oedd pris y tir yno. Dywedodd y gellid ei gael am o \$20 i \$50 y cyfer. Mae y pris yn ymddibynnu llawer ar y fan y byddo y tir, ac ar y driniaeth sydd wedi bod arno, yn nghyd a'r adeiladau. Mae yn gyflens i'r farchnad—rhwng dwy dref, sef Delphos a Vanwert, ac oddeutu 10 neu 12 milltir oddiwrth y ddwy.

Yr oedd yn dda genyf weled yno addoldai mor dda. Mae yno dri chapel hardd gan y Cymry, a gallwn feddwl fod cynalltadau lluoeg yn mhob un o honynt. Yr oeddwn i fod nos Sabboth yn y capel mwyaf, yr hwn, os wyf yn cofio yn iawn a elwid Salem. Yr oedd yn gwllawio yn drwm yr amser yr oeddwn yn myned tua'r capel, ac yr oedd y brawd caredig oedd yn myned a mi yn y *buggy* a minau yn siarad ei bod yn debyg iawn na fuasai dim un cyfarfod yno o herwydd y gwllaw; ond canfyddasom o gryn bellder fod goleu yn y capel, a daeth yno fwy o lawer yn nghyd nag yr oeddwn yn ddisgwyl ar y fath noson wlawog. Yr oedd yn rhyfedd genyf i weled capel mor helaeth ac mor hardd a glanwaith. Yr oedd ynddo le, meddant, i oddeutu pum cant i eistedd, a dywedent y buasai agos yn llawn os nad yn gwbl felly y pryd hwnw pe buasai y ffyrdd yn sych. Yr oeddynt hefyd yn dywedyd ei fod yn cael ei lenwi felly bob Sabboth oddieithr fod gwllaw neu ryw beth well-duol yn rhwysr.

Yr oedd yn hynod dda genyf i glywed siarad cyffredinol mor barchus am y Parch. Mr. Morgans y gweinidog. Yr oeddynt yn dywedyd ei fod yn ddyn da iawn yn y pulpud, ac hefyd allan o'r pulpud. Mae Mr. Morgans wedi bod yno am oddeutu 10 neu 11 o flynyddoedd. Nid peth bychan mewn gworth i ardal felly ydyw cael gweinidog mor dda i Iesu Grist i fyw yn eu plith. Mae ardal Vanwert, ac ardal Gomer, Allen Co., Ohio, yn agos y naill i'r llall, ac mae tebygolrwydd mawr rhyngddynt. Mae ffermydd rhagorol dda a llawer o Gymry yn byw yn mhob un a honynt. Mae yno hefyd gapelydd rhagorol a gweinidogion rhagorol yn mhob un o honynt.

Mae ardal Vanwert yn cael ei meddianu gan mwyaf gan y Methodistiaid Calffaidd, a Gomer gan mwyaf gan yr Annibynwyr. Ond yr oeddwn yn cael ar ddeall fod Jones Gomer a Morgans Vanwert yn anwylo eu gilydd yn yr Anglwydd, ac yn newid Sabbothau a'u gilydd yn aml: yr hyn sydd yn dderbyniol iawn gan y bobl yn y ddwy ardal. Yr ydwyf yn dymuno o'm calon am i frawdgarwch a chyfaillgarwch crefyddol fel hyn fodoli rhwng Cristionogion yn mhob ardal yn mhob man lle y mae Cristionogion yn preswyllo. Yr eiddoch, &c.,

J. H. JONES.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL GYMREIG TALAETH IOWA.

Cynaliwyd y Gymanfa uchod yn y lleoedd canlynol:—Williamsburg, Old Man's Creek, Long Creek, Flint Creek, a Coal Valley. Dechreuodd yn Williamsburg ddydd Mawrth, Medi 26ain, a diweddodd yn Coal Valley, a nos Fercher, Hydref 11eg. Cafwyd Cynadlodd yn Williamsburg prydawn ddydd Mawrth, Medi 26ain, ac yr oedd y gweinidogion a'r cynrychiolwyr canlynol yn bresenol:—C. D. Jones, W. Watkins M. A., S. Jones, M. E. Davies, J. R. Williams, E. R. Lewis, J. Sylvanus, a I. C. Hughes. Cyarychiolwyr—Benjamin Harris, a D. T. Jones, Williamsburg; Evan Williams a Wm. J. Rowlands, Old Man's Creek; a Wm. A. Williams, Coal Valley.

Agorwyd y Gynadlodd gan y Llywydd trwy weddi, yna darllenwyd gweithredfadau Cynadloddau y flwyddyn 1875, a chymeradwywyd hwy yn unfrydol. Wedi hyn, galwyd enwau yr holl weinidogion a'r cynrychiolwyr oedd yn bresenol, ac yna awd at y gwaith o ethol swyddogion am y flwyddyn ddyfodol, a syrthiodd y coelbren ar W. Watkins, M. A., i fod yn llywydd y Gymanfa, a I. C. Hughes yn yagrifenydd. Wedi gorphen dethol y swyddogion, cawsom araeth fer, synwylawn, a phriodol iawn gan y llywydd. Detholodd y llywydd y personau canlynol i eistedd yn bwyllgor trefniantol:—C. D. Jones, S. Jones, a Benj. Harris.

Cydaenwyd ar y penderfyniadau canlynol:—

1. Fod y Parchn. E. R. Lewis, Hyde Park, a J. Sylvanus, i gael gwahodliad i gydelstedd a'r Gynadledd, a bod yn llawen genyn gael eu presenoldeb.

2. Fod y Parch. M. E. Davies, Williamsburg, i gael ei dderyn yn aelod o'r Gymanfa ar sail ei lythyr cymeradwysaeth o Gymanfa Talaeith Wisconsin.

Gan nad oedd dim materion o bwys i gael eu dwyn i sylw y Gynadledd, treuliodd y gweddill o'r amser mewn anerchiadau byrion. Y prif beth y siaradwyd arno oedd, y gorawydd oedd yn ein meddiannu ar adeg Gymanfa am glywed y dyn. Tybia pawb o'r brodyr fod yn hen bryd rhoddi torfyn ar yr arferiad isel-wael o osod pregethwyr i redeg *race*, neu i gystadlu fel pregethwyr. Barnai y brodyr fod yr arferiad o osod dau i bregethu yn yr un oedfa yn help mawr i gadw yr ysbryd cystadleuol hwn i fyny, a bod yn hen bryd newid y dull hwn, a gosod un i bregethu yn lle dau, fod hyn yn well i'r pregethwyr a'r gwrandaawyr; fod y blaenaf yn cael gwell mantais i ddyweyd yr hyn sydd ganddo, a'r olaf yn gallu cofio mwy o un bregeth nag o ddwy.

Cawsom Gynadledd ragorol o dda, mor dda fel y carlodd ei dylanwad ar y bobl, hyd nes eu cael i gymeradwyo y syniadau a roddwyd. Gohiriwyd y Gynadledd hyd nes y cyfarfyddem yn Long Creek, ddydd Mawrth, Hydref 3ydd. Dechreuwyd y moddion cyhoeddus am saith y nos. Yr oedd y capel yn orlawn o bobl, a phregethodd y Parch. E. R. Lewis bregeth hynod o briodol ar ddechreu y Gymanfa. Yn wir, byddai yn fendith fawr pe byddai holl eglwysi America yn clywed y bregeth ragorol hon.

Parhaodd y moddion cyhoeddus yn Williamsburg hyd nos Iau, Medi 28ain, ac yr oedd yr holl gyfarfodydd yn neilliduo o dda, arwyddion amlwg fod Duw gyda'i weision. Cychwynasom tua Old Man's Creek boreu ddydd Gwener, a chyraeddasom yno erbyn pedwar o'r gloch y prydawn. Dechreuwyd y gwasanaeth yn y lle hwn am saith y nos, pryd y pregethodd y Parch. M. E. Davies yn dra chryf ac effeithiol. Dydd Sadwrn, pregethu yn y boreu a'r nos, a chyfeillach gyffredinol yn y prydawn. Y pwnc dau sylw oedd crefydd deulaidd. Yr oedd y cyfarfod yn un gwir dda; fe tystiolaeth pawb oedd, mai hwn oedd y cyfarfod mwyaf bendithiol o'r oll. Ond yr oedd yr holl gyfarfodydd yn ein codi i'r hwyliau, ac yn peri i ni ddyweyd mai hon oedd y Gymanfa oren a gafwyd yn Old Man's Creek er's llawer bliwyddyn. Gobeithiwn y bydd o fendith i'r eglwys a'r gweinidog. Symudasom oddiyma boreu ddydd Mawrth, a'n cyfeiriad tua Long Creek. Gan fod y Gynadledd am ddau yn y prydawn, nid oedd genym ddim amser i'w golli: a phan ddaeth yr awr benodedig, wele ni wedi cyfarfod yn nghyd i ystyried gwahanol bethau a ddallai berthynas a'r Gymanfa hon. Wedi darllen gweithredoladun y Gynadledd yn Wil-

liamsburg, galwyd enwau y gweinidogion a'r cynrychiolwyr, ac yr oedd yn bresenol o weinidogion.—C. D. Jones, W. Watkins, M. A., Morris E. Davies, S. Jones, I. C. Hughes, R. Evans, T. W. Evans, a D. R. Lewis. Cynrychiolwyr—Thomas A. Jones, Williamsburg; D. H. Price, a John L. Jones, Old Man's Creek; D. N. Jones, a J. Richards, Long Creek; W. W. Williams, a Hugh Edwards, Flint Creek; J. P. Davies, Beacon, a D. R. Lewis, Given. Yna cytunwyd ar y penderfyniadau ychwanegol a ganlyn: yn

3. Fod cych y Gymanfa i'w eangni hyd yn Beacon, Given, Monroe, a Red Oak, a bod y Gymanfa i'w chynnal ddwy waith yn y flwyddyn, sef unwaith yn y parth Dwyrainol, ac unwaith yn y rhanbarth Gorllewinol.

4. Fod amser ei chynnalid yn y rhanbarth Dwyrainol i aros fel arferol, a bod amser ei chynnalid yn y rhanbarth Gorllewinol i fod yn y Gwanwyn, y dyddiau a'r mis i gael eu penodi gan yr eglwysi perthynol i'r rhanbarth hwan.

5. Fod pob eglwys sydd yn yr Undeb i wneyd eu rhan at gynnal treuliau y Gymanfa yn y ddau ddoe-parth Cymanfaol.

6. Ein bod yn taer ddymunio a'r holl eglwysi wneyd eu goren drus eangu cylichrediad y CEMADWYN, a'n bod yn dymuno ar weinidogion Cymanfa Iowa anfon gobeithaethau iddo.

7. Ein bod yn cymell yr holl eglwysi, neu bersonau unigol, ar nad ydynt wedi gwneyd eu rhan at godi cof-golofn i'r diweddgar Barch. R. Everett, D. D., i wneyd hyn heb oedi.

8. Ein bod yn mawr ddymunio llwyddiant ein gwlad, a chan ein bod yn credu mai Hayes a Wheeler ydyw y dynion addasa'r i'n llwyddu, yr ydym yn dymuno ac yn gobeithio y gwne pob Cymro eu goren iddynt, trwy amsad drostynt, a phleidlaislo iddynt, er sicrhau eu hethollol.

9. Ein bod yn dymuno a'r i bob eglwys yn y Daleith gan-latan i'w gweinidog i ymweld âg eglwys Flint Creek, un-waith o leiaf, yn ystod y flwyddyn ddyfodol.

10. Ein bod yn mawr gymeradwyo gweinidogaeth y Parch. E. R. Lewis, Hyde Park, tra ar ymwelid a ni fel eglwys, ac yn hyderu y bydd i'w ymwelid fod o fendith neilliduo i'r holl eglwysi a'r cynulleidfaoedd. Ac yr ydym yn dymuno nawdd y nef drosto ef a'i anwyf briod, hyd nes y cyrraeddant adraf i'fynwos ei eglwys, ac o hynny hyd byth.

Dechreuwyd y cyfarfodydd cyhoeddus am saith o'r gloch y nos, a pharhaodd am y ddau ddiwrnod dilynol yn y lle hwn, ac yna aethpwyd i Flint Creek. Wedi treulio rhan o dridiau yn y lle hwn, symudwyd i Coal Valley, Ill. Parhaodd y cyfarfodydd am ddiwrnod a rhan o noswaith yn y lle hwn, ac yna torfynodd y Gymanfa am y flwyddyn hon.

Cawsom gyfarfodydd neilliduo o dda, yn enwedig yn y lleoedd hyn lle nad oedd ond un yn pregethu mewn un oedfa; yr hyn a ddengys fod llai o bregethu, a mwy o gyfeill, achau, yn talu yn well ar adeg y Gymanfa. Yr oedd y cynulliadau yn lluosog, y pregethu yn rymus, a'r gwrandaawl yn astud. Hyderwn y bydd y Gymanfa hon yn gadael eithiau dalonns ar ei hol, ac y bydd frwyth toreithiog o rai fyddo byth yn gadwedig. Yr oedd cyfeillion yr ardaloedd lle y cynaliwyd y Gymanfa, fel arfer, yn berwi dros yr ymylon o garedigrwydd. A rhwng caredigrwydd y bobl, dy.

NELSON, E. N., A'I HELYNTION.

AGORIAD CAPEL NEWYDD.

Mae Nelson yn bresenol tua 26ain mlwydd oed, fel gymydogaeith Gymreig, ac mae yr eglwys Gynulleidfaol Gymreig yn y lle yn agos yr un oed a'r gymydogaeith. Ni ddarfu i'r gymydogaeith adeiladu capel ar y cyntaf, oblegid cawsant feddiant o un oedd gan y Bedyddwyr Seisnig, yr hwn oedd wedi ei adeiladu ar y cyntaf at wasanaeth y Cynulleidfawyr a'r Hunaduriaethwyr Seisnig. Yr oedd yn adeilad lled helaeth, sef 40 wrth 80 o droedfeddi, ond yn hynod anhrefnus y pryd hwnw. Gwnaeth y Cymry lawer o welliantau arno, yr hyn a gostiodd iddynt swm go fawr o arian, a bu at eu gwasanaeth am tua 25 o flynyddoedd, sef hyd Medi 1876. Yr oedd yr hen capel wedi myned yn lled wael, ac yn rhy fychan i'r gymydogaeith, oblegid y cynydd rhyfeddol fu ar y Cymry a'r eglwys yn eu plith. Tua blwyddyn yn ol dechreuwyd son am gael capel newydd, ond ofnid nas gellid ei gael o herwydd iselder masnach. Ond penderfynwyd myned trwy yr ardal i godi tanysgriadau, i edrych a ellid adeiladu capel newydd, ond cyn myned trwy hauer yr ardal, gwelom fod gan y bobl galon i weithio—yr oedd yr addewidion tuag ato yn llawer mwy na disgwyliad y rhai mwyafrifdyddlog. Ac erbyn hyn y mae y capel wedi ei gwblhau, a'i agor at wasanaeth crefyddol. Mesur yr adeilad ydyw 55 wrth 84 o droedfeddi, a phinael yn ymddyrchafu tua'r ufoedd oddiar ei nen. Mae dwy ystafell o dan y capel, un lle mae y ffwrnes, yr hon sydd yn cynhesu yr adeilad, yn nghyd a lle i gadw tanwydd a phethau eraill—yr ystafell arall sydd at gadw yr Ysgol Sabbothol, a chyfarfodydd eraill. Mesura 80 wrth 80 o droedfeddi, a naw troedfedd o uchder. Mae muriau y prifadeilad wedi eu lliwio yn addurnedig (*frescoed*); ei ffenestri o wydr lliwiedig; y coed mewnol oll yn *black ash*, *chestnut*, a *black walnut*, wedi eu rhwblu yn dda; clustogau rhagorol ar bob elsteddle; y llawr wedi ei orchuddio â llawr-len a matiau; y cadeiriau ar yr eagynlawr o'r fath oreu; ac er nad yw y pulpud neu y ddesg ond bychau a syml, eto y mae yn hardd a chyffus, fel y gellir codi neu oestwng y lle y gorwedda y Beibl yn ol taldra y llefarwr; goleuir yr adeilad gan 21 o lusernau prydferth, 12 o ba rai sydd ar y canwyllbren crogedig ar y canol.

Costiodd y cwbl mewn arian, heb son am y lle y saif yr adeilad, yn agos i *bedair mil a hauer o ddoleri*; a phe rhoddid pris ar y gwaith a wnaeth yr ardalwyr, mewn cloddio a chario ceryg, calch, coel, &c., buasai yn costio o leiaf

leuainc yr eglwys yn agos i 2 ei ddodrefnu, am yr hyn yr ydychig ar iddynt. A gwell na'r wedi casglu ar y tro cyntaf o ddoleri i fod yn ddigon i dalu a bwriadwn, yn y dyddiau newydd, a byddwn ar ol hyn yn ein capel heb fyned allan o gylch aethau ein hunain. Agorwyd 28ain o Fedi. Yr oedd bron yr ion Undeb Oneida yn bresenol gan y brodyr J. H. Griffiths, M. Smith, Floyd; H. R. Williams, E. Hughes, Steuben; R. Evans, E. Vies, Waterville, (yn Saesonaeths, Turin; a chafwyd anerchiad i'r pwrpas gan yr hen dad M. E. Cawsom gwrdd rhagorol, a chafwyd anarferol o luosog. Yr ydym ni gyda ni yn y capel newydd tri ynddo ar yr all gymundeb, o'r newydd â'r eglwys ar yr un gweddi yw, ar i Dduw lanw ei ogoniant. Ac er mor eglur y bobl yn yr hen dy, ein gweddi yn fwy felly yn y newydd.

MARWOLAETHAU YN

Ar y 30ain o Awst, Richard kins a'i briod, yn 10eg mlwydd.

Ar y 8ydd o Fedi, Robert, Hugh ac Ann Hughes, yn 16. Yr oedd yn newydd gael ei ddiol o'r eglwys Gynulleidfaol yn y f'i'w anwyl fam alaru ar ei ol.

Hydref 18fed, Thomas J. mlwydd oed, genedigol o Llan Gadawodd weddwa a saith neu ei ol. Yr oedd yn ddyn m. pharod i wneyd a allai o Gwrandawar yr efengyl ar hys meddwl, o ran ei fuchedd, ei yddol. Cafodd gystud trwm yn a hauer, ac yn ei afiechy nad oedd erioed wedi gwne Grist. Gofynnodd a allai ef gaelod eglwysig fel yr oedd, ac Ac yn mis Gorphenaf caed pryd y derbynwyd ef a'i w. chydgyfranogid o'r swper sa ei fod yn teimlo yn well o r hyn. Bu farw gan bwyso ac fel y dywedai, wedi rhodd Dduw, sef ei hunan a'i deulu amddifaid a Barnwr y gweddeu lluosog.

Hydref 24, Margaret Annie John a Mary Richards, yn onid 15eg diwrnod. Magwy gyda'i rhieni yn eglwys y Tddag rau y teulu â'i addewidi

Hydref 81, Willie, mab Lewis Jones a'i briod, yn 10eg mlynedd oed. Bydded i'r teulu lluosog hyn ymgysuro yn ngwyneb eu colled, a phenderfynu ymofyn am grefydd mewn bywyd.

Nelson.

G. JONES.

Hydre
briod, y
JENNIE.

CYFARFOD DOSBARTH GOGLEDD OR- LLEWINOL WISCONSIN.

Yn N.
William

Cynaliwyd y cwrdd uchod yn Pine River, Medi 22, 23, a'r 24, pryd yr oedd yn brosenol y Parchn. Jones, Watertown; Jenkins, Bangor, a Jones Rosendale. Cafwyd Cynadledd am 10 boreu Sadwrn, pryd yr oedd yn wyddodol y tri brawd a nodir uchod, yn nghyd a'r cynrychiolwyr canlynol—W. M. Edwards, a W. H. Williams, Berlin; Robert Humphreys a W. G. Jones, Spring Water. Cydsyniwyd ar y pethau canlynol:—

Medi
gan y Pa
odasfere
OWENS,

Am dy
Ri
O ga
Yn e

A'r un
Fc
Nes
O di

Hwn y
M
A'r i
Ar k

Hyd. 1
Dodgervil
Phillips,
Lewis, y

Difyi
Ei
Ei

Orde
I
Yn
O'i

Nov. 1,
ANNE T.
Thomas,
idence, 4

"B
Lo
Ho
An

August
and Miss
D. Dyfri
ties unite

Lo
Dw
Hw
Go

Hyd. 20
ASABIAN
MORGAN,
Hall, 53,]

Er palled
Fo'm huni
Tân ydyw
Gan lawri

Yn nhf
1876, gan
vms a Mh
aware, Oh

Yn Rad
briodasfer
EVAN M.

Hyd. 21
bria, Wis.
Mr. JOHN
ddau o m

1. Fod y Cyfarfod nesaf i gael ei gynnal yn Bangor a Fish Creek. Yr amser i gael ei nodi eto.

2. Ein bod yn anog yr eglwysi ydynt heb weinidogaeth sefydlog, i wneyd ymdrech i gael un, am y credwn fod hyn yn hanfodol er llwyddiant yr eglwys.

3. Ein bod yn atolwg i'r eglwysi i dreulio y Sabboth cyn y Nadolig, sef y 24ain o Ragfyr nesaf, mewn gweddi dros ddelfiaid yr Ysgol Sabbothol, gan goelio Crist ar ei air—"Os cydsynia dau o honoch ar y ddaear am ddim oill, beth bynag ar a ofynant, efe a wneir iddynt gan fy Nhaf yr hwn sydd yn y nefoedd." Mat. xviii. 19.

4. Ein bod yn dwys gydymdeimlo â'r Parch. Dr. Rees, Abertawe, D. C., yn ei adfyd chwerau, yn herwydd colli ei briod, ac yn taer weddio ar i Dad yr amddifaid a Barnwr y gweddwon fod yn dyner iawn o hono ef a'i amddifaid.

5. Ein bod yn taer gymell holl aelodau ein heglwysi i ymdrechu yn egniol i wneuthur cyfarfodydd yr eglwys, sef y cyfarfod gweddi yr Ysgol Sabbothol, a'r gyfeillach grefyddol, yn boblogaidd a dyddorol, o herwydd y credwn fod yn rhaid i Seion ddeffro er cael adfywiad crefyddol.

Yr oedd y gyfeillach gyffredinol am 2 ddydd Sadwrn yn wir dda—yr anerchiadau yn fyrion, yn fywiog, yn ddwys-wresog, yn sylwedd-lawn, yn fuddiol, yn darawiadol a dylanwadol iawn. Cofir hi yn hir. Cafwyd cwrdd da trwyddo oll—hin hyfryd, croesawiad calonog, caredigrwydd mawr, cynulleidfaoedd lluosog, pregethau goleu ac eglur, ac arwyddion o brosenoldeb Preswilydd y Berth gyda'i bobl. Hyderus obeithiwn y bydd yn fendith i'r eglwys a'r gymydogiaeth. Cymerwyd rhan yn y moddion cyhoeddus gan y Parchn. Jones (T. C.), Davies (T. C.), ac Evans (B.). Spring Water.

J. VELINDRE JONES, Yag.

Tach. 13, 1876, Mr. DAVID K. DAVIES, Utica, Oneida Co., N. Y., a Miss CATHERINE ISAAC, New York, gan y Parch. D. Dyfri Davies, yn nhy Mr. Thomas Winston, 801, Washington St., New York.

Unwyd Cath'rinc gu a Dafydd
Mewn priodas lân yn nghyd;
Ymrwymasant fyw mewn cariad
Tra'n cyd-deithio yn y byd.
Boed eu bywyd oll yn llywddiant,
Cariad beunydd yn y wledd,
Cydwethred mewn llawenydd
Ac hawddgarwch pur a hedd.
Boed eu bywyd fel goleuni
Yn dyseleirio fwr o hyd,
Adar hawddfyd yn perori
Yn eu clustiau tra'n y byd;
Duw'n ymguddfa rhag ystormydd
'N amddiffynfa rhag pob cur,
Yn gynhalydd ac arweinydd
Nes thiriont yn y wynfa bar.

BU FARW,

Ebrill 23, 1876, Miss MIRIAM WILLIAMS, merch i Henry a Sarah Williams, o ardal Bethel-y-Coed, plwyf Dodgeville, talaeth Wisconsin. Yr oedd yn ferch grefyddol iawn. Derbyniwyd hi yn aelod yn Eglwys Bethel-y-Coed, Mawrth 26, 1866, pan nad oedd yn llawn 13 ml. oed. Yr oedd llawer o bethau rhagorol yn perthyn iddi. Yr oedd ganddi alluoedd cryfion a chyfain iawn. Yr oedd yn lled ofalus o'i chymeriad crefyddol; ac nid oes ynom ambeuaeth nad oedd ganddi grefydd mewn gwirionedd, ac nad oedd yn cael mwynhau ei chysuron yn helueth yn ei chystudd. Bu farw pan oedd yn llawn 23 ml. oed. Claddwyd ei chorff yn y fynwent ger Capel Bethel-y-Coed. Gweinyddwyd yn ei chladdedigeth gan yr ysgrifenydd a'r Parchin John D. Davies, William Owen, Evans, Oshkosh, ac Owens, Ridgeway.

SEM PHILLIPS.

Yn New Cambria, Mo., Gorph. 24, 1876, yn 15 mis oed, LIZZIE ANN, hoff blantyn W. H. Jones a'i briod.

Trwm yw'n calon am ein Libbie,
Hiraeth bron a'n llethu mae,
A phob tro y codwn d' enw
Mae y ciwyfau yn dyfuhau.
Wrth y bwrdd ni chawn mo'th gwmi,
Nid gwiw edrych yn y cryd,
Nac yn unman ar y ddalar,
O! mor unig in' yw'r byd.—EI THAD.

ATEBIAD.

Gwir, gwywo wnaeth y lili dloes,
A gwag fydd byth ei lle;
Er hyn nid marw yw: b'le mae?
Aeth Libbie fry l'r ne',
Uwchlau pob oer neu ddeifiol chwa
A chroesau blinlor trist,
A'i thelyn fach o hyd mewn hwy!
Yn canmol Iesu Crist.—G. M. JONES.

Gorph. 30, 1876, JOSHUA THOMAS, mab Daniel a Mary Thomas, o ardal Bethel-y-Coed. Claddwyd ef yn y fynwent ger Capel Bethel-y-Coed. Gweinyddwyd yn y gladdedigeth gan yr ysgrifenydd. Ei oed yn marw oedd 14 ml. Yr oedd yn fachgen yn dlinwed a diddrwg. Ni bu ei gystudd ond byr.

SEM PHILLIPS.

Medi 4, 1876, yn ei breswylfod ei hun, ger Waukeesa, Wis., y brawd ROBERT OLIVER. Blinid ef er ys llawer o fissoedd gan y gravel, yr hwn o'r diwedd a ymgasglodd yn gares fel y barnal ei feddyg, ac a aeth a'i fywyd ymaith, ar ol lldo addoddef llawer o boen yn bur dafael ac amynodgar. Amlygal bob boddlonrwydd i ewyllys ei Arglwydd, ac i ymoestwng o dan alluog law Duw. Yr oedd Mr. Oliver yn enedigol o Glyn Ceiriog, plwyf Llangollen, swydd Ddinbych, G. C. Daeth i'r wlad hon yn y flwyddyn 1841. Treuliodd rai blynyddau yn Waterville, E. M., lle y derbyniwyd ef at grefydd gan y Parch. Morris Roberts, ac wedi hynt daeth l'r lle hwn, a bu yn aelod llyddion a

diwyd yn mhlith yr Annibynwyr yn y Tabernacl. Yr oedd yn gynghorwr call ac yn un o'r rhai mwyaf grymus a gafaelgar wrth orsedd gras. Gidawodd wraig ac un ferch i alaru eu colled ar ei ol. Hebryngwyd ei man farwol gan dyfa llosg y dydd Mercher canlynol i gladdfa Salem. Gweinyddwyd yu y ty ac ar lan y bedd gan yr ysgrifenydd.

ENOCH JONES.

Medi 26, yn Floyd, Mrs. ANN OWEN, yn 63 ml. a 6 mis oed. Ei chlefyd oedd *inflammation of the bowels*. Ni bu yn gystuddiol ond tri diwrnod. Mae wedi gadael priod a dau o fabion mewn galard awys. Yr oedd yn aelod o eglwys y Trefnyddion Calfinaidd yn Floyd. Bydd ei lle yn wag yn yr eglwys a'r ty. "Ei lle nid edwyn ddim o honi mwyach." Gweinyddwyd yn yr aughlad gan yr ysgrifenydd. J. R. GRIFFITH.

Hyd. 12, EVAN MORRIS, yn 61 ml. o'i oedran. Daeth yma gyda'i rici o sir Aberteifi, D. C., pan yn dair oed. Yr oedd yn dyn gweithgar, ac yn gymydog cymwynasgar. Gadawodd 4 o fechgyn, un eneth a phriod i alaru ar ei ol. Bu yn hir mewn gwaelled mawr yr hyn a ddiroddedodd yn dawel. Ymunodd gyda'r Annibynwyr tua deunaw mlynedd yn ol yn adeg diwygiad a elwir y ffordd hon yn ddiwygiad Humphrey Jones. Yr oedd yn ddiacon er's blynyddau yn yr eglwys uchod a gwasannethodd y swydd yn dda. Claddwyd ef yn Fairchild pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur gan y brawd Short yn Saisneg ac yn Gymraeg gan yr Hybarch Morris Roberts a

ROBERT EVANS.

Yn ardal French Road, Steuben, Tachwedd 20, GOMER HUGHES, unig fab Mr. Hugh G. a Sarah Hughes, yn 21 mlwydd oed.

Tach. 16, yn Audenried, Pa., yn 3 bl., 1 mis a 6 diwrnod oed, JOHN W. LEWIS, mab i Mr. W. J. am H. Lewis a'i briod. Claddwyd ef yn mynwent Jeanesville, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. J. E. JONES.

Yn Marcy, swydd Oneida, N. Y., yn nhy Mr. John L. Lewis, Tach. 17, yn 29 ml. a 4 mis oed, Miss KATIE RICHARDS. Claddwyd hi y dydd Llun canlynol. Gweinyddwyd yn y ty gan y Parch. B. W. Chidlaw. Darllenwyd a gweidiwyd yn y capel gan Llew o'r Llain a phregethwyd gan y Parch. Wm. D. Williams yn Gymraeg oddiwrth Jer. 13; 8. "Ei hawl a faethlodd tra yr oedd hi yn ddydd," a gwnaeth eglwadau pwrpsol iawn. Pregethodd y Parch. B. W. Chidlaw yn Saisneg oddiwrth Job 14: 14, a dangosodd yn eglur iawn, er i ddyn farw y bydd eife byw eto. Bu Miss Katie yn aelod aelod o Eglwys Salem am flynyddau, ac y mae wedi myned oddiwrth ei gwaith at ei gwobr. Cafodd gystudd hir a blin ond diroddedodd y cyfan yn amyneddgar a thawel.

Ah! Katie ti gym'ralet dy aden,
Ethedat uwch gofud y llawr,
Tehygaf dy glywed yn chwarae
Ar delyn y nefoedd yn awr;
Ni ddaw i dy flno byth mwyach
'Run dolur na salwch na phoen,
Ond canu yr anthem drag'ryddol
Wrth gofio marwolaeth yr Oen.

CYFALL.

Hydref 30, yn 23 ml. a saith mis oed, Miss KATE EVANS, merch David J. a Jane Evans, o ardal Long Creek, Iowa. Derbyniwyd gofiant y ferch ieuanc hon yn rhyf diweddar l'r rhyfion hwn.

Yn Prospect, N. Y., Tach. 8, yr henafgwr duwlol a'r dyddion frawd, Mr. THOMAS J. THOMAS, yn 73 mlwydd oed.

MARWGOFION.

HUMPHREY PUGH, HOLLAND PATENT.

Medi 5, 1876, yn Holland Patent, bu farw Mr. HUMPHREY PUGH, yn 85 ml., 1 mis a 3 d. oed. Ei afiechyd oedd y dropsi. Daeth troed i America er's 36 mlynedd yn ol, o Sir

Drefaldwyn, G. C. Yr oedd yn aelod yn* Eglwys Aberhosan pan yno, ac wedi ymuno pan yn ieuanc, bu yn aelod o Eglwys Dduw am 61 o flynyddoedd. Ni roddodd ei grefydd heibio wedi dod i'r wlad hon, ond parhaodd hyd y diwedd. Tua dwy wythnos cyn iddo farw cwynai nad oedd yn oleu ar ei feddwl; ofnai y byddai yn dywyll arno yn y glyn: ond tuag wythnos cyn myned adref goieuoedd ar ei feddwl, daeth yn hyderus iawn fel y dywedai wrth ei ferch, "y mae genyf chwant i'm datod ac i fod gyda Christ." Dan y dylanwad hwnw, hunodd yn yr Iesu; aeth trwodd heb ofni. Yr oedd yn bur adnabyddus tua Ninety-six a'r cymydogaeithau hyn. Bu iddo ef a'i briod 7 o blant, 3 yn fyw a'r lleill wedi ei flaenu i fyd arall. Parhaed ei blant i wasanaethu Duw eu tad. Gweinyddwyd yn ei angladd i dyrfa luosog gan y Parch. Humphrey Humphreys a'r ysgrifennydd, a chladdwyd ef yn mynwent Holland Patent.

J. R. GRIFFITH.

MRS. ANN JENKINS, BRADY'S BEND.

Yn Brady's Bend, Meh. 30, 1876, yn 79 ml. ac un mis oed, bu farw Mrs. ANN JENKINS. Ymfudodd i'r wlad hon yn y fl. 1868, o Dowlais, swydd Forganwg, D. C. Gwnaeth ei thrigfa yn olynol gyda ei dwy ferch, sef Mrs. Jones, priod Mr. Thos. J. Jones, a Mrs. Parry, priod Mrs. Samuel Parry. Gyda'r flaenaf yr oedd pan bu hi farw. Derbyniwyd hi yn aelod crefyddol yn Bryn Seion, Dowlais, gan y Parch. Daniel Roberts. Nid ydym yn gwybod pa bryd y derbyniwyd hi. Ond da genym nodi iddi gael y fraint o barhau hyd y diwedd. Ni chafodd ond cystudd byr o un wythnos. Nid oedd gan angau ond ychydig o waith i dori y llinyn arian oedd yn cysylltu corff a'r enaid â'u gilydd. Y Sabboth diweddaf ond un cyn ei hymadawiad â'r fuchedd hon, daeth i'r capel am y tro diweddaf. Pan yr oeddwn yn myned heibio iddi, gofynais pa fodd yr oedd. Ei hateb oedd ei bod bron syrthio gan wendid, trwy ymdrechus dyfod mewn pryd i'r cyfarfod. Yr oedd yn dra hyderus yn ei horlau diweddaf. Pan ofynais iddi pa fodd yr oedd yn teimlo wrth wynebu hen afon yr Iorrdonen, atebai, "Dedwydd iawn; teimlwyf graig o dan fy nhraed; mae genyf Gyfaill a lyn yn well na brawd." Diolch am llyn.

D. R. DAVIES.

Brady's Bend, Tach. 11, 1876.

MRS. MARY HUGHES.

Yn swydd Putnam, Ohio, o glefyd tebyg i enyniad yn yr ymysgaroedd, Medi 23, 1876, bu farw Mrs. MARY HUGHES. Gadwyd hi yn Maesyrhyg Llangeitho, Mawrth 29, 1817. Enwau ei rhieni oedd ynt Thomas ac Elizabeth Williams. Ymbriododd yn y fl. 1834 gyda Richard mab i Mr. Richard a Winifred Hughes, Tanygareg, Blaen Penal, sir Aberteifi, D. C. Yn y fl. 1868 ymfudodd hi a'i phriod i America,

ac ymsef aeth Palu lle y buonasant i Pu Ymunodd nibynwyr haodd yn hi a'i phried. Darfuysbrydol, i briodi—etwraig rinw a ffyddlon teuluyddia adferadwyd yn lletiaid, fel yr gan lawer west, ac ni i lawer o b yn ffyddlon debyg o gas dau o'i meib yn y rhyfona bu mortyrfa fawr gartref yn gweinyddw John Cadw

MR

Yn Bay View awyl briod Merch ydo Gadwyd hi D. C. Symu Derbyniwyd yn 1835, geboth. Unw Jones, mab y ffwyddyn Eglwys y Btra yno. Yr wlad hon, aing, Pa. Sybuont yn ael Claddwyd ta fl. 1858 symu Claddwyd ur Reading, S. fl. 1871, yn y phen ei thailwys Annibwy oedd ganddi bob amser. Ion gras os by Yr oedd hi y glwydd. Yr yddol neillid dywedyd. I mewn cyfeill

wedyd am gariad Duw tuag ati. Dywedai pan ar deryn ei thaith fod crefydd yn talu yn dda iawn iddi, ac nad oedd arni ofn marw. Hebrangwyd ei gweddillion y Sabboth canlynol i Forest Home, Milwaukee. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. H. Howells, gweinidog y M. C. yn Milwaukee, ac fe wnaeth sylwadau hynod o bwrpasol ar yr achlysur. Yr oedd y nifer a ddaeth yn nghyd yn profi ei bod hi yn un a berchid yn fawr. Gadawodd ei mham yr hon sydd yn 90 mlwydd oed, a'i phriod a thri o blant, a brawd yn Carbondale, Pa., i alaru ar ei hol. Y Duw a fu yn Dduw iddi hi fyddo yn Dduw iddynt hwy, ac a'u bendithio â phob gras angenrheidiol i'w gwneyd yn berffaith ddedydd am byth yw dymuniad,

E. R. WILLIAMS.

WM. G. POWELL, GRANVILLE.

Bu farw am naw o'r gloch, bore Sadwrn, Tach. 4, yn Granville, N. Y., ein brawd ffyddlawn WILLIAM G. POWELL, yn 32 mlwydd oed. Claddwyd ef Tach. 6ed, yn Middle Granville, yn ngwydd tyrfu fawr. Wedi rhoi ein cyfaill i lawr yn y bedd oer, canodd y côr ddau emyn, yna trodd pawb eu cefnau, gan ein hadgofio mai "Hyd angau'n brin y deuant hwy."

Bu farw yn nghanol ei oes ffyddioldeb. Ei afiechyd ydoedd y *low back fever*. Dioddefodd gystudd trwm yn hynod dawel am dros bedair wythnos. Meddai un diwrnod, "mae yr hen ason yn ddofn, a'i thonau yn codi yn uchel, ond mae yn rhaid myned trwyddi." Eto teimlai fod angor yr enaid yn sicr ganddo, wedi ei bwrw tu fewn i'r llen.

Yr oedd cartref genedigol ein brawd yn ngodreu y Wyddfa, mewn lle a elwir Tai Cwm brwynog Nant Uwchaf Llanberis, G. C. Mab yd oedd i'r diweddar Griffith Powell, yr hwn sydd wedi ei gladdu bellach er' 14 o flynyddau. Ei fam ydyw Catharine Powell, yr hon sydd yn byw yn yr hen gartref uchod, ac mae yn ddiau y bydd marwolaeth ei mab William yn brofedigaeth lein iddi yn ei hen ddyddiau, ac heb fod mewn cyrhaedd i ollwng deigr yn i gyseggu man dawel ei orweddfa. Cofiai yn barchus am ei anwyl fam yn y dyddiau diweddar y bu fyw.

Digon hynod fel yr aeth gwrthrych ein sylwadau at grefydd gyntaf. Nid oedd ei rieni na neb o'r teulu y pryd hwnw yn perthyn i grefydd. Pan nad ydoedd ond prin deuddeg mlwydd oed, yr oedd rhywbeth yn ei feddwl am fyned i berthyn i grefydd, a byddai y syniad yma yn ei orchfygu yn fynych nes y byddai yn methu peidio a'rrodd ei deimladau wrth ei gyfoedion digrefydd, er ysgafnau ychydig ar ei falch fel y tybiai ef, ond yn hytrach na chefnogi y brawd i gydymffurfio â'r cymhellid uchod, gwawdient a hwient y drychfeddwl. O'r diwedd efe a agorodd ei galon i'w anwyl fam, a dywedodd, fda arno er' 18 awydd mawr

myned i berthyn i grefydd. Cafodd hyn ddyllanwad mawr a daionus ar feddwl y fam, a dywedodd wrtho "yr hoffai yn fawr iddo fyned at grefydd os byddai yn penderfynu dal ati a pheidio byth a throi'n ol." Yn fuan ar ol hyn ymunodd a chrefydd yn ysgoldy'r Waen, cangen o'r Capel Coch, a dalodd ei dir hyd ei fedd. Ni fu celydd arno o gwbl yn ystod ngair mlynedd o grefydd. Ni chmerodd dramgwydd ac hyd eithaf ein gwybodaeth ni roddodd dramgwydd i neb arall. Ychydig yw y rhai y gellir dwyn y fath dystiolaeth am danynt. Beth, gyfeillion anwyl, a ddaw o'n plant bychain yn yr yegol Sul? pwy a gawn i lanw y bwch? Efe oedd ar y blaen yn athrawiaethu ein plant, ac anhawdd iawn yw cyfarfod a'r dalent oedd ganddo ef at dynu y plant i lafurio. Efe oedd ar ein llwyfan (*stage*) yn y Sunday School Exhibition diweddar yn holl y plant nes synu y gwrandawyr.

Ei brofiad crefyddol. Fe'i ceid ef weithiau ar gopa bryn gobaiht yn gorfoleddu ar ei holl elynion, ac yn nerth ei Dduw yn eu herio i'w oddiweddyd ef byth mwy. Brydiau eraill teimlai ei fod megis dan draed y brofedigaeth, yn rhodio dyffryn Basan a dyfnder y mor. Yr oedd ei feddwl yn effro a bywiog i wneyd daioni. Nid oedd dim a'i blinai yn fwy na chlywed plant rhieni crefyddol yn arfer iaith isel a phochedurus. Mynych y clywid ef ya cwyno yn nghylch hyn yn ein cyfeillachau crefyddol.

Gallwn grybwyll hefyd bod gwrthrych ein sylwadau yn meddu talent fel llenor. Enillodd wobrwon teilwng yn nghyfarfodydd llenyddol swyddi Washington a Rutland.

Fel priod a thad yr oedd yn hynod o dyner a gofalus, yn wastad yn cadw cartref clyd. Hyderwn y caiff ei briod, yr hon sydd wedi ei gadael gyda baban naw mis oed, ymdawelu o dan y brofedigaeth lein. Sicrhawn hi fod iddi gydymdeimlad ei brodyr a'i chworiydd crefyddol, yn nghyd a chydymdeimlad cyffredinol ei chenedl yn yr ardal. Ydwyf ei ffyddlon gyfaill,

JOHN A. FRASER.

ADRODDIAD CYMDEITHAS FEIBLAIDD RADNOR, OHIO, AM 1876.

Cynellir dau gyfarfod yn flynyddol mewn cysylltiad a'r Gymdeithas hon. Y cyntaf i areithio ar yr achos yn y gwahanol leoedd, sef Radnor, Troedrhwdalar, a Delaware. Cymer hwn le yr ail Sabboth yn Rhagfyr. Llywyddwyd gan Mr. R. T. Jones, ac areithiwyd gan y Parch. D. Thomas, Thos. Jenkins, R. Powell, a J. H. Jones. Cawsom gyfarfodydd bywiog a dylanwadol. Da genym ddyweyd nad yw aiddgarwel a brwdfrydedd Cymry yr ardal oedd hyn yn pallu mewn un gradd o blaid y gymdeithas oddig a thellwng hon, yr hyn a brofir ganddynt mewn gweithred a gwirionedd trwy eu cyfraniadau haellonius.

Cynaelir y cyfarfod i ymdrin âg achosion cyffredia yr achos y dydd cyntaf o'r flwyddyn. Cyfarfyddodd eleni yn Radnor. Galwyd y cyfarfod i drefn gan Mr. R. T. Jones, llywydd.

Casgliadau o'r gwahanol lecoedd...	\$137.27
Am lyfrau.....	14.32
Yn y drysorfa.....	1.09
Gwerth llyfrau ar law.....	11.19

Cyfanswm \$163.78

PENDERFYNIAU.

1. Llywydd, Mr. D. Lewis, Delaware; llywydd, Mr. D. Davies, Troedrihiwdalar; Trysorydd, Mr. G. Pugh; Ysgrifenydd, T. Jenkins.

2. Fod \$141.50 i'w hanfon yn rhodd i'r Fam Gymdeithas.

3. Fod yr Adroddiad i'w anfon i'r CENHADWR, y *Cyfaill*, y *Delaware Gazette*, a'r *Signal*.

Nid oedd y penderfyniadau eraill ond o berthynas leol yn unig. THOS. JENKINS, Ysg.

HYSBYSIAD EGLWYSIG.

Youngstown, Ohio, Tach. 7, 1876.

Dymuna eglwys Annibynol y lle hwn wneyd yn lysbys, na fydd iddi dderbyn cyhoeddiadau pregethwy'r a ddichon ddyfod heibio, pan y bydd yn digwydd dyfod i wrthdarwriad a'r weinidogaeth yma. Caledi yr amserau, ac ansefydlogrwydd y gweithfeydd yn y cylch yma, aydd yn peril hyn—nid am na fyddai yn hoff gan yr eglwys dderbyn pawb a ddichon ddyfod heibio; ond nid yw amgylchiadau y lle, ar hyn o bryd, yn caniatáu. Barnwyd yn ddoeth wneyd hyn yn lysbys, fel na siomer neb.

Ydwyf yr eiddoch, dros yr eglwys,

THOMAS GRIFFITH, Jr., Ysg.

Parch i gyn-weinidogion.—Adeiladwyd capel ardderchog yr haf diweddaf gan y Cynullëidfawr Americanaidd yn West Winfield, Herkimer Co., N. Y. Costiodd tua \$14,000. Dwy o'r ffenestri addurnedig oeddynt roddion coffadwriaethol am ddau o gyn-weinidogion yr hen eglwys Gynullëidfaoel yn East Winfield, ond aydd yn awr wedi symud i West Winfield, sef y Parch. Jesse Churchill, a'r Parch. Robert Everett, D. D., y rhai oeddynt yn bugeilio yr eglwys hon ddeugain a haner can' mlynedd yn ol.

Mr. Moody yn teimlo dros y meddwon.—Pan aeth Mr. Moody i Chicago, dywedodd mai ei awydd penaf ydoedd am iachawdwriaeth "dynion drygionus y ddinas." "Ac yn awr," meddai Mr. Moody, "yr wyf yn gweddio ar yr Arglwydd i achub mil o feddwon y ddinas hon." Y cyfarfodydd a gynelir bob canol dydd Gwener a berthynant yn arbenig i'r dosbarth hwn. Cynelir cyfarfodydd dirwestol efengylaidd bob nos ar ol y bregeth yn an o ystafelloedd y Tabernaclle. Arweinir lwynt gan Mr. Sawyer, yr hwn aydd yn foddwyn dychweledig ei hun.

an. Yr un ffaith a ddeler i fyny o hyd ydyw, gallu Crist i achub y rhai ydynt wedi ymollwng ddyfnaf i arferion pechadurus. Mae llawer o ddychwoliadau hynod a rhyfeddol wedi cymeryd lle eisoes. Un aelod tra adnabyddus o'r "Board of Trade," fu yn ymroddi i anghymedroldeb er's deugain mlynedd, a'r hwn a ddywed ei fod wedi gwario haner miliwn o ddoleri o'r herwydd, sydd wedi cael gafael ar y Ceidwad yn ddiweddar.

Yr Etholiadau.—Nid ydym yn cofio, a thebyg nad oes neb o'n darllenwyr yn cofio erioed o'r blaen, am adeg mor hir ar ol etholiad arlywyddol cyn gwybod pwy etholwyd i'r gadair. Mae sicrwydd wedi ei gael fod 184 o Etholyddion Arlywyddol dros Tilden wedi eu dewis. Gyda South Carolina, mae 173 o Etholyddion wedi eu hethol dros Hayes, gyda Louisiana a Florida eto yn aros mewn gradd o amheuaeth, ac yn cael eu hawlio gan y ddwy blaid. Os ceir fod y ddwy wedi myned dros Hayes, ac mae sail dda i greu hyn, bydd gan Hayes fwyafrif o un yn y Goleg Etholiadol; yr hyn a fydd yn ddigonol i'w ddychafu i'r gadair Arlywyddol am y pedair blynedd nesaf. Mae ein gobaith yn gryf mai felly y bydd. Yn Louisiana, mewn amabell ranbarth, trwy fyrgwth, ffangellu a lladd, ataliwyd y Gwerinwyr yn hollol rhag pleidleisio, er eu bod yn y mwyafrif—ni chaniatawyd i neb ond i Ddemocratiaid pleidleisio. Mae pob tegwech yn galw am beidio cyfrif y pleidleisiau unoehrog hyn. Os tesfir lwy allan, diau y bydd gan Hayes fwyafrif helaeth yn Louisiana; ac y mae tebygolïaeth cryf y bydd Florida hefyd yn ymrostru gyda'r Gwerinwyr.

Y Gydgynghorfa.—Fel y mae pethau yn ymddangos yn awr, mae y Democratiaid wedi ethol 147 o aelodau i'r Gydgynghorfa nesaf, a'r Gwerinwyr 143, gyda thri o lecoedd yn weigion. Mae amryw o'r rhanbarthau yn bur glos, ac mae yn bosibl, pan geir yr holl fanylion, y bydd y mwyafrif Democratiaid o 4 yn cael ei ddileu, ac y bydd cymeriald y Ty nesaf yn cael ei benderfynu gan yr Etholiad yn New Hampshire yn mis Mawrth nesaf. Ond tebygol yw y bydd mwyafrif bychan gan y Democratiaid.

New York.—Trwy fod y fath ddiluw o fwyafrif Democratiaid yn New York a Brooklyn—dros 72,000—collasom y Dalaeth, ond y mae y Ddeddfwrfa yn Werinol.

Swydd Oneida.—Er i ni golli Talaeth New York, yr ydym yn teimlo yn falch fod Swydd Oneida wedi gwneyd mor ragorol. Etholasom Judge Bacon i gymeryd lle y Democrat, Judge Lord, yn y Gydgynghorfa, a chafwyd mwyafrif cryf dros bob enw ar y tocyn Gwerinol arol; h fydd, o'r pedwar aelodau o'r Ddeddfwrfa a anfuir o Swydd Oneida, mae tri yn Werinol. Llona iawn genym gofnodi, fod ein cyd Gymro

o Holland Patent, wedi cael ei ethol yn County Clerk, trwy uwch mwyafrif nag a gafodd neb arall yn y Sir.

Y newyddion o Turci.—Nid yw y cwmwl rhyfel yn y Dwyrain wedi ei chwalu, er ei fod wedi yagafahau. Mae Twrci wedi cydlynio i'r cad-odiad am ddau fis, ac mae yr ymladd yn Serbia wedi cael ei attal. Mae Twrci hefyd wedi cydsynio i gael Cynghorfa o'r Galluoedd Ewropaidd i benderfynu telerau o heddychiad rhyngddi a'i Thalaethau gwrthryfelgar. Ond y mae Rwsia a Phrydain yn brysyr yn gwneyd parotoadau at ryfel; ac os eir i ryfel, diau y bydd meddwl cyhoeddus y byd Cristionogol yn llawer mwy ffafriol i Rwsia y tro hwn nag ydoedd yn amser rhyfel y Crimea. Mae teimlad lled gyffredin, fod yn llawn bryd bellach i'r galla Mahometanaidd gael ei ddileu oddiar gyfandir Ewrop, os nad o'r byd i gyd.

Cyfarfod Chwarterol Lleyr ac Eifonydd.—Cynallwyd y cyfarfod hwn yn Beddgelert, Hydref 30ain a'r 31ain. Y Gynadledd am un o'r gloch y dydd cyntaf, a'r Parch. E. Jones, Llanbedrog, yn y gadair. Dechreuwyd trwy weddi gan Mr. R. Roberts, Criccieth. Pregethwyd am 6 nos Lun, ac am 10, 2, a 6 dydd Mawrth, gan y Parchn. J. C. Jones, Penygroes, ar y pwnc gosodedig.—“Y pwys o ymddwyn at wybodaeth Yagrythyrol fel y brif wybodaeth;” J. Williams, Borth; H. Davies, Moeltryfan; W. B. Roberts, Nazareth; W. B. Marks, Criccieth; D. Davies, Hebron; E. Jones, Llanbedrog; D. G. Evans, Penrhyn; a T. D. Jones, Llanaelhaearn. Dechreuwyd yr oedfaon gan Mr. W. Williams, Hebron, a'r Parchn. D. G. Evans, T. D. Jones, a D. Davies.

Cyfarfod Chwarterol Brycheiniog.—Hydref 31ain a Tachwedd 1af, cynallwyd y cyfarfod uchod, y tro diweddaf, yn Cwmryhos. Pregethwyd gan y brodyr Williams, Merthyr Cynog, a Watkins, Llangatwg, ar y pynciau gosodedig, a’f, “Gobaith,” a “Chrefydd Deuluaidd,” yn rhagorol. Cymerwyd rhan yn nygiad yn mlaen y moddion cyhoeddus hefyd gan y Meistriaid James, Llanwrtyd; Davies, Cerycadarn; Grifiths, Troedrhwdalar; Williams, Libanus; Jones, Tynnewydd; Davies, Aberedw; Jones, Aberhonddu; Thomas, Llangynidr; Thomas, Pennorth; a Williams o Yegol Kamadegol Aberhonddu. Cafwyd arwyddion o wenau y Nefoedd a sirioldeb dynion trwy y cyfarfod.

CENHADOL.

Yr eilunod wedi eu llwyr ddistrywio.—Mae “Herald Cenhadol” Bedyddwyr Lloegr, am Hydref, yn dweyd: “Nid amser maith yn ol daeth gwr ieuanc o Raratonga, prif ddinas Madagascar, i Lundain, a chymerwyd ef i weled y *British Museum*. Yn mysg y rhyfedd-

unod, ac yn eu plith un o dduwiau Raratonga. Edrychodd arno gyda chwiilfyredd synedig, ac archodd am genad i'w gymeryd yn ei ddwy-law. Edrychodd ef drosto i gyd, am enyd, gyda dyddordeb mawr, yna estynodd ef yn ol i'r cyfaill oedd yn ei hebrwng, a dywedodd, ‘Diolch i chwi; dyma yr eilun cyntaf a welais erioed yn fy mywyd.’ Yn amser yr hybarch John Williams yr oedd mwy na 100,000 o eilunod unigol yn Raratonga; ac yn awr y mae Efyngyl Crist wedi ysgubo yr holl ffioidd-dra ymaith mor llwyr, fel na welodd llencyn a fagwyd yno nes bod yn bedair ar bymtheg oed yr un o honynt erioed er dydd ei enedigath.”

Mexico Orllewinol.—Mae Mr. Watkins, y cenhadwr Cymreig yn Mexico Orllewinol, yr hwn sydd wedi gadael ei faes am ychydig o achos afiechyd ei wraig, yn ysgrifenu fel hyn: “Yn niwedd Gorphenaf derbynialis ddeugain o beronau i gyflawn aelodaeth eglwysig yn Abuelco [lle y cafodd Stevens ei fertyru yn mis Mawrth 1874], a bedyddiais ddau ar hugain o blant heblaw hyn. Cynyddwyd rhif ein baeldodaeth eglwysig i 150 yn mis Awst. Mae y gwaith da yn fwy gobeithiol nag erioed yn Jalisco.”

Burdd y Guragedd.—Mae gan Fwrdd Cenhadol y Gwragedd Cynulleidfaoel yn America bump ar hugain o chwiorydd a gynelir ganddynt ar y maes cenhadol mewn gwledydd tramor, ac yn mysg Indiaid y Gorllewin pell. Mae yr adroddiadau am lwyddiant rhyfeddol y chwiorydd hyn yn dra anogaethol.

MANION.

Cyrhaedda cnwd cloron Maine, tybir, i 2,500, 000 o fwsiaeli.

Mae cnwd tē India eleni wedi bod dros 18, 000,000 o bwysau.

Lladwyd dros ddeng mil o fualau (*buffaloes*) yn nhroedd Bow River, Montana, eleni.

Mae Lerdo de Tejada wedi cael ei ail-ethol yn Arlywydd Gweriniaeth Mexico.

Cyfranogodd Mrs. Hazleton, yn 102 flwydd a 6 mis oed, o Swper yr Arglwydd, yn ei banedd yn Rome, N. Y., ychydig Suliau yn ol.

Anfonasom, ar gyfartaledd, 3,200,000 o farilau o flawd i wledydd tramor yn flynyddol am yr 8 mlynedd diweddaf. Ein cynrych blynyddol sydd dros 45,000,000 o farilau.

Gyrwyd gyr o 30,000 o dda corniog o Texas i Kansas yn ddiweddar gan 700 o yrrwyr. Costiodd y darpariadau yn unig \$50,000, a chafwyd am y gyr \$320,000.

Yn ol adroddiadau amaethyddol yr Argentine Republic, mae gan Buenos Ayres gynifer ddwywaith o ddefaid ag sydd gan Brydain Fawr, Ffrainc, neu yr Unol Dalaethau.

